

400846

tatis afferre existimarēt. Ergo ueterum sententiā uis ornatē copiosēq;
dicendi, principe & illo qui ciuitatem, qui regnum, qui imperium gu-
bernat, quacunq; differat lingua, dignissima est. Id optime nosti regū
diertissime, qui egregio studio perfeceris, ut non modò intelligendi
sciendiq; uirtute, sed etiam facundia & orationis uarietate nemini se-
cundus esses. Qui prudentius & acutius quid in quaq; re dicendū sit,
inueniat, qui instructius & aptius res in ordinem digerat, qui copiosē
magis & ornatē eloquatur, qui uenustius quā tu dicat ac urbanus,
neminem apud nos esse testantur omnes, qui te uel sermone, uel ora-
tione differentem audierunt. Quumq; multis rebus, præter eas quæ
dantur à natura, uis eloquentiæ constet, ut historiarum memoria, co-
gnitione antiquitatum, Rerum pub. morum cuiusq; gentis, disciplinæ
ciuilis, sapientiæ tripartitæ, & omnium rerum secretiorum quas mul-
tæ & uariæ continent artes, nullum unum esse putant, in quo plenius
hæc uniuersa reperiantur. Non arbitraris igitur Oratorum libros, &
eos item commentarios, qui aliquid illis afferunt lucis, indignos esse tui
nominis amplitudine, qui etiā pro tua summa humanitate scripti ni-
hil non accipis, quod modò tractari legiq; dignum sit ab homine ho-
nestē & liberaliter instituto. Ex quo fit, ut scriptorū bona pars suos la-
bores splendore tue maiestatis illustret, & alius tibi ferat iambos, alius
numeros hendecasyllabos, alius elegos, alius heroicos, alius uariē mi-
xtum carminum genus, alius historiam, alius in ius ciuile commenta-
rium, multi Latina, Græca nonnulli, Gallica non pauci. Sciunt quan-
tus amor tibi sit omnium disciplinarum, quā benignus sis atq; pro-
pitius omnibus literatis, quid egeris ut eximia studia suscitares, quæ
in scitiā grassante inter mortua iacebant. Præterea animo uersant, quas
in usum communem bibliothecas extruxeris, quā multos, quā se-
lectos in omni genere linguæ, in omni uarietate doctrinæ libros un-
diq; portandos curaueris, ut non modò tuorum fortunis ac corpori-
bus, uerum etiā (quod multo maius est) animis excolendis prospexis-
se uiderere. Ad hæc regem amore sciendi flagrantem, & quasi Musarum
numinibus afflatum, ex aduerso comparāt cum multis osoribus
artium bonarum principibus, qui spreta nominis immortalitate, &
ea fama quæ uirtutis opera protenditur, unam gerunt curam morta-
lium rerum, breuiq; perituræ dignitatis. Ut abijciunt scriptorum di-
uinitatem? ut antiquorum monumenta proculcant? quā paruo li-
centur ingenuas artes? quanto minoris doctos? quā obscuro di-
gnantur loco? Quid quod illis auferunt commodas, detrahunt labore
quæsitæ manibus extorquent dona maiorū? & quos oportebat esse
uerè liberos, detrudunt in sordidum ministerij genus, & indignā ser-
uitutem? Eo ne factus perduxit eos nobilitas, potētia, honos, opinio
bellicæ

bellicæ fortitudinis: Dii immortales, quanto generosior es, atq; facul-
tatibus, gloria, animi magnitudine, belli uirtutibus excellentior? Ni-
hilominus amplexaris studia literarum, uehementer amas eruditos:
quæ à prioribus acceperunt bona, facis auctiora; quæ non habuerunt,
ijs ab immensa tua liberalitate donantur. Non est igitur cur quis ad-
miretur scriptorum frequentiam suos foetus nomini tuo quasi conse-
crare. Rudes & insciji rerum, atq; etiam ingrati, immemoresq; benefi-
ciorum uiderentur, si suum regem, suum patronum, suum tutorem,
scriptis non agnoscerent, prædicarent, extollerent. Quamobrem id
non esse officij mei putauit, eum quem optimi quiq; certatim laude fe-
runt, cui de opibus scientiarum munus offerunt, illa uel datum rebusq;
meis in donatum præterire. Erit aliquis (uti spero) & huic nouo libel-
lo apud te locus, saltem propter illud opus longè pulcherrimū, cui lu-
men interpretationis afferre cōtendit. Rhetorica Ciceronis ad Quin-
tum fratrem, citra omnem controuersiam superant omnia quæ de ar-
te dicendi & à Græcis, & à Latinis memoriæ sunt prodita. Nihil in
hoc genere tam elaboratum, & eleganter excultum, nihil tam uarium
& copiosum inueniri potest. Nusquam tam magnificè honore uesti-
tur orator, nusquam ita grauius & ornatè demonstratur oratoria fa-
cultas. Nullus unquam fuit, qui tam apertè explicaret quid pro orato-
re, quid aduersus illum diceretur, quid ei natura, studium, diligentia,
exercitatio, stylus, historia, poësis, philosophia, ius ciuile cōferret, quæ
subiectæ essent quæstiones, quā latè pateret materia dicendi, quate-
nus innitendum rhetorum præceptis, & quid in illis optimum com-
perisset usus, quæ ratio docēdi, conciliandi, mouendi probaret, quos
affectus immiscere, quos facetiarum sales adhibere oporteret, quomo-
do latina, dilucida, ornata, congrua texeretur oratio. Quid moror?
Sic iudico, omnes omnium rhetorum scriptas obseruationes in unū
coactas, cum hoc uno opere neq; grauitate, neq; uarietate, neq; elegari-
tia, neq; alia laude comparari posse. Quod si ratio scriptoris habeat,
scripsit homo non hebes & indoctus, sed natura acutissimus, & omni
genere disciplinæ perpolitus: non iuuenis è ludo, sed uir ætate grauis
è media luce Reipub. non imperitus rudisq; causarū, sed in omni cō-
sultatione & controuersia exercitatus: nō ignarus ciuitatis ac imperij,
sed consulariū facile princeps: non primus artis inuentor, sed qui opti-
mis quibusq; præceptionibus aliorū suas usu longo firmatas, & à po-
pulo rerum domino probatas intexuit. Sed enim in tali tantaq; rerū
substructione multæ ac magnæ sunt difficultates, quas aliquot par-
tium deprauatio, & eloquentiæ neglectus, atq; unius & alterius seculi
infelices barbaries & ignorantia multo implicatiores reddidit. Et in-
terpres quidam immeritò nominatus Omnibonus, homo temerè au-
dax,

dax, & ignarus memoriæ ueteris, antiquitatū, legum, morum, philosophiæ, omnium penè rerum, permulta detorsit in eam partem, quæ neq̃ auctori, neq̃ cuiquam mediocriter erudito probatur. Quicquid ignorabat, ipse sibi primū confingere, deinde alijs prodere ausus, fefellit incautos, & eorum multitudinem qui sapiunt ex commentario, traxit in errorem. Quum igitur res ardua ac penè obsoleta, noua interpretatione maximè egere uideretur, & opus tum longum, tum difficile nemo eorum qui possunt, commentarijs illustrare cōtenderet, ego, qui Partitiones oratorias, & Oratorem ad Brutum luce explanationis perspicuum reddidissim, nequid in arte dicendi Ciceronianæ præceptionis obscurum maneret, hos quoq̃ tres libros mihi aperiendos esse duxi. E Græcorum fontibus illa potissimum hausi, quæ delibata palatū ad flumen Tullianum parant. Historiarum monumenta retuli, quibus planius exponuntur ea quæ narrandi breuitas implicauit. Et ut lectorum uulgus in locos secretiores admitteretur, patefecit interclusam atq̃ abditam antiquitatum uetustatem, feci q̃ rem omnem exemplorū uarietate illustriorem. Quin etiam locum illum de iure ciuili sic aperui, ut qui circumseptus antè fuerat, & penè inaccessus, nūc pateat illis etiam, qui nullā uiam nisi tritam inire possunt. Quumq̃ Cicero aliud agens breuiter attingisset multarum tum rerum, tum disciplinarum proprietates, & angustijs circumscripta copiam frequens multam peperisset obscuritatem, omnia fusioribus distincta locis explicauit, & ut facile uideri possent ab omnibus, effeci. Ad hæc caput de salibus & facetijs aliqua ex parte corruptum, & paucis admodum notum, in integrum restitui, & expositione dilucida quid deformitatis occulte rideret, ostendi. Præterea quod pertinet ad dicendi species & figuras, & ad orationum genera elocutionum uiribus exprimenda, sic posui sub oculos, ut qui antea non conceperunt animo, postea non solum planè & aperte uideant, uerum etiam facili negotio quas uelint sententias stylo oratorio formare possint. Et ut illud minuerem tediū, quod in legendis dialogis & colloquijs, sermonum rudes, & ij qui festinant ad rei summam, concipiunt, demonstraui quæ ratio sermonis esset, quid cuique personæ, qui fingebat, aptè & congruè dedisset. Hos & alios fructus percipiet diligens Lector, si quemadmodum cæterorum, sic meus propitio tuo quasi numine steterit libellus.

RERVM

RERVM ET VERBORVM IN SEQVEN

TIBVS LIBRORVM M. TVLLII CICERONIS

de Oratore, Bruti, Oratoris ad Brutum commentarijs

memorabilium INDEX.

A

Balienatio	107.41	Aequitas tripartita	124.17	Alba	320.47
Abdera urbs	502.45	Aequitatis nomina	124.20	Alcibiades	241.54. & 510.53. & 607.37
Abiudicare	246.54	Aequitatis patrociniū	167.48	ἀλλήγορία	767.23. & 525.8
Abs	814.52	Aequum	497.18	ἀλλοίωσις	559.12
Abusio	527.31	Aeschines	34.5. & 562.5. & 609.2	Alludere	167.28
Academia	492.1. & 643.32. duplex	Aeschylus tragicus	436.8	Allusiones	167.21
Academici unde nominati	32.43	Aescopus si paulum irraucurit, exploditur. prouerb.	184.41	Alluio	106.23
Academicorū opiniones	461.30. mos	Aescopi patina. prouerb.	184.51	Ambiguum quid	251.46
Accentuum ratio	653.30	Actas	159.54	Ambigui diuisio	341.52
Accessio	205.10	ἀίτιον	586.41	Ambiguorum genera	252.24
Accidentium uis	286.11	ἀιτιολογία	558.18	Ambiguorum propriū	786.36
Acclamatio aduersa quot modis fit	390.53	Affectus	11.43	Ambitus quid	248.9
ἀνάλογία	284.26	Affectus diuisio	13.46. & 294.53	De ambitu caussæ cur repetæ debeant	248.7. quomodo defendi ead. 11
Are dicendi genus quomodo temperandum	292.50	Affectus mouēdi ratio	667.32	Ambitus oratiōis quid	186.43
Actio, siue pronūciatio	561.36. & 732.50	Affectus in principio quomodo mouendi	382.3	Ambitus uerborum perfectus	823.5
Actiōnis ratio	659.36. diuisio	Affectuum duæ species	291.47	ἀμειψορία	327.20
Actio legis	101.19	Affectuum tractandorum ratio unde sumatur	587.18	Ambulare	172.37
Actiōnes Hostilianæ	170.41	Affectuum partitio	790.11	Ambulatio in foro	506.31
Aculeo	581.3	in Affectibus mouendis quid summum	298.15	Amentum	168.12. & 635.48
Acumen	460.15	Affectus leniores quibus caussis adhiberi debeant	293.31	Amicitia descriptio	227.19
Acusilius historicus	218.21	Affectus mitiores in qua orationis parte adhiberi debeant	294.7	Amici descriptio	497.50
Acutus	164.31	Affectus in caussis omnib⁹ nō mouendi	308.27	Amicus potius quam dictum perdidit. prouerb.	765.8
Acutæ sententiæ	757.41	Affinitas	245.30	Amita	190.45
Addictus	107.11	Africanus maior	141.53. minor. eadem	Amoris cōciliandi ratio	309.9
Addubitatio	798.53	ἀγανέκτισσις	556.7. & 800.12	Amphibologia	251.40
ἀδιδύρα	279.8	Agasafellum. prouerb.	345.16	ἀμφιβολία	338.19
Aditum patefacere	138.11	Agens	285.54	Amplificatio	65.24. quibus in locis desideretur
Adiudicari	258.44	Agere	460.22	Amplificationis species duæ	489.29
Adiunctio eiusdē iterati	557.13	Agere gestum spectante Rōscio. prouerb.	326.54	Ad amplificandum quid maxime accommodum	490.26
Admonere	428.50	Aglaophon	435.14	ἀνακαταίωσις	385.50
Adoleſcētis boni indicia	243.25	Agmen quid	141.25	ἀνακοίνωσις	554.29. & 799.29
Aduersarius quomodo obseruandus	272.50. aut refellendus	Agnasci quid	168.7	Anacreontus pes	837.1
ἀδύνατον	362.36	Agnascendo testamentū rumpi	167.51	ἀναπλάωσις	556.52
Aediles	43.22	Agnationis cōtrouersia	105.55	Analyticae quare confectæ	278.53
Aemylus	28.48	Agnati	105.52	Anapestus	537.7. & 677.24
ἀειγιμα	525.44	Aiax	300.22	Anapesticus Aristophancus	837.36
Aequabile quid	225.46	Oilus	350.5	Anceps syllabarum	165.8
Aequales	115.27	Alabanda ciuitas	80.10. & 242.20	Ancus	276.43
Aequalitas	124.10. & æquitas			Anima quadrupliciter diuisa	600.26
167.31. eiusdē definitio	42.15			Animati	308.39
				Animæ functiones & nomi-	

I N D E X.

Table with 3 columns: Latin term, page number, and Greek/English translation. Includes entries like 'na 600.17 Apollonius Alabidenfis', 'Animi bona 214.45 Apologi', 'Animi diuifio 703.15 ἀπόδοσις', 'Animi magnitudinis defcriptio 227.27 ἀσπίς', 'Animo morbi 151.41 ἀσπιδίου νοσίου', 'Animo motus 150.27 ἀσπίδος φῆ', 'Animo quibus maximè rebus conciliantur 291.19 Apparatus orationi quando adhibendus 387.2', 'Animo unde intelligendi re-minifcēdit quim habeat 460.40 Appellatio diffimulata 354.16', 'Annales cur nominati 218.54 ἀπὸ τοῦ ἀκρότου', 'Annales fcripfilfe Pont. Maximum 218.48 ἄπτο', 'Anno inter Annales & hiftoria difcrimen 218.41 ἄπτο', 'Anio fluuius 612.51 ἄπτο', 'Annibal 142.7 ἄπτο', 'Annibal Carthagine expulfus 232.18 ἄπτο', 'Annibalem fex & decem annis de imperio cum Romano concertaffe 233.3 ἄπτο', 'Annibalis Phormio 232.15 ἄπτο', 'Antherinon 662.9 ἀνθέρων', 'Antherinon treis 802.36 ἀνθέρων', 'Antigenidas 631.28 ἀντιγένιδας', 'Antimachus poeta 631.29 ἀντιμάχου ποιητῆς', 'Antipater poeta 546.38 ἀντιπάτερ', 'Antiquitatis iter 183.42 ἀντικίτων', 'Antiquitatis memoria 135.40 ἀντικίτων', 'Antiquitatis memoriam oratorem iuuare 135.32 ἀντικίτων', 'Antiftes 136.12 ἀντιφῆτες', 'Antiftenes Socratis auditor 461.35 ἀντιφῆτης', 'Antitheton duplex 559.14 ἀντιθέτων', 'Antitheton q̄t modis fit. 669.6 ἀντιθέτων', 'Antonius quibus cū uerfarus fit 191.33 ἀντωνίου', 'Antonius, quibus in difputando uititur locus 148.49 ἀντωνίου', 'Antonij laus 187.27 ἀντωνίου', 'Antonij iocus 344.42 ἀντωνίου', 'Antonij memoria excellens 318.36 ἀντωνίου', 'Anxur 331.15 ἀνάκτορας', 'Apelles 435.14 ἀπέλλης', 'Apenninus Italiae mons 276.16 ἀπεννίνου', 'Apollo Pythius 134.11 ἀπόλλων', 'Apollonius Alabidenfis 80.13 ἀπόλλων', 'Apologi 349.45 ἀπόλογοι', 'Apostrophi 793.47 ἀποστροφῆς', 'Apostrophis 799.34 ἀποστροφῆς', 'Apostrophis 554.1. & 793.53 ἀποστροφῆς', 'Apostrophis 800.4. & 555.45 ἀποστροφῆς', 'Apostrophis 559.29. & 799.31 ἀποστροφῆς', 'Apparatus orationi quando adhibendus 387.2 ἀπτο', 'Appellatio diffimulata 354.16 ἀπτο', 'Appij iocus 334.45 ἀπτο', 'Applicationis ius 112.46 ἀπτο', 'Apta oratio 342.1 ἀπτο', 'Apta oratio 560.2 ἀπτο', 'Aptus 68.3 ἀπτο', 'Aquilus 301.28 ἀπτο', 'Aratus 50.22 ἀρατος', 'Arborū & uitium putatio 175.2 ἀρατος', 'Arceffere 255.2 ἀρατος', 'Arceffilas 153.17 ἀρατος', 'Arceffila nihil affirmaffe 457.6 ἀρατος', 'Archelaum Phyficam expoliuiiffe 458.43 ἀρατος', 'Archimedes 505.11 ἀρατος', 'Archytas 511.45 ἀρατος', 'Ardor amoris 84.21 ἀρατος', 'Arduum 716.2 ἀρατος', 'Argo nauis 109.55 ἀρατος', 'Argonautae 109.55 ἀρατος', 'Argumentum à comparatione 283.3.1. à diffimilitudine. ead. 41. à factis. ead. 49. ex dictis. ead. 51. ex euctis. ead. 54. ex fictis narrationibus. 284.2 ἀρατος', 'Argumenta criminum ad genus reuocanda 265.19 ἀρατος', 'Argumenta unde ducta 786.52 ἀρατος', 'Argumentum à genere ad speciem 282.44 ἀρατος', 'Argumentationis locus 288.31 ἀρατος', 'Argumentorum puncta occulenda 289.32 ἀρατος', 'Argumenti & affectus difcrimen. 315.12. & ead. 28 ἀρατος', 'Argumenti refutandi ratio 315.35 ἀρατος', 'Argumenti conclusio 798.39 ἀρατος', 'Argumenta duplicia 386.21 ἀρατος', 'Argumenta extrinsecus quomodo fumentda 287.7 ἀρατος', 'de Argumentis abfoluendis 588.10 ἀρατος', 'Argumentorum partitio & difpofitio 729.53 ἀρατος', 'Argumentorum collocatio 373.47. diuifio. 374.2 ἀρατος', 'Aristophaneus duplex 837.37 ἀρατος', 'Aristippi de fummo bono opinio 462.2 ἀρατος', 'Aristoteles unde Perpateti dictus 461.14 ἀρατος', 'Aristoteles inuentor locorum 274.16 ἀρατος', 'Aristotelis laus 280.22 ἀρατος', 'Aristotelis loci fummitas. 281.12 ἀρατος', 'Aristotelis libri 280.5 ἀρατος', 'Aristotelem demonstrationem id quod Plato ideam uocauerit 852.53 ἀρατος', 'Argumenta 47.8 ἀρατος', 'Armamentarium 46.49 ἀρατος', 'Arrogantia 391.2 ἀρατος', 'Arrogantia subniti 172.34 ἀρατος', 'Ars unde orta 676.2 ἀρατος', 'Ars quid. 73.23. & 250.44. & 575.7. & 205.26 ἀρατος', 'Ars benedicendi quid tradat 236.19 ἀρατος', 'Ars locorum 273.18 ἀρατος', 'Artem duobus modis accipit 65.1 ἀρατος', 'Artem ab experientia effe natam 229.44 ἀρατος', 'Artem rhetoricam & eloquentiam res effe diuerfas. 73.22 ἀρατος', 'Artes tres Romae in pretio fuiffe 85.43 ἀρατος', 'Artes feptem 7.24 ἀρατος', 'Articuli orationis 405.12 ἀρατος', 'Artifex 441.22 ἀρατος', 'Artis definitio 575.2 ἀρατος', 'Artis cauffae 275.20 ἀρατος', 'Artis memoriae loci 400.2 ἀρατος', 'Artis orandi munus 211.2 ἀρατος', 'Artis Antiftes 236.17 ἀρατος', 'Artis & thefis 186.16 ἀρατος', 'Afclepiades 47.25 ἀρατος', 'Afclepiades 799.35 ἀρατος', 'Acellum agere 345.12 ἀρατος', 'Alias 673.50 ἀρατος', 'Asperitas. 391.1. i. oratione. 437.21 ἀρατος', 'Aspicere 97.51 ἀρατος', 'Aspirandi confuetudo ueteribus Romanis 817.25 ἀρατος', 'Assentator quid 497.49 ἀρατος', 'Affectari 166.44 ἀρατος', 'Aftrologia 122.30 ἀρατος', 'Afyndeton. 669.26. & 796.44. & 870.18 ἀρατος', 'Athenae bonarum artium inuentrices 11.27 ἀρατος', 'Athenarum lex 151.8 ἀρατος', 'Athenarum legati pro multa remittenda Romam miffi 277.15 ἀρατος', 'Athenienfes ex uocis fono cogniti 445.41 ἀρατος', 'Athenien-

I N D E X.

Table with 3 columns: Latin term, page number, and Greek/English translation. Includes entries like 'Athenienfium in audiendo religio 645.54 ἀρατος', 'Athenienfium res quo tempore accifae 445.49 ἀρατος', 'Atticos fuam iuuentutem non inftituiiffe 445.54 ἀρατος', 'Attice dicere quid 709.32 ἀρατος', 'Auaritia 254.10 ἀρατος', 'Auari defcriptio 286.22 ἀρατος', 'Aucupia uerborum 496.44 ἀρατος', 'Aucupia uerborum 165.8 ἀρατος', 'Audacter 167.15 ἀρατος', 'Auditio 264.5 ἀρατος', 'Auerfio 799.30 ἀρατος', 'Augur 599.27 ἀρατος', 'Auguro. 599.40. auguror. ead. 41 ἀρατος', 'Aures uocem natura modulari 219.17 ἀρατος', 'Aures teretes. 712.33. religiofe 541.51 ἀρατος', 'Aurifices 279.49 (ead. 34) ἀρατος', 'Auspicioium inuentor 28.11 ἀρατος', 'Authoritate quae afferant 133.39 ἀρατος', 'Authoritatis grauitas 146.1 ἀρατος', 'Authorem inuenire 168.9 ἀρατος', 'Axioma dialecticum 278 ἀρατος', 'Axiuli 212.34 ἀρατος', 'Barbari à Graecis mediana necandi 350.10 ἀρατος', 'Barbari nomen Ciceroni inuifum 351.17 ἀρατος', 'Beati 270.2 ἀρατος', 'Beatitas 516.41 ἀρατος', 'Bellum unde dictum 809.52 ἀρατος', 'Belli in commoda 388.20 ἀρατος', 'Bella ciuilia 5.6 ἀρατος', 'Belli ciuilis calamitas 421.31 ἀρατος', 'Belli magis quam fcientiae ftudiu Po. Ro. inheffiffe. 220.12 ἀρατος', 'Belli adminiftrandi res 141.36 ἀρατος', 'Bene ante 345.53 ἀρατος', 'Benedicere 2.42 ἀρατος', 'Beneuolentiae conciliatio 192.57 ἀρατος', 'Benignitas & liberalitas. 248.23.4. (17) ἀρατος', 'Beta fatuae 244.53 ἀρατος', 'Bibliotheca 150.15 ἀρατος', 'Bizantij Constantinopolitani dicti 317.26 ἀρατος', 'Bis unde copofitum 810.1 ἀρατος', 'Bonitas 394.1 ἀρατος', 'Bonorum diuifio. 394. genera tria. 32.2. et 214.44. & 393.26. ἀρατος', 'genera duo 590.18 ἀρατος', 'de Bono fummo Peripatetico rum opinio 461.21 ἀρατος', 'Bonū & malū cōfiderādū. 365.3 ἀρατος', 'Bonorū genera fimplicia. 152. 50. genera mixta eadem 29.53 ἀρατος', 'Bonorum uindices 110.6 ἀρατος', 'Bosphorus Thracius 552.6. & 800.4.2 ἀρατος', 'Breuia in fine ambitum interrumpere 542.26 ἀρατος', 'Breuitas diftincte cōfifa. 552.6 ἀρατος', 'Breuitas in narratione 182.41 ἀρατος', 'Breuitatem Graecorum Cicero nem improbauiffe 383.10 ἀρατος', 'Breuitatis obfcuitas 121.10 ἀρατος', 'Breuitatem in hiftoria laudari 219.17 ἀρατος', 'Brulla talorum lufor infignis 479.13 ἀρατος', 'Brutus à Cefare occifus. 605.42 ἀρατος', 'Cacoelia 667.2 ἀρατος', 'Caduceator 240.33 ἀρατος', 'Caefar cur à Cicerone de ridi- culis difputans hic fit inductus 243.52 ἀρατος', 'Caefaris ridiculum 343.30 ἀρατος', 'Caecilius 212.33 ἀρατος', 'Caeteroquin 868.1 ἀρατος', 'Caiera 202.33 ἀρατος', 'Caieranus portus 303.51 ἀρατος', 'C. Carbo 29.1. & 849.32 ἀρατος', 'C. Carbonis mors 424.21 ἀρατος', 'C. Corta 303.13 ἀρατος', 'C. Fimbria. 240.51. & 633.33 ἀρατος', 'C. Gracchi leges. 246.53. mors (249.10) ἀρατος', 'C. Iulius 197.6 ἀρατος', 'C. Laelii uictoria 277.4 ἀρατος', 'C. Memmius 330.43 ἀρατος', 'C. Norbani cauffa 250.9 ἀρατος', 'C. Pifonis cōmentaria 217.52 ἀρατος', 'C. Sextij Lufci refpōfum 335.5 ἀρατος', 'C. Velleius 473.7 ἀρατος', 'Calcei habiles 161.8. uiriles. ead. 371.9 ἀρατος', 'Callidus. 64.29. & 148.33. (9) ἀρατος', 'callidi 707.42 ἀρατος', 'Callimachus 505.43 ἀρατος', 'Callisthenes 221.35 ἀρατος', 'Campania 363.52 ἀρατος', 'Candidatorū magistratus ambientium mos 4.1 ἀρατος', 'Caphareum Eubaeae promontorium 525.29 ἀρατος', 'Cancer 534.49 ἀρατος', 'Caprae fine febris nunquā 173.13 ἀρατος', 'Capricornus 534.44 ἀρατος', 'Capfis 810.23 ἀρατος', 'Caput 254.54 ἀρατος', 'Carbonis laus 437.44 ἀρατος', 'Carceres 630.25 ἀρατος', 'Carmē q̄ tēpore natū. 825.28. et Carmenta. 613.40 (829.31) ἀρατος', 'Carmina magica 172.15 ἀρατος', 'Carmina legum 172.16 ἀρατος', 'Carnades Cyrenaeus 33.45. & 280.28. & 467.41. & 730.37 ἀρατος', 'Casibus in multis pofitū. 558.12 ἀρατος', 'Cassandra 349.54 ἀρατος', 'Castor & Pollux 399.32 ἀρατος', 'Casus laudē nō habere. 396.54 ἀρατος', 'Catalecticus quot pedibus cōstat 836.37 ἀρατος', 'Catonis iocus 335.52. & 343.8 ἀρατος', 'Catonis Cenforij refpōfum factum 346.29 ἀρατος', 'Catuli iocus. 34.2.28. mors. 422. ἀρατος', 'Catulū molli ac Xenophō teio genere dicēdi uifū. 231.45 ἀρατος', 'Cauillatio quid 317.5 ἀρατος', 'Cauiffe neminem poenitere 141.45 ἀρατος', 'Cauffa. 175.29. & 247.14. et 786 ἀρατος', 'Cauffa ambigua. 247.16 (11) ἀρατος', 'Cauffa cadere. 100.48. et 576.39 ἀρατος', 'Cauffa cognita quid inquirendum 247.33 ἀρατος', 'Cauffe, cur perfectiffimus quis que in dicēdi initio perturbetur. duae 79.16 ἀρατος', 'Cauffae maiores. 109.17. minor res. ead. 20 ἀρατος', 'Cauffae difficilioris in iure ciuili exemplum 110.30 ἀρατος', 'Cauffe cognofcendae ratio duplex 246.18. & 29 ἀρατος', 'Cauffae naturam primo uidentam 264.12 ἀρατος', 'Cauffae iudiciū à ueritate. 290. 53. ex praefcripto. 291.1. ex iuris norma. eadem 3 ἀρατος', 'Cauffae refutatio 371.9 ἀρατος', 'Cauffe q̄ exordio nō egēt 379. ἀρατος', 'Cauffae rudes. 477.41 (50) ἀρατος', 'Cauffae cur placeat metaphore Cauffe iudiciales. 865.21 (594.2) ἀρατος', 'ad Cauffas tractandas idoneus quis 244.36 ἀρατος', 'Cauffas effectus fequi 286.29 ἀρατος', 'Cauffas iudicij formula diffolui aliquas 291.10 ἀρατος', 'Cauffam incognitam nō effe tractandam 246.20 ἀρατος', 'Cauffae fuae quomodo orator noceat

I N D E X.

noceat 369.29. & 370.45. et 371.19	Cimbrorum uictoria 261.21	Collocatio 652.10. & 856.3
Causam & rationem coniectura quæri 495.22	Cincinnati 485.47	Collocatio uerborum 528.34 & 806.10. & 820.33
Causarum tria genera 213.30. & 247.23	Circus scopulus 275.42. & 363.52	Collocationis locus 373.7. diuisio 374.15. ordo. ead. 46. partes tres 843.52
Causarum duo summa genera à Platone posita 213.19	Circuitus quantos facere orator debeat 845.42	Colophon Iouis urbs 50.44
Causarum diuisio 144.9. & 254.38. & 560.16. uarietas 577.11	Circulare 632.15	Color orationis expetendus 550.4
Causarum omnium defensio 247.40. & 305.36	Circumscriptio 559.34	Colus 357.22
Causarum multitudo pertimescenda 267.12	Ciuem duarum ciuitatum lege Romana neminem potuisse fieri 117.34	Comēatus in bello duplex 141.36
in Causis quærenda duo 256.41	Ciuilis orationis partitio iuxta philosophos 492.46	Commendatio 555.49
Causidicus 135.51. & 136.2	Ciuis 109.3	Commendantis affectus & comouentis differentia 314.39
Cautus 164.29	Ciuum mores 263.43	Commentarius 629.36
Celebrari 4.41	Ciuum usus 227.46	Commentaria publica 321.2
Centum uiri quod electi, & unde dicti 105.2	Ciuuitas quid 250.46	in Comētarium referre 139.53
Censores 351.50	Ciuuitatis disciplina quod 227.24	Commoratio. 551.31. & 596.12. et 797.42. & 870.23
Censorij dictum 608.25	Claudiorum familiae duæ 111.14. & 577.27	Communicatio 554.28. & 596.34. & 799.22. & 870.28
Cerebrum 535.18	Clausula 331.17	Comparatio 299.23. & 661.8. & 870.17. triplex 286.44
Ceremoniæ unde nominatæ 28.26	Clausula per Creticum 849.50	Comparatio similitudinum 799.40
Ceruicum compositio 737.30	Clausularum ratio 545.33	Comparisonem in laudatione præclaram esse 397.19
Chalcedon urbs 502.43	Clazomene oppidum 510.24 & 611.10	Comparisonis & similitudinis differentia 283.39
καρκαρία 794.49	Cleanthis de mundo opinio 430.11	Comparationis modi duo 497.37
Characteres simplices 645.9	Cleon 607.33	Compositio 36.43. & 851.52
καριστιοίς 555.15	Clepsydra 510.42	Compositio uerborum 870.52
Charitatis definitio 309.29	καλυψάς 557.38 et 663.17. et 796.40	eiudem usus 806.12
Charitatem in iocando non legendam 329.36	καλιόης 557.53	Comprehensio 848.29. quot partes accipiat 852.44
Chromaticam modulatio 121.54	Clitomachus 730.54	Comprehensionis & conclusionis differentia 848.38
Chios insula 399.24	Cælius Antipater historicus 219.20	Comprehensiones 209.24
Choriambicus pes 836.84	Cæli quot 122.32	Concertatio 130.12
Chors, Chorres 348.49	Cæli conuersio 132.31	Conchæ 202.26
χῆρος 195.1	Cæli primi signa 122.41	Conciliatio 262.54. & 263.3
χρῆσις 458.11	Cæli planetarum 123.6	Conciliandi ratio 257.47
Chryses 812.1	in Cælo primo sidera fixa 122.39	Concitatō 262.53. & 263.2
Chryseus 781.22	Cælorum numerus 122.32	Conclauē 399.40
Cicero patriæ parens nominatus 801.35	Cælorum motus 122.34	Conclusio 209.20. partium 383.48. rationis 553.19
Cicero quibus uti solitus exoratorum 355.3	Cænaculum 399.40	Conclusio aliquando omitrenda 288.54
Ciceronis exilium 5.23. præceptores 19.48. indoles 191.23	Coemptio 165.44. & 580.4	Conclusionem siue periodum Cicerone puero Romam delatam fuisse 824.8
Ciceronis μαρτυρία unde 461.53	Coemptionem facere 166.3	Conclusionum mutatio 848.28
Ciceronis eloquentiæ testimonium 634.30	Cogitationis ordo 377.4	Concursus in eadē uerba 557.12
Ciceronem in Græciam fugisse 5.12	Cognatio 245.29	Concedentia 550.25
Ciceronē à Pangij libris Officia deduxisse 34.20	Cognati 105.53	Conditio 69.25
Ciceronem triduo se iuris peritum futurum iactitasse 120.8	Cognitio 460.26	Conditionis diuisio 69.51
	Cognoscere 44.50	Confidens 205.8
	Cohors unde dicta 349.1	Confirmatio
	Cohortationem & consolationem partes suas orationis causæ esse 217.19	
	κοινότης 796.14	
	Colchis 110.4	
	Collatio dissimilis 283.41	
	Collecta quid 326.33	
	Colligere se 17.54	

I N D E X.

Confirmatio 87.39. & 235.3. & 666.44. & 787.19	Cor 460.39	Decor mutatio 560.45. et 753.21
Confirmationis & refutationis eandē esse rationē. 385.28	Cor, animus 133.22	Decor obseruandi ratio 560.12. & 787.29
Cōfirmationis collocatio 385.23	Corax 474.15	Decor & recti differentia 867.19
Cōfirmatio quadruplex 91.24	Cordatus 139.19	Decorum in parte 752.3
Coniectura in causis iudicialibus 248.30	Cordati unde dicti 460.40	Decorum in quibus confiderandum 750.29
Coniectura quid in quæstione ualeat 494.31	Cordax 839.41	Decreti diuisio 245.32
Coniecturæ diuisio 495.3	Coriolanus 610.20	Decretum senatus pro senatusconsulto dici 245.34
Coniecturam cuiusque rei originem querere 495.16	Cornelius Cossus 244.33	Deferre 604.52
Conon 511.15	Corporis bona 215.6. partes, officia 535.18	Definiendi ratio 783.15
Consecutio 494.41	Corporum naturæ nouæ. 295.53	Definitio 48.14. & 125.19. 281.42
Consecutionis duo quæstionum genera 497.2	Correctio 669.34. & 870.19. duplex 554.10	Definitio breuis & dialectica, in iudicijs cur euitanda 251.4
Consequentia quid 284.17	Correctio ab ea quæ mentis est alia 558.43	Definitionis definitio 665.7
Consensere leges 173.30	Coruncanus 613.23	Definitionum genera multa 665.7
in Consilio dando quid primū 389.29	Cos insula 304.45	Definitio qualiter subscriuat(æ) quæstioni 495.37
Consilia quod dirigenda 387.16. quod tractanda 386.48	Craon oppidum 399.27	Definienti tria uidentia 783.12
Consiliū quo tempore in bello plus ualuisse uiribus animaduersum est 874.24	Crassa Minerua, prouerb. 267.5	Definire lucidè 250.33 breuiter. ead. 35
Consobrini 190.40	Crassi duo 103.5	Definitionis status 249.52
Consolatio 560.40	Crassi iocus 346.34	Definitionis proprium 235.52
Constructio oratoria 13.27	Crassi orationis in Philippum tres partes 415.50	& 250.6. uis. 494.38
Consuetudo 124.29. & 138.48 & 263.39	Crassum primo genus orationis ornatum è Græcia in Romanos induxisse 257.53	Definitè dicere 255.44
Consuetudo legum interpretatio 124.33	Crepidus quid 854.20	Deiotarus 605.10
Consuetudines 142.19	Creticus pes 538.46. & 849.52	δησιος 800.18
Consuetudinū diuisio 143.1	Crimen perfidiæ 299.19	Delectatio 126.52. in quibus posita 763.30
Consulem renunciare 346.24	Consuetudo legum interpretatio 46. & 667.20	quæ Delectant facilius percipi 127.5
Contemplari 97.50	Consuetudines 142.19	Deliberationes 248.38
Contentio 83.6. & 555.43.	Consuetudinū diuisio 143.1	Deliberationis diuisio 386.31. finis 387.13
in Contentione quid laudatur 397.21	Consulem renunciare 346.24	Delphi Parnassi urbs 503.26
Continentiæ descriptio 227.25	Contemplari 97.50	Demetrius Phalereus 242.16 & 766.9
Continuatum uel continuatio 558.54	Contentio 83.6. & 555.43.	Democritus 37.46. & ἀνοίος ἀρπελλatus 327.39
Continuatio uerborum 762.2	in Contentione quid laudatur 397.21	Democritici 31.34
Contraria ad idem ferri debere 284.16	Continentiæ descriptio 227.25	Demonstratiuum genus 391.44
Contrarium 557.47	Continuatum uel continuatio 558.54	Demosthenes 646.38
Contrariorum species quatuor 284.10	Continuatio uerborum 762.2	Demosthenis de pronuntiatione sententia 561.51. & 866.2
Controuersia 786.12. unde nascatur. 387.46	Contraria ad idem ferri debere 284.16	Demosthenem pronuntiare non potuisse. 185.48
Controuersiarum genera 650.36	Contrarium 557.47	Demosthenis imago à Bruto seruata 778.38
diuisio 213.9	Contrariorum species quatuor 284.10	Denunciatio cauentis 800.7
Contumeliæ 765.8	Controuersia 786.12. unde nascatur. 387.46	Deprecatio 556.17. & 800.18
Conuenire 197.23	Controuersiarum genera 650.36	Deprehensus 139.40
Conuentum 245.22	diuisio 213.9	Descriptio, descriptiones 152.25 & 554.53. & 596.35
Cooptare 599.44	Contumeliæ 765.8	Descriptio morum sermonumque 799.24
Copia quid 212.7	Conuenire 197.23	Desiderare 641.22
Copia duplex 265.4	Conuentum 245.22	De-

Confirmatio

I N D E X.

Despondere	166.46	tem tradidisse	278.11
Διαίρεσις ratio	121.24	Diogenis de Aristippo sententia	462.4
Διαζώνημα	179.15	Dion Syracusius	511.4
Διαζώνισις	798.53	Διοσκουρίδης	798.22
Διαζώνισις	552.19. & 798.7	Diphilus	85.14
Diatonos modulatio	121.54	Discedere	599.20
Διαλεκτική	278.15	Disceptatio 234.8. ex comparatione	497.10
Dialecticæ munus duplex	704.3. uia 781.19	Disceptatio definibus bonorum unde orta	717.40
Dialecticæ oratori esse necessariam	78.19	Disceptationis fundamenta	148.53
Διαλεκτικοί quinq;	709.50	Disceptationes quæ definitione explicari debent	496.5
Διάπασον	484.45	Disceptator	228.34
Διαζώνισις	554.1	Discere	229.5
Dicacitas 868.7. & 317.54. et 763.		Discerptis sententijs non esse utendum	449.35
Dicacitas quis perstringendus	324.51	Disciplina	131.17
Dicendi genera multa tria	182.36 704.50. & 803.40	Disertus	65.12
ad Dicendum probabiliter quid primum	389.34	Diserti multi, eloquens nemo	139.9
Dicendi genus infimū medium 765.32. summi 768.47. intermedium 708.5. tenuē	706.37	Disiunctio	559.17
Dicendi facultas	208.20	Dispositio	256.40
in Dicendo quid considerandum	319.1	Dispositio præcellens	729.22
in Dicendi genere medio, uerba quomodo transferantur	766.28	Dispositionis definitio diuisio. ead.	19
Dicendi gen ^o numerosum quo loco assumetur	847.9	Dispositionis momentū	87.25
Dicendi præcepta non inutilia esse	231.41	Disputatio	558.47. & 560.42
Dicendi uita tria	708.21	Disputationis initio quid faciendum	140.32. & 41
Dicere	632.42	Disputandi genus exile	463.44
Dicere distinctè 452.18. aptè & congruè. ead.	54	Disputationē artificiosam non ueritatem sed uictoriam querere	274.42
Dicere multam	626.21	Differendi ratio	9.36
Dichoreus	848.47	Dissimulatio	553.44
Dictio	91.38	Dissimulatio ridiculi	353.14
Difficiles	140.3	Dissolutum	557.50
Digesta	121.6	Distributio 554.6. et 799.3. & 87.	
Digestio	555.32	Distinctio in partibus collo-	26
Digitorum argutiæ	737.37	candis uaria	845.34
Dignitatem cuiusq; atq; naturam esse spectandam	369.42	Dithyrambus	540.37
Digressio 559.29. & 870.31. à re breuior	800.33	Diuidendi ratio	665.14
Digressio duplex	552.29	Diuisiois descriptio proprium	234.53 235.45
Digressionis collocatio	375.38	Diuisiois lex	783.33
Diligentia 272.40. & 273.14		Diuisiones & definitiones ad docendum plurimum ualere	782.42
Dilucida oratio	442.5	Diuortium	521.54
Dinumeratio	558.35	Docere	460.23
Dinomachus	152.43	Docendi ratio 257.45. & 262.52. &	263.1
Diodorus 34. 42. Stoicus	191.1	Docendi genus duplex	803.20
Diogenes Cynicus	461.45	Dochimi collocatio	851.39.
Diogenem bene differendi ar-			

E

Republica	815.38
E	552.29. & 798.18
Ederere	121.4. & 193.52. & 605.2
Egredi	719.7
Egressio	798.10
Egressionis affectus duplices	376.14
Eierare	361.39
Eierare	350.44. & 798.48
Etesia	809.2
Etesia	559.6. & 796.48
Elocutio	481.11
de Elocutione præcepta	730.11
Elocutionem ad artem pertinere	256.34
Elocutionem esse uariandam	288.48
in Elocutione quid considerandum	801.13
Eloquendi comites	234.33
Eloquenti tria necessaria	512.20
Eloquentia	73.24
Eloquentia quibus rebus quærenda	88.44
Eloquentia per quos in Italiam importata	219.12
Eloquentia in quibus posita	288.24

Elo

I N D E X.

Eloquentia ex quibus constat	591.22	exhortatoriæ, consolatoriæ dictæ	217.13	Existimationem non esse negligendam	299.16
Eloquentia quibus in rebus ueretur	432.10	Επισημοσύνη	796.11	Exordia propria. 377.40. uitio sa. ead.	18
Eloquentia quomodo sit una	459.19	Επιθεωρησις	800.32	Exordium	87.33. & 666.35. & 667.3
Eloquentia quibus rebus comperetur	472.36	Epulare sacrificium	471.3	Exordium quale. 380.3. unde nascatur. 379.3. & ead. 40.	
Eloquentiæ laudes. 21.10. & 489.26		Epulones	470.50	Exordij ratio diuersa	234.42
Eloquentiæ materies	453.39	Equus Troianus	242.36	Exordiorum munera. 61.41. loci. 590.2. genera duo. 729.34	
Eloquentiæ diuisio. 433.2. & 596.52		Equites Antonij tempore caufas iudicasse	303.49	Exordium quid	496.27
Eloquentiæ apud Græcos mēbra quinq;	234.14	Eretria urbs	462.25	Explanatio illustris. 551.40. & 596.25	
Eloquentiæ cum re militari comparatio. 7.46. item cū alijs studijs	8.46	Eretrici philosophi	462.31	Explicatio	256.38
ad Eloquentiam opus esse tribus	230.7	Erilli de summo bono opinio	462.40	Exponere	121.5
Eloquentiam esse uirtutem	454.32	Ερμησία	798.44	Expositio sententiæ suæ. 553.39	
Eloquentiam maximarum rerum scientiam continere	454.47	Ερμούλογία	282.16	Exprobrare	372.7
Eloquentiam esse unā	436.5	Eucides	462.47. & 505.1	Exquilina porta	356.44
Eloquentis descriptio	771.26	Euentuum causæ tres	225.20	Extenuatio. 489.33. & 552.15. & 798.2	
Elis regio & urbs	502.8	Eunuchi	858.54	Exulcerare	618.51
Emblema uermiculatum	529.54. & 806.49	Eupolis	510.16	F	
Emolumentum	23.50	Euripides	436.14	Abulæ	299.45
Emphasis	670.12. & 800.51	Ευραπέλια	214.50	Facere modos	182.4
Empedocles	147.43	Ex usu	815.36	Facti quaestio	265.4.4
Εμπεδοκλής	555.43. & 796.34	Excedere	599.10	Factorum præclarorum genera quinque	396.12
Encyclopdia	192.48	Exceptio. 177.32. in lege. 101.37. eius diuisio. ead.	42	Faceti & ridiculi discrimen	339.5
Ennii liber quare Tripartita	133.15	Exclamatio	419.53. & 558.4	Facetia. 868.5. in re. 349.10. à similitudine.	350.17
Εννίου	254.9	Exclamatio adiuratiōis.	796.53	Facietiarū loci. 588.45. ratio. 639.43. genera duo. 96.37. et 330.37. & 335.46. et 363.11. & 588.22	
Eorum quæ defendi iure possunt genera tria	249.34	Excogitatio	256.57	Facietiarum descriptio. 763.36. diuisio	317.47
Eorum qui se Atticè dicere existimabant, sed falso, tria genera	712.39	Execratio	556.44. & 800.38	Facietiarū. 22.48. & 339.6. & 645.22	
Epaminondas	142.3. & 511.28	Exedra	428.26	Faciles	140.2
Επαινετικός	553.7. & 795.54	Exemplum	263.40. & 555.29. & 799.44	Facilitas difficultati & morositati contraria	197.48
Επαίνος	559.25. & 568.49. & 796.24	Exemplorum copia	& 183.43	Facultas quid	205.34. & 641.7
Επαίνουσις	795.60	Exercendi genus optimum	90.18	Facultas præclara	208.13
Επίχειρ	574.38	Exercitatio quid. 229.12. & 326.15. quid in se cōtineat.	88.46	Falernus	636.30
Επιμιμνήσις	800.13	Exercitationes habitum gignere	243.8	Falsa multa, ueris esse probabiliora	47.50
Επιμήνησις	798.22	Exercitationis genus quartum	91.52	Familia herciscūdæ actio quid	166.15
Επιβολή	557.4. & 796.5	Exercitationis ratio	89.27	Fasces summittere	605.4
Επιλογίς	648.26	Exercitationum genera quinque	184.5	Fastidijs adhærescere	184.39
Epilogus	358.5	Exercitationis loci	119.6	Fannius	539.3
Επίκλησις	556.10. & 800.13	Exigere	603.41	Fauni oracula	825.22
Επιφορά	557.9	Exilium triplex	112.27	Fatuus	244.52
Επιστολά unde obiurgatoriæ,		Exire	320.25	Febris unde	419.35
		Existere	192.50	Feræ	22.58
				Feræ forenses	476.32
				Feriatu dies	458.18
				Fidei descriptio	227.19
				† Fidenter	

I N D E X.

Fidenter	157.14	Geminatio uerborum	556.51	Grammaticus	143.14
Figura	183.1. & 642.45	Genera duplicia	45.1	Grammatici unde dicti	10.10
Figurae orationis	551.17	Genera prima duo	581.35	Granius	333.47
Figurae sententiarum	595.12	Genera dicendi uaria	590.50	Granius	719.21
Figurae duplicationis	668.13	Genera quae maxime risum mouent exponit	335.39	Gratia quid	214.54. & 224.53
Figurae sua sponte numerosae	82.16	Generis & causarum differentia	275.26	Grauitas	53.37. & 321.34. & 335.37
Figuram duobus modis dici	550.29	Genus	577.30	Grauitas orationis unde	437.18. & 438.13
Figuras illustrare orationem	550.43	Gentilis	623.13	Grauitatis & auctoritatis differentia	325.14
Figurarum ratio	657.49	Gentilitas	105.47	Gurgis	320.52
Finis	285.53	Gentilitatis & agnationis differentia	106.4	Gustus	485.40
Finis rhetoricae	85.47	Gentilitatis & stirpis differentia	111.49	Gymnasia pro scholis usurpata	200.23
Finis in periodis considerandas	871.39	Gentilium definitio	105.41	Gymnastici certaminis species	469.19 (201.12)
Finita quaestio	85.3	Genus quid	124.50	Habitus & color orationis duplex	549.24
Finitio	251.48	Genus hominum duplex	153.48	Hastae amentatae	580.17. & 635.41
Flagitare	413.50	Geometriae consideratio	122.1	Hebetes	263.46. & 634.14
Flamines unde dicti	613.42	Geometria diuisa	505.5	Hegesias orator	855.18
Flore	300.33	Gestire	202.51	Hegesias de uitae miseria disputare prohibitus	855.26
Fœderum & pactioum differentia	95.12	Gestus	734.1. & 736.49	Hellanicus historici duo	218.17
Fontes	130.6	Gestus ratio	654.4	Herciscere	266.9
Fontes nerui	474.1	Gestus imminere	321.32	Herciscunda familia	166.10
Fontes ferreae	476.31	Gestus membrorum	563.12	Hermagoras	234.40
Forma, 122.5. & 235.54. formae	642.48	Gestus oratorius	565.5	Hermodorus architectus	47.20
Forma & species	495.33	Gladiator	550.17	Hierodorus	218.29 & 220.16
Formae definitio	122.11	Glaphyron	662.10	Herous	357.7. & 678.3
Formarum genera	122.5	Glaucii locus	248.45	Hexameter	532.14
Formulae	164.37	Gorgias Leontinus	70.26	Hierocles	195.34. & 241.49
Formulae carminum dictae	164.44	Gorgias statuam auream erectam esse	503.24	Historia	560.43
Formularum cantus	164.37. & ead. 53	Gracchana fistula	567.27	Historia annalium confectio	218.38
Fornix	331.53	Gradatio	557.38 & 870.17	Historiae laus	210.25
Fornix Fabij	351.54	Gracia magna	276.16. & 511.58	Historiae leges	210.39. & 224.38. forma. 719.29. usus tres
Fortitudo	395.43	Graeci inepti dicti	199.7	Historiae numerus qualis	846.10
Fortitudinis definitio	214.47	Graeci ueritatis expertes	235.14	Historiae quid necessarium	210.40
Fortuna mutatio	301.25	Graecorum ignorantia	235.18	Historiam propria praecipia non habere	217.29
Fortuna bona	393.40	Graecos fuisse eloquentissimos	220.6	Historiam scribere oratoris esse boni	217.36
Forum	22.40. & 175.40	Gracos sine oratorio cultu scriptasse	218.37	Historiam oratori esse necessariam	785.26
Forum, committium	303.18	Gracos ocio, non ingenio Romanos superasse	221.1	Historicus quid ab oratore differat	744.31
Fraus	305.13. fraudes	Gracos Phormiones dictos	233.16	Historicus nemo bonus, qui non idem orator	838.25
Fructus ocij	4.32	Gracos a Cicerone reprehendi	266.36	Histriones	702.28
Fruges	818.26. ubi primum repperit	Gracorum professio	275.1	Hilaritas	800.54
Frugum et nequa contraria	336.40	Gracorum uitia	351.2	Hilaritas & risus	799.35
Fundus	174.49	Gracorum literas omnia corrumpere	351.5	Hilaritatis	
Fundos obire	174.49	Grammaticae	751.27		
Fundum inspicere	175.5	Grammatica quam sit necessaria	442.42		
Funebres conciones	392.54	Grammaticae diuisio	123.10. & 505.53		
Fur nocturnus	128.10	Grammaticae apud Cic. quadruplex diuisio	123.28		
Fur manifestus	128.9				
Furere	241.9				
Fufius imitator malus	241.13				
Fufum quid	225.41				

G Alba 28.39
Gallioocus 350.27

I N D E X.

Hilaritatis sedes	327.46	Imitationis praecipia	242.53. ui	Instrumenti oratorij genera	
Hippias Eleus	602.5	Imitatio quid faciendum	240.15	duo	480.35
Hippocrates	504.44	Imaginum exempla	351.22	Integumenta	97.46
Hippocrateus pes	677.13. unde dictus	Immutatio	236.10	Intelligentia	11.11
Hippatoides modulatio	121.52	Imperium quid	227.22	Intercedere	303.20
Homine quatuor modis perturbari	60.10	Imperator	142.6. & 12	Interdictum quid	251.50
Homini claritas & amplitudo	154.46	Imperatoris munus	141.14. animal. 141.48. scientia. 141.49	Interdicti uerba	868.27
Homini proprium	74.51	Impolitum	263.47	Interdictorum diuisio	30.11
Homini duo genera inter hominum mores, & mores discrimen	174.15 & 472.20	Impressiones orationis	540.53	Interpellatio	555.40
Homo nouus	76.32	Improbis	368.28	Interpellatoris correctio	799.54
Homo Graecus	233.8	Improuisum quiddam	558.33	Interrex	613.27
Homo feriatas	483.19	Impulsio in hilaritatem	555.15	Interrogatio	596.28. & 798.43
Hominis & ignauius, uiuui cadauer. prouerb.	200.35	In praeposito	816.25	Interruptum	559.6
Homocoptotos	669.2	In suam tutelam uenire	115.33	Interuallum	122.13. & ead. 19
Homocoteleuta	675.44	Inaugurare	599.49	Interualla orationis aequalia	541.8
Honestas quibus in rebus sit defendenda	388.12	Inchoare	604.44	Inuenire omnium commune	256.50
Honestum. 497.20. ab utili non differre	227.19	Incisa & membra comprehensionis esse partes	852.43	Inuentio optima	716.50
Honesti descriptio	227.16	Incise dicere	344.54	Inuentio triplex	257.10
Hortensius	637.23	Incisio duplex	845.7	Inuentionem prudentiae magis quam artis esse	256.33
Hostilius	170.50	Incisi exemplum	849.7. definitio ead.	Inuentores orationis perfectae	721.34
Humanitas	453.48. & 675.19	Incomposita sententia	826.47	Inuersio	870.28
Hyalifus	64.2.1. & 862.11	Indignationis species	792.38	Inuidia quid	308.3
Hydra & pellis. prouerb.	229.18	Indoles	85.52	Inuidia in aduersarios quomodo mouenda	312.17
Hypallage	661.24. et 767.4	Inductio erroris	555.8	Inuidiae sedandae ratio	313.22
Hyperbole	670.9. & 870.40	Industria	698.45	Inuidiae exemplum	313.37
Hypercatalecticis	836.40	Inepti	197.19. & 198.51. & 476	Inuolucra	97.46
Hypotheseos definitio	226.28	Inepti definitio	198.12 (20	Iocandi genus unde deductum	325.31
Hypopyposis	870.32	Ineptiarum genera tria	199.35	Ioci per ἀμύσηλον	338.19
		Ineptiam tarditate deteriores esse	246.16	Ioco quis laedendus	324.50
		In infinita quaestio	86.9. & 451.2. & 492.34	in Iocis quid uitandum	764.5
		Ingenium	272.29	Iocorum suauitas quo orationis membro contineatur	
		Ingenij partes duae	399.48	Ionium mare	468.6 (316.3)
		Ingenij & studij discrimen	716.6	Iouis Elidij ara	127.49
		Inhonesti descriptio	227.17	Ira	800.12
		Iniqua petere	139.54	Iracundia	556.7
		Initia beneuolentiae conciliandae unde comparantur	693.24	Iracundiae definitio	150.22. & 290.38
		Inscentia	137.1	Irati pronuntiatio	564.6
		Insidia	141.40	Ironia	870.25
		Insignitum quid	403.26	Irrisio	798.7
		Insistere	834.42	Isocrates	557.31
		Insolentia	69.1	Isocratem numerum orationi dedisse	530.3
		Insolens	139.47	Isocratis domus eloquentiae officina habita	195.24
		Institutio	189.39. & 441.3	Isocratis discipuli	241.38
		Institutum	263.42 (124.16	Isocrates eloquentiae pater dictus	195.17
		Instructus	432.51	Isocratis in instituenda iuuentute dexteritas	441.10. & ead. 24
		Instrumentum	99.38		

† Isocra.

I N D E X.

Ifoerates quo tempore floruerit	824.48	Iuris naturalis & humani differentia	146.40
Ifoeratis præceptum	867.20	Iuris peritus	142.49
<i>Ἰσονομία</i>	124.11	Iuris periti officium	802.5
Ithaca	130.41	Ius. 36.16. unde natum	124.27
Iteratio. 53.7. & 668.54. & 761.50. dictorum	798.32	Ius à quibus scriptū sit primò	268.20
<i>Ἰσοπέδιον</i>	45.46. & 291.50	Ius in artem non redactum	124.36
<i>Ἰσοπέδιον</i>	869.46	Ius in præcepta redigenti quid necessarium	269.12
<i>Ἰσοπέδιον</i>	332.54	Ius applicationis	577.39
<i>Ἰσοπέδιον</i>	333.61. & 554.33. & 799.25	Ius perpetuum	267.52
<i>Ἰσοπέδιον</i>	333.4	Ius civile	134.54. & 665.52
Iucunda auditu quæ	394.39	Ius civile ex quib ⁹ cõstet. 124.23	
Iucunditas	208.45	Ius certum aut scripto aut moribus constare	126.20
Iudex	128.8	Ius publicum. 135.4. ead. 12. & 183.40. pontificium. 508.14. civile. oratori perdiscendū	
Iudicia	248.32	Ius civile oratori necessarium	135.18. & 785.11
Iudicia morum commendari ex arte	290.10	Iustitiæ definitio. 214.51. descriptio. 227.24. laus. 395.38. nomina uaria	59.14
Iudicia priuata & publica quæ illa	104.45	Iuuenes in campo Martio pilæ ludere consueuissent	341.54
Iudicialis asperitas	223.47	Iuuentutis studiosæ officium	2.49
Iudicij diuisio. 104.45. species duæ. 235.43. finis	87.11		
Iudicij & incendij differentia	307.13		
Iudicium	278.31		
Iudicium purum & præscriptū	177.16		
in Iudicium quid ueniat. 385.12			
Iugurtha	625.19		
Iunctura uerborum	806.22		
Iura tria eodem tempore nata	120.18		
Iure quæ defedi possint. 249.33			
Iure consulti apud Græcos in nullo honore habiti	132.37		
Iure civili quid cognoscatur	130.19		
in Iure civili digerendo. finis respiciendus	124.5		
in Iure civili unde tot oratæ tenebræ	126.2		
in Iure civili fontes & capita philosophicarū disputationum contineri	129.16		
Iuris definitio. 125.17. diuisio. 42.3. & 124.42. & 495.12			
Iuris genera & species non describi	124.36		
Iuris interpretandi scientiæ penes pontifices fuisse	120.21		
Iuris facilitas	119.50		
Iuris delectatio	127.21		
Iuris antistes	136.16		
Iuris normæ	291.5		
Iuris summa	802.7		
Iuris ciuilib & ciuitatis differentia	121.13		
Leges. 129.25. & 142.53. & 177.44			
Leges à philosophia manare	129.35		
Leges sublatae	173.32		
Leges & iura differre	180.48		
Legis definitio	250.45		
Legis & philosophiæ differentia	129.28		
Leguleius	164.28		
Legum diuisio	23.20		
Legum & iuris ciuilib differentia	95.27		
Leue quid	225.45		
Lenitas quid	183.8		
Lenitas in oratione unde. 437.19			
Leporis & contentionis differentia	325.16		
Lex quid	665.47		
Lex Seruiliij	637.7		
<i>Ἰσοπέδιον</i>	806.43		
Liberalitas	395.51		
Liberalitatis definitio	214.46		
descriptio	227.28		
Libertas	109.6. & 203.23		
Libertinos in urbanas tribus transfuisse Tib. Gracchum	142.28		
Libido	893.54		
Libidines	130.18		
Libyca insula	468.27		
Licentia	556.8		
Licium quid	849.42		
Ligures	634.54		
Limatus orator	125.29		
Linea. lineamenta	122.3		
Lingua	460.39		
Lingua uti nuncupasset. 171.52			
Lingua inter dicendum quomodo moderanda	444.8		
Lingua subtilis & crassa differentia	205.12		
Lingua sinceritas unde haeriat	443.15		
Litta	653.16		
Litera eadem non crebro repetenda	871.3		
Literæ	264.6		
Literæ cõcurrentes asperè. 528.40			
Literæ immutatio	761.43		
in Litib ⁹ quid agendum	230.15		
Litigantiū mos ueterū	492.53		
Liuij Patruinitas	446.47		
Loci. 208.5. cur inuenti	87.1		
Loci unde emanant	728.23		
Loci unde ridicula eruuntur	340.32		
Loci communes. 752.1. & 789.2			

L Acertus 331.13. & 614.33
 Lacinia 493.9
 Lacus 636.35
 Lælius Decimus 203.50
 Lælius & Africanus amici. 201.52
 Læna 613.35
 Lætio 556.30
 Lætitia quid 290.40
 Lætitia quomodo amplificanda 311.41
Ἰσοπέδιον prouerbium. 464.13
 Laudari à malis uituperari est 497.54
 Laudatio qualis esse debeat 214.24
 Laudationes cur inuētæ. 392.31
 Laudationis finis 87.12
 Laudis materia 214.41
 Laus 393.25
 Laus perfecta unde confletur 214.43
 Laus nimia uitanda 310.6
 Laus & splendor oratiōis. 515.47
 Laxare modos 182.29
 Lectio 264.5
 Legationum quatuor genera 216.41

I N D E X.

quare dicti	651.30	Mancinus superatus	113.39
Loci duplices	254.34. & 786.52	Mancipatio	107.29
Loci & formis in memoria iuua quibus utendū. 402.20		Mancipium	107.18
Locorum diuisio. 726.52. utilitas	288.12	Mandare literis	193.4
Locorum communium tres species	490.35	Manlius Acidinus	346.7
Locus de affectibus excitandis	296.25	Manuetudo quid	215.1
Logica	644.20	Manu confertum exiure uocare	102.20
Logicam & Rhetoricam scientias esse nō definitas. 236.12		Marcipores	112.12
Longi unde dicti	183.45	M. Aquilius	260.31
Loquacitas perennis	541.40	M. Aemilius Scaurus	145.24
Loquendi puritas quomodo comparatur	448.30	M. Aemilij Lepidi funus	302.53
Loqui	632.40	M. Marci Antonij mors	423.3
Lucilius poeta	51.39. & 203.3	M. Bucculeius	115.34
Lucipores	112.13	M. Cato maior	103.32
L. Cotha	393.9	M. Cato censorius	507.16
L. Furij uictoria	277.6	M. Drusus	849.35
Ludi Luctatij	615.50	M. Lepidi iocus	362.38
Ludorum Romanorum initiū	17.37. feriae	M. Marcellus	634.17
Ludus quid	242.35	Mare Ionium quare Græcum appellatum	468.24
Ludere	300.33	Margaritæ	757.11
Luminibus obstruere.	108.18	Mariana seditio	421.40
Luminis & prospectus differentia	108.6	Martius campus	303.18
Luna	534.53	Mater familiās	165.50
Lustanorum quot milia à Ser. Galba trucidati	156.54	Materia	285.53
Lustrum. 118.12. & 352.36. & 353.3		Materia unde sumatur	3.7
Luxuriæ & ubertatis differentia	243.23	Materia oratoris quinq; generibus diuisa	215.47
Lycurgus legislator. 242.11. & 455.38		Materia seueritatis. 348.2. ioci ead.	3
Lycurgum haud procul ab Homeri temporibus fuisse. 131.43		Materia locis describere. 271.4	
Lyfias orator	242.9	Materia ab ipso dicendi genere differre	784.35
Lyfippus statuarius	434.47	Materia ornatus	271.9
		Materies ad probandū duplex	254.7
		Materies ridiculorū	764.44
		Matertera	190.45
		Mathematica	665.32
		Mathematicam à philosophia separari	665.32
		Medæ r aptu	110.2
		Medela	800.25
		Medendi ars diuisa	504.37
		Medidies per meridiē	814.48
		Megariorum de summo bono opinio	462.50
		Magnificentia	395.53
		Magnificentia definitio. 214.52	
		Magnitudo animi. 122.23. & 395.5. & ead. 52	
		Magnitudinis proprium. 122.25. diuisio	122.28
		Magnitudo æqualis & inæqualis	122.27
		Magus	175.20
		Maestas quid. 281.52. & 751.51	
		Mali ingenij argumentū. 243.26	
		Memoria	240.44
		Memoria uiua	193.34
		Memoria artificialis	398.30
		Memoria artificiosa duplex	404.35
		Memorig iuuandæ ratio. 590.24	
		Memoriæ utilitas	400.30
		Memoriam ab imaginibus iuuuari	401.26
		Memoriam ordine iuuari. 399.46	
		Mendacij tria genera	494.52
		Mendacia in bonum uirum cadere posse	494.54
		Meneclæ	195.33. & 241.49
		Menedemus philosophus. 462.25	
		Menia lex	613.33
		Mens. 152.21. & 251.27. & 369.13	
		Mens quid	115.35
		Mentes	130.13
		Mētis & animi differentia. 240.7	
		<i>Ἰσοπέδιον</i>	799.48
		Mesoides modulatio	121.52
		Messis	175.1
		Metaphora unde. 520.33. & 521.33	
		Metaphoræ definitio	767.32
		Metaphoræ quare delectant	521.40
		Metaphorica	834.1
		Metaphoras omnes Aristotelē tropo uocasse	868.16
		Metelli iocus	356.31
		<i>Ἰσοπέδιον</i> . 526.5. & ead. 38. & 661.25	
		Metrodorus	34.9
		Metrodori de summo bono opinio	152.28
		<i>Ἰσοπέδιον</i>	542.3. & 866.46
		<i>Ἰσοπέδιον</i>	330.5
		Metuere	497.44
		Metus quid	155.23
		Metum debilitare	268.45
		Mihi cane & Musis. prouerb.	631.15
		Milesius tibicen	242.26
		Milesius historicus	218.18
		Miletus urbs	509.1
		<i>Ἰσοπέδιον</i> . 333.7. & 554.33. & 596.36. & 801.5	
		Mimus	330.24
		Misenus mons	223.29
		Miseratio	498.24
		Miserationis species	793.40
		Misericordia. 358.6. quomodo mouenda	313.45
		Mirylenæus historicus	218.19
		Mnesarchus	34.22
		Moderatio. 393.54. & 209.6.12	
		Modulatio. seu modus	122.50
		† 3 Modus	

I N D E X.

Modus in numero seruandus	Naturam numeri causam esse	cadat	852.30
Molestia 4.25	828.26	Numerorum origo	827.25
Molestia quomodo exaggeranda	Naualia	Numerorum uitia tria	722.21
311.49	47.15	Numerorum & modorum differentia	547.3
Molesto & difficili argumento non esse respondendum.	Naucrates	185.33	
363.28	242.27		
Molesti	Naucula duorum scalmorum		
197.21	109.51		
Morbi	Nauigium minus. 109.24. maius ead.		
800.26	26		
Mores duplices	Nauus		
292.11	673.10. & 815.35		
Mores quos præ se ferre debet orator	Necessè quid		
49.48	389.19		
Mores tractare quam utile fit	Negligens		
291.41	245.54		
Motus duplex	Negotium		
253.37	175.31		
Motus affectuum	Negotijs occupatus quò philosophiam discat		
45.49	478.35		
Motus diuifio	Nerones clari duo		
733.53	336.48		
Motus corporis quò moderandus	Neronis iocus		
737.3	336.26		
Mouendi ratio	Nerui oratorij		
257.46	741.2		
Multam petere	Netoides modulatio.		
626.3	121.53		
Multum quãtãtatis, uariũ qualitatis esse	Nexi liberi		
191.40	106.47		
Mundus	Nexorum ius		
534.31	107.10		
Muneris publici minima pars	Nicander		
233.13	50.23		
Munio	Nominatim exheredare.		
179.38	111.1		
Musculi	Non scire		
75.31	814.45		
Musica	Nosce teipsum		
127.8	438.52		
Musica distracta	Num claudicat. prouerb. uetus		
505.38	337.45		
Musficarum rerũ diuifio.	Numã ante Pythagoram fuisse		
121.29	276.33		
Musfices à mathematicis diuifio	Numerus		
10.3	121.30. & 673.47		
Musicus	Numerus duplex		
143.13	820.43		
Mutare modos	Numerus simpliciter quòd.		
182.30	841.32		
Mutuo muli scabũt, prouerb.	Numerus orationis.		
259.31	531.6. & 841.3		
Myron statuarius	Numerus in extremo aptè collocandus		
434.47	842.33		
Mysteria	Numerus in orationis laude ponendus		
139.14. & 471.51	541.34		
	Numerus ubi positus.		
	829.50.		
	unde natus. ead. 51. quã ratione componitur		
	830.6		
	Numerus quibus rebus paratur		
	543.50		
	Numeri definitio		
	747.35		
	Numeri usus		
	844.12		
	Numeri facilitas. 533.20. utilitas		
	534.21. & 845.51		
	Numeri uitium		
	542.27. & 857.2		
	Numeri inueniendi causa. 531.12		
	Numeri proceri. 545.20. breues ead.		
	28		
	Numeri natura & uis		
	829.33		
	Numeri authores		
	871.46		
	Numeri & numerosi differentia		
	844.51		
	Numeris quibus in oratione utendum		
	837.46		
	de Numero quæstiones quatuor		
	827.17		
	Numerosum in quibus causis		
	23		

I N D E X.

Oratio pura & perfecta. 438.21	Orator quã ratione uerum doctorem concipiet	cum probare	279.32
Oratio quot modis uariatur	301.3	in Oratore quid desiderandum	238.12
438.18	Orator quomodo ridiculis uti debet	Oratores diligentes. 267.18. memores. ead. 20. sobrij. ead. 22	
Oratio et elocutio subtilis. 706.46	339.19	Oratores & philosophi in quò differant	155.13
Oratio ad quem finem fit numerosa	Orator quatenus philosophiæ dabit operam	Oratores à philosophis iuuari	278.6
845.37	476.38	Oratores à philosophis irrisi	500.33
Orationis uirtutes quatuor	Orator circa quas res uersatur	Oratorum species duæ tres. 237.41	
87.45. & 441.54	572.15	Oratorum grauiũ species duæ	705.53
Orationis principium. 307.17. ordo. 376.39. partes quinq.	Orator unde dictus	Oratorum & Dialecticorum locos esse eodẽdem	274.5
87.32	654.27	Oratorum gradus quatuor	476.10
Orationis diuifio. 755.21. partitio diuersa	Orator quis dicendus	Oratorũ dissimilitudo	695.30
234.38	656.10	Orbitas	415.26
Orationis genera duo. 594.23. tria	Oratorum affectus	Ordo	154.2
549.25	149.12	Ordo duplex	559.19
Orationis ornatus	quæ Oratoribus præclara. eadem philosophis flagitiosa uideri	Ordinis seruandi ratio.	787.21
235.10	155.53	Origenes	157.28
Orationis fulmen	Oratoris proprium	Origines urbium Italicarum à Catone esse scriptas	217.59
224.18	40.55	Oris prauitas	241.11
Orationis uarietas	Oratoris definitio	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
224.21	143.46	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationis conclusio	Oratoris uim ab exitu iudicari	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
235.5	230.5	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationis partes duæ ad mouendum comparatæ. 294.9	Oratoris munera tria	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationis uis	705.33	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
unde	Oratoris descriptio. 185.16. definitio	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
437.17	571.2. & 866.52	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationis genus forte. 439.29. uehemens. ead. 31. commo-	Oratoris materia	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
dum. ead. 32. præmunitum. ead. 33. acutum. ead. 36. acre. ead. 37. enucleatum. ead. 37	138.34	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationis uirtus summa. 442.50	Oratoris boni sermo & mores	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationis quinq; esse partes	139.25	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
576.22	Oratoris summi laus. 490.13	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationis splendida quatuor uirtutes	Oratoris excellentis munus	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
163.20	717.11	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationis ornatus duplex. 516.22	Oratoris summi descriptio	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationis splendida quatuor uirtutes	217.37. & 451.54	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
163.20	Oratoris esse de re infinita posse dicere	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationis ornatus duplex. 516.22	226.48	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationis genera diuersa	Oratoris fides. 299.35. officium ead. 36. diligentia. ead. 37	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
719.7	Oratoris actio	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationis genus dulce. 724.49	763.2	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationis commutandæ genera multa	Oratoris perfecti munus. 230.12. & ead. 41.	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
851.50	Oratoris perfecti species	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationem facere & expolire	738.50	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
48.6	Oratori necessaria	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationem totam numero nõ constare debere	Oratori quæ à natura petantur	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
852.25	68.49	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
in Oratione quid fugiendum	Oratori futuro quid expectandum	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
483.20. & 546.24	83.35	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
in Oratione concionali quid uitandum	Oratori quid conueniat.	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
390.37	144.1	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
in Oratione tenui quibus utendum figuris	& 145.4	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
759.49	Oratori uidentia tria. 234.30. & 650.10. & 725.34. tria præstāda	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orationes immoderate	748.29	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
209.9	Oratori quid maxime cauendum	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orator. 135.51. et 136.11. & 148.21. et 152.19. & 153.24	367.5. & 728.53	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orator deus	Oratori summo tria dicēdi genera necessaria	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
136.21	709.14	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orator qualis esse debeat. 140.16	Oratori perfecto res necessarię	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
Orator acer. 236.44. acutus. ead. 45. uersutus. ead. 46	13.11. & 779.31	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
	Oratorem perfectum sine philosophia esse nõ posse. 15.18	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
	Oratorem in omni tempore fructum ferre	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
	208.40	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
	Oratorem uirum bonum esse debere	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
	237.27	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
	Oratorem aliter. aliter dialectice	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	
	46	Oris & uultus differentia. 119.36. & 339.43	

P Actum 245.21
 Pacuuij Teucer 172.49
 Pæan 179.16. & 538.13
 & 678.19
 Pæan ex quibus constat pedibus 838.26
 Pæan in oratione optimus 837.51
 Pæan duplex 850.1. & 851.35
 Pæana nõ semper optimum uideri 849.47
 Pæan ubi collocandus 849.54
 Pæan à quibusdam cur nomen non habetur 851.30
 Palæstra

I N D E X.

ad Senatum rem referre. 167.5	cis duci 336.35	31.41
Senatorem alium, alium esse oratorem 146.35	Sextus Aelius 133.11	Socratem lepore omnes supe- raffe 353.42
Senatores Ciceronis tempore caussas iudicasse 303.50	Sextus Titius 216.7	Sodes 810.22
Senis officium 133.54	Si diis placet, adagium 481.41	Sol 534.40
Senes deliri 232.48	Sicarius 248.26	Solæcium quomodo fit. 443.
Sensus 11.12	Sicilia 847.37	42
Sensus quid 251.25	Siciliae umbilicus 847.40	Solon 276.50. & 455.39. & 607
Sensus hominum communis quid 227.49	Siculos fuisse falsos 317.17	17
Sententiae 294.23	Sicyonij calcei 160.54	Solonis leges 132.20
Sententiae graues & copiosae 76.18	Sidon 546.47	Solum 322.39
Sententiae integrae 297.32	Siet 813.23	Sonus 673.46
Sententiae alienae inuersio. 354.40	Significandi facilitas 294.38	Sonus uocis quomodo mode- randus 444.10
Sententiae suae expositio. 798.21	Significatio 552.1	Sonus uocis 563.11
Sententiam ferre 161.18	Significatio familiaritatis. 800.	Sonus uerborum qualis. 819.17
Sententiarum forensium aculei 225.51	Significatio maior quam oratio 800.51	Sophista 719.44
Sententiarum ornatus 256.24	Signorum diuisio 122.49	Sophistae unde dicti 459.14
Sententiarum genera duo 381.17	Signorum duplex motus. 122.	Sophistae & oratoris differen- tia 743.12
Sententiarum uis unde. 475.13	50. ortus. ead. 51	Sophocles 436.11
Sententiarum ornamenta. 797.16	Signorum collatio 141.30	σοφοι. 132.1. & 455.18. & 508.40
Sententias in uerbis quam nomi- nibus melius subsidere 874.28	Signum 615.32	σοφροσύνη 209.7
de Sententijs absoluendis praec- ceptum 583.27	Signa 547.8	Sordes 391.3
Sentiendi & dicendi uis diuer- sa 154.31	Similia inter se 557.33	Sortitæ 279.5
Sentire 139.44	Similiter definens 557.26	Sortis necessitudo 307.42
Separatim dicere 255.43	Similiter cadens 557.28	Species duplex 283.25
Septenarios ad tibiam fundere 181.5	Similiter conclusa. 761.36. ca- dentia. ead. 40	Spes quid 290.42
Series disputationum 227.50	Similitudo 243.6. & 555.25. & 799.42	Spes concepta quomodo au- genda 311.34
Sermo Latinus. 443.33. diluci- dus 448.47	Similitudo duplex 350.19	Speusippus Platonis successor 466.45
Sermo purus 757.18	Similitudinis partes duae 289.	Speusippi de mundo opinio 436.11
Sermonis & disputationis dif- ferentia 198.21	19. treis. ead. 22	Spiritus 417.34
Sermonem habere 193.3	Simonides memoriae artificia- lis author 398.43	Spiritus in dicendo quomodo moderandu 444.9
Sermonem purum esse dicen- dum, prius quam ad orato- riam facultatem acceden- dum 442.29	Simultas quid 224.53	Splendor 130.8
Ser. Galba 870.3	Sis 810.21	Spondeus 537.8. & 838.39
Serpere occulte 307.48	Societas ciuilis 227.48	Spondeus ubi collocadus. 550.25
Seruilia lex 320.36	Soccus 502.35	Sponsalia 166.48
Seruus Tullius 276.44	Socrates Apollinis oraculo o- mnium sapientissimus. 32.16	Spurius Caruilus 337.23
Seruus Tullij census 117.54	Socrates, quare sapientissimus iudicatus 159.17	Spurij 344.15
Seruus rex 353.7	Socrates corruptor iuuenum uocatus 159.48	Staseas 71.8
Seruus ad manum 567.36	Socrates philosophorum prin- ceps 460.2	Statarij 623.48
Serui 109.10	Socrates quare philosophiam moralem e caelo duxisse di- catur 470.4	Statij iocus 344.4
Seruos pueros uocari 335.3	Socratis ad iudices postquam damnatus est responsum 161.36. & 160.9. & 161.11	Statu magistratibus erecte. 332
Seruitus quid. 109.8. & 156.33	Socratis studia 458.23	Statu iuriales 347.29
Seuera & urbana ex iisdem lo-	Socratem dies totos uno eo- demq; constare uestigio po- tuisse 20.23	Status 208.6
	Socratem sectarij fuisse fonte 86.14	Status tres 174.31. & 247.20. & 576.17. & 717.8
		Status rerum 666.10
		Status tria genera 253.2
		Status diuisio 786.14
		Status rhetorum rationales 86.14
		Status

I N D E X.

Status rationales tres 786.17	Sulpitius Gallus 157.30	Terra 334.34
Status legitimi 86.23	Sulpirij laus 239.14	Terræ odor 485.20
Status rationalis. 251.33. legalis. ead. 34	Sulpirij mors 633.25	Tesseræ 458.3
Status rationalis species duae 251.38	Summa scientia quid 192.48	Tesserulae 529.51
Status legales duo 786.28	Summum bonum 152.35	item 806.46
Statuarij praestantes 434.46	de Summo bono opiniones diuersae 152.34	Testamenti definitio 108.38
Stellae errantes 535.5	de Sumptuosis quomodo di- cendum 205.2	Testamenta quomodo fiebant. 108.40
Stillicidium 108.24	Supellex 99.37	Testamentum in prociñtu fa- ctum 157.42. & 579.41
de Stillicidijs actio 751.48	Superbia 393.53	Testamentorum genera tria 157.53
Stipulatio 106.39	Superlatio 553.24	Testamenti faciendi formae tres 579.43
Stirps 577.31	Superlatio item 800.48	Testes non esse laudandos. 369.52. & 370.9
Stirpem in iure ciuili decem ha- bere gradus 111.45	Surculi 357.49	Testimonium 245.18
Stoici unde appellati 461.47	Sus Mineruam docet 326.50	Testimonia arte non egere 256.21
Stoicorum principes 32.32	Suscipere 245.47	Tetiarius Pinarius 351.38
Stoicorum de summo bono opinio 152.40	item 695.23	Teucer 300.22
Stoicos locis non esse ufos. 273.22	Sustinere 340.2	Thamiscles musicae imperit 548.28
Stoicorum doctrina 465.16	Sylla 421.54	Themistoclis memoria. 367.54
Studium 572.3	Syllam Senatoribus iudicium dedisse 305.41	Thesia regio 613.38
& 572.11	Syllaba breuis uel longa quot- modis dicitur 673.16	Theodorus λογολογιστης appel- latus 317.28
Studium quid 137.41	Syllabarum ratio 670.45	Theologia. 665.31
item 326.14	Sylua 643.43	Theopompus 221.14
Studij definitio 184.33	συμβουλιε 494.42	Theramenes 607.43
Studiofi qui 137.43	συμπλοκη 557.11	Theramenes sophista 242.6
Stultitia quid 355.45	item 796.14	Thesia quid 226.31
Stultitia duplex 513.49	Syncope 811.7	Thesia rhetorica 380.21
Stultus 151.32	σύντομη 799.41	Thesin in rhetorum praecceptis locum non habere 226.21
Strylus 671.22	σύντομη 527.11. & 767.7	Thoria lex 361.7
Strylus exercendus 807.3	σύντομη 280.11	Thrasymachus 721.34
Stryli utilitates 243.12	συντομία 80.40	Thrasymachum numerum inue- nisse 220.25. & 827.45
Suaue dicendi genus. 198.25. & ead. 36	συντομία 483.51	Thucydides. 218.29. & 220.19. & 646.51
Suauietas laudationi adiungen- da 213.48	σύντομη 32.19	Thucydidis laus 220.33. nobili- ras 714.52
Suauietas in oratione unde fit 436.46	Syri uenales 350.51	Thuscum mare 468.8
Suauietas orationis unde. 475.15	σύντομη 282.30	Thufci maris insulae & scopuli 468.25
Suasiones 719.36	Syracusa urbs Graeciae maxima 847.43	Tibicinum in tragædijs modos cecinisse 478.2
Sub praepositio 815.50	T Abulae 243.42. & 245.17. & 781.45	Timaeus historicus arrogans. 221.4
à Subabfurdis ridiculum 355.3	Tactus 485.2	Timidum in principio oratorum esse oportere 575.49
Subductiones 264.20	Tali 45.9	Timor quid 490.42
Subiectio 370.24	Tarquinius Priscus 276.43	Timor iudicibus quomodo in- cutiendus 311.4
Subsellia 22.41	Tarquiniij cur eiecti 304.31	Timoris & timiditatis differen- tia 195.25. & 369.24
Subsidium 183.29	Tarracina 331.14	Timotheus 511.19
Subtilis orator 115.31	Tauriscus 566.8	Tifias
Subtile quid 194.42	Temperantia 395.50	
item 205.16	Tempestat pro tepore. 457.43	
Subtilitas 460.16	Tempus instans 248.41	
quid 212.6	Tempus priscum 275.40	
item 437.7	recens. ead. 4	
Subtilitatem in oratione unde fit 437.52	Tempus in oratione confide- randum 561.9	
	Tempora communia 4.16	
	Tempora partium philosophiae 457.37	

I N D E X.

Tifas	474.15	Vberas	765.38	Verborum concinna trasgres-	
Tityus pila insignis.	479.22	Vegetius	232.37	sio	557.48
Tmolus mons	673.48	Vela dare	296.33	Verborum ratio	658.30
Togari	446.27	Velites	635.48	Verborū genera decem	782.3
τὸ αὐτὸ ἔσθαι	72.4	Venalia	173.7	Verbis in oratiōe quibus uten-	
τὸ ἴδιον	248.44	Venalitij	858.53	dum	443.33. & 516.49
Tori	863.52	Veneficus	248.27	Verbis translatis quomodo u-	
Tractare	44.50. & 460.2	Venus Coa	658.16	tendum	759.49
Tractatio	2.1	Venustas	178.20. & 460.15	Vereri	497.45
Tractatio q̄lis esse debeat.	288.	Verbum immutatum atq; de-		Verisimilia	203.27
Tractationis rerum diuisio	36	flexum	557.1	Verisimile	47.5
96.55		Verbi eiusdem crebra repeti-		Veritatem in profundum de-	
Tractum quid	225.42	tio	557.4	mergi	153.14
Tragœdiæ	149.4. & ead.7	Verbi eiusdem in extremum		Veritatem suscipere	209.31
Tragœdiarū scriptores.	436.4	conuersio	557.9	Veritatem aut latere aut opi-	
Tragœdorum mos	478.1	Verbi eiusdem crebrius positi		nionibus obrui	495.24
Tragicæ res, qua oratione tra-		distinctio	557.22	Vermiculatū emblema.	806.48
ctari debeant	438.32	in Verbo simplici tria, quibus		Verus tragicus	299.39
Trahere	288.22	oratio illustrari potest.	758.	Verus in oratione fugiendus	
Transacti definitio	798.21	53		Verus labor	130.7 (531.53)
Transenna	98.20	Verba iucunda	143.53	Veteratores	662.39
Translatio	661.10	Verba à rebus nasci	271.16	Veteres cordi sapientiam tri-	
Translatio qualis	594.3	Verba inusitata quo debeant		buisse	400.40
Translationum genera	quatu	poni loco. 518.53. nouata. 519.		Veteres uni eidēq; causæ mul-	
or	520.40	Verba quatuor modis noua	(9	tos adhibuisse oratores	
Translationes uitiosæ	523.2	ri 519.13		Videre	139.44 (699.35)
Trasimenus lacus	613.47	Verba uetusta quæ recipienda		Villicus	175.9
Tribus urbanæ	27.20	528.19		Viriatus	617.40
Tribus Romæ trigintaquinq;		Verba asperè concurrentia		Viri eloquentis laus	210.5
fuisse	27.16. & 105.2	528.40		Virtus	125.3
Triumphus	635.7	Verba simplicia. 758. propria.		Virtus solū bonum	32.2
Triumphus minor	301.32	ead. 35. aliena. ead.	52	Virtus semper libera	155.28
Triumuiratus	616.46	Verba immutata	766.42	Virtutis descriptio	227.24
Triumuii capitales	812.39	Verba similiter cadentia. 821.		Virtutis diuisio	394.12
Trochæus. 536. 48. & 678.5. &		16. similiter desinentia. ead.		Virtutem unam qui habeat, o-	
838.40		91. paria paribus relata. ead.		mnes habere	56.54
Trochæus ubi collocādus. 850.		25. contraria cōtrarijs posita		Virtutē in actiōe perfici. 143.31	
53		ead. 41		Virtutes esse pares	57.8
Trophæum	633.8	Verba facta. 834.1. iūcta. ead. 2		Virtutes duplices	590.19
τῶν ἁγίων	525.2. & 611.18	Verba nouari posse	848.19	Virtutes orationis quatuor	
Tullus Hostilius	276.42	Verba mutata	857.50	87.45. & 448.47. & 757.18	
Tutelæ iudicium	100.5	Verborum supellex	13.32	Virtutes in ingenij facultate po-	
Tutelæ definitio	105.31	Verborum collocationis & cō-		sitæ. 394.33. in animi robo-	
Tutor	345.41	formationis differētia. 91.2		re. ead. 34. in morib⁹. ead. 35	
Tyberij Gracchi leges & mors		Verborum continuatio. 186.10		Virtutes sine quibus orator	
249.15		Verborum artificiosa conclu-		summus non fit	696.30
Tybur	320.47	sio	209.19	Virtutum cognitionē oratori	
Tyrannus quid	497.47	Verborum uarietas	224.33	esse necessariam	397.35
Tyresias auspicioꝝ inuen-		Verborum ieiuna concertatio		Vis oratoris	725.28
tor	28.11	227.53		Visus	484.30
Tyrthenum mare	363.49	Verborum latitudo	241.12	in Visu & auditu nullam in-	
Tyro	148.35	Verborum ornatus	256.26	esse ueritatem	467.16
Tyro Ciceronis seruus	85.15	Verborum genus	294.26	Vita insuauis	203.28
Tyrides	814.48	Verborum flumen	297.32	Vitæ consuetudo	227.47
		Verborū collocatio	481.15	Vitij & cōmodi differētia. 372.2	
		Verborum simplicium genera		Vitia in oratiōe uitāda. 590.13	
		tria	516.28. & 518.4	Vitiōꝝ diuisio	329.52
		Verborum collocatio	528.34	Vituperandi præcepta unde	
		Verborū mod⁹ et forma. 530.32		sumantur	397.38

Vmbilicus

I N D E X.

Vmbilicus	202.31	Vocis soni tres	734.45	647.10	
Vnguenta quæ terram quam		Vocis mutationes	733.32	Xenophontis laus	221.27
quæ crocum sapiunt gra-		Vocem acutam in omni uer-		Xenophontem philosophorū	
tiora	484.52	borū genere inueniri. 653.42		primò historiam scripsisse	
Vnguenta moderata	485.1	Voces certę	484.47	221.22	
Vnguentorum usus	485.3	Voces hiulcæ. 671.28. aspera.		Xyftus	602.3
Vnguenta quomodo confici-		ead. 30			
antur	485.9	Vocum differentia	563.28		
Vocales cum hiatu concurren-		Voluntates ciuium	263.44		
tes	528.50	Vrbauitatis descriptio	214.49		
Vocalium concursus fugien-		Vfucapio	105.8		
cus	807.23. & 871.12	Vfus	197.12. & 264.4		
Vox	121.43	Vtile quid	181.10		
Vox inflexa	300.30	&	227.20		
Vox necessaria	178.28	ab Vtili defendendi ratio. 388.			
Vocis diuisio. 121.40. differētia.		13			
ead. 43		Vtilitas in quibus rebus fit de-			
Vocis sonus. 123.40. uitia. ead.		sendenda	388.12		
43		Vtilitas partiū orationis. 536.10			
Vocis exercitatio	178.30	Vtilitatem ex laude nasci	388.53		
Vocis infurmenta	178.46	Vulnera	800.27		
Vocis in dicendo uitia. 444.		Vultus	563.10		
40. subtilitas	445.12	Vultus uitia	738.12		
à Vocis discrimine orationis					
genera effluxisse	563.34				
Vocis decorum	564.6				
Vocis seruandæ ratio	567.22				

X Enocrates Academiae author 461.23
Xenophon. 511.39. &

Y
Yπαλαστή. 526.4. & 559.15
ὑπερβατορ 557.43
ὑπερβολή 553.24. & 809.48
ὑπόθεσις. 234.3. & 229.4. & 331.37.
& 551.41. & 800.45

Z
Zeno 173.54
Zeno Eleates dialectici 458.32
Zenonis de rhetorica & dialectica sententia 464.47
Zethus & Amphion 177.36
Zeugma 629.32
Zeus pictor 435.2
Zodiacus 534.50
Zopyrus physionomos. 161.8
& 1.2.8

INDICIS FINIS.

IN M. TVLLII CICE- RONIS LIBRVM DE ORATORE

primum, ad Quintum Fratrem,

IACOBI LODOICI STREBAEI REMENSIS
Commentarius primus.

Quando, quacq; ratione compositum sit hoc opus.

M CICERO circa initia belli Gallici, ingenti gaudio Senatus ac uniuersae Italiae, ab exilio reductus est, P. Lentulo, Q. Metello, consulibus. Restituta dignitate, & molestiarum procellis magna ex parte sedatis, suas recoluit artes, & rursus ad scribendum se contulit. Tum confecit hos de Oratore libros: id quod ex praefatione facile colligi potest. Hoc, inquit, tempus omne post consulatum obiecit ijs fluctibus, qui per nos a communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his uel asperitatibus rerum, uel angustijs temporis, obsequar studijs nostris: & quantum mihi uel fraus inimicorum, uel causae amicorum, uel Respub. tribuet ocij, ad scribendum potissimum conferam. Editos autem ad P. Lentulum misit in provinciam cum epistola copiosa, quae nunc primo libro nona habetur, unde haec pauca uerba transcripsimus. Scripsi etiam Aristotelico more, quemadmodum quidem uolui, tres libros in disputatione ac dialogo de Oratore, quos arbitror Lentulo tuo fore non inutiles. Abhorrent enim a communibus praecipis, & omnem antiquorum, & Aristotelicam & Isocraticam rationem oratoriam complectuntur. Aristoteles autem (quod Cicero in Oratore, & Diogenes Laertius memorant) in uniuerso genere quaestiones adolescentis non ad philosophorum morem tenuiter disferendi, sed ad copiam rhetorum in utranq; partem, ut ornatus & uberius dici posset, exercuit. Aemulatus Isocratem, de rhetorica libros edidit, ad Theodectem tres, ad Alexandrum unum: duos item alios, unum Grylli, alterum Nerinthi nomine appellatum: qui nunc desiderantur. Ad eum morem Cicero multos de orandi facultate uarie scripsit libros. In his tribus Aristotelica ratione differit in utranq; partem, in Crassi Antonijq; personis, & complectitur quae uiri eloquentissimi clarissimiq; senserunt, de omni ratione dicendi.

COGITANTI MIHI SAEPENVMERO.

PER AEPRECIUM mihi uidetur, initio tota principij uim summamq; complecti. In quo materia primum consideranda, deinde tractatio. Materia omnis sumitur a rebus & personis: res aut in eo sunt de quo agitur, aut assumuntur extrinsecus, ut locus, tempus, opinio. A sua persona & fratris & lectoru, duxit materiae partem: a tempore & a re proposita, partem. A tempore miseratio, a fratre exhortatio, ab authore exercitato authoritas, a lectoribus ratio discendi & usus, a re ipsa amplitudo & dignitas est petita. Tempora iniqua patienti, bene monentem audienti, perfectiora in etate grandiore scribenti, conciliatio, fauor, studium, beneuolentia: explicanti rei partes, ratione q; discendi, docilitas & intelligentia: proponenti magnitudinem artis & dignitatem, attentio quaesita est. Haec de materia & ipsius uirtute

quambreuisime. In tractatione collocatio est, & elocutio: in collocactione, reru digeritur ordo: ordinem natura & iudicium regit. Instituit igitur agere primo loco de causis, quae in effectione rerum primae haberi solent. Causae fuerunt: tempus a magistratu, quanquam turbulentum, tamen literis conferendum: fratris uoluntas & exhortatio, iuuenilium scriptorum emendatio. A causis duxit effectum, de oratore scribendum, de quo multa sunt & praecleara praecipia: non utendum communibus praecipis, quibus usus erat iuuenis, propter rei magnitudinem, & eius inter reliquas artes praestantiam. His ordine positis, enumerat partes, quo doceat multa esse nec ipsa communia praecipia, & quo susceptu negotium exornet. Tandem quantum inde sumeret lector, ostendit. Breui complectar.) Praefatur cur scribat, & quid, & quale, & quantum, & in quem usum scribat. Elocutio tracta est, & suavis. Compositio accurata quidem, ut in exordio libero: at summissae per similes, ut in principio uerecundo. Principio tempus aliorum quietum & illustre

illustre cum suo turbulento et obscuro comparat, ut laboranti sit fauor, et laus in agendi difficultate. Spem suam fallacem, et honestum studium, molestarum tempestate iactatum fuisse ad eundem usum queritur. Genus est igitur *παθητικόν*, ex impari comparatione, ex opinione decepta, ex egregio sed infelice conatu: qui tres affectuum sunt loci frequentissimi. Cogitanti mihi.) Ordo rerum seruatus est. Primum excitanda cogitatio, si memoria reperere, hoc est recordari uetera cupiamus. Vetera autem res ueterum dicit, ut Atheniensium, qui de Repub. bene meriti alebantur in Prytaneo: ut Romanorum ante tempora Syllana, priusquam aduisset ambitio. Hi in optima Repub. id est, in optimo statu Reipub. honores et magistratus gerebant, ut praeturam, consulatum. Rem administrabant domi forisq; ubi feliciter successerat, tum rerum gestarum gloria, atq; praecleara hominum existimatio, et uoce florebat. Postea in negotio et cura civili, ut in consilio, in foro, in legatione agebant sine periculo, propterea quod minor regnabat inuidia, et pauciores erant perniciosi ciues. In ocio autem siue literario, siue omni munere uacuo, cum dignitate et splendida autoritate uiuebant: ut Duellius ille, cui reuertenti a caena tibicines caneant, et funale praeferebatur. Venustatem quaesuit in antithetis ocio et negotio, in quibus etiam paranomasia est. Perbeatos ueteres fuisse praedicat ex opinione populari, quos neq; Stoici, neque ipse beatos existimet, nisi sola uirtute nitantur. At hic aliter orator, aliter in Tusculana quinta philosophus egit. Hic enim quae mouere possunt, illic uera queruntur. Quod autem sua tempora iure laudare non potest, de more Isocratis, et mores accusantium, se refert ad ueteres illos non multo quidem feliciores, sed posteriorum opinione meliores. Etenim laus ueterum, mollior est quaedam castigatio et medela recentiorum: ut hic P. Clodij, Iulij Caesaris, Pisonis, et aliorum magistratum, quibus uel agentibus, uel conuiuentibus exactus erat in exilium. Ac fuit tempus.) Ac fuit tempus a consulatu, quum putare mihi quemadmodum ueteribus, fore initium requiescendi iustum, legitimum et equum: ideoq; prope hoc est ferre, ab omnibus concessum iri. Quiuissimam autem, si retulissimam animam ad utriusque nostrum praecleara studia, et ocia literarum, quibus pueri domi et in scholis liberaliter erudiebantur: siq; constitisset, hoc est conuiuisset stabili quasi uestigio, quam maximus semper meus forensium causarum labor, si ambitionis occupatio decursu honorum, etiam aetatis flexu constitisset, hoc est, si ex ordine decurso curriculo magistratum, quaesturam, aedilitatis, praeturae, consulatus, et aetate ad senectutem declinante, non occupasset meum tempus hono-

rum petitio. In ambiendo magistratu, per urbem, per municipia, addito nomenclatore candidati circumserebantur: quibus erat comitorum suffragia, nominatim salutabant, prehensabant, precabantur, ludos exhibebant, largiebantur aliquid populo. In ijs rebus ferre tempus omne consumebant. Adde curas, sollicitudines, rumores hominum, res et uerba competitorum, repentinis ciuium mutationes, quae uariis distrahit animu, nec ulla frui quiete sinunt. Quam spem cogitationum.) Proposuit et quae de uitae cursu cogitasset, et quae de ocio literarum consilia cepisset. Has cogitationes, haec consilia decepta fuisse coqueritur. Vnde decepta: partim a graui casu communiu temporum, qui grauis et turbidus est tumultus Catilinae coniurationis, a qua publicum instabat periculum: (sunt enim tempora communia, publica pericula) partim a uariis ipsius casibus, cui similitas fuit cum homine potente Crasso, cum scelerato ciue Vatimio, cum P. Clodio, quo tribuno plebis in ius uocatus, miserè uexatus, tandem e ciuitate deiectus est. Haec sunt tempestates, seditiones, et agitationes molestarum maxima et turbulentissima, quibus hic uir, ut gubernator, magnis procellis et fluctibus iactatus, uix tandem reperit portum. Sunt autem molestiae, egritudines animi contractae praesentia grauium malorum. Frequenter in Tusculanis molestias appellat egritudines, quae etsi in sapientem non cadunt, in hunc certe ceciderunt grauissime. Potuit igitur illud usurpare: Si tu hic fis, aliter sentias. Locutus autem quietis et tranquillitatis, pars est illa uitae cui deberi quies uidetur et tranquillitas. Sic locum non inusitate pro rerum parte sumimus. Fructus ocij.) Ut ocio si ui dicimur, sic et ocij fructus pro usura aut usu dicitur. Ocij fructu labore multo paramus, ut colentis agrum laboriosa manus eliciunt e terra fructus, quos ad uictu percipiunt. Sensus est, Cupientibus nobis, et (quod maius est) optantibus ocium dari: fructus ocij, id est usura quietis data non est ad artes tum rhetoricas, tum philosophicas, quibus a pueris et aetate prima dediti sumus, celebrandas, inter nosq; recolendas. Celebratur, quando frequentantur, et saepius tractantur. Recoluntur autem, quum mente repetuntur, ac iterum coluntur. Traiecit copulandi particula, maluitq; inter nosq; quam istuc, et inter nos recolendas, usurpare: ne, quod in oratione uitiosum est, in heroici carminis finem deideret. Quae componendi manifesta diligentia, ut in foro et in curia celatur, ita in hoc scripti genere distimulari non debet. Sunt qui legant, Interq; nos recolendas: uirtutis huius ignari, qui nesciant auribus atque rationi cedere praeccepta. Nam prima aetate, etc.) Digerit in ordinem tempestatum gradus, quos uno incluserat uerbo, quum diceret maximas extitisse tempestates. Magna tempestatum exorta est.

ta est aetate prima, maior in consulatu, maxima post consulatum. Huius diuisionis usus ualet, ad amplificationem illam unde conciliat animos, difficultatem. Prima aetate, qua pueritia et adulescentia continentur, incidit in ipsam perturbationem disciplinae ueteris, quum exarsere bella ciuilia Cinnae, Marij, Syllae, uix tandem innumerabilium uirorum sanguine restincta: quibus disciplina Reipublicae uetus, et administrandi imperij ratio sic excidit, ut amissa libertate, ad unius aut alterius libidines omnia regerentur. Tum disciplina fiebant inter arma, caussa non agebantur, unus erat ardor armorum. Victore Sylla, et oratione pro Sexto Roscio dicta, Cicero quoniam Chryso gonum leserat, patriam relinquere, in Graeciam fugere est coactus. Haec prima tempestatas literis aduersa. Altera commota est in consulatu, quo multis periculis caput obiecit, ut Catilinae, ut coniuratorum restingeret incendia. Nec promptum fuit homini inquilino, et armorum non ita perito, nobilissimos ciues in reos referre, alios exturbare e ciuitate, alios in carcere strangulare, alios autoritate deterere: quod etsi fecit, non tamen sine magna inuidia fecit. Ex eo tempore concitari coepit alia tempestatas omnium grauisima, qua ciuis bonus deiectus est praecipue in exilium. Detulerat P. Clodius nome huius ad populum, quia ciues (ut aiebat) indennatos, Lentulii, Cethegi, et horu socios in carcere Consul interemisset. Consulatu, inquit, deuenimus in medium rerum omnium certamen atq; discrimen. Officio quidem coacti sumus certare in medio meo flagitiosis ciuibus et perditis, non sine magno meo discrimine et periculo: et hoc tempus omne post consulatu obiecimur ijs fluctibus, et Clodij seditionibus turbulentis, qui fluctus a communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Maluit hic bonus ciues quiescere, neminem suorum in Clodianos pugnare, solu uertere, quam obijcere multa amicorum millia tribunitio furori. Haec illa asperitas reru, molestiaq; difficultas: hinc temporis studio literaru tribuendi coarctantur angustiae. Partem consumit in repellenda fraude, id est, scelere inimicoru: partem in defendendis amicis, a quibus est ipse defensus.

TIBI uero frater neq; hortanti deero, neq; roganti, etc.) Scribendi causam attulit tempus a consulatu, multo liberius superiore, et ad scribendum aptum magis. Accessit ei Quinti fratris exhortatio, uolentis ut ijs quae adulescens inchoasset, aliquid politius perficeret: proferret. Ut autem in gratian fratris, et dicentis amabiles mores haec quoq; causa succreuisse uideatur, in ea spectari uult et fraternam autoritatem, et exhortationes eius ac praeccepta. Hortatur autem impulsu causarum, rogat praecibus. Et quoniam rogare maius est, statuitur loco secundo. Hortanti queritur autoritas, qua uehe-

mentius impellat: roganti uoluntas, quam praecibus perfici uelit. Itaq; fratris adiungit autoritatem et uoluntatem apud se plurimum ualere, ut duobus alia duo respondeant. Ac mihi repetenda est.) Iam fratris uoluntas explicanda est, ut res ordine digeratur, et proponatur id ipsum, de quo futura est disputatio. Ordo questionum sic est, ut ante quaeramus, sit ne omnino scribendum, deinde quid nam omnium scribendum. Primum igitur dixit: Quicquid erit ocij, ad scribendum potissimum conferam. Deinde, faciam cognoscas quae uiri omnium eloquentissimi clarissimiq; senserint de omni ratione dicendi. Cur scribat, unam statuit causam: cur hoc potissimum scribat, unam: uelle se authore fratre rhetoricis illis iuuenilibus politius aliquid proferre. adolescens enim rhetorica de Graecorum sententia scripsit. Ea quod aliorum opinione nitantur, ac ferre puerilia praeccepta contineant, nec culta splendescant oratione, indigna censet crudita et exercitata senectute. Ut autem eadem de re grauius agat, Graecos imitatur in dialogis, Platonem et Aristotelem, et differentes facit uiros omnium eloquentissimos clarissimosq; Crassum et Antonium, non quod illi tam grauitate et copiose disputarint, aut quod tam longam tamq; diffusam primae aetatis memoriam senex tenere possit, sed ut plus sit autoritatis in sermone. Repetenda, inquit, animoq; excitanda recordatio ueteris cuiusdam memoriae, hoc est ueteris cuiusdam disputationis inter Crassum et Antonium, cuius ego memor sum. Ea recordatio satis quidem explicata a Crasso et Antonio, sed non satis explicata in mente mea: nunc autem cogitatione et oratione explicanda, quia apta est ad id quod frequenter quaeris, ut cognoscas quae uiri omnium eloquentissimi clarissimiq; Lucius Crassus et Marcus Antonius senserint de omni ratione dicendi, quae est rhetorice. Vis, o frater, et uoluntas tua apud me plurimum ualere debet, aliquid de ratione dicendi politius, id est quasi limatius, et iccirco perfectius, proferri publicariq;. Id uis autem, quoniam quae pueris aut adolescentibus nobis, circiter annum uicesimum, ex commentariolis nostris, id est libellis dictante praecceptore notatis, inchoata non perfecta, rudia non polita, non aliter quam quae per imprudenciam perdimus, exciderunt, uix hac aetate grandiore digna sunt, et hoc usu forensi. Illud, Vis, ad uoluntatem, de qua dixerat, refertur: illud, Saepem mihi dixisti, ad haec, Neque hortanti deero, neque roganti. Puer autem dicebatur aduq; togam uirilem, quae plerumq; anno decimo octauo sumebatur. Utitur diminutione aetatis, quo facilius ueniam consequatur. Tot causas, ad numerum: tantas, ad difficultatem dignitatemq; refert. Ad rhetorice tractanda causas accedit illa dubitatio,

ratio, an eloquentia ingenio & exercitatione consistet, an artibus & disciplinis? Nam posteaquam eloquentiae partes expositae fuerint, unusquisque facile intelliget, id quod Quintilianus in secundo confirmat, eloquentiam perfectam plus arti quam ingenio debere. Ego, inquit, eruditissimorum hominum, uti rhetorum, sed maxime philosophorum artibus & praeceptis, eloquentiam contineri comprehendique statuo. Artes sunt grammatica, poetica, historia, ius civile, dialectica, physica, ethica, rhetorica. Tu autem illam ab elegantia, hoc est, cultu doctrinae quae a magistro suscipitur, segregandam putas, ac si non egeat doctrina atque praeceptis, sed ponenda sit in quodam genere expeditiore ingenij atque exercitationis. Ingenium certe et natura, eloquentiae studio petenda est: querendus usus, & exercitatio: & his duobus multi fuere contenti: sed nequaquam in istis sunt omnia. Ars praeter haec necessaria est, si magnam eloquentiam consequi uelis. AC mihi quidem saepenumero in summos, &c.) De causis haec tenus, nunc de rei magnitudine & praestantia, quae certe eget arte uel exacta. Proponit istuc, Plures in omnibus artibus quam in dicendo admirabiles extiterunt. Confirmat septem artium comparatione, quae sunt imperatorum, senatorum, philosophorum, mathematicorum, musicorum, grammaticorum, & poetarum. Hinc colligi uult, eloquentiam non modo arte uulgari, sed etiam doctrina summa contineri. In quo commendatio est operis, & attentionis ratio. Quum intueor non humiliores illos homines, quorum multus est numerus, sed summos ipsa dignitate ac summis ingenij naturae praeditos, qui admodum pauci sunt, & decentius cum oratore conferuntur, quarendum esse uisum est, quid esset causae, cur plures in omnibus artibus etiam summi, ut ijs quae postea nominantur, quam in dicendo, admirabiles extitissent, quod est excelluissent. Id sane difficultas & rerum copia efficit. Quocumque te non corpore & membris, sed animo & cogitatione conuerteris, permultos excellentes praestantesque uidebis in unoquoque genere, non solum mediocrium artium, ut architecturae, agriculturae, oeconomie, quae quidem multos habent praestantes administratos, sed etiam artium maximarum, quales ea sunt quae iam numerantur. Contra, paucos reperies oratores excellentes & admirabiles. Quis est enim? Plures imperatores, id est, copiarum duces fuerunt, quam magni nominis oratores: aut quod eloquentia natura perfectior est atque diuiniore, quam scientia militaris, aut certe quod splendor animi nisi sit eximius, populo minus elucet quam corporis et rerum fortuitarum. Itaque plerique omnes scientiam militarem clarorum hominum, ut Camilli, Fabrij, Pompeij, uel utilitate rerum gestarum, uel magnitudine, id est, dignitate

et praestantia, non ingenij & artium uarietate metientes, anteposunt oratori imperatorem. Quod si metiantur ingenij celeres motus, corporis dotes, & uarias artes, anteposant oratorem imperatori. Quaestionem tractat de officio primo libro, Sint uerba bellicae maiores quam urbanae? de qua sic pronuntiat: Sunt ergo domesticae fortitudines non inferiores militariibus, in quibus plus etiam quam in his operae studijque ponendum est. In domesticis autem fortitudinibus est usus eloquentiae. Hic quoniam scientiam militarem augere uult, suam de re suppressit sententiam, & eloquentiam cum imperio non in omnibus rebus, sed in utilitate & magnitudine comparat. Belli duces (sunt & uiae duces) ex hac una ciuitate, ut taceantur Athenae, Lacedaemon, Carthago, praestantissimos penes innumerabiles, in dicendo autem excellentes uiros uix paucos proferre possumus. Quid si libro de Claris oratoribus non pauciores enumerat oratores, quam in historijs numerantur egregij duces? Certe non fuerunt illi praestantissimi, sed (quod scribit in Oratore) multum tribuit Latinis, uel ut exhortaretur alios, uel quod amaret suos. nec fuerunt belli duces praestantissimi penes innumerabiles, sed ex arte partem attenuat, partem extollit, ut eloquentiam rari preciosumque bonum esse confirmet. Iam uero consilio ac sapientia. Boni senatores, oratoribus plures: quoniam promptius est inuenire qui recte sentiat prudens, quam qui recte sentiat, & animi conceptiones oratione decenter exponat. Hinc plerique distant se melius animo res assequi, quam grauius ornate explicare posse. Senatori expetenda sapientia est, id est, magna prudentia natura & arte constans, qua consilia tractare possit. Consilio gubernatur ciuitas, ut nauis arte nautica. Cur autem plures fuerint boni senatores ueterum, quam Ciceronis memoria, causa fuit ciuili discordia. Multi ab Mario interfecti, multi ab Sylla indignissimi sunt alleciti. Adde quod numero excrescente, & deteriori parte superante meliorem, pauci admodum in senatu floruerunt. Oratores boni & perdocti, perdit, hoc est longo tempore nulli fuerunt, nempe ab urbe condita ad tempora Cethegi & Catonis. Postea singulis etatibus, hoc est saeculis annorum centenum, aliquot non boni quidem, sed tolerabiles inueniuntur.

AC ne quis forte cum alijs studijs. Dicendi rationem cum imperatorum senatorumque bonorum paucitate contulit. Iam ut inde ad artes liberales perueniat, hanc uiam munit, eloquentiam quorundam sententia magis comparandam esse cum alijs studijs, quae reconditis in artibus, atque in quadam uarietate literarum uersantur, id est, cum studijs literarum quae uersantur in artibus & praeceptis reconditis, & longe positis a cognitione populari, & uarietate qua-

te quadam rerum finiumque ita distinguuntur, ut multae et uariae dicantur artes, aliae philosophicae, aliae mathematicae, aliae poeticae, aliae musicae. Sic est. Studia literarum aptius inter se conferuntur, quoniam propiora similiaque sunt. Si quis igitur haec comparare uelit alijs studijs relictis, conuertat non oculos, sed animum & cogitationem, & ea ipsa artium genera, qualia paulo post referuntur in numerum, circumspiciat, ut quanta oratorum sit semperque fuerit paucitas, diiudicet. Haec tenus praeparatio. Iam philosophiam commendat et extollit, ut hoc quasi gradu posito, eloquentiam uideatur editor. Artes aliae sunt laudandae, ut omnes ingenuae, honestae, utiles. Aliae uero damnandae, ut sordidae, inhonestae, inutiles, quarum philosophia non est procreatrix. Laudandam autem artium procreatrix & quasi parens est philosophia, ut homines doctissimi, qui philosophi appellantur, iudicent. Etenim philosophia rerum naturam unquam contempletur, rationes inquirat, genera, species, et partes dispiciat: hinc distipata sparsaque colligit in arte, et in praeccepta quaedam breuia & ordine digesta cogit. Propterea beneficio philosophiae reliquas artes conditas esse philosophi existimant: quos multis in locis iccirco doctissimos esse dicit, quia ferè toti sunt in disputationibus literarum, ut Socrates, Plato, Aristoteles, Theophrastus, & alij prope infiniti. Illi in magna scientia fuerunt, ut omnium ferè quas habet natura rerum, ijdem uersati sunt in magna uarietate rerum generis diuersi: nec in aliqua re una, ut in arte naturali, elaborarunt, sed omnia quaecumque essent in rerum natura, comprehendunt aut scientiae peruestigatione, quando non orationem, sed res examinarunt, ut in philosophia moralis atque naturali: aut differendi ratione, quam uim sermonis inquisierunt. Scientiae peruestigatio est, rerum ipsarum indagatio & inquisitio ad cognoscendum: differendi ratio, dialectica disputatio. Quis igitur ignorat, ij qui mathematici. Mathematicos segregat a philosophis, quod hi aut in moribus, aut in rerum causis, aut in differendo: illi aut in arithmetica, aut in geometria, aut in astrologia uersantur: quae tres artes ideo uocantur, hoc est discipline uocantur, quia magna ex parte demonstrationibus, & euidenti rerum disciplina utuntur. Sunt igitur artes proprie dictae, quae certae praecceptorum explicatione continent: reliquae non tam artes, quam observationes quaedam uidentur. Mathematici, qui certiores disciplinas tractant, in magna obscuritate rerum, ut figurarum, demonstrationum, notarum, proportionum, mensurarum omnium uersantur. In his ars est recondita, & longe posita a sensu communi, ars multiplex, nempe genere triplex, specie tam multa, quam multae sunt rerum quantitates, aut discretae, aut continuae. Ars est subtilis, & tenui quodam sic deducta filo, ut uix inspicere queat. In eo tam genere multi perfecti homines, ut omnes ferè Pythagorici & Platonici extiterunt, ut taceamus eos quae

testa et machinas bellicas olim mirabiliter aptabat, qualis fuit Archimedes. Quis musicis, quae huic studio literarum. Musica separata a mathematicis: quoniam etsi musicis principia quaeruntur artium mathematicarum, quae uocantur rationes et analogiae ueniunt in quaestione, tamen magna ex parte naturae spectant observationem, omne genus sonorum sponte fundentis. Hoc noscitur licet, si plerisque uideas citra mathematicas artes & modulationem, & canorem, et sonis uti aptissimi. Grammatici autem τὰ μὲν γράμματῶν, hoc est a literis dicti sunt. Eorum scientiam quam grammatice uno nomine appellare posset, maluit ornati causa circulo citatione designare. Vis eius infinita pene & incomprehensa, quoniam non modo assumit ea quae faciunt ad emendatam orationem, sed etiam ad poetarum & historicorum enarrationem. Attamen uim eius, id est copiam & materiam quam sibi subiectam tractat, docti grammatici scientia & cognitione, id est, arte comprehendunt. In studijs doctrinisque liberalissimis, quae sola animi contemplatione fruuntur, ars est et scientia poetarum: quibus, uti oratoribus, expetendum solet ingenium, scientia omnium penes rerum, iudicium et electio sententiarum atque uerborum, numeri apte modulati facultas. Quid ab oratore poeta nihil differat, si Ciceroni in Oratore credimus, nisi quod huic mollior est oratio & liberior faciendorum uerborum licentia. quam obrem nemo miretur, poetas egregios paucos admodum excelluisse, quam uulgò per suum sciat diuinitus nasci poetas, & numine affari. Paucos in multis laude ferunt Graeci, Homerum, Hesiodum, Sophoclem, Euripidem, Aristophanem, Menandrum, Pindarum, Theocritum. Pauciores multo Latini, quibus haud dedit ore rotundo Musa loqui. Nec ab re tamen plures boni poetae praestantes oratores fuisse creduntur. His oculis minus est, illis quietum uitae genus. Ex his per paucos quantum arte possent, scriptis libris prodiderunt: illorum nemo non scripsit. Haec de comparatione artium liberalium cum ratione dicendi. QVOD hoc etiam admirabilius debet uideri, etc.) Eloquentiae precium magnam artemque maximam ab oratorum paucitate demonstrauit. Dicit aliquis. Non quia preciosa est ars & late patens rhetorica, ideo tam pauci fuerunt eloquentes, sed quia disciplina ista capere aut non poterat abstrusam, aut nolebant iacentem. Vtrique certe discendi necessarium uidit, & capere posse, & uelle. Discere non lenti, alterum satis est, aut non posse, aut adipisci nolle. Occurrit igitur ad augendum rei precium, neque abstrusam, sed in medio positam: neque destitutam, sed frequentia studiosorum celebrem Athenis & Romae fuisse eloquentiam. Si pauci igitur oratores extiterunt, illud quidem eo admirabilius debet uideri, quia ceterarum artium studia, ut partium philosophiae, ferè, id est, magna ex parte, reconditis atque abditis fontibus hauriuntur. Fontes abditos, initia sunt & principia scientiarum ratione collecta, & a communi hominum

opinione longè posita. Dicendi ratio, quæ est rhetorice, in medio posita est, hoc est, in communi quodam usu loquendi, siue in hominum more atq; sermone. Etenim dicentis oratio, quæ cum imperita multitudine frequenter agit, ad captum popularum descendit, et sensum accommodat hominum sermonibus. Differt igitur à cæteris artibus rhetorice, quod in cæteris id excellit maxime, quod longissime est ab imperitorum intelligentia sensuq; distinctum. Illud est quod inuidenti neq; intelligere, neque sentire possunt. Intelligentia, animi est atq; rationis: sensus, opinionis uisu auditu ue conceptæ. Philosophus aptè disputet de habitu uirtutum, de animi partibus, multum sapere uideatur: oratorem ea de re differentem non capiet inculta multitudo. Quamobrem uerbum uel maximum est, à uulgari tritoq; genere orationis, et à consuetudine communis sensus, id est, uulgatæ opinionis et prudentiæ, abhorre. Nullus enim fructus est orationis, quæ non intellecta præteruolat. Ex illis collige, rationem dicendi non tam esse abditam, quam in luge lateq; diffusam. Hic dici potest, plures cæteris artibus inseruire: sed ne illud quidem uerè dici potest, si de Græcis atq; Romanis agitur, ciuitates liberae orandi quasi gubernaculo regentibus. Græcia semper eloquentia princeps, id est inuētrix summaq; moderatrix esse uoluit, et certè fuit. Eloquētia, sicut omnium doctrinarum, inuētrix Athenæ fuerūt, in quibus summa dicendi uis et facultas inuenta primū, deinde perfecta temporibus Demosthenis. Rome à L. Craſſi temporibus ad regnum Cæsaris nulla unquam uehementius quam eloquentia studium uiguerunt. Ante imperium constitutum atq; firmatum, iuuentus militie studebat: imperio constituto stabilitaq; regnante Sylla, diuturnitas pacis cum maiore gentium parte, otium literarum confirmauit. Tum laudis cupidi adolescentes, hanc tenuere uiam quam ferè solam sibi patere ad gloriam uidebat. Inuitabat eos delectatio, quæ bene dicendo percipitur. Monebat eos spes laudis et opum uberrima. Incitabant præmia amplissima, quales sunt honores et magistratus populi Rom. quos etiam togati diserti merebatur. A C primū quidē totius rationis ignari, etc.) Multos eloquentie studiosos Romæ fuisse dixit: cur ita factum sit, causas enumerat. Vna est, emulatio Græcorum: altera, magnitudo et multitudo causarum: alia, proposita premia uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. Colligit hoc mirum uideri, quum tam multi causis istis permoti studio dicendi exarserint, in illis admodum paucos excelluisse. Ac primò, hoc est initio Romæ florētis, sed rudis adhuc et indoctæ, dicendi cupidi tantum facultatis conſequebantur, quantum poterant ingenio, quod omnium primū esse debet: quantum cogitatione, quæ meditando exercet ingenium. Erant enim totius rationis, id est, artis ignari, nec arbitrabantur

exercitationis et animi colendi ullam esse uiam et methodum, neq; aliquod præceptum, quo duce ad eloquentiam pronius iretur. Nemo miretur tum perpaucos aut certè nullos fuisse magni nominis oratores, non quum tum multi eloquentiæ inseruiret, sed quod sine uia et præcepto ad summum peruenire non possent. Post autem auditis oratoribus Græcis, quos aut trans mare adibat Italia iuuentus, aut domi audiebat, cognitissq; eorum literis, id est artibus, adhibitisq; doctoribus, alijs publicè, alijs priuatim, alijs Athenis et Rhodi, alijs Romæ, incredibili quodam Romano dicendi studio flagrauerunt. Ad hæc excitabat eos magnitudo et uarietas multitudinis: in omni genere causarum. quod est, cupidores erant artis huius, quum uiderent et magnas causas agi Romæ, et uarias, nempe alias criminum, alias possessionum, alias publicas, alias priuatas, alias graues et copiosas, alias leues et ieiunas, alias apud prætores, alias apud Centumuiros, alias apud populum: quum que uiderent multas agi tum ciuium tum prouincialium in omni genere (quod tam late patet, quam tituli nomina que legum) à magnitudine usum conſequebantur. Iam pleriq; florebant, quoniam ad eam doctrinam, id est præcepta artis quæ suo quisq; studio conſecutus esset, accedebat et multis causis usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant aut huic studio maxima proposita præmia, alia ad gratiam amicitiamq; multorum comparanda, alia ad opes, quas pecuniosi rei litigatoresq; subministrabant: alia ad dignitatē, quæ magistratus et actiones forenses sequebatur. Iam quid deerat nisi ingenium? At ingenia Romanorum, inquit, multum cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Qui planum facis? Multis rebus possumus iudicare. Quibus? Mores, inquit prima Tusculana, et instituta uite, resq; domesticas ac familiares, nos profecto et melius tuemur, et lautius. Rē uerò pub. nostri maiores certe meliorib. temperarunt et institutis, et legibus. Quid loquar de re militari? in qua quum uirtute nostri multum ualuerunt, tum plus etiā disciplina. Iam illa quæ natura non literis assecuti sunt, neq; cum Græcia neq; ulla cum gente sunt conferenda. Quæ enim tanta grauitas, quæ tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quæ tam excellens in omni genere uirtus in illis fuit, ut sit cum maioribus nostris comparanda? Hæc et talia Romani nominis amator, ex animi libidine magis quam ex ueritate loquebatur. Colligit tandem, iure mirandū, tam exiguum oratorum numerum inueniri ex omni memoria etatū, temporū, ciuitatū, hoc est in omnibus etatibus, temporibus, ciuitatibus, quarum memoria ad posteros peruenit. SED nimirum maius est hoc quiddam, etc.) Quæ sint eloquenti uiro necessaria, numero complectitur, ut illam dissoluat de oratorum paucitate

paucitate questionem, utq; à rerum magnitudine multitudinemq; commendat eloquentiam, ac præceptionum legibus adiuuandam probet. quæ priusquam transeat, ea summam repetit, quæ ad efficiendos oratores insignes permultum facere uidentur. Quinq; sunt numero: multos benedicendi scientia incumbere: maximam esse magistrorum copiam: ingenia multorum florere: multas uariasq; causas suppetere ad usum: premia amplissima eloquenti proponi. Hæc omnia iam rei magnitudine ac difficultate superantur. Ex aduerso res habendas oratori præcellenti constituit septem. Scientia comprehendenda rerum plurimarum. nam ut ait, legendi sunt poëta, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores et legendi et peruoluntandi: disputandumq; de omni re in contrarias partes: et quicquid erit in quaq; re quod probabile uideri possit, eliciendum atq; dicendum. Perdiscendum ius ciuile, cognoscendæ leges, percipiendæ omnis antiquitas, Senatoria consuetudo, disciplina Reipub. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperij cognoscenda est. Libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo tanquam sale respergatur omnis oratio. Oratio, inquit alibi, si res non subest ab oratore percepta et cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Quid est enim tam furiosum, quam uerborum uel optimorum atq; ornatisimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Ad hæc oratio conformanda et quodammodo figuranda est (sunt enim conformationes figuræ) et electione et constructione uerborum. Omnis uerborum supellex aut in simplicibus est, aut in cõpositis. Nam orator uerba cõsiderat aut singula citra cõplexum orationis, aut cõposita et constructa in oratione. Simplicia legenda sunt propria, sonantia, nitida, graua, translata, modificata. Ea est electio uerborum. Collocata habere debent ornatum, concinnitatem, cõpositionem et numerum. Ea dicitur oratoria constructio. In his est tertia rhetorice pars elocutio, sicut in scientia rerum plurimarum inuentio et collocatio. Accedat affectus operæ precium est. Is est animi motus quæ hominum generi rerum natura tribuit aut ad ægritudinem, aut ad uoluptatē, aut ad metum, aut ad cupiditatem, aut ad aliquam constantiam contrariam: de quibus in Tusculanis questionibus plura. Rursus bifariam diuiditur. Alij sunt graues et turbulenti, quorum uis est in eorum qui audiunt mentibus excitandis exprimenda: cuiusmodi est ira, indignatio, odium, inuidia, metus. Alij mites atq; sedati, quorum uis in eorum qui audiunt mentibus sedandis conferenda est. Eiusmodi sunt, letitia, beniuolentia, uenia, fauor. Iam duo constituta sunt oratoris officia, docendi et mouendi. Tertium superest delectandi munus. eo faciunt lepos facetiæq; quæ sunt ridicula, non illa qui-

dem breuia et arguta, sed fusa narratione iucunda. Hæc ut ingenio multum adiuuantur, sic et eruditione libero homine digna condiri solent. Quippe disciplina et eruditio efficit, ut rerum naturas et nosse et facere explicare possimus. Aliud est ridiculū breue et argutum, quod paucis emittitur uerbis. Hoc certè motus animi celeres querit. Is est duplex: alter in respondendo liberalior, alter in lacescendo minus liberalis. In utroq; sit uenustas et urbanitas, hoc est gratia quedam non scurrilis et improba, sed ingenuitatis et urbis apto quodam sale respersa. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumq; uis, id est, habenda illustrium historiarum cognitio, unde eruantur exempla. Neq; legum, neq; totius iuris ciuilis scientia negligenda est. Cur aut historiam et iuris prudentiam ab illa scientia rerum plurimarum segregauit? an quia scientiam rerum plurimarum capiebat eam, quæ præceptis et artibus continetur? historia et ius ciuile non sunt huiuscemodi. Sunt enim res dissipatæ, nullaq; arte collectæ, rerum gestarum memoria, et ius ciuitatis, et quæ iam liberaliter instituta accipiendæ uidentur. Posterior est his omnibus actio, quæ pronuntiatio dicitur. Partes eius quatuor: motus et moderatio totius corporis, uniuersiq; trunci: gestus et flexus membrorum singulorum: uultus et habitus oris, index animi: conformatio uocis, et uarietas, qui uariis est flexus uocis, conformis et consentaneus orationi. Actio per se sola multum potest, adeo ut illi primas, secundas, et tertias Demosthenes tradiderit. Argumento sunt histiones et actores fabularum, qui etsi in arte nimis graui dignatq; uersantur, tamē pauci boni reperiuuntur, quum tamen omnes elaborent in ore uultuq; moderando, in uoce conformanda, in aptando corporis motu. Habenda deniq; memoria, thesaurus et custos omnium rerum, cui non sententiæ modò, sed etiam uerba mandantur.

QVAM ob rem mirari desinamus quæ causa sit, etc.) Ut hoc comendetur opus, iuuentutem exhortatur ad eloquentie præcepta capeſſenda, et quatenus progrediatur arte, designat: ne studia bonorum desperatione languescant. Mirari desinamus quæ causa sit eloquentium paucitatis, cur tam pauci reperiantur eloquentes. Ex illis rebus septē uniuersis et in unum coactis eloquentia constat, quibus in singulis elaborare permagnum est. Magnum siquidem, cõprehendere scientiam rerum plurimarum. Magnum, quæ bene conceperis, eloqui posse. Magnum, cognoscere et oratione tractare affectuum genera omnia. Magnū, liberaliter et aptè iocari. Cætera quoq; ante numerata magna sunt. Itaq; hortemur liberos nostros, quorum parentibus prima cura est, hortemur cæteros, si non omnes, saltē eos quos ad gloriam et dignitatē peruenire magnopere uolumus, ut animo eloquentie magnitudinē cõplectantur, quæ corporis oculis uideri nequit. nec eloquentiam

quam expetunt, consequi se posse confidunt aut ipsi
preceptis tritis atq; vulgatis quae de arte dicendi se-
runtur, qualia scripta sunt ad Herennium, et in rhe-
toricis Ciceronis: aut ipsi magistris qui Romae rhu-
torica profitentur ignari philosophiae, et paulo ultra
rudimenta literarum prouecti: aut exercitationibus
quibus utuntur omnes. aut enim sine meditatione
declamant, aut uersus et orationes uerbis alijs red-
dunt, aut graeca transferunt. Hec genera exercendi
tum fuisse, postea ostendit. Alia querenda sunt pre-
cepta artium magnarum, alij magistri et rhetoricae et
philosophiae docti: aliae exercitationes robustiores,
quae stylo accurato parant dicendi facultatem. Hic
repetit id quod supra ostenderit, esse comprehen-
dendam scientiam rerum plurimarum, simul ut il-
lud explicet, quibus alijs preceptis utendum sit ora-
tori, simul ut memoriae infigat id quod ad rem putat
maxime pertinere. Mea sententia, inquit, meoq; iu-
dicio (alij quidem forte iudicant aliter) nemo poterit
esse omni laude cumulatus orator, id est, summus
atq; perfectus, nisi erit omnium rerum magnarum atq;
artium scientiam consecutus. Magnas res philosophi-
cas dicit, ut dialecticas et physicas, sed maxime ethi-
cas. Magnas artes easdem accipit, et quaecumq; pro-
deunt ex illis. Ratione propositum confirmat, hoc mo-
do. Ex rerum cognitione, quam philosophia praestat,
efflorescat ut fructus est stirpibus, et reducat ut flu-
uius est fontibus oportet oratio: quoniam inanem sine a-
nimo et corpore habet elocutionem, et pene puerilem,
nisi subest, ut sub ueste corpus, res et sententia
ab oratore percepta, id est, hinc et inde more fru-
ctuum collecta, postea arte et ratione cognita. Tenen-
da ne, inquit, sunt omnia? Certe, si contendis ad
summum: quia uis et facultas oratoris, professioq; ip-
sa bene dicendi, hoc suscipere tanquam onus ac polli-
ceri uidetur, ut omni de re, id est, de omni questio-
ne et materia dicendi proposita, ab eo ornate co-
pioseque dicatur. Ornatus aut duplex est, alius rerum,
alius uerborum. Item alia copia rerum, alia uerborum.
Ne more quorundam referto ornatu ad uerba, copia
ad sententias. Hec quum ita sint, non tamen ego tan-
tum oneris imponam nostris, id est Romae oratoribus.
Quid ita? Quatuor sunt causae. Minus est illis ocij
quam Graecis, in hac tanta occupatione urbis ac ui-
tae, hoc est, in tot causis agendis, in tot tantisque deli-
berationibus, in gerendis ex ordine magistratibus:
deinde hoc immensum prope et infinitum uidetur, et
est certe quidem. Praeterea quia non omnia possumus
omnes, factum est a Graecis scientiarum diuortium. Si
quis aut alius ex alijs nationibus, certe Graeci conse-
qui potuerunt uniuersas, quibus nihil defuerit ad di-
scendum, non ingenium naturae, non doctrinam magistrum,
non ocium curis alijs uacuum, non studium uoluntatisq;
discendi. Hanc partitionem siue distributionem fecisse di-
citur Socrates. Cicero 3. de Oratore. Inuenti sunt

qui cum ipsi doctrina et ingenijs abundarent, a re-
autem ciuili et a negocijs animi quoque iudicio abhor-
rerent, hanc dicendi exercitationem exagitarerent atq;
contemnerent, quorum princeps Socrates fuit. Hinc
disidium illud extitit quasi linguae atq; cordis, absur-
dum sane et inutile, et reprehendendum, ut alij nos sa-
pere, alij dicere docerent. Partitione facta, non in uni-
uerso genere, id est, omni disciplina et arte singulis
elaborarunt, sed seposuerunt a ceteris dictionibus,
hoc est, locutionibus sermonibusque philosophorum,
historicorum, poetarum, mathematicorum, aliorumque
omnium, seposuerunt inquam, eam partem dicendi, quae
in forensibus disceptationibus iudiciorum aut delibe-
rationum uersaretur. Disceptationes sunt cognitio-
nes iudicantium, disceptatores iudices. Duo genera
causarum modo ponit. Cur id saxit, ostendit in secun-
do, tria quidem esse genera causarum, sed de duobus
tantum praecipere oportere, unde si qua sunt alia, col-
ligatur. Hae duo sane praecipua sunt. Itaque, inquit,
non complectar amplius quam quod huic generi iu-
diciorum deliberationumque tributum est summorum ho-
minum consensus, L. Crassi, et M. Antonij. Multa qui-
dem ab illis huic generi tributa sunt, re ipsa quae si-
ta, id est, cogitatione atq; ratione inuenta, et mul-
tum disputata oratione. Repetam, retractabo, non ab-
incunabulis primisque rudimentis nostrae ueteris pue-
rilisq; doctrinae, exposita libris de Inuentione, non re-
petam inquam quandam ordinem praceptorum de gene-
ribus causarum, de statibus, de partibus, de exordijs,
de narrationibus, et ceteris deinceps, sed ea quae
quondam puer accepi esse uersata in Romanorum ho-
minum, quos faciam differentes, non Graecorum, disputa-
tione: non quod illa contemnenda, quae Graeci dicendi
artifices et doctores reliquerunt. Aristoteles, Theo-
phrastus, Theophrastus, Hermagoras, Apollonius: sed
quod Graecis antepono auctoritatem Crassi et Anto-
nij, quibus summa dicendi laus a nostris hominibus con-
cessa est. CVM igitur uehementius, et c.) Plato
qui de rebus in utraque parte differere uellet, dialo-
gos rem disputationi perutile instituit. Personas in-
duxit eorum qui quaestiones proponerent, qui propo-
sitam uim naturamque qualis esset, in uniuersum mo-
lirentur, qui res ordine inquirerent, qui pugnant
in aduersum, quiq; sermonem affectibus et lepore co-
dirent. Id utilius esse tum ad exprimendum personarum
atq; rerum decorum, tum ad apertiore quaestionum intel-
lectum existimauit. Quod qui non intelligunt, et im-
patientes morae properant ad finem, optimi dispu-
tandi genus frequenter accusant. Cicero quidem cer-
te Socratem, Platonem, Xenophontem, aliosque Grae-
cos in disputando secutus, libere amplectitur: et si non
dubitat faceto loquendi genere, et salibus Atticis
Romae lingua carere. Interlocutores igitur legit, non
ueteres illos dicendi rudes, non etiam uiuos aequales
suos obnoxiis inuidiae, sed disertos homines Crassum
et Antonium.

et Antonium, quorum morte cessat inuidia. Adiu-
git ipsi Scaeuolam iurisperitum, ut eo res approbante,
plus sit auctoritatis in fabula. Subijcit duos adole-
scentes eloquentiae percupidos, ne magno natu uiri
frustra de eloquentia precepisse uideantur. Ludos
Romanos, diesque nefastos, tempus opportunum capit,
quoniam occupationum ciuiliu rationem habuisse de-
cuit, quae tempore ludorum remittuntur. Hae enim
ab eo comode ficta existimo, nec historiam, sed argu-
menti rationem quandam accipio, in quo etiam Tuscu-
lanus ager urbe tranquillior est delectus. Nec res
gentis ornamento caret, quae tam seridum ludum in uil-
la. Quod autem tristitia retardat egregios animi cona-
tus, et studia literarum, non ante suos differentes fa-
cit, quam illis moestitia nubem deterserit. De prin-
cipum causa sic Florus in Epitome. Senatus quum
impotentiam equestris ordinis in iudicijs exercen-
dis ferre nollet, omni ueni niti coepit, ut ad se iudicia
transferrentur, sustinente causam eius Liuius Drusus
Trib. plebis: qui ut uires sibi acquireret, perniciosi
spe largitionis plebem concitauit: Socios et Itali-
cos populos spe ciuitatis Romanae sollicitauit, ijsque
adiuuantibus, per uim legibus agrarijs frumentari-
ijsque latis, legem quoque iudiciali tulit, ut aequa par-
te iudicia penes Senatum et equestrem ordinem essent.
Quum deinde promissa socijs ciuitas praestari non
posset, irati Italici defectionem coeperunt agitare.
Propter quae Liuius Drusus etiam Senatui inuisus fa-
ctus, uelut belli Socialis auctor, incertum a quo, domi-
occisus est. Eadem fere Appianus. Ex his intelligi li-
cet quam Cicero dicat hic principum causam, utque
Drusi tribunatus pro Senatus auctoritate suscep-
tus, ab aduersa factione fractus sit, in qua Philippi-
us tum consul fuit, Senatus, et maxime Crassi acer-
bus inimicus, de quorum discordia multa leges in ex-
ordio libri tertij de origine ludorum Romanorum. Li-
uius in uita Tarquinij Prisci hoc modo. Tum pri-
mum circo, qui nunc maximus dicitur, designatus
est locus: loca diuisa patribus equitibusque, ubi spe-
tacula sibi quisque faceret, Fori appellati. Specta-
uere sic cis duodenas ab terra spectacula alta susti-
nentibus pedes. Ludicrum fuit, equi pugilesque ex He-
truria maxime acciti. Solennes deinde annui man-
sere ludi, Romani magnique uarie appellati. De lu-
dis eiusdem Cicero secunda actione in Verrum. Nona
sunt bodie sextiles. hora nona conuenire coepistis,
hunc diem iam ne numerant quidem. Decem dies sunt
ante ludos uotiuos, quos Cn. Pompeius facturum est.
Hi ludi dies quindecim auferent, deinde continuo Ro-
mani consequentur. Ita prope 40. diebus interposi-
tis, tum denique se ad ea quae a nobis dicta erunt, re-
sponsum esse arbitrantur. Ludorum temporibus ni-
hil in foro, nihil in curia agitur: tum patribus liber
est excursus in uillas. Colligendi sui.) Colligere se,

reficere atque recreare. Suetonius. Reuocato rursus
impetu, aliquid secretioris latebrae ad colligendum
animum desiderauit. Cicero Tusculanae. His autem sunt
subtrahendi ipsi in quos impetum conatur facere, dum
se ipsi colligant. Quid est autem seipsum colligere, nisi
dissipatas animi partes, rursus in suum locum congere-
re? Hinc sume rationem, cur colligere pro eo quod
est reficere dicamus. Animaduertendum, oratorem
decore studentem diligenter subtexuisse rationem
cur in agrum Tusculanum quisque uenisset. L. Crassus
colligendi sui causa, Q. Mutius quia Crassi fuerat
focer, M. Antonius quia consiliorum in Republica so-
cius, et summa cum Crasso familiaritate coniun-
ctus, C. Cotta, P. Sulpitius, quia Drusi maxime fami-
liares, qui principum causam tuebatur, quia digni-
gratia, propterea quod in illis tum spem maiores
nati, id est seniores, dignitatis suae collocarant, hoc
est, primores existimabant illos, sicuti Drusum, in
tribunatu causam principum defensurum. Alter enim
tribunatum petebat, alter petiturus putabatur: Tri-
bunus autem eos iuuare poterat et intercessione, et
concione. Quam ob causam uenerant. Si de Re-
pub. uenerant, cur supra ostendit colligendi sui causa
uenisse? Uenerant ob ciuilem discordiam querendi
di et recreandi causa. Ergo primo die de temporibus
illis turbulenti, deique uniuersa Republica iam ambitio-
ne multorum labante, et Syllanam pestem instan-
tem pertimente, multum inter se usque ad extremum
tempus diei (qui solis occasu clauditur) collocuti
sunt. Id quidem animo graui et seueri, tum praeser-
tim agro congruum fuit. Quo quidem in sermone mul-
ta diuinitus, hoc est prudentia et sapientia diuina,
a tribus illis consularibus, Crasso, Antonio, Mutio,
consulatu functis, Cotta deplorata, in querimonia
adducta, et commemorata, id est exposita narrabat.
Non enim interfuert Cicero puer, sed (ut ait) au-
dierat a Cotta. In eo autem diuinus animus uisus est,
quod nihil incidisset postea ciuitati mali, hoc est bel-
lorum ciuiliu, cladumque: quae postea multae fuere,
quod non impendere et imminere illi uiri tanto ante
tempore uidissent. In eo sermone apta fuit seueritas,
in conuiuio iucunditas. Huc pertinet illa Crassi hu-
manitas, hic praecipue memoranda, quia tum cate-
ros conuiuas exciperet. Ea est liberalis eruditio, et
morum suauitas. Tanta in Crasso fuit humanitas
(inquit, nec certe fingit) ut quum lauti, hoc est, de mo-
re in balneis ante coenam loti, mensae accubissent,
tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis,
eaque esset in homine iucunditas, id est, tantum in io-
cando lepos, ut dies ille graui sermone extractus,
tam seuerus esset, quam dies curiae, quae Senatus ha-
betur: conuiuium autem adeo iucundum ac festiuum,
ut Tusculanum deceret, quod animi causa uentum erat.
Postero autem die quum illi, et c.) A tristitia ad
literarum

est animi conceptus possumus. quamobrem summam (quod est maxime) in eo laborandum est, ut quo uero homines maxime bestias praestent, in hoc hominibus ipsis antecellas. Bestias nominat, omnia animalia praeter hominem. Modò feras appellauerat. In hanc sententiam Quintilianus: Si nihil à dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum esse cultu ac labore ducamus, aut in quo malimus praestare hominibus, quam quo ipsi homines ceteris animalibus praestent? Accedunt ijs laudes nona decimaq; quas iccirco summus esse iudicat, quia uniuersae Rei publicae molitionem, et eius conditae salutem continent. Iam ad illa summa rhetoricae comoda ueniamus. Nulla uis et facultas alia potuit olim dispersos homines unum in locum congregare, quod primum est: deinde à fera, id est, agresti uita, ad hunc humanum cultum quo bene constitutae ciuitates uentur, deducere, quod secundum ordine fuit: postea constitutis ciuitatibus leges, iudicia, iura, describere. Leges aliae pontificiae, aliae ciuiles, ut hic de legibus humanis agit, feruntur ante iudicia statuta: quoniam iudices legum sunt interpretes. Iura latius patent, et se habent ut aequitatis et legum interpretationes. Talia quaedam de eloquentia Fabius. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos ut uaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta uoce commota: nec legum repertores sine summa uiorandi consecutos, ut se ipsi homines ad seruitutem iuris adstringerent. Cur, inquires, hoc laudis philosophiae ascribitur? Cicero Tusculana quinta oratione philosophia dux, et uirtutis indagatrix, expultrixq; uitiorum, quid non modò nos, sed omnino uita hominum sine te esse potuisset? Tu urbes peperisti, tu dissipatos homines in societatem uitae conuocasti, tu eos inter se primo domicilijs, deinde coniugijs, tum literarum et uocum communione iunxisti, tu inuentrix legum, tu magistra morum et disciplinae fuisti. Res ita habet. Eloquentia non est sine philosophia, sed (ut ait) eloquentia est loquens sapientia. Id autem proprium magis eloquentiae, quòd philosophia nisi se uerbis explicet, neminem tenere, neminem allicere possit. Laudem omnem breui complectitur, perfecti oratoris moderatione, *σωφροσύνη*, id est, ratione temperata et sapientia, ipsius dignitatem, quod est minus, et priuatum plurimorum salutem, quod est maius, et uniuersae Reipub. salutem contineri, quod est maximum. Haec tria refert paulo post hysce uerbis: Ut et uobis honori, et amicis utilitati, et Reipub. emolumento esse possitis. Emolumentum autem, commodum et utilitatem accipi uoluit. T V M Scaeuola comiter ut solebat, etc. In hoc personarum colloquio dubiae res in questionem uocantur. Pars enim rerum sine controuersia est, pars controuersa.

Illam non eget quaestione, haec rationes argumentorum petit, unde tandem magis elucescat. Ergo Scaeuola ea ducit in questionem, quae saepe disputatione uersata sunt, Orator ne condiderit ciuitates, et eas saepe conseruauerit? an etiam in omni genere sermonis et humanitatis sit ille perfectus? Antequam ad argumenta deuenio, paucis ad quaestionem respondeo. Si per oratorem accipimus hominem loquacem et effusum, cuius neque sententiae graues sunt, neque uerba selecta, quod genus innumerabiles falso nominantur oratores, Scaeuola recte sentit. Sin accipimus hominem prudentem, liberaliter institutum, qui magna cogitare possit, et oratione explicare: is certe multitudinem coegit, coacta redigit in ciuitatem, redactam continuit legibus et institutis. idem in omni genere sermonis et humanitatis habitus est perfectus. De prudentia et eruditione uel usu uel magistri doctrina comparata, dubitet nemo. De oratione consentiat is, qui norit mentem absque lingua perinde atque thesaurum conditum haberi. Crassus igitur cum praedicat, qui dignus sit hoc pulcherrimo nomine. Scaeuola autem spectat eum qui uulgo nominatur orator. At cur hic Scaeuola potius contradicit, quam praesens orator Antonius? Antonio suum tempus erit: hic agitur de prudentia oratoris, quam haud facile concessere iurisprudentes, qui hoc sibi quasi proprium nomen usurparunt. Professio tum diuisa fuit oratorum atque iuris peritorum. Tum Scaeuola comiter, humaniter, et mansuete respondit: ut in disputatione altercantem decet. Non sunt in doctae ac clamorose uociferationes sophistarum, sed docti moderatique sermones hominum doctissimorum. Cetera, hoc est ceteris in rebus. *κατὰ τὸ ἔλαττον*, ad uerbum est. Cetera (inquit) assentior Crasso: quamquam est aliquid quod refutare posse uideor, sed assentior, ne aut de C. Lelii soceri mei, aut huius generi mei Crassi, aut arte rhetorica, aut gloria per artem hanc partem detraham. Haec facete dicta sunt ad mollendam sua sponte asperam reprehensionem. Lelium fuisse eloquentem, Cicero testatur in Bruto. Caius Laelius (inquit) et Publius Africanus in primis eloquentes, quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingenijs oratorum potest. Idem in eodem libro praecleara de uiro scribit, et Scaeuole socerum fuisse ostendit. Alter (inquit) C. Fannius M. F. Caij Lelij gener, et moribus, et ipso genere dicendi durior. Is soceri instituto, quem quia cooptatus in Augurum collegium non erat, non admodum diligebat, praesertim quum ille Q. Scaeuolam sibi minorem natu generum praetulisset, is tamen instituto Lelij Panetiū audiuerat. Sed illa duo Crasse uereor, ut, id est ne, tibi possim concedere. Vnum, quod ab oratoribus ciuitates et ab initio constitutas, et saepe conseruatas esse dixisti: alterum, quòd remoto foro, ubi

ro, ubi maiora iudicia tractantur: remota concione, in qua cum populo agitur: remotis iudicijs, quibus causae minores iudicantur: remoto senatu, in quo deliberationes sunt, statuiti oratorem in omni genere sermonis et humanitatis, hoc est, ingenuae eruditionis esse perfectum. Aliter haec duo collocat quam prius in laude. Tum minora statuebat in medio, nunc seruat temporum ordinem: ergo priore loco de ciuitatibus conditis. Ut autem ordine contradicat, statuit contrariam propositionem hanc. Non ciuitates ab oratoribus constitutae, non ab eis saepe conseruatae fuerunt. Mutat illi figuram. Quis (inquit) tibi hoc concesserit, aut initio genus hominum in montibus ac syluis dissipatum, ubi glandes et arboreos fructus queritabat, non prudentium, hoc est rerum uinum naturamq; intelligentium consilijs compulsum potius quam disertorum oratione delentium, se oppidis manibusq; sepsisse? Disertos recte nominauit: non enim tui erant eloquentes, sed disertis, qui ex communi hominum opinione, et usu dicendi quodam, auditores demulcere atque delinire possent. Quis etiam concesserit reliquas utilitates aut instituendis legibus et moribus, aut conseruandis ciuitatibus, et iuris interpretatione, et consiliorum tractatione, non à sapientibus et fortibus uiris, sed à disertis et ornatè dicentibus esse constitutas? Sapientes primos statuit, qui consilia regant: deinde fortes uiros, qui recta consilia exequantur. Et de mente Scaeuole non oratori rerum scientiam tribuit, sed quaedam pietate gloriae linguae. Haec de propositione, quam postea confirmat exemplis. Exempla constituit pro ratione temporis. Alia sumpta sunt ab regibus, alia ab annuis magistratibus, alia ab ijs qui alias exercent artes. omnia contendunt ad unum finem, nec longa egent expositione. Romulus urbe condita ciuitatem conflauit partim ex ijs pastoribus quibuscum uersatus fuerat, partim ex conuenis qui confugerant in Asylum: has ciuitatis partes Cicero distinguit. Consuilibus ludis Sabinas diripi iussit, quoniam finitimi conubia petentibus denegassent. Hinc orta bella finitimis Ceninensibus, Antennatibus, Crustuminis, Sabinis, quorum uim represit consilio quidem, et aliqua sapientia, sed etiam arte dicendi usu quodam rudi comparata. Numae Pompilio plus eloquentiae fuit. Liuius. Inclita iustitia religioq; ea tempestate Numae Pompilij erat. Curibus Sabinis habitabat confluitissimus uir (ut in illa quisquam etate esse poterat) omnis diuini atque humani iuris. Authorem doctrinae eius, quia non extat alius, falso Saniuum Pythagoram edunt. Paulo post. Suopte igitur ingenio temperatum animum uirtutibus fuisse optimo magis, instructumq; non tam peregrinis artibus, quam disciplina tetrica ac tristi ueterum Sabinorum, quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Idem sentire uidetur Liuius, quòd Scaeuola: nec Cicero

contenderet in eo summam eloquentiam, sed tamen aliquam fuisse. A Pompilio secundo rege ad Seruium Tullium ordine sextum excurrit, quia Tullius Hostilius non solum Numae dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit, ut ait Liuius. Medium erat in Anco ingenium, et Numae et Romuli memor. Tarquinius Priscus maiorem partem etatis in ciuilibus officijs uixerat: domi militiaeq; sub haud poenitendo magistro, ipso Anco rege, Romana iura, Romanos ritus didicerat. At Seruius Tullius ubi liberum loco coepit haberi, eruditus est ijs artibus quibus ingenia ad magnae fortunae cultum excitantur. Regnauit annos quatuor et quadraginta, ita, ut bono etiam moderatoq; succedenti regi difficilis emulatio esset. Attamen omnes urbis conditores appellari possunt. Haec de Regibus, ex Liuius. Quorum multa sunt inuenta eximia ad constituendam, id est stabiliendam Rempublicam. Dionysius, Liuius, Plutarchus exponunt. Num quod (quasi dicat nullum) eloquentiae uestigium apparet? Prudentia certe maior, sed etiam aliqua ratio dicendi fuit. Exactis, id est in exilium puijs regibus omnia plena consiliorum, inania uerborum uidemus: et cernimus ipsam exactionem, id est electionem regum, mente consilioq; Lucij Iunij Bruti, non lingua et uerborum splendore perfectam. Id Cicero totum neget: eius sententiam subscribamus ex Bruto. Quis putet aut celeritatem ingenij L. Bruto illi nobilitatis uestrae principi defuisse? qui de matre suauitudo ex oraculo Apollinis tam acutè arguteq; coniecerit, qui summam prudentiam simulatione stultitiae texerit, qui potentissimum regem clarissimi regis filium expulerit, ciuitatemq; perpetuo dominatu liberatam, magistratibus annuis, legibus, iudicijsq; deuinxerit, qui collegae suo imperium abrogauerit, ut è ciuitate regalis nominis memoria tolleretur: quod certe effici non potuisset, nisi esset oratione persuasum. EGO uero si uelim et nostrae ciuitatis exemplis uti, etc. Alia persequitur exempla, maioraq; prioribus tenet, non modò ciuitatibus eloquentiam nihil prodesse, sed etiam nocere. Id probare contendit exemplo, factoque Gracchorum hoc obiectiois eluit. Quintilianus in secundo. Hoc modo, inquit, nec duces erunt utiles, nec magistratus, nec medicina, nec ipsa sapientia, nec cibi, nec lecta, nec gladius, ignes, aqua, sol, lunaq; praecipua siderum. Haec omnia aut quando etiam nocent. Fatendum igitur, non eloquentiam nocuisse Reipub. sed disertos quosdam arte sua abusos esse. Videamus obiectioem. Si uelim (inquit) nostrae ciuitatis exemplis uti. Utetur paulo post et aliarum ciuitatum, ut Atheniensis et Spartanae, quarum haec eloquentiam expulit, illa ubi actor mouere affectus uetabatur, recidit. Plura proferre possum detrimenta publicis rebus, quam adiumenta contraria detrimentis, per homines non semidoctos, sed eloquentissimos importata et illata. Sed ut reliqua

exempla prætermittā minus illustria, Tiberiū et Ca-
ium Gracchos Sempronios proferam, quoniam om-
nium Romanorum eloquentissimi fuerunt, excep-
tis nobis duobus Crasse et Antoni. Gracchorum
pater Tiberius Sempronius, homo prudens et gra-
uis, id est, qui expetenda atque fugienda nosset,
sibiq; constaret, haudquaquam eloquens, si dicimus
eloquentiam uerborum affluentem copiam, et per-
ornatam eorum constructionem: et sepe alias, id
est alio tempore, quū duos adeptus cōsulatus, duas
consecutus est uictorias. duobus triumphis ornatas,
quūq; tanta uirtute floruit, ut Africani eius qui
Annibalem uicit, filiam Corneliam habere meruerit
uxorem: et maxime Censor factus, saluti Reipub.
fuit. Atq; is nō accurata, id est accurate ornata qua
dā orationis copia, quæ oratoris propria est, sed ni-
tu, id est, significatione uolūtatis, et uerbo, id est sen-
tentia breui, libertinos humile genus, tum per om-
neis tribus in ferendo suffragio diuisum, transtulit,
id est redegit in urbanas tribus, quæ suere quatuor,
ut Linius his uerbis ostendit. Appius Claudius humi-
libus per omnes tribus diuisis, forū et campū cor-
rupit. Fabius simul concordie causa, simul ne humil-
limorum in manu comitia essent, omnem forensē
urbam excretam in quatuor tribus coniecit, urba-
nasq; eas appellauit. Tribus suere quidem triginta-
quinq; ex omnibus ciuibus, municipibus, colonis,
quibus ius erat suffragij: sed illæ dictæ sunt urbana
nomine, in quas T. Sempronius libertinos redegit.
quod nisi fecisset (inquit) Remp. quam nunc uix te-
nemus in seditione ordinum de iudicijs tenendis, id-
dū nullam haberemus: quoniam humillimi quiq; Pa-
tribus æquati, omnia iura confudissent. Cicero hūc
Tiberium eloquentem fuisse dicit in Bruto. Erat ijs-
dem temporibus T. Gracchus Publij filius, qui bis
consul et censor fuit, cuius est oratio Græca apud
Rhodios, quem ciuem cum grauem, tum etiam elo-
quentem constat fuisse. Falsum igitur quod affert in
argumentum Scaeuola. Eius filij duo fuerunt, Tib. et
Caius, liberalius instituti, et eloquentia matris Cor-
nelie non mediocriter adiuti, ideoq; facti disertī, et
omnibus uel nature (quæ tribuit ingenium) uel do-
ctrinæ (quæ naturam perficit) præsidij et adumen-
tis ad dicendum parati. ij legibus perniciosis atque
popularibus, ut agrarijs, Remp. prope dissipauerunt,
quam florentissimam acceperant uel patris T.
Sempronij consilio, uel auitis armis, id est aui sui Sci-
pionis Africani, qui uicit Annibalem. Cæsi sunt igitur,
Tiberius à Scipione Nasica, Caius à L. Opimio
consule. Hoc mali non eloquentiæ, sed hominibus ni-
mis ambitiosis attribue. Pergit Scaeuola, leges uete-
res partim ab Atheniensibus petitas, partim à decē
uiris conscriptas, ac in tabulas duodecim relatas, nō
oratorū inuentū fuisse, quū tamē constet et Solonē
egumlatorem, quibus usi suere Romani, et illos De

cemuiros, eloquentia non omnino caruisse. Legi-
bus addit mores, qui neque omnes scripti sunt, neq;
tam latè patent quam leges. Horum nonnunquam
incertus est author, nonnunquam certus, et insti-
tuti sui suasor, eloquens. Et si non omnes et leges
et mores ab oratorum genere sunt, non colli-
ges in uniuersum neq; leges neq; mores ad oratorū
inuenta pertinere. Leges certe boniq; mores magna
ex parte inuenta sunt oratorum. Auspicia item, qui-
bus ueteres deorum uoluntatem scire se posse confi-
debant. Auspicia Tyresias Thebanus inuenisse dici-
tur, quæ quidem non induxit sine orationis faculta-
te. Auspicijs deinde multi eloquentes, multi indis-
creti præfuerunt, quoniam digni indigniq; ambium ho-
nores, et assequuntur. Digni certe Crassus et Sca-
euola, augures, si qua auspiciorum dignitas est. ij non
ideo auspicijs præesse dicuntur, quod præsent augu-
ribus, sed quod sint in augurum numero. At cur au-
spicia dicuntur esse cū magna Reipub. salute? quia
augurum est obseruare de celo, et differre comitia,
et habita irrita facere. Si quid igitur magistratus
in Remp. aut moliuntur, aut perperam egerunt, be-
neficio augurum sepe dissoluitur. Auspicijs diuinis
adiunget religiones, qui pij sunt metus deorum, san-
ctiq; cultus ab diuino timore nati. Ad religiones per-
tinent cerimonie, ab oppido Cere nominatæ. Sunt
enim sacrificandi quidam ritus, aut ratione aut mo-
re seruati. Religiones fas et animum spectant, ce-
rimoniæ cadentia sub oculos mysteria. Tandem à le-
gislatoribus deuenit ad iurisperitos. Iura ciuilia,
quibus ciuitas regitur, iam pridem in nostra, hoc est
Scaeuolarum familia, quibus ius quodammodo hæ-
reditarium fuit, sine ulla eloquentiæ laude uersan-
tur. Fatendum est eum iurisperitum esse posse, qui
non sit idem eloquens, sed non iccirco iurisperiten-
tia ad oratorem non attinet. Producit aliquot ora-
tores nō obscuro nominis, qui ius ciuile nescierunt,
ut artes distinctas esse probet. Sunt sanè, sed quæ
melius iungantur. Galba in dicendo ornatus acerq;
fuit. Cicero in Bruto. Rutilius dicebat Lælium ar-
bitrari, causam publicanorū à Seruio Galba, quod
is in dicendo ornator acriorq; esset, grauius et ue-
hementius posse defendi. Idem uiri uirtutem hoc mo-
do commendat: Quid est causæ, si tanta uirtus
in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus
eius apparet? Scaeuola auget hominis gloriam, sub-
seruendo proposito, diuinumq; hominem in dicen-
do fuisse dicit. De Aemilio Cicero in eodem libro.
At uerò Marcus Aemilius Lepidus, qui est Porcina
dictus, ijsdem temporibus ferè quibus Galba, sed
paulo minor natu, et summus orator est habitus,
et fuit: ut apparet ex orationibus, scriptor sanè
bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi uide-
tur et lenitas illa apparuisse Græcorum, et uer-
borum comprehensio, etiam artifex ut ita dicam
ylus.

stylus. Idem ibidem de Cneo Carbone. Cneum Car-
bonem, Marcum Marium, et ex eodem genere
complureis minime dignos elegantis conuentus au-
ribus, aptissimos cognoui turbulentis concioni-
bus. Idem ibidem. Crassus accusauit Cneum Car-
bonem eloquentissimum hominem admodum ado-
lescens, summam ingenij non modò laudem, sed
etiam admirationem est consecutus. Hic Scaeuola,
Cneum Carbonem adolescentulus perpulisti, hoc
est iudicio persecutus es. Hi tres oratores ignari fu-
ere legum, quod tum diuisa esset professio. hesita-
runt in maiorum institutis, hoc est moribus et de-
cretis: quoniam plus operæ dabant litibus ex com-
muni hominum opinione tractandis, rudes fuerunt
in iure ciuili. Crassus autem à Scaeuola ius ciuile di-
dicit, quod eloquentiam sine iure ciuili mancā ui-
deret. Facile hoc soluitur argumentum Scaeuolæ, uel
ipsius uerbis, qui pudendum esse dicat oratorem
ciuile ius ignorare. QVOD uero in extrema
oratione quasi tuo iure, et c.) Alteram orationis
Crassi partem Scaeuola refutat, in qua sic est. Quid
esse potest in ocio aut incundius, aut magis propriū
humanitatis, quam sermo facetus, ac nulla in re ru-
dis? quæ pars si non est omnium extrema, tamen in-
ter extremas habetur. Illius haud difficilis est intel-
lectus. Etenim perfectus orator nulla in re rudis est,
imperfectus rerū multarū rudis. Aliter igitur Cras-
sus, aliter Scaeuola sententiam uertit. Non tuliffem
(inquit) id quod in extrema oratione, hoc est inter
extremas orationis tue partes, non iure tuo quidē,
sed quasi tuo iure tuaq; potestate sumpsisti. Est hoc
sumptum à rerum possessoribus, qui alieno tanquā
suo iure abutuntur. Addit facietis reprehensionis
temperandæ gratia. Nunc ferre cogimur, quia in re
gno tuo, et agro Tusculano, ubi uoluntas tua pro
iure est, sumus. Id sumptum de regibus, quibus est
interdum pro ratione uoluntas. Falsum est, ut uult,
oratorum in omnis sermonis disputatione copiosif-
sime posse uersari, quoniam attribuantur illi modo
forenses actiones et deliberationes ex communi ho-
minum opinione tractandæ, et usu quodam agendi.
Hoc quale sit, multis agit Quintilianus extremo ca-
pite libri secundū, fuisse multos qui solas questiones
ciuiles oratori subijcerent. Hactenus propositio le-
pore condita. Subsequitur argumentatio, multas
et uarias esse philosophorum sectas, multas ar-
tes proprietate distinctas: non unius igitur orato-
ris omnes artes esse. Vis huius argumentationis est
ab enumeratione diuersarum professionum, ad de-
monstrandum non omnes in unum cadere oratorē.
Scaeuola iurisperitus ab arte sua traslationes sumit,
ut personæ decorum seruatum esse uideatur. Et quo-
niam orator in possessiones alienas uidetur irruere,
metaphoram trahit à bonorum uindictibus, qui lege
agunt, interdico contendunt, ex iure manu conser-

tū uocant, uindicant. Hæc sunt uerba de legibus dis-
odecim tabularū. Multis præesse, inquit, id est autor
et dux essem, qui interdico tecū contenderent, hoc
est quasi forma prætoris, qua quid aut fieri, aut
non fieri iubetur: quale est interdico Dolabellæ
in oratione pro Cecinna, Prætor interdixit, ut est
consuetudo, de ui hominibus armatis sine ulla exce-
ptione, tantum ut unde deieciisset, restitueret. Deie-
cisti multos professores ex arte sua: rem alienam oc-
cupasti, ius prætorium appello, restitui uolo, interdico
tecum contendo. Interdictorum alia sunt exhibi-
toria, alia prohibitoria, alia restitutoria. Hoc Sca-
euolæ interdico restitutorium, hoc est, quod iubet
occupatum bonum restitui, si constiterit iniuria oc-
cupatum fuisse. Ad cognoscendū recuperatores da-
bantur, quibus interdico prætorij formula propone-
batur insequenda, ubi de re ipsa confititisset. De in-
terdictis cognoscendis, legere possis legem Pandectarum
libro quadragesimo tertio. Aliud est, ex iure
manu conserutum uocare: sed hoc ad bonorum
uindicationem pertinet. Nec enim bona uno eodēq;
modo uindicantur. hic mos uetustus est. Ante im-
perium propagatum si qui de re aliqua contende-
bant, prætor in rem præsentem deducio, iure præ-
senti agebant, rem que uindicabant. Propagatis I-
talie finibus, prætores pacisci uindictiarum dicen-
darum causa longinquas res grauiabantur. tum in-
stitutum est contra duodecim tabulas tacito consen-
su, ut litigantes non ex iure in re præsentem apud
prætorum manu consererent, ut antea, sed ex
iure manu conserutum uocarent, id est, alter
terum ex iure ad conserendum manum in rem de
qua ageretur uocarent, atq; profecti simul in agrū,
aut in id de quo lis erat, aliquid ex eo, uti unam gle-
bam, in ius in urbem ad prætorum deferrent, et in
ea gleba tanquam in toto agro uindicarent. Hæc fe-
rè Gellius libro uicesimo, capite nono. Sensus est,
quemadmodum ueteres illi aduersarios uocabat in
rem præsentem, et aliquid inde deferebant ad præ-
torem, ut in eo rem totam uindicarent: ita te uoca-
rem in artes philosophorum aliorum que, hinc su-
merem aliquid in quo rem totam uindicarem, hoc
est, ostenderem nihil ad te pertinere. Ne sis anxius,
ut pleriq;, in exquirendo, sit ne conserutum partici-
pium, an uerbum, an nomen. est etenim antiquè
dictum Manu conserutum, et ad usum temporis il-
lius, non ad hæc noua præcepta reuocandum. Sed
qui ex iure manu conserutum uocabantur: qui in a-
lienis possessiones irruissent, aut irruisse diceban-
tur. Agerent tecum lege, hoc est iure legibus consti-
tuto certarent. id enim est agere lege. Cicero in Ver-
rem. Quis unquam isto prætorum Chelidone inuita,
lege agere potuit? Agerent inquam tecum lege pri-
mum ueteres illi philosophi Pythagoras, Pythago-
reiq; omnes, et quærent, sciret ne orator placita
decretaq;

decretasq; Pythagoreoru: Si que res ea que na sint, decimū quartū Ouidianæ Metamorph. cōsulito. Dif ferūt ab alijs et de metapsychofi, et de animalū esu, iū de anima, rerūq; principijs. Agerēt tecū De mocratici.) Qui sunt Democriti sectatores, uel hoc ab alijs dissentientes, quod omnia ex atomis esse facta contendunt: fortuita esse dicunt. horum opinio nes multas tuetur Lucretius. Agerent ceteri in suo genere Physici, hoc est rerum naturalium indagato res. Eorum multa genera fuerunt, nempe tot, quot fuere sectæ, et uariæ opiniones de rerum prin cipijs et finibus. numerantur ab Aristotele primo Physicorum. Vindicarent, hoc est ab iniusto pos sessore in suam potestatem suamq; ius reducerent. Homines philosophi non solum ornati, ut uos ora tores, sed et ornati in dicendo, quod est elocutio nis: et graues, quod est sententiarum et inuen tionis. Veteres illi physici, Democritus, Prota goras, alijsq; permulti, non minus uerbis et elocutio ni (quamquam tum elocutio rudis erat) quam re bus et inuentioni studebant. Cum illis tibi iusto sa cramento contendere non liceret, quoniam iure li tem uincere non posses. Sacramentum litis genus e rat, simile sponsonis. Varro. Et qui petebat, et qui inficiabatur, de alijs rebus utriusque quingentos æris apud pontificem deponebant, de alijs item re bus certū numerū asitiū. Qui iudicio aut uicerat, suū sacramentū a sacro auferebat, uicti ad arariū redi bant. Sacramentū dixit pecuniā lite depositā apud pontificē. Decepti sunt qui legerunt hic apud pon tificē, non apud pontificē. Sensus est igitur, Philo sophi disciplinarum possessione deiecti, tecum interdīto contenderent, quemadmodum ij qui ab agro deiecti sunt: aut uindictarum litem tibi intenderent, et di sciplinas suas assererent: aut iure possent agere te cū, et deposita pecunia contendere. Vrgerent præ terea philosophorū greges, hoc est te proxime per sequerentur innumerabiles sectæ philosophorum. Ad potius est a mente Ciceronis, Græculos aspernan tis, in tot diuisos factiones, quam Scæuole pro philo sophis oppugnantis oratores. Sectarum fons et caput, hoc est origo et principium fuit Socrates, qui quum uarijs de rebus in utramq; partem disputa ret, nec aliquid ut certum uerumq; affirmaret, alijs alia sectantibus, initium fecit discordiarum. Aut cer tē fons et caput Socrates dicitur, quia primus phi losophiam moralem deduxit e cælo, princepsq; tra ctauit ea que Cicero numero complectitur. Superio res operā dabant rebus physicis, naturamq; ratio ne contemplantur. Disputauit Socrates alijsq; per multi de bonis rebus et malis, an unum esset bono rū genus, uirtus: ex contrario unū malorū, uitii. V nū bonorū genus Stoici faciunt. eorū sententiam Ci cero defendit Tuscul. 5. uirtutem ad bene beateq; ui uendū seipsa esse contentā: quoniā illud est bonum,

quo abuti non possumus. Sola uirtute abuti nō pos sumus. Solum igitur bonum uirtus. Alij, ut Peripate tici, tria faciunt genera bonorum: prima animi, se cunda corporis, tertia fortune. Dissensiones illorū cognosces ex ea quam diximus, Tusculana quinta. Animi permotiones sunt, perturbationes et uoluptas, aegritudo, cupiditas, metus. De quibus apud philosophos magna controuersia est, alijs affir mantibus in animi perturbationem non cadere sapi entem: alijs mediocres perturbationes accidere pos se sapienti contententibus. Hominū mores tam bo ni quam mali referri debent ad naturam hominis, de qua Plato Alcibiade primo. Ratio uitæ continetur officijs, de quibus Cicero ex Panætio multa. Hæc o mnia pertinet ad philosophiam moralem, quam nō tractant oratorum libelli. Socrates et Academicū nihil se quassisse, nihil seire dicebant. in quo Apollin is oraculo Socrates omnium sapientissimus iudica tus est. In omni re tractabant utramq; partem, quid magis quid ue minus probabile esse. Probabilius, ub uerius existimandum relinquebant. Vniuersi philo sophi in te impetum facerent, quemadmodum ij qui uel urbem uel aciem oppugnant. Tum singula fami lia, id est philosophorum sectæ si impetu uincere nō possent, litem tibi intenderent, id est, iure legeq; te cum agerent apud iudices. Vna familia Academicorum, quorum princeps et author Plato tam ar gutus in disputationibus et in dialogis agit, ut quic quid alius ex aduerso dixerit, id tandem negare co gat. Est hoc magnæ cuiusdam exercitationis, in uia re qualibet perspicere, quid in hanc et in illam partem possit asserri. Stoici principes habue runt, Zenonem atque Chrysippum. Chrysippus usus est plurimum soritis, id est aceruis argumentor um, ubi rationes per multa consequentia duxerat, tandem ex omnibus aliquid, tanquam necessariō consequens inducebat. Laqueos hic Cicero appel lauit, allusit que ad retia quibus tandem agitate fe ra implicantur. Stoici nostri, quos ego Scæuola frē sequor, disputationum suarum, id est argumentatio num, atq; interrogationum, hoc est inductionum la queis et soritis implicatis te irretitum tenerent. Pe ripatetici a deambulando nominati, sicut Academic i et Stoici a ludis ubi philosophiam profitebantur, initium ceperunt ab Aristotele. Aristoteles de arte rhetorica libros reliquit multos, quos initio recei sumus: Theophrastus discipulus eius παραγγελλουσα εσποριμυς, ποδη παραλογικατος, ποδη προδιστως ηη δε ηγηματεις ποδη τεχνης εσποριμυς ποδη τεχνην εσπορι κω ηη. Illa sunt adiumenta et ornamenta dicen di, que propria oratorum putantur esse, et sunt. Il lorum quidem primi authores non fuerunt Aristote les atq; Theophrastus, sed ab alijs partem accepe runt, partē genuerūt ipsi. Philosophiā ademit ora tori, adimit etiā mathematicas artes, arithmetica,

geome-

geometriam, astrologian. Adimit grammaticā atq; musican. Relinquit tria causarum genera, unū in iudicijs, alterum in concionibus, tertium in sententijs curiæ. Ab oratore diuidit prudentem, hoc est eū cui rerum sit aperta cognitio. Orator (inquit) pru dentibus nō uere, sed diserte: stultis nō diserte, sed ue re dicere uidebitur. Omnia dissolue hoc modo: Cras sum non agere de omnibus, sed de perfectis oratori bus: Scæuolam respicere etiam indoctos, qui sibi fal sū hoc nomen usurpabant. Calumniari talia quædā, quæ Socrates agit in Gorgia Platonis. Non e nim oratori dat scientiam, sed adulationem, et quan dam exercitationem: et Gorgian inducit non qui apud doctos uere probeq; dicat, sed qui imperitis di ferte magis quam uere faciat fidem. Hoc rabula cla mosi, eloquentiæ tulere dedecus. Et Callicles apud Platone affirmat, neminem sua memoria oratorem ciuitati meliores dedisse mores. T V M ille, non sum, inquit, nescius Scæuola, etc.) Ratio Ciceronis est, ut ante omnia rhetorica, de qua futurus est ser mo, laudetur, non modò quia boni scriptoris est ar tem suam commendare, sed etiam quia ex eius laudi bus oritur instituta disputatio: deinde ut demonstre tur, hæc artem pertinere ad gubernacula ciuitatis, quoniam hoc illi multo amplissimum est: postea ut planum fiat, quæ sit ei subiecta materia. Hæc Scæ uole Crassus ostendere conatur: Scæuola studiosus Stoicorum, iurisprudens et philosophus, obiecit ea que cōtra rhetoricen philosophi Græci dissebāt, et pro decoro egit eorum personam. Cicero in per sōna Crassi repetit huiusce disputationis initium a Platone. Sectatores eius adiungit: quid sentiant, principio ostendit, ut cognitis authoribus, et pro posita questione ueniat ad contradicendum. Non sum nescius (nec uirum tam eruditum deceret igno rare) ista inter Græcos philosophos in sermone dici, et quod maius est, disceptari, id est utriusq; more causse agi solere. Nec indoctorum oritur illa con tentio. Audiui summos, hoc est, summè doctos homi nes, quum quæstor ex Macedonia uenisset Athe nas, ista disceptantes ex Academicorum principe Platone. Erant hi Academici tum florētissimi, Car neades, Clitomachus, et Aeschines: Peripatetici, Cri tolaus et Diodorus. Carneadis auditor Metrodo rus, auditor Panætij Mnesarchus. Carneades Cyre neus, nouæ Academiæ princeps, summa differendi facultate, summa memoria philosophus, scripturus in Zenonē, elleborū sumpsisse dicitur. Defuit illi uer borum et elocutionū uarietas. Adeo studiosus Chry sippi fuit, ut diceret, η μη γαρ ημμελοισιππος, δεκ ημ ημ ημ. De uiro hoc Laërtius, Cicero, Gellius, Plinius. Non stat mihi longe persequi multas historias, quæ lectores onerent, rem propositam nihil adiument. Clitomachus (inquit Laërtius) Carthaginiensis, lin gua patria dictus Asdrubal, anno ætatis suæ quadra

gesimo profectus Athenas, audiuit Carneadem, eoq; diligentie uenit et industrie, ut supra quadringenti ta uolumina conscripserit, Carneadiq; successerit. uersatus est in tribus sectis, Academicæ, Peripateti ca, Stoica. Aeschines numerantur octo. Hunc quin tum facit Laërtius, his uerbis, πικροτος η μεταληναι os, ημ ηος ηπτορομαστρια ηκαλονη. Quintus Aeschines Mitylæus fuit, quæ oratorum flagellum dixerūt. Multi etiam fuere Metrodori. Hic pictor fuit et phi losophus, de quo Plinius hoc modo. Athenis erat eo dē tēpore Metrodorus pictor, idemq; philosophus, magne in utraq; scientia autoritatis. Itaq; quū L. Paulus deuicto Persæo petisset ab Atheniensibus ut quam probatissimū philosophum mitterent sibi ad erudiendos liberos, itemq; pictorē ad excolendū tri umphū, Athenienses Metrodorum elegerunt, profes si eundem in utroque studio præstantissimum, quod edicto quoq; Paulus indicauit. Panætij quoque tres nominantur. Hic Rhodius fuit, professione Stoicus, præceptor Scipionis Africani, a cuius libris Officia Cicero deduxit. Ab hoc aliquid accepisse se pos stea Scæuola fatetur. De Mnesarcho Cicero in Aca demicis. Quid eū Mnesarchi poenitabat? quid Dæ dani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum. Ille hos quos nos oratores uocauimus, nihil esse dice bat, nisi quosdam operarios lingua celeri et ex ercitata: oratorem autem nisi qui sapiens esset, esse neminem. Hæc Cicero paulo infra. Critolai tres fuere celebres, hic Atheniensis Peripateticus, qui cum Carneade Roman legatus uenit, de quo Cicero de Finibus. Critolaus imitari antiquos uoluit, et qui dem est grauitate proximus, at redundat oratio. At tamen is quidem in patrijs institutis manet: Diodo rus eius auditor adiungit ad honestatem, uacuitatem doloris. Hic quoque suus est, de summoq; bo no dissentiens, dici uere Peripateticus non potest. Idem de eodem Tusculana quinta. Quo loco quæ ro quam uim habeat libra illa Critolai, qui quum in alteram lancem animi bona imponat, in alteram corporis et externa, tantū propendere illam bono rum animi lancem putet, ut terram et maria de primat. Diodorus multorum nomen est. Crassus pe ripateticum Critolai discipulum dicit, de quo paulo ante ex Cicerone dicebamus. Hi sunt rhetoroma gistes, et eloquentiæ uituperatores acerrimi. Multi erant præterea præclari in philosophia, et nobiles, id est, magnæ famæ et existimationis philosophi, a quibus omnibus una penè uoce, id est concordī sen tentia, oratorem a gubernaculis ciuitatum quasi a temone clauoq; Reipub. repelli uidebā. Excludi ab omni doctrina et disciplina rerum maiorum, hoc est scientia ratione comprehensa, qua magnæ res ut philosophicæ tractantur: ac tantum in iudicia et o rationes fore ses, et cōiunctulas, hoc est orationes le ues quæ in conuentu solent haberi (ea sunt duo cau

b 3 farum

farum genera) tanquam in aliquod pistrinū detru-
di et compingi, id est compelli atq; coarctari uide-
bam. Trāslatio sumpta est a seruis nequioribus, qui
detrudebantur in pistrinū, molis magno cū labore
uersaturī. Terentius. Verberibus caesum te in pistri-
nū Daue dedā usq; ad necem, ea lege atq; omine,
ut si te inde exemerim, ego pro te molam. Hoc Cras-
sus haud sine stomacho et indignatione, qui egre fe-
rat arte optimā per calumniā summā deprimi. Sed
ego neq; illis assentiebam, neq; harū disputationū in-
uentori et principi, id est primo auctori, longe om-
nium philosophorum in dicendo grauiſimo et elo-
quentiſſimo, Platoni. Grauiſimus est, cui sententiæ
uerbaq; sunt maximi ponderis. Eloquentiſſimus, qui
res optimē nouit, easq; optima oratione explicare
potest. Platonis est dialogus nomine Gorgias, dictus
ab oratore Leontino, quem Socrates exagitat, in
quo rhetoricen scientiā ciuiliſ adulationem esse ca-
uillatur, quo in libro in hoc maxime admirabar Pla-
tonem, quod mihi in irridendis oratoribus ipse esse
orator summus uidebatur. In quo satis ipse per se re-
futatur, quum id maxime amplectitur, quod irri-
det. Platoni Cicero multis in locis amplitudinem,
grauitatem, eloquendi facultatem tribuit, nec im-
merito, quippe qui sit in omni re uel optime uersa-
tus. Sed odio sophistarū cōmotus, et rabularū, qui
tū lege lata exclusi iudicijs erant, attribuit arti qua
malis moribus attribuenda uidebantur, nec probare
potuit orationem nulla sententiarum grauitate, at
sola garrulitate nitentem, quam nemo sanus unquā
probet. VERBI enim controuersia tam diu tor-
quet Græculos homines, et cæc.) Repetita origine
questionis, et eius summa uel cognita, Crassus ea qua
dicuntur ex aduerso, refutat. Quoniam autem in om-
ni disputatione bene constituta, primū conuenire
oportet, quid sit illud de quo agitur, et quid illud
uocemus: hoc agit initio, quem dicamus oratorem,
an eum qui scientiarum ignarus compositē et orna-
te eloqui potest, quod sit omnino ridiculum: an eum
qui plane scit ea de quibus tractanda est oratio. Sic
eludit Græculos, qui de re perfacili tādū querant,
et de uerbis magis quam de rebus ipsis agant, non
esse præclarū tanti nominis philosophos tam diu de
nomine disputare. Verbi controuersia, inquit, et al-
tercatio de nomine, tam diu iam a Platone torquet
et anxios habet Græculos homines (per contem-
ptum dicit) contentionis cupidiores, quam uerita-
tis. Hoc potius a Cicerone est, quam a Crasso: sed in
aliena persona dicendi sibi facit auctoritatem, quū
uelit ipse more suo attenuare Græcos, propterea
quod hominibus Romanis in re literaria nihil omni-
no tribuebant. Nec prorsus est falsum quod obijcit,
Græcos cupidos esse contentionis. Sic enim fere sunt
antiquiores illi in multas sectas distributi. Perpetuō
comendunt, ut aduersus alios, quam imbiberunt opi-

nionem, tueri queant. In explicanda uerbi ambigui-
tate assumit, quod ab aduersario datur, hunc esse o-
ratorem, qui tantummodo in iure copiose loqui pos-
sit, hoc est in iusto et iniusto tractando: hoc enim si-
bi assumit Gorgias apud Platonem, nec plane refel-
lit Socrates: aut in iudicijs, aut apud populum, aut
in senatu, ubi tria genera caussarū agitari solent, be-
ne uersetur. huic ipsi quamuis a possessione deiecto,
multa tribuere et concedere necesse est. Assumptum
confirmat. Nemo in his ipsis rebus satis callidē, id
est exercitatē, et peritē, id est, scite uersari potest
sine pertractatione omnium rerum publicarū, de quibus
multa philosophi Plato et Aristoteles: (alia Resp-
monarchia, alia democratia, alia oligarchia, quas
species in pluralitate uult accipi) neq; sine legum,
moris, iuris, scientia. Ius est genus omnia complectēs:
species eius, leges auctoritate sancite, mores assen-
su quodam recepti probatiq;. Neq; sine natura ho-
minū incognita, ac moribus: quod res physica præ-
stat, ut uaria hominū tēperamenta cognoscamus, et
a tēperamento corporis de moribus animi coniectu-
ram signumq; capiamus. Sine his rebus, ne illa quidē
minima in causis, hoc est leues paruasq; controuer-
sias quisquam recte tueri potest. Qui autem hęc co-
gnouerit, qd huic abesse poterit de maximarū rerū
scientia? Maxima res, philosophiæ partes, ethica,
physica, dialectica. Ad ethicam pertinet Res pūb-
legum, morum, iuris, scientia: ad physicam, naturæ
humane morumq; animi cognitio. Nec erit dialecti-
cæ penitus ignarus, qui rhetoricas artes nouerit.
Hinc colligit, illa cognosceni nihil abesse de maxi-
marum rerum scientia. Sed fallit argumentum. Po-
test enim hisce de rebus orator disputare ex cōmuni
quādā hominū opinione, non habita ratione causa-
rum. Hoc autem intelligere, non est scire: quoniam
scire est, cum ratione cognoscere. quod paucis cau-
sidicis accidit. Nec si partes aliquot maximarum
rerum teneat, sciat utique omnes. Quod autem ab
aduersario datur, non est generis unius. Alius ora-
tori subijcit ciuiles actiones: quod ab illis in rem suā
Crassus auertit. alius hoc tantū concedit cōpositio-
nem, ornatum, copiam: unde Crassus idem illud
quod maxime uult, conficere conatur. Compositio,
ut in Oratore docet, et in eum aperte exposuimus,
iuncturam respicit, molles que iungit nexus sylla-
barum: nec facile admittit hiatus uocalium, nec as-
perum concursum consonantium. aliter dicitur co-
agmentatio, aliter iunctura. Ornatus est duplex,
alius simplicium, alius coniuuictorum. In simplici-
bus sunt figuræ uerborum, in coniuuictis partim uer-
borum partim sententiarum. Ornatus enim figura-
rum est. Nec raro figuræ dicuntur ornamenta, ma-
ximē illa insignia et illustria, ut Cicero dicit in Ora-
tore. Copia, alia rerum, alia uerborum. Ea præ-
stat non modo ut res facile explicemus, sed etiam ut
idena

idem multis modis exponamus. In his tribus elocu-
tione uersatur. Hoc itaq; oratori qui tribuunt, elocu-
tione tribuunt, cetera non concedunt. Quoniam
autem uerba sunt rerum nota, nec sine rerum scien-
tia apte accommodari queunt, hinc efficit, neminem
uerbis bene uti posse, qui rerum uim nesciat. Elocu-
tione nemo potest assequi sine scientia rerum ma-
ximarum, quam ei non conceditis: quia dicendi uir-
tus et orandi facultas extare non potest, nisi dicen-
ti res de qua agitur, percepta cognitaq;. Hoc mi-
hil certi colligit argumentum, quoniam elocutione
uestire possumus quod nescimus, id est, arte et ra-
tione non intelligimus, sed opinione communi conci-
pimus. Ostendit tamen, aut ciuiles actiones bene tra-
ctare, aut eloqui planē, plus aliquanto complecti,
quam uituperatoribus artis huius prima fronte ui-
deatur. Vultq; unam esse omnino eloquentiam, que
ex rebus et uerbis coaliuit uelut in unum corpus: ut
stultum esse uideatur, ea que natura coniunxit se-
parare, de quo plura libro tertio disputabit. Pergit
igitur, et quod dat aduersarius, accipit, oratoris
esse propriū ornate loqui: ut inde conficiat, eiusdem
esse rerum scientiam. Id confirmat a ratione philo-
sophorum, quorum alij ornate locuti sunt, ut De-
mocrates, Plato, Aristoteles, Theophrastus, Carne-
ades: alij ieiunē et exiliter, ut Chrysippus. Hi poste-
riores philosophi satis fecerunt, sine ulla arte dicen-
di. Priores igitur non suam, sed alienā hanc habuere
facultatem. Vnde habuere? Ab oratoris arte. Quid
tamen hinc colligitur, orationem ipsam propriam esse
huius unius rationis de qua loquimur et querimus.
Quid tandem? Oratoris est igitur ornate loqui non
solum aut in iudicijs, aut ad populum, aut in sena-
tu, sed in omni re que possit et debeat ornate expli-
cari. Ornatus hic, si res non subest ab oratore per-
cepta et cognita, nullus est. Oratori igitur qui con-
cedit orationem, idem rerum scientiā concedat ne-
cesse est. Habes summam, aut oratorem in iudicijs
et consilijs bene uersari, quod sine rerum scientia
aliqua fieri nō potest: aut illius esse propriā ornate
dicendi facultatem, que sine sententijs nulla sit. Or-
nate locutus est, sicut fertur, et mihi uidetur, physi-
cus ille Democritus. Lepidē Crassus iudicium Græ-
corum de physico Democrito anteposuit, suū post-
posuit, ne homini Romano de stylo Græcorū parū
crederetur. Hic Democritus Abderites fuit circa
tempora Socratis: qui, ut Cicero refert, propter di-
scendi cupiditatē ultimas terras peragrarē uoluit.
Dicitur oculis se priuasse, ut quamminimē animus a
cogitationibus abduceretur. Patrimonium neglexit,
agros deseruit incultos, nihil querens aliud nisi bea-
tam uitam. Res eius memoria tradidit Laertius, et
enumerauit libros multos, unde sciri potest quam
studiosus eloquentiæ fuerit. Physicus dicitur a scien-
tia naturali, in qua uersabatur illi præcipi philoso-

phi ante Socratem. Numquam prodibat Democri-
tus, quin hominum uitia rideret: adeo hanc nostræ
mortalitatis colluionem aspernandā existimauit.
Seruatus est ordo temporis. Democritus uenit audi-
tum Socratē, Socratis erat discipulus Plato, Plato-
nis Aristoteles, Aristotelis Theophrastus. Materies
illa fuit physici, de qua dixit: hoc est, non oratoris
erat inuenire illam materiā, aut inuentā monstrare,
sed si egeret oratione, ornate et copiose explicare.
Plato de rebus a ciuilibus cōtrouersijs remotiſſimis
diuinitus est locutus, ut de immortalitate anime, de
eo quod est, de rerū natura, et multis id genus. Idem
fecit Aristoteles, idē Theophrastus, idē Carneades,
de quo paulo ante dictū est. Fuerūt hi eloquentes, et
in dicēdo suauēs, hoc est, iucūdi tum pulchritudine
sententiarū, tum bonitate et cōpositione uerborū.
Res eorū sunt in alijs quibusdā studijs, hoc est, alijs
artibus, aut physicis, aut ethicis, aut mathematicis,
aut metaphysicis. Oratio ipsa propria est huius u-
nius rationis, id est, artis de qua loquimur et queri-
mus. Etenim ornate loqui, non est philosophiæ tra-
ctandæ necessariū. Nā uidemus ipsā de rebus philo-
sophicis disputauisse quosdā ieiunē, id est sine copia,
et exiliter, sine magnifico ornatu et apparatu, ut
eū quē acutiſſimū ferunt Græci amatores eius Chry-
sippū. Seruauit illā suā modestiā Crassus, et aliorū
quam suū maluit proferre iudiciū. Acutiſſimū Chry-
sippū ostendit Diogenes his uerbis. ἀνὴρ ἰσορροπὸς καὶ
ἰσθμιατὸς ἐν παντὶ μέγιστος, ὡς καὶ ἐν τοῖς πολιτοῖς
δινηχθῆναι πρὸς ἑαυτὸν. Vir erat indole bona, et inge-
nio præclaro, idē peracutus in omni re, et tam sub-
tilis, ut rebus in multis Zenoni acriter dissentiret.
Multa de re dialectica, multa de alijs rebus acutē di-
spitata posteris reliquit. Fuit enim polygraphus
adeo, ut eius opera longā hominis uitam desiderare
uideantur. Vnum erit profectō.) Qui bene dicūt,
ut oratores (nec enim de ineptis sermo est) afferūt
in medium orationem propriam, id est, proprijs
bonis que uerbis compositam, ornatam insignibus
figurarum, compositam coagmentatione iunctu-
rarum, artificio rhetorico et expolitione orato-
ria distinctam: non confusam, non permixtam, non
inordinatam. Hęc oratio, hoc est, elegans elocu-
tio, si res et sententia non subest ab oratore per-
cepta, et ante collecta, deinde cognita, aut nulla sit
necesse est, hoc est, in nihilum recidat, esse omnium
irrisione ludatur, cuiusmodi non solet esse disertū
oratio. Quid enim tam furiosum, hoc est, ab omni
mente alienum, quam uerborum etiam optimorum
seorsim, ornatissimorum in contextu, sonitus ina-
nis, hoc est, nulla subiecta sententia nec scientia?
Idem in Oratore. Compositē et apte sine senten-
tijs dicere, insania est: sententiosē autem sine uer-
borum et ordine et modo, insantia. Q V I C
Q V I D erit igitur, quacumque ex arte, et c.)

Colligit ex antedictis, oratorem non arguendū in sci-
tia, si non omnes artes forte didicerit, quum ignora-
tionis esse nemo putet, clientis audire causam, et ad
agendum discere. Quemadmodum bonus patronus
a cliente et a reo suo ante causam discit, quam agat
apud iudices: sic de rebus alijs habiturus orationē,
discet ab ijs qui tradunt eas: ubi didicerit, melius et
ornatius dicet, quam ille ipse eius rei inuentor atq;
artifex. Ergo studia rerum magnarum sunt oratori
cum philosopho communia. Ornatum et copia phi-
losophum superat orator. At non didicit, inquit.
Fieri potest, non tamen iccirco uituperanda rheto-
ricae. non certe magis quam illa dialectice tantopere
laudata, cui differendi materia aliunde petitur. Di-
scet quum opus fuerit, et illam maxime partem ca-
piet, quae erit oratione demonstranda. Iam utupe-
rationis huius duas ostendit esse causas. Vna calum-
niantium est, qui quod sapius in causis et senten-
tijs oratorem uersari uident, nihil aliud eum scire
existimant. Non est consequens, in illis multus est,
ergo in illis totus est. Altera est rhetorū eorum, qui
scriptis libellis imperfectis arti dedecus attulerunt.
Alios esse uult bonos oratores, alios rhetores, qui
pauca admodū artis praecipua nouerūt. Si quis erit
(fuerit et erit permulti) qui hoc dicat, esse quas-
dam oratorū proprias sententias, id est, causas deli-
beratiuas, atq; causas, hoc est controuersias foren-
ses (aut sententias atq; causas intelligit quaestiones
aliquot subiectas oratori, quod in idem redit) et si
dicat certarum rerum, ut ciuiliū controuersiarū,
scientiā circumscriptam definitamq; forensibus can-
cellis, hoc est, quae ferē non exerceatur alibi, quam
in septis claustrisq; iudicium: hoc si dicat inquam ad
oratorum pertinere, fatebor equidem in his magis
asidue uersari hanc nostram dictionem, hoc est, di-
cendi facultatem, non tamen inde confici, de paucis
admodum rebus oratorem disputare. Sed in ijs ipsis
rebus deliberatiuis et forensibus permulta sunt ar-
te comprehensa, quae isti magistri qui rhetorici uo-
cantur a professione, nec tradūt aut libellis aut pue-
ris, nec tenent, quod est, nesciūt. Magistros aliquot
ineptos, qui tum Romae rhetoricas artes profite-
bantur, nunc arguit, et iterum secundo libro. Nec
eos solum, sed et Graeculos qui artem hanc nimium
tenuiter angusteq; tractarunt. De statu, de exor-
dijs, de narrationibus, de confirmationibus aliquid
attigerunt, affectus et locos argumentorū relique-
runt. Hos Rhetoricorū primo redarguit Aristote-
les, qui probationū sedes reliquerint. Illos Cicero,
qui omiserint rationes affectuum, quos non probat
Aristoteles. Affectus potentissimos esse Crassus exi-
stimat: et sane res ita habet, nec tam disputant phi-
losophi quantum possint, quam quantum bonū uirum
sapienatq; deceant. Quis nescit (ac si res sit in
confesso, loquitur) maximā uim facultatemq; exi-

stere, id est, eminere oratoris in hominum mentibus
uel excitandis, uel remittendis? Affectus alijs sunt ad
indignationem, alijs ad lenitatem. Illi sunt arguen-
tis, hi uerò mitigantis. Ad indignationem pertinent,
ira, odium, dolor. Ad lenitatē, beneuolentia, miseri-
cordia. Appellantur haec peremotiones animi, et per-
turbationes, quae nō omnes hic nominantur, sed illae
modò quas sepius uersat orator. Rationes earū tra-
ctat amplius in secundo libro, et Aristoteles in Rhe-
toricis. Iam assumptum est illud, maximam uim ora-
toris in affectibus mouendis existere: addendum
et istud, id fieri non posse sine scientia naturali,
colligendum, physicam ad oratorem pertinere. Af-
fectus, inquit, perficere nemo poterit, sed forte ex o-
pinione quadam inchoare, nisi qui penitus perspe-
xerit et planē cognouerit naturas hominum, quae
temperamenta nominantur, uim omnem humanita-
tis tum a natura, tum ab educatione et instituto ui-
tae, causasq; eas quibus mentes aut incitantur ad in-
dignationem, aut reflectuntur ad lenitatem. Natu-
ra et temperamento alijs sunt iracundi, qui bile fa-
cile accenduntur: alijs tardi, ut melancholici: alijs co-
positi, qui humorum mediocritate constant: alijs fri-
gidi, et pituita languidi. Quid moror? Naturae in
summo gradu statuuntur nouem a medicis, in alijs
gradibus innumerabiles. hoc nascitur e quatuor hu-
morum qualitatūq; uaria temperie. Vis humani-
tatis etiā eō spectat, quomodo quis fuerit educatus,
quam sortitus sit uitae conditionē, quod maxime stu-
dium amplexetur. Haec enim et similia usu confir-
mata, sunt altera natura. Causa ad incitandū aut
reflectendum sunt ea res omnes, quae nos aut moue-
re, aut motos in tranquillitatem redigere possunt.
Multas enumerat Aristoteles Rhetoricorum secun-
do, quid faciat auaritia, quid opes, quid scientia:
sed excedunt numerum. Totus hic locus est philoso-
phorū naturalium proprius. Cicero in Oratore in
Phaedra Platonis hoc Periclem praestitisse ceteris di-
cit oratoribus Socrates, quod is Anaxagorae physi-
ci fuerit auditor, a quo censet eum cum alia praec-
la ra quaedam et magnifica didicisset, uberem et fac-
cundum fuisse, narumq; (quod est eloquentiae ma-
ximum) quibus orationis modis quaeq; animorum
partes pellerentur, quod idem de Demosthene exi-
stimari potest, cuius ex epistolis intelligi licet quam
frequens fuerit Platonis auditor. Ergo iuuat orato-
rem scientia naturalis: nec orator, me authore, hoc
est, si me audierit, unquam repugnabit. Nā quem-
admodū rhetorice aliquid habet propriū, ita quoq;
artium singularū quaedam propria sunt. Concedet
igitur illis philosophis cognitionem rerum, quod in
ea solum illi uoluerint elaborare, non etiā in tracta-
tione orationis. Tractationē orationis, et eloquen-
di rationem quae sine philosophia nulla est, sibi assu-
met. Hoc enim est propriū oratoris, oratio grauis,
et ornata,

et ornata, et hominum sensibus accommodata: gra-
uis pondere uerborū ac sententiā, ornata insigni-
bus figurarū, tum a figuris, tum a diuersis: sensibus
accommodata, affectuū ratione hominū mentibus ac-
cepta. Hoc modo dat oratori et rerum cognitionē,
et explicandi facultatē, philosopho (quatenus est
philosophus) tantū rerum scientiā. Obijciebat Sca-
uola, Aristotelem Theophrastumq; de his rebus non
solum meliora, sed etiā multo plura, quam omnes di-
cendi magistros scripsit. Soluti hoc nodi, non
ut philosophos, sed ut oratores illa scripsisse: quod
dubitat nemo. Etenim rhetoricae operae partem de-
derunt, et artem studio comparatam locupletate-
runt. Ego (se pro oratore ponit) quae sunt ora-
toris cū illis communia, id est, rerū magnarū artes,
non mutuo ab illis, hoc est, non sumo a philosophis
utenda. Quid me? Quum de rebus rhetoricis dispu-
tant, oratorū esse concedunt, et inscribunt rheto-
ricorū titulo. quū molior orationē rebus uerbisq;
constantem, nunquam philosophis acceptam fero,
nec inde nomen impono. Quamobrem? Quoniam ali-
ter philosophi, aliter oratores de rerū sententia di-
sputant: illi in angulis tenuiter et ieiunē, hi in publi-
co grauius et copiose. Cur ergo subinde mones, ut
orator philosophiam discat? Necessaria est, non illa
quam tractat tam exiliter, sed illa grauis: quae si ab
aliquo inuenta est, ab Aristotele Theophrastoq; to-
ta inuenta non est. Ratio quidem communis est, mens
hominū communis, sensus quoq; communis, studia com-
munia: hinc cognitio rerū communis est, sed tracta-
tione fit propria, eius qui apte et cōmode tractauit.
Ergo si philosophi res multas bene inuenierint, inge-
nia praecleara easdem inuenire ratione potuerunt.
Opera danda est ijs rebus, ut aut per te ipse inue-
nias, aut standū illis sapienter institutis. At si de re-
bus ipsis causisq; disputas, philosophū agis. Sane, si
tenuiter morē multorum: eloquentē ago, si grauius
et copiose disputo. Summa est, materia ipsa com-
munis est, si nuda et sola sumitur: oratoris esse incipit,
artificio dicēdi uestita et ornata. Nō intelligo quid
uelis. Planius exponā. Res posita sunt in medio, phi-
losophi studia conuerterunt ad eas, conuerterūt et
oratores boni. Ex cōmuni bono aliqd sibi propriū
fecere, fecerunt et oratores. hoc est quod ait: Cōmu-
nia non mutuo ab illis. quoniam sumpta de medio
rederunt in artē abdita. eadē orator apertius de-
duxit in lucem. Adde quod in 3. lib. contendit scien-
tiam rerū maximarū olim oratorum fuisse, et nunc
esse quidem, sed occupari ab hominibus ociosis, qui
in una aliqua re totū uitae suae curriculum transigunt.
Quod si accipimus, philosophia iure oratoris est,
sed illi ab occupatoribus non conceditur. Philoso-
phi disputant de dijs immortalibus, ut Theophra-
stus tribus libris: de pietate, ut idem libro uno: de
concordia, ut Plato libris de Repub. de amicitia, ut

Plato in dialogo qui est Lysis: de iure, ut idem Pla-
to de Legibus, et Aristoteles multis libris qui non
extant. Ius aliud gentiū, quo gentes humane utun-
tur, ex quo bella, discretae gentes, regna condita, di-
finitae possessiones, agris termini positi, adificia
collocata, commercium, uenditiones, emptiones, lo-
cationes, cōductiones, obligationes institutae. Aliud
hominum. hoc duplex: alterum commune ciuium,
quo ciues singularum ciuitatum cōmuniter utun-
tur: alterum singulorum, quod ad utilitatem singu-
lorum spectat. De cōmuni ciuium iure, de homi-
num, de gentium iure disputare non modò iurisperi-
torum est, sed etiam philosophorum. Aliter et ali-
ter hoc fit. Philosophi rationes inquirunt et caus-
sas: iurisperiti, rei summā, et legis intellectum. Ae-
quitas autem est, quam ratio naturalis persuasit. In
ea fundamentum est legum omnium: eius tractatio
est in libris de Legibus atq; de Iure. De temperan-
tia est Charmides Platonis, de magnitudine animi
Laches eiusdem, et de omni uirtutis genere sunt E-
thica Aristotelis, et Meno Platonis. Iisdem de re-
bus alijs pleriq; scriptitarunt: quod scribendū censui-
mus, ut planū fieret haec esse propria philosopho-
rum. Philosophi autem aut in gymnasijs (ubi iuuentus
corpora exercebat) disputabant, aut in scholis, lu-
disq; secretis. hinc eorum sectae, aut gymnasia aut
scholae nominantur. De gymnasijs testis est Cic. 2.
lib. qui dicit, ubi discus increpisset, philosophos
differentes in gymnasijs ab discipulis relinqui soli-
tos. Eam locorū differentiam hic quoq; statuit, atq;
in contemptū philosophorū, tribuit illis ocium et
angulos, et tenuem exiguumq; sermonem: oratori
contra publicum, grauitatem et iucunditatem. Sic
accipe, rem ipsam in medio positam esse, aliter phi-
losophorū fieri propriā, aliter oratorū. HAE C
ego cū ipsis philosophis tū Athenis diserebā, etc.)
Iam philosophiae partes attribuit oratori, quatenus
illi subiectae esse debent. Debent autem quae continent
non illam inutilem uanāq; subtilitatē, sed aliquid
paulo grauius orationis artibus explicandū. Id quo
notum faceret, usus est argumentationibus. Nunc
aliter agit de iure describendo: nam non argumen-
torum uim, sed affirmatione sola contendit, oratorem
ius, leges et mores perinde instituire posse, atq; Ly-
curgum, aut Solonem, aut etiam Decemuiros qui
duodecim tabulas perscripserunt. Argumentis haud
erat opus, quoniam hoc disputandi genus in philoso-
phos exortum est: qui si philosophiam concesserint
oratori, nunquam certe negabunt eundem leges et
iura constituisse posse. Differt autem haec pars ab
illa quae sequitur de iure ciuili. Hic agit de legibus
in ordinem digerendis, aut nouis condendis: illic
de perdiscendo iure ciuili, quod sit ab alijs institu-
tum. Aliud est quidem legumlatorem esse, aliud
iurisperitū: non si legumlatores sunt iurisperiti, ic-
circo

circo omnes iurifconfulti legumlatores erunt. Hic locus est cōparatus aduersus illam Scaeuolae disputa-
tionem, uilitates aut instituendis aut conseruandis
ciuitatibus, non à disertis & ornatè dicentibus, sed
à sapientibus & fortibus uiris esse constitutas. Hæc
ego cum ipsis philosophis tum Athenis differebam,
quum eò questor ex Macedonia uenissim. Cogebat
enim me M. Marcellus hic noster amicus (non uult
contentiosus uideri, nec aucupari disputandi occa-
siones, quoniã hoc sophistarum est, sed à iuuentute
cogi) cogebat inquam Marcellus, qui nunc ædilis cis-
rullis est: & profectò nisi ludos Romanos, de quibus
suprà dictum est, nunc faceret, huic nostro sermone
interesset. cogebat autè, qui iam tum erat adolens
tulus studijs rhetoricis mirè deditus, ideoq; harum
disputationum percupidus. Hic Marcellus est, pro
quo Cicero dixit orationem ad Cæsare. oratorem
fuisse, testatur in Bruto. Vellem, inquit Brutus, de ijs
etiã oratoribus qui hodie sunt, tibi dicere luberet,
etsi de alijs minus, de duobus tamen quos à te scio
laudari solere, Cæsare, & Marcello. Multa ibidem
de uiro præclara scribit. Aediles, alij curules, qui
regia sella insignes erant: hi ex patribus creati sunt.
alij plebeij, alij cereales. Aedilibus curulibus incum-
bit cura & administratio ludorum. Non sine re igi-
tur, epitheto discrimen illorū fecit. Hactenus est in-
terlocutus de sua disputatione Crassus, ut aliò tran-
siret. Iam uero de legibus instituendis, hoc est ordi-
ne scribendis & perferendis: de bello, de pace, hoc
est de ratione administrandæ ciuitatis domi, forisq;
de socijs qui aut fœderati sunt, aut sponte sua ami-
ci, de uestigalibus et tributis Reipub. de iure ciuiū,
generatim, hoc est per genera, ordines, collegia (sta-
tus ciuiū appellant) descripto & ordinato, nescie-
runt melius Lycurgus aut Solon, quàm Hyperides
aut Demosthenes. Hæc facilius intelliges, si retule-
ris animū ad imperium Romanum, ad quod admini-
strandum institutæ sunt leges duodecim tabularum,
aliq; permultæ. Ex illis alia fuerunt de bello, quo
ritu Fœciales bellum indicerent, ut legati mitteren-
tur, ut duces captatis auspicijs delectū haberent, ut
disciplinam militarem teneret, ut præda diuideretur,
ut decerneretur triumphus. Alia de pace, ut de comi-
tijs, de magistratibus, de sacris, de censu, de auspi-
cijs: alia de socijs, & iure prouinciali, qualis est lex
de repetundis: alia de uestigalibus, de locando agro
publico, de pasuis, de syluis, de portorij, de decu-
mis: alia de iure ciuiū generatim descripto, hoc est,
de iure senatorū, equitum, plebis: hæc ciuium gene-
ra sunt, hi ordines, in quibus spectatur ætas tū pro-
pter classes & comitia centuriata, tum propter
senatū in quem non omnis ætas allegitur. Lycurgū
scripsisse iura Lacedæmonij, Solonem Atheniensiu-
bus, Aristoteles scribit in Politicis. Illos Cicero cen-
set in numero eloquentium reponendos, non modò

quòd suas ipsi leges suaserunt in concione, sed etiam
quòd aptè & explicatè descriperunt. Demosthe-
nes oratorū Græciæ consensu omnium primus, emu-
lum habuit Hyperidem, cui primas Cicero partes
post Demosthenem assignat. De Hyperide Plutar-
chus in uita Demosthenis: Non fuerant hi duo uer-
sati in uno genere artis, sed ingenio naturaq; præ-
stantes, arti dicendi studiū sapientiæ coniunxerāt:
inde fuerunt perfecti iam in dicendo homines, &
perpoliti. Perfectio iam in dicendo debet ad artū illum or-
bem & circū, expolitio ad ornatū. Admiratio est
à tempore, tantū iam potuisse in dicendo, quum uis
et facultas orandi non ita pridem exculta fuisset ab
Isocrate. De Lælio et Sergio Galba supra diximus.
Decemuiri qui fuerint, ostendit Lilius primæ Deca-
dis lib. 3. Quum Patribus cum plebe nunquam con-
ueniret, nisi legati Athenas Sp. Posthumius Albus,
Aulus Manlius, P. Sulpitius Camerinus: iusq; incli-
tas leges Solonis, & aliarū Græciæ ciuitatū institu-
ta, mores, iuraq; noscere. Ad eas leges in ordinè di-
gerendas Decemuiri creati, Ap. Claudius, T. Genu-
tius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius,
P. Sulpitius, P. Curuius, T. Romilius, Sp. Posthu-
mius. Quū ad rumores hominū de unoquoq; legum
capite edito satis correctæ uiderentur, centuriatis
comitijs decem tabularū leges perlatæ sunt. Vulga-
tus deminde rumor duas deesse tabulas, quibus adie-
ctis absolui posse uelut corpus omnis Romani iuris.
Ad extremū adiectæ sunt duæ tabulæ, ac duodecim
numerus expletus. N V N Q V A M enim nega-
bo esse quasdam artes proprias eorū, &c.) Præter
philosophiam, & instituendi iuris rationem, quam
etiam dedit oratori, alia sunt artes quadā proprie-
tate distinctæ, ut ars imperatoria, ut geographia, ut
scientiæ mathematicæ, ut ratio politica, & si quæ
sunt id genus. Hæc quoq; oratori notas esse uult, quæ
de omnibus rebus uariè copioseq; differere debeat.
Utitur argumento, in causis frequenter aliquid esse
quod ex obscuriore aliqua scientia sit promendum:
& assumendum: id sine illa scientia cōmodè nō pos-
se tractari. eam igitur oratori tenendam, quod cer-
tè perspicuū est, si omnia quæ incidunt in causas,
exactè disputet orator. Disciplinas autem sic assi-
gnat oratori, ut tamen fateatur esse proprias eorū
qui in his cognoscendis atq; tractandis studiū suum
omne posuerunt: dicitq; proprias eorum, non quæ
ad unū modò pertinent, sed quibus omnem operam
suam dederunt. Notū quidem, non uno modo pro-
prium dici. Non est idem quod ait cognoscere, atq;
tractare. Cognoscere, intelligentis est ac scientis: tra-
ctare, aut scripto aut uoce differentis. Orator prop-
riam habet artem rhetoricam, communes aliis:
nec autè plenus, id est, copijs omnibus affluens atq;
perfectus esse dicitur, quàm de omnibus rebus quæ
modò oratione dignæ sunt, possit uariè copioseq; di-
cere.

ere. Varietas est generum. alia genera rerum, alia
uerborū collocanda. Copia item alia sententiarū,
alia uerborum, ut iam diximus: sed hæc quoq; in ijs
quæ eadè sunt, dici potest. Etenim sæpe in ijs causis,
hoc est questionibus ciuilibus finitis (quas omnes
proprijs esse oratorum consentitur aduersarij, non
quò in illis studium suum omne posuerunt, sed eas le-
gerunt, in quibus operā præcipuam collocarent) est
aliquid quod nō ex usu forensi trito & cottidiano,
sed ex obscuriore minusq; usitata aliqua scientia sit
promendum, quasi è cella penaria eruendū, et assu-
mendū in orationem: ut si dicendū est contra im-
peratorem, hoc est militū ducem, ut quondam Man-
cinum & Cepionem, aliquid assumendū ex usu mi-
litari: auspicia non ritè capta, non obseruatam mo-
rum seueritatē, non arreptam occasionem, ordines
instructos non fuisse. Assumendum quoq; ex geome-
tria, quæ regiones terrestres & maritimas modo
mensuraq; comprehendit: non explorasse regiones,
non cognouisse tractus & spacia locorum, non com-
prehendisse angustias, non cepisse locum parem aut
castris aut prælio. Hæc imperatori aliter cognoscen-
da ad exercitum ducendum, aliter oratori ad ex-
plicandum ac differendum. Si dicendū est apud po-
pulum de legibus iubendis, hoc est suffragio populi
sancientis, aut ex cōtrario uetandis prohibendisq;
ut olim tribuni dixerunt, A. Virginius, Sempronij
Græchi, Drusus, Saturninus, alijq; permulti: ha-
benda summa rerum ciuiliū cognitio & prudentia.
Hanc suppeditant usus & libri de Repub. qua-
les Plato & Cicero scriperunt. Eadem assumenda
sunt in senatu dicendum erit de omni Reipub. genere.
Genera fecere tria, democratiam, oligarchiam, mo-
narchiam, quæ paulo antè numerauimus. Accipere
possis Reipub. formas, quæ manente libertate sæpe
mutatur: ut alia Reipub. Atheniensium, alia Lace-
dæmoniorum, alia Romanorum, alia Carthaginien-
sium, alia quippe leges, alij mores fuerunt. sic Reipub.
Romana sæpe mutata est. Possumus & omne genus
Reipub. accipere summam Reipub. uniuersamq;
rationem, quoniã uerbum ambiguum est genus, hæc
simul omnia capiamus, quandoquidem nihil horum
ad oratorē bonum non pertinet. De affectibus atq;
ratione physica dixerat, iterū dicit inculcandi gra-
tia id quod in oratore longè maximū iudicat. Vnū
nōdō & idos in oratore dominatur. Hæc ueluti
machina admouetur oratio ad sensus animorū atq;
motus, hoc est, ita dicitur, ut animi sentiant atq; mo-
ueantur. Motus omnis aut inflammat & indigna-
tionem mouet, aut extinguit iram et miserationem,
beneuolentiam ue inducit. Ad cognoscendos affe-
ctuum modos opus est diligentissima peruestigatio-
ne eorum omnium rationum, hoc est, artium & caus-
sarum naturalium, quæ de naturis & temperamentis
humani generis, quæ de moribus ex temperamento

& educatione à philosophis explicantur. AT-
QUE haud scio an minus hoc uobis sim probaturus,
&c.) Proprium est oratoris, oratione res illu-
strare, illius quidem est oratio, & præcellens elocu-
tio: aliorū sermo cōmunis. hic dicit, ceteri loquun-
tur. hic quum res poscit, ornatè & copiose differit:
ceteri incomptè atq; ieiunè. Quòd si quis ex illis
melius paulo ceteris agit, initia quadam sunt inge-
nij & naturæ multorū cōmunia, quæ sine arte elo-
quendi nunquā magnopere excellunt. quare confi-
tendū est, neq; physicū, neq; mathematicū, neq; ar-
chitectū, neq; medicū, neq; alium artificē copiose et
ornatè rem suā explicare posse sine facultate dicen-
di, quam præceptis usq; cognouerit. Fallit natura
multos, qui quod ingenium & usus aliquis inchoa-
uit, omni ex parte perpolitū existimant: quumq; ui-
dent ornatè agere quempiã aut philosophū aut ma-
thematicū, mentiuntur id illius, haud oratoris esse,
& rerū proprietates naturasq; confundunt. At, in-
quies, idem philosophi de oratore dicent, de rebus
magnis eum differere non posse citra philosophiã:
à philosophis accipere necesse esse. Ut concedamus
opus esse oratori philosophia, aliter tamen philoso-
phus ab oratore, aliter orator à philosopho quod
uult mutuatur. Philosophus sine eloquentia munus
explere suū potest: si quæ sumit ornatū, nulla addu-
ctus necessitate sumit. hinc fit, ut eloquentia ad illū
aut nihil aut parū pertinere uideatur. Orator ab a-
lijis artibus re necessariò capit: quapropter omnes
illi subiectæ uidentur. Atq; haud scio an minus hoc uo-
bis sim probaturus, quia opinio est, quam quisq; no-
rit artē, melius eam uerbis aperire posse. equidē nō
dubito quod sentio dicere: nec enim dissimulanda ue-
ritas est, quanquā cuius probare nō possis. Physica
ista ipsa quæ paulo antè posuisti ò Scaeuola, & ma-
thematica, & ceterarū artium propria præcepta,
scientiæ sunt eorū qui illa profitentur. Nā quemad-
modum rhetorica sunt rhetorū, sic & physica phy-
sicorum, mathematica mathematicorū. Illustrare
aut oratione, hoc est dilucidè & ornatè explicare
uerbis, si quis istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei cō-
fugiendum est facultatē. Facultas oratoris est, scientia
bene dicendi. Dicit aliquis, Philon architectus
perdiserte populo rationem operis sui reddidit, nec
ille fuit orator. Occurrit. Non existimandū est archi-
tecti potius artificio disertū, quàm oratoris fuisse.
Facundiam architecturæ coniunxerat, sed quam se-
pius tractabat artē, eam unam scire uidebatur. Hic
Philo Atheniensibus armamentariū mille nauium fe-
cit. Plinius libro septimo. Laudatus Ctesiphon Gno-
sius æde Ephesiæ Dianæ admirabiliter fabricata,
Philon Athenis armamentario mille nauium. Hoc
armamentarium fuit nauium receptaculum, quo
aptè fabricato naues in siccum recipere liceret, &
à maris & cœli iniuria atque tempestate tutari.

Naues enim solitae sunt in siccum trahi, quod Home-
rus Iliados secundo libro testatur. Illi, inquit, se in-
uicē adhortabatur naues prehendere, atque in mare
deducere. Naualia purgabant, nauiumque fulcimen-
ta subtrahabant. Horatius. Trahuntque fittas ma-
chine carinas. Armamentarium quoque dicitur, in quo
arma, instrumenta, machinae, omnis generis tela re-
ponuntur. Dicuntur ab armamentis, quae proprie
nauium dicuntur instrumenta. Suetonius in Augu-
sto. Repetit Italiam, tempestate in traiectu bis con-
suetatus, primo inter promontoria Peloponnesi atque
Aetoliae, rursus circa montes Ceraunios, utrobique
parte Liburnicarum demersa, simulque eius in qua ue-
hebat, fittis armamentis, et gubernaculo diffra-
cto. Armamenta, nautica dixit instrumenta. Locus
autem ubi naues stant in siccum subductae, aut ubi
nouae struuntur, naualia dicuntur. L. Quintus
trans Tyberim contra eum ipsum locum ubi nunc
naualia sunt, quatuor iugerum colebat agrum. Naua-
lia fecit Hermodorus quidam architectus, cuius ope-
ris ut Philo ratione, etsi non tam disertus et eleganter,
tamen reddidit. Orator accepta causa explicata
reddidisset, ut M. Antonius: quem iccirco nomi-
nat Crassus, quod se modeste nominare non posset.
Asclepiades primum rhetorica sectatus est, deinde
inopia coactus, didicit medicas artes. Dietam ma-
ximam, rationemque uictus probauit. Rome uersatus cum
alijs multis, tum Crasso et Pompeio fuit perquam
familiaris. De Asclepiade Plinius haec libro septimo.
Summa autem fama fuit Asclepiades Prusensis
condita noua secta, spretis legatis et pollicitationi-
bus Mithridatis regis, reperia ratione qua uinum
aegris medetur, relato e funere homine, et conserua-
to, sed maxime sponione facta cum fortuna, ne me-
dicus crederetur, si unquam inualidus ullo modo fuisset
ipse: et uictor suprema in senectula lapsu scalarum
exanimatus est. Socrates oratoribus semper infes-
tus, ut Plato scribit in Epitaphio, dicere solebat, om-
nes in eo quod scirent, satis esse eloquentes. quod
si est, non opus est eloquentia, sed rerum scientia. Is
qui semper oratores agitasset, tandem in iudicio suo
eloquentia uti noluit, ne rationibus suis contrauenire
uideretur. ita sui contemptus precium tulit.
Pauca habuit imitatores. Praestantissimi uiri in pe-
riculo suo non sunt aspernati defensionem, et elo-
quentiae praesidium: bonum certe, quod hominibus
deus opt. Max. dedit. Socrati Cicero modeste con-
tradicit, homini magnopere laudato. Illud est, in-
quit, probabilius dictum Socratis, quam meum, neque
tamen uerum. Multa quidem falsa ueris probabiliora
sunt: ut probabilius est eum qui sua negocia uti-
liter admisso uitio tractat, aliquanto plus sapere,
quam qui rerum securus, uni menti dat operam. Id
tamen sapientibus falsum. Est probabile, quod ueri-
simile: uerisimile, quod ad fidem propensum est. Illud

uerius quod statuo, neque quonquam in eo disertum
esse posse quod nesciat, quia oratio sine re inanis
est: neque si id optime sciat, ut multa multi philoso-
phi, ignarusque sit facundia, ac polienda orationis,
diserte id ipsum posse de quo sciat dicere. Exempla
proprie infinita reperiuntur. Orationem facere dici-
mur non quum habemus, sed quum rebus et uerbis
condimus: expolire autem, quum limamus, et eleganti-
tius elocutionis ornamus. Cicero de Claris oratori-
bus. Ut intellectum est quantum uim haberet accurata
et facta quodammodo oratio, tum etiam magistri di-
cendi multi subito extiterunt. Postremo comprehen-
sa oratoris materia, qui proprie debeat orator esse
et dici, breuiter definit. Definitio uniuersam est
proprie rei quae finitur, uim explicare debet. ad-
hibetur enim ad totum, et proprietatibus constat.
in explicando toto communis est: in constituendis rebus
proprijs, propria. Definitio alia fit ex genere et
proprietatibus perbreuis: alia ex enumeratione par-
tium, qualis est haec. Rhetoricae partes quae sunt nu-
mero quinque, in prudentia statuit inuentionem, in
compositione collocationem, in ornatu elocutionem:
quibus adijcit memoria, et actionis dignitatem, hoc
est rectam pronuntiationem. Tradit etiam quod par-
tes istae conferri debeant, nempe ad omnem rem quae
sit dictione explicanda. Illud animaduertendum uer-
bum: non dicit oratorem de rebus omnibus differere,
sed de illis modo quae sint oratione explicandae.
Quamobrem? Multa dictu foeda non decent ora-
torem, multa dictu inuitalia non querunt oratio-
nem: multa sine oratione ab omnibus intelliguntur:
multa uno aut altero sensu debent esse contenta: multa
ignotiora nunquam ueniunt in disputatione. Non
omnia sunt igitur dictione, id est, oratoris oratione
explicanda. SIN cuiusdam nimis infinitum uidetur
quod ita proposui, etc.) Professio bene dicendi hoc
fiscipere ac polliceri uidetur, ut omni de re, quae-
cunq; sit proposita, ornatē copiosaque dicat. Non ta-
men hoc tantum oneris imponit oratoribus, nihil ut
iis putet licere nescire. Haec ille fere in prooemio. Ta-
lia quaedam Crassum loquentem facit. Primum esse
et optimum, res omnes quae modo liberaliter insti-
tutum deceant, scientia comprehendere. Proximū,
quum postulat res, ab ijs qui sciant querere. Haec
non eo dicit, quod demolitur illud suum institutum
de rebus omnibus cognoscendis, sed ut ostendat eum
quoque nomine oratoris dignum uideri, qui praecipuis
artibus notis, ceteras quum usus est, cum aliquo com-
municat. Nihil uetat, praecipientem id quod in arte
fit uniuersum complecti. Nec si plerique pauca admo-
dum intelligunt, illa tamen huius artis non sunt. Sin,
id est, sed si, cuiusdam nimis infinitum et immensum
uidetur quod ita proposui, quacumque de re quae sit
dictione explicanda, oratorem bonum esse dicendum,
licet, hoc est, lex mea permittit, aut ignauo, aut oc-
cupato,

cupato, aut hebetiori, ut hinc quantum uidebitur,
id est, consulto placebit, circumcidat atque amputet,
haud secus atque uinitor amputat in uitibus id quod
alere terram non posse uidet. Tamen illud tenebo,
nec patiar extorqueri e manibus, si quae ceteris in
artibus certa ratione constantibus, aut studijs obser-
uatione quadam comprehensis sita positaeque sunt, i-
gnoret, tantumque ea teneat quae sint in disceptationi-
bus, id est, consilijs et concionibus, aut in usu foren-
si: tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, quum
cognouerit ab ijs qui tenent et sciunt quae sint in qua-
que re, multo oratorem melius, quam ipsos illos quo-
rum ea sunt artes, esse dicendum. Ita si de re militari
dicendum erit huic Sulpitio (maluit hunc iuuenem
nominare, quam Antonium consummatorem) quae-
ret a C. Mario multis bellis exercitato: et quum
acceperit, ita pronuntiabit et perferet ad audito-
res, ut non modo ceteris, sed et ipsi C. Mario penē
belli gloriosus floruit adeo, ut septem sit adeptus con-
sulatus. quum Remp. administrare coepisset, honori-
ficē se gessit, et eo prouectus est amplitudinis, ut Iu-
liam insigni Caesarum familia ortā duxerit uxorem.
Sic homo plebeius factus affinis Scaeuolae et illius ge-
neri Crasso patribus, an per Iuliam sanguine mater-
no, an per aliam uxorem, ut ad rem nil facit, ita an-
xie questum nolui. Sin de iure ciuili dicendum huic
erit Sulpitio, tecum o Scaeuola communicabit, et in
ijs ipsis rebus, quas abs te didicerit, te hominem
quamuis prudentissimum et peritissimum dicendi
arte superabit. Prudentia iurisperitorum est, unde
ars eorum iurisperitiorum nominatur. Iidem a peri-
tia iurisperiti uocantur. Prudentia in rerum cog-
nitione est, peritia in usu. Sin quae, id est aliqua res in-
ciderit, ut frequenter incidit, in qua de natura homi-
num, de uitijs eorum, et ceteris id genus dicendum
sit, cum Sexto Pompeio philosopho communicabit.
De natura hominis est Alcibiades Platonis, de uitijs
hominum ethica multorum, de cupiditatibus Tuscu-
lanae quaestiones, de modo et temperantia Charmi-
des Platonis: de continentia, de dolore, de morte, in-
antē dictis Tusculanis agitur. Haec et similia philoso-
phia tractat. De Sexto Pompeio Cicero in Bruto.
Dicebat L. Scipio non imperitē, Cneusque Pompeius
Sex. filius aliquem numerum obtinebat. Nam Sextus
frater eius praestantissimum ingenium contulerat ad
summam iuris ciuilis, et ad perfectam geometriae et
rerum Stoicarum scientiam. SED si me audie-
rit, quoniam philosophia in tres partes est distribu-
ta, etc.) De scientiarum numero immenso aliquid
circumcidi atque amputari posse dixit. quid minore
iactura amputetur, ostendit. Dialecticam et physi-
cam minus oratori necessarias, ethicae disciplinam il-
li perquam necessariam putat. Hanc in omnem fere
controversiam, illas non ita frequenter incidere: si

quando incidant, ab alio delatas et traditas ornatē
inseri posse, argumento esse Aratum et Nicandrum
poetas, qui quod ipsi nescirent, ab alijs acceptum op-
time tractarunt. Sed si me audierit, mihique obtem-
perarit orator is qui nimis infinitum putet omnem
studio complecti disciplinam, quoniam philosophia
in tres partes est distributa diuisione Academicorum,
in naturae obscuritatem, quae physica dicitur:
in differendi subtilitatem, quae dialectica est: in uitae
atque mores, ethicae appellatur: duo illa relinquamus,
physicam atque dialecticam: non quin multum iuuēt
oratorum, sed id largiamur et indulgeamus inertiae
nostrae, hoc est ignauiē languenti in animo liberali-
ter excolendo. Tertium uero de uita et moribus, quod
semper oratoris fuit, nisi tenebimus, ac ueluti rem no-
stram possidebimus, nihil oratori in quo magnus esse
possit, relinquemus. Quare hic locus, id est, philoso-
phia pars de uita et moribus, totus est oratori non
solum delibandus, sed etiam perdiscendus. Ceteras ar-
tes si non didicerit, tamen quum erunt ad eum quae-
stiones ex illis delatae et traditae, poterit si quando
uolet ornare dicendo. Aratus a mathematicis et astro-
logis stellas, Nicander a rusticis et scriptoribus agri-
culturam didicit: uterque rem ab alijs traditam opti-
me descripsit. talia quum uolet, simili ratione faciet
orator. De Arato Quintilianus haec. Arati materia
motu caret, ut in qua nulla uarietas, nullus affectus,
nulla persona cuiusquam sit oratio: sufficit tamen
operi, cui se parum credidit. Aratus Solocensis ex Si-
cilia, familiaris Antigono Macedonum regi, floruit
Callimachi et Menandri temporibus. praeter alia
scripsit et *παυρόλογον*, quae Cicero quondam latina fe-
cit, nunc fragmenta restant. Sunt qui dicant Aristo-
teri cuiusdam mathematici auditorem fuisse: quod si
est, qui fuit ignarus astrologiae: qui praclare exposu-
it ea quae nesciebat? Cicero, mea sententia, non hoc
censet, astrologiae semper ignarum fuisse, sed operam
ferē omnem alijs rebus, ut grammaticis et poetiis
dedisse: quum de caelo et stellis scribere decreisset, tum
diligenter ab ijs qui haec tradebant, et cognouisse et
transtulisse materiam. quod idem quoque de Nican-
dro dicendum uidetur. Nam supra demonstrauit, ne-
minem in eo disertum esse posse, quod nesciat. Nican-
der Colophonius (Colophon urbs est Ionia) gram-
maticus, et poeta, et medicus fuit. Scripsit libellum
de Theriaca, qui nunc extat: scripsit et Georgica,
quae non uenerunt in manus nostras, nec de illis men-
tionem facit Columella in enumerandis agriculturae
scriptoribus. Scripsit et alia quae Suidas memorat.
Hominem ab agro remotissimum existimare debemus
eum, qui quum semper in eo laborasset, ut poeticam
facultatem adipisceretur, ad res rusticas ab alijs tra-
ditas stylum conuerterit. Porro ne similia non sint
quae proponit exempla, poetam cum oratore confert.
Est finitimus, proximus, et penē similis oratori poe-
ta, numeris

ta, numeris adstrictior paulo, quia pedes, syllabas, interualla, certas comprehensiones enumerat: orator liberius currit, temporum interuallis, et comprehensionum modis intentus. uerborum autem tum faciendorum tum transferendorum licentia liberior poeta. Plura quippe uerba noua facit, audacius multa transfert, multis uero ornandi generibus socius ac penè par. uerba legit, figuras aptat et uerborum et sententiarum, uarietate gaudet, et eo sermone qui superet uulgus. In hoc quidem certè propè idè, nullis ut terminis et certis materiæ finibus circū scribat, id est amplectatur aut definiat et terminet ius suū, id est, suā facultatē, quo minus ei liceat eadē facultate et copia uagari quā uelit. Nulli uni materiæ poetica tradita est. Nil intentatum nostri lique re poetæ. A finitimo ad socium et parem, à pari ad eundem peruenit. **N A M Q U E** illud quare Scæuola negasti te fuisse latuum, et c.) Esti quædam Crassus largitus est inertie nostræ, tamen semper illud suum propositum tenet, in omni parte humanitatis oratorem perfectum esse debere. Hoc illi disputando efficiendum fuit in Scæuolam, qui uim dicendi tam latè patère negauisset. Confirmat iterum propositum et Lucilij autoritate, et palæstræ ac picturæ collata similitudine, ut huic tandem parti argumentis satisfactū esse uideatur. Nihil erat ò Scæuola, cur negares in omni genere sermonis, id est rei quæ uenit in hominum grauium sermonem, aut artis oratione quadam exprimenda: in omni parte humanitatis, id est cultus animi et eruditionis, oratorè perfectum esse debere. Arrogantiæ suspicionem remouet, ne rem sua ipsius scientia, non artis modo dimetiri existimetur. Numquam, me hercule, hoc de oratorum materia dicerem, si eum quem fingo, hoc est cuius ideam quandam animo concipio, oculis uidere non possum, propterea quod nemo talis et tantus existit, me ipsum esse arbitrarer. Artes ipse non sectatorum facultate, sed sua magnitudine rectius æstimantur. Lucilius poeta satyricus, homo doctus arte, perurbanus facetiarum genere, sepe dicere solebat, id quod sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus ijs artibus, quæ sunt libero homine dignæ, perpolitus. Artes accipe non modò liberales, sed et artificia quædam, et studia rerum honestiora, quæ proxime ad ingenuas artes accedunt: cuiusmodi est disciplina militaris, et ratio negociandi. Lucilius uir ingenio acerbo fuit, amicos tamen habuit integerrimos, Q. Attam poetam comicum, Albutium, Albinum, Persium. Scæuola dixit orationem in Albutium, ristiq; hominem, qui componeret lexeis ut tesseras in pavimento. Hæc reor esse causam, cur Scæuolæ et illius genero Crasso subiratus sit Lucilius. Artibus si in dicendo nõ utimur, tamen apparet atq; extat, hoc est dicendo ostenditur, utrum simus earum rerum rudes et indo-

cti, an didicerimus. Inferuntur enim quædam tum sententiæ, tum uerba, quibus artem suam quisq; agnoscit auditor: ut qui pila ludunt, in ipsa lusione et cõcertatione pile non utuntur artificio proprio palæstræ (aliud est enim pila ludere, aliud certare palæstra) sed indicat et signis ostendit ipse motus corporis, didicerint ne palæstræ, an nesciant. Qui didicerunt, et mollius, et expeditius, et decentius multo mouetur: alij cõtrà. Motu membrorū ad speciē honestatē et utilitatē certaminis cõponebat palæstræ magistri, à quibus erudiebatur olim ij qui ludis publicis aut luctarentur, aut saltarent, aut currerent. Altera similitudo est. Qui aliquid fingunt, manuq; formant, ut uasa fictilia, ut statuas, ut simulachra, ut signa: et si tum pictura nihil utuntur ea quæ lineamentis et coloribus dicit opus, tamen utrum sciant pingere an nesciant, non obscurum est. Reddit similitudines. Sic in orationibus hisce ipsis in quibus sæpius uersatur orator aut in senatu, aut in concionibus, aut in foro, ubi tria causarum genera tractantur: etiam si, id est, quanquam, propria cætera non adhibentur artes, tamen facile declaratur utrum is qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iæstus, in quo adolescentes periculum faciunt apud ludimagistros, an ad dicendū omnibus ingenuis, id est homine libero dignis artibus instructus accesserit. Iam tum declamationibus exercebantur non adolescentes modò, sed etiam uiri robustiores. **T V M** ridens Scæuola, non luctabor, inquit, et c.) Plato in Gorgia et dialogo de rhetorica non unum Gorgiam Socrati composuit, uerum interim Calliclem acerbe disputantem fecit: nunc Polum, sepe Gorgiam: propterea quod quum multa ei uaria dicenda sunt, alia alijs re ipsa decentiora uidentur. Non dissimilis est Ciceroni ratio sermonis. Qui Scæuolam exciuerat ad contradicendum de perfectione et materia rhetoriæ, eundem quo detur Antonio disputandi locus, reuocat: nec dat ei Calliclis acerbitatē, quoniam senex maturus, scientia iuris et philosophia excultus, recreandi animi causa cum genero suo contendit. Nec scæde reducit à pugna, ut Plato Calliclem (hoc enim modo decorum uiolaretur) at quasi pugnantē eum referre pedem, amplius et honestius esse ratus est. Itaq; Scæuola et confessione Crassi, et eius moderatione, et oratorum perfectiorū paucitate, sua quasi castra defendit. Cuius defensio eò tendit, ut intelligamus disputationis huius omnem uim, artes omnes ministras et comites oratoris esse, tamen aliorū quorundam proprias uideri: non cõtenendos esse philosophos oratori, sed eorum capeffendas artes: neq; tam disputandum de hominis cuiusquam facultate, quàm de summa atq; perfecta ratione rhetoriæ. Tū ridens Scæuola, ut hominem non inhumanum et insulsum decebat: Non luctabor, inquit, tecum Crasse amplius, non magis quàm palæstrita rudior cum lu-

clatore

clatore nimium lubrico atq; fallaci. Quod contra me locutus es de scientia rerū, artificio quodā astuto potius quàm ipsa rei ueritate es consecutus, ut et mihi, quæ ego uellem oratoris haud esse, nõ eius esse cõcederes, et ea ipsa nescio quomodo quaq; arte rursus detorqueres, et è manib. detrahèdo exprimeres, atque oratori propria traderes, non aliter quàm si darem secūdam me iudicis, deinde ipse à me in alium rem iudicares. Dicebas enim: Nunquam negabo esse quasdam artes proprias eorū qui in his cognoscendis atque tractandis studium suum omne posuerunt. quumq; philosophiæ partes aliquot et officia numerasses, addebas: Atqui totus hic locus philosophorū putatur proprius, neq; orator, me authore, unquam repugnabit. Paulo post aliter: Philosophis ego ut de his rebus omnibus in angulis consumedi ocij causa differant, quum concessero, illud tamen oratori tribuam et dabo, ut eadem de quibus illi tenui quodam et exiguo sermone disputant, hic cū omni grauitate et incunctitate explicet. et de iisdem alio quodam loco, quæ sunt oratoris cū illis communia, nõ mutuo ab illis. Hæc inter se collata, possunt dissentanea uideri. Id ne quis falso opinetur, animaduertendum illud quod supra demonstraui, eas artes proprias oratoris esse, non ipsa aut inuentione, aut professione, sed graui et copiosa tractatione. propriū non uno modo dici, siue de rebus agas quæ prehenduntur, siue de rebus animi, quæ sola ratione cõstant. Hæc quæ tecū disputauit Crasse, quū ego prætor in prouinciam forte missus Rhodum uenisssem, et cum summo illo doctore et doctissimo magistro istius discipline rhetoriæ Apollonio, ea quæ à Panætio philosopho Aphricani meoq; doctore acceperam, contulisssem, id est communicasssem, irrisit ille quidē (ut solebat) philosophiam, atq; contempsit, multaq; nõ tam grauius in philosophiam dixit, quàm faceret. Grauitas est in pondere et ueritate sententiarū, quibus nõ est usus: facetiæ in lacescèdis ridiculo philosophis, quàm morosi, quàm subtiles, quàm inepti, quæ loquaces, quàm Reip. inutiles, quàm inter se dissimiles, quàm opinionibus uarij molestiq; essent. Apollonius Molo Rhodius fuit: de quo Cicero in Bruto. Eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sylla legatus ad senatum de Rhodiorum præmijs uenerat. Orator unus in causis, scriptor que præstantissimus: quem multa circa rhetoricam mouisse, Quintilianus est testis. Tua autem Crasse fuit oratio modestior et uerior, quàm Apollinij: et eiusmodi, nõ ut ullam artem doctrinam ue contemneres, sed ut omnes comites ac ministras oratoris esse diceres. Comites, quia ad oratoris accedunt honorē: ministræ, quod illi suppeditant materiam, dicendæ uidentur. Quis artis si quis sit unus cõplexus omnes, idemq; si ad eas res facultates, diuina et scientias arte comprehensas adiunxerit, istam ornatis-

simæ orationis facultatem, non possum dicere eum non egregium quendam hominem, id est de numero et ordine exemptum, atq; mirandum fore. Sed is tã perfectus, si quis esset hoc tempore, aut si etiam unquam fuisset antea, aut uerò si esse posset in posterum, tu esses unus et solus ò Crasse, qui et meo et omnium iudicio uix ullam cæteris oratoribus laudem reliquisti. Hoc autem est hominis excellentissimi, qui cæteros à tergo tam longè relinquit, ut nullo honore digni esse uideantur. Quoniam autem adsumunt oratores, Antonius, Sulpitius, et Cotta: ne præter decorum personarum uideatur egisse, præmunuit his uerbis, Pace horum dixerim, quod est, non debeant hi succensere mihi, si, quæ ueritas habet, de Crasso loquor. Agit aut callidè Scæuola, qui in rem suā sic intexat argumentum. Reliquos omnes superas oratores: nec tamen scientiā quam adiungis oratori, cõplexus es: ergo oratori plus tribuis quæ res et ueritas ipsa concedit. Crassus, qui sciat nihil esse turpius oratori, quàm modestiā reliquisse, laudè in alios deriuat: et ne putetur ingentia Romanorum imminuere, nesciendi causas aliquot inuicit: quæ fuerint impedimento, cõmemorat. Quid (inquit) nos aut didicimus à magistris? aut scire potuimus ex eorū disciplina? Nos ad agendas causas ante uenimus, quàm ad artium magnarū disciplinas cognoscendas. Nos in foro causisq; iudicialibus, nos in ambitione et petitione magistratū, nos in Rep. domi belliq; administranda, nos in amicorū negocijs aut in foro, aut in senatu, aut in concione tractandis, res ipsa, id est etas et negociū ante confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis, id est, scientijs rerū magnarū, nõ dico scire, sed obscure suspicari. Quod si tibi tantū in nobis uidetur esse disciplina, quibus ingenium nõ maxime defuit, quid censēs in meliore ingenio et arte maiori futurū? Ingeniū sibi relinquit, quoniam quæ uelit ingenio cedere, nullus erit: doctrinā et ocij rebus alijs cõpensat. Simul aliud agens percurrit oratori magno futuro necessaria, ingeniū primū, deinde doctrinā, postea ocij, tandē studiū dicendi acerrimū, quod in declamatione uersatur. Hinc eorū ratio cõstat, qui ab infantia oratorē futurū præceptis instituant, ut singula suo loco tradita, tandē proficiat ad summā. **T V M** Antonius, probas mihi, inquit, ista Crasse quæ dicis, et c.) De summa rhetoriæ iã disputatū est quantū oratione possit, quantū rerū capiatur. Antonius ad hæc, de eadem summa narrat opinioniones Græcorū: et eò peruenit, ut eadē oratori summo, quæ Crassus, habenda existimet. Principio nõ ab re monet, id esse per arduū, omnes omnium artium disciplinas amplecti: ideoq; statim à primis annis uehementer elaborandū: deinde in cognoscenda philosophia modum esse retinendū, quoniam aliud oratorum, aliud philosophorū genus esse cõstet. Summa rei totius hæc est, eloquentiæ perfectæ maximam in

Rep. et priuata esse dignitatē: Comites eius ac mini-
stras, omnes artes uideri. de hac arte multas et ua-
rias opiniones trahi, quarū pleraque sunt existimanti
ridicule. Tū Antonius à miti principio exorsus, hac
dixit. Probas mihi ista Crasse, quae dicis: et sic agis,
ut tuam mihi sententiā persuadeas. Nec dubito quin
multo locupletior rerūq; copiosior in dicēdo futu-
rus sit, si quae omnium rerū quae nō sunt arte cōprehen-
sae, atq; artium quae certo praecipitorū ordine con-
stant, rationem naturamq; cognouerit. Ratio et na-
tura rerū definitione et eius expositione et parti-
tione declaratur. Sed primū id difficile factū est: e-
uentus ostendit. Pauci admodū qui totā hanc qua-
si syluam peruagati fuerint, inuenti sunt: paucio-
res qui quod mente concepissent, oratione graui et
copiosa ad aures perferre possent. id omnibus certē
quidem difficile est, sed maximē nobis in hac uita se-
natoria, et in his occupationibus, partim in peten-
dis gerendisq; magistratibus, partim in causis tum
in foro tū in curia dicendis. Vult aliquid remitti si-
bi alijsq; ab adolescentia Remp. capeissentibus, et
illā Graecorū multā scienciā non minus ocio quam
ingegno contribui. Deinde illud etiā uerendū timen-
dumq; est, ne si literis umbratilibus longā operā de-
mus, abstrahamur ab hac exercitatione, id est, a con-
suetudine et usu dicendi populari et forensi. Phi-
losophādū quidē, sed quatenus, uidentū est ei qui se
suinat ad Rēp. Aliud enim quoddā genus orationis
esse uidetur eorū hominū, philosophorū, mathema-
ticorū, et similitū, de quibus paulo antē dixisti. Alij
quidē aridi sunt atq; ieiuni, quos ab oratore longē
differre manifestū est: eā ob rē praetereuntur ab An-
tonio. Alij ornate et grauius aut de natura rerū, id
est de physica, aut de humanis rebus, id est, de scien-
tia morali loquūtur, ut Plato et Aristoteles. Hi quo-
niā oratores agere uidentur, quid ab eis differant,
ostendit. In genere philosophico nitidū quoddā ge-
nus est uerborū, id est, splendidū et illustre et latū,
sed palaestrae magis et olei, hoc est, ludicra exerci-
tationis, quam huius ciuilibus turbae ac fori, hoc est,
quam generis huius acrioris, quo nos utimur in con-
cilio et iudicio. Quemadmodū palaestrae, qui oleo
neruorū causa inunguntur, uoluptati spectatorū,
non uni certaminis utilitati student: sic et philoso-
phi ludicro suo certamine multa ad ostentationē et
lectorū uoluptatē copiose disputant: de quorū gene-
re sic in Oratore Cicero. Mollis est oratio philoso-
phorū, et umbratilis, nec sententijs nec uerbis instru-
cta popularibus, nec iuncta numeris, sed soluta libe-
rius, nihil iratū habet, nihil inuidiū, nihil atrox, nihil
mirabile, nihil astutiū: casta, uerecunda, uirgo incor-
rupta quodāmodo. itaq; sermo potius quam oratio
dicitur. NAMQUE egomet qui sero ac leui-
ter graecas literas attigisset, etc.) Tres Antonius o-
piniones de arte dicēdi cōmemorat, unā Mnesarchi,

alterā Carneadis, aliā Menedemi, et omnium ferē rhe-
torū: tandē suā de re statuit sententiā. Naq; egomet
incidi in philosophos Athenienses, quemadmodū et
tu Crasse, et eorū cognoui sententiā, qui sero ac le-
uiter Graecas literas attigisset. Sero, tēporis est, et
etatis: leuiter, conatus et studij: attingere, sensus re-
missi. hac ratione immiuit artem suā Antonius, qui
literarū maximē Graecarum rudis et indoctus habe-
ri uolebat. Sic ille perpetuū fuit dissimulatio artis.
Quū pro consul, id est extra ordinē potestātē consu-
larem adeptus, in Ciliciā regionem Asiae maritimam
proficiscens, Athenas uenisset (ab Ionio mari ad
Aegaeū traiectus est per isthmū et Peloponnesum, u-
bi sunt Athenae) complures tū ibi dies sum propter
nauigandi difficultatē commoratus. Nauigandi diffi-
cultas, aut à uēto languidiore est, aut à procella flari-
te in aduersum, aut ab undarū concitatione. Quoti-
die mecum habebam homines doctissimos, uidelicet
philosophos multis artibus magnis eruditos, eos ferē
ipsos qui abs te Crasse paulo antē sunt nominati,
Carneadem, Clitomachum, Mnesarchum. Hi, quo-
niā apud eos increbuisse, hoc est, fama multa es-
set, me in causis tū difficultate tum dignitate maio-
ribus, sicuti te, solere uersari, pro se quisq; id est cer-
tatim quantum quisq; poterat, de officio et ratione,
hoc est, arte oratoris disputabat. Moris est, apud ar-
tisticem aliquid de ipsius arte confabulari. Horum a-
lij, sicut iste ipse Mnesarchus Panetij auditor modō
abs te nominatus, hos quos nos Latini oratores uo-
cāremus, Graeci πρόπαι, nihil esse dicebat nisi quos-
dam operarios, πρῶτοι, mercenari-
os lingua celeri et exercitata magis quam docta. Or-
ratorem autem, nisi qui sapiens, id est, philosophus
esset, esse neminē: atq; ipsam eloquentiam, quod ex
bene dicendi sciencia, hoc est, ex ipsa rhetorice con-
sistat (est enim eloquentia rhetorice facultas) unā
quandam esse uirtutem, sicuti sapientiam, qui unā
uirtutē haberet, omnes habere. uirtutes esse inter se
aequales, sicuti uitia inter se paria, qui esset eloquēs,
eum uirtutes omnes habere, atq; esse sapientem. So-
rites est: Bene dicendi sciencia est uirtus: qui unam
uirtutem habet, omnes habet: qui omnes habet, est
sapiens: ergo orator sapiens. Rhetoricen esse uirtutem,
probare contendit Quintilianus uicesimo pri-
mo capite libri secundi. Consonare sibi in faciendis
ac nō faciendis, uirtutis est. eadem in dicendis ac nō
dicendis erit. Virtutes sunt, ad quas nobis etiā ante-
quā doceremur, initia quaedā ac semina sunt cōces-
sa natura. nos ab initio sic formati sumus, ut posse-
mus orare pro bonis. Idem confirmat ille ex operi-
bus orantis, et autoritatib. magnorū uirorū. Cice-
ro in Partitionibus comitū uirtutis, et quodāmodo
uirtutem facit rhetoricen. idem de coniunctione uir-
tutum, in Officijs: Inter omnes philosophos con-
stat, à meq; ipso saepe disputatum est, qui unam ha-
beret,

beret, omnes habere uirtutes. Idem Tusculana secun-
da: Scis igitur, si quid de Corinthijs tuis amiseris,
posse habere te reliquam suppellectilem saluam: uir-
tutem autem si unam amiseris, etsi amitti non potest
uirtus, sed si unam confisus fueris te non habere, nul-
lam te esse habiturum? Idem de aequalitate uirtutū.
Paradoxo tertio. Quod si uirtutes pares sunt, inter
se paria esse etiam uitia necesse est. Atqui pares esse
uirtutes, nec bono uiro meliorem, nec temperante
temperantiorem, nec forti fortioiorem, nec sapiente
sapientiorem posse fieri, facillimē potest perspicui.
Has illorum ratiunculas contemnit Antonius: Hec
(inquit) erat spinoza quaedam et exilis oratio. Spino-
za sensiculis, et aculeis molestis aspera. Exilis, te-
nuis, minuta, longē à sensibus nostris abhorrens, ut
ea quae propter exiguitatem neq; uideri neq; perci-
pi possunt. Carneades ille de quo antē dictum est,
multo uberius et copiosius (in eo plus erat orato-
rie facultatis) iisdem de rebus loquebatur, non quo
aperiret sententiā suam, et de re ferret iudicium:
hic enim mos erat patrius Academicæ, id est, consue-
tudo patris ac principis Academicorum Platonis,
nihil affirmare, aduersari semper omnibus in dispu-
tando, ut eliceretur si non uerum, tamen probabili-
us: sed tum maximē tamen hoc significabat, et ar-
gumentis probabilibus ostendebat, eos qui rheto-
res nominarentur, id est, qui dicendi praecipua
traderent, nihil planē tenere, nihil planē scire, neq;
posse quenquam facultatem assequi dicendi, nisi qui
philosophorum inuenta didicisset. In eadem senten-
tia Cicero est, quia magnae istuc rationes aperte mō-
strant. De more Academicorum Tusculana secūda.
Itaq; mihi semper Peripateticorū Academicarūq; con-
suetudo de omnibus rebus in contrarias partes disse-
rendi, non ob eam causam solum placuit, quod ali-
ter non posset quid in unaquaq; re uerisimile esset
inueniri, sed etiam quod ea esset maxima dicendi ex-
ercitatio. Idem de Finibus secundo. Cum Academi-
cis incerta luctatio est, qui nihil affirmant, et quasi
desperata cognitione certi, id sequi uolunt. quodcum-
que uerisimile uideatur. Quod loquitur, rhetores
nihil planē tenere, etiam Ciceronis est, qui senior
semper contempsit illos homines, credo quo maius
aliquid adeptus esse uideretur, et è numero se non
modō dicēdo, sed etiam artē et praecipua scribendo
eximeret. Disputabant contra Carneadē disertis ho-
mines, et in dicendo exercitati, in Rep. administran-
da causisq; uersati, et iccirco rhetorice fautores:
in quibus erat etiam is, qui nuper Romae fuit Mene-
demus rhetor, hospes meus (alij suere Menedemi, So-
craticus et Cynicus, à quibus hunc separat Menede-
mum) hic dicebat orandi scienciam esse quandam
prudentiam, hoc est, scienciam summā illius sa-
pientiae partem, quae uersaretur in perspicendis pe-

nitus que noscendis rationibus et consilijs constitū-
endarum et regendarum Rerumpublicarū. Consi-
tuuntur Resp. quum legibus et institutis informan-
tur: reguntur, quum publicis officijs administrantur.
in utroq; oratorem uersari supra Crassus ostendit.
Hec quum Menedemus diceret, excitabatur, id est,
agitabatur homo promptus, ad agendum paratus, in
quo nulla dicendi mora esset, non tamen ita sciencia
praeditus, excitabatur inquam ab homine Carneade
abundanti et exuberanti doctrina, et quadam incre-
dibili uarietate rerum et copia. Doctrina magistro-
rum est, uarietas generum rerumq; diuersarum, co-
pia numeri atq; multitudinis. Qui nouit omnes phi-
losophiae partes, ut Carneades, doctrina uaria est
et copiosa. Qui ingenio tantum ualet, et lingua
exercitata, sicuti Menedemus, promptus quidem es-
se potest, non autem satis liberaliter institutus.

OMNEIS enim partes illius ipsius prudentiae
petendas, etc.) Confirmat in Menedemum Carne-
ades illam suam orationem, non posse quenquam facul-
tatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inuen-
ta didicit. Vnam facit argumentationem in hanc sen-
tentiam. Rhetorice de Menedemi sententiā, est quae-
dam prudentia: partes illius prudentiae petendae sunt
a philosophia: quoniam rhetorici libelli nil tradunt
quo ciuitates bene moratae esse possint. Alteram ad-
dit, hanc uitae dignitatem, et animorum motū (quod
caput est oratoris) non a rhetoribus, sed a philoso-
phis tradi. hinc efficitur, prudentiam constituendā
et regendā ciuitatis, a philosophis magis esse quam
ab oratoribus petendam: nisi dicamus eos oratores,
qui nota philosophia summā sibi eloquentiam com-
pararūt. Omnes partes illius ipsius prudentiae quae
constituit et regit Remp. petendas esse a philoso-
phia, docebat Carneades. Quomodo? Statuendum
esse in Repub. de dijs immortalibus, de sacerdotibus
eorum, de sacris, de ritibus, de ceremonijs, de disci-
plina iuuentutis, quibus exerceatur rebus domi,
quas teneat leges foris et militiae, de iustitia, et
ea quae neminem laedit, unicuiq; reddens id quod i-
psi debetur, et ea quae ab alijs propulsa inuiriā,
in qua ferē ius ciuile uersatur: de patientia, quae pra-
sentibus malis resistit: de temperantia, quae modū
rebus adhibet: de modo, id est de moderatione et ius-
ta mensura rerum omnium: de ceteris uirtutibus et
institutis, sine quibus ciuitates aut esse omnino, aut
saltem bene moratae bonis quae moribus praeditae esse
non possent. Nihil usquam tale in rhetorum libris
inueniri: illorum igitur eam prudentiam non esse.
Tractat idem rursus, assumens non modō quae ipsi
non habent, ut antē, sed quae praecipuis amplecti
solent. Si tantam uim copiamq; rerum maximarum,
quae philosophia, quae libris de Rep. quae libris de
Legibus, quae iure ciuili cōtinentur, arte sua rhetori-
ci illi

ei illi doctores complectuntur, nec tamen illi complectuntur, cur de procemijs, & de epilogis, id est, perorationibus, & de huiusmodi nugis atq; inutilibus præceptis referti sunt eorum libri: de ciuitatibus instituentibus, de scribendis, id est, ordinandis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de confirmandis hominum moribus, litera, ut minimum dicatur, in eorum libris nulla inuenitur: Hæc sanè philosophi disputant, Plato in multis libris, maxime de Republica, & de Legibus, Xenophon in Pædia Cyri. Aequitas est, quæ directi & ueri & iusti et æqui et boni ratione defenditur, quæq; ad uicissitudinem referendæ gratiæ pertinet. In communiõne posita uirtus, iustitia dicitur, ea erga deos, religio: erga parentes, pietas: creditis in rebus, fides: in moderatiõne animaduertendi, lenitas: amicitia, in beneuolentia nominatur. Frangere cupiditates ad ius tum diuinum tum humanum perinet, & ad philosophorum rationes aduersus animi perturbationes institutas, quales in Tusculanis Cicero constituit. Qui frangit cupiditates, ex contrario confirmat hominum mores. Etenim morbi fractio, quædam est sanitatis confirmatio: & uirtutum atq; uitiorum disciplina generis est eiusdem. in enumerandis philosophiæ partibus Cicero uariis est, nunc has nunc illas pro arbitrio commemorat, nec enumerationem explet, propterea quod nõ tam partitione quam exemplis utitur. Varietas illa ad euitandum tædium et satietatem petita est. Carneades in altera argumentatione, physicam ad orandi munus pertinere contendit. Ipsa uerò præcepta, regulas uocant, sic illudere solebat, ut ostenderet rhetores non modò illius expertes esse prudentiæ, id est inscios cognitionis illius ciuiliis quam sibi adsciscerent adscriberentq; sed ne hæc quidem ipsam dicendi rationem ac uiam nosse. Ratio & uia idem significant, artem ordine præceptorum constitutam. Aut ratio est ars, uia methodus. Caput, id est summam uim esse arbitrabatur oratoris, si & ipsis apud quos ageret, talis qualem se ipse optaret, uideretur: quod certè oratori maxime expetendum est. Id duabus assequitur rebus, uita dignitate, & oratione. Præstat uita dignitas, quamobrem Carneades ut philosophus eam sumit, quamquam non est oratio contentenda, quæ fictè amabilem oratoris mores significat: sed hæc umbra uirtutis. Corpus eius est, quod agendo dicendõq; ad decorum magnã sibi parat auctoritatẽ. De hac uitæ dignitate præceperunt ij qui dixerunt, oratorem bonum esse uirum oportere: qui decori partes in præcepta redegerunt. Carneades de quibusdam Græculis loquitur, qui hæc ne attigerant quidem Est etiam caput oratoris efficere, ut qui audiant, sic afficiantur & moueantur animis, ut eos affici uelit: aut ad beneuolentiam, aut ad odium, aut ad admirationem,

aut ad contemptum, aut ad iram, aut ad misericordiam: quod item fieri nullo modo potest, nisi cognoscat quot modis hominum mentes, & quo genere orationis in quantq; partem moueantur. Hoc quidem non utiq; uerum est. mouet symphoniacus, mouet citharæodus, mouet is qui uere dolet, mouet callidus ueterator, sine illa ratione naturali quam physici tractant. Adde quod pauca de hac re præcepta dari possunt, qualia dantur secundo libro: reliqua ab exercitatione & usu petenda. Qui cognouerit quatuor modis hominem perturbari, tribus autem constare, duas animi partes esse, superiorem honestate, inferiorem utilitate aliqua duci, alia auaris, alia liberalibus, alia militi, alia philosopho dicenda: non ideo optime mouebit affectus. Inuit illud quidem sed nequaquã in isto sunt omnia. Natura opus est, & illa quæ dicitur *παρρησία*, & imitatione & usu. Ergo Carneades subseruit proposito. hæc (inquit) penitus in media philosophia naturali reclusa reconditaq; sunt, quæ isti rhetores contemnendi ne primoribus quidem labris attigerunt. Translatio est ab ijs qui pocula tantum gustandi gratia delibant.

E A Menedemus exemplis magis quam argumentis, etc.) Quæ de philosophia morali Carneades obiecit, uidetur recepisse Menedemus. Ea sunt enim, quæ nemo nisi nugator improbus neget. Omnibus perspicuum est, neminem sine scientia ciuili, & aliqua ratione morum, in consilijs et iudicijs bene uersari posse, nisi fortè quasi mutillum corpus alterius sibi adiungat caput. De ratione naturæ controuersia esse potest. Nam permulti hystiones artium imperiti, gestu ac uoce populo decusserunt lachrymas. Multi oratores aut cicatrice detecta, aut imagine monstrata, aut cadauere pro ducto, aut sublato cum sanguine pugione, aut infantibus excitatis, forum & concionem genuit compleuerunt. Quimetiam ferè omnes intelligunt, quibus homo quisque rebus moueri solet: cur autem moueatur, qua ui naturæ, qua qualitate, qua quantitate, quo gradu, quo actu, nihil ad dicentẽ facere uidetur. Ne quis igitur miretur, quare potius de posteriore parte Menedemus, quam de parte priore contendat. Nec sine ratione est quod exemplis, non argumentis utitur. Philosophi rationum uis sepius nituntur, quonia primos requirunt fontes. Orator populo notiora, cuiusmodi sunt exempla, aptiora sibi putat. Ea argumenta Carneades, Menedemus exemplis magis Demosthenis, quam subtilibus philosophorum argumentis conabatur, hoc est, difficili conatu moliebatur, refutare. Quõ memoriter pronunciaret multa exẽpla ex orationibus Demosthenis præclare docteq; scripta, docebat illũ in animis uel iudicũ, si causa forẽsis esset, uel populi, si concio haberetur, in omnem partem permouendis, non fuisse ignarum quibus ea rebus consequeretur:

consequeretur: hoc est, optime nouisse ex quib. locis hos & illos moueret affectus, quos negaret ille Carneades sine philosophia quenquam scire posse. Huic respondebat, non se negare Demosthenẽ summã prudentiã, quæ cognitionis est, summãq; uim habuisse dicendi, quod & rerum & uerborum communiter est: quærebat eius eloquentiæ causam, referebat uel ad ingenium, quod per se plurimũ potest: uel ad studium philosophiæ, quia constaret cum Platonis audienti studiosum fuisse. Cicero in Oratore ubi Periclem præstitisse cæteris dixit oratoribus, quod is Anaxagoræ physici fuisse auditor, hoc addit. Quod idem de Demosthene existimari potest, cuius ex epistolis intelligi licet quã frequens fuerit Platonis auditor. In eum locum, Demosthenis uerba adscriptimus ex eius epistola ad Heracleodorum: ad quæ nunc mentem Cicero refert. Idem Gellius de Platone scribit decimotertio capite libri tertij. Ingeniosus est Carneades hoc responsum, non esse querendum quid ille Demosthenes in dicendo potuisset, sed quid rhetores libellis suis traderet. Ab uno ad omnes argumentationem ducere, non est aptè differentis. Posteaquam oratorẽ sine philosophia constare non posse demonstrat, hoc maius experiebatur, nullã artem esse dicendi, quoniam quinq; partes orationis sine ulla arte natura præscriberet, cui facile occurritur, eas à natura modò inchoari, non perfici: artis huius initia à natura dari, summã ab arte confici. Sæpe etiam in eam partem, & argumentandi rationem, oratione ferebatur, & animo & lingua in diuersa rapiebatur, ut qui rem scrutantes huc illuc se proripiunt: oratione inquam, non corpore ferebatur, ut disputaret, nullam omnino artem esse dicendi: idq; quum argumentis docuerat, tum etiam exemplorum copia nitebatur. Argumenta ducebat ab orationis partibus, quod ita nati essemus, ut & blandiri, quod est exordientis à beneuolentia: & suppliciter insinuare, quod est præparantis aduersus aliquid atrox & turpe: & aduersarios minaciter terrere possemus, quod est aditũ facientis ab aduersarij persona. Hæc sunt exordiorum munera, quæ indocti agente natura nonnihil obeunt, ut possemus in narratione rem gestã exponere: in confirmatione, quod intenderemus, id est, nostrã questionem confirmare: in refutatione, id quod ab aduersario diceretur, resellere: & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri, ut in peroratione sit, quæ mouet affectus. His in rebus omnis oratorũ uersatur facultas. Sed aliter orator, aliter indoctus homo inuenit & eloquitur has partes. Id Carneades dici posse uidet. Itaq; oratoris artem deriuat ad consuetudinem, & exercitationem, ac si illa uis in oratore quã in hominẽ rudi maior, non ab arte sit, sed à sola dicendi consuetudine & exercitatione, ueritas aliter habet.

Natura multum potest, in qua suũ firmat argumentum: ars maxima plus potest: consuetudo & exercitatio sequuntur artẽ, quæ etsi intelligendi resq; cognoscendi prudentiã acuumt, & eloquendi celeritatem incitant, non solæ tamẽ id efficiunt. Fatentũ tamen est, plerõsq; oratores habitos esse, qui natura tantummodo & cõsuetudine & exercitatione uterentur. Sed nihil ad oratorũ propositũ, nec ex hominibus artẽ, sed ex ipsius natura, qualis sit, iudicare debemus. Quõ argumentis quæ ratione, non exemplo constant, docuerat nullã artẽ esse dicendi, tum etiã exemplorũ copia nitebatur, multosq; proferebat & scriptores artis et professores indifertos: innumerabiles contra difertos, qui præcepta rhetoriçæ nec didicissent, nec omnino scisse curassent. Nam primũ quasi dedita opera neminẽ scriptorẽ artis ne mediocriter quidẽ disertũ fuisse dicebat: quasi dedita opera, quasi ex industria, cura adhibita, et labore impenso. Terentius in Eunuchõ: Apud Antiphonẽ uterq; mater & pater, quasi dedita opera domi erant. Sensus est, Carneades quasi laborem impendisset in colligendis rhetoriçæ scriptoribus, etsi non impenderat, neminem eorum disertũ fuisse dicebat. Potest aliõ referri, hoc modo, neminẽ eorũ disertum fuisse, quasi dedita opera, & ex industria indiferti fuissent. De Corace & Tisia Quintil. in 3. Nã primus post eos quos poetæ tradiderunt, mouisse aliquã circa rhetoricen Empedocles dicitur. Artũ autẽ scriptores antiquissimi Corax et Tisia Siculi, quos impsecutus est uir eiusdẽ insule Gorgias Leontinus, Empedocles (ut traditur) discipulus. Alij Ctesia, nõ Tisia scribũt. Vera nõ sunt quæ de scriptorib. artis huius loquitur Carneades, ut multi fuerint indiferti, quemadmodũ in omnibus artibus nõ sunt omnes maximi: fuere permulti diferti, Gorgias, Protagoras, Theodoros Byzantius, Isocrates, Aristoteles, Theodectes, Theophrastus. Nec uerũ est, eloquentissimos homines, qui nec ista didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdã fuisse. Ex eloquentissimis perpauci solo ualuerunt ingenio: reliqui omnes arti dederunt operã, & usum habuere dicendi magistrũ. Sed quod artẽ dissimularẽt, quã optime tenerẽt, ut hic Antonius, aut quod acceptã more Platonis in Gorgia, insectarentur & agitarẽt, eam neq; didicisse, neq; curasse uidebantur. Constat Antonũ hæc præcepta tenuisse, tamẽ se rudẽ artũ fingit. Me in illo, inquit, eloquentissimorũ numero, qui illa rhetorũ præcepta non didicissent, & tamen, ut ipse dicebat, non uult laudẽ de se confiteri, possem aliquid in dicendo, proferebat: quorũ ego illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse: in altero autẽ, me posse aliquid in dicendo, aut me illud ab eo, si me nosset, aut etiam ipsum errare, si non nosset, arbitrabar.

ARTEM uero negabat esse illam nisi quæ cognitio, &c.)

gnitis, &c.) Artem duobus modis accipimus. aliam dicimus esse rerum cognitarum penitusque perfecta rum, hoc est, rerum certarum & evidentium, quae nunquam fallunt, & ad unum exitum finemque spectant. Omnis ars enim ad unum aliquem finem et exitum tendit, et varias artes efficiunt uarij fines. Hoc modo sola mathematica disciplina nominantur artes. Nam Arithmetica, Geometria, & ea Astrologia quaedam quasi certa constituunt, in quibus caetera omnia adeo stabiliunt atque confirmant ut ex ordine pergentem aberrare posse negent. Aliam dicimus observationum rerumque uerisimilium, ut grammaticam, rhetoricam, logicam, physicam, medicinam, & reliquas omnes praeter mathematicas. In his ratio quaedam dux & author est, experientia magistra. His qui sequitur artes, ratione interdum & demonstratione quadam uti potest: summam tamen rei consistit in usu aut agendi, aut loquendi: suspiciones admittit, & coniecturas. Probabilia assumit, & problemata. Signa quae dicuntur *intra*, non repudiatur. Exemplis utitur. Experientiam rationum loco per sepe proponit. Hanc artium differentiam paulo post Crassus ostendit. Si ars, inquit, ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perfectis, planeque cognitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scientiaque comprehensis, non mihi uideatur ars oratoris esse ulla. Sunt enim uaria, & ad uulgarem popularemque sensum accommodata omnia genera huius forensis nostrae dictionis. Sin autem ea quae obseruata sunt in usu ac tractatione dicendi, haec ab hominibus callidis ac peritis animaduersa ac notata, uerbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt, non intelligo quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac uulgari opinione ars esse uideatur. Oratoris artem esse, multis argumentis planum facere Quintilianus in secundo contendit, nec omisit Antonij locum. Quidam, inquit, naturalē esse rhetoricen uolunt, & tamen adiuuari exercitatione non diffitentur, ut in libris Ciceronis de Oratore dicit Antonius obseruationem quandam esse, non artem. Quod non ideo, ut pro uero accipiamus est positum, sed ut Antonij persona seruetur, qui dissimulatio artis fuit. Hanc autem opinionem habuisse Lysias uideatur, cuius sententiae talis defensio est, quod indocti & barbari & serui pro se quum loquuntur, aliquid dicant simile principio, narrent, probent, refutant, & (quod uim habeat epilogi) deprecantur. haec ille. Veniamus ad Carneadem. Haec omnia, inquit, quae tractantur ab oratoribus, dubia sunt & incerta. Quomodo? Locus, tempus, persona, materia, praecipua mutant: non item in rebus mathematicis. Statuit alias causas duas, dici ab ijs qui ea omnia non plane tenent (quod quidem fal-

sum est: nemo bene dicit ea quae non plane tenet) audiri ab ijs quibus non scientia, hoc est, certa cognitio ordine & ratione firmata, tradenda est, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Haec pars saepius ita est. Non enim scientiam tradit orator, sed opiniones aut inserit aut euellit, alias falsas, alias obscuras, nonnunquam etiam ueras. Quintilianus in secundo. Nemo a me exigat id praecipuum genus, quod est a plerisque scriptoribus artium traditum, ut quasi quasdam leges immutabili necessitate conscriptas studiosis dicendi serua. mutantur plerumque causis, temporibus, necessitate, occasione: atque ideo res in oratore praecipua consilia est, quia uarietate & ad rerum momenta conuertitur. Idem in eodem libro. Ego rhetoricen nonnunquam dicere falsa pro ueris confitebor, sed non ideo in falsa quoque esse opinionem concedam: quia longe diuersum est sibi ipsi quid uideri, & ut alij uideatur efficere. & quae sequuntur. Quid multa de Carneade & eius rationibus loquor? Sic mihi tum persuadere uidebatur, neque artificium ullum esse dicendi (dissimulat Antonius more suo) neque quinquā posse, nisi qui illa quae a doctissimis hominibus, ut Platone, Aristotele, Theophrasto, in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide aut copiose dicere. Id certe uerum est: aliud est callide dicere, aliud copiose. Quorum sententiae & uerba abundant, ij copiose dicunt. quibus usus est multus & uis & facultas animos regendi, & acute dicendi, ij callide dicunt. Callidus enim, cuius animus usu occalluit, prudenter inspicit et quae prosunt, & quae nocent: utilia adhibet, aduersa aut refutat, aut tegit. Postremo Carneades Antonium laudat ab audiendi facilitate. Nam quum rudem artium omnium se diceret, non erat cur de artibus cum hominibus doctissimis eque pugnaciter atque Crassus, qui se multa didicisse fatebatur, contenderet. Philosophis qui hanc disputationem audierat, dicere Carneades solebat, me sibi perfacile in audiendo, te perpugnacem, & in disputatione quasi in pugna acerrime constantem esse uisum. Cum iisdem philosophis Crassus ante disputauerat, quum ex Macedonia quaestor Athenas uenisset.

T V M Q V E ego hac eadem opinione adduc. etc.) Antonius quamuis magnus orator, nihil tamen scripti reliquit praeter unum de rhetorica libellum, quae non ad hoc scriptum ut emitteretur, uult ipse iudicari, siue quod informis et impolitus, et modo inchoatus esset: siue quod deceat modestum uirum, de suis rebus agere modeste. In eo libello sententiam postea fama percelebre scripsit, disertos cognosse se nonnullos, eloquentem uero neminem. Hanc non ab re Cicero in disputatione de amplitudine eloquentiae constituit extremam. Sic existimauit ea quae magnifice de oratore dicebat, ad eloquentem nunquam ante uisum potius quam ad quemuis disertum pertinere. Ne autem inutilis haec

haec disputatio uideretur, addidit, id esse in re positum atque natura, neque se desperare fore aliquem qui iure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit. Tumque ego Antonius eadem opinione motus, quia Carneades scripsit etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, id est, non animaduertente & inuito excidit, non aliter quam res iter facientibus nonnunquam excidunt, & perueniunt in manus hominum: scripsi inquam, disertos me cognosse nonnullos, eloquentem adhuc neminem. Quod sit illud discrimen, exponit. Eum statuebam, id est, censebam, disertum, qui posset satis acute atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere. Huic acutum genus datur, eloquenti etiam suauis & graue. Est enim acutum, subtile & tenue dicendi genus, aliud a medio suauis, aliud ab illo graui. Dicere dilucide, tam est disertum quam eloquentis. Disertus apud mediocres homines, eloquens etiam apud summos praclare stare potest. Disertus ex communi hominum opinione, eloquens & ex eadem opinione, & ex scientia hominum doctissimorum dicere potest. Eum uero statuebam eloquentem, qui magnificentius augere posset atque ornare quae uellet. Vtraque pars duplex. Amplificatio, & rebus fit, & uerbis. Ornatus item alius sententiarum, alius uerborum: de quibus postea dicetur. Ut autem augeret & ornaret, statuebam omnes omnium rerum quae ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria continere oportere. Quas res tenere oporteat, postea Crassus exponet, dialecticas artes, ethicas, physicas, historiam, poetiam, ius civile, antiquitates, gentium mores, & alia id genus. Fontes harum rerum, sunt capita & principia unde nascuntur: riuuli, particulae inde deductae. Eloquens igitur praecipuas artium bonarum partes, non codice, sed animo & memoria tenebit, ut quum fuerit usus, ex tempore & euestigio depromat. Id, inquiet aliquis, est difficile. Nobis (inquit Antonius) qui antequam ad discendas artium magnarum disciplinas ingressi simus, obruimur, id est, grauius oneratur ambitio, quae est in petendis magistratibus, & foro, quod nos exercet in causis. Sed esto difficile, tamen est in re positum, atque natura. Res est eloquentia, cuius natura & perfectio illum expetit finem. Sensus est. Tanta rerum absolutio si non est in homine & oratore, tamen in ipsa eloquentia est, illiusque natura. Et in homine esse potest. Ego, inquit, quantum auguror coniectura, hoc est, quantum signis & probabilibus argumentis assequi possum, non despero fore aliquem aliquando qui eloquens dici possit: quod ut fiat, opus est ingenio, studio acriore, ocio & facultate discendi, labore & industria. Multa audienda sunt, multa legenda, multa scribenda. Ingenium natura praestat, sine quo irrita sunt studia omnia. Studium est in applicando animo, & in

adhibenda diligentia. Ocium est domi, & in scholis apud magistros: labor & industria tum in declamationibus, tum in causis agendis. Audiendi praclare loquentes. Legendi optimi authores. Scribenda ad exercendum stylum multa. His in unum concurrentibus, existit & excellit magnus orator. Sensit autem eloquentiam non dedisse Crasso, quum diceret, Eloquentem adhuc uidi neminem. Nunc ut humane magis quam uere loquatur, haec dicit: Mea sententia aut hic est iam Crassus, aut si quis pari fuerit ingenio, pluramque quam hic & audierit, & lectitarit, & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere. Ab eo declinat ad alium, nec manus querit ingenium, quia scit neminem esse qui uelit ingenio cedere. Querit artes ampliores, quae aliqua ex parte ignoratae, uicio non dantur occupato. Eas sic attribuit Crasso, ut modo paulum aliquid addi posse arbitretur. Haec ultimam partem adscribe non ueritati, sed artificiosa rationi conseruanda societatis & amicitiae.

H O C loco Sulpitius, insperanti mihi, inquit, et Cotta, &c.) Quisque de artis suae dignitate & amplitudine principio dicere solet. Et quemadmodum oratores & poetae initio conciliare auditorem, & attentum habere contendunt, sic omnes quicumque uel loquuntur, uel scribunt, ne id frustra facere uideantur, auditorem mereri uolunt, & eum ad audiendum legendum uel pellicunt. Ea causa (ut opinor) effecit, ut de tota rhetorica summa et amplitudine initio disputaret, tandemque conficeret, eloquentem magnum quiddam esse, & admirabile, & omnes omnium rerum fontes continere. Quid postea? Statuendum, sit ne ars aliqua rhetorica, quoniam nisi prius artem esse constiterit, non cadent in eam praecipua. Vbi artem esse planum fuerit, tum praecipua ordine generum formarumque statuentur. Minoris est autem dignitatis, de singulis praecipere, quam de uerso genere totaque summa disputare. quapropter ut decorum seruetur, quod & in alijs rebus, & in dialogo maxime seruare debemus, inducuntur adulescentes, qui uiam querant qua perueniant eo dignitatis, quod aditum sperare licet. In quo maxime animaduertendum illud est, quod postea scribit: Nihil esse ineptius, quam de dicendo dicere, quum id ipsum dicere, nunquam sit non ineptum, nisi quum est necessarium. Inepti uel inuitis quicquid habent, inculcant. Apti differunt rogati. Itali uel rogati conticent, quoniam in silentio, credo, plus admirationis autumant esse. Sulpitio in iuuenibus primam dantur, quia acrior est natura, speique maioris. Aetate Cotta uidetur antecedere. Nam ut dictum est supra, Cotta tribunatum plebis petebat, Sulpitius deinceps eum magistratum petiturus putabatur. Incertum tamen est argumentum. Iuuenibus orationem minus compositam minusque numerosam tribuit, bonam tamen atque laudabilem. Nam quemadmodum Comici

Comici personas et terfius et melius faciunt loquentes, quam in illo populari sermone consueverunt, sic et hanc rationem philosophi et colloquiorum scriptores tenent, ut paulo plus sit autoritatis in fabula. Hoc loco Sulpitius inquit. Insperanti mihi et Cotta, sed ualde optanti utriusque nostrum, cecidit et euenit, ut in istum sermonem forte fortuna delaberemini. Non sperant, quia frustra hoc ipsum autem tentarunt: ualde optant, quod ad suam eruditionem arbitrantur pertinere. Nobis huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si quum uos non de rhetoricis, sed de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus. Sic erat consuetudo, ut seniores a iunioribus diligenter obseruarentur, quod inde et amicos pararent, et prudentiam. Non autem omnia sunt excipienda ab audiente, sed memoria digna, quae uel ad bene uiuendum, uel ad bene dicendum nos iuuare possunt. Ut uero penitus in ea ipsam disputationem perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. Quoniam dubitatione attulerat Antonius, esset ne ars rhetorica, noluit pronunciare iuuenis quid esset. dixit igitur uel studij uel artificij uel facultatis disputationem. Etenim rhetorica aut est studium quoddam et exercitatio animi, aut artificium, aut dicendi quaedam facultas. Alia est autem disputatio, quae rem leuiter attingit: alia penes intima, quae rem penitus inquirat, qualem hanc esse uult. In quo Cicero tacite sua commendat, et quid haec ab alijs differat, aliud agens, significat. Ego enim qui ab ineunte aetate, id est, a pueritia, incensus essem studio utriusque uestrum, id est, qui uobis studerem uehementer, et etiam Crassum amarem, quod maius est, quum ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo nunquam elicere potui de ui ac de ratione dicendi. Causas inuectit impetrandi, quatuor statuit, quod incensus esset utriusque studio, quod Crassum etiam amaret, quod ab eo nusquam discederet, quod per Drusum ageret, qui Tribunus plebis agebat causam Senatus contra Philippum, et Crasso eo nomine familiaris erat. Studium ab amore differt. Studemus ijs quibus animum et operam etiam citra uirtutum dignitatem imperdimus. Amamus eos quos uirtute praeditos esse opinamur. Quo in genere respondendi, tu Antoni, uere loquar (sugit adulatione, et illa Antonij facilitatem de qua ante Carneades, ostendit) nunquam mihi percontati, id est, diligenter interrogati, aut querenti, id est, quouis modo uestiganti aliquid, defuisti, et persepe me quae soleres in dicendo obseruare, docuisti. Non dixit ea quae scires, sed quae soleres obseruare, quia Antonius hanc non artem, sed obseruationem esse dicebat. Nunc quoniam uterque uestrum, o Crasse et Antoni, patefecit earum rerum ipsarum additum, quas querimus, et ultro in huius studij disputatione penes intima admisi sumus, et quo-

niam princeps et primus auctor Crassus eius sermone ordiendi fuit, metuit iuuenis ne senibus sit molestus, date nobis hanc ueniam, hoc est, beneficium, ut ea quae sentitis, non de sola dignitate, ut antehac, sed de omni genere dicendi, subtiliter, acute, et ad minimas usque partes a sensu remotiores prosequamini. Quod quidem si erit a uobis impetratum, magnam habebis Crasse huic palestra et Tusculano tuo gratiam. Locum ostendit in uilla Crassi, in quo familia eius exercere corpora solebat: qui si non est ad disputandum constitutus, tamen studiosos et disceptatores non aliter quam Graecorum gymnasia accipit. Eadem causa adductus suburbanum gymnasium dixit, quod non procul ab urbe Tusculanum esset, et locum tum corpus tum animu exercitibus daret. Et Academia Atheniensis, in qua Plato differere solebat, et Lyceo gymnasio in quo docebat Aristoteles, ueniunt Graeci dicunt longa media, comparat. Illud suum Cicero seruat, ut Graecos attenuet.

TVM Ille, imma uero, inquit, Sulpitii rogemus Antonium, etc.) Humanitatem Crasso tribuit et iucunditatem, ad eius personam seruandam decorum: docendi munus Antonio defert, et amolitur inhumanitatem. Humanitatis utrunque est, et alteri digno cedere, et superbiae et inhumanitatis suspicionem auertere: et illud hominis iucundi, dissimulare se nescire quod optime sciat. Haec igitur a Cicero scribuntur, ut ratio sermonis habita uideatur. Immo uero, inquit, Sulpitii rogemus Antonium. Benigne dixit rogemus, non urgeamus, qui et potest facere id quod requiris, et consueuit. Recte, opus est eum et posse, et uelle. potestatem tantum proponit ut notam, uoluntatem ostendit a consuetudine. Contra id se nolle, quia non possit, dicit. Nam tute (non dicimus tumet, sed tute) paulo ante dixisti me semper a genere hoc toto sermonis, quo praecipua traduntur, refugisse, et tibi cupienti et instanti, et si difficile uidebatur, tamen constanter negasse. Hinc uoluntatem deprehendere licet. At queritur, quid est cur nolit? Id (inquit) neque superbia (quae minora contemnit, alius euecta) neque inhumanitate (quae difficilis est et morosa) faciebam, sed insolentia et inscitia. uoluissim, sed commode facere non poteram. Cur uoluissim? quia studium tuum rhetoricum rectissimum atque optimum est: (Sunt studia praua, sunt mala, quibus recta et bona opponuntur) quia te unum ex omnibus iuuenibus ad dicendum maxime natum aptumque cognoueram. A natura multa petuntur oratori, ingenium, conformatio membrorum, latera, uox, uenustas. Orator itaque aliqua ex parte nascitur. propterea Crassus, Te (inquit) ad dicendum natum cognoueram. Aptum dicimus eum, quem res ipsa decet. In arte praecipuum est, ut dicebat Roscius, decere. Magnum quidem est istuc in arte histrionica, rhetorica, et alia

alia omni quae spectaculo est. Insolentia est insuetudo, quae rei experientiam et usum non habet. Me hercule dicebat pro eo quod est me hercules, litera detracta, subauditur uerbum iuuat. Quasi traduntur ea quae non traduntur in manum, sed quodammodo traduntur animo tenenda. Cotta instat paulo magis quam Sulpitius, non quia natura sit asperior, sed quia factus est aditus, et Crassum repugnare fert aegre. Oportuit enim aliquid uehementius afferri, ut impelleretur is qui precibus non acquiescit. Mitigauit id quod acerbum uidebatur, et proposuit eius rei Crassum principem et auctorem fuisse. Asssecuti sumus id quod difficillimum nobis uidebatur: de reliquo tempore iam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia quae percotati erimus, explicaris, dimiserimus. perinde quasi non sit dimittendus is, qui ultro se ipse obtulerit ad id docendum quod maxime queritur. De his credo rebus, inquit Crassus, omnia explicabo, de quibus sciam, poterisque, ut in conditionibus scribi solet. Quibus conditionibus? quales ponuntur ab ijs quibus cautio est certa aliqua pactione transigere. Formule sunt huiusmodi, de quibus erit dictum, de quibus conuenerit, de quibus rogatus ero. Ita formula quaedam, de quibus sciam poterisque, allusione facta ad conditiones iuris. Condicio casus est futuri temporis, unde pendet uis obligationis. Instat libro tertio sub conditione stipulatio fit, quum in aliquem casum differit obligatio, ut si aliquid factum fuerit uel non fuerit, committatur obligatio. ueluti: Si Titius consul fuerit factus, quinque aureos dare spondes? Condicio alia fortuna, Lego tibi talentum, si nauis mea reuecta sit. Alia potestatis, Dabo tibi minam, si meam causam defenderis. Alia mixta, Si pax erit, dabo tibi hunc fundum. De conditionibus 34. dig. lege, Legatis. Tum ille Cotta respondit: Namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire aut posse postulet? Ratione tenuit adolescentis, uirum tanquam perfectum sic obstupentis, ut quae nesciat ille, neminem alium scire arbitretur. Ad haec, honorifice loquendum fuit ei qui iunior et rudior senem perdoctum colebat. Tum Crassus inquit. Iam uero ista conditione admissa, aut mihi liceat negare posse me docere quod non poteris, et fateri nescire quod nescias, licet, et lege mea conceditur, uestro arbitratu percontemini, hoc est, pro arbitrio uestro me interrogetis. Respexit illa uerba Cotta, omnia quae percontati erimus. ATQVE, inquit Sulpitius, hoc primum ex te, etc.) Prima partes in iuuenibus Sulpitij fuerunt, huic itaque dat munus interrogandi. De arte querit, non modo quia rem dubiam facit Antonius, sed etiam quia conciliatis animis, et illectis ipsius rei dignitate, poscebat ordo rerum, ut haec questio tractaretur. Crassus intelligit id ad orandum aut nihil aut parum facere, sed ad exactam huius rei indagacionem: nec ignorat

esse philosophi de ratione artium disputare, philosophiam se non profiteri, praeterea neque prolixam neque subtiliter de arte differere uelle more Graecorum: quibus causis adductus hanc reiecit questionem. Hoc Cicero uult nos cogitare, si de artis definitione paucis egerit, id non ignorantia, sed consilio fecisse, ne Graeculos imitari loquaces uideretur, quorum doctrinam quoniam iure arguere non potest, arguit ocium et loquacitatem. Quid uos, inquit, mihi quaestiuicula ponitis (eam contemnit quasi curiose positam) tanquam alicui Graeculo ociose et loquaci id quoque attenuantis est, Graeculo inquam fortasse docto atque erudito, sed qui parum grauitatis habeat, et scientia abutatur sua, nimium curiosus. Crassus admodum iuuenis in forum uenerat, et anno primo et uicesimo C. Carbonem accusauerat, necdum satis philosophiam nouerat, quam postea succisiuis horis didicit. hinc illud: Quando me ista quae philosophi tractant, curasse (quod est maius) aut cogitasse (quod est minus) arbitramini non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui quum in schola affedissent, uti magistri solent, nec libros discendos proposuissent, sed interrogandos se dedissent, ex magna hominum frequentia ad audiendum congregata, dicere iuberent, si quis quid quereretur. quod primum omnium ferunt Leontinum, ex oppido Siciliae Leonimo, fecisse Gorgiam. is rhetor et sophista se ad omnia de quibus quisque audire uellet, esse paratum denunciauit: de quo scribuntur haec in tertio. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato uoluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est uictus unquam a Socrate, neque sermo ille Platonis uerus est: aut si est uictus, eloquentior uidelicet et disertior Socrates, et (ut tu appellas) copiosior et melior orator. Sed hic in illo ipso Platonis libro, de omni re quaecumque in disceptationem questionemque uocaretur, se copiosissime dicturum esse proficitur, isque princeps ex omnibus ausus est in conuentu poscere, qua de re quisque uellet audire? Cui tantus honos habebat: us est a Graecia, ut soli ex omnibus, Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur. Dialogus est Platonis Gorgias, cuius initio Cherepho Gorgiam, respondeat ne ad omnia, rogat: confirmat ille. Non desuerunt illius imitatores. Nam postea Graeci uulgo passimque facere ceperunt, et se in conuentu rogandos exhibere: Crassusque tempore faciebant, ut nulla res esset neque tanta difficultate et magnitudine, neque tam impronisa animaduersione, neque tam noua tempore, de qua se non omnia quae dici possunt, profiterentur esse dicturos. Communes habent locos: ex illis quae de quacumque re dici queunt, eruere conantur. Quod si te Cotta arbitrarer, posuit pro eo quod est, arbitratus esset, de ijs rebus subtilibus et ociofis audire uelle, adduxissem huc Graecum aliquem (multi Romae tum circumferebantur) qui nos istiusmodi

modi subtilibus disputationibus delectaret. loquitur de Græcis in contemptu Cicero infestus, quasi uoluptati et delectationi Græci, non autem serijs rebus apti sint. Adducere ne nunc quidem dum in hoc Tusculano sumus, difficile factu est. Est enim apud M. Pisonem adolescentem quidem sed iam tamen huic studio philosophico deditum, summo hominem ingenio, nostrisq; cupidissimū, Peripateticus Staseas. In adolescentem laudat ingenium, quoniam artem in eo tam facile laudare non potest. Staseam ceteris anteponebat, quia quum de rebus omnibus in utraq; partem Peripatetici differant, Staseas in illo suo genere omnium princeps, de re proposita suo arbitratu loqui possit, et uelit, quia mittat eum Piso Crassi cupidissimus, et ultro ueniat ipse Crasso familiaris. Hoc modo rei subseruiūt hæc epitheta minime uaga. De Pisonem Cicero in Bruto. M. Piso quicquid habuit, habuit ex disciplina, maximeq; ex omnibus qui ante fuerunt, Græcis doctrinis humanitas fuit. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte tenuerant, quod erat in reprehendis uerbis uersutum et solers, sed sepe stomachosum, nunquam frigidum, interdum etiam facetū. Is laborem quasi cursum forensium diutius non tulit, quod et corpore erat infirmo, et hominum ineptias ac stultitias, quæ deuoranda nobis sunt, non ferebat, iracundiusq; respuebat, siue morose, ut putabatur, siue ingenio liberiusq; fastidio. Is quum satis florisset adolescens, minor haberi est coëptus postea, deinde ex uirginum iudicio magnam laudem est adeptus, et ex eo tempore quasi reuocatus in cursum, tenuit locum tantum, quam ferre potuit laborem. Postea quantum detraxit ex studio, tantum amisit ex gloria. Idem de Finibus mentionem Staseæ facit, his uerbis. Censemus te Piso facillime id explanare posse, quod et Staseæ Neapolitanum multos annos habueris apud te, et cōplures iam menses Athenis hæc ipsa te ex Antiocho uideamus exquirere. Et alibi. Memini Staseam Neapolitanum, doctorem illum tuum, nobilem sanè Peripateticum, aliquando ista secus dicere solitum, 40 assentientem his qui multum in fortuna secunda aut aduersa, multum in bonis aut malis corporis ponerent. Postulatis adolescentium, quibus acquirerat Crassus, auctoritatem addit suam socer eius Scæuola, non tam ad impellendum hominem credo, quam ad contemnendos Græculos, de quibus ortus erat sermo. Dum magnus uir aliud agens id loquitur, suspicionem remouet inuidiæ, et maiorem habet auctoritatem: præterea quæ dicuntur præcepta commendat, quæ non schola sine usu, sed doctrina cum sum 50 ma exercitatione peperit. Quem Staseam, quem Peripateticum narras? Virum et artem præ Crasso despicit. Gerendus est tibi mos, et obsequendum adolescentibus Crasse, honesta cupientibus. Quod petitur, exhibere potes exercitatus: et uelle debes,

quia te duo excellentis ingenij adolescentes uehementer rogant, qui non Græci alicuius cottidianæ, assiduam, ideoq; importunam loquacitatem sine usu forensi, neq; ex scholis imperitorum τὰ αὐτὰ ἴσα, eandem cantilenam, et leue præceptum more cationis subinde occidendum requirunt: sed ex homine omnium sapientissimo, id est eo qui in philosophia sit optime uersatus, quum plurimum ualere ingenio, atq; ex eo qui non in libellis, ut Græci magistri, sed in maximis causis: non in tenui ciuitate, sed in hoc domicilio perpetuūq; sede imperij et gloria, sit consilio (quod est prudentiæ rerū) et lingua (quæ est orationis et eloquentiæ) princeps: cuius uestigia, uias atq; rationes persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur et inquirunt. Hæc eo pertinent, ut probetur id Crassum posse, quod negauit. Quando, inquit, me ista curasse aut cogitasse arbitramini Eodem tendunt et hæc. Te semper in dicendo putauit deum, qui superares humanam facultatem. Ut autem uelit, facit eius humanitas, quæ non est eloquentia uiri minor. EGO uero, inquit, istis obsequi studeo, neq; grauaor, et c.) Ego uero istis obsequi studeo: uti dicis. Gerendus est tibi mos adolescentibus: neq; grauaor breuiter meo more (tædij suspicionē auferit) quid quaq; de re sentiam, dicere. Auctoritatem tuam apud alios maximam et uitæ dignitate, et sciencia iuris, apud me etiam affinitate maiorem, negligere, fas mihi esse non puto. Respondeo primum, mihi dicendi aut nullam artē, aut pertenuem uideri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos, philosophos, in uerbi (quod est ars) controuersia positā. Nam si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius de sententia Carneadis, ut sit ex rebus penitus perspectis planeq; cognitis, hoc est, ut aiunt dialectici, certis et euentibus, atq; ab opinionis arbitrio seiuunctis, quia certa sunt scientiæ, non opinionis: non uidetur ars oratoris esse ulla. hoc modo sole mathematica disciplina erunt artes, quum certis utentur demonstrationibus, quales multæ sunt in Euclide, et Analyticis Aristotelis. Aliter est hæc rhetorica. Non sunt in ea certa et stabilia præcepta, sed uaria et incerta: neque ea scientia constant, sed ad uulgarem popularēq; sensum, quo nihil est mutabilius, accommodantur omnia genera huius dictionis, id est, orationis perpetuæ. Sin autē ea quæ obseruata sunt in usu, id est, tractatione dicendi, à callidis, id est, peritis uisu longo, animaduersa ac notata ad imitandum, uerbis designata et significata, generibus et capitibus illustrata, partibus et formis distributa sunt, ars est rhetorica, non illa subtili definitione, sed opinione uulgari. Qui res huius dictionis coegerunt in artē, fuerunt homines callidi et periti, hoc est, in orationibus audiendis et legendis diu multumq; exercitati. Animaduertunt quid quisq; egregie dixisset, et notarunt.

et notarunt. deinde notata uerbis et appellationibus designarunt, qualia sunt narratio, confirmatio, similitudo, exemplum, trāslatio, et reliqua omnia. Postea ex illis genera suprema legerunt, inferiora subiecerunt, tandem species et partes addiderunt: ut suprema sunt tria genera causarum, inferiora genera quæstionū et orationū singularū, quæ et in partibus maiores tū minores partiuntur. Hæc cōdē artis ratio est diuinitatis, quæ postea tradit agens de iure ciuili. Omnia in arte sunt aut res, aut uerba. Res omnes, aut genera, aut species, aut partes. Verba, quibus res notantur, et præcepta explicantur. Sed quoniam à generibus ad species et ad partes ordine ueniendū est, et multa sunt genera, pluresq; formæ, et singula definienda sunt, non est parui negocij facere artem. philosophia opus est, et exercitatione: quod aliquoties Cicero testatur. Hæc siue ars, siue artis quædam similitudo, non est quidem negligenda. Compendium est quoddam ad subeundas cogitationes optimi cuiusq; oratoris. Verum intelligendum est, alia quædam postea explicanda ad consequendam eloquentiam esse maiora. Ars rhetorica et eloquentia, res eadem non est. Ars, est comprehensio præceptorum ad unum finem tendentium. Eloquentia, est intelligendi et eloquendi facultas. hæc et rhetoricam, et alias artes, ut perfecta sit, exquirat. Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit, quod neq; ita artem amplecteretur, hoc est amaret, laudaret, magnificeretur, ut ij solerent imperiti rhetores, et temporis eius cauidici, qui omnem uim dicendi in arte rhetorica ponerent, nihil aut naturæ aut philosophiæ darent: neq; rursum eā totam repudiarent artē sicuti pleriq; philosophi facerēt, id est repudiarent id quod Crassus haud negligendum putaret. Uisus est commode Cicero Antonij persona, qui parū aut nihil arti, hoc est, rhetoricis præceptis, deservendum existimaret. Existimo (inquit) gratum te his adolescentibus esse Crasse facturum, si ista exposueris, quæ putas ad dicendum plus quam ipsam artem posse prodesse. Ea sunt naturæ dona industria 40 augenda, cognitio artium magnarum, stylus dicendi magister, usus et exercitatio. DICAM equidem, quoniam institui, petamq; à uobis, inquit, et c.) De rhetoriæ dignitate, de ratione eius et artificio dictum. Quid proximum est? Scire quibus illa rebus comparetur. In illis natura prima est. Concurrit enim tempore nascendi, et alijs est, mater, alijs autem nouerca. At ut hæc cadit in præcepta? Aliqua ex parte industria iuari potest, nec inutile est unumquemque scire quantum possit, ne more Gigantum naturæ frustra repugnet, sed eam quasi duce optimam sequatur. Prefatur aliquid Crassus in Scæuolæ conspectu ad deprecandas (ut uidetur) ineptias. Sed aliud molitur Cicero, modestius et uerecundius hæc ab se disputari, quam soleant à Græcis: et præcepta

ista paulo aliter atque in scholis tractari. Dicam equidem quod uultis, quoniam institui, hoc est decreui et cepti dicere. Pergam, ne uobis inconstans esse uidear: petamq; à uobis (inquit) ne has meas ineptias effretis, hoc est, ne quoniam hæc inepta sunt, per uos in hominum aures perueniant. Hæc modestia non attenuat hanc artem, sed illi potius auctoritatem affert ac precium. Moderabor ipse, et res temperabo: ne ut quidam magister rhetor atq; artifex, quales permulti fuerunt in Asia, et in Græcia, nuda quædam et subtilia præcepta statuam: sed quasi unus è togatorum numero, id est Romanus, non magno opere excellens, at ex forensi usu magis quam ex arte homo mediocris, neq; omnino rudis, uidear non ipse aliquid à me promississe, more eorum qui sua obtrudunt, sed fortuito casuq; in sermonem uestri incidisse. Etenim sic est pudor meus, alio prius exemplo notus. Quum peterem magistratus, quæsturam, præturam, consulatum, solebam in præhensando, blandè et comiter amplexando salutandōq; ciues eos quibus suffragij ius erat, dimittere et abiegare à me Scæuolam, quæ ci ita dicerem, me uelle esse ineptum. id erat petere magistratum blandius, quod nisi inepte fieret, bene non posset fieri. Consueuerat ciues à candidatis audire blandè sua extolli: operam promitti, merita petentis exponi uolebant. Hunc autem Scæuolam socerum meum esse unum hominem ex omnibus memineram, quo præsentem ego ineptus esse minime uellē. De hac re Valerius libro quarto, capite de Verecundia. L. Crassus quum omnium candidatorum more circū forum supplex populo ire cogere retur, nunquam adduci potuit, ut id præsentem Q. Scæuola grauisimo et sapientissimo uiro socero suo faceret. Itaq; rogabat eum, ut à se dū ineptæ rei inferuiret, discederet: maiorem uerecundiam dignitatis eius, quam candidæ togæ suæ respectum agens. In eo Cicero seruauit notū pudorē. Quid est ineptus, quam de dicendo dicere? (maluit de dicendo, quam de arte dicendi, quia multa putat plus ad dicendum quam ipsam artē posse prodesse) Ipsum dicere nunquam est non ineptū, nisi quum necessariū. Nam si aptū est quod tempore, quod loco, quod rei, quod personis conuenit, ineptū est dicere eū quæ nihil necesse est, ubi et quando non opus est. Perge Crasse, inquit Mutius. Istam culpam, et peccatum quod uereris, ego præstabo, exhibebo, pendam, damnum resarciam, pro te satisfaciā, perficiā si quid deerit, et implebo. uerbum iuris peritis frequens. In hunc sensum Cicero usurpauit Officiorum tertio. Sin autē dictū est non omnem præstandum, quod dictū non est, id præstandū putas? Sic igitur sentio (inquit Crassus) naturam primam atq; ingenium quod nascitur nobiscū, ad dicendum uim asserre maximam. Hinc intelligitur, quod natura sine arte plurimum, ars sine natura parum aut nihil potest. In eadē sententia Quintilianus est. Illud, inquit,

quit, in primis testandū est, nihil præcepta atq; artes ualere, nisi adiuuante natura. Quapropter ei cui deerit ingenium, non magis hæc scripta sunt, quam de agrorum cultu sterilibus terris. Sic ego sentio, istis de quibus paulo ante dixit Antonius scriptoribus artis rhetoricæ, Tisite, Coraci, alijsq; non rationem dicendi et uiam, hoc est arte comprehensa præcepta, sed naturam defuisse. Libros beneficiæ artis perscribere potuerunt, causas autem natura deficiente egregie perorare nescierunt. Animi atq; ingenij celeres quidam motus esse debent, quales Aeneæ Virgiliani esse dicuntur. An unū nunc huc nunc diuidit illuc, in partesq; rapit uarias, perq; omnia uersat. Hi motus acuti suggerūt inuentionem, uberes et fecundi uerborum copiam et elocutionē, firmi atq; diuturni memoriā continent. Est enim hominis acuti, multa excogitare et inuenire: uberis, explicare ad intelligendum, et ornare ad delectandum: firmi, et imagines diu seruantis, recordari. Hæc naturæ dona sunt, quæ inferi et donari ab arte non possunt, sed tantum aut accendi, aut commoueri. Accenduntur diligentia et exercitatione, sicut ignis agitatione: mouentur labore et studio, sicut res torpens et geta. Plus est accendi, minus aut commoueri: utriq; sit arte, diligentia, et usu: utriq; ad animū et sanguinē refertur. Alia sunt à natura dona corporis: lingue solutio, hoc est, lingue expeditus et liber articulus. uocis sonus, non uastus, non agrestis, non hiulcus, non illiber alis, sed pressus, urbanus uentus, ingenuus, latera firma atq; robusta, et neruis optimis atq; lacertis (musculos uocat medici) pectoris costas ambiētibus, pectusq; mouētibus munita: quæ ad uocē et spiritū dicentē inuent uires totius corporis ad perferendos labores. cōformatio quædā, id est non inelegans forma et figura totius oris (faciem uulgus appellat) et corporis. Neq; hæc ita dico arte accipi non posse, ut ars aliquid limare non possit, et expolire quod natura dedit. Neq; enim ignoro etiam quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina, ut uocem, ut actionem, ut memoriā: et quæ non sint optima natura, acui tamen et corrigi posse. Acuitur hebes et obtusus, corrigitur prauus et obtortus. Sed sunt quidam aut ita lingua hesitantes, aut ita uoce absorti et agrestes, aut ita uultu motuq; corporis uasti, ut in oratorum numerum uenire non possint. Primum opponitur solutioni lingue, secundā uocis sono, tertium conformationi. uastum presso, agreste urbano comparatur. Sunt autem quidam ita naturæ muneribus in ipsam corporis bonis habiles, faciles, et dexteri, ita ornati et elegantes; ut non aliorum more nati, sed aliquo deo artifice summo ficti formatiq; esse uideantur. Quoniam tam multa quærentur oratori, magnum quiddam est suscipere hoc tanquā onus et munus officij, magnum profiteri se esse omnibus silentibus unū maximis de rebus magno in con-

uentu hominū audiendū. Amplificat hoc negocium. Adest enim ferē nemo in conuentu, quin acutius atq; acrius, hoc est oculo intentiore et penetrantiore, uita in dicente, quam recta uideat. Id hominum more comparatū est, ut ante uita quam uirtutes sentiantur. credo, quod uita ledunt, uirtutes deleniunt, id euenire: aut certe quod ad uituperandum proniores quam ad laudandum sumus. Vitiū aut unū, multas obruit uirtutes. NEQVE hæc in eam sententiam disputo, ut homines, et c.) Pauci admodū reperiuntur, quibus neq; ingenium, neq; animus acutus, neq; solutio lingue, neq; suauis ex ore sonus, neque bona uox, neq; latera, neq; uires, neq; conformatio oris et corporis desit. Veritus est igitur ne durū et seuerum nimium uideretur, tam multos non hominis, sed naturæ uitio ab his arcere præceptis: propterea mollit opportunē id quod per se durum molestūq; est. Sunt in ciuitate prima, sunt altera, sunt tertia quartaq; partes: honestum est et in secundis et in tertijs consistere: utile tamen, rerū differentiā ostendisse, summamq; rerum definiisse, quod pro uirtutibus quisq; nitatur. Perfectū enim dicimus, cui nihil omnino deest: ex aliqua parte imperfectū, non contemnimus. Neque hæc de naturæ muneribus in eam sententiam et in eum sensum disputo, ut homines adolescentes, quorum non uti senum spes excidit, si quid naturale forte nō habeant, ut pleriq; non habent, omnino à dicendi studio deterreā. Est et mediocribus locus, id quod duobus confirmat exemplis. Quis enim non uideat rē omnibus notā, C. Cælio equali meo, id est, æquē etate prouecto, hominē nouo, hoc est nullas maiorum suorum imagines habenti, sed primum nobilitato, maximo honori fuisse illam ipsam quamcumq; assequi potuerit in dicendo mediocritatem? Quis uestrum æqualem Q. Variū uastum hominem, hoc est barbare sonantem, et agrestem atq; foedum putidūq; non intelligit illa ipsa facultate, quamcumque habet, magnam esse in ciuitate gratiam, id est amicitia studiumq; consecutū. De Cælio hæc in Bruto. Hoc loco ipsum Domitium non relinquo: nam etsi nō fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis atq; ingenij, quo et magistratus personam et consularē dignitatem tueretur: quod idem de C. Cælio dixerim, in diuisionem in eo summam fuisse, summamq; uirtutes, eloquentiæ tantum, quod esset in rebus priuatis, amicis eius, in Rep. ipsius dignitati satis. Q. Varius plura defert Cicero, quam hic Crassus. Acutior Carbonē Q. Varius rebus inueniendis, nec minus uerbis expeditus, fortis uerò actor et uehemens, et uerbis nec inops nec abiectus, et quem planē oratorem dicere auderes. Tenendum tamen, illius agrestem et asperum sonum potius hic quam artem despici: in Bruto Ciceronem commendare Romanos, et ultra meritum laude ferre. In arte quærendum quod summum

atq; perfectum est. Quia de oratore quærimus, inquit, fingendus, id est, ad ideā formandus est nobis oratione nostra: quandoquidē nemo homo summus inueniri potest detractis omnibus uitijs orator, atq; omni laude cumulatus. Si quis unus omni laude cumulatus inueniri posset, nō esset orator ipsa oratione fingendus, quia nemo tantus extitit, ad ideam, sicut in oratore perfecto, confugit. Nos hoc quod quærimus genus oratoris perfecti, nō omittemus. Erunt nihilominus semper oratores mali. Cur ita? quoniam multitudo litium, quæ propē sunt infinita, uarietas causarum (ex quibus alie tenues, alie graues, alie mediæ, alie breues, alie prolixæ, alie publicæ, alie priuatae) turba et barbaria forensis, hoc est multitudo litigantium rudium et barbarorum, multitudo prætorum et iudicum indocta turbulentaq; dat locum uel uitiosissimis oratoribus, non daret histrionibus in teatro. Quamobrem? quia tum patimatos histriones nullæ controuersie cogunt. In ijs artibus ludicris, histrionica, gladiatoria, palæstrica, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera, id est, minime necessaria quedam obligatio, quam diligenter, quam propē fastidiosè, ferē contemptim iudicauerit? histrio qui uel una syllaba peccauit, exploditur. nullæ enim lites neq; controuersie sunt, quæ cogunt in teatro actores fabularū malos perpeti: in foro necessitas patitur et non bonos oratores. Nullius est autem gloriæ, illis tantum satisfacere, quibus necesse est. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non ut illis satisfaciat quibus necesse est: sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur, quibus libere liceat iudicare. hi sunt, quorum causa non agitur. A C si quæritis planē quid sentiam, enuunciabo apud homines, et c.) Naturæ muneribus omnium primis coniungit, pudorem metūq; uerecundum, uirtutum omnium optimum custodem, qui tametsi alitur educatione, tamē magna ex parte corporis naturam et temperamentum sequitur. Ille mirandum in modum decet oratorem, tanto gratior in eo, quanto temeritas et impudentia magis ingrata est. In hoc genere laudis quia Cicero multus fuit, hanc mihi tractare partem uideatur, et Crasso, in quo fuit mirificus pudor, assignare. Testis est ipse de se in Diuinatione. Ita deos mihi uelim propitios, ut quum illius temporis mihi uenit in mentem, quo die citato reo mihi dicendum sit, non solum commouer animo, sed etiam toto corpore perhorresco. Sic uerecundus Vlysses apud Homerum.

στασε κρηνηναι αλ' ιδεσθαι ναυτα χρονος θυματα πηφου.

Stabat deiecto uultu, et humi fixis oculis.

Ac si quæritis, planē quid sentiam de natura boni oratoris, enuunciabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, et tacendum putauit. Hoc quasi secretum committit suis familiarissimis. Tacendum putauit, ne se ipse laudare, de alijs multis male

iudicare uideretur. Mihi non indocti modo, sed etiam qui optime dicunt, quod est eloquentiæ summa, quiq; id facillimè (quod est naturæ et usus) atq; ornatisimè (quod artis est) facere possunt: tamen nisi timide ad dicendum accedunt, et in exordienda oratione quodam ingenuo metu et pudore perturbantur, penè impudentes uidentur. Non pronunciauit absolute, ut in iudicando suum retinere pudorem: ac usus est correctione, quod improprie dixisset illud, optime dicunt. Si qui nihil perturbantur, non optime dicunt, sed opinione multorum, sic multi optime dicere uidentur. Id optime dicentibus accidere non potest. quamobrem? quia ut quisque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, uariosq; euentus orationis hominumq; pertimescit. quanto doctior est, tanto magis rei summam intelligit. quanto exercitior, et sapius periculum fecit, tanto melius et orationis euentus, et anceps hominū iudiciū nouit, noscendo pertimescit. Quippe hoc est honeste uerecundiæ, et prudentiæ, nomen diuturno labore partum non temere periclitari. Nec satis est affici pudore, nisi fugias impudentiam. Quapropter is qui nihil potest dignum re et questione proposita, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, et edere, id est proferre, etiam si commouetur et perturbatur in dicendo, tamen impudens uideatur. Facit enim quod non decet, in quo nomen impudentiæ non effugit. Quem uerò ineptè dicentem non pudet (id quod in plerisq; uideo) hunc ego non reprehensionem solum, quæ animi poena est, sed etiam poena corporis aut rerum fortuitarum dignum puto. Hanc no uam laudem non ante sibi, quam detulerit alijs presentibus, attribuit uerecundus. Equidem et in uobis (Scæuolam et Antonium ostendit) animaduertere soleo pallorem, et in me ipso sæpissime experior ut exalbescam in principio dicendi, et tota mente atq; omnibus artibus contremescam. alborem nostrum non oculis, sed animo in sanguinis abcessu cognoscimus. Mens ipsa sui iudex est: artus et membrorum articuli labantes, genua presertim, et sentiuntur et uidentur. Adolescentulus uerò annos natus unum et uiginti, sic initio accusationis qua C. Carbonem impulsi, exanimatus et propē extinctus sum metu, ut hoc summum beneficium Q. Maximo illius iudicij quæstori debuerim: quod consimulō consiliū iudicium sortitione lectorum dimiserit, simul ac, id est, quum primum me fractum ac debilitatum metu uiderit. Metus animum frangit, uiresq; debilitat. Hic, id est, tum omnes qui aderant in sermone, assensum si Crasso, significare inter se, hoc est signo gestuq; ostendere consensum suum, et colloqui cœperunt, illa Crassum de metu uera prædicare. Hæc obseruationis optime non parua commendatio est. Fuit enim mirificus et admirabilis in Crasso pudor, non ille rusticus ineptiarum pater, sed ingenuus ille uirtu-

eum custos: qui non modo non obeset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Ex- acuit diligentiam pudor, decoro studet, ut index probitatis commendatur. non obesi igitur orationi. De pudore Crassi, pro Fonteio Cicero. Quantus in L. Crasso pudor fuerit, quod ingenium, quanta auctoritas, quis ignorat? T V M Antonius: sepe, ut diceis, inquit, animaduerti Crasse, &c.) Cur optimus quisq; initio dicendi pertimescat, ideo causas inquit Antonius, ut non modo affirmatione, sed etiam ratione res ipsa confirmetur. Tu Antonius, Animaduerti Crasse et te et ceteros summos oratores (corrigit illud uerbū summos) quanq; tibi par mea sententia nemo unq; fuit: ita ut iure summus diceretur. Animaduerti inquit nos in dicendi exordio permoueri, hoc est metu perturbari. Cuius rei quā causā querere est fectricē, quid nā esset cur ut in uno quoq; oratore eloquentiā plurimū esset, ita maxime is pertimesceret: causas inueniebā duas, unā, quod intelligeret ij quos usus ac natura docuisset, nō semper ex sententia enervū dicēdi procedere. Vsum anteposuit, naturā postposuit, ordine prepostero, tantū ut in fine mēbri exitum carminis uitaret. Est autē orationi sua forma, quia materia et occasio non eodem se modo semper aperit: non idē est semper audientiū fauor, non eadē animi dicentis alacritas, non idē aduersariū, nō idē iudex, non idē tēpus, non idē locus, non idē monitores & aduocati. Est & hic Mars ἀλλοτρίοσκαλος. Altera est causa de qua queri sepe soleo, quoniam in quiores nobis auditores sunt, quam probatis hominibus artū ceterarū. Ceterarū homines artū (ut histriones, spectati & probati, ac populo laudati, si quando aliquid minus bene fecerūt quam solent, aut noluisse, aut ualitudine morboq; impediti non potuisse consequi id quod scirent, putātur: alterū est artū bitrij, alterū necessitatis. In arte histrionica exemplū familiare est, quia Roscius populo spectatus & probatus est. Noluit, inquit, hodie agere, fabulāq; recitare Roscius, aut crudior fuit, & eo quasi morbo impeditus non egit. Cruditas enim summopere uitanda est ab eo qui uocē seruare uelit, ne laborantibus organīs uitiosus infundatur humor. De Roscio hæc postea Cicero. Videtis ne quam nihil ab eo nisi perfectē, nihil nisi cū summa uenustate fiat, nisi ita ut deceat, & uti omnes moueat atq; delectet? Itaq; hoc iādū est consecutus, ut in quo quisq; artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Oratoris peccatū si quod est animaduersum, stultitiæ peccatū uidetur, non cruditatis: quod et malis histrionibus accidit. nec enim ab re statuit homines spectatos et probatos. Stultitia autē excusationē non habet. nemo stultē agere, quia crudus fuit, aut quia ita maluit agere stultē, uidetur, sed quia sapientiæ mentē cōsiliūq; nescierit: quo grauius iudiciū in dicendo orator quam actor fabularum subit. Quoties enim di-

cit, toties de illo iudicatur. Actor semel spectatus et probatus, si quando peccet, existimationē non amittit: hic si semel in gestu peccauit, non statim existimatur nescire gestū histrionici, modo probatus sit. Cuius oratoris aliquid reprehensum, ut inuentio, elocutio, actio, aut æterna in eo aut certē diuturna ualet opinio tarditatis: hoc est, existimant ij qui subaudiunt, eū esse aut natura aut arte tardū, & hanc semper aut certē diu seruare opinionē. ILLVD uerō quod à te dictū est, esse permulta que orator, &c.) Ut illud de pudore et metu probauit Antonius, sic quoq; alterū de natura & oratoris ingenio confirmat Apollonij auctoritate, et artū cōparatione. Illud uerō quod à te Crasse paulo antē dictū est, esse permulta naturæ muneræ, que orator nisi à natura haberet, non multū à magistro adiunaretur, ualde tēbi assentior, id est assensu et mea sententia confirmo, inq; ea re uel maxime probauit summū illū doctorem & rhetoricæ magistrū Apolloniū, nō illū Molonem, sed Alabandēsem, ex illustri ciuitate Carie Alabanda: qui quū rhetoricæ studiosos mercede & precio doceret, tamen non patiebatur eos quos iudicabat nō posse oratores euadere, naturæ bonis destitutos, operā apud sese p̄dere: dimittebatq; et ad quancūq; artē putabat esse aptū eū qui ad se uenisset, ad eā impellere atq; hortari solebat. Videbat nimirum alios alijs artibus aptiores, nec ignorabat sequendam esse naturā ducentem, quam si furca (inquit Horatius) expellat, tamen usq; recurret. Quod si natura in contrarium flecti posset, tamen quia perquam difficile esset illi repugnare, expeditur magis eam sequentem in arte apta primas habere, quam repugnantem in alia ultimo ordine censerī. At nihil audendū est inuita Mineruæ. Ad cōparationem. Satis est percipiendū ceteris artificijs, quæ uel animo tantum, uel animo manuq; tractantur, tantummodo similem esse hominis, id est aliquam mentis atq; rationis habere portiuunculam (hoc imminuendi causa loquitur) et id quod tradatur ab artis magistro, uel si quis fortē sit tardior, inculcetur, & quasi intrudatur, posse percipere & comprehendere animo, & perceptum memoria custodire. Animo quidem cognoscimus, memoria continemus. Cognitio prior, memoria posterior. Non queritur alijs quod oratori: linguæ mobilitas, quæ paulo antē solutio dicta est: non celeritas ea uerborum, quæ sine uitiosa interruptione continuat orationem: non deniq; ea naturæ dona, quæ nobis non possumus fingere, id est formare & aptare: facies, quæ est totius corporis species & cōformatio: uultus, id est motus oris decens & urbanus: sonus liberalis & ingenuus, non uastus & agrestis. In oratore autē acumen et subtilitas dialecticorū nō modo ad inuenienda, sed etiam ad colligenda argumenta, & ad acutam uim differendi: sententiæ philosophorum graues, doctæ, dignæ auribus eruditiss, unde inuentio

de inuentio plus habeat auctoritatis: uerba prope poetarum, non poetica quidem, sed lecta, grauiā, sonantia, contexta ad eloquendū: memoria iuriconsultorum spaciōsa & stabilis ad res & uerba continenda: uox tragædorum, id est eorum qui tragædiæ agunt, ad ferendos labores, ad effereudas periodos, ad implendas audientiū aures: gestus penē summorū actorū, id est histrionum, ad honestam pronuntiationem est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfectio oratore inueniri potest. Id rerum copia & multitudo facit. In alijs artificibus singula & ea mediocria probantur, in oratore omnia & ea summa perfectaq; queruntur. T V M Crassus, at qui uide, inq; in artificio & opera quam tenui, &c.) Quum paucissimi mortales omnibus ferē naturæ muneribus præditi sint, in eligendo oratore futuro adhibenda diligentia est. Id Crassus ostendit à mimorū cōparatione: unde colligit eū q non potest, q uitiose facit, quē deniq; nō decet, ab hoc quasi sacro ablegandū. Sit hæc igitur summa naturæ bonis opus esse: eū q hæc habeat, exhortandū: qui non habeat, aliud esse dimittendū. Tum Crassus. V. de, inquit, Antoni, in artificio & opera quam tenui & leui, ut in histrionica semper habita Romæ conditionis extreme post seruitia, quanto plus adhibeatur diligentia, quam in hac eloquentia, quam constat esse maximam. Artificium tenue rei maxime, diligentia negligentiæ comparatur. Sæpe enim soleo audire Roscium actorem fabularū (hunc & Ciceroni perquam familiarem fuisse constat) quum ita dicat, se adhuc reperire discipulū, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles, sicut & oratores in uno aliquo modo genere spectati, sed quia si aliquid modō, id est, tantum esset utij aut in cōformatione oris & corporis, aut in uultu, aut in gestu, aut in lingua, aut in sono uocis, aut in lateribus, id ferre seuerus ipse non posset. Ne mirere tantū histrionem uitium ferre non posse, quū planū sit uitia quam uirtutes animaduerti citius, ac diutius teneri. Nihil est enim tā insigne, id est notabile, nec tā ad diuturnitatē memoriæ stabile, hoc est, nihil est quod diutius memoriæ inhereat, quam id in quo aliquid offenderis, quam si uitū admiseris quod alios offendat. Itaq; si magna paruis interim optime conferuntur, ad hanc similitudinem huius histrionis oratoriam laudem dirigamus, & oratorem in suo genere tam perfectū, quam in arte ludicra Roscium uidemus, requiramus. Id enim est, ad eius similitudinem oratoriam laudem dirigere. Videtis ne in scena tēpore ludorum, quam nihil ab eo nisi perfectē, nihil nisi cum summa uenustate fiat, nisi ita ut deceat et uti omnes moueat atq; delectet? Hic perfectio est, ab solutio uniuersæ pronuntiationis, uenustas, gratia, decor & elegantia agendi, decorum quod elucet ex apta sententiarum atq; uerborum enuntiatione, &

gestu congruo. Motus est affectuum, delectatio facientiarum. hæc est copiosa & eximia laus histrionis. Itaq; hoc iamdiu est consecutus euulgatæ etiam pro uerbio gloriæ, ut in quo quisq; artificio excelleret, is in suo genere, id est in arte sua, Roscius diceretur. In huius histrionis laude multus est Cicero, quod eū iunior obseruauerat. Plutarchus λέγειται δ' ἡ ἀδτις ἀδελφῶν ἡ ττορ νοσῶσας τῶ ἀμμοδῶνκας πρὸς τῶν ὑπέκρησιμ. τῶ τῶ μὲν ἰσοκρίτω καμωδῶν, τῶ τῶ δ' αἰσῶπῶ τῶ τῶ γῶδῶ πρὸς ἑρπῆρι μιλῶν. Fertur et ipse nihilo minus quam Demosthenes in pronuntiatione laborasse, ideoq; Roscio comædo, et Aesopo tragædo solitius adherere diligenter. Hanc ego ab solutionem, id est perfectionem, in oratore desiderans, à qua ipse longē absūm (etsi de se ipse modestē loquitur, non mentitur tamen) facio impudenter. Quomodo? Mihi enim uolo ignosci, ceteris ipse non ignosco. hoc modo uiam præcludit obiectioni. Qui non potest orator esse repugnante natura, qui uitiose facit eadem nouerant, concedente tamen aliquid, quem deniq; non decet aut ob malam formam, aut malam gratiam, aut uastum uocis sonum ac ineptum, hūc, ut Apollonius Alabandensis iubeat, ad id quod adiuuante natura facere possit, detrudendum puto. Vt sus est uerbo acerbo Detrudendū, ut alias arteis multo inferiores esse putarem. N V M tu igitur, inquit Sulpitius, me aut hunc Cottam, &c.) Sermonis huius duplex est usus. Nam primum tendit eō, ut expositis naturæ bonis, id tandem colligatur, caput esse artis, decere. Præterea confirmat iuuenes eos qui habeant à natura quod Sulpitius, in quo dialogi seruata ratio est, ad alios omnes transferenda. Confirmat & alios qui minus habeant. Sulpitio sermo congruentior quam Cottæ fuit, propterea quod in eo plus ornamentorum natura posuisset. Cottæ uastior erat, et agrestior: quod tertio libro significat: et hic quoq; intelligendum relinquit, quum propriam Sulpitio laudē, nō Cottæ tribuit. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? Num, quærentis est negationem. Ius ciuile & rem militarem ceteris anteposuit artificijs, quia tres artes Romæ in honore et precio fuerunt: ars militaris, eloquentia, iuris prudentia. Cæteræ omnes uix aspirabāt ad Remp. administrandā. Ex his igitur si eloquentiam ademeris, duæ supererunt. Cicero, qui uideret duas à multis ita occupatas, ut in illis excellere non posset, ad eloquentiam se transtulit, eamq; semper omni laude decorauit. quod etiā pertinet hæc uerba Sulpitij: Nam quis ad ista summa atq; in omni genere perfecta potest peruenire? Tum ille Crassus. Ego uerō, inquit, quod in uobis egregiam quandam ac præclaram indolē, id est, naturam insitā (uerbū mediū Indoles) ad dicendum cognoui, iccirco hæc exposui omnia de naturæ muneribus: nec magis ad eos deterrēdos qui nō possent

malè nati ad eloquentiam peruenire, quàm ad uos, qui possitis, exacuendos, id est, acutiores et aciores efficiendos, accommodaui orationem meam. Et quanquam in utroque uestrum summum esse naturæ ingenium, summumque animi studium perspexi, tamen hæc quæ sunt in specie corporis posita, de quibus plura fortasse dixi, quàm solent Græci artium scriptores dicere, in te Sulpiti diuina sunt. Nihil autem Græci peccant, si non arte comprehendunt id quod in arte non cadit. In specie Sulpitij tria commendat, motum corporis et gestum decentem: habitum, formam, et figuram eiusdem: uocem plenam et suauem. Hæc si quibus à natura minora data sunt quàm Sulpitio: tamen illud assequi possunt, ut ijs quæ habeant, modicè et scienter utantur. Modicè, moderatè et commodè. Nonius Marcellus Modicum in consuetudine paucillum uolumus significare. Modicè ueteres moderatum et commodum dici uolunt. Scienter, scitè, et ex arte. Videndū etiam ne dedecet, ne quid præter decorum sit. id enim indecorū est maxime uitandum, et de hoc uero decoro minime est facile præcipere, non mihi modò, qui sicut unus paterfamilias, non artis magister, his de rebus loquor: sed etiam illi ipsi Roscio histrioni excellentissimo, quem sæpe audio dicere caput esse artis, id est, præcipuū et in arte primum, decere. De orationis et uitæ decoro multa dicuntur et à rhetoribus, et à philosophis, nec de illo difficile est præcipere: de corporis et uultus ingenia uenustate et eiusmodi decoro quod elucet à specie membrorum liberati, de quo Roscius loquitur, non facile est præcipere. Hoc necessariū magis histrionibus, qui spectantur ad uoluptatē, quàm oratoribus qui audiuntur ad seueritatē, sed in his iucundū est.

SED si placet, sermonē aliò transferamus, et nostro, etc.) Oratori futuro naturæ bona primum sunt expetenda: deinde amor et studium literarum, sine quo natura languescit, assumendū est. Itaque de illo Crassus secundo loco. Interponuntur alia quedam tū ad distinguenda spacijs et interuallis quibusdam præcepta, tum ad personarum rerumque seruandum decorum. Sed si placet, sermonem aliò, id est, ad aliud quiddam transferamus, et nostro more nostraque cotidiana consuetudine loquamur, ista rhetorica relinquamus. Dissimulat callidus, ut adolescentes ex ordine moueant quæstiones, ut horum studium, quia de studio agendum est, sit alijs exemplum. Minime uerò, inquit Cotta, sermonem transferemus. hic tanto uidiōr est artis, quanto naturæ minoris est. Nunc te iam exoremus et prece uincamus necesse est, quoniam retines nos in hoc cepto studio rhetorico, nec ad aliam dimittis artem, ut ad militiam, aut iuris scientiam, petimus ut nobis explices, si non omnia quæ pertinent ad summam, tamen quicquid est istud quod tu dicendo potes. sic Cotta loquitur, ne Crassus, ut antè, respondeat illa se nescire quæ ue-

lit adolescentē. Idem iocatur faceret, quod licuit cum uiro doctissimo, id expetere se, quantulum Crassus est assecutus. Scit illud esse maximum, sed alludens ad uerba Crassi dissimulante immittit sic, ut augere intelligatur. Non sumus nimis auidi perfectæ summæ quæ illius eloquentiæ, ista tua mediocri, ut uis, summa, ut existimamus, eloquentia contenti sumus: id quæ ex te querimus, ut ne plus nos assequamur, (hoc enim satis est) quàm quantulum tu in dicendo assecutus es. Nolumus eius uim ad artem et præceptum referre, sed ad usum potius et exercitationem Crasso grauiorem, quàm rhetorum præcepta. Quoniam quæ à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, (Crassus dixerat summum ingenium, summum studium, hic de se Cotta parcius loquitur) ex te querimus, quid præterea esse assumendum putes? Tum Crassus aridens, quia iocatus erat Cotta, Quid censes, inquit, assumendum, nisi studium, et ardorem quendam amoris? Studium, uoluntas, conatus et opera animi est. Ardor amoris, est ardens amor eius rei quam cupiuit animus. Sine studio et amore nemo in uitâ unquam quicquam egregium assequetur. Mala nobis inuitis semper irrumptunt, bona studio et amore quæ sita ueniunt egre: et tandem recepta, (nisi magna ui cohibeas) perscile dilabuntur. Eloquentiam omnium rerum pulcherrimam quam expetis Cotta, sine studio et ardore quodam amoris nemo unquam assequetur. Constataneum est, si quæ natura minora sunt, sine studio non possunt haberi, multo maiorem difficilioremque eloquentiam, sine illo non posse comparari. Hoc studium definit Cicero Rhetoricorum primo. Studium est animi assidua et uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluptate occupatio: ut philosophiæ, poëtriæ, geometriæ, literarum. Quoniam autem suo quisque studio trahitur, in alijs alij rebus excellunt, ad studium et amorem cohortandi sunt tardiores. Vos ad eam rem uideo non esse cohortandos, quin potius reprimendos esse censeo, qui ex eo nimis flagrare cupiditate, id est, ardenti studio intelligo, quod mihi sitis molesti. Iam parat aditum ad rhetoricæ præcepta, quibus post naturæ bonæ et studium animi locus est. Sed profecto studia nihil profunt perueniendi aliquò, id est, ad aliquam artem, nisi cognoris illud ipsum quod te ferat ac deducat eò quò intendas, et peruenire uelis. Quare exponam uobis rationem consuetudinis meæ, neque perreconditam et abstrusam, neque ualde difficilem, neque magnificam et excellentem, neque grauem et plenam dignitatis. hæc ex modestia prodeunt omnia: pro decoro uir sapiens attenuat sua. De meis rebus, quàm de oratoris arte dicere, multo facilius est. Leuius igitur quoddam onus imponitis, quæretes quæ consuetudine quondam soli-

soli-

solitus sim uti, quum mihi in isto studio eloquentiæ uersari adolescenti licebat. Tum Sulpitius studiosus auditor et attentus. O diem Cotta nobis, inquit, optatum, nobis per sepe expetitum. Quod enim neque precibus unquam, nec insidiando et occultè subeundo more insidiatorum, nec speculando more exploratorum assequi potui, ut quid Crassus ageret aut meditandi, id est, cogitandi uel exercendi, aut dicendi causa, non modò uidere mihi, sed ex eius scriptore et lectore, id est, seruo à manu Dipphilo suspicari liceret, id spero nos esse adeptos: omniaque iam non ex Dipphilo, sed ex ipso, quæ diu cupimus optamusque, cognuitos. Verbis ostendit aptissime studium illud, cuius eos Crassus cupiditate flagrare dixit. Dipphilus Crassi seruus, ut Tyro Ciceronis fuit, qui res domini scriberet, qui eius et aliorum scripta legeret. T V M Crassus, atqui arbitror Sulpiti quum audieris, etc.) Paucis amplectitur rhetoricæ præcepta, partim in 2. lib. partim in 3. suis explicanda. Pro suo pudore præfatur hanc esse præceptionum rationem, adolescentium expectatione multo minorem. Est enim minuta et exilis hæc ratio, et superiori grauitati dispar, ideoque aliqua præparatione distinguenda. Tum Crassus. Atqui arbitror Sulpiti quum audieris, non tam te hæc admiraturum quæ dixerò, quàm existimaturum iudicaturumque, tum quum ea audire cupiebas, causam cur cuperes, non fuisse. Opinio de rebus obscurior plus habet admirationis: cognitio frequenter amolitur admiratione. Admirationi sunt recondita, inaudita, noua. Sine admiratione aut, obuia, frequenter audita, usitata. Igitur has subtrahit causas, planè facturus in sermone nihil admirationis fore. Ego non nego me principio ista omnium rhetorum et oratorum communia et contrita, hoc est, quasi tractando diminuta et præcepta didicisse. Hanc enim tenere disciplinam, homine ingenio, id est, libero, liberaliterque educato, dignum uidetur. Ingenuus homo, quæ multis in rebus, multis in locis honestè uersari oportet ac uendæ prudentiæ causa, non ea debet ignorare, quæ uiri prudentissimi longo tempore obseruauerunt, obseruata rederunt in arte, qualia sunt huiusce rhetoricæ præcepta. Nec si contrita sunt, ideo non discenda: sed eo diligentius cognoscenda, quo pluribus uulgatiōra sunt. Hæc dicta sint ad deprecandam rei uilitatē. Qui præcepta nosse cupit ex ordine, primum spectet artis finem, intentionem primam, consecutionem postremam. Finis rhetoricæ est, dicere ad persuadendum accommodatè. Non enim semper illa persuadet, nec euentu dubio tenetur, sed ubique accommodatè, hoc est, utiliter et aptè dicit ad persuadendum. Itaque qui quod postulabat causa, comode dixit, finem artis est assecutus. Eò tendunt uniuersa quæ traduntur in arte præcepta. De fine multæ fuerunt opiniones à Quintiliano numeratæ, quæ parum faciunt ad hanc succinctam interpretationem. Fine profecto, tenenda sunt genera quæ-

stionum, quoniam circa quæstionem uti materia uersatur ars. Quæstionum duo sunt genera. alia finita est, alia infinita. Finita quæstio est, de re certis in personis ac temporibus locata, cuiusmodi est hæc, iure ne Milo Clodii occidit: in qua certæ personæ atque definitæ, certa quoque sunt tempora. Hanc quæstionem specialem appellare possis, et causam, et controuersiam: et ferè continet ea quæ nonnulli dialectici nominauerunt indiuidua. Quæstio infinita est sine designatione, id est, significatione certa personarum et temporum: ut, uectigalia ne Reipub. necessaria? In hac statuuntur genera et species: et ratione multitudinis prior atque superior est, eaque de causa priorè in definiendo constituit. In utraque re, id est, quæstione et finita et infinita, tres sunt quæstiones in specie ponendæ. An est? quid est? quale est? In prima queritur, factum ne sit? an Roscius interemit patrem? In altera, quo nomine uocetur id quod esse factum constat: An cõcitatio pop. Rom. in Cæpionem ducem, uocanda sit nomine læsæ maiestatis? In tertia, rectè ne factum quod reus factetur? Iure ne Rabirius Saturninum persecutus est? Hæ tres rhetorum notissimi status rationales uocati, quia ratione sine scripto per sepe tractantur. Aliæ sunt in scripto quæstiones, legales nominantur, à quibusdam status legitimi. Tres hic statuit, omnes ex scripti siue testamenti, siue senatusconsulti, siue plebisciti, siue chirographi, siue testimonij interpretatione. Prima sit quæstio in ambiguitate aut uerbi aut sententiæ, quæ in duos plures uel sensus trahi potest. Qui non aluerit parentem, uincitur: an in uerbo Qui, mulier etiã intelligitur? Altera est in contrarijs legibus, id est, in illis quæ quidè contrariæ non sunt, sed tanquam contrariæ aliquo euentu comparantur. Stuprata, uolatoris aut uitæ aut necè, utrum uolet optet, qui duas constuprauit, ab altera ad uitam, ab altera ad necem peccat. Tertia est in scripto et sententiæ, quum alius scriptum, alius mentem scriptoris inquirat. Parricida in culeum insutus præcipitur in mare: an legislator matris interfector deijci uoluit? an uerbum sequendum proposuit? His omnibus quæstionum partibus subiecta sunt quædam argumeta propria. Quæstioni An est, subseruiunt causæ, effecta, euentu, adiuncta, exempla, similia, signa. Quæstioni Quid est, adhibetur genus, differentia, proprium, definitio, antecedentia, consequentia, repugnantia. Quæstioni Quale est, authoritates, à iure, à lege, à more ducta ratio. Quædam sunt omnium communia argumenta, quæ statibus omnibus possunt accommodari. Ea propria tamen dici possunt, propterea quod frequentius in unam constitutionum cadunt, qualia pleraque sunt eorum quæ modò numerauimus. Quæstionum finitarum, quæ sunt à comuni et infinita quæstione seuctæ, tria sunt genera. Vnum iudiciale, quod in iudicijs uersatur: alterum deliberatiuum: tertium demonstratiuum, quod in laudandis aut uituperandis ho-

d 4

minibus

minibus ponitur. Ad haec genera caussarū disputanda inueniunt loci, et constituti. Alijs in iudicijs utimur, qui tendunt omnes ad aequitate. accipe minores locos, qui solent assignari in statu coniecturali, in definitione et qualitate: non aut illos maiores, quos peruagatur in Topicis. Alijs utimur in deliberatione, ut ab honesto, ab utili, a facili, qui sepius diriguntur ad utilitate eorum quibus consiliū damus. Alijs item in laudationibus a bonis animi, corporis, et fortunae, qui referuntur ad personarū dignitate. Iudicij finis, aequitas: deliberationis, utilitas ea quae non sit ab honesto separanda: laudationis, dignitas. Non ero fustor, ubi summus author existimat agendum paucis. **QVVMQVE** esset omnis oratoris uis ac facultas in quinque, etc. Vis omnis oratoris et ipsa rhetorice in quinque partes distribuitur. In inuentione, quae prima reperit ea quae dicuntur. In dispositione, quae inuenta non solū ordine, sed etiam momento atque iudicio, id est non semper ordine naturali, sed eo quae iudicat animus plus habere momenti, dispensare, hoc est, disponere et collocare debet. In elocutione, quae rem uesit et ornat oratione. In memoria, quae reliquis partes sepius, hoc est cōplectitur et continet. In pronuntiatione, quae est actio cum dignitate et uenustate. Momentū dispositionis est in constituendis rebus pro loco, pro tempore, pro utilitate caussae: ut interdū refutatio sit ante narratione: interdū omisso exordio, atque narratione praeterita, sit inuicū propositio et conformatio: ut leuiora interserantur argumēta, aliquādo prorsus omitantur. Haec et similia non ordo praescriptus a natura, sed momenta caussarū temporūque disponūt. Partes orationis quinque sunt: Exordium, in quo antequam de re de qua agitur, dicat orator, conciliat paratque animos eorū qui audiūt. Narratio, qua res ipsa demonstratur. Partitio, qua cōtrouersia constituitur, et proponitur summa quaestionis. haec inter gradiores partes non habetur, quia fundamentū est confirmationis. Cōfirmatio, quae id quod intendit orator, ratione confirmat. Refutatio, quae refellit aduersarij dicta. Peroratio, in qua quae sunt pro nobis amplificamus, et argumentorū crebra repetitione, aut affectuū copia augemus: quae sunt pro aduersarijs, infirmamus atque fragimus, iisdem rebus duabus, breuē dico repetitione, et affectuū uim. Virtutes orationis quatuor sunt. debet esse pura et latina, ut uitiobarbarissimi et solceisimi uacet. plana et dilucida, quod intelligatur. ornata figuris et numeris, ut digna sit oratore. apta, et decori seruatrix, ut rebus personisque conueniat. De his permulta lib. 3. et ibidē de elocutione et actione: de reliquis in 2. Ea res effecit, ut paucioribus haec perstringeremus. Ex partibus orationis alia plus naturae quam artis habent, alia contra. Memoria et pronuntiatio minimū habēt artis, naturae et exercitationis quaerūt uel plurimū. Quin

etiā, inquit, quae maxime propria essent naturae, memoria et actio, tamē in his ipsis arte adhiberi uideram, quonia omniacultu meliora sunt. Nā de actione, id est, pronuntiatione, et de memoria, quaedam breuia et pauca, sed magna cū exercitatione praecipua gustarant. Sic artes reperiuntur ratione breues, usu longissimae, ut uocū ratio musica, ut scientia numerorum. haec de praecipuis. In his enim ferē rebus et praecipuis omnis istorū artificū et rhetorū et rudū oratorū doctrina uersatur. Quid est cōtemnis artem? Ego, inquit, si dicā nihil arte adiuuare, mētiar adiuuat, sed nequaquam in illa sunt omnia. Habet ars quaedā adiumenta quasi ad cōmonendū et dirigendū oratorē, quod et ad quā orationis partē quicquā referat, et quod intuens, animūque regens, a proposito suo minus aberrat. Monet enim nos eorū quae sapientissimi uiri in dicendo saepe tenuerūt. At quonia nihil perpetuū simile est, et rationi obtemperat ars, nō potuerit certa et stabilia constitui praecipua. Ego hanc uim et facultate intelligo esse in praecipuis omnibus, nō ut ea secuti oratores, eloquentiae laudē sint adepti. Vnde igitur ab ingenio praestanti, et exercitatione usque dicendi, sed maxime a cognitione et scientia rerū maximarū. Qui probari potest? Ex eo quod oratores fuerūt ante praecipua, si nō omnibus rebus absoluti, tamē in multis expoliti. Qui nā? Omnes qui fuerūt ante Tisiā et Coracē, duos huius artis inuētores. Quae tū sua sponte, suaque natura homines eloquentes facerēt, ea quidā obseruarūt, atque id egerūt, ut arte quadā cōprehenderent. Sic nō eloquentia ex artificio, sed artificū ex eloquentia natū. Cur igitur aut sine arte eloquentē esse nō posse? De perfecto loquūtur, cui ad summā quaerenda sunt uiarum cōpendia. Ad haec ueteres dissimulatiores artis erant, iuniores omnia deserūt arti, et abiecta natura iurāt in uerba magistrorū, ac ita discitāt. Non intelliges unquā quod omnium maxime uis, nisi hunc aut illū perlegeris. Ars necessaria non est ad bene dicendū, nō ideo tamē repudianda: quia sicut alias omnibus artes ingenuas, ita hanc quoque cognoscere, liberale et ingenuū est. Adde quod autē dixit, artem habere quaedā quasi ad cōmonendū oratorē, quod intuens, a proposito minus aberrat. **ET** exercitatio quaedam suscip. etc. Eloquentia natura, studio, arte, et exercitatione quaeritur. Ex ijs quarta restat explicanda uerbis, exercitatio. In exercitatio sunt declamatio tam excogitata quam extemporale, stylus et conscriptio, paraphrasis, interpretatio siue translatio, cognitio optimi cuiusque scriptoris. Est et exercitatio actionis et memoriae, quae ad declamationē referimus. De rebus his omnibus loquitur ex ordine. Et exercitatio quaedā quasi ludica pugna meditatioque suscipienda uobis est. Quonia Sulpitius et Cotta uenerāt exercitati, mollius interpretatur hoc praecipū. Vos, inquit, iam pridem

pridem estis in cursu, hoc est, non nunc primū ingredi in exercitatiois campū, quemadmodum nouitij tyrones, sed iam magnū exercendo spaciū curristis. Sed ijs rudibus qui ingrediuntur ad studiū, exercitatio quaedā suscipienda est, et ijs qui possunt etiā nunc ante pugna forensē exercitatiois quasi ludicra et gymnastica praediscere ac meditari, id est exercere ea quae uere sunt in foro tanquā in acie agenda. Similitudo ducta est a milite. Quemadmodū tyrones in campo suis ante probant uires, et arma discunt, quā in hostile certamē prodeant et praeliū: ita studiosos eloquentiae, uictores olim magnis in caussis futuros, in stylo et declamatione autē desudare oportet, quā cū aduersario ineant pugna forensē. Haec ipsam exercitatiois, inquit Sulpitius, nosse uolumus. Instigauit hominē ad id explicandū, quod utile uidebatur. Quod aut summam praecipuū, non explicationē, constituit, parat aditū ad effusorem inuolutae rei demonstrationem, sine qua imperfecta manet ars. Attamen ista quae abs te breuiter et raptem de arte decursa celeriterque traducta sunt, audire cupimus, quāquam sunt nobis quoque nō inaudita, utpote quae tum Graeci tum Latini permulti libellis euulgauerunt. uerim illa mox explicabis, nunc de ipsa exercitatiois quid sentias, quaerimus. Memor est Cicero, decreuisse se tractare primo libro quae fuerant ab alijs scriptoribus omissa. Equidē probo ista exercitatiois, Crassus inquit, quae uos adolescentes facere soletis, ut caussa aliqua (thema dicitur et materia) posita, nō friuola et inutili, sed consimili caussarum earū quae ab litigatoribus in forū deferūtur, dicatis non ad ostentationē, sed quammaximē ad ueritate, id est, ad uerā caussam accommodatē. Sed plerique uani ostentatores, et imperiti rerū aestimatores, in hoc genere declamandi uocē tantū, neque cā scienter et artificiosē, et uires corporis et animi exercent suis, id est, non quas habere possent, sed quas habent: et linguae celeritate uolubilitatemque, incitant sine delectu sententiarū: uerborumque frequentia, nō proprietate delectantur: in quo fallit eos iudicium. Nam quū audiunt istuc, ut fabricando fabri sumus, sic dicendo declamandoque homines assequuntur ut optime dicant: tum declamāt, sed malē et peruersē. Sciunt igitur illud etiā uulgō dici, peruersē dicendo homines facillimē consequuntur ut peruersē praeueque dicāt. Sensus est, declamatio ad ueritate cōposita, gignit optimam dicendi facultatē. Declamatio uulgalis et uentosa parit inanem exercenti loquacitate. Confirmat haec Quintil. 2. lib. Sint, inquit, materiae quae fingentur, quā simillimae ueritati. Et declamatio quantū maxime potest, imitetur eas actiones, in quarū exercitatiois reperta est. Nā magos, et pestilentia, et responsa, et seniores tragicis nouercas, aliaque magis adhuc fabulosa, frustra inter spōsiones et interdicia quaeremus. Totum declamandi

opus qui diuersum omnino a forensibus caussis existimant, ij profecto ne rationem quidē qua ista exercitatio inuenta sit, peruidēt. Nam si foro non praeparat, aut scenicae ostentationi, aut furiose uociferationi simillimū est. Declamandi ratio duplex. alij materia posita statim assurgunt, et subito sine ulla meditatione declamant, et de improvisa quaestione extemporali quadā facultate differunt. Non hoc est repudiandū genus, quia mentis et linguae celeritate incitat: sed ideo postremū habendū, quod indigesta multa et leuia profundit, et inconsultā dicendi rationē ducit in consuetudinē. Alij sumpto spacio temporis ad cogitandū, nihil quidē scribūt, sed omnē rem percurrunt animo, et distribuunt in partes. Hi rem suā melius instituiunt, et paratius atque accuratius dicunt: probandi que magis hi, qui prouidere et sapere didicerūt. Iam duo posita sunt exercitatiois genera. Caput autē est, id est optimum exercendi genus, quamplurimū scribere. Id minimē facimus. Cur ita? Est enim magni laboris, quem plerique fugimus. Haec optime Crassus de inuentione Rom. Mirandū in modum conueniunt huic populo et saeculo nostro. Infiniti prope auditores sub magistris tempus terūt, ne unquā scribunt, nec unquā disputant, nec altercantur: utuntur auribus, ore manuque, non utuntur. Stylus, in quo scribēdi exercitatiois intelligimus, ideo primus esse debet, quia optimus et praestantissimus dicendi effector, author, et magister. Collocatione, sic intelligitur. Sicut subita et fortuita oratione, id est, declamatione extemporale, facile uincit et superat commentatio, id est, meditatio et cogitatio, quae est declamatio sumpto spacio ad cogitandū parata: sic cogitatiois, et illa graecē dictam μελιτρυ, assidua ac diligens scriptura superabit. Assidua ad tempus, diligens ad animū et animaduersionē, scriptura ad thematū conscriptione pertinet. Cur stylū tantopere probet, tres statuit caussas. una ad res, altera ad uerba, alia ad oratorū numerū pertinet. Nobis inquirentibus, omni que acie et acumine mentis contemplantibus occurrūt omnes loci, qui modō insunt in ea re de qua scribimus, nō item obuij sunt ex tempore dicentibus. Locos dicit argumentorum sedes, ac totius inuentionis. Eos inesse et inherere ei rei de qua agitur, dicimus, quia ex ipsius ueritate sumuntur argumēta, ac sententiae, quae reductae ad suū genus, nomine cōmuni uocantur: ut si rhetoricae uim naturamque contēplemur, inueniamus artem esse. Ars est genus, quod reductū ad cōmunem appellatione generis, quasi locus habetur argumenti. Duobie proponit, sint ne loci argumentorū, cuiusdā artis, an uerō ingenij atque prudentiae. quaestiois dissoluit in Oratore, inuentione plus habere naturae, quam artificij, quod idem meo iudicio de locis est dicendum. Stoici dialecticae partē illam τὸ πρῶτον, perinde atque ad artem nihil omnino faceret, reliquerunt: quorum

rum consiliū iuuant ij qui bonis ingenijs & copiosis non opus esse topice confirmant. Aristoteles tradidit locos, tradiderunt & multi rhetores: qui si iuuant, certe ingeniosos & exercitatos iuuant. Nā nec hebes, nec imperitus (et si locos tenebit) aliquid ex illis inuenire præclarū ualebit. Sunt igitur ingenij magis quam subtilioris artis. Altera styli uis est. Verba omnia quæ sunt cuiusq; generis, hoc est, graui leuia, splendida squallida, honesta subobsœna, sonantia exilia, propria impropria, illustra obscura, sub acumen styli, hoc est, sub curam diligentiamq; scribendi subeant et succedant necesse est, ex quibus legit scriptor quæ rei & tempori maxime conueniunt. Tum ipsa collocatio & compositio uerborum in structura & ordine, tum conformatio & concinitas figuræ sua sponte numerosa, ut par relatū, perficitur in scribendo, non poetico (qui certos habet pedes, & pares ambitus) sed quodam oratorio numero, & modo, hoc est, modulatione orationis: de qua lib. 3. dicitur. Collocatio et conformatio uerborum differunt. Collocatio est ordo et coagmentatio uerborū in oratione, sicuti lapidū in muro. Conformatio est figura concinna, sua sponte numerosa. Ea quadruplex, alia paria refert, alia contraria & antitheta cōparat, alia similiter casus definit, alia similiter extrema claudit: de quibus multa scripsimus in eius Oratorē, & in libello de Electione & oratoria collocatione uerborum. Hæc sunt tria, mirabilis inuentio rerū, delecta copia uerborū, cōpositio numerosa, quæ clamores & admirationes in bonis oratoribus efficiunt: ut olim in Cicerone quū diceret orationē pro Sex. Roscio, populus admiratus adolescentis ingenij & artē, exclamauit. Neq; ea bona admiranda quisquā, nisi diu multumq; scriptarit, etiamsi uehementissimē, maximāq; contentione se in subitijs & extemporalijs istis dictionibus exercuerit, consequetur. Diu, temporis est: multū laboris, et conatus, animi. Dictio, oratio perpetua quæ pronuntiatur. At qui a scribendi cōsuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut etiamsi nihil scripserit, tamen illa quæ dicantur, similia scriptorum esse uideantur: si quid attulerit scriptū, quū ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequatur. Ut concitato remis nauigio, id est, nauis, quum remiges inhibuerūt, hoc est, impellere desierūt, retinet tamē ipsa nauis motū & cursum suū intermissio & interrupto impetu, hoc est, concitatione pulsūq; remorū: sic in oratione perpetua quū scripta deficiunt, parem tamē & equalē obtinet oratio reliqua cursum, quia scriptorū similitudine & ui cōcitata est. IN

50 cottidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus, &c.) Iam de quarto genere exercitationis agendū est. cottidianā cogitationem uocat, quod uteretur ipse cottidie, ac sumeret spaciū temporis ad cogitandū. Hoc adolescentulus, nec diu fe-

cit, propterea quod relicta proprietate uerborū improprij affuesceret. Adolescentulus et incautus ad huc nullo præuente uiuo magistro, proponere mihi solebā illam exercitationē maxime, qua C. Carbonē nostrum illum inimicū, quem ego reum detuli, & ad mortē compuli, solitū esse uti sciebā. Verbis ut Ennians propositis, non leuibis illis, minusq; sententiosis, sed quammaximē grauibis & exquisitis, aut oratione aliqua Gracchi alterius uel lectā ad eum finem quem memoria possem cōprehendere, id est, nō tota lecta, sed quamū memoria possem continere, eā rem ipsam sententiāq; quam legissem, uerbis alijs quammaximē possem lectis & bonis pronunciabā. Illud perinde est, ac si quis oratione Ciceronis lecta, præclaros obseruasset locos, & eadem manente sententiā, uerbis alijs cū authore certaret. *παράπαρα* nominant Græci. Ea est, eiusdem sententiæ per aliū sermonē expositio. Sed postea meliore iudicio factus, animaduerti hoc esse in ea re uitij, quod uerba quæ maxime cuiusq; rei propria, quæq; essent ornatissima atq; optima, occupasset orator & poeta. Proposuit autē poetas & oratores, nō scriptores alios, quia sunt illi studiosi uerborū, & ornatae compositionis. Enniū & Gracchū delegit, qui tum omnium primi habebantur. Si ipsedem uerbis uterer, animaduerti nihil prodesse, quia neq; rem neq; uerba inuenirē. si alijs uterer uerbis, etiā obesse sentiebā, quū minus idoneis uti consuescerē. Idem accidit magistris & præceptorib; ineptiora glossemata dictantibus: qui quum cuiq; uerbo aliud & aliud eiusdem rei reddere conantur, foedissima improprietatum colluione pueritiam contaminant. Vidi etiam, qui authoris propositi sententijs omnes alijs uerbis & malis & male contextis exponerent, ac sua potius quam uerba scriptoris ediscere puerū iuberēt: quos ego non tam docere, quam insanire existimaui. Postea mihi placuit aliud exercitiū, eoq; sum usus adolescentis, ut summorū oratorū Demosthenis, Aeschini, & id genus paucorū ceteris præferendorū, Græcas orationes explicarē, id est, in linguā Romanam transferendo uertere: quibus lectis hoc assequabar commodi, ut quū ea quæ legeram Græcē, latine redderem, non solum optimis uerbis latinis uterer, & tamen usitatis, & de medio sumptis, sed etiam exprimerem, id est, exprimendo excuterem ac proferrem quæda uerba imitando Græcos, quæ noua et inaudita Latinis essent, & tamen idonea. Qui uerbū reddere uerbo conatur, multa noua inducat necesse est. Alia erunt idonea, ut *πορτίπορος*, pontigradus, *πορίτης*, qualitas: alia non idonea, quia auribus ingrata, ut *δρος* ad hē deiformis, *γυραίμαρ* mulierinanus. hæc parcius usurpada sunt, nō modò quia dura & impura, sed etiam quia Romana lingua minimū licentiæ sibi permittit: quàm bene, non est hic iudicandi locus. Est etiam pronuntiationis exercitatio quædam.

quædam. In pronuntiatione spectanda quatuor: uox, spiritus, totius corporis gestus, lingue motus. Vox auribus incidit, spiritus elidit uocem, corporis gestus in oculum cadit, lingua uerba conformat. Ut orationem pronuncies cum uenustate, opus est uoce bona, spiritu animaq; longa (statum dico a lateribus et pulmone concitatum, quo uox aut longior est aut breuior) decenti gestu corporis & uultus, lingue motu non impedito. Hæc omnia non tam ardua indigent, quam laboris, nam cura & labore meliora fiunt, pauca admodum præcepta recipiunt. His in rebus habenda ratio diligenter, & labor impendendus: quos imitemur, quorum similes uelimus esse, illorū imitatio nobis erit optima ratio præcepti. Intuendi nobis sunt non solum oratores optimi, quàm habeant actionem uenustam, quàm mali inueniunt: sed etiam actores & histriones obseruandi, ne mala consuetudine pronuntiandi ad aliquam deformitatē prauitatemq; ueniamus. Deformitas uenustati, prauitas recto opponitur. Memoria quoq; suam habet exercitacionem. ea cultu, quemadmodum cetera omnium, fecundior est. Exercetur autem ediscendis ad uerbum quamplurimis et nostris scriptis & alienis. Ediscimus ad uerbum, si nō modò sententijs omnes, sed etiam uerba singula memoria mandamus. Memoria exercitata durat propè in infinitum: & in longissimis actionibus prius audiendi patientia, quàm memoriæ fides deficit. In ea exercitacione non sanè displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorū simulachrorumq; rationem quæ in arte traditur. Si consueris, non ab re inserit. nam memoria artificialis sine magno usu nihil ferè prodest. Omnis autem memoria quæ cadit in artem, locis constat & imaginibus. Loca dicimus templa, castella, ædes, moenia, uias: imagines autem simulachra animantium, arborum, lapidum, stellarum, omniumq; rerum. Si memoriæ tradere uelis hunc uersum, Cornua uelatarū obuertimus antennarū. ubi uersum legeris & intellexeris, colloca in uestibulo domus cornua duo tauri, in limine primo uela duo, in secundo uiros duos qui respondeant se obuertere antennis. tum repete semel & iterum imagines ex ordine, propositū facile continebis. in alijs eodē modo facito. Pro arbitrio loca & simulachra legito. Ars est breuis, eius exercitatio perlonga. Memoria naturalis est præstator, artificialis nonnihil adiuuat naturam, maxime in subita dictione. Quid illi tandem deerit, cui suppetūt natura munera? cui philosophia? cui studiū? cui præcepta? cui imitatio & exercitatio? Nihil sanè uideatur, nisi ut pro deat in pugnam forensem. Educenda, inquit, dictio, hoc est dicendi uis & facultas ex hac domestica et umbratili exercitacione quasi ex tyrocinio quodā agmen in mediū oratorū, in puluerē ac laborem fori, in clamorem causidicorū, in castra & subsellia iudicum, in aciem & pugnam forensem.

Translatio est a milite, qui posteaquam domi & in umbra artē didicit armorū, educitur in agmē, id est instructam multitudinē exercitus euntis, in puluerē campi, in clamorē militarē quo ueteres utebantur. Virgilius. Exoritur clamorq; uirum, clangorq; tubarum. in castra stationesq; in aciem & prelium. Subeundus usus, & experientia tentanda omnium rerum, periclitandæ probandæq; sunt ingenij uires, & illa cōmentatio, hoc est, excogitatio meditatioq; animo inclusa, in ueritatis lucem, quod est, in ueritate caussarum actionē proferenda atq; producenda est.

LEGENDI etiam poëta, cognoscenda historia, &c.) Artes omnes tenendas illi qui uelit esse perfectus orator, supra demonstratum est. nunc quo loco de oratoris exercitacione mentio fit, quoniam in illis exercetur orator, enumerationem earum constituit. Cur, inquit, non id antè fecit, quàm in aciem forensem educeret oratorē? Dicendum uidetur, hoc antè pluribus disputatū fuisse, nunc autē numerari ad explendam exercitacionē: exercitacionē post actiones forenses successiuis horis ad multā etatē repeti. Quū tempus uacuum dabatur a ciuilibus causis, Romani etiā natu maiores, ut aptiores ad suū negociū reuerterentur, interdū declamare, interdū scriptores lectitare soliti. Cicero pro Archia poëta. An tu existimas aut suppetere nobis posse quod cottidie dicamus in tanta uarietate rerum, nisi animos nostros doctrina excōlamus? aut ferre animos tantam posse cōtentionē, nisi eos doctrina eadē relaxemus? Idem Philippica secunda, Antonij consule in uilla declamasse dicit. Discat hæc igitur primis annis futurus orator, & quum per ocium licebit, a foro & curia eodē reuoluatur. Legendi etiā poëta. Est enim finitimus oratori poëta, numeris astrictior paulo, uerborum aut licentia liberior, multis uerò ornandi generibus socius, ac penè par: in hoc quidē certè propè idem, nullis ut terminis circumscribat aut definiatius suū, quo minus ei liceat eadem illa facultate & copia uagari quæ uelit. Quid ab oratore poëta differat, ostendit in Oratore. Ego autē etiamsi quorundam grandis & ornata uox est poëtarū, tamen in ea cum licentiā statuo maiorem esse, quàm in nobis, faciendorū iungendorumq; uerborū, tum etiam nonnullorum uoluptati uocibus magis quam rebus inseruiunt. Nec uerò si quid est unū inter eos simile (id autē est iudiciū electioq; uerborū) propterea ceterarū rerū dissimilitudo intelligi nō potest. Cognoscenda historia, quia (uerbis utar Quintiliani) abun-dare debet orator exemplorū copia tum ueterū tū etiā nouorū, adeo ut nō ea modò quæ cōscripta sunt historijs, aut sermonibus uelut per manus tradita, quæq; cottidie aguntur, debeat nosse: uerum ne ea quidē quæ sunt a clarioribus poëtis ficta, negligere. Nā illa quidē priora, aut testimoniorū, aut etiā iudicatorū obtinent locū. Sed hæc quoq; aut uetustatis

fide tuta sunt, aut ab hominibus magis præceptorū loco ficta creduntur. Sciat ergo quamplurima: unde etiam semibus auctoritas maior est, quod plura nosse et uidisse creduntur. Omnium bonarum artium (si giendæ sunt male artes, aut negligendæ) scriptores ac doctores et legendi, ut cognoscantur: et peruolandi, ut penitus intelligantur: et exercitationis causa laudandi, quod præclare multa posteris tradiderint: interpretandi, qua parte sint ardui et obsecuri: corrigendi, si quid prauis simile uidebitur admisisse: uituperandi, non quia sint uita uituperatione digni, sed quia discendum est etiam non mala uituperare probabiliter: refellendi atque refutandi in rebus aut falsis, aut ambiguis, ut contradicere assuescamus. Laus et uituperatio pertinent ad genus encomiasticum exercendum: lectio et peruolutatio ad scientiarum: interpretatio ad narrationes et expositiones: correctio et refutatio ad contradictionem et altercationem. Disputandum de omni re in contrarias partes, more Academicorum atque Peripateticorum. Sic enim acuitur animus ad pugnam, et expeditur quid in quaque re probabile et uerisimile est, elicit. Hunc morem à ueteribus acceptum, sophismatis et contentiosa loquacitate corrumpere dialectici nostri: caudicidici contempserunt. Perdiscendum, id est, omne discendum ius civile: cuius rei multas postea causas explicabit. Cognoscendæ leges. Ius civile differt à legibus. Leges promulgatæ, latæ, scriptæque sunt. Ius civile dicitur hic à Cicerone iurisconsultorum interpretatio, et mens exposita legum. Aut ius civile constat legibus, plebiscitis, senatusconsultis, principum placitis, magistratuum edictis, responsis prudentium. Percipiendâ, hoc est, undique colligendâ omnis antiquitas, ut sciamus mores et instituta ueterum, ut originem rerum explicare, ut res antiquorum cum temporibus nostris conferre possimus. Illud est præclarum et ad scriptorum interpretationem, et ad sermonem familiarem, et ad consilia, et ad orationis auctoritatem, instituta uenerandæ antiquitatis, moresque maiorum referre. Cur ab historia segregat antiquitates: an quia Græci Latinique præter historias scripsere libros de antiquitatibus? Videbant historiam proprie dici rerum gestarum memoriam, quarum certus esset author: antiquitates esse in quodam genere uiuendi, sapientis auctore incerto. Fatendum tamen est, antiquitatum maximam partem historia contineri. Cognoscendâ senatoria consuetudo, quia magna deliberationum pars ad senatum pertinet. In quo non melius uersabitur senatoriæ consuetudinis ignarus, quam in iudicio ceremoniarum et formularum imperitus. Ea res libris non continetur, usu et experientia perdiscitur. Disciplina Reipublicæ cognoscendâ est, de qua multis in causis ab oratore dicendum est. Scientiam politicam non modò uult accipi de qua Plato, Aristoteles, et ipse libros reliquerunt,

sed etiam obseruationem et prudentiâ administrandæ domi forisque Reipublicæ Romanæ, de qua potissimè loquitur. Ad Reipublicam pertinet iura sociorum, id est eorum qui sine bello inierunt societatem cum populo Romano, et eorum qui bello uicti et federati seruiunt. Hi maxime sumendi sunt in hanc partem: uictis impostæ sunt nouæ leges, et nonnullis suæ quædam relicta, de quibus oratori interim disputandum fuit: ut Ciceroni de iure Siculorum, de lege repetundarum, quæ socialis est, de Rupilianis legibus et Hieronicis. Fœdera, et pactiones cognoscendæ. Hæc inter se differunt. Fœdera conditionibus oblati, dijs uocatis, iureiurando dato, mactato porco palam sanciebantur inter reges et populos. Pactiones minus habent ceremoniarum, ut pactiones induciarum: ut de reddendis captiuis, ut de soluendis ad diem certam uectigalibus, ut de reducendo exercitu, et similia populi Romani cum aliâ gente populo uel pacta. Nam pactiones etiâ priuatae sunt, de quibus non hic agitur. Fœdera igitur sunt pactiones, at non omnes pactiones sunt fœdera. Causa imperij cognoscendâ est, quæ nam causam ratio nascendi partes et ius Reipublicæ? Est enim causâ publica, sicut et priuata: et partes factionesque populi sub Sylla et Cesare, causæ dictæ sunt. Hoc modo causâ tanquam genus superiora complectetur, et rem omnem definiet. An causâ dicitur, quicumque imperium condidit, conditum auxit, legibus et institutis excoluit? Etenim causam dicimus eam quæ aliquid efficit. Existimo prius illud accipi oportere, quod latius patens reliqua de Reipublica omnia capit atque concludit. Libandus est lepos. Modice gustandus est ex omni genere facetiarum quidam lepos. quamobrem et ut tanquam sale perspergatur oratio. Remittit ad eos libros qui facetias habent, ut apophthegmatum, comædiarum, satyrarum, orationum floridarum, mimorum, facetiarum. Duo sunt genera ridiculorum, siue facetiarum: unum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum et breue. de utroque in secundo libro permulta. Nec ab re uerbo usus est hoc, Libandus est lepos. Nam ridiculorum parcus esse debet orator, et ingenia quædam ac liberalia ex multis, sicut apes ex floribus ceram, colligere. Effurdi, et prodigorum more dissipauit omnia quæ sentiebam de orandi facultate, quæ fortasse, si quemcumque patremfamilias in negocijs uersatum, literis haud eruditum, arripuisset ex aliquo circulo, id est, ex corona turbaque in ocio confabulantium, eadem uobis percontantibus respondiisset. Sicut ab humanitate cœpit, sic ad extremum seruauit humanitatem. Hæc quum Crassus dixisset, silentium est consecutum. Quid ita? quia satis ijs qui aderant, ad id quod erat propositum, dictum uidebatur. Attigit enim omnes eloquentiæ partes. Sed tamen seruiebant celerius esse multo, quam ipsi uellent, ab eo peroratum. Rerum tractatio

tractatio alia breuis est, alia diffusa, utraq; utilibus. Fufius omnia explicabit posterioribus libris. TVM Scauola, quid est Cotta, inquit? quid tacetis? etc.) Pudor omnes quidem, sed pueros et adolescentes maxime decet. Is in Sulpitio et Cotta bona indolis iuuenibus est seruandus, qui quum ea quæ dicta sunt, uix extorserint, tacere pudore coguntur. ad maiorem itaque ueniendum fuit auctoritatem. Nulla cuiusquam alterius quam Scauola maior. Lectus igitur ille qui iuuenes exhortetur, qui cetera perquirat, qui Crassum auctoritate fleat: datus illi Cotta, qui paulo rudioris fustorem quærebat expositionem, Sermo illorum ad distinguenda genera præceptorum, et ad faciendos aditus quæsitus est. Tum Scauola, quid est Cotta, inquit? quid tacetis? Illud quid est? significat eos quasi attonitos et stupidos fuisse. Nihil ne uobis in mentem uenit (mens princeps est cogitandi, atque ratiocinandi) quod præterea à Crasso requiritis? Immo id (inquit) ipsum attendo, id est, mente concipio, animaduerto, et intelligo. Quid sit illud, explicat. Tantus cursus uerborum fuit, et sic euolauit oratio, ut eius uim et incitationem aspexerim, uestigia ingressumque non uiderim. Translatio est ab animantium cursu, ut equorum, qui quum liberum spaciū corripiunt, sic euolant, ut eorum uim, id est impetum, et incitationem, id est rapidum motum, aspicias, uestigia humi impressa, et ingressum uiamque qua decursum est, non uideas. Et tanquam in aliqua locupletem ac refertam domum diuitis patrisfamilias uenerim, quales plerique Romani cœuētis ex toto orbe terrarum ornamentis, uasis Corinthijs et Deliacis gemmis, margaritis, signis, tabulis pictis, textilibus picturis, auro, argento, ebore, ueste stragula, sue ruit: non explicata, id est non euoluta ueste lanea, limea, serica, bombycina, qua uel humanum corpus tegitur, uel aliud sternitur: non proposito argento, id est non depromptis et in abaco positis uasis argenteis, neque tabulis pictis, neque signis et simulachris, id est solidis rerum figuris propalam et in conspectu collocatis, sed his omnibus numero multis, precio magnificis rebus constructis et compositis ac reconditis ad custodiendum: sic modò in oratione Crassi diuitias ac ornamenta eius ingenij per quædam inuolucra atque integumenta perspexi. Metaphoram seruat. Diuitias et ornamenta ingenij, diuitijs et ornamentis domus reddit. Inuolucra, quibus uestis inuoluitur: integumenta, quibus uasa, signa, tabula teguntur, orationi inuolutæ refert. Ea ornamenta ingenij quum contemplari et considerare more cupidorum earum rerum cuperem, uix aspiciendi potestas fuit. Contemplamur diutius, aspiciamus breui. Cicero de Verre Ludis Circensibus mane apud L. Sifeniam uirum primarium quum essent triclinia strata, argentumque expositum in ædibus, quum pro dignitate L. Sifenæ domus esset plena hominum honestorum, accesserit ad argentum,

contemplari unumquodque ociose et considerare cœperit. Quin tu igitur facis idem, inquit, Scauola, quod faceres si in aliquam domum plenam ornamentorum illam, id est, qualem dixisti, uenisses? si ea ornamenta seposita essent ac recondita, tuque ualde spectandi cupidus esses, non dubitares rogare dominum, id est possessorem, ut proferri proponique iuberet, præsertim si esset familiaris. Translationibus utitur crebris, ut par est quum delectare uolumus, et leuententiam uerborum iucunditate compensare. atque ex eo quod proposuit Cotta ad exhortandum, Scauola non incommode ducit argumentum. Similiter nunc petas à Crasso familiari tuo, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam, id est, ex ordine collocatam uno in loco, quasi per transfennam præteruntes strictim aut sarcinatim aut angustis fenestris aspeximus, in lucem proferat, et quasi ad speciem et conuiuium suo quicque loco colloget. Adhuc fuit in sermone translato, et in magnificentia diuitis patrisfamilias. Transenna, inquit Nonius Marcellus, non (ut quidam putant) transitus, sed est fenestra. hoc quoque sumit exemplum. Cotta respondet: Me et Sulpitium impedit pudor, ne quod cupio, quodque tu uis, à Crasso petam. Causæ pudoris huius tres. Summa grauitas Crassi, ac suspicienda auctoritas: Eius aliena uoluntas ab hoc genere disputationis: Humilitas rei quæ ab ipso exquiritur. Hoc nobis da Scauola, qui apud Crassum plurimum potes, et perforce ut Crassus hæc quæ coarctauit, id est more ornamentorum per anguste referret ac constipauit in oratione sua, dilatet, nobis exponat et explicet. Scauola quo facilius impetrare possit, non alienum solui, sed etiam suum nomen interponit. Videt homo sapiens, ad cetera maiore opus esse auctoritate. Hoc dico, Ciceronem ubique seruasse rerum et personarum decorum, et in his quasi interpellationibus aliquid utile esse uoluisse, ut hic rerum quæ sequuntur et demonstrationem, et commendationem. Ego me Hercule, inquit Mutius Scauola, antea uestra magis hoc causa uolebam, quam mea. Quid causæ? Non enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere eius in causis oratione delector. Qui fit? Cicero ostendit in Oratore. Omnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo nos delectat, radices stirpesque non item: sed esse illa sine his non potest. Præcepta rhetoriæ sunt quasi radices stirpesque orationis. Nunc uero Crasse mea quoque etiam causa, meoque nomine rogo. Precibus et rei dignitate excitat uoluntatem, ocio facultatem. Tantum habemus ocij à civili negotio per tot dies ludorum Romanorum, quantum iamdiu, id est multis mensibus, non contigit. Rogo ne graueris exædificare, hoc est, ad culmen et fastigium perducere id opus quod instituisi, id est coepisti. Formam et figuram ædificij primis quasi lineamentis expressa, opinione maiore, melio-

melioresq; uideo. Non opinabar tam magnam, tam splendidum aedificium fore, antequam totius rei formam in speciem propositam uissem. Alludit ad illud specimen, quod operis futuri proponunt architecti, ut de fundamentis intelligas, non placet. Enim uero, inquit Crassus, mirari satis non queo non modo hos adolentes, sed etiam te hanc Scæuola desiderare. Duae sunt admirandi causae. Hæc non teno uti magistrum rhetores qui docent, neque sunt eius generis, et talia, ut si optime scirem, digna essent ista tua sapientia, ac tuis auribus, quæ iam puerilia audire uix ferunt. Ea dicuntur à Crasso, ut antè grauioribus detur locus, quam ad illa rhetoricæ elementa ueniantur: eoque uocat Scæuola, quem grauiora delectant. An tu (inquit ille Mutius) si de istis communibus et peruagatis præceptis, id est, ijs in quibus tanquam omnium communibus peruagantur omnes, uix huic ætati meæ senili audiendum putas, etiam ne illa negligere possimus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti? de naturis hominum, quæ temperamenta uocant medici, barbari complexiones: de moribus, qui sequuntur illam temperationem, quique scientia morali formantur: de rationibus ijs et affectibus, quibus hominum mentes et incitantur ad indignationem, et reprimuntur ad lenitatem: de historia rerû gestarû: de antiquitate morû et institutorû: de administratione et disciplina Reip. denique de nostro ipso iure ciuili? hoc ultimum relinquit iurisperitus, non modo pro sua modestia, sed pro continuatione sententiæ, etenim proxima de illo disputatio futura est. Hanc enim ego omnem scientiam et copiam rerum abs te propositam, in tua prudentia et cognitione sciebam inesse: in oratoris uero instrumento, quo (non aliter quam rebus amplâ domus) ornatur oratio, tam lautam, tam splendidam suppellectilem nunquam uideram. Supellex finitur, omne patrisfamilias instrumentum. Instrumentum autem illud omne dicitur, quo instruitur et paratur tum domus tum prædium rusticum. POTES igitur, inquit Crassus, ut alia omittam, quæ sunt immensa, etc.) 40 Alia ornamenta præcellentis eloquentiæ omittit, quia sunt, ut inquit, immensa, nec adhuc tot historijs, tot libris de Rep. tot uoluminibus de philosophia comprehensa. Satis fuit initio monuisse, sine philosophia, sine cognitione magnarû rerû, oratorem summum esse non posse. Ius ciuile non solum oratori, ut philosophia, ad magnificentiam expetendum est, sed ad necessitatem perdiscendû. In eo moratur diutius, quod plerique Romæ impudenter agerent causas, qui ius ciuile non attigissent. Potes igitur (inquit Crassus) 50 oratores putare eos Hypseum et Octauium, quos multas horas expectauit, et certantes inter se quasi quodam theatro spectauit, quum in campum Martium ad comitia properaret, et ridens eorum stultitiâ, et stomachans, id est egre ferens reû noceri ab

ipsius patrono, et ius ciuile per ignorantiam confundi. Scæuola exponit inde controuersiam: quam ut intelligere plane possis, quærito primum quid sit iudicium tutelæ, deinde quid peccent oratores in eo, Hypseus et Octauius. Iudicium tutelæ dicitur, quo tutor malè administratæ tutelæ à pupillo pupillâ uereus est. hoc iudicium turpe esse nemo dubitabit, qui tutorem quasi alterum patrem in pupilli res irruere impium duxerit. Cicero pro Roscio Comædo. Si qua enim sunt priuata iudicia summæ existimationis, et penè dicam capitibus, tria hæc sunt, fiducia, tutelæ, societatis. æquè perfidiosum et nefarium est fidem frangere, quæ continet uitam: et pupillum fraudare, qui in tutelam peruenit: et socium fallere, qui se in negotio cõiunxit. Vlp. Pãd. lib. XXVI. de Suspectis tutoribus. Sciendum est itaque suspecti crimen ex lege XII. tab. descendere. Idè ibidè. Si quis de plebeijs ob facta atrociora in tutelâ admissa fuerit apud prætorè accusatus, remittitur ad præfectum urbis grauius puniendus. uide totam legem. Damnatus iudicio tutelæ, pupillo summâ persolvere cogebatur, et lege duodecim tabularum aliud quid ultra pèdere multæ nomine. Quod si pupillus aut orator eius à tutore plus petisset, quæ deberi lege probare posset, causâ cadebat, id est, causam suam amittebat. Quidam pupillum suum tutorem uocauit in ius. uentum est ad M. Crassum prætorè pro tribunali sedentem, postulatum ut iudices daret in iudicium tutelæ. Hypseus petitor præter eam summam quam sibi deberi pupillus litigator affirmabat, petebat etiam nomine multæ plus quam quantum lex in duodecim tabulis permiserat. quod quum impetrasset, causâ caderet. Nam si Cn. Octauius aduersarius fuerit tutor ea pecunia fraudasse pupillum, quam dicat Hypseus, pupillo satisfacito, multam soluto. deinde probasset ab Hypseo plus peti quam quantum lex permitteret, per aduersarij stultitiâ, tutorem litigatorem suum et turpi tutelæ iudicio et omni molestia liberasset. Quid egit Octauius? Petijt ne plus à se peteretur, quam quod esset in actione, id est, in lege quæ damnato tutelæ multam irrogat. hoc modo fecit ne aduersarij causâ caderet. Hypseus, qui pro pupillo in tutorem agebat, maxima uoce ut rabula: plurimis uerbis, ut stultè loquax, à Marco Crasso prætorè urbano qui iudices dare deberet, contendebat, id est contentente petebat, ut ei quem defendebat pupillo, causâ cadere liceret, id est, impetrare aliquid quo dato causam amitteret. Ne sequere fabulam quorundam, qui cæci duces, multos alios præcipitauerunt in foueam, quum dicerent nescio quid de hoc uerbo Causâ cadere, nec intelligerent uim controuersiæ. Cn. Octauius homo consularis, ideoque foediùs lapsus, non minus longa oratione reusabat ne aduersarij causâ caderet, id est ne plus peteret

peteret nomine multæ, quam quantum lex in duodecim tabulis permitteret, quo impetrato causâ nõ caderet: ac ne is tutor pro quo ipse dicebat, liberaretur turpi tutelæ iudicio, et molestia litis, per aduersarij stultitiâ. Ego uero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mutium. alium à Scæuola dicit) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidè dignos putarem. Atqui nõ defuit illis patronus (inquit Crassus) eloquentia quædam mediocris, neque dicendi ratio præceptis constans, neque copia rerum atque uerborum, sed iuris ciuilibus prudentia: quod alter Hypseus agendo lege, id est, actionem iure intendendo, plus petebat in pecuniariam poenam quam quantum lex de non plus petendo permiserat: quod postulatum quum impetrasset, eo quod tui erat iure causâ caderet. alter Octauius iniquum putabat plus secum agi, id est, in actione peti, quam quod esset in actione et in lege, qua tum agebat: neque intelligebat, si ita esset actum, plus petendo litem aduersarij perditurum. Actio ius est persequendi iudicio quod sibi debetur. Iustini 20 anus de actionibus. Si quis agens intentione sua plus complexus fuerat, quam ad eum pertinebat, causâ cadebat: nec facile restituebatur à prætorè, nisi minor erat quinq; et uiginti annis. Idè. Plus aut quatuor modis petitur, re, tempore, loco, causâ. Re, ueluti si quis pro decem aureis debitis uiginti peterit. Tempore, si quis ante diem uel conditionem petierit. Loco, ut si quis ita stipulatus, Ephesi dare spondes? Romæ intendat sibi dari oportere. Causâ, ut si quis stipulatus hoc modo, Aut aureos decem, aut illum agrum spondes postea agrum solum petat. Idè. Omnes actiones uel in simpli conceptæ sunt, uel in duplum, uel in triplum, uel in quadruplum. Actio tutelæ in quatuor concepta fuerit, anxie quaesitum nolui, quoniam nihil erat necesse. QUID his paucis diebus: nonne nobis in tribunali Q. Pompeij, etc.) Hæc controuersia pertinet ad exceptionem. Cuius pecuniæ dies fuit. Sicut autem exceptiones, quæ actionum genera reuocant in angustiis. Comparatæ sunt defendendorum eorum gratia, quibuscû agit. Sæpe enim accidit, ut licet ipsa per 40 secutio qua actor experitur, iusta sit, tamen iniqua sit aduersus eum cum quo agit. Exceptiones aliæ perpetuæ, quæ semper agentibus obstant. aliæ temporales, quæ ad tempus nocent: qualis est hæc de qua agit, ubi tempore plus petitur, et ante conditionis diem: de quo genere Iustinianus. Eum qui ante conditionis diem uel obligationis litem inferre ausus sit, Zenonianæ constitutioni subiaccere censemus, quam sacratissimus legislator de ijs qui tempore plus petierint, protulit: ut et inducias quas ipse actor sponte 50 indulserit, uel quas natura actionis continet, si contempserit, in duplum habeant qui talem iniuriâ passi sunt: et post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis ante acceperint: ut actores tali poena deterriti, tempora litium doceatur ob-

seruare. Caius Pand. lib. XLIIII. de Exceptionibus. Exceptiones temporales atque dilatoriae sunt, quæ non semper locum habent, sed euitari possunt, qualis est pacti conuenienti temporalis, id est, ne forte intra quinquennium ageretur. In eo libro multa de exceptionibus. Quidam pecuniâ soluere debuit, exempli gratia, Calendis Augusti, uocatus est in ius idibus Iulij, quum uentum esset ad prætorè Q. Pompeium, petitor certam pecuniam petijt, et iudicem, fac eum ita postulasse, da iudicem in festertium decem milia quæ iam mihi debentur, inficiator, qui iniquum putaret ante diem debitum à se peti, contra postulauit ut uetus atque usitata exceptio daretur, cuius pecuniæ dies fuisset. id est, postulauit ne ante diem cogeret. Peccauit in eo. nam si iudicem dari passus esset, et postea probasset illi ante petitam esse pecuniâ, quam esset cepta deberi, petitor causâ cecidisset ex lege. In tribunali Q. Pompeij Prætoris urbani, id est eius quod de possessione, nõ de capite ius diceret, (is enim prætor est urbanus sorte lectus, quæ supra decem dies ab urbe abesse nõ licebat) homo ex numero disertorum (suppressit nomè, quæ, ut opinor, tui uidebat) postulabat, ut illi unde peteretur, id est debitori, uetus atque usitata exceptio et in iure frequens daretur, hæc, Cuius pecuniæ dies fuisset. sensus est, actio detur eius pecuniæ cuius pecuniæ dies uenit, sed breuiter usus est uerbo legis. Postulat hoc petitoris causa et utilitate comparatum esse nõ intelligebat: quæ si ille inficiator (sic dicitur de possessione, quemadmodum defensor de crimine) probasset iudici quæ dedisset prætor, ante petita esse pecuniâ, quam esset cepta, id est quam cepisset deberi, causâ cecidisset petitor: postulando fecit ne petitor rursus quum die constituto peteret, exceptione legis excluderetur, quod ea res perinde erat, atque si in iudicium antea non uenisset. His duobus exemplis efficit esse turpe oratori nescire ius ciuile. Quid hoc, id est, hæc re fieri turpius ab oratore, aut sermone dici potest, quam eum qui hanc personam et hoc officium susceperit, ut amicorum controuersias causasque tueatur, laborantibus succurrat, agris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuissimisq; rebus, ut cautionibus iuris et formulis, ita labi, ut alijs miserandus, alijs irridendus esse uideatur? A medicina trãslatio ducta est. Alij quidem laborant, et morbo finitimi sunt, quibus est succurrendum, ne forte succumbant. alij iam sunt ægri, quibus medendum est uti subleuentur. alij non modo ægri, sed afflicti prostigatiq; sunt. hos excitare et ad salutem erigere debet medicus. orator autè ignarus miserandus est ijs, qui sine fraude sitiunt æquitatem: irridendus illis, qui uitia ridere quam corrigere malunt. EQVI- dem propinquum nostrum P. Crassum, etc.) Quæ suaderet oratori ius ciuile esse perdiscendum, duxit argumentum ab inhonesto contrario: inhonestum esse, ius illud ignorare: contra honestum, in eo neque la-

bi neq; errare ad eiusdem rei probationem assumit illius P. Crassi diuinitis autoritate, et M. Catonis exemplū, et ne presentium ratione non habuisse uideatur, Antonij presertim, illū impudentium numero comprehendi includiq; non uult. Duo Crassi suere perquam diuites, P. et M. Publius, de quo hic agitur, quū Aristonicus regis Eumenis filius Asiam occupasset, aduersus eum consul, quum idem Pontifex Maximus esset, quod nunquam antea factum erat, extra Italiam profectus, prelio uictus et interemptus est. Is Crassus a Sempronio Asellione et plerisque alijs historicis traditur quinq; habuisse rerum bonarum maxima et precipua: quod esset ditissimus, quod nobilissimus, quod eloquentissimus, quod iuriconsultissimus, quod Pontif. Max. author Gellius. Alterius res Plutarchus memoriae tradidit. Equidem propinquum nostrum, id est consanguineum L. Crassi, P. Crassū illū diuitē (nam alij hoc nomine fuerunt) ferendum, id est laude extollendum, aut predicandū et laudandum puto, et quod multis alijs in rebus elegans et ornatus esset, et precipue in hoc, quod quum Scæuole frater esset ex stirpe materna, aut ex adoptione (nam Mutij filius dicitur in Bruto) solitus est ei persepe dicere, neq; illum Scæuolam in iure civili, cuius studiosus erat, satis illi arti facere posse, nisi di cendi copia, id est rhetorica assumpsisset: quod quidem hic qui mecum consul fuit anno ab urbe condita sexcentesimo quinquagesimo nono. Qu. Scæuola, filius eius Scæuolæ qui Crassi frater erat, est consecutus. Idem Crassus dicere solitus est, se non ante causas amicorum tractare consilio, atq; agere dictione cœpisse, quam ius civile didicisset. Quid uero? ille Marcus Cato maior, nonne et eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora rudia et impolita, atq; illa etas bellis quam literis exercitator, in hac ciuitate ferre maximam potuit? et iuris civilis omnium peritissimus? Plinius septimo. Cato primus Porcie gentis, tres summas artes in homine, prestisse existimatus est, optimus orator, optimus imperator, optimus senator. Cicero in Bruto. Catonē uero quis nostrorum oratorū, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis nouit omnino? at quē uirum dii boni? mitto ciuem aut oratorē, aut imperatorē? oratorem omnino hoc loco querimus. Quis illo grauior in laudando? acerbior in uituperando? in docendo edisserendoq; subtilior? Referte sunt orationes amplius centū quinquaginta, quas quidē adhuc inuenerim et legerim, et uerbis et rebus illustribus. licet ex his elegant ea, quæ notatione et laude digna sint. omnes oratorie uirtutes in eis reperiuntur. Senator optimus, orator bonus, non fuit sine iure civili. De iure libros aliquot reliquit: testis est Pomponius iuriconsultus. Veritus aut ne sermo grauis esset Antonio, subdidit. Verecūdius hac de re iam dudum loquor, quod adest uir Antonius in dicendo summus, quem ego

uum ex omnibus oratorem maxime admiror: sed tamen idem ille hoc semper ius civile contempnit. Summum dixit, ne hoc sermone de iure civili Antonio quicquam detrabere uideretur. admirationem addidit, ne propter iuris ignorantiam crederetur illum parifacere. maluit que dicere ab eo ius civile esse contemptū, quam uel ignoratum, uel ipsius difficultate pretermisum, ut esset credo res omnis in illius hominis uoluntate posita. Iam parat ad aliam uiam. Quoniam sententia atque opinionis meæ uoluitis esse participes, hoc est, quæsijsis quid ego de hac re sentirem et existimarem, nihil occultabo (eorum more qui alicuius offensione prodere non audent id quod sentiunt) et quoad potero, uobis exponam o adolefcentes quid de quaue re sentiam. Antonij uis ingenij quædam adeo magna, ut incredibilis: adeo rara, ut prope singularis: adeo excellēs et ardua, ut diuina sit, uidetur, etiamsi hac scientia iuris nudata sit, posse facile ceteris armis et præstidij prudentiæ causas tueri atque defendere. Summum ingenium, per se, quod mediocre per artem, consequitur. Summa prudentia atq; uis cognoscendæ ueritatis facile uidet æquitatem, quæ in iure plurimum potest. Quamobrem hic nobis sit exceptus. Ceteros ingenij minoris non dubitabo primum inertie condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. Inertie est, artē nescire eam que professioni tuæ necessaria est: impudentiæ, id palam de te polliceri, quod præstare non queas. N A M uolitare in foro, herere in iure, ac prætorum tribunalibus, et c.) Enumerat aliquot genera rerū, quæ ab oratore tractari commode non possunt, sine scientia iuris. unde conficit, eum non modo inertem, sed etiam impudentem uideri, qui quū hæc nesciat, tamen uolitet in foro quasi multis causis occupatus, non honoris questusq; cupidus, hereat, id est asiduus sit in iure, ac prætorū tribunalibus. obeat et sustineat iudicia priuata magnarū rerum, ut testamentorum, tutelarum, in quibus sepe non de facto, ut in statu coniecturali (cuius quæstio magis ad oratorē pertinet) sed de æquitate ac iure, hoc est, de iuriconsulti scientia dispute tur: iactet se in causis Centumuiralibus, cuiusmodi sunt actiones istæ quæ numerantur è iure civili, ac quarum disceptationem parum inuabunt rhetorica præcepta, instituta legū morūq; plurimū. Alia iudicia erant publica, alia priuata. Ad publica prætores quisq; pro lege sua iudices ordinarios fortiebantur. ea fori nomine intelliguntur. Priuata alia sunt apud Recuperatores et iudices datos, alia apud cētuiuiros, alia apud magistratus. Ex his alia sunt magnarū rerū, alia mediocriū, alia paruarū. Parua multa dirimebant iurisperiti, quos dabat Prætor urbanus. multa maiora Cētuiui, q etia parua tractabāt. Plinius in Epistolis. Distingor cētuiuiralibus causis, quæ me exercent magis quam delectant. Sunt enim pleræ

que

que parue, et ex illis raro incidit uel personarum claritate uel negocij magnitudine insignis. Quū tribus essent quinq; et triginta, ex singulis terni iuri legebantur ad causas centumuirales iudicandas. Erāt itaq; numero centū quinq; qui quo facilius nominarentur, Centumuiui sunt dicti. Eorū duæ fuerunt hæstæ, et aliquando consilia quatuor, aucto priore numero. Usucapio ius est possidendi quæstū continuatione tēporis lege definiti. Capere enim rē, acquirere: usu possessione: usucapio, possessione acquisitio. Tempore maiorū res mobilis anno uno, immobilis biennio capiebatur. Cicero in Topicis. Quod in re pari ualeat, ualeat in hac, quæ par est: ut quoniam usus autoritas fundi biennū est, sit etiā ædiū. At in lege ædes non appellantur, et sunt ceterarū rerum omnium quarum annuus est usus, ualeat æquitas, quæ paribus in causis paria iura desiderat. Idem pro Cecinna. Lex usum et autoritatē fundi iubet esse biennū: at utimur eodē iure in ædibus, quæ in lege nō appellatur. De hac lege Iustin. Nobis melior sententia sedit, ne domini maturius suis rebus defraudetur, neq; certo loco beneficium hoc concludatur: et ideo constitutionem secundum hoc promulgauimus, quæ cautū est, ut res quidem mobiles per triennū, im mobiles uero per lōgi tēporis possessionē, id est inter præsentēs decēnio, inter absentēs uiginti annis usucapiantur. Sūt quæ usucapi nō possunt, ut homo liber, res sacra, res furtiua, res ui possessa antequam in domini potestatem redierit. Usucapionem, uel usus capionem diceret Gellius: sed usum multorum libenter sequimur. uide cap. 10. libri septimi Noctiū At. Tutela (ut Seruius definit) uis est ac potestas in capite libero, ad tuendū eū qui per etatē suā se ipse defendere nequit, iure civili data ac permissa. quæ definitio non comprehendit tutelam neq; mulierum adularum, neque furiosorum. Itaque si tutelam omnem includere uoles, à definitione tolles hæc uerba, Per etatem suam. Ex tutelis infinitæ propenscuntur actiones, de quibus permulta legere possis uicesimo sexto et septimo libro Pandectarū. Gentiles finimur à Cicerone in Topicis hoc modo. Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt, qui ab ingenio oriundi sunt, quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit, qui capite non sunt diminuti. Definitionem hanc refert ad Scæuolam pontificem. Gens est familia. Gentiles, ij qui sunt eiusdem familie, ut Tullius Cicero Tullium regem gentilem suum esse dicit. Gentilitas, gentiliū series est. Gentilitatem neq; serui, neq; liberti, neq; libertini habere possunt, quam etiā amittunt capite diminuti. De gentilitate agitur interrim in tutelis, sepe in hereditatibus, et in iure pari familie succedentis. Agnati dicuntur, qui uirilis sexus propinquitate iuncti sunt. Cognati utraq; stirpem et paternam et maternam continent. Agnatio uenit in cōtrouersiam eodem fere modo quo

et gentilitas. de hereditate, de furiosis, de prodigijs, Iustinianus. Furiosi quoque et prodigi licet maiores uiginti quinq; annis sint, in curatione sunt agnatorum ex lege duodecim tabularū. Quid differunt gentilitas et agnatio? Gentilitas ingenuorum est, et sepius nobilium: agnatio etiam obscurorum. Gentilitas non excludit mulieres: nam etsi proles patrem sequitur, et in muliere terminatur familie nomē, gentiliū tamē est ipsa ex definitione. inde Virgimia, Cornelia, Iulia, Tullia, à patribus dictæ. Definitio agnatorum foemina quoq; non secludit, sed longius interim agnatio in muliere procedit quam gentilitas. lege Instit. de Legitima agnatorum successione, et de gradibus cognationum. Sunt qui hæc nihil omnino differre putant, quorum sententia diuisio Ciceronis aperte refragatur. Manet autem interdum cognatio non manente agnatione. Iustinianus. Agnationis quæ ius omnibus modis capitis diminutione plerumq; perimitur. nam agnatio iuris civilis nomen est. Cognationis uero ius non omnibus modis commutatur, quia civilis ratio civilia quidem iura corrumpere potest, naturalia uero non utiq;. Alluuiō, fluminis est fundum alluentis: de qua Iustinianus. Quod per alluuiōnē agro tuo flumen adijcit, in re gentium tibi acquiritur. Est autem alluuiō, in crementum latens. Per alluuiōnem autem id uidetur adijci, quod ita paulatim adijcitur, ut intelligi non possit quantum quoque momento temporis adijciatur. Quod si uis fluminis de tuo prædio aliquam partem detraxerit, et uicini prædio appulerit, palam est eam tuam permanere. Planè si longiori tempore fundo uicini tui hæserit, arboresq; quas secum traxerit, in eum fundum radices egerint, ex eo tēpore uidetur uicini fundo acquisita esse. Quid ab alluuiōne differat circumluuiō, in libris iurisperitorum non reperi. Arbitror ad insulā in flumine natam pertinere, de qua idem legislator. Insula in flumine nata, quod frequenter accidit, si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum qui ab utraq; parte fluminis prope ripam prædia possident: scilicet pro modo latitudinis cuiusq; fundi, quæ latitudo prope ripam sit. quod si alteri parti proximior est, eorū est tantū, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quod si in aliqua parte diuisum sit flumen, deinde infra unitū, agrum alicuius in formam insulæ redegerit, eiusdem permanet is ager, cuius et fuerat. Hæc ille. Nexi sunt liberi, qui operas suas in seruitute pro pecunia quam debebant, domino præstabant. Quum quis ære alieno usus, et fœnore obrutus acmersus, soluendo non esset, uocatus in ius, lege duodecim tabularum in temporariam seruitutem creditori addicebatur. Quæ res multas olim seditiones excitauit. Hinc secessio plebis in mōtē sacrū facta. Hinc M. Manlius, qui iudicatos pecunie et addictos soluta pecunia duci uetabat, dam-

e 3 natūs,

natus, & saxo Tarpeio deturbatus est. de iudicio nexorum. L. Adeste, prohibete ius de pecunijs dici. Et alibi. Desperato enim consiliū senatusq; auxilio, quū in ius duci debitorē uidissent, undiq; conuolabant; neq; decretū exaudiri cōsulis prae strepitu et clamore poterat, neq; quū decreuisset, quisquā obtemperabat. ut agebatur, metusq; omnis, & periculū libertatis, quū in conspectu consulis singuli à pluribus uiolarentur, in creditores à debitoribus uerterent. Ius nexorum Quintil. ostendit. Seruus (inquit) quum manumittitur, fit libertinus: Ad dictus, recepta libertate est ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non consequitur, addictus dissoluto ere alieno inuito creditore consequitur. Ad seruum nulla lex pertinet: addictus legem habet. Propria liberi, quae nemo habet nisi liber, praeno men, cognomen, nomen, tribum: habet haec a ddictus. Mancipium nonnunquam pro seruitio, id est, seruo & ancilla sumitur, siue belli iure siue aliter possidetur. Cicero quarta Act. in Ver. de Seruitijs Heraclij quae Verres abduxerat. Mancipia quae uoluit, abduxit, alia diuisit. Non hic ita accipitur. Saepe mancipiū dicitur res ea quae mancipatur, aut ipsa mancipatio, ac possessionis traditio. Cicero paulo post: Quū enim Marius Gratidianus aedes Oratae uendisset, neque seruire quandam earum aedium partem in mancipij lege dixisset, defendebamus, quicquid fuisse incommodi in mancipio, id si uenditor scisset, neque declarasset, praestare debere. Mancipatio (inquit Boethius) fiebat hoc modo. Adhibitis non minus quam quinque testibus ciuibus Romanis puberibus, & eo qui libripens dicitur, is qui mancipium accipit, aes tenens ita dicit. Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio, is que mihi emptus est hoc ere, aenea que libra. Deinde ere percutit libram, idq; aes dat ei à quo mancipium accipit, quasi precij loco. Haec sumpta sunt ex institutionibus Caij iurisperiti. Idem Boethius. Omnes res quae abalienari possunt, id est, quae à nostro domino ad alterius transire possunt, mancipi dictae sunt. Cicero in Topicis. Abalienatio est eius rei quae mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Huc pertinent quae à iurisperitis traduntur de contrahenda emptione & uenditione, de rescindenda uenditione, de actionibus empti et uenditi, decimo octauo et decimono libro Pandectarū. De pariete, luminibus, stillicidijs agit octauo Digesti. de Seruitutibus urbanorū praediorū. Caius. Urbanorū praediorū iura talia sunt, altius tollendi, & officendi luminibus uicini, aut nō extollendi. Item stillicidiū auertendi in tectū uel aream uicini, aut non auertendi. Item immitendi tigna in parietem uicini, & denique proijciendi, protegendue, ceteraq; istis similia. Venit in controuersiam paries communis, & is qui ad-

iungitur, & immixtum tignum in parietem, itemq; exemptum, tubulus adnotus ad parietem communem, paries alius super parietem communem, & incrustatio, & tepidarium, de quibus aliquando uicini stipulantur & satisdant damni infecti. Digestorū libro trigesimo nono. Lumen est (inquit Paulus) ut coelum uideatur. Et interest inter lumen & prospectum. nā prospectus etiam ex inferioribus locis est, lumen ex inferiore loco esse non potest. Idem. Luminum seruitute constituta, id acquisitum uidetur, ut uicinus lumina nostra excipiat. Quum autem seruitus imponitur ne luminibus officatur, hoc maxime adepti uidemur, ne ius sit uicino inuitis nobis altius aedificare, atque ita minuire lumina nostrorum aedificiorum. Luminibus officitur duobus modis. aut enim redditur obscurius aedificio aut arbore posita: aut uibrantius fit, quum pressura quadam in aedes deuoluitur. Obstruere luminibus dicimus. Cicero pro domo sua ad Pontifices. Habitare laxè et magnifice uoluit, duasq; magnas & nobiles domos coniungere, ac se uere contendit ut Q. Vestius sibi domum uenderet. Quum ille negaret, primò se luminibus eius obstruendum minabatur. Stillicidium, stillarum & aquae pluuiae fluxus è tecto. Ulpian. Haec lex traditionis, Stillicidia uti nunc sunt, ut ita sint: hoc significat, impositam uicinis necessitatem stillicidiorum excipiendorū: non illud, ut etiam emptor stillicidia suscipiat aedificiorū uicinarū. Hoc igitur pollicetur uenditor, sibi quidem stillicidiorum seruitutem debere, se autem nulli debere. Paulus. Si seruitus stillicidij imposita sit, nō licet domino seruientis aere ibi aedificare, ubi casitare coepisset stillicidiū. Qui in area in qua stillicidium cadit, aedificat, usq; ad eum locum perducere aedificium potest, unde stillicidium cadit. Sed si in aedificio cadit stillicidium, supra aedificare ei cōceditur, dū tamē stillicidiū recte recipiatur. Stillicidij immittendi naturalis & perpetua causa esse debet. Testamentū, ut definit Ulpianus, est uoluntatis nostrae iusta sententia, de eo quod post mortē suā quis fieri uoluerit. Alia testamēta olim fiebant calatis comitijs, alia erant procieta, ut eorū qui in praelium exituri essent. Alia per aes & libram fiebant, quae per emancipationem agebantur, quinque testibus & libripente ciuibus Romanis puberibus adhibitis, & eo qui familiae dicebatur emptor. Postea testamēta fieri coepta septem testibus adhibitis, quorum signis tabulae obsignabantur. Testamentum iure factum usq; eo ualet, donec rumpatur, irritum ue fiat. Rumpitur autem aut adoptione, aut posteriore testamento, aut heredis casu, aut capitis diminutione, aut imperfectione, aut iniquitate. Testamēta legitime facta interim rescinduntur: contra quae merito rescindi possunt, interdū rata manent. testis est Valerius lib. 7. capite de Testamentis quae rescissa sunt, & quae rata manserunt. Sunt aliae res prope modum

modū innumerabiles, quas indicant per multi legū tituli, iccirco sepositi, quia uariarum iura rerum continent. Cuius alius natus est, alius factus. Peregrinus item aut natus est, aut factus. De ciuitate multa Cicero pro Archia poeta, & pro Cornelio Balbo. Omnes aut homines aut liberi sunt, aut serui. Libertas est naturalis facultas eius quod cuiq; facere libet, nisi quod ui aut iure prohibetur. Seruitus est constitutio iuris gentiū, quae quis dominio alieno contra naturā subijcitur. Serui aut nascuntur, aut fiunt. Nascuntur ex seruitijs, id est, ancillis: fiunt, iure gentiū. Vide Pandectas de iure personarū. ILLA uero deridenda arrogantia est, in minoribus nauigijs, &c.) Turpe est eum qui maximas naues gubernare se posse iactet, parua nauigia regere nō posse. turpe quoq; in minimis errare causas eum, qui gloriatur arduas & publicas ab se compe tractari. Maiores causas existimabant eas, quae publice uiribus eloquentiae apud iudicū decurias agebantur, ut de ambitu, de repetundis, de perduellione, de caede. Minores autem, quae de possessione ex iure ciuili iudicabantur, de stipulationibus, de luminibus, de stillicidijs, de alijs id genus rebus. Illa uero deridenda arrogantia, temeritas & impudentia, sibi quod non habet adscribens, in minoribus nauigijs, ut celocibus, lembis, scaphis, rudem esse se confiteri: quinqueremes autem, id est, grandiores naues quinque remorū ordinibus, aut etiā maiores, ut senis, gubernare didicisse. De maiore nauigio Cic. 7. actione in Verre. Habebant, inquit, rationē omnes cottidie piratarū, qui securi ferirentur. quam multos esse oporteret, ex ipso nauigio, quod erat factū sex remorū numero, conijciebat. Tu mihi quū in circulo, id est, hominū corona, qualis in foro ad oratores & iurisperitos esse solet, decipiare aduersarij stipulationum, id est, obligatione contracta ex interrogatione & responsione, quū quid quis dari fieri ue sibi stipulatur, & huiusmodi sunt formulae, spondeo, spondeo, promittis, promitto, fidepromittis, fidepromitto, fideiubes, fideiubeo, dabis, dabo, facies, facia, quū decipiare in qua, & ob-

apparatu insignē cōparassent, ad Colchos uecti petierūt pellē inauratā arietis, regisq; filiā Medea rapta reuexerūt: de quib. poemata scripserūt Apollonius & Valerius Flaccus. Ut in Colchidē transfretarent heroes illi, in angulo littoris Euxini positā, traiciendus erat Bosphorus Thracicus, ac pōtus Euxinus, de quo Pōponius Mela. Hinc iam sese, inquit, ingens pontus aperit (nisi quā promontoria sunt) huc atq; illuc longo rectoq; limite extensus, sinuatus caetera. Sed quia contrā minus quam ad leuā & dextram abscessit, mollibus fastigijs, donec angustus utrimq; angulos faciat, inflectitur ad formā Scythicū arcus, maxime incuruus, breuis, atrox, nebulosus, & ris stationibus, non molli neq; arenoso circūdatus litore, uicinus aquilonibus: & quia nō profundus est, fluctuosus atq; serues. Olim excolentiū seuo admodū ingenio Axenus, post cōmercio aliarū gentiū, mollibus aliquantū moribus, dictus Euxinus. & equos enim per hospitalis interpretatur. QVOD si ne parua quidē causae sunt, sed saepe maxima, &c.) Non omnes quidē paruae causae sunt, sed saepe maxima, in quibus certatur de iure ciuili. Nā quod erat omnibus obuiū, quamuis aequū bonūq;, omnibus disputandū relicū est. Quod plus dubitationis habebat, à multis quaesitū, deinde enodatū, postea iure ciuili cōprehensum est. Quod os igitur, id est, impudentia, illius patroni, hoc est oratoris suos clientes habentis, quī ad magnas causas sine ulla scientia iuris audet accedere? Proponit exemplum causae difficilioris, quod sic memorat Val. Max. Militatis cuiusdam pater, quē de morte filij falsum ē castris nunciū accepisset, alijs heredibus scriptis decepsit. Peractis deinde stipendijs adolescens domū petiit: errore patris, impudentia amicorū, domū sibi clausam reperit. Quid enim illis inuerecundius? Florē iuuentae pro Rep. absumpserat, maximos labores, & plurima pericula tolerauerat, aduerso corpore exceptas ostēdebat cicatrices, & postulabat ne uitos eius lares ociosa ipsi urbi onera possiderent. Itaq; depositis armis coactus est in foro togatā ingredi militiā acerbē. cū improbijs enim heredibus de paternis bonis apud Centumuiros cōtendit, omnibusq; nō solū cōsilijs, sed etiā sententijs superior discessit. Iustianus de Exhered. liberorū. Qui filiū in potestate habet, curare debet, ut eum heredē instituat, uel exheredē nominatim faciat. alioqui si eum silentio praeterierit, inutiliter stabitur. Paulus. Cōsultus an uideatur exheredatus, quē pater pui aut decepsisse, respondi filios & filias nominatim exheredatos proponi: de errore aut patris, qui intercessisse proponitur, apud iudicē agi oportere. Filius familias miles similiter ut paganus, nominatim à patre aut heres scribi, aut exheredari debet. Caius. Filio qui in potestate est, praeterito, inuitē est testamētū. Nō ab re dicit haec uerba, Exheredatē scripsisset, nominatim. Exheredatio nominatim fieri debet.

ri debet. Quid est nominatim exheredare? nomen, & prænomen, & cognomen dicendum est, an sufficit uel unū ex his? Constat sufficere. Sufficit & hoc, Filius meus exheres esto, si modò unicus sit.

QVID, qua de re inter Marcellos & Claudios patricios, &c.) Claudij uenerunt ab Sabinis. Liius libro secundo. Seditio inter belli pacisq; aucthores orta in Sabinis, aliquantū inde uirū transtulit ad Romanos. Namq; Ap. Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romæ cognomen, quum pacis ipse auctor à turbatoribus belli premeretur, nec pars factio ni esset, ab Regillo magna clientū comitatus manu Romā transfugit. his ciuitas data, Ap. inter Patres lectus. Claudiorū familie duæ fuerunt. Suetonius in Tyberio. Patricia gens Claudia (fuit enim alia plebeia, nec potentia minor, nec dignitate) orta est ex Regillis oppido Sabinorū. Patricij aut Claudij, Pulchri: plebeij uerò, Marcelli nominati sunt, ut tradit Pedianus in Cic. orationē pro Scauro. Lex duodecim tabularū ad hereditatē liberti uocabat patronū, si intestatus mortuus esset libertus. Instit. de successione in bonis libertorū. Prodesse aut libertis solebant ad excludendum patronū naturales liberi, ut est in eadem lege, nec à libertorum liberis ad patronos redibat hereditas. Is libertus de quo agitur, primò fuit liber, alioqui ad Claudiorū gentilitatē nō pertineret. Nam gentiliū nemo seruitutem seruiuit, ut ostendit Scauolæ definitio, quam supra scripsimus. deinde factus est seruus furto plagiarij. Etenim si belli iure seruus esset factus, quid iuris haberent gentiles nisi ius fingeret, restitutū semper liberum fuisse. Postea manumissus habuit filiū, propter quē hereditas ad patronū, quisquis esset, uenire non potuit. filius eius intestato decessit. iure experiuntur & Claudij & Marcelli: Claudij gentilitate, Marcelli stirpe & cognatione. Quia pater eius Claudius nomine & iure fuerit, & iniusta seruitute, ut aiunt, gentilitatē nō amisit, hereditatē ad se Claudij Pulchri rediisse contendunt. iniusta manumissio nō officit ingenuitati. Marcelli stirpe decertant, quia gentilitate non possunt, existimant eum interposita seruitute amisisse gentilitatē. hoc modo stat controuersia. Dicit aliquis. Cur lege stirpis non agunt patricij Claudij, quemadmodū Marcelli? utriq; enim ab Appio Claudio oriundi sunt. Dicendū, stirpē certos habere gradus in iure ciuili, ut decem: gentilitatem longius procedere: Marcellos propiores fuisse. Ius illud stirpis & gentilitatis non explicatur in Pandectis, quia Iustinianus ferē confudit in agnationē. Diferunt autē gentilitas & stirps. Illa iusta seruitute, sanguine materno, diminutione capitis media, adoptione tollitur. Hæc tum manet, quoniā natalibus et cognationi fortuita non officium. Sunt qui legant, Auli liberti filij, qui si libertū nomen proprium esse putant, nō habent quo magno opere se torqueant. Ma

lo sic, Ab liberti filio. Ne putes aut hūc hominē aut Claudiorum aut Marcellorum libertū fuisse. Nulla est neq; seruorum neq; libertinorū gentilitas. Neq; Marcelli pleni dignitatis intenderent hanc actionē, si iusta seruitus fuisse. Alciatus libro primo scribit libertum, de quo agitur, aut ex Marcellorum stirpe ortum, uel ab aliquo stirpis eorum manumissum, sed utruq; repugnat gentiliū definitioni. Nam gentilis erit, qui uel ipse, uel aliquis maiorum eius seruitutem seruerit. Probare contendit & Plinij et Ciceronis autoritate, seruos etiam gentiles dici. Plinius. Singuli Marcipores, id est, Marci pueri, Lucipores uel, dominorum gentiles, uitam in promiscuo habebant. Videtur mihi Plinius gentiles eos improprie appellasse, qui inter se eodem nomine sunt: quod non satis est ad explendam Scauolæ definitionem, quæ locum habebat tempore Ciceronis. Dicit etiam idem Alc. nihil ad sanguinis uinculum gentem pertinuisse. quod si est, nomen solum spectabitur, & confundetur illud duodecim tabularū, si pater familias intestatus moritur, familia pecuniāq; eius agnatorū gentiliūq; esto. Quis existimet legē dedisse hereditatem intestatorū ijs, qui nullo sanguinis uinculo iungerentur? Caterum eius interpretatio obscura est & implicata, propterea aliam secuti sumus. QVID, quod in centumuirali iudicio certatum esse accepimus, &c.) Exiliū, inquit Marcus, triplex est, aut certorum locorum interdictio, aut ut omnium locorum interdicitur præsertim, aut in insula uinculum, id est, relegatio in insulam. Non erat igitur omnibus ius exulare Romæ, nō modò quod exules peregrini aliquādo urbe submouebantur, sed etiam quod multis certis exulandi locus assignatus esset. Peregrinus est, quicumq; ciuis non est. Quidam peregrinus Romæ in exilium uenit. applicuit, id est, adiunxit se ad aliquē quasi patronum, hoc est, ad ciuem Romanum, quem colebat sicuti cliens aut libertus patronum. Intestato mortuus est. Ciuis ille, quum aliunde peteretur hereditas, eam sibi uenisse iure applicationis apud Centumuiros egit, quod eiectum recepisset, hominē studio, opera, gratia, rebus adiunxisset: ille benignē exceptus applicuisset se, & ea mente fuisse, ut suo patrono relinqueret hereditatem. aut certe dicebat, eum tanquam libertum fuisse, libertorum intestatorum heredes patronos esse. Ius applicationis obscurum & ignotum, propterea quod aut pauci aut nulli Romæ eo iure fuerant usi, patefactum in iudicio atque illustratum est à patrono. De applicatione Terentius. Atticus quidam, inquit, olim nani fracta, apud Andrum eiectus est, & iste una parua uirgo. Tū ille egens fortē applicat Primum ad Chrysidis patrem se. De iure applicationis nihil ferē in iure ciuili, quod huc pertineat. QVID, nuper quē ego C. Sergij Oratæ contra hūc nostrū Anton. etc.)

De

De Officijs lib. 3. fufius hoc tractat exemplū. Marcus Marius Gratidianus, propinquus noster, C. Sergio Oratæ uendiderat aedes eas quas ab eodem ipse paucis autē annis emerat. Eæ Sergio seruebant, sed hoc in mancipio Marius non dixerat. adducta res in iudicium est. Oratam Crassus, Gratidianum defendebat Antonius. Ius Crassus urgebat, quod uitium uenditor non dixisset, sciens id oportere præstari. Aequitatem Antonius: quoniam id uitium ignotum Sergio non fuisse, qui illas aedes uendidisset, nihil fuisse necesse dici: nec eum esse deceptū, qui id quod emerat, quo iure esset, teneret. Hæc ille. Ulpianus de actionibus empti. Hæc uera sunt, si emptor ignorauit seruitutem, quia non uidetur esse cælatus qui scit, nec certiorari debuit qui non ignorauit. Idem paulo antè. Ac de iure quidem prædiorum sancitum est apud nos iure ciuili, ut in his uendendis uitia dicerentur quæ nota essent uenditori. Nam quum ex duodecim tabulis satis esset ea præstari quæ essent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus esset, dupli poenam subiret, à iuriconsultis etiam reticentiæ poena est constituta. Quicquid enim est in prædio uitij, id statuerunt, si uenditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere. Ulpianus in lege de Acquirendo rerū dominio. Si seruus fuit fundus, cum seruitutibus transit. si liber, uti fuit. Si quis fundum liberum dixerit, quum traderet eum qui seruus sit, nihil iuris seruituti fundi detrahatur, ueruntamen obligat se, debetiq; præstare quod dixit. Oratæ dicti sunt à piscibus oratis. De lege mancipij, et hoc uerbo Præstare, supra diximus. De seruitutibus prædiorum & urbanorum & rusticorum leges permultæ in octauo Pandectarum. QVO quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, &c.) Marcus Bucculeius Crassi familiaris, homo grauior, iurisq; non omnino rudis, aedes L. Fufio uendidit. In mancipio, id est, uenditione & traditione, aedium luminaria scuti tum erant, ita recepit, hoc est, præstaturū se Fufio promisit. Hic si non longè, tamen quodammodo errauit in conditione ponenda. Est hæc latius fusa conditio, Lumina uti nūc sunt, ita recipio: quæ & ad oculorum prospectum omnem refertur. Strictior inuenda fuit, ut hæc, Lumina uti nūc sunt, à propinquis rebus et ædificijs, quæ modò his fenestris officere possunt, ita recipio. Fufius autē simul atq; id est, quum primum, ædificari coeptum est in quadam parte urbis, quæ modò ex illis ædibus conspici posset, egit statim lege cum Bucculeio, quod cuiq; particule coeli luminisq; officeretur, hoc est, noceretur, quamuis esset procul, mutata lumina putabat. Certè mutatus erat prospectus oculorū, nō utiq; mutatum lumen aedium. Apud bonum iudicem uinceret æquitate Bucculeius, nihilominus tamen parū sibi cauisse uideretur. Attende proprietatē in istis: in mancipio, lumina recipere, coeptum est: ut autē,

pecunia cepta deberi: officeretur, mutare lumina, uerba sunt legis, quæ non solent immutari nisi quum rerū uerborumq; imperiti loquuntur. QVID uero clarissima M. Curij caussa & M. Coponij nuper apud, &c.) Posthumus est, qui post mortem parentis nascitur. Posthumum instituit heredem, quæ hereditatem relinquit ei quem mater habet in utero. Heredes enim iure sunt posthumi. Paulus. Antiqui libero uentri ita prospexerūt, ut in tempus nascendi omnia ei iura integra reseruarent: sicut apparet in iure hereditatum, in quibus qui post eum gradum sunt agnationis, quo est is qui in utero est, non admittuntur, dum incertum est an nasci possit. Idem. Sciendum illud est, si mulier prægnans nō sit, existimetur autem prægnans esse, interim filium heredem esse ex asse. Iustin. Posthumi quoque liberi, uel heredes institui debent, uel exheredari. Pater familias qui suspicaretur uxore gravidam esse, posthumum scripsit heredem, substituit & heredem secundū, hoc modo. Quod si posthumus autē morietur, quam in suam tutelam uenerit, M. Curius meus hæres esto. Hæc conditio, si posthumus autē morietur quam in suam tutelam uenerit, controuersiam fecit. Nam quum posthumus nullus fuisse, Q. Scauola, qui M. Coponium testatoris agnatum, & lege agnationis agentem in hereditatem, defendebat, scripto nitebatur aduersus uoluntatem, uerba testamenti sic esse, Tum Curium fore heredem quæ posthumus ante tutelam mortuus erit. non posse eum mori, qui nullus unquam fuerit. hæc igitur exceptione exclusum Curium. Crassus autem non scriptum, sed uoluntatem spectari oportere dicebat. Nemini dubium esse, quin testamenti conditor, si filius nō esset qui in tutelam ueniret, Curium heredem esse uoluisset. Uterq; usus est autoritatibus, id est, responsis iurisperitorum: exemplis eorum qui uel scripto uel mente uicissent: testamentorum formulis, hoc est, comprehensioibus quæ stare non possent, alie si à scripto discederetur, alie si uerba non mentem sequi oporteret. Cicero pro Cecinna autoritatibus et exemplis & formulis grauius utitur, et hanc causam commemorat. Non occurrit, inquit, unicuiq; uestrum aliud alij in omni genere exemplum, quod testimonio sit, non ex uerbis aptum pendere ius, sed uerba seruire hominum consilijs & autoritatibus. Ornate & copiose L. Crassus homo longè eloquentissimus, paulo antè quam nos in forum uenimus, iudicio centumuirali hanc sententiā defendit: et facile, quæ contra eum prudentissimus homo Q. Mutius diceret, probauit omnibus, M. Curium qui hæres esset institutus ita, mortuo posthumo filio: quum filius non modò non mortuus, sed ne natus quidem esset, heredem esse oportere. Quid? uerbis satis hoc cautum erat? Minime. Quæ res igitur ualuit? Voluntas. Deinde proponit formulas. Si uoles

noles intelligere que formula ad eiusmodi causas valeant, eam orationem perlegito. Eo iudicio uictus Scauola discessit. Subdit igitur, Et hoc loco Scauola dixisti causam apud centumuiros non tenuisse. Idem in Bruto. In interpretando, in definiendo, in explicanda equitate nihil erat Crasso copiosius: idque cum sepe alias, tum apud Centumuiros in M. Curij causa cognitum est. Ita enim multa tum contra scriptum pro equo et bono dixit, ut hominem acutissimum Q. Scauolam, et in iure in quo illa causa uertebatur, peritissimum, obrueret argumentorum exemplorumque copia: atque ita tum ab ijs patronis equalibus etiam consularibus causa illa dicta est, quum uterque ex contraria parte ius ciuile defenderet, ut eloquentium iurisperitissimus Crassus, iurisperitorum eloquentissimus Scauola putaretur: qui quidem quum peracutus esset (de Scauola loquitur) ad excogitandum quid in iure aut in equo uerum aut esset aut non esset, tum uerbis erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus. Quare sit nobis orator in hoc interpretandi explanandique et differendi genere mirabilis, sic ut simile nihil uiderim: in augendo, in ornando, in refellendo magis existimator metuendus, quam admirandus orator. Paulo ultra controuersiam totam suscipimus exponit. utile fuerit uidisse locum: uerba tam multa adscribi commentario nolimus. Aequales sunt, eiusdem etatis homines, et aequae naturae magni. Collega Crassi fuisse Q. Scauolam in consulatu, ante scripsimus. Limatus est, et cuius oratione nihil ferè remouere possis, quinto tam imaginem demoliare. Subtilis, qui acuta quaedam et a sensu remota tractat, minuta quidem et parua. Nam subtilitati grauitas opposita est. In suam tutelam uenisse, est sui iuris esse, non tutoris, et per aetatem testamentum facere posse. Mens est, sententia et uoluntas. Secundum posthumum dixit, pro eo quod erat durum, post posthumum. OMITTO iam plura exempla causarum amplissimarum, etc.) De Mancino Florus in Epitome: C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex cauea euolarunt. con-

Numantini non recepissent, et ille domum reuenisset, quae situm est an ullum esset ei postliminium. Postliminium (ut definit Paulus iuricon.) est ius amissae rei recuperandae ab extraneo, et in statum pristinum restituenda, inter nos ac liberos omnes populos regesque moribus ac legibus constitutum. Nam quod bello amissimus, aut etiam circa bellum, hoc si rursus recipiamus, dicimur postliminio recipere. Dicitur postliminium, quod res in idem limen unde exierat, postea reuertatur. Cicero in Topicis. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex uerbo: ut quum queritur postliminium quid sit, non dico quae sint postliminij, nam id caderet in diuisionem, quae talis est. Postliminio redeunt haec, homo, nauis, nulus clutellarius, equus, equa, quae frena recipere solet. sed quum ipsius postliminij ius queritur, et uerbum ipsum notatur, in quo Seruius noster (ut opinor) nihil putat esse notandum, nisi post, et liminum illud productionem esse uerbi uult, ut in finitimo, legitimo, editimo, non plus inesse timum, quam in medullio tullium. Scauola autem Publij filius iunctam putat esse uerbum, ut sit in eo et post, et limen: ut quae a nobis alienata sunt, quum ad hostem peruenierint, et ex suo tanquam limine exierint, hinc quae redierint post ad idem limen, postliminio uideantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest, postliminio rediisse, deditum non esse, quoniam non sit receptus. Nam neque deditioem neque donationem sine acceptione intelligi posse. haec ille. In eo controuersia est, an deditus et non receptus, habendus sit pro dedito et recepto. Accusator utitur antiqua lege. Quem pater suus, aut populus uendiderit, aut pater patratu dederit, ei nullum postliminium esto. Deditum Mancinum fuisse confirmat. Defensor autem negat esse deditioem sine acceptione. Agitur itaque de ordine, sit ne Senator an non Mancinus? De ciuitate, sit nec ne ciuis? De libertate, an seruus an liber? De capite hominis consularis, an diminuerit caput, an in exilium exturbandus, an ne perdedus sit? De causa Cicero pro Cecinna. Quidem quem pater patratu dedit, aut suus pater populus uendidit, quo is iure amittit ciuitatem? Vi religione ciuitas saluatur, ciuis Romanus traditur: qui cum est acceptus, est eorum quibus est deditus. Si non accipiunt, ut Mancinum Numantini, retinet integram causam, et ius ciuitatis. Haec autem causa non in crimine aliquo, quod ille possit inficiari (notum est enim quod foedus percusserit) sed in ciuili iure consistit, sit ne iure postliminium dedito a patre patrato. Erat autem pater patratu, unus ex quatuor Foecialibus, mitti solitis ad res repetendas, ad indicenda bella, ad foedera ferenda. Is a Foeciali fieri solebat. Liuius primo ab urbe condita. Foecialis erat M. Valerius. Is patrem patratum Sp. Fufium fecit, uerbena caput capillosque tangens. Pater patratu

patratu ad iusturandum patrandum, id est, sancendum sit: foedus, multisque id uerbis, peragit. De postliminio agitur libro 49. Digest. An qui hostibus deditus, reuersus, nec a nobis receptus est, ciuis Romanus sit, inter Brutum et Scauolam uarie tractatum est: et consequens est ut ciuitatem non adipiscatur. Ex his collige rem fuisse controuersam. SIMILIQVE in genere inferiore ordine si quis apud nos seruiisset, etc.) Inter hostes proprie dicitur postliminium, non inter foederatos. Digest. de captiuis et postliminio. Non dubito quin foederati et liberi, nobis extranei non sint, nec inter nos atque eos postliminio esse. Etenim quid inter nos atque eos postliminio opus est? quum et illi apud nos et libertatem suam, et dominium rerum suarum aequè atque apud se retineant, et eadem nobis apud eos contingant? Qui fuerat liber in populo foederato, id est, cui foedus erat cum populo Rom. postea Romae seruitute seruij. liberatus ea seruitute, domum reuersus, receptus non est. quae situm est apud maiores, num is ad suos postliminio rediisset, et amisset hanc ciuitatem? In utraque parte res trahi potest. Etenim seruus manu missus sit liber, et ciuis illius ciuitatis in qua seruij. Si quis itaque Romae seruij, uidetur ciuis Romanus esse factus quum se liberauit. Qui manumittebantur, inquit Iustinianus, modo maiorem et iustam libertatem consequerentur, et fiebant ciues Romani. Ulpianus. Libertini originem patronorum uel domicilium sequuntur. Cicero pro Cornelio Balbo. Seruos, quorum uis et fortuna conditio infima est, bene de Repub. meritos, per sepe libertate, id est ciuitate publice donari uidebantur. Duarum autem ciuitatum ciuis esse iure Romano nemo poterat. Cicero in eadem oratione. Duarum ciuitatum ciuis esse nostro iure ciuili nemo potest. Ciuitate mutare potest qui uelit. In eadem oratione. Iure nostro neque mutare ciuitatem quisquam inuitus potest, neque si uelit, mutare non potest, modo adsciscatur ab ea ciuitate, cuius esse se ciuitatis uelit. Ex his colligere facile est, hunc qui se liberauit, et domum receptus est, amississe Romanam ciuitatem: qui non est receptus, et iure postliminij egit, hanc mouisse controuersiam. Ut autem egit, si inter Romanos et foederatos nullum est postliminium? Id quidem obijcere possunt aduersarij: at etiam foederatis postliminium est. Cicero in eadem oratione. Sed etiam, inquit, postliminio potest ciuitatis fieri mutatio. Neque enim sine causa de Cn. Publicio Menandro libertino homine ad populum latum, ut is Publicius si domum reuertisset, et inde Romam rediisset, ne minus ciuis esset. Paulo post. Ciui Romano licet esse Gaditanum sine exilio, sine postliminio. Erant enim Gaditani foederati. QUID de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest, etc.) Seruius Tullius regum Romanorum sextus, censum instituit, ex quo belli pacisque munia pro habitu pe-

cuniarum fierent. Classes, centurias, et ordines ex censu descripsit, uel paci uel bello decoros. Censu perfecto edixit, ut omnes ciues Romani, equites peditesque in suis quisque centurijs in campo Martio prima luce adessent. ibi instructum exercitum omnem, siue, oue, tauro lustrauit: idque conditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est. haec ferè Liuius. Id postea tenuere Censores, ut populum recenserent, nomina ciuium et eorum censum in tabulas referrent, ac tandem lustrum conderent, hoc est, censum factum de more sacro perficerent. Liuius Decad. primae, libro decimo. Lustrum conditum eo anno est a P. Cornelio Aruina, C. Martio Rutilio censoribus: censa capitum millia ducenta sexaginta duo, trecenta uiginti duo. Censores uicesimifexti a primoribus censoribus, lustrum undeuicesimum fuit. Censentur autem ciuium capita. seruus nullum caput habuit, ut est in iure de Diminutione capitis. seruus igitur non censetur. Itaque si domini uoluntate census est, manu missus ac ciuis factus intelligitur. Exoritur tamen et controuersia, num satis sit apud censores nomen et rem profiteri? an uero census omnis ante lustrum conditum sit imperfectus, et eodem modo imperfecta libertas? Id quale sit, nihil ad rem presentem. Non agimus iudices, sed interpretes. Interpretes egredi limitibus circumscriptis ab authore non debet. Author autem non de euentu, sed de controuersia iuris ac disputatione media loquitur. QUID, quod usu, memoria patrum uenit, ut paterfamilias, etc.) Romanis haud licebat plures simul uxores habere. Ille mos barbarorum est, uni uiro duas aut plures foeminas conuubio iungi. Cicero in Verrem. Solere aiunt barbaros reges Persarum ac Syrorum plures uxores habere. Licebat autem uxorem aliqua de causa repudiare. In repudijs, id est, in renunciationibus (inquit Caius iurisperitus) comprobata sunt haec uerba, Res tuas tibi habeto. Itè haec, Tuas res tibi agito. Siue autem ipsi presenti renuncietur, siue absenti, per eum qui in potestate eius sit, cuius ue is ea ue in potestate sit, nihil interest. Quidam paterfamilias uxorem pregnantem in Hispania reliquit, Romam profectus alteram duxit, neque priori nuncium remisit, id est, per nuncium absenti non renunciauit. mortuus est intestato. quae situm est, secundam ne fuisset uxor, an concubina: an filius ex ea natus legitimus esset, an uero nothus? Certamen est anceps. Alijs ita uidetur, certis quibusdam uerbis iure definitis diuortium fieri oportere, non ita factum esse, secundam igitur in concubinae locum ducendam. Alij non uerbis, sed mente sola opus esse contendunt, eum qui ducat alteram, satis indicare mentem, atque tacito quodam sensu priorè repudiare. Hanc sententiam de tacito consensu recentiores iurisperiti non probant. Hinc ex scripto et sententia questio mouetur. Vsu uenit, accidit, memoria patrum,

patrū, proximē exacto saeculo. Intestato, non condito testamento. De duobus ciuū capitibus, scilicet de puero qui ex posteriore natus erat, & eius matre.

HABE CIGITUR & horū similia iura suae ciuitatis ignorante, &c.) Quū sit haec exhortatio ad ius ciuile capeſſendū, & exhortationis loci sint ab honesto, ab utili, à facili, à iucundo: iamq; demonstratum sit exemplis, turpe et inutile esse ciuile ius ignorare, contra pulchrū ac utile eam tenere prudentiam: ueniendum est ad facilitatē, quae discentibus metu laboris aufert. Nihil autē differt in utro contrariorum disputatio uersetur. nam siue honestos ac uerecundos esse demostres eos qui ualeant arte iuris, siue impudentes ac foedos qui nesciant, siue dicas artem esse facile, siue tollas eius obscuritatē, in idem propemodum redit. Ut autē rerum ordinem perspicere possis, meminisse te oportet illius quasi partitionis, quam antē distribuit his uerbis. Ceteros uerō nō dubitabo primum inertiae condemnare sententia mea, post etiā impudentiae. De impudentia priore loco dixit, postea de inertia, quamuis aliter proposuisse uidebatur. Nec antē uenit ad inertiam & segnitiam, quam positus exemplis ostendisset quid potissimū ex illis esset effectū. Ab impudentia transit ad inertiam: inertiam autem rei facilitate demonstrat, facilitatem ostendit obscuritate sublata. Causas obscuritatis duas affert, ambitionem ueterum, & incompositam rerum tractationem. Haec igitur & horum similia iura suae ciuitatis ignorantem, turpe flagitiosumq; est uagari foro erectum more insolentis arrogantiae, & celsum ritu alta sapientium atq; audacium, huc atq; illuc intuentem, uti solent qui se popello uendunt, & omnium oculos in se conuersos arbitrantur, homines *φιλανθρωποι*, & sui admiratores, & alacrem & promptum ore ac uultu, hoc est, sublimem et celerem, & quasi magna spe gestientem, ore, quae dicitur uulgo facies, uultu, quod animi indicium est in ore, porrigentem, id est, ultro tendentem praesidium ac defensionem clientibus qui patronum sequuntur, opem & auxilium amicis, & propē cunctis ciuibus lucem ac prudentiam ingenij & consilij sui: hunc inquam, sic uagari toto foro, in primis flagitiosum putandum est. Haec superiorū complexio est. Transit aliō. Et quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiam hominum atque inertiam, hoc est, languorem animi & tarditatem ad labores artesq; capeſſendas. Constituit propositionem bipartitam, & enthymema duplex. Nam si esset ista cognitio iuris magna ac difficilis, discenda tamē esset, quam obrem propter utilitatis magnitudinem. Nullius artis facilius cognitio est. Quae probari potest & auctoritate Scaeuolae, qui de sua arte optime iudicare potest. Quid igitur à plerisque aliter existimatur? quia ueteres peruulgari artem suam noluerūt, quia indigestam confusamq; tradiderunt. De facilitate

iuris, Cicero pro Muræna. Difficilis, inquit, res ideo non putatur, quod & per paucis, & minimē obscuris literis continetur. Itaq; si mihi homini uehementer occupato stomachum moueritis, triduo me iuris consulti esse profitebor. In eadem oratione. Possit agi lege nec ne, pauci quondam sciebāt. fastos enim uulgō non habebant. Erant in magna potentia qui consulebantur, à quibus etiam dies, tanquam à Chaldaeis, petebantur. Inuentus est scriba quidam Cn. Flauius, qui cornicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis iureconsultis eorum sapientiam compilarit. Itaq; irati illi, quod sunt ueriti ne dierum ratione peruulgata et cognita sine opera sua lege possit agi, notas quasdam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent. In his à ueritate non nihil recedit, quoniam se causae & temporibus accommodat. Pomponius Digest. libro primo. Eodem penē tempore tria haec iura nata sunt, leges duodecim tabularum, ex his fluere coepit ius ciuile, ex istis legis actiones compositae sunt. Omnium tamē harum & interpretandi scientia, & actiones, apud collegium pontificum erant, ex quibus constituebatur quis quoq; anno praesertim priuatis. Et ferē populus annis propē centum hac consuetudine usus est. Postea quum Appius Claudius composuisset & ad formam redeuisset has actiones, Cn. Flauius scriba eius libertini filius, surreptum librum populo tradidit: & adeo gratum fuit id munus populo, ut Tribunus plebis fieret, & Senator, & Aedilis curulis. hic liber qui actiones continet, appellatur ius Flauianū. Haec ille. Liuius Decad. prima, libro nono. Eodem anno Cn. Flauius, Cn. filius scribae, patre libertino, humili fortuna ortus, ceterum callidus uir & facundus, Aedilis curulis fuit. Contumacia aduersus contententes humilitatē suam nobiles certauit. Ciuile ius repositum in penetrabilibus pontificū euulgauit, fastosq; circa forū in albo proposuit, ut quando lege agi posset, sciretur. Postea nulli fuerunt qui illa artificiose digesta generatim componerent. Q. Mutius Pub. filius pontifex maximus ius ciuile constituit, generatim in libros decem & octo redigendo. postea multorum libri digesti sunt ab Aufidio Natusa in 140. libros. Neuter illorum quod expetitur affecutus est, & adhuc res manet rudis & indigesta. Hanc gloriam opto Ranconeto iurisperitorum eloquentissimo, eloquentiū iurisperitissimo, cuius opera consilioq; frequenter usus sum in illustrandis obscurioribus locis. Ingeniū uiro summū est, prudentia longe maxima, eximium studium literarū, linguarum & artium propē omnium cognitio, antiquitatum scientia, eloquentia & iuris praesentissima facultas. Cum his uirtus & integritas ea, quae fructu uerae gloriae non sit indigna. Deus opt. Max. det ut illud conficiat opus, quod tot antē saeculis desiderauit. Habet

Habet illam scientiam, uidelicet philosophiam, ut ex ijs rebus quarum ars nondum sit, artem efficere possit: & illa tenet iura, quorum artem institui bonum sit. Ad haec explicemus uerba per pauca. Edere est euulgare, publicare. Exponere non dixit hic interpretari, sed euulgare quae latebant. Digesta, ordinata. Generatim, per genera, uariasq; rerum naturas. Componere, suo quoque loco instrueret. Hoc uideo dum breuiter uoluerim dicere, dictū à me esse paulo obscurius. Horatius: Breuis esse laboro, Obscurus fio. Obscurum fit aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione atq; immutatione uerborū. Haec Cicero in Partitionibus. OMNIA ferē quae sunt conclusa nunc artibus, dispersa & dissipata, & cetera. Quae sit artis faciendae ratio, breuiter ostendit. Id enim facit & ad ius ciuile componendum, & ad quaestiones tractandas, quae subijciuntur oratori. Ex artibus confectis atque digestis qui similes confici digeri quae debeant, perspicue demonstrat. In arte faciendae duo considerantur, finis, et distributio. Nam quod ad finem tendunt omnia, prospiciendus ab initio finis, ad quem quasi ad scopum praeccepta diriguntur. deinde distribuenda ex ordine genera, tum generum species & partes, atq; definienda sunt. Ratio *ἀριθμητική* à quibusdam philosophorum nominatur. Quoniam autem philosophorum est genera tum suprematum media & infima cognoscere, formas speciesq; generibus subijcere, definire, diuidere, hanc illis condenda artis subijcit facultatem. Res musicas diuidit in numeros, in uoces, in modos. Numerus est rhythmus, qui pertinet ad gestum quandam. Sic autem definitur à Martiano Capella: Numerus est compositio quaedam ex sensibilibus collocata temporibus, ad aliquem habitum ordinemq; conexa. Corporis est numerus, qui apte mouetur. Est etiam orationis, ex apto decentiq; motu pedum. Est sonorum, ex arsi atq; thesi. Haec interdum coniungi uidemus, quum uerba digesta atq; composita conueniente sono enunciantur, adhibito gestu corporis aut oratorio, aut mimico, aut saltatorio. Vocis rationem Aristoxenus musicus, teste Quintilia

no, diuidit in *πυθυρὰ καὶ μέτρον ἐμμετρον*, quorum alterum modulatione, canore alterum ac sonis constat. Vox est modulationis elementum. Vocum alia intensa, alia remissa, alia flexa. Item alia grauisima, alia acutissima, alia media. media autem multiplex est. Itē alia continua, alia diuisa. Item alia est oris, alia neruorum, ac sonantium corporum. Voces & soni in musica per omnes tropos numero sunt decem et septem, de quibus in praesentia nihil atinet dicere. Ex numeris & uocibus est modus, siue modulatio, quae est soni multiplicis expressio. Ea triplex est, sicuti uox. Nam Hypatoides grauioribus sonis constat, Mesoides medijs, Netoides acutis. Item alia modulatio dicitur enarmios, alia chromatica, alia diatonos. Geometria proprie ars est terrae dimetiendae, sed & ad alias mensuras pertinet. In geometria considerantur lineamenta, forma, interualla, magnitudines. Lineamēta, linearum ductus. Linea graecè *γραμμή*, sine latitudine longitudo. Extrema linea puncta sunt. Formae sunt figurae. Formarum duo genera, unum *ἐπιπέδον*, id est planum. eius principium est punctum, cuius pars nihil est. Alterum *σφαιρῶδες*, id est solidum: cuius principium est superficies, quae longitudinem & latitudinem tantum habet. Vtrumq; genus multas habet species, quas apud Euclidem legere potes. Forma est, quae termino uel terminis continetur, ut rotunda, quadrata, procera, triquetra. Interuallum, spacium est magnitudinibus interceptum, aliud est inter lineas, aliud inter superficies, aliud inter altitudines. Item aliud par, aliud impar. Hinc interualla columnarum, cellarum, insularum, aedium: interualla orbium, interualla siderum. Plinius libro secundo: Interualla quoq; siderum à terra multi indagare tentauerunt. Interuallum nō est inane spaciū, quandoquidem nihil in natura uacuum est, sed magnitudinis à magnitudine interiectio distans. Magnitudo proprie quantitas est continua, nō discreta. numeri enim multi potius quam magni esse dicuntur. Itaq; omnis magnitudo est quantitas: cōtra nō omnis quantitas est magnitudo. Propriū magnitudinis est minus aliquid amplecti, aut ad paruitatē referri. Magnitudo, equalis aut inaequalis dicitur. Alia aut est in linea, alia in superficie, alia in altitudine. De magnitudinibus Euclides plurima in proportionibus. Astrologia est astrorum ratio. uersatur in caeli cōuersione, in ortu, obitu, motuq; siderū. Caeli cōuersione, est caeli reuolutio, et quasi rotatus. Caeli ab omnibus ferē uem esse dicuntur, à quibusdam plures. Aristoteles octo ponit. Supremi unus est motus ab oriente ad occidentem. Hoc reliquos orbis secum rapere fertur, ac circumuoluerit spacio horarum quatuor & uiginti. Octauus motus est praeter communem proprius, qui superioris renititur, uiam quae molitur ab occidente ad orientem. In eo sidera sunt omnia quae fixa dicuntur, quorum multitudo innumerabilis, in octo & quadraginta signa colligitur. Ea sunt, aries, taurus, gemini, cancer, leo, uirgo, libra, scorpius, sagittarius, capricornus, aquarius, pisces, draco, ursa maior, ursa minor, bootes, corona, anguis, engonasis, hydra, olor, circulus, cepheus, castiopia, andromeda, perseus, caput medusae, auriga, anguis ophiuci, ophiucus, sagitta, aquila, delphin, pegasus, deloton, cetus, eridanus, lepus, orion, canicula, procyon, argo, chiron, ara, hydra, crater, coruus, piscis notius. Ex his alia sunt aquilonia, alia austrina, alia media. Omnia duplices habent motus, quemadmodum & caelum in quo fixa sunt. Ortus eorum & obitus est duplex: alter celebratur à poetis, alter ab astrologis. Poetae sidus emergere dicunt, aut id quod cum sole in ortum rapitur, aut quod ori-

tur ab solis occasu, aut quod ante uicinia solis occultum desijt latere. Astrologi referunt ortum et obitum ad medium circulum, qui dicitur equator. nam quum pars eius circuli, cum qua fertur signum, emergit in cœlum nostrum, tum illud oritur signum. Eadem ratione de obitu dicendum est. Sunt præterea cœli planetarum numero septem. Primum Luna, alterum Mercurij, tertium Veneris, quartum Solis, quintum Martis, sextum Iouis, septimum Saturni. his proprii sunt motus, atq; cōmunes. Planeta uariè mouentur, quam obrem appellatur errone: nec eorum eadem est celebritas. Saturnus enim spaciū metitur annis triginta, Iupiter duodecim, Mars duobus, Sol trecentis sexagintaquinque diebus, et horis sex. Venus et Mercurius similiter. Luna septem et uiginti diebus, et horis octo. Sed quo progredimur? Non est muneris nostri hæc tam multis explicare. Grammatica in duas partes diuiditur, in rectè loquendi scienciam, et poetarum historicorumq; enarrationem. Scribendi ratio conuicta cum loquendo est, et enarratione præcedit emendata lectio: et mixtum his omnibus iudicium est. hæc Quintilianus. Cicero quatuor eius facit partes: unam quæ uersetur in pertractandis et explicandis poetis, in quo genere Seruius et Donatus grammatici appellantur, et ij quoq; qui spacia syllabarum et quantitates, qui pedes poeticos et metrorū genera tradunt, qui tropos et fabulas explicant. Alteram, quæ in historicarum cognitione sit, unde grammatici, sicut a poetis et oratoribus uerborum significationes, inflexiones, syntaximq; desumunt, emendatè et propriè loquendi rationem eliciunt. Aliam, uerborum interpretationem, quam nonnulli dixerunt etymologiam, id est, ueriloquium, mollius notationem. eius est, propriam uerbi naturam explicare. Quartam, pronuncian- di quendam sonum: quod quidem non modo quantitate uerborum, et accentum, sed etiam uocem suauem, liberalè, urbanam requirit. De sono uocis in tertio: Nolo, inquit, exprimi literas putidius, nolo obscari negligentiùs, nolo uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata et anhelata grauius. Nam de uoce nondum ea dico quæ sunt actionis, sed hoc quod mihi cum sermone quasi coniunctum uideatur. Sunt enim certa uitia, quæ nemo est qui effugere cupiat, mollis uox ut muliebris, aut quasi extramodum absona atq; absurda. Est autem uitium, quod nonnulli de industria conseruant. Rustica uox et agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere uideatur. Lege quæ sequimur. Rhetorica est bene dicendi sciencia. Partes eius quinque numerantur: inuentio siue excogitatio, elocutio siue ornatus, dispositio, memoria, actio siue pronuntiatio. Hæc et superiora ignota quondam omnibus, et diffusa latè uidebantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus, hoc est, ex alio genere quodam, quod

quod sibi totū philosophi assumunt, propter eas rationes quas antè diximus. Cognitione philosophiæ, ratio diuidendi, partiendi, definiendi, rem dissolutam diuisamq; conglutinauit. SIT ergo in iure civili finis hic, legitime atq; usitate in rebus, et c.) In digerendo iure civili principio inspiciendus est finis, quod præcepta contendunt omnia: deinde genera, postea partes, generum partiumq; nomina definienda. In iure civili finis est, legitime atq; usitate in rebus causisq; ciuium æqualitatis conseruatio. Æqualitas est æquabilitas, quæ dicitur à Græcis ἰσότης, quando citra gratiam fauoremq; personarū minimus quisq; nō aliter quam summi principes ius obtinet. eodē sanè ius ciuile tendit. Æqualitas dici potest æquitas. Ea constat natura et instituto. natura partes habet duas, tuitionem sui, et ulciscendi ius. Institutio autē æquitatis tripartita est: una pars legitima est, altera conueniens, tertia moris uetustate confirmata. Æquè etiam rursus æquitas tripartita dicitur esse: una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. prima pietas, secunda sanctitas, tertia iustitia aut æquitas nominatur. Hæc Cicero in Topicis. Ius ciuile legibus et moribus constat. Significat his uerbis, legitime et usitate. Sit igitur hic finis, æquitatis conseruatio in causis ciuium ad legum morumq; rationem. Vlpianus hunc statuit finem, honestè uiuere, alterum non ledere, ius suum cuiq; tribuere. Omne ius autē (ut ait Modestinus) aut consensus fecit, aut necessitas constituit, aut firma ut consuetudo. Consuetudo est altera lex, et legum interpretres. Paulus iuricons. In ambiguitatibus, quæ ex legibus proficiuntur, consuetudo uim legis obtinere debet. Optima enim est legum interpretres consuetudo. Genera iuris quæ sint, non opus est explicare: stultum quidem est limites constitutos prætergredi, et quod noluerit scriptor, id proponere interpretem, cui sequenda sunt aliena uestigia. Ad hæc, genera et species iuris nondum descriptæ et ordine constitutæ sunt, quæ non est in artem redactum. Genera in arte pauca proponuntur, quoniam in multo numero obscuritas est, explicationi contraria. Euitanda maxime, inquit, Quintilianus, concisa nimium et uelut articuloſa partitio. Diuisio breuis est melior: ut ius aliud publicum, aliud priuatum. Publicum aliud in sacris et sacerdotibus, aliud in magistratibus consistit. Priuatum, aut est ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus. Ius ciuile, aliud ex legibus, aliud ex plebiscitis, aliud ex senatusconsultis, aliud ex decretis principum, aliud ex auctoritate prudentium est. Sic itur paulatim à diuisione ad inferiorem diuisionem. Genus id est, quod sui simileis communionem quadam, specie autē differentes, duas aut plures complectitur partes. ut animal est genus: duæ sunt eius species, homo, bestia, quæ nominantur à Cicerone partes. Homo et bestia specie differunt: nam homo, rationalis: bestia, irrationalis.

tionalis. tamen sui similes sunt communionem quadam, id est communicatione generis. habet enim commune genus, et in hoc similes sunt, quod anima uiuunt. Vir tus est genus, quatuor illius formæ specie differentes, quia definitiones earum re ipsa uariæ sunt, prudentia, fortitudo, iustitia, temperantia: nihilominus similes sunt inter se communionem generis, quam nonnulli participationem uocant. Scimus illud, quum de formis genus dicitur, hoc modo, prudentia est uirtus, fortitudo est uirtus. omnes enim communionem generis sunt habitus laudabiles. Aliter scire possumus à definitionibus, quæ genere et proprietate constent. Partes sunt, quæ generibus ijs ex quibus emanant, id est exeunt, ut à fonte riuus, subiiciuntur: ut terra, mare, aer, ignis, subiiciuntur elemento. Nomina generum uel partium, definitionibus quam uim habeant, est exprimendum: ut si definias hoc modo, ius est ars boni et æqui, ius publicum est quod ad statum Reip. spectat, ius priuatum est quod ad singulorum utilitatem pertinet. Definitio est earum rerum quæ sunt cuius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis et circumscripta quædam explicatio. Sensus est: Definitio est quædam explicatio et expositio rerum, non illa fusa, cuiusmodi narratio est, sed breuis et circumscripta, id est, breuiter comprehensa, quæ proprietatibus constat. Proprietates accipimus, aut differentias, aut propria, aut etiam communia in unum coacta, ut aliquid proprium tandem significant. Animal rationale, definitio hominis est, et breuis atq; circumscripta earū rerū explicatio, quæ sunt hominis propriæ, quem definire uolumus. Quid? inquit, animal et rationale non sunt hominis propria? nequaquam, si more dialecticorum loquamur. At (ut antè dixi) proprietates à Cicerone dictæ latius euagantur. Sunt enim ea omnia, quæ propria rei uim naturamq; demonstrant. Demonstrat aut genus et differentia. Itē genus et propriū, ut, rhetorice est bene dicendi sciencia. Item multa communia, ut, homo est animal bipes, implume, oris in cœlum erecti, ac spinae rectè sedentis. Quum multa sint genera finiendi, nullum repudiare debet is qui condit artem, quia non semper uno modo definire potest: et si fortè possit, sepe tamen uti uarietate præstaret. Vidit is qui litus definiuit, quæ fluctus alludit. Si mihi facere licuerit, hoc ipse de se Cicero in persona Crassi dicere uideatur. quantum posset, ostendit in tradenda philosophia Græcorum. Scripsit libellum de iure ciuili in artem digerendo. testis est Aul. Gellius. Dispartiat, distribuatur, partiatur. Magnam atque uberem, magnitudinem iuris efficit cautionum et persecutionum numerus ingens. Sunt enim plurima quæ cauere, plurima quæ persequi nos oportet. ea nemo paucis amplecti potest. Sed quemadmodū ius in artem redactū, magnū erit et copiosum, ita facile et dilucidū: quoniam (ut ait post paulo) omnia sunt posita ante

oculos, collocata in usu cotidiano, in congressu hominum, atq; in foro. Tenebras induxerunt infinita interpretationes, infinita inter se disidētia præiudicia, sed maxime uana quædam mysteria, et conscriptionum uis immensa, ac opinionum pelagus. Coguntur, colliguntur. Carpentem et colligentem, alludit aut ad apes, aut ad eos qui percipiunt fructus. C. Aculeonē.) Argumenti ratio est, si Caius Aculeo, ingenio, nō artium beneficio ius ciuile dispersum dissipatumq; plane didicit, idem pronius faciet is qui et ingenio et artibus ualebit. Cur autem Scaeuolam Aculeoni præferat, duæ sunt causæ, ueritas, et præsentia. nam et Aculeone peritior erat, et aderat Crassi antea socer. Ab hoc, scilicet Scaeuola. C. Aculeo habuit in matrimonio materteram Ciceronis, ut in exordio secundi libri testatur ipse Aculeo, inquit, cum quo erat nostra materteræ, quæ Crassus dilexit ex omnibus plurimum, de Crassi studio nobis sepe narrauit. Omnia sunt posita ante oculos.) Facilitatem iuris ostēdit Fabius his uerbis. Omne ius quod est certum, aut scripto aut moribus constat. Dubium, æquitatis regula examinandum est. quæ scripta sunt, aut posita in more ciuitatis, nullam habent difficultatem. cognitionis sunt enim, non inuentionis. At quæ conscriptorum responsis explicantur, aut in uerborum interpretatione sunt posita, aut rectè prauiq; discrimine. Vm cuiusq; uocis intelligere aut commune prudentium est, aut proprium oratoris. Æquitas optimo cuiq; notissima est. Hæc ille. Omnia sunt posita ante oculos, non solum quod conscriptorum ars est edita et euulgata, sed etiam quod æquitas optimo cuique notissima est. Cotidie iure utimur. In congressione, id est conuersatione hominum, de iure sepe loquimur, in foro ius frequens tractatur. Neq; ita multis, inquit, literis, aut uoluminibus magnis omnia continentur. maximis et plurimis, inquit, author est Suetonius in Iulio Cesare. Destimabat, inquit, ius ciuile ad certum modum redigere, atq; ex immensa diffusaq; legū copia, optima quæq; et necessaria in paucissimos cōferre libros. Occurrit Tullius. Eadem sunt elata, id est prolata et euulgata à pluribus post decem uirū leges, de quibus hic non agitur, ut ab Appio Claudio Centimalo, à Sempromio, à Nasica, à Sexto Aelio, à P. Mutio, qui cum Bruto et Manilio fundasse ius ciuile dicitur, à Qu. Mutio, et alijs nonnullis, ex quibus non defuerunt qui paucis commutatis uerbis eadem rescriberēt. Hoc pacto res fuit propè eadem, uerborum commutatione libri permulti conditi sunt. ACCEDAT uero quò facilius percipi cognoscique ius ciuile possit, et c.) Iam duos confecit locos, alterum à uerecundia, alterum à facili. ingreditur in tertium, qui suauitate ac delectatione capiat animos. Delectatio percipitur ab antiquitatum uetustate, à descriptis utilitatibus Reipublicæ, à sententijs ac fontibus philosophorum, à præscriptione bene uiuendi.

di. Hæc explicat et auget ex ordine, et illud maxime, quod ad uitam pertinet: quæ si honesta est, nobis iucunda esse debet. Accedat uerò, quò facilius percipi cognoscique ius civile possit, mira quædam in cognoscendo suauitas et delectatio. Facilius percipimus cognoscimusque, quod animum delectat, quia suauitas illa non modo excitat attentionem et diligentiam, sed etiam fallit onus et laborem. Argumento sit musica uoluptas, quam natura, inquit Fabius, uidetur ad tolerandos facilius labores uelut muneri nobis dedisse. Si quidem et remigem cantus hortatur: nec solum in ijs operibus in quibus plurium conatus præeunte aliqua iucunda uoce conspirat, sed etiam singulorum fatigatio quamlibet se rudi modulatione solatur. Cur autem hanc esse delectationem in iure minime plerique arbitrantur? an quòd permulta minuta sunt ac molesta, sua sponte parua, nullo serè ordine digesta, ineleganter expressa? in poetis, in historicis, in orationibus, in omni philosophia naturali moraliq; maior sit ex re ipsa et ordine uoluptas? opinor hanc esse causam uel optimam. Nulla quidem ars ingenua, si questum et ambitum tollas, minus habet delectationis. Subscribens orationi Crassus, aliò contendit. Si quem (inquit) aliena studia, id est, alia à studio iuris, delectant, ut omnes delectare debent, plurima est in omni iure, et in pontificum libris, et in duodecim tabulis, antiquitatis effigies et imago quædam. Ius hic intelligitur, quod post duodecim tabulas iurisperiti ad explicandam legum mentem nouasq; controuersias in scriptum redegerunt. Pontificum libri ius sacrorum continent, quale modò quod Canonicum et Pontificium uocamus. Ab Numa ceperunt initium, et paulatim (ut omnia) increuerunt. Liuius de Anco Longe antiquissimum ratus, sacra publica, ut ab Numa instituta erant, facere: omnia ea ex commentarijs regis pontificem maximum in album relata proponere in publico iubet. Idem de iure pontificio Pontificem Numa Martium Marci filium ex Patribus legit, eiq; omnia ex scripta exsignataq; attribuit, quibus hostijs, quibus diebus, ad quæ templa, sacra fierent, atq; unde in eos sumptus pecunia erogaretur. Cætera quoq; omnia publica priuataq; sacra pontificis scitis subiecit, ut esset quò consulum plebs ueniret, nequid diuini iuris, negligendo patrios ritus, peregrinosq; adsciscendo, turbaretur: nec cœlestes modo ceremonias, sed iusta quoq; funebria, placandosq; manes ut idem pontifex edoceret: quæq; prodigia fulminibus, aliòue quo usu missa susciperentur atq; curarentur, ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio aram in Auentino dicauit: deumq; consuluit augurij, quæ suscipienda essent. In his rebus serè uersabatur ius pontificium. Hæc pluribus explicat uerbis Cicero secundo de Legibus. Idem Liuius de numero ita octo pontificum, nouem augurum numerus factus. Sylla postea ad quindecim collegium ampliavit.

ampliavit. De duodecim tabulis ante diximus. In illis omnibus libris erat prisca uerborum uetustas, ut habebat deos, agat rem duelli, effata habent, arce non sternitur, ofcina pianto, sacrum clepsit, herciscunda familia, perduellionis crimen, fauissa capitolina. In eisdem actionum genera quædam antiqua reperiuntur, cuiusmodi sunt quæ Gellius exponit libro uicestimo. Iudex qui ob rem dicendam pecuniam acceperat, capite puniebatur. Fur manifestus, ei cui furtum factum erat tradebatur in seruitutem. Nocturnum fure ius erat occidendi. Homo in ius uocatus, morbo aut ætate æger, ad ingrediendum inualidus, iumento imponebatur, atq; ex domo sua ad prætorem in comitium efferebatur. Qui membrum ruperat, ipse membro mutilabatur. Membra debitoris damnati distrahebantur à creditoribus. Hæc et alia prisca sunt actionum genera, quæ posterior mutauit atas. In eisdem libris multa ciuili scientiæ descriptio est. hinc uidemus à iurisperitis non iudicia modò, sed etiam: negocia ciuilia tractari. Nam quemadmodum priuatum ius est, ita quoq; publicum, quod ad Reip. statum pertinet. Differt autem ciuili scientia à iure ciuili. Scientia ciuili est ars politica, et uis ac facultas administrandæ ciuitatis. Eam tractant et philosophi, ut Plato de Rep. Aristot. in Politicis, in lib. de Rep. de regno, de imperio, de politica, de democratia, oligarchia, aristocratia, et tyrannide: q. libri non extant. Hæc scientia tractauerat et Cic. libris de Rep. quæ nunc luce caret. Eadè plerique usu magistro exercuerunt, et nunc ubiq; exercet adiuuante prudentia. Multa habet cõmunia cū iure ciuili, adeò ut pleriq; ab eo tota pèdere uideatur. Illa scæuola negabat oratoris esse propriam. Quis (aiebat) hoc cõcesserit, utilitates aut instituendis aut conseruandis ciuitatibus non à sapientibus et fortibus uiris, sed à disertis et ornatè dicentibus esse constitutas? Crassus autem et eam subiecit oratori. Si quis ciuilem scientiam, πελαγικὴν τέχνην contempletur, et animo conspiciat, quam Scæuola ante negauit oratoris esse propriam, quia putet esse cuiusdam ex alio genere prudentiæ, quòd non oratione inani, sed consilio et mente magis agat, totam hanc descriptis, id est ordine digestis omnibus ciuitatis utilitatibus ac partibus, duodecim tabulis contineri uidebitis. Dicit aliquis, tota ne disciplina ciuili est in duodecim tabulis? Minime uerò. Quid igitur hic agit? Subseruit suo theatro. Quomodo? Totam pontificis artem pro bona parte. Iam de antiquitatibus et politicis rebus est dictum, transit ad philosophiam, quam appellat prepotentem et gloriosam, propterea quòd potentia dignitate et gloria cæteras artes superare creditur. Sic existimant philosophi, sic uulgò prædicant, quòd significat et Crassus hoc pronomine ista. Plato in Timæo φιλοσοφίας μάλιστα γὰρ ἐστὶ θελομένη, ἢ ἕξαι ποτὶ τῷ θυγατρὶ γίνεσθαι περὶ τῶν θεῶν. Nihil melius à superis generi mortalium

talium neque uenit, neque ueniet, quàm philosophiæ donum. O uita philosophia dux, o uirtutis indagatrix, expultrixq; uitiorum, quid non modò nos, sed omnino uita hominum sine te esse potuisset? Tu urbes peperisti, tu dissipatos homines in societatem uitæ conuocasti, tu eos inter se primo domicilijs, deinde conuigijs, tum literarum et uocum communionem iunxisti, tu inuentrix legum, tu magistra morum et disciplinæ fuisti, ad te confugimus, à te opem petimus, tibi nos ut antea magna ex parte, sic nunc penitus totosq; dedimus. Est autem unus dies bene et ex præceptis tuis actus, penè toti immortalitati anteposendus. Cuius igitur potius opibus utamur, quàm tuis, quæ et uitæ tranquillitatem largita nobis es, et terrorem mortis sustulisti? Hæc eadem supra citauimus, sed in aliam re. Fontes et capita philosophicarum disputationum iure ciuili et legibus contineri uidentur. Philosophi morales disputant de uirtutibus et uitijs, uti nos ad bona alliciant, à malis deterreant. auocant à temeritate, ignauia, intemperantia, fraudibus, ac omni uitiorum genere. Concertant, atq; disputationes uersant, qui libidines domare debeamus, et coercere cupiditates: qui resistamus ægritudine, uoluptati, metui, et perturbationib. Virtuti honesta præmia, uitio dedecora atq; supplicia proponunt. Leges eadem efficiunt: uerum, iustum, atq; honestum laborem honoribus, præmijs, atq; splendore decorant: uitia hominum atq; fraudes, damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multant. Philosophia prolixior, ac opinionum plena magis est: lex breuior, certiorq;. Illa adducit, hæc cogit: illa rationem subijcit, hæc pro ratione statuit imperium. Querat aliquis, an à legibus philosophiam deriuatam putet? Nequaquam. Etenim paulo antè de philosophia dictum est. Tu inuentrix legum, tu magistra morum et disciplinæ fuisti. Leges igitur à philosophiæ fonte manarunt, et à philosophorū sententijs decretisq; profluxerunt. Fuere legumlatores non ingeniosi modò, sed etiam philosophi, Lycurgus, Draco, Solon, quorum iura descripta magna ex parte Romani sibi adsciuerunt. Ne mireris igitur, si scribat se dicere audacius: et postea, fremant omnes licet, amplificat enim rem ultra ueritatem. Querat etiam, quibus honoribus et præmijs leges honestum laborem decorent? Nosstræ quidem non tam uirtutem adornant, quàm ceteres in animaduersionem poenarumq; rapiuntur: sed Deus est, qui uirtutem nullo premio donatam abire non sinat. Leges quòdam latæ sunt de comitijs, de magistratibus creandis, de triumphis, de coronis, de ordinibus, de cæsu, de collegijs, de carpentis, de laudationibus, de iure triu liberorum, de ciuitate, de prouincijs administrandis. his et alijs permultis legibus senatus populusq; Romanus honestum laborem splendore decorabant. Maius est, quòd bonæ leges bonos uiros efficere contendunt: de quo Vlpianus

hæc iustitiam namq; colimus, boni et equi notitiam profitemur, æquum ab iniquo separantes, licitum ab illicito discernentes, bonos non solum metu poenarum, uerum præmiorum quoq; exhortatione efficere cupientes, ueram (ni fallor) philosophiam, non simulatam affectantes. hæc illius. Fontes, capita rerum. Capita, genera atque summa. Verus labor, rectus, æquusq;. Splendore, dignitate. Fraudes, crimina omnia. Damnis, ignominijs. Certum tenuit ordinem. Damnum bonorum minimum, ignominia maior, uincula acerbiora, uerbera multo grauiora, exilium grauissimum, mors longè acerrima. Concertationum, altercationum. Libidines et cupiditates idem sunt. Mentis, oculos. Hoc diuina lex probat, qua iubemur aliena non capere modò, sed etiã non cupere. Fremant, indignentur. Bibliothecas, librorum multitudinem. AC si nos, id quòd maxime debet patria delectat, et c. Aliam uis est argumentandi. Si nos patria nostra delectat, eius mens, mos, disciplina nota esse debet. hæc iure ciuili cognoscimus. Ius itaq; ciuile nobis debet esse iucundum. Quòd autem ius prudentius conditum est, illud certè iucundius. Ius Romanum eiusmodi est. Letitia igitur et uoluptate, si quis eam querat, præferendum. Nos patria nostra charitate delectat. Cicero Tusculana prima. Tanta charitas patriæ est, ut eam non sensu nostro, sed salute ipsius metiamur. Idem. Si mecum patria, quæ mihi uita mea multo est charior, loquatur. Pro patria mori uiris iucundum est. Virgilius. Pulchramq; petunt per uulnera mortem. Calypso apud Homerum, Vlyssi, si maneat, promittit immortalitatem. Ἴνθακῆν ἢ ἀθάνατον σὺν ἐμοὶ τῶδε δῶμα φηλάσσεις, ἀθάνατος ἔσῃ. Hic mecum si maneres, hanc domum seruares, et immortalis esses. Vlysses amore patriæ captus, respondet. ἀλλὰ μὲν ὅς ἐστι θεῶν καὶ ἰσθμοῦ ἡμεῖς πάντες οἰκᾶμεν ἐνθάδε, καὶ ἄλλοι μὲν ἡμεῖς ἰσθμῶν. At enim uolo cupioq; semper Domum reuerti ac diem reditus uidere. Hæc ex Odyssæ lib. quinto. De sterilitate Ithacæ, idem lib. quarto. Ἴνθακῆν οὐτὶ ἀρδρόμοι ἐδρῆς ἔτι τι λαμῶν ἀγέστος, ἢ μᾶλλον ἐπιθήρατος ἰπποβότοιο. Ἐγὼρ τις νῆσω ἰπποβότοιο, ἔδ' ἐλάμω, αἶθ' ἀλὶ νεκλῖαται, Ἴθῆκῆν δὲ τε καὶ πρὶ πασσῶν. In Ithaca neq; sunt curricula spaciofa, neq; pratium: Nec tam est ad equos, quàm ad capras alendas expectenda. Nulla insularum quæ mari continentur, uel equis agitandis commoda, uel alendis, more pratorum, herbida est. Ithaca præter omnes sterilis est, et infœcunda. Idem scribit Cicero secundo de Legibus. Hæc est mea, inquit, et huius fratris mei germani patria, quare idè nescio quid et latet in animo ac sensu meo, quo me plus hic locus fortasse delectet. siquidem etiam ille sapientissimus uir Ithacam ut uideret, immortalitatem

mortalitatem scribitur repudiase. Hic Ithacam dimittit, quo minus expectanda uideatur. Sapientissimum opponit Ulysses, ne stultè fecisse dicatur. Patriam suam extollit, ut ex impari comparatur Ithaca. Roma autè non in omnibus terris domus est imperij, sed in multis. At more sue gentis loquitur, ac suos extollit iactator. Domum uirtutis, accipe domicilium fortitudinis, & rerum bellicarum. Potes & omnem accipere uirtutem. Quae tam excellens, inquit in Tusculanis, in omni genere uirtus in ullis fuit, ut sit cum maioribus nostris comparanda? Domum dignitatis interpretare locum honoris & amplitudinis, in quo sint qui summa dignitate praediti ceteris imperent. Quam autem constituit haec tria, metem, morem, disciplinam: primum refer ad leges, quae quodam modo patrie mentem explicant. Morem, ad consuetudinem: utrumque ad ius ciuile: Disciplinam, ad artem politicam, ac scientiam administrandae Reipublicae domi forisq; quae magna ex parte legibus ac iure ciuili continetur. Eo pertinebant sex libri Scipionis de optima Reipublica: eodem libri Ciceronis de Legibus, & de optimo statu ciuitatis. Quanta sapientia ueteribus Romanis fuerit in iure constituendo, praedicat & in alijs locis: ut in Tusculana prima. Mores, inquit, & instituta uita, resq; domesticae ac familiares nos profecto melius tuentur, & laetius: Rem uero publicam nostri maiores certe melioribus temperauerunt & institutis & legibus. Graecos eleuat more suo, à quibus Romani suas habuere leges: quas si acceptas fecere meliores, et nouas addiderunt, ne sit hoc amplissima laudis. Miserum est inuictis nihil adicere posse, nec de multis, quod optimum uidetur, segregare. A pari ducit argumentum. Tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Sapientiam postea confirmat, Hominum nostrorum prudentiam ceteris hominibus, et maxime Graecis, antepone. Et alibi. Meum semper iudicium fuit, omnia nostros aut inuenisse per se sapientius quam Graecos, aut accepta ab illis fecisse meliora, quae quidem digna statuissem in quibus elaborarent. Multi fuerunt legumlatores, ex quibus clarissimi fuerunt Lycurgus, Draco, Solon: unde Romani multas petiere leges. Lycurgus haud procul ab Homeri temporibus fuit, qui quum peregrinando per multa didicisset à Cretensibus, ab Asianis, ab Aegyptijs, ab Indis, ab Afris, leges Spartanis non sine magno discrimine periculum tulit. Ciuitate legibus seueris constituta, secessit in Cretam, ac cepto populi Spartam iureiurando non, ante leges ipsius Lacedaemonios soluturos, quam Spartam reuersus esset. Veritus autem, ne mortui corpus Lacedaemonij ex Creta asportarent, ac iureiurando soluerentur, cineres suos ab rogo spargi iussit. de quo Cicero Tusculana quinta. Itaq; &

illos septem, qui à Graecis σοφοί, sapientes à nostris & habebantur, & nominabantur: & multis ante seculis Lycurgum, cuius temporibus Homerus etiam fuisse ante hanc urbem conditam traditur: etià Heroicis aetatibus Ulysses & Nestorem accepimus & fuisse et habitos esse sapientes. Idem de Diuinatione Lycurgus quidè, qui Lacedaemoniorum Reipublicam temperauit, leges suas auctoritate Apollinis Delphici confirmauit: quas cum uellet Lysander commutare, eadem est prohibitus religione. De Lycurgi legibus multa Aristoteles in Politicis. Draco floruit postea apud Athenienses, ac illis iam senex leges imposuit adeo seueras, ut à Demade sanguine scriptae dicerentur: & omnes prope (ut ait Gellius) non decreto iussosq; sed tacito illiteratoq; Atheniensium consensu oblitteratae sint. Is quum in Aegnam uenisset, theatrum ingressus sic ob legum latiorè à populo exceptus est, ut coniectis undique in eum stragulis & uestimentis suffocatus, ibiq; sepultus sit. Solon Salaminus ob ex septem sapientibus fuit, qui legibus Draconis obsolecis, mitiores tulit, quas Athenienses axibus ligneis inciderunt: & ut sempiternae manerent, poenis & religionibus sanxerunt. Res eius & uitam Plutarchus memoriae prodidit. Obseruabis autem hos tres legumlatores ordine temporis constitutos esse. Etenim sicuti Lycurgus primus, ita Solon postremus eorum uixit. Hunc ordinem imperiti historiarum temporum quae confundunt. IAM uero ipsa per se quantum afferat ijs qui ei praesunt, & c.) Suasit studium iuris à uerecundia & honestate, à facilitate, à delectatione: adijcit locum quartum ab honore, gratia, dignitate. Dignitatem ostendunt Themis & Dice quòdam habitum numen, regia maiestas in iure dicendo olim praecipua, legumlatorum sempiternus honos, decemuirum legibus ferendis potestas, interpretum augusta amplitudo, iudicum in amplissimis ciuitatibus decora & ornamenta. Apud Graecos non in honore magno fuerunt iureconsulti, propterea quòd mercedula adducti, ministros se praebent in iudicijs oratoribus: & quemadmodum apud nos plurimi, non scientiam & iustitiam, sed calumniam & questum expeterent. Ministra bant autem ius ciuile & leges oratoribus, subscribebant ea quae opus essent, instrumenta cognoscebant, interdum & de iure cum aduersarijs altercabantur. Quinilianus. Neque ego sum nostri moris ignarus, oblitus ue eorum qui uelut ad arcus sedent, & tela agentibus subministrant, neq; idem quoq; Graecos nescio factitasse, unde nomen ijs pragmaticorum datum est. πραγματικοί dicebantur, ἀπὸ τῆς πράξεως, hoc est, à causa negotio quae, siue quia agerent causas, siue quia multis τὰ πραγματικά ἐπράττειν, hoc est negotia facerent. Verbum est πράττειν, quod est agere: inde πραγματικός, actio & negotium. hinc πραγματικοί, negotiatores forentes. Negotium

Negotium in iudicio nonnunquam dicitur. Cicero pro Cecinna. Ego homo imperitus iuris, ignarus negotiorum ac litium, hanc puto me habere actionem. Hoc nominis & Gallis manet, ijs qui in litium tractatione uersantur, quorum magna pars ut est questus audissima, ita meo iudicio infima atq; sordidissima. Ampliores multo & clariores Romae fuerunt, qui magna scientia iuris, amicos, gratiam, magistratus, honores, non inimicos, inuidiam, humile sordidumq; uiuendi genus quoesierunt, cuiusmodi per multos recenset Pomponius Pandectarum initio, ubi de Sexto Aelio facit mentionem. Sextum Aelium, inquit, etiam Ennius laudauit, & extat illius liber qui inscribitur Tripartita, qui liber ueluti iuris cunabula continet. Tripartita autem dicitur, quòd lege duodecim tabularum praeposita, iungitur interpretatio, deinde subtextitur legis actio. Eiusdem esse tres alij libri referuntur, quos tamen quidam negant eiusdem esse. haec Pomponius. Cordatum dixere ueteres, eum cui multus esset animus, multaq; sapientia. Cicero Tusculana prima. Quid sit porro ipse animus, aut ubi, aut unde, magna discussio est. alijs cor ipsum animus uidetur, ex quo excordes, uercores, concordēsq; dicuntur, & Nafica ille prudens bis consul Corculum appellatus, & Egrege cordatus homo catus Aelius Sextus. haec ille. Versiculus est Ennianus. Sensus est. Sextus Aelius sapiens, & egregie prudens. Est enim catus, sapiens. Cicero Tusculana secunda. Sed homo catus nunquam terminat nec magnitudinis nec diuturnitatis modum. Horatius. Post haec ille catus quantumuis rusticus ibit. Multi praeterea fuerunt, ut M. Cato, P. Mutius, Brutus, Manlius, P. Rutilius Rufus, Q. Tubero, Sextus Pompeius, Aquilius, Gallus, Seruius Sulpitius, qui cum ingenio auctore, hoc est duce natura ingeniosa, dignitatem sibi reperissent, perfecerunt studio & labore, ut in respondendo, hoc est consulentibus interpretando iure, auctoritate plus etiam quam ipso ingenio ualerent. Auctoritatem affert ingenium & ars. Cicero in Topicis. In tempore autem multa sunt quae afferant auctoritatem, ingenium, opes, aetas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum. Hoc ergo dicit, multos in dignitate fuisse quòd ingeniosi uiderentur, deinde sibi maiorem comparasse ex scientia iuris auctoritatem. Ut autem dignitati est ceteris aetatibus, ita quoque senectuti, quam celebrat, id est ab solitudine uindicat hominum frequentia: ornat, hoc est honorat, atque referendo facit augustiorem. Itaque comparatur per fugio & subsidio, quoniam homo in media Reipublica luce uersatus, si negotia ingrauescente aetate iam perferre non potest, ut tamen dignitatem retineat senex, eò confugit, & ad hoc quasi subsidium se recipit, in quo uidet esse decus & ornamentum senectutis. Senis est hoc officium pulcherrimum, prudentia mul-

tos adiuuare. Cicero de Officijs primo. Senibus autem labores corporis minuendi, exercitationes animi etiam augenda uidentur. Danda uero opera, ut & amicos, & iuuentutem, & maxime Reipublicam consilio & prudentia quamplurimum possint, adiuuent. Nihil autem magis cauendum est senectuti, quam ne languori se desidiaq; dedat. Desidia turpior est ijs, qui sunt honoribus & Reipublicae muneribus perfuncti. Honores autem sunt magistraus: Reipublicae munera, sunt negotia ciuitatis & imperij. Apollo non à poetis modo, sed ab oratoribus etiam Pythius uocatur. Cicero pro Fonteio. Haec sunt nationes, quae quondam tam longè ab suis sedibus Delphos usque ad Apollinem Pythium atque ad oraculum orbis terrae uexandum ac spoliandum profectae sunt. Hoc nominis à uerbo πύθωμαι, quod est interrogo, deductum uidetur, aut potius à uerbo πύθωμαι, quod est putresco. Sic uisum quibusdam poetarum, qui ab Pythone serpente serpho cognomen factum Apollini fabulantur. Alludunt opinor ad corruptam humorum colluuiem, quae radijs solis quasi sagittis perimitur. Nam πύθωμαι, putris est colluuiò. Ad Apollinis oraculum confluebant ex omni prope orbe terrarum reges, ut olim Tarquinij: populi, ut quondam Romanus de prodigio lacus Albani: ciues, nullo numero comprehensi. Non potest igitur iureconsultus suo iure dicere id quod apud Ennium dicit ille Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi & populi, & reges, & ciues consilium expetant, sed id potest suo iure dicere, se esse eum iure sibi si non populi & reges, at sui ciues consilium expetant. Sic enim capiendus est sensus orationis, ne sit falsum, populos & reges ad Apollinem non uenire. Subijcit treis uersus iambicos trimetros ex Ennij tragoedia, qui sic explicandi sunt. Ciues rerum suarum incerti ac dubij, à me consilium expetunt. quos ex incertis certos, & consiliu compotes mea ope meoq; auxilio dimitto, ut ne temere res tractent turbulentas. Est enim domus iurisconsulti, totius oraculum ciuitatis. Magnifica similitudo est, ex eo ducta, quòd ut Apollo, sic & iurisconsulti respondere dicantur. Et pulchre ducitur exemplum à Q. Mutio, non solum quia perquam consultus erat & senex, ac summorum hominum splendore celebratus, sed etiam quòd hominis praesens maiestas Sulpitium & Cottam plurimum mouere posset. Adde L. Crassi humanitatem & prudentiam, cuius erat benigne excipere uiros honestos familiares suos, in hoc familiarè colloquio animi causa comparato. quae quidem ad Ciceronem decorum rerum personarumq; seruantem referri uolo. Vestibulum quid sit, exponit Gellius. IAM illa non longam orationem desiderant, quam obre exi stime Pub. & c.) De iure ciuili multa dixit, de iure publico nunc pauca loquitur. ius ciuile, priuatum dicitur: f 4 est

est; quod ad singulorum utilitatem pertinet, ut de hereditate, de fundo, de credita pecunia. hæc et eiusmodi sic habent, ut ea si quis aut retineat, aut amittat, non ex eo mutetur status ciuitatis. Publicum ius ad statum Reipublicæ pertinet, et in sacris, sacerdotibus et magistratibus consistit. Ciuitati sacra necessaria sunt, ad sacra faciendâ constituendi sacerdotes, ad negocia creandi magistratus: ac definiendum omnibus, quos ritus, quas leges, quæ iura teneant. Eiusmodi sunt et leges, quas Cicero statuit libris de Legibus. quæ ad sacra et ceremonias deorum, quæ ad officium magistratum pertinent. Publicum ius dicitur, ius ciuitatis et imperij, nec idem est ius ciuile, et ius ciuitatis, ut antè diximus. Hic quedam est regendæ Reipublicæ ratio ac scientia, quæ sumitur à philosophis. *τὸ δὲ τὴν δὲ* dicuntur, aut *τὸ δὲ τὴν δὲ*, hoc est præcepta rationesque de Republica. His adde monumenta rerum gestarum, et uetustatis exempla, quæ ferè continentur annalibus et historijs. Ius ciuile oratori necessarium est, quia, ut inquit, in rerum priuatarum causis atque iudicijs de promedâ saepe oratio est ex iure ciuili. Nec ab re dixit hoc, Sæpe accidit enim ut causa priuata sine iure ciuili transigatur, aut capiendâ coniectura, aut simplici iureiurando, aut productis testibus et literis, aut disputatione æquitatis. Publicum ius æquè necessarium uidetur, aut in causis publicis de ambitu, de repetundis, de perduellione, de cæde, de maiestate, de ueneficio, et id genus rebus: quæ si inualeant, ciuitas periclitatur, aut in concionibus, quæ ad populum habentur de rebus ciuili. aut in senatu, quum de Reipublica consulitur. In his rebus ferè uersatur orator, quem mirum in modum iuuat antiquitatis memoria, quid egerint maiores, quomodo rem omnem administrauerint. Ea petitur ex historiarum libris, et à consuetudine tradita per manus. Iuuat quoque regendæ Reipublicæ scientia, hoc est cognitio uniuersi generis, cur sit ciuitas, ad quid sit, quæ uis eius, quæ ratio, quis ordo, quæ æquabilitas, qui staret, qui decidat, quis optimus Reipublicæ status habendus sit. His ita acceptis, facile est distinguere quatuor hæc, ius ciuile, ius publicum, memoriam antiquitatis, Reipublicæ regendæ rationem ac scientiam. Hæc modò repetit, quia supra dixerat, Perdiscendum ius ciuile, cognoscendæ leges, percipiendâ omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina Reipublicæ, iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperij cognoscendâ est. Dicit quispiam, sine his oratorem suum munus obire posse, quum multi sint qui in iudicijs bene uersentur, qui tamen hæc tam multa nesciant. Respondet, neque causidicum, neque proclamantem, neque rabulam hoc sermone conquiri. Sicut orator nomen est honoris, ita causidicus cuiusdam illiberalitatis. Non enim magnum est actitare causas, quod facit colonus, inquit Martialis: sed magnum est, magnas sustinere actiones. In contemptum

dixit Martialis. Carpere causidicus fertur mea carmina. Causidicus, qui egregiè clamat uociferaturque, et quod ratione non potest, uoce contendit. Proclamator, qui litigiosus est, et penè rabie concitus, rabula appellatur. Sunt qui nomen hoc ducant à radendo, quia clamorosus auditorum radat aures. Hoc rabularum genus auidum pecuniæ est, et causas omnes iustas et iniustas recipit. Arguit illud Plato undecimo de Legibus. Queritur is uir, qui primum sit eius artis antistes. Primum refertur ad illud aduerbium deinde, quod paulo post sequitur: Primum orator arte præcellat, deinde agat ex arte. Antistes, qui ante stat, et in aliqua re excellit, dicitur in sacris. Cicero Sacerdotes Cereris, atque illius fani antistites, dicitur in artibus. Quintil. Seruius Sulpitius iuris antistes appellatus est. Ut iuris antistes est, qui in iure principatum tenet: ita artis antistes, qui primus est in arte. Ars excolit sermonem, cuius ipsa natura magnam homini facultatem dedit: et sic excolit, ut ipsum quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum esse uideatur. hinc fit, ut orator deus putetur. Hic (quum daret) posuit, pro quum det, et (ut) pro sic. Artis bene dicendi quum ipsa natura magnam det homini facultatem, quia proprium est hominis distinctè loqui, tamè artis antistes esse deus putatur: sic ipsum quod erat hominis proprium, uti oratione, non partum quæ situmque per nos, sed diuinitus ad nos delatum uidetur. Caduceum Mercurius ab Apolline dicitur accepisse, et usum esse more legatorum. Vim scribit eius Virgilius Aeneidos quarto.

Tum uirgam capit, hac animas ille euocat Orco
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit.

Dat somnos, adimitque, et lumina morte resignat.

Caduceum præferebant, qui pacem petebat. Lilius. Alij priusquam ultima adhiberetur uis, ipsos se in deditioem consulis caduceum præferentes permisisse authores sunt. Legati, caduceatores dicti. Idem Corpus iam curabat consul, quum uenisse caduceatorem, et quid uenisset, nunciatum est. In caduceo igitur est quedam uis iure gentium firmata: sed maior in eloquentia, quam in caduceo dignitas. Eloquentiæ munus distribuitur in tempora ac loca: nam interdum inter hostium tela uersatur in legationibus: aliquando scelus fraudemque, id est crimen nocentis accusando subijcit odio, supplicioque, constringit, in iudicio præferim, nonnunquam innocentiam defendit: interim populum uersat in concionibus: ubique animos tractare, ac quò uult mouere contendit. Primi quidè multa reperies exempla apud Thucydidè et Liliu. secundum, apud Tulliu orationibus in Verre, in Catilinâ, in Vatinium: tertij, apud eundem in oratione pro Sexto Roscio: quarti, apud eundem in Rullum, in Antoniu. Subijcere odio ciuili, accusationis est, quæ poenâ antecedit. Supplicioque, constringere, poenæ est quæ sequitur accusa-

accusationem. Vim, copiam rerum, inscientiam, inscientiam, uerbum notandum. Fontes, translationes sunt fontes, itinera, digitum ad fontes intendere. Sumpsit ex ijs qui petunt aquam, ignarique uia querunt locum. offertur aliquis qui digitum intendit ad fontem, uiamque monstrat. MIHI uerò, inquit Mutius, satis superque abs te uidetur istorum, et c.) Dicendi rationem principio laudauit, deinde totius artis amplitudinem magna memque celebravit: postea quæ à natura petenda essent, quæ à studio et diligentia, quæ à præceptis, quæ ab exercitatione, descripsit: tandem quæ in oratore maxima sunt habenda, diffusius exposuit quam ceteri scriptores huius artis. In his quidem uidentur esse omnia, et certè sunt. At enim quæ traduntur de quinq; orandi partibus, adeò breuiter decursa sunt, ut uestigia ingressumque non uideas. Repetenda igitur ac diutius erunt consideranda duobus libris secundo tertioque. Sed antè excitandus est Antonius, qui Crassum refellere conetur, quoniam (ut inquit in Epistolis) scripsit Aristotelico more, quemadmodum quidem uoluit, tres libros in disputatione ac dialogo de Oratore. Ad illam partem fit hic aditus. priora laudantur, posteriora queruntur. Antonius petitur, ingressus ille tendit in aduersum. Decuit autem dissimulatorem artis, non nihil moliri aduersus eam artem quæ tantopere ornauerat Crassus. Decuit quoque Mutium, qui maiora quedam, non minima quæque repeti uoluerat, sic arbitrari, studiosis adolescentibus esse satisfactum. Decuit etiam iuuenem non eruditissimum, requirere quæ ualde breuiter à Crasso essent de ipsa arte percursa. Mihi, inquit Mutius, istorum iuuenum studijs (si modo sunt studiosi) satis superque, hoc est abundè, abs te satisfactum uidetur. Cur dubitat studiosi ne sine Sulpitius et Cotta, quos adeò studiosos uidebat? Nam Crassus antè dixit, quum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Videbat eos Mutius studiosos esse, nec tam dubitabat, quam hoc genere loquendi quiescere iuuenes ab interrogando uolebat, quum possent ipsi per se cætera cognoscere. Est enim studium, ardor quidam amoris, sine quo cum in uita nihil quicquam egregium, tum certè eloquentiam nemo unquam assequitur. Studiosi, quibus hoc studium feruet. Sensus est igitur. Horum studijs satisfactum est, si studio et ardore quodam amoris cætera per se ipsi persequantur. De hoc studio supra dictum est. Dicta Mutius confirmat Socratis apophthegmate celebrato, quod circumferri et inter doctos iactari solitum significat hoc uerbo interposito, aiunt: quo tum commodè utimur, quum certum proferre nolumus, aut certè non possumus authorem, et famam sumimus pro autoritate. Perfectum opus est, inquit, si quis satis est concitatus ad cognoscendam percipiendamque uirtutem. Ei qui nihil inuult se esse quam bonum uirum, reliqua doctrina

strina facilis est. hæc de uirtute sententia artibus accommodari potest: ut si dicas, Perfectum Crasso opus est, si Sulpitius et Cotta satis sunt concitati eius cohortatione ad studium cognoscendæ percipiendæque eloquentiæ. Quibus enim id persuasum est, ut nihil malint se esse quam eloquentes, ijs reliqua doctrina facilis est. Hæc interpretatur his uerbis. Sic ego intellico, si in hæc quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis, facile uos ad ea quæ cupitis, perueniuros ab hoc aditu ianuamque patefacta. Pronomen hoc, Crassum demonstrat, non aditum. Aditum patefacere, intrare ianuam, peruenire, ex allegoria sunt. Nobis uerò, inquit Sulpitius, ista sunt pergrata, perque iucunda. Præterita commendat, et habet accepta, non solum quia iucunda sunt, sed etiam quia beneficij gratia promouet agentem. Perque iucunda, pro periucunda dixit: ne si dixisset, ista sunt pergrata et periucunda, tarditate syllabarum langueret oratio. Pauca etiam, id est præterea, requirimus, in primisque ea quæ ualde breuiter à te Crasse de ipsa arte percursa, et quasi currendo transmissa sunt. Hæc præparatio ad posteriores libros. Illa te et non contemnere, et didicisse confiteris. Apta ratio petentis, respexit illa uerba Crassi. Non negabo me ista omnium communia et contrita præcepta didicisse, et illa, Quod tamen, ut antè dixi, non eijcio. Est enim etiam si minus necessarium ad bene dicendū, tamen ad cognoscendum non illiberale. Ea præcepta artis si paulo latius dixeris, expleueris omnem expectationem diuini desiderij nostri. Antè Sulpitius hæc dixit. Quod neque precibus unquam, nec insidiando, nec speculando assequi potui, id spero nos esse adeptos, quibus illud diuturnum desiderium satis ostendit. Nam nunc quibus studendum rebus esset, accepimus. Materiam dicit oratoris. Vias earum rerum rationemque cupimus cognoscere, artem petit, quæ componit digeritque materiam.

QVID si, inquit Crassus, quoniam ego quoque facilius uos apud me tenerem, et c.) Pulchre fit ut primum Crassus honesta de causa deponat omus, deinde dicat illud Antonium suscipere posse, postea pro sua auctoritate hominem roget: Antonius autem nam suscipiat auide, ne uel dum res calefcit, et amicus ab amico rogatur honestum laborem, moleste reijciat. Quo facilius uos apud me, hoc est in Tusculano meo tenerem, uestræ potius obsecutus sum uoluntati, quam aut consuetudini, aut naturæ meæ. Humanitatem suam retinuit Crassus, et inde mouit animos. Consuetudinem referto ad id quod antè dicebat, se à genere hoc toto sermonis refugisse, non superbia, neque inhumanitate, sed istius disputationis insolentia, atque earum rerum quæ quasi traduntur in arte, inscitta. Natura pertinet ad illu Crassi pudorem, et hominis ingenium uerecundum, et alie num ab ostentatione. Quid si petimus ab Antonio, et c.

ut ea quae continent, neque adhuc protulit, explicet nobis? Verecunde dictum. Quid si petimus? Petitio quoque honesta uerecundaque est. Nam et illum continere dicit quod petitur, et integrum habere quod nondum protulit, et se quasi discipulum subijcit. Explicet, inquit, nobis. Antonius libellum de orandi facultate scripsit. Scripsi etiam illud quodam in libello, inquit, qui me imprudenter et inuito excidit, et peruenit in manus hominum, desertos me cognosse nonnullos, eloquentem adhuc neminem. Quaedam igitur protulit et emulgauit hoc libello, quaedam non edita, neque memoriae litterarum tradita, animo continent. haec ideo petuntur, quod alia tanquam nota iure negare possit. Mystera appellauit occulta secretaque praecipua, quae nonnulli sic obseruant, ut mystera sua mysteria. Ut uidetur, inquit Sulpitius. Nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, sentiemus. Conditionem admittit iuuenis, ne forte Antonium posthabere uideatur, quod tamen ille uulgo diceretur artem repudiasse, Sulpitius ad Crassum animum adiecit. hinc adit, Antonio dicente sentiemus aut nutu, aut gestu, aut signo, aut uoce, quid tu intelligas, menteque concipias. Id etatis, pro eius etatis, hoc est, senes. Quem admodum Cicero summam modestiam Crasso, sic et prudentiam dat ac moderationem Antonio. Debent enim oratoris boni amabiles esse mores, et sermo suauis ac iucundus, ad eumque modum fingendus est. Quod autem fuerit artis dissimulatio Antonius, facit eum dicentem. Sum ignarus atque insolens: quod prima Crasso sine controuersia dabatur, et interim frigidum est magno uiro succedere. attribuit haec illi uerba, in causis iugere soleo, ne tibi Crasse succedam. Dicitur erat aliquis, Qui de arte dicit, qui nescit artem? Occurrit, non sum de arte dicitur, quam nunquam didici, sed de mea consuetudine. Quo nam igitur pacto de arte libellum didisti? respondet, Quae in commentarium meum retuli, non aliqua mihi doctrina tradita sunt, sed in rerum usu causisque tractata, locatur autem Lepidus his uerbis, Vestram iniquitatem accusatote, meam facilitatem laudatote. Deprehensum, ex improviso

occupatum: more eorum qui dum sibi non cauent, aut opportune cauere non possunt, cadunt in periculum. Virgilius. Deprensus olim statio tutissima nautis. Video atque sentio. Video tanquam species, sentio tanquam genus. Vtrunque hoc loco animi est, ex translatione. Ignarus atque insolens. Ignarus ad artem, quam non didicit: insolens ad disputandi consuetudinem, quam non tenuit, refertur. Vsu uenturum. fore ut accidat. Commentarium. Commentarius est liber, in quo res breuiter ac summam memoriae causa notantur, ut commentarium Caesaris. Referre in commentarium, est aliquid in eiusmodi libello scribere. Iniquitatem. Petenda sunt aequa, et quae in eius uide petitur potestate sunt. Iniquum petit,

petit, qui quod nescias, ac praestare non debeat, petit. Facilitatem. Faciles dicuntur exorabiles, et ad obsequendum parati: sicut difficiles, ex contrario morosi. Vestro studio inductus. uestra cupiditate motus. Grauatè. egrè et moleste. Prudenter. Maluit prudentiam, quia plurimum ualebat Antonius, quam artificium, quod habere se negabat, usurpare. Habebat artem, qui et Athenis et Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dididisset: sed probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur. EGO uero, inquit, pergam, et id faciam quod in principio fieri in omnibus, et c. Duae sunt oratorum species: una absoluta atque perfecta, quam statuit Crassus, altera in suo genere laudabilis, sed tamen imperfecta, quam complectitur Antonius. Orator Crassus definit eum, qui quaecumque res inciderit, quae sit dictione explicanda, prudenter et compositè, et ornate et memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Antonius autem eum putat esse, qui et uerbis ad audiendum iucundis, et sententijs ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus atque communibus, quicque sit instructus uoce et actione et lepore. Vtrique res petit et uerba, item uocem, actionem, affectum, et leporem. at Crassus illi subijcit, omnem questionem oratione explicandam, Antonius modò causas forenses atque communes. Ille querit admirationem ex magnarum rerum scientia, et arte dicendi maxima: hic laudem petit à prudentia, atque causarum tractatione. Hoc eò pertinet, ut si summus esse non possis, in aliquo tamen laudabili genere sis: utque scias non una modo arte fieri summos, sed omnium artium concursione. Antonius igitur de oratore dicitur, quod in principio fieri debet in omnibus disputationibus, ut quid illud sit de quo disputetur, explanetur, initio constituit, qui sit orator. id esse faciendum, similitudinum collatione demonstrat. Collatione utitur, alia digniore ab Imperatore, à Reipublicae rectore, à iuriconsulto: alia tenuiore, à Musico, à Grammatico, à Poeta, à Philosopho. haec leuiora artium studia habentur, quoniam priuata sunt, ac ferè conquelescunt in ocio. Ego uero (inquit) pergam, id est prosequar id quod uultis, et id faciam non quod semper fit in principio, sed quod fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut quid illud sit de quo disputetur, explanetur, ac definitione explicetur, quae quid res sit ostendit: ne uagari sine certo fine, et errare extra uiam cogatur oratio, si ij qui inter se differunt, non idem esse illud de quo agitur, intelligent. Cicero in questionibus Academicis de Peripateticis loquens et Academicis, inquit: Scientiam aut nusquam esse censebant, nisi in animi motionibus atque rationibus. Qua de causa definitiones rerum probabant, et has ad omnia de quibus disceptabatur, adhibebant. Querendum igitur primum quis sit orator, et si is est quem uoluit

uoluit esse Crassus, quia de re conuenit, non opus est disputatione, nisi forte qua pars aliqua explicetur. Si alius est, constituendum primum quis is sit, deinde Crassus refutandus, ut disputando circumscripserit firmetur definitio. Prima collatio ad imperatoriam artem pertinet. Imperator constituitur, hoc est, definitur, administrator belli gerendi. Dux copiarum, cuius auspicio ductusque bellum administrabatur, dictus est à Romanis Imperator, deinde cepit nomen esse cuiusdam honoris, nec omnes primarij Duces appellati sunt Imperatores, tandem abiit in tyrannidem monarcharum. Imperatoris nomen hic accipe non pro omni duce peres quem summa belli est, sed pro eo qui rei militaris bellique gerendi peritus, illud scite administrat. Partes sunt eius in exercitu, in castris, in agminibus, in signorum collationibus, in oppidorum oppugnationibus, in comaeatu, in insidijs faciendis atque uitandis, in reliquis rebus quae sunt propriae belli administrandi. Nam primum habere delectum oportet, et idoneum legere militem: deinde parare bello necessaria, instruere exercitum, proficisci opportunitè, capere locum castris, captum munire, stationibus et uigilijs tueri. Videndum quando, quauia, quo ordine, quibus cum impedimentis moueatur agmen (Est agmen exercitus incedens, aut certè militum in itinere progressio) Si praelium committendum est, et signis collatis dimicandum, obseruandus est locus, explicanda acies et instruenda, exhortandi milites, cursitandum ad sustinendum, ad regendum, ad restituendum praelium. Signorum collatio est, quum acies aduersè signa uexillaque contra ferunt, et congressione instat, ac conferunt manus. Oppidorum oppugnatio, quum sit impetus in uenia, et urbs obfessa aggressi petitur. Ea per sepe sequebatur praelium, quia suis hostibus, ad oppida milites agebantur. Illa fuit causa cur eam Cicero postponeret. Comaeatus in bello duplex, quicquid est enim quo miles alitur, dicitur comaeatus: et qui ab imperatore miles potestatem accepit abeundi, qua licet abesse ad constitutum diem, tum dicitur accepisse comaeatum. Insidias non modò hostibus facere, sed etiam hostium uitare oportet: nec satis est persequi, nisi etiam cauere scias. Et certè cauere tutius est, quia non quisquis molitur insidias, fallit hostem, quum aliquando suo ipse dolo capitur: cauisse neminem poenitet. Sunt aliae res propriae belli administrandi, patientia ducis, diligentia, consilium praesens, dexteritas, fortuna, humanitas, lenitas, opportuna serueritas, eloquentia militaris. Imperator est earum rerum compos et animo et scientia. Animo res arduas capebat, fortiterque aggreditur: scientia consilia dirigit, quaeque suscipienda sunt aut cauenda, prouidet. Africani duo, et Q. Fabius Maximus, historijs notissimi sunt. Maior Africanus Carthaginem tributariam fecit, minor eandem Carthaginem, et decimoquarto anno

anno post Numantiā euerit. Quintus Maximus cum etando Annibalè molliuit. Ad exemplorum uarietatem imperatoribus Romanis iungit externos: Epaminondam Thebanum uirum illustrem, qui contemptor oppum, gloriae studiosus, Lacedaemonios subegit, imperium suis peperit, magna cum laude parta uictoria diem obiit: Annibalem Carthaginensem, Amilcaris filium, qui multos annos cum Pop. Romano de imperio contendit. Haecenus de imperatore. Iam de moderatore Reipub. qui dicitur hoc modo: Reipub. moderator est, qui quibus rebus utilitas Reipub. paratur, augeaturque, tenet, ijsque utitur. Talis ut sit, ad Reipub. moderandam studium suum conferat, usum et experientiam, artem ac scientiam habeat, necesse est. Studium ad amorem et operam, usus ad exercitationem, scientia ad doctrinam refertur. Reip. moderator, Reip. rector, consilij publici auctor, idem sunt. Quos enumerat Antonius, uiri prudentes ac Senatus principes fuerunt. P. Lentulus (inquit Valerius Maximus) clarissimus et amantissimus Reipub. ciuis, quum in Auentino C. Gracchi nefarios conatus et aciem pia ac forti pugna magnis uulneribus exceptis fugasset, praelij illius, quo leges, pacem, libertatemque in suo statu retinuerat, haec mercedem tulit, ne in nostra quidem urbe moretetur. Inuidia compulsi in Siciliam secessit, ibique mortuus est. Fuere multi P. Lentuli. Vt igitur hunc à ceteris segregaret, P. Lentulum principem fuisse dixit. De Tiberio Graccho patre iam dictum est. Is homo prudens et grauis, haudquaquam eloquens, et saepe alias, et maxime Censor saluti Reip. fuit, quum libertinos in urbanas tribus transfudit. Quinti Metelli plures celebrati sunt. Accipimus eum, cuius quatuor filij consulares fuerunt, propterea quod eum Cicero in primis laudat in Bruto, et illic statim C. Laelium, et P. Africanum, quem admodum et hic, nominat. Quintus Metellus, inquit, is cuius quatuor filij consulares fuerunt, in primis est habitus eloquens, qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano: cuius et aliae sunt orationes, et illa contra T. Gracchum exposita est in C. Fannij analibus. Sed C. Laelius et P. Africanus in primis eloquentes, quorum extant orationes, ex quibus existimari de ingenijs oratorum potest. De hoc P. Africano Lilius haec: Censores Romae T. Quintus Flaminius, et M. Claudius Marcellus Senatum perlegerunt. Princeps in Senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. Alij fuere principes in senatu Romae, ut Cato et Scipio. Alij in alijs ciuitatibus, ut Pericles, Themistocles. A ciuitatis rectore ac summo senatore uenit ad iurisperitum. Iurisperitus siue iureconsultus est, qui legum et consuetudinis eius qua priuati in ciuitate utuntur, et ad respondendum et ad agendum et ad cauendum peritus est. Partes iureconsulti sunt in legibus et consuetudinibus. Leges in comitijs sancitae sunt, consuetudines usu probatae.

Consuetudinum alia pertinent ad priuatos, alia ad uniuersam ciuitatem. Illas tenere debet iureconsultus, has autem rector ciuitatis et imperator. hinc ponitur haec exceptio, Peritus consuetudinis eius qua priuati in ciuitate uterentur. Iurisperitus aut respondet de iure consulentibus (consultationes et hodie nominantur) aut agit causas, maxime quae iure civili transiguntur, aut cauet ac prouidet ne decipiantur ij qui decidunt, paciscuntur, stipulantur, obligationes contrahunt, uendunt, emunt, testamenta condunt. Sextus Aelius, M. Manilius, P. Mutius inter iurisperitos celebres à Pomponio nominantur ff. 1. Eius uerba supra conscripsimus. Musicus in numeris, uocibus, modisq; uersatur. Grammaticus in historiarum cognitione et poetarum, in uerborum interpretatione, et in prouinciandi quodam sono liberali. Poeta in imitatione rerum, uersuq; texendo. Philosophus unus omnia pene proficitur, tamen eius est quaedam descriptio. Ut enim philosophia describitur diuinarum atq; humanarum rerum scientia, sic etiam philosophus is est qui studet omnium rerum diuinarum atq; humanarum uim, naturam, causasq; nosse, et omnem bene uiuendi rationem tenere et persequi. Res diuinas accipe res deorum, caelos, sidera, quaeq; superiora sunt: humanas autem propiores, magisq; hominum proprias. utraq; complectitur philosophia naturalis, sicuti bene uiuendi rationem philosophia moralis. utriq; adhaeret scientia dialecticorum. Nec philosophum satis est bene uiuendi rationem tenere, nisi persequatur. Non enim discimus tantum ut sciamus, sed ut scientes bene recteq; agamus, quandoquidem uirtus in actione perficitur. ORATOREM autem, quoniam de eo querimus, eundem non facio eundem quem, et c.) Quae iam dicturus est Antonius, non tam ad illius explicandam mentem, quam ad refutandum Crassum ualent. nam postea sic loquetur: Heri hoc mihi proposueram, ut si te refellisset, hos à te discipulos abducerem. nunc Catulo audiente et Cesare uideor debere non tam pugnare tecum, quam quid ipse sentiam, dicere. Ut igitur ineat refutatione ista proponit. ORATOREM equidem non facio eundem quem Crassus.) Propositum ratione confirmat. Visus est Crassus omnem omnium rerum atq; artium scientiam comprehendere uno oratoris officio ac nomine. Id autem fieri non debet, si artis cuiusq; quaedam proprietas est qua secerntur à ceteris. Postea definit oratorem. Orator is est qui uerbis ad audiendum iucundis, et sententijs ad probandum accommodatis uti potest in causis forensibus atq; communibus, quiq; instructus est uoce et actione et lepore. Oratio constat rebus et uerbis. Verba legenda sunt non antiquata, non putida, non humilia, non iniucunda: sed usitata, honesta, graua, iucunda. Verba iucunda sunt omnia quibus auris et animus iure non offenditur. Verba cadunt

dunt in aurem, auris querit uoluptatem, uoluptas est in iucunditate. Iucunda itaq; uerba pro uerbis bonis posuit, quae debent auribus placere. Res sunt inuentionis, et ad finem aliquem tendunt. Finis oratoris est probare causam. Probatio confirmationem et refutationem continet. Res accommodantur ad probandum, quae ad confirmandam aut refutandam causam faciunt. Eo certe tendit omnis oratio. Orator uersatur in causis civilibus. Causae civiles aut sunt forenses, aut communes. Forenses apud iudices, aut eos quibus est iudicandi potestas, communes in senatu et in concione tum quum agitur de ciuitate ac de Repub. Ad agendum non solum opus est oratione, sed et oratore. Ut placeat orator, non tantum eget uoce, sed uoce modulata, et arte quadam composita. Voci gestum et actionem tum uultus tum membrorum conuenire oportet. Et praeter haec omnia, ut sal et condimentum cibis inspergitur, sic lepos quidam adhibendus orationi ex genere ridiculorum et facietiarum liberali. Ergo in oratoris definitione duo posuit ad materiam spectantia, res, et uerba. duo item ad usum orandi, causas forenses, et communes. duo praeterea ad pronuntiandum, uocem, et actionem. unum quasi ad condendam orationem, leporem. Dicit quispiam, si probe hoc modo definitur orator: quid opus erat Antonium suam constituere definitionem, tanquam Crassus aliter sentiret? Nihil constituit Antonius quod oratori necessarium non sit, sed detrahit ea quae ad dignitatem illius officij maxime sunt expetenda. Quae nam? Cognitionem rerum maximam, sine qua ieiuna et uulgaria est inuentio. Quibus hoc intelligitur uerbis? Quibus significat, satis esse oratorem sententijs ad probandum accommodatis uti posse in causis forensibus atq; communibus. Videtur neq; noua neq; magna praecipere, sed contentus esse sententijs fori, senatus, et concionum, quae usu breui disci queunt. Induitq; personam eorum qui dictabant, Verba mea iucunda sunt, res mihi non desunt. ago cum dignitate, satis est, quid opus ardua et alta philosophorum aliorumq; sententia, quae uulgo non intelliguntur, inferre? agendum cum rudibus ex communi hominum opinione. usus est dicendi magister, qui docti habentur, agere non possunt. Haec et alia multi suae ignorantiae praetexunt. Constituta definitione, ad eius confirmationem Crassum refutat. Nam detractis alienis ornamentis et uclut emblematis quae Crassus adiecit, reliqua propria erunt oratoris, tumq; uidebitur esse plena definitio. Summa disputationis huius est, non tam late patere fines rhetoricae, quam Crassus affirmet: in qua urbanum dicendi genus non aliter seruauit Antonius, quam ante Scaeuola fecisset. Vterq; sic egit in uirum, ut illum refellendo commendaret: alioqui reprehensio dura et subagrestis erat futura. Crassus, inquit, uisus est oratoris facultate, artemq; dicendi, non illius artis terminis, qui mi-

qui minus late patent, sed ingenij sui finibus, hoc est, terminis, immensis pene, describere. translatio sumpta à terminis agrorum, qui terrae modum aliquem definiunt. Primum agit in illud Crassi saepe repetitum, oratoris esse, nosse ius ciuitatis et imperij, eumq; constitutis ciuitatibus leges, iudicia, iura describere. quod ei Scaeuola principio non concessit, sed tandem quasi defatigatus, Non luctabor, inquit, tecum Crasse amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificiosus quodam es consecutus, ut et mihi quae ego uellem non esse oratoris, concederes, et ea ipsa nescio quomodo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Utitur duobus exemplis, Scaeuole et Scauri, senatus principis, qui scientiam regendae ciuitatis habuerunt, nec tamen eloquentes fuerunt. Ciuitati regendam oratori gubernacula (à nauis metaphora est) sententia sua tradidit Crassus. In quo per mihi mirum uisum est (diuisit per mirum, ut ante per iucundum) Scaeuola te hoc illi concedere, quum saepissime tibi senatus non copiose politeq; agentis oratorio more, sed breuiter impoliteq; dicenti, maxime sit de rebus assensus. Ut quis igitur bonus senator et sit et habeatur, eloquentia non opus est. In manu senatus sunt gubernacula ciuitatis. hoc exemplum gratius habendum, quia praesens est. Marcus uero Scaurus, quem non longe ruri (ponitur ut aduerbium ruri) apud se, id est, in Tusculano suo esse audio, uir regendae Reipub. scientissimus, id est, summus senator, si audierit hanc auctoritatem grauitatis et consilij sui uindicari à te Crasse, iam credo huc ueniat, et hanc loquacitatem nostram uultu ipso conterreat. De Scauro Sallustius in Iugurthino: M. Aemilius Scaurus homo nobilitatis, impiger, factiosus, audax, sed uicia sua callide occultans, cum esset uir consularis, et in senatu princeps, ab eo mittitur ad Iugurtham orator, ut eum ab oppugnatione Cyrthae, et à seditione Adherbalis amoueret. Cicero in Bruto: De Scauro et Rutilio breuiter licet dicere, quorum neuter summi oratoris habuit laudem, et uterq; in multis causis uersatus erat. In Scauri oratione, sapientis hominis et recti grauitas summa, et naturalis quaedam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares quum pro reo diceret. Hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur, ad senatoriam uero sententiam, cuius erat ille princeps, uel maxime. significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facile posset. Idem in oratione pro Fonteio: Ecquae hominem uidimus, ecquem uerè commemorare possimus, parem consilio, grauitate, constantia, ceteris uirtutibus honoris, ingenij, rerum gestarum ornamentis, M. Aemilio Scauro fuisse? tamen huius, cuius iniurati nutu propè terrarum orbis regebatur, iurati testimonio, neq; in C. Fimbriam, neq; in C. Memmium creditum est. In I. uerbis Scauri non nihil differunt Sallusti-

us et Cicero, si de eodem loquuntur. Auctoritate grauitatis, accipe existimationem et dignitatem grauem plenamq; potestatis in ijs rebus, quarum fuerit auctor. Vindicari.) Translatum à rebus quae ab eo qui dicit se proprium dominum esse, uindicatarum lege repetuntur. Loquacitatem nostram.) Interpositum suam personam, ne quid diceret acerbius. Vultu aspectuq; conterreat.) Loquitur haec, ut auctoritas in senatore pluris esse quam oratio copiosa uideatur. Positis argumentis hic Crassus diceret, et Scaeuolam et Scaurum oratores fuisse, et maiores futuros, si fuissent eloquentiores. Non si omnes consilij principes non sunt eloquentes, oratorem iuris publici doctum esse non oportere. Alterum est argumentum à differentia, alium senatorem esse, alium oratorem: aliam Catoni rationem eloquentiae, aliam eidem Reipub. exornandae fuisse. Si quis utrunq; potest, et orare causas, et consilia tractare ciuitatis, ille consilij publici auctor, id est, senator bonus, non ob eam ipsam causam orator est, propter quam est consilij princeps. Et contra si quis est differentis mediocri genere eloquentiae, aut eloquens summa facultate, qui sit idem in procuratione, id est, administratione ciuitatis egregius, non aliquam scientiam consilij publici et regendae ciuitatis consecutus est à copia dicendi. Multum inter se distant et differunt istae facultates, causas perorare posse, consilio regere ciuitatem: nec eadem ratione acuta, hoc est, arte, M. Cato, et ij de quibus paulo ante dictum, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam et Reipub. dignitatem exornabant. Alia uis est eloquentiae, alia prudentiae. Omnis eloquentia prudentiam, non omnis autem prudentia requirit eloquentiam. Ista quidem uera sunt (diceret Crassus) sed oratori perfectio scientia ciuiliis aequè tenenda est, ac si sit eius propria. NE QVE enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, et c.) Multas artes unus homo discere potest, nec enim interdictum est, ut singulis hominibus, ne amplius quam singulas artes nosse liceat. Quum sit aliud ius naturale, aliud humanum, et humanum lege atque more constet: neque natura interdixit, neque lex, neque mos et consuetudo. Id quid licet, plerique uarias artes capeunt, et singuli multis scientijs informantur. Quod quum fit, manet tamen artibus sua proprietates, qua distinguunt segregariq; possunt. Exempla ducit à Pericle, à P. Crasso, à P. Mutio Scaeuola, ab Empedocle, à philosophis, qui quum plures teneret artes, propria tamen agnoscebant professionem. Non hic repugnet Crassus, qui supra dixerit, Physica ista ipsa, quae paulo ante, et Mathematica, et ceterarum artium propria posuisti, scientiae sunt eorum, qui illa profitentur: sed addat quae sequuntur illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Itaque artes propriae sunt eorum, qui tenent eas atque profitentur: sed

tur: sed quatenus explicantur oratione, oratoris quasi propriae sunt. Illud est in quo discrepant Crassus et Antonius, si modo inter se discrepant. Pericles adeo fuit eloquens, ut fulgurare, tonare, permiscere omnia diceretur. Plurimos annos (ut traditur, quadraginta) princeps consilii publici fuit. Cicero in Oratore Pericles quidem dixit atticè, cui primæ sine controuersia deferrebantur. Qui si tenui genere uteretur, nunquam ab Aristophane poeta fulgurare, tonare, permiscere Græciam dicitur esset. Idem in eodem libro. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Pericle præstitisse cæteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ physici fuerit auditor, à quo censet eum cum alia præclara quædam et magnifica didicisset, ubere et fecundum fuisse, namque (quod est eloquentiæ maximū) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. De Publio Crasso Cicero in Bruto. P. Crassum ualde probatum oratorem, isdem ferè temporibus accepimus, qui et ingenio ualuit, et studio, et habuit quasdam etiã domesticas disciplinas. Nam et summo illo oratore Ser. Galba, cuius Caio filio filiam suam collocauerat, affinitate se deuinxerat. Et quum esset P. Mutij filius, fratremque haberet P. Scæuolam, domi ius ciuile cognouerat. In eo industriam constat summam fuisse, maximamque gratiam, quum et consuleretur plurimum, et diceret. De hoc uiro paulo antè mentionem fecit Crassus, et Scæuolæ fratrem esse dixit. De P. Scæuola scribit idem Cicero in eodem libro. Isdemque temporibus L. Furius Pilus perbene loqui latinè putabatur, literatusque quàm cæteri: P. Scæuola ualde prudenter et acutè, paulo etiam copiosius. Hic ex parte ius ciuile fundasse, de iure decem libellos reliquisse, Pontifex maximus fuisse à Pomponio dicitur. Illum duodecim scrupis luisse, author est Quintilianus undecimo libro, capite de memoria. An uero (inquit) Scæuola in lusu duodecim scruporum, quum prior calculum promouisset, essetque uictus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset, recordatus redijt ad eum qui cum luserat, isque ita factum esse confessus est: minus ordo ualebit in oratione, præsertim totus nostro arbitrio constitutus, quum tantum ille ualeat alter nusquam? Scrupus est calculus. Ludus duodecim scruporum, uulgo dominarum ludus appellatur. De Empedocle Lucretius libro primo.

Quorum Acragantinus cum primis Empedocles est, insula quem Triquetris terrarum gessit in oris, Rebus opima bonis, multa munita uirum ui. Nil tamen hoc habuisse uiro præclarium in se, Nec sanctum magis et mirum carumque uidetur. Carmina quinetiam diuini peboris eius Vociferantur, et exponunt præclara reperta, Ut uix humana uideatur stirpe creatus.

Hic poeta Agrigentinus philosophiam naturalem ueris complexus est. quæ uero interpretatur naturales.

qui uim rerum causasque norunt. Geometriam et Musicam à philosophia separari supra diximus. Aliud est enim rerum causas inquirere, ac rationem bene uiuendi: aliud magnitudines metiri, et arte cantare. At philosophus si omnia proficitur, cur non Geometriam quoque et Musicam? Paulò antè sic respondit Philosophi denique ipsius, qui de sua ui ac sapientia unum omnia pene proficitur, est tamen quædam descriptio, ut is qui studeat omnium rerum diuinarum atque humanarum uim, naturam, causasque nosse, et omnem bene uiuendi rationem tenere et persequi, nomine hoc appelletur. Postquam rationibus planum fecit, non unius oratoris omnes artes proprias esse, quod Crassus affirmare uidebatur, partem illi cõcedit, partem uero negat. Concedit omnes artes oratori subijci quodammodo posse, quoniam dicendi facultas non debet esse ieiuna atque inada, sed aspersa atque distincta multarum rerum uicunda quadã uarietate, quæ passim ab artibus colligitur. Negat autè quæ inde excerpserit, ut sua possidere, sed ut aliena libasse contendit. Sunt ipsa per se aliena quidam, sed tamen tractãdo fiunt oratorum propria. Orator, ut uult Aristoteles, propriam unam materiã non habet, sed quæ tractanda sumit, ut sua efficiat ac possidet. Quibus autem rationibus uaria libare, hoc est, degustare oporteat, ostendit. Quatuor assignat. Vna pertinet ad aures, quibus loquentes, disputantes, docentesque subaudimus. Altera ad oculos, qui multa intuentes, eorum notitiã inferunt animis nostris. Tertia ad animum et cogitationem, per quam ex notis et comprehensis ignota et incõprehensaratiocinamur. Quarta ad lectionem eorum quæ scripta sunt. Hæc genera cognoscendi, qui diligenter obseruabit, erit callidus, non tyro, non rudis, non peregrinus atque hospes. Callidus est experiens, et exercitatus. Rudis, neque arte, neque usu ex politus. Tyro, rudis miles. Peregrinus et hospes, qui res suæ ciuitatis ignorat. NEQUE uero istis tragœdijs tuis, quibus uti maximè philosophi solent, et c.) Crassus initio confirmauit, oratori, nisi philosophiam teneat, nihil in quo magnus esse possit, relinqui. quod quia uerbis pluribus fecit, repetere molestum est. Id labefactare conatur Antonius. Ambigua disputatio est. Antonius perinde certat, ac si omnes omnium philosophorum rationes opinionesque tenere oportere dixerit Crassus: qui sicuti philosophiam moralem totam esse perdiscendam putat, ita de dialectica et de physica aliquid remitti posse confutetur. Philosophandum quidem est, sed paucis, quia omnes omnia non possumus, et quod possumus, non utique expedit. Locis utitur Antonius his in disputando, philosophiã percipere difficile esse, rationes philosophorum tenere nihil esse necesse, illos inter se non consentire, affectus reijcere, ea dicere quæ abhorreant ab opinione populari. Hæc sunt propositiones, hæc fundamenta disceptationis ab eo petenda iactèdãque, qui uelit instruere

lit instruere causam, quibus positis rationes probationesque necluntur. Neque uero istis tragœdijs tuis, quibus uti philosophi maximè solent, Crasse, perturbor.) Tragœdias accipimus res nouas, atque hoc est, affectus atque perturbationes animi, de quibus in Tusculanis Cicero multa, sumpta de philosophis. Tragœdiæ uocantur, non solū quod frequentes in tragœdijs affectus esse solent, sed etiam quod more tragœdiarum in parua materia magnos concitant ignes. Perturbationes Cicero appellat, propterea quod mentem animumque superiorem de statu deturbant. Et hic quoque uerbo perturbor est usus. Sensus est igitur Alij sunt affectus oratorum, alia concitationes philosophorum. Affectibus oratorum aliquando perturbor: tragœdijs tuis, quibus uti philosophi maximè solent, non ego Crasse perturbor. Dices. Quibus utuntur philosophi? Querunt quæ sint perturbationes: singulas definiunt: an in sapientem cadant, subtiliter et acutè disputant. Alij omnino negant, alij mediocres recipiunt. Est alia ratio quædam oratorum in mouendis affectibus. Ea duplex est, aut mentes eorum qui audiunt inflammare dicendo, aut inflammatos restringere uolunt. In his duobus (si Cicero credimus) uis oratoris ac magnitudo cernitur. Locum paulo antè assignauimus in Oratore de Pericle, qui Anaxagoræ fuerat auditor. Hæc non repudiat Antonius: sed à philosophis assumenda negat. Physica est, quæ rerum omnium naturam diligenter inquirat, quæ mores hominum non ut philosophia moralis, sed ut ad naturam rationesque referuntur, inspicit. Quos mores? Unde fit homo? ex quibus elementis? ex quibus humoribus? an abundet sanguine? an pituita? an bile? quæ sit physionomia? quæ natura temperamenti? qui mores inde nascantur? ut naturam mutet educatio? quid opiniones efficiant in eius animo? quique sint animi motus? Hæc et si nunquam reperiuntur in philosophia morali, quia permixta sunt omnia, physica tamen sunt contemplationis, de qua nunc agitur. Ne refer mores ad philosophiã ethicam, quoniam de tragœdijs et affectibus est sermo, quibus aliter aliæ naturæ mouentur. In studio physico hominum ingeniosissimum, ut Anaxagoræ, Hippocratis, Democriti, totas ætates uidemus esse cõtritas: nec mirum est tam latè patentem, tam uariam naturæ uniuersitate cognosci breuim non posse: nec illam rerum copiam et magnitudinem cognitionis atque artis sapiens contemnet, sed uehementer admirabitur. Querat tamen hic, an ne uiuet oratorem? Respondeat Antonius. Nobis qui in hoc populo foroque uersamur, à ratione philosophorum alienissimo, satis est ea de moribus hominum et scire, et dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Rationes philosophorum magna ex parte abhorrent ab hominum moribus: non sunt igitur oratori necessariò sciendæ atque dicendæ. Scire prius est, posteriùs dicere. Quæ non abhorrent

ab hominum moribus? Ea quæ uidere aut audire consueuerunt. Denudare cicatrices rei, ostentare uestem cruentam, proferre cadauer in cõcionem, suscitare infantes, pueros, senes, calamitosos, sordidatos, flere miseros, mèrita maiorum narrare, reum lachrymantem commendare à priore uita, inuocare mortuos, implorare Rempub. obijcere iudicibus memoriã uxorum liberumque, non abhorrebat à populi Romani moribus. Hæc scire, ostendere, dicereque, magnum fuit: maius tamen, noua quadam ratione tractare, ac doctrinæ secretioris quasi sapore condire. Habes unam probationem, non posse oratorem multis occupatum eam artem discere, in qua hominum ingeniosissimorum totas ætates constat esse contritas: nec esse necesse scire quæ à populo abhorret, et foro. Addit alteram, rationes ac definitiones philosophorum nihil adiuuare dicentem, qui non quid sit affectus, quamque uitiosus sit, inuestigat, sed quemadmodum misceatur in oratione, perquirat. Ordo dispositionis est, si philosophi, scire uelit orator, haud facillè possit: si possit, nihil sit necesse. Iracundiam Cicero definit in tertia Tusculana hoc modo. Iracundia, ulciscendi libidò, ab alijs definitur, cupiditas puniendi doloris. ab alijs, feruor mentis. Prima secundaque definitio rem eandem significant, tertia accensam cupiditatem, non ultionem continet. potest enim feruere mens sine ulciscendi cupiditate. Motus animi siue perturbationes multæ quidem sunt, at generibus quatuor coarctantur. Genera sunt ægritudo, uoluptas, metus, cupiditas. Aut enim mouemur opinione boni, aut mali. si boni presentis, uoluptas est: si mali, ægritudo. si boni futuri, cupiditas: si mali, metus. Hos motus et eorum species Stoici negant in animis esse debere. Peripatetici mediocres esse uolunt. testis est Cicero Tuscul. 3. qui positus Stoicorum argumentis sic colligit. Absit ergo à sapiente ægritudo. Hæc sic dicuntur à Stoicis, concluduntur que contortius: sed latius aliquando dicenda sunt, et diffusius. Sententijs tamen utendum est eorum potissimum, qui maximè forti (et ut ita dicã) uirili uirtute ratione atque sententia. Nam Peripatetici familiares nostri, quibus nihil est uberius, nihil eruditius, nihil grauius, mediocritates uel perturbationum uel morborum animi mihi non sanè probant. Omne enim malum etiam mediocre, magnum est. Hactenus Cicero. Nostri dictitant motus primos non esse in nostra potestate. quod si est, id uolunt quod Peripatetici, in sapientem cadere perturbationes. Si perturbatio omnis uitium est (ut Stoici uolunt) ij qui eam in iudicium mentibus concitant, scelus facere existimandi sunt. Hanc sententiã probat Aristoteles Rhetoricorum principio. οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν δικαστῶν διασπέρηται τὸ δόγμα πρὸς ἄριστον, ἢ φθόνου, ἢ ἔλεου, ἢ μισοῦ, γὰρ καὶ ἐστὶ τὸ μίλιος χερσὶ δαί, καὶ οὐ τὸ πρὸς τὸν ποίησιν ἐρεβλάδου. Iudicem perturbare, et aut in iram, aut in inuidiam, aut in misericordiam

diam mouere, iniquum est. Haud aliter id fit, ac si quis eam regulam qua sit usus ipse, deprauet. huc pertinet illud Quintilian: Euerunt et clari quidam auctores, quibus solum uideretur oratoris officium, docere. Namque et affectus duplici ratione excludendos putabat: primum quia uitium esset omnis animi perturbatio, deinde quia iudicem a ueritate depelli misericordia uel ira similibusque non oporteret. Athenis lex fuit, qua actor affectus mouere uetabatur. ORATOR autem omnia haec quae putantur in communi uita, et c.) Affectus non eodem modo philosophus et orator inspicunt. Philosophus relicta communi uita consuetudine, quae frequenter aberrat a uero, ad naturam ueritatemque deflectit. Orator autem non semper in dicendo ueritatem, sed communem uitae consuetudinem opinio nemque spectat. Nam propositum illi est, ea quae mala, ac molesta et fugienda putantur, etiam si non sunt, amplificare, hoc est, multo maiora et acerbiora uerbis facere. Item quae ea quae uulgo rudi; populo expetenda atque optabilia uidentur, augere uerbis et ornare. Nec id Crassus quidem improbet, si ad rectum finem dirigatur. Quod autem sapius oratio popularis esse debet, cauendum ne nimium redoleat doctrinam. Ut enim ineptum est, apud mulierculas subtiliter et acute theologicis quae stiunculas tractare: sic ineptum uideretur, oratorem populo abstrusas philosophorum sententias minutis conclusionibus explicare. quamobrem non uult ita sapiens inter stultos uideri, uti qui audiatur, aut illum ineptum, qui decorum non seruet: aut Graeculum apud rudes, in circulo philosophantem putent: aut etiam si ualde probent ingenium, oratoris sapientiam admirarentur, se esse stultos moleste ferant. Stultum dicimus eum, qui quod oportuerat non prouidit, aut qui improbum admisit consilium, aut qui se qui noluit probum: aut quouis alio modo aberrantem. Cicero Tusculana tertia, loquens de ueteribus Romanis, Stultitiam (inquit) censuerunt, id est, inconstantiam sanitate uacantem, posse tamen tueri mediocritatem officiorum, et uitae communem cultum atque usitatum. Idem de Natura deorum: Stulti nec uitare uenientia possunt, nec ferre praesentia. Idem de Finibus bonorum: Animi autem morbi sunt, cupiditates immenses et immanes diuitiarum, gloriae, dominationis, libidinosarum etiam uoluptatum. Accedunt aegritudines, molestiae, mcerores, qui animos exedunt, conficiuntque; curis, hominum non intelligentium, nihil dolendum esse omnino, quod sit a dolore corporis praesenti futuro ue seiunctum. Nec uero quisquam stultus non horum morborum aliquo laborat. Itaque quum sapiens rara sit auis in terris, necesse est omnes prope stultos esse: quorum alij sapientem aegre ferunt, alij probant et admirantur. apud utroque si consistere cupiat orator, ad illorum captum descendat necesse est. Id uerum est: sed tamen ut sapias, et stultos regere possis, philosophia discenda, et pro

temporum ac personarum utilitate accommodanda est: nec semper est apud stultissimos habenda orationem. Haec igitur haudquaquam Crassi sententiam uincunt, nec etiam quae sequuntur de descriptionibus, ac summo bono. Ut enim non omnia in omnibus causis locum habet, ita nihil ferè a bonis philosophis memoriae proditum est, quod non aliquando commodè possit usurpari. Orator ita peragrat per animos hominum, ut non desideret philosophorum descriptiones. Peragrat per animos hominum, est oratione partes animorum attingere. Quemadmodum pes suo motu loca terrae peruat: ita motus orationis, id est, affectus, irrupit in animum, atque illum quodam modo peragrat. Talis est illa Persij translatio: Omne uas fer uitium rident Flaccus amico Tangit, et admissus circum praecordia ludit. Animi quum mouentur affectibus, tractari, hoc est, uarie tangi et impelli uidentur. Orator igitur sensus mentes quae pertractat. Sensus prioris oratione tangit, tandem in mentem penetrat, principem cogitationis. Mentem in bonum et in malum dicimus. Terentius: Mala mens, malus animus. Et quanquam mens a quibusdam constans et stabilis esse dicitur, tamen perturbationibus subijcitur. Descriptiones aliae breuiores, uti definitiones philosophorum: qualis est haec, Iracundia est cupiditas puniendi doloris. aliae longiores, ut oratorum: qualis est deformatio Antonianae luxuriae Philippica secunda. Descriptiones philosophorum sic improbat in secundo: Definitio primum reprehensa uerbo uno, aut addito, aut dempto, sepe extorquetur e manibus, deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque penè puerilem: tum et in sensum et in mentem iudicis intrare non potest. antè enim praeterlabitur, quam percepta est. Summum bonum est, quod omnia referuntur. De summo bono multae fuerunt opinioniones. Alij statuebant in corpore, alij in animo, alij in uirtute, alij in uoluptate, alij in utraque. Metrodorus finem bonorum ponit in bene constituto corpore, Stoici in animo solo: Peripatetici in animo, corpore, et rebus fortuitis. in uirtute sola Stoici. in uoluptate Epicurus. in uirtute et uoluptate copulata Dinomachus et Callipho. Verba Ciceronis adscribemus: Sunt autem haec de finibus (ut opinor) retentae defensionaeque sententiae: primum simplices quatuor. Nihil bonum nisi honestum, ut Stoici. Nihil bonum nisi uoluptatem, ut Epicurus. Nihil bonum nisi uacuitatem doloris, ut Hieronymus. Nihil bonum nisi naturae primis bonis, aut omnibus, aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos differebat. Haec igitur simplicia. Illa mixta tria genera bonorum, maxima animi, secunda corporis, externa tertia, ut Peripatetici. Nec multo ueteres Academicis secus. Voluptatem cum honestate Dinomachus et Callipho copulauit. Indolentiam autem honestati

stati Peripateticus Diodorus adiunxit. Metrodorus penè aliter quam Epicurus beatum describit, his ferè uerbis: Quum corpus bene constitutum sit, et sit exploratum ita futurum. Quibusdam philosophorum usum, nihil certum percipi posse. Cicero in Academicis: Cum Zenone, ut accepimus, Arcefilas sibi omne certamen instituit, non pertinacia aut studio uincendi (ut mihi quidem uidetur) sed earum rerum obscuritate, quae ad confessionem ignorantiae adduxerant Socratem, et ueluti amantes Socratem, Democritum, Anaxagoram, Empedoclem, omnes penè ueteres, qui nihil cognoscerent, nihil percipi, nihil sciri posse dixerunt, angustos sensus, imbeciles animos, breuia curricula uitae, et (ut Democritus) in profundo ueritatem esse demersam, opinionibus et insitiuitis omnia teneri, nihil teneri, nihil ueritati relinqui, deinceps omnia tenebris circumfusae esse dixerunt. Itaque Arcefilas negabat esse quicquam quod sciri posset, ne illud quidem ipsum, quod Socrates sibi reliquisset. Sic omnia latere censebant in occulto, neque esse quicquam quod cerni aut intelligi posset. Socrates in Hippia Platonis: *ἡμεῖς δὲ δαμονία τῆς τύχης, ὡς ἴσμεν, κατὰ χεῖρας, ὅστις πλανώμεθα καὶ ἐν ἀπορίῃ ἐσμεν.* Mala quaedam me fortuna (ut uidetur) habet. Ego enim semper erro atque dubito. Orator (ut uult Antonius) peragrat per animos hominum, sensus mentesque pertractat. Idem negat philosophiam eò esse necessariam. Oportet igitur assignet unde istuc haberi discique possit. Assignat, Acuto homine nobis opus est, inquit, et natura usque callido. Natura est usum uult esse pro doctrina. Haec duo magna sunt quidem: quippe natura sine arte multum potest, usus autem est dicendi magister. sed quid obest ars his duobus adiuncta? Respondet Antonius: Ars philosophorum a uita consuetudine et a ciuitatum moribus abhorret. At illud ex parte falsum est. Sed aliud quiddam longe, aliud Crasse querimus, quam philosophi illi de bonis et malis, de scientia et ignorantia tam contentiosi. Acuto homine, id est, ingenio acri nobis opus est, et natura usque callido ac perito. Natura usque callidus, sagax erit: itaque sagaciter peruestigabit more canum sagacium, quid sui ciues, iisque homines quibus aliquid dicendo persuadere uelit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent: et pro moribus aptabit orationem. Teneat oportet uenas cuiusque generis, ordinis, et aetatis. Quem admodum multae uariaeque sunt uenae et aquarum et metallorum, nec omnibus una eademque ratio est, sic quoque uariae sunt hominum quasi uenae quaedam. Distinguuntur homines genere, aetate, ordine. Genus est duplex. unum refertur ad sanguinem. alij enim genere sunt nobiles, alij ignobiles. Alterum ad naturam, quae alios gignit mites, alios feroces, alios seruitutis patientes, alios superbos, et regnandi cupidos, alios aliter. Verumque dicenti considerandum, ut cuique pro natura adhibeatur oratio. Aetas in pueritiam, in iuuentutem,

in senectutem partitur: et haec quoque uariat orationis decorum. Ordo, census est et dignitatis, ut Romae ordo senatorius, equester, plebeius. et collegia (qui status dicuntur a nostris) ordines appellantur. Non autem eadem est orandi ratio apud senatum, et hominem plebeium: apud priuatos, et magistratus. Plato nouam quandam finxit in libris ciuitate. Dialogi Platonis *πολιτεία ἢ περὶ δίκαιου*, de Republica, siue de iusto, sunt decem, in quibus explicat qualem esse oporteat ciuitatem. Vique facilius male constitutas ciuitates perspicere possit, utile censet initio constituere suam. Socrates apud eum sic loquitur dialogo secundo: *ἄνδρ ἠνδ' ἔγωγ, ἐὶ γιγνομένου πόλεως θρασυαίμαθ' ἀλόγῳ ἠγέτῃ τῆν δίκαιον σόνου ἀπὸ τῆς ἰδοίμεν ἀμύχανον καὶ τῆν ἀδίκαιον. δολῶ δὲν χερσὶν αἰσὶν χερσὶν σαπύραϊσιν.* Ergo inquam si statuamus ciuitatem, et eam dispiciamus oratione, quae iustitia ac iniustitia sit eius, uidere poterimus. Nobis igitur ut efficiatur, illud conandum uidetur. Deinceps propositum efficit uerbis, et nono libro ad extremum, *μακρότατον ἔσθ' ἢ ἡνὺν διόρθωσεν οἰκίαν ἰσοτιαν ὁδὸν ἀγλαῖαν τῆν ἐν λόγοις κεραιάν, ἐπὶ γῆς γὰρ ἀλαμὸς οἰμαὶ ἀντὶ τῆν εἶναι.* Disciplinam capio, inquit, in ciuitate posita uerbis, in qua modo uersati sumus. Nam in orbe terrarum illam esse non existimo. QVOD si ea probarentur in populis atque ciuitatibus, quis tibi Crasse, et c.) Alia philosophorum, alia populi opinio est. Saepe numero dicit facitque populus, quae philosophia grauius reprehendit. hinc efficere conatur Antonius, oratori cui apud populum dicendum est, non esse philosophandum. non id efficit tamen. Alia quidem uis sentiendi, alia dicendi: nec si interdum opinioni uulgi subseruit orator, illud utique necessario facit. Scientiam rerum sibi reseruat, facta potestate dicendi pro personis et temporibus agit. Quod si aliquando dicuntur ab eo quae philosophus improbet, id causae tribuendum uidetur, non homini. Sapit orator bonus ut sapiens, loquitur ut causa postulat. Nec Crassus quum diceret, Eripite nos ex miseris, ignorabat philosophorum sententias, sed populum Romanum ab opinione recepta concitare cupiebat. Audiamus Antonium: Quod si ea documenta philosophorum probarentur in populis atque ciuitatibus, uti non probantur, nemo tibi Crasse concessisset, clarissimo uiro et amplissimo principi ciuitatis, ut illa diceret in maxima et frequentissima concione tuorum ciuium, quae dixisti. Claritas hominis et amplitudo sicuti illi dant auctoritatem, ita clarum et amplum dicendi genus quaerunt, ut par uiro sit oratio. Significat Antonius, illud genus orationis futurum turpius in clarissimo uiro, et amplissimo principe ciuitatis, quam in obscuriore et tenuiore persona. Senatus quum impotentiam ordinis equestris in exercendis iudicijs ferre nollet, suam causam in concionibus apud populum agebat, ut aequa parte iudicia penes se

natum et equestrem ordinem essent: ubi Crassus ali-
 as, et cum philippus inueheretur in principum caus-
 sam, uerba fecit: quumq; populum mouere uellet, hæc
 dixit: Eripite nos ex miseris: et quæ sequuntur: Eri-
 pite nos senatores, o quiritis, ex miseris, quas ab or-
 dine equestri patimur. Eripite nos ex faucibus eorum
 equitum, quorum crudelitas nostro sanguine non po-
 test expleri. Omnes enim ferè damnant senatores,
 qui in illorum iudicium adducuntur. Nolite sinere nos
 cupiam seruire, nisi uobis uniuersis, quibus et possu-
 mus, et debemus. Equitibus parti populi seruire æ-
 quo animo non possumus: uobis uniuersis possumus,
 et quia totum sua parte maius est, debemus. In hac or-
 ratione philosophus obseruat: am ueritatem fuisse non
 arbitretur, quia senatus, si modo sapiens est, neq; miser
 est, neque iniquum iudicium metuit: neq; cuiquam ser-
 uit, neque seruire debet. Sapiens semper est beatus, nun-
 quam igitur miser. Cicero de sententia Stoicorum, il-
 lum semper esse beatum sic probat. Vir temperatus,
 constans, sine metu, sine ægritudine, sine alacritate ul-
 la, sine libidine, nonne beatus? at semper sapiens talis,
 semper igitur beatus. Sapiens sine metu est, non timet
 igitur iniquum iudicium. Metus est animi perturbatio.
 In sapientem non cadit ulla perturbatio, in sapientem
 igitur non cadit metus. Sapiens liber est, non igitur ser-
 uus. Sententia Stoicorum est. *ἄνθρωπος οἰσσοῦν ἐλευθε-
 ρός, πάντες δὲ μωροὶ δούλοι.* Omnes sapientes liberi, om-
 nes stulti serui. Cicero. Nos uirtutem semper libe-
 ram uolumus, semper inuictam, quæ nisi ita est, subla-
 ta uirtus est. Sic igitur Antonius. Non potest uirtus ser-
 uire istis auctoribus philosophis, quorum tu præcep-
 ta oratoris facultate complecteris, quæ et semper
 et sola libera est, et constricta uinculis libertatem
 tenere debet. At (inquit Cicero) Epicuro, qui tantum-
 modo induit personam philosophi, et sibi ipsi hoc no-
 men inscripsit, dicere licebit, quod quidem, ut habet se-
 res, me tamen plaudente dicit, nullum sapienti esse
 tæpus, et si uratur, torqueatur, secetur, quin possit ex-
 clamare, quam pro nihilo puto. Stoicorum sententia
 est. *ἄνθρωπος ἢ ἀρετῆν ἢ πόρον ἐλευθεροῦν.* Ex philo-
 sophis est aliquis mollis, languidus, eueruatus, omnia
 ad uoluptatem corporis doloremq; referens, ut E-
 picurus Epicurei quæ omnes, ut Hieronymus. Nam
 Epicurei quanquam animi uoluptates non exclu-
 dunt, tamen omnia, ut Cicero uult, ad corporis uolu-
 ptatem referunt. Hieronymus autem, dolorem sum-
 mum malum putat. Molles hi sunt, qui uoluptate car-
 piuntur, dolorem ferre non possunt. Languescunt o-
 cio, neruosq; fortitudinis amiserunt. Nec tamen philo-
 sophum seruire dicunt, quin cum solum liberum mag-
 nis rationibus esse confirmant. Ergo Crassum Ruti-
 lium Rufum arguebat, Antonius in eodem eundem ma-
 gnopere extollebat. Quid ita? Quia quæ præclara ui-
 dentur oratoribus ex affectuum locis, eadem philoso-

phis esse flagitiosa dicuntur. Quamobrem? Philosophi
 rerum ueritatem seuerè inquireunt: Oratores, animos
 qua ratione possunt, flectere conantur, ut eos perdu-
 cant quò æquum bonumq; est. Hæc Antonius callidè.
 Artificis est subseruire proposito, et omnibus modis
 sua confirmare. Rationes oratorum et philosopho-
 rum multum differre, qui ostenderet, exemplum su-
 um et Rutilij in eius rei confirmationem commodè u-
 surpauit. Crassi uerba Cicero improbat in Paradoxis.
 Quid ualet illa eloquentissimi uiri Lucij Crassi copio-
 sa magis quàm sapiens oratio, Eripite nos ex seruitu-
 te? Quæ est ista seruitus tam claro homini, tam que
 nobili? Omnis enim animi debilitata, et humilis, et
 fracta timiditas, seruitus est. Nolite sinere nos cupi-
 am seruire. In seruitutè uindictam uult? Minime. Quid
 enim? Adungit, Nisi uobis uniuersis. Dominum mu-
 tare, non liber esse uult. Quibus et possumus, et de-
 bemus. Nos uero siquidem animo excelso et alto, et
 uirtutibus exaggerato sumus, nec debemus, nec possi-
 mus. Pub. Rutilius Rufus Panætij philosophi auditor
 fuit. Is dicere solebat, ut nemo pictor esset inuenius,
 qui Veneris eam partem quam Apelles inchoatam re-
 liquisset, absolueret (oris enim pulchritudo, reliqui
 corporis imitandi spem auferbat) sic ea quæ Panæti-
 us prætermisisset, et non perfecisset, propter eorum
 quæ perfecisset præstantiam, neminem esse persecu-
 tum. Hæc Cicero tertio de Officijs. Idem de eodem in
 Bruto. Rutilius in quodam tristi et seuro genere di-
 cendi uersatus est: multaq; opera, multaq; industria
 fuit: quæ erat propterea gratior, quod idem magnum
 munus de iure respondendi sustinebat. Sunt eius ora-
 tiones ieiunæ, multa præclara de iure, doctus uir, et
 Græcis literis eruditus, Panætij auditor, propè perfe-
 ctus in Stoicis, quorum peracutum et artis plenum
 orationis genus, sed tamen exile, nec satis populari af-
 fectui accommodatum. Itaque illa quæ propria est
 huius disciplinæ philosophorum de se ipsorum opi-
 nio, firma in hoc uno et stabilis inuenta est: qui quan-
 quam innocentissimus in iudicium uocatus esset, quo
 iudicio conuulsam penitus scimus esse Rempub. quum
 essent eo tempore eloquentissimi uiri L. Crassus et M.
 Antonius consulares, eorum adhibere neutrum uoluit,
 dixit ipse pro sese, et pauca Caius Cotta, quod soro-
 ris erat filius, et is quidem tamen ut orator, quan-
 quam erat admodum adolescens. Sed Quintus Muti-
 us, enucleatè ille quidem et politè, ut solebat, nequa-
 quam tamen ea ui atque copia, quam genus illud iudi-
 cij et magnitudo causæ postulabat. Ex his colligere
 facile est, fuisse in L. Crasso, quod Rutilius, qui Stoico-
 rum sectæ inhaerens, improbare: et inde illustratur
 id quod paulo post addit de Rutiliano iudicio. I-
 DEM Q. Ser. Galbæ, quem hominem, et c.) Exem-
 plo coniungit exemplum, et simili simile confirmat.
 Q. Ser. Galba ex prætura Hispaniâ obtinuit. Is triginta

ta, ut alij uolunt, nouem, Lusitanorum millia quum perfi-
 dia trucidasset, et alios diripuisset, L. Scribonio que-
 stionem in eum ferente, id est, hominis nomen deferen-
 te, à Marco Catone accusatus est. Quum inuidia et o-
 dio populi Galbæ premeretur, et poenas daturus esse
 uideretur, Sulpitij Galli filium excitaui, et cum duo-
 bus filiis suis paruis tubæ populii commendauit: ho-
 rum ætatis fauore, se à iudicio liberauit. Cicero in Bru-
 to. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, uim in
 Galbâ fuisse: quæ quidè uis tum maximè cognita est,
 quum Lusitanis à Sergio Galbâ præatore contra inter-
 positam (ut existimabatur) fidem interfectis, T. Libo-
 ne trib. pleb. populium incitate, et rogationem in Gal-
 bæm priuilegij similem ferente, summa senectute, ut an-
 tè dixi, M. Cato legem suadens, in Galbæm multa di-
 xit: quam orationem in Origines suas retulit paucis
 antequam mortuus est an diebus, an mensibus. Tum i-
 gitur recusans Galbæ pro sese, et po. Ro. fidem implo-
 rans, cum suis pueris, tum C. Galli etiam filium flens
 commendabat: cuius orbitas et fletus mirè miserabilis
 fuit propter recentem memoriâ clarissimi patris, isq;
 tum eripuit flammæ, propter pueros misericordia po-
 puli commota, sicut idem scriptum reliquit Cato.
 Quem hominem probè commemorasse se aiebat.) A-
 dolescentulus erat Rutilius, ut ibidem Cicero dicit,
 quum Galbæ floreret orator: deinde philosophus factus,
 hominem probè cõmeminit: hoc est, Galbæ in eam
 memoriâ tenuit. In Origines suis.) Origines
 liber est M. Catonis de origine urbium Italicarum, po-
 pulorumq; cuius adhuc principij extat. C. Sulpitij
 Galli.) De hoc Sulpitio Cic. De minoribus autem, C.
 Sulpitius Gallus, qui maximè omnium nobilium Græcis
 literis studuit: isq; et oratorum in numero est habitus,
 et fuit reliquis rebus ornatus atq; elegans. Iam enim
 erat unctior quædã splendidiorq; cõsuetudo loquedi.
 Hic auctore Valerio, peritissimus astrologiæ fuit, et in
 exercitu Pauli Aemilij contra Perseum, unde luna eclip-
 sis esset, expositus. Quintilianus: An quum Sulpitius
 ille Gallus in exercitu L. Pauli de lunæ defectione dis-
 seruit, ne uelut prodigio diuinitus factò militum animi
 terrentur, non uidetur esse usus oratoris officio?

populi fieret. Alterum in procinctu, quum uiri ad prælium
 faciendum in aciem uocabantur. Tertium per familiæ em-
 cipationem, cui æs et libra adhiberetur. Inst. de testa-
 ord. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod
 dicebatur per æs et librâ, scilicet quod per emancipa-
 tionem, id est, imaginariâ quandam uenditione ageba-
 tur, quumq; testibus et libripende ciuibus Ro. puberi-
 bus presentibus, et eo qui familiæ emptor dicebatur.
 His tragedijs liberatū ferebat.) Dicebat Rutilius
 his affectibus liberatū esse Galbæ. Humilitati.) ab-
 iectio animi. Pauli Cotta tribuit.) Repete quod
 paulò antè citauimus ex Bruto Ciceronis. Pestiferi
 ciues.) P. Rutilius uir summæ innocentie, qui legatus
 C. Marij Procopj. à publicanorum iniurijs Asiâ defen-
 rat, inuisus equestri ordini, penes quæ iudicia erant, re-
 petundarum dānatus in exiliū missus est. Cic. pro Fote-
 io. Quum multa audiuit in suo iudicio P. Rutilius? qui
 etsi dānatus est, mihi uidetur tamè inter uiros optimos
 atq; innocentissimos esse numeradus. Ille igitur ipse ho-
 mo sanctissimus ac temperatissimus multa audiuit in sua
 causa, quæ ad suspicionem stuprorum ac libidine perti-
 nerent. Hæc ille. Fuerunt itaq; pestiferi ciues equites
 Romani, qui in gratiam publicanorum equestris ordinis
 hominum innocentissimum uirum damnarunt. Importu-
 nitatē.) importunam et incōmodam crudelitatem.
 In illa cõmentitia Platonis ciuiate.) Plato uult su-
 am ciuitatem commentitiâ à philosophis administra-
 ri, qui tragedias affectuum non admittant, simplicem
 exponi rerum ueritatem iubeant. Nemo ingemu-
 it.) Genera sunt affectuum, gemitus, exclamatio, do-
 lor, querimonia, Reipub. imploratio, deprecatio: quibus
 oratores et in alijs locis, et in peroratione maximè
 uti solent. Ingemuit Cicero pro Milone. O me miserum, o
 me infelicem. Reuocare tu me in patriâ Milo potuisti per-
 hos, ego te in patriâ per eosdè retinere non potero? In-
 clamat ibidè. Vos uos appello fortissimi uiri, qui multum
 pro Repub. sanguinè effudistis. Vos in uiri et in ciuis
 inuicti appello periculo, Ceteriones, uosq; milites. Vo-
 bis non modò inspectantibus, sed etiâ armatis, et huic iu-
 dicio præsentibus, hæc tanta uirtus ex hac urbe ex-
 pelletur, exterminabitur, eijcietur? Dolet idem pro L.
 Sylla. Sed iam impediore egomet iudices dolore animi,
 ne de huius miseria plura dicã. Queritur idè pro Flac-
 co. O nox illa quæ iste est dies cõsecutus, fausta huic ur-
 bi, miserum me, metuo ne funesta nobis. Quum tū animus
 L. Flacci? (nihil dicã enim de me) qui amor in patriâ
 quæ uirtus: quæ grauitas extitit? Sed quid ea cõmemo-
 ro, quæ tum quum agebantur, uno consensu omnium, una
 uoce populi Romani, uno orbis terræ testimonio in cœ-
 lum laudibus efferebantur, nunc uereor ne non modò
 non profint, uerum etiam aliquid obsint? Implorat i-
 dem Rempublicam pro Milone. Valeant (inquit) uale-
 ant ciues mei, sint incolumes, sint florentes, sint beati.
 Stet hæc urbs præclara, mihiq; patria charissima, quo-

Artem Scaeuolae iurisprudentiam quum indotatam, uti puellam inopem atque incomitatum, ut uirginem desertam: et incomptam, ut mulierem ornamentis carentem uideres: uerborum, non rerum eam dote locupletata, comitatu ornamentisque decorasti. Iuris scientia uidetur indotata, quia non magnas magnarum artium opes habet, praesertim apud eos, qui alios facit eloquentes, alios iurisperitos, ut Romano more Antonius. Sed et modò uidemus artis eius plerisque professores magni nominis, aliarum artium omnium rudes. Quia sola per se consistere potest incomitata: quia caret oratoris ornamentis, incopta dicitur. Non intelligo quid sibi uelint quidam scriptores libellorum, qui monumento literarum confirmant, nihil elegantius, nihil ornatius, nihil expolitius Pandectis inueniri. Videtur aliorum potius quam suum iudicium sequi, et de re ignota temere pronuntiare. Nesciunt ornamenta dicendi consistere figuris rerum atque uerborum, item amplificationibus, coagmentatione, concinnitate, numero, copia, nesciunt quatuor esse uirtutes splendide orationis, ut latina sit, ut dilucida, ut ornata, ut apta. Legum scriptores, et earum interpretes, pure et latine loqui, non ornare dictionem et illustrare uoluerunt. Quod modò latinum est, ornatisimum esse falso existimant, nisi fortasse quod maxime proprium est uerbis, illud perornatum esse putant. Non tam praeclearum esse scire latine, inquit Cicero, quam turpe nescire: neque tam id mihi oratoris boni, quam ciuis Romani proprium uidetur. Quòd in iure ciuili Crasse tu plus operae laborisque consumpseras, quam reliqui oratores, uertus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, id est, auxilium, amplificassesque, ne operam perdidisses. Consumpseras autem, quòd eius studij tibi et hortator et magister esset domi. Intelligitur uel Scaeuola, uel Lucius Coelius Antipater, de quo sic in Bruto Cicero: Lucius Coelius Antipater scriptor (quemadmodum uidetis) suus, ut temporibus illis, luculentus, iuris ualde peritus, multorum etiam, ut Lucij Crassi, magister. Sed ego nec cum ista quidem arte pugno, quanquam multos habet obtrectatores. Hominis est improbi, bonis artibus inferre bellum. Sit sane tanta, quantam tu illam esse uis. Ut Scaeuolae, sic et Crasso aliquid extra disputationem humano more concedit. Etenim sine controuersia, hoc est, omnium bonorum confessione, et magna est, quia secunda in ciuitate post eloquentiam. Late patet, nempe ad omnes leges et mores ciuitatis. Et ad multos pertinet, ad omnes sane qui agere iure et experiri uolunt in re dubia atque controuersa. Et summo in honore semper fuit, ut quae peteret consulatum, et interim militiae se anteferreret, ut in Seruio atque Muræna. Et clarissimi ciues ei studio etiam hodie praesunt, ut Mutius Scaeuola, Caius Aquilius. Sed uide Crasse, ne dum nouo et alieno ornatu, uidelicet oratorio, uelis ornare iuris ciuili scientiam, suo quoque eam concessio et

tradito ab ciuitate spoliis, atque demudes. Non enim duas artes constituis, inter se pares, et eiusdem socias dignitatis, sed iuris scientiam eloquentiam tanquam ancillulam adiungis. Iurisconsultum sine hac eloquentia fateris esse posse. Non aperte dixit haec Crassus, sed indicauit his uerbis, ut apud Graecos infimi homines mercedula adducti ministros se praebent in iudicijs oratoribus, sic in nostra ciuitate contra, amplissimus quisque et clarissimus uir, ut Sextus Aelius, multique praeterea, qui quum ingenio sibi auctore dignitatem reperissent, perferunt ut in respondendo iure, auctoritate plus etiam quam ipso ingenio ualerent. Oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse. Oratori, inquit, iuris ciuili scientia necessaria est. Legulcius, cautus, acutus, praeco actionum, et c. Qui sint leguleij. Quintilianus ostendit. Verum, inquit, ea quae de moribus excolendis, studioque iuris praecipimus, ne quis eò credat reprehendenda, quòd multos cognouimus, qui tædio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiam necesse est, confugerint ad haec diuertacula desidiae: quorum alij se ad album ac rubricas transtulerunt, et formularij, uel (ut Cicero ait) leguleij quidam esse maluerunt, tanquam utiliora eligentes ea quorum solam facilitatem sequebantur: alij pigritiae arrogantioris, qui subito fronte conficta, immissaque barba, ueluti despectissent oratoria praeccepta, paulum aliquid sederunt in scholis philosophorum. Itaque leguleius est formularius, qui relictis ceteris artibus, album secutus est et rubricas. Cautus, qui sibi et alijs in iure cauere consulere que potest, ne quid in ciuitatis leges moresque peccetur. Acutus, qui etiam parua litium momenta uidet. Praeco actionum, qui rudibus iuris denunciat quando aut agi lege, aut non agi potest, et quo quis genere actionis suum ius persequatur: qui que sic interest actionibus, ut auctionibus praeco. Id enim fuit iurisperitorum officium.

Cantor formularum. qui formulas effert. Sunt autem formulae, legum et institutorum certae conceptiones siue comprehensiones, quibus sic actiones hominum, ut opera artificum, formulis quibusdam diriguntur. Cicero pro Cecinna. Quae iudicia aut stipulationes, aut pacti et conuenti formula non infirmari aut conuelli potest, et c. Nec ab re formulae tam dicuntur ab Antonio. nam ueteres eiusmodi conceptiones carmina dicebant. Lilius. Lex horrendi carminis erat, Duumuiros perduellionem iudicent: si a duumuiros prouocarit, prouocatione certatio. si uincant, caput obnubito, infelici arbori reste suspendito, uerberato, uel intra pomerium, uel extra pomerium. Cicero pro Rabirio perduellionis reo. Tarquinij superbissimi atque crudelissimi regis ista sunt cruciatus carmina: Caput obnubito, arbori infelici suspendito. Cantor igitur formularum, aut qui formulas quasi in carmen aptat, aut qui formulas et dita uoce recitat.

Auceps

Auceps syllabarum. qui literas et syllabas et uerba aucupatur in controuersiam. Cicero pro Cecinna: Si contra uerbis et literis, et (ut dici solet) summo iure contenditur, solent huiusmodi iniquitati et boni et equi nomen dignitatemque opponere: tum illud quòd dicitur ab aduersarijs, irrident, tum aucupia uerborum, et literarum tendiculas in inuidiam uocant. Aucupia uerborum dicitur, ut aucups syllabarum. Ibidem: Ego inuenio in interdico uerbum unum ubi delitescam. Et pro Muræna: Primum, dignitas in tam tenui scientia que potest esse: Res enim sunt paruae, prope in singulis literis atque interpunctionibus uerborum occupatae. Ex his intelligere facile est, iurisperitos in literis et syllabis quae pariunt ambiguitatem, aliquando immorari, et calumniatoribus ansam praebere artis eleuandae. Iuris scientiam eloquentiam tanquam ancillulam pedisse quamque adiunxisti. Attenuandi causa ancillulam dixit, et pedisse quam, ac diminutione usus est. Pedisse quam dicitur ancilla quae domina seclatur. Quid uero impudentiam admiratus es eorum patronorum qui aut, et c. De quorundam patronorum impudentia dixit haec Crassus: quum obrem Antonius nobis sit exceptus. Ceteros uero non dubitabo primum inertiae condemnare sententia mea, post etiam impudentiae. Nam uoluitare in foro, haerere in iure, ac praecorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, qui ius ciuile ignoret, insignis est impudentiae. Illa uero deridenda arrogantia est, in minoribus nauigijs rudem esse se confiteri, quinque remes autem aut etiam maiores gubernare didicisse. Multa addidit in eandem sententiam. Haec eleuat Antonius, Vtriusque rei, inquit, facilis est et prompta defensio. Instruit argumenta a differentiis, aliud esse scire quibus uerbis coemptio fiat, aliud defendere mulierem quae coemptionem fecerit: aliud esse scire quibus uerbis herciscunda sit familia, aliud agere causam herciscundae familiae, nec ista nauigijs bene conferri. Exempla Crassi quantum potest a iure ciuili ad eloquentiam reuocat, ut oratores illo nihil egere uideantur. Argumentorum uim non nihil immittit, non autem omnino frangit. Nec enim Crassus uerba rerum, ut coemptionis, ut herciscundae familiae, solum tenenda esse dixit, sed ritus et iura descripta cognoscenda esse confirmauit. Coemptio, inquit Boetius, certis solemnitatibus peragebatur, et sese coemendo inuicem interrogabant. Vir ita, an sibi mulier materfamilias esse uellet? Illa respondebat, uelle. Mulier, an sibi uir paterfamilias esse uellet? Ille uelle respondebat. Itaque mulier uiri conueniebat in manum, et erat materfamilias uiro loco filiae. De matrefamilias Aulus Gellius: Enim uero illud compendio probabilis est, quod idonei uocum antiquarum enarratores tradiderunt, matrefamilias appellatam esse eam solam, quae in mariti manu mancipio quae, aut in eius in cuius maritus, manu mar

cipioque esset: quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti, et insui heredis locum uenisset. Facere coemptionem, est matrefamilias iungere uiro, in quo mancipium quoddam est, et utriusque emptio. Eò pertinet quòd Virgilius canit: Teque sibi generum Teibys emat omnibus undis. Et quòd Cicero pro Muræna, Horum ingenio senes ad coemptiones faciendas interimendorum sacrorum causa reperiunt sunt. Herciscere ueteres dixerunt pro eo quòd est diuidere, et herciscunda familia pro diuidenda, ubi familia pro tota patrisfamiliae possessione usurpatur, ut supra diximus. Quòd in multis libris hercisceri legitur, non approbo. Ostendit illud (herciscundae) tertia coniugationem: nisi forte dicamus docundae a doceo, miscundae a misceo, monundae a moneo. Actio familiae herciscundae (inquit Paulus iuris consultus) proficitur ex lege duodecim tabularum. Namque coheredibus uolentibus a comunione discedere, necessarium uidebatur aliquam actionem constitui, qua inter eos res hereditariae distribuerentur. Lege decimum librum Pandectarum de familia herciscunda. De M. Curij controuersia, et C. Mancini, et pueri qui ex altera natus erat uxore, supra diximus. repetere dicta nihil est necesse. Argumentatur Antonius, Nihil adiuuit oratorum in his causis iuris scientia. Propositio est, iurisconsultus superior fuit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus. Ratio est ab effectu ad causam colligendam: sed fallit argumentum, quia multarum saepe causarum unus est effectus, ut uictoria iurisprudentiae et eloquentiae. Nec si uicit eloquentia, sine iuris scientia uicit. Instat Antonius, et adducit exemplum P. Crassi et Sergij Galbae, cuius est haec uis: De iure agebant Crassus et Galba: Crassus iure scripto, Galba contra ius aequitate nitentur. Crassus illi concedebat, disputationem sibi probabilem et prope ueram uideri. Iurisconsultum igitur auctoritate nitentem, disputatione aequitatis uincet eloquens, uincat interim. Quid si pro scripto dicendum erit? quid si non erit inique scriptum? quid si iudex a scripto non recedet? quid si agatur de stipulatione, de obligationibus in quibus uerba maxime considerantur? Non semper occurret generis eius causa, ut scriptum uideatur ab aequitate recessisse. Maior natu. senior. Affectaretur. affinitatis officio comitaretur obertem loca ciuitatis, ac suffragij causa ciues de more praebentem. Despondisset. promississet. Sic de patre sponso si Terentius. Nam alia pater ei desponderat, nata Chremetis. De sponsalibus Seruius Sulpitius apud Gellium. Qui uxorem, inquit, ducturus erat, ab eo unde ducenda erat, stipulabatur eam in matrimonium ductum iri. qui daturus erat, itidem spondebat. Is contractus stipulationis sponsonum dicebatur sponsalia, tunc quae promissa erat, sponsa appellabatur: qui sponso derat ducturum, sponsus. Consulendi causa. Iuris prudentes proprie consilia dicuntur.

li dicitur, quod de iure dubio interrogatur. hinc consulti iuris appellati. Crassum seduxisset.) ab alijs arbitraris senocasset. Perius: Non tu prece poscis emaci, Quae nisi seductis nequeas committere diuis. Ad eum retulisset.) consilij causa lite exposuisset suam. Sic magistratus rem ad senatum referre dicitur, quum rem in senatu agendam decernendamq; proponunt.

Responsum abstulisset.) reportasset. Vergilius. Legati responsa ferunt. Commotum.) animo perturbatum. Suspenso animo & occupato.) Suspensus animus est anceps ac dubius, in utram inclinet partem. Occupatus, negocijs distractus, & ad consulendum non satis liber. Tibi in mentem uenit.) animo tuo succurrit. Fidenter.) In bonam partem dixit hoc fidenter: audacter in malum dicitur, ut audax. Item confidens atque confidenter. Homo confidens Phormio.

Alludens uariè.) uarias allusiones ac rerum collationes usurpans, ad Crassum referendū. Alludit is, qui ad aliud mentem referens, inde ducit quod ad rem de qua agitur facit, & qui quasi ludens rem suam profequitur. Metaphoræ, allegoriæ, imagines, collationes, similitudines, exëpla, sunt allusiones: & nunc ad probandum, nunc ad ornandum ualent. Similitudines autem in statu legali de scripto & uoluntate, plurimum ualent: quoniam ius ambiguum ex alio notiore planū fit. Itaque Cicero pro Cecinna, qui cōtra uerba interditi defenderet æquitatem, multas similitudines attulit, unde manifestum faceret, legum mentem, non utique uerba spectanda. Sic quoque Galba alludebat, & similitudines pro æquitate contra ius civile scriptum afferebat. Æquitas à iure differt. est enim æquitas, quod ratio naturalis persuasit, ius autem (ut hic sumitur) lex & legis interpretatio descripta. De Publio Crasso, de Sergio Galba, de P. Mutio fratre Crassi diximus ex Ciceronis sententia libro de Claris oratoribus: de Sexto Aelio, ex Pomponio iurisperito. Trāseamus aliò, & breuitati consulamus. ATTAMEN quæ causæ sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse, &c.) Oratori non opus esse iure civili, conatur ostendere hoc dilemmate, id est, sumptione. Causæ de quarum iure dubium esse non potest, omnino in iudicium uocari non solent. Tum uenitur à rudibus iuris ad pragmaticos, aut ad iurisperitos, respondentem litem constare non posse. Nam moris erat prius consulere consultos, quam oratori deferre causam. In eo iure quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori eius partis quancunque defendet, auctorem aliquem inuenire, & eius ueri sententiam. Ius igitur aut certum est, aut incertum. de certo certa respondet iureconsultus: de incerto disputat orator. Exemplum de iure certo proponit, Agnascendo rumpi testamentum. Si pater familiās ante testamentum fecit, quam ei filius natus est: nato filio, aut uiuo, aut etiam mortuo patre, testamentū rumpitur: quoniam filius primus est agna-

torum, à patre nominatim non exheredatus. Antiqui (ut ait Paulus iurisc.) libero uentri ita prospexerunt, ut in tempus nascendi omnia ei iura integra reserua- rent: sicut apparet in iure hereditatum, in quibus qui post eum gradum sunt agnationis, quo est is qui in ute ro est, non admittuntur, dum incertum est an nasci possit. Agnasci dicuntur ij, qui per uirilis sexus personas sanguine coniuncti prodeunt in lucem. Testamentum rumpitur, quod iure fit irritum. Auctorem inuenire, est aliquem reperire, qui sit illius sententiæ, quæ queritur, siue scripto, siue uoce confirmet illam. nec refert uiuat, an mortuus sit, loquatur, an scripserit. Amentum lorum est iaculo medio affixum, cui manus inserta firmatur, longiusq; iaculum mittit. Ab amento, hastæ dicuntur amentatæ. Per hastas amentatas hic ex translatione sume confirmationes in aduersarium, alterius artus auxilio roboratas. Ametum etiā, quicquid orationi uires adhibet. hinc illud Quintilian: Quare mihi compositione uelut amentis quibusdam neruis ue intendi & concitari sententiæ uidentur. Oratoris lacerti sunt eloquētiæ uires, quibus ut corpora lacertis partibusq; neruosis, sic ualidus in dicendo & robustus est orator. Iam dilemma confirmat exëplo, Crassum nō preceptis Scaeuolæ, sed patrociniū æquitatis M. Curium defendisse. Vtraq; ratio infirma est. nam si ius erit certum, dubium reddetur aliquo negotio & perisias inci denti, & tum cognitionem iudicum queret. Sin erit incertum, cur malim partis auctorem inuenire, quam planè ipse partem utranque cognoscere? Nec Crassus in M. Curij causa iure non usus est. Vterque nostrum (inquit) in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio iure civili, uersatus est. De se & de Q. Mutio Scaeuola collega suo in consula tu loquitur. Duo Q. Mutij fuere temporibus Crassi: unus æqualis eius & collega, qui Coponij causam dixit aduersus Lucium Crassum: alter Q. Mutius Cras si focer, quem hoc in libro loquentē facit Cicero. Hunc intelligit Antonius cum dicit hæc. Nisi uerò, bona uenia huius optimi uiri dixerim Scaeuolæ, tu libellis aut præceptis foceri tui causam M. Curij defendisti. Hic uir optimus, & focer tuus, unū eundemq; demonstrat. Alterum nominat paulò post, Admirare ingenium Scaeuolæ. Arripuit Crassus patrociniū æquitatis, & ex æquo bonoq; mortui uoluntatem cōtra scripta defendit. Æquitas eadē semper apud omnes manet: scripta uariant, & pro hominū uoluntate mutantur. Æquitas errare nō potest: scripta per sepe in errore uersantur. Melius igitur patrociniū æquitatis, quam literarum & syllabarum. Arripuit defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum: hoc est, ostendit testamenta non literis & uerbis, sed mortuorum uoluntate explicanda. Hæc coniunctim legenda sunt in hunc sensum; Arripuit defensionē uoluntatis mortuorum in testamentis, Ostendit autem, ab imperitis ferè testamenta

testamenta condi, qui non adhibito iurisperito, satis cauere uerbis nesciunt. hinc accidere frequenter, ut aliud dicere uideantur, aliud sentire. In secundo Crassus hæc loquitur. Itaq; illud quod ego in causa Curiana Scaeuolæ dixi, non dixi secus ac sentiebam. nam si (inquam) Scaeuola nullum erit testamentum rectè factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te ciues cum tabulis uenimus, omnium testamenta tu scribes unus. Quid igitur, inquam, quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando deniq; nihil ages? In ea causa frequens erat Antonius. Ac mea quidem sententia, inquit (frequens enim, id est frequenter, te audiui, atq; affui, quum dies aliquot illam causam perorares, & testis ipse sum) multo maiorem partem sententiarum sale tuo & lepore & politissimis facetijs pellexisti, id est callidè more blandientium persuasisti. Huc pertinet quod ex secundo libro ante transcripsimus, Hæc perpetua contra Scaeuolam Curiana defensio tota redundauit hilaritate quadam & ioco, dicta illa breuia non habuit. Parcebat enim aduersarij dignitati, in quo ipso seruabat suam: quod est hominibus facietis & dicacibus difficultimum, habere hominum rationem & temporum, & ea quæ occurrant, quum falsissimè dici possunt, tenere. Et illud. At uerò ut contra Crassum ab adolescentulo delicato, qui in littore ambulans scalnum reperisset, ob eamq; rem ædificare nauem concipiuisset, exorsus est similiter Scaeuolam ex uno scalmo captiōnis centumuirale iudicium hereditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis eiusdem generis sententijs delectauit: animosq; omnium qui aderat, in hilaritatem à seueritate trauxit. Illud nimium acumen illustit, & admiratus est ingenium Scaeuolæ, qui ex cogitasset nasci prius oportere, quam emori. demonstrauit hoc uoluisse eum qui testamentum fecisset, hoc sensisse, quoquo modo filius non esset qui in suam tutelā ueniret, siue non natus, siue ante mortuus, Curius hæres ut esset. Ita scribere plerosq; & ualuisse semper deinde æquum bonum, testamentorum sententias uoluntatesq; tutatus est: quanta esset in uerbis captio, cū in cæteris rebus, tum in testamentis, si negligerentur uoluntates: quantam sibi potentiam Scaeuola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Hæc quū grauer, tum ab exemplis copiose, tum uariè, tum etiam ridiculè & facietè explicans, eā admirationē assensionemq; cōmouit, dixisse ut contra nemo uideretur. hæc Cic. in Bruto. Ex legibus, ex senatusconsultis, ex uita ac sermone communi, non modo acutè, sed etiā ridiculè ac facietè multa collegit: ubi si uerba, nō rem, id est sententiam mentēq; sequeremur, confici nihil posset. Quomodo oratio pro Cecinna docebit. Actio est in auctore præsentem his uerbis, Quandoquidē te in iure cōspicio. Hæc actione Appius ille cæcus uti nō posset, si tam uerè ho-

mines uerba consecraretur, quam rem ciuis causa uerba sunt, non consideraret. Testamento si recitatus hæres esset pupillus Cornelius, isq; iam annos uiginti haberet, uobis interpretib. amitteret hereditatē multa sunt in eandem sententiam. An hoc dubium est, inquit, quin neq; uerborum tanta copia sit, non modò in nostra lingua, quæ dicitur esse inops, sed ne in alia quidem ulla, res ut omnes suis certis ac proprijs uocabulis nominentur? Idem de Scaeuolæ actione. Quomodo hoc probare uellet, M. Curium, quū ita hæres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam uenisset, pupillo non nato hæredem esse non posse: quid ille non dixit de testamentorum iure, de antiquis formulis? quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato hæres institueretur? Quam captiosum esse populo, quod scriptum esset, negligi, & opinione queri uoluntates, et interpretatione disertorum scripta simplicium hominum peruertere? Quam ille multa de auctoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? quam omnino multa de corseruando iure ciuili? Pater eius fuit P. Mutius, unus eorum qui ius ciuile condiderunt. At hoc in genere pueri apud magistros exercētur omnes. Declamant apud rhetores pueri, ac exercentur quasi tyrociniū quodā. Et tum in alijs constitutionibus, tum in statu legali descripto & sententia uersantur, quū ludimagister materiam proponit, in qua scriptū defenditur, aut æquitas non scriptū consideratur. Incesti damnata præcipitur atq; moriatur. Præcipitata redijt incolumis. expli canda legis uoluntas, uidentū quid scriptū contineat si oritur controuersia, debeat ne iterū præcipitari. hæc declamandi materia. ET credo in illa militis causa si tu, &c.) Falsus ab exercitu nuncius quū patri filiū obijisse nunciasset, & pater aliū fecisset hæredē, reuenit miles, egiq; lege in hereditatē paternā, ut ante dictum est. Status fuit legalis. Hæres nuncupatus testamentū defendit, & scriptū Miles cōtra scriptū, patris uoluntatē tutatus est. In ea disceptatione plus potuisse eloquentiā, quam iuris scientiā, cōtendit Antonius. Actiones sunt, quæ formā agendi continent. Actiones Hostiliana, quas Hostilius iurisperitus in scriptum redegit. Quis fuerit Hostilius ille, nusquā reperio. Miror à Pomponio, qui recenset iurisperitos maxime dignitatis, esse præteritum. Appius Claudius Centimalus primus actiones scripsisse traditur, quas Cn. Flauus publicauit. Non ita multo post Sextus Aelius alias actiones composuit, & librum populo dedit qui appellatur ius Aelianum. Scripsere postea iuniores. Si quas reliquit Hostilius, non ita quondam fuere celebres. Hostilius nomen ab rege tertio ad Mancinos defluxit, ut ad eum quæ populus Romanus Num. antinis dedit. Si nihil fallunt codices, Hostilius eius familie pars est. si quid hic fallunt, elianas actiones scriptas fuisse conijcimus. Relinquamus hanc difficultatē illis

omne usque est. Mesis est satorum matura perceptio. Arborum putatio et vitium est, quae partes inu- tiles et noxae arborum ac vitium secantur. Sem- mienis fit autumno et uere, putatio inuente uere. Quomodo? Fieri debet in obliquum, ne aqua pluuia insidens noxam ferat. Inspicere fundum, uidere et iu- dicare probe ne an improbe opera locatae sint. Inspe- ctio, cognitio dicitur. Procurator est, qui negocia alie- na mandato domini administrat. Villicus, qui agri co- lendi causa, ac pascendi pecoris, a domino constitu- tus est. Procuratorem et villicum praesse uillae debe- re, ac distinctam sedem habere, scribit Colum. lib. 1. quod intellige de matore et opulentiore uilla dictum, quam dominus alijs rebus occupatus non administrat. De Magone Carthaginensi Varro lib. 2. Vastius par- turiam inquit? proinde ut non aliquoties dicatur Ro- ma peperisse mulam: cui ego ut succinerem, subijcio Magonem et Dionysium scribere, mulam et equam cum coeperint, duodecimo mense parere. Idem. Hos nobilitate Mago Carthaginensis praeterijt pœnica lin- gua, quod res dispersas comprehendit libris duodetri- ginta, quos Cassius Dionysius Uticensis uertit libris uiginti graeca lingua, et Sextilio praetori misit. Colu- mella de eodem. Veruntamen Carthaginensem Ma- gonem ut rusticationis partem maxime ueneremur. Nam huius octo et uiginti memorabilia illa uolumi- na ex senatus consulto in latinum sermonem conuersa sunt. In causis, et in negocijs, et in foro contera- minant. Causa est, controuersia ac questio finita. Pro- rimet autem exornationem, deliberationem, iudicium. 30 Negocium est congregatio personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, sermonum, scriptorum et non scriptorum. Negocium dicitur a quibusdam circumstantia, ut a Graecis περιστασια. Haec diffe- rentia causarum et negociorum ex Quintiliano sumpta est. Potes accipere negocium pro lite, ut paulo post: Quamquam ipsi omnia, quorum negocium est, con- sulta ad nos et exquisita deferunt. Si differentiam co- stituis, causa erit ut genus, negocium pars causae. Fo- rum, exercitatio forensis: in huc sensum. Coterimur, id est astidue uersamur, in omni genere causarum, in negocijs περιστασια, in pugna forensi. Mibi non tam differentiam uerborum, quam cogeriem quae fuisse ad amplificandum uidetur. In nostra patria peregrini. Peregrini et aduene ciues dici possunt ij, qui res suae ciuitatis ignorant. AC si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile, et c.) Alias rationes adijcit, cur oratori ius civile necessarium non sit: Vna, Causa obscurior cum iurisperito comunicari potest. Alteram, Litigatores omnia consulta deferunt ad ora- torem. Aliam, Res difficiles minusque communes perdis- scimus, ergo leges et responsa communiora possumus cognoscere. Praestat haec una ratione censer. In caus- 35

sis obscurioribus consulendi sunt iurisperiti, nec diffi- cile est eorum capere responsa de legibus, quum res co- tortas, id est perplexas, ac parum coherentes et dif- ficiles necessario perdiscamus. Cum Scaeuola commu- nicare, est Scaeuolam ac iurisperitum rem docere, et consulere. Lilius: Ea legatione Papyrius audita, per- inde ac motus dictis eorum, cum collega se communi- caturum respondit. Ipsi quorum negocium est, litiga- tores κατά τὴν περιστασια intelliguntur. Consueue- rant, ut ante diximus, ante consulere iureconsultos ij quorum erant negocia, deinde sua negocia consulta, id est prudenter statuta et exquisita deferre ad oratorem. Nunc quoque litigatores de rebus obscuris ante peritos consulunt, quam oratori actionem causae committant, consultationes nominantur. De re ipsa, περί αὐτῆς τῆς πράξεως. Rem definitam certamque monstrat pronomen ipsa. Est igitur res ipsa, ea de qua agitur, certa et assignata: quae eo lege difficilior est, quod lex generalis est, res ipsa particularis, genera- autem partibus sunt notiora. Facilius est hanc tenere legem, qui fraudationis causa latitat, eius bona posi- dendi ius esto, quam cognoscere quot latitandi causas habuerit Nauius: cur fraudare uoluerit: ubi, quando, quomodo latuerit: a quo, per quem, quo iu- re uocatus sit: quid moliat, quid respondeat, quod si- bi praesidium pareat. Rem ipsam cum lege comparauit, ut rem difficilem cum faciliore. pauca deinde subie- cit exempla de finibus, de tabulis, de praescriptionibus. Fatebor tamen hoc mihi uerbum suspectum fuisse, pro- pterea quod ab usitata enumeratione abhorreere ui- debatur. Si de finibus quum in re praesentem non ue- nimus. Olim (ut apud Gell. est) uindicta correpta manu in re atque in loco praesenti apud praetorem ex duodecim tabulis fiebat, quum praetor in rem praesen- tem ut in agrum uenisset, non erat arduum et diffi- cile eum uidere fines, et causam ortam de finibus ag- rorum cognoscere, propagatis Italiae finibus, praeto- res negocijs occupati in agrum praesentem uenire quum grauarentur, de finibus audire pro tribunali coacti- sum: quod in rem praetorum, non litigatorum compa- ratum fuit. Quum igitur Antonius id proponeret quod difficilius esset, adiecit haec, quum in rem praesentem non uenimus, quasi diceret, de finibus agrorum regundis causa difficilis est, si auribus, non oculis ac- cipitur. Tabulae sunt instrumenta ac litera, quarum multus est usus in iudicijs, et frequenter inextricabi- lis difficultas. Orator ubi tabulas a litigatore accepit, legit, cognoscit, discit, quae pro causa, quae contra cau- sam sunt uidet, pro tabulis aut contra tabulas argu- 40 menta inuenit, molestum saepe rei genus, et animo le- gentis insuauae. Praescriptiones παραρηγοαει dicuntur a graecis: et sunt exceptiones, quibus aut excludun- tur actiones, aut actori iudicium purum negatur. Pro- prium praescriptionis est, in angustiis coarctare causam,

sam, et ad certos quasi limites reducere. Cicero de In- uentione Praetorij exceptionibus multae excludun- tur actiones: et ita ius civile habemus constitutum, ut a causa cadat is qui non quemadmodum oportet, egerit. quare in iure plerumque uersantur. Ibi enim et ex- ceptiones postulantur, et quodammodo agendi po- testas datur, et omnis conceptio priuatorum iudicio- rum constituitur. Subijcit exemplum. Quum ad uim faciendam quidam armati uenissent, armati contra praesto fuerunt, et cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti gladio manum praecidit. Agit is cui manus praecisa est, iniuriarum. Postulat is qui cum a- gitur, a praetore exceptionem, extra quam in reu cap- itis praedudicium fiat. Hic is qui agit, iudicium purum postulat: ille qui cum agit, exceptionem addi ait o- portere. Vides aliud esse iudicium purum, aliud praes- criptionem, et praescriptiones a praetoribus peti solitas. Habent autem eas species, quas et leges quibus agi- tur. Quintilianus. An non praescriptiones etiam, in quibus maxime uidetur manifesta translatio, easdem om- nes species habent, quas et leges quibus agitur ut aut de nomine, aut scripto et sententia, uel ratiocimatio- ne queratur? Idem in septimo. Ac fuerunt qui praes- criptionis statum facerent, tanquam ea non iisdem omnibus quibus caeterae leges questionibus continere- tur. Quum ex praescriptione lis pedit, de ipse que- riuon est necesse. Ibidem. Vir fortis optet quicquid uolet, nego illi dandum quicquid optauerit, non habeo praescriptionem, sed tamen uoluntate contra uerba praescriptionis modo utor. Hinc collige, alias praescri- ptiones usitatas esse, alias aequitate impetrari. Vlpia- nus Digest. lib. 44. Exceptio dicta est quasi quaedam exclusio, quae interponi actioni cuiusque rei solet ad ex- cludendum id quod in intentione condemnationem ue- deductum est. Exceptiones aut perpetuae sunt, ut doli mali, rei iudicatae: aut temporales, ut pacti, con- uenti temporales. Exceptiones opponuntur aut quia factum sit quod fieri oportuit, ut in re iudicata: aut quia factum sit quod fieri non oportuit, ut in dolo malo: aut quia factum non sit quod fieri debuit, ut in bo- norum possessione non data. Nomen exceptionis et praescriptionis (ut ueteres praescriptionem dicebant, quia nunc aliter usurpatur) eiusdem est rei. Leges, aut hominum responsa cognoscenda sunt. Differunt haec. leges dicit, quae in comitio pop. Romani latae sunt, ut leges 12. tab. et quae postea sunt adiectae. Responsa pe- ritorum, ius civile est. Pomponius. His legibus latis, cecepit (ut naturaliter euenire solet) ut interpretatio desideraret prudentum auctoritatem, necessariamque esse disputationem fori. Haec disputatio, et hoc ius quod sine scripto uenit, compositum a prudentibus, propria parte aliqua non appellatur, ut caeterae partes iuris suis nominibus designantur, datis proprijs nomi- nibus caeteris partibus, sed communi nomine appel- 50

latur ius civile. Hoc modo Cicero ius civile frequenter accipit. haec differentia alibi assignaueramus. E- ius industria in plura studia distrahere nolim. Scien- tiam iuris utilem esse oratori fatetur Antonius, sed e- ius studia distrahere non uult. Similibus uittur. Sicut orator non discit histronis gestum, nec exerceat uocem more tragicorum, quum sit opus ei uoce atque gestu: ita ne discat ius civile more peritorum, satis est earum rerum non esse omnino hebetem ac rudem. Satis erat quidem ad necessitatem reorum, non erat satis ad sum- mi oratoris explendum officium. Opus esse. nec- cessarium esse. Hic opus est epitheton, pro necessario, ut apud Lilium frequens. Roscium histronem opti- mum, pro omni uenusto actore fabularum, ut paulo ante Scaeuolam pro iurisperito κατὰ τὴν ὑψωδὴν usurpa- uit. Motus, status, gestus, uenustas, hic ad actionem et pronunciationem pertinet. Motus est, deces corporis mebrorumque actio. Status motui contrarius est, quemad- modum moueri et stare sunt contraria. Gestus motu sta- tumque continet. Venustas est ex motu ac gestu decenti. Alius est aut gestus histronum, alius oratorum. Insignis est et multus histronum. Orator decet uultus ac mo- tus moderatio temperata. Quintilianus. Ne gestus quae omnis ac motus a comcedis petendus est: quam enim utrunque eorum ad quendam modum praestare debet orator, plurimum tamen aberit a scenico, nec uultu, nec manu, nec excursionibus nimius. Na si qua in his ars est dicē- tiu, ea prima est, ne esse uideatur. Necessaria uox oratori, quae cura, sicut omnia, augeri potest. Augetur exercitatione, ambulatione, iunctione, ueneris abstinē- tia, ciborum frugalitate. In exercenda uoce Graeci studio si fuerunt, et oratores qui dicturi essent, et tragœdi qui lu- dis scenicis opera essent daturi. Na utriusque annos com- plures sedentes declamabat, et cotidie antequam pronun- ciaret, uocē cubantes sensim excitabat: eandemque quae egissent, sedentes ab acutissimo sono usque ad grauisimum sonum recipiebant, et quasi quodam modo colligebant. Quid est causae? sedenti uis animalis laborat minus, non intenduntur nerui, non dissipatur spiritus ad susti- nenda et agitanda mebra. quiescentibus alijs partibus pectus latius distendi, pulmoque diffusus in loca thora- cis alti, plus cocipere animae et spiritus, itemque largi- us reddere potest. Itaque lateribus firmatis, roborato pectore, distenta arteria, uox et grandior et constan- tior emittitur. Assuescunt igitur coplures annos, ut abe- at in naturam consuetudo. Vocis instrumenta sunt torosa- partes, quibus uenter aut inflatur, aut premitur: mus- sculos uocat medici, praeterea latera, pectus, pulmo- nes, arteria aspera, epiglottis, lingua, nares, dentes, et labra. haec initio si uiolente moueas, spiritum urgebis, humor ex presses, uia flatui et udo praeccludes, atque fatigabis organa, haud aliter quam quae statim initio in- celerē cursum concitat equum. Quid igitur? alendus est humor, retinenda uis illa spiritus animalis inclu- 55

sa nervis, paulatim excitanda vires, ut diuturniores esse possint. quamobrem cubantes in lectulo, aut in sellam demissi, si eo die essent pronunciaturi, uocem sensim molliterq; excitabant: ut ij facere solent, qui submisso exorsi, ad cōtentionem perueniunt. Quū autem egerunt, ne distenta organa ac rigida relicta peius habeant, ut neruus arcus, ut organorū chordæ, sic illa remittuntur, & quodā modo colliguntur ad uirū cōseruationem. Quoties perscribitur.) Lego Præscribitur, pro eo quod est, certum tempus ad dicendū ab iudicibus definitur. Sensus est: Antē condemnabuntur ij quorū causas receperimus, si toties, quoties præscribit potestas, carmen citarimus, id est cubantes more Græcorū sensim uocē excitando cātauerimus. Si legerē manus, perscribitur, accipe pro uerbo *δυναμικῶς*, quod est dies dicitur. Pæan hymnus erat in Apollinem, qui cani solebat aut ad tollendam pestilentiam, aut ad rerum prosperos euenus. Homer. Iliad. 7. *καὶ δὲ μὲν ἀείδοντες παύονα*, Pulchrū canentes Pæana. Virgil. trāstulit: Letum pæana canentes. Homer. agit de ijs qui Apollini sacra fecerunt, Virgil. de ijs qui ad bellum proficiscuntur. *παύονα, παύονα, παύονα*, pro eodem dicimus: nec ad Apollinem solum referimus, sed ad omne carmen quod in deū laudem canitur: in quem sensum Cicero hic uidetur accepisse. Iul. Pol. *αὶ δὲ δὲ θεῶν ἀδαικιστὸς μὲν παύονα, ὅμοιοι, ἰδία δὲ ἀρτυρίδος ὅμοιοι ὅμοιοι, ἀπὸ δὲ λυγροῦ δὲ παύονα*. Carmina in honorem deorum communiter pæanes & hymni uocantur, at proprie hymnus Dianæ hyppingus, Apollinis pæan. Suidas *παύονα δὲ ὅμοιοι, ἰνυάλοιοι δὲ ἄρχου, δὲ καὶ πρὸ τῆς μάχης ἔγχετο, καὶ ἐτὸρ δὲ τὴν ἰνυάλοιοι, δὲ παύονα ὅμοιοι εἰ παύοναί, πρὸ μὲν τῆς πολεμίας τῆς ἀρεῆς, μετὰ δὲ τὴν πόλεμον τῆς ἀπὸ λυγροῦ*. Duo pæanes erāt, Martius in principio, qui ante pugnam canebatur: et alter, quum uicerant. Duos pæanas antiqui canebant: unum ante prælium, Marti: alterum post prælium, Apollini. Quemadmodum pæan genus est cantionis, ita quoq; Munio carmen existimandū est, ut uel ipso orationis sensu deprehendere facile est. Consului diligēter scriptores optimos, tū Græcos tum Latinos, & uiros interrogauī doctissimos, reftē ne legeremus Munionem, & quæ nam esset huius ratio uerbi: nihil tandem omnino comperi. Non dubito fore, quin quum audierint hæc edita commētaria, properent huc auidi cognoscendi quæ nostra sit hoc de uerbo sentētia, de quo sæpe dubitarint. ubi nihil certi tulerint, esse dicturos, Hic lumen lumini, non tenebris affert. Cur agit interpretem? cur audeat ultra uires? Non est hic officij nostri uerba explicare, agimus rhetorem magis quam grammaticum. Et si illud esset, multa tamen etiā obscura citra crīmen omitteremus, quod omnes ante nos fecerūt interpretes. Nullus unquā omnia quæ pertinerēt ad id quod scribentis suscepisset, peregit. Inuestigo, locum nō inuenio, di

uinare more indoctorū minime uolo. si q̄s assequatur, huc adscribat, ne cetera demoliat. Vtiliora ac maiora permulta illustrauimus. Nō ideo mihi cessandū putauī, quod unū aut alterū locū aperire nō possem: sed agendū potius, ut aditu patefacto, quod esset reliquū uinceretur. Alij maluerūt hic nomion, alij nomon, pro quodā lege musica: alij aliud excogitarūt. Codices imutare, nisi ratio conuincat, haud mihi placet. Si nūtionē dicimus, aut ab authore dicimus, ut saltationem à Tityo quodā: aut ab obscuro cantu fictitiū nomen est. Quicquid est, aliū quā uocem de diuina malo. Gestus multū oratorē adiuuat, uox una maxime eloquentiā uel cōmendat, uel sustinet. Actio est eloquentiā quodā corporis. Habet aut res ipsa (ut cū Quintilianō dicā) mirā quandā in orationibus uim ac potestati. Nec enim tā refert qualia sint quæ intra nos metipfos composuimus, quā quomodo efferantur. Nā ita quisq; ut audit, mouetur. Demosthenes pronuntiatio ni palmā dedit, eidemq; secundū ac tertiu locū, donec ab eo queri desijt. Cōmēdat.) laudabilē facit. Suffinet.) effert, et ad aurē mittit. In hac acie cotidiani muneris.) in hac pugna forēsi, in qua oratoris officiu cotidie uersatur Occupationē.) negotiū. Summatim percipi sine doctrina potest.) Per summas et genera, non per singulas partes & quasi numeros, cognosci sine opera magistri potest. Vox & gestus subito sumi, et aliunde arripi non potest.) Quintilianus de actione: in hoc igitur non contumaciter consentio, primas partes esse nature. Nam certē bene pronuntiare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in ijs quæ subito dicenda erunt, facilitas prōpta defuerit, nec si inemendabilia oris incōmoda obstabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte uimatur. Sed ne uox quidē, nisi liberalis, actionem habere optimā potest. Vt hæc natura dederit, tamē ad bene agendū longa est opus exercitatione. Vox igitur et gestus subito arripi nō potest. Disertiss. homines.) oratores boni. Peritissimū.) legū et iuris sciētissimū. Clarissimorū hominū autoritate leges et iura tecta esse uoluerūt.) Refert illud Crassi: Vt apud Græcos infimi homines mercedula adducti ministros se præbent in iudicijs oratorib. ij qui apud illos *πρωματικοί* uocātur, sic in nostra ciuitate contrā amplissimus quisq; et clarissimus uir. Sēsus est: Romani multo melius instituerūt iudicia q̄ Græci, quia noluerunt ea esse quasi nuda et immunita, ne facile dissipari posset, sed clarissimorū hominū autoritate tecta ac munita esse uoluerūt. Leges et iura differūt, ut leges atq; ius ciuile. Nā quod dicit senectutem à solitudine uindicari iuris ciuilibus sciētia, etc.) in laudibus iuris hoc fuit, senectutē à solitudine uindicari iuris ciuilibus sciētia. Primū contradicit Antonius, eā laudē cū pecuniā esse commūne. Nā quū fueris scelix, multos numerabis amicos. Deinde usum eloquentiæ nō senectute tolli, sed modō remitti.

Præterea

Præterea ut litigiosi Crassum nō colant, alios esse culturos, tandem si deseratur, bellissimum esse senectutis ocium. Quod dicit senectutem à solitudine & amicorum clientiumq; penuria uindicari ac liberari iuris ciuilibus sciētia, fortasse etiam pecuniā, id est possessio-num magnitudine uindicari potest. Cur illud fortasse dixit? Quia diues tam auarus & tam morosus esse potest, ut à paucis admodum colatur. Sed nos nō quid nobis utile, uerū quid oratori necessarium sit, querimus. Vtilis est ei iuris sciētia, sed non eidem necessaria. Cui bono utilis est uilla, non necessaria. Vtile sapienti uiro administrare Rempub. non utiq; necessarium: quanquam iure non erit opus. Vt enim Roscius dicere solet, in senectute cantus remissiores esse facturum, non omnino sublaturū: sic non deseres eloquentiam, sed remittes, & orabis more Scipionis & Lelij. Quod Roscius dicere solebat, se, quo plus sibi etatis accederet, eo tardioris tibicinis modos esse facturū: implicita difficultate non caret, propter antiquitātū ignorantiam. An dicemus histriones solitos agere comœdias & tragœdias ad tibiam, ita ut à tergo tibicen modos faceret, ad eius modulationes histrio pronuntiationem accommodaret? tibicen ita sonos temperaret, ut & histrio facile intelligi, & populus ex ore & tibia maiorem caperet uoluptatem? An uerō tibicines omnibus tacentibus canere solitos inter actus? Non deerunt utriusq; opinionis authores. Ego priori acquiescendum puto. Quomodo Roscius tardioris tibicinis modos faceret, si non iuberet tibicinem suum canere & tardius & remissius, ut eum modum uox senilis sequi posset? Quid ad Roscium tibicinis modi, si omnibus tacentibus tibicen modō canit? Cicero Tusculana prima citat hos uersus ex tragœdia: Mater te appello, tu quæ curam somno suspensio leuas. Neq; te mei miseret, surge, & sepeli natum. Et addit: Hec quum presbis & flebilibus modis, qui totis theatris moestitiam inferant, concinuntur, difficile est non eos qui inhumati sunt, miseros iudicare. Tibicinis modos cum actione histrionis accipiendos existimo. Pergit, Heu reliquias semiasis regis denudatis osibus, Per terram sanie delibutas foede diu uexarier. Non intelligo quid metuat, quum tam bonos septenarios fundat ad tibiam. Quid est septenarios fundere ad tibiam? nisi pronuntiare septenarios tibicinem modulante? C. Gracchus utebatur fistula, quam tonarion uocant. hæc illi musicus, quibus deberet intendi, modos incinebat. Quis eum pateretur, nisi qui nescio quid tale in theatro sæpius audisset? Quum dicitur in inscriptione comœdiæ, Modos fecit Flaccus Claudij filius tibijs paribus, dextris et sinistris: nonne actio-ribus adiungitur tibicen? qui non honore magno dignus esset, si tantum in actuum interuallo paulum

concineret, nec grauitatem & lenitatem comœdiarum, aut etiam tarditatem & celeritatem satis distingueret tibijs dextris & sinistris, nisi suo modo occineret comœdis. Facere modos is dicitur, qui sonos cōpositos tibia intendit ex arte. Tardior & remissior non idem significant. tardior est temporis & interualli: remissior est soni depressioris, & tendentis ad graues tonos. Eadem modulatio potest esse tarda atque acuta, contrā remissa & citata. Certa quadam numerorum modulatione) Comœdia & tragœdia uersibus constant, alijs senarijs iambicis, alijs octonarijs, alijs anapesticis, alijs aliorum generum. Versus habent numeros certos, id est pedes aptatos, & quadam ratione moderatos. Numeri suam modulationem & actionem querūt, eo certiore & consonantio-rem, quo sunt compositione quadam adstrictiores. Itaq; Roscius in agenda fabula adstrictior est, certa quadam numerorum moderatione & pedum, quā orator in dictione quæ liberiores habet numeros. Hinc illud Quintiliani: Sit in primis lectio uirilī, et cum suauitate quadam grauis, & non quidem profæ similis, quia carmen est, & se poëta canere testantur. Colligit, Si Roscius potest remittere et laxare modos carminū, orator facilius laxabit modos orationum. Quomodo? inquit. Pronunciabit paulo elegantius, quā qui in sermone & cottidiana lingua clare audiuntur, non intendet uehementer, neq; inflectet orationem. Quid differūt hæc, laxare modos, & mutare modos? Laxat modos, & qui numeris laxioribus componit orationem, & qui uocis actionem remittit. Mutat, qui alio quodam numero utitur, aut alio genere pronuntiandi. Vtrunq; igitur esse potest & in oratione, & in actione. Sicut multi sunt pedes, ita sunt illis alij & alij numeri, quos & coarctare & laxare possumus, ut multis ostendimus alio commentario in Ciceronis Oratorem. Multa sunt & uaria genera dicendi.) Quamquam tria genera dicendi partiuntur oratores, subtile, graue, medium: tamen tanta uarietas est in illis, ut penē tot genera dicendi, quot oratores esse uideantur. In alijs uis est, in alijs eximia natura, in alijs acumen, in alijs acerbitas, in alijs diligentia, in alijs dignitas, in alijs sanctitas, in alijs copia, in alijs maturitas, in alijs iucunditas. Quid cuiusq; naturæ quodammodo similis est oratio, adeo ut ex oratione mores hominis aliqua ex parte iudicare possis. Haud sciā an tu primus ostēderis.) Pauci, aut certē nulli fuerunt ante Crassum eloquentes, qui pro rerum uarietate formā orationis uariare possent. hoc fecisse Crassum Cicero testatur, his uerbis: Multa in illa oratione grauitate, multa lenitate, multa asperitate, multa face-tē dicta sunt, loquitur de oratione pro Q. Cæpione. In ardore iuuenili dicebat concitatus. Vehemens, inquit Cicero, & interdum irata, & plena iusti doloris oratio. In senectute remisit illam contentionē. Quomodo?

h 4 Figura

Figuræ sunt decres interrogationes, attestations deo-
rum, acclamationes, fictiones personarum, repetitio-
nes uerborum, amplificationes, congeries. illis senex
rarius utebatur, submittebat orationem ad lenitatem,
quam uox et etas sustinere possent. Lenitas conten-
tioni opponitur, nam contentio est, acris et ar-
dens oratio, qua asper agit orator, ac ueluti iratus
intonat: lenitas, suavis et quieta dictio, qua tranquil-
le sedateq; negocium transigit. Lenes fuerunt C. Læ-
lius, et P. Africanus, in primis eloquentes (inquit Ci-
cero) et latine ac emendate loquentes. Actatis illius
ista fuit laus tanquam innocentiae, sic latine loquendi.
Eorum orationem similem sermonis, id est cottidia-
nae linguae fuisse dicit, at paulo intentiorem, id est et
compositione et pronuntiatione robustiorem, qua-
lis est eorum qui paulum ultra uulgarem loquendi ra-
tionem feruntur. Galba lateribus et clamore con-
tendebat. Ardor animi non semper adest, inquit in Bru-
to: isq; quum confedit, omnis illa uis et quasi flam-
ma oratoris extinguitur. Hanc igitur ob causam ui-
detur Lælij mens spirare etiam in scriptis, Galbae au-
tem uis occidisse. Nam quum octosus stylum prehen-
derat, motusq; omnis animi tanquam uentus hominem
defecerat, staccescebat oratio. Vereris ne tua domus
talis et uiri et cuius deferatur? Virum ad dignitatem
et auctoritatem referre debemus, cuiem ad commu-
nionem atq; societatem. Sensus est: Vitæ tuæ dignitas,
ac res gestæ, et sodalitas hæc ciuiliis, efficiunt, ne tua
deferatur domus. Subsidiū, uerbum bellicum. Por-
tus hic est requies. Bellissimum, uerissimum et opti-
mum. RELIQUA uero si adiuuant, historiam
dico et prudentiam iuris publici, et c.) Crassus hæc
supra: In causis publicis, iudiciorum, concionum, Se-
natus, omnis hæc et antiquitatis memoria, et publi-
ci iuris auctoritas, et regendæ Reipublicæ ratio ac
scientia tanquam aliqua materies ijs oratoribus qui
uersantur in Republica subiecta esse debent. Hæc usui
esse non neget Antonius: si nescias, ab eo qui sciat,
peti posse. Sed ut Quintilianus ait, non semper aderit
quem consulere possis, nec id semper feret tempus. Ius
publicum, ut antè diximus, ius est non singulorum,
sed totius ciuitatis. Antiquitatis iter est uia quedam
et ratio, quam tenuere ueteres in Republica. Exem-
plorum copia est historia, quæ quid differat ab anti-
quitate, supra demonstrauimus. Longo. Longi à
corporis habitu dicti sunt, ut P. Sulpitius Longus, Ti-
tus Sempronius Longus. Hic amicus Antonij Longus
senator fuit de familia Semproniorum. Non repugna-
bo quo minus eloquentiæ studiosi omnia rectè ac uti-
liter scripta legant: omnia audiant, quæ passim dicun-
tur à doctis professoribus, à philosophis, ab oratori-
bus, à prudentibus: in omni recto studio (sunt et stu-
dia praua) in omni humanitate, id est liberali animi
cultu, uersentur: sed non ita multum spaciij mihi uide-

tur ad hæc omnia factitanda. Illa quidem multa sunt,
etas autem perbreuis, exercitatio oratori necessaria.
De exercitatioe leges imposuit Crassus propè ne-
cessarias, quas Antonius sibi nimis duras eò uideri di-
cit, ut et in hac parte nonnihil obliuiscatur. Quinq;
exercitationum genera statuta sunt, quæ ex ordine
refert Antonius: Vnum, quo proposita materia, subi-
tò citra meditationem declamatur, extemporale est
declamatio. Alterum, quo sumitur spaciū ad cogi-
tandum, ut accuratius post commentationem, id est
meditationem, dici possit: hæc meditata declamatio,
nò scripta. Aliud est, quo declamatio diligenter perscri-
bitur, ediscitur, pronuntiat. Hæc optima censetur,
quia stylus est optimus dicendi effector, ac magister.
Quartum, uersibus propositis quam maxime graui-
bus, aut oratione aliqua lecta, ac memoria affixa, cer-
tat paraphrasi, et alia ad eundem sensum elocutio-
ne, atq; suam orationem cum scriptis alienis compa-
rat. Quintum, omnium bonarum artium scriptores
ac doctores laudat, interpretatur, corrigit, uituperat,
resellit, disputatq; de omni re in contrarias partes.
quæ disputatio non mediocris contentionis est, id est
laboris et exercitationis, uel ad memoriam, uel ad
imitandum. Illud uerò fuit horribile. Crassus hæc
de Roscio. Hoc iam diu est consecutus, ut in quo quis-
que artificio excelleret, is in suo genere Roscius dice-
retur. Hanc ego absolutionem perfectionemq; in ora-
tore desiderans, à qua ipse longè absūm, facio impu-
denter. Mihi enim uolo ignosci, ceteris ipse non igno-
sco. Horribile illud est (inquit Antonius) hoc est, quod
studiosos huius artis multum detertere potest. Cras-
sus alibi: Noluisti hodie agere Roscius, aut cru-
dior fuit oratoris peccatū si quod est animaduersum,
stultitiæ peccatū uidetur. et paulo post: Nihil est tam
insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quam
id in quo aliquid offenderis. quæ alijs uerbis sic red-
dit Antonius: Non tam quæ recta sunt, probantur:
quam quæ praua sunt, fastidijs adhaerescunt. nam fa-
stidijs adhaerescere, est diu contemptui esse. Fastidiosè,
contemptim. Nos raucos sæpe attentissimè audiri ui-
deo. Cur ita? Tenet res ipsa. Quæ res? causa. Aesopus
si paulum irraucuerit, exploditur. quamobrem? ab eo
nihil præter uoluptatem aurium queritur. quid tum?
offendit simul atq; id est quum primum imminuit ali-
quid de uoluptate. Hoc non utique uerum. habet en-
nim fabula rem, qua teneat auditorem, quemadmo-
dum et oratio. Irraucauerit. Irraucaresco dicimus, et
irraucui ab irrauceo, quod est raucus sum. Aesopus
fuit histrio, cuius patina abiit in prouerbium, de qua
Plinius in 10. Maxime tamen insignis est in hac me-
moria Clodij Aesopi tragici histrionis patina sexcen-
tis sestertijs taxata, in qua posuit aues cantu aliquo
aut humano sermone uocales, millibus sex singulas
coemptas, nulla alia inductus suauitate, nisi ut in his
imitationem

imitationem hominis manderet. Valerius libro nono
Aesopum constat cantu commendabile auiculas im-
m. ambus emptas precijs in coena pro ficedulis pone-
re, acetosq; liquatos magnæ summæ uniones potioni-
bus aspergere solitum, amplissimum patrimoniu tan-
quam anaram aliquam sarcinā quam celerime abij-
cere cupientem. In eloquentia multa sunt quæ te-
neant. Quæ nam? Res ipsa de qua agitur, si quam
habet expectationem: inuentio tum rerum tum uer-
borum, exordia præclara, narrationes aptæ, acuta
argumenta, egressiones plausibiles, affectus, facetiæ, or-
nata elocutio, uox bona, gestus decens. hæc si conue-
niunt omnia, necesse est ea populo mirabilia uideri.

ERGO ut ad primum illud reuertar, sit orator
nobis is qui, et c.) Crassus hoc modo comprehendit
orator. Orator est, qui quæcunq; res incidit quæ
sit dictione explicanda, prudenter et compositè et
ornatè et memoriter dicat, cum quadam etiam actio-
nis dignitate. Antonius hoc modo, Orator est qui ac-
comodate ad persuadendum potest dicere, ex opi-
nionem et usu ciuitatum uulgari ac forensi. Dissentiunt
de studijs artium maximarum: de ceteris consentiunt.
Descriptio Crassi, materia et partibus rhetoricæ con-
stat: descriptio Antonij, sine et materia. Finis autem
huius artis est non utiq; persuadere, sed dicere accom-
modate ad persuadendum. Quemadmodum Crassus
facta disputatione de oratore perfecto, adiecit quasi
perorationem: ita et Antonius epilogum imposuit,
quod quid effecisset, complecteretur. In hoc uno
opere, ut ita dicam, noctes atq; dies urgeatur. Ad
quid hæc uerba, ut ita dicam? Significat esse ali-
unde sumptum, noctes et dies. Ex Ennio tanquam
prouerbiū decerpit. Sic Homerus, *ὄνκτας τὴν ἡμέραν
τὰ πάλαια*, Omnes noctesq; diesq;. Sic Virgilius.

Noctes atq; dies patet atri ianua Diis.
Sic Horatius,
Nocturna uersate manu, uersate diurna.
Imitetur illū Demosthenem. Crassus adhortatus est
iuuenes ad capeffenda uaria diuersaq; studia scientia-
rum, quas oratoris facultate concludebat: Antonius
adhortatur eos ad imitandam Demosthenis et præ-
stantissimi cuiusq; oratoris industriam, propterea
quod propius istud ad oratorem accedere uidetur.
Demosthenes ita balbus erat, ut eius ipsius artis rhe-
toricæ, cui studeret, primam literam non posset di-
cere. Cicero de Diuinatione. Multi etiam naturæ uti-
tium meditatione atq; exercitatione sustulerunt, ut
Demosthenem scribit Phalereus, quum et dicere ne-
quiret, exercitatione fecisse ut planissime diceret. et
primum est elementum uerbi *ἑποπιεύς*, quod ualeat
nostrum. Meditationem posuit pro exercitatione, si-
cut meditando pro cæcercendo. Quum Demosthenis
spiritus, id est pulmonum flatus, esset angustior, con-
tinebat animam, id est uentum, ut spiritus esset lon-

gissimus. Quintilianus undecimo. Exercendus est spi-
ritus, ut sit quam longissimus. quod Demosthenes ut
efficeret, scandens in aduersum continuabat quam
posset plurimos uersus. Ille coniectis in os calculis,
summa uoce uersus multos uno spiritu pronuntiare
consuebat. ad quid? ad efficiendum longiorem spi-
ritum, et ut Quintilianus ait, quò facilius uerba ore
libero exprimeret. Vna continuatione uerborum (id
quod eius scripta declarant) binæ ei contentiones uo-
cis et remissiones continebantur. Continuatio uer-
borum est *πρόσδος*. Cicero in Oratore. Quem greci
πρόσδος, nos tum ambitum, tum circuitū, tum com-
prehensionem, aut continuationem, aut circumscri-
ptionem dicimus. Contentio et remissio dicitur à Gre-
cis, *ἀπόσις* et *ἐπισις*, elatio, et positio: utraq; duplex.
Pes omnis habet a fin et thesin, ut hic spondeus,
ibant. uox enim attollitur et remittitur, si duæ sint
in uerbo plures uel syllabæ. Quod autem pedibus con-
stat oratio, quum pronuntians attollitur, conten-
tionem: quum remittitur, remissionem habet. Hæc
contentio et remissio non unius est tantum pedis,
sed totius sensus, qui uno spiritu profertur, ut, Animad-
ueri iudices omnem accusatoris orationem in duas
diuisam esse partes. Iam si periodus membræ duobus
constet, uidebitur habere duas contentiones, et duas
remissiones, ut, Quæ in ipsum ualebant crimina, con-
tulit in illum, causamq; illius omnem ad inimicos ac-
cusatoresq; detulit. Ne hoc quoq; uoluisse Ciceronem
puto. Non enim longi spiritus est, eiusmodi sustinere
comprehensiones. Quum ambitus et continuatio
membræ quatuor excurrat, duo priora uoce conten-
ta sustinemus, duo posteriora uocem aliquantulum
remittentes desectimus. hoc modo binæ sunt conten-
tiones, et binæ remissiones in una contentione. Ex-
emplum proponamus ex Tullio. Quæ fama non ic-
circo solum emanarat, quod iste certè statuerat ac
deliberauerat non adesse, uerum etiam quod nemo
quenquam tam audacem, tam amentem, tam impu-
dentem fore arbitratur, qui tam nefarijs crimini-
bus, tam multis testibus cuictus, ora iudicum aspicere,
aut os suum populo Romano ostendere auderet.
Ambitus est, qualem Cicero probat, è quatuor par-
tibus, quæ membra dicimus, ut et aureis impleat,
et ne breuior sit quam satis sit, neq; longior. Tales si
Demosthenes sustinuit, ex angusto spiritu peruenit
ad temperatum. At illud (inquit) eius scripta decla-
rant. Extant eius orationes magna ex parte ita scri-
ptæ, quemadmodum pronuntiatæ sunt. In illis non
paucæ reperiuntur huiusmodi continuationes, et etiã
aliquando longiores, ut in Olynthiaca prima, *ἀδοινα
ἢ ἀνδρῶν ἀδυνατοῖ μὴ τὸν αὐτὸν τρέπον, ὡς περὶ οἱ δὲ
να σομῶσι βέλους ἐπὶ τοῖς μεγάλαις τοῖσι, μετὰ τὸν
πορὶ στυοῖς χρέουσι, ὡς περὶ τῶν ἀρχαίων ἀπίσθησαν.
ἔτω ἢ ἔμεις ἀμὲν πὶ πολλῶ φανῶμεθ ἰβραθυμικίταις*

ἢ ἀπαντα πρὸς ἡδονὴν ἢ ὑπερτί, πολλὰ δὲ χαλεπὰ, ὅ, ἢ κ' ἡδονὰ μὲν, ὑπερτί δὲ ἀνέγκυρ' ἰσθμῶν ποιεῖται, ἢ δὲ μὲν ἀντιθέτων, μὲν περὶ τῶν ἐν αὐτῇ τῇ χάριτι.

HAE C quum dixisset Antonius, sanè dubitare uisus est, &c.) Dubitans Sulpitium & Cottam facit Cicero, significans tacite in utramq; partem sic disputatum fuisse, ut facile non sit iudicare, utrius oratio propius ad ueritatem uideatur accedere. Scit tamè ipse utrum generum anteponat, qui non aliam ob causam scripsit hunc sermonem, quam ut oratorem perfectum summum que depingeret. Nam sententiam suã scripsit in Oratore, quæ ab hoc Crassi iudicio, si modò hoc Crassi fuit, nihil differt. Itaq; quo iuuenes habeant quid sequantur, tandem colligit Crassus, aut Antonium aliud sentire quam loquatur, aut operari uendam oratorem facere. Operarium uocant scriptores rerum rusticarum, cum qui operas facit, ac in duro humilique labore desudat, & dixerit græci uerbum humile transtulit Crassus ad oratorem Antonianum, ut illum abijceret, dignitate exueret, in uili negotio pro mercedula in subsellijs laborantem contentineret. Hoc uerbo Cicero usus est in Bruto. Illud minus curo, quòd congesti operarios omnes, ut mihi uideantur mori uoluisse nonnulli, ut à te in oratorum numerum referantur, de parum bonis oratoribus loquitur Atticus. Haud scio an aliter sentias, et utare tua illamirifica adrefellendam consuetudine. Omnia inquit Cicero in Bruto ueniebant Antonio in mentem, eaq; suo quæq; loco, ubi plurimum proficere & ualere possent, ut ab imperatore equites, pedites, leuis armatura, sic ab illo in maxime opportunis orationis partibus collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio. Imperatus semper aggredi ad dicendum uidebatur, sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente nonnunquam uiderentur non satis parati ad cauendum fuisse. Mirifice refellere potest, cui omnia subito ueniunt in mentem. Huius facultatis exercitatio oratorum propria fuit, qui non modò in declamatione partes contrarias uersabant, pro testibus & contra testes, pro rumoribus & contra rumores, pro tormentis & contra tormenta, pro scriptis & contra scripta, pro argumentis & contra argumenta, pro accusatore, pro reo: sed etiam in pugna forensi eadem & faciebant ipsi, & aliorum certamina spectabant. Queret aliquis, cur ea refellendi facultas sit oratorum propria magis quam philosophorum? Non est difficile respondere. Necessarium est oratorè agere cum aduersario, & suas tueri partes. Philosophus res docere potest sine tali contentione. Quòd si & hoc genus assumit, citra necessitatem omnem facit,

cui satis erat suam de rebus dicere sententiam. Academicum tamen & Peripateticum soliti sunt de omni re proposita in utramq; partem copiose dicere, ad quos hæc uerba referuntur. In philosophorum consuetudine uersatur, maximeq; eorum qui de omni re proposita in utramq; partem solent copiosissime dicere. Ad confirmandam Crassi sententiam pertinent hæc. Ego non solum arbitrabar, & quæ sequuntur. His præsertim audientibus.) Ab auditorum persona, non sine significatione suæ humanitatis, hanc rationem duxit. Decorum autem poscit, ut personis atq; temporibus accommodetur oratio. Informari.) fingi, & ad formam ideamq; componi. Habitaret in subsellijs.) Inuidiose dictum, habitaret, quasi hæreat in iudicium subsellijs, qui nulla alia in re maiore commodè habere se possit. Præsertim in nostra Repub.) In amplissima ciuitate sunt grauissimæ conciones, sunt deliberationes, sunt legationes, sunt causæ publicæ, quæ uirum nullius ornamenti expertem, nullius magnæ doctrinæ inscium desiderant. Facilius nobis expones.) Præparatio ad artis præcepta, quæ secundo libro ponentur. Sed opinor secundum hunc diem.) Non debuit imperiose dicere uir excultus & humanus, Hodie nihil in hoc genere fiet, mitius hoc modo, Sed opinor, expones ea secundum, id est post, hunc diem. Scaeuola in Tusculanum ire constituit.) Scaeuola ablegari uidetur, quia nihil iam sit opus disputatione iuris ac ciuitatis, & ut eo nuncio ueniant Catulus & Iulius Cæsar. Catulus ad confirmanda quæ statuentur præcepta, Iulius ad exponenda ridicula. Calor se frangat.) uires suas amittat. Id temporis est.) Calor de quo mentio fuit, ostendit horas circiter meridianas fuisse, quibus requiescunt ij qui ualitudini, id est sanitati, dant operam. Conuenerant ludorum Romanorum diebus mense Septembri, quo tempore non nihil feruet calor æstus. In Tusculanum.) Hic sermo in Tusculano habitus esse fingitur. Nunc igitur aliam agri Tusculani uillam significat. At cur se uenturum potius Lælio constituisse dicitur? Lælius Scaeuole socer erat. author est Cicero in Bruto. Lælius inquit Q. Scaeuolam C. Fannio minorem natu generu prætulerat. Hanc nominandi Lælij causam fuisse existimo. Non enim historiam narrat, sed apta sermoni fingit. Peruellit.) perstringit, ac lacere conatur, ut ij qui præsis unguibus extremas corporis partes uellicant.

COMMENTARII PRIMI IN LIBRVM PRIMVM FINIS.

IN

IN SECVNDVM CICERONIS LIBRVM DE ORATORE AD Q. FRATREM IACOBI LODOICI STREBÆI RHEMENSIS COMMENTARIUS II.

MAGNA NOBIS PVERIS Quinte Frater, si memoria tenes, opinio, &c.) Hoc exordij principium ad operis huius commendationem fuit institutum. Nam summa est, hunc sermonem non ab indoctis, ut quorundam fuit opinio, sed à uiris doctissimis profectum, ad eloquentiam non modò rhetoricam, sed omnem sapientiam esse necessarium: quarum alteram tractant hi libri, ad alteram studiosos exhortantur ea quæ à summis oratoribus de eloquentia diuinitus elata sunt huic memoriæ literarum prodita, Nihil in hoc sermone esse præteritum, quòd quisquam summis ingenijs, acerrimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci ac percipi potuisse arbitretur. Quis est omnium qui si propius intueatur, non uideat hæc omnia ad laudem pertinere? à re laudabili scripta commendari? commendatione attentionem excitari? Alia quedam interiecta sunt, quæ maioribus hisce partibus subserviunt, quorum ratione metiri principia non debemus. Dicturus igitur à doctis hunc prodijisse sermonem, initio refellit opinionem eorum qui L. Crassum tenuiter eruditum, M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem atq; ignarum fuisse existimabant. Exigit enim ratio collocandi, ut primum quod obest, auferatur: deinde quod prodest, ex ordine statuatur. Ut opinio illa refutetur, exponitur primum, deinde testimonijs conuincitur. Ex quo consequitur aliud, non inepte & indecore Crasso & Antonio de ratione dicendi sermonem attributum fuisse. Magna opinio.) Hæc opinio non M. Ciceronis, & Q. Fratris, sed aliorum multorum fuit. Nobis pueris.) Sextus est hic casus, non tertius: pro eo quòd est, quum pueri essemus. Si memoria tenes.) Hæc quum scripta sint post Tulli consulatum, lapsu tot annorum memoria puerilis uel facile potuit obliterari. Attingisse.) Proprie dicitur is attingisse doctrinam, qui non eam pertractauit, sed quasi extremis digitis modò prehendit. Puerili institutione.) Institutio est, præceptorum traditio. Refertur ad omnes artes. Sunt institutiones oratoricæ, grammatice, philosophicæ, mathematicæ, liberales, illiberales. Et quemadmodum doctrina refertur non ad naturam & ingenium, sed ad magistrum: ita institutio præceptionis est, non ingenitæ prudentiæ. A doctrina deterrent.) Cur à magistris ac literis reuocabant eos? An quòd ingenio nemo ferè cedere uult, iccirco libens alios manere cupit intra naturæ limites? an quòd pleriq; soliti sunt alieum improbare consilium, qui nullum inuenerunt

suum? An potius, quòd rebus nouis ac mirandis student morales, & earum conceptas opiniones uanis rumoribus inuagent? Laus autem est & patris & liberorum, uanitati multorum non credidisse. Patrem, ut decuit, laudibus ornauit: optimum & prudentissimum uirum dixit, ut eius bonitatem & sapientiã stulto quo laborare dicebatur studio opponeret. De patre suo mentionem facit secundo de Legibus. Hanc uides uillam, ut nunc quidem est, lautius ædificatam patris nostri studio: qui quum esset infirma ualitudine, hic ferè ætatem egit in literis. Idem contra Seruilium Rullum. Mihi quidem apud uos de meis maioribus dicendi facultas non datur, non quòd non tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos, disciplinisq; institutos uidetis, sed quòd laude populari atq; honoris uestri luce caruerunt. Ut pueri refutare solebamus.) Cur ut pueri? Non afferbant acuta ex Crassi & Antonij orationibus argumenta, quibus ostenderent apud eos esse permulta quæ doctrinam magistrumq; redolerent: sed hoc more puerorum dicebant, à patre audiui, ab Aculeone accepi, à Lucio Cicrone cognoui. Hoc autem sepe puerile & anile probandi genus, & maxime quum domesticum & è familia nostra testimonium est. De C. Aculeone dictum est libro primo. Is propinquus Ciceronis fuit, id est affinis, quia matertera eius, id est matris sororem, duxerat uxorem. Cum Antonio in Ciliciam profectus.) Antonius hæc de se libro primo. Egomet, qui sero ac leuiter græcas literas attingissem, tamen quum proconsul in Ciliciam proficiscens Athenas uenissem, complures tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus. Cum eo profectus erat Lucius Cicero de more Romanorum, qui præfides prouinciarum aut honoris aut quæstus gratia affectabantur. Cumq; nos.) Cum nos, sordidè effertur, sensit uir bene dicendi magister, & coniunctionem interiecit. Quid illud, inquit, non olet unde sit, quòd dicitur, cum illis, cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum? quia si ita diceretur, obsecenius concurrerent literæ. Consobrinis.) Proprie locutus est. Consobrinos (ut est apud Iustinum de gradibus cognatorum) quidam proprie dici putant eos, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos: eos uero qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patruales uocari. Ibidem. Amita est patris soror, matertera uero matris soror. utraq; & sic, uel apud quosdam & sic appellatur. Ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur.) Cicero in Bruto suos præceptores commemorat, Molonem Rhodium, qui Romam uenerat,

nerat, in arte rhetorica: Stoicum Diodorū, qui apud Ciceronem habitabat: in re dial.ctica: Q. Scaeuolā, in iure ciuili: Philonem Academicum domo profugū, in studio philosophiæ. Si quos habuit alios doctores, haud dubie fuerunt nomine obscuriores. Nullus autē est horum quatuor, quo non honeste Crassius, si non ut discipulus, tamen ut amicus literatorum potuerit uti. Non enim existimare debemus, Crassum & Tullium quasi in ludo condiscipulos fuisse, sed præceptores Ciceronis ad Crassum uentitare solitos, et cum eo disputare de studio literarum. Illius autem consilio studia Ciceronis & fratris regebantur: aut quod credibile est, ea dicebant quæ Crasso placerent, eloquentiæ præcepta in quibus Crassius erat uersatus. Nam more comparatū est, ut sua quisque studia probet. Huic sententiæ respondent ea quæ subscribit. Doctoribus (inquit) nostris ea ponebat in percunctando, eaque ipse omni in sermone tractabat: sic loquebatur, ut nihil esse ei nouum, nihil inauditum uideretur. Quum essemus eiusmodi. Modeste suppressit id quod sine arrogantiæ suspitione dici non poterat. Summam in eo puero indolem, summum acumen, summum ingenium, summam expectationem fuisse, Plutarchus scriptum reliquit. Erat eiusmodi, hoc est tam acutus, tam ingeniosus, tam breui eruditus, ut uel puer sentire posset quantum Crassius in omni ferè rerum cognitione profecisset. Occurrit autem sepius tacitæ multorum cogitationi, qui sic existimarent, pueros de profectu uirorum in literis bene iudicare non posse. Ex humanissimo homine patuo nostro. Nō est hoc uagum epitheton Humanissimo. Facit eius humanitas, ut cum filijs fratris agat familiariter, atque illis ea quæ uiderit Athenis & Rhodi, cōmemoret, Antonium uersatum cum doctissimis hominibus Mnesarcho, Carneade, Menedemo, alijsque multis. Quantum incuntis ætatis meæ patiebatur pueros. Pueritia libidinosorū in uirij obnoxia fuit, neque bene audierunt in ea ciuitate, qui cum uiris pueri bonæ formæ familiariter egerunt. Hanc igitur ignominiam, ac nefaria Veneris suspensionem amolitur. Ex multis uarijsque sermonibus. Multum quantitatis est, uariū qualitatis. Existimare posse. Iudicare in ætate puerili. In omni genere prudentiā. In condendis legibus, in instituenda ciuitate, in casis agendis, in admistrando bello, in alijs rebus quas legere possis in exordio primæ Tusculanæ. Si omnino didicisse nunquā putaretur. Probabilior est oratio populo, quæ minus habet suspectæ disciplinæ, et quæ ad sensum cōmunem propius accedit. Ut hæc una fuerit Antonio causa, tamen altera maior est, id eum fecisse, quod populo admirabilior eius esse natura uideretur. Q. V. O. R. V. M. consilium quale fuerit, nihil sanè ad hoc tempus: illud autem, & c. Qui dissimularunt artem, arbitrati sunt linguam populo esse suspectam. Cicero in oratore Tus, inquit, profitentur etiam qui nesciunt: e-

loquentia autem, illi ipsi qui cōsecuti sunt, tamen se ualere dissimulant, propterea quod prudentia hominibus grata est, lingua suspecta. Illorum cōsilium improbat his uerbis. Num igitur aut latere eloquentia potest? aut id quod dissimulat, effugit? aut est periculum ne quis putet in magna arte & gloriosa turpe esse docere alios, id quod ipsi fuerit honestissimum discere? At fortasse ceteri tectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. Aliorum consilium quale fuerit, rectumne an prauum, nihil sanè ad hoc tempus facit. Non enim queritur quale sit eorum consilium, sed an docti fuerint & eruditi Crassus et Antonius. Respondet autem, talem existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso & Antonio, non cognitis rebus omnibus quæ ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, nullo modo posse. Ordo collocandi est: Crassius & Antonius præter hominum opinionem eruditi fuerunt, & eruditio ad eiusmodi eloquentiam necessaria est. Illud est huius institutæ scriptiois, id est huius rei quæ scribitur ad memoriam auturnam, & huius temporis, in quo de eruditione oratoris futuri queritur, neminem eloquentia non modo sine dicendi doctrina, hoc est rhetorica, sed ne sine omni quidem sapientia, quæ est philosophia, florere unquam et præstare, hoc est excellere potuisse. Hoc probandum statuit: rationem reddit ex artium differentia. Ceteræ ferè artes se ipsæ per se tuentur singule. Quomodo? Non egent aliarum cognitione, ut planè cognosci percipi que possunt. Hoc non ut que uerum est: quamobrem excepit, addito uerbo ferè. Arithmetica sine alijs artibus totam cognoscere possumus, non in grammaticā. Bene dicere, quod est eloquentiæ proprium, nō habet definitam aliquā regionem, cuius terminis septa teneatur. Rhetorica (ut ait Aristoteles rhetoricorum primo) non habet certam definitamque materiam. Nam et si sepe numero uersatur in questione ciuili, non tamē his terminis sic clauditur, ut per alia libere spaciari, si causa ferat, non possit. Omnia quæcumque in hominū disceptationem & controuersiam cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur. Itaque rhetorica se ipsa per se non tuetur, sed eget aliarum artium præsidio. Bene dicere definit, scienter & peritè et ornate dicere. Tria sunt, scienter, peritè, et ornate. Primum ad cognitionem rerum pertinet, alterum ad usum & exercitationem, tertium ad oratoriam elocutionem. Hæc summa dixit. Eloquentiæ summæ dignitatis esse existimauit. Multos sine summa rerum omnium scientia esse fateor. Summa scientia est, quæ dicitur encyclopaedia, orbisque doctrinæ: quæ paucis admodum, aut certe nulli suis omnibus numeris absoluerūt. Existere. excellere, eminere. Ad tantam prudentiam, ad tantam rerum cognitionem & scientiam. Iam postea est, huius sermonis authores doctissimos fuisse, talem eruditionem oratori necessariam esse: reliquam est, ut

is sermo

is sermo memoria mādetur. Mandat, & cur id faciat, treis refert causas, quarum secunda præcipua est. Sermonē habuisse dicimus, ut orationem. Mandarem literis. scriberem. A summis oratoribus. Non erant Crassius & Antonius summi. Multa decrant illis tum ad rerum scientiam perfectam, tum ad ornandi uenustatem, & affectuum tragœdiam: quod in Bruto idem Cicero & in Oratore non dissimulat. Cur igitur summos esse dixit? Subseruiendum erat huic theatro, & ij cōmendandi, quorum sermo memoria prodi dicebatur, ut plus auctoritatis esset in sermone. Eo pertinet quod adiungit, ab illis multa diuinitus esse dicta. Argutè quidem. Non poterat ipse de se idem sine arrogantiā confirmare. Custodire literis. Diſta auolant, & breui pereunt, nisi autem memoria aut literis custodiantur. Senescitatem. ad interitum more senum repentem. Alter non multum, quod quidem extaret, alter nihil admodum scripti reliquisset. Quod Antonius a se libellū de arte scriptum dixerit, plerique malè interpretantur hanc ambiguitatem. Cicero Antonij libellum pro nullo habet, quia & paruus erat, & (ut ait) imprudenti & inuito exciderat: unde quantus fuisset author, si liber extaret, haud quisquam facile cognosceret. dicendum igitur. Alter Crassius non multum, quod quidem extaret, alter Antonius nihil admodum: hoc est, nihil ferè scripti reliquisset. Cicero in Oratore. Vterer, inquit, exemplis domesticis, nisi ea legisses: uterer alienis uel latinis, si ulla reperirem: uel Græcis, si deceret. Sed Crassi perpauca sunt, nec ea iudiciorum: nihil Antonij. Ad eius libri finem ex orationibus Crassi duo citat exempla. illic perpauca dixit, hic item non multū: illic, Nihil Antonij: hic, nihil admodum. Viuam memoriam. Sicut memoria perire & mori dicitur, ita etiam uiuere: uiuit autem aut animis, aut rerum literarum ue monumentis. Immortalem redderem, si possem. Nisi addidisset illud, si possem, decorum uiolauisset. Iactatio sui decorum non habet. Quod hoc etiam spe aggredior maiore ad probandum. Eo facilius est mihi laudem Crassi & Antonij probare nescientibus, quod ij uiuunt testes, qui duos summos uiros sæpe audierunt. Sergium Galbam, & C. Carbonem patrem non uidit Cicero, nec quisquam eorum, qui quando scripta sunt ista, uiuebat. Carbo filius ad tempora belli ciuilis, & Syllanæ calamitatis, in qua perijt, uixit. De filio Cicero in Bruto. In eodem igitur numero eiusdem ætatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi uiri filius: non satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. Hunc audierant cum Cicero multi. Licet mihi fingere. Quæ nullius memoria refellit, ea si uerisimilia sunt, cuique licet more poetarum fingere. Edo. mitto in lucem. Neutrū illorū, neque Crassum, neque Antonium, ordo est. Edo hæc ijs cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audie-

runt, ut commendemus duos summos uiros ijs qui neutrum illorum uiderint: commendemus, inquit, eorum uiuorum & presentium memoria teste, quibus ambo illi oratores cogniti sunt. NEC uero te charissime frater atque optime rhetoricis nunc quibusdam libris, & c. Diximus hoc proœmiū ad operis cōmendationem, & lectoris exhortationem institutum fuisse. Cōstituit alijs partibus, & ordine descriptis, fratrem, & alios omnes in eius persona, exhortatur ad legendum. Quod autem Q. Frater libellos rhetoricos nō magnificeret, & orator esse nolisset, ne legendo hæc, abutatur opera, maius uulgari opus tractare se confirmat, ut & ijs qui multum oratione profecerunt, hi libri non inuiles esse dicantur. Frater optime. Virtutem huius exponit in quadam epistola. Præclarū est (inquit) summo cum imperio fuisse in Asia triennium, sic ut nullum te signū, nulla pictura, nullam uas, nulla uestis, nullum mancipium, nulla forma cuiusquam, nulla cōditio pecuniæ, quibus rebus abundat ista prouincia, ab summa integritate continentia que deduxerit. Quid autem reperiri tam eximium, aut tam expectandum potest, quam istam uirtutem, moderationem animi, temperantiam, non latere in tenebris, neque esse abditam, sed in luce Asiæ, in oculis clarissimæ prouinciæ, atque in auribus omnium gentium ac nationum esse positam? Non timeribus tuis perterriti homines? non sumptu exhauriri? non aduentu commoueri? esse, quocumque ueneris, & publicè & priuatim maximam lætitiā, quum urbs custodem non tyrannum, domus hospitem non expilatorem recepisse uideatur? Ex duobus epithetis, charissime & optime, alterum ad propinquitatem, alterum ad uirtutē relatum uoluit. Non insequor, id est, non insto ut erudiam te nunc in ea ætate, in eo profectu literarum, rhetoricis quibusdam libris, quales ab alijs & à me iuuenes sunt editi. Illos agrestes esse putas, quia neque satis urbani & exculi, sed duri & inculti tibi uidentur. Quum autem oratio tua subtilis & ornata sit, iam eiusmodi libellis non eges. Sed hi libri tres non erunt in eodem genere, quod possit illudi. Oratio subtilis est, tenuis, acuta, omnia docens, & dilucidiora nō ampliora faciens, subtili quadam & pressa figura limata. Sic ille in Oratore. Videtur hic subtile posuisse pro eo quod à sensu populari multum recedit, & quod tantum oculo mentis eruditæ uideri potest. Ornatiū dicitur, uerbis bonis, & figuris, & digesta compositione decoratum. Q. Cicero doctus fuit quidem, sed poëma quam orationē sequi maluit. Hinc illud Ciceronis in epistola. Simul & illud (sine ulla me hercule tronia loquor) tibi istius generis in scribendo (de uersu loquitur) prioris partes tribuo quam mihi. Et illud. At ea uero, quæ ipse ego ne cogitando quidem consequor, tu qui omnes isto eloquendi & exprimendi genere superasti, à me petis? Et illud. Quatuor tragœdias scæcæ diebus absoluisse quum scribas, tu quicquam

quicquam ab alio mutuaris, & χρεος quæris? Noluit artem oratoriam exercere, qui cum fratre fuerat in literis educatus. Id autem fecit aut iudicio, quod iudicaret alius eruditus esse natura præstantiores: aut timidine ingenua: aut quod putaret satis esse unum in una familia rhetorem. De se Isocrates scripsit ipse.) Verba Isocratis sunt hæc in Panathenæico τὸν δὲ φῶτι μὲν οὐδὲ πρὸς μὲν τὰς ῥῆσεις ἀπὸ σοφίας καὶ μαλακωτέραν δὲ σαυτὸς ἀνὸς, πρὸς δὲ τοὺς λόγους δὲ λαβὼν, δὲ πᾶν τὰ καλὰ χρεώσιν. ἔτω γὰρ ἕνδεκα ἀμορτήρων ἕνα μὲν τῶν μεγίστων δύνανται ἕξ ἑνὸς παρ' ἑμὶ, φωνῆς ἰσχυρῆς, καὶ τῶν μὲν, δὲ δὲ οὐδὲ τὸς ἄλλοις τῶν πολιτῶν. Na turam meam ad actiones labori infirmiore mollioreq; ad orationes uero neq; facilem, neq; omnino comoda esse cognoueram. Sic enim duo que apud nos plurimu possunt, uox & audacia, mihi defuerunt, ut, quod scia, nemini ciuium magis defuerint. Isocrates eloquentie pater dicitur, quia primus orationem temperauit, & eos docuit qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt. Cicero in Oratore Isocrates, inquit, primus instituit dilatare uerbis, & mollioribus numeris explete sententias. In quo quum doceret eos qui partim in dicendo, partim in scribendo principes extiterunt, domus eius officina habita eloquentie est. Timiditate ingenua.) Timor & timiditas non idem significant. timor non semper manet: timiditas quia timendi procliuus est, nunquam tolli potest. Maluit igitur uerbum duru quidem, sed tamen proprium: sicut Tusculana quarta, uitiositate q; uitiu, propter eandem causam de peccandi procliuitate dicenda potius esse censuit. Ut ipse iocari soles.) locus est hic, no res feria. Nam quid repugnat, fratres duos plures ue esse rhetores? quid familie ornamento officit? Menecles & Hierocles fratres erant rhetores, & Cepsij oratores. Ieiunitatem bonaru artiu.) Sensus est: Nihil est in his libris, quod merito possit illudi atq; coteni, quia ieiuni et ignari bonaru artiu fuerint Crassus, Antonius, Cesar, qui de ratione dicendi disputarunt uiri doctissimi. Nihil est præteritu, id est, omiffum, quod quisquam arbitretur cognosci percipi: posse summis ingenijs, acer rimis studijs, optima doctrina, atque usu maximo, que sunt res quatuor ad eloquentiam necessaria. Ingenium & natura, prima est: studiu & amor artis ac diligentia, secunda: doctrina & præceptorum cognitio, tertia: usus, extremus. Nihil igitur præteritu est, quod sit ad eloquentiam necessariu. Prudentiam rationemq; dicendi.) Alia est prudentia, alia ratio. Prudentia, notio rerum est: ratio, ars & institutio. Adhortatione.) Vel hoc unu uerbum cotemplanti indicare potest, que sit huiusce proemij finis ac summa. P O S T E R O igitur die quam illa erat acta, hora ferè secunda, &c.) Hic futuri sermonis est apparatus, in quo primu finis est spectandus, deinde intueudum decorum. Finis hic est, spes & ingens expectatio eoru qui

subaudiunt. Decoru, personaru atq; reru apta tractatio. Ea suo queq; loco dicetur. Postero die.) No raro postero die dicit pro postridie, nec rare sunt hæc locutiones, postridie q, tertio die quam, postero die q, & que sunt generis huius. Illa erant acta.) Significat ea que libro primo disputata sunt. Hora ferè secunda.) Accipe horam secundam ab oriente sole, no a meridie. Nota cuiq; est (ut opinor) ratio numeradi partes horas noctis & diei, qua temporibus illis tenuere Romani. Eam legit horam Cicero, que Catulo & Casari uenienti no esset importuna. Ut enim prima luce surrexissent, comparatis omnibus ad Crassum hora secunda ferè uenissent. Adde quod obseruare oportuit horam disputandi, que post quiete recentibus animis, compositisq; sensibus, aptior est ad hunc laborem. Eo ferè tempore, domo ueniebat ad foru. Nam (ut ait Martialis) Exeret rauos tertia caustidicos. Ad horam tertiam ferè, quum salutando, quu parando secunda fuerit exacta, sumet hæc exordiu disputatio. Ne quis autem dicat hæc à Cicerone non esse ficta, qui laudatus est à Sallustio quod hunc sermonem belle à se remouisset, scribit in Epistola ad Q. Fratrem Sallustius dixit, oratorum sermonem in illis nostris libris qui sunt de ratione dicendi, belle à me remouisse, ad eos tamen retulisse, quos ipse uidisset. In lecto Crassus esset.) Cur Crassus in lecto, Antonius in porticu? Crassus & senior est, & apud se, & securus proximæ disputationis, & uarietas quedam personaru & temporum petenda. His de causis iacere figitur: non item Antonius, non duo iuuenes Sulpitius & Cotta. Cur Sulpitius apud Crassum, Cotta cum Antonio? Pulchrum est lateri senioru adherere iuuenes, tum ad discendum, tum ad ornandum. Adheret, Sulpitius Crasso, cui admodum familiaris erat, ut primo loco significat: alter Antonio. In porticu.) Alia fuere porticus publica, alia priuata. Earum usus est ad iniuriam coeli aut pluentis, aut aestuatis arcedanda, & ad corpora deambulatione firmanda. Ad earu similitudinem nonnihil fieri solet & in ædibus magnis, & in monachoru septis, que uulgo claustra dicuntur. Repente eò Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit.) Cur repente? Quia ex inopinato & improuiso. Cur senex? quia fuit alter Catulus iunior, quem noluit intelligi. Cur comotus est Crassus? quia maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicabatur. Quid ita? Seditio tum fuit inter senatores & equites, & hinc Resp. turbulenta: de qua seditio mentionem facit initio lib. primi De Q. Catulo Cic. in Bruto. Fuit, inquit, in Catulo sermo latinus: que laus dicendi non mediocris, ab oratoribus plerisque neglecta est. Nam de sono uocis & suauitate appellandarum literarum, quoniam filiu cognouisti, noli expectare quid dica: quamquam filius quide non fui in oratoris numero, sed non deerat ei tamè in sententia dicenda, cu prudentia, tu elegans quoddam & eruditu orationis genus. Nec habitus est

tus est tamen pater ipse Catulus princeps in numero patronorum, sed erat talis, ut quum quosdam audires, qui tum erant præstantes, uideretur esse inferior, quum autem ipsum audires sine comparatione, non modò contentus esses, sed melius non quæteres. Idem ibidem de C. Iulio Felicitate igitur & facitij C. Iulius Lucij filius & superioribus & equalibus suis omnibus præstitit, orator que fuit minimè ille quidem uehemens, sed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo suauitate conditor. Sunt eius aliquot orationes, ex quibus, sicut ex eiusdem tragædijs, lenitas eius sine neruis perspicitur potest. Ipsorum usus ferèbat.) Usus hoc loco familiaritas & consuetudo, que dicitur etiã conuersatio. Consalutari amici simè, pro sua familiaritate & uite consuetudine. Nunquidnã.) uerbu Terentio non infrequens. Vides esse ludos.) Vides non deesse nobis ocium, & tempus animi reficiendi: quia dum celebrantur ludi Romani, forum silet & curia, nec agitantur turbulenta conciones. Ineptos uel molestos.) Ineptos dicit, qui neque quid tempus, neque quid personarum dignitas postulet, uiderint. Molestos, graues, & turbatores quietis. Scaeuolam conuentum.) cum Scaeuola egisse se uerbis. Conuenire, colloqui est. At aliter dicimus, conuentum: aliter, collocutum. Hoc quidem actiue, illud autem passiuè. Ad Græcorum consuetudinem.) Non semel est dictum, Academicos & Peripateticos de omni re proposita in utranque partem disputare solitos. Frater exorauit.) Melius frater, quam Caius Iulius: nec indecenter plus cupiditatis audiendi iuueni, quam seni datum est, & senex audire se uelle non sine uerecunda prudentia dicit. Familiaris.) Hoc uerbi iuuat interpretationem, quam diximus in illud. Ut ipsorum usus ferèbat, amici simè consalutassent. Hanc excusandi rationem Catulo melius, quam Casari tribuit, & Crasso, quam Antonio responsonem. Apud Crassum res agitur, & primæ partes senioribus dantur. Crassus autem pro sua humanitate benignè excipere debuit homines sibi charissimos & amicissimos, & pro suo pudore minus illud disputandi ab se, quantum liceret, amoliri. Ad humanitatem pertinent hæc uerba. Leterer quum apud me uiderem homines mihi charissimos & amicissimos. ad pudorem hæc, Sed tamen uere dicam, que uis causa mallem fuisset, quam istam quam dicis, & que sequuntur. In his operæ precium est cognoscere, qualis queque persona consingatur, & quid uerbi facti ue cuique nature conueniat. Facilitate.) Facilitas difficultati & morositati contraria est. Non uult suam disputationem ad ostentationem hominis inepti, sed ad facilitatem hominis benigni et perquam humani referri. Dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus.) Antitheta sunt hæc, in oppositione inuicem. Que doctrina aliqua contineretur.) Magna ratione adductus, hæc definit. Stultum

quidem uideretur de ijs præcipere, que nulla doctrina continentur. Transactis meis partibus.) eo perfecto, quod mihi muneris impositum esset. T V M Cesar equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore, &c.) Post omniu congregationem, & primum senum sermonem, quia ad rem properandum esset, excitandus aliquis erat, qui maiores ad disputandum eliceret. Is uisus est idoneus Cesar, & audiendi cupidus, & nouissimè receptus, cui, sicuti Sulpitio & Cotta, aliquid in partendum uideretur. Causam statuit, audiendi cupiditatem. ponit effectum, precationem. utitur argumento à pari, Sulpitium & Cottam non plus ualere apud Crassum oportere, quam se: ut sit hæc summa. Quia sum cupidus, te rogo: & ut Sulpitius, impetrare debebo. que uerba tandem habita ratione iuuenilis uerecundie lenienda existimauit, hoc modo. Non te urgebo, ne me iudices ineptum. Cupidus.) Ordo est. Sum cupidus te audiendi in perpetua disputatione, que longior est quam sermo, nec interruptum, ut altercatio. Est enim perpetuum, non interruptum. Sermo, lingua cottidiana est: disputatio, oratio disertorum. Apud te ualere.) Apud te auctoritatem habere. Exorabo, id est, orando impetrabo, ut mihi quoque & Catulo tue suauitatis, hoc est, suauis & iucundæ orationis, aliquid impertias. Suauis dicitur di genus erit (ut ait in Partitionibus) primu elegantia & iucunditate uerborum sonantium & lenium, deinde coniunctione, que neq; asperos habeat concursus, neque disinctos atque hiantes, & sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum uocis apto, habeatq; similitudinem æqualitatemq; uerborum: tum ex contrarijs sumpta uerbis, crebra crebris, paria paribus respondeant: relata que ad idem uerbum, & geminata atque duplicata, uel etiam sepius iterata ponantur: constructio que uerborum tum coniunctionibus copuletur, tum dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suauis oratio, quum aliquid aut inuisum, aut inauditum, aut nouum dicas. Delectat enim quicquid est admirabile, maximeq; mouet ea que motum aliquem animi miscet oratio, que que significat oratoris ipsius amabiles mores. Mihi quoque & Catulo.) Cur postposuit Catulum? Quia secundus erat in auditate audiendi. Committam.) in eo peccabo. Tum ille, Ego me Hercule.) Quid sit ineptus, exponit hic Crassus, duabus de causis: una, ut intelligatur quid hoc sit causæ, cur disputare tantoperè recuset: altera, ut arguat Græcos ubique garrere paratissimos. Cesar.) Vocandi casus est, Cesar. Verbi uim.) Significationem dicit, que longè lateq; patet. Verbum explicat primu etymologia, deinde definitione. Notatio est: Ineptus dicitur is, qui non sit aptus. Ille est, qui non seruat decorum. Definitio: Ineptus est, qui aut tempus quid postulet, non uidet, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum quibuscum est, uel dignitatis uel comodi

commodi rationem non habet, aut deniq; in aliquo genere, aut inconcinuus, id est, inelegans, aut multus est. Summa descriptionis est, ineptum esse, qui neque rationem temporis, neq; loci, neque persona tenet. Hoc uero cumulat est eruditissima, et tantum eruditionis hoc debuit abolere uitium. Literas Græcis negare non potest: prudentiam, constantiam, decorum negat. Vim huius mali, quod est, ineptum esse, Græci non uident: itaq; ne nomen quidem ei uitio imposuerunt. Ineptus dicitur à quibusdam Græcorum ἀπειρία, quasi pulchri et honesti expertus et indoctus. ἀπειρία autē, et ἀπειρία, et ἀπειρία, et ἀπειρία, et si qua sunt eiusmodi, non magis propria huius rei uerba sunt, quam male natus, indocilis, uanus, finister. Sic enim sonant hæc uerba, ut interpretamur. Si quidem igitur proprium est, illud est ἀπειρία. At qui proprium non est, aliud enim honestum, aliud decorum. mente separantur ista, atq; distinguuntur: nec decorum dicitur à Græcis ἀπειρία, sed ἀπειρία. Quamobrem recte Cicero, ut querat omnia quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Loquitur enim de proprijs rerum uocabulis, et omnium usu receptis: cuiusmodi in hac re nullum fuit. Miror eo uenisse quosdam, ut Ciceronem solitum declamare Græce, uersatum plurimum inter Græcos, et eorum lingue doctissimū, hac in parte arguerent; et cum principe eloquentiæ de uerborū significatione cōtenderent. Suas fortē rationes habet. Nos à tanto uero ne temerē discēdamus. Omnium ineptiarū, quæ sunt innumerabiles. Ineptiæ aut ad tempus, aut ad locum, aut ad personarū rationem pertinet. Tres igitur sunt genere: sed partes, ut rerū multarū, innumerabiles sunt: nec quisq; est qui numerare possit omnes ineptias, quæ admittuntur in gestu, uultu, motu, cultu, suppellectili, uerbo, factu, et in omni ratione uitæ. Tria genera tamen ineptiarū constituit: unum, si quis tempus quid postulet, non uidet. alterum, si quocūq; in loco uisum est, res eadē agitur. tertium, si quoscūq; inter homines uisum est, fit quod non decet. Non ignoro hæc ad pauciora genera referri posse, sed gratia docendi statuuntur hæc quæ diximus. Tum Catulus. Sensit Catulus quorsum tenderet Lucius Crassus, et ex eius oratione cepit refellendi materiam, non omnes Græcos qui disputant ineptos esse. locum idoneum uideri, tempus opportunum, homines ab hoc genere disputationis non abhorre. nihil igitur esse cur recuset hoc munus. Ne Græci quidem in ciuitatibus suis clari et magni. Primo libro nominauit Carneadem, Clitomachum, Aeschinem, Metrodorum, Mnesarchum, Critolaum, Diodorum, Menedemū, qui quū clari magniq; essent in ciuitate sua, sermones eiusmodi disputationesq; uersabāt. Possunt alij multi nominari, tum oratores, tum philosophi, quibus nihil clarius et maius Græcia tulit, Pericles, Demosthenes, Hyperides, Socras

tes, Plato, Aristoteles, omnes harum disputationum aethores amplissimi, nec inter ineptos molestos uenuerunt. Qui se inculcant auribus nostris. Ante tempora Lælij philosophia non fuit in precio Romæ: quæ cœperunt operā dare philosophiæ Romani, tum Græcorum multi Romam docendi causa migrarunt. sed leuiores ferē, quibus in patria nulla dignitas erat, eoque uenissent, et primoribus ciuitatis se dedidissent, sui tandem fecere contemptum: ij sunt qui se inculcant auribus uirorum, nec expectant leuiculi dum à quopiā rogentur. Palaestra. Locum dicit in Crassi Tusculano, ubi iuuentus aut ex eius familia, aut ex alia, corpus exercebat. Nam etsi palaestra luctatorum propria uidetur, tamen etiam pro gymnasio ponitur, et admittit cursores, pugiles, iaculatores. Virgil. Pars in gramineis exercet membra palaestris. In gymnasijs et palaestris apud Græcos fuerunt magistri gymnasticæ et palaestrici, qui docerent pueritiā non modo artem gymnasticam, sed etiam gestus motusq; membrorū. Eo quoq; philosophi et artium professores uenire soliti sunt, ac suas artes alij sedentes, alij inambulantes exercere. Hinc gymnasia pro scholis usurpata sunt. Non igitur ab re Catulus de porticu et palaestra mentionem facit. Non enim solum fiunt ad corporum exercitationem, sed etiam ad meditationem literarū. Porticus hæc ipsa igitur, uti Stoa quædam et palaestra sub dio posita, et tot locis sessiones, hoc est sedilia collocata, memoriam quodammodo mouent gymnasijs, et in gymnasijs Græcorum disputationum. In tanto ocio. Tempus ludorū, ocium ultra decimum quintū diē esse permittit. Peroptato. Ex animi sententiā. Sine his studijs nullam uitā esse ducamus. Opportune diēla sententiā, ut studia literarū uoluptatibus ruris anteponeerēt. Vita sine studijs artium et uirtutū, non tam hominis, quam pecoris existimanda est. Homo iners et ignauus (ut est in adagio) iuuu cadauer est, et uiuū sepulchrum, qui nihil hominis præter figuram et nomē retinet.

OMNIA ista (inquit Crassus) ego alio modo interpretor, qui primum, et c. Quod Catulus de loco, de ocio, de hominibus dixit, Crassus ex ordine refellit: locum ad delectationem, non ad disputationem esse comparatū: ocij fructum non esse contentionem animi, sed relaxationē. melius esse non intelligi, quam reprehēdi. Hæc suscepit refutationē, ne decori uideretur oblitus, qui in media delectatione res serias et graues agebat. Adde etiā Crassi consuetudinem, adde rationē petendæ uarietatis ad operis ornamentum, adde Catuli et Cesaris cupiditatem, quæ aliquo ueluti cibo pascenda fuit. Palaestra, et sedes circumpositæ, et porticus, exercitationis corporum, et delectationis causa, non disputationis, inuenta sunt à Græcis. Quid est argumenti? signum est, quod multis antè seculis gymnasia fuerunt, quam in his philosophi disputare cœperunt. Non disputare, sed garrere dixit, ad exprimendas eas de quibus

de quibus egerat Græcorum hominum ineptias. Sic Persius. Nec clausi murmure raucus. Nescio quid tecum graue cornicaris ineptē. Alterum signum, quod cum omnia gymnasia, in quibus antea solum corpora exercebantur, philosophi teneant: tamē eorū auditores loco inuitati et cōsuetudine, discum audire, quam philosophum malunt. Græcū est *Alonos*, significans molem aut lapidis, aut ferri, aut plumbi, quam in certamine iuuenes ad explorandum robur ultra præscriptum finem mittere ntebantur. Horatius. Sæpe disco, sæpe trans finē iaculo nobilis expedito. Discus una species est gymnastici certaminis. Aliæ sunt species, ut saltus, cursus, cæstus, palaestra, de qua potissimum dicuntur hæc. Philosophum omnes unctionis causa relinquunt: hoc est, ut ungantur oleo, et corpus exerceant. Quintilianus libro primo. Ne illos quidem reprehendendos putem, qui paulum etiam palaestricis uacauerint. Nō de ijs loquor, quibus pars uitæ in oleo, pars in uino consumitur, qui corporis curam mentem obruerūt (hos enim abesse ab eo quem instituimus, quam logissimè uelim) sed nomē est idem ijs à quibus gestus motusq; formantur, ut recta sint brachia, ne indoctæ rusticæ ue manus, ne status indecorus, ne qua in proferēdis pedibus inscitia, ne caput oculiq; ab alia corporis inclinatione dissideant. Huc pertinet Virgilianum illud.

Exercent pingues oleo labente palaestras. Oleum autem illitum stipat cutem, neruos confirmat, roborat corpus, et summos consumit humores. Vnctionem igitur etiā medici probāt, tum ad corporis uires, tum ad tuendam sanitatem, et alendū calorem. Simul ut increpuit. quum primum insonuit. Leuissimam delectationem grauisimam, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Antitheta sunt, leuissima, grauisima. At cur addit hæc, ut ipsi ferunt? sensit à proposito aliena se dicere. Nam Catulus hic diceret, non imitandos eos qui leuissima grauisimam anteponunt. Ea de causa Crassus, qui dixerit eos garrere, non uult à philosophis utilitatem percipi grauisimam confiteri, sed illam esse quorundam Græcorum opinionem. Ocij fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sensus est, non frui uero ocio, ut sic contendamus animum uti neruum in arcu, sed ut eum sic à grauioribus curis relaxemus, ut à contentione funem remittimus. Propositum exemplo Lælij et Scipionis probare contendit, de quo sic Valerius Maximus octauo lib. de Ocio. Ocium, quod industria et studio maxime contrarium uidetur, præcipue subnecti debet, non quo euanescit uirtus, sed quo recreatur. Alterum etiam inertibus uitadum, alterum strenuis quoque interdum appetendum est. Illis, ne propè uitam inertem exigant: his, ut tempestiua laboris intermissione, ad laborandum fiat uegetiores. Par uero amicitia clarissimū Scipio et Lælius tum amoris uinculo, tum etiam omnium uirtutum inter se iunctum

societate, ut actiuos uitæ iter aequali gradu exequerentur, ita animi quoque remissioni communiter acquiescebant. Constat nanque eos Caietæ et Laurenti uagos littoribus conchulas et calculos lectitasse, idq; L. Crassus ex socero suo Q. Scauola, qui gener Lælij fuit, audisse se sæpenumero prædicauit. Exemplū alius paulo repetimus, quia non nihil facit ad ocium, de quo nunc agitur. Quam fuerint amici Lælius et Africanus, leges apud Ciceronē libro de Amicitia. Ex multis seculis uix tria aut quatuor numerantur paria amicorum, quo in genere sperare uideor Scipionis amicitiam et Lælij notam posteritate fore. Rusticari. agere ruri. Repuerascere. ad leuitatem puerilem reuerti. Euolauissent. Desiderium significatur hoc uerbo: sicut et illo, tanquā ex uinculis. Hic enim pro ocio Crassus agit in laborem, ideoq; causæ subseruire debet. alius non est urbs homini ingenuo uinculum, sed magnanimo uiro domus, et summa libertas. Nō audeo dicere de talibus uiris. Vbiq; Crasso dedit in dicendo prudentiam, ac pudorem. Harum uirtutum est, nihil de rebus ignotis temere affirmare. Quid enim temeritate turpius? inquit Cicero de Natura deorum. Quod ne faciat Crassus, non semel inculcat Scauole testimonium, nec suum de re iudicium interponit. Scauole autem, quod Lælij gener esset, ut testi familiari credendum uidetur. Conchas et umbilicos. Concha durior quorundam piscium testa, ut purpuræ, muricis, ostreorum, myacum. Quin pisces ipsi, non eorum modò caua tegumenta, conchæ uocantur. sed hic conchas accipimus uacuas, quales etiamnum multæ in arena et littore colliguntur. Umbilicus, lapillus rotundus, nitidus, politus, in umbilici nostri modum collectus: calculum appellauit Valerius. Caietæ, portus Inferi maris ad Campaniam, quod nomen ab Aeneæ nutrice acceptum hodie manet. Virgilius in septimo.

Tu quoque littoribus nostris Aeneia nutrix, Aeternam moriens famam Caietæ dediti. Lucrinus, lacus est Campaniæ ad Puteolos, qui suis quoque conchas habebat: sed apud Valerium legitur Laurentum, quod oppidum Latij maritimum Virgiliano carmine celebratum est. Vtra lectio præstet, sententiam non do: Lucrinum tamen quam Laurentum legere malo. Legere. ex multis deligere. Ad animi remissionem. Relaxationem paulo antè dixit. Sic enim est. Hanc prospexisse similitudinem uidebatur, quum diceret, ex urbe tanquam ex uinculis euolauissent. Assumpta autem est et ad probandum, et ad ornandum: et quemadmodum ocium, de quo agitur, sic illa fructum delectationis habet. Fingere. Solutas opere. labore operis defunctas. Gestiant. exultant animi, qui sunt aibus celeriores. Itaq; illud quod ego in causa Curiana. Crassus in ea causa quam dixit pro Curio secundo herede ab Posthumo, contra Coponios agnationis lege heredita

tem petentes, quum mentem non uerba spectari oportere contenderet, afferebat hoc argumenti: non omneis testatores adhibere posse iurisperitissimum, ut Scaeuolam, cuius industria sic uerba mentem exprimerent, ut ab illis recedere nihil esset necesse. quemque suo more loqui, sententiam ex aequitate examinandam esse, uerba non ita seuerè tenenda. Si nullum (Scaeuola dicebat) rit testamentum rectè factum, nisi quod tu cauendi peritissimum scripseris, omnes ad te ciues testamenta condituri cum tabulis ceratis ueniemus, omnia testamentata tu scribes unius. Quid igitur, inquam, quando ages negocium publicum in senatu, in comitio, in foro? quando ages negocium amicorum? quando tuum? quando demique nihil ages? hoc est, quando eris in ocio? Tum illud addidi: Mihi liber esse non uidetur, qui non aliquando nihil agit. Hæc postrema sententia præsentem disputationem uiuat. Quum M. Cato in principio scripsit Originum suarum, clarorum uirorum atque magnorum non minus ocij quam negocij rationem extirare oportere: claris uiris atque magnis ocium concessit, eius rationem haberi uoluit. Natura omnia animalia alterna reficit quiete. nam quod caret alterna requie, durabile non est. Libertas, est potestas uiuendi ut uelis, ut ait Cicero in Paradoxis. Et Persius. An quisquam est alius liber, nisi ducere uitam. Cui licet ut uoluit? licet ut uolo uiuere, non sum Liberior Bruto? Si uult igitur alterna quiete refici natura, liber esse non uidetur, qui non aliquando nihil agit. Vitam insuauem.) Dixerat Catulus nullam: retulit Crassus insuauem, quia uita insuauis pro nulla solet haberi.

Ad disputandum deterret.) Cur ita deterret? quia si uitam insuauem sine studijs putant, et iccirco in studijs multi sunt, necesse eos multum proficere, et esse periculum coram tam cupidis doctisq; disputare. Ceterum firmat illud exemplo Lucilij poetae satyrici, hominis in ridendis uitijs perurbani, et in multis acerbi. Hinc illud Persij. Secuit Lucilius urbem,

Te Lupe, te Muti, et genuinum fregit in illis. Viri doctrinam probat Cicero, eiusdem lulentum carmine insectatur Horatius. Persium.) De Persio hoc Cicero mentionem facit in Bruto. Caij filius, inquit, qui consul cum Domitio fuit, unam orationem de socijs et nomine latino contra Gracchum reliquit, sanè, et bonam et nobilem. Tum Atticus. Quid ergo est ne illa Fannij? Nam uaria opinio pueris nobis erat. Alij à C. Persio literato homine scriptam esse aiebant, illo quem significat ualde doctum esse Lucilius. Ex his intelligere facile est, temporibus Gracchi floruisse Persium, et oratorè fuisse. Aulus Persius poeta uixit tempore Neronis, de quo nihil in præsentia. Lælium Decimum accipio, C. Lælium Africanum amicum, de quo paulo ante dictum est. Nullus præter hunc fuit temporibus illis nomine bonitatis et doctrinæ clarus ad memoriam. Lælius in primis, ut ait Cicero, eloquens habebatur, sed multo tamen uetustior erat, et

horridior ille, quam Scipio. Audisti Diogenem et Parnetium doctos homines: et philosophia duce, tantum doctrina et temperantia ualuit, ut literarum, eloquentiæ, sapientiæ denique primas hominum iudicio teneret. Fuit certè bonus, si sapiens, et non illiteratus: qui suauis, ut tempora ferebant, dixit et scripsit orationes. Sed ut à Sergio Galba eloquentia, sic à Persio doctrina superabatur. Nihil ad Persium.) hoc est, Persio non erat in doctrina comparandus. Fuit alius Decimus Lælius, de quo Valerius mentionem facit quarto libro, capite de Amicitia. Malo non intelligi orationem meam, quam reprehedi.) Relata sunt hæc prius retulit ad rusticos, postereus ad Catulum et Crasarem. Cur autem Crasar recusationem Crassi non improbet, facit ratio libri, quæ longiores extra rem egressiones non patitur. Eodem pertinent hæc uerba. Sed cur impedimus Antonium? Nauasse operam.) operæ precium tulisse. Partes.) munus et negocium datum. Quid nam? inquit Catulus.) Interrumpitur sermo Crassi propensa uoluntate Catuli, qui quiduis potius concedat, quam ut fructu disputationis excludatur. Aequum est enim, ut is sit dare paratus, qui ab alijs petit. Nec temere dictum est, Ut hic sitis hodie. præparatio est ad pomeridianam disputationem, de qua agitur in libro tertio. Ad fratrem promiserat.) Iulium Crasarem intelligit, quem uerisimile est, cenam fratri Catulo promississe (uerisimilia esse debent ea quæ finguntur) et promisso non stetisse. Si Catulus ad alium promississet, fidem præstare debuisset, ne cui sit molestus, fingatur abeundi cupiens, retineatur tamen ad ea quæ sequuntur. Crasar audire malit, quam fratrem excipere. in hoc enim disputationis est expectatio. Neque domi imperaram.) non iusseram mihi cenam apparari domi. AUDITE uerò, audite, inquit. Hominem enim audietis de schola, et c.) Quæri potest, cur Antonio, qui semper dissimulatur artis fuit, datae sint partes explicandi artificij? Ego sic iudico, quod Crassus et grauior et ornator erat, ideo grauem disputationem primum tractare potuisse de uniuersa rhetorica, de natura, studio, arte, exercitatione, et scientia rerum maximarum, postea de elocutione tertio libro. quod autem Antonius esset et subtilior, et ornatus minus, nihil admodum de elocutione, multa de artis subtilitate differuisse: quam etsi dissimularet, probè tamen sciret. hoc fortè fingendi Cicero consilium fuit. Exordia si parant auditorem, non hic sunt necessaria. non enim modo parati, sed etiam propè molesti sunt ij qui subaudiunt: nec tamen in re tranquilla bonum fuit incipere ex abrupto. quid enim erumperet animus? Principium igitur iocosum statuit, quo se modestè extenuat: in dissimulatione pergit, animis hilaritatem infundit. Legendæ sunt omnia hilariter uultu, ore subridenti, ut in troia lepida fieri solet. Sensus est. Non sum audiendus, quia

quia non ueni de schola, atq; à magistro, neque sum Graecis literis eruditus, impudentia est, me apud Catulum latini sermonis et Graeci doctissimum differere latine de rebus inuentis Graecorum, idq; uelle docere alios, quod ipse nunquam didicim. sed quia nisi adhibeatur oratio, non potest hoc studium explicari: dicam, quandoquidem ita uolueris, quid de omni genere dicendi sentiam. Confidentius.) Confidens in malum sumitur, pro audaci. Terentius de Phormione parasito. Homo confidens. Accessit.) Accessio est incrementum et adiunctio. Accessit ad auditores superioris diei Catulus, et Crasar. Linguae subtilitatem.) Alia est lingua crassa, pinguis et uasta, sicuti rusticorum: alia subtilis, gracilis, urbana, quæ suauis ac liberalius loquitur, sicut Atticorum. hanc loquendi rationem dicere possumus linguae subtilitatem. Subtile est (ut saepe diximus) tenue, gracile, et minutum. Siue artificium, siue studium.) Quæ sit ratio dubitandi, et ante dictum est, et modo dicitur. Si ars est earum rerum quæ sciuntur, rhetorica non est ars. Nisi accessit os.) Maluit os quam orationem collocare. Os enim et locutio omnium est, oratio duntaxat oratorum. An uero sine ore nulla rhetorica est? nulla sanè, quæ exerceatur. Nam quæcunque scribuntur, eò tendunt, ut in exercitatione oris trahantur. Res mihi uidetur esse, inquit.) Præcepta sunt artis. Quid aliud est ars, quam præceptorum ad unum finem tendentium institutio? Disturus igitur de obseruationibus rhetoricæ, primum inquirat, sit ne ars rhetorica, censet artem esse mediocrè, non omnino nullam. Principio definit artem: deinde probat à definitione, rhetorica non esse proprie artem, sed eam tamen, quæ præcepta habet peracuta ad pertractandos animos hominum, et ad excipiendas eorum uoluntates. Facilitate præclara, arte mediocris.) Facultas est uis agendi facilius: quæ sic differt ab arte. Ars est quæ cognitis, penitusq; perspectis, et in unum exitum spectantibus rebus cõtinetur. Facultas, tractandi facilitas, quæ quaq; de re præcepta sunt. Hoc quicquid est, bene tractare, præclarum est, sed in eo multa dicuntur incerta. Ars, earum rerum est quæ sciuntur. Interpretatur hæc Quintilianus, perinde atq; non ex animo loquatur Antonius. Quidam, inquit, naturalem esse rhetoricen uolunt, et tamen adiuuari exercitatione non dissentunt, ut in libris Ciceronis de Oratore dicit Antonius, obseruationem quandam esse, non artem. Quod non ideo ut pro uero accipiamus, est positum: sed ut Antonij persona seruetur, qui dissimulatur artis fuit. Hanc igitur opinionem habuisse Lysias uidetur. Quintiliano in hac parte non assentior. non negat esse artem Antonius, sed rem esse dicit artem mediocrè: nec aliud dicit, aliud sentit. Ostendit libro primo eam esse philosophorū disputationem, qui negant artem esse opinionum rerumq; dubiarum: ad quorum mentem scientiæ mathematicæ, quæ demonstrationibus consistit, proprie dicuntur artes. Ars,

inquit, est earum rerum quæ sciuntur: scientia, est cognitio demonstratione quaesita, ut ait Aristoteles. Ars igitur est earum rerum, quæ demonstrari certisq; percipi queunt. Pauca in rhetorica demonstrari certissime possunt. Res igitur est arte mediocris, aut nulla. Aliter accepit artem Fabius, aliter Antonius. hic proprie, ille cõmuniter. Tutum erit hoc sequi, quod superiore disputatione collegit, his uerbis. Antonius uehemèter se assentiri Crasso dixit, quod neq; ita amplecteretur artem, ut ij solerent qui omnem uim dicendi in arte poneret: neq; rursum eam totam (sicut plerique philosophorum facerent) repudiarent. Oratoris omnis actio opinionibus, non scientia cõmetur.) Opinio est, dubiarum rerum scientia, certarum: actio, causæ dictio. Apud eos dicimus qui nesciunt, hoc est, qui scientiam eorum de quibus agitur, non habent. Nam si haberent, quia scientia certa est, continuo assentirentur. per sepe dissentiunt ob dubitationem, frequenter igitur nesciunt. Hoc nolim dicere, semper eos nescire apud quos habetur oratio: nonnunquam certa atque perspecta proferuntur in medium, ut inde dubia et incognita comprobentur. Ea dicimus quæ nescimus ipsi: hoc est, quæ certa et indubitata sunt, non utique dicimus, sed probabilia et uerisimilia, et quæ opinione constant, saepius usurpamus. Insurgit Quintilianus. Rhetoricen, inquit, nonnunquam dicere falsa pro ueris confitebor, sed non ideo in falsa quoq; esse opinione concedam: quia longè diuersum est, sibi ipsi quid uidet, et ut alij uideatur efficere. Sit aliud sanè, aliquando tamen falsis opinionibus acquiescit orator, nisi unus est omnium mortalium qui nunquam labi et errare possit. Verius Antonius. Ea dicimus quæ nescimus ipsi: quod in uniuersum dictum fuisse non existimo. multa sunt enim in oratione, quæ scit orator: nisi dicamus, quod Socrates, nihil sciri, certisq; teneri posse. Illi aliàs aliud istè de rebus et sentiunt et iudicant.) Quibus est cognoscendi potestas, interim uariè fluctantur, quum pars utraque probabilis est, et prior optime suam partem tutatus est, assentiuntur homines, et in eius sententiam ueniunt. Si magnus orator insurgat ex aduerso, mentes animosq; uerit in contrarium, hoc modo nesciunt Sulpitius et Cotta, uter oratorè uerius descriperit, Crassus ne an Antonius. hoc modo Crassus qui rusticano respõdisset, disputatione Galbae distractus est, hoc modo processu temporum in alia et alia opinione sumus. hoc modo præiudicia sepe rescinduntur. Alterutri necesse sit falsum dicere.) Ad partes orationis oēs non debent hæc referri. Nec enim necesse est ut semper alter patronorū falsa dicat. Referemus ad finem, et iuris ueritatē: quæ si quando latet, litigant mortales, uerū prætentant, uia secant diuersam. dantur ij qui à ueritate deflexerunt. Quid si duo sunt iuris eiusdè? Quid si cõtrouersa est, errat ille qui non existimat aduersariū esse iuris eiusdè, quem admodum et ij qui putant habere se ius æquius, quum habeat iniquus.

Vterq; nostrum eadem de re aliàs aliud defendat.) Brutus olim duos lectores in Crassum excitauit: alteri de Colonia Narbonensi Crassi oratione legendam dedit, alteri de lege Scruilia. contraria inter se de Reputa. capita contulit. Similis inconstantia Ciceroni nō semel obiecta est, quem contrarios sepe inire locos uidemus. Quinetiā defendit eos, quos grauissimè accusauerat, et accusauit quos ipse defenderat. Plus uno uerum esse nō possit.) Aut res ita habet uti dicis, aut nō. si sic, in defensione tua est ueritas: si non, qui ueritas in eo cōstare potest? Vnū igitur est uerum, quū sic habet res, ut habere se dicitur. In eiusmodi re quæ mendacio nixa sit.) Orator interim mendacio utitur, ut Cicero in oratione pro Cluentio, et quum ridet Cepasios fratres, et quom tenebras offundit iudicibus. Orator ad sciētiam sepe non peruenit, quando probabilibus et opinionibus, nō autem certis rebus nititur. ut quum Cicero ostendere conatur, Caelium Clodia uenientē dare noluisse, quicum magna familiaritas esset. Orator aucupatur et querit opiniones: ut cum Cicero in oratione pro Flacco ex opinione cōcepta de Græcis, Græculos testes resellit. Aucupatur errores, quæ sunt animi declinationes à ueritate: ut idem pro Milone, quum aduersarij aberrassent, et de insidijs præter ueritatem mentionem fecissent, cepit hinc defensionis ansam: et quoad potuit, sustinuit causam. Nulla ostentatione uideri esse usurus.) Nullius ostentationis futuræ coniectura capitur ab extenuatione, qua se imminuit Antonius, à cōfessione qua fatetur ingenuè rhetoricam esse rem arte mediocrem. Scitè Cicero. Nam si decorum tenendum est, non fuit ostentator Antonius, si dignitas est comparanda dicendo, et autoritas, nulla maioris est autoritatis oratio, quàm quæ sine ullo fūco perducit animos ad ueritatem. Loquimur de dignitate quæ facit fidem, non de ea quæ gloriam captat: de qua sic Catulus. Exorsus es non gloriose, magis (ut tu putas) à ueritate, quàm à nescio qua dignitate. Sensus est. Vfus es exordio non glorioso ambitiosoq; sed ducto à ueritate magis (ut tua fert opinio) quàm à quadam ambitiosa et phalerata dignitate, quam arti suæ plerique circundare conantur. De ipso genere.) de tota et uniuersa rhetorica. Præcepta peracuta.) Leges sunt quædam aut obseruationes, quæ acuum prudentiam, unde acutè dicuntur: aut certè quòd ex acutis sensibus prodierint. Ea præcepta accommodantur ad persuadendum. Ut autem quod uelint, efficiat, necesse est excipiant, id est inquirant et aucupentur hominum uoluntates, et eorum animos pertractent, hoc est, quòd uelint flectant. Huiuscerei scientiam.) Improprè dixit scientiam, qui paulò antè dixisset, oratoris actionem omnem opinionibus, non scientia contineri. Temere ac nulla ratione.) Temere, fortuito: nulla ratione, nulla arte. Callidius, maiore industria. Id possit notare.) Hæc ratio fuit inueniendæ rhetoricæ, dixerunt multa

præclare, quibus erat ingenium felicis, et maior exercitatio. animum mouerūt arguē pulchrèq; dicta. notauit aliquis locum, nomen imposuit, et artem condidit. Quemadmodum reperitur.) Reperiuntur ea quæ præceptis cōtinentur. In locis quibusdā.) Locis sunt in singulis statibus: status in singulis generibus caussarum. Rationes istorū ac distributiones: sciat necesse est, qui reperire et ordine exponere uelit. Scit hæc Antonius, sed suam extenuat artem. SED de me uideo. nūc hoc propono, quod mihi persuasi, et c.) Res mihi uidetur, inquit, facultate præclara, arte mediocris. De arte priore loco, nunc de facultate præclara. Quintil. hæc aliter collocauit. differuit primum, rhetoricè ne utilis, deinde an ars esset. et Crassus antè laudauit eam, quàm tractaret quæstionem, quatenus esset ars. Ratio quæstionū sic est, ut si ordinè seruemus. initio quæramus an sit, deinde quid sit, et quale sit. An sit aliqua dicendi facultas, non ambigit, transit igitur ad secundum genus quæstionis, et nomen inquirit, rectè ne rhetoricè dicatur ars. post qualis sit, exponit. Rectus est hic ordo, non est prauus alter. Cur autè hæc de arte et eius laudibus repetuntur? Præcepta quæ daturus est, ad artem quandam pertinent, ut ad summum genus, hoc erat initium disputationis. Iam ne quis eam rem contemneret, quia parum scientiæ, multum opinionis teneret, addidit laudem, et facultatem honorè cumulauit. Summa rerum est. Dicendi facultas in ciuitate dominatur, iucunda est, subtilis, admirabilis, opulenta, potens in consilio, in concione, in foro, in deliberatione, in laude, in uituperatione, in accusando, in defendendo, in scribendis historijs. De me uideo, an quæ admodum ea reperiantur, possim uobis exponere: nunc hoc propono de artis laudibus, quod mihi persuasi, quamuis ars non sit, ut quidam philosophi contendunt, ut uolo, mediocris sit ars, aut certè quasi ars, tamen nihil esse perfectò summòq; oratore præclarius. Is habet usum dicendi, id est eloquentiæ uim: quæ etiam si in populo turbulento, et in uicinis aut paucorum imperio sepius conticescit, tamen in omni pacata et libera ciuitate dominatur. In diffensione ciuili magis armaregnant, quàm eloquentia: et in seruitute debilis est orandi facultas: ubique tamen et in omni tempore fert aliquem fructum. Hinc oblectatio, quæ primum delimit aures, ac per eas in mentem penetrat, animum que demulcet. iucunditas est in oratione moderata, in apta conclusione, in agenda ueritate. Oratio moderata, pro modo rerum temperata, et rerum uerborum que dignitate grauis. Uitur hoc uerbo in Topicis. Item que narrationes, ut ad suos fines spectent, id est, ut plane sint, ut breues, ut euidentes, ut credibiles, ut moderate, ut cum dignitate. Et Quintilianus. Nec ego quenquam deceperim, ut dissimulem Ciceroni quoque plures partes placere. Nam præterquam planam et breuem et credibilem, mult esse

esse euidentem, moderatam cum dignitate. Sed in oratione moderata, debent esse omnia cum dignitate que poterunt. hæc ille. Oratio si moderata est, nec breuioribus membris concitatur, nec rapitur nimia celeritate, nec etiam languescit tardiore mora: moderatorem seruat, et temperantiā. Est enim moderatio, temperantia. Cicero. Græci eam uirtutem *σωφροσύνην* uocant, quam soleo equidem tum temperantiā, tum moderationem appellare. Ex contrario immoderate uidebuntur orationes, quæ modum in rebus et in uerbis non tenebunt: ut nimium breues, nimium longæ, nimis affectatæ, nimis plus ue ornate. Est enim, ut dixi, moderatum, temperatum atque tranquillum. Ostendit illud Ciceronis in Oratore. Interdū, inquit, cursus est in oratione incitator, interdum moderata ingressio. In moderatione quæ maior est iucunditas, ij qui delectare et suaues esse uolunt, ea frequenter utuntur: ut Cicero pro lege Manilia de laudibus Pōpeij: pro M. Marcello de uirtute Cæsaris. Artificiosa uerborum conclusio, clausula est apte et suauiter cadens. Conclusio si propriè dicitur, non est tota periodus, sed finis eius, et extrema pars. ut cum Cicero dicit in Oratore. Nunc quot modis mutantur cōprehensiones cōclusionesq; dicendum est. Cōprehensiones, periodi sunt: conclusiones, fines earū. Conclusio artificiosè aptatur, si duos ue pedes aptè cadentes, et alijs consentanei, ex arte collocentur in fine, ut hic. Neq; me diuitiæ mouēt, quibus omnes Africanos et Lælios, multi uenaliij mercatoresq; superarūt. Pedes sunt in fine, spondeus, tribrachys, spondeus: qui non inepte cadunt ad aurium sensum. Suscipere ueritatem dicitur orator, quum ueras agit causas, non argumenta, qualia sunt tragicorum et comicorum. Argumenta finguntur à poetis, et probabilia statuuntur, non item causæ. Actor, id est histrio, dum comœdias agit et tragœdias, imitatur ueritatem, non illā suscipit agendo ut orator. Quid autem subtilius, quàm acutè crebrèq; sententiæ? Sententiarum aliæ sunt graues, aliæ subtiles, aliæ mediæ: omnes suo loco laudabiles. Graues, primas habent. Antonius tamen, ut opinor, subtiles posuit, quòd ipse subtilis esset, nisi dicamus subtile et acutū, quicquid communem sensum fugit, acutius ingenium tantum subit. Sententias accipimus eas, quæ per exochen nomine generis appellantur: hoc nomine latius paulò extendimus, ad omnes res quæ eminent et excellunt in oratione, et ad ferendum sensum sunt acutiores. Oratio autem constat rebus et uerbis. si res illustres, uerba eodem modo illustra fuerint, admirabilem faciet orationem, ut apparatus ludorum insignia. Quid admirabilius, inquit, quàm res, id est sententia bona, illustrata et illuminata splendore et dignitate uerborum? Quid pleniùs, id est opulentiùs, quàm omni rerum genere cumulata, hoc est, aucta ditatq; oratio? Quo rerum genere cumulabitur? Respondet. Nulla non pro-

pria oratoris est res, quæ quidem ornate dici grauitèr que debeat. Quomodo propria? Propria fit eius accommodatione et tractatione. Quæ nā res ornate dici grauitèrque debet? Quæ aliquā habet in se dignitatem, non inferiorè oratoria elocutione. Quoniam in senatu uersatur orator, illius est in dādo consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: ut quum agitur de Reputa. de imperio, de uectigalibus, de pace, de fœdere, de bello. Idem in concionibus languentem populum incitat, ad leges antiquandas, ad bella capefenda, ad seruandam libertatem, ad exterminandos improbos, ad infringendam dominationis potestatem. Eundem effrenatum et excitatum temperat atq; moderatur. Coorta seditione, si uirum eloquentem aspexere, silent, arrectisq; auribus astant. Ille regit dicēs animos, et pectora mulcet. In iudicijs eadem orandi facultate fraus hominum, id est malefictum, ad perniciem, ut mortem, exilium, multam: et integritas, id est innocentia, ad salutem uocatur: accusantur improbi, defenduntur innocentes. In genere suasorio orator nunc cohortatur ad uirtutem, nunc à uitijs reuocat. In genere laudatorio uituperat improbos, laudat bonos, et ornatur. In genere iudiciali, accusando frangit cupiditatem: et consolando, id est defendendo, micorem leuat. HISTORIA uero testis temporum, lux ueritatis, uita memoria, et c.) Historia breuiter quidem, sed uehementer extollit. Artificiosa laudatio est. eò enim tendit, ut laudetur eloquentia, cuius uoce talis res et tanta immortalitati commendatur. Laus hæc omnibus ab utilitatibus et commodis, quæ sumministrat historia, sumitur, et in breues quasi definitiones descriptiones ue conijcitur. Historia temporum testis est, quoniam testificatur qui temporū fuerit ordo, quid quoque tempore factū dictumue sit: ut historia Romana annos commemorat ab urbe condita, regum etates, consulum annos, dictatorum dies, illustrium rerum tempora digerit in ordinem. Historia lux est ueritatis, illustratio rerum gestarum, non fabularum, quæ non finit res gestas et illustres uiros latere in tenebris. Curtius prima lex est, ne quid falsi dicere audeat, deinde ne quid uerè non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, nequa simultatis. Historia, uita memoriae dicitur, quia non finit hominum rerumq; memoriā cadere et aboleri. Uuit in ea monumentū eorum quæ continet, ac multis seculis eodē uigore floreat. Quòd autem causas explicat omnes, uel casus, uel sapientiæ, uel temeritatis, hominumq; ipsorū non solum res gestas, sed etiam qui fama ac nomine excellant, uitā exponit, atque naturam: et quæ sequamur, et quæ fugiamus, haud dubiè proponit: magistra uitæ, et prudentiæ cōsilijsq; administra meritò uocatur. Quoniam uerò res uetustas perfert ad posteros, et quæ longè à temporibus nostris amota sunt, ut resciamus, efficit, habenda quasi nuncia uetustatis. Illam uox et eloquentia ora-

toris immortalitati commendat. Artis orandi munus est, uerba facere uel deriuatione, uel inflexione, uel compositione, uel imitatione: uerba deligere, nunc propria, nunc translata, nunc exilia, nunc sonantia, pro cuiusque rei dignitate: formare orationem apto quodam caractere, & genere dicendi, quod subiectae rei conueniat: eam uariare & distinguere floribus, & quasi quibusdam uerborum sententiarum que insignibus, id est, ornamentis figurarum *διὰ τῶν ἑστῶν ἀργυμεντα* tradere uel ad probandum, uel ad refellendum: sententias & res inuenire: inuenta describere, id est, ordinare. Hoc, inquam, munus est artis orandi, non aliena laus, nec cum aliqua alia arte communis. Obijciat aliquis, esse multos & philosophos, et aliarum studiosos artium, qui ornate & copiose loquuntur. Diluit objectionem: id quidem esse uerum, sed non minus ornatum illum esse huius unius. Hanc sententiam confirmat hac comparatione. Quemadmodum orator de ijs rebus que ceterarum artium sunt, ut geometria, astrologia, philosophia, si modo eas cognorit, optime potest dicere: sic ceterarum artium homines, ut Plato, Aristoteles, Theophrastus, ornatiua illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. Didicerunt autem & agricolae quidam, ut Scrophus Tremellius: & medici, ut Asclepiades: & pictores, ut Apelles, auctore Plinio, qui de rebus suis disertè dixerunt, aut etiam scripserunt. Obijciat iterum: Quid si plerique disertè locuti sunt, qui nunquam rhetoricas artes attingissent? Nihil mirum, quia uis & facultas magna est in hominum ingenijs, iccirco multi etiam sine doctrina, aliquid omnium generum atque artium consequuntur: hoc est, ut non sint à magistris eruditi, tamen non artes modo, sed omne genus rerum consequuntur. Quomodo igitur constat illud, quod aiunt, elocutionem totam arte perfici? De rarissimum est illud ingenium, quod sine ulla doctrina optime conficiat orationem: & si quod est huiusmodi, quia natura sunt maxima uires, pro summa arte est habendum. Quod si quis existimet multorum communem esse eloquentiam, refutari poterit duabus rationibus, quibus illa esse oratoris propria demonstratur. Prior est haec: Singulae artes habent aliquid proprium, quo distinguuntur à ceteris: nulla earum eloquentiam promittit, praeter orandi scientiam, quae hoc unum pollicetur. Posterior: Omnes artes sine eloquentia suum munus praestare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest. Ceteri si disertè sunt, aliquid ab hoc capiunt: hic nisi domesticis se instruxerit copijs, hoc est, nisi suis usus erit praecipis, ut ciuitas suis legionibus, non auxilijs, aliunde dicendi copiam petere non possit. Haecenus eloquentiae commendatio. TVM Catulus, Et si, inquit, Antoni mini. & c.) Eloquentiae laude posita, sermone Catuli interrumpitur oratio, ut cur & quomodo laudata sit, intelligatur: ut que ad tacitam quaestio-

nem respondeatur. Laudata est eloquentia, quia quum scriptores id quod tractandum susceperunt, commendationis gratia laudat, nihil aptius fieri poterat, quam si eloquens extolleret eloquentiam, & ad eam laudandam, illam ipsam laudator adhiberet. Laudata est subtiliter & copiose. Subtilitas est in perspicendis eius muneribus, copia in augendis. Minime impediendus est. Oratori & philosopho seni dedit comitatem. Frequenter accidit, ut molesta ac rustica sit interpellatio. Haec Catuli etsi loco interiecta est, attamen ueniam petit. In trinumo. Trinumus est Plauti comedia, in qua Stasimus seruus exclamat ad uerba Lysiteles adolescentis, probitatem praeseferentis. Non enim possum, quin exclamem, Euge euge Lysiteles, facile palmam habes. Perge porro. progredere ultra. Nox te, inquit, nobis Antoni expoliuit, hominemque reddidit. Respondeat uelut ad tacitam quaestionem. quae erit quae sit, qua ratione Cicero adductus, Antonium sibi ipsi dissentientem fecerit? Id fecit ratio temporis. Libro primo Crassum refellebat, nunc suam de re profert sententiam: illic ad controuersiam, hic ad ueritatem disserit. Nox te expoliuit. Sensus est: Hesternò sermone describas oratorem non expoliuit, sed rudem quandam et inopem humanitatis, atque inurbanum, non hominem, sed unius operis & unius industriae remigem aut baiulum: qui ueluti seruitui natus, propius accederet adiumenta, quam ad humane rationis diuinam praestantiam. Quod si talis orator eras, neque expoliuit, nec homo plane eras. Nunc describis oratorem expolitum ingenio, humanitate, arte, usque praecellentem: in quo, quum sis orator ipse, expolitus esse uideris, & homo praestans. Caecilius, nomen est comici poetae. Remiges, qui remos impellunt. Batuli, qui corpore onera portant, corpus non animum exercent, ideo que ad belluas proximè accedunt. Discipulos abducerem. Iocatur Antonius opportunè, ut animi recreati liberali ioco, sint alacriores ad audienda quae subsequuntur. SEQUITUR igitur, Quoniam nobis est hic, & c.) Posteaquam dictum est, qualis & quomodo sit bonus orator, dicendum uidetur, quod negotium, quodque munus eius sit, et quae genera quaestionum suscipere debeat. Nam Crassus lib. 1. quaedam rhetoricae praecipia repetiuit à Graecis: quid sentiret ipse de caussarum generibus, et quaestionum, de inueniendis argumentis, de conciliandis animis & mouendis, de collocacone, de partibus orationis non exposuit. Is enim liber erat ad explicandas controuersias constitutus, hic autem comparatus est ad describenda praecipia rhetoricae. In illo Crassus ostendit duo prima genera quaestionum esse, in quibus eloquentia uersaretur, unum infinitum, alterum certum. Infinitum dicit, in quo aliquid generatum, id est in uniuersum genus, sine certa persona, certoque tempore quaeritur, ut expetenda ne est eloquentia: expetenda ne honores? Certum

Certum quaestionum genus definit, id in quo quid in personis & in constituta re et definita quaeritur: id est, in quo controuersa res est certa personarum rerumque per se definita. Res est constituta atque definita, quam certum constituit, & in angustiis redegit negotium. Dico negotium. *πρὸς αὐτῷ*. Ut certe quaestionis definitio facilius intelligatur, & agatur de munere oratoris, subiicit eas caussas, quae in foro atque in ciuiliu caussis disceptationibusque uersantur. Controuersiae sunt iudiciales & deliberatiuae, ex quibus aliae agebantur in foro, aliae in aedibus sacris, in curia, in comitio, ad hastas centum uirales. Breuiter dicit, has omnes appellauit ciuiliu disceptationes. Disceptationem aliquando dicit *πρὸς αὐτῷ* & iudicationem, ut in oratorijs Partitionibus loquens de statu: aliquando cognitionem forensis & suaforiam, ut in eodem libro: Aut auscultator est modò qui audit, aut disceptator, id est, rei sententiaque moderator. Significat laudationes hoc nomine non teneri. Antonius enim quaestionem finitam diuidit in duas species, sicut olim Anaximenes & Plato fecere duo summa genera caussarum in quibus uersaretur orator, iudiciales, & conclamationales. Vnam ponit in lite ordinanda, caussa iudicialis est, altera in consilio dando, quae suaforia aut deliberatoria uocatur. Tertium genus est laudatorium, quod posuit Crassus libro primo. Non negabo, inquit, me didicisse, caussarum, quae sint à communi quaestione seuetae, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis aut uiuuperandis hominibus poneretur. Idem genus ponit Aristoteles primo libro Rhetoricorum: *τὸ πρῶτον τῶν λόγων τῶν ἐν τῷ πολιτικῷ, ὅτι καὶ ἐν τῷ δικαστικῷ, καὶ ἐν τῷ ἐπιμαρτυρικῷ*. Idem Aristoteles rhetoricas artes maxime illustrauit, digestis in multos libros omnium superiorum suisque de dicendi ratione praecipis, quorum pars excidit, pars adhuc extat. Scire se res Aristotelis non dicit Antonius, ut suo more dissimulet, sed ab alijs audisse. Nec excludit exornationem: sed quia non multum tribuebat arti, & uias parum tritas sequebatur, indutus est à Cicrone, qui duo genera caussarum faceret: tertium, etiam si opus esset, id est, quodammodo necessarium, putaret tamen minus esse necessarium, quoniam ex ijs fontibus unde omnia ornate dicendi praecipia sumuntur, licet etiam laudationem ornare: & quae traduntur in homine laudanda, unicuique sunt obuia: nec omnia quae cadunt in oratore, proprijs egent praecipis. Quia igitur non est hoc genus difficile, non uult esse in praecipis: quanquam de illo ad finem huius libri multa disputabit. Laudatio plurimum debet habere suauitatis, quia sit magna ex parte ad delectationem comparata. Hoc significat Antonius, quum dicit eo genere & se omnes qui affuerunt, delectatos esse uehementer, quum Catulus oratione funebri publice matrem suam Popilia laudaret, quo sermone & generis laudandi proprietatem, & iucundam Catulo praesenti

memoriam, & mulieris ornamentum nouum breuiter amplexus est. Suauis est haec oratio, quae paruis excursionibus ornata illustres uiros: ut quis paulo post de generibus honoru dicturus, mentionem facit orationis eius quam Crassus habuit censor contra Cn. Domitium collegam suum. In his similibusque apparet, quantus Cicero sermone sit artifex. Popilia si matronarum prima laudata est, errauit Plutarchus in uita Camilli, qui diu ante Popilium funebri orationis honorem matronis concessum memorat, eò quod ornamenta sua ad persolucendum Apollini uotum contulissent: nisi forte tanto tempore post id senatusconsultum nulla sit laudata: quod nulli credibile est. Plutarchum secutus est Rhodogynus. De oratione Crassi contra Cn. Domitium, mentionem facit in Bruto. Ipsa illa censoria contra Cn. Domitium collegam non est oratio, sed quasi capita rerum, & orationis commentarium paulo plenius. De inimicitijs Crassi & Domitij, Plinius capite primo lib. 17. Nobilissimarum gentium ambo Crassus atque Domitius censuram post consulatum simul gesserunt, anno conditae urbis delxij. frequentem uirgij propter dissimilitudinem moru. Lege apud eum quae sequuntur. lege quoque Valerium Maximum de Luxuria, libro nono. Laudatio, ut ante diximus, quia minus est *πρὸς αὐτῷ*, sepius ad ostentationem comparatur. habere debet uoluptatem & suauitatem. In ea quaedam loquimur, dicimus quaedam. loquimur: circa orandi facultatem, dicimus ex arte oratoria. Hic praecipionibus, non illic opus est. non enim omnia quaecumque loquimur, uidentur ad artem, & ad praecipia reuocanda. Quae dicimus, materia constant & ornata. Ornatus est assuetudine ex ijs fontibus, unde omnia ornate dicendi praecipia sumuntur. Quos fontes ais? Eos qui continent rationes eloquentiae, quae uerba sint elegancia, grauias, sonantia, propria, translata, qui sint tropi, quae schemata uerborum atque sententiarum, quae amplificationes, qui character, quae iunctura, collocatio, numerosa compositio. Hi sunt rhetorum fontes, unde omnis sumitur ornatus, de quibus copiose differit Crassus libro tertio. Ea causa fuit cur hic praeteriret, ne partes confundere rentur. Materiam laudis dixit elementa, quia quemadmodum corpus physicum ex quatuor efficitur elementis, calido, frigido, humido, sicco, sic ex generibus bonorum laus perfecta conflatur. Bona sunt, aut animi, aut corporis, aut fortuna. Animi sunt, sapientia, rerum diuinarum & humanarum scientia. Liberalitas, mediocritas in danda & accipienda pecunia. Fortitudo, uirtus in suscipiendis recte que ferendis belli periculis, & constantia in rebus aduersis. Urbinitas, affabilitas, uenustas, Graece *εὐπαιδεία*, habitus moderate ludendi & iocandi, in hominum congressione. Iustitia, quae cuique suum reddit. Magnificencia, uirtus in sumptibus magnis. Pietas, iustitia in deos, patriam, & parentes. Gratia, quae beneficiu compensat acceptum.

Mansuet

Manfuetudo, lenitas animaduertendi, siue puniendi. Qui nouit has aliasq; uirtutes, non statim laudabilis, sed qui per eas aliquid præclare aut fecerit, si agendū erat: aut tulerit, si ferendum. quamobrem uirtutes refert ad actionem, quoniam uirtus actione perficitur. Bona corporis sunt, forma bona, id est, pulchritudo, uires, alacritas, sanitas, ingenium: quæ etiã fortuna subiicit, propterea quod sicut hæc omnia casus auferre, ita quoque posse dare uidetur: aut quod ea dicuntur esse fortune, quæ non omnibus accidunt, nec sunt posita in consilijs nostris. Alia sunt bona fortune, Genus, id est, honesta conditio nascendi: Propinquitas, id est, cognati & affines: Amici, pecunie, opes: hæc & similia non efficiunt bonum uirum atque honestum. Laudatur tamen qui habuit, & bene usus est: & qui non habuit, & sapienter caruit: & qui amisit, & moderatè tulit. Quum sint tria genera bonorum, alia dat natura, aut fortuna: ut ea quæ non sunt in nostra potestate, cuiusmodi sunt patria, genus, forma, ingenium. Alia ipsi sibi homines parant, ut uirtutes. Quamobrem in illis rebus se uinci æquo animo patitur sapiens, in his superari se molestè ferat. Ab ijs quæ natura dat aut fortuna, neque merito laudamur, neq; uituperamur, nisi quum ad uirtutem uitium ue referuntur. Ab alijs laus est omnis & gloria, à uitijs contrarijs uituperatio.

CVR igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, &c.) Laudatio inest in ratione rerum, id est, sic cadit in oratorem, ut copiosè & ornate tractari debeat, que madmodum res que ratione & arte dicendi continentur. Ostendit istud Antonius, qui laudandi præcepta constituit, & esse generis eius ornatum fatetur. Querit igitur Catulus: Cur dubitas facere, id est, ponere hoc tertium genus? Quæritur: quoniam inest, id est, quum insit in ratione & arte rerum quas uersat orator? Et quoniam Antonius dixit, ut laudis elementa nemo tradat, neminè esse qui nesciat quæ sint in homine laudanda: refert in aduersum genus, hoc quidem esse facilius cæteris duobus (liberius est enim, nec pugnat in aduersarium, & habet materiam in ore populi frequentem) non iccirco tamen excerptum esse, id est, excipiendū & eximendum de numero causarum. Hæc autem quæstio mota est duabus de causis: ut intelligeremus duobus generibus notis, iudiciali & suasio, rectè agi posse quæcumque cadunt in oratore: deinde ut ordine statueretur materia, quæ sepe tractanda sit oratori, etiamsi propria non habet præcepta. Illam in quinque genera distribuit, in testimonia, in legationes, in obiurgationem, cohortationem, consolationem, in historiam, in thesin & infinitam quæstionem, de quibus ordine dicturus est. Nolo, inquit Antonius, omnia quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis, id est, quatumuis, exigua tenuiaq; sint, ea sic proprijs distinctisq; præceptis comprehendere, quasi nihil possit dici sine præceptis suis, proprijsq; rationi-

bus. Nam & testimonium sepe dicendum: hoc est, arte dicentis aut confirmandum aut refutandū: nec istud leuiter, & uulgari more, ut in pluribus causis, sed nonnunquam etiam accuratius ac diligentius pro necessitate causæ: nec tamen opus est aliquid etiam de testimonijs dicendis in arte tradere. Vitur exemplo suo, ut propiore atq; certiore. Quum Sextus Titius seditionis ciuis & turbulentus (qui tribunus plebis multa contra Rempublicam fecisset, & imaginem Saturnini propter seditiones è senatusconsulto necati apud se haberet) accusaretur, testimonium dixit Antonius: expli cauit omnia consilia consulatus sui, quibus illi tribuno plebis pro Repub. restiterat: quæq; ab eo contra Rempublicam facta arbitraretur, exposuit: diu retētus est ab accusatore & iudicibus: multa audiuit tum ab actore, tum à patrono, qui de more in iudicio testes interrogabant: multa respondit illis interrogantibus. Sic accuratum fuit testimonium, quoniam agebatur causa Reip. & is erat testis, qui haberet authoritatis plurimum. De hoc Sexto Titio facit mentionem Cicero in oratione pro Rabirio perduellionis reo. Quod tu si audis ses, aut si per ætatem scire potuisses, nunquam profecto istam imaginem, quæ domi posita pestem atq; exilium Sexto Titio attulisset, in rostra atque in concionem attulisses: neque unquam tuas rationes ad eos scopulos appulisses, ad quos Sexti Titij afflicta nauem, & in quibus C. Deciani naufragium fortunatum uideres. Dicit aliquis: Quid est quod ait, nihil esse de testimonijs in arte dicendum, quum uideamus rhetores ea de re præcipere? Qui nunc circumferuntur latini, artes non ediderant Antonij temporibus, nec de testimonio multa præceperè, cæu de genere toto, sed admodū pauca sicut de particula causæ: & quæ tradiderūt de testibus, aut nihil, aut parū studia iuuerunt. Nota sunt præcepta, nec illa referre est necesse. Transit ad aliud genus causæ, quod et si genere orationis accuratior solet uti, non tamè proprijs, sed cõmunibus præceptis instruitur. Illud est legationū, quæ summis uiris propter prudentiam & authoritatem demandari solent. Hinc illud Virgilianum: Delectos ordine ab omni Centum oratores augusta ad moenia regis ire iubet. Legationum celebriū genera quatuor facit, unum quod mandata exponit in senatu ab imperatore, ut quum legatus à ductore copiarum missus è castris ad senatum, mandata ducis exponit. Solebant enim ductores exercitus scribere literas de rebus gestis & gerendis, & ad senatum populi Romani mittere legatos. Eodem recidit, si Romanus imperator mandata det ad externum senatum, aut si dux extræ nationis Romam mittat legationem. Alterum contra, mandata senatus perfert ad imperatorem, ut olim ad M. Antonium. Tertium ad regem, ut ad Pyrrhū. Quartum ad populum aliquem, ut ad Pœnum. In obsequijs legationibus opus est eloquentia, nõ modò ut mandata dilucidè exponantur &

tur, & ornate, sed etiam ut quod utile est, confirmetur: quod inutile, refutetur: ut flectantur animi: ut petita impetretur. Ad hæc faciunt hæc præcepta quæ de iudicijs tradunt rhetores, & de consilijs. Confirmat his uerbis: Non deerit homini disertio in eiusmodi rebus facultas, ex cæteris rebus & causis comparata. Aliud est genus obiurgationis, ut quo Cicero obiurgat Eufium Calenum octaua Antoniana. Aliud cohortationis, ut quo idem cohortatur populum Rom. ad recuperandam libertatem, Philippica quarta. Aliud consolationis, quo utitur in quibusdã epistolis, et undecima Philippica ad C. Trebonij mortem, quem grauissimo supplicio Dolabella affecerat. Ex his epistole dictæ sunt obiurgatorie, exhortatorie, consolatorie, in quibus tandem obseruata quedam præcepta sunt, quæ, si Antonio credimus, non erant necessaria. Obiurgatio, quum sit propinquorum, amicorum, notorum correptio, & accusatio quedam, ad iudiciale genus debet referri. Cohortatio, quæ stantem incitat: & consolatio, quæ languentem erigit, partes sunt suasoriæ causæ. Hæc tria paulò antè quum eloquentiam laudaret, sic tribuebat oratori: Quis cohortari ad uirtutem ardeat, quis cupiditatem uehementius frangere accusando potest? quis moerorem leuare mitius consolando? Non autem sine causa dicit, hæc sepe, non semper agi discretè: quia frequenter obiurgant imperiti, cohortantur, & suo modo consolantur. AGE uero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dic. etc.) Historia quamuis magnis artibus excolatur, nõ habet tamè in arte dicendi propria præcepta: communi- bus instruitur, & obseruatione quadã. Sed ne abeat imdonata, ut illam paulò antè commendauit, sic & nunc à cultu ornataq; commendat: illius incrementa describit: historicos illustres recenset: quas optimi quiq; leges in hoc scripti genere seruent, paucis amplectitur. Oratoris est boni, et hominis in dicendo magni ac eloquentis, historiam scribere. Nam qui ordinem temporum digerit, regiones et loca describit exactè, consilia tractat, res gestas commemorat, suam de rebus sententiam rectè pronunciat, quiq; celebrat homines fama ac nomine illustres, aptat conciones, exhortationes, accusationes, legationes, facta, dicta, modos, euentus, & hæc omnia eleganti uestit oratione: magnus est orator. Historia, ut alia ferè omnia, suam habuit infantiam, tum apud Græcos, tum apud Latinos. apud Græcos sub Pherecyde, Hellenico, Acusilao: apud Latinos sub Catone, Pictore, Pisonè, qui non tenebant quibus rebus ornetur oratio. Conficiebant breuia quedam commentaria, & annales, resq; nudas sine illis ornamentis memoriæ dabant. Cato scripsit Origines urbium Italicarū, ex quibus solum breue fragmentum superest. C. Piso censorius edidit commentaria, de quibus Plinius facit mentionem. Luuius non semel illum, et Fabium Pictorem nominat. Hi fuerunt

exiles & inculti. Cicero de Legibus. Nam post annales pontificum maximorum, quibus nihil potest esse iucundius, si aut ad Fabiū, aut ad eum qui tibi semper in ore est, Catonem, aut ad Pisonem, aut ad Fannium, aut ad Venonium uenias, quanquam ex his alius alius plus habet uirū, tamen quid tam exile, quam isti omnes? Publius Mutius Scauola floruit anno ab urbe cõdita circiter quingentesimo et octogesimo. Eo Cicero usus est præceptore in iure ciuili. testatur ipse in Lælio. Me ad pōtificem Scauolam contuli, quem unum nostræ ciuitatis, & ingenio & industria præstantissimum audeo dicere. Tum eloquentia florente & historias illustrante, annales à Pontifice Max. proponi desierūt. Pherecydes alius fuit Syrius philosophus, alius Atheniensis, alius Lerijs, ex insula Lero, de qua agitur in præsentia: scripsit de Lero, de Iphigenia, de Dionysij celebritatibus. author est Suidas. Hellenici historici duo nominantur apud ueteres: unus Milesius, alter Mitylenæus, de quo nūc sermo est. Hic uersatus est cum Herodoto circa tēpora Euripidis et Sophoclis: multaq; scripsit & historice & poetice. Acusilau ue- tustissimus historicus Argiuus, qui scripsit genealogias ex tabulis æreis, quas fama est patrem eius aream domus fodientem inuenisse. Corruptè legitur, Acusilas. Age uerò persequamur alia, quæ non egent præceptis suis. Qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo, quasi dicat boni et magni, putas esse historiam scribere? Si historia scribitur ornate & copiose, quomodo scripta est ab Herodoto, Thucydide, Philisto, Theopompo, Ephoro, Xenophonte, Callisthene, puto esse summi oratoris illam perpolire. Si uero ducitur sine ullis ornamentis, ut nostri, id est, Latini scripserunt ab urbe cõdita ad tempora Syllana, nihil opus est oratore. Satis est scriptorè non esse mendacem, & quod est in historia primum, seruire ueritatem. Atqui ne Latinos ut ingenij artisq; steriles contemnas, faciunt ueteres Græci, qui initio sine oratorio cultu scripturarunt. Erat historia nihil aliud nisi annalium cõfectio, id est, conscriptio commentariorum, quæ breuiter res singulorum annorum perscringerent. Nõ abre dicit, Erat historia annalium cõfectio. Fuit postea & nūc est discrimen inter annales & historiam, quod Gellius ostendit. cuius rei memoriæq; publicæ retinendæ causæ, id est, ut conficerentur annales, & rerum publicè gestarum memoria teneretur, ab initio rerum Romanarum usq; ad P. Mutium Scauolam Pontificem Maximum res omnes, quarum memoria publica tenenda esset, scribebat Pontifex Maximus: ut qui cæteris pontificibus & sacerdotibus præesset, sacra librosq; curaret, & ocio domestico frueretur. Scripta efferebat in album, id est colligebat in tabulam, quam proponebat domi, hoc est affigebat in ea parte domus, in qua à populo legi cognoscicq; possent. Si libri etiam temporibus Antonij, aut quod essent cõfecti à Pōtifice Maxi-

mo, aut quod magnitudine et fide ceteros præcellerent, annales maximi nominabantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, hoc est plerique scripserunt annales more Pontificis Maximi, et sine ullis ornamentis quibus ab oratore uestitur oratio, monumēta atque memoriam reliquerunt: ubi res gestæ notantur, quo tempore, quo loco, per quos homines gestæ sint, exponitur. Quid aliud desideras? Nihil ad necessitatē, aliquid ad uoluptatem, ut conciones, ut sententias, ut iudicium scriptoris, ut iucundas descriptiones, ut eloquendi uarietatem. Sed hæc et similia non erant importata. primum uenerunt à Græcis in Italiam temporibus Crassi. Ostēdit illud Ciceronis in Oratore. Et apud Græcos quidem iam anni propè quadringenti sunt, quum hoc probatur: nos nuper agnouimus. Antea autē intelligeretur quid dicerent, unam dicendi laudem putabāt esse breuitatem. Sanè breuitas in historia, ut Salustiana, laudatur: sed ea quæ culta sit et ornata, non ea quæ forsescit inculta. Paululum tandem se erexit historia, quæ iacebat humi uilis. Addidit illi maiorem sonum uocis, hoc est orationem paulo grādiorem Cælius. Antipater in eo libro quem scripsit ad Lælium de bello Punico: Nec modo narrator fuit ut priores, sed etiam exorinator. Ille tamen ut homo neque planè doctus, neque maxime aptus ad dicendum, non distinxit historiam uarietate locorum, id est, non aptè disposuit uarias descriptiones atque rerum uoluptates, quibus delectatur auditor: neque uerborum collocatione, in qua est coagmentatio iuncturarum, et numerus: neque tractu orationis æquabili perpoliuit illud opus. De Cælio Antipatro dicit hæc Cicero in Oratore: Ne uerba traiciamus aperte, quo melius aut eadat aut uoluitur oratio: quod se L. Cælius Antipater in proœmio belli Punico nisi necessario facturum negat. O uirum simplicem, qui nos nihil celat: sapientem, qui seruiendum necessitati putet. Sed hic omnino rudis. Et hic quidem, qui hanc à Lælio ad quem scripsit, cui se purgat, ueniam petit, et utitur ea traiectione uerborum, et nihilo tamen aptius explet concluditque sententias. Historia trahi debet in longum ceu catena, ac læues et coherentes habere iuncturas, mollesque numeros, ut leniter et æquabiliter currat. Cicero in Oratore in historia placet omnia dici Theopompeo more, illa circumscriptione ambituque, ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistant in singulis perfectis absolutisque sententijs. Id assequi non potuit Antipater, neque rem perpoliuit, ut adificia bonis architectus, sed tamen dolauit, ut trabes rudis exstructor. Vitium non hominis, sed temporis fuit: nemo Romanus studebat eloquentiæ, nisi ut in causis atque in foro eluceret. Quisque pro se contendebat, aut bella gerere, aut respondere de iure ciuili, aut orare causas, ut honores et magistratus et gloriam sibi pararet. Reliquæ artes in gloria iacebant. **APVD**

Græcos autem eloquentissimi remoti à causis forensibus, etc. Qui floruerunt in historia Græci, commemorat. Cur ante Romanos rerum gestarum memoriâ, et ceteras res illustres, ut philosophiam, mathematicas artes, medicinam, poesim perpoliuerint, duas causas affert. Erant eloquentissimi, ut gens est ingenij mentisque fecunda, ac omnium ferè artium creatrix. Erant à causis forensibus remoti et ociofi. Qui esset igitur dicendi præclara facultas, et ocium, non fuit operosum monumenta historiarum compositè et ornate conficere. Latinis haud fuit ea uis et exercitatio literarum, et populo Rom. magis inhaesit studiū belli, quam scientiæ. Quamobrem annis propè septuagēntis non excelluit doctrinæ gloria, et multas artes ne suo quidem sermone donauit. hinc rebus in magnis etiamnum laboramus inopia uerborum. Herodotus princeps, id est primus inter Græcos, ornauit historiam ad annum trecentessimum decimum ab urbe condita. Post illum Thucydides Olori filius, de quibus Quintilianus hoc modo. Historiam multi scripsere præclare, sed nemo dubitat longe duos ceteris præferendos, quorum diuersa uirtus laudem penè est parem consecuta. Quæ sequuntur. Vtrique Cicero detrahit laudem numero se dicendi. nec dum numerus erat inuentus à Thrasymacho, et diffusus ab Isocrate. cetera eloquentiæ ornamenta cōcedit. In Thucydide, inquit, orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent. Iam si Herodotus est dulcis, effusus, candidus, sermonibus et uoluptate præstans, si, quæ affirmat Cicero, sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit: habes causam cur Antonius dicat ab eo se magnopere delectari. Thucydides autē laudatus est ab omnibus, ut rerum explicator prudens, seuerus, grauis, non tam sententiosus, quam ab Antonio per amplificationem dicitur, sed sententijs creber, uerbis aptus et pressus, id est, neque iumidus, neque redundans, concionibus frequens: adeo charus Demostheni, ut eius historiam edidicisse, non tantum legisse dicatur. Hic ut Antonij sententiâ omnes dicendi artificij facile uicit, sic et Dionysij Halicarnassei iudicio, *ὡς δὲ τὰ λυθία ἐχέει, ἢ καὶ παραυτὸς ὅριον, ἢ δὲ βαρμὰς, ἢ μὲν δὲ κεκρυμμένον τὸ νόημα, ἀμυμονιῶτατος τῶν συγγραφέων.* Sic habet ueritas, et illa antiquior: Semper admirandi nominis est Thucydides, et maxime diuinus inter scriptores. Is quum opibus et honore clarus esset, et eo nomine uenisset in suspensionem produtionis, missus est in exilium. Nam Athenienses inuidia et suspitione nimis potentie moti, optimos quosque et florentissimos ciuicis *δερραμισμῶ* damnare, et agere extorres solebant. Aristoteles tertio Polit. *ἡ γὰρ δερραμισμὸς πῶν αὐτῶν ἐχει ἀδυναμί, τρέπον τινὰ τῶν κωλύειν τὰς ὑποδύουσι, καὶ φύλαξάντων.* Ostracismus eandem quodammodo uim habet quam tyrannidis: cōcercet enim præcellentes uiros, et è ciuitate propellit. Herodotum et Thucydidem non egisse causas ut oratores,

tores, inculcat Cicero: ut non ingenio Græci, sed ocio Romanos superasse uideantur. Post Thucydidem scripsit Philiscus, Siculus natione, patria Syracusius: homo doctus, et in oratione dilucidus. Sed ne uiri laudem ingenium, Cicero Græcis insensius, aliò deriuat facultatem: illi ocium fuisse, nihil de fuisse, qui Dionysij Siciliæ tyranni familiaris esset, et regijs opibus et honore fulciretur: habuisse Thucydide, quem posset imitari. Quintilianus illi tres anteponebat, turbam reliquorum postponit. Philiscus, inquit, meretur qui turbam quamuis honorum post hos authorum eximitur, imitator Thucydidis, et multo infirmior, ita aliquate nus lucidior. *φιλίσκος* dicitur à Suida, et *φιλίσκος*. Post hunc Theopompus et Ephorus, quum studijs rhetoricis ab optimo magistro fuissent instituti, non se ad fore contentionem, sed ad historiam contulerunt. Consilio et sollicitatione præceptoris secuti sunt genus quietum, et suis aptum uiribus. Commendat illos ab Isocrate clarissimo rhetore, è cuius ludo tanquam ex equo Troiano innumeri principes exierunt. Commendat ab ingenij præstantia, de quo sic iudicabat Isocrates, Theopompum egerē freno, Ephorum calcaribus. Xenophon princeps, hoc est primus philosophorum, scripsit historiam. Diogenes Laërtius *ἀπὸ δὲ τῶν σοφῶν ἡρώδης ὁ ἑσθλὸς ἰσοπέριον φιλοσόφου πρώτος ἔγραψε.* Auditor Socratis fuit, primusque philosophorum scripsit historiam. Eius sermo usque eo dulcis est, ut eum Græci finxisse uideantur, et eius uoce Musas quasi locutas ferant. Inducunt eius opera, quæ usque ad hodiernum diem florent. Scripsit autem non historiam modò, ut ascensum Cyri, et rerum græcarum commentaria, sed etiam multos de philosophia libros edidit, quos Diogenes enumerat. Quæmadmodum Xenophon non ab rhetoribus officina, ceu Theopompus et Ephorus, sed à philosophia Socratica profectus est: ita Callisthenes auditor Aristotelis, à Peripatetica disciplina prodijt, et secutus Alexandrum magnum, qui et Aristotelem audierat, historiam scripsit. tandem ab Alexandro necatus esse cum tragico Nearchō fertur. Callisthenes et secundus à Xenophonte philosophus historiam scripsit, aliter tamen atque Xenophon stylum composuit. Ille rhetorico more, id est uelociter et eleganter utitur oratione: hic modo philosophorum molliter. ille acerbior fertur impetu, hic leniore sono loquitur et dulciore. Mollis est, inquit Cicero, oratio philosophorum, et umbratilis, nec sententijs nec uerbis instructa popularibus. Timæus Siculus historicus arrogans, Thucydidem minorem se grauitate et spiritu dicebat. historiam Philisti contemnebat. in Ephorum inuehebatur. uitijs corruptus erat. Scripsit de Syria, et urbis eius ac regibus, libros tres. Lege Plutarchum in Nicia, et Suidam. Timæus est minimus natus horum omnium, id est iunior ijs qui antè numerati sunt. In recensendo, sicuti par est, temporum seruauit ordinem:

minimum natus loco postremo collocauit. Obijciat aliquis Antonio: Qui tu potes de eruditione Græcorum ferre sententiam, si (ut tu uis) non es à Græcis eruditus? Prouidit orator id posse dici, et inseruit hæc uerba: Quantum iudicare possum, et paulò post ob id ipsum digressus est. In oratione Timæi laudat sententias et uerba: quæ quidem perfecta laus est orationis. Nam si res et uerba rectè habent, quid aliud desideratur? His duobus constat omnis oratio. In rebus probat copiam et uarietatem: in uerbis, compositionem. Copia legentem magnifice accipit, uarietas delectat, compositio sine molestia res explicat. His rebus sunt uitia contraria, inopia, idem rerum color, locutio dissipata. Dicit aliquis, Si Timæus est omnium longe eruditissimus, quomodo Thucydides omnes dicendi artificij facile uicit? Quia potest esse maior eruditio, ut non sit melior oratio. Nequaquam in eruditione sunt omnia: et oratio in suo genere perfecta esse potest, quæ tamen non est optima. Timæo Plutarchus non multum tribuit, Diphilus illo teste non plura. Hæc quæ ille dixisset, Quid est inquit Catulo Cæsar, etc. Posteaquam recensuit celebres historicos, egreditur, ut antè dixi, quò occurrat uenientibus contra, qui dicant indecorum uideri, eum qui se græcè nescire fateatur, inducere de eruditione Græcorum iudicium feretem. Quibus sic respondet, ut Antonio suum morè dissimulandi que consuetudinem relinquat. Quid est inquit Catulo Cæsar: ubi sunt qui Antonium græcè negant scire? Cæsarem, ut iuniorum decet, interrogantem facit, ac interrumpentem filium orationis: Catulum senem, respondentem: Antonium uero, dirigentem sermones ad eum qui plus habet authoritatis. Ut sic faceret, decorum persuasit. Quid est? admirantis interrogatio. Vbi sunt qui Antonium græcè negant scire? Requirit illos, quoniam si adessent, et audirent hominem, subito mutarent sententiam. Quot historicos nominauit? Laus à numero. Quam scienter? Laus ab excellenti cognitione doctrine. Quam propriè de unoquoque dixit? Laus à iudicio et eloquentia. Nam cuiusque proprietates explicare dicendo, hominis est disertus, et acutè iudicantis, quid homo hominem præstet, et quæ cuique sit uirtus. Catulus, inquit, admirans. Admiratur, et iam mirari desinit, et antè mirabatur. Admiratur scientiam, nec opinatam. Mirari desinit, eloquentia eminare Antonium. Admirabatur eum qui græcè nesciret, in dicendo posse tantum. Non ego, inquit Antonius, utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros legere soleo. Utilitatem à lectione poetarum aliorumque scriptorum percipi, et ubertorem ad dicendum materiam inde sumi, Cicero in oratione pro Archia poeta, et primo de Oratore libro testatur. Sed hæc Antonio conueniunt, qui sine doctrina uellet orator uideri. Non ego utilitatem aliquam ad dicendum, et ad causas orandas aucupans, id est,

uelut iacupio quatenus, horum quos ante numeravi li-
bros, et nonnullos alios non philosophorum et poetarum,
sed historicorum et oratorum, lego: sed eos delecta-
tionis causa, et quodam studio cognoscendi, legere so-
leo. At hinc oratio tua traxit colore. Videris igitur et
ad utilitatem lectitasse. Soluit hoc similitudine. Qui in
sole ambulat, etiam si alia ob causam ambulat, ut prop-
ter sanitatem, aut aliquam necessitatem, natura fit ut colo-
rer, hoc est ut corpus colore fusco subnigrum fiat: sic
qui istos libros ad Miseni studiosius legerim, sentio o-
rationem meam illorum cantu quasi colorari. Sol multos ef-
ficat colores in nubibus, in uaporibus, in mari, in lon-
gimquis, in propinquis. Hic accipiendus est color, qui
a solis ardore corpori suffunditur. Similitudinem du-
cit a colore, quia nomen hoc frequenter usurpatum est
in schematis orationis. Dicit autem ab eo qui non est
nobis insitus et naturalis, quique non expetit, sed ac-
cidit aliud agenti, ut significetur is color inductus ora-
tioni, qui nunquam ab Antonio fuerat expetit. Quis
est hic color? Ornatus quidam tam uerborum quam sen-
tentiarum. A quo sumitur cantus? ab eo quem modulatur
idonei scriptores. Et hic cantus nihil aliud est, quam
oratio suis modulis composita. Modulos dico, sonos ap-
ptos, quos quisque bonus author in suo genere conne-
cit. Hi sunt in uerbis, in his autem res, in rebus et
uerbis oratio: quae dum canitur, et ut est composita
pronunciatur, se infundit animis nostris, deinde nos-
trum sermonem colorat, et suo quodammodo uestit or-
natu. Misenus mons est in ora Capanae, dictus a quo-
dam Misenio, qui Aeneam secutus erat in Italiam. Vir-
gil. libro sexto.

At pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
Imponit, suaque arma uiro, remumque, tubamque,
Monte sub aereo, qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, aeternumque tenet per secula nomen.

Ad Misenum uillam habuit Antonius, in qua studio-
sus legebat monumenta Graecorum, quia Romae per
impedimenta ciuilia uix licebat. Quomodo studio-
sum se dicit, qui studia dissimulet? Significat se fuisse
cupidum legendi dum per otium liceret, non autem magna
opera dedisse praecceptoribus, propterea non late pa-
tere suam doctrinam, tantum intelligere se quod cuique sit
obuium, uulgoque notum: philosophos non capere, poe-
tas ne attingere quidem. In philosophos uestros, id est,
uobis notos et familiares, Crasse et Catule, aliquan-
do incidi, id est, sum lapsus imprudens, et legi, decep-
tus indicibus et inscriptionibus librorum. Quia sunt
ferre in scriptis de rebus notis, spero me intelligere pos-
se: quia de illustribus, cupio cognoscere: sed uerbum
prorsus nullum intelligo. Qui sit? Sunt angustis et coci-
sis disputationibus illigati, id est, minutis subtilibusque
rationibus implicati. Etenim philosophi rimantur ab-
strusa, et a populi sensu longe remota, an res sit, a qui-
bus causis sit, quid sit, et qualis: an substantia, an ac-

cidens, quid efficiat, quas habeat proprietates, quorum
opinionibus stet aut iaceat: quibus argumentis probe-
tur, quibus refutetur. Haec et similia philosophicis no-
tata uerbis, non aperta sed angusta, non grandia sed
coccisa ac minuta dicuntur. Poetae frequenter utuntur
uerbis improprie atque translatis. Inusitatos uulgo lo-
quendi modos ambiunt. inseriunt epitheta, traiciunt
uerba, circumducunt *περιφρασεις*, gaudent allegorijs,
et in his Latini quam Graeci molestiores. Itaque non
Graeca, non Latina, non uulgari, sed quasi alia quadam lin-
gua loqui uidentur. Sunt igitur philosophi et poetae quos
sine opera praecceptoris plane intelligere uix possis.

SED illuc redeo. uidentis ne quantum munus sit, etc.)
Quia digressus est a proposito, eo se redire dicit, et
id colligere propter quod haec disputatio fuit institu-
ta, esse magnum munus oratoris, historiae, et flumine
orationis et uarietate maximum, nusquam tamen se-
paratim instructum rhetorum praecceptis. Flumen ora-
tionis est copia, tum uerborum tum sententiarum: quae
sicuti flumen, abundat, et impetu quodam continuo
procurrit. Varietas, alia rerum, alia uerborum. Rerum
uarietas in historia refert uiros illustres, mulieres in-
signes, uirtutes generis diuersi, motus, promontoria,
fontes, flumina, lacus, stagna, maria, arbores, gem-
mas, animalia, multa naturae dona ac miracula, ciuita-
tes, mores nationum, administrationes Rerum, ma-
gistratus, legationes, orationes, bellorum causas, im-
peria, praelia, uictorias, triumphos. In his alijsque rebus
describendis euitat historicus illam similitudinem quam
habent ij qui bella et alia quaedam perpetuo narrant
eodem modo, ut, haec belli fuere causae, ductus est in-
gress exercitus, uictus hostis, ducti triumphi. Verborum ua-
rietas nouas ac nouas monstrat figuras, et singula-
rum rerum aut proprias aut assumptas appellatio-
nes, atque etiam stylum mutantem genera dicendi pro-
rerum dignitate. Quid ergo differt flumen a uarieta-
te? Potest esse flumen similium rerum atque uerborum,
non item uarietas. Iam percurrit historiae leges, quae si-
tae sunt ante oculos, id est, etiam mediocriter eruditus
notissima. Prima lex est. Ne quid falsi dicere audeat.
Historia enim testis est temporum, lux ueritatis, ma-
gistra uitae. Haec autem fabulae conuenire qui possunt? Sa-
ne si falsa, non est historia, sed fabula. Secunda. Ne quid
uerè dicere non audeat: hoc est, ne quid memoria dignum
per metum supprimat. Nec enim sic explet officium: et
in metu deprehensa, suspitione tota laborat. Ne time-
at igitur uiros potentes, ne metuat crudeles magistra-
tus, ne exhorreat reges, ne formidet tyrannos. Late-
at potius ad tempus, donec libere uagari, et uera cane-
re possit. Tertia. Ne qua suspicio gratiae sit in scriben-
do, ne qua simultatis. Praecipit ne quid uel augeat, uel
imminuat, uel inuertat, aut per fauorem, aut per odi-
um. Est enim gratia, fauor: similitas, odium, et priua-
ta discordia. Differt ista lex a prima. Aliud quidem est
affir-

affirmare falsum, aliud subornare ueritatem, et sic in-
struere, ut maior minor uel appareat. In his tribus est
historiae fundamentum, et principium quoddam, sine
quo stabilis et firma constare non potest. In hoc qua-
si fundamento edificanda, id est edificiorum more
extruenda est historia. Omnis autem materia substra-
ctionis huius posita est in rebus et in uerbis. Sunt et
his suae leges. Quarta. In rebus ordo temporum serue-
tur, ut causae antecedant, facta subsequantur: omnia
exponantur eo quo gesta sunt ordine. Vtiosum qui-
dem, a posterioribus ad priora deuoluere, nisi ratio maior
id fieri iubet. Quinta. Fiant regionum descriptiones.
Nam cognitio locis, non modo legentibus utilitas et
iucunditas affertur, sed et res gesta uidentur in hac
luce multo clariore. Sexta. Non tantum seruandus
est ordo rerum, sed consilia primum, deinde acta, pos-
tea euentus exponantur: sed in consilijs significandum
quid scriptor probet, in actis declarandum quomodo
quid actum dictum uel sit: in euentu explicandum quid
casu, quid sapientia, quid temeritate contigerit. Tres
enim sunt euentuum causae, fortuna, prudentia, homi-
num temeritas. Fortuna Sc. euola occidit regium scri-
bam. Marcellus prudentia cepit Syracusas. Temerita-
te Flaminius perdidit exercitum. Haec quidem causae
sunt tres, et omnes. Quod autem historia maxime sa-
cit prudentem, et prudentiam consilium rectum sequi-
tur, fugit prauum, modos rationesque, quibus quicquam
fiat exquirat: sapienter agere, non temere uult. Et
quod eadem uirtus prouida, quod fortunae ludibria tra-
hant rem, animaduertit: iccirco scriptor ut iudex et
quos de consilijs pronunciat, quomodo res gesta sine
explicat, atque effectus et euentus subicit causas. Septi-
ma. In explicandis rebus gestis dicendum qui homines sa-
ma ac nomine excellat, quam quisque naturam sequatur.
ac uitam. Id enim utile est lectoribus, ut habeant quos
imitari, et quos fugere possint, utque in sua oratione et dis-
fustione illorum utantur exemplis. Octaua. Genus o-
rationis fufum atque tractum, et cum lenitate quadam
aequabili profuens, sine hac iudiciali asperitate, et si-
ne sententiarum forensium aculeis prosequendum est.
Fufum, quod longis periodis multa membra uincienti-
bus constat. Tractum, cuius partes ita sunt quasi ca-
thenatae atque coniunctae, ut non ante quiescat animus,
quam ductus sit in longum, ut expletam consequatur
sententiam. Lenis, quod molles et iuncturas et nume-
ros habet. Aequabile, quod neque partium prodigiosa
dissimilitudine, neque asperitate deformis est. Iudicialis
asperitas in uerbis, oratio est plurimum uerbis graui-
bus, incisis et membris breuibis utens, in quibus nec
uocalium concursus, nec consonantium rixae, nec aspe-
ri numeri magnopere uitantur. Aculei sententiarum
forensium, sunt affectus acerbi, et sermones asperi,
qualibus utuntur oratores in foro, quum figunt aduer-
sarium. Quae sunt compositiones, modique uerborum,

dicuntur in tertio libro: quamobrem hic breuiter et
anguste notantur. IN eodem silentio multa alia o-
ratorum officia iacuerunt, et c.) Cohortationes et
consolationes ex artificio praeccepta non querere, iam
dixit: quid igitur repetit idem? an inculcandi gra-
tia? an amplificandi? an ut similia quaedam coniungat?
addidit enim alia duo praeccepta et admonita. Nihil ho-
rum dici non potest. Sunt autem in artibus praeccepta
quasi leges, ab eo qui discit, obseruanda, ut eo quod
tendit, compendiosa obseruatione et methodo perue-
niat: Regulae uulgo nominantur. Latius hic praee-
pta fundit ad ea omnia quae maior potestas imperat
minori, ut dominus seruo, pater liberis, magistratus
populo, imperator militi. Hinc saepe causae graues, in
eos qui praecipienti non obtemperarunt: in quo Man-
lius ne suo quidem filio pepercit. Admonita, quae ad
persequendum quid, aut cauendum, animaduertenda
suggeruntur non uidenti. Peccant et qui bene monen-
tes non audiunt, et qui male monentibus obtemperant.
Hinc materia laudis et uituperationis, hinc accusa-
tionis et defensionis argumentum. In his quae non ha-
bent locum in rhetorum praecceptis, est thesis et infi-
nita quae est: cui subijcitur infinita sylua, quae est pro-
positorum copia. Illam plerique oratori dederunt. Om-
nis ratio (ut ait Crassus libro primo) aut est de infini-
ta rei questione, sine designatione personarum et tem-
porum: aut de re certis in personis ac temporibus lo-
cata. Hypothesis hic definitur, certa definitaque causa.
Versatur in litibus, in deliberationibus, et in causa lau-
dationis. Thesis est infinita generis questio, sine tem-
pore et sine persona constituta. haec longe lateque pa-
tet. Complectitur enim quaestiones innumerabiles, quae
in amplissima philosophia caeterisque disciplinis habentur.
ut in astrologia, quanta sit Solis magnitudo: in ge-
ometria, an terra sit rotunda: in mathematicis, id est,
arithmetica, geometria, astrologia: in musicis, in phi-
losophia morali, de bonis et malis, expetendis et fu-
giendis, honestis et turpibus, utilibus et inutilibus, de
uirtute et partibus uirtutis: in politicis, de imperio,
de re militari, de disciplina ciuitatis: in iure ciuili, de
usu ciuium, more hominum: in physicis, de natura.
Quid? nullum potest esse genus orationis, quod sit ex-
ceptum. Quas attigimus, enumerat artes. Alias tantum
nominat, in quibus raro uersatur orator: alias in mul-
tas distribuit partes, propterea quod saepius cadunt
in oratorem. Finis est enumerationis, ut quanta sit
infinita questio, quod uulgus ignorat, intelligamus.
An oratoris est, quaecumque res infinitè posita sit,
de ea posse dicere? Est, inquit, si minus ut separa-
tim, id est proprie philosophorum more respon-
deat, at certe ut in causa prudenter possit intex-
ere: hinc autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut
legumlatores loquuti sunt. Quomodo simpliciter, non
qua philosophi digladiantur perpetua disputationum

serie splendide, non cum ieiuna concertatione uerborum. Solem esse terra maiorem, theorematis astrologiae probatum est, inquit Aristoteles primo libro *τὸ πρῶτον βιβλίον*. Idem formam terrae rotundam esse ostendit primo libro de Caelo et mundo. Quaestiones infinitae uerba dicuntur ac liberae, quia nulla certa peristasi reductae sunt in angustias. Res bonae aut animi sunt, aut corporis, aut fortunae. Male eodem modo. Quid bonae res differunt ab expetendis, male à fugiendis? Non omnia bona omnibus sunt expetenda, sed sua cuique pro natura, ac conditione uitae: et alijs alia mala fugienda. Aliquid est bonum, quod homini et huic homini non est expetendum. Quid differunt ab honestis et turpibus? Latius suscipiuntur bona quam honesta. Omne quod honestum est, id quatuor partium oritur ex aliqua, inquit Cicero in Officijs. Honestum est igitur, quod est cum aliqua uirtute: Inhonestum, quod cum uitio. Virtus et uitium sunt habitus animi, non corporis et fortunae. Honestum ab utili non natura sed consuetudine loquendi discedit. Vtile dicitur, quicquid affert aliquid commodi, etiamsi turpe sit. Quid exacte singula definire non est opus, quum iam sint à nobis pleraque definita. Paucis multa complectamur. Virtute bene uiuimus. Iustitia tuemur hominum societatem. Continentia pugnamus in saeuientem appetitum. Prudentia expetenda sequimur, fugienda uitamus. Magnitudine animi, res aduersas et pericula sustinemus. Liberalitate dona dignis ferimus. Amicitia diligimus beneuolentia iunctos. Fide stamus in dictis atque conuentis. Officio dicti factique rationem reddimus probabilem. Res publica, societas hominum legibus instituta, quae suas opes tueri potest. Imperium, potestas, magistratus, aut populi imperantis. Res militaris, disciplina bellica. Disciplina ciuitatis, ratio qua regitur ciuitas, ut ars politica atque legalis. Circumscriptum modicis regionibus est, inclusum breuibus interuallis. Si orator agens de re ciuili, scientiaque politica, relictis disputationum labyrinthis rem breuiter amplectetur, id circumscribet modicis regionibus, quod philosophi, ut Plato et Aristoteles, sude-
runt amplissime. Mores hominum primum dicit, referens ad Rempublicam, quae suos habet mores ingenij ciuicum et publica disciplina comparatos: deinde morem hominum, consuetudinem quae iuris ciuilis est pars: postea mores naturales, qui nascuntur à corporum et locorum temperamentis. Usus ciuicum, ius in rebus utendis. Consuetudo uitae est, ea quae dicitur conuersatio. Ratio Reipublicae status ciuitatis. Societas ciuilis, ciuicum communio. Sensus hominum communis, prudentia natura et usu comparata. Series disputationum, in qua quaestio quaestionem, difficultas difficultatem ordinem committit, et eadem de re continuat orationem. Ieiuna concertatio uerborum, oratio inornata, et minime copiosa, qua philosophi in disputatione concer-

tant. HOC loco, ne qua sit admiratio, si tot tantarumque rerum, &c.) Multa numerauit Antonius, quae proprias non habent praecipiones in arte dicendi. Haec et similia tractari posse notis de genere deliberandi iudicandi; praecipis, confirmat ab artium reliquarum similitudine, quo de oratorum obseruatione satis praecipisse uideatur. Si tot sunt res numero, si tanta magnitudine, cur non habent praecipia sua? Nulla sit admiratio: sic fit in alijs artibus. Quum tradita sunt cuiusque artis difficillima praecipia, reliqua tradi non est necesse. Pictura sit exemplo. Qui hominis speciem pingere perdidicerit, hoc est qui imaginem humanam delineare perfecte et exacte cognouerit, poterit cuiusque formae, ut uirilis, muliebris, austerae, et blandae, elegantis, foedae, paruae, magnae: poterit cuiusque aetatis, puerilis, iuuenilis, senilis, etiamsi non didicerit, speciem exprimere. Sic habet pictura bestiarum. Non est periculum, hoc est, nihil timendum est, qui leonem aut taurum pingat egregie, ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non possit. E feris leonem, et pecore domestico taurum legit, quia sunt animantia generosa, ac frequenter expressa et in pugna bestiarum, et in rebus gestis Hercules. Sic igitur res est in arte pingendi. In alijs artibus similis est ratio. Non est, omnino ars ulla, in qua omnia quae illa arte effici possunt, à doctore tradantur. Non omnia tradit faber, non architectus, non gubernator, non sutor, non uascularius, non artium liberalium professor. Sic fit in rhetorica: quae si non est ars, ut plerique uolunt, tamen est ratio quaedam, uel obseruatio, uel exercitatio dicendi. Qui illam uim et facultatem adeptus sit, ut disceptatorum mentes ad suum arbitrium mouere possit, ille de toto reliquarum orationum genere non querat. Disceptatores eos uoco, qui cum aliqua statuendi dicendi; potestate audiunt, aut de Reipublica, ut in deliberatione, aut de rebus oratoris, ut in diuinatione, aut de ijs contra quos, aut pro quibus dicat orator, ut in forensibus causis. A pictoribus uenit ad Polycletem statuarium insignem, qui quum Herculem fingebat, non erat cur quereretur quemadmodum pellem leonis, aut hydram septem capitum serpentem fingeret. Poterat informare minus, qui absoluerat maius. Haud aliter orator, si iudicia de liberationesque suis partibus sciat formare dicendo, reliqua negotij minoris pulchra atque eleganti pinget oratione. Polycletes, inquit Plinius, Sicyonius Ageladis discipulus fecit Herculem qui Romae fuit. Alia sunt eius opera, quae loco praesenti non afferunt lucem. Tunc Catulus.) Catulum ideo fecit loquentem, quod ex eius ore non modo grauior commendatio, sed etiam cauetior ac liberior futura esset obiectio. Interloquitur, ut ante dicta commendat, ut rerum summam paucis colligat, ut obijciat quod iure dici potest ex aduerso, difficulta esse proposita, quae *locis* appellantur.

Ponere

Ponere ante oculos est, rem sic explicare uerbis, ut non legi solum, sed etiam coram agi, et oculo subiici uideatur. Quae rem ponit ante oculos figura, dicitur *ὡρασιον*. Ea utitur genere orationis illustri, ac plusquam dilucido. Discere, ut hic sumitur, est arte atque ratione comprehendere. Deduxisti totum hominem in duo solum genera causarum, id est, totam oratoris artem reuocasti in iudiciale et suasorium genus, cetera innumerabilia, ut testimonia, historias, cohortationes, monitus, consolationes, quaestiones generis uniuersi, exercitatio et similitudini reliquisti. Exercitatio frequentior est usus, qui rerum magister est: similitudo, collatio. Similitudo, ea quorum praecipia nulla sunt, cum his quae continentur arte, confert. Illa scribendo, disputando, dicendo, et res intelligere, et oratione tractare consuescit. Videto ne in istis duobus generibus quae facis, suasorio et iudicali, hydra tibi sit et pellis, id est opus minus: Hercules autem, id est alia opera maiora, ne in illis rebus quas praetermittis, nulloque egere praecipio suo dicis, relinquuntur. Alludit ad Herculem Polycleti, de quo paulo ante mentionem fecit Antonius: nec reprehendit, sed monet quum dicit, Videto. Nec temere monet, sed cur id faciat, ostendit, quum ait: Non enim mihi minus operis, et quae sequuntur. Non minus operis, hoc est difficultatis, uidetur, de uniuersis generibus rerum, id est de quaestionibus infinitis, quam de singulorum causarum, id est de quaestionibus finitis, ac multo etiam maius de natura deorum, quam de hominum litibus dicere. Praeter illa plurima quae oratori discenda confirmat Antonius, ponit Catulus naturam decorum, de qua oratori aliquando differendum est, si ad eum thesibus omnis pertinet. Extat opus Ciceronis de Natura deorum, unde scire possis quam magnum putarit ea de re disputare, quae propria theologorum materia est. Perdifficilis (inquit) et perobscura quaestio est de natura deorum. NON est ita, inquit Antonius. Dicam enim tibi Catule, non tam doctus, et c.) Ad eleuandam obiectionem negat esse uerum id quod Catulo uideatur. Non est ita, inquit. Hanc propositionem superiori contrariam firmari uult suo iudicio. Iudicium suum non arte commendat dissimulatio artis, sed experientia, quam doctrinae anteponit, propterea quod ars ab experientia, non experientia ab arte nata sit. Dicam tibi Catule, non tam doctus, quam (id quod est maius) expertus. Ad confirmationem utitur comparatione, ceterarum rerum orationem esse ludum, in causarum contentionibus magnum esse quoddam opus, et de humanis operibus, id est de his quae peragunt homines, forte longe maximum. Comparationis altera pars proponi uidetur, non probari: sed secundae probatione satis elucet. Nam si in causarum contentionibus, quemadmodum in alijs orationibus, inuenienda

res est, et exponenda dilucide, et ad haec alia multa grauioris operae praestanda sunt: hic esse tanquam uerum prelium, illic certamen ludicrum uidebitur. Quae praestanda sunt ampliora, demonstrat. Ea sic comparato. Vis oratoris plerumque ab imperitis exitu et uictoria iudicatur. Eloquentiorem enim esse putant indocti, qui causam uicerit. Non sic est in alijs rebus, ad quas habendas tria sunt necessaria: ingenium non hebes et obtusum, exercitatio communium et uulgarium literarum, et politioris humanitatis, id est scientiae cognitio. Communes literas habent ferè omnes: politiores autem, liberaliter eruditi. In oratorum causis adest armatus et omni certandi genere instructus aduersarius, qui sit et feriendus, si petas uti gladiator: et repellendus, si impetum sustineas. In alijs orationibus agere potes sine aduersario: in agendis litibus saepe is qui rei dominus, hoc est causae moderator futurus est, ut iudex, alienus animo atque iratus, aut etiam amicus aduersario, et inimicus tibi est. In sermonibus iram paucorum et inimicitias non ueris. In orando disceptator docendus est quid sit in causa, quidque maxime sit pro nobis: aut de docendus, quae falsa aut nobis aduersa didicit: aut reprimendus affectu mitiore, si contra nos incitatus est: aut incitandus affectu grauiore, ut feratur in aduersarium: aut omni ratione dicendi ad tempus et ad causam oratione moderandus. Aliter enim ac aliter pro temporibus et causis agendum est. In alijs generibus orationis satis est docere quid uelis: perturbare nihil est necesse. In iudicio saepe beneuolentia disceptatoris erga aduersarios nostros, ad odium: odium eiusdem in nos, ad beneuolentiam deducendum. Is tanquam machinatione aliqua, id est quasi machina uel bellica, uel exstructoria, huc illuc contorquendus est, nunc ad seueritatem in aduersarios, nunc ad remissionem, id est lenitatem animi in litigatores nostros: nunc ad tristitiam, nunc ad letitiam. Machinatione translatione dixit *πάθος* et affectum. Nam quemadmodum machinatione aliqua tela mittuntur, moles murorum atque aedificiorum iactantur in omnes partes, sic etiam affectibus uariè animi contorquentur. Ad haec oratoris omnes sententiae graues esse debent, omnia uerba plena cuiusdam ponderis, ut oratio, quae constat rebus et uerbis, tota sit nervosa, ac uehemens. Accedat oportet actio et pronuntiatio uaria, ne omnia eodem modo dicantur, uehemens, ne nimium remittatur auditor, plena animi, ne languescat, plena spiritus, ne sit sine ullo impetu, plena doloris, ne lacerare uideatur, plena ueritatis, ne ficta sentiat iudex qui audiunt. His uirtutibus actionis uitia sunt contraria, similitudo, languor, securitas. Quidam similiter et eodem tenore uocis pronunciant, nulla organorum et spiritus contentione excitantur, non se transformant in eum qui periclitetur: at secure sine dolore et ueritate, hoc est sine uero dolore tanquam soli, quod habet, peragunt.

k 4

peragunt. Tandem propositū colligit. In his operibus quae sunt causarum difficiliorū contentiones, si quis illam artem comprehenderit, id est praecipua praecpta norit, ut sic perficere possit orationem iudiciariā ac susforiam, quemadmodum Phidias statuarius insignis Mineruae simulacrū effecit: non sanē qua ratione minora illa opera facere discat, laborabit: quemadmodum in clypeo Mineruae idem ille Phidias artifex, qui fecerat maius, non laborauit. Phidias (inquit Plinius) praeter Iouem Olympium, quem nemo amulatur, fecit et ex eborē aequae Mineruam Athenis, quae est in Parthenone astant: ex aere uerō praeter Amazonem supradictam, Mineruam tam eximia pulchritudinis, ut à forma cognomen acceperit. T V M Catulus, quo ista maiora ac mirabilia fecisti, eo me maior, &c.) Quae discenda sint oratori futuro, monstrat: quibus praecptis ea tantū uis et copia rerū pareret, ex ordine requirit. Ne praeter decorum Catulo seni et queto oratori expectationem artis affectuumque tribuisse uideatur, inuenit causam cur audire uelit, studium cognoscendi. Ut autem sua magni faceret, doctores Graecos elcuaui, et Phormionem cuiusdam comparauit. Eo spectat sermo, ut ad exponenda praecpta ueniatur, quae meliora uelut quam ueterum, quia nō ita uulgaria sunt, sed rara quaedam, ut de affectibus, et ridiculis, quodque non ab inexercitato, sed ab oratore fori experientissimo traduntur. Quanto ista duo genera causarum maiora ceteris rebus ac mirabiliora fecisti, tanto me maior expectatio tenet, quibus nā rationibus, id est quibus artibus, quibus ue praecptis ea tanta uis, tantaque facultas cōparetur: non quo mea quidem intersit, hoc est ad me pertineat (neque enim aetas mea senilis id desiderat, praecptorum ratione formari: et aliud quoddam genus dicendi sedatum et quietum, non illis concitatum affectibus, nos secuti sumus, qui nunquam sententias de causa ferendas, de manibus iudicum uel quadam orationis acri et uehementi extorsimus, at potius placatis eorum animis tantum uictoriae, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua nullum ad usum meum futura, tantum cognoscendi studio adductus requiro. Hac sententia faciat aliquis fidem, non inutilia esse homini praecpta dicendi, etiam si illis nunquam sit usus. Etenim scientiam rerum maximam ad animi perfectionem tenere praecclarum est. Catulum usum fuisse molli et Xenophonteio genere sermonis, scribit Cicero in Brutolamque: Catulus non antiquo illo more, sed hoc nostro, nisi quid fieri potest perfectius, eruditus. Multae literae, summa non uita solum atque naturae, sed orationis etiā comitas, incorrupta quaedam latini sermonis integritas, quae perspicitur cum ex orationibus eius potest, tum facillimē ex eo libro quē de consulatu et de rebus gestis suis conscriptū molli et Xenophonteio genere sermonis misit ad A. Furium poētam familiarem suum.

haec ille. Nec mihi opus est graeco aliquo doctore, quales plerique Romae circumferuntur, qui mihi per uulgata proteritas praecpta ut notam fabulam decantet, quum ipse nunquam forum, nunquam ullum iudiciū non dico ingressus sit, sed ne aspexerit quidem. Haec de mente Ciceronis, graecis hominibus infensi, qui multa de bene dicendi scientia collegit ab Aristotele, à Theodecte, à Theophrasto, nonnulla ab Hermagora, quorum nullus egerat causas. Duxerant artem partim à ratione sapientia, partim ab orationibus eloquentium uiuorum. Eiusmodi rhetores iure despicere non possit, sed eos forte qui rudes aliarum artium pauca rhetorum praecpta didicerant, quae iactabundi occiderent infantibus. Illud de Annibale et Peripatetico Phormione usque adeo aperte atque dilucide narrat, ut alia non egeat expositione. Peripateticus Phormio hoc Annibalis elogio notior est factus, ut alioqui fama tenuis apud historicos. Annibal Carthaginē expulsus. Annibal quod Carthaginensibus legē per tulisset, ut in singulos annos iudices legerentur, ne quis biennium totum iudex esset, quodque publica uectigalia extorsisset è manibus peculatorum, magnae partis principum offendit animos. Ii quum à Scipione Africano impetrassent ut legati Carthaginem mitterentur, qui apud senatum agerent, Annibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire, et Annibalem se peti à Romanis non falleret, tempore cessit Pœnus, et Africa elanculum excessit, prospero cursu Tyrum peruenit, paucos moratus dies Antiochiam nauigat: ibi profectum iam Antiochum quum audisset, Ephesi regem est consecutus. Haec ex Liuio. Eius nomen erat in magna apud omnes gloria. Res gestae Annibalis per annos ferè triginta sex, in Hispania, in Gallia, in Alpibus, in Italia, magnā apud omnes uiri gloriam fecerant. De imperatoris officio, et de omni re militari. Ea de re scripserunt Graeci, scripserunt Latini, quorum multa praecpta collegit Vegetius. Sed quia tempus, locus, hostis et fortuna, multa commutant, experientia ac prudentia pluris est in bello, quam praecptio. Non optime graecae. An quia linguae graecae imperitus erat homo Pœnus, armorum studiosus, non literarum? An quod non seruauit eam quam maximē Graeci colebant humanitatem? Libere (inquit) respondisse fertur, hoc est subagresti quidem more et contumelioso, sed tamen libero. Hinc illud infra: Dimitto eos non tam contumeliose, quam philosophum illum Annibal. Deliros senes. Vbi corpus frigidum siccumque factum est, et animae instrumenta natiuum robur amiserūt, animus quodammodo senescit, et mens debilitata ratione delirat. Is est morbus senectutis, quē Phormioni senescenti cōtumelie causa obiecit Annibal. Arrogantius, aut loquacius. Duo sunt uitia Phormionis. Vnū arrogantiae, quoniam nimium multa attribuit sibi graeculus: alterum loquacitatis

citatis, quo militiae rudis loquitur aliquot horas de imperatoris officio, et de omni re militari. Tot annos. Annibal sex et decem annos de imperio cum populo Rom. certauit in Italia. Liuus Pœnus 16. annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos, tot exercitus occisione occisos, et sua cuique decora, ubi ad insignem alicuius pugnae memoria militē uenerat, referebat. Graecū hominē. Graecum hominē dixit, ut ignauum et imbellem, et sermonibus quam bellis aptiorē. Imminuit hominē tribus gradibus. Nunquam uidisse hostem: et quod minus est, nunquam castra uidisse: quod autē minore minus est, nunquam minimam partem ullius publici muneris attigisse. Minima pars publici muneris, est curatura uel praefectura minimae dignitatis: ut quaestura, ut plebeia aedilitas, ut curatio murorum. In multis Phormiones. Phormiones dixit Graecos, arrogantes et loquaces. Quis est enim istorum Graecorum. Graeci Latini in re literaria nihil aut parum deserebant, propterea quod admodum pauci reperiebantur qui secretiores disciplinas intelligerēt. Plurimi Rom. bello, pauci rhetoricae, pauci iuri civili, nulli ferē sapientiae dabant operā, quam obrē facile in omni literarū genere superabantur à Graecis. Fatetur Cic. 1. Tuscul. cuius uerba sunt: Doctrina Graecia nos et omni literarū genere superabat, in quo erat facile uincere non repugnantem. De Graecis Antonius. Mihi quidem non ita molesti sunt ut Annibali. Facile omnes et doctos et indoctos perperior et perfero. Nā aut aliquid afferunt doctiores, quod mihi non displicet: aut efficiunt indocti et loquaces, ut me non didicisse minis pœniteat. Malo enim agere usu sensuque communi, quam eiusmodi doctrina loquaci molestus esse. Dimitto autē eos non tam contumeliose, quam Phormionem Peripateticum philosophum Annibal, et eo fortasse plus habeo negocij, hoc est negociū me magis urget, quam tū Annibalē, aut eos ego difficilius quam ille dimitto. SED tamen est eorum doctrina, quantum ego iudicare possum, et c.) Praecpta rhetoricae duplicia ponit, alia trita ac uulgata, quae Graeci tradiderūt: alia sua, quae exercitatione forensi cognouit. Priora iudicat esse ridicula, non quo mala sint et inutilia (nō enim talia secuti fuissent plerique omnes) sed quoniam graeculi rhetores meliorē partē omiserunt, aut notissima nimis inculcarunt, aut quae erant partium cōmunia, uni dederunt ut propria, aut existimauerunt arte posse comprehendere quae innumerabilia sunt et immensa, aut magis flexerunt ad declamationū ludos, quam ad causarū ueritatem. Has improbandi causas ex dictis Antonij colligimus, quem meo iudicio in hac re calumniantem facit Cicero. Doctrina Graecorum rhetorican

faciunt duplicem controuersiam: alteram causae, quae est finitae quaestiois: alteram quaestiois, quae infinita dicitur. Causam, id est in finibus, appellant rem positam in disceptatione rerum, et controuersia. Ea res est de qua disceptator, ut iudex aut senator, fert sententiam. Sed quid est res in disceptatione rerum? Materia causae cadens in disceptationem controuersiarum. Disceptatio ut hic sumitur, est quaestio, de qua maxime agitur aut in iudicio, aut in deliberatione. Quaestio nem appellat rem positā in infinita dubitatione, de qua non semel ante dictum est. De causa praecpta dant, quia propria faciunt oratoris: de infinita quaestione mirum silentium est, quod eam non in oratore, sed in philosophū cadere arbitrantur. Deinde quinquē faciunt quasi membra eloquentiae. Metaphoram significat hoc aduerbiū Quasi. Inuenire quid dicas, inuēta collocare, deinde ornare uerbis, et elocutione cōprehendere, post memoriae mandare, tum ad extremū, id est tandē, agere ac pronunciare. Actio à gestu, pronuntiatio à uoce dicta est. hoc et illo nomine dicitur ultima pars rhetoricae. Notum est quinquē esse rhetoricae partes, inuentionē, dispositionē, elocutionē, memoriā, pronuntiationē. Quis enim hoc non sua sponte, id est suo sensu naturali sine docente uiderit, neminem posse apte et accommodatē dicere, nisi et quid diceret, et quibus uerbis, et quo ordine diceret, haberet, et ea meminisset? Quid dicatur, inuentionis: quibus uerbis, elocutio, cuius comes est pronuntiatio: quo ordine, dispositio: quae meminerit, memoria praestat. Ci. in Oratore. Tria uidentur oratori, quid dicat, et quo quidque loco, et quomodo. Quomodo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, et in eloquendo. Idem in Partitionibus. Vox, motus, uultus, atque omnis actio, eloquendi comes est. Partes orationis aliter ab alijs digeruntur, hoc est distribuuntur. Sunt qui faciant quatuor, exordium, narrationem, confirmationem, perorationem. Sunt qui numerent quinquē, tertiā partientes in confirmationē et refutationē. Inuenti sunt et qui partitionē siue propositionē et iudiciū in partibus numerari uellent, ut Hermagoras. Sunt et qui digressionem. Illi sex, his septem constituere partes orationis. Iubent exordiri, ita ut eum qui audiat, beneuolum nobis faciamus, et docilem, et attentum. Beneuolus uult causam esse bonam, docilis intelligit, attentus nosse cupit. Nihil istorum non commodum litiganti. Alia exordia beneuolentiam tantum, alia intelligentiam, alia attentionem, alia haec uniuersa moluntur. Deinde iubent rem narrare, ita ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis. Verisimilis fidem, aperta cognitionem, breuis memoriam iuuat. Credibilem facilius auditor admittit, dilucidā intelligit, breuē cōplectitur, respuit molestē prolixā. Post autē diuidere causam iubent, aut proponere. Diuisio siue partitio distribuit membra multiplicium causarū. Propositio in causis simplicibus breuiter ac summam

summam ponit id quod est in controuersia summū caput. Partitio et propositio melius dicitur esse particule confirmationis, quam totius orationis. Confirmatio nostra confirmat argumentis atque rationibus, refutatio contraria refellit. Tum autem alij conclusionē orationis, et quasi perorationem collocant. Illa quod claudat orationē, hæc quod orationi modū imponat, nomen habet. Duorū uerborum una et eadem uirtus. Alij iubent antequam peroretur, ornandi aut augendi causa digredi. Ornatus autem querit locos amēnos, uarietatis plenos et iucunditatis. *ἄνθευσι* et amplificatio rem uehementer augere contendit. Hæc præcepta sunt concinnē, id est pulchrē distributa, sed tamen imperitē, hoc est sine usu forensi. Neesse enim fuit hominibus expertibus ueritatis, id est ijs qui in ueris causis nunquam uersati fuerant, præcepta describere non peritē. **QVÆ** enim præcepta principiorum et narrationum esse uoluerunt, et c.) Græculos arguebat, qui in oratore statuendo nihil omnino de infinita questione loquerentur, quicquid rem non reconditā pro difficili et ardua inculcarent. Arguit eosdem, qui non intellexerint exordiorum leges et narrationum, in totis orationibus esse conseruandas. Non enim aberrant à uia qui sic de exordijs et narrationibus præcipiunt, sed qui non existimant idem quoque de cæteris partibus dici posse. Quum sint communia præcepta, attributa sunt tamen ijs partibus quibus maxime conuenire uidebantur. Qui ingreditur in causam, maxime eget auditore beneuolo, docili, et attento. Hoc igitur unum intuetur, hoc affequei studet, huc dicendi uim rationemque conuertit. Vbi fecit aditum, omnia agit liberrius, alium finem sibi proponens, causæ probationem. Si narratio non intelligitur, si teneri nequit, si sit incredibilis, in alijs frustra laborabit. Si alia causæ particula sit eiusmodi, non tunc res tota periclitatur. Quid igitur sibi uult hæc Antonij disputatio? illa quidem esse præcepta principiorum et narrationum, sed quæ in alijs partibus sint obseruanda. Uult etiam artificium hoc esse dissimile cæterorum. In cæteris genera rerum diuiduntur, ut in dialectica inuentio et iudicium. in quo uirtū est, si genus ullum prætermittatur: sic enim erit imperfecta disciplina. deinde singulorum generum partes et species explicantur: ut iudicij duæ sunt species, alia in simplicibus, altera in compositis. In quo etiam deesse aliquam partem siue speciem, et superare, mendosum est, hoc est redundare uitiosum. Nam diuisio uel generum, uel formarum, et partitio totius, neque plura, neque pauciora membra continere debet, quam quot rerum natura præscribit. Tum uerborum omnium definitiones exponuntur, non ut uerba teneamus, sed ut quæ sint res subiectæ, uerborum definitione cognoscamus. In definitionibus neque abesse quicquam decet, neque redundare. Aristoteles Top. libro sexto. *ἡ δὲ γὰρ τὸ πρὸς τὸν ἄλλο μὴ εἶναι τὸ ἐπισημασμένον*

ἢ ἄλλο Quicquid præter rem definitioni adijcitur, superuacuum est. Ars igitur constat generum diuisione partium et formarum distributione, et uerborum definitionibus. Id quale sit, exposuimus apertius in libro primo, ubi Crassus dicit ius ciuile in artem redigi posse. Eiusmodi artem posse fieri de iure ciuili, de paruis rebus, ut de arithmetica, musica, grammatica: de mediocribus, ut de philosophia, ethica, et physica, statetur Antonius: de rhetorica, quæ sit immensa, negat. Immensa autem uidetur, quæ non habet certam materiam, sed omnem quæ modo orationē uelit, ac eloquentiam. Confirmat Aristoteles in Rhetoricis, *ἀμφοτέρω γὰρ περι τοῖς τῶν τιῶν ἐπισημασμένον, καὶ τοῖς τῶν τιῶν ἀπὸ τῶν ἐπισημασμένων, καὶ ἀπὸ τῶν ἀπὸ τῶν ἐπισημασμένων.* Artes ambæ, logica et rhetorica, eorum sunt quæ omnium quodammodo cōmunia noscuntur, nō ullius definitæ scientiæ. Hic si roges, an ulla sit ars benedicendi: respondet lib. 1. certam et constitutā, ut in mathematicis, non esse, sed obseruationē quatiā, et præceptorum collectionē, quibus rationes dicentis adiutentur. Si qui arbitrantur artem esse, deducunt sunt ad eos rhetores Græcos, qui præcepta docent (subridens hæc loquitur *ἰσχυρῶς*) Omnia iam explicata et perpoluta assequuntur. et hæc *ἰσχυρῶς* est. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque ab alij, neque obscuri. Libros dicit Gorgiæ Leonini, Thrasymachi, Protagoræ, Theodori Byzantij, Aristotelis, Theodectis, Theophrasti, Hermagoræ, aliorumque Græcorū: quos quidem non ridet, sed eos qui se demū putāt oratores, si eorū præcepta norint, quū præter hæc sit opus ingenio præsentis, eruditione multa, imitatione eloquentissimorū uirorum. Præcepta ludo lanistrarum familia sunt, eloquēs oratio pugna. Sicut ars ludicra armorū, quæ docent lanistæ et magistri campi, gladiatori et militi prodest aliquid, et neutrum perficit: ita præcepta iuuant oratorem, non perficiunt. Aliud pugna et acies, aliud ludus et campus Martius, in quo iuuentus exercetur, desiderat. Eodem modo aliud pugna forensis expetit, aliud umbratilis oratio. In pugna animus acer, et præstans, et acutus idem atque uersutus inuictos uiros efficit: non difficilius arte coniuncta, id est, facilius si iungat artem. In contentione causarū, animus acer et præstans, et acutus idem atque uersutus, inuictos oratores efficit, et facilius si dicendi coniungat artem. Acer impigre se uoluit, præstans celeres habet motus, acutus alta et abstrusa uidet, uersutus pro re pro tempore consilia uersat. **QVARE** ego tibi oratorem sic iam instituiam, si potero, ut quod perficere, et c.) In uulgaribus præceptis eloquentiam magnam non esse dixit. Quibus alijs rebus possit comparari, ne cum uulgo publicam uiam terat, ostendit. Natura prima est. Hinc itaque ducit imitium, uidendum esse quid efficere possit orator adiuuante natura. Sit (inquit) mihi imitatus literis, hoc est eruditione doctorū,

doctorum, aut rudem animi colorem mutauerit in aliquem ornatum cultumque doctrinæ: audierit aliquid a docentibus: legerit in scriptorum libris: ista ipsa præcepta quæ tradunt Rhetores, acceperit. talis non statim mihi erit orator. Hæc sunt adiumenta quædam, sed nequaquam in istis sunt omnia. Quid igitur? Tentabo et experiar quid deceat, pulchrē ne an fœdē sit acturus. Est enim in arte primum, dicere. Quid uoce possit, uidebo. Nec agere potest, cui uox est negata: nec bene agere, cui mala. Perspiciam quid uiribus sustinere queat. Nam dicturo, laterum firmitas ad contentiones, robur corporis ad perferendos labores petendum. Explorabo quid spiritus, quid lingua efficere possit. Spiritus ille qui pulmonibus inducitur et educitur, si breuis est, si fractus, si interclusus, impedit actionem. Lingua etiam tarda, præceps, blesa, crassa, non parum officit pronuntiationi. Ista (quemadmodum dictum est lib. 1.) quia nature dona sunt, donari ab arte non possunt. Si à præclaris initijs intelligam posse ad summos oratores peruenire, non solum hortabor ut elaboret in eo capeffendo, ad quod uidetur esse natus, sed etiam si uir quoque bonus mihi uidebitur, obsecrabo. Illius causa adhortabor, nomine Reipub. obsecrabo. Addit epiphonema: Tantum ego in eccellente oratore, et eodem uiro bono, pono esse ornamentum uniuersæ ciuitati. Excellentia facit ut optime agere possit, bonitas ut uelit. Oratorem bonum esse oportere ostendit illa definitio, quæ statuit oratorem esse bonum uirum dicendi peritum. Ea de re Cicero et Quintilian. haud pauca. Si uidebitur, cum omnia summa fecerit, hoc est quum summopere laborauerit ut sibi paret quæ possunt uiribus humanis parari, tamen ad mediocres oratores esse uenturus, permittam ipsi quid uelit sequi ne uias oratorum, an aliud cursum deflectere. Molestus magnopere nō ero, propterea quod sicut turpe non est inter mediocres esse, ita certē non est maxime gloriosum. Sin planē abhorrebit à dicendi munere, ut ineptus et absurdus: ut se contineat ab actionibus, et ad aliud studium naturæ eius aptius transferat, admonēbo. Poterit esse philosophus bonus, qui semper erit malus orator. Tres igitur facit eloquentiæ candidatorum species, optimorum, mediocrium, absurdorum. Optimos non uult describere a cohortatione nostra, quia optime perorare, diuinitatis cuiusdam uidetur. Mediocres non deterreui, quoniam uel non facere quod non optime possis, uel facere quod non pessime facias, humanitatis est. Absurdos moneri ut se contineant, quoniam clamare contra quàm deceat, et quàm possit, hominis est stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis. Primis di-

titia: non ab alijs prodi, sed domestico præconio, hoc est sua declamatione patefieri dicit aptissime. Hic confirmationis loco iocus est Catuli, qui de quodam malo declamatore. Hic, inquit, stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligit. Relictis absurdis, et tantum mediocribus futuris, agit cum præstantioribus: quia tales sunt, inquit, ut cohortandi adiuuandique sint. Præcepta doctrinæ, qui uult indoctus uideri, non pollicetur, quæ docuit usus, ea proficitur, ut aliud quàm Græci ueritatis expertes, facere uideatur. **ATQVE** ut à familiari nostro exordiar, hunc ego Catule Sulpitium, et c.) Inspicienda primum nature dona censet: deinde si comparant, imitationē. Interferit exemplū de Sulpitio præfente, quo doceat et qui ad eloquentiam sint excitandi, et quantum illis proficit imitatio. Exemplum apte confectum uidetur, et Sulpitio potius quàm Cottæ attributum, quia Cottæ uastus erat atque subagrestis, Sulpitius autem elegans et uenustus. Exorditur à Sulpitio, quia familiaris est, et obuius in exemplum. Audijisse se dicit, propter uocem de qua iudicandum est. Paruulam dat litteram, quia rationem habuit adolescentuli. Adolescentiæ tempus elegit, in quo de futuro profectu opinari, et consilia non irrita dare posset. Laudat in adolescente uocem, formam, matum corporis et gestum, et reliquas res aptas ad munus orandi, ut uires, latera, spiritum, dignitatem oris et membrorum: quæ omnia maxime donantur à natura. Laudat orationem celerem et concitatam, quæ ingenij sit index: redundantiam quandam, quæ fœcunda sit ætatis. Eam esse commendabilem in ætate prima confirmat similitudine à musto, uitibus, et succo. Quemadmodum mustum laudatur si in dolijs effervescit, hoc est feruendo tumescit et exundat, quantaque uis lateat, ipsa calor actione significat: ita uerba effervescentia, et paulūm redundantia in adolescente, non sunt aspernanda. Ac ueluti in uitibus se nimium profundit, atque liberalius excrescit materies surculorum, quæ ferro cohibetur facilius, quàm noua sarmenta, qui sunt noui surculi, cultura excitantur: haud secus efferre et effundere se debet in adolescente fecunditas, quæ facilius amputatur, quàm cultu doctrinæ copia dicendi comparatur. Materies propriè lignum dicitur. Sarmenta, et qui amputantur, et qui manent in stirpe surculi, dici solent. Tertia similitudo. Vt non potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum, cuiusmodi fructus est præcox: sic non potest adolescens diu esse copiosus, qui iam maturus est adeo, ut nihil sit in eius oratione quod luxuriet. De redundantia adolescentiæ suæ Cicero in Oratore. Ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundantia, multa habet attenuata, quædam etiā paulo hilariora. Ad hæc Quintilianus libro secundo. Au- deat hæc ætas plura, et inueniat, et inuentis gaudere, sine

fiat licet illa non satis sicca interim ac secura, facile remedium est ubertatis: sterilia nullo labore vincuntur. Illa mihi in pueris natura minimum spei dederit, in qua ingenium iudicio praesumitur. Materiam esse primum uolo abundantiore, atque ultra quam oporteat fusam. Multum inde decoquent animi, multum ratio limabit, aliquid uelut usu ipso deteretur: sit modò unde excidi possit, et quod exculpi. Erit autem, si non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, et quam calatura aliorum rumpat. Quod me de his etatibus sentire minus mirabitur, qui apud Ciceronem legerit. Volo enim se effrater in adolescente fecunditas. Haec tamen Antonius de Sulpitij natura, de qua Cicero in Bruto Sulpitio uox cum magna, tum suavis et splendida: gestus et motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forum, non ad scenam institutus uideretur. Incitata et uolubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens oratio. Transit ad imitationem. Vidi statim indo-lem.) *id est ingenij naturamque bonitatem, Graeci uocant. Neque dimisi tempus.* hoc est, non praetermissi occasione, et eum sum cohortatus, non ut iret ad istos magistrorum artis rhetoricam, quos minime laudabam, sed ut forum sibi ludum scholamque putaret esse ad discendum: magistrum autem quem uellet, eligeret ad imitandum: me quidem si audiret, id est si mihi monenti morem gereret, L. Crassum, qui summus erat in ciuitate, quoque praestantior neminem posset imitari. Ut erat adolescentis eximius amor discendi, continuo monitus meos arripuit, atque etiam addidit, me quoque sibi magistrum futurum, non quo idoneus sum magister, sed addidit gratiae causa, id est uirtutis eius, quae et uenustatem, et amicitiam, et accepti beneficij remuneratorem querit. Multa quidem significat gratia, quae quidem hic accipere omnia, non erit absurdum. Vix annus intercesserat, hoc est interea lapsus erat, ab hoc sermone cohortationis meae, id est postquam iuuenem allocutus essem, et cohortatus, quum iste accusauit C. Norbanum defendente me. Incredible est, quid interesset inter eum qui tum erat, et qui anno ante fuerat. Q. Seruilius Cepio uictus à Cimbris, castrisque binis exutus est, octoginta millia hominum caesa, calorum ac lixarum quadraginta millia. Norbanus Tribunus plebis in eum turbulenta habuit actiones, adeo ut Cepioni abrogatum sit imperium, et damnata bona publicata sint. Norbanum Sulpitius, quod de Cepione egisset turbulenti, maiestatis accusauit. Accusationem hanc laudat Antonius. Dicat aliquis. In illud genus eum Crassi magnificentum atque praclarum natura ipsa ducebat. Fuit Sulpitius (inquit Cicero in Bruto) uel maxime omnium quos ego audiuerim, grandis, et (ut ita dicam) tragicus orator. Occurrit, et de natura confitetur, eam satis fuisse negat. Natura ad genus Crassi magnificentum non satis proficere potuisset, nisi eodem, hoc est in idem genus et stii

atque imitatione incidisset, atque ita dicere consuesset, ut non aliter quam ducem ignari uirum oculo sequuntur, tota mente Crassum atque omni animo intueretur. Genus magnificentum atque praclarum dicit illud sublimius, quod in tribus dicendi generibus summum maximumque est, de quo multa scribimus in libro de Elcctio ne et oratoria collocatione uerborum. Mens et animus differunt. Mens est superior animi pars, ratione praedita. Animus et mentem et appetitum complectitur. A parte igitur ad totum progressus est. ERGO hoc sit primum in praecipis meis, ut demonstremus, et c.) Naturae dona primas habent: sed quia non sunt in potestate nostra, in praecipis cadere non uidentur. Imitatio igitur non simpliciter prima, sed hic prima est in praecipis nostrae potestatis. Imitatio uero uidentur primum, quem uelit imitari. Hoc (inquit) sit primum in praecipis meis, ut demonstremus quem imitetur studiosus artis orandi. Demonstrat igitur praestantes esse imitandos, quorum plerique similes esse uolunt. Nam postquam differentias oratorum ex imitandi uarietate distinxit, hanc quasi summam collegit in uniuersum, semper esse aliquem cuius se similes plerique esse uellent. Vbi legerimus ducem, proximum est, ut quae maxime excellunt in eo quem imitamur, ea diligentissime persequamur. Persequemur autem exercitatione, qua illum magistrum imitando effingemus, hoc est sic exprimemus, ut exemplar referre uideamur. Exercitatio erit frequens dictio causae declamatoria, uel etiam uerba, sed eius maxime quae stylus diligens poluerit. Sic enim postea docet, hanc similitudinem qui imitatione assequi uolet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. Cauendum ne simus κακὸς ἑταῖρος, ac mali imitatores. Vulgus imitantium, ea quae facilia sunt, confectatur, in quibus nullum imitandi fructum percipit. Arripit insignia ac penè uitiosa, hoc est ea quae insigniter mouent audientem, adeo ut aut uitio, aut propè uitio dentur: cuiusmodi est ingens hiatus, ac uasta pronuntiatio. De facilibus ponit exemplum. Amictum, id est uestitum. Statum, hoc est erectam corporis positionem. Motum, qui gestus est. Haec et similia posita sub oculos, unusquisque nullo serè negocio potest assumere: de quo Quintilianus in hanc sententiam. Ingenij signum in paruis praecipuum memoria est, proximum imitatio. Nam id quoque est docilis natura, sic tamen, ut ea quae discit, effingat, non habitum forte et incessum, et si quid in peius notabile est. Non dabit mihi spem bonae indolis, qui hoc imitandi studio petet, ut rideatur. In uitiosis ponit oris prauitatem, et uerborum latitudinem, quam Fufius accepit à Fimbria. De Fimbria Cicero de Claris oratoribus. C. Fimbria temporibus istis serè, sed longius etate prouectus, habitus sanè (ut ita dicam) luculentè patronus, asper, maledicus, genere toto paulo feruidior atque

atque commotior, diligentia tamen et uirtute animi atque uita bonus author in senatu. Item tolerabilis patronus, nec rudis iniure ciuili, et cum uirtute tum etiã ipso genere orationis liber. Idem ibidem: Multum ab his (de Carbone filio, Q. Varro, Cn. Pomponio loquitur) aberat Q. Fufius, tamen ex accusatione M. Aquilij diligentiae fructum ceperat. Hinc furere dicit, aludens ad nomen. Eurius et Fufius, quemadmodum Valerius et Valestus, commutantur. Fuit autem, qui amissa uoce, neruo nullo, prauè uastèque dicere conatur. Nerui sunt robur orationis. Oris prauitas, oris contorta deformitas. Verborum latitudo, uasta ac rustica literarum expressio. L. Fufius in imitandi genere duobus modis peccauit, nec deligere sciuit cuius potissimum similis esset, et in eo ipso quem delegerat imitari etiam uitia uoluit. Duæ sunt contrariae uirtutes, optimum deligere, excellentissima quaeque bona delicti persequi. Quod quum sit, non duo modo oratores, sed permulti similes inter se esse possunt. Imitatio causa fuit cur singula etates extulerint, id est celebrauerint insigniaque fecerint singula propè genera dicendi. Vnum quidem multi imitando sequebantur, et quantum non nihil inter se dissimiles erant, tamen magna ex parte exprimebant eum quem sibi imitandum proposuerant. Id esse uerum contendit in oratoribus graecis, Latinos in exemplum ducturus, si quot graeci, tot literarum monumenta reliquissent. Antiquissimi sunt Pericles, Alcibiades, Thucydides: quos subtiles dicit, ab acutis sententijs, ac ex alto ingenio depromptis: breues autem, quod in illis numero uerborum numero sententiarum respondeat. Aliter hic subtiles dicit, atque quum tenues et graciles dicimus esse subtiles. Non erat Pericles tenuis, sed (ut ait Aristophanes) fulgurabat, tonabat, concitabat omnia. Cosecuti sunt Critias, Theramenes, Lyfias: qui retinerent illum Periclis succum, id est multarum sententiarum copiam, sed essent paulo uerbosior filio, hoc est abundantiore genere dicendi. Exortus est Isocrates posteriorum magister, cuius discipuli partim in pompa, id est in oratione sophistica et quiete, aut in historia, Theopompus, Ephorus, Philistus, Naucrates, floruerunt: partim in acie et genere forensi, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dynarchus, illustres esse uoluerunt. Postquam extinctis his et mortuis, omnis eorum memoria sensim obscurata est et euauit, alia quaedam dicendi minus uirilia, et laxiora genera uiguerunt: in quibus fuerunt Demosthenes, et Phalerus Demetrius, oratorum suae etatis politissimus. Apud Asiaticos florere duo fratres, Menecles et Hierocles, quos ut principes tota imitata est Asia. De Pericle, Thucydide, Theopompo, Ephoro, Demosthene, Hyperide, Aeschine, ante diximus, nec toties idè referre lubet, ubi rhetorica potius quam historia tractanda est. Alcibiades tantus fuit orator, ut Theophrastus

illum inueniendi facultate cunctis Atheniensibus anteponendum censuerit. Testis est Plutarchus in Alcibiade, de quo plura apud eum legere possis. Critias unus fuit è triginta tyrannis Atheniensium, de quo Cicero facit mentionem Tusculana prima, et Plutarchus in Alcibiade. Alius orator, alius statuarius. Theramenes alius sophista, qui scripsit declamationes, et de similitudinibus et figuris orationis. Alius sapiens et fortis, quae Critias et tyranni, ueneno mori iusserunt. Lyfias orator subtilis et elegans, cuius orationes aliquot extant graciles quidem, sed neruose atque robustae. Lycurgus alius legumlator, alius rex Thraciae, alius orator Atheniensis Lycophronis filius, de quo Cicero tunc loquitur. Dynarchus orator Atheniensis tempore Demosthenis, historiam rerum gestarum suo tempore, non tam historico quam oratorio genere perscripsit. Demetrius Phalerus Theophrasti discipulus, primus flexit orationem, et eam mollem teneramque reddidit, et suavis maluit uideri quam grauis. Haec Cicero in Bruto. Alabanda urbs est Cariae. Hierocles et Menecles Asiaticorum rhetorum principes fuerunt. Cicero in Oratore. Tertium est genus in quo fuerunt fratres illi Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles et Menecles, minime mea sententia contemnendi. Philiscus alius est ab eo historico Syracusio, de quo supra diximus. hic Milesius tibi cenauit Isocratem, tandemque permulta scripsit. Audiit eundem Naucrates, et libros reliquit. Dicat hic aliquis, Constat Lyfiam gracilem et tenuem fuisse. id orationes eius indicant, et Cicero confirmat. Is igitur si Periclem imitabatur, Pericles erat tenuis ac humilis. Non ualet conuexio, non hoc dicit, eos omnino similes fuisse, sed differre naturis, uoluntate similes esse. Natura Pericli grauior fuit et seuerior, Lyfiae autem lenior, et tranquilla magis. Natura praeter imitationem gluceat in oratione. Ludus est schola. Equus troianus à Graecis extractus est ad excidium Troiae: de quo Virgilius Aeneidos secundo: Ductores Danaum tot iam labentibus annis, Instar montis equum diuina Palladis arte Aedificant, sectaque intexunt abiete costas. Votum pro reditu simulant, ea fama uagatur. Huc delecta uirum sortiti corpora furtim Includunt caeco lateri, penitusque cauernas Ingenteis, uterumque armato milite complent. Principes exierunt. Alludit ad Graeciae principes, qui latebant in equo. In pompa, in acie. Translatio à certaminibus ludicris, et hostili praelio. In genere ueritatis. Veritatem accipi uult, bonum uerumque dicendi genus. Memoria euauit. Quomodo eorum memoria euauit, quae etiamnum floret? Suppressa fuit ad tempus, quemadmodum optimi quoque scriptores nostra patrumque memoria. HANC igitur similitudinem qui imitatione assequi uolet, et c.) Optimos esse deligendos: quos elegeris, exercitatione assequendos: uir-

uirtutes corū, non uitia capeffenda: ab acutis acutos, a principib. principes, a mollib. molles oratores formari instituit; demonstrauit. Iterū de exercitatione facit mentionē, ut quam maximē probet, adolēscētes intelligant, et inde prōptius atq; melius conficiāt orationē. Hanc similitudinē, id est, similitē orandi uirtutē, qui imitatione assequi uolet, tū exercitationib. crebris, tū scribendo maximē prosequatur. Exercitationes, ut declamationes crebre, gignunt habitū et celeritatem: magnae, sublimē dignitatē: scriptae, accuratū genus orationis. Id quale sit, pluribus demonstratum est lib. 1. Præter alias utilitates quas affert stylus, hoc etiā parit comodi, iuuenilē redundantia luxuriamq; depascit. Si familiaris noster Sulpitius, quē ut antē, nūc etiam monitū uoluimus, stylū dicendi magistrū exerceat: multo etiā oratio eius esset presior, hoc est compositior atq; limatior. In qua nunc interdū, quando in summā ubertate se profundit iuuenilis ingenij fecunditas, inest luxuries et redundantia quaedā, quae ut pecore seges, sic stylo depascenda est. Quid libro de claris Oratorib. dicit hūc non redūdare? Hic Antonius loquitur, illic Cicero: non est eadē ratio personarū. Inter ubertatē et luxuriā uult esse differentiā. Ubertas solū copiā, luxuries copiā nimis abundantē significat. Me quidem rectē mones. Bonus adolēscens et docilis habet gratiam momenti, malus autem excandescit reprehensus. Sed ne te quidem. Non retorquet uitium Sulpitius, sed uicitur argumento similitudinē ad excusationem, fieri posse ut Antonij more quis aut nihil aut parum scribendo bonus sit orator. Antonius respondet, ac si damnaret Sulpitius ipsum, qui quod ipse non faceret, alijs esse faciendum prædicaret. Negat Antonius id se non facere: et si nō faceret, posse se tamē alijs præcipere quae sibi ipsi defuerunt. Nam præcepta dare, quam exequi data, multo facilius est. Sic duplex opponitur solutio, posteriorem firmat exemplo simili. Quemadmodum nullas tabulas conficere existimor, etsi ex re familiari mea, hoc est oeconomia et laudabili administratione domus, me conficere tabulas iudicari potest: sic nullam scribere orationem uideor, etsi ex eo quod dico, stylum exercere me conijcere facile est. Tabulas dicit commentarios domesticos, in quos olim patresfam. expensa et accepta rationes quae totius domus referebant. Quantulum id cunquē est. Modestē de se lo cutus est, diuisitq; uerbum quantulumcunquē. Iam quod imitationem retulit in præcepta, ne quis esse necessariam existimet, fatetur esse multos qui neminem imitentur: ut sit haec ratio præcepti, utile quidem esse optimum aliquem imitari, nisi ad aliud præclarum tuate ferat natura: quod Iulio Caesari, Cotta et Curioni dicit accidisse. Caesari Catuli frater, imitatum Romanis oratoribus leporem quēdam et salem suapte natura est consecutus: quae causa fuit cur cum de

ridiculis in hoc libro Cicero fecerit disputantem: de quo sic in suo Bruto. Festiuitate igitur et facietijs C. Iulius L. F. et superioribus et equalibus suis omnibus praestitit, oratorq; fuit minime ille quidem uehementis, sed nemo unquam urbanitate, nemo lepore, nemo suauitate conditior. Inueniebat acutē Cotta, dicebat pure et solutē. Nihil erat in eius oratione nisi syncerum, nihil nisi siccum atque sanū. ad infirmitatem laterū, et ad uirium imbecillitatem, dicendi accommodabat genus. Sulpitius Crassum uolebat imitari, Cotta malebat Antonium. sed ab hoc uis aberat Antonij, Crasti ab illo lepos. Qui fieri potest, ut Cotta neminem, et Antonium sit imitatus? Conatus est, sed assequi uirū non potuit, ideoq; perinde fuit ac si neminem imitatus esset. De Curione Cicero de Claris oratoribus. Erat quibus uideretur illius aetatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse uerbis utebatur, et quia latine non pessime loquebatur, usu credo aliquo domestico: nam literarum admodum nihil sciebat. Illic splendida, hic graui ac eleganti uerba dicit. Nam quae rerum pondere graui sunt ac pulchra, inter cetera facile splendescunt. A Curione prouerbiū est: quo quis dicitur, Curione obliuiofor. De Curione patre, suo tempore eloquentissimo, idem in eodem libro. Curio fuit igitur eiusdem aetatis ferē, sanē illustri orator, cuius de ingenio, ex orationibus eius existimari potest. Sunt enim et aliae, et pro Seruio Fuluio de incestu nobilis oratio. Scripsit etiam aelia nonnulla, et multa dixit et illustrata, et in numero patronorum fuit. De cenumuiris antē diximus. Fratres, pro quibus dixit orationem Curio, fuerunt ex antiqua familia Cossorum, in qua maximē claruit ille Cornelius Cossus, qui tribunus militum, occiso Volturnio rege Veientium, optima spolia secunda retulit.

VERVM ut aliquando ad causam deducamus illum quem constituimus, et cetera. Qui naturae donis ad orandi munus praeditus est, et literis atq; uulgaribus rhetorum praecceptis tinctus, optimum ducem potuit imitari: uidetur idoneus qui deducatur ad causas, non illas pueriles aut quietas, in quibus uersantur qui dicuntur sophistae, sed iudiciales, plenasq; contentiois, in quibus plusculum, id est, aliquanto plus est negocij et difficultatis. Venit igitur ad aliam praecceptionem de cognoscendis penitus causis, quas erit acturus apud disceptatores. Quod autem nemo uidetur agere posse causam quam neq; animo concepit, neq; cognouit, ueretur ne sit hoc praecceptum ridiculum. Rem igitur praemunit hoc uerborum propugnaculo. Riserit aliquis fortasse hoc praecceptum. Est enim non tam acutum, et ingenio subtili discussum, quam necessarium, magis que monitoris non fatui, quam eruditi magistri. Fatuus est infidus, et inconditus. hinc et betae a Martiale fatuae dicuntur. Significat his uerbis sapere se, nec

tam

tam ualere doctrina et arte, quam usu et exercitatio ne. Vidit etiam dici posse, nullū de cognoscendis causis dandum esse praecceptum, quum sit hoc adeo facile et promptum, ut in ludo declamatorio pueri themata materias que facile cognoscant. Soluit istuc argumento a differentia, causas et argumenta declamationum facilia ad pueros deferri, cuiusmodi est hoc et Graecis et Latinis rhetoribus agitur. Lex peregrinum uetat in murum ascendere. ascendit, hostes repulit. accusatur, nihil esse difficultatis causam tam facilem cognoscere. recte igitur ludimagistros de causa discenda nihil praecipere: longe difficilius esse ueras causas, quae ad oratores deferuntur, in quibus tabulae, testimonia, pacta, conuenta, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, resposita, uita deniq; eorum qui in causa uersantur, tota cognoscenda est. Tabulae, ut iam diximus, sunt omnia instrumenta literarum. Testimonium aliquando dicitur, omne quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem, sic accipit Cicero in Topicis. Aliquando, quod a teste confirmatur. Pactum, quod inter aliquos conuenit. Conuentum, auctore Vlpiano, ad omnia pertinet de quibus negocij contrahendi transigendiq; causa consentiunt qui inter se agunt. Bona pars doctissimorum nihil interesse putat, ueteresq; pro eodem dicere solitos, pacta, conuenta, quae unum uerbum esset, existimat. Stipulatio, obligatio quae contrahitur ex interrogatione et responsione, quum quid dari fieri uel nobis stipulamur. Cognatio, propinquitas eorum qui nobis uel paterno uel materno sanguine coniuncti sunt. Affinitas, propinquitas matrimonio contracta. Decretum, aliud est principis, aliud iudicum, decretum igitur, quod uel princeps, uel iudex de re controuersa cognoscens constituit. Dicitur etiam decretum senatus, pro senatusconsulto. Responsum est, prudentium uirorum in rebus ambiguis interpretatio. Haec omnia frequenter uersantur in causis maxime priuatis, ubi de iure personarum uel rerum agitur contra publicam disceptationem. Ne frustra uideatur hoc tradidisse praecceptum, resert ambitionem et negligentiam quorūdam causidicorum sui temporis: qui quum uenissent in forum, huc illuc uoluitabant ostentatores gloriosi, ut operam suam multis praestare uiderentur, et saepe cupidē atq; temere dicebant causas incognitas, in quo est illa quidem magna offensio culpa uel negligentiae susceptis rebus, uel perfidiae receptis. Recipimus rogati, suscipimus ultro. Recipimus parua, suscipimus magna. Cicero quinta actione in Verrem. Ego tamen hoc onere suscepto, et recepta causa Siciliae, amplexus animo sum aliquanto amplius. Suscepi enim causam totius ordinis, suscepi causam populi Rom. Si quis recepit causam rogatus, illamq; prodidit ignarus controuersiae, perfidus est. si suscepto ultro, nō est perfidus, qui fidē non dedit: sed negligēs,

qui iustum nō impendit laborem. Est illa maior offensio, ut Antonius opinatur, quod nemo potest ea de re quam ignorat, non turpissime dicere. Cur hoc reuocauit ad opinionē suam? Difficile est iudicare, an plus offēdat homines oratoris negligentia ac perfidia, an actio turpissima. Perfidia certe deterior est natura. Quid enim peius uitio morum? Sed actio mala uideatur audientem plus offendere. Inertia, id est negligentiae siue desidiae uituperationem, quae maior est quam tarditatis: continent, hoc est non fugiunt: assequuntur illam quam magis ipsi fugiunt tarditatem. Non enim possunt ignota de re expedite uolubilitateq; dicere. Quid ita, metuum tarditatis uituperationem, non inertia? Volunt ingeniosi uideri: quamobrem de re neq; laborasse se, neq; cogitasse dicitur, et illam tamen ex tempore et celeriter absoluisse. Tarditas in dicendo non est peior inertia. Inertia semper uitium est, tarditas saepe laudabilis. E QUIDEM soleo dare operam, ut de sua quisq; re me ipse doceat, et c.) Qui causam tractat incognitam, saepe cadit in uitium perfidiae, negligentiae, tarditatis, et temerariam quandam praese fert ostentationem. quare prius discenda controuersia, quam apud iudices orare incipias. Hoc itaq; posito, querendum uidetur quare ratione lis possit optime cognosci. Quid faciat ipse, quia non artem, sed usum suum pollicetur erat, ostendit. Equidem soleo adhibere diligentiam, ut de sua quisq; causa me ipse doceat, non modo quia rem melius nouit, sed etiam quia aperit illud in quo putat esse summum praesidium, et docendo planum facit quo maximē turbetur affectū. Arbitros omnes remoueo, quo liberius loquatur, et quae palam dicere non audeat, mihi soli turo securaq; committat. Hoc modo scio quae pars causae laboret, quaeq; sit sana. Soleo quoq; agere aduersarij causam, ut ille cuius partes sustineo, agat suam: et quicquid de sua re cogitauerit, in medium proferat. Sic enim partibus oppositis, et ordine constituto, omnia ueniunt in mentem. haec est ratio cognoscendae causae a litigatore. Altera subtilior est, inuestigatio patroni apud se, qui et multa ex arte inuenire potest, et delata uel agere uel minuere, uel digerere, uel aliquo pacto facere meliora. Quum discessit litigator, et si unus solusq; maneo, tres tamen personas sustineo, hoc est trium officia personarum inspicio. Ago enim meā, aduersarij, iudicis: non ut ij qui sibi blandiuntur, et nihil aequum putant nisi quod ipsi cupiunt: sed rem omnem perpendo summa animi aequitate, summaq; iustitia. Sic enim uideo quid pro me dicendum sit, qua uia aduersario occurrendū, quō flecendus iudex, aut unde auertendus. Qui locus, id est, quae pars, talis est, ut plus habeat adiumenti, quam incommodi: hanc iudico esse dicendam. Dicenda quidem sunt et ea, quae si non ualent sola, cum alijs tamen iuncta ferunt opem. Vbi plus mali quam boni reperio, hoc totū abiudico, hoc

est

est adhibito iudicio rejicio. Hac inuestigatione causse affequeor, ut alio tempore cogitem quid dicam, et alio dicam. Quae duo plerique ingenio freti, et extemporaliter dicendi facultate simul faciunt. Dicit aliquis, quid si facere possint? Respondet. Certe iidem illi melius aliquanto dicent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Quid si sepe dicendum est ex tempore? Si nos eò ducat necessitas, illi parcat. Si nulla sit necessitas, cur fallaci fortuna credere malimus, quam maturo consilio? His diligenter exploratis, genus et status causse querendus est, in quo stat controuersia, quoque refertur omnis disputatio. Statum inuenire facile est, et qui rem penitus causamque cognouit. Res est, de qua agitur: causa, de re controuersia. Qui perspicit utramque, statim uidet animo, quae sit causa ambigua, id est quae sit ratio questionis. In omnibus causis ambigua, siue in omnibus controuersijs de quibus ambigua contentur, aut quid factum sit, aut fiat, sicuturum uel sit, queritur, aut quale sit, aut quid uocetur. Tres igitur status: unus coniecturalis, praeteriti, praesentis et futuri temporis: alter qualitatis: alius finitionis: de quibus nimum multa diximus in primum librum. Genera causarum tria sunt genere, plura specie. Aliae quidem iudiciales sunt, et haec duplices, aut enim ex crimine constant, ut facinoris et flagitij, sicut causae repetundarum: aut ex controuersia citra crimen, ut hereditatis. Aliae sunt de liberatiua, ut belli: aliae laudatoriae, quae personae laude constant, aut uituperatione: aliae philosophicae, in quibus disputatur in utramque partem, ut de ratione uiuendi. Haec sepius uersantur in questione generis uniuersi, quae dicitur infinita. AC nostrae ferè causae, quae quidem sunt criminum plerumque, et c.) Cognita causa, uidentur genus: genere noto, sumendus est status, qui quum sit triplex, non omnis in omnes causas cadere potest. Legendus est igitur is quo maxime niti uelimus, aut aliquis necessario tenendus. Noscenda deinde cuiusque constitutionis proprietates. Ea de re a genere ad statum, a statu ad rationes defensionum progreditur. Nostrae ferè causae, id est eae quas orato-

petundis inuentae sunt pro socijs populi Romani, aduersus gubernatores prouinciarum. Maxima dicitur, non modò quia multa repetuntur, sed etiam quia maxima res est uniuersam prouinciam contra uirum paulo ante honore et magistratu spectabilem contendere, ut omni dignitate spoliatus, et auctionem bonorum passus propellatur extorris. Causae de ambitu, repertae sunt in candidatos et petitores honoris, qui largitione suffragia tribuum corrumperent. Ambitus est, cupiditas honoris, qui per corruptelam inuaditur. Defenduntur controuersiae de ambitu duobus modis, aut negado illam factam esse largitionem: aut si negari non potest, liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione seiungendo, hoc est, fatèdo quidem data esse dona, non ad ambitum, sed ad liberalitatem ac benignitatem, quae ratio defensionis est difficilis. Benignitas idè est quod liberalitas. Liberalitatem ante finiimus. Cur difficile est ambitum et liberalitatem seiungere? Quia etiam si liberalis donasti, populus tamen in malam partem interpretatur, animu tuu non uidet, et illum si explices, tibi non adhibet fidem. De sicarijs, de ueneficijs, de peculatu inficiari necesse est. Quam enim defensionem prehendet is, qui nulla causa iusta hominem a se ferro casum, aut ueneno sublatum, aut pecuniam publicam auertisse se fatebitur? Sicarius a sicca dicitur, qui ferro telo uel hominè iniuria necat. Veneficus, qui ueneno. Peculatus, sicuturum pecuniae publicae. Pecunia dico, omne genus possessionis. Id est igitur genus primum causarum in iudicijs ex controuersia facti, id est coniectura prima est in iudicialibus causis, qua factum sit nec ne quod obicitur, queritur. Iudicia autem sunt de rebus praeteritis: deliberationes de futuris, raro de instantibus, hoc est praesentibus, aut factis, hoc est praeteritis. De futuris, an bellum decernendum sit in Antonium? de praesentibus, an Decius Brutus Mutinae fame premitur? de praeteritis, an Antonius abusus sit commetario Caesaris? Qui dixere deliberationes omnes esse de futuro, intellexerunt omnis consilij finem ad futurum contendere, non autem de praesentibus aut praeteritis nuraquam consilia capi. Tempus instans dicimus, quod abest, quodque propè est, siue sit iam praeteritum, siue mox futurum. In praesentia (ut uult Aristoteles) non tempus habemus, sed *τὸ νῦν*, atque momentum. Instat igitur, quicquid temporis dicitur esse praesens. Redeamus ad statum. Coniectura in iudicijs est praeteriti, in deliberationibus est futuri, nonnunquam instantis aut facti. Alius est status qualitatis, non in quo res an sit nec ne, sed qualis sit queritur. Hic iure factum defenditur aut absolute, aut *κατὰ νόμον*, ut quum L. Opimium consulem, qui C. Gracchum interemerat, reum defenderet Carbo, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriae factum esse dicebat. C. Gracchus Tyberij frater, tribunus pleb. eloquentior

quana

quam frater, pniciosas aliquot leges tulit, inter quas frumentariam, ut semisse et triente frumentum plebi daretur, alteram agrariam, quam frater eius tulerat, tertiam, qua equestrem ordinem cum senatu consentientem corruperat: et continuato in alterum annum tribunatu, legibus agrarijs laetis effecit, ut complures coloniae in Italia deducerentur, et una in solo diruta Carthagini, quò ipse triumuir creatus coloniam deduxit. Seditio tribunatu acto, quum Auentinum armata multitudine occupauisset, a L. Opimio consule ex senatus consulto, uocato ad arma populo, pulsus interemptusque est. L. Opimium accusauit Q. Decius tribunus plebis, defendit C. Carbo cõsul. nihil de nece negauit, nec enim poterat, factam pro salute patriae dixit. Tyberius Gracchus tribunus plebis, agrariam legem tulit, ne quis ex publico agro plusquam decem iugera possideret. Promulgauit et aliam legem agrariam, qua si quis latius agrum patefaceret, ut triumui iudicaret, quò publicus ager, quò priuatus esset. Ad haec legem se promulgaturum ostendit, ut ijs qui Sempronia lege agrum accipere deberent, et non accepissent, pecunia quae regis Attali fuisset, diuideretur. Tot indignitatibus commoto senatu, quum iteru tribunus plebis creari uellet, auctore Publio Cornelio Nasica in Capitolio a primatibus occisus est, istius primium fragmentis subselliorum: et inter alios qui in eadem seditione occisi erant, in sepulchro est in flumini proiectus. Caius Carbo, qui tum popularis erat, ut tribunus plebis, quum rogationem tulisset, ut eundem tribum plebis quoties quidem uellet, creari liceret: rogationem eius P. Africanus grauisima oratione dissuasit, qua dixit Tyberium Gracchum iure casum uideri. haec ferè ex epitome Flori. Videamus deinceps quae possint iure defendi. Eorū genera tria constituit, aut enim factum oportuit, aut fieri licuit, aut necesse fuit, aut imprudentia casu uel factum est. Si factum oportuit, status est iuridicalis absolutus, qui recti per se questionem continet. Oportere enim, perfectione declarat officij, quo et semper utendum est, et omnibus. Si non oportuit, sed tantum licuit, status est qualitatis, qui dicitur assumptiuus, quia deriuat alio crimine, culpamque transfert. Licet enim, quod lege permittitur, ut nocturnum furem occidere. Si necesse fuit, status est qui Cõcessio et purgatio dicitur a quibusdam. Nam factum purgatur adducta uel necessitate, ut absentia eius qui morbo retardatus est. Quòd autem casus et imprudentia habent quandam necessitatem, solent eodem referri. Haec fustius exponeremus, nisi satis aperte tradidisset, secundo libro de inuentione, et nos iisdem de rebus ante dixissemus. IAM quid uocetur, queritur, quum quo uerbo quid appellandum sit, et cetera.) Status definitionis secundo loco ponitur, propterea quòd natura prior est questio, quid est posterior, quale est? *Νῆστις*, quae substantiae

dicuntur a nostris, priores sunt accidētibus. Hunc statum tertium fecit, quòd alijs breuiter expeditis, de illo plura dicturus erat, quòdque negare factum, et factum confiteri, sunt opposita, quorum disciplina aptissime coniungitur. In statu coniecturali factum negatur, in absoluto conceditur. Definitionis proprium est, explicare quid res sit, quamobrem in statu definitionis non est controuersia de uerbo, sed de re quo debeat nomine uocari. Eo statu continetur illa causa Norbani, de qua paulo ante dicebamus. Accusat enim Sulpitius Norbanum, quòd is tribunus plebis habuerit turbulentas conciones contra Quintum Cæpionem, quibus imminutam populi Romani maiestatem esse contendit. Antonius fatetur, Norbanum concionem aduocasse in Cæpionem, multa egisse grauius, populum sic excitate, ut Cæpione damnato bona publicaret. ab illo maiestatem imminutam negat, ex quo uerbo lege Apuleia tota illa causa pendebat. Apuleius tribunus plebis legem tulit, ut si quis publicam maiestatem minuisset, id ei capitale esset. idem sancitum erat lege duodecim tabularum. Eandem legem tulit Iulius, ut uidemus in Pandectis ad legem Iuliam maiestatis, ubi sic Vlpianus. Maiestatis crimen est illud, quòd aduersum populum Rom. uel aduersus securitatem eius committitur. Exponit ibidem, qui se maiestatis lege teneantur, in quibus eum statuit, cuius opera cõuersus uel fiat, homines uel ad seditionem conuocentur. Tale quiddam in Norbanum dici potuit. Oportuit igitur definire, quid esset ledere maiestatem. Quòd autè definitio sit oratio, quae quid res sit, breuiter explicat, praecipuum nonnulli rhetores in experti, ut uerbum illud quòd causam facit, lucide breuiter uterque definit. Lucide, quia definitio debet explicare quòd inuolutum continet id quòd definitur: Breuiter, ut nihil neque deest, neque superfit. Sic esse definiendum docet Aristoteles in Topicis, et omnes dialectici confirmant. Antonio uerò perquam puerile uidetur ita definire: quia aut ait paulo post, redolet exercitationem penè puerilem. Ne tamen simpliciter improbet quòd auctores magni probauerunt, illam breuè et exactam definitionem hominibus doctis dialecticis atque philosophis, copiosam magis oratoribus relinquit. Philosophi in tractandis artibus breuiter et circumscripte definiunt, ut, ars est comprehensio praceptorum ad unum finem tendentium. lex est sanctio sancta, iubens honesta, prohibens contraria, ciuitas, ut definit Aristoteles in Politicis, societas est ex pluribus pagis cõstituta. In eiusmodi definitionibus, hoc praecipit ratio atque logica doctrina, ut uis et substantia eius rei quam definias, sic exprimat, id est uerbis exponatur, ut neque absit quicquam, neque superfit. Sic praecipit Aristoteles sexto libro Topicorū ad finem. Aliud finiendi genus uolunt controuersiae, ubi non solum genus et differentia, sed etiam causae et usus loquendi

quendi exponitur copiose, ut ad captum indoctorum se accommodet oratio. Quamobrem quantum uterque horum potuit, omni copia dicendi dilatauit quid esset maiestatem minuere. Tribus de causis uitanda in iudicio definitio breuis atque dialectica. Prima est, reprobensio uerbo uno, aut addito, aut dempto, sepe extorquetur è manibus: ut si dicas non esse positum uerum genus et proximum, aut non inductam generi differentiam, aut non esse proprium quod dictum est, aut deesse aliquid quod erat necessarium, aut contra redundare quicquam. In his enim plurimum dialectici altercantur, quum uideant Aristotelem ea de re multa uerba fecisse in τολμήω libris, in quibus exempla multa reperies: quæ ideo transcribenda non duxi, quod hic logica non tractarem. Altera causa est, definitio genere ipso doctrinam redolens, exercitationem que penè puerilem, hoc est, ut genus eius est, et natura atque notio, scholam sapit, et usum quandam logicum tenuiter definiendi, qui à more et grauitate causarum multum recedit. Mos enim fuit temporibus Antonij, in agendis causis non ostentare doctrinam. Tertia est, definitio perangusta in sensum et in mentem iudicis intrare non potest. ante enim præterlabitur et effugit, quam percepta est. Sensus hic intelligitur, uis animi interior, cui audita primum committit auris, à philosophis sensus communis appellatur. Mens, uis intelligendi, ut dicitur à Græcis. Sed in eo genere in quo quale sit quid ambigitur, et cetera.) Quemadmodum ius omne aut scriptum est, aut non scriptum, ἡ γράφη ἢ ἄγραφοι, ita omnis controuersia uel scripto uel non scripto continetur. In his que scripta non sunt, status rationales esse dicuntur: quum de scriptis ambigitur, legales. Hi quidem subiunguntur rationalibus, et, ut Antonius sentit, ad qualitatem referuntur. Vnum eorum genus ponit ambiguum, quod omnis de scripto contentio ex ambiguo nasci uidetur. Subijcit illi duas species, ambiguitatem ex scripto et sententia, dubitationem ex contrarijs scriptis. Quam ponunt amphibologiam, tanquam speciem refer ad scriptum et uoluntatem. In eo genere in quo quale quid sit ambigitur, id est in iudiciali statu, existit et exoritur contentio, qui oporteat scriptum, ut testamentum, chirographum, diploma, decretum, legem, interpretari. In scripto nulla potest esse nisi ex ambiguo controuersia. Ambiguum est, quicquid in duos plures uel sensus uerti potest. Ambiguum quoddam est, in quo scriptum à sententia discrepat, et aliud uoluisse qui scripsit, aliud scriptum sonare uidetur. Interdictum est, Vnde hominem ui deieceris tu, aut familia tua, aut tuus procurator, eò restituito. Qui hominem ab agro reiecerat, non deiecerat, ut Ceciniam Ebutius, uocatus est in ius. usus est scripto, Non deieci. aduersarius uoluntate, tam interdico teneri qui

ui reiecit, quam qui deiecit. Hic genus est quoddam ambigui, quod tum explicatur qui ea uerba que desunt, suggesta, id est, suppeditata sunt: quibus additis, defenditur sententiam scripti fuisse perspicuam, hoc modo. Vnde hominem ui deieceris reieceris uertu, aut familia tua, aut tuus procurator, eò restituito. Scripta sepe uidentur esse contraria, nec ipso iure tamen sunt: alioquin unum ab altero abrogatur. In his non nouum genus nascitur, sed superioris, id est, ambigui in scripto et sententia, causa duplicatur. nam duo scripta, duæ sententiæ sunt explicandæ. Idque aut nunquam diiudicari poterit ex iure, aut ita diiudicabitur, ut referendis præteritis uerbis, id est in ferendis uerbis omisissis, id scriptum quocumque defendimus, suppleatur. Sit lex, Tyrannicide imago in gymnasio ponatur. et hæc. Mulier in gymnasio statuam ne habeat. Mulier tyrannum occidit, statuam petit in gymnasio. hic duæ leges esse non ipso iure contrariæ, causa tamen colliduntur et euentu. Refer uerba præterita, ut id scriptum quod defendis, suppleatur. Tyrannicide utriusque sexus imago in gymnasio ponatur: iam nulla manebit controuersia. Itaque unum genus est in ijs causis que propter scriptum ambiguntur, si est scriptum aliquid ambiguum. Ambiguum multa genera sunt, ut homonymia, amphibolia, compositio, diuisio, accentus, figura. Sunt alia que narrat Aristoteles in libris ἰληχθω, quia ex ambiguis nascitur paralogismi, et sophisticæ contentiones, in quibus dialectici sepe uersantur, propterea multiplex et ambiguum melius norunt, quam uel rhetores uel oratores, qui non minus nosse debeant, quum de ambiguis sit in causis sepe differendum. Omnis enim consuetudo sermonis et scripti, aut uerbum aut uerba prætermittit, id quod aperte Cicero ostendit in oratione pro Cecinna. Peccat igitur oratores, quæ rationes ambiguum nesciunt. Iterum peccant quum legalem controuersiam referunt aut ad coniecturam, aut ad definitionem. Nusquam enim tam queritur quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum à facti controuersia, id est, à coniectura separatur. Quintilianus, ut uidetur, in hoc peccat. Nascuntur, inquit, hæc ueluti simulacra ex illis tribus, interim simplicia, interim et mixta, propriam tamen faciem ostendentia: ut scripti et uoluntatis, que sine dubio aut qualitate aut coniectura continentur: et syllogismus, qui est maxime qualitatis: et leges contrariæ, que ipsam quibus scriptum et uoluntas, constant: et ἀμφιβολία, que semper coniectura explicatur. Finitio quoque utriusque generi, quodque rerum, quodque scripti contemplatione constat, communis est. Hæc Fabius. Forte dicendum est, in controuersias scripti cadere posse et coniecturam, et definitionem: ut si signis arguas hominum uoluntatem, aut si definias aliquid obuolutum: quando tamen queritur, recte scriptum sit quid, nec ne,

nec ne, tum maxime explorari qualitatem. Colliguntur tandem epilogo, quot quique sint status. Tria sunt omnino genera que in disceptationem et controuersiam cadere possunt: Coniecturale, in quo quid fiat, factum, futurum uel sit: Iuridiciale, in quo quale sit: Definitiuum, in quo quid sit, aut quomodo res nominetur, quaestio est. Græci, quorum uariæ nimis fuere de statibus opinionem, adiungunt hanc questionem, recte ne factum sit: que pertinet ad qualitatem. SED iam ad institutum reuertar meum, et c.) Quum dixisset, quasque quocumque causas esse acturus, eas se diligenter penitusque cognoscere solere, deinde obseruare genus questionis, sermonem deflexit ad statuum naturam numerumque explicandum. Nunc ad institutum, id est propositam disputationem reuertitur, et quo pacto cetera cogitans instituat, exponit. Accepto genere causæ, id est ubi cognoui quod genus litis, quique status eius sit, et cognitam à deferente rem tractare, et animo instruire ceppi, nihil prius constituo, nihil prius mihi propono, quam quid sit illud, quod mihi referenda sit omnis illa oratio, que sit propria questionis et iudicij, id est eius rei de qua questio et iudicium constitutum est. Referuntur omnia ad τὸ κριτικόν, et iudicationem, quam dicit in Partitionibus oratorij disceptationem. Ea quidem est summa totius causæ de qua iudicandum est. Proponitur tanquam finis et meta, quod tendit is qui de uictoria certat. Non est ferè quisquam, inquit Fabius Quintilianus, modò nisi stultus, atque ab omni prorsus usu dicendi remotus, qui sciat et quid litem faciat, quod ab illis causa uel continens dicitur: et que sit inter litigantes questio: et de quo iudicari oporteat: que omnia idem sunt. Nam et de eo questio est, quod in controuersiam uenit: et de eo iudicatur, de quo questio est. Proposito ueluti signo, uidentur qua uia consequamur illud. Duæ sunt uia: una probationis, de qua paulo post: altera motus. Motus est duplex. Alter commendationem habet nostram, aut eorum quos defendimus. Commendationes fiunt aliquo genere laudis, aut commiserationis, aut deprecationis. De se modestè et uerecundè dicit orator. De suo officio, de fide, de diligentia, de pietate in Rempublicam, de uoluntate bene agendi loquetur. De litigatore audacius paulò aget, quid sit passus, quid ferat adhuc, quas uiuendi rationes tenuerit, quod petatur ab aduersario. Alter est motus, accommodatus ad eorum animos apud quos dicimus, ad id quod uolumus commouendos. Aut enim commouemus in iram, in odium, in inuidiam, si id fieri cause sit utile: aut contra mitigamus, lenimus, placatosque reddimus. De motu postea dicitur, quam ob rem aliò transcamus. Quum sint effectuum rationes duæ, et una probationis, omnis ratio dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa, hoc est, tria molitur, quò rem disceptationibus probare possit.

Affectus autem ponitur ante probationem, quoniam est orationi toti fusus est, duas tamen potissimum obtinet partes, exordium, et perorationem. Exordium autem in partibus est primum. Aut certè leuiter attingit affectum, quò liberius moretur in probatione. Etenim prius de probatione quam de motu loquetur. Ad probandum duplex est oratori subiecta materies. Sunt enim duo genera probationis, unum artificiale, ἑτερογενές: alterum inartificiale, ἰσογενές. hoc non excogitatur ab oratore, sed quia in re proposita, et in causa de qua agitur, ratione arte que tractatur, locum sibi inuenit inter præcepta. Partes eius sunt tabulæ, testimonia, pacta, conuenta, questiones, leges, senatusconsulta, res iudicata, decreta, responsa. Adde alia si qua non ab oratore pariuntur, id est inueniuntur, sed ad oratorem à causa atque reis deferuntur. Causa aliquid suggerit, ut que tabulis et pacto sic nititur, ut aliter stare non possit. Rei deferunt et ea sine quibus lis esse non possit. De tabulis, testimonijs, pactis, conuentis, decretis, responsis, ante dictum est. Questiones sunt tormenta, quibus extorquetur ueritas. Leges et senatusconsulti differunt. hæc à senatu, illæ à populo Romano capiebant potestatem. Res iudicata, præiudicia, et à iudicibus statuta. Præter hæc alia deferuntur, ut uestis cruenta, ensis repperus in uulnere, res furtiua deprehensa. Altera est materies ad probandum, que non affertur à causa uel à litigatore, sed que tota in disputatione, id est argumentatione oratoris collocata est. Ex locis suis, adiuuante usu atque exercitatione, hoc argumenti genus inuenit orator. Hæc duo genera probandi habent discrimen. Nam prius arte tractatur, non inuenitur. Posterius et inuenitur, et tractatur. Argumenta ducuntur è locis. Loci duplices, alij maiores, tanquam fontes unde omnia emanant, alij minores, quasi riuuli, hos non ita probat, illos dat exercitatis. Atque isti quidem qui docent (ij sunt rhetores) quum causas in plura genera diuiserunt, feceruntque alias coniecturales, alias iuridicales, alias definitiuas, alias fori, alias consilij, alias ornamenti, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt, hoc est assignant multos locos unde copia argumentorum potest excerpri, quales assignant qui partuntur declamationes, et qui de singulis rebus constituunt artem. Istuc ad instituendos adolescentulos magis aptum est, quam ad iuuandos eruditos. Nam simulac, id est quum primum posita est causa, habent adolescentuli quò se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere. Tamen et tardi ingenui est, riuulos, qui sunt locorum particula, consectari fontes rerum, hoc est uniuersa rerum genera non uidere. Aetatis est, et longi temporis, ususque nostri, id est usus diuturni, à capite quod uelimus arcescere. Caput est, origo principumque rerum. Significat

hic præcipuos locos & summos, quales describit in Topicis. Arcessere, petere, asciscere. Quintilianus in secundo. Quidam sententiarum gratia uerbosissimos locos arcessunt. ET primum genus illud earum rerum quæ ad oratorem deferuntur, &c.) Genus illud earum rerum quæ ad oratorem deferuntur, adeo frequens est, ut in eo quasi communi loco maxima pars contentionum forensium consistat. Quamobrem meditatam oratori in perpetuum ad omnem usum similiarum rerum esse debet, hoc est longa animi provisione exercitationeque comparatum in omne futurum tempus esse debet, ut in simili causarum genere subserviat. Quomodo meditatam? Iubet ne edificere quosdam locos pro testibus & contra testes, pro tabulis & contra tabulas, ut quoties erit occasio, dictio nibus inserantur? Scribit Quintilianus, quosdam nec ignobiles in officiis civilibus, scriptos locos, memoriamque diligentissime mandatos in promptu habuisse, ut quoties esset occasio, extemporales eorum dictiones his uelut emblematis exornarentur. Improbatur eorum institutum, propterea quod summam uidebantur infirmitatem de se confiteri. Quid, inquit, si possunt in causis, quarum uaria ac noua semper est facies, proprium inuenire? quomodo propositis ex parte diuersa respondere? altercationibus uelociter occurrere? testem rogare? qui etiam in ijs quæ sunt communia, & in plurimis causis tractantur, uulgatissimos sensus uerbis nisi tanto antè præparatis prosequi nequeant? Vult igitur Antonius, ut iuuenes meditatam habeant sententias pro testibus, tabulis, & reliquis generis eiusdem: non autem uerba composita memorie tradita, quibus eodem modo semper utantur. Id enim ridiculum foret, si quis unam uerbis ipsam recineret cantilenam. Sententias quasdam iuuenes, ut Sulpitius & Cotta, quibus longus proponitur usus orandi, memoria teneant, quas alij & alij efferant uerbis pro conditione temporum & causarum. Locos, inquit, ô Cotta & Sulpiti, multa commentatione, id est cogitatione, siue animi conceptione, multa meditatione, id est exercitatione, paratos atque expeditos habere debetis. Pro tabulis & contra tabulas, & item de cæteris rebus eiusdem generis, duobus modis separatim & definitè solet dici. Separatim dicitur, quando non de singulis, sed de uniuersis agitur aut testibus, aut tabulis, aut questionibus. Definitè, quando agitur de singulis temporibus, hominibus, causis: hoc est, quando conferuntur in tempora certa, in definitos homines, in questiones finitas. Si dixeris, testibus magis quam argumentis esse credendum, multa flagitia gratum iri si testibus abrogata sit fides, separatim de genere uniuerso locutus eris. Sin affirmaueris, Vatinio testi nullam habendam esse fidem eo tempore quo detecta est hominis perfidia, in hac causa cui sit inimicus: definitè proprieque rem tractaueris, De con-

firmandis & infirmandis testibus, tabulis, questionibus, nulla dat hic præcepta, quia longum est ea quæ his de rebus dici possunt, explicare. Pauca tradit Quintilianus in quinto libro, ubi sic eorum multitudinem deprecatur. Nec tamen in animo est, omnia quæ aut pro his dici, aut contra dici solent, complecti. Non enim communes locos tradere destinamus, quod esset operis infiniti, sed uiam quandam atque rationem. Antonius hæc relinquit ingenijs mediocribus, quod arbitratur hominem bene natum & exercitatum sine ulla arte inuenire posse quæ dicenda sunt in hanc uel illam partem. Idem suo more præfert exercitationem: quæ si maxima est, haud dubie haberi debet artis summæ loco. Sunt igitur duæ res quæ locos communes excutiunt, & inde referunt materiam copiosam: ingenium, quod est naturæ: exercitatio, quæ est nostri laboris. Dicit aliquis, Cur hæc ad præcepta referuntur, si arte non egent? Dixit autem, non egere præceptis suis, id est proprijs: arte communis, quæ traditur de consilijs & iudicijs, posse tractari. Nunc idem confirmat, arte non egere testimonia, nisi eatenus, ut certis orandi luminibus ornentur. Dicendi lumina, partim uerba, partim sententias illustrant. Sententias ornant amplificationes, apophthegmata, prouerbia, graues auctoritates, admirationes, commemorations, & alia rerum schemata. Verba decorant omnes figuræ quæ σχήματα λέγουσι appellatur. Schemata & conformationes sunt elocutionis. Itaque ex dictis eius efficitur, testimonia & alia rationis eiusdem, ab orandi doctrina elocutionem, ab usu & exercitatione magis quam ab ea scientia ducere inuentionem. Inuentione quidem opus est, sed (ut ait Cicero in Oratore) magis est prudentiæ quam artis inuentio. Elocutio tota artis est. In eandem sententiam dicit ea quæ sequuntur. Quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illustrem desiderant. Excogitatio refertur ad inuentionem: explicatio ad elocutionem, cuius est non res gignere, sed natas artificio quodam perpolire. Inuentioni dispositio, elocutioni pronuntiatio coniungitur. Itaque duo nobis querenda sunt in causis. Primum quid, deinde quomodo dicamus. alterum, quid dicamus, id est quid inueniamus, inuentumque disponamus, totum arte tinctum & coloratum uidetur ijs qui unum habent in arte præsidium, ut Ciceroni uidetur: tamen si artem requirit, tamen est prudentiæ penè mediocris, quid dicendum sit, uidere. Sic enim iudicat in Oratore. In his partibus, etsi graues atque magnæ sunt, minus & artis est, & laboris. Videt acutus homo, inuenire esse commune omnium qui uel scribunt, uel loquuntur: eloqui ornate, copiose, uarie, admodum paucorum. Alterum est igitur, quomodo dicamus, in quo oratoris uis illa diuina uirtusque cernitur. QVARE illam partem superio-

superiorem, quoniam semel ita uobis placuit, &c.) Dubitet quispiam, cur hic de elocutione faciat mentionem, qui proposuit se de rebus quas experiendo obseruauerit, esse dicturum. Ut id planum fiat, rerum ordo repetendus est. Primum dicendum putauit, quo pacto causa cognosceretur: deinde quis & qualis status eius esset, & quæ statueretur ea disceptatio, ad quam referri debent omnia: postea quæ res inuenienda essent ad confirmandam controuersie disceptationem. Iam ut res ordine constitueretur, inuentionem fecit triplicem: unam ad probandum, alteram ad conciliandos animos, aliam ad eos qui audiunt commouendos. Primam distributionis partem secuit in ea argumenta quæ non excogitantur ab oratore, sed in re proposita ratione tractantur: in ea quæ tota in disputatione & argumentatione oratoris sunt collocata. Quæ non inueniat orator ostendit, & sine præceptis ad ingenium & exercitationem remisit. Proxima sequebantur ea quæ pariuntur ab oratore. Hæc autem non inueniendi modo, sed etiam eloquendi uiribus egent. Ergo partitionem fecit rhetoricæ, duasque partes constituit. unam in qua queritur quid, alteram quomodo dicamus. Priorem ut facilem recipit: alteram Crasso, cui sit suauis & ornatus dicendi genus, relinquit. Hoc modo uentum est in nomen elocutionis, de qua tertio libro dicitur à Crasso. Interea Antonius de questione primum, mox de ratione argumentandi, deinde de locis argumentorum, postea de conciliandis & mouendis animis, tandem de conciliandis & mouendis animis, quæ quid dicamus in causis precipit, quando semel ita uobis placuit, id est quoniam hanc in me sententiam immutabilem protulistis, non recusabo quo minus perpoliam atque conficiam, quibus ex locis ad eas res quæ ad fidem faciendam sole ualent, ducatur oratio. Non dicit arroganter Perpoliam atque conficiam, hoc est lima bo & perficiam: quia paulo antè dixerat, hæc excogitationem non habere difficilem, explicationem magis illustrem perpolitamque desiderare. Nec affirmat id se esse facturum, sed ex aliorum sententia non recusaturum quo minus id perficiat. Itaque rem subijcit illorum iudicio. Quantum consequar, uos iudicabitis.) Ad faciendam fidem tria numero ponit: ut conciliantur animi, ut doceantur, ut moueantur. in quo repetit illam superiorem inuentionis partitionem. Docemus narratione & argumento: mouemus animos τῶν πᾶσι, affectu & perturbatione: conciliamus dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uite. Hæc in locis inuenienda sunt omnia, & orationi, ut acri spiritu uiuat, inferenda. Ea quemadmodum illustrentur elocutione, aut oratione, præfens est Crassus, qui non modo eos qui ad sunt, sed etiam omnes docere possit. Nam comptum genus orationis & ornatum primum & Græcia in Romanos mores induxit, maxime auxit,

solus effecit. Hæc quidem Cicero tribuit L. Crasso, in quo erat summa grauitas, & cum grauitate iunctus facetiarum & urbanitatis orationis non scurrilis lepos, latine loquendi accurata & sine molestia diligens elegantia, in disserendo mira explicatio: quum de iure ciuili, quum de æquo & bono disputaretur, argumentorum & similitudinum copia. hæc inquam tribuit illi, sed ipse de se tacite canit. indicant eius uerba in Oratore. ieiunas huius multiplicis, & æquabiliter in omnia genera fusæ orationis, aures ciuitatis accepimus, easque nos primi, quicumque eramus, & quantulumcumque dicebamus, ad huius generis dicendi incredibilia studia conuertimus. Crasso tribuebatur simile quiddam ab hominibus eius ætatis, qui neminem in latinis oratoribus nouerant perfectiorem. tribuatur etiam hoc nomine, ut quæ tertio libro disse- ret, artificiosè commendentur. At quoniam presentium laudatio suspitione assentationis laborat, id ut amoliat Antonius, inquit, Dicam non reuerens assentandi suspitionem, id est non metuens adulator ne uidear. Ut autem secundus hic liber, quemadmodum tertius, commendatione tollatur, Antonius qui de arte disputans fugit artis nomen, confugit ad ea quæ à multis & Græcis & Latinis audiuit, & omnibus L. Crassum anteposit, quicum sæpius est uersatus. Audijt non obscuros illos, unde nihil aut parum disce- ret, sed paulo illustriores nomine & fama, quos utiliter imitaretur. Audijt non modò Latinos Romæ, sed etiam Græcos Athenis, quum proconsul in Ciliciam proficisceretur. Audijt non semel, ut nouitatis audius: at sæpe, ut cognoscendi percupidus. Hinc igitur confidit, & maxime quum uideat præclaris ingenijs homines, qui diu ineptias non ferant, tantum operæ sibi ad audiendum dare. Quod autem aliquis indoctus & rudis hoc quoque dicat, & se multos audijisse: occupans prudenter adiecit hæc uerba. Nihil quisquam inquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Nec istud in Antonio incredibile dicitur, quem firma diuturnaque memoria constat præditum fuisse. Auditis oratoribus se, non arti adiudicat: siue quod audire actiones multas atque præclaras, maius est imitatori, quam ratio præceptorum: siue quod suo more non uult eruditus præceptisque formatus uideri. Adjudicatur, qui per sententiam & iudicium, cui ius est, tribuitur. Hanc uerbi translationem duxit è iure ciuili. Quod si effuse Crassum laudat his uerbis, Sine ulla dubitatione sic statuo & iudico, neminem omnium tot & tanta quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi: attribue oratorum amplificationi & incremento, attribue homini Romano ornanti suos, & Ciceroniano more Græcos deprimenti. Audijt Græcos, qui temporibus illis nihil omnino cederent Romanis, ad quos ut ad summos rhetores Romani transfretabant. At quum dialogus

dialogus esset, et sermo personarum, et opus hoc sibi quaereret dignitate, non habuit cui iustius quam Crasso munus eloquendi committeret. Laude igitur extolendus fuit, ut in sermone plus esset auctoritatis. De personarum distributione sic Antonius: Si uos quoque hoc idem quod ego de Crasso existimatis, non erit iniqua et personis impar distributio: si quum ego hunc oratorem quem nunc fungo, id est informo et exprimo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso et uestiendū et ornandum. Alludit ad hominum progressus, qui primum creantur, deinde aluntur iam in utero, postea crescunt, atque robore confirmantur, tandem uestiuntur et ornantur. Inuentio cum dispositione, comparatur corpori et animo, quoniam est in ea uis sententiarum: uestimentis et ornamentis elocutio, quia uerba non sunt in ipsarum rerum natura, atque (ut ita dicam) substantia. Oratorem creat, qui prima dat eloquendi rudimenta. Alit, qui illum maioribus auget praeceptis atque exercitationibus. Confirmat, qui argumentorum affectuumque rationes, in quibus est neruus orationis, illi tradit. Vestit autem, qui uestimenta suggerit et ornamenta, quae duo si differunt uti diuersa, uestimenta dicentur ea, quae quasi necessaria uestiunt rem: ornamenta, quae ad pulchritudinem magis quam ad necessitatem aptantur.

TVM Crassus, Tu uero, inquit, Antoni perge, tec.) Quemadmodum laudatus est ab Antonio Crassus, ob eam quam paulo ante scripsimus causam, ita uicissim a Crasso laudatur Antonius, ut dicturo de tribus propositis partibus augetur auctoritas, et auditoribus attentio nouetur. Idne faciat ut qui mutuo tanquam muli scabunt, commemorat aliquot causas in quibus Antonius quantum dicendo posset, ostendit. Locus est igitur qui Crassi monstrat humanitatem, quam magna fuisse constat, qui excitet auditorem, qui superiori disputatione suspensos paululum remittat. Tu uero Antoni perge, ut instituis. Vis huius orationis est, Me Antoni praeterito: tu uero, qui potes hoc perficere munus, perge quemadmodum coepisti. Dictum suum ratione munit, ex ea translatione qua fuerat usus Antonius: Non est boni neque liberalis parentis, quae procrearit et eduxerit, eum non et uestire et ornare. Sensus est: Vbi oratorem procrearis principiorum semine, et eduxeris, id est educaueris et nutrieris alimentis eloquentiae, non eris ut bonus parens, si non uestieris: non eris ut pater liberalis, si non ornaueris. Pater si bonus est, liberos uestit, quod est necessitatis humanae. Si liberalis, non uestit modo, sed etiam ornat, quod honoris est atque splendoris. Hic dicit Antonius: Pater tenuis et pauper liberos non ornare modo, sed ne uestire quidem potest. In aduersum Crassus, Te locupletem esse negare non potes, uestire igitur et ornare potes. Id quia negare possit ille, probat Crassus ex ijs quae dixit Antonius in oratione pro M. Aquilio,

et in alia pro Norbano, et in alia pro Cn. Manlio, et in alia pro Quinto Rege. Quod ornamentum elocutionis, quae uis affectuum, qui animus fortiter agendi, quae dignitas orationis illi oratori (Antonium dicit ad alios conuersus, ne si utatur persona secunda, uirum pudore suffundat) quid inquam illi oratori defuit, qui in causa peroranda, id est in peroratione orationis pro M. Aquilio, non dubitauit a subleuatis, ubi mos fuit sedere reos, excitare, hoc est in medium euocare reum consularem (qui aetate et dignitate grauis, tam misere iudices mouere nollet) et eius deloricare, id est discindere tunicam, quae uestis est interior, et iudicibus cicatrices aduersas, hoc est non a tergo more desertorum, sed ab anteriore parte corporis honeste receptas eo tempore quo in exercitu fuerat imperator, ostendere? Quid illi defuit oratori? De hoc iudicio Cicero septima actione in Verre: Venit enim mihi in mentem, in iudicio M. Aquilij, quantum auctoritatis, quantum momenti oratio M. Antonij habuisse existimata sit, qui ut erat in dicendo non solum sapiens, sed etiam fortis, causa prope perorata corripuit M. Aquilium, constituitque in conspectu omnium, tunicamque eius ab pectore abscidit, ut cicatrices populi Romani iudicesque aspicerent, aduerso corpore exceptas. Simul et de illo uulnere quod ille in capite ab hostium duce acceperat, multa dixit, eoque adduxit eos qui erant iudicaturi, uehementer ut uererentur, ne quem uirum fortuna ex hostium telis eripuisset, quum sibi ipse non peperuisset, hic non ad populi Romani laudem, sed ad iudicum crudelitatem uideretur esse seruatus. Florus in Epitome: Marcus Aquilius consul, in Sicilia bellum Scruile concitatum consecit. Quum de pecunijs repetundis causam diceret, ipse rogare iudices noluit: M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam a pectore eius discidit, ut honestas cicatrices ostenderet: quibus conspectis, indubitanter absolutus est. Cicero eius rei solus author. haec ille. Idem Antonius accusante Sulpitio, quum hominem seditionis Norbanum defenderet, qui trib. pl. Cepionem, ut paulo ante narrauimus, egerat praecipite, non dubitauit seditiones ipsas ornare, id est oratione laudare, ac demonstrare grauisimis uerbis, multos sepe impetus et motus populi non iniustos esse, quos praestare, id est moderari et pacare, nemo possit. Multas etiam e Repub. hoc est ex utilitate Reip. seditiones sepe esse factas, ut quum reges Tarquinij essent exacti, hoc est e regno suo deturbati agente Iunio Bruto, populūque ad libertatem uocante: ut quum tribunitia potestas esset constituta ad tollendos populi motus. Plebs quum propter nexus ob aes alienum in Sacrum montem secessisset, consilio Menenij Agrippae reuocata, impetrauit a Patribus, ut duo tribuni pl. crearentur, C. Licinius, et L. Albinus. Hi tres collegas sibi creauerunt. Ostendit igitur Antonius illam seditionem, quae agente cum populo Norbano

Norbano concitata fuerat, ex lectu cinium qui suos in praelio Cimbrico mortuos lugebant, ex Cepionis odio qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, et iure esse conflam. Duo ponit, seditionem nec reprimi potuisse, et iure esse conflam. Vnum pertinet ad id quod dixerat, multos sepe impetus populi non iniustos esse, quos praestare nemo possit. alterum ad illud, multas e Repub. seditiones esse factas. Si populus odio iusto succensus reprimi non potuit, eius impetum non potuit praestare Norbanus: si seditio iure conflata est, non debuit. Laudantur autem seditiones ab Antonio, ne graue sit a Norbano populum fuisse commotum. Totus locus, siue tota disputatio est anceps, quia periculum fuit ne iudices in malum uerterent, a patre non seditiones et labes Reipub. laudari. Inaudita, quia nemo alius traiecit eum locum in iudicio. Lubrica, propterea quod hic ut in lubrica uia difficile est firmare uestigium. Idem Antonius defendit Manlium, qui sicuti Cepio flagrabat inuidia, quonia dux in Cimbro unum cum eo exercitum amiserat: de quo sic Florus in Epitome Liuiana: A Cimbris C. Manlius et Q. Seruilus Cepio procosules uicti praelio, castrisque binis exuti sunt, octoginta millia militum occisa, calorum et lixarum quadraginta millia. Ne quis uitio det nobis, quod idem aliquando repetimus: non discedit ab officio, si quid interpres inculcat. Idem Antonius in causa Quinti regis in comiseratione mouit iudices: de qua nihil aibi, quod meminerim, legi. Nomen est hic proprium Rex, nec officium comprehendit. Q. Martius Rex, cosul fuit cum M. Catone Nepote. author est Gel. lib. 13. cap. 18. et Plinius lib. 2. cap. 31. Florus. Q. Martius consul Sarnios gentem Alpinam expugnauit. His quatuor exemplis Crassus efficere uult, Antonium non inuentione tantum, sed etiam ceteris ornamentis eloquentiae ualere: quanquam dabant ei acumen, et sententiarum quandam subtilitatem cum optima colloca tione, ornamenta uero contemptumque genus orationis negabant. Cicero in Bruto: Omnia ueniebat Antonio in mentem, eaque suo quoque loco ubi plurimum proficere et ualere possent, ut ab imperatore equites, pe-

Peruagata, diuulgata. Deprome.) quasi ex penu cellaque tua profer. Depromam.) Tenuit uerbum Crassi. Quo facilius id a te, et c.) Ad postulandum sibi parat auctoritatem, et simul retinet uerecundiam ingenii oratoris, qui lubentius dicit rogatus. In celum uerbis extulit.) Prouerbum de maxima laude. Tres sunt rationes.) Repetit illam inuentionis partitionem, quam bis antea collocauit, ut esset disputationis fundamentum, in qua conciliatio lenitatem orationis desiderat, id est, orationem lenibus sententijs et moribus institutam (non hic de lenitate styli, sed de miti quodam rerum sapore loquitur) Docendi ratio quaerit acumen, id est acutam et argutam quandam inuentionis subtilitatem. Conciliatio uim impetumque affectuum petit. Conciliatio inclinat

inclinat uoluntas, et propendet in nos. Docendi ratione instruantur argumenta ad causae defensionem: concitatione, animi permouentur. Conciliatione fit in nos propensior is qui cognoscit, argumentatione adducitur, animi permotione cogitur. Haec igitur pars omnium potentissima est, quae non adducere tantum, sed etiam cogere potest. De conciliatione et permotione pauca in arte traduntur, quoniam ad naturam magis spectant: de explicatione et argumentatione, permulta. Quamobrem explicatio propositionum narrationumque, et defensio argumentorum uidetur omnem huius generis, id est inuentionis, non certam demonstratamque doctrinam, sed quasi doctrinam continere. quamobrem de illa agendum primum est, et breuiter agendum. Nam etsi multa sunt quae in artibus tum dialecticorum, tum rhetorum de inuentione scribantur, pauca sunt tamen quae usu tractari, et animo quasi notari debeant. Aperienda sunt ea capita, id est primi locorum fontes, unde omnis ad omnem causam finitum, et orationem infinitam disputatio ducitur. Id satis esse, probari potest similitudine scripturae. Quoties uerbum scribendum, suisque literis pingendum est, ut lego, usu scribendi confestim literae succurrunt. I. e. g. o. nec sunt cogitatione conquirendae. Haud secus, si certi habentur loci frequentati, ad causam explicandam statim occurrunt, ut nihil sit opus ad argumenta seposita abstrusaque reuolui. Loci autem rhetorici non omnibus prosunt. Quemadmodum metallata conclusa uenis terrae, non omnes temere, sed exercitati periti que reperiunt: sic argumenta locis inclusa, non cuius promptum est uidere, sed illi qui est uersatus in rebus, uel usu, quem etas diuturnumque tempus affert, uel auditione magistrorum, et cognitione doctrinae, quae studio et diligentia praecurrit etatem. In quibus rebus uersatum esse oportet? In consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus, in uoluntatibus ciuium. Cur ita? Si his in rebus fueris hospes siue peregrinus, non multum loci proderunt tibi, ex quibus argumenta promuntur. Consuetudo definitur a iuris prudentibus, ius moribus utentium probatum. Exemplum, res gesta ad imitandum fugiendum ue propofita. Institutum, leges et mores completitur. Mores ciuium, rationes uiuendi bonae uel male, quibus feruntur ciues. Voluntates ciuium, appetitus eorum. Dices: Quid haec faciunt ad excutienda argumenta de locis? Non faciunt ad inuenienda simpliciter argumenta, sed ad talia promenda, qualia probet ciuitas. Etenim quemadmodum ager aliquid producit incultus, sed id sepe quod nolumus, cultus autem id fert quod uolumus: sic et ingenium rude gignit aliquid frequenter illaudabile: cultum et subactum, meliores foetus et grandiores parit. Hinc allegoriam pulchram ducit Antonius: Subactio mihi ingenio opus est, id est domito et culto, ut agro non semel arato pro-

scissione, sed nouato et iterato secunda et tertia aratione, quo meliores foetus possit et grandiores edere. Quibus autem rebus ingenium subigitur? Vsu, auditione, lectione, literis. Vsu est in scribendo, uel in didicendo. Auditio, in percipiendis ijs quae alius dicat. Lectio, in scriptis cognoscendis. Literae, in omni disciplinae genere. A C primum naturam causae uideat, quae nunquam latet, et c.) Ad explicandas controuersias opus est argumentis. Argumenta igitur tendunt ad quaestionem. Quaestio deprehenditur cognita causa natura, quapropter primum quid faciat causam, postea de quaestione uidetur esse dicendum. Primum igitur naturae causam uideat orator. Est autem facile uidere, quia nunquam latet. Videndum enim, factum ne sit, ut in coniectura: an quale sit, ut in statu qualitatibus: an quod nomen habeat, ut in definiendi constitutione, quaeratur. Quo perspecto, statim occurrit naturalis quadam prudentia, non ijs subductionibus quae graeculi docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controuersia stare non possit. Subductiones sunt numerorum detractiones, quales fieri solent ad summam colligendam. In hac re subductiones dicuntur depulsiones atque firmamenta, quae sic habent. Depulsio subducit intentionem. Rationem, quod dicitur firmamentum. Quid ueniat in iudicium, id est, quae sit quaestio princeps, Rhetores sic iubent quaerere. Interfecit Opimius Gracchum, quam defensionem suscipiet, nisi dicat id se causa Reipublicae fecisse. Et ex senatus consulto populum ad arma uocasse. At Decius accusator negat Opimio licuisse contra leges ciuem interficere. Leges enim iubent, ut causa dicta apud iudices aut populum, ante reus damnetur, quam uel occidatur, uel in exilium mittatur. Venit igitur in iudicium haec quaestio: Licuit ne Opimio ex senatus consulto seruandae Reipublicae causa Gracchum seditionis leges ferentem necare? Perspicua sunt haec quidem, et in communi prudentia sita. Abstrusiora sunt argumenta, quae ab accusatore et defensore debent afferri. Sed ante de quaestionibus est dicendum, quam ad locos et argumenta ueniat: quaerendumque, ueniat ne in iudicium quaestio infinita? quam a iudicij reiecerunt rhetorum quidam atque magistrorum. Hic (inquit) summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus. Graeculos professores, qui tum Romae rhetoricabantur, intelligit, qui sibi uidebantur eruditi, qui essent hebetes atque impolitii. hebetes, qui perspicua non uiderent: impolitii, qui neque doctrinam, neque usum rerum haberent. In partiendis orationum modis, hoc est in distribuendis disputationum formis, constituebant duo genera causarum, unum infinitum, in quo sine personis atque temporibus certis de uniuerso genere quaeratur, alterum finitum, quod personis certis et temporibus definiatur: et hoc unum oratori subiectum putabant. Veritas aliter habet. Quaestiones finitae ueniunt

ueniunt in iudicium. nomen enim certum tempusque defertur, sed omnes ad uniuersi generis uim naturamque referuntur: hoc est, disputatione propositi siue thesios explicantur. Id ostendit esse uerum in causis, in quibus de iure quaeritur, qualis fuit Opimij. Nihil (inquit) pertinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij accusatoris. Non enim inuenienda sunt argumenta uel in Opimio, uel in Decio, sed in facto. Itaque de ipso uniuerso genere infinita quaestio est. Num poena uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex senatus consulto patriae conseruandae causa interfecerit, quum id per leges non liceret? Quod in genere statutum fuerit, id in singulis statui ius est. Quaerit aliquis, an sit eadem ratio in alijs statibus causarum? Occurrit: Nulla causa est, in qua id quod in iudicium uenit, ex reorum personis, ac non generum ipsorum uniuersa disputatione quaeratur. Maxime finita uidetur esse causa coniecturalis, ubi de facto ambigitur: ut Ceperit ne contra leges pecunias P. Decius? tamen argumenta criminum, id est accusationis, et argumenta defensionis, reuocentur oportet ad genus, et ad naturam uniuersam. Quod sumptuosus sit, de luxuria ac profusione dicendum. quod alieni appetens, de auaritia. quod seditiosus, de turbulentis et malis ciuibus. quod a multis arguitur, de genere testium. Contraque quae pro reo dicuntur, omnia necessaria ad tempore atque homine ad communes rerum et generum summas reuoluentur. Quid ergo? Nullane quaestio finita citra genus uniuersum dicitur? Potest quidem orator in certa peritasti uersari: sed quoniam ius de uno solo conditum non est, ex uniuerso genere assumat aliquid necesse est. Et iudices sententiam pronunciatu ad commune quiddam respiciunt, quod in simili re ualeat. Nam species et genera tractant artes: singulae et indiuidua, quae sunt infinita, complecti non possunt. Ad generis ergo rationem aliqua communione reuocantur. Hic P. Decius alius est ab eo qui se pro Reipub. deuouit. uixit ad Antonij tempora, non infans quidem atque indisertus, sed ut uita, sic oratione etiam turbulentus: de quo Cicero facit mentionem in oratorij Partitionibus, loquens de statu facti. AT-40 QVE haec forsitan homini non omnia quae sunt in natura, et c.) In quibus causis de nomine aut de iure quaeritur, nemo dubitet quin hypothesis ad suam thesim debeat referri, sed ambigat si de facto quaestio sit. Quid (inquit) agam de parricidij genere, quum mihi probandum sit reum esse parricidam? Quid frustra differam de pecunijs repetundis, si mihi planum faciendum est reum teneri lege repetundarum? Factum reorum, non genus uniuersum demonstrandum uidetur. Ut tollat eiusmodi dubitationem Cicero, constituit infinita, id est innumerabilia crimina uenire in quaestionem facti, non tamen defensiones et locos infinitos existimari oportere. Si defensiones infinitae sunt, quis modus in arte? Si loci tam multi, quis eos tandem reuoluet? quis

dabit operam rhetoricae? quis iuri civili studebit? quid proderunt tam pauca praecipua? At propere infinita uidentur ea quae ueniunt in iudicium, tum quum de facto quaeritur. Videntur (inquit) homini non omnia quae sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, id est tardo et hebeti, non ei qui celeres habet animi motus, rerumque naturam facile perspicit. Prudens generibus paucis omnia concludi uidet, non solum in quaestione facti, sed etiam in statu definitionis et qualitatibus, in quibus de facto non ambigitur, sed uel de nomine rei, uel de iure. Quod si genera causarum ex reis numeres, hoc est totidem facias, quot rei litigant, et innumerabilia sunt, et confusione multitudinis obscura. Si ex rebus generis eiusdem numeres, ualde modica, hoc est paucissima, et admodum illustrata atque perspicua. Id quale sit, aperitur ex eplo. Si Mancini causam in uno Mancino, non in omnibus eiusdem fortunae hominibus ponimus: quotiescunque is quem Pater patratu dederit, receptus non erit, toties causa noua nascetur. Sin illa controuersia siue quaestio causam facit, uideatur ne ei quem Pater patratu dederit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil Mancini nomen facit, neque ad artem dicendi, neque ad argumenta defensionis. De Mancino, de Patre patrato, de Postliminio satis multa supra diximus. Obijciat quispiam, esse quod afferat praeter uniuersum genus, hominis dignitas aut indignitas: de litigatoribus et eorum personis multa dicere oratores. Solut hunc nodum. Hoc (inquit) extra quaestionem, et ad rei summam minime necessarium est. Hic autem sermo sit de capite summoque genere causae. Adde quod eiusmodi oratio de persona, ad uniuersi generis disputationem refertur. Si de magistratu uiri, de prudentia, de fortitudine, de fortuna, de calamitate dicas: eadem recident in eos qui eiusmodi sunt praediti rebus, quos permultos aut esse, aut futuros esse certum est. Hanc disputationem suscipit aduersus Graecos rhetoricae professores, et ut paucis generibus et locis omnia contineri doceret. At quod odiosum est doctis hominibus inferre bellum, negat eo se consilio disputare; ut homines eruditos redarguat, sed quod pertimescenda sit multitudo causarum. Eruditos autem dicit eos qui sibi uidentur eruditi, etiam si hebetes sunt et impolitii. Aut certe doctiores accipi uult, quam quos paulo ante reprehendebat. Bona pars hominum doctissimorum, qui rhetoricas artes literis madauerunt, redegerunt oratore in quaestiones ciuiles, et eas finitas. Reprehendendi sunt (inquit) qui in genere definiendo, hoc est, dum uolunt omnes oratoris causas breuiter concludere, istas causas, de quibus egimus, describunt in personis et in temporibus positas esse. In parte uerum loquuntur, in parte falsum. Incurrere temporibus personasque, uerum est: ex ijs omnino causas pendere, falsum. Ex quibus intelligitur, ne hoc quidem eos esse consecutos, quod in tanto ocio, quanto Graeci fru-

ebantur in scholis, sine forensi exercitatione, qua Romani atteruntur, efficere potuerunt, ut genera rerum discernere, hoc est diuiderent, eaque paulo subtilius explicarent. Confundunt enim duo genera in unum, et crassa (quod aiunt) Minerua controuersias exponunt. Sed hoc nihil ad me, qui ueritatem, non reprehensionem quero. Nullum enim nobis certamē cum istis esse debet, quum dicimus ea quae nos non eorum doctrina, sed experientia rerum magistra docuit. Illud ad me, ac multo etiam magis ad uos, Coita noster et Sulpiti, pertinet. Quomodo nunc se istorum rhetorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum. Constituitur ab illis infinita. Nam si in personis ponitur, ut ab illis ponitur, quot homines, tot erunt causae. Sin ad generum uniuersas quaestiones referuntur, ut referri dicimus, ita modicae et paucae sunt, ut omnes eas diligentes et memores et sobrii oratores percursas animo, et propere decantatas habere debeant. Diligentes, qui sedulo perquirunt ea quae sui sunt officij. Memores, qui quaesita animo tenent. Sobrii, qui tranquilla mente contemplantur, aut agunt. Oppositi sunt negligentes, obliuiosi, bacchabundi, ex quibus nihil magnum egregiumque sperare possis. Primum est, diligenter inquirere genera causarum: alterum, quaesita reminisci: tertium, animo condita sobrie temperateque dispensare. Causas animo percursas et propere decantatas habere, nihil aliud est, quam eas sic habere notas, ut omnes animus et perlustrare et decantare possit. Ut confirmet illud, non a personis, sed ab uniuerso genere pendere causas, quarto utitur exemplo. Sumit illam de Posthumo per celebrem causam, a Scaeuola et Crasso diligenter excussam, de qua satis multa primo commentario diximus. Non est cur existimetis a Marco Curio, id est a ratione personae Marci Curij, quem defendebat, causam didicisse L. Crassum, et eare multum attulisse in iudicium, quam obrem Posthumo non nato Curium tamen heredem Coponij esse oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, quae multa Crasso fuit, nihil ad causam uim ac naturam, nomine Coponij testatoris, ac Curij secundi heredis substituti pertinuit. In genere erat uniuerso rei negocijque, id est causae, et (ut ita dicam) circumstantiae, non in tempore ac nominibus omnis quaestio, quum scriptum ita sit in Coponij testamento. Si mihi filius gignitur, isque prius moritur, quam ad annos tutela suae perueniat, tum mihi Curius sit heres. Verba satis nota praeterijt. Mortuo Coponio, nullo Posthumo nato, quaestio fuit, si natus filius non sit, uideatur ne qui filio mortuo substitutus heres sit, heres esse. Haec quaestio generis uniuersi, et perpetui iuris, non hominum nomina, sed rationem dicendi genere comprehensam, et argumentorum fontes desiderat. Perpetuum ius quidam iurisperiti interpretantur generale: alij, quod non fit ad unius aut alterius commodum, sed propositum manet in longum tempus: ut

C. tit. de edendo. Edita actio speciem future litis demonstrat, quam emendari uel mutari licet, ut edicti perpetui monet auctoritas. IN quo etiam isti nos iurisperiti impediunt, et c.) Quomodo arguendi sunt rhetores qui totidem faciunt causas, quot sunt personae reorum: sic et illi iurisperiti, qui suis libris non genera uniuersa, sed nominatim quid cuique responderint, scribunt. Itaque digreditur ad eos, commonitus uitiorum collatione, et eo hereditatis iure de quo modo fecit mentionem. Sed alius est error istorum, alius rhetorum. Rhetores peccabant ignorantia, iurisperiti ambitione et auaritia. Volebant enim soli prudentes uideri, ceteros deterrebant a iure cognoscendo, quod plus honoris et rei sibi compararet. Fortiter suberat aliquid inscitiae. Non erat ius civile in artem redactum: propterea non aliter inscripta referebant sua responsa, quam postea imperatores, Hermogenes, Theodosius, Antoninus, Seuerus, alijque permulti, quorum pleraque responsa Iustinianus collegit in Codicem. Einusmodi responsa Cato scripsit, et Brutus. M. Cato Censorini filius natu maior fuit, etatis suae doctissimus iuris, qui egregios de iure libros posteris reliquit. Extat nomen in Inst. de adoptionibus. Apud Catonem bene scriptum referi antiquitas, seruos, si a domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Et apud Caium de Origi. iur. Hos seclatus est ad aliquid M. Cato princeps Portiae familiae, cuius et libri extant, sed plurimi filij eius, ex quibus ceteri oriuntur. De Bruto ibidem memoriae productus est. Post hos fuerunt P. Mutius, et Brutus, et Manilius, qui fundauerunt ius civile. Ex his P. Mutius decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres. Illi duo consulares fuerunt, Brutus praetorius. De eodem Bruto Cicero facit mentionem in oratione pro Cluentio: et in hoc libro de Rideliculis. In quo genere uniuerso petendo isti ambitiosi et auari nos iurisperiti impediunt, a discendoque iure deterrent. Video enim in Catonis et Bruti libris nominatim, id est scriptis nominibus consultantium, referri scribitque, quod alicui de iure uiro aut mulieri responderint. Mulierem addidit, ut apertius ostenderet illorum molestem arrogantiam, qui non causarum modo, sed etiam sexuum discrimen nequicquam referrent in libros. Id faciebant, credo, ut putarem in hominibus, non in re, consultationis aut dubitationis causam aliquam fuisse: utque debilitati, id est deterriti (metus enim debilitat) a iure cognoscendo uoluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abijceremus. Sicut mihi nunc est abijcere uoluntatem, quam spero: ita quoque minus est discere, quam perdiscere. Iccirco uero discendi uoluntas abijcitur, quod perdiscendi rem tam multam tamque confusam nulla spes est. A sermone de iurisperitis, incidit in alium sermonem de iure civili redigendo in artem. Crassus haec iura nobis expediet, explicata facilia, breuia reddet: et exponet descripta generatim,

neratim, digesta ac ordinata in certa quadam genera personarum atque rerum constituet. Ne frustra uideatur id repetere, quod primo libro dixi, dirigit sermonem ad Catulum, qui tum absueerat quum Crassus est haec pollicitus. Est enim hesternae disputatione nobis ille hoc Catule pollicitus, se ius civile, quod nunc diffusum et dissipatum est, sparsum, nullo ordine, nullo modo compositum, in certa genera coacturum, et in artem facile redacturum, id est collecturum in breuius, et in praecipua digesta reuocaturum. Docet in Crassi persona, quod sit illi necessarium, qui ius in artem facile cogat. Ne esse primum est, ut ius omne penitus didicerit, deinde ut in seffultu arte dialectica, res acutē describere, hoc est diuidere et definire sciat. Ad haec, ut eloquentia praeditus ornare possit, haec duo posteriora doctoribus Crassi defuerunt. Non satis est ad iura describenda scientiam iuris, artem subtiliter differendi, et eloquentiam tenere, nisi quoque suppetat ocium perscribendi. Addit igitur Antonius. Ista tum a Crasso discimus, quum se de turba fori, et a subfellijs iudicium in ocium solitudinemque contulerit. Ocium et solitudinem turbae et subfellijs opposuit. Ne uideatur uanus augur, qui de re futura incerta pronunciat: interserit hoc uerbum, Cogitat, et adhibet Catuli testimonium. Scit autem Cicero irritam Crassi pollicitationem fuisse, et hominem ante diem lateris dolore perijisse: sed rationem habet illius temporis, quo facit eum loquentem. Tum spes erat, neque quisquam diuinare poterat quod res esset abitura. Inducit igitur Catulum, qui aliud uertat omen, et in honore Crassi loquatur. Non licebit (inquit) stare pollicitus. Neque enim ipse auxilium suum saepe a uiris bonis frustra implorari patietur, quum ad illud et Antonium turba reorum confluat: neque id equo animo feret ciuitas, quae si uoce et oratione L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliata putabit. Etenim bonus orator magnum est ornamentum ciuitatis. Hic Antonius: Si haec uere a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino Crasse uiuendum. Pistrinum dixit forum, ubi laboribus teruntur oratores, uti serui qui in pistrino molam uersant. Ista oscitantem et dormitantem sapientiam, Scaeularum et ceterorum beatorum ocio concedamus. Sapientiam uult accipi iurisperitiam, quam definiunt iuris antistes, rerum diuinarum et humanarum scientiam, propterea quod aliquam philosophiae moralis partem contineat, aut quod sit bona pars *τῆς πολιτικῆς*, ad quam Aristoteles refert alias artes. Vocat oscitantem et dormitantem, quia languet ocio, domique secunda manet. Signum languoris et securitatis est oscitatio, quam Cicero dat iurisperitis, qui uelit esse maius quiddam orare causas, quam domi de iure respondere. Translatiue significat iurisperitos non agitari tumultu forensium dictionum, quibus insudant caussidici: in ocio securaque tranquillitate consulentibus respondere. Scaeulas nominat, quod

in eorum familia ius civile hereditarium esse uidebatur. Beatos appellat, quod essent diuites, quieti, honore conspicui. Arrisit hic Crassus leniter. Non decuit uirum tantum effundere cachinnos, sed dictum suae modico risu et humano more excipere. Pertexere quod exorsus es. Ab artificio texendi duxit haec uerba. Telam proprie dicimus exordiri, atque pertexere. Simul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Alludit ad eos qui iniqua seruitute pressi, quum statu sint liberi, confugiunt ad magistratum, et se uindicant in libertatem. Tempestiue usus est uerbis iurisperitorum, et eo magis, quod Antonius oratores ueluti pistrini seruitute premi dixerat. HUIVS quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit, et c.) Quod efficitur a disputatione superiori, colligit, non esse innumerabiles causas ex infinita hominum atque temporum uarietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse quae in dubium uocarentur. Huius quidem loci. Sensus est. Hortaris a Crasse, ut quod exorsus sum, pertexam modo. Non est opus. Huius loci et disputationis quam modo sum exorsus, hic est finis. Hic non est pronomen, sed aduerbiu. Si dicas. Hic etiam finis? Certe, inquit. Nam disputatio fuerat instituta, ut intelligeretur non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum uarietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse quae in dubium uocantur. Hoc intelligitur: Res igitur affecta finem. Generum causae sunt, quae non propria finitaeque perijasi totae continentur, sed a communi ratione et aliquo toto genere pendet, ut pro Quintio causa, non a Quintij Nenuijque nominibus pendet, sed a genere sponsonis atque societatis. Sponso et societas dicitur genus aut species. Haec enim a rhetoribus interim confunduntur, quia non unius est, sed multorum communis appellatio. Genera rerum definita sunt non solum numero, sed etiam paucitate. Numero definiuntur, quae enumeratione colligi possunt, etiam si multa sunt: quam obrem certius quiddam paucitate, quam numero continentur. Quae cumque pauca sunt, numerari queunt: non contra, quae cumque numerari queunt, ipsa pauca sunt. Dicit aliquis. Non sunt pauca genera rerum. Videmus enim tam multa legum capita diuersa, qui tituli nominantur, ut uix multis libris comprehendi, breuiterque notari possint. Illa sane genera multa sunt, quae numerantur a iureconsultis: sed illa non loquitur Antonius. Dicit enim genera rerum, quaestiones rationales, atque legales. Rationales, quae uel coniectura, uel definitione, uel qualitate, iureque continentur. Legales autem, quae nascuntur ex ambiguitate scripti, uel ex scripto et sententia, uel ex contrarijs legibus. In his est omnis materies orationis, quam studiosi dicendi omnibus locis descriptam, instructam, ornataque habere debent. Describitur omnis loci materia, quando distribuitur et partitur in omnes locos, unde uel conformari uel infirmari potest:

ut materia cōiecturalis describitur omnibus locis, quō ordine statuuntur omnes loci qui subministrant argumenta coniecturae. Instruitur, quum digeritur in ordines certos, uelut exercitus. Idem est igitur materiam describi locis, et instrui locis: nisi uerbo instrui complectitur instrumenta causarum. Aliud est materiam ornari. Nam descriptio et instructio causarum proprie necessaria est, ornatus sententiarum pulcher est atque utilis, non tamen ita necessarius. Ornatur autem materia locis communibus, in quibus spaciosius se dilatat orator. Adde sis affectus, tam lenes, quam asperos. Sententijs enim cedunt, et inuentioni. Postea quam e locis duxeris res et sententias, ea uerba pariet. Quomodo? Rebus imposita sunt nomina: succurrunt una cum suis rebus. Si quid aut grauius aut ornatius querimus, rebus admoniti ducimur ad figuras. Videntur itaque a rebus uerba nasci: quae satis ornata existimantur, si non sunt affectata, non iniecia per uim, sed quasi naturalia, et sic accommodata rebus, ut ea res ipsa peperisse uideatur. Dicit quispiam: Nunc uidetur elocutionem existimare perfacilem, quam ante Crasso quasi diuinam relinquebat. Ego quidem censeo eum locutum fuisse de ornamentis, quae uerbis adhibentur: nunc autem dicere, partis rebus facilem esse uerborum inuentionem, etsi perpolire difficillimum est. Iam dictum est, in generum causis omnia sita esse: genera definita numero et paucitate, eadem locis descripta posse comprehendere. Quid inquit: Debentne ante ab oratore comprehendere, quam ueniat in forum? Sic iudicat. Hoc instrumentum causarum et generum uerborum in forum deferre debemus. Instrumentum dicitur, quod illo sic utitur orator in causis, ut instrumento reposito paterfamilias in administranda re familiari. Quod autem interserit haec uerba, Nihil aliud affirmare possum, nisi sententiam et opinionem meam: eo tendunt, ut si iureconsulti et rhetores impolit, et oratores quidam aliter sentiant, intelligant oratorem exercitatum et probatum in alia sententia fuisse. Aut certe temperauit illud quod dixerat de uero, non affirmare se quicquam certo, sed duntaxat opinionem suam. Quod genera sint in forum deferenda, ratione confirmat. Ut quae res, id est causa delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus, tardum erit, et inopportunum. Quid si nihil est locis opus? Argumenta (inquit) pertractata et familiaria esse possunt ijs qui ea mediocriter modo considerarint, si studium diligentiae, et usum experientiae adhibuerint: tamen animus referendus est ad ea capita rerum, et ad illos quos sepe iam appellauimus locos. Ars enim etsi interdum cedat usui, tamen plurimum inuat studium et usum. Vides ut Cicero cogatur inducere Antonium aliquid arti deferentem, qui de arte scripserit libellum, et hic de rebus eloquentiae acute differat. ATQUE hoc totum siue artis siue animad-

uersionis, et c.) Quia de locis est propōsa disputatio, primum queri potest, an locorum sit ars? Ut effugiat ea de re altercationem, constituit artem esse locorum, uel animaduersionem, uel consuetudinem. artem, qua praecpta traduntur: uel animaduersionem, qua argumentorum genera obseruantur: uel consuetudinem, qua moris est probare uel improbare causas. Locos in artem refert Aristoteles: et eorum certe quidem ars est, si non certa atque demonstrata, tamen obseruata longa consuetudine disputandi. Querendum deinceps, quid in arte locorum potissimum faciendum sit: Totum est (inquit) nosse regiones intra quas uentorum more uenere et peruestiges quod uelis. Regiones sunt argumentorum loci, siue probationum sedes, quas non ita multo post definit. Si noueris locum ubi latet argumentum, debes illum seipere cogitatione, quemadmodum uentorum latebras ferarum retibus circumdat. Quod si usum rerum percallueris, nihil te effugiet, sed omne quod erit in re, occurret atque incidet, haud secus atque uenientem usu percallidum, nulla fera custodibus intercepta fugit, sed occurrat, et incidit uel in casses, uel infidiatores. Hic oritur alia questio, satis ne sit ars ad inuestiganda locis argumenta. Non est satis. Nec enim quicumque didicit locos, statim capit ex illis quod optimum latebat: sed qui habet acumen ingenij, deinde rationem et artem, et praeter haec diligentiam. Haec tria sunt necessaria. Nam si ne ingenio nihil potest ars, et ingenium sine diligentia sopitum iacet. Ingenio primae partes iure conceduntur, propterea quod perfectiora sunt opera naturae: et quicquid est artis huius, natura ingenium quae pepererunt. Secundae labori et diligentiae debentur, quae et ipsum ingenium ex tarditate incitat. Inter ingenium et diligentiam paululum loci relicti sunt artem. Ne frustra de diligentia praecipere uideatur, quantum possit in causis, breuiter exponit. Expositionis fundamentum est. Diligentia in causis defendendis plurimum ualet, ex quo educit istud, Diligentia praecipue colenda est nobis, haec semper adhibenda. Confirmat iterum Diligentia nihil non assequitur. Ut autem stabile sit fundamentum, subiicit ea quae uirtus illa praestat in causis. Efficit ut causam agnoscamus a litigatore, et nostra quadam inuestigatione: ut aduersarium attente audiamus: ut eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus, quod melius ex aduerso orationem instruere possumus: ut uultus denique perspiciamus omnes, qui nobis sensum animi plerumque indicant. Qui modus seruetur in perspicendo aduersarij gestu atque uultu, prudenter hic admonet. Sic adhibenda est diligentia, ut ne praetermittatur prudentia. Prudentia est, dissimulante obseruare aduersarium patronum, ne si sentiat se diligenter audiri, sibi aliquid proficere uideatur. Illius oratio etsi animo ponderanda, tamen est aspernanda uultu. Efficit praeterea

terea diligentia, ut in locis rhetoricis peruoluatur animus argumenti querendi gratia: ut idem animus se penitus insinuet in causam, hoc est, penetrata cause recessus que rimetur, et in eam quodammodo se transformet: ut sit cura et cogitatione intentus, non incuria et inertia remissus: ut rebus inuentis adhibeat memoriam, quae non aliter atque lumen condita ac tenebris obducta detegit: ut uocem et uires perferendi laboris subministret. Quid? Diligentia uirtus est, quae omnes reliquas uirtutes continentur. Inter artem locorum et diligentiam discrimen est. Ars locorum demonstrat tantum ubi queras, atque ubi sit illud quod studeas inuenire, ut in definitione, in differentia, in comparatione. Diligentia omnem uoluit lapidem, atque comitata cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore, nihil intactum relinquit.

NAM orationis quidem copia uidemus, ut abundant philosophi, et c.) Dictum fuit, argumenta omnibus qui ea mediocriter considerarint, studio adhibito et usu pertractata esse posse, animum tamen ad locos referri oportere. Vtrunque confirmat exemplis philosophorum, quorum alij nullis usi sunt locis, Stoici: alij sunt usi, Peripatetici. Cicero in Topicis. Quum omnis ratio diligens differendi duas habeat partes, unam inueniendi, alteram iudicandi, utriusque princeps (ut mihi quidem uidetur) Aristoteles fuit: Stoici autem in altera elaborauerunt. Iudicandi enim uias diligenter persecuti sunt, eam scientiam, quam dialecticam appellant. Inueniendi uero artem, quae Topice dicitur, quae ad usum potior erat, et ordine naturae certe prior, totam reliquerunt. Si orationis copia abundabant Stoici, nec in locis inuestigabant quod diceret, studio certe et usu et diligentia pro locis utebantur. Hoc itaque diligentia affert, ut sine locorum praecipis inueniamus et multa. Videmus (inquit) ut orationis copia abundant philosophi, qui (ut opinor) nulla dant praecpta dicendi. Dissimulat more suo. Nam postea fatetur aurem admouisse Graecis. Quod autem Catulus operam philosophiae dedisset, et Graecorum scripta lectitasset, opportune dixit. Sed tu haec Catule melius, quam orationem sic perface. Tu haec melius quam ego, nosti. Habes causam cur paulo post de philosophis Catulus disputet. Est (inquit) ut dicit Antonius, ut plerique philosophi, qui non sunt Peripatetici, nulla tradant praecpta dicendi, nullos assignent locos, nulla monstrent inueniende rei uestigia, et habeant paratum tamen usum et diligentiam quid de quaque re dicant. Confirmauit illam partem quam suscipere uidebatur Antonius, ut quum benigne excepisset illius orationem, maiore cum auctoritate contradiceret. Contradicit itaque secundo loco. Aristoteles is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc qua in causis

utimur, inueniretur. Philosophi igitur dant aliqua praecpta dicendi. Hinc colligas licet, admirabilem esse sapientiae studiosis Aristotelem, qui de rebus penes omnibus optime iudicauit, optime disputauit. Colligas etiam, non alios esse oratorum locos, alios dialecticorum: quanquam digladiantur contentiosi, hi ut dialecticis uindictent locos, illi oratoribus. Veritas sic habet. Oratores ante locorum inuentionem uel dixerunt, uel scripserunt. Idem philosophi disputarunt. In utrorumque orationibus obseruata ratio locorum, et in communem differentium utilitatem propōsa: quam qui propriam facere contendit, aut falsa opinione aut inuidia motus: sanctam ac intemeratam ueritatem uiolare conatur. Hac omissa controuersia, inspicere quam subtiliter Cicero et Aristotelem et Antonium commedarit illum, quoniam locorum de quibus mox ageatur, fuit inuentor: hunc autem, quod Ciceronis personam agit, cui uel ingenium mirum, uel artem, uel utrunque tribui, ad sermonis auctoritatem bonum fuit. Ab Aristotele iam dudum non aberrat oratio tua. Eisdem prope differendi uias persequitur. Hoc duobus modis fieri potest: aut quod Antonius similitudine illius diuini ingenij in eadem incurrit uestigia, aut quod illa ipsa legerit, atque didicerit legendo. Alterum si Cicero uel sibi uel Antonio tribuat, multis uideatur esse ridiculus: nec ridiculus modo, sed etiam rerum inuentoribus iniurius. Descecit igitur in secundam partem, adductus sermone superiori, qui subolere doctrinam Graecam uideatur. Quod Catulus affectus est coniectura, tandem confitetur Antonius. Id fit autem, ne uerba hominis dissimulantis, aliter quam Cicero uelit, accipiant lectores: ut quae ingenioso et erudito uiro plus adhibeatur fidei, quam ingenioso tantum.

Semper ego existimaui iucundiorē et probabiliore huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificij alicuius, deinde nullam Graecarum rerum significationem daret. Quamobrem iucundiorē et probabiliore? An quia populus rudis et indoctus malebat orationem suis auribus aptam, quam eruditam et insolitam? An quia populus ille imperiole melius, quam orationem sic perface. Tu haec melius quam ego, nosti. Habes causam cur paulo post de philosophis Catulus disputet. Est (inquit) ut dicit Antonius, ut plerique philosophi, qui non sunt Peripatetici, nulla tradant praecpta dicendi, nullos assignent locos, nulla monstrent inueniende rei uestigia, et habeant paratum tamen usum et diligentiam quid de quaque re dicant. Confirmauit illam partem quam suscipere uidebatur Antonius, ut quum benigne excepisset illius orationem, maiore cum auctoritate contradiceret. Contradicit itaque secundo loco. Aristoteles is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc qua in causis

propriū est, aspernatur. Græcorū professionem amplificat, ut eos saltem subauscultandos esse probet. Magnas res suscipiunt, ut eloquentiam, philosophiam, omnemq; doctrinā: nec modō suscipiunt experiendi gratia, sed etiam proficiuntur et agunt. Res obscurissimas uident, quæ secretiore philosophia continentur. Bene uiuendi rationem tradunt in arte morum. Copiose dicendi rationem, et orandi leges constituunt. Ea de re non uerebantur optimi quicq; Romani principes habere domi Græcos, a quibus animi cultū capefferent. Alij dediti ambitioni et auaritiæ, magistratus et prælia, ius ciuile, et eloquentiā forensem persequebantur: Philosophiā secretioresq; musas damnabāt: id quod etiā nimum faciunt qui curuas habent animas in terrā, et celestium rerū inanes. Subauscultauit Græcos Antonius, et istorū omnium summam causās et genera ipsa gustauit, hoc est, nō omnium Græcorū quos audiit, omnium causās rationesq; didicit, sed tantū summam præcipuasq; causās, et genera ipsa delibauit. Ne accipito causās oratorias, sed eas quibus nituntur artes. Omnis ars habet causam finis, propter quā fuit cōstituta. Itē causam efficientē, sine qua non erat futura. Itemq; causam formā, qua uis ipsius cōprehenditur: et aliā causā, quæ est in materia et instrumentis. Nec huiusmodi causā solum reperitur in arte uniuersa, sed etiā in ijs partibus singulis, quæ principes sunt in artis corpore. Differūt à generibus causā. Genera sunt notiones quædā latē patentes, quæ multas species et partes continent: ut quum dicimus, Tria sūt genera dicendi. Causā uerō sunt, ex quibus, uel propter quas, uel per quas aliquid fit. Ex ijs intelligitur, causās et genera gustasse nihil aliud esse, q̄ alicuius artis non omnes partes, sed præcellentes modō nouisse. VALDE hercule (inquit) timidē tanquam ad aliquē libidinis, et c.) Catulus sapientiæ studiosus philosophos tuetur, et exēplis efficit, non modō nō aspernandū esse philosophiæ studiū, sed etiā palām capeffendum. Quod autē exempla domestica plus habent auctoritatis apud Antonium, Romana, non externa legit. Illa partitur in duo tempora, priscum, recentius. Priscū tempus est Pythagoræ, recentius Aphricani et Carneadis. Ad aliquē libidinis scopulū. Alludit ad scopulū Circes, de quo Virg. in 7. Proxima Circeæ raduntur littora terræ: Hinc exaudiri gemitus iræq; leonum Vinclarecūsantum, et sera sub nocte rudentum, Setigeriq; sues, atque in præsepibus urfi Seuire, ac formæ magnorum ululare luporum, Quos hominū ex facie Dea seua potentibus herbis Induerat Circe in uultus ac terga ferarum. Quæ ne monstra pii paterentur talia Troës Delati in portus, neu littora dira subirent, Neptunus uentis impleuit uela secundis, Atque fugam dedit, et præter uada feruida uexit. Locus est inter portū Caietanū et Tyberim, ubi quon-

dam Circe meretricias et ueneficās artes exercuit, et socios Vlyssis transformauit in porcos. Sic autē legendum existimo locū presentē. Valde hercule (inquit Catulus) timidē, tanquā nauem ad aliquē libidinis scopulum, sic tuā mētem ad philosophiā appulisti. Proprie quidē naues dicuntur appellī. Possis referre mentem ad scopulos Sirenios, qui etiam abierunt in prouerbiū. Hoc eo fortē melius est, quod Sirenes cum uoluptate scientiam pollicebantur. Sic enim Homerus canit, interprete Cicerone.

Nos graue certamen belli, clademq; canemus, Græcia quam Troiæ diuino numine uexit, Omniaq; è latis regum uestigia terris.

Itaq; non scopulū simpliciter, sed aliquem scopulum dixit: credo, ut significaret plures esse poetarū carmine celebratos. Magna Græcia. Apētinus Italia mons, quā Siciliā respicit, in duo se findit cornua, quibus intercipit eam terrā, quam ueteres dixere Græciam magnam. Ea tēpore Ciceronis neq; urbibus, neq; Græcis hominibus, neq; famæ celebritate florebat. Scribit ipse Tusc. quarta. Quis est enim qui putet, quū floreret in Italia Græcia potētissimā et maximis urbibus ea, quæ magna dicta est, in hisq; primum ipsius Pythagoræ, deinde postea Pythagoreorū tantum nomen esset, nostrorum hominū ad eorū doctissimas uoces, aures clausas fuisse? Quinetiā arbitror propter Pythagoreorum admirationem, Numam quoq; regem Pythagoreum à posterioribus existimātū. Idem prima Tuscul. Pythagoras quum regnate Tarquinio Superbo in Italiā uenisset, tenuit magnā illam Græciā cum honore et disciplina, tum etiam auctoritate: multaq; secula postea sic uiguit Pythagoreorū nomē, ut nulli alij docti uiderentur. Liuius prima Dec. lib. primo. Authorē doctrine Numæ, quia non extat alius, falsō Samiū Pythagoram edunt, quē Seruio Tullo regnante Romæ, centum amplius post annos in ultima Italiæ ora circa Metapontum, Heracleamq; et Crotonē, iuuenum emulantiū studia coetus habuisse constat. Vides ut Ciceroni cū Liuiō nō conueniat de Pythagoræ aduentu in Italiā, sed conueniat annis permultis antē fuisse Numā quā Pythagorā. Numa regnauit tres annos et quadraginta, Tullus Hostilius duos et triginta, Ancus quatuor et uiginti, Tarquinius Priscus octo et triginta, Seruius Tullus quatuor et quadraginta. Nō sunt duo secula, siue anni ducenti à Numa ad Tarquiniū, sed duo propē secula, nepe anni centū octoginta unus. Numa igitur sapientiā constituende ciuitatis, id est τὴν πολιτικὴν καὶ ἐπιεικὴν ἐπιστήμην, et ciuilem scientiā, duobus propē seculis antē cognouit, quæ eam Græci natā esse senserunt, si principium fuit eius à Pythagora. Sanē maximus legūlator Solon floruit regnate Tarquinio Prisco, anno ab urbe cōdita centesimo sexagesimo primo: et ante Platonē, qui scripsit de Rep. uixit Pythagoras. Sed nō defuerunt Græcis sui reges, qui legibus cōstituerent Græciā, sicuti Numa suam

ma suā ciuitatē. Certe nō tulit ullos hæc ciuitas.) P. Aphricanus et C. Laelius amicissimi uiri res præclaras gesserūt in Aphrica aduersus Carthaginiēses Asdrubalem, et Syphacem Numidarū regē, quem C. Laelius cepit, coegeruntq; Pœnos, ut Annibalē in auxilium publice salutis reuocarent ex Italia. L. Furius Gallos Insulares rebellantes, et Amilcarē Pœnum bellū in ea parte molientē, acie uicit. Idem cum C. Marcello Boios et iterum Insulares Gallos subegit. Fuerunt igitur hi uiri propter res gestas gloria clari, propter uitæ dignitatē atq; sapientiā auctoritate graues, propter eruditionē humanitate et literis politi, qui secū eruditissimos homines ex Græciā, ut Panætiiū, palām semper habuerūt. Laudatur à Catulo, ut maior auctoritas opponatur Antonio. Ego ex istis sæpe audiui. De hac legatione Gellius lib. 7. cap. 14. Animaduersa eadē tripartita uarietas est in tribus philosophis, quos Atheniēses Romam ad senatū populūq; Rom. legauerunt impetratum, ut multa remitterent, quam fecerant propter Oropi uastationem. Ea multa fuerat talentū ferē quincentū. Erāt isti philosophi, Carneades ex Academia, Diogenes Stoicus, Critolaus Peripateticus, et in senatum quidē introducti, interprete usi sunt Cæcilio senatore. Sed antē ipsi seorsum quoq; quisq; ostentandi gratia magno conuentu hominū differtauerūt. Tum admirationi fuisse aiūt Rutilius et Polybius, philosophorū erium sui cuiusq; generis faciendā. Violenta (inquit) et rapida Carneades dicebat, scita et teretia Critolaus, modesta Diogenes et sobria. Hos non audiūt Catulus, etate posterior, sed iuuenis accepit à senibus, P. Aphricano, C. Laelio, L. Furio, legationē eorum gratam fuisse, et à multis diligētē philosophos auditos. Super hac legatione multa Plutarchus in uitam Catonis Censorij. De suis rebus maximis. De quingētis talētis. Nobilissimos. Fama per celebres. A se.) Aphricano, Laelio, Furio. In tragœdia Pacuuij Zetheus et Amphion altercātur. Zetheus musicā damnat: quū debeat Amphion illā tueri, digreditur aliō, et frustra sapientiam laudat. Cic. de Inuēt. lib. 1. Aut si nō id quod accusabitur, defendet, ut si quis quū ambitus accusabitur, manus sortem esse defendet, ut Amphion apud Euripidē, item apud Pacuuium, qui uituperata musicā sapientiā laudat. Philosophari paucis. Versus est Ennianus iambicus senarius, quem Gellius transcripsit.

Philosophandū est paucis. nā omnino haud placet. Neoptolemus dictus est Pyrrhus Achilles filius, propterea quod uisus est πύρρος, id est iuuenis in bellum uenisset. Ego ista non improbo, moderata modō sint. Si quis amat solitudinē et contemplationem, in quiete uitæ molestias fugit: multis philosophetur. Qui uersatur in hominū luce, et in mediā Reipub. turba, ut miles, iuriscōsultus, et orator, fit ineptior ciuilibus rebus, si plurimum se tradat argutijs philosophorū. Sic igitur Antonij dictum potest ex parte uerum uideri.

SED ut eō reuocetur, unde huc declinauit oratio, et c.) Ne frustra de philosophis mentionē fecisse uideatur, qui philosophi iuuent oratorem, qui nihil adiuuent eundem, pronunciat. Non iuuant, qui nihil tradunt de inueniendo uero, de iudicando nimum multa spinosa et molesta nugātur. Iuuāt ij qui locos signāt, quicq; in utraq; partē uersant disputationem. Eō reuocetur, unde huc declinauit atque digressa est oratio. Dicebamus esse philosophos orationis copia abundantes, qui nulla dant præcepta dicendi. Videamus qui sint, quidq; conferant oratori. Ex tribus illis clarissimis philosophis qui Romam uenerunt, Diogenes Stoicus dicebat artem se tradere bene differendi, et uera ac falsa dijudicandi, quam uerbo Græco διαλεκτικὴν appellaret. Διαλεκτικὴν latine dici potest disputatrix, sed melius ars disputandi. Ducitur à uerbo Græco διαλογέσθαι, quod est disputo aut dissero diligenter. Cicerō interpretatur artem bene differendi, et uera ac falsa dijudicandi: additq; ueri et falsi iudicium ad excludendam rhetoricam, quæ et ipsa est ars bene differendi. Rhetorica ex aduerso dialecticæ respondet, ideoq; dubitari potest, an dialectica sit ars, quemadmodum questio fuit de rhetorica. quod ut indicaret, inseruit hæc uerba: Si modō est hæc ars. Non est enim ars quæ demonstratione constet, sed quæ obseruando et ratiocinando quædam præcepta tradat. In ea nullum est præceptum quomodo uerum inueniatur. Nam quæ inuenit argumenta, topice, non dialectice proprie appellatur. Dialecticam uult accipi talem quandam artem, qualem scripsit Aristoteles libris περὶ ἑρμηνείας καὶ ἀναλυτικῶν, in quibus de uero iudicat. Iudicium est de proloquijs simplicibus aut compositis. In utrisque fit ut aliquid esse dicamus, aut non esse. hinc illud axioma dialecticum: De unoquoque est affirmatio uel negatio, utriusq; simul de nullo. Si simpliciter et extra syllogismum dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicēt uerum ne sit, an falsum. Nam si quod subiicitur, et id quod apponitur sic habent, ut hoc insit illi, iudicant esse uerū quod dicitur: ut, uirtus est honesta, proloquium uerū est, quia τὸ κατὰ φύσιν μὲν, quod uocant prædicatū, sic inheret subiecto, ut uirtute posita necessario sequatur honestum. Si uerō subiectū et enunciatum disident, fit oratio falsa, ut, Pecus est homo. Contra hæc uera est: Pecus non est homo, illa falsa, Virtus non est honesta. Si cōiunctē sit elatum, id est editū uerbis, ut in syllogismo, in quo tres orationes coniunguntur: iudicant, recte ne sit cōiunctio, an due primæ quæ sumuntur ad inferendū consequens, habeant inter se eā qualitatem et quantitatem, et eū ordinē, quem exigit ille modus quo formatur syllogismus. Iudicāt etiā, uera ne sit summa, id est cōclusio uniuscuiusq; rationis, hoc est syllogismi. aut certe summa est uniuersa complexio ratiocinationis. Ad iudicium syllogismorum confectæ sunt artes analyticæ: ad exploranda simplicia prolo-

quia, inuentae rationes affirmationum et negationum. Ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus.) Hoc est, post iudicium simplicium atque conuictorum, tandem arguuntur et sophismatis quibusdam quasi acuminibus se compungunt, quales sunt Stoicorum Soritae atque Elenchi. Et multa querendo contradicendi gratia, reperiunt non modo ea quae iam non possint ipsi dissoluere, ut *ἀδιάρτητα*, quae nostri dicunt insolubilia, sed etiam quibus ante exorsa, id est texti coepta, et potius detexta, hoc est uel tota texta, uel magna ex parte texta, propere retexantur, ferè à texture resoluantur. Retexere est, quod erat contextum resolueret, ut in proverbio quo dicitur, Retexi telam Penelope. Hic nos igitur Stoicus Diogenes, et si quis est alius eiusdem sectae, nihil adiuvat, quoniam quid locis inueniant, non docet: atque idem etiam impedit, quia multa reperit quae neget ullo modo posse dissolui.

Siccine impedit: Maxime.) Traducit animum ad abstrusa quaedam ac minuta, et sic implicat sententias, ut inuentioni tenebrae offundantur. Adde quod non solum res commiscuntur ab eo, sed etiam sermo. Nam genus sermonis affert non liquidum et perspicuum, sed tam exile et aridum, ut uix animo sentiri cognoscat que possit: non fissum ac profluens, ut tractum flumen, sed concisum ac minutum crebris oratiunculis, quae uulgo propositiones uocantur. Genus oratorum respicit illud exile et aridum, id est nimiam gracilitatem et inopiam tum rerum, tum etiam uerborum. Ex pressius esse uult et succulentum magis, itemque oratione perpetua fissum, et ambituum comprehensio- ne profluens, non concisum membris, minutum partibus, qualibus syllogismi constant. Orator aliter probat, aliter dialecticus. Hic obscure, breui quadam conclusione: ille dilucide, exposita copiose animi sententia. Oratoris oratio auribus indocte multitudinis est accommodanda ad oblectandos animos, ad impellendos. Sermo dialectici nec à multitudine intelligitur, nec uoluptate delectat animos, nec ullo mouet affectu. Sepe tractat hic demonstrationes, et certas argumentationes, quae tam exacte penduntur à doctis, quam aurum et argentum examinatur ab aurificis statera, ut nihil desit, nihil superfit, nihil sit adulterinum. Oratio eloquentis, quadam populari trutinâ atque bilance non iusta examinatur. Significat haec translatio sermonis, philosophos in argumentis summam exercere seueritatem, quam uulgus rigorem logicæ appellat: populum non tam exacte castigare sermones. Statera mediâ syllabam producit, Trutinâ corripit. Significant eandem rem. Aurifices sunt, aurarii fabri. Muta nimum, et nimum loquax, antitheta. CRITOLA- V M istum, quem simul cum Diogene uenisse comme- moras.) Peripateticos oratori plus conferre quam Stoicos existimat, et quod locos ostendunt, in quibus reperiuntur argumenta, et quod in utranque partem

de omni re proposita disputant. Erat ab Aristotele.) id est, Peripateticus erat. Illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum.) Liber Aristotelis in quo exposuit dicendi artes omnium rhetorum superiorum, non extat. Scripsit *ἀτάκτως*, hoc est indigestorum libros duodecim, quos hic significari puto. Extant alij ad Theodectem, in quibus ipse sua quaedam de eadem arte dicit. Inter Aristotelem, et huius artis rhetoricæ magistros germanos, id est ueros, et huic uni rei deditos, hoc inter est: ille eadem acie mentis, et acuta iudicandi uis, *ὀνείριον* dicunt Graeci, quae rerum omnium uim naturam que uiderat, haec quoque aspexit, quae ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant. Illi quasi germani rhetores, qui solum rhetoricam colendam existimabant, laborarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia qua ille, sed usu maiore in hoc uero studio et genere disciplinae. Ut Aristoteles rerum omnium uim naturamque uiderit, facile iudicabit is qui opera uiri cognoscat, ea quae supersunt, et eorum legerit inscriptiones quae desiderantur. Nihil est ferè in uniuersa natura, de quo non sit aliquid praclare locutus. Rhetoricam despiciebat in initio, sed tandem pomeridianis scholis rhetoricari coepit, inuidus gloriae et nominis Isocratis, cuius domus iuueni frequentia celebris erat. Dicebat è tragœdia uersiculum

ἀσχερόν σιωπῆν μὲν, ἰσοκράτην δὲ αὐτὸ λέγειν.
Carneadis uis incredibilis.) Carneades uiolenta et rapida dicebat, inquit Polybius. Haec uis est in amplificationibus, in crebris argumentis, in affectibus, in actione uehementi. Carneadis uarietas.) Varietas sententiarum Carneadi fuit, non elocutionis. Cicero in Oratore. Scitum est enim quod Carneades noster dicere solebat, Clitomachum eadè dicere, Carneadem autem eodem etiam modo dicere. Nullam rem defendit, et c.) Defendere et oppugnare, probare et euertere, sunt opposita. Antitheton igitur est duplex. Querat aliquis utrum praestet, studiosum dicendi operam dare ijs magistris qui sola rhetorica sapius inculcant, an ijs qui res maximas profitentur. Duo facit genera eorum qui operam nauant eloquentiae: unum rude et imperitum, alterum liberaliter institutum, et usu aliquo iam imbutum. Hoc ad maximos fontes, illud ad riuulos rhetorum mittit. Si quem planè rudem institui ad dicendum uelim, his qui rhetorica, non alia tradunt et docent, committam, qui assidue sunt in uno opere, et eandem incudè diem noctemque tundunt. Mansa in os inserunt.) Sumptum est à nutricibus, quae cibum paulo solidiorem ante mandunt, ac dentibus infringunt, quam in os infantium mittant. Haud secus rudibus minima quaeque praeccepta interpretatione mollita inseri uult in aures. Sin sit is, et c.) Ingenium primum est, deinde doctrina et usus. Ordine mutauit, ut liberaliter institutus et rudis ex aduerso opponeretur. Rapiam Rudiores

Rudiores tradit, ut lente docendos. liberaliter institutos et acres rapit, ut celeriter firmandos. Non aquila teneatur.) Aquilam flumini comparauit, à minore. Aquilam seclusam transtulit ad significanda rhetoricae minora praeccepta, quae rudibus seorsim absque alia disciplina iubet infundi. Vniuersum flumen.) Ad rerum et argumentorum copiam, quae manant ex locis. Locos appellat sedes et domicilia, quia res in illis sitae sunt, et perpetuo manent. Sedes breuiter illustrare, uerbisque definire, est definitionibus comprehendere quae cuiusque loci natura sit. Quid enim est in quo hereat, qui uiderit omne quod sumatur, et c.) Aristoteles treis summos locos statuit, proprium, genus, accidens. Proprium diuidit in definitionem, et in illud proprium quod in quinque Porphyrii uocibus quartum obtinet locum. Differentiam genere comprehendit. Principes igitur loci apud illum, definitio, genus, differentia, proprium, accidens. In his per uoluerdis in alios deuenit locos, ut in coniugata, similia, dissimilia, contraria, adiuncta, consequentia, causas, effecta, comparata. quos quidem locos Cicero ex immensa minorum sedium turba legit, ne confusione multitudinis opprimantur ingenia. Omne quod sumitur in oratione, aut est ad probandum, aut ad refellendum. Probamus nostra, refellimus aliena. Omne quod sumitur uel ad probandum, uel ad refellendum: aut ex sua uel atque natura, aut extrinsecus et foris assumitur. Nihil est hic, in quo quis hereat, id est, addubitet. Ex sua uel sumitur id, quod in eo ipso de quo agitur, haeret. Illud est quadripartitum. Aut enim totum queritur, aut pars eius, aut uocabulum quod habeat, aut quippiam rem illam quod attingat, et sit affectum quodammodo ad illud de quo queritur. Hoc modo statuitur quatuor loci, definitio, enumeratio partium, notatio uerbi, affecta ad id de quo queritur. Hoc quarto uelut membro continentur genera, species, similitudines, dissimilitudines, contraria, consequentia, consentanea, praecurrentia, repugnantia, causas, effecta, comparationes. Extrinsecus assumuntur ea quae sunt foris, neque inherant in eius rei natura, de qua agitur, ut rumores, testimonia. Definitio in locis prima constituitur, quia totum illud explicat de quo queritur. Est autem definitio (ut supra diximus) oratio quae quid res sit, breuiter explicat, ut, maiestas est amplitudo ac dignitas ciuitatis. Latius paulo funditur hoc nomen apud oratores, quam apud logicos, qui nullam statuunt esse definitionem, nisi quae genere et differentia constat. Quum teximus argumentum à definitione, definitio praeponeatur hoc modo. Rhetorice est bene dicendi scientia. Bene dicere, laudabile est. Rhetorice igitur laudabilis. Si uis est ars aequi et boni, et aequitatis utilis est cognitio, utilis est iuris scientia. Si maiestas est amplitudo ac dignitas ciuitatis: is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Rom. tradidit, non qui eum qui id fecisset, popu-

li Romani potestati tradidit. Hoc utitur Antonius exemplo, quia Norbanum defendit reum maiestatis, qui tribunus plebis turbulenter cepionem populi Romani potestati tradiderat, quasi cepio exercitum Romanum Cimbris hostibus tradidisset. Partitio est totius in partes distributio. Si neque censu, neque uindicta, nec testamento liber factus est, non est liber. Neque est ulla earum rerum: non est igitur liber. Si uiuit argentum, aut stirps est, aut bestia, aut homo. nihil istorum est, non igitur uiuit. Aut senatui parèdum de salute Reip. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum. Aliud consilium, superbum, suum, arrogans: utendum igitur fuit consilio senatus. Id à Carbone sumptum ex defensione Opimij, qui C. Gracchum ex S. C. pro Reip. salute interfecerat. Vocabulum siue notatio dicitur à Graecis *ἐτυμολογία*: ut, Consul est, qui patriae consulit. assiduus, qui dat asses. tumultus, timor multus. philosophus, sapientiae studiosus. Notatio, est definitio quaedam nominis: à qua duxit argumentum Carbo pro Opimio. Si consul est, qui consulit patriae: quid aliud in necando Graccho fecit Opimius? Quod rem attingit, dicitur à Cicerone affectum ad id de quo queritur: quoniam ad eius naturam pertinet, siue substantiam significat, ut genus: siue accidens, ut simile: siue in re est, ut species in genere: siue ante rem, ut causa efficiens: siue post rem, ut consequens. In affectis prima sunt coniuncta, quae dicuntur alio nomine coniugata. Ea sunt ex uerbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis uerba sunt, quae orta ab uno uarie commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia. Haec uerborum coniugatio *συζυγία* dicitur, ex qua huiusmodi est argumentum. Si compascuus ager est, ius est compascere. Haec Cicero in Top. Aristoteles dicit casus, nomen et aduerbium, iustus et iuste: alia coniugata, ut iustus et iustitia. In exemplo Antonij casus siue coniugata sunt, pietati et pie, quae sunt generis eiusdem. Sumpta sunt ex historia. Q. Metellus, unde prodij exempli, cognominatus est pius, quoniam patrem suum Metellum Numidicum ab exilio precibus lacrymisque reuocasset. Ex genere autem, Si magistratus in pop. Romani potestate esse debent, et c.) Genus est, quod habet sub se species, ut animal, stirps, arbor, elementum, uirtus, scientia, magistratus. Sub magistratu sunt, quaestura, tribunatus, aedilitas, praetura, consulatus. A genere ad speciem itur hoc modo. Magistratus omnes in populi Romani potestate esse debent. Tribunatus igitur in pop. Rom. potestate esse debet. Non est bona connexio, nisi sumatur genus uniuersum. Non enim si animal est, homo est: nec si est arbor, iccirco platanus est. Sed si uirtus omnis est, iustitia quidem est. Accipit igitur magistratus in uniuersum, ut tribunatum speciem colligat. uis argumentationis est huiusmodi. Magistratus omnes in pop. Romani potestate esse debent, id est parere uoluntati pop. Romani. Tribunatus igitur debet esse in potestate, tribunatus Norbani

Norbani uoluntati paruit ciuitatis in accusando Cepione. nō est igitur accusandus, qui fecit id quod debuit. In potestate esse dicuntur, qui non sunt sui iuris, ut serui, filij non emancipati, magistratus ex quo tempore Valerius Publicola fasces populo summisit. Verbum frequens in iure ciuili, esse in potestate. Pars alia subiecta tot i, alia generi, quae species proprie dicitur, aut forma. Genus de specie affirmatur hoc modo: Si iustitia laudabilis, aliqua uirtus est laudabilis. Si rhetorice perutilis, ars aliqua est perutilis. Mors est, dissolutio igitur. In his et similibus argumentis ex specie genus colligitur. Sicut autem procedit argumentum a forma ad suum genus, ita a specie ad indiuidua logica, et ad partes formae subditas, si forma sumatur in uniuersum, hoc modo: Omnis homo est mortalis, philosophus igitur mortalis. Si omnis iustitia continet hominum societatem, iustitia legum continet hominum societatem. Tale uidetur Ciceronis argumentum. Nam duae sunt hominum species, alij Reipub. consulunt, alij non consulunt. In ea hominum specie qui Reipub. consulunt, sunt imperatores boni. Quod si dixeris omnes qui Reipub. consulunt, esse loco generis, imperatores loco formae: uidebitur esse ratio a genere ad speciem, et ab argumento superiore non differre. Sit igitur argumentum ex specie ad subiectam particulam. Species est duplex, altera accidentaria, altera substantialis, ut cum dialecticis loquamur. Nihil refert, hanc an illam quis speciem dicat, si inueniendi argumenti negocium curet. Similitudo, duarum rerum plurimum ue collatio in qualitate. Differt a comparatione, quod haec sit quantitas, illa uero qualitas. Si ferre partus suos diligunt, quanto in liberos nostros indulgentia esse debemus? Ferre cum hominibus, partus cum liberis conferuntur in qualitate, nempe in dilectione. Partus sunt cuiusque animantis foetus. Indulgentia saepe dicitur in malam partem: hic accipi uidetur pro summa dilectione, cui licentia quaedam comes est. Dissimilitudo opponitur similitudini, illi subijgitur. Est autem dissimilitudo, differentia qualitatis. Nec enim dissimilitudine continetur omnis differentia, sed illa modo, quam facit accidens, aut separabile, aut inseparabile. Si barbarorum est in diem uiuere, nostra consilia in sempiternum tempus spectare debent. Barbari cum hominibus cultis, dies cum sempiterno tempore conferuntur. Dissimilis utraque collatio. In diem uiuere, curare solum praesentia, et in posterum tempus nihil parare. Similia et dissimilia quum sumuntur ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, proprie appellantur exempla, a Graecis παραδείγματα. Ex factis, quemadmodum Fabritius honorem magis secutus est, quam rem, sic nos quoque nomen opibus anteferre debemus. Ex dictis, Ennio licuit uetera contemnenti dicere, Verbis quos olim Fauni uatesque caneabant: mihi de antiquis eodem modo non licebit? Ex euentis: Sicut deliciae Campaniae

fregerunt Annibalis exercitum, ita mollis haec uita nostra uires animi corporisque frangit. Ex fictis narrationibus, Quum membra coniurassent in uentrem, et alimentum afferre recusassent, intellexerunt sine illius ministerio stare se non posse. Non aliter, si plebs negat officium principibus, breuis sentiet suo se consilio perditum iri. Contraria dicuntur a Cicerone a contrarietas, id est opposita, cuiusmodi sunt aduersa, uirtus, uirtutum. priuantiā, amicus, inimicus. relata, longum, breuis: contradicentia, est, non est. Haec sunt contrariorum species quatuor, quas fusius exponit in Topicis, et Aristoteles in Categorijs. Si Gracchus nefarie, praeclare Opimius. Contraria sunt nefarie et praeclare, quemadmodum bene et male. Nefarie C. Gracchus fecit in salutem ciuitatis, praeclare Opimius pro salute Reipublicae. Ad idem contraria debent ferri, alioqui non ualet argumentatio. Consequentia definit in Topicis, quae rem necessariō consequuntur: ut, Fluctus est, procella igitur est. Si respirat, habet pulmonem. Si mulier peperit, uirum passa est. Si messis est, satum est. Hoc modo ex consequenti colligitur antecedens. Dicuntur etiam consequentia, quae necessariō coherent, siue ex antecedentibus consequentia, siue ex consequentibus antecedentia inferantur. Nec enim facit hic mentionem de antecedentibus, quoniam consequentia sine antecedentibus esse non possunt. ἀνάλογα uocantur a Graecis, non quae natura et tempore sequuntur, sed quae sic habent, ut unum sine altero esse non possit: ut, Si homo est, animal est. Omnis uirtus est bona, est igitur iustitia bona. Non potest homo esse, quin sit animal: nec omnis uirtus potest esse bona, quin iustitia sit bona. Quod si non recurrunt haec consequentia reciprocā, nihil uetat antecedentia atque consequentia uocari. Nam consequentia ponuntur, ut contineant argumenta ex ijs rebus quae necessariō coherent. Adiuuncta uero, ut illa quae cognata sunt quidem, sed non coherent necessariō. In exemplo Ciceronis quaedam negotium antecedunt, ut inimicitiae, audacia, causae quaedam sequuntur, ut gladius cruentus, deprehensio hominis in loco caesi. Haec uniuersa congregata, et unius loco posita, eadem a reo facta necessariō demonstrant. Uniuersa dico, non singula, propterea quod singula sunt adiuuncta siue consentanea, nō autem necessaria. Sed enim multa consentanea in unū collecta, saepe fiunt necessaria. Consequentia appellantur, non quod eadem omnia sequatur, sed quae sic annexa sunt caedi, sicque comitantur ea, ut in quo uniuersa deprehenderis, eū eadem fecisse sit necesse. At si quis sibi manum attulerit, alius ad eius cadaver sit deprehensus, cui conueniant haec uniuersa: fallit argumentū. Sanē: sed exemplū intelligitur de eo qui sit ab alio interfectus, et Cicero pro necessarijs habet ea quae raro aliter eueniunt. Consentanea sunt adiuuncta, quae ut cōcurrant frequenter, nō tamen semper, ut timor et pallor, metus et titubatio, risus et laetitia.

titia, defendere bonum ciuem, et ciuem esse bonum. Haec et similia quanquam saepe colligantur, aliquando tamen dissoluntur, et uno posito deest alterum: ut potest malus esse Carbo, qui bonum tamen defendat in causa. Praecurrentia sunt, quae ex primordijs uel medium uel finem colligunt, hoc modo: Non possum togam praetextam sperare, quum exordium pululum uideam. Quos educere inuitos in prouinciam nō potuit, eos inuitos retinere qui potuit? Praecurrentia differunt a consequentibus. haec semper sunt necessaria, illa possunt aliter euenire. Differunt a consentaneis. Consentanea naturaliter cōgruunt, sine temporis obseruatione. Praecurrentia non eunt pariter ut illa, sed alterum praecedit: ut in hoc exemplo: Si Opimium Carbo defendit, bonus erit ciuis. Defensio praecurrit si gnium egregiae uoluntatis, et quoddam ueluti pignus: bonitas subsequitur, si modo recte uiuit is, qui ab alio uitae rationes exegit. Non deerit qui praecurrentia et antecedentia eadem esse dicat, quia Cicero in Topicis antecedentia, consequentia, repugnantia coniungit. Ego aliter sentio, propterea quod consequentibus antecedentia nō iunxit, quā sint ex ijs quae referuntur ad aliud, quod consequentia sine antecedentibus non possunt intelligi, ut quum dicimus omne argumentū esse aut ex consequentibus, aut repugnantibus: quodque in Partitionibus primordia appellauit praecurrentia, quo uocabulo non apte significes ea antecedentia quae definit ipse in Topicis. Reperies initio libelli de Partitionibus oratorijs, ubi enumerat locos oratorum. Posteaquam dixit de consequentibus, consentaneis, et praecurrentibus, quae quandam habet familiaritatem: congrue transit ad repugnantia, quae nunquam coherent possunt. Repugnant haec, Tyberij Gracchi mortem in concionibus deplorare, et ciuem bonum esse: P. Africani necis socium fuisse, legē perniciosam in tribunatu tulisse, semper a bonis dissensisse, et ciuem bonum fuisse. Repugnant, inquam, si conferuntur in idem tempus: si in aliud, consentanea tantū sunt, aut praecurrentia. Quum iterum tribunus plebis creari uellet Gracchus, nimirum popularis, auctore P. Cornelio Nasica in Capitolio a primatibus occisus est. Carbo tribunus plebis rogationem tulit, ut eundem tribunum pl. quoties quidem uellet, creari liceret. rogationem eius P. Africanus grauisima oratione dissuasit. Seditiones a triumuiris, Fuluius Flacco, C. Graccho, et C. Carbone, de agro diuindo creatis, excitatae, quibus quum P. Scipio Africanus aduersaretur, fortis que ac ualidus pridie domum se recepisset, mortuus in cubiculo inuentus est. Haec Florus ex Liuiō, quae Craesi adolescentis orationē explicant. Ex causis autem rerum sic, auaritiā si tollere uultis, et c. Quatuor sunt genera causarum ab Aristotele in Analyticis, et ab alijs multis explicata: materia, ex qua aliquid fit: finis, propter quem fit: forma, per quam habet certam speciem: agens, a quo

mouetur. Ex his omnibus ducuntur argumenta, sed ex efficientibus causis saepissime. quamobrem in angusta locorum positione causas efficientes maxime constituit, quibus caeterae comprehenderentur. Nam et illae efficiunt aliquid, uel per se, uel alia concurrente causa, ut terra posita inter solem et lunam, lunae per se facit eclipsim. Architectus mouente habitandi utilitate domum construit. In efficientibus causis sunt non modō substantiae, sed etiam accidentia permulta: quamquam phisici referunt actiones ad formam, quod illa sit actus atque perfectio rei. Magna uis est accidentibus, quae formam comitantur a natura, quaeque rei perfectae et expletae, uel arte, uel fortuna, uel alia ratione adherescunt: ut calor est multarum causa rerum, frigus, pondus, casus, uirtus, scientia, uirtutum, luxuria, ex qua ducitur hoc argumentum: Auaritiā si tollere uultis, mater eius est tollenda luxuries. Luxuries uti mater parit auaritiā. demonstrant mali mores. qui cum luxu parant aedes, instrumenta, uasa, uestes, tabulas, signa, conuiuia, multa auare diripiunt, ad implendas suas cupiditates: est tot tantaeque sunt, ut impleri nullo modo possint. Auaritiā non tantum dicimus eam quae rem auidius cupit, et tenacius supprimit: sed et illam quae plus quam debet, aut unde non debet, aut aliter quam debet, accipit. Si luxuria tollatur, modicae erunt expensae, paruoque uiuatur. Res tenuis satis erit etiam uiro amplissimo, tumque peribit infinita habendi cupiditas, quantam principibus Romanis fuisse tempore Ciceronis historia Salustiana commemorat. Causas sequuntur effectus, ex quibus aliquando colligimus causas hoc modo: Si aerarij copijs et ad belli adiumenta, et ad ornamenta pacis utimur, uectigalibus seruiamus. Uectigalia efficiunt aerarij copiam. Copia igitur effectus est uectigalium. Quod si quis uelit effectum, ut idem causam uelit necesse est. Volunt ciues habere aerarium copiosum, quo ad belli adiumenta, et ad ornamenta pacis utantur: uectigalibus igitur seruire debent. Est autem uectigalibus seruire, tributa conseruare, diligenterque percipere. Ex effectis alia nunquam diueluntur a causis, ut fluctus a procella: alia separantur, ut architectus a domo quam fecit. In illis necessaria est complexio, in his non item semper. Non enim si domus est, architectus eius est: sed si domus est, architectus eius aut est, aut fuit. Comparatio quae cōfert quantitatem, triplex est: ex maiore ad minus, ex minore ad maius, ex pari. Ex maiore, si bona existimatio diuitijs praestat (praestat autem, sapientis sententia) et pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Existimatio et gloria maior est, diuitiae minores. Ex minore sic est argumentum apud Terentium in Andria, ubi Simo loquitur de Pamphilo et Chryside: Hic paruae consuetudinis causa huius mortem fert tam familiariter, Quod si ipse amasset? quid mihi hic faciet patris Ex pari

Ex pari sic ratio necitur. Est eiusdem et eripere contra Rempub. et largiri pecunias. Tam peccat is qui contra Rempub. eripit pecunias, ut Verres: quam qui contra eandem pecunias largitur, ut Caesar. Itaque si quis pecunias eripit contra Rempub. credibile est eundem pecunias largiturum contra Rempub. Vno posito, sit alterum uerisimile. Foris, id est extrinsecus, assumuntur argumenta, quæ non sua uis, sed extranea subleuantur, id est fulciuntur: ut ex tabulis, rumoribus, testimonijs, questionibus, præiudicijs, alijsq; generis eiusdem. ex quibus ducta argumenta non capiunt uires ab eo de quo agitur, sed ut sunt extranea, sic quoq; extranea uis subleuantur. Triapont exempla. unum de testimonio: Hoc uerum est, dixit enim Q. Luctatius. alterum de tormētis: Hoc falsum est, habita enim questio est, id est, tortus est is quem oportuit ad excutiendam ueritatem. tertium de tabulis: Hoc sequi necesse est, recito enim tabulas. Propositiones in genere breuitatis causa statuit, hoc uerum est, hoc falsum est, hoc sequi necesse est. Q. Catulus Luctatius uixit temporibus Antonij oratoris. cum C. Mario multa Cimbrorū millia cecidit. Hæc ut breuissimè dici potuerūt, ita à me dicta sunt.) Breuitati studuit ex industria Cicero, qui sciret aliud opus locis rhetoricis esse definitum. Ego propter eandem causam breuis esse uolui, et ne incidere in illorum uitium, qui fuscè dilatant in commentarijs id quod authores sapientissimi complicandum esse putauerunt. Breuiter agendum fuisse de locis, ostendit similitudine. Ut enim si aurū cui, id est alicui, quod esset multifaria, hoc est multis in locis defessum, commonstrare uellem, satis esse querēti deberet, si signa notasq; locorum monstrarem, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, et id quod uellet aurū paruo labore, nullo errore uis inueniret: sic has ego argumentorum noni notas et indicia quadam, quæ illa mihi querenti demonstrant ubi sint. reliqua omnia quæ latent in locis, cura et cogitatione, ut aurum labore, eruntur. QVOD autē argumentorū genus, cuiq; causarum generi maxime, et c.) Non omnia conueniunt omnibus causis. sua cuiq; causarum generi maxime conueniunt, ut laudationi et deliberationi utile et honestum, coniecturis, causis, effecta, cōsentanea. definitioni, consequentia, similia. qualitati, comparata, genera bonorum malorum, honestorū turpium, expectendorum fugiendorum. Quæ cuique causarum generi maxime conueniant, non existimat hic esse dicendum, quia non est artis exquisitæ, diligentis et exactæ, ea de re præscribere, id est præcipere, sed est mediocris ingenij iudicare. Et si artis esset, haud tamen præscriberet, quia non agit ut artem aliquam dicendi explicet: sed ut doctissimis hominibus, Crasso, Catulo, Casari, Sulpitio, Cottæ, usus et exercitationis suæ quasi quedam admonita tradat. An non id agit? maxime agit. Sed negat Cicero, ut seruetur in Antonij perso-

na decorum, utq; hanc artem à Græcorum præceptis multum differre uideatur. His igitur locis, et c.) Quemadmodum queritur quod argumentorum generis cuique causarum generi maxime conueniat, ita queri potest, ad quid sint utiles loci? Ut sint utiles, debent in mente et cogitatione defigi. tardius enim id quod uolumus reperiemus, si quo lateat loco nesciamus. Tenendus est cogitatione locus: nec tenere mente locum satis est, sed in omni re ad dicendum posita, id est in omni questione proposita, est excitandus. Excitatur autem, quum mouetur animo, et inquirendi argumenti causa peruoluitur. Hoc modo tanta locorum est utilitas, ut nihil sit quod oratorem effugere possit in iudicialibus causis, et in omni genere dicendi. In locis enim latent omnia omnium generum argumenta, et excuti possunt ab eo qui nouit eos, et exercitatus euoluit. Sed in his locis nequaquam sunt omnia. Sugerunt docendi materiam, non conciliandi mouendiq;. Animorum conciliatione assequitur orator, ut talis uideatur, qualem se uideri uult, honestum, iucundum, amabilem. Mouendis animis efficit, ut qui audiunt, quocunque uelint trahantur rapiantur ue. Trahuntur renitentes, rapiuntur faciles. Illud est moræ, hoc uero celeritatis. In docendo, conciliando, mouendo, posita est eloquentia, nihil præterea ad dicendum requiritur. Ad duas posteriores partes iam ueniet, quò nunc parat auditorem. Earum mentionem fecit et altera de causa, ut interpretaretur illud, Nihil erit quod oratorē effugere possit. de rationibus docendi illud pronuntiatum esse demonstrat. Hæc enim dictum est ubi, quæq; uia reperiantur argumenta. Locus est alter de argumentatione, quæ est argumenti tractatio. Illa duplex est. nam est tractatio, quæ tantum dilatat argumentū, non mutat argumentandi uulgatam consuetudinem. Ea de qua nunc loquitur, ordinem mutat. De illa sic præcipit: Tractatio uaria esse debet. Huiusce præcepti duæ sunt causæ. Altera, ne cognoscat artem, qui audit semper eandem argumentationis uocem, qualem dialecticorum uulgus inculcat. Altera, ne defatigetur similitudinis satietate. Quid odiosius, quam continuatio illius argumentationis, quæ proponit, assumit, colligit? Omnis insidiator iure occiditur. Clodius insidiator est, Clodius igitur iure occiditur. Quicunque insidet locum ut adoriatur hominem, insidiatur: Clodius insidebat uiam Appiam ut adoriatur Milonem: Clodius igitur insidiabatur. Molestum probandi genus, nec oratoribus modò, sed etiam philosophis bonis inusitatum. Varianda est non elocutio modò, sed et partium dispositio, ut ad captum popularem, et ad rationem minus superuacua ducatur oratio. Proponi oportet quid afferas, et id quare ita sit, ostendere: hoc est, statuenda propositio est, deinde ratio ponenda, hoc modo. Voluptas corporis damnanda, frangit enim animi uires. Oportet interdum concludere, relinquere aliàs, alioq;

alioq; transire, id est, interdum conclusione absolueret argumentationem, aliàs omittit conclusionem. Conclusio affertur hoc modo. Quicquid animum non perficit, magnanimo uiro contemendum est: diuitiæ nihil animum perficiunt: uiro igitur animi excelsi despicendæ sunt. Omittitur conclusio sic. Non est summū bonum quod aliò tendit: uirtus autem aliò tendit. Oportet sepe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare. id est, ommissa propositione ratio afferenda est, ex qua intelligamus quæ sit propositio. Quid si accedit eodem ut tenuis antea fueris? quid si ut auarus? quid si ut audax? quid si ut illius qui occisus est, inimicissimus? num querenda causa quæ te ad tantū facinus induxerit? Deest hæc propositio, Homo tenuis, auarus, audax, inimicissimus homini, faciliè inducitur ad eum necandum, cuius bona impune se sperat habiturū. Si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes oportet, deinde quod agit, adiungas. Similitudo quum uulgari more tractatur, duas habet partes. una extrinsecus affertur: altera in eo est de quo agitur: ut, quemadmodum fidem debet tutor, ita et procurator. Quum maiore artificio constituitur, tres capit partes: simile, similis confirmationem, et id quod agit. Talis est illa pro Murena. Quòd si è portu soluentibus, ij qui iam in portum ex alto inuehuntur, præcipere summo studio solent et tempestatum rationem, et prædonum, et locorum, quod natura affert, ut eis faueamus, qui eadē pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur: quo tandem animo me esse oportet propè iam ex magna iactatione terrā uidentem, in hunc, cui uideo maximas Reip. tempestatas esse subeundas? Puncta argumentorum plerumq; ut occulas oportet, ne quis ea numerare possit: ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur. Puncta argumentorum dicuntur fines et exitus illorū, qui ueluti puncto terminantur. Præcipit igitur, ut duo plura ue sic nectantur argumenta, ut ea numerare non possit auditor. Id qui fiat, docet. Numerare illa non possunt qui audiunt, quando uerbis confusa sunt, hoc est elocutione sic commixta, ut facile nequeat discerni. Distinguuntur hæc. Primum iudices, senatores, equitesq; Romani, in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepisse scriptum est, suæ potius religioni, quam censorum opinio ni paruereunt. Deinde prætores urbani, qui iurati debent optimum quemque in selectos iudices referre, nunquam sibi ad eam rem censoriam ignominiam impedimento esse oportere duxerunt. Censores deniq; ipsi se penumero superiorum censorum iudicijs (si ista iudicia appellari uultis) non steterunt. Hæc sunt cōfusa uerbis. Huic tu molestus esse uidelicet noluisse, quem nunc respirare libere non finis? quem nunc interficere nefarie cupis, eum tum pudenter appellare uolebas? HÆC ut et properans, et apud do-

ctos et semidoctus ipse percurro, et c.) Rationes affert cur locos celeriter percurrerit, ut ad alias dicendi partes aptè perueniat. Tres constituit: properare se ut aliquando ad maiora ueniretur: agere apud doctos, quibus multis uerbis non opus est: semidoctum percurrere, qui doctè et copiosè differere non possit. Maiora sunt illi et illi, hoc est indicia morū, atq; perturbationes, quæ principio ex arte cōmendantur. Indicia morum sic: Nihil est in dicendo maius, quam ut fauceat oratori is qui audiet. Perturbationes hoc modo: Nihil est in dicendo maius, quam ut auditor sic moueatur, ut impetu quodam animi et perturbatione magis quam iudicio aut cōsilio regatur. Dicit quisquam. Damnabat hæc Antonius libro primo, nunc autem maiora uult esse, quam quæ dicuntur ad docendum. Damnant Stoici, damnant sapientissimi uiri, damnant Aristoteles in Rhetoricis, damnat hæc etas, et certè uidetur esse malum, si disceptatores perturbatione magis quam iudicio aut cōsilio regantur. Quid absurdus, quam iudicem iudicio non regi? Quid corruptius, quam cōsiliū ciuitatis non regi cōsilio? Antonius autē loquebatur ad mentem philosophorū atque sapientum, et uera loquebatur si de sapientibus agebat. Sed quia rarò contingit aduocari sapientium cōsiliū, sepe accidit causas à malis iudicari: necesse uisi sunt motus ad eos homines regendos, qui iuxta ratione stecti nequirent. Plurimos esse tales ostendit, ne de motibus animi frustra præcipere uideatur. Plura, inquit, homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut letitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam ueritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. Perturbationes animi sunt, odiū, amor, cupiditas, iracundia, dolor, letitia, spes, timor, error: quas si perfecte nosse uelis, lectanda tibi est Ciceronis Tusculana quarta. Odiū, ira inueterata. Cupiditas, opinio uenturi boni, quod sit ex usu iā præsens esse, atq; adesse. Iracundia, seruo animi uindictam querens. Dolor, ægritudine crucians. Letitia, opinio recens boni præsentis, in quo efferi rectum esse uideatur. Spes, opinio boni uenturi. Timor, metus mali appropinquantis. Error, falsa opinio. Permotio mentis a Græcis dicitur, à quibusdam Latinis affectus, à barbaris animi passio. Permotiones siue perturbationes animi sunt impedimento, quo minus mens et ratio uideat quæ recta sunt. Trahunt nos in prauas opiniones: et quemadmodū corpus afficiunt morbi, sic uitiant animum affectus. Quamobrem dicuntur à quibusdam morbi, quibus si laborant iudices, à legitima rei iudicandæ ratione detorquentur. Legitima ratio iubet, ut causæ iudicentur aut ueritate, aut præscripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicij formula, aut legibus. Veritate iudicatur illæ quæ ex æquo, bono, ueroq; iure

decernuntur. prescripto, quæ ex certa conceptio-
ne uerborum deciduntur, ut ex prescriptis uerbis con-
trahentium. Iuris aliqua norma transfiguntur causæ,
quæ communi sententia et præceptione iurisperito-
rum expediuntur. Sunt enim iuris normæ, sententiæ
quædam iudiciariæ omnium consensu receptæ, ut quæ
nunc dicuntur regule iuris, ut multæ sententiæ Pauli
iureconsulti, cuiusmodi est hæc. *Qui negotia aliena
gerit, et bonam fidem, et exactam diligentiam rebus
eius pro quibus interuenit, prestare debet. Sicut causæ
quæ dissoluitur iudicij formula, ut si prætor det iu-
dices, prescribat formulam quam sequantur, illi iudi-
cent ex formula. Et iudicia quasdam habent formulas,
certasque species actionum, quibus multæ controuer-
sæ litesque dirimuntur. Multo plures autem legibus di-
iudicantur. Qui ordo tibi placet.*) Interpellat An-
tonium Catulus, ut hoc sermone doceat Cicero, cur
præterierit ordinem argumentorum, quo loco sedes
eorum, tractationemque monstrabat. Ordo dispositionis
est, siue collocationis, de qua postea dicit, ubi tracta-
rit affectus qui sunt inuentionis. *Videris, inquit, ante
tempus à merationem ordinis et disponendarum re-
rum requisisse.*) Diuisit inuentionem in tres partes.
unam ad docendum, alteram ad conciliandum, aliam
ad mouendum fecit. De una dictum est, de reliquis dua-
bus ante dicendum est, quam de collocanda oratione
quæritur. In qua tu mihi semper deus uideris. *In-
ijcit desiderium adolescentibus requirendæ ab Anto-
nio collocationis, aut potius significat se de disponen-
da oratione præclare differere posse, quemadmodum
de inuentione: ut illius quoque partis magna sit expe-
ctatio. Non me hercule mihi nisi admonito uenisse
in mentem.*) Dissimulat Antonius, dispositionem
enim consulto præterierat. *Quam ego quia non no-
ram.*) Hic quoque aliter dicit, aliter sentit. *Ut ad uin-
cendum nulla plus possit.*) Quemadmodum militum
numerus non potitur uictoria, sed ordinum ex arte mi-
litari instructio: ita rerum inuentarum copia non uin-
cit, sed apta et artificiosa dispositio. Aptè igitur allu-
sit ad belli uictoriam. **VALET** igitur multum ad

quàm morum quædam proprietates. Nam ipsi quidem
omnes habitus mentis continentur. Idem refert alio-
rum sententiam de affectuum differentia. *Affectus hos
conciatos, et illos mites atque compositos,
et esse dixerunt. In altero uehementer commotos,
in altero lenes: denique hos imperare, illos persuade-
re: hos ad perturbationem, illos ad beneuolentiam
præualere. De morum proprietate primo loco Cice-
ro. Quam sint et ad quem tendat finem, statuit.
Valent multum ad uincendum, spectant ad beneuolen-
tiam, beneuolentia ad uictoriam tendit. Mores sunt du-
plices. Oratorum enim et litigantium mores, aut bo-
ni, aut mali indicantur. Boni, ut probentur: mali, ut
improbentur. Paucis absoluit tres quæstiones, quam
sit utile tractari mores, ad quid utile, quorum mores
uel probari uel improbari debeant. Quæ Græci uo-
cant *et dixit mores, instituta, facta, uitam. Et quan-
quam instituta, facta, uitam, non sunt proprie mores, ex-
illis tamen apparet quales sint hominis mores. Conci-
liatur animi tribus maxime rebus, dignitate hominis,
rebus gestis, existimatione uitæ. Natura facit ut ijs be-
neuoli simus, qui ueræ dignitatis honorem merito
sunt affecti, qui res præclaras et alijs utiles gessere,
qui que rectè et honestè uiuere existimantur. Hæc tria
aut sunt in eo cui beneuolentiam conciliamus, aut non
sunt. Si comparent, ornanda sunt oratione. si nulla
sunt, fingere licet, atque aliqua ueri similitudine co-
lorare. Sed hoc ut difficilius est, ita quoque bono uiro
indignus. Dignitatem proponit in oratione pro P.
Sylla: Maxime uellem iudices, ut P. Sylla et antea
dignitatis suæ splendorem obtinere, et post calami-
tatem acceptam modestia fructum aliquem potuisset
percipere. Res suas gestas commendat in oratione
quam habuit ad populum antequam iret in exilium.
Verba sunt plura, quam quæ scribi debeant. Existi-
mationem refert in Diuinatione. *Quæ, quæstor in Si-
cilia fuisset iudices, et quæ sequuntur. Ad concilian-
dam beneuolentiam ualent et alia quædam minora,
ut lenitas uocis in oratore, qualè Demosthenes in Ae-
schine fuisse dicit in oratione pro Ctesiphonte. *Vultus
index animi modesti, non elatus, non impudens et au-
dax. Pudoris significatio et in uultu, et in oratione:
ut pro Sexto Roscio. Huc accedit summus timor,
quem mihi natura pudor que meus attribuit. Verbo-
rum comitas, et humana quædam suauitas, ut pro Cœ-
lio. Sed ego Atracimo humanissimo atque optimo ado-
lescens meo necessario ignosco, qui habet excusatio-
nem uel pietatis, uel necessitatis, uel ætatis. Si uoluit ac-
cusare, pietati tribuo: si iussus est, necessitati: si spera-
uit aliquid, pueritiæ. Si quid persequere acrius, ut inui-
tus et coactus facere uideare, efficiendum est uerbis,
ne tui mores acerbi sint et odiosi. Efficit ipse Antonia-
na decima: Sed mihi P. C. necessitatem attulit paulo
plura dicendi, sententia eius qui rogatus est ante me,
à quo****

à quo ita sæpe dissentio, ut iam uerear, ne, id quod mi-
nimè fieri debet, minuire amicitiam nostram uideatur
perpetua dissentio. Est etiã perutile proferri signa fa-
cilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati a-
nimæ, non appetentis, non auidi: ut pro Muræna. Ego
autem has partes lenitatis et misericordiam, quas me
natura ipsa docuit, semper egi libenter: illam uerò gra-
uitatis seueritatis que personam non appetiui, sed ab
Republica mihi impostam sustinui. Pro Milone. Nunc
me una consolatio sustentat, quod tibi T. Anni nul-
lum à me amoris, nullum studij, nullum pietatis of-
ficium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appe-
tiui, et cætera. Non opus est onerare paginas exem-
plis, quum paucis res intelligitur. Quæ probo-
rum sunt atque demissorum beneuolentiam conci-
liant: ut pro Archia poeta. Si quid est in me ingenij
iudices, quod sentio quam sit exiguum: aut si qua ex-
ercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter
esse uersatum: aut si huiusce rei ratio aliqua ab opti-
marum artium studijs et disciplina profecta, à qua
ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse:
earum rerum omnium uel in primis hic Aulus Lici-
nius fructum à me repetere propè suo iure debet. A-
cres, pertinaces, litigiosi, acerbi, eorum beneuo-
lentiam abalienant qui audiunt. Nam quemadmodum
uirtus conciliat animos, ita uitium maleuolentiam pa-
rit: quam obrem damnat aduersario uitiorum signi-
ficatione, ut Næuium, Erucium, Albutium. Sed ge-
nus hoc totum.) *Dictum est quantum ferant utilita-
tis leniores affectus, quorum tendant, in quas species
diuidantur, quibus rationibus conciliantur. Super sunt
duæ quæstiones: quibus causis, quibus que partibus
orationis adhibeantur. utramque dissoluit. Genus hoc
totum orationis in ijs causis excellit, in quibus mi-
nus potest inflammari animus iudicis acris et uehe-
menti quadam incitatione. Aut docere tantum uolu-
mus, aut docere et mouere. Si mouere, aut concitare
uehementer, aut lenire blande uolumus. Docere tan-
tum uolumus in causis minoribus, quæ nullos requi-
runt affectus: mouere, in maioribus, grauius in ad-
uersarium, leniter in nostrum litigatorem. Causæ
sunt in quibus minus potest inflammari animus iudi-
cis acris et uehementi quadam incitatione, hoc est
grauis et tragica perturbatione, propterea quod
ea res agitur, quæ non tantos uelit tumultus: ut
hereditas, tutela, seruitus prædiorum, defensiones cri-
minum, quatenus medentur animis incitatis. Talis
est illa Ciceronis pro rege Deiotaro defensio, qua Cæ-
sarem iratum lenire non exasperare conatur. Non e-
nim semper fortis, id est, uehemens et acris oratio
queritur, sed sæpe placida, quæ nullas tragœdias mo-
ueat: summissa, quæ cōtentione uocis haud utatur: le-
nis, quæ componat animos. huiusmodi oratio maxi-
me commendat reos. Reos dicimus eos qui arguuntur. Ve-*

teres appellabant reos, quorum de re disceptabatur:
ut sunt actores, defensores: petitores, inficiatores.
Hos si commendare cupiamus, dicimus esse iustos, in-
tegros, religiosos, timidos, perseverantes iniuriarum. Sic
enim uidebuntur iniuriam nemini attulisse, qui cuique
suum reddant, qui uiuant incorruptè, qui metuant deum,
qui timænt homines, qui patienter ferant iniuriam. Mitio-
res affectus ualent in principijs, id est exordijs, in re
narranda, in causa peroranda. Nam duæ sunt partes
orationis ad mouendum comparatæ, exordium et
peroratio. In exordio sæpius conciliatur beneuolen-
tia: in peroratione consumitur affectus. Narratio ue-
rò quia non solum docere, sed etiam afficere uult, et
mereri fidem, intercipit hunc affectuum motum. Ex-
emplo tibi sit illa narratio pro Sexto Roscio, in qua
Roscius pater commendatur. Et si sunt tres in oratio-
ne loci, in quibus sæpius est commendationis affectus,
fatendum tamen est, nullam orationis esse partem in
qua non liceat hac uti lenitate dicendi. Tractari de-
bet hoc genus orationis suauiter, et cū sensu, id est ora-
tione suauis, et afficiente animi sensum. Suauitas illa
est in genere quodam sententiarum, in genere uerborum, in
actione leni, in significandi facilitate. Sententiæ, res sunt
probabiles, pulchræ, plausibiles, quales de se quisque di-
ci uellet, ut uirtutis eulogium: ut, *Omne meum tempus ami-
corum temporibus transmittendum putauit. Genus
uerborum debet esse plenum ponderis, significans,
et uenustum, auditu iucundum, quali in ex-
ornatione laudis uti solemus, in quo nulla arrogantiæ,
nulla insolentiæ, nulla superbiæ suspicio, nulla signifi-
catio amoris eius qui *φιλαυτία* nominatur: ut est hoc
Ciceronis in Diuinatione. Fortasse dices, quid? Ergo
hæc in re sunt omnia? *Vinam quidem essent. Verità
men ut esse possent, magno studio mihi à pueritia est
elaboratum. Eiusmodi uerba pronuntianda sunt actio-
ne leni, id est pronuntiatione demissa, modesta, suauis,
ut rebus ac uerbis actio respondeat, et moderatione
uocis animi leniantur. Accedat his significandi facili-
tas, id est dictio facilis et uolubilis, et quodammodo
currens, qua significetur humanitas facilitasque dicen-
tis. Ambiguitate dixit illud, et aliter exponi potest. Hæc
autem, alijs pensitatis, mea sententia est. Conciliatrix
oratio mores oratoris effingit, et sæpe plusquam caus-
sa, id est, causæ probatio, ualet. Nam uulgus hominum
magis affectu quam ratione gubernatur. **HVIC**
autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ a-
liò, et c.) *Quale esset genus *ηδιδυ*, ubi paucis expli-
cauit, ostendit quod nam sit *παθητικόν*. Dispar est, in-
quit, hoc enim turbulentius, illud tranquillius: hoc mo-
uet et perturbat, illud mouet, non ita perturbat animum
ut deijciatur à sede sua. *ωαθητικόν* igitur alio quodam
genere uehementiore mentes iudicium permouet. Diuidi-
tur hic affectus, alius est in odium, alius in amore coti-
trarium: alius in inuidiam, alius in contrariam salutem:***

alius in spem, alius in aduersum metum: alius in cupiditatem mouendam, alius in cupiditatem restringendam: alius in letitiam, alius in oppositum mœrorum: alius in misericordiam & lenitatem, alius in animaduersionem, & puniendi seuitiam, quæ misericordiae pugnat. In diuisione plerumque membra sunt opposita, quia res multiplex hoc modo tūtō diuiditur, ac faciliē comprehenditur. Quod Cicero secutus, in hac diuisione bina ex aduerso membra composuit. Quod autem multo plures affectuum species sunt (quas exponit Tusculana quarta) addidit hæc uerba: Ad eos motus adducatur, si qui finitimi sunt et propinqui his ac talib. animi perturbationibus. Qui bus rationibus iudicum mentes aut odcrint, aut diligant, aut aliter perturbentur, postea dicet: & nos exemplis præcepta illustrabimus. Nō repetemus ea quæ de perturbationib. animi scripsit Aristoteles in secundo Rhetoricorum ad Theodectem. Reclamet Antonius, nec his sunt aptiora. Repetant alij, qui falso autumant ab Aristotele omnia accepisse Ciceronem. Ratio mouendi interdum facilior, nonnunquā difficilior. Facilior, si quam per motionem siue perturbationem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam iudices, ad id quod utilitas oratoris feret, id est uolet, accōmodatam: ut si ueniant irati, quos irauolumus inflammare. Ut enim facilius est currentem equum incitare, quàm commouere languentem: sic hominem aliqua ex parte iam perturbatum facilius est incitare, quàm commouere tranquillum. Ut autem iudices sic affecti ueniant ut expedit causæ, magis est optionis, quàm artificij nostri: propterea dixit, id optandum esse, non arte faciendum. Id si non erit, utendum uirtutibus orationis: si erit obscurius, odorandum sagaciter quid sentiant, ut in eam partem flectatur oratio. Et quoniam affectus est morbus animi, similitudinem à medicis morbum explorantibus ducit. Medicus negligens temerè & inconsultò adhibet medelam: diligens inquiri primum qui sit morbus, ex qua prodeat causæ, quandoprehendit, quæ habeat symptomata: ut non modò proprium adhibere medicamentum, sed & quantitatem pendere, tempus obseruare, pro morbi causæque natura sciat. nec illud satis est. Consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est: hoc est sciendum medico, quam uiuendi consuetudinem secutus sit eger quo tempore sanus esset: quia, ut ait Hippocrates in Aphorismis, condonandum est aliquid tempori, ætati, & consuetudini. Et alibi in morbis minus periclitantur illi quorum naturæ, aut ætati, aut habitui, aut tempori magis conuenit morbus. Et alio in loco: Deteriora si longæ sunt consuetudinis, minus sunt molesta, quàm meliora nobis inusitata. Natura corporis à barbaris complexio, à latinis temperamentum, à Græcis appellatur. Nouem corporum naturas facit Galenus in libro de Temperamentis, calidā,

frigidam, humidam, siccam, calidam et siccam, calidā & humidam, frigidam & siccam, frigidam & humidam, nonam temperatam. Hæc natura, quemadmodū demonstrat ille in Methodo medendi, uariat medicamenta, & medicamentorum quantitatem, aut (ut aiunt) ab eis. Eadem mutat & dietam. Sicut autem medicis morbi quidam sunt dubij, ita & affectus iudicum ancipites oratoribus: & quemadmodum morbos graues temperare difficile est, sic & animos pertractare negotiosum. Itaque sicut medici omni mente contendunt, ut morbi genus naturamque cognoscant: ita omni mente in ea cogitatione curaque uersatur orator, ut odoretur quam sagacissime possit, quid sentiant iudices, quid existiment, quid expectent, quid uelint, quò deduci oratione facillime posse uideantur. Odorari sagaciter dicuntur canes, et animalia quibus à natura datus est sensus nauis acutus. Hinc ducta translatio est. Si se dant & offerunt iudices, & sua sponte, quò impellit orator, propter eandem affectionem inclinant, atque uti uentis impulsa uela propendent, quia mimimo momento impelluntur ad id unde aliquis flatus ostenditur: uela dat, hoc est ad eam quam mente conceperunt opinionem, commouet. Vela dari tum dicuntur, quum libera uentis permittuntur. Vbi dictum est de affectibus augendis, alter est locus de excitandis: si est integer quietusque iudex, hoc est neque animi morbo uulneratus, neque perturbatione commotus, hic est plus operis atque difficultatis. Itaque sunt omnia dicendo excitanda, id est uis omnis affectuum arte dicentis commouenda. quia nihil adiuuat natura, hoc est, non eo sunt ingenio naturaque iudices, ut eò quò uelit orator, sua sponte moueantur. An tales poterunt moueri? Sanè. Tantā uim habet oratio, ut nō modò inclinante erigere, aut stantē inclinare, sed etiam aduersantem & repugnantem capere possit. Quamobrem ab Ennio bono poëta dicta est flexanima, ab animis flectēdis, atque omnium reginarerū: ut ab Euripide τὸ παραυεσ, à regendis moderandisque hominum rebus. Inclinantur erigit, ut lapsantes animo releuat in spem, stantem & in proposito manentem inclinat, repugnantem capit. Accirco imperatori bono et forti comparatur, qui hostes aduersantes atque repugnantem capit. Hæc uis ne cui falsa uideatur, efficit musica. Etenim si modi non loquuntur, miris modis afficiunt animos nostros, oratio sapiens atque modulata plus efficit. Hæc sunt illa quæ me ludens Crassus modò flagitabat, etc.)

In Antonio et Crasso nulla tanta uis mouendi fuit, quantam prædicat alter de altero. Testis est Cicero in Bruto. Nemo erat, inquit, qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo qui ad fletum posset adducere, nemo qui animum eius (quod unum est oratoris maxime proprium) quocumque res postularet, impelleret. Hæc quidem refert ad tempus suæ adilitatis atque præturæ, Crasso & Antonio mortuo. sed nihilominus etiā de his

de his duobus intelliguntur, qui nonnunquam irascebantur & dolebant, sed arte dicendi non multum concitabant affectus. Ista alibi diximus, sed multa repetere, ut Cicero, possumus. In hoc sermone multa falso deferret interlocutoribus, ut in re plus sit autoritatis: nec sermo et dialogus querit semper ueritatem. Satis est si omnia aptè & commodè fingat. (Me ludens.) Extenuat se modestè, & alterius testimonio significat id esse sibi, quod in oratione summum putat. Nec enim decebat loqui de se arroganter, neque profiteri ignarum affectus mouendi, posteaquam promississet ea tantum esse dicturum, quæ usu & experientia nosset.

Modo flagitabat.) Crassus antea. Quod enim ornamentum, quæ uis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitauit excitare reum consularem? & quæ sequuntur. Idem. Quid ego de Cr. Manlij? quid de Q. Regis commiseratione dicam? Quæ mehercule ego Crasse.) Vicissim Crassum laude commendat, non modò ut gratis esse uideatur, sed etiam ut in eius persona demonstraret, quæ affectuum ratio maxime probetur. In contentione laudat uim animi, impetū, dolorem, uultum, ardentem oculos, gestum, digitorum significationem, flumen grauisimorum uerborū, integras ieiunias, ueras, nouas, mimimè fucatas. Oculos distinguit à uultu: quāquā pertinent ad illū: & digitorū motū à gestu, quia in his duobus est maxima uis. Animi uis & impetū differunt, ut causa & effectus. uis enim acris impetū gignit. Dignitatem accipere indicem dextræ manus, qui cerebrò motus ad sinistram, interpuncta, incisa, membra, contentionem ferit. Potest etiam numerus singularis loco pluralis usurpari. Flumen uerborum duofert, copiam, & celeritatem. Integre sententia, potentem, robustam, uchementes: ut integer miles dicitur, recens, & nullo quassus labore. Nouæ, magnæ, præclare, à paucis solitè dici. Pigmenta, colores dicuntur à Plinio libro nono capite quadragesimo primo. Verum ut simul peragatur nobilia pigmenta, anniculo grano languidus succus, idem à quadrimo euaniidus. Loquitur de coccineo grano. Pigmenta fucumque puerilem dicit effeminatam & adulerinam quandam elocutionem, quam uti pulchram affectant pueri. Naturalis oratio melior est in amplificatione. Cicero in Partitionibus. Omninoque semper quasi naturalis & non explanata oratio, sed grauibus referta uerbis, ad augendum accommodator. Neque fieri potest.) Aliquando uerè dolemus, aliquando fictè. Si uerè, commouemus et aptius, et fortius: si fictè, nihil aut parum commouemus auditorē. Nec enim fieri potest, ut doleat is qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliqd, ut ad fletum misericordiamque deducatur, nisi omnes ij motus quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi atque inuisti, hoc est affixi & quodammodo signati esse uidebuntur. Dicit aliquis. Fictus est dolor

tragedorum, tamē sepe uniuersum theatrum mouet, quum sit genus orationis excogitatum, in quo falsum dicitur, atque imitatione simulatum, de Antiope, de Hebe, de Polyxena, de Oreste, de figmentis. Illud quidem uerum, sed maior ars in hoc genere queritur, & agendo commouendus est animus. Et histriones quidā aliquando in scena flere uisi sunt. testis est Quintilianus. Præstat igitur uerè dolere. Qui fieri potest? transformando animum in causam. Quomodo? apprehendendo rem alienam perinde atque nostram. Naturæ quædam sic mouentur, ut se continere si uelint, non possunt: de quo Fabius Quintilianus in 6. lib. Sed mihi in animo est, quæ latent penitus, ipsa huius loci aperire penetralia: quæ quidem non aliquo tradente, sed experimēto meo ac natura ipsa duce accepi. Summa enim, quam ego quidem sentio, circa mouendos affectus in hoc posita est, ut moueamur ipsi. Nam & luctus, & ira, & indignationis aliquando ridicula fuerit imitatio, si uerba uultumque tantū, non etiā animū accommodauerimus. Gloriatur hic insolenter, tanquam huius præcepti primus inuētor: nisi forte significet, expetendam magis in hac per motione naturam, quam præceptoris artem. Talem Cicero naturam habebat. Quid ego, inquit in Oratore, de miseracionibus loquar? quibus ego sum usus pluribus, quòd etiam si plures dicebamur, perorationem mihi tamē omnes relinquēbāt: in quo ut uiderer excellere, non ingenio, sed dolore assequēbar. Quod hic tribuit Antonio, non tam habuit Antonio, quam ipse qui de se sub aliena persona loquitur. Nūc ego quid tibi Crasse, quid ceteris accidat, nescio. nec enim latentem animi affectum uidere possumus. de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos atque amicissimos Catulum & Crassum mentiar. prudentissimi non laudaret mendacium, amicissimi grauius ferrent à me se decipi. Non mehercule unquam apud iudices aut dolerē, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui, quin ipse in commouēdis iudicibus, ijs ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem, permoueret. Hoc propè necessarium uidetur. Neque enim facile est perficere, ut irascatur ei cui tu uelis, iudex, si tu ipse id lentè, id est, stupide nimiumque quietè serre uideare: neque ut oderit eum quem tu uelis, nisi te ipsum flagrantem odio autē uiderit: neque ad misericordiam ducetur, nisi ei tu signa doloris ostenderis. Signa doloris ostenduntur uerbis, sententijs, uoce, uultu, collachrymatione. Flagrare odio dixit eum qui alium odisset, non qui odio haberetur: utque impleret metaphoram, duxit & similitudinem ab igni, quæ non eget interpretatione. AC ne forte hoc magnum ac mirabile esse uideatur, hominem toties irasci, &c.) Paulo autē quærebamus qui fieri possit, ut homo toties irascatur, toties doleat in rebus alienis. Dicit hoc neque magnum neque mirabile esse, quia magna uis est earum senten-

sententiarum, atque eorum locorum, id est partium et argumentationum, quas agas tractesque dicendo. Quae dicuntur a nobis, nos in primis mouent: ideoque nihil opus est simulatione et fallacijs, cuiusmodi utuntur quidam histriones, quum aliud uoce et gestu, aliud animo ferunt. Ipsa enim natura, id est propria ratio uirtusque orationis eius quae suscipitur ad aliorum animos permouendos, oratorem ipsum magis etiam quam quenquam eorum qui audiunt, permouet. Cur ita? Multae sunt causae: praecipuae, ingenij nostri existimatio, et nostra fides. Mouent etiam quae aguntur caussa, quibus est aliquid tristius, mouent iudicia, et terrorem incutiunt, mouent pericula amicorum, concursus hominum, foris, ciuitas in qua uolumus existimari. Ex duabus causis praecipuis existimatio leuior est bono uiro, fides autem grauior. Existimatio tamen non est negligenda, quae laborat, si quum professus sis te id posse facere, quod pauci facere possunt, id est pro dignitate rerum perorare, non assequere quod uelis. Crimen perfidiae maius est quam ignorantiae, et fides maior quam existimatio. Potest bonus esse uir sine existimatione populari, non autem sine fide. Ut autem apertius uideamus quid uelit, utendum est comparatione, in qua caussa cum argumentis fabularum, iudicia cum ludis scenicis, amicorum pericula cum fortunis ignorantium, concursus hominum sollicitorum cum soluto concouentu, forum cum scena, existimatio magni uiri cum existimatione histrionis leuissimi, fides, officium, diligentia, cum mercenaria pactione et ministerio quaestuario comparatur. Colligendum tandem. Si tragodia mouet histrionem, quanto magis oratorem caussa tristis? Caussa, uera est: tragodia, ficta: atque uersus poeticus, fabula mendaces, tamen in hoc genere fabularum sepe accidit, ut ex persona mihi ardeat oculi hominis histrionis uiderentur. Fides oratoris est, ne litigatoris suum prodat: officium, ut de administratione caussa ratione probabilem reddere possit: diligentia, ut re sedulo inquirat, quaestitam peragat. Quid potest esse tantum fictum quam uersus, quam scena, quam fabula? Uersus tragicus et comicus, quia complectitur argumentum quod uerisimile est, non autem uerum, dicitur esse fictus. Scena in qua recitatur fabula, non est ficta, sed ea quae significat carmina scenica et theatralia, de qua nunc loquitur. Notum est omnibus, actus fabularum in scenas esse diuisos. Fabulae neque sunt uerae, neque uerisimiles: ficta igitur. Persona est oris simulacrum, quod frontem, nasum, mentum, et interiectas partes ad aures usque tegit. Histriones interdum agebant personati, interim sine persona, quod et hodie seruatur, propter eorum de quibus agitur uarietatem. Testis est Cicero, qui scribit Roscium personatum non magnopere laudatum fuisse. Quum histrionem Telamonem ageret, ut os regium seuerum, triste, horrendum, senile ostenderet, persona ac spectro hominis utebatur, et imitans regis irati ardore uersa

bat oculos flammantes adeo, ut quae persona uacuos orbis interciperet, a populo ardeat uiderentur, maximam quam pronuntiaret hos quatuor uersus Pacuuij ex tragodia Teucro. (gredi? Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina in- Neque paternum aspectum es ueritus? quae etate exacta indigem (necis Liberum, laceraasti, orbasti, extinxisti, neque fratris Neque nati eius parui, qui tibi in tutela est traditus. Versus trochaici tetrametri catalectici dicuntur. octo constant pedibus, excepta syllaba: recipiunt iambum, choreum, trocheum, anapestum, dactylum, spondeum, a quo spondalium nomine uidentur appellari. Ex illo enim tarditate cum grauitate capiunt, ne tenuis et leuis sit tragodia. Versum sensus est: Ausus es o Teucer segregare abs te fratrem tuum Aiaceum? et sine illo ingredi insulam Salamina? Neque paternum aspectum es ueritus? Telamonem in etate exacta atque confecta, indigem et inopem liberum laceraasti merore et aegritudine, orbasti filio charissimo, extinxisti, id est, extinxisti capitali dolore. Neque miseratus es necis fratris tui, neque filij eius parui, quibus in tutela est traditus. Quum Teucer et Ajax filij Telamonis ad bellum Troianum proficiscerentur, mandauit pater ut alter alterum tueretur. Ajax propter negata sibi Achillis arma decidit in aegritudinem, et incensus furore, sibi manum attulit. Quo audito, pater Teucrum reuersum eiecit, qui fratrem ultus non erat. Salamina insula in Euboico mari contra Athenas sita, et ciuitas in illa. Aliam Salamina condidit Teucer in Cypro. Inflexa uox neque acuta est, neque grauis, sed media, et utriusque particeps, ad miserabiles modos apta. Indigem pro indigo dixit Pacuuius, antiquum. Extinxisti legendum est, aliter uersus stare non potest. Flere et lugere differunt, in fletu sunt lacrymae, in luctu uultus tristis atque habitus, non semper lacrymae. Quae si ille histrionem. Quemadmodum histrionem lugubriam esse agere sine dolore non potest, ita nec poeta concitatum et triste carmen leni animo ac remisso scribere. Quod si poeta mouentur in rebus fictis, quanto magis oratores in ueritate caussarum? Poeta sine inflammatione animorum, et diuino quodam calore existere et excellere non possunt. Nec enim magna et ardua inuenire, nec opus uarijs rebus apte distinguere, nec omnia bene collocare et eloqui possunt, sine quodam afflatu quasi furoris, qualis est in uatibus, quam obrere dicuntur et ipsi uates. Ouidius. Est deus in nobis, agitante calescimus illo. Virgilius. Insanire libet. Plato tertio libro de Legibus. δαίμων γὰρ ἐν ἡμῶν ἐστὶν ὁ ποιητικὸς ἐν δὲ αἰσθητῶν δὲ γένος ὁ μὲν ὁ δὲ πολλὰ κατὰ ἀλλήλα γινώσκοντες. Poetarum genus diuinum est sane, atque numine afflatum, deorumque laudibus consecratum, et quod interdu multa uera cum gratijs et musis assequitur. Relictum esse dicunt.) Nouit Cicero locum Platonis, sed quum faceret

Ante-

Antonium loquentem, quasi non legisset, sed audisset ab alijs, induxit simulationem. QVARE nolite existimare me ipsum qui non heroum ueteres casus, etc.) Exemplo suo docet, qua ratione uerum dolorem concipiat orator. Concipiet, si rem non esse fictam, sed ueram meminerit. Si litigantis dignitatem, honores, triumphos, si hominum communem calamitatem, si rei status praesentem, sordes, luctum, si propinquorum et ciuium moestitia uehementer apprehendet. Nolite existimare me ipsum, quae in M. Aquilij causa peroranda, id est concludenda fecerim, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem, sine magno dolore fecisse. Non heroum ueteres casus, et fortunas, fictosque luctus, ut Herculus, Orestis, Telamonis, Thyestes, et aliorum qui propter nobilitatem, opes, potentiam, filij deorum esse uidebantur, imitari uolebam: neque more tragicorum, qui ueritatis umbram tantummodo delineant, ceu pictores imaginem, argumenta ficta cupiebant adumbrare dicendo. Nolebam actor esse alienae personae, ut histrionem, sed author meae, quum mihi M. Aquilius in ciuitate retinendus esset. Haec uerba uim comparationis habent, ac si diceretur: si uel tragicus uel actor fabularum fuisset, fortuna hominum me mouisset. quanto plus mouere debuit oratorem uera et praesens nobilis uiri calamitas? Si ficta mouent, multo magis uera. Fortunae mutatio, quum quis ex alto gradu felicitatis, praecipit in extremum discrimen, afficit animos nostros. Is lapsus Aquilio contigerat. Consul fuerat cum C. Mario Nepote quintum consul, anno ab urbe condita sexcentesimo quinquagesimo quinto, et imperator in Sicilia bellum Seruile concitatum consecerat, minore triumpho ornatus erat a senatu. Minor triumphus ouatio dicebatur, quae non curru, sed equo uel pede agebatur in Capitolium, ubi ioui Capitolino mactabantur uictimae, spolia insignia memoriae causa figebantur. Postea repetundarum factus reus, afflictus, debilitatus, merens, in summum discrimen adductus periclitabatur, quum moestum senem et sordidatum excitauit Antonius, diloricauit tunicam, ostendit cicatrices honestas, C. Mario collegam commendauit, omnes deos, homines, ciues, socios implorauit. Mouit moestitia quae non rogabat iudices, mouit senium, mouit uersis lugubris et sordidata, mouere cicatrices aduerso pectore acceptae, mouere Marij lacrymae, qui aduocatus erat, id est praesentiam suam amico reo commodabat, mouere Antonij lacrymae, et oratio miserabilis implorationum frequentia. Afflictus, deiectus atque perturbatus. Meror, aegritudo flebilis. Communis imperatorum fortuna, casus qui omnibus belli ducibus accidere potest. QVAM obrem hoc uos doceo Sulpiti, bonus uidelicet atque eruditus, etc.) Ex ijs quae dixit, hoc colligit dicendum esse, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possimus. Naturam, causam, artem, ad id nos inuare docet. Natura acris

dolorque Sulpiti inuuit in accusatione Norbani, inuit ipsa causa, et ars adolescentis. Docet praeterea quae restinguatur accusatoris incendium, ut accusationis et defensionis exempla affectum querentibus ne desint. Vos doceo Sulpiti.) Vnum nominat, duos respicit Sulpitiu et Cottam. Sic Virgilius. Vos o Caliope nostro aspirate labori. Sulpitiu nominauit, non Cottam, quia feruebat magis in concitandis affectibus, et exemplum prodiderat quo apte ueretur Antonius. Bonus atque eruditus magister.) Lusit et peruenit, aut ut molliret id quod dixerat, Vos doceo: aut ut ex industria amoliretur suspicionem doctrinae. Irasci, dolere, flere possitis. Ira adhibetur accusationi, fletus defensionis, dolor utriusque. Loquor de eo quod usurpatur frequentius in accusando sodali et quaestore meo. M. Antonius pro consul in Cilicia missus est. Cic. 1. lib. de Oratore. Quum pro consul in Ciliciam proficiscens, Athenas uenisset, coplures tum ibi dies sum propter nauigandi difficultatem commoratus. Quaestorem habuit in ea prouincia Norbanum, quicum more ueterum sodalitate et sanctam amicitiam, quam sortitio dederat, confirmauit. Quale sit illud, ostendit Cicero in Diuinatione. Sic enim a maioribus nostris accepimus, praetorem quaestori suo parentis loco esse oportere: nullam neque iustorem, neque grauiorem causam necessitudinis posse reperiri, quam coniunctionem sortis, quam prouinciae, quam officij, quam publicae muneris societatem. Incendium.) Duxit ab igni translationem, quod in ira caleat sanguis ad cor. Non oratione solum, etc.) Subseruit proposito. Dictum est, iudices dolore uero et oratione dicentis commoueri. Tribuit haec duo Sulpiti in concitandis iudicibus, qui tanto aptior erat ad iram mouendam, quanto natura acerbior. Non enim omnibus datum est oratoribus eiusmodi suscitare flammam. Ad id restinguendum.) Respexit illud uerbum incendium, et in eadem metaphora mansit. Habueras enim tu omnia.) Norbanus tribunus plebis concione turbulenta sic populum commouit in Cepione, et in eos qui aderant illi, ut quum L. Coita et Titus Didus tribuni plebis uenissent in concionem ut collegae rogationi intercederent, a Norbani factione impetus sit factus, uis illata defensoribus Cepionis, fuga secuta, lapides iacti, M. Aemilius lapide percussus, duo tribuni plebis uel pulsati atque uolati. Haec omnia faciebant aduersum Norbanum seditionis auctorem. Causa igitur per se grauis Sulpitiu inuabat, eumque superiorem munitoremque faciebat: quae fuit eo acerbior ac crudelior, quod ad Cepionis grauem miserabilemque casum, id est bellum Cimbricum calamitatem, pertineret. M. Aemilius Lepidus, nomen est commune multorum. Hic sepius lectus est princeps senatus propter sapientiam, ac merita in Rempublic. Florus ex Liuius. M. Aemilius Lepidus, qui princeps senatus sextis iam censoribus erat lectus, antequam expiraret,

4 praecipit

precepit filijs, lecto se strato sine linteis sine purpura efferent, in reliquum funus ne plusquam aeris denos consumerent: imaginum specie, non sumptibus nobilitari maximorum uirorum funera solere. Ex his colligere promptum est, principem senatus à censoribus legi solitum. Amplificandi gratia dixit principem senatus & ciuitatis, ut talem tantumq; uirum percussum fuisse, graue haberetur. De L. Cotta, Cicero in Bruto: L. Cotta pratorius in mediocrium oratorum numero, dicendi non ita multum laude procefferat, sed de industria cum uerbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequatur atq; imitatur antiquitatem. Alius est C. Cotta, quem in his libris Cicero facit loquentem. Superiora.) matora. Lapidatione.) iactum lapidum. Crudelitatem hic, ut in oratione pro Ligario, dicit eam quæ misericordiam oppugnat. Ex templo.) ex loco augurijs consecrato, ubi concio habebatur, id est loca consecrata: nec alibi quam in templo cum populo agere licebat. Intercedere, interuenire impediendi gratia. Intercessione soluebat tribunitia potestas. Linius Dec. primæ libro quarto: Appianus Claudius nepos eius qui decemur legibus scribendis fuerat, minimus natu ex Patrum consilio, dicitur dixisse, uetus se ac familiare exemplum domo afferre: proauum enim suum Ap. Claudium ostendisse Patribus uiam unam dissoluendæ tribunitiæ potestatis, per collegarum intercessionem. Rogationi.) legi quæ rogato populo ferretur. Leges consulares, & plebiscitæ, & quæ populo interrogato ferebantur, appellabantur rogationes. Accedebat.) Alij iuuenes accusabatur ulciscendi gratia, ut Cælium Atracinum: alij nulla iniuria læsiti, qui nomine Reipub. moti uidebantur. Hi apud bonos plus assequantur gratiæ. Sulpitius accusabat ex adolescentium consuetudine, querebatur hominem miserum damnatum fuisse. uile Reipub. dicebat, authorem seditionis luere pœnas. Sic dignitas erat adolescenti Reipub. capessenti. Contrà indignum uidebatur, Antonium censorium, quem oporteret sceleratis ciuibus infensum esse, defendere Norbanum seditionis ciuem, & in Cæpionis hominis consularis calamitate crudelem. Hoc tantum excusationis erat, quod suum quaestorem sortis necessitudine coniunctum defenderet. Dicat aliquis: Qui fatetur orator bonus recepisse se causam malam? Non constabat esse malam, & necessarius poscebat officium, & indicta causa non poterat damnari: nec grande uitium est aliquid dicere pro mala causa, quum iudici relinquitur dammandi potestas. Erat optimi ciues iudices, tum iudicabat equester ordo multa cum æquitate. Quum Cicero scripsisset hæc, iudicabant senatores prauè atq; corruptè: quamobrem Cicero laudauit equites ad inuidiam ordinis senatorij, & ad gratiam ordinis eius unde natus erat.

HI Cego, Quid dicam? me artē aliquā adhibuis-

se, &c.) Si reum grauius uulnerat accusator, ex alio genere affectuum me delam patronus adhibere debet. Quod ut commodius fiat, quæ pro Norbano dixerit Antonius, commemorat: statq; promissis præcepta non dat, quæ exercitatione probauit, docet. Quid, inquit, dicam? me artē aliquā adhibuisse? Adhibuit sanè: et id non uult confiteri, adhibuisse significat his uerbis. Quid fecerim, narrabo: si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis.) In arte dicendi non est absurdum redigere in præcepta quædam, quod natura ingeniosi hominis effudit. Quæ dixit Antonius, in tres partes distribuimus: in refutationem, in concitationem, in commendationem. Sulpitius inuictus erat in seditionem tribuni, inuidiam Norbano conflauerat. Refutandi causa Antonius ostendit, ex seditionibus iustas fuisse nonnullas, & propè necessarias, probauit exemplis. In eam speciem Norbani seditionem redegit. Sulpitius mouerat iudices in miserationem, ut fortunam dolerent Cæpionis. Antonius contrà, Cæpionem adduxit in odium. Quod autem genus orationis uehemens lenitate solet temperari, & dignitas oratoris iusta precantis subleuat reum, tandem conuertit orationem in lenitatem & mansuetudinem, & pro amici periculo est deprecatus. Hæc ratio mater artis persuasit, ideoq; pro artificiosis sunt habenda. Seditionum genera.) Multa Romæ fuerunt seditionum genera: aliæ populares in reges, aliæ patriciæ in plebem obratam, aliæ nobilitum de magistratibus creandis, aliæ plebeie de plebiscitis atq; libertate: quas omnes si quis exquisitè scire uelit, legat historiam Liiij Decade prima. In seditionibus iure uitia: ut uitium Tarquiniorum in causa fuit cur reges expellerentur: uitium creditorum, qui nexos inhumanius ducebant, genuit secessionem in Sacrum montem, uitium Appij concitauit alteram secessionem in Auerninum, uitium Patrum induxit tribunos plebis. Quid? nulla est seditio quæ non ex aliquo uitio nascatur. Sicut autem omnis seditio uitium habet, ita quoq; periculum. Non enim sine periculo commoueri ciuitas potest. Ostendit illud, Concordia res parue crescunt, discordia magna dilabuntur. Seditionum genera collegit, ut iudices recordarentur non esse nouum, discordias oriri: addidit earum uitia, propter quæ suscitatae fuissent: ut planum fieret, iustas fuisse nonnullas. Adiecit pericula, ut si qui periclitati essent in seditione Norbani, id propter commodum Reipublicæ tolerandum uideretur. Nam pericula subeunda sunt ad amolendam Reipublicæ pestem, & ad commodum consequendum. Omnium seditionum genera, uitia, pericula collegit: eamq; orationem pro Norbano ex omni Reipub. nostre temporum, id est discriminum & periculorum uarietate repetiuit, utq; ad rem præsentem præterita applicarentur, conclusi, ita ut dicerem, etsi omnes molestæ ægritudinumq; plene semper seditiones fuissent,

sent, iustas tamen fuisse nonnullas, & propè necessarias. Tum illa quæ paulo antè Crassus laudans orationem meam commemorabat, egi, neq; reges Tarquinios ex hac ciuitate exigi eijciq; sine seditione Bruti nobilitumq; potuisse: neq; tribunos plebis creari sine secessionem, qualis auctore Sicinio facta est in Sacrum montem: neq; plebiscitis, id est legibus plebeijs, quibus lege Horatia & Hortensia Patres tenebantur, toties consularem potestatem minui sine populari motu: neq; prouocationem, id est appellationem à magistratibus ad populum, quæ ciuitati patrocinauerat, & ex magistratum tyrannide populum vindicaret in libertatem, dari sine nobilitum diffensione potuisse: ac si illæ seditiones saluti huic ciuitati fuissent, non contumè si quis populi motus, id est seditionis tumultus factus fuisset, id C. Norbano in nefario crimine, quale crimen est læsæ maiestatis: atq; in fraude, id est crimine capitali esse ponendum. (fraudem ueteres pro crimine sepe dixerunt.) Quod si unquam populo Romano concessum esset, ut iure incitatus & commotus uideretur, nullam illam causam iustiorum fuisse. Nullam fuisse tantam cladem populi Romani, quæ ceteros motus concitasset. Hoc argumento ab exemplorum uarietate ducto conficit, non omnem populi seditionem esse uitiosam, & à pari uel certè maiore causa duxit argumentum ad Norbani discordiam. Positum est fundamentum defensionis, sine quo reliqua firmare non possint, frustra enim Cæpionem accuset, si seditionis author publicam imminuit maiestatem. Ut confirmaretur illud quod dixit, nunquam populo iustiorum motus causam fuisse, utq; populus in Cæpionem, cuius iniuria ueniebat in questionem, concitaretur: omnem orationem conuertit in increpandam Cæpionis fugam. Consul fugerat è binis castris, & exercitum amiserat, ut sepe iam dictum est. Sic & eorum dolorem qui lugebant suos patres, fratres, consanguineos, propinquos, familiares, ut uulnus obductum recrudesceret, oratione refricabat, & animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices causa agebatur, ad Cæpionis odium, à quo erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabat atq; reuocabat. Voluerat Cæpio ferre legem, qua iudicia senatoribus communicarentur, quæ postea dedit illis Sylla. iam clamitabant senatores, se ab equitibus opprimi, ordinis eius acerbitates ferri non posse. Antonius illa affectuum tractatione constitit in possessione iudicij, id est iudices quodammodo possidere coepit. Populi beneuolentiam sibi conciliauit, quod ius illius ita defenderat, ut seditionem coniungeret, hoc est, seditionem factam esse fatetur. Iudicum animos ad causam suam conuertit. Tribus enim causis permouerat: calamitate ciuitatis in bello Cimbrico, luctu ac desiderio propinquo- rum, odio proprio in Cæpionem, qui iudicia transferre uoluisse. Tunc admiscuit huic generi orationis

πρόθυμῶν, quod uehemens est & atrox, genus illud alterum ἀδύνατον, quod lenitatis est & mansuetudinis. Quoniam uirtutes homini beneuolentiā conciliant, & uirtus est tueri sodalem & necessarium, iudicibus ostendit agere se pro suo sodali quaestore, quem propter sortis euentum, in liberum loco, more maiorum, habere deberet: & tanquam amicus alter ipse, rem alienam egit ut suam: dixitq; se pro sua omni fama fortunisque decernere, id est propugnare ac dimicare: nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si sodali charissimo auxilium ferre non potuisset ipse, qui alienissimis ciuibus saluti fuisset. Petebat à iudicibus, ut illud ætati suæ grauescenti, quæ non esset oneranda nouo dolore: ut honoribus, id est magistratibus, quos multos probè gesserat: ut rebus gestis in magistratibus pro Reipub. si iusto, si pio dolore ipsum esse affectum, hoc est si commotum uiderent iustitia & pietate in sodalem, concederent, præsertim si in alijs causis intellexissent, omnia semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro se deprecatur. Sodali.) Sodalem appellauit Norbanum, quod illo quaestore & conuictore usus esset. In liberum loco.) Qui perinde charus erat atq; patri filius, diligenti in liberum loco esse dicebatur. Cicero in Oratore. Nō dicit liberum, ut pleriq; loquimur quum cupidos liberum, aut in liberum loco dicimus. Pro fortunis decernere.) pugnare pro uniuersa possessione, quæ nostra quasi uita est. Quomodo pro fortunis omnibus decernit, qui defendit sodalem? improprie dictum est, in hunc sensum: Videbor & famam & rem perdidisse, si damnatus fuerit sodalis. Aut accipe fortunas pro uita prospera. Nam duo duobus retulit, existimationem pro mala fama, & dolorem prosperitati & uoluptati contrarium. Alienissimos.) Alienissimos opposuit sodali: nec dixit se alienissimis saluti fuisset, ne arrogans uideretur, sed existimationem suis ciuibus saluti fuisset. Iusto, pio dolore.) Si quaestor est pro consuli consiliq; liberum loco, iustitia ac pietas est consulis in suum quaestorem, quem admodum patris in suos liberos. De lege Apuleia.) Quæ sit lex Apuleia, supra diximus. Minime præceptis artium sunt perpolitæ.) De affectibus mouendis pauca admodum à Græcis tradita sunt, ut ab Aristotele, quoniam oratores Athenis affectus concitare uetabantur. à Latinis non multo plura, propterea quod illud non tam artis est ac præcepti, quam prudentiæ & exercitationis. Ut & acerrimus.) Acerrimus perturbationum concitatione, mansuetissimus lenitate. Ita magis affectis animis.) Colligit in quibusdam causis plus efficere qui iudices mouet, quam qui docet. Hic Sulpitius, uerè hercule, inquit, Antonius ista commemoras, &c.) Sulpitium interloquentem facit, ut quæ dixit Antonius, esse uera confirmet: ut quæ uerecundè subiecit, addat: ut non modò materiam & ordinem, sed etiam decorum consiliumq; demon-

demonstret: ut affectuum uim mirabilem esse proclamet. Hercule.) Me hercules dicebant, subaudientes uerbum, iuuat: detracta litera s, me hercule. Cicero in oratore: Et pomeridianas quadrigas quam postmeridianas libentius dixerim, et me hercule quam me hercules. Hercule tantum ualeat quantum me hercules, uel me hercule, poniturque ad confirmationem sententiae. E manibus elaberetur.) Translatio est ab ijs rebus quae paulatim subducuntur à manibus nostris, non uno impetu detrahuntur. Quemadmodum dixisti.) Repetuit haec uerba iuuenis modestus, ne se ipse laudare uideretur, quum diceret se non iudicium sed incendium tradidisse. Inter iudicium et incendium hoc interest. Iudiciū petit cognitionem cause, incendium non cognitionem, sed uolentiam animo expugnationem. Qui timor? quae dubitatio? In re difficili atque periculosa laudatur summissum principium, medium paulo securius, finis propè audax. Eiusmodi rationem laudat Cicero in oratione Demosthenis pro Ctesiphonte. Sic ait in Oratore: Itaque hic, quem praestitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longè optima, summissus à primo: deinde dum de legibus disputat, praesius, post sensim incedens, iudices ut uidit ardentes, in reliquis exultauit audacius. Crassus in primo libro de Oratore: Mihi etiam quique optime dicunt, quique id facillime atque ornatisime facere possunt, tamen nisi timidè ad dicendum accedunt, et in exordienda oratione perturbantur, penè impudentes uidentur. Cicero pro Cluentio: Equidem quod ad me attinet, quò me uertam, nescio. Idem in Oratore: Principia uerecunda, non intensis elata uerbis, sed acuta sententijs uel ad offensionem aduersarij, uel ad commendationem sui. Ergo exordium Antonij dicitur admirabile uerecundia, timore, dubitatione, hesitatione, tractuque uerborum. Decet enim hesitantem trahere uerba, et uti lenta pronuntiatione, ut haerentem animum atque suspensum actio tarda significet. Unum ad ignoscendum homines dabant.) Ignoscimus culpae. Vix satis honestum uidebatur homini censorio, sediciosum ciuem, et in hominis consularis calamitate crudelem, defendere. Sed illam deformitatem excusabat necessitudo sortis. Est autem necessitudo sortis, amicitia inter magistratus qui eandem prouinciam uel eandem dignitatem sunt consecuti, quae maxima uidetur, propterea quòd illam dijs sortis potentes existimantur copulasse. Ex ijs intelliges cur Norbanum Antonio dixerit esse perneccarium. Serpere occultè coepisti.) Qui sensim progreditur ad aliquem finem, quem qui audiunt, non suspicantur: is serpere occultè ut anguis in herba dicitur. Sed illam populi Romani iracundiam.) In hoc altum consilium oratoris fuit: quod obijciebatur uni, deriuauit in uniuersum populum, qui iusto dolore fuerat accensus: ut si damnarent unum iudi-

ces, ciues omnes damnasse uiderentur. Ut tu illa odio, inuidia, misericordia, miscuisti? Odium est ira inueterata. Inuidia, aegritudo ex alterius rebus secundis. Cepio adducebatur in odium, quum eius uitia in administranda re militari referebantur. In inuidia autem, quum diceretur ex malefactis nullum omnino sensisse incommodum. Misericordia refertur in eum qui defenditur. In Scauro.) Scaurum potius quam ceteros testes nominauit, quòd plurimum haberet authoritatis homo prudentissimus, et Reipublicae regendae scientissimus, ut dictum est libro primo. Quum testes in Norbanum producerentur à Sulpitio, non refutabat eos Antonius inficiando factum, sed dicebat, impetum populi iusto dolore commotum, Norbano fraudi esse non debere. Quae quum abs te commemorarentur.) Esti quae commemorauit Antonius, possunt in aliquo artis loco reponi, nulla tamen praeccepta desiderant. Imitatione sunt contenta. Id certe quidem uerum est, et eò pertinet dictum, ut paucis res omnis absoluatur. A T Q V I, si ita placet (inquit Antonius) trademus etiam quae nos sequi, et c.) Praeccepta nulla pollicetur, ut in instituto perseueret, confugit ad usum rerum maximarum, quem praecceptis imperitorum anteposuit. Certè traditis qui ueterum praeccepta nouit, Cicero, quique doctus est longa uita, atque usu rerum maximarum. Non in omnibus causis animi sunt mouendi: itaque primum considerandum est, postulet ne causa. Etenim si non postulet, indecorum est ac foedum quasi debacchari affectibus. Duo tempora assignat, quum motus excitare non debemus. Neque paruis in rebus adhibendae sunt haec dicendi faces, id est concitationes ardentes: neque ita animatis et obstinatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus. Paruae sunt res, quae neque uitam hominis petunt, neque famam, neque rem uniuersam, sed aliquam modò partem uel operam, uel bonorum: ut actio de finibus regundis, de constituta pecunia, de praedij seruitute. Animatos dicit eos qui sic animum firmarunt, ut inde nequeant dimoueri. Cur in duobus causarum temporibus non sine affectu mouendi, ratione demonstrat. Irrisione digni sumus, si tragoedias et acerbis contentiones agamus in nugis, hoc est in rebus leuioris negotij: ut rideatur orator qui deos imploret et homines, agens causam de stillicidijs. Odio digni putamur, quando conuellerè adorimur, id est demoliri conamur ea quae non possunt commoueri. Nam quanto magis uirgemus obnitentem, tanto fit actor, et nobis iratior, et res ipsa talis est, ut ui non sit extorquenda. Hoc modo irrisione refertur ad nugas, odium ad ea quae non possunt commoueri. Cur autem sit aliquid immotum, duae sunt causae. Aut enim facit animorum pernicacia, aut rerum conditio, quam obrem dixit

dixit ante animatos homines, postea res quae non possunt commoueri. Secundo loco considerandum est, quae maxime in iudicum animis, et eorum apud quos agemus, oratione molienda tractandaque sint. Quid enim mouebimus, si, quid omnium mouendum sit, nesciamus? Molimur igitur amorem, odium, iracundiam, inuidiam, misericordiam, spem, letitiam, timorem, molestiam, de quibus ante diximus, et paulo post ordine dicemus. De amore primo loco. Amor conciliatur, si id uelle uideare, quod sit utile ipsis apud quos agas, defendere. Cicero secunda actione in Verrem: Huic ego cause iudices cum summa uoluntate et expectatione populi Romani actor accessi, non ut auerem inuidiam ordinis, sed ut infamiae communi succurrerem. Si aut pro bonis uiris, aut certè pro ijs qui iudicibus boni atque utiles sint, laborare uideare. Cicero in Diuinatione: Quid est, pro deum hominemque fidem, in quo ego Reipublicae plus hoc tempore prodesse possim? Quid est quod aut populo Romano gratius esse debeat, aut socijs exterisque nationibus optatum esse possit? aut saluti fortunisque omnium magis accommodatum sit? Populata, uexata, funditus euerse prouinciae: socij stipendiarijque populi Romani afflicti, miseriam non salutis spem, sed exitij solatium quaerunt. Agit pro Siculis utilibus populo Romano, ut ostendit actione quarta: Haec res, scilicet utilitas eorum apud quos agitur, amorem magis conciliat. Illa uirtutis defensio, qua boni uiri defenduntur, conciliat charitatem. Charitas est sanctus amor. Amor autem et bonus et malus inuenitur. Plus orator proficit si proponitur spes utilitatis futurae, quam praeteriti beneficij commemoratio. Scitum est illud Aristotelis 8. libro Ethic. Utilitas non permanet, sed alia et alia fit. Si tollitur id cuius gratia duo fuerant amici, dissoluitur amicitia. Cicero pro Murena: Quem ego uobis, si quid habet aut momenti commendatio, aut authoritatis confirmatio mea, Consul Consulem iudices ita commendo, ut cupidissimum ocij, studiosissimum bonorum, acerrimum contra seditionem, fortissimum in bello, inimicissimum huic coniurationi quae nunc Reipublicae labefaciat, futurum esse promittam et spondeam. Proponit spem futurae utilitatis à Murena. Praeteriti beneficij commemoratio minus proficit, quoniam beneficiorum apud homines malis rara gratia est. Eritendum est ut ostendas, in ea re quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem: eumque cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. Inuidetur commodis hominum ipsorum: quam obrem dicendum est eum quem defendas, nihil accepisse commodi. Studijs hominum ceteris commodandis, id est studijs quibus cupiunt alijs commodare, prodesseque, fauetur. Iccirco significanda quae peruenierit ad alios utilitas. Cicero pro Milone: Valeant (inquit) ualeant ciues mei,

sint incolumes, sint florentes, sint beati: sicut haec urbs praecleara, mihique patria charissima, quoquo modo merita de me erit, tranquilla Republica ciues mei, quoniam mihi cum illis non licet, sine me ipsis, sed per me tamen, persuantur. ego cedam, atque abibo. Vult haberi Milonem utilem non tam sibi quam Reipublicae. Videndum hoc loco est, ne quos ob benefacta diligi uolumus, eorum laudem atque gloriam nimis efferre uideamur. Laudi atque gloriae maxime inuideri solet. Cicero pro Rabirio Posthumo: Sed iam omnia timeo. Bonitatis ipsius inuidiam reformido. Hoc praecceptum Cicero si tenere potuisset, et res suas gestas non tanto opere laudasset, pauciores multo uiuus et mortuus habuisset inimicos. Amori contrarium est odium. Contrarium eadem est disciplina. Iisdem igitur ex locis odium in alios struere moliri que discemus, et à nobis ac nostris dimouere. Nam si, quod ipsis qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur. Hoc modo creat odium Clodio: Occidi, occidi eum cuius nefarium adulterium in puluinaribus sanctissimis nobilissimae foeminae comprehenderunt: cum cuius supplicio senatus solennes religiones expiandas saepe censuit: cum quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus iuratus se questionibus habitis dixit comperisse: eum qui ciuem quem senatus, quem populus, quem omnes gentes urbis ac uitae ciuium conseruatorem iudicabant, seruorum armis exterminauit: cum qui regna dedit, ademit, orbem terrarum quibuscum uoluit, partitus est. et quae sequuntur. Si quid in bonos uiros factum augeas, aut in eos quos ledere quisque minime debuerit, aut in Reipublicam excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiae aut odij non dissimilis offensio. Quemadmodum quisque sepe magis amat se, quam alium quempiam: ita certè grauius odit sibi perniciosos, quam alicui ceterorum. Huc accommodare possis illud de Clodio, quod paulo ante scripsimus: Quod omnissimum breuitatis causa, plus facit ad rem illam, quam quod transcripsimus. Possis et illud in Verrem: Quae propter de istius praetura Siciliensi non recuso quin ita me audiat, ut si cuiquam generi hominum, siue Siculorum, siue nostrorum ciuium, siue cuiquam ordini, siue aratorum, siue pecuariorum, siue mercatorum, probatus sit, si non horum omnium communis hostis praedoque fuit, si cuiquam denique ulla in re unquam temperauit, ut uos quoque temperetis. Exempla longiora sunt, quam quae transcribi tota debeant. Affectus enim multis sententijs infusus est, ac uerbis, ut acerbius exulceret. Eadem genera praecceptorum tractanda sunt in iracundia uel excitanda uel sedanda. Odium nihil aliud est quam ira inueterata, quae uel in uitium fertur, uel in hominem opinionem mali. Excita amorem, sed abis iracundiam. Molire odium, recrudescet iracundiae uulnus. De iracundia igitur nouis praecceptis et exemplis non est opus.

opus. Vt iracundia sedetur, ostendit Cicero in oratione pro Q. Ligario. Vt excitetur, monstrauit idem in oratione pro Rabirio perduellionis reo contra Labienū.

ITEM timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex cōmunibus, & c.) Timor incutitur aut ex eorum qui audiunt periculis, aut ex omnium periculis. Interior est timor proprius, idēq; propius animū tangit, & arte minus eget. Communis ad eandem similitudinem est perducendus, hoc est, artificiose exaggerandus, ut tam premat quā proprius. De priorē sit hoc exemplum: inuenerunt enim iam opinio perniciose Reipub. uobisq; periculosa, quæ non modō Romæ, sed & apud exteras nationes omnium sermone percrebuit, his iudicijs quæ nunc sint, pecuniosum hominem, quamuis sit nocens, neminem posse damnari. Nunc in ipso discrimine ordinis, iudiciorumq; uestrorum, quum sint parati qui concionibus & legibus hanc inuidiam senatus inflammare conentur, reus in iudicium adductus est C. Verres. Timorem incutit iudicibus à re propria. De posteriore sit illud exemplū Ciceronis pro C. Rabirio perduellionis reo. Sic enim existimare debetis Quirites, post hominum memoriam, rem nullam maiorem, magis periculosam, magis ab omnibus uobis prouendam, neq; à Trib. pleb. susceptam, neq; à Consule defensam, neq; ad populum Romanum esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causa Quirites, quā ut nullum sit posthac in Reipub. publicum consilium. & quæ sequuntur. Par atq; una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Spes est opinio boni futuri. Lætitiæ est, opinio boni presentis. Molestia siue ægri-tudo est, opinio mali presentis graui-ter urgentis. Ex his definitionibus collige, parem horū affectuum esse rationem. Augenda est enim opinio concepta, aut inserenda non concepta. Spem conceptam auget Cicero Philip. quarta: Ita uerō Quirit. ut precamini ueniāt, quō huius amentia: poena in ipsum familiamq; eius recidat: quod ita futurum esse confido. Iam enim non solum homines, sed etiam deos immortales ad Rempub. conseruandam arbitror consensisse. Multa sequuntur ad iniiciendam spem uictoriae de Antonio, & de recuperanda libertate. Lætitiā amplificat in secunda Catilinaria: O fortunatam Rempub. si quidem hanc sentinam huius urbis eiecerit. Vno mehercle Catilina exhausto, releuata mihi & recreata Respub. uidetur. Quid enim mal. au. sceleris fingi aut excogitari potest, quod ille non conceperit? Multa narrat in Catilinam, ut cognito ciuitatis periculo, ciues liberati gaudeant, læticia recreati: Consulem amplectantur, & monenti pareant. Molestiam exaggerat Philip. undecima, loquens de C. Trebonio, quem crudeliter Dolabella interfecerat: Qui nocturnus introitus in Smyrnam quasi in hostium urbem & quæ est fidelissimorum antiquissimorumq; sociorū. Oppressus Trebonius, si ut ab eo qui aperte hostis esset, incau-

tus: si ut ab eo qui ciuis etiam tum speciem haberet, miser. Ex quo nimirum documentum nos capere fortuna uoluit, quid esset uictis extimescendum. Consularem hominem, consulari imperio prouinciam Asiam obtinentem, Samario exuli tradidit: interficere statim captum noluit, ne nimis, credo, in uictorij liberalis uideretur. quum uerborum contumelijs optimis uirum incesto ore lacerasset, tum uerberibus ac tormentis quæstionem habuit pecunie publicæ, idq; per biduum: post autem ceruicibus caput abscidit, idq; fixum gestari iussit in pilo. reliquum corpus tractum atq; laceratum abiecit in mare. Multa sunt peroratio nes eius, in quibus summam auditoribus parit ægri-tudinem. Dictum est paucis de amore, odio, iracundia, timore, spe, lætitiæ, molestia: nec dictum eo ordine qui propositus erat, quia nihil aut parum intererat qui ordo seruaretur. Nunc de inuidia pluribus agit, quia (ut ait) acerrimus longe est omnium motus inuidie: hoc est, inuidia maxime perturbat animos mortaliū. cor-rodit inuidentem, nec illum quiescere sinit. quomobrem Martialis inuidio, tanquam malum grande, impre-catur inuidentiam. Omnibus inuideas inuide, nemo tibi. Inuidia aut comprimitur, aut excitatur. Nō minus uirium opus, id est necessarium est in ea comprimenda quā in excitanda, & fortē plus in comprimenda: sicut difficilius est restinguere quā mitere incendium. inuident homines aut paribus, aut inferioribus, aut superioribus. Paribus, quum uident eos altius euolare. inferioribus, quū se relictos sentiunt ab illis. superioribus, si superiores intolerantius se iactāt, si æqualitatem communis iuris, præstantia dignitatis aut fortuna: suæ transcunt, id est, si tam excellunt aut dignitate aut diuitijs, ut reliquis non habeantur in iure pares. Dignitas & fortuna, aut uirtute parta sunt, aut uitio. Si uitio, maxime dicendum est, non esse uirtute parta, deinde etiam uitijs atq; peccatis. Si aliqua uirtute, dicendum non esse tanti ulla merita, quanta sit insolentia & arrogantia hominis, quantumq; fastidium, id est contemptus aliorum. Inuidiam suscitāt liberto Syllæ Chryfogono ut inferiori, in oratione pro Sexto Roscio: Videant ne turpe miserumq; sit, eos qui equestrem splendorem pati non potuerunt, serui nequissimi dominationem ferre posse. Quæ quidem dominatio, iudices, in alijs rebus antea uersabatur, nunc uerō quam uiam munitet, quod iter affectet, uideatis. Iccircō ne experrecta nobilitas armis atq; ferro Rempublicam recuperauit, ut ad libidinem suam liberti seruiliq; nobilium, bona, fortunas uestras nostrasq; uexare possent? De pari proferamus exemplum ex secunda actione in Verrem, ubi Cicero Hortensium in inuidiam adducit. Nam illud mihi nequaquam dignū industria, conatuq; meo uidebatur, istum a me in iudicium iam omnium iudicio condemnatum uocari, nisi ista tua intolerabilis potentia, et ea cupiditas qua per

per hosce annos in quibusdam iudicijs usus es, etiam in istius hominis desperati causa interponeretur. Nunc uerō quoniā hæc te omnis dominatio, regnumq; iudiciorum tantopere delectat, & sunt homines, quos libidinis insaniaq; suæ neq; pudeat, neq; tedeat, qui quasi de industria in odium offensionemq; populi Romani irruere uideantur, hoc me profiteor suscepisse magnum fortasse onus, et mihi periculosum, ueruntamē dignum in quo omnes neruos ætatis industriaq; meæ contenderem. Inuidiam creat potentioribus septima actione in Verre ad finem, ubi nominat uiros obsecuri generis, qui ad summos magistratus magno labore peruenerunt, ad quos nobiles per ludum & per negligentiam perueniunt. Videmus (inquit) quanta sit inuidia, quantoq; in odio apud quosdam homines nobiles, nouorum hominum uirtus & industria. Hominum nobilium non ferē quisquam nostræ industriæ fauet, nullis nostris officijs beneuolentiā illorū allicere possumus, quasi natura et genere disincti sint, ita disident à nobis animo ac uoluntate. Plura dicit in eo loco. Non opus est omnia illustrare suis exemplis. Satis est rem paucis indicasse. Ad sedandā inuidiam maxime dicendū est, dignitatem & fortunam suam magno labore magnisq; periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata ac contributa, seseq; si quam gloriam labor peperisse uideatur, tametsi ea non sit æqua atq; par merces periculi, tamen ea non delectari, totamq; more fortunam abijcere atq; deponere. Omninoq; perficiendum est, ut hæc opinio minuat, & illa quæ multa est in opinione fortuna, cum laboribus & miserijs est permiscenda. Huc incumbendum diligenter, quoniam pleriq; sunt inuidi: maximeq; est hoc commune uitium, & peruagatū, id est frequens. Inuidetur autem præstanti florentiq; fortunæ. hoc est, inuidia ægri-tudo est ex aliena scelicitate concepta. Inuidia (ut ait Ouidius) opibus macrescit opimis. Exemplū restinguendæ inuidiæ reperies in oratione Ciceronis pro P. Syllæ, ubi comprimit inuidiam quam uoluerat concitare Torquatus. Hic ait se ille iudices regnū meum ferre non posse. Quod tandem Torquate regnum? Consulatus credo mei, in quo ego imperaui nihil, sed contra Patribus conscriptis et bonis omnibus parui: quo in magistratu non institutum est à me iudices regnū, sed non permissum. Adde quæ sequuntur. I AM misericordia mouetur, si is qui audit, adduci potest ut illa, & c.) Misericordia est ægri-tudo ex miseria alterius iniuria laborantis. Misericordia mouetur uel ex rebus ipsis, uel oratione dicentis. De rebus miserabilibus Cicero in Oratore. Miseratione nos ita dolenter uti solemus, ut puerum infantem in manibus perorantes tenuerimus: ut alia in causa excitato reo nobili, sublato etiam filio paruo, plangore & lamentatione compleuerimus forum. Hic loquitur de misericordia quæ uerbis commouetur.

Mouetur autem, si is qui audit, adduci potest ut illa quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat, aut intuens alium crebro, ad seipsum reuertatur. Quam multi fuere commoti, quum Cicero diceret hæc pro L. Flacco. Nolite iudices existimare, eos quibus integrum est, qui nondum ad honores accesserunt, non expectare huius exitum iudicij. Si L. Flacco tātus amor in bonos omnes, tātum in Rep. studium, calamitati fuerit: quem post hac tam amentem fore putatis, qui non illam uiam uitæ, quam antē præcipitem & lubricam esse ducebat, huic planē & stabili præponendam esse arbitretur? Quod si talium ciuium uos iudices tedit, ostēdite. Mutabunt sententiam, qui potuerint: constituent quid agant, quibus integrum est. Nos, qui iam progressi sumus, hunc exitum nostræ temeritatis feremus. Singuli casus humanarum miseriarum graui-ter audiuntur accipiunturq; si dicuntur dolenter. Sic est hominum natura facilis, ut alienæ calamitatis acerbitate moueatur, maxime si ad illam perfertur eo sensu, quo ledit miserum. Singuli casus miseriarum mouēt, quāto magis uniuersis? Mouent simpliciter editi, quanto magis dolenter expositi? Quantum doluit populo Romano Rabirij Posthumi calamitas, quum Cicero stens diceret: Sed miserū me: quanto hæc dixi cum dolore. Hem Posthume, tu ne es Curij filius, C. Rabirij iudicio & uoluntate filius, natura sororis filius? tu ne ille in omnes tuos liberalis & cuius multos bonitas locupletauit? qui nihil profudisti, nihil ullam in libidinem contulisti? Tua Posthume numo sefertio à me addicuntur? O meum miserum acerbūq; præconium. Afflicta & prostrata id est deiecta uirtus, maxime luctuosa est. Virtutis amans est homo, aut certē uirtus in hominum beneuolentiā se facillē instruat. Quū igitur pro bono malum, pro premio pœnam, pro scelicitate calamitatem recipit, magno conficit animos dolore. O frustra (inquit) suscepti mei labores. O spes fallaces, o cogitationes inanes meæ. Inter commendantis affectum, et commouentis, hoc interest. Qui probitatem commendat, & boni uiri speciem tuetur, lenis atq; summissus esse debet. Qui suscipitur ad commutandos animos, atq; omni ratione flectendos, intentus ac uehemens. Sicut autem lenis atq; summissus refertur & ad orationem suauem, & ad pronunciationem mollem: ita intentus & uehemens est in compositione graui, & pronunciatione uehementi. Illic suauis numeri, complanata iunctura, longæ periodi: hic numerus durior, coagmentatio asperior, breuior circumscriptio. Miscetur interdū ad eō, ut difficilis sit ad distinguendum similitudo. Miscetur autem, ut asperitas contentionis, oratoris ipsius humanitate condiantur, & remissio lenitatis quadam grauitate & contentione firmetur. Sic enim ex duobus quasi extremis sit oratio temperata. Princi-

pia tarda sunt, quia non est asilendum statim ad acre genus orationis. Exitus et fines spissi et producti esse debent, id est crebri, et tam multi, ut non celeriter discedatur. Ne quid desideres exempli, uide perorationem illam pro Milone. In principio lenis est. Quid restat nisi ut orem obtesterque, uos iudices, ut etiam misericordiam tribuatis fortissimo uiro, deinde asperior. Me quidem iudices exanimant et interimunt haec uoces Milonis, et cetera. Nunc dolenter acclamat, nunc uocem remittit. Interponit etiam uiriles fortesque uoces Milonis: quanto dolentius agit, tanto breuius intercedit orationes. Inter affectum et argumentum discrimen est. Argumentum simul atque, id est, mox ubi positum est, arripitur ab ijs qui audiunt: et si primum non satis est, alterum siue secundum et tertium poscitur. Affectus, ut misericordia, inuidia, iracundia, non statim commouet, sed paulatim irrepit in sensum. Argumenti ratio simul atque, emissa est ac pronuntiata, adhaerescit animis auditorum, facitque rei dubiae fidem. Motus orationis non eod tenet, ut cognoscant iudices, sed ut perturbentur. Non perturbantur autem, nisi multa et uaria et copiosa oratione, et simili contentione actionis, id est simili pronuntiationis concitatione. Qui breuiter et summissis dicunt, docere iudicem possunt, quia argumentum simul atque, positum est, arripitur: commouere non possunt, quia affectus orationem multam et actionem incitatum requirit. Est alia differentia inter argumentum et affectum. Affectus siue lenis est ad conciliandum, siue uehemens ad permouendum, contrarijs commotionibus auferitur, ut odio beneuolentia, miseratione inuidia. Argumentum non semper a contrario refellitur, etsi omnium rerum in contrarias partes facultas, ex iisdem suppeditatur locis, hoc est, iisdem loci ualent et ad probandum, et ad refutandum. Argumentum aut dilui potest, aut non potest. Si non potest, afferendum grauius, aut aequae graue: ut Cicero pro Muræna, quum Cato probasset, nulla re allici hominum mentes oportere ad magistratum mandandum nisi dignitate, et id uerum esse uiderent omnes boni, aequae graue contulit in Catonem, qui tribus rogaret, qui saluaret, qui nomenclatorem haberet. Si sua natura dilui potest, aut reprehendenda sunt assumptiones, aut improbanda connexio. Reprehenditur antecedens falsum, aut ambiguum: improbatu connexio, quae aliud colligit quod sit effectum ex propositis. Assumit Erucius, Sextum Roscium F. relegatum esse in agrum a patre suo. Hoc ut falsum redarguit Cicero. Quod ille non ueniret in urbem, colligit Erucius inuisum fuisse patri: Cicero id non effici demonstrat. Sciunt omnes mediocriter eruditi, ut argumentum ualeat, et uerum colligat, oportere uera confessam et inter se consentanea assumi, et quod ex propositis efficitur, non aliud, colligat.

S V A V I S aut est, et uehementer sepe utilis iocus

et facietiae, et cetera. Tria proposita sunt ad disputandum: unum de docendo, alterum de conciliando, tertium de mouendo, de quibus ex ordine disputauit. Queri potest, quo membro contineatur iocorum suauitas? Res est communis istorum omnium. Nam et argumenta labefactat, et animos conciliat, et tristes affectus discutit. Quintilianus: Huic diuersa uirtus, quae risum iudicis mouendo, et illos tristes soluit affectus, et animum ab intentione rerum frequenter auertit, et aliquando etiam reficit, et a satietate uel a fatigatione renouat. Propter haec comoda Antonius iocos et facietias uehementer utiles esse dixit, non omni quidem loco, et omni tempore, sed saepe, quum tempus et persona et causa patiuntur. Cicero in Oratore: Tatum modo aduersarios figet, nec eos tamē semper, nec omnes, nec omni modo. Queri potuit, an utilis esset iocus, respondit utile esse, ut illi ab oratore studeatur. Occurrit et alij quaestioni, an facietiae tradi arte possint? Etiam si alia omnia quae pertinent ad oratorem, tradi arte possunt, ridicula natura sunt propria certē, neque ullā arte desiderat. Hoc sic explicat Quintilianus: Verū hoc quicquid est, ut non ausim dicere carere omnino arte, quia nonnullam observationem habet, suntque ad id pertinentia et a Graecis et a Latinis composita praeccepta: ita planē affirmo praecipue positum in natura, et in occasione. Porro natura non tantum in hoc ualet, ut acutior quis atque habilior sit ad inueniendum (nā id sanē doctrina possit augeri) sed inest proprius quibusdam decor in habitu atque uultu, ut eadē illa minus dicente alio uideantur urbana esse. Occasioni uero et in rebus est tanta uis, ut sepe adiuti ea non indolenti modo, sed etiam rustici false dicant in eum, quisquis aliquid dixerit prior. Erit qui dicat, si facietiae nullam artem desiderant, cur Cicero de illis praeccepta constituit? Ridiculorum non est ars postea dicta, sed observatio quaedam. Crassus postea dicit horum ipsorum de quibus Antonius tam diu loquitur, artem esse nullam, sed observationem: sic et facietiarum. In facietijs et salibus longē alijs Caesar excellebat, ut in Bruto Cicero testatur. quamobrem eam personam legit, cui, quod optime nosset, disputandum committeret. In facietijs et iocis tu longē alijs Caesar excellis. Sic est mea sententia. Alij forte aliter, ut est hominum opinio diuersa, iudicant. Quare magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Non dixit planē iocorum nullam artem esse: sed si qua esset, illam se Caesari relinquere. Quoniam festiuitatis observatio difficilis est, inducit Caesarem, qui antē rei difficultatē naturamque demonstrat, quā in praeccepta colligat. Exponit qui de ridiculis scripserint, qui in eo genere floruerint, quot sint genera facietiarum, quā leue sit risum mouere, quo modo sint ridicula temperanda, quae cum sint utilia scitu per se, reducit tamē ad unū principium,

capitū, ad probandum difficile esse de facietijs disputare. Ego omni de re facietius et urbanus puto posse ab homine non inurbano et insulso, quā de ipsis facietijs disputari. Facietiae quidē urbane suauiterque dicuntur: sed non ita bella est disputatio de facietijs, quemadmodum iucundior est musica modulatio, quā musicae artis explicatio: et oratio numerosa quā apte pronuntiatur, quā quā resoluitur in literas, in syllabas, in longas et breues, ut unde numerosa sit, planū fiat. Itaque quū quosdam Graecos inscriptos notatosque libros esse uidisse de ridiculis (Theophrastus enim auctore Diogene Laertio librum scripsit περὶ γελοίου, de ridiculo) nonnullā in se ueneram, posse me aliqui ex istis discere. Ridicula Graecorum multa, ac ualde suauia: sed qui eius rei rationem quandam conati sunt artemque tradere, insulsi et iniucundi extiterunt. Inueni quidem ridicula et falsa multa Graecorum. Siculi, qui graeca lingua utebantur, falsi fuerunt, ut Gelo, Hieron, Dionysius ueterque, quorum apophthegmata Plutarchus memoriae mandauit: itemque oratores ex eadem insula, qui plurimi fuerunt, in quibus Gorgias ille omnium disciplinarum professor. Rhodij ad Atticis non propius accedebant, nec enim Siculi optime loquebantur, quod Cicero in Diuinatione significat, sed tamen quantum mari, tantum lepore distabant ab Atticis. Rhodi Cicero audiit Molonem, et oratores eius insulae cognouit. Byzantij in Thracia, dicti postea Constantinopolitani, in quibus fuit ille Theodorus quem Plato γελοιοποιος appellat, et alij faceti qui memorantur a Plutarcho in apophthegmatis. Attici, maxime Athenienses, urba mi et lepidi fuerunt, Lysias, Demosthenes, Demades, alijque permulti. Cicero in Oratore: Caria et Phrygia et Myisia, quod minime potest minimeque elegantes sunt, ascuerunt aptum suis auribus opimum quoddam et tanquam adipale dictionis genus, quod eorum uicini, non ita lato interiecto mari, Rhodij nunquam probauerunt. Graeci autem multo minus, Athenienses uero funditus repudiauere, quorum semper fuit prudens sincerumque iudicium, nihil ut possent nisi incorruptum audire, et elegans. Quare mihi quidē. Vis argumenti est eiusmodi. Si Graeci perquam faceti, et artium omnium inuectores, in describendis ridiculis insulsi ridiculique extiterunt, uidetur ista res nullo modo doctrina tradi posse, nisi quis aptior quā illi suscipitur. Attenuat Graecos, ut se suosque laudet. Ut probet idem, ridiculorum artem esse nullam, utitur partium enumeratione, facietiarum aliam esse cauillationem, aliam dicacitatem: hanc tam subitam ut uix possit cogitari, alio qui carere uenustate. illam naturā gigni, quae fingit homines et creat imitatores, et narratores facetos. Facietias constituit genus. Duas illi species subiicit, cauillationem, et dicacitatem. Cauillatione desinit, facietias aequabiliter in omni sermone fufas, ut in tota lepida narratione. Dicacitatem uero,

facietias peracutas et breues: ut si interroganti quid latres, respondeas, furem te uidere. In oratore statuit genus, sales: submittit species, facietias et dicacitatem. Sales in dicendo mirum quantum ualent: quorum duo genera sunt, unum facietiarum, alterum dicacitatis. Summissus orator utetur utroque, sed altero in narrando aliquid uenuste, altero in iaciendo mittere doque ridiculo. Cauillatio leue nomen est, et dicacitas. quid enim grauitatis est in hac appellatione, uel dignitatis? Rei leui simile nomen ueteres dederunt. leue enim est totum hoc, risum mouere. Quintil. Ridiculum dictum plerumque falsum est, hoc semper humile, saepe ex industria deprauatum, praeterea nunquam honorificū. Natura enim fingit. Ut homo sit falsus, ex petenda natura facilis, uultus aptus, uox iucunda. Quid arti uel observationi relinquunt? Falsum genus sermonis ex omnibus eligendum. Natura igitur et usu et observatione ridicula constant. Emissum herere debeat. Translatio ducta est a sagittis aut telis, quae emissa figuntur ac haerent. Quid enim hic me hic meus frater ab arte adiuuari potuit? et cetera.) Exemplis efficere contendit, ab arte facietias non adiuuari. At istud non efficit. Non enim tenet haec connexio, quaedam ridicula non dicuntur ex arte, ergo nulla dicuntur ex arte. A paucis ad omnia, uel a parte ad totum inuadit est argumentatio. Ad haec usus, dicendi magister, iuuat eos qui in uerba repente mittunt: quamobrem non omnino destituuntur observatione, quam hic nominamus artem. Quid enim hic me us frater Catulus ab arte adiuuari potuit, quum a Philippo consule, qui uehementius inuehebatur in causam principum, ut dictum est libro primo, interrogatus quid latraret, furem se uidere respondit: Allusit Catulus ad canes: qui si furem noctu senserint, latrant. et bellē Philippum significauit esse furem, conuicium que latrandi in ipsum retorquens, notauit hominis rapacitatem. Quid ab arte adiuuari potuit in omni oratione Crassus, et maxime in illa quā habuit apud Centumuiros pro Curio secundo haerede contra Scaeuolam Coponiorum defensorem? Haec perpetua contra Scaeuolam Curiana defensio tota redundauit hilaritate quadam, et ioco. Dicta illa, id est facietias breues, non habuit, propterea quod parcebat Scaeuolae digniti. Cicero de claris Oratoribus. At uero ut contra Crassus ab adulescente delicato, qui in litore ambulans scalnum reperisset, ob eamque rem aedificare nauem concupiuisset, exorsus est: similiter Scaeuolam ex uno scalmo captionis Centumuirale iudicium hereditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis eiusdem generis sententijs delectauit, animosque omnium qui aderat, in hilaritatem a seueritate traduxit. Lege quae sequuntur. In illa oratione tam faceta non laetit aduersarium. Ludere nunquam uelimus, inquit Quintilianus: longēque absit propositum illud. Potius amicum

amicum quam dictum perdidit. Considerandum est, & quis, & qua causa, & apud quem, & in quem, & quid dicat. parcendum aduersarij dignitati, retinenda oratori sua dignitas, ne leuis & scurra uideatur. Habenda ratio temporum, & personarum. Tenenda nonnunquam quae falsissime dici possunt. At hominibus facietis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea quae occurrant, quum falsissime dici possunt, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines, hoc est falsi ac faceti, & ridiculorum periti, hoc ipsum, difficile esse facietis habere rationem temporis & personarum, non insulse, sed scite & apte interpretantur & explicant ex uerbis Ennians. dicere enim aiunt Ennium, Flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat. Bona dicta non insulse interpretantur ridicula atque sales, etsi in alium sensum trahi possunt. Sic intelligunt: Si quis non solum stultus & effusus ad loquendum, sed etiam sapiens, ore in ardente flammam haberet, & in eodem falsum dictum: illam facilius opprimeret cohiberetque, quam exitum petens ridiculum contineret. Flammam quidem posset si non continere, tamen extinguere: ridiculum uero neque continere, neque prorsus extinguere. quae sententia si uera est, probat illud, esse difficillimum facietis, rationem temporum et personarum habere. Quum duo sint genera facietiarum, Crassus pro Curio usus est cauillatione, & lepida narratione, quae perpetuus est ac continuus sermo: idem pro Cn. Plancio & cauillatione, & dicacitate. Hic oppugnabat aduersarium dignum contumelia Brutum, illic Scaeuolam optimum uirum & grauisimum. habuit igitur rationem personarum, ut dignitati parceret, acerbè perstringeret indignitatem. Hoc de Bruto & Crasso narrat Cicero in oratione pro Cluentio. uerba adscribamus illius, ut lectorum minuatur labor, & inde aliquid lucis accedat. Ego uero in isto genere libentius cum multorum, tum hominis eloquentissimi & sapientissimi L. Crassi auctoritatem sequor, qui cum L. Plancium defenderet accusante M. Bruto homine in dicendo uehementi et callido, quum Brutus duobus recitatoribus constitutis, ex duabus eius orationibus capita alterna inter se contraria recitanda curasset, quod in dissuasionem rogationis eius quae contra coloniam Narbonensem ferebatur, quantum potest de auctoritate senatus detrahit: in sua oratione legis Seruiliae summis ornat senatum laudibus: & multa in equites Romanos quum ex ea oratione asperius dicta recitasset, quod animi illorum iudicium in Crassum incenderentur, aliquantum esse commotus dicitur. Itaque in respondendo primum exposuit utriusque rationem temporis, ut oratio ex re & causa habita uideretur. Deinde ut intelligere posset Brutus, quem hominem, & non solum, quae eloquentia, uerum etiam quomodo lepore & quibus facietis praeditum lacepsisset, tres et

ipse excitauit recitatores cum singulis libellis, quos M. Brutus pater illius accusatoris de iure civili reliquit. Eorum initia quum recitarentur, ea quae uobis nota esse arbitror, Fortè euenit ut ruri in Priuernate essemus ego & Brutus filius, fundum Priuernatem flagitabat. In Albano eram ego & Brutus filius, Albanum poscebat. In Tyburti forte quum affedissemus, Tyburtem fundum requirebat. Brutum autem hominem sapientem, quod filij nequitiam uideret, quae praedia ei relinqueret testificari dicebat uoluisse. Quod si potuisset honestè scribere se in balneis cum id etatis filio fuisse, non praeterisset: eas se tamen ab eo balneas, non ex libris patris, sed ex tabulis & censu quaerere. Pro Cluentio legitur L. Placius, apud Quintil. Caius, hic autè Cneus. haec postrema lectio certior est. Aculei contumeliam. Aspera conuicia, quae sic animum pungunt, ut aculei corpus. Quae oderat. Ius esse putabant ueteres ledere mimicum. huc facit illud Ciceronis Off. lib. 1. iustitiae primum munus est, ut ne cui quis noceat, nisi lacepsit iniuria. Illa breuia. subaudi ridicula. Breue ridiculum est hoc. Bruto dicenti in accusatione Plancij, Ego sine causa defudo, Crassus inquit, minimè mirum: modò enim existi de balneis. Adlusit ad eos qui è balneis exeuntes defudant, quum frustra laborare se diceret Brutus. Exire de balneis, tradere alteri possessionem balnearum. ut enim dicimus adire hereditatem, ita quoque exire, quum in manum alterius mittitur. De colonia Narbonensi. In provincia Narbonensi fuit colonia populi Romani, indigenis bello pulsus: de qua Cicero pro Fonteio. Est in eadem provincia Narbo Martius, colonia nostrorum ciuium, specula populi Romani ac propugnaculum, istis ipsis nationibus oppositum & obiectum. Quum lex aduersus illam coloniam ferretur, & eam legem dissuaderet Crassus, in senatum aduersariū, quod legis auctores labefactaret, inuictus est. Lex Seruilia, quam promulgauit Seruilius Capio is qui uictus est à Cimbris, qua iudicia ab equitibus transferrentur ad senatum, propter quam paulo antè dixit in senatos fuisse equites Capioni. Hanc rogationem quum suaderet Lucius Crassus, ornat senatum, ut dignus auctoritate iudicandi uideretur: Equites minuebat, ut illis abrogaret iudicia. Capita. partes orationis. Tres patris Bruti libros. De tribus his libris mentionem facit Caius iurisconsultus in Pandectis de origine iuris. Eius uerba supra citauimus. In Priuernati agro. Priuernum, Alba, Tybur, oppida Italia: ex quibus dictus est ager Priuernas, Albanus, Tyburs. Habuit illie Brutus iuris peritus fundos tres: unde initia ducit librorum suorum. Vendiderat eos filius, ideo quae male audiebat, ut gurges, atque patrimonij decoctor. Gurgites appellantur helluones & uoratores, ab aquarum gurgitibus. Audiui Scaeuolam dicere. Casar testimonio Scaeuolae nititur, quia non legit opera iure

consul-

consultorum. Publicis commentarijs consignatos.) Libros de iure ciuili commetaria publica nominauit, quia sunt conceptiones memoriae causae in publicum diuulgatae. In illis fundi relicti non aliter uidentur consignati, quam hereditas in testamento septem testibus puberibus lege consignato. Nisi puberem te haberet.) Impuberes filij poterant lauare in balneis cum patribus suis. Puberibus autem ob pudorem id non licebat. Testis est Plutarchus in uitam Antonis Censorij. Sunt autem puberes, qui attigerunt annum decimum quartum, quo tutela cessat, & matrimonium permittitur.

QUIS est igitur, qui non fateatur hoc lepore atque ijs facietis, &c.) Viles esse iocos dixerat. id confirmat exemplo proposito, ne sine causa re multis exposuisse uideatur. Hoc inquit lepore atque his facietis non minus refutatus est Brutus, quam illis tragœdijs tristibusque affectibus quos mouit idem. Quum Plancius à Crasso defenderetur, casu cum funere, id est, pompa funebri, efferebatur ad rogum anus Iunia ex illa antiqua familia Iunij Bruti, & accusatori Bruto propinqua. Vnà cum illa more Romano ferebantur imagines eorum qui in ea familia floruerunt. Coniecit oculos Crassus, agnouit mortuae funus. nec enim forum parietibus oclusum fuit. tunc repente praeter omnium expectationem, gestu imminenti, summa acerbitate & celeritate uerborum inonuit. Brute quid sedes? quid illam animum patri nunciare uis tuo? & quae sequuntur. Tragœdijs.) Haec oratio non pertinet ad sales & facietas, sed ad locum superiorem de mouendis affectibus. Ponitur autem inter sales, ut horum uis cum genere pathetico comparetur. Gestu imminenti.) Gestus imminere dicitur, quum uehementis est, acerbis, sublimis, expressus. Summa grauitate uerborum.) Grauitas hic dicitur acerbitas & asperitas quaedam, grauitate uerborum. In contentionibus opus est ardenti gestu, acri uoce, grauitate uerborum, celeritate pronuntiandi, oratione concisa, duro numero, crebra interrogatione. Sic enim recte uis animi stoma-

chantis fertur ad auditorem. Brute quid sedes? Sedere non est uitium. Sedere quum rem tuam agere debeas, est uitium. Quod igitur excitet hominem, quod tanquam discedat auus ad inferos, dixit, Brute quid sedes? Patri nunciare.) Existimabant animos hominum qui relati non essent in deos, deuenire in locos inferorum, agnoscere suos, conferre sermones. Hinc illud Virgilianum in 2. libro Aeneidos.

Cui Pyrrhus, Referes ergo haec, & nuncius ibis,

Pelidæ genitori: illi mea tristitia facta,

Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

Quid Lucio Bruto? Post Bruti patrem, ad quem filij nomen maxime pertinebat, nominauit L. Iunium Brutum, quod Tarquinius tyrannos exegit, populū Rom. seruitute regia liberauit, primus omnium Romae consul fuit. Eius interesse plurimum uidebatur, quid postea

riores faceret, et qua industria alerent acceptam ab ipso familiae gloriam. Subijcit igitur, Quid te facere nunciabit auus? cui rei, cui gloriae, cui uirtuti studeret? At id non est nobilitatis. Sensus est, augendo patrimonio non debet inuigilare nobilis homo ceu negociator: sed facere & fingere nobilitatis esse, augere patrimonium: nihil tibi de bonis tuis superest: libidines, id est cupiditates tuae totum dissipauerunt. Nobiles uiros negociari turpe ducebatur: quamobrem Cicero obijcit Verri negociationes & emptiones quibus abusus erat in provincia Idem in Offic. sic iudicat: Nihil est tam angusti animi, tamque parui, quam amare diuitias. Nihil honestius, magnificentiusque, quam pecuniam contemere, si non habeas: si habeas, ad beneficentiam liberalitatemque conferre. Ne in rutis quidem et caesis.) Quae sunt ruta caesiam diximus in primo commentario ex Vlpiani sententia. In rutis, inquit, et caesis ea sunt, quae terra non tenentur, quae que opera structuli tectorioque non continentur. Tilia sunt in arboribus lecticae, armaria, scrimia, subellia, scanma, loculamenta, & ea quae sine ulla demolitione domus auferre possis. Haec enim neque terra tenentur, neque struuntur aedificium, neque tegunt et incrustant domum. Recipere ruta caesa dicitur ij qui quum aedes fundum ue alienant, excipiunt suppellectilem, instrumenta, caesias arbores, eruta saxa uel metalla. Cicero in Topicis. Eci quod saepe liberales uenditores solent, ut quum aedes fundum ue uendiderint rutis caesis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte & suo loco positum esse uideatur. Verba Crassi sic interpretamur. Et si ius ciuile paternum est, id est, scietia patris tui digna uiro nobili, tamen illi operam non dedisti. Si tibi cauere potuisses, ut iurisprudentes sibi cauere norunt, domum tibi saltem reliquam fecisses: aut si etiam domum uendidisses, ruta caesa recepisses: aut si ne haec quidem omnia, minimum tibi referuasses solum paternum, alij solum, alij solum codices habent, utrunque legi potest. Nam solum interdum pro sedili dicimus, quemadmodum et solum. Est enim solum quicquid aliud sustinet, ostendit illud Virgilij, Et cereale solum pomis agrestibus augent. Solum uel solum accipio sellam (alij forsitan aliud accipient) quantum lubenter recipiat filius in memoria sui parentis. Nonne minimum est in uendendis aedibus recipere sibi cathedram patris? Per solum ne intelligas terram locum ue, quia non est in rutis caesis, ne forulos, & armario-la imaginum, quia paulo post dicentur. In istum turpissimum calumniae quaestum.) Quadruplicatores audiebant male. Cicero libro Officiorum secundo. Duri hominis, uel potius uix hominis uideatur, periculum capitis inferre multis. Id cum periculosum ipsi est, tum etiam sordidum ad famam, committere, ut accusator nominere. Quod contigit M. Bruto summo genere nato, illius filio, quod iuris ciuilis in primis peritus fuit.

o 3 Calumnia

Calumniatores dicebantur, quia nonnunquam avari lucri falsum crimen intendebant. Acquirebant enim quartam bonorum partem eorum quos iudicio damnauerant. Huic igitur latratori non eloquentiam, sed uocem atque linguam, non gloriam ueram, sed turpissimum calumnie quaestum attribuit. Tu lucem aspicere audes? quasi dicat, pudore confusus latitare debes in tenebris, aut oppetere mortem. Tu hos intueris? demonstrat iudices, quorum est irrogare poenam fontibus. Tu in foro, ubi gurgites et nepotes puniri debeant: tu in urbe, quae priuata luxuriam odit et calumniae tu in ciuium conspectu, qui grauius ferunt te inuere notam generi tuo, esse audes? Tu illam Iuniam mortuam tibi consanguineam, tu imagines tuorum non perhorrescis? Eas domi tuae collocare debes, et imitari illos quorum signa sunt. at illis non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. De imaginibus Plinius capite secundo, libro trigesimo quinto. Aliter apud maiores in atrijs imagines erant, quae spectarentur non signa externorum artificum, nec ara, aut marmora. Expressi cera uultus singulis disponebantur armarijs, ut essent imagines quae comitarentur gentilitia funera. Semper quae defuncto aliquo, totus aderat familiae eius qui unquam fuerat populus. Aliae foris et circa limina animorum ingentium imagines erant, affixis hostium spolijs, quae nec emptori refringere liceret, triumphabant quae etiam dominis mutatis ipsae domus: et erat haec stimulatio ingens, exprobrantibus tectis, quotidiae imbellem dominum intrare in alienum triumphum. Facetias Crassi in duabus orationibus laudauit, laudat et illas quas in Domitium collegam in censura plurimas fudit. Faceta (inquit) et urbana innumerabilia ex una concione, id est habita ad populum oratione, meministis. Nec enim concio, id est, populi conuentus, maior unquam fuit, multis confluentibus propter auctoritatem uirorum: nec apud populum grauior oratio, quae Domitio grauius Censori luxuriam domus obijcienti responderet: neque lepore et festiuitate conditor. Erat enim tanta grauitas in Domitio, tanta auctoritas, ut quod esset ab eo obiectum, lepore magis eleuandum quam contentione frangendum uideretur. Palmam detulisse.) Rei palmam deferre, est primam laudem primum quae honorem attribuere. A palma triumphali uidetur esse deductum. T V M Antonius, ego uero ita fecissem (inquit) nisi interdum in hoc Crasso, et caetera.) Non iccirco facetiarum palmam Crasso non detulit Antonius, quod illi paulum inuideret, sed quod multum in eo studio Caesar laborasset. Inuenit itaque ridiculum tempestiue, quo dissolueret quaestione urbanus, quam postea Sulpitius, in quo tragica fuit grauitas, saluum parum. Antonius opportune lusit in sermone de iocis, et Crassum maxime

extulit, et illi tamen iocorum palmam non detulit. Ego uero ita fecissem, id est, iocorum palmam Crasso detulissem, nisi interdum in hoc genere illi paulum inuiderem ut nimium fortunato. Esse quamuis factum atque falsum, non nimis est per se, hoc est, si tantum id consideretur, inuidendum. Nam hoc totum leue est atque paruum, risum mouere. Inuidia maioris est fortunae. Sed esse omnium uenustissimum et grauiusimum, esse omnium urbanissimum, et seuerissimum uideri, tanta tam quae uaria laudis est, ut inuidiam mouere possit. Plus dixit Antonius ridens. Id (inquit) mihi uix ferendum uidebatur. Pugnanti haec uenustissimum et grauiusimum, urbanissimum et seuerissimum: nec in eodem simul eadem ratione esse possunt, sed in eodem homine alio et alio tempore et ratione diuersa. Arrisisset Crassus.) Facete dictu, risu exceptit urbanus homo, ut quo animo ferret Antonium, signo aliquo ostenderet. Dictum est uiles esse iocos: illorum nullam certam esse artem, nullam facilem disputationem: multos fuisse falsos, nullos artem facetiarum bene condidisse: duo esse genera facetiarum: in illis dominari naturam, uultum, uocem: in ridiculis obseruandam personarum temporum quae rationem: non minus interdum ridiculis confutari aduersarium quam affectuum tragodia. Ad alia pergens dum est, querendum quae an de urbanitate nulla dari praecipia possint? Antonius, qui dixerat hilaritati nullam artem desiderari, in ea quiddam sentit quod praecipendum esse uideatur. Hoc dico: Cicero in Antonij persona fatetur sales nulla arte certa inueniri comprehendere quae posse, aliquid tamen habere quod cadat in praecipiones. Aliud est ueram artem condere, aliud dare praecipia. Omnis ars praecipis continetur, non omnia praecipia ad unum finem tendentia consiciunt artem. In facetijs praecipium dari potest, ut habeatur hominum ratio, et rei siue causae, et temporis: quod si non fit, uiolatur ubi quae seruandum decorum, et inopportunos iocos de grauitate decerpit et oratoris, et auditorum. Id cuiusmodi sit, abunde monstratum est in oratione Crassi contra Scaeuolam. propterea censet hoc praecipium praetermittendum esse facetiarum: et si praetexit aliam causam, praesentibus uiris qui decorum sciunt, hoc non opus esse praecipio, indicare uult illud quidem seruari oportere, sed non esse cognitum difficile: difficilius esse cognoscere, quomodo utamur quum opus sit: ut in aduersarium, et maxime si eius stultitia poterit agitari: in testem stultum, cupidum ledendi, leuem, si facile homines laturi uidebuntur. Non omnis aduersarius est ioco ledendus, sed is cuius stultitia aut aliqua deformitas potest rideri. nec omnis testis perstringendus est dicacitate, sed stultus, aut cupidus, aut leuis. nec semper eiusmodi, sed si facile homines audituri uidebuntur. Attigit praecipium de habenda ratione

ratione temporis et personae: alteri, de ridendo, non iudice, sed uel aduersario, uel teste qui dignus sit illudi. Tertium ponit, omnino probabiliora esse quae laesiti dicimus, quam quae priores. hoc est, uidendum oratori ut potius iocum retorqueat, quam ut laesat prior. dictum magis probaturos homines, quoniam ingenij celeritas maior est quae apparet in responderi do, et humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus laesiti, ut in illa concione Crassi contra Domitium, Nihil ferè dictum est à Crasso, quod quidem facetius dictum uideretur, quod non pro uocatus à Domitio responderit. Utiles esse facetias in causis illa concio demonstrauit. Erat autem tanta grauitas. Grauitas et auctoritas differunt. Grauitas est cuiusdam ponderis et aestimationis, auctoritas amplitudinis ac dignitatis. Lepor et contentio differunt. Lepor est dictum facetium, contentio, oratio uehemens et aspera, quae animi concitantur. Eleuandum, extenuandum. T V M Sulpitius, quid igitur inquit, patiemur Caesarem, qui quanquam, et c.) Antonius inuoductor primus, qui Caesarem doceat, esse in ridiculis quod praecipendum esse uideatur, quia illius est disputatio praecipua huius libri secundi. Sulpitius secundus, Crassus tertius, ut gradibus hortatorum crescat auctoritas. Caesar non statim uincitur à Sulpitio: uincitur à Crasso. In eo studio multo magis elaborat. Crassum et Caesarem sic comparat in Offic. libro primo. Erat in L. Crasso, et in L. Philippo multus lepos, maior etiam magisque de industria in C. Caesare Lucij filio. Querit duo Sulpitius, quale sit iocandi genus, et unde deducatur. Deducitur ab aliqua deformitate. tale est, ut non probetur, nisi liberale, tempestiuum, rei et personae accommodatum. Sulpitius reticisset.) Non dat Sulpitius inueni uictoriam, ut ueniat ad maiorem auctoritatem. Crassus igitur succedit, ut infringat et Caesaris et Antonij sententiam, non ualere hanc complexionem, ridiculorum ars certa nulla est: de ridiculis igitur nulla sunt tradenda praecipia. Confirmat à simili. Horum ipsorum de quibus Antonius tandiu loquitur, ars nulla certa est. Obseruatio quae modo de ridiculis est iudicandum. Non esse earum rerum certam perfectam quae rationem, signum est, ea quae traduntur, eloquentem facere neminem. Alia ratio est in artibus, ut in mathematicis disciplinis, quas qui nouit, aut astrologus est, aut arithmeticus, aut geometra. Non ut ad reperiendum. Dubitabit aliquis, an praecipia rhetorica nihil iuuant nos ad reperiendum quid dicamus, quum saepe dictum sit in locis argumenta reperiri? Certè quae continent praecipia, ante sunt ab oratoribus inuenta, quam obseruata, collectaque in artem: et ante fuit oratio et eloquentia, quam esset ars condita. Argumento sunt exempla quae ab antiquis oratoribus ducuntur, unde

confirmatur hoc quicquid est obseruationis. Vbi signata sunt optima quaeque, et in artem quandam redacta, monstrantur ubi esset illud quod studeremus inuenire, quoque pacto iudicarem quid esset rectum, quidque prauum. Hanc igitur ante sententiam tulit. Inter ingenium quidem et diligentiam per paululum loci reliquum est arti. Ars demonstrat tantum ubi quaeratur, atque ubi sit illud quod studeas inuenire. In partibus rhetoricae est inuentio, quae monstrat compendium uiarum, atque regiones ubi optima quae quaeruntur sunt inuenienda atque iudicanda natura, studio, exercitatione. Nec est inuentio quae inuenit, sed cuius beneficio natura nostra facilius inuenit, et inuenta diiudicat. Natura est ingenium. Studium, eximius amor eloquentiae et diligentia. Exercitatio, usus et experientia. An non ad reperiendum quid dicamus, arte ducimur? Dicitur ita ut dictum est. Non ita ducimur, ut arte, non prudentia reperiamus.

Quo referenda sint. Alia referuntur ad docendum, ad narrandum, ad confirmandum, ad refutandum. Alia ad conciliandos animos, ad exordia causarum, ad preparationes. Alia ad inflammandos animos, uel sedandos. Alia ad iudicium et consilium. Alia ad capeffenda studia artium multarum. Alia ad elocutionem, alia ad memoriam et actionem. Haec et similia tradit ars bene dicendi, quae bona sunt, iubet: quae mala, uetat. In hoc tali coetu, atque in tam accurato sermone. Haec si penitus inspicias, uidebis quanti Cicero faciat hoc opus, et affirmabis auctoris sententia et accuratum, et dignum coetu doctissimorum, atque ita perfectum, ut nihil preterire uideatur. Collectam exigit. Collecta dicitur, quae colligitur à multis, ut pecunia quae colligitur à conuiuijs. Translationem hanc sic explico. Quemadmodum ij qui conuiuijs non accipiunt gratis, exigunt ab eis collectam: sic tu ne me gratis habeas conuiuiam, exigit pro collecta disputationem. Ludit opportune facetus homo, et addit. Non committam, id est non hoc admittam uitium; ut si defugerim, sicut illi fugunt, qui nihil in coenam conferre uolunt, tibi causam aliquam dem recusandi illam quam exigam postea collectam. Exiget enim sermonem de rationibus eloquendi. Deprecatur impudentiam, quod dicturus sit apud tantos uiros: et exorditur hac similitudine. Quemadmodum mihi impudentes uidentur, qui agunt in scena gestum spectante Roscio, quia nemo histrio sese commouere potest, cuius ille uita non uideat: sic ego nunc Crasso audiente si loquar de facetijs, uidebor impudens, docebo sus Mineruam: docebo oratorem ad quem caeteri collati uidentur esse tanquam forum. Conciliat animos, aliorum commendatio, sui attenuatio. Hoc autem in prouerbum traxit, agere gestum spectante Roscio, pro eo quod est aliquid

uel agere uel facere apud illum qui sit eius rei peritissimi. Constat enim Roscium actorem fabularum tam praclarum fuisse, ut qui in aliquo artificio summus esset, Roscius in arte sua diceretur. Cicero in oratione pro Roscio comædo loquens de Panurgo. Quid sciret ille, per pauci animaduertebant: ubi didicisset, omnes querebant. Nihil ab hoc prauum et peruersum produci posse arbitrabantur. Prouerbum est etiam, Sus Mineruam, in eos qui seipsis doctiores sapientioresque docent. Item scenum, pro uilibus et abiectis. Non sine causa adagia multa Cæsari dat: nouit illum adagiorum, apophthegmatum, ridiculorum studio fuisse. Ambrosia alendus.) Respexit id quod Catulus aiebat, foenum alios oratores à Crasso esse oportere. Foeno ambrosiam ex impari comparauit, ut sit hæc sententia, Si foenum alij essent, Catulus esset foenum, tantum adest ut foenum sit, aut foeno pascendus, ut ambrosia alendus esse uideatur. Ambrosiam dixere ueteres cibum deorum, intelligentes, ut arbitror, immortalitatem. ἀμβροσία interpretatur immortalitas. Quando epitheton est, significat diuinam, uel hominibus deserta. Homerus enim dixit comas ambrosias, et ambrosiam noctem. In aliquo peropportuno diuersorio.) Diuersorium, ut Cæsaris uerba demonstrant, pro hospitio ponit quod quis diuertit e uia. Extrudam.) Ut hospites illiberales peregrinos è diuersorio extrudunt et eijciunt, sic lepide iocatur Cæsar eieciurum se Antonium: qua allegoria significat breuem fore de lepore sermonem. In hoc toto proluoio fuit uariis atque iucundis, quoniam generis huius oratio comparatur ad animorum relaxationem. DE risu quinq; sunt quæ quæramus, unum, quid sit: alterum, unde sit, et c.) Non est querendum, sit ne risus, constat omnibus esse risum, ueniendum igitur ad secundam questionem, quid sit risus. Est autem questio naturalis, à philosopho magis quam ab oratore explicanda. Hanc ad Democritum remittit, non solum quod de natura permulta scripserit, quæ numerantur à Diogene Laërtio, sed etiam quod semper riserit, unde γελαστικός est appellatus. Risus est uoluptatis, ut 40 scribit Plato in Philebo. Concitatur hoc modo. Quæ res aliquid habet uoluptatis, animum pellit. Animus corporis potens mouet sanguinem et spiritus. Sanguis et spiritus latera cient: os, uenas, uultum, oculosque quatunt. Sedes eius dicitur à quibusdam lien, falso quidem, sed quoniam splen alluciendo bilem atram, siue melancholiam, purgat sanguinem, sanguis purus materiam dat bonam spiritibus, spiritus puri nos reddunt alacriores, inualuit illa opinio. Sedem hilaritatis statuit Plinius in præcordijs. Sic enim ait undecimo libro cap. 37. Huic certè refertur accepta subtilitas mentis: ideo nulla est ei caro, sed neruosa exilitas. In eadè præcipua hilaritatis sedes, quod titillatu maxime intelligitur alarum, ad quas subit, non alibite.

nuiore cute humana, ideo scabendi dulcedine ibi proxima. ob hoc in prælijs gladiatorumque spectaculis mortem cum risu traiecta præcordia attulerunt. Repente existit, id est erumpit, adeo, ut cum corpore tenere nequeamus: quoniam ubi animus res corporis mouit, non est in nostra potestate cohibere. Ex ijs quæ diximus, elici potest definitio risus, aut certè quædam descriptio. Risus est motus animi in hilaritatem, late, ra, os, uenas, uultum, oculos concutiens. Quod autem dicit id nescire φυσιολόγος, qui pollicentur, non eò pertinet, ut affirmemus omnem risum naturam à naturalium causarum scrutatoribus ignorari, sed facultatis ridendi non esse scientiam certam, satisque perfectam. Proximè, id est secundo loco, queritur unde sit ridiculum, et ex qua re procedat? Locus et regio quasi ridiculi turpitudine et deformitate quadam continetur. Dicendum uidebatur, locus et quasi regio, sed maluit postponere aduerbiū similitudinis, ne duo uerba dure cōcurrerent, regio ridiculi. Turpitudine non omnis intelligitur, sed parua duntaxat, quæ sit digna risu: nec omnis deformitas, sed ea quæ neque execrationem neque poenam meretur. Ridentur enim uel sola, uel maxime, quæ notant, hoc est designant turpitudinem aliquam, non turpiter, id est lepide, facete, liberaliter, cum quadam uenustate. Sensus est. Ridentur acutè dicta, quæ notant turpitudinem aliquam, si modo non turpiter, at lepide et liberali ioco designant. Turpitudine, regio loci queque ridiculi dicitur, quia ridiculū eruitur ex aliqua turpitudine, quemadmodum res è loco suaque regione. Tertia questio est, Sit ne oratoris uelle risum mouere? Respondet esse planè oratoris mouere risum, probat ab ijs utilitatibus quæ percipiuntur ex illo. Ut utilitates sex enumerat: beneuolentiam conciliat, admiratione ingenij parit, lædit aduersarium, eruditum et urbanum hominem significat, relaxat tristitiam, quæ argumentis dilui non facile est, dissoluit. Hilaritas beneuolentiam conciliat ei per quem excitata est, ut quondam L. Crasso, qui Scæuolam comparasset homini qui scalmo in litore reptato nauim extruere uoluisset. Amabilis enim et grata est uoluptas, si honesta ac liberalis. Admirantur omnes acumen, id est uim quandam inuentionis acutæ uro sepe in uerbo positam, maxime respondentis, qui non habuit tempus cogitandi. Admirantur homines id quod præter opinionem et præter suas uires factum dictum ue fuit, ut quod Philippo dicenti, Quid latras? retulit Catulus, Furem uideo. Iam si admirantur acumen, et illud certè quidem laudant. Ridiculū igitur aliquando laudem parit oratori. Ridiculū frangit aduersariū, hoc est, adeo interdum mollit atque debilitat, ut fractus esse uideatur. Si non omnino frangit, tamen impedit: aut eleuat, id est attenuat atque diminuit: aut deterret, aut refutat. Tale fuit illud Crassi contra accusatorem Brutum, quum pro Cn. Plancio diceret. Fregit aduersarium, impediuit,

impediuit, eleuauit, deterruit, refutat. Sales, oratorum politum esse hominem significant, et eruditum, et urbanum. Politus rudi et inculto, eruditus incrudito, urbanus rustico opponitur. Qui ingenue facetus est, uidetur moribus excultus, artibus institutus, uerba uenustate iucundus. Impolitus iocari potest, sed asperè: ineruditus, scurriliter: rusticus, putidè. Qui Ciceronis orationes legimus, eò uirum magis excultum et eruditum esse ducimus, quod lepore et facetijs tanquam sale quodam seuera resperferit, et facili ac iucundam ingenij uenam ostenderit. Dicitur salsum tristitiam ac seueritatem mitigat et relaxat: ut illud Ciceronis pro Cluentio de Cepasij fratribus, recreauit iudices, et ostendit non uel eloquentiæ damnam fuisse Fabritium, sed sceleris iniquitate. L. Posidonius res sepe, quas argumentis dilui non facile est, dissoluit. Documento sunt iuuenes Tarenimi, qui multa de Pyrrho rege securius inter cœnam locuti, quum rationem facti reposcerentur, et neque negari res, neque defendi posset, risu sunt et opportuno ioco clapsi. Namque unus ex ijs, immo, inquit, nisi nos lagena defecisset, occidisset te. Hæc ex Quintiliano. Cicero Flaccum ioci oportunitate de manifestissimis criminibus exemit. author Macrobius. Quarta fuit questio, quatenus sint ridicula tractanda oratori? Nec insignis improbitas, et cum scelere iuncta, ut cædes: nec rursus, id est contra, miseria insignis, ut cæcitas, agitata et ioco excepta ridetur à bonis. Facinorosos, quorum est insignis improbitas, maiore quadam ui orationis, quam ridiculi, uulnerari uolunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Quintilianus. Nec accusatorem atroci in causa, nec patronum in miserabili iocantem feret quisquam. Cicero risit Erucium, qui certum patrem non haberet: non risit, sed grauius insectatus est eundem, quod periculum faceretur innocenti. Parcendum est autem maxime charitati hominum, ne temere in eos dicas qui diliguntur. Non dixit, quos diligis, sed eos qui diliguntur: ne tuos solū amicos illesos esse uelles, sed etiam ut parceres omnibus hominibus qui propter uirtutem et uitæ dignitatem ciuitati chari sunt, et ab omnibus ferè diliguntur. Dicitur potius perdat orator, quam minuat auctoritatem. Hæc igitur adhibenda est primam in iocando moderatio, ut ne ledas charitatem. Ceterum ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, ut insignis improbitas: nec misericordia maxima, ut insignis miseria, digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum, id est tres quæ tractatur ab eo qui false loquitur et facete, est in istis uitijs quæ sunt in uita hominum neque charorum uel nobis uel ceteris, neque eorum qui ob grande facinus ad poenam rapiendi uidentur: neque calamitosorum atque miserorum: eaque uita belle et false agitata ridentur. Vitia alia sunt animi, alia corporis, alia utriusque. Animi, ut iactatio sui corporis,

ut nimia longitudo colli: utriusque, ut iracundia. Omnia cadunt in ridiculum, ut materia quædam ab artifice tractanda. SED querimus idem quod in ceteris rebus maxime querendum est, quatenus, et c.) Est modus in rebus, inquit Horatius. μέτρον ἄριστον. modus optimus. In omnibus itaque rebus maxime querendum est quatenus, id est qui modus sit obseruandus, et quatenus progredi liceat intra limites atque metas decori, quod in genere facetiarum si uelis obseruari, uidentur ne quid insulse, id est sine uenustate dicas. Quicquid enim insulsum est, sic afficit animum quadam molestia, ut insulsa cibaria palatum. Insulsum, nullo sale conditum est. Videndum etiam si quid perridicule possis dicere, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. Quintilianus. Dicacitas etiam scurrilis et scenica huic personæ alienissima est. Perridicula maxime ciens risum, sed non omnia seruant dignitatem. Sannio est perridiculus, nec tamen imitandus oratori. Scurra lacepsit cachinnos, et effringit ora, sed et ipse ridetur. Mimus leuculos homines in hilaritatem resoluit, sed citra dignitatem: uterque decorum modumque uiolat. Scurra dicitur, qui risum ab audientibus captat non salua dignitate personæ. Scurrilitas, procax atque petulans dicacitas. Mimus est, uel dictorum uel factorum impudens lasciuiaque imitatio. Ducitur à græco μίμωμαι, quod est imitor. Sunt et mimi poetæ, qui mimos faciunt. Et mimi histriones ac ridiculi saltatores, cuiusmodi plerisque; Antonium secutos esse dicit Cicero in Philippicis. Aristoteles quarto Ethicorum de scurris. Qui modum excedunt in ridiculis, scurræ uidentur ac importuni. Affectant risum, et uehementius cupiunt illum mouere, quam honestè loqui. De risu quinque sunt quæ quæramus: unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sit ne oratoris uelle risum mouere: quartum, quatenus. Hæc paucis exposita sunt: reliquum est quintum, quæ sint genera ridiculi. Duo, inquit, sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re tractatur, quod fuisse narratur, ut fabella: dicto, quod paucis uerbis acutis proijcitur. Illic enim fusa res inspicitur, hic autem breue acumen. De facetijs in re et in perpetua narratione, proponit exemplum Crassi in hoc genere præstantis. Memmius habitus est inter mediocres oratores, accusator acer et acerbus. Cicero in Bruto. Tum etiam C. L. Memmij fuerunt oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi. Itaque in iudicium captis multos uocauerunt. Plutarchus in uitam Luculli. Reuersus itaque Romam Lucullus, Marcum fratrem à C. Memmio reperit accusatum de ijs quæ sub imperatore Sylla gesserat. Mordax erat igitur Memmius. Itaque L. Crassus in quadam causa belle agitauit hominem, ut dignus erat. Memmius, inquit, urbe relicta agebat Tarracina. Erat illi consuetudo cum muliercula quadam, ad quam Largius

Largius uentitabat frequens. Quod esset corruialium emulatio, cepit alter alterum moleste ferre. Quid? Memmius homo contentiosus rixas excitat de amicu- la, & ne res tantum uerbis ageretur, impetum facit in Largium, atq; ut est nimium mordax, comedit eius lacertum. Paucis diebus tota Tarracina omnibus in parietibus inscripta erat litera, tria L L L, duo M M. Quum querebam id quid esset, senex quidem oppida- nus mihi dixit hoc literis designari.

Lacertat lacertum Largi mordax Memmius.

Hec & similia quaedam finxit in Memmium L. Cras- sus, ut cleuaret ac frangeret aduersarium, iudiciumq; lepida narratione recrearet. Lacertus est brachij pars carnosior. Tarracina oppidum Italiae ad fluuium V- fentem, alio nomine Anxur. Amicula dicitur ad con- temptum, quemadmodum muliercula, meretricula. Clausula pars est orationis extrema, à claudendo, id est terminando uocata. Oppidanus, cui domicilium est in oppido. Dixit oppidanum senem, non iuuenem, quia senectus experientior est ad intelligendum, & grauior ad auctoritatem.

Lacertat lacertum Largi mordax Memmius.

Versus est iambicus trimeter, quem iccirco fecit Cras- sus, ut aptius & breuius rem complecteretur, & com- prehensa diutius in memoria hominum maneret. Men- daciolum, ut tugioliū dicitur. Diminutione usus est, quia si mendacium dixisset, turpe potuisset uideri. io- canti non est agendum turpiter. Aspergendum. Re- fer hoc uerbi ad salem qui cibis aspergitur. In perpe- tuo genere facietiarum utendum figura quae dicitur euidentia, uel subiectio sub oculos: à Graecis ὑποθέ- σις. Illa sic facta demonstrat, sic mores eius de quo narratio est, sic sermones & uultus omnes exprimit, ut ijs qui audiunt, tum geri illa fieriq; uideantur. Ri- diculum in re, in duas species diuiditur, una rem habet subiectam ridiculam, altera non rem ipsam, sed tantū gestus & uocis imitationem, de qua hoc modo Caesar. In re est item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet. Imitatio deprauata est, quae non refert ueritatem, neq; uocem gestumq; animi sen- tentiae accommodat: ut quum reos supplices imita- mur, nec animo tamen deprecamur: ut Crassus in quadam oratione quam habuit ad populum, uoce & gestu reum supplicem imitabatur, aduersarium tamen illudebat. Voce remissa. uultu supplici dicebat, Oro te per tuam nobilitatem, per uestram familiam. Quum illudentem uidisset concio, id est populus in comitio, risit non rem quae per se non fuit ridicula, sed deprauatam imitationem. Fingebat enim se maxime uereri, qui plane securus esset. Contraxerat brachiū, ut qui metuum: dicitur autem, Oro te per tuas sta- tuas, extendit illud, & paululum de gestu addidit, ut qui principio admodum supplices atq; demissi, pau- latim capiunt uires, & fortius ac paulo confidentius

implorant. Tum uehementius risit populus, propte- rea quod ille uehementius quasi rogasset. Non ascri- psit Cicero qua in oratione id fecerit Crassus. Notum erat omnibus, quum illius oratio circumferebatur, nunc diuinare nec uolumus, nec possumus. Sunt qui referunt ad orationem quam dixit in Cr. Domitium collegam suum in censura: quod quidem non abhor- ret à uero. Dicit aliquis, quo pacto in re est ridiculum, si non ipsa res, sed imitatio deprauata ridetur? Non ipsa res uerbis expressa ridetur, sed alia res, ut imita- tio à ueritate detorta, quae se fundit in oratione. Adde quod ridicula in re dicuntur facietiae fustiores, cuius- modi fuit haec lepida imitatio, Per tuam nobilitatem, per uestram familiam, per tuas statuas. Hec in obse- crationibus suis ponunt miseri & supplices, quia no- bilitas uult lenis uideri & mansueta: familia obiecta mouet quandam charitatem, quae crudelitas mitiga- tur. Statuae confugientibus ad se ueniam pollicentur. Magistratibus & in urbe & in prouincijs statuae eri- gebantur, ad quas si quis auxilij causa fugisset, grande scelus putabant, illum abstrahi atq; uiolari. Cicero quarta actione in Verrem Palam singulis censoribus aenarij trecenteni ad statuas praetoris imperati sunt. Ibidem Non mihi praetermittendum uidetur ne illud quidem genus pecuniae conciliatae, quam tu à ciuita- tibus statuarum nomine coegisti. Video enim pecu- niae summam esse pergrandem ad sextertium CXX millia. De imitatione deprauata positum est exem- plum: addit & alterum ex alio genere. Illud oratoris, hoc autem histrionis. Roscius fuit comcedus, hoc est actor comcediarum: ostendit oratio Ciceronis pro Roscio comcedo, unde etiam scire possis, quantum in arte sua meruerit laudis. Quum ageret comcediam quandam, & pronunciatet hoc carmen iambicum.

Tibi ego Antipho assero, senium est quum audio- sic imitabatur uocem & tremorem senis de quo lo- quebantur adolescentes, ut non modo senex, sed etiam senium ipsum esse uideretur. Ex hoc genere, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet, est illa Ro- sciana imitatio senis, id est ridicula atq; iucunda pro- nuuciatio Roscij imitantis senem, quum hoc dicit tre- mens seniliter.

Tibi ego Antipho assero, senium est quum audio. Senium est, id est, non solum senex, sed etiam senium ipsum mihi uidetur, quum audio. Erit qui locū sic in- terpretetur. Quando Roscius inquit hoc hemistichium, Tibi ego Antipho assero, uidetur mihi senium esse quū audio, sed praestat referre senium ad illum quem imi- tatur Roscius quum pronunciat haec uerba, Senium est. In imitatione cauendum est, ne quid nimis. Di- ctum est, non oportere scurrilem aut mimicum esse io- cum. Est autem mimorum, non oratorum, nimia imita- tio. Non igitur nimis aut uox hominis, aut uultus, aut gestus imitandus. Mimi dicuntur ἰμῖται, ethologi, ab effingendis

effingendis moribus & affectibus cuiusque persona. ἰμῖται, mores: ἰμῖται, sermo uel ratio. Ethologi ab He- sychio & Suida dicuntur ἰμῖται, quia uersantur in theatro. Appellatur & ἰμῖται, quia sunt efficio- res morum persona quam sustinent. Quintilianus in nono Imitatio morum alienorum, quae ἰμῖται, uel (ut alij malunt) ἰμῖται dicitur, iam inter leuiore affectus numerari potest. Est enim posita sepe in elu- dendo, sed uersatur & in factis, & in dictis. Sicut fu- gienda est mimorum nimia imitatio, ita quoq; obscœ- nitas uitanda semper oratori. Quintilianus. Obscœ- nitas non à uerbis tantum abesse debet, sed etiam à signi- ficatione. Nam si quando obijci potest, non in omni loco exprobranda est. Orator surripit, id est leuiter & modicè aptet imitationem, ut is qui audiat, cogitet plura quam uideat. praestet idem ingenuitatem, id est ingenuum pudorem, & ruborem suum, & uerborum turpitudinem uitet, & rerum obscœnitatem. Tandem epilogo breui colligit, duo genera esse eius ridiculi quod in re positum est: ambo esse propria perpetuari facietiarum. In illis describi hominum mores, & ita effingi, ut aut re narrata aliqua, ut illa de Memmio, quales sunt, intelligantur: aut imitatione breuiter in- iecta, ut illa Crassi, in aliquo insigni ad irridendum ui- tio reperiantur. Est autem hic insigne uitij, deformi- tas quaedam notabilis, non ad puniendum, sed ad irri- dendum. In dicto autem ridiculum est id quod uerbi aut sententiae quodam acu. & c.) Duo sunt ge- nera facietiarum, quorum alterum re tractatur, al- terum dicto. In dicto autem ridiculum est id, quod uerbi aut sententiae quodam acumine mouetur. Di- ctum igitur tam ad uerbum quam ad sententiam re- fertur: nec aliud significat, quam breue & argutum iocantis acumen, quod aliquando est in uerbo, ut in nomine translato: aliquando in sententia. Si erit in uerbo, non manebit ubi uerbum mutaueris: si in sen- tentia, uerbis mutatis permanebit. In dicto scurrilis dicacitas, hoc est σκῆματτα scurrarum magnopere fugienda sunt. Nam quemadmodū in perpetua narra- tione & imitatione frequenter accidit, ut ad mimos ethologos accedamus, ita in breui ridiculo sepe in scurrilem dicacitatem incidimus. Quo fit, ut alij sint scurriliter dicaces, ut Granius & Vargula: alij inge- nuè & liberaliter falsi, ut Crassus, Catulus, Caesar. Hi non quotiescumq; potuit dictū dici, leues effundūt: illi ut toti perfluunt, sic nulla ridicula possunt continere. De Granio Cicero in Bruto. Illud est maius quod in uocibus nostrorū oratorū recinit quiddam & resonat urbanus. Ego memini T. Tincam Placentinum homi- nem facietissimū cum familiari nostro Q. Granio pra- conone dicacitate certare. Eon, inquit Brutus, de quo multa Lucilius? Iste ipso, sed Tincam non minus mul- ta ridiculè dicentem Granius obruebat nescio quo sa- pore uernaculo. Granius non fuit orator, sed praeco

dicax & loquaculus. Nec Vargula habitus est inter oratores, nec inter honesta uirorum nomina. dicaci- tatem effrenatam secutus est, ut quum Aulo Sempro- nio candidato, & Marco fratre eius complectentibus ipsum, puero dixit, Puer, abige muscas. Quid scurræ differant ab urbanis ac falsis oratoribus, ut apertius ostendat, exempla scurrilis cuiusdam dicacitatis re- fert: unum Philippi, alterum Appij, tertium Vargule. Philippus homo facetus, causam agens, quū pusillus, id est parui admodum corporis, testis ab aduersario productus in medium processisset, ut ab oratoribus coram iudicibus interrogaretur, conuersus ad quæsti- torē. Licet, inquit, hunc rogare testem? Quæstor qui properabat, Licet, inquit, modò breuiter expeditas. Tum Philippus. Nō accusabis me prolixæ interroga- tionis: perpussillū rogabo. Ridicule quidem dixit, sed sedebat iudex L. Aurifex, breuior ac pusillus magis quam ipse testis. omnis est risus à teste in iudicem con- uersus, uisumq; est totū scurrile iudiciū. Ergo haec quae cadere possunt in quos nolis, ut in iudices, in poten- tes, in amicos, quamuis sine bella ac iucunda, sunt ta- men ipso genere, id est si in uniuersum spectes, scurrilia. Quintilianus. Solet interim accidere, ut id quod in aduersariū dicimus, aut in iudicem conueniat, aut in nostrū quoq; litigatorem: quanquā aliqui reperiu- tur, qui ne id quidē quod in ipsos recidere possit, eui- tent: quod fecit Longus Sulpitius, qui quū ipse sedissi- mus esset, eum contra quem iudicio liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis dixit. Quæsti- tor.) Quæstiones, inquit Asconius, proprie dicuntur criminalium quæstionū: ut Virgilius. Quæstor Mi- nos urnā mouet. Idem. Ad hanc enim similitudinem poeta Virgilius Minoem iudicē apud inferos, tanquā si praetor sit rerum capitaliū, quæstorē appellat. Est igitur quæstor, praetor, aut alius in eius locum suffe- ctus, qui praest causis publicis, maxime criminalibus, qui et quæstor, et iudex quæstionis appellatur. Quæ- storem, ut iudicij moderatorem, moris erat interro- gare, uellet ne testes ab aduersario patrono rogari, an paucis dicere testimoniū tantū rogatus ab eo qui pro duxisset. Perpussillū rogabo.) In ambiguitate uerbi Perpussillū, uis est ridiculi. Perpussillū accipere possis, breuissimū corpore, quod intelligi uoluit orator Phi- lippus, possis & interpretari perparum, quod uoluit referri animos auditorum. Appius nomen est plurimo- rum. Hic fuit homo impurus, et importunè dicax, tem- poribus Crassi: qui quum uidisset C. Sextium Iuscum, id est uno oculo captum, Cœnabo, inquit, apud te: uni enim locum uideo. Voluit animum distrahī in locum oculo uacuum, & in locum triclinaij conuiuia suo uacantem: ut sit haec significatio, Si quemadmodum uni oculo apud te locū uideo, ita in cœnaculo tuo uni conuiuia locum uiderem, cœnarem equidem apud te. Improbatur Caesar hanc scurrilitatem tribus de causis i- quia

quia sine causa lacepsit, qui tantū debuit figere aduersarium, parcere calamitati: quia id dixit quod in omnes iustos conueniret. Male dicitur, inquit Quintilianus, quod in plures conuenit: et quia eiusmodi ridicula putantur esse meditata. Sextius ab Appio sine causa lacepsit, ex tempore sic respondit, Manus laua, et coena. quo dicto significauit hominis impuritatem, et opera quaedam turpia. usus est tamen hoc dicere, Si cenare uis apud me, ut ais, manus laua, et coena. Egregium responsum. Nam et lacepsit iocatus est, et sine ulla meditatione refutauit aduersarium, nec aperte tanquam scurræ leuit insolecentem. Scurræ neque rationem temporis, neque dicacitatis suæ moderationem et temperantiam seruant: semper et in omnem personam petulantius loquuntur. Orator bonus tempus obseruat, moderatè et temperatè utitur iocis, raro perstringit alios ridiculo, idque facit cum causa, ut aliquid proficiat. His differentiis satis facit illi superiori quaestioni, Qui distinguemus à Crasso, à Catulo, à ceteris familiarem uestrum Granium, aut Vargulam amicū meum? Tertium est exemplum Vargule. Aulus Sempronius, is qui praetor interfectus est à scenaratoribus, quoniam secundum debitores ius dicebat, magistratum quum peteret, circumferebatur cum fratre suo Marco, et candidatorum more prehensabat eos quibus suffragij ius erat. ad Vargulam quum uenisset, et illum cum fratre complexus esset, Puer, inquit, abige muscas. Reiecit petitores, ut leues et molestos in quo risum quaesituit, qui est tenuissimus ingenij fructus. Quid est affectus? quasi dicat, nihil nisi famam scurrilitatis. Puer.) Pueri dicebantur serui. Cicero pro Sexto Roscio: Nonnunquam etiam puerum uocaret, credo, cui coenam imperaret. Abige muscas.) Proprie dictum Abige. Tenuissimus fructus.) minimalaus. Communis est enim cum sammionibus et scurris. Prudentia et grauitate.) Prudentia res cognoscimus, grauitate examinamus. Vtraque uirtus à natura maxime proficitur, sed (ut omnia) augetur arte et exercitatione. NVNC exponamus genera ipsa summam quae risum maxime moueant, et c.) 40 Species omneis facietiarum numerare difficile est. Quum tilianus: Si species omneis persequi uelimus, nec modum reperiemus, et frustra laborabimus. Itaque relictis minoribus formis earum, exponenda sunt genera summam quae risum maxime moueant. Haec igitur sit prima partitio siue diuisio. Quod facetè dicitur, est duplex. Aliud habet in re facetias, aliud in uerbo. Quod habet in re, tum etiam manet, quum uerba mutaueris, ut illud de furace seruo: Solus est, cui domi nihil sit ob signatum. fac sic, Vnus est, cui apud me nulla res sit 50 occlusa, manet eadem uirtus. Quod ridiculum est in uerbo, perit si uerbum tollitur, ut illud Catonis in Fuluium cognomento Nobiliorem: Non est Nobilior, sed mobilior. Mutata sic, Fuluius est non (ut nominatur) No-

bilior, sed mutabilior: perijt *καπορομασία*, et omnis dicti uenustas. Caesar paulo post: Quod quibuscumque uerbis dixeris, facetum tamen est, re continetur. Quod mutatis uerbis salem amittit, in uerbis habet leporem omnem. Est tertium salis genus, quod coniunctè re et uerbo mouetur, ut Trachalus Suetellio cuidam dicenti, Si hoc ita est, is in exilium: per iocum respondit, Si non est ita, redij. Hoc maxime homines delectat, quia duplicatur iucunditas. Dicturus de locis unde ridicula dicuntur, et ea quae sunt in re, et quae in uerbo, docet nos, ex iisdem locis serè et ridiculas et graues seriasque sententias posse dici. Multa enim sunt ridicula aut tempore, aut loco, aut persona, aut aliqua occasione, quae alias seuera esse possunt. Hoc initio tradit, ne falsò putemus ex uno eodemque loco semper ridicula duci, et esse quosdam proprios eorum locos. Ita certe proprii sunt, ut aliud etià contineant. Possimus enim easdem sententias, eadem uerba aliò et aliò detorque, nunc mittere grauius et honestè, nunc iacere leuiter et ridicule: ut si bono oratori dicas, Magnam in peroratione misericordiam mouisti: serium est ac graue. Idem si malo dicas, cuius peroratio miseranda uisa sit, falsum et leue. In honestis rebus est grauitas, in turpiculis iocus. Idem igitur si applicemus serijs, serium erit: si iocularibus, iocularè: uelut in iisdem uerbis et laudare frugi seruū possumus, et si est nequam, iocari. Nero quondam de furace seruo dixit: Solus est hic seruus, cui domi nihil sit nec ob signatum, nec occlusum. Significauit illum adeò furandi audidum fuisse, ut illi neque serè, neque signa, neque repagula impedimento fuerint quominus furaretur. De bono seruo idem si dicatur, honorificum erit, et laude plenum. Significabitur illius integritas, et à rebus alienis abstinentia. His exemplis probatum est, ex eodem loco et seria et ioca duci posse, manentibus iisdem uerbis. Ponentur alia, ut probetur ex iisdem locis et seuera et urbana duci, quae uerba elocutionemque mutant. Turpiculis.) Turpiculus dicitur, ut leuiculus. Epitheton est. Vtitur diminutione, quoniam res plane turpes accusandae sunt grauius, haud ridendae. Frugi.) Frugi et nequam contraria sunt. Is dicitur frugi, qui est utilis, industrius, laboriosus, sedulus, et homo bonae frugis. Nequam, inutilis, ignauus, effusus, malus. Aliquando frugi parum significat, hic latius patet, ad alias uirtutes. Neronianum.) Hoc ridiculum uidetur accepisse à Catone, qui multa retulit in suos libros, nunc obscuriora: quia Comici ueteres, Lucilius item, et Cato, unde excerpti haec Cicero, desiderantur. Neronis duo clari fuerunt, C. Claudius Nero consul, cum Marco Luito Salmatore: T. Claudius Nero consul, cum M. Seruilio Gemino. An alterum ex illis, an alium dicat, ignotum est. Hoc autem scriptum uoluit, ne quis historiarum imperitus referat hoc dictum uetus ad Neronem imperatorem, qui Cicero longe posterior uixit. Furace.)

ce.) Furax ut rapax dicitur. Eiusmodi uerba uergunt in excessum, et in malum sumuntur. Obsignatum.) Dolij, lagenis, arcis, cellis. Romani signa annulo impressa figebant, maxime quum domesticis aut nihil aut parum fidebant. Id nunc faciunt regij ministri, si quid intactum esse uolunt. Occlusum.) Refer ad seras, et si quid est generis eiusdem. Ex iisdem locis omnia nascuntur? an hoc dicit, ex paucis locis omnes sententiae nascuntur? Sunt enim pauca genera, quod omnia quae dicimus referre licet. An uero uult omnia et seuera et ridicula manare ex iisdem locis? Sic mihi uidetur. Nam sunt figurae quaedam rhetoricae, quae complectuntur et graua et hilaria: hoc est, continent et sententias graues, et uerba laudabilia in oratione, et arguta facietiarum scommata. Figuras extendi uolo ad omnes habitus et conformationes orationis. Ut ex iisdem locis et seuera et iocantia nascuntur, ostendit exemplis. Sit locus, signum. Claudicatio signum sit uulneris, et animi prauis. Alij enim claudicant ex uulnere, alij mente. Ducetur sententia grauis, ut illa de Spurijs Caruilijs claudicatione. ducetur leuis, ut illa de Caluini. Spurius Caruilius grauius claudicabat ex uulnere ob Rempublicam. accepto. ob eam causam uerecundanti in publicum prodire, mater dixit: Quum prodis mihi Spuri ut quotiescumque gradum facias, toties tibi tuarum uirtutum ueniat in mentem? Praclare et grauius mulier dixit apophthegma. Non est neque tam praclarum, neque tam graue, quod Caluino claudicanti Glaucia, ubi est, inquit, uetus illud, Num claudicat? at hic claudicat. Hoc quidem dictum non ut prius, serium, tamen ut illud, sic hoc à claudicatione sumptum est. Sunt qui scribant hoc modo. Num claudicat? at hic clodiat. Alij sic. Non claudicat, sed clodiat. et sic interpretantur. Caluinus etsi claudicat pede, non tamen tam claudicat, quam clodiat, id est Clodio fauet. Istorum sententiae non adhibeo fidem, quia Cicero confert exempla duo, quae non sic sunt ex immutatione literae, ut ea quae sequuntur, sed ex eo quod signat claudicatio. Praeterea immutant codices sine ratione. Ad haec quando 40 fingitur Caesar haec tractauisse, quumque uixit Glaucia homo impurus, ut ait Cicero in oratione pro Rabirio Posthumo, nullus erat Clodius cui deforme esset fauere. Nondum ceperat Rempublicam P. Clodius, quem Milo interemit. Ego igitur sic interpretor Glaucia impurus homo quum uideret Caluinum pede claudicantem, recordatus est antiqui prouerbij, quo ueteres utebantur in hominem errantem, uel dubiae fidei: querebant enim. Num claudicat? hoc est, constat ne sibi, an potius errat, aut uariat? Vbi, inquit Glaucia, est uetus 50 illud prouerbium, Num claudicat? at hic Caluinus claudicat. Ex translatione uerbi et ambiguitate obiecit homini mentis errorem, uel dubiam fidem. Subijcit alia duo exempla, in quibus sententiae natae sunt ex eo-

dem loco, ex paronomasia: tamen unum seuerè et serio dictum est, alterum subridicule. Scipio seuerè arguens Naeuium quendam, quid, inquit, hoc Naeuius ignauus? Vsus est immutatione literae. Naeuius et Naeuius habent similitudinem, habet et ignauus et Naeuius. Naeuius treis habet syllabas: confer cum tribus postremis uerbi ignauus, tantum una litera e different. Quod sequitur ridiculum, in omnibus codicibus quos uidi, deprauiatum mutilatumque est. Sic existimo legendum. Video me à te non conueniri, sed circumueniri. Vbi erit uerbi ad literam immutati similitudo, si uerbum conueniri supprimatur? Quidam igitur animae grauis et male olentis conueniebat Philippum oratorem factum, qui quum tetro odore premeretur, Video, inquit, me à te non conueniri, sed circumueniri, id est clam opprimi. *καπορομασία* sunt, Naeuius, ignauus: conueniri, circumueniri. In utroque dicto est uerbi ad literam immutati similitudo. Assignauit duos locos unde seria et ioca ducuntur. Assignat tertium, *αμφίβολον* dicitur à Graecis, à Latinis ambiguum. Ex ambiguo dicta uel argutissima, id est acutissima ac elegantissima putantur: quia amphibologia trahit animi in partes uarias, ac suspensum tenet: qui dum haeret in ambiguo, miratur acumen inuentoris, et nodo soluto commendat. Mos fuit Romae in solemnibus conuiujs imponi conuiuarum capitibus coronas. Plinius libro uigesimo primo capite tertio. Coronas sutiles Saliorum sacris inuenimus, et solennes coenis. Ostendit idem historia de Cleopatra, quae Antonium inuitauit, ut biberent coronas. Quum Aphricanus maior coronam floream sibi in conuiuio ad caput accommodaret, et ea sepius rumperetur, P. Licinius Varus: Noli mirari, inquit, si non conuenit: caput enim magnum est. Ambiguum est, magnū, aut enim est corporeae quantitatis, aut magnitudinis et amplitudinis animi. Varus intelligi uoluit magnum caput, in quo magnus animus sedem haberet. Videtur et caput esse ambiguum. nunc enim pars est corporis, nunc sensus: ut quum Catilina dicit Antonium collegam Cicero in consulatu esse sine capite. Ex ambiguo est illud Calui (opinor Cor. Licinium Caluum poetam significari) Satis est quod dicit. Caluus quum audiret oratorem malum, sterilem et ieiunum, aut hominem ineptum, et uerborum paucorum, iocatus est his uerbis. Satis est quod dicit. Ambiguum est, Satis est, aut enim satis est quod dicit, ad demonstrandas hominis ineptias, quem melius sit tacere, quam plura loqui: aut satis est quod dicit, pro eo quod est, sat copiosum est quod dicit. Hoc ridiculum ita confusum est à quibusdam per imperitiam, ut Caluus non tanquam salis author, sed is de quo id dictum sit, esse uideatur. Id effecit sententiae obscuritas. Verba Cicero sic accipe. Ex eodem genere quod est ambiguum, Caluus hoc ridiculum duxit, Satis est quod dicit. Parum ne multa sunt exempla ad probandum ex iisdem locis ioca et p seuera

seuera & graua sumi? Multa sanè. Nullum genus est ioci, quo non ex eodem seuera & graua sumantur. Collegit tandem id quod proposuerat. Ex iisdem locis unde ridicula ducuntur, etiam graues sententias posse dici. AT QV E hoc etiam animaduertendum, non esse omnia ridicula faceta, &c.) Factum dici potest, quicquid est decorum, excultum, elegans, grauum, uenustum. Sic Horatius Virgilij carmen molle & factum esse dicit. In ridiculis nihil est factum, si proprie loquamur, quod non idem sit liberale & decorum. Verum est igitur quod ait, non esse omnia ridicula, faceta. Multa sunt enim scurrilia, aut mimica, quae non debent appellari faceta. Sit igitur alia ridiculorum diuisio. Ridicula aut sunt facta, etiam in faceta, & illiberalia. Illiberalium genera sunt quatuor: unum morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum. Alterum, mimica gestulatione deprauatum. Tertium, ore distorto concitatum. Quartum, obscenum. In Oratore alia ponit genera quae uitet orator. Illud admonemus, inquit, ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenter, ne scurrile sit: nec subosceno, ne mimicum: nec petulanti, ne improbum: nec in calamitatem, ne inhumanum: nec in facinus, ne odij locum risus occupet: neque aut sua persona, aut iudicium, aut tempore alienum. Haec enim ad illud indecorum referuntur. Vitabit etiam quae sita, nec ex tempore facta, sed domo allata, quae plerumque sunt frigida. Parcet & amicitijs, & dignitatibus: uitabit insanabiles contumelias, tantummodo aduersarios figet, nec eos tamen semper, nec omnibus, nec omni modo. Vides aperte, quae sint ridicula uitiosa. Hic enumerat ea tantum, quae suapte natura non sunt faceta, tamen si maxime ridentur. Inhumana, odiosa, aliena, excogitata, & quae ledunt eos quos non oportet, parum aut nihil ridentur. Sanniones, inquit Nonius Marcellus, dicuntur à sanijs, qui sunt in dictis fatui, & in moribus, & in senis: quos uocant Graeci. Terentius in Eunuchis Solus sanio seruauit domum. Sanniones dicit Cicero, qui ore, uultu, imitandis moribus, uoce, denique corpore ridentur ipso: qui si laudantur, non ut orator, sed ut minus & morio laudantur. Tales sunt apud nos mariones illi, qui leuibus comedijs aut mimis Gallicis potius adhibentur. Salsos uocare possis, facetos non possis. Os & uultus differunt. Os carne, sanguine, uenis, arterijs, neruisque constat: oculos, nasum, genas, mentum continet. Vultus in ore est, indicium quoddam animi motus. Primum genus non est nostrum. Nostrum dicit oratorium. Morosum, &c.) Haec sunt sannionum ridicula. Sustinent enim personas eorum qui mores duros sequuntur & agrestes, qualis est Demea apud Terentium: qui nimia religione & uano deorum metu laborat, cuiusmodi fere sunt mulierculae: qui nihil non suspicantur, ut senes: qui gloriam auide captant, ut Phraiso Terentianus: qui stulti sunt, ut Phaedria. Hu-

iuscemodi personas non sustinebit orator, sed agitant. Sustinere est, agere & imitari: agitare uero, facito aliquo dicto aut lepida narratione perstringere. Alterum genus. Secundum genus sic disidat à primo. In primo naturae ridetur ipse, quum quis imitatur eas uoce, gestuque. In secundo non ipse naturae, sed imitatio tantum ridetur: ut quum quis uel regem, uel iudicem, uel oratorem bonum ridiculè imitatur. Hic duplex imitatio est: una modica atque ingenua, qualis illa Crassi quum diceret, Oro te per tuam nobilitatem, per uestram familiam, per tuas status. Altera mimica ac histriónica, quae non uitet orator. Alterum igitur genus est imitatio, non deformitate naturae admodum ridiculum. Sed nobis oratoribus tantum licet furtim, id est modicè & occultò, si quando licet, & cursim breuiterque facta diuagari imitari. Alterum genus imitandi mimicum minime est liberale, quamobrem non decet nos. Tertium genus est oris deprauatio, id est contortio: quae uel frontem, uel oculos, uel nares, uel labra deflectit in prauum. Hoc genus differt à secundo. Hic enim unius oris est deprauatio. In secundo gestulatio etiam reliquarum partium. Quartum, obscenitas: quae pudenda uel loquitur, uel imitatur. Haec non solum non foro digna, ubi grauitas esse debet ac seueritas, sed uix conuiuium liberorum, ubi liberior est licentia. Conuiuium liberorum dicit, ut excludat conuiuium seruorum, quod saepe scurrilitate & obscenitate inquinatur. Detrahis igitur tot rebus. Repetit superiore diuisionem, & praecipuum dat quo sciamus, quae facietis posita sint in re, quae uerbo constent. Id quale sit, satis est à nobis explicatum. AMBIGVA sunt in primis acuta, atque in uerbo posita, non in re, &c.) Assignat locos unde ridicula eruantur. Primus est ἀμφιβολία, id est ambiguum: et idem forte primus, quia ambigua sunt in primis acuta. Nam ingeniosi uidentur, uim uerbi in aliud atque ceteri accipiant, posse ducere. Ambigua sunt in uerbo posita, non in re, propterea quod si uerbum mutaueris, non permanebit id quod prius erat factum. Quum dicimus ambigua esse in primis acuta, ne sic interpretare, ambigua maxime risum mouere: non enim omnia quae sunt acuta, risum mouent: sed ea esse quae maxime acumen dicentis ostendat. Sunt enim in illis multa quae belle & literatè, id est elegantè & doctè coniecta laudantur. Id quale sit, demonstrat exemplo. Quidam Titius pila studiose ludebat, & idem simulacra deorum posita uel pro foribus adium sacrarum, uel in compitis & truijs, noctu frangere putabatur. Quum gregales, id est collusores ij qui in eundem quasi gregem conuenire soliti essent, eum in campum Martium, ubi iuuentus exercebatur, non uenisse requirerent, excusauit Vespas Terentius, quod tū brachium fregisse diceret. Lusi in ambiguitate. Nam potest brachium intelligi Titij, potest & signi sacri, quod mentem retulit Vespas. Locus hic ostendit iuuenes in campo

campo Martio pila ludere consueuisse, uel ad hoc lecto posito, uel alio quouis modo. Nec modus est unus. Videmus enim in pratis cribro posito pilam à rusticis exerceri, & paganicam iactari, follemque pugillatorum trudi: cuiusmodi ludos exercuisse Romanos significat Martialis. Quod sequitur Aphricani dixerunt, quidam interpretari uoluerunt, & ad obscenitatem turpitudinemque retulerunt. Satius esse duxerunt effutire nugas aniles, quam se nescire quod nescirent, confiteri: quasi uerò turpe sit ignorare, quod non culpa tua, sed temporum iniuria ignores. Si Lucilij satyra extaret, non esset difficile rem uidere, quam Cicero tanquam notam attigit, non explicauit. Perierunt uel casu, uel maiorum negligentia. quid facias? unde sumas notionem? diuinitas? neque incerta pro certis habebis? Tanti ne tibi est uersiculus maxime ridiculus, ut propter illum impudentiam tuam atque temeritatem uendites? Non placet mihi temere augurari: & si placeret, non referrem ad obscenitatem, quia nec obscenè loqueretur Aphricanus, nec obscena inter faceta collocaret Cicero. Dicerem potius exortas fuisse rixas inter Decium & quendam cognomento Nuculam. Decium multis uerbis acerbis illuisse Nuculam: tum Aphricanum dixisse, Quid Decius Nuculam exagitat? & conuersum ad Decium interrogasse, et terruisse, An uis hunc hominem confixum facere? Sic usum esse ambiguo, quia confixum facimus, id est configimus sermone, configimus mucrone, aut alia re. De sermone auctor est Cicero Philip. duodecima. Mimerant eius sententijs confixum Antonium. Confixum facere pro configere sic dicemus, ut Plautus. Quomodo me expeditu ex impedito faciam? Dicerem, inquam, aliquid tale, si luberet somnare, & nihil affirmarem, quod me fugeret incertum. In ambiguo iocatus est Granius ille iurra Crassi amicus, de quo supra facta est mentio. Quidam laudibus ferebatur ut magni precij uir, aut certe Granius praecone uel homo uel res uenerat in auctione. Hoc enim est officium praecorum, res proclamare uenales. quum magnum precium uideretur, dixit Granius, Non est sex tantis. Hoc uerbum si coniunctè pronunciat, si significat sextam partem assis, id est uncias duas, quod in re pecuniaria minimum est. si separatè, signat sextantem magnitudinis & bonitatis, quanta illud est de quo agitur. Vendas igitur seruum precio summo: non est sex tantis, id est non aequiparatur sex alijs eiusdem precij atque momenti. Granius hic fuit dicax. Ridiculum enim acutum & breue, dicacitas ab antiquis uocabatur. Si queritis, id est si scire uultis, si qua dubitatio suboritur, is qui appellatur dicax, hoc genere ambiguo & breui maxime excelsit. Sed alia ridicula alijs desumpta locis, maiores mouet risus. Ambiguum potius admirationem quam risum mouet. Ambiguum nunc simplex est, nunc cum alio genere mixtum. Simplex minores mouet risus, commixtum maiores. Cum

ambiguo miscetur in eadem ἀπρόσδοκόν, id est inexpectatum: quod tum accidit, quum aliud expectatur, aliud dicitur: qui quidem error non alijs modo, sed etiam nobismetipsis risum mouet. Neuius poeta comicus, qui etiam de bello Punico poema reliquit, refert hominem oberratam, & ere ali. no oppressum. uocatum esse in ius à creditore, non fuisse soluendo. Itaque lege duodecim tabularum creditori addictum fuisse, id est damnatum ad seruendum foeneratori, donec illi omne debitum persoluisset. Quum duceretur in nexorum seruitutem, occurrisset quendam non inurbanum, interrogasse tanquam misericordia motus fuisset, quanti addictus esset, id est quanta pecunia deberetur propter quam damnatus esset in temporalem seruitutem, respondisse ductores, addictum esse precio mille sestertium nummum: sperasse eos illum percontatorem satisfidacurum iudicium solui: non satisfidisse, neque pecuniam numerasse, sed elusisse his uerbis. Nihil addo, ducas licet. Ambiguo dixit, nihil addo. aut enim nihil addo ad summam pecuniae, aut nihil addo uerborum. Praeter omnium expectationem subiecit illud. Ducas licet. Expectabant enim ut addicti miseris eriperet illum à seruitute. Sic mixtum genus est ἐξ ἀμφιβολίας καὶ ἀπρόσδοκόν. Inopinatum aliquando ab aduersario arripitur in altercatione, tumque fit uenustissimum: quia repentinè inuentiones plus habent admirationis. Philippus inuectus in causam Francicum, Catulo obstreptenti, Quid, inquit, latras? Catulus arripuit hoc uerbum, latras, & ad canes referens. Furem, inquit, uideo. Non est hoc ridiculi mixtum, sed ponitur à Caesare, quia proximè loquebatur de inexpectatis et nec opinatis, quae cum ambiguo aliquando miscentur. Ut reuertatur ad ambiguum, docet plura esse ambigui genera, de quibus est doctrina quaedam subtilior dialectica, quae distinguit multiplex, & uoluit ambiguitates: unde sophismata, paralogismi, elenchique nascuntur. De elenchis & ambiguis Aristoteles multa in logica, plura in libris alijs qui nobis exciderunt: ubi subtilior est disputatio, quam in rhetorum libris. In tanta ambiguum multitudine (nullum enim ferè uerbum est, quod non in duos plures uel significatus trahi possit) attendere & aucupari uerba oportebit. Ut aucupes retia tendunt, & aucupantur eas aues, quae sunt precij maioris, deteriores negligunt: sic ambigua frigida quae aucupantur scurrè, negliget orator: non arcesset, id est non petet remota: quae se offerunt per multa acutè dicit. ALTERVM genus est, quod habet paruum uerbi immutationem, &c.)

Hoc genus est tertium, sed quoniam inexpectatum miscuit cum ambiguo, ἀπρόσδοκόν, id est nominum similitudinem, fecit alterum genus, quo, ne tibi leue ac puerile uideatur, usus est uir amplissimus Cato. Marcus Fuluius cognomèto Nobilior Ambracienfens quum uicisset, & crudeliter diripisset, accusatus est, & in-

ter alia crimina illi obiectum tanquam noui quiddam, quod Ennium poetam secum duxisset. Testis est Cicero in Tuscul. Fuluium a Catone uituperatum, quod in prouinciam poetam secum duxisset. Quum igitur alter careretur M. Cato et Fuluius, dixit Fuluium Cato non esse nobiliorē, sed mobiliorē. Mutauit nominis literam primam, et hinc duxit illudendi materiā. Idem Cato quum cuidā dixisset, Eamus deambulātū, et ille tanquam reprehenderet. Catonē, qui frustra diceret deambulātū, quum satis esset, ambulātū, obiecit quid opus fuisse de? Immo uerō, inquit, quid opus fuit te? iocatus est in paronomasia, et indicauit hominis uanitatem. Idem multos habuit inimicos et uituperatores adeo, ut quinquages in ius sit uocatus, teste Plutarcho. Quendam illorum grauitur perstrinxit his uerbis. Quis te corruptior, si tu et aduersus et auersus impudicus es? significauit illum et alijs inferre stuprum, et ab alijs pati more cinædorū. Nec te moueat obscenitas indigna liberali ioco, non enim iocabatur Cato quum diceret hæc, sed qui audierunt figuram cecidisse uicundē, ceperunt uoluptatem. Aduersus et auersus re multum differunt: una tantum litera disident. In uerbis non iure, hoc dictum factum est.

Quartus est locus *τρομορξια*, hoc est interpretatio nominis. Hic ut reliqui omnes et ad serium et ad iocum conuerti potest: quapropter subiicit hæc uerba, Quum ad ridiculum conuertas quamobrem ita quis uocetur. Possis enim honorificè nomen interpretari, ut si dicas uirum fortem et strenuum futurum accepisse nomen Philippi. Ridiculum Cesaris sic habet. Quiddam nomine Nummius factus erat diuisor, id est magister pecuniarum, qui pecuniam candidatorum distribuere tribulibus. Solebant enim magistratū petitores corrumpere suffragia, et tribubus promittere pecuniam, quam deponebant apud diuisores et sequestres. Ascornius. Virum legitimos habent omnes tribus diuisores suos? quos Plautus magistrōs curiarum in Aulularia uocat, his uerbis. Nam noster nostræ qui est magister curiæ. Diuidere argenti numos dicit in uiros, an diuisores criminis nomen est? Cesar itaq; Numio, Quem admodum, inquit, Neoptolemus ad Troiam, sic tu in campo Martio, ubi comitia ad creandos magistratus habentur, nomen inuenisti. Pyrrhus Achilles filius in castris Græcorum ad Troiā ductus est Neoptolemus, quod iuuenis admodum uenisset ad bellum. Nummius sic dici potuit, quod nummos tribubus in campo diuideret. Est autem deformitas quedam, quoniam male audiebant diuisores, ut administri corruptionis. Nummius et Numius dicitur, ut numus et numus. Quartus ridiculorum locus, uersus est interpositus facete. Versus aut fit a dicente, aut ab alio sumitur. Si ab alio sumitur, aut ut est citatur, aut paululum immutatus. Item uel totus ducitur in iocum, uel pars eius. Nihil istorum est, quod non aliquando fiat urbane. M. Scau-

rus Reipublicæ regendæ scientissimus, atque maximæ autoritatis orator, in quadam causa pro seueritate sua excandescere et stomachabatur. Patronus aduersæ partis Statius, ut hominem reprimeret, iocabundus adduxit in medium duos octonarios uersus ex poetâ comico.

Tacete, quod hoc clamoris est? Quibus nec pater nec tanta confidentia est? auferte isthac nunc superbiam. Poeta in alium sensum cecinit, Statius in hunc modum detorsit, Tacete Scaure, quid graui cōtentione clamitas? quid tanta confidentia es? obscurus es genere adeo, ut nec patrem nec matrem honestè nominare possis. Depone igitur istam tuam superbiam. Nam M. Aemilij Scauri pater quauis patricius esset, tamē ob paupertatem carbonariam exercuerat. Spurij proprie dicuntur non habere patrem: non quod non habeant, sed quod habeant incertum. Comicus dixit eos non habere neq; patrem neq; matrem, qui nati essent adeo obscuris parentibus, ut illos nemo de populo cognosceret: et in eum sensum locus est Statius iste. Ex Aemilio Scauro dicebatur esse nata lex Crassi de ciuitate, sine quod illi Scaurus persuasisset ut eam legem ferret in utilitatem Reipublicæ, sine quod Crassus agrè ferret summum uirum Aemilium Scaurum ab homine exquillino Varro Hispano uexatum fuisse. Legem tulit Crassus et Mutius Scauola de ciuibus regundis, qua iubetur ut omnes exquillini et externi redigantur in ius suæ ciuitatis. Lex a latoribus appellatur Licinia et Mania. Verba Cesaris explica sic. Scauro stomachanti, id est excandescenti, Statius dixit: Tacete, et que sequuntur. ex quo Scauro nonnulli tuam legem de ciuitate natam crasse dicunt. Duæ literæ St, posite ante uersus, Statium significant, atq; scriptæ sunt, quia uerba de alia re fuerat interiecta. Veniamus ad aliud exemplum. Coelius, non ille pro quo Cicero dixit orationem, sed pater eius, ut opinor, aut alius quidam procius testis in Antonij litigatorum, qui contra legem pecuniam accepisse dicebatur, confirmauit acceptam esse pecuniam, et se profectam. Habebat enim filium delictiorem, id est uoluptatibus obsequentiorem, qui argentum extorserat seni. Quum discederet testis qui reum lassisse uidebatur, Antonius opportunè ad eleuandum senis testimoniū usurpauit hunc senariū uersum, quem fecit ipse alludens ad Terentij Phormionem.

Sentiri senem esse taedium triginta mimis? Id ad causam utile fuit. uisus est enim Coelius non tam testimonium dicere, quam de suis incommodis queri. In Coelio teste refutando, ad causam quam susceperas Antoni, utile fuit tuum illud ridiculum positum in uersu. quum Coelius a se pecuniam profectam diceret testis, quæ ad reum peruenisset, et haberet filium delictiorem, qualis fuit Coelius Ciceronis auditor, abeunte iam illo a subellijs uersum protulisti, Satini et c. Quemadmodum uersus poetarum aliquando belle citantur, ita

quosq;

quosq; prouerbia loco dicta pariunt uoluptatem. Prouerbum Cicero notat illo tempore notissimum, nunc autem perobscurū: de quo uir etate nostra doctissimus in adagijs suis noluit proferre sententiam. Videbat enim orationem imperfectam, ex qua sententiam perfectam animus non eliceret. Omnibonus, homo indoctus, impudens, audax, omnia interpretatur, id est omnia confundit, ut omnimulus somniator. Eius ineptias refutare noluit, ne frustra tererem tempus. Illi ne temere credito. De re presenti non habeo certam sententiam: quæ mea sit coniectura, licet explicare. Horatius satyra prima canit uti prouerbum, Asellum nunquam posse cursum doceri. quando enim accedet ad equi celeritatem? Verisimile est et ueteres eodem uos esse prouerbio, et illud uersiculo comprehendisse, cuius est hoc initium, Agas asellum. quæ poteris hoc modo perficere. Agas asellum, cursum non docebitur.

Quum uersus omnibus literatis notus esset, non integrum posuit. Sic solet fragmenta carminis Enniani tantummodo notare. significauit res breuiter, uerba faciens apud doctos. Si sic habet uersus, facile est explicare Ciceronem. Quiddam cognomēto Asellus, ut bonus miles et dux esse uideretur, omnes prouincias pop. Romani stipendia merentem, hoc est, sub imperatorū stipendijs militentem se peragrare gloriabatur. Scipio qui intelligeret hominis mendacium, quod falsius id refutaret, alludens ad nomē, Agas, inquit, asellum: cursum non docebitur. Sic accipit auditor, Quum sis asellus tardior, tot prouincias pop. Romani bello peragere non potuisti. Agere asellum, est asinum ducere uel agitare. Sic dicimus agere iumentum. Inde est actus ille iurisperitorum, qui inter seruitutes prædiorum ponitur.

EST etiam in uerbo positum non insulsum genus ex eo, et c. Quæ posita sunt quatuor facetiarū genera, mutatis uerbis non possunt retinere eandem uenustatē. Est etiam quintum genus in uerbo non insulsum et inuicundum, quum ad uerbum non ad sententiam rem accipere uideris, hoc est, quum dissimulas te non in totam sententiam animū uertisse, sed pauca tantum uerba considerasse. Hoc genere iam ludebant ueteres illi adeo, ut mimus nomine Tutor in eo totus sit. Tutor est nomen mimi poetæ, aut certe nomen cuiusdam carminis mimici, et inscriptio libelli de Tutorum moribus facti. Qui de poetâ nomine Tutore facit mentionem, non reperi: quamobrem in alterum sum propensior. Ex mimico poemate magnam exemplorum uim excerpere posset, si res ipsa patretur, non patitur. hic enim non mimica etiam oppido, id est ualde ridicula, tractantur, sed oratoria. Ergo genus illud ridiculi non totum explicat, sed tantum notat, id est breuiter signat. Notat, inquam, non dicto mimico, sed insigni et noto uerbo facundie liberalis. Quum Crassum interrogasset quidam, Non tibi molestus sum futurus, si ad te bene uenire lucem uenero? Molestus, inquit, non eris. Tum il-

le, iubebis igitur te uel a me uel a tuis suscitari. Hic Crassus ac si non uniuersam rem animo concepisset, sed tantum hæc uerba audisset, Non tibi molestus sum futurus, Tu certe, inquit, negas te molestum futurum. Bene ante, multo ante. Habebis orationem bene longam, id est ualde longam. Inquisi notandum uerbum. Marcus Scipio Maluginensis ex centuria sua renunciabat L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nomē, siue quod prænomen et nomen exprimi uellet. Dic, inquit, de Manlio. Maluginensis quasi non intellexisset quid præco sibi uellet, Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbitror. De Lucio Manlio Acidino L. Manlium Acidinum consulem. Acidinum tantum nominabat præco, siue quod ignoraret hoc nom

ta disputando consecimus. Vnius uerbi translatio, ut *ταρορα* dicitur à Græcis, ut flumen pro copia tracta. Inuersio est, quum relicta parte orationis aliud reponitur, cætera particula seruantur. De allegoria sit hoc exemplum. M. Pinnarius Rusca legem ferebat annalem, qua lege cautur, ne quis magistratū pop. R. ogerat antequam annos lege constitutos sit consecutus. de qua Cic. Philip. 5. Legibus enim annalibus quū grādiorem ætatem ad consulatum cōstituebant, adolescentia temeritatem uerebantur. M. Seruilius in gratiā iuniorum, si quos bonum esset ante annos capere magistratū, legē dissuadebat. Dic mihi, inquit, M. Pinnarii, num si contra te dixerō, mihi male dicturus es, ut cæteris legis tuæ dissuasoribus fecisti? Ut sementem feceris, ita metes, inquit. Sumpta est allegoria ab agricolis, qui sicuti sementē fecerunt, id est semina terræ commiserunt, ita et metunt, nisi aliunde acciderit calamitas. Translulit ad significandū, auditurum aduersariū bene, si bene dixerit: male uerō, si prior leserit. Translationis exemplum sic habet. Nos erat, ut antē diximus, ut ducibus Romanis statuæ in urbe atque in prouincijs ponerentur: quem secuti Corinthij, multas imperatoribus in loco urbis suæ publico crexerāt. ij quōd Scipioni maiori uiro fortissimo et imperatori celeberrimo gratificarentur, statuam illi pollicebantur eo loco, ubi aliorum essent imperatorum. Scipio qui nō magnificeret esse in grege et numero, quoniam existimaret egregios uiros et eximios singulari honore decorandos, turmas statuas dixit displicere. Statuæ turmas proprie dicuntur et translatae, proprie dictæ sunt statuæ equestres. Nam turme sunt equitum, non peditum. Improprie et translatae dicuntur gregales, et in turba collocatæ, cuiusmodi nō expetebat Scipio. Transcamus ad inuersionem. Gratidianus et Aculeo litigabant apud M. Perpennam iudicem. Crassus pro Aculeone, L. Heluius Lamia de formis pro Gratidiano dicebat, quum interpellaret odiosē Lamia, et se nō auidi grauius ferret, Audiamus, inquit, pulchellum puerum, Crassus. Arrisit corona ad ironiam iocantis, qui deformem corpore pulchellum, uirum autem puerum propter ætatis mollem pulchritudinem dixisset. Non potui mihi, inquit Lamia, formā ipse fingere: ingenium potui. Quod mali natura dedit, nobis non debet uitio dari. Quod negligentia nostra incultum squalidumque est, ut ingenium, merito probro datur. Tum Crassus quasi depulsus à priore dicto, uerba inuertit, Audiamus, inquit, disertum. Arrisum est uehementius.

SUNT etiam illa uenusta, ut in grauibz sententijs, sic in facetijs, &c.) Septimum genus est contrariorum, quæ quidem sunt uenusta, ut in grauibz sententijs, sic in facetijs. Quod grauiā sint antitheta, declarant oratores in figuris et conformationibus orationis. Ut illa sint in facetijs, paulo antē demonstratum est, quum diceretur, grauium et iocorū unam esse rationem, unum eundemque locum: quāuis alia esset materia ioci, alia seueritatis. Materia seueritatis, res est honesta: ioci, turpicula. Relata contrarie late patent. Extenduntur enim ad omnia antitheta, quorū species undecim facit Quintil. libro 9. Repetes ex illo, ut hæc de quibus nunc agitur, tibi sint aptiora, utq; cognoscas quanto orationi sint ornamento uerba relata contrarie. De controuersia Serg. Galbæ, et L. Scribonij Libonis, hæc Cicero in Bruto. Quæ quidem uis (de uis Galbæ in orando loquitur) tum maxime cognita est, quum Lusitanis à Sergio Galba prætoris, cōtra interpositam, ut existimabatur, fidē intersestis, L. Libone trib. pleb. populū incitante, et rogationem in Galbā priuilegij similem ferente, summa senectute (ut antē dixi) M. Cato legē suadens, in Galbam multa dixit: quā orationem in Origines suas retulit, paucis antē quam mortuus est an diebus an mensibus? Tum igitur recusans Galba pro sese, et populi Rom. fidem implorans, cum suos pueros, tum C. Galli etiam filiū stens cōmendabat, et quæ sequuntur. Ibidem. Atq; etiā ipsum Libonem non infantem uideo fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest. De hac re diximus primo commentario. Scribonius antē uocauerat Galbam in iudicium. Ille uerō sibi metuēs, accusatori iudices familiares suos ferebat, hoc est legebat sibi iudices familiares, quos offerrebat Scribonio, ut illos admitteret, qui rei sciendi potestatem haberet. Tum Libo. Quando tandem Galbæ de triclinio tuo exhibis? Quū tu (inquit) de cubiculo alieno. Obiecit ille gulā, cuius socios uidebat ferri iudices: hic autem adulterium. Triclinium ad conuiuium, cubiculum ad somnij quietem pertinet. Relata contrarie, id est ex aduerso, sunt hæc. Ex triclinio tuo, ex cubiculo alieno. Est enim similis casus in dissimili sententia, quinta species contrapositionum, apud Quintilianum. Antithetis usus est Glaucia in Metellū. Cn. Apuleius Saturninus trib. pleb. seditiosus ac turbulentus, quum legem agrariā per uim tulisset, Metello Numidico, eo quod in eam minime iurasset, diem dixit. quū quum à bonis ciuibz defenderetur, ne causa maioris certaminum esset, in uoluntarium exilium Rhodum profectus est. Hæc ex Floro. Qui defendebant Metellum, et uim parabant, conueniebant in palatium, consulesque uocabant aduersus Saturninum et Glauciam prætoris socium eiusdem furoris. Quamobrem Glaucia homo dicax et impurus, et tum infestus Metello, Villam (inquit) in Tyburte habes, chortem in palatio. Chortem dixit, ut cohortem, pro multitudinē eorum qui conueniebant in unum, quō Metellum tuerentur. Est autem chors spaciū intra uillā maceriem. Varro de re rustica. Chortes in fundo magno diuæ aptiores, una ut interius compluuium habeat latum, ubi aqua saliat. Chors exterior, cycerōd operā stramentis et paleis, cōculcata pedibus pecudum, sit ministra fundo, ut sit ex ea quod uehatur. Chortem barbari curiam uocant.

cant. A chorte dicta est cohors, quæ est decima pars legionis, et aliquando incerta multitudo. Vsus est Glaucia translatione. Translulit enim cohortem uillicam ad significandum hominum cohortem, ut sit sensus. Qui uillas habent, in illis habent cohortes, in quibus aues et pecudes alunt. Tu uerō uillam in agro Tyburte, hoc est, in agro qui est ad oppidum Tybur, habes: cohortem Romæ in palatio. Sunt hæc antitheta, quoniam uille chors, Tyburti palatium redditum est, bina igitur (ut uerbis utar Quintilian) binis opposita sunt. RE. RVM plura sunt, etq; magis, ut dixi antē, ridetur, in quibus, &c.) Facetiae aut in re, aut in uerbo positæ sunt. Facetias in uerbo redegit in genera septem. Reu genera plura esse dicit. Primum genus facit lepidam narrationem, quoniam ea magis ridetur, in quibus est narratio, diutius tenent auditorem, et ad uarios ducunt exitus, ac maius ostendunt ingenium dicentis. Sed ut ea res est perfecta, ita sanè difficilis. Exprimenda sunt enim et ponenda ante oculos ea quæ uideantur, id est, quæ quisque facile intelligat et admittat, et uerisimilia, hoc est probabilia. Narrationis enim proprium est exponere uerisimilia, et quoad fieri potest, illa ponere ante oculos, ut non audiri modò, sed etiam fieri gerique uideantur. Exprimenda sunt etiam subterpna, id est aliquantulum deformia: quoniam hæc propria est ridiculi materia. Talia inuenire, et aperte ac dilucidè exponere facile non est. Multò facilius occasione data, breue quiddam falsè dicere. Generis huius exemplum antē posuit illud Crassi de Memmio, quem brachium Largij morsu lacerasse dicebat: et illud eiusdem de luxuria Bruti. Ad hoc genus ascribuntur narrationes apologorum, quibus aliquando in iudicijs usi sunt oratores disertissimi uel ad probandos mores, uel ad animos recreandos. Argumento esse potest id quod præcipit is qui rhetorica ad Herennium scripsit. Si iudices (inquit) defessi erunt audiendo, ab aliquare quæ risum mouere possit, exordiemur, ab apologo, à fabula uerisimili, imitatione, deprauatione, inuersione, ambiguo, suspitione, irrisione, stultitia, exuperatione, collatione, adiectione, abiectione, literarum mutatione, præterea expeccatione, similitudine, nouitate, historia, uersu, aut ab alicuius interpellatione, aut arrisione. Hæc ascribenda esse duxi, quoniam breuiter enumerat omnia ferè genera facetiarum, quæ in hoc libro Cicero tractauit: ut nemini dubium sit, quim ex eodem hauserit fonte. Apologi dicuntur fabule, in quibus bestia loqui finguntur, ut quas inuenisse dicitur Aesopus. Possis et omnes fabulas apologos nominare. Narrationes apologorum multe sunt apud Horatium uenustæ, ut illa de Leone et Vulpe, et illa de mure domestico et agresti. Paucis suis orationibus inscripserat oratores, credo ne leue esse uideretur opus. Grauior est historia, quam obrem sæpius aliquid ex ea ducitur ad iocandū, ut quum Sextus Titius se Cassandram esse diceret: multos, in-

quit Antonius, possum tuos Aiaces Oilcos nominare. Cassandra Priami filia fuit uates. Virg. 2. lib. Aeneid. Tunc etiam fati aperit Cassandra futuris Ora dei iussu, non unquam credita Teucris. Aiax Oilcus illam cōstuprauerat in templo Minerae, propter quod facinus perijt in mari. Virg. lib. primo. Pallas ne exurere classem Argiuum, atque ipsos potuit submergere ponto, Vnius ob noxam et furias Aiaces Oilci? Hic Aiax dicitur dictus est à patre suo: quem admodum alter à Telamone dicitur. Sextus Titius, Cassandra sum, inquit. hoc est, futura prædico, nec ulla mihi adhibetur fides. Homo loquax et inuisus ob gestū molliorem, lesit Antonium: quare secutus historia de Cassandra, multos, inquit, possum tuos Aiaces Oilcos nominare. Significat impudicitiam hominis sæpe constituti. Secundum genus facetiarum in re (apologum et historiam ad narrationē reduco) à similitudine ducitur. Similitudo duplex est: una est *ωαπαρομοια*, id est collatio: altera imago, *εικων*. De collatione duo ponit exempla, quorū uim paucis explicemus. Gallus olim testis in Pisonē confirmabat innumerabilem ab illo pecuniam Magio præfecto per corruptelam esse datam. Scaurus qui patronus aderat Pisoni, testimonium referere conabatur tenuitate, id est paupertate Magij: non esse uerisimile, eum qui innumerabilem pecuniam recepisset, tam pauperem esse. Tum Gallus facetè, Erras, inquit, Scaure in hac tua refutatione. Ego enim Magiū non conseruasse pecuniam dico, sed tanquam nudus nudes legeret, in uentrē abstulisse. Qui nudes legit, id est colligit nudus, non potest auferre uel in sinum, uel in manicas: mittit in uentrem. sic ille Magius comptando omnem pecuniā dicebatur absumpsisse. Collatio est. Cōfertur Magius in absumēda pecuniā cum eo qui nudes demittit in uentrē. Præfectorū multe sunt species. Est præfectus frumētū, præfectus fabricarū, præfectus classis, præfectus impedimentorū. Non est huius loci narrare omnia quæ ad personas, dignitates, causas pertinent. Satis est, ridiculorū uim intelligi. Cicero senex. Tullij Ciceronis pater, Romanos conferre solebat cum uenialibus Syris, hoc modo. Quem admodum ut quisque Syrorū uenaliū optime græcè scit, ita nequissimus est: sic ut quisque Romanorū optime nouit linguam artesque Græcorū, ita certe solet esse pessimus. Senex.) Addidit etiam, ne quis de Cic. oratore loqui Casarē putaret. Erat tum Cicero iuuenis, et cū Cotta ac Iulio Casare paulo antē Syllanā calamitatē uersabatur in foro: nullam causam publicā dicebat. Quod autem familiares decet alterū de altero bene loqui, dedit hoc Casari, ut amicū diceret esse optimū uirū, quod Cicero ipse de se loquens non diceret. Syri uenales, serui è Syria, qui Romanam uehebantur ut uenirent, id est uenderentur. Testis est adhuc comœdia, quæ seruis interim Syri nomen imponit. Sunt Syri per se procaces: at quum imp-

quit Antonius, possum tuos Aiaces Oilcos nominare. Cassandra Priami filia fuit uates. Virg. 2. lib. Aeneid. Tunc etiam fati aperit Cassandra futuris Ora dei iussu, non unquam credita Teucris. Aiax Oilcus illam cōstuprauerat in templo Minerae, propter quod facinus perijt in mari. Virg. lib. primo. Pallas ne exurere classem Argiuum, atque ipsos potuit submergere ponto, Vnius ob noxam et furias Aiaces Oilci? Hic Aiax dicitur dictus est à patre suo: quem admodum alter à Telamone dicitur. Sextus Titius, Cassandra sum, inquit. hoc est, futura prædico, nec ulla mihi adhibetur fides. Homo loquax et inuisus ob gestū molliorem, lesit Antonium: quare secutus historia de Cassandra, multos, inquit, possum tuos Aiaces Oilcos nominare. Significat impudicitiam hominis sæpe constituti. Secundum genus facetiarum in re (apologum et historiam ad narrationē reduco) à similitudine ducitur. Similitudo duplex est: una est *ωαπαρομοια*, id est collatio: altera imago, *εικων*. De collatione duo ponit exempla, quorū uim paucis explicemus. Gallus olim testis in Pisonē confirmabat innumerabilem ab illo pecuniam Magio præfecto per corruptelam esse datam. Scaurus qui patronus aderat Pisoni, testimonium referere conabatur tenuitate, id est paupertate Magij: non esse uerisimile, eum qui innumerabilem pecuniam recepisset, tam pauperem esse. Tum Gallus facetè, Erras, inquit, Scaure in hac tua refutatione. Ego enim Magiū non conseruasse pecuniam dico, sed tanquam nudus nudes legeret, in uentrē abstulisse. Qui nudes legit, id est colligit nudus, non potest auferre uel in sinum, uel in manicas: mittit in uentrem. sic ille Magius comptando omnem pecuniā dicebatur absumpsisse. Collatio est. Cōfertur Magius in absumēda pecuniā cum eo qui nudes demittit in uentrē. Præfectorū multe sunt species. Est præfectus frumētū, præfectus fabricarū, præfectus classis, præfectus impedimentorū. Non est huius loci narrare omnia quæ ad personas, dignitates, causas pertinent. Satis est, ridiculorū uim intelligi. Cicero senex. Tullij Ciceronis pater, Romanos conferre solebat cum uenialibus Syris, hoc modo. Quem admodum ut quisque Syrorū uenaliū optime græcè scit, ita nequissimus est: sic ut quisque Romanorū optime nouit linguam artesque Græcorū, ita certe solet esse pessimus. Senex.) Addidit etiam, ne quis de Cic. oratore loqui Casarē putaret. Erat tum Cicero iuuenis, et cū Cotta ac Iulio Casare paulo antē Syllanā calamitatē uersabatur in foro: nullam causam publicā dicebat. Quod autem familiares decet alterū de altero bene loqui, dedit hoc Casari, ut amicū diceret esse optimū uirū, quod Cicero ipse de se loquens non diceret. Syri uenales, serui è Syria, qui Romanam uehebantur ut uenirent, id est uenderentur. Testis est adhuc comœdia, quæ seruis interim Syri nomen imponit. Sunt Syri per se procaces: at quum imp-

gna ac moribus Græcorum sunt instituti, sunt nequiores. Græci enim loquaces, mendaces, ignavi, pigri, ufrī, adulatores. Plinius: Vsum olei ad luxuriam uertere Græci, uitiorum omnium genitores. Apud eundem Cato sic loquitur: Dicam de istis Græcis suo loco Marcellus, quid Athenis exquisitum habeam, et quod bonum sit eorum literas inspicere, nō perdiscere. Vincam nequissimum et indocile genus illorum: et hoc puta uatem dixisse. Quandocumque ista gens suas literas dabit, omnia corrumpet. Tum etiam magis, si medicos suos huc mittet. Iurauerunt inter se barbaros necare omnes medicina. Sed hoc ipsum mercede faciūt, ut fides ijs sit, et facile disperdant. Nos quoque dicitant barbaros, et spurcius nos quam alios opicos appellatione fecerunt. Interdixi tibi de medicis. Ne mireris igitur si plerumque Cicero eleuat Græcos. Habet hoc uelut hereditarium, habet ab antiquioribus. Non potest ferre barbari nomen, quod nobis frequenter imponit. De collationibus est dictum, quæ duo pluræ uel in qualitate conferunt, nō depingunt. De imaginibus est dicendum, quæ nō conferunt modo, sed etiā quandam rei imaginē subjiciunt animis nostris. Sicut de collatione duo posuit exempla, ita de imaginē duo. Vtrumque Cæsaris hic differentis. Primum sic narrat Quintilianus libro sexto: Rarum est autem, ut oculis subjicere contingat, ut fecit C. Iulius, qui quum Helmi Mancie obstrepeni sibi diceret, iam ostendam qualis sis: is que plane instaret interrogatione, qualem se tandem ostensurus esset; digito demonstrauit imaginem Galli insento Cimbrico pictam, cui Manciatum simillimum est uisus. Tabernæ autem erant circa forum, ac scutum illud signi gratia posuim. Hoc scutum Marianum dicitur, aut quia C. Marij fuisse, aut certe quod Marius uictis Cimbris illud reportasset. Sub nodis. Nodos hic dicit uincula, quibus Gallus captiuus trahebatur. Buccis fluentibus. Buccæ fluentes sunt partes oris utrinque prominentes, et quasi excandescentes. Testio Penario. Testius Penarius dicendo mentum non aliter intorquebat, quam qui dentibus frangunt nucem: quod quum Iulius Cæsar animaduertisset, excepit aduersarium ridiculo. Dic (inquit) si quid uelis, posteaquam nucem fregeris. Est hic imago frangentis nucem, ut in superiori exemplo Galli similitudo.

Tertium genus est *ὑπερβολή*, quæ rem uel auget, uel imminuit incredibiliter. Superlatio dicitur à nostris, qualis est illa Crassi in Memmium, de quo paulo antè dictum est. Ita sibi ipsum magnum uideri Memmium, ut in forum descendens caput ad fornem Fabij demitteret. Erat Memmius Quintiliano teste prælongus, simulque sibi multum splendoris arrogabat, quamuis parum sapere. Risit igitur Crassus hominis longitudinem atque dementiam. Caput demittere est caput inclinare. Fornix est arcus in ædificijs. Fornix Fabij, arsus erat in quo Fabius uir triumphalis ad memoriam

rerum gestarum in Allobroges spolia quedam suspenderat. Fuerunt enim ad uias urbis tales fornices, monumenta uictoriarum. Stant lapideæ columnæ, quæ interceptiunt iter, et testudinem siue fastigium camera tum, ne res ferentibus sint impedimento, per altum sustinēt. Non est hic ueritas, esse hominem tam longum, qui summum fornem capite attingat. Metellus Baecedonicus homo felix quatuor habuit filios, quos Plutarchus de fortuna Rom. nominat, Q. Balearicum, L. Diadematum, M. Metellum, C. Metellum. Horum humeris portatus est pater ad rogum, qui treis consulares, unum uidisset triumphantem. Primum omnium acutissimus habebatur, secundus paulo obtusior, tertius secundo minus ingeniosus, quartus tribus reliquis hebetior. Scipio igitur qui Numantiam Hispaniæ urbem obsidebat, stomachans cum C. Metello, dixisse dicitur, si quintum pareret mater eius, asinum fuisse parituram. ab homine non ita ingenioso *ὑπερβολή* ad asinum, cuius est stolidi natura, transcendit.

Quartum genus est arguta significatio, et quedam *ὑπερβολή*, quæ pauciora dicit, plura significat. Paruare, et sæpe uerbo, res obscuras illustrat ac latentes, ut hæc, Malui compilari, quam uenire. P. Cornelius Rufinus successit in consulatu C. Fabritio secundum consuli, quo tempore Pyrrhus in Italia bellum gerebat. Is Cornelius etsi auarus et furax erat, adeo ut à Fabritio censore tandem senatus motus sit, quod decem argenti pondo facti haberet, tamen quod egregie fortis et bonus imperator esset, opera Fabritij inimici creatus est consul. Agenti gratias, Nihil est, inquit Fabritius, quo mihi gratias agas, si malui compilari, quam uenire. Hæc pauca uerba si uoles explicare, rem obscuram et latentem aperient. Sic enim intel liguntur: Malui abs te homine auaro atque furaci compilari, id est spoliari, diripi que, quam uenire, hoc est captiuū fieri, et sub hasta ab hoste uendi. Aphricanus et Mummius censuram simul gesserunt, more ueteri lustrum condiderunt, quod quale sit, abundè supra demonstraui. Lustrum conditum quoniam secuta fuerat grauis pestilentia, Asellus infamia notatus, postea à Mummiō restitutus, inimico suo Aphricano, quasi cladis ciuitatis author esset, lustrum illud in scilicet obiecit, ut contumeliam in ipsum retorqueret Aphricanus, Noli (inquit) mirari. is enim qui te ex ararijs exemi, lustrum condidit, et taurum immolauit. Hæc uerba Scipionis. Quæ sequuntur, Cæsaris sunt interpretantis illud dictum. Tanta (inquit) suspicio est in his uerbis Aphricani, ut religione ciuitatem obstrinxisse uideatur Mummius, quod Asellum ignominia leuarit. Ex ararijs exemi. Censores malos ciues sic notabant, ut qui senator esset, senatu moueretur: qui eques Romanus, equum publicum amitteret: qui plebeius, fieret ararius, nec esset in albo centuriæ suæ tanquam ciuis, sed tantummodo pro capite suo tribu ti nomine

ti nomine æra penderet. Si quis plebeius hac ignominia leuabatur, illum ex ararijs eximi dicebant. Lustrum. Lustrum dicitur à lustrando, quia Censores anno quoque quinto populum lustrabant, id est purgabant in campo Martio. Varro hoc nominis deducit à lundo, quod quinto quoque anno uectigalia atque tributa leuabantur, id est persoluebantur. Seruius rex pri mus lustrum condidit, exercitum instructum suouetaurilibus lustrauit, id est ad lustrandum populum, suem, ouem, taurum immolauit, quod postea fecere censes. Religione obstrinxisse. Religione ciuitatem obstringere, est cum metum uiolatæ religionis incutere ciuibus, ut expiandam ciuitatem, et deos esse placandos existiment. Quintum genus est dissimulatio, non omnis quidem, sed urbana, quum alia dicuntur ac sentias, non illo genere quod per ironiam dicta uerit in contrarium sensum, et pulchellum pro deformi, disertum pro eloquentiæ rudi ponit, sed quum toto genere orationis seueritatem præ se ferendo ludas, quum aliter sentias ac loquere, id est quæ tua oratio tota uer setur in ironia. C. Gracchus seditio tribuatu acto, quum Auentinum armata multitudine occupasset, L. Opimius consul ex senatus consulto persequens illum, premium pollicitus est ei qui tribuni caput auferret, ad seque deferret. Id fecit Septumelius Anagninus, et aurum in premium accepit. Quum Scaeuola in Asiam proficisceretur, et Anagninus rogaret, ut eo se præfectum duceret: Quid tibi uis (inquit) insane? tanta malorum est multitudo ciuium, ut tibi hoc confirmem, si Romæ māseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse uenturū. Videtur seuerè et grauitè homini cōsulere, quem ut auari crudelemque deludit, quia pro capite malorum ciuium uelut aurum sibi rependi. Qui in hoc genere sunt frequentes, *ὑπερβολή*, hoc est dissimulatores dicuntur à Græcis, ut Socrates et Aphricanus Aemilianus, cuius est proximum exemplum. De Aphricano testis est Fannius in annalibus suis: de Socrate, ij qui disputant in eum apud Platonem, frequenter enim dicitant, Ludis o Socrates. an quod sentias loquere, nescimus. Cæsar noluit proferre sententiam, ualter eorum in hoc genere fuerit præstantior. Iudicium reliquit ijs qui melius hæc norūt. Ferunt illi Socratem in hac ironia, hoc est dissimulantiā, longè lepore et humanitate omnibus præstitisse: de qua re Cicero Acad. libro quarto Socrates autem de seipso detrahens, in disputatione plus tribuebat ijs quos uolebat refellere. ita quum aliud agnosceret atque sentiret, libenter uti solitus est ea dissimulatione, quam Græci *ὑπερβολή* uocant, quam ait etiam in Aphricano fuisse Fannius. Idque propterea uitiosum in illo non putandum, quod idem fuerit in Socrate. Dissimulationem istam laudat Iulius Cæsar. Genus est (inquit) perlegans, et cum grauitate falsum, id est quod seruata grauitate ludat. Quantam pateat ostendit. Accommodatur (inquit) et ora-

torijs dictionibus, hoc est orationibus, quas dicunt oratores: et urbanis sermonibus, qui non oratorum modo sunt, sed etiā omnium urbanorū. Et quod ista de face tuis disputatio uideatur utilior, illam uult et ad actiones forenses, et ad omnium sermones pertinere. Sales condimenta uocat, uerbo translato à condituris cibariorum. Testimonio Catonis, qui ridicula facietas que multas retulit in suos libros, probat nullum esse uitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatem que uersari. Apud Catonem est, C. Publicium solitum dicere, P. Mummius, cuius tempore hominem esse, hoc est in omni tempore humanum ac lepidum esse. Per mibi scitum. Diuidit per scitum, quod est perelegans. EST huic finitimum dissimulationi, quum honesto uerbo uitiosa res, et c.)

Sextum genus est dissimulata appellatio, quum honesto uerbo uitiosa res appellatur. Hoc ut est finitimum et simillimum dissimulationi, ita illi debet oratione connecti. Aemilio Paulo et Terentio Varrone consulibus et ducibus, cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatum est, casa que eo prælio Romanorum quadraginta quinque millia, cum Paulo consule, et senatoribus 80. consularibus atque prætorijs aut ædilijs triginta. Post quam cladem cum à nobilibus adolescentibus propter desperationem consilium de relinquenda Italia miretur, P. Cornelius Scipio tribunus militum, qui postea Aphricanus nūcupatus est, stricto super capita deliberantium ferro, iurauit pro hoste se habiturum eum, qui in uerba sua non iurasset: effecitque ut omnes minime relictum iri à se Italiam iureturando astringerentur. Hæc Florus. Is Aphricanus multo post censor tribu mouebat, hoc est iure suffragij ciuisque priuabat eum centurionem, qui in Pauli pugna non affuerat, quum ille se custodiae causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur infamia, non amo (inquit) nimium diligentes. Dissimulauit centurionis ignauiam, et illi diligentie nomen imposuit. Hoc fortasse ad ironiam, quæ sensum respicit contrarium, potest referri.

Septimū genus est inuersio alienæ sententiæ, quæ ex alterius oratione aliud excipias atque ille uult. Exemplum est huiusmodi: Lilius Salinator quū Tarentū amisisset, arcem tamen retinuit, multaque ex ea prælia præclara fecit. Quum aliquot post annos Q. Maximus id oppidū ex hoste recepisset, rogaretque cū Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentū recepisse. Quidni (inquit) meminerim? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Expectabat Lilius à Fabio Maximo gratiā, aliter excepit Fabius eius orationē. Breuius idem narrat Cicero in Catone maiore, apud quem Cato de Q. Fabio Maximo sic loquitur: Tarentū uerò qua uigilantia, quo consilio recepit? quum quidem mē audiete Salinatori, qui amisso oppido fugerat in arcē, gloriant, atque ita dicenti, Mea opera Quinte Fabi Tarentum

Tarentum recepisti, Certe, inquit, ridens. Nam nisi tu amisses, nunquam recepissem. Octauum genus subabsurdum quibusdam sententijs continetur. Subabsurda sunt aliquantulum absurda. Absurda autem *et cetera*, aliena auribus, loco et occasione. Exempla generis huius sumpsit ex aliquo mimo poeta. Quamobrem ne quis obiciat hunc precepisse ut mimica fugerentur, occurrit. Ea de quibus ago, non solum mimis perapposita sunt, ac maxime accommodata, sed etiam quodammodo nobis oratoribus. Nam eo ipso nomine sunt ridicula, quia subabsurda. Prima sententia continetur uersu iambico octonario catalectico, qui mimis et comicis est frequens.

Homo fatuus, postquam rem habere coepit, est moribus absurdum et rarum uidetur, hominem fatuum, insulsum, insipientem, ex paupere fieri diuitem, et eum qui tenuis et pauper non habebat unde se curaret, tamen uixisse: eum ditatum atque locupletatum, mortuum esse. Sed ostendit poeta mimus, diuitias esse causam interitus multorum, aut quia mortales anxietate encantant, aut quia crapula demersos interficiunt, aut quia dominos suos subiiciunt inuidiae. Altera sententia uersu octonario catalectico comprehenditur.

Quid est tibi ista mulier? Vxor. Similis mediusfidius uidetur absurdum, quod non ita sepe contingat uirum et mulierem nullo sanguine iunctos esse figura persimiles. Quidam quum deformem et foedam mulierem uideret, interrogauit uirum qui aderat illi persimilis, Quid est tibi ista mulier? Soror, an cognata? Quum respondisset, Vxor est mea: tum ille, Similis est tibi mediusfidius, ac si diceret, ex lineamentis corporis iudicaueram tuam sororem esse, uel cognatam. Hoc modo faceret notauit illius uiri foeditatem. Non derunt qui similitudinem referent ad mores, quibus non assentiant, propterea quod nihil est absurdum, alienos similibus affici moribus. Tertia sententia effertur quinque pedibus, uel senarij uel tetrametri uersus.

Quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus. Hoc de piscatore, aut portitore, aut uectore uidetur esse dictum, qui quum tenuiter et frigidè pasceretur in multo labore, non moriebatur. Vbi rem habere coepit, et in tepidis locis opipare lauteque sine ullo negotio et labore pasci, mortuus est: aut certe auaritia et grauius curis cotabuit. Nonu genus est stultitia, quam ponit auctor rhetoricorum ad Herennium. Stultitia duobus modis sumitur. Aut enim uera stultitia est, quam mimi lubenter imitantur, ut inde fusiores mouere cachinnos queant. Aut stultitia uidetur, et non est. Haec ut facietior, ita oratoribus accommodatior est. Et si non est stultitia, tamen quasi stultè cum sale fundit aliquid, et quasi non intelligat quae maxime intelligit, loquitur subabsurdè. In hoc genere illud est, quod Antonio Glaucia dixit, Aliquando tibi tuum negotium agere licebit. Antonius orator insignis omne ferè tempus suum

controuerat in alienis causis agendis, in administranda Rep. suum negotium non tam diligenter egerat. Censor creatus, adiecit animum ad censuram populi Romani, ad referendos ciues in tabulas, ad locanda uectigalia, ad mores corrigendos. De ambulo postulat, id est accusatus à M. Duronio, quum de suis rebus uehementius cogitaret, audiit illud à Glaucia, qui stultitiam simulans uidebatur hoc dicere Nunquid tibi Antonio tuum negotium agere licuit, nunc per leges licebit. hoc autem intelligebat, Nimis occupatus eris in alienis negocijs, et in faciendo negotium multis: nunc autem cogis agere negotium tuum, et tuæ prospicere fame. Cur istud, Aliquando tibi tuum negotium agere licebit, uidetur esse stultè dictum? quia et licuit antea, et nunc non modo licet, sed etiam oportet: deinde sic pronunciauit, ut nihil intelligere doli uideretur. Possis aliter interpretari. Aliquando tibi tuum negotium agere licebit: Aliquando leuatus omni molestia atque aliena cura, quiesces in rebus tuis. Sentit aliud, nullum unquam illi negotium maius fuisse, neque periculosius. Ex hoc genere est etiam, non uideri intelligere, quod intelligas. Ita uisus est Pontidius. Interrogabat illum quidam aethestans, ut opinor, adulteros, aut uituperans incautos (hic enim teste Quintil. ab asperioribus ad lentora defleatur) Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? Pontidius, quasi non intelligeret quorsum iret acerbus homo, Taradum inquit existimo. Subaudiendum est, Fugisset si celer et habilis fuisset. Vidi qui referret animum ad tarditatem ueneris: à cuius opinione dissentio. Visus est et Iulius Caesar non intelligere, quod maxime intelligebat. Habebat Metellus deiectus, hoc est, idoneos legebat milites, scribebatque nomina eorum qui ad bellum mitterentur, ut uentus est ad Caesaris nomen, petijt uacationem militiae, quod oculorum morbo laboraret. Quum Metellus excusationem non acciperet, et dixisset, Tu igitur nihil uides? Ego uero, inquit, à porta Exquilina uideo uillam tuam. Visus est designare quantum esset oculorum laborantium prospectus, et sine ullo dolo spaciū illud proponere, quod esset Metello notissimum. intellexit aliud, tam sumptuosas esse illius uillae substructiones, ut à porta Exquilina, à qua plurimum distabant, altitudinem earum et magnitudinem caecutiens oculus uideret. in quo luxuria Metelli tacitè arguitur. Exquilina porta, ab Exquilij monte Rom. dicta. Scipio Nasica quum ad Ennium post tam, quo familiariter utebatur, uenisset, eiq; ab ostio querenti Ennium, ancilla dixisset domi non esse, Nasica acutus homo quibusdā signis deprehendit illā domini iussu dixisse, et illū intus esse, qui fortè literis intentus nollet abuii tempore. Paucis post diebus quū ad Nasicā uenisset Ennius, ad quē uentitare solitus erat, et eū à ianua quaereret, exclamat Nasica se domi non esse. Tū Ennius, Quid? Non ego uocē tuā cognosco? Hic Nasica subridēs, Homo es impudens. Ego quū te quaererē,

ancilla

ancilla tua credidi te domi non esse: tu mihi non credis ipsi. Vocem (inquit) tuā. Videtur hoc uerbum (inquit) in extremam orationem male reiecit, sed id nisi fecisset, incidere in senarium uersum, qui est in oratione fugiendus. Sic esset, Tum Ennius, Quid? Ego non cognosco uocē tuā? Mihi non credis ipsi.) A minore ad maius ducit argumentū. Si ancilla creditur, quanto magis amplissimo uiro? EST bellū illud quoque, ex quo is qui dixit, irridetur in eo ipso genere, et cetera.)

Decimum genus est quaedam *et cetera*, aut reiectio, quae retorquet in aduersarium illud ipsum, in quo prior alium lacebat. Q. Opimius consularis, qui adulescentulus male audisset nomine impudicitiae, Aegilio homini festiui et urbano, qui uideretur mollior, hoc est muliebri mollitie effeminatior, nec esset, dixit:

Quid tu Aegilia mea?

Quando ad me uenis cum tua colu et lana?

Viri nomen inuertit in foemininū genus, ut significaret mollitiē, usque est uersiculos ad morē comicorū, siue fecit illos, siue potius ex aliquo poeta sumptos paulū immutauit. Venis praesens est loco futuri, uenies. Colus est instrumentū muliebri unde fuso pensa ducuntur. Sicut Opimius sementē fecit, ita et messuit. Usus erat foeminae sexu, respondet Aegilius ut foemina. Obiecerat ille illi mollitiē, retorfit hic patheticā mollitiē. Apta uerat uersiculos, hic eodē modo retorquet obiecta.

Non pol audeo:

Nam me ad famosas mater uetat accedere.

Pol dicit mulierum ritu, quae in comedia loquuntur. Est enim pol, foeminarum, quae per Pollucem iurare consueuerant. Famosas. De Opimio ut de foemina loquitur, et tota oratione significat illum ignominiam infamiam quae contraxisset nomine uiolati pudoris.

Mater uetat. Respondet ut puella uerecunda metuens monitus et iussa matris.

Vndecimum genus est suspiciosum, et quod habet suspicionem ridiculi absconditam, quod que non dicit id, quod auditor facile suspicatur: quo in genere est illud dictum uiri Siculi non amantis uxorem, cui quum familiaris quidam dolens uxoris acerbum casum, quereretur uxorem suam suspendisse se de fico. Amabo te (inquit) da mihi ex ista arbore quos seram surculos. Quintil. lib. 6. Ei cōsine est quod dicitur per suspicionē, quale illud apud Ciceronē. Querenti quod uxor sua e fico se suspendisset, rogo des mihi surculum ex illa arbore, ut inferam. Intelligitur enim, quod non dicitur, hunc uirum optare interitum uxoris suae. Ficus, hic arborem significat. Amabo uerbum comicum blandientibus accommodatum. Surculi dicuntur rami, qui à matre amputati, aliena stirpi inferuntur. In eodem genere suspicionis est quod Catullus dixit cuidam oratori malo, qui quum in epologo, id est peroratione, in qua mouentur affectus, misericordiam se mouisse putaret, homo puerilis, post quā affecit, rogauit Catullus,

uideretur ne misericordiam mouisse. Ac magna quidem inquit. Neminē enim puto tam durū, cui nō oratio tua miseranda uisa sit. Iniecit suspicionem, non illam modō non probari caudicem, sed etiā existimari eius orationē esse miserabile. Epilogus est peroratio, et conclusio orationis. Misericordia est, affectus quo mouentur animi ad ferendam grauius alterius fortunam. Assedit. Stabat orator, quum diceret. Durum. Duritiē à corpore transfer ad animum. Miseranda. Digna miseratione, quae tantum auferat secum dedecus.

Duodecimum genus est stomachosum et morosum, quiddam. Submorosum, ridiculū uel à moroso dicitur, uel à non moroso. Si à moroso, nō sal et urbanitas, sed natura morosa ridetur: quamobrem ad hanc artem nō pertinet. Si ab alio, tum liberalius et iucundius est et oratori congruum magis, ut est illud apud Neuium comicum poëtam.

Quid ploras pater? Mirū ni cantēs, condēnatus sum. Versus est iambicus ex octo pedibus excepta syllaba: in quo filius uidens patrem lachrymantē, rogat. Quid ploras pater? quo dicto offensus ille paulo antè iudicio condemnatus, respondet stomachans, Mirum ni cantem: condemnatus sum. Tranquillius respondisset, Dam-natus sum, filii.

Decimum tertium genus est patienter dictū, quod est superiori contrarium. Delectat nos aliena patientia, et ad irascendum lenia natura. Cato quum percussus esset ab eo qui arcam ferebat, quum ille diceret, Caue, non excanduit, neque duris uerbis aut uerberibus hominem est persecutus, sed animo patienti lenitè rogauit, nunquid aliud ferret praeter arcam? ac si diceret, Arca sum percussus, quid est aliud quod mihi cauendū sit? uis ne me iterum pulsare?

Decimum quartum genus est stultitiae salsa reprehensio, uel potius id quod stultitiam cuiusquā faceret reprehendit. Praetor Scipio cuidam Siculo patronū cause dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum. Quae (inquit praetor) aduersario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis. In-dicat his uerbis Siculus, male se habere nullum, quam stultum, et cum uictum iri, pro quo steterit huiusmodi patronus. Salsa reprehensio. Non omnis reprehensio ad hunc locum pertinet, sed salsa ac faceta. Patronum cause. Quia patronus est libertorū, et patronus clientium, dixit differētia causa, patronū cause. Hominem nobilem. Nobilitas non dat homini sapientiam, uel prudentiam, sed aliquam auctoritatem.

Decimum quintum genus est illorum, quae comicū ra explanantur longè aliter atque sunt, sed acutè atque concinnè. Id fit quando quis non aliorum de re opinionem sequitur, sed quadam coniectura mentis exponit sententiam acutam et elegantem. M. Aemilius Scaurus, et P. Rutilius Rufus competitorum erant consulatus, Scaurus et si adeptus fuerat magistratum, Rutilium

tilium qui repulsam tulisset, id est petitem honorem non accepisset, nihilominus, quasi largitiones ad obtinendum consulatum fecisset, ambitus postulauit. Ut instrueret accusationem, domum Rutilij uenit. In eius tabulas, id est commentarios de acceptis et expensis, ceterisque rebus domesticis, manum iniicit, consignat, defert tandem in iudicium. Ostendit in illis quoddam caput, in quo scriptum erat id quod Rutilio uitio daretur, si eius fide actum fuisse probatum esset. Litera erant subscriptae, A F P R, quibus designabat Rutilius, illud ante actum, multo post in tabulas relatum, hoc est in commentario scriptum fuisse. Scaurus qui probationem quaereret, literas sic explicabat, Actum Fide Publij Rutilij, ut inde colligeret eius rei authorē et ducem fuisse Rutilium. C. Cannius eques Romanus, qui Rutilio R. ufo aderat patronus, exclamat neutrum illis literis declarari, nec quod Aemilius, nec quod dixerat Rutilius. Tum Scaurus, quid, inquit, declaratur? Aemilius fecit, plectitur Rutilius. Aemilius cōsul designatus corripit suffragia, non Rutilius, qui repulsam tulit. Ille quidē est in honore, hic luit poenas. Hoc modo Cannius literas explanauit longe aliter atque essent, sed acutē atque concinnē. De causa Rutilij Cicero in Bruto. Itaque quum unā consulatum petiuisent, non ille solum qui repulsam tulerat, accusauit ambitus designatum competitorē, sed Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium uocauit: multaque opera, multaque industria Rutilius fuit, quae erat propterea gratior, quod idem magnum munus de iure respondendi sustinebat.

Decimum sextum genus est discrepantium, hoc est, illorum quae inter se collata dissiere pugnantque uidentur: ut quidam sic lacepsit hominem pauperē, et nequam. Quid huic abesse, nisi res, et uirtus? Discrepant ista, nihil abesse, rem et uirtutem abesse. Videbatur initio omnia homini attribuere: postea nihil ferē boni, quod sit uel fortunae, uel animi, reliquit. Hoc sumit Quintilianus inopinatum (inquit) et a lacepsente ponit solet, quale est, quod refert Cicero: Quid huic abesse, nisi res et uirtus?

Decimum septimum genus est reprehensio non seuerā aut accusatoria, sed bella, non errantis turpiter, sed quasi errantis. Eiusmodi fuit reprehensio Auli Albini in Granium praekonem. Granius scurra, sicuti dictum est, Crasso familiaris erat, et forte illius socero Mutio Scaeuole, qui frequens erat apud generum. Albutius autem utriusque inimicus, maxime Scaeuolae, qui apud Lucilium agitabat illum, quia cōponat lexeis ut tesserulas omnes arte pauimento. Quum Albutius in iudicio staret aduersus Granium, tabulas, aut quales ante dicebamus esse Rutilij, aut certe instrumenta literarum protulit Granium, quibus accusatori quiddam probaretur in rem utilitatemque producentis. Quum iudices contra tabulas iudicassent, et Granium tamen absol-

uisent, eaque de causa Scaeuola amicus huius, illius inimicus, ualde gauderet, et reus absolutus non intelligeret contra suas tabulas esse iudicatum, sed dicitaret in illis sibi summum praesidium fuisse, corripuit illum familiariter Albutius, Erras Granium: quid si contra tuas tabulas iudicatum est? Notauit hominem, qui falsas haberet tabulas. HVIC similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris, et c. Admonitio in dando consilio familiaris, ad decimum septimum genus similitudine quadam refertur. Nam quem ad modum reprehensio facta mittitur familiaritate aberrantis, ita admonitio quamquam illudit, amice tamen dirigere uidetur. Quum patronus malus, hoc est defensor in causis infans et indoctus, clamitando rabularum more uocem obtudisset, raucimque gutturi contraxisset, suadebat Granium, ut nullum frigidum biberet, simulacrum enim potio est ex melle et uino, quae si frigida bibitur, perniciose uoci est. Hic Granium, Melius est (inquit) uocem quam reum perdere. Monuit ridiculē, ut desisteret ab actione causarum.

Decimum octauum genus est, dictum cōsentaneum moribus cuiusque. Id enim bellum est ac elegans, quod in aliquem missum, moribus illius est cōsentaneum, et illos paululum et leuiter arguit. Scaurus inuidiam sibi concitauerat ex eo quod Phrygionis Pompeij locupletis hominis bona sine testamento possederat. Videbatur contra ius in alienam inuasisse hereditatem, et agnatos uel uerarium defraudasse. Quum sederet in subsellijs aduocatus, hoc est praesentiam ac cōsiliū commodans reo Bestiae, et sumus, id est cadaver cum pompa duceretur, accusator Bestiae C. Memmius mordax homo. Vide (inquit) Scaure, mortuus rapitur adrogum, si potes esse possessor. Sic audiendum: Potes irruere in huius bona, quemadmodum incurristi in bona Pompeij sine ullo iure hereditario. Phrygion nomen est hic proprium, appellatiuum significat eum qui uestes acu pingit.

Decimum nonum genus ea complectitur, quae iaciuntur praeter expectationem, quae maxime quidem uidentur, propterea quod animus noua et inexpectata reficitur uoluptate. Aliud est genus in uerbis, quod diximus inexpectatum et inopinatum. Nunc autem de rebus ipsis loquimur. Huius generis exempla sunt multa. Quatuor modo ponit, quae ad rem demonstrandam satis esse existimauit. Vnum Appij maioris, alterum Nasicae, aliud Crassi, quartum Naeuij. Appij suere permulti, quemadmodum Scipiones, et Catones. Sed quemadmodum Scipiones duos maxime celebramus, maiorem et minorem Africanos: itemque duos Catones, maiorem Censorium, minorem Uticensem: ita duos Appios praefereamus, unum qui decemuir fuit legibus scribendis, alterum Appium caecum, qui pacem cum Pyrrho utiliter dissuasit. Neuter istorum mihi uidetur

detur intelligi, sed Appius Claudius socer Tib. Gracchi, qui lectus est triumuir ad diuidendum agrum publicum, maior dicitur, quia antiquior illo qui senator erat tempore Iulij Caesaris. Appius maior uenerat in senatum. Agebatur de agris publicis custodiendis, finibus designandis, locandis, ut hinc populus leuaretur. Agebatur de lege Thoria, quae (ut coniectura moueor à loco praesentis, nec enim alibi me legisse memini) lata fuerat in eos qui agrum publicum occuparent, aut in eum proferreret suos fines, aut illum priuatum pasceret, aut alia ratione minueret. Premebatur Lucullus (legunt alij Lucilium) et grauius accusabatur ab ijs qui à pecore eius depasci agris publicos dicerent. Tū Appius, Erratis (inquit) pecus illud non est Luculli. Defendere Lucillum uidebatur, at praeter expectationem addidit, Ego liberū puto esse: quā lubet pascitur. Sensus est: In nullius domini seruitute et potestate uidetur esse hoc pecus, sed quemadmodum sui iuris est liber homo, sic est liberum, quandoquidem quā lubet, pascitur, inferente alijs damnum Lucullo. Marcus Flaccus Scipioni Nasicae, qui Tiberium Gracchum leges agrarias ferentem subsellij fragmento interemit, multa crimina ac probra, id est facinora intendebat, de quibus ut lege ageretur, P. Mutium Scaeuolam iudicē ferebat, hoc est, reo exhibebat, ut illi admitteret. Eicero, inquit Nasicae, iniquus est Mutius, rei iudicem. Quod Scaeuola esset aequissimus, ac iuris obseruantissimus, admiraturatum est, inique iudicare Nasicam. quum uideretur excusaturus, adiecit grauius, Ah, inquit, Patres conscripti, non ego mihi illum iniquum eicero, uerum omnibus. Id autem dicebat, quia quum T. Gracchus fauore populi occupato Rempublicam oppresam teneret, cunctisque censuisset, ut M. Scaeuola consul armis Respublicam tueretur, Scaeuola negauit se quicquam ut esse acturum. Nasicae responderat: Quia consulum iuris ordinem sequitur, id agit, ut cum omnibus legibus Romanum imperium corrumpat, egomet priuatus uoluntati uestrae me offero ducem. Vide Valerium libro tertio capite secundo. Eicero.) ualde iuro. Silus quidam testis laeserat Pisonem, quem defendebat Lucius Crassus, hic quo testem, qui non uidisset, sed audisset se diceret, patronus refutaret, Potest fieri (inquit) Sile, ut is à quo te audisset dicit, iratus dixerit, et animi perturbatione motus protulerit falsum. Annuit Silus, hoc est, inclinauit paululum caput atque supercilium, ut significaret animi consensum. Potest etiam fieri, ut tu non rectē intellexeris. Qui male audit, male refert. Id quoque toto capite annuit, ut se Crasso daret, hoc est, ut in Crassi uoluntatem uti dedititius descenderet. Potest etiam fieri (inquit) ut omnino quod te audisset dicit, nunquam audieris. adduxit illum in suspicionem corruptele. Hoc ita praeter expectationem accidit, ut testem omnium uisus obrueret, id est sic premeret, ut sua dicta postea cōfirmare non pos-

set. Huius generis est plenus Naeuius comoediarum uetus scriptor: et iocus est illius familiaris, id est satis uulgatus, et omnibus ferē notus, in hoc dimetro iambico.

Sapiens si algebis, tremes. Quia sapientis est rebus asperis medelam inuenire, et malis obsistere, uidetur sapiens si algeat, id est frigeat, remedium sibi parare posse. Itaque ubi dixit, Sapiens si algebis, aut frigore aut inopia, expectat auditor exitum foelicem: praeter expectationem infert effectum frigoris. Tremes, inquit. Tremunt enim, qui uehementer algent.

Decimum nonum genus concedit aduersario, quod ille alteri detrahit. ut C. Lelius praeclearo genere natus, quum ei quidam malo genere, hoc est sceleratis maioribus natus, diceret, degenerare, et indignum esse suis maioribus: At hercule, inquit, tu tuus dignus. Cōcessit aduersario quod sibi ille detraxerat, ut ex malo coruo malum ouum nasci diceret.

Vicesimum genus sententiam bonam continet, ut hanc, Eme si uti uelis. Marcus Cincius quo die legem de donis et muneribus tulit, qua patroni causarum dona ac munera ob agendam causam accipere prohiberentur, quam legem suauis Q. Fabius Maximus, teste Cicero libro de Senectute, quū C. Cento prodidisset, et in publicum uenisset, et satis contumeliose, diminuto nomine, et contemptis uoce quae sisset, Quid fers? hoc est, quid legis sancire uis, Cinciole? Ut emas (inquit) Cati, si uti uelis. Sententiose dixit, emendum illi qui rebus alienis uti nolit. Fuitque ridicula sententia, quia apte iactari coepit in rabulas fori, qui operam suā (ueluti nunc pragmatici nostri) magno uenditabant: quod quum sit et fordidiū, et illibera le, audent tamen ex eo laudare ius ciuile, quod inde pecuniae multum reficiunt.

Vicesimum primum genus est aduersario, recentiores Latini impossibile uocant. Accidit, quum quae fieri non possunt, optantur: ut M. Lepidus quum ceteris in campo corpus exercentibus, in herba ipse recubuisset, Vellem hoc esset (inquit) laborare. Fieri non potest, ut quies sit labor: dixit tamen, Vellem ut ocium et quies haec esset labor. Sic enim citra molestiam quiescendo corpus exercerem, uires atque sanitatem mihi seruarem.

Vicesimum secundum genus est lenta responsio praeter rogantium uoluntatem. ut Censor Lepidus, quum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset (equum publicum amittebant equites, à censoribus notati) amicumque Antistij uociferarentur indignati, et querebant quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, quum optimus colonus (erat ille coloniae Pyrgensis, quae est in Hetruria, dicta à Pyrgis oppido) parcissimus, qui nihil effunderet ad luxuriam: modestissimus, qui in omnibus rebus optime se temperaret.

raret: frugalissimus, qui non modo parsimoniam, sed omnem uirtutum frugem secutus esset: quum inquam quærent, et his laudibus uterentur, respōdebit (inquit) patri, me istorum nihil credere. Lentè pronūciat ista cum tardo nutu capitis, ubi quasi responsum quærens paulum substitisset. Sunt alia ridicula multa quibus mimi et comici referti sunt, ut quum execrantur, Dij deæq; te perdant, admirantur, O beatū me, immantur, Te in pistrinum dedam. Rident qui hæc audiūt, si nulla tanta fuit causa cur execrari, admirari, mirari oporteret. Epilogo tandem dicta colligit duo esse facietiarum genera, unum in uerbo, alterū in re positum: pauciora esse in uerbo dicta, in re uerò plura, illa magis laudari, quam excipi risu: hæc laudari, atque rideri. Rerum genera esse præcipua, quum decipitur expectatio, quum ridentur aliorum nature, quum ridiculè nostræ naturæ indicantur, quum similitudo à turpiore ducitur, quum dissimulamus, quum subabsurda dicimus, quum stulta reprehendimus. Monet etiam imbuendum eum qui iocose uolet dicere, aptis moribus: seueriorem uultum aptiorem esse ridiculis, quam risu dissolutum. SED iam tu Antoni, qui hoc diuersorio sermonis mei libenter, et cætera.) Quæ de facietijs dicenda esse uidebantur, peregit Cæsar. Superest, ut reliquas obseruationes suas exponat Antonius. Diuisit inuentionem in treis species, quarum una docet, altera conciliat, tertia mouet animos eorum qui audiunt. Pauca restant de toto genere inuentionis, post singularum partium explicationem breuiter exponenda. Dicendum præterea de collocatione secunda parte rhetorices, et tandem de memoria differendum, quò due tantum partes Crasso relinquuntur, elocutio, et pronuntiatio: quarum tanta affinitas est, ut elocutio quæ uoce depromitur, sine aliqua actione esse non possit. Vt hæc ordine tractentur, Antonium Cæsar itineris cepti monet. Et memor sermonis eius, qui fuit huiusmodi, Defessus iam labore atque itinere propinquo, diuertunt in Pontinas paludes sitas non ita pro-

uocul à portu Caietano, et à Circeijs promontorio Circes, in Volscorum finibus Campaniam uersus. In illis calor et Auster multus quiescentes corrumpit aquas, locum pestilentem facit adeo ut illuc in-

gressi quiescendi gratia, diu incolumes nequeant immorari. Illas desiccare uoluerat imperator Cæsar, non modo quia insalubres essent, sed etiam quia agri plurimū occuparent. Morte præuentus, alijs opua iniquum reliquit. Ego uero.) Ut accipientis est hostiis extenuare suam liberalitatem, ne sit amico gratus, et omnem gratiam perdat: ita acceptum oportet esse facilem, humanum, rebus presentibus contentum, laudatorem beneficii suscepti, ne uel pernitentiam uel pudorem hosti suo moueat. Ad eum modum res Cæsar laude fert Antonius. Excusabat ille in amoenū locum: hic contra. Ego uerò atq; hilare, hoc est, etiam iucunde à te acceptus quicui. Audiui enim tuas facietias, quæ exhibauerunt animum labore tractum. Nec modo respondet excusanti, sed ultra progreditur ad laudem. Ego tum doctior per te, etiam audacior factus sum ad iocandū.) Doctior, qui didici præcepta de ridiculis: audacior qui norim authoritates uirorum quas me imitari deceat. Nō enim uercor (ut timidi) ne quis me in isto genere iocandile uiorem, uanioremq; iam putet, quoniam summos uiros nostræ ciuitatis Erabritios, Aphricanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti, quos interim seueritate deposita iocari, facietiasq; mittere laudabile fuit. Pluraliter dixit Fabritios, Catones, quia hoc dicendū genus auctius est atq; præstantius. Fabritij est illud, Malui compilari, quam uenire. Aphricani, Non amonimium diligentes. Maximi, Nisi Tarētum amisisses, nunquam ego recepissem. Catonis, Non tu nobilior, sed mobilior. Lepidi, Respondeat patri, me istorum nihil credere. Verbis Antonij Cicero locum facietiarum maxime commendat, ut qui reficiat animos hilaritate, qui doctiores faciat, qui reddat audentiores ad ingenue et liberaliter iocandum. Hactenus de apparatu. Iam de re ipsa differendum, cuius pars est disputatione confecta, pars consocienda postea. Quid habeat partes ille discriminis, ostēdit. Habetis (inquit) ea quæ uolulistis ex me audire de locis argumentorum, de animorum conciliatione, de mouendis affectibus, de quibus rebus accuratius dicendum et cogitandum fuit. Sunt enim animi instar in corpore, quæ nisi sustinent orationem, ut inanis et uana corrumpat necesse est. Cætera quæ dicturus sum, faciliora sunt, atq; ex ijs quæ iam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Aut enim trademus de usu argumentorum, et probatione causæ, aut de conciliandis animis, aut mouendis, si uincere nequeat argumentum. Hoc modo seiungit priora à posterioribus, et proposita rei facilitate, tedium laboris aufert. Quæ dixit antea, summam repetit, ut inde sit transitus ad ea quæ supersunt. Primum docuit ut causam aggressus litigatorem interrogaret, ut omnia causæ utilia et inutilia, quoad facere posset, cogitatione persequeretur, deinde ut argumenta causæ et locos eorum inspiceret. Postea ut perscrutaretur

tur

tur eos locos quibus animi iudicum conciliantur: et illos quibus permouetur. Nūc alia de toto genere tradit. Primum est huiusmodi. Constituum quid habeat quæq; causa boni, quid mali. Quid si nihil habeat aut boni, aut mali? Vix in controuersiam uocabitur, nisi forte apud illos iudices, qui lucri gratia infinitas generant lites. Nulla ferè res potest in dicendi disceptationem, id est in actionem ab oratore formandam aut controuersiam, hoc est, finitæ quæstionis litem uocari, quæ non habeat utrunque, et bonum, et malum. Oportet enim ut appareat utrinque aliqua ratio standi iudicio. Temporibus illis qui de iure respondebant, homines consulti, non sinebant hominē experiri, qui nihil præter meram calumniam aut fraudem haberet, nisi dolum latentem improbus animo texisset. Verā igitur controuersia habeat aliquid boni, aliquid mali. Hoc ut uideris, agendum de quantitate utriusque: quantum bonum, et quantum malum habeat, id refert. Sic enim aut melior est, aut deterior. Id boni quod habet, amplectendum, exornandum sententij et uerbis, exaggerandum multis amplificationibus, diu retinendum, ut malum adumbret, ut magis infigatur animis cognoscentium. Retinetur autem, quū sæpe alijs uerbis, alijs figuris repetitur citra iudicum molestiam: quod et apud nos fit, si minus in dicendo, tamen in scribendo. A malo autem inuicem recessendum: quod fit, si neq; repetas, neque proponas ut aduersarij, neque colores argumentis, sed aliquid dicas de bonitate tuæ causæ, quod illud obruere uideatur. Hoc modo fit, ut non aufugere quasi desertor, sed pugnando cedere uideare, aut certè locum tuū ualidè tueri. Cicero quum uehementer amplificat studia atque industriam Cælij, hoc assequitur, ut de molitie et libidine adolescentis opinio concepta minuat. Videndum postea, quam potissimum orator prentat arcem. Alia sunt causæ quæ melius defenduntur argumentis, ut causæ Cecinnæ: alia conciliatione, ut Q. Ligarij: alia per motione et affectibus, ut Auli Cluentij. Si statur argumentorum præsidio, et illorū præ copia delectus est, firmissima legenda, ac maxime tuenda. Quod si unum sit eiusmodi, magis est firmandum, quia unum. Sapiētis est optima legere præsidia, et si unum sit, illud pro uiribus communire. Non aliter de conciliatione et per motione dicendum. Sunt enim quæ magis aut conciliant, aut mouent. Illa prudēs uidebit etiam si arte non iuuabitur, et in illis malet firmare pedem: ut Cicero maluit mouere iudices ab inopia summa Rabirij Posthumi, quam ab alijs incommodis, quoniā tū Romani qui censu ordines et honores distinguebant, inopiam grauissimam esse abitrabantur. SVMMA denique huius generis hæc est, ut si in refellendo aduersario, et c.) Summa denique huius generis hæc est, id est de summa totius probationis præceptum generale hoc est, ut si in refellendo ad

uersario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus potest, omnia in illum tela conferamus. Non aliter milites qui locum suum tueri non possunt, et turpiter abire nolunt, irruunt in hostem, redduntq; munitiones eius infestas. Cicero qui facile demonstrare non posset, Sextum Roscium nullum parri cidium commississe, sua tela confert in aduersarium, refellit eius argumenta, cædis authorem esse contendit, etsi tam periculoso tempore tutius erat sua tantum probare. Sin nostra facilius probari, quam illa redargui possunt, abducere animos à contraria defensione, et ad nostram conemur traducere. Cicero uidit non esse facile omnia Claudianorum argumenta refutare, duo sibi maxime probanda sumpsit, Milonem insidias non parasse, Pestiferum Reipublicam interficere licere. Alia duo sunt præcepta quæ antepositis commodè adiunguntur. Vnum, ne tentes ea quæ nulla ui conuelleret et superare possis. Illa accidunt parum cauis, inquit Quintilianus, ut impossibilia aggrediantur, pro effectis relinquunt uix dum inchoata. Quia nihil respondere, facile est: causæ tuæ non obesse, nequaquam difficile: duo ista facillima dicit esse. Quod autem facillima patent etiam indoctis, tanquam indoctus hæc sumit, aliud sentiens, aliud enuncians. Et ne quis irrideat leuitatem obseruationis huius, præuenit, et uerbis indicat, non esse periculum docere alios id quod utiliter serues. Confitetur se molesto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil respondere. Molestum et difficile interpretatur, quod premit uehementius. Illud est, quod tibi plus noceat respondentem, quam conticescentem. Quid hic facias? Conijcias te in fugam? Non, inquit, abijciam clypeum, ut ignaui milites, qui deiecto humi clypeo terga uertunt: sed ne reijciam quidem, ut ij qui secum auferunt, sed illum in tergum suum reijciunt, ut minori sit impedimento tergiuerfantibus. Concedam, sensimq; reuocabo pedem. Adhibebo quandam in dicendo speciem atque pompam, id est, armorum artificiosum motum, quæli ad delectandos spectatores utitur gladiator. Adhibebo pugnae similem fugam: consistam uerò in meo præsidio, sic ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci comodiore causa cecissee uidear. Hæc sumpta sunt de re militari, et translata ad pugnam forensē, quibus significat esse quoddam genus dicendi speciosum magis quam uerum, et similius pompæ, quam pugnae, quo adumbrantur quodammodo et honestè uitantur ea quæ aperte non possunt refutari. Cælius erat libidinosus, hoc crimen obiecerant aduersarij: Cicero multa dicit de adolescentia, de moribus primæ ætatis, de consuetudine maiorum. Hoc quasi ludicro certamine retundit aduersariorum tela, et in suo præsidio consistit. Idem pro Murena dicendo de rationibus candidatorum, de ueterum more efficit, ut largitiones Mure-

q 2 ne di

ne que populo Romano nota erant, uideantur scelere uacare. Alterum præceptum ne cui uideatur esse leue, dicendo sic auget, ut grauisimum esse uideatur. Nec id facit iniuria. Aut perfidus, aut stultus est, qui causam suam prodat. Alterum est illud, quod ego oratori maxime cauendum et prouidendum puto. Id dixit in uniuersum, ut propius accedat ad præsentem. Id me sollicitare summè, id est, maxime solet. iam docet quid obseruet. Non tam ut prosum causis, elaborare soleo, quam ut ne quid obsum. Enitendum est in utroque, inquit, ut prosum, ut nihil obsum. fatetur, discernimen que constituit. Non profuisse causam, turpe quidem est: nocuisse, turpius multo. Militè in prælio ignauium fuisse, dedecorosum: socios prodidisse, dedecorosum magis. Nocent tamen suam causam plerique, aut scelere inuisti, aut stultitia adducti, aut euagandi temeritate, aut ignoratione causam, aut ab aduersario corrupti, aut rapti nocendi cupiditate. Sed quid hoc loco uos inter uos Catule? Ad murmuratum esse fingit, quod diuini in hac re comoretur. Verecundos facit auditores, qui clara uoce non audent interpellare dicentem. Verba dirigit ad Catulum, quoniam illius reprehensio magis est timenda. An hæc, ut sunt conuicta, contemnit? Fatetur hæc esse contemnenda, ne sibi ipse nimium placere uideatur, et ut aliorum confirmatione persuasi qui legent hæc, sciant aliquid esse quod memoria tradit. Minime, inquit, Catulus, hæc contemnit. Vides ne ut planè dicat hæc non esse contemnenda? Caesar de isto ipso quiddam uelle dicere uidebatur. Cur Caesar potius? Quia iuuenum est obseruare senum uirtutem, et eam laudare. Id datur Caesari iuueni, qui paulo ante disputauit: Sulpitio et Cottæ suum fuit tempus. Me uero lubente dixerit, siue resellendi causam, siue querendi. Non timet refutationem, qui sibi nihil magnum arrogat. Nec metuit questionem exercitatus, qui sit conscius doctrinæ suæ. Et si quid timeret, in dicendo tamen fiduciam præstaret. Ad hæc facilem et obuium se præbet auditori. **T V M** Iulius, ego mehercule, inquit, Antoni semper is fui, et cetera. Laudat Caesar Antonij cautionem, quoniam homini mediocriter prudenti difficile est nunquam ledere illum quem tuetur. Caesar autem mediocriter prudens uidet quam sit illud sibi arduum et operosum. Idem illud non magno opere laudat ingeniosissimus Crassus, propterea quod prudentissimi sic existimant, non esse magnum munus oratoris, non ledere quem defensum uelit: sed potius improbi et proditoris, ei nocere, cui oportuerat prodesse. Metuuntur aliorum ingenia ex suo, et quod aperte uident, alios quoque idem uidere putant. Id quale sit, à simili demonstrat. Qui memoria sunt mediocri, admirantur illos qui omnia ferè meminisse possunt. Themistocles eosdem nihil admiretur, quo-

niam diuina præditus est memoria. Hac disputatio ne docet nos esse quedam artium præcepta, que summis uiris sunt leuia ac parua, mediocribus grauius ac maxima. Artes maxime scribi mediocribus, quia res ingeniosissimi per se uident, hebetes aut parum aut nihil discunt, ideo que esse illa tradenda, que iuuent mediæ fortunæ ingenia.

Sic prædicarem.) De te sic prædicabam, hoc est loquebar palam, et in laudibus tuis ferebam, unum te ex omnibus alijs nostræ ciuitatis oratoribus in dicendo mihi uideri tectissimum, id est, minime apertum uulneribus, et cum qui minime detegeres id quod in causa tua lateret mali, plagis obnoxium. Translatio est ab ijs qui armis et scuto se tegunt, ne membræ nuda feriantur: aut certe ab ijs qui aliquam deformitatem uestiunt ad eam, ut à nemine uideri possit. Proprium laudis tuæ.) Non dicit que sint illi cum alijs communia, ne uideatur illum in grege censere: sed quid sit illi proprium, ut sit in ea re egregius, et exemptus è numero. Sermo institutus, propositus, adductus in mediū, coeptus. Crassus plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam. Optime præposuit hanc laudem. Timuit ne sit tantum diceret illud Crassi quod sequitur, Antonio Crasso aliquid detrahere uideretur. Eò pertinent et hæc uerba, illum mihi respondere meminisse, cetera in te summè esse laudanda. Non opus esset, non esset bonum et utile, aut necessarium. Improbi hominis et perfidiosi.) Improbus est iniustus, aut alioqui malus: perfidiosus, qui datam frangit fidem. Existimat Crassus id non esse imperitia, si quis suo litigatori nocet: sed improbitatis et perfidie, quoniam indignus uidetur oratoris nomine, qui habefactat eum quem debet erigere. Dicam equidem Caesar.) Dicit postea, sed ante de Crassi iudicio respondet, et sic illi contradicit, ut non imminuat uirum, sed maxime augeat. Memento te, inquit, non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui (is enim dicendo nunquam uitium committeret) sed exercitationis et consuetudinis meæ mediocritate, cui magnum est uidere que profunt, et que incommodant. Crassi responsum, etsi in se facere uideatur, laudat tamen. Crassi quidem, inquit, responsum, excellentis, et communem hominum naturam superantis est ingenij, ac singularis: cui quiddam portenti simile esse, id est prodigiosum uisum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetque ei quem defenderet. Facit enim de se coniecturam, id est, aliorum ingenia suo metitur. Illi tanta uis ingenij est, ut neminem nisi consulto, hoc est ex animi deliberatione, putet, quod contra se ipsum sit, dicere. Sed eo non de præstanti quadam et eximia prudentia, qualis est Crassi, sed propè de uulgari et communi, qualis meæ est, disputo. Ut apud Græcos.) Crassum Themistocli comparat, homi-

minem Romanum Atheniensi, ingenium ingenio, responsionem responsioni. Themistocles Atheniensis Nicoclis filius, ingeniosus et prudens, domi forisque præclara gessit, in quibus est illa uictoria de Persis apud Salamina. Ad eum uenit quidam doctus homo, atque in primis eruditus Simonides poeta Ceus, qui prius artem memoriæ inuenisse fertur. Ut inuenit, Cicero refert ad finem libri secundi. Illam quum Themistocli polliceretur esse se traditurum; respondit gratius sibi illum esse facturum, si se obliuisci quæ uellet, quam si meminisse docuisset. Proferebatur.) mittebatur in lucem. Doctorem.) magistrum artis memoriæ. Quanta mens.) Mens est qua sapimus. complectitur intellectum et memoriæ Cicero uocabulo mentis. Vide lib. quintum de Finibus bonorum et malorum. Insisum effluere.) Hæc uerba translata sunt à liquoribus qui uasis infunduntur et effluunt. Sed neque propter.) Quid effici uelit ex illa similitudine, tandem explicat. Sicut non propter illud Themistoclis responsum memoriæ nobis opera danda non est, ita neque illa mea cautio qua prouideo ne obsum, et timiditas qua meapte natura uereor meis nocere, propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. Timor et timiditas differunt. Timor est perturbatio animi que non perpetuo manet: timiditas est quedam procliuas timendi, quæ nunquam recedit. Hæc causa est cur timiditatem potius quam timorem dixerit. Non mihi attulit aliquam facultatem, non me fecit meliorem ingenio, et uirtute dicendi. **E T E N I M** permulta sunt in causis, in omni parte orationis circumspicienda, et cetera.) Promiserat se dicturum quare hoc ita magnum putaret, nihil in causa mali facere. Stat fide, et quod planum fiat illud esse magnum, rationes enumerat, quibus aliquando offendit in re sua patronus. Numquam offendit in testibus.) In testibus interrogandis et uoluntarijs, et ijs quibus denunciatum est, hoc cauendum, ne que laceffas, qui aut non lædit, aut minus lædit nisi laceffatus. Probos quosdam (cum Quintiliano dicam) et uerecundos non asperere incesse profuit. Nam sæpe quia aduersus instantem pugnasent, modestia mitigantur. Mitius agendum cum bonis uiris ac honestis. Non exacerbandi uasri et uersuti, quibus multe sunt artes nocendi. Spectanda cuiusque dignitas atque natura, ut personæ interrogandi ratio respondeat. Hoc est in arte præcipitur, plus tamen habet prudentiæ quam artis. Sed nihil uetat de multis rebus præcipere, ut notis principijs aptiores simus ad multa. Quod si præcepta nec semper, nec omnibus, nec omni loco conueniunt, occasio tamen sæpe fert, ut nobis opem ferant ardua ac difficilia querentibus. Sit igitur hæc lex. Ne laceffito, qui minus lædit non laceffatus. Hic aliquis malus orator clamabit, Quid igitur faciam? Orat me reus, uergent

eius amici aduocati, ut inuehar in testem, ut maledicam, ut interrogem. Quin refutas hominem? inquit, quin tractas eum ut dignus est? quin eius uitia detegis? Sic læserit, et tulerit impune? Non moueor his uerbis. Non obtempero uel monentibus uel urgentibus, non satisfacio illorum uoluntati. At (inquiet ambitiosus, qui sibi laudem, non reo salutem querit) nullam tacendo assequeris laudem. Verum est apud imperitos, sed dedecus fugio. Homines enim rerum insciji facilius quod stulte dixeris, reprehendere, quam quod sapienter tacueris, laudare possunt.) Præclara sententia, in qua stultè et sapienter, reprehendere et laudare, sunt opposita ad uenustatem. Apud sapientes et probos nec bonum sua laude caret, nec malum probro. Quosdam testes ledere malum est. Illorum tres species constituit, in quibus sunt irati, non stulti, non leues. Habent irati uoluntatem nocendi in iracundia. Illam si grauius iritaueris augebis. Non stultitium habent in ingenio, quam acient in reum, si per te fuerint commoti. Non leues pondus habent in uita. Creditur illis propter uitæ castimoniam. Num committes, ut offensi plura dicant, quam erant dicturi si mitigasses? At Cicero qui mandat hæc literis, læsit acerbissime Gallos in oratione pro Fonteio, Græcos in defensione Flacci. Sanè. Iam dixerant testimonium, et si non autoritate apud Romanos, tamen turba ac multitudine multum læserant: quapropter aut erat causa cadendum, aut illi grauius repellendi. Paulo ante dixit, quæ stultè dixeris, ab imperitis facile reprehendi. Hoc quale sit, in re præsentis sic explicat. Dixerit aliquid orator, aut responderit, aut rogari, coronæ sermo subsequitur. Occidit ille? inquit, aduersarium ne occidit? Tum ijs quibus nota res est, immo uerò (aiunt) se, et eum quem defendit, occidit. Quid turpius audiri potest? Hic ita que maxime prospiciendum, ne tibi tuisque noceas, et hanc ignominiam infamiamque patiare. Etsi nulla te laus in tacendo sequitur, moueat te dedecus et turpitudine, quam plerique magis fugiunt, quam honorem et laudem sequuntur. Rogatum posuit pro re interrogando que sita. Occidit, hæc uel sentio, grauius læsit. Homines minime mali, sunt simplices et incauti: quibus est plus bonæ uoluntatis, quam prudentiæ. In hunc sensum Cicero minime malos dicere solet. Quid illud quod supra dixi.) Hoc secundum nocendi tuæ causæ genus, quum tua præsidia dimittis, id est, relinquis id quod bonum firmumque est in tua causa. Verfaris in hostium castris, id est tractas causam aduersariorum, et illorum adiumenta confirmas: aut ea que sanare non potes, exulceras: quemadmodum imperiti chirurgi interdum uulnus refricant et exulcerant dum frustra sanare conantur. Quid mihi faciendum censet? cede, fuge, hoc est, sæpe quod pro te facit, inculca, in eo commorare, obiectionibus aduersariorum ne recta

uia occurre. Dic aliquid uel de tua causa, uel de rebus aduersarij, quod adhibet aut obruat id quod aperta fronte labefactare non posses. Vides ne quosdam uafros homines, quum obiectum est id quod planè refellere non possunt, tergiuersari, in omnes se mutare formas, nunc uti iocis, nunc conspiciere maledictis, nunc sua extollere, nunc quaedam tua nota improbare, sic agere ut multo plus attulisse mali quam accepisse uideantur? Ad eundem modum tibi uersanda sunt omnia, ut quod simpliciter et recto ordine refutare non potes, fugias: et ita fugias, ut in illud optime pugna se uideare. De quo sit hoc præceptum: Fuge quæ ualde causam tuam premunt. Præsidia tua ne dimittes, ut periculose in castris hostium uerseris. Ne aduersariorum adiumenta confirma: et quæ sanari nequeunt, ne exulcra. Quando, quomodo, quibus seminijs id fiat, non est artis huius præcipere. Remittendum ad prudentiam consilium que oratoris.

Quid quum personarum.) Tertium nocendi genus est, quum personarum quas defendit orator, ratione non habita, quæ sunt in ijs inuidiosa, non mitigat extenuando, sed laudando et efferendo, id est, laudibus extollendo, inuidiosa facit. Laborat aliquis inuidia, aut quia diues est, aut graciosus, aut iudicibus acceptus, aut plebi gratus, aut nouis hereditatibus locuples, aut fauore militum potens, aut in perniciem multorum disertus, ista ne laudabis? Minime uero. Extenuabis potius. Nam quanto minora dicendo feceris, tanto magis decrescet inuidia. Contra, quo plus extuleris, eo plus accrescet. At ista laudantur, et homini afferunt auctoritatem. Laudentur à quibusdam circa periculum, tu uero cuius est officium restringere inuidiam flagrantem, ne laudato, quum facies inuidia suggerunt. Dicit illa esse maiora in aduersario: ut Cicero pro Quintio queritur maiorem esse in Hortensio eloquentiam, in Næuio gratiam et opes. Est etiam genus quartum, si in homines charos iudicibus que iucundos sine ulla præmunitio orationis acerbius et contumeliosius inuehere. Eiusmodi uiris est parcendum, si aliter causa agi potest commode. Sin acerbè tractare eos necesse est, utendum præmunitio, id est, oratione quadam qua se munit orator aduersus eos qui dictum factum ue sunt reprehensuri. Si Cicero pro Murræna Catonè accusatorem acerbè tractare uoluisset, nonne à se iudices abalienasset? illum molli, ut ait Quintilianus, articulo tractauit, cuius naturam summè admiratus, non ipsius uitio, sed Stoicæ sectæ, quibusdam in rebus factam duriores uideri uolebat: ut inter eos non forensis contentionem, sed studiosam disputationem crederes incidisse. Quintum genus est, si, quæ uitia aut incommoda sunt in aliquo iudice uno aut pluribus, ea tu in aduersarijs exprobrando, in iudices quodammodo inuehere. Hoc genere peccauit Philippus ridens pu-

illum testem, quum sederet iudex L. Aurifex breuior etiam quam ipse testis. Vitia et incommoda sic differunt. Vitia sunt animi et corporis deformitates, uel natura uel habitu contractæ. incommoda sunt detrimenta quæ aut casu aut alicuius facto eueniunt. Natus est aliquis claudus, uitium est corporis: amissum oculum sagitta confossus, incommodum. Exprobrare, ad uituperandum obijcere. Queret aliquis, tacendum ne sit omne uitium quo laborat iudex unus aut plures? Non existimo tacendum esse quod lege puniunt: sed illud quod inuit maculam, non infert publicum supplicium. In sexto genere sunt qui pro altero dicentes, litem suam faciunt, aut efferuntur iracundia læsi, causam relinquunt. Hoc modo sit, ut rem suam agant, litigatoris sui non agant. Non procul ab hoc uitio esse uidebatur Cicero dicens pro P. Sextio Pio dolori, et iuste iracundia, et communi periculo liberius dicendi genus concedi postulat. In hoc genere nimium patiens et lentus audiendis aduersariorum conuicijs atq; maledictis existimor, inquit Antonius, non quò libenter male audiam, sed quia ego causam receperam, ut meam litem persequarem, non libenter relinquo. Sulpitius homo acerbus et tragicus, quum in accusatione Norbani Antonium appetiisset, et plerique opinarentur Antonium illi acerbè et contumeliosè esse responsum, tantum amice obiurgauit illum, quod non aduersarium Norbanum, cuius susceperat accusationem, sed ministratorem, id est patronum qui defensionem eius administrabat, maledictis peteret. Ex ea patet etiam atq; moderatiōe affectus est, ut si quis illi inter dicendum male diceret, petulans aut planè insanus esse uideretur. Septimum genus est in argumentando, quum argumentum ponitur aperte falsum, aut ei quod dictum dicendum ue est, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum, ac foro. Vnius uitio omnibus reliquis detrahitur auctoritas. Si erit palam falsum, inquit Fab. Quintilianus, negare satis est, ut pro Cluentio Cicero eum quem dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodem die mortuum. Idem Palam contraria, et superuacua, et stulta reprehendere, nullius artis est. Vides ut palam contraria, non à doctis modo, sed ab omnibus reprehendantur. Non igitur est mirum si causæ nocent eius, qui rem molitur tam ineptè. Argumentum genere ipso remotum ab usu iudiciorum, est probatio suapte natura aliena à iudiciorum consuetudine, qualis est frequens apud philosophos, qua in foro non utantur oratores. Vis probare hominem esse libidinosum, adducis eius temperamentum ad faciendam fidem, illi multum sanguinis exundare, corpus esse molle et delicatū, calorem suppetere: tales à philosophis omnibus ceteri pronos ad libidinem. Quis audiet hæc iudex? Quis extra tempus hoc modo philosophantem non reiiciet? Loci è philosophia ueniunt in forum, de uirtute, de officio, de pietate,

pietate, de religione: sed ita tractandi sunt, ut ab omnibus intelligantur. Si philosophorum subtiles argumentas trabas in subsellia, ut à more iudiciorum recedes, ita iudicum beneuolentiam et studium amittes.

ITA QUÆ nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paulo antè laudabas, et c.) De partibus inuentionis disputatum est copiose. Secundus est ordinis rerum et collocationis locus. Vbi enim inuenta res est: ut aliquid habeat uirum in extractione orationis, cui maxime apta est loco, in eo ab artifice debet collocari. Antè Catulum uocabat Antonium ad collocationem, quam rationes affectuum, quæ sunt inuentionis, explicasset. Qui ordo tibi placet, inquit, et quæ dispositio argumentorum: in qua tui mihi semper deus uideri soles. nunc confecta affectuum ridiculorumque uia, eò redit, quò uocabatur. Hæc pars rhetoricæ dicitur uel ordo, uel collocatio, uel dispositio. Definitur à Quintiliano hoc modo. Dispositio est utilis rerum ac partium in loco distributio. Diuiditur à Cicerone in naturalem et in artificialem dispositionem. Naturalis est quam ipsa natura præscribit, id est animis nostris infert quasi præcipiat. Præscribit autem et aliquid ante rem dicamus ad conciliandos auditores: deinde ut rem exponamus de qua controuersia est: post, ut eam probemus nostris præsidijs, id est argumentis rationibusque confirmandis, contrarijs refutandis: deinde ut concludamus atq; peroremus. Id faciunt imperiti, rudesque dicendi, quibus est aliquid iudicij recti: unde scimus ipsam naturam omnium parentem hæc inuita collocationis dedisse. Altera est dispositio, quæ oratorum iudicio et prudentia comparatur. Oratoris iudicium et prudentia à nature præscriptione differt. Hæc enim in omnibus eodem modo se habet, illa prudentia uariat pro utilitate causarum. Itaque collocatio naturalis, si numerum communis est, non est propria oratoris. Artificialis autem propria uidetur eius prudentiæ. In oratoria collocatione rerum, tria statuenda componendaque sunt, hoc est ordine quamoptimo digerenda. Alia probandi causa dicuntur, ut argumenta: alia docendi, ut propositiones, partitiones, narrationes, sententiæ ueræ et falsæ appellatæ. Alia persuadendi, ut affectus mitiores, qui conciliant: perorationes grauioribus, quæ animum perturbant. De argumentis quæ et ad probandum et docendum ualent, primo loco dicit: altero, de affectibus. Reliqua quæ pertinent ad docendum, postea dicentur in partibus orationis. Si in singulis controuersijs pauca admodum occurrerent argumenta, et ea essent generis eiusdem, non magnopere laboraret orator uel in eorum electione, uel collocatione. Quoniam multa occurrunt, multa, quæ statim prima fronte profutura esse uideantur, diligenter habendus est delectus, et optima quæque suo loco disponenda. Multa multa.) Augendi gratia duplicauit hoc uerbum. Fertilibus in-

genijs mille rationes occurrunt, maxime quum loci peragantur omnes. Argumentorum partim leuia sunt, partim graua, partim mixta. Leuia simpliciter, quia pondere caret, contemnenda sunt, nisi forte multa in unum congeruntur, ut in turba capiant uires. Fur es, paupertas enim te premit: leuis est probatio. Mixta aut plus nocent quam adiuuant, aut contra. Si quid habent adiuuenti, et sunt eiusmodi, ut infit in ijs aliquid uitij, neque tamen sit illud quod prodesse uideatur, ut cum aliquo malo coniungatur, id est, si plus obsunt quam prosunt, erunt etiam contemnenda. Si contra, cedent in partem utilium atque firmorum. Vitia atque firma sunt graua, quia aliquod habent pondus: alia maius, alia minus. Ea si pauca sunt, ut omnia collocentur, necessitas ipsa cogit. si ualde multa, diuidentur in tres ordines. Primum discernentur, hoc est separabuntur leuissima: deinde ex grauioribus seligentur consimilia, id est leuissima, et cum alijs ab oratione remouebuntur. Ne te moueat quod leuissima posuerit inter utilia atque firma. Leuissima simpliciter, id est sine comparatione dicta, non habentur utilia: sed grauium leuissima, quoniam et ipsa sunt graua, in suo genere sunt firma. Ut id uideant omnes, constituiamus numos aureos quinquaginta, ex quibus uiginti quinque leuioribus sint, quinque paulo grauioribus, uiginti grauioribus. Quum sint omnes boni, utiles, firmi, grauesque, tamen uiginti quinque sunt omnium leuissimi: quos reiiciat is qui aurum accipit ad pondus. Ex alijs grauioribus quinque sunt consimiles, hoc est in hac collatione omnium leuissimi, quos etiam nolit seuerus examinador. Non aliter expendenda sunt argumenta. Equidem, inquit, quum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere. Imitatur bonos aurifices et numularios, qui non tam spectant numerum quam pondus. fallantur enim sepius, si quot numismata sint, tantum respiciant. Verba Ciceronis mihi uidentur esse deprauata: et ubi sic legitur, Aut alijs grauioribus consimilia, hoc modo legendum, aut ex alijs grauioribus consimilia. Sensus est: Dempis grauium leuissimis, ex alijs grauioribus consimilia leuissimis sunt ex oratione remouenda. Dicit aliquis: Non docet quo ordine argumenta disponantur, sed quæ repudianda, quæque assumenda. Sic est. Collocantis est in rebus habere delectum, ne quid mittat in aciem, quod omnino pugnae sit impedimento. Vbi fortissima quæque sunt è numero separata, illa instruere in aciem non est difficile: quandoquidem collocatio nature magis est, et cuiusdam exercitiationis, quam præceptionis atque doctrine. Firma stant uentur in principio et in extremo, debilia in medio. Dicendum postea quæ sit affectuum dispositio. Affectus alij ualent ad conciliandos animos, ut pluribus antè dictum est: alij ad permouendos. Vtrique est maximas habent in oratione uires, quia tamè iudices non affici-

sed doceri uolunt, ita spargi debent in corpus orationis, ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur. Quamobrem non dicit orator, iam conciliabo mihi animos uestris, incipiam mouere misericordiam, Veniamus ad uestram commouendam. id planè est ridiculum. Rectè ista, Rem à principio uobis exponam: Ostendam hoc primum, deinde illud: Ad eius rei fidem ualido utar argumento. Vna res enim prae nobis est ferenda, id est, hoc solum planè debemus ostendere, & habere in conspectu, ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur. Reliquae duae res quibus conciliamus et permouemus, sicut sanguis in corporibus, sic ille in perpetuis orationibus ius esse debebunt. Id erit, si inter docendum uelut aliud agentes interferamus ea quae de locis singulis nascuntur. Quod enim docemus, affert nobis aliquid unde nobis conciliemus auditorem, aut ab alienis ab aduersario, aut indignationem aut miserationem concitemus. Principia igitur & caeterae partes orationis habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agitur, mouendas permanere possint. Irrumpunt in animos affectus, atque penetrant ad mentis recludunt, uiamque parant ijs quae docendigratia dicuntur. SED his partibus orationis, quae etsi nihil docent argumentando, &c.) Et si affectus in omnibus partibus orationis fusi esse debet, proprium tamen habent locum in ijs partibus, quae etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen & commouendo proficiunt plurimum. Duae sunt huiusmodi, exordium, et peroratio. Haec quanquam recipiunt aliquando probationem, tamen suapte natura aliò tendunt. exordium ad conciliandum, peroratio ad mouendum. Duae istae partes igitur propriè nihil docent argumentando, sed persuadendo, hoc est uincendis animis: & commouendo, hoc est perturbandis mentibus proficiunt plurimum. In his proprius est locus affectuum, & in digressionibus non omnibus, sed in ijs quae euagantur ab eo quod propositum est, atque agitur permouendorum animorum causa. Digressiones illae ferè collocari solent aut post narrationem, aut confirmationem, aut refutationem, aut utroque loco, 40 uel omnibus. Decet enim & utile est ubi rem atrocem narraueris, aut argumentis confirmaueris refutaueris ue, digredi: & illud amplificare quod subministrat locus unde prodit egressio. Exempla reperies in una Ciceronis oratione pro Sexto Roscio, in qua statim initio sibi conciliat animos iudicum, aduersarios trahit in inuidiam, ac graues iam delibat affectus. Post narrationem egreditur. Quid primum querar? aut unde potissimum iudices ordiar? aut quod aut à quibus auxilium petam? & quae sequuntur. Post refutationem iterum egreditur ad augendum supplicium par- 50 ricidarum. O singularem sapientiam iudices. Nomen uidentur hunc hominem ex rerum natura sustulisse & eripuisse, cui repente coelum, solem, aquam, ter-

ramque ademerunt? &c. Rursum ubi probabiliorem in aduersarijs eadem esse demonstrauit, inuehitur in Chrysoگونum. Hic ne etiam sese putat aliquid posse Chrysoگونus? hic etiam potens esse uult? O rem miseram atque acerbam. Lege quae sequuntur. Tandem in peroratione sic animos permouet, ut adhuc legentes uix lachrymas tenere possint. Non fit istuc in omnibus causis. Quaedam minores sunt, quae non expetunt eiusmodi egressionum contentiones. Quaedam sunt grauius atque plenius, quae plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem. Tales sunt actiones in Verrem, quae propter uarietatem grauitatemque criminum subministrant oratori amplificandi, inuehendi, deplorandi copiam. Egressiones duplices habent affectus. Alij animos eorum qui audiunt, impellunt, ij qui comparati sunt ad indignationem, ut ira, odium, inuidia. Alij refectunt, id est reuocant ad aliam constitutionem, ut ij qui restringunt inuidiam & iram: amor, beneuolentia, misericordia. Postquam dictum est de naturis argumentorum & affectuum, & qui locus sit proprius horum, utile est statuere quae prima debeant esse in acie, quae media, quae postrema. Peccant enim nonnulli non in his modis, sed etiam in constituendis oratoribus. Quae minime firma sunt siue argumenta, siue 70 ad 70, ea prima collocant. Et si quando plures adhibent patronos, ut moris erat in iudicijs publicis causisque difficilioribus adhibere, ut quemque eorum minimum putant esse, ita eum primum uolunt dicere. Quo more Hortensius pro P. Sestio prior dixit, pro eodem Cicero posterior. Pro Cornelio Balbo Cn. Pompeius habuit orationem, deinde Cicero rem omnem peregit. Peccant & in rebus, & in oratoribus. Rationem hanc affert. Res, id est causa, postulat, ut eorum expectationi qui audiunt, quam celerrimè succurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in causa laborandum. Confirmat hac sententia. Male se res habet, quae non statim ut dici coepta est, melior fieri uidetur. Ergo oratorum optimus quisque debet primus adhiberi, dum aequè excellens seruetur ad perorandum. Eodem modo quod est in oratione firmissimum uel argumentum, uel pathos, sit primum, dum aequè ualidum seruetur ad extremum. Si quae erunt mediocria, in mediam turbam atque in gregem conijciantur. Vitiolis, ut aperte falsis, contrarijs, leuibus, communibus, nullus esse debet in oratione locus. Quaesitum est, ut ait Quintilianus, potentissima argumenta primo ne ponenda sint loco, ut occupent animos: an summo, ut inde demittant: an partita primo summoque, ut Homericis dispositione in medio sint infirma: an à minimis crescant? Quae prout ratio cause cuiusque postulat, ordinabuntur, uno (ut ego censeo) excepto, ne à potentissimis ad leuissima decrescat oratio. H I S C E omnibus rebus consideratis, tum denique id quod primum est, &c.) Sicut est aliquis

est aliquis ordo partium in oratione quae uel dicitur, uel scribitur, ita quoque esse debet in cogitatione: quae si ordine perturbato confunditur, nihil praecleari gignere potest. Primum cogitandum est quomodo rem ad utilitatem nostram explicemus, deinde inuenienda argumenta, postea affectus: tandem uidentur quo utamur exordio. Sic fit ut quod est in oratione primum, sit in cogitatione postremum. Hisce omnibus & argumentis & affectibus consideratis, tum denique id quod primum est dicendum, quia caeteris parat aditum, postremo soleo cogitare, quo utar exordio. Ne id absurde facere uideatur, inuitur hoc argumento. Si quando id primum inuenire uolui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, quod paruum habet succum, tenuem uim, minutumque robur: aut nugatorium, quod res inuites effluit sine pondere & dignitate: aut uulgare, quod in plures causas potest accommodari: aut commune, quo nihilo minus aduersarius potest uti. Vitiola sunt exordia nugatoria, exilia, uulgaria, communia, affectata, & quae non ex ipsa causa nata sunt. Principia non debent esse exilia aut nugatoria, sed accurata & acuta, & instructa sententijs, apta uerbis. Accurata, diligenti cura elaborata: acuta, ingeniosè & subtiliter inuenta. Instructa sententijs, armata rebus ijs & uelut instrumentis quibus causam dignitatemque agentium possint tueri. Aptae uerbis, ornate composita, non uerbis tumidis, affectatis, insolentibus, priscis, nouis, inuisitatis: sed pressis, uerecundis, temperatis, usitatatis: in quibus significatio, dignitas & pondus insit. Cura sit maior in aptandis sententijs, quam appareat. Compositio uerborum diligenter instructa, uerecunda tamen & modesta. Quintilianus. Frequentissimè uerò procemium decebit & sententiarum, & compositionis, & uocis, & uultus modestia. Idem. Minime ostentari debet in principijs cura. Idem. Illud ex praecipis ueteribus manet, ne quod insolens uerbum, ne audacius translatum, ne aut obsoletis uetustate, aut poetica licentia sumptum in principio deprehendatur. Exordia causarum propria esse debent, non uulgaria, non communia. Propria sunt, quae in alias causas transferri commodè non possunt, ut illa quae ex intima cause proprietate deponuntur, in quibus maior est laus, maior utilitas, maior ad audiendum uis incitandi. Cur principia citra ostentationem accurata esse debeant, haec ratio affertur. Prima est quasi cognitio & commendatio orationis in principio. hoc est, in exordio non planè quidem, sed quasi cognoscitur oratio: & si laudabile est, commendatur, ac laudari incipit dictio: quae continuo, id est statim permulcere quadam uoluptate, atque allicere quadam uirtute debet. Exordia Ciceronis etsi pressa, uerecunda, simplicia uidentur, habent tamen occultè munita uerborum compositione: & eas continent sententias, quae non modo conciliant auditorem, & aduersarium seruant, sed etiam

causam primo quasi colore deliniant & effingunt, quaeque sic è cause uisceribus exempta sunt, ut iam reus agere, non cogitorè parare uideantur. Bonus artifex iure suo sub Antonij persona redarguit infantes & indisertos quosdam causidicos, qui tum Romae uolitant in foro, multas recipiebant causas, & ante surgebant ad dicendum temerarij & audaces, quam illas mediocriter cognouissent. Redarguit quidem, non miratur imperatos surgere, quia nullam scientia bene dicendi operam dederunt. Venerunt in forum adolescentuli, & usu quodam ac communi opinione freti coeperunt actitare causas. Vehementius arguit Philippum, qui non quemadmodum illi rabulae, quae ratio dicendi sit ignorat, sed est in primis disertus atque eruditus, quo minus illi condonandum est si quid peccat in dicendo. Is ita solebat ad dicendum surgere, ut quod primum uerbum habiturus esset, nesciret. Quum rogaretur ab amicis cur ita faceret, dicere solebat, Quum brachium concalefecero, tum meo more pugnabo. Alludit ad eos pugnatore qui principio frigescent, mox incitati pugnant uel acerrimè. Quam similitudinem retorquet illi Antonius, bonos gladiatores non ita incerte certamen, sed primas hastas ita iactare leuiter, ut et uenustati uel maxime seruiant, & reliquis uiribus suis consulant, id est suas uires retineant: quae debilitantur maxime, si principio totos conatus & impetus effundas. Rectius aptat similitudinem in hunc sensum. Quem admodum gladiatores qui pro uita ferro decernunt in arena, ante congressum multa faciunt, quae non ad uoluptatem ualere uideantur: sic in orandi certamine dicenda quaedam principio, quae ad demulcendos auditores ualeant, & eo magis, quod in illo non tam uis quam delectatio postulat. Exordium rectè comparatur prologo certaminis, quia non aliter atque primae petitiones, remissius fertur, non uehementer et pugnaciter ut argumenta. Est tamen quando uehementius & pugnax est principium, quum incipitur ex abrupto, aut aliquid incidit dignum maiore conatu. Propterea excepit inserens haec uerba. Non sepe. Addit aliam similitudinem ex rebus naturalibus. Nihil est, inquit, in natura rerum omnium, id est simul totum profundat, abundè eijciat, quoque totum repente euolet. sic omnia quae sunt quaeque aguntur acerrimè, lenioribus principijs natura ipsa praetexuit, hoc est exorsa est, ac ueluti texes inchoauit. Venti uel maximi molliter exurgunt. Nubes grauius tenui uapore cogitur. Modicè immurmurat tonitruum antequam fragoros elidat sonitus. Mare ante leuiter mouetur, quam ab imo conuulsam ad coelum torqueat fluctus. Animalia seuu, tigres, leones, serpentes, excreuerunt à miti principio: immans homo & efferratus aliquando iacuit in cunis quatuor. Eodem modo oratio quauis contentiosa & grauis futura

futura, tranquillo leniq; paulatim assurgit principio, non statim initio tota se profundit. Hæc de nascete oratione. Iam dicendum unde nascatur exordium. Non est, inquit, extrinsecus alicunde querendū, nec enim quadraret, sed ex ipsis uisceribus & intimis causæ partibus sumendum. At frequenter aliunde sumitur, à loco, à tempore, ab habitu iudicij, ab hominum opinione, à fama, ab expectatione uulgi, ab alicuius interuentu. Ita res habet. Loquitur hic Antonius de principijs quæ ducenda sunt à causa, quando nulla ratio melior occurrit. Tū inutile censet animo circumuagari, & inquirere passim quid primum loquere. Satius esse ducit totam causam pertentare, eorum more qui res explorant, tentandoq; cognoscunt: & perspicere quid habeat rerum: ut quū loci fuerint inuenti atq; instructi, id est ordine constituti, eruatur ex illis principijs. Sic facile reperitur. Nam dicenda initio sumuntur ex ijs rebus quæ erunt uberrimæ, id est copiosissimæ ac potentissimæ uel in argumentis, uel in ijs partibus affectu constantibus, ad quas egrediuntur se pro causis. Cicero in Diuinatione, ut constituatur accusator, utitur argumento ex uoluntate Siculorum, qui ad ipsum suam causam deferebant. Ex illo duxit exordij partem. In eadem oratione auget crimina C. Verris, ut illa Cecilius nec explicare, nec in ordinem digerere, nec animo completi posse uideatur. Ex illa amplificatione sumpsit aliquid in proœmio. Hoc modo sumpta principia momentū & utilitatis aliquid asferunt, quoniam ad intimam mediamq; causæ defensionem pertinent. Et apparet ea non modo non esse cōmunia utriq; parti, nec in alias causis posse transferri ut uulgaria, sed penitus ex ea causa quæ tum agitur, effloruisse, hoc est ut ex stirpibus flores extitisse.

OMNE autem principium aut rei totius, &c.) Dicitur est quo ordine excogitandum sit exordium: ut exale, nugatorium, uulgare, commune fugiendum sit: contra accuratum & acutum, & instructum sententijs, & aptum uerbis, propriumq; sumendum. Reprehens, qui negligunt hanc partem, & similitudinibus refutati. Demonstratum postea unde sumi debeāt exordia. Videndum est præterea quando proœmio sit utendum, quādo nō. Et si sit utendū, agamus ne de rebus, an de personis? Et si de rebus aut personis, ad quid utamur? Tandem quomodo unumquemq; finem assequamur? Sit ne aliquid proprium partis huius? & an diuelli separariq; debeat à narratione, sic ut quiddam affectum, non coherens cum omni corpore membrum esse uideatur? Has ordine tractat quæstiones, ut partis huius non modo collocatio, sed etiam tota natura cognoscatur. Sæpe causæ non egent exordio, ut parue & frequentes, id est quæ multe aguntur de rerum possessionibus, & leuibus iniurijs. Item quæ tempore præscripto, & horis ad dicendum præstitutis paucis uerbis expediendæ sunt, & illæ quæ paratissi-

mos habent auditores. In his similibusq; commodius est una aut altera sententia præposita, ne irrumperere uideare, de re ipsa differere. Quando erit principium, aut rei totius quæ agitur, significationē habere, id est summam causæ breuiter exponere debet, ut dociles habeantur auditores: aut aditū ad causam, & cōmunionem, id est præparationem quæ conciliet auditorum beneuolentiā, & ad introducenda reliqua uia cōmuniat: aut quoddam ornamentū & dignitatē, hoc est rei cōmendationem, quæ, ut excitetur attentio, causam laudibus exornet, & dignitate in sublime ferat. Quod aut turpe est orationem nimis excrescere in caput, oportet ut adibus profanis, ac templis augurio cōsecratis, uestibula, hoc est loca tecla inter fores domus et uiam mediā, sic causis principia pro portione, id est analogia rerū præponere. Amplis adibus & templis magna uestibula, paruis parua aut nulla, mediocribus mediocria cōueniunt. Idem modus & decorū seruandum est in orationū principijs. Omne principium sumitur uel à re, uel à personis. Personas diuidit, ut una sit rei, altera aduersarij, tertia eorū apud quos agitur. Est etiā persona dicentis, quam in reo intelligi oportere iudico. Ex reo, id est eo cuius est res et causa, sententiæ ducuntur, quæ significant uirū bonū: Neq; arrogo, ut Cn. Planciu suis erga me meritis impunitatem consecuturū putem, nisi eius integerrimā uitam, mode stissimos mores, summā fidem, continentia, pietatem, innocentia ostendero, nihil de pœna recusabo. Ducuntur sententiæ quæ significant uirū liberalē: ut illa pro Rabirio Posthumo: Nec interea locupletare amicos unquā suos destitit, mittere in negociū, dare partem, augere, fide sustentare: quid multa? cum magnitudine animi, tum liberalitate uitam patris & consuetudinē expresserat. Sententia de calamitosa, pro Sextio: Vno aspectu intueri potestis eos qui cū senatu, cum bonis omnibus Remp. afflicta excitari, & latrocinio domestico liberarini: mæstos, sordidatos, reos de capite, de fama, de ciuitate, de fortunis, de liberis dimicantes. Sententia de misericordia digno, pro Rabirio Posthumo: Satis est homines imprudentia lapsos non erigere: urgere uerō iacentes, aut præcipitantes impellere, certē est inhumanū. Sententia quæ ualeat contra falsam criminationē, pro L. Flacco: Nunquā tamen existimauit, iudices, D. Leliū optimi uiri filiu, optima ipsum spe præditū, summæ dignitatis, eam suscepturum accusationem, quæ sceleratorū ciuium potius odio & furori, quā ipsius uirtuti atq; institutæ adolescentiæ cōueniret. Ex aduersario iisdem ex locis ferē contrariæ sententiæ ducuntur, quæ significant hominem matū, illiberalem, sua fortuna abutentem, indignum misericordia, calumniatorē. Si persequar omnium exemplā, molestus ero. Significatur malus ac impius Castor Deiotari nepos, in oratione pro Deiotaro: illiberale Næuius pro Quintio: idem gratiosus & nimium potens.

tens. Fortunatus nimium Chrysogonus, pro Roscio Amerino, indignus misericordia ac inhumanus Tubero pro Ligario, calumniator Brutius pro Sex. Roscio. Ex re sententiæ ducuntur: si crudelis, ut perduellio pro Rabirio perduellionis reo. si infanda, ut accusatio regis à fugituo pro Deiotaro. si præter opinionē, ut Verris defensio. si immeritō accidit, ut uis illata C. Cinnæ. si misera, ut P. Syllæ calamitas, si ingrata, ut negocium factum Plancio à M. Laterense, cuius amicum contra improbos tutatus erat. si indigna, ut Chrysogoni iniuria aduersus Roscium. si noua, ut quod genus dicendi pro Archia poeta sibi dari Cicero contra iudiciorum morem postulat. si quæ restitui sanariq; non possit, ut macula iniusta nomini Cluentij. Ex ijs apud quos agitur, sententiæ ducuntur, ut beneuolos beneq; existimantes efficiamus: quod in multis orationibus Cicero facit, maxime pro L. Flacco. Duo sunt genera eiusmodi sententiarū: aliæ precibus constant, ut ille pro Roscio Amerino: aliæ non rogando, sed agendo beneuolos reddunt eos apud quos agitur, ut quas dicit ad Quirites post reditum ab exilio. Id quod ualeat ad beneuolentiam, non modo ponendum in exordio, sed in totam orationem confundendum, id est commiscendum. Nullus est enim locus in quo beneuolentia non sit nobis utilis: petenda igitur etiam in extrema parte. Sed ideo potius attribuitur principijs, quia multa proœmia ex eo genere gignuntur. Insimulat tamen Græcos, qui putant exordiorum proprium esse facere beneuolos, dociles & attentos, quum istuc omnium partium commune sit, & fortē magis propriū aliarum partium facere dociles & attentos, quā exordiorū, propterea quod attentum tum maxime sunt auditores, quum omnia expectant, & dociles magis quum illustriora dicuntur. Sed hæc calumnia est. Nemo rhetorum in hac re præcepit aliter quā Græci, propterea quod aliæ partes habent officia distincta. Narratio rem explicat, cōfirmatio dubias res firmat, refutatio labefactat aduersarij firmamenta, peroratio uim causæ totius ostendit. Quid habebit exordium? Ad aliquid enim inuentum est: nec aliud dici potest quā beneuolentia, docilitas, attentio: quamobrem hæc sint illius propria, non quæ uni & soli, sed quæ omni & semper conueniunt. Quæret aliquis, cur dicat illustriora esse quæ in principijs, quā quæ in medijs causis dicuntur? Id censet, aut quod media rebus circumpositis adumbrantur, non autē principia: aut quod accuratum est exordium, media proijciuntur liberius ubi incaluit oratio. Expositum est ut ex causis uel personis exordia sumantur: de affectibus dubitari potest, ueniant nec in principia? Maxima, inquit, copia principiorum ad iudicem aut alliciendum mitioribus affectibus qui uocantur uisus, aut incitantium grauioribus perturbationibus quæ dicuntur uisus, ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum con-

ficiendos, id est excitandos uel regendos inueniuntur causa. Quid ergo differunt exordium & peroratio ad mouendum cōparata? Totos, inquit, affectus in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato, hoc est aliquanto propensiori in nos, reliqua incumbat, hoc est insideat oratio. Extrema conclusio totos explicat affectus. Connexum autem sit principium consequenti orationi. Quoties, inquit Fab. Quintil. proœmio fuerimus usi, tum siue ad expositionem transibimus, siue protinus ad probationem, id debet in principio potestum esse, cui commodissime iungi initium sequentium poterit. Hoc modo non erit tanquam citharædi proœmium affectum aliquod, sed cum omni corpore membrum coherere. Rectē dixit hic proœmiū, quo uerbo proxime non fuerat usus. Etenim citharædi cantus est, & citharædi pauca illa quæ antequam legitime certamen inchoent, emerendi fauoris gratia canunt, proœmium uocauerunt. Certabant olim in ludis publicis, et ad conciliandos spectatores theatri proœmio utebantur: non eo quo nostri incondito & insuauis, sed diu autē cōposito atq; iucundo, dissono tamen illi carmini quod modulabantur ad uictoriam. Non sic esse debet affectum, id est affirmatum & additum oratoris proœmium, sed quasi continuum esse, & cæteris coherere. Affectum est à uerbo affingo, quod est rem afformo & accōmodo. Utitur hoc uerbo in partibus corporis lib. 3. Nullam partē corporis sine aliqua necessitate affectam, totamq; formā quasi perfectam reperietis. In transitu peccant ij qui quū exordium meditati ediderunt, id est pronunciauerunt, sic ad reliquas partes orationis transeunt, ut audientia, id est audiendi patientia, sibi fieri uelle uideantur. Atq; eiusmodi lala prolusio, hoc est quasi ludus quidā ante præliū debet esse, non ut Samnitū populi bello insælicis, qui uibrant & eiaculando mittunt hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur: nec enim iactas recipiunt, nec alias secū ferunt: sed ut ipsis sententijs quibus proluserunt, hoc est in principij prologo usi sunt, etiam pugnare possint. Vnū & idem in exordio & in alia parte dici sæpe utile est. NARRARE uero rem quod breuiter, &c.) In ordine rerū narratio secunda collocari solet. Quod si aliter nonnunquā ratio determinat, id ut rarū est, ita quoq; in præceptis ultimū. Narrationis sine ulla controuersia tres debet esse uirtutes: ut sit breuis, quod facilius memoria teneri possit: ut dilucida, quod promius intelligatur: ut uerisimilis, quod mereatur fidē. Hoc præcipiunt Græci, præcipiunt Latini. Arist. in breuitate dissentit. Cic. latens in Antonij persona calūniatur, ut more suo immutat Græcos, has uirtutes esse cōmunes aliarū partiū: non oportere igitur attribuere potius narrationi: ubiq; utendū esse illa breuitate, quæ nihil recūdet: semper agendū dilucidē ac uerisimiliter, cui argumentō respōdere facile est.

Vt ista conueniant ceteris partibus, tamen quia minore periculo omittuntur in eis, attribuantur narrationi. Recte quidem Quintilianus litem dirimit hac sententia. Per totam actionem uitanda est obscuritas, et modus ubique custodiendus, et credibilia esse oportet omnia quae dicuntur. Maxime tamen haec in ea parte custodienda sunt, quae prima iudicem docet: in qua si acciderit, ut aut non intelligat, aut non meminerit, aut non credat, frustra in reliquis elaborabimus. haec ille. Audiamus Antonium. Narrare uero rem quod breuiter iubent Graeci, non probo. Nam si breuitas appellanda est quum uerbum nullum redundet, breuis est L. Crassi oratio. Sic enim tersus est et limatus orator, ut in eius oratione tota uerbum nullum redundet. Narratio igitur tam longa esse poterit, quam tota oratio quamuis copiosa. Si tum est breuitas, quum tantum uerborum est, quantum necesse est, hoc est quum nihil dicitur nisi necessarium ad explicandam causam, aliquando id opus est ac necessarium, quum utimur *βραχυλογία* et *νεκτακωσις*: sed saepe obest cum in alijs locis, tum maxime in narrando. Primum obscuritatem affert: Nam si breuis esse laboro, obscurus fio: deinde eam uirtutem quae narrationis est maxima, ut iucunda, et ad persuadendum accommodata sit, tollit. Si tantum necessaria ponuntur, certe ad exponendum neque uerustates neque perorationes animi sunt necessariae. Argumento sit animalium simplicitas, in quibus res gestae sine ijs rebus exponuntur. Respondeat Graeci, non intelligere se aliquid istorum, sed dicere narrationem breuem, quae tantum quantum ad causam bene explicandam satis est, amplectitur: non altius repetit, non longius persequitur, non onerat auditorem inutilium multitudinem sententiarum: ceterum praeter docendi necessitatem adhibet iucunditatem et affectum. Quod narratio debeat esse iucunda uarietate rerum, et ad persuadendum accommodata probabilitate eorum quae gesta esse dicuntur, et iccirco progrediatur ultra necessitatem exponendi, probare contendit exemplo noto maximeque laudabili ex Andria Terentij, ubi Simo senex Sostia narrat quem admodum Pamphili deprehenderit amorem. Is quum posset breuiter rem omnem perstringere hoc modo, Chrysis mortua effertur, inus, ad sepulchrum uenimus, in ignem posita est, et quae sequuntur: maluit mores Pamphili adolescentis exponere, Sostiam seruum inducere peruncantem, describere mortem meretricule Chrysidis, depingere uultum, formam, lamentationem Glycerij quae soror illius esse credebatur, narrationem distinguere personis, interpungere, hoc est distinguere sermonibus, et omnia adeo probabiliter explicare, ac ponere sub oculis, ut fieri, non audiri modo uideantur. Videlicet.) Declarantis est particula. Illa.) Iunge cum sequentibus, illa quam longa est narratio. Peruariet.) maxime uarie. De-

cem uersiculis. Uersiculos dicit, qui proxime sequuntur illud, in ignem posita est. Concisum est.) breuibus commatis et incisis expeditum. Nam singula ferre uerba ponuntur, non quod breuitati seruiat poeta, sed magis uerustati. Uerustior est narratio, quae et incisa, et membra, et periodos loco ponit, quam quae unum persequitur genus dicendi. Festiuitate.) uerustatem atque iucunditatem. Distincta personis.) Narratio distinguitur personis, quae sic ordine quid quisque fecerit dixerit ne narrat, ut nulla sit confusio personarum. Sermonibus interpuncta narratio, quae singulis quasi articulis nouos memorat sermones. Altera uirtus est narrationis in oratione dilucida. Apertam enim narrationem tam esse oportet, quam ceteras partes orationis: et hoc, id est eo magis in hac elaborandum est, quod et difficilius est non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, id est refutando, aut perorando. Nam in illis partibus personae, tempora, loca, res gestae, instrumenta, facultates, modi agendi, non sic confluunt in unum, nec continuam petunt expositionem. Adde rationem hanc, cur in ea magis elaborandum sit. Maiore periculo haec pars orationis obscura est, quam ceterae: quia si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit quod ita dictum est ut non intelligatur: narratio obscura totam obcecet ac tenebris inuoluit orationem: uel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius et apertius: narrationi unus est in causa locus. Quis enim ferat eum, qui bis omnem controuersiam narret? Vides ut eo ueniat, quod ceteri scriptores huius artis, qui dicunt narrationem oportere esse breuem, dilucidam, uerisimilem. Nam et si tantum de breuitate uideatur contendere, tamen de duobus reliquis eodem modo procedit argumentum. Quomodo perspicua fit narratio? Si uerbis usitatis, si ordine temporum conseruato, si non interrupte narrabitur. Contra fit obscura uerbis insolentibus et inusitatis, temporum confusione, quam quae ante facta dicta ue sunt, postponuntur, aut contra. Interruptione, hoc est egressione, quae propositum interrumpit. Crebrae digressiones, ut in poetis, miram pariunt obscuritatem. An semper utendum narratione? Nequaquam. Neque enim si nota res est de qua agitur, nec dubium sit quid gestum sit, narrari oportet: nec si aduersarius narrauit eo modo quo uolumus. Si qua sunt alia tempora, consilij, non artis est uidere. Narrabimus ne rem sicuti gesta est? Id non semper expedit. Tacenda quae suspicionem et crimen efficiunt, contraque nos sunt: et quicquid causae nocet, detrahendum. Quum enim omnis orationis reliquae fons sit narratio, et ad summam, id est uniuersum momentum totius causae pertineat, caute et prudenter est instruenda. Fons autem dicitur, quoniam ab eius partibus manant omnia. Queret aliquis, cur de uerisimilitudine

similitudine non dixerit? Attigit quum diceret, Et est probabilius quod gestum esse dicas, quum quemadmodum actum sit, exponas. et in oratione Terentij satis ostenditur, quid sit credibiliter narrare. SE QVI tur ut causa ponatur in quo uidentum est quid in controuersiam, et c.) Tertio loco statuitur uel propositio, uel partitio. Propositio, si causa simplex est: partitio, si multas habet quaestiones. Tam in propositione quam in partitione uidentum est quid in controuersiam ueniat. Illud est enim quod ante confirmationem proponitur, ut sciant cognitores quod omnia dirigantur argumenta. Illud iam in iudicium uenit, non occisus ne sit, quod fatemur, sed iure an iniuria, quod multis ante in causis iam quaesitum est. Insidias factas esse constat, et id est, quod senatus contra Rem. factum esse iudicauit. Ab utro facta sint, incertum est. De hoc igitur latum est ut quaeretur, ita et senatus rem, non hominem notauit: et Pompeius de iure, non de facto quaestionem tulit. Num quid igitur aliud in iudicium uenit, nisi uter utri insidias fecerit? Hoc exemplum aperte monstrat, melius esse dilatare propositionem, quam nudam breuemque constitucere. Propositionem sequitur confirmatio et refutatio. Confirmatio nostra confirmat: refutatio infirmat contraria. In hac et in illa, suggerenda, id est subministranda sunt firmamenta, id est, argumenta, non qualibet, sed coniuicta cause, et ad rem pertinentia. Quo debeant ordine collocari, iam dictum est. Confirmatio et refutatio unam eandemque rationem habent. Vtraque enim constat argumentis. Est, inquit, una in causis ratio quaedam eius orationis quae ad probandam argumentationem ualeat. hoc est, tota pars illa ac oratio quae probat, et argumentis agit, una ratione constat. Quomodo? Ad utramque rem et confirmationem et refutationem ex iisdem locis inueniuntur argumenta, eodem modo deliguntur, simili ordine collocantur, similiter tractantur, una eademque arte administrantur. Natura igitur et utilitate et tractatione coniunguntur. Neque reprehendi quae contra dicuntur possunt, nisi tua confirmes: neque haec confirmari, nisi illa reprehendas. Non enim si mea praesidia deieceris, tua statim secuta sunt: nec satis tuta sunt tua munitiones, nisi meas sustuleris. Refutasti mea argumenta, non iccirco omni crimine careres. confirmasti tua: non ideo uideris innocens, nisi mea dissolueris. Quid igitur fiunt duae partes, si una sit ratio? quoniam aliud quiddam est sua confirmare, aliud contraria refellere. Haec officia causis et personis distincta sunt. Conclusio partium orationis est ultima: quae uel breuiter repetit argumenta, uel mouet affectus, repetitio et *ἀναμνηστικὴ* minus habet difficultatis. hanc igitur omittit. Alteram, quia difficilius est, tractat. Conficitur rebus augendis, hoc est, amplificatione, cui proprius assignatur locus in peroratione, constat. Amplificatio uel *ἀνέστη*, ut aliquan-

do misceat argumenta, maxime tamen in tonat, impetumque facit affectibus. Affectus uel inflammant iudicem, ut acriores, odium, iracundia, inuidia, molestia: uel mitigant, ut mitiores, amor, spes, letitia, misericordia. Hi defensoribus, illi accusatoribus sunt aptiores. Dominantur in extremo loco, sed, quod ante dictum est, adhibentur etiam superioribus orationis locis. Omnia et argumenta et momenta perturbationum, et superioribus orationis locis, et maxime extremo, id est, in peroratione, ad mentes iudicum quam maxime permouendas, et ad utilitatem nostram uocandas, conferenda sunt. Hac sententia uel praecipione de toto genere, optime claudit omnem de partibus orationis disputationem. NE QVE sane iam causa uidetur esse cur secernamus ea praecipita, etc.) Exposuit ordinem partium, et quid in singulis debeat collocari, si causa iudicialis est ac forensis. Restat alia genera, suaforium, et laudatorium: de quibus aliquid dicendum uidetur non solum propter dispositionem, de qua agitur, sed etiam ut positis communibus rebus quae ualent aut ad docendum, aut ad conciliandum, aut ad mouendum, tandem explicentur singulorum generum naturae proprietatesque. Omnium generum quaedam sunt praecipita communia, quae si sola essent, nulla sane causa uideretur esse cur secernerentur, id est, separarentur ea praecipita quae de susfionibus tradenda sunt, aut laudationibus. At quum multa sint propria, non inutile est unumquodque genus per se considerare. De genere iudiciali satis multa differuit. Agit postea de susfionibus, quae uersantur aut in senatu et in curia, aut in populi concione. Deliberatio duas habet partes: unam suadentis, alteram dissuadentis. Ad utramque expetenda est grauitas illa quae sapientiae, honestatis, et eloquentiae pondus habet. Sapientiam hic tum Cicerone dicimus illam solertiam ac prudentiam, quae res et earum uim cognoscit, atque de maximis rebus consilia prouidet. Honestatem accipimus eam, quae uirtute et proba ratione uita sibi quaesit authoritatem. In consilijs sapiente opus est, qui mente prouidere: honesto uiro, qui authoritate probare: diserto, qui oratione persuadere possit. Nec satis est prospexisse, nisi sit authoritas ad probandum. Vilius enim hominum consilia spernuntur: nec authoritas semper obtinet, nisi consilia bene concepta refragantibus oratione persuadeat. Ex his colligere possis, habere artem, eruditionem, dotes corporis, parum esse, nisi ingenium, prudentiam, honestas atque authoritas accesserit. Consilia aliter in senatu, aliter in concione tractantur. In senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens est consilium senatorum, quod effusam et affectatam dicendi copiam egerit, paucioribus et simplicioribus uerbis rem agi uult, et alijs dicendi locum relinquit. Si multos igitur allicere uoles ad sententiam tuam, tolles omnem affectationem, redundantiā, apparatus

superbum, ostentatione ingenij, & altioris prudentie. Hec enim grauibus uiris odiosa inuisaq; sunt. Concio, γένος ἀνθρώπων, populare genus maiorem fert apparatus. Vnus dicit apud multitudinem, quam et ad euincendam causam allicere, & in admirationem sui perducere contendit. Quamobrem adhibet omnem uim, id est, uirtutem et impetum orationis: pra se fert grauitatem: & quanta potest utitur uarietate tuerborum, tum sententiarum. Concio, inquit, capit omnem uim orationis, & grauitatem uarietatemq; defendit. Imperite multitudinis est consilium, alij nemi ni dicendi relinquuntur locus, nec illic odiosa est ingenij & artis ostentatio. Finis deliberationis est dignitas et utilitas. Capimus enim consilia, quod uel dignitatem nostram rei mere, & asse qui maiorem, uel fructum aliquem utilitatis percipere possimus. Quod autem nihil est optabilius quam dignitas, & utilitas cedit honestati, recta consilia non tam ad utilitatem quam ad dignitatem erunt dirigenda. Deliberatiuas, inquit Fabius Quintil. miror a quibusdam sola utilitate finitas: ac si quid in his unum sequi oporteret, potior fuisset apud me Ciceronis sententia, qui hoc materiae genus dignitate maxime contineri putat. Id loquitur non quod Cicero sit unum secutus, sed utilitati praetulerit dignitatem, qui postea in Partitionibus utilitatem maluit. Aristoteles utilitatem sequitur τὸ μὲν συμβουλευτικὸν τὸ συμφέρον τὴν βλάβος δὲ μὲν γὰρ προτρέπων, ὡς βλάττει τὸν συμβουλευτικὸν δὲ ἀποτρέπων, ὡς χεῖρον ἀποτρέπει. Deliberati proponitur utile et nocuum. Nam qui incitat, ut melius utiliusq; suadet: qui reuocat, ut deterius dissuadet. Qui utilitatem putat esse magis optabilem, non quid maxime uelit sua for bonus uir & honestus, ideoq; praefereus honesta, sed quid interdum magis sequatur adductus conditione causae, uidet. Nemo est enim praesertim in tam clara ciuitate, quam est haec Quiritium, quin putet expetendam maxime dignitatem, quum intelligat non opibus et diuitijs, sed uirorum dignitate ciuitatem claruisse: quumq; uideat primos locos et honores ijs deferi sole, qui plus uirtutis & magnificentiae in maximis rebus habuerunt. Sed uincit utilitas plerumq; quum subest ille timor, ea neglecta ne dignitatem quidem posse retineri. Quamobrem sic agit causam Quintij, ut amittere facultates et nomen dicat esse capitale. Nec enim poterat fieri quin amarent utilitatem qui uiderent ex censu ordines constitui. Controversia inter hominum sententias ex comparatione rerum nascitur. Aut enim quaerunt utrum sit uilius, aut quid utilissimum, aut si id conuenit, utrum honestati potius an utilitati consulendum sit. Saepa quidem honestas & utilitas pugnare inter se uidentur. Propter eiusmodi comparationes Aristoteles enumerat ea quae per se magna sunt, et quae conferendo maiora uidentur, & quae minora. Illam enumerationem ut molestam nimiumq; subtilem noluit amplecti Cicero, qui oratorum more querit expressiora. Quinque sunt maxima de quibus homines deliberant. Aristoteles. σχεδὸν γὰρ περὶ ὧν βεβαίως πάντες, καὶ περὶ τῶν ἀγορεύουσιν οἱ συμβουλευτικοὶ, τὰ μέγιστα τυγχάνουσιν τὸν ἀριθμὸν ὄντων. ταῦτα δὲ ἔστι τὸ πρῶτον, ἡ δὲ δεύτερον, καὶ τρίτον, καὶ τέταρτον, καὶ πέμπτον. De quibus omnes fere deliberant & agunt ij qui consilia tractant, maxime res numero quinque sunt. Agunt enim de facultatibus, de bello et pace, praeterea de custodia regionis, de ijs quae importantur & exportantur, de legibus ferendis. In his licet aut utilitatem aut honestatem defendere. Qui utilitatem defendet, enumerabit comoda pacis, opum, potentiae, pecuniae, uectigalium, praedij, militum, utilitates caeterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq; incommoda contrarium. Exempli gratia, suadet aliquis pacem parum honestam: enumeret comoda pacis, cuiusmodi sunt requies, securitas, oblectatio, cultus agrorum, rei familiaris incrementum, artium exercitatio. Dicat etiam incommoda belli, qualia sunt haec, uastationes agri, euerfiones urbium, direptiones bonorum, captiuitates, seruitutes, mortes, stupra, sacrilegia. Colligat utilius esse pacem componere, quam mouere abominandum bellum: frustra quaerere nos honestatem, si non adsit utilitas. Si de opibus erit controuersia, enumeret comoda earum & incommoda, paupertatis atque inopiae. Si de potentia, exponat fructum et utilitatem potentiae, mala & acerbitates impotentiae. De caeteris eodem modo dicendum est. Enumerat enim res Antonius quae per se pe cadebant in consilium uel senatus, uel concionis: ad quas tractandas duos assignat locos: unum ex commodis, alterum ex incommodis contrarijs. Quot hic res ponit, totide tibi constitue quaestiones. in singulis quaestionibus confer ex aduerso suasionem & dissuasionem, ut de uectigalibus finge quaestionem, diminuenda ne Sicilia uectigalia, quoniam se grauari nimium Siculi quaeruntur? Suadenti da locos honesti, an inhonesti contrarij: dissuadenti propone rationes utilitatis atq; detrimenti. Honestum uidetur populo Rom. nimium onerata uectigalibus leuare Sicilia: contra inutile, amputare neruos Reip. & minuere tributa. Sic agi potest de pecunia exigenda uel remittenda nomine Reip. de praesidijs collocandis in ciuitatibus uel reuocandis: de militibus ducendis in coloniam, uel retinendis in ciuitate. Et aliae multae quaestiones iisdem de rebus emanare possunt. Qui ad dignitatem impellet atq; honestatem, utatur exemplis ueterum Romanorum, qui dignitatem praetulerunt paci, ut Appius caecus in Pyrrhum: uel opibus, ut Fabritius in eundem: uel potentiam, ut populus Rom. in reges plurimos, quos deuictos noluit spoliare suis rebus, quamuis inde maiorem sibi ampliaret potentiam. Dicit etiam utilitatem ex laude nasci, hoc est nihil esse utile, quod non idem sit laudabile, uidentur primis sit ne-

ro, qui oratorum more querit expressiora. Quinque sunt maxima de quibus homines deliberant. Aristoteles. σχεδὸν γὰρ περὶ ὧν βεβαίως πάντες, καὶ περὶ τῶν ἀγορεύουσιν οἱ συμβουλευτικοὶ, τὰ μέγιστα τυγχάνουσιν τὸν ἀριθμὸν ὄντων. ταῦτα δὲ ἔστι τὸ πρῶτον, ἡ δὲ δεύτερον, καὶ τρίτον, καὶ τέταρτον, καὶ πέμπτον. De quibus omnes fere deliberant & agunt ij qui consilia tractant, maxime res numero quinque sunt. Agunt enim de facultatibus, de bello et pace, praeterea de custodia regionis, de ijs quae importantur & exportantur, de legibus ferendis. In his licet aut utilitatem aut honestatem defendere. Qui utilitatem defendet, enumerabit comoda pacis, opum, potentiae, pecuniae, uectigalium, praedij, militum, utilitates caeterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq; incommoda contrarium. Exempli gratia, suadet aliquis pacem parum honestam: enumeret comoda pacis, cuiusmodi sunt requies, securitas, oblectatio, cultus agrorum, rei familiaris incrementum, artium exercitatio. Dicat etiam incommoda belli, qualia sunt haec, uastationes agri, euerfiones urbium, direptiones bonorum, captiuitates, seruitutes, mortes, stupra, sacrilegia. Colligat utilius esse pacem componere, quam mouere abominandum bellum: frustra quaerere nos honestatem, si non adsit utilitas. Si de opibus erit controuersia, enumeret comoda earum & incommoda, paupertatis atque inopiae. Si de potentia, exponat fructum et utilitatem potentiae, mala & acerbitates impotentiae. De caeteris eodem modo dicendum est. Enumerat enim res Antonius quae per se pe cadebant in consilium uel senatus, uel concionis: ad quas tractandas duos assignat locos: unum ex commodis, alterum ex incommodis contrarijs. Quot hic res ponit, totide tibi constitue quaestiones. in singulis quaestionibus confer ex aduerso suasionem & dissuasionem, ut de uectigalibus finge quaestionem, diminuenda ne Sicilia uectigalia, quoniam se grauari nimium Siculi quaeruntur? Suadenti da locos honesti, an inhonesti contrarij: dissuadenti propone rationes utilitatis atq; detrimenti. Honestum uidetur populo Rom. nimium onerata uectigalibus leuare Sicilia: contra inutile, amputare neruos Reip. & minuere tributa. Sic agi potest de pecunia exigenda uel remittenda nomine Reip. de praesidijs collocandis in ciuitatibus uel reuocandis: de militibus ducendis in coloniam, uel retinendis in ciuitate. Et aliae multae quaestiones iisdem de rebus emanare possunt. Qui ad dignitatem impellet atq; honestatem, utatur exemplis ueterum Romanorum, qui dignitatem praetulerunt paci, ut Appius caecus in Pyrrhum: uel opibus, ut Fabritius in eundem: uel potentiam, ut populus Rom. in reges plurimos, quos deuictos noluit spoliare suis rebus, quamuis inde maiorem sibi ampliaret potentiam. Dicit etiam utilitatem ex laude nasci, hoc est nihil esse utile, quod non idem sit laudabile, uidentur primis sit ne-

sit ne honestum, deinde existimandum perutile, quod honestum esse constituerit. SED quid fieri possit aut non possit, quidq; etiam sit necesse aut, &c.) Quae nullo modo fieri posse constat, & quae necessaria sunt, omnem tollunt deliberationem. Aristoteles: ἢ αὐτὸ ἀδύνατον ἢ ἐπιπέδον, ἢ ἐπιπέδον ἢ ἐπιπέδον. Nulla deliberatio est de ijs quae necessario uel sunt uel erunt, neque de ijs quae uel esse uel fore impossibile est. Atenim non est cuiusuis inspicere aliquid non posse fieri, ut Isthmon intercidi non posse, aut necessarium afferri, ut necessarium esse bellum in Catilinam suscipere. Quamobrem illa ueniunt in controuersiam, si talia esse non constat. Inciditur omnis deliberatio, si constat. Et qui id docere non uidentibus alijs, is plurimum uidit. Ut debeamus accipere necessarium & impossibile (ut hoc uerbo cum Quintiliano, quando quidem ἀδύνατον aliter reddere non possumus) Cicero docet in Partitionibus oratorijs. Necesse autem id est, sine quo salui liberi ue esse non possumus. Ibidem. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut uita, pudicitia, libertas: ut liberi, coniuges, germani, parentes. partim non necessaria. Ibidem. Quum autem quaeritur quid fieri possit, uidentur etiam quae facile possit. Nam quae perdifficilia sunt, perinde habenda saepe sunt, ac si effici non possint. Et quum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium uidebitur, uidentur tamen erit quam sit magnū. Quod enim permagni interest, pro necessario saepe habetur. Ad consilium autem de Rep. dandum caput est, hoc est primum praecipuumq; nosse Remp. Neq; enim de rebus ignotis certa consilia dare possumus. Nosse Remp. non est artis rethoricae, sed scientiae ciuiliis: quamobrem nulla hac de re praecpta dat. Ad dicendum probabiliter caput est nosse mores ciuitatis. Probabile quidem est, ut ait in Partitionibus loquens de narratione, quod cum lege, cum more coniunctum est. Quum dicimus ea quae uulgo fieri solent, credibilis est oratio. Contra si dicimus ea quae legibus & moribus ciuitatis aliena sunt, incredibile, nisi demonstretur. Mores ciuitatis crebro mutantur, aliter uiuebūt ueteres Romani, aliter ij qui fuerunt temporibus Gracchorum, aliter Syllani, aliter Caesariani. Innouant multa principes, leges posteriores, fortuna, peregrini ciuitate donati, necessitas. Quare si moribus aptanda est ratio dicendi, genus orationis est saepe mutandum. Oratio concionalis, quod attinet ad characterem formamq; dicendi, grandis, sublimis, illustris esse debet, quia summa dignitas est populi ad quem habetur, quia grauisima est causa Reip. quae solet agi in concione, quia maximi sunt motus multitudinis, qui oratione uulgari temperari magis non possunt. Quod autem rudis et imperita multitudo magis ducitur affectu, quam rationibus & argumentis, maxima pars orationis ad mouenda est ad

animorum motus. Non uno modo ad mouebitur. Aliquando concitabit in spem, ut Antoniana quarta: interdum in metum, ut concio in Serulium Rullum: nonnunquam ad cupiditatem, ut oratio pro lege Manilia: saepe ad gloriam, ut omnes fere imperatorum conciones apud Liuium. Saepa ad mouebitur non concitandi, sed reuocandi gratia. A temeritate, iracundia, spe, iniuria, inuidia, crudelitate reuocabit. Horum omnium exempla suppeditant historici. Ut autem orator genus orationis grandius & illustrius adhibeat in concione, causa est multitudo. Nam quia maxima quasi oratori scena uideatur concio, hoc est, quia maximus fit populi conuentus ad oratorem audiendum, quem admodum conuenit ad spectandos scenicos ludos, et apparatus insignem magnificentiamq; desiderat: qui dicit, natura ipsa ad ornatum dicendi genus excitatur. Qua natura? ui quadam insita, quae a multitudine mouetur. Habet enim multitudo uim quandam ad excitandum ingenium nostrum, quod natura nomine intelligendum est. Fit igitur ut quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator nisi multitudine audiente eloques esse non possit. Comparauit tibias instrumenta, cum multitudine audiente, in eo quod est non posse canere, non quod eadem ratio sit multitudinis & instrumentorum, sed quia tibicen tibias, orator multitudinem quaerit. Quod si est, non erit opus aliquo praecpto, quo iubeatur ornatum dicere: a natura ipsa docebitur. Huc pertinet illa quae scribit in oratione pro Deiotaro. Dico intra domesticos parietes, dico extra conuentum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent. In tuis oculis, in tuo ore uultuq; acquiesco. Te unum intueor, ad te unum omnis mea spectat oratio, quae mihi ad spem obtinendae ueritatis grauisissima sunt, ad motum animi & ad omnem impetum dicendi contentionemq; leuioia. Populus multis modis offenditur, non paucioribus mitigatur. Quatuor ponit, & totidem medicinas contrarias. Quum sint populares multi uarij: lapsus, hoc est, quum saepe et uarie accidat oratorem labi & errare in populo tractando, uitanda est acclamatio aduersa populi, id est, efficiendum est, ne populus offensus acclamet, et clamore turbet oratorem. Acclamabat interdum pro favore dicentis. Indicat Antoniana 4. Nunc uero multo sum erectior, quod uos quo hostem illum esse, tanto consensu tantoq; clamore approbauistis. Haec propitia est acclamatio. Alia est aduersa, quam sustinuit quum pro Rabirio perduellionis reo diceret. Nihil me clamor iste commouet, sed consolatur, quum indicat esse quosdam ciues imperitos, sed non multos. Nunquam, mihi credite, populus Ro. hic qui silet, consulem me fecisset, si uestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Talis acclamatio est aduersa, et orationis peccato aliquo & offensione uitioso excitatur. Id fit quatuor modis. Vnus est, si asperere, si arroganter, si sordide, si quoquo

animi uitio dictum esse aliquid uideatur. Asperitas est durè & acerbè nimiumq; seuerè loquentis. Arrogantia, attribuentis sibi plura quam par est. Sordes, hominis illiberalis, auari, splendoris & magnificentia oppugnantoris. Populus Romanus hostis est omnium nationum, aspere dictū. Virtutibus meis nemo uestrū poterat denegare consulatum, arroganter. Non est cur tantam pecuniam in ludis, in triumphis, in aedificijs, in epulo consumatis, sordidè. Sunt alia uitia dicentis, quæ populum non minus iritant. Alter est si agit orator de ijs hominibus qui populum offenderūt, uel qui inuidia laborant, siue iusta sit, id est, siue digni sint inuidia, siue contracta sit ex criminatione, hoc est accusatione falsa, atq; fama. Si de illis habendus est sermo, multa præuentione & animorum concilatione opus est. Tertius est, si res & causa displicet, ut si lex feratur de coercendis sumptibus. Quartus est, si est in aliquo motu siue cupiditatis aut metus multitudo, ut si cupiat leges agrarias ferri, tu dissuadeas. Si metuat acerbiora iudicia, tu exacerbare uelis. His quatuor causis totidem medicina & remedia opponuntur, tum obiurgatio, si est auctoritas in oratore tanta, ut obiurgatione populum continere possit. tum admonitio, quæ est quasi leuior obiurgatio. tum promissio, quæ, si audierint, causam probaturum se confirmat orator. tum deprecatio, quod est infimū, quia minus habet dignitatis, minusq; proficit. Quo remedio uel quibus utendum sit, prudentis est uidere. Hic abundabis exemplis si legeris cōciones Lutatias. Citassem, nisi me terruisset minime necessaria prolixitas, & eiusmodi exempla essent ignotiora uulgo. Eruditi norunt. Imperiti non intelligerēt ascripta. Est & quintum remedium, facietiarum urbanitas, siue cauillationes erunt in perpetua narratione, siue dicacitas, quæ celeritatem habet, et breui dicto perstringit, non ut scurrilitas sine dignitate, non ut improbitas sine lepore, sed cum dignitate & cum lepore. Eo facietia in concione ualent, ut multitudo ad tristitia & acerbitate deducatur. Decebut autem, si commodè, id est, arrepta occasione, si breuiter, si acutè, si hilarè iucundeq; dicentur. Opportunitate, breuitate, acumine, hilaritate, ridicula commendantur. **EXPOSVI** ferè, ut potui, uobis in utroq; genere causarum, etc.) A genere iudiciali et suasorio transit ad laudationum genus. Exposui ferè ut potui, uobis in utroq; genere causarum iudiciali & suasorio, quæ se qui solerem, quæ si uere, quæ spectare, quæ que omnino in causis ratione uersari. Excipit dicendo, ferè, ne quis existimet ipsum nihil aliud habere quam quod exposuit, aut certè quod nemo omnia præceptis amplectitur. Nec dicit dare se præcepta, quasi sit artis expertus atq; doctrinæ, sed ea exponere quæ sequatur, quæ fugiat, quasi omnia debeat usui & exercitationi. Res aliter habet, ut sepe dictū est. Quod aut in causis aliqua sunt bo-

na, aliqua mala (nec enim est ulla cōtrouersia quæ non habeat aliquid boni, aliquid mali) exposita quæ fugeret, quæq; sequeretur. Ad hæc opus est multa prudentia, ne tuæ causæ noceas in iudicio, ne populū offendas in cōcione, ne uiros graues afficias molestia in senatu. quæ amobrem dixit etiā quæ spectaret, quæq; omnino in causis ratione uersaretur. Tertium genus laudatione et exornatione Cicero appellare solet, quoniam laudatiuum, quod est *ἑπαινετικόν*, et demonstratiuum, *δεικτικόν*, uerba dura sunt, et auribus eruditissimè ingrata. Hoc genus Antonius, quia non esset difficile, quia multa orationum genera et grauiora, & copia maioris essent, de quibus nemo ferè præciperet, testimonio rē, legationū, obiurgationū, cohortationum, consolationū, historiae, quia Romani laudationibus non ita multum uti solerem, initio non à suis, sed à rhetorum præceptis segregauit. Quū dicit præcepta nostra, ne accipito illius præcepta qui uult uideri inereditus, sed interpretator rhetorum præceptiones: aut dicit præcepta pro obseruationibus solere poni. Rationes cur laudationem secerneret à præceptis, repetit, ne temere fecisse uideatur. Eius rei memoriā reuocat, ne tantā sui oblitus, si de hoc genere disputet, sibi putetur esse cōtrarius. Principio disputationis ostendit ad quæ finem spectet exornatio. Græci magis legendi, hoc est ut legerentur à multis, aut ut haberent multi quod in ocio legerent, aut delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quam utilitatis forensis causā laudationes scripsitauerunt. Romani laudatione sunt usi aut in foro, ut de aliquo breue testimonium fererent: aut in concione, ut funus exornarent. Ergo laudationes inuentæ sunt, aut legendi, aut delectationis, aut hominis alicuius ornandi, aut iudicialis elogij, aut funeris exornandi gratia. Græcorum sunt libri de laudibus, ut Isocratis aliorumq; multorum rhetorum, ex quibus sunt illi duodecim, quorum nunc opera circumferuntur. In ijs uiri clarissimi laudantur, Athenienses, ut Themistocles & Aristides: Lacedæmonij, ut Agesilaus: Thebani, ut Epaminondas: Macedones, ut Philippus & Alexander, alijq; permulti aliarum ciuitatum principes illustres. Vnde confirmari potest, genus encomiasticū maximè ad ornandos uiros præclaros inuentū fuisse. Quanti qualesq; fuerint quos hic nominat uiri, non opus est hic pluribus exponere. Id si uoles cognoscere, tibi Plutarchus enarrabit. Testimonij breuitatem nudam atq; inornatam dicit illam testium laudè, quæ digressionem breui sine ornatu et apparatu laudatorio ponitur in causis, qualis est actionibus in Verre frequentissima. Item quæ uel hominem, ut Pompeium in oratione pro Cornelio Balbo: uel prouinciā, ut Siciliam quarta actione in Verrem: aut ciuitatem, ut Syracusas accusatione sexta: aut aliud simile commendat. Ad res eiusmodi frequenter orator uelut à uia recta depulsus egreditur. Funebres conciones, sunt orationes

nes quæ de laudibus hominum illustrium mortuorum habentur in concione, cuiusmodi sunt illæ Philippinæ inelegantes. Eiusmodi laudationes ad orationis laudè minime accommodatas esse dicit, aut quia mandabantur pueris et adolescentulis, aut quia in luctu atq; moerore non adhibentur ornamenta illa pulcherrima quibus oratio uestita laudatur. Posteaquam rationes exposuit quibus adductus laudationem segregasset à præceptis, & ex consuetudine illustrium ciuitatum demonstrauit ad quos usus adhiberetur, treis affert causas cur & hoc genus tractare uoluit, quia est utendum ali quando uel causa, uel amico postulante: quia nonnunquam etiam scribendum: ut quum propinqui suos uita functos laudare publice consueuissent, & P. Tubero Scipionem Africicum, quia auunculus, hoc est matris suæ frater esset, laudare uellet, nec ita disertus esset, tum C. Lælius Africicum amicissimus, eloquentia & philosophia clarus, Tuberoni scripsit orationem funebrem, quam in concione pronunciaret. Præterea uel non sit necessario utendum, neque etiā in alicuius gratiam scribendum, tamen expetenda est facultas ornandi quos uelis: aut encomio, quali Isocrates Helenam laudauit: aut Panegyrico, quali Plinius celebrauit Traianum imperatorem. Laudatori querenda materia laudis. Laus omnis est in bonis, laus adumbrata in ijs quæ uidentur esse bona. Tria sunt genera honorum, alia sunt animi, ut uirtutes & scientiæ, quæ uerè rectèq; laudantur. alia corporis, ut forma, diuitiæ, amici, utraq; sunt optanda magis quam laudanda, propterea quod illis tam abuti quam bene uti possumus: nec laudantur nisi quia quis bene usus est. Vni uirtuti laus uera debetur. Arist. *ἀγαθὸν ἢ κακὸν ἢ καὶ ἀκαθάρτου ἢ καθαροῦ*. Virtus est qua abuti non possumus, quæq; philosophis constat ciuiliis felicitas. Hæc quod in rer fortuitarū usu, ac moderatione, hoc est in administrandis & utendis fortunæ rebus cernitur, tractanda etiam in laudationibus. Hæc sunt naturæ et fortunæ bona. Natura dat ingenium, memoriā, formam, uocem, latera, uires, bonā corporis constitutionem. Fortuna patriam, genus, parentes, nobilitatem, amicos, opes, diuitias, prosperos successus. Sed & bona corporis in fortunæ potestate ponuntur. In bonis fortuitis est summa laus, non extulisse se in potestate, ut Casarem in uictoria. non fuisse insolentem, arrogantem, iniuriam in pecunia, ut Marcum Scaurum ex paupere factum diuitem. non se prætulisse alijs propter abundantiam fortunæ, ut illum Cincinnatum dictatorem, ut Censorium Catonem. Laudantur opes & copiae, quæ non superbiæ, sed bonitati, non libidini, sed moderationi facultatem & materiam dederunt. Opes & copiae ferè pariunt superbiam & libidinē: quare laude maiori dignus est, quem eæ res non traxerunt in uitium. Superbia deiicit alios infra. Libido cupit quæ cupere uetat ius. Mo-

deratio temperantia est quæ modū seruat in rebus. Bonitas proprie refertur ad iustitiam. A iustitia (inquit Cicero) boni uiri nominantur **VIRTUS** autem quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil, & c.) Ex bonis alia sunt per se laudabilia, quæ non propter aliud, sed propter suam dignitatem expetuntur. Alia propter aliud, non propter se, sunt in precio, ut uestis quia tegit & ornat: domus, quia nobis est habitatio. Hæc à uulgo laudari solent, ut pulchra, utilia, preciosa, magnifica: sed ea laus est rerum, non hominū. In homine sine uirtute nihil laudari potest, quia sola est quæ illum reddit meliorem atq; perfectiorem. Virtus multas habet species, quas partes uocat. Diuiditur enim in prudentiam, fortitudinem, iustitiam, temperantiam. Et singula species in partes secantur à Cicero. Aristoteles in Ethicis non illa genera constituit, sed posita uirtute, explicat eius species sine ista subdiuisione, & in rhetoricis eodem modo, *ἀρετῆς δὲ τρεῖς εἶδη εἰσὶν, ἀνδρεία, σωφροσύνη, μεγαλοπρέπεια*. Virtutis autem partes sunt, iustitia, fortitudo, temperantia, magnificentia, magnitudo animi, liberalitas, lenitas siue clementia, prudentia, sapientia. Eandem rationem sequitur hic Cicero. Ex uirtutibus alia sunt ad laudationem aptiores, eo quod in utilitates aliorum conferuntur. Alia præclaræ quidem, sed uulgo minus laudabiles, quia sunt quasi priuata. Sunt alia uirtutes (inquit) quæ uidentur in moribus hominum & quadam comitate ac beneficentia posita. hoc est, quædam sunt uirtutes quibus homo se accommodat hominum moribus, quoniam per eas fit comis, clemens, benignus. Aliquæ posita sunt in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. In ingenij facultate est prudentia, solertia, sapientia. In animi robore, fortitudo, patientia, continentia, magnitudo. Clementia autem, iustitia, benignitas, id est liberalitas, fides, fortitudo, non illa priuata, sed ea quæ uersatur in periculis communibus, posita est in hominū moribus, quia propter iucūda est auditu in laudationibus. Lubenter audiunt omnes quod sibi utile est ac fructuosum. Hæc uirtutes autem non tā ipsis qui eas in se habent, quam generi hominum fructuose putantur. Clementia peccatum leniter punit. Iustitia reddit suum cuiq; & iniuriam propulsat. Benignitas dat pecuniam dignis. Fides seruat pacta conuenta. Fortitudo in periculis communibus grauiā ac laboriosa mala subit pro Repub. Qui præditi sunt his uirtutibus, uulgo sunt notiores, propterea quod multitudo utilitate ducitur magis quam honestate. Sapientia, quæ est rerum diuinarum & humanarum scientia, & magnitudo animi, quæ uirtus est eius qui magnis est dignus, & magnis se dignum esse censet, tenues & pro nihilo putantur, non quod parua sint atq; utiles, his enim omnes res humanæ geruntur: sed quoniam ad eos qui habent, non ad illos

illos qui audiunt, uidentur pertinere. Quomodo sapientia & magnitudine animi res humane geruntur? Non uiribus corporis (inquit Cato de Senectute) res magna geruntur, sed prudentia, consilio, autoritate. Sapientia autem consilium subministrat. Magnitudo animi uilia spernit, honesta deligit, & quae sapientia iubet, illa persequitur omnia. Sapientiam & animi magnitudinem philosophi profitebantur: erant tamen in contemptu, quia sibi solis sapere uidebantur, uti nunc diuinae sapientiae magistri. In excogitando uis quaedam ingenij, hoc est mirabilis inuentio, quam oratores & dialectici ingeniosi doctique, excogitant, et ipsa eloquentia, quae inuenta complectitur oratione, et perfert ad auditorem, admirationis habet non minus quam ceterae uirtutes, iucunditatis minus. ipsos enim magis uidentur, quos laudamus, ut oratores et philosophos, quam illos apud quos laudamus, ut ciues indoctos, ornare ac tueri. Sed tamen in laudando iungenda sunt etiam haec genera uirtutum, in quibus est philosophia, rhetorica, dialectica. Feriunt enim aures hominum, id est, homines excitant ad audiendum & admirandum, illa quae iucunda sunt & grata, ut clementia, iustitia, liberalitas, et illa quae mirabilia sunt in uirtute laudari, ut sapientia, eloquentia, animi magnitudo. Habes quae sunt genera honorum, et quae per se, quae propter aliud expetuntur, ite quae sit differentia in partibus uirtutis. Sciendum deinceps, quae sint officia ac munera uirtutum, ut unicuique propria laudem attribuere possis. Id aperte monstrant philosophi in morali disciplina. Quam obrem non putauit ea de re exactius hic esse disputandum, et Aristoteles in Rhetoricis breuiter attigit, quoniam uidebat id esse philosophorum. Definit ille uirtutes, quia ex definitionibus proprietates apparent: ut si rhetorica est bene dicendi scientia, officium oratoris est bene dicere. Iustitia uirtus est, per quam sua quisque obtinet, et ut uult lex. Iustitia munus est, honeste uiuere, neminem ledere, sua cuique tribuere, ut imperat lex. Erit igitur explicandum in laude iustitiae, quid innocens, quid cum fide, quid cum aequilibitate, id est, innocens & iure parus, is qui laudabitur, fecerit: propositiones erunt huiusmodi: Honestas secutus est ita, ut quaedam lex bene uiuendi esse uideretur. Nemini mortalium attulit iniuriam. Nullius rem, nullius honorem, nullius charitatem detinuit. Fidem in omnibus dictis factis quae seruauit. Sic usus est iure pari, ut non plus sibi quam alijs attribueret. Eiusmodi propositiones inueniendae sunt ex uirtutum muneribus, & actionibus eius qui laudatur, explicandae. Fortitudo est, per quam res praecclare fiunt in periculis, ut lex iubet. Temperantia uirtus est, per quam ad uoluptates corporis sic sese habent, ut lex iubet. Liberalitas est quae bene agit in re pecuniaria. Magnitudo animi, quae magna beneficia exercet. Magnificencia, uirtus quae magna perficit in sumptibus. Prudentia uirtus est intel-

ctus, per quam bene consulere possunt de bonis et malis ad felicitatem. Haec ex Aristotele, unde officia ac munera uirtutum singularum nosse, & rebus gestis illius quem ornandum susceperis, accommodare possis.

GRATISSIMA autem laus eorum factorum habetur, quae suscepta, &c. Non satis est tenere quae uirtutes sint admirabiles, sed parum multitudinem gratiae, quaeque gratiae sint atque iucundae. Operae precium est, quod ipsa uirtus in actione perficitur, hoc scire, quorum factorum laudes sint gratissimae, ut in illis explicandis diutius immoremur, & inde maiorem fructum colligamus. Eiusmodi rerum genera quinque constituit. Primum sic est. Gratissima auditoribus laus eorum factorum habetur, quae suscepta uidentur à uiris fortibus sine emolumento ac praemio: ut si laudetur Hercules, qui gratuitis beneficijs omnes prope mortales subleuauit: si Aristogiton & Hermodius, qui tyrannum sustulerunt: si Pyrrhus, qui captiuos Romanos sine pretio reddiderit. Ne mirere si grata sit atque iucunda laus uirtutis huius. Est enim uelut rara avis in terris, omnibus ferè emolumentum praemiumque expetentibus. Alterum quae cum labore & periculo suscepta uidentur à uiris fortibus, habent uberrimam copiam ad laudandum, ut factum Horatij Coclitis, Scaeuolae eius qui Porcenam tenuit, Deciorum patris & filij. Haec & similia dici ornatissime possunt, et audiri facillime, propterea quod materiam habent praecclare, quae etiam per se ornata iucundaque uidetur. Duo genera quae diximus, in unum colligi possunt, hoc modo: Omnis illa uirtus esse uidetur praestantis uiri, quae est fructuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Laboriosa, ut transitus Annibalis per Alpes: periculosa, ut pugna Scipionis in Africa aduersus Annibalem: gratuita, ut Scipionis alterius uirtus in restituendis bonis eorum quos spoliauerant Poeni. Aliud est. Magna laus & admirabilis uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem, in quo genere Socrates & Regulus principes habentur. Vitium est contrarium eorum qui mortem parentum, filiorum, coniugum impatienter ferunt, qui moerore contabescunt ob amissionem pecuniae, domus, pecoris, suppellectilis, praediorum: qui insanunt ab honore deiecti, uel sinistro rumore laesi, uel ab aliquo cui se probari uolebant, contempti atque reiecti. Quartum. Ornant hominem delati honores, decreta uirtutis praemia, res gestae iudicij hominum comprobatae. In quibus etiam felicitatem ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est: ut si laudes Hippocratem, cui diuini habitus honores: si Ciceronem, cui senatus uirtutis nomine domus publice reficienda esse censuit: si Fabium Maximum, cuius res gestae in Annibale iudicij hominum sunt comprobatae: si Syllam, cui omnia ferè prospere successerunt, Casus non habet laudem.

Itaque

Itaque dicendum felicitatem non temere accidisse, sed ipsam deorum immortalium iudicio datam fuisse. In his enim rebus est laus, quae nititur iudicio uel hominum, uel deorum. Hic animaduertendum, neque paruos honores, neque usitata praemia, neque uulgaria facinorosa, neque communem felicitatem esse sumendam. Haec uix tenuem laudis umbram sequuntur, tantum abest, ut sint in admiratione. Sumendae res erunt aut magnitudine praestabiles, ut Numae uirtus regio honore decorata: aut nouitate primae, ut supplicationes quindecim dierum nomine Ciceronis decretae, quot ante nulli homini nouo togato contigerant: aut genere ipso singulares, id est unice, ad unum tantum pertinentes, ut ingenium Homeri in rebus heroicis habitum est singulare, Demosthenis in arte dicendi, Themistoclis in arte memoriae. Aut singulare dicit, quod uni tantum conuenire potest, ut primum aperuisse Alpes, prima spolia optima suspendisse Ioui Feretrio. Quintum. Est etiam cum ceteris praestantibus uiris comparatio in laudatione praecclare, ut si confers Virgilium Homero, Ciceronem Demostheni, Caesarem Alexandro. Exempla istorum omnium sunt in orationibus Iocratidis, quae quidem transcribi noluimus, ne res cresceret in immensum, deinde non erat cur exemplis Graecis uteremur, quae latina deformat, & pariant obscuritatem. Quas commemorat laudes, uix unquam uni conueniunt. In singulis igitur sumendae quae maxima insunt, atque facultate dicendi uehementer ornandae. Alba denigrare, nigra dealbare, non est boni uiri, sed abutentis oratione, qua nihil melius homini post rationem deus immortalis dedit. Demonstrauit antea cur laudationum genus praeteritum nollet, nunc causam affert, cur paulo plura quam instituerat, dixerit. Voluit ostendere laudationes esse in oratoris officio, ideo quae oratori uirtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. Quod si est, philosophia moralis illi necessaria est. Vituperandi praeccepta contrarijs ex uitijs sumuntur, ut ex inclementia, crudelitate, iniustitia, auaritia, luxuria, ignauia, audacia, intemperantia, stultitia, animi paruitate. Ut autem bonum uirum proprie & copiose laudare non possumus sine cognitione uirtutum, sic nec improbum notare ac uituperare insigniter atque asperè sine uitiorum notitia. Insigniter & asperè dicit, quia uituperare omnium commune est: uitia tractare insigniter, oratorum. Tandem monendi sunt studiosi rhetoricae, nullum esse genus causarum, quod latius euagetur, quam epidiecticon. Nam separatè ponitur, & in deliberationibus est frequens, & in iudicij frequentissimum. Summam disputationis colligit, dixisse se de inueniendis rebus disponendisque, quid sentiret. Ex illo breui epilogo transit ad tertiam rhetoricae partem, memoria artificialis appellatur. Adiungam (inquit) de memoria

quid sentiam, ut Crassum, cui date sunt partes differendi de reliquis rhetoricae partibus, labore & onere leuem, neque ei quicquam aliud, de quo differat, relinquam, nisi ea, quibus rebus haec exornentur, cuiusmodi sunt ornamenta elocutionis & pronuntiationis. Significat se memoriae non seruasse proprium locum, ut liber unus elocutioni & actioni assignaretur, unus inuentioni, collocationi, memoriae. Sic enim effectum est ut à rebus uerba, non modò praecceptis, sed etiam libris distinguerentur. Perge uero, inquit Crassus. Verba Crassi eò feruntur, ut simus memores eorum quae de Antonij dissimulatione dicta sunt, utque breuis interponatur animorum recreatio. Vbi enim dixit, libenter te cognitum iam artificem perspicio, quò scirem illum non exercitatione modo, sed etiam arte ualuisse, iudit animi causa. Aliquando uoluit te illis integumentis ac uelamentis dissimulationis tuae nudatumque perspicio. Haec subridens. Quòd mihi nihil, aut quòd non multum relinquis, percomode facis, estque mihi gratum. Iocus est iste ex dissimulatione. Nec enim nihil aut parum relinquit, nec tam fugit illam disputationem, quam dissimulat. Iocatur & Antonius. Si uere agere uolueris, omnia tibi relinquo, quasi nihil dixerit, quòd rectè probeque dictum sit, aut saltem quòd non multo melius agat Crassus. Sin dissimulare uolueris, & mea laudare falso, tu quemadmodum his auditoribus, qui omnia audire uolunt à nobis explicatijs quam à Graecis, satisfacias, uideris. Et haec quoque dissimulantis attenuatio iucunda est. SED ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit, ingenio, &c. De memoria tria numero dicit, unde habuerit originem, quam utilitatè ferat, quibus locis & imaginibus tum rerum tum uerborum sit utendum. Tandem refutat illorum sententiam, qui imaginibus opprimi memoriae putant, hoc modo seruat ordinem questionum. Vnde prodijt haec ars? ad quid in lucem emissa sit? quomodo utendum sit? Quòd autem de Themistocle fecit mentionem, hic in ducit exordium, arte memoriae non opus esse ijs qui tanto sunt ingenio, ut nihil obliuisci queant, qualis erat Themistocles, qui obliuionis artem quam memoriae mallet. Ut inuenta fuerit ars memoriae, Quintil. exponit his uerbis. Artem memoriae primus ostendisse dicitur Simonides, cuius uulgata fabula est. Quum pugili coronato carmen, quale componi uictoribus solet, mercede pacta scripsisset, abnegata ei pecuniae pars est, quòd de more poëtis frequentissimo digressus, in laudes Castoris & Pollucis exierat: quam obrem partem ab ijs petere, quorum facta celebrasset, iubebatur: & persoluerunt, ut traditum est. Nam quum esset grande conuiuium in honorem eiusdem uictoriae, atque adhibitus ei coena Simonides: nuncio est exciatus, quòd eum duo iuuenes equis aduecti desiderare maiorem in modum dicebantur. Et illos quidem non inuenit, fuisse tamen gratos erga se exitu coperit.

4

Nam

Nam uix eo limen egresso, triclinium illud supra conuiuias corruit, atque ita confudit, ut non ora modo oppressorum, sed membra etiam omnia requirentes ad sepulturam propinqui, nulla nota possent discernere. Tum Simonides dicitur, memor ordinis quo quisque discubuerat, corpora suis reddidisse. Est autem magna inter authores dissensio, Glaucōne Carystio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopae scriptum sit id carmen, et Pharsali fuerit haec domus, ut ipse quodam loco significare Simonides uidetur, atque Apollodoros, et Eratosthenes, et Euphorion, et Larissaeus Eurypilus tradiderunt: an Cranone, ut Apollas Callimachus, quem secutus Cicero, hanc famam latius fudit. Scopam nobilem Thessalum perisse in eo conuiuium constat. Adicitur sororis filius. Putant et ortos pleurosque ab illo Scopae, qui maior etate fuerit: quanquam mihi totum de Tyndaridis fabulosum uidetur. Neque omnino huius rei meminit usquam poeta ipse, profecto non taciturnus de tanta sua gloria. Haec ille, ex quibus magna lux affertur loco praesenti. Simonidi illi Chio.) In quibusdam codicibus legitur Ceo, et ita legendum uidetur. Nam hunc Simonidem ex insula Ceo, quae est contra regionem Atticam, Suidas esse dicit. Attica est insula Chios in Asiam magis uergens. Nomen patriae non addidit frustra. Multi enim fuerunt Simonides, in quibus est illustris poeta iambographus patriae Teius. Protulisse.) in medium produxisse. Craton, oppidum Thessaliae. Scopas, nomen fortunati hominis ac nobilis. In eum scripsisset.) in laudem uictoriae quam affecutus erat in certaminibus publicis, composuisset. Ornandi causa.) Multas egressiones dilatandi et ornandi gratia querunt poetae. Castor et Pollux fratres, filij Iouis et Ladae, habiti sunt dii, et maris ac belli potentes crediti. Pugiles fuerant: quamobrem in laude pugilis ad eos carmen egrediebatur Simonidis. Sordide.) auare et illiberaliter. Factus esset.) daturum se conuenisset. Tyndaridis.) Castore et Polluce filijs Tyndari, quamuis ab Ioue geniti dicentur. Prodiret.) egrederetur. Conclauē.) triclinium dicit Quintilianus. Coenaculum est tribus lectis accumbendi gratiastratum. Humare.) sepelire. Obritos.) contusos, confraetos. Quisque cubuisset.) in cubitum iacuisset ad mensam. Hac re admonitus inuenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriae lumen afferret. Hoc sit tibi praeceptum. Ordine memoria maxime inuatur. Ordo non semper est in rebus quas tenere uolumus. Quamobrem ijs qui hanc partem ingenij (ingenium duas habet partes, intellectum et memoriam) exercere uolunt, capiendi sunt loci, ut castella, aedes, templa, porticus, uiae, in quibus certum statuunt ordinem, quem facile animo percurret. Quod autem loci ordinem, non rem cuius meminisse uolumus, designant, ea quae memoria tenere cupimus, effingenda animo, id est imagi-

nibus, quas animus fingat, erunt notanda, et in locis collocanda. Sic ars memoriae duobus constabit, locis, et imaginibus. Ordinem rerum, locorum ordo conseruabit: res autem, ipsas effigies et imagines rerum, ut animalium, stirpium, armorum, notabit. Itaque memoria (quod ait in partitionibus) similis erit literaturae. Ut enim scriptura literaturae ue constat, opus est literis et cera, id est tabulis ceratis, in quibus nota collocetur. Sic opus est memoriae simulachris, quae res notent uti literae: et locis in quibus locentur imagines, ut nota in cera. Id, si placet, declarem exemplo. Aduersarius accusauit eum quem defendis, furii primum, deinde sacrilegij, postea crimine uulneris illati, post haec homicidij, tandem laesa maiestatis. Vis haec memoria tenere, et eorum ordinem seruare. Constituito tibi quinque locos ordine sitos, quos obliuisci non possis, ut in cubiculo tuo ianuam, fenestram, armarium, lectulum, focum. Deinde effingito simulachra rerum. Si quem probe nosti furem, illum collocato ad ianuam, qui res tuas asportare uelit. Ad fenestram ponito Dionysium eradentem auream barbam Apollinis, et ita sacrilegium committentem. Ad armarium sit chirurgus tibi notus, qui homini uulnus obliget. In lectulo iaceat moriens, qui defleatur a multis. Ad focum stet rex, cui audax homo barbam uellicet. Est enim barba sacra maiestati. Repetito semel et iterum tum locos, tum imagines, ut sis memoria parum scelici, tamen quum opus erit, occurrent. Quod autem imagines pro arbitrio cuiusque finguntur, potes alijs uti, quam quae posita sunt a nobis. QVI sit autem oratori memoriae fructus, quanta utilitas, quanta uis, et c.) Quanta memoriae sit utilitas, Quintilianus multis explicat in undecimo libro. Tam multa non transtulimus in libellum, ne paginas onerarent, quae commodius apud eum legi possunt. Quicquid animo tenemus, memoriae uel naturalis uel artificialis beneficio tenemus. Est enim memoria, reliquarum partium custos, et uelut thesaurus, unde omnia recondita promuntur. Tenenda sunt ea quae didiceris in accipienda causa, id est quae detulerit ad te qui tibi causam suam commisit: deinde illa quae ipse recepta causa apud te cogitaris. Omnes fingenda sunt in animo sententiae, quas cogitando inuenieris, et collocaris. Figendus in eodem omnis descriptus, hoc est ordine digestus uerborum, apparatus. Hoc ita uerum est, si scripta, uel longa meditatione comparata est oratio. Quum uentum erit in iudicium, utile erit ita audire eum unde dicas, id est tuum litigatorē sedentē in subsellijs, et tuos monitores qui causam suggerunt a tergo, et aduocatos qui interim consiliū subministrant primas habenti, ac residenti in media causa, dum audiuntur laudatores reorum, dum literae recitantur, dum monitores et iurisperiti nonnihil interloquuntur, ita audire inquam a quo dicas, uel eum aduersariū cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem,

orationem, sed in animo uideantur inscribere, quod est insculpere. Id erit, si sis non audiendi similis, nihil minus utaris arte memoriae, omniaque animo figas quae iactata fuerint ab illis. Habes quatuor genera rerum memoriae committenda: adde et istuc, tenendum esse, quid, et quatenus, et quomodo dicturus sis, cui responderis, quid supersit, quid in alijs causis egeris, quid ab alijs audieris. In his quinque generibus uides quam fructuosa, quam utilis, quam potens sit memoria. Poterant haec unica sententia comprehendere, hoc modo Memoria custos est omnium. Sed quum latius utilitates explicare uolumus, praestat rem diuidere in suas partes. Dicit aliquis, Sint utilitates istae memoriae, tamen arte non est opus, quum memoria natua praestet haec omnia. Respondet idem in omnibus partibus dici posse, propterea quod haec ars tota dicendi, quae proprie non est ars, sed artis imago, quaedam ac similitudo, habet hanc uim, non ut totam inuentionem, uel collocationem, uel pronunciationem, uel memoriam pariat et procreet, uerum ut ea quae sunt orationem in nobis, et a natura sensuque communi data, educat atque confirmet, hoc est aiat et augeat alendo. Constatendum est memoriae naturam esse principem, hoc est, primas et potiores habere partes, sed nihil minus quae procreauit, artis auxilio esse adiuuanda. Etenim quum ingeniorum alia sint acuta, alia obtusa, alia summa atque diuina, ut Themistoclis et Mithridatis, his forte non est opus arte memoria: mediocriter acerbis et hebetibus est opus: quoniam nemo ferre est tam acrimonia, qui si non disposuerit res locis, et imaginibus notari, ordinem uerborum sententiarum ue complectatur: neque uero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine, id est usitata obseruatione adiuuetur. Qui sit, inquit, ut tria, locum, imaginem, rem signatam, facilius memoriae teneamus, quam unum illud ipsum de quo nobis agendum est? Videtur enim multitudine memoria grauari, non adiuuari. Rationem physicam affert, quam uidit Simonides, si fuit (ut aiunt) artis inuentor, aut alius quisquis inuenit, ea est huiusmodi. Quum alia mente solum, alia sensu atque animo cognita habeamus: ea maxime animis nostris effinguntur, id est informantur et apparent, quae sunt a sensu tradita, atque impressa: ut quia leonem uideris, imago manet in animo formator atque expressior, quam species iuris, quod mente tantum nosse potuisti. Ex sensibus acerrimus est et acutissimus uisus, auditus hebetior multo. Hinc fit ut perfectius cognoscamus, diutiusque mente seruemus id quod uidimus, quam quod auribus percepimus. Itaque si audieris quicquam, aut cogitatione complexus eris, tum facillime tenebis, si etiam oculorum commendatione animo tradatur. Tradetur quodammodo, si qua statuatur illius imago cadens in sensum uidentis. Imago, quae et conformatio, et figura, et forma, et species, et simula-

chrum dicitur, res caecae, hoc est ab aspectus iudicio remotas, ita notat ac signat, ut ea quae cogitando complecti uix possemus, quasi intuendo teneamus: ut philosophiae, quae non cadit in aspectum, si muliebrem imaginem animo tradideris, qualem Boetius ille confinxit, illam quasi intueberis, et rerum eius multo facilius excitabis memoriam. Hoc modo fit, ut locum, imaginem, rem ipsam facilius, quam hanc unam, facultas memoriae contineat. Habes cur imaginibus quae sub aspectum ueniant, sit utendum. Iam quae cadunt in oculum, sunt corpora, id est res omnis dimensionis participes, colore et figura notabiles. Corpus autem intelligi sine loco non potest, ergo locis quoque utendum est. QVARE ne in re nota et peruulgata multus et insolens sim, et c.) Quae sit origo memoriae, quem fructum ferat, quibusque rebus constet, breuiter atque dilucide expositum est. Quod autem non satis est hoc tenere, artem hanc locis et imaginibus contineri (nec istuc in quaestiones retulimus) aperientium uidetur, quibus et quam multis utamur et locis et formis. In ea re tradenda summam breuitatem est secutus, propterea quod illis temporibus erat nota atque peruulgata, quae nunc desuetudine et negligentia uidetur obscura. Dicebant in iudicijs publicis horas multas. Eo ueniebant cum periculo suae famae, nisi quod domi parassent, in tanto hominum conuentu, in tanta exercitatione eloquentiae expedite enuntiarent. Quum igitur tempus urgeret, et permulta dicenda forent, quae memoria naturalis non contineret, ad hanc artem confugere erat necesse. Ex uerbis eius collige quatuor praecipua de locis eligendis, quae significantur ab eo totidem uerbis. Primum sit huiusmodi. Multis locis est utendum. Oportet (inquit ille scribens ad Herennium) si uolumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Secundum. Utendum locis illustribus. Illustres sunt, qui lumine illustrantur, et qui multum habent in se dignitatis. utrumque genus deligendum. Nam si locos obscuros, ut subterraneos, ut in penetrabilibus aedium abstrusos: aut si ignobiles, uiles, abiectos, ut casae, aediculae, rusticas uastitates elegeris, nescio quomodo imagines tenebris inuoluentur, nec erunt obuia querenti. Loca nec nimis illustres, ut aprici: nec uehementer obscuri esse debent, ne aut obaercentur, tenebris imagines, aut splendore praefulgeant. Tertium. Utendum locis explicatis. Nam si fuerint aut angustijs, aut circumiectis rebus, ut instrumentis, ut arboribus, ut fructibus implicati et inuoluti, turbabunt imagines et obuoluent. Quamobrem non capies templum, aut forum, aut curiam, aut porticum, aut basilicam, quo tempore feruet illic hominum frequentia. Nam tibi multa succurrent, quibus a cursu retardata memoria turbabitur. Quartum. Utendum mo-

dicis, hoc est temperatis et mediocribus interuallis. Spacia nimium distantia uagus imagines reddunt, ut si primam speciem locaueris in porta urbis, alteram in templo medio, aliam in castello, quartam in foro. Contra interualla perangusta implicat formas adeo, ut aperte nequeant discerni. Sit igitur interuallum tricentum pedum. Si paulo maius minus ue, nihil aut parum refert. Si non suppetunt eiusmodi loci, non aliter animo edificare licet, quam imagines confingere. De imaginibus tria sunt precepta. Vnum est: Imaginibus agentibus est utendum. Quæta, iacentia, immota non mouent memorem facultatem. Agentia magis commouent, et promptius offerunt se. Si constituas animal, dabis actionem. Si quid in animum, pones in manu hominis, uel in alia parte corporis animati, ut aliqua ratione moueatur. Alterum: Acres sint imagines. Acres intelligo, subeumenter impellentes, ut leonum, urforum, aprorum, luporum, serpentum, hominis furiosi, corporis grauitur uulnerati. Parue, uitate, cottidianæ, remissæ, ideo animum mouere non possunt, quod nullam habent acrem mouendi potestatem. Animus noster nouis, terribilibus, inuisitatis, insigniter uel pulchris uel turpibus, uel ridiculis mouetur. Aliud: Imagines insignita sunt locanda. Fortius impellit, quicquid insignitum et extra communem ordinem est. Insignitum est, quod habet aliquid insigne, siue bonum siue malum, siue honestum siue turpe, ut domus insignis. Insigne scortum, insignis deformitas. Huc refer ea quæ sumpserunt aliquid extrinsecus insigne, ut purpuram, gemmas, aurum, coronam, personam, uestem cruentam, glastum, minyrum, cornua. His tribus generibus adde omnia quæ occurrere, celeriterque percipere animum possunt, ut sunt amici charissimi, uiri in historia præclari, ridicula nomina, et si qua sunt similia. Quæ precepta de memoria traduntur, sunt admodum pauca. Ars illa breuis est, exercitatio uero longa. Quamobrem ut tibi sit facultas et locorum et imaginum, opus est exercitatio. Facultate, inquit, exercitatio dabit. Hoc et in alijs rebus est uerum. Quo quisque in arte sua exercitatio est, eo promptius ac facilius quod uult peragit. Ab exercitatio consuetudo gignitur. Consuetudo est altera natura. Quasi naturalia nobis sunt facilia, ac in manu posita. Oportet igitur inueniendis locis, et imaginibus assuescere, et tales inuenire, quales ante iam diximus. Est aliud imaginum genus, quod ut notum et penè puerile breuiter percurrit. Et ne in rebus tam paruis immoretur, mutilata oratione festinat ad maiora. Supplenda que desunt, et nobis paulo pluribus explicanda. Similium uerborum conseruata notatio memoriam excitat. Leo pro bestia, Leo pro uiro, nomina sunt re diuersa, uocibus similia. Seruetur illorum notatio, ut leo fera collocetur ad recordationem Leonis uiri. Muræna piscis, Muræna ho-

mo nomen habent simile. Si uirum pro pisce, aut piscem pro uiro statuas, ut alter erit notior, et animo tuo expeditior: memoria firmabitur. Talia sunt, uerba, lupus, coruus, merenda, nucula, gurgis. Immutata casibus notatio, memoriam iuuat. Immutantur casibus ea quæ idem principium retinent, mutant extremum, ut aurum Aurelius, saba Fabius, pisum Pisco, cicer Cicero, mars Martialis, pausa Pausanias, lac Laetantius. Si cuius nomen meminisse non potes, proferit originem, aut aliquid origini simile spectasse. Traducta ex parte ad genus notatio, memoria est adiumento. Pars enim uel totum, uel speciem facile in animum inducit, ut Prometheus uel Deucalion humanum genus, cauda uulpis suspensa totam uulpium speciem, Sinon dolosus Græcos omnes dolosus. Vnius uerbi imagine, totius recurrit in mentem scutentia informatio, id est simulachrum quoddam in animo. Hoc accidit, quum reliqua facile percurris, ubi primum uerbum uenit in mentem. Inter orandum uis citare uersum poetæ,

Discite iustitiam moniti, et non temere diuos
Nihil te remoratur, nisi principium carminis: illius
uerbi imaginem exprime, quod totius uersus subeat recordatio. Statue palestritam tenentem singulis manibus singulos discos, et ostendentem, redibis in memoriam duarum syllabarum, disci, quod satis est. Vtere pictoris cuiusdam summi ratione et modo, formarum uarietate locos distinguens. Pictor summus, id est artifex optimus, imagines uarias pingit, et ne confundantur inter se, multis ac diuersis separat interuallis. Hac ratione utendum memoriam confirmanti. Imagines permultæ ac uariæ quasi pingendæ sunt animo, et locis distantibus dissimilibusque distinguendæ.

SED uerborum memoria, quæ minus est nobis necessaria, et c.) Artificiose memoria duplex est: una sententiarum, altera uerborum. Quæ sententias continet, oratori magis est necessaria: quoniam si res exciderint, et reum et nomen suum perdet. Verborum memoria minus est illi necessaria, propterea quod nullus est tam rudis, et sermonis insciens, qui rem animo comprehensam, uerbis exprimere non possit. Sed hæc maiore imaginum uarietate distinguitur, quia plura uerba, quam sententiæ, magisque uaria sunt. Fuerunt ostentatores, ut Sceptus Metrodorus, qui singulis propè uerbis singulas effingeret imagines: ad quos hic alludere Cicero quibusdam uidebitur, quum dicit, maiore imaginum uarietate uerba distingui, quasi omnibus fere uerbis sua sint affirmanda simulachra. Quintilianus hoc in oratione perpetua fieri non posse, et si posset, non expedire, contendit: illud esset tum infinitum, tum summe tarditatis. Ego non existimo Ciceronem uoluisse omnia uerba designari formis, sed orationem scriptam diligenter edisci, pauca uerba fugientia imaginibus notari, deinde perpendi, quibus

quibus uerbis aduersarij fuerint usi, et si qua tenenda essent, exprimi figuris, ut in respondendo succurreret. Natura tamen maiorem in uerbis quam in rebus esse imaginum uarietatem: quia uerba multo plura sunt, et unares alijs et alijs uerbis dici potest: et articuli orationis, ut coniuunctiones, et atque, aut, sed, formari similitudine nulla possunt, quia desunt res cõsimiles quibus exprimantur, et eorum fingendæ nobis sint imagines. Mitto inquit Fabius Quintilianus, quod quædam nullis simulachris significari possunt, ut certæ coniuunctiones. Articuli dicuntur ex translatione. Vt enim corporis articuli membra connectunt, ita coniuunctiones copulant partes orationis. Quomodo, inquit, si quidam articuli formari similitudine nulla possunt, eorum fingemus imagines? Verborum uerba à rebus assumuntur: ut si tenere uelis hæc uerba, Cupiditas radix est omnium malorum, fingas magni iecur, unde prodeant rami, ex quibus pendeat omne rerum genus mortalibus noxium. Iecur, ut uult Plato, fons est cupiditatum, ut cor iracundiæ. Non reperies aliquid tale in quibusdam coniuunctionibus. Itaque accipies aliquid dissimile, quod animo finges esse per simile, et illo semper utere, quoniam hic non similitudo, sed usus frequens tibi excitat mentem: ut catena Vulcani, quibus Martem ligauit, significent tibi copulationes, Gratia auersæ disiuunctiones. An ideo maior est imaginum uarietas in uerbis, quia tales articuli formari similitudine nulla possunt? Certe. Fingimus aliquid, quod natura simile non est, et nouum genus formarum constituimus. Memoria uerborum non ita frequenter utitur orator, ne si tot imagines repetere conetur, tarda sit, nimiumque languescat oratio. Rebus aut sententijsque magis incumbit: quo fit, ut rerum memoria, illius esse propria dicatur. Eam singulis personis de quibus agendum est, et personarum rebus bene positis, et ordine constitutis, notare, hoc est imaginibus designare possumus, ut sententijs imaginibus, ordine locis comprehendamus. Prodest enim personas omnes, ut oratoris, litigatoris eius, aduersarij, patroni contrastantis, iudicum, coronæ circumstantium, ordine collocare, et quid quæque uelit, imaginibus quibusdam notare, ut omnium rerum tum personarum memoria confirmetur. Quum uiderent inertes, hoc est artis expertes, habendam esse magnam uim locorum atque formarum: aduersus artem, qua non erant usi, argumento leuissimo pugnare ceperunt, ac dicere, opprimi memoriam imaginum pondere, et obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset: facilius esse unum quam multa, rem quam locum, imaginem, et illius significationem informare mente. Hos ante refutauit physica ratione, uincit refellit exemplis. Opponit eis Carneadem, de quo iam sepe dixit, et Sceptum Metrodorum, quorum uerba, quum esset diuina propè memoria, nec arte egere uideretur, tamen in ijs locis

quos haberet, quæ meminisse uellet, perscripsit. Summos homines.) scientia maximos. Diuina memoria.) Amplificat, ut ostendat etiam diuinis hominum mentibus, hanc artem utilitatis aliquid afferre. Sceptus.) Sceptus est Asia regio. Sceptus gentile nomen, quod usurpauit Cicero, quoniam Metrodorus nomen est multorum. Male à quibusdam Sceptus, per literam scribitur. Quare hac exercitatio.) Colligit tandem, neminem esse qui non huius artis exercitatio memoriam euocet, hoc est excitet et commoueat, præter illi, cui nulla memoria naturalis est. Si quis est eiusmodi, tam frustra colat memoriam, quam arator agrum omnino sterilem et infrugiferum.

HABETIS sermonem bene longum, hominis uitam non impudentis, et c.) De tribus orandi partibus, inuentione, collocatione, memoria, disputatum est copiose. Nihil restat ex instituto, nisi ut auditores bono quasi cum palato dimittantur, illi gratias agant, et testificentur quam laute fuerint accepti. Crassus inuitetur ad ea præstanda, quæ de elocutione et actione reliqua sunt. Principio iuuat animorum conciliatio, sed et maxime in extremo. Conciliat animos orator, quum significat mores suos amabiles aliquo genere uirtutis, ut modestiæ, liberalitatis, comitatis. Ea de causa modestè et tenuiter ipse de se loquitur Antonius. Reueretur Catulum et Crassum, deprecatur impudentiam, ne quid arrogare sibi, aut inurbanus aut inuerecundus esse uideatur. Quod sermo longus tedium gignit, et animos auocat de fessorum, quasi anolens odium dicit hæc: Habetis sermonem bene, id est ualde longum. Quod autem disputari Catulo et Crasso uiris grauisimis atque doctissimis audientibus, posset alicui uideri impudens, aut saltem parum uerecundus. Hoc uitium depellit: Utinam habereis sermonem hominis non impudentis, hoc enim uitium nollem. illud quidem certè scio esse hominis non nimis, id est parè uerecundi. Catulum antepone, quod esset inferior Crasso, in auxes gratiura postponuntur. Id significant, cum, et tum, particula quæ distribuunt imparia. Quum addit ista, De dicendi ratione tam multa dixerim, significat hominis esse parum uerecundi, apud summos oratores differere de arte dicendi, et multa differere, quum intelligentibus pauca satis sunt, et artifices maximi nolint se à rudioribus doceri. Ne autem iuuenes, Sulpitium, Cottam, Caesarem uideatur contemnere, non illis artem et eloquentiam detrahit, sed ætatem: ut cogitent non impudenter facere senem, qui quod nouit, iuuenes discendi cupidos multis docet. His dictis auertit illos à se, ut Crassum respiciant, propter quem impellendum, non recusauit insolitam disputationem. Nos uero, inquit Catulus.) Catulus respondet, ut is in quo multum erat authoritatis, et cause minus cur illa tam multa de arte dicendi audire uellet. Pro se et pro suo fratre Iulio respondet,

respondet, ut duobus, uno senes, altero iuvene, rem probantibus, intelligamus eam esse Antonij disputationem, quam senes et iuvenes probare debeant: nec recuset Crassus, qui rem antè laudauit: nec Sulpitius et Cotta, qui tantopere uirum sectati sint, et nunc uideant à senibus commendari. Ignoscimus. Ignoscit Catulus, non ut aliqua sit Antonij culpa, sed ut tollat illud quod dixerat, Mibi ignoscetis profecto. Diligit, ut humanum, et facilem. Habet illi gratiam, ut ei qui beneficium contulit. Admiratur, ut doctum et copiosum. Attende igitur eum esse secundum librum, in quo non modò scientis hominis et copiosi describuntur obseruationes, sed etiam ubi apparet oratoris humanitas atque facilitas. Quòd autem utile est ad artis commendationem, hoc fieri notum, neminem sapientiae laudem et eloquentiam sine summo studio et labore et doctrina consequi posse, comprobatum uult superiori disputatione, Antonio, quamuis multi putarent eum sine ulla magistri doctrina peruenisse ad eloquentissimos, artem non desuisse. Magno sum leuatus errore. Non tam errabat Catulus, qui in oratione M. Antonij sentiebat doctrinae saporem, quam plerique rudiores, qui falsò putabant suos liberos sine arte bonos oratores fieri posse. Hos fuisse plures significat, quum dicit se multis cum alijs semper admirari solitum, unde esset illa tanta uiri in causis diuinitas. Ut eorum corrigatur error, sic iudicat, Antonium res oratorias diligentissimè cognosse, et undique collegisse, usque et exercitatione ductum partim correxisse, partim comprobasse. Ad Ciceronè referenda sunt eadem ista, qui rhetoricas artes puer diligentissimè cognouit, undique à Grecis scriptoribus collegit, tandem usu forensi ductus, quaedam praecepta correxit, quaedam comprobauit. Dissimulabat doctrinam Antonius, ut admirabilior esset multis ipsius eloquentia. Contradicit Catulus, non si quis sit eruditus, ideo minus admirabilem esse illius orandi facultatè, sed assequi discendo, ut in admiratione sit eius uirtus ac diligentia, qui in re perhonestam tantopere desudauerit. Neque eo minus (inquit) eloquentiam tuam, et multo magis uirtutem et diligentiam admiror. Quae est enim alia causa. Et si duas esse causas dicit, quae Antonium in sermone impulerunt, ut Crasso et Catulo rogantibus obtemperaret, ut adolescentium studio morem gereret: neutra tamen est uera, sed utraq; ad decorum sermonis est conficta. Quae nam igitur uera est? Diximus in primo commentario. Aptius et maiore cum pondere res tractantur in dialogis, quam obrem reperit sibi Cicero uiros idoneos quos faceret disputantes, et si hoc modo nunquam disputassent. Adimere omnem recusationem Crasso uolui. Quae sequuntur, eò tendunt, ut fiat aditus ad ultimam quaestionem, quae tertio libro per Crassum transigitur, et tres libri quasi tria membra non dissipentur, sed uelut in unum cor-

pus confluant. Auferre contendit omnem Crasso recusationem. Diceret enim, Non pertinet ad me haec de praeceptis rhetoricae disputatio: Sum consularis: Sum censorius: Perueni ad senectutem: Praecepta Graecorum minime noui: Non eo summo ingenio, ut ista commode tractare possim. Haec omnia cõparatione dissoluit Antonius. Pudentius uel inuitè magis Crassus quàm ego, ad hoc genus sermonis accedit. Nolut dicere fastidiosius, quia non est hominis tam suauis humaniq; fastidire. Eadem nostra causa est. Eandè afferre causam potui, nec minus tu me impulsisti. Censorius, qui censuram gessit. Quadriennio minor. Minor hic dicitur, non iunior, quia iuuentae nomen haud accommodatur senectuti. Serò. ultra annos pueritiae. Arripui. cursum didici. Succisuius operis. Operae succisuius, quae quasi furto subtrahuntur à rebus necessarijs. Ut aiunt. Significat operas succisuias prouerbialiter dici. A puero. Qui natus est ingenio summo, et à puero literis operantem dedit, et summum studium adhibuit doctrinae, et summos habuit magistros, factus est doctissimus. haec igitur attribuit Crasso, ut eum de artibus alijs et maxime de rhetoricis egregiè differere posse confirmet. Sui despicens. Qui nihil de se sperat, et ingenii artemque suam ac facultatem despicit, is sui despicens esse dicitur. Tales uiri. tam celebres, quibus illudere non oportet. Ostendit Catulum et Iulium Caesarem, qui à Scæuola commoniti uenerant ad hunc audiendū sermonem: alij quidem rusticabantur animi causa.

TV Mille, ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quae sunt longè secus, et c. Quum recusandi causas multas, ut dicebat Antonius, omnes, Crasso sustulit, se conuertit Crassus ad recusationem, quae nulla ratione uera nititur. Scit ipse elocutionem et pronunciationem ab Antonio sibi relictam: dissimulat tamen (ut antè diximus) ut et festinus sit in recusando, quò paulum animi subleuentur: et laudet Antonij copiam, Graecisq; praeferat, quo illud Catuli cõfirmet, Admiramur istam scientiam et copiam. Scriptores enim sua commendari, et in precio haberi uolunt: ut Cicero, qui in exordio huius lib. 2. et initio disputationis, deinde in medio cursu, tandem in extremo occultè suū laudauit opus. Quae sunt longè secus. Hoc refer ad ea quae dixit Antonius de studio et ingenio Crassi, reliqua non secus habet atque dixit. Quid mihi tu tandè hodie, aut cuiquā homini. Loquitur haec modeste Crassus, quasi sit aliquis homo prudentior, eruditior, acutior, et magis exercitatus, qui plura uideat, et multa sibi relictā putet, quae animo ipse non concipit. Dicam enim uerè. Haec uirtutis asseueratione, dicitur incredibile. Quis enim credat, è Grecis artium omnium inuentoribus, copiosis in differendo, multis in ornanda aut uituperanda arte dicendi, neminem copiosius in hoc

hoc genere, quàm Antonium rudem artis esse uersatū: Sit uerum, non tamen credibile fuit illis temporibus, quum Graeci Romanos omni doctrinae genere superarent. Saepè ego doctos. Saepè audierat Crassus doctos homines, id est philosophos rhetoricae minime rudes, partim Athenis, et in Asia, quum eò uenisset ex Macedonia quaestor: partim Romae, ubi suas artes Graeci multi profitebantur. Corrigit tamen quasi falsò dixerit, ne sibi sit ipse cõtrarius, qui paulo antè negauit se à puero summo studio, summis doctoribus eruditū fuisse. Quid dico (inquit) saepè falsum est: immo nonnunquam, id est aliquando, sed non saepè, audij. Saepè audire Graecos doctos quomodo potui? qui puer in forum uenerim, quum oporteret me operam dare magistris, nec à foro unquā diutius, quàm quaestor in Macedonia abserim: sed tamen audiui, ut heri, id est, in disputatione primi libri dicebam, et Athenis cum essem, doctissimos uiros (philosophos dico doctissimos) et in Asia istum ipsum de quo paulo antè dicebā, Sceptum Metrodorū, quum de his ipsis rebus oratorijs disputaret. Neque uerò quisquam mihi copiosius, quod attinet ad ubertatem tum uerborum tum sententiarum: neque subtilius, quod pertinet ad acumen inueniendi iudicandi, uisus est unquam, quàm hic Antonius hodie esse uersatus, non dico in illa subtilitate rerum dialecticarum, et aliarum partium philosophiae, sed in hoc genere dicendi, de quo instituta est disputatio. Quòd si esset aliter, et aliquid intelligerem ab Antonio praetermissum, non essem tam inurbanus, ac penè inhumanus (est enim rusticum et inurbanum, negare amicis flagitantibus quod honestè sine tuo detrimento exhibere potes) ut eo grauaret quod uos tantopere desiderare sentirem. Tum Sulpitius. Antonius qui differendi munus transferebat ad Crassum, iure primus illum ad dicendum uocauit. Secuti sunt reliqui, primum iuuenes, in quibus minor erat auctoritas: deinde Catulus senex, cuius preces non renueret Crassus. Seruatus igitur quasi ordo militaris, in quo primi et ultimi sunt fortissimi, debiliores intermedij. Inducit orantes Cicerone, non modò ut auditores paratos esse, et rem arduam ac perutilè expectare demonstraret, sed etiā ut seruet illud ubiq; tenendū decorū, quod uiolant Graeci, qui ad differendum de omnibus rebus obtudunt se non rogati, propter quod alio loco ab hoc inepti uocantur. His adde mirum Crassi pudorem, quo repressus nunquā tam longo sermone grauasset amicos suos ad animum reficiendum rusticantes, nisi ipsi maxime audire uoluissent, atque uerecundantem coegissent. Haec et similia uidens Cicero, se munit occultius. Antonium ita partem superiorem, quoniam ita uobis semel placuit, non recusabo quo minus perpoliā atque conficiam, quantum consequar, uos iudicabitis, quibus ex locis ad eas res quae ad fidem faciendam solè ualent, ducatur

oratio, ut et concilientur animi, et doceantur, et moueantur. Haec sunt enim tria numero. Ea uerò quemadmodum illustrentur, praesto est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. Instrumentum oratoris. Translatio est ab instrumento et supellecili patrisfamilias, in qua sunt uasa, tabulae, armaria, scannae, mensae, fritilli, simulachra, et alia id genus multa. His adde uestium ornamenta, quanquam supellecili proprie non continentur. Insignia quando opus est, exponuntur, hoc est è locis suis depromuntur, ferunturque in medium. Tum peritus domus ornandae, si quis est apparatus, optima ac pulcherrima quaeque distinguit, et tersa purgataque ad ornatum collocat. Non aliter Antonius è locis deprompsit et exposuit oratoris instrumenta, quibus utitur ad docendum, conciliandum, mouendum: reliquit poliendae et ornandae Crasso, et ita distinguenda, hoc est distinctis ornamentis uestiendae, ut in orationis apparatu speciem haberent elegantem. Fortè dices haec ab Antonio collocata atque composita fuisse. Id quidem uerum est, neque in ea dispositione similia confert, sed in distinctione et ornatu. Elocutio componit orationem, res distinguit figuris et coloribus rhetoricis, ornat uerbis, tropis, iunctura, concinnitatibus, numeris. Sic paterfamilias tapetibus uestit abacos, lectos, cathedras, subsellia, nouum splendorem terfis excitat uasis, appendit emblemata, distribuit colores, et omnia distinguit non modò locis, sed ornamentorum uarietate. Quis Antonio permisit. Faceta atque iucunda est allusio. Refert animam ad socios qui communiter aliquid possident. In communi diuidendo, si alteri illorum facta est potestas ex aequo partitendi, solet is socio dare optionem, posterior accipere partem. Sic enim iustus uidetur, et eam quam tulit, ferre legem. Si ego rectè intellexi. Bene excepit, qui falsam pronunciatum erat sententiam. Pronunciavit autè aliud sentiens, aliud loquens, ut experiretur iuuenium uoluntatem, aut certe quò iucundus esset hominibus amicis. Ille uerò, inquit Cotta. Cotta perinde loquitur ac si Crassus seriò locutus esset. Vnde apparet quaesitum esse hominem omnium praesentium infimum tardissimumque, cui haec persona tribueretur. Eloquentia nomen ipsum inuenit. Orator non inuentor ab inuentione, aut dispositor à dispositione, aut pronunciator à pronuntiatione, sed ab elocutione dictus est eloquens. Verba mihi reliquit. Haec uerba ioco non uacant. Ludit in hunc sensum. Quam meliores sint res, uerba multò uiliora, ut quae rebus seruiant: Antonius inique et callidè facit, qui uerba mihi reliquit, re ipse sumit, aut certe significat id quod difficilius est, sibi relictum. Si quod difficilius est, id tibi reliquit. Facetus acutusque fuit Caesar: quam obrem urbanum et acutum dedit illi Cicero dilemma: Aut quod difficilius est, aut quod facilius, tibi reliquit. Si difficilius, est nobis

bis causa cur te audire cupiamus, qui difficultum explicationem querimus. Si facilius, tibi causa non est cur recuses, quum ab amicis facilia rogeris. Quid quod dixisti.) Principio Crassus inquit. Neque Antonium uerbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius à uobis impetraro, ut hic sitis hodie. Horum memor Cicero (singentem ut mentientem esse memorem oportet) inuenit argumentum Catulo, quo iocatus est, interpretans grauius, id quod non promiserat, sed comiter polliceri uisus erat Crassus. Non enim dixerat, 10 Morem uobis geram, sed obmutescam. Catulus ac si conuentum sit, ita fidem requirit. Illi Colla suffragatur, aptior ad aliena adiuuanda, quam ad sua prodenda. Risit ille, qui ceteros omnes agere facere uideret. Posses tibi, inquit, Crasse concedere, hoc est recusandi locum dare, nisi religio tibi allata esset. Sed uide ne quid Catulus attulerit religionis, id est decorum metus

prohibentis uiolare fidem. Opus hoc censorium est, eos infamia notare, qui fidem frangunt. id autem committere, uide quam sit tibi homini turpe censorio. Turpius enim peccat aliquis in eo genere quod ipse reprehendit. Agite uero.) Non dixit, differam pro arbitrio uestro, sed agite ut multis, quasi illorum impetusa feratur. Id temporis est.) Consecratur paulo post horam secundam à solis exortu: iam propinquabat hora sexta, id est meridies, ut tum metuebantur horas: itaque surgendum censet & requiescendum. De prandio non agit, quia moris erat multis Romanis nullum prandium sumere. Loquimur aliquid.) Non uisus est uerbo quod est oratorum, dicemus, sed illo quod est omnium, loquimur: quasi sermo futurus sit, non oratio. Statim.) Quibus dederat summam audierandi cupiditatem: non decuit eos tam patientes inducere, ut quod maxime cuperent, id in crastinum differrent.

IN TERTIVM CICERONIS LIBRVM DE ORATORE AD Q. FRATREM IACOBI LODOICI Strebæi Rhemenis Commentarius III.

INSTITVENTI MIHI, Quinte Frater, cum sermonem referre & mandare, &c.) Quia principia sumantur uel à re, uel à persona, & beneuolus, aut attentos faciant auditores, initio querendum mihi uideatur, unde ductum sit, & quò maxime spectet hoc exordium. Tractum est non ex ea re de qua agitur, & ex questione de eloquendi pronuntiandi, uirtutibus, in qua uersatur omnis hic liber tertius, sed è persona L. Crassi, cui propter eximiam in eloquendo suauitatem omnis attribuitur de oratione sermo. Assumptæ sunt & aliorum personæ, quos loquentes fecit auctor in his libris, non ut in illis esset proemij summa uis, sed ut Crasso infeliciores inferioresque esse uiderentur: & apparet hominum summorum uirtutem à sceleratis & impijs ciuibus agitari, non extingui solere. laudabiles eos esse, qui tanta rerum acerbitate uexati, non auocantur ab instituto: cuiusmodi fuit Cicero, qui permulta ab inimicis & à ciuili calamitate passus, nunquam represit egregios eximios que conatus. Finis huius principij non est intelligentia qua dociles fiunt ij qui audiunt, neque attentio qua rei de qua agendum est, magnitudine, uel nouitate, uel utilitate, uel necessitate proposita suscitatur audientem, sed beneuolentia & amor quidam, quo ducti probari uelimus aliquem atque defendi. Illam sequitur attentio, sed tamè ad beneuolentiam 50 maxime animum uertit. Itaque L. Crassi actiones, altercationes cum Philippo, morbum mortem que narrat, non ut tantum sciant qui legent, sic enim ageret historicum, non oratorem, sed ut scientes mirentur elo-

quentiam uiri, laudent illius in tuenda Repub. fortitudinem, afficiantur eius rebus aduersis, & amore correpti, quæ dixerit magni faciant, & audius atque sepius lectent. Quamobrem oportuit hanc expositionem implere laude & affectu, ut illa conciliarentur animi, hoc uero mouerentur. Ut res ordine procedat, incipit ab ea causa qua adductus est, ut hic L. Crassi mortem oratione defleret. Ea fuit recordatio, quæ tum subiit, quum sermonem illius huic tertio libro mandare uellet. Hæc quidè causa ficta est, sed ut ratio dialogi consistet, omnia uerisimiliter fingenda sunt adeo, ut ij qui audiunt legunt uerem esse ueram putent, immo ut scriptor ipse tandem aliena non sua legere penè existimet. Causam ueram subicit, nec enim debuit aperire suam artem. Nihil uidit aptius tum ad se, tum ad opus suum ornandum, quam si Crassus humanitate, uirtute, eloquentia summus haberetur. Hæc uera causa est. Id faciat, inquit, ad opus ornandum: quomodo per hæc Cicero laudatur? Oblique sanè. Cicero non illi modo par, sed multo maior. Dignior igitur laude maiori, siue queritur humanitas, siue consilium & uirtus in administranda Republica, siue excellens eloquentia. Ea fuit causa cur tandem ad exordij finem ad se orationem conuerteret. Insituenti.) Paranti, decernenti. Sermo nem referre.) quem in ulla sua habuerat sermonem, in scripta redigere. Mandare libro.) committere litteris. Acerba.) conficiens animum. Veterem animi curam.) Olim puer Cicero, qui erudiretur ab ijs doctoribus quibus Crassus utebatur, ut dictum est in principio libri secundi, audita morte tanti uiri, curam atque molestiam, id est ægritudinem animæ cõceperat.

Postea

Postea recordatio ueterem illum animi dolorem ægritudinemque renouauit. Molestè se rebat illud immortalitate dignum ingenium, morte extinctum esse, illam humanitatem & singularem moderationem concidisse, illam uirtutem non dicendi solum, sed etiam agendi interitu fuisse compressam. In fine secundi Catulus hæc tribuit Antonio, humanitatem, copia quæ est ingenij secundi, deinde uirtutem. Eadem Cicero dat Crasso, propterea quod nisi quis ingenio optimo natus sit, & consuetudine uitæ ac liberali cultu discipline humanitate, & eam quam Græci *ἡλιότης*, & quam *φιλανθρωπία* uocant, habeat: nisi denique sit uirtute maxime constantia, fide, fortitudine præclarus, non poterit in summis oratoribus habere nomen. Hæc tria si Crassus habuit, optimè potuit non modò orare crassas, sed etiã de ipsa arte dicendi pulchrè differere. Si non habuit: Cicero quod deerat, abundè suppleuit. Ista laus igitur ad ea quæ dicenda sunt, non est inutilis. Quod dicit immortalitate dignum ingenium, & uirtutem extinctam fuisse, non admittant philosophi. Nec enim si ingenium est uis intelligendi memorandi, ex animo & corpore bene temperato, immortale esse potest: et quod fieri nequit, non oportet sapiens: nec extrinsecus uirtus extingui potest, si habitus est animi immortalis. sed aliter philosophi, aliter oratores maxime in mouendis affectibus loquuntur. Illi uera querunt, hi populi more sequuntur. Qui sibi negata à natura peroptat, unã cum corpore uirtutem, quia humano more agere desinit, interire arbitrat. Vix diebus decem.) Videtur subaudiendum participium, completis, ut sit, uix diebus decem completis post eum diem qui hoc & superiore libro continetur. Dies unus duobus libris conficitur. Horis matutinis Antonius, pomeridianis differuit Crassus. Vt enim Romam redijt extremo senecorum ludorum die, uehementer commotus, &c.) Proposuit quid hoc tertio libro dicturus sit, ut inde plane excipiat auditor, qua de re agatur in hoc sermone (non enim uerba in uniuersum dicta proprie rem demonstrant: propterea diximus non hoc eò tendere proemium, ut docilis esset is qui subaudiret) sed ut aptè causam intelligat cur non ad rem, sed ad personam conuertatur exordium. Hinc aditus est et quasi uia ad expositionem quæ cadit in exordium, propterea quod ad conciliandum mouendumque, non ad docendum comparata est. Principia quidem conciliant animos & mouent: ea de causa recipiunt eas narrationes quarum finis est motus. Explicat initio ut Romam ex agro reuersus, commotus sit in Philippum: deinde ut in eum dixerit, postea ut cum eo sit altercatus: tandem ut lateris dolore confectus oppellerit mortem. Sunt igitur 50 narrationis huius quatuor partes ordine temporis & rerum distributæ. In his quidem ductus est naturalis tenedus ab eo qui recto quasi filo rem deducere uelit. Oratio Philippi mouet Crassum, per motio Crassi

prouocat orationem, ex oratione perpetua nascitur altercatio, ex altercatione ira ac dolor, ex dolore mors. Est hoc quidem paruum quum explicatur, sed quum diligenter obseruatur, per maximum. Nec illud omitendum uidetur, esse nonnulla quæ breuiter exponi debeant, ut ea quæ nihil faciunt ad Crassi commendationem. in alijs autem esse immorandum: quoniam in his est summa uis principij, ut sunt dicta facta quæ Lucij Crassi. Romam redijt.) Reuersus est in urbem ex agro Tusculano, quò sui colligendi causa, ludorum Romanorum diebus uenerat. Quos autè primo lib. dixerat ludos Romanos, nunc scenicos uocat, propterea quod in illis actores scenici, tragœdi, comœdi, mimi, pantomimi, ethologi magnas habent partes. ij sunt enim qui cū apparatu magnifico fabulas agunt in scena, et populis feriatis detinet in teatro. De ludis Romanis diximus commentario primo. Extremo die redijt Crassus, quia tum ab ocio quisque se conuertebat ad suas artes. Nam ludis curia, forum, & artificia cottidiana quiescebant. Habere orationem, & uerba facere ad populis diebus nefastis, cuiusmodi sunt tempore ludorum, fas erat magistratibus. Ut enim tum prætor cum populo agere non poterat, ita certe consuli omni tempore Rempub. curare licebat. Itaque Philippus consul aduersarius causæ senatus, de comunicandis aut transfereendis iudicijs absente Crasso orationem habuerat aduersus senatum: multa dixerat de dominatione senatorum, de cupiditate regnandi, de ambitione & auaritia, de dissensione quam mouebant in equites, ut ab ijs auferrent iudicandi potestatem: & quod grauius tulerat senatus, dixerat, uideendum sibi aliud esse consilium, id est prouidentiam sibi ut alij senatores ad tractanda consilia legerentur, aut ut alij consultores in alijs ordinibus existerent: illo senatu, tam ambitioso, tam auaro, tam sedizioso, se Rempub. gerere non posse. quo dicto uidebatur omnem senatui abrogare auctoritatem. Ludis peractis, idibus Septembris, hoc est decimo tertio die Septembris, quia senatus haberi non posset nisi à magistratu uocatus, & cõsul iratus uocare nollet, Drusus trib. plebis qui iudicia ordini senatorio & equestri comunicare, & ciues in concordiam mittere conaretur (quanquam odium utriusque ordinis uitare non potuit) senatum conuocauit. Senatus quia res eius agebatur, uocatu, id est uocatione Drusi frequens in curiam uenit: ibi quum Drusus multa de Philippo questus esset, (aduersabatur enim concionibus Drusi Philippus) retulit ad senatum, hoc est senatores rogauit sententias de illo ipso quod consul in eum ordinem tam grauius in concione esset inuectus. Dictum est breuiter quid L. Crassum mouerit, ut in senatu diceret aduersus Philippum. Quomodo dixerit, altero loco demonstrat. Cicero tum puer non aderat, quamobrem utitur aliorum testimonio: non omnium quidem, nec enim omnibus est auctoritas, sed hominum sapientissimorum, qui de re-

8 2 bus

buis iudicare possunt, et tanta sapientia praediti mentiri nolunt, ut testatur illud Homericum

ἴσθ' ὅσος δὲ ἐν ἡμεῖς, οὐκ ἄρα γὰρ πρὸς πᾶσι τοῖς ἄλλοις.

Sapientibus autem maior adhibenda fides, tum quum in idem consentiunt. Itaque dicit, inter sapientissimos constituisse, id est concordem sententiam fuisse: et paulo post, omnium consensu sic esse iudicatum, quod de sapientibus, non de omnibus in uniuersum dictum puto. Testimonium est, Crassum in agendis causis sic increuisse de bono in melius, ut quum aliquid accuratius diligeret, ceteros ab eo semper omnes fuisse uictos, illo autem die etiam ipsum a se superatum. Hinc planum facere uult, ingenium uiro summum, nec minorem eloquentiam fuisse, qui non omnem debilius more effunderet uim, sed tantum cresceret, ut quum alios omnes superauisset, etiam se ipse superaret. In eare certe magna laus est parua oratione comprehensa. Habes quomodo Crassus dixerit, ostendit postea quid dixerit, est prius uidentum quid dicamus, quam quomodo dicamus. Sedenum in uniuersum laudauit orationem, ut commodius ad partes ueniret, et propius attingeret id quod iritasset Philippum. Ita fecit, ut partes narrationis melius necleretur. Oratio Crassi maxime uersata est in affectibus. Deplorauit enim casum, id est ruinam atque orbitatem, hoc est amissionem patris senatus. Orbitas est liberorum qui parentem amiserunt. Consul autem ordinis senatorij quasi parens bonus, aut saltem quasi tutor fidelis esse debet. Quemadmodum parens bonus neruos omnes intendit, ut liberum dignitate et rem auget: ita quoque bonus consul curare debet ut omnes ciues quorum suscepit administrationem, et maxime senatores, in quibus est consilium ciuitatis, auctoritate et utilitatibus reddat auctiores. Et sicut fidelis tutor quasi parens alter, non modo seruat, sed etiam exaggerat bona pupilli, ita fidelis consul commoda ciuium suorum non retinere tantum, sed etiam ampliare debet. Itaque ut liberi parentibus, pupilli tutoribus amissis lugent, maxime cum ab improbis uexantur, sic tum Crassus de Philippo querebatur, commemorans quanta senatus ornamenta ab alijs consulibus accepisset, illos patres atque tutores, hunc uero nefarium praedonem uocabat, qui ut tutor iniustus patrimonium dignitatis a maioribus relicti diriperet. Et ne culpa senatus esse uideretur, si consul illo consilio Rempublice gerere nollet, reijciens in illum crimen L. Crassus, dicebat non esse mirandum si cum suis consilijs Rempublice profligasset, hoc est ut interpretatur Gellius, prodegiisset et perdidisset, consilium senatus a Republice repudiaret, reijceret, ablegaret. In summam collige tres esse partes illius orationis habitae a Crasso in Philippum: unam de senatus dignitate, alteram de casu illius a consule, aliam de consilijs Philippi, quem uidetur accusare iniuria. Non enim suis consilijs Rempublice profligauerat, sed quia illo consule

fuerant latae leges a Druso et Frumentariae, et Agrariae: et socij Italici, quibus erat promissa ciuitas non redita, bellum minabantur, maximisque discordijs diuisa erat ciuitas, horum omnium causa ab inimicis esse dicebatur, quasi potuisset auertere haec mala, si causam principum inuisset. Illam dicendi licentiam non tulit Philippus. Erat homo uehemens, qui magno impetu ferebatur: disertus, qui puerum orare sciret: fortis, ad resistendum oppugnantibus: incensus uerborum facibus, hoc est concitatis affectibus, et in contumeliam admotis: quas ob causas grauius exarsit in Crassum. Et ut illum coerceret, usus est illa animaduersione, qua licebat consuli uel cunctantem, uel obtrecentem punire senatorem. Ausferri iussit pignora. Sic Antonius Cicero nem multauit, qui uocatus in senatum non uenerat: de quo sic queritur Philippus prima. Quid tandem erat cause cur in senatu hesterno die tam acerbe cogerer? Paulo post. Quis autem unquam tanto damno senatorem coegit? aut quid est ultra pignus aut multam? Coercere ablatis pignoribus, est hominem reprimere uel corrigere captis eius bonis. Quid quidem ipso in loco multa a Crasso diuinitus dicta efferebantur, etc. Vbi laudauit orationem L. Crassi, et principes locos breuiter notauit, de numero eximit aliquot sententias breues et argutas, quae ab eo diuinitus dictae esse uidebantur. Quapropter excipiebant eas, et memoriae mandabant, ac efferebant in libellos, hoc est scribebant atque colligebant, non aliter quam Pontifex maximus annales efferebat in album. In illis dixit hoc uelut apophthegma, sibi illum consule non esse, cui senator ipse non esset. Huius rei meminit Valerius Maximus lib. 6. Lucius uero Philippus consul aduersus eundem ordinem libertatem exercere non dubitauit. Nam segnitie pro rostris exprobrans, alio sibi senatu opus esse dixit: tantumque a poenitentia dicti absuit, ut etiam L. Crasso summam dignitatis et eloquentiae uiro, id in curia grauius ferent, manu iniicere iuberet. Ille reiecto lictore, Non es, inquit, mihi Philippo consul, quia nec ego tibi senator sum. Haec ille. Laudatur haec sententia, quoniam nihil breuius et opportunius dici potuit ad exprimendam causam cur tam licenter in consule diceret, et illi prehendenti non obtemperaret. Altera sententia est, An tu quum omnem auctoritatem uniuersi ordinis pro pignore putaris, eamque in conspectu populi Romani concideris, me his pignoribus existimas posse terreri? Sensus est. Quum senatum detraxeris auctoritate, quae maior est quam pignus, me non terruisti quo minus in te dicere, quum igitur auferes pignus longe minus dignitate, non terrebis me quod minus esse metuendum ne pecunia, quam ne dignitatem amittamus, nec tacere oportere quum uenit in questionem nostra auctoritas. An tu quum omnem auctoritatem, hoc est dignitatem et amplitudinem, non meam solum, sed etiam uniuersi ordinis senatorij pro pignore putaris,

id est
non placet haec sententia, est
n. locus meo deus. et suspirior
legi oportere. oppugnare

id est quasi pignus tibi suppositum aestimaris, haud aliter atque si sua auctoritate senatus in pignus tibi dedisset, tum pro libidine dissipanda, quum aliquid obedientiae quod putasses tibi deberi, negasset, eamque auctoritatem in conspectu populi Romani concideris, id est lace-rueris, dissipaueris: me his pignoribus quae suppellectili et pecunia constant, existimas posse terreri? Pignus est, quod ob debiti fidei supponitur, tam mobile quam immobile. Pro pignore putare, loco pignoris habere. Comparisonem sumpsit ab auctoritatis pignore, ut inde ueniret ad pignora, quibus senator multa re potest consul. At non quemadmodum pignora, ita auctoritatem auferre potest, quae uel senatus consulto uel censura tollitur. Tertia sententia est. Non tibi illa sunt concidenda, si Crassum uis coercere. Haec tibi est excidenda lingua, quae uel euulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit. Haec non tam propter acumen laudabilis est, quam propter illam quam significat animi fortitudinem. Si Crassum uis coercere quo minus liber loquatur, non tibi auctoritas et pignus concidenda sunt, quae in conspectu populi Romani concidere et minutim frangere uolueris: haec tibi est excidenda lingua (linguam suam monstrat) qua non solum excisa more stipitum atque truncoratum, sed uel euulsa funditus modo radicum, spiritu ipso, hoc est impetu et ui animi libidinem tuam et effrenatam cupiditatem libertas mea refutabit. Sicut antea translatione sermonis pignus auctoritatis dixerat, ut ad proprium pignus ueniret: ita concisione pignorum dicit improprie, ut transeat ad proprie dictam linguae excisionem. Euellere plus est quam caedere, ut in stirpibus. Spiritus est tenuis uentus, alius in arterijs et partibus corporis, quo fertur et impellitur animal: alius, qui extrinsecus pulmonibus concipitur. Spiritus, excisa lingua, mouens membra, inflammans oculos, incendens os, inflans buccas atque pectus, uoluntatem animi et indignationem indicare potest. Aliam decreuit sententiam, quae est huiusmodi. Ut populo Romano satisficeret, senatus neque consilium, neque fides Reipublice unquam desuit. Dirigebat hanc aduersus concionem Philippi, nihil esse cur senatum tam acerbe accusaret, qui semper fidem Reipublice praestitisset, et fidele consilium subministrasset. Eam, quod breuiter ordinis defensionem complecteretur, senatus consulto firmarunt ij qui frequentes in curia uenerant. Et ut plus haberet ponderis, illam ornatissimis et grauissimis uerbis complexi, in scripta non aliter quam acta atque auctoritates redegerunt. quumque scriberetur affuit Crassus, aut ut diligenter curaret inscribi, aut ut maiorem fidem scripta mererentur, quae nomina testium continebant. In auctoritatibus perscriptis extabat illa sententia et testificatio praesentiae Crassi, quum Cicero scripsit hoc opus. Auctoritates hoc loco sunt decreta, sic dicta, quod potestas in populo, auctoritas in senatu sit. Cicero tertio de legibus. Nam ita se res habet, ut si

senatus dominus sit publici consilij, quodque is creuerit, defendat omnes: et si reliqui principes ordines consilio Rempublice gubernari uelint, possit ex temperatione iuris, quum potestas in populo, auctoritas in senatu sit, teneri ille moderatus et concors ciuitatis status. Liuius libro primo ab urbe condita. Deceuerunt enim, ut quum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si Patres auctores fierent: hodieque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur. Senatus consulta scribebantur, et in longam memoriam asseruabantur. Contentione. impetu, quo nerui et membra tenduntur. Quam senatus frequens secutus est ornatissimis et grauissimis uerbis. Sententiam sequi dicitur senatus, quam ab uno dicta arripit atque decernit. Quod si comprehendit illam ijs uerbis quae magno sunt honori uel ei qui dixit, uel ei cui decernitur, ornatissimis et grauissimis uerbis illam persequi dicitur: ut si decernat supplicationes nomine Ciceronis his uerbis, Quum M. Tullius Cicero consul de dea coniuuratione patricidarum, Catilinae, sociorumque, et impijs ciuibus aut necatis aut eiectis Rempublice seruauit, decreuit senatus ut eius nomine supplicationes quindecim dierum dijs immortalibus fiant. Alijs uerbis et pluribus fiebat eiusmodi decretum. Sed hoc satis est in praesentia ad demonstrandam quam sint ornatissima grauissimaque uerba. Quia nullus honos et ornatus, nulla grauior auctoritas euenire potest Ciceroni, quam si iudicatum sit ab illo seruata esse patriam, haec uerba, Quum Cicero Rempublice seruauit, ornatissima uiro et grauissima esse debent. Ornatissima, quae maxime ornant hominem: grauiissima, quae pondus amplitudinis magnum afferunt. Si decreuissent Patres Conscripti easdem supplicationes nomine diligentiae, aut custodiae, non tam honorificum fuisset illud senatus consultum. ILLA tanquam cycnea fuit diuini hominis uox et oratio, etc. Quomodo quidem Crassus in senatu contra Philippum dixerit, haec uerba explicatum est: ut eloquentia hominis et uirtus conciliaret sibi lectores, et tanti uiri memoria permaneret. Locus est alter de morte, et asperitatem mortis eius, ad permouendos animos comparatus. Vtilis est ad memoriam firmandam, ad infingendam altius amorem, ad Ciceronis humanitatem exprimendam. Rem diutius retinent animi nostri, quam impetus affectum animo impressit. Et uehementius amamus illum qui pro Republice magnopere laboras aduersa passus est: atque humanum est, et oratori congruum, deplorare optimi uiri calamitatem. Ut autem affectus isti potentiores sunt, qui conciliant auditorem: sic illorum est eod nos cogere, quod mitiores alliciunt. Illa tanquam cycnea. ad parabola et quadam miserabili collatione, de qua sic Macrobius. Parabola uero quoniam magis hoc poetae conuenit, sepius pathos mouit, quam aut miserabile aut iracundum uellet inducere. Miserabilem sic Quales populea moerens philomela sub umbra.

Contulit igitur Cicero uocem Crassi cum uoce cyeni, ut suauitas illa mori propinqua afficeret animos nostros. Olorem paulo ante mortem suauissimè cantare ferunt poetæ. Onidius.

Dulcia defecta modulatur carmina lingua

Cantator cyenus funeris ipse sui.

Id fabulosum putat Plinius. Sic enim scribit libro decimo cap. 13. Olorum morte narratur flebilis cantus, falsò, ut arbitrator, aliquot experimentis. Illos suauiter canere nò instante fato, testis est Virg. in 7. Aeneidos.

Ceu quondam niuei liquida inter nubila cyeni

Quum sese è pasture referunt, et longa canoros

Dant per colla modos.

Κύνηος dicitur à Græcis, olor à Latinis. Quasi expectantes. Quemadmodum qui amiserunt suos quos maxime in uita diligebant, paucis diebus ab eorū morte uidere uidetur illos obuolari sub oculis, et in loca ubi frequentes erant, tanquā reperturi ueniunt: sic pueri maxime studio literarū dediti, post interitū Crassi ueniebāt in curiam, ut uestigium, id est signū relictum à pede, uel locū pede compressum, in quo ille postremum institisset, hoc est pedem firmasset, contuerentur. Et si uerè non expectabant illius orationē, quæ nulla erat futura, tamen desiderio et affectu quasi expectabant. Est hoc pathos à miserabili desiderio, quod etiam in bestiis mouet nos. Tum latus ei dicenti condo iussit. Ex multa contentione uocis et iracundia calefcunt pulmones, et illæ neruosa partes, quibus texuntur costæ pectoris, musculos medici uocant. Ex illo calore manat sudor, quem frigus sequitur. Inter costas et obductam costis membranā inflammatur humor. hinc lateris dolor, qui *πλευριτις* dicitur à Græcis, à πλὴν τῆς πλὴν πᾶσ, quod est latus. Vbi spiritus sanguisq; caluerunt, et æstus præter naturam peruēnit ad cor, gignitur febris. Est enim febris calor præter naturam, qui corprehendit. Pleuritis, inquit Paulus Aegineta, inflammatio est membranæ quæ costas cingit. Hinc accidit animæ difficultas, tussis, febris continua, dolor à summis humeris ad extremas costas. Est etiā pleuriticus morbus ex iccoris inflammatione, de quo idem author ibidem loquitur. Tacuit Cicero causam, ut sanguinem in ira ad cor ebullientem, et pulmonū agitationē, aut quia non erat honorifica, aut quia satis erat nota. Ex contentione transit ad lateris dolorē, cui sudorem necitat, quod eodē tempore reclusis calore poris, effluit uaque similis humor, et costis adherēs pellicula igneā uim cōcipit. Sudori post ponit horrorē, qui est tremor ex euacuatione extremarum partium, et aere crudo subeunte latētes meatus per quos sudor emittitur. Addit febrim, quæ ferè semper comes est huiusce morbi. Mortem ultimam pleuriditis effectum constituit. A genere mortis est hoc pathos. mouet aliunde, ut ab inani spe, et exclamacione. O fallacē hominū spem. Exclamatio, inquit Macrobius, quæ apud Græcos *ἰσχυρὸν*

dicitur, mouet pathos. Spes Crassum fefellit, qui post decursos honores frustra sperauerit cū authoritate requiē sibi datū iri. Fragilis fortuna, quæ tot undiq; ingruentibus malis frāgitur, ut fortuna Crassi. Inanes et infrugiferae sunt cōtentiones, id est conatus et labores, qui in medio spacio, ut in fluctibus medijs naues, sepe franguntur et corruūt: et antè in ipso cursu, maiorū mole obruuntur, q̄ portū finemq; tranquillū conspicerē potuerūt. Tales fuisse suas cōtentiones Cicero queritur lib. primi principio. Nam quādiū. Interpretatur apertius quod dixit, spē esse fallacē. Quādiū Crassi uita destricta et impedita fuit ambitionis labore, id est ea cura quæ impenditur ambiendis et gerendis magistratibus, tādū priuatis, id est suis magis uirtutibus et officijs, et ingenij laude floruit, quam fructu, hoc est premio et gloria amplitudinis et authoritatis, aut Reip. dignitate. Nā cū esset in cursu, et dubiā fortunā subiret, nō fruebatur illa securā dignitate quā percipiunt consulares et censorij uiri. Reuerēbatur illū principes magis ob officia, quæ multa exercebat in ciues, et ob egregiam eloquentiā, quā propter illā quæ magistratus et res gestas sequitur dignitatē. Post cōsulatū et censurā, ac perfunctionē, hoc est exactū munus aliorum magistratū, primus annus omnium concessu aditū ad summam authoritatē dare debebat: sed is eius omnem spem, ac omnia uitæ cōsilia peruertit. Nec enim assequutus est quam sperauerat, plenā dignitatis quietē, nec in senatu et in cōsilijs publicis ea potuit efficere, ad quæ suæ uitæ cōsilia dirigebat. Destricta. ualde stricta. Legūt alij distracta, alij distrieta. Priuatis officijs. Officia priuata sunt, quæ quis ut priuatus, non ut magistratū gerens exercet. Ad summam authoritatem. Qui bene gesserāt magistratus ex ordine, primos honores in senatu, et in luce Reip. ferebant, summaq; censebatur authoritate ceu quædā Reip. lumina.

Vitæ cōsilia. Quomodo annus omnia uitæ cōsilia morte peruertit? Sustulit mors anno illo omnia cōsilia quæ uiuus in futurum prouiderat, quæq; prouisurus erat. Fuit hoc luctuosum. Ordo sic est, ut primi afficiantur qui propinqui sunt et familiares, deinde patria, hoc est ciues, tandē aliarum ciuitatū homines boni et humani. Mors amplissimi uiri primis est luctuosa, secundis acerbata, tertijs grauis. Nam imminuitur affectus, ut logius procedūt gradus. SED ij tamē Rempub. casus secuti sunt, ut mihi nō erepta L. Crasso, et c. Ne miser et inuisus dijs è medio sublatus esse uideatur quæ maxime laudat, et ut dolori cōcitato adhibeatur remediū consolationis, utq; de ceteris quos facit loquentes in his libris, aliquid dicat, quæ mala ciuibus et Reip. acciderint extincto L. Crasso, cōmemorat: efficitq; dicēdo, ut ille uideatur esse felix, et diuina prouidentia morte donatus, qui Reip. fluctus et tempestates nō uiderit. Casus enim tam graues, et tā acerbæ calamitates secutæ sunt, ut illi nō eripuisse deos, sed aliq̄ donassē

donasse potius dicendū sit. Sed ij tamē Remp.) In genere dixit casus, ut aptius ad singulas partes descēderet: et tandē id quod proponit, colligeret. Non uidit flagrantē bello Italiā. Druſus trib. pl. quū socijs Italicis ciuitatē promississet, et uiolenta morte raptus nō rediisset, illiq; ut ciuitate donarentur, à senatu populoq; Rom. nō impetrasset, bellā mouerunt, Marſi, Picentes, Hirpini, Venusini, Lucani, Sānites, alijsq; populi finitimi: qui quū uario Marte in Romanos pugnasent, omnes ferè uicti sunt, et postea ciuitate donati. Rē omnē fusē narrat Appianus. Non ardentē inuidia senatū. Equites qui Drusi trib. pl. potentia à senatu in se concitata uidissent, uicissim tribunos pleb. sollicitare cœperunt, ut in concionibus senatui inuidia mouerent, ferrētq; legē, quæ haberetur quæſtiones, et iudicia exercerentur in Italos, qui à potētoribus sollicitati perturbabant statū ciuitatis. quæ lege per Q. Valerū lata, tanta inuidia senatū secuta est, ut ex eo multi qui socios Italicos donis pollicitationibusq; corrupissent, ex urbe fugerēt. Id scribit Appianus lib. 1. de bel. ciuilib. Eō referendū est quod ait, nefarij sceleris principes ciuitatis reos esse factos. Accusabantur enim amplissimi quiq; tanq; tyranni, qui regnū et dominationē affectasent. Non exiliū generi. Gener L. Crassi fuit Scipio. Cic. in Bruto faciens mentionē de mulieribus disertis. Hanc uerò Scipionis etiā tu Brute credo aliquando audiſti loquentē. Ego uerò ac lubētius, quod L. Crassi erat filia. Is Scipio in exiliū missus, luctū attulit uxori, et eo maiore, q̄ non suo crimine, sed aduersariorum inuidia pulsus esset.

Non acerbissimā C. Marij fugā. Bellū ciuile post sociale exarsit. Authores eius, Marius et Sylla. Quū P. Sulpitius trib. pl. authore C. Mario perniciosas leges promulgasset, ut exules reuocarentur, et noui ciues liberitatisq; distribuerentur in tribus, et ut Marius aduersus Mithridatē Ponti regē dux crearetur, et aduersantibus coss. Q. Pōpicio et L. Syllæ uim intulisset, occiso Pōpeij consulis filio, genero Syllæ, L. Syllæ cōsul eum exercitū in urbē uenit, et aduersus factionē Sulpitij et Marij in ipsa urbe pugnauit, eaq; expulit. Fugere Sulpitius et Marius. hic tandē delatus est in Aphricā, ille in quadam uilla indicio serui sui proditus, occisus est. Hæc ex epitome Flori transcriptimus, secuti cōpendia sermonū. Si rem explicatius accipere uelis, Appianū legito. Nō illā post reditum eius cædē. Cornelius Cinna pulsus urbe à Cn. Octauiū collega corruptū Appij Claudij exercitū in potestatem suā rededit, et accersito ex Aphrica Mario cū alijs exulibus, factaq; magnam militū, bellum inimicis intulit. Confirmati quatuor exercitibus Marius et Cinna, et ab aduersarijs metu in urbem recepti, eā uelut captā cædibus rapinisq; uastarunt, Octauium consulē et omnes aduersæ factionis principes trucidarūt: inter quos M. Antonium oratorem, et C. Cæsare, quorum capita in rostris posita. Syl

la reuersus ex Asia, Marianas exercitibus fufis Italiā urbemq; ab inimicorum manibus ereptā, cædibus impleuit, seuius ea crudelitate quæ in nullo homine unq; fuit. Multa ciuium milia interemit, Italos propē infinitos sustulit, qui latebāt proscripti, præmia interfecto-ribus proposuit, bona uēdidit sub hasta. Tulit acerbissimas leges: et ut nihil intactū, nihil integrum maneret, uniuersum mutauit statū ciuitatis. His itaq; dissensionibus in omni genere deformata est ea ciuitas, quæ ante factiones ordinum maxime floruerat. Felix igitur L. Crassus, qui quū in tam florenti ciuitate multum omnibus gloria præstitisset, in tantā rerum mutationē non incidit. Sed quoniā attigi cogitatione. Non est huius instituti omnes belli ciuilibus calamitates persequi, sed ab euentu demonstrare mortē Crassi equo animo ferendā esse, quæ plurimos et acerbissimos instantibus homini auertit dolores. Quamobrē satis erat attingere cogitatione uim uarietatisq; fortunæ, quæ tū Remp. mirandū in modū labefactauit, deiecit, profligauit. Noluit igitur uagari logius, sed orationē his ferē ipſis defeniuit, id est terminauit clausitq; uiris, q̄ hoc sermone continentur, Catulo, Antonio, Iulio, Sulpitio, Cottæ: de quibus æquius erat q̄ de ceteris dicere, quia hoc dialogo et sermone quæ referre cœpit, cōtinentur. Si planē facere uelit alios miseros fuisse, et multos enumeret qui nō sunt collocutores in hoc sermone, præter rē facere uideatur. si breuiter alios attingat, ut inde sumpto argumento transeat ad collocutores, rem suam firmiorem reddat, nec ita multum extra propositū uage-tur. Attingimus labris, digitis, partibus corporis. nō est igitur ab re posita cogitatio, qua sola uim fortunæ referre possumus. Attingi cogitatione. breuiter in memoriā reuocauit. Vim uarietatemq;. Fortuna uires maximas, uarietate sua multas diuersasq; peruerit. Desinetur uiris. nō extendetur ultra uitros. Quis enim non iure beatā. Repetit propositionem, quia noua sumit exēpla. Horū ipsorum. Demonstrat eos qui in his libris cum L. Crasso loquuntur. Euentū. casum acerbum, ut exiliū aut mortem. Tenemus enim memoriā Q. Catulū. Valerius hæc de morte Q. Catuli. Maioris aliquanto spiritus dux Q. Catulus Cimbrici triūphi cum Mario particeps à senatu datus, sed exitus uiolentioris. Namq; ab hoc eodem Mario postea propter ciuiles dissensiones mori iussus, recenti calce illito, multoq; igni percalcato cubiculo se inclusum peremit: cuius tam dira necessitas maximus Marianæ gloriæ rubor extitit. Omni laude præstabat Catulus, fortis in bello, cōsultus in senatu, eloquens in foro, domi bonus paterfamiliās. Itaq; multos habuit amicos, qui pro eius salute Mariū deprecati, ne hoc quidē impetrarunt ut fugeret, et exiliū causa solū uerteret. Mori iussus, calcis et carbonū uapore se peremit. Pathos mouere uult, quum dicit eum omni laude præstitisse: item quum exiliū et fugam

deprecatū esse: item quum adactū fuisse, ut uita se ipse priuaret. Mutius esse uidebatur ab alio necari. Iam M. Antonij in ijs ipsis rostris. Marcum Antonū Cinnam interemit. Cic. Philip. 1. Itaq; ut omittam res aui tui prosperas, acerbissimum eius diem supremū malim, q̄ L. Cinnē dominatū, a quo ille crudelissimē est interfectus. Is, ut refert Appianus, quum in agrum fugisset, et ab agricola receptus esset, a seruo detectus est. Missus erat emptum uinū. cauponi, cui tam preciosum merū emeretur, interroganti, uoce submissa respondit, Antonio caupo rem Mario desert. Mittitur tribunus militū P. Annius, qui uirū interficiat. Quum tribunus stans ad fores milites introuisset, et eloquentia hominis obstupescit, districtos iam et uibratos gladios cruore uacuos uaginis reddidissent, ingressus ipse crudele imperium truculēto ministerio peregit. Caput ad Mariū detulit. Appianus cædis eius auctorem facit Mariū, Cicero Cinnam. Dicendum est utriusq; imperio necatum fuisse. Valerius lib. 8. de Antonij sermone et morte facit mentionem. Item lib. 9. cap. de Crudelitate. Plutarchus in uitam C. Marij. In ijs ipsis rostris in quibus ille Remp. Hoc dicit propter eas conciones quas pro rostris habuerat cōsul ad populum de Republica. Annus eius turbulentus fuit propter leges Agrarias, quas anno proximo tulerat Saturninus adiuuante Glauca prætorē. Quæq; censor imperatorij manubijs ornarat. Censura a tenui principio adeo increuit, ut sub potestate censorsia esset ius priuaturū publicorumq; locorum, uectigalia pop. Rom. in senatum legere, senatus principem describere, censum agere, lustrū condere, equum adimere, et qui uidebantur indigni, senatu amouere. uide Fenestellam. Ea potestate fretus Antonius, censor rostra, id est suggestum publicū unde conciones habebatur ad populum, instaurari iussit, et ornari ea pecunia quam imperatores illis annis uendita præda retulerat in ærarium. Manubias, inquit Gellius lib. 13. appellatæ sunt pecunia a quaestoribus ex uenditione prædæ redacta. A loco mouit pathos Cicero. Triste est Antonij caput eo loco poni, qui reuocet in memoriam uirtutes eius. Addidit affectū ex contrarijs, perditum fuisse caput, quod multorum ciuium capita seruauat. NEQVE uero longē ab eo C. Iulij caput hospitij Hertusci, et c. Eodem tempore duo fratres C. et L. Iulij Cæsares Syllam secuti, in uia deprehensi trucidantur. auctor est Appianus. Fugerant in tectum hospitis sui natione Hetrusci, et homini perfido se commiserant. Detexit hospites, capita amputata, a Mario in rostris posita. Locus, scelus hospitis, fratrum cōmunis calamitas hic ciet affectum. Sunt qui L. Cæsare domi interfectū ferant: quibus consonat illud Iustini. Cæsar et Fimbria in penatibus domorum suarū trucidantur. Ut ille qui hæc nō uidit. De L. Crasso loquitur, qui hæc scelera nō uidit, sed uixisse cū Rep. pariter, et cū illa simul extinctus esse uidetur. Nulla enim a do-

minatione Syllæ Resp. Quiritibus mansit incolomis. Neq; enim propinquum suum. De morte P. Crassi Appianus hoc modo. Crassus et eius filius quum persequentibus inimicis aufugerent, pater filium prius occidi maluit, ipse ab insequentibus occisus est. Iustinus Crassi pater et filius in mutuo alter alterius aspectu trucidantur. Florus Crassus filius ab equitibus Fimbriæ interemptus. Pater Crassus ne quid indignum uirtute sua pateretur, gladio se transfixit. Sunt qui putat hunc L. Crassi fratrem fuisse. Cicero nō fratrem, sed propinquum dicit. Vides quantum sit discrimen inter historicos. Neq; collega sui. Mutius Scauola Pont. Max. L. Crassi collega in consulatu, durum subijt exitium. Iustinus Quid funerū in foro? in circos? in patenibus templis? Nam Q. Mutius Scauola Pōtifex, Vestales amplexus aras, tantū non eodē igne sepelitur. Confugerat in eadē Vestæ, quonia uirgines Vestales erant in custodia Pont. Max. amplexus Vestæ simulachrū, ut inimici religione arcerentur. Furor neq; Pont. neq; religioni perpercit. Hoc grauissimū pathos a loco et a modo. C. Carbonis inimicissimi. Carbo Marianas partes secutus, extincto Mario, Sylla uictore in Sicilia cum multis alijs qui Syllanā rabiem cupiebāt effugere, peruenit. Captus ab inimicis, et ad Pompeiū adductus, non statim interfectus est: at homo tribus consularibus insignis, tanq̄ reus a Pōpeio sedente in sella damnatus, quum petijset ut sibi aluum deponere liceret, in eo loco dicitur cæsus, in quo naturam leuabat. hæc Plutarchus in uitā Pōpeij. Accusauit illū Crassus adolescens, et ex illo semper inimici fuerunt. Cui moerori. Amplificat rem cōparatione ducta ab impari. Crassus uir optima mente in Remp. qui nihil indignū ciuibus accidere uellet, grauitur tulisset C. Carbonis inimicissimi hominis mortem nefariā. Quanto grauius passus esset amicorū miserabile exitium? Ordina sic. Cui Crasso (qua mēte in patriā fuit) nō amicorū modō, sed etiam C. Carbonis inimicissimi hominis mors nefaria moerori fuisse. Nō uidit corū ipsorū. Sulpitij et Cottæ, qui tū adolescentes Crasso se dicarāt, hoc est tradiderant, horribiles miserorūq; casus, ex quibus C. Cottæ quem ille florentē reliquerat, paucis diebus post mortē Crassi depulsus per inuidiā tribunatu, non multis ab eo tēpore mēsis eiectus est e ciuitate. Nā quū senatores ante bellū ciuile arderent inuidia, et Q. Valerij lege accusarētur, Cotta in iudiciū uenit, superbe de suis rebus gestis locutus, quum equites reprehēdisset, amisso tribunatu, priusquam damnaretur, urbe egressus est. Huius rei testis Appianus. Sulpitius, ut paulo antē diximus, qui C. Mariū iuisset, et ueniente Syllā fugisset ex urbe, in itinere proditus a seruo interfectus est. Fuerat in eadem inuidiæ flamma, in qua adiutores Marianæ factionis senatores quibuscū ante tribunatū suum coniunctissimē summa que concordia uixerat, in tribunatu spoliare instituit omni dignitate. leges enim

enim populares promulgauit, ut exules reuocarētur, ut noui ciues libertinorūq; distribuerentur in tribus: ut Marius aduersus Mithridatem mitteretur. a Q. Pompeio consule odio capitali discedit. Cicero in Lælio. Meminit enim profecto, ut opinor, Attice, et eo magis quod P. Sulpitio utebare multum, quum is tribupleb. capitali odio a Q. Pompeio, qui tum erat consul, disideret, quicum coniunctissime et amantissime uixerat, quāta hominum esset uel admiratio, uel querela. Abusus est eloquentia Sulpitius, et poenam suæ temeritatis non sine magno Reipub. malo tulit. Ego uero te Crasse. Colligit tandē quod iumpserat, Crassum diuino consilio ante bellum ciuile extinctū fuisse. cōfirmat iterū conclusionem propositis duobus, quorum alterum subeundum fuit. Aut enim cum fortibus uiris indigna morte perijisset, aut funerum patriæ spectator fuisse. Vtrunq; pertriste. Vtitur apostrophe, ut maiore cum affectu mutet orationis figuram. Ego uero te Crasse, cum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio et ortum et extinctum esse arbitror. Vita flore ortum, quia natus es ut tua uita maxime floreret. Mortis opportunitate extinctum, quia oportune ante nefariam ciuium stragem uitam reliquisti. Nam tibi aut pro uirtute animi constantiaq; tua, qua aduersus impios fortiter et constanter egisses, ciuili ferri subeunda fuit crudelitas: aut si quate fortuna ab atrocitate mortis uindicasset, hoc est liberasset, eadem fortuna esse te funerum patriæ, id est ciuium tuorum spectatorem cōegisset. Neq; solū tibi improborum dominatus, ut sicariorum Lucij Syllæ, sed etiā propter admistam ciuium cædem uictoria honorum, ut eorum qui non diripere bona aliorum, sed suam tantum dignitatem tueri uoluerunt, moerori fuisse.

MIHI quidem Quinte Frater et corū casus de quibus antē dixi, et c. Quum de aliorū casibus dixisset, consentaneū uidebatur, in eandem sententiā aliquid de se dicere, aliquo solatio suæ tristitiæ mederi, tandemq; pauca subnectere, quæ futurum sermonem propius attingerent. Sic enim existimauit benevolentiam sibi conciliari posse, si ostenderet ob amorem in Rempub. se multa pertulisse, nullis malis fractum fuisse quō minus actione uirtutis proficeret. Vidit etiam gratiora fore quæ postea dicentur, si lectores sibi persuasissent maius quiddam de L. Crasso, quā quantum his scriptis expresserit, et iudicassent utrumque et Crassum et Antonium in suo genere fuisse perfectum.

Eorum casus. Crassum, Antonium, Catulum, Sulpitium, Iulium, Cottam, Scauolam dicit, quorū memoriam sepe repetere uult uideri, ne quod facit periculose, rerum insciens ignarusq; facere uideatur. Honestā agendi causam statuit amorē in Remp. singularē propter quam uēdam oportet uirū fortem nullum periculum formidare. Quæ pertulerit ac senserit, exposuimus in exordium libri primi. In consulatu sensit molestias Ca-

tilinariæ coniurationis, post consulatū pertulit Clodianas inimicitias, et exilium. Pertulimus ac sensimus. Non omnes qui aliquid perferunt, illud ipsum sentiunt. Illud ad onus, hoc autē ad dolorem refertur. Et quoniam ferendum est onus antequam sentias, primum dixit pertulimus, deinde sensimus. Vera ac sapiens. Multæ sententiæ ueræ sunt, quæ sapientes non habentur, aut quia non reddunt nos sapientiores, aut quod a prudentia nō proficiuntur. Duæ sunt laudes: una ueritatis, altera sapientiæ, quibus dictū fratris exornat, reuocatis a cōtentione et dimicatione, hoc est a discordia pugnaq; ciuili. Contendi nihilo minus ipse in Seruiliū Rullum, in Catilinā, in coniuratos, in Clodium, in Pisonem, in Antonium, et tandem fratris dictū sapiens temeritate sua comprobauit. Quod si ante oculos habuisset tot, tantos, tanq; præcipites casus, id est repentinas grauesq; ruinas clarissimorū hominū, atq; optimorum uirorum, aut accusandi dimicationē fugisset, aut illā sapientius atq; consultius inuisset. Sed hæc, inquit, neq; in integro nobis esse possunt: quia quod factum est, infectū esse non potest: et summi labores nostri, non in foro solum, et in causis reorū, sed etiam in administranda Repub. et in oppugnandis improbis ciuibus suscepti, magna compensati gloria mitigantur. Quæ gloria? Ornatus est magistratibus pop. Rom. præmas obtinuit inter oratores, honorificè reuocatus est ab exilio, domus illi expensa publica cōstructa est. Adde senatus consulta ornatissimis et grauissimis uerbis expressa, quibus supplicationes togati nomine decretæ sunt, et ille patriæ seruator est iudicatus. Pergamus ad ea solatia literarū, quæ non modō sedatis et absentibus molestijs incunda, sed etiā herentibus et presentibus malis tanquā remedia ac medicamenta salutaria nobis esse possunt. sermonēq; L. Crassi reliquū ac penē postremū (decē tantū dies uixit postea) memoriæ prodamus, hoc est literis mandemus: atq; ei, et si nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio, meritam gratiā debitāq; referamus. Quemadmodū Plato Socrati præceptorī suo in scribendis eius sermonibus meritam gratiam retulit, ita Cicero Crasso, cuius cōsilijs pater Ciceronis in erudiendis liberis utebatur, gratias referet, si sermones eius monumento literarum prodant. Ut autē tantum assequatur, quantum in ea ætate potuit Crassus, opus est ingenio pari, et studio peræque diligenti. Laudare ingenium suum, est arrogantis: studium, constantis animi. Quamobrem ut modestiā seruaret, cedit ingenio, et ut aliquid posse uideatur, ad suū studium confugit. Postulat ut maius quiddam de L. Crasso, quā quantum dictis expresserit, suspicemur. Id fieri posse demonstrat a simili. Qui legunt dialogos Platonis, in quibus Socrates exprimitur, hoc est sic effingitur, ut illū audire uideatur: maius quiddā de Socrate suspicantur, quā quantum Plato diuinus expresserit. Sic qui legēt ista, maiorē in Crasso eloquentiā poterunt cogitare,

gitare, quam hi de sermonibus eius libri demonstrant. Hec dicit, ne praeter decorum uideatur eruditius ac pressius disputare, quam Crassus antiquior consue- set, utq; rem magis amplectamur, quae prodierit ab eo cuius uirtutes nemo satis potuit exprimere. Nec ista ratione imminuit suam laudem, sed potius modestiae et animi grati fructum percipit, et sibi conciliat amorem. Quod postulauit alios, noluit petere a fratre, propterea quod non erat superbiae, si diceret se a fratre omnibus oratoribus anteponi. Dandum est hoc amori et charitati, ut quos diligit, paulo ultra ueritatem efferat. Nos enim qui ipsi sermoni non interfuissemus. Non potuit uerisimiliter fingere sermoni se interfuisse, quoniam satis constabat ipsum per etatem honeste non potuisse interesse: et si interfuisset, quae dicerentur, intelligere. Aliam personam legit eius qui pueritiam adolescens proxime sequebatur, ut esset credibile ipsum puero familiariter haec narraffe. Sed nec Cotta potuit omneis sententias et uerba sermonis excipere scriptis: quare fingit eum tantummodo locos ac sententias huius disputationis tradidisse. Locos dicit principia quaedam et argumenta disputationum, quibus monstratis reliqua per te inuenire possis: sententias autem, res de quibus agebant. Dicat aliquis: Si nequetu interfuisisti, nec alius tibi uerba atque orationem tradidit, quo pacto cuique suum pro decoro attribuissti genus: ut Crassus diceret ornate, Antonius subtiliter, Catulus eleganter et latine, Lulius facetè, Sulpitius grauius, Cotta tenuiter? Respondet: Quo in genere orationis oratores cognoueramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Vnde cognoueramus? Partim ex eorum scriptis, partim ex constanti doctiorum fama. Quomodo adumbrasti? Non potui ueram exprimere imaginem, sed ut malus pictor, manum primam adhibui, et stylum umbris quibusdam, non extremis lineamentis effigiaui. At ieiunior erat Antonius, quam quomodo a te inducitur, plenior autem Crassus. Occurrit, et ait: Vulgus sic existimabat, sed aliud habuit ueritas. Non erat ieiunus Antonius, nec Crassus redundabat: sed quoniam hic co-

piofus erat, redundare: quia limatus ille, ieiunus esse uidebatur. Plurimum quidem differebant Antonius et Crassus. hic studiosus uerborum, suauis, ornatus, copiosus: ille uix latinus, sed acutus, subtilis, penè ieiunus. Aequat eos quantum potest (de mortuis facile est aliquid fingere) quo minus oporteat mutare genus orationis, quum alternis differentes facit. Tanta generum dissimilitudo uix coalesceret in unum corpus.

VT igitur ante meridiem discesserunt, paululumq; requierunt, et c.) Posteaquam proemio lectores uocati, et ad audiendum parati sunt, uelut in theatrum producendi sunt ij quorum munus est habere sermonem. Sic producit igitur, et in confessum mittit, ut cuique suum munus officiumq; seruet. Crasso, quia pri-

mas obtinet in dicendo, dat acrem meditationem, alijs autem partes excitandi, deligendi loci, sermonis audiendi. Meridianum tempus attribuit quieti, propterea quod matutino labore defatigati mortales interquiescere solent tum quum uires resoluunt solis aestus, et diurnus labor in partes aequas diuidi potest. Paululum dat quietis, quoniam longa restat uia sermonis, quam non conficerent, si quiescendo spaciosum tempus absumerent. Cottam facit animaduertentem quid agat Crassus, non solum quod illius fiat diligens obseruator, sed etiam quod illi dicta factaq; ad se Cicero detulisse fingit. Acerrimam atq; attentissimam, id est intentio uehementer animo impressam cogitationem Crasso tribuit, ne cui putetur imparatus uenisse, et rem de qua dicturus esset, parum considerasse. Quod autem laet animus, et sensus oculorum non uidet quid molitur, signa refert ex quibus alia uiri cogitatio deprehendi potuit atq; cognosci. Vultus index est animi, et obtutus oculorum humi defixus cogitationem significat. Sed nec ista nosse satis est (uarius est uultus, et multae cogitationes) nisi consuetudine longa didiceris quam potissimum meditationem talis uultus et obtutus significent. Dicendum fuit igitur haec probe nosse Cottam, et in maximis causis saepe uidisse, et tum decita opera, id est ex industria in excedra uenisse, in qua Crassus lectulo positore cubuisset. Exedram sine aspiratione dicimus locum triclinio et coenaculo similem, ubi non sint lecti uel ad dormiendum, uel ad accumbendum: at sedes et cathedrae positae ad sedendum. nostri uacuas aulas uocant. In exedris lectuli portatiles, qualè habuit Crassus, statui possunt. Ab eo loco Cottam statim recessisse dicit, quia probè adolescentem et eruditum non decet esse uiro graui et occupato molestum. Consumptis in silentio duabus horis, et inclinato in postmeridianum, aut (ut suauius dicam) pomeridianum tempus die, quia satis spacij datum fuerat quieti, et iuuenes ardebant amore discendi, adduxit eos ad Crassum. Habuit rationem temporis, quo parè utendum est, et disputationi suas horas reliquit. Nec longa expectatione cruciauit eos quos audiendi desiderio exardere dixerat. Iulio munus excitandi censuit esse tribuendum, quia iunior Catulo, et harum rerum desiderantior: Sulpitio autè et Cotta posterior apud Crassum, cui nouo hospiti durius petita res negaretur. Non quaerit autè Caesar, uelut ne Crassus de elocutione differere, de eare coenit inter eos in fine proximi sermonis, sed, inquit, imus ne sessum? hoc est, capimus ne locum et sedes, ubi sermo quem expectamus, habeatur? Interrogatio paulo durior fuit atq; urgentior, molliuit igitur, et addidit, admonitum uenimus te, non flagitatum. Admonent amici, flagitant molesti. Quod autè erubescimus uidentes a nobis exigi uehementius uel promissa, uel amicis facile concedenda, facit Crassum ita loquentem, An me tam impudentem esse existimatis, ut uobis hoc praesertim munus potem diutius posse deberet

Rena

Rem notauit dicens, hoc praesertim munus, significauit parui esse precij quod ipsis persolueret. De re conuenit illis: agendum de loco. Mediam syluam legit, aut imitatus Platonem, qui nonnunquam in disputatione sub arboribus constituit Socratem: aut ductus commoditate loci, qui opacus uix radios solis admittit, quorum absentia frigidus est. Itaque in syluam uenitur, et confiditur, hoc est ab omnibus sedetur, quoniam sedendo prudentior est animus, et aptior tum ad loquendum, tum ad audiendum. TVM Crassus, cum au-

thoritas, tum amicitia uestra, etc.) Paratis auditoribus usus est breuissima praefatione, qua praefert ingenium pudorem, et humanitatem. Pudoris est, apud honestissimos uiros parcere uelle sermonibus, qui illum parum decere uideantur. humanitatis, amicis negare nolle, quod sine suo magno incommodo iusta petentibus dare potest. Fuit autem in Crasso mirus pudor, et singularis humanitas, ut supra aliquoties dictum est. Quamobrem aptè Cicero sic illum fecit loquentem. Auget causas quibus inductus est ut differeret, unam ponit auctoritatem, hoc est dignitatis existimationem apud se, qua praesentes tanti facit, ut illis omnia concessa uelit. Alteram amicitiam, quae in rebus mortalium magnam uim habet. tertiam, Antonij facilitatem, qui se dedit adolescentibus, quò omnem (ut ait) Crasso praecederet recusationem. Ab Antonij persona comode transit ad illud quod in questionem uenit. Incipit a partitione, qua diuisit ille res a uerbis, et ab ornata sententia, ut sibi de ijs quae dici ab oratore oporteret, sumeret: Crasso relinqueret explicandum quemadmodum illa ornari oporteret. Haec uerba quae, et quemadmodum, hoc in loco sic differunt: ut illud quae, materiam spectet quam tractat orator: quemadmodum, ornamenta et actionem. Quum omnis ex re atque uerbis constet oratio, antequam de uerbis disputetur, quaerendum primum, an res et uerba in oratione se iungi separariq; possint? Respondet neque diuidi posse, neque se iungi. In quo non reprehendit Antonium Crassus, nisi se ipsum Cicero uellicat, sed ostendit sententias et uerba sic efficere orationem, ut corpus et anima ratione praedita componunt hominem. Si uel corpus uel animus subtraxeris, non constabit homo: si rem aut uerba summoueris, dissipabitur oratio. Homo tamen et animus duo sunt, quae cogitatione separari possunt, ut a philosophis moralibus et naturalibus docendi gratia diducuntur. Sic res et uerba duae sunt res, quas ratione dirimere possis, ut utriusq; proprietates melius explicetur. Itaque diuisit has partes Antonius, quò facilius eas docendo traderet. Easdem coniungit Crassus, ut refellat inscitiam illorum qui oratoribus uerba subiecerunt, res autem non dederunt. Non uidebant partium copulatione unam orationem constitui, ut ex nomine et uerbo simplicem dialectici construunt propositionem. Itaque partes suapte natura

coniunctas diuellere conati. Res et materia se habent uti fundamentum, quare in illis uerborum sedem collocat. Res sine uerbis latent in animo, nec satis intelligi possunt: quamobrem uerba luminibus, unde abdita collustrentur aptè confert. Vnam esse eloquentiam non plures partium abstractione, probare contendit auctoritate philosophorum, qui omnia haec in mundo posita, quae supra, ut caelos: et subter, ut elementa, unum esse, et unam atque unam consensione et communicatione naturae constricta colligata quae esse dixerunt. Nam Spensippus et Cleanthes alijsq; permulti, qui mundum dixerunt esse deum atq; animal, sic omnia unum posuere partium coniunctione, ut unum deum, ut unum animal esse dicimus, etsi multis diuersis quae partibus constat. Existimauerunt omnes res coeurrere in unum corpus, et illud informari mente, et ex his unum confici mundum. Omnia esse unum, Plato scribit in Parmenide: οὐδὲν ἔστιν ὃ ἴσθωμεν ἄλλο ἢ τὸ ὅλον, εἰ δὲ ὁ πᾶντα ἀποφαιναί τις, τὸ μετὰ τὸ τοῦ ἔνδε. Non mihi dè Zeno uidetur absurdum, si quis omnes res, eo quod unius sunt participes, unum esse dicit. Ac mihi quidem ueteres illi sapientes apud Graecos, ut Socrates et Plato, maius quiddam animo complexi, plus multo etiam uidisse uidentur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies, id est uidentis uis intueri potest. Omnia quae sunt in rerum natura, innumerabilia, ac maxime uaria, non dubitant unum dicere: nos res et uerba in oratione unum affirmare nolumus. Non contemnit ingenium suum Crassus, sed modestiae causa prima persona usus est pro tertia, et nostra ingenia pro quorundam ingenijs dixit. Cur omnia ueteres dixerint unum, rationem affert. Nullum (inquit) est genus rerum, quod auulsum a ceteris, per se ipsum consistare, aut quo cetera si careant, uim suam atque aeternitatem conseruare possint. Nec elementa caelis carere possunt, quoniam a caelis reguntur: nec elementis caeli, quia non possint intercipere spacium inane, et suas uires in medium frustra mittere. Nec animalia, stirpes, metalla, gemmae, lapides sine terra esse queunt. Nec terra frustra proferat alimenta, si illa non sint. Omnia igitur in unum consentiunt, ut os, neruus, arteria, uena, caro, in unum corpus. Sic species manent, quae aeternas Aristoteles existimauit. Haec ratio a media philosophia petita uidetur esse maior, quam ut possit hominum sensu (sensum dicit hic opinionem) aut cogitatione comprehendi. Certum est naturae consensionem sensu corporis percipi non posse, sensu communi et cogitatione posse ab eo cuius animus et ingenium maxime uiget. Non enim negat simpliciter posse comprehendi, sed mauult ita loqui, quam hoc modo: Si haec maior esse ratio uidetur, quam ut uestro possit sensu aut cogitatione comprehendi. Ab uniuersitate rerum propius accedit ad liberales artes, quae si in unum coeunt, quanto magis eloquentia una est?

Ac

At Plato confirmat omnem doctrinam ingeniarum, id est liberalium, et humanarum, id est earum quae ad hominem pertinent, artium, uno quodam societatis vinculo contineri. In Epinomide, sive in philosopho, postquam numeravit omnes eas artes quae sapientiam praestant, sic ait, *Αὐτὰρ ὅτι τὰς ἀπορίας τῶν ἀνθρώπων τὸν οὐρανὸν ἀναπαύειν οὐκ ἀδύνατον ἐστίν.* Vnum omnium istorum vinculum naturale videbitur contemplantibus. Qui fiat istuc, ostendit. Vbi (inquit) perfecta vis est rationis eius qua causae rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum, concentusque reperitur. Quae est illa ratio? An ars philosophiae, quae causas rerum et effectus earum considerat, et explorat quid res aut genere aut specie diuersae habeant commune? an ratio animis nostris insita, quae principia rerum uidet, et ex illis alia demonstrat, res inter se comparat, ex notis comprehendit ignota? Placet mihi prior interpretatio. Sola philosophia artium mater uidere potest quae habeant inter se consensum et concentum disciplinae. Nouit enim genera, species, diuisiones, definitiones, similia, dissimilia, eadem, diuersa, principia, exitus, causas, effectus, et alia permulta, ex quibus concentus aut discordia rerum intelligitur. Haec disputatio est ardua, quam humi strati, id est homines humili ingenio nati suspicere non possunt, in quorum numero non est arduus sublimis quae Crassus, sed usus est illa mutatione personae, de qua paulo ante dicebamus. Eos qui philosophiae res abditas non intelligunt, reuocat ad eas quas profitentur artes, ut si omnia esse unum concipere non possint, nec uide-
 30 dere unam esse disciplinarum harmoniam, saltem quod sunt amplexi, quod profitentur, quod suscipere, noscant et teneant. Oratores scire debent eloquentiam non posse dici uel in uerbis duntaxat, uel in rebus. Rhetorica ars est eorum: cuius ignorare naturam, illis quam ceteris turpius est. VNA est enim, quod et ego hesternae die et aliquot locis antemeridiano, et c.) Ex his quae de rebus uniuersis, et concentu artium proposuit, efficit unam esse eloquentiam, sic omnibus partibus suis constantem, ut non duae plures uel res separate, sed unum
 40 omnino sit ueluti corpus. Quam uarie se habeat, ostendit, ut expositis muneribus eius, unam semper esse dicat, et occurrat illis qui propter quaestiones, locorum, affectuum uarietatem, existimauerunt eloquentiae genera esse diuersa. Sint quidem multa *κατὰ συμβεβηκός, οὐ κατὰ τὴν ἐστίαν.* Est enim semper rhetorica bene dicendi scientia, ita que substantia (ut ita loquar) semper una. Hoc dixit hesternae die, hoc est lib. primo. Sim (inquit) oratoris nihil uis esse, nisi compositum, ornatum, copiose eloqui, quero, id ipsum qui possit assequi sine ea
 50 scientia, quam ei non conceditis? et alibi. Haec autem oratio, si res non subest ab oratore percepta et cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Alibi Tractationem orationis, quae sine illa scien-

tia nulla est, sibi assumet. Antonius in antemeridiano sermone, id est in secundo libro. Neque enim ulla non propria oratoris est res, quae quidem ornate dici, grauiusque debeat. Alibi. Nemo dicitur, nisi orator, formae orationem, eamque uariare et distinguere quasi quibusdam uerborum sententiarumque insignibus. His et similibus sententijs pronunciat, non uerba solum, sed etiam res proprias esse oratoris, propterea quod in eius oratione nouam quandam formam capiunt, et cum uerbis in unum corpus coalescunt. Eloquentia non semper in eodem loco uersatur, sed multas in oras disputationis regiones uel deseruit. hoc est, in uarias quaestiones, in loca diuersa, in multos incidit affectus. Nonnunquam de caeli natura loquitur, ut quum de astrologia differit, et de scientia naturali. Aliquando de terra a caelo sumpta longissime, ut cum dicit de geometria, de uirtutibus elementorum, ut quae sint grauias, quae leuias, quae frigidas, quae calidas, quae humidas, quae siccas, quae quid alant aut non alant: quae cuiusque proprietates, et insita natura. Interdum agit de diuinis, de theologia, metaphysica, de maiestate, bonitate, clementia deorum, de eorum imperio, gubernatione, prouidentia, legibus. Nunc reuoluitur a diuinis ad humana, ut ad moralem philosophiam, ad consilia de Republica ad causas forenses. Nec quaestiones modo immutat, sed etiam locos. Aut agit ex inferiore loco, ut ex subfellijs ad praetores sedentis pro tribunali: aut ex aequo patrijs loco, ut ad patres conscriptos: aut ex superiore, ut ex rostris ad populum. Mutat officia, nunc impellit homines, ut quum in exordijs conciliat sibi fauorem, nunc docet, ut quum narrat quid sit in controuersia. Interdum mouet affectus. aut enim deterret, ut quum minatur accusationem hominibus improbis et perditis: aut concitat, ut quum languentes animos mouet ad id quod uult: aut reflectit reuocatque concitatos ad oppositum affectum: aut incendit ira et indignatione, aut lenit commiseratione. Et auditores uariant eloquentiam, aut enim se uertit ad paucos, ut tres recuperatores: aut ad multos, ut ad Quirites: aut agit inter alienos, ut in obeunda legatione, et in omni oratione quae habetur ad eos qui nulla necessitudine iuncti sunt aut cum suis ciuibus, propinquis, amicis, aut secum, ut quum scribitur oratio, quum tacite mens fruitur hoc bono. In his singulis tractandis quasi riuus diducitur oratio, non fontibus. Vnus enim est fons eloquentiae, qui sicuti fons aquae in multos diduci riuos potest. Quemadmodum igitur riuus diducti non faciunt ut a multis fontibus deriuentur, quia manet unus idem fons, ita multi eloquentiae riuus plures eius fontes non efficiunt. Quocumque eloquentia ingreditur, eodem est instructu ornatumque comitata. Instructus est sententiarum, ornatus autem uerborum. Instructus et ornatus idem semper genere, non autem specie et numero. Nam est una genere inuentio, una elocutio quae semper in eadem genera
 45
 50
 55
 60
 65
 70
 75
 80
 85
 90
 95
 100
 105
 110
 115
 120
 125
 130
 135
 140
 145
 150
 155
 160
 165
 170
 175
 180
 185
 190
 195
 200
 205
 210
 215
 220
 225
 230
 235
 240
 245
 250
 255
 260
 265
 270
 275
 280
 285
 290
 295
 300
 305
 310
 315
 320
 325
 330
 335
 340
 345
 350
 355
 360
 365
 370
 375
 380
 385
 390
 395
 400
 405
 410
 415
 420
 425
 430
 435
 440
 445
 450
 455
 460
 465
 470
 475
 480
 485
 490
 495
 500
 505
 510
 515
 520
 525
 530
 535
 540
 545
 550
 555
 560
 565
 570
 575
 580
 585
 590
 595
 600
 605
 610
 615
 620
 625
 630
 635
 640
 645
 650
 655
 660
 665
 670
 675
 680
 685
 690
 695
 700
 705
 710
 715
 720
 725
 730
 735
 740
 745
 750
 755
 760
 765
 770
 775
 780
 785
 790
 795
 800
 805
 810
 815
 820
 825
 830
 835
 840
 845
 850
 855
 860
 865
 870
 875
 880
 885
 890
 895
 900
 905
 910
 915
 920
 925
 930
 935
 940
 945
 950
 955
 960
 965
 970
 975
 980
 985
 990
 995

preceptorum cadit. Species autem et indiuidua multa sunt atque diuersa. Quum una sit eloquentia, uulgi tamen opinio diuidit, et alium facit in rebus disertum, alium in ornatu uerborum eloquentem. Vulgo proxime accedunt leuiter eruditi, qui quae complecti tota nequeunt, haec facilius diuisa et quasi discrepta contrectant. Discunt inanem quandam uerborum congeriem, maximas artes negligunt. Diserti autem ex opinionibus hominum et communi sensu et usu, emendicant nescio quid, et impudenter effutiunt, dictitantque non esse oratoris artes alias a rhetorica cognoscere. Sic diuisione facta quodammodo interimit eloquentiam ueram. Ut enim ab animo corpus sine hominis interitu diuelli nequit, sic a sententijs uerba seungi sine eloquentiae exitio non possunt. Opiniones uulgi, et leuiter eruditorum adducit in causam cur tanquam a sententijs uerba disiuncta sint, de uerbis solis et illorum ornatu disputet in hoc sermone. At certe hoc melius est. Nihil enim uetat totius partes singulas inspicere, ut cuiusque natura aptius intelligatur. Sed Crassus differit in eos qui nihil oratori praeter uerborum ornatum relinquunt, et falso putant in uerbis non in rebus eloquentiam dici. Significabo, inquit, breui, et paucis uerbis non abo, neque uerborum ornatum inueniri posse non partitis expressisque sententijs, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborum. Partuntur sententiae, quum res de qua habenda est oratio, distribuitur in suas partes, et animo tota peruoluitur. Exprimuntur, quum ex animi penetrabilibus eduntur. Oportet enim partes eius rei de qua agere uis, perspicere, deinde educere, et eloquendi gratia cuiusque sua uerba ornatumque dare. Si uerba sunt dilucida, splendida, illustria, non aliter illuminant sententias, quam sol in serenitate lumine rebus affert. SED priusquam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari, et c.) Dissoluta quaestio est, ex quibus partibus constet eloquentia, et an una sit, an plures. Propius accedes ad elocutionem, aliam expedit quaestionem, sit ne unum dicendi genus, an multa. Illam principio collocauit, quoniam ad uniuersam eloquentiam pertinet, hanc subiicit, quia ad unam tantum rhetoricae partem refertur elocutionem. Quod autem a genere incipiendum uidetur, et haec respicit uniuersum dicendi genus, eam proposuit, priusquam illa conaretur attingere, quibus ornatur et illuminatur oratio. Multa et uaria genera dicendi laudabilia esse demonstrat ex sonis, coloribus, odoribus, saporibus, arte fingendi, scientia pingendi, poetis claris, oratoribus florentissimis. Id quidem non tam ad probandum, quam ad illustrandum et delectandum facit. Incipit a rebus naturalibus, propterea quod longius distant a generibus dicendi, ab illis propius fertur ad eas artes, quae manu tractantur. Ab artibus quae dicuntur illiberales, peruenit ad poetas, quorum ars ingenua est ac liberalis. Ab his tran-

sit ad oratores, et in illis diutius commoratur, quod institutum sit ac propositum ostendere multis modis uariari genus orationis. Natura nulla, id est nulla res naturalis est, quae non habeat in suo genere res complureis dissimiles inter se, quae tamen consimili laude dignentur, hoc est dignae sint et habeantur. Passiue dixit dignentur, ut Virgilius
 Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo.
 De natura dissimili propone tibi multa spectacula in arboribus, in arborum fructibus, in herbis, in floribus, in equis, in canibus, et in alijs id genus rebus. Vnum quodque genus rerum species habet, et indiuidua quae uocant dialectici, tam diuersa, ut uix duo per omnia similia reperire possis. Sic est alia et alia quaedam orationum figura, quae ab alijs procedunt oratoribus. Veniat in medium qui percipiuntur auribus iucundi soni, non ne omnes sensum animumque delectant? tamen ita uarij saepe sunt, ut is quem proximum, hoc est ultimum audias, iucundissimus esse uideatur. Sic est in uocibus, sic in ijs rebus quae audiuntur, cuiusmodi sunt quae recitantur suaues comediae. Vbi aliquot partes multum differentes inter se auditas probaueris, ultimam, quia proxime haerebit, uel maxime probabis. Sua iucunditate suspensum tenebit animum tuum, ut nescias iudicare quae omnium sit iucundissima. Deflecte animum ad oculorum sensum, cuius est uis percipere colores et figuras, unde colliguntur penè innumerabiles uoluptates, quae nos ita capiunt, hoc est letitia amplectuntur, ut unum sensum dissimili genere delectent. Nam color auri, purpurae, cocci, figura procerae, rotunda, quadrata, non eodem modo afficiunt oculos, ut illos nihil istorum non recreet uoluptate. Reliquos sensus odorandi, gustandi, tangendi, uoluptates oblectant disparibus, quae percipiuntur ex odoribus generis diuersi, ex uarijs saporibus, ex qualitatibus primis, et secundis. Tanta naturarum uarietas efficit, ut sit difficile iudicium excellentis maxime suauitatis. Si quis duas aut tres fructuum species optimorum tibi gustandas dederit, haesites in iudicio, nec facile pronuncies qui natura ipsa maxime fructus excellat. At hoc idem quod est in naturis rerum tam uarium, tamque multiplex, transferri etiam potest ad artes tum illiberales, tum ingenuas et liberales. Proponatur ars fingendi, quae ex auro, argento, aere, ebore, marmore, alia uel materia signa format atque simulachra. Nonne quum haec una sit, gignit tamen artifices etiam praestantes inter se dissimiles? Praestantes fuerunt statuarij, Myron, Polyclethus, Lysippus, omnes tamen inter se dissimiles. Molliora quam qui ante floruisse sent, Myron fecit. Diligentia ac decor in Polycleto super ceteros, cui quantum a plerisque tribuitur palma, tamen ne nihil detrahatur, deesse pondus putant. Nam ut humanae formae decorem addiderit supra uerum, ita non expleuisse deorum auctoritatem uidetur. Quin et aetatem quoque gratiorem dicitur refugisse, nihil ausus
 40
 45
 50
 55
 60
 65
 70
 75
 80
 85
 90
 95
 100
 105
 110
 115
 120
 125
 130
 135
 140
 145
 150
 155
 160
 165
 170
 175
 180
 185
 190
 195
 200
 205
 210
 215
 220
 225
 230
 235
 240
 245
 250
 255
 260
 265
 270
 275
 280
 285
 290
 295
 300
 305
 310
 315
 320
 325
 330
 335
 340
 345
 350
 355
 360
 365
 370
 375
 380
 385
 390
 395
 400
 405
 410
 415
 420
 425
 430
 435
 440
 445
 450
 455
 460
 465
 470
 475
 480
 485
 490
 495
 500
 505
 510
 515
 520
 525
 530
 535
 540
 545
 550
 555
 560
 565
 570
 575
 580
 585
 590
 595
 600
 605
 610
 615
 620
 625
 630
 635
 640
 645
 650
 655
 660
 665
 670
 675
 680
 685
 690
 695
 700
 705
 710
 715
 720
 725
 730
 735
 740
 745
 750
 755
 760
 765
 770
 775
 780
 785
 790
 795
 800
 805
 810
 815
 820
 825
 830
 835
 840
 845
 850
 855
 860
 865
 870
 875
 880
 885
 890
 895
 900
 905
 910
 915
 920
 925
 930
 935
 940
 945
 950
 955
 960
 965
 970
 975
 980
 985
 990
 995

ultra laeues genas. Ad ueritatem Lyfippum accessisse optimè affirmant. Hec Quintilianus libro duodecimo de statu ariorum differentia. Multa de iisdem Plinius scribit, quae transcribere nihil est necesse. Illorum neminem sui uelis esse dissimilem, hoc est, Sic quisque suam tenuit genus, ut nunquam in aliud deflecteret. Itaque si plures eandem artem sequentur, ut nunquam sint sui dissimiles, erunt tamen inter se dissimiles, aut quia natura hominum sunt diuersae, & aliud alij placet, aut quia in multarum uarietate duo non assequuntur simillimum genus. Vna est ars ratioque picturae, quae lineamentorum ductu, & illitu colorum perficitur. Dissimilitudo tamen inter se celeberrimi pictores, Zeuxis, Aglaophon, Apelles. Primum (inquit Quintilianus) quorum quidem opera non uetustatis modo gratia uisenda sunt, clari pictores fuisse dicuntur Polygnotus atque Aglaophon, quorum simplex color tam sui studiosos adhuc habet, ut illa prope rudia, ac uelut futurae mox artis primordia, maximis qui post eos existerent authoribus praeferrantur, proprio quodam intelligenti (ut mea opinio fert) ambitu. Post Zeuxis atque Parrhasius non multum aetate distantes, circa Peloponnesia ambo tempora. nam cum Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontem inuenitur, plurimum arti addiderunt. Quorum prior luminum umbrarum que inuenisse rationem, secundus examinasse subtilius lineas tradidit. Nam Zeuxis plus membris corporis dedit, id amplius atque augustius ratus, atque (ut existimant) Homerum secutus, cui ualidissima quaeque formae omnia, ut eum legumlatorem uocent, quia deorum & herouum effigies, quales ab eo traditae, ceteri, tanquam necesse sit, sequuntur. Apelles est praestantissimus. Hec ille. Temporis ordo exigebat, ut Aglaophon nominaretur primus, sed mutauit ordinem Cicero, ne in hexametri finem decideret. Vides autem ut Cicero dicat, horum nemini quicquam in arte sua defuisse: Quintilianus, Aglaophonem rudem tantum primordia artis habuisse. Hos si conuenire uelis, dicendum tibi est, Cicero non haud affirmare omnes perfectos in arte sua fuisse, sed ita uisum esse posteris, qui ex operibus iudicauerunt artifices. Si haec uarietas in his quasi mutis artibus, hoc est neque lingua neque oratione utentibus est miranda, & tamen uera, quanto admirabilius in oratione atque in lingua, quae quum in iisdem sententijs uerbisque uerferetur, summas habet dissimilitudines? Utantur iisdem sententijs uerbisque quae Demosthenes et Aeschines, dissimilia tamen genera conficiant. Non erit eadem neque compositio, neque figura. Neuter autem uituperandus erit, sed uterque laudabilis, in dissimili genere uersabitur. Summae dissimilitudines non efficiunt, ut alij uituperandi sint, sed ut ij quos constat esse laudandos, in dissimili tamen genere laudentur. Atque id primum in poetis cerni licet, quibus est proxi-

ma cognatio cum oratoribus. Vtrisque electio uerborum, ornatus, numerus, oratio elegantior & maior quam cottidiana, studium conciliandi, docendi, mouendi. Laudatur tragicus Latini Ennius, Pacuuius, Accius, & Graeci Aeschylus, Sophocles, & Euripides. Nemo tamen illorum (etsi omnes unam eandemque artem sequuntur τὴν τραγικὴν) alteri in scribendo similis est. Aeschylus tragedias primus in lucem dedit, quarum nonnullae extant hodie. Sublimis est, teste Quintiliano, & grauis, & grandiloquus saepe usque ad uitium, sed rudis in plerisque & incompositus. Sophocles praestantissimus, tanta grauitate, tantaque sublimitate canit, ut in prouerbium cesserit, Sophocleus cotharnus. Euripides multo demissior est in sermone, in mouenda commiseratione facile princeps. Vterque Aeschylus multo perfectior compositorque. Ennius praeter alia scripsit & tragedias, uir grandiloquus, & antiqua dignitate reuerendus. Secuti sunt Accius & Pacuuius tragediarum scriptores clarissimi, grauitate sententiarum, uerborumque pondere, & autoritate personarum. Ceterum nitor, & summa in excolendis operibus manus, magis uideri potest temporibus quam ipse defuisse. Virum tamen Accio plus tribuitur, Pacuuium uideri doctiorem, qui esse docti affectant, uolunt. Hec ex decimo libro Fab. Quintiliani transcripsimus. Nec enim de ijs latinis quos non legimus, iudicare nobis licebat. ASPICITE nunc eos homines atque intuemini, quorum de facultate quaerimus, & cetera.) Quomodo naturarum & artium generis eiusdem, in multis multa sunt uarietates, ita facultatis orandi, de qua nunc quaerimus, plura sunt discrimina ex oratorum studijs atque naturis. Alij suauis sunt ut Isocrates: alij subtile, ut Lysias: alij acuti, ut Hyperides: alij sonantes, ut Aeschines: alij acres atque robusti, ut Demosthenes. Tanta differentia est in principibus graecorum. Nec minor est in oratoribus latinis. Grauitas Africano, lenitas Lelio, asperitas Galbae, profluens quiddam & canorum Carboni placuit. Quid tot ferè generum discrimina reperiuntur, quot oratores. Catulus purus, Caesar facetus, Sulpitius tragicus, Cotta tenuis, Antonius concitatus & callidus, Crassus grauis et copiosus. Alij item sua sunt genera quaedam. Foelicissimus est ille qui non semper in eodem genere uersatur, sed suauia molliter, subtilia subtiliter, grandia elate, mediocria temperate dicit, et rebus aptum genus accommodat. Suauitas sit elegantia & iucunditate uerborum sonantium & lenium, deinde coniunctione, quae neque asperos habeat concursus, neque disiuictos atque hiantes, comprehensione temperata, aequalitate uerborum, figuris iucundis & suauibus, sententijs inuisis, inauditis, nouis, mirabilibus, significantibus oratoris amabiles mores. Subtilitas uerbis usitatis, cottidianis, dilucidis, ambitu breui, compositio quasi neglecta, in qua hiatus uocalium, & asperi

aspero concursus literarum non magnopere fugiunt, numero minuto, et prope soluto, figuris summissis atque uulgaribus, popularibus, sententijs, & ut in summa, dicam eo orationis habitu, qui sermonis cottidiani similis esse uideatur, etsi omnia ferè munit occultius. Subtilitas & acumen orationis, interdum dicuntur pro eodem. Hic autem differunt. Subtilitas est humilis, acumen humili paulo sublimius. Illa omnia facit dilucidiora, non maiora: hoc pauciora dicit, & argutiora. Illa nullum penè uerbum repudiat, hoc significantia legit. Illa sententijs admittit populares, siue sint callidae, siue non: hoc calliditati studet, illud uult esse familiare: hoc abditum, ingeniosum, penetrans in rerum medullam. Sonitus est ex magnitudine grandis, sono uerborum, & ex ea compositioe quae plenas uoces atque robustas magis quam suauis affectat, qualis est compositio Liuiana. Vis ex amplificationibus, instantibus argumentis, figuris acerbis. Grauitas ex pondere uerborum & sententiarum. Lenitas ex sententijs ueris, castis, uerecundis, philosophicis, compositioe tranquilla & aequabili. Asperitas, ut hic dicitur, est in incitata & graui & uehementi oratione, quali utuntur ij qui grauius dolent, et ardescemes magno cum impetu feruntur. Illis durae sententiae, figurae acerbae, uerba sonantia, numerus acer, compositio aspera, periodi non multae, incisa & membra permulta. Galbam (inquit Cicero in Bruto) fortasse uis non ingenij solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque ut & incitata, & grauis, & uehemens esset oratio. Canorum & profluentium non sunt rationes eiusdem. Canorum perimet ad flexus uocis, et ad uarios habitus orationis, qui multis flexibus, ut graui, acuto, circumflexo, quasi concinnantur. Quintilianus lib. 1. loquens de musica dicit *ἡ ἀρμονία* canore et sonis consistere, et ad flexus uocis pertinere: unde probari potest quo de canoro dicimus. Ne dicitio flexus uocis genus dicendi non inuolare. Sic componi debet oratio, quemadmodum pronunciarum. Vis esse canorus, & actione uariis: ut talis sit oratio necesse est. Profluens, ad copiam ac uolubilitatem refertur. Translatum est à fluminibus uerbum, quae plena per declinua labuntur. Profluit oratio molli iunctura, numero celeri, ambitu producto. De Carbone haec Cicero in Bruto. Carbo quo ad uita suppeditauit, est in multis iudicijs causisque cognitus. Hunc qui audierant prudentes homines, in quibus familiaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, & uolubilem, & satis acrem, atque eundem & uehementem, & ualde dulcem, & persacetum fuisse dicebat. Sed quid ego uetera conquiram? Utendum saepe uarijs exemplis, graecis, latinis, externis, domesticis, antiquis, nouis, quod facit hic Crassus homo copiosus: & ne non cohaereant ea quae sunt diuersa, conneclit inieclis

uinculis, ut hoc. Sed quid ego uetera conquiram, quibus mihi liceat uti praesentibus exemplis atque uiuis? Uua sunt exempla, quae sumuntur ex hominibus uiuis. Quid incundius auribus? Quid differant inter se praesentes in genere dicendi, tam facile demonstrat, ut longa non sit opus explicatione. Pura. Oratio pura, quae sic sincerè, integrè, incorruptè loquitur, ut non modo non admittat aut barbarismum aut solaecismum, sed ne illam quidem multitudinis in loquendo uastitatem improprietatemque. In eum sensum dicitur esse purus Terentius. Sic autem grauis. Disparia miscet, et inde trahit laudem. Longè dissident grauitas & humanitas ac lepos. Grauitas est in quadam seueritate dicendi plena dignitatis & amplitudinis, humanitas & lepos in facetijs, & humili quodam genere delectandi. Miscetur tamen ab eo qui grauius grauius et cum autoritate, iucunda faceret, urbanaeque dicit. Quicquid aut addideris. Tribus modis alia fit oratio, addendo, mutando, detrahendo. Mutatur duobus. aut enim uerbum sententia se mutatur in aliud, aut de sede in sedem transponitur. Perfecta sanè oratio, cui nihil addi, mutari, detrahi, quin deterior fiat, potest. Quod si tam perfectus non fuit Catulus, liberum est tamen Crasso, res amicorum praesentium uberius ac liberalius commendare. Noster. familiaris. Nomen nouam quandam. Noua ratio est orationis, quae in nullo unquam fuit. Genus singulare, quod in uno solum repperitum est. Quis unquam? ut Caesari nouum sit genus et singulare, demonstrat, neminem fuisse praeter illum qui res tragicas penè comice, tristes remissè, seueras hilares, forenses scenica prope uenustate tractauerit. Res tragicae quia sunt graues, sublimes, acerbae, tractari debent oratione sublimi, & plena contentionis: ut si honesti uiri indignam necem deploras, reperiebat tibi sententiae graues, uerba plena ponderis, utendum figuris acerbis, numero insurgente, & actione penè tragica. In eiusmodi locis de tanta grauitate remittebat aliquid Caesar, tantumque distabat ab asperis, & (ut ita dicam) tonantibus oratoribus, quantum distat à comico tragicus Orestes, de morte patris quaerens apud Euripidem, à Simone Terentiano de Pamphilo quaerente. Simoni minor est copia, lenior affectus, remissior contentio. Res tristes, quae dolorem afferunt, quamuis tragico minorem, non persequebatur Caesar oratione tristi, sic ut excitaret mortuos, arderet affectu, amplificaret acerrimè: remissius agebat, ut humanissimi uiri qui leuiter persequantur iniurias. Seueram autem, et cum senatoria dignitate dicenda, miscerat facetijs & salibus, ut iucundiora essent ac uenustiora. Res forenses suapte natura turbulenta, penè redigebat in eam uenustatem, quam in scenam parant scriptores comediarum. Quid multis? in omnibus causis erat iucundus, facetus, lepidus, urbanus: & eam adhibebat ioco moderationem, ut rerum grauitati nihil

hil detraheret. Propè aequales.) Eiusdem ferè etatis Sulpitius & Cotta, hic paulo quidem iunior: ambo studio eloquentiæ florentes. Cotta limatus, hoc est sic attenuatus in exactam simplicitatem, ut nihil ferè nisi causæ necessarium diceret: subtilis, tenuis, humilis, rem explicans proprijs aptisq; uerbis, herens in causa, non excursionibus uagus & effusus, eligens quod esset in causâ precipuum, & in eo mentem defigens & orationem. Dicam breui. Nihil dicebat extra causam, & quod erat in causâ, tenuiter & icu-¹⁰ ne peragebat. Sulpitius contra fortissimo animi impetu ferebatur, plenissima & maxima uoce tragædorum more contendebat, mouebatur ardente gestu, & ut animus eius erat acer & uehemens, sic egerebat copiam grauium uerborum. Itaq; ad contentiones non eruditus ille, sed natus esse uidebatur. Ad nosmet ipsos.) ad Antonium & Crassum. Comparati.) Quoniam excellens Crassus & Antonius, multi constabat mouebant questionem, uter eorum esset natura & arte præstantior, et quasi contentio, id est, certaminis de priore loco iudicio certabant. Quod eo lubentius narrat hic Crassus, quo minus ipsi se dicere in laudem licet. Figura tamen et ingenioso schemate significat, quod uerecundia dicere aperte uetat. Si nihil Antonio potest esse præstantius, ut ait, & illi Crassus in comparatione uerè coniungitur, nihil potest esse Crasso præstantius. At ne quid sibi arrogare uideatur, addit. Memet mei poenitet, hoc est, tam parui mea facio, ut mihi ipsi displiceam. Forte.) Fortè genus robustum est uerè sententiarum, neruis argumentorum, fulmine affectuum. Vehemens, quod magno impetu fertur. Commotum in agendo, quod dum pronunciat, incitatus habet motus. Præuinitum, et ex omni parte causæ septum, quod adeo cautè instructum est, ut causæ suæ non officiat, aduersarium undiq; petat. Acutum, quod subtilitate quadam inuentionis rem uel confirmat, uel infirmat. Acere, quod plenum est contentiois. Enuclatum, quod aperte et dilucidè causam explicat. In una quaq; re commorans, quod non antè aliò transit, quam rem cœptam satis inculcauit. Honestè cedens, quod pugnantis simile fugit, & quod conuellere non potest, relinquit. Acriter insequens, quod urget aduersarium in eo quod illi nocet. Terrès, quod incutit animis timorem. Supplicās, quod precibus flectit. Varium, quod multas dissimiles induit figuras. Non satians, quod usq; adeo iucundum est, ut nullam pariat auditori satietatē. Quicumq; in dicendo sumus.) Modesta ratio loquendi. Esse aliquo in numero uobis uidemur.) Hæc, et quæ sequuntur, pertinent ad illos mores, quos præ se ferre debet orator. Minimè sibi quisque notus est.) Ut te noscas, monet illud, Nosce te ipsum. quod in tanto precio non esset, si se quisq; cognosceret. Difficillime de se quisque sentit.) In re sua pleriq; omnes cœ-

cutiunt. Ex motus mei mediocritate.) Pauca de suo genere loquitur Crassus, fugiens suspicionem arrogantiae uel superbiæ. Discrimen inter se & Antonium ponit in ijs quæ uacant crimine iactationis. Genus Antonij commotum in agendo, Crassi mediocre in gestu, quod quibus uestigijs primum institisset, in ijs ferè so-¹⁰ leteret perorare, hoc est graue, seuerum, quod dignitatem actionis, non inquietum gestum postularet. Antonius in uerbis legendis propè negligens, Crassus omnium diligentissimus. Verebatur enim ne si paulo obsoletior, id est inuitior, uetustior, sordidior esset oratio, non digna expectatione & silentio fuisse uideretur. Alias Crassi uirtutes antea prædicauit Antonius, et multis uerbis explicat Cicero in libro de Claris oratoribus. QVOD si in nobis qui adsumus, tanta dissimilitudines tam certæ, etc.) Colligit tandem, quot oratores, totidem penè reperiri genera dicendi. In euarietate alia esse meliora, alia deteriora: hæc ab illis facultate magis quam genere distinguuntur. Quoniam omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: non est cur à deteriore melius, ipso genere distinguamus. Quod autè facultas alijs oratoribus est maior, unde plura uirtutum genera miscet: alijs minor, unde pauciora: melius à deteriore distinguimus facultate, & dicimus illud esse melius, quod ex pluribus uirtutibus est constat. Ut autem planius intelligas hunc locum, partes hoc modo seponito. Si in nobis qui adsumus, magna dissimilitudines sunt, & certæ res cuiusq; propriæ: tantæ tam que certæ sunt in alijs oratoribus qui absunt. Quod autem in singulis propriæ sunt facultates, & melius à deteriore, facultate, non genere distinguimus, erunt genera distincta. Quoniam autem omne laudatur quod in suo genere perfectum est, præclare per se stare poterunt. Itaque quot oratores boni, totidè genera dicendi, distincta, & laudabilia constabunt. Dicet aliquis. Sunt igitur innumerabiles formæ figuræq; dicendi, quis enim omnes qui ubiq; sunt aut fuerunt oratores, numerare possit? Quomodo poterunt tot species inter se discrepantes iisdem præceptis atq; una institutione formari, hoc est in eadem præcepta, eandemq; institutionis formam cadere? Respondet, esse præcipiendum de eo genere, quod maximè probatur, ut eò contendant omnes, sic tamen, ut ne quod habent à natura laudabile, relinquunt. Sic fieri posse, ut omnia genera in eadem præcepta cadant, & tamen sint inter se dissimilia.

Occurrat.) obijciatur. Quasi formæ.) Nō sunt uerè formæ, neque figuræ, quales in corporibus uidentur, & cadunt sub oculos, sed quasi formæ & facies, quæ cadunt in aurem. Specie dissimiles, genere laudabiles.) Species & genus aliter hic à Cicero, quam à dialecticis dicuntur. Species est facies et effigies: Genus, ratio & substantia uniuersa. Sensus est figuræ tam multæ, quia aliam singulæ ostendunt faciem

& effigiem, specie sunt dissimiles: quia uerò præclare per se stant, uniuersaratione et substantia laudabiles. Institutione.) Institutio, præceptorum traditio. Institutum.) præceptis & arte format. Videndum quò sua quemq; natura maximè ferè uideatur.) Frustra conamur inuita natura ac Mimerua, quam obrem sic præceptis operam demus, ut naturæ non reluctemur. Etenim uidemus.) Confirmat exemplo, sic esse danda præcepta, ut ad cuiusq; naturam institutio doctoris accommodetur. Iocrates doctor singularis, id est, summus, & in suo genere nulli comparandus, quum multos & egregios haberet discipulos, unumquemq; pro sua natura ac ingenij uiribus docebat. Itaq; quum uideret Ephorum ad omnia hæsitantem, nimisq; uerecundantem, Theopompum contra præcipientem, & exultantem uerborum audacia, hunc egere frenis, atq; reprimendum, illum calcari, & incitandum esse existimauit. Quasi ludus.) Quoniam ludus hic per translationem dicitur, ad significandam uerbi improprietatem usus est ad uerbo similitudinis. Artificum & magistrorum.) Artifices nominat eos qui exercent artes illiberales, Magistros autem qui profitentur ingenuas disciplinas. Neque eos similes effecit.) Neque eos similes effecit, quoniam dissimiles erant naturæ, sed tantum Ephoro affinxit, et per artem adiunxit, de Theopompo limauit, & quasi lima derasit id quod superare uidebatur, ut id confirmaret in utroque, quod utriusq; natura pateretur. Natura unius patiebatur aliquid addi, alterius autem detrahi. Hæc eo mihi.) Duas questiones tractauit, unam de eloquentia, alteram de generibus dicendi, illam, quo planum faceret eloquentiam non ad uerba tantum, sed ad res & uerba pertinere, & communia esse præcepta quæ ad de toto genere eloquentiæ. hanc autem, quo doceret nos innumerabilem generum uarietatem non ab arte, sed à cuiusque natura & ingenio prodire, quod laudabile natura ministravit, illud nō repudiandum, sed arte potius esse confirmandum. ut deniq; si omnia quæ in arte dicuntur, ad cuiusq; studium nō adhaerescerent, hoc est non conuenirent, nec aptarentur, id assequeretur quod posset, & intelligeret de optimo genere dicendi præcepta dari. ERGO hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicauit Antonius, & cetera.) Partitur id quod sibi relictum est, in actionem, hoc est pronuntiationem, & in orationem, de qua prior loco præcipiet. Hæc (inquit) & agenda, id est pronuntiansunt ab oratore, quæ de conciliando, docendo, mouendo, de omni inuentione explicauit Antonius: & dicenda quodammodo, hoc est aliquo dicendi genere exprimentia. Actionem in aliud tempus remittit, quia antè formanda est oratio, quam actione perferatur ad aures. Ut autem de oratione dicat ex ordine, proponit quatuor uirtutes, quibus illa perficitur. Ora-

tio laudabilis debet esse latina, dilucida, ornata, congrua. Latina, quæ neq; barbarissimum admittit, neq; foecissimum, neq; peregrina pronuntiatione uitatur. Dilucida, quæ proprijs uerbis, usitatiss, compositis sic utitur, ut nullo negotio, qui audiunt, id quod dicitur intelligant. Ornata, quæ uestita est insignibus figuris, composita ordine uerborum, modulata numerorum iucunditate. Congrua, quæ loci, temporis, personæ, rei decorum seruat. De latino sermone pauca dicit, quia formant illum grammatici, quorum proprium est latine loqui, & emendatè. De plano & dilucido pauca, propterea quod ingenij recti potius est, & consuetudinis et imitationis, quam artis exquisitæ. De orator nato plura, quoniam proprius est oratoris. De cōgruo aptoq; nō multa, quod poëtæ, philosophi, boni mores, quid deceat, quid dedecet, satis nos docet. Nō arbitrator expectari à me ratione et artè puri dilucidiq; sermonis. Sermo purus, est latinus et emendatus. Neq; enim conamur et frustra nitimur docere eū dicere oratorio more, qui loqui nesciat gramaticè. Neq; conamur et possumus sperare, qui latine nō possit, hunc ornate esse dicturum. Nec enim poterit maius, qui non potuit assequi minus. Nec cum sermone uitioso stabit ornamentū, siquidem simia etiā purpurata deformis est. Neque uerò speramus, qui non dicat quod intelligamus, hunc posse quod admiremur dicere. Cognitionem enim sequitur admiratio, si non perfectissimam, aliquam tamè, & obscuram. Nec loquimur de plebecula, quæ omnia penè miratur. Agimus de uiris sapientibus, qui nihil admirantur omnino, nisi quod admiratione dignum esse cognouerunt. Iam si præcepta rhetorica traduntur, ut ornate & copiose dicamus: & ornate dicere, nisi latine loquamur & dilucidè, non possumus: necessaria uidetur alia facultas, qua nos antè loquamur planè & emendatè, quam ad orandi præcepta ueniamus. Nec si minus est purè & aperte loqui, quam pulchre & ornate dicere, iccirco contentenda res est, quæ habet usum necessarium. Facultas linguæ latine traditur literis doctrinaq; puerili, hoc est arte gramatica, quæ à literis nomen habet, ac pueris traditur. ἀπὸ τῶν γραμματικῶν ἢ γραμματικὸν λέγεται. Facilis uidetur hæc ars, atque obuia, non ambit magnos honores, nec multa fronte promittit: usque adeo tamen necessaria est, ut sine illa ceteræ omnes scientiæ liberales corruant. Dicere planè & dilucidè non est maximæ laudis, nihil eo minus potest esse: sed ita est necessarium, ut si absit ea uirtus, causa periclitetur, honorq; dicentis. Non uult igitur has orationis uirtutes negligi: nec tamen in illis commoratur, quia non sunt præsentis instituti. Quum summa sit uirtus orationis, perspicuitas, ut illud uerum est, ea minus nihil esse posse? Summa uirtus est, non ad hominum laudem & admirationem, sed ad utilitatem necessitatemq;. Sed omnis loquendi elegantia.) De singu-

lis uirtutibus orationis aliquid dicturus, incipit à grammatica, non quo tradat omnia præcepta emendatè loquendi, sed ut fontes ueluti digito ostendat, ut de puritate sinceritatemq; lingue hauriat orator. Unde hauriet? à grammatica, à poëtis, ab oratoribus. Omnis (inquit) loquendi elegantia, id est omnis sermo purus & latinus, expolitur & excolitur arte grammatica, que scientia est literarum. Gramma græcè, litera latinè. Augetur legendis oratoribus & poëtis, quibus est electio uerborum, & summa cura purè loquendi. Poëta metro, oratores soluta oratione utuntur. Vtrumque genus perutile non ad uerborum copiam modo, sed ad locutionum sermonum que uarietatem. Oratoribus iungendi sunt historici, qui mirum in modum grammaticum iuuant. Qui poëta & qui oratores sunt legendi? Veteres & noui. Veteres, quia præclarè locuti sunt: Noui, quia utuntur præsentis consuetudine loquendi. Sunt enim illi ueteres, Ennius, Pacuuius, Accius, Cæcilius, Plautus, Gracchi, Cato, qui ornare nondum poterant ea que dicebant, omnes propè præclarè & latinè locuti, quorum sermone affuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi latinè. Sed in illis multa sunt obsoleta, & antiquata: quamobrem non erit utendum uerbis ijs quibus iam consuetudo nostra non utitur. Est tamen quum uerbis antiquis utimur, ut antiquior ac grandior sit oratio: de quo postea nonnihil dicet in diuisione uerborum. Vsitatis multo sapius utendum, non omnibus quidem, multa enim sunt nimium detrita, sed lectissimis, quorum magna copia est apud antiquos. His igitur abutendabit, qui in ueteribus erit scriptis magno studio & longo tempore uersatus. AT QVE ut latinè loquamur, non solum uidentū est ut & uerba, & c.) Ut latinè loquamur, uidentū est ut uerba efferamus ea que nemo iure reprehendat. Ea sunt latina, non obsoleta, non detorta in absurdā significationē, non ita dura & uasta, ut nemo cruditus nisi asper & nimis horridus utatur. hoc in singulis uidentū est. In coniunctis autem, ut uerba sic & casibus, & temporibus, et genere, et numero conformemus, ut ne quid perturbatū ac discrepans aut præposterum sit. Fit enim solcectismus casibus, ut urbem uestra est & temporibus, ut uolo ut uenis, & genere, ut anser foeta, & numero, ut mors rapient. Perturbatū ac discrepans est illud quod conficitur ex nomine rei & epitheto, dissidente uel genere uel numero uel casu: aut ex uerbo propriè dicto, & nomine uel pronomine dissidente uel numero uel persona: aut ex eo quod aliud refert, si cum illo non ei conuenit uel in numero uel in persona: aut ex casu qui attribuitur illi cui non oportuit. Præposterum, quod inuertit ordinem, ut Eo agrum in. Enim bonus es uir. De singulis coniunctis que uerbis præcipiunt grammatici, item de syllabis breuibus

& longis, de accentuum uarietate: sed antiqui nullum uerbum faciunt de sono liberali & urbano, siue quòd ad illorum artem non attinet uitia cuiusq; lingue corrigere, siue quòd uitia insuauitatis sine præceptione in audiendis hominibus emendantur. Hanc partem ab illis relictam Crassus assumit, & hoc proponit in uniuersum. Lingua, & spiritus, & uocis sonus est ipse moderandus. Lingua, ne sit præceps, tarda, blæsa, implicata. Spiritus, ne sit aut remissior, aut uehementior. Sonus, ne sit exilis, absonus, uastus, agrestis. Nam qui peccat his rebus, non uidetur loqui neque purè neque latinè. Quod dixit in genere, explicat sustus in partibus. Nolo exprimi siue proferri literas putidius, hoc est agrestius, foedius, insuauius. Id lingua facit à matre uel natrice malè formata, aut consuetudo eorum quibuscum uersatus est qui sic putidè loquitur, ut qui nimum exasperat, & dilatat ore diducto, & consonans enunciat ut g, x elidit ut s in salina demersum. Nolo literas obscurari negligentius, ut solent ab ijs qui non ipsum dicunt, sed isum: non sublatum, sed sublatum: non addo, sed ado, sic obscurant aut potius auferunt literas, ut non exaudiantur. Nolo uerba exiliter exanimata, id est quasi ab exanimatis penèq; mortuis edita exire. Vox mulierum, & egrotantium, & infantium, & effeminatorum exiliter pronunciat uerba, & aures uirorum, que plenum quiddam desiderat, penè uacuas relinquit. Nolo uerba inflata & anhelata grauius emitti, quo genere peccant qui dicunt chommoda pro commodis, hinfidias pro insidijs: & quasi rumpere uelint pulmones, effundunt magnam uim spiritus, & uerba supra modum dilatant: haud aliter quam robustiores illi rustici, quibus ante ritu immodicas uoces et asperas effringunt. Hæc de lingua, & spiritu. De uoce nondum ea dico, que sunt actionis, id est pronunciationis, quomodo utamur acta, graui, cita, tarda, magna, parua, leni, aspera. hoc dico quod mihi cum sermone & ratione purè loquendi quasi coniunctum uidetur: nec enim uerus est sermo, si sono putidus est. Sunt certa uitia, que nemo est quin effugere cupiat, mollis uox, & exilis, ut muliebris, aut quasi extra modum absona atq; absurda, ut nimium rusticana. Est autem uicium in uoce, quod nonnulli affectatores antiquitatis, ut ij qui Romæ dicebantur Attici, de industria consulto que consecretur. Rustica uox & agrestis & dura & horrida quosdam malos imitatores delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere uideatur. Existimant Catonem & multos ueteres Romanos sic aspera uoce ut sermone exhorruisse. In ea hæresi fuit L. Cotta, alius ab illo quem Cicero facit in his libris loquentem. Vfus est grauitate, id est tarda asperitate lingue, sono que uocis agresti. Illud enim quòd loquebatur, prisçū uisum iri putabat, si planè efferretur sticantè.

fricanum. Cicero in Bruto L. etiam Cotta prætorius in mediocrium oratorū numero, dicendi non ita multum laude processerat, sed de industria cū uerbis, tum etiam ipso sono quasi subrustico prosequatur atq; imitabatur antiquitatem. Catulus contra suauis erat & in uerbis, & in sono uocis. Me (inquit) tuus sonus à Catule, & subtilitas ista delectat. Sonus intelligitur ingenuus, urbanus, suauis. Subtilitas, uox neq; exilis, neq; immanis, sed mediocris elegans, audituq; iucunda. Videtur hoc uerbu ductum à citharæ subtilibus neruis, qui neq; sonum remissum, neq; acutum nimis, sed temperatum suauemq; mittunt. Subtilitas alia est in uerbis, alia in oris sono. Subtilitas in uerbis, est forma que admodum elegans uerborum urbanorum & lenium, auribus et animo iucunda. Reijce uerba aspera, uasta, immania, casus præduros, sesquipedales uoces: elige que quadrata sunt & perpolitata, cuiusmodi Cæsaris uerba in Commentarijs: conficietur oratio ex partibus subtilibus, cuius erit sonus admodum suauis & iucundus. Legendarum, in patrio casu durum est, & alienum à subtilitate: Legendi, molle & subtile, quod aures nihil offendat. Sic dicendum de similibus, de quibus multa diximus in libro de Electione et oratoria collocatione uerborum. De hac elegantiā, quanquam est caput, & præcipua pars suauitatis, nō uult hic differere, quia affert illam ratio, id est ars, docent literæ non grammaticæ tantum, sed etiam ceteræ omnes quibus est electio ornatusq; uerborum. Confirmat consuetudo & legendi & loquendi. Subtilitas in oris sono, suauitas est uenusti soni qui exit ex ore. Vides ne ut singula propè ciuitates habeant peculiarem quandam sonum: utq; uicini differente organorum motu uoces exprimant? Alij hauriunt eas ex imis pulmonibus, alij ex arteria, alij uelut ex ore cauo, alij diducunt os, alij rotundum formant, alij labris minimum diuisis efferunt uoces, alij hiant, alij sonus est stridulus, alij obscurus, alij tardus & languens, alij citus & uolubilis. Ut multis modis instrumenta animæ mouentur, sic uarios edī sonos, alios uenustos & suaues, alios iniucundos & barbaros necesse est. Ex tam multis ciuitatibus Græcorum nulla præter Athenas alebat hanc sonandi uenustatem: quamobrem uel hoc signo facile cognoscebant qui essent Athenienses, qui ue aliunde nati. Ex omnibus qui latinè loquebantur, nulli quondam uoce iucundiores erant, quam incorrupti ueriq; Romani. Sed quemadmodum colluuiatione peregrinorum linguam commiscuerunt Athenæ, ita Roma inquilinorum turba uocata, illud suaue & uenustum propemodum amisit. Tempore Ciceronis pueri accipere erant res Atheniensium, à regibus Macedonia primū, deinde à populo Romano, ut omitam clades acceptas à Lacedæmonijs, regibusq; Persarum. Amissa libertate, confluentibus peregrinis, doctrina ipsorum Atheniensium interierat. Non erant

indigenæ ueriq; Attici qui literas profiterentur: sed Asiatici, Rhodij, Byzantij, Cyrenæici, Siculi: alijq; permulti iuuentutem docebant Athenis. Sic domicilium tantum in illa urbe remanserat studiorum, quibus uacabant, id est carebant ciues, peregrini fruebantur. Malebant enim in ea ciuitate tractare studia literarum, capti quodammodo nomine urbis olim florentissimæ, quam in sua quisq; urbe disciplinas artesq; profiteri. In illa tamen confusione inquilinorum, Athenienses nescio quomodo retinebant aliquid suauitatis & quasi saporis antiqui. Itaq; Asiatici, qui (ut Cicero dicit in Oratore) ascuerant aptū suis auribus adipale & opimum dicendi genus, ab Atheniensibus sono uocis & suauiter loquendo facillè superabantur. Contulisses Atheniensem indoctissimum cum Asiatico eruditissimo, utente optimis uerbis ac grammaticè coniunctis, hic ab illo sonandi uenustate superatus esset. Nec enim semper ij qui sunt eruditissimi, uincunt indoctiores lenitate uocis, & urbana suauitate. Romani minus studebant artibus ijs que literis consistant, quam Latini (Latinos dico populum qui Latium colebat) tamen ex urbanis, id est hominibus in urbe natis, & lingua patriæ formatis, in quibus minimum esset eruditionis & literarum, nemo erat quin literatissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate uocis, atq; ipso oris pressu & sono facillè uinceret. Togati sunt omnes qui ius habent togæ, siue sint nati ciues Romani, siue facti. Pressus oris, est aptus laboriorū, dentium, lingue habitus, quo sonus liberalis & uenustus exprimitur. Q. Valerius Soranus natione Latinus fuit, doctus (ut ait Cic. in Bruto) & græcis literis & latinis. QVARE quū sit quedā certa uox Romani generis, & c.) Hactenus dixit cuiusmodi esse debeat sonus uocis, ut suauissimè & iucundissimè audiatur. Nunc exhortatur nos ut rectū sequamur, Læliam suauiterq; loquentes imitemur, Cottam & strepentes barbarū quiddā insolensq; fugiamus. Quū sit quedam certa uox Romani generis, pressa, lenis, suauis, elegans, uenusta, & urbis sic propria, ut nullius alterius sit nominis Latini cōmunis, et ea sit in qua nihil offendi insuauè, nihil displicere ingratiū, nihil animaduerti uitiosum possit, nihil sonare aut olere peregrinū, hanc sequamur. Neq; solū rusticam asperitatē, que non decet urbanū uirum & excultū: sed etiā peregrinā insolentiā nouitatemq; fugere discamus, ne in nostra patria externi esse uideamur, atq; peregrini. Hoc adeo odiosum fuit, ut Liuius ipse quibusdā patauinitatē etiā in scriptis sapere uideretur, quanquā ante Liuiū urbani ab antiquitate longe deuiarant, quod existimare potuerunt à sono mulierum senum que in atate prima sermonis studiosæ fuisse. Retinebant enim ueterem linguam, quoniam facilius mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quod in gymnæijs delitescunt, & sermonis expertes multorum

quibuscumque habent commercium uiri, ea tenent semper quae prima didicerunt. Adducitur in exemplum Lælia C. Lælij sapientis filia, cuius filiam Crassus duxit uxorem. de matre sic Cicero in Bruto. Auditus est nobis Lælia Caij filia saepe sermo. Ergo illam patris elegantia tinctam uidimus. Eam (inquit Crassus) sic audio, ut Plautum mihi aut Næuium ueteres comicos poetas uidear audire. Sono ipso uocis ita recto et simplici est, ut nihil ostentationis aut imitationis afferre uideatur. Probat sonum rectum et simplicem, qui nihil affert ostentationis et affectationis, nihil imitationis exquisitae. Comicos ducit in similitudinem, quoniam comedia cottidiani sermonis simillima est. At quomodo iudicare potest de illorum sono quos nunquam audiuit loquentes? Sonus (ut antè diximus) alius est uerborum, alius oris. Sonus uerborum manet apud Plautum et Næuium, unde coniecturam capere licet quo sono uocis fuerint usi. Ex sermone Læliae redit ad linguam paternam, et ex hac ad maiorum sonum, quia uerisimile est loquendi consuetudinem a patre filiam accepisse: patrem ut homines id aetatis locutum fuisse, non asperè, ut ille L. Cotta praetorius loquebatur: non uaste, id est putidè et immaniter: non rusticè, non hiulcè, hoc est cum turpi hiatu, sed pressè, et aequabiliter, et leniter. Pressus oris opponitur uastitati, aequabilitas rusticitati quae modum non habet, hiulca asperitati lenitas. Vbi uirtutes suauitatis exposuit, aptè uitia quaedam contraria reprehendit. Nec ueritus est adulescentes, qui se erudiendos illi tradiderant, monere uitorum. Decuit hoc uiri summam et eruditionem, et auctoritatem. adde quod retinuit in eare humanitatem. Non enim uellicauit eos amare, sed facete et hilare dixit. Cottam arguit rusticam uastitatis, quae os et rictum aperit, literas ac uerba immani hiatu pronunciat: in quo non oratores antiquos, pressos ac lenes, sed messorum uidetur imitari. Messorum, non agricolam aut rusticum dicit, quod urbani tempore messis exeat in agrum, et messorum audiant rusticè loquentes. Nec appellat Cottam simpliciter, sed Cottam nostrum, ut intelligant omnes alium reprehendi ab illo Cotta de quo supra fecit mentionem: quod etiam significauit, utens persona secunda. In Sulpitio non probat uocem, quia iota literam tollit, et e plenissimè profert. Quod iota litera tenuis est, et omnium minima, Sulpitius autem acerbus, grauis, tragicus, grandiloquentiae appetens, sic illam obscurabat, ut omnino tollere uideretur, et filium ut filium, dominum ut domnum, muscum ut muscum, maium (quod uerbum nonnulli ueteres maium efferebant) ut maum, maiores ut maiores enunciaret. Contra literam è sic dilatabat, ut è diphthongu quidam, uel ut è duplicatum qui gallicè dicunt ensem atque sponsum. Reprehensi iuuenes non irascuntur, sed arident, et ut sua uitia detegat Crassus, orant, id enim

poscebat ille egregius literarum amor, quo uterque incensus erat. De Sulpitio hæc dixit Antonius libro secundo. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae, quum iste accusauit C. Norbanum, defendente me. non est credibile quid interesse mihi sit uisum inter eum qui tum erat, et qui anno antè fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque praclarum natura ipsa ducebat. Cicero diuini ingenij uir, qui sciret eum qui fingit, quem admodum et eum qui mentitur, memorem esse oportere, sensit eum locum huic contrarium quibusdam uideri posse, et induxit Crassum sic loquentem. Quae habes à me, non reprehendo, ne me ipsum irideam. Iuuenis uerecundus non fatetur se Crasso simillimum esse, id enim esset impudentis: sed ex Antonij uerbis conatur ostendere, se esse dissimilem. Si mouit ille, ut ea quae in quoque maxima essent, imitaremur, et Sulpitius non agnoscat in se maxima, non uidebitur sibi Crasso simillimum imitatione. Quaedam facilia sunt ad imitandum, ut suppositio pedis, qua terra pede ferit orator in contentionibus, pauca uerba insignia, et motus corporis atque membrorum: hæc sine arrogancia agnoscit Sulpitius. Ne autem cuiquam uideatur ineptus imitator, id non tam uerè, quam modeste eum dixisse Crassus dicit, his uerbis. Sunt mea multo et plura et maiora quam dicis. Loquitur de ijs rebus quas obseruauit Sulpitius imitando, et tandem peregit. Quo mature ueniat ad secundam uirtutem orationis, id quod antea demonstrauerat, iterum cur pauca de loquendo latine dicenda putet, ostendit. Rationes enumerat, quibus illam uirtutem nobis comparemus. Præcepta latine loquendi puerilis doctrina grammatica tradit. Subtiliores artes, ut reliqua ferè omnes, alunt. Consuetudo sermonis cottidiani, quem audimus à multis, et domesticus libri quos legimus, confirmant, et lectio ueterum oratorum et poetarum. Latine igitur loquemur, si grammaticam planè didicerimus, si alias artes subtiliores fuerimus amplexi, si audierimus eos qui latine loquuntur, si legerimus domesticos libros, maxime ueterum oratorum et poetarum. Poetae et oratores (ut supra diximus) diligentius loquuntur, quam ceteri scriptores, et ueteres quam noui. Domestici libri, aut latine scripti, aut certe domi positi, ut conferantur cum sermone cottidiano hoc modo, Sermone hominum etiam foris audimus, libros domi legimus. NEQUE uero in illo altero diutius commoremur, ut disputemus, et c.) Altera uirtus est orationis, qua planè dicitur atque dilucidè. In ea diutius non uult commorari, quoniam non est hæc propria laus oratoris, et paucis admodum præceptis continetur. unum est huiusmodi, Ut dilucidè dicamus, latine et emendatè loquendum est. Nam oratio barbaris uerbis contaminata, et solocisimis contorta, difficilius intelligitur. Quanto quis est

tersior et rector in loquendo, tanto est eius oratio dilucidior. Alterum. Utendum uerbis usitatis. Inusitata enim, ut quaedam prisca, cuiusmodi est simitum pro eo quod est simul: et noua, ut sputaticum, pariunt obscuritatem. Usitata ab omnibus intelliguntur. Tertium. Utendū uerbis proprie demonstrantibus ea quae significari ac declarari uolumus. Improprietas obscura est, et animo saepe inaccessa, ut, Teni, cirrorum centum dictata fuisse, Pro nihilo pendos? Proprietas contra facilis et obuia, ut, Scripta ne cirroris centum dictata fuisse, Pro nihilo pendas? Non solum autem proprie significant, quae propria nominantur, sed etiā translata, nisi durius aut longius metaphora sit petita. Quartum. Nulla sit ambiguitas neque in uerbo, neque in sermone. Ambiguum duos plures uel sensus facit. non est igitur mirum, si non promptè animo percipitur. Valetudo ambiguum est uerbum, est enim bona et mala ualetudo. itaque distinguitur epitheto. Huic seruo nihil est occlusum, ambigua et obscura oratio: tam significat seruum furacem, quam fidelem. Quintum. Non est producenda nimis longa continuatio uerborum, hoc est, abstinendum est à longis illis perioris, unde uix sensus eruitur. Quum posueris septem aut octo membra in uno ambitu, et illa confusare degeris ad unum aut alterum uerbum: quis intelliget quid tibi uelis, nisi qui rem totam in particulas dissoluerit? Sextum. Non ualde producenda sunt ea quae similitudinis causa ex alijs rebus transferuntur, hoc est, non est utendum longa allegoria, quae nascitur ex multis metaphoris, ut, Alij uestrum anseres sunt, qui tantummodo clamant, nocere non possunt. alij canes, qui et latrare et mordere possunt. Producta similitudo potest accipi metaphora longe petita, ut sartago loquendi. At potius sensu priore standum est. Septimum. Discerptis sententijs non est utendum. Discerptae sententiae sunt res in oratione dissipatae, et male coherentes, quales sunt apud Satyricos dissidentes quasi per lasciuiam. Quum sibi coherent sententiae, una per alteram duce ordine explicatur. Quum propositum saepe mutant, animum distrahunt ueluti per ambages uiarum, nec planè uidere sinunt, quod sit principium rei, quique terminus et finis. Octauum. Ne tempora sint praepostera. Temporum ordo lumen affert orationi. Consilium de bello gerendo cepit, copias eduxit, cum hoste conflictatus est. Obscurius dicas hoc modo. Cum hoste conflictatus est, qui copias eduxerat capto de bello consilio. Nonum. Nulla sit confusio personarum. Nam quum hic Sextus Roscius esset Ameria, Titus autem iste Roscius Romae, quum hic filius asiduus in praedijs esset, quumque se uoluntate patris, rei familiari, uitaeque rusticæ dedisset, iste autem frequens Romae esset, occiditur ad balneas Palatinas rediens à caena Sextus Roscius. Nisi diligenter hic Cicero distinxisset quatuor Roscios, ex persona-

rum confusione tenebrae oborte fuissent. filius à patre distinguitur pronomine demonstrante rem praesentem. Titus praesens à Tito absente eodem modo. Decimum. Ne perturbetur ordo uerborum et sententiarum. Ex ordinis perturbatione confusio, ex confusione gignitur obscuritas. Quid (inquit) multa praecpta dabo? Tam facilis est tota res, ut mihi mirum saepe uideatur, quum difficilius intelligatur quid patronus (patronum dicit tam actorem quam defensorem) uelit dicere, quam si ille ipse cuius est causa, de re sua diceret. Reperti sunt tamen qui in explicanda causa suis litigatoribus obscuriores essent, ut L. Fufius, et Cn. Pomponius, ille minimum gloriae consecutus est in dicendo, nisi quod ex accusatione M. Aquilij cepit aliquem diligentiae fructum. Pomponius lateribus pugnant, incitans animos, acer, acerbis, criminosus, oratorum penuria magis quam eloquentia sibi locum inuenit. Quum isti causam agere coepissent, non aequè hoc est non tam facile quam si docuissent litigatores quid dicerent, auditores etiam eruditi intelligebant. Ita confusa erat illorum oratio, ita perturbata, ut nihil esset primum, nihil ut secundum, ut loci ueniebant in mentem, ita sine ulla recta collocatione, sine consecutione rerum, illos temere percurrerant. Accedebat insolentia, et absurda nouitas, et indigesta turba uerborum, qualis esse solet ingenijs rerum malarum feracibus. Ex ea colluione uerborum nascebatur oratio tam insuauis, tam immodulata, tam molesta, ut non alios delectare, uel docere, sed ut anseres ipsi sibi obstreperere uiderentur. Verum si placet.) Duae causas affert cur hanc de sermone dilucido disputationem relinquat. Nemini praesertim docto et exercitato uult molestus esse, et res adeo facilis est, ut longam orationem non desideret. Si placet, ad reliqua pergamus, quoniam hæc quae dico de sermone latino et dilucido, satis spero uobis quidem o iuuenes, certè maioribus natu Antonio et Catulo molesta et putida, id est ingrata et insuauia uideri. Eisi molesta sunt et putida quae commiscet Fufius et Pomponius, non tamen illa demonstrat, quum dicit, hæc satis spero uobis molesta et putida uideri, sed omnem ostendit de latine et aperte loquendo susceptam disputationem. Conuersus erat ad iuuenes quum paulo antè diceret hæc uerba, Vester aequalis Pomponius agere coepit, ad eosdem habens oculos uersos, Hæc satis (inquit) spero uobis quidem putida uideri, aut si non uobis, qui maxime nos audire uultis, certè maioribus natu Antonio et Catulo, quos res tam leues tamque faciles delectare non possunt. Ut autem per summam modestiam et humanitatem suas res extenuet, dicit esse reliqua aliquanto odiosiora, quasi odiosa non suapte natura, sed si tractata dixerit, et quae sequuntur, odiosius sit ipse tractaturus, quamuis non sint odiosa per se. Quamobrem non iuuenes, quos erudiri oportebat, sed

pressus

uastitas

Antonius respondet, non esse neque sibi neque alijs molestum hoc differendi genus, quod facit credibile ex ocio, ex attentione, ex eloquentia Crassi. Nihil agimus, te audimus attentè, nulla tam parua res quam non magnam dicendo facias: unde suspicaris hæc quæ dicis, nobis putida uideri? Utitur autem ironia, quæ uertit orationem in contrarium sensum. Vides quum alias res agamus, quam te inuiti audiamus. hoc est, nihil agimus, nec te audimus inuiti. Quod si ille horrida, ieiuna, peruulgata tractauit adhuc, non esse tamen cuiquæ molesta confirmat Antonius, quoniam de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua est illius oratio. Præcepta grammaticæ sunt suapte natura horrida, id est quod ammodo squalida, quæ uix recipiunt splendorem orationis. Ieiuna, quæ non facile admittunt eloquendi copiam. Peruulgata, quæ sunt omnibus ferè brita. quare ut eloquentissimus sit, qui nitidè, copiosè, nouè dicat illa ac similia, necesse est. De ieiunio ex illo presidio Crassus confugit ad alteram causam. Faciles (inquit) partes eæ fuerunt due, quas modò percurri, uel potius penè præterij, latine loquendi, planeque dicendi. Ideoque non est cur in his debeam diutius commorari. Reliquæ ornate apteque dicendi, sunt magnæ, implicatæ, uariæ, graues. quamobrem de illis est grauius et copiosius differendum. Ut in his est admiratio ingenij, sic nemo unquam est orator, quod latine loqueretur, admiratus. Si est aliter locutus barbarè, irrident ij qui audiunt, neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Quum propriū sit hominis loqui, et eorum tenere sermonem quibuscum educatus diuque uersatus est, non uidetur aliquid hominis habere, qui nutricem, matrem, pueros, uiros, discretos homines multis annis audiit latine loquentes, et latine loqui non potuit. Temporibus Crassi nullus erat alius Romæ sermo, quam latinus: non omnes tamen eodem modo pure, terse, emendatè loquebantur, sed uariabant, ut ij qui gallicè loquuntur. Nemo extulit uerbis, id est laudauit eum qui ita dixisset, ut qui adessent, intelligerent quid diceret, sed contempsit eum qui minus id facere potuisset. Etenim si rerum uilium et inutilium contemptus est, et ille orator non est precij magni qui nescit nisi obscure dicere, dignus est certè qui contemnatur ab ijs, quibus nihil præter molestiam apportauit. IN quo igitur homines exhorrescunt quem stupefacti dicentem intuentur? (et c.) Superiunt due uirtutes, in quibus laus omnis est eloquentis, ornate apteque dicendi. Illas ut oratoris proprias principio laude profsequitur, ut simul excitet attentionem, simul doceat in quibus rebus maxime posita sunt. Quoniam eloquentia ab ijs apud quos agit uult probari, et ferè ab illorum iudicio pendet, uititur populi testimonio, qui uultu, aspectu, clamore, æstimatione significat quam maxime probet orationem. In quo oratore homines exhorrescunt et obstu-

perescunt quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant quem deum inter homines putant? Eo peruenit augendo, ut eloquentem hominem deum haberi dicat, quasi in rebus mortalium nihil satis magnum reperitur. In gradibus huius amplificationis optimum seruat ordinem. Audientes eloquentiam ornati aptique uiri, primum animo exhorrescunt: deinde in stuporem adducti defigunt oculos in illum: postea increbrescente uino non possunt quin exclament, et plausu ac uoce dicentem excipiant: tandem ubi rem perduxit ad summum, non illum iam inter homines, sed inter deos habent. Hæc euenere Ciceroni adolescenti quum diceret orationem pro Sexto Roscio, et eidem maiori natu pro Cluentio dicenti. Qui distinctè.) Ornate dicere, est distinctè, explicatè, abundanter, illuminatè et rebus et uerbis dicere, et in ipsa oratione quasi quendam numerum uersumque conficere. Distinctè dicit is qui non res crebras et inordinatas congerit in unum, more subtilium philosophorum, sed argumentum ab argumento, sententiam à sententia, locum à loco quibusdam uelut interuallis distinguit ac separat. Cicero de natura deorum. Non igitur ille ut plerique, sed isto modo ut tu, distinctè, grauius, ornate. Significat his uerbis plerisque philosophos indistinctè confusèque loqui, ut qui semper incumbunt rei suæ, quæstiones et sententias ac rationes obscuras exaggerant, et omnia conspiciunt in unum locum: quod non faciebat Zeno Epicureus, atque Velleius. In eodem loco ostendit quid sit dicere explicatè. Ego autem, etsi uereor laudare presentem, iudico tamen de re obscura atque difficillima à te dictum esse dilucidè, neque sententijs solùm copiosè, sed uerbis etiã ornatius quam solent nostri. Qui distinctè loquitur et abstrusum loquendi genus, quo qui doctrinam toti sapiunt, utuntur, reducit in communem lingue consuetudinem, is dicit explicatè. Dicit autem abundanter, qui dicit orationem copia uerborum et sententiarum. Illuminatè et rebus et uerbis agit, qui orationem illustrat insignibus figuris: quarum alie sunt in rebus *οὐκ ἐπιφάνεια*, alie in uerbis *οὐκ ἐπιφάνεια*. Sunt enim figuræ quasi quædam lumina orationis. In oratione autem non oportet neque numerum neque uersum, sed quasi numerum et quasi uersum conficere. Non est enim in ea numerus purus et perpetuus, qualis apud poetas, sed aliquid simile numerorum, quod paucos obseruat pedes. propterea dicimus orationem *ἰσοπέδου* esse non oportere: sic enim numeret pedes omnes, et cursum desinit metiatur. Expende syllabas longas et breues, et paucos in fine numera pedes idoneos: hoc modo quasi numerum conficies. Fac tantum currat oratio, quantum satis est ad explendum aurium sensum, siue pari sine quasi uersum metiatur. De his rebus postea dicetur. Qui idem ita moderantur.) Aptè et congruè dicere, est

re, est ita decorum moderationemque seruare, ut rerum, ut personarum dignitates seruent. Habes quid sit ornate et aptè dicere, quanta in admiratione sint istæ due uirtutes, et quibus nomen eloquentiæ tribuendū sit. Quod autem sine rebus illud ornatum et congruens, intelligere, et eloquentiam in solis uerbis statuere non possumus, explicandum uidetur ut cum sapientia sit coniuncta eloquentia, utque nata fuerit opinio, in uerbis tantum uersari oratoris artificium. Quis autem credet eloquentiam nihil aliud esse, quam sapientiam loquentem, qui omnem oratorum uim rhetorum præceptis contineri putabit? Nec enim mores, nec causas naturales, nec historias et antiquitates, nec ius civile tradunt rhetorum libri. Occurrendum fuit igitur illorum opinioni, qui falso putant satis esse se ad dicendum paratos, si libellos rhetorum legerint. Negarent enim tantam esse eloquentiam, quantum paulo antè prædicauit, aut rem non ita magni precij uulgatam rhetoricam præter æquum uerbis extollerent. Omnes istos rudes caustidicos, me authore, id est me suo favore, deridete ut ineptos, contemnite ut abiectos, qui se horum qui coeperunt his annis Romæ rhetoricari, præceptis omnem oratorum facultatem complexos esse arbitrantur. Ad tempora Crassi nemo in urbe profitebatur artes rhetoricas. Temporibus eius, quum studij græcis plerique florerent, et multi græculi Romæ essent, coeperunt in scholis tradere præcepta dicendi: unde uerbo græco appellati sunt *ῥητορῆς*, nouo tum Latinis, Græcis perusitato. Pollicebantur adolescentibus omnem orandi uim breui se tradituros, quos tandem dimittebant falsa opinione sui tumentes, ceterum nescientes quam personam sustinerent, et quantum scientiam profiterentur. Dicitur est quam gloriosum sit ornate et aptè dicere: quis ornate, quis aptè et congruè dicat: eloquentiæ uim rhetorum libellis non contineri. Exponendum deinceps qualis sit eloquentia, et eius principia repetenda. Eloquenti omnia quæ sunt in hominum uita, quæ sita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim illi subiecta materies, omnis res de qua dicendum est ornate et congruenter: qualè continet philosophia artium mater, qualem habent ceteræ artes, et prudentia rerum gerendarum. Ut tanta rerum copia habeatur, querenda sunt omnia ubi possunt inueniri: audienda ab ijs qui loquuntur, legenda apud scriptores, disputanda uoce uel stylo, tractanda oratione, agitata pronuntiatione. Cuiusmodi sint illa, pluribus uerbis exposuit libro primo. Nunc autem repeti in genere, ut inde colligat eloquentiã esse unam de summis uirtutibus: illam sapientiæ coniunctam et naturam, et ueterum instituto: et iccirco tantum bono uiro esse tribuendam. Si eloquentia non est sine sapientia, certè sapientia est uirtus. Nam prudentia minor est quam sapientia, hæc enim scientia est eorum quæ

sunt præstantissima natura: illa est habitus agendi cum ratione uera in ijs rebus quæ sunt homini bonæ uel malæ. Prudentia autem uirtus est, quanto magis sapientia? Quod si uirtus est sapientia quum loquitur, erit et quum dicit ornatius. Philosophi, ut refert Quintilianus, rhetoricam esse uirtutem probant hoc modo. Si consonare sibi in faciendis ac non facieris, uirtutis est, quæ pars eius prudentia uocatur: eadem in dicendis ac non dicendis erit. Et si uirtutes sunt ad quas nobis etiã antequam doceremur, initia quædam ac semina sunt concessa natura, ut ad iustitiam, cuius rusticis quoque ac barbaris apparet aliqua imago: nos certè sic esse ab initio formatos, ut possemus orare pro bonis, etsi non perfectè, tamen ut inessent quædam (ut dixi) semina eius facultatis, manifestum est. Quoniam sequitur Stoicos Cicero, qui confirmat uirtutes esse pares, et uidetur affirmare eloquentiam quibusdam uirtutibus esse maiorem, occupat id quod obijci potuit, fatetur omnes uirtutes æquales et pares esse, quia sunt uitia paria, uti demonstrat in Paradoxis, negat omnes species eodem modo esse formatas. Si nihil est recto rectius, ut in mathematicis, et uirtus omnis est recta, pares erunt hoc modo uirtutes. Sed quemadmodum lineis rectis non est eadem species, idemque color, ita uirtutes æquales et similes differre possunt, et alijs aliæ pulchriores uideri. Sic animæ rationis participes naturæ perfectione sunt persimiles, quæ tamen aduentitijs qualitatibus inter se plurimum dissident. At explosa est illorum sententia, qui paria peccata, paresque uirtutes esse censent: quamobrem in ea re terere tempus, est hominis abutentis ocio et literis. Eloquentiæ uis scientiam complexa rerum, sensa, id est conceptiones mentis et consilia sic uerbis explicans, ut eos qui audiant, quemadmodum oportet impellat ad ueritatem, sine dubitatione magna uirtus est. Si aliter quam par est impellat animos, quod magis est hominis quam artis, talis certè ut improprie dicitur eloquentia, ita dicenda uirtus non erit. Quanto maior est uis eius, tanto magis est cum probitate iungenda, summaque prudentia. Si detur improbis, quoniam improbi stulti sunt, et stulti insaniunt, erit ut gladius in manu furentis. Pessimè, inquit Fab. Quintil. mereamur de rebus humanis, si latroni cõparemus hæc arma, non militi. Orator igitur bene à M. Catone finitur, uir bonus dicendi peritus. HANC inquam cogitandi pronuntiantique rationem, uimque dicendi ueteres, et c.) Eloquentiam completi scientiam maximarum rerum, demonstrare conatur ex ueterum instituto, qui non alios fecere intelligendi, alios dicendi magistros. Itaque repetit eloquentiæ principia, deinde refert ut homines docti et ociosi dilatauerint artes, et alij alio, quod quemque sua traheret uoluptas, se contulerint: ut postea Socrates fecerit quasi diuortia scientiarum, et res

pyrrho

numquam mentem, sepenuero aliter. Pyrrho Eleus philosophus Plistarchi filius primum pictor, deinde philosophus factus, dicebat nihil esse honestum, nihil turpe, nihil iustum, nihil iniustum: similiter in omnibus nihil esse uerè, sed lege & consuetudine omnia facere mortales. Gellius libro undecimo capite quinto. Quos Pyrrhonios philosophos uocamus, ij græco cognomento *καπτικοι* appellantur. Id ferè significat, quasi quesitores & consideratores. Nihil enim decernunt, nihil constituunt, sed in quaerendo semper considerandoq; sunt, quid nam sit omnium rerum de quo decerni constituiq; possit: ac ne uidere quoque planè quicquam, neque audire sese putant, sed ita pati afficiq; quasi uideant uel audiant, eaq; ipsa quæ affectiones istas in sese efficiant, qualia & cuiusmodi sint, cunctantur atque insistant. Lege apud eum quæ sequuntur. Horum ui.) Academicos & Peripateticos dicit, quorū disputationib; fracta et extincta sunt aliorum præterquam Stoicorum sententiæ. Ex illis quæ remanent.) Tempore Ciceronis manebant in honore quatuor philosophi: una Academicorum, altera Peripateticorum, tertia Stoicorum, quarta Epicureorum. Cicero primo libro de Natura deorum Tres enim trium disciplinarum principes cõuenistis. Marcus enim Piso si adesset, nullius philosophi earū quæ in honore sunt, uacaret locus. Conuenerant autem C. Velleius Epicureus, L. Balbus Stoicus, C. Cotta Academicus, Piso Peripateticus desiderabatur. Ex illis disciplinis quæ remanent in honore, ea philosophia Epicureorum, quæ suscepit patrocinium defensionēq; uoluptatis, etsi multis maximè Romanis uera uideatur, procul tamen abest ab eloquente uiro quem querimus. Reuocat enim sapientem ab omni munere publici negotij: nos aut oratorē publici cõsiliij, & regē a ciuitatis ducē, et sententiæ atq; eloquētiæ principē in senatu, in populo, in causis publicis esse uolumus. nec ulla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à nobis. Suscipimus id quod illa repudiandū esse cõset: quod maximè querit, nolumus. Nos labore publico, illa priuata uoluptate delectatur. Nō repelletur à nobis inde quod agredi cupiet, sed in hortulis locisq; amoenis quiescet suis, ubi uult ociari uoluptatū gratia: ubi etiā recubās molliter & delicate, oratores auocat ab ijs orationibus quæ pro rostris habentur ad populum, à causis iudicialibus, à cõsilijs et deliberationibus curiæ. Ridet Epicureos nimium molles & delicatos, qui demersi in uoluptatum lacum, audent etiam uiros fortes & magnanimos ab egregio opere reuocare. Istos, inquit, sine ulla contumelia dimittamus. Sunt enim boni uiri, nulli faceffunt molestiam: pacem, tranquillitatem, otium maximè expetunt. Sunt beati, ut sibi uidentur: sic enim auocant animum ab omni dolore, ut nunquā miseri esse possint, etiā si in tauro Phalaridis exurantur. Locutus est Crassus hæc tamen, hæc autem grauiter

Admoneamus illos, ut illud uitæ genus, etiam si est uerissimum, ut arbitrantur: tacitum tamen tantquam mysterium, ut arcanum sacrum Eleusine Cerevis teneant, quod negant uersari in Repub. esse sapiētis, quoniam molestijs in illo uitæ genere uacare non possit. Nam si hoc optimo cuiq; persuaserint, nemo sapiens suscipiet Rempub. quæ deuoluta in manus pestimi cuiusq; & ita perturbata, non poterunt ipsi esse, id quod maximè cupiunt, ociosi. Fortasse sapienter mouisse Ciceronem ut hæc uerba interponeret. Vidit enim illam questionem semper fuisse controuersam, et probatū illud prouerbum, *νάδ' εἰς ὄρα*. Vidit in quas perturbationes & tempestates incidisset ipse quum magistratus populi Rom. gereret. Itaque de re dubia suspendit sententiam, quod quidem etiam locus præfens postulabat, in quo de oratore alendo Reip. agebatur. STOICOS autem, quos minimè improbo, dimitto tamen, nec eos iratos uereor, & cetera.) Quæ philosophia sit oratori tenenda, & multæ sine ac uariæ philosophorum familie, utile est iudicare quæ maximè iuuent oratorem. Probat Academicos atque Peripateticos, reliquos autem ab oratore dimittit. Id reiecit Epicureos, Stoici restant ablegandi. De ceteris enim sectis nō existimauit esse sibi pronunciandu, quoniam suo tempore erant explosæ atque extinctæ. Quos minimè improbo.) Quum Cicero sit Academicus, & Academici cum Stoicis uerbo magis quam re pugnent, non debuit Stoicos improbare. Ratio nostra, inquit libro tertio de Finibus, consentit, oratio pugnat. Alloquitur Catonem Stoicum, qui Ciceronis sententiæ principio refragatur. Nec eos iratos uereor.) Stoici negant in sapientem cadere animi perturbationes. Ira aut affectus est ac perturbatio, quam obrem non cadet in Stoicos, alioqui sapientes non erunt. Iocatur Cicero. Hanc ab ijs habeo gratiam.) Pro beneficio quod nullum meritum antecessit, hic dixit gratiam. Stoici dialecticam & physicam uirtutis nomine appellant. Cicero tertio libro de Finibus loquens de Stoicis. Ad easq; uirtutes de quibus disputatum est, dialecticam etiam adiungunt & physicam, eas quæ ambas uirtutum nomine appellant: alteram, quod habeat rationem ne cui falso assentiamur, neue unquam captiosa probabilitate fallamur, eaq; quæ de bonis & malis diceremus, tenere tueriq; possumus. Nam sine hac arte quemuis arbitramur à uero abduci falliq; posse. Zeno Stoicus rhetoricam palmæ, dialecticam pugno similem esse dicebat, quod latius loquerentur rhetores, dialectici autem comprehensius. Ex his efficitur, rhetoricam esse uirtutē, si dialectica uirtus est. Vtrunque.) Quoniam seuerius agunt Stoici, & ab opinione populi nimis abhorrent: deinde quod orationis genus habet exile, inusitatum, obscurum, inane, ieiunū, summouet eos ab eo oratore quem constituit.

constituit. Idem fecit Antonius libro secundo, & eadem causas attulit. Omnes qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt.) Paradoxum est, *ἄνθρωποι οἱ σοφοὶ ἄλυθοι, πάντες δὲ ἄσοφοι, ἀνάη*. Omnes sapientes liberos esse, & stultos omnes seruos. In quo Stoici sic disputant. Qui non potest cupiditatibus suis imperare, non est liber. insipiens non moderatur suis cupiditatibus, non est igitur liber. quod si non liber, seruos sit necesse est. uide Paradoxo Ciceronis: in quibus etiam illud probat, insanire stultos, quandoquidē mente non constant. Quod autem perniciosi sunt ceteris ciuibus, & statum Reipublicæ labefactant, latrones & hostes in persona P. Clodij appellat. Idem in oratione pro Murena. Fuit enim quidam summo ingenio uir Zeno, cuius inuentorum æmuli Stoici nominantur. Huius sententiæ sunt & præcepta eiusmodi, sapientem gratia nunquā moueri, nunquam cuiusquam delicto ignoscere, neminem misericordem esse nisi stultum & leuem: uiri non esse neq; exorari, neq; placari: solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos: si mendicissimi, diuites: si seruitutem seruiant, reges. nos autem qui sapientes nō sumus, fugitiuos, exules, hostes, insanos deniq; esse dicunt: & quæ sequuntur. Seuera nimis hæc doctrina, quæ talem uult esse sapientē, qualis nemo est, nec tam multis seculis fuit. Dicet aliquis. Quomodo Academici & Stoici re penè consentiunt, si præcepta Stoicorum rident Academici? Non rident omnino. Duas hic personas agit Cicero. Ut philosophus dixit hæc, Stoicos minimè improbo, ut orator amandat illam sententiarum nouitatem, quæ uti ad uulgus nullo modo possit. Genus habent fortasse subtile.) De subtilitate dubitat, de acuminē pronunciat. Vult igitur esse discrimen inter acutum atq; subtile. Non semper eodem modo utitur his uerbis. Hic subtile est id quod acriore ingenio repertum, & perspicacius est inuentum: Acutum, quod uelut aculeis & quibusdam rationum acuminibus urget. Nemini dubium est quæ Stoici insistent acuminibus & sortitis, an fuerint subtiles, ut optimi dialectici, sint ne comparandi cum Peripateticis in hoc genere, dubitari potest. Ut in oratore.) Quod in philosopho non uidetur exile, in oratore est gracile atq; ieiunum: quam obrem prudenter habuit rationem muneris utriusq;. Exile genus est ratio disputandi, quæ minutis ac tenuibus ratiunculis innititur: ut, Qui fortis est, idem est fidens: qui autem est fidens, is profectò non extimescit. atqui in quem cadit ægritudo, in eundem cadere timorem. Quæ in quem cadunt, in eundem cadit ut seruiat, ut uictum se quandoque esse fateatur. Quæ qui recipit, recipiat idem necesse est timiditatem & ignauiam. Non cadunt autem hæc in uirum fortem, igitur ne ægritudo quidē.

At nemo sapiens nisi fortis: non cadet ergo in sapientem ægritudo. Hæc ratio Stoicorum apud Ciceronem Tusculana tertia. Hoc genus acutum, & longè petiit, exile minuiumq;, inusitatum populo, abhorrens ab auribus uulgi, obscurum, inane, quod non impleat animi sensum: ieiunum, quod nullum gerat succum, & habitum expressiorem, qui se mentis oculis ostendet. Oratori contra petendū genus graue, expressum, usitatum, familiare, dulcidum, plenum, succulentum, & copiosum. Alia enim bona & mala.) Stoici unam laude ferunt uirtutem, ceteri ciues laudat etiam bona corporis atque fortunæ. Hi misericordiam et iram iustam probant, illi affectus omnes uituperant. Hi ducunt in bonis honorem, illi pro nihilo pendunt. Hi ignominiam aliquam habent leuem, illi ignominiam omnem iustam summum malum esse putant, iniustam omnino despicunt. Hi præmiū uirtutis præter rectam conscientiam petunt, illi nihil extrâ querunt, benefecisse contenti. Hi supplicium corporis exhorrescunt, illi nihil metuunt quod afferrī possit corpori. Rectius quidem sentiunt Stoici, quam uulgus indoctorum. At ea si sequatur orator, nullam unquā rem dicendo expedire possit, quoniam talia non intelligit populus: & si intelligit, non adducitur ut uera esse credat. hæret conceptæ opinioni, & præsentibus se moribus accommodat. Verè an secus.) Verè ne sentiant Stoici, nihil ad hoc tempus: non enim de philosophia instituta est disputatio. RELIQUI sunt peripatetici & Academici, quamquam Academicorum, & cetera.) Quoniam Peripatetici & Academici de rebus omnibus disserunt in utratque partem, & uiuantur ubere copia rerum atque uerborum, & genus orationis sequuntur quod non ita abhorret ab hominum moribus, illos oratori cui res est cum imperita multitudine, relinquit. Excipiat igitur illorum sententiæ, & eas maximè quæ populo probantur: assumat illam uim & copiam orationis, & in rem suam conuertat. Academia est duplex: una uetus, in qua floruerunt Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor. altera noua, quam induxit Arcefilas, ornauit Carneades. Veteres Academicos, quoniam non magnopere dissentiunt ab Aristotele, etsi copia & uarietate dicendi pares nō sunt, ab oratore legendos esse censet. Nouos non improbat qui sequuntur copiam & ubertatem Carneadis. Speusippus Atheniensis Eurymedontis et sororis Platoni filius, Platoni successit in Academia, nec ab eius rationibus & præceptis recessit: quod non omnino fecere Xenocrates, Polemo, Crantor. Xenocrates, de quo paulo antè diximus, post Speusippum suscepit Academiam. Xenocratis auditor fuit Polemo, Philostrati filius: qui iuuenis quum intemperantia ac libidine lasciuiret, sic à præceptore mutatus est, ut reliquos omnes arte superaret, & præficeretur Academia.

Academia. Fuit illi condiscipulus Crantor Solensis, qui quum in patria admirationi fuisset, & Athenas profectus Xenocratem audisset, in tanta hominum existimatione fuit, ut illum egrotantem plurimi affectarentur, & postularent ut nouum gymnasium constitueret. Postea floruit Arcefilas Pitaneus Polemonis auditor, qui ad euitandas contradictiones noluit affirmare quicquam, etsi omnia impleuit ipse contentione. Ex sermonibus Socraticis quos legebat apud Platonem, hoc maxime arripuit, nihil esse certi quod aut sensibus aut animo percipi possit: quasi sensus fallantur, nec uideant rerum substantiam oculi, nec audiant aures, nec percipiant illam naris, palatum, aut alia pars sentiens: et quia nihil est in animo quod non fuerit prius in sensu, neque sensum neque animum certo iudicare posse existimauit. De sensibus tale quiddam loquitur Socrates et in alijs sermonibus. In Phaedone *ἡ ψυχή ἀλλήλων τινὰ θεῖα τὴν ἡμῶν τοῖς ἀνθρώποις: ἢ τὰς τοιαύτας καὶ οἱ ποιεῖται ἀδύνατον ἐπιλάσασθαι, ἢ δὲ ἀνομοκράτους ἐστὶν ἡ ψυχή, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀνάγκη τὴν ἀνομοκράτειαν ἀποδέχασθαι, καὶ τὴν ἀνομοκράτειαν ἀποδέχασθαι, καὶ τὴν ἀνομοκράτειαν ἀποδέχασθαι.* Num habet aliquam ueritatem in hominibus uisus & auditus? Nū et poetæ ista nobis occurrunt, nihil exacte audire nos, neque uidere? Quod si hi corporis sensus neque sinceri neque certi sunt, non erunt ceteri? Omnes enim his duobus hebetiores. Arcefilas non quid ipse sentiret ostendebat, sed contra id quod quisque se sentire dixisset, disputabat. Cicero in proœmio secundi libri de Finibus. Socrates percontando atque interrogando elicere solebat eorum opinioniones, quibuscumque differebat, ut ad ea quæ hiresponderent, si quid uideretur, diceret. Qui mos quum à posterioribus non esset retentus, Arcefilas cum reuocauit, instituit que ut ijs qui se audire uellent, non de se quererent, sed ipsi dicerent quid sentirent. Quod quum dixissent, ille contra. Sed qui audiebant, quoad poterant defendebant sententiam suam. Hinc recentior academia emanauit, in qua excelluit diuina quadam celeritate ingenij dicendi que copia Carneades. De hoc uiro satis multa diximus Commentario secundo. Eruditionem hominis uidetur probare uelle. Crassus testimonio auditorum eius quos cognouerat Athenis, & Scæuolæ qui cum Rome audiuit adolescens, in ea legatione quam obiit cum Diogene Stoico & Critalao: & Quinti Metelli, qui adolescens Athenis illum dies multos audierat. Id mihi facere uidetur, quod non haberentur eius scripta, quibus planum fieret illum tam doctum tamque disertum fuisse. Authores testes. Laudare. laudabiles producere. Lucij filium. Quia multi fuere Quinti Metelli, ambiguitatis tollendæ gratia Lucij filium dixit. Iam affectum senectutis. Voluit designare longum tempus post consecram

legationem. Ex Apennino. Apenninus mons Italiae amplissimus, perpetuis iugis ab Alpibus tendens ad Siculum fretum, ac Italiam diuidens in duas partes. Superum mare, quod Boream uersus: inferum, quod ad Austrum uergit. Superum incipiens à Sicilia sinum facit Adriaticum, in quo urbs Venetorum posita est: porrigitur ad Isthmum, ultra non appellatur Ionium. Inferum aliter Thuscum dicitur, et Tyrrenum. Alluit Campaniam, Latium, ac Ethruriam. Appenninum cum iugo doctrinarum, flumina cum doctrinis, philosophos cum ijs qui nauigant in Ionio mari, oratores cum secantibus mare Tyrrenum comparat. Quemadmodum ex eodem monte Apennino manantes flumines alij decurrant in Adriam, & inde in Ionium mare: alij in Thuscum pelagus auersum: ita ex eodè philosophiæ monte, doctrinarum facta diuortia, & diductæ contrariæ sectæ. Ac melius securius uenturum ijs qui se mari Ionio, quam qui Thusco tradiderunt: sic philosophi tutam tranquillamque uitam, oratores periculosam inquietamque legerunt. Græci. Antitheta sunt græci barbari, portuosum scopulosum. Græci fuere semper humaniores, seuiores contra barbari. Portuosum mare facile naues recipit in tutum, scopulosum frangit illis. Ionium quoniam Græciã alluit, et multos habet portus, græci dicitur & portuosum. Thuscum barbaras habet insulas, ut Sardiniam, continentem è regione indomitam, ut Libycã: scopulos, ut Scyllã, quam obrem dicitur barbaram, et infestam. In eo Ulysses errasse, et ad Circeam uenisse scribit Homerus Odyss. libro de cimo. Ut autem ille uir omnium prudentissimus errauit in illo mari, sic orator sapientissimus errabit aliquando in undis & fluctibus Reipublicæ. Quare si hac eloquentia atque hoc oratore contenti sumus, etc. Ut facta sint artium diuortia, utque philosophia secta sit in uarias partes, & qui philosophi maxime sint oratori probandi, hæc tenus explicatum est: ut tandem colligeretur non satis esse oratori perfectæ doctrinæ particulam, ut rhetoricam uulgarem, sed illi rerum cognitionem cum scientia uerborum esse coniungendam, utendumque potissimum ea ut differendi qua ualuit aut Aristoteles, aut Carneades. Paucis igitur expōit quid rhetores præcipiant, ut ars tam parua & angusta ad eloquentiam maximam amplissimam que parum esse uideatur, & distinguit oratorem illum rudem & imperitum ac uulgariter institutum, ab oratore perpolitato, exercitato, scientiarum maximarum absoluto. Hac eloquentia. eloquentia parua oratore uulgari. Quis sciat. Aut negandum est quod obijciatur, aut aliqua ratione defendendum, aut transferendum, aut causam cadendum. Negare si possis, tutius est, & sic uti statu coniecturali. Si id non possis, tum ostendere oportet aut recte factum, ut in statu iuridicali absoluto: aut alterius culpa, ut in remotione criminis: aut alterius iniuria, ut in relatione

relatione criminis: aut ex lege, aut non contra legem, ut in statu legali: aut imprudentia, aut necessario, ut in concessione & purgatione: aut non eo nomine usurpandum quo arguatur, ut in definitione: aut non ita agi ut debuerit, ut in translatione causæ. Hæc aperius explicarem, nisi sæpius inculcasssem, & passim apud omnes haberentur. Arguere. Secunda persona est arguere, pro eo quod est argueris. paulo post transit in tertiam personam, & committit *ἀναλόγησθαι*. Et si satis. In his quæ de statibus causarum paulo ante dixit, nequam sunt omnia rhetorum præcepta. Itaque ne reliqua ommitteret, addidit hæc. Et si satis esse putatis, ea quæ isti scriptores artis docent, discere. Simul ostendit quæ nam essent, & unde peti possent. Sunt ea quæ secundo libro explicauit Antonius. Ne autem in illa disputatione ueterum inuenitis nihil addidisse uideatur, quæ addiderit dicit, copiam uidelicet rerum, ornatumque uerborum. In exiguum sanè gymnasium. *γυμνάσιον* græcè, ambitus dicitur latine. Alludit aut ad equos, qui ex ingenti curriculo in carcere compelluntur: aut ad eos ordines militum qui ex immenso campo quo liberi uagari licebat, in angustum locum coguntur. Sin ueterem illum Periclem. Pericles & Demosthenes philosophiæ studiosi fuerunt. Hic audiit Platonem, id quod supra ex ipsius epistolis ostendimus. Ille operam dedit Anaxagoræ physico, à quo magna ac sublimia didicit, & maxime quæ ratione partes animi steterentur. Itaque Athenis coruscant, tonuit, concussit omnia. Extant Demosthenis multa ac præclara scripta. Nomine Periclis circumferrebantur scripta quedam, illius esse Cicero dicit in Bruto: nonnulli dissentiunt. Eximiam speciem. Dicit ideam eloquentiæ perfectæ, quam oculis uidere non possumus, mente concipere & cogitatione complecti possumus. Illam ad morem Platonis repetit in Oratore. Carneadia uis. *καρνεαδία* à *καρνεαδία*, Latine dici potest Carneadea, Aristotelea, per e longum: aut Carneadia, Aristotelia, per i productum. Nam græca diphthongus *ai* aut in e mutatur, ut Heraclea: aut in i, ut Darius. Vis autem Carneadis Aristotelis est, quæ de omnibus rebus differit in utraq; partem grauius & copiose: & quæ tantæ facultatis est, ut nihil ferè attentet, quod non perficiat: nihil oppugnet, quod non superet ac uincat. Testantur adhuc Aristotelis multe disputationes, ut illæ de rerum naturalium principijs, de uacuo, de loco, de anima, in quibus aliorum resellit opinioniones, suam confirmat. Cicero tamen maxime respicit eam exercitationem, quam ille agitabatur in scholis, et iuuentutis ingenia formabat. In Carneadia ui intelligitur Academica, in Aristotelia uerò Peripatetica. Namque (ut ante dixi) ueterum morem iterum inculcat, ut confirmet illud quod tandem peruenit, oratori uim Carneadis aut Aristotelis esse comprehendendam. Ut ante dixi. Amos

litur obiectionem obliuionis. Veteres illi. Veteres ante Socratem, Phoenix, Lycurgus, Pittacus, Solon, Themistocles, Pericles, Theramenes, & æquales plurimi. Ad mores hominum. Si primus Socrates philosophiam moralem deduxit è caelo, quò referemus ista de moribus, de uita, de uirtute, de republica? Constat ante Socratem multas ciuitates & respublicas fuisse, quæ sine moribus & uirtute neque administrari neque stare poterunt. Fuit igitur ante illum ratio aliqua morum, uitæ, uirtutis, & Reipublicæ. Illam quisque in sua ciuitate constituebat legumlatores, ut intelligerent ciues, qui mores essent probati, qui lege uetiti, quæ uita honesta, quæ turpis, quæ dignior, quæ uilior, quæ uirtutes acciperent premium, quæ uitia punirentur, quæ forma esset Reipublicæ, quam magistratus integram seruarent. Nec philosophi exclusi à Republica de his omnibus conticebant, sed quoniam Socrates uniuersam uim naturamque honesti inhonesti, recti prauis, expetendi fugiendi, utilis inutilis excussit, ratione tractauit: ideo primus illam philosophiæ partem ex alto hausisse dicitur. Dissociati. Maiorem sapienter sentiendi & ornate dicendi familiaritatem significat hoc uerbo, quam si dixisset distinctos, aut separatos, aut discretos, aut segregatos esse disertos à doctis. Discrimen autem ostendit inter doctos & disertos. Diserti loquuntur ornate, docti prudenter sapienterque sentiunt. Philosophi eloquentiam despexerunt. Philosophiã dicit rerum cognitionem citra ornamenta uerborum, eloquentiam autem facultatè ornate dicendi citra rerum scientiam. Quod si altera alterius ope indiget, in hoc diuortio necesse est philosophum ab oratore, & oratorem à philosopho mutuari. Promiscue. Communiter. Communione. coniuunctione, societate. Pontifices ueteres. Ut Pontifex à Numa sit institutus in omnia sacra, narrat Lilius libro primo Ab urbe condita. Pontificem, inquit, Numa Marcii Marci filium ex patribus legit, eiq; omnia ex scripta ex signataque attribuit: quibus hostijs, quibus diebus, ad quæ templa sacra fieret, atque unde in eos sumptus pecunia erogaretur. Cetera quoque omnia publica priuataque sacra Pontificis scitis subiecit, ut esset quò consultum plebs ueniret, ne quid diuini iuris, negligendo patrios ritus, peregrinosque asciscendo, turbaretur. Pontifices teste Feneftella fuerunt ab initio quatuor: postquam uero maximorum quoque honorum partem plebs tributis rogationibus obtinuit, ad sacerdotia quoque sacrosanctasque potestates patere sibi aditum uoluit. Quatuor ergo alios creati ex plebe pontifices placuit M. Valerio & Q. Apuleio consulis. De epulonibus hæc Pomponius Letus. Veteres Pontifices (ut ait Cicero) propter multitudinem sacrificiorum tres epulones esse uoluerunt, ut ludorum epulare sacrificium facerent. id sacerdotium antiquum fuisse constat, sed de ætate nondum legimus.

Numerus auctus fuit, duo additi, et quinque fuerunt epulones. et postea theatralium ludorum atque Circensium ambitione septem fuisse epulones leguntur. Epulare sacrificium est epulum publicum, quod in sacris exhibitur. Illud indicabant curabantque epulones. Solebat autem epulum publice exhiberi in dedicatione templi, in ludis, in funere magni viri. Similitudo sic est. Quemadmodum pontifices id quod erat officii sui, receperunt ad epulones: ita Socratici id quod erat philosophia, relegarunt ad oratores. **QVAE** quam ita sint, paululum eadem de me deprecabor, etc.) **Q**uum praecepta rhetorum extenuat, scientiamque rerum maximam attribuit oratori, videtur aut sentire de se superbe, aut ab alijs exigere quod ipse praestare non possit. Vtrumque vitiosum, et multa de se gloriose predicare, et alijs quam sibi esse iniquiorem. Occurrit igitur ista reprehensuris, et petit ut ea quae dicet, non de seipso, sed de oratore dicere putetur. Deinde sua studia sic exponit, ut nihil sibi arroget, indicet tamen illa minime esse contemnenda. **DE**preca bor.) amoliar, auertam. Summo studio.) summa uoluntate ac diligentia. Quod pueritia sibi prouideret, et ea quae sibi sunt utilia, curare non potest: ut uerisimile sit illam plurimum profecisse, studium patris in illa erudienda honeste et artificiose inuagetur. Ea de causa de studio patris sui Cicero in prooemio secundi libri facit mentionem. **DO**ctus.) eruditus. Participium est hic doctus. **Q**uantum ipse sentio.) Odiosa est ingenij iactatio, quam obrem oratori magis est illud extenuandum, ut Cicero facit in oratione pro Archia poeta, quam uel augendum, uel sua mensura pensitandum. **PE**rimde ut.) sic ut. **M**aturime.) citissime. **N**obilissimum hominem.) **C.** Carbonem dicit, in cuius accusatione demonstrauit adolescens quantum ingenio et arte posset, qui nobilissimum hominem et eloquentissimum perpulerit. **Q**uanto fuit nobilior, quanto eloquentior, tanto plus fauoris habuit atque defensionis. **D**isciplinam fuerit forum.) Actio causarum forensium fuit illi disciplina: usus, magister: quo duce et leges, et instituta populi Rom. moremque maiorum didicit. **I**starum artium.) dialectica, ethica et physica disciplina. **A**equalē.) aequē magnum nati. **E**x academia rhetorem.) philosophia academica et rhetorica institutum. **D**e cuius memoria commemorauit Antonius. **V**idi, inquit Antonius libro secundo, summos homines, et diuina prope memoria: Athenis Carneadem: in Asia, quem uiuere hodie aiunt, Sceptum Metrodorum: quorum uterque tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in ijs locis quos haberet, quae meminisse uellet, perscribere. **M**ysteria non referrent.) **M**ysteria sunt arcana sacra, sic appellata, quod qui audiunt, os claudunt, et nemini detegunt. **T**alia erant Athenis attributa Cereri Eleusine, nonnulla etiam Baccho, Palladi, Proser-

pinæ. **Q**uum ex Asia quaestor Crassus Athenas uenisset, et Athenienses biduum sacra fecissent, rogauit eos ut in gratiam suam mysteria referrent, hoc est denuo arcana sacra repeterent, quo integra à principio uideret: quod quum impetrare non posset, iratus Athenis excessit. **S**cribunt enim de litium genere.) **E**leuat rhetores sui temporis, quasi tantum praecipiant de litium genere, hoc est de tribus generibus causarum, et tribus differentijs questionum, de exordijs et de narrationibus. **M**ulta sunt alia praecepta quae imminuendi gratia cōtinet. **N**ec scio an aliquid adijcere possit, nisi forte dicat alias artes esse cognoscendas: quod ueteres minime ignorarunt, nec aliquis nostrum hodie nescit.

Omnium rerum.) **O**mnēs res dicit in uniuersum, tanquam omnē questionem subiiciat oratori. **D**e re omnia tria queri possunt, quam habeat causam et originē, quam uim atque naturam, quas mutationes teneat, id est quae accidentia mutabilia atque uariantia gerat. **I**n rebus sunt uirtutes et officia, quae philosophia moralis explicat. **I**tem mores hominum, quos philosophia naturalis exponit. **E**st enim physicorum, docere, qui mores temperamenti corporis sequantur, quae sunt animi partes, quae uis animae, quae ratio uita ex corporis et animae coniunctione. **I**tem mores, leges, iura, quae tractat iuris scientia. **I**tem Respub. cuius rationes ostendit politica disciplina. **I**nter mores hominum et mores discrimen esse uult. **M**ores hominum, ad gentium ritus naturasque referuntur: **M**ores, ad instituta cuiusque ciuitatis. **I**n quo genere nos quidem uersamur tantum quantum possumus, etc.) **Q**uanta sit uis eloquentiae, quum paucis complexus esset, et omnes qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos esse dixisset: ne aut perridiculus, aut arrogans esse uideretur, inuenit modum atque mediocritatem in qua tuto maneret. **I**n genere eloquentiae (inquit) nos quidem uersamur tantum quantum possumus. **Q**uod aut eloquentia tribus rebus comparatur, ingenio, doctrina, exercitatione: significat illa sibi non deesse. **I**n eo genere uersamur, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu uallemus. **D**e ingenio et usu iudicium reliquit, nec enim poterat decenter haec extollere, nec contra deprimere, ubi se philosophis comparabat. **D**octrinam iudicauit sibi esse mediocrem, quoniam sine ulla iactatione id facere licebat. **I**am ne sibi nimium placeant philosophi, aut ne uulgaris orator omnino contemnatur, confert mediocrem oratorem cum mediocri philosopho: utroque maiorem dixit esse uerē Peripateticum aut Academicum: omnium maximum, qui Aristoteliam aut Carneadum uim habens adiunxit rhetoricum usum, exercitationemque dicendi. **N**eque tamen istis Epicureis et Stoicis, qui in una solaque philosophia quasi tabernaculum tentoriumque uita suae, in quo anguste et in umbra habitent, collocarunt, multum sanē in disputatione concedimus. **U**t ista confirmet,

confirmet, adducit Velleium Epicureum, et quatuor Stoicos, quibus oratorem mediocrem in disputatione uelut conferre. **Q**uum autem sint nobiles philosophorum familiae quatuor, ut ante dictum est, eximit Academicos et Peripateticos, qui de omni re disputant in utraque partem. **D**e C. Velleio facit Cicero mentionem primo libro de Natura deorum. **O**ffendi eum sedentem in exedra, et cum C. Velleio senatore disputantē, ad quem tum Epicurei primas ex nostris hominibus referebant. **I**dem ibidem de Balbo. **A**derat etiam Lucilius Balbus, qui tanto progressus habebat in Stoicis, ut cum excellentibus in eo genere graecis compararetur. **D**e Sexto Pompeio libro de Claris oratoribus. **C**n. Pompeius Sex. filius aliquem numerum obtinebat. **N**am Sextus frater eius praestantissimum ingenium contulerat ad summam iuris ciuiliis, et ad perfectam Geometriae et rerum Stoicarum scientiam. **E**picurei statuunt uoluptatem esse summum bonum, Stoici uirtutem. **Q**uestionem igitur de uoluptate retulit ad Velleium, de uirtute hominum ad ceteros, et ad M. Vigellium, qui Panetium Stoicum P. Africani praepceptorem audierat. **N**on copiosius.) **P**incipio dixerat, non multum sanē concedimus. **P**ost maius inuoluit, copiosius se posse uel tutari, uel refellere. **H**ac dicendi exercitatione.) **S**ignificat scientiam reconditam sine exercitatione dicendi non multum posse in disputatione. **A**ut uestrum quisquam.) **M**oderate adiecit alios, ne de se potius quam de ceteris loqui uideretur. **N**on est enim philosophia similis artium reliquarum.) **P**incipia uirtutum atque uitiorum natura in seuit animis nostris, itemque rerum naturalium quantam addidit hominum sermo, et experientia cottidiana. **N**on sic est in Geometria et Musica, quae subtili ratione constant, adeo ut sine praepceptore non possint haberi. **I**taque philosophia de moribus, et de rebus naturae, non est similis artium illarum quae remotae sunt à cognitione uulgari. **V**erisimile est igitur, eum qui ethica et physica non didicit à magistris, si modo est ingenio ad id quod in quaque re uerisimile est eliciendum acuto et acri, posse cum philosopho conferre pedem. **D**octrina enim exercitatione et oratione compensatur. **H**ic hic.) **C**onduplacuit pronomen, ut maiore cum authoritate, quod uolebat, affirmaret. **E**xercitatione communi.) **U**su rhetorico, qui communi hominum opinione constat. **I**stos quidem nostros.) **P**hilosophos Romanos, qui non habent neque eam scientiam, neque exercitationem, quam Graeci in gymnasiis celebrant. **V**erberabit.) **V**idetur hoc uerbum ductum esse de ludo gladiatorio, in quo uincitur ille qui uerberatur. **E**xiterit.) **E**xcelluerit. **D**uas contrarias orationes.) **U**t pro amore contra amorem, pro iustitia contra iniustitiam, pro uoluptate contra uoluptatem. **P**raeceptis illius.) **R**ationibus Aristotelis cognitis. **S**ine forensibus

neruis.) **N**erui forenses (ut alibi diximus) sunt insententijs popularibus, in affectibus, in amplificationibus, in quibusdam per se uoluntati munitionibus. **H**is enim non utuntur philosophi, ipsa ueritatis nuda explicatione contenti. **V**ehemens.) **E**loquentis quatenus philosophus est, politus et sapiens dicitur: quatenus instructus est neruis oratorijs, grauis ac uehemens.

QVAE Coracem istum uestrum patiamur nos quidem pullos, etc.) **S**ententiam pronunciauit, Neque sine forensibus neruis satis uehementem et grauem, nec sine uarietate doctrinae satis politum et sapientem oratorem esse posse. **S**i nullus est orator sine uarietate doctrinae, non sunt oratores ij qui rudibus praecipis, qualia tradiderunt rhetoricae inuentiones et principes Tisias et Corax, sunt instituti, nihil aliud habent honestae disciplinae. **C**onsentaneum est igitur, ut illos parui faciat, ut clamatores odiosos ac molestos potius quam oratores esse dicat. **I**rridet eos, et ait: **C**oracem istum uestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui euolet clamatores odiosi ac molesti. **C**oracem ponit pro rudibus magistris rhetoricae. **E**t quoniam *νεπαε* coruus est latine, ludit in nomine, et ab aue ducit allegoriam. **C**oracem istum, hoc est indoctos artis rhetoricae magistros, patiamur nos quidem sic discipulos suos in scholis fouere et effingere, ut in nido corui pullos suos excludunt, et in lucē ab ouo mittunt. **E**uolent in forū clamatores et rabulae odiosi ac molesti, quemadmodum pulli coruorum euolūt in auras clamatores odiosi ac molesti. **V**idetur alloqui praesentes, dicens uestrum Coracem. **A**t fatius est ad absentes indoctiores hoc referre dictum: nisi forte iocando monet adolescentem, qui adsunt ignari philosophiae, instabilis et infirmi sui rudimenti. **P**ost Coracem huius artis inuentorem, fuit quidam Pamphilus, qui praepcepta rhetoricae depinxit in infulis, id est in fascijs quibusdam: quasi tantares eloquentia depingi, oculisque subijci possit. **F**uit Pamphilus, aut ore Suida, philosophus dictus *πὸ τὸν ἀπὸ ματῶν*, eo quod multis rebus ac diuersis curam animumque adieciisset. **S**cripsit imagines ordine elementorum, et artem grammaticam, et de arte pingendi, et de claris pictoribus, et de agricultura. **D**e hoc loqui nunc Cicero uerisimile est. **Q**uisquis fuit, imagines excogitauit quibus eloquentiae quaedam praepcepta designabantur, et eas depinxit in infulis, ut ordine longo, quemadmodum picti triumphi, supponerentur oculis. **E**ijsmodi imagines appellat Cicero pueriles delicias, quoniam amant illas pueri, uiri ut inutiles despicunt. **U**t autē rudia et infantilia praepcepta ridet, ita sua uult haberi in precio. **N**on enim dantur, ut in illis sit uniuersa uis et facultas orandi, sed ut in exigua disputatione totum oratoris munus et officium explicetur, et sciant iuuenes, quas res habere debeant, et unde sibi singulas earum petant. **T**ū Catulus.) **R**atio sermonis ac dialogi postulat, ne quis unus perpetuo loquatur. **V**ult enim seruare

interlocutorum uices pro rerum et personarum dignitate. Itaque Crassus satis longam de eloquentia ac philosophia disputationem interrumpit Catulus, quem potissimum legit is qui fingebat, propterea quod grauius de re et homine iudicaret uir philosophus et senex, et cum eo aptius de re proposita sermonem haberet. Is igitur sic iudicat, uim, suauitatem, et copiam a philosophia desumi, et sine illa uix quempiam more Crassus orare posse. Miratur quo tempore Crassus illam didicerit, ut respondeat hic, quemadmodum in multis occupationibus tantam rem discere possimus. Haudquaquam.) minime: mediam syllabam producit.

Esse in te tantam dicendi uim.) Vim sententiarum maxima ex parte subministrat scientia rerum maximarum, suauitatem uarietas, nouitas, magnitudo rerum, copiam multitudo. Rebar.) uerbum priscum apte Catulo seni attributum. Non solum orator summus, sed etiam sapientissimus.) Post diuortium scientiarum perinde loquitur, ac si non una sit res eloquentia atque sapientia. Potiora duxisse.) Quam oratio constet rebus et uerbis, et res sint animi instar in corpore, potiora praestantioraque ducenda sunt quae ad sapientiam spectant, quam quae ad ornamenta uerborum. Sapientia per se, ut orationis absit ornatus, in uero priuato, nec oratorem agenti, ualde laudabilis est. Verborum optimorum congeries inanis, mera est aut infantia, aut insania. Omnes gradus etatis.) Ab ortu ad exitum paulatim gradimur: aliquando ascendimus, uicissim descendimus: quamobrem partes etatis bene appellantur gradus. Istis studiis, hominibus, libris.) philosophicis studiis, hominibus philosophiae deditis, libris de philosophia scriptis. Statuere.) decernere, iudicare. Isto modo.) uehementer, suauiter, copiose. Hic Crassus, Hoc tibi (inquit) Catule primum persuadeas, et c.) Videtur Catulus iudicare talem esse Crassum, qualem Crassus iudicat oratorem summum esse oportere. quod ut faceret, Cicero fingens uoluit, quando quidem moribus hominum receptum est, ut amici et boni uiri citra adulationem suos paulo ultra ueritatem ferant. Sed utolaret decorum, si Crassum induceret, qui in se sapientiam atque eloquentiam summam agnosceret. Inducit igitur, qui etsi de oratore summo loquitur, neget tamen se esse summum, et nihilominus putet: quemadmodum histrionis optimi non histrionem interdum prudens est existimato, ita se recte de alieno artificio iudicare posse.

Non multo secus.) eodem prope modo. Satis facere in gestu.) Vt in agendis fabulis histrionibus placeat, quonia partes eius in pronuntiatione posita sunt, et pronuntiationis altera pars gestus est, opus est ut apto decentique gestu delectet oculos. Gestus autem decentior et aptior est in illis qui palestram saltationemque didicerunt. Quamobrem ut sit histrionem perfectus, a palestritis atque saltatoribus motum mem-

brorum discat necesse est. Semper enim.) Ratione redditur cur potius de summo oratore, qui nusquam est, quam de mediocri facili inuentu loquatur. Semper (inquit) quacumque de arte aut facultate queritur, de absoluta et perfecta queri solet. Nec enim aliter exacta est disputatio, nec tota res comprehensa, nec uerus scopus, quod tendat optimi quique praefixus. Quare Platonici res de quibus locuturi sunt, ab idea usque repetere consueuerunt. Si iam me uultis esse oratorem.) Distinguit quatuor gradus oratorum. Treis adire non recusat, quartum impari sibi non aggreditur. Potest aliquis esse nomine orator, qui non sit bonus orator: et aliquis sit bonus, qui in genere suo simpliciter non sit bonus: et aliquis in genere suo simpliciter bonus, qui non sit omnium summus. Si iam me uultis esse oratorem.) Modestius retulit rem ad aliorum iudicium. Quid enim sim ineptus.) Sensus est: Scio me existimare bonum oratorem. Si quod mihi bonum deferunt omnes, illud inopportune reijcere, ineptus essem. Ineptus enim est, qui tempus quid postulet, non uidet. tempus autem postulat, ut in hac disputatione aliqua sit de me existimatio. Quamobrem non recusabo quod datur, ne sim ineptus. Neque enim apud homines.) Quoniam apud homines nec res est ulla difficilius, nec maior, nec quae plura adiumenta doctrinae desiderat, quam eloquentia perfecta, non potuit in tot occupationibus summus esse et perfectus orator. Ante oculos.) Ante oculos mentis, non corporis. Hodie.) Tempus hodiernum ponit, significans aliquando se cum philosophis uixisse. Sepositum tempus.) totum philosophiae destinatum. Forenses feriae.) Intermisiones iudicialium causarum.

AT si queris Catule de doctrina ista quid ego, et c.) Philosophiam oratori esse discendam, ac potiora esse ducenda quae ad sapientiam spectant, quam paulo ante confirmasset, ambigi potuit quatenus oratorum philosophiae opera dare oportet. De ea re iudicat in hanc sententiam: Si queris de doctrina ista sapientiae quid ego sentiam, et quatenus illi incumbendum esse putem, non tantum ingenioso homini, qualis queritur orator, et ei qui forum, qui curiam, qui causas, qui Rempublicam spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ipsi philosophi a causis et a Republica remoti sumpserunt, quos discennes uita defecit ac reliquit. Omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, qui eas ad usum transferunt, ut oratores: aliter ab ijs qui ipsarum tractatione delectati, nihil in uita sunt aliud acturi, ut philosophi quidam. Hi minimas quasque particulas, et omnia quaestiuicularum momenta, omnesque artis suae subtilitates anxie scrutantur, nec unquam finem faciunt inquirendi. Illi quid optimum sit atque praecipuum in quauis arte, querunt. Cognitis generibus, et habita rei summa, reliqua ingenio atque rationi relinquunt. Hoc modo maximas artes successiuis horis ferijsque

ferijsque discunt, si non perfecte et absolute, tantum tamen quantum ad rem suam satis est. Non est igitur cur aliquis queratur sibi nullum dari tempus ad discendum, si uelit paucis, ut Neoptolemus ille, philosophari. Magister hic Samnitium.) Illustrat exemplis id quod modo dicebat, omnes artes aliter ab ijs tractari qui eas ad usum transferunt, aliter ab ijs qui ipsarum contemplatione solum fruuntur. Samnis quidam qui puer uelociter artes atque eloquentiam praecipua didicisset, primum usus est illis mediocriter, ut ipsa negotia postulabant. Dedit operam foro, amicis, rei familiari, et diuersa studia moderatione quadam temperauit. Quumque aptus esset ad declamandum, totumque illud genus cognouisset, saepe ut formaret iuuenes declamauit in ludo, et diligentius obseruauit praecipua dicendi. Exin factus multorum magister, totum se dedit declamationi, et ad summam senectutem commentatus est, ut subtilitates artis explicaret. Hoc modo plurima inuenit cogitando, quibus antea dum uersaretur in foro, facile carebat. Vides igitur ut aliter in causis, aliter in ocio literarum tractetur oratio discenda. Magister Samnitium dicitur, quod ad eum confluere Samnites, quoniam et ipse Samnis esset.

Hic.) qui nunc in urbe fama clarus est. Commentatur.) excogitat aliquid in fusiore artis suae explicationem. Nihil enim curat aliud.) Quam daret operam foro, contentus erat ueterum inuentis, et usu cotidiano: deinde plus ocij nactus, et uiri cura deditus, non inuenit ullum finem rei. Atque uelocius puer addidicerat.) Voluit alijs nequere causas immorandi, qui uelocius didicisset: et alios plura multo docere, quam puer ipse accepisset a magistris. Ad illud.) ad illud genus artis cui se tradiderat. Apud Lucilium.) Tempore Crassi uixit Lucilius satyricus qui inducit Scenolam de genere suo Crasso loquentem hoc uersiculo.

Crassum habeo generum, ne propter uerba tuus sis. Potuit igitur ludere in hoc Samnite florente temporibus illis, quem in alijs forte reprehendit, in officio docendi probauit. Quamuis.) quantumuis. In ludo.) in schola. Rudibus causis.) Causae rudes sunt declamationes, quibus rudes formantur ad causas. Alij pro causis aliud ponunt, quod mihi non probatur.

Satis asper.) Satis acer et uehemens. Hoc uerbi dixit in laudem. Valerius cottidae.) Hoc exemplum a superiore differt. Illud enim ostendebat eandem artem ab eodem homine aliter in ludo, aliter in foro tractatam fuisse: hoc uero demonstrat idem ab eodem semper esse factitatum. Debet autem conferri cum proximè sequenti, ut intelligatur aliter tractasse multum Valerium, qui nihil aliud curaret: aliter Furium, qui aliud ageret paterfamilias, et eques Romanus. Valerij permulti celebrantur historia. Hic fuit scenolam, id est modos fecit in scena quum fabulae recitare

tur. Mos enim fuit comædis et tragædis adhibere tibicinem, qui non modo cantu diuideret actus, sed etiam actionem uersuum modulatione formaret. Legimus in agendis omnibus comædijs Terentianis, Flaccum Claudi filium fecisse modos. Flacci autem sunt de genere Valeriorum, ut colligi potest ex oratione Ciceronis pro L. Flacco. An de illo Cicero loquatur, quia res est ambigua, suspendo sententiam. Videtur de mortuo loqui. dicit enim, Valerius cantabat. De uiuo sic loquitur, Furius cantat. Paterfamilias.) Mos fuit equitibus Romanis maxime negociari, rem familiarem curare, redimere uectigalia populi Romani, quaestus gratia obire prouincias, militare, ambire magistratus, et adeptos gerere. quae Furius quum faceret, non poterat cottidie cantare. Cantabat igitur quum esset commodum, hoc est bonum et opportunum. nec cottidie discere aliquid, ut Valerius, sed quia puer didicerat id musicae, quod est equiti discendum, quum tempus dabat, quod didicerat, exercebat. Eadem ratio est hanc artium maximarum.) A rhetorica ac musica transit ad artes maximas, id est ad philosophiae partes magnitudine et dignitate amplissimas, in qua alij totum suum tempus absumunt, ut Q. Tubero. alij, quum datur remissio negociorum, oblectantur, ut Aphricanus. De hoc Tuberone Cicero in Bruto: Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed uita seuerus, et congruens cum ea disciplina quam callebat, paulo etiam durior, qui quidem in triumphatu iudicauerit contra P. Aphricani aumculi sui testimonium, uacationem augures, quo minus iudicij operam darent, non habere. Dies et noctes.) semper. Philosopho.) Panatium Stoicum, ut opinor, dicit, quem et Aphricanus habuit praceptorum. Ista discuntur facile.) Postis exemplis eo uenit quod maxime uolebat. docet quomodo negocijs occupatus philosophiam discas. Tria iubet obseruari. ut non omne tempus absumas in arte perdiscenda, sed tantum sumas quantum opus sit oratori. ut habeas praceptorum non qui salsa pro ueris habeat, sed qui docere fideliter possit. ut scias ipse discere, hoc est, ut tradita fideliter accipias, ordine constituas, memoriae infigas, ac ex illis ratiocinando colligas ea quae consentanea sunt atque consequentia. Erunt forte qui hoc referent ad ingenium, dicentque illos scire discere, quibus ingenium et solertia est. Hanc interpretationem minime probo, quoniam ingenium potestatis est, non scientiae: et aliud est posse discere, aliud scire. Sed tota uita.) Si forte non tantum sumas quantum opus sit, sed tota uita nihil uelis aliud agere, ipsa tractatio et quaestio cottidie ex se gignit aliquid: hoc est uersando multa atque dubitando, cottidie suboritur aliquid, quod cum desidiosa, ociosa, ac pigra delectatione uestiges. Quanto diligentius quæres, tanto plura excutienda

excutienda tibi se offerent. Ita fit ut agitatione rerum. Sensus est: Si res agitare uelis, et semper aliquid excogitare, rerum est infinita cognitio, quia nulla res est nobis tam absolute nota, quae non perfectius absolute cognosci possit. Sim uti uelis mediocritate scientiarum, ut difficilis est ista continua commentatio, sic usus est facilis, doctrinamque confirmat. Mediocris opera, non illa infinita tribuitur. Memoria non confunditur inuentorum multitudine, studium et amor scientiae permanet. Libet autem semper discere. Non est cur mirere si qui in una arte tota uita laborant. Libet enim semper discere, hoc est, animus noster artis eius cui se dedit, perfectius cognoscendae desiderio semper tenetur. Nec istuc desiderium est in illis solum qui praecclare aliquid faciunt, et illo uehementius delectantur, sed etiam in ijs qui optimum illud assequi non possunt. Libet semper discere, ut si uelim ego ludum talorum optime ludere, aut pileae studio tenere, cupiam semper aut talos aut pilam tractare, etiam fortasse si hoc assequi non possim ut optime ludam. Eodem modo alij, quia praecclare faciunt, uehementius quam causa ratioque postulat, delectantur, ut Tityus pila, Brulla talis. Dixit secundo libro cap. de ridiculis, Tityum quendam studiose pila ludere, et signa sacra noctu frangere solitum. Ut hic Tityus insignis fuit arte pileae, sic Brulla quidam studio talorum, quibus optime ludebat, celebrauit nomen suum. Quare nihil est. Colligit tandem nihil esse quod quisquam magnitudine artium ex eo quod senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt, quas in etate prima discere commodius est, quare nihil mirum si discunt senes facti: aut nihil aliud acturi usque ad senectutem in studijs detinentur: aut sunt ingenio tardissimi, nec nisi longo tempore artem unam capere possunt. Oportet autem oratorem futurum habere celeres animi motus, et cito posse discere. Quod quisque cito discere non potuit, nunquam omnino poterit perdiscere. Offuit enim tarditas, quae artium magnarum longinquos fines non assequitur. IAMIAM (inquit) Catulus) intelligo Crasse quid dicas, et c.) Docuit Crassus quem modum seruet orator in discendis artibus. Ut ad alia commodè transeat, inducitur Catulus qui filium sermonis interrumpat, et quo iudicium Crassus firmius sit, eat in eius sententiam, quique dicat, quod dicere Crassum decorum uetat, satis ipsum qui acerrimo ingenio esset, et cito didicisset, ad perdiscendum temporis habuisse, in quo Cicero memor fuit illius, quod ante in persona Catuli dixerat his uerbis. Quum omnis gradus aetatis recordor tuae, quumque uitam tuam ac studia considero, neque quo tempore ista didiceris uideo, nec magno opere te istis studijs, hominibus, libris intelligo deditum. Quod de acerrimo ingenio loquitur Catulus, agnoscere non debuit homo uerecundus. Pergis ne (inquit) me, quae dicam, de me

non de re putare dicere? Hic Cicero uidentur fuisse, ne ingenium suum sub alia persona laudare uideretur.

Ad instituta redeamus.) Instituit dicere de ornata aptaque oratione. Non suscipiam, inquit, oratione mea plus quam mihi imponitur. Sed quoniam ornata et apta non est oratio, nisi subsit res oratore digna, de re prius sibi aliquid esse dicendum putauit, non quò repeteret ab Antonio dicta, sed ut uim naturamque totius eloquentiae complecteretur. Antè demonstrat quorsum spectent ea quae dixit, quam redeat ad institutum.

Quorsum igitur spectat.) Mouet hanc questionem, ut quod multis uerbis disseruit, paucis, ut sit in epilogò, perstringat, et ut si qui putent tam longam et tam alte repetitam orationem ad elocutionem parum uel nihil spectare, illis abundè satisfaciatur. Quatuor dixit esse uirtutes orationis, ut sit latina, dilucida, ornata, apta siue congrua. De duabus primis breuiter dixit. Duae supersunt, una illustrat orationem, altera totam eloquentiam cumulat, id est auctiorem facit ijs rebus

et uerbis, quae rerum personarumque dignitates ferunt. Hanc (ut Quintil. ait lib. 1.) plerique ornati subiiciunt, Cicero distinguit, et post disputationem de ornatu informat breuibus praecipit. Haec duae uirtutes faciunt, ut sit quammaximè iucunda, quammaximè in sensu eorum qui audiunt, influat, et quamplurimum sit rebus instructa oratio. Aptant enim cuique quod illi maxime conuenit, ornant et cumulat eloquentiam. Facile autem admittit animus orationem uariam, pulchram, et aptè congruentem. Quòd si neque iucunda est oratio, neque maxime influit in sensu eorum qui audiunt, neque plurimum est rebus instructa, quum tantum habet instrumentum forense, ante quam ornandi apteque, dicendi partes exponerentur, dicendum fuit quibus alijs rebus ac instrumentis egeret. Est autem instrumentum quasi supellex oratoris. Illius sunt duo genera. Vnum ex uulgi opinionibus, et communi prudentia, quo utuntur ij qui sine scientia ex consuetudine et usu quodam causas acutunt. Hoc autem est litigiosum, acre, acerbum, exiguum, atque mendicium, ut et hodie uide-re licet in foro minorum iudicium. Alterum est undique exquisitum, collectum, comportatum, hoc est omnium scientiarum genere cumulat. Apparatu, inquit, nobis opus est, et rebus exquisitis undique, et collectis, accersitis, comportatis, ut tibi Caesar faciendum est ad annum. Similitudinem ducit ab apparatu ad litorum ludorum, ad quos magnificè exornandos ediles ex omni fere orbe terrarum tabulas pictas, simulachra, signa, uasa, auleae, tapetas, uestes, margaritas, gemmas, et id genus ornamenta querebant, colligebant, arcebebant, atque comportabant. Hoc ut faciat Caesar designatus edilis, suadet ipse, qui sic in edilitate sua fecerit, quòd cottidianis et uernaculis, hoc est uulgaribus usitatisque ornamentis satis facere se posse populo rerum tam cupido non putarat. Exquisi-

tis.)

tis.) diligenter quaesitis. Accersitis.) petitis. Ad annum.) intra annum. VERBORUM eligendorum et collocandorum et concludendorum, et c.) Ratione uerborum cum sylua rerum comparat. Illam facilem, hanc uerò magnam esse dicit, ut intelligamus rebus magis quam uerbis studendum esse, plurisque sententias quam uerba faciendae. Deinde egreditur ad indoctos rhetoras tam Graecos quam Latinos, qui temporibus illis rhetoricas artes Romae profitebantur, ut sciamus ab eiusmodi praceptoribus non esse petendam rerum magnarum scientiam. Ut perficiatur elocutio, uerba eligenda sunt propria, aptè translata, grauiua, sonantia, et quae naturae earum rerum de quibus agitur respondeant. Nec satis est elegisse uerba, nisi collocentur. Collocantur ita ut apta sit coagmentatio, hoc est, ut postrema syllaba uerbi prioris cum prima sequentis concordem suauemque faciat sonum, et ut pedes ac numeri fluat ex longarum breuiumque syllabarum moderatione. Praeterea concludenda sunt, hoc est ambitu quodam comprehendenda, ne aut curtor aut redundantior sit oratio, sed tantum feratur et excurrat, quantum aurium sensus eruditus uelit. Verba legere, et collocare et concludere haudquaquam facile est. Auctor est Cicero in Oratore, et Quintilianus octauo libro. Dicit tamen hanc facilem esse rationem, id est artem, uel sine ratione ipsam exercitationem, quoniam comparat cum sylua et copia rerum, quae longè difficilior est. Est igitur simpliciter difficilis, comparatè facilis. Vna quidem et eadem res rationibus diuersis et facilis et difficilis dici potest. Sylua.) materia ac copia, dicitur à Graecis. Graeci iam non tenebant. Non loquitur hic de omnibus Graecis, sed de his qui Romae iuuentutem docebant homines scioli, et philosophia magna ex parte imperiti. Iam enim oratores à philosophis diducti fuerant. Deditur penè discendo.) Verba sunt antitheta et oxymora, quae simul stare non possunt. Itaque dixit penè, quod uerbum exceptionem aut improprietatem loquendi significat. Sensus est: Nostra iuuentus discebat quidem, sed tam pauca et tam malè discebat, ut penè deditur uideretur.

Si dijs placet.) Adagium est in eos qui conantur aliquid ultra uires, quasi dijs inuitis. Hoc biennio.) De hoc edicto L. Crassi Gellius haec lib. 15. cap. 11. Cn. Domitius Aenobarbus, et L. Licinius Crassus cens. de coercendis rhetoribus Latinis ita edixerunt: Renunciatum est nobis esse homines, qui nouum genus disciplinae instituerunt, ad quos iuuentus in ludum conueniat: eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetoras: ibi homines adolescentulos dies totos desiderare. Maiores nostri quae liberos suos discere, et quos in ludos itare uellent, instituerunt. Haec noua, quae praeter consuetudinem ac morem maiorum sunt, neque placent, neque reuera uidentur. Quapropter et ijs qui eos ludos habent, et ijs qui eò uenire consueuerunt, usum est faciendum,

ut ostenderemus nostram sententiam, nobis non placere. Exacta Lucij Crassi censura iterum extiterunt, hoc est prodierunt in medium, ludosque fecerunt. Non defuerunt qui famam spargerent, Crassum acui ingenia adolescentum nolle, aut ut solus sapere uideretur, aut quòd inuideret nouae fortunae iuuentutis. Illorum opinionioni satis facit. Negat ingenia acui, quae à rudibus obtunduntur: et illos bene doceri, quorum corroboratur impudentia. Exibant enim ab illis magistris discipuli inflati falsa opinione doctrinae, et quandam uerborum multitudinem inanè impudenter effundebant. Nam apud Graecos.) Crassus edicto non sustulit Graecos, quoniam apud eos praeter exercitationem linguae esse uidebat doctrinam aliquam, et humanitatem ac eruditionem dignam scientia. Etsi non tenebant omnem illam rerum syluam, quam philosophi sunt peruagati, aliqua tamen philosophiae partem nouerant. Aude-rent.) In oratore pudorem, et in principio dicendi timorem probauit superiore sermone. Consentaneum est, ut improbet et impudentiam, et audaciam. Haec autem callidè tractat Cicero, et caussam L. Crassi pro uiribus tuetur, quoniam ualet in eos magistros rudes, qui tum quum scripsit ista, rhetoricabantur. Serpenter.) altius radices ageret ac latius, uel paulatim extenderetur. Ut desperem latine ea de quibus disputauimus tradi.) Ante Ciceronem rhetorica et philosophia latine tradebantur, sed tanta inopia uerborum, ut planè intelligi non possent. Vtraque sic expressit uerbis latinis, ut proxime ad copiam Graecorum accederet. Quum facit igitur Crassum dicentem, opus esse hominibus eruditis, qui si quando extiterint, etiam Graecis erunt antepone-di: quo loco sit habendus ipse, insinuat. Prudentiam.) rerum cognitionem. Vterem.) quae floruit tempore Platonis, Aristotelis, et Carneadis. ORNATVR igitur oratio genere primum et quasi colore quodam, et c.) Redit ad institutum, et de ornatu praecipit. Principio distinguit duas ornatus species, unam ponit in toto corpore orationis, alteram in partibus quibusdam. Deinde explicat qui modus in oratio esse debeat. Qui in toto corpore diffunditur ornatus, quoniam latius patet, et maxime in rebus est de quibus proxime dicebatur, primas habet in tractatione. Ornatur (inquit) oratio genere primum et quasi colore quodam et succo suo. Sensus est: Si oratio in genere est graui, suauis, erudita, liberali, admirabili, polito, affectibus praedito, ornatur illo genere suo. Et quemadmodum liberali colore, et succo suo nostra corpora pulchriora plenioraque sunt, sic et oratio colore et succo suo pulchrior est ac plenior. Epitheton illud, suo, ad tria refertur, ut sit haec uis, ornatur oratio genere suo, colore suo, succo suo. Tum autem habet genus suum, hoc est propriam debitamque eloquendi rationem, quando eloquentiae artificio condita est. Nam quae nullam praefert eloquentiam, necha-

x

bet ge-

bet genus suum, nec dicendi colorem, nec succū & materiam copiosam, cuiusmodi est oratio leuis, insuavis, inerudita, illiberalis, uulgaris, impolita, nullo affectu mobilis, decolor, minime succulenta. Vult eloquentia ut oratio sit grauis pondere rerum atque uerborum, suauis uarietate & uoluptate, erudita cultu artium magnarum, liberalis, ingenua ac decora specie dicendi, admirabilis amplificatione, copia ornatusque præcellenti, polita lima artificis, uia aliquo genere aut mitium aut grauium affectuum. Cadunt hæc omnia in unam eandemque orationem, attamen proprietatibus distinguuntur, nec sunt in singulis articulis, id est singularibus quibusdam partibus, sed in toto corpore, hoc est in uniuersa oratione spectantur. Ornatus est alter, qui non est fusus sparsusque æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctus locis, ut insignia, id est excellentia ornamenta disponuntur in apparatu ludorum, & lumina in ornatu cœli, & flores in uarietate pratorum, hortorum, coronarum. Is est in figuris tum uerborum tum sententiarum, de quibus suo loco dicetur. Vterque ornatus est aptandus orationi. Fugienda oratio exilis, quia non habet succum, & inculca, quia neque est erudita, neque liberalis, & uulgaris, quia nihil habet aut admirationis, aut suauitatis. & obsoleta, hoc est inueterata, horrida, squalida, quoniam est impolita. Opponuntur hæc genera superioribus, & tam apertam habent deformitatem, ut illam etiam imperiti uidere possint. Quamobrem quasi præteriens hæc dicit. Non enim à me iam expectari puto, ut mox neam ut caueatis ne exilis, ne inculca sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta. Aliud quiddam maius & ingenia me hortantur uestra, & ætates. Estis ingeniosiores & natu grandiores, quam quibus tam leuia præcepta dari debeant. Genus igitur dicendi est eligendum. Antè docet nos quem modum seruare debemus in ornatu, quam exponat ornamenta quibus ex politur oratoris elocutio. Hæc autem suscepta disceptatio est, ut caueamus ne sit ornatus nimium affectatus, & ne semper maneamus in eodem genere & colore orationis. Genus dicendi est eligendum quod maxime teneat eos qui audiant: ut pictura eligenda non nimium collustrata, sed quæ decenter ornata spectatores teneat atque remoretur. Quod est illud dicendi genus? Quod non solum delectat, sed etiam sine satietate delectat. Qui fiet istuc? ornatu uario & temperato. Nam eadem semper facie & fucō satiantur animi nostri. Res igitur sint uariæ, aliæ nouæ, aliæ ueteres, aliæ sublimes, aliæ tenues, graues, leues, subridiculæ, exempla diuersa, similitudines, imagines, adagia, apophthegmata, sententiæ philosophorum & aliorum, uerba multa ac uaria, quæ præstat ea quæ dicitur *ovvovvika*. Collocatio uerborum aliquando diligentior, aliquando neglectior, numerus pro rerum qualitate diuersus, nunc incisim, postea membratim, sæpe comprehensim

dicatur atque circumscripserit. Nulla sit affectatio & effusa luxuries. Hoc modo conficitur genus quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. Continuanda non sunt ea quæ maxime sensus nostros impellunt uoluptate, quoniam ab ijs celerrime fastidio quodam & satietate abalienamur. Difficile autè dictū est quæ nam causa sit cur quæ maxime sensus nostros impellunt uoluptate, & specie prima, hoc est sentiendi principio, acerrime commouent, ut uehementes colores, mollissimæ uocis flexiones, odores suauissimi, saporis prædulces, corpus tæctū leuissimum, ab ijs celerrime fastidio quodam & tædio & satietate abalienamur. An id sit quod excellentissima quæque sensum uehementer ferunt & obtundunt? an quod uoluptate summa afficiunt, uoluptas tanta sensum resoluta que debilitat? An quod consuetudo quasi altera natura non patitur nos diutius ijs rebus uti quarum periculus est uisus? Cur ea quæ. Ea uacat. Alioquin solocissimus est in hac oratione. Interposuit id uerbi, quia diutius dixisset, cur quæ, quam cur ea quæ. Quanto colorum pulchritudine. Ex ijs quæ cadunt in quinque sensus, in usum, in auditum, in odoratum, in gustum, tactumque, confirmat id quod proposuit, celerrime satiaris nos ijs rebus quæ sensus nostros acerrime commouent. Conferunt picturas sui temporis colorum pulchritudine & uarietate florentes cum ueteribus horridis, incultis, obsoletis, quæ in parietibus & tabulis habebantur. Illas diu non delectare, has diutius nos tenere contendit, ut simile quiddam intelligatur in orationis ornatu. Picturæ cadunt in oculorum sensum, uoces in aurem, de uocibus igitur secundo loco. Quanto molliores sunt & deliciores in cantu flexiones, & falsæ uocule, quam certæ & seueræ? Quam symphoniaci, tibicines, citharædi circumsferrentur per conuiuia aut sacra aut prophana, aut quum palam inter se contenderent, molliores, ut sit, & deliciores flexiones cum uocibus certis & seueris temperabāt. Quod si qui artis ostentatores molli flexione sæpius uterentur, austeri, id est uiri graues & seueri, & multitudo ipsa uulgusque reclamabat. Molliores autem & deliciores in cantu flexiones, sunt mutationes uocis per omnes sonorum gradus, crebræ, celeres, pressæ, suauis, diminutiones uocant musici nostri. In tam minuta graduum diuisione sunt falsæ uocule, id est toni tam minuti, ut crebro percurstante *αὐτὸσὸν* uoce, penè fallant aut dientem. Falsis uoculis certæ, delicatis opponuntur seueræ. Certæ igitur, quæ apertè se mittunt in aurem, cuiusmodi sunt maiores ac tardiores. Seueræ, quæ dignæ grauitate moderationem retinent, ut illæ quibus sæpius utimur in templis. Tertius est sensus odorandi, cui traditum est de odoribus iudicium: de cuius affectu in hunc modum Crassus. Licet uidere unguentis minus diu nos delectari summa & acerrima suauitate conditis, quam his moderatis: & magis laudari quod ter-

ram, quam quod crocū olere uideatur. Vnguentum moderata sunt medio critere suauia, quibus à balneis ungebantur uiri frugi. Vnguentis etiā utebantur in funeribus, et in pomis, & in fucado corpore, et in ungendis signis castrensibus. Testis est Plinius libro decimotertio, ubi multa unguentorum genera colligit. Ex quibus multa sunt summa & acerrima suauitate condita, id est perfusa, confecta, permixta, ut quod regale appellatum est. Omnia autem acutiora sunt costo, amomo, quæ maxime nares ferunt: crassiora myrrha, suauioraque medicinæ autem utiliora croco, acerrima per se amomo. In eodem libro mentionem facit de hac Tulliana sententia, & ait. In M. Ciceronis monumentis inuenitur, unguenta gratiora esse quæ terram quam quæ crocum sapiant, quando etiam corruptissimo in genere magis tam inueniat quædam ipsius uitij seueritas. Idem lib. 17. Certe Cicero lux doctrinarum altera, Meliora (inquit) unguenta sunt, quæ terram quam quæ crocum sapit. Hoc enim maluit dixisse, quam redolent. Ita est profectus. Illa enim erit optima, quæ unguenta sapient. Quod si admonendi sumus qualis sit terræ odor ille qui queritur, contingit sæpe etiam quiescente ea sub occasu solis, in quo loco arcus cœlestis deiecerit capita sua, & quæ à siccitate continua immaduere imbre, tunc emittit illum suum halitum diuinum ex sole conceptum, cui comparari suauitas nulla possit. Codices habent non sapient, ut scribit ille, sed olere uideantur. Verisimile est igitur eum ex alio Ciceronis opere illam transcripsisse sententiam. Alius est sensus, qui dicitur tactus. Explorat primas qualitates, calidum, frigidum, humidum, siccum: & secundas, graue, leue, durum, molle, asperum, politum. Exempli gratia ponit mollitudinem & leuitatem: ut sit leuitas, prima syllaba producta, partium corporis æquabilitas. Licet (inquit) uidere in ipso tactu esse modum mollitudinis & leuitatis, hoc est, experiri possumus ut durioribus & mollioribus tactus offendatur, modò temperantia duritiæ & mollitudinis seruetur. Item ut asperioribus & leuioribus non gaudeat, modò & mediocritate leuitatis asperitatisque recreetur. Quintus est sensus gustus, & gustatus dicitur. Is est ex omnibus maxime uoluptuarius. Datus enim à natura omnibus animantibus ad discernendum idoneum cuique alimentum tam siccū quam humidum, & ad percipiendas uoluptates cibi potusque, quibus in uita nihil est frequentius. Gustatus citò id quod ualde dulce est, aspernatur ac respuit, et si saporum omnium uidetur amicissima dulcitus. Latini uerbum est dulcitus, quo usus est Cecilius auctore Nonio Marcello, Tanta huic inuasit in corda dulcitus. Quum utroque in genere. Quemadmodum utroque in genere, sibi & potus, ea quæ leniter ac modicè sensum uoluptate mouent, facillimè fugiunt satietatem, ut panis & uinum: sic omnibus in rebus uoluptatibus maximè fastidium finitimum est, hoc est, uoluptates maximas,

quales interim percipiuntur ex coloribus, sonis, odoribus, saporibus, corporibus tactis, citò sequitur fastidium. Quo hoc minus in oratione miremur, in qua uel, &c. Ab alijs rebus quæ sentiuntur, redit ad orationem, ut colligat sensus non aliter suauissimæ orationis continuatione satiaris, quam ijs rebus quæ acerrimè commouent, citò satiantur. Poëtarum & oratorum proponit elegantiam, propterea quòd illi magis quam ceteri sequuntur ornatum. Quo hoc minus in oratione. Quo minus, quare minus, hoc, hanc rem significat. Quare minus hoc, uidelicet nimia uoluptate gigni satietatem, in oratione miremur, quæ nimium ornata, non sensum modò, ut illa quæ paulo antè dicta sunt, sed etiam animum satiat, in qua decerpta uel ex poëtis uel ex oratoribus, possumus iudicare, quod queritur, concinnam, distinctam, ornata, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine uarietate, non posse in delectatione esse diuturna, etiam si claris sit coloribus picta uel poëtis uel oratio. Itaque stylum uariant boni oratores & poëtæ, nec magnifico semper utuntur ornatu. Concinnam. compositam, elegantem. Distinctam. dispositam, ac distinctè expressam. Ornata. perpolitam pulchris sententijs, uerbis bonis, coloribus, numeris. Festiuam. lepida atque iucunda. Sine intermissione. sine interruptione fucati coloris, & elegantissimi ornatus, hoc est continuato semper eodem ornandi genere. Sine reprehensione. Reprehensionem dicit cultum negligentem, qui uidetur esse uitiosus, & non est, si loco ponitur, & si est in eo negligentia quædam diligens. Licet interdum usque ad sermonem cottidianum demittere orationem, relaxare numeros, admittere uocalium duram concursionem, et imitari magnos auctores, apud quos grammatici notant per multa, quæ si non excusaret auctoritas, uita essent uel solocissimi, uel barbarissimi. Sine uarietate. sine mutatione styli & figuræ. Coloribus. figuris. Poëtis. oratio poëtarum. Oratio. dictio oratoris. Atque citius. Quæ similia contulerat, nunc comparat, ut maius & minus. Citius oratio calamistrata fucata que offendit, quam quod maxime sensum impellit uoluptate: quoniam sensus in nimia uoluptate, natura, non mente, id est animi iudicio satiantur. In oratione uel scripta, uel quæ pronunciat, non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis infucata uita noscuntur. Breuius dicam. Quæ obijciuntur sensibus nimia uoluptate plena, satiant illos, non animum. Oratio fucata & sensum & animum satiat. Cincinni. calamistrati & acu maiore crispati capilli. Per translationem significat cultum nimis affectatum, quem admodum & fucus ille qui ad speciem adulterinam corpori illinitur. Offenditur. offensio est. Hic impersonale uerbum est Offenditur. Infucata uita. suffusa ut fucus, ornamenta uitiosa. Quare bene & præclare. Quæ iuuenes declamaret in ludo, si quid

bene præclareq; dixissent, applaudebant illis cōdiscipuli, & acclamabant, bene, præclare, bellè, festiuè, lepide, decenter. subauditur uerbum dixit, uel dictū est. In scholis hunc morem fuisse. Quinilianus est testis. Nec in scholis solū id fieri solebat, sed & in foro & in concione populus acclamabat: id quod supra demonstrauimus exemplis. Quin & poetæ quum recitarent suos uersus, ita laudabantur. Persius

Extremumq; esse recuso

Euge tuum & belle. nam belle hoc excute totum,

Quid non intus habet?

Sensus est igitur. Nimum sepe nolo clamari ab auditoribus, bene & præclare dixit, quāuis nobis oratoribus sepe dicatur hæc laus, bellè & festiuè dictum est. Nam si nimum sepe dicitur bellè, & populus rectè in dicat, tota ferè oratio bella est atque præclara, ideoq; nimis elucet, ac parit fatietatē. Illa ipsa acclamatio auditorum, qua uociferantur, bellè, præclare, aut aliquid eiusmodi, sit uelim crebra, ut significet multos orationis locos esse præcellentes. non potest melius contingere uel orationi uel oratori, sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam et recessum, quo magis id quod erit illuminatum, extare atq; eminere uideatur. Sumpsit hæc à pictura. Pictores quum aliquam partem corporis extare, id est eminere uolunt, illam circumdant nigro colore, & quasi umbram & recessum, id est abditū quiddā imitantur. Contrā interceptā particulā illumināt, ut spl. n. descāt & appareat magis. Sed quæ umbra, qui ue recessus in oratione? Pars eius penè inculta, humilis, & obscura, quam conficit qui rebus stylum accommodat, & gratia acriter, media temperatè, humilia tenuiter dicit.

Nunquā agit hunc uersum. Histriones boni, ut Roscius & Aesopus, si quando uersum grauitè & actiuosè essent pronuntiatu, ut uehementius et apertius audiretur, proximè antecedentes paulum ultra ueram actionem deprimebant. Sic oratori faciendū est, ut partem minus quā potest exornet, quo proximè culta magis eluceat. Ex ijs quos citat uersibus duo priores constant septenis pedibus & syllaba. Sumpti sunt, ut opinor, ex Ennij tragœdia Hecuba:

Nā sapiēs uirtuti honorē præmii, haud prædā petit.

Ecquid uideo? ferro septus possidet sedes sacras.

Præclara est prioris uersiculi sententia, Sapiētē præmii uirtuti suæ non prædā, sed honorem petere: quamobrem uidetur magna cum uoce & seuro gestu pronuntiandus. Roscius tamen abijciebat prorsus, hoc est deprimebat, & remissè agebat, ut in proximos uersus incidere, elatiore uoce & acriore gestu effunderet, & aspiceret dicens. Ecquid uideo? & admiraretur ac stupesceret hæc referens. Ferro septus possidet sedes sacras. Hæc autem dicta sunt in milites Græcos, qui in excidio Troiano quum irrupissent in urbem, diripiebant ædes sacras: nec petebant honorem in uim-

condis fortissimis quibusq;, sed armati conuertebantur ad prædā. Quid ille alter. Non poeta, sed histrio intelligendus est. Qui sit ille, certū non habeo. opinor Aesopum temporibus Craffi florentē indicari. Versus citat eosdē Cicero Tusculana tertia, ex eadē Hecuba

Ex opibus summis opis egēs Hector tuæ, (et fuga

Quid petā præsidij aut exequar? quo ue nūc auxilio

Freta sim? Arce & urbe orba sum, quod accedam? quod

applicem?

Cui nec aræ patriæ domi stāt, fr. acta et disiecta iacēt, Fana flamma deflagrata, tosti alij stant parietes

Deformati. Sequuntur alia, & hoc in primis:

O pater, ô patria, ô Priami domus,

Septum alifono cardine templum,

Vidi ego te, ast ante ope barbarica

Tectis cælatis, laqueatis,

Auro, ebore instructam regificē.

Histrionem hunc uersum, Quid petam præsidij, & proximè sequentes leniter, remissè, non actiuosè, id est sine

multa gestu & uocis agitatione pronuntiabat, ut quis

exclamarct, O pater, ô patria, ô Priami domus, uehementius

populū commoueret. Instat enim, hoc est, proxima

incumbit hæc ardens oratio, in qua tanta commoueri actio, id est pronuntiatio nō possit, si esset

sumpta superiore motu & exhausta. Nec actores &

histriones qui fabulas agunt, id prius uiderunt quā

ipsi poetæ, quā deniq; illi etiam qui fecerunt modos.

Poetæ enim ante comœdias tragœdiarq; scripserunt,

quā ab histrionibus agerentur: & prius musici tibi-

cines fecerunt modos, hoc est, certas modulationes, ius-

tosq; tonos aptarūt fabulis, quā pronuntiarent eas

uel comœdi uel tragœdi, qui opera poetarum recita-

bant ad tibiam, hoc est, tibiçine à tergo succinente, &

modos sonorum dirigente: ut quum primum acta sunt

comœdiæ Teretianæ, modos fecit Flaccus Claudii tibiçis

aut paribus aut imparibus, aut dextris aut sinistris,

aut utrisque. A poetis & tibiçinibus summittitur, hoc

est deprimitur aliquid, deinde augetur aliud instar mō-

tis ad uallem. Extenatur & gracile sit aliquid, deinde

id quod proximū est, inflatur, & quasi spiritu ma-

iore fertur, multisq; modis uariatur & distinguitur

res ad euitandam satietatem. Ita sit nobis ornatus &

suauis orator, ut histrio, ut poeta, ut qui facit modos.

Nec tamē potest aliter esse quā ornatus & suauis ad

eorum morem, ut, id est si modò suauitatem habeat au-

steram & solidam, ut uina diu postquam deferbuerūt,

non dulcem ut mustum, non decoctā ut mustum. Non

amat nimia suauitatem, qualis est in musto & uino igne

decocto: sed uult austerā & solidam, cuiusmodi est in

uino ueteri quod sua natura deferbuit, nec abijt in dul-

citudinē. NAM ipsa ad ornandū præcepta quæ dan-

tur, eiusmodi sunt, & c. In ornando uarietatem esse de-

bere in uniuerso genere demonstrauit. Nunc propius

accedit, & uariandi species explicat eas quæ maxima

eminent

eminent & excellent. Ne quis existimet esse difficile adhibere suauitatem sine fatietate, & quam dicimus distinguere uarietatem, principio statuit ipsa ad ornandū præcepta quæ dantur, esse facilia atque obuia. Ipsa (inquit) ad ornandū præcepta quæ dantur, eiusmodi sunt, ut ea quamuis uitiōssimus orator explicare possit.

His uerbis aditum facit ad ea quæ sequuntur, & confir-

mat illud quod paulo antè dixit, oratorem non aliter

esse posse, quā ornatum & suauem, si modò suauitatem

habeat austerā & solidam, non dulcem atq; deco-

ctam. Nam ut talis sit, facit ipsa præceptorū facilitas.

Ut autem constet ornatus, materiam orator dignam

subijcere necesse est. Primum sylua, id est materia &

copiam rerum ac sententiarum comparanda est. qua de

parte dixit Antonius libro secundo. Hæc sylua forman-

da, id est in aliquam formam speciemq; dicendi redi-

genda, filo & genere orationis. Filum tenor est, &

perpetuus ductus orationis, quo materia subiecta cōti-

nuatur atque redigitur in unum corpus. Genus est uni-

uersa ratio dicendi, grauis, suauis, erudita, liberalis,

admirabilis, polita, sensus habens & dolores. Eadem

sylua illuminanda uerbis, uarianda sententijs. Hoc bo-

num præstant ij qui tropi uocantur, & schemata uer-

borum & sententiarum. Primus igitur ornatus, ut di-

ctum est, est in genere orationis: alter in figuris, ter-

tius in amplificationibus. Summa laus eloquentiæ est,

amplificare rem in ornando. Nam sunt maxime lumi-

nosæ & quasi actiuosæ partes due. *De orat. lib. 2. c. 12.*

Sunt autem due species amplificationis: incrementum,

quod ualet ad augendum aliquid, & tollendum alius

dicendo: ut, Facinus est uincere ciuem Romanum, sce-

lus uerberare, propè parricidium necare, quid dicam

in crucem tollere? Extenuatio, quæ rem abijcit, ac ue-

luti gradibus imminuit: ut, Pauci tamē qui primi adsti-

terant, nescio quid illum de lege Agraria uoluisse dice-

re suspicabatur. Habes quantæ sit laudis amplificatio,

& quas habeat partes. accipe quibus in locis desideretur.

Id ornandi genus desideratur omnibus ijs in locis,

quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit An-

tonius superiore sermone. Fecit autem treis locos, siue

diuisit tria oratoris officia. Vnum posuit in dicendo,

alterum in conciliando, aliud in mouendo. Itaq; quum

explanamus aliquid ad docendum, ut in narratione et

in argumentis, utimur amplificatione aut maiore aut

minore pro rerum qualitate. Item quum conciliamus

animos, ut in exordijs: et conciliamus, ut in perorationibus.

Conciliamus etiam & conciliamus in alijs partibus

orationis, quādo causa ut id faciamus desiderat.

De amplificatione in docendo sit hoc exemplum. Ser-

xius Roscius pater huiusce, municeps Amerinus fuit,

quum genere & nobilitate & pecunia non modò sui

municipij, uerum etiam eius uicinitatis facillè primus,

tum gratia atque hospitij florens hominum nobilissimorum.

In conciliando. Quid est pro deum hominumq;

fidem, in quo ego Reipub. plus hoc tempore prodesse possim? Quid est quod aut populo Romano gratius esse debeat? aut socijs exteris que nationibus optatus esse possit? aut saluti fortunis que omnium magis accommodatum sit? In concitando. Potest ne tibi ulla spes salutis commoda ostendi, quum recordaris, in deos immortales quā impius, quā sceleratus, quā nefarius fueris? Apollinem ne tu Delium spoliare ausus es? Ille ne tu templo, tam antiquo, tam sancto, tam religioso

manus impias ac sacrilegas afferre conatus es? In hoc

quod postremum dixi, hoc est in concitando, amplificatio plurimum potest, ea que una laus oratoris est,

& propria maxime. Multæ quidem sunt laudes boni

oratoris: sed ubique summam esse laudem in concitandis

affectionibus censet, quoniam in ea parte summam uis

est: camq; oratoris maxime propriam esse dicit, quia

solus orator uehementer concitat affectus. Ad amplificandū

proderit exercere genus laudandi & uituperandi. Qui res &

homines maxime aut laudare aut uituperare nouerit,

facillè quod uolet amplificare poterit. Maior est igitur

illa exercitatio laudandi & uituperandi, quā primo sermone, id est principio libri secun-

di reijciebat Antonius, quasi non oporteret illud genus

donare præceptis suis. extremo sermone, id est ad

finem eiusdem libri instruxit, et rebus suis apparauit.

Nihil est enim ad exaggerandam & amplificandam

orationem accommodatius, quā utrumque horum cumulatissimè

facere posse, hoc est laudare & uituperare copiosissimè.

Alius est excellens ornatus in locis communibus,

non longè distans à priore: qui sic appetantur, non quia

proprij causarum, & inherentes in earum neruis &

robustis partibus esse non debeant (alioqui disiuncti &

segregati à toto corpore orationis essent, nec causam

adiuuarent) sed quia de uniuersa re & toto aliquo

genere tractari solent. Locorum communium tres sunt

species. Alij habent uitiorum & peccatorum acrem

quandam cum amplificatione inculpationem, aut querelam,

contra quam nihil dici solet, nec potest, quoniam res est

turpior, quā quæ defendi debeat, aut possit: ut in de-

peculatore, id est direpto rem pecuniæ publicæ, in pro-

ditore, in parricidam. Eiusmodi locis communibus

uti confirmatis criminibus oportet, aliter enim ieiuni sunt

& inanes, atque inutiles. Auxerit quis proditoris crimen

in immensum, nihil hoc reo nocebit, nisi planum factum sit

illud in actorem retoyquebit, & inquiet, id quanto

tetrius & abominandum magis est, tanto minus se

committere uoluisse. Alij autem loci communes habent

deprecationem aut miserationem, qualis est in peroratione

pro L. Flacco, ualent que aduersus priores. restinguunt enim

uel precando, uel misericordiam mouendo, quam illi

flammam fuscitarunt. Alij uerò ancipites atque dubias

habent disputationes, in quibus de uniuerso genere &

in finitū

Posteaquam breuiter exposuerunt philosophi naturam coniecturae, definitionis, et consecutionis, partiuntur singula membra in alias partes. Redeunt itaque ad coniecturam, eamque in quatuor genera dispartunt. Aut enim an sit in re, aut quae sit origo rei, aut quae causa et ratio, aut an possit quid immutari, quaeritur. Videndum enim primum, an sit: deinde, si est, unde sit: postea, quae ratione hoc ex illo proderit: tandem permaneat ne, an immutetur. Quid sit igitur, non simpliciter, ut in definitione, sed quid sit in re, id est an sit quid in re quaeritur. Natura ne sit ius inter homines, an opinionibus? Certe ius aliud est natura, ut matrimonij: aliud opinione, ut domini in seruū. Quod natura stat, idem manet apud omnes: quod opinione, diuersum est ac mutabile: quia aliud alij aequum uidetur et rectum. Quae sit origo cuiusque rei, coniectura quaeritur, ut quod sit initium legum aut Rerum publicarum. Primum domus fuit, deinde creuit in multitudinem, tandem multae familiae conuenerunt in unum: quae ut in tranquillitate uiuerent, suaeque tueri possent, legerunt magistratum, et leges tulerunt. Hoc initium legum et Rerum publicarum, quod intelligi facile potest ex Politicis Aristotelis. Causa et ratio coniectura quaeritur hoc modo. Cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant? Nam philosophi digladiantur de summo bono, de immortalitate animae, de dijs immortalibus, de multis alijs rebus, quoniam ueritas in alto demersa latet: quae si quando enatat, iterum opinionum et altercationum fluctu obruitur. Quaeritur etiam coniectura de immutatione, hoc est, maneat ne res an intereat? et si interit, pereat ne omnino, an in aliam conuertatur: ut, num interire uirtus in homine, aut num in uitium possit conuertere. Quemadmodum in homine nascitur uirtus habitu bene agendi firmato, sic illa in eodem a contrario corrumpitur, nec conuertitur in contrariam speciem, sed illa uictrix perit. De quatuor coniecturae generibus dictum est, ex ordine distribuenda definitio, quatenus subseruit quaestionibus. Illius itaque modi quatuor ponuntur: una quaestio mouetur de genere et specie, altera de proprio, alia de partibus rei, quarta de notis et accidentibus. Genera media et species infima proprie definiuntur. Genus autem proprium, partes et accidentia ueniunt in definitionem. Genus et proprium, ut iustitia est uirtus quae cuique suum reddit. Haec uirtus est genus: cuique suum reddere, proprium iustitiae. Partes, ut homo est qui corpore et animo rationis participat. Accidentia, ut homo est animal quod unum ore sublimi in coelum est, et apte sedet. Consul est, qui consulit patriae. Quae species definiatur, genus, proprium, partes, accidentia firment definitionem, eas res in quaestiones reducunt, ut sint totidem genera quaestionum, quae definitionibus explicentur. Genus, quia communis est notio species habes, maxime dici potest id quod in communi mente quasi impressum est. Sunt enim ge-

nera multorum communia, et circiter suapte natura notiora, et in omnium mente quasi impressa. Sed et species, quia etiam communem habent notionem, est in omnium mente quasi impressa. Sic igitur exponimus hunc locum: Definitionis sunt disceptationes, hoc est quaestiones definitione explicandae: ut quum quaeritur, quid in communi mente quasi impressum sit, id est quum genus ut uirtus, et species ut iustitia, quae mente constant, et multorum communia sunt, in disceptatione definitionis adducuntur: ut si differatur, id ne sit ius, quod maxima parti sit utile: disceptatio est quae debet explicari definitione, hoc modo: ius est ars aequi et boni. eiusmodi ars maxima parti est utilis, ius igitur maxima parti utile est. Aut dicendum, fuisse qui definirent ius, hoc modo: ius est, quod maxima cuius parti utile est. Aliquando quid cuiusque sit proprium exquiritur, ut ornate dicere proprium ne sit oratoris? an etiam aliquis praeter eum possit ornate dicere? Quae disceptatio soluitur definitione, hoc modo: Si orator est is qui dicit ornate et copiose, ornate dicere proprium est oratoris. Quod si eius est proprium, nemini alteri commune est. Orator igitur, aut qui fungitur oratoris officio, dicere ornate solus potest. Quum res distribuitur in partes, definitionis est disceptatio: ut si quaeratur, quot sint genera rerum expetendarum, ut si ne tria, corporis, animi, externarumque rerum. Definitur enim expetendum hoc modo: Expetendum est id bonum, quod homini conducit ad dignitatem. Tum perficitur res diuisione, illud bonum aut in ipso est, aut externum, et ab illo separatum. Si in ipso, aut in corpore, aut in animo. Tria sunt igitur rerum expetendarum genera: unum corporis, alterum animi, aliud bonorum extrinsecus aduenientium. Quarta est disceptatio, quum quae forma et quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur: ut si quaeratur auari species, feditiosus, gloriosus. Forma et species hic dicitur, imago quaedam atque designatio rei, quae multis notis et accidentibus describitur. Forma et species alia est, quam dialectici nostri uocant uel essentialis, uel substantialem. Illam constituit differentia proprie dicta: ut rationale additum animali, speciem humanam constituit. Alia, quam appellant illi accidentalem: de qua nunc Cicero loquitur. Vult accipi notas, quas hic interpretor accidentia, et ex illis descriptione quandam fieri, quae res subiiciatur oculis mentis: ut, auarus is est, qui ardet pecuniae amore: illa cupit, illa terra marique persequitur: labores, uigilias, pericula, ignominias subit, ut eam possideat, possessam retineat: nullius amicus est nisi pecuniae, nulli munificus et liberalis, nulli ne sibi quidem benignus: quod plus habet, eo plus querit: anxius, pallidus, insonnis, humi defixus: quae una res solatur et cruciatur, et quod nummo est imatur. Facile est hoc modo describere feditiosum et gloriosum. Quod si nota uoles accipi etymologia, quae interim uocat ipse notationem, describes haec aliter: ut, auarus est auidus aeris: feditiosus, serens

discor-

discordans: gloriosus, qui uana gloria ducitur. Sanior est altera interpretatio. CONSECUTIONIS autem duo prima quaestionum genera ponuntur, et cetera. Consecutionis duo sunt quaestionum genera, simplex, et comparatum: quae prima dicuntur habita ratione secundorum, de quibus postea dicitur. Simplex est disceptatio, quae unum querit citra comparationem: ut, expetenda ne sit gloria. Inanis gloria nulli expetenda. Veram petet sapiens. Virgilius. Sed famam extendere factis, Hoc uirtutis opus. Ex comparatione disceptatio est: ut, laus an diuitiae magis expetendae sint? Sapiens ita pronunciat: Melius est nomen bonum, quam diuitiae multae. Vtrumque membrum iterum diuiditur. Simplicium quaestionum in consecutione sunt tres modi, de expetendis fugiendis uel rebus, de aequo aut iniquo, de honesto et turpi. Ista sic differunt. Expetimus bona animi, corporis, externarumque rerum: fugimus mala contraria. Aequum dicimus id iustum, quod ratio naturalis persuasit, quodque legem, si deficit, supplet: si durior est, mitigat: iniquum, contrarium, honestum uero appellamus, quicquid uirtute continetur: prudentia, fortitudine, iustitia, temperantia. Quae rationes sunt huiusmodi: Expetendum ne honores sint? Expetendi sane ij quibus digni sumus, non ij quibus sumus indigni. Num fugienda paupertas? Nec fugienda, nec expetenda. Aequum ne ulcisci iniurias etiam propinquorum? Censuerunt ueteres (sacra cum prophanis haud misceo) aequum esse ulcisci iniurias et suas et suorum, et eos ledere qui priores lesissent: id enim ius naturale suadere uidetur. Est ne honestum gloriae causa mortem obire? Honestum uisum est Codro, Curtio, Decijs, alijsque permultis: qui tamen gloriae suae patriae salutem praefere se dicebant. Non est igitur honestum, si solus est hic finis. Sed quo pacto gloria sine praeclearis aut diuitis aut facinoribus acquiratur? Videtur itaque honestum, quoniam comitatur gloria uirtute, propter quam pulchram petunt per uulnera mortem. Comparationis autem sunt duo modi: unus, quum idem ne sit, an aliquid intersit, quaeritur. hic ad definitionem referri solet. Quorum enim definitiones eadem sunt, illa sunt eadem, et contra: ut si uelis cognoscere, an metuere et uereri, rex et tyrannus, assentator et amicus differant, singula definienda sunt, deinde cum proximis comparanda. Metuere est, timere malum quod instat: siue sua natura, siue opinione malum est. Vereri, timere ne quid inepte inhoneste uel fiat. Rex est imperij princeps, qui ciuium utilitati, non suae studet. Tyrannus, qui imperij potes, suae tantum utilitati deditus est. Assentator, qui propter utilitatem aut uoluptatem amicitiam ementitur. Amicus, qui propter cruciatum uirtutem sic beneuolentia ac familiaritate illi contumeliosus est, ut sit alter ipse. Alter est modus comparationis, quum quid praestet alij, quaeritur: ut illud, optimi ne cuiusque sapientes an populari laude ducantur? Lau-

dari a malis, uituperari est. optimi cuiusque laus est praestantior. illam igitur praeferrunt sapientes. Expositae sunt et disceptationes, hoc est quaestiones, quae ad cognitionem contemplationemque referuntur. Quae uero referuntur ad agendum, et practicae dicuntur, aut in officij disceptatione uersantur, aut in animorum aliqua permotione, aut gignenda aut sedanda tollenda uel tractantur: de quibus ille sic in Partitionibus. Restat actionis locus, cuius alterum est praecipendi genus, quod ad orationem officij pertinet, ut quemadmodum colendi sint parentes. Alterum autem ad sedandos animos, et oratione sanandos: ut in consolandis meroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus, ad eosdem illos animi motus (quod in amplificanda oratione saepe faciendum est) uel gignendos, uel concitandos. In officij disceptatione quid rectum faciendumque sit, quaeritur: aut concitatur affectus, uel remittitur. Nam si bene agendi consilium damus, aut agendum cum uirtute dicimus, aut animum, quod bonum est, permotione inflectimus. Permotio autem siue animi perturbatio gignitur et concitatur, ut in cohortationibus, obiurgationibus: aut sedatur, ut in consolationibus. In miserationibus autem indignatio sedatur, misericordia concitatur. Item si apud non metipso agendi consilium exquirimus, aut specie recti ducimur, id prudenter fit, fortiter, magnifice, iuste, pie, temperate. agendum igitur, aut animi affectus mouemur: hic dolendum est, irascendum, sperandum, metuendum. His et similibus animi perturbationibus saepius adducitur ad agendum hominum uulgus, quam uirtute et honestate. Ex his intelligere facile est, cur duas actionis species uiri doctissimi, id est philosophi constituent. EXPLICATIS igitur his generibus ac modis disputationum, et cetera. Quoniam genera causarum satis explicata sunt ab Antonio, et hic de thesi sermo est institutus, consultationes potius quam controuersias, ut exempla demonstrant, diuisit in suas formas, sed et totidem genera controuersiarum distribuenda esse censet. Quod autem Antonius de quaestionibus generis uniuersi multa dixit, et eas in coniecturam, definitionem, et qualitatem distribuit: ne idem frustra repetere uideatur, quid ab eo discrepet, quid sibi cum illo conueniat, ostendit. Explicatis igitur his generibus ac modis, id est formis disceptationum et quaestionum omnium, sed maxime infinitarum, nihil sane ad rem pertinet, nec habendum est ut incommodum, si qua in re discrepauit ab Antonij diuisione. Crassi partitio. Eadem enim sunt membra in utriusque disputationibus, sed paulo secus ab hoc atque ab illo partita ac distributa. Euoluit hic quidem atque demonstrauit ea membra, quae ille ad alia proferans reliquerat inuoluta. Si forte quaeratur, unde haec omnia quaestionum genera confirmari debeant, non est dicendum

hoc

hoc loco ubi non de argumentis agitur, sed ornatum. Breuiter hoc dicit. Ex illis locis quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quaeque genera quaestionum argumenta sumenda. Sed quod ante dictum est alijs generibus alij loci magis erunt apti: ut Coniectura adiuncta, coniectanea, praecurrētia, causa, testimonia. Generi, quo quid sit res, quaeritur: definitio, enumeratio partium, notatio, similia, antecedentia, consequentia. Consecutioni, coniugata, genera, comparata, auctoritates. Exercitatio perspicua est quid quisque locus suggerere possit: quamobrem non est in hac parte commemorandum. Nunc, inquit, ad reliqua progrediar, meque ad meum munus pensumque reuocabo. Munus est officium eius est, exponere ornamenta dicendi. Pensum est, labor ab Antonio distributus. Nam pensum dicitur lana uel linum in colu, quale nendo deducendum ancillae domina distribuit. Reuersus ad rem, colligit primum cur tam multa de thesi dicta sint in sermone de ornatum. Id factum est quod ornatisime sunt orationes eae, quae laetissime uagantur per disceptationem generis uniuersae, et a priuata ac singulari conuersione, hoc est ab hypothesis ad thesin explicandam se conuertunt: ut ij qui audiant, natura et genere et uniuersa re cognita, de singulis rebus et criminibus et libus statuere possint: ut si planum factum sit, consulti cui senatus mandauerat ut uideret ne quid Respub. caperet detrimenti, seditiosum ciuem necare licere, absoluant iudices Opimum reum, qui C. Gracchum eoercuit. Etsi constet insidiatorem iure interfici posse ab eo cui insidiatur, ne statuatur crimen in Malone, si Clodium insidiatorem sustulit. Etsi manifestum sit causam repetundarum ad socios populi Romani pertinere, sua causa quem uelint oratorem deligere posse: iudicent causam Verris ad Siculos attingere, et ab ijs lectum Ciceronem agere debere. Hanc ad consuetudinem exercitationis, qua quaestio infinita uersatur, adolentes quibus aetas aptior est ad discendum, est cohortatus, et quasi currentes excitauit Antonius, atque a minutis angustiisque concertationibus, quae sunt in certis personis atque temporibus, ad omnem uim uarietatem que differendi traducendos putauit. Quamobrem non est opus noua exhortatione, sed inculcandum quod supra dictum est, id nec esse paucorum libellorum, et ab occupantibus esse repetendum. Non est paucorum libellorum qui de arte rhetorica traduntur, hoc munus de uniuerso genere differendi, ut ex ijs qui scripserunt de dicendi ratione aliqui falso arbitrati sunt: neque est agri Tusculani, id est sermonis eius qui habitus est in Tusculano ambulando ante meridiem: et eius qui nunc habetur sedendo pomeridianis horis: non est igitur neque secundi, neque tertij libri. Non enim omnia quae tenenda sunt oratori, continent hi libelli: sed tantum unde sumenda sunt, indicant. Quod si tantum lingua esset acuenda, forte latinis scienti rheto-

rum praeccepta satis essent: sed non solum acuenda bono oratori, neque procudenda, sed onerandum complendum que peccus maximarum rerum et plurimarum suauitate, copia, uarietate. Acuitur lingua praecceptis differendi, ut cote ferrum: procuditur, aptatur, et quasi cudendo formatur arte dicendi, quemadmodum artificio fabrilis gladius aut dolabra. Dicendi uim lingue, intelligendi peccori dedit, propterea quod uerba format lingua, cor sapit. De corde differunt philosophi. alij affirmant ueteres cordis nomine animum appellasse, alij cor ipsum esse animum. alij ab animo uim intelligendi exerceri in corde, alij in cerebro. Ad postremorum sententiam accedimus. Aliam Aristoteles et Cicero secuti. Onerandum complendumque peccus esse maximis et plurimis rebus, ut horreum mensibus, confirmat his uerbis: Nostra est enim, et quae sequuntur. Sensus est. Si oratoris nomine digni sumus, et si in ciuium controuersijs, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi duces, iussumus, principes sumus: quia non possunt haec bene tractari sine prudentia atque doctrina, nostra est omnis ista intelligentia, quam usurpant philosophi, possessio. Illi abundantes ocio, oratoribus occupatis inuolauerunt in eam quasi caducam et uacuum, quae neque erat uacua, neque caduca. Caduca possessio est ea, quae posteaquam excidit a uero domino, aut morte, aut alio quouis modo, incidit in eum qui minime sperabat, ut in principem uel fiscum, in agnatos, in secundos heredes, in alterum legatarium, in coheredem iure accrescendi, in usurpatorem. Cicero in Philip. Quem nisi caduca hereditates in uia retardassent, uolasse eum, non iter fecisse diceret. Possessionem quasi caducam atque uacuum dicit rem quasi uacantem, et possessore destitutam. Non satis erat philosophis si res omnes maximas oratori subtraherent, si nihil ei uel parum doctrinae concederent, nisi etiam irrideret cum libris scriptis, ut Plato, qui Socratem facit disputantem cum Gorgia rhetore, et irridentem artifices orationis, quasi ars eorum sit aduulatio scientiae ciuilis. In quo cauillatur Socrates, hoc est iocatur et irridet. Nec eo contenti fuerunt. quum infinitam propere sibi attribuunt scientiam, oratorem angustis terminis circumscribunt, de eius arte paucis praecipunt libellis, ut Aristoteles atque Theophrastus: eosque rhetoricos inscribunt, quasi nihil aliud habeant oratores, et non illa sint etiam propria rhetorum, quae a philosophis de iustitia, de officio, de ciuitatibus, institutibus et regendis, de omni uiuendi, denique etiam de naturae ratione dicuntur. De iustitia publica praecipit Plato in lib. de Rep. de officio Panætius, de ciuitatibus institutibus et regendis Plato de legibus, et de Rep. et Aristoteles in Politicis. De omni ratione uiuendi, idem Aristot. in Ethicis. De ratione naturae, idem in Phisicis. Haec quoniam tam alium de accipi non possunt, sumenda sunt oratoribus a philosophis: a quibus expilati, direpti, spoliatique sunt: nec

discenda

discenda tractanda ue eo modo quo solent illi, sed ad ciuilem scientiam, cuius pars est rhetorice, transferenda: et eorum fontes uideri potius, quam omnes omnium aetate riuuli coniectandi. Nam qui fontes uiderit (nisi quis autem celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino) quotiescunque opus erit, ex ijs tantum quantum res petet, exhauriet. Videndos philosophiae fontes idco dixit, quod nulli est tam acris acies, et tam acutum ingenium in naturis hominum, ut res tantae magnitudinis ac difficultatis quisquam, nisi monstratas ab alijs, possit uidere. Non enim ab uno aliquo, sed paulatim a pluribus inuenta sunt philosophiae partes, in quibus tanta non est obscuritas, ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, si modo aspexerit in libris eorum, qui ueterum inuenta ac sua perscripserunt. In hoc igitur tanto tamque immenso artium campo, ubi omnis omnium rerum materia est, quum liceat oratori liberè uagari (illius enim sunt etiam) atque ubicunque constituerit, pedemque posuerit, consistere in suo, quia iure ueteri illius sunt scientiae omnes, facile suppeditat, id est suppetit et abundat omnis apparatus ornatusque dicendi. Vnus est autem in rebus, alter in uerbis. Res uariè sumuntur ex illo campo scientiarum. Rerum copia, uerborum copiam gignit, quoniam unicuique rei ferè uerbum unum plura ue respondent. Et si est honestas in rebus ipsis de quibus dicitur, existit et elucet ex rei natura quidam splendor in uerbis. Iam quid de erit praeter constructionem, et uerborum compositionem: quam ne quis requirat a rudibus rhetorice professoribus, facit educatio doctrinaque puerilis, prima rudimentis atque grammatica et studium, hoc est finularis amor literarum, et animi applicatio ad artes: et natura, quae uis est ingenij: et exercitatio, quae trahit in usum disceptationes et finitas et infinitas, et cognitio atque imitatio eloquentissimorum. Haec omnia summo oratori necessaria esse iam dixerat Crassus sermone primo. Hic Catulus, dii immortales, inquit, quantam rerum uarietatem, et c.) Commemoratur in eo quod maxime probatum cupit, oratoris esse propria quae sibi solis attribuunt philosophi. Catulum

nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, semperque esse in omni orationis ratione uersatos. Doctores auctoresque dicendi sunt rhetores, qui docebant ea quae dicerentur, et principes erant in dicendo. In illis fuit Hippia Eleus sophista ac philosophus omniscius, qui summum bonum dixit esse *ἀρετήν*, quae uirtus est eius qui contentus est suo. Eleus dicitur ad differentiam Hippiae ducis Atheniensis. Elis eius patria, urbs est ac regio Peloponnesi inter Messenios et Achaeos. Olympia oppidum non ita procul à Peneo fluuio inter Ossa et Olympum, ubi quinto quoque anno ludii celebres erant Olympici tota Graecia conflente. maxima quinquennalis celebritas ludorum dicitur à M. Tullio. In ea gloriatus est Hippia nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: audax, qui sibi tantum arrogarit, et cuncta penè audiente Graecia arrogarit. Non solum liberales artes ac ingenuas, quae non opera manus, sed animi contemplatione perficiuntur, ut geometriam, musicam, literarum cognitionem, quam dicimus grammaticam, cui annexa est cognitio poetarum: physicam, de naturis rerum: ethicam, de hominum moribus: politicam, de rebus publicis, scire se dixit: sed etiam artes illiberales, quae manu exercētur, ut fabrilē, sutriam, sarctoriam. Ostendit enim anulum quem haberet, pallium quo amictus, foccos quibus indutus esset, et ait. Haec mihi mea manu confeci. Scilicet nimis hic quidem est progressus, qui etiam inuaserit in sordidas artes: atamen idoneus est qui adducatur in exemplum. Ex eo ipso coniectura facilis est, quantum sibi illi ipsi oratores de praclarissimis artibus, cuiusmodi sunt philosophicae, appetierint: qui ne sordidiores quidem repudiarint, qualis est uestiaria. Pallium uestis est Graecorum, ut toga Romanorum. Pallio utebantur etiam philosophi. Soccus uulgare Graecorum calceamentum. Cicero pro Rabirio. Consularis homo soccos habuit, et palliū. Indutus, calceatus. Prodicus auctore Suida Ceus, ex insula Ceo, physicus, philosophus, et rhetoricae professor, floruit temporibus Socratis et Gorgiae, apud Athenienses magnae auctoritatis. tandem poculo succi frigidi, ut qui corrumperet iuuentutē, sublatus est. Thrasymachus Chalcedonius ex urbe Bithyniae Chalcedone, rhetor et physicus: quē Cicero in Oratore inuenisse numeros orationis, sed minutos ac uersiculosos similes dicit. Protagoras Abderites ex Abdera urbe Thraciae, quum Democritum audisset, ac philosophiam naturalem didicisset, se uertit ad artes rhetoricas, ac primus docuit mercede, primusque dictus sophista. Ex illo rhetoricae professores dicti sophistae, ut Prodicus, Thrasymachus, Gorgias, Socrates. De Leōimo Gorgia diximus supra. Hic in dialogo Platonis qui ab ipso Gorgia nominatur, rhetoricam tuctur aduersus Socratem, et argumentorū uim tandem uincitur, ita ut illo defensore succubuisse philosopho uideatur orator.

Quod

Quod ne vituperio cedat oratoribus, excusat Cicero. Aut, inquit, non est uictus unquam à Socrate, neque sermo illi. Platonis uerus est: aut si est uictus, eloquentior uidelicet fuit & disertior Socrates, & ut tu appellas, copiosior & melior orator. Potuit in dialogis fingere Plato id quod nunquam uerum fuit, quemadmodum in his libris multa Cicero fingit, quae nunquam uera fuisse constat. Quum dicit haec, ut tu appellas, significat Socratem à Crasso oratorem copiosum dici. Socrates, inquit, cum prudentia & acumine, & uenustate & subtilitate, tum uerò eloquentia, uarietate, copia, quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Nos commentario primo uerba citauimus ex Platone, quibus Gorgias de omni re quaecunque in disceptationem questionem que uocaretur, se copiosissime dicturum esse profertur: quae loco praesentibus subseruiunt, ut inde manifestum sit, ueteres dicendi doctores nullum genus disputationis à se alienum putasse. Is enim princeps, id est primus ex omnibus uisus est in hominum conuentu poscere, quae de re quisque uellet audire, hoc est petere, ut qua de re quisque audire uellet, illam proponeret: se copiose de proposita esse dicturum. Cuius scientiae testis est honos illi habitus à Graecis. Huic uni ex omnibus statuam non inauratam, sed auream statuam in loco per celebri Apollinis oraculo. Delphis, quae urbs est in monte Parnasso, statuas uiris de Repub. bene meritis erigebant Graeci: ut tyrannicidas, praeclearis ducibus, egregijs ciuibus: quimos à Romanis quoque receptus est. Statuae inauratae, quibus inauratum modò est & illi aurum: aureae, quae totae constatae sunt auri metallo. Positis exemplis Catulus quod efficitur ex illis colligit. Quos, inquit, nominauit, multique praeterea dicendi doctores uno tempore fuerunt, ex quibus intelligi potest ita se rem habere ut tu Crasse dicis, oratorisque nomen apud antiquos in Graecia maiore quadam uel copia uel gloria floruisse. Multique praeterea. VI Theodorus Byzantius, Socrates. Maiore quadam. Maiore copia rerum & gloria floruit apud antiquos nomen oratoris, quam apud recentiores diuisis artium professionibus. Tandem Latini oratoris amplificat laudem, Graeci uerò imminuit: quod ad suam gloriam Cicero uidetur Catulo dedisse. Proponit hoc modo: Quo quidem magis dubito, tibi ne plus laudis, an Graecis uituperationis esse tribuendum censeam. Laus est magna fecisse praecleara in summis difficultatibus. Difficultates Crasso impedimento fuerunt, qui in alia lingua ac moribus natus esset, & iccirco difficilius Graeca ad exactam eruditionem necessaria intellexisset: qui uiuere in occupatissima ciuitate, in qua uix liceret ocio frui literarum: qui priuatorum negocijs & causis penè omnibus interesset: qui in senatu esset & in orbis terrae procuratore districtus, in magistratu summi imperij gubernatione occupatus. In tot difficultatibus magna fecit ille, qui

tantam uim cognitionemque rerum comprehendit, quantam in suis dictionibus praese tulit, eamque omnem rerum copiam sociarit atque iunxerit cum scientia & exercitatione oratoris, qui consilio & oratione in ciuitate ualere debet. Graeci rhetores multi & oratores nati in literis, non in ea lingua quae multum abhorruit à doctrina, ardentis studijs literarum, non auocati moribus & studijs populi duri & bellicosi, ocio diffuscentes ac dissoluti, non districti negocijs in occupatissima ciuitate, non modò nihil acquiescunt, ut ignaui liberi accepto à parentibus largo patrimonio, sed ne relictum quidem & traditum & suum conseruant, uti domini negligentes aut hebetes. Plus est tradere quam relinquere, & suum amittere quam alienum. Comparat autem bona relictis aut hereditibus aut legatarijs, cum scientia relictis ab oratoribus antiquis, quam philosophis occupantibus recentiores negligenter amiserunt. Haec autem belle magis quam uere à Ciceroe dicuntur. Nec enim oratores Graeci destituti fuerunt copia rerum: & si qui fuerunt, non minus laborarunt in sua Rep. quam Latini. Quod si dicta referes ad id tempus quo Graecia amisso imperio seruiue populo Romano, nihil est quod accuset eos qui exclusi à Rep. in philosophiae honore & tranquillitate uiuere, quam ubi res innumerabiles propè didicissent, in subsellijs, ubi nullus esset honos eloquentiae, conteri maluerunt, quum grauius queratur ipse quod occupato ab Iulio Caesare imperio, suae artes forenses exciderint. TV M Crassus, Non in hac una Catule re, &c. Persequitur alia exempla Crassus, quibus confirmat artes olim coniunctas fuisse, quae nunc disgregatae sunt ac separatae. Non in hac una arte dicendi, sed in alijs compluribus diuisione partium & segregatione, haud secus atque si flumini abundantissimus destribatur in riuulos multos, aut fundus longè late que patens diuidatur in multas partes, magnitudines artium, id est magnae artes, sunt diminutae. Ars medendi, quae tempore Hippocratis coniuncta fuerat, treis in partes postea secta est: ut alij essent qui oculis tantum mederentur, de quibus non semel mentionem facit Galenus: alij qui uulneribus, alij qui morbis, illos chirurgos, hos medicos appellamus. Sunt & hodie quibus una cura sit oculorum, sed & hanc medicinae partem profitentur ij qui morbos reliquos curant. Hippocrates ex insula maris Aegei cuius nomen est Cos, tanto in honore fuit, ut illum ueteres pro numine colerint, & hodie medicorum deus à plerisque dicatur. Diuina sunt illius scripta, quae fustioribus uerbis interpres eius Galenus exponit. Ille medebatur oculis, idem sanabat morbos, idem curabat uulnera, idem parabat medicamenta, quo nunc officio Pharmacopola fungitur. Eadem omnia & Galenus & Paulus Aegineta & alij tempestatis eius celebres medici fecerunt. Inducunt & eorum monumenta, quae nullam medicinae partem in-

tactam

tactam praetereunt. Euclides opere de geometria relicto notus est, in quo non modò describit atque demonstrat ea quae pertinent ad unam aut alteram artium eius partem, sed omnem & magnitudinis & multitudinis quantatem complectitur. Postea geometria passa est diuisionem: alijque fuerunt qui tantum in terra dimensione uersarentur, alij in mensuris aedificiorum & machinarum, alij in modo multitudinis, alij in orbium superiorum comprehensione, & instrumentorum descriptione. Geometriae scientissimus fuit Syracusanus Archimedes, qui Syracusas oppugnanti Marcello quum diu machinarum artificio obstitisset, & urbe capta irruptione prima caesus esset, Marcello qui uirum industria & arte insignem saluum esse cupiebat, dolorem attulit. Plinius libro septimo. Grande et Archimedi geometricae ac machinalis scientiae testimonium M. Marcelli contigit, interdicto quum Syracusa caperentur, ne uiolaretur unus, nisi se felisset imperium militaris imprudentia. Non praeterijt illum Plutarchus in uitam Marcelli. Cicero in Tusculanis gloriatur se Syracusanis ostendisse oblitum uepribus uiri sepulchrum, in quo sphaera esset cum cylindro, quae res indicat illum ad caelum usque geometriam extulisse. Damonem musicum fuisse Plato scribit in Axiocho, rhythmos siue numeros inuenisse dicit idè tertio libro de Republica. Idè in Lachete, quod ad rem praesentem facit, refert eum Agathoclis discipulum fuisse, & non solum in arte musica, sed in alijs quoque rebus omnibus iucundissimum. Verba transcripsi. *ἡ δὲ γὰρ αὐτῷ μοι ἰναρχος ἄνδρα πρὸς ἔγνωσε τὸ ὕψος διδάσκοντα τὸν μουσικῆς, ἀγαθὸν ἡλέως μαθητὴν δὲ μόνον ἀνδρῶν χερσίστατον ἢ μέγιστον τῶν μουσικῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα ἐπίστα βόλως ἄξιον σπουδασθῆναι τῶν κινῶν τοῖς νεανίστοις.* Aristoxenus Tarentinus auditor patris sui musici, & Xenophili Pythagorei, & Aristotelis philosophi, non modò de philosophia atque de musica libros reliquit, sed etià homo nullius propè disciplinae rudis historiae scripsit. Post tempora Damonis & Aristoxeni musica distracta est in uarias partes, & profeminatae sunt totidem serè species musicorum, quot sunt modulationum formae & instrumentorum. Quisque pro sua infirmitate particulam sumit, & ea contentus reliquas omittit. Aristophanes Byzantius discipulus Callimachi & Zenodoti et Dionysij cuiusdam, adeo profecit in literis, id est, in arte grammatica, quae nomen habet à literis, ut nihil artis eius ignoraret. Alter fuit hoc nomine comicus, de quo non fit hic mentio. Callimachus Cyrenaeus grammaticus, discipulus Hermocratis, eo prouectus est diligentiae atque discipline, ut in omni genere carminis poemata confecerit: in quibus contra Apollonium, eum qui scripsit Argonautica, fecit Ibiem, quod poema imitatus est Ouidius. Extat & hodie illius quidam non paruae existimationis hymni. Venerè postea grammatici, qui tantum rudimenta loquen-

di traderent, alij qui linguae terrioris praeccepta quaedam, alij qui interpretarentur poetas, alij qui conderent uersiculos, alij qui explicarent historias. Ita diuisa est grammatica: quae si perfecta est, illa omnia complectitur. Posteaquam de multipl. scientia Graecorum locutus est, etsi Romani pares in hoc genere non sunt, ad hos tamen ut multis artibus institutos exercitatosque uerba conuertit. Quos uidit ipse, de his est testis oculatus. Qui proximo seculo floruerunt, illorum sapientiae testimonio patris sui Crasi et soceri Q. Mutij Scaeuole fidem facit. Nec dicit omnes qui literis operam dedissent, sed eos qui excellere sapientiae gloria uellent, uarietate doctrinarum praestitisse: nec hos quidem omnia cognosse, sed ea omnia quae tum ciuitas nosset, solitos esse complecti. Rudior autem erat tum ciuitas, nec satis Graecorum disciplinis instituta, quum in iure ciuili floruit (ut tar uerbis Emmanis) egregie cordatus homo catus Aelius Sextus, de quo nonnulla diximus Commentario primo. Diximus & de Marco Manilio qui ius ciuile fundauit, & de ea re treis libros posteris reliquit. Hic Manilius, non Manium legendum esse duco: nec dubitabit qui legerit librum primum, ubi sic Antonius. Sin autè quaereretur, quis nam iurifconsultus uerè nominaretur, eum dicerem, qui legum & consuetudinis eius qua priuati in ciuitate uterentur, & ad respondendum et ad agendum & ad cauendum peritus esset: & ex eo genere Sextum Aelium, M. Manilium, P. Mutium nominarem. Hic Manilius transuerso foro, hoc est à latere fori ad alterum latus more iurifconsultorum temporis illius ambulabat. Eiusmodi enim ambulatio signum erat, eum qui id faceret, face-re ciuibus omnibus consilij sui copiam. Ad eum ita que & ad alios ita ambulantes, & in solio, id est, in sella domi sedentes, adibant ij quibus opus erat consilio, nò solum ut ad eos iurisperitos de iure ciuili atque de controuersijs referrent, sed etiam ut eosdem prudentes uiros bonos que patres familias consulere: cui uiro quando? quo pacto? quo genere nuptiarum potissimum filiam collocarent? an emerent fundum? quo uenditore? quanto precio? quo loco? qua conditione? quibus rebus ferendis? quomodo agrum colerent? quoties illum in annum subigerent? quod & quantum illi semen, & quando mandarent? quod esset suum officium? quae ratio uiuendi? qui maxime in hac & in illa re tenendi seruandique mores? qui commode negocium aut uirgens aut propositum curare oporteret? De quibus omnibus homo prudens & economiae peritus citra uiris ciuilibus prudentiam commode respondere potest. Fuerunt & alij, qui non modò iure ciuili & prudentia rei familiaris administranda, sed etiam iure pontificio & scientia Reipub. praecelluerunt: ut ille P. Crassus de quo diximus in prooemio tertij libri, et T. Coruncanius, cuius paulo antea meminimus, & Sci-

y

& Sci-

fuerunt ciuitatibus suis non boni, quia tyrani, sed cer- te docti atq; eloquentes, & Socraticis disputationibus eruditi. Alcibiades Atheniensis, Spartanus Critias.

QVIS Dionem Syracusum doctrinis omnibus expoliuit? (c.) Dion Syracusius philosophus Platonis, frater Aristomaches uxoris Siculi tyranni Dionysij prioris: cuius filium Dionysium quum suum Platonis adiuuante Speusippo regno expulisset, patriamq; in libertate vindicasset, non ita multo post ab ijs qui cum ipso in tyrannum conspirauerant, dolo interfectus est. Quis Dionem Syracusum doctrinis omnibus expoliuit: non aliquis rhetor disciplinarum rudis & expertus, sed Plato diuinus sapientiae antistes, qui non lingua solum eloquentia, uerum etiam animi sapientia, fortitudine & uirtute excolebat. Conon imperator Atheniensis fuit, qui uictus a Lacedaemoniorum duce Lyfandro, libertatem suorum amisit: dein de uictor eiusdem, patriam in pristinam libertatem restituit. Cuius filius Timotheus Isocratis auditor imperio militari sic excelluit, ut pictores Fortunam iuxta illius imaginem pingere, quae retibus urbes inclusas ab eo oppugnandas tenebant. Sed & doctrinam huic gloriae adiecit. Cicero primo libro de Officijs. Quod idem fecit Timotheus Cononis filius, qui quum belli laude non inferior fuisset quam pater, ad eam laudem doctrinae & ingenij gloriae adiecit. Ut autem Socrates instituit Timotheum, sic & Lyfias orator gracilis quidam, sed homo doctus & disertus Thebanum Epaminundam, quo duce Lacedaemoniorum uires attritae sunt, edocuit. Parum abest quin hunc Cicero summum uirum unum omnium Graeciae fuisse pronunciet. Etenim scientijs atque uirtutibus excoltus erat: uirtute bellica nemini cedebat: patriam non sibi imperium querebat. Non illi ambitio, non auaritia, non numerata, non improba cupiditas aueritabat a recto. Lancea transfixa in praelio, non abiicit animum: sed ubi reportatus in castra semianimis audiit uicisse Thebanos, & clypeum suum non uenisse in hostium manus: bene res habet, inquit, atque ueluti gratulabundus expirauit. Xenophon Atheniensis philosophus Socraticus, qui primus philosophorum scriptor sit historiae, et apud musa Attica dictus est, propter illam sermonis dulcedinem, quam & hodie in libris eius sentimus. erudiuit Agesilaum generosum & illustrem uirum, qui rex Lacedaemonijs praefuit, et res maximas gessit, quae copiose narrantur a Plutarcho. Archytas Tarentinus philosophus Pythagoricus, imperio doctrinaq; praeclearus, praeter alios celebres discipulos quos edocuit multos, habuit Philolaum Crotoniatam uirum maximae autoritatis apud suos: qui studio philosophiae prouectus, primus ex Pythagoricis naturalia edidit, unde multa Plato traduxisse in Timaeum dicitur. Pythagoras Samius in finibus Italiae Siciliae uersus, citra Metapontum & Heracleam, ubi quondam sedes habere Graeci, et loco nomen Graeciae magnae dederunt,

iuuenes philosophia docebatur eam, quae artium multarum conuentione locuples erat & copiosa. Cotendit itaque Cicero, Dionem, Timotheum, Epaminundam, Agesilaum, Philolaum, Pythagoros, tametsi non eodem usque sunt magistro, fuisse tamen omnes istae artibus institutos: quonia est in quibusdam rebus praceptorum uariabantur opiniones, nulli tamen sacrum quasi Musarum consortium segregabant. Sic enim uideo, inquit, unam quandam omnium rerum quae essent homine erudito dignae, atque eo qui in Rep. uellet excellere, fuisse doctrinam. In quo duobus modis peccarunt recentiores, qui natura conuincta separauerunt, & multa indigna eo qui in Rep. uellet excellere, tradiderunt: unde factum est, ut ex illo pauci aut certe nulli ad eloquentiam peruenirent. Veterem doctrinam qui acceperant, nec erat difficile accipere, si istae ingenio, hoc est, natura, quae dat latera, uires, uoces, membrorum conformationem, ad pronuntiandum ualuisse, & se ad discendum quoque non repugnante natura et quasi inuita Mimerua dedissent, eloquentiam praestabant. Hic tria ponuntur necessaria eloquenti: scilicet da uis animi ad recipiendam disciplinam: doctrina omnium rerum quae dignae sunt eo qui in Rep. cupit excellere: ingenium atque natura praedita ijs rebus quae ad uenuste pronuntiandum ualent. Itaque ipse Aristoteles.) A ueterum more discesserant Isocrates & Aristoteles. Tradebat hic agendi praeccepta, non eloquentiam. Ille contra, sermonis elegantiam, non rerum cognitionem proferebatur. Quod animaduertens Aristoteles, sapientius re instituit, et Isocrate in eodem instituto manente, rerum cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Itaque a Philippo Macedoniae rege dignus est habitus, qui filium Alexandrum magnae spei puerum edoceret. ita numerum auxit illorum, qui uiros illustres doctrina scientiaq; formauerunt. Quum florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret.) Ad Socratem optimum praecceptorem nobilis Graeciae iuuentus confluebat: nec immerito. Nam ex eius schola praestantissimi in omni studiorum genere discipuli, tanquam ex equo Troiano multi principes exierunt. Eum laudat Plato, eum Cicero multis in locis grauissimè, et paulo ante nomen eius celebrauit inter eos qui omni doctrinae genere discipulos instruxissent. Quam igitur dicit inanem sermonis elegantiam? Non improbat doctrinam uiri, sed institutum: qui pluribus de sermonis elegantia, & compositione orationis, quam de causis forensibus & ciuilibus, atque de rerum cognitione disputare, et in scholis quam in publico esse maluerit. Mutauit repete.) Philosophia sine ornatus elegantia utriusque horis & antemeridianis & pomeridianis Aristoteles explicabat. Quum uidit autem frequentiore & nobiliore auditorio celebrari Isocratem, inuidia motus mutauit formam disciplinae suae, & pomeridianis scholis praecipere artem oratoriam coepit, uersumque quendam de Philoeteta, id est de tragodia graeca cui a Philoeteta Herculis socio

culis socio uomen est, paulo secus dixit, atque scriptus esset a tragico poeta, quum scripsisset hoc modo

αισχρομ σιωπηρον, ηδαι βαρβαροις λεγουμενοις. Tacere turpe, & barbaros dicere pati:

inuertit hoc modo Aristoteles.

αισχρομ σιωπηρον, ηδαι ισων προτιω λεγουμενοις. Tacere turpe, & Isocratem dicere pati.

Itaque armauit, hoc est muniuit locis enthymematis, grauibus sententijs: & illustrauit, hoc est tum cottidiana interpretatione, tum libris scriptis illustrè reddidit doctrinam omnem illam, artemque dicendi, rerumque cognitionem qua plurimum ualebat, cum orationis exercitatione coniunxit. Neque uero hoc latuit sapientissimum regem Macedoniae Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ut a Phoenice Achilles, sic ille & agendi acciperet praeccepta, et eloquentiam. Extat epistola Philippi ad Aristotelum, quam Gellius libro nono cap. tertio reddit uerbis latinis hoc modo. Filium mihi genitum scito, quod equidem dijs habeo gratiam, non proinde quia natus est, quam pro eo quod cum nasci contigit temporibus, uita tuae. Spero enim fore ut eductus eruditusque abs te, dignus existat & nobis, & rerum istarum successione.

NONNE siue qui uolet eum philosophum qui copia nobis rerum, &c.) Queri potest, ille qui rerum cognitionem cum orationis elegantia coniunxit, ut Cicero, sit ne dicendus philosophus, an orator? Praeterea an unum sine altero suapte natura sit laudabile? & hoc item, utra res optanda magis, rerum ne scientia sine facultate dicendi, an explicandi uis sine sapientia? Decidit has quaestiones, quae frequenter agitabantur inter philosophos & oratores. Si quis est philosophus, ut Aristoteles, qui copiam rerum, & orationis, id est elocutionis oratoriae tradat: cum qui uelit, appellet oratorem licet. Contra, si quis orator eloquentiam sapientiae coniunxit, ut Pericles, is philosophus appellari iure potest. Nam si quis habet utrumque, quid eum utroque aut altero nomine dici uetat? De altera quaestione haec eius sententia: Constat neque infantiam, id est eloquentiam imperitiam eius qui rem norit, sed ea explicare dicendo non queat: neque inscitiam illius cui res siue rerum cognitio non suppetit, uerba non desunt, esse laudandam. Laudatur quidem alterum sine altero, sed neque perfecta laus est, neque iusta in eo qui uersatur in ciuilibus causis. De tertia sic pronuntiat. Si alterum sit optandum, malim equidem indiseritam prudentiam, quam stultitiam loquacem. Indiserita prudentia est, cognitio rerum sine ulla facultate dicendi. Stultitia loquax, profusio uerborum sine ulla dignitate sententiarum. Quum sapientia atque eloquentia concurrunt, fit unum quiddam excellentissimum. Itaque ex omnibus ijs qui cultum animi ceperunt, docto oratori, id est, eloquenti & sapienti, palma primaque dignitas adada est: quem si philosophi qui uocantur, patiuntur

eodem esse philosophum, sublata controuersia est. Hoc enim petit absolutus orator, ut etiam philosophus habeatur. Sin ij philosophi distinguunt sapientem et eloquentem, ut omnes ferè distinguunt: hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia. At, inquit, hoc eloquenti et orandi lenocinium contemnimus. Improbè quidem. Aliquem enim cumulum, hoc est incrementum et accessionem sapientiae affert eloquentia: & bonum additum bono, reddit illud melius. Haec tenus Cicero in persona Craesi de rebus & earum ornatu differuit. Antequam ad ornatum uerborum transeat, colligit in summam quae singulatim percensuit, ut sciat lectores de qua re & qua de causa disputatum sit, & quae ex ordine sequantur, utque loco peragrato paulum in hoc leuiore sermone animi conquiescant. In re non ita graui iuuenes facit loquentes, ex quibus Cotta diligens & bonus auditor, sermonis habitus partes repetit: Caesar facetus iocatur, Sulpitius ardens reliqua poscit. Coticuit.) Silentium inducitur, quia susceptae disputationi de rerum ornatu modus est impositus. Non possum queri.) Non est quod is queratur, qui quum unum bonum petisset, duo liberaliter accepit. Aliud quiddam.) Quum suscepisset explicationem orationis, siue oratoriae elocutionis, aliud quiddam de sapientia & eloquentia quod a re proposita non abhorret, quandoquidem in eo maximus & optimus est ornatus, disputauit. Quod obicit Cotta, facit ut quorsum tendat illa tam alte repetita disputatione, cognoscamus. certe ea de re disputauit, ut impelleret iuuenes ad studium philosophiae, & pro uiribus exornaret hanc artem. Denunciatum.) Non dixit mandatum, quod est imperantis, aut quasi imperantis: sed detinuit, quod est uerbo significantis suam uoluntatem. Haec partes fuerunt tuae.) In repetendo primum ponit finem totius orationis. Haec partes fuerunt tuae, de illustranda oratione ut diceret, deinde quot in partes uirtutes orationis sint distributae. In quatuor partes omnem orationis laudem descripseras. Postea, ut dictum sit de sermone latino et dilucido. De duabus primis, nobis quidem satis: sed ut ipse dicebas, celeriter exigue dixisti. Ne uitio daretur, quod dicturus erat, exigue dictum esse, praeposuit haec uerba, nobis quidem satis. Praeterea quid reliqui esset, duas tibi reliquas feceras, quem admodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus: tandem ut alio inclinata sit oratio, quo omnem rerum scientiam complecteretur. Quidam estus.) Translatio est ab aestu fluctuque maris, qui naues procul a terra abripit, atque in altum mare a conspectu omnium abstrahit. Non tu quidem ea nobis tradidisti.) Saepe dictum est, scientiam rerum magnarum libellis rhetoricis non contineri, sed in illis breuiter notari quid oratori tenendum sit, & unde singula quaeque sibi petat.

Me quidem in Academiam totum impulisti.) Hic fructus est aliquis actus disputationis. iuvenes impelluntur in Academiam, et in eam scientiam quam habuit Carneades Academicus, à Crasso nominatam Carneadum. Velim sit illud.) Sit brevis atque facilis ratio preceptorum, ut non necesse sit in illis consumere etatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo aspexerit. Non est res adeo facilis, sed fuit exhortantis illam paulo proniorem dicere, quam ipsa per se esset. Si est aliquanto spissius.) Metaphora est ab humoribus, qui spissiores facti non admittunt oculum in profundum. Spissius igitur, obscurius. Aut si ego sum tardior.) Cur quis aliquid quod maxime uelit, haud discat, aut impedimento est rei ipsius obscuritas, aut certe discentis ingenij tarditas. Profecto nunquam conqueiscam.) Probe adolescens. Magnitudinis est animi, non statim frangi rerum difficultate. Accipites uias.) rationes quibus disputatur in utramque partem. Quae sunt eiusmodi rationes? An illae quas tradit Aristoteles in Topicis? Iuuant quidem uel plurimum: sed nequaquam in istis sunt omnia. Tenendae sunt reliquae philosophiae partes, et exercendus est animus in contrarias disputationes. Ut mihi non sit difficile periclitari.) Haec Caesar faceret, cui non dedit Cicero quod Cottae, uoluntatem non ante quietescendi, quam Carneadum percepisset: quoniam ut uaria sunt hominum ingenia, sic in sermonibus alia sunt illis tribuenda uerba. Periclitari.) facere periculum.

Ad caelum extulisti.) ut optinueris, maxime laudasti. His nostris possum esse contentus.) uulgari prudentia, et arte Romana. Nec philosophorum quenquam desidero.) Dissentit hic à duobus superioribus, qui personam agit uulgaris oratoris. Philosophiam in causis agendis non desiderat: nec tam uult uideri desperare posse illam perdiscere, quam contemneret: ut non ingenio tardus, sed in legendis utilioribus prudens esse uideatur. Uulgaris haec cognitio.) Prudentia communis, et mediocri doctrina eorum qui uersantur in causis ciuilibus, nec sunt philosophia instituti, satis est magna ad uulgarem eloquentiam, quam (tamen si per angustam est) plerique tamen oratores totam non tenebant. Ex eloquentia uulgari, inquit, per multa nescio, quae tum demum quaero, quum causa aliqua à me dicenda desiderat. Nisi forte es iam defessus, et si tibi non graues sumus.) Modeste agit honestus adolescens, quo facilius quod uult, impetret. Orationis laudem splendoremque.) Laus et splendor orationis est in ornatu, et in decoro, de quibus est differendum.

Non ut desperarem.) Sensus est. Quae ad ipsius orationis laudem splendoremque pertinent, ego ex te audire uolui, non ut me uocares ad philosophos, et nimium multa complectendo conijceres in desperationem eloquentiae, sed ut aliquid addicerem. T V M Crassus, peruulgatas res requiris inquit, et c.) De phrasi et e-

locutione multa scripsere graeci, Aristoteles, Theophrastus, Theophrastus, Ephorus, alijque; non pauci. Multi etiam tam graeci quam latini de isto genere docuerunt eos à quibus interrogabantur, et in scholis instituerunt quos susceperant hac arte formandos: quam obrem dicit rem esse peruulgatam, et oratori mediocriter erudito, ut Sulpitio, non incognitam. Aliunde igitur quam ex rei difficultate petit causam cur de ea sibi dicendum putet. Vult gerere morem, hoc est, obtemperare rogantibus amicis: et ne sibi uitio detur si quid omiserit, amolitur reprehensionem, exponitur se dumtaxat quae sibi nota sunt, reliqua praesertim minuta et parua de literis et syllabis et earum coagmentatione, de uerbis, et naturis eorum, ab alijs peti posse dicit. Haec minora pluribus expoit in Oratore, nos apertissime in libello de Electione et oratorica collocatione uerborum. Omnis oratio conficitur ex uerbis.) Itaque orationem componentis, uerborum uis et ratio uidenda est. Duobus modis exploratur: primum simpliciter, id est, in singulis citra complexum orationis: deinde coniuncte, hoc est, in complexu atque in collocatione. Est (inquit) quidam ornatus orationis qui ex singulis uerbis est, alius qui ex continuatis coniunctisque constat. Hic nisi in oratione uideri non potest, ille seorsim elucet in uerbis: ut in aedificijs pulchritudo quaedam est ex apta simplicium coniunctione, quaedam ex illustribus partibus singulis, ut ex marmore, argento et auro. Tria uerborum simplicium genera distinguit atque definit. Alia sunt propria, alia translata, alia noua. Propria sunt certa quasi uocabula rerum, penè unà nata cum rebus ipsis. Certa dicuntur, quia certae rei significandae destinatae. Penè unà nata cum rebus ipsis, non quo simul res et uerba propria nata sint, ut latina, sed quod usu omnium tam longo recepta sunt, ut nata cum rebus ipsis esse uideantur. Translata, quae quasi alieno in loco collocantur, ut uidere quum proprium sit oculi, transfertur ad mentem, et loco uerbi quod est cognoscere, collocatur: ut hic, uerborum nobis ratio uidenda est. Noua sunt, quae nouamus et facimus ipsi: ut Terentius primus dixit obsequium, Cicero beatitudinem. Erant tum noua, quae nunc sunt uetera. In proprijs autem est electio. Abiecta atque obsoleta, hoc est uilia, sordida, ac ab usu reiecta, fugienda sunt. Abiecta sunt impudica, quae ponuntur à Satyricis et epigrammaticis: et sordida, ut podex: et uasta, ut alienigenarum: et nimis humilia, ut bubilia, matellio. Obsoleta, ut apluda, antigerio. Adde sis nimis usitata tritaque populo, quorum continuatio abiicit orationem. Delectus est igitur in proprijs uerbis. Lectis atque illustribus utendum, in quibus plenum quiddam et sonans inesse uideatur. Lecta, quae praecellunt in genere suo, ut quae doctissimi quique inter ea quae sunt eiusdem rei, deligere solent. Illustrata, quae lucem et splendorem afferunt orationi, cuiusmodi sunt elegantia atque grauias.

Plena

Plena, quae pluribus syllabis sonantibus constat. Tam cito ueni, ut citius uenire non ualuerim, oratio est, neque lectis, neque illustribus, neque sonantibus ornata uerbis, quamquam propria accurrunt omnia. Tanta celeritate prope rari, ut ocyus accurreris non potuerim: hic lectiora, et magis illustrata sunt ac sonora uerba, quae idem quod priora significant. Una et eadem res multis modis exprimi potest. Videndum igitur qui sit omnium rei locoque: accōmodo datissimus. Lecta et illustrata, animi iudicio: plena ac sonantia, aurium truitina examinantur. Non est aurium iudicare de uerbis, nisi quatenus sonant. In hoc uerbo rari genere propriorum, quod habet plenum quiddam et sonans, delectus est quiddam habendus ut corporum ad bellum, atque is aurium quoddam iudicio ponderandus. Aures enim de pleno et inani sono, de exilibus et sonantibus uocibus iudicant. In hac re consuetudo loquendi ualet plurimum. Etenim cuius aures saepe duris, asperis, haestis, horridis, saepe minutis, gracilibus, paruis, abiectisque sonis assueuerunt, is amisit omnem bene iudicandi facultatem. Cui uero sermo dulcis et urbanus ex consuetudine est, asperitate offenditur, et nullo negotio sua uia, lenia, iucunda continuat. Affert et illa bene loquendi consuetudo uerborum copia bonorum, quae quoddam quasi naturali sensu percipiunt imperiti. Quo tempore latine omnes Romae docti et indocti, mares et foeminae loquebantur: qui sub audiendis causis aderant imperiti, de bono oratore dictabant. Hic bonis uerbis utitur. De malo contra: Non bonis hic uerbis utitur. Inde planum fit, non opus esse multis explicare quae bona sint uerba, quum id non arte aliqua perpendatur, sed quodam quasi naturali sensu iudicetur, quem admodum in sonorum iudicio plus ualent aures erudite, quam doctorum praecipiones. Locum sic explicat. Hoc quod uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, non arte aliqua perpenditur et examinatur, sed quodam quasi naturali sensu, id est longa consuetudine, quae transit in naturam, iudicatur. De uiro praesentis sic iudicant, Bonis hic uerbis utitur. Quum autem abest aliquis malus, et de illo suboritur sermo, non bonis (inquiunt) uerbis utitur, aut certe id in foro dicunt ad aures. Aliquis hic ponitur loco nominis proprii, quisquis ille sit. Bonis uti uerbis, magnum erat apud Romanos, quandoquidem sine illo nullus erat eloquentiae fructus: sed non ita magnam assequeretur laudem, propterea quod sermo latinus uulgaris erat, et omnium communis. Nec enim magna laus est apud Gallos oratori gallico, si bonis uerbis gallicis utitur: sed magna uituperatio, si contrarijs. Sit ergo quasi solum quoddam, hoc est sulcimentum atque fundamentum elocutionis, uerborum usus et copia bonorum: quae nunc ut à nutricibus et à uulgo loquentibus haberi non potest, ita petenda à poetis latinis, et historicis, et oratoribus: et ut illo tempore, sic modo arte grammatica dirigenda est. Hoc posito qua-

si fundamento, quid ipse adificet et construat orator, et in quo componendi adiungat artem, ut omni parata materia architectus, id erit quaerendum, et breuiter explicandum. Tria sunt igitur in uerbo simplici quae orator afferat, et c.) Tria fecit generum uerborum simplicium, quorum delectus est habendus, deinde probauit illustrata ac sonantia, quoniam suapte natura ceteris eiusdem rei praestant. Proximum est, ut quae sint illustrium species, apertius ostendat. Treis itaque formas illorum diuidit. Tria sunt (inquit) in uerbo simplici quae orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem, aut inusitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum. Quid ornant ne propria usitata? ornant certe quidam multa, et hoc paulo antedictum est, sed in his tribus generibus insignior est ornatus. Inusitata non illustrant omnia. Sunt enim quaedam adeo obsoleta et oblitterata, ut in usum reuocari non debeant, quae Caesar ut scopulum esse fugienda dicebat. Alia sunt prisca ac uetusta, et usu cottidiani sermonis iam diu intermissa, non omnino tamen à doctis relicta, quibus loco positus gradior atque antiquior oratio saepe uideri solet: ut proles Virgilius, Pulchra faciat te prole parentem. Soboles idem, Chara deum soboles, magnum Iouis incrementum. Effari idem, Nec plura cessatus. Rebar Cicero in hoc tertio, Quem quidem ante natura rebar ita dicere. Catulus est qui de Crasso loquitur. Nuncupo et opinor sunt perusitata, non igitur de tota coniugatione, sed de his duobus casibus, Nuncupari, et Opinari, loqui uidetur. Inusitata sunt poetarum licentiae liberiora, quam oratoriae, propterea quod poeta ad uoluptatem, orator ad causarum necessitatem se accommodat. Ea de re Virgilius usurpat aliqua quibus uiri nolent orator, ut actutum, olli, suat, quianam, compellat. Nonnunquam tamen habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem, ut tempestatem pro tempore dicunt poetae, ut Ennius: quod uerbum traxit in historiam de bello Punico Caelius Antipater, in qua sic loquitur. Qua tempestate Poenus in Italiam uenit. Cicero in oratore: Bonitate potius nostrorum uerborum utamur, quam splendore graecorum, nisi forte sic loqui poterit. Qua tempestate Paris Helenam, et quae sequuntur. Principium est uersus Enniani ex Hecuba: quae sequuntur, ponit ad finem huius libri. De Caelio Antipatro idem in eodem libro. Ne uerbo traiciamus aperte, quo melius aut cadat aut uoluitur oratio: quod se L. Caelius Antipater in proemio belli Punicum nisi necessario facturum negat: O uirum simplicem, qui nos nihil celat. Sapientem, qui seruendum necessitati putet. Sed hic omnino rudis. Verbo tempestatem utitur Cicero multis locis. ut hoc in epistola quadam ad Q. fratrem. Primam nauigationem, dummodo idonea tempestas sit, ne omiseris. Redeamus ad inusitata, atque uideamus quo loco debant poni, et cur positus illis gradior esse uideatur.

4

se uideatur

Se uideatur oratio. Virgilius usus est illis in periculo nauis, & in animi perturbatione, in ira Iouis, in exequendo mandato, in re seruae dignitatis: unde existimare licet, prisca orationi graui et personis antiquioribus conuenire, quas parum decet florida noui sermonis facundia. Quod autem uerenda antiquitas amplitudinem quandam praese fert atque dignitatem, eiusmodi uerbis positis oratio grandior uideri solet. Hactenus de uerbis inusitatis. De nouatis, quae secunda sunt in diuisione, habendus est sermo. Nouantur (inquit) uerba, quae ab eo qui dicit ipso gignuntur ac fiunt, uel coniungendis uerbis, uel sine coniunctione. In partitionibus oratorijs prodiit uerba nouari quatuor modis: similitudine, imitatione, inflexione, & adiunctione. Hic igitur secundo membro diuisionis tres nouandi species continentur. De adiunctione siue coniunctione uerborum proponit exempla, expectorat, & uersutilo quas. Videtis (inquit) & uersutilo quas & expectorat, ex coniunctione facta esse uerba, non nata, hoc est (ut cum grammaticis loquamur) esse compositae figurae, non primariae. Quae affert uersus, sunt iambici admixto choreo, constantque pedibus septem & syllaba. Priorem uersus & quartam Tusculana. Pauorem (inquit) definiunt metum, mentem de loco mouentem, ex quo illud Ennij.

Tum pauor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

Expectorat, ex pectore eijcit. Alterum Nonius Marcellus legit hoc modo.

An num non uis huius me uersutilo quas malitias? Ita legendum censo, quoniam aliter non stat septenarius hypercatalecticus. Uersutilo quas malitias interpretare, dolos uersutis uasrisque uerbis agentes. Sine coniunctione duorum uel plurium uerba nouantur, ut per inflexionem siue deriuationem: indigenitalis, ab indigena: incuruescere, ab incuruo: quorum coniunctionem probat auctoritate ueteris poetae, cuius ista sunt fragmenta carminis. Ille sensus disertus indigenitalis, Baccarum ubertate incuruescere. In secundo quinq; sunt pedes posteriores carminis iambici senarij. Scriptum est integrum prima Tusculana.

Hic aut ubi habitamus, non intermittit suo tempore

Caelum nitescere, arbores frondescere,

Vites letificae pampinis pubescere,

Rami baccarum ubertate incuruescere.

Tertius modus transferendi uerbi late patet. Nam Aristoteles tertio libro rhetoricorum metaphoram, quae dicitur a latinis translatio, extendit ad omnes modificationes siue tropos, quibus significatio propria mutatur in alienam: cuiusmodi sunt, synecdoche, metonymia, catachresis, allegoria. Translatione primam necessitas genuit, inopia coacta & angustijs. Multis enim rebus nulla quum essent uerba attributa, aliunde sumptis necesse fuit illas exprimere. Postea metapho-

ram delectatio iucunditasque celebravit. Nam ut uestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhibere coepta est ad ornatum etiam corporis, & dignitate: sic uerbi translatio instituta est inopia causa, postea frequentata gratia delectationis. Duo sunt igitur genera translationum, unum ad necessitatem, alterum ad uoluptatem. Necessitate ducti rustici dixerunt gemmare uites, quum oculis producerent: et luxuriam esse in herbis, quum fecundius increverent: & letas segetes, quae uberes essent & copiosae. Gemmas a lapillis, luxuriam & letas ab animantibus transfulerunt. Ad uoluptatem celebres uiri flumen eloquentiae pro copioso & uolubili genere dicendi, Romam pro Romanis, Venerem pro libidine carnis, & plurima id genus usurpant. His enim rebus sua sunt uocabula. Superius illud genus translationis magis illustrat id quod intelligi uolumus, quam oratione, de qua sic Cicero. Quod enim declarari uix uerbo proprio potest, id translato quum est dictum illustrat id quod intelligi uolumus, eius rei, quam alieno uerbo posuimus, similitudo. Sensus est: Quum deest proprium uerbum, & usum patitur alienum, rei ad rem similitudo confertur, quae illustrat id quod intelligi uolumus. Translationes uerborum inopia repertae, quasi mutationes sunt, quum quod non habetur, aliunde quasi mutationem sumas. Ille paulo audacior, quae non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid accersunt. Accedunt enim citra ullam necessitatem irrumperunt in alienum locum, & uerborum munera confundere. Quae sit ratio inueniendae metaphorae, & quae sint translationis genera, etsi nolle dicere uidetur, ne in hac re diu motetur, ut Aristoteles in rhetoricis, & in arte poetica, dicit tamen paucis, similitudinis esse translationes, & earum tria genera distinguit. Omnes quidem metaphorae inueniuntur in simili. In his enim similitudinis est ad unum uerbum contracta breuitas, hoc est similitudo, quae breuiter uno exprimitur uerbo: quod uerbum in alieno loco tanquam in suo positum, si agnoscitur, id est si nota similitudine explicat id quod intelligi uolumus, ita ut agnoscatur, delectat: si simile nihil habet, repudiatur. Quatuor genera translationum facit Quintilianus octauo libro: Vnum, quum in rebus animalibus aliud pro alio ponitur, ut, Gubernator magna contorsit equum. Alterum, quum in anima pro alij generis eiusdem sumuntur, ut, Clasiq; immittit habenas. Aliud, quum pro rebus animalibus inanima ponuntur, ut, Sedet inscius alto Accipiens sonitum saxi de uertice pastor. Quartum, quum rebus sensu carentibus actum quandam & animos damus, ut, Pontem inaignatus Araxes. Cicero tria tantum constituit: unum, quod clariorem facit rem: proximum, quo significatur res tota siue facti siue consilij: tertium, quo breuitas conficitur. De primo genere hoc modo. Transferrī oportet quae clariorem faciunt rem: ut illa omnia quae sequuntur. Verba sunt Pacuuij teste Cic. de Diuinatione.

Interes

Interea propè iam occidente sole inhorrescit mare. Tenebrae conduplicantur, noctisque & nimbium occaecat nigror. (Tremittit.)

Flamma inter nubes coruscat, caelum tonitruo congrado imbrilargifluis subita praecipitans cadit. Vndiq; omnes uenti erumpunt, seu existunt turbines. Feruet aestu pelagus.

Septenarij sunt uersus, hypercatalectici, in quibus inhorrescit translatum est ab animantibus feris, quae feruientes inhorrescunt, & timorem incutium: aut a rebus horridis & asperis, quae accedenti plagam inferunt. conduplicantur, a uestibus, & id genus rebus quae sibi apponi geminarique possunt. occaecat, ab oculi uitio. contremittit, ab animalis pauida concussione, praecipitans, ab animantibus capite priore decidentibus. Seuitia, a crudelitate animatorum. Feruet, a liquorebus igne aestuantibus. Aestus, a matu liquorum feruentium. Haec translata per similitudinem uerba sunt, quorum ipsam clarè & dilucidè penè oculis subijciant. Est aliud genus translationis, quae rem non facit clariorem, quam ipsa proprietas, sed occultius et grauius aliquid, ut factum aut consilium indicat. Haec utitur poeta uetus in hoc septenario.

Quandoquidem iste circūuestit dictis, sepiit sedulo. Dicuntur haec in illum qui uerbis occultabat consulto & ex industria, ne id quod ageretur, intelligi posset. Translata sunt, circumuestit, & sepiit. illud a parte corporis, quae ne uideri possit, ueste obtegatur: hoc a sepiis, quae cratibus, aut muris, aut aggeribus, aut alia materia circūdata aliquid occultant. Inueniuntur proprijs usus esset, nec rē totā significasset, hoc modo.

Quandoquidem iste obscure loquitur, ne quis intelligat. Alia est metaphora qua breuitas conficitur, ut in hoc fragmento carminis. Si telum manu fugit. Translatum est fugit, ab animantibus quae pedibus celeriter feruntur, & hic significat telum imprudentia & inconsultio missum fuisse. Verborum fuisse oratio propria, & iniucundior. Telum manu imprudenter est iactum.

AT QVE hoc in genere per sepe mihi admirandum uidetur, &c.) Rationem quaerit, quid sit quod omnes translatis & alienis magis delectantur uerbis, quam proprijs & suis. Ratio in promptu est in ijs metaphoris quas inopia gignit. Etenim causa est ipsa necessitas, quae cogit id quod non habeas, aliunde sumere. hinc pes dictus est in nauis funis uel inferior, quo uelum tenditur. Virgilius quinto Aeneidos. Vnd omnes fecere pedem. Est enim funis ille quasi pes ueli. Hinc a uinculi nexu, nexum dicitur, obligatio ciuilibus, quae fiebat per aes & libram, adhibitis septem testibus ciuibus Romanis puberibus, & libripende: de quo Caius in Institutionibus, & Boëtius in Topica Ciceronis. Cicero pro Cecinna. Deinde quod Sylla ipse ita tulit de ciuitate, ut non sustulerit hominum nexa atque hereditates. Hinc in uxore diuortium, ab eorum

discessu qui in alias uias diuertunt. Occultior est ratio in translationibus quae comparatae sunt ad uoluptatem, cur in suorum, id est propriorum uerborum maxima copia, tamen homines alicuius multo magis, si sunt ratione & arte translata, delectant? Eius rei causas affert quatuor, ut par est in re dubia explicare coniecturas, quo unam potissimum deligamus, aut omnes certe concurrere putemus. Prima est huiusmodi. Ingenij specimen est quoddam, hoc est argumentum, probatio, & indicium animi acuti, transilire ante pedes posita, & alia longè repetita sumere. Ante pedes posita sunt uerba cuiusque rei propria & usitata, quibus qui utitur perpetuo, non uidetur ingeniosus esse. Altera. Is qui audit translationes, aliò ducitur cogitatione; ad illud uidelicet, ex quo similitudo sumpta est: neque tamen aberrat, quoniam etiam aduertit ad id quod alieno uerbo notatur: qui animi celeres in diuersa motus, maximam afferunt delectationem. Tertia est. Singulis uerbis & res praesens, & illa unde ducitur similitudo, perficitur: in quo uoluptate afficitur animus, uidens plures esse res quam uerba. Quarta. Omnis translatio, quae quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos adiuuatur, hoc est sumitur ab ijs quae cadunt in sensum, & hoc modo parit duplicem uoluptatem: ut, odor urbanitatis adiuuatur ad odoratum, in quem non cadit urbanitas: mollitudo humanitatis ad tactum, murmur maris ad auditum, dulcedo orationis ad gustatum. Illa uero oculorum, acriora, quae ponunt penè in conspectu animi quae cernere & uidere non possumus, ut incensus ira, inflammatus cupiditate, lapsus errore, generis claritas. Mouent haec magis, quia sensus oculorum, ut ait Aristoteles libro de Sensu & eo quod sentitur, est omnium acerrimus: ideoque si quid est iucundi, uehementius apprehendit. Ne cui mirum sit translationes tam uarias esse, ut nullus sit in nobis sensus, qui suas non habeat. Nihil est enim in rerum natura, cuius nos non in alijs rebus possumus uti uocabulo communi, uel nomine proprio. quae res ostendit late patere metaphoram, ut deus pro homine diuino dicitur, caelum pro caelitis, sol pro uiro illustri, stella pro conspiciuis foemibus, elementa pro literis, ignis pro amore, aura & flatus pro uanitate, mare pro copia immensa, terra pro terrigenis, Nero pro crudeli, lupus pro praedone & uoratore, canis pro impudente, arbor mala pro homine uitioso. Quid moror? Percurre omnes rerum species, nullam reperies quae non aliqua similitudine pro alia possit usurpari. Ex omnibus (inquit) simile duci potest: & unde ducitur, indidem, hoc est ex eadem parte eodemque loco uerbum translatum lumen affert orationi. Dictum est quibus de causis uenerint in orationem metaphorae, unde ducantur, quae sint earum genera, & quamobrem tantopere delectent: dicendum postea de uitijs, quae in quibusdam committuntur, ut his

at his relictis utamur optimo genere transferendi. Vitiosa est translatio dissimilis, & longè petita, & turpis, & maior aut minor quàm res postulat. In primo genere peccauit Ennius, qui dixit, Coeli ingentes fornices. Contulit arcus ædificiorum, qui nec magni sunt, nec totum complent circuli, cum coelo ingenti, & ambitu æquabili rotundo. Hanc metaphoram quo probaret populo Romano, spheram artificialem in scenam dicitur attulisse, & in hemicyclo, hoc est altera parte circuli, ostendisse figuram cœli, quod assurgeret à linea deficiente partem usam ab occulta, quæ dicitur à græcis ἰσιφωρ. Sed, ut Cicero uult, in sphaera fornices similitudo non potest inesse. Nam in fornice duo latera ab imo recta surgunt in certam altitudinē, deinde in testudinem fastigiantur: in dimidiato circulo sphaeræ nulla sic attolluntur latera recta. Probat M. Tullius quæ sequuntur.

Viue Vllyses dum licet,

Oculis postremum lumen radiatum rape.

Partes est senarij uersus ex syllaba & tribus pedibus poetarioribus: & integer senarius, in quo rape melius dixit poeta, quàm aut cape aut pete lumen, quoniam hæc uerba designarēt morā sperantis diutius sese esse uicturum. Rape autem, quod est festinantis, uerbum est ad id aptatum quod ante dixerat, dum licet. Significauerat non longam fore uiuendi potestatem. In secundo genere peccarunt ij qui dixere Syrtim patrimonij, & Charymbim bonorum, longè quidem simile duxerunt. Maluit Cicero dicere scopulum quàm Syrtim, uoraginem quàm Charymbim: nam priora sunt genera quàm species ac notiora, & species quàm singularia ac inuidua. Syrtis autem ut cumulis arena imitatur scopulos, ad scopulum tanquam ad genus, & Charymbidis ad uoraginem refertur. Addit ipse rationē: Facilius (inquit) ad ea quæ uisa, quàm ad illa quæ audita sunt, membris oculi feruntur. Scopulus autem & uorago uisa pluribus, quàm uel Syrtis sinus quidam maris Aphrici, uel Charymbidis uorago quædam maris Siculi. Est tertium uitiū translationis impudicæ uel sordidæ. Quoniam summa laus est uerbi transferendi, ut sensum feriat id quod translatum sit, hoc est ut inter cætera maximè sentiatur, fugienda est omnis turpitudine earum rerum, ad quas eorum animos qui audiunt, trahet similitudo. Offendit in hoc qui dixit morte Aphricani castratam esse Rempub. & sterces curiæ esse Glauciam, quoniam in utroq; uerbo, castrata, et sterces, deformis est cogitatio similitudinis. Quintilianus octauo libro. Sunt quædam et humiles translationes, ut id de quo modo dixi, Saxea est uerruca. & sordide: non enim Cicero rectè sentinam Rempub. dixit, sed uitatem hominum significans. iccirco non probem illud quoq; ueteris oratoris, Perfecisti Rempub. uomicas. Optimeq; Cicero demonstrat cauendum, ne sit deformis translatio, qualis est (nam

ipsis eius utar exemplis) castratam morte Aphricani Rempub. et sterces curiæ Glauciam. Hæc ille. Mortuo Aphricano uisa est excisa uirilitas Rempub. ca. Glaucia impurus homo fuit, & indignus senatorio ordine, quamobrem habitus est ut sterquiliniū curiæ. Quartum genus est, in quo maius aut minus est translatum, quàm res postulat, ut tempestas comesationis, comesatio tempestatis. Tempestas illa cœli, quæ uento pluuia grandine defæuit, longe maior est quàm quæ debeat cum inopportuna & intempestiua comesationis crapula comparari: ut si dicas, tempestate comesationis iactari corpus humanum atq; submergi. Contra comesatio, id est extraordinaria nimiaq; post cœnam ingurgitatio, minor est quàm quæ posita in tempestiua & immodica inundatione tempestatis accipi: ut si dicas, comesatione tempestatis onerari summa, terramq; inebriari. Non defuerunt qui his translationibus uterentur, quorum inscitiam notauit hic Cicero. Arguit & poetam qui cecinit hunc uersum iambicum claudicantem.

Quid nam est obsecro? Quid te adiri abnutas? Transtulit abnutas, quod angustius est atq; minus quàm fuisse proprium, uetas, prohibes, absterres. Et enim quum dixisset, illico istinc,

Ne contagio mea bonis, umbra uer obstitit & ostendisset loquentem nolle omnino se adiri, sed quamprimum uelle illinc auolare, ne cui ipsius umbra uel contagio obesset, non debuit uti uerbo lentè recusantis, abnutas, sed acrius imperantis, uetas, absterres, & si quod est id genus proprium. Recipiuntur interdum paulo duriores metaphore: quod quum accidit, molliendæ sunt præposito uerbo, ut ita dicam, ut sic loquar, ut hoc utar uerbo: ut si olim M. Catone mortuo pupillum senatum quis relictū dixisset, paulo durius quidem locutus esset. Non enim sic erat Cato pater senatus debilis, inconsulti, nec se suaq; tueri potentis, ut homo prudens rei familiaris administrator pater fuit liberum impuberum, qui orbati parente tutoribus egent. Quod si quis dicat hoc modo: Marco Catone mortuo Senatus (ut ita dicam) pupillus est relictus: mitius aget, & auris minus offendet. Id sepe faciendum est, quia uerecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum re postulante, non irruisse contra rei naturam, atq; ut precariò, non uiuente uideatur. Precariò uenire, precibus adhibitis, & eo concedente cuius est potestas, uenire. Sic precariò possidere. Cicero pro Cecinna. Ne id quidem satis est, nisi docet ita se possidisse, ut nec ui, nec clam, nec precariò possederit. Ad eiusmodi possessionem allusit, quum dixit in alienum locum precariò uenisse.

MO- DVS autem nullus est florentior quàm in singulis uerbis, nec qui, &c.) De translatione satis multa dixit. Transiturus ad alios tropos, illam breuiter hoc quasi epiphonemate commendat. Modus nullus

nullus est florentior, quàm in singulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Modus tropus dicitur à Græcis. Figura autem de quibus hic agitur, tropi dicuntur. Modus igitur florentissimus, tropus est omniū elegantissimus atq; iucundissimus, qui quod illustrat & ornat, atq; ueluti stellis quibusdam distinguit orationem, multum luminis illi dicitur afferre. Ex multis metaphoris continuatis nascitur ἀλλογοπία, id est aliud quidam sermo, quo aliud dicitur, aliud est intelligendum: ut, magnum tranauimus æquor, pro eo quod est, longum sermonem habuimus. Allegoria (inquit Fabius Quintilianus) quam inuersionem inter prætatur, aliud uerbis, aliud sensu ostendit, ac etiã interim contrarium. Prius: ut, Non uis referent in mare te ueni Fluctus, ò quid agis? fortiter occupa Portum. Totusq; etiam ille Horatij locus, quo uauim pro Rempub. fluctuum tempestates pro bellis ciuilibus, portu pro pace atq; concordia dicit. Tale Lucretius inuia Pieridum peragro loca. & Virgilius,

Sed nos immensum spacijs confecimus æquor,

Et iam tempus equum spumantia soluere colla.

Ostendit ille idem esse aliam allegoriam sine translatione, & aliam mixtam, & aliam quæ contrarium ostendit, ironia dicitur. Percurre totum locum. Exempli gratia, Cicero more suo ponit uersus tragœdiæ ueteris, tres septenarij sunt cum fragmento præposito, in quibus duæ allegoriæ quæ debeant explicari, obscurum facit desideratum poema. Prior sumpta est à periculo classis Græcorum ad Caphareum Eubœæ promontoriū, Nauplio Palamedis patre ignes profertente, & in ultionem alliciente Græcos in naufragium, & à telo uel Apollinis, qui percussit peste exercitum eorum, uel ab Hectoris in naues irruentis. Altera ab equo indomito, ualidis habentis & iugo coacto. Sensus prioris est: Non repetam quod iam subij periculum. Posterioris: Falleris, leges & imperium cohæbent petulantiam & audaciam tuam. In allegoria sumitur res similis, cuius uerba propria in rem aliam transferuntur: ut, iugulum petis, pro eo quod est, argumento fortissimo uincis hominem, in quo magnum est ornamentum orationis, sed nõ æquè florens, atq; in translatione singulorum. Hic enim tardior est motus animi, & obscurior intellectus, & una ferè multorum gratia. Allegoria obscurior dicitur ἀίτυμα, Hesychius interpretatur ἀίβλημα, ἰστύμα, ueteres Latini teste Gellio scrupos uocabant. Sermo est translatus, nodosus, difficilis & inuolutus, qui propter obscuritatem ab oratore fugiendus est. Quintilianus octauo libro: Hæc allegoria quæ est obscurior, ænigma dicitur, uitiū quidem meo iudicio, si quidem dicere dilucidè uirtus, quo tamen & poetæ utuntur. Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Treis pateat cœli spaciū non amplius ultra. Hactenus Fabius. Aenigmate utitur Cicero pro Sexto Roscio: Te pugna Cam

nenfis sat bonum accusatorem facit. Multos cæsos nõ ad Trasimenum lacum, sed ad Seruilium uidimus. Quis ibi non est uulneratus ferro Phrygio? Rarus est usus eius. In tropis est ὁπαλλογία, quam Cicero dicit translationem & immutationem, μεταβολή dicitur à grammaticis. Cicero in Oratore: Translata ea dico, ut sepe iam, quæ per similitudinem ab alia re aut suauitatis aut inopiæ causa transferuntur. Mutata, in quibus pro uerbo proprio subijcitur aliud quod idem significet, sumptū ex re aliqua cõsequenti. Quod quàmquam transferendo sit, tamen alio modo transtulit quum dixit Ennius arcem & urbem orbis, alio modo si pro patria arcem dixisset: & horridam Aphricam terribili tremere tumultu quum dicit, pro Aphris immutat Aphricã. Hanc hypallagen rhetores, quia quasi summutantur uerba pro uerbis: metonymia grammatici uocant, quod nomina transferuntur. Ne illa quidem translatio atq; immutatio quæ dicitur uel hypallage uel metonymia, quia traducit & immutat nomina, in uerbo quandam fabricationem, id est molitionem artificis & artem habet, sed in oratione, quomã si uerbum solum poneretur, ut Aphrica, non sumeretur pro Aphris. at quum ingreditur in orationem, illius uel nunc regionē, nunc homines eius loci designat: ut in hoc Enniano uersu,

Aphrica terribili tremet horrida terra tumultu, pro Aphris est sumpta Aphrica. Neq; factum & ex pluribus compositum uerbum est, ut saxifragis, in hac particula uersus Enniani, Mare saxifragis undis. Neque translatum & metaphoricū, ut mollitur, in uersu cuius est hoc membrum, Mollitur mare: sed ornandi causa proprium proprio commutatum, ut Roma pro Romanis, hic, Desine Roma tuos hosteis: Campi pro ijs qui erant in campis, hic, Testes sunt campi magni. Non transcribit integros uersus, quia temporibus illis erant notissimi, qui mala sorte intercipiente perierunt: deinde quod ad rem præsentem totos afferre nihil erat necesse. Metonymia est, quum quis pro opere cui præest, nominatur, ut Mars pro bello aut prælio: ut Mars belli communis est. Aut inuentor pro inuento, ut Ceres pro frugibus, Bacchus pro uino: qui etiam Liber dicitur, quia curis liberat mentem. Aut possessor pro re possessa, ut Neptunus pro mari. Aut locus pro ijs quæ continentur, ut curia pro senatu qui habetur in curia, campus pro comitijs quæ habentur in campo Martio. Aut insigne pro re signata, ut toga pro pace. Aut instrumenta pro rebus quibus subserviunt, ut arma ac tela pro bello. Quo item in genere & uirtutes & uitia pro ipsis in quibus illa sunt, appellantur, ut luxuries pro luxuriantibus, auaritia pro auaris, fides pro fidelibus aut fidis, iustitia pro iustis. Fragmenta sunt orationū, Luxuries quæ in domū irrupit, Quò auaritia penetravit, Fides ualuit, iustitia cõfecit: quibus id quod uolebat, significasse cõtutus est. Grauis est hic modus

modus siue tropus in ornatu orationis, et saepe sumendus. Videndum tamen diligenter, quousque procedas. multa sunt enim hoc in genere, quae sibi non permittat orator: ut, Proximus ardet. Vcalegon, Cere remque canistris Expediunt. In hypallage res ea quae suo uerbo exprimi possit, inflexo commutatoque nomine aut uocabulo, hoc est à propria significatione in alia cum uirtute mutato, enunciatu ornatius. Videtis (inquit) genus hoc totum, quum inflexo commutatoque uerbo res eadem enunciatu ornatius. Metonymia proxima est *συνηγορία*, nomen enim inflectit et immutat: ut quum dicimus hominem Romanum pro Romanis, meretriculas pro meretrice, auratū pro aureo, ferrēū pro ferrato, et si nomen uidetur idem, tamen diuersum est atque immutatum. Synecdoche dici potest uel conceptio, uel intellectio. Fit, quum plus aut minus quam dictum est, animo concipitur. Id accidit quatuor modis. Aut enim ex parte totum intelligitur, ut pro aedificijs quum parietes aut tecta dicimus. Aut ex toto pars, ut in una turma totus equitatus. Aut ex uno plu-

res, ut Romanus homo pro Romanis. Ennius.

At Romanus homo, tamen et si res bene gesta est, Corde suo trepidat.

Aut quum ex pluribus intelligitur unum, ut in hoc uersiculo pentametro.

Non sumus Romani, qui fuimus Rutuli.

Vnus est Rutulorum, qui factus ciuis Romanus loquitur. Quintus est modus, quo ites non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est, id est animo conceptum: ut quum auratus pro aureo ponitur, et aurea tecta pro auratis. In tropis est *κατάχρησις*, de qua sic Quintilianus. Eo magis necessaria *κατάχρησις*, quam recte dicimus abusionem, quae non habentibus nomen suum, accommodat quod in proximo est. sic, Equū diuina Palladis arte Aedificant. Catachresis (inquit Donatus) est usurpatio nominis alieni, ut quū parricidam dicimus qui occidit fratrem, et piscinā quae pisces non habet. Haec enim nisi extrinsecus sumerent, suum uocabulū non haberent. Abutimur (inquit Cicero) saepe etiam uerbo, non tam eleganter quam in transferendo, sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut quum grandem orationē pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Vides ut catechresin esse dicat, ubi non deficit nomen. Oratio enim quantitatem habet, et proprie magna uel parua dicitur. De animo paruo quaestio esse potest. Videtur itaque dicendum, catachresin esse licentio-rem uerbi translationem, siue proprium uerbum suppetit, siue deest. Nec istuc negabit Quintilianus, qui scribit poetas solere abusiue etiam in ijs rebus quibus nomina sua sunt, uicinis potius uti. Apparet igitur hanc figuram speciem esse translationis, et eius quae inopiae causa reperta est, et illius quae uoluptatis: et tum capere nomen abusionis, quum paulo transfert

licentius: ut, Equitat in arundine longa, Acres intendunt arcus, saxa iaculantur. VERVM illa uidentis ne esse non uerbi sed orationis, quae ex, etc.) Quos exposuit tropos, tandem reducit ad translationem, ut manifestum sit, ea uerba quae illustrant orationem, omnia esse aut inusitata, aut nouata, aut translata, et nomine translatorum ex Aristotelis doctrina plurima contineri. Quae ex pluribus sunt connexa translationibus, ut allegorica, non unius uerbi, sed orationis sunt, atque citra controuersiam ad metaphoram pertinent. Immutata per hypallagen uel metonymiam, et aliter intelligenda atque dicuntur, ut quae inflectit synecdoche, sunt translata quodammodo. Nam propriam significationem in alienam cum uirtute mutat, et quod proprium est metaphora, similitudinem quamdam cum proprietate retinet. Ita fit, ut omnis singulorum uel simplicium uerborum uirtus atque laus existat aut à uetustis, aut nouatis, aut translatis, quemadmodum propositum est in diuisione. Verbum uetus, ut ante diximus, non omne recipiendum est, sed quod consuetudo ferre possit, ut quo semper aliquis auctoritatis suspiciende uir usus est. In nouatis, auribus consuetudinique parcendum est. Auribus, ne quod uerbum durius auditu nouetur, ut Rodilarus. Consuetudini, ne aliter componatur aut deriuetur, quam more receptum sit, ut blandidulus, edosus. In translationis obseruandum, ut sit elegantia et ornatus, et quasi lumen et splendor, ut illis non aliter atque coelum stellis illustretur oratio. Haec de singulis uerbis. Superest, ut dicamus de collocatis in oratione. In continuatione uerborum et compositione duo sunt uidentia, collocatio, id est coagmentatio, et iunctura, primum: deinde modus quidam et forma, hoc est numerus et comprehensio. Collocatio, uerba quadrantia componit, ut lapides in pariete: modus, rhythmis modulatur orationem: forma dat figuram uel longam, ut periodo: uel breuiorem, ut membro et inciso. Collocationis est componere, coniungere, struere, connectere uerba, sic ut ne ue asper eorum concursus, ne ue hiulcus sit. Asperè concurrunt quaedam literae consonantes, ut s et x, diues Xerxes. et x repetita, rex Xerxes. et s et r, dominus rorum. et n et p, nomen plurimum. et l et d, animal durū. Hoc modo perpende ultimam syllabam uerbi prioris, et primam sequentis, et consule aurium sensum, sit ne uox ex illis aspera, an mollis. Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. Iuncturae sunt, ti iu, ces om, nem ac, ris o, nem in, as di, sam es, se par. Molles omnes, praeter eas quae hiant uocalibus. Hiulcum quiddam et apertum habent concurrentes uocales, maxime ampliores, ut a et e, a et o, ut mare altum, omnia obscura. Hic igitur habenda ratio omnium literarum, tenendum quae quibus optime cohaerant, quae dissideant uelut inimicae, consentientes

sentientes copulanda, discordes uerbo interposito separanda. Res puerilis haec uidetur, sed tanti quidem momenti est, ut si non obseruetur, neque suavis, neque numerosa esse possit oratio. Quamobrem erudientiae pueritiae gratia de ratione literarum copiose disseruimus in libello de Electione uerborum. Cicero pauca hic rem transigit, copiosius agit in Oratore, magnam partem aurium iudicio relinquit. Sit (inquit) concursus quodammodo coagmentatus et leuis. et paulo post Collocatio obseruanda uerborum, de qua loquor, quae iunctura oratione efficit, quae cohaerent, quae leuē, quae aequabiliter fluentem. Id assequemini, si uerba extrema cum sequentibus primis ita iungentis, ut ne ue asperè concurrat, uel ue uastius deducantur. Translationes ducit à lapidibus quadratis et bene cohaerentibus, uel à tabulis et corporibus tam apte coniunctis, ut ferè nulla in medio rimula, nullus hiatus prospici possit. Haec apta iunctura duorum corporum coagmentata dicitur, id est proxime coniuncta: et leuis, id est polita, tactu non aspera, et iuncta, et cohaerens, et aequalis. Hinc copia uerborum eandem rem designantiū. Haec corporum iuncturam explorat unguis atque oculus: illam uerborum, sensus aurium non hebes et ineruditus. Verba extrema dicit extremas syllabas uerborum antecedentiū. Consequencia prima, consequentium uerborū syllabas primas. Asperos concursus refert ad uocales: uastius deducta, ad consonantes: quae si dissonae sunt atque discordes, uastum et agrestem efficiunt sonum, et quasi cornuti lapides deducuntur, hoc est amouentur sic in pronuntiatione, ut sine interpiratione efferrī uoce non possint. Coagmentatio uerborum et si maxime desiderat diligentiam, fieri tamen non debet operosius, propterea quod indicat affectationem hominis in leuibus rebus nimis occupati. Admittendae igitur nonnunquam uocalium cōcursiones, etiam si possumus cuitare. Componendae quoque asperae consonantes, si res ita ferat. Cicero in Oratore. Nolo tam minuta haec constructio appareat. Ibidem illud primum uel maxime desiderat diligentiam, ut fiat quasi structura quaedam, nec tamen fiat operose. Nam efficit cum infinitus, tum puerilis labor. Compositionis huius studiosus erat T. Albutius: itaque Mutius Scaeuola augur Crassifocer, qui dixit in eum orationem de pecunijs repetundis, irridet apud Lucilium satyræ in uentorem.

Quam lepide lexys cōpostae, ut tesserae omnes, Arte pauimento, aut emblemate uermiculato.

Sensus est. Lexas, id est, uerba tua o Albuti, lepide et eleganter composita cogmentataque sunt in oratione, ut in pauimento, uel in emblemate uermiculato omnes tesserae sunt arte compositae. Tesserae sunt lapilli aut lateres quadrati, quibus aedium solum cōstruitur. Opus ex tessellis apte confectum, et effigie rerum animaliumque distinctum, emblemata uermiculati

uocatur. Emblemata, quod sit infinitum, et ad res et ad res, quod est intersero. Vermiculatum, quod minutim sectum atque uariatum. Lucilius idem, ne Titus Albutius prima gloria ex polienda orationis extolleret sese, Scaeuolam inducit obijcientem generum suum Crassum, ut aequè bonum, aut certè meliorem iungenda orationis artificem: Crassum habeo generum, ne rhetoricotero s tu sis. *ῥητορικότερος* comparatiuus est gradus, à nomine *ῥητορικος*, significatque meliorem oratorem, uel eum qui rhetoricam compositionem diligentius obseruet. In uersu Luciliano s debet elidi, ut sit rhetoricotero' tu sis. Satyricus illustit Albutium, et uisit in Crasso, non tamen illi Crassus excandescit: quem elegantissimè ludere posse dicit, et cuius agnoscit iocum dicens, Verū in me quidem lusit ille, ut solet. Pro bē quidem Cicero sermonem homini affinxit. Nam si grauibus uerbis culpam amolitus esset, Lucilij uerbis acriorem dedisset colorem. Si de re nihil dixisset, suspicio maneret nimis affectatum aliquando fuisse Crassum. Leniter igitur, Quid (inquit) iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine, quid efficit? Idem illud scilicet, ut ille uoluit. Et ego uelle melius aliquanto quam Albutius. Orationis huius est haec uis, Non sum nominandus in illis qui affectatiu ornant orationem: contendo efficere quod ille uoluit, et uerba coagmentare, et ego uellem melius aliquanto connectere quam Albutius. Conatus est ille, sed arte deficiente pueriliter fecit. HANC diligentiam subsequitur modus etiam et forma uerborum, etc.) Continuatio uerborū duas res maxime, collocationem primum, deinde modū formationis desiderat. De collocatione breuissime dixit, quam uim haberet, et quo uitio notaretur. Ex ordine de modo et forma praecipit. Numerum solutae orationis non cognouerant Romani antiquiores, ut Catullus, et alij multi aequales, et priores illo: quamobrem ueretur ne illud rhythmicum Catullo et senibus uideatur esse puerile, ut modulatio quaedam indigna uiri seruitate. Habuit enim suos insectatores numerus, ut omnia ferè quum primum prodeunt in publicum. Si qui sunt quibus illud uideatur esse puerile, opponit illis ueterum auctoritatē, qui in oratione soluta numeros quosdam esse uoluerunt. Simulque imagine quadam, quales sint numeri, de pingit, quum dicit esse propemodum uersus. Hoc enim est illos habere collocatos ordine pedes, et dimenso spacio comprehendī. Praeterea ad quid inuenti sint, breuiter ostendit, ad interpirationem uidelicet, ut quum ad aurium dimensionem satis excurrisset oratio, interspiraret, et cum uoluptate audientium quiesceret orator. Id melius fuit, seruare modum quendam, quam procurrere usque ad spiritus defatigationem, et finire clausulas uerborum et sententiarum modo, id est dimensione, quam librariorū, id est, eorum qui libros manu scribunt, notis et ueluti punctis, quae interserunt calamo, ut sententiam à

sententia distinguant. Inuenti sunt et ad aurium delectationem et uoluptatem numeri, quod exprimit his uerbis. Numeros princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis et aurium causa numeris adstringeret. Est igitur numerus propemodum uersus, nec periculis est, qui ueteribus Graecis sapientibus placuit, inuentus ab Isocrate, ut scribit discipulus eius Naucrtes: ut alij uolunt, a Thrasymacho. Curtiores certe et uersicolorum similes primus inuenit Thrasymachus, Isocrates postea longioribus atque mollioribus impleuit sententias. Inuentus autem ad opportunam interpirationem, ad aurium uoluptatem, ad euitandam satietatem, quae ex incondita et incomposita oratione ueniebat. Inueniendi causa fuit poema, quod audiebatur cum uoluptate. Etenim quum musici, qui erant quondam iidem poetae, machinati essent et excogitassent ad uoluptatem uersum atque cantum, et uerborum numero, et uocum modo, delectatione uicissent aurium satietatem: oratores qui cum tædio et tristitia audiebantur, illam uocis moderationem, et uerborum conclusionem ad eloquentiam traduxerunt. Primum igitur fuit rudis oratio et incondita, deinde secutus est uersus, postremo numeri sunt reperti. Musicos fuisse quondam poetas, testatur et Quintilianus in capite de Musica. Quis (inquit) ignorat musicentantum illis tam antiquis temporibus non studij modo, uerum etiam uenerationis habuisse, ut iidem musici et uates et sapientes iudicarentur? Nominat Orpheum et Linum. Dicebatur autem *οὐδὲν*. Sic enim 30 Homerus uocat eum quem Agamemnon profecturus in Asiam reliquerat uxori. uersus est tertio libro Odysseæ.

*ὡς ἂν γὰρ ἔνυ νῆε ἀοιδὸς ἀνὴρ, ὃ πῶλ' ἐπὶ τῆλ' ἄν
ἀβέβηκε.*

Aderat Clytemnestrae uir musicus et poeta, cui multa mandauerat Agamemnon. In eum locum sic interpretes. Quondam musici et poetae ordinem et locum philosophorum tenebant, quapropter *οὐδὲν* male quidam et uerbum reddiderunt. Quod autem Cicero 40 ponit uersum et cantum, uerborum numerum, et uocum modum, non facit sine discrimine et differentia uerborum. Versus est poetarum, Cantus musicorum, Verborum numerus in collocatione pedum, Vocum modus in flexu uocis quae uariatur in pronuntiatione. Versus et cantus iunguntur in carmine, quod uel ore uel organo musico canitur, ut in lyrico, et etiam quod apte deceterque pronuntiat. Verborum numerus et uocum modus confluunt in actione siue pronuntiatione orationis. Vocum modum hic etiam 50 dicit uocis moderationem: numerum, uerborum conclusionem, quia in conclusione quae est periodus, maxime spectatur. Dicitur est a metro poetico numerum oratorum fluxisse. Ne quis hic fallatur, admonito uo

luit rudes huius artis, uersum in oratione esse uersum, et tamen in ea uerborum coniunctionem, sicut uersum, numero se cadere, et quadrare et perfici oportere. In quo uidentur cur uersus in oratione uersus sit, et quid differat ab oratorum numero. Vitium putatur, quia oratio quae soluta et liberè currere debet, non est tam adstrictè numeris alliganda: deinde id quod ad negocia ciuilia, ac sepe ad hominum uitam tuendam aut etiam ad summam Reip. comparatum est, non debet ea ratione componi, et ea modulatione molliori, qua poemata cœnis, ocijis hominum, theatro comparata. Versus igitur totus est ex numeris, certum numerum pedum, certam comprehensionem habet, ut hexameter totus est ex dactylo et spondeo: sex pedes, et ambitum in sexto pede fuit. Numerus non ita obseruat pedes omnes, sed tempora metitur: nec similis est ubique sui, sed uariat modos, nunc breuior, statim longior, ut sententia et aures definiunt. Coniunctio uerborum est ea quae *σύνταξις* appellatur, id est, ordo uerborum in oratione. Numero se cadere, est in eum modum terminare clausulam, quem aures erudite libenter audiunt. Quadrare, quasi quadratum esse et ex politum ad eum, ut nihil plus aures offendatur, quam in quadrato lapide ducta manus. Perfici, in eum finem currere profertur, quem expetat aurium sensus. Numero perfecto orator ab imperito dicendi ab ignaro, quae distinguitur, ille componendi rudis incodite, incompositè, tum multuariè fundit et eijcit quantum potest, nec finem facit continuationis uerborum, nisi quum spiritu defatigato inuitus interspirat, ut ij qui perpetuo conatu psalmos aut aliquid scriptum conuuant, nec ante quiescunt, quam interclusus spiritus deficiat, et sine arte determinet atque finiat orationem. Orator autem illigat sententiam uerbis, hoc est uerbis ligatis sententiam completitur. Verba ligari numero dicuntur, quia numerus efficit ut uerba de loco in locum mutantur quo optime sedeant, et ne uergentur sine lege, ut quae fundit impetus naturalis. Ex uerbis ordine positus fit quiddam adstrictum, et solutum. Adstrictum, sic ligatum uinctumque pedum connexionem, ut non uagetur. Solutum, liberum iure et lege uersus. Orator enim quum modis et numeris iunxit orationem, non continuat eandem formam ut poetae, sed relaxat et liberat immutatione ordinis, hoc est, alios in secunda sententia collocat pedes, alios in tertia, et sic deinceps: nec ducit pares ambitus: alios diffundit porrectius, alios cursu modico perficit. Ita laxi et quasi liberi numeri uidentur. Quum dico numeros, intelligant rudes harum rerum, pedes sic inter se compositos, ut illis decenter et apte currat oratio. Quis sunt, quique componantur, copiose differunt in libro de Oratoria collocatione uerborum, et in Comentario in Ciceronis Oratorem. QVONAM igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos, et e.

et cetera.) Habes qualis sit numerus, ad quid inuentus, et a quo, et a qua causa, et ut uersum fugiat, ac maxime a dicendi imperitis distinguat oratorem. Post hæc differat quam sit ille facilis, quam uilis, quam dignitatis plenus atque uenustatis. Quo nam igitur modo tantum munus insistemus, hoc est tam praeclearum ornamentum orationis annexè persequemur, ut arbitremur nos hanc uim atque facultatem numero se dicendi consequi posse? Metaphora ac translatio ducta est ab ijs qui insunt et uehementer urgent aut hominè aut bestiam, ut consequantur et apprehendant. Munus insistemus dicit, ut Plautus, insiste hoc negocium sapienter, pro eo quo est, persequere hoc negocium. Questioni respondet hoc modo. Non est res tam difficilis quam necessaria. Facilis est, quonia oratio mollis et tenera sic ut uolumus flexitur. Necessaria, non quidem simpliciter. Diu enim caruit numeris oratio, sed si uelimus uitare satietatem, et audientium uoluptati non nihil obtemperare, rem non esse difficilem confirmat ex orationis facilitate. Nihil est (inquit) 20 tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quam oratio. Improprie dicta sunt ista: nec enim oratio tenera est, et flexibilis, et sequax, sed ex similitudine translationis a cera ducte sumpta sunt. Cera tepidis aquis, aut alio tepore mollita, tenera est et flexibilis, et quocumque ducas, sequitur, milleque recipit figuras. Sic oratio mutatione partium huc illuc ducitur in multas formas generatque dicendi. Hoc quale sit, explicat apertius. Ex hac (inquit) uersus, ex eadem dispares numeri conficiuntur, 30 ex hac soluta uarijs modis, multorumque generum oratio. Demonstrat istæ uerbis uersum confici posse, istæ alium generis diuersi, istæ orationem soluta, eamque uel grauem, uel tenuem, uel temperatam.

Discite iustitiam moniti, et non temere diuos. uersus est heroicus: commuta sic iustitiam discite moniti, et non diuos contemnere: ex istis uerbis septenarium conficies. Iustitiam discite, et diuos non temere, uersus est senarius. Moniti discite iustitiam, et non diuos temere: abiecta est oratio. Discite moniti iustitiam, non temere deos: honesta. Potest alijs modis commutari. Si tam pauca uerba tam multas recipiunt quasi figuras, quid fiet in uniuersa copia uerborum? Non sunt alia sermonis et linguae cottidianæ, alia contentionis, id est, orationis maioris apparatus, quæ ultra sermonem cottidianum contendit: neque ex alio genere ad usum cottidianum, alio ad scenam pompamque, id est ad comœdiam, tragœdiam, mimos, pantagyriscos, laudationes publicas sumuntur. Tota res posita est in edificatione. Quum uerba iacencia sustulimus è medio, hoc est, cum è sermone communi uerba nullo honore magnifica sumptimus in orationem, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus et fingimus, non aliter atque architectus qui è

media sylua iacentis arbores sustulit, et in quos uoluit usus aptauit: aut figulus, qui iacentem terram in uaria fictilium genera finxit. Itaque tum graues sumus atque sublimes, tum subtiles et graciles, tum mediū quiddam et temperatum certo genere componendi tenemus. Quid sit (inquit) mutantur ne uerba ac sententia? Quid mutantur. Sed ista mutatio componentis est, edificantisque, non autem materiae quae è medio colligitur. Institutam sententiam sequitur orationis genus, et forma dicendi usque ad omnem rationem, et ad aurium uoluptatem et animorum motum mutantur et uertitur. Quintilianus Eruditissimo cuique persuasum est, compositionem ualere quamplurimum non ad delectationem modò, sed ad motum quoque animorum. Quid est hoc, institutam sententiam sequitur orationis genus? hoc est, Quum animo conceptam rem uerbis exprimere uolumus, è medio uerba sumimus, et si artifices componendi sumus, talem accipiunt figuram, qualem uolumus: et ut sigillum cera figurata, sic sententiam genus orationis sequitur. Hactenus de facilitate orationis. Iam de utilitate, dignitate, et uenustate dicendum. Sic rem constituit, numerum esse utilem, qui uincit delectatione satietatem, qui uiuat pronuntiationem, qui torquet affectus, qui dat uim sententijs. eundem habere plurimum dignitatis et uenustatis, ut pleraque res quas utiles ingeniosa natura fabricauit. Et quo se latius fundat in materia copiosa, et amceno loco, uarijs atque iucundis uitiorum colationibus, et suauissimo genere dicendi. Prima similitudo ab utilitate est, et decore uniuersi: alia à partibus eius, et ab hominum artibus. Mundus est rotundus, ut suo ambitu complectatur omnia, et partibus undique uim suam infundat, quod in alia figura tam commode facere non posset. Terra media est, ut elementum grauisimum, centrumque mundi, quam cetera elementa cœlique circumcurrunt, ut illi uim genitalem atque fecunditatem afferant. Ea sua uis suaque sponte, et suo nutu, id est sua quadam procliuitate et potestate tenetur quasi suspensa, ne si huc illuc declinet, sursum deorsum feratur, ordo partium confundatur. Sol circumfertur, non modò ut lucem caloremque ministrat animantibus, uerum etiam ut foueat elementa, suscitet omnia quae nascuntur, et suo uapore sustineat. Accedit is in descensu hyberno ad brumale signum, Capricornum uocant astrologi: in cuius primo gradu reuertitur in altum à statione brumali, in qua breuissimus est dies anni. Sensim per singulos parallelos et gradus ascendit in diuersam partem septentrionalem, usque ad primum gradum Cancræ, ut ascensione et descensione in circulo animalium qui zodiacus appellatur, quatuor anni tempestates constituat, et iucunda hyemis, ueris, æstatis, autumni uarietate diuariat fructus, et animalium temperantia. Luna accessu ad solem, lumen uidetur amittere, ut in coitu: recessu suo paulatim

quam ijdem sunt poetis et oratoribus pedes. Quam obrem max addit oratorum exemplum ex Fannio. Si quiritas minus illius. Multorum nomen est Fannius. Dicit (ut opinor) C. Fannium, qui consul cum Domitio fuit, et unam orationem de socijs et nomine latino contra Gracchum reliquit, sane, ut ait Cicero in Bruto, et bonam, et nobilem. Hunc posteriorem pæanæ, et illi parem interuallis creticum, clausulis aptiorum putat Aristoteles, quas uult longa plerumque syllaba terminari. Inquit enim *ἀλλὰ δὲ αἱ τῆς μακροῦ ἀπὸ κλίσεως, καὶ ἀπὸ τῶν ἀναπαιστικῶν τῶν τετρασύνων.* Oportet longa terminari, et minime obscurum esse finem. NEQUE uero hæc tam acrem curam diligentiamque desiderant, quam, et cæc. Probauit in numeris oratorijs dactylum, anapestum, spondeum, pæanas duos, et creticum: nec improbauit iambum et trochæum, si modo non essent frequentes. Sunt alij probabiles suo loco, omnes enim incurrunt in orationem. Iam discernendum est qui debeant a componente collocari, an eo modo quo digeruntur a poetis. Hæc non tam acrem curam diligentiamque desiderant, quam est illa cura ac diligentia poetarum, quos necessitas, quæ est lex carminis in quo uersantur, et ipsi numeri ac modi, id est, rationes et iura modulandi recepta, sic uerba cogunt uersu includere, et ordine comprehendere, ut nihil sit ne spiritu quidem minimo breuius aut longius, quam necesse est. In uersu heroico necessitas est, et lex necessario obseruanda. Sunt numeri ac modi, ut pedes ordine contexti: sunt uerba sic inclusa colligata que uersu, ut nihil sit neque breuius neque longius quam necesse est. Inest enim dactylus et spondeus, quorum loco nec breuiores nec longiores usurpare possis. Singulis quaternæ sunt tempora, nec possunt esse plura, nec pauca: nisi forte argutulus dicat, esse aliquam syllabam longa longiorem, ut quæ diphthongo produci tur, aut quæ longa ipsa positione breuè natura ante se positam producit. Ista subtilitas nullius est momenti. Liberior est oratio quam uersus, et ut soluta appellatur, ita planè et uerè est soluta: non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine uinculis sibi ipsa moderetur. Fugit illa, quæ nulla omnino lege fertur: ut uerba confluunt in buccam, sic arripit, et sine modo et ordine profundit: similisque est equo, qui frenis abiectis, et relicto composito gradu, per ualles, per abrupta, per inuia et cænoza currit, nec ullam retinet speciem acceptæ disciplinæ. Errat, quæ extra uiam componendi nunc huc nunc illuc diuagatur: modò tardius, modò celerius incedit, intersistit, crumpit, in mille modos uertit. Illa autem sine uinculis sibi ipsa moderatur, quæ strictis numerorum quasi habenis non cogitur, nihilominus ipsa se regit, et pede composito decenter incedit. Non claudicat, non fluctuat, non intersistit, non exilit, sed quem cepit eundi modum continuat ad finem. Rectè igitur Theophras-

tus, qui putat orationem non illam uideri et inconpositam, sed quæ sit polita atque facta et composita quodam modo, non adstrictè more uersuum, sed remissius ac minus numerosam esse oportere. Id confirmat ille uel uersu poetarum, qui principio paucis uersibus pedibus in heroico uersu perusitato, deinde ex illis modis, id est, ex dactylo per conuersionem, ex spondeo per resolutionem prioris syllabæ duxerunt anapestum, cuius numerus in uersu procerior dicitur atque porrectior: quoniam anapestici uersus, quibus frequenter utuntur scriptores tragicarum, liberiores sunt, ac plures recipiunt pedes quam heroicius. Aut certè usitatus uersus accipiendus est iambicus, iambo spondeoque constans, qui ditior ac liberior est factus anapesto recepto. Usitatissimi fuerunt Græcis et Romanis iambi, comœdiæ et tragœdiæ persæpe audientibus. Iambos autem angustum numerum et cottidianum, proceriores fecit anapestus, primum in locos impares admissus, deinde etiam in secundam quartamque sedem uocatus, ut Tibi ferebat, quum simulabat sese alteri dare. Ego tum grauida, expletis iam serè ad parandum mensibus. Ne mirum sit igitur oratores uti libiore numero, quum uideamus et poetas ueterum angustias aperuisse, atque solutioribus modis cecinisse uersus. Inde ille licentior et diuitor fluxit dithyrambus, qui non tantum anapestum, spondeum et dactylum recipit, ut quidam anapestici in tragœdia: aut iambum, trochæum, spondeum, dactylum, anapestum, ut senarij et octonarij uersus: sed et alios quoque numeros adsciscit, ut etiamnum apud Pindarum uidere est. Ea de causa licentior dicitur, atque diuitor. Propius enim accedit ad orationem solutam. Diuitoriorem latine dicit probat Martialis hoc uersiculo Phaleucio. Creso diuitor licet fuissem. Dithyrambus autem, hymnus est ad Bacchum. Plato quarto libro de Legibus, *καὶ ἀλλοῖσι θεοῖσι γινώσκουσιν, ὅτι οὗτος ὁ δῆμος ἔχει τὸν δῆμον.* Est et aliud carmen Bacchi natalis atque genitura, dithyrambus, ut opinor, appellatur. Dicitur etiam Liber pater Dithyrambus, quoniam per duas portas exiit in lucem: unam matris Semeles, alteram femoris Iouis. *ὅρα* quidem porta est. Dithyrambi carminis membra et pedes sunt in omni locupleti oratione diffusa. Nimirum nulla est oratio quamuis soluta, quæ non in aliqua uersicolorum genera possit reduci: sed eiusmodi carminum membra, et libera ac inusitata metra fugere nec possunt, nec debemus. Hactenus de cura et diligentia, quæ numero adhibetur. Ostendit postea numerum esse in orationis laude ponendum, quoniam habet natura sua ues quasdam impressiones, quas metiri possumus interuallis equalibus. Impressiones sunt quas uulgus cadetias appellat, hoc est, dispositiões quasi pedum ad consistendum et quiescendum.

Nata

Nam ut apertus in corripiendis pecunijs fuit, sic in spe corrumpendi iudicij perspicua sua consilia conatusque omnibus fecit. In hac oratione duæ sunt impressiones: una in fine membri prioris, altera in extrema comprehensione. Sunt totidem impetus, qui etiam dicuntur impressiones. Currit numerus a principio usque ad distinctionem, deinde nouo impetu facto decurrit ad finem. Interualla equalia sunt, distinctiones pari spacio distantes: ut si decem columnæ equali interiecto spacio erigantur. Non oportet autem in omni numero interualla equalia metiri. Nec enim membra paria sunt in omni periodo, nec ambitus omnes eiusdem sunt dimensionis. Sed quia numeri decurrunt quantum sensus aurium desiderat, notata sunt spacia quædam comprehensionum, alia breuiora, alia productiora, quibus aures circumductæ non inuitæ quiescunt. His notatis, alia in eandem mensuram porriguntur, non ut continuentur paria, sed interferantur inæqualia. Ita fit, ut si ad originem interualla, referamus, ipsa sint equalia: si ad proxima, sepe numero sint inæqualia. Ne quis autem existimet idem esse numerum, et impressiones, et interualla. Numerus proprie est modus siue modulatio sensui iucunda, ex apta pedum compositione. Impressio uerò, decurso spacio fixum uestigiū. Interualla, spacia quibus numerus excurrit. Quum pedes apte sunt compositi, et certo spacio confecto posuere uestigiū, et interquiritur, numerosum conficitur illud quod est in orationis laude ponendum. Illud autem non modò est in uocibus, cuiusmodi sunt in oratione, sed etiam in sonis, quales edunt instrumenta musicae cantionis. In his quidem et cursus, et impressiones, et interualla seruantur. Et si uerba non sunt, sonus tamen aut citatus est, aut productus, aut suauis, aut iniucundus, in quo stat ratio numerorum. Numerosum in orationis laude ponendum confirmat hoc modo. Si rudis et indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis et profuens, quid est aliud causa cur repudietur, nisi quòd hominum aures uocem natura modulatur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in uoce, non potest. Loquacitas perennis, est perpetuus fluxus orationis, qui nullis interuallis moderatis distinguitur. Ea utuntur rudes et indocti, qui sepiuscule quinquaginta aut plures sensus una quasi catena sermonis implicant. Id confusum et nubilum menti, ingratum auribus et iniucundum. Aures enim uocem natura modulatur ipsa, hoc est naturali quadam procliuitate modum mensuramque in uocibus requirunt. Quòd si modus et mensura uocum sine numero esse non potest, colligendum, numerum esse quodammodo naturalem orationi, et in eius laude ponendum. Aures modulari uocem suapte natura, ex eo probari potest, quòd asperis uocibus offenduntur, suauibus mitescunt: nec unquam tam sunt inerudite, quin sibi suauitatis aliquid affertent. Uocum modulatione

numero uacare non posse certum est. Est numerus, rhythmus. Rhythmus autem in oratione, quod metrum in uersu. Metrum mensura modulatioque uocum carminis est. Demonstratum est, naturam modis capi: assumamus istuc, nullum esse numerum in continuatione et perenni loquacitate: et efficiamus aurium naturam hac profuente et infinita confusione ledi, eandem contra temperata ac finita dimensione recreari, ut planum sit quòd diximus, orationi laudem asserere numerorum modum. Numerum in perenni continuatione esse nullum, demonstrant amnes et fluuij, quòd perpetuo filo per decliue præcipites delabuntur, non indicant quid aptè cadat atque iucundè, quid asperè et insuauiter, nisi quum uel mole uel præcipitio interrumpitur cursus. Hinc apparet, distinctionem et interuallorum percussione numerum conficere. Nam guttis stillicidio cadentibus, quòd interuallis distinguuntur, numerum notamus parem, si equali spacio decidunt: imparè, si inæquali solum ferunt. Quod si continuatio uerborum siue periodus soluta orationis multo est aptior atque iucundior, si est articulis et quasi iuncturis membrisque distincta, quam si continuata ac producta perenni fluxu, uerba illa modificata, hoc est dimensa, et in modum quandam redacta esse debebunt. Modus erit, si neque breuiora fuerint, neque longiora. Quum in extremo breuiora sunt, infringitur atque rumpitur ille uerborum ambitus, et illa conuersio, quæ *κατὰ τὸν ἀναπαιστικὸν καὶ τὸν πρῶτον* Græcis nominatur: ut, si morbo et ætate forma deflorescit, uirtutis autem pulchritudo manet incorrupta, uirtuti, non formæ studendum est. Breuius est tertium membrum, et ambitum infringit: quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis: aut quòd etiam est melius et iucundius, longiora. Paria sunt hæc. Si morbo et ætate forma deflorescit, uirtutis autem pulchritudo manet incorrupta, uirtuti, non formæ inuigilare debemus. Fac posteriora esse longiora, hoc modo. Si morbo et ætate forma deflorescit, uirtutis autem pulchritudo manet incorrupta, uirtutem, non formam, bona animi, non corporis studiosè curare debemus. Atque hæc à philosophis Aristotele et Theophrasto dicta sunt. Theophrastus enim dicit orationem politam et factam, non adstrictè, sed remissius numerosam esse oportere, a poetis anapesticos et dithyrambos libertate pedum relaxatos esse, libertatè eiusmodi uel maiorem orationi esse concedendam. Aristoteles autem, quæ supersunt, *τὸ δὲ σχῆμα τὸ λεγόμενον αἰετὸν ἐμμετρῶν, ἢ μὲν τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον, τὸ τρίτον δὲ ἀπὸ τῶν ἀπαιστικῶν, αἰετὸν δὲ τὸ ἀπαιστικόν.* Dico tractam orationem, quæ nullum per se modum habet, nisi res subiecta finierit.

4 Est

Est illa insuavis & iniucunda, propterea quod nullo fine certo determinata est. *ἢ δὲ ἡ γὰρ τὰ κῶλα, ἡ γὰρ τὰ πρὸς τοὺς μὲν ἄλλους ἔχει, μὲν μὴ μὴ πῶς.* Par est & membra & ambitus neque curta esse, neque proluxa. Q V A R V M tandem, inquit Catulus, aut quid disputatione ista afferri potest, & c.) Quid sit causae cur L. Crassus ueretur ne precipiens de numeris ineptus esse uideatur, & cur interponit auctoritatem ueterum sapientissimorum hominum, supra diximus. Inuidiam patiebatur numerus in principio, et aliquid auctoritati detrudere uidebatur. Prouidit haec homo circumspexit, & rationem habuit temporis illius. Atque haec quidem, inquit, ab ijs philosophis quos tu maxime diligis Catule dicta sunt, quod eo sepius testificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Reducit in memoriam Catuli amorem in philosophos, ut ei minus liberum sit illorum quos amet, sententiae refragari. Metum ineptiarum dedit Crasso, quia dicere solebat id se uereri, ne magnis uiris, maxime Scaeuole, ineptus esse uideretur. Laudatores autem disputationis inducit, non iuuenes qui amant delicias orationis, sed Catulum & Antonium uiros graues, ut plus sit ponderis in commendatione. Testificor.) in testimonium adduco. Ineptiarum.) Ineptus hic dicitur quae personae non conueniunt. De ineptiis dictum est principio libri secundi. Subtilius.) acutus. A: enim ueretur.) Numerose dicere non est tam difficile, quam necessarium, ut ante dixit: quam igitur obicit difficultatem? Non pronunciat simpliciter rem esse difficilem, sed uereri se ne difficilius iuuenibus, quia non traditur in uulgari doctrina, esse uideatur. Ad quod facit Catulum respondentem, ab eo non opera cottidiana & peruagata expectari, ut si quid omiserit leuium rerum, id consulto fecisse dicatur. Neque tam dici, quam isto dici modo.) Probat non inuentionem modo, sed etiam tractationem. Inueni tandem.) Definiuit antea quem diceret esse disertum, & quem eloquentem. Virumque definitionem uult modo Crasso conuenire, quoniam laus quaerit amplificationem & hyperbolem. Aliud dixerat, & nunc aliud sentit. Sed eo te ne laudandi.) Laudauit amplissime Crassum, & ultra ueritatem: dicit tamen se non interpellasse, ne laudandi quidem causa, ne si Crassus reijciat laudem, diutius extra propositum tempus coneratur. Verbo uero meo.) Facet & loquitur Antonius. Etenim & interpellauit, & laudauit, & plus uero uerbo locutus est: nihil tamen istorum fecisse se confirmat. Hanc igitur, Crassus inquit.) Digressus paululum a proposito, quo ratio dialogi seruaretur, redit ad institutum. Docet quibus rebus numerum nobis paremus, quique sit modus in eo seruandus. Hanc ad legem cum exercitatione tum stylo formanda est oratio. Lex est, obseruatio numeri. Exercitatio, usus numerosae dicendi. Stylus, scriptio numerosa. Hunc ma-

xime laudauit Crassus libro primo, & nunc quoque commendat, quum dicit ab illo alias orationis partes & hanc maxime ornari atque limari. Modus is tenendus, ut non haec rhythmicorum ac musicorum acerrima norma dirigantur, sed tantum ne fluat oratio, ne uagetur, ne insistat interius, ne excurret longius, ut membris distinguatur, ut conuersiones habeat absolutas. Rhythmos dicit hic non eos qui efficiunt rhythmos oratorios, sed qui ligant numeros poeticos, aut quasi poeticos, ut canantur. Tales sunt hymni & ode lyricorum. Rhythmos eiusmodi sumebant musici, et illis compositos aptabant sonos, ut ore uel lyra alio uel organo concinerentur. Vtrisque et rhythmicis et musicis adhibendi certi numeri, certae percussiones, aequalia interualla: quae omnia sunt oratoribus liberiora. Illis igitur acerrima norma, qua suos cantus dirigunt, his minus seuera. Fluit oratio, quae nullas habet distinctiones ab arte, ut amnis praecipitans, & ea quae nulla lege fertur soluta. Exemplis sciant orationes imperitorum. Vagatur quae non seruat quam cepit uiam, sed uarie disilit, ut haec Consules in administranda Republica uideant diligenter, ne seditiosi homines in concionibus quas turbant, regnent, ne in comitijs dominentur, ne uocent operas. Principio uoce composita fertur, deinde subsistit, mox resumit cursum, nec ita multo post iterum haeret, tandem relinquit priorem uiam, et sine modo subsultat. Insistit interius, quae ante deponit pedem, quam numerus sit absolutus, ut illa quae membra posteriora superioribus habet curtiora. Excurret longius, quae numero perfecto non absoluit sententiam, ut, Sed eo te ne laudandi quidem causa interpellauit, ne quid de hoc tam exiguo sermone tuo tempore, uerbo uero meo diminueretur & auferretur. Membris distinguatur, quae habet suos articulos, modo finitos, non excurret ut perpetuus amnis. Conuersiones habet absolutas, cui sunt periodi non modo pedibus aptae, uerum etiam longae atque porrectae, ut non ante finiantur, quam aurium sensus acquiruerit. Conuersiones dicit *ἢ ἡ γὰρ τὰ πρὸς τοὺς μὲν ἄλλους ἔχει, μὲν μὴ μὴ πῶς.* Neque semper utendum est perpetuitate, id est periodicis & circumscriptionibus: id enim molestum est, ac cito parit satietatem: sed sepe carpenda, hoc est corripienda, & abbrevianda membris minutioribus oratio est, siue quod res subiecta breuis non uult onerari multitudinem uerborum, siue quod oratio uarianda non patitur unam omnium sententiarum esse mensuram, siue quod acriter atque atrociter sepe dicendum. Sint igitur in oratione membra, quae *κῶλα* dicuntur a Graecis, & ea quemadmodum periodi, aut certe diligentius, numero uinciantur. Nihil, inquit, in oratore tam debet esse numerosum, quam hoc quod minime apparet, & ualet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi: *Missos faciat patronos, ipsi prodeant.* Ibidem *Quae incipit aut mebratim offeruntur, ea uel aptissime cadere*

cadere debet, ut est apud me: *Domus tibi decrat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas.* Haec incise dicta sunt quatuor. At membratim quae sequuntur duo: *Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti.* Numeri non sunt tanti laboris quanti uidentur. Ne uos praean, inquit, aut herous ille conturbet, ipsi occurrent orationi: ipsi inquam se offerent, & respondere non uocati. Est sententia quam uerbis exprimere contendis, uerba rerum singularum cateruatim ueniunt in buccam, in quibus syllabae sunt aut longae aut breues, aut utriusque quantitas participes. ex illis de loco in locum mutatis, quos uoles numeros efficiere: & ubi firmata fuerit uel dicendi uel scribendi consuetudo, res erit tam facilis, tam prompta, tam obuia, ut non ars, sed ipsa natura fuisse numeros possit uideri. Coniunxeris longas multas, non decerunt spondei. interposueris breues, aderunt dactyli, anapesti, praeanes, cretici, & generis eius pedes. Assuescendum igitur, sententias explere & finire uerbis, optimosque numeros suo quemque ordine collocare. Proceri numeri laudantur in principio. Verborum uinctio, inquit, nascatur a proceris numeris ac liberis, maxime herous, & praean prioris, aut cretico. Verborum uinctio est, compositio & extractio orationis. Proceri numeri sunt longiusculi, ut dactylus, anapestus, praean, creticus: qui in principio debent esse liberi ac uarij, ne incidant in speciem uersus. Saep enim sunt numeri proceri in uersibus heroicis, sed liberi non sunt. Breues autem, ut iambus, choreus, si multi initio ponantur, cadent in similitudinem uersus aut senarij iambici, aut octonarij. Efficiendum uel diligenter ne a uersu elucis initium, ne uel a minuto numero uel nimium pigro exordiare. Is labor in iis impenditur. Cur a maiore uolunt clausula, & extremae comprehensiones, propterea quod numerus in fine maxime obseruatur: quam obrem iubet ut illic uariet distincteque, considerat. Variet considerat, si non terminabitur tantum in unum pedem, ut dichoreum, quo sepe semper utebantur Antipater Hierocles & Meneclis: sed aliquando in spondeum, interdum in praean, saepe in dichoreum, nonnunquam in creticum: nec raro in alios pedes, qui rem totam sua firmitate quadam sustinere possunt. Sic enim distincte quiescet. Notatur maxime similitudo in conuiescendo. Itaque, si in tribus aut quatuor continentibus periodis unum eundemque pedem extremum collocaueris, notabitur quam primum: & non modo sui, sed aliorum quoque fastidium gignet. Tanta diligentia medijs adhibenda non est, quoniam illa obscurius audiuntur. Si primi & postremi pedes sint ratione seruati, medijs possunt latere, modo ne circuitus ipse uerborum sit aut breuior quam aures expectent, aut longior quam uires laterum aut spiritus & anima patiantur. Perfectio & absolutio maxime iudicatur in clausula: prima pauci cernunt, media sepe nulli, postrema

plerique: quae quoniam apparent, uarianda sunt: ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium satietate. In quo differentia uersus & numeri discerni potest. Versus enim aequae prima & media & extrema pars attenditur, qui debilitatur in quacunque sit parte titubatum. Extrema in numero maxime attenduntur. Duo igitur longiores, aut tres breuiiores sunt sepe extremi seruandi & notandi pedes, nisi qui uel membrum uel periodus est admodum parua. Choreus, *χορεὺς* optime sedet uel unus, facere uideamur: uel geminus, omnia dissipauit: uel triplex, uana loquacitate. Herous est frequens in fine, ut dactylus, uerum etiam numeris ac uocibus. Anapestus, in aquas defiliunt. Spondeus, theatra tota reclamant. Miscentur inter se, quod paulo antea scripsimus, & alterni collocantur. Praean posteriorum in clausula apte poni iudicat Aristoteles, non magnopere laudant ij qui longis extrema firmari uolunt. Creticus est firmior, ut hic, conuersiones Graeci nominant. H O R V M uicisitudines efficiunt, ut neque ij satientur qui audient, & c.) Pedum uicisitudines & uariae collocationes in clausulis efficiunt, ut neque ij satientur qui audient, fastidio similitudinis: nec nos id quod faciemus, opera dedita & ex industria facere uideamur. Virumque cauendum est, & affectatum dicendi genus, & sui ubique simile: quoniam fastidium atque tedium generat. Itaque & in alijs locis, & maxime in extremis, neque ijdem sunt continuandi pedes, nec in diuersis conuersionibus ijdem semper collocandi. Offerunt se diuersi sententia ducente: nec ulli repudiandi, nisi qui aureis aliquo uitio ledunt. Adde quod in collocandis multis specie diuersis pronior est omnis ratio numerosae dicendi: quemadmodum facilius est uersiculos licentia uagos effundere, quam heroicis, & eos qui paucis pedibus feruntur. Numerorum uarietas, & dicendi scribendique consuetudo, mollem reddit hanc uiam componendi, adeo ut sint reperti qui plurimos uersus funderent ex tempore, in quibus fuit Antipater Sidonius poeta, qui Crassi temporibus uixit. ille non hexametros modo, uerum etiam alios uarijs modis atque numeris extemporalis facultate faciebat: quod assequatur ingenio, memoria, & exercitatione. De illo facit mentionem Plinius libro septimo Historiae naturalis. Antipater Sidonius poeta omnibus annis uero die natali tantum corripiebatur febre, & eo consumptus est satis longa senectate. Sidon urbs est Phoeniciae. Illud autem ne quis admiretur.) Occurrit tacite quaestioni. Quae enim quisquam, qui Crassus dixerit postrema a plerisque cerni, & similes numeros notari, quum eorum sit ignarum uulgus imperitorum? Respondet id uel naturae fieri, quae sua sponte de rebus ac prauis diiudicat. Notet.) obseruet. Vulgus imperitorum.) indocta multitudo. In omni genere.) in omni arte, omni que ratione. Tacito

Tacito quodam sensu.) occulta facultate sensuum atq; animi. In artibus ac rationibus.) Artes habent præcepta certa ad unum finem tendentia. Rationes interim significant artes, interdum observationes, quæ præceptis incertioribus utuntur. Hoc posteriore modo rationes dixit hoc in loco. In picturis et in signis.) Picturæ coloribus atq; lineamentis constant, neq; solidæ sunt. Signa siue simulacra per se stant in auro, argento, ebore, marmore, lapide, ligno. A natura minus habent instrumenti.) Quædam sunt artes, ut mathematica, ut fabriles, quæ totæ penè doctrina et magistri præceptione constant, nec sine ullo doctore intelligi possunt. Ad harum intelligentiam à natura minus habemus instrumenti. Quædam penè ab omnibus natura ipsa intelliguntur, ut piscatoria, uenatoria, agricultura, scientia morum, philosophia naturalis. Plus à natura ad illas intelligendas habemus instrumenti. In uerborum, numerorum, uocumq; iudicio.) Verba, sunt rerum uocabula: numeri, in uerbis modi quidam: uoces, soni qui in uerbis pronuntiandis eliduntur. In cõmuni sensib.) in omnium auribus et animis. Verbis arte positiv.) Verba arte posita sunt, quæ uel figura præclara, uel seuera electio, uel coagmentatio et pulcher ordo commendat. Is ordo non est numerus, sed ex illo numerus conficitur, et ex impressione. Voces artificiosæ numerum sequuntur. Quotus enim quisq; est.) Etsi numerus non est res difficilis, pauci tamen tenent artem numerorum ac modorum. Omnes de his sensu quodam naturali iudicant. Numeri omnes sunt modi, non omnes modi sunt numeri uerborum. Numeros ueruli ad uersus et orationes, modos ad uoces musicorum. Nam subiicit exempla, unum de histrionibus: qui si paulum modo offendissent, et aut contractione breuius, aut productione longius aliquid fecissent, theatra tota, id est omnes spectatores reclamabant. Alterum de musicis, qui à multitudine et populo eijciebantur è scena, nonnunquam singuli sibi discrepantes: aliquando uniuersi, et cateruæ atq; conuentus symphonicorum, et instrumenta uel instantium uel pul-

fices soli probent? Ergo natura de numeris et uocibus, quandoquidem cognatione quandam habet cuncta mentibus nostris (simul enim nascuntur) non improbe iudicamus. Cognitio ex eo attenditur, quod numeris et uocibus excitamur, et incendimur, et lenimur, et languescimus, et ad hilaritatem et ad tristitiam sæpe deducimur. Accidunt hæc omnia sonos musicos audienti. Nomen tympani et tubis milites excitantur et incenduntur? Nonne sua uicinia natura stræ cura leniuntur? Languescimus ne audito tristici cantu et tardo? Quid? quod in templis hilares, sæpe etiam tristes sumus, ut modi uel hilare uel lugubre sonuerunt? Accidunt eadē numeros orationis audienti. Vis tamen est maior carminibus poetarum, et cantibus musicorum, propterea quod numerus in illis atq; modulatio apertior est. Itaq; ad animorum motum Numma rex epulis solemnibus, quæ in honorem deorum parabantur, adhibuit tibicines et fidicines, qui tibiaria et fidium cantus sacra facerent auctiora. Instituitq; Marti carmen, quod sacerdotes eius dicti Salij saltantes et ancilia per urbem ferentes concinerent. Ante Numam ueteres Græci conuiuia musicorum uocibus ornabant: de quo Quintilianus hæc. Unde etiam ille mos, ut in conuiuio post cenam circumferretur lyra cuius quum se imperitium Themistocles confessus esset (ut uerbis Ciceronis utar) habitus est indocior. Sed ueterum quoq; Romanorum epulis fides ac tibias adhibere moris fuit. Versus quoq; Saliorum habent carmen. Quæ quæ omnia sint à rege Numa instituta, faciunt manifestum, ne illis quidem qui rudes ac bellicosi uidentur, curam musicæ, quantum illa recipiebat ætas, defuisse. De puerilibus his uerborum translationibus.) Metaphoras dicit etiam notas pueris grammaticis, de quibus paulo antè dixit, cuius disputationis humilitate reijcit in eos quibus ista didicisse non inutile est. Verum ut in uersu.) Vulgus et Græcorum et Romanorum si quid peccatum esset in his uerbis qui recitabantur in scena, propter frequentem audiendi consuetudinem facile uidebat. Quinetiam ad iudicia publica, ubi cum apparatu oratores amplissimi dicebant, quis sepius uentitasset, si quid in oratione claudicaret, hoc est si numerus non incederet recte et decore, sentiebat. Poeta, quoniam scripsisset in ocio, et sua ad uoluptatem comparasset, legemq; certam sciret sibi esse præfixam, non dabat ueniam si quid in carmine peccasset. Oratori, cuius est magis studere sententijs quam uerbis, ita concedebat, ut illud tamen aptum perfectumq; in eo desideraret. Itaq; illi ueteres.) Quoniam hominum aures uocem natura modulatur ipsa, et aptum iucundumq; dicendi genus etiam uulgus audientium querit, ueteres Romani qui usque ad tempora Crassæ et Antonij, et penè ad Ciceronem adolescentem, circuitum et quasi orbem uerborum, id est numerosam periodon conficere non possent, terna, aut bina, aut nonnulli

nonnulli singula etiam uerba dicebant, ut paribus relatis et æquatis interpirationibus iucundius caderet oratio. Terna, ut, Vicit pudore libido, fregit timorem audacia. Bina, Ignorare malum, cognoscere bonum. Singula, Interrogavi, respondit: confutavi, subicit. Hæc et similia quia paria paribus relata sunt, aliquid habent uenustatis: propterea si non toti in illis, tamē frequentes erant: et in illa infantia, id est imperitia dicendi, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen, ut et illa essent paria quæ dicerent, et æqualibus interpirationibus uterentur. Idem fecere ueteres Græci. Nam Gorgias, si Ciceroni credimus, multus fuit in antithetis et paribus relatis, quod temporibus eius non esset numerus inuentus. Hactenus de singulorum laude uerborum: quæ sunt antiqua, nouata, translata, de coniunctione et coagmentatione eorum, de numero et forma, in quibus tribus maximus est ornatus orationis. SED si habitum etiam orationis et quasi colorem aliquem requiritis, et c.) Est etiam non mediocri ornatus in habitu ac quasi color aliquo orationis. Habitus est figura, et quedam facies eius. Et dicitur à Græcis, et ὄρμη. Color est suffusus ornatus: qualis in summo corpore sanguis et candor. Habitus et color est duplex: unus in toto genere dicendi, alter in partibus orationis. Quum sint tria genera, sublime, humile, mediocre, singula præferunt habitum quendam proprium, et quasi colorem, unde figuræ formæq; dicendi nominantur. Alia quidem facies amplissimo generi, alia gracili, alia temperato: nec his omnibus unus est et idem color, quandoquidem in graui sanguinis plurimum est, in alijs minus acris. Distinguit has tres formas hoc modo. Est plena quedam oratio, et tamen teres. Et tenuis, et non sine neruis ac uiribus. Et ea quæ particeps utriusq; generis, quadam mediocritate laudatur. Plenam dicit illam sublimem et grauem, quia succulenta est ac copiosa, et omnis recipit ornatus. Vult esse teretem et quasi rotundam, quoniam inflata ac tumida, plena quidem uidetur, ut corpus aqua inter cutem fusa laborans: sed non est teres, et in se uiresq; suas collecta. Sæpe autem accidit, ut ij qui se in sublime attollere conantur, exeant in genus illud ampullosum, turgidum, succo uitioso grauidum et prægnans. Infima oratio tenuis dicitur, à gracilitate corporis. Illam non uult carere neruis ac uiribus, et similem esse quorundam, qui quum tenues et graciles ut Lysias uideri uolunt, ad eorum imbecillum corpus orationis intexunt, ut nullis neruis, nullis præditum sit uiribus. Hoc enim uitium est imo genere abutentibus. Oratio mediocri est particeps utriusq; generis et imi et altissimi, aut potius (ut ait in Oratore) neutrius, sed sui proprijs generis et coloris. His tribus figuris (figuræ appellat, ut paulo antè habitus et colores) insidere quidam uenustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet

color. Sine colore pulchro fœdæ sunt atq; deformes. Si fuco illuntur et adulterino colore ceu ambitiosa fœmina, facillime deprehensa mouent in se cachinnos atq; contemptus. Quis est iste color quem expectere debemus? Pulchritudo sic auribus iucunda, ut bonus color oculis, quæ à sanitate et bonitate sententiarum uerborumq; perficitur. Hæc de toto genere dicendi. In partibus orator conformandus est et uerbis et sententijs, hoc est, oratio conformationibus, quæ sunt figuræ et schemata uerborum sententiarumq; formanda est. Hic est alter habitus et color orationis, qui in singulis partibus elucet. Figuræ, ut ait Quintilianus, orationi uim aut gratiam præstant. Nam schemata sententiarum, ad grauitatem et uires: uerborum, ad aptam compositionem et condecentiam adhibentur, itaq; comparantur rationibus gladiatorum et palestrarum. Ut enim gladiator aut palestrita non solum sibi uitandi ictus aut feriendi aduersarij rationem esse habendam putat, sed etiam ut cum uenustate moueatur: sic et orator non solum aduersarij petere, aut impetus eius uitare, sed etiam id compositè, uenuste, decenterq; facere contendit. Pugnat insignibus sententijs, aptè mouetur uerborum concinnitate. Palestrite non omnes feriunt, sed ij maxime qui pugiles dicuntur. Condecentia uenustas est et gratia quedam ex decori obseruatione. Formantur autem uerba et sententiæ penè innumerabiles, hoc est uerborum et rerum figuræ tam multæ sunt, ut comprehendere numero non possint. Quintilianus octauo libro. Duobus modis dicitur figura: uno, qualiscunq; forma sententiæ, sicut in corporibus, in quibus quoquo modo sunt composita, utiq; habitus est aliquis. Altero, quod proprie schema dicitur, in sensu uel sermone aliqua à uulgari et simplici specie cum ratione mutatio. Idem. Quare illo intellectu priore et cõmuni nihil non figuratum est: quo si contenti sumus, non immeritò Apollodorus (si tradenti Cœlio credimus) incomprehensibilia partis huius præcepta existimauit. Sunt igitur innumerabiles figuræ, si omnem quasi faciem rerum uerborum uel ab alijs differentem, hoc nomine appellare libet. Sunt pauca, si tantum insignes illustresq; numeramus. Dat autem præceptum, quo figuræ distinguere possimus. Verborum conformatio tollitur, si uerba mutatis. Ah Corydon Corydon, quæ te dementia cepit? figura uerbi est in conduplicatione: tolle uerbum unum, Ah Corydon, quæ te dementia cepit? tollitur schema. Sententiarum lumen permanet, quibuscunq; uerbis uti uelis. Si uos in eo loco essetis, quid aliud faceretis? figura est in cõmunicatione. utere alijs uerbis. Si in eandem dubitationem ueniretis, quis esset tandem uobis alius exitus? permanet figura. Vtriusq; luminibus illustranda est omnis oratio, præter ornamenta cetera, quæ paucis hic repetit, ut in unum locum collecta omnia, demonstret quam uariis et multiplex sit orationis ornatus. Quod

Quod quidem uos et si facitis, id est putatis, tam ad-
monendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis,
quod quidem sit egregium atq; mirabile, nisi in singu-
lis uerbis, id est ijs quae sola per se citra complexum
orationis considerantur, illa tria tenere quae dicta sunt,
ut translatis utatur frequenter, interdumq; factis aut
compositione, aut alio modo, raro autem etiam per-
uctastis. In perpetua autem oratione, quum et con-
iunctionis lenitatem, id est coagmentationem, et nu-
merorum rationem tenuerimus, tum est quasi lumini-
bus et schematis distinguenda et frequentanda om-
nis oratio sententiarum atq; uerborum. In transla-
tis igitur et factis uerbis, et antiquis, et in coagme-
tatione, et in numero, et in forma comprehensio-
nis, et in schematis, est is ornatus de quo in praesen-
tia differitur. NAM et commemoratio una in re per-
multum mouet, et illustris explanatio, et c.) De fi-
guris quae sunt, et quibus nominibus appellari debe-
ant, magna est controversia apud scriptores. Si legeris
quartum librum rhetoricae ad Herennium, si Ru-
fianum, si Aquilam Romanum, si Quintilianum, si
recentiores cognoueris, et nominum rerumq; confu-
sionem uideris, haerebis: et quid certum definire de-
beas, non habebis. Ego nomina quibus usus est Cice-
ro, et graeca quaedam cum exemplis breuiter consti-
tuam, ne ubi magnus auctor breuitate utendum pu-
tauit, illic sim prolixus congestis in unum tot auctorum
sententijs. Exposui iam in Commentario in Ciceronis
Oratorem, unde nonnulla si assumam, leuabitur gra-
uis labor exempla quaerendi.

Commemoratio est, quum in loco firmissimo quo to-
ta causa continetur, manetur diutius, et eodem sepius
reditur. Huius exemplum satis idoneum subijci non po-
tuit, propterea quod hic locus non est a tota causa se-
paratus sicut membrum aliquod, sed tanquam sanguis
profusus est per totum corpus orationis. haec ille ad
Herennium. Tale est quod Cicero sepius inculcat in
oratione pro Cecina, aduersarios in una litera consti-
tuisse defensionem.

Illustris explanatio, est rerum quasi gerantur sub
aspectum penes subiectio, ut dicitur. Ipse in-
flammatus scelere ac furore in forum uenit, ardebat
oculi, toto ex ore crudelitas manabat, et quae sequun-
tur, septima actione in Verrem. Haec euidentia et in
exponenda re plurimum ualet, et ad illustrandum id
quod exponitur, et ad amplificandum: ut ijs qui au-
diant illud quod augebimus, quantum efficere oratio
poterit, tantum esse uideatur. Pulcherrimum est ex-
emplum Philippicae secundae, ubi Cicero describit lu-
xuriam Antonij in aedibus Pompeij.

Praecisio, quae ante sententiam abrupit, quam tota
sit exposita. Qui ista forma et aetate nuper alienae
domui, nolo plura dicere, aptius est hoc, nimis urgeo,
commoueri uidetur adolescens.

Significatio est, quae plus ad intelligendum quam
dicitur, relinquit: a quibusdam *επιμαρτυρία* appellatur.
Non licuit thalami experte sine crimine uitam De-
gere more fere? intelligitur uitam in coelibatu non
hominis esse, sed fere.

Distincte concisa breuitas, *επιμαρτυρία* dicitur. non
supprimit rem ut reticentia, sed distincte et breuiter
attingit. Modò consul, quondam tribunus, is deinde
primus erat ciuitatis. tum proficiscitur in Asiam, de-
inde exul et hostis est dictus, post imperator, et po-
stremò est factus consul. Queres a me quo iure obti-
nere possim? quo iure mihi Polienus reliquit, praetor
dedit possessionem, leges me defendunt, ad te non per-
tinent, hi ueritatem sequantur.

Extenuatio, *επιμαρτυρία*, est diminutio quaedam.
Huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuisti
nummum patrimonium reliquit. Sunt multae species exte-
nuationis, sed rem indicasse satis est.

Illusio, est irrisio quam dicit in Oratore. *επιμαρτυρία*
non est *επιμαρτυρία* accipitur. Cicero pro Caelio sic il-
ludit Clodium P. Clodij sororem. Quod facerem uehe-
mentius, nisi mihi intercederent inimicitiae cum istius
mulieris uiro, fratrem uolui dicere, semper hic erro.
Idem Sulpitium illudit in oratione pro Murena, de iure
ciuili gloriantem. Haec figura a praecipis Caesaris de
ridiculis et facetijs non abhorret. Exagitat enim ali-
quam deformitatem, ut ea ridicula quae exposita sunt
libro secundo a fratre Catuli Cesare.

Digressio, declinatio a proposito, *επιμαρτυρία*, duplex
est: una longius excurrit, quae admodum poetica: al-
tera, de qua hic agitur, breuiter exit delectandi gratia.
Non est enim cur orator in grauius causis diutius ex-
tra propositum uagetur. Talis est illa egressio Ciceroni-
s ad laudes Siciliae quarta actione in Verrem. Est
etiam quaedam breuior, de qua paulo post loquetur.
Ea de qua agitur, ad delectationem est. In illa, inquit,
quum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus et
concinnus esse debet. Quibus uerbis ostendit illum
reditum esse conformationem. In illa digressione ad
laudes Siciliae, posteaquam laudauit Siculos ut Romani
nominis amatores, sic apte redijt ad propositum.
In neminem ciuitates ante hunc testimonium publice
dixerunt. Hunc deniq; ipsum pertulissent, si humano
modo, si usitato more, si deniq; uno aliquo in genere
peccasset.

Propositio, oratio breuiter amplectens id de quo
agetur. Primum ostendam neminem maioribus crimi-
nibus, grauioribus testibus in iudicium uocatum, quam
Oppianicum.

Seiunctio, ab eo quod est dictum, transitus est ad
aliud rei genus. Exposui P. C. profectionis consilium,
nunc reuersionis, quae plus admirationis habet, bre-
uiter exponam.

Reditus ad propositum, si distinguitur ab eo qui
sequitur

sequitur egressionem, uidetur esse concinna regressio
ab ijs quae ascita sunt in causam, ad praecipuum insti-
tutum. Multa mihi necessario iudices praetermittenda
sunt, ut possim aliquo modo aliquando de his rebus
quae meae fidei commissae sunt, dicere. Potest accipi re-
uocatio sui, qualis est haec. Longius quam institueram
sum prouectus, ad reliqua pergamus.

Iteratio, dictorum repetitio, *επιμαρτυρία*. Ostendat
primum causam non fuisse cur a praetore postulare
per bona P. Quintij possideres, deinde ex edicto te pos-
sidere non potuisse, postremo non possedisse. Quae so-
C. Aquili, nosq; qui estis in consilio, ut quid pollicitus
sim, diligenter memoriae mandetis. Nego fuisse causam
cur postulet, nego ex edicto possidere potuisse,
nego possedisse. Ego autem, si mihi esset integrum, su-
sciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer, libenter
inquam confiterer. Huc referri potest frequentatio,
quae rem eandem alijs et alijs uerbis sepius inculcat.

Conclusio rationis, argumentationis apta conne-
xio. Quod si pro Repub. oportere accedere ad peri-
culum, et ratione demonstratum est, et exemplo com-
probatum: ij sapientes sunt existimandi, qui nullum pro
salute patriae periculum uitant.

Superlatio atq; traictio ueritatis, *επιμαρτυρία*, quae
fertur ultra ueritatem, et modum traicit, augendi mi-
nuerendi ue causa. Oceanus medijsfidius uix uidetur
tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis posi-
tas, tam cito absorbere potuisse.

Percontatio finitima est rogationi. quid differant,
Quintilianus ostendit his uerbis. Quid enim tam com-
mune, quam interrogare uel percontari? Nam utroq;
utimur indifferenter, quum alterum noscendi, alte-
rum arguendi gratia uideatur adhiberi. Cicero uide-
tur obseruasse discrimen, et dixisse rogationem, quae
noscedi gratia adhibetur.

Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris?
percontationem, quae non siscitandi causa assumitur.
Quousque tandem abutere Catilinae patientia nostrae?

Expositio sententiae suae, ad interrogata respon-
sio. Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat?
at egebas. Exponit quid de re interrogata sentiat. Est
alia expositio sententiae obscurioris, quae et hunc ad
locum refertur.

Disimulatio, *επιμαρτυρία*, aliud dicit ac significat. Sci-
licet is superis labor est, ea cura quietos sollicitat.
Haec, inquit, maxime quasi irrepit in hominum men-
tes: et est periucunda, quum in oratione non conten-
tione, sed sermone tractatur. In contentione acrior est,
ut illa Turni in aduersarium Drancem.

Meg; timoris
Argue tu Drance, quando tot caedis acruos
Teucrorum tua dextra dedit?
In sermone et remisso genere dicendi mitior et iucun-
dior. Exempla sunt multa Cap. de ridiculis.

Dubitatio, *επιμαρτυρία* aut *επιμαρτυρία*. Equidem quod
me uertam, nescio. Negem fuisse illam infamiam iudi-
cij corrupti? Negem rem illam agitatam in concioni-
bus? Euellam ex animis hominum tantam opinionem?
Cicero pro Cluentio.

Distributio. Accusatoris officium est inferre crimi-
na, defensoris diluere et propulsare. Animaduerti iu-
dices omnem accusatoris orationem in duas diuisam
esse partes.

Correctio duplex est, una antequam dixeris. Non
crudelem, sed carnificem appellabo. carnifex cruciauit
miserum. Altera, posteaquam dixeris. Quanquam illa
non poena, sed prohibitio sceleris fuit.

Retectio criminis a se. Quid? odisset Clodium Mi-
lo, segetem gloriae suae? Quo in negotio tamen illa me
res iudices consolatur, quod haec quae uidetur accusatio
mea, non potius accusatio quam defensio est existiman-
da. Defendo enim multos mortales, multas ciuitates,
prouinciam Siciliam totam.

Praemunitio ad id quod aggrediare. Huic ego iudi-
ces satis facere cupio, uosq; adhibere arbitros. Nam
cum graue est uere accusari in amicitia, tum etiam si fal-
saueris, non est negligendum. et quae sequuntur in
oratione pro Murena.

Retectio in alium. Tu, tu, inquam, Marce Antoni,
princeps C. Caesari perturbare omnia cupienti, causam
belli contra patriam inferendi dedisti. Dixerat Anto-
nius, Ciceronem belli ciuilis causam fuisse.

Communicatio, *επιμαρτυρία*, est cum ijs ipsis apud
quos dicas, quasi deliberatio. Quid suadetis? Vos
interrogo, quid tandem fieri oportuit? Communem rem
agi putatote, ac uos huic propositos esse.

Imitatio morum, *επιμαρτυρία*, uel *επιμαρτυρία*. Cicero in
Pisonem. Solet in disputationibus suis oculorum et au-
rium delectationi abdominis uoluptates anteferre. Na
quod uobis iste tantummodo improbus, crudelis olim
furunculus, nunc uero etiam rapax: quod sordidus, quod
contumax, quod superbus, quod fallax, quod perfidi-
osus, quod impudens, quod audax esse uideatur, nihil
scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil poste-
rius, nihil nequius. Fit etiam sine personis, ut in comoe-
dia frequenter. Magnum est hoc ornamentum oratio-
nis, et aptum ad animos conciliandos: ut, Dicebam
habere eos actorem Q. Caecilium, et c. saepe autem
etiam ad commouendos, ut illud in Pisonem.

Personarum ficta inductio, *επιμαρτυρία*. Quod
si nunc Lucius ille Brutus reuiuiscat, et hic ante pedes
uestros adsit, non hac utetur oratione? Ego reges cie-
ci, uos tyrannos introducit. ego libertatem quae non
erat, peperit, uos partem seruare non uultis. ego capi-
tis mei periculo patriam liberaui, uos liberi sine peri-
culo esse non curatis.

Descriptio. Quod si istum iudices uestris sententijs
liberaueritis, statim sicut e cauea leo missus, aut aliqua
a a teterrima

eterrima belua soluta ex catenis, uolabit & uagabitur in foro, acuens dentes in multos in cuiusq; fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incursans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum ac omnem familiam perfringens, Rempublicam funditus labefactans. Hec ex quarto libro rhetorice ad Herennium.

Inductio erroris, ut illa Catonis, de qua dictum est in ridiculis, quum dixisset quidam, Ex animi tui sententia uxorem habes? non hercule, inquit, ex animi tui sententia. Quis putet hominem tam nobilem, tam seuerum, tam grauem, tam honestum, stuprum intulisse? quis credat? quis omnium suspicetur? at id esse factum, apertissime demonstrabo.

Impulsio in hilaritatem, & illam usque ad talos demissam purpuram cogitatis.

Occupatio, & illud quod obijci potest, occupat. Si quis est iudices, qui C. Rabirium, quod sue fortunae fundatas praesertim atque optime constitutas opes potestati regiae libidiniq; commiserit, reprehendendum putet, ascribat ad iudicium suum non modo meam, sed huius etiam ipsius qui commisit, sententiam.

Similitudo, & illud quod non quemadmodum in palaestra qui te ad ardentem accipit, celerior est in cursu continuo, quam ille qui tradit: ita melior imperator nouus qui accipit exercitum, quam ille qui decedit.

Exemplum, & illud quod Brutus occidit liberos proditionem molientes, Manlius uirtutem filij morte multauit.

Digestio, ordo reru et distributio. In Oratore postquam posuit exemplum, continuo addidit haec, ut aliud alij tribuens disperiat. Tres sunt res quae obstant hoc tempore Sexto Roscio, crimen aduersariorum, & audacia, & potentia. Criminosi consuetudinem accusator Erucius suscepit, audaciae partes Roscij sibi poposcunt, Chryso gonus autem is, qui plurimum potest, potentia pugnat.

Interpellatio. Tacete, quid hoc clamoris est? quibus nec pater, nec mater sit, tanta confidentia estis? auferre istanc nunc superbiam.

Contentio, & illud quod inimicis te placabilem, amicis inexorabilem praebes.

Reticentia, & illud quod An huius ille legis, quam Clodius a se inuentam gloriatus est, mentionem facere ausus esset uiuo Milone, ne dicam consule? De nostrum enim omnium, non audeo totum dicere.

Commendatio. Quam quidem uos iudices in nouo genere bonitatem inuicem claris ac prepotentibus uiris, non modo non aspernari ac refutare, sed complecti etiam & augere debetis, & eo magis, quod uidetis hos quasi sumptos dies ad labefactandam illius dignitatem.

Licentia, & illud quod est uox quaedam libera atque etiam effrenator, augendi causa. Suscepto bello Caesar, gesto iam ex parte magna, nulla ui coactus, consilio ac uoluntate mea, ad ea arma profectus sum quae erant sumpta contra te. Auget hoc Caesaris clementiam ac mansuetudinem.

Iracundia, & illud quod Fero ego te Torquate, iam dudum fero. O curas hominum, o quantum est in rebus inane.

Obiurgatio, & illud quod Nimirum Quirites animis estis simplicibus.

Non ego te uidi Damonis pessime caprum Excipere insidijs?

Promissio. Sin a uobis (id quod non spero) deserat, tamen animo non deficiam: & id quod suscepi, quoad potero perferam.

Deprecatio, & illud quod Domus miserere labantis.

Obsecratio. Quapropter uos oro atq; obsecro indices, ut attentè bonaq; cum uenia uerba ne audiat.

Declinatio breuis a proposito, non ut superior illa digressio. Et aspexit me illis quidem oculis, quibus tum solebat, quum omnibus omnia minabatur. Pro Milone.

Purgatio dicitur in Oratore medela. Nunc eiusdem Appiae nomen quantas tragœdias excitat? quae cruentata antea caede honesti atque innocentis iuri, silebatur: eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis & parricide sanguine imbuta est.

Conciliatio. Fide sapientiaq; uestra fretus plus oneris sustuli, quam ferre me posse intelligo.

Lesio, contraria est medela & purgationi. Ponitur post conciliationem: quoniam conciliare hominem, & eum ledere, sunt antitheta. Chryso gonus a uobis iudices hoc postulat, ut quoniam in alienam pecuniam tam plenam atq; praecleara nullo iure inuasit, quoniamq; ei pecuniae uita Sexti Roscij ob stare atque officere uidetur, deletis ex animo suo suspicionem omnem, metumq; tollatis. Quomodo in causis orator conciliat eorum beneuolentiam qui iniurare possunt, ita quoque arte pari ledit aduersarios, & eos quorum auctoritatem minuere aut frangere bonum est.

Optatio. Velle dii immortales fecissent P. C. ut uiuo potius Seruio Sulpitio gratias ageremus, quam mortuo honores quaereremus.

Execratio, & illud quod O scelus, o portentum in ultimis terras exportandum.

ORATIONIS autem ipsius tanquam armorum est uel ad usum comminatio, & c. Sequuntur & illud quod quae ualent aut ad petendum aduersarium, aut ad uenuste loquendum. Habent enim interdum uim, leuorem aliis & uenustatem.

Geminatio uerborum, & illud quod id est conduplicatio. Me me, adsum qui feci. Ah Corydō, Corydon, quae te dementia cepit? Viuis, & uiuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.

Paulum

Paulum immutatum uerbum atque deflexum, & illud quod Hic sibi posset obtemperare, nisi amori mallet obtemperare.

Eiusdem uerbi crebra a primo repetitio, & illud quod Nihil ne te nocturnum praesidium palatij? nihil urbis uigiliae? nihil timor populi? nihil consensus bonorum omnium? nihil hic munitissimus habendi senatus locus? nihil horum ora uultusq; mouerunt?

Eiusdem uerbi in extremum conuersio, & illud quod Peccatos pop. Ro. iustitia uicit, armis uicit, liberalitate uicit.

In eadem uerba impetus et cōcurso, & illud quod Quis eos postulat? Appius. Quis eos perduxit? Appius.

Adiunctio eiusdem iterati. Multa super Priamo rogans, super Hectora multa. Aliter utitur nomine adiunctionis is qui rhetorice scribit ad Herennium.

Progressio. Vigilas tu de nocte, ut tuis cōsultoribus respondeas: ille, ut eò quò intendit, mature cum exercitu perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus exuscitant. Tu actione instituis, ille aciem instruit. Tu caues ne cōsultores tui, ille ne urbes aut castra capiant.

Repetitio progreditur in multas orationes. (Cur.

Eiusdem uerbi crebrius positi quaedam distinctio. Magnus est labor dicendi, magna res est.

Reuocatio uerbi. Pierides uos haec facietis maxima Gallo, Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas.

Similiter desinens, & illud quod Turpiter audes facere, nequiter studes dicere.

Similiter cadens, & illud quod Cuius omnis in pecunia spes est, eius a sapientia est animus remotus. Similiter cadunt pecunia & sapientia.

Paria paribus relata, & illud quod In praelio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat.

Similia inter se. Puppēsque tuae, pubēsque tuorum. Non enim tam spes laudanda quae res est. Similia sunt & haec: Vicit pudorem libido, timore audacia, ratione amētia. Et haec, Quæro ab inimicis, sint ne haec inuestigata, comperta, patefacta, sublata, deleta, extincta per me?

Gradatio, & illud quod Aphricano industria uirtutem, uirtus gloriam, gloria emulos comparauit.

Conuersio. Sine inuidia culpa plebatur, & sine culpa inuidia ponatur. Est alia conuersio, de qua agitur libro quarto Rhct. ad Herennium.

Verborum concinna transgressio, & illud quod Hoc nobis deos immortales arbitror dedisse uirtute pro uestra. Verba sunt transposita ac mutata de loco in locum, concinnitatis gratia.

Contrarium, & illud quod Qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres?

Dissolutum, & illud quod Abijt, excessit, erupit, eua-fit. Acrimonia, uoce, uultu, aduersarios perterruisti. Desunt uincula coniunctionum.

Declinatio, & illud quod Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter.

Reprehensio. Puerum appellat, quem non modo uirum, sed etiam fortissimum uirum sentit & sentiet. Reprehendit uerbum inepte usurpatum.

Exclamatio. O scelus incredibile, & ante hoc tempus inauditum. Hanc figuram refert Quintilianus ad schemata sententiarum, ut imminutionem, imaginem, sibi ipsi responsionem, digressionem, permissionem, contrarium. Cicroni aliter usum est, cuius dicta explicamus, discordia cum alijs non curamus. Exclamatio non est in sententia, sed in pronuntiatione uerborum.

Imminutio. Ne uoculam quidem misit.

In multis casibus positum, & illud quod Eum tu hominem appellas? qui si fuisset homo, nunquam tam crudeliter uitam hominis petisset.

Relatum ad singula. Quam non didicimus, accepimus, legimus, uerum ex natura ipsa arripuimus, haesimus, expressimus.

Ad propositum subiecta ratio, & illud quod Sed neque accusatorem eum metuo, qui sum innocens: neque eum competitorem uereor, qui sum Antonius: neque consulem spero, qui est Cicero.

In distributis supposita ratio, & illud quod In distributis supposita ratio, & illud quod Praestat enim nemini imperare, quam alicui seruire. Sine illo enim honeste uiuere licet, cum hoc uiuendi nulla conditio est.

Permissio. Vos me quo pacto uobis uidetur, ut amini atq; abutamini licebit. Hoc utitur exemplo ille qui rhetoricam scribit ad Herennium, & permissionem ponit in uerborum figuris.

Alia dubitatio ab ea quae in re posita est. Offuit eo tempore plurimum Reipub. Consulium siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue utrunq;

Improuissum quiddam. Sapiens si algebis, tremes, accidit ultimum uerbum praeter expectationem.

Diminueratio. Nego in Sicilia tota, tam locuplete, tam uetere prouincia, tot oppidis, tot familijs, tam copiosis, ullum argenteum uas, ullum Corinthium aut Deiacum fuisse, nego ullam gemmam aut margaritam fuisse, aut quicquam ex auro aut ebore factum, signum ullum aeneum, marmoreum, eburneum, nego ullam picturam neq; in tabulis neq; textilem fuisse, quin quæstierit, inspexerit, quod placitum sit, abstulerit.

Alia correctio ab ea quae mentis est ac sententiae. Nam postquam isti uicerunt, atq; adeo uicti sunt, eam quomodo appellem uictoriam, quae uictoribus plus calamitatis quam boni dederit?

Disputatio (ut opinor) est ea ratiocinatio, quam ponit quidam in figuris uerborum. Bene maiores nostri hoc comparauerunt, ut neminem regem quem armis cepissent, uita priuarent. Quid ita? quia quam nobis fortuna facultatem dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulo antea in amplissimo statu collocarat.

Continuatum uel continuatio est continens frequen-

da 2 tatio

tatio uerborum cum absolute sententiarum. Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi firmiter in uirtute quam in casu praesidium collocauit. Dicitur etiam continuatum, cui nihil deest: ut interruptum, cui unum uerbum aut plura desunt.

Interruptum, *ἰσχυρὸς*. Quos ego, sed motos praestat componere fluctus. Nouimus et quite.

Imago, *ἰσχυρὸς*. Os humerosque deo similis.

Sibi ipsi responsio. Ibo ne ad eam? Non etiam si uero me uocet.

Immutatio. De hac figura Quintilianus hoc modo Mutatio si ea est, quam Rutilius *ἀλλοίωσις* uocat, dissimilitudinem ostendit hominum rerum, factorumque. Si latius fiat, figura non est: si angustius, in *ἀντιθέσει* cadet. Si uero haec appellatio significat *ἀλλοίωσις* factis de ea dictum est.

Difunctio. Vos enim statuis, uos sententia dixistis, uos iudicatis. Eade res diuersis separatur uerbis.

Ordo duplex est. Alius, quo dignius anteponitur, ut air scemina, dies nocti. Alius, quo fortius postponitur in augendo, anteponitur in minuendo. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate: et quae sequuntur, Philip. secunda.

Relatio, quae figura sit, Quintilianus ait sibi non liquare. Accipiamus *ἰσχυρὸς*, huiusmodi.

Diuellitur inde

Iphitus et Pelias mecum, quorum Iphitus euo lam gratior, Pelias et uulnere tardus Vlyssi.

Digressionem accipio *ἰσχυρὸς* siue *ἀποστροφή*, quae digreditur a recto ductu orationis.

Fas omne abrupit: Polydoru obruncat, et auro Vi ponitur: quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames?

Circumscriptio, aut est comprehensa breuiter sententia: ut, Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini seruit, aut definitio: ut, Maestas Reip. est, in qua continetur dignitas et amplitudo ciuitatis.

Vel plura etiam esse possunt. Multa schemata ponuntur a Rutilio et Cornificio et alijs, quae apud Ciceronem non reperiuntur, cuiusmodi sunt coniunctio, expeditio, occultatio, interpretatio, exhortatio, con summatio. Conformationibus. figuris. Illuminent. Si figurae sunt quaedam quasi lumina, ut sunt, earum proprium est illustrare orationem, et illuminare. Effudisse. confusse et subito proiecisse. Sol me ille admonuit. Sol uespertinus praecipitans, id est cadens, admonet ut ad coenam eatur, et quasi receptui canit. Sol (et si ad sermonis ornamentum hoc fingitur) causa non est cur breuis sit hic sermo in euoluendis figuris, sed uel rei facilitas et doctrina uulgaris, uel mole stanomium, definitionum, exemplorum tractatio in tanta opinionum altercatione. Euoluere. breuiter explicare. Si non sunt omnes patefacti, at certe com monstrati loci. Hoc dicit propter schemata, quae bre

ui enumeratione com monstrauit, non autem pate facte definitionibus et exemplis. NVNC quid aptum sit, hoc est, quid maxime deceat, et c. Haec de orationis ornatu. Quum autem debeat esse emendata, dilucida, ornata et apta, quarta restat explicanda uirtus. Describit initio quid sit aptum, hoc modo. Aptum est, quod maxime decet in oratione. Sensus est. Aptum est oratio, quae maxime decorum seruat. Decorum, quod tempori et personae conuenit: *ἁρμοσύνη* dicitur a

Gracis. Huius ignorantia (ut est in Oratore) non modo in uita, sed saepissime et in poematis et in oratione peccatur. Decorum uariant causae, auditores, personae et tempora. Id (inquit) perspicuum est, non omni causae, nec auditu oris, neque personae, neque tempori congruere oratoris unum genus. Haec quatuor suo ordine exponit. Causas diuidit in publicas et in priuatas. Praeterea in deliberatas, laudatorias, et iudiciales. Deinde subiicit orationum genera quaedam, quibus est et suum decorum. Causae capitis sunt publicae, cuius enim est populo dantur. Afficiunt autem homines aut ultimo supplicio, aut aquae et ignis interdictione, aut deportatione, aut poena metalli. In his cura atque sollicitudo multa est, acerbitas accusatoris, uaria pugna defensoris. Sonus uerborum adori uehemens et acutus, depulsi nunc remissus, nonnunquam concitatus. Causae priuatae, quae non cuius est populo, sed ei cui damnis uel iniuria allata sunt, dantur. In his sonus uerborum summissior esse debet, et genus orationis praesius. Quam (inquit) indecorum est de stulticijs, quum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis. et locis uti communibus: de maiestate uero populi Romani summissae et subtiliter? Deliberationes, grauitatem sententiarum et temperatum dicendi genus uolunt. Laudationes, sententias plausibiles, nec tam ueras quam pulchras atque iucundas: orationem uero suauem, elegantem, omnibus ornamentis affluentem. Sermo (quae lingua uulgaris est et cottidiana) nihil magnopere ostentat, nihil acerrime exagitat, non insonat strepitu uerborum, non excitat tragicos tumultus, sed uerecundus et quietus quod uult subtiliter tranquilleque declarat. Consolatio debet esse sententiosa, lenis et amica. Obiurgatio, aspera, seueras, subirata. Disputatio, subtilis, acuta, instans sibi, et acriter pugnans. Historia, tractata, fusa, lenis, uaria sententiarum et uerbis. Haec decori uarietas ex diuersa ratione causarum. Mutatur idem ab auditoribus. Refert (inquit) qui audiant, senatus, an populus, an iudices, frequentes, an pauci, an singuli. Senatus amat orationem sapientem, breuem, et uerecundam: populus enucleatam, magnificam, plenam cuiusdam illecectionis et blandimenti: iudices apertam, dilucidam, argumentis ualidam, praeseferentem multum aequitatis ueritatisque: frequentes concitatioem, pauci remissioem, singuli propere cottidianam. Immutat etiam decorum persona, et eius qui agit, et eius pro quo agitur. Qua

finis

sint et aetate, honore, auctoritate, debet uideri. Copia decet iuuenem et modestia, succulenta breuitas et auctoritas senem, magistratus grauius agit, uita priuata et honore publico uacans humiliter se gerit. cui quaesita est auctoritas, habet se imperantis more. cui nulla est, conciliatione animorum, et uirtute dicendi, quod uult assequitur. Quartum fuerat in diuisione tempus, quod ut mutationes patitur, ita quoque commutat decorum. Videndum igitur, tempus ne pacis an belli, festinationis an otij. Tempore pacis liberior est et effusior dicendi ratio, quam quum bellum premit, et suadet ciuibus et summae Reipublicae providere magis quam eloquentiae laudi consulere. Et festinatio summam rerum breuem petit. Otium longa oratione et ornata tardum salit. Haec breuiter dicta sunt, quoniam hoc loco nihil sane est, quod praecipui posse uideatur, propterea quod in tanta rerum personarum que mutatione, nihil est quod certum, firmum, fixumque statuere possit. In uniuersum praecipendum est, ut quum sint tres figurae siue formae dicendi, una plenior, altera tenuior, aliam media, ad id quod agimus accommodatam deligamus: parua dicamus tenuiter, sublimia grauitate, media temperate. Ornamentis eisdem, ut uerbis translatis, nouis, coagmentatione, numero, periodo, schematis, uti licebit alia contentius et uehementius, quum assurgat oratio: alia summissius ac minus, quum subtiliter erit dicendum. Hic opus est natura, prudentia, arte. Scire enim quid, quandoque deceat, prudentiae est: in omni re quod deceat facere, naturae et artis. Solertia hominis et prudentia uidet quid deceat, natura apte composita et ars ususque decenter facit. Plura de decoro leges apud Quintilianum libro undecimo, et primo libro Ciceronis de Officijs, et passim apud interpretes fabularum. SED haec ipsa omnia perinde sunt ut aguntur, actio, et c. Elocutioni, de qua modo copiose disputatum est, subiicitur actio siue pronuntiatio, quoniam uerba sunt ipsa quae sola proferri possunt atque pronuciari. De hac igitur parte rhetoricae post praeccepta de eloquendi genere dicendum est. Actionem commendat hac sententia. Actio in dicendo una domina-40 tur. Quintilianus. Habet autem res ipsa miram quandam in orationibus uim ac potestatem. Nec enim tam refert qualia sint quae intra nosmetipsos compositimus, quam quomodo efferantur. Nam ita quisque ut audit, mouetur. Sententiam confirmat hoc euentu. Sine actione summus orator esse in numero nullo potest: mediocri hac instructus, summos saepe superare. Hac Cn. Lentulus plus opinionis consecutus est, quam eloquentia. Sine hac L. Cotta alioqui non malus orator, fructum eloquentiae percipere non potuit. Confirmat idem Demosthenis et Aeschymis auctoritate. Demosthenes, quid esset in toto genere dicendi summus, interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidemque secundum ac tertium locum, donec ab eo quaerere desierit: ut eam uideri

possit non praecipuam, sed solam iudicasse. Ideo que ipse tam diligenter apud Andronicum hypocriten studuit, ut admirantibus eius orationem Rhodijs, non in merito Aeschymis dixisse uideatur, Quid si ipsum audisset? Haec Quintilianus. Aeschymis Atheniensis summus orator, quum accusationem qua fuerat usus, Rhodi legisset, legit et defensionem Demosthenis, ob quam in illud depulsus fuerat exilium: mirantibusque, tum magis fuisse miraturos dixit, si ipsum orantem audiissent: in calamitate testis ingens factus inimici. Haec Plinius libro septimo. Propter ignominiam iudicij. Quia uictus fuerat a Demosthene, et ignominiam contraxerat, ut calumniator. Cessisset Athenis. reliquisset Athenas, alio transiturus. Rhodum. Rhodus nomen est et urbis et insulae: hic designat urbem. In Ctesiphontem. Accusabatur Ctesiphon, quod contra leges in publico Demosthenem coronasset. Edita. publicata. Suauissima et maxima uoce legisset. Illud est qualitatis, hoc autem quantitatis. illud ad delectationem, hoc ad intelligentiam. Quid sit in Graccho. Caius Gracchus temporibus suis magnus habebatur orator. Imbutus fuerat facundia Corneliae matris, et ingenio et arte plurimum ualebat. Fratrem suum Tyberium in Capitolio a Scipione Nasica interemptum, in oratione quadam defleuit, usus his uerbis. Quomodo me miser conferam? quomodo uertam? In Capitolium ne? at fratris sanguine redundat. An domum? matrem ne ut miseram, lamentantem que uideam? Non sunt haec acuta inuentionis, ut magnopere ferri laudari que debeant: sed sic ab illo agebantur oculis languentibus, uoce flebili, gestu mesto, ut inimici lacrymas tenere non possent. Haec eodico pluribus. Arguit oratores sui temporis, quod actionem ueterum reliquissent, quos oportebat magis studiosos esse pronuntiationis, quam histriones, quum ueritatis, hoc est non fictarum causarum actores essent, non ueritatis imitatores, ut histriones. Argumentum uerisimiliter fictum, est imitatio ueritatis, ut Andria Terentij. Ab histrionibus pronuntiatio seuerè exigebatur. Cicero tertio paradoxo. Histrion si paulo se mouit extra numerum, aut si uersus pronuntiatum est syllaba una breuior aut longior, exilatur, et exploditur. In omni re uincit imitationem ueritas. Perfectiora sunt opera naturae, quam artis uel exactae. Id in alijs rebus multis, et maxime in pictura uidetur, quae tantum summam figuram corporis, interna imitari non potest. Ipsa per sese. Veritas et natura non satis in actione efficit ipsa per sese: quapropter arte et praecceptis eget. Animi permotio. affectus et perturbatio. Ut alij intelligant qui sit motus animi nostri, aut declarandus est uoce et gestu, si uerus est: aut imitandus actione, si fictus. Nam saepe ita perturbatur, et implicatur ille animi affectus, ut obscuretur, atque pene obruitur: hoc est, ut parum aut

44 3

nihil

nihil penè uideatur. Quamobrem discutienda sunt ea quæ obscurant: hoc est, uox & gestus est tollendus, qui non ostendit animi conceptus. Ea quæ sunt eminentia & prompta, sumenda, id est actio apparens atque manifesta sumenda. Translatio est ab ijs rebus, quæ nebulis obscurantur & penè obruuntur, deinde in serenitate eminent, ac promptè uidentur. OMNIS enim motus animi suum quendam à natura habet uultum, & c.) Pronunciatio distribuitur in uultum, in sonum, & in gestum. Vultus est quidam habitus oris ex sanguine & spiritu affectum animi prodeunte. Sonus est, qui aëre icō cliditur. Gestus membrorum motus localis. His tribus rebus animus se declarat. Aut enim uultu ostendit quomodo afficiatur, aut uoce aliqua, aut gestu corporis & membrorum. Omnis (inquit) motus animi (motum dicit omnem cōceptionem) suum quendam à natura habet uultum & sonum & gestum. Quod ut clarius eluceat, similitudine quale sit ostendit, his uerbis. Totum corpus hominis, & eius omnis uultus, omnesq; uoces, ut nerui in fidibus, ita sonant, ut à motu animi quoque sunt pulsæ. Ira accensa fuerit: uultus ardens, uox acuta, gestus concitatus iram indicabunt. Letitia irreperit: uultus hilaris, uox iucunda, gestus exultans patefacient illam. Neruis, id est chordis uoces optime conferuntur. Ut enim chordæ organorum ad tactum quenq; digitorum plectri ue respondent, ita quoque uoces animi pulsum consequuntur. Vocum differentia multe sunt, alia acuta atque in altum erecta, alia contrā grauis & depressa, alia media atque circumflexa. Item alia cita præcep̄s, alia tarda atque lenta. Item alia magna ac lato spiritu diffusa, alia parua & angusto flatu coarctata, alia mediocris, ut inter citam & tardam temperata. His & similibus utendum est ut ratio persuadet. Ab his discrimibus uocum de lapsa sunt genera plura. Lene, quod leni uoce pronunciantur est: ut, Dulcia linquimus arua. Asperum, quod aspero sono elidendum. Dic mihi Damoceta, cuium pecus? Contractum, quod spiritu contracto breuiq; enunciatum. Men' mutire nefas? Diffusum, quod anima fusa perfertur ad auditorem. Tantæ molis erat Romanam condere gentem. Aliud continentis, id est non interrupto spiritu effere. Aspera compositis mitescent secula bellis. (dum Aliud intermisso spiritu proferendum. Ab Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit? Aliud fractū, quod fracta uoce agitur. En quod discordia ciues. Perduxit miseris, en queis conseruimus agros. Scissum, diuisum incisus & membris, ac diuisim exprimendum. Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris? Aliud flexo sono circumducendum. Eheu quid uolui misero mihi? Aliud attenuatum, et uoce gracili ferendum. Et quisquā numen Iunonis adoret. Præterea? Aliud inflatū, quod inflatis buccis sonat. Torua mi-

mallonij implerunt cornua bombis. Nullū est horum & similitum generum, quod non arte pronunciantis ac moderatione tractetur. Hi sunt actori, id est ei qui aptè pronunciat, ut pictori expositi ad uariandum colores. Iracūdia sibi sumit uocem acutam, incitatum, crebrò incidentem. Iratus enim natura acuit uocem, & accelerat, & crebrò rumpit. Eiusmodi uoce enuncianta sunt hæc, ex Enniano Thyeste.

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser Manderem natos.
Et ea quæ protulit Antonius libro secundo ex Ennii Telamone, uel Teucro Pacuij.

Segregare abs te ausus, aut sine illo Salamina ingredi?

Neque paternum aspectum es ueritus?
Et illud ex Accij Atreo.

Ecquis hoc animaduertit? uincite.
Et Atreus ferè totus, hoc est tota de Atreo fratre Thyeste tragœdia. Miseratio ac mœror uocem mittit flebilem, flexibilem, hoc est molliter circumflexam, plenam, & interruptam. Sic pronunciantur hi uersiculi ex Ennii Medea.

Quò nunc me uertam? quod iter incipiā ingredi? Domum paternam? ne an? ne ad Pelie filias?

Et illa ex Ennii Hecuba.

O pater, o patria, o Priami domus.
Et hæc ex eadem tragœdia.

Hæc omnia uidi inflammari,
Priamo ui uitam euitari.

Metus querit pronunciantis genus demissum, & hæsitans, & abiectum. Nam qui metuit, deprimat uocem, & sepe intersistit, & interspirat atque relaxat pronunciantionem, ita ut illam abicere uideatur. Hoc genere actionis proferendi sunt hi Ennii uersus.

Multimodis sum circumuentus, morbo, exilio atq; inopia. & qui sequuntur quatuor septenarij.

Vis & impetus uult genus contentū, id est tensis quasi neruis expressum, ue hemens, imminens: hoc est, instans & ugens quadam incitatione impulsuq; grauitatis. Huiusmodi actio decebit hos uersiculos ex Accij Atreo, uel Ennii Thyeste.

Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit,
Iterum iam aggreditur me, & quietum exsuscitat.

Maior mihi moles, maius miscendum est malum,
Quò illius acerbum cor cōtundam & cōprimam.

Voluptas postulat genus uocis effusum, hoc est liberè solutum, lene, tenerum, hilaratum ac remissum. Qui uoluptate afficitur & gaudio, laxè, suauiter, molliter, iucundè & quietè loquitur. Sed mihi quum tetulit coronam: & qui sequuntur septenarij, hæc utantur pronunciantione. Molestia & aegritudo sine commiseratione graue quiddam in uoce desiderat, & uno pressu ac sono obducit, hoc est uocem non acutè, sed graue, non uariam, sed uno modo pressam & simili sono comprehensam.

prehensam. Sic hystrio molestū Hecubæ partū recitet. Quæ tempestate Paris Helenam inuuptis, & c.

OMNEIS autem hos motus subsequi debet gestus, non hic uerba, & c.) Quæ sint rationes uocis in actione, breuiter expositum est. Dicenda sunt pauca de gestu, quæ pars est altera pronunciantionis. Principio distinguit duas species gestus, unam scenicam, alteram oratoriam. Gestus hystriorum in scena multus est, & penè nimius imitando. Verba propè exprimit, hoc est penè membris loquitur. Sententiam ferè demonstrat, ut ille qui surdis ostenditur. Oratorius non singula, sed uniuersam rem & sententiam modica significatione declarat, & laterum inflexione utitur forti ac uirili. Nec à scena & ab hystriomibus petiitur, sed ab armis, aut etiam à palestra. Virilis est enim motus armis decertantium, atque palæstritarum. Totus quasi corporis truncus uirili utatur inflexione. Manus sit minus arguta, hoc est acuta, citata, mobilis, ne uideatur esse præstigiatoris, aut eius qui micat digitis. Verba subsequatur: hoc est, ubi pronuncianta fuerint uerba, rem significatam quodammodo sequatur, non exprimat, ut ea quæ ciconiæ rostrum uel auriculas asini imitatur. Brachium ne curuetur ad pectus, sed procerius ac longius projiciatur à corpore, ut sit quasi quoddam telum orationis. Telum orationis dico, quod uis orationis & impetus projicit. Pes ne currat, aut deambulet, sed aliquando modicè proferatur, aliquando supplantat, hoc est terram solum ue feriat in contentionibus & grauibus locis, aut incipientis, aut finiendis. In ore (quæ uulgò facies dicitur) sunt omnia. Omnes enim conijciuntur oculos in os loquentis, & fixi dicentem intuentur. In ore sunt oculi, quorum dominatus est omnis, & significatio præcipua. Quintilianus. Sed in ipso uultu plurimum ualent oculi, per quos maxime animus emanat, ut citra motum quoque & hilaritate enitescant, & tristitia quoddam nubium ducant. Quinetiam lachrymas ijs natura mentis indices dedit, quæ aut erumpunt dolore, aut letitia manant. Motu uerò intenti, remissi, superbi, torui, mitis, asperi sunt: quæ ut actus poposcerit, fingentur. Rígidi uerò & extenti, aut languidi & torpentes, aut stupentes, aut lasciui & mobiles, aut natantes & quadam uoluptate suffusi, aut limi, & (ut sic dicam) uentri, aut poscentes aliquid pollicentes ue nonnunquam esse debent. Hæc ille. Propter hanc oculorum uarietatem atque uirtutem Romani personatum Roscii, etsi reliquos omnes hystriones faciliè superabat, non magnopere laudabat. Personatus est, qui os confectum, & effigiem appositam gerit. Persona est impedimento, quo minus oculorum, narium, labrorum gestus & uultus appareat. Quum ab animo actus omnis proficiscatur, animi est omnis actio, & imago animi uultus est, indices oculi. Hæc est una pars corporis, quæ quot animi motus sunt (sunt autem pluri-

mi) tot significationes & conuersiones possit efficere: quas ut efficiat, respicienda sunt diuersa, ut cœlum, terra, oriens, occidens, iudex, populus, circumiecta ædificia. Neque uerò est quisquam, qui eadem conuertens efficiat ac explicat significationes animi atque mutationes. Si quis enim respiciens terram dicat hæc. O dii immortales: non efficit oculis id quod concipit animus, & exprimere contendit. Fuit quidam Tauriscus, authore Theophrasto, qui quum ageret, unum aliquid intuebatur, & ab ijs ad quos uerba faciebat, auertebat oculos, ut solent nonnulli rustici toto suo sermone aspiciere cœlum, alij terram, alij manum. Simili uitiō laborabat ille, & male hoc nomine audiebat.

Actorem.) Actor erat caussarum. Auersum.) Non toto corpore auersum, sed oculis. In agenda.) in oratione pronuncianta. Contuens aliquid.) aspiciens unum et idem. Oris, (os est hic uulgò dicta faciem accipit) non est nimium mutanda species, id est non crebrò uariandus oris habitus & status, ne ad ineptias, aut ad prauitatem uitium quæ aliquid deferantur. Si sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum, antè, retrò, caput rapias, si torqueas labra crebrò, & simul commoueas finitimas partes, quas fila quadam neruorum intexunt ac mouent, non ne id mimicum sit, petulans, ridiculum, prauum? Moderandum igitur totum os, & uariis mutandum. Oculi tum intendendi, tum remittendi, tum conijciendi huc & illuc, tum exhilarandi, ut motus animorum significemus aptè cum genere ipso orationis. Est enim actio quasi sermo corporis. Quemadmodum quæ concipit animus noster, sermone significamus auditoribus, ita actione gestu quæ membrorum, qui sit animi motus, indicamus. Gestus igitur quodammodo loquitur, nec immeritò sermo corporis appellatur. Sermo rebus consentaneus esse, actio menti congruere debet. Oculos homini natura non ad uidentium modò, sed etiam ad motus animi declarandos dedit, non secus atque equo & leoni setas, caudam, aures, quibus illorum animi proderentur: de quo Plinius libro octauo. Leonum animi index cauda, sicut & equorum aures. In oratoria actione secundum, id est post uocem uultus uallet. Hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc summissi sumus, hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc spectant etiam antequam dicamus: hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus, hic est sepe pro omnibus uerbis. Vultus autem oculis gubernatur, uini nauis clauo & gubernaculo. quamobrem rectè dicitur, oculorum omnem esse dominatum. Hactenus de tribus partibus pronunciantionis. ATQVE in ijs omnibus quæ sunt actionis, inest quadam uis à natura data, & c.) Laudata sunt ea singula quæ pertinent ad actionem: laudantur hic & uniuersa, non modò ut uis illorum explicetur, uerum etiam ut huius quoque

partis studiosi sumus. Actione imperit, uulgius, et bar-
 bari maxime commouentur. Maior itaque et latior est
 quam uerba. Verba enim neminem mouent, nisi eum
 qui eiusdem linguae societate coniunctus est, id est qui
 nouit eandem linguam. Actio quae praese motum ani-
 mi fert, omnes mouet. Latius etiam patet, quam sen-
 tentiae. Nam sententiae etiam acutae saepe hominum
 non acutorum sensus praeteruolant, nec intelliguntur:
 actio nullius aures et oculos praeterire potest, quin
 aut uideatur, aut audiatur. Iisdem enim omnium animi
 motibus concitantur, et eos motus iisdem notis et si-
 gnis et in alijs agnoscunt, et in se ipsi indicant. Quae
 sint laudabiles omnes bene constitutae partes oratio-
 nis, maximam sine dubio partem uox obtinet. Itaque
 primum est optanda nobis, quia si malam natura de-
 derit, illi frustra adhibebitur ratio medendi. deinde
 quaecunque erit, si modo tolerabilis erit, ea tuenda, ut
 ambulatio, iunctio, ueneris abstinentia, facili cibo-
 rum coctione, frugalitate, exercitatione. Magnopere
 uoci seruandum est: illud tamen medicinae proprium,
 nihil ad hoc praecipienda genus, quemadmodum uoci
 seruiatur. Vnum sit hoc praecipuum, ad uocem in di-
 cendo obtinendam nihil esse utilius, quam crebram imi-
 tationem: nihil perniciosius, quam effusam sine inter-
 missione contentionem. Alterna quiete opus est, et ua-
 rietate. Illa conseruat, haec etiam delectat. Id nouerat
 Caius Gracchus, de cuius actione paulo ante dictum
 est: cui concionanti, consistens post eum mulicis fistu-
 la, quam tonarion uocant, modos quibus deberet inter-
 di, mimistrabat. Id apertius narrat Cicero, quam ut
 multa interpretis opera indigeat. Erycina. Nomen
 est hic proprium Erycinus: aliquando epitheton
 est ab Eryce Siciliae monte, unde Venus Erycina ap-
 pellatur. Cliente. Qui patronum aliquem defen-
 sionis gratia colit, is cliens dicitur. Seruum ad
 manum. Seruus ad manum, qui literas et epistolas
 domini scribit. Eburneola. ex ebone composita.
 Post ipsum. A tergo. Inflat. inflando eaderet.
 A contentione. ab acri et uehementi pronun-
 ciatione. Illos uiros. Tiberium et Caium Grac-
 chos, Tiberij et Corneliae filios. In eam fraudem.
 in illud crimen seditionis, quam mouerunt ferendo le-
 ges Agrarias. Quamquam ea tela textitur. Hoc ut
 prouerbium dixit, in hunc sensum. Ea factio paratur
 a plebeijs, agente Mario aduersus nobiles, ut nimium
 populares homines, quales ueteres Romani non tuler-
 runt, multi cupiant habere. Hinc exortum est Sylla-
 num illud malum, quo nullum crudelius unquam fuit.
 Tela textitur. Translatio est aut ab araneorum telis in
 capturam muscarum et uermium paratis, aut ab ijs
 telis quibus dumeta ac syluae ad intercipiendas feras
 circumdantur. Mitte obsecro. Interrumpitur ille
 sermo, ne sine causa longius egrediat oratio. In
 omni uoce. Docet rationem Gracchane fistulae. In

sonis est aliquid acutissimum, quo nihil acutius: contra
 aliquid grauisimum, quo nihil summissius. Neutrum
 oratori pulchrum et aptum. Nec enim decet illum sic
 uociferari acute, ut penes strangulari uideatur: aut tam
 remisse agere, ut murmurare potius quam loqui creda-
 tur. Est aliquid medium, quod fistula reuocat alia cogi-
 tantem. Illud medium triplex, acutum, graue, tempe-
 ratum. Vnicuique suum tempus est, et consentaneum
 genus orationis. Hoc etiam fistula dirigere potest.
 Medium. Aliquid inter acutissimam uocem et gra-
 uissimam. Gradatim. quasi per gradus. A prin-
 cipio clamare, agreste quiddam est. Agrestes offensa
 statim imitio uocem rumpunt, et sine modo uociferan-
 tur. Salutare. salubre, sanitati utile. Quo que.
 Duo uerba sunt, quo que. Fistulatore domi reli-
 quetis. Significat mores sui temporis non esse lati-
 ros, ut concionantes haberent post se fistulatore.
 Sensum huius consuetudinis. Significationem mo-
 ris illius Gracchi uobiscum ad forum deferetis, hoc est
 prouidebitis ne nimis acuta uox, aut nimium remissa,
 aut a re de qua agitur, aliena sit. EDIDI quae po-
 tui, non ut uolui, sed ut me temporis angustiae, etc.
 Tandem omnis haec de rhetorica disputatio commen-
 datur, et iuuenes excitantur ad studia oratorum ca-
 pessa: quoniam eo praecipua scribuntur, ut illa a-
 ment adolentes et sciendi cupidi, amantes ample-
 xentur, amplexati ad aliquam frugem perueniant.
 Edidi. uoce declarauit. Quae potui, non ut uo-
 lui. Modestiam seruat in personam uiri humanissimi.
 Scitum est. Elegans et facetum. locatur homo lepi-
 dus, ut bono cum stomacho dimittat auditores. Col-
 legisti omnia. Laudatur ab alio, qui se honeste palam
 extollere laude non potest. Omnia. Omnia ne acci-
 pe simpliciter et uniuersim, sed omnia quae digna
 praecipione, quaeque praecipua in hac arte uidebantur.
 Diuinitus. Summa amplificatio in uno uerbo.
 Non a Graecis. Auxesis a comparatione. Me qui-
 dem istius sermonis participem factum esse gaudeo.
 Habent hi libri, quod libenter audiant et senes. Ac
 uellem ut meus gener. Hortensius orator gener
 Catuli, sodalis familiarisque Crassi, tanta fuit natura,
 tanta memoria, tanta doctrina et arte dicendi, ut om-
 nes aequalis uinceret iuuenis, maiores natu exerci-
 tatisimos equaret. Sed quae delegisset Asiaticam illam
 redundantiam, non ita placuit in senectute, in qua suc-
 cincta grauitas habet laudem. Adducit Hortensium, ut
 eius emulatione mouerentur iuuenes, et sciant non esse
 se tam difficilia quae dicta sunt, quin in aliquo uno re-
 periri possint. Quum me consule. Cicero in Bru-
 to, Hortensius L. Crasso, Q. Scauola consulibus
 primum in foro dixit, et apud hos quidem consules:
 et cum eorum qui assuerunt, tum ipsorum consilium
 qui omnes intelligentia anteibat, iudicio discessit pro-
 batus. Pro Bithynia rege. Nicomede. isti adole-
 scenti.)

de aqua sequitur...
 Amplius

IN M. TVLLII CICERONIS LIBRUM
 DE CLARIS ORATORIBVS, QUI DICITVR
 Brutus, Scholion. Per

AVLV M ANTONIV M PALMYRAENVM.

Consulto nimirum seruat ordinem Cicero. Prius enim aliquot libris Oratorem summum descripsit: cum
 ostendit eum natura ad hanc facultatem aptum esse oportere, studio maximis doctrinis deditum. in ipsis
 atque dotibus animi in omnibus non solum usu, sed etiam exercitatione percultum. Nunc autem exemplis illum
 ante oculos ponit: non cognitum et praesentem, qualis adhuc nullus unquam fuit, ne ipse quidem: uerum docis
 mentis aliorum quoquo modo spectandum. Ac, ut plerumque, ita nunc etiam morem Platonicum imitatur. Dum
 enim Oratores utriusque linguae, Graecos et Latinos recenset, nec interim ullum inuenit tamen, cuius perfectae
 laudis decus proprium faciat, ex tot, et tam uarijs eloquentiae quasi coloribus uno simul loco representatis,
 ideam (speciem ipse uocat) lectori commouet: ut uiso multiplici laudatorum numero, et unius cuiusque proprijs
 dotibus deprehensis, cogitet de eo, in quo totum hoc appareat: cogitet inquam, non uidendi cupiditate labo-
 ret. Itaque plurimum lucis ad superiores, quos Oratori inscripsit, hic liber adfert. Nam praecipua notescunt, acce-
 dente usus indicio, et melius intelliguntur, quae per exempla declarantur. Exempla scilicet in altero praecipuis
 uoluntate constituta, quod hic perpetua serie nosfer agit. Primum Graecos, a quibus dicendi disciplina manarit,
 iuxta tempus et aetates commemorat. Deinde suos uestigio consequutos, eodem ductu refert. Postremo signifi-
 cat ultra pars praestantior. Quamuis enim non omnino decernat, discrimen luculentum facit tamen, inaequali
 praedicatione. Sed illud praecipuum est, quod exemplis omnem Rhetoricen explicat, atque diducit. Duplicem ue-
 ro titulum adhibet, eo quod, ut ante dixi, Platonem in scribendo affectatur: qui ferme talis est, Philosophia siue
 Timaeum, Alcibiadem siue de Natura hominis, Phaedonem siue de Anima libros appellans. Sic alibi quoque Cicero.
 Laelius, uel de Amicitia. Cato, uel de Senectute: et ut plurimum in philosophicis scriptis. Videamus igitur Brutum:
 Oratoria nomina sonant e Brutum. Qui uel ideo nobis acceptus esse debet, quod sequitur Crassos et Antonios.
 Audiuimus enim hos uolumine trifariam diuiso, cum omnem Athenarum eruditionem oratori Romano patefa-
 cerent, eidem studia scientiarum, artificia loquutionis, gestus, uocis, uerborum, oris dignitatem et decora atque
 uim demonstrarent. intueamur sigillatim omnia declarantes in se ipsis magistros, accommodantem ad imita-
 tionem nostram praescripta, aliorum imitatione, lectissimum autorem. Non satis est bona bene discere. Oportet
 etiam nosstram utilitatem bene cognoscere: nec sufficit ornamenta tantum comparare, necesse est uitia quoque
 euitare, si quis locum illum, quem in literarum gloria summum uidemus, uelit assequi. Id autem ubi commodius
 quam domi, hoc est in libris, quomodo melius unquam fieri potest, quam sine periculo? Tum prudentes demum
 sumus, cum oportunitati non desuimus. Tum recte uidelicet sapimus, cum aliena reprehensione, nos ipsi
 correximus. Sed haec haec tenent. Nunc ad librum: cuius initij ista ferme Ciceroni ratio est.

VM e Cilicia decedens. Reuo-
 catus in urbem ab exilio Marcus
 Tullius, cum Clodio grauisime con-
 certauit, quo breui tempore occi-
 so, Milonem frustra defendit. In-
 terea P. Crassus augur cum patre
 uocauit Hortensius Ciceronem, non multo post sorti-
 tus Ciliciam, eo proconsul profectus est. Quae prouin-
 cia annuo spacio iustissime administrata, nascente iam
 civili bello reuertit ad Italiam. Prius autem quam in
 urbem ueniret, Rhodiisque de rebus resisteret, obitu Hor-
 tensij accepit: hominis praeter alia multa, uoluntatis
 etiam atque studiorum similitudine consociatissimi.
 Fuit enim hic uir praecleara doctrina, insigni dignitate,
 eximia uirtute praeditus. Eloquentia uero tanta, quan-
 ta quidem existimari merito possit, quae sit Ciceronia-
 nae proxima. Nam, cum C. Verres, qui praetor per tri-
 centum Siciliae de praedatus fuerat, actione grauisi-

ma omnium premeretur, Cicerone Siculorum partes
 agente, quem in sua causa patronum opponeret, Hor-
 tensio non habuit meliorem. Sed postquam ille reum
 consilijs, testibus, criminibus, ui orationis incredibili-
 iam obruisset, pudore coactus et desperatione cessit
 Hortensius. Itaque damnato Verre Ciceronis arbitra-
 tus, suum ille quoque premium e multa tulit, quod fuit
 eburnea sphinx: quia intentatam dictionem causae
 reliquisset. Filium habuit degenerem, quemadmodum
 et alter. De quo paucis ad Atticum Cicero libro se-
 xto Hortensius, inquit, filius fuit Laodiceae, cum gla-
 diatoribus flagitiose et turpiter. Hunc ego patris cau-
 sa uocavi ad cenam, quo die uenit: et eiusdem patris
 causa, nihil amplius. Is mihi uide reliqua. Quae uerba
 libentius huc attuli, quia mittuntur ex eodem itine-
 re. Mira uero res, summorum uirorum liberos tam dissi-
 miles parentum euadere. Nam friuolum illud, quod
 Physici quidam aiunt, absentia scilicet mentis in gene-
 rando, cum sapientes digniora semper cogitent, id fieri.
 Scimus

Scimus nos diuinitus animum creari, non ex humana uirtute gigni, iuxta Doctorum in sacris sententiam. Sed ita fieri tamen, mira quidem, ut dixi, planè res, et multum consideranda. Quare iustus adhuc mortem Hortensio gratulatur Cicero, defugienti molestiam, qua acerbiorem accepisset nullam, si peruixisset.

Cum, inquit, Rhodam uenisset. Libenter eò dixerat, ad ciuitatè peramicam, et Molonis laudati Rhetoris tunc recepticem, qui et Apollonius. Ibi refert Plut. cōrogatu magistri renauigans in urbem ex Græcia, iam defuncto Sylla, cuius metu discesserat, Græcè declamasset, cæteros admiratione, Apolloniū autem etiam stupore diu detinuisse. tandem uero dixisse, reminiscens sese Philosophum. Te nimirum Cicero plurimum laudo, maximeq; facio, quod à nobis hinc migrans, eam laudem unā tecum in patriam migrare cogis, quam hactenus habuit semper nostra Græcia propriam. Decedens. Aliud excedens, differt etiam discedens. Decedere magistratus est, Excedere necessitatis, Discedere uoluntatis è regione. Sic Grammatici. At Cicero lib. 6. ad Atticū. Dedi literas, inquit, ut è Cypro equites ante certā diē decederent. Item 12. ad eundem. Et si ne discessissem quidem è conspectu tuo. Quo in utroq; loco nō obseruat hanc differentiam. Superius enim priuatæ personæ, posterius leges præsto sunt, quæ uerba sensum contrariè regunt.

Talis auguris. Festus. Augur ab auibus, gerendoq; dictus, quia per eum animi gestus edicitur: siue ab auium garritu, unde augurium. Et qui diuinat, aut futura quomodocunq; prædicit. Cicero ad Cecinnam. Quare, quando ut augures et astrologi solent, ego quoq; augur publicus, ex meis superiorib; prædictis, constitui apud te autoritatè augurij, debet habere fidem nostra prædictio. Hinc auguratio. Cic. de Diuin. 2. libro. Quæ tandem ista auguratio est ex passeribus, amorum potius, quam aut mensuram aut diuina? Auguratus uero, officium augurandi ipsum, hoc Seruius. Cic. 1. de Diuin. Quid si tuus iste rector? quod clarissimū est insigne auguratus? Verbum auguro, et auguror. Seruius. Auguro dicimus, secundum Pliniū, cum præfatio mentis futura colligimus. Auguror uero tunc, cū futura ueris captamus augurij. Talis. Hortensij tam præclari. Cooptatū me. Nominatū enim Ciceronē, ut diximus, loco iunioris Crassi. Cooptare, est eligere inter pares, aut ferè pares. Valla lib. 5. inde cooptatio, dignitatis proprium. Iudicium. Fecerat iudicij dignitatis meæ, id est, dixerat me præter cæteros auguratum dignum. Inauguratū. consecratum. Inauguro locum religioni, dedico. Liuius. templū inaugurare. Inauguratō facere, id est infeliciter. Aliquid enim, quam Cicero Romam rediret, et ageret triumphum de rebus in Cilicia bene gestis, tumultuū fuit in urbe Tribunorum et Cōs. dissensionib;

ob Cæsarem et Pompeium. Itaq; cōmōratus Brundisij Cicero, quoad contentio tolleretur, uti beneficio Senatus noluit, dicens se malle triumphantem Cæsarem pacatam repub. sequi, quam perturbatam. sua felicitate letari. Hæc Plutarch. Gloriosi laboris. In dicens pro Repub. pro bonis, contra ciues improbos. Nā quanta Vatinius? quanta Gabinium et Pisonem uehementia exagitauit Cicero? Hortensius autē nunquam cum turbulentis, semper cū Catone, Phauonio, Cicerone senserat. Poetas nobiles. Ab exemplo minori per collationem. Lugere Rempub. malorum sceleribus euerfam planè, et nulla medicina sanabile.

Nam si id dolemus. Ratio solatij. Amicum amare debemus propter ipsum, non propter nos. Si bene habet, fauamus: si extra nos, speramus. Sin tanquā. Platonis nempè discipulus, qui immortalem animam seu animū professus est. Est enim una quidem anima: sed cum recordatur, mens dicitur: cum iudicat, ratio: cum spirat, spiritus: cum consentit, uoluntas: cum proponit, animus: cum animat corpus, anima. authore Aurelio Augu. in libro de Spiritu et anima. Sic Cicero de Repub. Vt mundum Deus æternus regit, ita fragile corpus animus sempiternus mouet. At Democritus emori cum corpore dixit. Dicæarchus omnino inane uocabulum esse. quemadmodum prima Tuscul. refert Cicero, falsissime scilicet. Animam autem Physici distinguunt quadrupliciter. Vitale in uermibus, uegetiuam in plantis, sensuale in brutis, rationale esse in homine. Et mirū ualide, quod hic Orator dicit, nihil acerbitatis accidere potuisse Hortensio, quasi affirmet nullū è mortuis percipi dolorē. Transfert tamē ad ciuilem felicitatem uerba rursus. Etenim cætera fortasse. legum uim, libertatem populi Rom. Cum forū. Scripsit hæc Cicero nō in decessu è Cilicia suo, sed oppressam dominatu Cæsaris urbe longo post interuallo, quibus ille temporibus publica consilia perrarō cognouit. Orationes autem uix tres habuit: pro Q. Ligario, pro M. Marcello, pro rege Deiotaro uidelicet. Quasi theatrum. Metaphora ab edificio ducta, unde spectacula uel ludi uideantur, ad locū omnium oculis expositum. Sic in Verrem: Me meamq; quaesturā quasi in aliquo orbis terræ theatro uersari existimare. Theatru etiam pro concione sumitur ipsa, pro spectatoribus. Quint. Tunc est cōmouendum theatrum, quum uentum est ad ipsum illud, quo uete res tragœdiæ comœdiæq; clauduntur. Theatrum pro ostēto Plinius accepit. Spoliatū atq; orbatū. Translatitè, sublata dicendi cōsuetudine, uacuis iudicij subsellis, exanimato senatu uictoria et potestate unius. Equidem angor animo. Valde doleo omnia ferro geri, non etiam consilijs sapientium ciuium. hoc enim solum ego didiceram: nec propterea quicquam magnopere curaram. Arma propagando imperio, togam utilem conseruando iudicaram. Item Hortensius.

Nunc

Nunc uero neglecta talis uirtus est. Propria præstantis in repub. uiri. prudentia, auctoritas, eloquentia, fortitudo, integritas. Bene moratæ. sequentis dotes eas præstantis uiri, uirtutesq; libenter. Quod si fuit. Fuit, cum M. Valerius plebem oratione conciliaret Senatui, Maximus propterea dictus, cū Meneuius Agrippa similiter ciues in gratiam reduceret. Liuius 1. Dec. Tum perfectio. Summum et commo disimum tempus. Exclusum. utriusq; peccatum, diffidentibus ipsis sibi ciuib; inani perturbatione uidebatur, Pompeius Cæsaris potentiam et opes.

Ita accidit. Reuocat suam causam à publica. Sum his casibus et ego perindignè oppressus, qui cum perpetua tranquillitate, extremis annis perfruiam ager debui. Diuisa Repub. duas in partes, alij Cæsarem, Pompeium alij adiuuantibus, Cicero qui multū utriusque ferret acceptum, diu dubitauit ad utrum se conferret. Atticus Pompon. amicis simorum unus consulebat, ut quiesceret. Iulius pari studio nitēbatur in Italia uiriret inire. Sed Pompeius hostilia mimitabatur, quicunq; remansisset. Erat autē melior opinio Pompeianæ cause. maior etiam Senatus pars cum eodem. Itaque post multa, soluit et ipse demū domo, transmittens in Græciam ad exercitum. Quo simul atq; uenit, poenitentia facti statim motus est, Catone præsertim accessum improbat, cuius primaria habebatur existimatio. Dux enim Pompeius dissimilis sui planè factus, quid ageret, amissa Italia, satis prospicere nō poterat. Stetit tamen illo constanter Cicero, donec et uictus à Cæsare, et interfectus à Ptolemæo per scelus est. Tum redijt Brundisium, ibiq; uictorē expectauit, deprecaturus culpā. Breui uero tempore uenia iam accepta, Tusculanum suum uisit: et priuatus ibidem eas artes exercuit, quas ætate nimirum maturas, quasiq; canas, in publico, cum usu reipub. exercere, sibi non licitū esse, hic conqueritur. Rebus amplissimis. quaestura, ædilitate, cōsulatu. Nō inertia. Philosophis istud concedo. Sed ocij. Quale fuit Periclis, Epaminondæ, gerentium sapientia sua Respub. Salutariter. Quia multum sanguinis effusum: Pompeius ipse primum, post et Cæsar, occisi. Itaq; ij mihi. Conclusio prædictorum, propositionem continens. Enumerat enim sequenti oratione eos ipsos, quos beatos fuisse, fortunatèq; per uitam habuisse nunc dicit. In cæteris ciuitatibus. Athenis, Spartæ, Thebis, Rhodi. Cum auctoritate. Si bellorū casibus attriti nō fuerūt, nec despicati in sua dignitate propter iniurias fortune.

Maximis nostris. Nam cum reipub. ruina, conflabatur etiam optimus uir difficultate coniugij, facul tatum, necessitudinum, dimiserat uxorem Terentiā, dotis renumeratione nō satis instructus: amiserat obitu repentino Tullia. laborabat Quinti fratris odio: Cōsiliorū delectu neglectus erat, ut ex epistolis appa

ret ad Att. scriptis. Nam cum. Ingressus in tractationem institutā ex occasione, priora præfari uoluit.

In Xysto. Græcū uocabulū, latine porticus laxa dicitur, in qua per hyemē pugiles digladiantur, authore Victruuio lib. 6. Domi. in Tusculano. Quid uos? Subintelligendum, adfertis. Sanè. nunc adferimus. Ex Asia. Post Pharsalicam enim pugnam comitabatur Cæsarem, contra Alexandrinum, et Pharnacē. Prudētē. Tradit Charoneus, Cæsare ad primā Bruti orationē dixisse, adstantibus amicis, Adolescens iste quid uelit, non intelligo. Quod enim uult, immodicè uult. Testatū scilicet de prudentia maturiore iusto iuuenis, atq; grauitate. Totius ualeitudinis. siue corpus, animum siue spectes. Atq;. Similitudo festiua, conferens bellicā atrocitatē cum ociosa perurbatione. Locus historice sic habet. Annibal Poenus, cum in Italiam arma per alpes intulisset, primo congressu Romanum exercitum ad Trebiam fudit: breui rursus, ad Trasimenum lacum: Tertio, sed insigni, ex nece consulis, ad Ticinum. Deficientibus igitur sociorum magis atque magis ciuitatibus, re præterea Consulū auspicijs tam male gesta, dictatorem Romani creauerunt, Fabium Maximum: quem quia solers ingenij et experientia longa perdocuerat, non potuit hostis fallere: neq; uerò uincere. Continebat enim sese semper castris: hoc effecisse contentus, quod uictor ad unam stationē adherere, famemq; tali bello interim expectare cogere. Cū ecce Magister equitū, calumnijs apud plebem usus, ipsi coæquatur imperio. Motus indignitate Fabius, permisit id tamen, partitis ita copijs, cōcurrat Tyro facile, cum peritissimo Pæno. Nec diu uincitur. Hæc recens et noua iam calamitas. Verū miserabilis illa, quæ mox ad Cannas est consequuta. Nam profectis in hostem Confusum uniuerso robore Romanæ urbis, tanta strages accidit, ut parum absuerit, quin respub. concideret. Cæsus alter Conf. cæsa propè quinquag. millia: nec pauca sanè capta Romanorū ciuū, hoc eodem prælio. Quibus tam continuis cladibus consternata ciuitas, trepidare non destitit, quoad M. Marcellus Conf. Annibalē ad Nolā ab oppugnatione repulit. Hinc enim primum fidere cepit, posse retundi ferreū ducem. Et comprobauit omnino fiduciam, tempus. Etenim breui recepta Capua, domitæ Hispaniæ, deletus inter necione maximus exercitus Carthagenis cum Asdrubale, Mago oppressus, Syphax captus, multaq; prospera alia, quæ admodū hic dicit Cicero, cōsequuta deinceps. De hoc M. Marcello solebat Annibal dicere: Fabiū Maximum ut præceptorē, se reformidare, Marcellū ut pugilem, Rerū nostrarū. meæ domesticæ calamitatis. quia cum coniuge, cū fratre dissidēs, etiam fortunarum detrimētā acceperat. Communiū. propter extinctā dignitatē Reipub. sublātā libertatē populi Rom. ciuilibus uictorij. Capiō. lator enim. Salutē. Iocatur ambi-

tur ambiguitate uocabuli. Cū enim literæ scribebantur ad amicos, tum temporis, præponebatur semper S. D. Erat aut hoc precantis. Sed aliàs salutē afferre, salutē dare, hominē cōseruare significat. Quod hic non uult Cicero, ut etiā se mox interpretatur ipse: An, inquit, gravior salutatio. Libri.) Narrat mox qualis fuerit liber, et quid continuerit. Iacentē excitauit.) Figuratē, pro tristē recreauit. Tibi nouum.) uiro scientia rerum omnium primario adhuc incognitū. Tanto usui.) Vnde salutē reuera caperes, inusitato modo. Ille uerò.) Aperit capita libri. Quantū intelligere possumus, tractat Atticus cōmunē honorū ciuū ubiq; sortē, et eloquentiū. Nā in ea enumeratione uersatur mox noster. Explicatis.) repetita per ordinem historia ueterū. Ipsa tractatio.) consideranti fortunam aliorū. A te ipso.) qui tuapte tam confirmatus esses, teq; præteritari etati exemplo soleris tam præclare. Eadē mē sura.) Vetustissimū dictū, prouerbij gratiam habens, et tritū usū nationū penē omnīū. Nam et ille summus humanæ loquæ formator ita loquitur, cū inquit in scriptura, QUAM E N S V R A metemini. Quod idem significat, ac si dicas mutuū recipere, uel reddere. Sed Hesiodus ad gratitudinem hoc refert. Aliàs aut in contrariū: ut res, et uis uocis, quæ quidē latissimē patet, exposcit. Plura Chiliades. Profecto.) Legēdū est fortasse, pro factō. Nec enim.) Al legoriscās ista. Quasi simpliciter diceret: Hoc tēpore nihil scripsit, quod par tui libri possit uideri, meū habeo. Fecit enim præsens calamitās, ut mente cogitationib; studijs impeditissimus sim. Tū uero, si quid profiti fuit, solitudine fori compressum est, ut posterius hoc, de luculenta oratione aliqua scilicet intelligatur. Tanquam in inculto.) priuatim in Tusculano meo, nō in celebritate urbana illa, quæ comes est singularibus ingenijs. Impendijs.) ut superet æstimatione librum Pomponi tuum, quantumuis elegantem. Videtur autem de Quæstionibus Acad. et Tuscul. promittere. Ager qui.) Nam desertus ager omnino sterile scit, exhaustus segete tandem arefcit. Sic patres familiās. Tum ille.) Pomponius inquit. Neq; exigam.) importuna flagitatione, quæ polliceris, extorquebo. Est enim in hac significatione Exigo, debitū repeto. hinc Exigere nomina, solutionem acquirere. Cicero in Verrem. Satis apparet, te nomina tua exegisse. Quamquam alibi posuit prorogare, ut se cūdo de Finibus Exigerē ex te, cogere mōq; ut responderes, etc. Voluntarius procurator.) Vlp. de proc. et defensoribus: Est qui aliena negocia mandatu domini administrat. addit igitur Cicero, uoluntarius. A te cauero.) id est, mihi prouidero. Pronomen enim subaudiri debet. quod sponcione fiat necesse est. Velut si dicas: Non id præstabo Brute, nisi prius tua fide, tuo promisso, certus atque securus nunc ero, nemi nem, etc. Eo nomine.) quo tu quidē uteris de libro.

Cuius petitio sit.) qui petere suo iure possit, cui promiserim. Tibi repromittere.) Repromitto, magnū aliquid promitto. Sic Donat. Alij idem quod simplex, esse dicunt. Ad Quir. post redditum: in referenda autē gratia id uobis repromitto, semperq; præstabo. Paulus iureconsultus, Si nunciaueris tibi, ne quid contra leges in loco publico facias, repromittere debebis: id est, ita te facturum recipere. Repromittere etiam est, definire tempus spondendo. Cicero pro Roscio. Repromittis tu ab hinc triennium Roscio. Qui negat.) Atticum, scilicet se staturum repromissioni meæ. Longo interuallo.) post longum tempus, ex intercapidine temporis magna. Quod huic debes.) Permittit hoc ius Bruto, ut perinde atq; suam causam tueatur. Quid nam?) Adde, Est, aut simile uerbum. De Repub. libros.) E reliquijs illorum librorū, quæ pertenues extant, coniecturam facere possumus, quæ les nam fuerint. Fuerunt enim omnīū præstantissimæ, quod et titulus, et rerū particula, et honorificæ mentiones ipsius Ciceronis ad Pomponium Atticum de clarat. adeo, ut his alicubi uerbis illum alloquatur: Quod si ista nabis cogitatio de triumpho inuicta non esset, quam tu quoq; approbas, ne tu haud multū requireres illum uirū qui in sexto libro informatus est. Quid enim tibi faciam, qui illos libros deuorasti? Sex igitur numero scripserat de Repub. hoc est, de optimo statu ciuitatis, de optimo ciue: Platonis philosophicā politiam, nec non Aristotelis, itē Xenophontis regnū imitatus. sed perfectissimē tamen. Nam et ueterem urbis Romæ disciplinam retexuit, commemoratis ibi dē atq; in sermonem inductis Scipionibus, Lælijs, Scæ uolis: quemadmodum ex Atticis epistolis est colligere. Nunc nulli sunt. Sunt quidem miseri certe, qui uix argumenta tractationum fragmentulis præbent. Reuē naturalis.) id est, natura præclarioris proueniunt: ut eloquentiæ, sapiētiae, iustitiæ. Nisi forte uult obscure polliceri, se scripturū aliquid de mundo physice. Sed hoc doctrinæ genus, id est, Academic. Quæst. proficitur Græcis planē uocabulis, et nominaturū se non Latine, dicit, ut philosophiam, rhetoricā, physicam, dialecticam. Cū poteris.) scilicet per oculū, et cōmodo tuo nobis exponere. Animo uacuo.) Si nihil magnopere meditaris, uacuo curis uel à curis animo. Inchoasti.) Inchoare, rudem materiā informare, alē quid incipere. Seru. Apud Latinos unū uerbum o habet, ante finalem, inchoo: quod tamen maiores nostri transposita adspiratione scribebant incho. Festus: Videtur ex Græco originem trahere, quod Hesiodus omnium rerum initium esse dixerit chaos. Detulisti sem.) id est, narraffem te proximo colloquio oratores mihi relaturum. Differunt autem, deferre ad aliquē, et alicui. Deferre ad, est nunciare alicui, tribuere. ut. Deferre primas eloquentiæ Ciceroni. Magnopere se audire.) scilicet cupere, libenter tunc ipsum sermo-

nē. Si commodū.) Factu, uel tempus. Ede.) id est, profer. Edo, prima correpta, manduco: longa, pronuncio. Coeperas.) scilicet, nuper aperire. Si potuero. Sic aiunt Gramm. futurū coniuunctiui uocalem u amittere, præterita retinere. Ponendum igitur hic est Potero. Sed uidemus etiam alijs in locis id non obseruari. Relaxa animum, aut libera.) nempe curis omnibus, et perturbatione ueterum cogitationum isto tēpore. Relaxo, contrariū adstringo. Cic. ad Att. Quicquid ego astrinxi, relaxat ille. Causam Deiotari.) Rex Galatiæ Deiotarus, ciuili bello Pompeianis partibus auxilium tulerat. Indignabatur ergo Cæsar, parta uictoria Regi. Sed hic ad urbem reuertenti Cæsar supplicabundus occurrit. Ea q; ratione regū nomen, et maiorem regni regionem ab ipso obtinuit. Armeniam uero Cæsar Alexandria solueret, et contra Ar tequum pugnaret, miserat iam Deiotarus pecunias et equitatum illi. Quod beneficium, ut clementer acciperet, ut deposita offensione Regem in gratiā reciperet, præsens Brutus elaborarat. Non multo post, eadem in urbe diligentia reo Regi affuerat. Nam delatus erat ad Cæsarem, quasi per milites in insidijs collocatos ipsum aliquando uoluisset interficere, cum hospitem ex uia Asiatica habuisset. Frustra tamen Bruius. Index enim, et accusator causam agebat, Regis nepos: quod uidelicet plenum uidebatur existimationis. Præterea constabat, initio belli declaratum esse odium in Cæsarem, delectū partis. Itaq; difficillimam actionem rogatus suscepit Cicero, tanquam summus patrocinijs magister: Regi uero, ueteri consuetudine uotis affectissimus etiā, præsertim iam seni. Sed paruo et ipse profectu. Tam grauis hæbat in animo Cæsaris de crimine suspicio. Quid multis? Deserere coactus fuit Deiotarus regnum, quoad Cæsar interfectus est. Tum enim demum, armis id recuperauit, impedito urbana perturbatione cum cæteris uindice Iulij, Cons. Antonio. Hæc ex Atticis partim, partim ex Philip. Bruti uicem.) tam eloquentis uiri. Nescio, si quid de re ueritate Ciceronis dubitare licet: num hisce uerbis instigare Brutum ad uitam laudem querendam, hoc est, ad tollendum ex urbe dominatum, noster uoluerit. Hic is certe Brutus est, qui non ita diu post, princeps conspirationis in senatu Cæsarem per uim occidit. Iudiciorum uastitatem.) Quia gerebantur omnia arbitratu Dictatoris, ut affolet. Prætor tamen Brutus, sub hoc ipsum propē tempus de iure respondebat audenter. Vnde, cum quidā uehementer contestatus ad Cæsarem prouocaret, nihil territus, Me Cæsar, inquit, iuxta leges facere, dicere, nō uetat, nec uetabit. Plutarch. in uita Bruti. In te intuenti.) tuum ingenium, doctrinam, faciundiam, dignitatem perpendenti. Quamuis enim ad Stoicos et Catonem inclinabat, instrumenta tamen Reipub. gerendæ, quæ suppeditarentur his studijs philosophicis, non contemnebat. Ecquod nam.)

id est, an unquam celebris apud pop. Romanum orator futurus sis? isto statu, tā potēte semper uno. Quasi diceret: uix puto. Actas nostra.) Me cum æqualibus iam senescente, breuiq; morituro. Fasces summi teret.) Metaphora sumpta à cōsuetudine magistratus. Cum enim decedebant è prouincia Prætores, Proconsules, Imperatores, ad præsentiam successoris, perinde atq; dignioris, inter consalutandum, insignia ipsa ordinis et honorum, siue fasces, quos lictores præferabant sex, uel duodecim, solempi ciuilitate deijciebant. Hic utitur, pro, dignitatis honorem tibi haberet. Ceterarum rerum causa.) scilicet iudiciorum, disciplinæ, uirtutum. Dicere nemo.) Sic inquit in superiore libro, ni fallor, Crassus: Malo indiseram sapientiam, quam loquacitatem stultam. Tam humilis.) qui se non potuisse dicendo uincere aduersarium aliquando, aut posse in foro, putet. Victoria.) Vincit enim sepe conditio causæ, fauor iudicum, largitio, potentia. Propter, id est, ponē, iuxta statuum Platonis: cuius libros hic sequens, exprimit. Laudare igitur.) Tractat eloquentiæ propositam laudem dissimulante. Non enim id agere uideri uult: sed agit, dum illius studiosos et actores deprædicat. Quam artificiosus, quam aliàs unq; demonstrat enim, planeq; digitis (ut aiūt) ostēdit, quantum honorē, quantā utilitatē hæc facultas hominib; attulerit: et sigillatim, nec uno tantum tempore. Summum autem genus laudationis est, re statim præsentibus oculis approbare: non post multa uerba, demum cognoscendam experientia relinquere. Siue arte.) ad hoc Rhetores tenebant scholæ. Siue exercitatione.) propterea Cicero, Cæsar, et alij, Rhodum, Athenasq; uisebant. Siue natura.) Talis erat C. Marius, eloquens, ut pro militia, uir, sed omnino literarum ignarus. Ex quinq; rebus.) scilicet inuentione, dispositione, exornatione, memoria, pronuntiatione. Omnes artes.) quas liberales uocamus. Ita uult: Quæcūq; studiorū nomine tradita sunt, Græci pridē perdidicerunt, et facillē. Eloquentiam autem tardissimē sibi compararunt, atq; uix dum eā per se tēte tuerentur. Athenæ tuæ.) Ratio, quia bello ciuili, quod inter Cinnam et Syllam crudelissimos duces gestum est, Pomponius Att. ne partem alterutram offenderet, Athenas ex urbe commigravit, ibiq; donec compositæ res sunt, quietus habitauit. Sed et Atheniensibus præsens tam gratus, ut quos possent, eos honores ipsi tum publicē deferrent: absens uerò tam charus, ut statuas in celeberrimis locis, unā cum Phidia, nolenti componerent. Nepos in uita Att. Orator extulit.) id est, dicendi studium, ars, et laus primum ibi innotuit. Periclé.) Hæc hodie non extāt, neq; scimus quælia fuerunt. Et Thucydidem.) Historiam rerum ab Atheniensibus tum temporis gestarum habemus. Fuit autem et dux, et luculentus orator, arbitro Cicerone, teste scripto. Jam adultis.) Cum non seruirent

Athenæ Cretensibus, ut Theſei atate: nec abſq; legibus agerent, ut tempore Solonis: ſed dominarentur penè toti Græciæ, Perſis etiam aliquoties proſtigatis, & ad maritimas Aſiæ propagato principatu. Piſiſtratum.) Idem de hoc compendiaris Trogi Juſtinus, itè Plut. ſcribunt, neceſſarium fuiſſe Solonis: uerum animo, uita, moribus alieniſſimum: lingua potentem tamen, eaq; fraude rerum Athenis potitum, nequicquã renitente cõſanguineo Solone. Cum enim factionibus eſſent diſſociati cines, Piſiſtratus pauperum obæratõrumq; cauſam defendiſſe dicitur: cuiusmodi hominum ſemper eſt ingens multitudo. Quare repreſiſ aduerſarijs, & impetrata militari cuſtodia, quod ferro ſe ſci-diſſet ipſe, uulneratũ aut ab inimicis quereretur, breui arcẽ occupãſſe. Sed qualis qualis fuit: moderatus in potestate, & ut hic teſtatur Cicero, facundus fuit.

Solonem.) Memorie proditiũ eſt, ipſum primas Græcis leges tuliſſe: ſuis ſcilicet Athenienſibus. Is etiã aliquando, cum dicere in publico nõ auderet, ut contra Megarenſes bellum moueretur (erat enim plebiſcito capitale, ſi quis hoc feciſſet) inſaniam ſimulauit, elegiſq; perſuaſit quibusdam, ut Salamina, belli præmiũ, ad rempub. reduceretur. Cum prudentia.) Notum illud oraculũ, quod expoſuit, de ſeruanda ciuitate nuris ligneis. Naualem enim pugnam cum Perſis paulo poſt inijt, ampliſſimeq; uicit. Laude clarifiſſimus.) Adeo, ut diceretur tonare, fulgurare, permiſcere Græciã. Virtutis aut, cuius omni genere florentiũ fuiſſe Cicero dicit, hoc inſigne documentũ, q; cũ amici uictorias et trophæa moriẽti cõmemorãret, ipſe præſenti me-
te. Quid (dixerit) fortune beneficiũ admiramini? I-
ſtud ego letor, ciuẽ nullum propter me ueſte atra ad-
huc uſum. Cleonẽ.) Hic primus Athenienſiũ orãſ pal-
lium reſcidiſſe, latusq; manu percuſiſſe dicitur. turbu-
lentus homo: qui palam auſus fuit iactare, cæteris o-
ratoribus fauces præcludam, Niciam uero uerbis exa-
nimabo. Suppares.) id eſt, ferẽ pares. Alcibiades.) Vir uarijs ingenio, de quo dictũ Plutarchus hoc
habet: Vt Aegyptus, inquit, optima fert, & peſſima
medicamẽta, ſic Alcibiades in utraq; partẽ egregius.

Critias.) Triginta tyrannorum Athenis unus, de-
bellatis enim Athenienſibus, Lyſandro duce, Spartani
tot numero reſtores ciuitati præpoſuerunt. Thera-
menes.) Hunc Ariſtoteles ait, amantiſſimũ patrie fuiſ-
ſe, quanquam ob mobilitatem, cum nunc uni, mox al-
teri ciuium parti adhæreret, Cothurnus primo uoca-
batur. Expulſor tamen Lacedæmonici dominatus. Cæ-
ſar etiam, de Cicerone, qui mortuum Catonem lauda-
rat, loquens, ab ipſo Periclis uirtutem, & Therame-
nis uim in ſcripto expreſſã, apud Plutarchũ ait. Ma-
giſtri dicendi.) Rhetores, quos hic ſubiungit, uel ſophi-
ſtas potius, id enim profitebantur. Quemadmodũ.)
id eſt, quo oratiõis artificio mala cauſa reddi bona poſ-
ſet, & contra. Qui ſubtilitate diſputandi.) Atque

hoc eſt, quod M. Cato Cenſorius in Socrate reprehens-
debat: Arrogantem, inquit, & inquietũ fuiſſe, qui
plus ſua placita, quam patria leges ualere uoluiffet: an-
tiquos etiam mores, nouis conſuetudinibus & ſtudijs
in ciuitate corrupiſſet. Sed quid moroſo ſeni reſpon-
deas? Fuit omnino præclarum opus, impudentem il-
lorum iactantiam philoſophica conſtantia coëcere.

Doctiſſimi uiri.) Plato, Xenophon, & alij. De
natura.) Triſmegiſtus enim multo antè Socratem, de
rerum omnium natura diſſeruerat, item Hippocrates
phyſicus. De bonis.) quaſi de iure: & ſignificat
philoſophiam politicam. De moribus.) Vult ethi-
cam, huius enim modi doctrinã, primũ iſto tempo-
re tradi cõeperant. Quod quoniam genus.) Notũ
inſtitui philoſophos, eorumq; rationes hic exponere.
quam obrem reducam orationem à tali mentione, ad
meum propoſitum, quod eſt, oratores recenſere.

Cuius domus.) Hinc illud peruulgatum, Turpe ſilire:
quod Ariſtotelem diſcipulorum inopem, conſpecta Iſo-
cratici auditorij frequentia dixiſſe ſerunt. Perſe-
ctus magiſter.) Demoſthenes tamen Iſoerhore uti
maluit, qui tum effacior, & in dicendo cautior habe-
batur. Forenſi luce.) id eſt, cauſas publice non egit,
quibus inclareſceret. Intra parietes.) Propterea Cæ-
ſorium ex riſu dicere ſolitum Chæroneus fert: Iſo-
cratis diſcipulos uix tandem reis apud inferos patro-
cinari. Cætera melius.) artem dicendi. Modum
tamen.) Alibi ductum orationis, & æquabilitatẽ uer-
borum uocat. Circumſcriptione uerborum.) ne ſen-
tentia procul poſita neſciatur, aut lateat in animo
compreſſa. Laborare.) Si quis difficulter ſpĩret,
& anxie. Tum Lyſias.) Hic eſt ille, qui uocato in
iudicium Socrati pulcherrimam orationem obulit, ut
ea pro ſe, ſi ita uideretur, cum edidiſſet, ueretur. Sed
is parum uirile exiſtimans, captare uoluntatem iudi-
cũ mollibus uerbis, perinde ac Sicyonios calceos, qui
quamuis habiles eſſent, philoſophum tamen non dece-
rent, illam habuit. Cui nihil deſit.) Vnde rogatus,
quam ex orationibus Demoſthenis optimam iudica-
ret: reſpondit, longiſſimam, hoc Plut. de Cicerone.

Quas ſcripſit.) Scripſit autem multas, & uarijs ar-
gumentis. Quarum præcipuam conuertit e Græco ip-
ſe Cicero, Cteſiphonti ſcilicet inſcriptam: ſed interci-
dit. Philippicas etiam imitatus eſt, ad titulum uſq;.

Subdolẽ.) id eſt, fraudulentem, aſtute, mitigat, nõ quod
malè loquatur: uerum quod in Demoſthenis exiſti-
mationem, male: cum addit, Vt ita dicam. Subtili-
ter.) id eſt, teſto conſilio. Preſſe.) id eſt, modo uer-
borum. Enuclate.) Per figuram, pro dilucidè, ex-
planatè. Nonius: ab eo quod nucibus ſeparatis, nucle-
orum utilis uſus habetur. Huic Hyperides.) Diſertũ
& nobilem oportuit hunc fuiſſe. Nam Antipater, Ale-
xandri Magni in Græcia ſucceſſor, extractũ ex Aca-
ci templo apud Aeginetas, quò tertius ipſe cõfugerat,
mox

mox interfici, linguaq; mutilari uifiſt. ſteterat enim
pro repub. contra Macedones. Aechimes.) Noti
nominis orator, qui cum in iudicio omnium famoſiſ-
ſimo, præter expectationem à Demoſthene ſuperatus
fuiffet, in exilium abiit, & circa Rhodum Ioniamq;
rhetoricam docuit. Lycurgus.) Non ille Lacedæ-
monius legiſlator, ſed ille, quem Alexander Magnus
unum inter alios octo ſibi dedit, propter inimicitias, ab
Athenienſibus poſtulauit. Dinarchus.) Corinthius
fuit, accuſator apud Caſſandriũ regem Demadis: tã ue-
hemens, ut filium in complexu patris rex trucidaret,
ipſum uerò etiam paulo poſt patrem necaret. De-
mades.) De quo iam dixi, magnus alioqui uir ingenio
& eloquentia, qui ſepe deficienti in dicendo timidita-
te Demoſtheni, conſurgens extemporaliter dictione opi-
tulatus eſt. Sed dum ſe regum rebus nimis implicat, pe-
rit, ut narrauimus. Hæc autem occaſio mali fuit, quod
ad Perdicam regem ſcripſerat: ueniret Athenas cum
exercitu, tantamq; rempub. à putrido filo (ſenectutẽ
Antipatri notans) pendẽtem, ipſe conſtabilitet. Ef-
fudit hæc etas.) Fuerũt enim hi, quos modò retulimus,
omnes coætanei. Phalercus.) familiaris, & propè di-
ſcipulus Demoſthenis. Scribit enim, Plutarcho teſte,
hæc de illo, quod hæſitantem linguam calculis in os
iniectis correxerit: quod anguſtiam ſpiritus curren-
do diſcederit: quod in ſpeculo domi geſtum formari-
t, ac cætera. Damnatuſ ipſe quoque capitiſ à populo,
poſt Phocionis necẽ, abſens. Quam paleſtra.) Sen-
ſus: Dicere ſolebat, ut ſe exerceret, & in fauorẽ ple-
bis inſinuaret: non ut aduerſarium concitaret, aut ue-
hementia frangeret. Locus erat, ubi luſtabantur, apud
antiquos iuuenes. In ſolẽ et puluerẽ.) Figurata loquu-
tio: quanquam alij prouerbiũ eſſe uolunt: pro, uene-
rat in forum, quod nunquam eſt, niſi contentionibus
& moleſtijs, plenum. Sequitur enim militare taberna-
culum, & Theophrãſti umbraculum: ut uidelicet cor-
reſpondeat in uerbis ſibi tropus. Concinnitatis
ſuã.) id eſt, ſuauitatis, elegantie. Aculeos.)
id eſt, ſenſum, ut admirarentur eloquentiam. Seruio
Tullo.) Sexto Romanorum rege Temporibus.)
id eſt, bello Troiano. Feruiſſet Vlyſi.) Facundum
enim ubiq; producit. Sed præcipue, cum Atacem Tela-
monium, uirtute gratioſiſſimum in exercitu, dicendo
ſuperat, et Achillis arma per linguã uim, in præmium
expeditionis obtinet. Neſtori.) Nelei filius, conſi-
lijs & eloquentia apud Homerũ princeps, unde mel-
liſſimum poëta uocat. Incerta tempora.) Riſerunt
enim ſua ſecula Mæoniden, inquit Naſo. Et hæc po-
ſtea temporis incertitudine abuſe ciuitates Græciæ,
certarũ pro natali poëtae, Smyrna, Rhodos, Salamin,
Colophon, Chios, Argos, Athenæ. Superiorem Ly-
cwigũ.) Aliter Ariſtoteles, cum Eratoſthene, Lycwigũ
enim unũ hi fuiſſe uoluerunt, relatores Plutarcho. Sed
Tullius Timæum in hiſtoria ſequitur, qui fuiſſe duos,

& non eodem tempore, ſcribit. Superiorem uerò, tem-
poribus Homeri. Cuius ideo ſumma gloria, quod eãſ
Lacedæmonijs leges perſcripſerat, ut Apollo con-
ſultus præſenti reſponderet, ſe dubitare, Deum ne di-
ceret ipſum, an hominem. Aſtricta.) Appoſitè, nam
rigidiſſimam diſciplinam inſtituerat. Proximo ſæ-
culo.) Feſtus: Eſt ſpaciũ centum annorum. Sic &
Varro, quam rationem hic Cicero tuetur. Bellum
Volſcorum.) quod Conſ. Cominio geſtum eſt, in quo
Coriolanus primũ dici cõepit, à Coriolis Volſcorum
oppido, ſingulari uirtute capto, prius enim Cn. Mar-
cius uocabatur. Huius memorabile factum in hoc bel-
lo referunt, quod cum à Conſule laudibus multis orna-
tu, omnium rerum e præda decumam ſumere iubere-
tur ob militiam fortiſſimè geſtam, gratijs actis, uti do-
natio noluerit: Vnum autem petierit, ut hoſpes, qui
uir bonus eſſet, & nunc ad ſeruitutẽ redactus, ex hæc
conditione ſibi reſtitueretur. Hinc noſter, cum iſto lo-
co clarifiſimum apellat. Populi ingrati iniuria.) De
Coriolano ſic eſt, petierat aliquando conſulatum, ſed
quia nullis ciues uerbis, neq; dextra, quod tum moris
erat, ſibi conciliaſſet, repulſam tulerat. Ex eo tempo-
re plebi inſenſus eſſe cõepit. Itaq; cum amona ciuitas
laboraret, & multum e Sicilia frumenti commodum
ueniſſet, multum etiam Gelo Syracuſanus dono miſiſ-
ſet, grauiſſimè Coriolanus obſtitit, ne quid eius in ple-
bem diſtribueretur, Corrumpti largitione ciuium inge-
nia, dictitans. Quod ubi plebs intellexiſſet, con-
cuſu Senatũ penè oppreſſit. Sedata tamen ſeditio
breui, citarunt Coriolanũ tribuni perduellionis: cuiusq;
criminis, non comparentẽ in foro, per trium tribunũ
ſuffragia, reliqua plebe exultante, damnarunt. Sic in
exilium ille, uix quatuor famulis comitatus, ex urbe
proſectus eſt. Sed Themiftocles, nulla quaſi cauſa, ni-
ſi quod Diane templum dedicarat, Ariſtobulẽ Græ-
co nomine dictã. Videbatur enim multitudini, ſua be-
neſticia commemorare: qui contra Xerxem dubitanti
Græciæ quondam optime conſuluiſſet. Tũ autem po-
tens erat, & diues, ut uel hinc in ciuium inuidiam poſ-
ſet cadere. Eiectus igitur per iniuriam primò in exili-
um, poſt etiam capitiſ abſens damnatus, ad regem
Perſarum conſugit, à quo honorificè ſuſceptus eſt. Ve-
rum Cimone iam Aegyptum expugnante, cum repu-
gnare iuberetur, ne ueterem gloriam ſcclere nouo con-
taminaret, ueneno mortem obiit. Coriolanus autem,
in patriam hoſtiliter agere, ſimili exhorrens ratione,
poſtquam matris precibus à furore deſtituiſſet, neceſ-
ſitatem obſequendi Volſcis, morte præuenit. Nam &
ſi Atticæ.) Cuius opinionis et Plutarchus eſt, qui Mar-
cium tumultu militari trucidatum tradit: Themifto-
clem uerò, ſanguinis infecti hauſtu extinctum: ut
hic commemorat de Stratocle Cicero. Illa mors
uulgaris.) Quia multi mortem ipſi ſibi intulerunt.
Tibi quadrat.) id eſt, omnino conuenire uidetur.

Sumpta metaphora à quadro, quod instrumentum uel materia dicitur rectis quatuor lineis, et quatuor æqualibus angulis composita: ueluti saxum quadratum, ægmen, lapis. Præbebo hostiam.) Propriè sacrum, quod pro uictoria ex hostibus Dijs redditur. Ouidius:

Hostibus à domitis hostia nomen habet.

Te audiente.) ò Attice, quem nullus affectus à uero, nulla difficultas à cognitione ueri remouet. Ab Anaxagora.) Clazomenius, propter singularem in perspicuenda rerum natura prudentiam, Mens uulgo dicitur. Phisicum autem uocat: quia primus in eclipsi lune, luminis atq; umbræ causam deprehendit, et atate sua patefecit. Sed, ne quid nimis, dum principia rerum acutius scrutatur, nescio quos animos affert, id est paritulus concurrentes, ex eisq; tradit animam cõstare, per ðicois, p̄i, p̄i, p̄i scilicet. Abstrusis rebus.) quas uix intentione mentis homo consequi potest, oculis planè nullis. Eiusdem uim.) Vnde priusquam eum mater pareret, Leonem se se progignere somniauit, filium Pericle. Cõstituentibus.) Vt in Romulo, Solone. Bella gerentibus.) Vt in Cesare, Agesilao. Pacis est comes.) Sententia Non conuenit studijs cum negotiosa uita: nec ualet eloquentia regnantibus armis. In Sicilia. Accidit autè id sub Aristotelis tempus, cum Dionysius iunior Dionis Syracusani uiribus è patria pulsus esset, Corinthumq; literaria mercede uitam sustentaturus uenisset. Fuit enim Dion Platonis discipulus: Platoni uero familiaris Aristoteles. Controuersa.) id est, natura ad controuersiam omnia reuocans: interpretate Budeo. Protagoras.) Incertum, fuerit ne Abderites, an Thessalus. Vterq; tamè à dicitur, nisi quod prior, dubitasse dicitur. Coracem.) Nomè propriū rhetoris Siculi. Tisiam.) nonnulli citant hunc locum Thesiam, parum interest: modò, ne Thesialegetur, est enim id, regionis apud Delphos, Gorgiam.) Rhetorem illum celebrem uult, non Leontinū, de quo supra, philosophum. Se audiente.) Fuit enim Thucydides Atheniensium quoq; dux: sed parum felix.

Primo positeri.) Attingit quæstionem multis rationibus agitam aliàs, an ars dicendi sit, nec ne. Sed hic non definit: quia per exèpla satis significat, quid sentiat. Exempla autem Isocratis, et Lyfiæ, duorum summorum oratorum sunt. quorum alter, cum artem non esse putaret, necessitate coactus est cõtrarium agere: alter, cum esse putaret, experimento didicit aliter statuere. Simul igitur utrumq; adesse debet, et ingenium et studium. Partus uetres.) Ad figuram, subauditur esse. De Epaminonda.) Thebanorum præstantissimus fuit, qui Spartanos, lōge lateq; tum dominantes, penè euerit, philosophia quoq; non minus apud Græcos nobilis. Pauca dicentè.) Inde Laconismus, breuis sententia uerborum numero. È Peireo.) Alii legitur, et emendatius, in Peireæo. Asiatici ora-

tores.) Imò nec Cicero tutus ab hac nota quondam fuit. Pollio certè nimis alicubi redundantem, id quod Asiaticorū habebatur, esse censuit. Sed de Græcis.) scilicet dicta sint. Et est transpositio, transponit enim orationem à Græcis ad Romanos, hūc ductū ad finem usq; seruans. Summa præcedentiū hæc Pleriq; princeps apud Athenienses, à Solonis iam tū tēpore, uel obscurè uita perfuncti sunt, uel dicēdi laude excelluerūt: ac huiusmodi facultate sibi honores, patriæ gloriæ cõpararunt. Difficile est.) Quia nihil scriptorum ediderunt: nisi quod Annales nostri de ipsis, et historiæ quorundā mentionem faciunt. L. Bruto.) Dicitur primò L. Iunius, ex Tarquinia Superbi sorore, cognomen autè Bruti, quod à rege stultus haberetur, inuenit: idq; libenter sanè, quo suū ingenium melius occultaret, prætulit. De matre suauanda.) Fortè Tarquinij, regis Superbi filij, Delphos sciscitatum ex Apolline erāt profecti, quis corū loco patris regnatorus esset: unaq; Brutus, peccie tanquam cognatus, re quasi ludibrium ductus. Itaq; sonante oraculo, potiturum imperio Romæ, qui primus osculum matri tulisset: illi laborarūt, quomodo præuenterent inter se, tres enim fuerunt. At Brutus Pythicum responsum celeriter intelligens, simulato lapsu, terrā scilicet, ut communè omnium matre labijs attigit. et hoc est, quod hic Cicero Brutum summā texisse prudentiā à simulatione stultitiæ dicit.

Clarissimi regis.) Prisci Tarquinij. Quinti Romanorū regis filius. Potentiā uero occasione uocabuli probat: quod potentes sermè sine superbi. Expulerit.) Nota res ex historijs, de Lucretia: cuius indigna oppressio, deinde miserabilis etiam mors, causam eij ceterorū ex urbe regum, Bruto, populoq; Rom. præbuit. Sed restum ne mulieris facinus, disputabile esset: magisq; crimini affine, si ueris rationibus discuteretur: ut pulcherrime sanctissimus Augusti, in lib. de Ciuitate Dei. Deuinxerit.) id est, confirmarit, stabilierit. Vtitur hoc uerbo commodè, quia iureiurando populū et primores cõiunxerat, nō passuros ullū posthac regnare, talis autem religio quasi uinculum erat, quo se exsoluere nemo bene posset. Collegæ suo.) Lucretiæ marito, Collatino: qui pulsus regibus, alter consul centuriatis comitijs electus erat. Iussit enim in plene cõcione Brutus, ut quia nomen Tarquinij, q. regū etiā esset, ipse generet, suis rebus auctis urbe discederet, ne regia memoria, tali uoce, populo cõmoueretur, aut occasione afferret reuocandi dominatus. Quod Collatinus ilico fecit, et se cū domo sua Lanuuii contulit. Verum miram esse uehementiam animi in Bruto oportuit: cum duos etiam filios ad capitale supplicium, ob prodicionem regi promissam, ultro paulo post tradidit. Ad ripam Anienis.) Anio fluuius, per agrum Tyburinum currens, dicitur, quod Anius Hetruria rex in eo perijt. Linius non Valerium, sed Agrippam Menemium fuisse scribit, qui plebem

tum à patribus disidentem, saceta de uentre reliquorum membrorum ministerijs destituito fabula, ad concordiam permouerit. Erat autè disidium propter magistratus. L. Valerij.) Hic maiuscula litera scribi debet Potitum. Est enim cognomen Valerij. Ne non.) Id est, multum ualuisse. Decemuiralè.) Nam Appius Claudius Decemuir filia A. Virginij nefariè concupuit. Quam pater, ut mancipiū iam iam ad libidinē trahendam, cū alio modo liberare non posset, occidit cultro. Secepsit igitur plebs in Auentinum, ibiq; tribunos sibi præfecit: quoad L. Valerius eam patribus reconciliavit. Legibus.) Sanxit, ut tribunatus esset sacrosanctus: item ut prouocare liceret, hoc est plebè appellare: nulla tamen patrum iniuria. Appiū.) Non illū, de quo iam diximus: sed illum, quem diuturna ualetudo oculorum acta censura domi semper detinuit, dictū Cæcum. Is audito, quod Cyneas disertissimus orator pacem petiū Roman uenisset, Senatū adijt, petitaq; negari persuasit. Viderat enim Pyrrhus, corpora Romanorū in hostem uersa post præliū. De captiujs.) Leuinus Conf. non prospere pugnarat aduersus Pyrrhum, territis militibus elephantorū facie. Rex uero captiuos gratis Senatui populoq; Rom. reddidit. Cõruncanus.) qui primus ex plebe Pont. Max. creatus est. Habente comitia.) Id est, conueniū populi contra leges celebrante. Inde comitiū, locus: à coitando, ut ait Festus. Interrege.) Asconius: Creabatur, interdum comitorum habendorū causa, et eius imperij quinque dies tantū erant: quod hoc loco intelligi debere puto. Aliàs interrex, qui, dū uacat regnū, omnia administrat. De plebe.) Concesserat enim Senatus, alterū Conf. plebeium esse, recepta uicissim prætura, et curuli aedilitate. Menialege.) ut liceret Senatū cogere edictis, ad impedienda Appij comitia, tuendūq; populi Rom. ius, sine Tribunis. Cū Lena.) Vestimentū militare, quod supra omnia uestimenta sumitur. ita Nonius. Baysius autem: Pallijs, inquit, superindui solebat, cuius etiam usus fuit in sacrificijs. Et hæc interpretatio, secundū istius loci sententiam est.

Flamen Carmentalis.) Carmenta mater Euandri, proprie Nicostrata. Sed propter carmina, quibus uaticinabatur, et respondebat, sic dicta. Eius sacerdotes appellati Flamines, quasi Filamines. Cum enim incidere pileati per æstum nō possent, cogere aut religione caput insignitū habere, filo se supra circumligare ceperunt: authoribus, Varrone, Seruio. Apud Trasimenū.) Lacus in Agro Perusino: ubi circumuentus insidijs Poeni, pessimis omnibus, nullo cõsilio rekte habito, cum 23. Rom. millibus, fortissimè tamen pugnans, cæsus est. Quem uero.) Hactenus coniecturis, ex Annalibus, excerptis, de ueterū in Republica, quadam eloquentia, usus est. Nunc argumenta scriptorum, et testimonia authorum sequitur. Et primū de Cethego citat carmen Ennij, quem hic suauiloquen-

tem uocet. Alterum autem, numeris non constat: nec facile possum exputare, quid addatur. Nam primum, Cornelius suauiloquenti, manifestum refert archaisimum, et uocabulo simul, et metri ratione, cum oportet, ut inferius s. litera elidatur. Sed res est minime utilitatis, itaq; prætermittenda. Et hercules.) Iurandi aduerbium, pro hercle, uel hercule: quasi dicas, per herculem: uel, nimirum hæc quidem extant. Occidisset.) Id est, mortuus fuisset. Est enim occido media breui, intereo, ab ob et cado: media uero longa, interficio. Vtitur hic per appositè: Si quis, inquit, eiusdem generis occidisset, uidelicet repente mortuus, ut aliam habere laudem nullam posset, nisi quam familia conferret. Mendosior.) Non scriptura, literis ue corruptior, sed rebus et ueritate falsior, hoc loco.

Genera.) cum in alienam domum, progeniem, nobilitatē sese inseruerunt. Ad plebem transitiones.) Id est, secessiones à patribus, à Senatu: propter ius ali quod populi Rom. leges, æquitatē. Insunderentur.) Metaphora à proprietate nota, pro, miterentur in alienum genus: ut post temporū interualla dubiū esset, ita ne fuerint, an contra. Subiungit exemplū de se. At Tullio dicerem.) Fuit autem ex regio Volscorum genere Cicero. Timæus.) Locrensis historicus, et Platonis summus familiaris. Repetit.) Quia uixerit aliquando Syracusis, idcirco lege Licinia uult eum esse Siculum. Erat enim hæc lex, de sodalitijs. Græcus ille.) scilicet Lyfias: habet aliquos, quos ego noui studiosos eius esse. Habitus opimos.) Id est, non tam cõfidentur copia in dicēdo, quàm exilitatē. Quos.) Opinor oportere legi, quos ualetudo, modò bona sit, tenuior ipsa delectat. Nam si legitur tenuitas, ignoro quid sibi uelit Cicero. Lacerti.) Lacertus, brachiū à cubito ad manus in homine, hinc lacertosus, ualens et robustus: per translationē, pro, sunt uires quædā orationis in Lyfias. Strigosior.) Id est, ieiunior, ineptior, à iumentis, quæ cum fame restricta sunt, aut morbo, macilenta apparent, quasi stringosa. Aut senatorē.) De hoc dictū: optimus senator, fortissimus Imp. disertissimus orator. Est autè iste Cato maior, siue Censorius, Vticensis auus. Luminibus obstruxit.) Budeus ad hanc figuram: Quemadmodum (inquit) claritati antiqui nominis Thucydidis, officit grandiloquentia stili Theopompus historicus, quasi luminibus, ædificij altitudine: sic fusciorem illum splendorem orationis Catoniana, recentiores oratores sublimiore dicendi genere, ueluti præumbrantes obscurauerūt. Est autem loquendi formula ueterum iureconsultorum, si quis lucem à fenestris alteri per tectum, uel parietem, aut aliquam huiusmodi materiam, ut sepe fit, prohibet. Ita alibi Cicero usus est. Pro domo sua: Seuere cõtendit, ut Q. Vestius sibi domum uenderet, cum ille negaret. Primo se luminibus eius obstruxerum minabatur: affirmabat Posthumius, se uiuo

illam domum istius nunquam futuram. id est impediturum se solem, per fenestras in domum penetrantem, excitata altius sui muri parte. Eiusdem significacionis, quod hic proximè ponitur, officere luminibus. Sed & per similem figuram usurpatum, sanè quàm elegans. Nec ossa solum.) Pro uelim, ut uim ingenij quoq; & dotes naturæ exprimerent, non solum compositionem uerborum. Antiquior est.) Obiectio. Possunt dicere, Catonem horridius loqui, quia uerbis uititur aliquando obsoletis. Respondet: Mutentur illa, corrigatur uicium, absoluantur numeri, siquidem tanta debet esse sermonis religio: tum apparebit, neminem iure præferri posse à Græcis oratoribus Catoni. *οὐκ ἔστιν ἄρα.*) Latine forma, cultus, ornamentum dicitur schema. Quintilianus. Propriè, quod est à simplici, ac in promptu posito dicendi modo, poetice, uel oratorie mutatum. *Τροπος.*) Idem. Est uerbi uel sermonis à propria significacione ad aliam cum uirtute mutatio. Latine tropus, quasi conuersio, modus, figura. Nec uero.) Concessio. Fateor esse talem hunc auctorem, ut melior requiri debeat, perfectior inueniri possit: sed, quia maius antiquis studium fuit in rerum cognitione, doctrina, tractatione uersari, atq; adeo sapienter potius loqui, q̄ eleganter, contenti, cuius cuius rationis est, simus. *Quis enim.*) Ab exemplis artificum. Affert autem sculptores, statuarios, pictores: ex quorum operibus cluceat, posteriores semper solertius artem exercuisse prioribus: sine eorum tamen contemptu. *Quin* hos ipsos adhuc habere, quod præperfectis artificibus oportet admirari. Signa rigidiora.) Statuas, imagines esse rudiores, quam ut ad rem omnino respondeant. Signum enim etiam accipitur pro sculptili, siue susili opere, ad effigiem hominū, uel similitudinem rerum aliquam afformato. In Verr. In auctione signum Cupidinis æneum, non magnum. Item in eundem: Delum uenit, ibi ex sano Apollinis religiosissimo noctu clam sustulit signa pulcherrima. Nihil est enim.) *ἴσως.*) Sic propemodum Terentianus ille iuuenis: Qui nos, inquit, ilico uolunt nasci senes. Nec dubitari.) Digreditur paulo longius. Et est amplificatio per consequens. Si Faunos Homerus, ueteresq; uates inducit, fuerunt utiq; qui poetices rudimenta traderent, antequam ille tam perfecte caneret. Hic Lilius.) Non historiographus ille summus, sed Andronicus: qui primus fabulam, ut inquit Cicero, Romæ docuit, C. Claudio Appij Cæci filio, & M. Tuditano Cons. Tanquam opus Dædali.) Id est, perplicatum scriptum, numeris perturbatum, ordine confusum, ut Labirynthus Dædali. Ludis Lucratij.) Erant instituti, nomine C. Lucratij, qui primum Punicum bellū consecrat. C. Salinator.) M. Lilius aliàs, qui ducem Pœnorum Asdrubalem cum 56. M. hominum sub Alpibus, ad Annibalem fratrem profectum cæcidit. Voverat.) Id est, sanctè promi-

serat, præbiturum se populo fabulam, si Senensi prælio uictoriam obtineret. quod & fecit. Primum illud.) De Accio loquitur, qui carmine Punicum bellum primum descripsit, et quem Ennius inter Faunos ponebat. Defendit autem Accium præclare Cicero. Sed nos cum nihil hic argumenti habeamus, quid aliud quàm uerba legere possumus? Itaq; potiora uideamus. Acerrimū.) In quo Regulus Attilius Consul, & ciuis optimus, propterea quod captiuorum commutationem non referret, ab hostibus crudelissimè enectus est. Etiam si minus.) Alloquitur Ennius fictitia responsione. Filius quidem.) Nescio ille ne fuerit, quem Antiochus captum patri remiserrat, an alius. Historici certe tacent hic. Sed unum tamen scimus: istum ob ualeitudinem infirmam non fuisse satis aptum ad gerendam Rempublicam. Adoptasse uero Scipionem Aemilij Pauli filium, postea de Carthagine euersa, aui cognomine dictum Africanum. Non infantem.) Id est, disertum, & eloquentem. Peritissimū.) Idco Q. Ennius, Egregie cor datus homo catus Aelius Sextus. Sulpitius.) Hic primus apud Romanos prædixit eclipsim lunæ, bello Macedonico. Corculum.) Festus: à corde dicebant antiqui solertem & acutum. hinc igitur P. Nasica dictus Corculum. Malium.) Valde ueror, ut male scriptū ne sit. Nec enim inuenire possum, quem M. nominet, Nasicae filium: & hunc etiam alium, paulo durius scilicet. Fortasse legendum est, Metellū, illius, qui sacra acceperit filium. Nam annis anè paucis, cum Vestæ templum arderet, Cecilius Metellus Pont. Max. ex incendio sacra rapuit: ut L. Florus ait. Sed de Publio, quod matrem deum intulerit in Palatium, nulla sacrorum mentione facta, dici solet. Hunc autem Metellum fuisse, qui subacta Macedonia, captoq; Pseudophilippo, Macedonicus deinde uocatus sit, ratio temporum, & historiarum ordo mihi probat. Et ne quid hæreat, inter oratores eum numerari. Scitum, quod cum Censor esset, luculentam orationem habuerit de ducendis uxoribus, liberorum procreandorum causa. Nam & Augustus Cæsar, ordines ad coniugia cohortaturus, illam, uelut eo tempore scriptam, in Senatu recitasse fertur. Querat tamen meliorem sententiam, si quis inuestigatu dignam rem putat. Nobiliorem.) Nomen consularis uiri, qui cum triumphum esset, Ennium ciuitate donauit, quem admodum Sylla Archiam poetam. Est autem triumphatus, trium collegarum unius generis officium. Sed is triplex apud Romanos fuit. Primus carceris custodiam habebat, & animaduersiones curabat: Alter monetæ, nummularijs, formæ cursoribus præerat, ut ait Lilius: Tertius uigilias in urbe noctu obibat. In Aetolia, &c.) Tum, cum Aetoli, gens in Græcia Acarnanibus, Epirotis, Locrensibus finitima, sollicitatis Antiocho Philippoq; regibus, & Nabide

& Nabide Laedæmonio in belli societatem ascito, defecisset à pop. Romano. Africani pater.) scilicet iunioris. Hic Persen prælio uictū cepit, in triumpho cum filijs duxit, Macedonia in prouincia formā redegit: moderatissimus uir. Summa contentione.) Propterea M. Cato dicitur melius uituperare potuisse, quàm laudare: iuxta censuram historicorū. Sequitur autē mox hæc contentio, pluribus uerbis. Tenuit locum.) pro, fuit æqualis in dicendo huic Albinus. per pulchre dictum. Possumus sic uti, tenuit cum Alexandro magno locū, Iulius Cæsar. Fabius Pictor.) Is Rei pub. tempora quoq; descripsit. adducitur enim sapius testis à Lilio. Cuius quatuor filij.) puto, L. Metellus, Diadema Metellus, Caprarius, Numidicus. Fuit autē hic cum T. Quintio Apella Cons. quod ideo retuli, ne superioris nomen reiciatur. alioqui Cicero, cum mentionem eius orationum faceret, illam, quippe primariam, hic non prætermisisset silentio, Veterator habitus.) Ciuilitate Cottam ueteratorem uocat: hoc est, diu multumq; in causis forensibus uersatū. Nam cetera, qui uetus est astutia, dolisq; plenus, sic dicitur.

Paulum his antecedens.) Noua ad datiuum uerbi adstruatio. Fortè legendū, Hos antecedens ætate paululum. Simili quidē modo certe Ciceronē loqui, ego non memini. Nec uerendum, ut offendat aures duorum pronominū idem casus, quasi *ναροπορία*. Scribit enim alibi: Quid uos inter uos? Item in Att. Amemus nos inter nos. Sic scilicet hoc loco stare possit: sed inter hos ætate, paulum hos antecedens. Nisi metaphoricū esse debet participium, pro superans, antecellens. Sed id sententia non patitur: quia prærogatiuam laudis anni nullam conferunt, præ uirtute, in iuniori constituta. Quare etiam atq; etiā Lector uideat, quid hic sequare. Equidem meam opinionem, ut decuit, & debui, paucis explicauit. C. Lælius, &c.) Hunc sapientē appellatum ait Cic. lib. 2. de Offic. cuius etiam nomine Dialogum de Amicitia posteritati commendauit. Coniunctissimum enim cum Scipione maiore rerum omnimodo, constat, ipsum semper fuisse. Aut etiam Catonis.) nempe tam studiosi præcæ linguæ authoris. Viriati bello.) Viriatus primum in Hispania pastor, tum uenator, inde latro, mox etiam dux, exercitu totam Lusitaniā occupauit. Quem reprimere cum Vetilius prætor conaretur, fufus & captus est. Itidem Plaucius prætor, cum non ita diu post concurrisset. Ne multis opus fuit consularibus copijs, & duce consulari. Cōplures igitur aduersus eum missi. Sed Viriatus aut uicit semper, aut æquis conditionibus acquieuit: rarissimè uero cecidit, quoad à proditoribus (is fuit annus belli decimus quartus) Serullij Cepionis opera subornatis, occisus est. Sic autem habente cōmuni scriptorum historia, miror hic Lælium, cum egregia laude, à nostro interponi. Ego medijsfidius inuenire nō possum hæctenus, ubi Lilius, ubi Plutarchus, alij ue, cum huius

belli euentum referunt (quanquam Epitome tantum Flori nobis est) Lelianam mentionem faciant. Itaq; nec possum enarrare, quomodo Viriati bello fuerit egregius, quod hic dicit Cicero, C. Lælius. Primas defecerunt.) Id est, utrunq; iudicant homines ingenij, literarum, eloquentiæ, sapientiæ ornamenti præclarum, & Africanum, & Lælium: sed præclariorem tamen Lælium. Habetq; Ciceronis hæc immutatio, primas priores, plurimum elegantie. Tribuendo.) Aliàs suū cuiq; tribuere, de iustitia dicitur: hic de candore quodam animi, de ingenuitate, si propria laus uiticū redditur. Memoria ten.) Digressio, superius iudicium de Galba, per occasionē Scipionici Consulatus, argumento insigni declarans. Dixit enim antè, Galbam principem in oratorijs artibus omnium Latinorum fuisse. Nunc id ex testimonio causæ, quam Publio Scipione, D. Bruto Cons. perdifficilè pro publicanis egerit, imò solus transegerit, ad summum probat. Ex P. Rutilio.) Vir innocentiæ summæ, quia Asiam à publicanorum iniurijs defenderat, cum C. Marij proconsulis legatus esset, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia tum tēporis erant, damnatur, exulq; proficiscitur in Græciam: ubi se eum uidisse, cum eo colloquutum esse, Cicero cōmemorat. Adolescentulo se.) Fuit enim Rutilius post Catonem, ætatis unius quasi interuallo, temporibus Syllæ, Craffi, Scauolæ. In sylua sua.) Id est, Rutilij ita facta cædes esset, atrocior omnino, quàm ut negligi deberet. Liberi societatis eius.) Publicani, qui commercium simul habebant, in simula rentur sceleris, eius parricidij. Quæ pecuaria.) Comprehendebantur hac uoce res, ex quibus colligeret uectigalia populus Roman. ab eo, quod primi reditus hinc Reipub. quondam uenissent, ex pecuarijs scilicet, hoc est armentis, pecorum gregibus. Quod igitur hic redimere pecuaria de Cens. ponit, intelligi potest, pro datis Senatui pecunijs mutuo, publicum uectigal à Reipub. in se transferre. Amplius pronunciaffent.) Id est, reos adhuc cædis audito Lælio reliquissent, nō dum à crimine socios absoluisent. Est enim amplius pronuciare, cognitionem, uel certe summam sententiam differre: quo modo dicitur & ampliare. Cicero. Verum, ut opinor, Glauca primus tulit, ut comperent dimaretur reus, antea uel iudicari primò poterat, uel amplius pronuciari. Et hoc loco Budeus ad reum uerbi formulam adiungit, cum iam absolutè ponat Cicero. Præterea sensus constare possit, etiam si nomen prioribus uerbis dimittatur. Ampliare uero: in Verr. Aut istum hominem nefarium ampliaueritis. Rem esse prolatam.) Idem fermè, quod diximus: quasi porrò latam, in aliud tempus reiectam. Locutum ita.) Semper ad intelligendum, Memoria teneo me ex P. Rutilio audisse. Nimirum oblitus antè fui obiter admonere: quod, cum aliàs infinitiuis præsentijs addat memoriæ uerbum Cicero, sic, Memini me legere,

legere, memoria teneo me uidere, hic modo prateriti efferat. Quasi comperendinatus.) Ego sanè puto uerbale nomen esse. nam participiale non satis conuenit, ut hic comperendinatus, huius, & similiter: significare uero idem quod procrastinationem. Sic enim legimus: Vnum, quasi comperendinatus, diè medium fuisse, quem totū Galbam in consideranda causa posuisse. Vbi scilicet, nisi temporis interuallum illud, quo publicani Galbam adierant, & à Cons. causa suspensi fuerant, uix quicquam intelligi potest. Nam comperendinare, est in aliquod spacium differre: comperendinari, sententia iudicum pendere. Solet aut participiale semper alterum comitari casum. Vt in Ver. Mirari stultitiam alij, alij amentiam, cui comperendinato, cum multi testes dixissent, non quicquam illorum ueniret in mentē. Adhæc correctiua particula Quasi, uidetur attemperare metaphoricū nomen. Nec enim Galba periclitabatur: sed cum publicani suā illi causam à senatu prolatam comitterent, & ipsi dabatur, quasi comperendinatus. Hoc plusculis: quia non extat apud alios. Male multatos.) Id est, uehementer inuis increpitos à Galba, quod aliquid aut non recte scripserunt, aut negligenter pratermississent. Quid multa? Precisio. addi oportet, dicerentur, afferrentur, & simile forsan aliquod uerbum. Silentio.) Fiebat enim ad quamlibet orationis partem concionis acclamatio, si præclare illa haberet: quemadmodum sibilus, murmur, clamor, si perperam. Id etiam hic animaduertendū est, quod una parte dicendo confecta, licebat oratori interquiescere: memoriam, uocem, uirgæ recolligere. Postremo plures diuisis partibus unā causam orare poterant: ut pro P. Sestio Hortensius, Cicero pro P. Sylla, Pompeius, & ijdem. Quæstione liberatos.) Id est, ne traherentur in carcerē, & per tormenta de cæde examinarentur, more summi iuris. Multoq; plus.) Dijudicat, utrum efficacius, eleganter ne sit auditor docere, an grauius permouere. Posteriori autem alteri præfert. Sed hodie distingui rationes oportet. ueluti, si principem alloquiturus, de tonare magis quam fari uelis, nullā laudem obtineas. 40 at in ecclesiastarum loco, qui fermè ueterum oratorum similitudinem referunt, cum deniq; efferri sermone, gestu, pronuntiatione possis. Contra fidem.) Sergius Galba (cuius etiam in uita Galbæ Cæsaris Plutarchus meminit) aliquot Lusitanorū millia, qui rebellauerant, interfecit: captiuos uero uenit in Gallia dedit. Hic L. Scribonius plebis trib. rogationem tulit, ut quoniam isti populo Rom. dediti essent ex foedere, restituerentur omnes in libertatem. Nam, cum inducias agerent, erant oppressi. Magnā igitur inuidiam inde sustinuit Galba: sed maiorem multo, cum M. Cato grauisimus uir, idem acerrime suaderet: maximā autem omnium, exasperante perpetuis rogationibus factū apud plebē T. Libone tribuno, Q. Fuluius eū, ut fecit,

defendere potuisset, nisi criminibus & ipse tactus, laborasset suo periculo. Prætulit tamen, quod Lusitani per pacis speciem Romanos adoriri uoluissent, eaq; re comperta, meritò trucidati à Galba essent. Reo non conueniebat ipsi, pro se dicere. Quamobrē priusquam aperte damnaretur, cōplexus repente filios, utrumq; prætextatū, item ex C. Sulpitio Gallo pupillum, miserabilis prodijt, populo flens supplicauit, ita breuiter egit, ut misericordiā cōmotus erga afflictū senem, & infœlices liberos populus, rogationē antiquaret. Priuilegij similem.) propter priuatos homines, totq; singulatum occisos. An diebus.) subaudiendum, nescio.

Quid igitur.) Excursus ab oratorū personis siue nominibus, ad eorundem scripta, quæ cum ualde non laudet, nec censeat odiosē, cur tā simplicia sint, unde tam uulgaria dotibus uideantur, humaniter ostendit. Multas aut huius rei connumerat causas: sed cōpendio. Primum, quod ideo scriptæ sint orationes, ut memoriā actionis, non aliquem usum afferant legenti. Deinde, quod illi maluerint è gloria de se existimari potius, quàm è libris iudicari. Ad extremum, quod pleriq; non putarint, se posse tam bene scribere, quàm dicere. Intermiscentur tamen rationes quæ ad eas uideamus. Inertia.) Perproprie, nam siue indoctos, quasi sine arte putes, siue desidiosos: utrunq; secundū rationem. Deficit oratorē.) Id est, destituit, nunquā oratorem deserit consiliū. Vir egregius.) Hic Pompeius, ad Antiochum regem Aegyptij causa, legatus à Senatu missus, cum intrepidè mandata publica coram expositisset, & rex deliberaturum se responderet, uirga quam manu forte tenebat, circumscripsit regem, ingenti fiducia postulans, ut priusquam eo se spacio moueret, suam uoluntatē ederet. Quare perterrefactus, & meritò quidem, Antiochus, facturum se ex sententia senatus promisit. nec longo post interuallo, finibus Aegypti, Ptolemæo, quem expulerat, cecidit. Accepta iniuria.) Marcus enim Octauius, eo quod tribunus Graccho maiori leges agrarias promulganti restitit, uix seruatus est, quoniam in carcerem traheretur. Deinde uerò, cū alteri Graccho, tribunus iterū pari constantia contradiceret, magistratū abdicare coactus est, & uix Cornelie matri Gracchorum à populo condonatus. Qui summos hon.) Fuit hic Q. Pompeius, cum Q. Metello primus omnium è plebe Censor. Propterea scilicet ait, eum summos honores adeptum esse, sine maiorum commendatione. Sed ipsa tristitia.) Non mirum igitur, si Stoicum illud portentum, parricidam Cæsaris Cæsium, iste Lucius propagauit. Fermè patrum ingenia refert progenies. Eisdem autem moribus nepotem fuisse, Plutarchus in uita Bruti, item Cicero multis locis, & alij sanè tradunt.

Cuius legi tabellariæ.) Quantum ex alijs etiam locis intelligere possum, uoluit hæc lex, ut aut magistratus tabellis ad populum uerentur, sublati concionibus:

concionibus: aut ut populus in eligendo, seu in comitijs solemnibus, tabellis, non uocibus crearent magistratus. Nam prior ratio, uiam ad honores, perniciosè disertis ciuibus præclusura uidebatur, si non permoueret uulgus, non preueniretur blanditijs: posterior, ademptura timorē uincij: de populo, in danis suffragijs, si literis tantum oblati author ipse latèret, ignoratum nomen reijcientis petitorum, uel accipientis esset. Pro Publio quidem Sestio, interponit hæc uerba Cicero inter alia: Tabellaria lex, à L. Cassio ferrebat, populus libertatem agi putabat suam: dissentiebant principes, & in salute optimatum temeritatem multitudinis, & tabellæ licentiā pertimescebant. Agrariam T. Sed hæc tenus. Putabat, inquit, agi libertatem suam. Quare? Quia non deberet liberè uersari, cōparere, loqui, quanquam imperitè: melius enim ita potuisset, atq; tutius. Postea, Licentiam, inquit, tabellæ pertimescebant. Nimirū ne quando idem ipsis accideret, quod multis quidem Atheniensium, sed præsertim Aristidi. Hic enim ostracismos uulgus de se colligēs, forte damnabatur ab eo, cui ignotus erat. Cumq; præfens interrogaret præsentē, cur ita faceret? respondit ille, Quia diceretur ubiuis Aristides nimium iustus. Multum cluentes.) Fortasse legendum, Clientes multum opera subleuabant, & consilio Capiones. alioqui nescio quid nam hoc sit. Domesticas disciplinas.) quod domi priuatim operā daret rhetoricæ, iuri ciuili, &c. magistris ad id utens. De socijs.) Tum temporis, cum Latini, ceteræq; ciuitates Italiæ, ius Romanum expetebat, eaq; gratia aduerti senatum contra Gracchum uidebantur. De Maratheno.) quo Gracchus in orationibus componendis usus esset logodædalos. Fuit autem Rhetor græcus. Elinguis.) Id est, cum nunquam Fannius infans habitus sit, & indifertus ab eo, qui si linguam nō habet, loqui non potest. Soceri instituto.) scilicet Lælij sapientis: mox etiam idem sequitur, perinde ac dicas, suatore Lælio, monitore, Pænetium philosophum celebrem audierat. Sed de Persio superius: praterij enim, quem ego magistrū dici diuina pūia fuisse puto, non Satyricū illum, nobis bene notum. Mutius aut.) Q. Scæuola, grauisimus uir, et integerrimus augur, idemq; consultissimus Pontifex: cuius hoc libro sæpe facit mentionem Cicero, sepius me uero etiam alibi. Is oratorum in.) Et tamen hunc non semel iurisperitorum uocat eloquentissimū: in dialogo quidem è tribus primo, certe. L. Crassi.) De quo pluribus paulo post. Nam præter ceteros hunc, admirari Ciceronem, opinor nobis iam cognitū est. Uinam in Tyberio.) Vox optantis animi, comiseratione plena. Ac quoniam multa sequuntur ex una actione in eandem fermè sententiam, uolo paucis repetere quæ pertineant ad uerborū intelligentiam. T. Sempronius Gracchus, ut conijcere equidem possum, affuit expeditioni Numantinæ, quando C. Man-

cinus prælio uictus, & castris exutus ab oppidanis, necessariam pacem fecit. Sed senatus consulto breuè reiectus propter ignominiam, hostibusq; per foecialē deditus, eos etiā in dedecus uocauit, quos officijs in exercitu præpositos habuerat. Itaq; Gracchus iā inde Senatui inimicus, ut primum tribunatu potitus esset, grauisimas actiones sibi sumpsit, quibus patres, potentia populi contunderet. Tulit de diuidendis agris legem. ea iubebat, neminem optimatū plus denis agri iugeribus possidere. Mox diuisioni se tertium, cum C. fratre, & Appio socero, præfecit. Quod aut non satis agri singulis è plebe sufficeret, constituit deniq; rogationibus nouis sancire, ut ijs pecunia ex Attali regis legato numeraretur, quibus solū assignari non posset. Tali conatu cū totus incumberet, & tribunū se creari iterum curaret, media concione, à Romana nobilitate, Nasicū ducem sequuta, miserabiliter occisus est. Caius uero Carbo, factus alteri Graccho in eadem actione socius, & ipso consulis Opimij armis tandē oppresso, ne quid à iudicū odijs grauius pateretur, mortē sibi consciiuit. A puerō doctus.) Id est, à pueritia, ab ineunte etate, Diophanis magistri disciplina ad dicendum eruditus, supra Maratheni mentionē habuit: coq; dicit, magistrus è Græciā. Volubilē.) Idem, quod præcipitantis linguæ, sermonis præopti, uolubilis orator.

Quoad uita suppeditaui.) Suppedito fermè, quod confero, subministro: sed cū absolute ponitur, intelligendū sumptus. Semel Terentius: Nam si pergam, inquit, illi suppeditare sumptibus. Cicero ad Attic. Velim, quoad poteris consideres, ut sit, unde nobis suppeditemur sumptus necessarij. Hic aut addendū est tempus, ita: Quoad uita suppeditaui tempus, facultatē, usum, aut simile quiddā. Eodē modo Philipp. 3. Cuius etiā naturalis pater si uita suppeditaui, consul factus esset. Forū tenente.) synecdoche, totum pro parte, quasi uersante circū uosfra: descendente sæpius, ut patrocinareretur, ut defenderet, ut accusaret, in forū Carbone. Quæstiones perpetuæ.) Quæstio, ait in Academicis Cicero, est appetitio cognitionis: quæstionisq; finis inuentio. ueluti si quæras de dubia re, uariq; qualem nam dicas. Verū hoc loco significat delationem, accusationē. Mox enim sequitur, de pecunijs repetundis lata lex: ut scilicet hanc occasionem, quæstiones Carbonis dederint, cū homines accusaret. Et huius proximū, animaduersio. Notū aliās, quod etiam ante paulo habuimus, ubi tormentū significat. Hinc, habere quæstionem de seruis. Euanuerunt.) Id est, non apparent, interciderunt, contempti sunt. Exiliter.) Annales exiliter scribere, tantundē ac si dicas, propter summam festinationem breuiter, accisē. Maximum Scipionem.) Maiuscula litera adiectiuo nomini debet demi. Nec enim proprium Scipionis est, sed honoris causa additum: ut alij cuius. Fuit autem iunior Africanus, qui Carthaginem euertit, &

Numantiam deleuit, Ciceroni in libris de Repub. charissimus. Quo duce.) Priuato, inquit. Nam ueniens bello confecto Romam ex Hispania, comodum in triclinium C. Gracchi incidit. Eoq; cum Carbo rogationem ferret, ut quoties tribunus plebis uellet, refici per leges posset, Scipio grauissima oratione dissuasit, addens etiam T. Gracchum iure casum sibi uideri. Apparebat igitur, ipsum Senatus causam enixe, nec frustra, tanto cum nomine defensurum. Quod ne fieret, paucis interiectis diebus, ex quo Triumuiris agrarijs rursus se fortiter opposuerat, in cubiculo mortuus per noctem, inuentus est. Sororis filius.) Pater Vticensis, Porcius Cato. Tuus gentilis.) Festus: Gentilis dicitur, & ex eadem gente ortus, & is qui simili nomine appellatur. Sed citat quendam Cincium, dicentem, Gentiles mihi sunt, qui meo nomine appellantur. Quod hic ego ualde miror, aliud enim nomen habet, quam Brutus: & tamen gentilis est, nisi forte quis Marci nomen commune uelit. Ita gentiles essent Bruti, Catones, Lepidi, Antonij. Debet igitur is gentilis uocari, qui ex eodem genere extat, proprie. Deinde uero, qui nominis eiusdem est, ut indicat locus Ciceronis in Tuscul. Antiquus sane: fuit enim meo regnante gentili, uidelicet, Seruio Tullio. Et hoc modo uox usitata. In Verr. Responde mihi nunc tu Verres, quem tuum penes gentilem Verrucium putes. locatur similitudine nominis. Quod ideo diligentius annotaui, ne quis miretur, hunc Marcum Pennum, absq; nomine eodem, Bruti tamen Marci gentilem dici. Cyri uitam.) quam Xenophon descripsit, titulo τῆς παιδείας Cyri. Comparat autem Amylium Scaurum, & Publium Rutilium. De Scauro summam grauitatem orationis, & summam dictionum fidem ponit: de Rutilio, prudentiam atq; seueritatem. Assensio.) Id est, non satis accommodatum ingenio populi. Quamquam innocens.) Deplorat iudicium Rutilianum: id quod nos supra retulimus. Ac nescio qui uerba peraspere nimirum hic currant. Coniunctiua uero particula Quamquam, uix mea quidem opinione stare potest, si sensum ad posteriora referas. Omnino legi oportere arbitror, Qui quoniam innocentissimi in iudicium uocatus esset, Parenthesis, quo iudicio conuulsam penitus Rempub. esse scimus, cum essent eo tempore eloquentissimi uiri, L. Crassus, & M. Antonius, eorum adhibere neutrum uoluit. Nam ratio occurrit, quare noluit neutrum adhibere? quoniam innocens in iudicium uocatus esset. Sed si maneat Quamquam, quomodo non sit hiulca periodus? perturbata sententia? uiderit quibus. Statarios appellat.) Id est, ad standum dispositos, ut fit in scena, cum senes etatis ratione perpetuo quiescunt, raro gesticulantur, uix unquam discurrunt, exemplo reliquarum personarum: sed tantum moderatè loquuntur. & tales hic appellat in scena statarios. Terent. in prologo Heaut. Date potestatem, statariam agere ut mihi liceat per si-

lentium: hoc est, personis stantibus, & quietis compositam comœdiam. Alias statarii milites, qui stantes uno loco, cum hoste manus conferunt: non hinc inde per spacia mouentur, quales sunt nostri, qui suos ordines in conflictu rigide seruant. Vacationem augures.) Sensus est: Aelius Tubero triumphum seuerior stoica disciplina uidetur factus: quod contra testimonium Africani maioris iudicauerit, augures, liberos et immunes non esse, quo minus in iudices allegerentur, atq; iudicia cum ceteris ciuibus exercerent. Id enim est uacatione non habere, iudicij opera dare. Tū Brutus.) Obiectum ad rationem: Cur Stoici, cum omnes in disputando doctissimi sint, in dicendo pueri deprehendantur. Quia nihil, inquit, nisi dialecticè tractant. Architecti.) Id est, summi uerborum magistri, per figuram. Excipio Catonem.) Vult Vticensem: cuius fuit magna laus, ex opinione facultatis huius. Sallustius in Catilinario, contra Iulium Cesare uiam exscribit. Tuus auunculus.) Hunc ipsum innuit. Erat enim Brutus ex Seruilia, sorore Catonis. Immoratur autem hic in perpetua digressionem de Stoicis. Vbi nihil uideo, quod magnopere explanem. Nisi quod illic, Iouem siquidem, concinnius legi posse putè: Iouem sic quidem, aiunt philosophi, si Græce loquatur, loqui. Persequamur.) Intellige numero, uel oratione. In hac turba uoluminum.) Se ciuilitate attingit. Qui quod omnes artes, elegantia, genere dicendi maiores superasset, solus, ut haberetur pro magistro, & legeretur obtinuit. Meis enim.) locatur in ueterum orationes. At puer adhuc, monentibus ut Ciceronis nomen abijceret, se clarius, inquit, hoc Scauris & Catulis facturum. Nec hercule multum aberrauit à proposito tandem. Laudata oratio.) Recipit iudicium de Curione, quem supra Seruium Fuluium ab incestu defendisse dixit. De amore.) Quod ingenium sanguine talis turpitudine nunquam contaminet, ut cum matre rem uelit habere. De tormentis.) quod sceleris ultrices furie, præcogitantè deterreant à nefario proposito. De rumore.) quod sequatur facile quidem indelebilis infamia. Sic hos comites, ut uocantur, locos Cicero nempè tractasset Fuluium defensurus. Sed quoniam hic de puerilitate dicit, oportet ut Curio orationem ad magis uulgaria deduxerit. Ecce in manibus.) Proclamatio rhetorica, species figuræ quæ dicitur μετὰ λόγους, hac enim occasione continuat orationem, & infert nomē C. Gracchi in oratorum ordinem. Videtur autem ideo repente turbari, quod tantum uirum præter rationem indigniores enumeras, tam diu reticuisse. Color rhetoricus. Interitum.) Tam, ait, immaturo. Voluit enim fratris Tyberij eadē uicij, idq; per populi uim. Itaq; post fratris plausibilem illam legem, alteram quoq; pari gratia promulgauit, ut semisse & triciente frumentum erogaretur plebi. Quod cum adhuc non satis uirum habere uideretur ad rem, equestri ordine Senatui adherente, summo nimirum usus

usus dolo, diiunxit senatum ab equitibus Romanis tertio postremo rogatione. Sic iussit ut trecenti quidem è patribus senatores manerent, uerum equites sexcenti ad hunc numerum adderentur, eo quod plures in ciuitate essent, & iure suo per tot tempora priuati. Quid mirum? Protexit omnino se, ne quam uim intenteret senatus. Mox etiam in sequentem annum tribunatu donatus, perfecit, ut triumphum frumentariorum legum crearetur, multas in Italia colonias deduceret, atque præcipuam in solo iam tum per minorem Africam dirigit. Carthagini. Sed nullus popularis fauor diuturnus, dum armata multitudine post tribunatum, Auentinum occupat, ab Opimio Cons. populi uiribus adiuto, cum Fulvio Flacco necatur. Hanc igitur mortem, tot uerbis hic miseratur Cicero. Paternam esse.) Nam Sempronius pater maioris Africani potentiam, ne tribunatum dissolueret, ipse tribunus sustinuit. Auitam.) Est iam ante eorum facta mentio. Iugurthinæ coniurationis.) Iugurtha Numidarum rex, nothus Micipse, fratres legitimos hæredes interfecit. Contra quem Calpurnius Bestia Cons. bellum gerere iussus, pacem ex corruptela fecit. Quin omnes itidem legatos sermè, senatores autem multos, auro ille peruerterit. Eam ob rem euocatus Romam fide publica, ut conscios ederet, paucis etiam diebus interpositis Massiniam regulum confodi media plebe curauit. Itaq; cum periclitaretur, clam effugit, inclamans: O urbem uenalem, & cito perituram, si emptorem inuenierit. At populus indignitate rei commotus, auctore Manilio (sic enim legi debet, iuxta Sallustianam historiam, non Manilio) tum forte tribuno, rogationem questionis habende suavit. Hinc C. Galba, qui reorum unus fuit, ista damnatio. P. Scipio.) Nafica, consul hoc anno cum Bestia. Tristes exitus.) Enarraui nunc rem gestam. Damnatus autem fuit & ipse coniurationis Iugurthinæ criminibus. Subleuat eorum famam humanissimus orator, tribuens id inuidie, cum reuera commeruerint. Magnum Brute dedecus.) Hic M. Brutus decoxerat. Itaque uir eloquentissimus illis temporibus L. Crassus, ab eo uerbis iritatus, ut multum redderet, quid in actione lectorem induxit, qui paternos Bruti commentarios ad interrogatum recitaret. Scripserat enim, cum de iure responderet, hoc modo senex: Cum ego & M. filius in Priuernati esse. Ad quæ mox uerba Crassus acclamauit. rursus: Cum in Albano, deinde: Cum in Tyburti. Perfudit uidelicet rubore presentem tali ratione Brutum, inquit, ubi nam fundos haberet? Naturale stirpis bonum.) Quot exemplis probari posset, non esse nec nouum, nec mirum, si degenerent à parentibus liberi. Sed dat aliquid Bruto noster, cum naturale dicit bonum, quasi gignantur etiã cum corporibus uirtutes. Illud solemne: Maximos quosq; uiros procreare dissimilimos, aut certe nullos. Neq; uero L. ille Brutus, si recte per-

pendimus, tam insignis uirtute fuit, quin potius impotenti quodam, & tumido ingenio. Multam lege.) petere multam ab aliquo, tantundem, quod litè intendere de multa. Fortè Sabelius egerat iniquius, iniuriarum igitur postulabat ipsum Cæsidenus. Id autem iudicium, eam cognitionem lege Aquilia, quæ iustitiam tuebatur, sequi debuit multa. Alij subintelligunt petere multam, ut scilicet irrogetur: id quod salua meliore ratione, stare non potest. Nam hoc ipsum irrogare multam, actoris est, non iudicis. Qui uero multam petit, postulat sibi solutionem satis fieri primum ex iure: postea si priuatum frustra, postulat publice per uim iuris, ut iudex nolentem cogat. Ita petere, redit ad accusatorem, obiecto rei, sublata iudicis persona, nisi quod petitionem adiuuat potestate. Pro Cluen. Neesse est nullo modo multam illam, quæ à Iunio petita sit, cum Cluentij causa esse coniunctam. Vbi subiiciendum, ut iniquius prætor Iunius daret. Præpositio enim reum, non arbitrum, aut iudicem notat, atq; respicit. Est autem multa nota significationis, quicquid è rebus pro poena commissi secundum leges requiritur. Inde etiam dicere multam: id est minari, proponere. Coniuratum, remittere. Cic. Philip. Consul Pont. Maximus, collega multam dixit, si à sacris discessisset: quam multam pop. Rom. remisit. Minime aptum.) molle quasi, delicatum, luxurians, ut Epicuri secta uitam instituit. Xenophonteio genere.) Dicitur est tamè Xenophon, Musa Attica: nimirum propter sermonis elegantiam, & suauitatem. Sed Cicero quiddam perfectius imaginatur. Fortuna bellii.) Nam uictus à Cimbris cum collega, castra simul & octoginta millia militum amisit. Inuidia populi.) Nam propter temeritatem damnatus, bonis exutus, & magistratu priuatus est, à populo: quod nulli post reges expulsos accidit. Penes prætermiserat Aurelium Scaurum, de quo supra paulo. Hic postquam Sardos subegisset, legatus consularis aduersus Cimbro perrexit: à quibus est & uictus, & breui captus. Sed adhibitus tamen ad consilium, ut modum, quo uinci possent Romani (quippe ciuis, & dux) exponeret. Ille uero uultu grauissimè composito, cepit hostes ab alpium transitu detertere: multis affirmans uerbis, Romanos minime uinci posse. Quamobrem à rege ferocia elato, et periuenes, statim occisus est. Inutile lege.) Vt ex agro publico uectigalia ne colligerentur, quæ non essent utilia Reipub. damnosa ciuibus: ob fraudem colligentium, uel similiter. Leuare uectigali publicum agrum, id est immuncem facere, liberum à tributo. Prætorius.) id est qui prætor fuerat, ut mihi quidem uidetur: sicut consularis, qui consul appellatum, ab officio, seu magistratu. Nam adiectiuum prætorius, si cum re coniungitur, cum instrumento aliquo, significat id quod ad prætorè pertinet: quemadmodum dicimus, prætoriam nauis, cohors prætoriam, prætorium ius. Sequor autem hic alium Ciceronis locum, pro Play. Cedat consulari generi prætorium,

rum, nec contendat (inquit) cum pretorio equester lo-
cus. Pretorij genus, hoc est, quod honoribus preturæ
potitum est aliquando. Sic isto loco Cotta pretorius.
Substantiue pretorij, domus pretoris, ducis, diuitis
in agro: item locus ubi ius dicitur. inde pretorium di-
mittere, ueluti senatum. Atq; ego.) Excusatio oppor-
tuna. Possis dicere, Cur infimos etiam oratorij quosq;
percentes? Quæ fuerit assensio.) Opinor legi debere
ascensio. Probant enim id orationis circumsantia, cum
perfectiores rudioribus superponit, cum hos ad illos
semper meliores: cum dicit, se e minimis in Demosthe-
nem maximū oratorem, ac Hyperidē, ordinatim per-
uenire; pari ratione in Crassum et Antonij. quasi ui-
delicet ascendentes ex imo ad summum in eloquentia
proponat. Nam ascensus ad materiam proprie perti-
net, alioqui nescio, quid hic sibi uelit assensio. Spisse
peruenimus.) id est, tardē, difficulter. Spissum enim
proprie, densum. Quicquid autem densum est, rarius
profluit, et lentius. Ab imperatore.) Similitudinis
exemplum, quo pulchrius illustrat Antoniam lau-
dem, ductū ab arte militari. Non enim.) Ratio dicti.
Quare cum ualde præclarū haud sit latine loqui, non
loqui sit omnino perurpe. Quia pleriq; inquit, id ne-
glexerunt. qui licet ut oratores in hoc studio elabora-
re non debuerint, debuerunt tamen ut ciues Romani.
Vicij hominū, rē odio prægrauat. Superius dixit, in-
quinate: quod exponitur, obsolete, propter sermonis
negligentiam, ab inquinatus, nempe scedus, sordidus.
Leporis.) id est, urbanitatis causa. Conformatio-
nibus.) Paulo post Græco uocabulo ἔργον appellat.
In illuminandis.) In sententijs ornamento uerborū
illustrandis etiam. Sed cum magna hæc.) Videtur ad
id ἔργον addere, quod non satis Latine, non sa-
tis purē loquū fuisse Antonium, superius dixerit. Mi-
tigat autem certe cum multa connumerat, quæ perti-
neant ad singularem uiri laudem. Supplodio pedis.)
Comotio deorsum: à supplodo, quod terrā pede subitus
percussio est. Vox permanens.) id est, constans, eiusdē
semper soni. Subrauda.) strepens aliquantū, stridula.
In questionibus.) si quem reum capitis defendebat.
Quod Demosthenē.) Ab autoritate, quam ipse suo
iudicio confirmat, et uicissim confirmatur iudicans.
Huic alij.) Commune testimoniū artis. Omnes simul
iudicant tum temporis, hos supra duos, præstantio-
rem in dicendo esse neminem. Alterutro patrono.)
scilicet existente: uel, qui horū alterutro patrono præ-
munitus, requireret ullius alij ingenij, atq; præsidij.
Equidem.) Cognitio. Fert ipse sententiā de utriusq; di-
gnitate, sic, ut summus sit Antonius, maior autem Cras-
sus. Apud centumuiros.) in ius relata tractantes. Erant
fermē sacerdotes, et iureconsulti: lecti tamē singulis
tribubus, terno numero: quinq; plures. Sed expeditus
uno uocabulo dicti centumuiros. Inde centumuires
caussa, quæ referrī debebant ad centū. Cic. de Or. Nam

actare se in causis centumuiralibus, in quibus usucapi-
onum, tutelariū, gentilitatum, agnationū, alluionum
iura uersentur. M. Curij causa.) Testamentū habe-
bat: si filius Posthumus mihi mortuus fuerit, Curius
hæres esto. Hic Scauola nasci prius oportere, q̄ mori.
nō igitur heredem esse Curium. At Crassus iocabatur.
in acumen Scauolæ, qui ita cōmiseretur, Nasci pri-
us, et c. Quis enim hoc ignoret? Defendit tamē equita-
tem contra rigore iuris: sententiam testatoris, contra
uerborū regulā. Hoc modo.) Adde, sint: Licet, inquit,
Scauola, licet Crassus hac tanta dicendi gloria floru-
erint (illatio per parentem hinc) sed uereor ne quis medi-
ocre ex summo me putet fingere, tamen dicendum est:
sic enim res habet, uterq; medium quoddam in uirtute
sequi uoluit. Attende uerō more humanitatis. Deside-
rat nō nihil, et quia perfectā utriq; laudem relinquere
mauult, hoc ipsum laudis obtextu contigit. Veterum
est, inquit, philosophorū ex Academicis institutū, cre-
dere, q̄ uirtus omnis sit mediocritas. Atq; sic de duob.
his concludit. Tum de Seruio.) Nunc ad Scauolæ æ-
qualem accedit Sulpitiū. Ut enim illum plurimi fecit,
ita sanē plurimis hunc nominibus cōmendat, et fermē
præfert in eloquentia: idq; studij ratione, quo Seruius
se, nec domestico tantū, nec uno semel dididisset. Ana-
tu?) Consulta admiratio, quasi diceret, Anteposui igitur,
et c. Querit autem (ut solet) materiā ad prolixio-
rem de Seruio Sulpitio sermonem. Artem.) dicendi.
Quamquā dialecticā uelle uidetur, et mox subiungit:
Sed ea oratori, quem hic inducit, planē necessaria est,
ut nullo modo separari possit. Eoq; ponit diuisionē rei,
definitionem, circumsantias ex uerbis, rationibus, argu-
mentis. Audui enim.) Præfuit enim toti Græciæ Sub-
pitiū, post Pharsalicam pugnā reconciliatus Cesari.
atq; hunc ipsum hic tantopere laudat, cuius etiam me-
morie luculentam orationē ilico post mortem Cicero
dicauit, initio: Vellem dii immortales fecissent, non autē
Sulpitiū illū, quē in superioribus libris de Orat. toti-
es producit. Sami.) Dux feruēt in insula hoc nomine:
altera in mari Icario, Iunoni quondam deditissima:
altera prope Ithacam, ac Epeirū: teste Plinio. quā hic
nominare uidetur Cicero. Superior Samos patria Py-
thagoræ, et unius Sibyllæ est: Liuii Samothracia,
propter uicinitatē sepe dicta. Virgilio quoq; sed per-
tinet, uel inuersionem potius canenti, Threiciamq;
Samū. Aequalitas uestra, quod ad etatē. Pares ho-
nores.) uterq; consularis. Artium finitima uis.) tu
orator, ille iureconsultus. Sunt autē hæc artes quasi fi-
nitimæ, cū sint summo cui simul necessarie. Ab ob-
trectatione.) actiue. neuter laborat in alterū inuidia,
quæ mutuo obtrectet: respicit tamen actus personas.
Non exulcerare.) Per figuram, pro corrumperere, ex-
acerbare uestram gratiā. proprie enim exulcerare, in ul-
cus adigo, uleus exprimo, uel medicamento, uel uulne-
re: ut, Vnguen lepram exulcerat. Plin. Varro, Musca

canes exulcerant. Itaq; doleo.) Querela de tam affli-
cto tempore, dominatus Iuliani. Sunt, inquit, fatali for-
tuna Reipub. iam omnes ciuium actiones ad paucos ho-
mines deuolutæ. Hic Atticus.) Refugit multū de Re-
pub. cōmentarij, metu uidelicet Cesaris, et amicorū:
ne si quando talem Ciceronis animum resciuisent illi,
plecteretur ipse. Solebat igitur interdum in urbē è ru-
re Cicero uenire, ut saluaret Cesarē, nunquā ut in se-
nato consulere. quo consilio gratiam et dignitatem
suam facile conseruauit. Eloquentissimū.) de C. Car-
bone iam antē diximus, hunc adolefcentulum accusauit
Crassus. Liciniam uirginem.) scilicet Vestalem. fuit
eius cognata, quā incestus in simulatā defendit, et ser-
uauit. Præconem Granium.) Præco, qui decreta ma-
gistratus in publico proclamat. Hunc autem Granij,
candidatos in creatione suis nominibus appellasse co-
ram populo, opinor. huius enim etiā officij, olim præ-
cones erant, ut ut: fuit amicus Crassi, sic etenim eū lib.
2. de Or. uocat. Aetate præstabat.) senior me quatuor
et triginta annis Crassus. Erit inquit.) Significat
obscure Ciceronem Brutus, qui maturitatē dicendi iam
ad summū perduxisset. Istos oratores.) Crassum et
Antonium. uellē plura quam scripserint, nobis, inquit,
reliquisse. Autoritas senatus.) Voluit, ut putare pos-
sum, Capio iudicia ab equestri ordine traduci rursus
ad senatū: idq; suasisse Crassus. Contra collegā.) Hæc
altercatio fuit inter eos fortasse de dicendi magistris.
Eiecti certe sunt ex urbe tandē, ipsis Cens. omnes pla-
nē rhetores. Quia in re non omnino libenter Crassum
Domitio ascesisse, credi par est. Licet alicubi grauius
id tueatur. Sed quasi capita.) Notū ex Grammaticis fi-
guræ genus, zeugma cum proximo nomini uerbu ada-
piatur: ut in illo, Amantium iræ amoris redintegratio
est. Sic hoc loco per cōuersum, Nō est oratio, sed capita
rerum, muta numerum, plurali conueniet. Plenius.)
Dicitur enim cōmentarij et cōmentariū utrouis gene-
re, libellus in quē rerū summā sigillatim causa memo-
riæ retulimus. Hic pro tabella, quam causas acturi ne-
cessarijs rebus pernotatā secum in iudicia deferunt, ne
quid prætermittatur, aut ignoretur. Et uerō.) Cōfir-
mandi particula, fuit hercle, fuit omnino. Et popula-
ris.) Non solum senatoria, cōsularis dictio, sed etiā illa
lenis, et populi auribus accommodata dictio, loquitur
de Crasso, nō de Domitio. Nam Antonij nomen ex col-
latione quasi, subiicit. M. Herennium.) Caij patrem.
huic, filio scilicet, inscripsit Cicero quatuor libros Rhe-
toricorum, ut constat. Capionis ore.) id est, loco Q.
Seruiliij, cuius legis iam antē meminim, cum maiestatis
accusaretur, respondit Sextus Aelius. Apud maiores
nostros.) temporibus belli Punico primi. sed hic Papy-
rius in historijs obscurus est: nisi quōd Fregellans colo-
niam deduci impetrauit. Et Brutus.) Celeritatis.
Mox ad hæc, inquit Brutus. Cum in Galliā.) Mitteba-
tur enim eō prætor à Cesare. Pertinet autē hæc ratio

ad phycos, qui disputant, cur alius alio, loquens, arti-
culatus sonet. atq; colligunt hic coeli, parentū, consue-
tudinis, ingenij, totius in homine temperamenti (com-
plexionē illi uocant) argumenta. Eōn: inquit.) Præ-
cisio. cum eo ne Q. Granio certare Tincam memini-
stis Subde, cum isto ipso. Nomen Granij præconis iam
habuimus: quem dicacitate ciuili, præferri alteri. Ho-
spes non potes minoris.) Sic enim legendum est, scili-
cet emere quod cupis. Credidit anicula Theophrastum
aduena esse, non inter ciues Athenis uersari, quod ab
urbano sono paululum uoce discreparet. Ille uerō, qui
in ciuitate tanto iam tēpore tum uixisset, moleste tulit,
adhuc se prorsus Atticē uerba nō pronunciare debere.
Nec enim in quadrigis.) Comparatio ducta ab eque-
stris cursus similitudine. Non, inquit, possumus dicere,
si quatuor equi producti sint, ut pernicitate contendat
ad metam, et unus ex ijs tantū excurret, reliqui pro-
pe carceres hæreant, illos esse uictori proximos. Vix
enim sese loco mouerūt isti: maximūq; spaciū inter-
iacet inter decursorem et statarios. Qui igitur hunc
oratori palmario proximū rectē dicamus: quem uix
idem studium assimilet, cōmunitas autē laudis atq; rei
planē nulla cum illo coniungat. Quamuis eo quidem
ipso cōpareat nemo melior. Sic infert Cicero: sed pau-
lo uerbis suis subtilius. Carceres pluralis tantū, pro li-
mite, quo secluditur equi cursum inituri. Quadrigæ,
notum significato, nisi quod hic pro equis ipsis ponun-
tur, per agnominatiōē. Curriculum, descriptio terræ,
seu spaciū ad cursus idoneum: hic actū currendi ipsum,
in eloquentiæ studijs, translatiuē scilicet, denotat. Li-
bertas in oratione.) Minatus est aliquando consul præ-
ma Philip. Crasso, se ablatū illi pignora, nisi ueniret
in senatum. at Crassus, Non est, inquit, mihi consul, cui
non sum senator. Marianos consulatus.) Fuit enim C.
Marius septies in hoc magistratu, et continuē propem-
modū. Angustias.) Vocat petitionis angustias, eo q̄
comitia tum insigni cum perturbatione habebantur:
Cinna, Carbone, Mario, Sylla, Sulpitio, cōcertantibus.
Multis concionib.) Propter quas etiā à Cinnanis in
tribunali sedens obruncatus est Cn. Octauius. Sed ab
eis.) Correctio. Non uult amplius omnes, qui dixerint
quādoq; præfenti numero cōplecti. Satis esse, si ueros
oratores per ordinē pertexat. C. Iulius.) L. Cesaris fi-
lius, Dictatoris pater. Cuius familie propria facit ur-
banitatē, atq; dicendi suauitatem ubiq;. Satis suppedi-
tabat.) Adde uerborū, sic, satis suppeditabat Cethego
rerum ac uerborū oratio. Ponitur enim fermē absolu-
tē. Nam Aphilia.) Proprium nomen Romani ciuis,
quemadmodum et sequentia: quæ ego propter obscu-
ritatem prætereo. Rabularum.) Conuicij uocabu-
lum, in eos qui sine pudore, sine modo publicē rixan-
tur, magis quam loquuntur. Nostri ordinis.) nem-
pe senatorij. Et huius Q. Sertorij uitam singulari ti-
tulo descripsit Plutarchus. Atque ego præclare.)

Excusatio facti, uel potius erroris in enumeratione oratorum, ita tamen, ut id ratione approbet. Primas tulerunt. Nec mirū. tribuit eis in libris de Oratore, primarias personas, ut est uidere. Quomodo dicis? Amplificatio testimonij de Cotta et Sulpitio. Quid est: inquit Atticus, quod omnium illi iudicio primas tulerūt. Vulgus nihil sapit. Sapientium auctoritas afferri debet. Respondet autē interpretatione: nimirum audies, quod omnes non probent. Adlaborasse. i. multū studuisse doctrinis artium & eloquentiae. Sic oportet ut exponam, qui neminem aliter sequi possum. Quasi diceret: Non facile tam immensae scientiae uiro probaturus es: aut nunquā prius intelligenti, maioribus curis occupato. Sed ijs quibus rude sit ingenium, hoc est, populo. Mihi cane & Musis. In proverbium id abiit, quod usurpatur, cum docere uolumus, ut aliquis optimi iudicio seruiat, & summa arte uel unum, qui sapientia summus sit, delectet. Roterodamus ad aliam sententiam in Chil. deflectit. Potest enim uariē accipi. Quē admodum Cic. in Rul. intelligetis, inquit, Quirites, eū hoc carmen sibi canere: id est, suam utilitatem per istas rogationes nullum querere. Fuit autem Antigenidas nobilis tibicen in Attica. Dixerit. Permissuū. quare libenter concedo, dixerit Antigenidas discipulo suo. uerum ego contra sentio, faciam longē aliter, mea dicendi facultate. Tu artifex. A' signis & effectu re confirmat, fingens aduersarium interrogantem. Nec enim possit. Consultat, si quis obijcere uelit. Qua ergo ratione poeta Antimachus, alij quendā philosophū citant, cum auditorio desitutus esset, prodidit? Vnus, inquit, Plato est mihi instar multorum millium. Hic enim solus remanserat. Poēma respondet, non orationem attulit. Me illum. Punctulus distinctus est locus, quasi reticētia sit, aut aliquid subintelligi debeat. Ego uerō nihil exputare queo. Quid si coniungamus pronomina, legamusq; millium? Sic certe ponitur hoc dictum alibi, ut iam ex me recitari, instar omnium millium. Et facilis est sanē similitum literarū permutatio. Cogitet tamen ad libitum quiuis. Et rectē. scilicet ita sentit poeta, dixit: approbandi aduerbium. Ut si 40 tibiae. A' simili uerius ornat, quod censet, quā communit. Si tibiae, inquit, abijcimus, quae sonum non reddunt; ut inutiles: quare uelimus in dicendo perseverare, si neminem dicto delectet? Per hoc enim inanis est. Tanquam equus. Debet cum diphthōgo legi. faciendus est, inquit, finis comouendi, iniquo auditore, & nos contemnte. Quare quis. Iam documento demonstrat, rem aliter planē non habere. Coponius autem hic fuit aduersarius M. Curij, de qua causa paulo antē diximus. hunc enim Crassus, illum defendit Q. Scæuola. Nec in hac perpetua narratione quicquā obsecuri uideo. Itaq; pergam ad proxima. Vnum saltem addo: diligenter ut hunc insignē locum, Lector, pextra cles. Qui praestat igitur. Quid praestat, ego lege-

rim, exemplo Teretiani dicti. uel certe quomā ablatiuus interrogationi succurrit, Quo praestat igitur intelligens imperito. Magna (respondet) re, & difficulte praestat, nempe prudentia. Sequiturq; mox aptissima similitudo de fidibus, hanc occupationē. Etiam circulantem. Budæus exponit, in circulo caput conferentem. id intelligat opinor, cum proximo affessore colloquentem. Possit tamen aliquis accipere, meo iudicio, pro oculis circulum totius curiae & concionis obuentem, ut sit in leguleiorum sermone, cum cordati iudices circūcirca dispiciunt, si uerborū per se sunt. Nā proprie circulo, recta delimitatione aliquid circundo, obduco, sepio: secundū alios actiue scilicet. Ego deponentaliter, ut loquuntur Grammatici, pro circulatim obeo, sequutus auctoritatem Senecæ, qui de Platone loquens, Discēdi, inquit, studio circulatū est totam Asiā. interpretare, per circulum permissus est suis iudicibus. atq; haec significatio uidetur esse uero magis consentanea, nunc profectō nō omnino incōueniens. Quē uerō de Cotta, de Sulpitio mox continuatur, etiam uerūscuiusq; industriae committo. Sunt enim perfaciliae ad hoc, ē superioribus libris abundē praesciri possunt, ne quem hic teneant. Plures ineuntur gratiae. id est, maior beneuolentia hominum comparatur, si multas actiones unius sustinet. asciscere consuetudinem, institutum significat sancte complecti. In unam arborem. Solent agricolae nonnunquā, si quando succulenta arboris ramos defecerint, diuersi generis surculos in locum defecit inserere: idq; uerno tempore, ut temperies aeris atq; succus a radice sursum cum sole ascendēs, uegetet plantulā, auctore Columella. Quod ipse non semel ego uidi, uarios etiam eiusmodi arborenae fructus effundere, ex uno quidem stipite iuxta proprietatem uniuscuiusq; generis. Hoc accommodat Cicero per similitudinē ad Scipionis postremi laudem, qui fuit a Cesare seruatus, cum post conflictum in Africā pater se Publius interemisset. Sed non omittendum, quod penē est omissum. superius (inquit) uidetur mihi bene sanē & loqui, & dicere. Grammatici distinctiōnem hanc tali discrimine excusant, Loqui significat (aiunt) uerba facere secundum naturam: hoc est, in praemeditatō, ut uel pueri possunt: dicere autem, secunda artem, uidelicet consultiō, ut oratores solent. Et rectē quidem, nisi quōd id simul animaduerti debere puto: loqui, priuatim esse, pro more: dicere, cum officio, nec praeter rationem publicē. Ex M. Aquilij. Quem cum defenderet M. Antonius, denudauit uestes circa pectus, ut honestē cicatrices apparerēt, et animos iudicum ad misericordiam inflecterent. Cuius facti tulit praesentem reo fructum. Magnus auunculus. auia frater, teste Paulo iureconsulto, auunculus matris: maior auunculus proauia, uel matris auia frater. Seditiosorum omnium. Promulgauit Saturninus rogationem Agrariam, tribunus per uim factus. Ei cum

Ei cum Metellus Numidicus non uellet subscribere, & a bonis ciuibus protegeretur, ne malorum certaminum occasionem daret, in exilium abiit. Mox postea Saturninus, Memmii consularem candidatum, quia non esset ad tales actiones opportunus, interfecit. Sed breui tempore, cum Glauca urbane praetore, consilio- rumq; socio, optimatum armis & ipse sublatu est.

Simillimus Atheniensis. Hic Hyberbolus infimae fortis homo, omnium audacissimus tamen, disidente perpetuis seditionibus Atheniensī populo, tandem ad summos honores obrepit, auctore Plutarcho. Quae fortuna nō contentus, monarchiam ausus est affectare: eoq; Nicias & Alcibiadem, potentissimos in ciuitate tum quidem uiros, exturbare studuit: cum repente damnatur consensione utriusq; principis amicorum, plebe etiam sua uerteret. Sic malus diuturnitatis custos, dolus. Petitionem extraordinariam. Petijt enim Iulius Caesar, in Gallijs adhuc bellum administrans, ut proximis consularibus comitijs, absente sui ratio haberetur. Quod Antistius plebis tribunus impugnavit, & hanc petitionem uocat extraordinariā.

Inter profectiōnem. ad bellum Mithridaticum, & ab eo reditum in urbem. Quo interuallo Cinnanis sceleribus & Marianis cooperta, uere nimirum, ut ait, sine omni fuit dignitate Respublica. Sulpitius occiderat. A' seruo latens in uilla quadam proditus. Cui deinde Sylla libertatem in praemium dedit: liberum, tanquam proditorem ē saxo praecipitari iussit. Videt igitur. Epilogus sermonis habiti de nominibus oratorum, de ipsisq; Romanae Respublicae demortuis oratoribus. Nunc etatis suae titulos commemorat, & ad finem usq; libri: parata tamen ad id competente uia per Bruti personam. Non ita diu. C. Fimbria, celebris insaniae cuius, direpto Eliensiu oppido, quod Syllanae uictoria se reseruabat, et Asia perturbata, priusq; ad poenas raperetur, mortem sibi consciiuit. Ac ideo nō illum ita diu se iactare potuisse, dicit Cicero. Nisi quis de spirandi difficultate dictum intelligat. Maximeq; ex omnibus. Laudat plurimum Pisonem Marcum a Graecis literis: apud quem in dicendo suam aetatem Cicero puer exercuit, sed non sine criminis suspitione (si modo Sallustius hostis id illi rectē obijcit) quod eloquentiam omnem honestatis & uerecundiae iactura assequutus sit, ibidem in domo Pisonis. Qui se ipse adoptauerat. id est, ab Aelio Sexto non adoptatus, non men Aelij nihilominus post mortem, ut adoptatus asumpserat, suum deposuerat. Quo autem in facinore fuerit deprehensus, mihi satis non liquet. Quasi secundarius. Auctore Budæo, secundae classis in oratoribus post Crassum: aut, ut ego opinor, Crassi proxime similis: illum proximo, hoc est, secundo ante alios eiusdem dictionis loco sequēs. Aliās apud Suetonium, panis secundarius, nota significationis. item secundarij milites apud Liuium, ordinem secundum ducētes.

Ut pugiles in exercitatu. possunt scilicet esse, qui facilius plagas & uulnera corpore perferant, adiuti firmitudine aliqua naturae, quā sub dio solis estum, cute nondum coloribus affueta. Iudicialis anni. id est, pertinētis ad iudices. Cum praetore Iunio propter improbas nummationes multi iudicum dignitate moti sunt, & seuerē multati: quemadmodum ex oratione pro Cluentio suspicari licet. De faece, inquit, hauris. Metaphoricus sermo, prouerbij speciem praefrens, quo complectitur idem: ac si diceret, obscurissimos etiam quosque, & minutissimos oratores iam dudum recenset. Conueniat, ubi quis de magna re loquatur, et minimas eius particulas sollicitē colligat. Plus quā non hebes. Est enim hebes, qui alio uocabulo rudis, sine considerantia, sine mentis industria: ueluti pecus per figuram, proprie, quicquid acumine retuso est, teste Festo. atque tunc uim habet generis omnis.

Vidi Mitylenis. Si bene conijcio, loquitur de M. Marcello, qui cum Pompeianis uictus unā, tantisper in Graecia permansit, dum Caesar illi per Ciceronem & amicos reconciliaretur. Sed prius quā in urbē rediret, a familiari suo Chilone Magio occisus est. intra spacium autē hoc, cū adhuc uiueret, Ciceroni hic in mentionem uenit. Extat oratio eius nomine coornata. Licet tamen etiam de Cicerone filio, quem erudiendum in disciplina philosophiae Cratippo tradiderat, nonnihil opinari. Verum ego priorem sententiā magis sequor. Subdit enim, Optimi uiri, nobisq; amicissimi. Et continuo, De Cesare cupio quid. uide reliqua. Huic nostro. De Cicerone ipso loquitur Atticus, quem Caesar iam dictator in literis quibusdam inuentorem Latinae elegantiae salutarit. Nempe Caesar habuit in animo, Romanum sermonem ex politissimum reddere, & elaborauit in ea re, testimonio omnium historicorum: ut in anni legitimo tempore ordinādo. Scripsit igitur, laborem cum Cicerone libenter communicans. Quod autem ait, illum de Ciceronis ingenio nihil obscure testatum: ita planē est. Statuit aliquando Caesar Q. Ligarium damnare, sed quia Tullius huic patrocinaretur, audiit causam aequissime: semper tamen constans in proposito contra Ligariū, quoad perorare desijt Cicero. Tum tabellas demum, quas sententia damnationis per scriptas manu tenebat, exurgens abiecit, reuēq; patrono saluum repente concessit. Amplissimum uerō eloquentiae testimonium, Cheronco relatores. Nunc pro relicto habendum. Facit non breuis interpositio per obscurum locum. sic uult: Quia Caesar te Cicero principem copiae, quasi quendam optimē meritum de populi Romani dignitate tua loquēdi ratione, scripsit, & id testimonium ab auctore summo uenit, iam minimum est, quotidianis uerbis nosse loqui, posse nos uti.

Supplicationi. propter res in Ciliciae praecclare gestas decretae. meminit suae nobilis provinciae. Qui Ligurū castella. Populi Italiae, intra Padum & Apen-

minu, ad alpes usq; regione montosa, atq; ideo castel-
lis frequenti: quorum caput Ianua, nunc Genua. Diu li-
beritandem omnium postremi, circa finem primi Pu-
nici belli post Apulos, Hetruscos, Samnites, Umbros,
armis petiti. Ex quibus multi triumphi. Consul
Aemilius apud Liuium ex ijs triumphat, C. Sulpitius
Gallus, Q. Opimius. Est autem Romanorum trium-
phus, trophaeum Graecorum. Sed Atheniensium.)
A' simili. Domus etiam utilior pictura, sed non pro-
pterea praestantior. Phidias statuarius, arbitro Plinio,
nunquam satis laudatus, qui Mineruae signum Athe-
niensibus pulcherrimum fabricauit, habens in clypeo
deorum atque gigantum certamen. item pugnam A-
mazonum, circum soleas uero Lapithas cum Centau-
ris confligentes. Iouem etiam Olympium arte pari in-
struxit. Hinc Ciceronis uerba facile possunt intelligi.

Quam obtrusa ratio. Hoc est, uolentibus nolentibus
offerenda, qui nunc deprauate loquuntur. Nam obru-
do, per uolentiam aliquid inuito recusanti que trado.

Quam particula, pro ualde. multum obtrusa ratio est
adhibenda, quae mutari cito non possit. Commenta-
rios quosdam, de bello Gallico, quos hic tam pulchre
laudat Cicero: quasi sine tegumento uestis uenustum
corpus, sic absq; colorum adiumento ornatos. Cala-
mistris inuere. pro, decentius informare. Figurata
loquutio. Calamistrum enim, ut docet Varro, ut item
Seruius, instrumentum ferreum, seu maiuscula acus,
que calefacta, si scienter adhibeatur, intorquet capil-
los. Nostrarum iniuriarum.) Ultorem uocat P. Len-
tilum, eo quod, ut primum inerat consulatum, de re-
uocando Cicerone ab exilio retulit, et coercita factio-
ne Clodiana hoc ipsum obtinuit. C. Cornelium defen-
di.) Haec oratio non extat. Nam L. Cornelius Balbus,
pro quo scriptam habemus, fuit nimirum alius. Pro
Aulo Cluentio.) cognomine Habito. pergrauis illa
quidem est ad manus, in qua crimina ueneficiorum pur-
gantur. Ut haste uelutibus amentata.) Metaphori-
cum, id est argumenta aliunde petita. Sed ego talem
usum occasionem permitto. Nunc autem iudico proprie
poni. Comparat enim uelutem sorte cum ratione ora-
torum. Sic igitur interpretor: Amentata haste, pro,
ut uelutibus traduntur haste loris religatae, ne cum u-
no mox ictu excidant: sic Hermagorae praecipis argu-
menta praebentur, quae ualeant ad uaria causarum ge-
nera, postquam semel usurpata sint. Amentum, auctore
Scruio, lorum, quo media ligatur hasta, atque retine-
tur. Mahometani milites hodie gladijs utuntur amen-
tatis. Velites autem quasi uolites, a celeritate, qui nulla
praeter scutum et missile telum aliquod armatura gra-
uantur. ut sunt Septentrionales, et orientis natio-
nes pleraeq; cum in bella prodeunt. Eiusdem eta-
tis.) C. Piso maritus Tulliae Ciceronis filiae, perpetua
pietate laboranti Clodianis temporibus socero praes-
titit, nec minus in exilio iam agenti, uerum ante defun-

ctus est, quam ille reuenteretur. et inuenis ualde qui-
dem. ob hoc cum tantopere commendat. M. Caeli-
um.) quem etiam aliquando ueneficij postulatorem Clod-
ia defendit. at ille paulo post in Clodianas actiones
delatus, simili fortuna cecidit. De Callidio, nisi quan-
tum ipse Cicero narrat, deq; tota hac causa scire non
possum. etenim literis mandata non est. Hunc no-
men honoris.) Siquidem uirtus honorem uerum, non
fortuna confert, fortuna sepe euehit indignos, uirtus
nunquam nisi dignos. Grauisimo suo casu.) Fuit P.
Crassus diuitis filius, Ciceronis studiosissimus, muta-
uitq; uestem, cum multis adolescentibus eo eunte in
exilium. breui deinde cum patre profectus contra Pan-
thos, ibi fortissimè pugnans occisus est. Pater etiã impe-
rator intra paruum tempus interfectus. Grauisimè autem
uocat eius casum: quia circumuentus hostium insidijs,
dum millibus equitum duobus illos persequeretur, in
patris prope confectum occubuit. Cursum transcur-
rerant.) id est, qui nimium multis rebus et periculis
ante etatem, uno tempore uitam tradiderant suam: ci-
to collapsi uidelicet. tropus. Nam si quis.) Digres-
sio a proposita oratione, tractans de optimo imitandi
modo, formam tamen quoq; recapitulationis referens.
Breuiter enim iudicium de Graecis oratoribus suum ini-
tio declaratum rursus indicat. Vnũq; Demosthenem praes-
ceteris omnibus, ut ante, uolenti in eloquentia excel-
lere, proponit imitandum. Id autem agit per quae sito-
ris propositioem, numero semel interdum commu-
tato. Aut Anitium Cons.) id est, ex longiori inter-
uallo iam inueterato. Falernus hic adiectiue ponitur.
alijs substantiue: mons seu ager Campaniae, nobilissi-
mi uini ferax, quod ipsum Cicero nominat. De do-
lio.) id est, num is uetus omnino uinum sibi putet han-
riendum, ab eo, quod, cum in dolijs est, defocatur.

Musto ac lacu.) Lacus ad caetera significat etiam lo-
cum aut uas, quo mustum continetur, donec in cupas
immittatur. Anitianam notam.) L. Anitius Gallus
fuit cum L. Cethego consul: et horum tempore Tere-
ntius Adelphos fabulam docuit. Notam pro stylo poni
puto. sic Censuerim Thucydidis illam nimis ueterem
in oratione notam, ut maxime tolerabilis sit, tamen
tanquam Anitij uetustum aliquod insigne, non esse stu-
dio querendam. Nisi uelis posterius hoc de nota Ani-
tiana ad uinum accommodare. Ironiam illam So-
cratis.) cum diceret, Hoc ipsum quod scio, nescio. In-
sit ita sophistas, Protagoram, Prodicum, Hippiam: ut
est apud Platonem in philosophia libris. Equidem.)
Secunda pars Anacephaleosis. Et repetit summa-
tim sententiae suae uerba de Romanis oratoribus: occu-
pans interim maleuolorum sorte obiecta. Cur de hoc
et illo dixisset ita, cum aliter quasi debuisset. Ut
Polycleti Doryphorum Lysippus.) Fuisse quoddam
praecclarum opus ex aere, possum existimare. Sed qua-
le nam, non possum. nusquam enim apud alios inuenio.

Opinor

Opinor tamen de signo, de effigie satellitis alicuius, aut
armigeri, non nihil: uocabuli scilicet significationem
sequutus. Vtrumque uero Quintilianus ab eximia ar-
te plurimum laudat. nec mirum, si Lysippus statuam
alterius exprimeret emulando conatus est: uel illam
per lineamentum posthac, ut absolutissimam, in operi-
bus suis sequutus. Legis Seruiliae.) Quae Seruilij Ce-
pionis: quam legem de equestri ordine a iudicijs sub-
mouendo, propter eorundem insolentiam Crassus sua-
sit. Eius mentionem supra habuimus. Sed, ni fallor, ta-
cui. Longi sermonis.) Nunc breuissimè confirmat
quaequam de Romanis haecenus dicta sunt, simul et
excusat. Quod, inquit, magistrum agnosco Crassum,
quod item alios interdum inspexi, materiae causa fe-
ci: fructum facti capio. Quod autem tam multos recen-
sui, nostrorum ultimos etiam, institutum feci, ut osten-
derem quam eo pauci peruenerint, quod contenderunt
omnes. Reliqua modo seponit. Quare si praesens me.)
Nimirum his ipsis uerbis simulatorem agit, cum sub-
indignari se, et id Atticum contemere fingit. Sed ha-
bet gratiam locus. Hortensius igitur.) Descriptio
succincta uitae Hortensij: cuius dotes, studia, actiones,
etatem, fortunam attingit. Lege Varia.) a Q. Va-
rio seuicente inter Syllam et Marium bello, de dolo
malo lata. Valerius Maximus libro octauo. Hab-
tabant in rostris.) id est, principes erant causarum,
tam in rostris frequentes, ut habitare ibi uiderentur.

Cum est expulsus.) Puto, quia transtulerat ad eque-
strem ordinem iudicia praetor, priuatus deinde expul-
sus. Quotidie concionantis.) ut Mithridaticum bel-
lum C. Mario seni demandaretur contra Syllam et se-
natum. Princeps Academiae Philo.) Ciceronis praes-
ceptor Romae, clarissimi nominis, adeo ut dici solitum
sit, Aut Plato philonizans, aut Platonizans Philo. Quan-
quam alij id ad Philonem Iudaeum, qui sub Caligula
principe demum in urbem Romam uenit, referant: sed
perperam. Crudelissimè interfecti.) Omnes a Ma-
rianis militibus et Cimmanis, excepto Catulo, qui ua-
pore carbonum incensorum semet suffocauit. In spa-
cio.) paulatim, sensim ac sensim. Quae quasi.) Laus
dialectica, iuxta et praecleara definitio. Scaeuole.)
Mutius enim Scaeuola pontifex maximus, cum uniuersa
nobilitas a Mario necaretur, fugiens in uestibulo
Vestalis templi caesus est. De Rhodiorum praemijs.)
ob fidem et constantiam senatui Pop. Q. R. contra
uim Mithridatis Pontici, quem etiam aliquando naua-
li pugna uicerant, praestitam. Non nauo aliquo.)
Nauus, in corpore genuinum tuberculum, macula pro-
minentior, quae pilis aliquot obcrescere solet. Estq; no-
tum hic figurae genus, Pro, Quoniam non tantum a

pueritia, quibus studijs, qua ratione adoleuerim in elo-
quentiam, uis me cognoscere: sed etiam quo modo iam
adultus egerim, et c. complectar paucis ea quidem
ipsa. Cum Antiocho.) Ascalonita fuit, Stoicae disci-
plinae non minus quam Academicae celeberrimus af-
fectator. Romam a L. Lucullo doctrinarum ergo ac-
cessit, ibidemq; summo in precio habitus, auctore
Plutarcho. Sed ante tempus hoc, Athenis adhuc agen-
te, Cicero, sicut testatur, illo usus est. Patrocinio Si-
ciliensi.) Cum nomine Siculorum Verrem acerrimè
accusauit, accusatum iudicij permissu dānauit, damnatum
deniq; multauit. De praetura uero nihil literis man-
dauit sua. Quin et Plutarchus rerum eius diligens
alioqui per scriptor, parua mentionem de illa facit.

Anno meo.) cum petere consulatum mihi per leges pri-
mum licuit, et ego petij, factusq; sum consul. Saepè lo-
quitur in hac modum Cicero: locis aliquot in orationibus
contra Rullum certe. Quod aliter ut exponam nescio.

Perstrinxerat.) id est, illum leui dolore affecerat,
quum iunior honoribus superior fierem. Sit sanè.)
Lenis deploratio Reipublicae, ciuilibus armis extin-
ctae, qua totum hunc librum concludit, cum initio de
foelicitate Hortensij uerbis consentiens, et Brutum
interim amantissimè confirmans in studiorum propo-
sito. Deest omnino non nihil ad extremum. Sed senten-
tia tamen satis euidens. Ego priuatum, inquit, quia so-
lus ex illis oratoribus remansit, scriptis orbam eloquen-
tiam tuebor. Tu praesenti Reip. calamitate nequaquam
animo consternatus, enitere quantum potes, ut institu-
tum ad laudem teneas tuam, expectationem meam ex-
pleas, delectes senectutem. Quasi quadrigis uehen-
tem.) More triumphantium, insignis metaphora. Sic
pro L. Muræna: Respondeo igitur (inquit) Posthu-
mio primum, qui nescio quo pacto mihi uidetur praeto-
rius candidatus in consulari, quasi desultorius in qua-
drigarum curriculum incurere. Significat autem hic
incurrere, cum impetu in aliquem inferri. Nam et
fortuna dici potest, et a Cicerone dicitur, Incurrere:
quia praeter equum impedit uis sua pulcherrimum sae-
pe conatum, perinde ac si uectorem pleno quadriga-
rum cursu contendentem, uelox eques repente detur-
bet. Perennia uero studia sunt, quae et perpetua, aut
continua. De Prouincijs Consularib. Hic me meus ani-
mus pristinus ac perennis, cum C. Caesare reducit in
gratiam. Haecenus annotatum. Superest, et ut ea
quae iam plane nobis innotuerint,
frustra ne cognita ui-
deantur.

F I N I S.

dd 4 VICTOR

VICTOR PISANVS ANTONIO PICIA
MANO VENETO PATRITIO S. P. D.

O B affinitatem nostram, qua iam pridem maiores nostri summum amorem inter se inuicē, iucundissimūq; conciliauerunt: ac ob uirtutem tuā excellentem, scientiamq; illustrem, Antoni mi Piciamane dilectissime: cogor, uelim nolim ue, te impensissimē diligere: quæ quidem affinitas nobis integerrimum ac indissolubilem inuissē amorem uidetur. Tua porrò scientia non solum meum erga te amorem auxit, uerū etiā in maximam tuī admirationem me compulit. Is enim uir es, ut non solum theologia te delectet, ac mathematice ars disferendi, & tota deniq; philosophia (in quibus omnibus plurimū polles: quemadmodum in hac urbe pariter & ubique fidem maximam tibi facis) sed etiam eloquentiæ studia amplecteris. Cum igitur hoc ipso anno bonam temporis partem eximio ac omnium scientiarū thesaurū, Georgio Vallæ in eloquentiæ studijs operā enauassem: cumq; excepissem quæ in Oratore Ciceronis interpretabatur: ita certe mihi peridoneum uisum est aliqua annotare, tum exercendi ingenij gratia, tum ut compluribus conferrem: qui huius opusculi incuria hominum corrupti, & rerum cognitione parū intellecti laborarint, suppetias occurrerem, sunt nanq; cōplures, qui uehementer aliquas annotationes concupiscunt: & quia est Ciceronis, hoc est, præcipui eloquentiæ luminis: & quia in eloquentiæ studijs, ipsius sententia Tullij iam in seniu uergentis, omnium operū ab ipso editorum longē præstantissimū: quin etiam ipse Cicero ait, omnē suam studiorum eloquentiæ cognitionem, in hoc longē clarissimo libro conclusisse. Cumq; omnia huius obscura loca pro uiribus annotarim (quod sanē opus antea à nullis professoribus interpretari cōsueuerat) ut magis accuratē à nostro omnīū doctissimo præceptore Georgio Vallæ interpretatū fuit, ac ad unguem exaratum: ita quædam cognitu dignissima collegi, & exercitationis causa huc congeffi. Quare ob beneuolentiam inter nos iam diu contractā, obq; tuam eximiam doctrinam, ut cæteris, ita mihi dilectus: par mihi uisum est, te ut pote iustissimū pariter & prudentissimū iudicem, huic operi adhiberi: quo à tua autoritate in manus perueniens aliorū, plus sibi assequatur, ac tua gratia in maiori existimatione sit: quum quidē artium liberaliū nihil potest nisi summopere comprobatum iri, quod tuū subiuit iudiciū: qui nomine & re ipsa in omnibus prorsus liberalibus disciplinis superiorem habes neminē, ac perpauca pares. Proinde non parum mihi uidebor adeptus gloriæ, si hanc modò nostram approbaueris lucubratiunculam: nec ut probes modò, uerum ut duntaxat legendam putes. Vale.

VICTORIS PISANI, PATRITII VENETI, IN M.

T. Ciceronis Oratorem Commentarius.

BRUTO rogatus Cicero, ut quænam perfecti oratoris esset forma, perfectissimū dicēdi genus, oratione cōplecteretur: nō uisus est idcirco posse tergiuersari, q. difficile maximeq; arduū esse uideretur. pluris tamen se Bruti fecisse testatur amicitia. ac in prima libri frōte, ut attentum lectorē facit, beneuolū et docilē: ita in primis Bruti sibi cōciliat amicitia, dum ait, Vtrū difficultius ac maius esset, negare tibi sepius idē roganti: & quæ sequitur. Sæpius idē rogati. Ideo minus negare potuit, et quia sepius, & quia rogabat Brutus, Ciceronis amicis. Din.) quia diuturno tēpore in eodē persistit propo-

sito. Nam id etiā Diu significat: est enim perseueratis intentio, quæ nō est in Pridē aduerbio: nam sicut Pridē duxi uxore rectē dixeris, ita nō rectē, diu. Multumq;. Ideo magis cogitur, quod rogat Brutus, Cicero efficere: quia rogabat, & quia amicus. Sed cū maxime arduū sit, nō iniuria diu ac multū se dubitasse ait. Brute dubitauit. Hæc clausula sicut à numero cœpit, ita iure in numerū concluditur: Ciceronianusq; numerus est. frequentissimē siquidem trocheo ante pæana tertiu in fine utitur clausule. Nam & negare. Est recusare, inficiari, uel inficias ire: est nō factū esse asserere. Quem unicē. id est, quem unum præter alios. Diligerem, cuiq; me, & c.) Ideo, inquit, cogebam non abnuere,

abnuere, quod mihi in amore respondeat, q. mutuus, quod reciprocus inter nos amor intercedat. Præsertim et iusta petenti. Ideo minus recusari potest, quia iustū, ne iniqui uideamur: et quia præclarū, quoniā labor ipse sumptus à nobis nō uilescit. Et suscipere tantā rem. Quanta ea sit, mox explicabitur. Quanta non modò facultate. Facultas appellatur, qua aliquid etia opes sunt appellatæ facultates. facultate igitur, id est dicendi potest ate. Sed etia cogitatione. Quoniā quod nusquā est, quod nemo unquā quantuscūq; esset in dicendo cōsequi potuit, ut tam cumulatū foret orator, atq; consummatus, ut multa ei addi nō possent.

Qui ueretur reprehensionē doctorū. Doctorum quidē, qui putaret tam multiplicē doctrinā, quanta in oratore desideratur, à nomine cōprehendi posse. Prudentiū uerò, qui putarent onus maius, q. quod humeris sustinere nostris possumus, subeundum nō esse. Tanta sit inter oratores dissim. Quando alij in humili, alij in grandiloquo, alij in tēperato dicendi genere excelluerūt. Et quasi figura. id est character: de quo mox dicitur. Desiderari à te prudentiā. Desideramus siquidē absentia, cupimus presentia. Tardem studia. Quoniā rei proposita immensa difficultate, à proposito dicendi se ad alia reuocabunt. Sed par est. id est expedit, cōuenit. Præstantis ingenij uis. ad inuenienda noua, & inuenta iudicanda. Magnarū artium disciplinis. Artes ipsæ per sese sunt disciplinae, cū discuntur appellatæ: quæ cuiusmodi sint, deinceps indicabitur. In secūdis tertijsq; cōsistere. Hoc dicit, honestū est, ut qui primus in capeffenda aliqua disciplina esse non potest, contentus secūdo aut tertio loco esse uelit: exēploq; docet. nā cum Homerus inter poetas primū sibi uendicauerit locū, non tamē famā suā reliquis eripuit: nō Archilochus Iambographo, nō Sophocli Tragicō, nō Pindaro Lyrico: quæ & Quintilianus et cæteri decem Lyricorum facile principē esse uolunt, spiritus magnificētia, sentētijs, figuris, beatissimā rerū uerborumq; copia, quodā eloquentiæ flumine: propter quæ merito credit Horatius nemini imitabilem; inquit: 40

- Pindarum quisquis studeat emulari, Iule, ceratis ope Dedalea.
- Nititur pennis uitreo datu rus Nomina ponto.
- Monte decurrens, uelut amnis, imbres Quem super notas aluere ripas, Feruet, immensusq; ruit profundo Pindarus ore.
- Laurea donandus Apollinari.

Nec uerò Aristot.) Hoc dicit, Tametsi Plato uberrimus fuit in dicēdo, multipliciq; scientia amplissimus: ob id tamen se Aristoteles à scribendo non abdicauit.

Neq; ipse Arist.) Vt cūq; admirabili quadā præditus fuerit scientia: tamē multos alios qui ipsum secuti sunt,

deterruit. Qui aut Hyalif, etc.) Huius meminit Strabo lib. 14. inquit, Sunt & Protogenis picture, Hyalifus & Satyrus columnæ adherens, supra quæ perdidit residet: ad quā quidē tabulam, cum exposita est, adeo inbiantes spectant homines, ut perdicem admirantes obstupeant. Aut Coe Veneris. quæ in Co insula fuit depicta. Nec simulachro Iouis. quod Phidias pinxit, admiranda quadā effigie. qui interrogatus (quæ admodū Valerius Max. tradit) quo nā mentē dirigeret suā, Iouem depingens, adiecit Homericos uersus illos.

Ἡ γὰρ ναυαγοῦσι τῶν ἐφ' οὐρανῶν, Ἀμφοτέρω δ' ἄρα χαίταί τε πρὸς αὐτὸ δρῶντες.

Κρατὸς δ' ἄν' ἀθανάτοιο, μέγα μὲν ἰδὲν ἐν ἰουμπερ. Aut Doryphori statua. Doryphorus, deductū nomē est à δόρυ, quod significat lanceā, & φέρω. sed ponitur pro ualido satellite: unde & Quintil. An uerò statuarum artifices, inquit, pictoresq; clarissimi, cū corpora quàm speciosissima fingendo, uel pingēdo facere cuperent, nunquā in hunc ceciderūt errore, ut Bagoam aut Negabysum aliquē in exemplum operis sumeret sibi, sed Doryphoron illū aptum uel militiæ uel palæstræ.

Quare non est. Argumentationē concludit, quam multis exemplis illustrauit, ut doceret neminē debere expauescere rei proposita magnitudine, quod oratoris facultatis apicē se contingere posse nō consideret, & proinde relinqueret intactam. Neq; illud ipsum quod est optimū, & c.) Quoniā in humanis rebus, non in diuinis, est collocatū. In perpetuitate dicendi. id est, perpetua habeatur oratio: aut certe tempore perpetuo. Sed ego sic statuo. Sensus est, Arbitror autē in nullo dicendi genere nihil tam speciosum, quo nō sit id speciosius unde quis loquitur, quàm quod loquitur: id est, integrius sit, unde sumit exemplum, quàm quod in oratione cōiunctur. Cogitatione tantū, & c.) Quoniā species ipse artū, quæ cogitatione solā cōtinentur, omnibus in eis facultatibus præceptis instruatæ sunt, figurisq; consummatæ: in hominibus aut ipsi mutilæ ac truncæ. Nec uerò ille artifex. Subaudi Phidias.

Iouis formā, aut Mineruæ. Nam quemadmodū Aristoteles in lib. quem de Mundo scripsit, Phidiā ait statuarium, Mineruā in arce Atheniensium ita cōstruxisse, et in medio eius scuto suū ita os formasse, ut qui uellet auferre, totam esset statuā dissoluturus. Insidebat species. i. imago pingēdi, quæ eius animo adhæserat.

Vt igitur in formis, & in figuris. Figure inanimatis, formæ animatis attribuitur. figuræ enim tunc designamus, cum trigonum, uel tetragonum, uel conum, uel cylindrum, uel spherā dicimus: formas aut, cū formosos asserimus aliquos, uel deformes. Cuius ad excoGITATAM speciem. id est, non eam quam oculis intuemur, sed animo metimur. Perfectæ eloquentiæ speciem animo uidemus. id est, contemplamur mente absolutam illam eloquentiam: ad cuius similitudinē facta hæc est, quam perspicimus. Effigiem auri-

bus *querimus*. Sensus est, illius perfecte eloquentie, cuius imaginem solo animo comprehendimus, auribus cupimus cognoscere similitudinem. Has rerum formas appellat ideas. Sensus est, fontes illos, unde omnium rerum emanant scaturigines, Plato ideas uocat: quasi mentis quaedam simulachra perfecta, ad quae omnia referuntur: quae sint ne in diuino conceptu atque providentia collocata, an in nudis purisque intellectibus, an certe in indiuiduis, uaria philosophorum Platoniorum Peripateticorumque contentio est. Easque gigni negat.) uelut in Timaeo Plato: Cicero ipse Platonem sequutus in libro de Vniuersitate ostendit. Quicquid est igitur. Sensus est, Omnia quae ratione et uia aliqua in disputationem ueniunt, sunt ad ultimum sui generis principia redigenda: ut cui generi, id est, categoriae siue praedicatione subiiciatur, cognosci possint. E media philosophia repetita. Quonia si philosophia rerum metuitur primordia, facilius inde, a qua unaquaeque res initium ducit, dignosci potest. Cum antiqua, tum subobscura.) Cuius id est partim: tum, id est maxime. Inusitata uias.) a nullo rhetore tractas. Tritas relinquit. id est, quae sunt in usu omnium. Noua.) quia incognita rhetoribus. Perueheta.) quonia iam pridem tractata. Non ex rhetorum officinis.) Qui rhetores a Graecis dicuntur, a nostris oratores: qui in foro, et in omni causarum genere uersantur. Rhetores autem Latine intelliguntur, qui rhetorica docent, quos Graeci Sophistas uocant. Officina dicitur locus, in quo officium aliquod administratur, quod ad corpus pertineat: ut tonsura, sutura. Hoc loco igitur officina ad mentem translata est. Sed ex Academiae spacijs ext.) id est, ex disputationibus philosophorum. Fuit autem Academia, uillula non longe ab Athenis distans, ab Academo heroe illic sepulto uocata, ubi philosophari Plato consueuit. Spacijs.) quonia spaciari ibi solebat philosophi. Illa enim sunt curricula.) Curuus, curriculum facit. curriculum autem est a cursu deductum: unde curriculum aduerbium, pro cito. Sensus autem est, Cursus multiplices et uarij sermonum, ab ipsa petuntur philosophia. In quibus Platonis sunt impressa.) id est, in quibus sermonibus multum uersatur Plato. impressa autem uestigia, dicendo. translatio sumpta est ab ijs qui in aliquo loco obnixissime se firmanunt. Et quasi sylua dicendi.) Sylua aliquando dicitur arborum: ut glandaria sylua, et caedua sylua. aliquando sylua dicitur materia, unde aliquid gignitur: uelut philosophi materia illam uocant, unde quatuor sunt elementa. inde Statius Syluas suas appellauit, quod illis tanquam materia ueretur: id est, principio ad caetera exactius scribenda opera. ideo Cicero etiam syluam dicendi philosophiam uocat: quod sine philosophiae adminiculo rhetorica consistere non possit. Ad forenses causas.) id est, ad genus iudiciale. Agrestioribus musis.) incultioribus disciplinis. Doctis eloquentia popularis, et disertis elegans doctrina defuit. Sensus est, Eloquentia,

qua oblectatur populus, doctis defuit hominibus, id est philosophis: et elegans doctrina, id est philosophia, defuit oratoribus. Non ut in ea tamen omnia sint.) Sensus est, Nolo tamen oratorem, qui omnes philosophiae nodos perscrutari contendat: sed ut a philosophia ita adiuuetur, ut a palestra hystrio. In Phaedro Platonis.) id est, in dialogo quem scripsit Plato, Phaedrum a suo discipulo appellans: in quo de Pulchro agitur. Anaxagorae physici.) qui fuit Clazomenius. Physici, qui de rerum natura disputant. na Physis, natura uocatur: unde physicus. Sinarumque.) id est doctus, instructusque, praecipis philosophiae. Quam freques fuerit Plat.) id est, quam frequenter Platonem in philosophia operam dederit Demosthenes. Nec uero sine philosophorum disciplina, et c.) Non potest, inquit, orator cognoscere genus et speciem sine philosophiae cognitione. hoc autem dixit iuxta Stoicorum sententiam. Philosophi siquidem Stoici philosophiam diuiserunt in physicam, id est naturalem: ethicam, id est moralem: logicam, id est sermocinalem. Logica uero, ut multa alia comprehendit, ita quinque uoces, hoc est, ut nunc loquuntur multi, praedicabilitum cognitionem tradit. Sunt autem uoces quinque, genus, species, differentia, proprium et accidens: quae ad unamquamque rem siue diuidendam, siue definiendam peropportuna sunt. id est quod ait, sine philosophia cerni non posse genus et speciem: nec definitum, nec distribui in partes, a quibus ad demonstrationem ascenditur.

Nec iudicare quae uera, quae falsa.) Nam cum dialecticus nouerit praedicabilia, atque praedicamenta, tanquam omnium argumentorum semina atque elementa nosse oportet, quo modo omnis textatur argumentatio: quae siue sit inductio, siue syllogismus, siue similitudo, siue exemplum, siue enthymema, siue epichereia, oratione constat: quonia sola indicatiua uerum uel falsum significat, indicatiua sit necesse est, quae nomine et uerbo substantiuo constat: siue sit uniuersalis, siue particularis, siue indefinita, siue singularis affirmatiua, aut negatiua, una uel multiplex, categorica, uel hypothetica, alij comparata, contraria, subcontraria, subalterna, contradictoria, et quipollens, uel non equipollens, conuersa, uel non conuersa: quae modo caret, uel quae modo aliquo ex tribus definitur: unde syllogismi ad aliquid demonstrandum texuntur. quorum ut alij sunt categorici, alij hypothetici: ita categoricorum tria sunt genera, et multae singulorum species, hypotheticorum septem. Quae igitur uera, quaeque falsa sint, iudicari possunt facile ex contradictorijs. Nec cernere consequentia.) Quae sequantur, quae antecesserint: an argumentum stet, nec ne. Repugnantia uidere.) quae in contraria et contradictoria diuiduntur. Ambigua distinguere.) quae in dubium sensum trahi possint, ut Taurus est mons: si intelligatur de terrestri, uerum: si autem de caelesti, falsum. et Aiax fuit infans: si de Oileo, falsum: si de Telamono, uerum, distinguendum igitur.

Quid

Quid dicam de natura rerum.) id est, de naturali philosophia. De uita.) Subaudi, quid dicatur. De officijs, de uirtute.) quae omnia moralis sunt philosophiae.

Quid alia intelligendi.) Quae est philosophia. Ab his.) subaudi, quae ad philosophiam tendunt. Cui uel primas eloquentiae.) id est, primum in eloquentia locum. Multa et in se, et in alijs desiderans.) et perinde nullum perfectum oratorem intuens. Tria sunt omnino genera dicendi.) Demetrius Phalerens, Simplicius, inquit, characteres sunt quatuor: Tenuis, Magnificus, Ornatus, Grauis. ueruntamen ornatum Cicero ipse medio inserit: quare et tres sunt dicendi etiam characteres, de quibus singulis, ut multi alij authores tradiderunt, sicut alibi, ita hic nobis praecpta reliquit. Et pressa oratione limati.) Arguti, inquit, et elegantes in humili genere dicendi. Translatio sumpta est a lima, qua ferramenta teruntur. Sed impoliti.) id est, innitidi, est autem politum, tersum et candidans: a uocabulo Graeco polion, quod significat canem, Nonij Marcelli de Indagine doctorum uirorum auctoritate. Et consulti.) id est, dedita opera. In ead. i. e. concinniores.) id est, congruentiores, aptiores. id est, facili.) Facilius Quintiliani testimonio aliquando urbanum, aliquando elegans et disertum. Nec fulmine utens superiorum.) id est, magnifici dicendi generis: ut, ac potestate illa, quae etiam ipse dicitur fulminare Demosthenes. Vicinus amborum.) proximus humili, et grandiloquo. Nihil afferens.) id est, nihil molitus nisi quantum potest. Ut in corona.) id est, tortiles illas eminentias, quibus corona exornatur. Verborum, sententiarumque.) de quibus dicitur posterius. Non querere.) id est, non labi in Graecos, sed Latinarum testimonijs esse contentos. Qui est expositus in Bruto.) Na in eo libro, qui Brutus inscribitur, elarosa Graecos, quam Latinos recensuit oratores: in quo cum uideatur Latinos plus quam conueniat laudasse, cur id fecerit, hic reddit rationem. ait enim, uel ut hortaret alios, uel quae amarem meos. Hoc nec grauior.) quod grandiloquo conuenit generi. Nec callidior.) quod conuenit humili. Nec temperator.) quod conuenit mediocri. Qui autem dici se desiderant Atticos.) Quonia erant qui existimarent esse genus Atticum unum tantum, et id esse humile: in quo longe falsos esse ostendit. Magis credo fuisse Atticas.) id est, genere dicendi elimatiores existimatas, tamen si Atticum dicatur ab Attica. Moderatrix fuit auditoris prudentia.) Quonia praestates dicendi facultate uiri semper sese auditoribus accommodarunt: talisque fuit eorum oratio, ut auribus audientium congrueret. Itaque Caria, et c.) Quae Asiae regiones tument, ac inflato dicendi genere usae sunt. Et tanquam adipatae dictionis genus.) Adipatum ueteres, inquit Nonius Marcellus, honeste pro pingui, et succulento, et opimo posuerunt. Dictionis.) elocutionis: non ut Grammatici accipiunt, dictionem pro uocabulo. Forum religionis, et c.) Religionem Atheniensium

uocat prudentiam in dicendo atque audiendo: ut nec plus, nec minus, nec aliter quam conueniat, audire uelint. Nul lum uerbum insolens.) id est, a quotidiano usu dicendi remotum. Itaque hic quem praestitisse diximus.) id est, Demosthenes, quae alios oratores Graecos diximus antecedere facundia. In illa pro Ctesiphonte oratione.) quae de corona inscribitur, in qua Ctesiphontem defendit aduersus Aeschinem. Summissus a primo.) Ut deos deasque precatur, ut sibi ita adsint, sicut ipse semper Reip. commodis fauit. In reliquis exultauit audacius.) Vbi iam in sua potestate uisus est habere auditorum. Facile enim est aliquod uerbum ardes.) id est, per iram expressum: sicut etiam Quintilianus ardentem Lucanum dicit. nec ad elegantiam attinet, splendoremque uerborum, quae in ipso profus non sunt. In eum.) subaudi Aeschinem. Ut putidus.) id est, corruptus. Inclinata uulantiisque uoce.) qua Asiani utuntur. Aures teretes.) id est, rotundas, atque consumatas. Hi unum modum.) Hi, subaudi Latini, qui existimant unum Atticum dicendi genus. Horridae, incultaeque.) sine numeris, sine figuris.

Elegantem, enucleatamque faciat.) id est, modo proprietate utatur uerborum, pressamque et acutem dicat. Cui prima sine controuersia, et c.) id est, qui primam sibi locum uendicarat. Fuit enim per id tempus Pericles oratorum facile princeps: et omni, ut ipse alibi ait, uirtutis genere floruit. Ab Aristophane.) qui ueteris comediae scriptor fuit. Dicat igitur Attice uenustus, ille scriptor.) Na ut ipse quoque in Bruto inquit, fuit Lysias ipse quidem in causis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor, atque elegans: quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere. Ita Quintilianus. Subtilis, atque elegans Lysias. et quo nihil, si oratori satis sit docere, quae perfectius, nihil enim est inane, nihil accersitum: puro et amen fonti, quam magno flumini propior. Aeschines.) Qui aduersatus est Demostheni. is autem, ut Quintilianus inquit, Demosthenes magis fusus, et grandiori similis, quo minus strictus est: carnis tamen pius habet, minus lacertorum. Demosthenes Atticus.) Qui, ut ait Quintilianus, omnium decem oratorum, quos simul Athenis una aetas tulit, longe princeps fuit, ac penes lex orandi: tanta uis in eo, tam densa omnia, ita quibusdam neruis interta sunt: tam nihil otiosum, is dicendi modus, ut nec quid desit in eo, nec quid redundet, inuenias. Ipse quoque Cicero in Bruto. Nam plane quidem perfectum, et cui nihil addendum desit, Demosthenem facile dixeris: nihil acutem inueniri potuit in eis causis, quas scripsit, nihil, ut ita dicam, subdole, nihil uersute, quod ille non uiderit: nihil subtiliter dici, nihil presse, nihil enucleate, quo fieri possit aliquid limatius: nihil contra grauem, nihil inuitatum, nihil ornatum, uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quietum esset elatius. Aliqui se Thucydidos esse, et c.) id est, imitatores Thucydidis. Fuit enim Thucydides historicus densus, et breuis in dicendo, et semper instans sibi, concitatus concionibus, magnus, uique multum potes.

Ad

Ad forensem usum.) Id est, ad iudiciale genus. Et publicum. Vbi quid cum populo agatur. Ut inuentis frugibus, glande uescantur. Id est, cum possint meliora, deligant deteriora. Atheniensium beneficium excoli potuit. Apud quos primum fruges inuenta. A Thucydide quicquam duxit. Id est, imitatus Thucydidem, quicquam ab eo sumpsit. Germanos se putant esse Thucydidis. Id est, genus dicendi habere, quod planè habuit Thucydidis. Qui Xenophonis similem. Xenophon Socraticus iucunditate in affectu praecellens adeo fuit, ut nulla eam consequi affectatio possit, ut sermonem gratiae finisse uideatur, ut merito hic dicat Cicero eius sermonem melle fuisse dulciorem. Referamus nos igitur. Sensus est, Sed iam perfectum oratorè incipiamus exponere, ita eloquentia instructum, ut talem nunquã cognouerit Antonius.

Magnum opus omnino. Summa arte attentum lectorem facit, benevolentiamq; Bruti sibi conciliat, miris ipsam laudibus efferendo. Doctissimos sermones requirere tuos. Dedit enim Brutus operam, non modo eloquentiae studiis, uerum etiam philosophiae.

Quae specie dispares, prudentia coniunguntur. Quomã res bellicas tu, ego res urbanas procuro: et tu seuerus in ea tua philosophia, ego comis. Fuit enim ad reprehensionem usque factus urbanusq; Cicero, ut aliquando dicax habitus sit. Sanctior. inuolabilior, incorruptior. unde et sancta urbis moenia dicimus: et sanctos legatos, a sagminibus herbis, quas gestabat: ut Vlpianus inquit iurisconsultus. Ut cum gratiae causa nihil facias. Probat incorruptum esse ideo, quod gratia nullius commoueat ad iudicandum secus, quam ipsa exposculet iustitia. Vna Gallia. quam tu administras. Communi non ardet incendio. Id est, bello non mouetur. Frueris ipse te. tuis uirtutibus oblectaris. nam id demum frui dicimus: uti uero, ut equo, ut curru, cum uehimur in uillam, qua nobis fruendum sit. Studia doctrinae. Quoniam studium est animi ad aliquid agendum perimacia, aut perseuerantia. Catone absoluto. Quem de Senectute aliqui inscribunt. Inimica uirtuti. Cum omnia bellis ardeant. Tantam questionem. Quae est, quis nam optimus dici orator possit: uel quid sit, quod summam possit efficere eloquentiam. Formam qui persequitur. Relatiuum consequenti coniunxit: ut si dicas, Cives boni, quae sunt uicera ciuitatis: tale illud, Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur. Ennio delector, ait quispiam. Ita Horatius.

Deniq; non omnes eadem mirantur, amantq;. Carmine tu gaudes: hic delectatur Iambis. Ille Bionis sermonibus, et sale nigro. Apud alterum. Subaudi Ennium. Fac alium Accio. Id est, dic alium Accio delectari tragico poeta. Abdita. Quae a conspectu recedere uideatur et obtutu. Collustrata. Undique lumine expressa: a

con et lustro. nam collustrata, quae ex lacte fit concreto, a colluendo nascitur. Praescriptum aliquod. Praescripta dicebantur, quae magistri imitanda discipulis dabant: inde praescribere, praecipere, mandareq; significat. Hac egoreligione. Religionem Seruius Sulpitius esse dictam tradit, quae propter sanctitatem aliquam remota, ac seposita a nobis sit: quasi a relinquendo dicta, ut a carendo cerimonia. Cicero in libro de Natura deorum, religionem a relegendo, tanquam ex legendo legentes, et diligendo diligentes. his enim omnibus uerbis inest uis legendi eadem, quae in religioso. Lactantius autem libro quarto Diuinarum institutionum, a religando putat: cuius contrarium uitiumq; est superstitio. Religionem igitur, obseruantiam quamdam par est accipere. Qui eius reinarus esset. Id est, qui nosset. Laudationum. Vt Panegyrici sunt: et huiusmodi aliud ubi quicquam laudatur. Scriptionum. Vbi quid componas doctrinae causas, qualem Socrates fecit Panegyricum: quae oratio tota in laudatione consumitur. Qui sunt nominati Sophistae. Quos Latini rhetores uocant, cum Graeci suo uerbo id significant rhetorem, quem nos oratorem appellamus. dicitur ergo sophista, qui discipulos in dicendi facultate instituit. A forensi concione. Id est, a iudiciali genere. Graece *ῥητορικὸν γένος*. Id autem Latine demonstratiuum nominamus: sicut encomiasticon laudatiuum. nam *ῥητορικὸν*, demonstratio nominatur, quam tamen aliter mathematici accipiunt.

quem informare uolumus. munire, et eius quasi formam referre, cum nusquam compertus sit. Molimur. tentamus. Constructio et numerus. De quibus mox abundè dicitur. Et arguti. acutè instituti. Circumscripti. Collecti minimeq; fluentes ambitus: qui a Graecis periodi nominantur. De industria. Vnum uerbum est, ac aduerbium: quod dedita opera, consultoq; significat. Non ex insidijs. Ut in iudiciali genere: quo iudicium mens in nostram uertenti possit sententiam. Verba uerbis quasi demensa, et paria paribus respondeant. Nam ideo etiã a Graecis parisa nominatur, quod caesi aut membratim loquentes, ut abundè paulo post dicitur, paribus syllabis colligamus, et periodos terminemus. Conferant pugnatia. Quae in Topicis repugnatia, uel quae antitheta uocare Grammatici solent. Pariter extrema terminentur. Quae tum *ἰσοπέπτα*, tum *ἰσοπέπτα* ta dici solent: id est similibus casibus, aut simili sono terminata. Quae in ueritate causarum, et rariis multo facimus. ne dicendi lenocinium appareat.

In Panathenaico Socrates. oratione quae ita inscribitur, de Laudibus Minervae, quae Athenis praesidebat. Studio consecratum fatetur. Inquiens, *ἡ πόλις ἡμετέριος τὸν περὶ τῶν συμφορῶν τῆ πόλεως καὶ τοῖς ἄλλοις ἄλλοις συμβουλεύοντες, καὶ πολλῶν αἰμάτων ἐννομαστῶν γυμνασιῶν, ὅν ἐδίωκεν ἡ ἀντιθέτων καὶ*

con et lustro. nam collustrata, quae ex lacte fit concreto, a colluendo nascitur. Praescriptum aliquod. Praescripta dicebantur, quae magistri imitanda discipulis dabant: inde praescribere, praecipere, mandareq; significat. Hac egoreligione. Religionem Seruius Sulpitius esse dictam tradit, quae propter sanctitatem aliquam remota, ac seposita a nobis sit: quasi a relinquendo dicta, ut a carendo cerimonia. Cicero in libro de Natura deorum, religionem a relegendo, tanquam ex legendo legentes, et diligendo diligentes. his enim omnibus uerbis inest uis legendi eadem, quae in religioso. Lactantius autem libro quarto Diuinarum institutionum, a religando putat: cuius contrarium uitiumq; est superstitio. Religionem igitur, obseruantiam quamdam par est accipere. Qui eius reinarus esset. Id est, qui nosset. Laudationum. Vt Panegyrici sunt: et huiusmodi aliud ubi quicquam laudatur. Scriptionum. Vbi quid componas doctrinae causas, qualem Socrates fecit Panegyricum: quae oratio tota in laudatione consumitur. Qui sunt nominati Sophistae. Quos Latini rhetores uocant, cum Graeci suo uerbo id significant rhetorem, quem nos oratorem appellamus. dicitur ergo sophista, qui discipulos in dicendi facultate instituit. A forensi concione. Id est, a iudiciali genere. Graece *ῥητορικὸν γένος*. Id autem Latine demonstratiuum nominamus: sicut encomiasticon laudatiuum. nam *ῥητορικὸν*, demonstratio nominatur, quam tamen aliter mathematici accipiunt.

καρισάσωρ ἢ τῶν ἄλλων ἰδῶν τῶν ἰν ταῖς βυτοράις διακλαμπουσῶν, ἢ τῶν ἀκρόντας ἐπισημαίνονθαι καὶ θορυβῶν ἀναγκασσῶν. ὅν δ' οὐδ' ὀπίωσ ἔν μοι τὸς τοιοῦτους ἡγῶμαι ἢ ἄρμῆταιρ ἢ τοῖς ἰταῖς τοῖς ἰννε νήκοντα καὶ τέταρσι μῶν ἔγῳ τυγχάνω γυγνώσκω. Nō enim ad iudiciorum certamen, sed uoluptatem aurium scripserat: quod certe ipse quoq; cōfiteatur dicens: καὶ τὸ εὐδέντας τῶν πρὸς ἡ δὸν ἢ μ ἢ χῆρι μ λυγρομένων.

Quos logodaedalos. Id est, uarietate sermonis distinctos: a logos, quae oratio dicitur: et daedalo, quod est uario. Vel potius ineptijs. Ineptum siquidem est, in his nimium inherere. Alter enim sine. Herodotus dicit amensissimum. Sine ullis salebris. Id est, sine scabro, duroq; ullo dicendi genere. Alter incitator. Subaudi, Thucydidis. Canit quodammodo. Quia celsa ac sublimi quadam uerborum utitur cōpositione.

Succesit Socrates, qui praeter. Ex decem qui uno tempore fuerunt Athenis oratoribus, unus: quamq; rhetor potius, quam orator dicendus uideatur. Laudatur. Quia omnes dicendi ueneres consecratus est. Praefractor, etc. Quod nimia breuitas facere compulit.

Nec satis, ut ita dicā. Quia ut rotunda figura capaciissima omnium est, ita absoluta undiq; cui nihil deest: ita oratio cui nihil deest, nihil que superfluit, rotunda nuncupatur. Primus instituit dilatare. De Isocrate loquitur. Et mollioribus numeris. Quia sunt et asperiores, sicut et uoces. Domus eius officina habita eloquentiae est. Itaq; et in Bruto inquit, Exstitit igitur iam sententia illis, quos paulo ante diximus Isocrates (cuius domus cunctae Graeciae quasi ludus quidam patuit, atq; officina dicendi) magnus orator, et perfectus magister: quamquam forensi luce caruit, intrasq; parietes aluit eam gloriam, quam nemo in eo quidem iudicio est postea consecutus. Is et ipse scripsit multa praeclearè, et docuit alios: et cum cetera melius quam superiores, tum primus intellexit etiam in soluta oratione, dum uersum effugeret, modum tamen et numerum quendam oportere seruari, ante hunc enim, uerborum quasi structura, et quaedam ad numerum conclusio nulla erat: aut si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quaesitam. Quintilianus porro: Socrates, inquit, in diuerso genere dicendi nitidus, et comptus, et palaestra quam pugnae magis accommodatus, omnes dicendi ueneres sectatus est: nec immeritò, auditorijs enim se, non iudicijs comparat, inuentione facilis, honesti studiosus: in compositione adeo diligens, ut cura eius reprehendatur. In extrema pagina Phaedri. Qui dialogus de Pulchro inscribitur. Phaedrum a suo appellauit discipulo. Socrates auguratur. Id est, praedivinat, ac coniectatur. In illo epideictico genere quod diximus. Vt supra diximus, demonstratiuo. Proprium sophistarum. Qui se ad laudandum, uituperandumq; solè exercere. Gymnastis. Quod nuda in palaestra essent corpora,

persuasq; oleo. Palaestra. Unde et palaestra, qui colluctantur in palaestra, dicuntur. Huius nutrimentis. uenustatibus, et dicendi leporibus demonstratiui generis. Colorat. figuris distinguit, uariantibus orationem. Et roborat. sententijs. De oratoris quasi. De primordijs: unde ipsa ali eloquentia consuevit. In aciem dimicationem que ueniamus. Id est, iudiciale genus: in quo cum aduersantibus nobis colluctamur, et quodammodo manus conscriimus.

Quoniam tria uidentur sunt oratori, quid dicat. Quod inuentionis est. Et quo quidq; loco. Quod dispositionis est. Et quo modo. Quod ad elocutionem pertinet. Quid sit optimum in singulis. Ut de cor ubiq; seruetur: ne quid ineptiarum a nobis emanet. Atq; in tradenda arte. Quam in rhetoricis praecipis exponendis memorauimus. Neq; enim id suscepimus, et cetera. Subaudi, ut praeccepta traderemus. Ac duo breuiter prima. id est, inuentionem, et dispositionem. Tanquam animi instar in corpore. Quia sicut animus corpus regit et mouet, et ut uiuat facit: ita inuentione ac iudicium totam orationem complectuntur, uimq; habere, et quasi sensus faciunt. Sed propria magis prudentiae, quam eloquentiae. Quoniam uel infantissimus quisq; potest prudenter inuenire, ac de inuentis iudicare. Quae enim causa est uacua prudentia. Quae, inquit, controuersa est, quae aliqua non administratur prudentia? Alioquin non oratio, sed inanum uerborum compositio. Argumentorum, et rationum locos. Locus, argumentorum sedes est. Et. Pro, id est, nam nihil aliud est argumentum, quam ratio eius, quod in questione positum est. De locis autem argumentorum, et qui sint, et quo modo tractentur, in Topicis a Cicero traditum, interprete elegantissimo praecceptore nostro Georgia Valla. Nam quoniam quicquid est. Controuersiarum nunc genera tangit, quae tum status, tum constitutiones appellantur. Quicquid in controuersia. Id est, quicquid cum aliquo controuertatur.

Aut in contentione uersetur. Id est, siue id contentionem malis appellare. In eo aut sit ne. Cum enim quaeritur, factum sit nec ne, constitutio coniecturalis, et pariter inficialis appellatur. Aut quid sit. Ac tum finitiuus, siue definitio status nominatur. Aut quale sit quaeritur. Qui status qualitatis, siue de summo genere nuncupatur: is in negotialem et iuridicalem diuisus est. Sit ne signis. Quibus coniectura excuti solet: ut pro Milone contra Clodium, Vter utri fecerit insidias. Quid sit, definitionibus. Ut cum quis lese maiestatis crimine accusetur, definiendum est, quid sit laedere maiestatem. Quale sit, recti prauiq; partibus. Tu enim oratori inspiciendum, quid rectum, quid prauum, et utriusque species tractandae: ut cum quaeritur, iure ne Orestes matrem occiderit, et a proprijs personis, temporibus, semper si potest, auocat contentio.

trouerſiam. nunquam enim Cicero probauerit prius Miloni licuisse Clodium occidere, quam conſtet in uinuiſum licere omnibus inſidiatorum ſuum occidere: ubi perſonarum, temporum, & locorum nulla complexio eſt. A proprijs perſonis.) Id eſt, a perſonis, de quibus in infinita quaſtione nulla fit mentio.

Et temporibus.) Nam ſi perſona reticentur, tempora quoque reticeantur neceſſe eſt. Ad uniuerſi generis orationem.) Id eſt, ad quaſtioneſ infinitas.

Appellatur theſis.) Id eſt, infinita quaſtio: ſiue, ut Cicero alibi, propoſitum. Tenuiter diſſerendi, & cætera.) Id eſt, acute diſputandi. In utranque partem.) Nam cum omnis quaſtio partem habeat ne gandi unam, altera affirmandi: ut, Sit ne mundus inſinitus, nec ne: Licet ne inſidiator occidere, an nō: exercitationis cauſa in utranque partem Ariſtoteles diſcipulis ſuis ſuggererat argumenta, non anguſtè & preſſe diſputandi, ut ſolent philoſophi: ſed copioſe, ut oratores. Item que locos, & cætera.) Idem que in Topicis. Vnde omnis.) Siue ad affirmandum, ſiue ad negandum. Hic noſter.) Quem inſtituimus declamatorum: qui ficta & umbratili utitur eloquentia, themate propoſito. De ludo.) Id eſt, ſchola cum ſe apud rhetorem exercet. Rabulam de foro.) Id eſt, aduocatum, patronumque cauſarum. Certi loci.) Cauſa cui libet accommodari: ut apud ipſum Ciceronem in Topicis eſt uidere. Generatim dicat.) Genus complectatur ipſum, id eſt, infinitam quaſtioneſ, quam theſin uocant Græci. Ex quo emanant etiam qui cōmunes appellantur loci.) Qui ideo com-

munes dicti, quod in omni cauſa ſimili eis uti poſſimus: ut contra ſacrilegum, contra ſurem. eorum aut tractatio præcipua eſt, poſtquam confirmauerimus noſtra, & conſutauerimus aliena: id eſt, poſt reprehentionem, & ante epilogum. Omnia expendet.) Que quibus conueniant locis. Et ſeleget.) Que argumenta quaſtioni, quam tractamus, maxime conueniant, & que non. Ex iſdem.) Subaudi, locis.

Argumentorum momenta ſunt.) Rationum pondera, inquit, in omnibus cauſis, non ex eiſdem ſemper lo-

40 cis eruantur: ſed alij alijs magis congruunt. Sed etiam expendet.) id eſt, examinabit, ſecum diu uoluta bit, quid cuique quaſtioni maxime conueniat. Que diſciplinis exculta ſunt.) Nam cum ad diſciplinās accedunt ingenia, undique res abundant: nec de eſſe copia in dicendo poteſt. Sed ut ſegetes fecundæ.) Elegans & facta ſimilitudo, ſeracibus & doctis collata ingenijs. Ex illis locis.) Aſſumptis de uarijs diſciplinis. Leuia quædam.) Id eſt, friuola, fri-

gidaque, aut parui momenti. Delectus magnus adhibebitur.) Subaudi, qui quibus conueniant locis. Ut molliet dura.) Fugienda, ſi quidem dura locutio eſt: id eſt, ubi rem uerba non conſequentur. Aut occultabit que dilui non poterunt.) Hoc eſt, argumenta aduer-

ſariorum, que conſutari non poterunt, in noſtra argu- menta obuoluentur: ut pariter cum alijs reſponſum uideatur, cum tamen id non fecerimus. Aut abducet animos.) Id eſt, in aliam reuocabit mentes audientium ſententiam. Aut aliud aſſeret.) Si modò id reſellere non poterit, proſeruet aliud. Quod oppoſitum probabilius ſit.) quàm quod propoſuerit. Iam uero ea que inuenierit, qua diligentia collocabit.) Non ſatis eſt enim optima inueniſſe, niſi ea diligenter collocemus. nā niſi digeramus ea ſuis opportunis que locis, erit quemadmodum qui ſuppelleſtilem habet pulcherrimam, & eam ſuo tempore ac loco promere neſcit: aut in acruum congeſtam profert, ut ſpeciem nullam præ ſe ferat nobilem. Quoniam id ſecundum erat de tribus.) Dicit ſiquidem ſupra eſt, tria po- tiſſimum conſiderari oportere, inuentionem, ſecundo loco diſpoſitionem, tertio elocutionem. Veſtibula.) Id eſt, primos ad cauſam acceſſus. Honetta.) Honorem ac copiam præ ſe ferentia. Prima aggreſſione occupauerit.) Ideo prima argumēta ualidiora, proba- bilioraque eſſe oportet. Infirmabit excludetque, con- traria.) Que ab aduerſarijs illata fuerint. Alia præ- ma ponet, alia poſtrema.) Nam debiliora in medio col- locabit: quoniam prima oppugnant, ultima in auri- bus audientium relinquuntur: media uero, utrinque con- cluſa non apparent. ut in acie inſtructa ſicri ſolet: in prima fronte acres bello, in ultima ſubſidiarij milites collocantur: in media autem acie cohortes, in quibus ſpes aut nulla, aut per pauca eſt. Inculcabitque leuio- ra.) in medio loco inſarciat. In primis duabus dicen- di partibus.) Inuentione & diſpoſitione. Videre quo nam modo.) Id eſt, qua nam præditū eloquentia eſſe conueniat. Clitomachum ea dicere.) Id eſt, que cauſa exigeret. Carneadem eodem etiam modo.) Quo res ipſa dicenda fuerit. Quod ſi in philo- ſophia tantum intereſt.) Nam philoſophi fuerunt ambo, Clitomachus inquam, & Carneades. Vbi res ſpe- ctatur.) ſententia conſideratur. Quibus totis mo- deratur oratio.) Moderor huic rei dicimus, ut hic: & hanc rem, ut ipſe pro Flacco. ut, Omnia uerba mode- ratur. Rem difficilem, diu immortales.) Quoniam non de inuentione & diſpoſitione tradi tibi præcepta expoſtulas, que peruulgata: ſed quod remotiſſimum eſt, longeque diſſiciliſſimum, ut optimi oratoris tibi ſa- mam uerbis depingam. Qui ponunt in orationis electione eloquentiam.) Id eſt, qui putant facundiam eſſe in delectu orationis. Alios, & interpuncta, in- terualla, moræ, reſpirationesque delectant.) ut caſim, membratimque loqui, quàm ſimplici periodo malint. Quid poteſt eſſe tam diuerſum.) quàm ſtumen uo- lubilitatemque uerborum amare, et interpuncta inter- ualla, moras? Tamen eſt in utroque aliquid excel- lens.) In ſuo, inquit, genere eſt aliquid etiam quod em- neat. Alij temperati uellent uideri inter graues, & te-

nuer medij. Quot orationum genera.) Que tria eſſe diximus: grande, tenue, medium. De actionis.) Subaudi, modo: hoc eſt, quemadmodum pronuntiare conueniat. Quomodo autem dicatur.) Quæ ratio ne facundi loquamur. Atque motus.) Totius quidem corporis. Totidem ſunt, quot animorum.) Miſerabilium, miſerabiles: fictorum, fictæ: iratorum, iratæ: & id genus alia. Cum quo iunctus eſt uultus.) Qui faciei forma quædam, & hypocrifiſis eſt, rei, de qua agitur, accommodata. Nam & inſantes actionis di- gnitate.) Inſantem aliquando ad inanimata referimus: ut cum ait Horatius, Inſantes findit ſtatuas, aliquan- do ad animata, ſed bruta: ut apud Plinium, Eſt (in- quit in X X I X. naturalis hiftoriæ) uermiculus in lingua canum, qui uocatur à Græcis litta: quo ex- cem pro inſantibus catulis, nec grauidi ſunt, nec ſaſtidium ſentiunt. Aliquando inſantem puerum dicimus, quod ſari neſciat. Id eſt, uerba, que intelligi poſſint, explica- re: idque propter nimium adhuc teneram ætatem. De- niq; inſantem, minime ſacundum, ſicut hic Cicero.

20 Vi iam non ſine cauſa Demotheſes tribuerit & pri- mas, & ſecundas, & tertias actioni.) Nam rogatus i- terum ac tertio quid in oratore potiſſimum eſſet, re- ſpondit, Pronunciatio: nam ea actio etiam dicitur. Nam quemadmodum Quintilianus inquit, Demothe- ſes quid eſſet in toto dicendi opere primum interro- gatus, pronuntiationi palmam dedit, eidemque ſecundū ac tertium locum, donec ab eo quaeri deſineret: ut eam uideri poſſet non præcipuam, ſed ſolam iudicaffe.

Contenta uoce, & cætera.) Quæſi compre- ſa: nam ita fit truculentior. Inflexo.) Qui fit ex acuto et graui: ideo etiā inflexus uocatur. Acuto graui.) Nam tot ſunt accentuum genera: & tot apud muſicos uetuiſſimos fuerunt toni, Phrygius, Dorius, Lydius, qui has uoces exprimebant: inde ad tredecim uſque, ſecundum Ariſtoxenem: ſecundum uero Ptole- mæum, qui Ariſtoxenem carpit, octo. Non hic eſt Phry- gia, & Caria.) Quem Græci ut ululantem, ita barbari dixerunt: & Caras, barbarophonos Homerus appellauit. In omni uerbo poſuit acutam uocem.) 40 Non e quidem omne uerbum acutam habet uocem: ſed hoc dicit, In omni genere uerborum, acuta inuenitur uox, in monosyllabo, ut eſt nux: diſſyllabo, ut bonus: in triſyllabo, ut Tullius: in tetraſyllabo, ut Tul- liolus: ac ita deinceps. Nec una plus, & cæ- tera.) Nam ſi dictio unam habet acutam uocem, plu- res acutas habere non poteſt, & ne quidem flexam ul- lam. idem de flexa intelligendum, at de graui non idē dicere poſſumus. Vbicunque enim acuta, aut flexa non eſt, ibi fit grauis neceſſe eſt. In una tantum ſyllaba eſt 50 arſis: in reliquis eſt theſis omnibus. Nec à poſtre- ma ſyllaba citra tertiam.) Nam raro ultimum tenet lo- cum tam flexa, quàm acuta uox. penultimum autem, flexa ſemper, acuta autem, et penultimum & antepe-

ultimum, ante uero, nunquam: ſed grauis tantum. Non eſt in nobis, & cætera.) Potius optare, quàm uendicare nobis bonam uocem poſſumus. Sed tractatio.) Subaudi, in nobis eſt. Nam tractan- do ipſam, poſſumus efficere meliorem. Intendens.) Id eſt, exacuens. Tum remittens.) Grauians, uel in- ſectens. Nihil ut ſuperſit in geſtu.) Ne quid in mo- tu corporis ſit nimium, ac redundet. Rarus in ceſſus.) Pedum ante commotio. Excursio.) Pedum celeris commotio. Nulla mollitia ceruicium.) Ne ceruix molliter proclinetur. Nulla argutiæ digitorum.) Eleuationes ſurſum, ac deorſum: ante, & poſt. Nō ad numerum articulus cadens.) Ne digitorum quidem articuli ad numerandum inſectantur. Trunco ma- gis toto ſe ipſe moderans.) Quod & Quintilianus de pronuntiatione ipſe quoque commonet, ut totius corpo- ris uiriliter motus ſit. Brachij proiectione.) Vbi quid cōcitatiſſimum pronuntietur. Qui ſecundū.) id eſt, ſecū- do loco poſt uocē uultus præcellit. Aut uultuoſum.) Id eſt, uultus animi expreſſiōe. moderatū enim uultus motū eſſe decet. Ut imago eſt animi.) Nā inde enim nomen habet, à uoluntate ſiquidē eſt appellatus. Sic indices oculi.) Id eſt, ita mentem oftendunt tum ſeda- tam, tum perturbatam, aut moderatis affectibus com- motam. Res ipſe, de quibus agitur.) Quoniam ip- ſe res præſcribit, quales nos eſſe conuenit. Hoc uno excellere.) Id eſt oratione. Nam ab oratione, ora- tor eſt appellatus: tametſi Plutarchus in problematis ἀπὸ τῆς ὀρεμύτης, id eſt, à concitatione tum animi, tum o- rationis dictum putet. Cætera.) Que ſunt inuen- tionis, diſpoſitionis, pronuntiationis, memoria: que in oratoris nomine omnia occultantur. Non enim inuentor, aut compoſitor.) Id eſt, qui que inuenit, di- rigit. Aut actor.) Id eſt, pronuntiator. Comple- xus eſt omnia.) Sicut orator. Sed & Græce ab elo- quendo rhetor.) Nam à tertia perſona præteriti paſ- ſiui, que eſt ῥητορῆα, id eſt, dictum cum ſacundia eſt, fit rhetor. Latine, inquit Cicero, eloquens ualeat, tametſi rhetora nos dicamus, qui rhetoricam docet. Cete- rarum enim rerum.) Inuentionis, diſpoſitionis, memo- ria, pronuntiationis. Siquidem & Theophrastus diuinitate loquendi.) Siquidem θεία, deus: & ῥητορῆα, locutio Latine dicitur. Et Ariſtoteles Iſocratem ip- ſum laceſiuit.) Philoſophus oratorem prouocauit. Quorum ſedare animos malunt.) Id eſt, argumen- tis & ratione mitigare. Quam incitare fide.) fi- dem faciendo. Docendi cauſa.) Non mouendi, ut oratores. Plus nonnullis, quàm neceſſe ſit, ſacere uideantur.) Id eſt, non tam docendi cauſa dicere uideantur, quàm fallendi. Ab hoc genere.) Suban- di, philoſophico. Nec iuncta numeris.) Non numeroſa, id eſt, rhythmica: ut oratorum, de qua mox abunde dicitur. Itaque ſermo potius.) Quo in- ter nos ſermocinantes utimur. Sophiſtarum, de

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

quibus

ueniuntur. Collocata autem uerba.) In quo primus est, ut augeamus, minuiamus, concitate dicamus, moderate, late, seuerè, abundanter, prescè, asperè, leniter, magnifice, subtiliter, grauius urbane. Ergo ille tenuis.) Qui in tenui figura eminet. Gemare uites.) Cum in gemma modum, tum primum pampinū, uel racemū edunt. Sittire agros.) Cum exaruerunt longo tempore sublati pluuijs. Lætas esse segetes.) Vnde et Vergilius, Quid faciat lætas segetes. Luxuriosa frumenta.) Cum nimium herbescit solum. Non ludendi.) Quoniam translatio lusus quidam uidetur: quod aliud in uocem præterdat, et aliud significet. In alia.) In alterius generis oratione. Schemata.) Aliqui habitus interpretantur. In sententiarum ornamenta.) Quoniam sunt figuræ sententiarū, quæ dicuntur dianceas. Nisi quod solum.) Quoniam omnia tria genera Attica dicuntur: nihilq; aliud est Atticè dicere, nisi mundè, et minime sordide. Paria paribus relata.) Quæ paria diximus nominari. Similiter conclusa.) Dicuntur homœoteleuta. Eodemq; pacto cadentia.) Homœoptota nominantur. Et immutatio ne literæ.) Quæ agnominatio dicitur: ut beneficium, ueneficium. Verborum iterationes.) Vbi idem uerbum sepius repetimus. Continuatione uerborum.) Id est, clausula simplici. Modo relaxet, et diuidat.) Subaudi, in membra, et cæsa. Sententiarum luminata.) Figuras sententiarum. Non faciet Rempublicam loquentem.) Id est, profopopœijs non utatur, nec idoloopœijs, nec ethopœijs. Nec acruatim multa frequentans.) Vt cum membratim aut cæsim locutus sit, clausulam quandam uerborū crepidine concludat.

Suppressor.) Summissior. Huic tenuitati.) Id est, quæ maximo characteri conueniunt, eorum multa etiam humili conuenient. Utetur horridius.) Non illo uerborum splendore, ac apparatu quo magnificus. Actio tragica.) Id est, sublimis, elata, qualis in tragœdijs induci solet. Vultu multa conficiens.) Vt multo se admodum pronunciet, id est, multis uultus inclinationibus utatur. Os ducere.) Faciem ipsam nimium torquendo. Aspergen- 40 tur etiā sales.) Cuiusmodi ipse in libro de Oratore tradidit: et Quintilianus de mouēdis in conclusionibus affectibus docet. Vnum facietiarum, alterum dicacitatis.) Facctum, elegans, et urbanum. dicacem scurræ dicimus. ideo ipse pro Cælio: Aliud est maledicere, inquit, aliud accusare. accusatio, crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet. maledictio huius nihil habet propositi, præter contumeliam: quæ si petulantius iactatur, conuicium: si facietius, urbanitas nominatur. Quintilianus: In narrando autem, inquit, Cicero consistere facietias putat, dicacitatem in iaciendo. sicut hic statim commemorat. Sed nunc aliud

agimus. Ideo dicere super sedidit: quoniam in libro de Oratore hæc tradidit. Ut nec nimis frequentati, ne scurrile sit.) Quoniam scurræ nimium etiam dicaces sunt. Nec in calamitatem.) In calamitosos enim et pauperes, inhumanum sit, petulantius loqui.

Nec in facinus.) Vt si quid flagitiose dictum, uel factum, in risum uelimus conuètere, cum carpendum potius, et incessendum fuerit. Vitabit etiam quæ facta.) Nam ridicula, extemporaria esse conuenit. Nec ex tempore ficta.) Vitabit, inquit, quæ non sunt è tempore ficta: hoc est, quæ non sunt tum inuenta: quia quæ è tempore inuenta sunt, ea speciosiora. Quæ plerunq; sunt frigida.) Siquidem excogitata plerunq; seculi eueniunt, quam opinati fuerimus. Vitabit insanabiles contumelias.) Ne dum excitat risum, in talè calumniam adducat, ut poena dignus ille uideatur, in quem ridiculum iactatum sit. Ex istis nouis Atticis.) Illos Cicero semper incessit sui temporis quosdam, quod dum Atticè loqui uideri uolebant, ineptissimi inueniebantur. Et germani Attici.) Id est, qui proprie Atticus dicendus sit, cuiusmodi ferme sunt Comædiæ omnes, præsertim Aristophanis. Hyperides.) Quæ Quintilianus dulcem, et acutum ait. Demosthenes minus habetur.) Ita Quintilianus, de risu locutus: Quarta autè sit, inquit, in ea difficultas, uel duo maximi oratores, alter græcæ, alter latinæ eloquentiæ principes docent. nam pleriq; Demostheni facultatem desuisse huius rei credunt, Cicero modum. nec uideri potest noluisse Demosthenes: cuius pauca admodum dicta, nec sanè ceteris eius uirtutibus respondentia, palam ostendunt, non displicuisse illi iocos, sed non contigisse. noster uero non solum extra iudicia, sed etiam in ipsis orationibus habitus est nimis risus affectator.

Quo quidem nihil mihi uidetur urbanius.) Secus ergo ac Quintilianus dicat, sentit Cicero. uerū quid per urbanū intelligat, exponit, cum inquit, Sed non lædicax fuit.) Oblectatus risum commouere. Quam facetus.) Id est, comptus, et mulcens audientis animū.

Acrioris ingenij.) Tam repente comparata genera habere ridiculorū. Hoc maioris artis.) Oblectare posse animum, non risum excitare, sed exhilarare mentē.

Vberius est aliud.) Exposuit formam: et quasi ideam Cicero humilis characteris: nunc mediocris et temperati faciem docere incipit. Quam enucleatum.) Hoc humile dicit, de quo iam dictum est: plurimumq; est in hac oratoris forma suauitatis. Ideo Homerus cum Menelao argutum illud genus, et minime errans attribuisse: suauis, ut melli compararet, Nestori attribuit. Sed Phalereus Demetrius meo iudicio præstitit ceteris.) In hoc, inquit, dicendè mediocri characterē Demetrius Phalereus excelsit. de quo Quintilianus: Quando etiam, inquit, Phalereum illum Demetrium, quanquam is primus inclinasse

inclinasse eloquentiam dicitur, multum ingenij habuisse, et facundia fateri: et uel ob hoc memoria dignum, quod ultimus est ferè ex Atticis, qui dici possit orator: quem tamen in illo medio genere dicendi præfert omnibus Cicero. Translata ea dico.) In tollū, inquit Quintilianus, metaphora breuior est, quam similitudo: eoq; distat, quod illa comparatur rei quam uolumus exprimere, hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio est enim, cum dico secisse quid hominem, ut leonem. translatio est, cum dico de homine leonem. Item quid enim diceret aliud et sittire segetes, et frutibus laborare. Necessitate nos durum hominem, aut asperum. non enim proprium erat, quod daremus his affectibus nomen. iam incensum ira, et inflammatum cupiditate, et lapsum errore, significandi gratia, illa ad ornatum, lumen orationis, et generis claritatem, et concionum procellas, et eloquentiæ flumina: ut Cicero ipse pro Milone, Clodium fontem gloria eius uocat, et alio loco segetè, ac materiam. Id est, quod Cicero inquit, per similitudinem translationem fieri aut suauitatis, aut inopia causa. Arcem et urbem orbis.) Quia orbi homines dicuntur. Si pro patria arcem dixisset.) Quia partem pro toto ponens, fuit synecdoche: et tamen translatio. Hanc Hypallagen rhetores.) Metonymia, inquit Quintilianus, quæ est nominis pro nomine posito: cuius uis est pro eo quod dicitur, causam propter quam dicitur, ponere, sed ut ait Cicero, Hypallagen rhetores dicunt. hæc inuenta ab inuentore, et subiecta ab obijcientibus significat: ut, Cererem corruptam undis, et, Receptus terra Neptunus, classes aquilonibus arce. Quod sit retro durius. Refert autem, in quantum dictus tropus oratorem sequatur. Nam ut Vulcanum pro igne uulgo audiuius: et uario Marte pugnatum, eruditus est sermo: et Venerem quam coitum dixisse magis decet: ita Liberum et Cererem, pro uino et pane licentius, quam ut fori ueritas ferat. Sicut ex eo quod continet, id quod continetur, usus recipit: ut, bene moratis urbes, et poculum epotum, et seculum foelix. Ad id quod contra est, raro audeat quis nisi poeta, iam proximus ardet Vcalegon. Nisi forte hoc potius est à possessore, quod possidetur: ut, hominem deuorari, cuius patrimonium consumitur. Poeta, Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas, regumq; turres: et, Pallemes habitant morbi, tristisq; senectus: et orator præcipitem iram, hilarem adolescentiam, segnetium dicit. Quam Catachresin uocant.) Nam catachreme, abutor significat. Genus hoc Græci appellant allegoriam.) Quasi allo, id est, aliud: agorenon, id est, dicens. Allegoria, inquit Quintilianus, quam inuersionem uocamus, aliud uerbis, aliud sensu ostendit: ut, O nauis referent in mare te noui Fluctus: et, Auiæ Pieridum peragro loca: et, Sed nos

immensum spacijs consecimus æquor: et, Iam tempus equum spumantia soluere colla. Cicero: Equidem cæteras tempestates, et procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper Miloni putauimus esse subcundas. Et nisi coram.) Hoc dicit: nisi magnificum illud dicendi genus, et character ille sublimis conferatur, hic mediocris amplius uidebitur. Est enim quoddam etiam insigne, et florens, et expositum genus.) Hoc genus quartum multi faciunt, quod antherimon uocant alij, alij uero glaphyron: Cicero autem temperato ipsi amicit. E Sophistarum fontibus.) Qui à Latinis rhetores nominantur. Spectum à subtilibus.) Ab ijs qui in humili genere uersantur. Repulsum à grauib.) Id est, à grandiloquis.

Tertius ille amplius.) Nunc formam grauis generis exprimere Cicero molitur. Quam admirarentur, quam se assequi posse diffident.) Hanc Homerus Vlysi potissimum attribuit. de quo Quintilianus: At ille qui saxa deuoluat, et pontem indignetur, et ripas sibi faciat multas torrens, iudicem uel nitentem contra feret, cogetq; ire quæ rapit. Inde subiungit: Sed ad summam regressus est Homerus, dicens in Vlysse facundiam, et magnitudine illum uicisse, cum orationem similem nimbus hybernis, et copiam uerborum atq; impetum parem attribuit. cum hoc igitur nemo mortalium contendet, hunc ut deum homines intuebuntur. hanc uim, et celeritatem in Pericle miratur Eupolis: hanc fulminibus Aristophanes comparat.

Magnus orator est.) Qui in illo humili excellens, minimeq; in lubrico uersabitur: quia humilis labi, pleneq; cadere non potest. Etiam si quando periculum non adibit.) Id est, se magis non attollet, quam pati possit. Hic noster.) Id est, grandis et magnificus.

Si ad hoc unum est natus.) Vt sit magnificus.

Aut huic generi studet uni.) Quod facere non debet, ne tumidus semper uideatur: quia aliquando summittenda, aliquando temperanda est oratio. Ille enim summissus.) Id est, humilis. Et ueteratorie.) Id est, uasre, et uersate. Veteratores enim, callidi: dicti à multa rerū agendarum uetustate. Grannius: Mulieri non astute facile ueterator persuasit. Si nihil est aliud.) Id est, si semper sublimis, et excelsus in dicendo. Nihil partite.) Quia inter partiendū genus cōtrouersia summittitur oratio, similiter ubi quid definias, ubi distinguas, et excipias. Præsertim cū cause.) Præcipue, inquit, cū cause omnes in aliqua parte, si non totæ, ita tractandæ sint, ut sit quod partiare, aut quod definias, aut quod distinguas, ubi tranquillè, leniterq; agendū sit oratori. Nō præparatis auribus.) Id est, attentis, docilibus, et beneuolis effectis. Inflammare.) Quod est grandis generis. Si comprehendissem.) Facete Cicero iocatur cū Bruto. Inuētus.) Qui à me dicendo expressus est. Ad illa Platonis.) Ideam dicit:

cit: de qua supra, ut locus exigebat, dictum est abunde. Parua summisse.) Id est, qui in omni dicendi characterē proprius & copiosus fuerit. Tota mihi causa pro Cecinna.) Ibi acutus, & humilis Cicero: et perinde stylo omnia humilia humiliter conseruit. In Manilia lege.) quam Manilius rogauerat, ut cum scisceretur populus: in quo genere mediocritatem dicendi se conseruit ait. Ius omne retinendae maiestatis.) Quod magnifici fuit characteris. In omni genere amplificationis excelsissimus.) Speciose dictum, Exarsimus: ne dicat se compotē uoti fuisse eius quod tentauerat, ait, Vehementi mentis intentione conati sumus. In accusationis septem libris.) In Verrem quem repetundarum accusauimus, defendente Hortensio.) Quod in Habitu.) In ea quam pro Posthumo Habito habuimus. Quod in Cornelij.) Cum defendimus Cornelium. Quod in pluribus nostris defensionibus.) Quoniam serē semper defendit: rarissime autem accusauit Cicero. Si non perfectio.) Licet intueri quā sibi moderetur, arrogantiaque; fugiat inuidiam. Morosi.) Qui affectu moris sunt, & inde semper queruli. Illum.) Demosthenem. Quod contendimus.) Subaudi, ut primi effemus Romae, sed id reticendo, ut euitet arrogantiam, reliquit nobis proferendum. Nunquam Cotta, nunquam Sulpitius.) Quos facit Cicero in libro de Oratore studiosissimos audiendi Crassum, & Antonium de arte dicendi differentes. In omni characterē. Easque.) Subaudi, aures detinebamus. Quae nequaquam satis deseruiffet.) Quia similia 30 plura alia protulimus, ponitque egregiam sententiae similitudinem. Et quae sequuntur.) Subaudi, illum locum: quae postea diximus. Ab hac indole iam illa.) Subaudi, etiam protulimus superioribus similia. Pro Roscio.) Nam ferunt eam primam Ciceronis causam fuisse, cuius patrocinium suscepit. Iuuenilis redundantia.) Quam ipse in Bruto ait castigatam Rhodi a Molone, cui operam aliquandiu dedit. Vt ne omnibus locis eadem contentio ne uterentur.) Hoc dicit, An concedemus, ut poëtae uario utantur dicendi characterē: & non ut poëtae, hoc idem nobis dederimus? Diuino ingenio profero.) Quoniam ut Plato, ut Democritus inquebat, nascitur poëta: ita Cicero etiam de Oratore, & pro Archia. ceteri autē sunt. Itaque afflari quodam spiritu, quasi diuino ad dicendum solos poëtas, multis rationibus comprobantur. Sed & comœdum.) Qui comœdias recitat, comœdus: qui tragœdias, tragœdus appellatur. Iam pridem effectum est.) Quia causas agere desuimus. Vt contra Leptinem.) Quam habuit De 50 mosthenes, ipsum Leptinem accusans. Falsae legationis.) Subaudi, ad Philippum. Pro causa Ctesiphontis.) Quae oratio de Corona inscribitur: quo-

nam Ctesiphonteam Demostheni attribuerat, non iure, ut Aeschines arbitrabatur. Illud medium.) Subaudi, dicendi genus. Sed etiam uicinam eius.) Sensus est, Non modo debet orator uim dicendi copiose ac fuisse, sed etiam anguste, enucleate, presse: quod artis differendi proprium est, quam dialecticē Graeci uocant. Atque etiam ante hunc.) Subaudi, Zenonem Cyticum, nam octo fuisse Zenones. Dicibilem artem quasi ex altera parte respondere dialecticē.) Id est, esse antistrophon: ita enim inquit: Πότι κεν ἔστιν ἀντίστροφος τῆ δεικτικῆ. ἀμφοτέρω γὰρ περὶ τοιοῦτων τινῶν λέγουσι, ἀνομιὰ τῶν ποσῶν ἀπὸ τῶν ἐστὶ γυναικῶν, καὶ ἀνομιὰ ἐπισημῶν ἀφωρισμένων, ἀπὸ ἧσδε πάντες τῶν ποσῶν μεταχρῶσιν ἀμφοτέρω. Qui enim persuadere dicendo uult, arguat necesse est: sicut Plato persuasionem in rhetorices definitione posuit, cum inquit, παθεὶς ἀμφοτέρω. Et Aristoteles, qualiter cum ait: δύναιμι τεχνικῶν τοῦ περὶ ἕκαστου ἐπολεχθέντος πιθανῶς λέγειν. Ita Hermodorus: δύναιμι περὶ λόγου τέλος ἔχουσα τὸ πᾶθος ὅσον ἐφ' αὐτῆ. Dionysius quoque Halicarnassensis inquit: δύναιμι τεχνικῶν λόγου πιθανῶν ἐν πράγματι πολιτικῶν, τέλος ἔχουσα τὸ καλῶς εἰπεῖν κατὰ τὸν ἀρχαῖον. Hoc potius quam ut quidam, δύναιμι κατὰ σκευαστικῶν καὶ ἀνασκειαστικῶν ἀδικῶν ἢ ἀδικῶν πραγμάτων, uelut alij, ἐπισημῶν ἐν λέγειν, tametsi in idem recidit. Ratio dicendi.) Quae oratoris est. Illa loquendi.) Quae dialecticē est. Spisifora multa pepererūt.) Nō ut magis Aristoteles ipsam aperiat, sed ut rem redderet obscuriorem, ingeniosioresque ipsi uiderentur: ut Chrysippus, qui in dicendo, ut cum multi, tum uel in primis Galenus medicus arguit, fuit omnium philosophorum infantisissimus, quem sepe artis grammatices imperitia coarguit. Vim, naturam, genera uerborum.) Id est, quae uoces, et categorias: quae iuniores predicabilia, & predicamenta nominarunt. Simplicium.) Cum per se intelliguntur. Copulatorum.) Cum ex eis sunt orationes. Deinde quot modis quidque dicatur.) Quae orationes à iunioribus aequipollentiae uoluntantur. Qua ratione uerum falsum ne sit, iudicetur.) Ex contrarijs contradictorijsque, subcontrarijs, & subalternis. Quid efficiatur, eo quoque quod cuique, consequens sit.) Ita enim omnis struitur argumentatio, ut ex praemis quibusdam, unde sequatur aliquid necessario: uel probabiliter, ut in syllogismis, & inductionibus. Quodque contrariū.) Nam plerumque ita ad id quod impossibile est, aduersariū adducimus: ut mathematici, & aliquando etiā physici. Cumque ambigue multa dicuntur.) Imo etiā distinguendū, ut Aristoteles docet in Elenchis. Diuidi explanarique oportet.) ut totū in partes, genus in species: quod sepe faciūt in dicenda causa oratores. Constituendū est, quid quidque sit.) Id est,

Id est, definitione utendum, qua quid sit aliquid, explicatur: ac cum decem & octo serē sint definitionum genera, unum longè præstantissimum est, quod per genus & differentiam, uel aliquid differentiae loco, explicatur. Siquidem est definitio oratio, quae quid sit id de quo agitur ostendit, quā breuissime.) Haec est definitio Platonica definitio, inquit siquidem Plato: ἰρισμός ἐστι λόγος συντόμος, ἀσπληνός τῆς φύσεως τῆ ἀποκειμένης πράξεως, nam Aristoteles in Topicis, licet aliter definire uideatur, idem tamen propemodum dicit, cum inquit: ἰρισμός ἐστι λόγος ὁ τὸ πῶν ἢ ἡμῶν συμπίπτει. Eius generis siue formae.) Quae & species appellantur, siue partes.) Cum totum diuiditur. Omnis oratio.) Id est, tota diuidendi ratio fiat. Quam in illis eruditissimis disputationibus.) Subaudi, philosophorum. Neque praetermittatur, neque redundet.) Quod diuisionis proprium est, sicut definitionis, per genus suum & suam differentiam fieri: ut homo est animal rationale, ut alijs placet, si addere uolueris, propter daemones, mortale: & propter nymphas, scientiae & intelligentiae capax. Quando autem, aut quo modo id facias, nihil ad hoc tempus: quoniam locus fuit in Topicis: & hoc tempore, inquit, ostendimus, ac circumscribimus oratorem perfectum, non docemus quicquam. Omnes philosophiae notos, & tractatos locos.) Tota siquidem philosophia, ut Aristoteles tradit, ut etiam Ptolemæus in principio Magnae constructionis mathematicae, ut eius quoque interpret Theon, in agendi, & inspiciendi species diuisa est: agendi omnis uis ad mores relegata est: inspiciendi autem, diuiditur in Theologiam, & Physicam, & Mathematicas scientias. Mathematica uero sunt, Arithmetica, Geometria, Musica, & Astrologia, nam Optica, Catoptrica, Geodesia, Canonica, et prorsus instrumentalis omnis, illarum sunt species. Sed iceniū aguntur.) Argutius siquidem haec à philosophis tractantur, quā ab oratoribus. De materia loquor orationis.) Quoniam de dicendi modo mox differam. Ne physicorū quidem igitur ignarum esse uolo.) Id est, naturalis etiam gnarum esse philosophi, siquidem physis, natura dicitur: unde phisicus, & physica phisicorum neutro genere, & rhetorica, & biblia dicimus, quae res phisicas, rhetoricas, & libros plures continent. A caelestibus rebus.) Quoniam res phisicae non modo intelliguntur in humanis rebus, sed etiam diuinis, ut paulo antè diximus. Cū sis legum, & ciuili iuris ignarus.) Lex est, inquit Papinianus, commune praecipuum, uirorū prudentium consultum, delictorum quae & sponte uel ignorantia contrahuntur coërtio, communis Republicae spon- 50 so. lex porro omnis aut tribuit, aut admittit, aut punit, aut iubet, aut metat, aut promittit. Ius ciuile autem est, ut Papinianus inquit, quod ex legibus, plebiscitis, senatusconsultis, decretis, placitis principū, authorita-

te prudentum uenit. Vt autem Vlpianus inquit, ius ciuile est, quod neque in totum à naturali uel gentium recedit, nec per omnia ei seruit. Itaque, cum aliquid addimus, uel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est, ciuile efficitur. Auctoritatē orationi affert.) Quia uetera auctoritatē semper praeseferunt. Et fidem.) Quia facilius adducimur, ut credamus priscis, quā nouis. Habebit genera primum ipsa cognita.) Demonstratiuum, deliberatiuum, & iudiciale. Res, aut de uero.) Vt sit quod arguatur uerum, nec ne, unde coniecturalis & inficialis status. Aut de recto.) Id est, de qualitate, unde negotialis, & iuridicialis: & inde multae ex iuridiciali species, quae ipse in rhetoricis complexus est. Aut de nomine.) Indefinito, siue finitiuus status. Verba aut de ambiguo.) Inde ambiguum, siue amphibologia status. Aut de contrario.) Ideo de contrarijs legibus appellatur. Nam si quando aliud in sententia uidetur esse, aliud in uerbis.) Ideo de scripto & sententia nominatur. Res autem tota ita habet: quia lex aut litem habet propter seipsam, aut propter alteram questionem, aut in scripto, aut in uoluntate. In scripto, aut a- pertum est, aut obscurum, aut ambiguum, quod de legibus dicimus: idem accipiendum de testamentis, pactis, stipulationibus, omni denique scripto. Et argumentorum praecipua pauca sunt.) Quae cui questionem accommodentur, in secundo Rhetoricorum expositum est. Traditi sunt, è quibus ea ducantur, duplices loci.) Id est, in duo genera diuisi. Vni ex rebus ipsis.) Quae artificiales dicuntur. Alteri assumpti.) Id est, extrinsecus ad causam adhibiti, qui artis expertes dicuntur: de quibus in Topicis amplissime ipse Cicero locutus est. Tractatio igitur rerum.) Quae est in orationis compositione. Nisi ordiri orationem.) Id est, exordium orationis texere. In quo aut concilietur auditor.) Id est, capiet beneuolentiam. Aut erigatur.) Id est, fiat attentus. Aut parret se ad discendum.) Id est, docilem faciat. Rem breuiter exponere.) Post exordium sequitur narratio: in qua tria custodienda sunt, ut breuibus rem complectamur. Et probabiliter.) Id est, ut credatur quod dicamus: & perinde fidem faciat oratio. Et aperte.) Id est, ut dilucide quicquid agatur possit intelligi. Sua confirmare.) Quod post narrationem sequitur confirmatio. Aduersaria euertere.) Vt cum nostra confirmauerimus, aliena refellamus. Non perturbatē.) Non fidem causae auferamus. Post omnia perorationē.) Quam Graeci epilogon uocant. Inflammantem.) si accusamus. Restinguentem ue concludere.) si defendamus. Difficile dictu est hoc loco.) Quoniam omnia paucis comprehendenda: & paucis haec tradi non possunt. Probabo primū eum qui quid deceat uidebit.) Id est, qui custodiet τὸ πρῶτον. Nec saturā iciume, nec grandia

dia minute, nec item contrā.) Quod omnium uitium longe pessimum est, à Græcis cacozelia appellatum.

Principia. Id est, exordia totius orationis. Nec historico.) Vbi historici delectandi lectorem causā, ueneres dicendi omnes consecrari solent. Tenue solum.) Stylus sit, inquit, pressus. Quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio.) Vt qualis fuerit sententia, talis sit oratio. Cum ea incidit.) Subaudi, sublimis, magnifica. Tum se latius fundet orator.) Illo amplo et grandi dicendi genere utetur: ut tamen omnia quæ ad causam accedunt, exposulare uidebuntur. Qui communes appellati.) Quibus utitur orator antequam concludat, statim cum sua confirmari, et aliena confutari. Eo quod uidentur multarum idem esse causarum.) Subaudi, in eodem genere: inde etiam communes loci sunt appellati, ut contra parricidam, contra sacrilegam, contra furem. Sed proprij.) Subaudi, loci, qui ad unamquamque pertinent questionem de qua agatur, quæ hypotheseos sunt.

Quod Græce *κατὰ τὴν ὑπόθεσιν*. Latine iudicatio: quæ in omnibus separata inuenitur constitutionibus, præterquam in coniecturali. in ea enim idem est constitutio ipsa coniecturalis, et ratio, et iudicatio, et firma mentum: ideo subiungit. Nisi cum de uero ambigitur.) Quod quæri coniectura solet. Dicitur autem non peripateticorum more.) Quoniam obscurius, et neruosi loquuntur Peripatetici, quam oratores.

Augendis uero rebus.) accusando. Et contra abijciendis.) cum defendimus. Et penè infinite in perorando.) Quia tum amplificatione maxime opus in conclusione, si modò mouere affectus, non enumeratione uti studebimus. Quod Græci ethicon uocant.) Id est, morale, quod uix Cicero dicere audeat, ita in principio disputationis de Fato, Morata siquidem sententia multum capi humanum genus consuevit.

Alterum, quod idem patheticum.) Quod neoterici tum passibile, tum passiuum uocant. Quo perturbantur animi.) In affectus uocati ad odium, ad misericordiam, ad inuidiam, ad iram, et id genus alia.

Illud superius.) Subaudi, morale. Come, iucundum.) esse expedit. Quo cause eripiuntur.) Quoniam audiendo tam uehementer afficiuntur, ut contra dicere, ac sentire possit nemo. Familiari reo.) Subaudi, Verri. Non respondit Hortensius.) Ipsum namque defendebat. Catilina in senatu accusatus, obmutuit.) Vt ex ipsius inuectiuis apparet. Nobis priuata in causa magna, et graui, cum cœpisset Curio pater respondere.) Quia fuit et filius, qui Cesaris partes secutus est. Subito affedit, cum sibi uenenis ereptam memoriam diceret.) Vt ipse Cicero in Bruto meminit. nam cum de ipso cœpisset loqui, paulo post subiungit: Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret: qui in iudicio priuato, uel ma-

ximo, cum ego pro Ticinia Cottæ perorauissem, ille contra me pro Seruio Næuio diceret, subito totam causam oblitus est: idque ueneficij, et cantionibus Ticiniae factum esse dicebat. Sed etiam est faciendum, ut irascatur iudex.) Subaudi, aduersario: et denique ut causa tulerit, omnes mouendi sunt affectus. Duriorum.) Vbi duræ res occurrerunt accusandæ. Mitiorum, defensiones, et c.) Vbi defendimus. Nec in ueritate crimen arrogantiæ extimescerem.) Quonia quid fuisset affectus, si memorem, non putauero arrogantis esse. Vt me ipse non teneam.) Vt affectum cohibere non possim. Orationis lumina.) Schemata et tropos dicit. Cum aut duplicantur.) Figure duplicationis multis modis fiunt. unde illud Quintilianus, Verba geminantur, uel amplificandi gratia: ut, occidi, occidi non Spurium Mælium. alterum est enim quod indicat, alterum quod affirmat. Vel miserandi: ut, Ah Corydon, Corydon. et, Bona miserum me (cōsumptis enim lacrimis, tamen inflexus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeij acerbissimæ uoci subiecta præconis. Viuis, et uiuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Et ab hisdem uerbis plura acriter et instanter incipiunt, Nihil ne te nocturnum præsidium palatij, nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora uultusque mouerunt? Et, Quis eos postulat? Appius, quis produxit? Appius. Aut breuiter commutata ponuntur: ut, Abij, excessit, euasit, erupit. Aut ab eodẽ uerbo, ut ostendimus. Aut in idem conijcitur.) Id est, ad id uerbum deuoluitur, ut ultimo patuit exemplo. Aut in utrumque.) Cum et incipimus et desinimus. Aut adiungitur idem iteratim.) Multæ etiam fiunt, uariæque repetitiones. nam primorum uerborum alterna repetitio: ut, Vigilas tu de nocte, ut tuis consultiuibus respondeas: ille, ut eò quod interdicit, maturè cum exercitiis perueniat. Te gallorum, illum buccinarum cantus exuscitat: tu actionem instituis, ille aciem instruit. Tu caues ne consultores, ille ne urbes aut castra capiantur. Possunt media quoque respondere, uel primis: ut, Te nemus Angitiæ, uictrea te Fucinus unda. uel ultimis: ut, Hæc nauis onusta præda Siciliensi: cum et ipsa quoque, effect ex præda. Respondent et primis ultima: Multi et graues dolores inuenti parentibus, et propinquis multati. Est et illud repetendi genus, quod semel proposita iteratim, et diuidit: ut, Iphitus et Pelias mecum, quorum Iphitus æuo iam grauior, Pelias, et uulnere tardus Vlyssi. Eparodos Græce dicitur, nostræ regressionem uocant: ut, Forte sub arguta confederat ilice Daphnis, Compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum: Thyrsis oues, Corydon distentas lacte capellas. Et generibus sit iteratio: Magnus est labor dicendi, magna est res.

Aut

Aut eum similiter uel cadunt uerba.) in similes desinunt casus: quæ figura Homocoptotos nominatur. ut, inuestigata, comperta, patefacta, sublata, deleta, extincta. Vel desinunt.) Vt, Abij, excessit, euasit, erupit. Aut multis modis contrarijs relata contraria.) Antitheton dicitur. Latine ab alijs contrapositum, ab alijs contentio. Non fit uno modo. nam et fit, si singula singulis opponuntur: ut, Vicit pudorem libidino, timorem audacia. et bina binis: Non nostri ingenij est, uestri auxilij est. et sententiæ sententijs: Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Subiungitur comodissime ea species, quæ disfunctione dicimus: Odii porro priuata luxuriam, publicam magnificentiam diligit. et sunt simili casu, dissimili sententia in ultimo locati: ut, Quod in tempore male fuit, nihil obstat, quin quod in causa boni fuit, proficit. Aut cum gradatim sursum uersum reuertitur.) Hæc Climax à Græcis nominatur. hæc priorum habet partem, et magis affectatam, ideoque rarior esse debet: ut, Africano uirtutem industria, uirtus gloriam, gloria æmulo comparauit. Et quale illud: Nō ergo magis pecuniarum repetendarum, quam maiestatis: nec maiestatis magis, quam Plancie legis: nec Plancie legis magis, quam ambuius: neque magis ambitus, quam omnium legum iudicia perierunt. Aut cum demptis coniunctionibus.) Quæ figura asyndeton dicitur: ut, inuestigata, comperta, patefacta, sublata, deleta, extincta. Aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus.) Vt ipse: Quid uero nuper cum morte superioris uxoris nouis nuptijs domum uacuum fecisses, non ne etiam alio scelerere incredibili hoc scelus cumulaſti? Quod ego prætermitto, et facile patior sileri, ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non uindicta esse uideatur. Aut cum corrigimus nosmetipsos, quasi reprehendentes.) Vt ipse: Vnā sedent, ex accusatorum subellijs surgunt, non dissimulant, non uerentur, de subellijs queror: unā ex domo procedunt. Aut si est aliqua exclamatio uel admirationis, uel questionis.) Quorum exempla frequentiora sunt, ac manifestiora, quam ut sit aliquid proferre. Similiter cū idem nomen per casus uariatur. Sæpe citam ut extenuet aliquid.) Hoc figuræ genus, et quæ sequuntur, potest apud Cicronem quisque sibi inuenire. sunt siquidem eius refertæ his figuris orationes: ut hominū sermones, moresque describit, quæ Ethopœia est. Vt muta quædam eloquentia inducat.) Vt in Catilinam, patria loquens inducitur, quæ Idolopecæ: ambæ autem Propopœiæ species. Oratorem coërceat.) Subaudi, aduersantem causæ suæ. Sæpe etiā rem dicendo subijciet oculis.) Vt Marci Cælij in Antonium, illum namque ipsum offenderunt temulento sopore profligatum, totis præcordijs sterentem, ructuosos spiritus geminare, præclarasque contubernales ab omnibus spondis transuersas incubare, et reliquas circumiacere pas-

sim: quæ tamen exanimatæ terrore, hostium aduentu percepto, excitare Antonium conabantur, nomen inclamabat, frustra ceruicibus tollebat. blandius alia ad aurē inuocabat, uehementius etiam nonnulla feriebat: quorum omnium cum uoce tactusque, oscitaret, proxime cuiusque collum amplexu petebat: neque dormire excitatus, neque euigilare ebrius poterat: sed semisomno sopore inter manus Centurionum concubinarumque iactabatur. Sæpe supra feret.) Id est, utetur hyperbole: ut cum Cicero Charybdam et Scyllam, Marcum Antonium uocat. Significatio sæpe erit maior quam oratio.) Hæc emphasis dicitur. Quasi syluam uides.) Id est, totius facultatis oratorie materiam. nam sicut corporatarum rerum omnium informis illa materia, sylua uocatur: ita rudis et indigesta quælibet rerum prima materia, sylua nominatur. unde et Statius cum materiam ad maiora scribenda sibi membris informem suis comparasset, librum Sylluarum inscripsit. Sed hæc nisi collocata.) suo loco digesta, et numeris structa. Aspirare non possunt.) Quasi spiritu peruenire. nam aliter dicimus: ut Ouidius, Cæptis aspirate meis. est enim fauete. Occurrebat enim.) Præuinit hic Cicero aduersum maledicos defensione se: quod cum ad grammaticam multa pertinentia dicturus sit, aliquibus forte uideri possit tantus orator nimum uilescere: cum in tam humilem descendat locum, rationibus cur id facturus uideatur, ostendit acutissimis. Sed si proficere.) Id est, palam proferam, ac præ me feram. Primas eloquentia tenuerit.) Id est, primum sibi locum defenderit. Secundas iuris scientia.) Id est, secundum locum. Cum in altera gratia.) Eloquentiam dicit. Ea uero repugnante.) Si eloquentia iuri, inquit, ciuili obstiterit, nihil poterit proficere. Alteros enim respondentes.) Iuriconsultos dicit. Nos contra fortasse melius possumus.) Quare minus accusandus: ac credo quid doceam.

Si quasi in ludo.) Si doceas, inquit, quasi in ludo, in dignitate caret. Sacrorum alienatio fiat.) Quod nosse iuriconsultum oportet. At ius profitentur etiam qui nesciunt.) Quoniam totum est in prudentia positum. Seualere dissimulant.) Cur ita, dicit ipse? quia, inquit, lingua suspecta. Præ me tuli.) professus sum. Cum abuissem adolescens.) Vt in Bruto de se ait, Rhodum ad Molonem se contulisse. De syllabis propemodum dinumerandis.) Quia de pedibus, qui numerosam reddunt orationem, dicturus sum. Sicut arborum altitudo.) Aptissima usus similitudine est Cicero. Esse illa.) Subaudi, altitudo sine radicibus non potest: ita magna eloquentia sine grammaticæ cognitione non potest. Qui uetat arte pudere proloqui.) Ita Horatius in arte poetica, Cur nescire pudens prauus, quam discere malo? Vt cum meæ forenses artes et actiones publicæ con.) Quando Cesaris dictatoris mandato administrabantur omnia.

Aut

Aut ut inter se quam aptissime cohererent.) Ne asper consonantium concursus sit, ne uocalium hiatus inoleuabilis. Extrema cum primis.) Extremæ antecederis uerbi syllabæ, cum primis sequentis uerbi syllabis. Conficiat orbem suum.) Id est, clausulam.

Comprehensio. Id est, periodus siue clausula. Numero se cadat.) Id est, numero concludatur. Nec tamen fiat operose.) Id est, cum magna sollicitudine.

Nam esset cum infinitus.) Si quidem in omnibus clausulis id obseruandū. Tum puerilis labor.) Quia de sententijs potius, quam de uerbis debemus esse solliciti. In Albutio.) Contra Albutium, ut Lucilius inducit: ipsiusq; Lucilij uerba apponit. Lexis compositæ.) Id est, coniuunctæ dictiones: est enim nominatiuus pluralis Lexis. Ut tesserae.) A tessera diminutiuum, quibus luditur in alea. Pauimento.) Ita uarietate, ut in pauimento ubi multæ impressiones, inde quoq; dictum: nam pauire, seruire: unde pauicula, quæ sepius aræ feruntur. Emblemata.) impressione: nam *εμβλήματα*, imprimo. Vermiculato.) Id est, minutato: ita enim Nonius ueteres dixisse minutum ostendit. Sed tamen stylus.) Qui dicendi artifex est, ut inquit alibi Cicero, omnia hæc facilia reddet. Nam in legendo oculus.) Pulcherrima cōparatio est. Quoniam sicut oculus ostendit animo quæ cogitanda, ita animus uoluit quæ dicenda sunt, adeo in gyrū nostra uoluitur cognitio: mens à sensibus capit, & sensus à mente promunt sibi quæ uelint. Aut hiulcas uoces efficiat.) Quod tum euenit, cum uocalis uocalem excipit. Aut asperas.) Cum consona consonantē admittit. Quorum iudicium est superbissimū.) Quia nihil magis ad intelligentiam faciendam accommodatur, quam aurium sensus: quare nisi auribus quod dicimus blandiatur, plerunq; etiam grauisima collabuntur. Latina lingua sic obseruat.) Ideo Latina lingua inquit: quoniam non ita Græci, ut paulo post ipse refert. Qui uocales nolit cōiungere.) Id est, uitare hiatus. In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt.) Subaudi, Græci: nam id Latini probant.

De industria id faciendum fuit.) Ne tam eloquentiæ, quam disputationi deseruire uideretur. Quam mos est Athenis.) Ideo & Demosthenis, & Hyperidæ, & Lysia, tales nobilissimæ adhuc extant orationes. Vos qui accollitis.) Versus est Næuij multum dis, ubi s littera subtrahitur. Duellum bellum.) Inde perduelles, hostes uocitarunt. Cum supertores appellati essent semper Duellij.) Ita Quintilianus in primo eadem fecit ex duello bellum: unde Duellios quidam dixere Bellios. Non usus causa, sed aurium.) Non quia, inquit, ita consuetudine inoleuerit, sed malis aurium causa. Vester Axilla Ala factus est.) Qui primus ab axilla brachij nomen acceperat: inde per concisionem, Ala factus est, Publius Seruilius Ala. Apparet ergo, ut à multis aspiratur, aspirari non

debere. Iam in uno Capis tria uerba sunt.) Nam compositum à (cape) & (si uis) est uerbū. Quid illud, non olet, unde sit.) Eleganter transtulit quod proprium est olfactus, ad animum: sicut audio, & ui deo, usitatus est pro intelligo positū. Obscenus.) turpius. Concurrerent litteræ.) Subaudi, in cum n.

Ut etiam modo, nisi autem interposuissem.) Si, inquit, dixissem cum nobis: non, cum autem nobis.

Ut esset simile illis, uobiscum atq; nobiscum.) Id est, ut similis esset compositio in plurali, quæ in singulari, si modo composita sunt, nam per anastrophe, omnes fere grammatici pronuncianti oportere aiunt: licet sub uno accentu, qui hæc reprehendunt, nesciant cur ueteres ita loqui maluerint. Nam, Pro deūm.) Deūm, pro deorum factum est. Ita credo.) Pulchra ironia. Recte, inquit, isti corrigunt: quia inscitia quadam hoc ueteres fecit auere. Patris mei, meūm factūm pudet.) pro meorum factorum, per concisionē.

Sed, ut isti uolunt.) Qui se antiquitatem correcturos arbitrentur imperiti. Alter in Chryse.) In fabula quæ ita inscripta est, à Chryse patre Agamemnonis amicæ, quæ Chryseis dicta, unde inter Achillem & Agamemnonem grauisima orta contentio: unde & Homeri tota Ilias emanauit. Maiorum meūm.) Pro meorum. Consiliūm socij.) Pro consiliorum. Auguriū atq; extūm.) Pro auguriorum, & extorum.

Prodigiūm horriferrūm portentūm.) Pro prodigiorum, horreferrorum, portentorū. Armūm iudiciū.) Pro armorum. Quam.) Pro quantum. Censoriæ.) A censoribus condita tabule. Dico nunquā.)

Quoniam syncopis potius uitor: utpote concinnius ita me loqui ratus. Dua uorum corporum.) Ita Quintilianus recte dici dua pondo, & trepondo putat. Duūm uirūm.) Pro duorum uirorum. Quid uerum sit, intelligo.) Id est, noui equidem quid recte dicatur, ut ipsa me iubet loqui analogia: sed malo sermonis leporem sequi. Quid quod sic loqui, nosse, iudicasse uetant.) Ideo uetant, quia concisa sunt, non integra. Nec uero reprehenderim, Scripsere.) Hæc

uerba dualis esse numeri, more Græcorum, aliqui crediderunt. quos ipse quoq; inscitia coarguit Quintilianus, inquit: Quamquam fuerunt qui nobis adijcerent dualem, scripsere, legere, quod deuit andæ asperitatis gratia molitum est: ut apud ueteres pro male mereri, male merere. Ideoq; quod illi uocant dualem, in illo solo genere consistit: cum apud Græcos, & in tota uerbi fere ratione, & in nominibus deprehendatur, & sic quoq; rarissimus eius sit usus: apud nostrorum uero neminem hæc obseruatio reperitur. quin è contrario, Deuenerit locos: & Conticuere omnes: & Consedere duces, aperte nos doceant, nihil horum ad duos pertinere: Dixere quoq; (quamquam id Antonius Ruffus ex diuerso ponit exemplum) de pluribus patronis præco pronunciet. Titus uero Limus

circa

circa initia statim primi libri. Tenere, inquit, arcem Sabini. & mox. In aduersum Romani subire. Sed quem potius ego, quam Marcum Tullium sequar? qui in Oratore. Non reprehendo, inquit, scripsere: scripsere esse uerius sentio. Eisdem erat uerius.) Nam componitur ab is & demum, Prisciani testimonio.

Cur non medicum.) Cum à medio & die factum sit.

Præter hæc duo uerba.) Nam à præpositio nunquam in au mutatur, præter quam in aufero & aufugio. Notierant, & nau.) Nauus, prudens est: unde nauiter, prudenter. Ex usu dicunt.) Quod significat fere utile. In altero.) Si dicas ex Rep. esset asperitas. Ex quo quidem percisum.) Vult ergo percisum dici. Inchyus dicimus breui prima littera.) Non quia in positione producat: sed uoce breui dicatur. Quatuor enim modis syllaba breuis uel longa dicitur: cum breuis uel longa est, in uersu accipimus: cū natura, quale est cum Seruius inquit, Troiam primitiuum corripit, deriuatiuum produci. cum uocem non modò

flexam, sed etiam acutam (quod plerunq; fit) in breui habet syllaba, ut sepe ueteres loquuntur Grammatici. & cum in pronuntiatione uoci morā attribuimus, uel celeriter procurrimus: ut hic. Cuius rei Aulus Gellius, Quintilianus, Seruius, Diomedesq; meminerunt: ubi & Ciceronis testimonium afferunt. Purru semper Ennius.) Nam nō y Græca littera ueteres utebantur: sed pro ea u ponebant. Quod ex Plautina fabula, quæ Amphitruo inscribitur, licet etiā intueri, nam cum non

men fabulæ ex argumenti primis uersu litteris significare Plautus consueuit, in hac dictione pro y Græca littera, u posuit, cum inquit: Vterque deluduntur dolis mirum in modū. Phryges.) quia phryx, non phryx dicebant. Nunc e duas.) Quoniam ipsa aspiratio Græca est post consonantes, ubi Græcæ litteræ aspiratæ correspondent. Barbaris casibus.) Est siquidem Phryx barbarū. Postremam litterā detrahebant.) Scilicet, in Lucretianis uersibus adhuc inuenias frequētissimè factum. Qui est omnibū princeps, non omnibus, ut nunc. Quid ab ipsa tandē arte & doctrina postulari putamus.) Hoc dicit, Cum imperita multum

do hanc auribus suauem inueniret pronuntiationem, quid nos facere par est, qui ab ipsa doctrina exculti & politi, debemus ita longè melius, sicut possumus, hæc adhibere? In his sensus artem.) Sensus exterior, qui aurium est. Voluptas eorum.) qui nos audiunt, à quibus probari desideramus. Sonus et numerus.) Sonus quidem, qui in singulorum delectu est uerborum: numerus, qui est in copula uerborum. Superat Tmolus.) montem Ciliciæ, qui & Timolus (ut ait Plinius) prius dicebatur. Asias arua tenet.) Genitiuus est Asias. Quæ siue casus habet in exitu similes.) Quæ homocoptota paulo antè diximus appellari. Siue paribus paria redduntur.) quæ statim memorabuntur.

Est enim iudices hæc non scripta, sed nata lex.) Scri

pta & nata similes casus, & paria paribus correspondent. Quam non didicimus, accepimus.) & quæ sequuntur. Sed etiam uersus efficitur. Eam, quam nihil accusas, damnas.) Dimeter est iambicus scazon, & am pro una syllaba ponitur, ut sepe eo modo loquuntur poëta. Condemnas dixisset, qui, & c.) Quoniam una syllaba superat: sed tamen tales apud tragicos & lyricos, præcipuè Pindarū, uersus inuenias, nam dimeter macrocatalectus uersus est. Sanè hæc ipsa exempla

& enthymemata à loco, qui dicitur à contrarijs, ipse uolens ostendere, in Topicis posuit. Bene quam meritā esse autumas, dicis male mereri.) Et hic trimeter est scazon, ubi facta est cōcisio uerbi autumas, pro eo dictumq; autimas: suntq; omnia hæc interrogatiue legendæ, ut enthymema fiat à contrarijs. Id quod scis prodest: nihil id quod nescis obest.) Similiter iambicus est uersus trimeter, non quo comici tragiciq; utantur, sed iambographi: siquidem apud comicos iambus, & ad iambi tardandā uelocitatem spondeus adhibetur: ita ut non de sede secunda cederet aut quarta iambus, & ultimus semper sit iambus cum resolutione aliorū pedum, propter indifferentem enim ultimā, etiam pyrrichius in fine ponitur: & propter resolutionem iambi ubique tribrachus, ac per resolutionem spondei, ubi spondeus, ibidem dactilus, anapestus, et proceleusmaticus. Quod scis nihil prodest, quod, & c.) Trimeter quoq; hic iambicus est. Numerum oratorum necessitate ipsa efficiunt.) Ideo nō mirum dicit in Arte poetica Aristoteles, qui ait iambicum ideo metrum uideri

primò inuentum, quod plerunq; ita loquimur, ut nescienter imprudenterq; in ipsum incidamus. In quarto accusationis.) Subaudi, in Verrem. Quod qui non sentiūt.) Quæ fere sunt, cum clausula minor est quam ut uno positi spiritu pronuntiarit: aut planè ad syllabas ipsas retulit. Non erat hoc apud antiquos.) Hoc ex uerbis refert illorum Cicero, quos semper carpit. Illa nobis sit, credo, repetenda.) quæ nulla colorum uarietate distincta: quod quàm turpe uisu, tam ridiculum auditu fuerit. Nec ego id quod deest antiquitati, flagi

potius.) Hoc dicit: Sunt aliqua ueterum, quæ uelim ut exempla, desunt eis aliqua, quæ in nobis perfectiora sunt: quæ quidē non posco. Quam laudo.) quia sunt alia pluris faciēda, quam quæ desunt. In uerbis et sententijs.) subaudi, graibus ipsorum. Quam in conclusionem sententiarum.) quam ut sententiæ quibusdā numeris teneantur, uinciantur, cōcludantur. Quam non habent.) Non enim numeros ullos norūt. Inuenta conclusio.) inuentus numerus. Atq; usurpata.) id est, in usum uenissent. Sed habet nomen inuidiam.)

Odius hominibus numerus, ubi in iudicijs hæc queri uideantur. Hoc freti isti.) hoc solatio sublato, qui numeris uti nesciunt. Quam cum sententia pariter excurrere? Subaudi, donec suo numero reuinciantur, ac potius ipsam malimus interficere sententiam.

ff

Secd

Sed plerunq; casu.) quippe qui nesciunt se illis uti.
 Sepe natura) Quia ut eorū natura ac dicendi con-
 cinnitate delectatur, ita sepe in numerū imprudenter
 delabatur. Vetr. i. cō. comment.) Nam si Horatio cre-
 dimus tradenti, Liuji Andronici ridet Ennius poemata,
 et Faunos illos, atq; Aborigines. Ante hunc.) sub-
 audi numeri: ut Ennius, qui ueteres incessebat: sed ut
 nunc eruditii loquuntur oratores. Non est eis satis nō
 contemni.) Ignauī prorsus et ridiculi, inquit, homi-
 nes, cum ad hanc dicendi uirtutem aspirare nō potue-
 rint, non est satis eis quōd non cōtemnantur, quemad-
 modum fieri oportuit: sed etiam laudari quōd nesciāt,
 uolunt. Qui nihil illorum.) Quos se imitari dicunt:
 cum uitia quādam imitentur, uirtutes uerō relinquāt.
 Miram Cicero increpationem adhibet aduersum istos,
 quos non in scitiā modo accusat, quōd numeris uti nesciant:
 sed etiā in scitiā, qui uitia a uirtutibus discernere
 non queant. Tam inhumanas. id est, incultas do-
 ctrina. nam humanitas, doctrina appellatur, ut tam
 Aulus Gellius, quā Nonius Marcellus probant uete-
 rum autoritate, quibus dicendi est attributa auhoritas.
 Ephorum et Naucratem.) Historicos Isocratis
 discipulos. Quis porro Isocrati est aduersatus infen-
 sius? Et perinde si quid in numeris Aristoteles uidi-
 set improbandū, cum inimicus eius Isocrates numero-
 rum fuisse studiosissimus: an id tacuisset, inquit, uel
 potius asperrimē non fuisse infestatus? Is igitur.)
 subaudi Aristoteles. Atq; artifex.) Quia de arte di-
 cendi libros reliquit. Quis ergo istos ferat? subau-
 di in calumniam numeros adducentes. Nisi omnino
 hęc esse ab eis pręcepta nesciūt.) Lucundē Cicero, ma-
 xime eos arguit ignorantie, quōd nesciant, qui etiam
 de numeris scripserunt. Nec uerō aliter existimo.)
 quā ab in scitiā proficisci. Nec uerō multitudine pe-
 des nouit.) Imperitum uulgus, inquit, haudquaquam
 nouit pedes. Cum enim uideret orator.) Numero-
 rum iam originem aggreditur. Quod ab his uerē.)
 Eatenus uerē aiunt, quatenus dicunt numeris delecta-
 tum Isocratem. Quatenus ipsum autē primū nume-
 ris usum ferūt, scilicet alij ante Isocratem
 uisunt numeris. Princeps inueniendi fuit Trasymachus.)
 Primus inuenit numerosam, inquit, orationem
 Trasymachus. huius meminit Plato in dialogis. Simi-
 liter definita.) que homœoteleuta diximus appellari.
 Sed his est usus intemperantius.) quōd nimius in eis
 fuerit. Festiuitatibus.) Dicēdi ueneres, festiuitates Ci-
 cero appellat. Propē enim centū conficit amos.) Pa-
 natheuaicū enim scribens, nonagesimū et quartū age-
 bat annum: uelut ipse de se locutus, inquit. Ηγεμια γάρ
 δεχάρμωταμ δτι τοις κτισσι τοις έννοιήκοντα ηγίαρα
 σιμδν έγώ τυγχάνω γερονδης, δδ' έλας τοις ηδω περιδς
 έχοις η, έγεσορ τον πρόπερ έτι λίγα η. Relaxat a nē-
 cessitate numerorum.) quoniam, ut ipse ait, talis ora-
 tio seni non congruat. Ipsi sibi imitandi.) id est, se-

quendum fuit eis eam concinnatam, quam semel u-
 surpassent. Aures enim uel animus.) Alij enim con-
 centium musicum auribus tantum iudicari censuerunt:
 alij sola ratione: alij porro melius tum sensu, tum ra-
 tione, que animo in sed, putauerunt. An disparēs
 numeri.) id est, dissimiles in his omnibus inueniantur.
 Ut numerus interuallis.) Longarum et breuiū, ut
 in musicis diastemata. Quę Gręci uocant οχμα-
 τας.) de quibus supra abundē dictum est. Finitimū est
 numero.) Tam enim figurata, quā numerosa oratio
 splendidam reddunt orationem. Per se plerunq; per-
 fectū est.) Nam lumimbus oratio, id est, tropis et sche-
 matis per se elegans, et ornata satis apparet oratio.
 Iniquum est quod ac idit non cognoscere.) Admo-
 dum, inquit, alienum est non cognoscere, quo maxime
 sensus noster afficitur. Neque enim ipse uersus ra-
 tione est cognitus.) At ut Lucretius putat, ex autē con-
 centu homines cœperunt primō, ipsiq; modulātē ali-
 quid proferre. Notatio nature.) que fuit in sensu.
 Et animaduersio: ratione comprehensa.) Peperit
 artem.) ita ars ortū habuit. Qui uerū uolē a Grę-
 cis nominatur.) Nam in his maxime cantilenę diuer-
 sa harmonia est. Lyrici.) quōd ad lyram uersus ca-
 nerent: sicut etiam a modulatu Melici sunt nominati.
 In Thyeste.) Tragedia ueteri: Latina uel Ennii, uel
 Pacuuij, uel Accij, alterius uel fabula. Cum tibicen ac-
 cessit.) Cum ad tibias canuntur uersus, ut etiam cantu
 beneatur auditor. Quo est ad inueniendum diffici-
 lior in oratione numerus.) Quoniam numero comœ-
 diarum adhuc obscurior. Itaq; translata aut facta.)
 Quoniam hęc admodum necessaria erant, que in om-
 ni oratione erant usurpanda. Quandam palęstrā.)
 que exercendi corporis causa inuenta est. Et ex-
 tremā lineamēta orationi attulit.) A pictoribus sum-
 pta translatio: hoc est, absoluit ita orationem, ut in ea
 polienda nihil amplius desideraretur. Tum stabili-
 lis.) quia ex longis, ut ex spondeis, uel molosis. Tum
 uolubilis.) quia ex breuib; ut pœanibus quatuor, uel
 iambis, aut trocheis. Nam circuitus.) quem Gręci
 periodum, Cicero multis appellat nominibus: modō
 enim clausulam, modō circuitum, modō comprehen-
 sionem, ut aliter etiam uocare solet. Nullus est igitur
 numerus extra pœticos.) id est, qui pedibus eiusmo-
 di constet atq; conficiatur, quibus etiam ipsi utuntur
 pœtę in uersibus. Nam omnis talis est.) subaudi
 numerus. nam sicut hanc pedes, quam ipse aperit, ha-
 bent sectionem: ita numeri, qui ex pedibus constant,
 habeant necesse est. Partem pedis, aut æqualem es-
 se.) ut in pyrrichio spondeoq;. Aut altero tanto.)
 ut in trocheo et iambo. Aut sequi esse maiorem.)
 ut pœanes quatuor. est et tripla proportio, ut in am-
 phibracho: et sesquitertia, ut in quatuor epitritis, uel
 de etiam nomen habuerunt epitriti. Aequalis da-
 ctylus.) quia una duorum temporū cum duobus tem-
 poribus

poribus comparata, æqualem proportionē facit. Du-
 plex iambus.) quia duo tempora cum uno comparan-
 tur. Sesquipleus pœan.) quoniam tria tempora cum
 duobus conferuntur. Qui pedes in orationem ca-
 dere quō possunt? Ac si dicat, nullo modo accedere po-
 terit. hoc dicit, non quin alij quoque cadant: sed satis
 habuit aliquos ostendere, ideo etiam subiungit, Incide-
 re uerō omnes in orationem etiam ex hoc intelligi po-
 test. Quod uehementer est uitiosum.) Quoniam
 dum soluta esse debet oratio, uitiosē uersus pangitur.
 Neque exaudimus nosmetipsos.) non suspicimus
 quid dicamus. Senarios uerō.) id est, trimetros iam-
 bicos. Et hipponacteos effugere uix possumus.) Hip-
 ponactæum, ab Hipponacte iambographo carmen ap-
 pellatum. Est autem metrum iambicum hipponactæ-
 um, ut Manlius inquit Theodoricus, quod repetit pe-
 des ex lege in alijs comprehensa: et additur ei in fine
 pes bacchijs, ibis Liburnis inter alta nauium recur-
 rens. Est etiam alterum iambicū hipponactæum, quod
 a nobis comprobatur, in quo sextus pes spondeus po-
 nitur. huius exemplum, Hic non iambum reddidit pe-
 dem sextū. Sed tamē uersus uitiosum genus.) Verum
 tamen, inquit, uitiosē uersibus utimur. Sed etiam
 anapæsta.) subaudi, carmina. Sanē in anapæstico me-
 tro, ut idem Manlius Theodoricus inquit, nullum pe-
 dem ita congruere, ut spondeum uideamus. nam quam-
 uis dactylum in hoc metro a quibusdā Gręcis positū
 inuenimus, eo tamen adhibito, confragosius quiddam
 resonat, et durius. Itaque tametsi dactylus atque ana-
 pæstus sunt temporibus pares: id tamen aurium sen-
 sus, cui est maxime parendū, efflagitat, ut quem admo-
 dum intronitū in metrum dactylicum, ne eius suauitatem
 corrumpat, anapæstus non potest: ita metrum
 anapæsticum, ne eius gratia minuatur, dactylo inhospi-
 tale erit. accommodatissimus uerō spondeo in hoc me-
 tro locus primus: ceteri atq; omnes pedes anapæsti.
 ita tamē ut pro ultimo pede, sicut in trochaico metro,
 una tantum syllaba cōstituat. primo autem metrum
 anapæsticum aut dactylicum ab hexametro metro or-
 dimur. huius exemplum, Altē superemicat Aetna, Po-
 loq; propinquat. Hęc Manlius. Non me fugit, hic de
 hoc metro posse alia plura dici: sed quod ad hunc lo-
 cum attinet, pluribus dicendum nō fuit. Anapæsticus
 is, qui Aristophaneus nominatur.) Aristophaneus con-
 stat monometro, uel dimetro: ut, Optima Calliope.
 Sed tamen hic corrector.) Ironicos, Hic corrector:
 quoniam dum alios corrigit, in eo, in quo corrigit, uitio
 ipse reprehendendus.) Sunt enim qui iambicum
 putent.) ut Aristoteles. Quōd ille dactylicus nu-
 merus hexametrorum magniloquentiæ sit accommoda-
 tior.) sicut Demetrius Phalereus putat. Profectu
 ex optima disciplina.) subaudi, Isocrateā. Et
 trocheum.) Choreus aliquando trocheus, aliquando
 tribrachus appellatur. Alteram nimis incitatam.)

que ex choreis, id est tribrachis. Alteram nimis tar-
 dam.) que ex spondeis. Priores errant.) Ideo non
 mirandum, si numeri nondum eis satis noti. Hero-
 um numerum.) qui ex dactylis constet, uel spondeis.
 Trocheum autem.) qui est eodem spacio, quo
 choreus. uterque enim tribus constat temporibus.
 Cordacem appellat.) id est, lasciuam et procacem
 exultationem: quōd in breuitate grauitas nulla sit.
 Ita pœana probat.) propter dictionis longitudinē.
 Aut sesquipleus.) qui ab alijs sesquialter etiā dicitur
 Latinis, Gręcē autem τριόλις: ut tria ad duo, trigin-
 ta ad uiginti, in quibus totum et dimidia alterius pars
 continetur numeri superparticularis. quis autem hic
 in pedibus metiendis sit, sicut et duplus, et triplus,
 et sesquitercius, aut pariam dictum. Iambus enim
 et dactylus in uersum cadunt max.) Hoc non dicit
 quin reliqui quoque uersum faciant: sed quia hi con-
 iuncti facile uersum facere dimoscantur, multi iambi,
 multiq; dactyli. Pœan autem minime est aptus ad
 uersum.) Atqui pœanicum etiam metrum dicimus. in-
 telligendum ergo uersum, qui sonitum aliquem pœti-
 cum habeat: et eo metro rarissime quoque utuntur
 pœtę. Aequalem dactylo.) subaudi, temporibus.
 nam et æqualis est etiam sectio. Nec enim posse-
 mus effugere animaduersionem.) Quia cum simili-
 bus omnes clausula pedibus terminarentur, deprehen-
 deretur dicendi aucupium: et proinde ubi uerē dice-
 re uideri uelles, ludere uiderere. Alterum nimis est
 uinctum.) pœma. Alterum nimis dissolutum.)
 quod ad sermonem pertinet: ideo neutro genere pro-
 tulit: quia ad rem, non ad sermonem dirigit cogitatum.
 Ab altero non delectere.) sermone. Alterum au-
 deris.) cum simile uideas pœmatis. Optimus au-
 thor.) subaudi, Aristoteles. Hi sunt inter se miscen-
 di.) iambus, dactylus, pœan. Et quadranda oratio-
 nis industria.) Sicut enim quadrata forma maxime
 stabilis est (unde et eam Plato terra ascribendam es-
 se censuit: quia quanquam iactes et uoluas, firmatur)
 ita inde quadrare, conuenire dixerunt ueteres.
 Quę latebit eo magis.) Hoc dicit: Aurium quod que-
 rimus aucupium, occultabitur, si pondus erit in uer-
 bis atque sententijs. Qui tamen si abesse.) Si nul-
 lus foret numerus, propter grauitatem tamen uerbo-
 rum et sententiarum aures ad audiendum intentę es-
 sent. Ad numeros proxime accedit.) Siquidē ex pe-
 dibus constant numeri: nec pars ulla uacat pedibus. clau-
 sula uerō satis habet, si primordia pedibus cōstent, atq;
 adeo uersuum primordijs: fines pedibus concludan-
 tur, uersum non terminantibus. Tanquam tubicini
 percussionum modi.) ubi percussione digitorum bre-
 uitas et longitudo syllabę ostendatur. Ponendus
 est enim ille ambitus, non abijciendus.) quod fieri ui-
 debitur, si sola ultima sint numerosa. Non erit dis-
 ficillimum.) id uere. nam quoquo modo se quispiam
 ff 2 exor

exercuerit, ita dicit. Vel adeo uerum est, ut nobis frequentissimè scribentibus uersus, extemporalis quaedam uersuum dicendi facultas eminet: uerba concurrunt ad illam afferendam sententiam, ita ut mens ipsa, qua nihil celerius dici potest. Spectare debent ad ultimū. quoniam pars ultima potissimum mouet audientem. Incitator. si ex breuibz constet. In reliquis ornamentis. quae sunt in sono uerborū & figuris. Ternae autem sunt utriusque partes uerborum. id est, in tria genera uerborum distribuitur ornatus, ut sint translata, ut nouata, ut prisca: addunt etiam alij, ut alibi ipsemet Cicero, propria: sed subiungit. Nam de proprijs nihil hoc loco dicimus. quoniam ea magis humili cōueniunt characteri. Concinnitas. ut supra ostensum, cum cōmodè copulantur. Aut cōstructione uerborum. ut habent cōtraria. Si quando: semper. in grandiloquo, subaudi: ne sibi sit ipse Cicero contrarius: supra enim humilem characterem ait longè abesse à numero oportere. In tota continuatione uerborum. id est periodo. Quorum. subaudi uersuum. Imparibus, an aequalibus. quibus periodus constat. Deq; eorū particulis. id est, caesae ac membris. Remotis igitur reliquis generibus. demonstratiuo, siue panegyrico et deliberatiuo: uel etiam alij generibus, ut dialogorum, & id genus disputatiuum. de iudiciali duntaxat genere loquimur. Appellamus ut dicitur. id est, demonstratiuum, quod alij etiam laudatiuum: quia Graeci encomiasticō uocant. In quadrum. id est, aptum & concinnum, ut supra exposuimus. Genus aut hoc orat. subaudi, uoluptariae. Detrahit praeterea actionis dolorē. quod ludere in compositione uidetur. Dolorem autem: quia se accusat, seu defendat, dolor exuscitatur. Ausert humanum sensum. id est, sensus affectum, qui ferè in humano genere excitari solet. Si aut laudandum est aliquid ornatius. id est, sensus affectum, qui ferè in humano genere excitari solet. Si aut laudandum est generis, cui numerus potissimum accommodatur. Ut nos in accusationis secundo. subaudi, in Verrem. In amplificandare. quae quatuor ferè modis fieri solet: aut incremento, aut congerie, aut comparatione, aut ratiocinatione. Ab oratore iam obsessus est. hoc est, nō in exordijs, cum attentio, docilitas, & beneuolentia quaerenda: sed cum iam factus auditor in oratoris uidetur potestate, ut insidietur oratori, & obseruet ne quid dicat, quod minimè causae conuenire arbitretur. Non inquit, quod reprehendat. id est, nō circumspectus intentus ad singula, quaerit quid sibi persuadeat. Haec autem forma. subaudi, in causis numerosè loquendi. Transferenda tota dictio. totus is loquendi modus. Cum Graeci κίματα, & 50 νόλα nominant. id est, τὰ κίματα, id est ab incidendo. & cola, membra à nostris dicuntur. In omnibus hoc fit artibus. ut uerba nouentur transferanturq;: ut geometres, rhombum figuram illam quadratam uocant, à

rhombi piscis similitudine: arithmeticus, docileas numeros, quod lateris gerant effigiem: musicus, à numeris consonantias appellauit, seculam, sequitertiam, sequioctauam, duplam, triplam, quadruplam, ob illorum mensurā numerorum: astronomus, argumentū, quod ex eo in quo loco sol sit arguatur, à dialecticis, uel oratoribus sumpta similitudine: & ita in reliquis, ne sim iā in enumerandis locis nimius. Fluit omnino numerus à primo. quo modo autem fluat, ostendit. Cum incitatus breuitate pedum, tūm proceritate tardius. id est, longis syllabis tardius. Cursum contentiones magis requirunt. Confirmatio, inquit, & consuetudo magis exigunt ut procurrat oratio. Expositiones rerum, tarditatem. quia grauius ac sine affectu efferrī debent. Qui dichoreus uocatur. id est, bini trochei coniunguntur: quod ipse exponit, cum inquit, id est, & singulis longis & breuibz. Nam ut supra quoq; chorēus etiam tribrachus appellatur. Sed in orationis numero. si trochaicum feceris metrum. Cedit autem per se ille ipse praecclare. dichoreus, inquam, si clausulam concluderit. Ne stante. iam ponit eius quod dixit exemplum Carbonis, quem in Bruto facundum fuisse memorat: cuius per incisa & membra structam numerosè clausulam metitur. Parnas per solutas. in duos trocheos concluditur, sponda longa est, ut spondeus potius uideatur, subiungit. Nihil enim ad rem, extrema illa longa sit an breuis. Quoniam ita etiam in uersu liberè ponitur: secus autē Quintiliano uidetur, qui ait: Si longa sit, quiddam uideri sibi uberior sonare, quam si breuis. qui accedere Aristotelica uidetur eatenus sententiae, quatenus paean quartum probat Aristoteles in ultima clausula parte collocari. Nobis uero Cicero ipse prudentissimè dixisse uisus est: siquidem ideo breuis pro longa haberi etiā à musicis solet, quod mora quadam sit, donec alia exordium sibi sumat clausula, quae rectè breuem uideri longam facit. Deinde patris dictum sapiens, temeritas filij cōprobauit. Quae Carbonis clausula pars extrema dichoreo terminata, tantum clamorem, inquit Cicero, excitauit, ut admirabile esset. Ordine immuta. ne sit in postrema clausula dichoreus, sed sit paean quartus: Comprobauit filij temeritas. iam nihil erit. subaudi, quod probes. Sed id crebrius ferri non oportet. ne similitudo satiet. Et eius aequalis paean. quia totidem temporum, non tamen syllabarum. Qui numerus in primo uiget. Primus, inquit, paean, in principio clausulae: ut est, Incipite, desinite. Totidem breuibz, et longa. ut est, Temeritas, facilitas, agilitas. Censent ueteres. ut Aristoteles. Hebetior uidetur & tardior. ideo etiam in iambrico admissus, unde Horatius. Tardior ut paulo grauiorq; ueniret ad aures. Spondeos stabiles in iura paterna recepit.

Et non expertem dignitatis gradum. Est siquidem in spondeo grauitas. Paucitatem enim pedū. quia cum sit duarum syllabarum, bis tantum positus, facit numerum propter longarum tarditatem. Ne iambs quidem. Rectè iambs ante dactylum collocatur: ut pro M. Marcello. Ipse finem hodiernus dies attulit. Par choreo. id est, tribracho. Sed spacio. id est temporibus. Si est proximus à postremo. quia tum uersus uidetur heroicus. Nunquam enim interest uter eorum sit in pede extremo. Propter indifferentem, ut diximus, syllabam ultimā, non interest sit ne ultimus spondeus, an trocheus. Paeana qui dixit aptiorem. Paeana, inquit, quartum, qui dicit in extremo collocandum propter indifferentem ultimam. Vidit parum. Hoc Aristoteles ait: cui Quintilianus astipulatur, ut iam supra diximus. Numerus à quibusdam nō pes habetur. Et proinde existimant solū hunc esse ponendum. Occurreret satietati. Cuius mater est similitudo. Quod antè dictum est concinnitatis compositione. Quia aptam diximus, inquit, 20 structuram compositione concinnitatis, id ita intelligendum: quod tametsi numerus à nobis fiat, non is tamen quae situs, sed dum uerba struimus, sponte se numerus obtulit. Leue praesidium est. Pyrrichius ante paeana primum, propter indifferentem, quae à monosyllabo excepta, partem dictionis facit. Aptè numeroseq; dixerunt. Sicut Dionysius Halicarnassensius eos locutos uideri plerumque uult. Alterum si sit. ut è numeris consent, ut iam diximus, fuerit uitiosum. Alterum nisi sit. ut sit numerosa è quatuor ferè par- 30 tibus: aliquando simplex est periodos, & dicitur monocolos, ut Demetrius Phalereus scribit: aliquando duobus membris, & dicitur dicolos: si tribus, tricolos: si quatuor, tetralolos: ultra non progreditur. Quam satis sit. quam uno possimus pronunciare spiritui: ideo longissimi spiritus fuisse Demosthenes arguitur, quod periodis utatur longissimis: ergo erit ferè, inquit, ex quatuor hexametris. Membratim uolumus dicere. ubi urgendum & contentiosius dicendum sit. Nisi interuallo dixisset, ipsi prodeant. Quoniam 40 dicendo, Missos faciant patronos, aliquantulum conqueuit: inde intulit, ipsi prodeant, quod si continuus prononciatione fuisset spiritus, trimeter erat iambricus: sed numerosus, inquit, erat, Prodeant ipsi, creticus ut sit ante spondeum. Cur clandestinus consilijs. Ex Crasso sumpta sunt exempla. Non longa. ab inferiore pede. Est enim ordo uerborum, Non longa comprehensio est. Et Crassus quidem sic plerumque dicebat. Grauior enim ex longis, ut diximus, fit oratio. Domus tibi deerat? at habebas. similiter desinens. Tanquam crepidine. Tanquam fornicato opere, ut rotunda fiat constructio: quae conclusa est gemino trocheo, iambo antecedente, Fortunae tuas aestimasti. At dispondeo proximiū illud. Quod mem-

bratim enunciatum est, id dispondeo terminatur, insanus insanisti. Nam in ijs, quibus ut propugnaculis. Rectè translatio facta à propugnaculis, ut incisa, ut membra tanquam propugnacula antecendant: inde maior uis inferitur ex uocum ingeminatione, per quandā, ut ipse ait, crepidinem. Saepè enim singulis. subaudi, pedibus. Binis, & utriq; hoc est, singulis: & binis, potest addi pes medius: quod in metris fieri solet macrocatalectis. Non ferè ternis amplius. Nō 10 excedunt tres, inquit, pedes. Cum aut arguas, aut refellas. id est, in argumentationibus. Quia non potest esse breuior. quam ut sit dicolos. nō simplex membrum habere putat Cicero: Demetrius inde Phalereus ipsam monocolon appellauit. Interponit se raro numerosa comprehensio. Raro, inquit, ubi membratim dicas, interponitur clausula numerosa, quae fructum oratori ferat, quae palmam patrono comparat. Non quin idem sint numeri. Cadunt enim numeri sub tactum, sub uisum, sub auditū, ut arteriae, saltatio, & sonitus siue ore, siue instrumento fiat. Ne infirmitate feratur ut flumen oratio. Sed decorè numeri tanquam habentis reuincantur. Interduſtu librari: id est, ctari, quasi singultu. Ut enim athletas. id est, pugiles. Habeat palaestram quandam. quae ludendi, nō ferendi causa adhibetur: sed incurſandi subducendiq; per sese quaedam dexteritas est. Nec plagam grauem facit. argumentis iaculando. Nisi petitio. id est inuasio, ut cum aduersarium inceſimus, aptè faciamus. Nec satis tectè. ab aduersarij argumentis. Declinat. subterfugit. Απαλιςτος Graeci uocant. id est, palaestrica agilitati minime idoneos. Tantumq; abest, ne. Sensus est: Tantum abest ut eorum non eneruetur oratio, qui aut inopia magistrorū, aut ingenij imbecillitate, aut laboris fuga, asse qui non potuerunt ut numeris uterentur: ut etiam eorum nullus impetus sit in oratione, nec uis ulla in dicendo esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat. ut omnia certe humana, quae ad laudem modò aliquā aspirare posse uideantur. Traiciamus aperte. ne poetarum more uerba transferamus: ut numerum faciamus, quem solent facere poëtae, ut uersum concludant. Et Asiaticos maxime. Quos superius diximus cantum & tumorem quendam in oratione secutos, profus Atticis contrarios oratoribus. Quasi complementa numerorum. Quod cum poëtis, qui necessitate coguntur eo modo explere uersum, ut nec desit, nec redundet, puerile sit: multo id magis erit oratoribus, quos nulla ducit necessitas. Sicularum similitudine. Quae ut Dorica lingua utebantur, ita rustica, ut apparet adhuc ex Archimede, Eutotio, & Timaeo, qui eadem lingua usi sunt. Hierocles. qui uersus Pythagorae, quos aureos uocant, interpretatus est. Neque inferciens uerba. quae momenti nullius sint: sicut aduerbia aliquando poëtae interserunt. Multi ff 3 uenaliij.)

uenalitijs.) qui seruos mercantur, enunciantq; qui & uenaliarij dicuntur. Vlpianus in XXXI. Plerique solent mancipia, quae nouitia non sunt, quasi nouitia distrahere, ad hoc scilicet, ut plaris uendant. Praesumptum enim est ea mancipia, quae rudia sunt, simpliciora esse, & ad ministeria aptiora, & dociliora esse, & ad omne ministerium habilia. Tria uero mancipia et ueterana difficile est reformare, & ad suos mores formare. Quia ergo uenaliarij sciunt facile decurri ad nouitiorum emptionem, idcirco interpollant ueteratores, & pro nouitijs uendant. Dicimus etiam uenalitijs, quod est ad uendendum expositum, de hominibus locuti. ut Pomponius: Qui ut cibaria uxoris, familiae, iumentis uepresterit: quae in usu communi erant, non condicentur: quod si familiam uxoris domesticam aut uenalitia pauerit, contra puto obseruari debere. Verba permuta.) Tum uidemus clausulam sordidam: quia deest numerus. Adde tertium.) quia duo protulimus. Ad nihilum omnia recidant.) id est, quae nullius momenti esse omnia uideantur. In quadrum redigas.) id est, in aptissimam & congruentissimam sensibus clausulam: idq; Gracchi, minimè numeris utendum, docet exemplo. Hoc modo.) subaudi, numerosè: Nemo, inquit, ita ineptus est & delirus, qui potius concinnè non cupiat dicere, si possit. Ita facti sunt repente Attici.) Ironicos, Dum, inquit, numeris nesciunt: & quia Thucydides, aut Herodotus Attici, numeris usi non sunt, quoniam per id tempus nondum numerus cognitus erat, se putant Atticè loqui, & repente se factos Atticos: & quia numeris non utantur, rem statim confectam putant. Si quis Phidiae clypeum dissoluerit.) In eius medio Phidiae caput fuit: sed statua Mineruae, sicut superius ostendimus. Ut in Thucydide, orbem modò orationis desidero.) In Thucydide, inquit, solum desidero numerum: cetera siquidem mihi uidentur absolutissima. Isti.) Ac si dicat, Homines ineptissimi, qui se Atticos faciunt. Non clypeum, sed ut in prouerbio est.) Sensus est, Thucydides, uel si quis alius Thucydideo more locutus, grauissimis sententijs, electissimis, grauissimis quae uerbis quod numerosè, si in ordinem ducatur, efferi potuit, non effertur, sed dissolui traicijq; numerus uidetur: is iure Phidiae clypeum dissoluere dici potest. siquidem eius grauissimè dicta, pulcherrimèq; sententiae minimè clypeo uidentur posse comparari. Qui aut ineptissimis uerbis ineptissimas deuincit sententias, si quando iactantiae causa similes Thucydidi, quod numeris non utantur, uideri uelint: & perinde, quae numerosè efferi poterant, dissoluant: non illi, inquit, Mineruae clypeum, sed scopas, ut in prouerbio est, dissoluere in-

re dici possunt: stolidissimi, qui hoc uno, quo illi delinquerunt, uideri uolunt similes eis, qui nullam eorum uirtutem, in quibus maxime probari solent, emulentur. aut certe cum etiam possint, non iniuria dissoluer scopas dicuntur: quoniam eorum dicta non clypeus Mineruae sunt, tanquam longè ab eo absint, ut iam quae loquantur, scopae dici possunt. Et si humiliter dicta.) quoniam nihil uidetur abiectius scopis. Atq; ut planè genus hoc.) Sensus est, Quod si genus hoc dicendi non probant, scribant igitur Socratis more aliquid, & quantumuis dissoluant: tunc credemus posse & haec, & alia quaeuis facillime. Quo Aeschines.) subaudi, Socraticus: uel etiam qui Demosthenis inimicus: uel quo scripsit ipse Demosthenes modo. Facilius est enim apta dissoluere.) quia facilius est delinquere, quam bene uiuere: facilius à circuli centro abscedere, quam ipsum centrum inuenire. Res autem se sic habet.) Suam nunc Cicero de scribendi iudicio effert sententiam. Etiam plerumq; prudentes.) Possibile siquidem est, ut multi sensus, magnèq; prudentiae, eximijq; iudicij sis: & tamen dicendi genus nullum habeas. Si liceat.) quoniam non semper opus.

Habes meum de oratore, Brute, iudicium.) Mos Ciceronis ita libros concludens, Habes: uel, Haec fuerunt. Si aliud quoddam est tuum.) quod tu solum tibi inuenis. potest enim non solum aliud mihi (quoniam mutari hominis prudentia consuevit) aut aliud alio tempore uideri: alioqui ne Cicero quidem tot libros nobis rhetoricos reliquisset: neque, ut fecit, emendasset, quae ante ea multa tenenda pronunciarat.

Quae ad uulgi assensum spectat.) Studium enim oratoris totum ad multitudinis imperitiae iudicium relegatur. Sed ne in maximis quidem rebus.) quae altissimo reguntur consilio. Quicquam inueni firmitus.) quod minus possit imitari. Quam similitum ueri uideretur.) id est, probabile. nam quae nam, quae so, disciplina iam est, quae maxime hoc non sequatur, praeter Mathematicas disciplinas, in quibus etiam inuenias aliqua aliquando, quae & ipsa quoque ueri similitudinem atq; umbram sequantur. Quae certe proferrim, nec ullus esset labor, si mihi id modò propositum esset. Maius opus institutum putes.) Quia quod nunquam fuit, aut dubium sit esse ne possit, nos aggressi fuerimus ostendere: quae certe quam magna sint, uix etiam cogitatione potest acutissimi quilibet ingenij prospicere.

F I N I S.

IACOBI

IAC. LOD. STREBAEI RHEMENSIS IN
CICERONIS ORATOREM COMMENTARIA AD
Gabrielem Venatorem Eburonicum Episcopum designatum.

AEP E ueritus sum, designate Pontifex, ne me pleriq; temeritatis arguendū putarent, si quod opus diuinus author M. Cicero, omnium difficilimum iudicasset, si quod homines eruditi temporibus nostris intelligi nō posse confirmassent, hoc & difficultatibus explicare, & commentarijs illustrare contenderem. Perspicuum est oratoris eximij iudicium, qui quum multas atque praecelas absoluisset orationes, & quum multa de arte rhetorica grauiter & copiose precepisset, quumq; iam arcana philosophiae mysteria Latinis aperire uellet, unum in oratore subinde reperit, nihil esse tam difficile, nihil tam arduum, quam quae sit optima figura dicendi, iudicare. Nec ignotum quod homo nostra aetate nominis amplissimi, non sine multorum consensu memoriae prodidit, eum dementem & infantem uideri, qui quod Cicero de numeris oratorij & eloquendi generibus, hic scriptum reliquisset, id non modò scire se, sed etiā consequi posse profiteretur. Nec si res obuia ac intellectu facilis esset, possem tamē omni uacare metu. Me premeret eorum sententia, qui Romae falso quidē, sed tamē appellabantur Attici. Iis antiquius grauiusq; uidebatur in conditum genus orationis, q̄ aptè compositum, & (ut aiebant) mollibus numeris effeminatum. In Atticorum sententia pedibus eunt innumerabiles etiā scriptores, qui horrido & cofragoso genere loquendi suas exprimunt cogitationes, ornamentorum uoluptates respuunt, & numeros. Nec eis satis in hoc tetto squalore nō contemni, laudari etiā uolunt. Accedit his omnibus alia metuendi ratio, ne per uirium infirmitatē aptè opus compositum & ornatum non dico exponā, sed misceā incompositè & inornatè. Turpe certe quidē de optimo genere eloquendi precepta referentē, nulla ualere facultate dicēdi. Aliud est quod etiā mihi negotium facebat, si flumen hoc eloquentiae ad suos fontes primūq; caput reuocare nō possem. Et enim reperitur amatores Graeci nominis, qui uehemēter affirmant haec omnia ferè precepta Ciceronis à Graecorum fontibus esse deducta, eoque reducēda existimant, ut inde multo purius hauriant. Haec & talia, cogitanti mihi rerum discrimē, occurrebant. Ausus sum equidē ire contra, si parū consultè, nō tamē sine ratione. Nā quod antè clausum uidebatur & inaccessum, patefecit eloquentiae princeps, & strato uiarum solo, transitū dedit. Incredibile porrò tanto labore munisse uia, quod nemini studiosorum pateret accessus. Certe traductus est Brutus, alijq; permulti, quorum pars (testis est Quintilianus) iter ut nimium molle deseruit, aliud sibi postea construit. Nec tempus interiectum clausit aditus, nec exclusit posteros omnibus. quanquam mons ille & ascensus editior est, quam mente concipiāt audaces, opinione sua docti, reuera inexperti. Arduum sanè & longum metiendū est animo spacium, si ad huiusce doctrinae lineam summam peruenire cōtendas. At illud Virgilianum in hac quoq; parte uerū est: Labor omnia uincit Improbus, Quid Attici, quid ue alij sequantur, uideāt ipsi. Alteros palam derisos & exploros accepimus: alteros ab optimo quoq; deserui uidemus. Quamobrem grauior apud me sit eorum sententia & authoritas, qui orationem uincunt & expoliunt, quam qui scopas aut ignorantia aut mala persuasione dissolunt. Hoc modo, inquit Cicero, dicere nemo unquam noluit, nemoq; potuit quin dixerit. Et alio in loco, Fieri potest ut rectè quis sentiat, & id quod sentit, politè eloqui nō possit: sed mā dare quentq; literis suas cogitationes, qui eas nec disponere nec illustrare possit,

nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis ocio & literis. Id ergo metuendū magis est, ne inter cōpositos simus incōpositi, & inornati. Venio inermis & styli uacuus ad pulcherrimum certamen literarū, quo mihi sepius est uenia petenda, ac precibus eluendū crimen. Peto equidē, & rationē cōmentationis haberi cupio. Totū ferē genus cōmentariorū (nisi quid interim altius & splendidius extollitur) haud recedit ab illa tenuitate dicēdi. In humili figura simus, ut placet, in qua fuere priores interpretes, ut qui leuiter attingerunt paucos operis huius nec abstrusos locos. De Græcorū fontib, hoc respōdeo, multo melius p̄cepta dicēdi tractasse Ciceronē, q̄ ueteres Græcos, unde multa collegit: Aristotelē dico, Theodectē atq; Theophrastū, quos nōnunq̄ secutus est senex, ut Hermagorā iuuenis. Nā Molon tempore Ciceronis, Areus, & Dionysius Alicarnasseus post Molonē ediderunt artes, ad quos ij qui putant hęc p̄cepta referēda, Tullianā maiestātē magnopere ledere uidēt. Græcis igit̄ antiquiorib, aliquando usi sumus, nō ad eam ostentationem qua male quidā gestitū infirmi, sed ad quorundā locorū propē necessariā interpretationē. Omnino desperare nō debui, sed quoad mihi licuit in cōmune laborare, & uiuendi genus institutū persequi. Ergo uitæ rationib, adductus, meq; diligēter erudiendę iuuentutis amore cōpulsus, ad hęc maxime excitatus illo tuo mihi per charo nomine Designate pontifex, hoc ingressus sum laboris: qui si te fortē nihil erudire, tamen ad studia literarū sponte currentem celerius incitare posset. Sic ego mihi persuasi, quū suauis & iucundæ literę uenissent quasi in tuos amplexus, honestūq; sui altius animo fixissent amorē, tū plura cognoscēdi suauitate captū, nullā dies nocēs q; p̄termitturū diligentia. Hanc meā spem cōfirmant rationes annorū superiorū. Ex quo Parisiorum Lutetiā uenisti, nunq; tibi defuit optima studiorū uoluntas, nunq; remissa est fortis animi cōtentio, nunq; reiectum grauelaborū pondus. Semper hæsit animo perpetuus amor literarū atq; professorū, tantaq; fuit indoles & natura, tanta moderatio & humanitas, ut triennio per ordines Grammaticorū profectu sequēte traductus, in ordinē primorū summa tua uoluntate perueneris. Alumnus esse uoluisti nostræ pertenuis & ieiunę discipline, officio, charitate, liberalitate, bonitate singulari profectus es hunc hominē, in quo nihil erat, quod ad te pertineret, nisi leuis umbra doctrinæ. Quapropter non parū me impulisti: nec immeritō si quid leuiū rerū prodit ē nobis, ad suum properat existimatorē. Hoc igitur quicquid est, etiā leges optime iuuenū, si tuā modō formare disciplinā, & ardua capeissentem adiutare possit. Scis & ipse prudens, ad decora alta nitendum ea qua coepisti uia, adiungendas esse comites itineris artes atque uirtutes. Elaborandum fortiter, ut quum magna spei floruerit ætas, iure numerari possis inter lumina familiæ uestræ. Circūstant te summæ authoritates, quæ te obliuisci laudis domesticæ non sinant. Circūstant te permulta gentilitiæ uirtutis exempla, quæ te horis omnibus commoneant. Nunc quatuor ē multis capita prominēt, tria ex genere paterno, unū ex stirpe materna. In uno singularis humanitas, in altero summa liberalitas, in alio dignitas amplissima, in alio bellica uirtus et animi magnitudo, quarū initia rerū in te magna uideo. Nam sine cōtrouersia pater tuus Ioannes Venator Humensū princeps & Carrugianorum, humanitatis honore nulli mortalium cedit. Id si cuiquam dubium est, legat is faciem tuam, & indeumat argumentū. Patruus magnus Ambrosius Venator Eburonicum episcopus, alijs multis, tibi maxime, re non uerbo certum fecit quā esset liberalis. Hinc donando planum quoq; mihi fecisti, uelle te uiri sequi uestigia. Alter etiā patruus magnus Ioannes Venator, alto in fastigio præcellit. Sublimem agit antiqua nobilitas, Lexouiorū principatus, & pontificia

pontificia maiestas, regię munificentiæ & misericordiæ dispensatio, religio & sanctimonia cardinalis. Hunc (quod optimē facis) suscipe uirū, animoq; forti prosequere. Hęc tria amplissima domus ornamenta, Gabrielem suum charissimū, & exemplis & monitis hortatur ad uitæ dignitatē: unū habent in uotis persape tibi recantatū, ut pergas esse bonus atq; studiosus. Laude fortitudinis accendit te Regnatus auſculus à monte Ioannis cognominatus, nominis Bretani magnus author, qui bellica uirtute clarus, & ab rege Gallorū Francisco dux copiarum creatus, iam suo nomine totā impleuit Europā, ad cuius altitudinē animūq; generosum tuā iam cōspirat ætas. Macie noua uirtute puer, hanc tibi deus cōcedit laudem, & propinquitōrū suscitatur honores. Agedū, quoniā promouisti in rhetoricas artes, & aliquē cepisti eloquentiæ fructū, succede meliorib, & maiora contemplant. Etenim ad causas nostrī laboris accessit rei magnitudo. Nihil in hoc genere maius quicquā reperies, quā perfectū M. Ciceronis Oratorem. Multa reliquit & præclara monumēta uir ingenio & arte diuinus, at hoc præcipue dedit specimen magnæ facultatis, ut Venerē Coam Apelles, Iouem Olympiū Phidias. Dignissimas eloquentię partes in unā conflauit imaginē, ac speciem omnium pulcherrimā subiecit oculis, uelut Ialysum opus admirandū Protegenes. Hinc effecit, ut spectator obseruata rei magnitudine & dignitate primū animo obstuperet: deinde amore accēderetur, & in illud neruos omnis cōtenderet, quod summū atq; perfectū prima specie iudicasset. Ut autē ad illius exemplar, quicūq; ideā secutus esset, orationū grauium delinearet effigie, ducēdus erat per omnia, & ex ordine parteis omnis, earūq; uirtutes edocendus. Circūducit igitur dux & artifex optimus, Tyronē confidere iubet. Initio precio, sam materiā a philosophia petita ostendit, illius triplicē esse tractationem, quā scire oporteat eum qui decēter omnium rerum formas oratione uelit exprimere: ad summū neminē peruenisse, qui unū aliquod genus unamq; perpetuō figurā duxisset. Contemnenda iudicia imperitorū, qui uel Asianos, uel unū Lyliam, uel unū Thucydidem, uel unū Xenophontem imitandū putant. Cognoscenda multa genera fingendę orationis, quibus aliter utitur laudatores, aliter historici, aliter panegyricorū scriptores, aliter authores meditationū, aliter actores forensiū rerū. Iam propius ad partes admouet amatorē. Breuiter exponit & eleganter quæ sit illa mirabilis inuentio, quibus utatur locis, deinde quę collocatio rerūq; dispositio laudabilis, quæ porro actio pulcherrima, tum uocis & uultus, tum corporis motus atq; membrorum. Quanta uis elocutionis, quæ sit oratoris propria, ut sit alia figura philosophis, alia sophistis, alia memoriæ scriptoribus, alia poëtis: quid, quamq; late patens decorum: qua ratione quibus uerbis & uerbis aut tenuem deducere orationē, aut mediā aptare, aut graue incitare oporteat. Quibus potissimum artibus instruaturo eloquentiæ candidatus, quæ p̄cepta in partibus orationis teneat, quādo propositū & infinitam quæstionē innectat & incrementū, ut moueat atq; delectet auditorē, ut interserat uerborū cōformationes & sententiarū, hęc omnia, inq; breuiter exponit & eleganter: nihil humile, nihil minutū, nihil triuiale & uulgatū in opere summo cōmemorat. Vbiq; prosequitur rerū grauiū summas, ubiq; recenset insignia diuinę rhetoricę ornamenta. Quid autē maius, aut oratore dignius, q̄ ratio & ordo numerorū? Quam multi subide recinunt tres esse characteras et species orationis? q̄ multi nominant stylū? q̄ multi aut orare se dicunt, aut ornatē scribere? Quam multi præ se ferunt bonas literas ac politas? Quam pauci tamē norūt nō dico formare, sed in magnis antiquorū monumētis distinguere genera dicēdi? Quam pauci edoctas habēt aures, quib, sentiat in uerbis cōursionū differētiās, in figuris parū cōcinnitatē, in ordine pedū nu-

meri compositionem? Hæc non eò dico, quòd ipse norim: id tantum profiteri possum, eius me rei studiosum fuisse, sed quòd hominum pars admiretur Tullianam dictionem, & frustra referat in enchiridion: pars de loco in locum uerba traiciat, confusè misceat ignota ratione componendi: pars effundat omnia quæ ueniunt in linguam, pars tragica grandiloquentia conetur more tonitruu concrepare: magnum profectò & arduum opus, aptè componere orationem. In eo penè totus est hic liber, uel hoc solo nomine præstantissimus, in quo sine dubitatione Cicero superauit antiquos. Nam de arte componendi nemo Græcorum, nemo Latinorum tam multa scripsit, nemo tam perspicuè uulgauit intima secreta numerosæ eloquentiæ. Nemo contra in dicendo suauis numeros & in affectatos muniuit occultius. Qui de cæteris rebus abundè præciperent, semper innumerabiles reperti sunt. Qui traderent eloquentiæ numeros, uix tandem extiterunt, nec postea multos habuerunt imitatores. Numerorum autem magna uis est in animis nostris, adeò ut sine illis oratio uideatur agrestis & incondita. Cicero testis est & prudens & grauis, ex tam multis antiquorū uoluminibus nihil ferè permansisse, nisi quod haberet illud uelut condimentum & animi iucundam uoluptatem, quod uerè dictum, memoria sæculi nostri cõprobauit. Numerus sanè plurimum ualeat ad animorum delectationem, ad concitandos affectus, ad impetum sententiarum, ad decorem & ornamentum, ad uarianda pro dicentis arbitrio genera dicendi. In summa dicam, hoc numerus est in oratione, quod modorum solatium in hominum uita. Quemadmodum sine ulla musica ratio uiuendi tristior est & languidior, ita sine uoluptate numerorum nimis iniucunda & infirma est oratio. Quod esset igitur hoc opus tum præclarū, tum perutile, & in primis dignum cui daret operam iuuentus, nec id multi etiam ingenio & diligentia præditi, sine duce aut usu longo possent animo consequi, porrexi manum, uiam nescientibus ostendi effeci, ni fallor, diligentia, ut si quid errarent, minimum tamen errarent. Commemoro historias omnes, expono omnia uerba difficiliora, expositionem eorum ita coniungo, ut frequenter aliud me facere quisquam putet. In quo monendi sunt mihi lectores, ut antè diligenter Ciceronianam perlegant, quam se conferant ad nostra. Id quidem fieri debet in omni cõmentario, sed in hoc maxime, qui nusquam ferè ab instituto digreditur, una re proposita contentus. Ad hæc, rerum seriem demonstro. Græca, si bonum est, admisceo, præcepta penè omnia illustro periphrafi & exemplis. Qui uitium fecerant, locos in integrum restituo. Omnia quæ ad rem maxime facere uidentur, diligenter inquisita, pro facultate digesta propono.

CVR HIC LIBER VOCETVR ORATOR.

HVIC libello nomē fecit Orator, καὶ τὸ ἐξ ὧν ἡ ἀντιπρομασία, qua figura aut partē aut speciem primæ dignitatis, nomine generis appellamus: ut Homerū poëtam, Platonem philosophū, Ciceronem eloquentiæ Romane principem. Sic & oratorem Cicero nominauit eum, quisquis in eo genere summus esset, ac perfectissimus. Is est quem querit, is est quem fingit & informat. quamobrem differit quæ sit optima species & quasi figura dicendi, quod eloquentiæ genus maxime probetur, qui sit ille eloquens quem nunquam uidit Antonius. Tum sic breui tandem complectitur. Is est, inquit, eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna grauitate, & mediocria temperatè potest dicere. Et paulo post. Is erit igitur eloquens (ut illud idem iteremus) qui poterit parua summissè, modica temperatè, magna grauitate dicere, de quo sic Antonius primo libro de Oratore. Tum quæ ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente & inuito excidit, & peruenit in manus hominum, disertos me cognosse nonnullos, eloquentem adhuc neminè: quòd eum statuebam disertum, qui posset satis acutè atq; dilucidè apud mediocres homines ex cõmuni quadam hominum opinione dicere: eloquentem uerò, qui mirabilius & magnificentius augere posset atq; ornare quæ uellet, omnesq; omnium uerum quæ ad dicendū pertinerent, fontes animo ac memoria contineret. Ex quibus facile est colligere, qui natus sit hic Ciceronis orator, quodq; propositum sit disputationis argumentum.

AD

AD QVEM ET QVANDO SCRIPTVM

fit hoc opus.

IVLIVS Cæsar à bello Pharsalico traiecturus in Aphricam aduersus arma Scipionis & Iubæ, Marcū Brutum Gallie Togatæ præfecit. Is in communi bellorum incendio sic prouinciã administrabat, ut nullam postea neque tranquilliorē, neq; amore sui magis incensam compererit Cæsar: atque etiam in maximis occupationibus nunquam intermittebat studia doctrine. Semper aut ipse scribebat aliquid, aut Ciceronem (quo familiariter utebatur) ad scribendū uocabat. A quo per literas impetrauit, & ut uult Cicero, penè extorsit, ut quod eloquentiæ genus probaret maxime, scripta sententia pronuntiaret. hisce de rebus hoc in libello Cicero: Amo, inquit, & semper amauit, ingenium, studia, mores tuos. Incendior porro quotidie magis, non desiderio solum, quo quidem conficior, congressus nostros, consuetudinem uictus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama uirtutum incredibiliū, quæ specie dispares, prudentia cõiunguntur. Quid enim tam distans, quam à seueritate comitas? quis tamen unquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimorū controuersijs dijudicandis ab omnibus diligè consequeris tamen, ut eos ipsos quos contra statuas, æquos placatosq; dimittas. Itaque efficis, ut quum gratiæ causã nihil faciã, omnia tamen sint grata quæ faciã. Ergo ex omnibus terris una Gallia communi non ardet incendio, in qua frueris ipse te, quum in Italia luce cognosceris, uersarisq; in optimorum ciuium uel flore uel robore. Iam quantum illud est, quod in maximis occupationibus nunquam intermittis studia doctrine? Semper aut ipse scribis aliquid, aut me uocas ad scribendum. Itaque hoc sum aggressus statim Catone absoluto: quem ipsum nunquam attigissem, tempora timens inimica uirtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi charam excitanti, non parere nefas esse duxissem. Sed testificor me à te rogatum, & recusantem hæc scribere esse ausum.

IN CICERONIS ORATOREM AD M. BRVTVM

Iac. Lod. Strebæi Commentarius.

VTRVM difficilius, aut maius esset. Duae proponuntur initio tanquam contrariæ causæ. altera uocat ad scribendū, altera contra reuocat. Tū uis utriusq; rationibus confirmatur, hoc modo: duæ propositiones, duæq; rationes, & hinc duo enthymemata hoc prætexunt exordium, quibus inter se comparatis, à potentiore colligitur, esse parendū. Enthymema primum ex propositione atq; ratione. Difficile est negare Bruto petenti, quia præclara cupit, & iusta petit sepius ab suo necessario. Enthymema secundum. Magnū est efficere quod petit Brutus, id enim rogat, quod superat non modò uiri facultatem, sed etiam cogitatione: quia nihil est maius quàm iudicare quæ sit optima figura dicendi, propterea quòd inter oratores bonos multiplex est dissimilitudo. Hæc ratio tripartita, uim habet unius. Comparatio est ad colligendum. Melius est obsequentis amico bono desiderari prudentiam, quam recusantis beneuolentiã. Sæpius igitur roganti parendum est. Hoc principio consequitur, uti Bruti non modò retineat amicitiam, sed ut eandem uinculo nouo liberalis officij confirmet. Nec animū Bruti solum, uerum etiam cæterorum mereri contendit. Nam (quod scribit in Partitionibus) imitia beneuolentiæ conciliandæ comparantur ab aliquo genere uirtutis, & maxime liberalitatis, officij, iustitiæ, fidei. Hic autem uiro bono amico suo iusta petenti & præclara cupienti præstat officium, cuius est fructus omnium communis. Ad hæc proposita rei magnitudine ac difficultate, mouet

lectoris attentionem: de quo in præceptis. Ut attentè, inquit, audiamur, triū rerum aliqua cõsequemur, nam aut magna quædã proponemus, aut necessaria, aut conuenientia cū ipsis apud quos res agitur. Quimetia uidit acutus orator, si pondus istuc sustinere posset, & opus conficere, nō parū fore gloriæ fructū. Si fortè nō perferret, tamen ueniã sibi datum iri, qui rem magnā aggressus esset, nō tam perficiendū spe, q̄ experiendū uoluntate. Putauit igitur hoc quoq; præmittendū, ne quid temere uideretur aggressus. Hæc de toto genere dicta sunt. Nūc pauca de partibus, quod uelit esse discrimen inter difficilius & maius, inter diu multiq; inter doctos atq; prudentes, inter speciem et figurã: deinde quæ sit uis horum uerborū, unice diligere, charissimum, sentire, suscipere: & tandem quæ sit inter oratores bonos dissimilitudo. Magnum & difficile inter se distant. hic enim difficultas ad amicitia refertur, magnitudo ad materiam. difficiles duri sunt & inhumani: unde paulo post usurpauit durū pro difficili. Est igitur difficilius id quod durius & inhumanius, maius autè ad efficiendum operosius, & arduum magis. Nec rei sunt eiusdè, diu, multumq;. Diu temporis est, multum uerò contentionis animi. Doctos & prudentes separamus, etenim doctrina est præceptionū & artis: Prudentia naturalis est intelligentia, quæ doctrina iuuari potest. Donatus in Eunuchū Terentij. Prudens est, inquit, qui intelligentia sua aliquid sentit. definitur à Cicerone prudentia, rerum expetendarū fugiendarumq; scientia: quam si accipias, accessione doctrine non carebit. Prudentia, ut definit Aristoteles, est habitus in rebus humanis

cum

cum ratione recta. Proprietas eius bene consulere. Natura maxime et experientia constat. Species autem et figura, utraq; significat formam et modum, et faciem quandam rerum, ut hic orationis. Illa ab aspectu, haec a fingendo, id est formando dicta est. Ut autem in corporibus aliud est gracile, aliud plenum, aliud mediū, aliud breue, aliud procerum, aliud aliter efformatum: sic oratio in multas species fingitur, et uarias fingendo capit figuras. Et ut in picturis effigies est optima, quae rem proximè imitatur, sic est optima species et figura dicendi, quae refert humilia subtiliter, magna grauiter, mediocria temperatè. Vnicè diligere est, singulariter et maxime amare. Vbi uerbum diligo, non est leuioris affectus, ut multi putauerunt. Charissimū dicimus, cuius amor à dignitate natus est atq; uirtute. Cicero in Partitionibus: Cum deorum, tum parentum, patriaeq; cultus, eorumq; hominū, qui aut sapientia aut opibus excellunt, ad charitatem referri solet. Aequè proprie uerbo sentire, usus est. Nam quam diligamur ab alijs, sensu prius, deinde mente cognoscimus: quantum diligamus alios, una uis mentis intelligimus. Quam dicit autem iusta petere Brutum, ne accipio aequa uiribus exhibētis: sed quae iure suo petat Brutus. Iam uerbum Suscipere, magnis in rebus ac publicis usitate dicitur. Cicero quarta actione in Verrē, Ego tamen hoc onere suscepto, et recepta causa Siciliēsi, amplexus animo sum aliquanto amplius. Suscepi enim causā totius ordinis, suscepti causam pop. Ro. Hinc intelliges quantum differant, recipere et suscipere. Veniamus ad extremū, quae sit oratorum dissimilitudo. Bonorum certe proponitur imitatio, non malorum. Sunt autem etiam boni dissimiles. Alij grandiloqui, ijq; aut oratione aspera uiuunt, tristi et horrida, neq; perfecta, neq; conclusa, aut instructa et terminata. Alij tenues, in quibus aliq; callidi, sed impoliti, aliq; concinniores. Alij neq; grandiloqui, neq; tenues, sed intermedij, et quasi temperati. id quale sit, postea dicitur. Adde quod totidem sunt ferè genera dicendi, quot oratores extiterunt. Sed ut in alijs rebus, sic et in hac partes non possunt arte comprehendendi. Queris igitur, idq; iam sepius. Nunc ordinem praescribit ratio differendi, ut aditu patefacto, et ad audiendum paratis animis, tum constitutatur quaestio quasi fundamentum rei, de qua futura sit oratio. Quae si fusius explicanda est, narratione: si breuius, propositione declaratur. Proponit ergo breuiter eā, quae paucis eget uerbis, summam Bruti quaestionem, quod eloquentiae genus Cicero maxime probet, quodq; summum et perfectissimū iudicet. Ex quibus et hoc accipimus, eloquentiae imperfectae, et cuiusdam facultatis oratoriae multa quidem esse genera laudabilia, unam tamen eloquentiam summam, quae uariantibus rerum naturis aptum cuiq; genus accommodat. In quo ueretur, ne si id quod uis, effecero. Proposita quaestione de qua differendum sit, et uniuerso genere con-

stituto, de re ipsa iam dicendum uidebatur: uerū prius quam ingrederetur in asperiores disputandi locum, uiam sibi munendam putauit. Id enim ex arte fit, ut duriora dicendo molliantur, et praemunitio- bus uelut aggeribus in uia dirigantur animi, ne quod dociles haberi debeant, trahantur in errorem. Quod igitur optimam dicendi figuram delineare non posset, nisi maius aliquid eloquentia nota proponeret, quod positū sua mole terreret studia multorum, utilem cen- 10 suit animorum praeparationem. Est igitur haec praeparatio ad illud facilius intromittendū, quod paulo post inducit: Ego in summo oratore fingēdo, talē informabo, qualis fortasse nemo fuit. Facit et ad reliqua generis eiusdē: et qua ratione parat auditorē, exordij pars habenda est, quae quidē exhortantis est, constatq; propositione, non esse diffidendum: deinde ratione res magnas esse tentandas: postea similitudine à cursu, honestum esse in secundis tertijsq; consistere. praeterea, quatuor uariatis ad iucunditatē exemplis, à poetis, à philosophis, à statuarijs, ab oratoribus: unde tandem haec efficit: Non est cur eorū qui se studio eloquentiae dedit- 20 runt, spes infringatur, aut languescat industria. Summam posuimus: partes explicemus. Expressero uerbum, à pictura translulit, quae lineamentis et umbris exprimitur. Ex eadē translatione deriuare possis speciem orationis, figuramq;. Par est omnia experiri. Sententia praecleara ad acuendā animi fortitudinē. Est autem pars, id quod conuenit, et bonū est. Treis postea numerat uirtutes, è quibus una si desit, non potest esse perfectus orator. Non erit summus, si cui aut natura defuerit (cuius haec sunt dona, conformatio bona corporis, uenustas oris, linguae solutio, latera, ualetudo, uires) aut si praestātis ingenij uis absuerit, ad excogitandum acuti, ad explicandum ornandumq; secundi, ad memoriam firmi atq; diuturni: aut si non erit instructus magnarum artium disciplinis. Cicero primo de Oratore: Sic igitur sentio: Naturam primum atq; ingenium ad dicendum uim afferre maximam. Nam et animi atque ingenij celeres quidam motus esse debent, qui ad excogitandum acuti, et ad explicandum ornandumq; sint uberes, et ad memoriam firmi atq; diuturni. Et si quis est qui haec putet arte accipi posse, quod falsum est, quid de illis dicet, quae certe cum ipso homine nascuntur, linguae solutio, uocis sonus, latera, uires, conformatio quaedam et figura totius oris et corporis? De magnarum artium disciplinis idem in eodem libro: Legendi poetae, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores et legendi et peruolandi. Et paulo post: Perdiscendum ius ciuile, cognoscendae leges, percipiendae omnis antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina Reipublicae, iura sociorum, foedera, pactiones, causa imperij cognoscenda est. Et in eodem libro: In oratore acumen dia- 30 lectico- rum, sententiae philosophorum, uerba proprie poetarum,

poetarum, memoria iuriconsultorum, uox tragcedo- rum, gestus penè summorum actorum est requirendus. De primis secundis et tertijs partibus in eodem libro. Neque haec in eam sententiam disputo, ut homines adolentes, si quid naturale forte non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non uideat C. Celio aequali meo, maximo honori fuisse homi- ni nouo, illam ipsam quamcumque assequi poterit in dicendo mediocritatem? Quis uestrum aequalem meū Q. Varium uastum hominem atq; foedum non intel- 10 ligit illa ipsa facultate, quamcumque habet, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? Aeneas apud Virgilium non modo primis in cursu, sed etiā secundis et tertijs sua reddat praemia. De ordine poetarū Quintilianus in decimo: Homerus omnes sine dubio, et in omni genere eloquentiae procul à se reliquit. heroicos tamen praecipue, uidelicet quia clarissima in materia similitudo comparatio est. Idem de Archilochos: Itaq; ex tribus receptis Aristarchi iudicio scriptoribus, iam uerum, ad 20 dē, fere maximè pertinebit unus Archilochus. Idem de tragcedia et Sophocle. Sed longe clarius illustrauerunt hoc opus Sophocles atq; Euripides, quorum in dispari dicendi uia uter sit poeta melior, inter plurimos queritur. Idem de Pindaro, Nouem Lyricorū longè Pindarus princeps. Sunt igitur hi principes: Homerus heroicorum, Archilochus iambographorū, Sophocles tragicorum, lyricorū Pindarus. Si quaeris secundos et tertios, in eodem capite multos reperies: ut Hesiodū, Nicandrum, Euphorionem, Callimachum. Veniamus ad philosophos. Plato philosophorum omnium princeps, plurimis in rebus grauitate et copia se disputauit: quae rerum copia hic dicitur amplitudo Platonis, à qua non separamus dignitatem. Aristoteles autem Platoni neq; copia neq; scientia cedit: sed inuentione rerum, atq; grauitate. Nam qui à Platone suo permulta cepisset, secutus est eam subtilitatem, quae longè à grauitate posita est. unde fit, ut qui uersantur in administranda Repub. praefertant Aristoteli Platonem: contra qui in ocio disputationum tenui subtilitate delectantur, Aristotele malint. Vterq; sanè in suo 40 genere optimus est. Post Aristotelem Theophrastus alijq; multi scripsere, quos memorat Diogenes Laertius. Alia similitudo est ab opificibus, qui manu suas exercent artes, ut pictores et statuarij, qualis Protogenes, Phidias, Apelles. Ialysum pinxit Rhodi Protogenes Xanthius ex Lycia, quo tempore Demetrius obi- debat Rhodon. Plinius. Propter Ialysum, ne cremaret tabulas Demetrius rex, quum ab ea parte sola posset Rhodon capere, non incendit. Erat tum Protogenes in suburbano hortulo suo, hoc est Demetrii castris: neq; 50 interpellatus praелиjs, inchoata opera intermisit omnino: sed accitus à rege, interrogatusq; qua fiducia extra muros ageret, respōdit scire se, illi cū Rhodij bellū esse, non cum artibus. Gellius multo aliter extremo

capite libri decimi quinti. sic enim de rebus praeclaris distendunt opiniones. Nec minor est cōtrouersia quid fuerit Ialysus. Alij, quod d Ialysus una est ex tribus antiquissimis urbibus insulae Rhodi, hic illius accipiunt imaginem. alij uenatorem, alij Satyrum. Quid sit autem, tradit Suidas, Πρωτογενὲς ζωγράφος Ζάνθου ἐν Δυκίᾳ ἐστὶ κατὰ τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν διαβήτορος ἐπισημῶν. ὁ τὸν ἐν βῆδῳ Διονύσιου ἱστορίαις, τὸ εἶναι τὴν θαυμαστὴν ἔργον, ὃ τὴν ἀνυστήριον μυσθῶν ἰθαλίαν αὐτοῦ. Hoc est, Protogenes pictor Xanthius ex Lycia, pingēdi scientia fuit insignis, qui Rhodiū Bacchū et res eius expressit, opus et diuinum et admirandum, quod et Demetrius uehementer admiratus est. Eò pertinet, quod Strabo Ialysum et Satyrū, ut duo Protogenis opera numerat. Hoc opus Cicero uidit, quū Rhodi literis opam dabat. De uenere Coa Plinius: Apelles inchoauerat aliā Venere Cois, superaturus etiam suam illam priorem. Inuidit mors, peracta parte: nec qui succederet operi ad praescripta lineamenta, inuentus est. Cos autem insula est ad Cariam. Idē de Ioue Olympio: Ante omnes Phidias Atheniensis, Ioue Olympiae factio ex ebo- re. et paulo post: Phidias praeter Iouem Olympium, quem nemo aemulatur, fecit et ex ebore Minervam Athenis. Idem: Polycletus fecit Doryphorum uiriliter puerum. dictus est autem ab ea hasta quam gerebat. De eisdem opificibus Quintilianus et alij faciunt mentionem. uerū breuitati consulimus. Opificum multitudo magna fuit, et magna in suo cuiusq; genere laus. Nam ut omittamus alios, et de genere proposito loquamur, alij sunt pictores, alij plastes, alij marmorarij, alij fusores, alij uascularij. Multi etiam uarij; oratores fuerunt in Graecia: ut temporibus Demosthenis, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dymarchus. Antea fuerant multi, ut Pericles, Alcibiades, Lysias, Theramenes: nec postea defuerunt, ut Demochares, Demetrius. Cicero de Claris oratoribus multos enumerat, et hanc fert sententiam: Nam planè quidē perfectū, et cui nihil admodum desit, Demosthenem facillè dixerim. Nihil acutè inueniri potuit in eis causis quas scripsit, nihil (ut ita dicam) subdole, nihil uersute, quod ille non uiderit: nihil subtiliter dici, nihil pressè, nihil enucleatè, quo fieri possit aliquid limatius: nihil cōtrā grande, nihil incitatum, nihil ornatum, uel uerborum grauitate, uel sententiarum, quo quicquam esset elatius. Addamus et hoc de uocabulo Industria, significare illud quidē agendi studiū ac laborem. Cicero Tusculana secunda. Itaq; industrios homines Graeci studiosos, uel potius amantes doloris appellant, nos commodius laboriosos. AT ego in summo oratore fingendo talem informabo. Quoniam aperta est uia disputandi, nunc de propofita quaestione dicendum uidetur. Ut autem quaestio ducatur ab initio ad finem, et ut ordine tractetur, petendum etiam uidetur rei principium. Principium dicimus, aut causam, aut naturam,

imo no tradit

di utile uidebatur. Quod Plato *ματρωρολογισμω*, Cicero
 preclara et magna dicit, sicut *νδρ ηγησιν* partes
 animi uerit. Narum, scium & peritum dicit. Hoc
 uerbum sine litera g scribendum, hoc eodem libro Ci-
 ceronem sentire putes. Noterant, inquit, & Nari, et
 Nari, quibus quum, in, preponi oporteret, dulcius ui-
 sum est ignoti, ignaui, ignari dicere, quam ut ueritas po-
 stulabat. Censet n literam in g mutatam fuisse, sicut in
 hoc uerbo ignominia, ignobilis. Alij putant hanc lite-
 ram positam *κατὰ πρόθεσιν*: alij deriuant à uerbo
γνῶσις. Ego quidem existimo istud obrepisse aut per
 abusum, aut per ignorantiam, ut gnarus & gnatus
 scriberetur. Queris deinde que sint animi partes,
 quas ab Anaxagora physico Clazomenio Pericles di-
 dicit? Id ostendit Cicero Tusculana quarta. In pertur-
 bationibus explicandis ueterem illam quidem Pytha-
 goræ primum: deinde Platonis descriptionem se-
 quar, qui animum in duas partes diuidunt. Alteram
 rationis participem faciunt, alteram expertem. In
 particpe rationis ponunt tranquillitatem, id est, pla-
 cidam quietamq; constantiam: in illa altera motus tur-
 bidus, tum iræ, tum cupiditatis, contrarios inimi-
 cosq; rationi: Pars sublimior mens dicitur, inferior
 appetitus: cuius est irascendi uis in corde, cupiendi
 in iecore. Hæc posterior mouetur ad quatuor genera
 perturbationum, ad lætitiã & ægritudinem, ad
 metum & cupiditatem. Superior habet uoluntatem,
 cautionem, & gaudium. Lege totum locum, ne quid
 te pretereat. Quod si animi partes atq; facultates no-
 tiores habere uis, habes libros Aristotelis de Anima,
 qui te doceant. Demosthenem Platonis auditorem fu-
 isse Gellius scribit. Hermippus, inquit, hoc scriptum
 reliquit, Demosthenem admodum adolescentem uen-
 itare in Academicam, Platonemq; audire solitum. Hoc
 intelligitur ex eius epistola ad Heracleodorum: *δρῶν
 δτι ἀλέξιος ἐπιτυχεῖν μὴ παύσασθαι ἀπὶ ἀλεξίου ταύτης
 τῆς ἀπὸ τῶ παλαιῶν διατριβῆς, ἣν ἔδιδε ἀδελφῶς
 τῶν ἡ πλεονεκτημάτων ἢ τῶν περι ταύτης σοφισμά-
 των ἢ φωνῆς βελτίστης ἀπὸ τῶ ἀκαδημαϊκῶν ἢ ἄλλοι
 ἢ φητασμένον, ἢ οὐ μὲν τὸς διδῶν τῶ μετασχηστικῆς μὴ ἔχει ἀ-
 λελῆς, μὴ πρὸς ἀπαντας ἀγαθῶς ἔσται, ἔχῃ σισμὸν ἢ γυμνασ.*
 Hoc est: De moribus tuis coniecturam feci, quum ui-
 derem te gloriam adeptum cepisse etiam doctrinam à
 schola Platonis, que haud dubie procul est à cupidi-
 tatis habendi, et eiusmodi uersutis, utpote que opti-
 mum & æquissimum omnibus in rebus inquirat, cuius
 participem uirū non colere ueritatem, neminemq; nõ
 ledere, nefas esse duco. Post hæc philosophiæ partes
 distribuit, ut intelligamus quantum philosophia iuuat
 oratorem. Treis autem cõstituit in Academicis. Fuit,
 inquit, à Platone accepta philosophiæ ratio triplex:
 una de uita & moribus, altera de natura & rebus oc-
 cultis, tertia de differendo, & quid uerum, &
 quid falsum, quid rectum in oratione prauum ue-

quid consentiens, quid repugnans, iudicando. Hic ean-
 dem distributionem partium facit. unam dialecticem,
 alteram physicen, tertiam uocamus ethicen. Dialecti-
 ce genus & speciem cuiusq; rei querit, definiendo ex-
 plicat, in partes distribuit, easq; definit. Iudicat quas
 uera, que falsa sint: que consequentia, que repu-
 gnantia, uidet: ambigua distinguit. Hæc intellige dicta
 de uera germanaq; dialectica, nõ de garrula captione,
 qua nostrum hoc infelix seculum abutebatur. nec illa
 facere potest, qui cæteras philosophiæ partes ignoret,
 ut in Partitionibus oratorias offendimus, in quibus gene-
 ra, species, partes, distribuit & definit Cicero: quas
 consentiunt, queq; dissentiunt, ostendit. Vfus enim
 dialecticæ præstantior est aut in constituendis libris,
 aut in perpetuitate differendi, quam in illa contentio-
 sa uociferatione, que raucim gutturi, cõfusionem ani-
 mo parit. Physice rerū causas naturamq; speculatur.
 cuius cognitio magnã orationi copiã suppeditat, quã
 dicit orator quid efficiat ira, quid auaritia, quid libi-
 do, quid metus, quid uulnus altum, quid uenenū, quid
 exhortatio, quid educatio, quid antea uita, quid
 temperamentum, que cause sint et effectus unde con-
 iectura capiatur, unde probetur definitio, unde laus
 fit maior minor ue, unde consilia dentur. Ethice præ-
 cepta continet de uita, de officijs, de uirtute, de mori-
 bus: de quibus abunde Plato, et à Platone Cicero. Hæc
 utilem esse oratori, sicut & dialecticem, notius est
 quam oratione debeat explicari. Ad has tot tantasq;
 res, adhibenda sunt ornamenta innumerabilia, que
 præceptis eloquendi tenentur, de amplificatione, de
 sententijs, de proprietate uerborū, de tropis, de sche-
 matis utriusq; de numeris, et omni ratione cõponendi
 unde sumitur ornatus. Hæc ornamenta modò qui sci-
 unt, scientiam dicendi habere dicuntur: qui philoso-
 phiam tenent, disciplinam intelligendi. Neutra sine
 altera disciplina perfecta est. Queramus postea an
 M. Antonius primas eloquentiæ suo tempore tenebat.
 Cicero libro de Claris oratoribus plura maioraq; tri-
 buit Crasso, quam Antonio. hic igitur non suam, sed
 aliorum refert sententiam, quoniam usurus authorita-
 te uiri, se loco accommodat & orationi: ut si Crassus
 & Antonius summi uidebantur, in quibus tamen mul-
 ta desiderabat Antonius, argumentum sit, inuestigan-
 dam perfecte eloquentiæ formam. Quid autem diffe-
 rat ab eloquente disertus, ex Cicerone scripsimus ini-
 tio nostre huius interpretationis. Inuestigo, interdum
 significat quod inuenio. Cicero pro Ligario: Diligen-
 tia inimici inuestigatum est quod latebat. Nonnun-
 quam quod uestigo, cuius intellectus præsens est testi-
 monium. TRIA sunt omnino genera dicendi. Iã
 posita questio est, & origo prima repetita, subiectaq;
 philosophorū materia: deinde distinguenda sunt gene-
 ra dicendi, ut quod illorū sit optimū, iudicetur. Id certe
 quidē querit Brutus, que sit optima figura dicendi, ut
 qua

qui multa esse genera non ignoret. Cõstituit igitur om-
 nino tria genera. unum grande, alterum tenue, aliud
 intermedium: ut cum imperfectos ostenderit orato-
 res, tandem definiat eloquentem, qui & humilia subti-
 liter, & magna grauitate, & mediocria temperatè po-
 test dicere. Nam qui floruerunt in singulis, non in om-
 nibus, in suo genere quidem laudandi, sed eo tamen ha-
 bentur imperfecti, quòd illis optima rerum uarietas
 defuerit. Qui uerò peræquè, hoc est, eodem modo flo-
 ruerunt in omnibus, ij tanquam perfecti quidem, sed
 perpauci fuerunt. De singulis Gellius in septimo. Et
 in carmine, & in soluta oratione genera dicendi pro-
 babilia tria, que Græci *χαρπυρῆρας* uocant: nominaq;
 eis fecerunt, *ἀδρῶν, ἰσχυρῶν, ἀσσοῦν*. Nosq; quem pri-
 mum posuimus, uberem uocamus: secundum, gracilem:
 tertium, mediocrem. Vberi dignitas atq; amplitu-
 do est: gracili uenustas & subtilitas. Medius in confinio
 est, utriusq; modi particeps. His singulis orationis
 uirtutibus uitia agnata sunt pari numero, que earum
 modum & habitum simulachris falsis cõmentantur.
 Sic plerunq; sufflatis atq; tumidi fallunt pro uberibus,
 squallentes & ieiuni dicti pro gracilibus, inferti &
 ambigui pro mediocribus. Animaduersa hæc tripartita
 uarietas in tribus philosophis, quos Athenienses
 Romam ad S. P. Q. R. legauerant, uiolenta & rapi-
 da Carneades dicebat, scita & teretia Critolaus, mo-
 destia Diogenes & sobria. hæc præclare Gellius. Gran-
 diloqui uerbum diuisculum est, ideoq; cum uenia di-
 ctum. Definiuntur ex rhetorica partibus ij qui utuntur
 ampla & sententiarū grauitate, & maiestate uer-
 borum, uehementes, uarij, copiosi, graues, ad permo-
 uendos & conuertendos animos instructi & parati.
 Etenim primum est inuenire atq; collocare sententias
 aptiores, et etiam ad mouendum ampliores, ut omnes
 que uirum grauem decent, cum authoritate & ampli-
 ficatione uerba facientem, quales à poetis de rebus om-
 nibus in heroica maiestate ponuntur. Contra omitte-
 re uilem rerum minutarum multitudinem, qualis est
 in comœdia & epigrammatis. Alterum est inuenta di-
 gestaq; proloqui, seruata dignitate uerborū, id est, po-
 sitis uerbis grauitate delectis, plenis, sonantibus, ni-
 tidis, figuris aptè modificatis, ne quid aut leue sit, aut
 inane, aut exile, aut turpe, aut à rebus alienū. Quo-
 niam autem non habetur orator is qui docet tantum,
 ponatur & tertium munus in augendis rebus, et in mo-
 uendis animis, grauitateq; concitandis pro dignitate
 causæ. Sic fuit Sulpitius grandis & tragicus orator.
 Sed ne frustra ab ijs quorum scripta perierunt, exem-
 pla petas, utitur hoc genere dicendi Cic. in tota serè o-
 ratione pro Rabirio perduellionis reo. Ius, inquit, om-
 ne retinende maiestatis, Rabirij causa continebatur:
 ergo in omni genere amplificationis exarsimus. Ora-
 torum grauium due species. Alij utuntur aspera, tri-
 sti, horrida oratione, neque perfecta, neq; cõclusa, hoc

est, eorum uerba sepe dura sunt, inelegantia, iniucun-
 da, inæqualia: deinde asperi literarum concursus, iun-
 cturæ hiantes atq; disiunctæ: tum periodi neq; nume-
 rum perficiunt, neq; concludunt ad explendum aurū
 sensum apto quasi uerborum modo. Contrarium est
 suauis genus, de quo præcipit in Oratoria partitione.
 Sit hoc exemplum Catonis ex oratione pro Rhodijs.
 Scio solere plerisque hominibus, rebus secundis at-
 que prolixis, atque prosperis, animum excellen-
 tem, atque superbiam, atque ferociam, augescere at-
 que crescere: quod nunc mihi magnæ curæ est, quòd
 hæc res tam secundè processerit, ne quid in consulendo
 aduersi eueniat. Aduersæ res se domant, & docent
 quid opus sit factò. Secundæ res lætitia transuorsum
 trudere solent, à rectè consulendo atque intelligendo.
 Quo maiore opere dico suadeoq; uti hæc res aliquot
 dies proferatur, dum ex tanto gaudio in potestatem
 nostram redeamus. Sententiæ graues sunt et copiosæ,
 uerba pondere & grauitate delecta, ratio dicendi ple-
 na maiestatis: cæterum in amœna compositio uerbo-
 rum, concursus asperi, iunctura insuauis, molestæ
 quedam repetitio coniunctionum, numerus angus-
 tior, & nulla arte modulatus. Non deerunt alia ex-
 empla Senecam legenti. Alij grauitatem retinent in o-
 ratione læui, æquata & complanata, quale iuuenile
 corpus est succulenta carne uestitum: in oratione in-
 structa, uerbisq; digesta, qualis est acies ordine collo-
 cata: in oratione terminata, & numeris absolutis, que
 pedibus excurrit, spacijsq; fertur ad aurium dimensio-
 nem. quod genus reperias apud hunc grauioribus lo-
 cis, ut Catilinaria prima, ubi grauitate seruata studio-
 se componit orationem. Talis est hæc oratio Carbo-
 nis: O Marce Druse, Patrem appello, Tu dicere sole-
 bas sacram esse Rempublicam. quicumque eam uio-
 lauissent, ab omnibus esse ei poenas persolutas. Pa-
 tris dictum sapiens, temeritas filij comprobauit.
 ET contra tenues, acuti, omnia docentes. Al-
 terum dicendi genus tenue uocatur, superiori quo-
 dam modo contrarium. Illud autē, quemadmodum cæ-
 tera omnia, positum est in rebus & uerbis. Sententiæ
 erunt acutæ, subtiles, et minutæ, quibus paræ res con-
 tinentur, sed, ut par est, acutiores paulo quam in
 sermone uulgaris, et lingua cottidiana. Etenim orator
 ille tenuis assumit etiam minima, ac multa dicendo,
 non amplificando: dilucidiora omnia, nõ ampliora fa-
 cit. Oratio & elocutio subtilis erit, pressa atque lima-
 ta: subtilis, uerborum tenuitate, & gracili filo. Ea
 sunt uerba que paucas habent syllabas, & exiguas li-
 terarum uoces, & tritam significationem: qualia sunt
 in hoc Terentij uersiculo. Si illū relinquo, eius uita ti-
 meo: sin opitilor, huius minas. Et in hac oratione Ci-
 ceronis: An in coacta multitudine, in armis, in telis, in
 presenti metu mortis, perspicuo periculo cædis, dubiū
 uobis fuit an esse uis aliqua uideretur, nec ne? Quibus
 igitur

igitur in rebus uis intelligi potest, si in his non intelligitur? Subtilitas et in numero dicitur, cum minutis et concisis numeris sine grauitate mouetur oratio. Sunt enim spacia grauiora plenioraq; ut in dactylis, spondeis, pæanibus. Sūt leniora atq; graciliora, ut in iambis, choreis, pyrrichijs, proceleusmaticis. Ex his curtis que periodis efficitur illa tenuitas: sapius excisus atq; mēbris inexplētis. Pressa dicitur oratio attenuata, nō ampla: in qua ferē nihil extat, nihil excellit, nihil eminet sublimius. Non incedit regio passu, nō ambitiose circūfleat articulos, nō iactat brachia, non estēt ornata, neq; togā distendit, sed quasi puella honestior et uerecundior, amictu simplici, mēbrisq; decenter pressis, molitur iter ad propositum finem. Cicero de Claris oratoribus Quonia, inquit, oratorum bonorū (hos enim querimus) duo genera sunt, unū atēntē pressēq; alterū sublatē ampleq; dicentū, etsi id melius est quod splendidius et magnificentius, tamen in bonis omnia que summa sunt, iure laudantur. Sed cauenda est presso illi oratori inopia et ieiunitas, amplo aut inflatum et corruptū orationis genus. Hic quidem pressum genus opponit amplo. Quintilianus in duodecimo pressū dicit, quod neq; tumidū est, neq; inflatū, neq; redundans. Vnde Attici pressi, Asiani tumidi esse dicuntur. Ea quoq; de causa limatū dicitur, cui derasa est amplitudo et ubertas augendi, cuiq; extrita est illa grauis seueritas, æqualitate quadā tenui relicta. Nec si dicit omnia tenuis orator, idcirco amplior est. Amplitudo dignitatis est, non multitudinis: grauitas aut rerum magnarum et amplificationum est, non subtilium multorumq; sermonum. Hoc genere dicendi floruit Lysias apud Græcos, Cotta apud Latinos. Sed et illud Cicero paruis adhibuit rebus. Tota, inq; mihi causa pro Cecinna de uerbis interdicti fuit. Res inuolutas definiendo explicauimus, ius ciuile laudauimus, uerba ambigua distinximus. Significat partitiones, diuisiones, distinctiōes, subtiliter tractari solere. In hoc genere sunt Comici, Bucolici, frequēter Epigrammatici, nōnunq; Lyrici, plerūq; scriptores epistolarū. In eodē genere alij callidi, id est exercitati: acuti, in communi hominum opinione uersati, atque subtiliter prudentes. Nam, quod ait tertio de Natura deorum, callidi sunt, quorum tanquam manus opere, sic animus usu concalluit. Ut autem callidi sunt in rebus atque sententijs, ita genere elocutionis impoliti et inornati, et consulto rudium similes et imperitorum, qui quum elegantius ornare possint orationem tum uerbis et figuris, tum suauiore numerorū tractu, malunt effundere incomptum, inornatum, rudeq; dicendi genus: aut quia dictionem accommodat imperitis, ut Lysias: aut quia contemunt elegantiarum delicias, ut antiquorum similiores esse uideatur. Alij sunt oratores in eadem ieiunitate, hoc est tenuitate et gracilitate, quæ nihil uehementer amplificat. concinniores ij sunt, fa-

ceti, lepidi, iucundi, florentes, et leuiter ornati, quorum elocutio tenuis est quidem, sed uenusta, grata, facilis, et suauitate condita, ueluti quædam Attica Venus: quo genere florent etiam Poëtæ, ut Aristophanes et Terentius. EST autem quidam interiectus intermedium: Tertium dicendi genus est intermedium: illud est quasi temperatum. Nec enim tam subtile est, tam minutum, tam acutum, quam quod tenuē uocatur: nec tā graue, tā uehementē, tam amplū, quam character ille gradiloquus atq; sublimis. Nec fulminat amplificationē, nec ad minima rerū momenta penetrat acutissime, sed uno tenore, hoc est, æquabili cōtinuatione in dicendo fuit, nihil afferēs præter facultatē, id est, facile quendam ductū et uolubilitatē cū æqualitate pariq; ratione texendi. In neutro excellit: nec insigniter apparet, nec uehementer auget, nec tenuiter infima rimatur. Vtriusq; particeps est, ut uidetur: sed si utrū querimus, potius expers: quia neq; hoc neq; illud habet, sed interiectā moderationē retinet, atq; temperiē. Aequalitas in eo nō est tam perpetua, tamq; directa, quā aliquando mollius assurgat, ubi quid amplius est efferrandum. Addit aliquos, ut in corona, toros. Volubile quidem genus et rotundum ut corona, suscipit ad ornamentum partes eminentiores, quasi toros, ne tanquam politum marmor, iucunditate uarietatis exuatur. Huc alij *καρπύριον*, id est, clauam reseruiunt: quibus ideo non assentior, quod et græca uita Cicero, et in claua nodi toriq; notabiliter excellunt: nō itē in aurea corona, unde similitudo et imago ducitur. Iā si queris exemplū, cape tibi orationē pro lege Manilia. Sic enim testatur. Euit ornandus in Manilia lege Pōpeiū temperata oratione: ornādi copiam persecuti sumus. Huc pertinent et poemata, ut Georgica Virgilij, Fasti Ouidij, insigniores Odæ Horatij, et id genus multa, in quibus est dignitas inferior amplissimo genere, superior infima tenuitate. H O R V M singulorum generum quicunque uim singulis consecuti sunt. Non habendi sunt oratores absoluti, qui in singulis generibus, nō in uniuersis floruerunt, ut in graui Sulpitius, in tenui Cotta, in temperato medioq; Hortensius: quanquam hi, et eorum similes magnum in oratoribus nomen habuerunt: quia magnum est, uel unum tractare genus. Sed ante Ciceronem nemo Latinorum quod hic queritur effecit, ut idem ornate et grauitate, si effectum utendum genere sublimi: idem temperatē, si medio: idem uersutē, callidē, subtiliter, acutē, si tenui, diceret. Quidam ut Crassus et Antonius præclare fuerunt initiati, et ut uulgus existimabat, summi atque perfecti, quos in Bruto, hoc est, dialogo de Claris oratoribus, uehementer ornati: non quod fuerint absoluti, sed quod Romanus Romanos amet, et extollere conetur, atque ita comparare Græcis, qui nomine Romano nihil attribuebant artium secretiorū. Quoniam autē domesticos, id est, Latinos excellētes tribus

illis dicendi generibus uniuersis, uerē nominare non possit, etsi putat egregium præclarumq; uti suis, non querere externa et aliena, cogitur tamen Latinis anteferre Græcos, maximē Demosthenē, non absolutum illum quidem, sed qui uim facultatemq; dicendi accommodat ad eloquentiam perfectam, quoniam uarijs in rebus alio et alio usus sit genere dicendi. Demosthenes igitur cæteris absolutior: et si fortē malumus hominē quā Platōnis ideam intueri, ad imitationem uidetur esse proponendus. Quamobrē castigat eos qui in principe eloquentiæ relicto, inferiores quosq; pro libidine imitantur: quumq; sit aliquid quod in Demosthenē uel Aeschines desideret, ad ideam tandem reducit imitatorē. Sit igitur hæc ratio disputandi, tria esse genera dicendi oratori summo necessaria, quæ non assequetur *κακὸς μιμητὴρ* et prauus imitator. Hic locus est comparatus in oratores quosdam rudiores, qui fuere tempore Ciceronis. ij solum dicebant Atticos eos, qui horridē et asperē funderent orationē, si modō rebus studerent: Ciceronē tanquam Asianū et redundantiē contempserant: de quibus hic alibi. Quoniam, inquit, nonnullorū sermo iam increbuit, partim seipos Atticē dicere, partim neminē nostrū dicere: alteros negligamus. Satis enim his res ipsa respondet, quum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur. Nam si arideantur, esset id ipsum Atticorū. Ergo monendi sunt isti, quorū sermo imperitus, simplex, et experientie uacuus increbuit, ac diuulgatus est ipsos Atticē dicere: monendi, inquam, ut Demosthenem admirentur, quo ne Athenas quidem ipsas, id est genuinā Atheniensium facundia lepidatq; uenustates magis credo fuisse Atticas, hoc est facundas, elegantes, ac suauēs. Quid enim sit Atticū, discant, nempe sincerū, incorruptum, et elegans: eloquentiamq; metiantur Demosthenis uiribus, non imbecillitate suis, qui nec ingenio, nec doctrina ualent. Non enim laudant quod optimū est, sed aut quod habent, aut quod imitari posse se credunt. qui si studio sunt optimo, quia sectantur Atticam eloquentiā, tamen iudicio sunt infirmo, quia iudicare non possūt quæ sit propria laus Atticorū. Hos esse derisos, memorie mandat Tusculana secunda. Reperiebantur, inquit, nonnulli qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse considerent, quiq; sperandi sibi eundem et bene dicendi finem proponerent: et quum obruerentur copia sententiarum atq; uerborum, ieiunitatem et famam se malle quā ubertatem et copiam dicerent, unde erat exortum genus Atticorū, ijs ipsis qui id se qui se profitebantur, ignotum, qui iam conticuerent, penē ab ipso foro irrisi. Sunt autem Græcorū quinque *διὰ τῶν τοι*, hoc est linguæ proprietates, Attica, Dorica, Aeolica, Ionica, Cōmunis. In illis Attica princeps est et dignitate uerborum, et liberali sono, hoc à cæteris distans, quod sermo rusticus ab urbano. Cicero paulo post: Atheniensis semper fuit prudens sync-

rumq; iudicium, nihil ut possent nisi incorruptum audire et elegans. Idem ibidem: Ad Atticorum igitur aures teretes et religiosas qui se accommodant, ij sunt existimandi Atticē dicere. SEMPER oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorū prudentia. Pauca autē uerbis aggressus est Atticos istos falso nominatos. Iam pluribus ostendit quid sit Atticē dicere: definit à contrarijs, Atticum dicendi genus neq; esse impolitum, neq; inelegans, neq; opimum et adipale, neq; inuerecundum, neq; durum et odiosum, neq; auditu triste, neq; ululanti uoce declamandum, sed sincerum, incorruptum, et elegans: quæ declaratio facile à dictis eius colligitur. Ea melior est ac uenustior positis exemplis, et inter se comparatis. Hunc totum locum Quintilianus occupauit libro duodecimo capite decimo, de genere dicendi. Tu si uoles, iure repetes, et lege uindicabis. Plurimum conferet ad intelligendum uerum illud dicendi genus. Auditorum prudentia est intelligendi iudicandiq; ratio, et facultas in singulis: quæ si parua est, parua desiderat: si mediocris, mediocria: si magna, res magnas. Hanc spectat orator: quoniam si probari uelit, uoluntatem eorum qui audiunt intueatur necesse est, ut ad eorum arbitrium, hoc est liberum iudicium, et nutum, id est, signis expressam uoluntatem, se fingat, componat, accommodet. In primis enim habenda ratio personarū, uidentiumq; qua quisq; ratione trahi uinciq; possit. Id confirmat exemplo Asianorum, in quibus Phryges, Cares, Mysij, populi in Asia minore maritimi, fuerunt minime polito, minimeq; elegantes, sed in loquendo rudes, asperi, incompositi, inflati, redundantes. Quamobrem adsciuerunt sensimq; induxerūt aptum suis auribus uastis et agrestibus, opimum et crassum quoddam et tanquam adipale et pingue dicendi genus. Quod eorum uicini, non ita lato interiecto marē Lycio, Rhodij, nunquam probauerunt, apud quos fuisse magnos oratores historie testantur. Hoc pingue si queris ubi sit, insitum est uerbis odiosis, sonoq; uocis illiberali et iniucundo. Quintilianus octauo: Neq; enim Asiani, aut quocunq; alio genere corrupti, res non uiderunt, aut eas non collocauerunt, sed illis in eloquendo uires defuerunt. Nonius Marcellus non adipale, sed adipatæ legit. Adipatum, inquit, ueteres honestē pro pingui et succulento et opimo posuerunt. et hac utitur Ciceronis auctoritate. Nec desunt qui adipale uerbum barbarum putent. Arbitror adipale, non adipatæ scripsisse Ciceronē, quia quum posuisset hoc epitheton, opimum, recta loquendi ratio poscebat adipale coniungi, non orationis filium in casum patrium malē detorqueri. Sic enim rectum fuerat, Asciuerunt aptum suis auribus opimæ quoddam et tanquam adipatæ dictionis genus. Cur autem ab adipe non dicamus adipale, ut à lege legale, à ceruice ceruicale, à trabe trabale, à dape dapale?

Nam clauī trabales, et coena dapalis est dicta. Quae porro ista est religio? quae uana potius superstitio? Nesciunt hoc praecipisse Ciceronem, ut ex inflexione uerba noua faciamus? Redeamus in uiam. Quemadmodum Phryges oratione impoliti fuerunt et incompositi, sic et Athenienses incorrupti et elegantes, et in dicendo religiosi: quorum religioni, hoc est, obseruantissimae curae audiendi et loquendi, quum seriret orator, nullum uerbum insolens, inauditum, inusitatum, ab Attico lepore alienum, nullum odiosum et auditu molestum ponere audebat. Itaque Demosthenes in illa celeberrima pro Ctesiphonte oratione, quem accusabat Aeschines quod contra leges in publico Demosthenem coronasset, summissus a primo, hoc est a principio dixit, ut insolentiam uitaret et audaciam, ut illum honestum pudorem gratamque uerecundiam praese ferret: deinde praestus, id est, subtilius et acutius, dum de legibus disputat, quae uetabant ipsum coronari in theatro populo conuocato, qui locus non est legitima concionis, quum etiam nihil de Reipublice merito ciuem, qui rationes suae curationis non retulisset, coronari non liceret. Haec disputatio subtile dicendi genus, et pressum, uocem et actionem docentis plenam et securam petit. post sensim incedens per ea quae administrant in Republica, iudices ut uidit ardentis orationis et affectuum flamma, in reliquis in aduersarium dictis exultauit audacius, ut si quis imperator aditu facto, spe uictoriae fretus petulantius exultet. Aeschines autem, etsi Demosthenes examinatus et quasi trutinatur pondera uerborum, exagitat et reprehendit quaedam, quae odiosa, dira, uiciosa, quae intolerabilia, ἀπίθανα esse dicit, Demosthenem beluam appellat κύνολον, ab eo quae utrum illa uerba ῥήματα, an portenta δαίματα sint. Aeschines uerba subserpsimus, ad hunc illustandum locum: οὐ μὲν γὰρ ἀντὶ τὰ μισῶν ἀπὸ τῶν ῥήματα, ἀ πὸς ποσὶ ὁ μῦθος ὁ σιδηροὶ ἰκαρτερεῖται ἀκροβόμοι, ἐπὶ ἴσῃ παρὰ τὸν ἀμπελαργυρῶσιν τινεὶ τῶν πόλιος ἀνακτετμηκασί τινεὶ τὰ κλημάτα τῆ δόμῃ, ὑποτέτμησθαι τὰ νεύρα τῶν πραχμάτων, φορμὸν ῥαφόμεθα ἐπὶ τὰ σπῆν, τινεὶ ὠ-
 40 σπῆρ τὰς βελόνας διείρουσι. ταῦτα ἢ ὄψιν ὁ κύνολος ῥήματα, ἢ δαίματα: Non meministis eius odiosa et intoleranda uerba? quae qua patientia audire potuistis, homines ferrei? quum praetercurrentes, inquit, sunt qui tanquam uites amputant ciuitatem, sunt qui exciderunt quasi palmites populi, ab eis succisi sunt Reipublice nerui. Cogimur in angustiis, quasi in tegetem insuti. Sunt qui nos tanquam acus traiciunt. Haec, obelua, sunt uerba, an portenta potius? Sic uerba Demosthenis aliqua in concione concitati reprehendit Aeschines: aduersus quem Cicero purgat Demosthenem, qui ubi iam incaluisse oratio, posuerit uerba ardentia, quae resimētis iam animorum incendijs, et affectu remisso, frigidiora uidebantur. Et se ipse purgat

tucturq; Demosthenes. negat in eo positas esse fortunas et res Graeciae, τὰ τῶν ἑλλήνων πράγματα, hoc an illud uerbum dixerit in elocutione, huc an illuc manum porrexerit in gestu. uerba Demosthenis sumptuosa γὰρ παρὰ τῆτο οὐχ ἔρεθισ γήγρον τὰ τῶν ἑλλήνων πράγματα, ἢ τὰ τὸ ῥήμα, ἀλλὰ μὲν τὰ τὸ διελίχθην ἰγώ. ἢ δὲ ἄντὶ τῶν χεῖρα, ἀλλὰ μὲν δὲ ἄντὶ παρῶν γυνα. Praclare sanè se habeant fortunae Graecorum, uti uidere potes, hoc si uerbum, non illud locutus sim: aut si manum huc, non illuc protulerim. Ex his facile est intelligere, locum Ciceronis esse corruptum, et hoc modo legendum. Negat in eo positas esse fortunas Graeciae, hoc an illud dixerit uerbum, huc an illuc manum porrexerit. Si Demosthenes exagitur et uellicatur ab Aeschine tanquam putidus, id est rancidus, auditu tristis et insuauis, quo nam modo audiretur Mysius aut Phryx Athenis? Omisit Cares illos barbaros in primis, quia noluit Car nominatiuum singularem inuenustum ponere, quem usurpant nonnunquam historici. Nec in uerbis putidis solum est optimi genus, sed etiam ponitur in uoce inclinata, id est neque stante, neque erecta, sed deflexa ad nimiam quandam seueritatem. Cicero infra. Volet orator inclinata uoce uideri grauis. Idem 2. de Oratore. Oratio potest inclinatem erigere, aut stantem inclinare. Est etiam uox Asianorum in epilogis siue perorationibus, quae luporum more ululat, et triste quoddam canticum personat, quod in agendo foeditissimum est. Non enim canendum, sed uoce molliter ac decenter flexa pronuntiandum, quum mouemus affectus in peroratione. Dixit hic Cicero teretes aures, sicut Horatius os rotundum: Graijs dedit ore rotundo Musa loqui. A cron interpretatur os perfectum. Aures ergo teretes, perfectae, perpolitae, delicate, quaeque sonis asperioribus facillime laedantur. Religiose uero, quae nihil corruptum, nihil foelum, nihil putidum admittunt: contra legunt pura omnia, sancta et incorrupta, ut fieri solet in obseruatione caeremoniarum. QVORVM genera plura sunt, hi unum modo quale sit, suspicantur. Tria genera facit eorum qui falso existimant se Attice dicere. Alij subtiliter, sed horridè inculteque dicendum putant, Lysiae more: alij se Thucydidos esse profitentur, alij Xenophontis imitatores uideri cupiunt. Istorum omnium praua iudicia castigat. Primi sectantur illud tenue dicendi genus, quod est elegans, id est, bonis sententijs et uerbis informatum: quod est enucleatum, hoc est dilucidum, tum expositione rerum, tum uerbis proprijs, usitatjs, compositis: horridum tamen, asperum et incultum figuris et ornamentis minime pulchris, hiantè iunctura uerborum, numero neque perfecto, neque concluso: quo caractere philosophorum plerique sunt usi. Id genus tenue et callidum, sed impolitum, et consulto rude, Cicero Atticum fatetur, quia Lysias. Atticus in eo praclare constiterit, sed id Atticum solum negat, quoniam graue mediumque duo reliqua dicendi genera suscipiunt

suscipiunt Attici. Nam quum Pericles ciuis Atheniensis ueretur oratione graui, primae partes illi omnium consensu deferebantur: id quod affirmat Socrates in Phaedro Platonis, ut paulo ante dictum est. Quod ostendit Aristophanes poeta comicus, qui de Pericle scribit, ἔστραπτε, ἔδιντα, φωκίνα τε πάντα, Fulgurabat, tonabat, permiscebat omnia. De Pericle Cicero in Bruto. Ante Periclem, cuius quaedam feruntur, et Thucydidem, qui non nascentibus Athenis, sed iam adultis fuerunt, litera nulla est, quae quidem ornatum aliquem habeat, et oratoris esse uideatur. Itaque potest a scriptis coniecturam capere, sed alterius cuiusdam esse creduntur. Sit igitur argumentum a repugnantibus. Si tenuis orator solus est Atticus, Pericles ille grauis orator non Atticus fuit. Fuit autem Pericles in primis Atticus, Ergo non tenuis orator solus est Atticus. Quia uero dicunt imitari se Lysiam, qui sit tenuis et inornatus, probat eos existimare falsum, si putant illud esse Atticum. Etenim Demosthenes non tenuis est, sed copiosus: non inornatus, sed ornatus, et tamen in primis Atticus. Hoc est igitur Atticum in Lysia, non quod tenuis sit et inornatus, sed quod nihil habeat insolens, alienum, peregrinum, absurdum, ineptum, uitiosum, ingratum, ridiculum. Hic quaerendum uideatur, cur Lysiam scriptorem uocet: deinde quo pacto possit idem esse uenustissimus ac politissimus, idem in eodem tenuis et inornatus? Causam prioris sic ostendit in Bruto. Tum fuit Lysias, ipse quidem in causis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor, atque elegans, quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere. Ex quibus intelliges horum sententiam uerborum, qui Lysiam sequuntur, causidicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum, atque grandem, subtilem et elegantem tamen, et qui in forensibus causis positus praclare consistere. Is quum lex Athenis esset, ne quis ueretur oratore, sed suam ipse causam diceret, cuius negotium et lis esset: scribebat imperitis orationes, quibus ad iudices ueretur. Aliquot extant adhuc dilucidae, tenues, sermonis illius cottidiani consimiles, unde proposuissimus exempla si opus fuisset, sed qui Graecanorunt, ab ipso fonte credo haurire malunt. Orationes illae subtiles et inornatae uidentur, quia non ita multum recedunt a sermone uulgari. Nihilominus uenustissima, hoc est decentissima sunt, utpote quae mirum in modum placeant. Sunt et politissima, quae nihil omnino redundent. Haec in oratione non magis repugnant, quam eundem uirum esse gracilibus membris, uulgariter indutis, ut liliium Casarem, eundem decere tamen, et χάρταε habere. Alterum genus cacozelorum proponit sibi Thucydidem imitandum: quorum iudicium Cicero sic eleuat. Notuum quoddam imperitorum, et inauditum genus. Deinde ratione refutat, hoc modo: Nihil ab eo transferri potest ad forensium usum et publicum, quia id

maximè liceret è concionibus, in quibus historicus agit oratore. At uero illae conciones in quibus frequens est Thucydides, ita multas habent obscuras abditasque sententias, tum ex historijs congestis, tum ex quadam antiqua affectatione grauitatis, uix ut intelligantur: quod est in oratione ciuili et oratoria uitium uel maximum. Postea rhetores Graecos obijcit, quos a Thucydide nihil unquam duxisse cõtendit. Tentat et maius, istos nec imitari debere Thucydide, nec posse, qui nesciant uirtutes eius: tantum uiderint horridum et incultum genus orationis. Demosthenem tamen ferunt Thucydidis orationem adeo probasse, ut eam non modo legerit, sed etiam edidicerit. Quod si est, qui constare possunt dicta Ciceronis? De scriptoribus magna sunt controuersiae in praesentia omittendae: hoc ponendum forte, uoluisse Ciceronem accommodare se causae, et Thucydidem non ita improbasse, quum aliquid eloquentiae conferre posse arbitraretur, sed meliores semper fuisse duces eloquentiae. de Thucydide paulo aliter Alicarnassensis, ὁ δὲ τὸ ἀνυδὸς ἔχει, ἢ καὶ παλαιὸν τερπνὸν, ἀδὲ λαυμασίμων, ὁ δὲ νυδὸς ἔχει τὸ ἄνομα, λαυμονιώτατ' ὁ τῶν συγγραφῶν. Sic ueritas habet antiquior, semper est admirando nomine Thucydides, ut omnium scriptorum felicissimus. Hanc sententiam Quintilianus Alicarnassei Dionysij amator probat, nec improbat omnino Cicero, qui fateatur esse rerum explicatorem prudentem, seuerum, grauem, qui praclare narrat res gestas in administratione ciuili, bella in expeditionibus, praelia in constitibus. Et 2. de Oratore dicit Thucydides omneis dicendi artificio mea sententia facile uicit. et in hoc opere. In Thucydide orbem modo orationis desidero, caetera cõparent. Quia liber Thucydidis habetur in manibus, legat qui uolet, et in re praesenti iudicium ferat. Semper tamen erit quaedam peruersitas, et praua sentiendi ratio et agendi, Thucydide imitari te malle quam Demosthenem, quum Thucydides et antiquior sit, et aliud genus ipse tractet. Scite comparat eiusmodi homines ijs qui frugibus inuentis glande uescebantur, propterea quod quae posterores Graeci, ut Demosthenes, ad eloquentiam inueniunt, tanto praestantiora fuerunt illa Thucydidis antiquitate, quanto glandibus antiquorum meliores sunt inuentae à Cerere fruges. Nam quemadmodum doctore Triptolemo, uictus hominum, beneficio Atheniensium excoli potuit, sic et oratio potuit. Fabulam de Cerere et Triptolemo scribit Ouidius quarto Fastorum: Iste quidem mortalis erit, sed primus arabit, Et feret, et multa praemia tollet humo. Graecos rhetores accipit etiam Oratores. sic enim ἢ ὅτι οὗτος Graeci uocant, quos hic imitatus est Cicero. Latini appellant eos rhetores, qui praeccepta eloquentiae tradunt. Denobilitate Thucydidis notemus haec pauca. Thucydides Olori et Aegestipyles filius, genus ad Aeacum Iouis filium referebat. Is opibus potens, et honore

honore clarus erat Athenis : sed nō ita multo post quū
 aenisset in suspitionem proditoris, actus est in exiliū.
 Ita non eloquentia ciuili, et felicitate rerum gestarū,
 sed historie conscriptione nomen extendit: quæ quum
 clara sit fama, et antiquam redoleat phrasin, imi-
 tatores isti sibi proponunt. Mutila quedam loquun-
 tur, neq; perfecta numeris, neq; conclusa, neq; modula-
 ta ad explendū aurium sensum: hiantia uasē pronun-
 ciant, et ea quæ sunt ex aspero uocaliū concursu, lite-
 risq; rixantibus, tam malè coagmentata, ut ore hiant
 laborantiq; sint proferēda. Quod aut Thucydides an-
 gustiores interim numeros, et asperas concursiones
 admittit, ut in eius concionibus etiā uidemus, se putāt
 esse germanos, id est, similes Thucydidis. Tertium ge-
 nus imitatorū Xenophontē probat, sententiarū pon-
 dere grauem, oratione prædulcē. Cicero tranquillio-
 rem putat, quā qui uersari possit in strepitu forensi.
 De Xenophonte Diogenes Laërtius: *Κεννοφῶν ἤθελε
 λέγειν ἢ μὴ ἀθροῦν, τῶν δὲ ἄλλων ἀρχαίων, ἀιδήμων δὲ
 καὶ ἰσορροπίας, ὅτι ἐπιβόησεν, ἀκροατῆς σαρπηδῶντος ἦν,
 καὶ ἰσορροπία φιλοσόφου πρὸς ἴσραφελ, σωκράτους ἢ βι-
 βλία πρὸς τὰ τριτάκοντα, ἀλλων ἀλλως διακρίτων.
 τῆντι ἀνάβασις, ὅτι μετὰ βιβλίον μὴ ἰπείσει προο-
 μιον, ὅτι ἢ δὲ, καὶ ἡνὲρ παλαιόν, καὶ ἰλλυνοὶ ἀπο-
 μνημονεύματα, συμπεσόντες τῶν δὲ νονομένων, καὶ περὶ
 ἰσπανίης, καὶ κωμικῶν, καὶ ἰσπαρχικῶν, ἀπολογίαν
 τὴν ἀναρῶν, καὶ περὶ σαρπηδῶντος, καὶ ἰερόνα ἢ τυραννι-
 κῶν, ἀγροσίου, καὶ ἀδυναίου καὶ λακεδαίμωνιων
 πολιτίων.* Xenophon Grylli filius Atheniensis fuit,
 uico archicus, homo uerecundus, et supra modū for-
 mosus, is auditor Socratis fuit, primusq; philosopho-
 rū scripsit historia. Conscripsit aut libros ad quadra-
 ginta, alijs aliter partentibus. Ascensum Cyri, in quo
 singulorū librorum, non aut totius operis proœmium
 fecit: Cyri Pædian, rerū Græcarum cōmentaria, conui-
 uium, economicū, de arte equorū, de uenatione, hip-
 parchicum, Socratis defensionē, de seminibus, Hiero-
 nem, uel Tyrannicū, Atheniensium et Lacedæmonio-
 rum Rempub. Ex operibus illius extant adhuc non
 nulla præclara, in quibus stylus est tenuis quidem, sed
 uenustus, ac redolens Atticismon, genus dicēdi acutū,
 callidum, spaciosumq;. De Platonis et Xenophontis
 emulacione Gellius multa capite 3. lib. 14. MA-
 GNV Mopus omnino et arduum Brute conamur.)
 Planum fecit, esse multa et uaria genera dicendi, lau-
 dabilia quidē illa, sed tamen si summā eloquentiā re-
 quiras, imperfecta omnia. quamobrem se refert ad eum
 quem uult inchoandum, eaq; eloquentia informan-
 dum, quam in nullo cognouit Antonius. Quoniam aut
 difficillimū est in tanta uarietate iudicare quæ sit opti-
 ma forma dicendi, tanquā magnitudine rei percussus
 egreditur, ut expositis Bruti uirtutibus, eam causam
 faciat cur onus impar susceperit, et in perferendo
 multū laborauerit. Alterū ualeat ad ueniā promerendā,

alterum ad operis huius et Bruti cōmendationem. Ar-
 duum, difficile est et molestū. Gellius. Arduum Sallur-
 tius non pro difficili tantum, sed pro eo quoq; ponit,
 quod Græci *δυσχερὲς* aut *χαλεπὸν* appellant, quod
 est cum difficile, tum molestū quoq; et incommodum
 et intractabile. Inter ingenū et studia discri-men est.
 ingenium nature est, studia operæ nostræ et diligē-
 tiæ. ex ingenio et studijs, mores. His ergo rebus ordi-
 ne positis, amabile Brutum significat: cui sit ingenū
 bonum, natum patriæ, magnisq; rebus: cui studiū uir-
 tutis, philosophiæ atq; eloquentiæ: cui mores ex seue-
 ritate et lenitate compositi. Qualia sint hæc, Plutar-
 chus in eius uita copiosè narrat. Animaduertendum
 quod Cicero dicit, Incendor. Nam anori postponit a-
 liquid maius, incendiū, qui præcipui amoris est ardor.
 Duas eius incendiij causas ponit, absentis amici deside-
 rium, famam uirtutum incredibiliū, à qua amor ille
 antea magnus incendi potest. Brutus aberat quo tem-
 pore C. Cæsar in Africa bellū gerebat in Scipionē et
 Iubam, tumq; provinciā Galliam regebat. eodem tem-
 pore Cicero Pompeianus accepta ueniā, nunc Romæ,
 nunc in agro Tusculano scriptabat libros, cōfectus,
 ut ait, hoc est penè consumptus et temporū calamita-
 te, et desiderio suorum, quorū congressus, et consue-
 tudinē uictus, et sermones requirebat. quæ tria sic ha-
 bent, ut primū sit, congregari, conuenire ac salutare: se-
 cundum, uersari cum amico, et sodalitate recreari:
 tertium, à conuiuio liberius confabulari. Nec præte-
 reundū illud, laudes epithetis et adiunctis adnamen-
 et rebus magnis et admirabilibus exornari. Hinc
 istuc: Incendor admirabili fama uirtutū incredibiliū,
 quæ specie dispares, prudentia coniunguntur. Scitē e-
 tiam uirtutes non contrarias, sed specie dispares cen-
 set. Nulla quippe uirtus alteri uirtuti contraria est, sed
 specie dispar, ut seueritas, et comitas, quæ dicitur no-
 mine lenitatis, dispares, nō contrarie sunt. ad seuerita-
 tem referes sanctū, ad comitatē dulce, in hac oratione,
 Quis tamen unquā te aut sanctior est habitus, aut dul-
 cior? Nam sanctitas est grauitas, et uita seueritas, quæ
 nulla ui corrumpitur. Hoc aut dulce, lenitas est, et (ut
 ait in Partitionibus) moderatio animaduertendi, quæ
 non nihil de iure summo remittit. Vtraq; uirtus in iure
 dicēdo maximè cernitur: ut in Bruto præside Gallie,
 qui controuersias eo temperamento iudicabat, ut non
 modò uictores, sed eos ipsos quos contrā statueret, sen-
 tentiamq; pronuntiaret, æquos, id est, æquo animo
 uinci ferentes, placatosq; dimitteret. Euitauit illud,
 contra quos, ut asperum et insuauē, et ab anastrophe
 remedium quæsiuit. Gratiam dicit pro fauore. Nomen
 fauoris tempore Ciceronis non multū moleuerat, sic
 pro Quintio: Quæ res in ciuitate due plurimum pos-
 sunt, hæc cōtra nos ambæ faciū in hoc tempore, sum-
 ma gratia, et eloquentia. Est summa gratia, summus fa-
 uor. Cōmune incendiū, significat cladem bellorū ci-
 uilium.

uiliū. Brutus, quū provincias ceteri præfides auarè
 diriperent, Gallos in quiete summa regebat, omnesq;
 accendebat amore Cæsaris. Is igitur in Gallia fruebat-
 ur ipse se, id est, fructum gloriæ, percipiebat illius
 sue moderatōnis. In Italia luce, id est splendore mag-
 gistratus. ut in Rullum: Honoris uerstri luce carue-
 runt. Aut certè in Gallia, quæ sit lux Italiae. ad quod
 faciunt hæc in Antoniana tertia. Nec uero de uirtute,
 constantia, grauitate prouincia Gallie taceri potest.
 Est enim ille flos Italiae, illud firmamentum imperij
 populi Romani, illud ornamentum dignitatis. Illic Ita-
 liae florem Galliam, hic optimorum ciuium florem: il-
 lic imperij firmamentum, hic optimorum ciuium ro-
 bur uariè dixit. In tot occupationibus totq; negocijs
 administrandæ prouinciae, nec intermittebat studia do-
 ctimæ Brutus, nec interrumpebat illam curā artium
 liberalium. Ad eod litteris intentus erat, ut pridie quā
 prælio Philippensi mortem oppeteret, alijs omnibus
 anxius de prælio futuro, Polybij epitomen scriberet.
 quæ res uiri constantiam demonstrat, et literarum
 eximium amorem. Quem autem Catonem se dicit ab-
 soluisse: Non est hic Cato maior, et liber de Senectu-
 te, sed laudatio Catonis Vtiensis, qui ne ueniret in po-
 testatem Cæsaris, ipse sibi manus attulerat: in quem
 Cæsar Anticatores edidit, ut Ciceronē refutaret. Ea
 dere Cicero ad Atticum: Qualis futura sit Cæsaris
 uituperatio contra laudationem meam, perspexi ex
 eo libro quem Hirrius ad me misit, in quo colligit uitiā
 Catonis. hinc istud est: Catonem ipsum nunquam atti-
 gissem, tempora timens inimica uirtuti, id est, Cæsaris
 tyrannidem, nisi tibi non parere nefas esse duxissem:
 sed testificor me à te rogatum, hæc Catonem et ora-
 torem scribere esse ausum. Volo mihi tecum commu-
 ne esse crimen, id est accusationem: ut si sustinere tan-
 tam quaestionem, id est tantā causam tueri non potue-
 ro, iniusti oneris, iniqui, uiribusq; maioris, tua culpa
 sit, mea recepti: ex hoc tibi dato munere tantū perci-
 piam laudis, quantum uitij detur et uituperij, si quis
 in onere recipiendo fuit error iudicij nostri. SED
 in omni re difficillimum est, formam, quod *χαλεπὸν*
 Græcè dicitur, exponere optimi. Hæc annecte supe-
 rioribus: Magnū opus omnino et arduū Brute cona-
 mur, quia non solū in eloquentia, sed in omni re, ut in
 ratione uiuendi, difficillimū est formā speciemq; ex-
 ponere optimi, quod aliud alijs uideatur optimū. Ex
 quo subortæ sunt illæ concertationes philosophorum
 de finibus honorū et malorū, quod aliud alijs optimū
 perpetuoq; expetendum uideretur. Nec enim *χαλεπὸν*
 est magis est eloquentia, quā ceterarū rerum spe-
 cies et forma quedam. Nam quemadmodū *χαλεπὸν*
 significat id quod signo, speciemq; reddo: sic etiam *χα-
 λεπὸν* est *ἰσορροπία*, figura et similitudo rerū. Se-
 pe tamē orationis forma character appellatur. Quod
 autē aliud alijs uideatur optimū, sicut in imitatoribus

Græcorū planum fecit, sic et in censoribus lingua La-
 tina picturæq; demonstrat. Ennio delectantur alij,
 quia uersum ducit horridū et incultū: Pacuuiū illum
 Tragicū præferunt alij, quod Ennio sit diligentior im-
 ornando. Fac, id est, finge aliū Accio tragicæ diarū scri-
 ptore delectari, cuius librū Persius ut durū et asperū
 dicit esse uenosum. tam in tam uarijs iudicij non erit
 facilis explicatio, quæ forma maximè excellat. Eodē
 modo iudicia uariant in picturis: alij probant horrida,
 id est, inculta, quia magis referunt antiquitatem: alij
 contrā nitida, culta, et ornata, quoniam talia magnifi-
 centiora creduntur. In illis est quedam reuerenda
 maiestas, in his pulchritudo et splendor illustris. Alij
 optima putant abdita et opaca, quæ sunt frequentibus
 umbris depressiora, minusq; lucentia: quod ge-
 nus pleraq; uidemus admodū iucūda. Illud enim opa-
 cum et obscurū, si modò scitè pictū et adumbratum
 est, minus sui tādū parit. Alij contrā summa iudicant
 leta atq; collustrata. Leta, porrecta, expressa, nō re-
 iecta, multisq; uelut tristibus umbris opaca. Collustra-
 ta, quodammodo radiantia, ut quæ lineamentis emi-
 nentioribus et colore uiuo spectatorum feriunt sen-
 sum. Idem tertio de Oratore: Quanto colorum pul-
 chritudine et uarietate floridiora sunt in picturis no-
 uis pleraq; quā in ueteribus? quæ tamen etiam si pri-
 mo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant, quā
 iudem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsole-
 toq; teneamur. Sic uaria sunt iudicia quid nam sit op-
 timū in eloquentia, ut in poetis et pictoribus. Dicit
 igitur quispiam, quid est in tanta uarietate quo præ-
 scriptum aliquod aut formulam exprimas, id est, cur
 certam legem, certumq; præceptū definias, tanquam
 ludimagister, qui literarum formulas quasdam pue-
 ro præscribit ad imitandum, quum in suo quodq; gene-
 re præstet et excellat, ut graue genus, ut tenue, ut me-
 dium, ut pœma non discedens à communi more uer-
 borum, ut ornatum pœma, ut inculta pictura, ut niti-
 da et ornata? Respondet, ea se religione et ueluti san-
 cto metu non teneri, quia sit in omnibus rebus aliquid
 optimum: quod etiam si latet, tamen citra crimen ab
 eo possit qui eius rei narus est, iudicari. Præscriptum
 accipere possis, eam præscriptionem qua prætor aut
 iudex certo modo certa q; uerborum comprehensione
 aliquid antè ordinat, formulā quoq; dicere licet, quali
 actiones et exceptiones comprehendebantur. Reli-
 gio cultus est deorum, aliquando metus et sollicitudo.
 Terentius in Andria: Dignus es cū tua religione hac,
 odio. SED quoniam plura sunt orationum gene-
 ra.) Et si tria sunt omnino genera dicendi, de quibus
 antea dictum est, species tamen eorum multæ. Aliæ
 quidem sunt uelut oratoris incunabula, quas in præ-
 sentia tractat: aliæ ad aciem dimicationemq; para-
 tiores, quæ præcipue sunt in oratore perfecto. Verba
 sunt eius infra: Sed quod educata huius instrumentis
 eloquentia,

eloquentia, ipse se postea colorat & roborat, non alie-
 num fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. uerum
 haec ludorum atq; pompae, nos autem iam in aciem
 dimicationemq; ueniamus. Ex his intelliges, quem ser-
 uarit ordinem collocandi. Plura sunt orationum ge-
 nera, inquit: ea diuersa, neq; in unam formam cadunt
 omnia. Vnum genus laudationum est, quibus ma-
 xime quidem clari uiri, sed aliae res quoq; laudantur,
 ut dij, urbes, agri. Hoc genus dicitur à Graecis ἐ-
 λογιᾶς, quo usus est Isocrates in Helenae enco-
 mio. Alterum genus est scriptio. Scriptio est au-
 tem dicere uidetur omne genus scripti, ut secundo de
 Oratore. Illud autem est instituta scriptio, ac tem-
 poris. & Tusculana quinta: impulsus sumus ad philo-
 sophiae scriptiones. quem si sequamur intellectum, scri-
 ptiones erunt ingeniorum quaedam exercitationes,
 aut fabulose, ut de rebus Herculis: aut ficticiae, ut de
 Icaromenippo: aut uerae, ut de pace, de bello. Huc
 χροῦς & eiusmodi exercitationes referre licet. Possu-
 mus etiam deriuare ἀπὸ τῆς γραφῆς. Nam γραφὴ scri-
 ptio ad uerbum interpretatur. Est autem γραφὴ, ut
 Suidas ostendit, accusatio legum atq; decretorum qua
 sanciri non oportuit, itemq; omnium offensionum pu-
 blicarum delatio. γίνονται δὲ γραφαὶ καὶ νόμων, καὶ
 νόμων, καὶ τῶν ἀποστολῶν ἀδελφικῶν, καὶ τῶν
 ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπιπέσει. Haec scriptio ut in iudicijs
 est frequens, ita & ad meditationem proponi potest.
 Nam Isocrates multa scripsit in mores ciuitatis, ut in
 Arcopagitico. Tertia est historiae forma, quae & elo-
 quentiae nutritrix est. Cicero secundo de Oratore. Qua-
 lis oratoris, & quanti hominis in dicendo, putas esse
 historiam scribere? Videtis ne quantum munus sit o-
 ratoris historia? Haud scio, an flumine orationis &
 uarietate maximum. Alit eloquentiam, quia narrat,
 quia conciones aptat, quia oratori suppeditat exem-
 pla. Quartum genus est suasionum, non omnium (nam
 ad eloquentiam summam pertinet illa seria de magnis
 rebus & consilij oratio) sed talium suasionum, qua-
 les scripsit Isocrates in ocio. Panegyricus eius extat de
 rebus & utilitatibus Atheniensium, qui in conuentu
 commodè haberi potest, à quo uidetur hoc duxisse no-
 men. Est enim Panegyris conuentus, celebritas &
 laus, quo nomine Plinius orationem de laudibus Tra-
 iani nominauit. Isocrates autem Sophista dictus est,
 sicut & ceteri professores tum philosophiae, tum di-
 sciplinae rhetoricae, ut Protagoras, ut Gorgias, ut alij
 propè infiniti, qui mercede capti profitebantur artes
 liberales. Plato in Sophista tradit hoc nomine uocan-
 dos adolescentium nobilium diuitemq; mercenarios
 uenatores, quiq; disciplinas emunt, quas alij postea
 reuendant, quiq; uerbo maiora pollicentur, quam re-
 ipsa praestare possint. Plutarchus in bonam partem
 Sophistas interim nominari dicit. Lege Sophistam, &
 Gorgiam Platonis. Certè omnes ij Sophistae sunt, qui

sapientes uidentur, & non sunt: ut Mathematici apud
 Aristophanem, ut multi philosophi apud Platonem,
 multi rhetores apud eundem. Quintum genus ἐπι-
 δεκτικῶν nominatur, id est demonstratiuum, quod
 quasi ad inspiciendum, & tanquam aliquod specta-
 culum delectationis causa comparatum est. Quod
 quid differat à laudatione, Quintilianus ostendit his
 uerbis: Sed mihi ἐπιδεικτικῶν non ita demonstratio-
 nis uim habere, quam ostentationis uidetur, & mul-
 tum ab illo encomiastico differre. Nam ut cōtinet lau-
 datiuum in se genus, ita non intra hoc solum consistit.
 An quisquam negauerit panegyricos ἐπιδεικτικῶν
 esse? at qui formam suadendi habent, & plerumq; de
 utilitatibus Graeciae loquuntur. Haec ille. Vnde scias
 ἐπιδεικτικῶν genus latius patere, quam quod lauda-
 tiuum uocatur. Sunt & aliae formae non abfimiles,
 quibus exercentur ingenia, quales libello colligit Ae-
 phthonius: quae quia rebus & uerbis aliunt oratore,
 sunt quasi nutrices oratoris eius quem informat, hoc
 est, cuius ideam speciemq; proponit, & de quo molli-
 tur, id est, ut in re difficili conatur aliquid exquisitius,
 maius & excellentius dicere. Quod differant à ueri-
 tate causarum, quatuor amplectitur rebus. In illis ge-
 neribus liberior est copia uerborum, et exuberantior:
 deinde numerus omnis & illa perfectio iucundior. Cō-
 ceduntur arguti certiq; & circumscripti uerborum
 ambitus, quae sunt periodi conclusae atq; perfectae. Da-
 tur etiam uenia concinnitati sententiarū. Ea est quae-
 sita pulchritudo rerū, quae magnam audientibus affe-
 runt uoluptatem. Tum de industria ex composito pa-
 lam & aperte figuris ornatur & elaboratur oratio,
 ut uerbis quasi demensa & paria respondeant: quod
 fiet, si multa membra eodem serè syllabarum numero
 constent. Sic enim demetitur posteriora prioribus, ut
 paria & magnitudine aequalia respondeant. Adde re-
 pugnantia, & contraria comparata, similiter desinen-
 tia. Haec omnes orationis delicias in ueris causis usur-
 pat orator, & rariius, & occultius. De copia uerbo-
 rum, de numero suauis, de periodo conclusa, de pari-
 bus membris, de similiter desinentibus, de concinnita-
 te sententiarum, sit hoc breue Ciceronis exemplum,
 de laudibus Pompeij: ita tantum bellum, tam diutum
 num, tam longè lateq; dispersum, quo bello omnes
 gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius ex-
 trema hyeme apparuit, inuente uere suscepit, media
 aestate consecit. Haec res quae ceteros remorari solèt,
 non retardarunt. Non auaritia ab instituto cursu ad
 praedam aliquam reuocauit, non libido ad uoluptatē,
 non amoenitas ad delectationem, non nobilitas urbis
 ad cognitionem, non deniq; labor ipse ad quietem.
 De contrarijs & repugnantibus sit & hoc eiusdem
 Antonij promissa cruenta, tetra, scelerata, dijs homi-
 nibusq; iniuisa, nec diuturna, neq; salutaria. Nostra cō-
 trā honesta, integra, gloriosa, plena letitiae, plena pie-
 tatis.

tatis. Similia multa colligito: facile separabis hanc sua-
 uitatem ab illa contentiosa asperitate causarum. Iso-
 crates haec ornamenta studiose se consecratum fate-
 ritur, quoniam ad auium uoluptatem multa conscri-
 pserat uerba sunt illius in Panathenaeico: πρὸς ἑκάστου
 ἐπισημασμένον τὸν πρὸς τῶν συμφορῶν τῆς πό-
 λεως καὶ τοῖς ἄλλοις ἄλλοις συμβουλευόμενος, καὶ πολ-
 λῶν καὶ ἐνδυμῶντων γέμεντας, καὶ ὀλίγων δὲ ἀντιθέ-
 σεων, καὶ παρῶστων, καὶ τῶν ἄλλων ἰδιῶν τῶν ἐν ταῖς
 ῥητορίαις διαλαμπρόων, καὶ τῶν ἀκρότατων ἐπισημα-
 σμένων, καὶ θερυδῶν ἀναγκασιῶστων. οὐδ' οὐδ' ὁπωσὶν
 τὰς ποίησας ἡγεῖμαι γὰρ δὲ ἀρμύζω, ὅτι τοῖς ἐπι-
 τοῖς ἐννεύοντα καὶ τὰς ἀρμύζω, ὅτι ἐν τῶν γὰρ
 πῶς. ὅθ' ὄλιγος τοῖς ἡδὲ πολλοῖς ἐχέστω. Hoc est: In illis o-
 rationibus elaborauit, quae cōsilia darent utilia nostrae
 ciuitati, ceterisq; Graeciae, quaeq; referret essent & en-
 thymematis, & oppositis, et paribus, alijsq; ornamen-
 tis & luminibus in oratione lucentibus, quae quidem
 & auditores comprimere, & eosdem concitare pos-
 sent. Nūc eiusmodi delicias relinquo: quia sic arbitror,
 illud neq; annos meos iam quatuor et nonaginta, neq;
 canos cuiusquam decere. Hinc illud est Ciceronis de
 Senectute: Est enim quietas, pura, & eleganter acta
 aetatis placida ac lenis senectus, qualem accepimus Iso-
 cratis, qui cum librum qui Panathenaeicus inscribitur,
 quarto & nonagesimo anno scripsisse dicitur, uixitq;
 quinquennium postea. Panathenaea erant Athenis lu-
 di & certamina, in quibus pueri certabant, & uictor-
 es olea coronabantur. Minora fiebant in singulos an-
 nos, maiora quinto quoq; anno. Ab illis nomē habet Iso-
 cratis oratio, in qua describit πρὸς τῶν τῆς πόλεως πεπρα-
 γμένων, καὶ τῶν προγόνων ἀρετῶν. hoc est, De rebus ge-
 stis Atheniensium, et de uirtute maiorum. Aliquid etiā
 de se praemittit. HAEC tractasse Thrasymachum
 Chalcedonium primum. Quoniam delicias attigit
 orationis, quasi prima summi oratoris alimenta, alius
 repetit inuentores earum rerum, docetq; quos imitari
 maximè debeamus. Thrasymachus sophista Chalce-
 donius ex Bithynia, primum ostēdisse periodon et mem-
 brum modumq; rhetorices induxisse fertur. Scripsit
 & orationes, & libros de arte rhetorica. Quod autē
 scriptum reperimus, Isocratis eum discipulum fuisse,
 constare non potest, si uera sunt quae Cicero scribit:
 Horum, inquit, aetati successit Isocrates. Scriben-
 dum igitur, Socratis et Platonis auditorē fuisse. Gor-
 gias Leontinus ex Sicilia temporibus Socratis fuit (quod
 ex Gorgia Platonis intelligere facile est) discipulus
 Empedoclis, praceptor Isocratis, artis insignis osten-
 tator. Frequēter usus est tropis, metaphora, allegoria,
 hypallage, catachresi, hyperbasi, anadiplosi, epandele-
 psi, apostrophe, paribus relatis. haec serè Suidas. De
 Gorgia Cicero de Senectute: Isocratis magister Leon-
 tinus Gorgias, centū et septem compleuit annos, neq;
 unquam in suo studio atq; opere cessauit. Theodorus

Byzantius ex Thracia, scripsit contra Thrasymbulum,
 et Andocidē, & alia quaedā. Hunc Plato in Phaedro λε-
 γοδαίδαλον, id est orationis egregium artificem appel-
 lat. προσημιον ἢ ὀϊμα πρῶτον, δεύτερον δὲ δὴ διήγι-
 σίμ τινος, μαρτυρίας τὴν αὐτῆς τριτοῦ, τετραμύρια. τε-
 ταρτοῦ, δὴ ἄλλα καὶ πέντωσι μίμα, καὶ ἐπιπέτωσι, τῶν
 καὶ βέλτερον λογοδαίδαλον βυζάντιον ἀνδρα. φαίδ. τὸν
 χρυσὸν λέγει δὲ ὁ δῶρον. σω. τὴν μὴ καὶ ἐλεγχόμενος, καὶ ἐ-
 πὶ ἐλεγχόμενος ποιεῖται ἐν πατηροῖς καὶ ἀπολογία.
 Meministi credo, proemium constitui primo loco,
 narrationem & in eadē testimonia secundo, argu-
 menta euidentiora tertio, quarto uerisimilia: sed &
 probationē, & probationis confirmationē addidisse
 uirū Byzantiū optimū artificē existimo. Theodori il-
 lū frugi significas? Equidē certe, ostēdit idem, ut in ac-
 cusatione et in defensione institūda esset reprehensio,
 & altera reprehensio. De Theodoro Cicero in Bru-
 to itaq; ait Aristoteles, quod Theodorus esset in arte
 subtilior, in orationibus autem icuior, orationes cum
 alijs scribere coepisse, artem remouisse. Istorum satis
 arguta multa, id est, acuta, sonantia, modulata. Nam sa-
 pe sententias & numeros perquam suaues natura fun-
 dit. Sed ut modò primumq; nascētia, hoc est quod tum
 suam haberent infantiam, minuta texebantur, & uer-
 siculorum similia quaedam, nimiumq; depicta. Haec in
 numeris tria sunt uitiorum genera. Nam minutus ille
 numerus & breuis, quia crebrò ferit aurem, sensumq;
 quatit, insuauior est multo, quam qui longiore tractū
 ueluti per decliua cum plena modulatione delabitur.
 Quamobrem periodis lōgioribus utuntur exornato-
 res, qui se compararunt ad auditorum uoluptatem.
 Cōtrā, minutioribus omnes qui instant, acres, asperi,
 uehementes, incitati. Numerus autem qui uarietate
 maximè commendatur, uitium trahit ex similitudine:
 ut si quis multas continuet sententias ad modum men-
 suramq; uersus hexametri, uel iambici, uel hendecasyllabi.
 Nec laudabilis ille rhythmus, figuris ornamen-
 tisq; nimium depictus. Is est, qui ex nimium multis pa-
 ribus relatis, & contrarijs, & repugnantibus, & an-
 tithetis conficitur. In his est numerus penè naturalis,
 qui maximè probatur si modum nō excedit. In hac in-
 uestigatione figurarum & concinnitatum, quae nume-
 rum faciunt, temperatiores fuerunt Herodotus &
 Thucydides, historici scriptis & fama notissimi, non
 qui delicias orationis & ornamenta repudiarent, quo-
 rum studiosos fuisse Quintilianus affirmat. Neq; in-
 quit, mihi quamlibet magnus author Cicero persuade-
 bit, Herodotum, Thucydidem, Lysiam parum studio-
 sos numeri fuisse, sed qui sūgerent ineptias, & cultus
 immoderatiores. De numero sentio cū Ciceroe, accer-
 rimi iudicij uiro, et id exemplis postea demonstrabo.
 Nec Quintilianus suo, sed Alicarnassei Dionysij iudi-
 cio nititur. Ceterum laudandi sunt authores illi, qui
 neq; quasi uersiculos texuerunt, neque ambitiose pa-
 ribus

proprij generum, laudationis, deliberationis, & iudicij, utroq; posteriores in Oratoria partitione assignat. Hæc tria genera locorum, si questiones omnes arte firmare uelis, cognoscere necesse est: & hoc etiã nosse, qui loci faciant ad signa quæ cadunt in sensum, & aliud ostendunt, quibus hic omnem coniecturam comprehendere uidere facile est, qui ad definitiones, qui ad recti prauiq; partes, id est ad statum qualitatis. Sunt enim tres status & in controuersia, id est questione finita: & in cõuentione, hoc est infinita questione. Omnium istorum præcepta scripsit in alijs libris. Orator excellens à questione finita, quæ proprijs personis et temporibus constat, ad diuina & infinitam questionem auocat controuersiam, quia copiosius esse uult: & Latius de genere quàm de parte disceptare licet: hoc est, amplior est disceptatio uel de toto genere, uel de tota specie, quàm de singulis formarum partibus. Nam Cicero genere cõprehendit & speciem: & quod multi uocant indiuiduum, hic nominat partem. Atque quæ agitur de parte, tum finita quæstio est: quum de specie & genere, infinita. Dicat igitur non modò de Seruio Sulpitio iurisperito, sed etiam de toto iure ciuili: nõ modò de Murena duce, sed & de arte imperandi: nõ modò de Catone Stoico, uerum etiam de tota disciplina Stoicorum: non modò de seditione Norbano, sed etiam de omni seditione populari: non modò de Opmio interfectore Gracchi, sed etiam de liberatoribus patriæ. Hinc orationis ubertas & copia, hinc ratio probandi duplex: altera in uniuerso ac in genere constituta: altera in parte. Vocatur quæstio infinita, generalis, & propositum, & consultatio, & quæstio uniuersi generis, & diuina. Hanc diuina commodè tractabit, qui iam à prima adolescentia sic fuerit institutus & exercitatus, ut de rebus multis in utranque partem differat. Id Aristoteles emulatus isocrati fecit, ut adolescentes rhetorum more aduberius et ornatiùs dicendi genus exerceret. Alius est mos philosophorum differendi tenuiter, hoc est subtiliter argumentandi sine ubertate populariũ sententiariũ, sine eleganti numeroq; orationis ornatum. Idẽ tradidit locos 40 & octo libros τοπικῶν, ut essent quasi argumentorum notæ & indicia. Ex his locis nihil ferè egregium duceat declamator ille rudis è ludo scholaq; magistrorum, qui declamatione quasi tyrocinio contentus, nunquam uenit in prælij certamẽ. Nihil itidẽ rabula de foro, qui sit indoctus & impolitus, egregiè tamen litigiosus, & in uociferando contentiosus. Sed orator ille bonus percurreret omnes, ut si quid forte detur, excipiat. Vtetur aptis generatim, hoc est, per singula genera questionum, coniecturæ, definitionis, qualitatis. Vtetur ijs argumentis, quæ à locis aptis suggerentur: qui quibus generibus conueniant, ostendit in Topicis. Ad coniecturam maximè apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex coniunctis sumi possunt. Ad definitio-

nem autem pertinet ratio definiendi, antecedentis, repugnantia, causæ, & effecta. ad qualitatem, generis bonorum & commodorum, omnis æquitas, leges, atque mores. Discet etiam, ex quo emanant qui communes appellantur loci: de quibus sic ait in tertio de Oratore: Consequentur etiam illi loci, qui quanquam proprij causarum, & inherentes in earum neruis esse debent, tamẽ quia de uniuersa re tractari solent, communes à ueteribus nominati sunt. Quorum partim habent uitiorum & peccatorum acrem quandam cum amplificatione inuentionem, aut querelam, contra quam nihil dici solet, nec potest: ut in depeculatore, in proditore, in parricidam, quibus uti confirmatis criminibus oportet. aliter enim sunt ieiuni atq; inanes. Alij autem habent deprecationem, aut miserationem: alij uerò ancipites disputationes, in quibus de uniuerso genere in utranq; partem differri copiosè licet. Hactenus Cicero. Omnes loci rhetorici communes appellari possunt, quod nullus est arte comprehensus, qui uni soli; causæ subseruiat: nam præcepta sunt communium, nõ singulorum. Hi tamen communes uocantur, quia in thesi & in infinita questione uersantur. Emanant autem atq; deriuantur ab insigni aliqua uirtute, aut à uitio, aut à calamitate, aut à meritis, aut ab ancipiti controuersia generis & formæ: quæ quæ uenient in causam, dabunt occasionem latius expatiendi per infinitum. In percurrendis locis argumentorum, sicuti militum, faciendus est delectus. Nõ enim solum numerus & multitudo, sed etiam robur queritur. Ergo scrutabitur & queret ex omnibus, sed adhibebit iudicium, ut leuia reiiciat, nonnunquam etiam communia prætermittat, et non necessaria. Expendat etiam & ponderet quæ grauias, quæ leuia. Seligat & excipiat robustiora, quoniam ex ijsdem locis in omnibus causis nõ eadẽ argumentorum momenta sunt, nõ sunt persimiles opportunitates & occasiones, sed ad alias causas firmiora suggerent argumenta, ad alias imbecilliora, minoris que momenti. ut qui probat eadem esse factam, rationes optimas ducit à causis, ab euentis, ab adiunctis, à testimonio: non eodem modo à ceteris rhetorũ locis. Opus est ergo iudicio. Nam quem admodum seges, id est terra fecunda, nõ modò fruges et fructus aptos usus humanis, uerum herbas etiam effundit inimicissimas frugibus, ut lolium, carduos, lapas: sic etiam ingenium ferax leuia quædam, aut causis aliena, aut non utilia gignit, nisi iudicium adhibeas, quasi manum ad runcationem. Hic seges dicitur humus arata & subacta ad recipiendum semen, & arua bonæ spæi. Virg. Illa seges demum uotis respondet auri Agricola. Hanc cum ingenio feraci comparare uidebatur, sed comparationem ad locos transiit, oculis quadam mutatione, quia locus loco melius confertur, nec tamen aliquid potest locus sine ingenio. Ingenium & iudicium uitabit leue argumentum, alienum à causis, in-

sa, inutile. Leue est, Pecuniam sustulisti, nam pauper eris. Alienum à causâ, Sum constitutus uerus accusator, quoniam quæstor eius eram. Inutile, Magnum crimen est sacrilegij, dammandus igitur hic reus. Iudicij summa uis est in oratione, expendit & seligit argumenta, cohibet ingenium cupidũ, ut in bonis hæreat & habitet suis, ne unquam uagum querat aliena. Nollet dura, siue ea lædant iudicem, siue noceant litigatori, siue non deceant agentem, siue displiceant circumfusæ multitudini, siue talia intorsit aduersarius. Tot enim durorum genera mollicienda sunt, orationeq; lenienda. Iudiciũ occultat, & quibusdam uerbis opacat ea quæ dilui non possunt, aut enim contēnit, aut multo minora esse dicit, aut extra causam esse contendit, aut aliò deriuat. Idem iudiciũ opprimit, et refutat argumentis ea quæ dilui possunt. Idem abducit animos ab eo quod noceat in causâ, ad id quod utile est. Idem si contraria refutare non potest, argumentis aduersarij uel æquè firma uel firmiora opponit argumenta. Quid opus est multis? Iudiciũ in omni arte dominatur, sed præsertim collimat inuentionem. Hæc dicimus de iudicio naturalis, de quo Quintilianus in sexto. Iam uerò ea quæ inuenit, qua diligentia collocabit? Ex illis, quid, quo quidq; loco, & quomodo dicat orator, alter est locus de collocatione, quæ nam dispositio Ciceroni optima esse uideatur. Itaq; transiendi causa sic interrogat: Iam uerò quæ inuenit orator, qua diligentia collocabit? Quia summus est atq; perfectus, summam in dispositione diligentia ponet, quemadmodum summus imperator in acie dirigenda, & in statuendis ordinibus uehementer elaborat. Vestibula, hoc est exordia, ut par est, causamq; decet, honesta & splendida faciet, hoc est aditus ad causam faciet illustres. Nam secundum est prioris interpretamentum. Exordiorum genera duo sunt, unum uulgatum atq; tritum, alterũ doctum & illustre. hoc eloquenti conuenit, illud indocto. De priore in Diuinatione: Tu horũ nihil metuis, nihil cogitas, nihil laboras. Si quid ex uetere aliqua oratione, Iouem ego opt. max. aut. Vellem, si fieri potuisset, iudices: aut aliquid eiusmodi ediscere potueris, præclare te paratũ in iudiciũ uenturũ arbitraris. Vestibula sunt honesta, & aditus illustres, qui maiore quodam artificio parant animos, relicto genere exordiendi infirmitate, nimiumq; uulgato. Quid hic collocare oporteat, honestũ, illustre, & magnificũ: nõ artis est, sed prudenti inuenire. Id aut à personis, aut à causa ducet optimus orator. Quumq; animos prima aggressus fide, hoc est aditu procerum occupauerit, beneuolosq; suæ causæ fecerit, infirmabit contraria, aut excludet, prorsusq; diluet ab aduersario dicta. Narratione docebit iudicẽ, et interiectis argumentorum seminarijs infirmabit contraria. Confirmatione quicquid erit in causa dubium excludet. Partietur argumenta in treis ordines. De firmisimis alia prima ponet, ne præliũ sita-

tina ab initio frigidum languere uideatur: alia postrema, ut auditoris animo relinquunt aculeum. Inculcabit, hoc est in medio constituet, densa & frequentata leuiora: quoniam in illis minus est præsidij, nisi cũ turba roborantur. In primis duabus partibus, inuentione & collocatione, qualis esset excellẽtis eloquentiæ species & forma, summam breuiterq; descripsimus, id est, breui summa comprehendimus. Nam etsi graues sunt pòdere sententiariũ, magnæ uirtute rerũ, quæ sunt tanq; animi instar in corpore, tamen in his minus et artis est et laboris, quàm in pfecta elocutione. CVIII aut qd et quo loco dicat, inuenit. Quia tria uideata sint oratori, quid dicat, & quo quidq; loco, & quomodo: tertium longè maximũ est, uidere quomodo dicat. Id tribus rationibus confirmat, ne temerè minus in alijs, plus in hac parte laborasse uideatur. Vna ducitur à philosophiæ cõparatione: altera à tacito quodam Bruti testimonio: tertia ad comparationem reducenda: elocutionem difficiliorem esse reliquis partibus, quoniam illa simpliciores sunt, hæc in plures uariat formas. Hæc autẽ disputatio inducta est, ut unam maximè excoleret elocutionem. Nam quũ dicendũ suscepisset quid esset optimum in singulis rhetoricæ partibus, ceterasq; partes uidisset cũ multis alijs esse cõmunes, minusq; mirabiles, elocutionem propriã eloquentiæ, hanc partem reliquis anteposuit: ut quæ tota sit in arte posita, nec tum latinorũ præceptis usiq; celebrata, præsertim quũ res esset insignis ad maximã laudem, & in ea maximè spectari posset ille summus orator. Scitũ est, argutè doctè & elegãter dictũ, quod Carneades noster hic iunior tibi mihiq; notus, & aliquãdo familiaris, uir memoria summæ, dicere solebat de ueteri Carneade & Clitomacho: Clitomachũ eadẽ dicere, id est, eadẽ sententias & res inuenire & collocare, nec animos recreare posse inueniendi uarietate: Carneadem autẽ eodem etiam modo dicere, & uno eodemq; graui stylo semper uti. Carneades philosophus Cyrcæus Chryssippi studiosus fuit, uir eloquentia tanta, ut ad eum etiam confluerent oratores. Nam ut ait Laertius, δεινὸς τὸ ἔμπροσθεν, καὶ ἐν ταῖς ὑποθέσει ἀόσμητος. acriter inuehebatur, & in questionibus erat inexpugnabilis. De Carneade Cicero per sepe mentionem facit, & de Oratore, & in Academicis, alijsq; locis. Hoc unum proferamus è secundo de Oratore: Carneadis uis incredibilis illa dicendi & uarietas, per quam esset optanda nobis, qui nullam unquam in illis suis disceptationibus rem defendit, quam non probauerit: nullam oppugnauit, quam non euerterit. Hic Antonius intelligit non eloquendi, sed inueniendi uarietatem. Gellius in septimo refert ex Rutilio & Polybio, ut Carneades Romam legatus multis admirationi fuerit, & in differendo uiolenta & rapida dixerit. Venit autẽ Romã temporibus Cæsarj Catonis. Clitomachus Carthagenensis Academicus, Carneadis

auditor. de quo Crassus primo de Oratore: Audiui enim summos homines, qui quæstor ex Macedonia uenisset Athenas, florere Academia, ut temporibus illis se rebatur, quod eam Carneades et Clitomachus et Aeschines obtinebant: et inquit Laertius, εἰς τοσούτων ἡλασσεύειν καὶ μελέσαι, ὡς εἰς τὰς τριῶν σφαιρῶν βίβλια συνήγαγε, καὶ διὰ τὸ εἶναι τὸν ἀναρπάζοντα, καὶ τὰ αὐτῶν μελέσαι, ἵνα τὸν συγγραμμάτων ἐφότισεν. Eo uenit industrie, ut supra quadringenta uolumina conscripserit, successeritque Carneadi, cuius dicta monumentis literarum maxime illustrauit. Carneades igitur et Clitomachus uiri quidem magni fuerunt, sed in quibus tamen aliquid Critici desiderarunt. In philosophia, non in eloquentia tantum, magni interest quemadmodum dicat, quæque elocutione utare. Nam multo maior habet Plato propter illam uarietatem et copiosam dicendi facultatem, et Theophrastus inde diuinum reperit nomen: et Galenus in medicis magnus, et si Asianorum more tumet et redundat, tamen copia uerborum magis quam rerum, cæterorum gloriam adumbravit. Philosophia res sententiisque spectat, non uerba pendit, nec quasi lance erit inatur, ut eorum pondus examinare possit. Id in causis contra facit orator: quibus totis moderatur oratio, hoc est quas totas oratoris elocutio regit. Est enim, ut postea dicet, oratio oratoris elocutio, que regit animos, et pectora mulcet. In partesque rapit uarias, per que omnia uersat. Hoc Brutus philosophia studiosissimus uidit, et Gallia Romam literas misit, quibus id quæreret, quod genus ipsius orationis, id est elocutionis, optimum iudicaret. Cicero uero qui a rebus optimam elocutionem separare nolle, alia quadam adiecit quasi corpus te animum, sine quibus eloquentia non consistet. Sed orationis quasi de corpore et animo iudicare facile est: de decoro autem et ornamentis ueram ferre sententiam, res est difficilis, atque omnium difficillima. Etenim quemadmodum in communi hominum uita pererrare queritur quid aut quale sit corpus, quid sit animus, queque animi natura, sed labor omnis adhibetur aut nutriendo corpori et uestiendo, aut animo ornando scientiisque uirtutibus: sic et in eloquentia studium summum est nutriendæ dictionis, aptandi decori, ornandæ uerbisque decorandæ sententiæ. Natura nimirum res peperit: homini polidendas ac ornandas reliquit. Ergo sicuti de rebus hominum multi dissentiunt, ita disertis de ratione figuraque dicendi. Nam oratio mollis est et tenera ut cera, et ita flexibilis in omnem figuram, ut sequatur quocumque torqueas, et quasi digito flectas. Ex istis de uerbis orationem conficies asperam et tristem: ut, Cn. Pompeius superauit uirtute non modò gloriam corum hominum qui nunc sunt, sed etiam antiquitatis memoriam. Ex istis dem mollem atque iucundam: ut Cn. Pompeius non modò eorum hominum qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam uirtute supera-

uit. Quæso et obtestor ne pro me unquam uota Respub. inuicta suscipiat: aut si suscepit, inuicta ne debeat. Ex istis dem tardam et interstitentem. Quæso et obtestor ne pro me unquam uota, inuicta suscipiat Respub. aut si inuicta suscepit, ne debeat. Hic flexus orationis, et uariæ hominum nature ac uoluntates, multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Nam, quod antè dixit, semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia: et si uerum quærimus, totidè sunt genera diuersa, quot hominum nature. Verborum flumen alijs cordi est, id est fluxus et celeritas placet, et uolubilitas, rotundaque figura dicendi. Id adsequuntur coniunctione uerborum leni, et pede celeri, ut dactylo, pæane, iambo, choreo, proceleusmatico, perio-dis catenatis, quo genere frequenter utuntur historici et oratores in exemplorum narratione. Distincta alios et interpuncta interualla, moræ respirationesque delectant. Distincta, non coherentia, sed conatu pronuntiationis interrupto proferenda. Interpuncta interualla, quasi puncto interiecto separata. Moræ et respirationes, spiritus intermissiones. His omnibus significat orationem curatam atque concisam pluribus quidem incisis et membris, nullis ferè periodis constantem, in qua frequentes illæ que pauis nominantur, et uariæ. Cicero tertio de Oratore: Clausulas atque interpuncta uerborum, anime interclusio, atque angustia spiritus attulerunt. In hoc genere multus est Seneca, nullus est enim Plinius in historia naturali. Et amplificationes acerrime hoc ferè genere constant. tum enim cæsum membratim que uehementius dicitur. Alterum genus habet continuum quasi fluminis cursum, hoc ueluti in saxo resiliens undas, et interruptos impetus. In altero uolubilitas, in hoc interpuncta respiratio. hæc omnino diuersa: tamen est in utroque aliquid excellens. Illud enim genus in re cita tracta que laudatur, hoc in horrida grauitate commendabile est. Elaborant alij lenitate et equabilitate, et puro quodam et candido genere dicendi: ad quod persiciendum legenda sunt uerba lenia, et uerba iusta, et æquabilia, modoque pari dimensa, ne interiecta disparia, ut sesquipedalia, aut monstru pariant, aut sonos dispares efficiant. Hoc puri genus est et cædidi, quod nullo dissimili colore fucatu est: in qua figura totus est Cæsar in Commentarijs: et nos in genere commendandi, si quid in hac re possumus, illud non inuictè sequimur. Ecce alij duritatem et seueritatem quamdam uerbis, et orationis quasi mæstitiam sequuntur, hoc est, auribus dura, aspera, tristi cõpositione exhorrescunt, ut Ennius, Cato Cæsius, plerique philosophorum. Et quoniam cæpi iam cumulatius hoc munus augete. Quarta uis est eloquentiæ, in uniuersum proposuit: ut propius accedat, dicendi modum partitur in actionem ac elocutionem. Nam eloquentiæ comes est actio, ut altera quedam mentis interpretis. Quod aut natura prima est elocutio,

elocutio, actio uero secunda, quonia prius uerba mens concipit, quam tradat actioni, causam præmittit cur sit usus hoc ordine. Cumulare et augete munus uoluit, neque tantum Brutus de orationis genere, id est, de modo et ratione eloquenti, sed etiam de inueniendo et collocando et agendo breuiter respondere, quas partes anteponi melius putauit, ut liberior elocutioni daretur locus. Ne nunc quidem, inquit, ubi tertium illud occurrit, quomodo dicat orator, solum de orationis modo, hoc est habitu et figura dicam: sed etiam de modo et ratione actionis, que pronuntiatio dicitur. Ita prætermissa pars nulla erit, in qua bonus excellat orator, quandoquidem de artificiali memoria nihil est hoc loco dicendum, quia communis est uoluntarum artium, ut scientiæ ciuilibus, ut philosophiæ. Primæ capio describit actionem, quasi corporis quamdam eloquentiam: que definitio à simili ducitur, ut plerumque solet. Quomodo igitur uis eloquentiæ animi materiam proposita questionem bonam copiosamque suggerit, uerbarebus apta componit: sic etiam corporis eloquentia rebus et uerbis flexus uocis et motus accommodat. Et sicut animi sapientia per eloquentiam se promit, ita etiam corporis facultas utitur instrumento uocis et motus. corpus itaque quodammodo loquitur, sicut et animi uis et facultas. ad hæc sub scribit Quintilianus undecimo: Pronuntiatio à plerique actio dicitur, sed prius nomen à uoce, sequens à gestu uidetur accipere. Namque actionem Cicero aliis quasi sermonem, aliis eloquentiam quamdam corporis dicit. Secundo loco diuidit actionem in uocem atque motum. uox aures, motus oculos tangit: per quos duos sensus in animos penetrat orator. Vocis mutationes totidem sunt, quot animorum, qui maxime uoce commouentur. Que mutationes animorum sint, abundè scribit Tusculana quarta. Que proponuntur oratori, copiose scribit secundo de Oratore. Mutantur ad amorem, odium, beneuolentiam, spem, metum, cupiditatem, ægritudinem, letitiam, mœrorem, misericordiam, acerbitatem, et ad finitimas perturbationes. Quod animi uoce maxime commouentur, ostendit ars bene canendi, que non modò pedem saltantis ad numerum regit, sed animum quoque uersat in omnem affectum. Talis est oratio modulata, suoque modo dicta. Cicero 2. de Oratore: Tantam uim habet illa que rectè à bono poëta dicta est flexanima, atque omnium regina rerum oratio: ut non modò inclinatum erigere aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem et repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit. Itaque summus orator utcumque se affectum uideri, et animum audientis moueri uolet, ita certum uocis ad mouebit sonum. Certus erit sonus, si rebus fuerit aptus, ut dulcibus dulcis, asperis asper, atrocibus atrox, lenibus mitis. Motus diuiditur in gestum atque uultum. Uultus est in spiritu, sanguine, et oris habitu quodam,

qui motus animi produnt. Gestus est, motus corporis et partium eius. hoc modo cum gestu iunctus est uultus, quoniam in genere motus conueniunt. Vterque rebus ipsis, sicut et uox, debet accommodari: quod ut fiat, usus et exercitatio plus iuuabunt, quam rhetoræ præcepta. Actionem plurimum ualere probant euentus. Nam et infantes, id est, infacundi uiri, rudesque dicendi, ut Cn. Lentulus, actionis dignitate, bona et decora pronuntiatione, eloquentiæ fructum et gloriam tulerunt. Et disertis, quibus è diuerso opponuntur infantes, deformitate agendi, hoc est indecora et scæda pronuntiatione, à multis infantes et indeferti putati sunt: cuiusmodi L. Cottæ dicit Cicero fuisse. Huc pertinet illa sententia Demosthenis, qui sine actionis dignitate eloquentiam nullam censuit: de qua Fabius, Siquidem et Demosthenes, quod esset in toto genere dicendi summum interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidemque secundum ac tertium locum, donec ab eo queri desierit: ut eam uideri possit non præcipuam, sed solam iudicasse. Itaque ille perfectus, ut animi audientis moueri uolet, ita certum uocis admouebit sonum. Volet autem qui eloquentiæ principatum petet, id est, qui summus haberi cupiet, contenta uoce, forti, et quasi è chordis contentis edita, atrociter dicere: quod est uti amplificatione, et grati genere dicendi, ut si agat hæc: O mulieris scelus incredibile, O libidinem effrenatam et inauditam, O audaciam singularem. Volet summissa uoce, depressa, suauis, et ea quam uulgus appellat fictam, leniter dicere, et uti genere leni et quieto. Ea uoce efferatur hæc oratio: Ex eius ore, melie dulcior fluebat oratio. Volet uideri grauis, et plenus authoritatis inclinata uoce, id est, neque erecta, neque stante, sed deflexa ad medium penè temperamentum. ut si dicenda est hæc oratio: Nolo accusator in iudicium potentiam afferat, non uim maiorem aliquam, non authoritatem excellentem, non nimiam gratiam: ualeant hæc omnia ad salutem innocentium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitosorum: in periculo uero et in pernicie ciuium repudientur. Volet idem miserabilis uideri, dignusque uenia, inflexa uoce, hoc est, subinde mutata ab acuto sono ad grauem, ut si sit hoc pronuntiandum: O re miserum, o me infelicem, reuocare tu me in patriam Nilò potuisti per hos, ego te in patria per eosdem retinere non potero. Tres soni uocis omnino sunt, qui dicuntur accentus, acutus, grauis, inflexus: quorum nomen et ratio defluxit à Græcis, quibus sunt ἄκρον, μέσον, ἰσχυρὸν, ἢ ἴσχυρα ἑσπῆρα καὶ ἰσχυρὸν μέσον. Ex illis acutus habet primas, non modò quia natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni uerbo posuit acutam uocem, ut postea daret: sed etiam quia simplex est, nec alterius gerit uices. Grauis accetus est natura secundus: est enim simplex, sed frequenter obit acuti munus. Nam si dicimus, Cicero magnus est uir, postremum acuitur uerbum. Si uero

dicimus, Cicero uir est magnus, idem uerbum graui profertur accentu. Tum enim acutus in grauem mutatur, ne turpiter exultet actio. Circumflexus ex acuto grauiq; componitur, ideoq; numero tertius est. unde constat illum ordinem Græcorū à Cicerone mutatu, aut ut consuleret orationi, quia languidum erat istuc acuto, graui, inflexo: aut quia non ingrata est negligentia quædam circæres minores. Cur aut ex tribus sonis tanta sit et tam suavis uarietas in cantibus, si forte quæris, hoc dicendū uidetur, innumerabiles esse flexus inter acutissimū sonum et grauissimum: uocum genera esse per pauca, multas autē species, unde uaria flectitur illa modulatio, hoc modo ex tribus neruis organum musicum mille diuariat flexus, quum per gradus à summo tono deflectitur ad inum. Hæc igitur posita sunt, ut orator qui norit tam multos esse uocū gradus, per illos uoce discurrere assuescat: quia nihil est auribus odiosum magis, quam uox illa rigida quæ semper uero sonat modo contumax. EST autem indicendo etiā quidam cantus obscurior. A natura datur uox, ab arte flexus, à flexu gignitur cātus. Qui si temperatus est in actione, decet oratorē maxime in affectibus mouēdis. Cicero 2. de Oratore. Quis enim cantus, moderata orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest? Idem si nimius est, accedit ad canticū carmenq; phonsorum, nec oratoris actionē decet, sed ne lectionē quidem. Sit, inquit Quintilianus, in primis lectio uirilis, non in canticum dysoluta, nec plasmate, ut nunc à plerisq; fit, efformata: de quo genere C. Cæsarem pretextatum adhuc accepimus dixisse: Si can-
 30 tas, malè cantas: si legis, cantas. Canticum oratorum sic agit Perſius: Men moueat quippe, et canet si naufragus, affem Protulerim? cantas, quum fracta te in trabe pictum Ex humero portes? Vitet igitur orator illam scenicam modulationem: uitet ululans canticum Asiatorum in epilogis ac perorationibus. Affectus animi concitandi sunt, non ad risus et cachinnos, sed ad utilitates et commoda causari. Canunt autem poëtæ, sed obscurius. Canunt oratores etiā obscurius, et in omni pronuntiatione, et maxime in amplifica-
 40 tione. Nam, quod ait Quintilianus, neq; Demosthenes per Marathonis et Platearum et Salamimis propugnatores recto sono iurauit, neq; Aeschines Thebas sermone defleuit. Vterq; igitur obscuriore cantu modulatus est orationem. Quod quum fecisset ad rapiendos animos, et ad facilius obtinendam causam, non caruit reprehensione, iniusta quidem, sed tamen accusatoria. Aeschinis uerba sunt: ὁ δὲ τὸν τῆς φωνῆς; Tandem quid la-
 50 chrymæ sibi uoluit? quid uociferatio? quid tonus uocis? Demosthenes hoc refert, ἢ τ' ἂν τὸ τῆς κατὰ ῥήτωρ ἰξαιφρονεῖν τῆς ἡσυχίας ὡς περ πνεύμα ἰφρόνῃ, ἢ ἐλεφονασακῆ καὶ ἢ σιωπῆς ῥήματα ἢ ἰδύσας, σιωπῆς τὸ τῆς σαφῆς ἢ ἀπνεύσι. Deinde nactus opportu-

nitatem, et hoc tempus, orator è quiete ueluti quædam procella subito prodijt: et ubi uariè cantitauit, et uerba meditando collegit et orationes, continuat eas clare et infracto spiritu. Cantus hic in oratione, sicut cætera omnia, coepit à natura seminarium, arte et humana industria colendum. Natura modulata est hominum orationem, certasq; uoces ad agendum dedit: et ut impetu quodam proferrentur animo concepta, et aurē ferirent, in omni uerbo posuit acutam uocem, nec una plus, ut esset uarietas: nec à postrema syllaba citra tertiam, nequid spiritus laboraret. Omne uerbum aut unius est syllabæ, aut duarum, aut trium, plurium ue. Si in uerbo trium syllabarum plurium uer fuerit accentus in tertia ab extrema, is semper erit acutus, ut φιλῶσοφῶ, dōminus. Si fuerit accentus in secunda à fine, aut acutus erit, ἀνδράπῃ, uirili, λῆγῃ, deus: aut circumflexus, ut σπῆμαρ, μῆσα, Romānus, Rōma. Quod igitur inflexus ex acuto est et graui, non defuerit acutus, si ponetur inflexus. In ultima nunc est acutus, βασιλεύς, dūx: nunc circumflexus, βῆς, βῶς. Nihil refert an unius sint syllabæ uerba, an uero plurium. Nunquam grauis erit ultima, nisi quum uerbum acutum ceperit aliam ab ultima sedem, propter quod mutarit accentum, ut ἰ βασιλεύς ἰφῆ, dūx locutus est. iam grauis hic est pro acuta. Ergo natura in omni uerbo posuit acutam uocem, quæ quum alius ederet, et reliquæ summis consonarent, iucundam è uarietate ciceret modulationem. Interim unum uerbum duos habet accentus acutos, sed unum ab alio uerbo ducit, ut φιλῶσοφοί τῆ, dōmini ue. An acutā uocem dicit eam quæ clarius auditur, magisq; ferit aures, non illam tantum, quam proprie dicimus acutam? At uocis quidem bonitas optanda est: non est enim in potestate nostra, sed à natura datur: tractatio tamen et usus, hoc est ratio regendæ uocis et efferendæ, nostri laboris est. Quintilianus: Nam bene pronuntiare non poterit, si inemendabilia oris incommoda obstant. Sed ne uox quidem nisi liberalis actionē habere optimam potest. Bona enim firmaq; ut uolumus, uti licet: mala uel imbecilla et inhihet multa, ut insurgere, exclamare: et aliqua cogit, ut summittere, deflectere, et raucas fauces ac latus fatigatum deformi cantico reficere. Sed ille princeps et summus orator bonitate uocis fruetur, eamq; uariabit et mutabit, id est, tum intendet, tum remittet per omnes sonorum gradus. IDEM QVE motu sic utetur, nihil ut super sit in gestu. Actio constat è uoce atq; motu. De motu breuiter dixit, nunc æque de motu qui continet atq; membrorum, ut capitis, frontis, oculorū, narium, oris, menti, cervicis, humerorum, manuum, pe-
 60 ctoris, uentris, laterum, pedum, de quibus singulis Fabius multa: quia sicut ambitiosè gestū seruauerunt Athenienses tempore suæ libertatis, ita ambitiosius multa

Roma

Roma captauit. Cicero paucior a dicit: nec enim præcepta ponit, sed quid optimum sit in singulis, indicat. Motu, inquit, sic utatur orator, id est, sic in agendo moueat corpus et membrum, nihil ut super sit in gestu: ut spectator nihil in gestu pulcherrimo desideret. Hoc assequetur, si, quoniam stare debet orator in agendo, fuerit status erectus et celsus, non incuruus, ut rusticorum: non deiectus, ut uerecundie puellæ. ris: non contractus, ut scelerati metus et pudoris: non pronus et titubans, ut ineptorum et inconstantium. Hoc positū est in toto quasi corporis trunco. iam subijcit præcepta de partibus. Sit rarus incessus, nec ita longus. Proferat orator pedem, ne statua more stet iunctis pedibus, sed per arō incedat, aut si quando licet, sit tamē breuius incessus, ne qui dicit, sui prorsus immemor aut securus esse, aut deambulare uideatur. Etenim quemadmodum turpe ducimus eos qui de suggestu ad populum uerba faciunt, huc illuc cursitare, totamq; percurrere cathedram: sic turpe uidebatur oratorem ad subsellia dicentem, aut longius incedere, aut celeriter excurrere. Sit igitur excursio moderata, id est, temperata et modicus à statione proiectus gradus, de quo sic est Quintiliani iudicium: Procurſio opportuna, breuis, moderata, rara. Conuenit etiā et ambulatio quædam propter immodicas laudationū moras: quanquā Cicero rarū incessum, nec ita longum probat. Discursare uerò, et, quod Domitius Afer de Sura Manilio dixit, satagere, ineptissimum: urbancq; Flauius Virginius interrogauit de quodam suo Antisophiste, quot millia passuum declamasset. Nulla sit mollitia ceruicis, nec enim ceruix rigida esse debet, ut in homine ceruicoſo: nec mollis, et fluctuanti similis, ut in lepido amatore. Dixit aut rectum casum mollitia, non mollities, propter literam sequentem: et ceruicum, non ceruicis, quod illud uerbum singulariter rarius usurparetur. Nam primus Hortensius ceruicem singulari numero dixisse fertur. Nulla sint argutiæ digitorum, nulla celeres et quasi fortientes digitorum uibrationes. Nec enim summi uiri est in dicendo præcipientes agitare digitos, nimiumq; mobiliter ad uerba iculari. Id præstigiator ille faciat, qui ob stupete plebecula nuces uersat in cyatho. Ne ad numerum cadat articulus. Is est tubicinū gestus, qui ad rhythmum numerumq; carminis articulos flectit, et uincula membrorum. Trunco magis toto quam singulis corporis partibus se ipse moderetur et decenter gerat orator, et uirili laterū flexione, id est, quæ uirum amplissimū deceat, se temperet. Brachium projiciat, longeq; promoueat in contentionibus, hoc est grauioribus in locis et amplificationibus, quæ acriter et uehementer in-

altera, qui secundū uocem, id est, post uocem in actione principem, plurimū potest. Afferit enim tum dignitatem, tum uenustatē. Dignitas est in maiestate quadam, uenustas in elegātia, quæ spectatori placet. Ea de re Quintiliani uerba sunt: Dominatur aut maxime uultus: hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc summissi sumus. hinc pendunt homines, hunc intuentur, hunc spectant etiā antequā dicamus, hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus, hic est sepe pro omnib. uerbis. Hanc uarietate in histrionibus uideas, pro ratione personarū quas agunt uultum mutantibus. In uultum duo uitia cadunt, ut uultuosum et ineptū. Vultuosum, non triste, ut quidam interpretantur (uultus enim tristis sepe decet) sed uultuosum, crebro uultu nimioq; uariatū. Inclinationes in ofus, authore Nigidio, nimium ac præter modum significant, et iccirco in culpas cadunt, ut uinosus, famosus, morosus, ebriosus. Ineptū est quod aut personæ, aut rei, aut temporis, aut loco non cōuenit. In uultu sunt oculi, testatur Quintilianus his uerbis: Sed in ipso uultu plurimū ualent oculi, per quos maxime animus emanat, ut citra motū quoq; et hilaritate nitescant, et tristitia quoddā nubilū ducant. Id ex hoc fonte deduxit. oculorum est quædam magna moderatio, hoc est, magnū est et in primis honestum oculis bene moderari. Ostendit hac comparatione. Quemadmodū uultus plurimum ualet, quia imago est animi uultus, id est, signū quoddam interioris affectus: sic oculorū moderatio plurimū ualet, quoniam animi sunt indices oculi. Ut animus igitur erit affectus, sic erunt oculi regendi, atq; ratione moderandi. Quod igitur nunc hilares, nunc tristes esse debent, utrum modum et utram moderationē tenere debeamus, res ipse de quibus agitur, et subiectæ quæstiones nos docebūt. Cicero 3. de Oratore. Sed in ore sunt omnia. in eo aut ipso dominatus est omnis oculorū: quo melius nostri illi senes, qui personatū ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, et imago animi uultus est, indices oculi. Nam hæc est una pars corporis, quæ quot animi motus sunt, tot significationes et mutationes possit efficere. quare oculorum est magna moderatio. Oculi sunt quorū tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate, motus animorū significemus aptè cū genere ipso orationis. Est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo et leoni setas, caudam, aures ad motus animorū declarandos dedit. hæc ille. Percurre totum locum, ut hæc propè eadem facilius perustrare possis. SED iam illius perfecti oratoris et summæ eloquentiæ species exprimenda est. Ut orationem, id est, oratoris elocutionem, paulo antè commendarat, quo planum faceret pauciora de cæteris partibus esse dicenda: sic rursus eam commendat, ut eo plus artis adhibeat,

40

adhibeat. In quo utitur authoritate Græcorum atq; Latinorū: qui quum fecissent doctrinæ dicendi quinq; partes, ab elocutione sola, quod ea pars esset eloquentium propria, dixerit rhetorice. Orator illorum sententia hoc uno excellit, id est oratione, quæ oratoris est dictio. Cæteræ partes in eo latent, quoniam minus illustres sunt, et insignes, ut res propriæ magis prudentiæ quam artis, iccirco multarum artium communes. Ea de causa non dictus est inuentor ab inuentione, neq; compositor ab artificiosa rerū collocatione, neq; actor à pronuntiatione: quanquã hæc arte complexus est omnia: sed et græcè ab eloquendo ῥήτωρ, et latinè eloquens dictus est. ῥήτωρ, ut ait Suidas, τὸ πρῶτον ἵνα καλεῖται δὲ διόμω συμβουλῶν, καὶ δὲ ἐν δόμῳ ἀγορεύον, καὶ τὸ ἴνα καλεῖται καὶ ἀδύνατος, καὶ ἴτι καὶ ἀπὸ τοῦ βελτίου καὶ δικαιοτάτου συμβουλεύου, καὶ ἐπὶ δικαιοῖς λόγμοισι. Rhetor olim dicebatur is qui populo consilium dabat, quicq; ad populum conciones habebat: siue aptè diceret, siue id facere non possit: siue ex optimo iure et æquissimo consilia tractaret, siue proprijs captiōibus niteretur. Hæc uerba transcripsi, ut planum facerè Græcos in rhetore maximè spectasse dictionē. Est ῥήτορ dictio, ῥήτωρ eloquens: quæ à ῥῆμα uerbo antiquo uidentur esse deducta. Cæterarum rerum quæ sunt in oratione, ut inuentionis, dispositionis, memoriæ, partem aliquam sibi quisq; uindicat, ut dialecticus, physicus, musicus: eloquendi maxima uis huic soli conceditur. Nam si uis aliqua dicitur di multis alijs, ut poëtis, historicis, philosophis conceditur, qui de re sua copiose et ornate loqui possunt, ea tamen uis et facultas et ἀδύναμις neq; maxima, neq; perfecta, sed ab oratore et eius libris petita, ac in uero tantum genere laudabilis. Persequitur enim eandem propè loquendi uiam, nec periculose cum aduersario pugnat. Vis illa maxima, quæ more ueteri præliū forense cōmittit, in omnes se uersat modos, pro temporibus causis, et eloquentiæ dignitate. Cicero primo de Oratore Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, et mihi uidetur, Physicus ille Democritus, materies illa fuit physici, de qua dixit: ornatus uerò ipse uerborū, oratoris putandus est. Et si Plato de rebus à ciuilibus controuersijs remotissimis diuinitus est locutus, quod ego cōcedo, si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus ijs de quibus disputauerūt, eloquentes, et in dicendo suauis atq; ornati fuerunt, siue hæres de quibus disputant, in alijs quibusdam studijs: oratio quidem ipsa propria est huius unius rationis, de qua loquimur et querimus. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe iam dixi, oratio grauis et ornata, et hominum sensibus ac mentibus accommodata. Quibus de rebus Aristotelem et Theophrastum scripsisse fateor. Sed uide ne hoc Scaeuola totum sit à me. Concedit illis uiris eloquentiæ speciē quandam ab oratoribus petitam, non tamen eos dicere, sed

ornate loqui: non orare, sed sermocinari existimat. Theophrastus à diuinitate loquendi nomen inuenit. Laertius τὸν τὸν ῥήτορα καλεῖται, διὰ φρασὸν διὰ τὸ τὸ φράσαις διασπασίαι ἀριστοτέλους μεταρῳμασιν. Eum cui Tyrannus nomen esset, ab elocutione diuina Aristoteles Theophrastū nominauit. Διὸς deus, ῥητορ loquor. Aristoteles Isocratem ipsum, id est, tum facundia præcellentem, laesit. Quintilianus primo capitè tertij libri: Isocratis præstantissimi discipuli fuerunt in omni studiorum genere. eoq; iam seniore (octauum enim et nonagesimum impleuit annum) pomeridianis scholis Aristoteles præcipere artem oratoriam cœpit, noto quidem illo, ut traditur, uersu ex Philocteta frequenter usus: αἰετὸν σιωπῆν καὶ κατὰ ἰσοκράτην ἔχειν λέγειν. Turpe est tacere, et Isocratem pati dicere. Cicero Tusculana prima. Aristoteles uir summo ingenio, summa scientiæ copia, quum motus esset Isocratis rhetoris gloria, dicere etiam cœpit adulescentes docere, et prudentiam cum eloquentia iungere. Xenophontis uoce Musas quasi locutas ferunt. Laertius ἱκαλῆτο ἢ καὶ ἀπὸ τῆς μῦθου, γλυκύντη δὲ ἱερωνείας. Xenophon Attica musa uocabatur, à suauitate et facilitate dicendi. Quintilianus. Quid ego cōmemorem Xenophontis illam iucunditatē in affectatam, sed quam nulla affectatio consequi possit: ut ipse sermonem Gratiae finxisse uideantur: et quod de Pericle ueteris comædiæ testimonium est, in hunc transferri iustissime possit. In labris eius sedisse quandam persuadendi deam. Longè omnium quicumq; scripserunt, aut locuti sunt, id est, uis tum scripto, tum sermone non scripto, extitit et excelluit grauitate princeps Plato. Quid Platoni Cicero tribuat, multis in locis testatur. nec res erit obscura legentibus Platonem, cur tanti fecerit eum Cicero: quanquam satis est ad maximam laudem, illum plus omnibus placuisse Cicero. Hinc eum Quintilianus extollit: Philosophorum, inquit, ex quibus plurimum se traxisse eloquentiæ M. Tullius confitetur, quis dubitet Platonem esse præcipuum? siue acumine differendi, siue eloquendi facultate diuina quadam et Homericæ? multum enim supra prosam orationem, et quam pedestrem Græci uocant, surgit: ut mihi non hominis ingenio, sed quodam Delphico uideatur oraculo instinctus. T A M E N horum oratio neq; neruos, neq; aculeos oratorios ac forenses habet. Vt sciungatur orator à philosophorum eloquentia, à sophistarum, ab historicorum, à poëtarū quibusdam proprietatibus, ostendit, ut explicet tandè qualis futurus sit. Philosophorū oratio neq; neruos neq; aculeos oratorios ac forenses habet: neq; enim colluctatur aduersario, neq; neruorū firmitate cōtendit, neq; aculeis pungit et instimulat obstantē. Hoc est, nō munit omnia crebris enthymematibus, appendicibus, et negocijs rerū quæ circumstantiæ uocantur. affectibus, amplificationibus, alijsq; munimentis, quibus

bus ut propugnaculis belli temporibus oppidani neruos, sic orator suam firmat causam. Sunt oratorij nerui, probationes: aculei, contentiones, affectus, et amplificationes. Aristoteles probationem tanquam corpus orationis, et robur constituit: αἰετὸν σιωπῆν καὶ κατὰ ἰσοκράτην ἔχειν λέγειν. τὰ δὲ ἄλλα προσημύθη. καὶ δὲ πρὸς μὴ ἐνθυμημάτων ἀλλὰ λέγειν, ἀπὸ τῆς σιωμῆς πρὸς τῆς. Sole probationes artificiales sunt: reliqua, quasi accessio quædam est. Isti uerò de enthymematibus nihil loquuntur, quod corpus est probationis. Utuntur philosophi probatione et syllogismo quasi neruo: sed is mollior est, et laxior, et quietior, nullisq; rebus adiunctis munitus atq; firmatus, ut sententijs popularibus, ut affectu, ut atrocitate, ut numero. Non adducuntur artis eius professores ut id uerum putent, nisi planum fiat exemplo. Proferamus igitur hoc Ciceronis argumentum in T. Roscium. Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si, ut auarus? quid si, ut audax? quid si, ut illius qui occisus est, inimicissimus? Nū quærenda causa quæ te ad tantū facinus adduxerit? Quid ergo horum negari potest? tenuitas hominis eiusmodi est, ut dissimulari non queat, atq; eo magis eluceat, quo magis occultatur. Auaritiam præferis, qui societatē coieris de municipis cognatq; fortunis cum alienissimo. Quam sis audax, ut alia obliuiscar, hinc omnes intelligere potuerunt, quod ex tota societate, hoc est ex tota sicarijs, solus tu inuentus es, qui cum accusatoribus sederes, atq; os tuum nō modò ostenderes, sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sexto Roscio, et magnas rei familiaris controuersias, concedas necesse est. Restat iudices, ut hoc dubitemus, uter potius Sextum Roscium occiderit: is ad quem morte eius diuitiæ uenerint, an is ad quem mendicitas? Is qui antea tenuis fuerit, an is qui postea factus sit egentissimus? Is qui ardens auaritia feratur in suos, an is qui semper ita uixerit, ut questum nō esset nullū, fructum autè eum solum quem labore peperisset? Is qui omnium sectorū audacissimus sit, an is qui propter fori iudiciorumq; insolentiā, non modò subsellia, uerum etiā urbē ipsam reformidat? Postremò iudices, id quod ad rem mea sententiā maximè pertinet, utrum inimicus potius an filius? Hoc neruosum atq; robustū argumentandi genus, et aculeatum. Nam pugnat acriter, et stimulat aduersariū. Hic philosophus argumentetur, in quo plures causæ fuerunt, in eo uersimilius est crimen. In Tito Roscio plures causæ fuerunt, ut tenuitas, quam uident omnes: ut auaritia, qua propinquū persequitur: ut audacia, qua adductus sedet in subsellijs: ut inimicitia cum Sexto Roscio note: istorū nihil est in Sexto Roscio. Ergo cædes in Tito quam in Sexto uersimilior est. Hic neruus mollior est, et minor impetus habet. Id autem à rerū uarietate comparatum est. Nam philosophi loquuntur cum doctis, quorum sedare animos malunt quam incitare, quo melius

eos docere possint. Orator agit etiam apud indoctos, quorum uult animos cōmouere, ut litigatorē seruare possit. Illi de rebus placatis, id est, minime turbulentis, ut de natura atq; uirtute, docendi causa non capiendā et fallendā loquuntur: iccirco simpliciter argumentantur: hic de rebus agit turbulentis sæpe, non tam docendi causa, quam mouendi atq; capiendi. ea de re uersat omnē lapidem, ne quid intentatū relinquat. Illi non opus aucupari delectationē, sed ueritatem: huic tria incumbunt officia, ut doceat, moueat, et delectet. Mollis est oratio philosophorū: neruosa atq; robusta oratorum honorū. Umbratilis illa est, ocio marcida, et cōtenta priuato: hæc in luce hominū et in publico uersatur. Cedat igitur (ut ait pro Murena) stylus gladio, umbra soli. Illa nec sententijs nec uerbis instructa popularibus, sed abditis doctisq; sententijs constat, uerbis aut uulgò inauditis nec elegantibus uestitur: hæc sententijs aptat populo: quumq; dicit eadē quæ philosophus, multo facilius dilucidiusq; dicit. uerba de medijs sumit nota omnibus, fortia tamen et grauias, ut et intelligantur, et impellant. Illa caret numeris, et soluta liberius, ut puella incompta fertur: hæc compta puella similis, rebus aptat numeros, ut facilius animos afficere possit. Illa nihil iratum habet, id est, quod iram concitet audienti: nihil inuidiū, quod inuidiā moueat: nihil atrox, quod exaggeret facinus: nihil mirabile, quod audienti afferat stuporē: nihil astutiū, quod capiat fallatq; disceptatorē: sed est casta sine popularium opinionū corruptela, custos ueritatis illius naturalis, uirgo incorrupta quodammodo, simplex oratio, integerrima uirtutis indagatrix. Intellige orationem Platonis, Xenophontis, Theophrasti, et optimorum, non istorum qui se uocant philosophos, quum sint tamen infantissimi. Oratio eloquentis inuidet, atrociter adauget, admirationis inducit, nolentem trahit, se cōmiscet populari contagione, ut ad sanitatem reducat: audax irrupit, et tanquam uirago et Amazonum fortissima aditum rumpit, quæritq; uictoriam. Ergo qui consueuerunt umbratiles agitare disputationes, si ueniant in publicum, ubi magnis de rebus oratio dicenda est, noctuarum more caligant, ac perosi lucem, uitæ genus umbrorū præferunt. Pauci feliciores ex philosophis oratores facti, frustra suadent istis querulis bubombus, quam difficile sit in publico bene uersari. Hinc fit ut oratores boni fuerint pauci, philosophi permulti. Hinc fit ut mille in scholis garriant, pauci admodum populum dicendo cum admiratione teneant. Hinc fit ut pleriq; ex aratro cursu incitato se profiteantur philosophos, doctissimi uiri uix tandem admittantur in cancellos. Itaque philosophorum sermo potius quam oratio dicitur. Sermo quidem omnium est, oratio paucorum. Ab orando autem dicendq; nomen est oratoris, eiusq; locutio propriè dicitur oratio. Hæc quum ita sint, malim summū philosophum, quam

quàm mediocrem oratorem: & summum oratorem, quàm philosophū summū. SOPHISTARVM, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo uidetur.) A sophista distinguit oratorem. Sophistas appellatos esse philosophiæ & eloquentiæ professores, diximus, ut Protagoram, Thrasymachum, Gorgiam, Socratem: quorum plerique ocio freti scripserūt orationes, easq; floribus & ornamentis omnibus respererunt. Hoc unum illis deesse putes, quòd domi scriptæ, non habitæ sint in conuentu. Quamobrè comparantur milium tyrocini, qui in campo exercitati, nunquam conseruerunt prælio manum. Hoc igitur ab oratore sophista differt, quòd ueteranus miles à tyrone. Sophistarum, inquit, magis quàm philosophorum distinguenda similitudo uidetur, quia persequuntur & collectos intexunt omnes flores, hoc est, dicendi figuras, quibus in causis utitur orator. Ea sunt ornamenta figurarum, tum *διὰ νοίας*, tum *διὰ φωνῆς*, adiunctis etiam numerorum modis. Sed hoc differunt, quòd apertius ostentant orandi uoluptates, ut allegorias, ut paria relata, ut contraria, ut similiter definitas, ut suauis numeros, ut concinnas sententias, ut egressiones plausibiles, ut iucundiores fabulas, quibus omnibus orator in consilijs & iudicijs parcius & rarius utetur. Huic enim sæpe propositum est perturbare animos, non uoluptate mulcere: persuadere, non tantum delectare: ut in accusationibus, in querimonijs, in amplificationibus, in omni causa graui, in instanti periculo. Quibus in rebus si comptius ornet orationem, non intempestiue dicitur illud Persianum: 30

Fur es, ait Pedio: Pedius quid? Crimina raris
Librat in antithetis, doctas posuisse figuras
Laudatur.—

Parcius ergo interponet delicias orationis, quibus frequenter & aperte utuntur sophista ac poëta, quoniã utriusq; propositum est placare animos atq; delectare. Poëta quidẽ concinnas magis aptant sententias, quàm probabiles: ut Virgilius multas de Elisa, & rebus inferorum. De re sæpe discedunt ad aliquod genus descriptionis aut personarum, aut rerum, aut loci, aut temporis. Intexunt fabulas & admirationes: uerba apertius transferunt: ut, Luclantur marmore tonsæ. Verba collocant, ut pictor colores: ut Virgilius in alijs multis, & in his uersibus.

Restitit Aeneas, claraq; in luce resulsit,
Os humerosq; deo similis: namq; ipsa decoram
Cæsariem nato genitrix, lumenq; iuuentæ
Purpureum, & letos oculis afflarat honores:
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flauo
Argentum Parius ue lapis circumdatur auro.

Paria paribus referunt, ut omnes heroici uersus sunt quantitate pares, & in illis paria sæpe membra: ut, Hic Dolopū manus, hic seuius tendebat Achilles: Clastibus hic locus, hic acies certare solebant.

Contraria opponunt: ut,

Ingentes animos paruo sub pectore uersant.

Similiter extrema definiunt.

O nimium caelo & pelago confisse sereno,

Nudus, & ignota Palinure iacebis arena.

Talem propè suauitatem quaerunt sophistæ. Concinnas magis sententias exquirunt quàm probabiles, ut hanc Plinius in Pænegyrico: Corrupta est disciplina castrorum, ut tu corrector emendatorq; contingeres.

Inductum pessimum exemplum, ut optimum opponeretur. Postremo coactus princeps quos nolebat occidere, ut daret principem qui cogi non posset. A re sæpe discedunt, intexunt fabulas: ut Socrates in encomio Helenæ facit, repetens res à Theseo gestas, ac miscens admirationes fabularum. Exempla longiora sunt, quàm quæ suis uerbis exponi debeant. Verba apertius transferunt, ut Plinius: Resistimus ut in communi domo, quam nupcr immanissima bellua plurimo terrore nunciat, quum uelut quodam specu inclusa,

nunc propinquorum sanguinem lambebat, nunc se ad clarissimorum ciuium strages cædesq; proferret. Obuersabantur foribus horror & minæ, & par metus admissis & exclusis. De suauis compositione, de paribus relatis, de contrarijs, de similiter definitis, hoc eiusdem unum sit exemplum. Non enim periculū est ne quum loquar de humanitate, exprobari sibi superbiam credat: & quū de frugalitate, luxuriam: quum de clementia, crudelitatem: quum de liberalitate, auaritia: quum de benignitate, liuorem: quum de continentia, libidinem: quum de labore, inertiam: quum de formidine, timorem. HVIC generi historia finitima est.) Historicus & orator communiter utuntur narratione, descriptione rerum atq; personarum, concionibus, exhortationibusq;: ut Cicero sæpe narrat, sæpe describit aut personam, ut Pisonis: aut rem, ut Antonij luxuriam. Conciones habet in Seruiliū Rullum. Exhortatur populum Romanum in Antonium. Hæc illi & historiographo communia sunt. Ceterum in tractatione & figura dicendi, non conuenit

ei cum memoriarum scriptoribus. Etenim Cicero & oratores boni, quo moueant animos, affectus interijciunt, ad hoc sumunt amplificationem, acerbum & graue dicendi genus, quod contorqueant more fulminis, ut animum feriat acris & uehementis oratio. Historicus autem non tam mouere lectorem, quàm docere contendit. Trahit igitur, & tanquam flumen in longum deducit orationem, ut fluat æquabiliter, & perpetuo quasi filo decurrat ad finem. Non remoratur cursum, non exilit, non exclamat, non attestatur, non

interpellat, non acriter exauget, non impetu frangit obstantem. Res gestas exposuisse contentus, æquabili penè fluxu ad finem usq; prouoluitur. In concionibus, ut magistratus ad populum: in exhortationibus, ut imperatoris ad milites, assurgit, & agit oratorem: sed

sed tum ferè summis capitaq; rerum colligit, non insitit in rebus explicandis: & in ocio scriptitans, uel nihil uel parum mouetur atrocitate rerum. Quibus de causis multo remissius scribit, quàm qui agitur est & inflammatus acerrima pugna forensi. In historijs igitur tracta quedam, id est, summissè deducta, & fluens, similis aquæ per leuia currenti, expetitur, non hæc qua utuntur oratores, contorta, huc illuc impetu iacta & acris ac uergens oratio. Id, si bonum uidetur, illustremus exemplo. Factum Verris in Gaium Cossam nū Cicero narrat actione septima ipse inflamatus scelere & furore, in forum uenit. ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emanabat: expectabant omnes quò tantè progressurus, aut quid nam acturus esset: quū tepente hominem proripit, atq; in foro medio nudari, ac deligari, & uirgas expediti iubet. clamabat ille miser, se ciuem esse Romanum, municipem Cosanum, meruisse secum Lucio Precio splendidissimo equite Romano, qui Panormi negociare tur, ex quo hæc Verres scire posset. tum iste se comperisse ait eum speculandi causa in Siciliam ab ducibus fugitiuorum esse missum: cuius rei neque index, neque uestigium aliquod, neq; suspicio cuiquam esset ulla: deinde iubet undique hominem proripi, uehementissime que uerberari. Cædebat uirgis in medio foro Messanæ ciuis Romanus, iudices, quum interea nullus gemitus, nulla uox alia istius miseri inter dolorem crepitumq; plagarum audiebatur, nisi hæc: Ciuis Romanus sum. hæc se commemoratone ciuitatis, omnia uerbera depulsum, cruciatumq; à corpore deiecturum arbitratur. ò nomen dulce libertatis: ò ius eximium nostræ ciuitatis: ò lex Porcia, legesq; Sempronie. adde quæ sequuntur. Hæc oratoria narratio est, summis affectibus concitata. Historicus aliter narret. Verres in forū uenit, hominem proripi & uerberari iubet, ostendit ille se ciuem esse Romanum, municipem Cosanum, meruisse, se cum L. Precio. Verres se comperisse ait eū speculandi causa in Siciliam ab ducibus fugitiuorum esse missum. ea de causa cæsus est in foro Messanæ, nec in eo leges Porciæ & Sempronie seruata. Hoc narrat

40 di genus historicum nullis ardet affectuum incendijs, sed utitur simplici rerum expositione, nisi quòd interim suam pronunciat de re sententiam. Hic Cicero nem cum Sallustio conferre possis de Catilinæ conuiratione. Dicit quispiam: Antonius secundo de Oratore, quum interrogasset, qualis oratoris, et quanti hominis in dicendo esset historiam scribere, respondit Catulus, esse summi. quid igitur summus orator ab historico summo differet? Dicimus opus esse oratore summo, id est, eo qui unum illud genus optimè

quit, ratio, & genus orationis fusum atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac iudiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis prosequendum est. Hoc quoque in dubium uenire potest, cur arbitretur ab historicis non multo secus quàm à poëtis eloquentiam perfectam seuocandam esse? Hanc esse causam duco, quòd poëta narrat sicut historici, regiones pugnasq; describunt, conciones interponunt, & exhortationes, adeoq; interdum similes sunt, ut historiographi esse uideantur. Quid enim Lucanus ab historico differt, nisi poëtico numero? Homerus in multis historiam merè persequitur, liberius tamen intexit fabulas, liberius egreditur, liberius in eadem re commoratur: quod etiam factitant Græculi mendaces in historia. NAM etiam poëta questionem attulerunt.) Multa sunt poëtarū & oratorum communia. utrique nullam non intendant questionem, utriq; docere, mouere, delectare uolunt. utriq; ferè differunt ex communi hominum opinione. utrique relictæ philosophorum nimia subtilitate, plenior magisq; popularem dicendi rationem obseruant. utrique à propria causa ad thesin locosq; communes egressi, longe late que spaciuntur, utrique admirationes inducunt, & amplificationes, & inopinatos exitus. utrique selectis uerbis compositis, numero que comprehensis utuntur. Quas ob res tã pauci reperti sunt boni poëtae, quàm oratores summi atq; perfecti: & uulgo dictum est, nasci poëtas. & hoc illi de se affirmare sunt ausi: Est deus in nobis, agitante carum, lescimus illo. Itaq; non immeritò questionem attulerunt, id est, ut dubitarem effecerunt, quid nam esset illud quo ipsi differrent ab oratoribus. Numero maxime uidebantur antea, & uersu, tum quum Homerus, Hesiodus, Euripides, alijsq; ueteres scripserunt ante tempora Thrasymachi et Socratis, qui primi numeros inuenerunt. Ex illo apud oratores ipse numerus increbuit. Ut autè cetera, sic etiam numerus poëticus ab oratorio differt. In illo certi atq; numerati pedes, ut sex, partim dactyli partim spondei numerantur in hexametro uersu. In hoc pedes quidem sunt, sed neque certi neq; numerati: in illo certa spacia, certi ordines, certiq; fines, ut in hexametris spacia sunt temporū quatuor: ordo est, ut primæ quatuor sedes dactylo spondeo uel statuatur, quinta dactyli, sexta spondei propria sit. Finem modiq; facit pes omnis sextus. Oratorio numero neq; certa spacia, neque certi ordines, neque certi fines, sed ad aurium mensuram longis & breuibus ad finem usq; decurrit. Suauis & iucundus est numerus in hac Ciceroniana sententiã: Nihil habet, Cæsar, nec fortuna tua maius, quàm ut possis: nec natura melius, quàm ut uelis seruare quàm plurimos. Hanc quū Cicero modularetur, neq; numerabat pedes, neq; certa spacia metiebatur, neq; pedes ordine præfinito collocabat, neq; metam constituebat quam prætergre

di religiosum esset. Quid igitur longas & breues tem-
peravit, ne quid aut tardius, aut celerius, aut asperius,
aut inaequalitate salebrosum foret: nec autem cursum
terminavit, quam subsistendum aures exercitatae iudi-
cassent. Hanc differentiam Quintilianus ostendit in 9.
Cicero numerosum putat omne quod sub aurium men-
suram aliquam cadit, hoc est omne quod apte cadit, au-
remque delectat, finita spaciorem comprehensione. Me-
tuntur aures & nimium curta, & redundantia, & in-
sto modulo terminata. Curtiora et redundantia repu-
diant, temperata & apto modificata numero censent.
Is numerus orationis est vitium, si cadit in uersum me-
trumque, cuiusmodi istuc est Ciceronis in Rullum. Is exci-
pitur unus, ne manubias referre debeat. Iambicus est
octonarius, qui nolentibus frequenter excidit in cursu
maxime, & in ardore dicendi, quonia ferè ex iambis
nostra constat oratio. Cautius euitandi sunt heroici et
elegi uersus, deinde hendecasyllabi, ut sapphici, ut pha-
leij. Vitandi quoque asclepiadei, ut sub Iulianus: ut,
Quid tu uerberibus me miserum ene cas? De uersibus in-
fra Cicero. Incidere uero numeros omnes in oratio-
nem, etiam ex hoc intelligi potest, quod uersus saepe in
oratione per imprudentiam dicimus, quod uehementer
est uitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nos-
metipsos. Senarios uero et hipponacteos effugere uix
possimus. Magnam enim partem ex iambis nostra constat
oratio: sed tamen eos uersus facile agnoscit auditor.
Sunt enim usitatissimi. Inculcamus autem per impru-
dentiam saepe etiam minus usitatos, sed tamen uersus:
uitiosum genus, & longa animi prouisione fugiendū.
Cur autem id uitiosum est? an quod indicat dicentis
imprudentiam? an uero quia foedum est, orationem
quae fluere debet, uersicolorum frenis illigare? an
potius, quia turpe est oratorē non potuisse suum obire
numus, quin usurparet alienum? Numerus à Græ-
cis dicitur ῥυθμὸς, quod est ῥάξις ἡμελῶν, ἀκροῦ-
δου ἀρμονίας μέλη ὑφάρου. Ordo consonans, ad
harmoniae consecutionem, suauis et arguta modulatio.
Hesychius, ῥυθμὸς, κατὰ μέτρον, μέλη ὑφάρου, ἀκρο-
δου ἀρμονίας μέλη ὑφάρου. Rhythmus, regula, mensura, 40
modulus in uoce concors, consecutio, ordo, comparatio.
Rhythmus autem sicut et numerus non in oratione mo-
do nominatur, sed etiam in pedibus, manibus, ac toto
corpore, consentiens & concors cum iucunditate mo-
tus. Quaedam oratio numeri magnitudine poema uide-
ri potest, ut Platonis amplissimi philosophi & Demo-
criti physici locutio, quae quasi uibratis numeris inci-
tatius ac uehementius fertur, et clarissimis uerborū lu-
minibus, id est, praeclaris figuris utitur. corū oratio po-
tius poema putandum, quam Comicoꝝ poetarum, si 50
poema numerosum quiddam, grande, ornatū, sonorū
dicimus. Nam Comicoꝝ uersiculi sunt iambici &
trochaici, minuti, leues, summissi, cottidiani, nulla mo-
dulationū plena symmetria concitati. Grādiōr et cōso-

nantior Platonis oratio. non igitur opus est poetarum
maximum, certos aptare numeros, sed uirtutes orato-
ris persequi, quum uersu sit adstrictior, minusque liberè
pedibus feratur. Si quis (quod facile est) experiri uo-
let, Platonis et Aristophanis sententias aliquot, aut Ci-
ceronis & Terentij cantet, ut quasi tibiarum maiorū
minorūque sonitum uariantem diiudicet. Sicut autē nu-
mero differunt oratores & poetae, sic etiam disse-
runt licentia uerborum. Etenim quanquam quorun-
dā uero heroicū, grandis & ornata uox est poetarū,
quae sonitu cum oratione numerosa certare possit, ta-
men in ea licentia maior est faciendorum iungendo-
rumque uerborum. Verba deriuatione fiunt, ut indige-
nitalis, incuruescere. Cōpositione iunguntur: ut expe-
ctorare, uersutiloquus. Tum etiam nonnullorum uolū-
ptatis, ut ocioforum uocibus magis quam rebus & sen-
tentijs inseruiunt, ut quum fabularum uanitate remo-
rantur auditorem. Vnū inter eos simile est, iudiciū, ele-
ctioque uerborum, quod utriusque, ut ante diximus, ele-
ctis uerbis, compositis, modificatis, numerisque, compre-
hensis utuntur. Quod accipere dicitur de elocutione: alio-
qui multa sunt inter eos similia, multaque dissimilia,
tum in inuentione, tum in collocatione. Sed id nihil ha-
bet questionis, id est, conuersionis: & si quid ha-
bet, ad id quod propositum est, non est necessarium:
quoniam de elocutione, non de inuentione & dispo-
sitione proposita quaestio est. ERIT igitur elo-
quens (hunc enim auctore Antonio querimus.)
Tria sunt quae praestare debet orator, ut probet, ut mo-
ueat, ut delectet. Probare necessitatis est, quia nulla cō-
trouersia sine probatione dirimi potest: ut dirimatur,
exponenda res est, & ratione firmanda. id Quintilia-
nus ostendit in praefatione libri quinti. Delectare sua-
uitatis est. Nam facetijs et urbanitate delectamus, ut
suauis esse possimus. Flectere, id est, affectu mouere,
uictoria est & persuasionis. Id unum ex tribus ad ob-
tinendas causas, id est, uincendas, plurimum ualet.
Neque enim populus, neque semidocti uiri, argumentis
tam mouentur, quam concitatis affectibus. Experi-
mur in reorum supplicio animum nostrum commoue-
ri, & morbo quodam affici, ac protinus obliuisci male-
ficiorum, tum rapi quod nolimus, unoque uerbo miserabi-
li concitari uehementius, quam graui & copiosa ar-
gumentorum probatione. Tragediarum lachryma fi-
ctae, quanto plus animum mouent, quam argumen-
tosa philosophorum ratio? In hoc igitur uis omnia
oratoris est. Id Quintilianus in sexto fusius expo-
nit. Cetera forsitan tenuis quoque & angusta inge-
nij uena, si modo uel doctrina, uel usu sit adiuta, ge-
nerare atque ad frugem aliquam perducere queat.
Certè sunt, semper quae fuerunt non parum multi,
qui satis peritè, quae essent probationibus utilia, re-
perirent. quos equidem non contemno, sed haec
nusus utiles credo, ne quid per eos iudici sit ignotum:
atque

atque (ut dicam quod sentio) dignos à quibus causas
diserti docerentur. Qui uero iudicem rapere, & in-
quem uellet habitum animi posset perducere, quo di-
cto stendum & irascendum esset, rarius fuit: atque
hoc est quod dominatur in iudicijs. Multa sunt super
eadem re apud eundem. Quod si plurius argumenta
sunt in schola doctissimorum, non tamen falsum quod
Cicero de oratione ciuili praecipit. Alia ratio est scho-
larum, alia causarum ciuiliū, ut Senatus, ut fori, ut
concionis. Erit igitur eloquens is, qui in foro, id est, in
iudiciali controuersia, causisque ciuilibus, ut in con-
silio & concione, illa tria praestabit. Orator enim e-
tiam si questiones omnes ut communem materiam tra-
ctare potest, tamē in ciuili questione saepius uersatur,
& haec illius propria possessio est. Tribus officijs ora-
toris aptata sunt totidem genera dicendi. Subtile, pro-
bando: quoniam diligens expositio rerum, et argumen-
tatio, saepe captat etiā minuta & subtilia, ne quid uti-
le causae relinquat, ne ue grauius tractando minus in-
telligatur. Modicum, id est temperatum, delectando:
ut quum laudes optimi cuiusque narramus, aut in com-
munibus locis fuisse lateque spaciāmur. Vehemens et gra-
ue, flectendo: ut in amplificationibus, omnique conten-
ne grauioris affectus. Haec genera qui locis apte &
decenter accommodat, is est eloquens. Qui unum per-
petuo terit, id si probè facit, is est disertus, non eloquens.
MAGNI igitur iudicij, summæ etiam facultatis
esse debet moderator ille. In omni loco uti om-
ni genere dicendi non possumus. Stylus enim &
character, fortuna, etati, honori, auctoritati, loco, 30
tempori, auditoribus & questionibus debet accommoda-
ri. Magni ergo iudicij, summæ etiam facultatis esse de-
bet moderator ille, et quasi temperator huius triparti-
te uarietatis. Moderator, qui pro rerū modo compo-
nat orationem, humilia summissè, mediocria tempera-
tè, magna grauius dicat. Temperator, qui temperare
apertè; miscere nouerit hanc uarietatem, qui & ipse mo-
derator est. Si fuerit iudicij magni, iudicabit quid cuique
opus sit: cuius rei nulla ars condi potest, quoniam ge-
nerū atque formarū sunt artes, non partium. Si fuerit sum-
mæ facultatis, poterit quocumque modo postulat causam
sua dicere, ut subtiliter de finibus regundis, temperatè
de ornandis ciuilibus, atrociter de peculatu, & de cete-
ris causis eodem modo. Est igitur eloquentia, sicut reli-
quarū rerū, fundamentū sapientia: quae decorū perspi-
cit. Sapientia uult accipi prudentiam magnam: etsi sa-
pientia σοφία, prudentia φρόνησις, non eadem est uir-
tutis. Hoc modo sumitur Officiorum primo: ut quisque
maximè perspicit quid in re quaque uerissimū sit, quique
acutissimè & celerrimè potest & uidere & explora- 50
re rationem, & prudentissimè & sapientissimè ritè
haberi solet. Sapientia uero non fundamentum modo,
sed etiā fastigiū est. Summa prudentia, speculationis et
actionis est fundamentū: quam obrè prima uir uult cō-

stituitur, tanquam dux & gubernatrix consiliorū om-
niū. Itaque si condas oratione, statuatur fundamentum
prudentiae ratio, qua sublata, corrumpent omnia quae con-
struxeris. Hac duce & in uita & in oratione uidebis
quid deceat. πῶς πρὸς appellant hoc Graeci: nos Latini,
quia melius non possumus, dicamus sanè decorum.
Illud est duplex: generale quoddam, quod in o-
mni honestate uersatur: et aliud huic subiectum, quod
pertinet ad singulas partes honestatis. Hoc ita defini-
tur: Decorū est, quod ita naturae consentaneum est, ut
in eo moderatio & temperantia appareat cum specie
quodam liberali. Decorū natura monstrat, & honesto
sic copulat, ut ab eo separari non possit. de quo praecla-
re multa praecipuntur à philosophis in ethica discipli-
na: & res est cognitione dignissima. Huius ignoratio-
ne, non modò in uita peccatur, ut si calamitosus stipes
emendicans proijcit am-pullas et sesquipedalia uerba:
sed saepissime & in poematis, ut quum Homerus Iu-
nonem ab Ioue malè tractari fingit, & idem in medio
praelio Iōga pugnantium colloquia tamquam secura pro-
ducit. Hic etiā in oratione peccatur, non in sententijs so-
lū, sed etiā in uerbis: ut si quis est gloriosus sui iactator,
& indigna se profundit. Decorū distinguit aut fortu-
na, ut diuitiae et paupertas: aut honos, ut magistratus:
aut auctoritas, ut uita dignitas: aut etas, ut pueritia,
iuuentus, senectus: aut locus, ut curia, forum, comi-
tium: aut tempus, ut letum, triste, longum, breue: aut
auditor, doctus, indoctus, grauis, leuis, constans, instabi-
lis. Decorum tamen in tribus maximè considerandū
est: in re de qua agitur, in personis & eorum qui
dicunt, & eorum qui audiunt. Haec Quintilianus ex-
ponit. 1. lib. Nec tantum quis, & pro quo, sed etiam
apud quem dicas, interest. Facit enim fortuna discrimen
& potestas, nec eadem apud principē, magistratū, se-
natorem, priuatum, tamen liberum, ratio est. Nec eo-
dem sono publica iudicia, & arbitrorū disceptationes
aguntur. Nam ut oratorem pro capite sollicitudo dece-
at, & cura, & omnes ad amplificandam orationē
quasi machinae, ita & in paruis rebus iudicijsque uana
sunt eadem: rideaturque merito, qui apud disceptatorem
de re leuissima sedens dicitur, utatur illa Ciceronis
confessione, non modò se animo commoueri, sed etiam
corpore ipso perhorrescere. Quis uero nesciat, quum
aliud dicendi genus poscat grauitas senatoria, aliud
aura popularis? quum etiam singulis iudicantibus,
non idem apud graues uiros, quod leuiore: non
idem apud eruditum, quod militarem ac rusticum de-
ceat, sitque nonnunquam summittenda & contrahen-
da oratio, ne iudex eam uel intelligere uel capere non
possit. Tempus quoque ac locus egent obseruatione
propria. Nam & tempus tum letum, tum triste, tum
liberum, tum angustum est. Atque ad haec omnia com-
ponendus orator, & loco publico priuato ne, cele-
bri an secreto, aliena ciuitate an tua, in castris denique

an foro dicas, interest plurimum, ac suam quidque formam et proprium modum eloquentiae possit. Quid moror? Perlege totum locum. Nam Fabius institutionem professus, non solum scientibus ista, sed etiam discipulis tradidit, ea quae praeceptis amplexus est, quae Cicero tantum notauerat. Hinc ait: Magnus est hic locus, et magnum uolumen aliud desiderat. Perlege quoque quid aptum sit, tertio de Oratore. Itaque huc locum longe late quae patentem, nempe in omnibus honesti partibus, philosophi solent in officiis, et in ethica disciplina tractare, non quum de recto ipso disputant: nam id quidem unum est, quoniam rectum est officium perfectum, perfecto nihil est perfectius. Perfectum officium, inquit, rectum, opinor, uocemus, quod Graeci *κατ'εὖ* appellant. hoc autem commune officium uocant, atque sic definiunt, ut rectum quod sit, id perfectum officium definiant. Non inquam quum de recto ipso disputant, sed quum moderationem omnium rerum, et pulchritudinem ex honesto relucens, uariis in rebus ostendunt, quis habitus deceat, quae supplex, quae ratio uictus, quae et quantitas domus, qui sermo, qui gestus, qui incessus, qui iustus, qui iocus, et alia id genus a Cicero collecta et tractata in officiis. Decorum grammatici tractant in poetis, quos ex officio debent interpretari. Etenim ueteres subiecere grammaticis historicorum et poetarum lectionem. Quintilianus in primo Grammaticae tenuis a fonte, assumptis poetarum historicorum quae uiribus, pleno iam satis alueo fluit. De poetarum decoro Cicero in officiis: Sed tamen seruare illud poetarum quod deceat dicimus, quum id quod quaque persona dignum est, et sit et dicitur: ut si Aeneas aut Ninos diceret, Oderint dum metuant: aut, Natis ipse sit sepulchrum parens: indecorum uideretur, quod eos fuisse iustos accepimus. At Atreo dicente, plausus excitatur: est enim digna persona oratio. Sed poetarum quid quaque deceat, ex persona iudicabit. **QVAM** enim indecorum est, de stillicidijs cum apud unum iudicem dicas. Decorum tractant eloquentes in omni et genere et parte causarum. In genere, id est in controuersia tota. In parte, ut in aliqua persona, aut sententia, aut uerbo. In genere decorum praeterit, qui de stillicidijs agens apud unum iudicem, uerbis utitur amplissimis, locisque communibus. Nam causa minor est, quam quae suscipiat amplitudinem tum uerborum, tum sententiarum. Decet hic in re parua dicere summissis et subtiliter. Contra in re graui, ut de maiestate populi Romani apud multos iudices, ample, copiose, et grauius. Aetio de stillicidijs est, si aqua pluuia, quae ex aedificio urbano aut rustico notet, arcenda iure est. Ea de re lex est unde quadragesimo Pandectarum. Maiestas est magnitudo quaedam populi Romani, in eius potestate ac iure retinendo. Sic ipse in Partitionibus. Amplissima uerba sunt, grauiora, grauius, plena dignitatis, ut quibus utitur Cicero in

ornando Caesare. Loci communes sunt, quaestiones infinitae, quae *δύσεως* appellantur: quibus, ut ante dictum est, summus ille spaciari debet orator. In parte indecorum est, si quis aut sua persona peccat, ut quum Cicero suum consulatum suum quae Catilinam nimis iactat: aut persona iudicem, ut quum Philippus testem perpusillum risit, quum sederet iudex L. Aurifex breuior etiam quam testis. Aut etiam aduersariorum, ut quum relictis dignitate Sallustius ipse impura uomit in Ciceronem, Cicero in Sallustium. Re peccatur, ut quum C. Piso, qui Cecinam iurisperitorum auctoritate oppugnauerat, dixit iurisperitorum auctoritati obtemperari non oportere. Saepae etiam uerbo decorum leditur. Clodium occiderunt serui Milonis, parum decebat. apte Cicero: Fecerunt id serui Milonis, (dicam enim non deruandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque praesente domino, quod suos quisque seruos in talis re facere uoluisse. Et pro Caelio. Non si quis haberet consuetudinem, sed si quis paulo liberius saluasset, aptius dixit. In omnibus rebus uidentem est quate nus, ne longius progrediare quam deceat.

Est modus in rebus, sunt certi denique fines,

Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

Quum quae sine extrema duo uitiosa, magis offendit nimium quam parum, ut elegantior uestitus, coena laetior, immodica loquacitas, oratio nimium culta, praenunciatio uolubilior. Sunt qui aliter sentiant, malintque nimium quam parum, ut prodigum quam auarum, temulentum quam iciumum, audacem quam timidum. Aristoteles censet auarum deteriorum esse quam prodigum, quoniam hic ad medium facilius reducitur. Medici reddunt anti-malunt, quam nimiam tenuitatem. Sed aliud est agere de uitij corporis et animi, aliud ostendere quid plus aut minus offendat. Illic agitur de corrigendo malo, hic de hominum existimatione. Cicero non pronunciat in uniuersum. Sic enim postea indicat. Productiora alia, et quasi immoderatus excurrentia, quae magis etiam aspernantur aures, quodam quum in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit uehementius, quam id quod uidetur parum. Apelles Couis pictor eximius, de quo ante dictum est, eos peccare dicebat, qui non sentirent quid esset satis, id est, non uiderent quatenus. Nec immerito damna bat. Quid foedius, quam quod nostri pictores frequenter admittunt? qui homines rusticos, baiulos, sutores, mendicos, ornant coccineo colore, argento, auro, habitu excellenti: reges aut uilius, non habitum locorum temporumque rationes. Peccatur turpiter et in alijs rebus: sed turpius est quod aut in uita, aut in eloquentia peccatur. Magnus est hic locus, hoc est copiosa et utilis disputatio de decoro, et magnum uolumen aliud desiderat. quamo breuius locum pauca attingit, non quod ad Brutum uerum doctum scriberet, ut

Quintilianus

Quintilianus sentit, sed quoniam ad id quod agit, illud satis. Nam proposita quaestio est de eloquentia summa, qualis esse debeat, non quod in ea decorum seruari oporteat. Ad haec, decorum satis est notum: quia quum in omnibus dictis et factis minimis et maximis dicimus hoc decere, illud non decere, id usque quaque, id est, in omni re, persona, loco, tempore, quantum sit apparet. Considerandum tamen, in alio ponit quod dicimus oportere, in alio quod decere: aliudque totum esse, utrum decere an oportere dicas. Sic fiet, ut genera rerum ne permisceas, et decorum quid sit aptius intelligas. Oportere, perfectionem declarat officij, id est, spectat illud *κατ'εὖ* et officium rectum ac illud honestum persequendum monstrat, quod nempe rectum et bonus omittit. Obtemperare oportuit, id est, rectum fuit. A matre filium accusari non oportuit, idem est quod uitiosum prauumque fuit. Quod igitur officio sine culpa deesse non possumus, eo semper utendum est, et omnibus mortalibus. Unum est enim rectum, uerum, iustum et aequum, et illud omni tempore retinendum. Decorum, pro rebus, personis, temporibus, locis, immutatur: quia decere est, quasi aptum esse, consentaneumque tempori et personae. Quod in factis, in dictis ualet, ut exemplis ante monstrauimus. In uultu denique, et gestu, et incessu: quae Cicero reprehendit in Pisonem, quod illis indecenter abuteretur. Posteaquam docuit, quid, et in quo positum esset decorum, comparatione ducta a poetis, a pictoribus, ab histrionibus, argumentatur illud oratori diligenter obseruandum. Id quod dicimus dedecere, poeta fugit, maximum uitium: qui peccat etiam, quum probam orationem affingit improbo: ut si Mezentius deum contemp tor religionem probet, et apud Virgilium de dijs pietate loquatur: aut si Therites stultus oblatrator, apud Homerum bene et sapienter de re graui dicat. Pictor ille Timantes uidit, quum immolanda Iphigenia Agamemnonis filia, tristis Calchas esset, ut alienus, et uates constans: moestior Ulysses, quia mollior et humanior regibus obsequeretur: mereret, luctuque solueretur Mene laus patruus, obuoluendum caput Agamemnonis esse patris: quoniam summum illum luctum penicillo calamoque pictorio non posset imitari. Plinius Timanti uel plurimum affuit ingenij. eius enim est Iphigenia oratorum laudibus celebrata, qua stante ad aras peritura, quum moestos pinxisset omnes, praecipue patruum: quum tristitia omnem imaginem consumpsisset, patris ipsius uultum uelauit, quem digne non poterat ostendere. Histrionis, actor fabularum, quid deceat, quaerit in uoce, in uultu, in motu corporis atque membrorum. Unde Roscius histrio dicere solebat, in arte primum, de cere. Itaque quum hoc tantum sit, id est tamen late pateat, et ubique apta conformet orationem decorum, uiderit orator, id est uidere debeat, quum in causis totis, quum in earum meritis apte faciat. Sicut enim uariatur partes, ita pisticum

est causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas. Alia forma est pro Quintio, alia pro Ligario, alia pro Rabirio. SEQUITUR ut cuiusque generis, nota quaeratur et formula. Sequitur ut cuiusque generis, subtilis, grauis, et intermedij nota quaeratur et formula. hoc est, signum proponatur, et lex, qua quisque cognoscere et exercere possimus. Magni opus et arduum, et navigationi simile. Ut enim transfretaturi ante professionem considerant quid agant, ubi autem dederunt uentum, uento fluctuque saepe quod nolint feruntur: sic etiam huic ingredienti mare copiamque formarum, considerandum fuit quid ageret, quid quae sequeretur: nunc quocumque feratur per tot generum fluctus, danda nimium uela sunt, hoc est, in omnem sortis euentum res ipsa tentanda est. His uerbis significat, in uniuerso genere dictum esse de optimaratione dicendi: nunc transfretandum ad genera singula, quorum difficultior est explicatio. Quod autem ab imis ad summa conscenditur, primum informandum est et figura quadam exprimens ille subtilis, quem solum quidam uocant Atticum. Romani quidem certe illi fuerunt, in quibus etiam Caluus et Brutus, Ciceronis ut exornatoris effusi, nimiumque elegantis, iniqui iudices: quibus id demum placebat, quod esset horridum, incultum, simplex, cottidianum. Eorum prauum iudicium supra castigauit. Tenuis orator, summissus est, quasi ad ima deiectus. Humilis, tanquam repes humi. Consuetudinem imitans, uelut sequens uulgatum loquendi morem: quem quis ab indifertis nihil differre putet, et si re plurimum distat. Itaque eum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, id est indiferti, nullaque dicendi arte formati, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas, et illa summissa tenuitas, imitabilis quidem uidentur esse existimanti: sed nihil est experienti minus. Existimatis, qui ducitur opinione rei dubiae: expititur, qui rem ipsam aggreditur. Haec subtilitas apte comparatur corpori rare (ut loquuntur medici) texture, temperamenti que: parum firmi. Corpus eiusmodi non plurimum sanguinis est, habet tamen succum aliquem et humorem bonum. Quod si illis maximis uiribus caret, quibus praedita sunt constitutionis optima corpora, tamen est integra ualetudine. Eodem modo tenuis oratio, non plurimum sanguinis est, et insiti roboris, habet tamen succum aliquem oportet, ut sententijs et uerbis subtilibus nutriatur: ut si illis maximis uiribus caret, quibus omnia perrumpit illud graue dicendi genus, sit tamen integra ualetudine, ut sine uitio et morbo bene praclareque consistat. Proponamus exemplum ex oratione pro Cecinna, quo res facilius intelligatur. Verum ita est uti dicis, te deiectum debeo intelligere, etiam si tactus non fueris. non ne? Age nunc, si ne quidem tuorum quisquam loco motus erit, atque omnes in aedibus asseruati ac retenti, tu solus prohibitus, et a tuis aedibus uitaeque armis perterritus, utrum hanc actionem habebis,

qua nos usi sumus, an aliam quampiam, an omnino nullam? Nullam esse actionem dicere in re tam insigni, tamque atroci, neque prudentiae neque auctoritatis tuae est. alia si quae forte est quae nos sugerit, dic quae sit? cupio discere. Haec si est, qua nos usi sumus, te iudice vincamus necesse est. Quam minuta sunt haec orationum vincula? quam tenues? quam exilibus uerbis contexta? quam numeris illis sonantioribus soluta? Quis non illo modo confidat se posse dicere? Subest tamen uis atque robur argumenti: uerba non sunt ociosa. Venustas est in tenuitate, quam paucis liceat imitari. Nam si uerbis utare grandioribus, et tracta numerorum modulatione complere sensus, aliquid maius altiusque conficies. Si negligis uerba, si quicquid uenit in buccam, effundis, scopae sunt dissolutae. Tenere medium, et agere honeste in summa frugalitate, difficile est. Imitare Catulli suauitatem, Terentij uerustatem, Martialis subtilitatem: nihil minus assequeris, si te natura quaedam, per similes ars, et exercitatio iuuet. Illi tamen in multis tenues sunt, atque summissi. PRIMVM igitur cum tanquam

20 e vinculis numerorum eximamus. Oratio, inquit Fabius alia uincta atque contexta: soluta alia, qualis in sermone et in epistolis, nisi cum aliquid supra naturam suam tractant, ut de philosophia, de Republica, similibus quae. Quod non eo dico, quia non illud quoque solutum habeat suos quosdam et forsitan difficiliore etiam pedes: neque enim aut hiare semper uocabulis, aut destitui temporibus uolunt sermo et epistola: sed non fluunt, nec coherent, nec uerba de uerbis trahunt, ut potius laxiora in his uincula quam nulla sint. Nonnunquam in causis quoque minoribus decet eadem simplicitas, quae non illis, sed alijs utitur numeris, dissimulatque eos, et tantum communit occultius. haec ille, quibus interpretari uidetur haec uerba Ciceronis: Vincula sunt in iuncturis atque temporibus. Nam cum uerba uerbis molli iunctura coherent, et tempora syllabarum cum symmetria quadam perferuntur, tum numeris illigatur oratio. Non multum ligauit haec orationem Cicero: Sum ex proximi uicini fundo deiectus, quae adibam ad istum fundum: sum de uia: sum certe

40 alicunde. siue de priuato, siue de publico, eo restitui sum iussus, restituisse te dixisti. nego me ex decreto praetoris restitutum esse. Videre quisque potest minutim diuisas particulas, iuncturas insuaues, tempora minuta, subinde fractum cursum. Tamen haec negligentia est diligens, nec omnino soluta est oratio. Est aliquid quo sit uenustior, ut munda uestis, sed non apparet. Primum igitur oratorem subtilem tanquam e vinculis numerorum non omnium, sed illorum grandiorum eximamus. Sunt enim oratorij quidam numeri obseruandi ratione quadam, id est, arte, quae tempora syllabarum rebus aptat, cursumque metitur comprehensionum. Sed alio in genere orationis obseruandi, ut in graui, et in medio: in hoc omnino relinquendi,

Quod accipe dictum non de minutis illis numeris atque leuioribus, quibus utitur summus orator, sed de artificiosa coagmentatione, et illa plena modulandi suauitate, quae selectis uerbis et compositis extendit orationem, ut gratia uoluptatis expleat aurium sensum. Hinc illud subdit: Solutum quiddam sit, id est, ut Quintilianus sentit, laxius uinculum potius quam nullum. Cui Cicero acquiescit, quum dicit: Ne sit uagus tamen, ut ingredi liberè, non ut licenter uideatur errare. Proponatur haec oratio Ciceronis: Hic te, inquit, teneo, non est istud iudicium pati, neque iudicio defendere, quum auxilium a Tribunis petas. Solutum quiddam est, quia ingreditur liberè, nec enim metuis partem uersus, Hic te, inquit, teneo, nec aesclepiadei finem, iudicium pati, nec hiatum uocalium, ut Quum auxilium a tribunis petas, nec membra contracta, et corpus minutum. Non tamen licenter errat ut is qui sic loquatur, Hic ego, inquit, teneo te: istud non est pati iudicium, neque defendere iudicio, quum petas auxilium a Tribunis, hoc nimis solutum dicendi genus. Verba etiam uerbis quasi coagmentare negligat, ne quemadmodum lapides ex polito muro coagmentantur minimum hiante iunctura, sic ultima prioris uerbi syllaba, et sequentis prima, iunctim et contiguae necantur. Exulcus hic quasi numerus erit tenuis aedificij, non ille politus et aequabilis è lapide quadrato. Admittantur hiatus uocalium, et asperi concursus, ut in epistola: Ego omni officio ac potius pietate erga te, ceteris satisfacio omnibus, mihi ipse nunquam satisfacio. Habet ille hiatus è concursu uocalium molle quiddam, quia uerba non suo fine terminantur, sed interstunt, et in ore quasi luctantur: tum conatus ille pronuntiandi haud displicet, nisi duriorum quendam et agrestem sonum reddiderit, ut hoc Terentianum: Eandem illam rationem antiquam obtine. Ea compositio quidem aspera est, sed in hac tenuitate non utique uitanda, quoniam indicat non ingratam negligentiam hominis, de re magis quam de uerbis laborantis. Liberiora sunt igitur huic oratori circuitus conglutinatioque uerborum, nec enim circuitus et periodos complet, nec uerba iungendo molliter coglutinat. Ceterum ne sit ille putidus sermo, nimium que neglectus, cauendum est: quali sunt abusi plerique philosophiae scriptores temporibus nostris. Illa enim ipsa contracta et minuta, id est, concisa breuisque sententia, neque numeris expletæ, non negliger tractandæ sunt. Sed quaedam etiam negligentia est diligens, quae non optime, sed parcè et tenuiter uelit orationem. Putet aliquis haec uerba Ciceronem temere fuisse, Satis est argumenti nihil esse debitum Naeio, quod tandiu nihil petiuit: sed adhibuisse diligentiam comperies adeo, ut nullus ordinem uerbi mutare possis, quin minus digestam perturbes collocationem. Eandem sententiam potuerat ornatius et

compo-

compositius illustrare. Est igitur oratio tenuis, ut mulier ueste pura aptaque corpori, modica tamen frugalique uestita. Quemadmodum frugi mulier neque margaritas assumit, neque calamistro sinuat capillum, neque sucat corpus, neque cerussam ad candorem, aut lomentum, neque enchusam, aut minium, aut purpurissum ad ruborem linit, neque torques, aut armillas, aut annulos aureos gerit, sed modicum temperat ornatum: sic subtilis oratio non assumit insigniores figurarum, non accuratam elocutionem, non ornamenta pulcherrima, sed elegantiam tantum munditiamque seruat. Margaritæ non sunt omnes lapilli. Lapillus genus est, species eius margaritæ atque gemma. Margaritæ è conchylis et mari eximuntur, dicunturque latino uocabulo uniones. Calamistri, maiores acus, quibus calefactis et adhibitis crispantur capilli. Vfus est genere masculino, quanquam permulti calamistrum uno genere neutro censent.

SERMO purus erit, et latinus: dilucidè, planeque dicitur: quid deceat, circumspicietur. Oratione quatuor habere uirtutes oportet, ut emendata, ut dilucida, ut ornata, ut apta sit, in qua sermo purus erit et latinus, emendata: in qua dilucidè planeque dicitur, dilucida: in qua quid deceat, circumspicietur, apta: in qua ponetur ornatu illud suauè et affluens, et acutè crebraque sententia, ornata dicitur. In emendata barbara est, obscura non intelligitur, inepta non est consentanea rebus aut personis, inornata uilescit: quae uitia omnia maxime uitare debet orator. unde constat, ista in graui quoque genere medio que seruanda. Sed in tenui genere simplicior ac uerecundus est usus oratorie suppellectilis. Sermo purus erit et latinus, si neque barbarissimus neque solocissimus admittatur. Dilucidè plane que dicitur, si uerba erunt propria, usitata, bene contexta. Quid deceat circumspicietur, si dicantur ea quae conueniant dicenti, et ijs apud quos dicitur, et rei de qua agitur. Ornatus orationis est in uerbis, in figuris, in copia, in compositione, et numerorum modo. Ex his affluentibus ac copiose concurrentibus, suauis emanat oratio. Hinc est illud ornatu, suauè et affluens, quod animu pulchritudine demulcet, et affluentia copiaque lautè reficit. Sententia acutè, subtiles sunt et paruae, sed acres, quae uelut acumine feriunt sensum, punctimque mouent animos auditoru. Difficile dictu est unde oriantur. A locis quidem ducuntur omnia, tamen alius alia excutit, et inuentio naturae requirit atque prudentia, quae dissimilis in multis, uarietate inueniendi parit. Eruuntur ergo ex abdito, ut ab eare de qua agitur, agente quadam subtiliore prudentia. Quod aut uerecundus et parcus est hic usus aliorum ornamentoru, acutè sententia in hoc oratore dominantur, eiusmodi sententia utitur Cicero etiam in minoribus causis, ut pro Quintio: Quid ad haec Naeius? Ridet scilicet nostram amentiam, qui in uita sua ratione summi officij desideremus, et instituta

bonorum uiroru requiramus. Quid mihi, inquit, cum ista summa sanctimonia ac diligentia? Videant, inquit, ista officia uiri boni: de me ista considerent: non quid habeat, sed quibus rebus inueniem, quæ erant: et quemadmodum natus, et quo pacto educatus sum. Memini, uetus est, de scurra multo facilius diuitè, quam patrem familiars fieri posse. Etenim si uult uirorum bonorum instituto uiuere, multa oportet discat atque dediscat: quorum illi etati utrunque difficile est. Idem in eadem oratione: Pecunia si cupiã fortuna ademit, aut si alicuius eripuit iniuria, tamen dum existimatio est integra, facile consolatur egestatè: at non nemo aut ignominia affectus, aut iudicio turpi conuictus, bonis quidem suis utitur: alterius opes (id quod miserum est) non expectat: hoc tamen in miseris adiumento et solatio subleuatur. Cuius uerò bona uenerunt, cuius non modo amplissima illa fortuna, sed etiam uictus uestitusque necessarius sub praecone cum dedecore subiectus est, is non modo ex numero uiuorum exturbatur, sed, si fieri potest, infra etiam mortuos mandatur. Etenim mors honesta sepe uitam quoque turpem exornat: uita turpis ne morti quidem honestè locum relinquit. haec omnia sententiosa sunt. Suppellex quodammodo, id est quadam translatione uerbi, nostra est et oratoria, ac nullus alterius propria. Ut autem patris familiars ornamento est laeta ac nitida suppellex, ita et oratori splendorem afferunt ornamenta rerum atque uerborum: quae quia sunt oratorum propria, nomen eloquentiae dedecunt. Ornatus uerboru duplex, unus simplicium, alter collocatorum, aut enim uerba singula qualia sint inspicimus, aut in oratione coniuncta consideramus. Simplicia alia propria sunt, certa quasi uocabula, penè simul nata cum rebus ipsis, nullaque figura modificata. Alia tanquam aliena, et figuris inuoluta. Ex proprijs alia alijs natura praestant, ut in uerbis eiusdem rei sonantiora, aut rem maxime explanantia: ut informare plenius quam instituire, deambulare quam incedere, opportunitas quam occasio. Sonantiora in orationis amplitudine meliora sunt, a iã contra. Si uim festinationemque dicimus, rem magis explanabit, erumpit quam exit, exilit quam egreditur, fugit quam abit, et alia id genus rebus aptanda. Cicero 3. de Oratore: In proprijs est uerbis illa laus oratoris, ut abiecta atque obsoleta fugiat, lectis atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam et sonans inesse uideatur. Sed in hoc uerborum genere priorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam iudicio ponderandus: in quo etiam consuetudo bene loquendi ualet plurimum. In eodem libro uerba simplicia reducit in tria genera: in ea quae propria sunt, in ea quae transferuntur, et quasi alieno in loco collocantur, in ea quae nouamus et facimus ipsi. Aliena partitur in tria genera. Tria sunt, inquit, in uerbo simplici, quae orator afferat ad illustrandam atque exornandam

orationem:

orationem: aut inusitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum. Eadem est hæc diuisio. Nam ad translata pertinent facta aliunde, ut mutuo. Facta autem ab ipso oratore, et noua, uno genere nouitatis continentur. Hoc modo ex quinque membris tria facere possis. Translata sunt duplicia: alia necessitas genuit, inopia coacta: inde gemmare uites dicimus, et letas segetes, et luxuriem in herbis, equitare in arundine, os impeditum. Hæc et similia facta sunt aliunde, ut mutuo. ostendit his uerbis tertio de Oratore: Hæ translationes, inquit, quasi mutationes sunt, quæ quod non habetas, aliunde sumas. Illic mutationes dixit, ut hic facta aliunde mutuo. Alias translationes delectationis uicinitasque celebravit: ut, inhorrescit mare, feruet æstu pelagus, eloquentiæ flumen, flos ætatis, sylua rerum, *μυρα ποσειδωνος* Græcè dicuntur, Latine translationes. Alia gignit orator ac facit, aut facta ab alio noua usurpat: quæ quia arte facta sunt, non sponte nata ex usu loquentium, separantur à proprijs. sic facta sunt, eliminare, exterminare, expectorare, uersutiloquus, grandiloquus, uolubilitas. Prisca et inusitata sunt in proprijs quidem, sed quoniam raro utimur, à proprijs abducit: ut, nuncupari, rebar, opinabar, soboles, profapia, actutum: quibus loco positis, grandior atque antiquior oratio sepe uideri solet. Queret aliquis, cur omittat synecdochen? metonymiam? antonomasiam? metalepsin? allegoriam? periphrasim? hyperbaton? Hic propria distinguit ab alienis. Propria proprie nata sunt cum rebus ipsis. aliena aut transferuntur in aliorum locum, quod est proprium metaphora, et allegoria: aut noua sunt et inusitata, nedum propria: aut propria proprijs commutata, ut tectum pro domo, Ceres pro frumento. Possis etiam metaphora late extendere, more Aristotelis, ut figuræ ante dictas amplectatur. De conformationibus uerborum postea præcipiet, quæ de figuris omnibus agatur. Figuræ uerborum sunt, aut in simplicibus, ut metaphora: aut in coniunctis, ut gradatio. Quæ sunt in collocatis, hoc modo distinguuntur à figuris sententiarum. Ornamenta uerborum uerbis mutatis non manent, manente sententia: ut, Euita malam famam tanquam perniciosam flammam: figura est proonomasia, muta uerbum, Euita malam famam tanquam perniciosum incendium: concinnitas excidit. Sententiarum ornamenta permanent, etiam si uerba mutaueris. O indomitam libidinem: si mutaueris, O effrenatam cupiditatem: eadem concinnitas permenebit. Sunt autem sententiarum ornamenta totidem, quot res natura specierum diuersæ: sed pauciora quæ eminent, de quibus infra dicitur. ERGO ille tenuis orator, modò sit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax. Quæ suppellex esset oratoria, prius ostendit, ut postea quatenus orator ille subtilis ueretur, ostenderet. Ueretur proprijs et usitatis, ut sit purus et elegans, ea est prima uirtus orationis. Ceterum ne in

faciendis uerbis sit audax. aut enim ingrata uilescunt, ut bibosus: aut uenusta oratione extollunt, stylumque floridiorum efficiunt, quam qui tenuitati debeat adhiberi, ut nitela. In transferendo sit uerecundus, id est, minimè audax. Grandioribus enim conueniunt audaciores metaphora, quibus scatent heroici poetæ, ac tragici. Carpebat quietem, frontem rugis arat, induit crines, flamma suggeritur costis abeni. Sic rebus in magnis Cicero. Te non existimas inuidiæ incendio contumacitatis? Hæc adulta Reipub. pestis, stirps ac semen malorum omnium. Sit in priscis, reliquisque ornamentis et uerborum et sententiarum demissior, ne si quid excellenter existat, ac in cæteris porro emineat, foeda sit et prodigiosa inæqualitas: qualem uidemus in literis indoctorum, qui partibus abiectis addit splendidius aliquid ab affectatoribus emendatū, in quo gloriantur, et multum sapere se putant. Translationes in tenuitate frequentiores erunt, non ille audaces, ac longè petite, sed uerecundæ, et è proximo ductæ: ut uideo pro intelligo, bona forma pro pulchra, scitis pro eleganti. Hoc genere frequentissimè sermo omnium et lingua cottidiana utitur, non modò urbanorum qui accurata loquuntur, sed etiam rusticorum qui sermonem negligunt. Siquidem rusticorum est, Gemmare uites, hoc est uelut oculos producere, unde racemus educatur. Sitire agros, aridos esse, pluuiamque cupere. Letas segetes, uberes et succundas. Luxuriosa frumenta, exuberantia, in herbisque pascenda. Nihil horum parum audacter, ferendum tamen: quia res suum, id est, proprium nullum habet nomen: alienum sumptum est, causa docendi, non ludendi atque delectandi. Ferendum quoque, quod est illi simile, unde transferas. Sunt illæ metaphora propiores, ut haurire documenta de fonte scientiarum. Omnis translatio simile quiddam refert, sed alia dissimilior, in oratione tenui minus ferenda: ut, ueniosus liber, et uerrucosus, sartago loquendi. Alia similior, quo ornamento liberius paulo quam cæteris utetur hic summissus, nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi uteretur amplissimo. Indecorum certè est, mulierem plebeie conditionis, etiam ditiores, auro, argento, gemmis, et ornatu amplissimo collustrari. Eiusmodi est genus orationis humile, quod si uerecundiam seruat, alius translata repudiat: cuiusmodi sunt pro Rabinio. Quod tu si audisses, aut si per ætatem scire potuisses, nunquam profecto istam imaginem, quæ domi posita pestem atque exilium Sexto Titio attulisset, in rostra atque in concionem attulisses, neque tuas unquam rationes ad eos scopulos appulisses, ad quos Sexti Titij afflictam nauem, et in quibus C. Deciani naufragium fortunarum uideres. Adhibet etiam subtilis orator illam concinnitatem, quæ uerborum collocationem illuminat: id est, figuræ inserit uerborum collocatorum, ut mutationem generum, numerorum,

rorum, partium, repetitionem, duplicationem, gradationem, asyndeton, polysyndeton, correctionem. Vocantur hæc concinnitates, et ornamenta, et lumina, et conformationes, à Græcis *εὐκρινία*, id est habitus et quasi gestus orationis, quæ ne sit persimilis, et eadem facie constans, nouas subinde formas ac figuras induit. Adhibebit hæc paulo parcius, ne uenustates et aucupium delectationis quæsiisse uideatur. nec enim in apparatu magnificus esse debet, nec contrà ieiunus, et sordidus, sed is qui temperanter utatur eleganti parsimoni. Quem nisi quòd solum, cæteroquin rectè quidam uocant Atticum. Parenthesis est in hunc sensum, oratorem tenuem quidem Atticum solum uocant. quòd Atticum, rectè: quòd solum, prauè. Nam sunt Atticorum genera multa, ut antea probatum est. Cæterum, non cæteroquin, multi legendum putant, cæteroquin ut improbam uocem repudiant. Tamen cæteroquin dicitur, et alioquin, et ex analogia eodem modo significant, nec ulla causa est cur repudietur.

NAM illa de quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt. Proposita sunt ea lumina, quibus hic tenuis illustret orationem. Sunt alia quibus non utetur, si uerecundus et parcus esse uolet. Id genus sunt paria paribus relata, id est, ut ante diximus, mensuræ et quantitatis eiusdem membra, quæ sunt sua sponte numerosa, ut illa Ciceronis in Catilinam: Quòd si in uino et alea commensationes solum et scorta quaererem, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi: hoc uero quis ferre possit, inertes homines fortissimis infidariis? stultissimos prudentissimis et ebriosos sobrijs? dormientes uigilantibus? qui mihi accubantes in conuiujs, complexi mulieres impudicas, uino languidi, confecti cibo, seris redimitti, unguentis oblit, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cadem bonorum, atque urbis incendia. Similiter conclusa, similiter desinentia, dicuntur *εὐκρινία*, quæ à similiter cadentibus hoc differunt, quòd similiter conclusa finem tenent, non similiter cadentia. Similiter conclusa sunt hæc: Bellum in Africa maximum confecit, uictorem exercitum deportauit. Similiter cadentia: Philosophia excitanda nobis est, ut si occupati profuimus aliquid ciuibus nostris, profimus etiã si possumus ocio si. Immutatione literæ quasi quæ sita uenustates: ut, Puppæque tuæ, pubesque tuorum. Non enim tam spes laudanda, quam res est. talia sunt, honori oneri, orator arator, mos mors, emissus immisus. In his apparet elaborata concinnitas, et affectata elegantia, et aucupium curiosaque inuestigatio delectationis. Ab hac summissione, id est, humilitate orationis, aliena sunt uerborum iterationes, non omnes, sed quæ contentionem aliquam uocis et laterum, et clamorem requirunt. Nihil ne te nocturnum præstium palatij nihil ne urbis uigiliae? nihil timor populæ nihil concursus bonorum omnium? nihil hic munitissimus habendi sena-

ius locus? nihil horum ora uultusque mouerunt? Hæc acerba est iteratio uerborum. Utatur continuatione uerborum, id est, periodo, si modò relaxet et diuidat, hoc est breuiora ponat, cuitet longissimam. Breuior est, ex duobus membris aut tribus: ut, illud autem mirror, cur uos aliquid contra me sentire dicatis, quæ cum auctorem uos pro me appelletis, nostrum nomine is. Utatur uerbis quam usitatissimis: ut, Quid ergo? isti homines latine non loquuntur? Immodè uerò tantum loquuntur, quantum est satis ad intelligendam uoluntatem. Utatur translationibus mollissimis. duriores enim et asperiores tenuitati non consentiunt. Molles sunt metaphora, congregare uiros, omnia tela conijcere, id est, omnibus modis homini nocere: respirasset cupiditas, dare locum, se colligere, in turpitudinem uenire, et sexcenta id genus. Assumat etiam illa sententiarum lumina, quæ non erunt uehementer illustrata, ut interrogationes, admirationes, permissiones, concisam breuitatem, illusionem, rogationem, superlationem, interpretationem. Non faciet Rempub. loquentem: id maioris est contentionis: usus est in detestanda coniuratione. Nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit, et iam diu te nihil iudicat nisi de parricidio suo cogitare. huius tu neque auctoritatem uerebere? neque iudicium sequere, neque uim pertimesces? quæ tecum Catilina sic agit, et quodammodo tacita loquitur et quæ sequuntur. Nec ab inferis mortuos excitabit. est hæc etiam profopopœia grauior, qua utitur pro Cælio. Sed tamen ex ipsa quaeram prius, utrum me secum seuerè et grauior et priscè agere malit, an remissè, leniter ac uerbane? Sin illo austeriore more ac modo, aliquis mihi ab inferis excitandus est ex barbatis illis, non hac barbula qua ista delectatur, sed illa horrida quæ in statuis antiquis et imaginibus uidemus: qui obiurgat mulierem, et pro me loquatur, ne ista forte mihi succenseat. Existat igitur ex hac ipsa familia aliquis, ac potissimum cæcus ille, et cætera. Non aceruatim multa frequentans una complexione deuinciet, id est, non utetur exaggeratione rerum atque uerborum, cuius usus est in amplificatione graui. Nunc iam aperte Rempub. uniuersam petis, templea deorum immortalium, et cæta urbis, uitam ciuium omnium, Italia denique totam ad exitum et uastitatem uocas. Valentiorum hæc laterum sunt, et acriore contentione dicenda, nec ab oratore tenui, quæ informamus, aut expectanda, ut eius tenuitatis propria: aut postulanda, ut iure impetranda. Erit uoce et pronuntiatione superprecior, quia uox orationi, oratio uoci debet accommodari. Quoniam oratio tenuis est, uox quoque caret infirmitate contentione, quæ grauissimis illis aptanda figuris est. Sed pleraque ex illis sententiarum luminibus, conuenient etiam huic tenuitati, ut quæ non erunt uehementer illustrata, qualia paulo ante numerabamus, quanquam infirmitate ornamentis utetur horridus, quia sic in apparatu à magnifi-

à magnificentia recedit, ut eleganti tamē utatur par-
simonia. ACCEDIT actio, non tragica, nec sce-
na, sed modica iactatione corporis. In rebus et uer-
bis est oratio, quæ si dicitur, eget etiam actione, hoc est
pronunciatione. Tertius est igitur locus præcipiendi,
de tenuitatis actione. Actio oratoris summissi ne sit
tragica et grauis insigni contentione uocis, uultu tri-
sti, gestuq; turbulento. Nam talis actio penè conten-
tionibus adhibetur. Talis est tragœdiorū in agendis fa-
bulis: quo qui feruntur impetu, tragœdias excitare di-
cuntur. Ne sit etiā actio scenæ, hoc est histrionū, quo-
rum clamorosa sepe et uultuosa est actio. Sit modica et
temperata iactatione, motuq; corporis: quoniā rebus
in paruis membra uehemēter agitare, prope furiosum
est. Decet autem pronuntiatio, quæ respondet oratio-
ni. Vultu, non iactatione membrorum multa conficiat,
ut orationis intellectū iuuet. Nō hoc uultu quo dicun-
tur inepti et inuenusti clamatores os ducere, hoc est
labra, buccas, nares, oculos huc et illuc turpiter con-
torquere, sed illo decenti uultu, quo significant inge-
nuè, honestè et liberaliter, quo sensu quidq; pronun-
ciant, acriter an suauiter, seuerè an blandè, animo ira-
to an quieto, beneuolo an auerso. Os Cicero accipit, om-
nem partem quam uulgus faciē dicit. Singulorū ferè
uerborum suus quidam uultus est, rerum naturis aptè
uenusteq; conformādus. Huic generi orationis adspers-
gentur etiā sales, quemadmodū sal et condimenta ci-
barijs adspersuntur ad palati uoluptatem. Quippe o-
ratoris est non docere modò, sed etiam mouere, atque
delectare. Delectatio posita est in salibus, ac ridiculis,
quæ in dicendo mirum quantum ualeant. amabiles e-
nim mores oratoris et acumen ostendunt, tedium rer-
um grauiū leuant, affectus aduersarij tristes elidunt,
controversias interim grauiissimas risu liberali dissol-
uunt. Sales alij sunt facetiarū, alij dicacitatis: qui quan-
tum inter se distent, ostendit. de Oratore: Quū duo
genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni
sermone fusum, alterum peracutum et breue: illa à ue-
teribus superior, cauillatio: hæc altera, dicacitas no-
minata est. Hic sales, illic facetias ut genus ponit, con-
fusis nominib. Hic aut facetias cauillationes uult ac-
cipi. Itaq; facetiæ, siue cauillationes à ueteribus dictæ,
perpetua est festiuitas in dicendo, qua festiue descri-
buntur hominum mores, ut moueatur hilaritas ex ipso
genere sermonis, uultu uocèq; adiuuante: cuiusmodi
narratio Ciceronis est in oratione pro Cluentio, de
maiore Cepasio: et pro eodem, historia de Bruto atq;
Crasso. Dicacitas autem, festiuitas est breuis et acu-
ta, ut Catulli, qui à Philippo interrogatus quid latra-
ret? furem se uidere respondit. Superius ergo genus in
narrando aliquid uenuste, posterius in iaciendo mit-
tendoq; ridiculo, id est, eo dicto quod risum ciere pos-
sit, à Grecis dicitur γλῶσσοι. Ridiculorum genera sunt
plura. Alia uersantur in ambiguo, alia in paronoma-

764
sia, alia in metaphoris, alia in ironia, alia in contra-
rijs, similibus, imaginibus, apologis, historijs. Sunt et-
iam quæq; genera, quæ exponit omnia de Oratore lib.
2. Hic itaco omittit, quod aliud agit, quæ nam sit opti-
ma dicendi figura. ILLVD admonemus tamen,
ridiculo sic usurum oratorē. Temperare iocum, dif-
ficillimū est. Enniū dixisse ferunt, flammā à sapiente
facilius ore inardente opprimi, quam bona dicta te-
neat. Quamobrem quæ ridicula uitet orator, ut illibe-
ralia, non inutile est admonere. Nimum frequens ridi-
culum, scurrile est, ideoq; uitandum. Obscena, in-
quit, temporis ratio, et ipsius dicacitatis moderatio,
et temperantia, et raritas. Quod oratores cum cau-
sa dicunt, non ut ridiculi uideantur, sed ut proficiant
aliquid: scurræ totum diem, et sine causa. Scurrile est
quod Appius in Sextium coniecit: Coenabo, inquit,
apud te: uni enim locum uideo. Iustus erat Sextius.
Per multa sunt scurrilia apud Plautū, quæ risum qui-
dem concitant, sed illiberaliter, et agresti more. Aliud
est ridiculum subobscenum, quale mimi, qui ridiculè
mores imitatur hominū, sine dignitate conijciunt: quod
non respuunt etiam satyrici. Cato, ut est apud Hora-
tium, quum iuuenem exeuntem fornice uidisset, homi-
nem laudauit: tum Cupernius adulter, Nolim me, in-
quit, hoc modo laudari. De ridiculo mimico Cicero de
Oratore: Quid enim potest esse tam ridiculū, quam
Sannio est? sed ore, uultu, imitandis moribus, uoce, de-
niq; corpore ridetur ipso. Salsum hunc possum dice-
re, atq; ita, non ut eiusmodi oratorem esse uelim, sed ut
mimum. Idem. Obscœnitatis non solum non foro digna,
sed uix conuuiuo liberorum. Aliud est petulans et im-
probum, quod acerbè lacescit et insultat, ut quum can-
didatus Aulus Sempronius cum Marco suo fratre Var-
gulam cõplexus esset, Puer, inquit, abige muscas. Aliud
est in calamitatē, quod inhumanum est. Aliud in faci-
nus et improbitatē insignē, quæ non risu, sed odio
persequenda est. Propterea si ridetur, odij locum risus
occupat. De utroq; genere Cicero: Nam nec insignis
improbitas, et scelere conuincta, nec rursus miseria
insignis agitata ridetur. Facinorosos enim maiore qua-
dam ui, quam ridiculi, uulnerari uolunt: miseros illud
nolunt, nisi si se forte iactant. Quintilianus. Nec accu-
satorē atroci in causa, nec patronū in miserabili iocari-
tem feret quisquam. Materies omnis ridiculorū est in
illis uitijs, quæ bellè agitata ridentur. Aliud est ab agen-
tis persona, aut iudicium, aut tempore alienū: ut quum
dicit orator indigna se, aut quæ iudicem ledunt, aut
quæ non obseruant temporis opportunitatem. hæc
referuntur ad indecorū. Ea quæ dicit uir bonus, omnia
salua dignitate ac uerecundia decent. Vitabit etiam
quæ sita, et præparata, et ea quæ non ex tempore
sunt ficta, sed domo allata, et plerunq; frigida. Omni-
no (ut ait) probabiliora sunt quæ lacesiti dicimus,
quam quæ priores. Nam et ingenij celeritas maior
est.

est, quæ apparet in respondendo, et humanitatis est
responsio. Idem in eodem loco. Antè illud faceret dictū
emissum herere debeat, quam cogitari potuisse uidea-
tur. Parcet orator amicitijs, ne temere in eos dicat
qui diliguntur: et ne subeat illud, Potius amicū quam
dictū perdidit. Parcet etiā dignitatibus, id est, uiris ma-
iestatis honorandæ, ne lacescat quem ledere sit pericu-
losum. Vitabit insanabiles contumelias, quas inimici-
tiæ graues insequuntur, et sepe turpis satisfactio. Tan-
tummodo aduersariū figat, et acuto dicto confodiet.
Nec eos tamen semper, ne scurrile sit: nec omnes, ne
nulla ratio personæ habita esse uideatur: nec omni-
modo, sed tantum liberali. His ridiculis ineptioribus ex-
ceptis, utetur orator sale, id est ridiculo acuto et bre-
ui, et facit in omni sermone fusis. Hic arguit iterū
causidicos illos insolētiore, de quibus antè dictū est,
qui quod uterentur oratione perhumili, reiecto omni
splendidiore cultu, soli uolebat Attici uideri: quasi ue-
rò Lyfiam imitarentur, et eius uiri tenuem uenustatē,
quæ sicut est Attica, ita nō sola dici potest Attica. nam
quicquid est saluum et salubre, hoc est, cõmodum et
utile in oratione, id propriū Atticorū est, è quibus Ly-
fias satis est facetus, et Hyperides, Demades præter
ceteros fertur. nec enim scripta extat, unde id sci-
re possis. Demadis alterius extat adhuc fragmentum.
Demosthenes minus habetur ab indoctis, quū sit ipse
perurbanus, sed non tam dicax in conijciendo breui ri-
diculo, quam facetus in texenda lepida narratione,
quod est ingenij maioris. maius enim perpetuos sales
inspergere, quam una et altera breui sententia iocari,
inspergunt, et hoc est acris ingenij. De his omnibus ora-
toribus Cicero in Bruto. VBERIVS est aliud,
aliquantòq; robustius, quam hoc humile, de quo dictū
est. Summissi oratoris imaginē delineauit, ex ordine
mediū genus describit, hoc modo: Mediū genus ube-
rius est et robustius, quam humile: summissius, quam
amplissimū: plenius, quam tenue: summissius, quam
graue. Vbertas est in ornamentorū copia, non in uer-
borū multitudine. Robur in grandiore filo orationis,
et ampliore numero, nō in seueritate dicendi: quoniā
hoc in genere fatetur minimū esse neruorū, propterea
quod plus carnis habet ad decore, plenumq; corpus,
quam roboris et neruorū ad ultimis inferendam.
hinc plenū dicitur, sicut gracile et tenue uocatur illud
enucleatum quod dicit omnia, quasi minuto corpore
macilemū. Itaq; uerba leget grandiora, assumet orna-
menta pulcherrima figurarū, pedes collocabit amplio-
res, et longiores extendet periodos. Ex his uertitas,
styliq; robur, et plena modorū ratio, et erectior cum
facies tum sonus orationis, quam illa generis imi sum-
missio. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt, ut
sententiæ, amplificationes, egressiones, schemata, nu-
meri pleniores, copia rerum atq; uerborū. non tamen
ideo summū putandū est. Ut enim ab illa forensi con-

766
tentione non differat ornamentorū copia, genere tamē
et modo plurimum distat: quod multis expositū est,
quū de Sophistarū similitudine ageretur: et hic discrimen
ostendit, quū summissius quam illud amplissimū
dicit, et plurimū esse in hac orationis forma suauita-
tis. Nam graue genus, et quod summum dicitur, acre
est, et uehementer intentū, et asperitate quadā con-
citātū. quod paulo post aperte docebit. In media sua-
uitate Demetriū præfert omnibus, quem fuisse omniū
politissimū scribit de Oratore lib. 2. de eodem plura de
Clauis oratoribus Phalereus, inquit, successit cis seni-
bus, adolescens eruditissimus ille quidem horū omniū,
sed non tam armis institutus, quam palaestra. Itaq; de-
lectabat magis Athenienses, quam inflammabat. Pro-
cesserat enim in solem et puluerē, non ut è militari ta-
bernaculo, sed ut è Theophrasti doctissimi hominis
umbraculis. Hic primū inflexit orationē, et eam mol-
lem teneramq; reddidit: et suauis (sicut fuit) uideri
maluit, quam grauis: sed suauitate ea qua perfunderet
animos, nō qua perfringeret. Is quū multos annos
rexisset Athenienses, solū uertit, et Ptolemæi Soteris
bibliotheca præfectus est. Ab Attico portu Phalero di-
ctus est Phalereus, quod nomen est trium syllabarum
φαλῆρες. Frequenter utebatur metaphora, metony-
mia, catachresi, allegoria, luminibus uerborū, locis cõ-
muniibus, et oratione sedatè, placidè, et quietè pro-
fluente: quæ Cicero medijs generis ornamenta censet.
Verba transferuntur aut suauitatis gratia: ut, Quid
enim odisset Clodij Milo, segetem ac materiā suæ glo-
riæ? Aut inopia: ut, durus homo, fructus laborant. Ne-
miris aut quod nomine suauitatis hic metaphoram
censet. Nam etsi metaphora multiplex est, multisq;
de causis inuenta, tamen genus illud quod habet pluri-
mum suauitatis, translatione suauis frequens utitur.
Præterea si translationē facimus citra necessitatē, hoc
eo facimus, quod translātū sit in eo significando quod
agitur, præstātius, quam propriū. Quod aut præstat,
id auribus et animo intelligentis suauius accidat ne-
cesse est. Id ostendit tertio de Oratore. Similitudinis est
ad uerbū unum contracta breuitas, quod uerbū in alie-
no loco tanquam in suo positū, si agnoscitur, deletat:
si simile nihil habet, repudiatur. Immutata uerba sunt,
in quibus pro uerbo proprio subiicitur aliud quod idē
significet, sumptū exre aliqua consequenti: ut si pro
patria arcem dixeris, et pro Afris Africam, intelli-
guntur duæ figuræ, σωκελοχῆ, καὶ ἰπ ἀλλοτῆ, quæ est
uerborū summutatio, et μετανομία, id est, nominis
pro nomine positio, et nominū quædā translatio. de
quæ re idem de Oratore lib. 3. Ne illa quidē traductio
atq; immutatio in uerbo quandam fabricationem ha-
bet, sed in oratione Africa terribili tremat horrida ter-
ra tumultu, pro Afris est sumpta Africa. Neq; factum
uerbum, ut, mare saxifragis undis. Neq; translātum,
ut, mollitur mare: sed ornandi causa propriū proprio
commutatam

commutatam. Haecenus Cicero. Percurre totū locū: ut quae faciant huc, inde referre possis. Sic differūt hae conformationes. in metaphora similitudo est breuiter contracta, ut, Vrbs orba est. Hypallage siue metonymia est, quū pro inuentore inuentum, pro continente contentum, pro efficiente effectum, pro possessō possessorem, aut contrā capimus. Synecdoche dicitur, quum à parte totum intelligitur, uel numerus à numero: ut, ab uno plures. Notiora sunt haec, quā quae pluribus uerbis exponi debeāt. De catachresi, id est, abusione, idem Cicero de Oratore: Abutimur sepe etiam uerbo non tam eleganter, quā in transferendo: sed etiam si licentius, tamen interdū non impudenter, ut, quum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Quintilianus: Eo magis necessaria κατὰ χρεῖας, quam recte dicimus abusionem, quae non habentibus nomen suum, accommodat quod in proximo est, sic: Equum diuina Palladis arte Aedificant. Haec Fabius. Cicero tamen significat catachresin fieri posse, ubi non deficit nomen. Quintilianus fatetur, his uerbis: Nam poëtae solent abusiue etiam in his rebus quibus nomina sua sunt, uicinis potius uti, quod rarū in prosa est. ἀλλὰ γὰρ ἄλλια ἐστὶν ὁρῶν, quū fluxerunt continuæ plures translationes. Fabius interpretatur inuersionem, quae aliud uerbis, aliud sensu ostendit: ut hoc, Miror, querorq; quenquam hominum ita pessundare alterū uerbis uelle, ut etiā nauim ipse perforet, in qua ipse nauiget. Ista omnia, metonymiam, synecdochen, catachresin, allegoriam uno genere complectitur Aristoteles, et metaphoras uocat Rhetoricorum tertio: ubi translationum species exponit adeo fuisse, ut eius uerba citare molestum sit. Satis est describere definitionem ex eius libro περὶ ποιητικῆς μεταφορῆς ἢ ἑπιμνηστικῆς ἀλλοτριῶν ἰσχυορῶν, ἢ ἀπὸ γένους ἰδιῶν, ἢ ἀπὸ ἰδιῶν ἰδιῶν, ἢ ἀπὸ ἰδιῶν ἰδιῶν, ἢ κατὰ τὸ ἀνῶλογον. Translatio est alieni nominis inductio, quae sit aut à genere in speciem, aut à specie in genus, aut à specie in speciem, aut à similitudine rationis eiusdem. Haec frequentat Phalereus maxime, sumēq; dulcissima. Phalereus Demetrius, qui in media suauitate uersatur, frequenter metaphoris utitur, id est, translatis uerbis, epithetis, imaginibus, allegorijs, abusionibus. Utitur etiam crebrō immutationibus, quae sunt synecdoche et hypallage, quam metonymiam grammatici uocant. Vnde constat his quasi stellis illustrari modicum genus, quod est moderatione quadam temperatū. In idem genus orationis, uerborū cadunt lumina omnia, conduplicatio, iteratio uerborum, commutatio, similiter cadentia, similiter desinentia, paria relata, gradatio, dissoluta, coniuicta, et id genus cetera. Multa etiā cadunt lumina sententiarū, ut comoratio, interrogatio, descriptio. Nonnulla sunt quae perraro collocantur, ut acriora, quibus ardet illud supremū genus: qualis est prosopopœia, uirgens inter-

rogatio, apostrophe, execratio. Quod si paulo antē dixit, huic generi omnia dicendi ornamenta conuenire, nunc aut dicit multa cadere, nō omnia, ne contraria praecipere putato. Ornamentorum genera conueniunt omnia, quod iterum paulo post affirmat. Est, inquit, quoddam etiam insigne et florens orationis pictum et expolitum genus, in quo omnes uerborum, omnes sententiarum illigantur lepōres. Verum est tamen, haud conuenire species omnes, praesertim quum suauitati studetur, ut à Phalereo Demetrio. Quod ad inuentionem pertinet, late eruditaeq; disputationes de re proposita ab eodem Demetrio explicantur. Latitudo demonstrat oratoris copiam, eruditio ostendit artem. Loci communes, hoc est κοινὰ, ac infinitae quaestiones, sine contentione ab eo dicuntur: quae si cum graui contentione, id est, acerbitate et ardore multo dicerentur, euaderent in illud ardens et acre genus. Recipit ergo medium genus latas et eruditae disputationes, ac locos communes, sed sine contentione et orationis, et pronuntiationis. E' philosophorum scholis tales euadunt, qualis ille Demetrius, sed atque quieti, discreti, suauis, copiosi, omnibus propē ornamenti illustres ac decori. Illi per se suoq; genere probantur ut summi, nisi quando comparatur, hoc est, contra mittitur, ille fortior, qui dicitur eloquentissimus. Alterū genus est non tam medium, quā ab ordine summo deuolutum, quale composuit Isocrates, ceteriq; quondam uocati sophistae: aut quod philosophia abutebantur ad quaestum, ut est in sophista Platonis: aut quod id nominis etiā cum honore ferebatur, aut quod eorum pleriq; plus ostentationis quā uerba scientiae habent. Hoc genus floret insigni elegantia, pictum est colorum et figurarum uarietate, expolitū est pulcherrimo quoq; cultu et ornamento. In eo omnes uerborum, omnes sententiarū illigantur lepōres, hoc est dicendi uenustates. Sed quod antē dictū est, neque neruos, neq; aculeos oratorios ac forefēs habet, ideoq; summissus habitum est, quā illud graue dicendi genus, quia animos demulcere potius quā perturbare contendit. Hoc in forum detulerunt Isocratis aliquot discipuli, et sectatores philosophorum non pauci, pleriq; etiam Romani moribus et sermone elegantes. Hac dicendi figura Cicero frequenter exprimit hominum rerumq; laudes, et consilia tranquilla, et actiones gratiarū, et philosophiae partes. Non est haec forma dicendi subtilis, non grauis et ardens, ergo media: sed grauitati propior quā subtilitati. TERTIVS est ille amplus, copiosus, grauis, ornatus, in quo profectio uis maxima est. Tertio generi supremoq; dignitas conuenit et amplitudo, copia rerū atq; uerborū, grauitas sententiarū, ornatus et elocutio magna: ex quibus tertius ille orator amplus, copiosus, grauis, ornatus uidebitur. Ex his quatuor rebus duae pariunt admirationē, copia et ornatus. Copia quantitatatis est, ornatus

ornatus qualitatis. Duae reliquae magnae quidem sunt, sed minus admirabiles, amplitudo et grauitas. Altera est dignitatis, altera uerō pōderis. Amplitudo legit digniora gradiorq;: grauitas robustiora ac uehementiora. Ceterū non modō oratorum, sed etiā philosophorū amplitudo est et grauitas: ideoq; minus in admiratione sunt. Admirantur ardentē hanc eloquentiā gentes, et eo suspiciūt omnes, quod eā aff: qui posse diffidūt: ut quae magno cursu tanquam rapidum flumen, magno sonitu quasi torrens in praerupto feratur. Quod autem gentes hanc eloquentiam suspiciunt, eo in ciuitatibus plurimum ualere patiuntur. Plurimum sanē ualuit Athenis et Romae, plurimū Rhodi, et in ciuitatibus Asiaticis. Hinc scribit, C. Carbone in concione uerba faciēte, quod illius apte numerosq; ferebatur oratio, tantum clamorem cōcionis excitatum esse, ut admirabile effect. Huius eloquentiae est tractare animos, et omni modo permouere. Haec perfingit difficilior aditus, et more fulminis omnia perumpit, ut illa Periclis. Eadem leniter irrepit in sensus eorum qui utilius callidē falluntur, quā asperē concitantur. Inserit nouas opiniones: euellit insitas, ut de censoribus pro Cluentio, de Stoicorum placitis pro Murena. SED multū interest inter hoc dicendi genus et superiora. Formas singulorum generum, ut per se sole uiderentur, effinxit: deinde ordine comparauit inter se, ut earum praestantissima dignosceret. Subtile genus et intermedium tutiora sunt: graue in lubrico uersatur, illa diu patienter tolerare possumus: hoc si pergit in longum, ut insanum contemnimus. Subtilis in hoc magnus est orator, quod callidē argute que dicit, id est ex usu quodam argutas sententias et acutas collocat. Non est idem maximus, quia nihil quicquam altius cogitat, quod tenuitati sit impar. Is minime in lubrico uersatur, sed ubi semel constitit: hoc est, quasi pedem firmat, nunquam cadet. Via trita est, multisq; conculcata et firmata uestigijs, nulla circumstant praecipitia, nulla ruinae. Significatur oratio depressa, et in imo posita, unde non licet graui casu quasi ex alto gradu corruere. Nihil enim eminet, sed omnia sermone proxima sunt, quae non quemadmodum lubrica retinere facile est, et si quando titubes, est in proximo solum, quo gradum stabilias. In figura graui res arduae sunt, quas si continuare non possis, aut non debes, uident omnes unde turpiter decidas. Hinc ridiculi fuerit mali poëtae, qui positus aliquot uersibus tumidis ac sonantibus, in miseros quosdam uersiculos maestate relicta decidebant: in quos illud est. Quid dignū tanto feret hic promissor hiatu? Hoc inepti faciunt in oratione. Principio uerba affectata ac sesquipedalia ferruminant: ubi deficit illa perrara materia, tum ad scopas dissolutas reuoluuntur. Tutius igitur, uti subtili figura, si gradum summū firmare nequeas, aut si paruis in rebus non debeas. Medius ille et temperatus si

fatis instruxerit, et rebus omnibus apparuerit suum illud genus, ut quum uolet et aptare et continuare possit, non extimescet incipientes casus, quae sunt ruinae periculose nescientibus illa summa rei incre. Quod autem sit altior paulo quā subtilis, grauius aliquanto cadit. Tamen si minus succedit, ut sepe accidit in oratione aduersam obstare fortunam, magnum periculum non adhibet, quia altē cadere non potest, qui in alto non est. Si se demiserit, imo genere sustinebitur, neque maxime claudicabit. At uerō hic noster, hoc est, quē principem ponimus, ut quem suspiciunt et admirantur omnes, quia sit grauis pondere rerum atq; uerborum, acer contentione et pugna forensi, ardens amplificationibus, si ad hoc unum est natus, quod est naturae acrioris: aut in hoc solo se exercuit, quod est artis acutus: aut huic generi studet uni, quod est uoluntatis atq; delectus, maxime est cōtendendus. Debet igitur suam copiam cum illis duobus generibus temperare, ut subtilia et minuta acutē dicat, et media temperatē. Quod quia Virgilius etiam fecit, multo fuit auribus gratior quā Lucanus, qui grauisimam carminis heroici maiestatem ubiq; resonare cupiebat. Ille summissus, quod acutē et ueteratorie, id est, callidē dicit, sapiens habetur. Acutis sententijs tanquā stimulis animum pungit, praesertim si usu occaluit, ueteratorq; sit, et arguti dialectici persimilis, argumentatione minuta ducit audientem. Propterea sapere uidetur. Medius ille suauis est aequabili tranquillitate, ac ornamentorū uarietate. Hic tam copiosus et acer, si nusquā flectitur ab amplificatione contentione, uix satis sanus uidetur. Ergo uersatur in lubrico, et ignominiae periculū subit, siue cadit, quū in summo stare oportet: siue in summo tonat, quū agere tranquille decet. Dicit quippiā, quando tranquille agere decet? Hic ostendit, id oportere fieri in partitionibus ac diuisionibus, in definiendis rebus et uerbis, in distinguendis rebus implicatis, in facietis narrationibus, in iaciendo ridiculo. Nihil istorū ardentem et cōcitātē fieri debet, quod animus nō perturbatur, sed docetur. Ergo qui partite, definite, distincte, facietē dicit, et tranquille et leniter dicit. Erūt autē caussae partim totae eo modo tractandae, ut de agnatione, tutela, stipulatione: partim aliqua ex parte cum tranquillitate tractandae: aut ubi fama et existimatio laborat, ut pro Quintio: aut ubi uita in periculo est, ut pro Caelio. Adde quod rarō incipimus ex abrupto, et ab amplificatione uehementi, sed exordijs et expositiombus antē paramus aures, quā rem contentiombus inflammamus. Aliquid igitur in causa grauisima quietē tranquilleq; dicendum est: quod qui non fecerit, is furere apud sanos, id est, nullo motu cōcitatos, et quasi inter sobrios, qui caussae uim non attigerūt, bacchari temulentus uidebitur. TENEMVS igitur Brutē, quem querimus. Querit Brutus, idq; iam sapius, quod eloquentiae genus Cicero probet maxime, et

quod idem summum et perfectissimum iudicet. quoniam Cicero in uno uiro illud inuenire non potest, eloquentiae perfectae speciem ad illam Platonis ideam refert. Ut autem cogitatione concipiamus ideam, tria breuiter circumscribit genera dicendi: deinde latius in speciebus distribuit, ut formae per multas laudabiles esse uideantur: tandem fusius exponit generum singulorum proprietates: ut hoc demum conficiat, eum summum et perfectissimum uideri, qui et humilia subtiliter, et magna grauius, et mediocria temperate potest dicere. Teneamus, inquit, quem querimus oratorem, non manu, quia nemo tantus inuenitur: sed animo, qui ideam mente complectitur: ut non sine causa idea perfectae eloquentiae quaesita esse uideatur. locatur, ut animi causa fieri solent. Manu, inquit, si prehensissem, non modo ille uulgari orator, sed ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi persuasisset, ut se dimittere. quo dicto significat, ardere se amare eloquentiae perfectae: quae si uideri posset, mirros amores sui, in animis nostris excitaret. Hanc qui tenet, est ille eloquens quem nunquam uidit Antonius: qui disertos aut se uidisse permultos, eloquentem uero neminem. Quis est igitur is? dicit aliquis. Complectar breuiter, inquit, differam pluribus. Facile est rem paucis generibus adstringere, sed paucis explicare difficile est. Comprehendit oratorem perfectum tribus omnino proprietatibus, qui humilia subtiliter, magna grauius, mediocria temperate dicat. Nemo is, inquit, unquam fuit. Nec fuerit, inquit Cicero: hoc est, fute amur talem nunquam fuisse: ego quid desiderem, non quid uiderim, disputo. Desiderat autem rei formam et speciem, quam Plato uocat *idea*, de qua principio diximus. Idea, ut Plato uult, immortalis est: eloquens autem, mortalis et caducus. Qui querit igitur eloquentiam ipsam, aut eloquentiae ipsius ideam, non querit eloquentem, neque quicumque mortalem et caducum, sed immortalem quoddam bonum, quod nullis nisi mentis oculis uidere possumus. Mens hoc uidet, cui nihil desit, id esse perfectum, omnem eloquentiam tribus in generibus uersari: eloquentem igitur, qui possit parua summissa, modica temperate, magna grauius dicere: quae breuiter notata, res prope innumerabiles continent. TO

TA mihi causa pro Cecinna de uerbis interdicti fuit. Aliae causae totae subtiliter tractantur, aliae temperate, aliae grauius, aliae mixtae sunt et inaequales. Tres itaque suas proponit orationes, quae fere totae in uno aliquo genere uersantur: tres alias mixtas, omnium genere uariatas. Suas autem proponere uidetur, quod cuius exempli Graecorum, nullumque unum Romanum reperiat, qui sit affectus illam tripartitam uarietatem: quoniam singuli singulis generibus modo floruerunt. Causa pro Cecinna summissa est ac tenuis, quia sic uoluit rerum decorum. Verba definiuntur, inuoluta explicantur, ambigua distinguuntur, decebat igitur definitum, partem distincte dicere: hoc est, tranquille et leniter, quod animi docendi sunt, non perturbandi: quodque ea res est, quae non

desideret illa pulcherrima ornamenta dicendi, usus est minuto quodam numero ac musica summissa: non studuit uerba uerbis quasi coagmentare: non anxie euitauit hiatus uocatum. Sermo purus est et Latinus, et inornato similis: dilucide planaque dicitur. Sententiae multae acutae. ceterum uerecundus est oratoriae usus quasi suppelletilis. in his rebus est subtilitas, quae uulgata loquendi consuetudinem sic imitatur, ut aliquid tamen muniat occultius. Cecinna et Ebutius quum de fundo quodam lite contenderent, et Cecinna in rem praesentem de more uenire cuperet, non est passus eum Ebutius in agrum uenire, sed hominem armata multitudine reiecit. P. Dolabella praetor interdixit, ut est consuetudo de uo hominibus armatis sine ulla exceptione, ut unde Cecinna deiecit Ebutius, restitueret. Hoc Dolabella interdixit est ex alio isto. Unde tu, aut familia, aut procurator tuus hominibus coactis armatis ue deiecerit, eum restituito. Vtriusque interdicti uerba Cicero interpretatur. Est autem interdictum, quo praetor aliquid fieri iubet, aut prohibet. Verba ambigua sunt Ebutij, ita causam tuentis: non deieci, sed obstiti: non deieci, sed non fui accedere: non deieci, sed te reieci atque perterritus: non licet a uerbo legis recedere: non est ulla uis illata: age mecum lege iniuriarum. Quae uerba Cicero distinguit, quemadmodum definit quid sit uis, quoniam interdictum de ui interpositum est. Ista quidem minuta sunt et implicata, eam ob rem enucleato facilius genere tractanda. In oratione pro lege Manilia Pompeius ornatur, ut si bellum suscipiatur in Mithridatem, qui ciues Romanos in Asia necauerit, administret illud Pompeius imperator. Laus amplissimi uiri neque forensi acerbitate, neque humili oratione, sed temperata mediaque grauitate tractanda est. Conueniebat igitur apta modulatione suauibusque numeris explete sententias, uerba uerbis coagmentare, et ad lenitatem modorum saepe continuare periodos, uti denique pulcherrimis quibusque conformationibus et ornamentis, quibus illae sententiae concinnae magis quam uerba certaeque uestirentur. Pars igitur altera de laude Pompeij tibi legenda est, et arribus animoque dimittenda, ut intelligas aliquid esse plenius et maius quam tenue dicendi genus, exemptum numerorum uinculis: ut etiam sentias abesse contentionem, acrioribus numeris ac figuris intortam, quibus fulminat acre dicendi genus. Oratio pro Rabirio perduellionis reo, omne genus amplificationis, hoc est grauissimae contentionis, ex postulare uidebatur, propterea quod quum Saturninus decreto senatus a Caio Mario consule caesus esset, et una cum alijs Rabirius seuisset, caputque Saturnini circumtulisset, Labienus, cui patruus fuerat Saturninus, contra legem Porciam et Semproniam sit intendebat actionem, ut si Rabirius damnatus esset a Duumuiris, in campo Martio infelici arbore penderet. In qua Rabirij causa ius omne retinenda maiestatis populi Romani continebatur.

nebatur, quod C. Gracchus tulerat legem, ne de capite ciuis Romani iniussu populi iudicaretur: qui turpe duceret ciuem Romanum ab uno paucis uerba morte damnari. Ergo Cicero ne tam grauis accusatio molesteret, simul ut Labieno crearet inuidiam, uehementer et atrociter egit hanc causam: quae quod in manibus est, et ab omnibus cognosci potest, et quam grauis, acris, et ardens sit, facile iudicari, non abutar opera in constituendis longioribus exemplis. At haec interdum genera pro rerum uarietate temperanda: hoc est, miscenda uariandaque sunt. quod ipse fecit in accusationis septem libris, hoc est, septem actionibus in Verrem: quod in oratione pro Aulo Cluentio Habito: quod in orationibus pro Cornelio. Hunc reum maiestatis defendit Cicero praetor, nec una oratione. Nam infra mentionem facit de Cornelia secunda. sed non extant orationes. Libros appellat, ut Quintilianus 3. Et editi, inquit, in competitoribus, in L. Pisonem, et Clodium, et Curionem libri, uituperationem continent. Longum est et inutile exempla scernere, et adscribere. Sat est igitur notare locos. Tenue genus est actione tertia, fere tota, ubi agit de praetura urbana, et Verri edictis. Medium actione quarta, ubi commemorat Heraclyi Syracusani calamitatem. Graue autem in eadem actione, ubi Verrem urget de accepta a Sopatro pecunia. Pro Cluentio subtile est, quod Bulbus et Gutta iudices colloquuntur. Temperatum, quo iudices exornat eos qui non absoluerunt Oppianicum. Ardens, quod excitat post censoriam notam, ubi acriter exaggerat Oppianici flagitia. Eadem genera uariat in alijs defensionibus, pro Coelio, pro Sextio, pro Milone. Et certe natura ducit nos, ut plus minusque conemur, ut sunt res aut maiores, aut minores. Quae deceant, sentimus omnes, sed conantibus haud aequae succedunt. Itaque summum est, stylum rebus aptare posse. Monendi sunt imperitiores, ne locorum discrimen ab una altera ue sententia discant. Totae legendae sunt non modo paginae, sed argumentationes absolutae. Nec enim ab uno quadrato lapide et aurata columna magnificam domum iudicamus, sed ab uniuersa extruptione, ac toto aedificij corpore aestimare debemus. NVLLA est enim uoluntas in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, ac conatus tamen, atque adumbratio. Positis cuiusque generis exemplis, quid sentiat ipse de suis et alienis, interpretatur. Laus oratoris est in aptanda generum uarietate. Hanc qui perficit, habendus est summus. Qui uero conatur modo et adumbrat, ut pictor bonus quidem, sed qui tamen extremam imponere manum nesciat, is est si non optimus, tamen in suo genere laudandus, qualem Cicero decori seruandi apteque dicendi gratia se fatetur. Ineptus est et stultus, si quod diuinum summumque putat in nullo uno reperiri posse, id sibi gloriosum arrogaret: quod facere uisus esset, nisi suspicionem pre-

munitione auertisset. Non assequimur, inquit, hoc est id quod attingere lubet, haud apprehendimus: ac quid deceat, uidemus. nempe decet characteres accommodare rebus atque personis. Nec enim de nobis, qui sumus homines, sed de re, hoc est, de eloquentia diuina et immortalis dicimus. nec nostra miramur, ut qui peritiam ducuntur, sed difficiles et morosi sumus, hoc est, tam moleste seueris, ut nihil improbum, nihil ineptum, nihil ulla ex parte uitiosum, nihil imperfectum arripere possit. Nobis Demosthenes satis facere debeat, qui unus eminet inter omnes in omni genere dicendi: sed nobis non satis facit, quanto minus egometipse mihi? Cur ita? quia non semper implet aures meas. Quam obrem? Sunt auidae et capaces: hoc est, plurima capiendi percipiente. Sic enim uerba ista significant, rapax, uorax, loquax. Quomodo cupidae? semper aliquid immensum infinitumque desiderant. Quid nam? Numerum sane, cuius comprehensione ad implendum aurium sensum cum suauitate procurrit oratio. Aliud ne est quod desiderant? Maxime: ne quod tractare coeperis, ante relinquant, alioque diuertas, quam totum impleueris locum, in amplificationibus praesertim, quae copiam desiderant. Sentiant ij qui dicere conantur amplius, aut scribere, animum nescio quid parturire, quod tamen edere non possit. Inde fit ut alia quae uolunt, nec inuenientes, impetu quodam ad antedicta reuoluamur. Is animus cupit quocumque modo causa postulat, dicere, sed hoc peritiam affequitur, quod affectus est fere Demosthenes. Sic enim Cicero non omnia, sed multa perfecisse contendit. Eius rei Brutum constituit iudicem, qui cum esset Athenis, non Demosthenem ipsum cognouit, aliquot ante saeculis mortuum, sed libros eius diligentissime cognouit. Erat enim Brutus homo studiosissimus philosophiae et eloquentiae, adhibuit que sibi uirum perdoctum Pammenem Demosthenis illius studiosissimum, quo in studijs Graecis uteretur. Idem quum reuersus esset in Italiam, Demosthenis orationes atque Ciceronis frequenter habebat in manibus. Poterat igitur Brutus homo ingeniosus, doctus, diligens, de utriusque oratoris uirtutibus iudicare. Vides, inquit, illum multa perficere, quod est magnae facultatis: nos multa conari, quod est egregiae uoluntatis: illum posse, nos uelle quocumque modo causa postulat, dicere: quod est optime dicere. Si omnibus in rebus succederet, summus esset artificis: sed in multis, non in omnibus Demosthenem hoc potuisse, superiora declarant. An Cicero Demosthenem cedat quadam modestiae simulatione, an re uera inferiorem se putet, non est facile iudicare. Certe Tusculana prima non multum, aut nihil omnino Graecorum gloriae cedit. Oratorem, inquit, celeriter amplexi sumus, nec eum primò eruditum, aptum tamen ad dicendum: post autem eruditum. nam Galbam, Aphricanum, Lelium, doctos fuisse memoriae traditum est: studiosum autem eum

qui hos etate anteibat, Catonem: Gracchos deinde ita magnos nostram ad etatem, ut non multum, aut nihil omnino Græcis cederetur. Quintilianus in eadem sententiam. Oratores uero uel præcipue Latine eloquentiam parem facere Græcæ possunt. Nam Cicero nem cuiusq; corū fortiter opposuerim. Deinde sic cōparat, ut Cicero par aut maior illius sententia discedat. Percurre, si uideatur, locū in eius decimo libro. Quod si Demosthenes arte superior fuit, id non ingento et labori uult attribui, sed tempori, quia successit ipse magnis, ut Pericli, Lysia, Teramenu: et maximos oratores habuit æquales: hoc est, etate pares, ut Hyperidem, Lycurgum, Aeschinem, Dynarchum. Superiores habuit quos imitaretur, æquales à quibus exerceretur. Eodem loci contendit Cicero, ut qualis ille fuit, sic magnus esset: et eò quidem peruenit. quod quia non audeat confiteri, modestius agit, hoc modo: Nos magnū fecissemus, si quidem potuissemus quò contendimus peruenire. quibus uerbis significat se magnum in eloquentia fecisse, nec id gloria carere. Nam quo res difficilior, eo uideatur ad gloriam uictoris esse præstantior. Successit et Cicero multis, de quibus in Bruto multa: sed ita clari fuerunt oratores, ut unum modò sequerentur genus, ut Cotta tenue, Sulpitius graue, Hortensius medium. Crassus ille, quem maxime laudat, ad grauitatem, Antonius ad subtilitatem propensior. Uterque uariis, quantum ferebat etas illa rudior: qui si principes ueterum usurpauit, nec tamen apud genera uariare potuerunt, iure suo dicit aures se ciuitatis accepisse ieiunas, imopes, et inanes huius multiplicis orationis, quæ se æqualiter in omnia genera fundit: hoc est, æqualiter apta est ad concinnandum quodcumq; genus diuersa materia postulat. Primus igitur aures ciuium conuertit ad incredibilia studia generis huius audiendi: et ita uoluptate ciuitatem afficit, ut dictu sit incredibile quantum studerent uellentq; cues audire hoc dicendi genus. **Q**UANTIS illa clamoribus adulescentuli diximus de supplicio parricidarū? Subdit exempla, quibus incredibilia audiendi studia, et auditorum clamores excitauit. Alterum est ex oratione pro Sexto Roscio, alterū pro Cluentio. utrumq; graue quidem, ideoq; magna contentione, magnisq; clamoribus agendū fuit: quia sic est actio et pronuntiatio, ut grauiam contentē efferat atq; uehementer. Sunt alia apud ipsum permulta, pro Cluentio, in Catilinam, pro Muræna, quæ multis quum dicerentur, admirationi fuerunt, et nunc dicendi uarietate ostendunt. Orationem pro Sexto Roscio dixit anno sexto et uigesimo, si Quintiliano credimus. Verba sunt eius libro 1. Frustrum studiorum uiridem, et adhuc dulcem promi decet, dum et uenæ spes est, et paratus fauor, et audere non dedecet: et si quid desit operi, supplet etas: et si qua dicta sunt iuueniliter, per indolem accipiuntur: ut totus ille Cicero pro Sexto Roscio locus. Quid e-

nim tam comune quam spiritus uiuis? terra mortuis? mare fluctuantibus: litus cæcis? Quæ quum sex et uiginti annos natus, summis audientium clamoribus dixerit, deseruisse tempore, et annis liquata, tam senior idem fatetur. hæc ille. De etate Cicero sententiā idem Fenestella. Gellius affirmat annos iam septē et uiginti natum eam orationem dixisse, L. Sylla Felice, Q. Metello Pio consulibus. ipse se adulescentulū tum fuisse dicit. Amplificat autem supplicium parricidarū, qui insuti in culleum, præcipitabantur in mare. Et supplicio planum facere uult, quā atrox facinus habeatur, interficere parentem, quo minus credibile sit tantum scelus admisisse Roscium. Spiritus, id est aër, uis ad spirandum, terra mortuis ad sepeliendum, mare fluctuantibus ad deserendum, litus cæcis ad recipientem commune est. Insuti in culleum, ducere animam, id est, aërem non quæcumq; eorum ossa terram non tangunt, quoniam culleus est interpositus: quo etiam resistente nō alluuntur, nec ad scopulos conquelescunt. Hæc sunt adulescentis, aut, ut paulo antè dicebat, ut res admirabilior uideretur, adulescentuli, non re et eloquentia uera, sed spe: non maturitate fructus, sed expectatione laudati. Nam illa tanto plausu et clamore laudata, nequaquam satis deseruisse: hoc est, more musti deseruendo atque refrigerando cocta fuisse, post aliquanto sentire cepit. Deseruisse Quintilianus posuit pro refriguisse, quod et Columella fecit. Paulo aliter hoc uerbi Cicero usurpauit: et tanquam uerbum interpretaretur, paulo post rem dixit immaturam. Queret aliquis. Cur ea nequaquam satis deseruerant? Pleriq; deierant occultari secreta quædam mysteria, tanquam Eleusina Cereris. id solent quidam multi, ut soli sapere uideantur, qui parum aut nihil sapiunt. Certe perspicuum est, non hoc in uerbis et bonis et compositis esse: postum, sed in re et inuentione tenui atque subtili, quæ multo minor est, quā quæ tanta contentioni respondeat. Voluit enim uideri grauisima, quæ natura sunt leuia, ut ossa terram non tangere, ut non allui, ut ad saxa non quiescere: quæ si quis diligenter inspicias, ridicula potius quā admiranda uidebuntur: sed nescio quomodo. placent ubi tandem incaluit oratio, quia parricidam priuare omni usu elementorum uidentur. Ab hac indole, id est natura, bonæ quæ spei ingenio, iam quemadmodum superiora sunt feruida potius quā matura, sic illa matura natura quæ grauiam sunt: Vxor generi, nouerca filij, filia pellex: quæ grauiam à Cicero pro Cluentio dicta meruerunt ciuitatis admirationem. Salsia Cluentij mater Aurium Melinum generū suum pellexit in amore: quod egrè ferens uxor Melini Cluentia, discessit à uiro. Tum Salsia diuortio facta, nupsit Aurio Melino nuper genero suo. Nubit, inquit, genero socrus, nullis aspicijs, nullis auctoribus, funestis omnibus omnium, et in peroratione. Atq; etiam nomina necessitudinē,

non

non solum nature nomen et iura mutauit, uxor generi, nouerca filij, filia pellex. Eò iam denique adducta est, ut sibi præter formam nihil ad similitudinem hominis referuarit. Cur, inquit, hæc matura sunt? Nihil coctius in hoc genere inueniri potest, quod animi quasi palatum iuuat. Inuentio quidem optima est, et ipsa rei nouitate potentissima. Nec uero hic unus erat ardor in nobis, quæ dicitur contentio, à Græcis ὀρεσθεῖς, ut hoc modo et tam grauiam omnia diceremus. Ipsa illa pro Roscio iuuenilis redundantia habet attenuata, id est, ad genus humile deiecta, ut quæ disputatur cū accusatore Erucio de parricidij causis. Quædam etiam paulo hilariora, quæ ad generis mediū suauitatem pertinent, ut quum agitantur accusatores, et canibus et aseribus conferuntur. Quam accipimus hic iuuenilem redundantiam? Sanè copiam rerum maiorum, quæ nō tam grauiam legit, quā dicit omnia et inculcat. Sunt et aliæ multæ Cicero orationes, quæ hanc ipsam habent trium generum uarietatem. Nemo enim orator tam multa scripsit, ne in Græco quidem ocio, quum ad tempora Socratis lex Athenis esset, ut quisq; pro se diceret, patrono et oratore ne uteretur, et oratores à foro semoti, in ocium traducti, domi scriberent orationes, quibus uterentur homines infantes, et lingue forensis imperiti. AN ego Homero, Ennio, reliquis poetis, et maxime tragicis concederem? Et si commendantur insignes loci, et plausum mouent orationis illæ grauisimæ partes, non tamen eodē modo semper erit agendum, quod hæc atrocitas in re minori uideatur insana. Adhibenda uarietas illa nature gratissima, quam prudentissimi quisq; etiam citra eloquentiam temperare solent. Constituit igitur ab illa acerrima contentione sæpe esse discedendum, nec eodem modo agendum, nec aliquod causarum genus esse repudiandum. Hæc ut confirmet, cōparationem ducit à poetis et histrionibus: cuius est hæc uis. Homerus poetarum omnium facile princeps, et Ennius ante Virgilium Latinarum summus, et tragici tam Græci, quā Latini, ut Euripides et Accius, etsi grandia conscribunt, tamen à contentione discedunt, et aliquando ad cotidianum genus sermonis accedunt. Histriones etiā subinde mutant actionem. Quid oratori faciendū est? qui si ab elocutione dictus est eloquens, hoc certe proprium munus habet, suam rebus aptare compositionē. Homerus, Quintiliani uerbis utar, breuem quidem cum animi iucunditate, et propriam (id enim est, non errare uerbis) et carentem superuacuis eloquentiam Menelao dedit, quæ sunt uirtutes generis illius primi. Et ex ore Nestoris dixit dulciorem melle profluere sermonem, quæ certe delectatione nihil fingi maius potest. Sed summam aggressus, ut in Ulysse, faciundiam, magnitudinem illi iunxit, cui orationem niuibus hybernis, et copia uerborum atq; impetu parem tribuit. Exit igitur Homerus ipse de se testis, non in uno sem-

per genere constituisse: nec difficile est seugere locos. Certe Virgilius imitator eius non modò singulis libris uaria genera accommodat, sed penè totos libros habet, aut tenues, ut quintum: aut medios, ut sextum: aut graues, ut decimum: quanquam et in his est aliqua uarietas pro conditione rerum. Sed hoc minus in poetis mirandum uidetur, qui si tanto nomine digni sunt, eo certe ualent ingenio, ut afflati numine credantur. Admirabilis est in histrionibus, hoc est, actoribus fabularum, qui si in suo genere perfecti sunt, qualem Cicero Roscium uidit, in dissimilimis personis satisfaciunt, ut regis, patris familiæ, militis, parasiti, lenonis: quod quidem facere non possent, nisi genus actionis immutarent, quum tamen in suis personis uersarentur, et ijdem ipsi manerēt: ut Roscius agens Agamemnonem, nihil aliud est quā Roscius. Satisfacit igitur in dissimilima persona, quum tamen in sua uersetur. Nec histrio in uno tantum genere fabularum mutat actionem, sed et ipsa genera mutare potest: ut si comœdiam tragœdus, tragœdiam comœdus agat, in comœdia lenitate pronuntiandi, in tragœdia lateribus et cōtentione uocis utetur. Sic iuuenis orator, ut Brutus, dum per etatem licet, elaborare debet ne eodem modo omneis causas agat: sed quum uaria causarum genera receperit, aliud humile, aliud acre, aliud mediū, tum spiritum uimq; dicendi pro rerum natura commutare debet. Id fecit ille Demosthenes, cuius auctoritas apud M. Brutum plurimum ualere debet, qui hominem tam uehementer amet, ut eius imaginē ex ære domi seruet, et inter imagines suas ac suorum perinde ueneretur, ac si unus è familia Brutorum Demosthenes fuisset. Nobiles Romanos imagines et stemmata maiorum suorum, maxime eorum qui uel magistratum populi Romani gessissent, uel alia ratione clari fuissent, habuisse, illisq; suas addidisse, notum est. Habebat imagines suorum Brutus, et suas, quas in uilla Tusculana ornamentis causa seruabat, et in illis Demosthenis imaginem, cuius industriam amplectebatur. Nouit igitur Brutus, ut ille uersetur in omni genere dicendi: nunc subtilia de more Lysia persequatur, et tenue filum ducat rerum minutarum: nunc erigat se paulum ad argutias et acumen Hyperidis oratoris clarissimi, qui non tam familiaris erat et obuius in oratione quā Lysias, de quo supra diximus, sed illo paulo dulcior, et compositus magis, ac in fingendis animi sensibus acutior: quanquam nō ita longe à tenuitate discedebat. Nunc genus medium teneat, ac moduletur illam Aeschinidis suauitatem, et illustret splendore uerborum: nunc ut in re graui sit omnium grauisissimus acerrimusque. Huius uarietatis exempla proponuntur, ut ὁ ἄριστος ἄριστος ὁ ἄριστος ἄριστος, oratio contra Leptinē de immunitate, qui quum ciuitas Atheniensium bene de Republica meritis immunitate donaret, et id è Repub. non esse uideretur, legem pro-

kk 3 mulgavit,

mulgavit, ne quis immunis esset, & qui peteret immunitatem a tributorum, & uectigalium, & grauarum, pateretur extrema. Demosthenes hanc legem inuilem, inhonestam, iniquam putat. agit in eum de ratione legum, de rogationibus populi, rebusq; Gabrie: & hac, ut decet, tenuiter explicat. Contra uehementer agit in Philippum Macedonum regem, propterea quod dictis inflammare uelit ciuitatem in eum tyrannum, qui contendit Atheniensibus auferre libertatem. Quas in eum dixit orationes, hic à Cicerone Philippicæ dicuntur: quo nomine postea dixit suas Antonianas, quoniam Antonius in occupanda libertate Philippus alter uidebatur. Nonnunquam Demosthenes idem in eadem oratione, quum rerum uarie sunt partes, genera mutat: ut contra Aeschinam *περὶ τῆς παραπαιδείας*, hoc est, reum falsæ legationis. Aeschines semel iterum legatus fuerat ad Philippum, & proposita turpi conditione pacis cum Philocrate consenserat, ac in profereudo tempore fuerat in causa, cur Athenienses in Thracia cederent. Obijcit etiam Demosthenes accepta pecunia regis falsum renūciasse, propter quod perire Phocenses in ea causa subtiliter tractat aliquot epistolas atq; decreta. Locus est de testibus in genere temperato. Sunt & amplificationes graues de prodicione legati. Egit in eundem Aeschinam causam Ctephontis percelebrem, de qua alio loco diximus. Idem illud medium genus quoties uult arripit tanquam bellicum instrumentū, & in id genus potissimum delabitur, quum à grauissima illa & acerrima contentione discedit, quæ plurimum efficit ad auditorem clamore perlata. S E D ab hoc parumper abeamus, quādoquidem de genere, nō de homine querimus. Is est eloquens, qui humilia subtiliter, & magna grauitate, & mediocritate temperate potest dicere. Hoc, ut ait, complectitur breuis, differit pluribus. Incipit igitur ex ordine omnia monstrare quæ faciunt ad eloquentiam perfectam, ut cognitio rebus, earumq; naturis, & parata dicendi facultate, tria illa genera dicendi facile accommodentur. Ab hoc Demosthenes, inquit, parumper abeamus, redituri quum expedierit. Quādoquidem de genere perfectæ eloquentiæ, non de homine querimus, rei potius quàm hominis, id est, eloquentiæ uim & naturam explicemus, quas habeat facultates, quasq; partes. Hæc paradi gratia dixit: ubi querat aliquis, quænam ratio collocandi fecit, ut ista separaret ab inuentione, collocacione, actione, memoria, elocutione: hoc est, quinq; rhetoricæ partibus, quas antè mutato ordine tractauit. Respondeam, uim oratoris breuiter ostendisse, nunc autem fusius explicare qui mirabiles haberi possint tres ex illis amplissimæ partes, inuentione, collocatio, & elocutio. Superiora eō tendebat, ut inueneretur summus orator: hæc consilium tractant, quibus ille de rebus summus effici possit: sic tamen, ut quasi digito monstrantur, non in aliqua præcepta redigantur.

Nam dixit antea. Nulla præcepta ponemus (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus. Et hic eadē constituit auertendæ calumniæ causam. Nihil, inquit, præcipiendi causa si dicemus, sed ita potius agemus, ut existimatores, & in estimanda re arbitri uideamur loqui, non magistratū atq; præceptores. Id eo facit, quod alijs in libris præceperit, nunc suum Bruto de summa eloquentia exponat iudicium. Quod autem partes omnes, ut paulo atq; dixi, notauit, nunc amplius exponat opes eloquentiæ, ac minutius rerum species diuidat, ideo præstat ut se facere, quoniam hunc librum diuulgari necesse est, & ad rudiōres peruenire, quibus nihil unquam satis explicatum est. Hic Bruti commēdat eruditionem, aut certe ueretur ne uirum doctum plus quàm uelit docendo moretur. Ad orationis materiam sumat orator dialecticam, philosophiam moralem & naturalem, ius ciuile, historiam: deinde se transferat ad causas. Hæc qualia sint, ordine demonstrat, & eadem tractat libro primo de Oratore. Est igitur eloquentiæ perfectæ, non habere solum facultatem suscipiendi, dicendi, hoc est, rhetoricam copiosè differentiæ, quæ sit eloquentiæ propria facultas & scientia: sed assumere dialecticam, quæ sit arti rhetoricæ uicina atq; similitima. Hoc illæ differunt inter se. Rhetoricæ est oratio copiosa & ornata: Dialecticæ autem disputatio breuis & inornata. hæc loquitur incomplētè, illa dicit amplè & ornate: consentiunt in alijs. utraque in differendo est, utraque inuenit differendi materiam, utraque ad probandum tractat argumentationem, quam aliter orator, aliter dialecticus disponit. Zeno Stoicorum princeps, nam fuerūt alijs, ut Zeno Eleates Parmenidis auditor, ac dialecticæ inuentor: Zeno Rhodius, qui Rhodiorum scripsit historiam: alius historicus, qui Pyrrhones in Italia gestas, literis mādauit: alius Chryssippi discipulus, alius me dicus, alius grammaticus, alius Epicureus. Hic Zeno Citticus, à quo disciplina Stoicorū est, quum digitis compressis pugnum fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi esse, pressam & angustam. quum autem diduxerat, & manum dilatauerat, palmae illius, hoc est, manus apertæ similem eloquentiam, apertam, copiosam & expositam esse dicebat. Idem de codena secundo de Finibus. Zenonis est hoc Stoici, omnē uim loquendi, ut iam antè Aristoteles, in duas tributam esse partes dicere. Rhetoricam palmæ, dialecticam pugna similem esse dicebat: quod latius loquerentur rhetores, dialectici autem comprehensius. Quintilianus libro 2. Itaque quum duo sint genera orationis, altera perpetua, quæ rhetoricè dicitur: altera concisa, quæ dialecticè, quas quidem Zeno adeo coniunxit, ut hanc compressè in pugnum manus, illam explicitè dicere similem: etiam disputatrix uirtus erit. Aristoteles dixit illam artem, quasi ex altera parte respondere dialecticæ *ἀντίπερὶ τοῦ ἐπιπέδου ἀντίπερὶ τοῦ ὑψηλοῦ*

Rhetoricæ dialecticæ respondet ex altera parte, id est, è regione & ex aduerso, nō autem quod una parte sint inter se dissimiles. Vult igitur huic summo oratori loquendi rationem, hoc est, dialecticam esse notam, quam causidicus ille rabula, nunquā necessariam putauit. Quatenus autem sit expetenda, Gellius hoc modo differit. Huius disciplinæ studium atq; cognitio in principijs quidem tetra & aspernabilis inuauisq; esse & inciuilis uideri solet: sed ubi aliquantum processeris, tum deniq; & emolumentū eius in animo tuo dilucebit, & sequetur quædam dicendi uoluptas insatiabilis. Cui sane si modum non feceris, periculum non mediocre erit, ne ut pleriq; alijs, tu quoq; in illis dialecticæ gyris aut mæandris, tanquam apud Sirenios scopulos consenescas. Vsq; adeo confusè & barbare tradita nobis est, ut non sit timendum ne in eiusmodi uoluptate consenescamus. Q V A E quidem res (quod te his artibus eruditū minime fallit) duplicem habuit docendi uiam. Dialecticæ uia duplex est, quæ uel à Græcis appellatur. Altera ad differendum rector & apertior, qualem monstrauit Aristoteles, & illo iunior Chryssippus. Altera spinosior, asperior, ac molestia magis, quam ulem posteriores implicauerunt. Possis addere tertium genus seculi nostri, quod omnes penè literas euerit. Spinosiora (ut opinor) a sellis existimat esse relinquenda: antiqua, ut ab Aristotele tradita, & recentiora præcepta Chryssippi, legenda putat, non ut in illis consenescat orator, sed ut ne sit earum rerum omnino rudis. In quam sententiam Antonius libro secundo de Oratore inducitur, hæc loquens. Sic decreui, philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis: nam omnino, haud placet. & quæ sequuntur. Orator instituitur uel antiqua, uel hac, id est, recentiore Chryssippi disciplina, qui de re dialectica plurimos facit libellos, de nominibus dialecticorum, de coniunctis probabilibus, de connexo, de proloquijs, de ijs quæ negantur, de ijs quæ dicuntur per priuationem, de optimis proloquijs, de differentia indefinitorum, de interrogatione, de responsione, de categorijs, de syllogijs, de soritis, de definitionibus. Scripsit alia in re dialectica tantam sibi gloriam comparauit, ut plerique dicerent, si apud deos usus esset dialecticæ, non futuram aliam quàm Chryssippam. *οὗτο δὲ πρὸς τὸ εὐσταθὲς διαλεκτικῶς ἐλάττω, ὡς δὲ καὶ οὗτος πλάσσει τὴν ἐπιπέδου τοῦ ὑψηλοῦ, οὐκ ἄν ἦν ἄλλῃ ἢ χρυσίππει.* Fuit ille uir πολύγραφος, qui composuerit uolumina septingenta quinq; in quibus acutissime disputasse fertur, sed ieiune et exiliter. Cicero de Oratore primo libro. Etenim uidemus iisdem de rebus ieiune quosdam & exiliter, ut cum quem acutissimum ferunt Chryssippum, disputauisse. Res autem & scientia dialecticorum est, nosse uim naturamq; uerborum, quæ significant substantiā, quæ qualitatem, quæ quan-

titatem, quæ referantur ad aliquid, quæ agere, quæ pati, quæ locum, quæ tempus, quæ situm, quæ habitum designent. Hæc simplicium uerborum genera decem constituit Aristoteles in categorijs. Cognoscenda est uis copulatarum, quæ sunt *συνθετικὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἁπλοῦν ἐκείνων τῶν ὁρισμάτων*, de quibus agit idem *περὶ ἑρμηνείας*. Tenendum quot modis quicquid dicatur, quaq; ratione multiplex euoluatur atque distinguatur, de qua re scripsit idem librum totum, qui non extat, quot modis aliquid dicatur *κατὰ πρόθεσιν*. Pauca dicit ea de re Topicorū primo. Possis accipere quas recentiores uocant equipollentias. Videndum, quæ ratione uerū falsum ne sit, iudicetur. Nam quod ait secūdo de Oratore. Omne quod eloquimur fit, ut id aut esse dicamus, aut non esse: & si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicet, uerum ne sit an falsum: & si coniunctè sit elatū, & adiuncta sint alia, iudicent, rectè ne adiuncta sint, & uera ne summa sit uniuscuiusque rationis. Simpliciter dictū considerauit Aristoteles uno libro de propositionibus, qui non reperitur: & multa dicit ad eam rem *περὶ ἑρμηνείας*. Considerandum est etiā, quid efficiatur è quoq; hoc est, quid ex assumpto colligatur, confectio syllogismo, & quid medio constituto consequatur, quidq; sit contrarium, id est, non sequatur: de quibus agit ab eodem in *ἀναλυτικῶν* libris. Præterea nosse debet, quomodo ambiguum diuidi explanariq; debeat. Hinc sunt paralogijs, quorum dissolutiones traduntur in Elenchis. Hæc quia sepe differenti occurrūt, tenenda sunt oratori: quia tamen sua sponte & natura squallidiora sunt ac impuriora, adhibendus erit orationis nitor, ut deterfa & exculta quasi uascula elucescant. E T quoniam in omnibus quæ ratione docentur & uia, primum constituendum est, quid quidq; sit. Quid à rebus dialecticis assumat orator, angustè breuiterq; perstrinxit. addit huc definitionem & diuisionem, de quibus per multa Aristoteles. Scripsit enim diuisiones decem & septem, & diuisionum librū unum, & diuisibilem librum unum, & syllogisticorum & definitionū libros duos, præterea definitionum libros tres. Istorum nihil peruenit ad nostrum tempus. Satis multa de definitione loquitur Topicorum libro 6. Diuisiones & definitiones ad docendum plurimū ualent. Etenim rerū disputatio ferè consistat diuisione generis in species, aut totius in partes, ad finem constitutas, & earum definitione. In omnibus, inquit, quæ ratione docentur & uia, id est arte & methodo, primum constituendum est, quid quicq; sit, hoc est, definitum illud de quo ambigitur: quia nisi inter eos qui disceptant, hoc est, questionem controuersiamq; tractant, conuenit quid sit illud de quo ambigitur, nec rectè differi, & ordine disputari, nec ad exitum finemq; certum perueniri potest. Sunt qui putant hæc dici de definitione nominis, nos etiam rem accipimus: ut si controuersia est, sacrilegium ne commiserit,

qui priuatam pecuniam de templo sustulit: nisi conueniat quid omnino sacrilegium sit, res ad exitum peruenire non possit. Ergo mens nostra non aliter quam uerbis complicata, euoluenda est et explicanda uerbis, quæ sunt quasi quedam instrumenta ad res explicandas et illustrandas, ut inuolutæ rei notitia ac cognitio definiendo aperiat. Est autem definitio, oratio, quæ quid sit id de quo agitur ostendit, quàm breuissimè: ut quum dicimus rhetorice esse bene dicendi scientiam, uim substantiamque rhetorice oratione breui completur. Tria sunt autem uidentia definenti, ut uim substantiamque rei breuiter explicet: ut definitionem eius de quo agitur (definitum uocant) propriam, nullique alteri communem constituat: ut nihil omittat, nihil ociosum et redundans intromittat. Definimus autem res genere et differetia, aut proprietate, aut accidentibus, aut similibus, aut contrarijs, aut cognominatis, quod apertius exponunt Cicero et Boëtius in Topicis. Explicato genere cuiusque rei, hoc est, definitione summa cuiusque questionis, uidentium est quæ sint eius generis formæ, quæ etiam species sæpius appellantur: ut explicato genere uirtutis, hoc est, uirtute definita, uidentium est quatuor esse formas illius, prudentiam, fortitudinem, iustitiam, temperantiam. Aut si genus est quiddam totum, uidentium est quæ sint eius generis totius partes: ut si definita rhetorice, constituas quinque partes rhetorice. Nam formæ sunt generis, totius autem partes, illa diuisio, hæc partitio nominatur. Partes ne sint, an uerò formæ, cognosces, si genus de specie dici, non totum de parte cognoueris. Iustitia est uirtus, rectè dicitur: est enim iustitia forma. Inuentio est rhetorice, dicitur falsò, quia inuentio pars est, non species. Lex diuidentis aut partientis est, ut si genus uniuersum in species certas diuidat, aut in partes distribuat, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet. Vtrunq; uitiosum, et aduersariorum ridiculis expositum. Id quomodo fiat, nihil ad hoc tempus: quia quid sit optimum, iudicat: non præcepto et ratione comprehendit. Nonnihil autem in rhetoricis et topicis ostendit. Cæterum definitiones in illis eruditissimis disputationibus, hoc est philosophicis, et à sensu populari remotis, uult esse quàm breuissimas et exactissimas: quod superior illa circumscripito demonstrat. Sed in oratione perpetua non uult esse tam pressas et angustas. Pressæ quidem sunt inuolutæ, angustæ, breues. Præstiterit angustias explanare, ut ad commune, hoc est, populare iudicium, popularem que intelligentiam accommodentur, de quo sic Antonius de Oratore libro secundo. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut uerbum illud quod causam facit, lucidè breuiter uterque definiat: quod mihi quidem perquam puerile uideri solet. Alia est enim quum inter doctos homines de ijs ipsis rebus quæ uersantur in artibus disputatur, uerborum definitio: ut quum quæ-

ritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut uis eius rei quam definiat, sic exprimat, ut neque ab sit quicquid, neque supersit. quod quidem in illa causa neque Sulpitius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primum reprehensio uerbo uno, aut addito, aut dempto, sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque penè puerilem: tum et in sensum et in mentem iudicis intrare non potest. Antè enim præterlabitur, quàm percepta sit. Nec uerò dialecticis modò sit instructus, sed habeat omnis philosophiæ notas et tractatos locos. Vna philosophiæ pars est dialectice, quam uul oratori esse notam. Altera est de uita et moribus, quæ princeps nomine generis à Cicerone philosophia nominatur, in qua multus fuit Socrates et Plato. Hanc quoque ad eloquentiam perfectam necessariam esse putat. Partes eius enumerat dignitate præstantiores, quæ omnes à Platone copiosè tractantur, et ab alijs Græcis, sed etiam à Cicerone non inelegerat. Nam de religione differit de legibus, et de natura deorum. De morte Tusculana: De pietate et charitate patrie, libri de Republica, quod opus non peruenit ad nos. De bonis rebus aut malis, libri de Finibus bonorum et malorum. De uirtutibus aut uitijs, et de officio, libri de Officijs. De dolore, Tusculana secunda. De uoluptate multis locis, sed præcipue de Finibus: de qua Aristoteles librum unum fecit. De perturbantibus animi et erroribus, Tusculana tertia et quarta. Hæc sæpe cadunt in causas, sed ieiunius aguntur ab imperijs, quia sine philosophia amplè et copiosè dici explicari que non possunt. Hæc et similia quasi materiam subijcit oratori, quod inde sumat ad dicendum materiam. Quid autem materia differat ab ipso genere dicendi, paucis indicat. Materia est, de qua dicit orator, ut res omnis ad tractandum proposita: quam sic ille summus orator diligit, ut abiectionem repudiet, dignam auribus eruditissimis excipiat. Hanc priore loco constituit, quia materia uerba debet accommodari. Genus dicendi in elocutione positum est. Elocutio suis uerbis suo que modo materiam explicat. In ea considerat orator, quomodo dicat. Nam, quod antè dixit, tria uidentia sunt oratori, quid dicat, et quo quicque loco, et quomodo. Et paulo post. Quomodo autem dicatur, id est in duobus, in agendo, et in eloquendo. Iam duabus philosophiæ partibus tertiam uult accedere, scientiam naturalem, quod à rebus physicis sit grandior et quodammodo excelsior ille dicendi artifex, ut Pericles Atheniensis in Phædro Platonis hoc præstitisse cæteris oratoribus à Socrate dicitur, quod is Anaxagoræ physici fuisse auditor, à quo censet eum, quum alia præclara quedam et magnifica didicisset, uberem et fecundum fuisse, namque, quod

quod est eloquentiæ maximum, quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. Ne sit igitur physicorum, id est, rerum naturalium ignarus orator. omnia profecto, quum se à celestibus rebus, hoc est ab illa diuina philosophia, referet ad res humanas, hoc est, cæteras artes, excelsius magnificentiusque et dicit ut orator, et sentiet ut prudens et senator. Quumque illa diuina cognouerit, quæ tradit sapientiæ mater: nolo, inquit, ignoret ne hæc quidem humana, in quibus populares artes conteruntur, ut uis ciuile, historiam, res poëticas. Ius ciuile teneat, inquit. Cur ita? necesse est. Illo egent causæ forenses, cottidie. Etenim alie sunt causæ, id est, iudiciales, non forenses, quæ illo iure non egent. Deinde honestum est hoc scire: quem admodum turpe uidetur patrocina ac defensiones suscipere legitimarum et ciuiliū controuersiarum, quæ legibus et iure ciuili statu debent, quum sit legum ciuiliū que iuris ignarus. de quo multa Crassus apud Ciceronem primo libro de Oratore. Id autem eò præcipit, quod permulti Romæ causas agerent, qui iuri ciuili operam nullam dedissent: quod temporaria nostra sic mutarunt, ut omnes ferè iuri ciuili sine alijs artibus utantur. Cognoscat etiam rerum gestarum et memoriæ ueteris ordinem: hoc est, cognoscat historiam, quæ ordine res gestas in longam memoriam reponit. Historia populorum omnium quoniam immensa est, ab oratore alioqui multis rebus occupato, cognosci non potest. Cognoscat igitur res gestas suæ ciuitatis, et populi Romani, et imperiosorum populorum, ut Atheniensium, Lacedæmoniorum, Carthagenensium: et regum illustrium, ut Xerxis, Philippi, Alexandri. Horum similia que res gestæ utiliores habentur, quod eorum bonis legibus instituta Respublica, à maximis uiris gubernata, multis rebus bellicis ac domesticis agitata floruerit: quem laborem multa querendi, Titi Pomponij Attici leuauerat labor. Is antiquitatis admirator, conseruatis in ordine, notatisque, hoc est breuiter signatis temporibus, nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentum memoriam uno libro, tanquam concha mare coarctaret, comprehendit. Is etiam scripsit de imaginibus et de consulatione Ciceronis, quicum summa familiaritate coniunctus erat. Hæc opera, quod sciam, non extant. Hunc iterum laborem leuauit Sabellicus. In annorum septingentum memoria Pomponius uidetur historiam repetiuisse à primordio urbis ad tempora Augusti Cæsaris, cui iuueni familiaris fuit. Nam Liuius non multo posterior res gestas populi Romani supra septingentesimum annum repetere se dicit. Sed hic tantum populi Romani ducit historiam, ille etiam res gestas aliarum gentium describit. Ad historiam legendam Cicero cohortatur: Pulchrum esse scire, quid antè quam natus sis, acciderit, ne semper uideare esse puer: hoc est, temporis angustis memor. Breuem esse hominis æ-

tatem, nisi contextitur, et ueluti filo coniungitur cum memoria rerum ueterum, atque ætate superiorum. Commemorationem antiquitatis ex historia, exemplorumque prolationem, quam uocant allegationem, tres usus habere, nempe delectare, dicenti auctoritatem afferre, ad probationem et fidem ualere. SIC igitur instructus ueniet ad causas, quarum habebit genera primum ipsa cognita. Quemadmodum miles antè instruitur armis, quàm se prælio committat: ita multis artibus instructus, id est, armatus, orator ueniet ad causas. Causæ sunt finitæ questiones. Omnis questio oratore digna, controuersia habet. Omnis controuersia aut in re sententiæque posita est, aut in uerbo. nec enim aliud in orationem uenire potest. Sic Posidonius rhetor diuidebat status in uoces, et in res. Si res controuersiam facit, in statu rationali disceptatio uersatur: si uerbum, in legali. Status autem rationales tres numero sunt: Vnus coniecturalis, in quo de uero queritur, hoc est, de factò ipso, sit nec ne factum quod obijcitur: ut, uerum ne est, à Sexto Roscio patrem interemptum? Alter est finitionis, in quo de nomine quidem agitur, non ad explicandum nomen, sed ad uidentiam rei naturam: quam obrem non ad uerba, sed ad rem pertinet, an si tribunus plebis in concione legitur codicem, id appellari debeat nomine læsæ maiestatis? Tertius est qualitatis, in quo de recto queritur, iure ne an iniuria factum sit? An iure Clodium Milo interfecit? Status legales duo sunt, alter ex ambiguitate, alter ex contrarijs legibus. Ponuntur ab alijs tres, sed ambiguitatem Cicero refert ad scriptum et uoluntatem: quia si quando aliud in sententia uidetur esse, aliud in uerbis, id est, si scriptum à scriptoris uoluntate dissentit, genus est quoddam ambigui, quod ex præterito uerbo, id est omisso, fieri solet. Quod igitur scriptor hoc præterijt, res duas significari uidemus. Est autè ambiguum proprium, duos plures ne facere sensus: ut si uis offertur ei qui inuitus à fundo suo deijcitur, an etiam illi qui in agrum suum uenire non finitur? Legislator addat unum uerbum, tollatur eò restituito. Quintilianus his tribus addit syllogismum, quem definitione (ut opinor) Cicero comprehendit. Nam si queritur, an lege ueneficij teneatur ea mulier quæ dedit amatorium, definiendum erit amatorium, et uenenum, ut definitione colligamus, sit ne amatorium quoddam uenenum. Certe Quintilianus fatetur syllogismum habere aliquid simile scripto et uoluntati, et nonnullam esse illi cum definitione coniunctionem. Hæc questiones siue status initio collocantur, quoniam principio tenenda est summa causæ: deinde inuenienda sunt argumenta, quibus controuersia et ambiguum soluitur. Argumenta ducuntur è locis. Locis traditi sunt duplices, uni è rebus ipsis, alteri assumpti. Inherent in ipsa re, definitio, enumeratio partium, notatio,

notatio, coniugata, genus, forma, similitudo, differentia, contraria, aduincta, antecedentia, consequentia, repugnantia, causse, effectus, comparatio. Assumpti loci sunt remoti, qui testimoniorum genera continent. Locos omnes quoniam in Partitionibus ac Topicis exposui, nunc eos notasse contentus est. Ego quod eisdem amplius in Partitiones eius exposui, eadem breuitate delecto. Res que de locis erunt, in perscili cognitione uersantur, quia pauca inueniendi precepta sunt. Tractatio rerum efficit admirabilem orationem, que quinque partibus absoluitur, exordio, narratione, confirmatione, refutatione, epilogo. Exordium tribus de rebus assumitur, ut conciliet auditorem, beneuolum que reddat: ut erigat eius attentionem, ut pareat ad discendum, docilem que efficiat. Narratio rem breuiter exponit, ut mente teneatur: probabiliter ac uerisimiliter explicat, ut mereatur fidem. dilucide et aperte narrat, ut quid agatur, intelligi possit. In confirmatione nostra firmamus: in refutatione, aduersaria euertimus. Vtraque pars ordinem querit, 20 perturbacionem et confusionem fugit. Ordo seruabitur, si argumenta suo loco constituta sic concludentur, ut efficiatur colligaturque; quod sit consequens ijs que sumuntur ad quamque rem confirmandam: hoc est, si recta assumptorum complexio neclatur. Peroratio accusatoris, incendio grauioris affectus inflammat: hoc incendium restinguit peroratio defensoris. que officia plerumque mutantur. Hec breuiter de questione, locis et partibus orationis. HAS partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco.) Constituitis partibus hoc uidendum est, quo genere dicendi singule tractari debeant. nec enim semper tractantur uno modo. Nam quum multa sint genera causarum, quibus elocutio decens accommodatur, non est facile precipere de singulis. confugiendum igitur ad oratoris prudentiam. Prudentia tempora personas que moderatur, id est, decorum obseruat, quod pro tempore personisque mutatur. In tempore locus intelligitur, sicut in personis ipsa res. Non est igitur eadem ratio dicendi in bello, in pace, in rebus prosperis, in aduersis, in foro, in senatu, in concione. Personarum quadriperita ratio mutat actionem, auditorum, aduersariorum, litigatorum nostrorum, et nostra, qui dicimus: que genera paucis amplectitur, quod illis decentem uelit accommodari orationem. cuius rei si quedam primordia et inita natura dedit indoctis, ut sciant aptius uariare sermonem, multo facilius id poterit multis in rebus exercitatus orator. Decorum in ipsa re tenetur, si saturata et copiosa, copiose: alta, magis: ieiuna, sicce: inmuta enuicer dicantur. Nam debet esse res ipsis per se equalis oratio. Huc pertinet illa orationis forma, quas in e distinxit. Partibus et suam tecorum Principia siue exordia deessent uerecundis, que parce uiuunt ornamentis et sa-

pellectile oratorum, nec intenduntur et augentur clatis uerbis ac magnificis, sed potius locant sententias acutas quasi animorum extimulatrices, uel ad conciliandum fauorem, uel ad auertendum quod aduersarius uelit mereri. ad hec enim duo sepe comparantur exordia. Narrationes decent credibiles, contra incepte sunt fabulose ac aniles. Nec affectant historicam obscuritatem, sed sepe cotidianum sermonem, ut explicent rem dilucide. In subilibus causis decet argumentandi tenue stilum, id est gracile ac macilentum dictum, tum in docendo, id est, nostra confirmando, tum in aduersaria refellendo. Quod si res ipsa causseque dignitas maior accrescet, par ad orationem, id est, elocutionem fiat accessio: hoc est, crescat argumentandi stilus, et grandior texatur oratio. quod apte efficiet is qui rationem componendi adeptus erit. Exempla si queris istorum, optima suggeret ipsius oratio pro Sexto Roscio, in qua principium uerecundum et acutum, narratio perquam dilucida, confirmatio et refutatio nunc tenuis, nunc paulo grandior pro rerum decoro. Quum uero causa ea inciderit, in qua uis eloquentie possit exprobi, ut causa publica late amplitudinis, magnique momenti, qualis erat Auli Cluentij, tum se latius fundet et extendet orator. Expatiat ut enim in uniuersis generis questione, que hinc appellatur. Tum reget et flectet animos incertis affectibus, non quidem ut simpliciter uolet (nec enim eloquentiam mutatur eueit) sed ut causse natura, et personarum dignitas, et ratio temporis postulabit. SED erit duplex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honore eloquentia. Nam docet quo se fundat orator, quoque regat et flectat animos. Dux sunt partes in dicendo admirabiles, hinc et hinc. altera facit ad copiam, altera ad affectum. Hec sunt maxime lumine se, quasi sol et luna inter sidera. Et actiuse, hoc est, cetera minus elucet, minus agitantur: quamquam debent esse laudabiles, sic ut uerbum nullum, nisi aut graue ad pondus orationis et uictoria, aut elegans ad auditorum uoluptatem excidat. Dicet aliquis, quo pacto laudatur illa humilis Lysie tenuitas, si omnia uerba aut grauiora aut elegantia esse debent: ista non pugnant. Nec enim in Lysia quequam uacat. Est igitur omne uerbum in eo aut ad docendum, aut ad mouendum, aut ad delectandum. Quod docet et mouet optime, graue debet haberi: quod delectat, elegans. hinc est amplificatio, que in augendis amplificandisque rebus usurpatur. Ea duplex est: altera minor et breuior, que toto corpore orationis equabiliter fusa esse debet, cuiusmodi est hac Commoditati ingenium, grauitati etas, libertati tempora sunt impedimento, huc accedit summi timor, quem mihi natura pudorque, meus attribuit: et uestra dignitas et uis aduersariorum, et Sexti Roscij pericula. Altera est maior, amplior ac uehementior, quod genus est

Quousque

Quousque tandem abutere Catilina patientia nostra? et que sequuntur. Hec in communibus locis maxime excellit. Communes loci dicuntur; ut definiuit Fabius secundo, quibus citra personas in ipsa uitia moribus est perorare, ut in adulterum, aleatorem, petulantem: quo intellectu communes locos Cicero uult hic accipi. Communes appellatur, eo quod uidentur multarum idem esse causarum, ut prae donè multis in causis et uarijs insectari licet. Sed proprijs singularum esse debebunt, id est, ita reliquis partibus accommodari, ut non inepte appositum, sed proprie insertum esse uideatur. Hec amplificatio in augendis rebus, et contra abiiciendis minuendisque plurimum potest. Locus eius frequens in peroratione, ut pro Flacco: nonnunquam in principio, ut in Catilinam: sepe post argumenta, ut in Verrem. At uero illa pars orationis que est de genere uniuerso, hoc est, infinita questio, neque persona certa, neque tempore comprehensa, totas causas sepe continet, ut Optimij, qui consul senatusconsulto C. Gracchum interemerat: ut Mancini, qui Numantinis deditus, ius postliminij petebat, de qua re copiose differit Antonius: de Oratore, et arguit magistros et rhetores qui tum Romae docebant, tanquam hominum genus hebes atque impolitum. Hic autem iudicat in definitione et qualitate nihil facere personas, quia ueritas, que iudicatio uocatur, in qua quasi certamen est controuersie, et summa causse, traducitur ad perpetuam, hoc est, infinitam questionem. Si queritur, si ne peculatus, retinere pecuniam populi Romani, nihilominus frumentum Siculis imperare gratis, nihil faciet persona Veris. Si insidiatores occidere licet, et Miloni Clodium insidias fecisse planum fiat, nihil addet persona Clodij uel Milonis. Sed in coniectura quum de uero ambigitur, persona iuuat. quamquam tum licet argumenta reuocare ad genus, et ad naturam uniuersam: quod sumptuosus, de luxuria: quod alieni appetens, de auaritia: quod seditiosus est aliquis, de turbulentis et malis ciuibus: quod a multis arguitur, de genere testium dicitur. Ex his colligitur, nullam esse causam in qua non liceat a propria persona rem auocare ad infinitam questionem. Quoniam autem philosophi thesin generalemque questionem uersant, et frequenter utranque partem agitant, ut Socrates apud Platonem, ut Peripaticorum princeps Aristoteles in scholis solebat, de cuius exercitatione in proemio Tusculanae secundae mentionem facit: hic admonemur, illorum more non esse dicendum. Nudas hinc et inde conijciunt augmentationes: orator aliquanto neruosiore dicit, quando miscbit affectus aut asperiores in reos, aut pro reos leuiiores. DVO sunt etiam que bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant. Quantum ualeant affectus, ostendit Quintilianus his uerbis. Probationes efficiunt sane, ut causam nostram meliorem esse iudices putent: affectus prestant, ut etiam uelint.

Sed id quia uolunt, credunt quoque. Nam cum irasci, fauere, odisse, misereri ceperunt, agi iam rem suam existimant. Et sicut amantes de forma iudicare non possunt, quia sensum oculorum premit amor: ita omnem inquirendam ueritatis rationem iudex amittit, occupatus affectibus. aestu fertur, et uelut rapido flumini obsequitur. Huc igitur incumbat orator, hoc opus eius, hic labor est, sine quo cetera nuda, ieiuna, infirma, ingrata sunt. adeo uelut spiritus operis huius atque animus est in affectibus. Idem in eodem loco refert hanc affectuum partitionem. Affectuum, inquit, sicut antiquitus traditum accepimus, due sunt species: alteram Greci uocant, quam nos recte uertentes ac proprie affectum dicimus. alteram uero: cuius nomine, ut ego quidem sentio, caret sermo Romanus. mores appellantur, atque inde pars quoque illa philosophiae moralis est dicta. sed ipsam rei naturam spectanti mihi, non tam mores significari uidentur, quam morum quedam proprietates. Nam ipsis quidem omnes habitus mentis continentur. Cautiores uoluntatem complecti, quam nomina interpretari maluerunt. Affectus igitur hos concitatos, illos mites atque compositos esse dixerunt. perlegito que sequuntur. Ex his dicta Ciceronis aperte cognosces. Duo sunt affectuum genera, que bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciunt: quorum alterum quod Greci uocant, id est morale, ad naturam et ad mores, et ad omnem uitae consuetudinem accommodatur. illud est quod bonitate commendatur, non solum mite ac placidum, sed plerumque blandum et humanum, et audientibus amabile atque iucundum, quo mores dicentis ex oratione perlucent, et quodammodo agnoscuntur, quod est sine dubio inter coniunctas maxime personas, quoties perferimus, ignoscimus, satisfacimus, monemus, procul ab ira, procul ab odio, quo denique cuique finguntur apti mores. Paucis complectar: sic dicit orator, ut mores suos, eorumque quibus bene esse cupit, amabiles ostendat. cui uirtuti contraria est impudentia, arrogantia, insolentia, feritas, agrestis, maledicendi cupiditas, similitas, iracundia, inuidia, odium, ostentatio. Sicut haec uitia inter dicendum sentiuntur, et ex oratione dicentis quodammodo colliguntur, ita contrariae uirtutes in eo qui decenter et apte dicit. Cicero 2. de Oratore. Conciliantur animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione uitae. sed haec adiuuant in oratore, lenitas uocis, uultus pudoris significatio, uerborum comitas. Si quid persequere acrius, ut inuitus et coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, que proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, ualde beneuolentiam conciliant. Alterum genus est, ut ad hunc uel, id est, passuum, quo perturbantur animi et concitantur, et in

quo

quo uno regnat oratio, quæ τὴν ψυχὴν, id est regina, ab Euripide nominatur, ab Ennio flexanima, à Cicerone omnium regina rerū. Generis huius species enumerat in rhetoricis, & 2 lib. de Oratore. Genus hoc amplificationibus inferendum, quia uehemens ut procella, incensum ut fulmen, incitatum ut torrens, quo causse eripiuntur è manibus obsistentium: quod quum rapidè fertur, ut in amplificationibus solet, sustineri nullo pacto potest. Exempla sunt in Verrem permulta, in Antonium non pauca, quibus odium, iracundia, inuidia, timor, molestia, & id genus affectus instruuntur. In quo genere Cicero mediocris, aut multo etiā minus quam mediocris, ut hic ipse de se modestè loquitur, reuera summus inter oratores Latinos, quod de Claris oratoribus fatetur, magno semper usus est impetu: hoc est, affectuum concitatione, amplificationum ardore, clamore, & contentione dicendi. Sæpe aduersarios, tum reos, tum actores, de statu omni, id est, de presidio & defensionis loco deiecit. Nam quum Verrem in ius uocasset, Verres ad Hortensium eloquentissimum familiarium suum confugisset, quod accusator non oratione perpetua, sed suorum testium interrogatione, breuiq; rerum summa nouo more contentus esset, nihil egit Hortensius, qui tamen respondere cupiebat, homo Verri familiaris: & posse debebat, summus orator. in quo uidetur opinione deceptus, non affectuum uel impetu deiectus, nisi quod mouerat animos atrox & crebra malefactorum reprehensio, testiumq; frequentia & auctoritas, adeo ut Verres ultro exilij causa solum uerterit. Quod autem Catilina accusatus in senatu non obmutuerit, ostendunt hæc uerba Salustij. Postremo dissimulandi causa, aut sui expurgandi, sicuti iurgio lacesitus foret, uenit in senatum. Tum M. Tullius consul sine presentiam eius timens, siue ira commotus, oratione habuit luculentā atq; utilem Reipublice, quam postea scriptā edidit. Sed ubi ille affedit, Catilina, ut erat paratus ad simulanda omnia, demisso uultu, uoce supplici, postulare à patribus cepit, ne quid de se temerè crederent: ea familia ortum, ita ab adolescentia dicebat uitam instituisse, ut omnia bona in spe haberent, neque existimarent sibi patricio homini, cuius ipsius atq; maiorum plurima beneficia in plebem Romanam erant, perditā Republicā opus esse, quum eam seruaret M. Tullius inquilinus ciuis urbis Romæ. Ad hæc maledicta alia quum adderet, obstrepere omnes, hostem atque parricidam uocare. Tum ille furibundus: Quoniam quidem circumuentus, inquit, ab inimicis præceps agor, incendiū meum ruina restinguam, deinde se ex curia domum proripuit. Ex his constat, Ciceronem ad gloriam suam locutum esse. De Curione patre scripsit hæc in Bruto. Curio memoria ita fuit nulla, ut aliquoties tria quum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quereretur: qui in iudicio priuato uel maximo, quū ego pro Ticinia Cotta per-

orauissem, ille contra me pro Seruio Næuio diceret, subito totam causam oblitus est: id que ueneficij & cantionibus Ticiniae factum esse dicebat. Ex his colligere facile est, treis illas uictorias nō modò affectuum impetu, sed alijs quoque rebus obtigisse. Affectus alij sumuntur ad indignationem, alij ad misericordiam. Hi sunt quibus miseratio mouetur cum in alijs locis, tum in peroratione. Quibus ualuisse Ciceronem argumento est oratorum iudicium, qui quum de more plures unam eandemq; causam dicerent, & paribus inter se distributis, quod quisque optimè faceret, hoc ei relinquerent, Ciceroni perorationem relinquebant. Nam quod ait in Bruto, Nemo erat qui ad iracundiam magnopere iudicem, nemo qui ad fletum posset adducere: nemo qui animum eius (quod unum est oratoris maxime proprium) quocunq; res postularet, impelleret. Hanc Cicero didicerat artem, quum daret operam tum rhetoricis, tum philosophis Atticis, Asiaticis, Rhodijs: & in eam rem iuuabat hominem gracilitas illa corporis, oblongum collum, uox subaspera, ac etiā in sermone uehemens. Accedebat huc sensus hominis & dolor, qui non ficto dolore & imitatione simulato mouebatur, sed ijs ipsis sensibus ad quos adducere iudices uellet, maxime concitabatur. Neque enim, ut ait Antonius 2. lib. de Oratore, fieri potest, ut dolcat is qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamq; deducatur, nisi omnes ij motus quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi esse atque iusti uidebuntur. De genere pathetico si queruntur exempla, in quibus sentiantur affectus ille, quo Cicero tantum potuit, apparent in eius orationibus minime poenitenda, cum multis in locis, tum in perorationibus pro Sexto Roscio, pro Milone, pro Rabirio Posthumo: quæ si non modò leguntur, sed etiam actuose pronunciantur, adiuuante spiritu, uiaq; uoce, multo magis apparent. NEC uero miseratio solum mens iudicij permouenda est. Indignatio miseratioq; quasi duo genera multas habent species. Indignationis est ira, inuidia, contemptus, odium, cupiditas, satietas, metus. Miserationis, ira mitigatio, fauor, amor, letitia, dolor. Miseratio nō solum uerbis, sed etiam rebus mouetur. Itaq; more Romano Cicero puerum infantem, hoc est paruulum in manibus tenuit, cum pro P. Sylla dolenter perorauit. Hic uos orat iudices paruus, ut se aliquando, si non integra fortuna, at afflictā patri suo gratulari sinatis. huic misero notiora sunt iudiciorum itinera & fori, quam disciplinarum. Et alia in causa à sublellis excitato nobili reo, ut opinor, L. Placco gentis illius Valeriae uiro, sublato etiam filio paruo, ita ut ab omnibus conspicere posset, plangere, id est, cōcussione pectoris, & lamentatione forum compleuit. Huic, huic misero puero, uestro ac liberorum uestrorum supplici, iudices, hoc iudicio uiuendi præcepta dabuis, & quæ sequuntur.

Quæ

Quemadmodum rebus ipsis mouetur animus, sic & sæpe uerbis afficitur. Augenda flagitia, ut irascatur iudex: nōnunquam minuenda, aut uirtute compensanda, ut mitigetur. Extollenda aduersariorū fortuna, potentia, insolentia, ut inuideat. Ponenda sub oculos miseria & calamitas, ut saueat. Est enim, auctore Fabio, naturalis fauor pro laborantibus. Humiles abiectiq; si dicuntur aduersarij, contemnentur. Quintil. Potentes sequitur inuidia, & humiles abiectosq; contemptus, & turpes ac nocentes odium. Admirabitur iudex insignem hominis aut uirtutem, aut nequitiam: oderit inuitiles perniciososq; diliget utiles sibi, & bonos uiros: iucunda cupiet: satiabitur nimijs rebus et iniucundis: bona futura sperabit, mala uentura metuet: letabitur opinione boni presentis: presentia malorum dolebit. Prudens igitur orator hoc confidebit, quid postulet causa, et eò iudicij mētes oratione flectet. Istorum uim naturāq; cognosces in questionibus Tusculanis: materia & tractationē, de Oratore lib. 2. exēpla in orationibus. Nā duriorū, hoc est, actū grauiorū, accusatio Verris suppeditabit exempla. Mitiorum, defensiones eiusdē, ut pro Cluentio, pro Ligario. In actionibus peccata Verris amplificat, inculcat, infigit, ut admittentur iudices, ut irascantur, ut oderint. Intolerandam potentia prædicat in socios, in ciues Romanos, in iudices corrupendos, ut inuideant. Adulteria uiri & Chelidonem opponit, ut illius præturæ feditatem contemnant. Proponit amittendorum iudiciorum metum, si reum absoluant: spem retinendorum, si exilio multent. Pro Sexto Roscio mitigat omnem iram atrocitate sceleris excitatam. Quæ mala patitur Roscius, ostendit ad conciliandum fauorem. Aufert à iudicibus de Sylla metum, spem Reip. confirmat. Chrysgonū quamuis potentissimum, tamen ut uilissimum seruuum cōtemnit, admiratur illud parricidij crimen. dolorem mouet à misero statu rerum presentium. Exempla suis uerbis non explicamus, propterea quod sic infusa sunt uniuerso orationum corpori, ut in compendium reuocari non possint: deinde quod non erat opus id anxie colligere, quod omnibus obuium Cicero reliquisset. Has affectuum species tentasse se modò, non etiam perfecisse dicit, tentasse, quia magna uis & impetus animi inflammabat, ut se ipse non teneret: non perfecisse, quod ingenij uis defuerit. Quod quū ipse de se fatetur, haud dubie crimen arrogantiae extimescit. Nam etsi in ueritate nulla arrogantia & insolentia est, tamen arrogantie suspicio uitanda est. Cum omnis arrogantia odiosa est, tum illa ingenij atque eloquentiæ multo molestissima: sententia Ciceronis est in Diuinatione, quam sic transfert Fabius. Omnis sui uitiosa iactatio est, eloquentiæ tamen in oratore præcipue, affectiq; audientibus non fastidium modò, sed plerumq; etiā odium: itaq; modestè sua commendat exempla. Non utitur exemplis domesticis, id est suis, quoniam Brutus ea le-

git. Vteretur alienis, uel Latinis, si ulla reperiret: sed nemo erat, ut est in Bruto, qui ad iracundiam magnopere iudicem, qui ad fletum posset adducere. Vteretur exemplis Græcis, si deceret, hoc est si ratio Latina decorumq; pateretur: sed, quod alibi scribit, non plus in oratione Latina solet uti Græcis, quam Græci latinis. Veteres illi Romani, ut Gracchi, rationes affectuum parum tenebant. Oratores maximi fuerunt tempore Ciceronis Lucius Crassus, Marcus Antonius, Cotta, Sulpitius, quos omnes libro de Oratore differentes facit, quibus addatur Hortensius. L. Crassi per pauca sunt exempla monumento literarum mandata, quia nullam iudicalem scripsit orationem. Suasorias aliquot reliquit, ut quas olim tanquam locis contrarias agitauit nepos ille Brutus. Nihil præter unū de arte Rhetorica libellum scripsit Antonius, qui quantū mouendis animis posset, ostendit in Aquilij defensione: sed nec ille magnopere iudices ad iracundiam fletum ue ducebat. Nihil Cotta tenuis orator, nihil Sulpitius grauis & ardens, posteritati reliquit. Dicebat melius quam scripsit Hortensius. id assequeretur elegantiori pronuntiatione. testis est Cicero 3. de Oratore. Quintilianus 2. libro de Pronuntiatione. Apparet, inquit, placuisse aliquid dicente, quod legentes non inuenimus. Vis affectuum quanta sit, aut suspicari, id est coniectura assequi possumus, aut exemplis optimi cuiusq; cognoscere. Si exempla sequimur antiquorum, à Demosthene sumamus, non illa breuia, quæ minus habent artis: ut, O incredibile scelus, dii te perdant, miserum me. sed illa perpetuæ dictionis, id est, orationis continuæ, in quibus sicut in ridiculis facetijsq; perperuis, ars oratoria dominatur. Arduū magis est, Demosthenem pro Ctesiphonte sua facta, consilia, merita in Rempublicam nō modò narrare ut intelligat auditor, sed etiam rem totam multis affectibus immiscere, ut etiam moueatur quò uelit: quàm si impetū faciente natura, in unū aliq; affectū repente prorupisset, quem admodū multo difficilius est, lepidas totas aptare narrationes, quàm breue ridiculum dictumq; proijcere. De iudicio Ctesiphontis antea mentionē fecimus. Cicero sic illā cōmendat orationē, ut includi posse arbitretur in eam formā quæ est insita in mentibus nostris: hoc est rescribere ideā & imaginē eloquentiæ perfectæ, cuius speciem quandam in seuit natura mentibus nostris, non quòd ea sit eloquentia numeris omnibus absoluta, ut æterna Platonis idea: sed quod in ea parte ab homine maior eloquentia non inquiratur. Dicitur enim, eloquentiā perfectā in uno aliquo reperiri nō posse. SED iā ipsa forma restat, et character ille qui dicitur. Artes quibus instituat orator, et genera causarū, & locos communes attigit. Forma restat à Græcis χαρακτήρ, hoc est species & figura dicendi nominatur. Vis eius est aptare uerba rebus, & figuratū rerū, tum uerborū, deinde compositionē, & numeros.

numeros. Qualis esse debeat, ex ipsis que supra dicta sunt, intelligi potest. Nam cuiusq; generis nota & formula delineata est, dictumq; suppellectilem oratorum positam esse in ornamentis, ex quibus alia reru sunt, alia uerborum. Singula uerba, aut propria, aut aliena. In alienis esse aut traslata, aut facta aliunde ut mutuo, aut facta ab ipso Oratore, aut noua, aut prisca, aut inuisitata. Collocata habere ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis non maneat, manente sententia. Sententiarum ornamenta que permanent etiam si uerba mutaueris, esse quidem permulta, sed que emineant pauciora. His omnibus ueluti luminibus sic abundabit orator, ut uerbum ex ore nullum nisi aut elegans, aut graue exeat. In eleganti gratia est, in graui pondus & uirtus. Vtus enim figurarum talis est (utemur Quintiliani uerbis) uim rebus adiungunt, & gratiam prestant. Ex omniq; genere figurarum, quarum magna sylua est, frequentissime translationes erunt, que μεταφορικη dicuntur, quippe que gratia prestant & uoluptate, propterea quod transferunt animos a re presenti ad illud unde propter similitudinem adiscuntur. referunt ab uno ad aliud simile, ac mouent huc & illuc: qui motus animi diuersa cogitantis celeriter agitur, per se ipse delectat. Hec causa naturalis ostendit, quanti sit in tropis et simplicibus uerbis apte deducta translatio. Reliqua preter metaphoram & tropos non est simplicibus uerbis, sed ex collocatione uerborum sumuntur, ea quasi lumina quibus illustratur oratio. Hec quoq; magnum afferunt ornatum orationi. Snt enim similia illis que in amplo ornatu scene in qua fabule ludis publicis aguntur, aut fori in quo gladiatores & spectacula exhibentur, appellantur insignia: hoc est excellentia ornamenta, que magistratus, ut adiles, ut pretores, undiq; ad ludorum magnificentiam comparabant. Quod in foro gladiatores pugnauerint, Suetonius ostendit in Iulio Cesare. Munere, inquit, in foro depugnauit Furius Lepidus strpe pretoris, & A. Calpurnius senator quondam, actorq; causarum. De ludis alijs idem in Augusto. Fecit ludos nonnunquam uicatum, ac pluribus scenis per omnium linguarum histriones, non in foro modo, nec in amphitheatro, sed in circo & in septis. Insignibus ludorum similia sunt orationis lumina, id est, que rerum et uerborum figurę uocantur, de quibus Quintilianus in nono. Cicero quidem omnis orationis lumina in hunc locum congerit: mediam quandam, ut arbitror, secutus uiam, ut nec omnis sermo iudicaretur, nec ea sola que haberent aliquam remotam ab usu communi fictione, sed que essent clarissima, & ad mouendum auditorem ualere plurimum: quem duobus ab eo libris tractatum locum ad literam subieci, ne fraudare legentes iudicio maximi auctoris. hęc ille. In tertio de Oratore paulo plures enumerat. Geminatio uerborum siue eoduplicatio μεταβολη dicitur, ab alijs ἀντιπαρο-

μοι, ab alijs παραλλογια. Occidi, occidi. Ab Corydoro Corydo. Viuis, et uiuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Pauli commutata uerba, παραμορφια. Non emissus ex urbe, sed immisus in urbem. Sum uobis oneri, non honori. Eiusdem uerbi crebra a primo repetitio, επιβολη & επαναφορα dicitur. Nihil ne te nocturnum presidium palatii: nihil urbis uigilie: nihil timor populi: nihil consensus bonorum omnium: nihil hic munitissimus habendi senatus locus? nihil horum ora uultusq; mouerunt? Eiusdem uerbi crebra in extremum conuersio, επιτροπη & επιφρα. Frumenti maximus numerus est Gallia, peditatus amplissimi copia est Gallia, equites numero plurimi est Gallia. In eadem uerba conuersio, κοινοτης, ab alijs συμπλογη. Quis eos postulat? Appius. Quis eos perduxit? Appius. Adiunctio eiusdem iterati, Multa super Priamo rogatas, super Hectore multa. Differt a figura priore, quia hęc in eadem sententia est, illa in diuersis. Aliter capit adiunctionem, qui scripsit ad Herennium. Sed de figuris & nominibus earum multa diffusio est. Ad extremum relatio siue regressio dici potest επινοησις, Pierides uos hęc facietis maxima Gallo, Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas, quantum uere nouo uiridis se subijcit alnus. Est & επινοησις, Diuellimur inde Iphitus & Pelias mecum, quorum Iphitus euolam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlysi. Similiter cadēs διαίεπιτροπη. Similiter definiens διαπολλαρομη. Illud in casibus nominum, & uerborum temporibus, etiam si non cadunt in finem orationis: hoc in extremis uerbis est. Vtriusq; sit hoc exemplum: In rebus aduersis cui consilium preesto est, huic auxilium deesse non potest. Similiter cadunt consilium & auxilium, si militer desinunt est, & potest. Contrarijs relata contraria, εναντιοτης & αντιθετα. Eorum species nouena Fabius enumerat, faciamus quinque. Alia sunt opposita, que usitatus contraria nominantur: alia priuantia, alia que relatiua dicuntur, alia contradicentia, alia repugnantia. Si conseruator Reipublice Brutus, hostis Antonius. Odit pop. Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. Gradatio, κλιμαξ. Neque uero se populo solum, sed etiam senatui commisit: nec senatui modo, sed etiam publicis presidij & armis: neq; ijs tantum, sed etiam eius potestati cui senatus totam Rempublicam commisit. Solutum, ἀσύνδετομη. Abijt, excessit, erupit, euasit. Contrarium ποσεισμομη. Illud in celeritate, hoc in tarditate melius est. Et tu te collige: & qui sis, & quid facere possis considera. Præteritū, aut omissum, ελλειψις est quedam, non illa sententiarum παραβολη. Nouimus & qui te. Verum proferre me pudeat. Correctio, επινοησις. Hoc consilio atq; adeo hac amentia impulsus, quem ipsi quum cuperent, non potuerunt occidere, cum iugulandum uobis tradiderunt. Exclamatio admiratonis, O scelus incredibile, & ante hoc tempus inauditum. Exclamatio

Exclamatio conquestionis O meam calamitosam ac precipitem senectutem. o turpem exacta dementi que etate canicem. De hac figura Quintilianus in nono. Sola, inquit, in eo libro (de hoc ipso loquitur) ponitur inter figuras uerborum exclamatio: quam sententia potius puto. Ego quoque idem puto. Nam sententiarum ornamenta si permanent, etiam si uerba mutaueris, talis est exclamatio. Forte Cicero spectauit in exclamazione tantum mutari pronuntiationem, que ab ipso uerbis & elocutioni subijcitur. Casuum commutatio, μεταβολη, a quibusdam traductio nominata. Senatus est summi imperij consilium, senatui Reipublice cura mandatur, ad senatum in dubijs periculosissiq; rebus omnis ciuitas respicit. Lucretius: Quem tu dea tempore in omni omnibus ornatum uoluisse excellere rebus. SED sententiarum ornamenta maiora sunt. Rerum quam uerborum maior est authoritas, ideoq; sententiarum quam uerborum ornamenta maiora sunt, quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui late ducentes figurę nomen, putent in circo eius eloquentiam maxime esse laudabilem. sed alia sunt plurime uirtutes eloquentie: quam obre falsum putant, si modo hoc unum laudandum putant: illorum tamen opinio ualeat, ad commendationem figurarum. Enim uero nullus ferē ab eo locus sine quadam conformatione, id est σχηματισμομη & figura sententie educitur, hoc est, altiore gradu collocatur, ut humilitate sermonis relicta, existat is locus & emineat. A locis hanc esse translationem, perspicuum est: quam fuerunt qui legendum putarent, edicuntur. Porro superiore confirmat opinionem, nec aliud quicquam est dicere, hoc est oratorum more pulcherrime differere, nisi omnes, si fieri potest, aut certe plerasq; id sit tantū datur, aliqua specie, id est schemate & figura, illuminare sententias. Hic speciem latius ampliavit ad omnem orationis decorem: ut conformationes ex arte commendaret. Nemo sanē dixerit in his sententiarum figuris omnem esse positam eloquentiam, nisi quicquid in oratione laudabile est, hac appellatione censuerit. Hic nomina Græcorum præsertim relinquit, & exempla tantummodo locum notat, unde figuras insigniores excipere possis. Commoratio est, quum in loco firmissimo manetur diutius, & eodem sepius reditur. Cicero pro Sexto Roscio: Rogat orator te Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem conuer tit, si nulla in re te fraudauit, si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumerauit, appendit, si uestigium quo ipse tectus erat, annulumq; dedit, os suum tibi tradidit, si ex omnibus rebus seipsum nudauit, neq; præterea quicquam excepit: ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus uitam in egestate degere. uersat eadem sententiam, Prædica mea tu possides, ego aliena misericordia uiuo. Mea domus tibi patet, mihi clausa est. Familia mea maxima ueris, ego seruum habeo nullum.

Illud idem in cursu partium frequenter inculcauit. Est igitur longioris exempli commoratio. Extenuatio est, eleuatio, ελαττωσις. Eieci ego te armatis hominibus, non deieci: ut tantum facinus non in æquitate iuris, sed in una litera latuisse uideatur. Sic extenuauit scientia iuris pro Muræna: in quo μείωσις esse dicitur, que etiam extenuatio quedam est. Irvisio, διασπορησις, et σαρκασμομη. Quod facerem uehementius, nisi mihi intercederent inimicitie cum istius mulieris uiro, fratrem uolui dicere, semper hic erro. Declinatio, a proposito est egressio, εκβασις, qualis est pro Sexto Roscio de accusatoribus, & altera de statu Reipublice. Exempla longiora uito. Propositio, ut alie multę, in figuris illustrioribus non habetur. Quomodo, inquit Fabius, iudex doceri potest, si desit illustris explanatio, propositio, permissio, finitio, seiunctio, expositio sententie sue, rationis apta conclusio, præmunio, similitudo, exemplum, digestio, distributio, interpellatio, interpellantis correctio, cōtentio, purgatio, lesio? Propositio est: Non fuit causa cur Næuius postularet a prætore, ut Quintij bona ex edicto possideret. Transactio definitio, sententia sue expositio, διαπορησις & επιφρασις, qua quod ante dictum est, aliquo finiendi genere explicatur. Pro Roscio Testimonium dicitur est, qui & sector est, & sicarius, hoc est qui et illorum ipsorum bonorum de quibus agitur, emptor atq; possessor est, & eum hominē occidendū curauit, de cuius morte queritur. Reuocatio suiipsius: Sed finis sit, neq; enim prælachrymis loqui possum. Finis non erit, si singula persequamur. Plinius in epistolis. Pene præterij quod minime prætereūdum fuit, accepisse me caryotas optimas. Iteratio dictorum, επαναληψις a Rufiniano dicitur. Pro Quintio. Ostendam primum causam non fuisse cur a prætore postularer ut bona P. Quintij possiderer: deinde ex edicto te possidere non potuisse: postremo non possidisse. Quæso C. Aquili, uosq; qui estis in consilio, ut quid pollicitus sim, diligēter memorię mandetis. Nego fuisse causam cur postularet, nego ex edicto possidere potuisse, nego possidisse. Argumenti conclusio figuram nouam induit, quum ratione firmatur: ut, His de causis ego huic causę patronus extiti, non electus unus qui maximo ingento, sed relictus ex omnibus qui minimo periculo possem dicere. Interrogatio, ερωτημα. Vbi eos conuenit? qui cum locutus est? quomodo persuasit? Precium dedit? cui dedit? per quē dedit? unde & quantum dedit? Ad interrogata responsio, dicitur a quibusdam απαντησις. Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia supererat? at egebas. Ei potestas est, que contra ac dicat, accipi et sentire uelit. Nouum crimen C. Cesar, & ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Quintum Ligarium in Aphrica fuisse. Eo refer & ea que falso per modestiam dicuntur. Adūbitatio, διανοησις uel αποπια. Equidē quō me uertā nescio. Negem fuisse illā infamiam

am iudicij corrupti? negem illam rem agitatam in con-
 cionibus? euellam ex animis hominum tantam opi-
 nionem? Distributio. Animaduerti iudices omnem
 accusatoris orationem in duas diuissam esse partes. A-
 lexandro Macedoni neq; in deliberando cōsiliū, ne-
 que in praeliando uirtus, neq; in beneficio benignitas
 deerat. Nam quū aliqua res dubia accidisset, appare-
 bat sapientissimus: quum autem conflegendum esset
 cum hostibus, fortissimus: quū uero praeuium dignis
 tribuendum, liberalissimus. ἀποδοξία est, quae aliquid
 relinquit ac negligit. Nisi forte expectatis ut illa di-
 luam quae de peculatu ac de eiusmodi rebus cōmenti-
 rijs inaudita nobis ante hoc tēpus ac noua obicit: de
 qbus quū uerbo arguit uerbo satis est negare. Præmu-
 nitio, παρηγορία. Anna soror, quae me suspensam in som-
 nia terret: et quae sequitur. Prætextū aliquid ad amo-
 rem sorori detegendum. Reiectio criminis culpam in
 aduersarium confert. In Antonium reiecit obiectū cri-
 mē. Tu tu inquam Marce Antoni princeps C. Caesari per-
 turbare omnia cupienti, causam belli contra patriam
 inferendi dedisti. Sic et parriidii refert in accusato-
 res Sexti Roscij. Communicatio, ἀνακοίνωσις, aduer-
 sarios consiliū, aut cum iudicibus deliberat. Si uos in eo
 loco essetis, quid aliud faceretis? Descriptio morū ser-
 monumq; ἠθροποιία, hac utitur in Pisonē, et in Chry-
 sogonum pro Sexto Roscio. exempla longiora non po-
 no. προσωποποιία, muta quaedam loquentia inducit,
 ut in Catilinam. Si mecum patria sic loquatur, Marce
 Tulli quid agis? quae tecum Catilina sic agit, et quo-
 dāmodo tacita loquitur. Auersio quae à proposita quae
 sione abducit audientem, ἀποστροφή, quaedam est.

Non ego cum Danais Troianam excindere gentē
 Aulide iurauī.—
 Huc pertinet ἀποπλάγνυσις quae audientem ducit in
 errorem. Hilaritas et risus, ἀστερισμός dicitur, id est
 urbana ratio loquendi, ut lepida narratio in Cepasios
 fratres pro Cluentio. et in Verrem, Execrabatur sa-
 cerdotem qui tam nequam Verrem reliquisset. Occu-
 patio, προκατάληψις. Neque me Argolica de gente
 negabo. Dicat aliquis, Sic instituit mores? Comparatio
 similitudinum, ἰμοιωσις in qualitate, σύμμετρο-
 σις in quantitate. Similitudo est: Fertur ut torrens.
 Comparatio: Tantum matri quantum patri debeo.
 Exemplum, παράδειγμα. Neque enim potuisset aut
 Ala ille Seruilius, aut Publius Nafica, aut Lucius O-
 pimius, aut Caius Marius, aut me consule Senatus nō
 nefarius haberi, si sceleratos ciues interire nefas
 esset. μαρτυρία est, qui aliud alij partiendo tribuit:
 Tres sunt res quae obstant hoc tempore Sexto Roscio
 crimen aduersariorum, et audacia, et potentia.
 Criminis confessionem accusator Erucius suscepit,
 audaciae partes Roscij sibi poposcerunt, Chrysogo-
 nus autem, is qui plurimum potest, potentia pu-
 gnat. Interpellatoris correctio, pro Rabirio. Nihil

me clamor iste commouet, sed consolatur, cum indi-
 cat esse quosdam ciues imperitos, sed non multos.
 Quin continetis uocem, iudicem stultitiae uestra,
 testem paucitatis? Reticentia, ἀποσιώπησις. De-
 mosthenes: Non pari ego et aduersariis periculo ad
 iudicium uenimus, sed mihi quidem nolo quicquam
 initio dicendi ominosius proloqui. Denunciatio ca-
 uentis. Verū homines notos sumere odiosum est, quū
 et illud incertum sit, uelint ne ij sese nominari. παρηγο-
 ρία, id est licentia, liberius quid audet. Quid aliud
 egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos posse-
 mus? ἔρα, ἀγανάκτησις. Fero ego te Torquate, lam-
 dudum fero. Obiurgatio, ἐπιτίμησις, aliter ἐπιπλή-
 ρις. Si quis est iudices, qui illam Posthumi siue ina-
 nem spem, siue inconsultam rationem, siue, ut gra-
 uissimo uerbo utar, temeritatem uituperandam pu-
 tet, ego eius opinioni non repugno. Alia est. Patere
 tua consilia non semis? Deprecatio, ἄγχις, Vos
 obsecro iudices, ut huic optimo uiro, quo nemo me-
 lior unquam fuit, nomen equitis Romani, et usuram
 huius lucis, et uestrum conspectum ne eripiat. Sup-
 plicatio plus est quam deprecatio. Praeclarum est ex-
 emplum actione septima in Verrem in peroratione, u-
 bi supplex deos deas quae obsecrat, quorum sana
 Verres depeculatus fuerat. Medela, quae morbis et
 uulneribus adhibetur. Morbi dicuntur affectus: uulne-
 ra autem, acerba maledicta. Nunc eiusdem Appiae no-
 men quantas tragedias excitat? Quae cruentata an-
 tea caede honesti atque innocenti uiui fitebatur, eadē
 nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis et par-
 ricidae sanguine imbuta est. Est etiam medela quae ἰπ-
 θηράσις ab Asconio dicitur in Verrem. An me taci-
 turum tantis de rebus existimauestis? Breuior à re di-
 gressio. Et aspexit me illis quidem oculis, quibus tum
 solebat, quum omnibus omnia mimabatur. Optatio,
 Velle dii immortales fecissent, ut P. C. ut uiuo potius
 Seruio. Sulpitio gratias ageremus, quam mortuo hono-
 res quereremus. Execratio, ἀραά: O scelus, o porten-
 tum in ultimas terras exportandum. Significatio fami-
 liaritatis, quaedā est συστοιχίσις nō illa quae duas res
 diuersas colligit. Fide sapientiaq; fretus, plus oneris su-
 stuli, quam ferre me posse intelligo. Breuitas, βραχυλο-
 γία. Queres à me, quo iure obtinere possim: quo iure
 mihi Polienus reliquit, Praetor dedit possessionem. A-
 lia sunt exempla quarto ad Herennium. Ἰστούσις
 rem dicendo subijcit oculis. Ipse inflammatus scelere
 ac furore, in forum uenit, ardebat oculi, toto ex ore
 crudelitas emanabat. Superlatio, ὑπερβολή: Oceanus
 medijsfidius uix uidetur tot res tam dissipatas, tam dā-
 stantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse.
 Significatio maior quam oratio, ἰμφοσις.

Non licuit thalami expertem sine crimine uitam
 Degere, more ferre.—
 Hilaritas χαρμενισμός. Paulo ante scripsit, Sic dicit
 orator

orator, ut sepe in hilaritatem risum ue conuertat. Illic
 accipimus ridiculum saluumq; dictum, quod risum mo-
 net: hic lepidum florensque dicendi genus, quod etiam
 citra risum exporrigit animum audientis, quale est in
 Rullū de obscura cōcione. Imitatio ἠμιμοσις. Dicebam
 habere eos actorem Quintum Caecilium. Quid mihi
 inquit, cum ista summa sanctimonia ac diligentia? Vi-
 derint, inquit, ista officia boni uiri. Haec conformatio-
 num sylua, hoc est, confusa materia est, quae collocata
 ordine disponendi, et instructa coagmentatione uer-
 borum, et nexa uinculis numerorum, eloquentiae
 magnitudinem ostendit. DE quo cum mihi
 deinceps uiderem esse dicendum.) In elocutione fi-
 gura uerborum considerantur, ut tropi et schema-
 ta lexcos, deinde lumina sententiarum, postea iun-
 ctura syllabarum et coagmentatio: de qua quum di-
 cturus esset, ueritus est ne minora dignitate sua tracta-
 re uideretur. Praesumit igitur ea quae obijci possunt,
 ut simul interuallis quibusdam et egressibus praec-
 cepta distinguat, simul obiectatoribus occurrat. De
 collocandis uerbis struendisq; quum mihi deinceps ui-
 derem esse dicendum, quia is esset locus alter loquendi,
 etsi mouebant me illa quae supra dixeram de rebus et
 partibus eloquentiae perfectae, tamen ijs quae sequun-
 tur uerborum structuris perturbabar magis, eo quod
 minus est dignitatis in praecceptionibus uerborū, quam
 sententiarū. Veniebant in mentem inuidi, quibus refer-
 ta sunt omnia: ueniebant etiam fauores laudū mearū,
 qui non censerent uiri cōsularis esse, de artificio dicen-
 di, literis tam multa mādare, quam multa scripta sunt
 in libris de Oratore, in Partitionibus, de Claris orato-
 ribus, in sine Topicorum, in Oratore: quae etsi om-
 nia plena sunt auctoritatis, quibusdam tamen infe-
 riora uideantur honoribus uiri, de cuius meritis in Rē
 pub. permulta senatus iudicia fecisset. Nam Q. Cату-
 lus princeps senatus, frequētē senatu M. Tullii paren-
 tē patriae nominauit. L. Gelius Ciuicā coronā ei debe-
 ri à Repub. dixit. Eidem togato Senatus nomine con-
 seruata Reip. singulari genere supplicationis, deorum
 immortalū tēpla patefecit, exuli patriā restituit, do-
 mū publico sumptu refecit. Haec ita magna sunt, ut ni-
 hil literarū monumenta uincant. Itaq; causā tuetur et
 Marci Bruti auctoritate, et exēplo iurisperitorū, et
 rei cū utilitate, tū dignitate. Cur autē M. Bruto satisfa-
 ctū uelit, haec faciunt, quod Brutus est pars nominis
 amplissimae familiae, quod rogat, quod amicissimus, et
 praestantissimus uir, quod recta et honesta petit. De-
 inde nemo iustus rerū estimator, qui res omnes aequo
 metiatur precio, reprehendet eū qui suo iure profitea-
 tur se studiosis dicendi praeccepta, et quasi uias, id est,
 methodos quae ad eloquentiā seruit, traditurū. Etenim
 Romae non in sagis, et in re militari, sed in toga et in
 urbanis pacatisq; rebus, aue fuerūt artes amplissimae,
 eloquentia, et iuris scientia. Primas eloquentia par-

tes habuit, secundas iuris scientia. In eloquentia, gratiae,
 gloriae, praesidij plurimū fuit, hoc est, oratores gratia
 multorum amicitiamq; iungebant, magnā sibi parabant
 gloriam, multos ueluti praesidio tuebantur. In iuris sci-
 entia, persecutionū cautionūq; praecceptio. Hoc enim
 officium iurisperiti, praecipere quid persequare iustum,
 quid caueas iniustū. Sūma iuris est, honeste uiuio. Ne
 minē le ditor, ius suum cuique tribuito. Haec ipsa auxi-
 lium ab eloquentia petit, cuius oratione explicat aequi-
 tatem, coniecturas euoluit, rationem mentemq; legis
 exponit, scriptum et uoluntatem, quaeq; leges euentu
 colliduntur, inter se comparat. Nimum muta si sola
 est iurisperiticia. Quem admodum princeps opibus
 et arte bellica inferior aduersus hostem suos fines tue-
 ri non potest, ita iurisperiticia repugnante et con-
 certante eloquentia uix suas regiones fines que defert
 dit. quod tum aperte uidebatur, quum oratores caus-
 sas dicerent, iurisperiti ueluti monitores consilium
 suggererent. Ergo si ius ciuile docere, semper pulchrū
 fuit, hominumq; clarissimorum, ut Scaeuolae, ut Sul-
 pitij, discipulis domus floruerunt: cur uituperetur qui
 eloquentiae praeccepta profiteatur, et ad dicendum ac-
 ciat, et adiuuet in eo iuuentutem? Certe quod in eo
 genere matius est, id quoq; honestius uidetur. Idem
 τὸ ὑπερβαλλόν, id est, ex his quae sub eandem ratio-
 nem ueniunt, et consequentia sunt, ostendi potest.
 Non est uitiosum dicere ornate, non igitur uitiosum
 discere ornate. Non est turpe discere, quod scire hone-
 stum est. quod autem nosse pulcherrimum est, id quo-
 que gloriosum docere. Eiusmodi est eloquentia: quae si
 quos ornat, honesta sit necesse est: ornat autem eos pe-
 nes quos est, qui sunt eloquentes: ornat uniuersam
 Rempub. Pulchrum quidem ciuitati et imperio, ciues
 habere eloquentes, qui concilia, iudicia, conciones, le-
 gationes oratione moderari possint. AT alterum
 factitatum est, alterum nouum.) Proponit ἀποστροφή
 et obiectiones numero tres, quas ordine refutet. Semper,
 inquit aduersarij, factitatum est, ut
 iurisperiti docerent, nouum est Romae institutionis
 oratoria genus. Etenim si de scriptoribus agimus Ro-
 manorum, primus, quantum ego quidem sciam, in-
 quit Quintilianus, condidit aliqua in hanc mate-
 riam Marcus Cato ille Censorius, post Marcus Anto-
 nius inchoauit. Si de ludimagistris loquimur, eos
 paulo ante tempora Marci Antonij coepisse constat.
 Dissoluit istuc Cicero, non id esse factum rei indigni-
 tate, sed occupatione oratorum et imperitia docen-
 di. Sat erat discipulis, si iurisperitos respondententes con-
 silentibus audirent. quamobrem ij qui docebant, nul-
 lum sibi ad docendum tempus ipsi se ponebant, quum
 eodem tempore et discipulis satisfacerent, et consu-
 lentibus. Oratores domesticum tempus adhibebant,
 primum cognoscendis à litigatore causis, deinde com-
 ponendis ac digerendis in orationem. Forense tempus
 H 3 insu-

insumebant agendis causis: reliquum temporis spacium in seipsis reficiendis curandisque omne consumebant. Non habebant igitur instituendi adolescentes, aut docendi locum, quod est tempus opportunum. Ne miremur igitur si ante iuriconsulti, quam oratores iuuentutem docere coeperunt. Altera causa est: Plerique Romanorum, non ita multi Graecorum, ingenio naturaque plus ualuerunt quam doctrina. Ingeniosi dicere poterant ex communi illa hominum opinione, in eruditi praecipere de arte dicendi non poterant. Non praecipiebant igitur ij qui differebant. Ingenium quidem non arroget sibi Cicero modestus, sed discendi laborem, quo praecipere possit. Scit autem se et ingenio et doctrina ualere. Alterum quod obijcitur, hoc est, docere Rhetoricas artes, dignitatem non habet, Romanam maxime, ubi honoribus, magistratibus, imperijs et gloriae studeant omnes, qui nolint esse in ocio, in schola, in umbratili uita, sed in administratione Reipublicae, in luce et splendore ciuium. Hic occurrendo duplicem facit doctrinam: alteram ludimagistri, quae ut honesta est, sic isto iudice, alta dignitate et splendida magnificentia caret: quanquam Socrates, Plato, Aristoteles, Theophrastus, non minore sibi gloriam in schola quaesierunt, quam qui Romae aut senatorum aut consules fuerunt: et huic eidem Marco non minus ad gloriae fructum domesticae litterae, quam res in Republica gestae attulerunt. Alterum docendi genus est, quum monemus aliquem sui muneris, quum cohortamur ad suscipiendum aliquid, quum percontamur quae sit eius aliqua de re sententia, quum communicamus studia nostra, quum unam legimus aliquod scripti genus, quum audimus alium uerba facientem, quum docemus rudiores nobis. hoc genus non tollit uiri dignitatem. Nam quemadmodum iuris periti nihil amittunt suae dignitatis, si tradunt eam formulam et eam uerborum conceptionem, qua sit utendum in alienatione sacrorum: sic et orator non amittit dignitatem, si docet quibus uerbis quae ueritate dicendi sacra retineri defendique possint. Hic quum iuris perito confertur orator, et uerba iuris cum uerbis orationis. Non profana modo, sed etiam sacra familiarum possunt alienari. Alienatio profanorum liberior, et quae causa notior, arte minus eget. hinc itaque non desumitur exemplum. Alienatio sacrorum libera minus, formulas et uerborum conceptiones habet occultiores. querit igitur eruditionem et scientiam iuris. Hinc igitur maluit exemplum ducere, in quo partes alienandi iuris perito, retinendi uero tribuit oratori, quoniam secundae sunt in actione, et honestiores uidentur. Sicut autem nulla sunt oratori uerba certa et propria, quibus sacra retinere possit, sed ea communi extruenda orationis artificio propria componit: ita iuris peritus e genere legum species educit, e formis autem singulas partes. Quibus ergo uerbis sacrorum alienatio fiat, responde-

bit e communi formula, sicut orator ex uniuerso genere praceptionum colliget quibus sacra uerbis retineri defendique possint. De sacris publicis hic non agitur, sed familiarum, quibus erant sacra propria ac domestica, de quibus Cicero pro Domo sua. Quae deinde causa cuique sit adoptionis, quae ratio generum ac dignitatis, quae sacrorum, quae pontificum collegio solet. Ibidem. Quas adoptiones, sicut alias innumeras, hereditates nominis, pecuniae, sacrorum secuta sunt. Hinc elicias per adoptionem sacra aliquando alienari. Ibidem. Ita perturbatis sacris, contaminatis genibus, et quas deseruisti, et quas polluisti, iure Quiritium legitimo tutelaru et hereditate relicto, factus es eius filius contra fas, cuius per etatem pater esse potuisti. Ibidem. Quid sacra Clodiae gentis cur intercut, quod in te est? Horum sacrorum detestatio interim fieri solebat in comitijs calatis. Gellius lib. 15. Iisdem comitijs quae calata appellari diximus, et sacrorum detestatio, et testamenta fieri solebant. Tertium est quod obijcitur, moris esse dissimulare artificium dicendi, non item iuris prudentiam: quia prudentia qua ualere debet iuris interpres, hominibus grata est: lingua dicendi artificio polita, suspitione falsi laborat. quam obrem ius profitentur etiam qui nesciunt, aut prudentia freti, aut quaestu ducti, aut temeritate impulsu. Eloquencia autem illi ipsi qui consecuti sunt, tamen se ualere dissimulant, ut ille Marcus Antonius dissimulator artis. hinc effici uidetur, non esse diuulganda praeccepta dicendi. Occurrit hoc modo, neque artem latere posse, neque se unquam doctrinam dissimulare uoluisse. Eloquencia latere non potest: nec si dissimulat artem, suspitionem tamen effugit, quoniam subesse artem sentiunt omnes: nec turpe tibi est alios id docere, quod tu ab alijs ipse didiceris honestissime. Quod igitur neque celari possit, neque si possit debeat, nemo uereatur eius praeccepta profiteri. Ac fortasse oratores ceteri tectiores ac dissimulatiores eruditionis fuerunt. Etenim permulti uerebantur, ne si detegeretur artificium, minus auctoritatis haberent in dicendo, minusque assequerentur fidei. Ego semper, inquit, me didicisse praeccepta tuli. Qui enim possem hoc est eruditionem dissimulare non possem, quum abfuissem adolescens ab Italia, rhetoricorum quae studiorum causa mare Ionium transissem in Graeciam. Cicero quum Moloni Romae dedisset operam, profectus Athenas, cum Antiocho ueteris Academiae philosopho, cum quae Demetrio Syro dicendi magistro fuit: deinde peragravit Asiam, ubi uersatus est cum Menippo oratore florentissimo: hinc Rhodum uenit, se quae ad eundem quem Romae audiuerat Molonem applicauit. Vbi domum reuersus est, ac in causis agendis antecepsit omnes, doctissimis hominibus domus eius referta est. Confluebant enim plerique adolescentes ad optimu dicendi magistrum, summum quae temporis eius oratorem. Merant in sermo-

in sermone uiri doctrinarum nota, quae multarum signa sunt artium. Nec in sermone tantum doctrinam readebat, sed et in ijs orationibus quae ab eo scriptae uulgo legebantur: propterea non erat cui probaret nihil se arti dedisse, nisi parum profecisse uideretur, qui plurimu profecerat. Quid cum ita sit, tamen ea quae supra dicta sunt, plus in disputando, quam ea de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. Planum factu est, orandi professionem nihil habere indignitatis. quod quum ita sit, tamen ea quae supra dicta sunt de partibus eloquentiae perfectae, plus in disputando dignitatis habuerunt, quam ea de quibus postea dicendum est, cuiusmodi sunt iuncturae, pedes, numerus. De uerbis enim componendis, et ordine digerendis, et de syllabis propemodum diuumerandis et dimetiendis agitur. Verba componuntur ut in muro lapides, nequid sit hiulcu, dissentaneu, inaequale. Diuumerantur autem syllabae, et comprehenduntur temporibus et interuallis, ut breuius et longis tanquam pedibus apte progrediatur oratio. Haec etiam si sunt, sicuti uidentur, necessaria, quia nihil intrare potest in affectu, quod in aure uelut quoddam uestibulo statim offendit, tamen sunt magnifici: natus quae docentur. Est id omnino, id est, rebus in omnibus, uerbu, magnificentius aliquid fieri quae doceri, propterea quod fini propior est usus: proprie tamen illud in hac uerborum compositione dicitur, quia nihil maius uideatur, quam persequi numeros orando: contra nihil humilium, quam docere syllabas et pedes orationis. Id autem natura comparatu uidetur, ut omnium magnarum artium, qualis est rhetorice, altitudo nos delectet, radi- ces, et stirpes quae statim ab radice prodeunt, non eodem modo. Ea quidem prima sunt artium fundamenta, discenti molestiora. Quia uero altitudo sine radicibus imis ac primis stirpibus esse non potest, iaciuntur honesta fundamenta. Responsum est eis, quos aliquod reprehensuros coniectura fuit. huc accedit peruagatissimus ille uersus iambicus trimeter, quem uulgo inter artifices iactari solitum significat: Ne pudeat artem proloqui quam factites, cuius est hic sensus, Turpe non est explicare uerbis eam quam factitas artem. Nec enim turpius est aliquid proloqui, quam idem facere. Huc aliquid affert etiam studium Bruti, quae magna uiro fuit sciendi uoluntas, a qua uolumen hoc expressum et ueluti extortu uideri cupit. Huc adijcienda ratio temporis. Etenim regnante Iulio Cesare, et libertatem occupante, conciderunt forenses artes, id est illae causae iudiciales, quae magno cum apparatu agi solebant. Conciderunt actiones publicae, id est orationes perpetuae, quae in senatu et concionibus habebantur. Quamobrem Cicero relicta ciuitate secessit in Tusculanu: ubi ne se aut desidia, ut uoluptarius, aut inestitia, ut impatientes imperij dederet, horis matutinis rhetoricari, pomeridianis philosophari coepit. Videretur ergo durus et agrestis homo, id est morosus, indomitus, et inhu-

manus, qui non daret ei ueniam, si quae litterae antea in iudicia atque in curiam et senatum deducebant, postea oblectarent domi, quandoquidem senectutis dulcis est comes eruditio. Nec uero talibus modis rebus, quales hic liber continet, id est rhetoricis artibus se dedit, sed multo etiam grauioribus et maioribus, quas philosophia profitetur. Scripsit enim de philosophia libros tot et tantos, ut illae domesticae et quietae litterae, forensibus rebus et scriptis orationibus respondisse uideantur. Collocabuntur igitur uerba, aut ut inter se quam aptissime cohaerent extrema cum primis. Collocationem uerborum partitur in iuncturam, qua inter se quam aptissime cohaerent extrema uerbi prioris, cum primis syllabis proximi uerbi: in uoces sonosque uerborum: in numerum quendam apte cadentem, quo forma ipsa concinnitasque uerborum, id est figura aut similiter cadens et desinens, aut paria ac contraria referens, conciscit orbem suu, id est absoluit periodum: tandem in numerum artificiosum, quo comprehensio, id est periodus citra figuram uerborum numero se apte cadit. In his est compositio uerborum. Quintilianus diuidit in ordinem, iuncturam, et numerum. Iunctura uel maxime desiderat diligentiam, ut fiat quasi structura quaedam, et uerba uerbis sic coagmententur, ut in pavimento muroque lapides. Id fiet, si quo optime sedent, eo demum componantur loco. Ne tamen fiat istuc operose, nimiaque cura. nam esset cum infinitum puerilis labor. Infinitae quidem sunt syllabae atque iuncturae: et puerile est, omiisa grauitate rerum, haerere circa momenta uerborum. Hinc apud Lucillum Satyrae intuentorem Mutius Scauola augur reprehendit Albutium in oratione quam dixit de pecunijs repetendis contra T. Albutium, et aduersarium tanquam nimis studiosum compositionis infectatus est. Cicero tertio de Oratore: Collocationis est componere et struere uerba, sic ut ne ue asper eorum concursus, ne ue hiulcus sit, sed quodammodo coagmentatus et leuis: in quo lepide soceri mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit Lucilius: Quam lepide leuissimas composuit, ut tessellae omnes arte pavimento, atque emblemate uermiculato, quae quum dixisset in Albutium illudens, ne a me quidem abstinuit. Crassum habeo generum, ne propter uerba tu sis. Aes, id est dictiones et uerba, quam sunt lepide suauiterque composita in oratione, non aliter quam tessellae arte componuntur in pavimento. Tessellae sunt lapilli quadrati lateresque, quibus adiuu solum conseruitur: quod opus apte confertu, et effigie rerum animaliumque distinctum, emblema uermiculatu dicitur. Vermiculatum, autem est minutum, quod est inter sero. Vermiculatum, minutum sectu atque uariatum. Id operis non in pavimento modo, sed etiam in pariete strui aptarique potest. Sunt alia emblemata uasorum, de quibus non hic agitur. Quod igitur haec sollicita coagmentatio praebet ansam male dicendi.

dicendi, non uult tam minuta haec constructio, id est, compositio appareat, quam minutum est uermicula-
 tum opus. Stylus est exercendus, multaq; saepe scribenda sunt, ut etiam festinanti pateat illa uia componendi. Nam quemadmodum in legendo oculus exercitatus & priora uidet, & sequentia intuetur, sic animus in dicendo aliud agens etiam prospicit quid sequatur, ne extremorum uerborum cum insequentibus primis concursus & iunctura, aut hiulcas uoces efficiat in uocalibus, aut asperas in consonantibus: cuiusmodi sunt, Non est magnum habere aurum atq; argentum: Illa bona natura caduca facile labuntur. Vnus autem compositio-
 nis est, ut sententiae lenius ac mollius ad aurem perforantur. Quae si inconditis & in compositis uerbis effertur, offendunt aures: ut si dicas, Res paruae crescunt concordia, magna labuntur discordia. Aurium est iudicium superbissimum. Repudiant enim quicquid incompositum & insuauis est, quippe natura modos amamus, & ut musica, sic & orandi suauitate capimur. Indoctus est, ut aiunt, qui a Musis & Gratijs abest. Vitanda est igitur asperitas, quae acerbis corrumpit aures, nisi qui ex industria affertamus asperum et spinosum dicendi genus. Quod quidem aurium iudicium latina lingua sic obseruat, ut nemo tam rusticus sit, & in sermone durus, quin uocales nolit coniungere. Lego quin, non qui. Sensus est: Non urbani modo, sed etiam rustici nolunt uocales coniungere. Inde sunt multae compositio-
 nes usitatae uulgo ad euitandum uocalium concursum, de quibus postea dicitur. Neq; si nolunt, ideo semper euitant, sed frequenter euitant, adeo ut uocales sine uocalibus breuitatis causa contrahant. Non procedit illud, eum rusticum censeris, qui uocales nolit coniungere. Non enim quia non uult, est rusticus, sed nimium mollis & delicatus. In hac obseruatione reprehenditur Theopompus historicus, Isocrates ille discipulus, quem praceptor egeret freno dicebat. Is uocales tanto opere fugit quanto opere magister eius Isocrates. Princeps Isocrates inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis atq; aurium causa, numeris adstrinxit: qui quanto opere uocalium concursum fugerit, ostendunt eius orationes, ut Areopagiticus. Thucydides celeberrimus historiae scriptor, hiatum frequenter admisit, ut hic πολλὰ κίε μὴ ἔστω ἰσχυρὸν καὶ ἀλλοτρίον ἔργον ἀποκρινόμενος ἐπὶ ἀδύνατον ἔργον ἰσχυρὸν ἔργον. Plato quidem scriptor haud paulo maior, id est, multo maior quam Thucydides, in dialogis, id est, in sermonibus ad differendum comparatis, hiatum uocalium ex industria recipit, ut cottidianae linguae decorum seruet, ut hic, τὴν ἑκάστην ἀφ' ἑαυτοῦ κρητῶν ἐν πρώτῳ ἔτι ἐστὶ. Vitatur & in oratione, ut in apologia Socratis, εὐ ἰσὶ ἐπὶ ἀλλήλοισιν ἐστὶν καὶ τὸ ἔργον ἐν αὐτῷ κρητῶν, ἰσχυρὸν ἔργον, ἐν μάλιστα, εὐδὲ ἀνυποσῶς, ἀλλ' ἰσὶ τῶν πολλῶν διαβολῆτι καὶ φθόνῳ.
 Vitatur eodem concursu in oratione populari, id est

ea quae quod sit habenda ad populum, delicias aurium uenatur, qua mos est Athenis laudari in concione & in conuentu populi eos, qui sunt in prelijs interfecti, ut ad uirtutem bellicam iuuenes excitentur. Ea sic probata est, ut eam quotannis illo die quo primum habita est, recitari necesse sit, quae legis & moris necessitas est. Epitaphium Platonis significat, & orationem funebrem, quae extat adhuc, ubi reperias multam uocalium concursionem, ut: Νῆυσί δὲ ἐπὶ ἡμῶν, ἀμύχοι ἴρασι, δὲ ἰσχυρὸν ἔργον. Demosthenes in e uocum concursione parcius est, nec tamen superstitiose fugit. Sed Graeci uiderunt, quibus dedit ore rotundo Musa loqui, nobis esse tam discretis haud licet. Sermo Romanus, inquit Fabius, non recipere uidetur illam solis concessam Atticis uenerem. Adde quod inopia uerborum laboramus, ut ne si cupiamus quidem, distrahere uoces, & hiulcum concursum uitare concedatur. Indican orationes horridulae, id est, aliquantum asperae, Censorij Catonis, quae est hoc ex oratione de praeda militibus diuidenda. Fures priuatorum furtorum in nercuo atq; in compediibus aetatem agunt: fures publici in auro atq; in purpura. Indican oes poetas Latini, qui ut suauitati studerent, collidebant uocales quidem, non tamē semper, sed ut uersum faceret saepe hibat, ut Nauius ille tragicus, cuius est hic uersiculus senarius. Vos qui accollitis Histrum, atq; Algidam. Hic pronomen Qui, & syllaba prima uerbi Accollitis, non confluunt in syllabam unam, sic & in posteriore trimetro. Quem nunquam nobis Graei atq; Barbari. Postrema uerbi Graei, cum prima parte coniunctionis atq; non eliditur. Eodem Virgilius usus est hiatu. Et iuccus pecori, & lac subducitur agnis. In Actaeo Aracyntho. Astant iuniperi, & castaneae hirsutae. Lucretius. Sed magis ut merito possis euenta uocare Corporum, atq; loci, res in quo quaeq; gerantur. Ennius semel admisit hanc figuram synalophae contrariam, ut in hoc initio carminis heroici: Scipio inuicte. Scipio dactylus est sine ulla collisione. Et quidem nos semel admisimus hunc hiatum, de se loquitur ipse. Cicero quidem uersus aliquando scripsit, ut ipse testatur epistola quadam. Scripsi etiam carmina quaedam, nam ab orationibus distingo me ferē, refero quae ad mansuetiores Musas, quae me maxime, sicut iam a prima adolescentia, delectarunt. Scripsi etiam uersibus tres libros de temporibus meis, quos iam pridem ad te misissem, si esse edendos putassem. Idem Aratum latinum fecit, cuius carminis hodie fragmenta restant. In eo fuit hic uersiculus heroicus. Hoc motu radiantis Etesiae in uada Ponti. Pertinet ad hunc Arati locum: Τῶν καὶ κλάδων ἐπὶ ἰσχυρὸν ἔργον ἰσχυρὸν ἔργον ἰσχυρὸν ἔργον.

Tuna

Tum obmurmurantes Etesiae uasto mari collecti ruunt. Etesiae annui sunt uenti, qui, ut ait Gellius, certo tempore anni quum Canis oritur, ex alia atq; alia parte caeli spirant. Aristoteles in Meteoris dicit ab Arcto spirare. Etesiae, inquit, flant ab Ursa post aestiuam solis uersionem, & ortum Caniculae, Borealis plagae niuib; liquatis, flant interdum, noctu remittuntur. Et sic annuus redditur. Cicero imitatus est Aratum, qui in eodem uerbo non elisit uocalē. Idem facit Lucretius in 6. Aut quia sunt aestate aquilones ostia contra anni tempore eo, qui Etesiae esse feruntur. Hoc Latini frequēs haud ferant, Graeci etiam laudare solent, quod Homero frequentissimum est, ut statim in Iliados, μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆϊ. Et primo uersu Odissae, ἀνδρῶν μοι ἕνεκα πολυτρόπων. Multos id genus uersus apud eundē aliosq; poetas Graecos reperies. SED quid ego? Vocales sine uocalibus saepe breuitatis causa contrahant. Non hiatus ille modo uocalium offendit aures, sed etiam quarundam consonantium molesta concursio est. Ne mireremur ergo si ueteres Latini uocales sine uocalibus saepe breuitatis causa contrahant, ut ita dicerent, multi modis, uas argenteis, palm' & crinibus, & tecti fractis: pro multis modis, uas argenteis, palmis & crinibus, tectis fractis. Nā si interrogamus aures, haec integra durius enunciantur. Similem in Terentio contractionē reperies, modo ut tacere poss', abi sis insciens, hem istuc uiri est officium & in me omnis sp' est mihi. Sic ueteres pronuntiabant, ut in oratione Graeci. Dicit aliquis, quum multi modis, & tecti fractis enunciamus, non uocalē contrahimus, ut uult Cicero, sed s litteram tantū supprimimus. Ita quidem uidetur, sed multi modis proferimus ut omnipotens, correpta contra naturam ti syllaba, non in uersu quidem, sed in pronuntiatione uerborum. Vocalis igitur in breuius tempus & interuallū contrahitur. Lucretius haec duo coniunxit: Multimodis agitur, et omnis accipit in se Letitiae motus. Hoc uero licentius antiqui, quod hominum etiā nomina, quae ferē manent eadē apud omnes, ut Amilcar, Annibal, contrahant, quod essent aptiora, id est, ad usum facilliora, ac magis decora. Vnde Duellium eum qui Carthaginienses praelio nauali deuicit, Belliū nominauerunt, quum maiores appellati essent semper Duellij. Hoc Quintilianus assumit. Nec non, inquit, eadē fecit ex duello bellū, unde Duellios quidam dicere Bellios ausi. Florus in Epitome, Cn. Duellius Cos. aduersus classē Pœnorū prospere pugnauit, primusq; omnium Romanorū ducum, naualis uictorie duxit triumphū: ob quam causam ei perpetuus honos habitus est, ut reuertenti a cœna tibicines canerēt, & funale praferretur. Sunt qui Duellium scribant, ineptē, mea sententia. Eadem ratione a duello, quod duarum partium certamen est, fecere bellū, nō ex eo dictū, quod minime bellū pulchrumq; sit, ut indocti fabulantur.

Eadem ratione a diuis, quod aduerbiū natum est a uocabulo duo, bis particulā fecerūt. Quaedā contrahuntur non usus, id est consuetudinis, causa, ut Bellius, sed aurium gratia, quae fugiunt literā uastiore, id est rictū diducentem, et agrestiore, ut, Vester Axilla Brute, Ala factus est M. Brutus paterno genere a Iunio Bruto duxit originē, materna stirpe ab Ala Scruilio, qui Spuriū Meliū largitione frumentaria regnū affectantem interemit. Cicero Philippica secunda: Etenim si authores ad liberandam patriam desiderarentur, illis auctoribus Brutus ego impellerē, quorum uterq; unij Bruti imaginem cotidie uideret, alter etiam Ala? His igitur maioribus orti, ab alienis potius consilium peterent, quam a suis? & foris potius quam domi? Is ergo primum dicitur Axilla, deinde Ala, postea Hala: & tam Axilla quam Ala nunc propria nomina sunt, nunc comunia. Propter eandem literā x, ē maxillis malas, ē taxillis talos, ē uexillis uela consuetudo elegas Latini sermonis effecit. Alia contrahuntur in compositionem, nec simplicia mutantur in superiora. Horū frequens erat usurpatio Comicis. Sodes, pro si audes. Sis, pro si uis. haec ex duobus sunt, Capis ex tribus, cape si uis. Terent. Dic sodes, quis heri Chrysidem habuit? idem, Abi sis insciens. Cicero pro Roscio. Refer animū sis ad ueritatē. Cicero repugnare uidetur Fabius. Ex tribus corporibus, inquit, uerba coalescere nostrae utiq; linguae nō concesserim, quāuis Cicero capis dicat esse compositū ex cape & si uis. Concedat aliquando, nō utiq; quod est semper. Mollius est, non autē breuius, nequire pro nō quire: sed etiā non queo dicimus. Cicero pro Sexto Roscio. Tenuitas hominis eiusmodi est, ut dissimulari nō queat. Malle & nolle dicuntur, non ita frequēter magis uelle, & nō uelle, nisi interiectis alijs uerbis: quae ut separari possunt, ita nunq̄ dicimus uult, sed nō uult. Deinde et exinde patitur apocopē, ac in dissyllaba reducuntur, deim, exim, quibus uti licet in oratione. Linius. Exim duabus admotis quadrigis, in curru earum distentum illigat Matium. Quid? illud non olet unde sit, nobiscum? certe ad aeschrologian & cophaton euitandum, quoniam obsceniū concurrerent literae, & ex syllaba cum, ac priore parte uerbi nobis, id contexeretur uocabulū, quo muliebria membra signantur. Effugies illam turpitudinem, siquid interposueris, hoc modo, Cum autem nobis non dicitur. Pullos aufert cassita cum suo nido. Venerat cum multis numis. Hinc illa turpia dicuntur: Arrige aures Pamphile, Incipiunt maria exagitata tumescere, Dorica castra, Numerum cum nauibus a quat: quia in his omnibus se referre potest animus auditoris ad id quod natura turpe sit. Queret aliquis, cur ergo dicimus, mecum, tecum, secum qui cum, uobiscum, & cetera id genus, quae nullam fugiunt aischrologian? Ut essent, inquit, illi similia nobiscum. Hoc igitur ad effugiendum cacophaton, illa ad analogiam quandam

quandam reperta sunt. Cicero de Oratore. Nolumus cum me, & cum te dicere, ne eidem computationi adiungendum esset cum nobis: sed potius mecum & tecum, & secum, & nobiscum diximus, cum praepositione, quae facit obscennum, asidue postposita. AT- QV E etiam a quibusdam sero iam emendatur antiquitas, qui haec reprehendunt. Syncope fit & confisto, molliendi uerbi gratia, quod qui non intelligunt, & necessitate metri solum fieri arbitrantur, sero iam, ideoque frustra emendant antiquitatem, quae etiam in oratione dicebat, Proh deum atque hominum fidem, quod & Cicero usurpauit pro Roscio Comedo. Proh deum hominumque fidem, hoc Roscius unquam a Cluio petuisset? Nec si Terentius dixit in Andria, Proh deum atque hominum fidem, necessitate coactus id dixit, secutus est ueterem illum morem loquendi. Ridet igitur eos qui semper dicendum putant, proh deorum atque hominum fidem, quum utrumque liceat, deum & deorum. Ita credo, inquit, hoc illi ueteres nesciebant, quasi dicat, optime sciebant id esse uerum & integrum, sed dabat consuetudo licentiam, aut potius ratio suauitatis inducibat hanc consuetudinem. Itaque idem poeta, id est unus & idem, siue Accius (ut opinor) siue alius quispiam, nomina neutra in casu patrio concidit, Meum factum, contra masculinum ponit integrum, ut liberorum, unde colligitur id esse consuetudinis & licentiae cuiusdam: unde paulo post auribus indulgere consuetudinem scribit, & indoctam consuetudinem suauitatis artificem. Truncati sunt iambici tres. Patris mei meum factum pudet. Textitur exitium examen capiti. Nanque Aesculapij liberorum. Oclonarius est unus. Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum ex te genus. Nihil est autem cur sensus horum uersuum petamus, quia non extat id opus, unde quod deest explere possimus. Caeterum inde colligas licet, neutra concidit, & liberorum & liberum pro natis usitate dici. Cicero tertia actione in Verrem: Nemo iam Dolabella, neque tui, neque tuorum liberum, quos tum miseros in egestate atque solitudine reliquisti, misereri potest. Plerique sic loquebantur, ut cupidum liberum dicerent, non liberorum, in liberum haberi loco, qui percharius esset. Cicero tertia actione in Verrem, Habitus sis in liberum loco. Alterius poetae senarij quatuor non ostendunt masculinam modum, sed etiam neutra ab antiquis esse concisa. Cuius antiqui amici maiorum meum, Consilium socij, augurium atque exitium interpretes. Postquam prodigium, horrifera portentum pauor. Nihil ne ad te de iudicio armum accidit? Hic armum durius est, caetera molliora quam quae uera sunt, ut maiorum meorum, consiliorum socij, auguriorum & extorum interpretes, prodigiorum, horrifera portentorum. Pacuuius est qui tragicodiam

nomine Chrysen fecit. Chryses autem sacerdos Apollinis fuit, & Chryseidis pater: quam raptam quum patri non rediret Agamemnon, Apollo pestilentiam in Graecorum misit exercitum. Eandem loquendi consuetudinem censoriae tabulae monstrant, id est commentarij & literae censorum, in quibus referunt ciuium nomina, & singulorum censum. Sunt & censoriae tabulae, quibus ignominiosi notantur, in quos a censoribus subscriptum est. In ijs legit Cicero fabrum et praefectum. unde praefectum fabrum dixit in oratione pro Muraena: Non ausit fabrorum dicere, neque procorum, neque duorum uirorum, neque trium uirorum, neque decem uirorum, sed hanc perpetuo consuetudinem seruet, duum uirum, trium uirum, decem uirum. Pro Rabinio: Hic popularis a duum uiris iniussu uestro ciuium Romanum capitis condemnari coegit. In Seruiliuum Rullum: Sequitur omnes agros extra Italiam cognitio decem uirum. Ibidem: Decem uirum satellitibus agri Campani possessio tota tradetur. Caesar de bello ciuili commentario primo: Quod aurum aduexerat Domitius, atque in publico deposuerat, allatum ad se ab duum uiris Corfuenisibus, Domitio reddit. Ibidem: Reducitur ad eum deprehensus in itinere Cn. Magius Cremona praefectus fabrum. Duum uirum iudicium ab rege tertio Hostilio constitutum est in caput M. Horatij: postea fuerunt duum uiri, qui perduellionis diem ad populum dicerent, & moris poena reum agerent. Alij sunt duum uiri, de quibus nihil est dicendum in praesentia. Trium uiri capitales curam gerebant carceris, neci deest in actis incumbere aut, de criminibus ipsi aliquando cogitosebant, ad columnam Maeniam. Decem uiri, quum praetores ad belli munia ab urbe auocarentur, ne iudicia Romae deressent, litibus iudicandis praefecti sunt. Alij fuerunt trium uiri & decem uiri, in aliud tempus relinquendi. Ne, quod minime uolumus, aberrare uideamur, duorum & duum posse dici ostendit Accius. Integrum ponit nomen duorum in hoc senario tragico. Video sepulchra dua duorum corporum. Concidit in hoc carminis fragmento, Mulier una duum uirum. Dua uetusto more dixit, Quintilianus barbarismum esse censet. Quod dicitur, quod quaedam quae singula proculdubio uitiosa sunt, uncta sine reprehensione dicuntur? Nam dua & tre & pondo diuersorum generum sunt barbarissimi, at duapondo & trepondo usque ad nostram aetatem ab omnibus dictum est, et recte dici Missila confirmat. Haec ratio componendi uideatur ostendere, dua ueteres, ut scamna dixisse. Et illud quidem uerum est. Est autem uerum, lege communis & praepositione formatum, ut duorum uirorum, non est uerum duum uirum. Sed alijs ita loquimur ut concessum est, & uaria consuetudo permittit, ut Proh deum & deorum sine uitio dicimus. alijs ut necesse est, hoc est, ut lex & norma loquendi sine exceptione iubet,

ut nu-

ut numum dicitur, non numorum. Pro Sexto Roscio. Duobus millibus numum sese dicit emisse. Sestertium, pro Roscio Comedo frequentissimum. Quid quod sic loqui, nosse, iudicasse, uetant: nouisse iubent, & iudicauisse? Arguit eos qui non minus in concisione uerborum quam nominum sero iam emendant antiquitatem. Isti sic loqui, nosse, iudicasse: facta syncope, uetant: nouisse iubent, & iudicauisse. His, ut uult Quintilianus, permittamus & audiuisse, & sciuisse, & tribunale, et faciliter dicere. Item centum millia numum, & fidem deum, ostendant duplices quoque solocismos esse, quando & casum mutant, & numerum. Nesciebamus enim, ac non consueuimus & decori seruiebamus, sicut in plurimis quae Tullius in Oratore diuine, ut omnia, exequitur. Haec uero Fabius. Certe nouisse & nosse recte dicitur: iudicauisse & iudicasse, non male. Vtrum uero dicendum sit, aures consulendae sunt in periodi comprehensione: at in uersu legi carminis inscriuendum. Ergo Terentius in Phormione, Noueras plenum, & noras imminuam, eodem in loco dicit: Eho tu cognatum tuum non noras? in Terentio sobrinum tuum legitur. Post idem poeta, Stilphonem inquam noueras? Eodem modo Siet plenum est uerbum, Siet autem imminuam concisumque, ab illo fiet. Licet utare utroque. Ergo ibidem, id est, in eodem loco poeta cuiuspiam, non illius Terentij, utrumque usurpatur his duobus senarijs. Quam chara simus, post carendo intelligunt: Quamque attinendi magni dominatus sient. Nec uero Tullius reprehenderit sinit & sient, nec scripsere atque scripserunt. Alij quidem uerbum scripsere dixerunt, quod aliquando melius est in contextu orationis, si uerbum proximum ducit initium a littera consonante. Subiere pedites, Deuenero locos. Utimur & in uocalium concursu: ut, Conticuere omnes. Tenuere arcem Sabini. Scripserunt autem uerius est, quia legi uerborum, non indocte consuetudini patet. Non defuerunt qui uerbum scripsere ad duos modos pertinere existimarent, quasi numeri dualis esset, scripserunt autem pluralis: quod Quintilianus redarguit exemplis. Nec enim praepositionis inherendum pertinaciter: quin potius consuetudini, quae auribus indulget, ac licentiam concedit, obsequendum. Quomodo nouisse & nosse dicimus, aut pro metri necessitate, aut pro ratione periodi, sic eisdem & iisdem uariare possumus. Rectus est casus, idem, compositus ex duobus corruptis, is, & demum, in qua compositione, suauitatis gratia littera s aufertur. attamen aures in eo casu non magis repudiabant eisdem, quam in plurali uel datiuo uel ablatiuo, ubi dixit Ennius eisdem, sed ille ex consuetudine dixit id singulariter in hac penultima uerbi uersus heroi ci. Idem campus habet. Quum uero praepositionis ratio constitueret in ablatiuo casu plurali aut eisdem, aut iisdem, neutrum probauit Ennius, sed eisdem maluit, id quod singularis ille rectus cuius-

set, dixit igitur, in templis eisdem, pro eisdem, uel iisdem. Nam si genitiuus est eius, decepta posteriore syllaba datiuus est ei, ut utrius utri, illius illi. Huic datiuo similis est rectus pluralis ei, ut illi, neutri, cui si iungas s litteram, tum pluralis datiuus sic erit, illis, neutris, eis. ergo ab illo genitiuo singulari, eiusdem, uerius est datiuus eisdem, non iisdem. Iam hic nominatiuus is, si litteram non mutet in obliquo, ut ea quae recte flectuntur, creabit genitiuum non eius, sed ius. Huic erit datiuus ij. hinc positio nominatiui pluralis ij, ex illo fiet iisdem, non isdem. Qua ratione motus Priscianus, ut opinor, uerum putauit esse nominatiuum pluralem ij. Verba sunt eius: Regula exigit per duas ij, uel per e & i tam nominatiuum pluralem masculini, quam datiuos & ablatiuos omnium plurales scribi, id est, eidem uel iisdem, & iisdem uel eisdem. Iuuenalis. Implet, & ad mœchos dat eisdem ferre cimedis. Haec ille. Addit, Solent autem authores etiam per synaresin unam i ponere pro duabus, ut urbem Pataui. Hic datiuus est eisdem ab Ennio lectus, & ex illo contractus, iisdem, quod male sonat trisyllabum. Ennius igitur uerum, sed odiosum casum fugit, iisdem. Reliquit & alterum aequae uerum, eisdem, qui non erat opinior & pinguior, sed aequae ficans & facilis, atque datiuus hic meis, unde colligitur artem cedere consuetudini atque rationi. Verba Ciceronis hoc modo legenda sunt. Idem campus habet, inquit Ennius: & in templis eisdem. Probauit eisdem, at erat uerius, nec tamen optimus, eisdem, male sonabat iisdem. Uerborum facilis erat intellectus, nisi opinantium controuersiae omnia corripissent. Nec deerunt qui suas tenebras uelint, non quam praefereamus lucem. Impetratum est a consuetudine loquentium, ut peccare in artem praepositionis suauitatis causa liceret. Verum est postmeridianus, suauius est pomeridianus, quia durius concurrunt tres litterae consonantes, ergo dicebant pomeridianas, non postmeridianas quadrigas, quae curuli certamine in circo a meridie currebant. Hoc ex Cicerone Quintilianus assumit, his uerbis: Inde belligerare pomeridianum. Me hercules ex arte & ratione dicendum est, quomodo subatur aut iuuat, aut amet: author est Sex. Pomp. Sedenim postrema littera expungitur, ac me hercule uulgo, pro me hercules usurpatur. Cicero pro Roscio, Nunc me hercule uerbum fecisses, si tibi quinquam responsurum putasses. Dicimus etiam me hercules. Non scire, iam barbarum uidetur, usque adeo excoluit, propterea quod n & s asperè concurrunt. Nescire molliter dicimus. Merididicem pro die medio non dicimus, sed meridiem, ut Tytiden, non Tydiden. Nam duabus in syllabis adiunctis repetita littera d durius auditur: quod et alij s accidit, ut momordi, totondi, murmur, bibebam. Ex tribus praepositionibus abs, ab, a, una uera & antiqua incorruptaque est, abs: dua reliquae ab, et a, detractis litteris inde factae sunt, usumque meruerunt frequentiores. Abs enim, si

Cicroni

Ciceroni credimus, tantum in accepti tabulis manebat, id est, ijs commentarijs quæ Regesta uocant, ubi accepta et expensa memoriae causa notari solent: ut, Accepi abs Quintio sestertium duo millia, abs Tito Roscio tria millia. Abs apud Terentium reperies: Abs quibus homine, quum est opus, beneficium accipere gaudeas. Et alibi Ego dudum non nihil ueritus sum Daue abs te. Hinc grammatici præcipiunt, abs præpositionem dari oportere uerbis incipientibus ab ijs literis, quæ primæ sunt in Quolibet, et Tito. Cicero de lingua sui temporis, non autem priorum locutus est. Sed et ipse dixit abs in Diuinatione: nec semel dixit, imitatus ueteres. Et quum tantum manere dicit in tabulis accepti, aliquando usitatam fuisse ostendit. Ex illa componitur Amouit, duabus literis abiectis, quoniam mouit initium ducebat à consonante. Abegit, propter uocalem duas retinet literas, a b. Abstulit, integram seruat præpositionem, quoniam s et t quadam familiaritate iunguntur. inde pultare, pro pulsare. Abfugit, turpe et auribus foedum usum est, et Abfer eodem modo. Malucrum igitur ueteres aufugit et aufer, quæ præpositio, id est, quæ præpositionis mutatio, aut quæ syllaba præposita, præter hæc duo nullo alio in uerbo reperitur. Transit igitur in u literam, quæ quum uim consonantis habet, magna cum b affinitate coniungitur, adeo ut a græcum u nostrum consonans penè audiatur. Noti erant, et nauis, et nari, sine g litera: quanquam multi scriptitant gnoti, gnauis, gnari, quos quidem supra et ratione et auctoritate Ciceronis arguebamus, et nunc in Lucretianis codicibus antiquis scriptum reperitur nauiter: Quoniam nec pleni nauiter extat, Nec porro uacuum. In compositione dulcius usum est ignoti quam innoti, ignaui quam innaui, ignari quam innari: quæ de re cæsi id quod ueritas postulabat. Nauis est industrius, alacer, strenuus. Narius, beneficius et peritus. Ex usu, dicimus integra præpositione. Terentius: Si ex usu esset nostro hoc matrimonium, id est, utile esset. E Republica, sepius quam ex Republica: ut apud Terentium, E re tua. Ausfertur enim litera quæ natura sit asperior, annexa consonanti. Dicimus igitur exegit, quia uocali suscipitur. Edixit à corrupto et integro est, quod x ante d consonans asperere ponebatur. In uerbis refecit et retulit, nihil est immutatum, propterea quod aures nihil asperum sentiebant. Reddidit autem nimium leue et tenue effluebat: itaque ad robustiorem sonum adiuncti uerbi, hoc est, in componendo secunda sede positi, primam literam præpositio mutauit: quæ mutatio loci est, et ordinis. Elementum siquidem natura tertium, in quartam reijcitur sedem. Non aliter et præpositio sub, aut integra manet, ut subegit: aut corrumpitur in aliam, ut, summutauit, sustulit. Posterioris uerbi partes erunt sub et tulit, non sus et tulit, ut imperitiores existimant. Nihil te moueat, si diuersa ponit exempla, quum

probare uult et præpositiones et uerba mutari non pro ueritate, sed aurium iudicio. Hæc autem uerba in teriecta, adiuncti uerbi literam præpositio commutauit, ad unum uerbum reddidit, non ad alia pertinet. Sensus est igitur: Exegit, edixit, refecit, retulit, dicimus ad aurium iudicium: Reddidit, adiuncti uerbi primam literam præpositio commutauit, ut subegit, summutauit, sustulit, non uno modo dicimus. Quid in uerbis iunctis? quam scitè insipientem, non insipientem? Præpositiones, ut nomen ipsum indicat, anteponuntur in compositione. hic ergo iure primas obtinent, secundas autem uerba quæ præpositionibus adiunguntur. Sit igitur locus alter de uerbis adiunctis, quæ et ipsa mutantur: ut quum dicimus insipientem, iniquum, concisum, tripicitem: quia durius audiebatur, insipientem, inæquum, concisum, tripicitem. Id facile iudicant aures. iam quia tædet tæsum, ut cædæsum creat, fuerunt qui analogia ducti pertisum uelent, non pertæsum, ut concisum non concæsum: quod eadem consuetudo indulgens auribus non probauit. Virgilius in quarto,

Si non pertæsum thalami tedeæq; fuisset.
Quid uero hoc elegantius, hoc est auditu incundius, quod non fit natura, sed quodam instituto, id est, doctorum iudicio probata consuetudine? In præpositio cõposita cum uerbis sanus et scilicet, et alij omnibus quæ primas literas habent easdem, ut consilium, consueuit, confusio, confecit, producte dicitur: cum reliquis autem breuiter, ut inclytus, inhumanus, compo-
sui, concrepuit. Hic, ut supra, Cicero uerba præteriti temporis personæ tertiæ legit tanquam uenustiora, fugitq; nomina singularum literarum, quibus nimium attenuatur oratio: nec sequitur illam grammaticorum superstitionem, qui uerba pro uocibus ipsis usurpata declinare nõ audent. Sed redeamus ad rem. Aulus Gellius cap. 17. lib. 2. commemorat hanc Ciceronis obseruationem, nec quid uoluerit exponit, quia (ut opinor) intellectu facile iudicabat. Hoc enim uult Cicero, in particulam diutius in lingua et pronuntiatione retineri quando sequuntur hæc literæ s et f, quia tum duorum temporum sit: breuius autem expediri et enunciari, quum uocales aut consonantes alie inse-
quuntur, quia tum sit unius temporis. Id igitur totum positum est in pronuntiatione: quæ si incorrupta integraq; maneret, omnium syllabarum quantitatem auditu nosceremus. Frustra refertur ad accenti. Nam insanius primam producit, ut insanus, nec accentum recipit in quartam à sine syllabam. Et insanus circumflectit mediam, quemadmodum et infusus. Non debet etiam referri ad metrum, ac poetici uersum. Etenim uerbum composuit, primam quodam instituto corripit in oratione. Eandem poetæ nunquam corripit in numero metiendo, non magis quam quiesco, cuius media correpta dicitur, auctore Gellio. Ergo si neque istuc

istuc est eminentioris accentus, neque poetici uersus, superest ut sit in ea mora quam trahimus in proferenda syllaba: quod et Tullius indicat his uerbis. Producte dicitur, ac breuiter. Quid enim est producte dici, atq; breuiter, nisi plus minusue mora trahi in pronuntiatione? testaturq; non id natura fieri, sed quodam instituto pronuntiationi. Consule, inquit, ueritatem: reprehendet, si in particula, contra naturam duarum consonantiu corripitur. Refer ad aures, probabunt. Cur ita: quia sic uiuantur. Voluptati autem aurium morigerari et subseruire debet oratio. Quum dices igitur, Composuit, æque breuiter expedi primam, atq; ab ultima secundam, non habita ratione positionis ac naturæ. Confecit, ac si cõfecit scriberetur, producendo enuncia. Sunt qui putat dicendū iclytus, n litera sublata, et Gellium id confirmare: quod quidem non facit. Coopertus, coligatus, conexus, producte dicitur, inquit, quoniam eliditur n litera. De tribus his uerbis locutus est, nõ de reliquis ante numeratis. Incidi in quosdam, qui nescio quid subtilius abstrusiusq; latere suspicabatur. Dissimulabant, opinor, superbiorum more, qui si quid probè dicas, nolunt tamen unquam fateri, ne quid à te didicisse uideantur. Variant illud, quod concepere melius: nos autem propositum sequamur. Consuetudo et usus aspirandi ueteribus Romanis fuit, ut nusquam nisi in uocali aspiratione ueretur, ut homo, inhumanus, uehicula, strahabat. Hanc ueluti legem secutus Cicero, reclamante populo dicebat sine aspiratione pulcros, Cætos, triumphos, Cartaginem, et cætera id genus. Aliquando tamen, idq; serò, quum ueritas, id est uera loquendi ratio extorta esset homini aurium conuicio, hoc est auribus ipsius indignantibus, et tacite conuiciantibus illa sticciora durioraq; sentiri, tum coepit ire per uiam publicam, et cum populo dicere pulchros, Cæthegos, triumphos, Cartaginem, quæ nunc quoq; scribendo seruamus aspiratione molita: sed ut pleriq; pronunticiatio est, aspiratio non auditur. Crassius igitur paulo ch, ph, th, quemadmodum et x proferenda sunt, quæ tres literæ mutæ apud nos recipiunt aspirationem. Operæ precium est autem animaduertere, quæ sit huius uiri sententia. Vsum, inquit, populo concessi, scientiã mihi reseruauit. Ex arte præceptisq; scientiã comparatur, à qua si loquendi consuetudo dissentit, tum censet consuetudini potius et auribus quam scientiã parendum. Per aurium iudicium citra aspirationem dicere licet Orcinios, Matones, Otones, Cæpiones, Sepulcra, Coronas, Lacrymas: quæ si quis aspirando proferat, hunc Cicero nõ improbet, propterea quod se recentiorum consuetudine tueatur. Hæc autem nomina septem Cicero scripsit hic sine aspiratione, quod eius uerba demonstrant. Paulo antè extortam sibi ueritatè dicebat aurium conuicio, ideoq; cum populo uti aspiratione: nunc per aurium iudicium licere Orcinios pronuntiare: in ijs ergo sequi ueterum morem. Orcinios autem, ut n quintum sit elementum,

non Orcinios legimus, ut in oratione pro Cluentio. Nuper apud C. Orcinium collegam, meum locus ab iudicibus Fausto Sylle de pecunijs residuis non est cõstitutus, ubi multi codices habent Orchinium. quod, ut antè dixi, Cicero non improbat: sed Orcinium, inquit, dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. Matonis nomen est apud Martialem. Parua rogas magnos, sed nõ dant hæc quoq; magni: Vi leuius pudeat, iam Mato parua roga. Item apud Iuuenalem, Causidici noua quum ueniat lectica Matonis. Recentiores semper aspirant: quod utiq; non fecit Tullius. Inter Otones is fuit, qui legem tulit de quatuordecim ordinibus. Inter Cæpiones is, qui missus in Cimbro exercitum amissit. De aspiratione Fabius his uerbis. Aspirationis ratio mutata cum temporibus est sepius, parcissime ea ueteres usi etiam in uocalibus, quum cædos ircoq; dicebant. Diu deinde obseruatum, ne consonantibus aspiraretur, ut in Gracis et in triumphis. Erupit breui tempore nimius usus, ut choronæ, chenturiones, præchones, adhuc quibusdam inscriptionib; maneat. Qua de re Catulli nobile epigramma est.
Commoda dicebat, si quando commoda uellet
Dicere, et insidias Arrius his insidias.
PVRVM semper Ennius, nusquam Pyrrhum. Ennius Pyrrhum Purrum dicebat aspiratione detracta, literaq; mutata: et Phryges Fruges, ut hic, Vi patet fecerunt Fruges. In quo litera græca phi mutatur in nostrã uirtutis eiusdem. Nec enim ueteres literam græcam phi aut v adhibebant. Nunc autem etiam duas illas græcas adhibemus, quum Phryges dicimus. Veteres hanc rationem secuti uidentur, Latinos casus nõ Græcis decere scribi literis, sed suis: genitiuum Phrygum, datiuumq; Phrygibus esse casus tantum barbaros, id est peregrinos, ac Latinos: phi gamma et phi eta græcè dicit. Quod igitur obliqui Romanas habere debeant literas, et ab eis rectus casus dissentire non debeat, arbitrati sunt casus omnes signandos esse notis Latinis, hoc modo, Fruges, Frugum, Frugibus: non Phryges, Phrygum, Phrygibus. Quum Phrygum, inquit, et Phrygibus dicendum esset aliter atq; Græci loquuntur, absurdum uidebatur antiquis, casibus his tantum barbaris, id est non Græcis (nam quondã præter Græcos, omnes habiti sunt barbari) Græcam literam adhibere: aut si Romana litera notarentur obliqui, recto casu solum græcè loqui. Quam rationem repudiant aures, et Phryges et Phrygum malunt quam Fruges et Frugum. Veteres ijdem elidebãt s in fine uerboru, ut infantibus paruis, falcibus ramos, dignu loco, quod politum et elegans habebatur: postea coepit haberi subrusticum. Qui est omnibus princeps, finis est heroiici uersus. Qui sequitur, est Lucilij Satyrici poetæ, in contumeliam Samnitium. Citat eum Tusculana. Sãnis, spurcus homo, uita illa dignu locoq; Lucretius. Nam fierent iuuenes subito ex infantibus paruis. Hactenus de natura uerborum, atque iunctura, quam

debet ars & doctrina seruare, quum uideat indocto-
rum consuetudinē tantopere studere suauitati. Hæc,
inquit, dixi breuius, quā si hac de re una solūq; di-
spūtare. Est enim hic locus late patens de natura
usūq; uerborum, de quo ueteres, ut Marcus Varro, to-
tos scripsere libros. iam quia de uocibus & numeris
dicturus est, quid res & uerba differant à sonis & nu-
meris ostendit. Rerum, id est sententiarum, & uerbo-
rum iudicium, prudentiæ est. Prudens quid & quomo-
do dicendū sit, uidet. Vocum & numerorū aures sunt
iudices. uoces & numerorum concordia cadunt in au-
rem. Illa ad intelligentiam, id est animi uim intelle-
ctumq; referuntur, hæc ad uoluptatem. In illis ratio
animiq; consilium, in his sensus aurū inuenit artem.
Uoluptas auditorum querenda uidebatur oratori,
quoniam alia ratione satis probari non posset.
DVABUS sunt igitur res quæ permulceant aures, sonus
& numerus. Collocationem partitus erat in iunctu-
ram & uoces, in concinnitatis orbem, in numerosam
comprehensionem. Hic est locus iuncturæ finitimus
de uocibus, atq; uerborum sono. Verba legenda sunt
potissimum bene sonantia, non illa nimis exilia, non
horrida & aspera. Sed alius est de lectus poetis, alius
oratoribus. Poetæ uerbis utuntur exquisitis ad sonū,
nec tam eorū proprietatē quā sonitum spectant: ut,

-Vasto rex Aeolus antro

Luctantibus uentos, tempestatesq; sonoras

Imperio premit, ac uinculis & carcere frenat.

Oratores autē uerba sumunt de medio, hoc est omni-
bus usitata, non tamen insuauia, humilia, sordida, ob-
scena. Ea sic electa, iunctura numeroq; uincunt: ut,
Si innocentes existimari uolumus, non solum nos ab-
stinemus, sed etiam nostros componentes præstare debe-
mus. Hic uerba propria sunt sonantia, de medio sum-
pta, non tamen ad sonum strepitum que poeticum
quæsitā. Splendidius aliquid ac sonantius affectant
poetæ: ut,

Qua pontus Helles superat modum,

Auarus aries Colchorum,

Frugifera & ferta arua Asias tenet.

Uersus anapestici de tragedia latina, quæ nō extat,
quorum duo priores splendidis nominibus elucet.
Tertius est inquinatus insuauissima litera, quæ de na-
re canina sonat. Idem quoq; infinitus est uersus, quod
non exeat in suum finē uerba, sed alijs implicentur,
ut fit in uocalium concursione. Asias autem gentilius
græcus, non magis est repudiandus quā familiās, in
his, pater familiās, mater familiās. Nec probandi sunt
qui causse leuitate permoti, locos inuertunt, alia uer-
ba commutant, alia tollunt, alia detruunt, quod hic
facere conati sunt. Poetæ Latini uerba Græcorum u-
surpant libenter ad splendorem sonitumq; magnificenti-
am. Hellen, Colchos, Asias, urbiū, montium, lacuum, flu-
minum, hominum, deorum, rerū etiam nomina, quod
parcius faciunt oratores. Bonitate potius nostrorum

uerborum utendum est, quā splendore Græcorum.
Ne poeniteat nos usurpasse quadam propemodum
poëtica, ut tempestate pro tempore, de quo sic agit,
de Oratore. Habet etiā in oratione poeticum aliquid
uerbum dignitatem. neq; enim illud fugerim dicere, ut
Cælius: Quia tempestate Pœnus in Italia uenit. Cælius
Antipater sic ducit initium belli Punici, de quo uiro
postea facit mentionem. Hoc uero libro scriptum est,
Quia tempestate Paris Helenam. an sit alterius histo-
ria principium, an idem hoc in libro corruptum, quia
dubium est, non equidem uolo ferre sententiam. Nec
isthuc est aut negligentia, aut ignorantia nostræ, sed
temporis. Accusanda maiorum negligentia, qui tot tan-
tosq; clarissimorum quondam uirorum labores sic
aboluerunt, ut uix modò nomina supersint: tot re-
pauerunt uolumina nugalia, ut bibliothecæ pondere
barbarico grauentur, & officina. Non ideo tamen
aliquid ædificandum nō est, si nobis instrumenta ue-
terū desunt: nec si non possumus omnes omnia, reclin-
quendum quod possumus. Verba sonantia, propria,
suauia sequamur, asperitatem fugiamus, ut perterri-
crepam uocem, quæ increpando terret, uersutiloquas
malitias. Uersutulus est tertio de Oratore.

Num uis huius me uersutiloquas malitias.

Legit Nonius Marcellus, nisi deprauatus est codex,
An num non uis huius me uersutiloquas malitia. Nul-
ta apud M. Plautum reperies eiusmodi, quæ nō admit-
tit orator. Tullius autem quod hic præcipit, ubiq; fe-
re seruauit, ut, quantum posset, Græcorum uerba iuge-
ret, ut illa grandia & sequepedalia ne ueniretur, aspe-
ra uideret, lubrica ne præderet, usitatis, dilucidis, pro-
prijs, bene sonantibus, iusta magnitudine constanti-
bus uteretur. NEC solum componitur uerba ra-
tione, sed etiam finientur. Ventū est ordinē ad secu-
dum membrū partitionis, in quo concinnitas orbem
suum consecit. Non solum inquit, componitur uer-
ba ratione, hoc est arte quæ iuncturas illgat, et uoces
aptat bene sonantes, sed etiam finientur, id est periodo
concludentur ad aurū mensurā. Nam de clausula nu-

mero finita iudicant aures, quæ quod expletum est,
si modò sunt erudita, sentiunt, et probant, imperfectū
fastidiunt. Finiuntur aut compositione ipsa, & quasi
sua sponte, aut quodā genere uerborū. Hinc numerus
est duplex, alter est figura uerborū, quæ dicit con-
cinnitatem: alter autem ex ipsa compositione & col-
locatione uerborū, quæ artificiose constituta, non be-
neficio concinnitatis et figuræ, sed sua sponte naturaq;
conficit orbē suum, de quo posteriore loco dicitur. Ge-
nus est quoddam uerborū, in quibus ipsis concinnitas
inest, ea est elegans & uicunda figura dictionis, ut si-
militer cadens, similiter desinens, paria paribus relata
& contraria. Hæc sunt schemata quatuor numerosa
suapte natura, etiamsi nihil est factū de industria. Di-
cet aliquis, Quomodo alter ille numerus sua sponte fi-
nitur, & hic quoq; suapte natura cadit? Utrūq; suapte

uerbum

uerum est. Hic enim positus est in schemate, quod sua-
pte natura cadit ad aurum uoluptatem, alter ille con-
sonat è longis breuiusq; syllabis, unde sunt rhythmi-
ci pedes, qui uariatur alia et alia collocatione uerbo-
rum. Est igitur is numerus in cōpositione ac colloca-
tione. Apta collocatio sua sponte numerosè cadit. Hæc
est igitur natura digestæ collocationis, illa figuræ &
concinnitatis. In illius concinnitatis consecratione &
quasi aucupio Leontinū Gorgiam fuisse principem, su-
pra dictum fuit. Necdum sciebant illi ueteres uocibus
& numeris explere sententias, quod primus omnium
fecit Isocrates, post illū Thrasymachū numeri inuenio
rem: sed, quod etiam rustici faciunt, rhythmum quen-
dam similiter exeuntem, aut certū numerum syllaba-
rum metentē delectandi gratia querebant. Talia sunt
quæ proponit è sua Miloniana, in quibus reperies simi-
liter cadentia: ut, scripta, nata: docti, facti: instituti, im-
buti: quæ suauitatis aliquid habet, etiamsi in medio col-
locantur. Reperies similiter desinentia, quæ terminat
membrum, uel totam orationē: ut, Quam non didici-
mus, accepimus, legimus, hoc nōdō, & membrū. Ver-
rum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressi-
mus: hoc alterū membrū eodem fine terminatū, quo su-
perius. Extrema uerba, Legimus, expressimus, simili-
ter desinūt. quatuor reliqua similiter cadūt. Reperies
in eodem exemplo paria paribus relata, id est partem
constanteis eodem propè numero syllabarū. nec enim
sednata debent, sed auribus expendi: ut, Nō scripta,
federali lex: non docti, sed facti: nō instituti, sed imbu-
ti. In his omnibus non quæsitum numerū, sed secutum
putes, quod quum remouisset unum, alterū necessariò
uidebatur esse reponendum. Sed tamen intelligebat ar-
tífex, quot una periodo uirtutes amplecteretur. Idem
pro Roscio Comædo. Quia in re mihi ruidicula es uisus
esse inconstans, qui eundem & lederes & laudares,
& uirum optimum, & hominem improbissimum es-
se dices. eundem tu et honoris causa appellabas, &
uirum primum esse dicebas, & focum fraudasse ar-
guebas: sed, ut opinor, laudem ueritati tribuebas, cri-
men gratiæ concedebas, de hoc ut existimabas, prædi-
cabas, Chæreæ arbitrato causam agebas. Eodem mo-
do in referendis contrarijs etiamsi numerus nō que-
ritur, tamen sua sponte sequitur, adeo ut nonnunquam
uersus imprudentibus nobis excidat: ut, Eam quam
nihil accusas, damnas: Bene quam meritam esse autu-
mas, dicis male mereri. Nihil accusare, & damnare,
repugnantia sunt: Bene mereri, male mereri, contra-
ria. Cicero nomen contrariorum latius capit pro an-
tithetis omnibus, quæ dicuntur oppositiones. Car-
men est autem iambicum dimetrum hypercatalecti-
cum, ex iambo, dactylo, spondeis duobus & syllaba:
Eam quæ nihil accusas, damnas. quod si dixeris, Eam
quam nihil accusas, condemas: tum cadet species
uersus atque mensura. quia etsi reperiuntur iambici
pentametri, non tamen tot longis pedibus claudicant:

Fuerunt qui primum uerbum Eam, colliderent in u-
nam syllabam, ut esset dimetrum acatalecticum. quod
non probō: quoniam qui dixit hæc uerba, nō uersum,
sed orationē uoluit, nec uerba sine ratione contraxit.
Alter est uersus iambicus trimeter, comicus. Id quod
scis, prodest: nihil id quod nescis, obest. in quo con-
traria referuntur, ubi si dicas: Quod scis, nihil pro-
dest: quod nescis, multum obest: sententia mutabi-
tur quidem, sed erunt æquæ, & paria relata, quia
syllabas sex totidem excipient: nec erit ullum genus
carminis, sed oratio ex concinnitate numerosa. hæc
duo exempla refert idem in Topicis de enthymemate
ex contrarijs conclusio, quod propriè nominatur en-
thymema. Argutias eiusmodi querebant olim Gorgias
& Thrasymachus iam ante Isocratem, qui primus, ut
ante dictum est, mollioribus numeris expleuit senten-
tias. Gorgia nomine circumfertur ὁ πρὸ παραμυθίας
ἀπολογία, quam nonnulli putant esse Gorgia iunioris.
In ea concisi sunt numeri ac minuti, nullæ ferè longio-
res periodi, et uerborum comprehensiones. ceterum
multæ sunt concinnitates ex paribus relatis & con-
trarijs, paucas adscribere non inutile putauimus. οὐτε
γὰρ βαλάντιος ἐδωκέμεθα ἀν, ἔτι δὲ δὴ ἀμύθη & ἄβελ-
θη ὑπὸ πηχέθου τοῖς ἔσο. Neque si uoluissem, potuissem:
neque si potuissem, uoluissem talia conari. Ibidem,
μὴ ἐκείνους πρὸς ἐμὲ πειλάου, μὴτε ἀπὸ ἐμὸς πρὸς
ἐκείνους ἐλθόντος. Fieri non potuit, quod ille neminem
ad me misisset, & à me ad illum nemo profectus esset.
Ibidem, ἀλλὰ δὲ δὴ φιλίας ὠφελῆσθαι βελόμηνος, ἢ τὸ δὴ μίση
ἐλάττειν, τὸς μὴ φίλους κακῶς ἐποιεῖν, τὸς δὲ ἐχθρὸς
ὠφελόν. Etenim amicos iuuare, aut hostes ledere uo-
lens, amicos ledebam, inimicos iuuabam. Ibidem, εἰ μὴ
ἔμ εἰμι σοφὸς, ἔχ ἤμαρτομ: ἔμ ἤμαρτομ, ἢ σοφὸς εἰμὶ.
Si sapiens sum, nihil peccauit: si peccauit, sapiens non
sum. Cicero quoq; in eodem genere frequens, quod in
eo numerus nō queri, uerum sequi uidetur. ut quarta
actione in Verre, quū Marc. illi uictoriā qui Syracusas
in ditionem receperat, cum pratura Verri qui eadē
Syracusas furtis affecerat, confert: opponit contra-
ria, pacem, bellum: libidinem, continentiam: condere,
diruere. Quinque paria refert, quot illius periodi
membra sunt. GENVS illud tertium expli-
cetur quale sit numerosè & apte orationis. Primus
erat locus de iunctura & uocibus, alter autem de nu-
mero qui uerborum figuram consequitur. Alius est de
eo numero qui non ab excellenti figura, sed à quadam
uerborum collocatione conficitur. Hunc tertium prius
commendatione prosequitur, ac tuetur aduersus ob-
trectationes, quā quomodo aptari possit, exponat.
Is igitur numerus est apte orationis, id est elocutio-
nis rebus aptate, nunc longioris, nunc breuioris, nunc
celeris, nunc tardioris, pro uarietate rerum quæ
tractantur ab oratore. Quæ qui non sentiunt, asini
sunt ad byram. Patulas habent aures, nec audiunt
harmoniam, ac dulcem modulandi suauitatem. In ijs

igitur nihil hominis simile uidetur, qui quod homini in-
cundissimum est, ne sentire quidem possunt, et imma-
nes et agrestes aspernantur uoluptates orationis. Au-
res erudite perfecto completoque uerborum ambitu
gaudent. Perfectus ambitus est numerosa periodos,
qualis haec est. Quum in consilium frequentes con-
uenissent ijdem qui solebant, et hac una spe tota de-
fensio Sopatri niteretur, consilij frequentia et digni-
tate, et quod erant, ut dixi, ijdem qui antea Sopatrum
eodē illo crimine liberarunt: cognoscite hominis aper-
tam, ac non modò non ratione, sed ne dissimulatione
quidem testam improbitatem et audaciam. Aures
exercitatae curta sentiunt, nec amant redundantiā.
Curta non explem numerum, ut, Meliores illi accusa-
tores habendi sunt, qui fecerunt omnia haec. Corrige,
qui haec omnia fecerunt. Redundantiā plus satis excu-
runt usque ad aurium satietatem, ut, Nam mihi tot tan-
taeque res, tam praecleara facinora dicenda sunt, tam splē-
didi uiri laudandi, ut tanta rerum magnitudine omnis
inferior esse uideatur oratio dicentis. Tolle uerbum,
dicentis, reliqua uitio nimiae longitudinis uacabunt.
Sentiunt numerū duri et imperiti, quod probat exem-
plo populi Romani, qui in concione frequenter exclā-
mauit quum apte numeroque uerba cecidissent, ut il-
lius Carbonis de quo postea dicitur. Id enim expectat
aures, ut uerbis colligatur sententiā. Colligatur autem
quodam ueluti numerorum uinculo, quum uerba sic
apte collocata sunt, ut aliud ex alio pendere uidea-
tur. Non erat hoc numerosum dicendi genus apud ue-
teres Romanos. Et quidem nihil aliud ferē quod ad
eloquentiam pertineret, non erat. Nam quod attinet
ad inuentionē, sententias graeuis et suauis, quae pon-
dus haberent, animum que mulcerent, reperiebant.
Quod autem elocutionis est, uerba bona seligebant:
non iuncta, sed dissoluta ponebant: nec explebant sen-
tentias, hoc est nesciebant coagmentare iuncturas, et
pedibus eò usque incitare orationem, dum uoluptate
recreata quiescisset auris. Hoc durum et dissolutum
antiquorum me delectat, inquit imperitiores illi qui
tempore Ciceronis Attici falso nominabantur, sed ta-
men eò nominabantur, quod Lysiam uiderentur imita-
ri: quibus adijciendi sunt Romanae uetustatis imita-
tores, qui Catonem quam Ciceronem sequi maluerūt,
quos arguit Cicero hac similitudine picturæ. Quem
admodum pictura recens pluribus ornata coloribus
elucet, et inde perfectior est quam uetus, ac præstan-
tior, ita recentiorum quam ueterū multo comptior est
oratio. Quod si uetus pictura repetenda non est, ele-
gans oratio non uidetur esse repudianda. Sed isti nomi-
nibus ueterum gloriantur, quorum uix sequuntur um-
bram. Id auctoritate ueterū ducti faciunt. Nam sicut
in aetatibus infantia, pueritia, pubertate, adulescentia,
iuuentute, habet auctoritatem senectus, sic in exem-
plis antiquitas: quae quidem, inquit, apud me ipsum, non
allos modo *non solum* ualet plurimum, nec si deest an-

tiq̄uitati numerus, eū flagito potius, quam laudo quod
est in ea tum inuentionis, tum proprietatis, uerborum
praesertim: quum ea maiora iudicem quae sunt, quam
illa quae desunt. Nam sententiæ sunt ueluti animus
orationis, numerus ut ornamentum: et plus est in uer-
bis et in sententijs boni, quibus illi ueteres excellent,
quam in conclusione sententiariū, id est numerosa pe-
riodi cōprehensione. Haec conclusio siue periodus Ro-
mam perlata est circa Ciceronem puerū, quia fuissent
usque ueteres, ea si tum usurpata res esset, quemadmodū
inuēta maximi quique oratores certatim usque uidentur.
ij sunt qui tempore Ciceronis floruerunt, et magna ex
parte disciplinis eius educati sunt. Quid ergo isti nu-
merum fugiunt? Habet, inquit, hoc nomen inuidiā,
quum in oratione iudiciali et forensi, qua ueritas in-
quiritur, numerus et *περιθοος* inesse dicitur ad capien-
dos animos atque fallendos. Numerum accipit *περιθοος*,
non *περὶ ποιοῦ*, propterea distinguit, ad tollendam ambi-
guitatē. Numerus etenim apud Latinos etiam *περὶ ποιοῦ*
significat. Hac ratione freti isti qui soli putantur Attici,
ut Caluus, infracta et amputata, id est, multū fracta
mutilataque, non dicunt ut oratores, sed loquuntur ut im-
periti. Hiant uocalibus, rixantes committunt literas,
curtas oratiunculas dispant, et eos uituperant qui a-
pta, id est numerosa, et finita, hoc est ueluti orbe con-
clusa pronuntiat. In quibus reprehenderunt et ipsum
Ciceronē ut redundantem, enervatū et elumbem. Sed
arguat eos qui uerbis inanibus, nihilque boni significan-
tibus et leuibus sententijs numeros inuertunt. Si pro-
bae res, bonaeque sententiæ sunt, si lecta uerba et egre-
gia, quid est cur claudicare aut insistere orationē ma-
lint, quam cum sententiā pariter excurrere? Claudicat
ea quae pedes habet inaequales, ut illud Senecæ, Quam
minimum in corpore tuo sit spoliōrū. Insiit ea quae
pedes implicat, et cursum moratur, ut hoc Liuianum,
Quum Launio ab Troia, ab Launio Alba, ab Alba-
norum stirpe regū oriundi Romani essent. Quoniam
eiusmodi orationes insuauis sunt, sequamur aliquem
numerū: qui si putatur inuidiosus, quod habet in ora-
tione iudiciali nomen hoc inuidiā, ut paulo ante dixit,
nihil affert nisi ut sit apte uerbis comprehensa senten-
tia: quae pulcherrima laus est orationis, quae frequen-
ter imprudentibus nobis ipsa natura modulatur. Hinc
sicut apud illos ueteres incompósitos, sic et nunc apud
indoctos multa numerosē dicta reperiuntur. ET
apud Graecos quidem iam anni propē quadringenti
sunt. Numeros tēperauit Isocrates, inuentos à Thra-
symacho. Isocrates iuuenis erat, arte florens ad annū
serē conditæ urbis trecentēsimū quadringēsimū septi-
mū. Ab urbe cōdita ad tempora Ciceronis senis, anni
serē septingenti ducuntur. Vnde facile est colligere, nō
fluxisse quadringētos annos, sed propē quadringētos,
quādo Roma numeros recepit, Cicerone puero, et qui-
dius eodē adolescerē: qui quū literis graecis institutus
modularetur orationē, ut quam tum dixit pro Roscio
Amerino,

Amerino, mirum in modum accendit studia ciuitatis.
Nouerat eos M. Callidius, nouerat Crassus, sed eā uir-
tutem parum intelligebat eius rei iciuma ciuitas, et ma-
gis illos et similes ceteris in uirtutibus laudabat. Hinc
paulo post nemini absolutam conclusionem tribuit.
Legi, inquit, audiuique nonnullos quorū propemodum
absolutē concluderetur oratio. Numerū concedit, sed
imperfectum. Posset igitur in hac parte merito glo-
rari, quemadmodum Ennius in uersu gloriabatur an-
tiquos a se Latinos elegantia et ornatu fuisse supera-
tos. Ostendit uersibus, ex quibus est hoc heroicum.
Uersibus quos olim Fauni uatesque canebant.
Item hoc principium, Nos ausi referare.
Et hoc, Ante hunc. Quod multo facilius
intelligi posset, si uel opus illud extaret, uel si locū to-
tum Cicero traduxisset. Gloriatu Ennius ausum se
referare Latinos Helicon Graecorum, et hinc per La-
tium coronā tulisse. Et antē hunc Ennium, neminem
dicti studiosum fuisse, quoniam ueteres illi, in quibus
fuit Liuius Andronicus, strebebant uersibus impoli-
tis, quales Fauni qui dabant oracula, et uates ac fati-
dici qui consulebantur, asperē canebant. Faunum ora-
cula noctu dedisse, testis est Virgilius, qui facit eum re-
gi Latino respondentem: nec obscurum est, uates et
fatidicos respondere solitos ambiguo uersu. Hoc quo-
que notum est, Ennium magna de se praedicare solitū,
qui per metapsychosin Homeri animum recepisse se,
ac triplici corde suffultum diceret. Quintilianus exi-
stimat, quo tempore Fauni uatesque canebant uersibus,
carmen ortum, non obseruatum fuisse. Antē carmen,
inquit, ortum est, quam obseruatio carminis: indeque
illud, Uersibus, quos olim Fauni uatesque canebant. Ci-
cero in Bruto dicit tum inuentum, sed imperfectum.
Nihil est, inquit, simul et inuentum, et perfectum.
Quid? nostri ueteres uersus ubi sunt, quos olim Fauni
uatesque canebant? quum neque Musarum scopulos,
nec dicti studiosus quisquam erat antē hunc, ait ipse de
se: nec mentitur in gloriando. haec Cicero. Qui si mi-
nus arrogare gloriae uidetur quam Ennius, tamen irre-
pit occultius, ut fructum laudis maiorē percipiat. Oc-
currunt Attici quidam, nec hominem regnare patiuntur:
qui etsi numeris orationem claudere nō possunt,
tamen id scire se fingunt: nec modò non contemni, sed
laudari etiam uolunt, ut Caluus ille qui gaudebat exi-
litate. Laudandi nimirum sunt Lysias Graecus, Catō
Romanus, quorum praecipue se isti imitatores esse di-
cunt: etsi in eis aliquid, uti numerus, desideratur. Hos
uero minime laudemus, qui nihil antiquorum nisi ui-
tiosum sequuntur, ut iciumitatem, inopiam, squallorem,
horridumque genus dicendi. A bonis rebus et uirtuti-
bus absunt longissime, ut a grauitate sententiariū, uer-
borumque delectu. Istorum peruicaciam contundit au-
thoritatibus Isocratis, Ephori, Naucratis, Aristotelis,
Theodectis, atque Theophrasti, qui omnes non in ora-
tione modò numerum esse uoluerunt, sed ipsi conscri-

bendo diligenter obseruarunt. Quod si aures, inquit,
tam inhumanas tamque agrestes habent, ut nulla sono-
rum incunditate moueantur, quum proprium sit ho-
minis hisce rebus oblectari, ne doctissimorum quidem
uirorum eos mouebit auctoritas? In quibus est Isocra-
tes, orationis ornanda magnus auctor: cui consen-
tiunt discipuli Ephorus et Naucrates, hic rhetor, il-
le rhetor et historicus: uterque, sicut Isocrates, ora-
tionis faciendae, id est componendae et ornandae locu-
ples auctor: quorum commendatio, sicut Aristote-
lis et Theodectis, addit auctoritatem, et inde con-
firmat argumentum. Quis omnium, inquit, doctior
eruditione, acutior ingenio, acrior utroque, quam
Aristoteles fuit? Is quum florere Isocratem nobilitate
discipulorum uideret, quod ipse suas disputationes à
causis forensibus et ciuilibus ad inanem sermonis e-
legantiam transfulisset, mutauit repente totam for-
mam propē disciplinæ suae, uersum que quandam de
Philocteta paulò secus dixit: ille enim turpe sibi ait
esse tacere quum barbaris, hic autem quum Isocratem
pateretur dicere. Itaque armauit et illustrauit doctri-
nam illam omnem, rerumque cognitionem cum oratio-
nis exercitatione coniunxit. Haec Cicero. Improbaf-
set ergo numeros Aristoteles, quorum studiosum scie-
bat Isocratem, nisi hoc orationis ornamentum pul-
cherrimum iudicasset. Non improbat, sed uersum in
oratione uetat esse, numerum iubet. Verba sunt illius
Rhetoricorū tertio: τὸ δὲ σὺν ἡμῶν τὸ λέγειν δὲ μὴ τὸ
μὴ τὸ πρὸς τὸν ἀντιθέτην ἀπὸ τοῦ μὴ. Figura dictionis neque
solite iuncta, neque soluta esse debet. et paulò infra,
διὸ πρὸς τὸν ἀντιθέτην τὸν λόγον, ἔκτρον δὲ μὴ.
Itaque numerum, non autem inetrum habere debet oratio.
Theodectes discipulus eius de rhetorica librum uul-
gauit, adiutus opēra praceptoris: ex quo quum uehe-
menter suum nomen auxisset, inuidus Aristoteles o-
pus illud tanquam suum uindicauit. In eo libro Theo-
dectes de numero mentionem facit. Theophrastus A-
ristotelis etiam discipulus de artherhetorica multa scri-
psit, ut ante diximus ex Diogene Laertio, sed ad nos
illius opera non uenerunt. Isti uituperatores Attici
aut eòs authores ne legere quidem: aut si legere, ni-
mium contumaces habendi sunt, quum possint ipsi
suis sensibus, ut auribus, commoueri. Auribus aliquid
inane uidetur, id quod non explet aures: ut, Nescio
quid hic ille uerit, neque legere. Aliquid inconditū,
quod incompositum est et inordinatum: ut, Qui
deflexit semel à ueritate, hic consueuit perducī non
maiore religione ad periurium quam ad mendacium.
Ordina, Qui semel à ueritate deflexit, hic non maiore
religione ad periurium, quam ad mendacium perducī
consueuit. De curtis, claudis, redundantijs, antē po-
suimus exempla. In uersu quidem tota theatra exclā-
mant, id est spectatores ludorum scenicorum, si sit
ab histrione malo, ut à Statilio frequenter exploso, u-
na syllaba aut breuior, aut longior. Nec ipsi quidem

risum continemus, si quis apud nos uoces aut a quo longius trahit, aut barbaram precipitat. De sonis igitur optime iudicant aures eruditae, non nihil etiam in eruditae, etiam si neque pedes metricos, neque numeros oratorios tenent. Nec si cur offendantur, satis intelligunt, tamen longos et breues sonos, sicut uoces acutas et graues, sentiunt: propterea quod hoc iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit. Hactenus extra rem. Nunc ad propositum. **VISNE** igitur Brute totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi qui haec et alia nobis tradiderunt? Accuratius explicare numeros, quam Graeci scriptores, Aristoteles atque Theophrastus ceterique, contendit, de quibus Romani sumptu hanc, et alia per multa quae ad rerum cognitionem pertinent: quae, si Tullio credimus, sumpta de Graecis omnia fecere meliora. Iam quod omnis disputatio methodum seruare debet, quatuor statuit ordine quaestiones: **Quis numeris origine dedit? quae uel fretus dedit? quae natura ac proprietate consistant? quid tandem afferant commo- li?** De origine primo loco. Gorgias eos numeros inuenit, qui conficiuntur ex concinnitate uerborum: Thrasymachus eos qui consonant ex apta quadam colloca- tione, sed penes redegit orationem in minutos uersiculos. Isocrates autem totum genus temperauit, ut ne essent quasi uersiculi, ut ne dissoluta iaceret oratio. Haec origo numerorum. Aliter sentiunt qui mirantur Isocratem, hominemque laudant, amatores eius: ac inter uiri laudes hoc etiam memorant, ut uerbis solutis, nulloque uinculo coagmentandi colligatis, numeros primus adiunxerit. id autem fecisse duabus de causis ferunt, ut numerus iucunditate mulceret aures, ut idem uariaret orationem, cuius una perpetuaque figura satietatem parit, omnibus in rebus euitanda. Sumpsit exemplum de poetis, quorum numerosi uersus aut in scena, aut in epulis, aut in ocio priuato lecti et auditi, plus afferebant uoluptatis, quam quae talibus in locis oratorum monumenta legebatur. Erant enim haec dissoluta, nec ulla rhythmorum iucunditate delentia. Ea ratione factum est, ut omnes prope nationes, omnesque lingua, si quid esse iucundius uelint, illud rhythmo quodam metiantur. **Quae loquuntur** Isocratis amatores, ut quodam libro Naucratis, quaedam ex parte uere loquuntur. Scientius ille et eruditius in ea re uersatus est, quam ueterum quisquam. Sed tamen princeps inuenienti, hoc est primus inuictor fuit Thrasymachus, cuius omnia ueluti quibusdam uersiculis certisque pedibus emensa, iure existimantur nimis esse numerosa. Oratio liberius quam uersus excurret, nec certis unquam dimensionibus illigatur, quum sit hoc in numero magnum uitium similitudo. Metiemur igitur non breuitate aut longitudine sententiarum, sed aurium mensura. Gorgias parua paribus adiuncta, similiter definita, id est uel cadentia uel desinentia, item que contrarijs relata contraria, primus inuenisse dicitur, de

quibus antea duobus in locis diximus. Fuit haec secunda pars collocationis, quae numerum conficit ex uerborum concinnitate. Gorgias et Thrasymachus etate praecurrunt. Eos igitur non inuentione prima, sed moderatione superauit, qui temperare potuit Isocrates, id quo abutebantur intemperantius. Tranquillior est hic in transferendis uerbis, illi metaphoris duriores. Hic molliora uerba fingit, illi asperiora cudunt. Hic numero sedato fluit, fluctuant illi more undantis aquae per aspera. Ex quibus Gorgias suis illis festiuitatibus, id est figuris iucundioribus insolentius et immodestius abutitur, quas Isocrates modestius temperauit, non adductus auctoritate Gorgiae, quae iuuenis audierat senem: quimetiam se ipse correxit, ne senior uteretur ijs floribus elegantiarum, quibus usus erat in aetate florenti. Testatur ille in oratione ad Philippum Macedonum regem. *ἡ γὰρ οὐκ ἀλλοτρίως ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ τὸν λόγον τὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ τὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ*. Constitui scribere rursum de re eadem quam in Panegyrico tractaui, non quod mea non agnoscam, sed quod intelligam eam esse orationem, quae non deceat hanc meam aetatem, sed illius qui iuuenilibus annis floreat, alios quae natura praeslet.

Q V O N I A M igitur habemus aptae orationis eos principes, auctoresque, quos diximus. Natura quemadmodum ceteris omnibus, sic quoque numero principium fecit. Est igitur causa efficiens, quemadmodum Thrasymachus et Isocrates numeri fuerunt inuentores, et imitati sunt artifices id quod sponte natura peperisset. Est igitur artificis origo causa naturae. Ceterum artes inuenta sunt hominum: quapropter in arte priore loco de artifice dicendum uidetur. Concurrat ad efficiendum natura, suumque comitatur artificem, sine quo nihil obseruari, nihil arte colligi potest. Natura rerum parens, quo numerum subministrat, saepe aliquid aptum conclusumque fundit, hoc est fortuito numerosam periodum absoluit, id aures primum, deinde animam pellit, et excitat uoluptate: prudens animaduertit, notat genus, et obseruat quid illud sit omnino quo tantopere capiuntur aures, animusque titillatur. Ex hac obseruatione naturae carmen est, deinde numerus orationis. Id totum pertinet ad aurium sensum, qui nuncius est animi, propterea quod audita ad animam defert, ut iudicet, et aequum existimatorem. Animus autem aures nuncia commouit, de sonorum modis sententiam profert, quia naturalis quaedam in se continet uocum omnium mentionem: hoc est, si quaedam insita uoces omnes quodammodo metiri potest. Est mensio idem, quod dimensio atque mensura. Iudicat idem sensus longiora, id est quae praeter modum longius extendas: ut si pronuncies isthuc, dominem, sic ut extrema syllaba triu sit temporis, quod plerosque, hunc praeter consuetudinem facere uidemus. Iudicat idem breuiora, ut si media corripas huius uerbi docere, formare.

Sic

Sic enim referimus longiora breuioraque ad singula: quoniam paulo post contexta quaedam dicuntur esse aut curtiora, aut contra productiora. Idem perfecta ac moderata, hoc est accentu suo naturali comprehensa, semper expectat. Idem in oratione mutila sentit quaedam, id est quasi decurtata, et uelut amputando curtiora facta: ut, Credo tum quum Sicilia florebat opibus, magna artificia fuisse in ea. his offenditur, tanquam debito iure que suo fraudetur. Addit aliquid Cicero. Credo tum quum Sicilia florebat opibus et copijs, magna artificia fuisse in ea insula. Sentit idem productiora alia. Nemo, sicut ex improbo patre probum filium nasci et oriri, sic ex pessimo histrione bonum comedum fieri posse existimaret et crederet. Odiosum dicendi genus, quod rudioribus est copiosum. Quemadmodum in plerisque rebus, ut in loquendo, in aptando gestu, sic in numeris nimium quod est, offendit uehementius, quam id quod uidetur parum. Quae de re infinitos prope sensiculos in minoribus causis apud Ciceronem decurtatos reperias, longiores uix unquam reperias. Hoc iudicium naturae est. Is igitur uersus inuentus est terminatione aurium, obseruatione prudentium, quum quid apte cadens sensisset auris, et solers annotasset, sic in oratione animaduertit, quosdam certos esse casus conclusiones que uerborum, non quod certi sint numerati que pedes, sed quod ad certam ueluti metam currit, auribus definitam, inter quam et carceres interuallum par esse non debet. Quod si numerus circa Thrasymachum, carmen ante Orpheum et Linum reperitur est a Phemonoe filia Solis, multo quidem serius *ἔνθεν* quam *ἔνθεν* inuentum esse constat.

Q V O N I A M igitur causam quoque ostendimus, naturam nunc (id enim erat tertium) si placet, explicemus. De numeri origine causaque dictum est. De natura tertius est locus, ubi quid qualisque sit numerus, quaeritur. Quippe natura rerum definitione et accidentibus explicatur. Substantia quae uocatur, simplicior est: accidentia, locum, tempus, modum, numerum, et id genus *ἑτέροις*, qualitates et quantitates continent. Quae si uelit omnia praereceptionibus adstringere, disputatio non huius instituti sermonis erit, quoniam antea professus est, artis praerecepta non dare se, sed quae sit optima dicendi forma, indicare. Attamen elocutionem amplius quam ceteras partes extendit, propter quam liber est hic institutus, propterea diligenter inquirunt uim naturam que numeri. Quis est orationis numerus? Pes omnis apte cadens, quo decenter ingreditur oratio, ut dactylus, spondeus, pean, trochaeus, et ceteri omnes. Vbi positus est numerus? In omni parte uerborum, nihil enim est quod in pedem non cadat. Ex quo uidetur ad causam, sed natura rerum etiam petitur a causis, vnus ne est, an duo, an plures? Plures

sanè, nempe totidem, quot sunt pedes: aut diuina syllabarum, ut iambus: aut trium, ut anapestus: aut quatuor, ut dichoreus: aut quinque, ut dochimus. Tamen Ciceronem Fabius trisyllabos dicit non excedere, quod ij simplices habentur, reliqui certe compositi sunt. Quae ratione componitur? Accommodatur rei de qua agitur, ac pronuntiationi. Grauius grauius, leuius leuius, dulcia dulcibus in compositione conueniunt. Ad quam rem componitur? Ad delectationem. Quando adhibetur? Semper. nam quamuis oratio laxet interim numeros, nunquam tamen debet tota dissolui. Quo loco statuitur? In tota continuatione uerborum. Quemadmodum adhibitus aliquid uoluptatis affert? id est, quomodo uoluptatem quum adhibetur affert? Eo modo quo uersus. Etenim cursus ille dimensus natura iucundus est. In his est natura numeri et usus, qui ad naturam quoque referri potest: de quibus amplius est differendum. Sed ut in plerisque rebus quas excutit philosophi, sic in hac duplex est considerandi uia, quae methodus appellatur. altera, quae persequitur omnes prope quaestiones, aut est? quid est? quale est? quantum? quam multiplex? ad quod refertur? ubi? quando? quomodo se habet? Haec in qua longior, qua solet interdum philosophi res obscuras inquirere. Et Aristoteles constituit decem categorias, unde pendeat omnis quaestio. Breuior altera methodus, quae pauca explanat, unde cetera intelligantur. Est igitur uia longioris, quae altius initium repetit, haec quaestio, sit ne omnino ulla numerosa oratio? Haec longiore methodum nonnunquam Quintilianus secutus est, an ars omnino sit rhetorice? an memoria et pronuntiatio sint artis? numerus ne debeat adhiberi? et alia multa diligenter examinat. Numeros autem esse constat, qui si more uersuum certam non habent comprehensionem, ut perpetuo quatuor, aut quinque, aut sex, aut octo pedes, tamen habent comprehensionem aurium iudicio finitam. Nec si non sunt certi, uti uersus, ideo tamen non sunt. Rationem cur sint, non opus est reddere. Interroganda sunt aures, ut sit pro ratione sensus. Certè si quaeritur cur sit numerus in oratione, hoc dicere solum possumus, non esse ratione quaesitum, sed obseruando notatum, tum quum suauiter in aurem cecidisset. Aliae res quidem ratione sunt inuenta, ut in philosophia multa, aliae natura datae et usurpatae, quod utiles aut iucundae uiderentur. Haec intellige de inuentione prima. Ceterum numerus, ut musica, nonnunquam rationes habet: nec qui uariat numeros, ignorat cur hoc aut illo genere utatur, aut cur aliud genus fugiat. Nec quae de numero dicuntur, sunt omnia in obseruatione. pauca admodum sunt obseruata, quae natura obtulerat: reliqua similitudine quadam agente ratione sunt adiecta. Sed quoniam plurimum possunt aures in hac parte, nihil aut parum ratio facere uidetur, etsi a paruis initijs hanc rem perduxit ad summum. Sed

mm 4. redca

redeamus ad quaestiones, quæramusque quid posterioribus differat. Priores in genere posita sunt de tota numeri natura. Hæc rem persequuntur logius, ac aliud inquirunt. Prima quaerit an res sit, altera quid sit: quam uidetur omisisse, quoniam ubi notum fuerit qualis et quanta res sit, difficile non erit intelligere quæ nam sit. Aut certe quia iam posuerat illam, non repetit. Sit igitur altera quaestio, qualis sit numerus, an poeticus, an alius: Poeticus sanè. Nam poeta et oratores ipsam pedibus, sed aliter utuntur. Ex hac quaestione nascitur alia: Quis poetorum pedum sit, aut qui? Omnes in orationem ueniunt, etsi Ephorus alios legit, alios reijcit: et alij unum modum probant iambum, alij pæana. Hinc rursus oritur quaestio: Communes ne sint omnis generis orationi, an dispares accommodandi? Dispares accommodantur: quia alij narrationi conueniunt, alij suasioni, alij communibus locis. Rursum suboritur alia dubitatio: Si dispares, id est dissimiles adhibeantur, quid intersit? Hoc inter est: alij tardiores, ut spondeus: alij celeriores, ut iambus: alij tristiores, ut anapestus: alij iucundiores, ut pæan: alij aliores, ut dactylus: alij humiliores, ut pyrrhichius: alij leues, ut trocheus: alij graues, ut bacchius: alij intermedij. Iam quæ uarietas et artis dissimulatio efficit, ut non æquæ in oratione atque in uersu numerus appareat? Numerantur pedes in uersu, et ijdem perpetuo incurrunt: quod fieri non debet in oratione. Hæc itaque quaestio natura sequitur priorem, sint ne dispares numeri accommodandi? cui subseruit hæc etiam. Quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam compositione quadam, id est, iunctura, an genere uerborum, id est, figura? Sua cuiusque natura est atque proprietas, et numeri, et iuncturae, et concinnitatis. Numerus efficitur interuallis, id est, temporibus syllabarum, breuius, longis que. Compositio et iunctura spectat uoces quas reddunt postrema syllaba uerborum priorum, et primæ sequentium. Figura numerosa, genus est uerborum, et lumen orationis. Horum trium sors, id est genus, compositio est, non illa superior, sed ordo uerborum siue collocatio: quia ex collocatione uerborum numerus efficitur, et coagmentatio, et figura concinnitas. Neque est unum et idem quod uoce iucundum est, quæ apta iunctura est: et quod moderatione, id est certa mixtura temperieque absolutum, qui numerus est: et quod illuminatum, hoc est figuratum genere uerborum. Hoc tertium finitimum est proximum que numero, quia per se perunque perfectum est in periodo. Compositio siue iunctura ab utroque differt, quia tota seruit aut grauitati ponderi que uerborum, aut suauitati. Hæc interrogatio dubia facere uidetur, sed tamen ostendit id quod sentit: propterea redigimus in affirmationem. Omnino sunt decem et quinque diuersæ quaestiones. unam duobus locis constituit, unus ne sit numerus, an duo, an plures: sed aliud adiunxit, ne frustra repetita uide-

retur: deinde quod ex ea quaestione manabant alia dubitationes. ESSE igitur in oratione numerum quædam, non est difficile cognoscere. Propositas quaestiones ordine mutato dissoluit. Si quaeras, sit ne omnino uulla numerosa oratio, respondeat, Esse in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere. Si cur ita sit roges, constituat argumenti loco iudicium sensus. Si grauius agas et instes, quod ratio numeri reddi non possit, subiiciat iniquum esse, quod accidit in oratione numerosum, non agnoscere, si cur id accidat, reperire nequeamus. Si rhythmus et metrum ratione cognita essent, ratio redderetur: sed à natura parta sunt, à sensu notata, ratione dimensa, quam obrem tantum dici potest, rationem mensura comprehendisse quæ natura peperisset, ergo ratio uersum numerum que metitur, sed non parit. Adijcias, cur non æquæ in oratione atque in uersu numerus appareat? Occurrit: ut alijs uersibus, ut heroicis, hendecasyllabis, elegis, res est apertior: in alijs æquæ latet. Versus autem ubique sui similis est: ea de re magis in eo numerus apparere debet, quamquam etiam à modis quibusdam, id est modulatis uersibus, cantu remoto uel chori uel tibie, soluta esse uideatur oratio: sed choro tibicine uel modulante, compar suique similis esse rhythmus agnoscitur. Hoc intelligere licet in poetis lyricis, ut in Pindaro, et apud nos in Horatio, quorum multi uersiculi soluti orationi simillimi sunt, nisi quum cantus accessit aut lyre, aut tibie, aut etiam uocis. Tum enim pares habere cur sus (quod poetici numeri proprium est) intelliguntur: ut, Lydia dic per omnes, Te deos oro, Sybarim cur properes amando Perdere? Sic est illud Ennianum in tragedia Thyeste: Quem nam te esse dicam? quæ tarda in senectute. Sensus est inexplētus. Hos modulatos tragicos et lyricos, aut in scena aut in epulis cantabat tibicen, succinentibus ore phonaicis: quod etiam nunc fieri uidemus apud principes, ut tibicines symphonicis immisti concinant hymnos. Sunt qui opinentur eam consuetudinem fuisse ueteribus, ut fabulam agentibus personis adhiberent tibicinem, non in una parte modo, sed in omni actu atque scena. Is faciebat modos, et à tergo recitantium succinebat temperantius, ut eorum uocem componeret. Ad eum morem alludere uidetur Cicero Tusculana prima, ubi ridet eos qui timebant mortuorum cadaueri: Non intelligo quid metuat, quum tam bonos septenarios fundat ad tibiam. Comitorum senarij, id est, uersus iambici, sex pedibus constantes, quibus utuntur comici, propter similitudinem sermonis et lingue cottidianæ sic sepe sunt abiecti, hoc est à maiestate carminis ad humilitatem remissi, ut uix in ijs numerus et uersus intelligi possit: ut, Hicce me si imparatum in ueris nuptijs adortus esset, quos mihi ludos redderet? Non est igitur cur miremur in oratione latere numeros, quum certiores in uersu nonnumquam lateant. Horatius idcirco quidam comædia nec ne poema Esset, quaest-

here,

ner, quod acer spiritus ac uis Nec uerbis nec rebus inest. OMNINO duo sunt quæ condiant orationem, uerborum numerorumque iucunditas. Quaestio dissoluta est, sit ne numerus in oratione. Pergit ostendere, serò natum fuisse numerum, et ad aurium uoluptatem comparatum, ut exoluantur illæ quaestiones, ex quo natus sit? ad quid adhibeatur: Sicut alia uerba reperta sunt ad necessitatem, alia ad uoluptatem: sic oratio nuda ac rudis erat necessitatis, oratio numerosa uoluptatis. Natus ergo numerus ab aurium uoluptate, componitur ad delectationem, et quasi eloquentiæ condimentum. Omnino duo sunt, id est, ex omnibus orandi uirtutibus duæ, quæ condiant orationem, ac ueluti sale quodam iucundiorum efficiant. Altera est uerborum, non omnium, sed florentium iucunditas: altera, numerorum uoluptas. Sententiæ non ut condimenta, sed ut alimenta necessaria subministrantur, quemadmodum uerba quæ tantum conceptus animi declarant, neque uiribus nouis, neque elegantiâ splendescunt. In uerbis omnibus inest quasi materia quæ dicitur: quia sicut è materia construit opus artifex, ut è ferro gladium, sic è uerbis de medio sumptis, aut innouatis, artifex extruit illigatque numeros. In numeris est expolitio, propterea quod uerba suis locis aptata, numeri beneficio tanquam lapides expoliti coagmentantur. Verba autem fuerunt ante numerum, quia necessitatis inuenta antiquiora sunt, quam uoluptatis: quamquam non omnia uerba credi par est necessaria, quia res una multis effertur modis, et figuris noui sumuntur intellectus. Herodotus, et eadem superiorque etas, numero arte quaesito caruit, uerbis non caruit. unde constat, posteriorem esse numerum. Quintilianus huic sententiæ refragatur. Non enim, inquit, quamlibet magnus author Cicero persuaserit, Lyfiam, Herodotum, Thucydidem, parum studiosos numeri fuisse. quod Fabius à Dionysio Alicarnasseo accepit, ut supra demonstratimus. Herodotus multis in locis uersiculos effundit imprudens, nec uidetur habere delectum pedum, nec iusto modo debitoque fine multas complere sententiæ: unde Cicero iudicauit eum caruisse numeris, non eò permotus, quod interim decenter orationem terminaret, quum doctus esset, et (ut ait postea) studiosus compositionis et iuncturae. Principium dicit pomenes insuauem et imperfectum, *μὴ τὰ δὲ τῶν βαβυλωνίων ἀίρειον ἔχοντο ἐπὶ οὐδαμὸν ἀντὶ δαφνίου λάρυγγος*. Quæ proxime sequuntur, non multo pleniora sunt: ut illi fines, *ὅπως ἔσται ἀδίκις. ἤρχου δὲ ἀσίου. καὶ παραύσαντις δὲ ἀρχῆς μὴ ὀλεῖν*. Credamus ergo Cicero ni, cui quod habet optimum Fabius, debet acceptum referre. Hoc etiam pro Cicero facere debet, ueteres illos de oratione multa, nihil autem de numero præcepisse, Coracem, Tisiam, Empedoclem, Gorgiam, alios que permultos usque ad Thrasymachum et Isocratæ primos autores huiusce uoluptatis. Quod erat facilius, id autem cognitum est, ut uerba trāsata, quæ sunt

metaphorica: ut, Ruentes animi, fulciendi sunt. Verba facta: ut, Animi prouiso. Verba iuncta, id est, composita: ut, terra frugiferentes, apud Lucretium. Sumpta sunt hæc è consuetudine, cottidiano que sermone, aut quod illa uulgò dicerentur, aut quod per analogiam facile nouarentur. Id accidere numero non potuit, quæ uulgus ignorabat: Numerus, inquit, non hoc modo depromebatur, quo uerba permulta: neque habebat aliquam necessitudinem, id est, familiaritatem cum oratione populari. Ex dictis colligit, serius aliquanto numerum et notatum et cognitum fuisse, quam uerba condimenti iucunditatis que gratia reperta. Ergo uerba necessaria primum fuerunt, deinde uerba ad uoluptatem comparata, deinde carmen, postremus omnium numerus. Is quendam palestram orationi attulit, hoc est, effecit ut oratio more palæstritarum ualidius atque decentius moueretur. Palæstræ quidem decens est motus: quam obrem Fabius ad palæstritas mittendum oratorem futurum censet, ut inde robustior honestiorque membrorum flexus comparatur. Certè in longis ac breuius interuallis est numerus, unde aut tardior, aut mobilior est oratio. Idem numerus extrema lineam et orationi attulit, hoc est orationi fusæ et ueluti in statuam conflatae addidit expolitionem. Quemadmodum fusores puluere deterfo, squalore metalli delecto, extrema ducunt lineamenta: sic oratio natura conflata, sensim deposuit squalorem, tandem que numerum recepit. Oratio alia angusta atque concisa, quæ non conficit cursum, qualem nunc implicauit: alia est collata, atque diffusa, quæ pulchritudinis honore ducta circumcurrit, spaciatur que metatur, ut qui modulam pedum percipit sensus, iucunditate et uoluptate recreatur. Istud efficitur non ex natura literarum, uo calium, consonantium que, quarum coagmentatio et iunctura debet esse, sed interuallorum longorum, et breuium uarietate, hoc est temporibus syllabarum, quibus implicata, id est contexta oratio, longioribus stabilis et firma est, breuioribus instabilis et uolubilis. Circuitus, quæ periodus appellatur, incitatior numero ipso, id est, contextu pedum fertur et labitur, quoad perueniat ad finem, et insistat, hoc est quoad aures quiescant, pedemque figi uelint. Est enim insistere, uestigium premere, et quasi fixo pede commorari. Si numerus est ad aurium uoluptatem comparatus, sitque uoluptas maior est à uarietate, quam à uersuta similitudine, si denique tantam diligentiam præ se ferre non debet oratio, perspicuum est numeris adstrictam orationem esse debere, carere uersibus. Habes ex quo natus sit numerus, et ad quam rem adhibeatur. SED HI numeri poetici ne sint, an ex alio genere quodam, deinceps est uidendum. Quaestio fuit, quales essent oratorum numeri, ex poetis ne numeris, an ex alio genere quodam? Respondet, nullum esse numerum extra poeticos, quia quum sint omnino tria genera numerorum, nullum que genus

acquiescunt, id uacare numero non oportere. Sed nequaquam in isto sunt omnia. Errant igitur illi non genere, sed modo. Componenda sunt etiam principia, mediaeque dirigenda, ut à principio ad exitum feratur illa uerborum comprehensio, ut à capite sic fluat oratio, ut ad extremum ueniens ipsa consistat. Quamlibet enim compositi fines amittent gratiam, si asperè & incompòsite ad extrema uenietur. Dicit aliquis, Miserrum est hisce rebus occupari, & in numero metiendo consensere. Occurrit homo prudens, id nō esse difficilimum, si quis est bona disciplina exercitatus. Nam si multa conscribamus, ut citharcedorum manus, sic lingua nobis aliud agentibus composita feretur. Quis sit, in quibus addit, Antè circumscriptur mente sententia, id est mens inuenit & comprehendit rem ipsam, quae postea uerbis sit exponenda. si inuentam proferre nititur, confestim uerba concurrunt, ac ueluti agmine facto conueniunt in buccam. Quid tum? Adhibenda mens est ad ea uerba dimittenda, suisque locis & ordinibus educenda. Potest ne tam subito? Sanè, quoniam mente nihil est celerius. Quid postea? Vbi uerborum descriptus ac digestus ordo est, ut militum in agmine, quia aliàs pauciora, aliàs plura sunt, alia ac uaria terminatione concluduntur. Iam quoniam ista omnia sponte fiunt, mentis est exercitata spectare postrema, ut aptè ponantur, eoque prima & media uerba dirigere. Si dicendum erit incitatus, educes ex omnibus uerbis celeriora, quae prope ferantur ad metam. Si decebit moderata ingressio, ac temperatum incedendi genus, tardiora paulo uerba ac longis temperata mitantur ex ore, ut cum moderata dignitate ueniant ad exitum. Sic uariis est in oratione numerus, imitans quidem uersum, sed tamen alienus à uersu. Hic ut duas explicet quaestiones, cur non aequè in oratione atque in uersu numerus appareat, & unde efficiatur id quod numerosum dicitur, comparat oratores & poetas, ut qui faciant idem & in uerbis et in numeris, sed non eodem modo. Est in poeta & in oratore materia & tractatio. materia in uerbis, ex quibus sic oratio, ut ex arborum materia nauis, intexitur. Tractatio in collocatione uerborum, quam disponit artifex, ut in nauis trabes architectus. Ut arbores materiaeque uariae sunt, sic & uerba diuersa. Alia sunt propria, materia omnium loquentium communis. Idcirco de proprijs nihil hoc loco dicit. Alia translata, alia noua, alia prisca: de quibus abunde dictum est. Hac materia uerborum ornata sua poeta, ut Virgil. In marmore tonsa, translata est. Igneus est olli uigor, prisca. Despicies mare uel uolum, innouatum. Eadem genera bonus usurpat orator. Ut autem materiae tres sunt partes, sic & totidem collocationis. Vna est compositio, alio nomine iunctura. Altera concinnitas, id est, figura numerosa, ut paria paribus relata. Tertius est nu-

concinnitas

merus, qui pedum ordine motu que constat. His ternis partibus utuntur oratores et poetae. Vnde licet intelligi, uerba & numeros in illis non nullum esse diuersa, nullo tamen modo coniuncta, quod liberius omnia poeta aperius que faciunt, oratores illa sua suspellibile parcius utuntur. Hinc fit ut non eodem modo in oratione atque in uersu numerus extet, id est appareat: et ut numerosum illud aut à compositione iuncturae, aut à concinnitate figurae, aut à numero & ordine pedum componatur. Quas breuiter exoluit quaestiones, antè tractauimus. Adde quod si priora tenas, nostra non egent expositione. SATIS multa de natura: sequitur usus, de quo est accuratius disputandum. De numeri origine, causa, natura que dictum est. Restat usus, qui quartus ordine fuit in partitione. Originem & causam aperto discrimine separauit. In natura causam posuit, & usum: quod partes tametsi suapte natura diuiduntur, non nihil tamen habent inter se communis. Ceterum primum est, in uento rem agere: alterum, natura duce iuari: aliud, agendo numeri uim naturam que comprehendere: quartum, uti reperto. De usu accuratius disputandum censet, quia quemadmodum alia multa facilius est intelligere, quam aptè & decenter usurpare: sic & numerum nosse promptius est, quam quum opus sit, contexere, ac locis aptare. Numerus est in ambitu praecipuus. Nomine ambitus περὶ τὸν λαῖνον reddiderunt. Periodus, ambitus, circuitus, circumscription, comprehensio, uerba sunt rationis eiusdem. Significant enim genus orationis, quae si uim numeris explet orbem: siue translatum est ab equis, qui confecto spacio redeunt in carceres: siue quod orbis res est absoluta, & qua perpetuo ductu in se reuoluitur. Continuum nominatur, quod non ante interruptum pitur cursus, quam totum spacium confectum sit. Hac de nominibus ac definitione periodi, de qua sic Aristoteles. Ἄνω δὲ περιόδου λέγουσιν ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ τελευτὴν αὐτῶν καὶ αὐτῶν, καὶ μέγιστον ἐν σύνθεσι. Periodum uoco dictionem, quae sola per se principium habet et finem, atque perspicuam magnitudinem. Ut autem de usu numeri disputet accuratius, id quod antea de natura fecit, multas proponit quaestiones, ad quas singulas non respondet: qui sic iudicet, ex uniuersi generis disputatione singulas partes intelligi posse. Proponamus, ac singulis respondeamus. An in toto circuitu orationis, an in principijs solum, an in extremis, an in utraque parte numerus tenendus est? In extremis maxime tenendus. Principijs cura minor est adhibenda, sed diligens. Media primis ac extremis dissentire non debent: tamen quia minus audiuntur, negligentius inferuntur. Quid differunt inter se numerus atque numerosum? Numerosum totum constat è numeris, ut carmen. Numerus non omnes enumerat pedes, sed imitatur ex parte numerosum. Deinde numerosum continet iuncturam, concinnitatem,

cinnitatem, & numerum. nec idem est simpliciter esse numerosum, & esse in oratione numerosum: quoniam potest prior minus esse. In omnibus ne numeris decet equaliter particulas incidere, an facere alias breuiores, alias longiores? Particulae sunt singuli sensus: aliae sunt particulae in periodo, quae dicuntur incisa atque membra. Vtrasque inaequaliter incidimus, non nunquam etiam equaliter: hoc est, aut impares cursus facimus, aut pares. Quando incidimus equaliter, & quando inaequaliter? Quando numerosiores esse uolumus, ferè semper aequalitate partium: quando numerum dissimulamus, inaequalitate potius utimur. Cur ita? Aequalitas, ut in uersibus, habet ostentationem: inaequalitas reperit occultius. Aliud alijs locis uilic. adde, quod uarietati consulendum est. Quibus partibus utendum est, an incisis, an membris, an ambitu? Omnibus his oratio miscenda est. Pluribus ne, an singulis partibus utendum? Interdum singulis, ut quum mebratim dicimus: interdum pluribus, ut quum tribus quatuorue membris unum circuitum conficimus. An imparibus & equalibus utemur partibus? Imparibus et equalibus. nec refert, an partes singulas, an periodo coniunctas accipi uelis. Quando aut pluribus aut singulis, aut paribus aut imparibus utendum? In exquisitiore numero paria coniuncta decentiora sunt. alioqui imparia tum coniuncta tum dissoluta, meliora: tamen utriusque ferè semper utemur. Quae particula inter se quam aptissime collocantur? quaeritur, quae partes inter se collocatae sint numerosissime? Paes certe maxime procerae. Quomodo collocatur aptissime & distinguendo partium naturas: & consentaneas intextedo, breuiores sustineamus longitudine syllabarum, multas uinciamus una periodo, longiores incidemus. An omnino nulla est in eo genere, id est, in collocandis partibus, distinctio? Varia distinctio est tum propter delectandi uarietatem, tum propter earum rerum quae tractantur, genera diuersa. Quae ratione et ad quem finem numerosa fit oratio? Non quaerit de natura, qua fiat arte numerus, sed de fine & usu. Fit autem, ut cum ratio locorum postulauerit, utamur. Postulabit, ubi uires illustrare uolet orator. Vnde orta est forma uerborum, si dicitur λέξις. Ex pedum collocatione. Quantos circuitus facere decet? Longos duobus membris, aut tribus, aut quatuor, aut etiam pluribus: certe quantos spiritus indefessus sustinere possit. Quae particulae & incisiones circuituum sunt? incisa, quae dicuntur & membra. An incisa membraque sunt unius longitudinis? Nequaquam. Quo loco & quando hoc aut illo genere uti oportet? Pari longitudine membrorum in oratione ad uoluptatem comparata melius utemur, si in alijs contra. Quae nam totius generis huius utilitas, & ad quas res accommodatur? Ad laudes, ad iucundas expositiones, ad amplificationes, & locos communes, ad historiam, ad genus epidicticum, ad omnem

orationem quae non repudiat illam modulandi uoluptatem. Haec breuiter de singulis quaestionibus: in quibus molestus uideri potest, propterea quod multae sunt persimiles, deinde quod in hac parte non ita necessariae. sed Graeculos sequitur, qui abditis in rebus arbitrantur hoc modo elucescere ueritatem. Profitetur autem se maxime tractare numeros forensium causarum, non exornationum deliberationumque: quippe cum illo genere cognito, non arduum sit reliqua duometiri. Ergo in alijs, id est, in historia, et in eo quod appellamus ἐπιδεικτικόν, placet omnia dici, etc. Et si propositus est numerus forensis de quo disputetur, pauca tamen de historiae numero, generis que demonstratiui, quod ἐπιδεικτικόν appellat Graecia, praemittit. In alijs generibus à genere forensi, ut in historia, & in exornatione, placet omnia dici Isocrateo Theopompeo que more. Mos Isocrateus ad genus ἐπιδεικτικόν refertur, & panegyricum, quo plurimum usus est Isocrates: Theopompeus ad historiam pertinet, quam numerose Theopompeus Isocratis auditor exposuit. Vterque & magister & discipulus, usus est circumscriptione & ambitu, quo tanquam in orbe & circulo inclusa currit oratio, donec insistit, id est, quiescit, perfectis absolutis que sententijs. Quid est hoc aliud, quam utrumque omnes ferè perfecisse periodos? Ab Isocrate nata est haec circumscriptio, qui primus minutos atque concisos Thrasymachi numeros in longius porrexit. Ex illo nemo qui aliquo esset in numero, hoc est uel in precio, uel potius in oratione numerosa, scripsit orationem generis eius quod esset ad delectationem comparatum, quin redigeret omnes ferè in quadrum numerum que sententias. Quadrum numerum que dicit, numerum quadratum. Vbi quispiam quaerat, qui fiat uti numerus orbem conficiat forma rotundum, quum sit figura quadratus, numerus nec rotundus, nec quadratus est: haec sunt ex translatione uerborum, & nos ad aliud & aliud referentes cogitatione, uerba commutamus. Cur potius in historia & exornatione numerus expletur? Is est auditor, qui non ueretur, ne compositae orationis insidijs sua fides attentetur. Quis istuc ueretur? Iudex, qui quibus capitur rebus facilius credit. Utimur ne genere numeroso in causa forensi? Hoc genus neque totum assuendum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. Quid ita, non semper assuendum est quia si semper utare, satietatem affert, ut obsonia deliciae. id uitium primum. Alterum, quod ab imperitis agnoscitur, deprehensus contemnitur. Aliud, quod cum uoluptas & dolor in contrarium nitantur, & numerus ille pariat uoluptatem, actionis dolorem aufert, ut affectibus acerbis contrarius. Quartum, quod auferat humanum sensum actoris: is est sensus communis oratoris, & hominum ceterorum, à quo recedere necesse est eum qui maiora componit, & auditorem qui percipit

pit auribus insueta. Adde vitium quintum, quo tollit funditus ueritatem et fidem. Receptum moribus populi Romani sciebant, arte fallere disceptatores: suspectos habebant tam praclaros artifices eloquendi, nec eos uera dicere arbitrabantur, nec illis adhibere fidem poterant. Cur non eadem cadunt in historiam et in exornationem? Quia numerus nec tum satiat, quum maxime expetitur: nec caussa nocet, quae nihil periclitatur. Si numerosum genus assumitur in causas forenses, quo loco assumitur? quum expatiatur ad uoluptatem. Quamdiu retinetur? breui. Quot modis commutatur? multis. nunc tardius incedit, nunc celerius: nunc asperius, nunc lenius: nunc cadit in dichoreum, nunc in alium pedem terminatur. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si laudandum est aliquid ornatius, ut quum in Verrem Siciliam ornare contendit: Atque ad hoc antequam de incommodis Siciliae dico, pauca mihi uidentur esse de prouinciae dignitate, uetustate, utilitate dicenda, et quae sequuntur. Hunc librum quem numeramus quartum, constituit secundus, quia diuinitio est in Caecilium magis quam in Verrem. Prima oratio non tam oratio perpetua est, quam praeparatio quaedam ad interrogationem testium. In senatu laudauit consulatum suum oratione prima in Seruilium Rullum, cuius orationis pars extrema tantum superest. Laudauit et principio secundae ad populum, de more ueteri, quo nouus consul Senatui populoque Romano gratias agebat. Laudauit etiam in Pisonem, in alijsque multis orationibus: sed aut illa in Rullum debet intelligi, aut alia desiderari. De Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ, dicit in quarto Accusationis, ut nunc loquimur, actione sexta. Fuit apud Segestanos ex aere simulacrum Dianae, tum summa atque antiquissima praeditum religione, tum singulari opera artificisque perfectum: et multa deinceps. Vetus est haec opinio, quae constat ex antiquissimis Graecorum literis atque monumentis, insulam Siciliam totam esse Cereri et Liberae consecratam. Fruges in ea terra primum repertas arbitratur, et raptam esse Liberam, quam eandem Proserpinam uocant, ex Ennensium nemore: qui locus quod in media est insula situs, umbilicus Siciliae nominatur, et multa quae sequuntur. Urbem Syracusas maximam esse Graecarum urbium, pulcherissimam que omnium, sepe audistis. Est iudices ita ut dicitur. Nam et situ est communito, tum ex omni aditu uel terra uel mari praclaro ad aspectum: et cetera. In illis omnibus idcirco longiores duxit numeros, quod se ad auditorum uoluptatem comparabat. Saepem etiam in amplificanda re concessu omnium funditur numeros et uolubiliter oratio. Id concedunt omnes, quia tum incaluit oratio, et auditor oblectatione ductus non animaduertit. Iam obfessus est ut oppidanus, et tenetur uti captiuus, nec agit ut insidietur et obseruet ut hostis, sed iam fauet ut noxter, processum que uult et

continuationem: et quia uim dicendi miratur, non inquit quod reprehendat. Exempli reperies in omni peroratione quae grauiore immiscet affectus, ut pro Flacco, pro Sylla, pro Milone. Periodus illa circumducta ad flebiles modos et tristiores actionum flexus optime accommodatur. Quando numero genere liceret uti, praecipit: post ex ordine quamdiu retinere liceat, ostendit. Nam paulo ante quaesierat quo loco oratione numerosa uti deceret, deinde quamdiu retinenda esset, tum quot modis commutanda. Haec forma numeri longioris retinenda non diu est in orationis reliquis partibus. Nam de peroratione non opus est praecipere, quam ipse orator sic includit ac terminat, ut longior esse non possit. In alijs qui retinenda non est, a periodo transferenda dictio est ad incisa atque membra (quod tedium plenum est) diu nimisque continens ambitum. *καμματα* reddidit incisa, *μέλη* membra, nouitatemque uerborum et calumniam deprecatur. Rebus ignotis imponenda noua nomina. Possit uerba nouari translatione metaphora. Metaphoram assumi aut suauitatis aut inopiae causa: ut suauitatis est, Libati flores rosei pudoris. Inopiae, Sitiunt agri, luxuriat seges. Licere uerbum noui facere, ut beatitatem: aut a simili mutuari, ut incisum, a partibus corporis, et membrum. *Quo autem pacto deceat incise membra, uel ue dici, iam uidebimus.* Quo loco numerosa periodo adhiberetur, et quamdiu retinenda esset, explanauit. Tertium est de mutatione comprehensionum atque conclusionum. Comprehensio totam periodum amplectitur, quae quum recipiat numeros, aut celeres aut tardos, aut temperatos, necesse est eam tribus modis immutari. Incitata breuibz syllabis contentiones, id est amplificationes et acriores loci requirunt. Proceram tardamque pluribus longis, accipiunt narrationes. Amplificantis est, celeritate ferri ad animos commouendos: exponētis autem, sensum progredi, lentemque res inculcare. Conclusio finem tantum constituit, non uniuersam circumscriptionem. Alia est igitur comprehensio, alia conclusio. Insistit, id est clauditur et quietur scit ambitus modis pluribus, quam fuit a primo comprehensio. Claudunt orationem pedes omnes: sed frequentiores sunt in fine qui numerantur ab eo, Dichoreus, Creticus, Pæan, Dactylus, Dochimus, Iambus, Spondeus, Choreus, Trocheus. Asiatici rhetores, ut Hierocles et Meneclis, de quibus paulo infra, omnia sepe concludebant uno modo: Dichoreum sequebantur. In Dichoreo duo sunt Chorei ex singulis longis et breuibz, ut, temperauit, candidatus. Choreum uocant nomine Trochæi: unde non ab re monet, eosdem pedes alijs nominari uocabulis. Sic Pyrrhichius pariambus dicitur, Spondeus pontificius, Bacchius Oenotrius, Creticus Amphimacer. Dichoreus non est sua sponte suaque natura uitiolosus in clausulis: sed in numero uitiolosum maxime, quod semper est idem. Et quo quaeque res

ut in cibus, est dulcior, hoc magis repetita satietatem parit. Quum praclare cadat dichoreus, ostendit C. Carbonis exemplo. O Marce Druse, patrem appello: Tu dicere solebas sacram esse Rempublicam: quicumque eam uiolauissent, ab omnibus esse ei poenas persolutas. Patris dictum sapiens, temeritas filij comprobauit. O Marce Druse, incisum est ex antibacchio et choreo, uel spondeo et amphibracho (nihil enim refert) in quo inciso neque sensus neque numerus expletus est: et si Quintilianus incisum definit sensum, non expleto numero conclusum. Patrem appello, alterum est incisum, ex anapesto et spondeo. Nam uerbum patrem, si non elidit, secundam syllabam corripit, ut priorem. Tu dicere solebas, membrum inciso quidem perfectius, imperfectum tamen, et quod abruptum a corpore, nihil per se efficiat. In co tres pedes, Spondeus, tribrachus, spondeus. Sacram esse Rempublicam, alterum membrum, ex anapesto, iambo, dactylo. Quicumque eam uiolauissent, ab omnibus esse ei poenas persolutas: ambitus est, cuius pedes quia multi sunt, numerari non debent. Satis est, extremum notasse, reliquos auribus aestimasse: non quod arduum sit eos numero comprehendere, sed quod nihil expediat, si modo orationis cursum neque celeritatem, neque tarditatem, neque claudicantem, neque angustum, neque redundantem cognoueris. Vbi periodon ex duobus incisus, duobus membris, et sententia longiore perfecit, addit sententiam ueluti superiorum absolutionem. Patris dictum sapiens, temeritas filij comprobauit. cuius etiam pedes in summam referre nihil est necesse. De Carbone in Bruto Cicero. In eodem igitur numero eiusdem aetatis C. Carbo fuit, illius eloquentissimi uiri filius, non satis acutus orator, sed tamen orator numeratus est. Erat in uerbis grauitas, et facile dicebat, et auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. In eodem libro de utroque Marco Druso facit mentionem. Filius posteaquam leges agrarias tulit, bellumque Sociale mouit; domi necatus est. Dicit aliquis, Concio ad clamorem mota est bonitate sententiae, non unius pedis suauitate. Mouit quidem praclare sententia, sed et numerus commouit. Occurrit igitur et immutat numerum seruatis iisdem uerbis, seruata eadem sententia. Patris dictum sapiens, comprobauit filij temeritas. Nihil est, inquit, nullam uim retinet, alioqui robusta sententia. Animo quidem istud satis est ad intelligendum, auribus non satis ad probandum. Unde colligit, pæana, quem probat Aristoteles, ut supra demonstrauimus, non semper optimum uideri. Nam, temeritas, quartus est pæan, ex tribus breuibz, et longa. Alia est clausula quam facit creticus, qui uocatur amphimacer: ut, Neminem mihi necesse est nominare, uosmet uobiscum recordamini. Is creticus pæana spatio et temporibus aequat, uterque quinque temporum est. Pæan, ut alij uolunt, quadruplex:

ut Cicero, duplex: quia secundum tertium que pæana refert ad alios pedes. Quintilianus ea de re scribit in hunc modum. Claudii pæan, qui est ex choreo et pyrrhichio, quem apud inuitijs putant, uel contra, qui est ex tribus breuibz et longa: cui clausulam assignant, de quibus sepe duobus scriptores huius artis loquuntur. Alios omnes, quotquot sunt temporum, qui ad orationem pertineant, pæanas appellant. Primus orationis initio uiget: ut, Quintus igitur Ligarius, quum esset adhuc nulla belli suspicio, legatus in Africam cum Cos. C. Confidio profectus est. Idem iacet in extremo, nec enim breues orationem sustinere possunt, ut ibidem. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium. Pæan quartus ex tribus breuibz et longa, tametsi pessimus non est, tamen in fine leuis est: ut, In capiendo consilio tarditas, in exequendo probanda celeritas. In hac parte Quintilianus seruit, qui transferens hunc locum, furium que dissimulans, censura graui subscribit in antiquos. Non me capit, ut a magnis uiris dissentiam. Pæan, qui est ex tribus breuibz et longa, nam est ipse una plus breui anapesto, facilitas, agilitas. quod quid ita placuerit ijs, non uideo, nisi quod illum sepe probauerint, quibus loquendi magis quam orandi studium fuit.

NE spondeus quidem funditus est repudiandus. Spondeus est tardior, et quodammodo hebetior putatur, non est tamen funditus et omnino repudiandus. Habet enim stabilem quandam gradum, et plenam dignitatis constantiam: ut, Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. Laudatur in incisionibus et membris, quae non ita multis pedibus constant, quia pedum paucitatem grauitatis suae tarditate compensat: ut, Non uenit in mentem primam orationem Stratonis conscribere de furto, post aliquid adiungere dictum de ueneno, quod non percontatione quaesitum, sed dolore expressum uideretur. Quemadmodum nominamus extremum pedem in clausulis, ita proximum superiorem, hoc est a fine secundum numerare possumus: aut etiam tertium, si parui sunt pedes. Quamuis enim bonus sit extremus, tamen ineptè cadet oratio, si durius ad illud peruenias. Cur potius duos aut tres numeramus ad finem? quia numerus in extremis optime collocatur, ubi intelligenter auditur: in orationis cursu parum attenditur, si modo non claudicet oratio. Deinde frequenter ex tempore dicendum est. Extemporalem facultatem remouetur enumeratio pedum singulorum. Iambus ex breui et longa, si est extremus choreus, aut spondeus, uolubiliter peruenit ad extremum: ut, Virtus est huius uictoriae crudelitatem postea Sylla. In eodem loco uolubilis est trochæus, quem tribrachium uocant. Terentianus, Nam solet longam trochæus soluere in duas breues: unde et appellant trochæum, quem uocamus tribrachyn. Tale est, Brute dubitavi, quod

egre Fabius admittit. Is habet tres breues, estq; par choreo spacio trium temporum, non syllabis: ut, Neque enim turpis mors forti uiro potest accidere, neq; immatura consulari, nec misera sapienti. Eodem in loco dactylus si ponitur, finis est heroici: uitandus igitur, nisi breuis anteccedat. In eandem sententiam Quintilianus descendit. Ne dactylus quidem spondeo bene preponitur, quia finem uersus damnamus in fine orationis. Cicero tamen aliquoties usurpat, uel anteccedente breui syllaba, uel interrogatione facta, que si scilicet orationem: ut, Quid hoc tempore Quintio statuendum est? Volubilis est igitur, ut affirmat Cicero, sed alia ratione uitandus. Iidem tres pedes, iambus, trocheus, dactylus, male concludunt orationem, nisi pro anapesto trocheus, pro cretico dactylus collocatur: ut, Seruius hic nobiscum hanc urbanam militiam respondendi, scribendi, cauendi, plenam sollicitudinis ac stomachi secutus est. ius ciuile didicit, multum uigilauit, laborauit, preesto multis fuit, multorum stulticiam perpeffus est, arrogantiam pertulit, difficultatem exorbuit, uixit ad aliorum arbitrium, non ad suum. Hic est quod tibi forte negocium faceffat. Cur enim Fabius magnum referre putat, extrema breuis ne sit an longa, Cicero nihil interesse arbitratur? Deinde si nihil interest, cum sit iambus in cretico, cur male iambus concludit, optime creticus? Dicit ad aurium sonum magnum referre breuis an longa sit extrema, ad quantitatem nihil interesse. Iambum leuim per se male concludere, creticum graue sine alterius adiumento cadere preclare. Cur a quibusdam pæan numerus, non pes habetur? quia pedes omnes intra syllabas treis concludunt, pæan in quatuor excedit. duobus itaq; pedibus constat: duo pedes etiam uersum interdum faciunt moronometrum. Numerum igitur efficiunt, quomodo uersus omnis est numerus. Pæana, quem probat Aristoteles, ante dictum esse duplicem: unum uigere principibus, iacere in extremis: alterum non pes sine quide terminare clausulam, sed melioribus preponi non oportere. Dochimus ex iambo et cretico, uel bacchio et iambo, ut reipublica, pes est insignis, ac Cicero frequens. illum nec iterandum, nec continuandum censet, propterea quod numerum apertum et nimis insignem facit. quanquam grande flagitium non est, aut iterum aut sepius collocasse: ut, Utile est uiros integros bona mente preditos preffici Reipublica. ET QVIA non numero solum numerosa oratio, sed et compositione fit, et genere, quod ante dictum est, concinnitatis. Commutatione numerorum pedumq; dissimulatur ars, et occurrunt fatietati, quæ gignit similitudo. Duo sunt alia genera commutandi, iam sepe demonstrata: alterum uerborum compositionem, alterum concinnitatem sequitur. Compositio structura uerborum est, que sic uocalium concursiones dissonasq; uoces effugit, ut iunctura leuis trans-

mittat unguem, hoc est orationis uolubilitatem non impediatur: ut apud illum Crassum, quem tantopere Cicero commendat. Nam ubi libido dominatur, innocentia leue presidium est. Quod exemplum non eod Cicero proponit, quod nullum recipiat uocalium concursum, nullasq; uoces asperas (aliter enim res est) sed quod metuens committere duas uocales, et illeue innocentia, cecidit in conclusionem pentametri uersus, innocentia leue presidium est: unde uult effici Tullius, numerum iuari compositione. Sic ante numerum repertum ueteres, ut Herodotus et Thucydides, studio cogmentandi iungendi que uerba per se apte numerosaque dixerunt. Tertium commutandi genus est ex genere uerborum, siue forma quadam orationis, siue figura, siue concinnitate. hæc enim sunt eiusdem rei multa uerba. Figura sunt sua sponte numerosa quatuor, Par parrelatum, contraria opposita et repugnantia, similiter cadentia, similiter desinentia: que facultatem afferunt non semper eodem modo desinendi. Præter illa tria genera commutandi, quarta quedam uarietas adhibebitur, si non semper oratione arcta et adstricta numerus utemur, sed aliquando ueluti negligentes hoc uinculum soluimus, melius est orationem similem esse numerorum, quam totam constare numeris. Que tota numeris constat, quodammodo uersus est: quod in oratione intolerabile uisum est. Que autem est numero similis, efficit ne soluta uinculis, ne ornata destituta, ne sine modo fluens uideatur oratio. In numero obseruantur omnes particule, in numero temperato solum principes. Numerosum perarò cadit in ueris causas ac forenses. sepe cadit in fictas, ut in declamationibus, ut in exornationibus, ut in egressionibus, ut in communes locos. Nam quemadmodum miles in ludicio certamine, uario membrorum flexu, et armorum decora uibratio ne querit uoluptatem, in prelio postposita uoluptate uitam suam salutemq; defendit: sic orator in securitate causarum et in ostentatione gestit, in ueritate controuersiarum saluti quam uoluptati mauult consulere. Quod ut commode faciat, relicta numerosa periodo se subinde conuertit ad incisa et membra que dicuntur, quod ea sint expeditiora, minusq; suspecta, quam modificata circumscriptio. Incisa igitur membra sunt partes comprehensionis. Quam obrem docet quot partes recipiat illa comprehensio: ut quando uolemus, uel coniungere uel separare possumus. Periodus aliquando simplex est, quum una producta est sententia: ut, Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes, de qua Cicero non agit. Composita periodo duas habet minimum partes. Coniungit interim aut treis, aut quatuor, aut plures. Mediocris autem, ut aures impleat, et ne breuior sit quam par est, ne uel longior, quatuor quasi hexametrorum instar uersuum paribus constat.

periodus duplex est. simplex et composita.

dactylus et spondeus non bene concludunt periodum.

nam referre breuis an longa sit extrema syllaba contra sententiam Cicero nis

in singulis partibus nodi apparent, et quasi articuli, quibus a membro membrum diuiditur: ut, Est hoc in more positum Quirites, instituto que maiorum, ut ij qui beneficio uestro imagines familiae sue consecuti sunt, eam primam habeant concionem, qua gratiam beneficij uestri cum suorum laude coniungant. Multo plures sunt apud eum ex tribus membris, multæ ex duobus, multæ aut ex quinque, aut ex sex, aut pluribus membris curtioribus. Exempla reperire facile est. S I N membratim uolumus dicere, insistimus. Quæ admodum membra in ambitu coniunguntur, ita singula per se collocari possunt: quod quum sit, tum membratim dicitur. Sicut autem periodos ab initio per interualla fertur ad extremum, ita membra subinde quiescente spiritu insistant, quasi figunt pedem, interrumpunt cursum, crebro feriunt, minutam et asperam sepe reddunt orationem. Utendum membri erit, qui uolemus ab illo cursu desistere, qui continuatus inuidiam oranti mouere potest. Membra cursu illo productiore carent, numero non carent. Nam quanto breuiora sunt, tanto diligentius et cogmentatione iunctura, et concinnitate figura, et pedum stabilitate firmatur: et quod in illis minime numerus apparet, eotutius uiuicetur. Proposit exemplum Crassi, ueterum principis in arte dicendi: missos faciant patronos, ipsi prodeant. Cur clandestinis consilijs nos oppugnant? Cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? Duo sunt incisa tam composita, ut iambicum trimetrum faciant, missos faciant patronos, ipsi prodeant. Sustinendus in prioris extremo spiritus, ne uersus appareat: ad quem uitandum Cicero lubentius diceret, Prodeant ipsi. Eodem modo membrum tam compositum est, ut trimetrum scaron efficiat, Cur clandestinis consilijs nos oppugnant? Secundum membrum redigi potest in octonarium trochaicum scaron. que causa Cicero fuit exempli citandi, qui præcipisset nihil tam numerosum esse oportere, quam quod minime apparet. Id uidebat imprudenti Crasso accidisse, studio componendi. Quod autem ex duobus uersibus, id est, membris, perfectam statuit comprehensionem, tantum refert ad illud, Cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? quod et si uidetur simplex, tamen habet uim duorum. Copias comparant contra nos: et de perfugis nostris comparant. sunt duo Spondei in eo, Comparant contra nos. Cur, iniquies, illa incisa, hæc membra sunt? quia membra que uocant oratores, sensu pleniora sunt ac numero, incisa utroque imperfectiora. Quid est quod ait se de genere nunc disputare? De toto genere incisorum atque membrorum, non de singulis eorum pedibus disputare se monet. nam si uelit explorare singulos alios pedes, aptius ponat: sed hoc omittit. Que incisa aut membratim efferuntur, ea uel aptissime cadere debent. significat illos Crassi fines ineptius cadere, quia

longis syllabis torpescunt. Probat quidem uniuersam periodum uiri, sed non item particulas. Addit exemplum domesticum ex oratione que non extat, pro Scauro credo, cui Triarius accusator, ut est apud Asconium, pro uitio obijcit, hominem pauperem habere domum tum rebus alijs, tum maxime columnis quatuor magnificam. Quapropter Cicero patronus retorqueere simile crimen in aduersarium potuit. Domus tibi deerat? at habebas. Pecunia superabat? at egebas. Incurristi amens in columnas, in alienos insanus insanisti. Depressam, cæcam, iacentem domum, pluris quam te et quam fortunas tuas aestimasti. Hic incisa quatuor, membra duo: deinde comprehensio. Ex incisis primum et tertium desinit in choreum, aut in spondeum. Deerat enim, dissyllabum profertur. Singula reliquorum bacchos habent singulos. Idem bacchius est in fine membri prioris, dispondeus sequentis, dichoreus in extrema comprehensione: que crepidini comparatur, quia non secus ac crepido, instabiles et fluctuantes particulas firmat. Est enim crepido, uel saxum, uel moles edita, cuius obiectu instabile quippiam ut arena et aqua firmatur. Sunt alia breuiora ex singulis pedibus, aut binis, aut etiam ternis, quibus ut pugiunculis uti oportet. Pungunt enim, crebro que feriant, ideo que plurimum ualent quum uehementer aut arguas, aut refellas. In illis breuitas facit ipsa leberiores pedes. Etenim minus libere incedunt, qui cum multis iuncti, et antecedentibus et insequentibus inseruiunt. Ponit exemplum ex oratione secunda pro Cornelio maiestatis reo, quem ubi quatri duo defendit, suas actiones in duas orationes que nunc considerantur, contulit. O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda. Diximus. Testes dare uolumus. Quem queso nostrum fecellit, ita uos esse facturos? Tria sunt membra ex binis ternis uel pedibus, O callidos homines, o rem excogitatam, o ingenia metuenda. Dico ex binis ternis uel pedibus, quia licet sumere uel dissyllabos minores, uel trissyllabos ampliores. Si pedes assumas trium syllabarum, O callidos homines, erit membrum ex duobus pedibus, et parte unius: quod fieri posse confirmat. Sequitur incisum pedis unius, Diximus. deinde membrum ex spondeo, tribracho, iambo, uel pyrrhichio, Testes dare uolumus. Tandem comprehensio breuis ex duobus membris. Quem queso nostrum fecellit, ita uos esse facturos? Forte non uidet hic esse duo membra: dissolue, reperies: Id fecistis, et neminem nostrum fecellit. Quum casim, membratim uel dicimus, inter particulas uarijs clausulis interponit se raro numerosa comprehensio. Nam si nulla interponitur, concisa et minuta saltitat oratio, crebro que pulsus tandem obtundit aures, qualem plerunque Seneca inepte continuat. Si frequens inseritur, tollit impetum, propter quem incisa et membra permulta coniungimus. Est

quid intersit inter incisur et membrum

igiur interponenda, sed raro. Variande sunt eius clau-
 fule, ut aliquando breuius insistat, aliquando longius
 exporrigatur. Utamur exēplo: Nubit genero Socrus,
 nullis auspicijs, nullis auctoribus, funestis omnibus
 omnium. O mulieris incredibile scelus, & præter hæc
 unam, in omni uita inauditum. Hoc membrum tertiu
 longius est, ut incisa firmetur oratio. O libidinem effre-
 natam & indomitam. O audaciam singularem. Iam
 interponit comprehensionem: Non timuisse si minus
 uim deorum, hominum que famam, at illam ipsam no-
 clem, faces que illas nuptiales? Redit ad incisa. Non
 limen cubiculi: non cubile filie? non parietes denique
 ipsos superiorum testes nuptiarum? Hoc postremum
 fulcit illa duo superiora. Deinde rem totam plenius
 absoluit: Perfregit ac prostravit omnia cupiditate ac
 furore: uicit pudorem libido, timorem audacia, ratio-
 nem auerentia. Hoc optimum fortissimum que dicen-
 di genus, quod artifex optimus optime nouit. Arguit
 Hegeſiam oratorem, qui quum uellet imitari Lyſiam
 tenuem quidem oratorem, sed bonum, & subtilitate
 dicendi Demostheni penè comparandum, decurtatis
 utebatur incis, saltabat minutis particulis, nec un-
 quam interponebat numerosam comprehensionem.
 Habet igitur quem appellet ineptum, qui illum cogno-
 uerit. Quis ineptior est, quam qui non modo genere
 dicendi, sed & sententijs peccat? Alius fuit Hegeſias
 philosophus Cyrenaicus, de quo Cicero prima Tuscu-
 lana. Verum si querimus, hoc quidem, miseram esse
 uitam, à Cyrenico Hegeſia sic copiose disputatur, ut
 is à rege Ptolemæo prohibitus esse dicatur illa in scho-
 lis dicere, quod multi his auditis mortem sibi ipsi con-
 sciscerem. De Hegeſia oratore idem in Brito. At Cha-
 risij uult Hegeſias esse similis, is que se ita putat Atti-
 cum, ut uiros illos præ se penè agrestis putet. At
 quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam
 tamen consequitur, concinnitate puerile? **E T**
 quoniam plura de numerosa oratione diximus, quam
 quisquam ante nos, nunc de eius generis utilitate dice-
 mus. **Q**ue generis huius esset utilitas, ante queſie-
 rat, hic constituit, & sententias & uerba numeris illu-
 strari: oratoris esse munus, optimis sententijs uerbisq;
 lectissimis uti: Sententias neque utilitatis neque glo-
 ria fructum afferre dicenti, nisi aptè exponantur,
 atque absoluit: absolutionem à numero petendam:
 deinde uerba diligenter collocanda, ut eorum lumen
 appareat: eò numerum pertinere. Numerum orato-
 rium, numero poetico dissimillimū esse oportere, saepe
 testatus est. Numerus siue ordo pedū facit, ut id quod
 pronūciatur, aut orationis aut poematis simile uidea-
 tur. Numerus siue pedes ijdem sunt oratorum & poe-
 tarum, ut ante dictum est: ijdem more cottidiano lo-
 quentiu, quia non possunt enunciari due syllabæ quin
 efficiant pedem: ijdem sonantium omnium, id est, uo-
 ces indistinctas edentium, ut si cantites, nullum uer-

bum proferas, erunt tamē percussiones aut pares, aut
 breuiore, aut longiore, quæ cadent in pedē. Ergo ua-
 rietas est omnis in collocatione. Collocatio uel est cō-
 positio quedam, uel perfectio & ornatus, uel nume-
 rus oratorius, cuius est usus ne infinitè feratur (ut flu-
 men) oratio, ne sit inornata, ne uiribus destituta. Flu-
 mē ueluti quodā filio perpetuo cōtinuari, perspicuum
 est. Is tractus continuus infinitè ferri dicitur. Dissimi-
 lis est periodus, quæ breui demenso spacio quiescit.
 de quo Aristoteles Rhetoricorū 3. λέγω δὲ ῥημνυμ, ὃ
 εὐδὲμ ἔχει τὴν κατ' αὐτῶν, ἀμ μὲν τὸ πρῶτον λέγει
 μένον τὴν ἀσθενεῖαν, ἔπειτα δὲ ἀσθενεῖαν, δὴ τὸ πρῶτον τὸ γὰρ
 τὴν ὁρῶντες βέλονται καὶ ἀδύνατοι. Δὴ τὴν ἑπὶ τοῖς καμ-
 πῆσιν κινεῖται, καὶ ἀδύνατοι. πορρωτέρως γὰρ τὸ
 πρῶτον, ὅτι καμνύσι πρῶτον. Tractam periodum dico,
 quæ se nullū consequitur finē, sed tū demū terminatur,
 quū subiecta res ad exitū peruenit. Est hæc insuauis,
 quoniam infinita, omnes enim finem uidere cupiunt.
 Quæ obrem in inclinationib. respirant, ac resoluuntur:
 & prouidentes finē, in priorib. non laborant. Perio-
 dus nō spiritu pronūciantis, qui in alijs hominibus
 breuissimus, in alijs productissimus est, sed numero col-
 lecta debet insistere. Quod si ad spiritum nonnunquā
 refertur, tum agitur de mediocritate, non de cuiusque
 pronūciantis pulmonibus. Eadem non insistit inter-
 ductu librarij, id est, uirgula aut punctio quod figit is
 qui libros manuſcribit, non enim quia punctum est,
 quiescit ambitus: sed quia definit comprehensio, signū
 interducitur. Quod autem numerus orationi sit or-
 namēto, nemo est credo qui dubitet. Quod uires ad-
 dat, testimonio sunt qui ferunt, aliquando sententiam
 tanquam fulmē numero uibrari. Cicero cōfirmat hæc
 similitudine. Quemadmodum athletarū et gladiatorū
 palaestra decēti motu uenusta & fortius petit, & cau-
 tius euitat: sic oratio instituta numero tanq̄ palaestra,
 uehementius accusat, testiusq; defendit. Athletas Ro-
 mæ fuisse, qui spectaculis et maxime ludis publicis ad-
 hiberentur, satis est notū. Hi aut in stadio currūt, aut
 saltu cōtendūt, aut discū iaciūt, aut luctātur, aut cæſtu
 feriūt. Qui cæſtu pugnaq; feriūt, pugiles appellātur.
 Hi sicuti gladiatores et impetum declinat aduersarij,
 & ictu petūt aduersariū. Quod ut cōmodius & uenū-
 stius facere possint, à campi magistris et lanistis flexū
 palastramq; discunt. Flexus ille corporis uenustus, et
 motus membrorum decens, numerorum pedibus con-
 fertur, quia numeri motu grauior aduersario plaga in-
 cutitur: & eodē, si quando aduersario cedit, testius ac
 munitiuſ se tuetur orator. Ex contrario oratio nume-
 ro carens, inepte mouetur & rustice, ueluti imperiti
 palastræ, quorū subagrestis et ineptus est gestus. ἀπὸ
 λαίτρου Græci uocāt, nulla palaestra exercitatos. πᾶ
 λαίτρου Græcū est, unde melius deflexeris ἀπὸ λαίτρου,
 quam quod alij scribunt ἀπὸ λαίτρου. Nec si intelliges
 originē uerborū, deriuabis à uocabulo πᾶλαίτρου, non
 magis

magis quam ἀπὸ λαίτρου ἀπὸ τῶ μυσικῆ. Reperimus & a-
 pud Fabium ἀπὸ λαίτρου. **TANTVM** que abest
 ne (quod ij, qui hoc aut magistrorū inopia, aut ingenij
 tarditate, aut laboris fuga nō sunt affecti, solent dice-
 re.) Posteaquā numeri uirtutes exposuit, cōuersus ad
 uitia, castigat inscitiam eorum qui totam hanc artem
 repudiant, & eorum qui numeri causā inepte uerba
 traiciunt, & eorum qui inserunt inania quedam uer-
 ba quasi complementa numerorum, & eorum qui mi-
 nute infringunt numeros, & eorum qui omnia con-
 cludunt eodem modo. Hæc uitia quinq; si quis uitau-
 rit, omnia ferè uitia uitauerit. Primi, qui cupiebant
 Attici nominari, numerum prorsus ignorarunt, aut
 magistrorum inopia, quod hanc artem Romæ nemo
 profiteretur: aut ingenij tarditate, quod neque obser-
 uare ipsi, neque è scriptis erueret possent: aut laboris
 fuga, quod magnam dicendo scribendo que adhibere
 diligentia nolent. Ignorantia uelut pretendunt, di-
 citantes eneriari orationem compositione uerborū:
 in quos facit utilitas illa numerorum quam supra de-
 monſtrauit. Secundi numerū se quæunt, sed illum neq;
 tenent, neque apprehendunt, quasi posteriores potæ.
 Quid ergo? Verba traiciūt, id est de loco in locū trans-
 ferunt apertè, quod melius aut cadat aut uoluatur ora-
 tio: ut si dicat, Multa commisit in Rempublicam, quā
 C. Cæsar abrepta libertate uexarat, Antonius. In quo
 turpius admisit ille Cælius Antipater in historia de bel-
 lo Punico, qui ultrò Lælio pollicetur id se nisi neces-
 sariò non esse facturum: quod quum facit explendæ
 sententiæ causā, ne hoc quidem modo explere potest.
 Ille simplex & sapiens uidetur. Simplex, qui nihil ce-
 let: sapiens, qui seruiendum necessitati putet. Sed ne-
 que simplex est, qui quæ caueat erunciano, uult à le-
 ctoribus cautus uideri: neque sapiens, qui putet id esse
 necessarium, quod omnino sit liberum, qui que fatea-
 tur id quod nihil sit necesse. Antonius apud Cicero-
 nem secundo libro de Oratore, hunc uirum optimum
 fuisse dicit, & Craſi familiarem. Tertij inculant, id
 est inseriunt inania quedam uerba, quæ nihil om-
 nino sensum iuuant, quemadmodum poetæ Græci, in-
 terijciunt explementa uersuū, γῆ, ἄβ, πῶ, μέν, πῶ, μέν, &
 & id genus multa. Sunt & oratorum expletivæ par-
 ticule, de quibus non solum loquitur, sed etiam de om-
 ni uerbo quod ad numerum facit, ad sensum nihil fa-
 cit. Quo genere redundantes illi et præpingues Asia-
 tici abutebantur. Quarti infringunt & concidunt
 numeros, ut Hegeſias ille, de quo paulo antè mentio-
 nem fecit. Hi cæſim membratimq; perpetuò dicunt,
 nulla interposita numerosa comprehensione. Hoc ge-
 nus Siculorum simillimum dicit, propter eos qui Gor-
 gian Leontinum secuti, in minutas particulas secue-
 runt orationem. Quinti sunt Asiani ferè, in quodam
 tertio loci illius uitio, ut Hierocles & Menecles fra-
 tres, non indocti, quos Cicero uidit & audiuit: in alijs

quidem laudandi, in hoc uituperandi, quod omnia con-
 cludebant uno modo, ut dichoreo. adde quod recede-
 bant à forma ueritatis, id est uero & polito & Attico
 genere dicendi, ad luxuriosum illud & adipale & il-
 liberale genus Asianorum. Epilogo superiora uitia cō-
 prehendit, non ita esse traicienda uerba, ut id de in-
 stria factum intelligatur: non infercienda & infe-
 rendæ uerba inania ad rimas inanesq; numeros ex-
 plendos: non ita concidendas esse sententias, ut de-
 lumbari, hoc est eneruari decurtari que uideantur:
 non denique sine commutatione pedum in eodem sem-
 per genere uersandum. **Q V A N T V M** autem sit
 aptè dicere, experiri licet, si aut cōpositi oratoris be-
 ne structam collocationem dissolutam permutatione
 uerborum. Si quanta sit numeri uis experiri uelis, ex-
 pediet, nō cuiusq; oratoris, sed cōpositi numerosiq;
 bene structam collocationem dissoluere permutatio-
 ne uerborum, hoc modo intelliges, ea quæ numeri di-
 gnitate sunt optima, sublato numero corrumpi, om-
 nemq; suam amittere dignitatem. Quod autem nemo
 ueterū ferè sit cōpositus orator, sua quædā ipse ex-
 periundi gratia dissoluit. Eligit aut, ut par est, ea quæ
 sententijs & uerbis & compositione numerorū pul-
 cherrima uidentur. Neq; me diuitiæ mouēt, quibus o-
 mnes Africanos & Lælios multi uenalitij mercato-
 resq; superarunt. Neq; uestis aut cælatum aurum &
 argentum, quo nostros ueteres Marcellos Maximos
 que multi eunuchi è Syria Aegyptoq; uicerunt. Neq;
 uerò ornamenta ista uillarum, quibus L. Paulum &
 Lucium Mummiū, qui rebus his urbem Italianq; o-
 mnem referferunt, ab aliquo uideo perfacile Delia-
 co aut Syro potuisse superari. Valent hæc et bonitate sen-
 tentiarum, & suauitate numerorū: sed si numerū tol-
 les, & sententiæ et uerba ad nihilum recident, hoc ma-
 do. Neq; me diuitiæ mouent, quibus omnes Africanos
 & Lælios multi superarunt mercatores uenalitijq;
 neq; uestis, aut cælatum aurum et argentum, quo no-
 stros ueteres Marcellos Maximosq; multi uicerunt è
 Syria Aegyptoq;: neq; uerò ornamenta ista uillarum,
 quibus L. Paulum, L. Mummiū, qui rebus his urbem
 Italianq; omnem referferunt, uideo perfacile potuisse
 superari ab aliquo Syro aut Delia-
 co. Quid si resoluat
 uniuersam compositionem, omnemq; uerborū permutet
 ordinem, quū finibus mutatis decor omnis abscē-
 serit? Non est opus in hac parte prosequi uerbis duos
 Scipiones Africanos ab Africa deuicta nominatos fu-
 isse, Lælium sapientem esse dictum, Marcellum cepisse
 Syracusas, Q. Maximum cunctando resituisse
 rem, L. Paulum in triumphum duxisse Perſen Mace-
 donū regem, Mummiū Corinthum diruisse, summos
 uiros omnes hos fuisse, diuitias contempſisse, diuitijs
 honores anteposuisse: hæc omnibus ferè nota sunt, nec
 obscurū uenalitios appellari uēditores illos maxime,
 qui corpora mancipiorū reuendūt. Eunuchos esse eui-
 rator

ratos et emaculatos homines, quos diuites custodia causa emere solebant. Deliacos et Syros, seruos emptos e Delo atq; Syria, qui liberti facti persaepe ditescunt. Nihil ista faciunt ad numerum, sed uel bene contextorum dissolutio, uel male collocatorum compositio. Vt si alicuius in conditi et indigesti oratoris arripas dissipatam nulloq; numero contextam sententiam, eamq; ordine uerborum paulum commutato in quadrum et ueluti seibile corpus redigas, efficiatur aptum illud numerosumq; quod fuerat ante diffuens ac solutum. Age, sume sententiam Graeci ex oratione quam habuit apud censores: Absesse non potest, quin eiusdem hominis sit probos improbare, qui improbos probet. Redige in quadrum: Absesse non potest quin eiusdem hominis sit qui improbos probet, probos improbare. sentiunt aures, quanto sit fortior hoc ordine constituta sententia. HOC modo dicere nemo unquam noluit, nemo que potuit quin dixerit. Digreditur in eos qui mentiuntur se quidem numerum tenere, sed illum collocare nolle. ij fuerunt, ut ante diximus, inepti quidam oratores tempore Ciceronis, qui quum ornatum contemnerent, et Lysiae imitatores uideri, et Attici uellent appellari, Ciceronem ut nimis ornatum leuiter abijcerent, mouerunt homini stomachum, adeo ut eorum inscitiam exagitaerit hoc libro saepius, et in Bruto, et de Optimo genere oratorum. Numero se dicere, inquit, nemo unquam noluit: hoc est, omnis homo uoluit, etiamsi non potuit. Et nemo potuit hoc modo dicere, quin dixerit. Mentuntur ergo qui se nolle dicunt, se posse gloriantur. Qui aliter, id est dissolute et sparseq; dicunt, hoc numerorum genus assequi non potuerunt. Ita facti sunt repente Attici, id est Attici non potuerunt effici, ironice dixit, ut accipiamus sensum contrarium, non repente factos Atticos, hoc est apertissimos, qui fuissent ineptissimi. Quibus opponit Demosthenem, qui quum sit Atticorum facile primus, numerosa tamen compositione ferè semper utitur. unde efficitur illud, non esse Atticorum, numero carere, sed omnia aptare quaecumq; bona, utilia, uenusta sunt in oratione, de quo plura supra diximus. Si non mouentur auctoritate Demosthenis, quid afferent cur non sit ille Atticus: an Trallianum dicent, id est barbarum, redundantem, affectatorem, pinguem, ineptum, quales Asiani illi fuerunt quos Tralleis oppidum Cariae et urbes barbarae tulerunt? Non est neque Trallianus, neq; Mysius, neque Phryx, sed ut natali solo, sic et dicendi genere uerus Atticus: cuius sententiae quasi fulmina uiuantur, quia numeris contortae feruntur. Non uult intelligi Fabius orationis fulmina torqueri numeris, qui certum non habeant finem quod uelut sagitta perueniant: sed orationis impetum numero, sicut equum pedibus, ferri. Sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea. Nam tolerabile uidetur non absolutam periodon conficere, si modo caetera omnia compa-

reant ornamenta: ut si quis modo, hoc est tantum dissoluerit clypeum quem Phidias excellens artifex Minervae fecit, de quo ante scribimus, collocationis eius simulachri uniuersam speciem formamq; sustulerit, non singulorum operum, ut membrorum uenustatem: ut Thucydides in historia clypeum dissoluit, qui non conficit orbem illum comprehensionis: caeterum in eo reliqua ornamenta comparent, hoc est adsunt, suamq; tumentur dignitatem. Isti autem non clypeum modo orbemq; dissolunt, sed ut est in proverbio (humili uerbo humilia dicenda sunt) scopas habent solutas, id est res perquam uiles et minutas, praeterea inutiles, ut quibus ne solū quidē uerrere queat. Infinitos propè si miles tulit haec aetas, qui quod assequi non possunt, non ignorare se quidē, sed continere mentiuntur. Si quid aut Isocratis, aut Demosthenis, aut Aeschinis more scriberent, et eorum numeris uterentur, planè genus hoc dicendi nosse, non desperatione assequedi reformidare, sed contemnere, iudicioq; refugere dicerentur. Quod autem nihil unquam apte numero seq; scribunt, numeros nescire se tacito quodam iudicio consentunt. Ne uero putent iniquam sibi conditionem poni, si numero se scribere cogantur, lege pari certent, ut aut numeros aptent more doctorum, aut admittant eum qui dicat aut scribat dissolute et dissipate, graecè aut latinè: tum facilius erit inuenire qui more imperitorum loquatur, quam qui rectè componat orationem. quo proposito certamine, planum fiet utrum sit praestantius uti sermone triuiali, an oratione composita, quae deceat oratorem. Hisce de rebus ne longa controversia agitetur, hanc suam pronunciat sententiam: Insanire qui numeros quærat, sententiarū pōdus negligat. Nā qui uiliora preponit, meliora postponit, is non sapit, qui non sapit, is est insipiens: insipiens aut stultus est: stultus insanit, *πῶδες δὲ μωροὶ μαίνονται*. opponit contrarium. Sententiose dicere sine uerborum ordine et modo, id est compositione et numero, infantiam uideri. Infantia balbutire quidem, sed plane loqui non potest. Infantis est multa etiam præclare concipere, uerbis et elocutione exprimere non posse. Quod autem maior est rerum quam uerborum dignitas, infantes aliquando prudentes haberi possunt. Infantes non aetate dico, sed elocutione. Nescio quomodo excusamus eos quos recta concipere putamus, rectè loqui non posse cognoscimus. Ex duobus imperfectis unum uult constitui perfici que tertium, quod perfecto summo que sit oratore dignum: quia summus orator si approbari uelit, nec approbari modo, sed etiā admiratione, clamore, plausuq; concionis accipi, omnibus in rebus ut excellat necesse est. Sententia mens est orationis, uerba quasi corpus, numerus ut ornatus. Haec optimo cuiq; coniungenda, ne clamitent imperiti alios esse inuentionis, alios dictionis artifices. De oratore perfecto lata sententia est, quae ut ab ill-

agulos quiem anal... non pedico de la...

re re cer...
dos, ne pri
Solet au.
tum ut...
ita.

sec...
tium e.
facile c
eret f
Versus
Aristof
cut est
autem
rimis
inter
rus.)
gos f
pedil
tione
es, q
His ig
n

l
c
r.

IN LIBROS MARTULLII DE ORATORE

MARINI BECICHEMI SCODRENSIS AD

Lodoicum Martigenum Castigationes.

MERITO singularibus et eximijis tuis uirtutibus, Lodoice, hæc peculiaris annumerari potest, quod nihil aliud tam ardentem & anxie procuraueris unquam, quam ut disciplina liberales & eloquentiæ studia, uirtutum omnium fundamenta, in patria tua nobilissima floreant, omniq; liberalitate, studio, subsidio, literatos uiros amplecti, foueri q; nunquam destitisti. Doctos doctus amas, facisq; quod Dionysius dicebat: In aula quidem tua, homines assidue nutris multos, bonorum artium professores, ut per illos & liberi tui fiant admirabiles, & ipse dignus apud alios exemplo pariter & commendatione. Quid plura? omnes literati, & literatores ad te turmatim tanquam ad singulare præsidium se recipiunt. De me, nulla unquam ætas obliterata est, quam benemeritus es. Sed debiti magnitudine silere coactus, morem Aegyptiorum, qui silentio rem diuinam tractant, obseruabo. Tu me mirabili amore semper profecutus, Academiam nostram frequentasti, tuis opibus subleuasti: tu uestibus, tu alimentis, tu pecunijs donasti: tu domi forisq; honestasti. Sed hæc in aliud tempus reponenda: quum scilicet gratiarum actionem celebrare per te mihi licuerit. Interim librariorum errores, in libris de Oratore, de quibus superioribus diebus inter nos egimus, recognosce.

IN LIBRUM PRIMVM.

AT nunc quidem mihi quoque initium requiescendi, atq; animum ad utriusq; nostrum præclara studia referendi fore iustum, & prope ab omnibus concessum arbitrari, si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio decursu honorum, etiam ætatis flexu cõstitisset. Lectio sincera est: Ac fuit tempus illud, quum mihi quoq; initium requiescendi, & c. Item De cursu, duæ sunt dictiones, non una: ut est in uulgatis codicibus. Est enim sensus: si occupatio ambitionis cõstitisset de honorum cursu, etatis flexu, id est uergente etate in senium. Iam uero consilio ac sapientia qui regere ac gubernare Remp. possunt, multi nostra, plures patrum memoria, atq; etiam maiorum extiterunt: quam boni, per diu nulli: uix autem singulis etatibus singuli tolerabiles oratores inueniuntur. Scribendum est, Boni perquam diu. Permutatio enim dictionum somnolentia librariorum facta est. Sic habent codices antiqui, in quibus etiã Sententia, non sapientia legitur: quod inter Consilio & Regere optime quadrat. Est tamen mihi codex uetus, in quo ita legitur: Iam uero consilio ac sententia qui regere ac gubernare Remp. possunt, multi nostra, plures patrum memoria, atq; etiam maiorum extiterunt. Quum boni per diu nulli, & c. Ac ne quis forte cum alijs studijs, quæ reconditis artibus, atque in quadam uarietate literarum uersentur. Potest unusquisque literis tinctus uidere, præpositionem in deesse: ut sit, Quæ in reconditis artibus: siue, Reconditis in artibus, quum præsertim sequatur: Atq; in quadam uarietate literarum uersentur. Hæc autem oratio, si res non subest, ab oratore percepta & cognita, aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione laudatur. Scribendum est, Ludatur, non laudatur. Sensus enim

Ciceronis est, Irrideri & illudi illos, qui composita & ornata oratione, & artificio quodam, & expolitione utuntur, ubi res non subest ab oratore percepta, & cognita. Equidem te cum in dicendo semper putauimus dominum. Melius, Deum: uti & manuscripti codices habent. Est enim usitatus sermo Ciceroni & antiquis, ut Dei appellatione utantur, quum aliquem uolunt mirifice extollere. Ipse de Platone inquit: Deus ille noster Plato. Et in II. huius operis: Et quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus uideri soles. At ne is, pro quo ipse diceret, turpicule iudicio, atque omni molestia, stulticia aduersarij liberaretur. Turpis est error, quem eruditos homines non uidiisse, etiam atq; etiã admiror. Legendum est enim Ac, non at: quod pueri agnoscunt. et iuxta fidem ueterum librorum, Turpi tutela. hoc intellectu: Ac, scilicet recusaret, ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutela iudicio, atq; omni molestia, stulticia aduersarij, id est, Hypseli liberaretur. Verum ego ingrediar ab ea, quæ uultis, audacius. Legendum est ex antiquis exemplaribus: Verum hoc ego ingrediar ad ea, quæ uultis, audacius. Nam, quoniã superius dixit Antonius, Quod solco ne tibi Crasse succedat: ait, Hoc ingrediar audacius. Quid autem sit illud Hoc, statim declarat: Quod idem mihi, inquit, spero usu esse uenturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla expectetur ornata oratio. Itaq; quum & inuidia, et odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragicæ dijs liberatum ferebat. Antiqua lectio, Quasi, pro quoq;

IN LIBRUM II.

Nos uero, & ualde quidem, Catulus inquit, putamus: atque eo magis à ueritate, ut putas, quam

quum à nescio qua dignitate. Sinceri codices habent uerba, quæ hoc loco ommissa fuerunt ab impressoribus, in quibusdam codicibus. Ita enim scriptum reliquit Cicero: Nos uero, & ualde quidem. Catulus inquit, putamus: atq; eo magis, quod nulla mihi ostentatione uideris esse usurus, exorsus es enim non gloriose magis à ueritate, ut tu putas, quam à nescio qua dignitate.

Quid sit, quare alij melius, quam alij dicant, id possit notare. Deest incunctis exemplaribus impressis uerbum Arte. sic enim legendum est ex fide ueterum librorum: Quid sit quare alij melius quam alij dicat, id possit notari arte. Sed uelut quæ primarum & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua prosequuntur. Præmissa & hic sunt uerba quæ eadã Ciceronis, quæ restituemus ex prisca exemplaribus: Sed uelut quæ primarum et certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua per se non incommode prosequuntur. Quis enim hoc non sua sponte uideret? Neminem posse dicere, & c. Antiqui codices habent: Quis enim hoc non sua sponte uideret? neminẽ posse apte dicere. Sin uidebitur impar, et quum omnia summa fecerit, tamen & mediocri orator esse uenturus: permittam ipsi quid uelit, molestus magno opere non ero. Error turpissimus, qui ita corrigendus est, Sin uidebitur impar ei, qui omnia fecerit, & cetera. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis perficere potuisset, nisi eodem studio atq; imitatione incepisset: atque ita dicere consueisset, ut tota mente Crasum, atque omni animo inueneretur. Castigatione hic quoq; uerbum incepisset, eget. Legendum est enim: Omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque præclarum, natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere (pro perficere) potuisset, nisi eodem studio atq; imitatione incidisset: & quæ sequuntur. Quidam codices habent, Intendisset: sed elegantior uidetur nostra castigatio, nam illud eodem, est aduerbium. Inquit, Nisi incidisset eodem, id est, in id genus Crassi.

Neq; uero noster æqualis Curio pater, mea sententia uel eloquentissimus temporibus illis. Hic quoque est error manifestarius, qui ita est corrigendus: Neq; uero noster æqualis Curio patre mea sententia uel eloquentissimo temporibus illis. Quidam codices habent uerba, pro noster. In deliberationibus plerumque ex futuri raro etiam ex instanti, aut facti. Deliberationem non intelligunt castigatores Tulliani, qui Non pro etiam ex instanti reposuerunt. Non enim Raro etiam ex instanti, sed, Raro etiam ex instantis, aut facti, legendum. Inde sequitur, Sepe autem res, & reliqua. Atq; in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut uerbum illud, quod causam fecit, b. utter uterq; definit. Corrupta est lectio, quæ sic est castiganda: Atq; in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut uerbum illud quod causam facit, dilucidè, breui-

terque definiatur. Hæc sunt enim tria, enim uero quemadmodum illustrentur. Castigandus est ille locus hoc modo: Hæc sunt enim tria: ea uero quemadmodum illustrentur. Namq; ego is, qui sum, quantuscumq; sum, & c. Quædam exemplaria, Atque, Corrige, itaq; ego is, qui sum, quantuscumq; sum, & c.

Quid ego de Cn. Manlij, quid de pr. regis commiseratione dicam? Ex antiquis codicibus corrigo: Quid ego de Cn. Manlij, quid de pr. regis commiseratione dicam? In plerisq; eorum est Ergo, pro ego. Sunt tamen & re facillora, & præceptis peruagata. Corrigo: Sunt tamen & re facillora, & præceptis peruagata. Ac primum naturam causæ uideat, quæ nunquam lateat, factum ne sit, queratur, an quale sit, an quid nomen habeat? Quo perfecto statim occurrit, & c. Locus corruptus, sic est suæ sinceritati restituendus: Ac primum naturam causæ uideat, quæ nunquam lateat: factum ne sit, queratur: an quale sit: an quod nomen habeatur? Quo perfecto statim occurrit, & c.

Alterum quod personis certis & temporibus definiatur, ignari, omnes controuersias ad uniuersi generis uim & naturam referri. Non solum hic uerba corrupta sunt, sed integri uersus defuncti. Quare sic restitues suam auctori lectionem: Alterum, in quo uno illi occupati sunt, quod proprijs nominibus personarum, locorum, ac temporum distinctum est. Superius uero illud quod totum est in ratione generis positum, quæ si non necessarium sit, nullis præceptis aperit, ignari omnes controuersias ad uniuersi generis uim & naturam referri. Diligentia est, ut aduersarium attentè audiamus, atq; eius non solum sententias, sed uerba etiam omnia excipiamus: uultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumq; indicant: diligentia est, id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid in proficere uideatur. Error est grauis in his uerbis, sicq; corrigendus: Diligentia est, ut aduersarium attentè audiamus, atque eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus: uultus deniq; perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumq; indicant. diligentia est, id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid inde proficere uideatur, proficere, scilicet dicendo. Nam, inquit, si aduersarius uidet nos ualde attentos, existimabit se aliquid dicendo proficere. Diligentia igitur facit, ut hoc dissimulanter faciamus, & uideamur aliud agere. Sed Aristoteles is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumenti uia non modò ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hæc orationem, qua in causis uiuimur, inueniret. Corrupta est hæc lectio, quam sic corrigo, ex antiqua librariorum fide: Sed Aristoteles is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modò ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc disputationem, qua in causis uiuimur, inueniret. Quid enim

enim est, in quo heret, qui uiderit omne quod sumatur in oratione, aut ad probandum: aut ad refellendum, aut in sua sumi ui, atque natura, aut assumi foris ex sua ui. Corrupte sic legitur. tu corriges: Quid enim est, in quo heret, qui uiderit omne quod sumatur in oratione, aut ad probandum, aut refellendum, aut ex sua sumi ui atque natura, aut assumi foris ex sua ui. Cicero in Topicis: Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alij in eo ipso de quo agitur, herent, alij assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex nota, tum ex his rebus, quae quodammodo affectae sunt ad id, de quo quaeritur. Extrinsecus autem ea dicuntur, quae absunt, longaeque disiuncta sunt. Atque utroque in genere, et similitudinis, et dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis: et factae narrationis saepe ponenda etiam lex contrariio: si Gracchus nefarie, praecclare Opimus. Error est hic, et maximus, sicque castigandus: Atque utroque in genere et similitudinis, et dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, et factae narrationes saepe ponenda sunt ex contrariio: si Gracchus nefarie, praecclare Opimus. Foris autem assumuntur ea, quae non sua ui, sed extranea subleuantur. ut haec. Hoc uerum est, dixit enim Quintus Lucanus: hoc falsum est, habita equum questio est: hoc sequi necesse est, cito enim tabulas: de quo genere toto paulo ante dixi. Librarium somnolentia errorem et hic commisit, qui sic castigabitur: Foris autem assumuntur ea, quae non sua ui, sed extranea subleuantur. ut haec: Hoc uerum est, dixit enim Quintus Lucanus: hoc falsum est: et quae sequuntur. Sentit autem hoc in loco, quod et in Topicis, inquit: Haec argumentatio, quae dicitur aris expers, in testimonio posita est. Testimonium autem nunc dicimus, omne quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Nam si ego omnem uim oratoris in argumentis, et in re ipsa pro se comprobanda posuissem, tempus esset iam de ordine argumentorum et de collatione aliquid dicere. Haec quoque si nemenda lectio sic legi non potest, quae sic est castiganda: Nam si ego omnem uim oratoris in argumentis, et in re ipsa pro se comprobanda posuissem, tempus esset iam de ordine argumentorum, et de collatione aliquid dicere. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quae alio quodam genere mentes iudicum permouet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut inuideant, aut saluum uelint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut latentur, aut moereant, aut miserantur, aut punire uelint: aut ad eos motus reducantur, si qui finitimi sunt, et propinquus is ac talibus animi perturbationibus. Mendose sic legitur, tu ita corrige: Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quae alio quodam genere mentes iudicum permouet, impellitque, ut aut oderint,

aut diligant, aut inuideant, aut saluum uelint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut latentur, aut moereant, aut miserantur, aut punire uelint: aut ad eos motus deducantur (uel, quod magis placet, adducantur) si qui finitimi sunt et propinquus his ac talibus animi perturbationibus. Et in concursu hominum in ciuitate, in foro, accidere miremur. quum igitur non solum ingenij nostri extimatio consideranda est. Sinceri codices integros uersus habent hic desunt, quare sic lectionem suae sinceritati restitues: Et in concursu hominum, in ciuitate, in foro accidere miremur: uidemus etiam id euenire in quibusdam alijs rebus, confictis a nobis, et nostra cogitatione adiuuentis: quum igitur non solum ingenij nostri existimatio consideranda est. Quamobrem hoc uos doceo Sulpiti, bonus ego uidelicet, atque eruditus magister, et c.) Incorrupti codices habent uertum, quod hic librario: um somnolentia est praetermissum. Tu igitur lege: Quamobrem hoc uos doceo Sulpiti et Cotta: bonus ego uidelicet, atque eruditus magister, et c. Quid fecerim narrabo si placuerit uos meam defensionem in artis loco reponetis. Verbum omissum reponere, et priscorum codicum testimonio, sicque lege: Quid fecerim narrabo: si placuerit, uos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. At qui si ita placet, inquit, trademus etiam quae nos sequi in dicendo, quaeque maxime spectare solemus: docuit enim longa iam nos uita atque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Debita, ut sic dicam, et corrupta est haec lectio, quam sic corrige: Atqui si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam quae nos sequi in dicendo, quaeque maxime spectare solemus: docuit enim longa nos iam uita, ususque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Inuidetur enim commodis hominum ipsorum, studijs autem ipsorum ceteris commodantia fauetur. Mendosa est haec lectio, quam tu sic corriges: Inuidetur enim commodis hominum ipsorum, studijs autem eorum certe moderatis fauetur.

Nec qui in eam rationem ingressus sis, celeriter discendum est. Corrigo sic, ut sincere legatur: Nec qui in eam rationem ingressus sis, celeriter discendum est. Ego uero inquit omni de re facilius puto esse ab homine non inurbano, quam de ipsis facilijs disputari. Legendum est: Ego uero, inquit, omni de re facilius puto esse ab homine non inurbano, quam de ipsis facilijs disputari. Etenim cum duo genera sint facietiarum: alterum equaliter in omni sermone fusum, alterum peracutum et breue: illa a ueteribus superior cauillatio, haec altera dicacitas nominata est. Corrupte sic legitur. tu uero corrige: Etenim cum duo genera sint facietiarum, alterum equaliter in omni sermone fusum, alterum peracutum et breue: illa a ueteribus superior cauillatio, haec altera dicacitas nominata est.

minata est. Quintilianus lib. 6. Oratoriarum institutionum de dicacitate inquit: Dicacitas sine dubio a dicendo, quae est omni generi communis, ducta est, proprie tamen significat sermonem cum risu aliquos incessentem. Et quum contra inter sese de republica capita contulissent: noster hic facetissime tres patris Bruti de iure civili libellos, tribus legados dedit. Mendose sic legitur, tu uero ita mendum tolles: Et quum contraria inter sese de republica capita contulissent, noster hic facetissime, tres patris Bruti: et quae sequuntur. Tum ex libro tertio in quo finem scribendi fecit (tot enim ut audiui Scaeuola dicere, sunt ueri Bruti libri) in Tyburti sorte affedimus ego, et Marcus filius, et c.) Sinceri codices habent uerbum hic omissum, quod sic restitues ex priscis exemplaribus: Tuna ex libro tertio in quo finem scribendi fecit, (tot enim audiui Scaeuola dicere, sunt ueri Bruti libri) in Tyburti praedij sorte affedimus ego et Marcus filius, et c. Sed dices te qui aedes uenderes, ne in ruptis quidem et caecis solum tibi paternum reliquisset, an rei in miliari? qui nunquam castra uideris? an eloquentiae? quae nulla est in re. Plurimi huic lectioni insunt errores, et castigationis indigent. Tu sic sincere corriges, ac leges: Sed dices, te quum aedes uenderes, ne in ruptis quidem et caecis solum tibi paternum reliquisset: an rei militari? qui nunquam castra uideris? an eloquentiae? quae nulla est in te. De rutis et caecis uide quae in epistolas ad Atticum scripsimus. Quidam codices Recepisse, pro reliquisset habent. Faceta autem et urbana innumerabilia ex concione meministis. Adde uerbum quod deest, et sinceram lectionem habebis sic: Faceta autem et urbana innumerabilia, ex una concione meministis.

Sed hoc praecipuum praetermittendum est facietiarum, quod cum his nihil opus sit. Legendum est: Sed hoc praecipuum praetermittendum est facietiarum, quum his nihil opus sit. Ego uero, inquit ille, quoniam collecta ad conuiuia Crasse exigit, non commitam ut si defugerim, tibi causam recusandi aliquam dem. Corrigo, ut incorrupte legatur, si uetus scriptura incorrupta est, sic: Ego uero, inquit ille, quoniam collecta ad conuiuia Crasse exigit, non commitam ut si defugerim, tibi causam recusandi aliquam dem.

Et Antonius: Per pauca mihi quidem restant inquit. Prima dictio corrupta est, quae ex prisca lectione corrigo: At Antonius, per pauca mihi quidem restant inquit. Vel etiam frangit aduersarium, quod impedit, quod aliat, quod deterret, quod refutat, et c. Castigo lectionem unico, quod addo elementum, sic: Vel etiam frangit aduersarium, quod impedit, quod eleuat, quod deterret, quod refutat, et c. Parcendum est autem maxime charitati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Haec igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. Nulla est haec lectio,

quam sic suae sinceritati restitues: Parcendum est autem maxime charitati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur, aut qui in calamitate sunt. Haec igitur adhibenda est primum in iocando moderatio.

Quae cuiusque modi sint, facilius iam intelligimus, quum ad ipsa ridiculorum genera uenimus. Duo enim sunt genera facietiarum, quorum alterum retractatur: Alterum dicto, re, si quando id tanquam aliqua fabella narratur: ut olim tu Crasse in Memmimum comodiissime cum laceratum Largij, quum esset cum eo Tarracianae, de amicula rixatus, falsa tota, ac tamen a te ipso ficta narratio: addidisti clausulam, tota Tarracina tamen omnibus in parentibus inscriptas fuisse literas: tria L L L. duo M M. Quum quaereres id quid esset: senem tibi quendam oppidanum dixisse: lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Haec lectio mendis scaturit, quas sic tolles: Quae cuiusmodi sint, facilius iam intelligimus, quum ad ipsa ridiculorum genera uenimus. Duo enim sunt genera facietiarum, quorum alterum retractatur: alterum dicto, re, si quando id tanquam aliqua fabella narratur: ut olim tu Crasse in Memmimum, Comedisse cum lacertum Largij, quum esset cum eo Terracinae de amicula rixatus: falsa tota, ac tamen a te ipso ficta narratio. addidisti clausulam: Tota Terracina tamen omnibus in parentibus inscriptas fuisse literas, tria L L L. duo M M. Quum quaereres, id quid esset: senem tibi quendam oppidanum dixisset: Lacerat lacertum Largij mordax Memmius.

Perpicit hoc genus, quam si facetum, quam elegantis, quam oratorum, siue habeas uere quod narrare possis, quod tamen est mendaculis aspergendum, siue fingas. Corrigo uerbum mendaculis: pro quo mendaculis legas. Mimorum est enim et elegorum, si nimia est imitatio, sicut obscenitas. Corrupta lectionem sic restitues: Mimorum est enim et ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscenitas. Ethologum, a logos, quae significat rationem, et ab ethos: quae uox quoniam primam corripit, significat more: dici eum qui gestu corporis et sono uocis exprimit et representat mores hominum: sciunt omnes. Quae sentit Cicero quum dicit, quum cum candidatus A. Sempromius cum Marco suo fratre complexus esset, Puer abige muscas. Dixit muscas, quasi uolens innuere, illos sibi molestos esse. et hic est sensus. At ex eodem genere est Caluus: satis est quod dicit, parum ne multa? Nullum genus est loci, quo non ex code seuera et grauiasumantur. Atque hoc etiam animaduertendum est, non esse omnia ridicula faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quam Sannio est: sed ore, uultu imitandis moribus, uoce, denique ipso corpore uidetur, falsum huc possem dicere: Atque ita, ut non eiusmodi oratorem esse uelim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum uel maxime mouet, non est nostrum, morosum, suspectiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum: naturae ridentur

ridentur ipse, quas personas agitare solemus, non sub-
 stinere.) Corrupte sic legitur. tu incorrupte sic lege:
 At ex eodē genere et Caluus: satis est, quod didicit: pa-
 rum ne multa? Nullum genus est ioci, quo non ex eo-
 dem seuera & graua sumantur. Atque hoc etiam ani-
 maduertendū est, nō esse omnia ridicula faceta. Quid
 enim potest esse tam ridiculum, quā Sannio est: qui
 ore, uultu, imitandis moribus, uoce, deniq; ipso corpo-
 re ridetur. falsum hunc possem dicere: atq; ita, ut non
 eiusmodi oratorem esse uelim, sed ut mimū. **Quare pri-**
mū genus hoc, quod risum uel maxime mouet, non est
nostrum, morosum, superstitiosum, gloriosum, stultū:
naturae ridetur ipse, quas personas agitare solemus,
non sustinere. Quid uolunt sibi illa uerba non esse o-
mnia ridicula faceta, Quare lib. 6. Orat. institutionū
docet, inquit: Nam & urbane dicitur, qua quidē
significari uideo sermonem praesentem in uerbis et
sono & risu, proprium quendam gustum urbis. Veniu-
sum est, quod cum gratia quidam & uenere dictum
apparet. Salsum, in consuetudine pro ridiculo tantum
accipimus. Facetum, nō tantum circa ridicula opinor
consistere. neq; enim diceret Horatius, facetum ora-
tionis genus natura concessum esse Virgilio. Deco-
ris hanc magis, & exculta cuiusdā elegantiae appella-
tionem puto. locum accipimus, quod est contrarium
serio. Dicacitas sine dubio à dicendo, quae est omni
genere communi, ducta est. proprie ta men significat
sermonem cum risu aliquos incessentē. Proprium au-
tem materiae, de qua nunc loquimur, est ridiculum.
Sanna, solutus risus dicitur, à nariū sonitu. Inde sannio
nes dicuntur: qui sunt & aspectu, & moribus, & gesti-
bus fatui, quos graeci μῆπρος, & ab eo nos moriones
uocamus. Morologi dicuntur, qui in sermone morosi,
hoc est, molesti sunt: unde & talis sermones dicuntur
morologi. Quartum obscenitatis non solum non
foro digna, sed uix conuiuio liberorum.) Corripo sic:
Quartum obscenitate non solum non foro digna, sed
uix conuiuio liberorum. Cato uerò tandem, cū qui-
dā dixisset, Eamus deambulatum: et ille, Quid opus
fuit de imo uero, quid opus fuit te.) Legendum est: Ca-
to. aut ut idem, quum cuidam dixisset, Eamus deam-
bulatum. & ille, Quid opus fuit De: imò uero quid o-
pus fuit te? et Cato, subaudi, dixit. Nam Cato pendet
à precedenti sermone: ut Nobiliorem, Mobiliorem.
quonia Cato dixit Fuluius: Tu nobilior es magis quā
nobilior. In uerbis autē illa sunt: quae autem ex im-
mutata oratione dicuntur: & quae sequuntur.) Male
sic legitur. tu uero corrige: In uerbis etiā illa sunt, quae
aut ex immutata oratione ducuntur. Inueniuntur au-
tem uerba, ut Crassus apud M. Perpennam iudicē pro
Aculeone, quū diceret: aderat contra Aculeonem Cra-
tidiano L. Helianus. Lamia deformis, ut nostis, qui quū
interpellaret odiosum: Audiamus, inquit, pulcellū pue-
rum Crassus: quū esset derisum: nō potui, inquit, mihi

Lamia formam ipse fingere, ingenium potui.) Plurimi
 huic lectioni insunt errores, quos sic tolles: Inuirtun-
 tur autem uerba, ut Crassus apud M. Perpennam iudi-
 cem pro Aculeone quum diceret: aderat contra Acu-
 leonem Cratidiano L. Helius Lamia deformis, ut no-
 stis, qui quum interpellaret odiosus, Audiamus (inquit)
 pulcellum puerum. Crassus, quū esset arrisum: Non po-
 tui mihi, inquit, Lamia, formā ipse fingere, ingenium po-
 tui. A quo genere ne illud quidem plurimū distat:
 Glantia Metello uillam in tubu te habes, cortem in pa-
 latio.) Corrupta est haec lectio, tu sic castiga: A quo
 genere ne illud quidem plurimum distat: Glaucia Me-
 tello: Villam in Tyburte habes, cohortem in palatio.
 Ut ille Gallus olim in testis Pisonem: quum intru-
 merabilem Magio praefecto pecuniam dixisset datam,
 atq; Scaurus tenuitatem Magi redargueret: & quae se
 quuntur.) Mendosa sunt haec uerba. quae si sic corri-
 ges, mendas auferes omnes: Ut ille Gallus olim testis
 in Pisonem, quum innumerabilem Magio praefecto pe-
 cuniam dixisset datam, idq; Scaurus tenuitate Magij
 redargueret, &c. Ut noster Scaeuola Septumuleio
 illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum re-
 pensum, roganti ut se in Asia profectū duceret.) Cor-
 rigo corruptam lectionem sic: Ut noster Scaeuola Se-
 ptumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite e-
 rat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam praefectū
 duceret. In hoc genere Fannius in Annalibus suis Afri-
 canum hunc Aemilianum dicit fuisse, sed cum graeco
 uerbo appellat ironiam.) Corrupta uerba sic restitues
 suae sinceritati: In hoc genere Fannius in Annalibus
 suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuisse, ut cum
 graeco uerbo appellet ironia. **U. p. u. quidē, uos, dicitur**
u. d. a. f. cauillator, dissimulatur: hoc est, ille qui semp-
tegit sententiam suam: unde & u. p. u. i. a. Et Socra-
tes dictus est u. p. u. quia differendo nunquam aperie-
bat suam sententiam. Quod Seneca apertissime sic ex-
presit in 4. de Beneficijs libro: Quare ergo hoc So-
crates dixit: ut facetus, cuius per figuram sermo proce-
de solitus erat. Et haec causa est, cur dialogi Plato-
nis adeo sint difficiles & obscuri: quia Plato in illis to-
tum Socratem effinxit. Sunt etiam illa subabsur-
da: sed eo ipso nomine saepe ridicula: Non solum mi-
mis per opposita, sed etiam quodammodo nobis.) Le-
gendum est: Sunt etiam subabsurda, sed eo ipso nomi-
ne saepe ridicula: non solum mimis per apposita, sed e-
tiam quodammodo nobis. In quo ut mihi uidetur,
per falsum illud est apud Neuium: Quid ploras pater?
Minimū ni canē, condemnatus sum.) Corrige sic cor-
ruptum uerbum, & restitue ommissum: in quo, ut mihi
uidetur, per falsum est illud apud Neuium: Quid plo-
ras pater? mirum ni canem, qui condemnatus sum.
 Bellum etiam est, quum si cuiq; sit consentaneum di-
 citur, ut quum scammis nonnullam haberet inuidiam
 ex eo, quod pugionis Pompeij locupletis hominis bo-

na sine testamento possederat.) Corrupte sic legitur.
 Tu uero corrige: Bellum etiam est, quum quid cuiq;
 sit consentaneum dicitur: ut cum Scaurus nonnullam
 haberet inuidiam, ex eo quod Phrygonis Pompeij lo-
 cupletis hominis bona sine testamento possederat.
 Vel Appij maioris illius, qui in senatu cum agere-
 tur de agris publicis, & de lege Thoria, & premere-
 tur Lucilius ab ijs qui à pecore eius depasci agros pu-
 blicos, & de lege dicerent.) Illa uerba, Et de lege iux-
 ta uerbum dicerent, sunt redundantia: quae si tollas,
 sinceram lectionem habebis. **Quum ei M. Flaccus**
multis probris obiectis P. Mutium iudicem tulisset: Eui-
ro inquit: iniquus. & quum esset admirumuratum: at,
inquit, patres conscripti, non ego mihi illum iniquum
euuro: uerum omnibus.) In his uerbis sunt quaedam
corrupta, quaedam superflua. Tu uero sic sincere le-
gis: Quum ei M. Flaccus multis probris obiectis, P
Mutium iudicem tulisset, inquit, inimicus est, quū esset
admirumuratum: At (inquit) patres conscripti, nō
ego mihi illum inimicum euuro, uerum omnibus.)
 Hoc ita praeter expectationem accidit, ut testes
 omnes risus obrueret: huius generis plenus Mutius est,
 locus est familiaris: Sapiens si algebis, tremes: & alia
 permulta.) Corrige sic lectionem incastigatam, et in-
 corruptam habebis: Hoc ita praeter expectationem
 accidit, ut testem omnium risus obrueret. huius gene-
 ris plenus Neuius est, locus est familiaris: Sapiens, si
 algebis tremes: & alia permulta. Colliguntur à
 Graecis alia nonnulla: exercitationes, admirationes,
 minationes.) Sincere leges, si uerbum corruptum sic
 castigaueris: Colliguntur à Graecis alia nonnulla: exe-
 crationes, admirationes, minationes. Expectatio-
 nibus enim decipiendis, & naturis aliorum irriden-
 dis, ipsarum ridiculē iudicandis, & similitudine tur-
 pioris, & dissimulatione, et subabsurda dicendo, stul-
 ta reprehendendo risu mouentur.) Extrema haec duo
 uerba, risu mouetur, si mutabis in Risus mouetur, pu-
 ram reddes lectionem. Non enim uereor, ne quis me
 in isto genere leuiorem me putet: **Quoniam quidem**
tu Fabricios mihi uictores, et Africanos, maximo, Ca-
les: In quos illos quoq; errare arbitror: qui si quando
id quod mihi nunquam placuit, compluris adhibent
patronos, ut quēq; eorum minimum putant esse, ita
eum primum uolunt dicere. Res enim hoc postulat, ut
eorum expectationi, qui audiunt, quā celerrime suc-
curratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus
fit in reliqua causa laborandum. Sed hominem in-
primis disertum, atq; eruditum, Philippum: qui ita
solet ad dicendum surgere, ut quod primum uerbum
habiturus sit, nesciat: & ait idem, quum brachium
concalescerit, tum se solere pugnare.) Sordes huius
lectionis sic deterges, & facto supplemento puram
deinceps illam habebis, & integram: Sed hominem
in primis disertum atq; eruditum, Philippum: qui ita
solet ad dicendum surgere, ut quod primum uerbum ha-
biturus

corrupta, & mutila, quae sic sua sinceritate dona-
 bis: Tum illum mihi respondere memini, caetera in te
 summe esse laudanda. Aut rogatu sermo ille se-
 quitur: occidit aduersarium ne: immo uerò aiunt se,
 & eum quem defendit.) Repone uerbum ommissum,
 sic: Aut rogatu, sermo ille sequitur: occidit ille ad-
 uersarium ne: imò uero aiunt se, & eum quem defen-
 dit. Ut quum te ipsum Sulpiti obiurgabam, quod
 ministratorem peteres, non aduersarium.) Legendum
 est: Ut quum te ipsum Sulpiti obiurgabam, quod me
 oratorē peteres, non aduersariū. Itaq; nunc illuc re-
 deo Catule, in quo tu me paulo antiē laudabas: ad or-
 dinem, collationemq; rerum, ac locorum, cuius ratio
 est duplex.) Castiga incastigatam lectionem sic: Ita-
 que nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paulo antiē
 laudabas: ad ordinem, collocationemq; rerum ac lo-
 corum: cuius ratio est duplex. Nam & principia,
 & caeterae partes orationis, de quibus paulo post pau-
 ca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut
 ad eorum mentes, apud quos agetur, mouendas per-
 manere possint.) Verbum penultimū permanere, cor-
 rige Pertransire: & habebis lectionem sinceram. ta-
 met si sunt exemplaria uulgata, in quibus Permanere
 legitur. Itaq; uel narratione exposita, saepe datur
 ad commouendos animos digrediendi locus, uel argu-
 mentis confirmatis, uel contrarijs refutatis, uel utro-
 que, uel omnibus si habet cum causa dignitatem.)
 Verbum quod deest, tu sic repones: Itaq; uel narra-
 tione exposita, saepe datur ad commouendos animos
 digrediendi locus: uel argumentis confirmatis, uel cō-
 trarijs refutatis, uel utroq; loco, uel omnibus, si habet
 eam causa dignitatem. In quo illos quoq; errare
 arbitror, qui si quando (id quod mihi nunquā placuit)
 cum pluris adhibent patronos, ut in quoq; eorum mi-
 nimorum putant esse: ita quum primum uolunt dice-
 re. Res enim hoc postulat, ut eorum expectationi, qui
 audiunt, quā celerrime decurratur: cui si initio sa-
 tisfactum nō sit, multo plus sit in reliqua causa labo-
 randum.) Erroribus haec lectio exundat, quos sic tol-
 les: In quos illos quoq; errare arbitror: qui si quando
 id quod mihi nunquam placuit, compluris adhibent
 patronos, ut quēq; eorum minimum putant esse, ita
 eum primum uolunt dicere. Res enim hoc postulat, ut
 eorum expectationi, qui audiunt, quā celerrime suc-
 curratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus
 fit in reliqua causa laborandum. Sed hominem in-
 primis disertum, atq; eruditum, Philippum: qui ita
 solet ad dicendum surgere, ut quod primum uerbum
 habiturus sit, nesciat: & ait idem, quum brachium
 concalescerit, tum se solere pugnare.) Sordes huius
 lectionis sic deterges, & facto supplemento puram
 deinceps illam habebis, & integram: Sed hominem
 in primis disertum atq; eruditum, Philippum: qui ita
 solet ad dicendum surgere, ut quod primum uerbum ha-
 biturus

biturus sit, nesciat: & ait idem, si quos Bacchus concalificerit, tum se aiunt optime solere pugnare. Ex aduersario isdem ex his locis ferè contrariam.) Dele uerbum His, tanquam superfluum, ex antiqua lectione: & Contraria repono, non Contrariam. Connexum autè ita sit principium consequenti orationi ut non tanquã citharœdi proœmiũ afflictum aliquid, sed coherens cum omni corpore membrum esse uideatur. Nam nonnulli quum illud meditari ediderunt: sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri uelle uideantur. Atque eiusmodi illa prœlusio debet esse, non ut Samnium qui uibrant hastas antè pugnas, quibus in pugnando nihil utuntur: sed ut ipsis sententijs, quibus prœluserunt, uel pugnare possint. Narrare uero rem quidem breuiter iubent, si breuitas appellanda est, quum uerbũ nullum redundet.) Multa huic lectioni insunt mendæ: quas si sic legeris, penitus tolles: Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut nõ tanquam citharœdi proœmiũ afflictum aliquid, sed coherens cum omni corpore membrum esse uideatur. Nam nonnulli quum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri nolle uideantur. Atque eiusmodi illa prœlusio debet esse, non ut Samnitium, qui uibrant hastas antè pugnas, quibus in pugnando nihil utuntur: sed ut ipsis sententijs, quibus prœluserunt, uel pugnare possint. Narrare uerò rem quidem breuiter iubent, si breuitas appellanda est, quum uerbum nullum redundet.

Sed sepe obest, uel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam uirtutem quæ narrationis est maxime, de iucunda, & ad persuadendum accommodata sit.) Corripo corruptam lectionem sic: Sed sepe obest, uel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod ea uirtus, quæ narrationis est maxime, ut iucunda & ad persuadendum accommodata sit.

Quod si hanc breuitatẽ quæsisset, Effertur, imus, ad sepulchrum uenimus, in ignem posita est: in his ferè decem uersiculis totũ conficere potuisset, quam hoc ipsum Effertur, et imus concisum est: ita ut non breuitati seruitum sit, sed magis uenustati.) Mendose sic legitur, tu uerò si ita correxeris, sincere leges: Quod si hanc breuitatem quæsisset, Effertur funus, ad sepulchrum uenimus, in ignem posita est: in his ferè decem uersiculis totũ conficere potuisset, quam hoc ipsum Effertur funus, concisum est: ita ut non breuitati seruitum sit, sed magis uenustati. Et maiore periculo hæc pars orationis obscura est, quam cetera.) Deest uerbum, quod tu repones sic: Et maiore etiã periculo hæc pars orationis obscura est, quam cetera. Erit autè perspicua narrata, si uerbis usitatis, si ordine temporum conseruatis, si non interrupte narrabitur.) Erit profectò perspicua hæc lectio, si eam sic corriges: Erit autem perspicua nar-

ratio, si uerbis usitatis, si ordine temporum conseruato, si non interrupte narrabitur. Quæ quia pugnare inter se sepe uidentur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, &c.) Legendum est ex cunctis exemplaribus manuscriptis: Quæ quia pugnare inter se sepe uidentur, qui utilitatem defendit, enunciat commoda pacis, opum, &c. Aut hominum offensione, uel inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione atq; fama: & quæ sequuntur.) Male sic leguntur hæc uerba: quæ tu ita rectè leges: Aut hominum offensione, uel inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione, atq; fama: & quæ sequuntur. Nihil enim tam facile quam multitudo, à tristitia: & sepe ab acerbitate, commode ac breuiter, & acute: & hylare dicto deducitur.) Errores huius lectionis sic tolles: Nihil enim tam facile quam multitudo à tristitia, & sepe ab acerbitate, commode ac breuiter et acute ad hilaritatem deducitur. Sed tamen quoniã est utendum aliquando, non etiam scribendum: uelut P. Tuberoni Africanum auunculum laudanti scripsit. C. Coelius uoluit nosmetipsi ornãdi causa Græcorum more, si quos uelinus laudare possumus.) Fœdata est & impura hæc lectio, quam forãibus eius sic detersis, perspicuam habebis: Sed tamen quoniã est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, uelut P. Tuberoni Africanum auunculum laudanti scripsit. C. Coelius: uel ut nosmetipsi ornãdi causa Græcorũ more, si quos uelinus laudare possumus. Etiam hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate: non fuisse insolentem in, non se prætulisse alijs propter abundantiam fortunæ: &c.) Verbum pecunia, hic ommissum, sic repono: Etiam hæc sunt naturæ, & fortunæ bona, in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse alijs propter abundantiam fortunæ, &c. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur similitum uerborũ conseruata et immutata casibus, etc.) Sinceram lectionem habebis, si uerbum Conseruata, Conuersa legeris: uel refragantibus manuscriptis libris, in quibus est Connexa. Vidi enim ego summos homines, et diuina propè memoria Athenis, Carneadem in Asia, quem uiuere hodie aiunt: septum metrodorũ quorũ utrumq; tanquã literis in cera: sic se aiebat imaginibus in his locis: quos haberet: quæ meminisse uellet, præscribere.) Duo uerba huic lectioni insunt, alterum superfluum, alterum corruptum. hoc corriges, illud delebis, addita ex antiquis libris dictione sic: Vidi enim ego summos homines, & diuina propè memoria, Athenis Carneadem, in Asia quem uiuere hodie aiunt, Sceptum Metrodororum: quorum alter tanquã literis in cera, sic se aiebat imaginibus, in his locis, quos haberet, quæ meminisse uellet, præscribere. Quædam exemplaria, Vterque: & fortasse melius. Equidem

Equidem hoc me assequutum puto: quod magno sum leuatus errore: & illa admiratione liberatus: quod multis cum alijs semper admirari solebam: nec enim ista attingisse arbitrabar.) Desunt hic uerba, quæ tu sic repono: Equidem & hoc me assecutum puto, quod magno sum leuatus errore: & illa admiratione liberatus, quod multis cum alijs semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis diuinitas, nec enim te ista attingisse arbitrabar. Sed tamẽ quid nam est id quod dixisti: fore ut tibi ignoscemus: si quæ est enim alia causa, nisi quod nobis horum adolescentium studio qui te attentissime audierunt, morem gerere uoluisti.) Corrige sic lectionem corruptam: Sed tamen, quidã nam est id quod dixisti, fore ut tibi ignoscemus, si cognoscere emus quæ te causa in sermone impulisset? quæ est enim alia causa, nisi quod nobis horũ adolescentiũ studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere uoluisti? An se nescire: quæ ego serò: quæ cursum arripui: quæ sub cuius operis, ut aiunt: iste à puero summo studio, &c.) Corripo: An se nescire, quæ ego sero, quæ cursim arripui: quæ successis operis, ut aiunt, iste à puero summo studio, &c.

IN LIBRVM III.

VT enim Romã redijt, extremo scenicoꝝ ludorum die uehemeter comotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo: quem dixisse constabat, uidentũ sibi esse aliud consiliũ illo senatu se rempublicam regere non posse, mane idibus septembris: et ille & Senatus frequens, uocatu Drusi in curiam uenit.) Lectionẽ hanc sic ab erroribus uendicabis: Vt enim Romam redijt, extremo scenicoꝝ ludorũ die, uehementer comotus ea oratione quæ ferebatur habita esse in concione à Philippo: quæ dixisse constabat, prouidentũ sibi esse aliud consiliũ: illo senatu se rempublicã regere nõ se, mane idibus septembris, & ille & senatus frequens, uocatu Drusi in curiam uenit. Quo quidẽ ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur: quũ sibi illum consulẽ esse negaret, quippe senator ipse non esset.) Corrupta est illa dictio Quippe, quam sic corriges: Quo quidẽ ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur, quum sibi illum consulẽ esse negaret, cui senator ipse non esset. Sententiamq; eam quum senatus frequens secutus est: ornatisimis & grauisimis uerbis: ut Po. Ro. satis fieret nunquam senatus neq; consiliũ reip. neq; fidem defuisse.) Dele uerbũ Neq; et repono Quam pro quum, & castigatã habebis lectionẽ, sic: Sententiamq; eã, quam senatus frequens secutus est, ornatisimis & grauisimis uerbis, ut Po. Ro. satis fieret, nunquam senatus consiliũ reip. neq; fidem defuisse.

Quod si quis erit, qui ductus opinione uulgi, aut Antonij iuniorẽ, aut Crassum pleniorẽ fuisse putet, quã quomodo à nobis uterq; inductus esset.) Extre-

num hoc uerbum Effet, corrigẽdum est, ut dicat, Est, sicq; sincerã lectionẽ habebis. Nullũ est enim genus rerũ, quod aut auulsum à cæteris per se ipsum costare, aut quo cæteris, si careant uim suam atq; æternitatẽ conseruare possint. Sed hæc maior esse ratio uidetur, &c.) Corrigenda est lectio, sicq; suæ sinceritati restituenda: Nullũ est enim genus rerũ, quod aut auulsum à cæteris per se ipsum constare, aut quo cætera si careant, uim suam atq; æternitatẽ conseruare possint. Sed si hæc maior esse ratio uideatur, etc. Ex qua me disputatiõe forsitan occurrat illud, si penè innumerabiles sint quasi formæ figuræq; dicendi, specic dispares, genere laudabiles, nõ posse ea quæ inter se discrepant, isdem præceptis atq; in una disputatione formari.) Si repositis Institutione, prodisputatione, penultimo uerbo huius lectionis, ab errore eam uendicabis, since ramq; habebis. Neq; tamen erit utendũ uerbis ijs, quibus iam consuetudo nostra non utitur: nisi quando ornandi causa: partes quod ostendã: sed usitatis poterit uti, lectissimis ut utatur ijs qui in ueteribus erit scriptis studiose & multũ uolutatus: & quæ sequuntur. Nolo exprimi literas putidius: nolo obscurari negligẽtius, nolo uerba exiliter exanimata exire: nolo inflata & quasi anhelata grauius, etc.) Aduerbiũ hic detest, quod tu sic repones: Nolo exprimi literas putidius, nolo obscurari negligẽtius, nolo uerba exiliter examinata exire, nolo inflata, & quasi anhelata grauius, &c.

Nostri minus student literis, quã, Latine tamẽ ex istis quos nostris urbanis, in quibus minimũ literarũ nemo est quim literatissimũ togatorũ omnium Quint. Valerũ Soranũ lenitate uocis, atq; ipso oris pressu, et sono facile uincat.) Corruptã lectionẽ sic castigabis, si incorruptã habere cupis: Nostri minus student literis, quã latini: tamen ex istis quos nostris urbanis in quibus minimum est literarũ, nemo est quim literatissimũ togatorum omnium Q. Valerũ Soranum lenitate uocis atq; ipso oris pressu et sono facile uincat.

Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur, et rectè faciendi & benedicendi magistra: neq; disuncti doctores, sed ijdem erant uiuendi præceptores, atq; dicendi: ut ille apud Homerũ Phœnix, qui se à Pileo patre Achilli iuueni comitẽ esse datũ dicit ad bellum, ut illum efficeret oratore uerborum, auctoremq; rerũ.) Si Auctorem dictionem penultimã mutaueris in Aclorem, totam hanc lectionem perspicuã, ac sinceram habebis. Ac primum ab ipso Platone Aristoteles &

quo numero est exorsus Ennius: Si Quirites minus illius, & cetera.) Male sic legitur, sed si legeris pro Quo me nunc, Quo ue nunc: sinceram habebis lectionem. Manus prisca etiam habet praesidia, non praefidi. Etenim sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus uersus efficitur.) Dele uerbum Illis, & repone His modis, & castigatam lectionem adipisceris. Quarum tandem, inquit Catulus, aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? Corrupta est prima dictio huius clausulae, scilicet Quarum: loco cuius reponere, Quid hac re: & integram habebis lectionem.

Tum Catulus: Erras inquit Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas à te hæc opera cotidiana, & peruagata expectare: ista quæ dicis, dici uolumus: neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi horum me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego uero, inquit Antonius, inueni iam, quem negaram, in eo quem scripsi libello, me inuenisse eloquentem: sed ego te, ne laudandi quidem causa interpellauim, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur ad legem cum exercitatione, cum stilo, qui & alia & hoc maxime ornate limat, formanda uobis oratio est: neque tamen hoc tanti laboris est, quantum uidetur: nec sunt hæc rhythmicorum ac musicorum accerrima non dirigenda: & efficiendum est illud modo nobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne insistat interuius, ne excurrat longius, ut membris distinguatur, ut conuersiones habeat absolutas.) Corrupta est tota, & mutila ferè lectionis huius series. Tu uero si sic legeris, sinceram habebis: Tum Catulus, Erras (inquit) Crasse, si aut me, aut horum quenquam putas à te hæc opera cotidiana & peruagata expectare: ista quæ dicis, dici uolumus: neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus, sine ulla dubitatione respondeo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandem, quem negaram in eo quem scripsi libello me inuenisse, eloquentem: sed ego te ne laudandi quidem causa interpellauim, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore, uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stilo, qui & alia & hoc maxime ornat & limat, formanda nobis oratio est: neque tamen hoc tanti laboris est, quanti uidetur, nec sunt hæc rhythmicorum ac musicorum accerrima norma dirigenda: & quæ sequuntur. Maxime autem in Græcia uetere celebrata, quibus utinam similibus de rebus disputari, & cetera.) Legendum est: Maxime à Græcia uetere celebrata, quibus utinam; similibus quæ de rebus disputari, & cetera. Formatur autem etiã et uerba, & sententiæ penè innumerabiles: quod satis scio notum esse uobis: sed inter conformatio-

nem uerborum & sententiarum, hoc inter est quod uerborum tollitur: si uerba mutans: sententiarum permanet: quibuscumque uerbis uti uelis. Quod quidem uos & si facitis, tamen admonendos puto: ne quid aliud oratoris esse putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile: & quæ sequuntur.) Verba hic omfisa sic reponere, & integram lectionem habebis: Formantur autem etiam & uerba, & sententiæ penè innumerabiles, quod satis scio notum esse uobis: sed inter confirmationem uerborum & sententiarum hoc interest, quod uerborum tollitur uenustas, si uerba mutaris: sententiarum permanet, quibuscumque uerbis uti uelis. Quod quidem uos & si facitis, tamen admonendos puto: ne quid esse aliud oratoris putetis, quod magis quidem sit egregium, atque mirabile: & quæ sequuntur. Et huic contraria sepe percurfio, & plus ad intelligendum, quam dixerit, & cetera.) Erratum istud passim occurrit, quod sic subtrahes: Et huic contraria sepe præcistio, & plus ad intelligendum, quam dixeris, & c.

Deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, uel ante uel postquam dixeris, uel quum à te aliquid ipso renias, præmonitio: & est ad id quod aggredere: & quæ sequuntur.) Vel nolenti mihi errores occurrunt, si sic correxeris, splendores offendes: Deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, uel ante uel postquam dixeris, uel quum à te aliquid reijcias, præmonitio est etiam ad id quod aggrediare: & quæ sequuntur. Declinatio breuis appositio, non ut superior illa digressio, & cetera.) Corrige uerbum Appositio, ut dicat propositio: cetera enim uerba huius lectionis rectè se habent, sunt manus scripti codices, in quibus legitur declinatio breuis à propositio. Est etiam gradatio quedam, & conuersio, & uerborum continua transgressio, & contrarium, & dissolutum: & declinatio: & deprehensio, & exclamatio, & cetera.) Corrige tu, ut recte legatur, uerbum Continua: ut dicat, Concinnata transgressio, illa quoque dictio Declinatio, in antiquis codicibus non extat. castiga etiam illud uerbum Deprehensio, ut legatur Reprehensio: & nullus in hac lectione amplius remanebit error. Sed tamen huius generis demonstratio, & doctrina ipsa uulgaris.) Et infantes elementarij sciunt, ut illud Et in Est mutari debet. Quam id quidem perspicuum est, non omni causa, nec auditorij, neque personæ, neque temporis congrue orationis unum genus. Nam & causæ capaces alium uerborum quendam sonum requirunt, & c.) Mendas huius lectionis sic tolles: Quamquam id quidem perspicuum est, non omni causa, nec auditorij, neque personæ, neque temporis congruere orationis unum genus. Nam & causæ capitis alium uerborum quendam sonum requirunt.) Pleriq; codices antiqui sic habent: Nam magnum genus

mus & causæ capitis: & reliqua. Aliud enim uocis genus iracundia sibi sumit: aliud acutum, incitatum, crebro incidens: ipse hortatur me frater, ut meos malis miser mandarem natos.) Legendum est: Aliud enim uocis genus iracundia sibi sumit, acutum, incitatum, crebro incidens. Impius hortatur, & c.

Tum pauor sapientiam omnem mihi exanimato expectorat: alter terribilem minitatur uitæ cruciatum, necemq;: nemo est iam firmo ingenio, & tanta confidentia, quin refugiat timido sanguine, atq; exalbescat metu. Aliud genus contentum uehemens, & c.) Errorem sic huius lectionis erades: Tum pauor sapientiam omnem mihi exanimato expectorat: alter terribilem minitatur uitæ cruciatum, necemq;, quam nemo est tam firmo ingenio & tanta confidentia, quin refugiat timido sanguine, atq; exalbescat metu. Aliud uis, cõtentum, uehemens, & c. Aliud molestia sine commiseratione, graue quoddam: & uno pressu, ac sono obductum.) Corrigo, ubi dicit pressu, ut dicat Spiritu. Quidam codices Ductum, non Obductum habent.

Neque uerò est quisquam, qui eadem continens efficiat.) Mendosa est lectio. Tu sic corrige: Neque

uerò est quisquam, qui eadem contuens, bene hoc efficiat. Nonnulla exemplaria prisca Hic pro hoc habent.

Sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorre, quod, ut dixi paulo antè, plurimis in rebus.) Deest uerbum Occurret, quod post illud Paulo antè postpone: ut dicat, Paulo antè occurret.

Cum eburneola solitus est habere fistula, stareq; occultè post ipsum.) Corrige, stareq;: ut dicat, Qui staret. Et idem illud affirmandum est, uoce salutare, & cetera.) Corrigo ex sinceris codicibus: Et idem illud ad firmandam uocem est salutare. Est item contra quiddam in remissione grauisimum quoque.) Legendum est: Est item contra quiddam in remissione grauisimum, ad quod. Hæc uarietas, & hic per omnes sonos uocis cursus, & se tuebitur, et orationi deferet.) Castiga, ut legatur Actioni afferret, non Orationi deferet. Vobis uerò illum tanto minorem præcurrere uix honestum est. Sed iam iurgamus inquit, nosq; curemus elati: & aliquando.) Lego: Vobis uerò illum tanto minorem præcurrere minus honestum est. Sed iam surgamus, inquit, nosq; curemus, & aliquando ab hac contentione, & c.

CASTIGATIONVM MARINI BE
cichemi in libros de Oratore

ait, sed addit, iam, quasi dicat, nostro seculo, uidelicet elegantiore et doctiore: quo seculo Nescire, quod esset pronuntiatio audituq; lenius ac suauius, magis placere cepit, sicuti et alia pleraque, quorum idem in Oratore suo meminit.

EX LIB. I. DE ORATORE.

In primo de Oratore, sic illud legendum arbitror, praesertim uno quodam exemplari consentiente: Et exercitatio quaedam suscipienda uobis est, quanquam uos quidem iam pridem estis in cursu, sed ijs qui ingreditur ad stadium, quiq; ea, quae agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra praediscere ac meditari. Vbi uulgus, qui ingreditur ad studium. Quae etiam illud est in Bruto: Et me adolescentem nactus octo annis minorem quam erat ipse, multos annos in studio eiusdem laudis exercuit. Vbi, in stadio eiusdem laudis, pro in curriculo, metaphoricis legendum potius, ibidem annotatum est.

EX LIB. II. DE ORATORE.

Nonius, quo loco testatur merum pro sincero accipi, ex 2. de Oratore citat in hunc modum: Ecce tibi exortus est Isocrates magister istorum omnium, cuius est ludo tanquam ex equo Troiano, meri princeps exierit. ubi hodie ferè innumerè principes legitur. Et quantum ipse uulgatam hodie lectionem sequor, tamen quod ad sensum attinet, haud male fortasse Nonius. Quia cum Cicero non semel testetur, docuisse Isocratem eos, qui partim in dicendo, partim in scribendo principes exti-

terint, eiusdemq; domum cunctae Graeciae quasi ludum quendam patuisse, atq; officinam dicendi: cumq; Fabius Isocratis scholam principes oratorum dedisse affirmet: utruuis legi possit arbitror, ut uel iuxta Nonij lectionem egregios eximiosq; principes, uel iuxta uulgatam quam plurimos intelligas. Neutrū uero reijcit fabula equi Troiani, ad quam Cicero respexit.

EX TOPICIS.

In libro Topicorum ad Trebatium, error esse una tantum deprauata litera uidetur, nam ubi alij Staterio, alij Stagerio, quidam etiam Stalerio, ego Staleno legendum suspicor. Multi etiam in res, inquit, odiosas imprudentes inciderunt, ut Staterio nuper accidit, qui ea locutus est, bonis uiris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciumq; parietis, rei capitalis iure damnatus est. E Boetij commentarijs nihil colligi certi potest: neque enim rem satis de hoc siue Stalerio, siue Staleno explicat. Cicero qui dem pro Cluentio, nisi longè fallor, nostram lectionem comprobare uidetur. Iam cetera (inquit) nota sunt omnibus, ut cum illo Oppianicus egerit de pecunia, ut ille se redditurum esse dixerit, ut eorum sermonem omnem audierint uiri boni, qui tum consulto praepere in occulto stetit: ut res patefacta, atq; in forum prolata, et pecunia omnis à Staleno extorta atq; cepta sit, etc. Atq; de hoc quid Staleno plura etiam in Castigationibus in Brutum, ubi similis huic error est restitua-

FINIS.

PETRI VICTORII CASTIGATIONES.

E' LIBRO I. DE ORATORE ad Q. Fratrem.

POEANEM aut Munionem citharimus. Nemihi hic dubium esse potest, quin de pedibus intelligat: qui tamen pes munionis, sanè mihi ignotus est. Audui à studioso et fide digno uiro, codicem inueniri non planè nouum, nec malum, in quo Munionem legitur, omnes tamen quos ego uidi, manu scripti, receptam lectionem habent. Munionem mensis nomen fuisse, notissimum est. Apud nullos autè inuenire potui ex his, qui de pedibus et numeris agunt, hoc nomen: tractum autem non paucos, et maxime Ephesionem, qui libellum de metris scripsit. Varijs sanè hi nominibus appellabantur, ut notum unicuique est, et ualde inter se diuersis: ut non absurdum sit credere, quempiam etiam munionem appellatum. Munionem etiam uocatum esse, à Muniono quodam, collem prope Athenas in peninsula specie, qui tris illos portus continebat, traditum est ab autoribus: in quo etiam erat Dianae templum, Munioniae cognominatae. Nihil habeo, quo possim castigationem hanc confirmare, et uulgatam lectionem falsam et inanè puto. Quare satis

studiosis sit, me hoc tradidisse, quod etiam ab alio accipi: ipsi uero dent operam, ut aliquid certius inuestigent.

E' LIBRO II. DE ORATORE.

Ferunt enim aures hominum, cum illa quae iucunda et grata, tum etiam illa quae mirabilia sunt, in uirtute laudari. Nisi ualde fallor, non paruum uicium est in his uerbis: nec tamen id ausus sum corrigere, ueritas receptam lectionem sine testimonio ueterum codicum condemnare, in eiusq; locum meo ingenio excogitatam ponere. Quod igitur de hac re meum iudicium semper fuerit, nunc exponam. Arbitror pro Ferunt, legendum esse Ferunt: dictionemq; illam Aures, primo multitudinis casu capi deberet, etiam uero ab ipsa, illa scilicet, quarto, contra ac antea necesse erat facere: nec aliter rectè ullam structuram esse puto, aut sententiam horum uerborum, ut dicat, Magis esse accommodatas laudationibus, iucundasq; auditu primas illas uirtutes, nec tamè omittendā esse explicationem earum, quae magis in animis eorum qui audiunt, admiratione procreant: quae iucunditate, facili enim patiuntur aures hominum, cum prima illa, quae iucunda et grata, tum secunda etiam, quae admirabilia sunt, in uirtute laudant. Res nunc tam

manifesta est, ut non opus esse putem eam alijs arguementis, quae sanè non deessent, confirmare.

EX BRUTO.

Eisq; nos metipsum ad rerum naturalium memoriam comprehendendam impulsit, atq; incensus sumus. Credimus uocem illam Naturalium, uacare, nec ullo pacto ibi stare posse, ut intelligat Atticus (is enim est qui totum librum quem scripsit de Antiquitate, dicatq; se libris Ciceronis de rep. excitatum et impulsum fuisse ad illius libri confectionem, cuius Cicero multis locis mentionem fecit, ut paulo antè, cum Brutum sic loquentem inducit: Nempe eum dicitis, inquit, quo iste omnem rerum memoriam breuiter, et ut mihi quidem uisum est, per diligentem complexus est. Sed etiam Cornelius Nepos in eius uita his uerbis: Moris etiam maiori summo diligenter habitus cognitam, ut eam totam in conuoluntate exposuerit, quo magistratus ornauit, etc. Complexus igitur est historiam, et memoriam temporum Atticus suo libro, non rerum naturalium scientiam. Quomodo autem rectè appellari possit memoria rerum naturalium, non uideo, cum eodem modo semper illa se habeant, et nunquam cessent rursus signi, et interiri: memoria uero de illis rebus dicatur, quas ex historia factas scimus.

Ludis luctatij. Liber quem habui, manu eruditi et per diligentis uiri Nicolai scriptus, pro Luctatij, uentatis habet: quae lectio oculos mihi aperuit ad sinceram lectionem indagandam, in quo sanè parum laboraui. obseruaueram enim multis in locis (ut aliàs testatus sum) in dictionibus, quae per duo u. nunc scribuntur, alterum in praeis exemplaribus suppressum esse: quemadmodum iurare, pro iuuare: ut uocis huius affinis exemplum adferam, nam in alijs etiam eadem macula infedit. Est in 3. libro Taciti hic locus, qui ab eo qui hoc obseruasset, facile corrigi potuit: Frustra uulgatū dicitans, nō licere Dialibus egredi Italia, neq; aliud iussum quam Martialium Quirinaliumq; flaminū. Ius suū enim, pro iussum legendū est. Iuuentatis igitur statim suspicatus sum esse legendū. Iuuentatē autem deā eius aetatis, nō iuuentutem dici, iam antea mihi cognitum erat. quemadmodum etiam emendaueram lib. 1. de Natura deorum, in illo loco: At poëtae quidem nectar, ambrosiam epulas comparant, et aut iuuentatem, aut Ganymedem pocula ministrant. Exemplum mihi solum ex ueteri memoria, quod rem confirmaret et patefaceret, statim non occurrebat: cetera quantum coniecturis credi potest, non deerant. Quare cum alijs de causis Romam ad Marcellum Ceruinum scriberem, iuuentatem doctrina, ingenio, et humanitate clarū, uisum est illum de hac mea opinione certitorem facere, simulq; quid sentiret de hac re, ipsum interrogare. Ille autem mihi respondit, sibi hanc castigationem ualde probari, et quo certior ea haberetur, protulit locum hunc T:

Liuij è lib. 36. qui omnem rem declarat: Item Iuuentatis eadem in Circo Maximo C. Licinius Lucullus Duumuir dedicauit: uouerat eam 16. annis ante M. Liuius Cos. quo die Asdrubalem exercitumq; eius cecidit: idē Censor eam faciendam locauit. De hac igitur uoce amplius non est dubitandum: uulgataq; lectio explodenda, ut falsa et inepta. Restat solum accuratè considerare, quod Cicero dicit ludos illos uouisse Liuium Senensi praetio: an in eo nomine Senensi, sit adhuc mendum, ut puto, legiq; debeat Senonensi, una syllaba aucta dictione, quam incuria fortasse librarius omisit. Cum enim Asdrubal cum exercitu casus sit iuxta Metaurū amnem à Senonibus Gallis, qui eam regionem iam antea occuparant, à seq; nominauerant, potuit id praetium Senonense Cicero appellare. nā Senogallia urbs in uicinisq; locis sita, ab illis etiam cōdita, et sic uocata fuit.

Quod is in dicendo ornator, acriorq; esset. Nonnulli pro Ornator legunt Fortior, quos planè non reprehendo. Idē codex et ipse hac parte inquinatus est: sic enim habet, Adortor Acriorq;. Est autem signum quod supra eam uocem est, in eo libro more Graeco nota aspirationis. Pristina lectio, quae Ornator habebat, nullo modo mihi placet: quae postea restituta est, multo melior uidetur: nec tamen uestigijs, quae restant, sinceræ et uerae scripturae respondet. Nihil ego autè ex illis, quod magis quadraret, elicere potui: et tamen testata relinquere ea uolui.

Scriptores illos male multatos exisse cum Galba. Codex ille Nicolai, de quo supra locutus sum, Multatos habet: quam lectionem ualde probo. Hoc uerbo usus est Tacitus, et Terentius etiam Eunuchus, Male mulcabo ipsam. item Adelphis: Ipsum dominum, atque omnem familiam mulcauit usque ad mortem. Sed alios etiam optimos auctores frequenter id usurpasse arbitror. Sed quia aliquanto ignotius et obscurius erat, à recentioribus illud correctoribus sublatum (ut opinor) fuit, et pro illo Mulcatum repositum. Quis enim uerbum in sermone pronuntiare uereatur, quo Terentius latini sermonis candidissimus auctor usus sit? Hoc quod ego suspicor, uerisimile esse iudicari potest, quod in uulgatis codicibus nusquam legitur, debere autem in locis quos supra adduximus esse ex praeis exemplaribus cognoscitur. Nam quod in Taciti impressis etiam exemplaribus ita legitur, factum est studio et diligentia Beroaldi illius, qui priores quinque libros ex ueterissimo eo codice, qui tunc è tenebris erutus erat, descripsit et edidit. Nondum enim in manus uenerat eorum, qui huiusmodi loca contaminare solent: Quare, quantum coniectura iudicari potest, existimo illum etiam locum Ciceronis in libro sexto in Verrem, ita legi debere: Clamor à uigilibus, sani quae custodibus tollitur, qui primò cum obsistere ac defendere conarentur, male mulcati clauis, ac fistibus depelluntur.

non Multati, ut in omnibus est impressis. Et omnino, nisi fallor, non est hoc uerbum ex illis, quæ propter uetustatem à plerisque repudiabantur, et iam obsoleta erant. Potius puto ipsi uicinitatem literarum, quam habet cum alio uerbo Multo, obfuisse. Cum enim multum quam diuersam uerba hæc uim habeant, ignoraret, confuderunt, è duobusque unum fecerunt. Paulo supra locus est, meo iudicio deprauatus: quare notã ad eum adposui, et hoc rectius esse putauit, quam (quemadmodum alij fecerunt) emendare.

Quo magis expurgandus est sermo et adhibenda quam obtrusa ratio quæ mutari non potest. Vereor ne in his uerbis aliqua insit macula. nam et per se illa mihi non parum suspecta sunt, et in illo satis probato codice diuersam, quamuis perturbatam, lectionem inueni. eam hic adponam, Et adhibenda quantum obrussa ratio, et c. Signata autem erat ea uox, ut deprauata, in uetere illo nota quadam, qua qui librum eum descripsit, mendosa loca indicare consueuerat.

EX ORATORE.

Itaque se purgans iocatur Demosthenes: negat in eo positas esse fortunas Græciæ, in hoc, in eum, huc an illuc manum porrexerit. Non paruum mendum in prioribus dicto est, quis enim illum idoneum sensum ex tam

perturbata lectione elicere queat? Eandem tamen scripturam in melioribus manu scriptis inueni. Nonnulli autem eruditi uiri, ex Græcis (ut arbitror) Demosthenis uerbis, non incommode hunc locum sic restituerunt: Negat in eo positas esse fortunas Græciæ, hoc an illud, huc an illuc manum porrexerit. Omnino, si ita legas, sententia integra est, mihi tamen tutius uisum est, antiqua lectione conseruata, locum ut uitiosum, nota qua soleo, indicare, ut institutum meum seruem, non temere priscam scripturam peruertendi. nimis enim id lubricum, et periculosum puto. Discedit enim satis libere à priscis uestigijs ille castigatores. nam sententia Demosthenis ex eius uerbis præclare intelligi potest, si quis eam querit: potius desiderandum erat uidere, quibus uerbis eam Cicero expressisset.

EX TOPICIS.

Additur etiam descriptio, quam Græci κατάγραφον uocant. Vetus lectione, quam probo, χαρακτήρα retinet. Sic etiam illam appellauit in Oratore, cum dixit: Sed iam ipsa forma restat, et χαρακτήρ ille, qui dicitur, qui qualis esse debeat, ex ipsis quæ supra dicta sunt, intelligi potest. Et libro secundo Epistolarum ad Q. Fratrem: Dic mihi uerum, num aut res eum, aut χαρακτήρ non delectat: nihil est quod uereare.

FINIS.

LOCORVM ALIQVOT INTER EXCVDENDVM
operarum incuria deprauatorum, emendatior lectio.

Col. 16. uers. 21. legend. pulsus regibus 32. 20. esset. Probabilius 50. 33. fragmenta 61. 11. præstitisse 79. 32. laudati) 161. 14. confiteretur. Ead. 45. ἀνεπιείκεια 180. 23. uersatur. Occupationem.) 219. 22. Caelius Antipater, 233. 50. Doctrina Græcorum 236. 32. lanistiarum 248. 36. fame premitur 259. 26. perge, et c.) 270. 54. confirmari 274. 4. omnibus 290. 25. necessarij 314. 12. huic plane 318. 44. dignitati 365. 50. arbitrabamur. 378. 9. imparatos 382. 33. illa prolusio, et c.: debet esse 387. 48. sit utilius 389. 33. sed scientiæ 391. 15. conciliatione 408. 5. Non eo sum ing. 456. 34. ἀπολιτῆρας 477. 10. primum. Eadem 27. operam 479. 39. inquit Catulus) 518. 37. historiam 528. 1. licentius 574. 43. scholastica 582. 39. amplificationibus 583. 19. scriptum Cæs. 586. 21. dele) post status 591. 16. sententiâs 603. 30. propositi 650. 49. crimine Et 51. partibus 652. 44. oratoris 704. 21. atrecta 717. 6. uestri. 731. 32. et animum 747. 34. oratorem 778. 10. fabularum 784. 15. quam uult

ANITII MANLII SE-
VERINI BOETII VIRI CONSVLA-
RIS AD PATRICIVM RHETOREM IN
Topica Ciceronis Præfatio.

EXHORTATIONE tua Patrici, Rhetorū peritissime, quæ & præ-
sentis honestate propositi & futuræ ætatis utilitate cōiuncta est, ni-
hil antiquius existimaui. cui muneri libentius acq̄ueui, non quòd
ad instruendū te cōmentarios in M. Tullij Topica laborare me cre-
diderim (ridiculus quippe forem, si Mineruam docere uellem, ut aiunt, literas)
sed ut ex disciplinarum liberaliū sumptum penu nostræ apud te semper pignus
amicitiæ permaneret. Quod enim munus ex animo diligentibus iucundius in-
ueniri potest, quàm quod ipsius animi partes format & instruit. Nam cætera fe-
rè caduca, imbecilla, labantia, & si ad fortunæ uicem spectes, penè semper alie-
na sunt. At uerò opulentiam literarum nec præsens imminuit ætas, earumq̄ au-
thoritatem ipsa etiã cuncta conficiens auget potius & confirmat uetustas.
Accipe igitur opus, nō efficientiæ securitate, sed amicitia præsumptione susce-
ptum, apud quam nescio quo nam inter suos pacto etiã garrere non dedecet:
simul quia prælato à nobis munere, cum tuorum aliquid operum postulauero,
iniurius fueris si negabis. Sed cum in M. Tullij Topica Victorinus rhetor plu-
rimæ in differendi arte notitiæ commenta cōscripserit, non me oportuisset me-
lioribus forsitan attentata contingere, ni esset aliquid quo se noster quòq̄ labor
exercere atq̄ parare potuisset. Quatuor enim uoluminibus Victorinus in To-
pica conscriptis, eorum primo in declaradis tantum libri principijs occupatur.
Addit etiã, si qua in eodem uolumine prædicenda fuisse perpendit, ut ab exor-
dio uoluminis Topicorum, quod est, Maiores nos res scribere ingressos Treba-
ti: usque ad eum locum, qui est, Sed iam tempus est ad id quod instituimus acce-
dere, primi uoluminis Victorini expositio terminetur. Secundo uolumine de
iudicandi atque inueniendi dialecticæ partibus, & de locorum atque argumen-
ti diffinitione pertractat: ut ab eo loco Topicorum, qui est, Cum omnis ratio di-
ligens differendi duas habeat partes, unam inueniendi, alteram iudicandi: usq̄
ad locum qui est, Itaque licet diffinire locum esse argumenti sedem, argumentū
autem rationem quæ rei dubiæ faciat fidem: secundi libri commentariorum ex-
planatio subsistat. Tertius uerò atque quartus discretionem locorū inter se, eo-
rumq̄ exempla multiformiter persequuntur: ita ut tertius quidem Tulliana si-
bi de iure præponat exempla: quartus uerò eosdem locos per alias rursus simi-
litudines monstret ex Virgilio uel Terentio poëtis, oratoribus Cicerone & Ca-
tone: ut quod præceptis ostenditur, exemplis multipliciter collucescat. neq̄ ab
eo loco qui est in Topicis, sed ex ijs locis in quibus argumenta inclusa sunt, ex-
positio progressa, eum transcendit locum qui est, Valeat æquitas quæ paribus
in causis paria iura desiderat. Quanta uerò pars reliqua Topicorū sit, ipsius uo-
luminis magnitudo demonstrat: quam Victorinus neq̄ attingit, neq̄ attingere
potuisset, ita est rebus minimis immoratus, nisi opus multa librorum pluralitate
distenderet. Nos uerò & hanc ipsam particulam quam Victorinus attingit, dili-
genter (ut possumus) aggrediamur: & longius expositione progressi, cum To-
picorum habemus sine consistere. Quare de tota operis propositione conueni-
ens sumamus exordium. Sed antequam de Topicæ facultatis ratione pertra-
ctem, Proœmium, quo ad Trebatium M. Tullius utitur, paucis absoluam.

MAIORES nos res scribere ingressos, etc.) Omne proce-
mū quod ad cōponendū intē-
dit auditorē, ut in rhetoricis
discitur, aut beneuolentiā ca-
pat, aut attentionem prępa-
rat, aut efficit docilitatē: his
tribus partibus sibi Cicero Trebatii format. Nam
quod se à magnarū rerum inchoatione reuocatum,
ad amici cōtulit uoluntatem, fauorē uelut Treba-
tij iudicis beneuolentię partibus meretur. Maiores
autē res sunt, à quarū inscriptione, ad amici studiū
uersus est moralis philosophię tractatus. Maior est
enim morum ratio, quā peritiā differendi. Id au-
tem tempus fuisse cōiungimus, quo propter turbulen-
ta reipublicę tempora, in ocium se cōtulit, atq; phi-
losophię disciplinā. Sed, quia nobis audientū men-
tes ueritatis quoq; opinio pręsumpta conciliat, in
eo etiam pręparatē beneuolentię partibus utitur,
quod in commemorandis ueraciter ijs, quę Treba-
tius nouerat, facit illis fidem, quę posterius eueni-
re, et Trebatio ignota esse poterat. Hęc autē sunt,
quod in Tusculano ad suum studium uterq; libros
euoluerit, quodq; Trebatius casu in Aristotelis To-
pica incidit, quod titulū operis admiratus, à M.
Tullio inscriptionis sententiā perquisierit. Illud
etiam, quod ei Cicero se exposuisse commemorat,
inueniendorum argumentorū illis libris scientiam
contineri, ut sine ullo errore ad argumentorum in-
uentionem uia quadam, et recto filo atq; artificio
ueniretur, quę res breuiter enunciata, uelut inten-
tionem operis mōstrat, et docilem perficit audito-
rem. In hoc namq; uidetur esse comprehensum, quę
sit intentio Topicorū, quod ait, disciplinā esse argu-
mentorū, nō ut inueniatur, id enim natura suppe-
ditat, sed ut sine ullo labore, ac sine ulla cōfusione,
non casu ad ea mens, sed quadam uie ductione per-
ueniat. Post beneuolentię hanc captationē, Treba-
tij laudem subiungit, quod eius uerecundiam in his
cōmemorat expetendis, quę si postulanti amico Ci-
cero pręstitisset, et glorię premiū ferret, et gra-
tię. Sed quod petenti Trebatio, ut ei Topicam tra-
deret, minime cōcessit, id non proprii laboris fuga,
sed Trebatij potius causa factum esse contendit, ut
in eo quoq; Trebatij, ueluti tunc repulsi, subiratus
forsitan animus, nunc non sit alienus. Intererat ue-
rō Trebatij, ut uel per se ipse legēs exercitior fie-
ret, uel ei perfectius, si qua dubitaret, rhetor do-
ctior expediret. Vtrunq; uerō à Trebatio se narrat
audiuisse. Nam et expertum eum, ut per se ipse le-
geret, sed obscuritate reiectū, et illum rhetorem à
quo Topicorum explanationē petiisset, illa sese Ari-

stotelica ignorare confessum. Quę res per operis
difficultatem, necesse est auditorē reddat attentum.
Ea quippe non negligentes inspicimus, quę non fa-
cilius esse intelligentię suspicamus. in quo etiam Ci-
cero minime se miratum esse commemorat, quod is
philosophus à rhetore nesciretur, qui multis etiam
philosophis uideretur incognitus: quorum etiam in
re culpam ignauiam, quos ad Aristotelicę philoso-
phię disciplinam, non inuentorum utilitas, nō ora-
tionis nitor illexerit. In quo etiam maioris perspi-
cacię crescit attentio, quia facile ad studium mem-
tes aliorum segnitie culpata cōuertit. In quocūq;
uerō attentio fuerit, nō poterit abesse docilitas. In
his etiā laus quędam Trebatij latenter inducitur.
Magnum est enim, philosophis in suo quasi munere
cessantibus, hunc Trebatii, ne proprio quidem stu-
dio prępeditum, alienę sciētię secretā rimari. Iam
uerō sequentia multo etiam clariius beneuolentiām
petunt, uelut hoc, quod elegantissimē dictum est, ut
ritum se esse, ne, si modeste postulanti uerecundię
pernegasset, ipsi quodammodo iuris interpreti fieri
uideretur iniuria, et quod pręcedens Trebatij me-
ritum percepti beneficii memor exequitur, id uerō
est, quod uel ipsi, uel ijs, quos ipse defenderet, plu-
ra cauisset. Fuit igitur (ut ait) uerendum, ne si resti-
tuere gratiam noluisse, aut ingratiū id, aut super-
bum esse uideretur. Ingratiū quidem, si magna Tre-
batij merita, quibus ipse usus fuerat, paruo estimē-
re uideretur, cum nullam ei gratiam restituendam
putaret: superbū uerō, si sperneret. ad idem cetera
reuertitur. Quod eiusdē testimonio nititur dū fue-
rit in urbe, se, ne debitā redderet gratiam, occupa-
tionū necessitate cōstrictū. Quod ut uenerit Velia,
amicorū Trebatij cōuentione cōmonitum, ne tacitē
quidē eius flagitium deesse uoluisset: et quod licet
librorū copia nulla suppeteret, de memorię tamen
repetitę promptuarijs in ipsa navigatione conscri-
pserit, eiq; ex itinere miserit, ut beneficii cumulo prę-
rendi etiā celeritas adderetur. Quę cum omnia be-
nignū captare Trebatij uideatur assensum, quędā
tamē breuitas Topicorū memoria repetita, attentio-
nis necesse est animaduersione fungatur. Ipsa namq;
memorię repetitio breue monstrat esse quod colligit,
quodq; diligentē sibi fuerint mādāta Trebatij, et q;
ad excitandam sui memoriā quasi pignus amico ali-
quod atq; monumentū uoluisset extare. cui adijcit
illud, Et si admonitore non eges, ne offendat animū
sedulitate admonitionis, si quem cōmonendum cre-
dit, obliuionis uideatur arguere. Hęc omnia, ut di-
xi, beneuolentię partibus plena sunt. Sed de proce-
mio satis dictū est. Nunc ad consequentiā transse-
mus, nec si quis hęc apud Victorinū latius tractata
repererit,

repererit, nos neglectę integritatis stringat inui-
dia. Nam nec in singulis, ut ille facit, uerbis hęrere
uolumus, et ad ampliora huius operis festinamus.

CVM omnis ratio diligens differendi. Cum phi-
losophia maximis in rebus operā suā studiumq; con-
sumat, cumq; et in naturalibus inspectionē specula-
tionēq; adhibeat, et in moralibus actionē, et sic for-
mare gestiat mores, ut uera uita ratio persuaserit,
euenire necesse est, ut secundū id quod ratio facien-
dum esse decreuerit, uel iudiciū cōstituatur, uel ex-
ercendę uitę dirigatur intētio. Erit igitur necessa-
rium, uel in naturali speculatione, uel in moralium a-
ctionū cogitatione, ut certa ratio, uel quod in reb.
speculandū est, inueniat, uel quod in actū uiuēdi du-
ci oporteat, aut perpendat. Hęc autē ratio nisi uia
quadā processerit, sepe in multos necesse est elaba-
tur errores. Quod ne passim fieret, atq; ut certis re-
gulis tractatus insisteret, uisum est antiq; philoso-
phię ducibus, ut ipsarū ratiocinationū, quib; aliqd
inquirendū esset, naturā penitus antē discernerent,
ut his purgatis atq; compositis, uel in speculatione
ueritatis, uel exercēdis uirtutib; uteremur. Hęc est
igitur disciplina, quasi differendi quędā magistra,
quā Logicen Peripatetici ueteres appellauerunt,
quā Cicero diffiniēs, differendi diligentē rationem
uocauit. Hęc uario modo à plerisq; tractata est, ua-
riog; etiā uocabulo nuncupata. Ut enim dictū est, à
Peripateticis hęc ratio diligēs differēdi Logice uo-
catur, cōtinens in se inueniendū iudiciūq; peritiā.
Stoici uerō eandē hanc rationē differēdi paulo an-
guisius tractauerunt. Nihil enim de inuentione laborā-
tes, in sola tantū iudicatione consistūt, deq; ea prę-
cepta multipliciter dantes, Dialecticā nuncupauerunt.
Plato etiā Dialecticam uocat facultatē, quę
id quod unū est, possit in plura partiri, ueluti solet
genus per primas differētiās usq; ad ultimas species
separari, atq; ea quę multa sunt, in unū generū ra-
tione colligere. Hanc igitur Plato dialecticā dicit,
Aristoteles uerō Logicā uocat. Quam, ut dictū est,
Cicero diffiniuit, diligentē differēdi rationē. Et hu-
ius uno quidē modo tria partitio est. Omnis namq;
uis logicę disciplinę aut diffinit aliquid, aut parti-
tur, aut colligit. Colligendi autē facultas triplici di-
uersitate tractatur. Aut enim ueris ac necessarijs ar-
gumētationib; disputatio decurrit, et disciplina uel
demonstratio nuncupatur: aut tantū probabilibus,
et dialectica dicitur: aut apertissime falsis, et sophi-
stica, id est cauillatoria, perhibetur. Logica igitur,
quę est peritiā differendi, uel de diffinitione, uel de
partitione, uel de collectione: id est, uel de ueris ac
necessarijs, uel de probabilib; id est uerisimilib; uel
de sophisticis, id est, cauillatorijs argumētationib;
tractat. His enim collectionis partes esse prędixi-
mus. Atq; hęc est uia logicę partitio, in qua Diale-

cticā Aristot. uocat facultatē per probabilia colligendi.
Rursus eiusdem logicę altera diuisio est, per
quā deducitur tota diligens ratio differendi in duas
partes, unā inueniendā, et alterā iudicandā: hoc autē
uidetur etiā ipsa logices definitio monstrare. Nam
quia logica ratio differendi est, nō potest ab inueni-
tione esse separata. Cū enim nemo pręter inuentionem
differere possit, differēdi ratio inuentionis est ra-
tio. Rursus, quoniā logice diligens ratio differendi
est, ab ea non potest abesse iudiciū: ipsa enim dili-
gentiā rationis differendo posita, iudiciū est. Neq;
enim potest quisquā diligētē differere, nisi iudica-
uerit quale sit id, quod in disputationem sumitur:
quod si ad differendi ordinē diligentia rationis ad-
hibetur, non est dubiū, quin hoc iudiciū ad inuentionem
uarietatē sit accommodatum. His igitur ita ex-
peditis uidendū est, hęc diuisiones quānam se cogna-
tione contingant. Inuentioni quippe ceteris omnib;
ueluti materię loco supponitur, hoc modo. Nisi ea
nim inuentioni fuerit, nō potest esse uel diffinitio, uel
partitio, quoniā unumquodq; generū, uel differētiarū
inuentione, aut diuidimus, aut etiā diffiniimus.
Iam uerō, si absit inuentioni, nunquā ualeat esse colle-
ctio. Non erit igitur necessaria, nec uerisimilis, nec
sophistica. Hęc enim tria inuentioni superueniūt, ut
uel necessariū, uel probabile, uel cauillatoriū sit ar-
gumētū. Necessitas uerō, et probabilitas, et cauilla-
tio, formę quędā sunt, quę dum inuentionibus as-
sistūt, necessaria, uel probabilia, uel cauillatoria fa-
ciunt argumenta. Eadē quoq; ratio, partitiones dif-
finitionesq; cōplectitur. Indiscreta namq; inuentionis
potestas, tum diffinitiuā, tū diuisibilis appellari
potest, cum definiēdis partiēdis uel rebus adhibea-
tur. Quę hoc modo ex inuentionis materię et differē-
tiarū supra positarū formā cōposita, rursus iudi-
cationi materię sunt. Nam prior illa partitio logi-
cę tribus partib; segregata, ita partes explicat, ut
habeat inuentionē materiā singularū, ipsa uerō iudi-
cationi materiā pręstat. Etenim cū definit aliqd,
uel rei propositę diuisionē facit, inuenit quidem di-
uisioni diffinitioniq; differētiās accommodatas: sed
an recte uel diffiniat, uel diuidat, iudicatione per-
pendit. Ita priores logicę partes secundę diuisionis
membra coniungunt, ut materiā quidē sui habeant
inuentionem, iudicationi uerō fiant ipsę materię.
quod in reliqua etiā colligendi parte contingit. Nā
et ea quę de probabilibus tractat, habet inuentionem
diuisionē materię, quę uerisimilia reperit argu-
menta, et de huiusmodi argumento iudicatio perpē-
dit. Est enim iudiciū hoc ipsum interuoscendū, quod
non necessaria inuentioni est, sed uerisimilitudinē te-
net: illa quoq; pars, quę de necessarijs argumētationibus
tractat, habet subiectam materiā necessarię
inuentionis; eiusq; est iudiciū: ut cum necessaria
sunt quę inuenit, necessaria quoq; esse perpendat.

nec non cauillandi pars utraq; in se continet, quandoquidem et inueniri falsa possunt, et falsa esse iudicatione discerni. Quo fit, ut prior logices diuisio secundam etiā continere uideatur. Nam definitio, partitio, atq; collectio inuentionē continēt, et iudiciū, quia neq; existere præter inuentionē, neq; agnosci præter iudiciū possunt. Sed cū omnis inuentione iudicationi subiecta sit, cūq; prioris definitionis partes sine utroq; esse nō possint, euenit, ut prima partitio inuentionē iudiciūq; cōiungat. Secunda uerò hæc diuisio, qua Cicero etiā partitur logicam, segregat huiusmodi facultates, et inuentionis materia à iudicationis parte secernit. Iudiciū uerò colligendi ratione proprias partes habet. nam omnis argumentatio, omnisq; syllogismus propositionibus struitur, omneq; cōpositum duo in se quedam retinet, quæ speculada esse uideatur. Et quod unū, quæ illa sint, ex quibus id quod cōpositum est intelligatur esse connexū: aliud uerò, quā nam sit suarum partium coniunctione cōpositū. ut in pariete, si quidē lapides ipsos quibus paries structus est, inspicias, quasi materiā spectes: si uerò ordinem cōpositionemq; iuncturæ cōsideres, tanquā de formæ ratione perpendas. Item in argumentationibus, quas propositionibus cōpaginari atq; coniungi supra retulimus, gemina erit speculationis et iudicandi uia. Una, quæ propositionum ipsarum naturam discernit, ac iudicat, utrū ueræ ac necessariæ sint, an uerisimiles, an sophisticis applicentur: et hæc quasi materiæ speculatio est. altera uerò pars iudicij est, quæ inter se propositionum iuncturas compositionesq; perpendit. Hæc quasi formā iudicat argumentorum. quæ cum ita sint, hoc modo fit in continū ducta partitio, ut ratio diligens differēdi unam habeat inuentionis partem, alterā uerò iudicandi, tum de ipsa inuentione, tum inuentionis collocacone, quæ forma est argumētationis. Atq; ea quidē pars, quæ de inuentione docet, quædam inuentionib; instrumenta suppeditat, et uocatur *τοπικὴ*. Cur aut hoc nomine nūcupata sit, posterius dicā. Illa uerò pars, quæ in iudicando posita est, quasdam differēdi regulas subministrat, et uocatur *ἀναλυτικὴ*. Et si de propositionū iunctura cōsideret, *ἀναλυτικὴ* prior. Si uerò de ipsis inuentionib; tractet, ea quidē pars, ubi de discernendis necessarijs argumentis *ἀναλυτικὴ* dicitur, posterior nūcupatur. Ea uerò quæ de falsis atque cauillatorijs, id est, de sophisticis elenchis: de uerisimiliū uerò argumentorū iudicio nihil uidetur esse tractatum, idcirco, quoniam plana est atq; expedita ratio iudicandi de mediocritate, cū quis extrema cognouerit. Si enim quis diiudicare necessaria sciat, idemq; falsorum argumentorū possit habere iudicium: uerisimilia, quæ in medio collocata sunt, discernere non laborat. Expeditum igitur est,

ut arbitror, quid sit quod ait Cicero, rationem diligentem differēdi duas habere partes, inuentionē unam, alterā iudicandi. Illud etiam diligentius expositum est, quæ sit ratio, quam Stoici Dialecticè uocant. Ea est enim, quæ iudicandi peritiam tenet, et quod eodem nomine Plato partiedi per differētiās, atq; ad genus reuocandi facultatē uocet, quodq; eodem nomine Aristoteles totam differēdi artem, sed eam tantū nūcupet, quæ proposita questione uerisimilibus colligat argumentis. atque ideo perfectius Aristoteles de logica tractauit, quoniam de duobus, ultra quæ nihil est tertium differēdi, de inuentione scilicet, et iudicando, cum Stoici inuentione neglecta, iudicationis tantum instrumenta tradiderint. atq; ideo iure eos increpat Tullius, quoniam id maxime reliquere, quod et natura prius et usu potius erat. Natura quidem, quia fieri nō potest, ut de inuentione iudicetur, nisi ipsa inuentione prius extiterit. Ad usum uerò, quia longē utilius est nuda et præter artem prolata naturaliter inuentione susceptum sepe tueri negocium, quā nihil inuentione alio mutum ipsum inuentionemq; et tacitum uerfare iudicium. Dat uerò Tullius de utroq; sententiam, et ait, summam pariter utilitatem in utroq; consistere, et se de utroq; si oeciū fuerit, uelle differere. Ab ea autem quæ prior est, id est, inuentione, quam Topicè diximus, ordiendū putat. Vt igitur earū rerum, etc.) Post diuisionem logicæ disciplinæ, quam diligentem differēdi rationem esse diffiniuit, de Topicè, quæ inuentionis ars esse prædicta est, expedire contendit. Ac primum quid sint loci termino definitionis includit, eiusq; artis quæ Topicè dicitur, sub exempli quadā claritate intentionem designat. Est enim Topicè intentio, argumentorū facilis inuentione. Non igitur inuentione docet Topicè, quod est naturalis ingenij, sed facilius inuentione. Omnis quippe ars imitatur naturam, atq; ab hac materia suscepta rationes ipsa uiamq; cōformat: ut cum facilius id quod ars quæq; promittit, tum elegantius fiat, uelut parietem struere naturalis ingenij est, sed arte fit melius. Argumentum ratio est, quæ rei dubiæ faciat fidem. Multa enim sunt quæ faciunt fidem, sed quia rationes non sunt, ne argumenta quidem esse possunt: ut uisus facit fidem ijs quæ uidentur, sed quia ratio non est uisus, ne argumentum quidem esse potest. Differentiam uerò unam sumpsit eam, quæ faciat fidem. Omne enim argumentum facit fidem. Si igitur inuenerimus genus ac differentiam, et idem argumentum dicamus, quod rationem quæ facit fidem, num tota argumenti natura monstrata sit: minime. Quid si eius rei de qua nemo dubitat, aliqua ratione facere quis fidē uelit, num idcirco illa, quod fidem faciat, uocabitur argumentum: nullo modo. Argumentum namq; est quod rem arguit, id est,

et probat, nihil uerò probari nisi dubium potest. Nisi ergo sit res ambigua, et ad eam ratio fidem faciens affertur, argumentū esse nō poterit. Addita igitur alia differētia, quæ est rei dubiæ, facta est integra diffinitio argumenti, ex genere et duabus differētijs constans. Genere quidem ratione: una uerò differētia, quod faciat fidem: altera uerò, q; rei dubiæ, ut sit tota diffinitio, id esse argumentū, quod sit ratio rei dubiæ faciēs fidem. Quæ cum ita sint, necesse est, ut ubi dubitatur aliquid, ibi sit questio. Quod si argumentum præter rem dubiam esse non poterit, nullo modo esse præter questionem potest. Questio uerò est, dubitabilis propositio: propositio uerò est, oratio uerū falsū ue designās. Omnis igitur propositio siue constanter atq; pronuntiatiue proferatur, ut si quis dicat, omnis homo animal est, siue ad interrogationem dirigatur, ut si quis interroget, putas ne omnis homo animal est? retinet proprium nomen, et propositio nūcupatur. At si eadem uelut dubitabilis proferatur, fit questio: uelut si quis querat, an omnis homo animal sit. Quot autē modis questio diuidatur, nunc explicandi locus non uidetur accommodatus, sed in ijs libris dicemus, quos de Topicis differētijs formare molimur. Ad questionem igitur, id est, ad dubitabilem propositionem omnis intentio dirigatur argumenti, nō uerò ut totam cōprobet questionem, sed ut partem eius ratione confirmet. Neq; enim tota questio defenditur, sed una eius quælibet pars argumētatione firmatur. Nemo enim defendit cœlum rotundū esse, et non esse. Si enim ita quis defenderet, totam questionem uideretur probare. Sed cum ita consideratur, utrum cœlum rotundum sit an non sit, in una tantum consistit questionis parte defensionis, siue quæ affirmat, siue quæ negat. Omnis enim questio contradictionibus constat. nam si qua res altero affirmetur, negetur ab altero, totum hoc contradictio nūcupatur. ut si quis dicat, cœlum rotundū est: alter neget, dicens, cœlum rotundū nō est, cœlū rotundū esse et non esse contradictio perhibetur. Dubitabilis uerò propositio, quam questionem esse prædicimus, et affirmationem in se continet et negationē. hoc ipso enim quia dubitabilis est, contradictionē uidetur includere. Cum enim dubitat quis, utrū cœlum rotundū sit, siue adiungat, an non sit, siue retineat, ipsa dubitatio partem secū alteram trahit. Si enim unam partem propositio tueatur, dubitabilis non est, atq; idcirco nec questio. Cum igitur omnis questio duas habeat partes, affirmationis unam, alterā negationis, necesse est, ut sit semper ex alterutra parte defensio, ut unus quidē affirmationis partem, negationis alter defendat. Et hic quidem ad asstruendā affirmationē, ille uerò ad destruendā, quæ potuerit argumenta perquirat. Nihil uerò interest, utrum quis affirmationē ponat, an destruat negati-

onem: aut negationem defendat, an oppugnet affirmationem. Age enim sit questio, utrū cœlum rotundum sit. Si quis eam sibi questionis partem assumpserit, qua esse defendit, ad eam constituendam cuncta necesse est sibi cōparet argumenta: atq; in hanc affirmationem quidem ponit, sed destruit negationem. si quis uerò id neget, ac dicat nō esse cœlum rotundum, sumpsit sibi partem alteram questionis, quæ fuerat reliqua, id est negationem, in eaq; consistit, et ad hanc approbandam perquisitis uertitur argumentis. Itaq; negationem ponit, et labefactat affirmationem: quæ cum ita sint, demonstratum arbitror, non totam questionem, sed eius aliquam partem ad defensionē uenire. Sed quod quisq; defendet, ad id quoq; argumenta perquirat. Ad partem igitur questionis asstruendam destruendam ue, argumenta sumuntur, atq; hæc quidem si quis minus intelligit, non ea à nobis obscure dicta esse causetur. Si enim quæ in dialectica, uel à nobis dicta latina oratione, uel à Græcis scripta sunt, ignorabit, mirum est, si quam partem eorū quæ dicimus, aduertere ualeat, nedum stupeamus, quod non omnia comprehendat. Sed quoniam dubitabilem propositionem questionem esse prædicimus; euenit, ut quas partes habeat propositio, easdem etiam questio retinere uideatur. Omnis autem simplex propositio duas habet partes in terminis constitutas. Simplex uerò propositio est huiusmodi: Omnis homo animal est. Terminos uerò uoco, simplices orationis partes, quæ continent propositionem, ut animal et homo. Hi uerò sunt, prædicatus atque subiectus. prædicatus est in propositione maior terminus collocatus, subiectus uerò minor. Maior uerò terminus de subiecto dicitur, minor autem de maiore nullo modo prædicatur, ut animal: quod quoniam maius est quā homo, de homine prædicatur: dicitur enim, omnis homo animal est, homo uerò de animali non dicitur. Nemo enim uere dicit, omne animal homo est. Hac igitur ratione inter noscere possumus, qui terminus in propositione maior, qui uerò minor. Omnis autem questio, ut dictum est, quoniam dubitabiles partes habet, et ad easdem comprobandas argumenta sumuntur, necesse est, ut quidquid in questionibus comprobetur, id argumentorum ratione firmetur. Argumentum uerò nisi sit oratione prolatum, et propositionum contextione dispositum, fidem facere dubitationi non poterit. Ergo illa per propositiones prolata ac disposita, argumentatio nūcupatur, quæ dicitur enthymema uel syllogismus, cuius definitionem in Topicis differētijs apertius explanabimus. Omnis uerò syllogismus uel enthymema, propositionibus constat, omne igitur argumentum syllogismo uel enthymemate proferitur. Enthymema uerò est, imperfectus syllogismus, cuius aliqua partes uel propter breuitatem, uel propter notitiam

prætermisse sunt. itaque hæc quoque argumentatio à syllogismi genere non recedit. Quoniam igitur syllogismus omnis propositionibus constat, propositiones uero terminis, terminisq; inter se differunt eo quod unus maior est, alter minor, fieri non potest, ut ex propositionibus conclusio nascatur, nisi per terminos progressæ propositiones extremos terminos alicuius tertij mediatae cõiunxerint. id facillimo demonstratur exemplo. Sit enim questio, utrum homo substantia sit, an minimè. Sumo mihi questionis partem alteram comprobandam: ea est, hominem esse substantia. in hac igitur duo sunt termini, substantia atq; homo: quorum maior substantia, homo uero minor. quod ex eo quoque poterit ostendi, quoniã posterior substantia in prolatione profertur: ut in hoc ipso quod dicimus, homo substantia est, prius hominem, posterior substantiam nominamus. Vt igitur substantiam atque hominem iungamus, necesse est medium terminum reperiri, qui utroque copulet terminos. hic sit, animal: fiatque una propositio, omnis homo animal est. in hac igitur propositione animal prædicatur, homo subiicitur. rursus adiungo, omne autem animal substantia est: in hac rursus animal supponitur, substantia prædicatur. Itaque concludo, omnis homo substantia est: ac per hoc homo quidẽ semper subiectus est. Animal uero ad hominem quidem prædicatum est, ad substantiam uero subiectum. Substantia uero ipsa semper prædicata permanfit. unde fit, ut minor quidem sit homo, maior uero homine substantia, medijs aut terminis animal. Quoniam igitur extremi termini medijs interpositione copulantur, eoque modo questionis inter se membra conueniunt, adhibitaque probatione soluitur dubitatio, nihil est aliud argumentum, quam mediæ inuentio. Hoc enim uel cõiungere, si affirmatio defendatur, uel distinguere, si negatio uindictur, potuerit extremos. Quæ cum ita sint, duarum propositionum et tertiæ conclusionis, maior quidẽ propositio dicitur ea, quæ maiorem terminum continet, id est, in qua maior quidem prædicatur, medio uero supponitur, ut omne animal substantia est. Minor uero propositio, quæ mediũ quidem terminum prædicat, subiicit autem minorem, ut omnis homo animal est. Sed quoniam à maioribus necesse est minora descendere, eius conclusionis quæ ex duabus propositionibus nascitur, illa quasi propria effectrix propositio uniuersalis est, quæ prima est: hæc autem est, omnis homo substantia est. quæ priores posterioresque nostros analyticos, quos ab Aristotele trãstulimus, legit, minimè dubitauerit. Sed si quis quæ illic scripta sunt, nesciens, ad hæc legẽda proruperit, etiam si rationes rerũ, quas non intelligit, minimè comprehendit, ita tamen, ut dictum est, esse confidat, sequi id in Aristotelis Analyticis uberius inuẽturum esse, si legerit, arbitretur. Naturæ igitur rerum

fert, ut ubi quid maius aut minus est, etiam ibi maximum quoque aliquid inesse necesse sit. Quo fit, ut sint quedam maximæ propositiones, quomodo minores maioresque esse monstrauimus, quarum natura ex simplicium propositionũ partitione sumẽda est. Omnis enim simplex propositio uel affirmatiua est, uel negatiua: earumque alie sunt uniuersales, ut omnis homo iustus est, nullus homo iustus est. Alie particulares, ut quidam homo iustus est, quidam homo iustus non est. Alie indefinitæ, ut homo iustus est, homo iustus non est. Alie singulare aliquid atque indiuiduum cõtinentes, ut Cato iustus est, Cato iustus non est. harumque omnium alie sunt dubitabiles, alie indubitatae. Supremas igitur ac maximas propositiones uocamus, quæ et uniuersales sunt, et ita notæ atque manifestæ, ut probatione non egeant, eaque potius quæ in dubitatione sunt, probent. Nam quæ indubitata sunt, ambigorum demonstrationis solent esse principia: qualis est, omnẽ numerũ uel parẽ esse, uel imparẽ: et equalia relinquere, si ex equalibus equalia detrahantur: ceteræque, de quarum nota ueritate non queritur. Maximas igitur, id est, uniuersales ac notissimas propositiones, ex quibus syllogismorum conclusio descendit, in Topicis ab Aristotele cõscriptis, locos appellatos esse perspeximus. quod enim maximæ sunt, id est, uniuersales propositiones, reliquas in se uelut loci corpora complectuntur. quod uero notissimæ atque manifestæ sunt, fidẽ questionibus præstent, eoque modo ambiguarũ rerum cõtinent probationes. Has autem aliquoties quidẽ in ipsis syllogismis atque argumentationibus inherere cõspicimus, alias uero in ipsis argumentationibus, minimè cõtinentur, uim tamẽ argumentationibus. Subministrat, ut si uelimus ostendere, regnũ melius esse quã consularum, dicemus, Regnũ cum sit bonũ, diuturnius est quã consularum: Omne uero quod est diuturnius bonum, melius est eo quod parui est temporis: regnum igitur melius est consularum. Hic igitur maxima propositio atque uniuersalis et per se cognita, neque indigens probatione, argumentationi inserta est. Ea uero est, omnia quæ diuturniora sunt bona, meliora esse his, quæ sunt temporis breuitate cõstricta. at si melius ostendere uelimus, non esse inuidum qui sapiens est, dicimus, Inuidus est qui coeret aliena felicitate: non autem sapiens est, quem felicitas aliena cõtristat: non est igitur inuidus sapiens. Hic maxima propositio argumentationi non uidetur inclusa, sed extrinsecus posita, syllogismo tamen uires ministrat. Hæc uero est: quorum diuersæ sunt definitiones, diuersas esse substantias. Quisquis igitur uel Aristotelis Græca, uel nostra ab Aristotele translata Topica perspexerit, has illic propositiones locos inueniet nuncupari, quæ sunt maximæ atque uniuersales, et uel per se necessariae, uel per se probabiles ac notæ. Sed quoniã has propositiones plures ac pe-

nè innumerabiles esse necesse est, restat adhuc quoniam amplius ratio speculationis ascendat. Possunt enim diligenti tractatu cõsiderationis adhibito, omnium maximarũ atque uniuersaliũ propositionũ differentias perpendere, atque innumerabile maximarũ propositionum ac per se notarum multitudinem in paucas atque uniuersales colligere differentias: et ut alias dicamus in definitione consistere, alias in genere, atque alias alio modo, quod paulo post apertius demõstrabo. Omnes igitur maximæ propositiones, quæcũque sub definitionis uel generis ratione cadunt, uno definitionis nomine cõtinebuntur. Et sicut illæ reliquarum propositionũ loci esse dicebatur, quod eas intra suum ambitũ continerent, ita ipsarum maximarum atque uniuersaliũ propositionum, quas minorum propositionũ locos esse prædiximus, illæ differentie, et si non ueræ, tamen quadam uelut imagine loci esse uidebuntur, in quas fuerint conuenienti ratione reductæ. Sed istæ locorum, id est, propositionum maximarum differentie, quas etiã ipsos locos nominamus, possunt subiectarũ propositionum etiam genera nuncupari. Nam differentie cõtinentes etiam genera cõmuniter possunt uideri, ut irrationale cum à rationabili uelut diuisibili differentia distinet, tamen equi uel canis et differentia specifica est, et ad eos locum generis tenet. Namque animal irrationabile equi genus est, ita etiã in maximis propositionibus. Nam quod alie sunt ex toto, alie ex partibus: hic inter se cõparatæ differentie diuisibiles sunt, ad ipsas uero maximas propositiones differentiarũ cõtinentie uelut generis loco sunt. Nam propositionis ex toto ueniens genus est id ipsum, quod uocatur ex toto. Item propositionis à partibus ductæ, quamuis notæ atque manifestæ, genus est quod à partibus, et ceteræ differentie earũ propositionũ, quæ cum sint maximæ, tamen eisde uidentur includi, uelut quedã genera sint. Quæ uero sint hæ differentie, paulo posterior differam. De his igitur nunc locis tractare Tullius instituit, qui maximas propositiones, quas superius diximus, id est, per se notas atque uniuersales cõtinent atque includunt. Hi uero sunt, maximarũ differentie propositionũ. De uniuersaliũ igitur enunciationũ, per seque notarũ differentijs differit, ut sit integrè locus argumenti sedes. Nam si argumentũ omne per propositiones ad conclusionẽ usque perducitur, omnes uero reliquæ propositiones in prima maximaque propositione continentur, ipsaq; prima ac maxima propositio tum est pars argumentationis, id est, syllogismi, tum extrã posita argumentationi uires ministrat, ut utroque modo, quoniã perficit argumentũ, pars argumentationis quedã esse uideatur: non est dubium, quin hæ differentie quæ propositiones maximas continent, eadem omnes etiã contineant argumentationes, ut maximarum propositionum differentie iure loci argu-

mentorũ et quasi quedam ultima sedes esse uideantur. Nam ex his quatuor significationibus appellationum duarum, argumentationis scilicet atque argumenti, unamquamlibet esse necesse est. Aut enim elocutio et contextio ipsa propositionum cum maximis propositionibus, uel extra syllogismum positis, uel in eodem inclusis, argumentatio uocatur. Argumentum uero mens et sententia syllogismi aut elocutio ratiocinationis cum maximis propositionibus et sententia syllogismi argumentum esse dicitur, ut idem sit argumentum quod argumentatio. Aut argumentatio quidem uocabitur, tota contextio syllogismi cum sententia: sed argumentum maxima propositio. aut interger ratiocinationis ordo, præter maximas propositiones, argumentatio dicitur: sententia uero argumentationis, argumentum: reliqua uero maxima propositio, locus. Sed cum hæc ita sint, siue quis ipsarum propositionum contextionem, et usque ad conclusionem continuum ductum cum maxima propositione uel extra posita, uel propositioni ratiocinationis inclusa, argumentationem uocare uelit, argumentum uero sententiam mentemque ratiocinationis, nihilominus locos intelligimus maximarum propositionum differentia: siue quis ratiocinationis totius uim atque sententiam totã cum maxima propositione, uel intrã, uel extrã posita argumentationem simul et argumentum uocet, non est dubium quin totius ratiocinationis locus ille sit, qui est maximæ propositionis differentia. Continet enim maximam propositionem, in qua propositiones ceteræ continentur, siue argumentationem quidem totam ratiocinationis contextionem uocari placeat, argumentum uero maximam propositionem. Rursus, rectè locus putabitur maximæ propositionis differentia, quæ argumentum claudit et continet, quod si argumentum quidem sensus ipse totius ratiocinationis intelligatur, argumentatio uero integræ ratiocinationis prolatio, extrã uero et ab utrisque diuersum ualens, uelut locus quidã consideretur maxima propositio, sic quoque maximarum differentie propositionũ loci esse uidebuntur. Nam cum differentia ipsa maximã propositionẽ cõtineat, eiusque sit locus, maxima uero propositio argumentationi uel argumento uires ministrat, non est dubium quin ea toti argumento locus esse uideatur, quod totum intra se maximæ propositionis ambitum claudit. Demonstratum igitur est, quæ sint argumentorum sedes, id est, ubi argumenta clauduntur. Hæc sunt autem maximarum propositionum differentie, quæ uocantur loci: quid etiam argumentum, quoniam est rei dubie faciens fidẽ: quæ sit uero res dubia, id est, pars altera questionis: quid sit questio, id est, dubitabilis propositio: quid sit simplex propositio, id est, enunciatio quæ prædicato ac subiecto termino cõtineatur, uerũ falsumue

in ipso sunt, distribuit, cum alios ex toto fieri proponit, alios ex partibus, alios ex nota, alios ex affectis: affectusque ipsa suis partibus secat, extrinsecus uero locum in testimonio positum esse confirmat. Testimonij uero uim in autoritate constituit, autoritatem uero deducit in proprias partes: sed haec in posteriore tractatu. Nunc uero eos simplices atque indiosos locos proponit, et ueluti simplicibus subdit exempla. Restat autem nunc unum quod uidetur esse querendum, an hi loci qui in locos alios diuiduntur, eorum, quos intra se continent, locorum, loci esse possint: ut eorum qui sunt ex toto, ex partibus, ex nota, ex affectis, is unus quidam quasi locus sit, qui est in ipso: nihil enim potest, ut locus amplior intra semet angustiores contineat locos, uelut in prouincia ciuitates: sed nunc similitudo non conuenit. Locus enim ex quo ducitur, id est, in quo argumentum est positum, quod si loci locus esse possit, et is qui est in ipso, de quo agitur, eos qui sunt ex toto, uel ex partibus, uel ex nota, uel ex affectis, uelut quidam locus includeret, non essent ex toto, ex partibus, ex nota, ex affectis loci, sed argumenta: quonia in eo hereret locus, qui in ipso, de quo agitur, termino esse predictus est. Non igitur locus esse poterit loci, sed uelut genera quaedam in species, ita nunc sit diuisio locorum: nec hoc superius dictis uideatur esse contrarium, eum et maximas propositiones, et earum differentias continentes, communi nomine appellauimus locos. Nam maximae propositiones, licet eo ipso quod maximae sint, includant ceteras, et uocentur loci, tamen quia sunt notissima, possunt rebus dubijs esse argumenta. Iure igitur earum differentiae loci nominantur. quod in locorum speciebus aliter sese habet, quae prorsus argumenta esse non possunt. nam in ipso loco uelut in species quasdam diuiditur, in eos qui sunt ex toto, ex partibus, ex nota, ex affectis. Vnusquisque enim horum locorum, primi loci integrum uidetur ferre uocabulum. Nam ut hominem animal dicimus, itemque equum atque bouem animalia nuncupamus, sic is locus qui ex toto est, in ipso esse dicitur. itemque qui ex partibus ac nota atque ex affectis in ipso sunt: sed ex his argumenta quidem duci possibile est, ipsa uero argumenta ut sint, fieri nequit. SED ad id totum, de quo distulit, scilicet de quo agitur, et extrinsecus positum, partitus est eum locum, qui est in ipso, in quatuor membra, id est a toto, a partium enumeratione, a nota, ab affectis. Nunc igitur antea quam diuidat eum locum quem ab affectis esse proposuit, superiorum trium, quos in primo interim tractatu minime diuisurus est, sed indiuiduos relicturus, exempla supponit. Hi uero sunt a toto, a partibus, a nota: ac de eo quidem loco qui est a toto, ita disputat. Tum, inquit, dicimus a toto locum argumenti, quando totum illud quod in quaestione po-

situm est, definitione complectimur, quae definitio rei dubiae de qua agitur, facit fidem. Sed definitio omnis, ut superius quoque dictum est, id quod nomine inuoluntate designatur, euoluit et explicat: atque ideo non terminus qui in definitione ponitur, sed quae in ipsa sunt, possunt argumentis prestare materiam. Sunt autem in uno propriae definitiones. Definitio enim est oratio substantia uisusque significans, quod si ab unaquaque re propria substantia non recedit, ne definitio quidem recedit: est ergo definitio in ipso termino de quo agitur, quae definitio totum terminum necesse est comprehendat. neque enim partem substantiae, sed totius termini substantiam monstrat. Sed quaestionum ex ea definitione fides fit rei dubiae, trahitur ex definitione argumentum, quae definitio in ipso termino est, de quo agitur, et eius termini totum est. Itaque argumentum quod a definitione ducitur, ab eo ducitur loco, qui in ipso termino est, qui in quaestione est collocatus. Sed quoniam multi loci sunt in ipso, hic locus a toto est. Definitio enim totum terminum comprehendit, atque id quod inuoluntate nomine significabatur, euoluit atque aperit: eius argumenti talis est formula. Ius civile est equitas constituta his, qui eiusdem ciuitatis sunt ad res suas obtinendas. eius autem equitatis utilis est cognitio, utilis est ergo iuris civilis scientia. Est enim quaestio, an iuris civilis scientia sit utilis: hic igitur ius civile supponitur, utilis scientia predicatur. Queritur ergo, an id quod praedicatur, uere possit adhaerere subiecto. Ipsum igitur ius civile non potero ad argumentum uocare, de eo enim quaestio constituta est, respicio igitur quid ei esset insitum: uideo quod omnis definitio ab eo non seiungitur cuius est definitio, ne a iure civili quidem propria definitione posse seiungi. Definitio igitur ius civile, ac dico, Ius civile est equitas constituta his, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. post haec considero, num haec definitio reliquo termino utilitatis scientiae possit esse coniuncta, id est, an equitas constituta his qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas, utilis scientia sit: uideo esse utilem scientiam dictae superius aequitatis. Concludo itaque, iuris civilis scientia utilis est. Hoc igitur argumentum est ex eo loco, qui est in ipso, hoc est, in iure civili, qui terminus in quaestione est constitutus, hic uocatur a definitione, quae definitio quaestionum totum est, argumentum est a toto. Omnis autem locus a toto in ipso est. Nec nos ulla dubitatio perturbet, quod ius civile et rursus scientia utilis. Quaedam sunt orationes quas ut terminos collocamus. Non enim omnis terminus simplici orationis parte praefertur, sed aliquoties orationes integrae in terminis constituntur. In hac igitur argumentatione maxima ac propositio per se nota est ea, per quam intelligimus omnia quae definitioni alicuius coniunguntur, ipsa quoque illis quorum definitio est, ex necessitate copulari. Sequitur enim, cum definitio iuris civilis utilis

utili scientiae possit adiungi, tum quoque iuri civili utilem scientiam posse copulari. est igitur hoc argumentum tractatum ab eo loco, qui est in ipso. Omnis enim definitio in eo termino est, quem definit. Eorum autem locorum qui in ipso sunt, est a toto. Omnis enim definitio totum monstrat atque aperit. Maxima propositio, quibus aliquorum definitio iungitur: eiusdem necessario ea, quae definiuntur, aptantur.

TVM partium enumeratio. Sit quaestio, utrum aliquis quem seruum esse constituit, sit liber. Faciendi liberi tres sunt partes. una quidem, ut censu liber sit. censentur enim antiquitus soli ciues Romani. Si quis ergo consentiente uel iubente domino nomen detulisset in censum, ciuis Romanus fiebat, et seruitutis uinculo soluebatur: atque hoc erat censu fieri liberum, per consensum domini, nomen in censum deferre, et effici ciuem Romanum. Erat etiam pars altera adipiscende libertatis, quae uindicta uocabatur. uindicta uero est, uirgula quaedam, quam licitor manumittendi serui capiti imponens, eundem seruum in libertatem uindictabat, dicens quaedam uerba solennia, atque ideo illa uirgula uindicta uocabatur. Illa etiam pars faciendi liberi est, si quis suprema uoluntate in testamenti serie seruum suum liberum scripserit. Quae quaestionum partes sunt liberi faciendi, si quis aliquem quem seruum fuisse constituerit, monstrare uelit non esse liberum factum, dicet, si neque censu, neque uindicta, neque testamento liber factus est, non est liber. At nulla earum parte liber factus est: non est igitur liber. Si enim omnes partes a quaelibet illa re abiunxeris, totum necessario separasti. Nam cum totum in suis partibus constet, si quid nulla cuiuslibet parte coniungitur, a toto etiam segregatur: partes autem duobus dicimus modis, uel species, uel membra. Species est, quae nomen totius integrum capiat, uelut homo atque equus animalis: utraque enim per se integro nomine animalia nuncupantur. Est enim homo animal, et rursus equus animal. Item membra sunt, quae cum totum efficiant, coniuncta totius capiunt nomen, singula uero nullo modo: ut cum fundamentum, parietes et tecta domus membra sint, simul omnia domus dicitur: fundamenta uero sola domus uocabulo minime nuncupantur, neque parietes, neque tecta. In his igitur quae species sunt quaestionum, nomen totius integrum capiunt, nisi sigillatim omnes partes ab eo, de quo dubitatur, ablueris, non possis totum abesse monstrare. Dicitur enim, unamquamque partem totius uocabulum integrum capere. Ut quonia faciendi liberi tres sunt species, census, uindicta, testamentum, si quaslibet duas remoueris, una tamen permanserit, liberum necessario consistere. Siue enim censu tantum, siue uindicta, siue testamento sit liber factus, liberum esse constat. Ergo in his nisi omnes species remoueris, non potes destruere, quod in quaestione propositum est. At si affirmare uelis atque astruere, suffi-

cit tantum unamquamlibet specie demonstrare, ut si uelis ostendere liberum, sat est ut monstrares aut uindicta, aut censu, testamento uel liberum factum: quod si destruere uelis, non sufficit ostendere, aut censu, aut uindicta, aut testamento liberum non esse factum, sed nullo modo eorum modorum ad libertatem uenisse. Itaque in his partibus quae species sunt, si destruere uelis, cunctis utendum est: si astruere, una sufficiat. At uero haec partes quae sunt membra, contrario modo sunt: si destruere uelis, sat erit una seiungas: si astruere, cuncta adesse necessario comprobabis. Nam si uelis ostendere non esse domum, sufficit ut aut fundamenta non esse dicas, aut parietes, aut tecta. Nam quicquid horum defuerit, domus non potest appellari. At si uelis ostendere domum esse, nisi cuncta in unum conuinxeris, id quod proponis, non ualebis astruere. Omnes uero hi loci a partium enumeratione ducuntur, quia in his partibus, quae species sunt, cunctae partes enumerantur, ut destruas. Quomodo est igitur in proposito Ciceronis exemplo, argumenti a partium enumeratione deducti? An is quem seruum esse constituit, liber sit: is quem seruum fuisse constituit, subiectus est terminus, liber uero praedicatus: neutrum igitur eorum terminum ad argumentum ducere poterimus. de quibus enim non dubitatur, ipsi fidei dubitationi facere non possunt. uideo igitur quid in altero eorum sit. Quoniam uero partes omnes in eo sunt, cuius partes sunt, quoniamque libertas data habet proprias partes, sumo eas atque di numero, et requiro an ulla earum partium uideatur inesse subiecto: sed nulla inest. concludam igitur, non esse liberum. Unde manifestius demonstratur, non solum ab eo termino qui subiectus est, argumentum summi posse, uerum etiam ab eo qui est praedicatus. Nam prius exemplum, quo demonstrabat, iuris civilis scientiam esse utilem, ius civile, quod subiectum erat, definiuit, ductumque inde argumentum rei dubiae fecit fidem. Hic uero libertatis partes enumerantur, qui est terminus praedicatus. Est igitur, ut dictum est, quaestio, An quem seruum esse constituit, liber sit? Terminus is quidem, quem seruum esse constituit, subiectus est, praedicatus uero liber: in ipso, id est, in praedicto partes sunt quae enumerantur: a qua enumeratione dum trahitur argumentum, fit argumentum in ipso ex partium enumeratione. Maxima propositio, cuius partium nihil rei propositae copulatum est, ei ne totum quidem esse potest coniunctum. Hic uidetur esse dubitandum, num locus a toto atque a partibus idem sit, cum omnes partes totum faciunt, si coniungantur. Sed respondebitur, cum sit argumentum ab enumeratione partium, totum diuiditur, non coniungitur. diuidendo enim argumentatio procedit. Nam quisquis partem cuiuslibet sumpsit, eo ipso quia partem sumpsit, rem uidetur esse partitus. Qui uero rem diuidit, dissipat potius quam conficit totum. Sed restare adhuc ambiguitas potest.

potest, num definitio quoque inuolutam nominis significationem explicet, per quamdam substantialium partium enumerationem. Enumeratio uero partium, quaedam ipsarum à se partium dissipatio est. Sed aliud est rei partes enumerare, aliud definitionis. Nam rei partes ea re cuius partes sunt, semper minores sunt, ut caput, uel thorax, uel caetera membra toto homine: partes uero definitionis, tota re quae definitur, si substantiales sunt, probantur esse maiores, ut animal homine maius est, itemque rationale mortale, eundem hominem uelut maiora continent, et sunt singulae partes definitionis eius, quae est animal rationale mortale. Partitio igitur sumit partes rei quae partitur semper per minores. Quae uero sumit definitio, uniuersalia sunt per se, totaque et continentiae definiti, quamuis posita in definitione partes fiant, ut in his quae superius exempla proposui, facile intelligi potest. Unde manifestum est, locum à toto, qui definitionis est, et locum à partium enumeratione, esse diuersos. TVM notatio, cum ex uerbi, et c. Tertius eorum, qui in ipso sunt, locus, à notatione est constitutus. Notatio est, quaedam nominis interpretatio. Nomen uero semper in ipso est. Ut enim definitio id quod in nomine inuoluntè declaratur, expedit atque diffundit: ita etiam nomen id, quod à definitione inuoluntè dicitur, inuoluntè confusè designat. quod si definitio in ipso est, nomen quoque in ipso esse, de quo agitur, non potest dubitari. Ex notatione autem locus uocatus est, quia nomen omnem rem notat atque significat. Vindex igitur est, qui alterius causam suscipit uindicandam: ueluti quos nunc procuratores uocamus. Lex igitur Aelia Sentia asiduo uindicem asiduum esse iubet. Queritur, utrum cum lex Aelia Sentia uindicem uelit esse asiduo asiduum, locupletem uelit locupletem. Hic igitur subiectus quidem terminus est, lex Aelia Sentia uindicem uolens asiduo asiduum: praedicatus uero, locupletem locupletem. ipsos igitur terminos non potero ad fidem quaestionis adducere. De ipsis enim, de quibus ambigitur, nulli effici fides potest. Quae igitur, quid in ipsorum altero sit: ac uideo unum eorum terminum esse legem Aeliam Sentiam, quae asiduum asiduo uindicem esse decernat: id est, subiectum huius orationis interpretor partem, quae est asiduum. quid enim est asiduum aliud, nisi assem dans et assem uero dare nisi locuples non potest. asiduum igitur locuples est. Cum igitur lex Aelia Sentia asiduo uindicem asiduum esse constituat, locupletem iubet locupletem: asiduum quippe est locuples, à dando ere nominatus. Argumentum igitur hoc tractum est ex eo loco, qui est in ipso, id est, à nominis interpretatione. Nomen enim in ipso illo est, cuius nomen est, cuius interpretatio Notatio nuncupatur. Sed ab huius interpretatione factum est argumentum. Igitur hoc argumentum ex eo loco est, qui est in ipso, id est, à nomine, et eorum qui in ipso sunt

notatione, id est, à nominis interpretatione. Maxima propositio est, interpretationem nominis idem ualere quod nomen. Sed paulo confusius à Cicrone dicta argumentatio, maximum praestat errorem. Ita enim dici oportuit, asiduum est, qui assem dat: qui uero assem dat, locuples est: asiduum igitur locuples est. Lex autem Aelia Sentia asiduum asiduo esse uindicem iubet, locupletem igitur locupletem uindicem esse praescripsit. Quod si ita dictum esset, apertior argumentatio fuisset. Tunc uero ita dixit, cum lex Aelia Sentia asiduo uindicem asiduum esse iubet, locupletem iubet locupletem, et c. Subiunxit, ut ostenderetur locuples esse asiduum. hoc autem tantum ualeat, quod ait, legem Aeliam Sentiam asiduo asiduum uindicem cum iubet esse, locupletem locupletem esse praecipisse: tanquam si diceret, qui asiduum est, locuples est. Nisi enim is qui asiduum est, locuples sit, non consequitur, ut cum lex Aelia Sentia asiduum asiduo uindicem esse iusserit, locupletem: et argumenti conclusionem priorem posuit, subiecti uero probationem. Conclusio namque est, cum lex Aelia Sentia asiduum asiduo uindicem uelit esse, locupletem iubet locupletem: atque hanc praemisit. probatio uero est, asiduum esse locupletem, ab ere dando nominatum. hanc intulit conclusioni. Restat is locus eorum qui in ipso sunt, qui ducitur ab effectis. Cuius expositionem, quonia uaria est multiplexque eius diuisio, differamus, ac primi uoluminis terminum hucusque sistamus.

EIVSDEM BOETII IN TOPICA CICERONIS COMMENTARIUS II.

IN TAM difficillimi operis cursu non sum nescius, mi Patrici, quin labor hic noster, quem te adhortante suscepimus, dum iudicio multitudinis imperitiae aut eleuatur, aut premitur, facile uariis reprehensionibus mordeatur. Nam et illi, quibus hoc totum differendi displicet genus, uelut superuacaneum studium familiari prauis mentibus cauillatione despiciunt: et qui maximum huius scientiae fructum putant, suae caeteros segnitiae metientes, tanto nos operi pares esse non existimant, quorum quidem priores, si non inuidia laboris alieni aestimationem praemunt, sed reprehensionis iudicio quoque consentiunt, nullo modo ferendos esse puto. Multoque in me libentius detorsim praeuisionis inuidiam, ac nostris eos diffidere uiribus facillime patiar, potius quam tantae disciplinae calcare rationem. Sed prohibuim atque humanam fidem, quae est haec hominum prauitas, quae tanta est imprudentiae caecitas, ut penè sua sese ipsi confessione condemnent: Nullus est enim qui se uideri nolit peritissimum differendi, quin etiam obiectare ipsi aliquid et resolueri obiecta conantur: et si facile id factum esset, cuncti ad scientiam logicam disciplinam, uelut ad communia quaedam sapientiae lucra concurrerent. Iam uero quid absurdum fingi potest, quam quod probabilibus, ut ipsi existimant, argumentis inutile studium dialecticae nituntur astruere. Quid enim conuenit differendi artem differendo peruertere: ut cuius affectus opinionem, eiusdem despicias ueritatem. Sed ut canior ille discipulum sibi ac musis canere iubebat, ita et ego quoque mihi ac tibi, non musae, sed tanquam musarum praesidi cecinerim, atque id quod multo labore studioque collegi, non rhetorica tantum facultate, uerum dialectica etiam subtilitate depromam. Quae uero sequuntur huiusmodi sunt. DVCVNTVR etiam argumenta ex ijs rebus. Postquam locos eos ex quibus argumenta ducuntur, gemina partitione distribuit, alios in ipso de quo agitur, haerere dicendo, alios extrinsecus assumi: eumque locum qui in ipso de quo agitur haeret, in quatuor species secuit, id est, à toto, à partibus, à nota, ab affectis: superioribus quidem tribus exempla subiecit, quae nos primo uolumine quantum diligenter fieri potuit, explicauimus. Restat is locus quem posuit quartum, id est, ab affectis. huius cum multae sint species, integri atque indiuisi proponi non potuit exemplum. Nam quorum faciendae partitio est, melius per singula membra dispositis aperuntur exemplis. Hunc igitur locum diuidit hoc modo. Locus qui ex affectis est, partim ex coniugatis, partim ex genere, partim ex forma descendit: ex similitudine etiam, uel ex differentia, uel ex contrario, necnon ex coniunctis, ex antecedentibus, et consequentibus, et repugnantibus, ex causis etiam, atque ex affectis causarum, et ex comparatione maiorum aut parium uel minorum, quae omnia Tullius paulo post conuenientibus rerum similitudinibus illustrat. Nunc illud nobis dicendum est, quae sit affectus natura, et quid habeant proprietatis. Sunt enim affecta, quae quodammodo ad aliquid referri possunt, ad id, ad quod referuntur. Omnia uero quae se aliqua relatione respiciunt, aut amica inter se, aut dissidentia conferuntur. Si amica, uel substantialiter, ut genus, forma, antecedentia, consequentia, causa, effectus: uel in qualitate, ut coniugatum, simile, coniunctum: uel in quantitate, ut paria. Quae uero sibi dissidentia conferuntur, partim à se differentia sunt tantum; partim aduersa: sed aduersa partim in qualitate, ut contraria uel repugnantia: partim in quantitate, ut maius aut minus. Quae cum ita sint, manifestum est, et amica sibi cognationis relatione coniungi, et dissidentia hoc ipso quod sibi aduersa sint, ad se inuicem comparari. Nam quae amica sunt, amicis amica sunt, et dissidentia à dissidentibus dissident. Ita igitur et genus formae genus est, et forma generis forma, et antecedentia consequentium, et consequentia antecedentium: et causa effectuum causa, et effectus causarum effectus: et coniugata, coniugatis coniugata

sunt: et simile, simili simile: et coniunctum, coniuncto coniunctum: et paria, paribus paria: et differentia, differentibus differentia: et maiora, maioribus maiora: et minora, minoribus minora sunt: et contraria, contrarijs contraria: et repugnantia, repugnantibus repugnantia sunt. Affecta igitur sunt, quae cum à se inuicem diuersa, ad se inuicem tamen referuntur. Sed quo ordine Tullius superius descripsit locos, nos definitiones omnibus apponemus. Eorum igitur quae ad se inuicem affecta dicuntur, in M. Tullij disputatione prima sunt coniugata: sed coniugata uoco, quaecumque ab uno nomine uaria prolatione flectuntur, ut à iustitia iustus, iustum, iuste. Haec inter se, cumque ipsa iustitia, unde eorum uocabulum fluxit, coniugata dicuntur. Genus uero, quod de multis specie differentibus in eo quod quid est, praedicatur: uelut animal dicitur de homine atque equo, quae specie differunt, et in eo quod quid sit praedicatur. Interrogantibus enim nobis quid sit homo uel equus, respondetur, animal. Quod genus licet necesse sit ab eo esse diuersum, cuius genus est, cognatum est ei tamen, quia ad id substantiae relatione coniungitur. Species etiam est, de qua genus superius praedicatur, quam Cicero formam uocauit, uelut homo animalis. Similitudo est, unitas qualitatis. Nam duo quae sibi sunt similia, eandem necesse est habere qualitatem: et quoniam ipsum sibi simile esse nihil potest, aliud necesse est simile consideretur. Sed aliud esse non poterit, nisi fuerit in alia qua parte diuersum. Ergo similia à se in alia quidem re diuersa sunt, in alia uero congruunt. In ea uero re quae secundum qualitatem congruunt, in ea esse similia intelliguntur, quae ad se similitudinis ipsius copulatione referuntur. Differentia est, qua unum quodque differt ab alio, ut homo ab equo rationalitatis differentia discrepat. Haec igitur praedicatione quidem propriae naturae ad ea refertur, quorum est differentia, ut rationalitas ad hominem. Dissimilitudinis uero ratione, ad ea quibus discrepat id cuius est differentia, ut rationalitas ad bouem. Contraria uero sunt, quae in eodem posita genere, longissime à se discrepant, ut albu atque nigrum: quae licet in uno qualitatis genere ponantur, à se tamen quam longissime recedunt, ea quoque ad se referri nullus ignorat. Aliud est enim quod sunt, aliud quod contraria sunt. Quod enim nigrum est, quale est: quod uero contrarium est, ab albo plurimum discrepans est. Coniuncta uero sunt, quae unicuique rei finitimam naturam tenent, uelut timori pallor adiunctus est. Haec talia sunt, ut saepius quidem adiunctis sibi cohaerescant, neque tamen ex necessitate his quibus uicina sunt, adesse cogantur. Nam saepe timori pallor absistit, non tamen semper, ueluti cum dissimulatione premitur metui, atque ideo uerissima ex adiunctis

ab absurdum fingi potest, quam quod probabilibus, ut ipsi existimant, argumentis inutile studium dialecticae nituntur astruere. Quid enim conuenit differendi artem differendo peruertere: ut cuius affectus opinionem, eiusdem despicias ueritatem. Sed ut canior ille discipulum sibi ac musis canere iubebat, ita et ego quoque mihi ac tibi, non musae, sed tanquam musarum praesidi cecinerim, atque id quod multo labore studioque collegi, non rhetorica tantum facultate, uerum dialectica etiam subtilitate depromam. Quae uero sequuntur huiusmodi sunt. DVCVNTVR etiam argumenta ex ijs rebus. Postquam locos eos ex quibus argumenta ducuntur, gemina partitione distribuit, alios in ipso de quo agitur, haerere dicendo, alios extrinsecus assumi: eumque locum qui in ipso de quo agitur haeret, in quatuor species secuit, id est, à toto, à partibus, à nota, ab affectis: superioribus quidem tribus exempla subiecit, quae nos primo uolumine quantum diligenter fieri potuit, explicauimus. Restat is locus quem posuit quartum, id est, ab affectis. huius cum multae sint species, integri atque indiuisi proponi non potuit exemplum. Nam quorum faciendae partitio est, melius per singula membra dispositis aperuntur exemplis. Hunc igitur locum diuidit hoc modo. Locus qui ex affectis est, partim ex coniugatis, partim ex genere, partim ex forma descendit: ex similitudine etiam, uel ex differentia, uel ex contrario, necnon ex coniunctis, ex antecedentibus, et consequentibus, et repugnantibus, ex causis etiam, atque ex affectis causarum, et ex comparatione maiorum aut parium uel minorum, quae omnia Tullius paulo post conuenientibus rerum similitudinibus illustrat. Nunc illud nobis dicendum est, quae sit affectus natura, et quid habeant proprietatis. Sunt enim affecta, quae quodammodo ad aliquid referri possunt, ad id, ad quod referuntur. Omnia uero quae se aliqua relatione respiciunt, aut amica inter se, aut dissidentia conferuntur. Si amica, uel substantialiter, ut genus, forma, antecedentia, consequentia, causa, effectus: uel in qualitate, ut coniugatum, simile, coniunctum: uel in quantitate, ut paria. Quae uero sibi dissidentia conferuntur, partim à se differentia sunt tantum; partim aduersa: sed aduersa partim in qualitate, ut contraria uel repugnantia: partim in quantitate, ut maius aut minus. Quae cum ita sint, manifestum est, et amica sibi cognationis relatione coniungi, et dissidentia hoc ipso quod sibi aduersa sint, ad se inuicem comparari. Nam quae amica sunt, amicis amica sunt, et dissidentia à dissidentibus dissident. Ita igitur et genus formae genus est, et forma generis forma, et antecedentia consequentium, et consequentia antecedentium: et causa effectuum causa, et effectus causarum effectus: et coniugata, coniugatis coniugata

inunctis argumenta nascuntur. Nam quaecumque con-
iuncta sunt, ea his quibus adherent iudicio esse so-
lent. Sed de his in posteriore disputatione diligen-
tius differam. Antecedentia uero sunt, quibus posi-
tis aliud necesse est consequatur: ut, quia bellum est,
esse inimicitias. Haec ordinis necessitate tenent. Con-
sequētia enim ab antecedentibus separari non queunt:
consequens uero est, quidquid id quod antecedit, in-
sequitur: ut inimicitiae bellum consequuntur. Nam
si bellum est, inimicitias esse necesse est, habetque lo-
cus hic illud notabile et spectandum, quod saepe que
naturaliter priora sunt, tamen ipsa sunt consequen-
tia. Saepē et naturaliter antecedunt, et in proposi-
tione priora sunt. Namque inimicitiae prius existere,
quam bella solent. Sed non possumus proponere ini-
micitias, ut bellum sequatur. Non enim possumus ue-
re dicere, si inimicitiae sunt, bellum est: sed preponi-
mus bellum, et inimicitiae quae naturaliter priores sunt
subsequuntur: ita, si bellum est, inimicitiae sunt. Nunc
igitur inimicitiae, quae naturaliter bellum praecedunt,
eadem bella in propositione comitantur. At si dicā,
si superbus est, odiosus est: superbia et naturaliter
et in propositione odium praecedit: prius enim su-
perbia consueuit existere, post uero atque ex eadem su-
perbia ueniens odium sequi. Nec interest, utrum na-
turaliter quaelibet res antecedit aliquando, an uero
consequatur, dum id in propositione annotemus eam
esse rem antecedentem, quae siue naturaliter prior
sit, siue posterior, alteram tamen rem secum neces-
sario trahat. Repugnantia uero intelligitur, quoti-
ens id quod alicui contrariorum naturaliter iunctum
est, reliquo contrario comparatur: ut quoniam ami-
citiā atque inimicitiae contrariae sunt, inimicitias uero
consequitur nocendi uoluntas, amicitia et nocendi
uoluntas repugnantia sunt, hac quoque ad se contra-
rietatis similitudine referuntur. Causa est, quae pra-
ecedente aliud efficitur: ut causa diei est solis ortus.
Effectum est, quod praecedens causa perficit: ut di-
es quem solis ortus emittit. Maiorum uero compa-
ratio est, quoties ei quod minus est id quod maius
est comparatur: ut si nemo innocens pelli in exilium
debet, multo magis ne Tullius quidem, qui non inno-
cens solum, uerum etiam patriae fuit liberator:
plus est enim patriae esse liberatorem, quam inno-
centem. Parium uero, quotiens inter se paria com-
parantur: ut si hic cuius innocens pelli in exilium non
debet, quia innocens est, nec ille quidem qui est in-
nocens carere patria iuste potest. Minorum uero,
quotiens minora maioribus conferuntur: ut si Ci-
ceronem liberatorem patriae praemio nemo dignum
putauit, nemo eum putet praemio dignum qui cum
tantum innocens fuerit, nulla in re merito. Haec itaque omnia cognata sibi esse, et ad se re-
ferri inuicem, et se uolunt e regione respicere, nullus

ignorat. Nam ut de cognatis primum loquamur, et
iustitia ad id quod iustum, uel id quod iuste fieri po-
test spectat, et eum qui iustus est perficit. Cetera
quoque habent ad se non modo uocabuli cognatio-
nem, uerum etiam cuiusdam naturae congruentiam,
ita tamen ut a se diuersa sint. Neque idem est iustitia
quod iustus. Omne enim quidquid ab aliquo infle-
ctitur, est diuersum eidemque cognatum, a quo etiam
probatum inflexum. Genus etiam cognatum esse ei
cuius genus est, id est, speciei, quam Cicero formam
uocauit, dubium non est. Genus enim speciei genus
est, et species generis species: itaque ad se inuicem
referuntur, licet idem genus ac species non sint. Il-
lud sane uidentum est, quoniam quas nos species nun-
cupamus, eas Cicero formas uocat. Cui quidem dum
quod dicit intelligam, concedam libenter, quibus no-
luerit uti nominibus: mihi uero non idem concedi po-
test. Nam qui explanationis lucem professus est, in
his uerbis debet quae sunt in usu posita uersari. Id
autem quod supponitur generi, ut species quam for-
ma potius nuncupetur, usus obtinuit. Iam uero simi-
le, nisi simili simile esse non potest: et quod differt,
nisi a dissimili differre non potest. Contraria etiam
contrariis intelliguntur esse contraria, coniuncta eti-
am coniunctis adherescunt, et quae sunt anteceden-
tia aliquid quod potest consequi antecedit. Id etiam
quod est consequens, illud quod antecessit insequi-
tur. Omne etiam repugnans, repugnanti sibi in-
telligitur inimicum. Causa etiam effectus sui causa
est. Quod enim quaeuis causa efficit, eius rei quam
efficit causa est: effectus quoque causae, alicuius effe-
ctus est. Comparatio uero maiora respicit, minorum
uero maiora, parium paria, atque in omnibus ea natu-
ra esse deprehenditur: ut cum per se res quaedam sine
diuersa ab his ad quae referuntur, adfecta tamen esse
dum comparantur appareant. Diuersa uero esse ab
his ad quae referantur, illa res approbat, quoniam
nihil ad se ipsum referri potest. Quae cum ita sint,
iure affecta sunt nuncupata: quae omnia eius loci
qui ex affectis ducitur species uel formae sunt, ipso
etiam testante Cicero, qui ait. Sed hoc genus in
plures partes distributum est. Cum enim genus di-
xit, quas scindit a genere species esse signauit. Prae-
terea omnia haec et nomen generis suscipiunt, et
definitionem. Affecta enim sunt ad aliquid, quae ad
id ad quod affecta sunt referri queunt: coniugata
uero, et genus, et forma, et cetera, ad ea semper
ad quae sunt affecta referuntur. Sed ut in superiori-
bus locis dictum est, qui in ipso de quo agitur here-
bant, id est, ex toto, ex partibus, ex nota, ut ex toto
eo intelligeretur termino qui fuisset in questione
propositus, item quae ex eius partibus atque ex eius
nota. Eodem modo etiam in his quae affecta sunt,
dicemus ad eum terminum affecta considerari, qui
subiectus

subiectus uel praedicati loco positus continet quae
onem. Superest nunc illud dicere, cur quae affecta
sunt, in ipso de quo agitur esse dicantur. Etenim in
ipso de quo agitur termino, quatuor locos esse si-
gnauit Cicero, id est, ex toto, ex partibus, ex nota,
ex affectis. Quorum tria quidem superiora mani-
festum est in eo herere, de quo agitur, termino. De-
finitio enim cuiuslibet rei quod totum est, in illo
ipso est quod definit. Partes etiam in illo ipso sunt,
quod collectione coniungunt. Nota etiam in illo
est, quod appellatione signat: affecta uero extrin-
secus posita uidentur, quippe quae referuntur ad id
ad quod affecta sunt: quae non referrentur, nisi ex-
trinsecus posita intelligerentur. Cur igitur ea etiam
quae affecta sunt ad id de quo agitur, inter eos nu-
merantur locos, qui ipsi de quo queritur termino co-
herent, dicendum est. Quoniam id quod ad here-
re dicitur, non idem est ei cui adherere praedicatur.
Quae cum diuersa sint, cognitione tamen quadam
intelliguntur esse coniuncta, ueluti non idem est de-
finitio, quod ipsa res quae definitione describitur.
Si enim definitio clarius efficit id quod definit, ni-
hil uero ipsum sese clarius quam est efficere potest,
manifestum est id quod definitur a definitione esse
diuersum. Sed idcirco herere definitionem in eo
quod definitur dicimus, quod est ei cognata atque
coniuncta. Quippe quae dum eius proprietatem si-
gnificet, ab eius substantia non recedit. Partes eti-
am ac nota diuersa sunt ab eo quod uel copulant,
uel designant. Sed quia illa propositum terminum
iungunt, illa signant, habentes aliquam cum pro-
posito termino cognationem, in ipso de quo agitur
herere perhibentur. Ita etiam in affectis licet ex-
trinsecus sint: neque idem sint quod ea sunt, ad quae
intelliguntur affecta, necessario tamen quia aliquam
cognitionem cum his habere considerantur, in ip-
sis herere dicuntur ad quae affecta sunt. Qui uero
eorum naturalis ordo sit, uel quae differentia, uel
quae sit alia locorum partitio, licet in Topicis dif-
ferentibus opportunius expediendum sit, tamen cum
exempla Ciceronis quae in his explicandis attulit
exposuero, subiungam. CONIUGATA di-
cuntur, quae sunt ex uerbis generis eiusdem. Defi-
nitio coniugatorum a Cicero prolata talis est.
Coniugata dicuntur, quae sunt ex uerbis generis e-
iusdem, id est, quae ab uno uerbo uariis inflectuntur
modis. Ex eodem quippe genere uerba sunt, iustitia,
iustus, iuste, iustum, et quaecumque alia in diuersa
possunt uocabulorum species inflecti. Quaecumque
enim ab uno quolibet orta uarie commutantur, haec
a Graecis quidem *ov svvia* dicuntur, apud Latinos
uero coniugata. Nam quod Graeci *ov svvia* dicunt,
nos coniugationem appellamus. Haec autem sunt,
ut sapiens, sapienter, sapientia, et quaecumque in

uarias partes orationis uariasque inflexiones ab uno
quodam ducta cernuntur. Ex coniugatis igitur ar-
gumenti nascentis hoc exemplum est. Sit enim du-
bitabile, an in aliquo agro mihi atque uicino simul
pascere liceat pecus. Id autem est, an ius sit compa-
scere: subiectum igitur est ager, compascere uero
praedicatum. faciemus igitur argumentum hoc mo-
do hic de quo queritur compascuus est: in compa-
scuo autem licet compascere: in hoc igitur agro li-
cet compascere. Hic igitur compascendi iuris argu-
mentum ex compascuo sumptum est, ex coniugato
uidelicet. Compascere enim et compascuum con-
iugata sunt. Sumptum uero est argumentum, ius es-
se compascere, quoniam sit ager compascuus: sed
coniugatum est compascuum ei quod est compasce-
re. A coniugatis igitur sumptum est argumentum,
quod coniugatum in ipso est de quo agitur, id est,
in compascendo. Omnia enim ex eodem fluunt, et
sui sunt continentia, atque se respicientia. Factum
est igitur argumentum ex eo quod est in ipso ab ef-
fectis, id est, a coniugatis. Maxima uero propositio
coniugatorum in eo quod coniugata sunt. Vnam at-
que eandem esse naturam: uel sic, Cui conuenit ali-
quid, huic etiam coniugatum eius posse sociari.

A GENERE sic ducitur. Genus est, quod de
qualibet specie in eo quod quid est praedicatur. In
eo autem quod quid est praedicari dicitur, quod de
qualibet specie interrogantibus quid sit id, respon-
deri conuenit, et eius de qua respondetur speciei
substantiam monstrat. Semper uero genus propria
specie maius est, eamque intra ambitum suae praedica-
tionis includit. Quo fit, ut quamuis in alia quoque
dispartiri genus possit, speciem tamen suam nullo mo-
do derelinquat: uelut animal praedicatur quidem de
homine, et hominis substantiam monstrat. interro-
gantibus enim nobis quid est homo, animal respon-
detur. Idem tamen deduci in alia potest: uelut in e-
quum atque bouem, quae animalia nuncupantur.
Sed ita deducitur in diuersa, ut unamquamque earum
speciem quas continet non relinquat. Vbicumque e-
nim fuerit homo, necesse est ut sit animal: homo e-
nim animal est, idemque de boue, ac de ceteris. Ergo
liquidò demonstratum est, nomen generis a specie
nullo modo separari. Quod si aliquando generis uo-
cabulum uniuersaliter enuncietur, necesse est om-
neis species designari: ut si quis dicat omne animal,
et hominem designabis et bouem, et ceteras om-
nes species sub animalis nomine collocatas. Quae
cum ita sint, quidam testamento mulieri argentum
omne legauerat: queritur, an et etiam numerata pecu-
nia sit legata: numerata igitur pecunia in hac quae-
stione subiectum est, legata uero praedicatum. Con-
sidero igitur in alterutro eorum quid nam insit, ut
ex eo quod in ipso est, aliquod argumentum requirā:

uideo subiectum terminum, qui est, numerata pecunia, habere argentum genus, quod scilicet affectum est ad speciem suam, ad quam refertur. Quae enim ad se inuicem referuntur, affecta sunt: ergo quoniam argentum omne legatum est, et genus speciem propria non relinquit, necesse est ut numerata quoque pecunia sit legata. Nam cum omne nomen generis legatum sit, nihil de speciebus uidetur exceptum: uelut si quis dicat omne animal uiuere, non, ut arbitror, hominem tantum, uel bouem, uel equum, uel sigillatim cetera, uel unum, uel plura uiuere dicit, ut tamen aliqua cum sint animalia, uita munere carere contendat, sed omne prorsus quidquid fuerit animal, uiuere proponit. Cum igitur omne genus, id est, omne argentum legatum sit, nulla species excipitur. At numerata pecunia argentum est: fit igitur, ut numerata quoque pecunia legati uocabulo possit includi. Est igitur questio quidem, ut dictum est, an numerata pecunia legata sit, argumentum ab eo quod in ipso est, id est a genere, quod inest propriae speciei: quod ita inest, ut ad id referatur: hoc autem est argentum, ab effectis uero a genere: praedicatur enim ut genus, argentum de numerata pecunia. Interrogatibus enim nos, quid sit numerata pecunia, iure respondemus, argentum. Maxima propositio est, Cui conuenit omne genus, eidem unamquamque speciem conuenire. Quam Marcus quoque Tullius diuersis quidem uerbis, sed eadem significatione proposuit, dicens: Forma enim a genere, quoad suum nomen retinet, nunquam seiuungitur. A FORMA UXORIS.) Species est, quae proprijs differentijs informata sub praedicatione generis collocatur. Differentia uero propria a ceteris eam speciebus separant atque seiuungunt: uelut homo cum sit animalis species, differentijs informatur, rationalitatis atque mortalitatis: et seiuungitur ab his animalibus quae aeterna sunt, uelut sol a Platonicis creditur, et ab his animalibus quae sunt rationis expertia. Cum igitur omnes species inter se proprijs differentijs distent, necesse est quod de altera specialiter dicitur, id in animalia non posse transferri: uelut quod de homine dicitur specialiter, idem de equo atque boue non possit intelligi. Dicitur autem de specie, quoties genus ipsum ueluti in quandam contrahitur portionem: uelut si quis dicat, illud animal sibi adduci debere, quod sit rationale et mortale. Non utique de equo uel boue aut de ceteris, nisi tantum de homine, dictum esse intelligitur. Ut igitur generaliter dictum genus omnis species claudit, cum quis dicit omne animal, sic quodlibet animal designatum specie facit. Quae cum ita sint, a forma generis, id est, a specie generis tale fit argumentum: quam formam generis Cicero partem saepe nominat, quo id quod dicitur planius fiat. Notius enim nomen partis est, quam formae, quo ut-

tem distet forma a partibus, et nos strictius superius diximus, et paulo post a Cicero ipso latius explicabitur. Nunc de proposito uideamus exemplo. Uxoris species sunt duae, una matrumfamilias, altera usu, sed communi generis nomine uxores uocantur: fit uero id saepe, ut species eisdem nominibus nuncupentur, quibus et genera. Materfamilias uero esse non poterat, nisi quae conuenisset in manum. haec autem certa erat species nuptiarum. Tribus enim modis uxor habebatur, usu, farre, coemptione: sed confarreatio solis pontificibus conueniebat. Quae autem in manum per coemptionem conueniant, haec matrumfamilias uocabantur: quae uero usu uel farre, minime. Coemptio uero certis solennitatibus peragebatur, et sese in coemendo inuicem interrogabant: uir ita, an sibi mulier matrumfamilias esse uellet: illa respondebat uelle. Item mulier interrogabat, an uir sibi paterfamilias esse uellet: ille respondebat uelle. Itaque mulier uiri conueniebat in manu, et uocabatur haec nuptiae per coemptionem, et erat mulier matrumfamilias uero loco filiae. Quae solennitatem in suis institutis Ulpianus exponit. Quidam igitur extremo iudicio omne Fabia uxori legauit argentum, si quidem Fabia ei non uxor tantum, uerum etiam certa species uxoris, id est, matrumfamilias esset, queritur an uxori Fabiae legatum sit argentum. Uxor Fabia subiectum est, legatum argentum praedicatum. Quero igitur quod nam ex his argumentum sumere possim quae in questione sunt posita: ac uideo uxori duas inesse formas, quarum una tantum uxor est, altera matrumfamilias, quae in manu conuentione perficitur: quod si Fabia in manum non conuenit, nec matrumfamilias fuit, id est, non fuit ea species uxoris, cui argentum omne legatum. Quocirca quoniam id quod de alia specie dicitur, in aliam dici non conuenit, cumque Fabia praeter eam speciem sit quae in manum conuenit, id est, quae matrumfamilias sit, et uir matrumfamilias legauerit argentum, non uidetur Fabia esse legatum: questio igitur, ut dictum est, an uxori Fabiae omne argentum legatum sit: subiectum uxor Fabia, praedicatum uero legatum argentum, argumentum ab eo quod in ipso est, de quo queritur, id est, ab eo quod est in uxore de qua queritur. Est autem in uxore de qua queritur, species uxoris, ea scilicet quae in manum non conuenit, quae ad eam affecta est. Omnis enim species ad suum genus refertur, id est, omnis forma. Factum est igitur argumentum ab eo quod est in ipso ab affectis forma generis. Maxima propositio est, Quod de una specie dicitur, idem in altera non conuenire. A SIMILITUDINE.) Similia dicitur, quae eiusdem sunt qualitatis, ex quibus hoc modo sumitur argumentum. Quidam testamento aedii usufructum legauit, id est coesit aedes, ut ijs alius dum uiueret uideretur.

iteretur. haec coeperunt uel uitium facere, id est, ruinam minari, uel etiam corruerunt. Petit igitur ab haecrede is cui aedium usufructus legatus est, ut earum sibi aedium quae a testatore legata sunt, damna coepenset, et aedes quae uitium fecerunt uel corruerunt restituat. Queritur, an earum aedium quarum usufructus legatus sit, uitium uel ruinam haeres restituere cogatur. Hic igitur subiecta quidem oratio est, ueluti quidam terminus aedium, quarum usufructus legatus sit, ruina uel uitium. Praedicata uero oratio loco termini constituta, ab haecrede restituitio. Sumo igitur a simili argumentum, hoc modo. Quoniam si quis serui usufructum legauerit, isque seruus aliquo modo deperierit, non cogitur restituere haeres seruum: Ne nunc quidem cogatur haeres restituere aedes, quae in usufructu legatae, ruina uel uitium fecerunt. Similis est enim serui usufructus legatio, aedii usufructus legationi. Simile etiam seruum in usufructum legatum si deperierit, ab haecrede non restitui, et aedium in usufructum legatarum uitium ruinae uel ab haecrede non refici. Est igitur questio quidem, an aedium in usufructum legatarum uitium uel ruinam haeres restituere cogatur. Termini uero, subiectus quidem, aedium in usufructum legatarum uitium uel ruinam: praedicatus autem, ab haecrede restitutio. Argumentum uero ab eo quod in ipso est, id est, ab eo quod inest uel ruinae, uel uitio aedium in usufructum legatarum. Id autem est affectum, id est, similitudo. Omnis enim similitudo ei inesse perperditur quod est simile. Similitudo uero est serui usufructus legati pereuntis, quem restituere haeres non cogitur. Maxima uero propositio, Similibus rebus eadem conuenire. A DIFFERENTIA.) In rebus plurimum differentiibus quod de altera earum dicitur, non uidetur in altera conuenire. Id cum ita sit, quidam argentum suum omne legauit uxori. Illa pecuniam quoque quae in nominibus debebatur, suam esse dicebat, quod omnis pecunia nomine uocaretur argenti: queritur, an id quoque argentum quod in nominibus debebatur, legatum sit: hic igitur subiectus est terminus argentum quod in nominibus debetur, legatum uero praedicatus. A differentia igitur faciemus argumentationem, hoc modo. Idem de plurimum differentiibus reb. intelligi non potest. Plurimum uero differt, argentum in arca ne sit positum, an in nominibus debeatur. Nam quae posita in arca pecunia est, iuris est nostri. In nominibus uero debita, non est nostra. Nam quod mutuum datur, ex meo fit accipientis: atque ideo non cogitur eandem ipsam pecuniam debitor restituere creditori, sed aliam tantam. In arca uero posita pecunia, et in nominibus debita, non sunt argenti uel pecuniae species, sed differentiae, nam argenti species signatum ac non signatum esse dictae sunt: qualitas uero pecuniae in possessione posita uel non posita

ta, sed non modis omnibus aliene: in his differentijs constat, ut alia sit in arca posita, reliqua in nominibus debeatur. atque hoc idcirco dictum est, ne quis non a differentijs, sed a specie argumentationem ductam putaret: qualitas enim substantialis, non speciebus, sed differentijs annumeratur. Cum igitur suum omne quod fuerit argentum uir uxori legauerit, cumque manifestum sit, id ad ea pertinere quod fuerit suum legantis, id est, quod in arca fuerit conditum, non potest intelligi de eo quod in nominibus debeatur. Quoniam, sicut dictum est, id quod in nominibus debeatur, ab eo quod in arca positum est plurimum differt. Facta est igitur argumentatio ab eo quod in ipso inerat, de quo querebatur: querebatur uero de argento in nominibus debito. In hoc uero inerat propria differentia, quae ab alio differerebat, argento eo scilicet, quod in arca positum fuerat. Id uero est affectum, id est a differentia. Maxima uero propositio, De rebus plurimum differentiibus idem intelligi non posse. EX contrario autem sic. Quod de aliqua re dicitur, id in eius contrarium non potest conuenire. Idem enim de duobus contrarijs intelligi nullo modo potest. Quidam igitur supremae uoluntatis arbitrio uxori bonorum suorum usufructum legauit: mulier igitur cellas uinarias oleariasque plenas ad usufructum proprium deuocabat: queritur, an penus quoque usufructus legatus sit. penus igitur subiectus est, legatio praedicatum, a contrario igitur sumitur argumentum hoc modo: utimur his, quae nobis utentibus permanent: his uero abutimur, quae nobis utentibus perent: ergo cum permanere ac perire contraria sint, usus quoque atque abusus contraria necesse est iudicentur, quod si cetera quidem utedo permanent, cellae autem uinariae atque oleariae utendo consumuntur, aliarum quidem rerum usufructus esse potest, penus uero non potest usus esse, sed potius abusus, ergo cum uir uxori usufructum bonorum legauerit, non potuit legare contrarium, quod est abusus: est uero abusus uini atque olei. unum igitur atque oleum ad usufructum mulieris non potest pertinere. Argumentum ab eo quod in ipso est de quo agitur, id est, ab usufructus legatione, atque ab affecto, id est contrario: contraria uero in contrarijs non ita sunt tanquam definitio in eo quod definitur, sed tanquam relatio. Omnis enim relatio in relatiuis, omniaque contraria non id quod sunt, id est qualitates, sed hoc ipsum quod contraria sunt, in contrarijs esse dicuntur, quia non secundum qualitatem propria, sed secundum plurimam distantiam sibi inuicem conferuntur. Maxima propositio est, Quod alicui conuenit, id eius contrario non conuenire. A B adiunctis.) Adiuncta sunt, quae proximam ac finitimam locum tenent, ut si unum eorum quodlibet extiterit modo, alterum quoque uel extitisse, uel extare, uel extitutum esse uideatur: haec enim sibi

quasi vicina sunt. quae uero in existendo sibi sunt proxima, haec uel antecedere re uolunt, ut amor saepe concubitu: uel simul esse, ut pallor et timor: uel euenire posterius, ut post iracundia caedes. Ea quoque est adiunctorum natura, ut separari quidem possunt, tamen sese inuicem monstrant. Nam neque qui amant necessariò potitus est: et saepe qui potitus est, non amant. Nec qui pallet, necessariò timet, et saepe non timens pallet: nec ex necessitate iratus occidit, et occidit saepe aliquis non iratus. sed tamen si de singulis inquiratur, eum concubuisse qui amant, et pallere qui timet, et occidisse qui fuerit iratus, uerisimile est: non quod ita necesse sit, sed quia ex uicinis uicina colligimus. Nam quod ad exemplum attinet huius argumenti, haec similitudo est. Capitis diminutio est, prioris status permutatio. id multis fieri modis solet, uel maxima, uel media, uel minima. Maxima est, cum libertas et ciuitas amittitur, ut deportatio. Media uero, in qua ciuitas amittitur, et retinetur libertas, ut in Latinas colonias transmigratio. Minima, cum nec ciuitas nec libertas amittitur, sed status prioris qualitatis immutatur, uelut adoptatio, aut quibuslibet alijs modis prior status retenta ciuitate potuerit immutari. Mulieres uero antiquo iure tutela perpetua continerentur: recedebat uero à tutoris potestate, quae in manu uiri conuenisset. itaque fiebat eis prioris status permutatio, et erat capite diminuta, quae uiri conuenisset in manu. Quaedam igitur, quae se nunquam capite diminuisset, id est, quae in manu uiri minime conuenisset, sine tutoris autoritate testamentum fecit. Quae

secundum eius tabulas ex edicto praetoris debeat dari possessio. Hic subiectus quidem terminus, mulieris nunquam capite diminuta tabulae: praedicatus uero, possessionis concessio. Sumitur ergo ab adiunctis argumentum hoc modo. Nam si secundum mulieris tabulas nunquam capite diminuta possessio detur, nihil causae est cur non secundum puerulorum quoque et seruatorum tabulas ex edicto praetoris possessio permittatur. Quid enim officere potest, ne secundum mulieris nunquam capite diminuta tabulas possessio deferatur, quod scilicet, quae ea quae testamentum confecerat, sui non fuerit iuris: quod idem et de pueris et de seruis dici potest. Illorum enim aetas, illorum conditio in alterius sita est potestate. Adiungitur ergo, si secundum mulieris quae in suo iure non esset tabulas, possessio detur, secundum puerulorum quoque et seruatorum tabulas possessione dari, qui sui iuris minime sint. Quonia quidem illi sub tutoris, illi sub domini potestate sunt. Proximum namque est rei de qua queritur, quod eius est consequens, et postea existens, ut secundum seruatorum puerulorum quoque tabulas bonorum possessio detur, si illud quod est in questione conceditur. Queritur enim, an secundum mulieris tabulas nunquam capite diminuta, possessio detur. Quam rem consequitur, ut si id fiat,

secundum seruatorum quoque puerulorum quoque tabulas deferatur: quod quia fieri non oportet, ne rei quidem praecedentis existere debeat exemplum. Nec tamen necessaria est consequutio, sed uicina. Nam fieri potest, ut id recipiatur solum: secundum mulieris tabulas possessionem dari, non uero id ut secundum tabulas seruatorum uel puerulorum possessio concedatur. Sed proximum est, ut qui nunc hoc recipit, posterius illud admittat. Est igitur argumentum ab adiunctis, id est, ab eo quod in ipso haeret, de quo queritur: est autem quaestio de mulieris nunquam capite diminuta tabulis, ab effectis scilicet, ab adiunctis. Maxima propositio, Ex adiunctis adiuncta perpendi. AB antecedentibus autem. Antecedentia sunt, quibus positus aliud consequatur, licet illud quod antecedit minus sit atque posterius. Minus quidem, ut, Si homo est, animal est: hoc enim minus est animali, et tamen posito homine consequitur, ut animal sit. Posterius uero, ut, Si peperit, cum uiro concubuit: posterius est enim peperisse, quam concubuisse cum uiro. Aliquoties uero et quod aequale, et quod simul, et quod prius est ponitur, ut antecedens. Aequale quidem: ut, Si homo est, risibilis est. Simul uero: ut, Si terra obiecta est luna, deficit. et haec sibi conuertuntur, ut consequentia fiant antecedentia: ut, Si risibilis est, homo est: et si luna defecerit, terra adsit obiectio. Antecedens uero prius est: ut, Si arrogans est, odiosus est. Prius est enim arrogans, posterius odiosus. Illud tamen in omnibus manet, positus antecedentibus necessariò consequentia trahi. Exemplum uero tale est explanatio. Ciuitatis Romanae iure liberi retinentur in patrum arbitrio, usque dum tertia mancipatione soluantur. ergo si quando diuortium intercessisset culpa mulieris, parte quadam dotis pro liberorum numero multabatur. De qua re Paulus Institutorum librorum secundo, titulo de Dotibus ita differuit. Si diuortium est matrimonij, et hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur: quod si culpa mulieris factum est diuortium, in singulos liberos sexta pars dotis à marito retinetur, usque ad dimidam partem diuortat dotis. Quare quoniam quod ex dote conquiratur liberorum est: qui liberi in patris potestate sunt, id apud uirum necesse est permanere. Facto igitur diuortio contenditur, an dotis pars pro liberis, id est, uel liberorum causa, uel quia pro numero liberorum retinebatur, apud uirum debeat permanere. Hic subiectum quidem est, factum diuortium à muliere nunciatum: praedicatum uero, apud uirum sextae partis dotis post diuortium mansio. Quaestio, an post diuortium factum muliere nuncium remittente, sextae partis partem apud uirum manere oporteat. Quae igitur, si ab antecedentibus argumentum faciendum est, quid antecedat, quid consequatur. At si uiri culpa factum est

est diuortium, uideo mulierem dotis parte non multari, etiamsi prima repudij nuncium misit. Quod enim antecessit, ut uiri culpa fieret diuortium, id non permittit, ut dotis pars mulieri pereat, quamuis prima repudij nuncium misit. Non enim quod prior repudium nunciauit, dotis parte multanda est, sed absoluenda potius damno, quod non factum est, sed uiri culpa diuortium. igitur antecedens est, uiri culpa factum diuortium: consequens uero, dotis parte non retineri. Nam si hoc est, illud est. argumentationem uero faciam hoc modo. Si uiri culpa factum est diuortium, etiamsi mulier repudij nuncium misit, nullo modo tamen dotis parte multanda est, sed uiri culpa diuortium factum est: non igitur iure mulier dotis parte multabitur. quod si non multabitur dotis parte, nihil in uiri domo liberorum causa dotis nomine relinquetur. Sed non multabitur dotis parte: nihil igitur apud uirum dotis pro liberis relinquetur. utriusque uero conclusio syllogismi est haec. Si igitur uiri culpa factum est diuortium, pro liberis manere nihil oportet. Argumentum ab eo quod in ipso est, de quo agitur. Versatur quippe intentio de dotis parte, eiusque apud uirum post diuortium quod uxor prima nunciauerat, retentione: hoc uero antecessit uiri culpa, quod quia praecedens est, affectum est. Omne enim quod praecedit, ad id quod sequitur necesse est ut referatur. Maxima propositio est, Vbi est antecedens, ibi erit consequens. at in hac quaestione est antecedens, id est, uiri culpa factum diuortium: ibi igitur consequens erit, sextas non retineri. Cur autem ita superioris argumentum conclusionibus intexuerim, cum de his in Tullio latius exequente tractauero, euidentius apparebit.

A CONSEQUENTIBVS. Consequentia sunt, quae cum fuerint antecedentia posita, consequuntur: ueluti si dicamus, Si homo est, animal est: animal est consequens: sed in proposito exemplo non satis apparet à consequentibus argumentum, sed ab antecedentibus potius, quod paulo post liquebit. filij non iure suscepti, in patrum non erant potestate, sed matres potius sequebantur. Non autem omnibus erat conubium cum Romanis, nec erant iure nuptiae contractae, quae non aut inter ciuem Romanam ciuemque Romanum imbantur, aut cui princeps populus uel ciuitatem uel conubium permisisset, eo scilicet modo, ut in potestatem parentum liberi redigerentur. Illud quoque uidendum, quod ex impari matrimonio suscepti, non patrem, sed matrem sequuntur: ergo quaedam Romana uel cum Latino, uel cum peregrino, uel cum seruo, cum quo conubij ius non erat, nuptias fecit, dotem contulit: factoque inter eos diuortio contenditur, an nuptiae mulieris cum eo cum quo conubij ius non erat, apud uirum dotis pars post diuortium debeat permanere. Hic subiectum quidem est, nupta muli-

er cum quo conubium non erat: praedicatum uero, dotis partis apud uirum post diuortium retentionis iure mansio. Sumitur ergo à consequentibus argumentum hoc modo. Nam quia nuptias fecit cum eo, cum quo conubij ius nullum est, id consequitur, ut liberi patrem non sequantur. Si autem liberi patrem non sequuntur, ne in patris quidem sunt potestate. at si in patris potestate non sunt, matrisque applicantur, apud uirum dotis pars non poterit permanere. Hic igitur antecedens est, cum eo, cum quo conubij ius non erat, nuptiae. Consequens, nihil pro liberis dotis nomine manere oportere. Concludatur argumentatio: quoniam non permisso conubio, liberi qui procreantur patrem non sequuntur, ne dotis quidem pars apud patrem pro liberis manere debet, quandoquidem non patrem filij, sed matrem sequuntur. Probatum est igitur, pro liberis manere nihil oportere, ex hoc, quod cum eo mulier nuptias fecit, cum quo conubij ius non erat: hoc uero erat antecedens. Non ergo à consequenti, sed ab antecedenti potius factum deprehenditur argumentum. Quod si per id, quod nihil dotis nomine manere oporteret, probaretur eam nuptias cum eo fecisse, qui cum conubij ius non esset, recte à consequentibus argumentum factum esse diceretur. Fieret uero à consequentibus argumentum, si ita poneretur: Si quid ex dote pro liberis manere oporteret, quia patrem liberi sequuntur, cum eo nupta esset mulier, cum quo conubij ius erat. assumo quod est consequens: sed mulier cum eo nupta non est, cum quo conubij ius erat. concludo antecedens: nihil igitur dotis pro liberis manere oportebit, quia patrem liberi non sequuntur. Argumentum ab eo quod in ipso est, de quo queritur. Queritur enim de his nuptiis, quarum nullum fuerit iure conubium. Ex affectis, Omne enim consequens ad id quod praecedit refertur. Maxima propositio est, Vbi consequens non est, ibi ne antecedens quidem esse potest. ac de his erit alius uberius differendi locus. A REPUGNANTIBVS. Secundus heres dicitur, qui hereditato substituitur: ueluti si quis filium instituat heredem, scribatque, Si is filius intra pubertatem deceperit, nepotem, uel quemlibet alium heredem esse oportere. Nepos igitur, uel quilibet alius secundus heres dicitur: repugnantia sunt, quae (ut dictum est) contraria consequuntur, si ipsis contrarijs comparentur. Quidam igitur heredem testamento scripsit filium, eiusque secundum substituit heredem, uxorisque suae ancillarum usumfructum legauit à filio, dixitque ut uxori filius eius usumfructum ancillarum permitteret: neque illud adiecit, ut etiam secundus heres eundem usumfructum mulieri concederet. Successit filius, et mulieri ancillarum contulit usumfructum. Illo mortuo intra pubertatem, agit secundus heres, et usumfructum ancillarum mulieri extorquere

conatur dicens, usum fructum ei à filio legatum: à se-
nerò minime. Queritur, utrum ea mulier legatum
quod testamento acceperat, inuita possit amittere.
Hic igitur subiectum est legatū, quod testamenti iu-
re recte accepit: prædicatum uero, inuita posse amit-
tere. Sumo igitur argumentū à repugnantibus. Re-
pugnans uero est, si id quod contrario consequens
est, alteri contrario comparatur: uelut in hoc ipso
quod tractamus exemplo, recte accipere et non re-
cte accipere contraria sunt: sed non recte accipere
comitatur inuitum reddere. Iure enim inuitus red-
dit, qui non recte accepit. Repugnat igitur inuitum
reddere, ei quod est recte accipere. Faciemus igitur
argumentum sic: Qui testamento accepit, recte ac-
cepit: quod autem recte accipitur, inuito ei qui se-
mel recte accepit auferrī nō potest. at mulier te-
stamento usum fructum ancillarum accepit: idem igitur
inuita non poterit auferrī. Argumentum ab eo
quod in ipso est, de quo agitur, id est, de eo quod re-
cte acceptum est. In ipso uero est uelut affectū con-
trarietatis modo, ut superius dictum est. Est autem
argumentum repugnanti. Maxima propositio est,
Repugnantia conuenire non posse. AB efficien-
tibus causis.) Causarum quidem multa sunt genera,
quæ Cicero paulo posterius diuidit. Sed nunc de ef-
ficiendum causarū differit argumento. Efficiens ue-
rò causa est, quæ præcedente aliquid effectum est,
non tempore, sed proprietate naturæ, uelut in hoc
quod nūc declaramus exemplo. Damni infecti pro-
missio est, quoties quis promittit, si quod damni e-
ius opera contigerit, sua restitutione esse pensandū.
Ius autem est, parietem communi parietem alium, uel
formicatum, id est arcum habentem, uel directū con-
tinuumque coniungere. Quidam igitur ad parietem
communem alium extrinsecus parietem iunxit, de-
ditque satis damni infecti. Communis autem paries for-
nicatus fuit, id est, arcum habens, uel signi eā fabri-
cam sustinēs: adiungente igitur eo qui satisdederat,
et ut adiungeret, demoliente partem parietis, quo
iunctura coheresceret, uitium communis paries fe-
cit. Queritur, an damni infecti promissio cogat e-
um qui promiserit uitium restituere. Subiectus ter-
minus, damni infecti promissio: prædicatus, uitij re-
stitutio. Sumimus igitur argumentum à causis, hoc
modo. Si enim is qui damni promissit infecti, eius ui-
tij causa fuit, restituere debet uitium quod eius ac-
cidit culpa: quod si ea natura parietis fuit, ut suspen-
di sustineriq; non posset (fornicati enim parietis non
ea natura est, ut suspendi queat) parietis potius for-
ma, quam demolietis culpa uitium fecisse uidebitur:
et ita non cogitur restaurare uitium, qui se damni
infecti promissione constrinxerit. Fiet igitur argu-
mentatio hoc modo. Si penes parietis formā consti-
tit, ut eo adiungente parietē qui damni infecti pro-

miserat uitium fieret, id uitium qui promissit solu-
re non cogitur. Fuit autem causa paries, ut uitium
fieret, qui ea fuit natura, ut suspendi sustineriq; non
posset. Non igitur quod fornix uitium fecerit, restau-
rare debet qui damni promissit infecti. Argumentum
ab eo quod in ipso est, de quo agitur, id est, in uitij
restitutione: ex affecto, id est causa. Causa enim ui-
tij forma est parietis, non culpa coniungentis parie-
tem. Itaque factū est, ut fornix uitium faceret: quæ caus-
sa uitij cum absit ab eo qui parietem iunxit, absit
etiā eiusdem uitij restauratio. Maxima propositio,
Vnāquāque rem ex causis spectari oportere. AB
effectibus rebus.) Effecta sunt, quæ aliquibus efficiun-
tur causis, non tempore precedentibus, sed natura.
uelut si queratur, Vxore defuncta quæ in manū ui-
ri conuenit, an eius bona ad uirū pertineant. In quæ
questione bona uxoris defunctæ quæ in manum uiri
conuenierit, subiectum est: ad uirum autem pertine-
re, prædicatum est. Quæro igitur argumentū ab ef-
fecto, dispicioque quid fecerit ipsa in manum uiri
conuentio, atque ex eo argumentum traho: id autem
est, omnia uiri dotis nomine fieri, quæque mulieris fu-
ere. Ipsa igitur in manum conuentio omnia quæ mu-
lieris fuere uiri, fecit dotis nomine, non præcedens
tempore, sed statim propria ui naturæ. Nam ut in
manum quæque conuenierit, mox eius bona dotis no-
mine uirum sequuntur. Facio igitur argumentum
sic: Si mulier quæ defuncta est, in manum conuenit,
in manum conuenientis mulieris bona uiri fiūt do-
tis nomine. Hæc quoque bona de quibus agitur, uiri
sunt. Argumentum eo quod in ipso est, de quo agi-
tur, continetur. Agitur enim de rei bonis, quæ in ma-
num conuenierit, scilicet ab effectibus, id est, à causis
effectibus. Effectum namque est in manum conuentio-
nis, omnia quæ mulieris sunt, uiri fieri dotis nomi-
ne: quanquam hic quoque non ab effectibus, sed à caus-
sa factum argumentū monstraret esse. Ostensum est
enim, fieri uiri dotis nomine quicquid mulieris fue-
rit, ex eo quod mulier in manum conuenierit: sed hæc
causa est, ut quæ mulieris sunt uiri fiant dotis no-
mine. Sed dicat quis, ex eo quod ea quæ mulieris e-
rant uiri fiunt dotis nomine, id approbati quod de-
functæ bona ad uirū debeant pertinere: sed quæ mu-
lieris sunt, ea uiri fieri dotis nomine, et bona ad ui-
rum pertinere, uel idem est, uel neutrum alteri caus-
sa est: uel si quis dicat eam esse causam, ut bona mu-
lieris uiro debeant cedere, quod per in manum conuen-
tionem uiri facta sunt dotis nomine, à causa rursum,
ac non ab effectibus factum esse argumentū putabit, id
est à dote: ab effectibus uero nō oportet aliud nisi caus-
sam probari. Effet uero ex effectibus argumentum, ut
ex eo causa probaretur hoc modo. Si questio esset,
an mulier in manum uiri conuenisset, et indubitatum
haberetur, omnia quæ fuissent mulieris, uiri facta
dotis

dotis nomine diceretur: ita, si omnia quæ fuere mu-
lieris, uiri facta sunt dotis nomine: sed omnia quæ fu-
ere mulieris, uiri facta sunt dotis nomine: mulier igitur
in manū uiri conuenit. Maxima propositio, Caus-
sas ab effectibus suis non separari. EX cōparatione
autē omnia ualent, etc.) A cōparatione locus qui
dicitur, tripartitus scinditur: aut enim à comparati-
one maiorū, aut à cōparatione minorū, aut à com-
paratione parium nascitur. A cōparatione igitur
maiorum est, quoties maiora minoribus comparan-
tur, hoc modo: ut quod in re maiore ualet, ualet in
minore. Fit enim questio, an in urbe aqua liceat ar-
ceri. In hac igitur subiectus est terminus, in urbe a-
qua: prædicatus uero est, ius arcendi. Regi fines di-
cuntur, quoties unusquisque ager proprijs finibus
terminatur. Arcet uero aqua, qui eā per sua spacia
meare non patitur. Facimus igitur argumentum sic:
Quonia plus est regi fines, minus uero arceri aqua,
si in ciuitate fines non reguntur, quod maius est, ne
id quidē quod minus est fiet, ut aqua in ciuitate ar-
ceatur. Hic igitur sumptum est argumentum ab eo
quod in ipso heret, de quo queritur. Queritur ue-
rò de arcendæ aquæ iure, ab effecto scilicet, id est, à
maiore: quod refertur ad id quod minus est. Notan-
dum uero, quod Tullius maximā propositionem ar-
gumentationi inluit, hoc modo. Quod in re maio-
re ualet, ualet in minore, et deinceps ea nisus argu-
mentationem expedit, ut manifestius appareat id
quod primo uolumine cōmemoratum est, has maxi-
mas propositiones aliquoties quidē argumentatio-
nibus includi, ut in presenti monstratur exemplo:
alias uero uires argumentationibus dare, ut in supe-
rioribus exemplis locorū, quod si idem cōuertamus
exemplū, dicemus, Quod in re minore ualet, ualet
etiā in maiore. at in urbe aqua arcetur, regentur
igitur fines. Hic tamen questio permutatur hoc mo-
do. Queritur enim, an in urbe fines oporteat regi:
sed à minore sumitur argumentum, id est, ab arcen-
dæ aqua: ut sit hic quoque argumentum ab eo quod in
ipso est, id est, ab eo quod est in regedis finibus, ab ef-
fectu scilicet, id est à minore. Id enim quod minus
est, effectū est: illud namque respicit ad quod cōpara-
tur. Hic quoque maxima propositio à Tullio posita
est, eaq; est: Quod enim in re minore ualet, ualet
etiā in maiore. A paribus uero fit similiter cōpara-
tio, necesse est enim ut ualet æquitas, quæ paribus
in rebus paria iura desiderat. Plurimarū igitur rerū
usucapio annua est, ut si quis eis anno continuo fue-
rit usus, et firma iuris autoritate possideat uelut
rem mobilē. Fundi uero usucapio biennij temporis
spacio continetur, de ædibus in lege nihil ascriptum
est. Queritur ergo, usus ædiū uno ne anno an bien-
nio capiatur? faciemus à paribus argumentationem.
et quonia immobilium æqua possessio est, ædes ue-

rò immobiles sunt, ut biennio fundus usucapitur, ita
etiā oportet ædes usucapere biennio possidemē.
Æquitas enim parib. in rebus paria iura desiderat.
Quæ etiam maxima propositio à Tullio clarissime
posita est: sed exemplum restrictius dictum est, nec
promptissime ad intelligendū. Ita namque ait, ut quo-
niam usus autoritas fundi biennij est, sit etiam æ-
dium: hic igitur ædium usus autoritate biennio fie-
ri sentit. Sed adjicit, at in lege ædes nō adpellantur
et sic sunt ceterorum omnium quorum annuus est
usus. hic rursus ædes in his uidetur ponere, quæ an-
nuo usu capiuntur: et concludit nihil definiens, Ni
si ualet æquitas, quæ paribus in causis paria iura
desiderat. sed uidetur ita dictum, quonia immobiles
sunt ædes, ut fundus: biennio uero fundus usucapitur,
ædes quoque biennio usucapientur. et sibi ipse rur-
sus opponit: Sed in lege duodecim tabularū de ædib.
nihil ascriptum est, et inter eas relicte sunt res ta-
citurmitate legis, quarū est usus annuus. nā cum de
fundo præscribere lex biennij usucapionem, tacuit
ædes, et his potius hac taciturmitate eas iunxit, qua-
rum annuus est usus. Sed soluit obiectionem: ita sci-
licet æquitas paribus in rebus paria iura desiderat.
Itaque quonia æque fundus atque ædes immobiles sunt,
æque biennio usucapientur. Factū est igitur hic quo-
que argumentum ab eo quod in ipso est de quo agi-
tur, id est, ab affecto pari. Nam cum agatur de ædiū
possessione, argumentū sumptum est ab usucapione
fundorum. Expeditis igitur his locis qui in ipso de
quo agitur inherebāt, nunc iam loci eius quæ dixit
esse extrinsecus ponit exemplū. Hic uero est qui su-
mitur ab autoritate iudicij, locus ualde probabilis,
etiā si nō maximæ necessitatis. Quæ enim necessa-
ria sunt, hæc ex propria consideratur natura. quæ
uero probabilia sunt, plurimorū iudicij expectant.
Ea namque sunt probabilia, quæ uidetur uel omnib. uel
pluribus, uel maxime famosis atque præcipuis, uel se-
cundum unāquāque artem scientiamque eruditus: ut
quod medico in medicina, geometræ in geometria,
ceterisque in propria studiorū facultate uersatis, de
quo extrinsecus loco sic loquitur. QVAE autē
extrinsecus assumuntur.) Alia quippe argumenta
sunt, quæ ipse elicit orator, atque ipse quodammodo ex
designatis locis sibi comparat, et propria facultate
conquirat. Alia quæ extrinsecus posita, nō ipse inue-
nit, sed presentibus utitur et paratis: ueluti testimo-
nia, tabulæ, fama, ceteraque, de quibus M. T. latius tra-
ctaturus est. Nō enim sibi ipse testimonia parat ora-
tor, sed paratis utitur: nec ipse iudicij facit, sed iam
posito ac spontaneo rumore ueniēte utitur ad causā,
atque idcirco hos locos Græci ἀποκρίματα uocant, id est,
inartificiales, atque, ut Tullius dixit, artis expertes.
quæ enim nō proprio oratoris artificio cōparantur,
sed se extrinsecus ueniētia subministrant: hæc iure
artis

artis expertia appellata sunt. huius exemplum est: ut si ita respondeas. QVONIAM P. Scaeuola id solum, etc.) Sed ambitus adium est, quantum soli adium ambitus claudit. Scaeuola igitur dixit id esse ambitus adium solum, quod tecti diffusione tegetur. Manifestum est enim tecta latius fundi, nec parietibus adaequari, ut stillicidii longius cadat. quae cum ita sint, quidam parietem communem tegere nitebatur: queritur, an sit aliquod ius tegendi? respondeas tu, inquit Cicero, Trebati, id ius esse tegendi parietis communis, ut in eius qui tegat aliud quodlibet tectum stillicidij aqua fundatur: alius non esse iuris ut tegat quis parietem, stillicidio in vicini tecta defluente. Haec enim stillicidij seruitus noua nisi consentiente vicino nihil iuris habet. Sed si huic responso opponatur, ne sic quidem ut tegat esse iuris, quandoquidem adium solum tantum est, quantum cuiusque parietes claudunt: qui uero tegit tectum, longius mittit. Tu, inquit, responsum tuum Scaeuolae autoritate firmabis, dicens Scaeuolam respondisse, hoc esse solum ambitus adium, quantum tectum proieceretur, non quantum parietes ambiret. Ius est igitur proiecere tectum, qui intra ambitum adhuc suarum adium tegit, sed ita ut in suum tectum aqua defluat, nec vicino noua noceat seruitute. In qua questione neque a subiecto, neque a praedicto termino ductum est argumentum, quod in his locis considerari moris est, qui in ipsis haerent de quibus agitur terminis, ut in omnibus exemplis est diligentissime declaratum. Sed quia sumitur argumentum extrinsecus, dubitationi iudicium cuiuslibet opponitur, ut nunc Scaeuolae: cuius autoritate responsum est, atque ideo ex loco qui uocatur extrinsecus, sumptum dicitur argumentum. HIS igitur locis.) Omne elementum principium est eius rei, cuius elementum esse perpenditur. Nam eius quod ex elementis fit, ipsa elementa necesse est loco esse principij: ergo quoniam loci superius designati argumentorum quasi quaedam principia sunt: ipsi enim sunt qui continent argumenta: omne autem quod continet, eius quod continetur principium est. Idcirco ait Cicero, ueluti quaedam elementa argumentorum uideri locos hos quos superius posuit, cautissimeque adiecit quasi quaedam elementa. Non enim integrum elementa, sed quasi in similitudine elementorum sunt hi loci qui in argumentis efficiendis sumuntur. Idcirco quoniam argumentorum quaedam uidentur esse principia, alioquin elementum omne minima pars est eius quod elementum est, et id quod ex elementis efficitur, partibus uice coniungit, ut litera oratione, at uero locus, non pars argumenti, sed totum est. est enim significatio quaedam et demonstratio ad reperendum argumentum data: ut si locum respexeris, noueris ubi conditur, unde duci debeat argumentum. Sed reliqua ad Trebatium expeditissime dicta sunt: blanditurque ei,

etiam breuia posse sufficere acuminis praerogatiua, si tempus legendi plura non habeant. Sed quoniam, ut inquit, auidissimum studij ad has doctrinarum epulas recepit, non uult degustatum, sed satiatum relinquere: ut ne desit aliquid, sed de pleno etiam relinquat. factaque est a consuando translatio iucundissima. Declaratis omnibus igitur his locis, eorumque exemplis diligenter expositis, pauca quaedam de locorum uel atque ordine disputabo: quibus plenissima disputatione expeditis, ad ea quae restant explananda transgrediar: sed id tertio iam uolumine faciendum est, quoniam liber secundus habet proprium modum.

EIVSDEM BOETII IN TOPICA Ciceronis Commentarius III.

ANTEA quam latiore M. T. diuisione de numeratis superius locis aggrediar, pauca ut sum pollicitus de uel atque ordine locorum mihi uidentur esse tractanda: ut eorum natura diligentius cognita, facilius se argumentorum copia subministrat. Primum igitur, quoniam loci omnes diuisi sunt in eos qui in ipso haerent, de quo queritur, et in eos qui extrinsecus assumerentur, uidendum est qui nam sunt hi loci qui in ipso haerent de quo queritur, uel quid ab ipsis differant in quibus haerere dicuntur: atque illud quidem planissime expeditum est, ipsos dici terminos illos qui in questione uersantur, horum esse alterum praedictum, alterum uero subiectum, superior expeditio patefecit. Ab eo igitur termino de quo agitur, quid differat locus a toto, quadoquidem idem est ipsum esse quod totum. Neque enim est aliud esse quemlibet terminum in questione propositum, quam totum esse terminum eundem qui in questione est constitutus: de partibus quoque idem dicemus. Nam si omnes partes efficiunt id cuius partes sunt, terminumque in questione propositum suae partes efficiunt: non est dubium quin partes quoque omnes conuenientes, id esse, quod ipsum est in questione propositum, rectissime intelligatur. Notatio uero eodem modo illud ipsum est quod in questione proponitur: re enim unaquaque omne uocabulum designat ac denotat. Est igitur ut totum, partes, ac nota, idem quod est ipsum de quo queritur esse uideatur. In tanta igitur similitudine rerum danda est differentia: neque enim, ut dictum est, si locus haeret in ipso de quo queritur, atque ab ipso de quo queritur capi non potest argumentum, fieri potest ut locus idem esse possit quod ipsum est. Sed haec differentia est, ipsum est, quod consue ac singulariter intelligitur: ut homo in eo inest totum suum quod est definitio. Ipsius igitur totum ab eo quod ipsum est intelligentia separatur, quod illud quidem singulariter intelligitur: hoc uero sub generis ac differentiarum enumeratione monstratur. Diuidit enim diffinitio ac dispartit, totumque patefacit,

cit, quod in re ipsa singulariter intelligebatur. De partibus quoque eadem ratio est. Si enim ad membrorum multitudinem, uel specierum omnium enumerationem, singularem termini referas intellectum, statim ipsius ac partium differentias comprehendas. Nota etiam ab eo cuius nota est facile distat, quia illud uox et significatio est, illud res significationi supposita: eorum uero quae affecta sunt, non sunt dubiae differentiae ab his quorum affecta esse monstratur. Quis enim idem dicat esse coniugatum, quod est id cui coniugatum est? Quis idem esse iuste quod iustitia, quis genus idem quod forma, quis contraria, quis similia? quandoquidem neque contrarium sibi ipsi contrarium esse potest, nec simile sibi ipsi simile, nec genus sibi metipsum genus: et de ceteris eadem ratio est. Nunc illud dicendum est, propter quod ista praemisimus: quandoquidem enim ab illis tribus locis, qui primi propositi sunt, argumenta sumuntur, id est, a toto, a partibus, a nota, fit, ut ipse quidem terminus ad cuius fidem queritur argumentum, intra quamlibet earum rerum contineatur: quae cum ad argumentum ducta fuerint, loci esse monstrantur: uelut cum sit argumentum a toto, ipse quidem terminus, cui fides affertur, intra totum comprehenditur: totum uero ipsum quod est definitio, res est. siquidem orationem rem uocari placet. At si ex ea sumitur argumentum, fit locus. Iam ipsum quidem de quo agitur, intra totum clauditur: a quo totum cum sit argumentum, fit ipsum totum locus, quod totum quoniam claudit terminum qui in questione uersatur, eidem termino uidetur inherere. Quo fit ut locus quoque qui a toto est, eidem inhaereat termino, de quo in questione dubitatur. Partium quoque enumeratio eundem terminum claudit, quem partium collectione coniungit: ipsaque partium enumeratio res quaedam est, si oratio rebus annumeranda est: sed si ab ea ducitur argumentum, fit locus. Sed quoniam partium multitudo in eodem termino est, quem conuenit partium iungit, necesse est eum quoque locum qui est a coniunctione partium, ipsi illi termino de quo queritur inherere. Nota etiam rem designat, et signatione aliquo modo comprehendit, a qua si ducitur argumentum, fit locus. et quoniam nomen omne ei uidetur adesse, cuius intelligentiam signat: locus quoque qui est a notatione, in ipso haeret, de quo uersatur intentio. At in affectis, quae in tredecim partes diuisa sunt, non idem est. Nam quoniam respicientia quodammodo terminum sunt, et quasi extrinsecus constituta: non uidentur eodem modo coniuncta esse cum termino, quo coniuncti sunt hi loci qui a toto, a partium enumeratione, a nota esse praedicti sunt: sed tamen id quod affectum est, ad aliquid dicitur. Id uero aliquid iunctum est illi semper, quod ad eius ducitur relationem, ac sine

eo esse nunquam potest: quare cum ipso nascitur, et quodammodo altero dicto, intelligitur alterum. Nam si id de quo queritur eiusque affecta perpendas, ea quae perhibentur affecta, extra id de quo ambigitur posita esse consideres. nihil enim eorum quae sunt ad aliquid ex se ipso esse potest, sed est semper ex altero. Ut enim in praedicationis ostenditur, omnia quae ad aliquid dicuntur, opposita sunt, non tamen ita disincta sunt, ut omnino sine distributa, sed quoniam relatiua praedicatione iunguntur, necesse est aliquo modo in ipso sint ad quod uidentur affecta. omne quippe affectum ex eo quod affectum est, suscipit formam, et sine eo esse non potest, et dicto altero alterius se statim subijcit intellectus: ut cum dixerem dimidium, duplum intelligitur: et cum patrem nominauero, filius ad intelligentiam uenit: et omnia quaecumque ad aliquid sunt, ex sese pendunt, nec a se inuicem deseruntur: igitur omne affectum et ad ipsum respicit ad quod refertur, et in ipso est. ad ipsum quidem respicit, quoniam ad affectum suum uelut ad aliquid relatiue, more praedicationis refertur. In ipso uero est, quia ea est affectorum natura, ut alterum existat ab altero, sequitur ipsa possideant: quandoquidem et id quod affectum uocatur, eius est termini ad quem consideratur affectum, et terminus in questione propositus affecto suo intelligitur esse conexus. Quae cum ita sint, cum argumentum sumitur a coniugatis, quoniam id quod coniugatum est, affectum est ad id quod ei ex altera parte est coniugatum. Id quidem de quo queritur, in altrifecus posito coniugato haeret. Is uero locus unde argumentum trahitur, ab altero ducitur coniugato: ueluti si compascuus ager est, ius est compascere. Igitur compascere atque compascuum coniugata sunt. sed querebatur an ius esset compascere. Tractum uero est argumentum a compascuo. Itaque terminus quidem de quo fuit questio, in altero coniugato positus apprehenditur, id est, in compascendo. Locus uero unde argumentum tractum est, in altero est, id est, in compascuo. Item quoties a genere ducitur argumentum, id de quo queritur in forma haerere necesse est: ut cum ostenditur legata esse numerata pecunia, quoniam fuerit argentum omne legatum. Queritur enim de numerata pecunia, quae est species argenti: et argumentum tractum est ab argento, id est a genere. Itaque ipsum de quo querebatur in forma fuit, id est in specie. Argumentum uero tractum est ab affecto, id est a genere. Quod si a forma generis argumentum fiat, conuerso modo est. Id quidem quod queritur, in genere esse monstratur: ipsum uero unde sumptum est argumentum, in forma esse perpenditur. Nam cum queratur, an legatum sit uxori, ostenditur non esse legatum, quia non fuerit uxori tantum legatum, sed matrifamilias uxori: uxor uero genus est, matrifamilias

liis species uxoris. Queritur igitur de uxore, id est de genere: argumentum factum est à matrefamilis, id est, à forma. Quoties uero à similitudine trahitur argumentum, quoniam id quod simile est, non sibi, sed alteri simile esse perpenditur, res quidē de qua queritur, in uno eorum quae sunt similia, posita est: at uero locus in altero. uelut cum queritur, an haeres restituere uitium ruinam ue cogatur adium in usum fructum relictarum. In hoc igitur questio est, locus uero in similitudine: quia non oportet heredē aedes restituere, sicut nec mancipium, si id aliqua ratione deperat. Cum igitur similis sit adium usufructus atq; mancipij, quod queritur in adium usufructu positum est, locus uero in usufructu mancipij. In differentia quoq; idem est. eorum namq; quae differunt, in altero positum est id quod queritur: in altero uero illud à quo id quod est ambiguum, comprobatur: ut cum queritur, an id quoq; argentum quod in nominibus debebatur, legatum sit. Hic igitur illud est quod dubitatur. In eo uero quod ab hoc dif- fert locus, à quo ostenditur minime legatum esse argenteum, quod in nominibus debebatur, quia multū differt in arca ne sit positum, an in nominibus scriptum. A contrario quoque idem est, ut in eo quod queritur, an usufructus plenus legatus sit. In usufructu igitur questio est. sed probatur minime esse gatus, quia non potest esse usus earum rerum quae utendo pereunt, sed potius abusus. In abusu igitur locus est, scilicet in altero contrarium, cum fuerit in usu questio. Ab adiunctis etiam locus eodem modo ab eo quod queritur, segregatus est: ut in uno adiuncto sit questio, in altero uero sit locus. Nam cum queratur, an secundum mulieris tabulas nunquam capite diminuta possessio detur, in hoc questio est. at in huius adiuncto, locus. Ostenditur enim, minime dari debere possessionem, quia sit proximū, ut secundum puerorum atq; seruorum tabulas bonorum possessio concedatur. Ab antecedentibus uero ita est locus, ut questio sit in consequentibus. Nam quod queritur, an aliquid dotis nomine pro liberis manere oporteat, sumitur argumentum, nullo modo manere oportere, ex antecedentibus, quod uiri culpa factum est diuortium. Locus itaq; in antecedenti, questio uero in consequenti. Consequutum est enim uiri culpa factum diuortium, nihil apud patrem pro liberis permanere, cum uiri culpa praecesserit. A consequentibus uero si sit argumentum, res quae dubia est, in antecedentibus esse deprehenditur: uelut cum queritur, an diuortio facto cum eo, cū quo conubium non erat, dotis nomine aliquid pro liberis manere oporteat, sit argumentum sic: si quid ex dote pro liberis manere oporteret, quia patrem liberi sequerentur, cum eo nupta esset mulier, qui cum conubij ius esset. hic antecedens est, si quid ex do-

te pro liberis manere oporteret: et in eo questio, an aliquid manere oporteat: consequens, cū eo mulier nupta, qui cū conubij ius esset: à quo sumitur argumentum, id est, à consequenti. Nam cum manifestum sit, non cum eo esse nuptam, cum quo conubij ius erat, ostenditur quod minime patrem liberi sequantur, atque idcirco nihil pro liberis manere oportere. Hic igitur res quidem quae dubitatur, in antecedenti est, in eo scilicet, an ex dote pro liberis aliquid manere oporteat. Argumentum uero in eo loco qui est in consequentibus, id est, in muliere quae nupta est cum eo, cum quo nulla erant iura conubij. A repugnantibus etiam quoties argumenta sumuntur, res quidem dubia in altero repugnanti, in aduerso uero locus est argumenti: ut cum queritur, an possit inuita mulier reddere legatum, quod recte testamento semel accepit. Locus à repugnanti, minime posse inuitam reddere, quod recte accepit. Questio igitur est in eo, quod intelligitur inuitam reddere. Argumentum uero in altero repugnantis id est, in eo quod intelligitur recte accipere. Pugnat enim, inuitam reddere, et recte accipere: sed questio in uno eorum est, locus in altero. Quoties uero à causis efficientibus ducitur argumentum, questionem in effectis esse necesse est: ut in exemplo, quod queritur, an qui satisdedit damni infecti uitium parietis prestare cogatur. In hoc igitur, id est uitio parietis, questio est: sed de causa trahitur argumentum. Ducitur enim, non oportere prestare, quoniam natura parietis causa fuerit uitij, non is qui de prestando uitio satisdedit. effectū igitur causae, uitium parietis fuit. Itaq; questio quidem in effecto, locus uero esse consideratur ex causa. At si ab effectis aliquid approbetur, locus in effecto, questio in causa est constituta: ueluti cum queritur, an mulier quaedam, cuius bona uiri facta sunt dotis nomine, in uiri manum conuenierit. Quoniam ergo in manu conuentione perficitur, ut bona mulieris post eius mortem uir adipiscatur: argumentum ducimus ab effectis. Efficitur enim per in manum conuentionem, ut quaecumq; sunt mulieris, uiri fiant dotis nomine. Ergo cum ea quae mulieris fuere, uir nomine dotis adipiscitur, mulierem in manum uiri necesse est conuenire. Questio itaque de muliere est, an in manum conuenierit. Argumentum uero ab effecto causae, id est, in manum conuentionis: hoc uero est, quod ea quae fuere mulieris, uir nomine dotis acquirat. quo fit, ut quod queritur in causa, locus uero sit in effectis. A comparatione uero maiorum si fuerit argumentum, questio erit in minoribus: ut si queratur, an in urbe aqua debeat arceri: defendaturq; minime debere. neq; enim fines reguntur. Ita in aqua arceri quod minus est, questio est: locus uero in finibus regendis, quod maius est. Contrariē uero

uero

uero, si à minore argumentum ducatur, erit id quod dubitatur in re maiore: ut si dubitetur, an fines in ciuitate regantur, respondeamus, minime: quonia ne aqua quidem arceretur. Ita id quod dubitatur, in re maiore consistit: illud uero unde argumentum sumitur, in minore. Et in comparatione parium, similis ratio est. In uno enim eorum quae sunt paria, questio consistit: in altero locus intelligitur argumenti. ueluti cum queritur, an adium usus biennio capiatur, id approbamus, quonia fundorum quoq;: Cum igitur paria sint fundus atque aedes, questio quidem de aedibus est: argumentum uero ducitur à fundo. Ac de uis quidem locorum, quoq; à se modo questiones et loci argumentorum separentur, haec dicta sint. Nunc eorum ordinem breuissimè commemorabo. Ex hoc itaque oritur omne iudicium, qui locus prior, qui sit posterior existimandus, si eos terminos consideremus, qui in proposita questione uersantur. Quaecumque enim his terminis propinquiora sunt, haec rectissimè priora numerantur. Posteriora uero, quantum à propositis longissimè quaeq; recesserint, id autem tali ratione clarescet. Primum namq; locorum est diuisa pluralitas in eos qui in ipso sunt de quo agitur, et in eos qui assumuntur extrinsecus. in quo propositos esse intelligimus eos locos qui in ipso sunt, his locis qui trahuntur extrinsecus. Hic uero locus qui in ipso est, in primas quatuor distribuitur partes: quarum prima est definitio, qui locus à toto est nuncupatus. idcirco autem primus à toto ponitur, quoniam nihil est alicui tam proximum, quam propria definitio. Consequitur argumentum partium, quia post definitionem proximū locum partes tenere debent, quae totum id, cuius partes dicuntur esse, coniungunt. His opponitur nota, quae quasi conuerso modo definitio est. nam sicut definitio explicat quod implicite nota signat, ita nota inuoluit, et confuse indicat, quod patefacit atq; expedit definitio. Nota uero tertia ideo est, quia definitio substantiam tenet, partitio ea dinumerat, quae totum compositum iungunt: nota uero nihil efficit, sed tantū designat. Post haec quae in ipsis terminis principaliter haerent, illa quae sunt affecta numerantur, quae iam non ipsis insunt terminis, sed eosdem uelut exterius posita consequuntur. atq; idcirco solum in ipsis esse dicuntur, quoniam sine his esse non possunt, quorum prima sunt coniugata. Nihil enim inter affecta sic proximum est, quam quod et re et nomine participat, nisi quod parua nominis inflexione seiungitur. Nam id quod iustum est, et iustitia participat, et inflexo iustitiae nomine nuncupatur, et in ceteris quidē coniugatis idem est. Post haec adnumeratum est genus. Genus uero, quod cuiuslibet uniuersaliter substantiam monstrat, et quod multorum speciem diuersorum substantialis est simili-

litudo, quod à propositis terminis paulo longius quam coniugata seiungitur: quia tametsi substantiam monstrat, tamen ne inflexo quidem uocabulo cum termini nomine copulatur, sed longè lateq; diuerso. Huic adiuncta est species, quam formam Tullius appellauit, quia nihil est tam proximum generi quam species. Species uero est, substantialis indiuiduorum similitudo, et quod sub genere ponitur. Post hanc similitudo est constituta: etenim post illud idē quod in substantijs intelligitur, illud idem recte ponitur, quod in qualitate esse perpenditur. Paulatim uero res incipit à similitudine recedere, nec statim ad contrarium uenit, sed prius differentia locum statuit. Nam remota similitudine nihil aliud occurrit prius, nisi differentia. Post hanc à contrario locum ducit, id est, à maxima differentia: rursus ad amica sibi affecta conuertitur, sed non eo modo amica, quo sunt similia. adiuncta enim proponit, quae non sunt integræ similitudinis, sed inter se iudicij et ueluti cuiusdam rerum sibi coherentium propinquitatis. post adiuncta uero antecedentia Tullius posuit. Post id enim quod aliquo modo iunctum est, aliquid necesse est aut antecedens, aut consequens intelligatur: prius itaque antecedens est, post consequens collocatum est. Post haec repugnantia dixit, ut quodammodo duplex ordo contrarietatum ac similitudinum nasceretur. Prius enim posuit à simili, à differentia, à contrario: atq; hic uniuersus ordo est similibus et contrariis. Rursus ab adiunctis, ab antecedentibus, à consequentibus, à repugnantibus. Hic rursus secundus ordo similibus et contrariis esse deprehenditur. Sed primus ualde euidentior, quam secundus: plus est enim simile esse, quam adiunctum: plus est differre, quam antecedere uel consequi: plus esse contrarium, quam repugnans. et in suo quoq; plenam retinent formam: uelut quia similitudo propinquitatem quandam tenere debet, propinquius est id quod est simile ei cui simile esse consideratur, quam id quod adiunctum est ei, cui naturali uicinitate coniungitur. Rursus quoniam differentia dissimilitudinis author est, dissimilius est id quod ab alio differt, quam id quod consequitur, uel antecedit. Rursus quoniam contrarium longissimè ab eo cui contrarium est oportet abscedere: longius abscedit contrarium quam repugnans. Post haec quid aliud restare poterat, quam effectorum causas querere? aut post effectorum causas quid aliud, quam ipsarum causarum perquirere effectus? Praeterea à comparatione loci postremum ordinem tenet, quia siue similitudinem, siue dissimilitudinem in sola obtinent quantitate. et de locorum ordine satis dictū est. Illud praeterea considerandum puto, num hi quoq; argumentorum loci qui in ipso haerēt de quo queritur, inter affecta iure nominantur: quandoquidem quae affecta sunt, idcirco esse

C

co esse

co esse dicitur affecta, quia sunt ad aliquid, et propositi termini relatione ne sunt. Nam et definitio alicuius est definitio, et totum partium totum est, et nota significati nota est: sed inspicienda natura est singulorum, et videndum, num similitur hęc ad aliquid referantur, ut cetera. Nam definitio rem quam definit quodammodo explicat atq; confirmat. Item partes rem cuius partes sunt propria conuentione perficiunt: nota uero eius intellectu communiter tenet. et cum hęc cetera que uocantur affecta non faciant, iure hęc non inter affecta ponuntur, sed in eo quod ueluti efficiunt atq; conformant, inesse dicuntur. Sed quoniam de uis atque ordine locorum sufficienter dictum est, nunc ad sequentia transeamus. Præter omnia enim que superius dicta sunt, illud animaduertendum maxime est, quia non si quid in argumentis fuerit sumptum, illud eorum argumentorum locus dicendus est, nisi non solum in sit argumentis, uerum etiam ab eo argumenta nascantur. id quod dico, planiore liquebit exemplo. Si quod enim fuerit argumentum in quo sumatur genus uel species, non statim illud argumentum ex genere uel specie tractum esse dicitur, nisi e: argumento uires generis uel speciei qualitas subministrat. Age enim, sit questio, an idem sit animal esse, quod uiuere? fiet argumentatio sic, Non idem est animal esse, quod uiuere, quia ne inanimato quidem idem est esse, quod mori: plurima quippe sunt inanimata, neque moriuntur. nam que nunquam uiuere, ne mori quidem posse manifestum est. Hic igitur inanimatum genus est lapidum ac fusilium metallorum, et sumptum est in argumento: sed non ex genere factum est argumentum, licet in eodem genus uideatur inclusum, sed potius a contrario. Namque contrarium est uitæ quidem mors, animal autem inanimatum: sed mori non sequitur inanimatum, igitur ne animal quidem uiuere. Non ergo ex genere locus iste dicendus est, sed potius ex contrario, quamuis genus huiusmodi contineat argumentum. Tunc enim locus esset a genere, si ab animalibus, uel a uiuendi genere argumentatio traheretur: uelut si ita fieret argumentum, Animal esse substantia est: ipsum uero uiuere substantia non est, sed in substantia uenit: non est igitur idem uiuere, quod animal esse. a substantia igitur tractum est argumentum, a genere uidelicet animalis. Hoc igitur argumentum et genus continet, et ex genere ductum est: in priore uero et si genus continet, a contrario tamen ductum esse perpenditur. Illud enim semper speculandum est, non quid in argumento sit, sed ex quo ducitur argumentum. et in ceteris quidem eadem ratio tenenda est: neque est enim in singulis immorandum. Si quos enim diligentia decursu superius expositionis exercuit, facile in reliquis colliget, quod uno declaratur exemplo. **QUANDO**

ergo unusquisque eorum locorum, etc.) Propositis breuiter argumentorum locis, eosdem subtilius atque euocatiuis statuit per suas partes et conuenientia membra partiri. Ita enim locorum omnium diligentius natura considerabitur, si non confuse solum, ueruetiam distributum, et in suarum partium proprietate noscantur. Dat uero hic multa inueniendorum copiam argumentorum, ut enim de definitione dicamus: si cumctas aliquis definitionum partes agnouerit, ex omnibus sibi poterit argumenta conquirere, eritque in inueniendis copiosior argumentis eo qui quot sint definitionum species ignorat. Ex tot enim definitionum partibus argumenta producet, quatas quis definitionum partes esse cognouerit. Is uero habebit plurimam locorum talium facultatem, quem definitionum diuersitas non latebit. Ob hoc igitur M. T. quos confuse atque indigeste posuit locos, nunc eosdem diligentiore ratione partitur, ac primum illud presiore consideratione tractandum est: quod ut dictum est, etiam loci ipsi res quedam sunt. sed esse intelliguntur loci, cum ab his trahitur argumentum. Ergo nunc Cicero non principaliter locos, sed res ipsas diuidit, que ad argumentum ductæ speciem sumunt locorum. Definitio namque et pars et nota res quedam sunt: sed cum ab his argumentum ducitur, loci fiunt. Cum igitur M. T. res ipsas ita ut sunt naturaliter partiat, simul cum rebus diuidit locos. Si enim res una est a qua duci poterit argumentum, tum unus est etiam locus. at si illa diuiditur, quot partes eius rei fuerint, tot erunt etiam loci generis eiusdem de quo argumenta nascuntur. Que cum ita sint, cumque primum omnium locus a toto sit, id est, a definitione, prius quid sit definitio declarat, ut patefacta rei natura species eius uel membra conuenienti ordine partiat. Definitio, inquit, est oratio que id quod definitur explicat quid sit: sicut definitio est hominis, Animal rationale mortale. Dictum uero cautissime est Explicat. Nam quod nomen confuse denunciat, id definitio per quedam substantiaria membra diffundit. Quod enim confuse nomine hominis declaratur, id aperit atque explicat definitio, dicens, hominem esse animal rationale et mortale. Nam nisi ita dixisset, potuerat esse communis definitio generi quoque, uelut hoc modo. Definitio est, que designat quid est id quod definit: sed genus quoque designat quid est id de quo predicatur, sed non explicat. Sola enim definitio explicat quid sit, que oratione perficitur: genus uero et cetera que singulis plerumque nominibus proferruntur, minime. Explicat autem definitio id quod definitur, non quoquo modo, id est, non in eo quod quale, uel quantum est, non in quolibet aliorum predicamentorum, sed quid sit, id est, eius quod definit substantiam monstrat. Ea uero definitio substantiam designat, que ex genere differentiisque consistit. hęc

namque

namque uniuscuiusque substantiam signat, sicut in his dictum est, ubi de genere, ac specie, differentia, proprio, accidentique dictum est. Ergo omnis definitio explicat, quid sit id quod definitur. Aristoteles uero eodem penè modo definitionem determinat, dicens: Definitio est oratio, quid est esse significans. Hanc M. T. partitur hoc modo. DEFINITIO NVNVM autem duo sunt genera prima. Omnem definitionem manifestum est ad aliquid dici, alicuius est enim semper definitio. Que uero ad aliquid dicuntur, quandam proprietatem ex his sumant necessesse est, ad que referuntur. Quo fit, ut ex his rebus quis determinat definitio, in ipsas definitiones quedam proprietates transferatur: sed quia quod ad aliquid refertur, id non potest idem esse ei ad quod dicitur: propria quoque ipsi quod refertur, ad aliud formam necessesse est possidere. Eoque fit, ut in definitionibus et sua cuique insit forma, et ea quam ab his accipiunt que definiunt consideretur. Quod M. T. uidens, primum diuidit definitiones secundum ea que definiuntur, quarum genera duo esse proponit: unum earum rerum que sunt, alterum earum que intelliguntur. His igitur definitionum differentias ex his uidetur sumpsisse que in definitione monstrantur. Omnia enim que definiuntur, aut corporalia sunt, aut incorporalia. Res enim omnes in hæc primum diuiduntur. Ea uero que corporalia sunt esse dicit, ea que incorporalia sunt non esse. Non quod omnino ea que incorporalia sunt non sint, alioquin nec definitionem susciperent. Nam si definitio est qua explicatur id quod definitur quid sit, eius rei que omnino non est, nec quid sit explicatio ulla esse potest. Sed quia humanum genus sensibus degit, id maxime esse arbitratur, quod sensuum comprehensioni subiicitur. Quis enim sibi non magis lapidem scire uideatur, aut hominem, quam iustitiam, uel hereditatem, uel quicquid aliud non sensibus, sed intelligentia comprehenditur unde fit, ut propter euentiam cognitionis ea magis esse uideantur, que subiecta sunt sensibus: ea minime, que intelligentie ratione capiuntur. Sed id sciendum est, M. T. ad hominum protulisse opinionem, non ad ueritatem. Nam ut inter optimè philosophantes constitit, illa maxime sunt, que longe a sensibus segregata sint: illa minus, que opinionibus sensibus subministrant. Unde etiam idem Cicero in Timeo ait, Quid est quod semper sit, nec ul lum habeat ortum? et quod gignatur, nec unquam sit? Quorum alterum intelligentie ratione comprehenditur, alterum affert opinionem sensus rationis expers. Hic igitur id quod semper sit, rationi adiecit: id uero quod nunquam sit, sensibus iunxit. Sed, ut dictum est, corporea esse, et incorporea non esse, non ad ueritatem, sed ad communem quorumlibet hominum opinionem loquutus est. Ponit igitur exem-

pla earum quidem rerum que sunt, format quasdam corporaliū rerum: ut fundū, ædes, parietes, stillidium, atq; id genus: que corporalia esse hæc ratione ostendit, quoniam cerni tangiq; possunt. Earum uero rerum que non sunt, exempla posuit, usucapionem, tutelam, gentem, ceteraque que sunt incorporea. que ex hoc incorporea esse monstrauit, quod ait ea tangi demonstrari ue non posse, sed intelligentia atq; animo comprehendendi. Cur uero ea non esse dixerit, supposuit ratione, dicens nullum quasi corpus earum rerum esse, nec molem aliquam que feriat sensum. Quod enim corpus esse potest usucapionis? Nam ipsa que usucapitur, corporea sunt: ipsa uero usucapio corporea non est. Ipsa enim per utendi consuetudinem possidendi firmitudo, quod nam corpus habere potest? Item quod quis tutela regit, corporale est: homo namque est. Ipsa uero cura tutelæ, atq; ipsum ius alium tuendi, nihil omnino corporis habere potest. Homines quoque qui in eadem gentilitate sunt, corporei sunt. Ipsa uero gentilitas, id est, communis nominis liberorum societas, ut Scipionum, Valiorum, et Brutorum, certe incorporea est: sed quedam earum rerum incorporealis animi conceptio est atq; intelligentia, quam notionem uocauit. Ipsa enim imaginatio usucapionis uel tutelæ atque intellectus incorporealis rei notio dicitur, quam Græci νοησις uocant. Diuisit igitur definitionem in has duas partes, scilicet secundum subiecti differentias, ut alias quidem esse diceret definitiones earum rerum que sunt, id est, corporaliū: alias uero rerum que non sunt, id est, incorporealiū. Hinc queri potest, quod etiam superius breuiter commemorauimus, quoniam modo definitio non inter affecta numeretur, cum omnis definitio ad aliquid esse uideatur. Idcirco enim affecta esse dicta sunt, similitudo, contrarium, et c. quonia semper ad aliquid referuntur. Quod si etiam definitio refertur ad aliquid, nec est absolute ac proprie considerationis, ea quoque inter affecta ponenda est. sed occurritur, quoniam ea que affecta sunt tanquam umbræ quedam corpus, ita extra posita, non possunt id relinquere ad quod probatur affecta. et aut omnino substantia eorum ad que affecta sunt non signant, ut contrarium, simile, et cetera: aut si quando designant, una quedam pars intelligitur esse substantiæ, uelut genus, species, differentia. Non enim genus tota substantia est speciei, quandoquidem non solum genus speciem format, sed differentia quoque: nec differentia totam substantiam continet formæ, quandoquidem non solum differentia speciem perficit, sed etiam genus: ipsa uero species quedam generis pars est. At uero definitio, et si ad aliquid est, tamen totam substantiam monstrat, atque exequitur ei rei quæ definit, et substantiam perficit: ut neque extra posita sit, sicut similitudo et contra-

C a ria,

ria, neque pars eius substantiæ sit, quæ definitione determinat, sed potius ipsa substantia sit. Ac de hac quidem re satis dictum est: idem uero de partibus dici potest. nam cõunctæ partes totum id efficiunt, cuius partes sunt. Nota quoque totum signat id quod designat, atque omnia coæquantur, et definitio definit, et partes toti, et nota rei quæ significatione declarat, si non sit unica, uel æquiuoca, uel si res quæ designatur non sit multiuoca. Sanè illud dubitari recte potest, cur cum dixisset duo genera esse definitionum, non ipsas definitiones partitus est, sed quæ definitur, id est, corporale atque incorporale. Quod idcirco dictum uidetur, quia definitio cum sit ad aliquid, ut dictum est, quædam capit ex his, quorum substantiam determinat, qualitatē. **ATQVE** etiã definitiones aliæ sunt partitionum, etc.) Quoniam definitio ita ex subiecta re quam definit proprietatē capit, ut tamē formam propriã non relinquat, idcirco post eas differentias definitionum, quæ ab his rebus tractæ sunt, quæ definiēbantur, nunc à propria forma definitionum differentias tradit. Propria uero forma uniuersiuusque cõpositi in suis partibus cõstat. itaque ex partibus definitionum tales differentias docet, quod aliæ definitiones per diuisionem, aliæ per partitionem sunt. Definitur enim res quelibet, aut eius species omnes enumerantur, aut partes. partes uero à specie quid differant, paulo posterius dicam. nunc exponenda arbitror Ciceronis exempla: dat enim partitionis exemplum hoc. Sit enim propositum, definire quid sit ius ciuile, dicemus ita: Ius ciuile est, quod in legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, iurisperitorum autoritate, edictis magistratum, more, equitate consistit. Lex igitur est, quæ populis cõsuetudinibus sciuerit. Senatusconsultum sunt, quæ fuerint senatus autoritate decreta. Res iudicatae sunt, quæ inter eos qui super aliqua re ambigunt, sententiã iudicium fuerint constituta, quarum exemplo cetera quoque iudicantur. Iurisperitorum autoritas est, eorum qui ex duodecim tabulis, uel ex edictis magistratum ius ciuile interpretati sunt, probatae ciuili iudicij creditæque sententiæ. Edicta magistratum sunt, quæ prætores urbani, uel peregrini, uel ædiles curules iura dixerunt. Mos est, quod in ciuitate solitum est fieri. Aequitas est, quod naturalis ratio persuasit. Hæc igitur omnia unam formam iuris efficiunt, tanquam partes: uelut hominem, caput, brachia, thorax, uenter, crura, atque pedes. Partitio est, ut ipse ait, quæ unquamque rem propositam quasi in membra discernit. Altera uero partem definitionis, quæ per diuisionem specierum fit, tali monstrat exemplo. Definit enim quid sit abalienatio eius rei quæ mancipi est, dicens. Abalienatio est eius rei quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut cessio in iure, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Nam iure

ciuili fieri aliquid non inter alios, nisi inter ciues Romanos potest, quorum est etiam ius ciuile, quod duodecim tabulis conuenitur. Omnes uero res quæ abalienari possunt, id est, quæ à nostro ad alterius transferri dominium possunt, mancipi dictæ sunt. Mancipi res ueteres appellabatur, quæ ita abalienabatur, ut ea abalienatio per quamdam nexum fieret solennitatem. Nexum uero est, quædam iuris solennitas, quæ fiebat eo modo, quo in Institutionibus Caius exponit. Eiusdem autem Caij lib. 1. Institutionum, de nexu faciendõ hæc uerba sunt. Est autem mancipatio, ut supra quoque indicauimus, imaginaria quædam uenditio, quod ipsum ius proprium Romanorum est ciuili: eaque res ita agitur, adhibitis non minus quam quinq; testibus ciuibus. Romanis puberibus, et præterea alio eiusdem conditionis, qui libram æneam tenent, qui appellatur libripensis, qui mancipium accipit, et tenens ita dicit. Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio, usque mihi emptus est hoc ære, æneaque libra. Deinde ære percussit libram, idque æs dat ei à quo mancipium accipit, quasi precij loco. Quæcumque igitur res lege duodecim tabularum aliter nisi per hanc solennitatem abalienari non poterant. sui iuris autem ceteræ res, nec mancipi uocabantur, eadem uero etiã in iure cedebantur. Cessio uero tali fiebat modo, ut secundo cõmentario idem Caius exposuit: in iure autem cessio fit hoc modo. Apud magistratum populi Romani, uel apud prætorem, uel apud præsidem prouinciæ, is cui res in iure ceditur, rem tenens ita uendicat. Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio. deinde postquam uindicta cauerit, Prætor interrogat eum qui cedit, an cõtra iudicet: quo negante aut tacente, tunc ei qui uindicta cauerit, eam rem adijcit, idque legis actio uocabatur. Res igitur quæ mancipi sunt, aut nexu, ut dictum est, abalienabantur, aut in iure cessione. Hæc autem solennitates quasdam esse iuris, ex superioribus Caij uerbis ostenditur. At si ea res quæ mancipi est, nulla solennitate interposita tradatur, abalienari non poterit, nisi ab eo cui traditur usucapiatur. Quæ cum ita sint, recte definita est secundum diuisionem abalienatio rei mancipi, scilicet quæ aut nexu traditione, aut in iure cessione perficitur. Nam pura traditione abalienatio rei mancipi non explicatur. Species uero hæc esse, non partes, hinc intelligitur, quia si quis nexu abalienet rem mancipi, id quod suum fuit, in alterius potestatem pleno iure transferent. quod si etiam in iure cedat, plenum abalienationis ius erit: ubi autem plenum nomen eius quod diuidunt partes suscipiunt, illud genus et hæc species esse, paululum quoque dialectica cognitione imbutus intelligit. Quæ cum ita sint, diuisit Cicero definitionem in duas partes: unam, quæ partium enumeratione fieret: alteram, quæ per partium diuisionem. utraque uero definitio partes enumerat: sed hoc interest, quia hæc quidam species

illa

illa uero membra partitur. Hic suboritur questio ualde difficilis. Nam si definitio est etiam partitio, mirum uideri potest, quemadmodum alter sit à definitione locus, alter à partium enumeratione: quæ res maximam confusionem præstat. Nam cum superius in locorum enumeratione, alter à definitione locus, alter sit à partium enumeratione propositus: cumque enumerationem nunc partium, uel diuisionem definitionis species esse confirmet, non est dubium, quin cum idem sit partium enumeratio, quod definitio (idem namque est species quod genus) idem locus sit à definitione, qui est à partium enumeratione. Cuius questionis ualde difficilis, facilius absolutio est, si definitionum ipsarum formas ac distancias colligamus. Mutis namque fieri modis definitio potest, inter quos unus est uerus atque integer definitionis modus, qui etiã substantialis dicitur, reliqui per abusionem definitiones uocantur. De quibus omnibus paulo posterius integrã faciam diuisionem. Nunc in communi sic differam. Nam quia omnis definitio explicat, quid sit id quod definitur: explicatio autem fit duobus modis: uno quidem, cum pro re minime cognita planius aliquid affertur: alio uero, cum sit quadam partium enumeratione: de prioris quidem modo posterius. Nunc uero de enumeratione partium ita dicendum est, quod omnis definitio quæ per partium enumerationem fit, quasi quædam partitio recte intelligitur. Dicitur est, id quod in nomine confusè significaretur, in definitione, quæ sit enumeratione partium, aperiri atque explicari: quod fieri non potest, nisi per quamdam partium nomenclationem: nihil enim dum explicatur oratione, totum simul dici potest. Quæ cum ita sint, cumque omnis huiusmodi definitio quædam sit partium distributio, quatuor id modis fieri potest. Aut enim substantiales partes explicantur, aut proprietatis partes dicuntur, aut quasi totius membra enumerantur, aut tanquam species diuiduntur. Substantiales partes explicantur, cum ex genere ac differentiis definitio constituitur. Genus enim quod singulariter prædicatur, speciei totum est: id etiã genus sumptum in definitione pars quædam fit. non enim solum speciem complet, nisi adijciantur etiam differentia, in quibus eadem ratio quæ in genere est. Nam cum ipse singulariter dicta tota speciem claudant, in definitione sumptæ partes speciei sunt, quia non solum speciem quidem esse designant, sed etiã genus. huius exemplum est, Homo est animal rationale mortale. Cui ergo tota definitio homini coæquetur, totiusque definitionis partes sint, tum animal, tum rationale, tum mortale, ipsius hominis partes esse uidentur singula quæ eiusdem definitionis partes sunt. hæc igitur proprio nomine definitio nuncupatur. Item est illa definitio, quando in unum accidentia colliguntur, atque ex his unum aliquid efficitur: et est ueluti quædam

partium enumeratio, non in substantia, sed in quadam accidentium collectione posita. huius exemplum est, Animal est, quod moueri propria uoluntate possit. animal namque et motus est accidens, et uoluntas, et possibilitas: sed hæc iuncta perficiunt animal, non substantialiter constituentia, sed per quædam accidentia designantia, quæ animalis quasi quædam partes sunt: et hæc Descriptio nuncupatur. At si non accidentia rei, sed quasi membra quædam dicamus, ex quibus componitur atque coniungitur: atque inde definitionem facere tentemus, hoc modo dicemus. Domus est, quæ fundamento, parietibus, tectoque consistit. Hic membra quædam sumpta sunt ad definitionem, quibus res tota coniungitur, et hæc uocatur per enumerationem partium definitio. At si quis ita definiat, ut non in definitione ponat membra, sed species, à diuisione specierum definitio nuncupatur: uelut si quis hoc modo pronunciet, Animal est substantia, quæ uel sensu tantum, uel sensu et ratione nitatur. hæc igitur quatuor à se differre manifestum est. In ea namque definitione quæ per substantiales partes efficitur, singula partes maiores esse uidentur, et substantialiter uniuersaliores ab ea re quam definiunt: ut animal maius ab homine, mortale etiã atque rationale, singula hominis transgrediuntur naturam: quæ in unum conuenientia, eidem quo sigillatim maiora sunt, coæquantur. Accidentia uero quæ in definitione ponuntur, omnino à substantiæ ratione distincta sunt: in ea quoque definitione quæ ex partium enumeratione perficitur, talia sunt quæ enumerantur, ut singula totius definiti nomen capere non possint: atque idcirco eodem minorum sunt, ut fundamenta non possunt domus uocabulo nuncupari: et fundamenta domo minora sunt, itemque ceteræ partes. At uero in ea definitione quæ per diuisionem fit, singula quidem partes tota ea re quæ definitur minores sunt, totum tamen definitæ rei nomen excipiunt: ut rationale nomen capit animalis, eodem modo irrationale. Quibus ita discretis, quotienscumque ab ea definitione quæ per substantiales partes efficitur, uel ab ea quæ per accidentium enumerationem colligitur, argumentatio fit, à definitione, id est, à toto tractu dicitur argumentum. Quoties uero ab ea, quæ uel per membrorum enumerationem, uel per specierum diuisionem perficitur, argumentatio fit, ab enumeratione partium argumentum ductum esse perhibetur. Sed M. T. quia iam partitionem definitionis ingressus est, etiam hanc interposuit, quæ non ad definitionem, sed ad locum enumerationis partium pertinebat. Huius uero rei argumentum est, quia cum post de eisdem locis latius tractas, de enumeratione partium loqueretur, nullam aliam enumerationem partium posuit, nisi eam quæ nunc definitionis speciem dixit: nec tamen est arbitrarium, omnem partitio-

57
nem definitionis locū posse obtinere, ut si quis sic dicat, fundamenta, parietes, et tectū, domus est, id nō esse necesse. Potest nāq; esse porticus publicis usib. destinata: potest item aliud quodlibet, ut theatrum, quod propter sonitus ampliores exhibendos tegi solet. Sed id nunc intelligere nos oportet, posse per partitionē aliquid sepe defini, cum partū illa collectio unā rem tantū possit efficere: ut si nihil esset aliud, quod fundamenta, parietes, atq; tectū posset habere, nisi domus iure definitio facta esse uideretur, domū esse, quam fundamenta, parietes, tectūq; perficiunt. S V N T et alia genera definitionū.) Hunc locū Victorinus unius uoluminis serie aggressus exponere, et omnes definitionū differentias enu-
marare, multas interserit, quae definitiones esse pe-
nē ab omnibus reclamantur. Inter definitiones enim
ponit et nomina, quod specialiter Aristoteli in om-
ni doctrinarū genere peritissimō non uidetur, perne-
gatq; id in Topicis, nomine fieri definitionē: ueluti
si quis dicat, quid est cōticescere? et respōdeatur, ta-
cere: hae nullo modo definitiones habēde sunt, quod
etiam ex ipsius M. T. definitione adprobare potest,
per quā definitio quid esset ostēdit. Dixit enim esse
definitionem orationē, quae id quod definitur expli-
cat quid sit: sed cum nomen nō sit oratio, manifestū
est, nomine definitionē nō posse constitui, cum prae-
sertim ne omnia quidem quae oratione promouuntur,
atq; aliquid ostendit, p̄prio definitionis nomine si-
gnētur, ueluti descriptiones, omnisq; alia quae nō ex
substantialibus partib. sed ex quolibet alio modo cō-
iunctis efficitur: quod ne ipse quidē Victorinus igno-
rat. Sed uidetur id definitionis loco ipse sibi Victo-
rinus ad differendi sumpsisse propositū, quod quo-
quo modo rem subiectā possit ostendere. Idcirco e-
nim nomen quoq; in definitionū numerum recepit,
quonia sepe notiore uocabulo fit clarius, quod igno-
tiore antea prolatum latebat. Idcirco etiam nos su-
perius diximus, explicationē fieri duobus modis. V-
no quidē, cū pro re minime cognita planius aliquid
affertur. Alio uerō, cum sit per quandam partium
enumerationē, ut ea quidem explicatio, in qua no-
tius aliquid affertur, nominis sit: ea uerō quae sit per
partium enumerationē, orationis. quanquā etiā in
ipsis orationibus semper planius aliquid affertur,
quo notius fiat illud, de quo differitur. Vt igitur ni-
hil expositio praetermittat, et definitionis proprie-
tas appareat: itaq; omnia in notitiā deducantur, ut
nec uera definitio nesciatur, et quae non sit proprie-
uerēq; definitio sub scientiam cadat, talis definitio-
num differentia facienda est. Definitionū enim aliae
proprie definitiones sunt, aliae abusu nuncupan-
tur modo. ac proprie quidē definitiones sunt, quae
ex genere differentijsq; consistunt: uelut hic, Homo
est animal, rationale, mortale. Hic enim animal ge-
-

nus est, rationale uerō et mortale differentia. Earū
uerō definitionum quae nō proprie, sed ab utroq; de-
finitiones uocantur, aliae sunt quae singulis nominibus
denotantur, aliae uerō quae explicat ac de promit o-
ratio. Atq; illarū quidem definitionū quae tantū no-
mine signantur, aliae sunt quae nō tantū a uerbo, id est,
ad uerbū fiunt, cum pro nomine redditur nomē: ue-
lut si dicat aliquis, Quid est cōticescere? et respō-
deatur, tacere: quid est haurit? percutit. Aliae uerō,
quae exempli gratia ponuntur: ut cum uolumus defi-
gnare, quid est substantia, exempli gratia dicimus, ho-
mo. Hae uocantur graecē τὸν οὐκ, quae idcirco, ut di-
ctum est, inter definitiones ponitur, quonia id quod
quolibet modo aliquod designat, eius quod designat-
tur, etsi nō proprie, tamen aliquo modo uidetur es-
se definitio. Earum uerō definitionū quae in oratio-
ne consistunt, neq; tamen sunt propriae, multae sunt
diuersitates: quarū est omnium nomen cōmune, de-
scriptio. Harum aliae sunt partitione, aliae diuisio-
ne, de quibus superius dictū est: aliae uerō substanti-
ales quidem differentias sumunt, sed genus non adij-
ciunt. atq; haec quidem a Victorino τὸν οὐκ dicitur,
quasi quandam cōmune continens notionē:
uelut si quis dicat, Homo est, quod rationali conce-
ptione uiget, mortalitatēq; subiectum est. hic igitur
genus positum non est, sed differentiae substantiales.
Aliae uerō sunt, quae pluribus quidem qualitatibus
designant, accidentibus tamen, ita ut singulae quali-
tates etiā si non coniungantur, possint tamen quod
demonstratur efficere: ut homo est, ubi pietas, ubi ae-
quitas, et rursum ubi malitia uersutia ue esse possunt.
nam etsi caetera nullus adiungat, sufficit ad osten-
dendum hominem dicere, ubi pietas inesse possit,
uel ubi iustitia, uel caetera. haec uocatur, τὸν οὐκ. A-
liae uerō sunt, quae pluribus in unum accidentibus
coniunctis efficiuntur: ut si quis luxuriosum defini-
re uelit, dicens, Luxuriosus est, qui pluribus et non
necessarijs sumptibus in deliciis affluit, et in libidi-
nem fertur effusior. omnia enim coniuncta, luxurio-
sum uidentur efficere, singula uerō minime. haec uo-
catur hypographice. Aliae quoq; fiunt eo modo, ut
ad signandam differentiam proponantur in ijs rebus,
quae discreto sine coniuncta sunt: ut si dubitet quis,
Nero imperator ne an tyrannus fuerit: dicit eum
tyrannum fuisse, quoniam crudelis fuerit atq; intem-
perans. Hae enim adiuncta differentia, ita tyran-
num ab imperatore sciungit. aut etiam si de eodem
tyranno atq; rege dubitetur, quid uterq; sit, iuncta
differentia utrosq; designat: ut si temperantia qui-
dem regi, uel pietas, tyranno uerō et intemperan-
tia et crudelitas conuenire dicatur. haec uocatur
nō tantū a uerbo. Alia, quae per translationem dici-
citur: ut est, Adolescentia est flos etatis. Illa quoq;
definitio esse dicitur, quae fit ex priuatione contrar-
ij:

rij: ut, Bonum est quod malū nō est. Illam quoq; de-
finitionem Victorinus ponit, quae tantum proprijs
nominibus aptari potest. quae etiam τὸν οὐκ ap-
pellatur: ut, Aeneas est Veneris et Anchise filius.
Praeter has etiam illa est, quae fit per indigentiam ple-
ni: ut, Quadrās est, cui dodrās deest, ut sit asis. Po-
nit etiam Victorinus inter differentias definitionum
illam quoq;, quae per quandam laudem fieri potest:
ut, Lex est mens, et animus, et consiliū, et senten-
tia ciuitatis, quod maxime ratione caret. Non enim
laudis modus ille facit differentiam. illa enim consi-
deranda sunt, quae in definitione ponuntur, non quo
animō constituta sint. Quod si recipienda fuit lau-
dandi uoluntas inter differentias definitionum, cur
non uituperandi quoq; uoluntas aliam differentiam
definitionis efficiat? Sed hoc apertissime inconueni-
ens, et ueritati uidetur esse contrarium. Fiunt etiā
definitiones per proportionem: ut si quis dicat, Ho-
mo est minor mundus, sicut enim mundus ratione re-
gitur, ita quoq; quoniam homo multis partibus iun-
ctus, habet tamen in omnibus rationē ducem, minor
mundus dici potest. Fiunt etiā definitiones a relati-
onibus, cum dicitur, quid est pater? respōdetur, cui
est filius. Causa quoq; solet efficere definitionē, ut
cū dicimus, quid est dies? respōdetur, sol super ter-
ram causam enim, id est solē, pro re ipsa cuius caus-
sa est, interposuimus, atq; ita diem definitione mon-
strauimus. Haec sunt definitionū differentiae, quas in
eo libro quem de Definitionibus Victorinus edidit,
enumerauit. quas M. T. praetermisit eo nomine, q;
eis minime necessarias existimauit. Nos uerō ne qd
perfecto deesset operi, etiam quae sunt a Cicerone
praetermissa subiicimus. S I C igitur ueteres pra-
cipiunt.) Definitionis ratione proposita, diuisaq;
per singulas partes, tum materiae, tum etiā formae:
materiae quidē, cum definitionē esse dixit uel earū
rerum quae corporeae essent, uel earum quae incor-
poreae: formae uerō, cum aut partitionibus, aut diui-
sionibus definitiones fieri docuit, praetermissisq; ca-
teris, quaecunq; ad propositum opus minime perti-
nerent, nunc quod utilissimum est, maximeq; totam
definitionum intelligentiam significare potest, exe-
quitur: id autē est, qui sit in omnibus, quaecūq; quo-
modolibet fiunt, definitionis modus. Est autem una
atq; omnibus communis definiendi ratio, ut ex com-
munitatibus inter semet iunctis atq; compositis, in
unam proprietatem rei definitio colligatur. Omnia
enim quae cōmunia atq; uniuersalia sunt, si quid eis
fuerit adiectum, determinatione minuuntur, et ad
particularitatem redeunt, atq; eo ambitu quo con-
cludebant, cuncta cohibentur: ueluti cum generi ad-
ijcitur differentia, et fit species. Nam cū genus per
se proprio ambitu multas species cōtineat, et si pro-
priae adijcitur differentia, minuitur, et in quandam

quodammodo particularitatē redit: ueluti cum di-
cimus animal, hoc nomen multa cōcludit. At si ei ra-
tionale adijcias, faciūq; animal rationale, minus e-
rit a simplici. minus namque est animal rationale, a
simpliciter animali: ita additio differentiae, quod ma-
ius fuit, in particularitatē quandam redegit, atq; co-
hibuit. Quoties igitur aliqua res definienda est, su-
mitur id quod ei cum plurimis alijs cōmune est. huic
adijciuntur differentiae, statimq; necesse est minuatur
id quod fuerat pluribus cōmune. et si hac differen-
tia additione in tantū modū decreuerit, ut rei quae
definitur fiat aequalis: aliae differentias colligere atq;
aptare nō necesse erit, sed id ipsum quod ita decre-
uit, ut aequale sit ei quod definitur, definitionem esse
necesse est. At si adhuc amplior sit ab ea re quae defi-
nitur, queramus necesse est aliam differentiam, quae
adijcta, numerus quidem crescat, uis autē cōmuni-
tatum differentiarū additione decrescat. Atq; id ha-
ctenus faciendum, quatenus (ut dictū est) ea quae ad
definitionem sumuntur, ei quod definiendū est, ad-
aequantur. Vt igitur id nō ratione solum, uerum con-
uenienti quoq; clarius fiat exemplo, sumatur res no-
tissima ad definitionem: id sit homo. huius igitur ita
querimus definitionem: sumimus quod ei cum pluri-
bus alijs commune est, id est, animal. dicimus igitur
hominem esse animal, nondum est definitio. Primū
quia, ut dictū est, per nomen definitio reddi non po-
test. Dehinc, quia animal maius est homine. ut igi-
tur minuatur animal, et homini coaequetur, addi-
mus differentia: qua adiuncta rerū quidē numerus
crescit, uis autē rei atq; amplitudo minuitur. addo igitur
rationale, efficioq; animal rationale: minus est
igitur animal rationale, q̄ proprie animal. Dico autē
hominem esse animal rationale, sed id nondum coae-
quatur ad hominē: possunt enim esse animalia rati-
onabilia, sicut Platoni quoq; de astris placet, quae
homines nō sunt. Addo igitur rursum alia differenti-
am, si quo modo iterum definitio cōtrahatur, ut fi-
at homini qd' definitur aequale. Adijgo igitur mor-
tale, ac dico hominē esse animal rationale mortale:
id aequatur ad hominē. nam et qui homo est, ani-
mal rationale mortale est: et quod animal rationale
mortale, homo est. Dico igitur, hominis hanc esse
definitionem, quae ex pluribus communibus iunctis,
unum tamen quiddam propriū homini, atq; aequale
cōfecit. Atq; in caeteris definitionib. eadē ratio est,
ut definitiones fiant collectis communitatibus, in u-
numq; copulatis, cum necesse sit illa copulatione
quae communia sunt contrahi, atq; in minorem cohi-
beri modam, eiq; quod definitur ex communitati-
bus coniunctis aliquid proprium atq; aequale cōpo-
nitur. Hoc est igitur quod ait Cicero, hunc esse de-
finitionis modum cum sumpsers ea quae sunt ei rei
quam definire uelis, cum alijs cōmunia, usq; eō per-
-

sequi, ut propriū efficiatur, quod nullā in aliā rem transferri possit, ut his uerbis et hac sententiā breuiter signare uideatur, hanc esse definitionē quæ ex substantialibus cōmunitatibus iuncta, atq; in minorem modū redacta, sit ei rei quæ definitur æqualis. exempla uerò quæ ponit huiusmodi sunt. Vnum definiende hereditatis, alterum gentilitatis. hereditatis quidem, hoc modo: Hereditas est pecunia. cōmune hoc, et multis alijs est cōueniens, quæ hereditates nō sunt, uel donationibus, uel furtis, uel quibuslibet alijs pecuniarijs rebus, quæ minime sunt hereditates. Huic igitur pecuniæ addendū aliquid fuit, id est, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. Hereditas enim pecunia est, ad quempiam morte perueniens: sed ne id quidem plenum hereditatis explicat intellectum. Cōmune namq; est, et pecuniæ mortuorū plurib; teneri modis possunt: uelut si bello quis uictus est, ac spoliatus. addendum igitur est aliquid iure, ut sit hereditas pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam iure peruenit: hereditates enim iure capiuntur. Videatur forsitan hoc loco definitionem posse cōsistere, sed minime. Quid enim si legata pecunia est, hereditas quidē dici non potest: capta tamen morte alicuius iure pecunia est. Nā testamenta iure fiunt, pecunia etiā iure legatur: adijciendū est aliquid, id scilicet, quo ab hereditatibus legata separantur, ut dicamus hereditatem esse pecuniā morte alicuius ad quempiam peruenientē iure, quæ legata non sit. Num satis est definitionē minime. Quid enim si meum quidem dominiū sit fundi, uel alicuius pecuniariæ rei: alterius uerò ususfructus, nam morte eius cuius ususfructus competit, ad me res illa reuertitur, quæ in meo dominio proprietatis iure tenebatur, neq; tamen hereditas esse potest. adijciendū igitur est, minime possessione esse retentam, id est, ut proprietatis possessione id quod morte alicuius iure non legatū peruenit, non retineatur. Hoc autē modo possessione retineri potest, si sit nostra proprietas, et eius qui decesserit ususfructus. Coniuncta igitur omnia in unū, facient hereditatis definitionem, hoc modo. Hereditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure, nō legata, neq; possessione retēta. Hæc definitio est æqualis hereditati. nam ut hereditas pecunia est morte alicuius ad quempiam perueniens iure non legata, neq; per possessionē retentā: ita quæcumq; pecunia alicuius morte ad aliquem iure peruenit, neq; legata sit, neque retentā, hanc hereditatem esse necesse est. Sed cum M. T. ad eum usq; locum definendo uenisset, ut diceret hereditatem esse pecuniā, quæ morte alicuius ad quempiam peruenisset, iure ait, iam à cōmunitate res distincta esse uidebitur, ut sit explicata definitio sic. Hereditas est pecunia quæ morte alicuius ad quempiam iure peruenit: idq; ita dictū est, quasi ita ple-

na facta sit definitio. Quid enim est aliud explicatū esse definitionē, et à cōmunitate distinctā, nisi perfectam, et cui desit nihil? sed rursus quasi non sit explicata definitio, nec à cōmunitate distincta, adijcit, Nondū est satis: adde nec ea aut legata testamento, aut possessione retentā. Cuius adiectionis hæc ratio est. Fecit enim definitionē alijs adiuctis, alijs separatis. Itaq; id quod definebat, uel his quæ adiunxit, uel his quæ separauit, à ceterorū omnium cōmunitate segregauit. Hereditatē enim dixit esse pecuniā: huic addidit, morte alicuius ad aliquē peruenientem: separauitq; eam ab his pecunijs, quæ nō morte alicuius ad aliquem, sed contrāctū uiuentium peruenirent. Addidit iure, ut ab his pecunijs separaret, quæ per uim morte alicuius ad quempiam peruenirent. His igitur duobus morte atq; iure ea pecunia effecta est, quæ ita à ceteris separatur, ut tamen per legitimum acquirendi modum, non inter utrosq; uiuos, sed inter uiuum uiuum atq; alterum mortuū fieret. Hæc igitur una separatio à ceteris facta est: atq; ideo ait explicatā esse definitionem, et à cōmunitate distinctam. Sed quoniam in ea ipsa pecunia, quæ morte et iure ad aliquē peruenit, inueniunt quædam quæ hereditates non essent: harum separatione plena effecta est hereditatis definitio. nam cum diceret hereditatem pecuniā esse, itemq; quæ morte alicuius ad aliquē peruenisset, itemq; quæ iure: hæc omnia efficiencia substantiam hereditatis apposita sunt. Sed quoniam erat in hac collectione quædam, ad quæ huius collectionis intellectus transferri posset, nec tamen essent hereditates, uelut legatum, aut possessionis retentio: his subtractis, reliqua fuit hereditas, de qua intelligi possit pecunia alicuius morte ad quempiam iure perueniens. Non igitur legatum, aut possessionis retentio substantiam hereditatis efficiunt, quippe quæ impedirent ad eius substantiam demonstrandam, nisi remouerentur. At uerò nec negatio quidem cuiusq; substantiam perficit, sed tantum quid nō sit, ostendit. Quod si legatū et possessionis retentio hereditatis substantiam non modo non complent, uerumetiam impediunt atq; corrumpunt, nisi fuerint distincta atq; seposita: cumq; harum negatio nihil ex hereditatis substantia monstrat, sed tantum quid non sit ostendat: relinquatur pars superior, id est, pecunia morte alicuius ad quempiam iure perueniens, quæ substantiam hereditatis ostendat, ea quæ sit explicata definitio, à ceterisq; distincta. Sed quoniam rursus, ut dictum est, quædam sunt, ad quæ deriuari huius definitionis intelligentia possit, idcirco ad discretionem integrā designandam reliqua pars additur. Itaq; quoniam ista demonstrant hereditatē, efficiuntq; substantiam: iure dictū est, iam à cōmunitate res distincta uidetur: ut sit explicata definitio sic, ut, Hereditas est pecunia.

cnnia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure: sed quoniam rursus hic intellectus ad plura intra se posita poterat conuenire, non immerito additum est, non est satis, et c. quæ legatū et possessionis retentionem ab hereditatis definitione seungunt. ac de priore quidem hereditatis exemplo hæc dicta sunt. Ad huius uerò similitudinem etiam secundum tractat exemplum, quod de definitione gentilitatis est positum. Gentiles enim sunt, qui eodem nomine inter se sunt, ut Scipiones, Bruti, et ceteri. Quid si serui sint, num ulla gentilitas seruorum esse potest? minime. Adijciendum igitur est, qui ab ingenuis oriundi sunt. Quid si libertinorum nepotes ciuium Rom. eodem nomine nuncupentur, num gentilitas ulla est? ne id quidem: quoniam ab antiquitate ingenuorum gentilitas ducitur. Addatur igitur, quorum maiorum nemo seruitutem seruauit. Quid si per adoptionem in alterius familiam transeat et tunc etiam, si eius gentis ad quam migravit, nomine nuncupetur. Licet ab ingenuis et ab ijs ortus parentibus sit, qui nunquam seruitutem seruierint, tamen quoniam in familia gentis suæ non manet, ne in gentilitate quidem manere potest. Addendū igitur est, neq; capite sunt diminuti. hoc fortasse, inquit, satis est secundū Scæuolæ potificis definitionem: nihil enim ulterius adiecit, ut sit definitio gentilium hæc. Gentiles sunt, qui inter se eodē sunt nomine, ab ingenuis oriundi, quorum maiorū nemo seruitutem seruauit, et ubi gentilitatē nullā capitis diminutio destruxit. Hæc quoq; definitio facta est ex pluribus cōmunitatibus in unū confluentibus. atq; una proprietatē eius rei quæ definebatur, id est, gentilitatis facientibus. Hic igitur definitionis modus in utroq; generum ualeat, siue quæ sunt, siue quæ non sunt: id est, siue corporaliū, siue incorporaliū. Nam, ut superius ostensum est, id esse Cicero dicit, quod corporale sit: id non esse, quod est incorporale. Ac postremo omnium definitionum modus hic est: ut ex pluribus cōmunitatibus aliqua proprietas fiat. Sed distant à se definitiones, quæ hæc quæ propriæ definitiones uocantur, ex his cōmunitatibus coniunguntur, quæ substantiales sunt: illa uerò quæ nō uere, sed abutendo definitiones dicuntur, ex accidentibus cōmunitatibus cōgregantur. PARTITIONVM autem et diuisionum genus quale esset, ostendimus. Quoniam definitionum formis in partitionem diuisionemq; distribuit, ne qua rerum auditor similitudine turbaretur, diuisionis ac partitionis differentias prodit: ac primum aliud partes, aliud species esse demonstrat. Species enim sæpe partes, partes uerò nunquam species appellantur. Differunt uerò hæc à se, quoniam pars totius membra coniungit: species uerò totum diuidit atq; dissipat. Nam, ut superius quoq; dictū est, partes eius quod copulant nō suscipiunt nomen

totius. Neq; enim fundamenta, uel testū domus esse dici possunt. Nā nisi omnia quæ quid efficiunt iuncta sint, totius uocabulum singula nō habebunt. At uerò species etiam singula generis suscipiunt nomen, ut homo animalis: quo fit, ut in his illa quoq; differentia possit agnosci, quod partes quidē totius partes, species uerò nō totius, sed uniuersalis rei, id est, generis species esse dicuntur. Differt uerò totum à genere, quod genus uniuersale est, totum uerò minime, quod probatur hoc modo. Si enim id quod totum dicitur, ut domus, uniuersale esset, partes quoque eius totius susciperent nomen: at non suscipiunt, ut sæpe monstratum est: quod igitur totum est, uniuersale non est. Genus uerò uniuersale esse manifestum est, quoniam eius nomen deducta ab eo forma suscipiunt. Item alia differentia: Genus semper speciebus suis prius est, totum uero suis partibus posteriori inuenitur. nisi enim partes fuerint, totum non potest iungi. Quo fit, ut si genus percat, species quoq; perimatur: si species intereat, maneat genus. quod in partibus totoq; contrariū est. Nam si pars quælibet una percat, totum necesse est irruere. si uerò totum quo partes iunxerant dissipetur, partes maneat distributæ: ueluti si domus, testā, et parietes, et fundamenta à semetipsis extrinsecus posita intelligantur, domus quidem non erit, quia coniunctio destructa est, partes tamen manebunt. Proprijs igitur nominibus M. Tul. partes quidem ueluti totius membra cōpellat, species uerò formas, idcirco quoniam nō satis ei apta uidetur inflexio casuum ab eo nomine quod est species: et licet plures, inquit, usurauerint hoc nomen, tamen quoniam dura huius nominis per casus inflexio est, cum dicitur speciei specierum speciebus: idcirco cōmoditatem in dicendo (ut ipse ait) non arbitratus est negligendā, ut formas uocaret, in cuius nominis casibus nullā esse sentitur asperitas. et quoniam forma præter genus esse non potest (nihil enim præter suum potest esse principium) utrorumq; apposuit definitiones, dicens, genus esse notionem ad plures differentias pertinentem. Notio uerò est, intellectus quidam et simplex mentis conceptio, quæ ad res plures pertineat à se inuicem differentes. Id uerò genus esse manifestum est, quod apertissimo liquet exemplo. Animalis quippe intellectus ad plures differentias pertinet, ad rationale scilicet atq; irrationale: ad mortale etiā atq; immortale, ad ambulabile, reptibile, uolatile, natatile. et est eorum omnium quæ sub his differentijs sita sunt, genus. Idē uerò signat hæc definitio, quod etiā uetus. hæc huiusmodi est. Genus est, quod de pluribus specie differētibus in eo quod quid est, predicatur: uelut animal, genus ad plures res specie differentes, id est, ad hominem atque equum, in eo quod quid est predicatur. Nam interrogatibus, quid est homo,

uel equus animal dicitur. Item formae definitionem talem dedit. Forma est notio, cuius differentia ad caput generis, et quasi fontē referri potest: et recte. Nam si formae a genere deducuntur, species necesse est referatur ad genus. Si igitur principium quoddam et fons formae genus est, necesse est ut intellectus formae ad primordium suū, id est, notionē generis reuertatur. Intellectus enim hominis refertur ad animal, itemque equi, et ceterorum. Notionem uero appellat, quod Graeci *ἀντιπαρ* uel *ἀντιπρ* dicunt: huius est haec definitio. Notio est insita ex antepercepta cuiusque forma cognitio, enodationis indigēs. Haec uero definitio hinc tracta est, quod Plato ideas quasdam esse ponebat, id est, species incorporeas, substantiasque constantes, et per se ab alijs naturae ratione separatas, ut hoc ipsum homo; quibus participantēs ceterae res animalia uel homines fierēt. At uero Aristot. nullas putat extrā esse substantias, sed intellectā similitudinem plurimorum inter se differentium substantialem genus putat esse uel speciem. Nam cum homo atque equus differant rationabilitate atque irrationabilitate, horū intellecta similitudo efficit genus: nam similitudo equi et hominis substantialis ea est, quod uterque substantia est, uterque animatus est, uterque sensibilis, quae iuncta efficiunt animal. Est namque animal substantia animata sensibilis, igitur hominis atque equi similitudo est animal, quod est genus. Rursum cum Plato atque Cicero numero accidentibusque distarent, horum similitudo quae est humanitas, intellecta atque animo formata, species est: ergo communitas quaedam et plurimorum inter se differentium similitudo notio est, cuius notionis aliud genus est, aliud forma. Sed quoniam similitudinis intelligentia est omnis notio, in rebus uero similibus necessaria est differentiarum discretio, idcirco indiget adhuc notio quadam enodatione ac diuisione, uelut ipse intellectus animalis sibi ipse non sufficit. Nam mox animus ad aliquod animal, id est, uel hominē, uel equū deducitur inquirendū: etiam hominis notio uel ad Tullium, uel ad Platonē, uel ad quemlibet singularium personarū refertur. Quae cum ita sint, quoties genus diuiditur in formas, nullā praetermitti oportebit. Est enim uitiū uel maximū, si qua diuidentē forma praetereat: ueluti si quis ius diuidere uelit, in legē, morē, atque equitatem necesse est partiatur. Nam et lex, et mos, et equitas, et singula, et in comune iuris uocabulo subiecta sunt. Culpat uero illorū inscitiam, qui idē species uel formas putat esse quod partes, conturbarique eos inscitia dicit, quae res a se plurimū differentes imperite atque improvidē distinguere ac segregare non curant. Sed quoniam de definitione loquebatur, addit aliam speciem definitionis, quam nos superius enumerauimus, quae per translationē, non proprietatis ueritatisque, sed splendoris atque ornatus ratione perfi-

citur, quod poetarū oratorūque esse autumat, quibus luculenta oratio cura est. Huius definitionis exemplum a iure civili Tullius petit: atque se uō aliter ab exemplis notioribus Trebatio recessurum, quam si necessitas cogat. Per translationē uero definitio est: ueluti cū Aquilius litus definire uolens dicebat, litus esse quae fluctus eluderet. hoc eludere ab ijs translatum est, qui agitatione aliqua, causa lusus mouentur. Itemque, adolescentia flos aetatis est: id ab arboribus ductū est, quarū fructus flores praecedunt. et senectus uitae occasus: id a die ductū est, qui definit se cum sol occidit. quae translationes a proprietate discedunt, et quadā similitudine subiecta signāt. Est enim translatio, quoties habent rei nomen propter alterius similitudinē a re simili nomen imponitur: ut motus habet proprium nomen, item lusus suo uocabulo nūcupatur. Sed qui dicit quae fluctus eludat, a similitudine agitationis ad fluctuū motum uocabulum trāsfert. ac de definitionib. quidē disputationē terminās, ad partitiones transitū facit. Sed nūc tertio uolumini satis est, reliqua in posterū differamus.

EIVSDEM BOETII IN TOPICA CICERONIS COMMENTARIUS IIII.

EXPLICARE non possum, mi Patrici, quantus sepe in difficillimi operis cursu uires afferat amicitiae contemplatio, cum et ijs studiosius componamus, quos reposito penitus amore diligimus: et placere cupientibus multa sese rerū copia sumministrat. Huc accedit, quod ut quaeque in mentem uenerint, iniudicata atque etiam incastrigata promuntur: quandoquidem apud chari pectoris secretum nihil est periculi proferre quod sentias. Est igitur mihi, cum tuam beneuolentiam specto, prouum omne, atque (ut ita dicam) uoluptarium, quod in tuae praescriptum iucunditatis impenditur. Sed cum memet ipse perpendo, uereor ne imperato muneri par esse non possim, et deficientis culpa in adhortauis cedat iniuriā. Quo fit, ut tibi etiam atque etiā prouidendū sit, ne tuis ipse moribus emēdatus, nostri aliquid erroris sarcinā feras. Nosti oblatrantis morsus imudiae, nosti quae facillimē in difficillimis causis liuor iudicium ferat. Quae igitur extremā nostro operi manū cōmunis negocij studiosius imponas, abundantia refecis, hiantia suppleas, errata reprehendas, sis postremo nostri laboris tuaeque adhortationis assertor, cum praesertim securū me peractū reddat officium, quo te amici pudor dignius possit conuenire, si displicet, sed haec aliās. Nunc operis suscepti tramitem persequamur. Quoniam locorū in ipsis de quibus quaeritur terminis inherentiū, alij sunt a toto, alij a partibus, alij a nota, alij ex affectis, de eo quidē loco qui est a toto, et in definitione est constitutus, sufficenter differunt superiore tractatu. Nunc de partium

partium enumerationē dicere instituit, rectā ordinis uiam scilicet insistens, ut non solum exemplo qualis esset partium enumeratio perdoceret, uerum ratione quoque ostenderet, quomodo partium enumeratione in argumentationibus esset utendū. PARTITIONE autē sic utendū est. Sensus huiusmodi est, rerū quae partibus cōiunguntur, aliae quidē paucae, et facile intelligibiles cōprehensibilesque partes habent: aliae uero plures, intellectuque difficiles. In his igitur partibus quae sunt paucae, ac facile sub intelligentiam cadunt: uel maximū uitiū est, si partiendo aliquid relinquatur. In his uero quarum, ut ipse ait, infinitior numerus est, et confusior perfectio, minus uitiosum est, si qua diuidentē pars in enumeratione praetereat. Fit autē hoc non solum per eas res quae aliquibus partibus cōstant, uerum etiā sepe per partes ipsas, quas in distributione partitur: ut si hominis corpus uelimus intellectu ac ratione per propria membra distinguere, faciemus ita, caput, humeros, manus, thoracem, uentrem, suras atque pedes. Et quoniam maiores partes sumpsimus ad diuidēdum, idcirco nihil praetermissū esse uidetur. at si minutissimas particulas persequamur, tunc oculi quoque, et labia, et nares, atque aures, eorumque partes persequenda sunt. Idque in toto corpore faciendum: eoque modo difficilior erit partitio, cum sit partium numerus infinitior. Sepe etiā (ut dictum est) res ipse in partibus iunctae sunt, quarum non sit facilis inspectio: ut si quis stipulationum et iudiciorum formulas partiatur, uel etiam si figuras loquendi, quae uariā Graeci uocant, diuidi necesse sit. Hic igitur si quid praetermissum sit, non erit uitiū partientis, quia partium natura multiplex sepius ostendit errorem. At si quis genus diuidat, perniciosum est aliquid praetereire formam, quoniam formarum finita quantitas est. Nam quia semper in contrarium diuiduntur, aut duae sunt semper species generis, aut tres: et tunc tres, cum ea tertia quae sumitur ex contrariorum permixtione perficitur. ut si colorē diuidamus, dicendum est ita. Coloris aliud est album, aliud nigrum, aliud mediū. Id mediū ex albi coloris ac nigri conuixione coniunctum est, quamuis in quamlibet alia coloris speciem transferatur, seu purpurei, seu rubei, seu uiridis. Itaque si tale est quod diuidis, talesque sunt partes quas ad diuisionem sumis, quas non difficulter intelligentia comprehendat, uitiū erit si quid omiseris: uelut si tutelae partiatur. Tutela quippe quatuor fere modis est: aut enim consanguinitatis gradu, aut patronatus iure defertur, aut testamēto patris tutor eligitur, aut urbani praetoris iurisdictione formatur. et sunt forsitan plures: sed nunc istae sufficiunt. Hic igitur et paucae partes, et facile comprehensibiles. At si stipulationum formulas et iudiciorum comprehendere uelis, quoni-

niam multae in his partes sunt, non erit uitiosum si quid omiseris. Impropriū uero est exemplum partium quod de tutelis est dictum: magis enim ut genus in formas, quam ut totū in partes, tutela diuisa est. Nam siue per consanguinitatem sit tutor, siue patronatus iure, siue ceteris modis, integrum tutelae ius habet: quod in singulis partibus non solet euenire, ut totius integrum capiant nomen. Sed ut conueniens uideatur exemplum, requirenda sunt tales tutelae partes, quae iunctae tutelae efficere possint, non quae singulae tutelae nomine designentur: quod nescio, an quisquam iuris peritiam professus tales tutelae partes ediderit. Merobaudes uero rhetor ita intelligendum probabat, ut id quod ait, Partitione sic utendum est, nullam ut partem praetermittas: diuisione dixerit, id est, de una parte proposita partitionis. Nam et diuisio et per membra distributio, partitio nūcupatur. In diuisione enim uitiosum est aliquid praetermittere, in partitione membrorum minime: ita exemplum de tutelis ei partitioni accommodatum dedit quae est diuisionis. At si diuisionem facias, id est, formarum a genere partitionem, summum est uitiū aliquid praetermittere: quoniam cum sit finitus formarum numerus, si quid omisum sit, inscitia praetertur: ut si oratorias quaestiones in formas diuidere uelimus, dicemus omnem rhetoricā quaestionem aut de facto esse, aut de qualitate facti, aut de nomine. At si locutionum figuras sententiarumque distribuam, non erit (ut dictum est) uitiū transire aliquid, quandoquidem sententiarū inter se atque locutionū figurae et multiplices et uaria ratione diuersae sunt. Hic quoque figurarū partes non ita uidentur accipi posse, quemadmodū totius, sed ut generis species: unaquaeque enim figurarū quae infinitae sunt, uelut figurae generalis species est: quod possumus intelligere ex his libris rhetorum, ubi de elocutione tractatur. Nullae namque sunt figurarū partes quae figuras iungant, ita uti singulae figurae nomen uniuersalis figurae non possunt amittere. Sed obijci nobis potest, quomodo infinitae sunt figurae, si species sunt? Sed respondeo leuiter, elocutione mutata, figurā quoque mutari, atque idcirco in potestate esse dicentis figuras facere, quas is qui tractat difficile antequam fiant possit agnoscere. Haec uero non substantialibus quibusdam differentijs cōstituantur, sed potius accidentibus explicantur. unde fit, ut tūc cōmunis nominis in significationes partitio fieri uideatur, cum figura diuiditur potius quam generis in species. Omnia uero significata cuiusque nominis diuisione includere difficile est, quia noua plerūque finguntur, sed ne id quidem rerū ratio permittit. Nam unaquaeque figura generalis figurae nomine et definitione comprehenditur: quocumque enim modo figura definitur, eadem erit definitio etiam uniuersalique figurae.

figuræ: quæ res unamquæq; figuram uniuersalis figuræ speciem esse declarat. uniuoca enim sunt species et genus. Sed est illud uerius, partitionem figurarum ad elocutionem ipsam Tullium retulisse, cuius pars quedam est figura, non species. uarijs enim multiplicibusq; figuris elocutio luculenta contextitur. Si quis enim elocutionem partiri uelit in figuræ, non genus in species, sed totū se cabit in partes. quæ cū ita sint, ex hoc quoq; apparet quid intersit inter diuisionē partitionemq;, cum partitio interdum talis sit, ut si quid in ea prætermisum sit, nihil adferat uitij. Diuisio uero formarum talis est, ut in ea non queat aliquid sine culpa præteriri. Quo factum est, ut quia res differebat, diuersa etiā uocabula rebus inter se distantibus inderent. **MULTA** etiam ex notatione sumuntur. Post enumerationē partium recto ordine de notatione perpendit. Notatio igitur est, quoties ex nota aliqua rei quæ dubia est, capitur argumentū. Nota uero est, quæ rem quæq; designat. Quo fit, ut omne nomen nota sit, idcirco quod notam faciat rem, de qua prædicatur: id Aristoteles symbolū nominauit. ex notatione autem sumitur argumentum, quoties aliquid ex nominis interpretatione colligitur. Interpretatio uero nominis *ἰνυρολογία* Græcè, Latine ueriloquij nuncupatur. *ἰνυρολογία* Græcè uerum significat, *ἰνυρολογία* orationem: sed quia id ueriloquium minus in usu Latini sermonis habebatur, interpretationem nominis Tullius notationē appellat. Ea est huiusmodi, ut si queratur, quid est postliminium, in qua questione non illud uidetur inquiri, quæ res postliminio reuertantur. hoc enim in diuisionem caderet, id est, earum omnium rerum enumerationem, quæ postliminio redeunt postulare: uelut si ita dicamus, Postliminio redeunt homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frenos recipere solet, id est, domita. Nunc enim enumeratæ sunt res quæ postliminio reuertantur. At cum quid sit ipsum postliminium queritur, potest ex ipsius nominis interpretatione cognosci. Postliminio enim redit, quisquis captus ab hostibus ad patriam remeauerit. Namque dum captiuitatem hostium patitur, ius ciuis amittit: omnia uero iura recipit, si postliminio reuertatur. Ergo ex notatione nominis ita ius postliminij clarescere potest. unde quia Post semper id significat quod retro, relinquitur, q. Postliminij uocabulo quædā reuersio significatur, ut Seruius probat, qui ex aduerbio Post, uim nominis interpretatur, reliquā uocali partem protractionē solam esse cōfirmans. nam in eo quod est postliminium, ex eo quod Post est, dictam interpretationem nominis sumit: liminium uero superuacuo putat esse productum. Ad horum nominum formam medullam ponit. Prima enim pars medium significat, tullium uero nihil: et legitimum et editum.

num. In utrisque enim, lex ibi, edes ibi aliquid: itimum uero nihil omnino designat. Id uero nomen quod est postliminium, Scæuola P. filius ex aduerbio post et limine putat esse compositū. Nam quia ad idem limen quod post reliquit reuertitur is qui postliminio redit, idcirco ex utrisq; significationibus arbitratur nomen esse coniunctum. Quæcumq; enim à nobis ab alienata ad hostem perueniunt, cum à nostro limine exierint, si post ad idem limen reuertantur, postliminio redeunt. Quomodo etiam Mancini causa defendi potest, quem cum populus Romanus ob scædus male ictū deditisset, hostes eum suscipere noluerit: qui cum reuersus esset, postliminio rediisse uidebatur. Idcirco quia si eum hostes recepissent deditum à ciuibus, etiam si quoquo modo ab hostibus effugisset, non uideretur postliminio regressus, qui iudicio ciuium omni libertatis iure fuisset exutus. Sed quoniam nec deditio, nec datio, nec donatio præter acceptionem uidetur posse consistere: idcirco qui susceptus non sit, ne deditus quidem intelligi possit: recte ergo Mancinus, qui non deditus in hostiū, si eo uti mallet, peruenerat potestatem, is cum patriam remeauit, iure postliminio rediisse defensus est. **SEQUITUR** is locus qui constat ex ijs rebus, etc. Eum locum qui in ipsis de quibus queritur inhereret, in quatuor differentias supra distribuit, à toto, ab enumeratione partium, à nota, ab affectis. Quonia autem diligenter de superioribus tribus paulo ante tractauit, nūc quartum locū, id est, affecta persequitur. et quoniam locus ab affectis in plurimas differentias soluebat, quarum prima à coniugatis proposita est, primum loquitur de coniugatis, quæ multum à notatione non differunt. Nam quia notatio ex ui nominis trahitur, itemq; coniugatio similitudine uocabuli continetur, aliquod inter se ueluti cōfinium tenent: sed hoc interest, quia notatio expositione nominis, coniugatio similitudine uocabuli ac derivatione perficitur. Et quoniam facilis et intellectu et tractatu locus est, tantum ponere sufficit exemplum, quod huiusmodi est. Aqua pluuia est, quæ pluendo colligitur et crescit. Pluendo uero atq; pluuia coniugata sunt. In uno enim eodemq; uocabulo diuersus nominum terminus differentiam facit. Item ius est aqua pluuia arceri, id est, ut si in alicuius agro pluuia aqua colligatur, et in alterius agrum defluat, eaq; uicini frugibus nocitura concrescat, arceat eam suis finibus ille qui id sua putat interesse, ne defluat. Si fluuius igitur pluuia creuerit, queritur, an debeat arceri? Respondetur, inquit Mutius, quoniam aqua pluuia à pluendo dicta sit, fluuium quoque qui pluendo creuerit, aquam esse pluuia, atque arceri debere. **CVM** autem à genere ducatur argumentum. Talis generum specierūq; intelligitur esse natura, ut cum colliguntur,

liguntur, uel etiam diuiduntur ab indiuiduis per species et genera, usque ad maxima genera possit ascendi. Item que à maximis generibus per infra posita genera ac species, usque ad indiuidua ualeat esse descensus. Id uero uno clarum fiet exemplo. Cicero quippe, indiuiduum est: huius species homo, huius genus animal, huius superius genus est corpus animatum: et si longius ascendas, corpus alterius genus inuenies: si prolixius egrediare, substantia ultimi loco generis occurrit. Cum igitur multa sint genera, si cuiuslibet speciei genus assignandum sit, non necesse erit, inquit, maxima et principalia genera semper exquirere, uerum eorum quoq; aliqd quæ in medio locata sunt oportebit adhibere. Ille tamen ratione seruata, ut semper genus superius sit eo, ad quod prædicatur ut genus. Extrema quippe inserta est, si dū genus semper natura speciebus proprijs superponatur, loco generis id quod est inferius collocetur. Quocirca uitiosum est, si quis corporis genus dicat esse corpus animatum: quo fit, ut si ad speciem aptandum est genus, eorum quæ superiora sint aliquid aptemus, et non erit necesse ultimum semper genus adhibere: ut si homini genus propriū præponamus, sed uel corpus, uel corpus animatum, uel quod maxime fieri oportet animal. Illa enim semper genera sumenda sunt, quæcumq; proxima formis adherent, eaq; in definitione maxime requiruntur: sed in argumentationibus nihil differt, utrum proximum eligas an superius genus. Nam quoniam ex continenti fit argumentatio, plus continet id quod est superius genus. quocirca si de homine aliqd ambigitur, et à genere argumentandi sumitur locus, quicquid de animali dicitur, id etiam de homine prædicabitur. Quo fit, ut si quid etiam de animato corpore prædicetur, id de homine dici possit. Ut igitur argumentationes ex proximis generibus fiunt, ita etiam ex ulterius constitutis. Sed in his omnibus illud est quod maxime considerandum uidetur, ne id quod est inferius superiori proponatur, ut genus. Et sententia quid talis est. Quod uero ad exemplū attinet, declarabitur hoc modo. Sit aqua pluuia, ea quæ deiecto de cœlo imbri colligitur. Huius species duplex est, alia enim aqua pluuia nocens est, alia non nocens. Noceat quoq; duplex species est, alia manu, alia uitio. Sed aqua pluuia manu nocens est, quæ ita loco aliquo excipitur, ut inde profluens uicino noceat, si locus is non sit naturaliter talis, sed manu hominis excipiendæ aquæ fuerit apparatus: uitio uero, quoties naturaliter ita sese locus habet, ut excipere aquam possit, et nocere uicino. Si eius igitur aquæ, quam arceri uelit, ne sibi noceatur à uicino, genus uelit exquirere, non necesse est ab ultimo usq; genere deducere: ut dicat, aquæ eius quæ quis uelit arceri, ge-

nus esse aquam pluuia: sed potest id quod inquit genus, paulo inferius inuenire, ut huius aquæ quam arceri desiderat, id genus esse dicat, quod est aqua pluuia nocens. Quod si genus proximum querat, illud poterit adhibere, quod est aqua pluuia manu nocens: Hoc enim arceri quis cogitur, quod manu fit noxiū: quod uero loci forma uel uitio incommoditatis aliquid apportat, arceri nō cogitur. Quod autē diximus, eius aquæ quam arceri oporteat, genus esse aquam pluuia manu nocentem: ita intelligendū est, si aqua quæ arceri debet, plurima sub se habeat indiuidua et similia. Tunc demum enim eius aquæ quæ arceri debet, aqua pluuia manu nocens genus esse poterit. Quod si aqua quæ arceri debet, in nulla indiuidua deducatur, ipsa est indiuidua, nec eius genus est aqua pluuia nocens manu, sed species. Quod si cui paululum uidetur obscurius, hic si eos commentarios quos de genere, specie, differentia, proprio atque accidenti cōposuimus, libris quinq; digestos, inspexerit, nihil horum poterit incurrere, quo caliget.

COMMODE etiam tractatur hæc argumentatio. Dicitur est, quemadmodum genus ad speciem debeat aptari: atq; in eo præscriptum est, ut nisi id quod est superius adhiberi non debeat. Nunc illud adiungitur, quemadmodum eius loci qui à genere ducitur, argumentationibus commodior usus esse possit. Quotiescumq; enim de re aliqua dubitatur, si facta generis alicuius diuisione sub aliqua eius generis parte, id de quo ambigitur, potuerimus includere, tunc à genere tractum esse argumentum uidetur, hoc modo: sit dolus malus, quando aliud agitur, aliud simulatur. Huius ergo si species diuidantur, et id quod factum arguimus, alicui earum specierum quæ à dolo malo deductæ sunt, potuerimus adiungere, quidquid de dolo malo existimabitur, id etiam de ea re, quam arguimus, necesse est iudicari: et factum est argumentum à genere. Nam de quo queritur, species est: et id à quo sumitur argumentum, genus est: scilicet, si ita cōtigit dolus malus. Locus uero hic ab eo qui est à partium enumeratione diuersus est. nec si enumeramus partes, id est, formas aut species, idcirco non à genere, sed ab enumeratione partium ducitur argumentum. Quoties enim ipsa partium enumeratione uimur ad argumentationem, tunc ab eadem partitione argumentum tractum esse dicimus, ut hoc modo: Si fundamenta et parietes et tectum habet, et habitationi est destinatus locus, domus est: ipsa igitur partitione utentes, domum esse probauimus. Quoties uero sub genere aliquid collocandum est, diuisisq; partibus alicui eorum, quæ à genere deducuntur, id de quo queritur aggregamus, ut hoc modo, si Ciceronem animal esse monstremus, dicemus ita: Omne animal aut rationale est, aut irrationale: sed Cicero rationalis est, animal igitur est: non partitione

partitione utimur principaliter ad argumentum constitutum, sed idcirco genus diuisimus, ut in unam quamlibet diuisionem, id quod nitentur ostendere, possit includi. id est, ut id de quo dubitatur, in assumpti continentiam generis redigeretur, atque de ea per generis naturam fides fieret. Sic ergo a genere facta argumentatio iure dicitur. Amplius ita partium enumeratio totius efficere substantiam solet, siue illud uniuersale sit, ut genus: siue partium coniunctione copuletur, ut totum. At uero haec diuisio generis, in cuius parte quaelibet illa res de qua contenditur includenda est, non id efficit, ut totius substantia constituitur, sed ut illud quod approbare querimus, intra genus locetur. Quem argumentationis modum in primis M. Tullius ualidum esse confirmat. Illa enim regula satis uera est ac necessaria, quae de genere praedicantur, eadem de specie modis omnibus praedicari. Illud uero queri perutile est, cum aliquid de particularibus rebus probatur, ex superposita proxima specie, ut si Socratem rationalem esse probamus, quoniam sit homo, cum sit homo rationalis, utrum ex genere an ex forma argumentum ductum esse arbitremur. Nam si dicamus ex genere, ultima species genus non est: si ex specie, superpositum genus semper species probare desiderat. Socrates uero cui fidem praestat homo, quoniam rationalis est, genus hominis non est. Sed dicendum est, quoniam ueluti a genere tractum uidebitur argumentum. Nam ex genere quasi ex continenti atque ampliore, et de substantia, praedicato fides ducitur, quam sortem ad sua in diuisa specie nemo dubitat obtinere. Nam et continent ea, et de eorum substantia praedicatur. SIMILITUDO sequitur, quae late patet, etc.) De similitudinis loco plane atque expedite differuit, omnemque aperuit intellectum, similitudinum diuidens formas, praescripsitque apertissime, quibus magis ex similitudine argumenta contingerent, id est philosophis, atque oratoribus. etenim similitudo persuasionibus uidetur aptissima. Nam quod in unam uel plures extra eam de qua queritur causam cadere solet, facile credi potest in eam quoque de qua ambigitur conuenire. Idcirco ex similitudine tractae argumentationes, magnam oratoribus usum praestant: philosophis quoque, quoniam non in omnibus questionibus demonstratione utuntur, sed aliquoties uniuersalia colligunt, quo id facilius persuadeant, quod nituntur ostendere. inde similitudo rerum saepe est conquirenda, atque idcirco locus a similitudine oratoribus maxime philosophisque, conducit, non tamen solis. Omnes enim loci communes sunt cuiusque materiae, sed in alias uberius incidunt, in alijs angustius inueniuntur. Quocirca cognitio atque antepreceptis locis, quaestiones ipsae quae tractabuntur, quibus uti debeat, sortem animum poterunt admonere. Omnis uero si-

ilitudo duplex est: aut enim ex pluribus rebus similitudo colligitur, et inductio nuncupatur, quod Graeci παραγωγή nuncupant: aut singulae res per similitudinem comparantur. ac prior quidem huiusmodi est, si tutor fidem praestare debet, si socius, si cui mandaueris, si qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator. nam cum in talibus rebus fides praestari debeat, una quae similitudo sit in fide praestanda, tam in tutore quam socio, atque eo cui mandatum sit, eoque qui fiduciam accepit, debet eadem similitudo procuratori etiam conuenire. fiduciam uero accepit, cuiusque res aliqua mancipatur, ut eam mancipanti remaneret: uelut si quis tempus dubium timens, amico potentiori fundum mancipet, ut ei cum tempus quod suspectum est praeterierit, reddat. haec mancipatio fiduciaria nominatur, idcirco quod restituendi fides interponitur. Hac similitudinis collectione plurimum Socrates esse usus dicitur, ut in Platonis aliorumque eius sectatorum uoluminibus inuenitur. Quoties uero una res, unius rei per similitudinem comparatur, hoc modo colligitur argumentum. Regendorum finium arbitri esse dicuntur, qui finalia litigia discernunt, ut si fuerit de finibus orta contentio, eorum dirimatur arbitrio. sed fines in agrorum tantum limitibus esse dicuntur, arbitri autem finium regendorum in ciuitate esse non possunt. Item arceri aquam in agris, tantum dici solet, ubi si ex aliquo loco aqua pluuia colligatur, et defluens in campos uicini parsca fruges ue corrumpat, arbitri arcendae aquae magistratibus statuenda. Queritur ergo, an in urbe arcendae aquae arbitrium possimus adigere et argumentum capitur ex similitudine. Si regendorum finium, quia solius agri sunt, in urbe arbitrium adigere non possis, ne aquae quidem arcendae, quia solum esse uidetur agrorum, in urbe arbitrium possis adigere. Hic igitur una res unius similitudine coniuncta est: ex eodem etiam similitudinis loco illa sumi proponit, quae uocantur exemplaria: ueluti Crassus in causa Curiana, quae fuit huiusmodi. Quidam praegnantem uxorem relinquens, scripsit heredem Posthumum, eiusque etiam alium substituit secundum, qui Curius uocabatur, ea conditione, ut si Posthumus, qui intra menses decem proximos nasceretur, ante moreretur, quam in suam tutelam peruenisset, id est, ante obiret diem quam testamentum iure facere posset, secundus haeres succederet. quod si ad id tempus peruenisset, quo iam firmo iudicio in suam tutelam receptus, iure ciuili instituto posset haerede defungi, secundus haeres, id est, Curius non succederet: quae uocatur substitutio pupillaris, quaestum est an ualeret ita institutio. Crassus igitur plurima protulit exempla, quibus ita institutus, haeres obtinisset haereditatem, quae

quae exemplorum commemoratio iudices mouit. Dicit etiam ipsos quoque iurisperitos uti saepius exemplis. ueluti cum fingitur propositio uel causa, ut casus de quo agitur per similitudinem intelligatur, hoc modo. Si quis enim iurisperitus adijciat id quod non iure contractum est, nullius esse momenti, adhibeatque exemplum tale, ueluti si quis rem non mancipi mancipauerit, num idcirco aut rem alienauit, aut se eo facto potuit obligasse? minime. Quod enim non iure contractum est, nil retinet firmitatis: et alia huiusmodi apud Iurisperitos inueniuntur, in quibus oratores maxime ualent. quibus etiam in tantum fingere licet, ut eorum oratione etiam mortui saepe ab inferis excitentur. quod Tullius in ea facit oratione, qua Coelum defendit. Sed latior, inquit, est illorum campus, id est, oratorum, quibus spaciari ac deuagari licet: nec idcirco minus ceteris quoque facultatibus similitudines prosunt, quoniam eadem argumenta maximis minimisque causis conueniunt, quo fit, ut loci quoque argumentorum diuersarum artium questionibus accommodentur. SEQUITUR similitudinem differentia, re, etc.) Eiusdem facultatis est similitudines differentiisque cognoscere. qui enim scit quid sit, idem nosse poterit quid sit diuersum. Omnis uero similitudo, idem aliquid esse constituit. Quod enim idem est secundum qualitatem, id simile esse necesse est. Omnes quippe res aut substantiae eadem sunt, aut qualitate, aut ceteris praedicamentis. quod si ita est, et animus intelligere hoc idem in pluribus praedicamentis potest. sed cum hoc ipsum idem in praedicamentis notat, eodem modo in eisdem praedicamentis, quod diuersum est intuetur: sed simile idem est, differentia uero diuersum. Idem igitur animus, eademque intelligentia, similitudinem, differentiamque cognoscunt. Differentiarum uero multae sunt species. aliae quippe substantiales, ut homini rationale: aliae non substantiales, sed inseparabiles, ut nigrum aethiopi, atque coruo. Aliae uero mobiles, neque constantes, ut sedere, stare, et huiusmodi ceterae, quibus et ab alijs hominibus, et a nobis ipsis saepe distamus. Item differentiae aliae aliquo modo sunt generum diuisibiles, aliquo modo uero specierum constitutivae. Sed si a constitutivis argumentum ducatur, uelut a genere ducitur. nam sicut genus continet speciem, ita differentiae continent species: sane si differentiae constitutivae ut genera intelligentur, fides ab his ad ea aptabitur, quae constitunt. haec enim talium differentiarum ueluti quaedam formae sunt. Sin uero sint diuisibiles, si quidem ad ea probanda, quae diuidunt, earum ducitur fides, a forma argumentum fieri uidetur. nam tales differentiae eorum quae diuidunt, formae quaedam sunt. Quod si ad ea probanda referuntur, quae in contrariam

partem genus diuidunt, tunc proprie a differentia fieri argumentum uidetur, quia contrariae ueluti differentiae comparantur. Quod uero ad exemplum attinet Tullij, huiusmodi est. Mulieres antiquitus perpetua tutela tenebantur, pupilli item sub tutoribus agunt: sed mulieribus si quid debitum fuisset, sine tutoris auctoritate poterat solui, pupillis uero minime. ergo si queratur, an id quod debeat pupillo cuiilibet, renuente tutore possit exolui, a differentia sumitur argumentum sic. Non sicut mulieri sine tutoris auctoritate debitum possis exolueri, eodem modo nisi auctoritas tutoris accesserit, pupillo solueri quod debeas possis. illae enim perpetua tutela etiam prouecta iam aetate continentur, illorum tutela certus annorum numerus terminum facit, atque idcirco solui pupillo sine tutoris auctoritate non poterit. Differt enim persona mulierum, a persona pupillorum, uel in eo, quod pupilli non perpetua reguntur tutela, mulieres uero perpetua: uel quod pupillus nullum suae etiam ministrandae utilitatis iudicium habere potest, cum sit aliquis mulieribus etsi non firmus in explicanda familiaris rei utilitate delectus. DE INCEPS locus est, qui a contrario dicitur, etc.) Diuiso differentiae loco, nunc de contrarijs tractat. Atque uti rerum ordo clarus collescat, pauca mihi ex Aristotele sumenda sunt, quae ille uir omnium longe doctissimus de hac diuisione tractauit: quanquam M. Tul. re quidem Aristoteli fere consentit, sed ab eo nominum interpretatione diuersus est. Nam quae Aristoteles opposita, id est ἀντιθέσια uocat, ea Tullius Contraria nominat. Sed haec paulo posterius: nunc Aristotelis diuisio consideretur. Oppositorum igitur secundum Aristotelem alia sunt contraria, alia priuatio et habitus, alia relatiua, alia contradictoria. Contraria quidem, ut album atque nigrum. Habitus uero et priuatio, ut uisus et caecitas, dignitas et indignitas. Relatiua uero, ut pater filius, dominus seruus. Contradictoria, est ut, dies, non est dies. Horum omnium tales inter se differentiae considerantur. Nam quae contraria sunt, partim mediata sunt, partim uero medio carent. Mediata sunt, ut album, nigrum: est enim horum cuiilibet medius alius color, ut rubeus, uel pallidus. Et horum contrariorum non necesse est alterum semper inesse corporibus. Neque enim omne corpus aut album aut nigrum est, sed aliquoties in horum medietate est constitutum, ut sit rubrum uel pallidum. Immediata uero contraria sunt, quorum nihil medium poterit inueniri, ut grauitas et leuitas: horum enim nihil est medium. Nam quae leuia sunt, sursum feruntur: quae graua, deorsum. Quid autem sit corporis, quod neque sursum neque deorsum feratur, nihil poterit inueniri. Sed immediata contraria talia sunt, ut alterum eorum cui potest accide

re semper inhereat, ut in proposito superius exemplo. Neesse est enim omne corpus uel leue esse, uel graue, quia leuitas et grauitas medium non habent, quod praetera inesse corporibus possit. At ea quae in priuatione et habitu sunt, ut caecitas et uisus, distant quidem ab his contrarijs, quae claudunt aliquam medietatem, quod ipsa medietatem non habet. Ab his uero contrarijs differunt, quae sunt immeditata, quoniam horum contrariorum alterum semper subiecto inesse necesse est, ut corpori grauitatem uel leuitatem: priuatione uero et habitu non semper. ut cum sit habitus quidem uisus, priuatio autem caecitas: non omne quod uideri potest, aut uidet, aut caecum est. In fans quippe nondum editus, neque uidet, quia nondum processit in lucem, neque caecus est, quia nondum habuit uisum, quem potuisset amittere. Idem de catulis dici potest, qui statim nati nequeunt intueri: nam tunc eos nec caecos dicere possumus, nec uidentes. Et postremo, contraria semper in suis qualitatibus considerantur: priuationes autem, non quod ipse sint aliquid, sed ex habitus absentia colliguntur. Neque enim caecitas est aliquid, sed a uisus intelligitur abscessu. Tamen uero priuatio quam contrarietas differt a relationis oppositione, eo quod neque contraria neque priuatio simul esse possunt. Idem enim uno eodemque tempore, uno eodemque in loco albi nigrumque, uel uides caecumque esse non poterit, sed relativa a se nequeunt separari. Neque enim potest esse filius sine patre, nec seruus si dominus non sit. Amplius contraria ad se et priuatio non refruntur. nemo enim dicit albi nigrum uel nigrum albi, uel caecitatem uisus, uel uisum caecitatis. Quae uero in relatione sunt posita, in ipsa relationis praedicatione consistunt, ut duplum dimidium, dominus serui, et caetera ad hunc modum. Tamen uero contraria quam etiam relationes differunt a contradictionibus, quod contradictiones quidem semper in oratione consistunt, et in altera earum parte ueritas, in altera falsitas inuenitur: contraria uero et priuatio et relationes, in simplicibus partibus orationis, et in his neque ueritas neque falsitas inest. Nam cum dico albi nigrum, caecitas uisus, dominus seruus, simplices orationis partes sunt, neque uerum neque mendacium continent. In simplicibus enim partibus orationis ueritas uel falsitas nulla est. Cum autem dico, dies est, dies non est, utraque propositiones, una in affirmatione, altera in negatione posita, orationes sunt. Sed M. Tullius non tam proprijs nominibus quam notioribus utitur. Aut enim, contrariorum alia esse quae aduersa uocentur, alia quae priuatio, alia quae in comparatione sint, alia quae aientia et negantia nuncupantur, sed quae contraria nominat, opposita uerius dicerentur: quae aduersa dicuntur, contrariorum melius suscipere nomen: quae in collatione nominat, ea relativa uel ad aliquid certius uocarentur. Sed utatur nominibus ut

uolet, dum res ipsa certa proprietatis suae ratione signentur: nos uero in caeteris quos edidimus libris enuncupauimus modo, quo superius in Aristotelis dictum est diuisione. Secundum M. T. igitur contrariorum alia sunt aduersa, ut sapientia, stultitia: alia priuatio, ut dignitas et indignitas: alia uero quae cum aliquo conferuntur, ut duplum, simplicium: alia uero quae appellantur negantia, et contrario aientibus constituta: ut si hoc est, illud non est. Aduersa igitur sunt, quae sub uno genere posita plurimum differunt: ut album nigrumque, a se plurimum distant, sub uno genere posita, sub colore. Itaque celeritati tarditas aduersa est, positus utrisque sub motu. neque enim celeritati debilitas opponenda est, quia debilitati firma ualido contraria est, quod in diuisione omisit Cicero, sed docuit exemplo. Illa quoque dicuntur aduersa, quae in diuersis generibus sita, plurimum a se discrepare intelliguntur, ut sapientia et stultitia. Illa enim sub genere boni est, haec uero sub mali, quamquam huiusmodi exemplum priuationem potius spectare uideatur: nam stultitia priuatio sapientiae est, nec quidquam est aliud stultitia nisi sapientiae et rationis absentia. Sed quae sint, quae priuatio Cicero adpellet, posterius demonstrabo. Ex his hoc modo argumenta sumentur. Si stultitia fugimus, sapientiam sequamur: si bonitatem appetimus, malitiam fugiamus. quamquam malicia quoque secundum eundem modum, qui superius dictus est, priuationibus possit adiungi. Priuatio uero secundum Ciceroem sunt, quae graece *σπρινα* appellantur, quae habent eam partem orationis praepositam, quae cum fuerit adiecta, semper ferre aliquid demit. ea est in praepositio. haec enim syllaba cui fuerit apposita, demit ferre aliquid ex ea uis, quam esset res quaelibet habitura, si in syllabam praepositam non haberet: ut humanitati inhumanitas, namque praeposita in, id de quo dicitur, humanitate priuauit, ut dignitas et indignitas. Et Tullius quidem ea tantum priuatio esse confirmat, in quibuscumque syllaba ista praepositur. priuantium quippe natura, secundum Tullium, huius syllabae commemoratione finitur. A Peripateticis uero accepimus, priuationes tum cum simplicibus nominibus, tum cum priuatijs syllabis efferi simplicibus nominibus, ut caecitas: cum priuantibus uero syllabis, ut indignitas, inhumanitas. Quocirca secundum M. Tullium caecitas non erit priuatio uisus, sed ei aduersum. atque idcirco forsitan stultitiam inter aduersa numerauit, quoniam non habet in syllabam, ex qua priuationes arbitratur existere. Ex quibus eodem modo, ut in superius positus aduersis, argumenta ducuntur. Inhumanitatem auersemur, si humanitas confutanda est. Illa uero contraria, ut ait Tullius, quae cum aliquo conferuntur, talia sunt, ut duplum simplicium. id tantum est, tanquam si diceret, duplum dimidium: simplicium enim dupli dimidium est. Et pater filij, ea

lij. Ea quoque sunt semper reciprocantia, aliquoties quidem septimo casu, aliquoties uero genitiuo. nam filius, patris est filius, et pater filij, haec secundum genitiuum conuersio est: et duplum simplicium duplum est, haec secundum septimum casum. sunt etiam quae accusatiuo, ut pauca ad multa, et magnam ad paruum. Item negantia sunt, quae in affirmationibus et negationibus posita sunt: ut si hoc est, illud non est. ueluti Si dies est, nox non est. atque hanc oppositionem Cicero dicit ualde esse contrariam. Ex quibus omnibus secundum superius dictum modum, argumentorum facultas est. nam ex relativijs contrarijs ita sumimus argumentum, Si pater est, fieri non potest quin ei filius sit. Ex negantibus autem, quae *σπρινα* (ut ait) graeci uocant, ita: Si sol supra terram fuit, nox esse non potuit. Haec enim affirmatio, illa perimit negationem. Cur uero haec negantia esse constituerit, mirandum est. Nam quae negantia sunt, aientibus opponuntur, et simul esse non possunt: ut diem esse, ac diem non esse. hoc uero est consequens, cum ita dicatur, Si hoc est, illud non est: ut, Si dies est, nox non est. Atqui affirmatio nem negationemque ualde Tullius dicit esse contrariam, sed in hac consequentia nequeunt esse contraria. nam quod est consequens, contrarium non est. Ab adiunctis autem posui equidem exemplum paulo ante. Quid sit ab adiunctis locus, breui superius monstrauit exemplo, eo scilicet quod dixit, Si secundum mulieris nunquam capite diminuta tabulas possessio bonorum daretur, consequens esse, ut secundum quoque puerorum et seruorum tabulas possessio permitteretur. Sed nunc forma ipsam et quasi substantiam loci monstrare proponit, quae est huiusmodi. Ab adiunctis enim locus est, cum ex eo quod proponitur, aliquid aliud uel esse, uel fuisse, uel futurum esse, argumentatione colligitur: ut in eo ipso quod dudum posuit exemplo. Approbatur enim, non debere secundum mulieris nunquam capite diminuta tabulas bonorum possessionem dari: quia si id fuerit positum, id futurum est, ut secundum puerorum quoque ac seruorum tabulas bonorum possessio permittatur. Talia uero sunt quae dicuntur adiuncta, ut circa rem ferre quae queritur, inueniantur, neque tamen necesse sit ei semper adhaerere. Et forma quidem huius loci talis est, ut hanc quoque definitionem possit admittere. Ab adiunctis locus est, cum ex aliquibus, quae sunt proxima eis de quibus queritur rebus, id quod queritur uel fuisse, uel esse, uel futurum esse monstratur: qui locus est coniecturalis, causis maxime necessarius. Cum enim de facto queritur, tum si id factum est quod dubitatur, quid uel fuerit uel sit uel futurum sit, considerari solet. Multa enim sunt quae unicuique adiuncta rei, uariorum uentum temporum colliguntur. idcirco enim quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenit, in coniecturalibus causis inquiruntur, quae ab oratoribus tractantur solis: neque iuriconsultis in huiusmodi negocijs cum rhetorica facultate ulla communio est. Iuris enim peritus de facti qualitate, non etiam de ipsius facti ueritate respondet. idcirco quoties ad Gal-

lum peritum iuris facti quaestio deferebatur, nihil ad nos inquebat: et ad Ciceroem potius consulentes, id est ad rhetorem remittebat. In quo Tullius faceret ad Trebatium iocum miscuit dicens. Quamquam locus hic ab adiunctis, coniecturalibus causis maxime est utilis, nihil consultorum iuris prudentiam iuuat. Patere me tamen, inquit, nullam suscepti operis partem praeterire, ne si in hoc libro nihil praeter tuae artis exempla conscripsero, tua tantum gratia uideatur adductus. Ab adiunctis uero locus, qui non modo iuriconsultis, sed ne philosophis quidem praeter oratores non patet, trium saepe temporum ratione tractandus est. Nam de facto si quaeratur, quid uel ante id, uel cum eo, uel post fuerit, necesse est uelut inquiri. ante rem quidem hoc modo: Apparatus, uerisimile est enim effecisse aliquem, quod ante efficiendum parauit. Colloquia: fieri enim potuit ut amauerit, quae saepe fuerit collocutus. Locus: uelut cum ad aliquid faciendum opportunus locus eligitur. Constitutum conuiuium: uelut si quis constituto ante conuiuio, in eo fecisse aliquid arguatur, capiaturque coniectura facti ex eo ipso, quod sit conuiuium constitutum. Atque horum omnium ante rem, de qua quaeritur, exempla sunt. Cum re uero hoc modo: Pedum crepitus: uelut si isse in quempiam locum aliquis accusetur, pedum crepitu deprehensus esse probabitur: uel si fuisse adulter in cubiculo ex umbra corporis designetur: haec cum ipsis, de quibus queritur, inspecta, eisdem tamen intelliguntur adiuncta. Post rem uero, si quis conscientiae maculas pallor, rubor, titubatioque prodiderit. restinctus ignis: uelut si clam factum aliquid extincto igni uelimus ostendere, ut tutius notitiam submouentibus tenebris committeretur. Item gladius cruentus peractum facinus monstrat. Haec omnia post rem facta intelliguntur adiuncta. et semper ante rem, cum re, et post rem, secundum rationem temporum intelligendum est, neque ita ut in antecedentibus et consequentibus. Illic enim naturae ratio consideratur, omnia quippe simul sunt. nam quod antecedit, si positum sit, statim est id quod consequitur: ut si ponas hominem, statim animal esse necesse est: nec ante secundum tempus esse homo dici potest, post uero subsequi animal. ut ante aliquis apparatus est secundum tempus, posterior effectus. Itaque illic antecedentia et consequentia nominantur: hic ante rem, cum re, et post rem. Idcirco quod illud quidem non secundum tempus, sed secundum principalitatem naturae secum simul aliquid trahentis, antecedit dicitur: uel consequens, id quod antecedit comitatur. Ea uero quae secundum temporis priorem posteriorem uel rationem considerantur, sunt adiuncta. idcirco ante rem, et cum re, et post rem cepe re uocabulum. DE INCEPS est locus dialecticorum proprius. Expedito adiunctorum loco, nunc de antecedentibus et consequentibus et repugnantibus differit. Qui locus cum sit unus, in tria uelut membrum diuisus est. M. quidem Tullius loci huius uocabulum tacuit: mihi autem totus conditionalis appellandus uide-

tur, cuius cum promptissime natura claruerit, nomen quoque ei, quod nos posuimus, recte inditum manifestius apparebit. Primum igitur singularum partium definitio peruidenda est. Itaque antecedens est, quo posito, aliud necesse est consequatur. Itē consequens alicuius est, quod esse necesse est, si illud cui est consequens praesens se constiterit. Repugnans est, quod simul cum ea re cui repugnare dicitur, esse non possit. Antecedentiū igitur atque consequentium et repugnantium unum locum esse praediximus: qui quomodo sit unus, paucis ostendam. Primum igitur dum quaeretur, quo nam modo unus esset locus a consequentibus et antecedentibus et repugnantibus, dicebatur, quoniam eiusdem mentis est atque intelligentiae, tam consentanea sibi met quam dissidentia prauidere, idcirco hunc quoque locum unum uideri. Consentaneorum namque duae sunt partes, antecedens una, altera consequens. Nam cum altero praecedente comitatur alterum, illa sibi in ipsa naturae consequentia consentire necesse est. Repugnantium uero tametsi duae partes sunt, unum tamen est utriusque uocabulum: utraque enim repugnantia nominantur. Duo uero esse, quae sibi met repugnet, atque a se dissentiant, nullus ignorat. Sed eo distant, quod antecedentium et consequentium duo sunt nomina, licet unus utriusque consensus. Repugnantibus uero unum nomen est, cum sit unus in utrisque dissensus, ergo eadem mens, eademque intelligentiae ratio id quod praecedit, et id quod comitatur intelligit. neque enim fieri potest, ut antecedens aliquid intelligatur, nisi in eodem quid sit consequens consideretur. Eodem quoque modo nec consequens, nisi appareat quid praecedat: item repugnans aliquid intelligere nemo potest, nisi intelligat cui repugnet. Sed quoniam eadem ratio potest similia dissimiliaque perspicere, antecedentium uero et consequentium consensus quidam, et per naturae similitudinem concordia est: dissensus uero in repugnantibus, ac dissimilitudo: necesse est, ut una atque eadem ratio et antecedentium consequentiumque naturam et repugnantium spectet. quo fit, ut unus quoque locus sit, quem una intelligentia comprehendit. Sed hic opponatur: cur igitur alium ex similitudine, alium ex contrario locum Marcus Tullius superius enumerauit? Nam secundum propositam rationem, quoniam similitudinem et contrarietatem intelligentia una perpendit, unus locus similibus contrariorumque esse debuisse: sed respondebatur, quoniam non eodem modo sibi antecedentia et consequentia consentire dicuntur, sicut ea quae similia nuncupantur. In his namque una tantum qualitas inuenitur, et secundum eandem qualitatem similia esse dicitur. At in antecedentibus et consequentibus non qualitatis similitudo, sed quidam naturae consensus est. et quae similia sunt sine se esse possunt, antecedentia uero et consequentia sine se esse non possunt: atque idcirco non uidetur esse consequentium et antecedentium cum similitudine ulla communio naturae, quae ratio non ualde uidetur idonea, nec

explicat quod demonstrare conatur. Illud certe firmissimum esse constitit, quod huius loci tractatus conditionibus semper propositionibus accommodaretur. Conditionalis uero propositio est, quae cum conditione pronunciat esse aliquid, si aliud fuerit: ueluti cum dicimus, si dies est, lucet. Haec igitur rerum consequentia facile in repugnantia uertitur. Nam si rebus consequentibus negatio interponatur, ex consequentibus repugnantia reddatur hoc modo: Si dies est, lux est. Repugnantia fiunt ita: Si dies est, lux non est. repugnant enim, diem esse, et lucē non esse: quae repugnantia in conditione consistit. Dicimus enim, si dies est, lux non est. nam diei contraria est nox: consequens uero noctis, lucem non esse. quare esse diem, et non esse lucem, repugnat. Argumentum uero est hanc repugnantiam in conditione consistere, quia si conditio deficiat, nulla est repugnantia, hoc modo: Dies est, lux non est. utraque enim disiunctae propositiones suas sententias gerunt, nec quicquam intelliguntur habere commune. atque ideo diuersis acceptae temporibus uerae sunt, nec repugnant. nam sicut in his propositionibus, dies est, lux est, nulla est consequentia, quoniam conditio deest, quae propositionem facit connexam, sed utraque a se disiunctae suam sententiam claudunt: ita in his quibus proponitur, Dies est, lux non est, nulla est repugnantia, quoniam seruat suam utraque separata sententiam. At si his conditio interueniat, superiorum quidem ita sententia copulatur, ut consequentes fiant: posteriorum uero ita, ut repugnant, hoc modo, Si dies est, lux est. Haec consequens propositio ex duabus per conditionem mediam effecta est una. At si sit ita, Si dies est, lux non est, repugnat. negatum enim, quod sequitur, repugnare necesse est. Amplius argumentum quod ex antecedentibus et consequentibus fit, ex unius propositionis connexae partibus nascitur. nam conditionalis propositionis connexae una pars est antecedens, alia consequens. quod si a repugnantibus argumentum fiat, rursus ab unius propositionis membris tale argumentum nasci oportebit. igitur ex his propositionibus, dies est, lux est, una esse non potest, nisi conditione copulenter, ut unum sit antecedens, aliud consequens: et ideo in his ex antecedenti et consequenti argumentum esse non potest, quoniam duae sunt. Etiam ex illis quoque propositionibus, quae sunt, Dies est, lux non est, una esse non poterit, nisi conditionis adiunctione in unum quodammodo propositionis sententiam reducantur, cuius propositionis partes sunt repugnantibus. nam ut in connexa propositione una pars antecedens, alia est consequens: ita in repugnantibus utraque pars propositionis a se met inuicem repugnat, ac dissidet. Amplius repugnantibus propositio connexae partem contrariam tenet. nam ut in illa, quod antecedit, secum id quod sequitur trahit: ita in hac propositione partes simul esse non possunt. Contrariae uero differentiae sub eodem genere poni solent. Si igitur connexa propositio in conditione est constituta, repugnans quoque in conditione consistit, quod si et consequentiam

quantiam propositionum et repugnantiam conditio facit, non est dubium quin locus hic iure conditionalis uocetur, ac sit unus positus in conditione diuisis partibus, id est, in antecedentem consequentemque et repugnantem. Connexae namque propositionis una pars antecedens est, alia consequens. Repugnantis uero propositionis partes, antecedens et consequens sunt: repugnantis uero, repugnantibus partes sunt. Nec illud intelligentiam turbet, quod dies est, et lux est, quadam sibi ratione consentiunt: item, dies est, et lux non est, quasi a se dissentiant atque discordant. nam connexa est propositio, si cum aliud antecesserit, aliud consequatur. Item repugnans, si uno posito falso aliud inferatur, quod esse non potest, nisi id uis conditionis efficiat. Quocirca aperte demonstratum esse arbitror, conditionalem hunc locum uocari, et recte unum esse a M. T. constitutum. Quomodo uero fiat ab antecedentibus et consequentibus et repugnantibus argumentum, posterius dicam. sed quoniam nullius facultatis alterius est, quid quaque rem consequitur, uel cuius quid repugnet inspicere, nisi dialecticae tantum, quae huius quammaxime rei peritiam proficitur: idcirco ait, hunc esse locum totum dialecticorum, qui etiam ab adiunctis longe diuersus est. Primum, quod adiuncta prodere sese, atque ostentare inuicem possunt, non uero perficere atque implere naturam: ueluti ambulationem pedum strepitus signare quidem ac denunciare potest, efficere uero non potest. Neque enim ambulationem efficit pedum strepitus, nec uero ex necessitate ambulatio, ut pedum strepitus sit, auctor est. sed saepe ita ambulatur, ut nullus pedum strepitus exaudiat: saepe non mutato loco moueri pedes, ac strepere praeter ambulationem queunt. Praecedentia uero et consequentia et repugnantia nunquam desunt. idcirco non semper inueniuntur adiuncta: propositioque termino quem probare contendimus, saepe ex adiunctis argumenta deficiunt, quia ipsa quoque aliquoties defecere uidentur adiuncta. Praecedentia uero et consequentia, et repugnantia nunquam desunt. omne enim quicquid in rebus est, habet quod se aut sequatur naturaliter, aut praecedat. est etiam a quo natura diuersitate dissidet. uelut hominem sequitur quidem animal, praecedit uero substantiam. dicimus enim, Si homo est, animal est: substantiam uero praecedit, cum proponimus, Si animal est, substantia est. Repugnat uero mortuo, cum enunciamus: Si animal est, mortuum non est. Praeterea quae sunt adiuncta temporibus distributa sunt, ut ante rem, cum re, uel post rem: quae uero sunt antecedentia, consequentia, et repugnantia, quomodolibet in temporibus sint, nihil refert. Nam priora saepe temporibus comitantur, et temporibus posteriora praecedunt: et quae simul temporibus sunt, alias praecedunt, alias uero consequuntur, ut superius quoque saepe diximus. Amplius, quae antecedentia sunt et consequentia, relinquere sese non possunt, nec sibi repugnantia co-

herere, et sunt necessario sibi met connexa uel inconnexa: quae uero sunt adiuncta, nihil obtinent necessitatis, quia et iungi sibi met, et a se separari queunt. Quae cetera ita sunt, quae ratio difficilis uehementer oboritur. uidetur enim minus intuentibus, nihil hic locus differre ab his locis, qui dicti sunt uel a genere, uel a specie, uel a contrariis. nam genus semper species sequitur, species genus praecedit, contraria simul esse non possunt: quae soluenda est hoc modo. Primum, quia non omne consequens genus est, nec species antecedens. Repugnantia uero non ipsa contraria, sed contrariorum sunt consequentia: ut in locorum, qui a M. T. propositi sunt, expositione, monstrauimus. Dehinc, quia cum a genere sit argumentum, ipsum genus assumitur. eodem quoque modo species, cum ab ea aliquid uolumus approbare. Cum uero ab antecedentibus et consequentibus aliquid monstrare contendimus, eo quod in conditionali propositione praesens, utimur in assumptione, etiam si non fuerit genus. Item si a consequenti argumentum fiat, etiam si species non sit, a consequenti parte conditionalis propositionis ducitur argumentum. ueluti cum ita dicimus: Si ignis est, leuis est. Ignis antecedit, leuitas sequitur. Sed neutrum neutri est genus aut species, assumitur itaque, atque ignis est. Nunc igitur id quod antecederet assumpsi, ex quo monstratur conclusio, Leuis igitur est. At si ita assumatur, Sed non est leuis, id quod consequeretur assumpsi. concluditur ergo atque monstratur. Non est igitur ignis. Vides igitur, ut de his praecedentibus et consequentibus nunc loquimur, quae in conditionali propositione posita, uel praecedere uel consequi intelliguntur. Cum uero fit ex genere argumentum, species quidem est, de qua aliquid probare intendimus: genus uero assumimus non quasi praecedens, sed quasi continens, ut quicquid esse consideratur in genere, id etiam formae quoque debeat aptari. Genus enim quoad permanet, a sua specie non recedit: cum uero de specie sumimus argumentum, genus quidem est de quo aliquid quaeritur: sed id laboramus, ut id quod de genere conatur ostendere, ex specie posit facilius cognoscatur. Vt cum uxori Fabiae relictum fuisset legatum, si materfamilias fuisset, quoniam non conuenit in manum, scilicet ab in manus conuentione, quae species est uxoris, uxorem, quod est matrisfamilias genus, a legati iure seiungimus, et legatum ad speciem, id est, matremfamilias deriuamus. Sed illud interius dispendium uidetur, num locus ab antecedentibus et consequentibus totus superuacaneus esse uideatur, cum quolibet modo fuerint ex eo argumenta composita, a ceteris locis, quos superius descripsimus, non recedat. Nam quodcumque ab antecedentibus et consequentibus ducitur argumentum, id uel a toto, uel a partibus, uel a coniugatis, uel ab aliquo reliquorum tractum esse perpenditur, hoc modo: Si utilis est aequitas constituta ad res suas obtinendas, utile est ius civile. ad quod praecedit, quod sequitur, igitur. hoc est a definitione ar-

gumentum, scilicet ab assumptione precedentis. At si ita dicam: sed non est utile ius civile, non est igitur utilis æquitas constituta ad res suas obtinendas: hic per consequentis assumptionem à definitionis loco sumptum est argumentum. Item, à partium enumeratione: Si neq; censu, neq; ceteris, non est liber: at censu, uel ceteris, est igitur liber. at non est liber, neq; censu, igitur neq; ceteris manumissus est. Sed notandum est, quæ sit uis uniuscuiusq; argumenti, & quo nam modo profertur. Sunt enim argumenta quæ prædicatiuis apta sint syllogismis, ut à diffinitione sic: Ius civile est æquitas constituta, & reliqua: id uero utile est, utile est igitur ius civile. Itæ partibus: Qui neq; censu, neq; uindicta, neq; testamento est manumissus, hic ex seruitute liber factus non est: Stichus uero neq; testamento, neq; censu, neq; uindicta manumissus est: Stichus igitur liber non est. & in ceteris eodem modo. Omnia uero quæcumq; per categoricum syllogismum profertur possunt, eadem per conditionalem dici queunt. Omnis namq; prædicatiua propositio in conditionalem uerti potest, hoc modo: Omnis homo animal est, prædicatiua est. hæc facile uertitur in conditionalem, ita: Si homo est, animal est. Non uero omnis conditionalis in prædicatiuam uerti potest, uelut hoc: Si peperit, cum uiro concubuit. Nemo enim dicere potest, ipsum peperisse id esse quod cum uiro concubere, quomodo dicimus hominem id esse quod animal sit. Alia enim ratio est in his propositionibus quæ ita dicuntur, Quæ peperit, cum uiro concubuit: hæc enim similis est ei quæ dicit, Si peperit, cum uiro concubuit. sed prædicatiua propositio id esse, subiectum dicit, quod fuerit prædicatum. Conditionalis uero id ponit, ut si id quod antecedens fuerit, comitetur necessario quod subsequitur. Cum uero prædicatiua est propositio, si ea uertatur in conditionalem, alia nimirum redditur propositio. Nam cum dicitur, omnis homo animal est, ipse homo animal esse proponitur: cum uero, Si homo est, animal est, non id sentitur, ut ille qui homo est, animal sit: sed proposito esse hominem, consequi, ut sit animal. Ergo conditionalis syllogismus in antecessione & consecutione positus, licet per diffinitionem, licet per partium enumerationem, licet per coniugationem, & quolibet alio fiat modo, tamen in propria forma se continet, & est conditionalis, id est, utens propria conditione, ut quodammodo cætera argumenta suæ ueluti natura uideatur habere subiecta: ut cum sit à definitione argumentum, si quidem per prædicatiuam formam factus fuerit syllogismus, à definitione deductum esse dicitur. Sin uero per *ὁποῖα* facta fuerit argumentatio, conditionalis sit syllogismus: quem discernat assumptio, utrum ab antecedentis, an à consequentis parte promatur. Quo fit, ut etiam si per ceteros locos conditionale argumentum feratur, tamen suam quandam habeat formam, quandoquidem in antecessione & consecutione est constitutus. Tunc enim definitio partes, coniugatio, &c. ueluti res ipsæ sunt, ac non locus, cum

uenerint in conditionem. at si conditio cesset, ex ipsis perfectum uidebitur argumentum: quod si propositionem conditio copulauerit, ipsa quidem ea, quæ in propositionibus continentur, sunt ueluti quædam argumenti partes. locus uero in conditione est constitutus. Atque hæc ita dicta sunt, quasi aliter conditionalis hic locus tractari non ualeat, nisi eorum aliquem quos prædicimus includat. Nam potest præter eos etiam sepe reperiri, ut cum dicimus, Si homo est, risibilis est: si coruus est, niger est. Hic enim nec definitionem, nec partes, nec ullum alium locum superius enumeratorum continet argumentum. Amplius facile est in singulis eorum differentias præuidere. locus quippe à toto, à substantia trahitur, à partibus uero, à rei compositione. nam in simplicibus terminis tale argumentum non potest inueniri, à nota, ab interpretatione, à coniugatis, ab eo quod eodem utrunq; diducitur, à genere, à continenti, à forma, ab eo quod continetur, à differentia, ab eo quod discrepat, à similibus, ab eadem qualitate, à contrariis, ab eo quod à se longe diuersa sint, à causis efficientibus, ab effectis, ab his quæ uim alterius efficiencie susceperunt, ab adiunctis, à uicinitate nature, à comparatione maiorum, parium, uel minorum, à relatione ad æqualem uel inæqualem quantitatem. ab antecedentibus uero longe alius modus est. Constat enim in eo quod propositum quid fuerit, aliud quiddam modis omnibus existat, quod consequens appellatur. Huius uero intelligentia consistit in eo, quod præcedente quolibet aliud subsecutum est. Repugnantium uero intelligentia consistit non modo quod neq; sequi neq; antecedere possunt, uerum etiam, quod simul esse non possunt: quæ in conditione consistere dubium non est. His igitur ita expeditis, quoniam M. Tullius proprietatem loci, ut in transcurso potuit, euidenter expressit, nunc quibus modis eodem loco uti conueniat, adiungit. Quæ Topicorum pars, quoniam diligentius explananda est, finem quarto uolumini faciam, quinto cætera reddidurus.

EIVSDEM BOETII IN TOPICA
Ciceronis Commentarius V.

DE omnibus quidæ hypotheticis syllogismis, Patrici rhetorum peritissime, plene abundanterq; digessimus his libris, quos de eorum principaliter institutione conscripsimus: à quibus integram perfectamq; doctrinam, cui reuoluenti illa uacuum tempus est, lector accipiet. Sed quia nunc Ciceronis topica sumpsimus exponenda, atq; in his aliquorum M. T. modorum meminit, dicendum mihi breuiter existimo de his septem conditionalibus syllogismis, quæ eorum natura sit, propositionumq; contextio: ut cum hæc ad scientiæ rite prælibata peruenerint, Tulliana facilius noscantur exempla. Omne igitur quod in questione dubitatur, aut uersimilibus, aut necessarijs probabitur argumentis. Argumentum uero omne, aut in syllogismi ordinem cadet,

aut ex

aut ex syllogismo uires accipiet. Syllogismus uero omnis propositionibus constat. Propositiones autem omnes uel simplices sunt, uel compositæ. simplices, quæ simplicibus orationis partibus coniunguntur. Copulant autem incompositam propositionem simplices orationis partes, nomen & uerbum: ueluti cum dicimus, dies est, uel dies uernus est, uel dies serenus est. Hic enim omnem uim propositionis nomen connectit & uerbum. Omnis autem simplex propositio ex subiecto prædicatoq; consistit. Subiectum est, de quo dicitur id quod prædicatur. Prædicatum est, quod de eo dicitur quod subiectum est. Verbum autem aliquoties prædicato nomini adiungitur, aliquoties ipsum prædicatur: prædicato nomini adiungitur in hac propositione, quæ dicit, dies serenus est. dies enim subiectus est, serenus prædicatur: est uero uerbum sereno adiunctum est, quod diximus esse uerbum sereno. At si talis sit propositio, quæ solo nomine constat & uerbo, ueluti cum dicimus, dies est: tunc dies subijcitur, est uerbum sine dubio prædicatur. Sine uerbo autem nulla est propositio. omnis enim propositio, uel uera, uel falsa est, nisi autem uerbum sit quolibet adiunctum, quo esse aliquid, aut non esse dicatur, nulla ueritas aut falsitas in propositionibus deprehenditur. Sepe autem propositiones etiam ex totis orationibus constant, ut si dicamus, Transire in Africam utile est Romanis: hic enim subiectum quidem est, transire in Africam: utile autem Romanis, prædicatum: esse uero, prædicato coniungitur. Huiusmodi igitur omnes propositiones prædicatiuæ dicuntur. Prædicatiuæ uero appellantur, quia aliud de alio prædicant, omnesq; qui ex his propositionibus sunt syllogismi, secundum enunciationum suarum formas prædicatiui appellantur. Ex his aut prædicatiuis propositionibus existunt compositæ propositiones: quarum alia quidem copulatiua coniunctione neuntur, ut, Et dies est, & lux est: alia uero per conditionem fiunt, quæ etiã conditionales enunciationes uocantur. hæc uero sunt, quæ coniunctione quadam partibus interposita, ad consequentiam conditionemq; ducuntur. Age enim, sine duæ propositiones prædicatiuæ: una quidem quæ dicit, animal est: alia uero quæ proponit, homo est. his si coniunctio interueniat, faciet, Si homo est, animal est. Vides igitur, ut duas prædicatiuas propositiones in unam conditionem coniunctio copulauerit. quæ cum ita sint, omnes hæc propositiones hypotheticæ, id est, conditionales uocantur. atq; ex his syllogismi tales existunt, quibus hypotheticis uel conditionalibus nomen est. Omnis autem hypothetica propositio, uel per connexionem fit, uel per disijunctionem, per connexionem hoc modo, Si dies est, lux est: per disijunctionem ita, Aut dies est, aut nox est. Earum uero quæ per connexionem fiunt, alia

ex duabus affirmatiuis copulatae sunt, ut, Si dies est, lux est: namq; dies est, & lux est, utraq; aliquid affirmant. Alia ex duabus negatiuis: ut, Si lux non est, dies non est, utraq; negatio est. Alia uero ex affirmatiua negatiuaq; coniuncta sunt: ut, Si dies est, nox non est. Alia uero ex negatiua atq; affirmatiua copulantur: ut, Si dies non est, nox est. omnes tamen in connexionem sunt posita. Aut enim affirmatio affirmationem sequitur, aut negatio negationem, aut negatio negationem sequitur, aut affirmatio negationem. Sed ex connexis repugnantes manifestum est nasci. namq; ubi affirmatio sequitur affirmationem, his si media negatio interposita sit, repugnantiam facit hoc modo, Si dies est, lux est: hic affirmatio sequitur affirmationem. At cum dico, Si dies est, lux non est: repugnant inter se partes propositionis connexæ, interposita negatione. Item quoties negatio sequitur negationem, si posteriori propositionis parti negatiuum dematur aduerbium, repugnantes fiunt, hoc modo, Si animal non est, homo non est: hæc connexio est ex duabus proposita negatiuis. At si posteriori parti, homo non est, negatiuum detrahatur aduerbium, fiet, Si animal non est, homo est, quod repugnat. At si affirmatio negationem sequatur, siue posteriori parti negatio iungatur, siue priori auferatur, repugnantes fiunt, hoc modo: Si dies non est, nox est: hic igitur affirmatio sequitur negationem, siue igitur posteriori parti, nox est, negatio copuletur, ut sit ita, Si dies non est, nox non est: siue priori auferatur, ut sit ita, Si dies est, nox est, repugnantem fieri propositionem necesse est. Quod si negatio affirmationem sequatur, et posteriori parte negatiuum aduerbium subtrahatur, propositionis connexæ partes in repugnantiam cadunt, hoc modo: Si uigilat, non stertit. hic affirmationem sequitur negatio. sed si posteriori parti, id est, non stertit, negatio dematur, fiet, Si uigilat stertit: et erit repugnans. Sed in connexis atq; disijunctis propositionibus illud intelligendum est, quod in earum partibus & uis quæ stionis includitur, & argumenti. Age enim dubitetur, an lux sit: idq; approbandum sit, eo quod dies est. Si igitur ita fiat propositio, Si dies est, lux est: ea quidæ pars totius propositionis quæ sequitur, id est, lux est, questionis est: de ea namq; queritur, an lux sit. ea uero quæ prior est, id est, dies est, uim continet argumenti. Ex eo enim quod dies est, lux esse probabitur. & in ceteris quidæ uel connexis, uel disijunctis eadem ratio est. In omnibus uero his, quoniam syllogismus atq; argumentatio ad demonstrandam partem alteram questionis accommodatur, questio uero omnis dubitabilis est, oportet syllogismos, qui accommodantur ambiguae questionibus, indubitabiles esse, atq; perspicuos, qui ut sint tales, ex claris atq; apertis & in ueritate patentibus propositionibus, necesse est consistere.

stent. Propositiones uero partim per se nota sunt, partim aliquibus probationibus indigent. Omnis uero syllogismus enunciatione proposita, habet aliquis partis assumptionem, ut quod est in questione concludat. hoc modo: Si dies est, lux est. ut igitur lucem esse demonstrum, assumam unam partem propositionis superius constituta, dicamq;: sed dies est. ac tunc demum id quod est in questione concludat, lux est igitur. Ergo cum ad syllogismi conclusionem, et tota enunciatione in proponendo, et in assumendo parte enunciationis utamur necesse est, ut ea quibus utimur nihil habeant dubitabile: si quidem ex his ea quae sunt ambigua capient fidem. Quod si propositio aliquoties quidem per se nota est atque perspicua, aliquoties uero probationis indigens inuenitur, assumptio quoque aliquoties per se uera esse notabitur, aliquoties approbationis indiget adiumentis. Quo fit, ut si et propositio et assumptio demonstranda sint, quinquepartitus (ut Cicero etiam in Rhetoricis author est) syllogismus fiat, cō-
 20 stans ex propositione, eiusq; probatione, assumptione, eiusdemq; probatione et conclusione. quod si neutra sit approbanda, tripartitus sit, ex probatione scilicet, et assumptione, et conclusione. quod si altera earum demonstranda sit, fit quadripartitus, ex propositione scilicet, et assumptione, atque u-
 30 nius earum approbatione et conclusione. Conclusionis uero ipsius approbatio praecedente propositione atque assumptione perficitur: quae cum ita sint, cumq; omnis propositio hypothetica in conne-
 30 xionem disunctionemq; diuidatur: in connexis propositionibus aliud dicimus praecedens, aliud consequens. Idem autem consequens et connexum uocamus, uelut in hac propositione: si dies est, lux est. dies est, praecedit: annexitur, lux est. In disunctis autem non est eadem ratio, quia cum ea quae proponuntur simul esse non possunt, nullo modo dicuntur esse connexa. Praecedens autem et subsequens inde iudicatur, quia quod primum ponitur, iure antecede-
 40 dens uocatur: quod posterius, iure subsequens dicitur. Ex his igitur propositionibus quae connexae sunt, fit primus et secundus hypotheticorum syllogismorum modus. addita uero negatione propositioni connexae, ex duabus affirmationibus copulatae, eaq; in super denegata, tertius accedit. Ex disunctis uero propositionibus diuerso modo assumptionibus factis, quartus et quintus. Vtriusq; uero per negationem compositis, sextus et septimus. atq; haec septem sunt hypotheticae conclusiones, quarum M. T. in Topicis meminit: quarum omnium deinceps ordo atq; exempla subdenda sunt. Primus igitur modus est, cum in connexa propositione, assumpto eo quod praecedit, uolumus monstrare quod sequitur, ita esse oportere, ut est in connexione prolatum. In quo si

id quod connexum est, ac sequitur, assumpserimus, nullus omnino fit syllogismus. Huius exemplum tale est: si dies est, lucet. si igitur lucere monstramus, assumamus necesse est diem esse, hoc modo: atqui dies est, consequitur ergo ex necessitate lucere. quod si lucere assumamus, atq; ita dicamus, atqui lucet: non necesse est diem esse, atq; ideo nulla necessitas euenit conclusionis. ubi uero nulla necessitas est, nec syllogismus quidem intelligi potest. Est igitur primus modus in hanc formam: Si dies est, lucet: dies autem est, lucet igitur. inueniuntur tamen, in quibus eodem modo ualeat assumptio, siue praecedens, siue subsequens assumatur, ut in homine atq; risibili: Si enim homo est, risibile est: atqui homo est, risibile igitur est: atqui risibile est, homo igitur est. Sed in his haec causa est, quia homo atque risibile aequi sunt termini: atque idcirco uno posito, alterum comitari necesse est. Sed quia hoc in omnibus non est, idcirco dicimus non esse uniuersale, ut assumpto posteriore, quod praecedebat probetur. Secundus uero modus est, quoties assumpto posteriore atque consequenti, quod antecesserat aufertur, hoc modo: Si dies est lucet. hic si assumamus non lucere, contrario modo atque in propositione prolatum est, assumemus dicentes: atqui non lucet, in eo igitur sequitur, non esse diem. Quod si diem negemus, id est, quod antecedit in assumptione contrario modo atq; positum est, et in propositione proferamus, non tollitur quod est connexum, ut si dicamus, atqui non est dies, non mox sequitur non lucere. potest enim non esse dies, et tamen lucere. Est igitur secundi modi forma huiusmodi: Si dies est lucet: atqui non lucet, non est igitur dies. Primus igitur modus assumit quod praecedit, ut approbet quod connexum est, non potest uero assumere quod connexum est, ut probet quod praecedit. Secundus autem assumit e contrario quod sequitur, ut quod praecedit euertat. non potest autem e contrario assumere quod praecedit, nisi id quod connexum est auferatur. Tertius modus est, cum inter partes connexae, atq; ex duabus affirmationibus copulatae propositionis negatio interponitur, eaq; ipsa negatio denegetur, quae propositio uariis partibus graeco sermone adpellatur. ut in hac ipsa qua superius proposuimus, si dies est, lux est: si inter has propositiones negatio interueniat, fiet hoc modo: Si dies est, lux non est. Ac si ulterius denegemus, erit ita, Non si dies est, lux non est. cuius propositionis ista sententia est: quia si dies est, fieri non potest: ut lux non sit. Quae propositio superabnegatiua appellatur. talesq; sunt omnes, in quibus negatio praepositur negationi, ut Non non est dies.

Et rursus:

Nec non Ansonij Troia gens missa coloni.
 In hac igitur si priorem partem, id est, diem esse, in assumptione

assumptione ponamus, consequetur etiam lucem esse, hoc modo: non si dies est, lux non est: atqui dies est, lux igitur est. Qui modus a superioribus plurimum distat, quod in eo modo qui sit ab antecedentibus, ponitur antecedens, ut id quod sequitur asstratur. In modo uero a consequentibus, perimitur consequens, ut id quod praecesserat auferatur. In hoc uero neutrum est. nam neq; antecedens ponitur, ut quod sequitur confirmetur: nec interimitur subsequens, ut id quod praecesserat euertatur: sed ponitur antecedens, ut id quod sequitur interimitur. Hic autem propositionis modus partes inter se suas continet repugnantes: aduersum quippe est ac repugnat, si dies est non esse lucem. Sed idcirco rata propositio est, quia consequentium repugnantia facta, per mediam negationem alia negatione destruitur, et ad uim affirmationis omnino reuocatur. Nam quia consequens esse intelligitur ac uerum, si dies est esse lucem: repugnat ac falsum est, si dies est non esse lucem. Quae denegata rursus uera est ita: Non si dies est lux non est, et sit cōsimilis affirmationi: si dies est, lux est, quia facit affirmationem geminata negatio. Similiter uero sunt ex repugnantibus propositionis partibus argumenta, uel si duabus negationibus, uel si negatione et affirmatione, uel si affirmatione et negatione iungatur. Quomodo uero fiant ex talibus connexis repugnantes, superius dictum est: fit uero ex ea propositione, quae duabus iungitur negatiuis, ex repugnanti argumentū hoc modo. fit propositio, Si non est lux, dies non est. fiat repugnans ita: si non est lux, dies est. huic iungamus negationem ut fiat uera, ita: Non si lux non est, dies est: atqui lux non est, dies igitur non est. Item sit ex negatione atq; affirmatione propositio haec: Si dies non est, nox est. huic addatur ex posteriore parte negatio, et fit ita: Si dies non est, nox non est: fit repugnans. haec nihilominus abnuatur ut fiat uera, non si dies non est, nox non est: assumimusq;: atqui dies non est: concludimus, nox igitur est. Item si ex eadem propositione quae ex negatiua affirmatiuaq; coniungitur, et dicit, Si dies non est, nox est: a priori parte negatio subtrahatur, fiet repugnans hoc modo: Si dies est, nox est. huic apponatur negatio, ut uera esse possit, hoc modo: non si dies est nox est. assumamusq;: atqui dies est: concluditur, nox igitur non est. At si sit ex affirmatione et negatione propositio coniuncta, uelut haec, si uigilat non stertit, demitur posteriori parti negatio, ut fiat ita, si uigilat stertit: sed haec repugnat. Tota rursus propositio denegetur, ut uera fiat hoc modo: non si uigilat stertit. assumimus, atqui uigilat: concludamus necesse est, non stertit igitur. Sed haec quatuor ex repugnantibus conclusiones in tertio modo consistere intelliguntur, quarum quidem Tullius tres commemorauit, unamq; praeepto docuit, eam quam

propositio talis efficit, quae duabus iungitur affirmatiuis. Duas uero exemplo, scilicet eam, quae ex tali propositione nascitur, quam duae copulant negationes: et eam, quae ex tali connexa procreatur, quae ex affirmatione negationeq; consistit. Reliqua uero praeterijt, quae illarum similitudine etiam in tertium conclusionis modum uidebatur incidere. Quartus modus in disunctione consistit, hoc modo: Aut dies est, aut nox est: sed dies est, nox igitur non est. Huius haec ratio est, quia disunctiua enumeratione proposita, prior pars eius assumitur affirmando, ut subsequens auferatur. Ex ea enim propositione, quae dicit, Aut dies est, aut nox est: assumimus, atqui dies est, scilicet affirmantes esse diem: quam affirmationem assumptionis consequitur, non esse noctem. Quintus modus est, cum in eadem disunctiua propositione, id quod primum est negando assumitur, ut id quod est posterius inferatur, hoc modo: aut dies est, aut nox est: atqui dies non est, per negationem scilicet facta est assumptio: consequitur, esse noctem. Sextus uero modus ac septimus ex quarti et quinti modi disunctiua propositione deducuntur, una negatione scilicet adiecta, et disunctiua praepositione detracta, additaq; coniunctiua his propositionibus, quae superius in disunctione sunt posita, hoc modo: non et dies est, et nox est. Dudum igitur in disunctiua ita fuit, ut aut dies est, aut nox est. Ex hac igitur propositione sublata Aut coniunctione, quae erat disunctiua, adiecimus et quae copulatiua est, praeposimusq; negationem. Itaq; fecimus ex partibus disunctiuae propositionis copulatis addita negatione, propositionem sexti ac septimi modi, quae est: Non et dies est, et nox est. in qua si assumatur esse diem, noctem non esse consequitur: atqui dies est, non est igitur nox. Septimus uero modus est, cum prima pars propositionis negando assumitur, ut posterior subsequatur, hoc modo: Non et dies est, et nox est: atqui dies non est, nox igitur est. Atque hic modus propositionum in solis his inueniri potest, quorum alterum esse necesse est, ut diem uel noctem, egritudinem uel salutem, et quicquid medium non habet. Quo autem modo omnium syllogismorum conditionalium ueritas sese habeat, his diligentissime explicauimus libris, quos de hypotheticis conscripsimus syllogismis. Nunc uero, non quod de his perfectior consideratio inueniri potest, apposumus: sed id, quod ad explicandam M. T. sententiam poterat accommodari. Ut igitur cum ea quae diximus, breuiter colligantur, primus modus est, quoties in connexa propositione primum ut in propositione locatur, assumitur ut consequatur secundum, hoc modo: Si dies est, lux est: atqui dies est, lux igitur est. Secundus modus est, quoties in connexa propositione secundum e contrario assumitur, quam in pro-
 40 positione

positione locatum est, ut id quod primum est auferatur, hoc modo: Si dies est, lux est: atqui non est lux, non est igitur dies. Tertius modus est, cum connexa propositionis partes ex affirmationibus iunctae, negatione diuiduntur, totiq; propositioni negatio rursus adiungitur, assumiturq; quod prius est, ut in propositione est enunciatur, ut e contrario concludatur, secundum quam in propositione prolatum est, hoc modo: Non si dies est, lux non est: atqui dies est, lux igitur est. hic ergo posito quod precedebat, id est, esse diem, euersum est quod sequebatur, id est, non esse lucem. negationem quippe affirmatio omnis euerit. Vel cum connexa propositionis negationibus iunctae secundae parti negatio detrahatur, totaq; propositio denegatur, positaq; priore propositionis parte interimitur quod subsequitur, hoc modo: Non si lux non est, dies est: atqui lux non est, dies igitur non est. Vel si connexa propositionis ex negatione atq; affirmatione compositae secundae parti negatio iungatur, eaq; insuper denegetur, ponaturq; quod prius est, ut id quod sequitur auferatur, hoc modo: Non si dies non est, nox non est: atqui dies non est, nox igitur est. Vel si in eadem propositione, quae ex negatione atq; affirmatione copulata est, priori parti negatio subtrahatur, eaq; denegetur, ponaturq; quod primum est, ut id quod sequitur auferatur, hoc modo: Non si dies est, nox est: atqui dies est, nox igitur non est. Vel si connexa propositionis ex affirmatione et negatione copulatae posteriori parti negatio dematur, totaq; insuper denegetur, positoq; priore, id quod sequitur interimitur, hoc modo: Non si uigilat stertit, atqui uigilat, non stertit igitur. Atq; haec omnia in tertio esse intelliguntur modo, atq; ex repugnantibus sunt: et semper id quod antecedit ponitur, ut id quod sequitur auferatur. Nam sicut in propositione conditionali, quae negata repugnantia partium fit, uera prima pars proponitur, siue affirmatiue, siue negatiue: ita eam reddit assumptio. Sed ut prima pars fuerit assumpta, reliqua contraria enumeratione concluditur. nam si assumptio fuerit affirmatiua, erit negatiua conclusio: si assumptio negatiua, erit conclusio affirmatiua. Quartus modus est, cum in disiunctiua propositione primum ponitur, ut auferatur secundum, hoc modo: Aut dies est, aut nox est: atqui dies est, non est igitur nox. Quintus modus est, quoties in disiunctiua propositione auferitur quod prius est, ut ponatur secundum, hoc modo: Aut dies est, aut nox est: non est autem dies, nox igitur est. Sextus modus, cum his rebus, quae in disiunctione uenire possunt, id est, contrariis uel repugnantibus, medietate carentibus, negatio praeponitur, et copulatiuae coniunctiones adiunguntur, poniturq; quod primum est, ut id quod est subsequens auferatur, hoc modo: Non et dies et

nox est: dies autem est, nox igitur non est. Septimus modus est, qui in eadem propositione auferitur id quod praecedit, ut ponatur id quod consequitur, hoc modo: Non et dies est, et nox est: atqui dies non est, nox igitur est. His igitur ita praedictis, ad Cicero nis uerba ueniamus. CVM tripartitū igitur distribuatur locus hic, et c.) Eum locum, qui ex antecedentibus et consequentibus et repugnantibus est, unum recte uideri, eumq; in conditione esse positum, sed tria partitione distribui, superius explicatum est. idq; M. T. euidentius notat dicens, intellectum quidem eius considerationemq; in conditione positam unam esse, sed per argumentationis tractationem tripartitū diuidi. Cuius rei per primum ac secundum et tertium hypotheticorum syllogismorum modum, sicut paulo superius diximus, exempla subiecit. Quae quonia implicatiora uidentur, quam ut primo statim auditu comprehendantur, usum paulisper est, apertioribus exemplis animum lectoris imbueri, ut in facillioribus primum exercitata intelligentia, sine magno negotio quae sunt difficiliora perpendat. Ab antecedentibus igitur argumentatio fit, quoties enunciata conditione propositionis, sumitur id quod antecedit, ut id quod sequitur inferatur, hoc modo. Sit enim dubium, an Tullius animal sit, concedaturq; eundem Ciceroem esse hominem, et sit rata propositio haec: Tullius si homo est, animal est: homo antecedit, animal sequitur. Si igitur ex antecedenti uelim facere argumentationem, assumam id quod praecedit, hoc modo: sed homo est Cicero, consequitur animal esse Ciceroem. et est hic primus, quem supra diximus, modus. Rursus, a consequenti argumentatio fit, quoties in conditione proposita id quod consequitur, tollit assumptio, ut id quod praecesserat interimitur, hoc modo: Si homo est Cicero, animal est: antecedit homo, sequitur animal. Si igitur ex consequenti facere argumentum uelim, dicam, Atqui non est animal: sequitur, esse ne hominem quidem: sed id perspicue falsum est, esse enim hominem constat: falsum est igitur, animal non esse: Tullius igitur animal est. Et hic dictorum superius secundus est modus. Quod si a repugnantibus fiat, in tertio scilicet modo digestarum superius conclusio-num, faciemus ita: Non si homo est Tullius, animal non est: repugnat enim, esse hominem, et animal non esse. hic si assumamus esse hominem, et animal quoque esse recta ratione concludimus, hoc modo: Atqui homo est, animal igitur est. Atq; hic quidem modus ex ea propositione connexa conuersus est, quae ex duabus iuncta est affirmatiuis. His igitur tribus modis, Tullius qui homo esset, animal quoq; esse monstratus est. nunc quidem, dum id quod antecedit, assumimus, id est, esse hominem: nunc uero, dum id quod consequitur, in assumptione denegamus, id est, non esse

non esse animal. nunc autem repugnantiam denegantes eorum quae sibi sunt consequentia, posito quod praecedebat, id quod sequebatur intulimus: quibus ita praecognitis, nunc M. Tul. tractemus exempla. Cū enim dixisset, loci in consecutione, antecessione, et repugnantia positi, reperendi quidem argumenti simplicem esse intellectum, tractandi autem triplicem adiecit. Nam quid interest cum tibi sumpseris ad demonstrandam pecuniam numeratam mulieri debere, cui sit argentum omne legatum, utrum id ab antecedentibus, an a consequentibus, an a repugnantibus probes. Namque eadem sententia in conclusione colligitur: et argumentationum diuersitas, non in re, sed in antecedentium et consequentium et repugnantium tractatu est constituta. Primum igitur ponatur, quod testamento aliquis omne suum argentum mulieri legauerit: quaeraturq; an numerata pecunia mulieri legata sit, concedaturq; numeratam etiam pecuniam argentum appellari. Argumentum igitur in primo modo ex antecedentibus tali ratione contextitur. Proponimus enim, si pecunia signata numerataq; argentum est, eadem pecunia numerata atq; signata, legata mulieri est. hic igitur praecedit, numeratam atq; signatam pecuniam argentum esse: sequitur, legatam esse mulieri. Id igitur quod praecessit assumimus, dicentes: at est signata ac numerata pecunia argentum. concludimus, numeratam signatamq; pecuniam mulieri esse legatam: eritq; totius argumentationis hic textus. Si pecunia signata numerataq; argentum est, legata mulieri est: at est pecunia signata numerataq; argentum: igitur legata est mulieri. In quo si ad saepius praemissa, plurimisque exemplis superius enodata, lectoris animus reuertatur, hanc argumentationem in primo modo ab antecedentibus esse compositam non ignorabit. A consequentibus uero, hoc modo: Si numerata pecunia non est legata mulieri, cui sit argentum omne legatum, numerata pecunia non est argentum. Hic igitur praecedit, numeratam pecuniam non esse legatam, cum sit argentum omne legatum: sequitur, numeratam pecuniam argentum non esse. Si igitur id quod est posterius auferamus, id est, numeratam pecuniam non esse argentum, dicemus. Atqui est numerata pecunia argentum: affirmatio namq; tollit negationem. Sequitur igitur, ut pars praecedens auferatur, ea quae erat non esse legatam mulieri pecuniam numeratam, cum argentum ei fuisset omne legatum. Sed cum omnis negatio affirmatione consumatur, dicemus in conclusione. Est igitur numerata pecunia mulieri legata, cum ei sit argentum omne legatum, eritq; huiusmodi argumentatio: Si non est mulieri legata pecunia numerata, cum sit ei argentum omne legatum, non est argentum numerata pecunia: atqui est argentum numerata pecunia, legata est igitur

mulieri numerata pecunia, cum ei fuerit argentum omne legatum. Sed quod Tullius breuitatis causa praeterijt, id est, illam partem propositionis, quae ait, Cum sit mulieri omne argentum legatum: nos apertioris casus intelligentiae subiunximus. Nec perturbare lectorem debet, quod cum in superioribus exemplis in secundo modo per negationem facta fuerit semper assumptio, et per negationem rursus illata conclusio: nunc per affirmationem et assumptionem et conclusio facta est. Cuius rei euidentissima ratio est. nam cum in superioribus exemplis prima propositio ex affirmationibus fuerit constituta, atque in secundo modo assumptio id quod sequebatur auferret, ita ut interimeret id quod praecedebat: necessarium erat duplicem affirmationem gemina negatione consumi, hoc modo: Si dies est, lux est: utraque in affirmatione sunt constituta. Ut igitur posterior pars, id est, Lux est, quae affirmatio est, interimitur, deneganda est. dicam igitur, Atqui non est lux: quo fit, ut praecedentem quoq; partem, id est, Dies est, quam affirmationem esse manifestum est, negatione tollamus, concludentes. Dies igitur non est. At in hoc Cicerois exemplo utraque pars prima atq; hypotheticae propositionis negationibus enunciata est, quae in assumptione uel conclusione non alijs nisi affirmationibus auferuntur, hoc modo: est enim tale Cicerois exemplum: Si legata non est mulieri numerata pecunia, non est numerata pecunia argentum: uides ut sit utraq; negatio. Nam et non esse legatam mulieri pecuniam numeratam, et non esse numeratam pecuniam argentum, utraque in negatione sunt posita. quod si auferenda est per assumptionem propositionis, consequens pars quoniam negatio est, non esse numeratam pecuniam argentum, dicendum est, argentum esse pecuniam numeratam. quod si in conclusione auferenda est pars praecedens ea quae negatio est, id est, non esse legatam mulieri pecuniam numeratam: dicendum est, Legata igitur mulieri numerata pecunia est. Et secundus quidem modus a consequentibus factus huiusmodi est. Illud tamen est diligentius annotandum, quod superius Tullius cum locorum omnium breuiter exempla dispo-neret, loci huius qui a consequentibus ducitur, inconueniens secundo conditionalium syllogismorum modo subiecit exemplum: potiusq; primo conuenit modo, qui non a consequentibus conclusionem, sed ab antecedentibus facit. Ita quippe posuit a consequentibus. Si mulier cum fuisset nupta cum eo, cum quo connubium concessum non esset, nuncium remisit, quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. Hic igitur cum quaeratur, an dotis pars apud uirum debeat permanere: id quod praecedit assumitur, ut fiat rata conclusio, hoc modo: Mulier cum eo nupta est, qui cum connubium

non fuit: concluditur, quoniam igitur qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. Et ita non est à consequentibus argumentū, quia non id quod consequatur assumptum est, sed id quod præcedebat. Erat quippe antecedens, nupta mulier præter connubij ius: sequatur, cum filij patrem non sequantur, pro eis nihil ex dote retribui. Sic igitur Tullius pro eo quod est à consequentibus argumentum, ab antecedentibus potius dedit exemplum. Potest uero fieri à consequentibus argumentum ita, si id de quo queritur prius ponatur, et id quod assumendum est posterius, hoc modo. Si quid ex dote pro liberis manere oportebit, quia patrem liberi sequuntur, cum eo nupta est mulier, qui cum connubij ius esset. Sumo igitur id quod concluditur per negationem, ita: Sed non est nupta mulier cum eo qui cum connubij ius erat: atque ideo qui nati sunt, patrem non sequuntur. Perimitur ergo in conclusione id, quod in propositione præcesserat, ita: pro liberis igitur manere nihil oportet. Sed de secundo modo ista sufficiant: nihil namque, ut arbitror, prætermisum est. Tertius modus à repugnantibus longè perspicuus, hoc modo. Non si legatum argentum est, non est legata mulieri pecunia numerata. Hic namque consequens erat: Si argentum esset omne legatum, pecuniam quoque numeratam fuisse legatam. Ut igitur fieret repugnans huic, consequentiam interposita negatio est, dictumque. Si argentum omne legatum esset, numeratam pecuniam non esse legatam: quod quia pugnat, et falsum est, ad ueritatem alia negatione reducitur, sic: Non si legatum argentum est, non est legata numerata pecunia: ut scilicet ei affirmationi conueniat, quæ dicit. Si legatum argentum est, legatam esse pecuniam numeratam. Assumimus igitur huic propositioni, argentum omne esse legatum: et consequitur, omnem numeratam pecuniam mulieri esse legatam. ut sit forma argumentationis huiusmodi: Non si legatum argentum est, non est legata numerata pecunia: atqui legatum argentum est: legata est igitur numerata pecunia. M. uero T. propositionem ita formauit: Non et legatum argentum est, et non est legata numerata pecunia. Sed nos idcirco causalem coniunctionem apposuimus, eam quæ est Si, ut ex quo esset genere talis propositio monstrarem. Namque ex conexo negatione addita, fit repugnans. Connexum uero, nulla æque ut si coniunctio posset ostendere, quanquam idem efficiat etiam copulatiua coniunctio. Nam quæ connexa sunt, etiam coniuncta esse intelliguntur ex hoc, quod paulo ante diximus. quod argumentum ex ea propositione profectum est, quæ duabus affirmationibus copulabatur, et iuncta negatione insuper denegata est. In omnibus igitur illud est approbatum, pecuniam numeratam mulieri deberi, cum sit

argentum omne legatum. Sed nunc quidem ex supra descriptis propositionibus, id quod antecedebat, assumpsimus: nunc uero id quod consequatur: nunc autem id quod repugnabat. Ac de explanandis Ciceronis exemplis, ut arbitror satis. Illud autem dubitationem mouere potest. Nam si quis minus callidus ad Ciceronis exempla respiciat, eundem locum arbitrabitur esse à genere, quem ab antecedentibus et consequentibus et repugnantibus esse diximus: illo falsus errore, quod in utrisque locis eodem utitur exemplo, argenti uidelicet, et numeratæ pecuniæ, sed diligentius intuenti, in eisdem rebus diuersus argumentationum uidebitur tractatus esse. Aliud quippe est dicere, cum argenti species sit numerata pecunia, si genus legatum sit, et speciem esse legatam: quoniam nunquam species à genere separatur. Aliud est in conclusione enumerationem proponere, et eiusdem partibus assumendis argumentationem uaria ratiocinatione formare, ut superius demonstratum est, cum præsertim huiusmodi ex consequentibus, antecedentibus et repugnantibus argumentationes etiam præter genera ac species fieri possint, uelut nos superius indicauimus in die atque luce. Nam neque dies lucis, neque lux diei species aut genus est, sed id tantum in his considerari debet, quia posito altero alterum necessaria ratione subsequitur. Differunt igitur loci à genere uel à specie, ab eo loco qui in conditione est constitutus: quoniam illi ex uniuersalitatibus ac partis ratione ducuntur, hic autem in consequentia ac repugnantia ordine tractatur. Post hæc igitur Tullius hypotheticorum syllogismorum modos conclusionesque dinumerat, hoc modo. APPELLANT autem dialectici eam conclusionem argumenti. Et si multipliciter superius cuncta digestimus, nec expositionis indiget repetita toties disputatio, erit tamen opere præcipuum, si quam breuissimè potero Marci Tullij uerbis mediocri lucem commentationis interferam. Septem igitur modis hypotheticos enumerans, ait: Cum in conexis propositionibus, id quod est primum assumitur, ut ostendatur secundum: primum à dialecticis modum uocari, hoc modo. Si hoc est, illud est: quod dicit Hoc, primum est, quod uero ait Illud, secundum: assumitur ergo quod primum est, atqui hoc est: concluditur ergo id, quod secundum est. illud igitur est, uelut in his rursus exemplis. Si homo est, animal est. Assumitur: atqui homo est. concluditur: animal igitur est. Secundum uero modum ait esse Tullius conexis propositionibus, textum, in quo cum secundum negatur, sequitur, ut id etiam quod primum est abnegetur, hoc modo: si hoc est, illud est: illud autem non est, igitur ne hoc quidem est. In exemplis ita, Si homo est, animal est: animal autem non est, homo igitur non est. Tullius ita dixit: Cum id quod annexum est negaris, ut id quoque cui fuerit annexum, negandum

negandum sit, secundum esse modum, quasi conexa propositione affirmatiuis partibus iuncta. Uniuersaliter autem rectius diceretur, cum id quod annexum est, id est, secundum perimitur, perimi illud quoque cui annexum est, id est, primum: ut si affirmatiuum est id quod annexum est, negatione perimitur: si uero negatiuum, affirmatione: et de eo quoque cui annexum est, id est, primo idem est: ut si in conexa propositione affirmetur, in conclusione denegetur, secundum nunc propositum Ciceronis exemplum. Si uero negatiua sit propositionis prior pars, in conclusione contraria affirmatione tollatur. Tertium uero modum ait esse Cicero, cum ea quæ coniuncta sunt denegantur, et his alia negatio rursus adiungitur: ut quia animal homini coniunctum est, ita dicamus: Non et homo et non animal est. atque ex his unum ponitur, ut quod relinquitur auferatur, hoc modo. Ponamus esse hominem, dicentes: Atqui homo est, quod ergo relinquitur, non est animal: auferitur, atque concluditur, animal igitur est. Fit enim argumentatio hoc modo. Non et homo est, et non animal: atqui homo est: animal igitur est. Ex his nasci dicit enthymemata ex contrariis conclusa, quibus plurimum rhetores uti solent. atque hæc enthymemata nuncupantur, non quod eodem nomine omnis inuentio nuncupari non possit. enthymema namque est mentis conceptio, quod potest omnibus inuentioibus conuenire. Sed quia hæc inuenta quæ breuiter ex contrariis colliguntur, maxime acuta sunt, propter excellentiam specieique inuentionis, commune enthymematis nomen proprium factum est, ut hæc à rhetoribus quasi proprio nomine enthymemata uocentur. Sicut Græcus quoque poeta Homerus, poeta tantum dicitur: et quisquis ex Homero aliquid profert, ita dicere consuevit. Hunc uersum poeta locutus est, et tunc non alius intelligitur præter Homerum: non quod ceteri non sint poetae, sed quod excellentia eius commune nomen uertit in proprium. Fiant uero hæc enthymemata hoc modo, ex contrariis uidelicet texta, hunc metuere, alterum in metu non ponere: uelut si de Lentulo, et Cethego, ceterisque diceretur: Paucos ciues interfici metuere, ne Respublica intereat, nihil laboras. Connexum quippe est, ut quicumque noluerit interire paucos ciues, Rempublicam multo magis nolit extingui. Quibus cum interponitur negatio, fit ex repugnantibus argumentum. Sed hoc breuiter Tullius enunciauit: nos uero argumentum in syllogismum redigamus, à repugnantibus sci licet, ex quo enthymemata nasci solent, hoc modo. Sit conexum, si quis metuit ciues paucos interfici, is metuit interire Rempublicam. his interponitur negatio sic: Si quis metuit ciues paucos interfici, is non metuit interire Rempublicam. iungitur alia negatio sic: Non si quis metuit paucos ciues interfici, non metuit interire Rempublicam. Quæ due negationes uni affir-

mationi pares sunt, quæ dicit: Si quis metuit hoc, metuit et illud. cuius quidem assumptio est: At metuit hoc: conclusio sequitur, metuit igitur illud: quæ tantundem ualeat, si negando interrogetur, ita: Hoc metuis, illud non metuis. Sed quia non totus (ut supra posuimus) in his argumentationibus ponitur syllogismus, sed propositio, cuius assumptio et conclusio notæ sunt, idcirco enthymema dicitur, quasi breuis animi conceptio. Et in ceteris exemplis idem modus est. Sed hæc quidem Ciceronis similitudo, non tam ex repugnantibus, quam ex contrariis argumentum intelligitur continere. Metuere quippe et non metuere contraria sunt, nisi hæc ipsa uerborum prolatio à contrariis argumentum ad repugnantia retrahat. Nam quod dicit hunc metuere, alterum in metu non ponere, tale est, ut repugnantia uideantur. Etenim metuere, et non metuere, uerè contraria sunt: in metu autem non ponere, et metuere prolatione ipsa tam contraria sunt quam repugnantia intelliguntur, licet eadem probetur esse sententia. His adiecit alia rursus exempla: Eam quam nihil accusas, damnas. Huius enthymematis talis est integer syllogismus, non si nihil accusas, damnas: sed nihil accusas, non damnas igitur. Venit ergo hoc argumentum ex ea propositione conexa, quæ ex duabus componitur negatiuis, ita: Si nihil accusas, non damnas. Posteriori uero parti detracta negatio est, et insuper tota est propositio denegata, hoc modo. Non si nihil accusas, damnas. et ex ea factum est argumentum, quod positi in interrogatione efficit enthymema hoc, Quam nihil accusas damnas, bene quam meritam esse autumas male mereri. huius quoque enthymematis talis est collectio: Non et bene meritam esse autumas, et male mereri: atqui bene meritam esse autumas, non male igitur mereri. quod enthymema ex propositione conexa proficitur, quæ constat ex affirmatione et negatione, ita: Si bene meritam esse autumas, non male mereri. Cuius ex posteriore parte dempta negatione, totaque propositione denegata fiet propositio. Non si bene meritam esse autumas, male mereri: quod interrogatione deductum facit enthymema, Bene quam meritam esse autumas, male mereri. Item, Id quod scis prodest, nihil id quod nescis obest. hoc quoque enthymema tali nectitur syllogismo. Nā si id quod scis prodest, et id quod nescis non obest. atqui id quod scis prodest: obest igitur id quod nescis. hoc argumentum ex ea propositione compositum est, quæ duabus affirmationibus iuncta accepit medianam negationem, et insuper denegata est. Quod interrogatum fit enthymema, hoc modo: Id quod scis prodest, nihil id quod nescis obest. Omnium uero superiorum exemplorum ista sententia est: Nam quam quisquam nihil accusat, eam damnare rectè non potest: et eam quam bene meritam esse autumat, male eandem

dem mereri turpe est: et si id quod scit quisque in causa proderit, oberit si est contrarium id quod nescit. Hunc uero locum communem esse oratoribus ac philosophis dicit: sed apud illos tertium modum, apud rhetores enthymema nuncupari. Reliqui, inquit, modi plures sunt. nam cum tres superius enumerasset modos, adiungens, quatuor plures dixit. Hi sunt in distinctionibus constituti, hoc modo: Aut hoc, aut illud: hoc autem, non igitur illud. qui est quartus modus, a nobis quoque supra positus, ita: Aut dies est, aut nox est: dies autem est, non igitur nox est. et semper, quod ait Cicero, hoc ad praecedens spectat: quod uero ait, illud, ad consequens, siue in connexis propositionibus, siue distinctis, item, Aut hoc, aut illud: non autem hoc, illud igitur. Hic quoque quintus modus est, uelut in his exemplis: Aut dies, aut nox est: non autem dies, nox igitur est. Quarum conclusionum necessitatem ex eo dicit euenire, quia quae in distinctione sunt posita, medium non uidetur admittere, ut esse aliud praeter eorum alterum possit. atque ideo uno sublato alterum esse, unoque posito alterum non esse concluditur. quod si sit medium quod praeter alterum esse possit, nec uera est propositio, nec rata conclusio: uel ut in his, Aut album est, aut nigrum. id falsum est, esse enim praeter ea rubrum potest. Sed si ponamus esse album, uel auferamus, non necesse erit non esse uel esse nigrum: quia rubrum esse quod medium est, potest. Deinde, inquit Tullius, addunt coniunctionum negationem, in distinctis scilicet propositionibus. hoc modo. Non hoc et illud: hoc autem, non igitur illud. id est, non hoc et dies est: nox autem est, non igitur dies est. hic igitur sextus modus esse praedictus est. Septimus autem est, ex eadem ueniens propositione, hoc modo. Non hoc et illud, non autem hoc, illud igitur: uelut si ita dicamus, Non et nox et dies est: non autem nox est, dies igitur est. quae propositiones nisi in distinctis, medioque carentibus rebus, ratam conclusionem habere non poterunt. Age enim ita dicamus. Non et album et nigrum, ponamusque non esse album, non consequitur ut sit nigrum: potest enim esse quod medium est. Huiusmodi igitur per negationem coniunctionum (ut Tullius ait) propositio, si ratas factura est conclusiones, in distinctis rebus, medioque carentibus accommodatur: alias non erit rata conclusio. Distat uero propositio tertij modi a propositione sexti et septimi: quod tertij modi propositio ex coniunctis nascitur, haec sexti et septimi ex distinctis terminis existit, ut in superioribus patet exemplis. Ex his igitur, inquit modis, conclusiones innumerabiles nascuntur. unus enim quilibet horum modorum infinitis conclusionibus aptari potest: ueluti primus ac secundus in omnibus, quae sibi conexa sunt, quorum nullus est numerus, si quis prosequi uelit. itemque repugnantiuum infinita est multitudo, in quibus tertius modus

est utilis. Item plura distincta sunt, in quibus quatuor et quintus, et sextus et septimus plurimum ualent. Atque in his, inquit, omnis fere est dialectica: sed ad topicos locos tres primi modi sunt necessarii, qui ante tectionem, consecutionem et repugnantiam tenent. Reliqui uero complende disputationis magis gratia, quam quod ad hanc institutionem necessarii fuerim, uidentur adiecti. PROXIMVS est locus rerum efficientium. Post eum locus qui in conditione est constitutus, consequens erat is, qui considerabatur ex causis. post hunc is enumeratus locus est, qui in effectibus causarum positus, argumenta praestabat. Quorum quidem superius M. T. exempla posuit, nunc rationem latius tractat. Cum igitur Aristoteles quatuor posuerit causas, quibus unumquodque conicitur: primam, quae mouendi principium est: secundam, ex qua fit aliquid, quam materiam uocat: tertiam, rationem ac speciem, qua unumquodque formatur: quartam, finem, propter quem quodlibet efficitur. At uero M. T. principalem causarum diuisionem facit in ea quae efficiant aliquid, et in ea sine quibus effici nequeat: ut id quod efficit, ad eam causam conferatur, in qua motus principium constitutum est: id uero sine quo non fit aliquid, tum ad intellectum materiae transferatur, uel eorum quae coniuuncta materiae efficientis adiuant facultate, tum ad reliquas causas ducatur, ut paulo posterius apparebit. Eius igitur causae, quae ui sua id quod sub ea subiectum est efficit, tale ponit exemplum, ut Ignis accendit. nam accensionis ipsius causa ignis est, et id efficere potest, atque illud quod accenditur, mouet atque permutat. Eam uero causam sine qua id quod faciendum est, fieri nequit, ab una eius parte designat: ueluti cum dicit, es causam esse statuam, quod sine eo statua non possit existere. Haec enim ut per faciendam diuisionem clarescet, non ea ipsa est causa sine qua non efficitur, sed pars eius esse monstrabitur. Eam uero causam sine qua id quod faciendum est, effici non potest, diuidit hoc modo. Alia enim eius sunt quae, nihil agentia, stolidam quodammodo, ac per se nisi agendi extra motus accesserit immobilia: horum exempla, ut locus, tempus, materia, instrumentum. Omne enim quod fit, locum necesse est habere subiectum: in quo nisi aliquid fiat, locus ipse immobilis est ad aliquid explicandum. Itemque materia et instrumenta nisi manu moueantur artificis, ipsa naturaliter nihil egerint. tempus quoque operationi subiectum est: quae si desit, nihil ipsum propriam naturam ratione perfecit. Atque haec quidem sunt quae nihil per se agunt, tamen causas sunt, si his efficiens operatio superuenerit. Alia uero quae in motu posita, praecursionem quandam ad efficientiam ac praeparationem uidentur asserre: ut amoris causa est congressio, quae praecessit: et amor flagitij. Ex his, inquit, causis Stoica disputatio fatum

conneclit.

conneclit. Fatum enim dicunt esse praecedentium causarum, subsequentiumque rerum perplexionem quandam, et cathenae more continentiam, hoc modo: ideo profectus est peregre, quoniam parentum iracundiam ferre non poterat: idcirco parentum successionem non ferebat, quia amica amore detinebatur: idcirco amabat, quod saepe fuerat ante congressus: ideo congressus est, quia aliquid ut congrederetur praecessit. Itaque ordine praecedentium consequentiumque rerum, fatum (ut dicit) a Stoicis nescitur. Item diuidit eam causam quae ui sua efficit aliquid, in eam quae ad efficiendum sibi sufficit, eamque quae extrinsecus adimiculationis indigeat. Sufficit igitur sibi ad efficiendum causa, ut sapientia efficere sapientes per se nullo penitus adiuta solet. Sed haec an sola beatos efficere possit quaeritur, an ei sint extrinsecus addenda quae iument, uel fortunae bona, uel corporis. itaque ea causa quae ui sua efficit aliquid, aut talis est, ut ei sint extrinsecus adiumenta quaerenda: ueluti artificij instrumenta quaedam, quibus id quod efficiendum est explicet atque conformet. Horum uero omnium quae Tullius statuit in alterutra diuisione causarum, illa quidem quae ui sua explicant ea quorum causae sunt, omnia tam per se ad efficiendum ualentia, quam quae sunt extrinsecus iuuaminis indigentia, in ea Aristotelica diuisionis causa locabuntur, quae est principium motus. Quamquam de sapientia tali causae non conueniat exemplum, sed potius ad rationem formamque contendat. Namque sapientia ratione quadam atque forma efficit sapientes. Eius uero causae quam Tullius refert, sine qua non fit aliquid, materia quidem tempus et locus, id est, ex quo fit, uel in quo fit, quae sunt efficientis subiecta naturae: et ut uno intellectui comprehendantur, uel materia sunt, uel materia uice supposita. Instrumenta uero eius causae sunt, quae ad finem spectant, sed non ad ipsa finis: quia non sunt instrumenta respicit, sed haec finem. Instrumenta namque propter aliquem finem parantur. Sed mirum uideri potest, cur congressione, amoris causam non inter ea annumerauit, quae habent efficiendi uim, sed inter eas posuerit causas, sine quibus effici non potest, cum tamen agat aliquid atque moueat. Nam ipsa congressio aliquid uidetur efficere, similisque est ei causae, quae ipsa quidem habet efficiendi uim: sed sine adminiculo non potest: ueluti cum quaeritur de sapientia, an sola beatum possit efficere. Sed Merobaudes rhetor ita disseruit, earum causarum quae efficiendi uim haberent, eam esse facultatem, ut etiam si adiumentis extrinsecus indigeant, effectus tamen earum ad id spectet, quod efficiendum est. At in ijs quae sunt praecursoriae, etiam si eis antecedentibus aliquid existit, non tamen id quod existere intelligitur, praecursio principaliter operatur. Sed ista quidem ueluti sub quadam occasione praecurrit. illa uero res

quae existere dicitur, alijs operantibus nascitur, uelut in congressione solitum fieri est. Fortasse enim non propter amorem quisque congrederetur, sed praecedente congressione amor existit, quem non congressio principaliter appetebat. Itaque quoniam praeter congressionem amor existere non potuit, recte inter eas causas locata uidetur, sine quibus non efficitur. quoniam uero non efficit ui sua, quandoquidem nec principaliter ut efficiat, spectat, sed tantum ea antecedente aliquid existit: recte inter praecursorias, ac non inter efficientes causas est collocata. QUAERERE cum in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessarium. Prima quidem causarum diuisionis secundum Tullium fuit, in ea quae efficienter aliquid, et ea sine quibus effici non possent. atque illud quidem quod efficeret, in gemina item partitus est, scilicet in id quod ad efficiendum aliquid necessarium uim possideret, neque ullius indigeret extrinsecus adiumentis, et in id quod nisi alijs adiuantibus operari atque efficere non possent. Ac primum quidem de ea loquitur causa, quae efficiendi uim tenet. Eius enim ea pars, cui efficiendi necessitas adest, statim secum conclusionem comitem trahit. Dicta enim causa, quae necessario aliquid efficit, effectus etiam necesse est consequatur: ueluti si solem affuisse quis dixerit, lucem quoque affuisse monstrabit: aut cum alicui adesse sapientiam dixerimus, sapientem necesse est esse fateamur. At in his causis efficientibus quae extra positae indigent adiumentis, non eadem ratio est. Neque enim ut quaeque huiusmodi causa dicitur, ita necesse est effectum sequi. Non enim huiusmodi causa necessario efficit quod uult, nisi extra positae auxilijs adiuuetur. Idem est etiam in ea causa quae ipsa quidem efficiendi uim non habet, sed sine ea prouenit effectus. Nam, ut Tullius quoque commemorat, nullam in efficiendis rebus adhibet necessitatem: atque ideo dicta causa, non statim sequitur effectus. Neque enim si congressus est, mox amauit: nec si fuit es, statuam quoque fuisse necesse est: ex quo aliarum causarum partitio nascitur. Aliae namque causae sunt necessariae, aliae minime. Non necessariarum aliae sunt efficientes, aliae sine quibus non efficitur. Necessaryarum uero causarum, conclusio non solet conturbare: ut enim haec causa fuerit dicta, statim in conclusione sequuntur effectus. Non necessariarum uero, quae sunt partim efficientes (quod nunc tacuit, sed paulo ante praedixit) non habent subsequentem effectus rei conclusionem. Neque enim si liberi sine parentibus non sunt, idcirco in parentibus efficiendi causa necessaria fuit, cum uideamus in hominum esse potestate ne gignant. ea uero causa, quae ipsa quidem non efficit, sed sine ipsa effici non potest, huiusmodi est, quemadmodum Emiano uersu declaratur. Nisi enim cecidissent abietinae trabes ad terram, Argo illa facta non esset.

E 3 Ex

Ex trabibus namq; Argo facta est: sed nulla inerat
trabibus necessitas, ut ex eis fieret nauis. At uero ea
caussa que est efficiens, et que in se sua continet ne-
cessitate, talis est, quale cum in Atacis nauim ignem
crispisulcans fulmen iniectum est: statim enim accen-
di necesse est nauim, quia ignis accendendi necessa-
ria causa est, et sensus quidem est huiusmodi. Or-
do autem paulo confusior est: ait enim hoc modo. At-
que illud quidem genus causarum, quod habet uim ef-
ficiendi necessariam, errorem asserere non ferè solet.
hoc autem sine quo non efficitur, sepe conturbat.
quod cum dixisset, cumq; uel utriusq; uel alterius ex-
emplum ponere debuisset, neutri convenientem ex-
emplo similitudinem dedit. Namq; cum uel necessariam
causam efficientem, uel eam sine qua non efficitur
proposuisset, eius causam ponit exemplum, que
efficiat quidem aliquid, sed non sine extra positis ad-
iumentis, hoc modo: Non enim si sine parentibus fi-
lij esse non possunt, propterea causa fuit in paren-
tibus gignendi necessaria. Parentes enim, et maxi-
me masculi sexus, efficiens causa est: sed non sine foe-
mina, id est, non sine materia quadam, et ea causa
sine qua fieri non possit, cum ipsa uim efficiendi non
habeat. itaq; nec causam necessariam et efficientem po-
suit exemplum, nec eius sine qua fieri nihil possit:
sed efficiens quidem, non tamen necessaria. Sed ui-
detur tacuisse in propositione id cuius posuit exem-
plum. ita enim apertius dici potuisset: Atque illud
quidem genus causarum quod habet uim efficiendi
necessariam, errorem asserere non ferè solet: hoc autem
quod non habet efficiendi uim necessariam, uel hoc
sine quo non efficitur, sepe conturbat. Itaq; sic intel-
ligendum est, quasi ita sit dictum. nam de necessa-
ria causa nullum posuit exemplum. Quod uero subie-
cit, utriusq; causis conuenit posterius enumeratis, tam
efficiens non necessaria, quam ei sine qua nihil ef-
ficatur. Parentes namq; tam masculini sexus quam
femini esse dicuntur, quorum quidem masculini se-
xus ea causa est que efficiat, sed non necessaria: fe-
minini uero ea que non efficiat, sed sine qua esse non
possit, que cum ita sint, discernenda sunt causae, et
praeuidenda necessitas: nec omnis causa prae-
mitenda, ut subsequatur effectus, sed ea tantum in qua
est efficiendi necessitas, etiam si extrinsecus adiu-
mentum defuerint. ATQVE etiam est causarum disti-
nctio militudo. Facit aliam rursus causarum diuisionem,
ita: causarum enim alie sunt que sua quadam ui-
sine appetitione, sine uoluntate, sine opinione, unum
atq; eundem efficiendis rebus ordinem tenent: ut est,
Interire omnia que orta sunt. Nam quia ortum est,
idcirco etiam necesse est interire: nec tamen ipse or-
tus ut cetera intereant, uel appetitu aliquo, uel uo-
luntate, uel opinione efficit: sed ita est ab aeterno re-
rum statu, ut quicquid ortum est, quia cepit esse, ali-

quando etiam esse desistat. Item alie sunt causae, que
aut in uoluntate, aut in perturbatione animi, aut in
habitu, aut in natura, aut in arte, casu uel consistunt.
Voluntate, ut si querat aliquis, cur Trebatius libi
legat: respondebitur, quia legendi uoluntas est. Per-
turbatione animi, ut si quis timore pallescat, aut ir-
ribem fugiat bellis ciuilibus conturbatus. Habitu, ut si
idcirco Trebatius facile de iuris ratione responderit,
quoniam multo usum constantem ciuilibus scientiae habitum
tenet: uel si quis idcirco irascatur facile, quia eius
animus per iracundiae habitum effertus est. Natura,
ut si quis idcirco dicatur irasci, quia naturaliter ir-
racundus est, idq; ei in dies uitium crescat. Arte, ut si
idcirco bene quisque pingat, quia eius artis peritiam
esse proponatur. Casu, ut que in nostra potestate
nullo modo sunt, fiunt tamen, uelut incerto praefer-
tim tempore prosperitas nauigandi. Atq; horum om-
nium nihil causa uacua est: nec quicquam est in re-
bus quod non aliqua causa perficiat. Omnia enim que
fiunt, habent aliquam rationem cur facta sint: quam si
quis reddere possit, causam quoque reddiderit. id
enim est causa, propter quam unumquodque fit. Omnes
uero causae que uel ex uoluntate, uel perturbatione
animi intelliguntur, ad eam causam pertinent, que
est mouendi principium, ut in Aristotelica diximus di-
uisione. Hec enim ut aliquid efficiatur, mouendi prin-
cipium sunt. at in arte, uel habitu, uel natura, illa
causa est, que in ratione consistit. Species enim ac
ratio uniuscuiusque efficiendae rei, in arte et habitu,
uel natura posita est. Casus uero exterior causa, nec
inter principales annumeratur, secundum Aristote-
lem. Secundum uero M. Tul. casus est latens effectus
rei causa: quod quale sit, paulo posterius designabi-
tur. O M N I V M autem causarum in alijs inest
constantia, in alijs non inest, et c. Rursusq; causarum
diuisionem aliam claram ac perspicuam pro-
dit. Causarum namq; alie sunt constantes, alie uero
inconstantes. Constantes sunt, quarum non ferè uari-
atur effectus: Inconstantes uero, que huc atq; illuc
facilioribus mutationibus transferuntur. Omnia igitur
tur que ex natura atque arte descendunt, constan-
tia sunt. Natura quippe atque ars suum semper o-
pus efficiunt, nisi subiectae materiae obeat incertum.
Nam quod unus idemq; artifex ex eadem saepe ma-
teria non admodum similes statuas format, non est
haec in arte uarietas, sed tum in artificis manu, que
integritatem artis assequi non potest: tum in ipsa
materia, que efficientiae atque formae non aequali-
ter cedit. Idem est in natura: seruat namq; constan-
tiam suam cum hominem format ex homine. Itaque
similia in ceteris ex similibus gignit. at cum mon-
struosum aliquid efficitur, non naturae uitio, sed ma-
teriae potius applicatur, ex qua id quod efficere con-
tendebat, non ita potuit natura explicare. Sed inter
constan-

stantes causas habitus quoque debuit adiungi.
Nam quod ex habitu cuiusque fit, id constans, nec mu-
tabile esse solet. Quandoquidem idcirco habitus di-
citur, quia diuturnitate habendi in naturae similitu-
dinem uertitur. Sed forsitan illud Tullius uidit, quod
natura atque ars, non tam in effectibus constantes,
quam in propria ratione esse intelliguntur, in tan-
tum, ut quod ars ac natura delinquit, materiae se-
pius impitetur. Habitus uero ipse consuetudine qua-
dam collectus est, qui non ratione aliquid et propria
constantia, sed usu facit: atq; idcirco forsitan habi-
tus, qui inter cetera praeter artem uel naturam ui-
debat esse constantior, a causis constantibus se-
gregauit. Ea uero que non sunt constantia, in ea di-
uidit que sunt perspicua, et in ea que latent. Per-
spicua sunt, que ab animi quolibet motu uel appeti-
tione, uel iudicij ratione profecta sunt. Latent uero,
que fortunae subiacent. Nam quia non ignorat animus,
in quam partem declinet, qui tamen si boni aliquan-
do iudicium, nunquam tamen eius rei quam efficit no-
tionem relinquit, praeter eos qui funditus mente ca-
piuntur, et in quibus iam nulla uoluntas est, neces-
se est nota esse que ex uoluntate, uel animi iudicio
fiunt. Fortuna uero atque casus semper ignotus est:
cuius quidem natura aequae incerta est, atque ea que
ipsis casibus fiunt. Sed M. Tul. definit esse casum,
euentum causis latentibus effectum: que non uide-
tur integra definitio. Quid enim si adhuc lateret,
quibus causis solaris defectus et lunaris continge-
ret, num idcirco casu ac fortuna fierent, que constan-
tibus caeli motibus administrantur? An casus quidem
putaretur ab his qui defectus rationem reperire non
possent, per se autem consideratus nullo quidem mo-
do esset casus? Sed Marcus Tullius non qui uideretur
esse casus his qui eius naturam minime perspexissent,
sed quid omnino fortunae euentus esset, definitionis
ratione monstrabat. Euentum uero latentibus causis,
Cicero casum esse ita concludit: Cum omnia cer-
tis de causis fiat, quorum ratio cognoscitur, eorum
euentus casu fieri non putatur, sed putatur aliquid
fieri casu eorum, quorum causa nulla ratione cog-
noscitur. Ex quo euenit, ut fortunae sit euentus, qui
latentibus causis efficitur. Hic igitur in rebus qui-
dem ipsi constantiam ponit, casum uero non re, sed
opinionem metitur. Quo fit, ut si alter effectus rei no-
uerit causam, id quod accidit non sit fortunae euen-
tus: idem tamen fortunae euentus sit, si rationem
alter ignoret. Quod uero omnium rerum causas esse
dicit, non determinat quales, atq; ideo nec de fortu-
na ipsa quorum euentum causa sit, monstrat. Nec me-
lense hominum mentes arrogante notent, quod ue-
luti affectata auctoritate Tullianis sententiae pu-
gna, cum aduersus eas si quid uidebitur non nostra
sed ab antiquissimis tractata compensem, quod si no-

stra quoque diceremus, oporteret tamen eos non perso-
narum uetustatem, sed eorum que proponuntur con-
siderare rationem: nec odisse potius que aduersus
magni nominis uiros dicuntur, quam contraria si
possint argumentatione reuincere. Nam si eis Mar-
cus Tullius in definitione rerum nimium placet, que
nam est inuidia, nos quoque Aristotelicam rationem
probare. Quod si intemperanter molestissimi esse
pergunt, audiant Marcum Tullium secundo Tuscu-
lanarum disputationum libro adhortantem potius,
atque ad certamen uocantem, hoc modo. Sed tamen
tantum abest ut scribi praeter nos nolimus, ut id etiam
maxime optemus. Ipsa enim Graeciae philosophiana
quam in honore tantum fuisse, nisi doctissimorum con-
tentionibus, dissensionibusque creuisset. Quamobrem
hortor omnes, qui facere id possunt, ut eius quoque
generis laudem iam languenti Graeciae eripiant, et
transferant in hanc urbem, sicut reliquas omnes,
que quidem erant expetendae, studio atque industria
sua maiores nostri transtulere, et rursus nos qui se-
quimur probabilia, nec ultra quam quod uerisimile
occurrit, progredi possimus, et resilli sine pertina-
cia, et resellere sine iracundia parati sumus. Quo-
circa que malum ratio est, ipsius M. Tullij uolunta-
tem iudiciumque conuelleret, cum eiusdem contra nos
sententiae atque auctoritate nitantur? sed si cui com-
mentarios nostros inspicere uacuum fuerit, sciat haec
nos ex Aristotelis secundo Physicorum uolumine
uertisse: que tamen si altioris philosophiae disputa-
tiones tangunt, non est tamen studiis inuidendum,
si rhetoricis quoque ac dialecticis disputationibus
admisceamus, que sunt profundiora naturae: neque
pigrescere ac dilassari animos dignum est, quos in-
tentiores ac uegetos ipsa rerum ambiguitas et ua-
riarum cognitio speculationum deberet efficere, cum
praesertim ea librorum natura sit, ut ad legendum
studiosos teneat, nullum cogat ignauum. Dicamus
igitur quid euentus sit fortunae, uel quarum rerum
sors causa esse dicatur. Omnia igitur fiunt uel im-
mutabiliter ac semper, ut quod sol oritur: uel sepi-
us, ut quod equus quadrupes nascitur: uel raro, ut si
equus cum quinque uel tribus pedibus procreetur:
uel aequae, ut in quibus faciendarum rerum nihil in-
terest quo potius uoluntate uergamus. Atque illud
quidem quod semper fit, nihil habet oppositum, quod
ullo modo aliter fiat. Id uero quod saepe conin-
git, habet aduersum id quod rarius euenit: neque enim
sepius fieret, ac non semper, nisi diuersum raro qui-
dem, sed aliquando coningeret. Quod igitur ex for-
tuna fit, in sempiternis non est. quis enim casu so-
lem dicat oriri. Ne in his quidem que frequentius fi-
unt: nullus enim casu equum dixerit esse quadru-
pedem. nec uero in his que fieri aequaliter solent.
Nam que uoluntaria sunt, non uidentur esse fortuita.

Restat igitur, ut in his fortunæ euentus sit, quæ rari-
us sunt. Eorū uerò quæ sunt, partim finem aliquē
spectat, partim minime. Quis enim finis esse potest,
si manum extendā, si genua cōplicem, atq; aliquid
iacens humi tollam, quod nullis usus applicem?
At uerò ea quæ aliquem finem spectant, partim uol-
untatis sunt, partim naturæ. Voluntatis, ut si quis
idcirco domo egrediatur, ut uideat amicum: Natu-
ræ, ut quod in animalib. omnia quæ ab ea sunt cer-
tam animæ respiciunt utilitatē, atq; ad huius salu-
tem conseruationemq; omnium membrorū momen-
ta sunt cōstituta. Casum igitur ac fortuitos euentus
in his esse ponimus, quæ cum rariis fiant, in his ta-
men per accidens eueniāt, quæ propter aliud sunt:
ueluti, quis egressus domo ut amicum uideret, præ-
teriens cadente desuper lapide ictus est: id igitur
quod euenit, in rariore causa ponendū est: accessit
uerò ei uoluntati, quæ certum respiciebat finem. ea
uerò fuit domo egrediendi causa, ut amicum uideret.
Rursus, quoniam lapis naturaliter grauis est, grauitas
uerò terram petit, casus quidem lapidis propter ali-
quid naturaliter factus est: ad id enim lapis natura
tendebat, ut in suū locū pondus ueniens cōquiesce-
ret. Sed huic naturali intentioni accidit, id quod ra-
rius euenit, scilicet ut percuteret: quo fit, ut sit fortu-
na uel casus causa per accidens rariis euenientium
in his rebus quæ propter aliquid sunt. quæ cum ita
sint, cumq; definitio Aristotelica à Tulliana pluri-
mum discrepet, illud tamen in utrisque constat, id
quod fortunæ subiectum est, incertis casibus semper
esse suppositum. Nam licet in his rebus sepe fortu-
na suos experiatur actus, quæ uoluntariæ sunt, et ad
aliquem finem referuntur: extra tamen accidit quod
fortunæ est, nec ab eo fine uenit, quæ sibi animus an-
tè præstruxerat. Sed cum Cicero diuisisset causas in
eas quæ perspicuæ sunt, et in eas quæ laterent: cūq;
eas quæ perspicuæ sunt, diceret esse, quæ appetitio-
nem animi iudiciumq; tangerent: manifestum est eū
uel artem, uel uoluntatem, uel perturbationem, uel
habitu, in his causis ponere quæ perspicuæ sunt.
Voluntas quippe atq; animi perturbatio in appeti-
tione ponitur. Sepe enim perturbatione aliquid ap-
petimus, artē uerò uel habitu in iudicio. Arte nam-
que iudicamus: habitu uerò ad utrumque pertinet.
Nam et uoluntates consuetas ministrat, et multo
usu peritiāq; fit quædam constantia iudicandi. Casum
in non perspicuis posuit: de natura incertum est, ut-
rum inter perspicuas, an inter latentes ipsam natu-
ram collocet. Nam si inter latentes ipsam naturam,
casum uideretur putare, cuius opinionis nulla ratio
est. quod si inter perspicuas, quæ nam appetitio ani-
mi, uel iudicium in natura est? Neq; enim appetēdo
aliquid, uel iudicando facit natura, nisi forte quoni-
am ex ipsa sepe habitus quædam mentis et corporis

existit: quæ habitus ad unamquamq; rem adiuuat
uoluntates (id enim maxime uolumus, ad quod habi-
les sumus) natura inter perspicuas causas ponitur,
quo modo iudicio quoq; cōiuncta est: ut si naturali-
ter sano quisq; iudicio cōpositus est, appetitioni eti-
am, si naturaliter aliquid animus petat. His adiungit
aliā causarū diuisionē. Ait enim alias causas esse uo-
luntarias, alias ignoratas: uoluntarias eas, quæ eumq;
ex iudicio ueniunt animi: ignoratas, in quibus neces-
sitas domina est, id est, in quibus aut omnino non uo-
lumus, aut ne si uelimus quidem aliter facere possu-
mus, ut in natura atq; casu. Necessitate enim quadā
naturæ, graua deorsum feruntur: necessitate item fa-
ctum dicimus, ut aliquis ignorans iacto trans parie-
tem lapide, præter euentem hominem peremerit. quæ
necessitas talis est, nō quod aliter fieri nō potuisset,
nisi ut lapide iacto percuteret: sed quia uoluntas
desiit, et non idcirco quæ uoluit fecit. Prior uerò
necessitas talis est, in qua nulla uoluntas est, uel ea
est, quæ ne id quod cupit efficiat, ualidiore neces-
sitate constringitur. Nam cum lapis deorsum propria
grauitate deponitur, nulla uoluntas est, sed tantum
naturæ necessitas. At si homo deorsum cadat, est
quidem non cadendi uoluntas, sed ferri quod nō uult
ualidior naturæ causa cōpellit. Voluntatem uerò à
fortuitis euentibus uno eodēq; aptissimo secrete ui-
emplo: ueluti si telum manu iactat, nolensq; feriat
prætereūtem. Nam iecisse, ex uoluntatis principio
nascitur: idcirco enim iecit, quia uoluit. Ignorauit
uerò quod percuteret, neq; enim iaceret, si se percus-
surū præuidere potuisset: neq; iecit quia uoluit per-
cutere: si aut non ignorasset, non percutere potuisset.
Vnde etiā machinamentum quoddam atq; defen-
sio in iurisperitorum responsionibus inuenitur, hoc
modo: Si telū manu fugit, magis quam iecit. Nam si
quis cædis accusetur, optima solet esse defensio, si a-
lia non suppetit, fugisse manu telum, et magis quam
uoluisse iecisse: ut nō uoluntati, quæ condemnatur
in culpis, sed ignorantia factum tribuatur. De per-
turbationibus animorū paulo confusius iudicium est.
Dubitari enim potest, ex uoluntate, an necessitate,
an ex ignorantia uenerit, quod perturbatione pec-
catur. Videntur enim esse uoluntaria peccata, quo-
niam qui perturbatus est, appetit aliquid aut fugit:
sed in hoc perturbatio eius apparet, quod nō fugien-
da uitat, et non appetenda nimium exoptat. Porro
autem, quoniam in perturbationibus sunt confusa iu-
dicia (neq; enim aliter id quod fugiendū est sepe ap-
petunt perturbati, nisi obcecato obscuroq; iudi-
cio. quod uerò sit animi confusione, sepe tale est, ut
nollet admisisse qui fecit) et euenit, ut nō inter uolu-
tarias, sed inter ignoratas, uel necessarias causas ani-
morum perturbatio sit: in tantū uerò qui perturbatus
est à uera discretione discedit, ut in ea possit se-
pe recta

pe recta bene cōsulentium admonitione reduci. quo
fit, ut animorum perturbatio iure à causis uolunta-
rijs segregetur, et aut in ignorantia, aut in necessitate
te ponatur. Nam quod ait, tamen habent tantos mo-
tus, ut ea quæ uoluntaria sunt, aut necessaria inter-
dum, aut certe ignorata uideantur, ita intelligendū
est: quoniam omnis animi passio iudicium turbat, cō-
fundit uerò rectā discretionē, si acrior fuerit, quam
ut rationis retinaculis temperetur, et fit quedā ex
perturbationibus uelut uolenta necessitas, ut dubiū
sit, utrum is qui aliquid perturbatus animo facit, i-
gnorans faciat: ueluti cum casu ignorans delinquit,
cum futurū non prouidet casum, an sciēs faciat, sed
necessitate ducatur. Quod igitur dixit, aut necessa-
ria esse, aut ignorata, et diuisit à necessarijs ignora-
ta, nō pugnat contra id quod superius dixit, ea quæ
ignorata sunt esse necessaria. Nam id quod est igno-
ratū, ita quodammodo diuidit: ignoratorū alia qua-
dam necessitate sunt, dum aut nulla uoluntas est, aut
ea quæ est necessitati nequit obistere: alia casu, cū
in his faciendis quæ ignorantur, nulla uoluntas est.
Quod igitur dixit, perturbationes animi aut in ne-
cessarijs causis poni, aut in ignorantis: id sine dubio
sensisse intelligitur, perturbationes animi aut in his
esse ignorantis, in quibus ea necessitas est, ut uoluntas
obstare non possit: aut in his in quibus nulla uolun-
tas est, sed sit delictū cæcitate iudicij, uelut in ijs qui
immoderatus amoris cupiditati deseruiunt: aut e-
nim cōfuso iudicio ab honestate discedunt, et dum
quasi bonum appetunt, in malum decidunt ignoran-
tes, atque ita in casu quodam atque errore ponitur
amor immodicus: aut nouit quidem quod appetit es-
se uitādum, sed maioris actū cupiditatis impeditur,
atque inter ea necessaria ponitur, quæ aut non ha-
bent uoluntatem, aut eam ita infirmam ac debilem,
ut nullo modo ualidioribus passionibus obnitiatur.

EIVSDEM BOETII IN TOPI- ca Ciceronis Cōmentarius VI.

FORE quosdam, Patrici rhetorū peritissime, non
dubitauerim, qui hunc in Topicis altiorē
ex philosophia tractatū uaria obtrectatione repre-
hendant, quia inter logicam disputationem physicā
interposuerit. Hi uerò sunt, uel quibus hoc totū phi-
losophari displicet, uel qui in argumentorum lo-
cis naturales admisceri causas oportuisse nō existi-
ment. Sed contra priores quidem, et à M. T. et ab
ipsa quodammodo humana ratione, quæ in motu po-
sita aliquid semper inquirat, atq; amore scientiæ ne-
que decipi patitur, neq; ullo modo à ueritatis ratio-
ne traduci, sepe multumq; responsum est. His ue-
rò, qui sequestrandas ab oratoris facultate philoso-
phicæ disciplinas putant, respondendum breuiter exi-
simo, ratione quidē reperiri quid potest, sed id me-

lius atq; facilius artifex faciet, si in opere construē-
di artis facultatem atq; elegantiam comparet. In ar-
gumentis quoq; idem esse manifestum est. u. n. namque
naturalis ingenij argumenta promuntur: sed ars fa-
cultatē imitata naturæ uiam quadā rationemq; re-
perit, qua id effici facilius ac melius possit. In qua
re illorum necesse est reprehendatur error, qui rhe-
toricam facultatē naturalem esse dixerunt: quoniam
quilibet totius artis alienus, et intendere in alterum
crimen, et sese purgare solet, et argumento aliquid
probare contendit. Reprehendendiq; sunt, qui ean-
dem facultatem in sola arte positam esse dixerunt.
Oportuit enim eos animaduertere, omnem quidem
artem sui materiam effectus ex natura suscipere,
sed in ea tamen ratione propria facultatē eleganti-
amq; experiri. Hæc itaq; quæ artium ratio perficit,
ab imperitis etiā fieri, utcumq; contigerit, possunt.
Bene autē ac facile nemo efficit, nisi artis ratione sit
erit instructus. Cum igitur totius operis hæc sit in-
tentio, ut argumenta quæ cōfusa et ueluti clausa na-
tura suppeditat, artificialiter uestigentur, quid sit
per quod efficere id quod promittit ars ualeat, sub
exempli notatione demonstrat. Ut enim facilius ar-
gumenta reperiantur, illa res efficiet, si demonstren-
tur loci in quibus argumenta sunt collocata. Etenim
ut si quis aliquid querat facilius id inuestigare pos-
sit atq; inuenire, si locus ei monstretur, ubi sit posi-
tum id quod inquit: ita etiā cum quis argumentū
inuenire conatur, si ei locus ubi argumentum sit po-
situm, declaretur, facilius argumentū quod querit
ualeat inuenire. Ita enim Aristoteles, et ita Tul. ap-
pellat eas sedes, in quibus argumenta sunt collocata,
id est locos, qui ab Aristotele Topica uocati sunt.
Sed quoniam de sedibus argumentorū loquimur, hi cu-
iusmodi sint, paulo altius expediāmus. Locus enim
nō uno modo intelligitur: ac relinquamus quidē eos
locos, quos Victorinus frustra atq; inconuenienter
interferit, uelut eos qui corpora concludunt: ac sim-
pliciter intelligamus eos locos argumentorum esse,
qui intra se continent argumenta, in quibus exponen-
dis, posterius quid sit quod dicimus, clarius appare-
bit. Nūc cōmuniter de tota locorū ratione, deq; ar-
gumentatione, ac de questionibus et propositionib.
earumq; terminis uidetur esse tractandū. Ac primū
quoniam locus qui tractatur in Topicis, non cuiusli-
bet rei, sed tantū locus est argumēti, exposito prius
argumēti intellectu, deinceps de loci ratione tracta-
bimus. Definit igitur Tullius argumentum, hoc mo-
do. Argumentū est ratio, quæ rei dubiæ faciat fidē.
Sumpsit igitur rationem, ut genus. omnes enim inui-
rosi sunt, qui orationis uirtutē à sapientiæ ratione
seuungunt, aliamq; esse dicendi artem uolunt, aliam
intelligēdi. Nam si nihil oratione aliud agimus, nisi
interius cogitata uulgamus, quæ malum ratio est,
oratio

orationis elegantia à sententiã gravitate sepone-
re: quæ porro sententiarum gravitas esse potest, sine
earum rerû de quibus dicendum est comprehensio-
ne? quæ uerò alia disciplina naturã proprietatemq;
rerum omnium docet: uel quæ omnino eorû quæ intel-
ligi possunt scientiã profitetur, nisi hæc tantum, ex
qua nos pauca præsumpsimus, philosophia, quæ lon-
gè aliter de his ipsis in proprio sapientium tractatu
disputare solet. Neq; ita cursim, ut nos: quæ si, ut in
illorum libris solet, prolixius differenda sumpsissem,
quis ferret insolentium hominum temeritatem, prouè-
ctus suos culpæ uolentium, quibus prouectibus pro-
ficerent, si studiosi potius quam queruli esse mallent.
Sed his cõtionibus neq; antiqua caruit etas, nec
nos ita delicati sumus, ut quibus patientia doctissi-
morum hominum sæpius obstitit, ferre nolimus, dum
et pluribus prædesse possumus, et sapientium iudicia
consequamur: ad quem finem hic noster labor et to-
tius operis summa cõtendit. Sed hæc hæcenus: nunc
susceptæ expositionis ordinem persequamur. **T O**
T O igitur loco causarum explicato. Diuisio caus-
sarum loco atq; ordine suis partibus distributo, de
loci eiusdem facultate quibusq; uberius, quibusq; an-
gustius accommodetur, uti sæpe Ciceronis mos est,
differit. Primum enim, inquit, oratoribus ac philo-
sophis, quorû in disputationibus larga materia est,
multa ex causarum loco argumentorum suppetit co-
pia. Communis quippe oratoribus ac philosophis
hic locus esse perspicitur, qui est à causis. his natu-
ras rerum, quod est philosophiæ proprium: illis, quod
oratoris facultatis est, facta probantibus. Nam et
cum res quælibet queritur, eius causæ à philoso-
phis uestigari solent. Quibus præmissis, ut superius
dictum est, comitatur statim quod concludendum est,
et oratores ad suspitionem mouendam detergendam ue-
factorum causas requirunt. Hoc quippe stabile in
hominum mentibus manet, quod neq; factum, neq; res
ulla præter illam omnium principem naturam sine
proprijs causis possit existere: quo fit, ut uberrimus
causarum usus sit in rhetorû orationibus, philoso-
phorumq; tractatu. Sed ut hunc libellum Marcus
Tullius scribens, pleraq; omnia Trebatio dedisse ui-
deatur, hunc locum iuris quoq; cõsultis attributum
esse demonstrat, dicens: Et si non tam uberes oppor-
tunitates habeat hic locus in iurisperitorum respon-
sionibus, subtilius certe atq; acutius pro ipsius artis
natura tractari potest: scilicet ubertatem quæ de-
rat, subtilitate quæ poterat inesse compensans. Ha-
bent enim etiam ipsi proprium campum, in quo eo-
rum uirtus possit enitere. Est enim iuriconsulto-
rum prouincia, priuatarum quæstio causarum, ma-
ximèq; in illis negocijs hic causarum locus examina-
bitur, in quibus bonæ fidei iudicia necluntur. In his
enim qui fuerit animus contrahentium queri solet,

qui deprehendi uix poterit, nisi præcedentibus caus-
sis intelligatur. In his igitur iudicijs, in quibus addi-
tur, ut ex bona fide iudicent, id est, ubi ita iudices
dantur, ut non strictas inter litigantes stipulationes,
sed bonã fidem querant, plurimus causarum usus est.
Additur, ut inter bonos bene agere oportet, cõside-
rantur mores, inquiruntur cõsilia: statuitur, quibus
quidq; de causis administratû sit. In primisq; in iu-
dicio uxoriæ rei uberrimus causarum tractatus est.
Est autem iudiciû uxoriæ rei, quoties post diuortium
de dote cõtentio est. Dos enim licet matrimonio cõ-
stante in bonis uiri sit, est tamen in uxoris iure, et
post diuortium uelut res uxoria peti potest. Quæ
quidem dos interdum his conditionibus dari solebat,
ut si inter uirum uxoremq; diuortium contigisset, quod
melius æquius esset, apud uirum remaneret, reliquum
dotis restitueretur uxori: id est, ut quod ex dote iu-
dicatum fuisset melius, æquius esse, ut apud uirum
maneret, id uir sibi retineret. quod uerò non esset
melius, æquius apud uirum manere, id uxor post di-
uortium reciperet. In quo iudicio non tantum boni
naturæ spectari solet, uerum etiã comparatio bono-
rum fit, ut non tam quod æquum, sed quod melius
æquiusq; est, id sequendum sit. Quæ omnia ex præ-
cedentibus causis inuestigari solent. Nam si uiri cul-
pa diuortium factum est, æquius melius est, nihil apud
uirum manere. Si mulieris est culpa, æquius melius
est sextas retineri. In hisq; omnibus peritissimi iu-
ris cõsulti esse debent. quo fit, ut Trebatium quoq;
hortetur ad studium. Multa enim esse dicit, quæ eorû
operã expectant: illi enim, inquit, dolum malum, illi
bonam fidem, illi æquum bonum, illi etiam quid so-
cius socio præstare debeat. Quid is qui alienum in se
gerendum sponte negociû suscepisset, ei cuius id ne-
gocium fuerit: quid is qui madauerit ei, cur manda-
uerit suorû negociorû actiones? quid uir uxori, quid
uxor uiro tradiderit? quæ omnia ad posteriora cau-
sæ sunt, atq; exinde iudicia sumuntur. Idcirco enim,
uerbi gratia, quodlibet illud iudex pronuciare de-
bet in uxoris ac uiri causa, quia uirum hoc præstare
oportet uxori. idcirco etiã mandator ei cui madaue-
rit obligatus esse iudicandus est, quia inter madauto-
rem susceptoremq; negocij illud est obseruandum, om-
nia quoq; quæ quisq; alteri præstare debet, ea in tra-
ctandis iudicandisq; negotijs causæ sunt. quocirca
rectè conclusit, dicens, cognitjs argumentorum lo-
cis, oratoribus et philosophis et iuriconsultis ar-
gumentorum copiam non defuturam. **C O N**
I V N C T V S huic causarum locus ille est, etc.)
Omnia quæ ad se referuntur, rectè dicuntur esse con-
iuncta: ipsa enim relatio rerum efficit coniunctio-
nem, quod si causa alicuius causa est, non alterius nisi
sui effectus est causa. Itèq; si est aliquis effectus, ex
causarum principijs uenit: iure igitur ab effectis lo-
cus,

cus, causarum loco debet esse coniunctus, quoniam
uero semper quæ ad se referuntur, æquantur: necesse
est, quæ ubertas sit causarum, eadè quoq; sit effecto-
rum. Quonia enim causa præter effectum esse non po-
test, cum sit causa semper effectum, necesse est ut ex
euenibus quoq; atq; effectibus plurima argumenta
suppetant: siquidem ex causis etiã plurima contra-
huntur. Nam sicut cuiuslibet effectus potest causa
tractari: sic ex qualibet causa potest quid sit euen-
tus ostendi. Rectèq; ait, causarum cognitio euentorum
cognitionem facit. ut enim in prædicamentis ostendit-
ur, sciri relatiuum aliquid non potest, præter re-
liqui scientiæ relatiui. **R E L I Q V V S** est cõ-
parationis locus. Omnis comparatio duplex est,
aut enim equalia sibi met comparantur, aut inæqua-
lia. Sed in his quæ sunt equalia, semper eadem esse
notatur equalitas. Inæqualia autem in gemina ue-
luti membra diuiduntur, minoris scilicet atq; maio-
ris. Nam quod minus est, non per se minus est, sed
comparatione maioris. Itemq; quod maius est, mino-
ris comparatione dicitur maius. Quæ cum ita sint,
diuidit atq; ante oculos ponit omnium comparati-
onum modos: et, quod raro in superioribus locis fe-
cit, ipsas maximas propositiones ponit in comparati-
onibus cõstitutis: ut si quando loco sit nobis com-
parationis utendum, habeamus quoddam ueluti inuen-
tionis exemplar, ad quod querentem animum pos-
simus aduertere. Omnis igitur comparatio, aut in
numero constat, aut in specie, aut in uir, aut in ali-
qua locata extrinsecus affectione. Nam quodcumq;
conferre contendimus, aut numero comparamus,
et secundum id aliud maius, aliud minus esse decer-
nimus: aut speciem ipsam intuentes, eamq; alij com-
parantes, de excellentia iudicium damus. Aut illud
consideramus, quid res quæque possit efficere, et
in quantum eius possit progredi natura: aut ex alio-
rum quodammodo continentia, et ex circumstan-
tium affectione rem quam alij cõserimus intuemur.
Numero igitur quæ comparantur, si ex eodem sint
genere, plura paucioribus anteponuntur: uelut si
bona omnia sint equalia, iure quisquam plura bo-
na paucioribus antepont. Et est hæc maxima pro-
positio, plura bona paucioribus anteponuntur. Et
in cæteris quoque eadem ratio perspicitur maxima-
rum propositionum. At si omnia in contrario sint
genere, pluralitati paucitas præferenda est: ut pau-
ca mala, pluribus malis: mala uerò ipsa bonis nullo
modo conferuntur. Quæ enim ullo modo compen-
santur, in eodem esse genere debent, non in contra-
rio. Nam cum aduersum se contraria e regione lo-
cata sint, conferri comparariq; non possunt, quia
sibi intelliguntur esse inimica. Est etiam secundum
numerum comparatio in temporis quoque ratione.
Nam cum tempus certis quibusdam spacijs diuida-

tur, uelut hora, diei, mensis, atque anni: ex equali-
bus bonis ea magis eligenda sunt, quæ diuturnius
perseuerant, quod in numero positum esse nullus
ignorat. Ipsa enim diuturnitas plurimos esse uel di-
es, uel menses, uel annos fatetur, quibus duret id
quod eligitur. Longè et late peruagata bona angu-
stis, et in unum minimum locum coartatis, numeri
comparatione præcedunt. Nam quæ longe lateq;
peruagata sunt, ea in plurimas gentes regionesq; dif-
fusa sunt. Pluralitas uerò cuiuslibet rei numerum spe-
ctat. Iã uerò ex quibus plura propagantur bona, quis
non iudicet esse meliora his quorum est inops bono-
rum contractiorq; fecunditas? Quis etiam bonum
quod plures imitentur ut faciant, cæteris quæ ita
non sint excellere non arbitretur? quod in numero cõ-
stare quis nesciat, quando in numero pluralitas con-
stat? Specie uerò comparantur, quæ per se ipsa con-
siderata suæ quodammodo pulchritudinis merito cæ-
teris anteferuntur. meliora enim sunt quæ per se,
quàm quæ propter aliud expetuntur: ueluti salus quæ
per se expetitur, medicina propter salutem. Quo-
circa melior est salus, quàm medicina. Atq; hæc non
ad aliquem numerum, non postremo ad aliquã quan-
tatem, sed ad ipsam speciem salutis ac medicinæ
considerationem referentes, iudicium promimus. Il-
la quoq; quæ innata atque inrita sunt, assumptis et
aduenticijs meliora iudicantur. Vnde innata mori-
bus grauitas, longè amplius excellit eam quæ per
imitationem affectatur. Integra etiam potius quàm
contaminata, melioris iudicium ferunt. Nam quæ in-
tegra sunt, suam speciem seruant: quæ contaminata
sunt, atq; ex aliqua parte uitata, si qua etiã inerat,
speciei pulchritudinem perdidit. Iucunda minus
iucundis, meliora communis omnium animalium na-
tura dijudicat. Honesti utilib; sapientes antepont.
Procliui laboriosis anteferri illa res monstrat, quod
nemo ad eundem finem per laboriosam atq; asperã ui-
am tendere cupiat, ad quem possit procliui faciliq;
itinere peruenire. Labor quippe omnis iniucundus
est, iucunda est facilitas. Necessaria etiã non neces-
sarijs partim præferri, partim etiã postponi debet.
quod M. Tul. tacuit. Necessaria quippe præferuntur
his necessarijs, quæ non boni ratione, sed uolu-
ptatis appetitione sunt constituta: ueluti luxu regio
parata conuiuia, nullus sapiens iudicet esse meliora
his quæ nature expleant indigentia: quædam uerò
sunt quæ ipsa specie boni, cû non necessaria sint, me-
liora sunt necessarijs. Nam uiuere necessariû est, et
sine eo subsistere animal nequit. Philosophari uerò
non est necessarium, melius tamen longeque excellen-
tius philosophum uiuere, quàm tantum uiuere. Illud
enim raro paucisq; etiam utentibus ratione conces-
sum: illud pecudibus cõmune nobiscum. Sua quoque
alienis iure meliora esse dicuntur: ueluti hominibus
ratio

ratio potius, quam uoluptatis appetitio. illud enim proprium est hominis, illud alienū. Rara quoque uulgariibus meliora sunt. Atque hic locus approbat id quod superius dictum est, philosophantem uitam ipsa uita esse meliorem. Nam quae rara sunt, facile id quod uulgare est antecedunt. Desiderabilia etiam ipsi quibus facile carere possis, illa res approbat esse meliora, quod maxime desiderantur, et sine his anxia uita est: ueluti si quis capillis uisum conferat. aegrius enim toleramus carere uisu, quam capillis. Itaque ex hoc meliorem esse uisum capillis iudicamus, quod his facile, illo aequo animo carere non possumus. Perfecta etiam imperfectis naturaliter excellent: illa enim suam formam adepti sunt, illa minime. Tota etiam partibus eodem modo excellentiora esse arbitramur. nam quod totum est, habet naturam propriam formam: quod uero pars est, et ad totius nititur perfectionem, non suae pulchritudinis speciem cepit, nisi ad totius integritatem referatur. Tam uero ratione uictoria rationis expertibus nullus dubitat esse meliora. Voluntaria quoque necessariis iure anteponuntur. nam quae uoluntaria sunt, libera sunt: quae necessaria, quodam nos ueluti domino necessitate adstringunt: atque ideo meliora esse uoluntaria necessariis existimamus. quanquam in hoc etiam illud intelligi possit, quod a nobis superius dictum est, non necessaria sepe necessariis anteponi: quoad quidem ea quae uoluntaria sunt, non sunt necessaria: uoluntaria uero meliora sunt necessariis. non necessaria igitur sepe necessariis excellunt. Animata quoque inanimatis, ipsius animi uegetatione considerata, anteponenda esse ratio persuadet. Naturalia etiam non naturalibus, et artificiosa inartificiosis. Optimusque hic gradus est, ut naturam arti, artem praeferas inertiae. ars quippe imitatur naturam: quo fit, ut id quod in se retinet pulchri, ex natura ueniat, cuius imitari speciem cupit. Longe uero postrema sunt, quae cum artificio careant, non a specie solum naturae, uerum etiam ab imitatione discedunt. atque haec quidem de specie in comparationibus considerantur. Vis autem in eo consistit, in quo consideratur quid unaquaeque res possit efficere. nam quod quaeque res potest, ea uis eius rectissime dicitur. Efficiens igitur causa grauiorem uim habet, quam ea quae nihil efficit: uelut artifex melior quam materia. illa quippe stolidi est atque immota, nec aliquid efficiens, nisi formam ab artifice, id est, ab efficiente causa susceperit. Item quae seipsis contenta sunt, meliora esse his uidentur quae egent alijs: ueluti omnium Deus optimus est, quia nullo indiget, et ipso cuncta sunt indiga. Item quae in nostra sunt potestate magis eligenda sunt, quam quae in aliena manu posita facile labuntur. quo fit, ut sit uirtus melior quam diuitiae. nam uirtus est in nostra potestate, diuitiarum fortuna domina

est. Iam uero stabilia incertis, quae eripi non possunt ipsi quae possunt, si tamen bona sunt, quis non intelligat esse meliora? Quorum tamen locorum pars contraria contrarium tenet. inspectis quippe his quae meliora sunt, si horum aduersa uideamus, deteriora sunt. Restat in affectione posita comparatio, quae ita tractatur, ut non per semetipsum res quae alij confertur, sed ex alterius cuiuslibet consideratione pensetur: uelut in tribus quibusdam rebus, si duae ad se inuicem comparentur, eo quod ad tertiam plus minus uel iungantur. Sint enim duo quaedam humanis rebus accommodata, quarum una principibus atque etiam ipsi Reipublicae accommodatior est. hic igitur iudicabimus eam rem esse meliorem, quae melioribus prodest, id est, aut Reipublicae, uel principibus: non considerantes, ut sese res habeat, sed quantum Reipublicae, uel principibus adiuncta sit. Haec igitur res ex affectione est comparata: meliusque iudicatur id quod principibus commodum est, quam id quod aliquibus priuatis, quonia principes reliquorum etiam continent statum. Eodem modo quae sequuntur, ut quae iucundiora pluribus, quae clariora inter multos, quae pluribus comprobata sunt, meliora ducantur. Nam etiam si minus ipsa huius naturae sint, affectione tamen, ut dictum est, eorum quibus uel iucundiora, uel inter quos clariora sunt, aut a quibus probantur, meliora existimanda sunt. Sed quanquam id quod a pluribus bonum ducitur, superius in ea comparationis parte posuerit, in qua fiebat secundum numerum comparatio, nil tamen impedit eundem locum secundum aliam et aliam considerationem diuersis generibus subdi: uelut ala auis cum substantia sit eadem, tamen ad aliquid esse intelligitur, si ad alatum consideretur. illa quoque ex affectione uidetur esse meliora, quae ab eo laudata sunt, contra quem dialectica ratio, uel rhetorica facultate differitur. Nam ut reuincere aduersarium possis, sat est, si eum tibi sensuisse monstraueris: atque id aliquando uelut optimi praedicasse, quod tu melius re proposita monstrare contendas. Dicitis igitur omnibus meliorum locis, his oppositi quae deteriora sunt continebunt. Parium uero nulla discretio est. neque enim, quod par est, aut intensionem sumere, aut remissionem potest. quibus autem inter se maiora minoraque penduntur, iisdem inter se paria conferuntur. Nam quae uel numero, uel specie, uel ui, uel affectione fuerint aequa, paria esse dicuntur. Commune autem cunctorum exemplum est, quod Cicero in aequalitate constituit, quae aequalitas in cunctis paribus aequa est, sed uel numero, uel specie, uel ui, uel affectione paria sunt. Nam in eorum comparatione quae maiora uel minora sunt, una quaedam qualitas est, sed horum accessione variantur. Nam quibus in eadem qualitate est maior numerus, pulchrior

chrior species efficaciorque uis, ad preciosiora communior affectio, ea meliora esse aestimabuntur: quae si aequa fuerint, in eadem qualitate paria sunt. Exemplum uero quod posuit, ad eblandiendum Trebatij animum ualet, cum propriam, id est, oratoriam facultatem cum iurisperitorum laude coniungit, hoc modo. Si consilio iuuare ciues, quod iurisperitorum est, et auxilio, quod oratorum est, aequa in laude ponendum est, pari gloria debent esse hi qui consulunt, id est, periti iuris: et hi qui defendunt, id est, oratores. At quod primum est, id est, consilio autem iuuare ciues et auxilio, aequa in laude ponendum est: quod sequitur igitur, id est infertur, ea uero conclusio est per quam dicimus, Hi igitur qui consulunt, et hi qui defendunt, pari gloria esse debent. Hic autem breuiter dialecticorum more protulit, qui sic enunciant: Si dies est, lucet. At, quod primum est, id autem tantumdem est, ac si dicatur, Atqui dies est. in propositione enim quae est, Si dies est, lux est: prior est propositio, dies est: concludunt quod sequitur, id est, igitur esse lucem. id enim in prima parte propositio quae erat, Si dies est, lux est, sequebatur, hic quoque Cicero sic protulit. At quod primum est, id est, consilio et auxilio iuuare ciues aequa in laude esse ponendum. id enim erat primum in ea propositione quae dicebat: Si consilio et auxilio ciues iuuare aequa in laude poneretur, pari gloria esse oratores iurisque consultos, quod sequitur igitur, id est, pari gloria debent esse, qui consulunt ac defendunt. id enim erat consequens in ea propositione quae statuebat: Si consilio et auxilio ciues iuuare par esset, pares esse qui consulunt ac defendunt. PERFECTA est omnis argumentorum inueniendorum praecipio, etc. Tametsi ex his quae dicta sunt, intelligitur nullum argumenti locum esse praeteritum, breuiter tamen Ciceronis conclusionem, quae se nihil omisisse commemorat, ad ampliore doctrinae fidem approbandam reor. In his enim nihil omnino praetermittitur, quae certa ratione tractantur. Nulla uero certior ratio diuisione. quod enim quisque partitur, a communibus in particularia deducens, cum rectum iter insistat, labi atque ad errorem deduci non potest. Locorum igitur omnium prima diuisio fuit, in ea quae in ipsis haerent, et ea quae assumerentur extrinsecus. Cuius diuisionis nihil medium reperiri potest. aut enim in ipso est aliquid de quo queritur, aut extrinsecus necesse est assumatur. Videamus igitur nunc, quemadmodum disputatio per nihil omittentem diuisionem feratur. Eorum igitur locorum qui in ipsis sunt, de quibus agitur, nunc ex toto, nunc ex partibus, nunc ex uocabulo, nunc ex affectibus sumitur argumentum. In his igitur quod nihil relictum sit, perspicue ap-

paret. In eo enim quod coniunctum est, duplex discretio est, una ex eo ipso quod formatum est atque compositum, quod totum est, in quo etiam definitiones adhibentur: alia in eius partibus inspicendis, ex quibus compositi forma coniuncta est. Sed quonia natura hominum id quod intelligit, uoce saepius prodit, necesse est ut nomen quoque quod ad intellectus declarationem adhibetur, ostendat aliquam rei quam significat proprietatem. Intellectus quippe qualitatem rei quam intelligit capit, quocirca nomen quoque intellectus qualitatem designat. Iure igitur dictum est, proprietatem quandam rei uocabulo significari: atque ita ex eo trahi argumentum potest, quod uocatur a nota. Horum uero locorum alias partitiones dedit, quas paulo post breuiter colligemus. Affecta uero, quae, ut superius dictum est, in relatione consistunt, ipsa etiam rite diuisa sunt. Nam quae referuntur ad aliquid, aut substantialia sunt, aut accidentia. Substantialia, ut coniugata: nam iusto, in eo quod iustus est iustitia substantiam facit. Nec id dico, quod homini esse ex iustitia constituitur, sed iusto, qui iustitia discedente corrumpitur, similis et de eo quod est iuste aduerbio ratio est. Est etiam substantiale genus, species, differentia, causa, effectus. Accidentia, ut contrarium, simile, adiunctum, paria, maiora, minora. Consequentia uero atque repugnantia, quonia ut superius dictum est, in conditione posita sunt, nunc substantialia reperiuntur, nunc uero in accidentibus considerantur. Substantialia, ut cum genus antecedente specie: accidentia uero, ut cum nigredo praecedente sequitur coruū, quanquam etiam in causis aliqua antecedentes esse possint. de quarum omnium proprietatibus Tullius supra differuit. Atque ut in breuissimam descriptionem tota locorum diuisio colligatur, erit hoc modo. Omne argumentum aut ex his locis ducitur, qui in ipso, de quo queritur, inhaerent, aut extrinsecus assumuntur. Is uero locus qui in ipsis, de quibus ambigitur, positus est, diuiditur in eum locum qui est ex toto, et in eum qui est ex partibus, et in eum qui est ex nota, et in eum qui est ab effectibus. Is autem qui a toto est, a definitione locus uocatur. Definitionum uero aliae sunt propriae, aliae non propriae. Non propriae uero, aliae sunt quae singulis nominibus denotantur, aliae quae oratione panduntur. Earum uero quae singulis nominibus fiunt, aliae sunt in quibus pro nomine redditur nomen, quae dicuntur κατὰ ἀντιλήψιν: aliae quae exempli gratia nomini subiunguntur, quae dicuntur τῶντοι. Earum uero quae oratione declarantur, aliae fiunt a partitione, aliae a diuisione, aliae a differentiis, praeter genus quae ὑποσηματικῶς dicitur. aliae quae ex pluribus qualitibus fiunt, etiam singulis totum id significantibus, quod omnis qualitatum collectio declarat: que

que uocatur *per se*. alie que ex accidentibus nō singulis, sed cunctis unum aliquid efficientibus consistat. alie que ad differentiam dantur, alie que per translationem, alie que ex priuatione contraria, alie que proprijs nominibus aptantur, que etiam *in propria* dicuntur. alie per indigentiam pleni, alie per proportionem, alie per relationē, alie per causam. Itē alia definitionis diuisio secundū Tulliiū principalis, quōd alie corporaliū rerū sint, alie incorporaliū. & definitionis quidem locus ita diuisus est. A partibus aut locus diuiditur in partitionē & diuisionē. A nota uero locus simplex est. Ab effectibus autem, alij sunt à coniugatis, alij à genere, alij à forma, alij à simili, alij à differentia, alij à contrarijs, alij ab adiunctis, alij à consequentibus antecedentibus & repugnantibus, alij à causa, alij ab effectibus, alij à comparatione parium, maiorum uel minorum. Genus uerō diuiditur in suprema genera, & in ea que etiam species esse possunt. Species quoque diuiditur in ultimas species, & in ea que etiam genera esse possunt. Similium quoque alia in singulis considerantur, & uocantur exempla: alia in pluribus, & appellatur inductio: alia in conuictis, & uocatur proportio. Item differentiarum alie sunt substantiales, alie etsi non substantiales, inseparabiles tamen: alie neque substantiales, neque inseparabiles. Contrariorum alia dicuntur aduersa, alia priuantiā, alia negantiā, alia relatiua. Adiunctorum uerō alia sunt, que ante rem existunt, alia que cū re, alia uerō post rem. Locus uerō cōditionalis diuiditur in antecedens, consequens, & repugnans. Causarum quoque multiplex locus est. alie namque sunt, que uel sua efficiunt: alie, sine quibus effici non potest. Earum uerō que uel sua efficiunt, alie sunt necessarie, nihilo indigentes, ut efficiant: alie uerō indigentes, & non necessarie. Earum uerō sine quibus non efficitur, alie sunt mobiles, alie immobiles. Item causarum alie sunt non spontaneæ, alie ex uoluntate, alie ex perturbatione, alie ex habitu, alie ex natura, alie ex arte, alie ex casu. Rursus, causarū alie sunt constantes, alie inconstantes. Amplius causarum alie sunt uoluntariæ, alie ignoratæ. Ignoratarum pars in casu, pars in necessitate est constituta. necessariarum pars in uel, pars in situ posita est: effecta uerō in tantum diuidi possunt, quantum ad superius dictas causas referuntur. Locus uerō à comparatione minorum, parium atque maiorum, diuiditur in numerū, speciem, uim, ad res alias affectionē. Que cum ita sint, cumque nihil sit in diuisione pretermisum, recte Marcus Tullius partitionem conclusit dicens, nullam argumenti sedem esse preteritam. Restat igitur locus qui extrinsecus sumitur: quem quoniam nihil iuriconsultis est utilis, non Trebatij caus

sa, sed ne quid perfectio operi deesse uideatur, adiungit. SED quoniam ita à principio diuisimus, &c.) Ne locus nihil iurisperito profuturus negligentem sui faceret, Trebatium ueluti quibusdam proemij machinis orator reddit attentum. At enim ita sese diuisisse in principio, ut alios locos in ipsis habere diceret, de quibus ageretur: alios extrinsecus assumi. & cum de superioribus locis idonee disputatum sit, intractatam reliquam partem non oportere præteriri. Neque enim hunc esse Trebatium, qui sua arte contentus ceterorum studia negligat, uerum diligentia atque ingenio plurimum ualens, cuncta ad se pertinere ducat, que liberalibus studijs annumerentur. simul danam esse operam dicit, quoniam beneuolo animo Ciceronis opus Trebatius esset editurus, ut cum in multorum manus uenisset, prodesse ijs in integrum posset, qui rectis studijs tenerentur, hoc quoque Trebatio beneficij nomine concedens, quōd ad eum scripta & per eum edita profutura plurimis conscriberet. HÆC ergo argumentatio, que dicitur artis expertis, &c.) Extrinsecus positum argumenti locum, quem M. T. uocat artis expertem, in testimonio positum esse pronunciat. Dubitari autem potest, quid hic locus à superioribus differat, quos in affectibus locauit. Nā, uti affecta semper in relatione sunt constituta, ita etiam testimonia ad ea quorum sunt testimonia, referuntur. Omne enim testimonium testatæ rei est testimonium. quocirca cur aut ea, que affecta dudum uocata sunt, non extrinsecus collocentur: aut ea que nunc uocantur extrinsecus, non inter affecta ponantur, queri potest. Cum præsertim ea que adiuncta esse negotio superius diximus, ueluti quoddam testimonium sæpe rebus afferant, cum ex eorum que præcesserunt, uel consecuta sunt signis, quod gestum sit considerari soleat. Quorum omnium communis solutio est, quōd ex affectis argumenta que fiunt ab oratore inueniuntur, eiusque opera atque industria nascuntur. Ea uerō que extrinsecus posita sunt, rei tantum testimonium præbent. Non enim inueniuntur ab oratore, sed ijs orator utitur positus atque antequam constitutus. Nam que à genere, uel à specie, uel à ceteris affectibus argumenta sunt, ab ipso quodammodo oratore pariuntur. Testimonia uerō sibi ipse non efficit, sed ad causam utitur antequam præparatis. quofit, ut argumenta ex affectibus in causa statim atque ex tempore nascantur: ea uerō que in testimonijs posita sunt, ante rem præcurrentia, confirmando usum negotio posterius præsent, et in adiunctis ab oratore coniectura colligitur, et auditorum mentibus intimatur. Testimonia uerō non in coniectura, aut in suspitionibus, sed in rei gestæ narratione consistunt. Ostandit autem uehementius quid esset testimonium,

testimonium, cum dicit, id à se testimonium uocari, quod ab aliqua externa re sumitur. Omnia quippe affecta ab eis ad que affecta sunt, non uidentur externa. Testis uerō nulla cum re testificata cognitione coniungitur, nisi sola notitia, que nihil ad rem que gesta est attinet: cum si gestum negotium nullius agnosceret, nihilominus tamē gesta res esset. sed id poterat etiam ad similitudinem duci. Quid enim minus esset aliquid, si ei simile nihil reperiretur? sed quod simile est, ei cui simile est, eadem qualitate coniungitur, que qualitas utrumque conformat. Scientia uerō quamuis efficiat testem, nulla tamen qualitate coniungitur cum re, cuius illa notitia est. Neque enim scientis notitia rei gestæ qualitas dici potest: cum si notitia qualitas rei posset intelligi, peruentibus his qui rem norunt, res uel interiret, uel mutaretur, quōd neutrum euenire necesse est. Quandoquidem absumptis scientibus, res ignorata poterit permanere. PERSONA autem non qualiscumque testimonij pondus habet, &c.) Quoniam locum artis expertem in testimonio esse positum dixit: in testimonijs uerō personarum fidem suam interponentium auctoritas queritur, necessarium fuit, quibus rebus fieri soleat auctoritas expedire. ac cetera quidē clarissime atque apertissime dicta sunt. Sed quia auctoritatem in naturam tempus que diuisit, cumque in tempore ingenium, opes, ætatem, fortunam, artem, usum, necessitatem, concursionem etiā nonnunquam rerum fortuitarum locauit, queri potest, Quid enim attinet ad tempus ingenium? quid ars? quid usus? Nam ætas atque opes, fortuna & fortuitarum rerum concursio, subiecta sunt temporibus: quoniam unumquodque horum uarijs temporum uicibus permutatur. Ingenium uerō nature potius oportuit tribui, artem atque usum tertium quoddam, quoniam neque temporibus, neque nature subijciuntur. Quamquam uirtus quoque ipsa, quam M. T. in nature ratione constituit, quibusdam non naturalis, sed tum doctrina, tum recta exercitatione uiuendi uideatur ascita. Sed hæc ita intelligenda diuisio est, quōd omnis auctoritas, aut ex magnis atque excellentibus rebus, & per naturam optimis uenit: aut ab ijs que inferiore loco sunt constituta, fidem non ex nature qualitate, sed ex uulgo imitatis opinionibus capit. Et maximas quidem excellentesque res in nature constituit, que semper, ut ipse Tullius multis in locis defendit, boni est appetens. At uerō que posteriora sunt, sub tempore posita: idcirco quōd omnia temporibus subiecta, principalis boni non retinent statum. Virtus quidem in deterius flecti non potest. Ingenium uerō atque opes, fortuna & ars et usus sæpe non recta exercitatione deprauantur. Nam quicquid horum fuerit à uirtute

seuinctum, dignitatem ueræ laudis amittit. Et de uirtute quidem distulit dicere. posteriorem uerō partē, id est, in tempore positæ auctoritatis diuisit, & euidentijs patefecit exemplis. Nam & ingenijs fides adest, atque ex ea præsto est auctoritas plurima. Eos quippe sapientius loqui homines credunt, quorum ingenium ad expedienda que proposuerunt sufficit. opibus quoque præpollemes, dignos fide iudicat. fortuna quoque & dignitate præclaris maiestatem auctoritatis impertunt: non recte fortasse, sed & iudicium in negocijs, & existimatio uitæ opinione hominum maxime continetur. que quia mutari uix potest, ad eam cuncta rediget, eamque sibi tractandam regendamque proponet orator. Ars etiam atque usus plurimum ualent. in utriusque enim fidem notitia facit. Necessitas quoque quasi id quod latebat extorquet. auctoritate subnixæ est, que tum ab animo, tum à corporibus uenit: à corporibus, cum igni ferro ac uerberibus uerū quod latet aperitur: ab animo, cum mens quadam perturbationis, uel ignorantie cecitate confunditur. Tunc enim quid dici, quid taceri debeat, minime distinguens, uerum quod occultū erat, prodit, atque effundit in lucem. Nam iracundia sæpe & que libet animi perturbatio, quod occultandum foret haud continet. que idcirco habent auctoritatem ad fidem, quia simpliciter prodita sunt, nec ulla calliditatis arte prolata. Quin etiam ignorantia puerorum, uinolentia, somnus, quædam sæpe produxit in medium: in quibus si iudicium fuisset ullum, prolata non essent. Sæpe etiam homines præter ullam animi perturbationem imprudentes, propria confessione obligati sunt, dum cuncta simpliciter effundunt, que sibi nocitura non æstimant: ut Staterio euenisse proposuit, qui interposito pariete testibus audientibus, ea confessus est imprudens, se ab insidiantibus audiri, quibus uulgatis in iudiciumque prolatis, capitali sententia condemnatus est. atque hæc quidem ignorantia in necessitate est constituta. Nā qui nescit id quod ignorat, ne si uelit quidem poterit euitare. Que autem necessitas extorquet, ipsa quodammodo uidetur ueritas dicere: atque ideo eis ueluti auctoritate subnixis, fides adhibetur. Concursio etiam rerum fortuitarum facit fidem. que cum aliquoties falsa designet, tamen ita est uehemens, ut se ab ea ueritas explicare uix possit. quale est quod de Palamede narratur: Phryx extimatus, qui quasi à Priamo missus uideretur, repertæ Priami literæ, Phrygia manus imitata, que concurrentia fidem facerent prodicionis. hinc dicit, talis etiam fortuitarum rerum concursio est.

FINIS.

F. GEOR.

GEORGIUS VALLA PLACENTINVS

BERNARDO SALVATICO GE-
nuensi Patritio, S. D. P.

Bseruantia præcipuaq; benevolentia, qua me ex quo tempore discipulus iam pridem meus fuisti, in diem usq; hodiernum perpetuo obnixeq; profectus es, me profecto Bernarde Saluatice adigunt operam dare, ut lucubrationum mearum aliquo ad te munere meo tibi animum mutuo respondere deprehendas. Cum igitur Ciceronis librum Topicorum, argumentorum omnium quoddam cellarium, unde tanquam e penu argumentorum omne genus ad propositam tibi ostendendam possis depromere materiam, fuerim interpretatus, quod non satis obuium legentibus, uel etiam pluribus doctissimis esse perspexeram, ipsos tibi destinandos esse censui, quos in huiusmodi librum scripsi commentariolos. Hos tibi gratissimos fore ratus sum, tum ut Ciceronis paucis admodum cognitus tibi liber innotescat, tum ut præcepta longe utilissima, usu assiduo mente recondas penitissima: quod te facturum censeo pro mentis tuæ acie euigilanti, rerumq; minus expositarum atque adeo inuolutarum cupidissima. Quare Bernarde mi, non equidem ero præfatione longior, ne auidam (ut iam mihi uideor intueri) mentem tuam à Ciceroniani operis lectione differam. Vale.

IN M. T. CICERONIS TOPICA Georgij Vallæ Commentarius.

IN Topicis Ciceronis post Marij Victorini Boëtijq; ingentes commentarios, glossemata, & breues interpretationes posituris, satius nobis fuerat siluisse, nisi & labori nostro apud aliquos daretur quò se reciperet locus. Proposuit autem nobis est, quæ ab illis explicata pluribus fuere uoluminibus, in breuem summam contrahere, ne longius tractata, eademq; inculcata sæpius, e mente effluant audientis: præcepto monitis Horatiano. Quicquid præcipies, esto breuis, ut cito dicta Percipiant animi dociles, teneantq; fideles: Omne superuacuum pleno de pectore manat. Vbi iudicium aliquando nostrum inferemus, suum tamen linquemus audientibus. Quod eo libentius fecimus, Bernarde Saluatice, ut totus hic Topicorum liber interprete non careret: cum tam Victorinus quam Boëtius totum non fuerint interpretati, nos uero ad finem usq; euecti, commentariolos & breues interpretatiunculas concludamus. sed ne principijs te longius traham, Ciceronis ad Trebatium epistolam paucis, eiusdem deinceps obscurius dicta enubilatur, pro scribis interpretemur.

MAIORES nos res scribere ingressos C. Trebati, & his libris quos breui tempore satis multos edidimus digniores, e cursu ipso reuocauit uoluntas tua.) Omne orationis cuiuscunq; proœmium, rhetorum omnium consensu, & conciliat, & attentum facit, & docilem: quibus rebus Trebatium hic Cicero, quod unusquisq; facile poterit intueri, alloquitur. Quod enim a magnis se rebus, quas inchoauerat, quo Trebatij uotis satisfaceret, reuocatum dicit, eum sibi conciliat, sed quod ait, maiores se res scribere ingressum, ad amici studium contulisse philosophiam accipimus, quæ pluribus ab eo libris est

explicata: ut Tusculanis questionibus, de Fato, de Diuinatione, de Finibus bonorum & malorum, Timæo, similibusq;, qui ab eo editi sunt. E' cursu ipso reuocauit uoluntas tua.) Attentum facit. Maiores nos res scribere ingressos.) Tropus est synecdoche: pluralis enim numerus pro singulari positus est. sicut e' diuerso singularis plerumq; pro plurali ponitur: ut cū dicit Lilius, Romanus prælio uictor, cum Romanos uicisse significat. quod loquendi genus non oratione modo ornat, sed etiam quotidiani sermonis usus recipit. Cursu ipso reuocauit uoluntas tua.) Metaphora est. etenim e' cursu, & reuocauit, translata sunt: quæ in alienum locum ueniuntia, plus eo ualent quod expellunt. Cum tibi exposuissem disciplinam inueniendorum argumentorum,

rum.) Hic futuri libri intentio dignoscitur: docilem ergo Trebatium facit. Atqui disciplinam ait inueniendorum esse argumentorum, cum materiam nobis inueniendorum argumentorum natura suppeditet. adicit ergo: Ut sine ullo errore ad eam rationem uia perueniremus ab Aristotele inuenta, illis libris contineri, ut sine ullo labore ac sine ulla confusione, non casu ad ea mens nostra, sed quadam uia & ratione perueniat. Verecunde tu quidem ut omnia.) ΕΛΛΑΠΤΙΩΣ dictū. deest enim poscis. Facile enim id cernebam debere diutius, ne ipsi iuris interpreti fieri uideretur iniuria.) Etenim cum tu mihi meisq; multa sæpe cauisses, ueritus sum ne si ego grauarer, aut ingratum id aut superbum uideretur. Veritum se esse dicit, ne si modeste postulanti pernegasset, ipsi quodammodo iuris interpreti fieri uideretur iniuria. Fuit igitur uerendum, ne si reddere gratiam nolisset, aut ingratum id, aut superbum uideretur. ingratum quidem, quod magna Trebatij merita parui estimare uideretur: superbum uero, si ipsum sperneret Trebatium. Nec honeste inter arma uersari posse.) Bella ciuilia dicit. Admonitus huius aeris alieni.) hoc est, debiti. translatio sumpta ab illis qui pecuniam alicui debent. Sed in exordio iam satis dictum: nec enim in singulis herere uerbis interpretem decet. cuius officium esse duco, obscura differere, manifesta perstringere, in dubijs immorari. Si quis eloquentiam querit, habet in utraq; lingua quos possit legere, grauissimos & elegantissimos auctores prope infinitos. nos ad huius operis grauiora & magis recondita festinamus. Q V V M omnis ratio diligens differendi diuis habet partes, unam inueniendi, alteram iudicandi, utriusq; principis, ut mihi uidetur quidem, Aristoteles fuit.) Cum tota philosophia maximis in rebus operum suarum studijs, consumat, tu eorum quæ in rerum nature sunt speculatione, tu morum actione, tu ceterarum animi uersationum, quæ uel aliqua rationis quodam modo perficiuntur, euenire necesse est ut quò nos ratio iudicijq; uocauerit ad quid uis tenendum omittendum ue, faciendum aut non faciendum, eò ire compellamur. Erit ergo necessarium, uel in naturalium rerum speculatione, uel moralium actionum cogitatione, ceterarumq; facultatum animaduersione, ut certa ratio certumq; iudicium, uel quod in rebus speculandum est inueniat, uel quod ad uiuendi actionem duci oporteat, antè perpendat. Hæc autem ratio, nisi uia quadam processerit, sæpe in multos necesse est labatur errores. Quod ne confuse fieret, atq; in certis regulis tractatus insisteret, uisum est necessarium antiquæ philosophiæ doctoribus, atq; præuijs, ut ipsarum rationationum quibus aliquid inquirendum esset natura, penitus artem discerent: ut his digestis atque compositis, uel in ueram rerum speculationem, uel in ream uirtutum actionem perueniremus. Hanc græci dialecticam, Cicero artem dis-

serendi uocat. Huius autem facultatis uis est, diffinire aliquid, partiri, & colligere. Quo pacto diffinendum, aut quid partiendum sit, a nobis dicitur posterius. Colligere aut tribus modis possumus. aut enim ueris ac necessarijs argumentationibus disputatur, & scientia uel demonstratio nuncupatur: aut probabilibus tantum insistit, & dialecticæ sibi proprium nomen asciscit: aut apertissime falsis inuitur illationibus, & sophistica uel cauillatoria nominatur. Omnis igitur dialectica, quam alij logicen appellant, uel diffinit, uel partitur, uel colligit. Rursus, colligit uel de ueris ac necessarijs, uel de probabilibus, hoc est uerisimilibus: uel de sophisticis, id est cauillatorijs argumentationibus tractat. Altera est diuisio, per quam hæc tota diligens differendi ratio deducitur. pars enim una inueniendi, altera iudicandi appellatur. Hæc autem partes uidetur etiam ipsa definitio dialecticæ monstrare. nam quia dialecticæ ratio differendi est, non potest ab inuentione separari: Cum enim nemo sine inuentione possit differere, differendi ratio inuentionis ratio erit. Porro quoniam dialectica diligens differendi ratio est, ab ea iudicium abesse non potest. ipsa enim diligentia rationis in differendo posita, iudicium est. neq; enim potest quisquam diligenter differere, nisi quale sit quod in disputatione sumitur iudicauerit. His igitur ita expeditis, uidendum est quoniam hæc diuisiones cognatione coniungantur. Plane inuentione ceteris omnibus ueluti materię loco subijcitur. nisi enim inuentione fuerit, non potest esse uel diffinitio, uel partitio: quoniam unumquodq; uel differentiarum inuentione diuidimus, uel diffinimus. si etiam absit inuentione, ne quidem ipsa poterit esse collectio. Porro iudicia ex materia fiunt, quippe quod tres illæ partes iudicio materiam præsent. Quum enim diffinit aliquis, uel re propositam diuidit, inuenit quidem diuisioni diffinitionisq; differentias accommodatas: sed an recte uel diffinat, uel diuidat, iudicio perpendit. Sunt ergo duæ inuicem sibi coniuictæ istæ diuisiones, ut ostendimus. Nunc quomodo inueniendi iudicandiq; artis huius differendi partes sint accipiendæ, exponamus. Tota logica, quam dialecticam uoco (licet iudicandi proprie partem dialecticam, inueniendi topicen pleriq; omnes appellauerint) non est ipsa scientia, sed ad scientiam percipiendam, & quid in ea sciendum tenendum ue, uis est, & examen quoddam: quo adhibito, uix hominis falli mens potest, aut a uero multum diuertere. Per hanc igitur cum rerum quæ per se consistunt, et (ut nunc multi loquantur) incomplexarum uim scrutemur, si per ea quæ nature ordine antecedit, per diffinitionem: si per ea quæ subsequuntur, per deuisionem. Sed quoniam ad diffinitionem diuisio plerumq;, ac ad demonstrationem diffinitio uia quedam est: si quidem in demonstratione medium diffinitum est, diffinitio est, & per demonstrationem,

tionē, quae est status quādam mētis insciētia est. Seorsum ars diffiniēdi et diuidēdi ab arte demōstrandi ab Arist. nō traditur, sed simul in secūdo ἀπαλοτικῶν ἀντιφρασεῶν, uel (ut nunc loquitur uulgus) posteriorum, explicatur. Sed cum omnis argumētatio, omnisq; syllogismus propositionibus struatur, totum illud compositum duo in se quaedam retinet, quae speculatione aduertenda esse uideantur. unū, quae illa sint ex quibus id quod compositum est intelligatur esse connexum: aliud uerō, quānam sit suarum partium coniunctione compositum: ut in pariete, siquidem lapides ipsos quibus paries structus est inspicias, quasi materiam spectes: sin uerō ordinem compositionemq; iuncturae consideres, tanquam de formae ratione perpēdas. Sic constat priora posterioraq; analytica. priora quidem, utrum bene sint compositae partes, quae quasi formam indicant argumentorum: posteriora autem, utrum uerae ac necessariae sint, quae sophisticis autem applicentur paralogismis, in Elenchorum libro ostensum est. De uerisimilium uerō argumentationum iudicio nihil uidetur esse tractatum: quoniam plena est atq; expedita ratio iudicandi de medietate. cum quis extremam cognouerit. Si enim quis diiudicare necessaria sciat, idemq; falsorum argumentorum possit habere iudicium, uerisimilia quae in medio collocata sunt discernere non laborat. Porro quoniam omnis argumētatio propositionibus cōponitur, aut ipsum compositū cōsiderat, aut sicut partes per se positae: ut si compositū, ea est consideratio, quā supra retulimus. sin aut partes per se, inspicitur ex quibus et quot partibus cōponatur: quae sit, qualis ue, aut quantū unaquaeq; propositio. ut si materiam parietis inspicias, non ut ex ea paries surgat, sed per se quae sit uis lapidum cum calce herentium: quod ab Aristotele in libro qui Peribermenias graece, a nostris de interpretatione uerbum ē uerbo tranferentibus inscribitur, ostēsum est. Nam praedicamenta (sic enim nostri, ille autem Categorias, appellarunt) tanquam elementa decem omnino insituit Aristoteles, quo res omnes certo sub numero comprehenduntur, ne quaestiones quae circa haec uersantur, omnes in infinitum profluerent, et incerto numero laberentur, ac per hoc neque scientia rerū ulla esse posset. hanc iudicandi partem Stoicos scisse, et in ea elaborasse Cicero dicit. Inueniendi autem, quae Topice ab Aristotele est appellata, qua locos et sedes argumentorum, id est maximas propositiones, unde omnes erui possint argumētationes, octo libris idem auctor acutissime ut omnia, et elegantissime primus declarauit: ubi ad definita quaedam principia omnem uim argumentationis referri ostendit. Explicatum igitur, ut reor, est, quid sit quod ait Cicero, rationem diligentem differendi duas habere partes: inueniendi unam, alteram iudicandi. Inueniendi artem, quae Topice dicitur, quaeq; ad usum

potior erat, et ordine natura certe prior, totam reliquerunt.) Iure Stoicos increpat Tullius: quoniam id maxime reliquerunt, quod et natura prius, et usu potius erat. natura quidem, quia fieri non potest ut de inuentione iudicetur, nisi ipsa inuentio prius extiterit: usu uerō, quia longe utilius est nuda et sine arte prolata naturali inuentione ad susceptum sepe accommodare negocium, quam nihil inuenire, et stolidū ipsum (ut ita loquar) et inermem uersare uicium. Argumentum autem, rationem quae rei dubiae facit fidem.) Multa enim sunt quae fidem faciunt: sed quia rationes non sunt, ne argumenta quidem esse possunt. ut, uisus facit fidem his quae uidentur: sed quia ratio non est uisus, ne argumentum quidem esse potest, quae rei dubiae facit fidem. argumentū namque est, quod rem arguit, id est ostendit et probat: nihil uerō probari nisi dubium potest: nisi ergo sit res ambigua, et ad eam ratio fidem faciens afferatur, argumentum esse non poterit. Addita ergo alia differentia, quae est rei dubiae, facta est integra diffinitio argumenti, ex genere et duabus differentiis constans. genere quidem, ratione: una uerō differentia, quod faciat fidem: altera autem, quod rei dubiae. Sed ex his locis in quibus argumenta inclusa sunt, alij in ipso de quo agitur herent, alij assumuntur extrinsecus.) Cum enim sit quaestio dubitabilis propositio, et cum propositio subiecto praedicatoq; constet, quaestionem quoque praedicato subiectoq; constare necesse est. praedicatum igitur et subiectum est, id ipsum de quo agitur. nam cum de alterutra quaestionis parte dubitetur, id in hac ambiguitate queritur, utrum praedicatus terminus inesse subiecto uideatur, an minime. sed in quaestionum disputatione alter affirmationē, alter negationem tuetur: id est, alter praedicatū inesse subiecto, alter non inesse defendit. quod igitur ex alterutra parte defenditur, id est ipsum de quo agitur: et illud ipsum est praedicatus terminus, uel subiectus, de quibus agitur. Atq; ut id exēplo clarius fiat, sit quaestio. An Verres furtū fecerit. hic Verres subiectum est, furtum facere praedicatū: si furtū Verri coniungitur, idq; argumentationibus ita esse ostēditur, quaestionis affirmatio, quae erat ut Verres furtū fecit an nō, demonstrata est: si furtū a Verre seiungitur, quaestionis rursus negatio ostēditur. Ipsum itaq; de quo agitur, nihil est, nisi uterlibet eorū terminus qui in quaestione proponitur, siue praedicatus siue subiectus: qui quidē termini per se argumēta esse non possunt. quod si possent, nullam in quaestione relinquerunt dubitationē. Sed ea quae in ipsis insunt, uel extrinsecus posita sunt, argumētōrū copia suppeditant: illi autē qui positi exterius a propositione quodammodo terminis sunt ablegati, et res quaedam sunt extrinsecus posita, sed intra se argumentorum copiam claudunt: ut si ab exemplo uel auctoritate alicuius praestantis iuri sumatur argumētum,

tum, cuiusmodi exempla posterius a nobis ponentur. Sed ad id totū de quo differitur cū diffinitio adhibetur, quasi inuolutū euoluitur id de quo queritur.) Supra locos omnes bifarie diuisit, in ipso de quo agitur, et extrinsecus positorum. post partitus est eum locū qui est in ipso, in quatuor membra, hoc est, a toto, a partibus, a nota, ab his rebus quae quodammodo affectae sunt. Nunc antequā diuidat eum locū, quē ab affectis esse proposuit, superiorū triū, quos minime diuisurus est, subiicit exēpla. Ac de eo quidē loco qui est a toto, ita differit. Tunc, inquit, dicimus a toto locū argumenti, quando totum illud quod in quaestione positū est, diffinitione complectimur: quae diffinitio rei dubiae, de qua agitur, facit fidem. diffinitio autē omnis, id quod nomine inuolutē significatur, euoluit et explicat: atq; ideo non terminus qui in diffinitione ponitur, sed quae in ipso sunt, possunt argumentis praestare materia. sunt aut in unoquoque propriae diffinitiones: diffinitio enim est oratio, substantia cuiusq; rei significans. quod si ab unaquaque re propria substantia non recedit, ne diffinitio quidē aberit. Est ergo diffinitio in ipso termino de quo agitur: quae diffinitio totū terminū cōprehendat necesse est. neque enim partē substantiae, sed totius termini substantia demonstrat. itaq; argumentū quod a diffinitione ducitur, ab eo ducitur loco qui in ipso termino est, qui in quaestione est collocatus. Sed quoniam multi sunt loci in ipso, hic locus a toto est. diffinitio enim, ut diximus, totū terminū cōprehendit: atq; id quod inuolutum nomine significabatur, euoluit atq; aperit. Eius argumētū talis est formula: Ius ciuile est aequitas cōstituta his qui eiusdē ciuitatis sunt, ad res suas obtinēdas: eius aut aequitatis utilis cognitio est: utilis ergo est iuris ciuilis sciētia.) Est enim quaestio, an iuris ciuilis sciētia sit utilis. hic ius ciuile subiicitur: utilis sciētia praedicatur. Queritur ergo, an id quod praedicatur uere possit adhaerere subiecto. ipsum igitur ius ciuile nō potero uocare argumentū: de eo enim est quaestio. respicio igitur quod ei sit insitū. uideo omnē diffinitionē ab eo nō seiungi, cuius est diffinitio: ergo ne a iure quidē ciuili propria diffinitionē posse seiungi. diffinitio igitur ius ciuile, hoc modo: Ius ciuile est aequitas cōstituta his, qui eiusdē ciuitatis sunt, ad res suas obtinēdas. post hoc cōsidero, nū haec diffinitio reliquo termino, hoc est utili sciētia possit esse coniuncta: id est, an aequitatis cōstitutae his qui eiusdē ciuitatis sunt, ad res suas obtinēdas utilis sit sciētia. hic igitur argumētū est ex eo loco qui est in ipso, hoc est, in iure ciuili: qui terminus est in quaestione cōstitutus, hic uocatur a diffinitione: quae diffinitio quoniam totū est, argumētum est a toto. omnis locus a toto, in ipso est. Nec nos moueat, quod ius ciuile est aequitas: et rursus, sciētia utilis est. quaedam sunt orationes, quas ut terminos collocamus: nō enim omnis terminus una tantū orationis

parte semper profertur, sed aliquoties orationes integre in terminis cōstituitur. In hac igitur argumētatione maxima ac per se nota propositio est ea, per quam intelligimus, omnia quae diffinitioni alicuius coniunguntur, ipsa quoque illis quorū diffinitio est copulari. sequitur enim, cum diffinitio iuris ciuilis utilis sciētia possit adiungi, tunc quoque iuri ciuili utilem sciētia posse copulari. Est igitur hoc argumētū tractū ab eo loco qui est in ipso: omnis enim diffinitio in eo termino est quem diffinit, eorum autē locorū qui in ipso sunt a toto. omnis enim diffinitio totum arguit atq; aperit. Maxima propositio haec est, quae per se ita manifesta est, ut probatione nō indigeat, quaeq; locus etiā appellatur, est huiusmodi. Quibus aliquorū diffinitio iungitur, eiusdem necessario ea quae diffiniuntur accommodari oportere. Tū partium enumeratio, quae tractatur hoc modo. si neque censu, nec uindicta, nec testamēto liber factus est. nō est liber: neque ulla est earū rerū: non est igitur liber.) Sit quaestio, Verū quē seruū fuisse constiterit, sit liber. Cū tres sint liberi faciēdi partes, una quidē censu liber fiebat, cum se pretio redimebat, aut ab alio dato pretio redimebatur. Plaut. in Aulularia: Quin ego illi inuenisse dico hanc praedam, atq; eloquar, igitur orabo ut manu me mittat. Idē in Casina: Vobis inuitis atq; amborū ingratis, una libella liber possum fieri. Alio autem modo comparabatur libertas, uindicta. Plautus in Curculione: Hoc dicto uindictam para. Persius:

Vindicta postquam meus a patre recessi,
Cur mihi non liceat iussit quodcumque uoluntas?
Fuit aut uindicta, uirga quam licet serui, eū manu-
missurus, capiti imponēs, sub eadē uirga uertens, in
libertatē eum uendicabat. hinc Persius: Verterit
hūc dominus, momento tēporis exit Marcus dama-
Vnde et uindicta, quod in uim indicaret appellata,
ut quidam putant. sed potius a Vindice dicitur, de
quo mox dicitur. Tertia pars faciendi liberi est, si
quis suprema uoluntate in testamēto serie seruū
suum liberum liquerit. quae partes omnes sunt liberi
faciendi. Si quis igitur aliquem quem seruū fuisse
constiterit, monstrare uelit non esse liberum, dicit:
Si neque censu, neque uindicta, neque testamento li-
ber factus est, non est liber: at nulla earum parte li-
ber factus est: non est igitur liber. Nam cum totum
in suis partibus constet, si nulla illarum parte con-
tingitur, toto est segregatus. Partes autem duobus
modis dicuntur, uel species, uel membra. species
est, quae nomen totius integrum capit, uelut homo
atque equus animalis: utraq; enim integro nomine
per se animalia nuncupantur. est enim homo ani-
mal, et rursus equus animal. Membra uerō sunt,
quae cum totum efficiant, coniuncta totius nomen
capiunt, singula uerō nullo modo: ut fundamentum,
parietes, et tecta, domus membra sunt: simul om-

nia, domus dicuntur: fundamenta uero sola, neque parietes, neque tecta, domus uocabulo nuncupantur. In his igitur quae sunt species, quoniam nomen totius integrum capiunt, nisi singularem omnes partes ab eo de quo dubitatur adiunxeris, non possis totum abesse demonstrare: ut quoniam faciendi liberi tres sunt species, census, uindicta, testamentum, si quasuis duas amoueris, una tantum remanserit, liberum necessario confitebere. Siue enim censu tantum, siue uindicta, siue testamento sit liber factus, liberum esse constat. Ergo in his nisi omnes species remoueris, non potest destruere quod in questione positum est. At si affirmare uelis atque asserere, sufficit unam tantum ponere. Haec autem partes quae sunt membra, contrario modo sunt, si destruere uelis, sat erit unam seiuungas: si asserere, cuncta adhibeas necesse est. Nam si uelis ostendere non esse domum, sufficit ut aut fundamenta non esse dicas, aut parietes, aut tecta: nam aliquo horum deficiente, domus nullo modo poterit appellari. a: si uelis ostendere domum esse, nisi cuncta in unum coniunxeris, id quod ponis non ualebis asserere. Omnes tamen hi loci ad partium enumerationes dicuntur. *Questio igitur est in proposito Ciceronis exemplo, an is quem seruum fuisse constitit, liber sit. Is quem seruum fuisse constitit, subiectus est terminus: liber uero, predicatus. neutrum igitur eorum terminum ad argumentum trahere poterimus: de quibus enim dubitatur, hi fidem dubitationi facere non possunt. dinumero itaque, et requiro, an ulla earum partium uideatur inesse subiecto. si nulla inest, concludant, non esse liberum. Vnde manifeste demonstratur, non solum ab eo termino qui subiectus est, argumenta sumi posse, uerumetiam ab eo qui est predicatus. nam prius exemplo quo demonstrabat iuris ciuilem scientiam esse utilem, ius ciuile quod subiectum erat diffiniuit, ductumque inde argumentum ad rei dubie fidem. hic uero cum sit, ut dictum est, questio, an quem seruum esse constitit, liber sit: terminus is, quem seruum esse constitit, subiectus: predicatus uero, liber. In ipso, id est, in predicato, partes sunt quae enumerantur, a qua enumeratione dum deducitur argumentum, sit argumentum in ipso, ex partium enumeratione. Maxima propositio, cuius partium nihil copulatum est, ei ne totum quidem esse potest coniunctum. Tum notatio cum ex uerbi uel argumentum aliquod elicitur, hoc modo: Cum lex Aelia Sanctia asiduo uindictam asiduum esse iubeat, locupletem iubet locupletem: locuples est asiduus, ut ait Aelius, appellatus ab aere dando. Tertius eorum qui in ipso sunt locus, a notatione est constitutus: notatio autem est, nominis interpretatio. Vindex est, qui alterius causam suscipit uindicandam, ueluti quos nunc procuratores uocamus: unde illud apud Plinium libro 31. Quod tua Romanae uindex clarissime linguae, Sylua loco melius surgere iussa uiret.*

Hinc uindicta, Aconius Pedianus: Lis uindictiarum est, cum litigatur de ea re, cuius apud praetorem certum est quis debeat esse possessor. dicta a uindice seruo. Pomponius: Cum Brutus qui primus Romae consul fuit, uindictas secundum libertatem dixisset in persona uindictis Vitelliorum serui, qui proditoris conuersione in iudicio suo detexerat. Lex Aelia Sanctia asiduo uindictam asiduum esse iubet. Queritur igitur, utrum cum lex Aelia Sanctia uindictam uelit asiduo asiduum, locupletem uelit locupletem? Hic igitur subiectus quidem terminus est, lex Aelia Sanctia uindictam uelit asiduo asiduum: predicatus uero, locupletem locupletem. Cum autem ipsos terminos non possum ad fidem questionis adducere, siquidem de quibus ambigitur nulla effici fides potest: quero, quid in ipso altero sit. ac uideo unum eorum terminum esse legem Aeliae Sanctiam, quae asiduum asiduo uindictam esse decernat: et hunc subiectum esse, huius orationis partem interpretor, quae est asiduum, quid enim est asiduum aliud, nisi assem dans assem uero dare nisi locuples non poterit: asiduum igitur locuples est. cum ergo lex Aelia Sanctia asiduo uindictam asiduum esse uelit, locupletem iubet locupletem: quippe quod asiduum, locuples, a dando aere nominatur. argumentum igitur hoc tractum est ex eo loco qui est in ipso, id est, a nominis interpretatione. nomen enim in ipso illo est, cui nomen est: cuius interpretatio notatio nuncupatur. Sed ab huius interpretatione factum est argumentum: igitur hoc argumentum ex eo loco est, qui est in ipso, id est, a nomine quod in questione positum est, ex eis qui in ipso sunt a notatione, id est, a nominis interpretatione. Maxima propositio est, Interpretationem nominis idem ualere quod nomen, cuius est interpretatio. Sed paulo obscurius dictum argumentum est. multo enim clarius enunciabitur, si dicas, Asiduus est qui assem dat: qui uero assem dat, locuples est: asiduum igitur locuples est. atqui lex Aelia Sanctia asiduum asiduo esse uindictam iubet, locupletem igitur locupletem uindictam esse praescribit. Dixit autem, cum lex Aelia Sanctia asiduo uindictam asiduum esse iubeat, locupletem iubet locupletem. is est asiduum, ut ait Aelius, ab aere dando. argumentum igitur conclusionem priorem posuit: subiecit uero probationem. Conclusio namque est, cum lex Aelia Sanctia asiduum asiduo uelit esse, locupletem iubet locupletem: atque hanc praemisit. probatio autem est, asiduum esse locupletem, ab aere dando nominatum: et hanc intulit conclusioni. Ducuntur etiam argumenta ex his rebus quae quodammodo affecta sunt ad id de quo queritur. sed hoc genus in plures partes distributum est. Sunt autem affecta, quae quodammodo ad aliquid referri possunt. omnia uero quae se aliqua relatione respiciunt, aut amica inter se, aut dissidentia conferuntur. si amica, uel substantialiter, ut genus et forma, antecedentia, consequentia,

consequentia, causa effectus: uel in qualitate, ut coniugatum, simile, coniunctum: uel in quantitate, ut paria. quae uero sibi dissidentia conferuntur, partim a se differentia sunt tantum, partim aduersa. sed aduersa partim in qualitate, ut contraria, et repugnantia: partim in quantitate, ut maius et minus. quae cum ita sint, manifestum est, et amica sibi cognationis relatione coniungi, et dissidentia hoc ipso quod sibi aduersa sunt ad se inuicem comparari. Coniugata dicuntur, quae sunt generis eiusdem. eiusdem autem generis uerba sunt, quae orta ab uno uarie commutatur, ut sapiens sapienter sapientia. haec uerborum coniugatio uel uel dicitur, ex qua huiusmodi est argumentum: si compascuus ager est, ius est compascere. Coniugata, inquit Cicero, dicuntur, quae sunt ex uerbis generis eiusdem, id est, quae ab uno uerbo uariis inflectuntur modis. Ex eodem quippe genere uerba sunt, in iustitia iuste iustum, et quaecumque alia, quae in diuersis possumt uocabulorum species inflecti. quaecumque enim ab uno quolibet orta uarie commutantur, haec a graecis uel dicuntur, apud Latinos uero coniugata. quae enim graeci uel dicunt, nos coniugationem appellamus. Haec autem sunt, ut sapiens sapienter sapientia, et quaecumque alia quae in uariis partibus orationis uariasque inflexiones ab uno quodam ducta cernuntur. Ex coniugatis igitur hoc exemplum est. Sit questio, an in aliquo agro mihi atque uicino simul pascere liceat. pecus. subiectum igitur est, ager: compascere uero, predicatum. Faciemus itaque argumentum hoc modo. Hic de quo queritur ager compascuus est: in compascuo autem agro licet compascere: in hoc igitur agro licet compascere. Hic igitur compascendi iuris argumentum ex compascuo sumptum est, idque ex coniugato. compascere enim et compascuum coniugata sunt. Sumptum est argumentum, ius est compascere, quoniam sit ager compascuus: atque coniugatum est, ut diximus, compascuum, ei quod est compascere. a coniugatis igitur sumptum est argumentum, quod coniugatum in ipso est de quo agitur, id est, in compascendo factum. Igitur est argumentum ex eo qui est in ipso ab affectis, id est, a coniugatis. Maxima uero propositio est, Coniugatorum in eo quod coniugata sunt, unam atque eandem esse naturam: uel, Cui conuenit aliquid, etiam coniugatum eius potest sociari. A genere sic ducitur, Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia quae numerata domi relicta est, non esse legata. forma enim a genere, quoad suum nomen retinet, nunquam seiuungitur. numerata autem pecunia nomen argenti retinet, legata igitur uidetur. Genus est, quod de qualibet specie in eo quod quid est predicatur, in eo quod quod est autem predicari dicitur, quod de qualibet specie interrogantibus, quid sit, responderi conuenit per genus. semper uero genus propria specie maius est, eaque intra ambitum suae

praedicationis includit. quo fit, ut quamuis in alia quoque dispartiri genus possit, speciem tamen suam nullo modo derelinquat: ut animal praedicator quidem de homine, et hominis substantiam monstrat. interrogantibus enim nobis Quid est homo, respondetur animal. idem tamen de ceteris quoque animalium speciebus intelligendum: et ubicumque bos, leo, ursus, ceteraque animalia nominata fuerint, in singulis animal esse intelligitur: quoniam nomen generis a specie diuelli non potest. Quamobrem si aliquando generis uocabulum uniuersaliter enunciabitur, necesse est omnes species designari: ut si quis dicat, omne animal, et hominem significabit, et leonem, et quaecumque alias species sub animali collocatas. Quidam igitur testamento mulieri argentum omne legauerat: queritur, an etiam numerata pecunia sit legata. numerata igitur pecunia, in hac questione subiectum est: legata uero, predicatum. Considero igitur, in alterutro horum quid nam insit, ut ex eo quod in ipso est, aliquod argumentum requiramus. uideo subiectum terminum, qui est numerata pecunia, habere genus suum argentum, quod affectum est: quoniam ad speciem suam, hoc est numerata pecunia refertur. quae enim ad se inuicem referuntur, affecta sunt. ergo quoniam argentum omne, quod est genus, legatum est: et genus propria specie non relinquit: necesse est, ut numerata quoque pecunia sit legata, quae est species. nam cum genus, id est argentum omne legatum sit, nulla species excipitur: atqui numerata pecunia argentum est: sit igitur, ut numerata quoque pecunia legati uocabulo possit includi. est igitur questio, ut dictum est, an numerata pecunia legata sit: argumentum ab eo quod in ipso est, id est a genere quod inest proprie speciei, quodque ita inest ut ad speciem referatur, id est argentum: ab affectis ergo, hoc est a genere. praedicator enim utpote genus, argentum de numerata pecunia. interrogantibus enim quid sit numerata pecunia, iure nos respondemus, argentum. Maxima propositio, Cui omne conuenit genus, unamquamque speciem conuenire. quam diuersis uerbis, sed eodem sensu tulit Cicero, inquit: Forma enim a genere, quoad suum nomen retinet, nunquam seiuungitur. A forma generis, quam interdum quo planius accipiat, partem licet nominare, hoc modo. Si ita Fabiae pecunia legata est a uiro, si ei uiro materfamilias esset, si ea in manum non conuenerat, nihil debetur. genus est enim uxor: eius duae sunt formae. una matrumfamilias, haec sunt quae in manum conuenerunt: altera, earum quae tantummodo uxores habentur. qua in parte quum fuerat Fabia, legatum ei non uidetur. Species est, quae proprijs differentijs instructa, sub praedicatione generis collocatur: differentiae uero propriae a ceteris eam speciebus separant atque seiuungunt: uelut homo cum sit species animalis, differentijs proprijs constat rationabilitatis

tionabilitatis, & (ut uoluit Plato) mortalitatis. & sciungitur ab his animalibus quæ eterna sunt, & ab his quæ sunt rationis expertia. Cui igitur omnes species inter se proprijs differentijs distent, necesse est quod de altera specialiter dicitur, id in aliam non posse transferri: uelut quod de homine dicitur specialiter, idem de equo atq; boue non possit intelligi. Dicitur aut de specie, quotiens genus ipsum uelut in quandam portionem contrahitur: uelut si quis dicat, illud animal sibi adduci debere, quod sit rationale, uel mortale: non utiq; de equo, uel de boue, aut de cæteris, nisi tantum de homine intelligetur. Quæ cum ita habeant, à forma generis, id est à specie generis tale sit argumentum: quam formam generis Cicero partè sepe nominat, quod id quod dicitur planius fiat. notius enim nomen partis est quam formæ. Quomodo autem distet forma à parte, paulo post ab ipso Cicero latius explicabitur. Sed de proposito iam exemplo uideamus. Uxor species sunt duæ: una matrumfamiliàs, altera usui communi. ratione generis uxor uocatur: materfamiliàs uero esse non poterat, nisi quæ conuenisset in manum. Tribus autem modis uxor haberi poterat, usui, farre, coëmptione. cum farreatio (ita enim dicebatur, à farre, quo sacrificabatur) solis pontificibus conueniebat. quæ autem in manum per coëmptionem conuenierant, hæc tantum matresfamiliàs uocabantur. quæ uero usui uel farreatio, minime. Coëmptio uero certis solemnitatibus peragebatur, & sese coëmendo inuicem interrogabatur: uir quidem, an mulier sibi materfamiliàs esse uellet: illa respondebat, uelle. ite mulier interrogabat, utrum uir sibi paterfamiliàs esse uellet: ille respondebat, uelle. Itaq; mulier uiri conueniebat in manum, & hæc nuptiæ per coëmptionem uocabantur, eratq; materfamiliàs uero loco filie. Quidam igitur extremo testamenti iudicio omne Fabiæ uxori legauit argentum. si autem Fabia ei non tantum uxor, uerum etiam certa species uxoris, id est materfamiliàs esset, aut si in uiri manum non conuenit, ac ne materfamiliàs quidem sit, queritur utro potius modo uxori Fabiæ legatum sit argentum. Uxor Fabia, subiectum est: legatum argentum, prædicatum. quero igitur, quod nã ex his argumentum possum sumere, quæ in questione sunt posita. ac uideo, uxori duas inesse formas, quarum una tantum uxor est, altera materfamiliàs, quæ in manum coëmptione perficitur. Quod si Fabia in manum non conuenit, ne materfamiliàs quidem fuit. id est, non fuit ea species uxoris, cui argentum omne legatum est. quo circa quoniam id quod de alia specie dicitur, in aliam duci non conuenit, cumq; Fabia præter eam speciem sit, quæ in manum conuenit, id est materfamiliàs non sit, & uir matrifamiliàs legauerit argentum, non uidetur Fabiæ esse legatum. questio igitur, ut dictum est, an uxori Fabiæ omne argen-

tum legatum sit: subiectum, uxor Fabia: prædicatum uero, legatum argentum. argumentum ab eo quod in ipso est de quo queritur, id est ab eo quod est in uxore de qua queritur, est autem in uxore de qua queritur, species uxoris, id est ea quæ in manum non conuenit: quæ ad uxorem, quod est genus, affecta est. omnis enim species ad suum genus refertur. Factum est igitur argumentum ab eo quod est in ipsis, ab affectis, à forma generis. Maxima propositio est, Quod de una specie dicitur, id in alteram non conuenire.

A similitudine hoc modo: Si ades excise corruerunt, uicium ue facium, quarum ususfructus legatus est, hæres restituere non debet, nec reficere: non magis quam seruum restituere, si is cuius ususfructus legatus esset, deperisset. Similia dicuntur, quæ eiusdem sunt qualitatis. ex quibus hoc modo sumitur argumentum. Quidam testamento ususfructum ædium legauit, id est concessit ades, ut his aliis dum uiueret uteretur. eæ coeperunt uel uicium facere, id est ruinam minari, uel etiam corruerunt. petit igitur ab hærede is cui ædium ususfructus legatus est, ut earum sibi ædium quæ testamento legate sunt, damnâ reficiat, & ades quæ uicium fecerunt uel corruerunt restituat. queritur, an earum ædiu quarum ususfructus legatus sit, uitium uel ruinam hæres restituere cogatur. Hic igitur subiecta quidam oratio est ueluti quædam terminus, ædium quarum ususfructus legatus sit ruina uel uicium. prædicta uero oratio loco termini constituta, ab hærede restituitio. sumo igitur à simili argumentum, hoc modo: Quoniam si quis serui ususfructum legauerit, isq; seruus aliquo modo deperierit, non cogitur restituere hæres seruum: ne nunc quidem cogatur hæres restituere ades, quæ in ususfructu legatæ ruina uitium ue fecerunt. simile est enim serui ususfructus legatio, ædium ususfructus legationi, simile etiam, seruum in ususfructu legatum, si deperierit, ab hærede non restitui: & ædium in ususfructu legatarum uitium ruinam ue, ab hærede non refici. Est igitur questio quidem, an ædiu in ususfructum legatarum uitium uel ruinam hæres restituere cogatur. termini uero, subiectus quidem ædium in ususfructum legatarum uitium uel ruinam: prædicatus, ab hærede restituitio. argumentum uero ab eo quod in ipso est, id est ab eo quod inest uel ruina uel uitio ædium in ususfructu legatarum. id autem est affectum, id est similitudo. omnis enim similitudo ei inesse perperditur, quod est simile. similitudo autem est serui ususfructus legati pereuntis, quem restituere hæres non cogitur. Maxima uero propositio est, Similibus rebus conuenire similia. A differentia: Non si uxori uir legauit argentum omne quod suum esset, idcirco quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. multum enim differt, in arca ne positum sit argentum, an in tabulis debeatur. In rebus plurimum differ-

rentibus

rentibus quod de altera earum dicitur, non uidetur in altera conuenire. Quod cum ita sit, quidam argentum omne suum legauit uxori. illa pecuniâ quoque quæ in nominibus debebatur, suam esse dicebat: quod omnis pecunia nomine uocaretur argenti. queritur, an id quoque argentum quod in nominibus debebatur, legatum sit. hic igitur subiectus est terminus, argentum quod in nominibus debetur: legatum uero, prædicatus. A differentia igitur faciemus argumentationem, hoc modo: Idem de plurimum differentibus rebus intelligi non potest: plurimum uero differt, argentum in arca ne sit positum, an in nominibus debeatur. nam quæ posita in arca pecunia est, iuris est nostri: in nominibus uero debita, non est nostra. nam quod mutuum datur, ex meo fit accipientis: atq; ideo non cogitur eandem ipsam pecuniam debitor restituere creditori, sed aliam tantam in arca uero posita pecunia, & in nominibus debita, non sunt argenti uel pecuniæ species, sed differentia. nam argenti species signatum ac non signatum esse dicuntur. qualitas uero, pecuniæ in possessione posita, uel non posita, sed non modis omnibus alienæ. In his differentijs constat, ut alia sit in arca posita, reliqua in nominibus debeatur. Cum igitur suum omne quod fuerat argentum uir uxori legauerit, cuiq; manifestum sit id ad ea pertinere quod fuerit legantis, id est quod in arca fuerit conditum, non potest id intelligi de eo quod in nominibus debeatur. quoniam sicut dictum est, id quod in nominibus debetur, eo quod in arca positum est plurimum differt. facta est igitur argumentatio ab eo quod in ipso inerat, de quo queritur: queritur uero de argento in nominibus debito: in hoc inerat propria differentia, qua ab alio differebat argento, hoc est eo quod in arca positum fuit: id uero est affectum, id est, à differentia. Maxima uero propositio est, De rebus plurimum differentibus idem intelligi non posse. EX contrario autem sic: Non debet ea mulier, cui uir bonorum suorum ususfructum legauit, cellis uinarijs & olearijs plenis relictis, putare id ad se pertinere: usus enim, non abusus legatus est. ea sunt inter se contraria. Quod de aliquo dicitur, id in eius contrario non potest conuenire. idem enim de duobus contrarijs intelligi nullo modo potest. Quidam igitur supreme uoluntatis arbitrio uxori bonorum suorum ususfructum legauit: mulier cellas uinarijs & olearijs plenas ad usum proprium deuocabat: queritur, an pœnus quoq; ususfructus legatus sit. pœnus igitur ususfructus, subiectus est: legatio, prædicatus. A contrario igitur sumitur argumentum, hoc modo. Utimur his, quæ nobis utentibus permanent. his uero abutimur, quæ nobis utentibus pereunt. ergo cum permanere ac perire contraria sint, usus quoq; atq; abusus contraria necesse est iudicentur, quod si cæte-

ra quidem utendo permanent, cellæ autem uinariæ atq; oleariæ utendo consumuntur, aliarum quidem rerum ususfructus esse potest, pœnus uero non potest usus esse, sed potius abusus. Ergo cum uir uxori ususfructum bonorum legauerit, non potuit legare contrarium, quod est abusus. est uero abusus uini atq; olei: uinum igitur atq; oleum ad ususfructum mulieris non potest pertinere. argumentum ab eo quod in ipso est de quo agitur, id est, ab ususfructus legatio ne: atq; ab affecto, id est contrario. contraria enim secundum plurimum distantiam sibi inuicem conferuntur. Maxima propositio est, Quod alicui conuenit, id eius contrario non conuenire. A B adiunctis: si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite nunquam dimittit: non uidetur ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessio dari. adiungitur enim, ut secundum seruorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio uideatur ex edicto dari. Ad iuncta sunt, quæ proximum ac finitimum locum tenent: ut si unum aliquo constitit modo, alterum quoq; uel constituisse, uel constare, uel constitutum esse uideatur. hæc enim sibi uicina sunt. Quæ uero sunt sibi proxima, ea uel rem antecedunt, ut amor sepe concubitus: uel simul sunt, ut pallor & timor: uel eueniunt posterius, ut post iracundiam cædes. eaq; est natura adiunctorum, ut separari quidem possint, tamen sese inuicem monstrant. nam neq; qui amauit, necessario potitus est: et sepe qui potitus est, non amauit. nec q; pallet, necessario timet: & sepe non timens pallet. nec ex necessitate iratus cadit, & cadit sepe aliquis non iratus. Sed tamen uerisimilia esse possunt, quia ex uicinis uicina colligimus. Sed redeamus ad exemplum Ciceronis. Capitis diminutio, est prioris status permutatio. id tribus fieri modis solet: uel maxima, uel media, uel minima. maxima est, cum et libertas et ciuitas amittitur, ut deportatio: media uero, in qua ciuitas amittitur, retinetur libertas, ut in latinis colonias transmigratio: minima, cum nec ciuitas nec libertas amittitur, sed status prioris qualitas immutatur, uelut adoptatio, aut quibuslibet alijs talibus modis, ubi prior status potuerit immutari. Mulieres uero antiquo iure tutela perpetua continebat: recedebant uero à tutoris potestate, quæ in manum uiri conuenissent. quedam igitur quæ se nunquam capite dimiuisset, id est, quæ in manum uiri non conuenisset, sine tutoris autoritate testamentum fecit: queritur, an secundum eas tabulas ex edicto prætoris debeat dari possessio. Hic subiectus quidem terminus, mulieris nunquam capite diminutæ tabulæ: prædicatus uero, possessionis concessio. sumitur ergo ab adiunctis argumentum, hoc modo. Nam si secundum mulieris tabulas nunquam capite diminutæ possessio datur, nihil causæ est cur non secundum exulum puerulorum quoq; & seruorum ta-

bulas

bulus ex edicto prætoris possessio permittatur. cum autem illorum ætas, illorum conditio, in alterius sita sit potestate, non potest: atqui similis est mulieris nunquam capite diminutæ conditio: non uidetur ergo dari posse possessio. proximum namque est rei de qua queritur, id quod consequitur. Et enim secundum exulum seruorum puerorumque tabulas bonorum possessio dari posse uidetur, si illud quod in questione protulimus conceditur. quæsitum enim est, an secundum mulieris tabulas nunquam capite diminuta possessio dari possit. nec tamen quod sequitur necessarium est, sed uicinum: nam fieri potuit, ut id reciperetur, ut secundum mulieris tabulas daretur possessio: illud autem, ut secundum tabulas exulum seruorum uel puerorum daretur possessio, non concederetur. sed tamen proximum est, ut qui hoc recipiat, illud admittat. Est igitur argumentum ab adiunctis, id est ab eo quod in ipso hæret de quo queritur: est autem questio de mulieris nunquam capite diminutæ tabulis, ab affectis: quoniam ab adiunctis adiuuncta perpendi. AB antecedentibus autem consequentibus et repugnantibus, hoc modo. ab antecedentibus, si uiri culpa factum sit diuortium: et si mulier nuncium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet. Antecedentia sunt, quibus positus, aliud necessario consequatur, licet illud quod antecedit minus sit atque posterius: minus quidem, ut, si homo est, animal est. homo enim minus est animal: et tamen posito homine, consequitur ut animal sit. posterius uero, ut si peperit, cum uiro concubuit. posterius est enim peperisse, quod concubuisse cum uiro. Aliquotiens uero et quod æquale est, et quod simul, et quod prius est præponitur. ut antecedens æquale quidem est, ut, si homo est, risibilis est: simul uero, ut, si terra obiectio est, luna deficit. Et hæc sibi conuertuntur, ut consequentia fiant antecedentia: ut, si risibilis est, homo est: et, si luna defecerit, terra adsit obiectio. Antecedens uero prius est: ut, si arrogans est, odiosus est. prius est enim arrogans, posterius odiosus. Illud tamen in omnibus manet, positus antecedentibus necessario consequentia trahi. Sed iam ad Ciceronis exemplum redeamus. Ciuitatis Romanæ iure liberi retinentur in patrum arbitrio, usque dum tertia emancipatione soluantur. ergo si quando diuortium intercessisset culpa mulieris, parte quadam dotis pro liberorum numero multabatur. de qua re Paulus Institutionum lib. 2. titulo de dotibus. differuit. Si diuortium est matrimonij, et hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur. quod si culpa mulieris factum est diuortium, in singulos liberos sexta pars dotis à marito retinetur, usque ad dimidiam partem duntaxat dotis: quare, quoniam quod ex dote conquiratur, liberorum est, qui liberi in pa-

tris potestate sunt, id apud uirum necesse est permanere. Facto igitur diuortio, contenditur, an dotis pars pro liberis apud uirum debeat permanere. hic subiectum quidem est, factum diuortium à muliere nunciatum: prædicatum uero, apud uirum sextæ partis dotis post diuortium permissio. questio, an post diuortium factum muliere nuncium permittere, sextam dotis partem apud uirum manere oporteat. quero igitur, si ab antecedentibus argumentum faciendum est, quid antecedit, quid consequatur. at si uiri culpa factum est diuortium, uideo mulierem dotis parte non posse multari, etiamsi prima repudij nuncium misit. quod enim antecessit, ut uiri culpa fieret diuortium, id non permittit ut dotis pars mulieri pereat, quamuis prima repudij nuncium misit. non enim quia prior repudium nunciauit, dotis parte multanda est: sed absoluenda potius, quia non sua culpa factum, sed uiri. Igitur antecedens est uiri culpa factum diuortium: consequens uero, dotis partem non retineri. nam si hoc est, illud quoque est. Argumentationem uero faciam hoc modo: Si uiri culpa factum est diuortium, etiam si mulier repudij nuncium misit, nullo tamen modo dotis parte multanda est: Sed uiri culpa diuortium factum est. Non igitur iure mulier dotis parte multabitur. quod si non multabitur dotis parte, nihil in uiri domo liberorum causa dotis nomine relinquetur: Sed non multabitur dotis parte, Nihil igitur apud uirum dotis pro liberis relinquetur. Argumentum ab eo quod in ipso est de quo agitur. Versatur quippe intentio de dotis parte, eiusque retentione, apud uirum post diuortium, quod id prima nunciauerit. hoc autem uiri culpa antecessit. quod quia præcedens est, effectum est: omne enim quod præcedit, ad id quod consequitur referatur necesse est. Maxima propositio est, Vbi est antecedens, ibi erit consequens. A consequentibus: Si mulier cum fuisset nupta cum eo qui cum connubij ius non esset, nuncium remisit: quoniam qui nati sunt patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. A causa consequentibus sunt, quæ cum fuerint antecedentia, posita consequuntur: ueluti si dicamus, Homo est, animal est. Sed in proposito exemplo non satis apparet à consequentibus argumentum, sed ab antecedentibus potius: quod paulo post liquebit. Filij non iure suscepti, in patrum non erant potestate, sed matres potius sequebantur. non autem omnibus erat connubij cum Romanis: nec erant nuptiæ iure contractæ, quæ non aut inter ciuem Romanam ciuemque Romanum iniebantur, aut cui principes populi uel ciuitatis connubium permisisset eo modo, ut in potestate parentum liberi redigerentur. Illud quoque uidentium, quod ex impare matrimonio suscepti non patrem, sed matrem sequuntur. Ergo quedam Romana, uel

cum

cum latino, uel cum peregrino, uel cum seruo cum quo connubij ius non erat, nuptias fecit, dotem contulit. factoque inter eos diuortio contenditur, an nuptiæ mulieris cum eo cum quo connubij ius non erat, apud uirum dotis pars post diuortium debeat permanere. Hic subiectum quidem est, nupta mulier cum quo connubium non erat: prædicatum uero, dotis partis apud uirum post diuortium retentionis iure permittio. Sumitur ergo à consequentibus argumentum hoc modo. Nam quia nuptias fecit cum eo cum quo connubij ius nullum est, id consequitur, ut liberi patrem non sequantur: si autem liberi patrem non sequuntur, ne in patris quidem sunt potestate: at si in patris potestate non sunt, matrisque applicantur, apud uirum dotis pars non poterit permanere. Hic igitur antecedens est, cum eo cum quo connubij ius non erat nuptæ: consequens, nihil pro liberis dotis nomine manere oportere. Concludatur argumentatio: Quonia non permisso connubio, liberi qui procreantur, patrem non sequuntur, ne dotis quidem pars apud patrem pro liberis manere debet: quandoquidem non patrem filij, sed matrem sequuntur. Probatum est igitur, pro liberis manere nihil oportere, ex hoc, quod cum eo mulier nuptias fecit, cum quo connubij ius non erat. hoc uero erat antecedens: non ergo à consequenti, sed ab antecedenti potius factum deprehenditur argumentum. quod si per id, quod nihil dotis nomine manere oporteret, probaretur, eam nuptias cum eo fecisse qui cum connubij ius non esset, recte à consequentibus argumentum factum esse diceretur. Fieret à consequentibus argumentum, si ita poneretur: Si quid ex dote pro liberis manere oporteret, quia patrem liberi sequuntur, cum eo nupta esset mulier, cum quo connubij ius erat. assumo quod est consequens: Sed mulier cum eo nupta non est cum quo connubij ius erat. concludo antecedens: nihil igitur dotis pro liberis manere oportebit, quia patrem liberi non sequuntur. Argumentum ab eo quod in ipso est de quo queritur. queritur enim de his nuptiis, quarum nullum fuerit iure connubium. Ex affectis, hoc est, à consequenti. omne enim consequens ad id quod præcedit refertur. Maxima propositio, Vbi consequens non est, ibi ne antecedens quidem esse potest. A repugnantibus. Si paterfamilias uxori ancillarum usumfructum legauit à filio, neque à secundo herede legauit, mortuo filio mulier usumfructum non amittit. quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo inuito cui datum est auferri non potest. pugnat enim recte accipere, et inuitum reddere. Secundus hæres dicitur, qui hereditum substituitur: ueluti si quis filium instituat heredem, scribatque, si is filius intra pubertatem decesserit, nepotem uel quemlibet alium heredem esse oportere. nepos igitur, uel quilibet alius, secundus

hæres dicitur. Repugnantia sunt, quæ contraria consequuntur, si ipsis contrariis comparentur. quidam igitur heredem testamento scripsit filium, eique secundum substituit heredem, uxoriq; suæ ancillarum usumfructum legauit à filio: dixitque, uxori meæ filius meus usumfructum ancillarum permittet: neque illud adiecit, ut etiam secundus hæres eundem usumfructum mulieri concederet: successit filius, ac mulieri ancillarum contulit usumfructum. illo mortuo, intra pubertatem agit secundus hæres, et usumfructum ancillarum mulieri extorquere conatur, dicens usumfructum ei esse à filio legatum, à se uero minime queritur, utrum ea mulier legatum quod testamento recte acceperit, inuita possit amittere. hic igitur subiectum est, legatum quod testamento recte acceperit: prædicatum uero, inuita possit amittere. Sumo igitur argumentum à repugnantibus. repugnat enim inuitum reddere ei quod est recte accipere. faciemusque argumentum sic: Qui testamento accipit, recte accipit: quod autem recte accipitur, inuito eo qui semel recte accepit aufferri non potest: at mulier testamento usumfructum ancillarum accepit. id igitur ab ea inuita non poterit auferri. argumentum ab eo quod in ipso est de quo agitur, id est, de eo quod recte acceptum est. In ipso uero est uelut effectum contrarietatis modo. argumentum est à repugnantibus. Maxima propositio est, Repugnantia conuenire non posse. Ab efficientibus causis hoc modo. Omnibus est ius parietem directum ad parietem communem adiungere, uel solidum, uel fornicatum: at si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit, non debet præstare quod fornix uitij fecerit. non enim eius uitio qui demolitus est, damnum factum est: sed eius operis uicio, quod ita edificatum est ut suspendi non possit. Causarum multa sunt genera, quæ Cicero posterius diuidit. sed nunc de efficientium causarum differit argumentum. Efficiens uero causa est, qua præcedente aliquid effectum est, non tempore, sed proprietate naturæ: uelut in hoc quod nunc declaramus exemplo, damni infecti promissio est, quotiens quis promittit, si quod damnum eius opera contigerit, sua restitutione esse pensandum. Ius autem est, parieti communi parietem alium uel fornicatum, id est arcum habentem, uel directum continuumque coniungere. quidam igitur ad parietem communem, alium extrinsecus parietem iunxit, deditque satis damni infecti, communis autem paries fornicatus fuit, id est arcum habens. adiungente igitur eo qui satis dederat, et ut adiungeret demoliente partem parietis quo iunctura coheresceret, uitium communis paries fecit. queritur, an damni infecti promissio cogat eum qui promiserat, uitium restituere. subiectus terminus, damni infecti promissio: prædicatus, uitij restitutio

G

stitutio. Sumimus igitur argumentum à causis, hoc modo: Si is qui damni infecti promisit, eius uitij causa fuit, restituere debet uitium quod eius culpa accidit: quod si ea natura parietis fuit, ut suspendi sustineriq; non posset (fornicati enim parietis non ea natura est, ut suspendi queat) parietis potius forma quam demolientis culpa uitium fecisse damni uidebitur. atq; ita non cogitur prestare uitium, qui se infecti promissione constringerit. Fiet igitur argumentatio hoc modo: si iuxta parietis formam constitit, ut eo adiungente parietem qui damni infecti promiserat, uitium fieret, id uitium qui promisit prestare non cogitur. fuit autem causa paries, ut uitium fieret, qui ea fuit natura ut suspendi sustineriq; non posset. non igitur quod fornix uitij fecerit, prestare debet qui damni promisit infecti. Argumentum ab eo qui in ipso est de quo agitur, id est, in uitij restitutione, ex effectu, id est ex causa. Causa enim uitij, forma est parietis, non culpa coniungentis parietem. itaq; factum est, ut fornix uitij faceret: que causa uitij cum absit ab eo qui parietem iunxit, adest et eiusdem uitij restitutio. Maxima propositio, Vniuscuiusq; rei effectum ex causis spectari oportere. AB effectibus rebus hoc modo: Cum mulier uiro in manum conuenit, omnia que mulieris fuerunt uiri sunt dotis nomine. Effecta sunt que aliquibus efficiuntur causis, non tempore precedentibus, sed natura. uelut si queratur, uxore defuncta que in manum uiri conuenit, an eius bona ad uirum pertineant, in qua questione bona uxoris defuncte, que in manum non conuenit, subiectum est: ad uirum autem pertinere, predicatum. Quero igitur argumentum ab effectu, respicioq; quid fecerit ipsa in manum conuenit, atq; ex eo argumentum traho. Id autem est, omnia uiri dotis nomine fieri, quecumq; mulieris fuerunt: ipsa igitur in manus conuenit, omnia que mulieris fuerunt, uiri fecit, dotis nomine, non precedens tempore, sed statim propria uirum natura. nam ut in manum quoq; conuenit, mox eius bona dotis nomine uirum sequuntur. Facio igitur argumentum sic: Si mulier que defuncta est, in manum conuenit, cum in manum conuenientis mulieris bona uiri sunt dotis nomine, hæc quoq; bona de quibus agitur uiri sunt, argumentum ex eo, quod in ipso est de quo agitur, continetur: agitur enim de eius bonis, que in manum conuenit, ab effectu, id est, à causæ effectu. Effectum namq; est, in manum conuenientis omnia que mulieris sunt, uiri fieri dotis nomine. Sed hoc argumentum à causa potius quam ab effectu uidetur esse. ostensum enim est, uiri fieri dotis nomine quicquid mulieris fuerit, ex eo quod mulier in manum conuenit. Sed hæc causa est, ut que mulieris sunt uiri fiant dotis nomine, cum in manum conuenit. Sed dicat quis, ex eo quod ea que mulieris

erant uiri sunt dotis nomine, id approbati quod de sancte bona ad uirum debeant pertinere: sed que mulieris sunt, ea uiri fieri dotis nomine, & bona ad uirum pertinere, uel idem est, uel neutrum alteri causa est. uel si quis dicat eam esse causam, ut bona mulieris uiro debeant cedere, quod per in manus conuenientem uiri facta sunt dotis nomine, à causa rursus ac non ab effectu factum esse argumentum putabit: id est, conueniente in manus. Ab effectu uero non oportet aliud nisi causam probari. Eset uero ex effectu argumentum, ut eo causa probaretur, hoc modo: Si questio esset, an mulier in manum uiri conuenisset: & indubitatum haberet, omnia que fuissent mulieris uiri facta dotis nomine, diceretur ita: Si omnia que fuere mulieris, uiri facta sunt dotis nomine, mulier igitur in uiri manum conuenit. Maxima propositio, Causas ab effectu suis non separari. Ex comparatione autem omnia ualent, que sunt eiusmodi: Quod in re maiore ualeat, ualeat in minore. ut si in urbe fines non regantur, nec aqua in urbe arceatur. A comparatione locus qui dicitur, tripartitio scinditur. aut enim à comparatione maiorum, aut à comparatione minorum, aut à comparatione parium nascitur. à comparatione igitur maiorum est, quotiens maiora minoribus comparantur, hoc modo: ut, quod iure maiore ualeat, ualeat in minore. sit enim questio, an in urbe aquam liceat arceri. In hac igitur subiectus est terminus, in urbe aqua: predicatus uero, ius arceri. Regi fines dicuntur, quotiens unusquisq; ager proprijs finibus terminatur. arceri uero aquam, qui eam per sua spacia meare non patitur. Facimus igitur argumentum hoc modo: Quoniam plus est regi fines, minus uero arceri aquam: si in ciuitate fines non reguntur, quod maius est, ne id quidem quod minus est fiet, ut aqua in ciuitate arceatur. Hic igitur sumptum est argumentum ab eo quod in ipso heret de quo queritur. queritur uero de arceri aquæ iure, ab effectu, id est à maiore: quod refertur ad id quod minus est. Notandum uero, quod Tullius maximam propositionem argumentationi includit, hoc modo: Quod in re maiore ualeat, ualeat in minore. et deinceps ea nixus, argumentationem expediuit. Item contra, quod in minore ualeat, ualeat in maiore, licet idem exemplum conuertere. Vt si queratur, an in urbe fines oporteat regere, à minore sumetur argumentum, id est, ab arceri aqua: ut sit hoc quoque argumentum ab eo quod in ipso est, id est ab eo quod in regendis finibus, ab effectu, id est à minore: id enim quod minus est, effectum est: respicit namque ad quod comparatur. Hic quoq; maxima propositio à Tullio posita est, ea que est, Quod in re minore ualeat, ualeat etiam in maiore. Item, quod in re pari ualeat, ualeat in hac que par est. ut quando usus autoritasq; fundi biennium est,

est, sit etiam ædium: at in lege ædes non appellantur, & sunt ceterarum omnium quarum annuus est usus, ualeat æquitas que paribus in causis paria iura desiderat. Plurimarum rerum usucapio annua est, si eis anno continuo usus fuerit, & ea iuris firma possidet autoritate. fundi uero usucapio, biennij temporis spacio continetur. de ædibus in lege nihil ascriptum est. queritur igitur, usus ædium uero ne anno an biennio capiatur. faciemus à paribus argumentationem: & quoniam immobilium æqua possessio esse uidetur, cum ædes immobiles sint, fundus quoque immobilis, biennio fundus usucapitur, ædes biennio usucapi posse uidebuntur. æquitas enim paribus in rebus paria iura desiderat: que maxima propositio à Tullio expressa est. At exemplum paulo obscurius est positum. ait enim: ut quoniam usus autoritasq; fundi biennium est, sit etiam ædium. hic igitur, ædium usus autoritatem biennio fieri, sentit. sed adiecit: At in lege ædes non appellantur, & sunt ceterarum omnium quarum annuus est usus. hic rursus ædes in his uidetur ponere, que annuo usu capiuntur. & concludit, nihil diffiniens. inquit enim. Nisi ualeat æquitas, que paribus in causis paria iura desiderat. sed uidetur ita dictum, quoniam immobiles sunt ædes, ut fundus, cum biennio fundus usucapitur, ædes quoq; biennio usucapi posse iure uidebuntur. Et sibi ipse opponit: Sed in lege duodecim tabularum de ædibus nihil ascriptum est. nam cum de fundo præscriberet lex, biennij usucapionem esse, tacuit ædes: & his potius hæc taciturnitate lex eas iuxit, quarum annuus est usus. Soluti igitur obiectionem ita: Sed æquitas paribus in rebus paria iura desiderat, itaque quoniam æque fundus atque ædes immobiles sunt, æque biennio usucapientur, factum est igitur hic quoque argumentum ab eo quod in ipso est de quo agitur, id est, ab effectu, hoc est, à pari. nam cum agatur de ædium possessione, argumentum sumptum est ab usucapione fundorum ad usucapionem ædium. Sequitur locus earum rerum que extrinsecus petuntur, ut fidem faciamus. Que autem assumuntur extrinsecus, ea maxime ex autoritate ducuntur: itaque græci tales argumentationes atechnos uocant, id est artis expertes. Alia quippe argumenta sunt que ipse elicit orator, atque ipse quodammodo ex designatis locis sibi comparat, & propria facultate conquirat: alia, que extrinsecus posita non ipse inuenit, sed presentibus utitur & paratis: ueluti testimonia, tabule, ingenium, opes, etas, fortuna, usus, necessitas: de quibus Cicero posterius tractaturus est. non enim hæc sibi orator parat, sed paratis utitur: neque ipse iudicium facit, sed iam posito rumore ueniente ad causam, utitur.

quam ab causam hos locos græci atechnos uocant, id est, ab arte sepositos: uel ut Cicero dicit, artis expertes. que enim non proprio oratoris artificio comparantur, sed se extrinsecus uenientia sumministrant, hæc iure artis expertia appellata sunt. huius exemplum est. Vt si ita respondeas, quoniam Publius Scaeuola id solum esse ambitus ædium dixerit, quantum parietis communis tegendi causa tectum proieceretur, ex quo in tectum eius ædes qui protexisset aqua deflueret, id tibi ius uideri. Scaeuola dixit, id solum ambitus ædium, quod tecti effusione tegetur: manifestum est enim, tecta latius fundi, nec parietibus adæquari, ut stillicidium longius cadat. que cum ita sint, quidam parietem communem tegere nitentur. queritur, an sit aliquod ius tegendi. respondeas tu, inquit, Trebati, num id ius esse tegendi parietis communis, ut in eius qui tegat aliud quodlibet tectum stillicidij aqua destillet: an non esse iuris, ut tegat quis parietem stillicidio in uicini tecta defluente? hæc enim stillicidij seruitus noua, nisi consentiente uicino nihil iuris habet. Sed si huic responso opponatur: nec sic quidem ut tegat esse iuris, quandoquidem ædium tantum est, quantum cuiusque parietes claudunt: qui uero tegit, tectum longius mittit. Tu, inquit, responsum tuum Scaeuole auctoritate firmabis, dicens, Scaeuolam respondisse, tantum esse ambitus ædium quantum tecto proieceretur, non quantum ambiarent parietes. ius est igitur tectum proiecere, quia intra ambitum adhuc suarum ædium tegit: sed ita, ut in tectum suum suum ue impluuium aqua excidat, ne noua uicino noceat seruitute. in qua questione neq; à subiecto neq; à predicato termino ductum est argumentum: quod in his considerari moris est, qui in ipsis herent de quibus agitur terminis, ut supra exemplis diligenter excussum est. sed quia extrinsecus sumitur argumentum, dubitationi iudicij alicuius opponitur, ut nunc Scaeuola, cuius auctoritate satisfactum est, atque ideo ex loco qui uocatur extrinsecus sumptum dicitur argumentum. His igitur locis qui sunt expositi ad omne argumentum, tanquam elementis quibusdam significatio atque demonstratio ad reperiendum datur. utrum igitur hæcenus satis est? tibi quidem tam acuto & tam occupato puto: sed quoniam audidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam ut reliquiarum sit potius aliquid, quam te hinc patiar non satiatum discedere. Elementa rerum que generantur omnium semina atque principia quatuor esse, manifestum est. dicuntur sane elementa, ut Hieronymus in epistola Pauli commentario ad Hebreos inquit, quasi eleuamenta: eo quod ex ipsis cetera originem sumant, quod initia

videlicet sunt fundamenta creaturarum, à quibusdam etiam dicuntur elementa, per i literam, quasi fabricamenta, ab eo quod est elimo elimas, quasi ex eis fabricata sint omnia. Hinc litera, quod ex eis syllabae, uocabula, et omnis constet oratio, elementa dicuntur. Ergo quoniam loci quos supra attingimus, argumentorum quasi quaedam principia sunt (ipsi enim sunt, ut ostendimus, qui continent argumenta) recte Cicero hos locos ueluti quaedam elementa argumentorum uideri dixit, quod argumentorum quaedam principia esse uideantur: siquidem significatio quaedam est et demonstratio ad comperendum argumentum data, ut si locos tenueris, noueris oporteat ubi conditur, et unde erui omne debeat argumentum. Blanditur deinceps Trebatius, cui breuiter decursa posse sufficere dicit: praesertim cum sit iuris occupatione districtus, et legendi plura tempus non habeat. Sed quoniam, inquit, te ad has epulas audivissimum suscepi, non sinam ut his degustatis abeas, sed ita dimittan ut non relinquam nisi satiatum, ut non tantum non praetermittatur quid, sed etiam pleno tibi aliquid adijciatur: et quasi à conuiuia sibi Trebatius, iucundissima facta est translatio. Quando ergo unusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quaedam membra habet, ea quam subtilissime persequamur: et primum de ipsa diffinitione dicatur. Cum supra argumentorum locos omnes breuiter complexus sit, eosdem nunc subtilius et explicatius est traditurus, ut locorum omnium natura pateat, et distributum in suarum partium proprietate noscantur: quod multam inueniendorum argumentorum copiam dabit. ex singulis enim partibus infinita erui poterunt argumentationes: quamobrem inueniendis erimus argumentis copiosiores. quod cum ita habeat, cum primum omnium locus à toto sit, id est, à diffinitione, primum quid sit diffinitio, diffinitione explicat: ut rei natura patefacta, species eius uel membra conuenienti ordine partiatur. Diffinitio, inquit, est oratio quae id quod diffinitur explicat quid sit. Sicut diffinitio est hominis, animal rationale mortale: explicat autem quid sit: ideo dixit, quod id nomen confuse denunciet, quod diffinitio per quaedam substantialia membra diffundit. quod enim confuse nomine hominis declaratur, id aperit et explicat diffinitio: quae est, homo est animal rationale mortale. Eodem penè modo et Aristoteles diffinitionem diffinit, cum inquit: Diffinitio est oratio, quid est esse significans. Hanc ergo Tullius hoc modo diuidit. Diffinitionum autem sunt duo genera: unum, earum rerum quae sunt, alterum, earum rerum quae intelliguntur. Omnia enim quae diffiniuntur, aut corporalia sunt, aut incorporalia. et res

omnes in hac primum diuiduntur. Ea autem quae corporalia sunt, esse dicit: ea quae incorporalia, non esse. non quum omnino ea quae incorporalia sunt, non sint: alioquin nec diffinitionem susceperent: nam si diffinitio est, quae explicatur id quod diffinitur quid sit, eius rei quae omnino non est, explicatio nulla esse potest. Sed quia hominum genus sensibus maxime uiget, id maxime esse arbitratur, quod sensuum comprehensioni subijcitur. quis enim non magis lapidem sibi scire uidebitur, aut hominem, quam iustitiam, aut hereditatem, uel quicquid non sensibus, sed intelligentia comprehenditur: idque Cicero ad opinionem uulgarem retulit: siquidem inter philosophantes constat illa maxime esse, quae longe à sensibus segregata sunt: illa minus, quae opinionibus sensibus sumministrant. unde et Cicero ipse in Timeo inquit: Quid est quod semper sit, nec ullum habet ortum? et quod gignatur, nec unquam sit? quorum alterum intelligentiae ratione comprehenditur, alterum affert opinioni sensus rationis expers. hic enim quod semper sit rationi, quod nunquam sit sensibus subiecit. ponit igitur exempla earum quidem rerum, quae habent formas quasdam corporaliū rerum: ut fundum, aedes, parietes, stillicidium, atque id genus. alia, quae corporalia esse ostendit hac ratione, quoniam cerni tangi, possunt. earum uero rerum quae non sunt exempla, posuit usucapionem, tutelam, gentem, ceteraque, quae sunt incorporea: quae ob hoc esse monstrauit, quod ea non tangi demonstrari ue licet: intelligentia animo quae comprehendere posse ostenduntur. Atque etiam diffinitiones aliae sunt partitionum, aliae sunt diuisionum. partitionum, cum res ea quae proposita est, quasi in membra discerpitur: ut si quis ius ciuile dicat id esse, quod in legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, iurisperitorum auctoritate, edictis magistratum, more, equitate consistat. Nunc à propria forma diffinitionum differentias trahit. propria enim forma uniuscuiusque compositi suis partibus constat. proinde aliae, inquit, diffinitiones per diuisionem, aliae per partitionem sunt. diffinitur enim quaelibet res, dum aut eius species omnes enumerantur, aut partes. quid autem species à parte differant, paulo post ostendetur. Partitionis igitur hoc exemplum dat. Si propositum diffinire ius ciuile, quid sit dicemus. Ius ciuile est, quod in legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, iurisperitorum auctoritate, edictis magistratum, more, equitate consistit. Lex igitur est, quam populus centuriatis comitijs ascriuerit. Senatusconsultum sunt, quae fuerunt senatus auctoritate decreta. Res iudicatae sunt, quae inter eos qui super aliqua re ambigunt, sententia iudicantur.

dicum fuerint constitutae: quarum exemplo cetera quoque iudicantur: iurisperitorum auctoritas est, eorum qui ex duodecim tabulis, uel edictis magistratum ius ciuile interpretati sunt: deinde probatae ciuium iudicij creditaeque sententiae. Edicta magistratum sunt, quae praetores urbani uel peregrini uel aediles curules iura dixerunt. Mos est, quod in ciuitate solitum est fieri. Aequitas est, quod naturalis ratio persuasit. Haec igitur omnia, unam formam iuris ciuilis efficiunt, tanquam partes: uelut hominem; caput, mentum; thorax, uenter, crura, pedes. Partitio enim, ut ipse ait, est, quae unamquamque rem propositam quasi in membra discerpit. Diuisionum autem diffinitio formas omnes complectitur, quae sub eo genere sunt, quod diffinitur, hoc modo. Abalienatio est ius rei quae mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut in iure cessio, inter quos ea iure ciuili fieri possunt. Iure ciuili fieri aliquid non inter alios, nisi inter ciues Romanos potest, quorum est etiam ciuile ius, quod duodecim tabulis continetur. Omnes uero res quae abalienari possunt, id est, quae à nostra in alterius transire potestatem possunt, mancipi dicuntur. Mancipi ueteres appellabant, quae ita abalienabantur, ut ea abalienatio per quandam nexum fieret solennitatem, ut cessionem in iure. Mancipij igitur, quae manu capi res abalienarique possunt, ueteres appellauerunt: ut seruum, equum, librum. Cicero pro Murena. Quod si in his repetendis quae mancipi sunt, is periculum iudicij praestare debet qui se nexu obligauit, profectio etiam rectius in iudicio consulis designati, is potissimum consul, qui consulē declarauit, auctor beneficij populi Romani, defensorque periculi esse debet. Nexu Manilius esse scribit, omne quod per librā et aes geritur, in quo sint mancipia: Mutius autem, quae per aes et libram fiant, ut obligentur praeterquam mancipio detur, hoc uerius esse, ipsum uerbum ostendit de quo quaerit. Nam idem quod obligatur per librā, neque seruum fit, inde nexum dictum. Liber, qui suas operas in seruitutem pro pecunia quam debebat, dum solueret, nexum uocatur, ut Varro inquit: sicut ab ere, eratus. Nexus demum est, ut alij, quaedam iuris solennitas: quae quo modo fieri oporteret, in Institutionibus Caius exponit. Eiusdem autem Caij libro primo Institutionum, de nexu faciendo haec uerba sunt: Est autem mancipatio, ut et supra quoque indicauimus, imaginaria quaedam uenditio, quod ipsum ius proprium Romanorum est ciuium: eaque res ita agitur, adhibitis non minus quam quinque testibus ciuibus Romanis puberibus, et praeterea alio eiusdem conditionis; qui librā

aeneam teneat, qui appellatur libripens: Qui mancipium accipiat, aes tenens ita dicit: Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio; is quae mihi emptus est hoc ere, aeneaque librā. deinde ere percutit librā, idque aes dat ei à quo mancipium accipit, precij loco. Quaecumque igitur res, lege duodecim tabularum aliter nisi per hanc solennitatem abalienari non poterat. Sui iuris autem ceterae res, nec mancipi uocabantur: eadem uero etiam in iure cedebantur. Cessio autem eo fiebat modo, ut secundo Commentario idem Caius exposuit: In iure autem cessio hoc modo, apud magistratum populi Romani, uel apud praetorem, uel apud praesidem prouinciae. is cui res in iure ceditur, rem tenens ita uendicat: Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio. deinde postquam hic uendicauit, praetor interrogat qui eum cedit an contra uendicet: quo affirmante, ei cui uendicauerit eam rem adijcit, id quae legis actio uocatur. Res igitur quae mancipi sunt, aut nexu (ut dictum est) abalienantur, aut in iure cessione. Haec autem solennitates quasdam esse iuris, ex superioribus Caij uerbis ostenditur. At si ea res quae mancipi est, nulla solennitate interposita tradatur, abalienari non posse uidebitur, nisi ab eo à quo capitur, usucapiatur: Quae cum ita sint, recte diffinita est per diuisionem: abalienatio est, rei mancipi, quae aut nexu traditione, aut in iure cessione perficitur. Nam pura traditione abalienatio rei mancipi non explicatur. Species uero haec esse, non partes, hinc intelligitur: quia si quis nexu abalienet rem mancipi, id quod suum fuit, in alterius potestatem transtulerit, pleno iure. Quod si etiam in iure cedat, plenum abalienationis ius erit. Sunt et alia genera diffinitionum, sed ad huius libri institutum illa non pertinent. Diffinitionum aliae propriae sunt, aliae impropriae. Propriae quidem diffinitiones sunt, quae ex genere differentiisque consistunt: uelut haec, Homo est animal rationale mortale. Hic enim animal generis est: rationale uero et mortale, differentiae. Earum uero diffinitionum quae impropriae dicuntur, aliae sunt quae singulis nominibus denotantur, aliae uero quas explicat ac promittit oratio. Rursum earum diffinitionum, quae nomine solo significantur, aliae sunt quas Graeci κατά ἀρτία λέγουσιν dicunt, id est, quae per nominis sunt interpretationem, cum nomini redditur nomen: uelut si dicat aliquis, quid est Conticere: et respondeatur, tacere. quid est in eo quod dicit Virgilius, Latus haurit apertum, Haurit et respondeatur, ferit. aliae, quae exempli gratia ponuntur: ut cum uolumus monstrare quid sit substantia, exempli gratia, dicimus homo:

homo. Hæc uocatur græce τῶσις : quæ idcirco inter diffinitiones ponuntur, quoniam idipsum quod quo uis modo significat, eius quod significatur, licet non proprie, tamen aliquo modo uidetur esse diffinitio : quod tamen Aristoteles negat. In Topicis enim, non posse nomine fieri diffinitiones asserit. id quæ Cicero etiam ostendit, cum inquit : Diffinitio est oratio, quæ id quod diffinitur explicat, quid sit. Earum porro diffinitionum quæ oratione consistunt, neque tamen sunt propriæ, multæ sunt species : quarum omnium nomen est descriptio. Harum aliæ fiunt partitione, aliæ diuisione, de quibus superius dictum est. Rursum aliæ substantiales quidem differentias sumunt, sed genus non adijciunt : atque hæc à Græcis ὑπονοητικὰ dicuntur, quasi communem quandam continentem notionem. uelut si quis dicat, Homo est quod rationali cogitatione uiget, mortiq; subiectum est. Hic enim genus positum non est, sed differentia duntaxat substantiales. Aliæ uerò sunt, quæ pluribus qualitatibus demonstrantur, ita ut singule qualitates, etiam si non coniungantur, possint tamen quod demonstratur efficere : ut Homo est ubi pietas, ubi æquitas, uel rursus ubi malitia astutia ue esse possunt. Nam etsi cætera nullus adiunxerit, sufficere uidetur ad ostendendum hominem, si dicas, ubi pietas inesse potest : uel, ubi iustitia : uel quiduis simile. Hæc uocatur græce ποικίλη. Aliæ sunt, quæ pluribus in unum coniuictis accidentibus efficiuntur. ut si quis luxuriosum diffiniens, dicat : Luxuriosus est, qui pluribus, & non necessarijs sumptibus in delicijs affluit, & in libidinem fertur effusior. omnia enim coniuicta, luxuriosum uidentur efficere : singula uerò, minime. Hæc uocatur ὑποσφαινή. Aliæ quoque fiunt eo modo, ut ad differentiam significandam proponantur, in his rebus quæ in discreto fine coniuictæ sunt : ut si roget aliquis, utrum Nero imperator an tyrannus fuerit. respondebit alius, eum tyrannum fuisse, quoniam crudelis fuerit atq; intemperans. Hæc adiuncta differentia, ita tyrannum ab imperatore seiungit, ut etiam si de eodem tyranno atq; rege dubitetur, quid uterque sit, iuncta differentia utrosque demonstrat. ut si temperantia quidem regi, tyranno autem intemperantia & crudelitas dicantur conuenire : ut illud Socratis, in ea oratione quæ de Pace inscripta est τῶν μὲν γὰρ ἀρχόντων ἐστὶν ἄστυ, τῶν δὲ ἀρχαίων τὰς ἐαυτῶν ἐπιμελείας ποικίλην ἔχουσαν, τοὺς δὲ τυραννοὺς ἴδιον κακὸν ἔχειν, τοὺς δὲ ἄλλους ἀίετις ἔχει κακὸν αὐτοῖς ἔ-

δὸν ἀεὶ παρασκευάζει. uel ut Plato : Βασίλειος ἄρχον κατὰ νόμους ἀντιπύθονος πολιτικῆς κατὰ συνουσίαν. τῶν δὲ ἀρχῶν πάλιν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δίκην. Hæc uocatur κατὰ διαφερέν. Aliæ est quæ per translationem dicitur : ut, Adolescentia est flos ætatis. illa quoque diffinitio esse dicitur, quæ sit ex priuatione contrarij : ut, Bonum est, quod malum non est. ut illud apud Horatium : Virtus est uicium fugere, & sapientia prima Stultitia caruisse. Illam quoque diffinitionem ponunt aliqui, quæ proprijs tantum nominibus aptari potest, quæ etiam ὑπονοητικὰ appellatur : ut, Aeneas est Veneris & Anchisæ filius. Præter has etiam illa est, quæ sit per indigentiam pleni : ut, Quadrans est, cui dodrans deest, ut sit as. Ponunt etiam aliqui inter differentias diffinitionum illam, quæ per quandam laudem fieri potest : ut, Lex est mens & animus & consilium & sententia ciuitatis : uel, Cives boni uiscera sunt ciuitatis. quod admodum non probauerim. Illa enim considerata sunt, quæ in diffinitione ponuntur, non quæ animo constituta sunt. Fiunt etiam diffinitiones per proportionem : ut si quis dicat, Homo est minor mundus. sicut enim mundus ratione regitur, ita quoque, quoniam multis partibus homo iunctus est, habet tametsi in omnibus rationem ducem, & minor mundus dici potest. Fiunt etiam diffinitiones relationibus : ut cum dicimus, Quid est pater ? & respondetur, Cui est filius. Causa quoque solet efficere diffinitionem : ut cum dicimus, Quid est dies : & respondetur, Sol super terram. Causam enim, id est, solem super terram, pro re ipsa cuius causa est interposuimus, atque ita diem diffinitione monstrauimus. Hæc sunt ergo diffinitiones, quas Marcus Tullius consulto prætermisit, quod eas huic proposito minime necessarias estimauerit. TANTVM est dicendum qui sit diffinitionis modus. Sic igitur ueteres præcipiunt, cum sumpseris, & quæ sequuntur. Hoc dicit, Diffinitionis hic est modus, cum sumpseris ea quæ sint ei rei, quam diffinire uelis, cum alijs communia, eò usque persequi, quod proprium efficitur, quod quæ nullam in aliam rem transferri possit. ut his uerbis hanc breuiter sententiam complecti uideatur : Diffinitio est, quæ ex substantialibus rebus, quæ alijs sint communes, iuncta, atque in minorem modum contracta, ut ei rei quæ diffinitur equalis sit. Exemplorum quæ ponit, unum diffinientia hereditatis, alterum gentilitatis. Hereditatis hoc modo, Hereditas est pecunia : com-

mune est, & multis alijs conueniens, quia pecunie uel donationibus, uel furtis, uel similibus, nullo modo hereditates sunt. Addendum ergo, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. Sed ne hoc quidem explicat. mortuorum enim pecunie pluribus modis possunt teneri, uelut si quis bello uictus ac spoliatus est. Addendum igitur, iure. ut sit : Hereditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure. iure enim capiuntur hereditates. Sed num uidebitur hoc hereditatem conficere ? Minime. legata enim esse poterit : & erit pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam iure peruenerit, nec erit tamen hereditas. Addendum ergo, quæ legata non sit. Ne id quidem satis est. possum enim fundi, uel cuiusuis pecuniaria rei habere dominium, ubi ususfructus sit alienus. Adijciendum ergo, quæ minime sit possessione retenta. Coniuicta igitur hæc hereditatem constituent, hoc modo : Hereditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure, non legata, neque possessione retenta. hæc enim diffinitio equalis est hereditati. Verum quid est, quod Cicero cum diffiniendo ad id uenerit, ut diceret, hereditatem esse pecuniam quæ morte alicuius ad quempiam peruenerit, iure ait : iam à communitate disiuncta res uidetur. ut sit explicata diffinitio : Hereditas est pecunia, quæ alicuius morte ad quempiam iure peruenerit. quasi iam sit absoluta diffinitio. Deinde adiecit : Nondum est satis. Hoc autem ideo dictum est, ut ea explicatione esse hereditatis substantiam expressam significaret : & quæ adderentur, eam conficere, non tamen substantiam hereditatis ostendere : quippe quæ ne sit hereditas, corrumpunt impeduntq; ad hereditatis substantiam demonstrandam, nisi semoueantur diffinitione. Aliud exemplum de gentilitatis diffinitione est : Gentiles sunt, qui eodem nomine inter se sunt, ut Scipiones, Bruti, & similes. Quid si serui sint ? num uia gentilitas seruorum esse potest ? Minime. Adijciendum igitur, Qui ab ingenis oriundi sunt. Quid si libertinorum nepotes, ciuium Romanorum, eodem nomine nuncupentur ? num gentilitas ulla est ? Ne id quidem. quoniam ab antiquitate ingenuorum gentilitas ducitur. Addatur igitur, quorum nemo maiorem seruitutem seruiuit. Quid si per adoptionem in alteram familiam transeat ? tunc etiam si eius gentis à qua migravit nomine nuncupetur, licet ab ingenis & ab his ortus parentibus sit, qui nunquam seruitutem seruerint, tamen quoniam in familia gentis suæ non manet,

ne in gentilitate quidem manere potest. Addendum igitur est, Neque capite sunt diminuti. Hoc fortasse ; inquit, satis est. Scaeuola enim pontifex plura non addidit. ut sit diffinitio gentiliū : Gentiles sunt, qui inter se eodem sunt nomine, ab ingenis oriundi, quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit, & ubi gentilitatem nulla capitis diminutio destruxit. Hic igitur diffinitionis modus in utroque genere rerum ualet, siue quæ sunt, siue quæ non sunt : id est, siue corporalium, siue incorporalium. Nam, ut supra dictum est, id esse Cicero dicit, quod corporale sit : id non esse, quod sit incorporale. IN diuisione formæ sunt, quas Græci ideas uocant. Plato ideas quasdam ponebat, id est, species incorporeas, substantiasq; constantes, & per se natura ratione separatas. ut hoc ipsum, homo, animal : quibus participantes cæteræ res, animalia & homines fieri. Aristoteles autem nullas putat extrâ esse substantiales, sed intellectam similitudinem plurimorum inter se differentium substantialem, genus putat esse, uel speciem. Nam cum homo atque equus differant rationabilitate & irrationabilitate, horum intellecta similitudo efficit genus. Nam similitudo equi & hominis substantialis ea est, quoniam uterque substantia est, uterque animatus, uterque sensibilis : quæ iuncta, efficiunt animal. Est namque animal, substantia animata sensibilis. Igitur hominis atque equi similitudo est animal, quod est genus. Rursus cum Plato & Demosthenes numero accidentibusq; distarent, horum similitudo, quæ est humanitas, intellecta, atque animo formata, species est. Communitas igitur illa, & plurimum inter se differentium similitudo, notio est : cuius notionis aliud genus est, aliud forma. Sed quoniam similitudo intelligentia est omnis notio, in rebus uerò similibus necessaria est differentie discretio, idcirco indiget adhuc notio quadam enodatione, ac diuisione, uelut ipse intellectus animalis sibi ipse non sufficit. nam mox animus ad aliquod animal, id est uel hominem, uel equum deditur inquirendum : & hominis notio uel ad Socratem, uel ad Demosthenem, uel quemlibet singularem refertur. Quæ cum ita habeant, quotiens genus diuiditur in formas, nullam præmitti oportebit. est enim uitium uel maximum, si qua diuidentem forma effugiat. Cum cura itaque intuendum id est : quia si unumquodlibet omiserimus, cum arisu quoque tota res soluitur. Tutius est, quod Cicero pro Cecinna facit, cum interrogat : Si hæc actio non sit, quid

igitur hoc erit? Vt si quis ius uelit diuidere, in legem, morem, equitatem necesse est partiatur. nam & lex, & mos, etiam equitas, & singula, & in communi iuris uocabulo subiecta sunt. Damnat autem illorum inscitiam, qui species uel formas idem putant esse quod partes: qui res inter se plurimum differentes imperite & improuide distinguere ac segregare non curant. Sape etiam diffiniunt & oratores & poëta per translationem uerbi ex similitudine, cum aliqua suauitate: sed ego à uestris exemplis, nisi necessario, non recedam. Solebat igitur Aquilius, collega et familiaris meus, cum de littoribus ageretur, quæ omnia publica esse uultis: & quæ sequuntur. Hanc quam addit diffinitionum speciem, nos supra posuimus: quæ non propria est, sed ornatus splendoris quæ causa ea poëta utuntur, & oratores. sed à iure civili Cicero petit exemplum, quia ad Trebatium scribit: uelut Aquilius, inquit, cum litus uellet diffinire, dicebat, Littus est, quod fluctus eludit. hoc autem eludere ab his translatum est, qui agitatione aliqua causa lusus mouentur. itemq;: Adolescentia est flos ætatis: ab arboribus plantis ue deductum, quarum fructus flores præcedunt. & Senectus uita occasus. à die autem ductum id est, qui esse desinit cum sol occidit. Quæ diffinitiones quoniam à proprietate discedunt, licet similitudine subiecta significet, non sunt propriè dicendæ diffinitiones. Partitione sic utendum est, nullam ut partem relinquas, ut si partiri uelis tutelas, inscienter facias si ullam prætermittas. Hunc locum Merobaudes rhetor mihi recte uidetur interpretatus: ut quod ait Cicero, Partitione sic utendum est, nullam ut partem relinquas, de diuisione dixerit. nam et ipsa non minus, quam per membra distributio, partitio nuncupatur. in diuisione enim uitiosum est aliquid prætermittere, in partitione uerò membrorum minime. Itaq; exemplum de tutelis ei partitioni accommodauit, quæ est diuisionis. Hoc ergo dicit, 40 si diuisionem facias, id est, formarum à genere partitionem, summum est uitium aliquid prætermittere: uelut si tutelam partiaris, tutela enim quatuor posse modis fieri uidetur, aut consanguinitatis gradu, aut patronatus iure, aut testamento patris tutor eligitur, aut urbani prætoris iurisdictione formatur: uel si sint plures, istæ sufficiant.

At si stipulationum aut iudiciorum formulas partiare, non est uitiosum in re infinita prætermittere aliquid. In tutelæ diuisione pauca partēs, & facile comprehendere possunt. at si stipulationum (inquit) formulas & iudiciorum uelis comprehendere, quoniam in his penè infinitas

partes sunt, utpote totius membra, non autem generis species, non erit uitiosum si quid omiseris. Itaque in oratorij artibus questionis genere proposito, quot eius formæ sunt, subiungitur absolute. si enim questiones uelimus in formas secare, dicemus omnem rhetoricam questionem aut de facto esse, aut de qualitate facti, aut de nomine. At cum de ornamentis uerborum sententiarum ue præcipitur, quæ uocant schemata, non fit idem. At si uerborum, inquit, figuras sententiarumq; distribuam, non erit (ut dictum est) uitium, transire aliquid: quandoquidem sententiarum inter se atque uerborum figuræ, & multiplices, & uaria tractatione diuersæ sunt. Sed quid est quod Cicero figuras in partes diuidi uelit? non enim quemadmodum partes totius, sed ut generis species accipiendæ uidentur. etenim unaqueque figura figuræ generalis est species. Quod facile ex ipso Cicerone potest intelligi, & Quintiliano, ubi de elocutione differuerunt. nullæ siquidem sunt figurarum partes, quæ figuræ iungant, ita ut singule figuræ nomen uniuersalis figuræ non possint admittere. nam unaqueque figuræ generalis figuræ nomine & diffinitione comprehenditur: quæ res unamquamque figuram, uniuersalis figuræ speciem esse declarat. Intelligendum igitur est, figurarum partitionem ad elocutionis continuationem quandam Tullium retulisse: cuius pars quedam figuræ, non species erit, uarijsq; eius & multiplicibus figuris elocutio luculenta contextitur. Si quis enim elocutionem partiri uelit in figuræ, non fortè genus in species, sed totum secabit in partes: nec id aliter dilui posse uideo.

Multa etiam ex notatione sumuntur. ea est, cum ex ui nominis argumentum elicatur, quam Græci etymologiam uocant, id est, uerbum ex uerbo, ueriloquium. Ex notatione, inquit, sumitur argumentum, quotiens aliquid ex nominis interpretatione colligitur. Nominis interpretatio Græcè etymologia, ab ἐτυμολογία, uera, & λόγος, locutio. Sed quia ueriloquium dicere Cicero formidabat, notationem appellat: quod uerba rerum quæ in animo sunt notæ dicantur. Id autem est, ut si queratur quid sit postliminium, in qua questione non queritur quæ postliminio reuertatur: hoc enim in diuisionem caderet, uel earum rerum omnium enumerationem quæ postliminio redeunt posceret: Velut si dicas, postliminio redeunt homo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet, id est, domita. postliminio autem redit, quicquid captum ab hostibus ad patriam

triam remouerit. siquidem cuius ius amittit, cum hostium subit imperium: si postliminio autem redeat, omnia iura recipit. Postliminium, ut ipse inquit Seruius, ex aduerbio Post, uim nominis interpretatus, reliquam uocabuli partem, protractionem quandam esse confirmans. nam in eo quod est postliminium, post interpretationem & uim habet: liminium uerò, superuacuum: sicut in finitimo, legitimo, editimo, finis, lex, ædes significat, timum prorfus nihil: quippe quæ uerbi sunt supplementa, non minus quam in medullio tullium. est autem editimus, interior ædium pars: editus uerò aliud est, ut omnes intelligunt. significat enim eum qui ædes sacras tuetur, & templi curam gerit. editimum tamen Festus Pompeius quasi ædis intimum dici putat: sicut & medullium, idem inquit, dicitur, non medium terræ, sed procul à mari, quasi Meditellium, ab eo quod est tellus. Sed id nomen quod postliminium est, Scæuola Publij filius ex post & limine putat esse compositum: quod quæcumque à nobis aliena ad hostem perueniunt, cum à nostro limine exierint, si post ad idem limen reuertantur, postliminio redeant. ueluti & Mancini causa defendi potest: quæ cum populus Romanus ob foedus male icium dedisset, hostes eum suscipere noluerunt. qui cum reuersus esset, postliminio redisse uidebatur: idcirco quia si eum hostes recepissent deditum ciuibus, etiam si quoquo modo ab hostibus effugisset, non uideretur postliminio regressus, qui in iudicio ciuili omnium libertatis iure fuisse exutus. sed quoniam nec deditio, nec datio, nec donatio sine acceptione uidetur posse consistere, hac de causa qui susceptus non sit, ne deditus quidem intelligi potest. recte igitur Mancinus, qui non susceptus ab hostibus, nec deditus esse uidebitur. is igitur cum in patriam remigrauerit, iure postliminio reuersus defensus est, à uerbi etymologia, quod post ad limen redierit. Sequitur is locus, qui constat ex his rebus quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo ambigitur. Sanè affecta non uno dicuntur modo. dicuntur enim affecta, ut ædificia, templa, & multa alia quæ absoluta perfectaq; sunt. Cicero in Xenophōtis Oeconomico, quod ipse in latinum uertit: Cū uerò affecta iam propè estate uasa sole mitescere tempus est. & alibi in oratione quam habuit de Prouincijs consularibus: Bellum affectum uidemus, & uere, ut dicam, penè confectum. & in secundo de Diuinatione: etsi ad rem pertinet, quo modo cælo affecto compositisq; sideribus, quodq; animal oriatur, ualeat id necesse non in hominibus solum, uerum in bestijs. quod cum nomen fuerit masculini generis, quartiq; ordinis, id affectus significabit, quod Græci ἀφῆτος uocant: quo in genere sunt, risus & iracundia: ab affecto, quod

commoueor significat. Cicero pro Plancio: Etenim cum in omnibus uirtutibus me affectum esse cupiam, tum nihil est quod malim quam gratus uideri. Tertio modo affectum genere neutro, secundiq; ordinis nomen, quod ad aliquid refertur, nominamus: quod & adiectiuum esse potest, ubi substantiuo coniungatur, uelut hic Cicero. Cuius primus locus est ex coniunctione, quam ἐνυῖται uocant. Cum affectiuum multæ sint species, prima est quæ à coniugatis appellatur: quæ notationi, de qua dictum, est finitima, quod notatio ex ui nominis trahatur, iteq; coniugatio à uocabuli similitudine ducat argumentum. Sed hoc interest, quod illa expositione nominis, hæc similitudine uocabuli perficitur. Vt si aquam pluuiam eam modo intelligeremus, quam imbri collectam uiderimus, ueniret Mutius, qui quod coniugata uerba essent pluuia & pluendo, diceret omnem aquam oportere arceri quæ pluendo creuisset. aqua pluuia est, quæ pluendo colligitur, & exundat: pluendo autem, & pluuia, coniugata sunt: in uno enim eodemq; uocabulo diuersus nominum terminus differentiam facit. Item ius est, aquam pluuiam arceri: id est, si in alicuius agrum pluuia aqua colligatur, & in alterius defluat, eaq; uicini frugibus nocitura concreseat, arceat eam à suis finibus ille qui sua putat interesse, ne defluat. Pluuia quoq; si pluuia creuerit, queritur an debeat arceri. responderet, inquit, Mutius, quoniam aqua pluuia à pluendo dicta sit, & fluuium quoque qui pluendo creuerit, aquam esse pluuiam, atq; arceri debere confiteretur. Cū autem à genere ducitur argumentum, non erit necesse id usq; à capite arcessere: saepe etiam citrà licet, dummodo supra sit quod sumitur. Si cuiuslibet speciei genus efferendum sit, non erit tamen (inquit) necesse, maxima & principalia genera semper exquirere: sed ea duntaxat, quæ in medio locata sunt oportebit adhibere, seruata ea ratione, ut semper genus superius sit eo quod probandum est: & non erit necesse ultimum semper genus adhibere. ut, si homini genus proprium uelimus præponere, non est necesse ut substantiam præponamus, sed uel corpus animatum, uel (quod maxime fieri oportet) animal. Illa enim genera potissimum adsumenda, quæ proxima adherent formis, eaq; in diffinitione maxime deponuntur. Sed in argumentationibus nihil differt, utrum proximum, an multo superius eligas genus. Illud autem in his nominibus præter cætera aduertendum, ne id quod inferius est, superiori præponatur, ut genus: ut aqua pluuia, ultimo genere ea est, quæ de cælo ueniens, crescit imbri: sed proprio, in quo quasi ius arcendi continetur, genus est aqua pluuia nocens, eius generis formæ loci uitio & manus nocens: quo cum altera iubetur ab arbitrio coerceri, altera

ri, altera non iubetur. sit aqua pluuia ea quae iacta de caelo imbri colligitur. huius species duplex est: alia enim aqua pluuia nocens est, alia non nocens. nocens quoque duplex est species, alia manu, alia uitio: sed aqua pluuia manu nocens est, quae ita loco aliquo excipitur, ut inde profluens uitio noceat, si locus is non sit naturaliter talis ut noceat: sed licet manu hominis ad excipiendam aquam fuerit idoneus, uitio autem, quotiens naturaliter ita sese locus habet, ut uel excipere aqua, et nocere uicino possit. Si igitur eius aquae, quam quis arceri uelit, ne sibi noceat a uicino, genus uelit exquirere, non necesse est ab ultimo usque deducere, ut dicat, aquae eius quae quis uelit arceri genus esse aquam pluuia. sed potest id quod querit genus, paulo inferius inuenire: ut huius aquae quam arceri desiderat, id genus esse dicat, quod est aqua pluuia nocens. quod si proximum genus querit, illud poterit adhibere quod est aqua pluuia manu nocens. hoc enim arceri quis cogitur, quod manu sit noxium. quod uero loci forma uel uicio aliquid inferi incommodi, arceri non cogitur. Commode etiam tractatur haec argumentatio quae ex genere sumitur, cum ex toto partes persequare, hoc modo: si dolus est. Cum aliud agitur, aliud simulatur, enumerare licet quibus id modis fiat, deinde in eorum aliquem id quod arguas dolo malo factum includere: quod genus argumenti in primis firmum uideri solet. quotienscunq; autem de re aliqua dubitatur, si facta generis eius rei diuisione, sub aliqua eius generis parte id de quo ambigitur poterimus includere, tunc trahi dicitur argumentum, hoc modo: Sit dolus malus, quando aliud agitur, aliud simulatur. huius ergo si species diuidantur, et id quod factum arguimus, alicui earum specierum quae a dolo malo deductae sunt, poterimus adiungere quicquid de dolo malo estimabitur. Idem etiam de ea re quam arguimus necesse est iudicari: et factum est a genere, id est, a dolo malo argumentum. nam de quo queritur, species est: et id a quo sumitur argumentum, genus est. Locus autem hic, ab eo qui est a partium enumeratione differt. ab enumeratione partium ducitur argumentum. quotiens enim ipsa partium enumeratione utimur, ad argumentationem, tunc ab eadem partitione argumentum tractum esse dicemus, ut hoc modo: Si fundamenta, et parietes, et tectum habet, et habitatiioni idoneus est locus, domus est. ipsa igitur partitione utentes, domum esse probauimus. quotiens autem sub genere aliquid collocandum est, diuisis partibus alicui eorum quae a genere deducuntur, id de quo queritur aggregamus. ut hoc modo: Si Cicero animal esse monstramus, dicemus, omne animal aut rationale est, aut irrationale: at Cicero

rationalis est: animal ergo est. Non partitione utimur principaliter ad argumentum faciendum, sed hac de causa genus diuisimus, ut in unquamlibet diuisionem id quod nitebatur ostendere, posset includi: id est, ut id de quo dubitatur, in assumptum generis redigeretur, atq; de eo per generis naturam fides fieret. sic ergo a genere facta argumentatio iure dicitur. Item partium enumeratio totius efficere substantiam solet, siue illud uniuersale sit, ut genus: siue partium coniunctione copuletur, ut totum. At uero haec generis diuisio, in cuius parte quodlibet illud de quo contenditur includendum est, non id efficit, ut totius substantia constituitur: sed ut illud quod approbare querimus, intra genus locetur, quem argumentationis modum in primis ualidum esse affirmat. Nec mirum cuiquam uideatur, si ultimam speciem aliquando uocamus genus, et indiuiduam speciem: cum ita praesit indiuiduis ea species, sicut genus speciebus. Similitudo sequitur, quae late patet: sed oratoribus et philosophis magis quam uobis. Quoniam non in omnibus questionibus demonstratione utimur, sed aliquotiens uerisimilia colliguntur, quo id facilius persuadeamus quod nitimur ostendere, similitudo rerum saepe est conquirenda. atque idcirco locus a similitudine oratoribus maxime philosophisque conducit, non tamen solis. omnes enim loci communes sunt cuiusque materiae, sed in alijs uberius, in alijs angustius inueniuntur. quocirca cognitis ante atq; perceptis locis, quaestiones ipse quae tractabuntur, quibus uti debeamus locis, animum poterunt nostrum admonere. omnis autem similitudo duplex est. aut enim ex pluribus rebus similitudo colligitur, et inductio nuncupatur, quam Graeci epagogen nominant: aut singulae res per similitudinem comparantur, ac prior quidem huiusmodi est: Si fidem tutor prestare debet, si socius, si cui mandaueris, si qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator. nam cum in pluribus rebus fides prestari debeat, unaque similitudo sit in fide prestanda tam in tutore quam socio, atq; tam in eo cui mandatum sit, quam eo qui fiduciam accepit: debet eadem similitudo procuratori etiam conuenire. fiduciam autem accipere est, ut si quis tempus dubium timens, amico potentiori fundum mancipet, ut ei cum tempus quod suspectum est praeterierit, reddat. haec mancipatio fiduciaria nominatur, quoniam restituendi fides interponitur. Item qui defendit alterum a iudicio, ut Aescenius inquit, patronus dicitur, si orator est: aut aduocatus, si aut ius suggerit, aut praesentiam suam commodat amico: aut procurator, si negotium suscipit: aut cognitor, si praesentis causam nouit, et sic tuetur ut suam. Haec ergo similitudine Socrates plurimum

plurimum usus est, ut apud Platonem apparet. Quotiens uero una res uni rei per similitudinem comparatur, hoc modo colligitur argumentum. quemadmodum fines qui magis agrorum uidentur esse quam urbis, si in urbe de finibus controuersia est, ac finibus regendis adigere arbitrum non possis, ex eodem similitudinis loco: sic si aqua pluuia in urbe nocet, quoniam res tota magis agrorum est, aquae pluuiae arcendae adigere arbitrum non possis. Regendorum finium arbitri esse dicuntur, qui finalia discernunt litigia: ut si fuerit de finibus orta contentio, eorum dirimatur arbitrio: sed fines in agrorum tantum limitibus esse dicuntur: arbitri autem finium regendorum in ciuitate esse non possunt. item arceri aquam in agris tantum dici solet, ubi in aliquo loco aqua pluuia colligatur, et in uicini campos defluens pascua frugesue corrumpat. arbitri autem arcendae aquae a magistratibus deligebantur. queritur ergo, an in urbe arcendae aquae arbitrum possimus adigere, id est apponere. et argumentum ex similitudine capitur: si regendorum finium, quia solius agri sunt, in urbe arbitrum adigere non possis, ne aquae quidem arcendae, quia solorum esse agrorum uidetur, in urbe arbitrum possis adigere. Hic igitur una res uni rei similitudine est coniuncta. Ex eodem etiam similitudinis loco illa sumi Cicero dicit, quae uocatur exempla: ueluti Crassus in causa Curiana, quae fuit huiusmodi: quidam prole grauidam uxorem relinquens, scripsit heredem posthumum, eiusque alium substituit secundum, qui Curius uocabatur, ea conditione, ut si posthumus qui intra praesens decem proximos nasceretur, ante moreretur quam in suam tutelam peruenisset, id est, ante diem obiret quam testamentum iure posset facere, secundus heres succederet. quod si ad id tempus peruenisset, quo iam firmo iudicio in suam tutelam receptus, iure ciuili instituto posset herede perfungi, secundus heres, id est Curius non succederet: quae uocatur substitutio pupillaris. quaesitum est, an ualere ita instituta ratio. Crassus igitur plurima protulit exempla, quibus ita institutus heres obtinisset hereditatem: quae exemplorum commemoratio iudices mouit. Dicit etiam ipsos iurisperitos uti saepe exemplis, ut hoc modo. siue mancipio aliquem dedisse id quod mancipio dari non potest, num idcirco id eius factum est qui accipit: aut num is qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligauit: si quis enim iurisperitus adiciat, id quod non iure contractum est, nullius esse momenti: adhibeatque exemplum tale, uelut si quis rem non mancipi mancipauerit, num idcirco aut rem ab alienauerit, aut se reo facto ob id alicui rei obligauit: Minime. quod enim non iure contractum est, nihil habet firmitatis. et alia huiusmodi apud iurisperitos inueniuntur, in quibus oratores etiam et philosophi crebro uersantur. Sed et oratoribus licet mor

tuos ab inferis excitare, augenda minuenda ue rei gratia: quod ipse Cicero facit in ea oratione qua Coellium defendit. sed latius orator euagatur, et liberioribus habentis fertur, quam quibus alius in quocumque scribendi genere: quo fit, ut idem loci multis facultatibus ad fidem faciendam argumentorum copiam suppedient. Sequitur similitudinem differentia, rei maxime contraria superiori: sed est eiusdem dissimile et simile inuenire. eius generis haec sunt. Non quemadmodum quod mulieri debeas, recte ipsi mulieri sine tutore autore soluas: item quod pupillae aut pupillo debeas, recte possis eodem modo soluere. Eiusdem facultatis est, similitudinem differentiasque cognoscere. qui enim scit quid id sit, idem poterit noscere quid sit diuersum. Differentiarum uero multae sunt species. aliae namque sunt substantiales, ut homini rationale: aliae non substantiales, sed tamen inseparabiles, ut ne gror Aethiopi atque coruo: aliae uero mobiles labilesque, ut sedere, stare, et caetera huiusmodi, quibus et ab alijs hominibus et a nobis ipsis saepe distamus. Quod autem ad exemplum attinet Ciceronis, tale est: praesens mulieres perpetua tutela tenuit: porro pupilli pupillae ue sub tutore sunt. sed mulieribus si quid debuisse, sine tutoris autoritate solui poterat: pupillis uero minime. ergo si queratur, an id quod debeat pupillo, reuente tutore possit exolui: a differentia sumitur argumentum, hoc modo: Nam sicut mulieri sine tutoris autoritate quod debeas, possis exoluere: eodem modo nisi tutoris accesserit autoritas, pupillo soluere quod debeas non possis. illa perpetua tutela tenet, illorum autem tutela certus annorum numerus terminum facit: atque idcirco diuersa sunt. differtque mulierum persona a persona pupillorum, quod pupillus nullum suae administratione utilitatis iudicium habere potest, cum sit aliquis mulieribus in rei utilitate discernenda delectus. Deinceps locus est qui a contrario dicitur. Contrariorum autem genera plura. Vnum eorum quae in eodem genere plurimum differunt, ut sapientia, stultitia. quae Aristoteles opposita, id est *antithesis* uocat: ea Tullius contraria nominat. Oppositorum, ut Aristoteli placet, alia sunt contraria, alia priuatio et habitus, alia relatiua, alia contradictoria. contraria quidem, ut album et nigrum: habitus uero et priuatio, ut uisus et caecitas, lux et tenebrae, humanitas et inhumanitas: relatiua uero, ut pater et filius, dominus et seruus: contradictoria, ut dies est, dies non est. Cicero autem contrariorum alia esse quae aduersa uocentur, alia priuatiua, alia quae in comparatione sint, alia quae aientia et negatiua nuncupentur. sed quae contraria nominat, opposita Peripatetici uocant: quae Cicero diuersa, Peripatetici contraria: quae hic in comparatione, illi relatiua et ad aliqd. Ut Cicero ergo placet, contrariorum alia sunt diuersa, ut sapientia stultitia: alia priuatiua,

privantia, ut humanitas inhumanitas: alia quæ cum aliquo cõferuntur, ut duplum simplicium: alia appellantur negantia, e contrario aientibus constituta, ut si hoc est, illud non est. Diversa igitur, uel aduersa sunt, quæ sub uno genere posita, plurimùm differunt: ut album nigrumq; à se plurimum distant sub uno genere, sub colore: item celeritati tarditas aduersa est, positus utrisq; sub motu: neq; enim celeritati debilitas est opponenda, quia debilitati bona ualetudo potius contraria esse uidetur. illa quoq; diuersa dicuntur, uel aduersa, quæ in aduersis generibus sita, plurimum à se discrepare intelliguntur, ut sapientia stultitia. illa enim sub genere boni est, hæc uerò sub mali: licet hoc exemplum priuationem potius spectare uideatur. stultitia enim sapientie priuatio est, ut tenebræ priuatio lucis. Ex his hoc modo argumenta sumuntur: Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur: si bonitatem expetimus, malitiam fugiamus. Priuantia, inquit Cicero, sunt quæ græcè ἀπορία & ἀπείθεια appellantur, quæ habent in præpositione, quæ cum fuerit adiecta aliquando pro modo qualitatis, ut, Quem pellicis ahenis Implumem squamis auro conferta tegebatur: quandoq; superuacua, ut, Nosco crimes incanaq; menta, nisi ualde significet, ut, In sanam uatem, interdum qualitatem habet deterius habentem, ut, Quam semel informes uidisse cyclopas, non enim nullius formæ significat, sed malæ formæ, & quod uulgò dicitur deforme. & pro qualitate ordinatiua, ut cum dicimus, Opus in dies creseit: ut Virgilius, Inq; diues auidum caput altius effert. & pro spacio temporali, ut apud Virgilium: Ecce si protinus illum Aequasset nocti ludum, in lucemq; tulisset, aliquotiens pro ante: Martialis, In lucem semper Acerra bibit. Ponitur pro præpositione ad: ut cum dicimus, in diem more ferarum uiuunt: & cum dicimus, in uicem, uel in uices. Luuenalis, Inq; uices equitant, et luna teste mouentur. ponitur & pro præpositione pro: ut cum dicimus, hoc in munere magno habeo. ut Virgilius, In magno munere Rhæsus Esse sui dederat monumentum & pignus amoris: & Salustius in primo historiarum, Et factum in gloria numero. Sed in compositione serè semper demit, ut humanitas inhumanitas, sanus insanus, doctus indoctus. Cicero quidem ea tantum priuantia asserit, in quibus in præpositio præponitur. Sed à Peripateticis accipimus priuationes tum simplicibus in nominibus, tum priuatoria præpositione efferi. simplicibus nominibus, ut cæcitas, tenebræ: cum priuatoria præpositione, ut humanitas inhumanitas. quocirca Cicero cæcitatem aduersum, non uisus priuationem appellabit. & ob hanc rationem stultitiam inter aduersa enumerasse uideri potest, quoniam in præpositionem non habuit, ex qua priuationes arbitratur existere. Illa ue-

ro contraria, quæ cum aliquo conferuntur, Tullius uocat: ut duplum simplicium, uelut etiam pater filij, seruus domini: siquidem simplicium dupli dimidium est. Item negantia sunt in affirmationibus & negationibus posita: ut, Si hoc est, illud non est. ut si dicas, Si dies est, nox non est. atq; hanc oppositionem Cicero dicit ualde contrariam esse. Ex reatiuis contrarijs ita sumimus argumentum, Si pater est, non potest fieri quin ei sit filius: si duplum est, simplicium sit necesse est. Ex negantibus autem, quæ ἀπορία & ἀπείθεια (ut ait) græci uocant, ita: Si sol supra terram fuit, nox esse non potuit. hæc enim affirmatio illam perimit negationem. Sed cur hæc negantia Cicero uocauerit, mirum uideri potest. nam quæ negantia sunt, aientibus opponuntur: ut, dies est, dies nō est. Hoc uerò est sequens, cum dicitur: si hoc est, illud non est: ut, si dies est, nox non est. ad diem enim esse fequitur, noctem non esse, & contra. Atqui affirmationem negationemq; ualde contraria esse dicit. id scilicet ita est: sed in hoc exemplo nequeunt esse contraria. nam quod consequens est, contrarium non est. nam si dixisset, hoc est, hoc non est: nox est, nox non est: ualde contraria futura erant, quæ Aristoteles cõtradiçtoria uocat, ut diximus. Ab adiunctis, posui equidem exemplum. Qui sit ab adiunctis locus, breui superius monstrauit exemplo: si secundum mulieris nunquam capite diminuta tabulas possessio bonorum daretur, consequens esse, ut secundum puerorum quoq; & seruorum possessio permitteretur. Sed nunc formam ipsam, & quasi substantiam loci monstrare proponit. Ab adiunctis locus est, cum ex aliquibus quæ sunt proxima eis de quibus queritur rebus, id quod queritur uel fuisse, uel esse, uel futurum esse: qui locus coniecturalibus causis maxime necessarius est. Cū enim de facto queritur, tum si id factum est quod dubitatur, quid uel fuerit, uel sit, uel futurum sit, considerari solet. multa enim sunt quæ unicuiq; adiuncta rei, uariorum euentu temporum colliguntur. Idcirco enim quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenerit, in cõiecturalibus causis inquiritur, quæ ab oratoribus tractantur solis: nam iurisperitus de facti qualitate, non de ipsius facti ueritate respondet. quamobrem quotiens ad Gallum iurisperitum facti questio deferretur, nihil ad nos, inquebat, & ad Ciceronem, id est, ad rhetorem remittebat, deinde ad Trebatium Cicero. Urbane immiscet. Patiare (inquit) Trebati me nullam operis inchoati partem præterire, & aliquando à tuis exemplis discedere, nisi uis credi nimium te amare. Ab adiunctis igitur locus trium sepe temporum ratione tractandus est. nam de facto si queritur, quid uel ante id, uel cum eo, uel post id fuerit, necesse est uestigari. ante rem quidem, hoc modo: Apparatus uerisimile enim est fecisse aliquem, quod

quod autè efficiendum parauit: Colloquia fieri enim potuit, ut amauerit, qui sepe fuerit collocutus: Locus uelut cum ad aliquid faciendum opportunus locus eligitur: Constitutum conuiuium uelut si quis in eo aliquid fecisse arguatur, capiaturq; facti coniectura ex eo ipso quod sit constitutum conuiuium. hæc ante rem. Cum re autem, pedum strepitu si deprehensus fuerit: uel si fuisse adulter in cubiculo, ex umbra corporis ostendatur. Post rem, si quis conscientie iactet maculas, pallor, rubor, titubatioq; crimen prodiderit: restinctus ignis, uelut si clam factum aliquid extincto igni uelimus ostendere, ut tuius in tenebris quiduis committeretur: item gladius cruentus peractum iam facinus ostendit. hæc omnia post rem, facta etiã intelliguntur annexa. DEINCEPS est locus dialecticorum proprius, ex consequentibus et antecedentibus et repugnantibus. nam coniuncta, de quibus paulo autè dictum est, non semper eueniunt: consequentia autem semper. ea enim dico consequentia, quæ rem necessario consequuntur. Itemq; & antecedentia & repugnantia, quicquid enim sequitur quamq; rem, id coheret cum re necessario: & quicquid repugnat, id eiusmodi est ut coherere nunquam possit. De antecedentibus consequentibus et repugnantibus Cicero traditurus exempla est. at cum unus horum omnium sit locus, in tria uelut membra diuisus est. huius nomen Cicero non posuit: multi conditionalem uocauerunt. Antecedens igitur est, quo posito aliud consequatur necesse est. Consequens est aliquid, quod esse necesse sit, si illud cuius est consequens præcessisse constiterit. Repugnans est, quod simul cum ea re cui repugnat esse nō potest. Sciendum utiq; primò est, unum esse locum à consequentibus & antecedentibus & repugnantibus: quoniam eiusdem intelligentie est, tam consentanea nosse, quam eidem rei cui consentanea ea cognoscimus, nosse dissidentia. Consentaneorum due sunt partes, antecedens una, altera cõsequens. rursus unum illud idem est, ubi altero præcedente, alterum sequi necesse sit. Repugnantium similiter tametsi due sunt partes, unum tamen est utrisq; uocabulum: utraq; enim repugnantia nominantur. quocirca cum non fieri possit ut antecedens aliquid intelligatur, nisi in eodem quid sit consequens consideretur, eodemq; modo nec consequens, nisi quid præcedat apparuerit: item repugnans aliquid intelligere, nisi intelligatur cui repugnet: & quoniam eadem ratio potest quid antecedit & sequatur, quidq; repugnet, discernere: rectè unus est locus à Cicero in tres diuisus partes. Sed dicit hic aliquis: Quid est igitur cur alios ex similitudine differentia & contrario locos supra comprehendit Cicero, cum secundum propositam rationem unus esse debuerit locus? Respondendum, non eodem modo

sibi antecedentia consequentia & repugnantia consentire, quo modo ea quæ similia differentia & contraria dicuntur. In his enim una tantum qualitas inuenitur, & secundum eam qualitatem similia differentiaq; & contraria se respiciunt. In antecedentibus autem & consequentibus nō qualitatis similitudo, sed quidam naturæ consensus est, sicut & in contrarijs: quod exemplis posterius liquebit. Conditionalis oratio est, quæ cum conditione pronunciatur: ut cum dicimus, Si dies est lucet. Cur ergo hunc locum conditionalem dixerimus, posterius ab exemplis apparebit. Sed quoniam nullius facultatis alterius est, quid quamq; rem consequatur, uel id cui quidq; repugnet inspicere, nisi dialecticæ artis, quæ huius rei maxime profitetur peritiam: hanc ob causam locum dialecticorum hunc esse ait Cicero. differre exinde locum ab adiunctis, à loco qui ab antecedentibus & consequentibus est, quod adiuncta prodere sese atq; ostentare possunt, fidem uerò necessariam prorsus facere non queunt: ueluti incessim pedum crepitus. sepe enim ita inceditur, ut nullus pedis crepitus audiatur: & sepe pedum crepitus est, ubi nullus est incessus. Itaq; ab adiunctis argumenta plerumq; nos deficiunt: antecedentia uerò, & consequentia, repugnantiaq; nunquã. omne enim quicquid in rerum natura est, habet quod se aut naturæ sequatur aut antecedit. Est etiam à quo naturæ diuersitate disideat, uelut animal sequitur quidem hominem, præcedit uerò substantiam: dicimus enim, Si homo est, animal est. substantia uerò præcedit, cum præponimus, Si animal est, substantia est. repugnat autè mortuo, cum enūciamus, Si animal est, mortuum est. Præterea quæ sunt adiuncta, temporibus distributa sunt, ut ante rem, cum re, post re. quæ uerò sunt antecedentia et consequentia et repugnantia, in quo tempore sint nihil refert. præterea quæ antecedentia sunt & consequentia, relinquere se & separari nō queunt. Idem de repugnantibus intelligendum: necessario enim sibi neçuntur. adiuncta autè nihil habent necessitatis, quo minus separerentur. Nec cū quocumque aliorum locorum hic communis esse potest. siquidem locus qui à toto est, à substantia trahitur: à partibus uerò, à rei compositione. nam in simplicibus terminis tale argumentum non potest inueniri: à nota, ab interpretatione, à coniugatis, ab eo quod ex eodem utrumq; deducit, à genere, à continentibus: à forma, ab eo quod continetur: à differentia, ab eo quod discrepat: à similibus, ab eadem qualitate: à differentibus, à diuersa qualitate: à contrarijs, ab eis quæ longè à se diuersa sunt: à causis efficiendi, ab effectis, ab his quæ uim alterius (ut ita loquar) efficientie susceperunt: ab adiunctis, à uicinitate naturæ, à comparatione maiorum, parium, uel minorum: à relatione ad æqualem uel inæqualem quantitatem.

tatem. Ab antecedentibus autem longe aliter: constat enim in eo, quod si positum quid fuerit, aliud quiddam omnino fuerit quod consequens appellatur. Repugnantiū uero non modo quod neq; sequi neq; antecedere possit, uerū quod ne simul quidem esse possit: quæ omnia, ut diximus, in conditione sunt. quamobrem unus locus recte Conditionalis est appellatus. CVM tripartitō igitur distribuatur locus, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam: reperiendi argumenti locus est simplex, tractandi triplex. nam quid interest cum hoc sumpsersis, pecuniam numeratam mulieri deberi, cum sit omne argentum legatum, utrum hoc modo includis argumentum si pecunia signata argentum est, legata est mulieri: est autem pecunia signata argentum: legata igitur est. an illo modo si numerata pecunia non est legata, non est numerata pecunia argentum: est autem numerata pecunia argentum, legata igitur est. an illo modo. Non est legatum argentum est, et non est legata numerata pecunia: legatum autem argentum est, legata igitur numerata pecunia est. Cum proposuerit locos in consecutione, antecessione, et repugnantia positos: reperiendi quidem argumenti simplicem esse intellectum, tractandi autem triplicem adiecit. nam quid interest, cum hoc sumpsersis ad demonstrandum, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit argentum omne legatum, utrum id ab antecedentibus, an à consequentibus, an à repugnantibus probentur eadem conclusio colligitur: et argumentationum diuersitas non in re, sed in antecedentium et consequentium et repugnantium tractatu est constituta. Ponamus igitur. Aliquis testimonio omne sum argentum mulieri legauerit, quæratque, an numerata quoque pecunia mulieri legata sit: concedatur, numeratam pecuniam argenteum appellari. Argumentū igitur in primo modo ex antecedentibus tali ratione contextitur. Proponimus enim, Si pecunia signata numeratamque argentum est, eadem pecunia signata atque numerata legata mulieri est. hic præcedit, numeratam atque signatam pecuniam argentum esse: sequitur, legatam esse mulieri. Id igitur quod præcessit, assumimus dicentes: at est signata ac numerata pecunia argentum. concludimus, numeratam signatamque pecuniam mulieri esse legatam. eritque totius argumentationis hic contextus: Si pecunia signata numeratamque argentum est, legata mulieri est: at est pecunia signata numeratamque argentum: igitur legata mulieri est. Cum igitur ab antecedentibus, à consequentibus et repugnantibus omnis argumentatio conditionalis sit: ab antecedentibus autem quotiens enunciata conditionali propositione sumitur id quod antecessit, ut id quod sequitur inferatur, non est quod quisquam dubitet hanc argumentationem ab antecedentibus esse

deductam. AN illo modo, Si numerata pecunia non est legata, non est numerata pecunia argentum: est autem numerata pecunia argentum, legata igitur est. A consequentibus, hoc modo. Si numerata pecunia non est legata mulieri, cum sit argentum omne legatum, sequitur numeratam pecuniam argentum non esse: si igitur id quod est posterius auferamus, id est, numeratam pecuniam non esse argentum, dicemus: at qui est numerata pecunia argentum: affirmatio namque tollit negationem: sequitur igitur, ut pars præcedens auferatur, ea quæ erat, non esse legatam mulieri pecuniam numeratam, cum argentum ei omne fuisset legatum. Sed cum sit negatio, affirmatione tollitur, dicimusque concludentes: est igitur numerata pecunia mulieri legata, cum sit argentum omne legatum. eritque hoc modo explicata argumentatio: Si non est mulieri legata pecunia numerata, cum ei sit argentum omne legatum, non est argentum numerata pecunia: at est argentum numerata pecunia: legata est ergo mulieri numerata pecunia, cum ei fuerit argentum omne legatum. Sed quod breuitatis causa præterit, id est, illam partem propositionis, quæ est, Cum sit argentum omne legatum mulieri: nos ut id fieret apertius, subiungimus. A consequenti igitur fit argumentatio, quotiens conditione posita, id quod sequitur auferit assumptionem, ut id quod præcesserat interimatur. uelut si dicas: Si homo Cicero est, animal est. antecedit homo, sequitur animal. Si igitur ex consequenti facere argumentum uelim, dicam: at qui non est animal, sequitur, ne hominem quidem esse. Sed id perspicue falsum est. esse enim hominem constat: falsum est igitur, animal non esse. nec tamen miretur quisquam, quod in hoc exemplo à consequentibus per negationem facta fuerit assumptio, et per negationem rursus illata conclusio. in exemplo autem Ciceronis et assumptio et conclusio per affirmationem facta sit: siquidem huius rei ratio in promptu est. nam cum in posito nunc exemplo prima propositio ex affirmatione constructa sit, et in arguendi à consequentibus modo assumptio id quod sequitur semper auferat, interimatque, id quod præcedit, necessarium fuit duplicem affirmationem gemina negatione auferre. uelut hoc modo: Si dies est, lux est. utraque affirmationes sunt, tam id quod antecedit, quam quod sequitur. Ut igitur posterior pars, id est Lux est, quæ affirmatio est, interimatur, neganda est. dicam igitur, Atqui non est lux: quo fit, ut præcedentem quoque partem, id est Dies est, quam affirmationem esse se manifestum est, negatione tollamus. concludemus: Dies igitur non est. In Ciceronis autem exemplo utraque pars conditionalis propositionis, negationibus enunciata est, quæ in assumptione et conclusionem non alijs quam affirmantibus orationibus auferretur.

ferri possunt. Est enim Ciceronis exemplum hoc: Si legata non est mulieri numerata pecunia, non est numerata pecunia argentum. Vides ut sit utraque negatio: nam et non esse legatam mulieri numeratam pecuniam, et non esse numeratam pecuniam argentum, utraque in negatione sunt demerse. quocirca si auferenda est per assumptionem illius compositæ propositionis pars consequens, ut in argumentatione quæ sit à consequenti fieri oportet, quoniam negatio est: dicit enim non esse numeratam pecuniam argentum: et si per conclusionem auferenda est pars præcedens, ut in tali argumentatione fieri necesse est, cum sit et ipsa in negatione occupata: dicit enim non esse legatam mulieri pecuniam numeratam: affirmationibus fuerunt effrenda, hoc modo: Atqui numerata pecunia argentum est: ergo legata est mulieri numerata pecunia. Sed si quis statim mihi occurrat exemplo Ciceronis supra posito, cum locorum exempla decurrebat, ac quasi aliam à consequenti argumentationem formam uelit id est, nihil agit. Ostendimus enim supra, ab antecedenti, non à consequenti exemplū illud esse. quod nunc hoc eiusdem exemplo manifestum est: et nos quoniam pacto dicendum fuisset, ibidem monstrauimus.

AN illo modo. Non est legatum argentum est, et non est legata numerata pecunia legatum argentum, legata igitur numerata pecunia est. Tertius modus à repugnantibus, Non legatum est argentum, et non est legata mulieri numerata pecunia. hic namque consequens erat, Si argentum esset omne legatum, pecuniam quoque numeratam fuisset legatam. ut igitur fieret repugnans, huic consequentiæ interposita negatio est, dictumque, Si argentum omne esset legatum, numeratam pecuniam non esse legatam. quod quia repugnat, et falsum est, ad ueritatem alia negatione reducitur, sic. Non si legatum argentum est, non est legata numerata pecunia. ut ei affirmationi conueniat, quæ dicit, Si legatum argentum est, legatam esse pecuniam numeratam. assumimus igitur huic propositioni, argentum omne esse legatum: et consequitur, omnem numeratam pecuniam mulieri esse legatam. ut sit forma argumentationis hæc: Non si legatum argentum est, non est legata numerata pecunia: atqui legatum argentum est: legata igitur numerata pecunia. Sed Marcus Tullius propositionem ita formauit: Non est legatum argentum est, et non est legata numerata pecunia. sed idcirco causalem coniunctionem apposuimus, eam quæ est, Si, ut ex quo esset genere talis propositio monstrarem. namque ex

iuunctio. nam quæ connexa sunt, etiam coniuncta esse intelliguntur. In omnibus igitur illud est apud probatum, pecuniam numeratam mulieri deberi, cum sit argentum omne legatum. Sed ex supra memoratis propositionibus, modò quidem quod antecederat assumpsimus, modò uerò quod consequeratur: nunc autem id quod repugnabat. siquidem à repugnantibus argumentatione ita faciemus: Non si homo Cicero est, animal non est: repugnat enim, esse hominem, et animal non esse. hic si assumamus, esse hominem, animal quoque esse recte concludimus hoc modo: atqui homo est, animal igitur est. atque hic quidem modus ex ea propositione connexa conuersus est, quæ ex duabus iuncta est affirmatiuis, quæ dicit: Si Cicero homo est, animal est. His igitur tribus modis Cicero qui homo esset, animal quoque esse monstratus est. nunc quidem id quod antecedit assumentes, id est esse hominem: nunc uerò id quod consequitur in assumptione denegantes, id est non esse animal: nunc autem repugnantiam denegantes eorum quæ sibi sunt sequentia, posito quod præcedebat, id quod sequebatur intulimus. Sed ad Ciceronis exempla respiciens minus cautus fortasse aliquis, eundem locū esse arbitrabitur à genere, quem ab antecedentibus, consequentibus, et repugnantibus esse diximus: illo falsus errore, quod in utrisque locis Cicero eodem utitur exemplo, hoc est, argenti et numeratæ pecuniæ. sed accuratius intuenti, in eisdem rebus diuersa argumentationum tractatio esse uidebitur: quippe quod aliud est dicere, cum argenti species sit numerata pecunia, si genus legatum sit, et speciem esse legatam: quoniam nunquam species à genere separatur. aliud est in conditione enunciationem proponere, et eiusdem partibus assumendis argumentationem uaria ratiocinatione formare, ut iam dudum monstrauimus: nam neque dies lucis, neque lux diei species aut genus est. Ex his tamen etiam argumenta sumpsimus ab antecedentibus, consequentibus, et repugnantibus. In his ergo consideratur tantum, ut posito altero, alterum necessaria ratione subsequatur. Differunt igitur loci à genere, uel specie, ab eo loco qui in conditione est constitutus: quoniam illi ex uniuersalitatibus ac partis ratione dicuntur: hic autem in consequentiæ et repugnantia ordine tractatur. nihil enim prohibet, eandem rem diuersa consideratione diuersam nobis posse arguendi suppeditare materiam. APPELLANT dialectici eam conclusionem argumenti, in qua cum primum assumpsersis, consequitur id quod annexum est, primum conclusionis modum. Septem modos hypotheticos, hoc est, conditionales enumeraturus Cicero, ait, Cum in connexis propositionibus id

quod est primum assumitur, ut ostendatur secundum, primum à dialecticis modum uocari hoc modo. Si hoc est, illud est: quod dicitur hoc, primum est: quod uero illud, secundum: assumitur ergo quod primum est: Atqui hoc est, concluditur id quod secundum est, illud igitur est. uelut in his rursus exemplis: Si homo est, animal est, assumitur: atqui homo est, concluditur, animal igitur est. nec enim bene assumetur, atqui animal est: ut concluderetur, homo igitur est. Inueniuntur tamen, in quibus æquo modo ualeat assumptio, siue præcedat, siue subsequatur: ut in homine atque risibili: ut, Si homo est, risibile est: atqui homo est, risibile igitur est: uel, atqui risibilis est, homo igitur est. Sed enim hoc est in causa, quod homo atque risibile æqui sunt termini: atque idcirco uno posito, alterum sequi necesse est. Sed quia hoc raro contingit, dicimus uniuersale esse, ut assumpto priore, quod sequitur concludatur.

CVM id quod annexum est negaris, ut id quoque cui fuerit annexum negandum sit, secundus is appellatur modus concludendi. Secundum uero modum Cicero dicit esse, ex connexis propositionibus textum, in quo si secundum negatur, sequitur, ut id etiam quod primum est tollatur, hoc modo: Si homo est, animal est: animal autem non est: homo igitur non est. nam si neges sumendo quod antecedit, non erit perpetuo uerum, ut dicas, Atqui homo non est, non igitur animal est. Sed Cicero ita dicit, Cum id quod annexum est negaris, ut id quoque cui fuerit annexum negandum sit, secundus is appellatur modus concludendi: quasi hic locus ex propositione conditionali, id est hypothetica, affirmatiuis semper iuncta partibus, intelligatur: quod minime uerum est. Emendatius itaque dici censuerim. Cum eius quod annexum est consequens perimitur, perimii quoque quod illi annexum antecedit: idque secundum conclusionis modum uocari. ut si affirmatiuum est quod annexum est, negatione perimitur: uelut, Si homo est, animal est: atqui animal non est: non igitur homo erit. si uero negatiuum affirmatiuone tollitur: ut, Si nox non est, dies est: sed dies non est, nox igitur est. CVM autem aliqua coniuncta negaris, et ex his unum aut plura sumpseris, ut quod relinquitur tollendum sit, is tertius appellatur conclusionis modus. Tertium uero modum ait esse Cicero, cum ea quæ coniuncta sunt abnegantur. et his alia negatio rursus adiungitur, ut quia animal homini coniunctum est, ita dicamus, Non est homo, et non animal est. atque ex his unum ponitur, ut quod relinquitur auferatur, hoc modo. ponamus esse hominem, dicentes: Atqui homo est, quod ergo relinquitur, non est animal, auferatur, atque concluditur, animal igitur est. EX hoc illa

rhetorum, ex contrarijs conclusa, quæ ipsi uolunt uera appellari, non quod non omnis sententia uerum dicatur: sed ut Homerus propter excellentiam commune poetarum nomen, efficit apud Græcos suum: sic cum omnis sententia enthymema dicatur, quia uidetur ea quæ ex contrarijs conficiatur, acutissima sola, proprie nomen commune possedit. eius generis hæc sunt, Hunc metuere, alterum in metu non ponere: Eam quam nihil accusas, damnas: Bene quam meritam esse estimas, male mereri: Id quod scis prodest, nihil id quod nescis obest. Hoc differendi genus attingit omnino ueritas quoque in respondendo disputationes, sed philosophorum magis: quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus ferentibus communis conclusio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Ex his nasci dicit enthymemata, ex contrarijs conclusa, quibus plurimum rhetores uti solent. atque hæc enthymemata dicunt, non quia omnis sententia animique conceptio enthymema non possit appellari. Enthymema enim, quod ab alijs commentum, ab alijs commentatio uerbu uerbo reddentibus transfertur, mentis conceptio, quæ omnibus conuenit inuentionibus, nominatur: sed illæ inuentiones quæ breuiter ex contrarijs colliguntur, maxime acuta sunt. hinc quia excellunt specie inspectionis, commune enthymematis nomen proprium sibi efficere. A rhetoribus enim quasi proprio nomine enthymemata sunt dicta: sicut cum Homerum Græci aliquid dixisse uolunt intelligi: ita loquuntur, ut dicant: Poeta hoc dicit, nec alius ab Homero intelligitur, licet commune sit omnibus hoc Poeta nomen uatibus: excellentia enim commune nomen sibi proprium uendicauit. Funt autem hæc enthymemata ex contrarijs, hoc modo: Hoc metuere, alterum in metu non ponere: uelut si de Lemulo, Cethego, Catilina, et cæteris dicatur, Paucos ciues interfici metuis, ne Respublica intereat nihil laboras. Connexum quippe est, ut, Quicumque nolit interire paucos ciues, Rempublicam multo magis nolit extinguere. quibus cum interponitur negatio, fit ex repugnantibus argumentum. sed hoc breuiter nimium retulit Cicero. Nos uero syllogismum ex hoc texamus, hoc est à repugnantibus, unde enthymema nasci doceamus. Sit connexum, Si quis metuit ciues paucos interfici, is metuit interire Rempublicam. interponatur negatio, hoc modo: Si quis metuit ciues paucos interfici, is non metuit interire Rempublicam. præponatur ipsi propositioni altera negatio, ut sit: Non si quis metuit ciues paucos interfici, non metuit interire Rempublicam. quæ duæ negationes uni affirmationi pares sunt, quæ dicit, Si quis metuit hoc, metuit illud: cuius assumptio est, At metuit hoc. conclusio sequitur, me-

tuit

tuit igitur illud. quæ perinde ualeat, ac si negando interrogaretur ita: Hoc metuis, illud non metuis? Sed quia non totus in his argumentationibus ponitur syllogismus, sed propositio, cuius assumptio et conclusio notæ sunt, hæc de causa enthymema dicitur, quasi breuis animi conceptio: et in cæteris exemplis idem est differendi modus. His adicit, Eam quam nihil accusas, damnas: huius enthymematis syllogismus erit. Non si nihil accusas, damnas: sed nihil accusas: non damnas igitur. descendit autem hoc argumentum ex ea propositione conexa, quæ ex duabus negatiuis conponitur, ita: Si nihil accusas, non damnas. posteriori parte detracta, negatio est: et tota est propositio denegata, hoc modo: Non si nihil accusas, damnas. ex ea factum est argumentum, quod ex interrogatione effici poterit enthymema hoc: Quam nihil accusas, damnas: bene quam meritam esse, autumas, male mereri. Huius quoque enthymematis hæc collectio est: Non est bene quam meritam esse, autumas, male mereri: atqui bene meritam esse, autumas, non male igitur mereri. quod enthymema ex ea propositione conexa perficitur, quæ constat ex affirmatione et negatione, hoc modo: Si bene meritam esse, autumas, male mereri. cuius ex posteriore parte dempta negatione, tota quæ propositione abnegata, fiet propositio: Non si bene meritam esse, autumas, male mereri. quod in interrogationem deductum, enthymema efficit: Bene quam meritam esse, autumas, male mereri? idque ad id enunciatum esse, est accipiendum: ut ita subaudiatur autumas, perinde ac si sit bis prolatum. Item, Quod scis prodest, nihil, id quod nescis obest. hoc quoque enthymema tali nectitur, syllogismo: Non si id quod scis prodest, et id quod nescis non obest: atqui id quod scis prodest: obest igitur quod nescis. Hoc argumentum ex ea propositione textum est, quæ duabus affirmationibus iuncta, accipit mediam negationem: et prior denegata est, quod per interrogationem fit enthymema, hoc modo: Id quod scis prodest, nihil id quod nescis obest? Omnium autem quæ superius posita sunt exempla, sensus est: Quam quisque non accusat, eam damnare recte non posse: et eam quam bene meritam esse autumat, male eandem mereri estimare turpe esse: et si id quod scit unusquisque in causa proderit, oberit id quod contrarium est illi, hoc est quod nescit. Hunc uero locum communem esse oratoribus et philosophis dicit: sed apud illos Tertium modum, apud rhetores autem Enthymema nuncupari. RELIQUI dialecticorum modi plures sunt, qui ex distinctionibus constant: Aut hoc, aut illud: hoc autem non, igitur illud. itemque, Aut hoc, aut illud: non autem hoc: illud igitur. quæ conclu-

siones idcirco ratae sunt, quod in distinctione plus uno uerum esse non potest. atque ex his conclusionibus quas supra scripsi, prior quartus, posterior quintus à dialecticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctionum negantiam, sic: Non est hoc, et illud: hoc autem non: non igitur illud. hic modus est sextus. Septimus autem: Non est hoc, et illud: non autem hoc: illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est ferè tota dialectica: sed ne hæc quidem quas exposui, ad hanc institutionem necessariae. Reliqui, inquit, modi plures sunt. Cum enim tres supra modos enumerauerit, adiuncturus quatuor, plures dixit. Hi autem sunt in distinctionibus constituti, hoc modo: Aut hoc, aut illud: hoc autem non: igitur illud. qui est quartus modus. ita, Aut dies est, aut nox est: dies autem est: non igitur nox est. et semper quod Cicero ait Hoc, antecedens spectat: quod uero ait Illud, consequens: siue in connexis propositionibus, siue distinctis. Item: Aut hoc, aut illud: non autem hoc: illud igitur. hic quintus est modus, ut exemplo sit manifestus: Aut dies est, aut nox est: non autem dies est, nox igitur est. quarum quatuor plures dixit. Hi autem sunt in distinctionibus constituti, hoc modo: Aut hoc, aut illud: hoc autem non: igitur illud. qui est quartus modus, ita: Aut dies est, aut nox est: dies autem est: non igitur nox est. et semper quod Cicero ait Hoc, antecedens spectat: quod uero ait Illud, consequens: siue in connexis propositionibus, siue distinctis. item: Aut hoc, aut illud: non autem hoc, illud igitur. hic quintus est modus, ut exemplo sit manifestus: Aut dies est, aut nox est: non autem dies est, nox igitur est. quarum conclusionum necessitatem ex eo dicit euenire, quia quæ in distinctione sunt posita, medium non admittunt, ut aliquid præter ea quæ posita sunt esse possit: atque ideo uno sublato, alterum esse: uno quæ posito, alterum esse concluditur. Si autem sit medium eorum utrumlibet, quæ posita sunt, nec uera propositio est, nec rata conclusio. uelut in his: Aut album, aut nigrum est. id falsum esse poterit: potest siquidem præterea esse rubrum, uel quibus alius color. Item si ponamus esse album, uel auferamus, non necesse erit nigrum esse, uel non esse. Subiungit Cicero. Addunt coniunctionum negantiam in distinctiuis propositionibus, hoc modo: Non est hoc, et illud: hoc autem non: igitur illud. id est: Non est nox, et dies est: nox autem est: non igitur dies est. et hic sextus est modus. Sanè sextus ac septimus modus ex quarti et quinti modi distinctiua propositione deducuntur, una tantum negatione adiecta, et distinctiua dempta coniunctione, addita quæ copulatiua: ut in superiore patuit exemplo.

H 3 emplo.

emplo. Septimus igitur modus est, ex eadem descen-
dens propositione, hoc modo: Non hoc, et il-
lud: non autem hoc, illud igitur. uelut si dicamus:
Non est nox, et dies est: non autem nox est: dies igi-
tur est. Quilibet autem horum modus infinitis po-
test accommodari conclusionibus: et in his, inquit,
tota ferè dialectica. Sed ad Topices scientiæ locos,
tres primi modi sunt necessarij, qui antecessorem,
consecutionem, et repugnantiam tenent: reliqui
perficiendæ potius huius rei gratia, quam quod ad
hanc institutionem attinerent, adiecti sunt. Ut au-
tem cuncta quæ de hoc conditionali loco dixi-
mus, breuiter colligantur, ac ne tantæ rei quod ne-
cessarium est desit, quod consilio supra prætermi-
simus, cum id Cicero non posuerit, nunc adijcia-
tur. Primus modus est, quotiens in connexa propo-
sitione quod primum in propositione locatur assu-
mitur, ut quod consequatur ex duabus constet affir-
mationibus, hoc modo: Si dies est, lux est: atqui dies
est: lux igitur est. Ex duabus negationibus: Si lux
non est, dies non est: sed lux non est: dies igitur non
est. Ex affirmatione et negatione: Si dies est, nox
non est: sed dies est: nox igitur non est. Ex negatio-
ne et affirmatione: Si nox non est, dies est: sed nox
non est: dies igitur est. Secundus modus est, quoti-
ens in connexa propositione secundum assumitur,
ut id quod primum est auferatur. Ex duabus affir-
mationibus, hoc modo: Si dies est, lux est: sed lux
non est: dies igitur non est. Ex duabus negationi-
bus: Si lux non est, dies non est: sed dies est: lux igitur
est. Ex affirmatione et negatione: Si dies est, nox
non est: atqui nox est: dies igitur non est. Ex nega-
tione et affirmatione: Si nox non est, dies est: sed
dies non est, nox igitur est. Tertius modus est,
cum connexæ propositionis partes ex affirmatio-
nibus connexæ, negatione diuiduntur, totiq; pro-
positioni rursus negatio adiungitur, quæ propo-
sitione Græcè ὑπερκαταφατικὴ appellatur: assumiturq;
quod prius est in propositione, ut è contrario con-
cludatur ab eo quod in propositione prolatum fue-
rat, hoc modo: Non si dies est, lux non est: atqui di-
es est, lux igitur est. Hic ergo posito quod præce-
debat, id est esse diem, euersum est quod sequeba-
tur, id est non esse lucem: quod negantiam affirma-
tio euertat. uel connexæ propositionis ex negantijs
iunctæ, secundæ parti negantia demitur, totaq; pro-
positio abnegatur, præposita priori propositionis
parti negantia interimitur, quod subsequitur, hoc
modo. sit propositio: Si est lux, dies non est. fiat repu-
gnans ita: Si non est lux, est dies: huic præponamus
negantiam, ut fiat uera, hoc modo: Non si lux non
est, dies est: atqui lux non est: dies igitur non est.
aut si connexæ propositionis ex negantia et affir-
matione compositæ, ut, Si dies non est, nox est: se-

cundæ parti negatio iungatur, ut, Si dies non est,
nox non est: sit repugnans. eâ quæ porro abnegetur,
ut sit uera, hoc modo: Non si dies non est, nox
non est. ponaturq; quod prius est, ut quod sequitur
auferatur, hoc modo: Non si dies non est, nox non
est: atqui dies non est, nox igitur est. uel si in eadem
propositione quæ ex negantia atq; affirmatione co-
pulata est, quæ est, Si dies non est, nox est: priori
parti negantia subtrahatur, fiet repugnans hoc ma-
do: Si dies est, nox est: eaq; abnegetur, ut sit uera,
ponaturq; hoc modo: Non si dies est, nox est. quod
primum est, ut id quod sequatur, auferatur hoc ma-
do: Non si dies est, nox est: atqui dies est: nox igi-
tur non est. uel si connexæ propositionis ex affir-
matione et negantia copulatæ, ut, Si uigilat, non
stertit: posteriori parti negatio demitur, ut, Si uigi-
lat, stertit: sit repugnans. totaq; porro abnegetur,
ut fiat uera: positq; prioræ, hoc modo, Non si uigi-
lat, stertit: id quod sequitur interimitur, hoc ma-
do: Non si uigilat, stertit: atqui uigilat: non stertit
igitur. Hæc omnia in tertio esse modo facile intelli-
guntur, quæ ex repugnantijs sunt, ubi semper id
quod antecedit ponitur, ut id quod sequitur aufera-
tur. Quartus uero modus est, cum in disiunctiua
propositione primum ponitur, ut auferatur secun-
dum, hoc modo: Aut dies est, aut nox est: atqui dies
est: nox igitur non est. Quintus modus est, quotiens
in disiunctiua propositione auferitur quod prius
est, ut ponatur secundum, hoc modo: Aut dies est,
aut nox est: non est autem dies, nox igitur est. Sex-
tus modus, cum in his rebus quæ in disiunctionem
uenire possunt, id est, contrarijs uel repugnanti-
bus, medietate carentibus, negatio præponitur, et
copulatiuæ coniunctiones adiunguntur, poniturq;
quod est primum, ut id quod sequitur auferatur:
hoc modo: Non est dies, et nox est: dies autem est:
nox igitur non est. Septimus modus est, cum in ea-
dem propositione auferitur quod præcedit negatio-
ne, ut ponatur id quod sequitur, hoc modo: Non
est dies et nox est: atqui dies non est, nox igitur est.

PROXIMVS est locus efficientium rerum,
quæ causæ appellantur. deinde rerum effectuarum
ab efficientibus causis, et quæ sequuntur. Post
eum locum qui in conditione est, sequens fuit ex
causis. cum igitur Aristoteles quatuor posuerit
causas, quibus omnia fiunt: primam, quæ mouen-
di principium est: secundam, ex qua fit aliquid,
quam materiam uocat: tertiam, rationem, ac spe-
ciem, qua unumquodq; formatur: quartam, finem,
propter quem unumquodque efficitur. Cicero prin-
cipalem causarum diuisionem facit in ea quæ effi-
ciunt aliquid, et ea sine quibus effici nequeat: ut id
quod efficit ad eam causam referatur, in qua motus
principium constitutum est: id uero sine quo non fit
aliquid

aliquid, tum ad intellectum materiæ referatur, uel
eorum quæ coniuncta materiæ efficientis adiuuant
facultatem, tum ad reliquas causas trahatur, ut
post paulum apparebit. Eius igitur causæ quæ ui-
sua id quod sub ea subiectum est efficit, ponit ex-
emplum: ut, ignis accendit. nam accensionis ipsius
causæ ignis est, mouetq; ac permutat id quod ac-
cenditur. Eam uero causam sine qua id quod faci-
endum est, nequit fieri, exemplo ostendit, inquit:
Ut si quis æs causam statuæ uelit dicere, quod sine
eo statuæ esse non possit. Eam igitur causam, sine
qua id quod faciendum est fieri nequit, diuidit hoc
modo. Alia enim eius sunt quæ quæta, nihil agentia, et
stolidi quodammodo: hæc si extrinsecus agendi mo-
tus nullus acceperit, immobilia sunt. sunt autem, ut
locus, tempus, materia, ferramenta, et cætera gene-
ris eiusdem. omne enim quod fit, fiat in loco necesse
est. locus autem ipse immobilis est, ad aliquid effi-
ciendum. tempus quoque actioni subiectum est: fit
enim in tempore, quicquid fit. Itemq; materia et in-
strumenta nisi manu moueantur artificis, ipsa nihil
utiq; egerint. Eiusdem generis etiã sunt, sine quibus ni-
hil fit, illa quæ in motu posita, præcursione quandã
ad efficiendum ac præparationem uidentur affer-
re: ut amoris causæ est congressio, quæ ab aliquo
præcurri potest: et amor flagitij. Ex his, inquit,
causis, fatum Stoica disputatio connectit. fatum
enim dicunt esse Stoici, præcedentium causarum
subsequentiumq; rerum quandam quasi cathenam
se continentem. unde et Chrysippus in libro quem
περί προνοίας inscripsit, fatum dicit esse φυσικόν
ἢ αὐτὸ ἐξ ἡτῶν ἰσχυρῶν, ἢ ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν τοῖς
ἰσχυροῖς ἰσχυροῦσθαι, ἢ ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν ἰσχυρῶν
ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν ἰσχυρῶν. Exem-
plo fiat clarius. Quidam domo discedens, peregrè
profectus est, quod parentum iram ferre non pote-
rat. ideo autem non ferebat, quia amore amicæ de-
tinebatur. amabat autem, quod sæpe antè fuerat con-
gressus. congressus autem fuerat, quod blandum si-
bi amicæ uultum uiderat. uidisse autem blandum e-
ius uultum potuit, quod quiduis aliud antecesserit.
itaque ordine præcedentium consequentiumq; re-
rum à Stoicis fatum necitur. Diuidit porro causam
in eam, quæ ui sua aliquid efficit, et eam quæ ad
aliquid efficiendum sibi sufficiat, eamq; quæ alte-
rius indigeat admniculis. sufficit autem sibi ad effi-
ciendum, ut sapientia, quæ sapientes per sese po-
test efficere: sed num hæc sola beatos possit effice-
re, quæ situm est: et quæ iuuent sine extrinsecus
quoque adijcienda, ut fortunæ bona, uel corporis.
illa autem causæ, quæ tam per se ad efficiendum
ualent, nec alterius indigent admniculo, ab Aristote-
le principium motus appellantur. licet de sapien-
tis exemplum parum fortasse conueniat: siquidem

sapientes finis sapientia, id est ratione quadam, et
quasi forma. ea autem causæ quam Cicero dicit, si-
ne qua non fit aliquid, hoc est materia, tempus, lo-
cus, quæ sunt efficientis subiecta naturæ, uel mate-
ria sunt, uel uice materiæ, subiecta instrumenta eius
causæ sunt, quæ ad finem spectant. nam propter a-
liquem finem præparantur. Nec mirum cuiquam
uideatur, quod Cicero amoris congressionem nume-
rauerit inter eas causas, sine quibus effici non po-
test, cum agat aliquid ac moueat: et inter eas quæ
uim habeant efficiendi, congruentius potuisse na-
merari uisa fuerit. Merobaudes enim rhetor hanc
dubitacionem, quæ mentem alicuius subreperere po-
tuit, ita diluit. Earum enim, inquit, causarum, quæ
efficiendi uim habent, causam esse uim: ut etiam si
admiculis extrinsecus indigeant, effectus tamen
earum ad id spectare quod efficiendum sit: ut ignis
ad urendum, aqua ad irrigandum. At in his causis
quæ præcurrit, etiam si quid antecedens fuerit,
non tamen quidquam agit, sed quadam futuri effe-
ctus occasione præcurrit. illud uero ipsum quod est,
ut amor, ex alijs nascitur agentibus, uelut congressi-
one. est enim amor ex præcedente, ut diximus, con-
gressione. cum ergo amor sine antecedente congressi-
one fuisse non possit intelligi, rectè inter eas caus-
as posita à Cicero uidebitur, sine quibus non ef-
ficatur. Quare cū in disputacionem incidere causam
efficiens aliquid, necessario sine dubitatione licebit
quod efficitur ab ea causâ cõcludere. cum aut erit
talis, ut in ea nõ sit efficiendi necessitas, cõclusio nõ
sequitur. Atq; illud quidem genus causarum quod ha-
bet uim efficiendi necessariam, errore afferre nõ ferè
solet. hoc autè sine quo nõ efficitur, sæpe cõturbat-
nõ autè si sine parètib. filij esse nõ possunt, propte-
rea causa fuit in parètib. gignendi necessaria. Hoc
igitur sine quo nõ fit, ab eo in quo certè fit, diligen-
ter est separandũ. illud enim est tanq; uinã ne in ne-
more Pelio nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram
trabes, argo illa facta nõ esset. nec tamen fuit in tra-
bibus efficiendi uis necessaria. At cū in Aiæcis nauẽ
erissus fulcans igneũ fulmẽ inieciũ est, inflãmatur na-
uis necessariõ. Prima causarum diuisio à Cicero facta
est, in ea quæ efficeret aliquid, et ea sine quib. ef-
fici nõ possit. ac illud quidẽ quod efficeret, in gemi-
na partitus est: in id quod ad efficiendũ aliquid ne-
cessariã uim possideret, neq; ullius indigeret extrin-
secus auxilio: et in id quod sine alterius adiuumen-
to agere atque efficere non possit. ac primum de ea
loquitur causa, quæ efficiendi uim tenet. eius enim
ea pars cui efficiendi necessitas adest, statim secũ con-
clusionẽ trahit comitẽ. eã enim causam quam dixi-
mus, quã aliquid necessario efficit, effectus sequatur
necesse est: ueluti si quis solem affuisse dicat, lucem
quoque fuisse significabit. aut cum cuiquam adesse

sapientiam dixerimus, sapientem eum esse necesse est fateamur. At in causis efficientibus, quæ alterius indigent ad uentis, non est necesse effectum sequi, nec ullam in rebus efficiendis necessitatem. Ideo dicta causa, non statim sequitur effectus. neque enim si congressus est, mox amabit: nec si fuit es, statim quoque fuisse necesse est. Proinde aliæ sunt causæ necessariae, aliæ non necessariae: aliæ sunt efficientes, aliæ sine quibus non efficitur. Necessariorum uero causarum conclusio non solet conturbare, quod causa dicta, sequatur effectus: non necessariorum uero, quæ sunt efficientes, non habent subsequenter effectus conclusionem. neque enim si liberi sine parentibus non sunt, idcirco in parentibus efficiendi causa necessaria fuit, cum in potestate hominum sit gignere. Ea autem causa, quæ ipsa quidem non efficit, sed sine ipsa effici non potest, est, ut Ennij uersu ostenditur. nisi enim cecidissent abiegnæ ad terram trabes, argo illa facta non esset: ex trabibus namque argo facta est, sed nulla erat necessitas trabibus, ut ex eis naui fieret. At uero ea causa quæ est efficiens, et quæ in se continet suam necessitatem, huiusmodi est, cuiusmodi cum in Aiæ crispsis fulcans nauim igneum fulmen iniectum est. statim enim accendendi uis est necessaria, quantum in se est. Sed hæc Cicero paulo obscurius protulit, nimia breuitate concisus. inquit enim: Atque illud quidem genus causarum quod habet uim efficiendi necessariam, errorem afferre non ferè solet: hoc autem sine quo non efficitur, sepe conturbat. Quod cum dixisset, exemplū dedit, sed neutri conueniens. nam cum uel necessaria causam efficientem, uel eam sine qua non efficitur proposuisset, eius causæ posuit exemplum quæ efficit quidem aliquid, sed non sine alterius auxilio, hoc modo: Non enim si sine parentibus filij esse non possunt, propter id causa fuit in parentibus gignendi necessaria. parentes enim causa sunt efficiens, sed per se neuter: et ea causa est, sine qua fieri non possit, cum ipsa uim efficiendi non habet. itaque nec causæ necessariae, nec efficientis posuit exemplū, nec eius sine qua fieri nihil possit: sed si efficientis, non tamen necessariae. Sed uidetur tacuisse in propositione id cuius posuit exemplum. ita enim dicere apertius putamus. Atque illud quidem genus causarum, quod habet uim efficiendi necessariam, errorem afferre non ferè solet. quod autem non habet uim efficiendi necessariam, errorem afferre ferè solet: ut et hoc sine quo non efficitur, sepe conturbat. Itaque sic intelligendum est, ac si ita dictum sit. nam de necessaria causa nullum posuit exemplum. Quod uero subiecit, utrisque causis conuenit posterius enumeratis, tam efficien-

ti non necessariae, quam ei sine qua non efficitur. parentes namque tam sexus masculini, quam femini esse dicuntur: quorum quidem masculini sexus ea causa est quæ efficit, sed non necessaria: foemini uero, ea quæ non efficit, sed sine qua effici non possit. ATQUE etiam est causarum dissimilitudo, quod aliæ sunt sine ulla appetitione animi, sine uoluntate, sine opinione suum quasi opus efficiant: uelut omne intereat quod ortum sit. aliæ autem uoluntate efficiantur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Diuiditur rursus causas, hoc modo: Causarum aliæ sunt, quæ sunt quadam uis, sine appetitione, sine uoluntate, sine opinione, unum in efficiendis rebus ordinem tenent: ut est, interire omnia quæ orta sunt. ortum enim omnem, sequitur interitus. ea siquidem est quatuor illorum principiorum natura, ut quicquid ex eis componatur, aliquando dissoluatur necesse sit. nec ipse ortus ut intereat, uel appetitione aliqua, uel uoluntate, uel opinione id efficit: sed quod a rerum primordio ea sit quatuor illis semimibus, unde omnia fiunt corpora, a rerum omnium conditore natura tributa, motusque perpetuus, ut quæ ex eis componantur, postea dissoluantur. Aliæ item sunt causæ, quæ aut in uoluntate, aut in animi perturbatione, aut in habitu, aut in natura, aut in arte, casu ue consistunt. Voluntate, ut si querat aliquis, cur Trebatius hunc a Cicero ad se missum librum legat? respondebit, Quia legendi uoluitas est. Animi perturbatione, ut si quis timore pallescat, aut bellorum ciuiliū, futurisque ciuium cædes formidet: aut si quis roget, quæ nam causa te animo esse perturbato compellit? respondeatur, bella ciuilia quæ imminere uideo. Habitu, ut si quis Cicero nem interroget, quæ nam causa sit, quod tam diferte omnia et copiose dicat? respondeat, usus scribendi exercitatioque, et multa legendi intelligendique cura præcipua. uel si interroget, quid sit quod alius tam facile irascatur? respondeat, habitum non compefcendi iram, ita factum. Natura, ut si interrogetur quispiam, quid nam in causa sit, quod tam iracunde omnibus respondeat? dicat, natura id fieri, idque uitium in dies excrecere, siue consuetudine, siue natura ita iubente. crescit enim plerumque ex consuetudine, qui in sitis natura morbus est. Arte, ut si quis roget, quæ nam sit causa cur pingat aliquis tam egregie? et reddatur, pingendi ars. Casu, ut si quis causam roget, cur tam prosperè nauiget? respondeatur, casus. Atque horum nihil sine causa est: et hæc singula uim nobis suppeditant argumenti, licet eiusmodi sint, ut nullam ferant necessitatem. Item omnes causæ quæ ex uoluntate uel perturbatione animi intelliguntur, eam spectant causam, quam mouendi princip-

principiam Aristoteles appellauit. hæc enim ut aliquid efficiatur, mouendi principium sunt. Quæ autem in arte, uel habitu, uel natura sunt, in ratione consistunt. ratio enim uniuersiuque efficiende rei, in arte, et habitu, et natura posita est. casus autem exterior est causa, nec inter principales ab Aristotele numeratur, licet Cicero id fecerit. OMNIUM autem causarum in alijs inest constantia, in alijs non inest. in natura et in arte constantia est, in ceteris nulla. sed tamen earum causarum quæ non sunt constantes, aliæ perspicue, aliæ latent. Causarum aliam diuisionem rursus adiecit, dicens: Causarum aliæ sunt constantes, aliæ uero inconstantes. Constantes sunt, quarum non ferè uariatur effectus: inconstantes autem, quæ transmutationibus sunt obnoxie. omnia igitur quæcumque ex natura atque arte descendunt, constantia sunt. Natura quippe atque ars, suum semper opus conficiunt, nisi subiecta obstat materia, casus ue extra artem illis offenderit. nam quod idem artifex ex eadem sepe materia non admodum similes format status, non hæc est in arte uarietas, sed tum in artificis manu, quæ artis integritatem assequi non potuit: tum in ipsa materia, quæ æqualiter semper se non subijcit. idem in natura est. seruat enim constantiam, cum hominem aut quiduis format, quantum ad eius speciei formam attinuit, integrum, at cum monstroscè aliquid editur, non nature uitio, sed materiae, aut latentis alicuius causæ occursum obuenisse credendum est. Sed inter constantes causas, habitus quoque potuit adiungi. nam quod ex habitu cuiusque fit, id constans, nec mutabile esse solet: quandoquidem habitus nominatur, quod a diuturnitate habendi in natura similitudinem uertitur. Aut quamobrem quod immutari penè impossibile sit, dixit Aristoteles quod dicitur, *ναὶ ἂν πρὸς ταύτῃ ἕχομεν εὐὴν καὶ νόον*. Sed fortassis illud spectauit Cicero, quod natura atque ars non tam in effectibus constantes, quam in propria ratione esse intelliguntur: unde et materia imputatur, si quid in natura arte ue erratum inueniatur. habitus autem ex consuetudine quadam colligitur, nec aliquid fortasse rationi tribuit. Ea porro quæ non sunt constantia, in ea diuidit quæ perspicua sunt, et in ea quæ latent. Perspicua sunt, quæ animi quolibet motu, uel appetitione, uel iudicij ratione persciantur. Latent autem, quæ fortunæ subiacent. nam quia non ignorat animus in quam potissimum partem declinet, necesse est nota esse quæ ex uoluntate uel animi iudicio fiunt. itaque quoniam dementes et insani nullam uoluntatem habent, nedum mentis iudicium, certi nihil agere possunt. quandoquidem belluarum ritu sensibus feruntur, non ratione. quamobrem cum sit uoluntas cum ratione ap-

petitio, unde et à Platone diffinitur, *βίαν οὐκ ἐστὶν μὲν λόγῳ ἐρῶν, ἔρῃς μὲν λόγῳ κατὰ πόρον*, non est dubium quin à dementi mente sit aliena. Fortuna uero atque casus semper ignotus est: cuius quidem natura æque incerta esse perhibetur, atque ea quæ ex ipsis casibus fortunæque fiunt. Sed quidnam est quod Cicero casum diffinit, euentum causis latentibus effectum? num si adhuc lateret quibus causis solis defectus, luna ue euenerit, à fortuna casu ue fieri dicerentur, cum ex constantibus coeli motibus rataque ratione fieri intelligantur? nullus hoc philosophus dici recte posse recipiet. enim uero tam Plato quam Aristoteles asserunt, quæ uel rebus uita carentibus, uel sine ratione uiuentibus animalibus accidunt, non ex natura uel arte, omnia casu facta dici. quæ uero hominibus accidunt, uel fauentia negotijs eorum, uel aduersantia, fortuita, et ex fortunæ arbitrio deputari. Itaque id à Cicero ne ita dictum crediderim, quia non de hac re sibi fuit disputandum, sed utpote ad Trebatium scribente, paulo minus argute id esse consulto ab eo positum: et cum omnia quæ certis de causis fiant, iam manifestò deprehensa uideantur, nec amplius quicquam latitare, quod intelligi queat uideatur: casus autem et fortuna, nulla omnino ratione fieri intelligi possunt, ita casum diffinisse, unde et latenter efficitur, dixit, non dixit, quæ nos lateret: ut eius rei eam esse naturam ostenderet, ut lateret: etiam ut ea quæ fiunt, partim sint ignorata, partim uoluntaria. ignorata, quæ necessitate effecta sunt: uoluntaria, quæ consilio. quæ autem fortuna, uel ignorata, uel uoluntaria. His addit aliam causarum partitionem. ait autem alias causas esse uoluntarias, alias ignoratas. uoluntarias eas, quæcumque ex iudicio animi ueniunt: ignoratas, in quibus necessitas donatur, id est, in quibus aut omnino nolumus, aut ne si uelimus quidem, aliter possumus efficere: ut in natura atque casu, necessitate. siquidem natura grauius deorsum feruntur, et leuia sursum. Necessitate item factum dicimus, ut aliquis ignorans, qui iactio trans parietem lapide, prætereuntem hominem peremerit, non quo aliter fieri, sed quod nisi iacto lapide ferri non potuerit. Voluntatem uero à fortuitis euentibus uno exemplo aptissime seiunxit: ueluti si telum iacentes ferire quempiam nolumus: iacere ex uoluntatis nascitur arbitrio. idcirco enim iecimus, quia uolumus: ignoramus autem quem si mus percussuri. neque iecimus, quia percutere uolumus. si enim non ignorasset, non percussisset. Ex quo, inquit, aries ille subijcitur in uestris actionibus, si telum manus fugit, magis quam iecit. Testudo à ueteribus contexebatur, quæ ne exureretur iactio igne, corijs uel cilicij centonibus quæ uestiebatur.

hæc intrinsecus accipiebat trabem, quæ adunco præfigebatur ferro: cui falx nomen fuit, quod incurvum more falcis esset, ut è muro lapides extraheret. aut certe caput ipsius uestiebatur ferro, appellabaturq; aries: uel quod durissimam frontem haberet, qua subuertebat muros: uel quod more arietis retrocedebat, ut cum impetu uehementius feriret. Hoc ergo dicit, ex quo aries ille subijcitur, id est, accersantis more arietis expugnatio adhibetur, cum defenditur hoc modo, qui percussit, ut dicatur telum manus fugit, quo teli missi imprudentiã ostendamus, nec cõsulto iactũ fuisse ostendimus. itaq; quod si quis accusetur cædis, aliquando hac solet euadere defensione. De perturbationibus autem animorum dubitari potest, ut cum uoluntariæ sint, an necessitate uel ignoratione obuenant. peccata enim omnino uoluntaria esse intelliguntur: sed confuso obscuratq; plerumque iudicio, cæci peccata uideantur incurrere. hinc euenit, ut non inter uoluntarias, sed inter ignoratas uel necessarias causas, animi perturbatio esse uideatur. tantum enim plerumque animus perturbatur, ut à ratione omnino discedat, ac consulentium recte admonitiones animo cernere non queat. omnis enim animi perturbatio iudicium rationemq; subuertit: quamobrem quicquid ex eis obuenerit, uiolenta uidetur necessitate potius quam libera ex uoluntate descendere. **TOTO** igitur loco causarũ explicato, ex earum differẽtia in magnis quidem causis uel oratorum, uel philosophorum magna argumentorum suppetit copia. Diuiso causarum loco, atque per ordinem suis partibus distributo, de loci eiusdem facultate, quibusq; uberius, & quibus angustius accommodetur, uti mos est suus, Cicero edisserit. Primum enim, inquit, oratoribus & philosophis, quorũ disputationes largius effunduntur, multa ex causarum loco copia suppediatur. nam cum de qualibet re queritur, eius causæ à philosophis inuestigari solent: quibus propositis, sequitur quod concludendum est: & oratores ad suspicionem mouendam amouendam uel factorum causas requirunt. Inde quoniam ad Trebatium scribit Cicero, hunc quoque locum iurisperitorum responsionibus accommodatum esse ostendit, in quibus maxime eorũ apparet prudentia. priuatarum siquidem quæstiones causarũ, in iurisperitorum prudentia maxime uersantur, & in quibus bonæ fidei iudicia nectuntur. in his enim quis fuerit contrahentium animus, queri solet. Cognosci autem animus qui poterit, nisi præcedentibus causis? In his igitur iudicijs, in quibus additur, ut ex bona fide iudicent, hoc est, ubi iudices dantur, non ut se uero iure inter litigantes stipulationes stringant, sed bonam fidem querant, plurimum causarum

usus facit: in quibus etiam additur, ut inter bonos bene agi oporteat. considerantur mores, inquiruntur consilia, statuiturq; quibus quicque de causis administrandũ sit. Item in rei uxoriæ iudicio, causarum uberrimus est campus, ueluti cum post diuortium de dote lis nascitur. dos enim licet matrimonio constante in bonis uiri sit, non in uxoris iure, & post diuortium uideri potest. dos enim interdum his conditionibus dari solebat, ut si inter uirum uxoremq; diuortium contigisset, quod melius æquius que esset, apud uirum relinqueretur, reliquum dotis uxori restitueretur. in quo iudicio non tantum boni natura spectari solet, uerum etiam comparatio bonorum: ut non tantum quod æquum bonum, sed quod æquius meliusq; est, nobis sequendum sit. quæ omnia ex præcedentibus causis inuestigari solent. nam si uiri culpa diuortium factum est, æquius meliusq; est apud uirum nihil manere: si à mulieris, æquius meliusq; est sextam partem retineri. in hisq; omnibus paratissimi esse iurisperiti debent. Quo fit, ut Trebatium quoque ad hæc hortetur intelligenda. multa enim, inquit, sunt quæ horum operam expectant. siquidem illi dolum malum, illi bonam fidem, illi æquum bonum, illi etiam quid socius socio prestare debeat, ex causis præcedentibus dijudicant. is quoque qui gerendum cuiusquam sponte suscepit negocium, & is qui mandauerit, ei cui mandauerit suorum actiones negotiorum, causis iudicat, quid uir uxori, quid uxor uiro debeat. hæc omnia causarum cognitione iudicari recte queunt. omnia namque quæ quisque alteri prestare debet, causas habere, uel eorum tractandis iudicandisq; negocijs causæ sunt, cur potius hoc quam illud iudicet faciendum. Quocirca recte conclusit, diligenter cognitis argumentorum locis, non tantum oratoribus & philosophis, sed etiam iurisperitis, argumentorum copiam nõ de futuram. **CONIUNCTVS** huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. ut enim causa effectum indicat, sic quod effectum est, quæ fuerit causa demonstrat. hic locus suppeditare solet oratoribus & poetis, sæpe etiam philosophis, sed his qui ornate & copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denunciant quid ex qua re sit futurum. causarum enim cognitio, cognitionem effectorum facit. Omnia quæ ad se referuntur, recte dicuntur esse coniuncta: ipsa enim relatio rerum efficit coniunctionem. Quod si causa alicuius est causa, ut esse oportet, non alterius nisi sui effectus est causa. Iure igitur ab effectis locus, causarum loco coniunctus dicitur est: & cum cause se multam argumentorum copiam suggerant, effectus quoque idem facere necesse est. Hic locus licet

licet philosophis suppeditare magnam argumentorum possit copiam, quippe quod non tantum à causis effectus demonstrat, sed etiam ex effectum causam probant, nec id tantũ phisici, uerum etiam aliquando mathematici, quorum scientia in demonstratione tota uersatur: oratoribus tamen & poetis, qui copiose loqui possunt, uim argumentorum maximam suggerit. Oratoribus quidem, uelut ipse Cicero (ut exempli gratia aliquid subijciamus) pro Flacco. Sua cuique ciuitati religio Laeli est. nostra, nobis. stantibus Hierosolymis pacatisq; Iudeis, tamen istorum religio sacrorum à splendore huius imperij, grauitate noninis nostri, maiorum institutis abhorrebat: nunc uero hoc magis, quod illa gens quid de imperio nostro sentiret ostendit, armis quam chara dijs immortalibus esset docuit, quod est uicta, quod capta, quod seruata. Ex effectum etenim causam probat, nõ esse charã dijs immortalibus, cum hæc obuenerint: quæ res in leuissimis etiã aliquando deprehenditur. ut idem pro Balbo: Erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat, comiter esse communiter. quasi uero priscum aliquod aut insolitum uerbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suaves homines esse dicuntur, qui erranti comiter monstrant uiam, benigni, non grauat: communiter quidem certe non conuenit. cur enim indignũ fuisse cui responderet, ostendit ex rei leuitate, & ex eo effectum hominis annotauit imbecillitatem. Poetis uero, ut uno simi Lucretij contentus exemplo: qui ex multis effectibus ingentem pestem Athenienses inuasisse, ita ostendit.

Principio caput incensum seruore gerebant,
Et duplices oculos suffusa luce rubentes:
Sudabant etiam fauces intrinsecus atræ,
Sanguine uisceribus uocis uia septa coibat,
Atq; animi interpres manabat lingua cruore,
Debilitata malis, motu grauis, aspera tactu.
Inde ubi per fauces pectus compleerat, & ipsum,
Morbida uis in cor moestum confluxerat ægris,
Omnia tum uero cum uite claustra lababant,
Spiritus ore foras tetrum uoluebat odorem,
Rancida quæ perolent proiecta cadauera rictu,
Atque animi prorsum uires, ac totius omne
Languibat corpus lethi iam limine in ipso.

Et denique totus locus ille, ubi quanta ea fuerit uis morbi, ex effectum ipso deprehenditur. Sed apud oratores & poetas infinita sunt alia, quæ unusquisque sibi exempla poterit inuenire, quid ex qua re sit futurum. id enim est ex causa effectum probare, cuius rei apud oratores & poetas exempla sunt innumerabilia, & repertu facillima. **RELIQVVS** est comparationis locus, cuius genus & exemplum supra positum est, ac cæterorum nunc explicanda tractatio est. Omnis comparatio duplex est, aut e-

nim æqualia sibi met comparantur, aut inæqualia. Omnium itaq; comparationum modos Cicero nunc prosequitur, cum supra inuentionis exemplum dumtaxat apposuerit. Omnis igitur comparatio aut in numero constat, aut in specie, aut in ui, aut in aliqua locata extrinsecus affectione. nam quodcumque conferre uolumus, aut numero comparamus, & in hoc aliud maius, aliud minus esse discernimus. aut speciem ipsam spectantes, eamq; alij comparantes, quid excellat iudicamus. aut consideramus quid res queque possit efficere, & in quantum eius possit progredi natura. aut ex aliorum quodammodo continentia, & ex circumstantium affectione, rem quam alicui conferimus intuemur. numero igitur quæ comparantur, si ex eodem sint genere, plura paucioribus anteponuntur: uelut si bona omnia sint æqualia, iure aliquis plura bona paucioribus anteponet. & hæc maxima propositio est, Plura bona paucioribus anteponuntur. At si omnia in contrario sint genere, pauca pluribus plerumque anteponuntur: ut pauca mala, pluribus malis. Mala uero ipsa, bonis nullo modo conferuntur. nam cum se contrarijs spectent frontibus, conferri comparariq; non queunt. Est etiam in numero comparatio, in temporis ratione. nam cum tempus certis quibusdam interuallis metiamur, uelut horas, dies, menses, atque annos: ex æqualibus bonis ea magis eligenda sunt, quæ diutius durant. quod in numero positum esse, facile intelligitur à quouis. Longe etiam peruagata, angustis & coartatis in unum locum, comparatione præcellunt. nam quæ longè lateq; peruagata sunt, ea in plurimas gentes regionesq; diffusa sunt, quæ plures facere & imitari queant. Species uero comparantur, ac quæ sua quodammodo pulchritudine merito cæteris anteferuntur. meliora enim sunt quæ propter se, quam propter aliud expetuntur: uelut salus, quæ per se expetitur: medicina, quæ propter salutem, quamobrem salus medicinæ præstat. Illa quoq; quæ innata sunt atque insita, assumptis & aduenticijs meliora iudicantur: ut innata moribus grauitas, longè excellit eam quæ per imitationem affectatur. Integra contaminatis. quæ enim integra sunt, speciem suã seruant: quæ contaminata, aut aliqua parte uitata, si qua eis species inerat amiserunt. Iucunda minus iucundis meliora, communis omnium animalium natura dijudicat. Honesti utilibus sapientes anteponit. Procliuia laboriosis. omnis enim ad eundem finem facile potius, quam laboriose cupit tederẽ. Necessaria non necessarijs partim præferri, partim etiam postponi debent: quod tacuit Cicero. necessaria quippe præferuntur his nõ necessarijs, quæ non boni ratione, sed uoluptatis appetitione queruntur. ueluti per luxuriã comparata, sapiens nullus iudicabit esse meliora his quæ naturæ expleat indigentia. **Quædam**

Quaedam uero sunt, quae ipsa specie boni cum non necessaria sint, meliora sunt necessarijs. nam uiuere necessarium est, & sine eo consistere animal non potest: bene uiuere autem, non necessarium: melius tamen est excellentiusque; unicuique bene uiuere, quam uiuere tantum. hoc enim rarum etiam inter homines est, & ad naturam diuinam proximè accedit: illud autem animantibus etiam brutis commune nobiscum est. Sua alienis: quae post mortem & nos committantur, quam quae relinquuntur: uel quae ad nos magis attinent, quam quae ad alios, debent esse cariora. Rara uulgaribus: ut bene uiuere, quam uiuere: honestatem quam utilitatem sequi: rationi quam ap- petitioni obtemperare: cum bona fama paucas opes, quam ingētes cum infamia expetere. Desiderabilia, his quibus facile possis carere: ueluti si quis capillum alicui attondeat, facilius pati id queat, quam ut oculo careat, aut manu. Perfecta inchoatis: ut, perfectum iam opus, illo quod fieri iam incipiat. Tota partibus, quod enim totum est, id est integrum: quod uero pars totius, imperfectum. totum autem imperfecto antecedere, nemo dubitat. Ratione utentia, rationis expertibus, nullus meliora esse ambigit. Voluntaria quoque necessarijs anteponuntur: siquidem quae uoluntaria sunt, libera sunt: quae necessaria, seruitutem inferunt. Animata inanimatis. quae animam habent, excellenti ea quae carent anima. idque nulli dubium est, si naturam aspicias rei, non appetitionem tuam spectes: nam tunc aurum & argentum dices praecellere omne animal, nedum aliquid etiam pusillum. Naturalia non naturalibus, & artificiosa inartificialibus: quia hic gradus in natura est, ut ea praeferas arti, arte aut inertiae. ars enim natura imitatur. quicquid enim in natura pulchri est, ars cupit imitari. VIS autem in comparatione sic cernitur. efficiens causa grauior quam non efficiens. In quo uis consistat, nunc consideratur. Primum igitur quod unaqueque res potest, id eius rectissime uis potest dici. Efficiens igitur causa grauiorem uim habet, quam ea quae nihil efficit: uelut artifex melior quam materia. illa quippe stolidus est, atque immota, nec aliquid efficiens, nisi formam ab artifice, id est, ab efficiente causa susceperit. Quae ipsa contenta, sunt meliora quam quae egent alijs. in aliena enim manu posita facile elabuntur: ueluti omnium optimus deus est, qui nullo indiget: ipso autem animal. Et quae in nostra potestate sunt, meliora quam quae non sunt: ut uirtus quam diuitiae: uirtus in nostra potestate est, diuitiarum domina est fortuna. Et naturalibus scientia praecellit: naturales enim ab alijs ad nos fluxere, scientia in nobis est, quam nobis ipsi comparauimus. Stabilia incertis: quae eripi possunt, inferiora his omnia quae eripi nulla uis possunt: quae tamen bona sunt, nullus dubitat esse meliora. AFFECTIO autem ad res ali-

quas, est huiusmodi. De affectione ultima restat tractatio. PRINCIPVM comoda maiora que reliquorum. Maiora sunt principum comoda, et eorum qui aliquam Rempublicam gubernent, quam priuatarum personarum. comparantur enim haec sibi, hoc est, affecta sunt eodem modo. Quae iucundiora pluribus, quae clariora inter multos, quae a pluribus comprobata, & quae optimus quisque laudauit, meliora ducuntur. licet quod a pluribus probatur, supra in ea comparationis parte posuerit, in qua fiebat secundum numerum comparatio: nil tamen impedit, eandem rem diuersa consideratione diuersis subijci locis. A T Q V E ut haec in comparatione meliora, sic deteriora quae his sunt contraria. Dicitur igitur omnibus meliorum locis, his oppositi quae deteriora sunt continebunt. itaque eos unicuique cognoscere facile est. Parium uero nulla est discretio. neque enim quod par est, aut excedere, aut summi potest: & quae aequalia sunt uel numero, uel specie, uel ui, uel affectione sunt paria. Exemplum uero quod subiecit Cicero, ut Trebatius blandiretur est positum, ut oratoriae facultates cum iurisperitorum laude coniungat, a modo: Si consilio iuuare ciues, quod iurisperitorum est: & auxilio, quod oratorum est: aequa in laude ponendum est, parisi gloriae esse debent & hi qui consulunt, id est periti iuris, & qui defendunt, hoc est oratores. At quod primum est, id est, consilio iuuare ciues, et auxilio, aequa in laude ponendum est: quod sequitur igitur, hoc est, & qui consulunt & qui defendunt, pari in gloria esse debent. & est haec probatio ab antecedenti sumpta: ut si dicas, Si dies est, lux est: atqui dies est, lux igitur est. Ita dictum a Cicero, si consilio & auxilio oratores & iurisperitos esse oportet: atqui in pari sunt laude qui consulunt & auxilium praestant. id enim antecedebat. consequens est, ut parisi sint laudis iurisperiti & oratores. H A E C ergo argumentatio quae dicitur artis expertis, in testimonio posita est: testimonium autem nunc dicimus, omne quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Expositis artificialibus, iam inartificialibus locos tractaturus est. Extrinsecus itaque positum argumenti locum, quem Cicero artis expertem uocat, in testimonio positum esse asserit. Sed dubium uideri potest, quid hic locus differat a superioribus, quae affecta appellauit. nam sicut affecta ad se referuntur, ita testimonia ad ea quorum testimonia sunt referuntur. Quamobrem cur aut ea quae affecta dicta sunt, non extrinsecus appellentur: aut quae nunc extrinsecus, non inter affecta ponentur, queri potuit: cum praesertim ea quae adiuncta esse negotio supra dixerimus, ueluti quoddam testimonium saepe rebus asserant, cum ex eorum quae praecesserunt uel consequuta sunt signis,

gnis, quid gestum sit considerari solet. Quorum communis illa solutio est, quod ex affectis argumenta ab oratore inueniuntur, eiusque opera atque industria nascuntur. ea autem quae extrinsecus posita sunt, rei tantum testimonium praebent: nec ab oratore inueniuntur, sed eis orator utitur inuentis & paratis. Quae enim a genere uel specie uel a ceteris affectis argumenta ducuntur, ab ipso oratore comparantur, creduntur quae quodammodo: testimonia autem sibi ipse non efficit, sed ad causas praeparatis utitur. quo fit, ut argumenta ex affectis in causa statim atque ex tempore nascantur: ea uero quae in testimonijs posita sunt, rem praecurrentia, usum negotio posterius praestent. Adiuncta ab oratore coniectura colliduntur: testimonia uero non in coniecturis, suspicionibus uel sed rei iam factae narratione consistunt. dicit enim a se uocari testimonium, quod ab aliqua externa re sumitur. PERSONA autem non qualiscumque testimonij pondus habet: ad faciendam enim fidem auctoritas queritur. Quoniam autem locum artis expertem in testimonio positum esse dixit, in testimonijs uero personarum fidei summa auctoritas queritur, necessarium fuit quibus rebus auctoritas fieri soleat, expediret. Et cetera quidem clarissime atque apertissime dicta sunt. Sed quod auctoritatem in naturam tempus quae diuisit, quodque in tempore ingenium, opes, fortunam, artem, usum, necessitatem, concursionem etiam nonnquam rerum fortuitarum locauit, queri potest. quid enim atinet ad tempus ingenium? quid ars? quid usus? nam aetas atque opes, & fortuitarum rerum concursio, temporis recte subijciuntur: quoniam unumquodque horum uarijs temporum uicibus permutatur. Ingenium uero potius naturae attribui debere uidetur. Quod si uelimus proprie distribuere, artem uidetur et usum tertium quiddam constituere, quod neque tempori neque naturae subijciatur. licet uirtus quoque ipsa, quam Marcus Tullius in naturae ratione constituit, quibusdam non tam naturalis, quam tum doctrina tum recta uiuendi institutione uideatur comparata. Est ergo haec diuisio ita intelligenda, quod omnis auctoritas aut ex magnis atque excellentibus rebus & natura optimis uenit, aut his quae infra naturam sunt: fidem non ex naturae qualitate, sed ex uulgo in istis opinionibus capit: et maximas excellentesque res in natura constituit, quae semper (ut ipse Cicero multis in locis defendit) boni est appetens. At quae posteriora sunt, sub tempore posuit: quoniam omnia tempori subiecta, principalis boni statum non retinent: uirtus quidem quoniam firmos iam habitus boni habet, ad uitium flecti non potest. quod si posuit, non uirtus, sed uirtutis fuit simulacrum. ingenium autem, et opes, et fortuna, et ars, uisusque saepe inuertuntur: nam quae horum fuerit a uir-

tute se iunctum, ueræ uirtutis dignitate amittit. Et de uirtute quidem dicere distulit: posteriorè uero partè, id est, in tempore posita auctoritatis, diuisit, & euidentissimis patefacit exemplis. Nam et ingenij fides adest, atque ex eo praesto est auctoritas plurima. eos quippe sapientius loqui homines credunt, quorum ingenium uelox ad explicandum extricandumque quiduis fuerit: opibusque praepollentes, dignos fide rentur: fortuna quoque et dignitate praecaros, auctoritatis quadam maiestate dignissimos quibus credatur existimant. non recte fortassis. Sed & iudicium in negocijs, et uita existimatio opinionum hominum maxime crescit: quae quia mutari uix possunt, ad ea cuncta orator dirigit, eandemque sibi tractandam regendamque proponet. quandoquidem et qui iudicaturus est, & existimantis auditoris eam uidet esse persuasionem. Ars praeterea atque usus etiam plurimum ualent: in utrisque enim fide notitia facit, quae ex scientia experientiaque nascitur. FACIT etiam necessitas fidem, quae tum a corporibus, tum ab animis nascitur. Necessitas quoque, inquit, quasi quod latebat extorquens, auctoritati obnoxia est. Haec tum a corporibus, tum ab animis uenit. a corporibus quidem, cum igni, ferro, uerberibus quod uerum latet aperitur: ab animis uero, cum mens quaedam perturbationis uel ignorantiae necessitate uerum dicere quodammodo compellitur. confusa enim mens, nec quid dici, nec quid taceri debeat, satis distinguit: siquidem iracundia, uel animi quaelibet perturbatio, quod occultandum fuit, non tenet. Quae idcirco ad fidem faciendam habent auctoritatem, quia simpliciter prodita sunt, nec aliqua calliditate id prolatum est. Quin etiam puerorum ignorantia, uinolentia, somnijs quaedam saepe produxerunt in medium, in quibus si iudicium ullum sit, prolata utique non essent. Saepè etiam homines praeter ullam animi perturbationem imprudentes, propria confessione se condemnarunt, dum simpliciter cuncta effundunt, quae sibi nocitura non estimant: ut Stagerio tunc euenisse dicit Cicero, qui interposito pariete testibus audientibus ea imprudens confessus est, quasi securus esset ne a quoquam audiretur, quibus uulgatis in iudicium prolatis, capitis damnatus interijt. H V I C simile quiddam de Lacedaemonio Pausania accepimus. Nam ut Thucydides scripsit, & Aemilius Probus scriptis testatur, Argilius quidam adolescentulus cum epistolam Pausaniae ad Artabagum accepisset, eique in suspicionem uenisset, aliquid in ea de se esse scriptum, quod nemo eorum redijisset qui super tali causa eodem misisset, uincula laxauit epistolae, signoque detracto cognouit, si pertulisset, sibi esse pereundum. Erat in eadem epistola, quae ad ea pertinebat quae inter regem Pausaniamque conuenerat: has ille praefectis urbis tradidit. sed Lacedaemonij ne huius quidem iudicio impulsus sunt, ut Pausania

comprehenderent: neque prius uim adhibendam putauerunt, quam seipse indicasset. Itaque huic iudici quid fieri uellent, preceperunt. sanum fuit Neptuni, quod uiolari nefas putabant Graeci: eo ille index confugit, in ara consedit, hanc iuxta locum fecerunt sub terra, ex quo posset audiri si quis quid loqueretur. cum Argilio huc uiri habiti boni ex praesentibus, quorum res arbitrato fieret, quidam descenderrunt: Pausanias nihil tale cogitans, sui securus, ut Argilium in aram confugisse audiuit, eo peruenit. quem cum supplicem in ara Neptuni sedentem uideret, querit quid exisse sit tam repentini consilij. Huic ille, quid ex literis comperisset, aperit. tunc magis pauitans Pausanias, orare coepit ne enunciareret, ne se meritum optime de illo proderet. quod si eam ueniam sibi dedisset, tantisque implicatum rebus subleuasset, magno ei premio futurum. His rebus ab eius uerbo clandestine excipientibus, satis iam cognitatis, putarunt in urbe eum comprehendi oportere. quod cum essent profecti, et Pausanias placato Argilio (ut putabat) Lacedaemona reuerteretur, in itinere cum iam euenisset ut comprehenderetur, ex uultu cuiusdam praesentis qui eum amoueri cupiebat, insidias sibi fieri intellexit. itaque paucis ante gradibus, quam qui sequebantur, in aedem Mineruae, quae Chalcidicos uocabatur, confugit. hinc ne illum pateret effugium, statim qui secuti fuerant ualuus eius aedis obstruxerunt, tectumque sunt demoliti, quo sub diuo celerius interiret. Sic Pausanias magna belli gloria turpi morte maculauit. nam cum semianimis exinde de templo elatus esset, confestim animam efflauit. Cuius mortui corpus cum eodem nonnulli dicerent inferri oportere, quod hi qui ad supplicium essent dati, displicuit pluribus, et procul ab eo loco infoderunt quo erat mortuus. inde posterius Delphici Apollinis responso erutus, eodem in loco sepultus est, ubi uita posuerat. Atque haec quidem in ignorantia, in necessitate constituta esse dicit Cicero. nam id quod quis nescit, uix potest euitare: idque uidetur ipsa propemodum referre ueritas, quod illi ferunt. Concurfio etiam fortuitarum rerum fide facit. quae licet aliquando falsa significat, tamen tantam habet uim, ut plerumque pro uero habeatur. Concurfio quoque fortuitarum rerum fide facit cum causa. aut proinde ac si uere ageretur aut diceretur aliquid, ita rationibus conuincitur, ut nullo modo falsum uideatur, quod refutari plerumque uix potest. Velut de Palamede narratur a Graecis: obrutus enim saxis, quod ab Ulyssae proditoris totius exercitus fuerit insimulatus, coepertis in sinu interfecti literis falsis, quasi a Priamo ad Palamedem missis. fuerat aut manu imitatus Phrygia Ulysses, et pondus Priamum misisse auri ille litera testabatur: quo coeperto, fides facta proditoris est. In hoc etiam genere, inquit Cicero, est quod uulgo ab omnibus credi-

tur, et multitudinis imperitiae fama celebratur. Quae autem uirtute fide faciunt, ea bipartita sunt. ex quibus alterum natura ualeat, alterum industria. Ita inquit, quae uirtute extrinsecus uim nobis argumentorum suppeditant, bisarie diuiduntur: quorum alterum natura, alterum industria fidem faciunt. et utrumque aut ex rebus diuinis, aut ex hominibus, nobis probandi aut refellendi uim argumentorum suppeditant. natura quidem diuina sunt testimonia, ut oracula: quae quoniam deorum continere creduntur oratione, sine ulla extrinsecus adhibita industria fide solent facere. et quoniam in dei sunt uoluntate, nec ab ullo dependente, fieri natura Cicero dixit. illa autem, quasi secundaria fide faciunt industria quadam uim habere protulit. Huius inquit, operis et industria primum est mundus: ut si in mundo dicas ea fieri solere, ut eclipses, quod in castris maxime solet accidere, ne terreatur aliquando imperita multitudo, ut dicatur haec mundi ea natura esse ut haec ferat, nec ob id timendum quicquam: et ordinem hunc esse, ut qui ex quatuor elementis componatur, intereat: ornatumque esse, ut rerum uicissitudines fiant. Deinde cum ita probamus esse, quoniam ex autem uolatu auspiciu, et cantu augurium captatum intellectuque sit: deinde aeris sonitus, ut armorum nonnunquam crepitus, futura bella indicant. et ardores, unde futura monstrantur incendia, aut ingentes aestus futuros, portentis quoque in terra indicantur aliqua, ut in historiis plerumque legitur. ex intestinis quoque uictimarum haruspices futura diuinant. praesentia hoc est fauentia inuenta sunt rebus de quibus queritur. A dormientibus quoque, uisionibus et infomniis, multa sunt per somniorum coniectores sepe praedicta, praesentem cum ea sunt ut oracula uideri possunt. In homine autem multum testimonij uirtutis praebet opinio: ut non tantum qui ea habeant, sed qui habere uideantur, multum fide praesentent. Sed quoniam duplex est uirtus, altera quae intelligentiae tota tributa est, altera quae in moribus et bene uiuendi uia constituta, recte ita distribuit inquiriens, quos ingenio, quos studio, quos doctrina praedictos uidet: ut his uerbis uirtus ea quae intellectu perficitur, intelligatur. Inde subiungit, Quorumque uita constantem et probatam: ut moralis uirtutem ostendat, cuiusmodi fuerit plurimi, uelut Cato, Scipio, Laelius. eius autem quae non tam in actione corporis quam animi consistit uirtutis exempla postponit, quales (inquit) fuerit oratores, philosophi, poetae, et historici, ex quorum praecipis aut quomodoque scriptis, alicuius rei petitur auctoritas, cum dicimus ita enim esse conuenit, nam hoc Cato faciebat, hoc Scipio, et ita esse oportet: nam hoc Cicero scribit, hoc dixit Liuius, hoc Virgilius testatus est, illud Aristoteles retulit. Quod autem supra dixit Cicero, Naturae auctoritas in uirtute est maximasita intelligendum, ut uis ea et natura quae in uirtute est maxima, intelligatur

gatur. Inde cum adiecit, Quae autem uirtute fidem faciunt, ea bipartita sunt, ex quibus alterum natura ualeat, alterum industria: ita dixit, perinde ac si dixisset, uis rerum omnium duplex est, altera quidem ad deum atimens, quam natura fieri uoco: altera ad homines. quae ad homines, rursum uirtus proprio nomine appellata, duplex: ut altera in parte intellectiua animae, altera in moribus constituta fidem faciat. Itaque nihil est quod sibi contrarium uideri possit, licet uerbi similitudine minus fortassis aperte fuerit enunciatum. Expositis omnibus argumentandi locis, illud primum intelligendum est, nec ullam esse disputationem in quam non aliquis locus incurrat. quod post paulum ipse ostendet, et quibus quique loci quaestionibus accommodentur explicabit. Quae STIONVM duo sunt genera, alterum infinitum, definitum alterum. Cum enim quibus locis omnia argumentationum genera erui possent ostensum sit, et nihil argumentatione comprobatur nisi quod dubium uideri potuit, recte Cicero cuiusmodi ea sint de quibus queri possit, de quibus dicendum esse uidebatur, iam expositurus est. Quaestionum inquit, duo sunt genera: definitum alterum, quod hypothesein Graeci, nos causam: infinitum, quod thesin illi appellant, nos propositum possumus nominare. Causa a certis personis, temporibus, locis, actionibus, negotijs cernitur: aut in omnibus, aut in plerisque eorum, quam obrem hanc solam rhetorices materiam aliqui esse crediderunt. quam opinionem licet primum Cicero in Hermagoram tenuerit, et infinitam quaestio-

se uult, ut diximus. aut pluribus, ut dictum est, posse fieri, nec tamen in maximis: siquidem id quod maximum est, in certis personis ipsorum, negotio est, hypothesein appellamus. Adiecit porro, Omnis quaestio quae de aliqua re nascitur, est eorum quibus causae continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnunquam omnibus: hoc est, eiusmodi est causa, ut per omnes decurrat quaestiones, quae de ea re nascuntur de qua quaestio est, perinde ac membra quaedam e toto corpore diffusa. ut sit res ipsa corpus, de alia multisari queri possit. Quaestionum porro quae de quacunque re sunt, duo (inquit) sunt genera. hoc enim genus quaestionis quod de quacunque re dicitur, scientia et actione distinguitur. nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur: ut Virtus suam ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur? et, an prouidentia mundus regatur? aut agendi consilium exquiritur, ut Sit ne sapienti capeffenda res publica, aut, Sit ne boni uiri, manus cum hoste conferere. COGNITIONIS quaestiones tripartitae sunt. aut sit ne, aut quid sit, aut quale sit queritur. Omnis enim res cum eadem habeat naturam ambigendi de qua queri et disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptas, siue in his causis quae in ciuitate et in forensi disceptatione uersantur, aut ad cognoscendi aut ad agendi uim rationemque referatur necesse est. Nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur, ut si queratur, Natura ne ius profectum sit, an ab aliqua quasi conditione hominum et pactione. aut agendi aliquid uel non agendi exquiritur consilium, ut Sit ne sapientis ad rempublicam accedere. Cognitionis porro tres sunt modi, coniectura, diffinitio, et (ut ipse in libro de Oratore dicere formidat) consecutio. nam quid in re sit, coniectura queritur: ut illud, sit ne in humano genere sapientia, quam autem uim quaeque res habeat, diffinitio explicat: ut si queratur, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum quicquam quod rem sequitur exquiritur: ut illud, Sit ne aliquando mentiri boni uiri. Redit rursus ad coniecturam, eamque in quatuor genera partitur, nam aut quid sit queritur, hoc modo: natura ne sit ius inter homines, an opinionibus, aut quae sit origo cuiusque rei: ut, quod sit initium legum, aut rerum publicarum, aut causae tractatio: ut si queratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant, aut de immutatione: ut si disputetur, num interire uirtus in homine, aut num in uitium possit conuerti. Diffinitiones autem sunt disceptationes, quae diffinitione generis uel formae explicandae sunt: ut cum queritur, Sit ne ius quod maxima parti sit utile, aut cum quid cuiusque sit proprium exquiritur, ut, Ornate dicere proprium sit oratoris, an id etiam alius praeter eum possit, aut cum res distribuitur in partes: ut si queratur, quot sint genera rerum expetendarum, aut, sint ne tria

corporis, animi, externarumque rerum: quae partitionem ostendunt, ut ipse uult. aut cum forma et quasi natura lis nota cuiusque; ut sit describitur: ut si quaeratur, auari species, seditiosi, gloriosi. Cōsecutionis aut duo prima questionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, ut si differatur, expetenda ne sit gloria, aut ex cōparatione, laus an diuitiae magis expetenda sint. Simplicium tres sunt modi: de expetendis fugiendis uel rebus, ut Expetendi ne honores sint, Nū fugienda paupertas: de aequo aut iniquo, equum ne sit ulcisci iniurias: de honesto et turpi, ut hoc sit ne honestū gloria cuiuscumque; causa mortem obire. Cōparationis aut duo sunt modi. unus, cum idem ne sit an aliquid intersit quaeritur, ut meture et uereri, rex et tyrannus, assentator et amicus. alterū, cum quid praestet aliud alij quaeritur: ut illud, optimi ne cuiusque sapientes an populari laude ducantur. Atque eadem disceptationes quae ad cognitionem referuntur, sic ferē describuntur. Quae uero referuntur ad agendum, aut in officij disceptatione uersantur: quo in genere quod rectū faciendumque sit quaeritur, cui loco hominis quasi uitorū est sylua subiecta. aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda tollenda ue tractantur. huic generi subiectae sunt hortationes, oburgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnē animi motū et impulsio, et si ita res ferret mitigatio. haec sunt genera ac modi disputationum, quibus Cicero de unaquaque re quaeri dicit. **COGNITIO**

NIS questiones tripartitae sunt: aut sit ne, aut quid sit, aut quale sit quaeritur. Recte cognitionis haec sunt, possunt enim omnia ignorari. Horum prima cōiectura. Quae facti questio dicitur. unde quoniam facti aliqua habet cōtrouersia, et cōiecturis causa firmatur, cōstitutio cōiecturalis appellatur. Secundū diffinitione. quae nominis questio nominatur: unde quia uis uocabuli diffinita est, constitutio diffinitiuā nūcupatur. Tertium iuris et iniuriae distinctione explicatur. Et haec questio qualitas appellatur. At enim quoniam qualis res sit quaeritur, quae et de ui et de genere negocij cōtrouersia est, cōstitutio oritur generalis. nō enim ex modo actionis, ut superioribus duabus. sed ex re, id est negotio nomen impositū est. hic enim de negocij genere, id est qualitate quaeritur, iure ne id an iniuria factum sit, distinctione explicatur.

CONIECTURAE ratio in quatuor partes distributa est, quarum una est cum quaeritur sit ne aliquid: altera, unde ortū sit: tertia, quae id causa esse cerit: quarta, in qua de mutatione rei quaeritur. In Rhetoricis idem inquit: Ac facti quidem cōtrouersia in omnia tempora potest distribui. nam quid factū sit, potest quaeri hoc modo, occiderit ne aiace Vlysses. et quid fiat, hoc modo: Bono ne animo sint erga rempub. Fregellani. et quid futurū sit, hoc modo: Si Carthaginē relinquentur in eolumen, nū quid sit in-

cōmodi ad rempu. peruenturū. Sed non sunt sibi istae diuisiones contrariae. etenim quatuor illae partes in his tribus includuntur, ut paulo post exemplis apparebit. Illud in primis tenendum etiā, nō omnia haec tempora ad iudiciale genus attingere posse. nemo enim accusat, nisi quae facta sunt. Sed antequam ad Ciceronis uerba uenio, sciendum cōiecturā omnem aut de re aut de animo esse: et utriusque tria esse tempora, praeteritū, praesens et futurum. De re et generales questiones sunt, et definita. de animo quaeri non potest, nisi ubi persona est, et de facto constat. Ergo cum de re agitur, aut quid factum sit in dubium uenit, aut quid sit, aut quid futurū: ut in generalibus, an atomorum cōcursu mundus sit effectus, an prouidentia regatur, aut sit aliquando casurus. quātū ad finitas attinet, an pericidū cōmiserit Orestes, an regnū affecerit Gracchus, an recte Verrē sit accusaturus Cecilius. Quod autem dicit hic Cicero, unde ortum sit, nec minus praeteriti temporis esse potest: ut, quod obrepit pestilentia, an ira dei, an intemperie coeli, an corruptis aquis, an noxio terrae halitu: et quae causa sit, quare ad Troiā quinquaginta reges nauigauerint, iure iurādo adacti, an exemplo moti, an gratificantes Atridis. Animi cōiectura non dubium quin in omnia tempora cadat: ut, qua mente Caesar in Gallijs certauerit, qua mente Pyrrhus foedus petat: quomodo latirus sit Caesar, si Ptolemaeus Pomp. occiderit. Quaeritur per cōiecturā quoque de qualitate circa modū, speciem, numerū: an sol maior quam terra, luna globosa an plana an acuta: unus mundus, an plures. Item et extra naturales questiones, maius ne bellū Troia, nū an Peloponensium, qualis clypeus Achillis, an unus Hercules. In hac autem quae accusatione et defensione constat, unum est genus, in quo quaeritur et de facto et de auctore. Sed ad Ciceronem iam redeo, qui inquit, sit, nec ne. sit, ut quid nam sit honestū, et quid equū reuera: an haec tantum in opinione sint. ac in omnia tempora distribui potest, nec minus: et quae sequuntur. ut unicuique intuiti manifestū est, et omnia qualia sint, cōiectura consequi poterimus. in Rhetoricis enim tempus quod maxime quaerit, in iudicijs ostenditur. hic aut quasi in membra discribitur: et ut rebus omnibus cōiectura occurrit, explicatur. Et licet illae non minus infinite quam finitae esse possint questiones, haec tamen in quatuor partes facta diuisio, ad thesū, hoc est infinitā questionem potius attinet, ut et in sequentibus apparebit magis. Cū aut quid sit quaeritur, notio explicanda, et proprietatis, et diuisio, et partitio: haec enim sunt diffinitioni attributa. additur et descriptio, quam sapienter graeci uocant. Sequitur cōiectura diffinitio, qui enim non potest dicere nihil se scisse, proximū habebit ut dicat non id fecisse quod obijciatur. diffinitio aut rei propositae erit propria, dilucida

dilucida et breuiter cōprehensa uerbis. Enunciatio aut ipsa, qua aliquid diffinitur, constat genere, specie, differentia, et aliquando proprio. ut si diffinias hominem (noto enim exemplo utar) genus est animal, homo ipse qui diffinitur species, rationale differentia, risibile proprium, uel pro proprio positum. ut si dicas: Homo est animal risibile, uel homo est animal rationale. alij alia addit etiā differentia, mortale. Et quoniam saepe diffinimus, omnino enim omnes modos diffinitionum, cum abunde eos supra tradiderimus, nunc attingere) aut per genus et differentia, aut per genus et propriū, quod maxime diffinitioni cōuenit: aut diuidentes, aut partietes, aut describentes et diffinientes, omnibus his modis quaerere possumus. per genus, ut in eodē cōsidamus exemplo, an homo sit idē quod animal rationale mortale. per propriū, an homo sit id quod animal risibile. per descriptionē, an homo sit qui in coeli uerticē rotundumque caput geminis utrinque auribus attollēs. sub collo humeros brachiaque demittēs, geminis ambulat pedibus, et caetera in hunc modū. diuisione, ut an illa rhetorica sit quae diuiditur in demonstratiuā, deliberatiuā, et iudiciale genus. partitione, ut an rhetorica illa quae partitur in inuentionē, dispositionē, elocutionē, memoriā, et pronunciationē. Quae questionum genera in ea etiā trasferri possunt, quae in causis uersantur forensibus. Sed ne in hac re nimius existimer, plura his non adijciā. Hoc ergo dicit Cicero. cū quid sit quaeritur, notio, hoc est genus uel formae explicanda est. etenim genere formae, et formis indiuidua notiora sunt. CVM aut quale sit quaeritur, quale quid sit aut simpliciter quaeritur, aut cōparatē. Est qualitas de summo genere infinitaque questione, atque eadem nō simplex. nam et qualis sit cuiusque rei natura, et quae forma quaeritur: an immortalis anima, an humana specie deus. et de magnitudine ac numero, quantus sol, et an unus mundus. quae omnia cōiectura quidem colliguntur: questionē tamē habet, et in eo qualia sunt. haec in suasorijs, hoc est deliberatiuo genere tractari solent: ut definitae questionis exemplū demus. Si Caesar delibere an Britannia impugnet, quae sit Oceani natura, an Britannia insula (nam tū ignorabatur quantum pateret) quo numero militū aggredienda, ut in cōstitutū ferendū sit? eadem qualitati succedunt faciēda et non faciēda, appetēda, uitāda, quae in suasorijs maxime cadūt. nec suasorijs tantū, uerū etiā in iudicijs sunt frequentia, ac sola differentia: quia in suasorijs de futuris, in iudicijs de factis agitur. Itē demonstratiuae partis omnia sunt in hoc statu, in quo factū esse constat, quale sit factum quaeritur: lis omnis est aut de premio, aut de poena, aut de quantitate. hoc genus aut simplex, aut comparatum. illic quid equū, hic quid equius, aut quid equissimum sit excutitur. Cū de poena iudicium est, a parte eius qui causā dicit, aut defensio est criminis, aut immunitio, aut ex-

cusatio, aut (ut putat alij) deprecatio. haec absoluta appellatur constitutio. Sed est alterū defensionis genus, in quo factū per se improbabile assūptis extrinsecus auxilijs tuemur. id genus assūptiuā dicitur causa cum dicitur, Occisus est, sed latro: excacatus, sed raptor. Itaque inquit Cicero. cum aut quaeritur quale quid sit, aut simpliciter quaeritur, aut cōparatē. simpliciter, Expetenda ne sit gloria. nulli enim rei cōparatur, et qualitas quaeritur, non an sit, uel quid sit, ut in cōiectura aut diffinitione cadat: sed qualis, an sit eiusmodi, ut a nobis sit expetenda. Cōparatē praepone da ne sit diuitijs gloria. Et hoc licet cōiectura cōsequi possimus, tamen qualitas quaeritur. enim uero cū quaerimus, an sit talis gloria ut sit praepone da diuitijs, de qualitate quaeritur: et cōparatē, quia diuitijs comparatur. Diuidit exinde simplicia, et ea quae cōparamur. simplicia quidem, ut de expetēdo fugiēdoque, quale id sit quod expetendū, et quale quod sciendū: de aequo et iniquo, quale sit quod aequū uocamus, et quale quod iniquū nominamus. Idē de honesto turpique intelligendū. **COMPARATIO**

NVM aut duo sunt genera: unū de eodē et alio. ut quid differat inter se amicus et assentator, rex et tyrannus. alterū de maiore et minore: ut si quaeratur, nū plus utilitatis eloquentia an iuris ciuilibus scientia afferat. quae quoniam alijs cōferuntur, cōparationi subiiciuntur. Et licet haec omnia cōiectura diffinitioneque qualia sint colligamus, tamen quae non an sint, aut quid sint quaerimus. sed qualia sint scire cupimus, ut spectati unicuique potest esse manifestū, qualitati subijciuntur. **ACTIONES** reliquae sunt, quarum duo genera: unū ad officium, alterū ad motū animi uel gignēdū uel sedādū, plane uel tollendū. Diuiserat supra Cicero ita questionum genera, ut alia cognitionis, alia actionis esse diceret. Cognitionis genera clarissime comprehendit, et singula lucida diuisione. nunc actionis questiones ita diuidit, ut alterā ad officium, alterā ad motū animi attingere dicat. ad officium sic, cū quaeritur suscipiēdi ne sint liberi. etenim quoniam omnis uirtutis laus in actione cōsistit, de uirtutibus uirtutisque omnibus quae officij est questio nascitur. ad mouēdos animos cohortationes, ad rēpub. efferēdā. nam et actio nis sunt, et mouere animos ut id faciant oportet. ad uirtutē quidem attinent: sed non ut quod propriū uirtutis sit quaeratur potius, quam quid ex ea uirtutis actione eueniat. enim uero laudē et gloriā consequimur, quae uirtutis sunt praemia. In quo genere sunt querelae, uelut de his qui perditum eant rēpub. incitationes, de eis quae reipublicae profuturae sunt: miserationes, si quid damni sit uenturum. quibus rebus maxime prudens et diserta dominatur oratio. Itaque licet in infinitis questionibus haec questionum quaedam sint genera auditori, eadem tamen in causas transferuntur, ubi negocij personaeque causa tractatur, ut supra ostendere nisi sumus. **LOCUS** autem qui ad

niam de facti qualitate queritur, qualitas generalis nominata est. ea aut distributa est in negociali iuridiciali q; iuridicialis rursum in absoluta & assumptiua. Sed quonia de definita questione loquitur, in qua de rebus ipsis queritur, certis destinatisq; personis, quod iuridicialis propriu est. na in negociali, quam Graeci παραγορη uocat, remoto personaru coplexu, de rebus tantu queritur: quicquid ipse in primo Rhetoricoru de inuentione dixerit, ubi iuridiciali dixit appellari. Haru causarum propria argumenta ex his supra locis, quos exposuimus in preceptis oratorijs, explicata sunt. In secundo enim Rhetorice artis libro singularu definitaru questionu locos diligenter est prosecutus. Refutatio aut accusationis, in qua est depulsio criminis, Graece τασις dicitur, appellatur Latine status, in quo primum insisit quasi ad repugnandu congressa defensio. Quod Cicero statu, id quida constitutione uocat: alij questione, alij quod ex questione appareat, alij caput, id est, κεφαλαιον περιουατορον, ad quod referuntur omnia quoru appellationis uis eade est. statu quida dixerunt prima causarum consuetudine: sed non est status prima consuetudo, Fecisti, non feci: sed quod ex prima consuetudine nascitur, id est, genus questionis, Fecisti, non feci, an fecerit: Hoc fecisti, non hoc feci, quid fecerit: aut, Etiam si feci, recte feci. Ex his apparet, primu coniectura, secundu finitione, tertiu qualitatem esse querendu: prima erit coniectura coniecturalis, secunda finitiui, tertia generalis status. sed Cicero hic dicit statu esse, in quo primo insisit quasi ad repugnandu congressa defensio. Cui rei repugnat Cornelius Celsus dices, non a depulsione sumi, sed ab eo qui propositione sua confirmet. Sed Celsus Quintilianus multis rationibus non recte censere conuincit. Itaq; tutius ita nos definire posse statu arbitratu, ut cum sint frequenter in causa diuersi questionu status, in eo credere statu causae, quod esset in ea potentissimu, & in quo res maxime uersaretur. id aut si quis generalis questione uel caput generale dicere malit, cu hoc mihi non erit pugna: non magis, quam si aliud adhuc quo id intelligatur, eius rei nomen inuenerit. Atque in deliberationibus & laudationibus ijde existunt status. Subaudi, qui in iudicijs existunt, quod quida negarunt. Etenim status ad iudiciali tantu pertinere materia putauerunt, quorum inscitia ipsa statu tractatio ostendit, quippe quod in omnibus generibus esse facile inueniantur. idq; ostendit Cicero, dicens: Na & negantur sepe ea futura, quae ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possint, aut si sine summa difficultate non possint: in qua argumentatione status coniecturalis existet, cum sit genus deliberatiuu. Aut cum aliquid de utilitate. qui deliberatiui generis est finis, honestate aut, demonstratiui: aequitate, iudicialis sunt fines. Deq; his rebus, quae his sunt con-

trariae. Vt in modo, turpi, iniquitate: quae eisdem generibus, ut prius ostensum est, subiicitur. Aut iuris, aut nominis. De coniectura alii dixerunt, ad iugit, iuris, qui est iuridicialis questionis, hoc est, An iure factu sit, status: nominis aut, diffinitiuus. QVOD idem contingit in laudationibus. In iudiciali esse status omnes consentiunt aliqui, in reliquis generibus negarunt, in deliberatiuo monstrarunt esse posse. nunc quod in demonstratiuo quoq; esse possunt, ostendit: Na aut negari, inquit, potest quod laudetur, quod praesentis temporis est, demonstratiuiq; generis, & coniecturalis status erit questio: aut non eo nomine, qui status diffinitiuus questionis erit. Aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non iure factu sit. qui status generalis esse questionis, facile deprehenditur, quibus. inquit Cicero generibus, subaudi statu, Caesar nimis imprudenter usus est in eis libris, quos Anticatores inscripsit, quod eos contra Catonem Vticensem scripsit: qui tyrannidem effugies, mori melius quam seruire arbitratu sit. SED quae ex statu contentio efficitur, eam Graeci περιουατορον uocat. mihi placet id, quonia quida ad te scribo, qua de re agitur uocare. Inuentis quae supra memorauimus, inueniendum deinceps Hermagorae uidetur, quid sit questio, ratio, iudicatio, cotinens. questio latius intelligitur, omnis de qua intrinsecus parte, uel in plures, dici credibiliter potest. Dupliciter enim accipienda est. Altero modo prima aduersarioru contentione appellamus, quo etiam minores omnes complectimur: diffusam enim habet questionem, ut in coniectura, Ceperit ne pecunias Decius: in diffinitione, Minuerit ne maiestatem Norbanus: in aequitate, Iure ne occiderit Opimius Gracchum. Haec quae prima habet contentione, ex arguendo & resistendo lata & fusa sunt. Altero, quo significamus summam illam in qua causa uertitur, ex qua nascitur status. Theodorus illas capita uocat generalia, sicut ex illis pendentes specialia. et questiones ex questione nasci, & speciem in species diuidi conuenit. Ratio, quod αἴτιον uocat alij, est ea quae refertur a reo ad recusandam, depellendam criminis causam. ut si Orestes accusetur matricidij, nisi dicat Iure feci, illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem. quae sublata, omnis quoque controuersia sublata est. Ergo eius causae ratio est, quod illa Agamemnona occiderat. haec ratio nominatur, non quin ea quae contra rationem defensionis asseruntur, non minus quam ipsae rationes defensionis, rationes appellari possint: sed distinguendi gratia id factu. Iudicatio, quod Graeci κρισιμωρον uocant, est, ut Cicero in Rhetoricis inquit, quae ex infirmatione & confirmatione rationis nascitur controuersia. ut si Orestes dicat, Licuit mihi matrem meam occidere: illa enim meum patrem occiderat. Attamen, inquit aduersarius, abs te filio matrem necari non oportuit: potuit enim sine tuo scelere illius factu puniri. ex hac deductione

deductione rationis illa summa nascitur controuersia, quam iudicationem appellamus. Ibi ergo iudicatio, ubi questio. nec ut si dicatur, Orestes occidit recte & non recte, an recte occiderit questio: tamen statim iudicatio contendit, Recte occidi, quando illa patrem meum occiderat. Respondetur, sed non ideo tu matrem debuisti occidere: an debuerit, haec iudicatio. Continens, id est, οὐκ ἔστι, quod alij firma mentu uocant, est (ut Cicero in Rhetoricis inquit) firmissima argumentatio defensoris, & appositissime ad iudicationem: ut si uelit Orestes dicere, eiusmodi animum matris suae fuisse in patrem suum, in seipsum ac sorores, in regnum, in famam generis & familiae, ut ab ea poenas liberi sui potissimum petere debuerint, quibusdam id uidetur esse, post quod nihil queritur: quibusdam id, quod ad iudicationem firmissimum asseritur. Sed quod diximus, omne in ordinem digeramus, utamurq; eodem quo omnes uisunt exemplo. Orestes matrem occidit: haec est causa quae in iudicium defertur, hoc constat. an licuerit Oresti matrem occidere, questio generalis. dicit se iuste fecisse, status erit qualitatis. questio specialis, an iuste id fecerit? ratio, quia Clytemnestra Agamemnona maritum suum patrem Orestis occidit. iudicatio, an oportuerit uel nocentem matrem a filio occidi. Quod ad continens uel firmamentum atinet, supra exempli posuimus: sed breuius ueriusq; est quod dixerunt alij, qui statu & continens & iudicationem idem esse uoluerunt: idq; potius quam quod haec affectata subtilitas circa nomina reru ambitiose laborat. simpliciusq; est & probabilius id facere, quam per minutas rerum particulas rationem docendi concedere. Sed redeo ad Ciceronis uerba. inquit enim: Sed quae ex statu contentio efficitur, eam Graeci περιουατορον uocant: mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, qua de re uocare. In his secum & Cicero paulum dissentit. In Rhetoricis enim ubi Hermagora secutus, inquit, Considerato genere causae, cognita constitutione, cum simplex ne an iuncta sit intellexeris, & scripti an rationis habeat, & contentio, quae ratio, quae iudicatio, quod firmamentum causae sit, quae omnia a constitutione proficiantur oportet. Questio ea, quae ex consuetudine causarum gignitur controuersia, hoc modo: non iure fecisti, iure feci. Causarum haec est consuetudo, in qua constitutio constat. ex ea igitur nascitur controuersia, quam questionem dicimus, hoc modo: Iure ne fecerit. ratio est, ea quae continet causam. quae si sublata sit, nihil in causa controuersia relinquatur, hoc modo (ut docendi causa in facili & per uulgato exemplo constamus) Orestes si accusetur matricidij, nisi dicat Iure feci, illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem. quae sublata, omnis contro-

uersia quoque sublata est. Ergo ei causae ratio est, quod illa Agamemnona occiderit: iudicatio est, quae ex infirmatione & confirmatione rationis nascitur controuersia. nam sit nobis exposita ea ratio, quam paulo ante exposuimus: illa enim meum, inquit, patrem occiderat. Attamen, inquit aduersarius, abs te filio matrem necari non oportuit: potuit enim sine tuo scelere illius factu puniri. ex hac deductione rationis illa summa nascitur controuersia, quam iudicationem appellamus. ea est eiusmodi. Rectum ne fuerit ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum est, firmissima argumentatio defensoris, & appositissime ad iudicationem. In partitionibus aut inquit: Primus ille status habet rationem facti criminis ipsa coniectura, infirmatione q; facit: secundus, quod non sit in re, quod ab aduersario ponitur in uerbo: tertius, qui id recte factu esse defendit, quod sine ulla nominis controuersia factu fatetur. deinde unicuiq; rationi opponendum est ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaq; ea quae sic referuntur, continentia causarum uocentur. Quamquam non ea magis quae contra rationem defensionis asseruntur, quam ipse rationes defensionis continent causas. Sed distinguendi gratia rationem appellamus eam, quae refertur a reo ad recusandam, depellendam criminis causam: quae nisi esset, quod defenderet non haberet. Firmamentum aut appellamus, quod contra ad labefactandam refertur, sine quo accusatio stare non potest. ex rationis aut ex firmamenti consuetudine, & quasi concursu, questio quida exoritur, qua disceptatione uoco: in qua quid ueniat in iudicium, & de quo disceptetur, queri solet. Ex his enim primum nobis licet uidere, quod iudicationem in Rhetoricis nominauit, hoc est, περιουατορον, ut hic Trebatio qui erat iurisconsultus alludens, qua de re agitur appellari. Deinde ut in Rhetoricis iudicationem eam esse dixerit, quae ex rationis ea controuersia nascitur, quae infirmatione confirmatione q; deducitur: hic aut, ex statu constituta contentione iudicationem esse dixit. In Partitionibus uero oratorijs, ut supra ostendimus, firmamentum id quod opponitur defensionis, quod ab accusatore continens quaedam inferatur in rem, non nominauit, hic aut continentia defensionem, quibus sublati, defensio nulla sit, firmamentum appellauit, cum id rationem in Partitionibus dici uoluerit. inquit enim, Quibus aut qua de re agitur continetur, hoc est, unde iudicatio descendit, ea continentia uocentur, quasi firmamenta defensionis, quibus sublati defensio nulla sit. SED quonia lege firmitus in controuersijs disceptandis esse nihil debet, danda est opera, ut legem adiutricem & testem adhibeamus: in qua re alij quasi status existunt noui, quae appellantur legitima disceptationes. Quadripartita esse in omnibus causis rationem, nobis licet

licet intelligere. Prima longè fortissima tuendi ratio, si negari potest: proxima, si negari, factum esse negetur: tertia, qua recte factum defenditur. quibus si deficiamus, ultima quidem et iam sola superest salus, aliquo iuris adiutorio elabendi à crimine. Hæc quatuor, quæ generales status uocantur, in duo genera descendunt, rationale et legale. Rationale simplicius est, quia ipsius tantum naturæ contemplatione constat: itaque in eo satis est ostendisse coniecturam, finitionem, qualitatem. Legalium plures sunt species, propterea quod multæ sunt leges, et varias habet formas. Alia est cuius uerbis utimur, alia cuius uoluntate, alias nobis cum ipsi nullam habemus adiungimus, alias inter se comparamus, alias in diuersum interpretamur. Sic nascuntur hæc uelut simulachra ex illis tribus, propriam faciē ostendentia, aut scripti, aut uoluntatis: quæ sine dubio aut qualitate, aut coniectura continentur. Finitio quoque utriusque generi, quodque rerum, quodque scripti contemplatione constat, communis est. Hæc omnia licet in illos tres status ueniant, tamen quia habent aliquid uelut proprium, permittitur ut legales status uel questionēs uel capita quædam minora nominentur, dum sciamus nihil ne in his quidem præter tria quæ diximus queri. tam hoc perspicuum est, non magis in legibus quam in testamentis, in stipulationibus, in reliquis quæ ex scripto aguntur, posse controuersias easdem existere. in omni enim scripto queri ea, quæ diximus, possunt. In libris explicantur. Subaudi, ubi præcepta traduntur oratoria. Nec solum perpetuæ actiones, de quibus locuti sumus. Sed etiam partes orationis, de quibus iam sumus dicturi. Hisdem locis adiuuantur. Quibusdam sedibus, et principiis, quibus consistunt et componuntur. Partim propriis. Ut alteri parti non conueniant. Partim communibus. Qui omnibus in tali materia possint conuenire.

UT in principiis, quibus ut beneuoli, ut dociles, ut attentī sint qui audiant, efficiendum est, propriis locis. Beneuolentia enim quatuor ex locis comparatur: ab nostra, ab aduersariorum, à iudicum persona, ab ipsa causa. Docilitas duobus ex locis fit, si aperte et breuiter summam causæ exponemus: hoc est, in quo consistat controuersia. Attentionem captabimus, si demonstrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad eos qui audient, aut ad aliquos illustres homines, aut ad æquum immortalem, aut ad summam Reipublicæ pertinere: et si pollicebimur nos breuiter nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt: quæ omnia, qui de præceptis Rhetoricis locuti sunt, tractauerunt. Itaque narrationes, ut ad suos fines spectent: id est, ut planæ sint, ut breues, ut euidentēs, ut credi

biles, ut moratæ, ut cum dignitate, hoc est, uenuste rerum complexione, et ea quidem rebus accommodata: quæ omnia tamen longius in præceptis oratoris explicantur. Qui ad persuadendū loci maxime ualeant, dictum est in his, quibus de omni ratione dicendi. Omnia enim argumentandi genera in arte Rhetorica explicata sunt, quæ ad defensionem attinere uisa sunt. Peroratio autem et alia quedam habet, et maxime amplificationem. Conclusio in Rhetoricis in tres secatur partes, enumerationem, indignationem, conquestionem: quarum partium locos enumerauit, tractauitque. Alij diuiserunt in enumerationem, quam ἀναριθμησις Græci nominant: et amplificationem, quam illi ἀνεπισημωσις uocant. Præcepta. Subaudi, à me et alijs sunt. Alijs libris. Qui de arte rhetorica compositi. Nam ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperendum pertineret. Cum cœperim, inquit, de sedibus loqui argumentorum, idque tu quoque me poposceris, non præterirē quicquid quod ad hanc rem attineret. Feci quæ sepe liberales uenditores solent, ut cum ædes fundum uel uendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte et loco positum esse uideatur: sic tibi nos ad id quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta uolumus, non debita accedere. Elegantiſſimo exemplo perorationem Cicero concludit. Hoc enim dicit, Liberalium uenditorum est, ut cum fundum aut ædes uendiderint, et in uenditione sibi receperint ruta et cæsa, concedant tamen aliquid emptori, quod ornare ædes aut fundum quod enerit possit: idque præsertim si apte et suo loco positum uideatur, quo fit ut minus à bono uenditore abnegetur: sic nos, cum reddidissimus tibi quæ debueramus, ornamenta adiecimus quædam, quæ illis debita et peropportuna accessisse credidimus. Rutis et cæsis receptis concedant aliquid emptori. Inquit enim Ulpianus iuriconsultus, si ruta cæsaque excipiantur in uenditione, ea placuit esse ruta quæ eruta sunt, ut arena, creta, et similia: cæsa cæsa esse, ut arbores cæsas, et carbones, et his similia. Gallus autem Aquilius, cuius Mela refert opinionem, recte ait frustra in lege uenditionis de rutis et cæsis contineri: quia si non specialiter uenerint, ad exhibendum de ijs agi posse. neque enim magis de materia cæsa aut de arena cauendum est uenditori, quam de cæteris quæ sunt preciosiora. Hinc dicit Cicero, ruta et cæsa recepta à uenditore: quia licet Aquilius Gallus frustra in uenditione contineri existimet, quippe quod si non specialiter uenerint, possint redhiberi: cauendum tamen sit, non tantum in preciosis rebus, sed etiam leuioribus, à uenditore. Sic tibi nos ad id quod

id quod quasi mancipio dare debuimus. Siquidem et tu poposceras, et ego promiseram me traditurum tibi Topicorum argumentorum rationes. itaque licet non omnino mancipio haberemus, quippe quid laborem hunc potuimus subterfugere: tamen meo erga te amore quasi mancipio hæc dare compelleba-

mur. et ad illa exornanda alia adiecimus: licet non tantum ego ea promiserim, sed ne tu quidem poposceris. idque fecimus, ne huic rei conficiendæ quicquam admodum deesset, quo tanta res suis partibus absoluta uideretur.

FINIS.

IOANNES VISORIVS COENOMANVS

REVERENDO IN CHRISTO PATRI DOMINO

Rhenato Belleyo, Antistiti Cœnomanorum grauissimo S. D.

VM ego studijs meis (Pontifex grauissime) quietem impetrare uellem, quæ multos annos bonis authoribus meæ iuuentuti explicandis impenderam: noua mihi rursus (idque insperato) prouincia priore multo difficilior iniungitur. Nam in pistrinum philosophicum (quod illæsa tamen sacrosanctæ sapientiæ maiestate dictum uelim) detrudor, ubi molani illa trusatili Plautina longè difficilliolem (tameſi lubens, aut certè non inuitus) uerso. Quam circumagere non eo mihi durum uidetur, quod laborem ipsum inanem aut uanum futurum arbitrer: ut qui non ignorem, sapientiæ radices amaras esse, fructus uerò suauissimos. Sed molestū est ei facultati incumbere, quam uix millesimus quisque sectetur, prober nemo, negligant omnes: aut certe si qui sacris eius initiati sint, eos instituti sui pœniteat, ut qui protinus, nescio quo Genio afflati, militiæ philosophicæ desertores fiant. Quos ut reprehendendos esse non negarim, ita non omnino ratione destitutos crediderim. Reprehendendos quidem, quod philosophiā uitæ ducem, uirtutis indagatricem, expultricemque uitiorum, necnon societatum parentem custodemque uigilantiſſimam despiciant, ut ad artes quæstuarias aduolēt. Quotus enim quisque ad rubricas hodie non dicam properat, sed festinat? Non ego ius ciuile (cuius sum amantiſſimus) arguo: sed illos improbo, qui uix dum iactis Grammatices rudimentis ad illud concurrunt, igitur ἀνιπτοῖς (ut aiunt) πρὸς ἡμᾶς adeunt. Verum sicut hos merito arguere possumus, ita non possumus illos iure reprehendere, qui non aliena modò, sed et sua sapientes infania facti sunt. In namque quod bonas horas malè collocarint, cum sua tempestate Philosophiæ non germanæ illi quidem, neque sinceræ, sed illegitimæ et adulterinæ uacarent, idem hodie fieri rati sunt, uerenturque ne id ipsum liberis suis, quod olim sibi contigit, accidat. Propterea statim ut liberos suos aliquid in literis humanioribus promouisse sentiunt, eosdem contempta Philosophia, quam primū uel ad Pontificium, uel Cæsareum ius audiendum mittunt. Hæc causæ sunt (Antistes prudentissime) quæ me mouebant, ne philosophiam profiterer: uetus barbaries qua philosophia scatebat, hominum contemptus, et auditorum infrequentia. Cæterum ut duas priores omittam, de postrema dicam, quæ me (si quid aliud) à philosophia prorsus auocabat. Cum enim ordinis mei complures uiderem, qui destituti auditoribus, quos ius ad se uocabat, mutæ solitudinī furdisque parietibus canere cogèrentur, pertimescebam, ne eodem miseriæ redigerer, quo redactos alios audiebam: nec me hercule iniuria, timebam. Non enim præceptores idem mentis et spiritus in dicendo singulis tantum, uel paucis presentibus concipere possunt, quod illa celebritate instincti concipiunt: et ut ingenuè fatear, Gaudeo quod spectent oculi me milleloquentem.

Contra

Contrà tacita quædam est dedignatio, uim dicendi tantis comparatam laboribus, ad unum auditorem demittere. Itaq; diu mecum cogitabundus, qui possem huic morbo mederi, tandem rationem inui, qua futurum confido, ut uulnus, quod pertimescebam, sanari possit. Negligebatur philosophia, quod barbarè loqueretur. ego (si quid possum) adnixus sum, ut latinè loquatur, uolabatur ad leges, operam dedi, ne mei iuuenes adhuc implumes eò uolare cuperent: non quòd ab instituto suo quenquam abduxerim, effeci tamen, ut qui alioqui à philosophia uix dum salutata, protinus descuissent, hodie sub duce sapientia strenue mereant. quos cum legum studio teneri facillè cernerem, optimum factu duxi, si Topica Ciceroniana illis prælegerem: partim quòd in eis multa de iure ciuili desumpta passim reperiantur, quorum fideli explanatione mihi meos obligarem magis & deuincirem atq; demererer: partim quia latina, nec magis dialectica quàm oratoria sint, ita ut lectorem studiosum in amorem sui continuò raperere possint: partim deniq;, quòd quæ pluribus libris Aristoteles obscure (sicut omnia) tractauit, paucis contineant. Quæ qui didicerit, arma semper habebit, quibus & se tueri, & aduersarium lædere, nullo negotio possit, siquidem illa locos (unde nomen habent) explicant, de quibus argumenta cuiuscq; rei uel confirmandæ uel refellendæ, studiosus lector pro uoto depromat: quibus cum fuerit instructus, nihil tam dubium erit, quod certum non efficiat: nihil contrà tam uerum, quod controuersum non reddat, si uelit. Ea porrò (ut fructum quem ex his relaturi sumus, ostendam) cum magnæ parti studiorum humanorum (quandoquidem pleraq; in ambiguo hærent) apprimè sunt utilia, tum uerò eis præcipuè conferunt, qui consilio Rempublicam gubernant, quos de pace, bello, ceterisq; ciuitatis negocijs, in rem præsentem sæpe senatui, sæpe populo fidem facere oportet: qui in iudicijs item accusare, defendere, petere, abnuere, quicq; populum docere iustitiam, religionem, pietatem in professo habent. Insuper non os tantum armare, sed & prouidentiam animi, & rectè consulendi quoq; aperire uiam uidentur. Postremò eadem illa præstant, ut perspicere possis, quid in quacq; re positum sit, ut consentanea repugnantiaq;, et quò quidq; ducat, quidq; euenire possit colligas. Tanta igitur utilitate motus, quantam ego ex eorū prælectione iuuentutem meam consequuturam non despero, plus ego laboris quàm à me mei requirerent, spontè suscepi. Nam qui Ciceronis Topica tantum prælegere constitueram, eadem meis qualibus qualibus commentarijs illustraui, idq; egi, non uti aliquid melius (qui possem enim?) Seuerino Boëtio scriberem, sed ut explicatius omnia traderem, quæ uir ille solis scribens dialecticis satis inuoluit. Quapropter ego me ad captum iuuentutis magis accommodaui: neque solis dialecticis prodesse uolui, sed etiam pro uirili conatus sum, ut artis oratoricæ candidatis aliquid conferrem: breuiter ita familiari sum usus expositione, ut uoculas etiam ipsas quæ uidebantur obscuriores, more grammatici declarare non dubitarim. Cæterum nō hæc modo præstiti, uerum etiam exempla iuris ciuilis, quibus Tullius ad iurisconsultum scribens utitur, difficilia satis explicaui: & ut studia iuuentutis magis alerem, locos ipsos selectis è classicis authoribus sententijs, illustriores reddidi, ne quis ius ciuile se ignorare caussaretur. In his autem omnibus non sum eum ordinem sequutus, quem Boëtius: sed dispositionem Ciceronis imitatus, meos commentarios in tres tantum libros distribuendos curauit: nec ab re, siquidem Tullius locos omnes primùm diuisit, suaq; singulis nondum declaratis exempla subiecit, deinde latius & fusius eos omnes quo diuisi fuerunt ordine, nobis exposuit. Tum quia omne argumentum ad quæstionem

nem probandam adfertur. Tertio loco de quæstione multa locutus est. Hæc ego Ciceronis diuisionem uidens, commentarios meos in tres libros partiri malui, quàm in sex, uel etiã in septem frustra lacerare, à medio loci unius, noui libri initium sumens. sed rectè an secus egerim, aliorum sit iudicium. Ego me liberis hominum sententijs libens committo, neque diffido, quin æquus lector omnia æqui boni consulat. Has meas uigilias tibi consecratas uelim (Pontifex sanctissime) non quod te dignas esse iudicem, sed ut tuo patrocínio fultæ, liberius & tutius in hominum manus ueniant, neque ancipites uulgi censuras reformident. Id enim omne lectorem æquum probaturum arbitror, quod probaueris: & quicquid obelisco signaris, id eundem atro calculo notaturum mihi facillè persuadeo. Neminem enim tam impudentem puto, qui à tuo iudicio uel latum culmum recedere uelit, cum te eum esse norint omnes, qui parem uitæ sanctimoniam cum incredibili eruditione copularis, ita ut dubitèt doctior ne sis an melior. Sanè, ut quod de te audio, semel dicam, hæc est una omnium uox cõmunis, O felix Cœnomania, quæ tantum talemq; antistitem tandè adepta est, antistitem inquam, illum Rhenatum Belleum, qui uir præter summam doctrinam, etiam optimus est, & integerrimus: in quo formando, natura suas uires omnes explicuisse non immeritò dicitur. Audi, sanctissime Pontifex, quid de te boni omnes sentiãt, quò sis in precio, quãti fias apud omnes. Verum ne solus de te tacere uidear, quid sentio dicam. Cum tuam fratrumq; tuorum tibi charissimorum, Equitis, inquam, illius generosissimi regij legati, Ambianorumq; Procõsulis, & purpurati Parisiorum antistitis prudentiam, consilium, fortitudinem, literas, felicitatem intueor, uos ego mirando prouidentia diuinæ munere, generi humano regendo concessos esse credo. Ita ut Franciscus ille Galliarum rex potentissimus, id non ignorans, Gallias suas uestris consilijs regi uoluerit, uos me hercule præmijs uobis dignis suo loco decoraturus. Sed finem facio. Interim faxit deus, ut tuis optatis omnia respondeant. Bene uale, Parisijs ex Burgundionum gymnasio.

IOANNIS VISORII COENOMANI IN
M. T. Ciceronis Topica Commentarius.

MARCVS Tullius eo tempore Remp. reliquit, & se totum ad rhetoricen philosophiamq; tractandam contulit, quo Iulius Cæsar unicus in urbe Roma dominus, oppressa libertate, populi tyrannidem exercuit. Quæ tempestate cum Cicero in suo Tusculano multos libros rhetoricos edidisset, & iam philosophicos aggressus esset scribere, Caius Trebatius Iurisconsultus eum è cursu suo, id est à philosophia morali, quam tunc tractabat, ad Topicen sibi tradendam reuocauit. Quod negotium Cicero primùm recusauit, ut qui maioribus rebus & dignioribus (nempe philosophicis libris scribendis) detentus esset. Verum paulo post interfecto Cæsare, cum iam Antonius omnibus bonis ciuibus esset formidolosus, præcipuè Ciceroni, qui Cassij & Bruti interfectorum Cæsaris amicus erat, omnesq; boni eius impotentiam ægrefferent, Cicero patriam sibi relinquendam esse existimauit. Itaq; relicta Italia migravit Athenas. Qui simulatq; Veliam uenit, Trebatij meminit: nam ea urbs erat amicissima Trebatij. Itaq; ut primùm Velia nauigare cœpit, instituit Aristotelica Topica conscribere, quem librum Rhegij scriptum, Trebatio misit cum hac epistola, quæ libro septimo Epistolarum Ciceronianarum reperitur: Vide quanti apud me sis, & si iure id quidem, nō enim amore te uinco. Verumtamen quod præfenti tibi prope subnegaram, non tribuere certè id absenti non potui. Itaq; ut primùm Velia nauigare cœpi, institui Topica Aristotelica conscribere, ab ipsa urbe commonitus, amantissima tuæ. Eum librum tibi misi Rhegij scriptum, quam plenissimè res illa scribi potuit. Sin tibi quædam uidebuntur obscuriora, cogitare debebis, nullam artem literis sine interprete & sine al qua exercitatione percipi posse. Non longè abieris. Num ius ciuile uestrum ex libris cognosci potest? qui quanquam plurimi sunt, doctorem tamen lumenq; desiderant.

Quamquam tu si attentè leges, si sapius, per te omnia consequere ut certè intelligas. Ut uerò etiam ipsi tibi loci proposita quæstione occurrant, exercitatione consequere. In qua quidem nos te continebimus, si & salui redierimus, & salua ista offenderimus. Vale, quinto Calendas Sextiles, Rhegij.

MAIORES nos res. id est, philosophiam, præcepta morum componendorum, uitæq; formandæ rationem. Nam eo tempore Cicero Tusculanas quæstiones in suo Tusculano (a quo Tusculanæ dicte sunt) composuit, sicut in principio quæstionum Tusculanarum aperte docet. Item Officia paulò post, nempe post interfectum Cæsarem, scripsit, ut in illis testatur. ET IJS libris. scilicet rhetoricis. id enim temporis libros de Oratore ad Quintum fratrem, præterea Partitiones oratorias ad filium: & Oratorem ad Brutum, necnò libellum de Optimo genere oratorum scripserat.

IN Tusculano. Tusculanus ager Ciceronis, à Tuscia regione Italiæ in qua erat, dictus est. Tuscia uerò ea est regio, quæ nunc Hetruria dicitur, ut Cato scribit, nempe quicquid inter Macrâ & Tyberim fluuios diffusum litur. IN C I D I S T I in Aristotelis Topica quædam. Topicæ scientia localis est, quæ inueniendorum

argumentorum uiam docet, de qua postea plura dicemus. Eius facultatis octo libros Aristoteles scripsit: qui omnia quæ de re quaque queri possunt, ad uniuersalia capita, definitionem, genus, proprium, & accidentis reuocans: primo libro de his quatuor in uniuersum loquitur: secundo uerò, tertio, quarto, quinto, sexto, & septimo de singulis. nempe secundo & tertio de accidente, quarto de genere, quinto de proprio, sexto & septimo de definitione, at in octauo argumentum et respondentem dialecticum suis armis instruit & munit. SED à libris te obscuritas reiecit. Aristoteles usque adeo fuit obscurus in scribendo, ut similis τὸ νόημα, id est oraculi diceretur, de quo Rodolphus in hunc modum loquitur: Sed uideatur mihi dolendum esse, sedisse illud animo grauiissimi hominis, ut non simpliciter & aperte proferret quæcunque inuenerat: ut præter laborem quem ipsarum esset habitura obscuritas, alia nobis etiam ex ipso obijceretur difficultas, quo necesse haberemus mentem ipsius uelut oraculi suspensam, & ambiguam indagare perquirere. Themistius itaque primo Physicorum author est, longè aliter omnia foras esse ædita ab illo quàm sint domi tradita: dementia quæ simile esse, si quis legendis libris ipsius, speret illius sententiam consequuturum. Sed quid Themistium dico? ipse de se locupletissimus est testis. Scribit enim quadam ad Alexandrum epistola, edidisse se quæ ad philosophiam pertinent, sed perinde tamen, nisi qui ab eo audierint, eadem ista ac si ædita non essent, futura.

Q V I B V S eo minus est ignoscendum. Cicero in libris de Oratore ad Quintum fratrem, & in peroratione Partitionum oratoriarum scribit, eloquentiam sine philosophia teneri non posse: proinde oportere omnem oratorem esse philosophum. Nam siue laudet uel uituperet, scientiam moralem tenere debet: siue suadeat uel dissuadeat, necesse est ut naturas regionum, locorum, & temporum calleat: denique siue accuset uel defendat, oportet ut definiat, diuidat, distinguat, interpretetur, arguatur, confirmet & refellat: quæ sanè omnia una philosophia nos docet.

SED dicendi quoque incredibili copia. Cicero uocat Aristotelem fluum uentem aurum, necnon aureum flumen eloquentiæ. Sanè Cicero multis in locis testatur, Aristotelem eloquentiam cum philosophia iunxisse. Insuper Quintilianus libro tertio tradit, eundem pomeridianis scholis artem oratoriam præcipere cœpisse, qui Socratis rhetoris gloria motus, notum quidem illum (ut traditur) uersum ex Philotelecta frequenter usurpauit. ἀσχετὸν σιωπῆν αὐτῷ, ἰσχυρὰ τὴν εἰς λόγον. V T autem à te discessi in Græciam. Cicero Antonij Consulis impotentiam (ut diximus) ægrè ferens, abeundū omnino statuit, ea spe eoq; consilio ut Athenas migraret, toto tempore quod supererat Antonij consulatus illic futurus, et tunc demum rediturus, cum Panfa & Hirtilius consulatum inissent: profectus itaque est, & in Siciliam delatus. Cum in Græciam traicere uellet, uento ad Leucopetram Calabria promontorium relatus fuit: ubi nouum consilium redeundi Romanæ cœpit, cum mutatam Antonij uoluntatem intellexisset. Sed in urbem properè reuersus, nihilo meliora reperit, quàm proficiscens reliquerat: imò aperte Antonius tyrannidem iam affectabat. V T ueni Veliam. Velia oppidum est Lucaniæ, in Italia. AERIS alieni. Aes alienum metaphoricè, pro re debita Tullius usurpat. T I B I que ex itinere misi. Puta ex Rhegio, oppido Sicilia, quod Italia proximum est. Nam est aliud Rhegium in Italia, quæ Gallia Cisalpina dicitur, non longè à Martina: nomen oppido datum est à dehiscenti argumento. Nam & ῥήγμα Græci rupturam nominant: quo nomine Iustinus ait abrupta Græcè pronunciar, qui tamen Rhegium non oppidum, sed promontorium facit. Ab illo Rhegio Rhegini, ab hoc uerò Regienses.

C V M omnis ratio diligēs differēdi. Cicero dialecticè intelligit: estq; uerborū circuitu (quæ ὑπερβασις Græci, circumlocutionē Latini uocant) usus. Nec enim nomē latinū habebat, qd Græco responderet, nisi disputatricem uel disputatoriam, sicut rhetoricen oratoriam &

oratricem transferre uolisset. Sed eiusmodi traductiones Fabius secundo libro reprehendit, quippe quæ uerius epibetha, id est, appposita sint, quàm appellationes, neq; nomen rei, neq; substantiam, sed qualitatem solum significent. Sanè quemadmodū literatura, censura, quæstura, dictatura dicitur: ita disputatura uel dissertura dicendū foret, si certissima dicendi magistræ consuetudo pateretur. Verum Tullius nouitatem uerbi non satis usitati re formidauit, sicut in Partitionibus oratorijs rhetoricæ neq; eloquentiarum, neq; elocutricem, neque eloquentiam, sed doctrinam dicendi, sermōnis ambitu uocauit, & utrobique quod uno uerbo nō potuit, pluribus expressit. Sed hæc fortasse πᾶσι γινώσκουσα, quæ propter ad institutū redeamus. Diligens differendi ratio (quam dialecticè uocauimus) proprie breuiter et dilucidè sic defini potest: Ars sermocinalis, probabiliter dicendi rationem tradens, probabiliter enim dicere, et diligenter differere, pro eodē accipimus. Est autem probabile, quemadmodū Aristoteles primo Topicorū scribit, quod uel omnibus uideatur, uel plurimis, uel sapientibus, hisq; uel omnibus, uel spectatis et probatis. ut omnibus uideatur deum esse religiose colendū, exhibendam parentibus pietatem: complurimis, ut esse parandas opes, honores expetendos. Deinde sapientibus omnib; meliorem esse diuitijs eruditionē. Compluribus uerò sapientibus tamen si non omnibus, uirtutē maximè esse eligendā. Deniq; spectatis: ut quod Plato, quod Aristoteles dixit. Unde liquet id esse secundū Aristotelem probabile, quod neq; dubitationis omnino, neq; fidei prorsus est expertis. Credibile et uerisimile idem facimus. Est enim uerisimile (sicut in Partitionibus oratorijs Cicero definit) quod plerunq; ita fiat: ut adolescentiam ad libidinem procliuem esse. Credibilū tria genera Quintilianus facit. unum firmissimū, quod sæpe accidit, ut liberos à parentibus amari. Alterū uelut propensius, ut eū qui rectè ualeat, in crastinū peruerturum. Tertium non repugnans, ut domi factum esse furtū ab eo qui domi fuit. Rodolphus autem Agricola probabile latius quàm Aristoteles & Cicero cepit, pro eo omni quod aptè et cōsentaneè de re proposita dicitur. Nam de re quæ non solū à fide, sed etiam à facultate funditus abhorret, probabiliter dici (teste Rodolpho) potest. Vt Lucianus probabile fecit, homines posse in aues mutari, et apud Macrobiū, fuerit ne prius ouum an gallina. quorum utrumuis sumas, incredibile uidetur, de utroq; tamen credibiliter differitur. Insuper Heraclitus idem bonum et malū esse probauit. Deniq; noua Academia, nihil posse sciri, uerisimile reddidit. Quo fit, ut probabile uocetur, quicquid pro conditione rei propositæ quàm aptissime ad fidem dicitur. D V A S habet partes. Cicero dialecticè duas in partes, u-

delicet inuentionē et iudiciū distribuit, nec iniuria. Nullus enim diligēter differere potest, nisi prius de quo sit disputaturus inueniat. deinde quod inuenierit, examinet, perpendat et exploret. Nam inuentione certos locos cōmet, è quibus argumēta cuiusq; rei uel confirmandæ uel refutandæ depromas. Iudiciū uerò formulas argumentandi, id est, syllogismos, & γωνίας, uel si mauius inductiones, itē enthymemata et paradigmata (quæ latine dicuntur exēpla) tradit. Est autem inuentione (sicut in Rhetoricis eam Cicero finit) rerum uerarum uel uerisimilium excogitatio, quæ causam probabilem reddant. At iudicium prudentia quædam est, quæ nos admonet, ut argumenta contraria uitemus, profutura queramus, communia negligamus, propria studiose paremus, stulta relinquamus, acuta uenemur, quæ quid è quo quo fiat, quid cuiq; sit consequens, quid contrā repugnans uideat, quæ quando sit aduersarius perfecta cogendus argumentatione, quando truncata fallendus, quando confidens hostis directo ductu, quando timidus obliquo sit capiendus, docet. A iudicio (ut sexto libro Quintilianus ait) consilium non multum distat: nisi quod illud ostendentibus se rebus adhibetur, hoc latētibus, & omnino nondum reperiatis aut dubijs. & quod iudicium frequentissime certum est, consilium uerò ratio est quædam altè petita, plerunq; plura perpendens & comparans, habensq; in se inuentionem & iudicationem. Eandem fermè è distributionē dialecticè, quam nunc Cicero, Quintilianus libro quinto facit, cum de dialecticis loquens, inquit: Illi homines docti, & inter doctos uerum querentes, minutius et scrupulosius scrutantur omnia, & ad liquidum confessumq; perducunt, ut qui sibi & inueniendi & iudicandi partes uendicent, quarum alteram τῶν ἰσχυρῶν, alteram ἡρετικῶν uocant. V T R I V S Q V E princeps Aristoteles fuit. Aristoteles octo libris Topicorū excogitandi argumenti uiam docet, quemadmodum superius admonuimus. In Analyticis uerò libris formam argumentandi, hoc est certam argumenti explorandi regulam tradit. STOICI in altera elaborauerunt. Stoici de iudicio dialectico multa literis mandauerunt, at de inuentione nihil posteritati reliquerunt. Stoici dicuntur, qui à Zenone profecti sunt. ijdem propterea Stoici uocantur, quod eos, Athenis Zeno sub Stoa porticu philosophiam docebat. Hi sunt homines rigidi & seueri, felicitatem in sola uirtute reponunt, nihil bonum esse præter honestum asseuerant. Corporis autem & fortunæ cōmoda uel in cōm. moda, bona uel mala esse negant, sed præposita aut reiecta dicunt: ex quorum uim disciplinis Paradoxa Ciceroniana desumpta sunt. Eos Cicero tertio de Oratore genus orationis habere dicit exile, inuitatum, abhorrēs ab auribus uulgi, ab

surdum, inane & ieiunum, quos idem in Bruto me-
diocres in dicendo, sed in disputando doctissimos et
acutissimos esse scribit. De quibus item Quintil. lib.
10. Minus (inquit) indulerunt eloquentiæ Stoici
ueteres: sed cum honesta suaserunt, cum in eligendo
probandoque, quod instituerant, plurimum ualuerunt,
rebus acuti magis quam oratione magnifici. Rursus
duodecimo, Stoici sicut copiam nitorumque eloquentiæ
præceptoribus suis defuisse concedat necesse est, ita
nullos aut probare acutius, aut concludere subtilius
contendunt. EAM scientiam quam dialecticam
appellant. Non uideo quare parte iudicandi potius
quam inueniendi dialecticam Stoici uocent, cum no-
men dialecticæ inuentioni conuenientius esse uideat-
ur. Nam uerbum *ἀνεξιχνία* (unde dialectica dicta est)
differere significat. Differere uero non possumus, ni-
si probabile aliquid inuenimus, quo rei controuer-
sæ fidem facere conuenit. Itaque Aristoteles inuentionis
præcepta tradens, dialecticæ artificium explica-
re dicitur. Porro Boetius aliud esse differere, et aliud
diligenter differere, probat, ut inuentionis sit disse-
rere, at diligenter differere iudicij. Atqui (ut ex
etymologia dialecticæ constat) nihil est aliud dia-
lectica, quam dissertura. Quare nomen Dialecticæ
inuentionem melius quam iudicium significat. Huic
obiectioni Quintil. satis facit, qui lib. 3. sic scribit:
Eum inuenisse non puto, qui non iudicabit. nec enim
quisquam dicitur contraria, stulta et communia inue-
nisse, sed non uitasse. INUENIENDI uero
artem. Quo nam pacto fieri potest, ut Stoici negle-
cta inuentione quicquam iudicent? cum inuentione na-
turali ordine iudicij præcedat, nihilque iudicari nisi
quod prius inuentum est, possit. Est enim iudicij (si-
cut ante docuimus) inuenti iam argumenti norma,
quæ quod rude erat et incultum ex polito & adornato.
quæ tibi nodum sic soluimus. Inuentione, teste Quintilia-
no, nobis cum imperitis communis est, cumque natura
magis quam arte comparatam tenemus. Iudicij uero
totum est artis: unde fit, ut quod sponte naturæ nobis
etiam nolentibus sese offert, reliquerint. At quod artis
indiget, neque nisi magno studio, meditatione longa,
diuturnoque tempore potest acquiri, declarandum sum-
pserunt. QVAE ad usum potior erat. Certissima
ratione Cic. mouetur, ut inuentionem iudicio potio-
rem esse dicat. Nam inuentioni uis summa, robur &
pondus totius argumentationis tribuitur. Iudicio ue-
ro oeconomia, contextus, series & eloquutio debet-
ur. Atqui sententia quantumuis indistincta & indi-
gesta, inani, ieiuna, nec pondus habente dispositione
melior est, ad usum præcipue oratorum. Non enim o-
ratores iudicij parte curiosius obseruât, neque has ar-
gumentandi leges, quas iudicij dialecticæ continet,
scrupulosius sequuntur. Cum enim iudicij sit in ratio-
cinatione primum proponere, tum assumere, postre-

mo concludere: ite in inuentione partes toto, formas
genere priores dicere: præterea in exemplo similitu-
dinis rei prius introducere, postea re cuius similitu-
do est imago colligere: denique in enthymemate par-
te antecedente præponere, tum consequentem colle-
ctione conficere: eam certe legem oratores nec sollicitè
nec anxie nec superstitiosè curant. Effet enim frigi-
dæ prorsus et friuolæ cuiusdam nescio an curæ dic-
ta, an caullationis, certe insantia & fastidij. Insantia
quidem, quia nihil potest aut minus disertum, aut ma-
gis puerile uideri, quam omnia uelut puerum à magi-
stro dictata ad unam formam certâ dicere. Fastidij
quoque, quod necesse est eos sequi qui nullam orationis
uarietate lædunt leuant. Quapropter orator cuius
argumentatio raro ad fidem directò tendit, ad motum
uero frequentissimè sese inflectit: huiusmodi iudicij
præcepta odiosa, quæ fastidium parunt, refugit.

ORDINE naturæ certe prior. Cicero cum
Quintiliano pugnare uidetur. Nam Quintil. inuen-
tionem sine iudicio nullam facit, neque illam sine hoc
esse posse, lib. 3. confirmat. At Cicero inuentionem
iudicio priorem uult esse. potest igitur quis inuenisse,
ut non iudicabit. Verum hic scrupulus sic adimi po-
test. Alterum altero quadrupliciter prius esse dicitur,
natura, tempore, ordine, & dignitate. Natura
prius est, à quo consequentia non reuertitur, cuius-
modi sunt *ἀνεξιχνία*. inter quæ mutua uel recipro-
ca consequutio non est, sed una tantum ex parte ua-
let. Id autem à quo non ualet, prius natura dicimus.
hoc modo specie prius est genus: ut platanus est, igitur
tur arbor est, non autem contrâ, nam potest arbor
esse, ut non sit platanus: quare arbor natura prior
est, quam platanus. Tempore prius dicitur, quod an-
tiquius & uetustius, quodque gradu temporis alte-
rum præcedit: ut dies hesternus hodieuo, hodie-
nus crastino, crastinus perendino die prior est se-
cundum tempus. Porro ordine prius est, quod situ
et positione præcedit, ut si ab Athlatico oceano per
fretum Gaditanum ad Nilum nauiges, tibi Mauritania
prior est quam Numidia: rursus hæc prior quam Af-
rica minor. Insuper Africa minor prior est quam
Cyrenaica regio: tum sequitur Aegyptus, in qua Ni-
lus est. Denique dignitate prius illud est, quod præ-
stantius: ut dictator magistro equitum prior est, præ-
tor questore, legato consul, legatus tribuno, tribu-
nus centurione, centurio decano, decanus grega-
rio milite. His igitur expositis, uideamus quo mo-
do inuentione iudicio sit prior. Cic. natura prior est
uerum id ex positione Aristotelicæ non conuenit. Nam
secundum naturam, auctore Aristotele, prius dicitur,
à quo cõsecutio non reuertitur, ut pote quod esse pos-
sit sine eo quo prius est. At ut dictum est, inuentione non
est sine iudicio. Quare secundum naturam inuentione
prior esse non uidetur. Cæterum huic obiectioni re-
sponderi

sponderi potest, alios esse modos natura priores: ut
causa efficiens quam effectus natura prior est, tamen
si illa sine hoc esse nequeat: sic, tamen si inuentione sine
iudicio non sit tempore, natura tamen est. QVO
NIAM in utraque summa utilitas est. Utraque pars
dialecticæ plurimum utilitatis habet. Inuentione qui-
dem, quæ locos inueniendorum argumentorum suggerit:
iudicium uero, quoniam disponendis rebus & ordi-
ne collocandis, perspicuitate gignit, & res ipsas o-
culis subijcit. Neque id modò præstat, uerum etiam ut
laqueos aduersarij uites, ictusque, ab illo intentatos
eludas, & eundem in tua retia conijcias, implices,
inuoluas, unde se eximere uel exoluere nequeat. Sa-
nè Crassus apud Cicero lib. 1. de Oratore, frui-
tum quem ex dialectica consequimur ostendens,
inquit, dialecticam formâdis artibus apprime utilem
esse, neque fieri posse ut cæteras disciplinas sine ope
& adiumento dialecticæ adipiscamur. Porro Cic.
in libris de Claris oratoribus de utilitate dialecticæ
loquens, ait, eam artem docere rem uniuersam distri-
buere in partes, latentem explicare definiendo, ob-
scuram explanare interpretando, ambigua primum
uidere, deinde distinguere, postremò habere regulam
qua uera & falsa indicantur, & quæ quibus propo-
sitis essent, quæ que non essent consequentia. Idem
statim post eodè in tempore, dialecticam artium o-
mnium maximam uocat, quasi lucem ad ea quæ cõ-
fusa ab alijs aut respondebantur, aut agebantur. Ari-
stoteles in Topicis eam tribus uilem putauit, exer-
citantem differendi, consultando aduersarij, & pro-
bandis aliarum artium principijs. VTRAQUE
QUE persequi cogitamus. De inuentione & iu-
dicio sese scripturum hoc libello pollicetur, qui ta-
met si de inuentione toto ferme opusculo loquatur,
de iudicio tamen nonnulla præcepta inserit, cum a-
libi sepiuscule, tum uero ubi de antecedentibus, con-
sequentibus, repugnantibus, & concludendi modis
loquitur. Si fuerit ocium. Cum hæc scriberet, ut
diximus, nauigabat Athenas, tyrannidem Antonij
consulis, sui capitalis inimici fugiens: illic toto An-
tonij consulatu futurus, et tum demum Romam re-
diderus, cum Panfa et Hirtius consulatum inuissent.

AB ea quæ prior est ordiemur. id est, ab in-
uentione nos incipiemus, quæ iudicio prior est. Nam
prius est, ut materiam argumentandi inuenias, deinde
de inuentam formes, ex polias & ornas. Inuentione,
materia est: iudicium uero, forma. illa uisum partui
similis est, hæc uero uisæ comparatur. Nam quem-
admodum partus uisus in formis est, & animalis
effigie prorsus caret, cum tamè uisæ pariens lamben-
do format: ita inuentum argumentum, primò formæ
est expers. at ubi iudicium illi accessit, absoluitur,
eiusque suprema manus imponitur. VTRAQUE igitur. Ve-
nator qui dubius errat & incertus uagatur, nescius

quibus in latibus feræ delitescant, raro prædam do-
mum refert: is contrâ qui ferarum domicilia cognoscit,
ferè semper onustus præda discedit. ita quisquis
argumenta cupit inuenire, certos quosdam præscri-
ptosque locos cognoscit oportet, è quibus uelut è la-
tebris, argumenta ducantur. SIC enim appella-
ta. Aristoteles in Topicis locos sedes, id est prom-
ptuaria quædam & uelut reconditoria uocat, in qui-
bus argumenta latent, & unde ad rem quanque cõ-
firmandam uel infirmamdam cruuntur. ITA
QUE licet definire locum. Loci duplex est apud
rhetores et dialecticos significatio. Prior, qua locos
communes intelligimus, qui in digressionibus &
amplificationibus per sepe uersantur, ut in luxuria,
& adulterio, et similia. cuiusmodi locos communes,
Rodolphus maiores ratiocinationum propositiones
appellat. Posterior, de qua nunc agitur. Itaque quem-
admodum in sanctiore quodam ærario pecuniæ pu-
blicæ reconduntur, ut cum ijs opus fuerit, inde pro-
tantur: sic in locis argumenta sita sunt, è quibus cum
quid astruere uel infringere uolumus, ea depromi-
mus. Locum Rodolphus significantissimè describit,
ut sit communis quædam rei nota, cuius admonitu,
quid in quaque re probabile sit inueniri potest. Ut e-
nim ferreæ uel lapideæ manus, quas crucibus in bi-
uijs affixas uidemus, indicant uiatori qua uertendū
sit iter: ita loci cum qui inuenire cupit argumenta,
ueluti manu apprehensum ducunt eò quod tendit.

ARGUMENTVM autem. Argumentum
plura significat. nam omnis ad scribendum destina-
ta materia sic uocatur. Aliter argumentum est ratio,
per ea quæ certa sunt, fidem dubijs adferens: de eo
nunc loquimur. Id autem Quintilianus sic finit: Ar-
gumentum est ratio probationem præstans, qua col-
ligitur aliud per aliud, & quæ quod est dubium per
id quod dubium non est confirmat. Unde fit, ut quic-
quid alterius probationi adhibetur, argumentum uo-
cari debeat. Quare tamen si Quintil. argumentum
speciem probationis artificialis esse dicit, ita tamè
ab eo describitur, ut probationem significare uideat-
ur. Siquidem cum Tullius argumenti nomine pro-
bationem omnem intelligat, cum eius expositione
Quintiliani respondet expositio: sic ut recurrat &
obambulet. Nihil enim differunt, ratio per ea quæ
certa sunt fidem dubijs adferens, & ratio rei dubiæ
fidem faciens: quia quicquid fidem facit, id ipsum certum
esse oportet. dubijs enim dubia qui confirmari pos-
sum? Quædam tamen in alterius probationem rei
sumuntur, quæ probanda sunt: sed argumenti nomē
non retinent, quæstiones uocantur. Ita ut enim cõ-
perint certâ, incertorum argumenta fiant. nulla enim
firmiora sunt ijs quæ ex dubijs certa facta sunt.
Itaque quemadmodum tenebræ oculos nunquam ad-
mittunt, nisi illato alicunde lumine: sic omnis res du-

bia certitudinē suam ex alijs probationibus & magis exploratis colligit. Argumentum autem triplex est, necessarium ut apodixis, probabile ut epicherema, fallax ut sophisma. de probabili tantum fit sermo. RATIONEM.) Exponas rei probabilis excogitationem. Nam quod in partitionibus probabile inuentū Cic. uocat, id nunc rationē appellat.

QVAERE rei dubiae faciat fidem.) In rebus enim aperitis argumentari tam ridiculum est, quam stultum est in clarissimum solem mortale lumē inferre. Dicit tamen Quintilianus, Græcos indubitate colligere, et probare confessi. Verum eos arguit. Preterea non est dubium aliquando certa probari, sed non ut certa sunt. Nam tamen si ex sua natura nihil dubij continent, ita tamen de ijs nunc agitur, ac si dubia sint, ut si deos esse Luciano uel Plinio aut cuius alij ad id qui deos esse neget, probes, iam quæ certa sunt probas. Quid enim certius est quam deos esse? non tamen ut certa confirmas, sed quia tibi neget ut a sunt, quod modo Cic. lib. 1. de Diuinatione, diuinatione non esse probauit, quam certō esse scimus: probat tamen ita, ac si eam esse dubiū esset, cum scribit: Si sunt dii, neque ante declarant hominibus quæ futura sunt, aut non diligunt homines, aut quid curanturam sit ignorant, aut existimant nihil interesse hominum scire quid sit futurum, aut non censent esse suæ maiestatis præsignificare hominibus quæ sunt futura, aut eam ipsi quidem dii significare possunt. At neque non diligunt nos, sunt enim benefici, generosi; hominum amici, neque ignorant ea quæ ab ipsis constituta et definita sunt, neque nostrum nihil interest scire ea quæ euentura sunt, erimus enim cautiore si sciamus neque hoc alienum ducunt à maiestate sua, nihil enim est beneficentia præstantius: neque non possunt futura prænoscere: non igitur sunt dii, nec significant futura: sunt autem dii, significant ergo. Et si non significant, nullas uias dant nobis ad significationis scientiam: frustra enim significarent, nec si dent uias, non est diuinitio: est igitur diuinitio.

SED ex his locis.) Antè locum definiuit, nunc diuidit Itaque locorū alij in eo de quo agitur herent: alij assumuntur extrinsecus in care de qua queritur. Illi herent, quos is qui dicit ex causa trahit, & quod immo loquitur, id est excogitat & inuenit, eos artificiales Latini, Græci ὑποκρίσεις appellant. Assumuntur autem extrinsecus illi loci, qui extra dicendi rationem accipiuntur: nec ingenio nec arte dicentis parantur sed ad eū cum causis deferuntur à litigatore, quapropter ὑποκρίσεις, id est inartificiales eos appellamus, non quod arte non egant, siquidem arte tractantur, sed quia foris ad oratorem ueniunt. Ceterum memineris, Ciceronem ὑποκρίσεις locutum esse, qui locos in re dixit herere, uel extrinsecus assumi. Non enim reuera loci, sed argumenta,

quæ ex locis eruuntur, in eo de quo queritur herent, aut assumuntur extrinsecus, ut si mundum casurum et corruptū uir probes, quia sit genitus. Nam deficit omne quod nascitur. Argumentū enim in re de qua queritur, infixum est & insitum, id est in substantia & natura mundi penitus hæret: cum casit natura rerum genitarum, ut aliquando peream, & in ea principia uel clementa resoluuntur atque deat ex quibus coaluere, ut suæ quidque nature reddatur: ut quod igneum est in mundo, igni: quod ærium, aëri: quod aqueum, aque: quod denique terrestre mundus à terra suscepit, id omne terræ restituitur, quando mundus occidet. E contrario sumitur extrinsecus argumentum, si testimonio Aristotelis mundum esse sempiternū dicas. Nam testimonium rei alicuius, extrarem eam est, cuius est testimonium.

IN quibus argumenta inclusa sunt.) Qui fieri potest, ut argumenta omnia in locis inclusa sint, nonnulla tamen extrinsecus assumantur? sane si ueluta sunt, intus sunt inclusa: nec igitur extra sunt, nec extrinsecus assumuntur. Sic huic quæstioncule respondemus Argumenta omnia dicuntur in locis inclusa, propterea quod loci argumentorū omnium sunt sedes, non autem ideo quod illa omnia in causa sint, et ab ea trahantur: non enim testimonia sunt eiusmodi, quæ ab oqui uocantur argumenta. HAERENT.) Rodolphus Agricola, quo loco docet, nō omnia probandis omnibus conuenire, scribit oportere omne argumentum cognatū, conueniētum & coherens esse cum eo cui probando adhibetur: non igitur argumentorū alia hærent, alia nō hærent rei de qua queritur. Verū huic objectioni sic obuiam inus. Rodolphus coherens accepit pro consentaneo, & pro eo quod à re proposita non abhorret: non autē ut Cic. qui herere dixit, quod infixū infixumque causæ est. At contra hanc dilutionem sic itur. Quod contraria, repugnantia in eo de quo agitur secundum Ciceronem herent: ea tamen, siue secundum Rodolphum coherens accipias pro consentaneo, consentanea non sunt: siue coherens more Ciceronis interpretaris, quod insitum infixumque causæ est, neque insita sunt, neque infixæ causæ: herent tamen, ut uul. Cicero: non igitur quid sit herere satis ostendisti. Quod autem contraria & repugnantia consentanea non sint, nec infixæ causæ, sic ostendit. Quod repugnat, non consentit cum eo cui repugnat. Deinde quod contrarium est, non est in suo contrario insitum et infixum: alioqui contrarium de contrario diceretur, & in eodem contraria simul essent, quod fieri nequit. Sed hic scrupus in hūc modū exoluitur. Consentanea sunt contraria negata contrarijs affirmatis, & affirmata negatis: & hoc modo repugnantia affirmata negatis, negata que affirmatis consentiunt. Simili ratione repugnantia

tia uel contraria affirmata, sunt infixæ repugnantibus uel contrarijs negatis: ut, iure possidet, igitur non inuitus debet reddere. Item, Lex est iniqua quæ de iure nihil remittit, sed summum ius ad unguem sequitur: ergo non est æqua lex, utrobique ex affirmatione unius illic repugnantis, hic contrarij, negationem seu repugnantis alterius seu contrarij colligo. & certè affirmatio unius, negationi alterius consentanea est, nec aliter à repugnantibus aut contrarijs argumentari possumus. Quapropter Rodolphus de repugnantibus loquens, ait: Habent autem illi loci proprium hoc, quod non potest ex ipsis quicquam confirmari directè, sed ex diuerso. ut si in uno neges, in altero affirmandum est: contraque, alterius affirmatione negandum est alterum, ut si dicas: Pareter est, sequitur non esse filium, & filius est, certum est patrem non esse, sic, Cæcus est, ergo non uidet. Contra quoque, Videt, igitur cæcus non est. Verum (pace Rodolphus dixit) non usque nequeque uerum est quod Rodolphus ait. Nam tamen si si unum repugnantium aut oppositorum affirmes, oporteat alterum negari: tamen oratio non reuertitur, siquidem necesse non est, ut si unum neges, alterum affirmes: ut non sequitur, Non est niger lapis smaragdus, igitur est albus. itaque quomodo repugnantia & contraria sint rebus, diximus. Neque est audiendus reuens ille scholiastes, qui locos tripartito, neque latine locutus, neque Ciceronis sententiā secutus distribuit in intrinsecos, extrinsecos & medios. Quam diuisione præterquam quod intrinsecos & extrinsecos pro internis & externis barbære dixit, dupliciter peccauit. Prius, quod Ciceronis sententiā explicare uolens, à Ciceronis diuisione discesserit, nullos enim locos medios Cicero facit, sed omnes uel internos uel externos esse uult. Posterior insigniter hallucinatus est, qui cum externorum locorum exempla traderet, contraria & repugnantia locos externos esse dixit, at Cicero facit internos. neque ulli, secundum Ciceronem, præter testimonium sunt externi. ALII assumuntur extrinsecus.) Extrinsecus illam diximus assumi, quæ ab oratore non inueniuntur, sed ad eum à litigatore deferuntur, ut sunt testimonia. Verum hæc duo pugnare uidentur, quoddam uidelicet ab oratore non inueniri, & argumentum omne probabile inuentum esse. Nam ita in Partitionibus oratorijs argumentum à Cicrone definitur. Atqui definitio omni rei cuius est definitio, conuenit. Si ergo omne argumentum est probabile inuentum, omne argumentum inuenitur. sed hoc repugnat ei quod dicebamus, scilicet extrinsecus argumentum assumptum non inueniri. Qui nodus ita soluitur. Cicero non uocat inuentum quod est artificio dicentis excogitatum, sed quod è loco in quo latebat depromptum est, quod que prius in

loco suo quæsitum, tandem inuentum est. non autem sic ut à causa petitum esse dicamus, sed à sua sede uelut erutum uocamus. IN ipso.) Locos distribuit qui in eo de quo agitur herent, id est, internos & artificiales, qui quadruplices sunt, definitio, pars, nota, res, affecta. TVM ex toto.) Id est, ex definitione. Est autem definitio, teste Quintiliano, rei propositæ propria dilucida & breuiter comprehensa uerbis enunciatio: ut, Virtus est medium uitiorum utriusque redactum. Cicero definitionem propterea reatorum appellat, quod ea totam rei de qua queritur substantiam breuiter declarat: uel quod uniuersam definiti naturam suis finibus circūscribat. Nam cum id quod definitur, id est species, genere & differentia constet: genere inquam, tanquam materia: differentia uero, uelut forma: definitio sane partem utraque si ad manum habeamus, aut certe nō nihil quod eorum uires suppleat, ambitu suo comprehendit. quare totum merito uocatur. Sed rogare quisquam poterit, Si definitio totū est, ut diximus, quo nam pacto fiet ut ea in ipso toto de quo queritur herent, atque ad ipsum totū adhibeatur? nihil enim in se ipso est, sibi nihil heret. Illi sic responsum uolo. Definitionem totum ideo dico, quod partes omnes definitæ rei quæ sunt in toto, id est genus et differentia, continent: quodque cum toto, id est re definita, reuertatur & obambulet. quod si ipsa in toto proprie non sit, eius tamen partes in toto sunt: ut, æquitas est, nō dura iuris interpretatio. interpretatio iuris non dura, non est proprie loquendo in æquitate, quia potius ipsa est æquitas. Sed partes, genus inquam & differentia, ut interpretatio quæ generis uices supplet, et iuris non dura, quod differentia officium præstat, in toto sunt à quo continentur.

TVM ex partibus.) Partium enumeratio est, tradente in Rhetoricis Cicrone, quæ pluribus rebus expositis, & ceteris infirmatis, unam aliquam necessario confirmat, quæ definitio ei partium enumerationi non conuenit, quam Cicero paulo post facturus est. ea est huiusmodi: Si liber est factus, igitur uel censu, uel uindicta, uel testamento. non censu, non uindicta, non testamento: non igitur est factus liber. non conuenit, inquam: quia quamuis res plures exponantur, non tamen ita, ut ceteris infirmatis una aliqua necessario probetur, omnibus enim partibus percemptis in hoc exemplo, totum perimitur. quare fateamur necesse est, enumerationē à Cicrone prescriptam quam oportet illic esse finitam. Eandem profectio Quintilianus latioribus finibus terminat, quæ tamen non enumerationem partium, sed remotionem appellat, cum dicit: Est argumentorum genus ex remotione, qua nunc efficitur totum falsum, nunc id quod relinquitur uerum ostenditur. Totum falsum erit, si dicas: Si tu es ciuis, igitur natus

aut factus: sed neque natus, neque factus: non igitur es cuius. Natus & factus partes sunt, quæ remouentur: & his remotis totum, id est cuius, falsum ostenditur. Reliquum sit uerum ita: hic seruus quem tibi uendicas, aut uerna tuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamento relictus, aut ex hoste captus, aut alienus. Non est autem uerna tuus, non emptus, non donatus, non testamento relictus, non ex hoste captus: igitur alienus. Partes sunt, uerna emptus, donatus, testamento relictus, non ex hoste captus, quæ sic infirmantur, ut hæc postrema, id est, alienus, necessario confirmetur & uera relinquatur. Non ignoro, Rodolphum enumerationem aliter definisse, ut esset argumentatio perfecta, in qua uel ex partibus totum, uel ex formis genus ueris saliter colligeretur. Ex partibus totum hoc modo: Senatus de Milone bene sentit, item equester ordo, nec non plebeius ordo: uniuersus igitur populus Romanus de Milone bene sentit. Ex formis uero genus, ita: iustitia, prudentia, fortitudo, modestia laudanda est: omnis igitur uirtus est laudanda. TVM ex nota.) Notã uocat Tullius, interpretationem uocabuli, quam Græci ἰστοροῦσιν dicunt. Nos uerbum uerbo reddentes, ueriloquium transferre possumus. uocem Cicero tanquam molestam, nimis que duram reformidauit, & notam dicere maluit, Aristotelis auctoritate fretus, qui in libro πρὸς ἑρμηνεύσιν inquit, uerba ueritas esse. nã ὁ μὲν ἄλλος ἑρμηνεύσιν, latine notã uocat. ut ea sunt notations, uel (si mauis) interpretationes uocabulorum: ut soror dicitur quæ seorsum nata in alienã familiã transit: sic temetum, quod mentem tenet, uel tentat: & abstemius, qui temeto abstinet. TVM ex his rebus quæ quodammodo affectus sunt ad id de quo queritur.) Boëtius res affectas exponit, quæ ad aliquid referuntur, ut genus ad speciem, species ad genus. Sed sunt hodie quidam uiri non mediocriter eruditi, qui Boëtij expositionem reprehendunt. tamen non solus Boëtius res affectas ita definiuit, sed & Quintilianus, qui de genere & formã loquens (quæ sub rebus affectis sunt) inquit: Cicero genus & speciem, quam eandem formam uocat, à finitione diducit, & ijs quæ sunt ad aliquid subijcit, id est, rebus affectis. Non enim ad id totum de quo queritur adhibetur, quemadmodum finitio, partes, & nota: sed solum res sunt, ad id de quo queritur, quodammodo affectas. Qui Boëtium arguunt, hac ratione nituntur, quod definitio referatur ad aliquid, etsi enim definiti definitio. Item partes ad aliquid, ad totum puta: Atqui neque definitio neque partes res affectas sunt: sunt tamen ad aliquid: Igitur res affectas, non sunt definiendæ, quæ sunt ad aliquid. Iidem autem Gellium sequenti affecta definiunt, quæ non ad finem ipsum, sed

proximè finem progressa deducta ue sunt. ut annus affectus est, qui quamuis nondum sit confectus, propè tamen absolutus est. hoc sensu res affectas à Cicero dici confirmant, ut genus cum sit ex affectis, non omnino totum conficit. nam nisi differens addideris, absolutam totius definitionem non es habiturus: ita differens sine genere totum non facit, sed finitionis eius pars est. Quorum mehercule possumus interpretationem labefactare propus. & eleuare. Nam contrarium & repugnans affecta sunt, at prope finem deducta non sunt. non enim ea quibus repugnant, contraria ue sunt, propè conficiunt. Sanè tantum abest, ut aliqua ex parte conficiant, ut omnino periant. sed fallor: conficiunt, & enecant, atque euertunt. Sed esto conficiant, ergo Tullius res afficientes, non affectas uocare debuit. non enim conficiuntur, uel ipsi conficiuntur: sed sicuti uolunt, conficiunt. Adde, quod media tantum ex parte factum est, affectum dici non posse, sicut affecta Gellius accepit. nam affectum (ut interpretantur) propè confectum est. Atqui genus, uel differens, seorsum speciem dimidia ex parte tantum faciunt. Quare Cicero res affectas aliter quam uolunt accepit, melius ergo ad aliquid esse dicuntur. Quod autem obijciunt, definitionem, partes, & notam ad aliquid esse, quæ tamen res affectas non sunt: illis ego sic satis facio. Dicuntur, ad aliquid esse, quæ secundum id ipsum quod sunt, ad aliud referuntur. Ut igitur relata sint, esse diuersa non modò secundum uocem, sed & secundum rem necesse est. At definitio & definitum reuera eadem sunt, etiam si uoce differant: ergo ad aliquid non sunt, quod si sint ad aliquid (ut hodie uolunt omnes) sola nominum similitudine, non autem collatione rerum id accidit. Sic partes omnes eadem cum toto sunt. Deinde relata simul natura sunt, partes uero singulæ toto priores. Ita nota cum eo cuius est nota, nihil prorsus nisi uoce differt. Ergo neque partes neque nota sunt ad aliquid, si rem potius quam uocem inspiciamus. nam uoces, sicuti dictum est, ad aliquid esse possunt. uerum de rebus, non de uocibus modo loquimur. Sed quispiam dicet. Ergo Boëtij definitionem tueris. Sanè nec oppugno, sicut constat: neque tueri uelim. ne autem tuear, Cicero facit, qui relata sub contrarijs, id est, sub oppositis (nam ita uocat opposita) complectitur. at contraria species sunt rerum affectarum: non igitur res affectas definiendæ sunt, quæ ad aliud referuntur. Ut igitur quod sentio dicam, tres locorum gradus Cicero facit. alios in toto penitus fixos, & uelut in medijs adibus inclusos, ut sunt definitio, partes, & nota: quos tres ad totum adhiberi dicit. alios quamuis etiam in toto, non tam tamen in toto, quam circa totum, & uelut in uestibulo missos, sic ut nec omnino

fint

fini intus, nec planè foris, cuiusmodi res sunt affectas. Nam sicut Gelliana affecta non sunt ad finem usque ducta, sed proximè finem progressa sunt: ita res affectas Ciceronis, ad totum usque non perueniunt, sed totum uelut attingunt, & iuxta sunt. Alios denique foras excludit, quos à toto longè distinctos & remotos esse tradit, ut sunt testimonia. Itaque ut epilogo concludam, loci uel ad totum adhibetur, uel ad totum affecti sunt, uel à toto procul absunt, longèque distincti sunt. Verum antequam finem facio lubens rogarim, quo nam pacto Quintilianum Cicero corcorum reddere possimus, quorum ille probationis artificialis tria genera, signa, argumentum, & exemplum fecit: hic uero quatuor, definitionem, partes, notam, & res affectas. Sanè concordēs ita reddemus. signa sub antecedentibus, consequentibus, & adiunctis, item sub maioribus, paribus & minoribus: exempla sub similibus, dissimilibus, contrarijs, atque etiam comparatis intelliguntur: quas res affectas esse, nemo negabit. Argumenta uero ab omnibus quæ uel ad totum adhibentur, uel quodammodo affecta sunt, ad totum trahuntur. quare Quintilianus & Cicero consentanea tradunt. EXTRINSECUS autem dicuntur. Cuiusmodi sunt probationes artis expertes, ut testimonia. Nam testimonium id omne Cicero uocat, quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. cuius apud Lucanum hoc exemplum est, primo Pharsalica libro, de Cesare & Pompeio.

— Quis iustius induat arma?

Scire nephas, magno se iudice quisque tuetur.

Victrix causa deis placuit, sed uicta Catoni.

Simile exemplum eiusdem rei pro Ligario apud Ciceronem reperias. Principum (inquit Cicero) dignitas erat penè par: non par fortasse eorum qui se quebantur, causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte quod probari posset. Nunc melior ea certè iudicanda est, quam etiam dii adiuuauerunt. Est apud Quintilianum locus, qui huic omnino contrarius esse uidetur. Dicit enim ille capite de exemplis, testimonia cause propria esse, omnem uero probationem artificialem extrinsecus in causam adduci. quem scrupulum tibi in hunc modum remoueo. Testimonia Quintilianus cause propria facit, quod illa per se sine oratoris artificio cause fidem faciant, nec dicentis uocem expectent, cum etiam tacente oratore se penumero peragantur, & iudices ipsi sibi per ea suis oculis auribusque fidem faciant. Nam testis & questio & his similia de ipsa re quæ est in iudicio pronunciant. Artificiales uero probationes, extrã petitas ideo dicit, quod nihil per se ualeant nisi ad aliquam presentis negotij utilitatem ingenio dicentis applicentur. QUAE absunt longèque distincta sunt. Sed quo modo testimonia longè distincta sunt? cū teste Rodolpho necesse sit

omnia quæ pro re quaque, uel contra rem dicuntur, esse quadam nature societate cōiuncta: distincta esse testimonia & cōiuncta repugnat. Verum hoc sic diluitur. Omnia quæ probandis alijs conueniunt, cō sentire proposito, nec ab eo discrepare debent. At Cicero distincta capit non pro dissentaneis, aut à presenti questione discrepantibus, sed pro remotis ab arte, & in eo de quo queritur non inclusis, uerum ab arte separatis. ut cum Cicero secunda Philippica cuiusdam poetæ testimonium citans, inquit: ut est apud poetam nescio quem.

Malè parta malè dilabuntur.

Hoc inquam testimonium ab arte oratoria, id est, ab inuentione dicentis, est remotum. non enim Cicero illud inuenit, sed ab alio accepit. Testimonia tamen Rodolphus queri à dicentibus, & inueniri, nec non alium alio melius ijs uti, & proinde artis esse consistenter affirmat. sed ut ab ijs quorum sunt testimonia, id est, à testibus presentem in rem dicuntur, eate nus arte carere scribit. cum testes quæ uiderint, audiuerint, intellexerint, tantum dicant, nec quicquam uel addant, uel detrahant, uel immutent, uel inuertant, ex ijs quorum testimonium dicunt: sed fideliter recitent, ut uiderunt, audiuerunt, & intellexerunt. Cicero uero secundo de Inuentione libro, testimonia probationes artificiales facit. quo in loco sic habet: Accedunt autem ad coniecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores, quæ contra omnia uterque simili uia præceptorum torquere ad suæ cause commocum debeat. Nam & ex quæstione suspiciones, & ex testimonio & rumore aliquo pari ratione, ut ex causa, aut ex persona, & ex facto duci oportebit. Quare nobis & iudicentur errare, qui hoc genus suspicionum artificij non putant indigere: & hi qui aliter hoc de genere ac de omni coniectura præcipiendū putant. Expositis omnibus probationis utriusque membris, adijcere commodum fuerit quæ Quintilianus omni probationi communia facit. Primo tradit, probationem omnem ab antecedentibus, consequentibus uel repugnantibus duci. quod Ciceronianæ diuisioni prima facie repugnat. Nam Cicero sub rebus affectis antecedentia, consequentia, & repugnantia complexus est. quare si ab antecedentibus, consequentibus, uel repugnantibus omnis probatio petatur, omnis igitur à rebus affectis erit. Certè Rodolphus Ciceronem simul & Boëtium reprehendens, antecedentia, consequentia, & repugnantia communes locorum omnium locos esse docet: sicut et Boëtius definiuit, & ut Cicero tractauit locos esse negat. non enim ad inuentionem, sed ad iudicium pertinere Rodolphus ait. Insuper Quintilianus argumentum omne uel maius, uel par, uel minus facit. qui tamen tres loci sicut tres superiores, sub rebus affectis con-

Etis continentur. Sed hoc ita diluitur. Quintilianus maius, pro latiori uel generaliore cepit: minus, pro contractiori: denique par, pro eo quod reuertitur & recurrit. Itaque par erit definitio definito: genus, specie maius: species, genere minor. eodem modo de alijs locis iudicandū. SED ad id totum de quo differitur. Tres locorum gradus superius fecimus. unū eorū qui ad totū adhibentur: alterum eorū qui ad totū quodāmodo sunt affecti: tertium eorū qui à toto remoti, longè que distanti sunt. Nunc de primo fit sermo, id est, de locis qui ad totū adhibentur. Ad totū autē dicuntur adhiberi, qui totā rei propositæ substantiam, uniuersamque naturam complectuntur, qui que toti respondent & æquipollent, omninoque conueniunt, nec latius quàm totum se fundunt, nec contractius sese cohibent, angustius uel cōtrahunt, sed pares & æquales & reciproci sunt: ut definitio definito, omnes partes toti, interpretatio uocabuli uocabulo pares sunt. qui loci cum tres nomine sint, unicuique tamen reuera locus est, quem totius nomenclatura uocare possumus. nam & definitio totum est, & partes totum sunt, & est totum interpretatio uocabuli. nec eos totius nomenclatura solū, sed & definitionis appellatione uocabimus. nec sanè iniuria. Nam uniuersam uim rei definiendo modo complectimur, cum per genus & differentiam definimus. ut, Rhetorice est bene dicēdi scientia. aut definimus per partes, cum res proposita quasi in membra discerpitur: id est, cum rei definiendæ partes omnes recensemus. ut, Rhetorice est rectè inueniendi, & disponendi, & eloquendi, cum firma memoria & actionis dignitate, scientia. Præterea finimus aut ui, sicut superiora: aut etymologia, cum uocabulum interpretamur: ut, Asiduum ab asse dādo, & locupletem à locorū, & pecuniosum à pecorum copia. Itaque cū hi tres loci, definitio, partes, & nota, ad totū adhibeantur, de his dicamus: et à definitione quā Laurentius Valla regiū quendā censore quaestoremque ararium uocat) incipiamus. Quamquam ea non tam in toto, id est, in substantia totius esse uideatur, quàm ipsum totum ipsa que rei substantia esse (rectius enim dixeris, cognitionem rerum diuinarum et humanarum philosophiam esse, quàm in philosophia) tamen quia partes definitionis, puta genus & differens, in toto sunt, etiam si ad totum non adhibeantur, sed rebus affectis subiectæ sint, per definitionem in toto esse dicimus. QVÆ quasi inuolutum. Nihil enim est aliud definitio, quàm coactæ in se & complicatæ rei explicatio. Res quæ definitur pugno, definitio manus in digitis ductæ similis est. Itaque res ipsa uero nomine continetur. definitio uero eandem in duo, scilicet genus & differens, tanquam totum in partes explicat. ut, iustitia uirtus est, unicuique ius suum tribuens: in qua uirtus, genus est: quod reliquum, est differentia.

IVS civile. Ius, auctore Celsio iureconsulto, Digest. de iusticia & iure, hoc modo definitur: ius est ars æqui et boni. Cicero uero de Oratore, ius civile hoc pacto finit, ut sit legitime atque usitata in rebus causis que ciuium æqualitatis conseruatio. uel sic: ius civile est decretum maioris potestatis, ad tuendum ciuitatis statum, ex æquo & bono institutum. Item quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius propriū ciuitatis est. uocaturque ius civile, quasi ius proprium ipsius ciuitatis. Sic Iustinianus in suis Institutionibus imperatoris, tit. de iure naturali gentium & ciuili. Verū quia non ad iuriconsultos modo scribimus, sed ad philosophiæ christianæ parentes sanctissimos, rem nostram exemplis alijs, illustriorem reddamus: ut, uirtus est animi constans affectio conueniens que, laudabiles eos efficiens in quibus est, & ipsa per se sponte laudabilis, ex qua oriuntur honestæ uoluntates, sententiæ, actiones, omnis que recta ratio: sed eiusmodi constans affectio expetenda est: igitur expetenda uirtus. TVM partium enumeratio. Quid sit enumeratio, superius diximus: cuiusque duas ex Quintiliano partes fecimus. alterā, quæ cū plures partes exposuimus, eas omnes infirmamus ut totum remoueatur: alteram, cum partium expositarum nonnullas euerimus, ut quæ reliqua est confirmetur. Prioris hoc est exemplum: pecuniam te credidisse dicis, igitur aut habuisti ipse, aut ab aliquo accepisti, aut inuenisti, aut surripuisti: sed neque domi habuisti, neque ab alio accepisti, nec inuenisti, nec surripuisti: igitur non credidisti. Posterioris uero tale, Aut senatui parendum de reipublicæ salute fuit, aut aliud consilium instituentum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium superbum, suum arrogans: utendum igitur consilio senatus. Partium tria sunt genera, substantiæ, quantitatis, & qualitatis. Substantiæ, ut materia & forma, quæ de proximo rem constituunt: uelut brachium, manus, digitus, crus, tibia, pes, quæ ad solam rei integritatem explendam pertinent. Quantitatis, ut cubitus. Qualitatis, ut cum dicimus tres anime partes esse. Altricen. Sensitiuam & rationalem. LIBER factus est. Aliud est liberum esse, & factū esse liberū. Nam liber propriè dicitur ingenuus, qui statim ut natus est, sui iuris est. Libertas autē, naturalis est facultas eius quæ cuique facere licet, nisi quod ui & iure prohibetur. Qui uero facti sunt liberi, non propriè liberi, sed libertini dicuntur: de quibus nunc agitur, & sic in iure definiuntur, qui iusta seruitute manumissi sunt. Manumissio uero, datio est libertatis.

libertatis. nam manumitti serui cum liberi sunt propterea dicuntur, quod cum domini manus, id est potestati suppositi diu fuissent, ab ea liberentur. Liberi faciendi plures formas Iustinianus recenset. Nunc Cicero tres tantum numerat: unam quæ censu, alteram quæ uindicta, tertiam quæ testamento fit. Censu est, facultatum æstimatio. est enim censere, quod uulgò taxare & appreciare dicunt. Olim soli ciues censabantur. si quis ergo consentiente uel iubente domino nomen suum in censum detulisset, censu liber fieri dicebatur. Vindicta est, ritus quo prætor serui caput uirga tangens, declarabat eum manumissum esse: inde hanc uirgam uindictam appellauerunt. Porro uindex est, qui seruum in libertatem asserit. & à uindictando, uindicta uindex que dicitur, non à uindicio seruo, ut Plutarchus asserit, & Lilius dubitat. est enim uindicare, in libertatem asserere. Testamento denique fiebat liber, cum dominus supremæ uoluntate seruum suum in testamenti serie scripsisset. Iurisconsulti testamentum quasi mentis testationem interpretantur: quos Gellius & Laurentius arguunt. Gellius quidem, qui capite duodecimo libro sexto sic ait: Seruius Sulpitius iuriconsultus, uir ætatis suæ doctissimus, in libro de Testamentis secundo, qua ratione adductus, testamentum uerbum esse duplex scripsit, non reperio. nam compositum esse dixit à mentis contestatione. Quid igitur calciamentum, quid paludamentum, quid pauimentum, quid uestimentum, quid alia mille per huiuscemodi formam producta? etiam ne ista omnia composita dicemus? Obrepsisse autem uidetur Seruius, uel si quis alius est, qui id prior dixit, falsa quidem, sed non abhorrens, neque inconcinna quasi mentis quedam in hoc uocabulo significatio. Item Laurentius Valla capite tricesimo sexto, libri sexti, ait: Testamentum, idem inquit, ex eo appellatur, quod testatio mentis est. Quæ definitio quorundam iuriconsultorum fuit: quos si iuste Aulus Gellius coarguit, quanto ego iustus hunc arguere possum, qui explosam atque derisam etymologiam inculcat? Nam cur à mente potius dicatur, quàm à mento, uel à menta? quia nihil ad hanc significationem mentum menta ue facit, inquit. Quid ergo mens ad falsamentum, ad ornamentum, ad condimentum, ad armamentum, ad pauimentum, ad cæmentum, ad calciamentum, ad uestimentum, & huiusmodi infinita? non est ergo uera etymologia hæc. Neque à mente, neque à mento, neque à menta, sed potius hæc nomina assument Tum syllabam, cum exirent antea in mentum, ut uestimen, calciamen, munimē, lenimen, nutrimentum, spiramen, medicamen, uelamen: quibus adiecta: Tum, munimentum, lenimentum, nutrimentum, spiramentum, medicamentum, uestimentum, uelamentum, calciamentum. ita testamē, addita syllaba Tum, fit testamentum. quod si à mente descenderet testamentum,

testamentum diceretur, quemadmodum dementia & amētia. TVM notatio. Notatio dicitur interpretatio nominis. A notatione uero reducitur argumentum, cum ex uerbi elicitur. ut si dissentientes Romanos uideas, ciues esse negabis, hoc modo: Ciuitas est ciuium unitas: uos autem unanimes non estis: neque ergo ciues. sic si probare uelis, unam oportere in amicis esse uoluntatem, dices: Amicus est animi custos. unde & illud uulgo circumfertur:

Corporibus plures, mentibus unus homo.

L E X Aelia Sanctia. Ab Aelio Sactio lata, ex duo decim tabulis, auctore Gellio, desumpta est, in quibus ita scriptum erat: Asiduo uindex asiduo esto: proletario ciui, qui uis uolet uindex esto. Asiduo in hac lege, sicut ait Gellius, pro locuplete & facile minus faciente dicitur: ab asibus, id est ab ære dādo, cum tempora Reipublicæ postularent, uel dictus est à munere pro familiari copia faciendi asiduitate. Hinc asiduos testes metaphoricòs dicimus, quibus est adhibenda fides, & qui non facile mentiantur, & quorum testimonium non eliciatur, quales sunt uiri primariæ authoritatis. Eadem ratione primarios illos lingue utriusque principes, auctores asiduos, nec non classici dicimus, ut uult Budæus in prioribus Annotat. in Pandect. Prolectarius autem dicitur, auctore Gellio capite decimo, libri decimi sexti, à munere officio que proliis adēdæ, qui cum parua re familiari Reipublicam minus posset iuuare, sobolis tamen gignendæ copia ciuitatem frequentabat. Hinc translattitè proletarios testes appellamus, nec non authores, qui nullius uel parua sunt authoritatis. Præterea uindex est, inquit Boëtius, qui alterius causam suscipit uindicandam. cuiusmodi sunt hodie, quos procuratores uocamus. Sed de uindice superius satis dictum est. Rodolphus Agricola Ciceronem reprehendit, quod locum notationi fecerit inter ea quæ in substantia sunt, cum notatio accidentium naturam uel maxime retineat & seruet. Nam & rei antequam fiat, & postquam est, nomen est: & aliud quodque nonnuquam eiusdem est rei nomen. ut Romulus post mortem est dictus Quirinus, à quiru uel curi, quod lingua Sabina hasta significat. nam hasta Romulus utebatur, uel quia græcè νότιος rex dicitur, uel propter generis nobilitatem. nam Mars cum sauit, Graduius: cum tranquillus est, Quirinus dicitur. Hæc Seruius in librum primum Aeneidos. Sic Hippolytus postquam est redditus uitæ, Virbius est appellatus. Is dolis Phædræ nouerçæ, à qua de stitu pro interpellabatur, ab Aegeo patre discerptus equis, dolo inquam: quia cum illam de stupro interpellantem contempisset, falso ad patrem Hippolyti detulit Hippolytum sibi uim inferre uoluisse. Hippolytus autem, non cum esset incolumis, sed postquam distractus est egs, appellatus est, à τὸν ἰν πρὸν ἰδὸν, id est,

id est, ab equo & a soluo siue distraho. de quo Vergil. 7. Aeneidos sic habet.

Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello Virbius, insignem quem mater Aricia misit Eductum Aegeriae lucis Hymettia circum Littora, pinguis ubi & placabilis ara Dianae. Naq; ferunt fama postquam Hippolyti arte nouerca Occiderit, patriasq; explerit sanguine poenas, Turbatus distractus equis ad sidera rursus Aetherea, & caeli superas uenisse sub auras, Peruis reuocatum herbis & amore Dianae.

His exemplis, puta Quirini & Virbij, nomen accidens esse rei Rodolphus ostendit. Publius tamen Nigidius apud Aulum Gellium cap. 4. libri 10. argutissime docet, nomina non positiua esse, sed naturalia. quod caput Gellij quia est longe elegantissimum, non pigebit totum ascribere. Nomina uerbaq; non positiua fortuito, sed quadam ui & ratione naturae facta esse Publius Nigidius in grammaticis comentarijs docet. rem sane in philosophiae disceptationibus celebrem. Queri enim apud philosophos quid sit uirtus & virtus, in eam rem multa argumeta dicit, cur uideri possint uerba esse naturalia magis quam arbitraria. Ex quibus usum est hoc lepidum & festiuum. Vos (inquit) cum dicimus, motu quodam oris conueniente cum ipsius uerbi demonstratione utimur, et labias sensim primores enouemus, ac spiritum atq; animam porro uersum, et ad eos quibus cum sermocinamur, intendimus. At contra cum dicimus Nos, neq; profuso interloquimur, flatu uocis, neque proiectis labijs pronunciamus, sed & spiritum & labias quasi nos intra nosmet ipsos coercesimus. Hoc idem fit in eo quod dicimus tu, ego, & tibi, & mihi. Nam sicuti cum audiimus et abnuimus, motus quidam ille uel capitis uel oculorum, a natura rei quam significat non abhorret: ita in his uocibus quasi gestus quidam oris & spiritus naturalis est. Eadem ratio est in Graecis quoq; uocibus, quae esse in nostris animaduertimus. Plato quoque in Cratylo uult, nomina, uerba, et orationes natura esse, ut caetera instrumenta, quibus natura ad suas 40 functiones necessarias utitur. Vt enim animae oculus instrumentum est ad colorem aliquem uidendum, auris ad audiendum, lingua ad loquendum, & similia quae natura sunt, non instituto: ita orationem menti ad uerum aliquod percipiendum, instrumentum esse Plato dixit. Verum dicant quod uolent Nigidius & Plato, nomina sane sunt arbitraria: quippe quae non sint apud omnes eadem. Quae uero naturalia sunt, eadem apud omnes sunt. Quare sunt accidentaria, sicut ait Agricola, non autem substantialia. Quid ergo? Cicero lapsus est qui substantialia fecit: minime profecto: sed est intelligendus. Cuius mehercule si sententiam mentemq; capimus, eum a Rodolphi haud dubie calumnia, nullo negotio tuebimur, et sartum tectum ab omni re-

prehensione seruabimus. Itaq; Cicero, qui notationem uerbi substantialem esse uoluit, non sic intellexit, ut nomen ipsum rei substantiale uel natiuum esse diceret. Non enim ignorabat accidens rei, qui librum Aristotelis de Interpretatione, ut alibi testatur, uiderat. Et illic capite de Nomine, nomen, arbitrium esse, non autem naturale, legerat. Quomodo igitur accepit? audi tibi Ciceronis consilium aperiam, & explicabo paucis. Vt igitur definitio definit: ita notatio uerbi uocabulo substantialis est. nam uocabulo quandam uelut substantiam et naturam declarat: ut tumultus dicitur, in quo propter uicinitatem periculi timor multus est. Tumultus uocabulum est quod explicatur. Haec uero oratio, timor multus, & c. uocabuli naturam & proprietatem explanat, nec ipsa oratio uocabulo accidit, licet uocabulum rei accidat, sed est natua & substantialis. Sic abstemius est, qui temeto, quod prisca lingua uinum significat, abstinet. haec oratio, qui abstinet temeto, interpretatio est uocabulo quod est abstemius, & cum eo conuertitur & obambulat. Nam omnis abstemius abstinet temeto, & quisquis temeto abstinet, ille est abstemius. nec accidit ut abstemius temeto abstineat, nam posset non abstinere: sed necesse est ut temeto abstineat si abstemius est. si enim non abstineat, non est abstemius. D V C V N T V R etiam argumenta ex his rebus quae quodammodo affecta sunt ad id de quo queritur. Superius Cicero dixerat definitionem, partes, & notam ad ipsum totum adhiberi, qui primus est locorum gradus. Nunc secundum 30 ingreditur, id est, res affecta ad id de quo queritur, quas a toto quodammodo separat, non quod in toto non sint, eas enim in toto paulo ante posuerat: sed quia ad totum adhiberi non possunt. Si quidem hi denum loci ad totum adhiberi dicuntur, qui totam & uniuersam subiectae materiae substantiam complent: qui se nec latius fundunt quam id de quo queritur, nec arctius sese cohibent, sed cum eo reuertuntur & remeant. Quo fit, ut eos locos uocabulo, id est uniuersales & reciprocos appellare possimus, quod uocabulo, id est secundum totum rei propositae quadrent. ut definitio totum definitum ostendit, ita toti partes omnes aequipollent: eodem modo notatio uerbi uerbo respondet. At res affecta secus se habet. non enim cum re proposita reuertitur, ut genus plus quam species, species minus quam genus continet: nisi cum toto obambulare differens dicas. Verum aliter Aristoteles secundo lib. Posterioris resolutionis docet. 14. cap. ubi definitionis inueniendae methodum tradit. quippe quae dicat quaecumq; in definitione sumuntur, singulatim latiora esse, quam sit res quae definitur: uniuersa uero paria. Quare si differens seorsum a genere capiatur, amplius sese porriget quam species. Si uero generi fuerit adiectum, definitio par erit. Rodolphus tamed

Agricola

Agricola libro 1. capite 10. scribit Aristotelem in Topicis nomine proprii, quod par est et reciprocum, differentiam quoq; complexum fuisse: quod si ita est, differentia par erit ei cuius est differentia: nam proprium par est ei, cuius proprium est. Sed pace Rodolphi dixerim, non sub proprio, sed sub genere differentiam Aristoteles complexus est. propterea quod latius pateat quam species, quem admodum & genus latius diffunditur. Sic enim primo Topicorum inquit: πρῶτα δὲ πρότασις ἢ ὅτι ἢ πρόβλημα, ἢ γένος, ἢ ἰδιότης, ἢ συμβιβηδὸς ἀναλοῖ. ἡ δὲ γὰρ τῆς ἀναφορᾶς ὡς εἶσαρ γινώσκου, εἰ μὴ τῶ γένει τὰ τῶν. id est, omnis propositio atq; omne problema, aut genus, aut proprium, aut accidens indicat. Etenim differentia generalis cum sit, cum genere collocari debet. Rursus obijci potest, locum a comparatione parium sub rebus affectis esse: proinde res quasdam affectas, ei pares esse cui affectae sunt. Sed hoc sic diluitur. Paria dupliciter accipiuntur. uno modo pro aequalibus, id est pro rebus quamuis diuersis, tamen 20 quantitatatis eiusdem: aut potius pro his quae parum inter se uirtutem habent, tantumq; possunt. hoc sensu paria sub rebus affectis sunt. Altero modo pro reciprocis accipiuntur, & sic ad totum adhibentur, neq; res affectae sunt. Rerum affectarum tredecim sunt species. Coniugata, quae ex eo dicta sunt, quod quaedam uocis similitudine sub unum quasi iugum deuincta sunt. ea sic finiuntur, quae ab eodem orta uarie commutantur, ut sunt iustitia, iustus, iuste. Genus, notio dicitur, quae sui similes comunione quaedam, specie uero differentes, duas aut plures partes complectitur: ut uirtus iustitiae et prudentiam, quae sunt uirtutes, inter se tamen differentes. Species, uel forma est, in quam sub se comprehensam diuiditur genus. ut fortitudo, quam uirtus continet, & in qua uirtus diuiditur. Sed oritur scrupus: Quare speciem Cicero rebus affectis subiecit, neque eam ad totum adhiberi dixit, cum species sit pars generis, partes uero ad totum adhibeantur? Qui nodus ita soluetur. Species non reuera partes generis sunt, neq; genus 40 totum, sed quadam analogia. Quia sicut totum suas partes complectitur, ita genus suas species comprehendit. alioqui genus de suis formis pronunciat, ijsq; prius est. Totum de partibus non profertur, & partibus est posterius. Sed inquit: Paulo ante dicebas, partes cum toto eadem esse, quocirca totum de partibus dicitur. uerum de partibus uniuersis illud intelligendum erat, non de singulis. de illis enim, non de his affirmatur. Rursus obijcitur eodem argumento, quo partes cum toto facis eadem, species eadem 50 cum suo genere fieri. Quomodo enim partes uniuersae toti aequipollent: ita species omnes suum genus aequant. Ergo si partes propterea ad totum adhibeantur, quod toti sint pares, species etiam o-

mnes ad totum adhibebuntur: non igitur res erunt affectae. Hoc ego sic diluo: Cicero argumentum a specie uel a forma, non autem a formis, rebus affectis subiecit. nam si formas omnes recenseras, enumerationem quae ad totum adhibetur facies. Si uero a formis ad genus uel ad alteram formam argumenteris, ab affectis probabis. Similitudo, rerum est diuersarum eadem qualitas: ut, Terra quo melior est natura, hoc magis corrumpitur, si negligatur: ita ingenia nisi recte excolantur, quo sunt foeliciora, hoc pluribus uitijs inquinantur. Differentia est, quam alibi dissimilitudinem uocat. ea est rerum diuersarum diuersa qualitas: ut Qui pecuniam dat, quantum impartit alijs, tantum sibi detrahit: at qui hominem iustum laudat, quo magis eum laudat, eo magis ipsemet laudandus est. Contraria Cicero latius pro oppositis accepit, id est, aduersis, priuantibus, relatis, & contradicentibus, quorum omnium similis in argumentando ratio est. ut Si Catilina nepharie egit, igitur Cicero praclare. Adiuincta sunt quae rem antecedunt, rei coherent, rem sequuntur, ita tamen ut nulla necessitas intercedat: ut sunt, amor & concubitus, timor & pallor, iurgium & caedes. Antecedentia dicuntur, quibus positae alia sequantur oportet. Consequentia uero, quae positae antecedentibus necessario colliguntur. ut, Si ex ferro interfectus est ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in eo ipso loco, & nemo praeter te ibi uisus est, & causa nemini alij, & tu semper audax, quid est quod de facinore dubitare possimus? Causa est, cuius uirtute aliquid efficitur. Euentus, qui ui & impulsu causae prouenit. ut, Si auaritia tollere uultis, mater eius tollenda est luxuries. Repugnans habebis, si unius contrarij consequens cum altero contrario conferas. ut, Virtus et uitium contraria sunt: uirtutem sequitur bona actio: quam si cum uitio conferas, repugnans es habiturus. Deniq; comparata sunt, quae minora ex maioribus, maiora ex minoribus, paria ex paribus probant. Ea Quintilianus 40 apposita uocat. A maiori sic argumentaberis. Seruare potui, perdere an possim rogas? A minori. Nafica priuatus Tyberium Gracchum mediocriter labefactantem statum Reipublicae, iure caecidit: ergo Cicero consul Catilinae uniuersum orbem terrarum caede & incendio uastare cupientem, iure occidet. A pari uero sic: Didoni licuit Carthaginem petere, igitur Aeneae Italiam petere licebit. CONIUGATA dicuntur, quae sunt ex uerbis generis eiusdem. Paulo ante diximus, ex eo uocata fuisse coniugata, quod ipsa uocis similitudine sub unam quasi iugum deuincta sint: ut est sub sapientia, sapienter, sapiens, sapere. Propterea Cicero sic ea finit, quae sunt ex uerbis eiusdem generis, id est, eiusdem originis. Genus enim nonnunquam pro

L origime

origine capitur, qua significatione Iuppiter Agamemnonis genus dicitur, id est, eius genealogie principium. Nam Iuppiter Tantalus pater fuit, Tantalus Pelopis, Pelops Atræi, Atræus Agamemnonis. Eius significationis Porphyrius in sua quoque Isagoge meminit, quæ generis significatio quadrat cum eo quod Cicero subdidit dicens: Eiusdem autem generis uerba sunt, quæ orta ab uno uariè commutantur. Oriuntur ab uno, quæ idè principii dictionis habet. Variè commutantur, quorum finis diuersus est. Cuius generis hæ tres uoces sunt, iustitia, iustus, iuste. Nam earum idem est caput ius, ius, ius: diuersus uerò finis, titia, tus, te. Eiusmodi coniugatio Græcè οὐσία, coniugata quoque uocantur οὐσία. SI compascuus ager est, & cætera.) Si dubium est an mihi uicinoque meo liceat pecus simul pascere in eodem agro, ex loco à coniugatis hoc argumentum depro mam, Hic ager compascuus est, id est, communis pascendo totius uiciniæ pecori: licet igitur compascere, id est, ut meum pecus simul tecum in eo pascā. 20 Compascuus & compascere coniugata sunt. Coniugatorum triplex est distinctio. nam alia solius similitudinis nomine, non etiam significationis coniugata dicuntur, ut officii et officiosus, somnus & somniculosus. Alia sola significatione coniugantur, ut uirtus & probus, seu manus studiosus. Alia nomine simul et significatione coniugata sunt, ut sapiens sapientia, iustitia iustus. Coniugatorum non tam creber est usus, quam aliorum locorum. Nam quod ad alterius probationem sumitur, eo certius esse debet & notatius, cui probando adhibetur. Verum coniugata ferè ex æquo uel nota uel ignota sunt: quippe quæ parum distent, neque re modo, sed et nomine plerumque arctissime iungantur. Quo fit ut Quintilianus ridiculū putarit inter locos ea numerare, nisi Cic. his usus hoc in loco fuisset. Nō sunt tamē, teste Rodolpho, negligenda. Quandoque enim acuminis, quandoque uirū multum, quandoque utrumque habebunt. Inspicienda sunt igitur, & pertractanda. nam aliquid fortasse uel ex seipsis, uel quod ad alios locos pertineat, dabunt. & quod in altero coniugatorum querentes non inuenissemus, illius in altero nos admonebunt: ut si potentia bona uel mala querās, ea facilius & expeditius in homine potenti posita consequeris, cum eorum pericula, cautionem, beneuolentiam, inuidiam, uirtutes, scelera, honestos faedosque exitus spectaueris. Insuper ad definiendum profunt. nam ex sapientis persona & officijs & actionibus clarius quid sit sapientia scies, quam ex ipso sapientia nomine. Denique exemplorum nonnullorum uis ex hoc loco petitur, ut exul Rutilius, uinctus Regulus, Fabricius pauper, miseri non fuerunt: non sunt igitur exilium, uincula, paupertas, misera. A genere sic ducitur.) Quid sit genus, superius diximus. nō

pigebit tamen rursus definire. Genus igitur notio est (sic enim postea Cicero definit) ad plures differentias pertinens. ut scientia genus est: nam ad plures differentias, id est, ad plures species inter se differentes pertinet: ut ad physicam, ethicam, logicam. Genus, teste Quintiliano, ad probandam speciem minimū ualet, ad refellendam plurimū. Nam si genus tollas, speciem quoque tolles: ut, Si non est uirtus, iustitia non est. Contra, si genus affirmes, non protinus speciem affirmabis. quia non continuo sequitur, iustitiam esse, si uirtus. Cicero tamen contra Quintilianum præceptum argumentari cupiam in hoc genere minus uersato fortasse uidebitur, ut pote qui nunc ex affirmatione generis speciem confirmet. exempli causa: Argentum genus est, numerata pecunia species, omnis enim numerata pecunia argentum est, non autem contra. Numeratam pecuniam uocat, quæ ad manum est, & in promptu: non autem, quæ in nominibus uel tabulis est. Sic igitur argumentatur. Omne argentum mulieri legatum est: igitur pecunia numerata legata est. Verum hic nodus ita dissoluitur. Dixit Quintilianus, ad probandam speciem minimum ualere genus, non autem minime. Quare aliquo modo ualet: nempe si in uniuersum sumatur, id est, si signum uniuersale (quale est omnis) generi præponatur. Ut omnis magistratus Romanus, est in potestate populi Romani: igitur consulatus. nō autem sic, Magistratus Romanus est in potestate populi Romani, igitur Consulatus. Nam hæc argumentatio simili argumentatione refellitur: ut animal est, igitur homo est: arbor est, igitur platanus est, non sane sequitur. LEGATVM est. Est autem legare, aliquid testamento relinquere, quod sit ei, cui legatum est, ab hærede præstandum. Sic enim Iustinianus titulo uicesimo de Legatis, legatum definit: Legatum donatio est, à defuncto relicta, ab hærede præstanda. FORMAM enim à genere.) Quæuis genus sine singulis formis esse possit, tamen sine omnibus esse non potest. Nam si genus omne dicis, formam etiam dicis: quare forma quoad suum nomen retinet, id est, quamdiu forma est, à genere in uniuersum sumpto, nunquam seungitur: hoc est, genus non est sine specie, si totum genus, non autem partem generis accipias. A forma generis.) Formam generis speciem appellat. formam autem per se non dixit, sed generis formam. nomen enim formæ uel speciei, sola comparatione ad genus inditū esse uidetur, dicta quæ species est, uel (ut Cicero maluit) forma, quod confusum & informe genus explicet, & specieiendum (sic enim ueteres loquebantur) nobis exhibeat, id est, adhibitis suis differentijs formet. Ipsius enim differentiam speciei si generi coniungas, formam habebis. Quapropter Cicero paulo post eam sic finiet. Formam est

ma est notio, cuius differentia ad caput generis quasi fontem referri potest. A forma dupliciter argumentum trahitur. Nam unius formæ confirmatio, uel est alterius refutatio, uel generis approbatio. Prioris exemplum hoc est: Homo est, igitur bellua non est. Videt ut illius affirmatione speciei, sequitur huius infirmitatio. Posterioris uerò sic: Iustitia est, igitur uirtus est. ex illa specie sequitur hoc genus. Nā species (authore Quintiliano) sui generis firmam probationem habet, infirmam refutationem. Nunquam enim à specie tollitur genus, nisi species omnes quæ sunt generi subiectæ remoueantur. ut nō sequitur, Iustitia non est, non igitur uirtus. Potest enim esse fortitudo, uel prudentia, uel aliqua id genus. Verum huiusmodi remotio non huius est loci, sed illius qui à partibus dicitur. PARTES enumerare licet.) Partes hoc in loco species appellat, qui tamen postea formas idem esse quod partes negabit. Sed hoc iam solutum est. & rursus hunc in modum soluitur. Partes duplices sunt, membra scilicet & species. Verum questio nascitur: Si cum à forma nos argumentamur, partes ut Cicero tradit, enumerentur, non igitur hic locus ab illo differt, quoad enumeratione partium uocatur. Sicut enim partes enumerantur, & propterea partium enumeratio dicitur: ita hic partes enumerandas esse Cicero præcipit. At diluitur. Et si hoc in loco partes enumerare licebat, non sic tamen enumerantur, ut totum, id est genus, uniuersaliter colligatur: sed propterea Cicero iubet eas enumerari, ut si in earum aliquam id de quo queritur includere possimus, statim genus concludamus. Cui enim formarum aliqua conuenit, eidem conueniet genus. Quia (sicut ante diximus) forma à genere quoad suum nomen retinet, nunquam seungitur. Aut si genus non includas, reliquas species negabis. Nam unius speciei affirmatio, alterius negatio est: utpote quæ diuersæ sint, neque de se inuicem dicantur. SI ita Fabiæ pecunia legata est.) Ut exemplum Ciceronianum à specie petitum illustremus, uoces aliquot huius contextus explicandæ sunt. Uxor genus est: cuius duæ sunt species. una materfamilias, quæ uerè uxor est. Altera matrona, tantum uxor nomine communi dicitur. Matrona autem dicta est, ut Gellius & Budæus tradunt, quæ in matrimonium cum uiro conuenit, quoad in eo matrimonio maneat, etiam si sibi liberi nondum nati forent. Dictaque est ita à matris nomine non iam adeptæ, sed cum spe et nomine mox adipiscendo. uerò familiam appellata est ea sola, quæ in marito manumantipioque esset, quoniam non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti, & in eius hæredis locum uenisset. SI ea in manum uiri non conuenit.) id est, si Fabia in potestate uiri non sit. nā manus pro potestate capitur. aut potius, si in manum

per mutuam emptionem non uenerit. NIHIL ei debetur.) Id est, pecunia legata ei à uiro non est. Tribus autem modis uxor (ut ait Budæus) antiquitus habebatur, usu, farre, & coemptione. Quæ usu & farre fiebant, matronæ uocabantur. Quæ uerò per coemptionem in manum mariti conueniant, matresfamilias dicebantur. Coemptio certis solemnitatibus peragebatur. nam uir & mulier sese coemptendo interrogabant. uir ita mulierem: An mulier sibi materfamilias esse uellet: illa uelle respondebat. Item mulier uirum interrogabat, an ille sibi materfamilias uellet esse: respondebat uelle. Et id est, quod dicimus in manum mancipiumque uiri conuenire: quæ solennitas coemptio uocabatur. Ut igitur ad argumenti explanationem ueniamus, uir moriens uxori suæ Fabiæ pecuniam legauit, id est testamento reliquit. ea conditione, si materfamilias esset. quod si in manum mariti non conuenisset, id est, si materfamilias non esset, sed tantum uxor, quæ matrona dicitur, nihil ei legauit. Sic igitur argumentum struitur: Fabia matrona est, id est, tantum uxor: non est igitur materfamilias, neque in manum mariti conuenit: quare nihil ei à uiro legatum est. A similitudine.) Similitudo est, in qualitate collatio: ut ædes exesæ, quarum ususfructus legatus est, cum seruo mortuo cuius ut idem legatus est ususfructus, conferuntur in eo quod est ab hærede, quem iuriconsulti proprietarium uocant, ei qui legatarius est non restitui. Legatariū appello, cui aliquid legatum est. Est autem ususfructus, authore Iustiniano, ius utendi fruendi rebus alienis, salua rerum substantia, & eiusmodi ius in corpore est, quo sublato, ipsum quoque tolli necesse est. Sic igitur à similitudine argumentum deducitur. Si seruus deperijt cuius ususfructus legatus est, hæres eum legatario restituere non debet: ita si ædes exesæ corruerint, quarum ususfructus est legatus, non sunt ab hærede legatario restituendæ. Detur alia similitudo, ut locus hic clarior euadat. Quemadmodum ferrum uisu splendescit, sic animi nostri uigor exercitatione enitescit. uel sic, In facie plus offendit neuis aut uerrucula, quam in reliquo corpore grades macule aut cicatrices: ita exigua delicta magna uidentur in principe, cuius uita in conspicuo est. Quare Iuuenalis octaua Satyra merito dixit:

Omne animi uitium tanto conspectius in se

Crimē habet, quanto qui peccat maior habetur.

A differentia.) Differentia est, in qualitate dissimilitudo. ut, plurimum refert, in arca ne positum sit argentum, an in nominibus. Nomina Cic. pro debitoribus hic accipit, uel tabellis in quibus nomina debitorum conscripta sunt, aut etiam pro syngraphis creditorum pecuniarum, & rationum capitibus: quo uerbo in Verre sepe utitur. ut inquit: Recita nomina, hoc est, res, personas, causas, in quas ille aut quibus

bus expensum tulit. Idem actione tertia, Tabula societatis à Carpinatio confecta, significabant multis nominibus et homines uersuram à Carpinatio fecisse. Porro libro 3. Officiorum, eo in loco ubi meminit peramoenae illius fabulae Pythij et Canij, nomina eodem in sensu usurpauit, cum inquit: Emit hortos Canius, homo cupidus, at locupletis, tanti quanti Pythius uoluit, et emit instructos: nomina facit, negotium conficit. Nomina facit, dicit Cicero, pro eo quod est debitor se constituit. Vnde illud prouerbiale apud Columellam in primo: uel optima nomina non appellando fieri mala, faenerator Alphius dixisse fertur: id est, quamuis lucupletes habeas debitores, tamen si de iudicio ipsis non dictaueris, usurasque non petieris, mala tandem fieri, id est ipsos tandem non soluendo tanto aeri alieno non fieri, sicque inanem tandem persecutionem et nomina cassa ipsa fieri. Sed ad exemplum Ciceronianum reuertamur, quod est à dissimilitudine. Argentum quod est in arca nostra, nostrum est: quod uero est in nominibus, non est nostrum. nam mutuo datum est. Mutuum autem, ut inquit iurisconsulti, dicitur quod ex meo tuum fiat. Ergo si quis aliquid alteri mutuauit, id est, mutuo dedit, definit esse possessor eius quod credidit, et is cui creditum est id ipsum incipit possidere, sic ut quamuis id quod mutuatus est non sit redditurus, tamen tantum quantum accepit restituere debeat. Potest etiam à dissimilitudine hoc argumentum superiore facilius depromi, ut si mulier laudatur, quae pecuniam suam pluribus erogat, non protinus laudabitur ea quae formam suam pluribus largietur. nam alia pecuniae, alia formae ratio est. Vel etiam sic: Non timet mare qui non nauigat, non bellum qui non bellat, non latrones domi manens, non calumniatorem pauper, non inuidiam priuatus, non terremotum qui est in Galathia, non fulmen qui est in Aethiopia: at superstitiosus omnia timet, terram, mare, aërem, coelum, tenebras, lumen, strepitum, silentium, somnum. EX contrario autem sic.) Contrarium est, ut inquit in Rhetoricis Cic. quod in diuerso genere positum, plurimum ei repugnat cui contrarium dicitur, ut frigus calori, uita mors. V S V M F R V C T V M.) Ususfructus secundum iurisconsultum constituitur in fundo, iumentis, edibus, seruis, et similibus rebus, exceptis his quae usu consumuntur, ut sunt uinum, oleum, frumentum, uestimentum: quarum rerum nobis utentibus substantia nulla remanet. quibus proxima est pecunia numerata: nam ipso usu, assidua permutatione quodammodo extinguitur. CELLSU uinarijs et olearijs, et cetera.) Id est, penus. nam ea omnia penus cotineri quae ad uictum priuatum pertinent, dicuntur si modo domi reposita ac recondita sint. Vel ut Cicero in libris de Natura deorum scribit, omne quo uescuntur homines, penus est Vide caput primum lib. 4. apud Gellium, ubi de penus sermo fit. V S V S

nim, non abusus, et cetera.) Donatus in Andriam apud Terentium, hoc inter uerba uti et abuti discriminis esse dixit quod is rebus utamur, quae nobis uentibus permanet, neque consumuntur: illis uero abutamur quae consumuntur, nec permanent. ut fundo et edibus utimur, uino oleo et pane abutimur. Donati autem haec uerba sunt: Utimur fructibus rei quae ab amantibus saluo usu nobis subministratur. Abutimur, quando deperdimus et rem et fructum. nam usui est ager, domus: abusui oleum, uinum, et cetera huiusmodi. A contrario uero argumentum est: ut, uictum est sciendum, igitur amplectenda uirtus. AB adiunctis.) Adiuncta dicitur, quae nullo necessario uinculo, sed uerisimili quadam societate et probabili uicinia inter se coniunguntur: ut furtum et egestas, libido et adultium, parricidium et temeritas, quae inter se tametsi non necessaria, credibile tamen affinitate habent. Si ea mulier testamentum fecit, quae se capite nunquam dimittit.) Caput pro statu, ciuitate, et libertate accipitur, ut apud Ciceronianas orationes sexcentis in locis reperias, unde fit, ut serui capite careant, id est, statum, ciuitatem, et libertatem non habeant. Capitis autem diminutio, est prioris status mutatio. quae triplex est: maxima, mediocris, et minima. Maxima dicitur, cum aliquis simul et ciuitatem et libertatem amittit: quod accidit ijs qui serui penes efficiuntur, atrocitate sententiae: uel libertis, ut ingratas erga patronos, eodem natis: uel ijs qui ad precium participandum se uenudari passi sunt. Mediocris diminutio est, cum ciuitas quidem amittitur, sed libertas retinetur, quod ei contingit, cui aqua et igni interdictum fuerit: uel ei qui in insulam deportatus est. Denique minima capitis diminutio est, cum ciuitas retinetur et libertas, sed status hominis commutatur, quod enenit ijs, qui cum sui iuris fuerint, ceperunt alieno iuri subiecti esse, uel contra. ueluti si filius familiaris à patre emancipatus fuerit, est capite diminutus. De minima Cicero nunc loquitur, quae (ut diximus) libertate et ciuitate remanentibus priore statu mutato contingit. Antiquitas autem mulieres in perpetua potestate tutoris erant, neque ab ea recedebant, nisi in manu mancipiumque mariti conuenissent, id est matresfamilias factae fuissent: et tunc mulieres capite minuebantur, cum nubebant. nam priorem statum mutabant: quae si non nupsissent, neque capite sese minuissent, iuris sui non erant. At quae sui iuris non sunt, testamentum facere non possunt: alioqui si faciant, et serui et exules et pueri faciant. Sicuti mulieres antequam nubant sui iuris non sunt, et propterea testamentum conficere nequeunt: ita serui et pueri sui iuris non sunt: sed illi in domini, hi in tutoris potestate sunt. Adiungitur itaque, seruos et pueros testamentum conficere posse, si eiusmodi mulieres, quae se capite nunquam dimittunt, testamentum facere possint, ut ab adiunctis hoc argumentum

gumentum est. Haec matrona sola per uiam noctu pergit, moechum igitur expectat. uel sic, Hic pauper est, et sumptuose uiuit: ergo furatur. AB antecedentibus autem et consequentibus et repugnantibus, et cetera.) Quicquid rem quamque antecedit, rei necessarii cohaeret, id est (ut cum Cicero dicam) uel consentaneum est, uel praecurrit. Item quicquid consequitur, rei quam sequitur non esse comes non potest. Denique quicquid repugnat, eiusmodi est, ut cohaerere nunquam possit. Vnde liquidum constat, hunc locum tripertito diuisum necessariae semper et exploratae collectionis esse, et indubitatae propositae quaestioni fidem afferre. Quo fit, ut superiori loco qui ab adiunctis est, longe sit diuersus: quod ille sit uerisimilis, hic uero necessarius. Quae de re suo loco plura dicentur. Ad Cicero rediamus. Non abs re Tullius antecedentia, consequentia et repugnantia coniunxit. Haec enim tria unius loci sunt, qui quamuis sit tractatione triplex, inuentione tamen simplex est: id est, licet in argumentatione quae est ab antecedentibus, consequentibus, et repugnantibus, uaria sit propositionum dispositio, eadem tamen in his tribus formis complexio est. ut si ostendere uelis Cicero uirum bonum fuisse, tribus modis id probato. primo ab antecedentibus ita: Si Cicero fuit orator, uir bonus fuit: atqui fuit orator: igitur uir bonus. A consequentibus hoc modo: Si Cicero non fuit uir bonus, non fuit orator: atqui fuit orator: igitur uir bonus. Deinde à repugnantibus: Non si Cicero fuit orator, non fuit uir bonus: orator autem fuit, bonus uir igitur. Vides itaque eandem in his tribus modis complexionem, quamuis propositiones diuersae sint. Primus modus ab antecedentibus propterea dicitur, quod in eo pronuntiati connexi pars antecedens, id est prior, assumatur, ut consequens, id est posterior, colligatur. Secundus à consequentibus est appellatus, quia ex contradicente consequentis, contradicens antecedentis sequitur. Ex huius euersione illius remotio concluditur. Postremo tertius à repugnantibus uocatur: siquidem parti priori pars posterior repugnat. Quare pronuntiatum repugnans habes hoc modo: Si Cicero est orator, non est uir bonus. quod cum falsum sit, negatio toti pronuntiato proponenda est, quae partem posteriorem priori repugnare significet: cuius pronuntiati sic dispositi partem priorē assumas, oppositum posterioris partis concludes. Sed alias hac de re copiosius nunc ad exemplorum explanationem ueniamus. SI uiri culpa.) Si diuortium matrimonij culpa mariti, non autem mulieris factum est, mulier dotem integram à marito repetet. Contra, si mulier diuortij causa est, et non maritus, in singulos liberos sextam partem dotis maritus apud se retinebit ad eosdem alendos. quia quod ex dote acquiritur, liberorum est, qui

patrem sequuntur, et in eius potestate sunt. Itaque si quaeratur an ea mulier quae à marito diuertit, qui diuortij causa est, nihil pro liberis qui patrem sequuntur relinquere debeat, sed totam dotem repetat: haec ab antecedentibus quaestio sic probabitur. Si mulier à uiro cuius culpa diuortium est, diuertit, pro liberis qui patrem sequuntur apud uirum nihil relinquere debet: sed à Cicero uiro suo Terentia diuertit, qui diuortij causa fuit: ergo Terentia pro Tullio atque Tulliola liberis patrem Cic. sequentibus, apud Cic. maritum nihil relinquere debet. A consequentibus, si mulier.) Olim non omnibus ius erat connubij cum Romanis. Nam haec demum legitima nuptia illic habebantur, quae inter ciuem Romanum et ciuem Romanam contraherentur. si quae factae secus fuissent, illegitima dicebantur. propterea pueri eiusmodi matrimonio illegitimo suscepti, in patrum potestate non erant, sed matres sequebantur: quare nihil apud maritum pro liberis alendis remanere oportebat, si mulier marito nuntium remisisset. promde sic à consequentibus argumentatio struitur. Si quid dotis pro liberis manere oportet, quia patrem liberi sequuntur, cum eo nupta est mulier cum quo ius connubij erat, ideo nihil dotis apud maritum remanere debet, quoniam liberi illegitimi patrem non sequuntur. Tradamus et aliud exemplum, iuuenusque quantum possumus prima discipulorum studia. Si philosophi sunt uiri boni, gloriae contentum. atqui gloriam non contentum, sed eius sunt appetentes: igitur philosophi uiri boni non sunt. A repugnantibus, Si paterfamilias uxori ancillarum usum fructum legauit. Quid sit ususfructus, superius definiuimus hoc modo: ususfructus est ius utendi fruendi rebus alienis salua rerum substantia. Insuper quarum rerum sit ususfructus, dictum est: nempe fundi, edium, seruorum et iumentorum: et ceterarum quae usu ipso non consumuntur. Praeterea quid legare sit, definitum est. Itaque legare est, aliquid testamento relinquere. Nec sum nescius, aliam ab hac esse huius uerbi significationem, puta pro eo quod est quempiam in legationem pro publicis magnisque rebus mittere. ut apud Sallustium in Jugurth. Legantur tamen in Africam maiores natu nobiles, amplius honoribus usi. Et Cicero in epistolis ad Atticum, Nunc legatum iri non arbitrabar. sed haec significatio à proposito nostro aliena est. de illa namque, non de hac nunc Cicero loquitur. A secundo haec.) Haeredis appellatio non solum ad proximum haereditem, sed etiam ad ulteriores haereditas refertur. Nam et haereditas haeres, et deinceps, haereditas appellatione continetur: omnesque successores eo nomine significantur, et si uerbis expressi non sint, ut Vlpianus auctor est de Rerum et uerborum significationibus. Secundus autem haeres dicitur, qui (si primus haeres uita defungatur) haereditatem cernit:

alios minime, ut apud Suetonium in Casare sic legitur. Casar complures percussorum in tuores filij, si quis sibi nasceretur, nominauit. Decium Brutum etiam in secundis heredibus, id est, si quis Casaris filius nasceretur, ille primus Casaris heres futurus erat: qui filius si moreretur, Casaris hereditatem Brutus adijisset. Est autem hoc a repugnantibus argumentum. Non si mulier usufructum ancillarum a patrefamilias sibi testamento legatum recte accepit: inuita reddet. at qui recte accepit: non igitur inuita reddet. repugnant enim, recte accipere, et inuitam reddere. Vel sic, Non si Medea Iasonem amabat, eum perdere uoluit: at qui Iasonem amabat Medea: non igitur ipsum perdere uoluit. Nam amare quempiam, et eundem uelle perdere, repugnant. A B efficientibus causis.) Quia Ciceronis textus satis est obscurus, antequam de natura loci huius quicquam dicamus, exempli Ciceroniani tum sententiam, tum particulas explicemus. Ius est, solido uel fornicato parieti (qui communis duobus uicinis) alium parietem directum adiungere. Quidam ergo ad communem etiam parietem extrinsecus adiunxit, deditque satis damni infecti, id est, in se suisque, fortunis recepit se pensaturum si quid sua culpa uitij fieret. Communis ille paries, ad quem alter iungebatur, fornicatus erat: itaque adiungente uicino, et communem parietem demoliente, ut iunctura cohæresceret, communis partes uitium fecit, et corruit. queritur, an is qui communem parietem demolitus est, uitium prestare debeat, quod communis paries fecit. Ab efficientibus causis probabis, eum non debere damnum pensare, qui parietem commune est demolitus. sic igitur argumentatio constructur. Si pines parietis communis formam constituit, ut communis ipse paries corruerit, dum nouus alter paries ei iungeretur, is qui nouum parietem iunxit, damnum prestare non debet, quod fecit paries communis. Fuit autem paries ille communis causa, ut uitium fieret. nam ea forma erat, ut neque suspendi, neque sustineri posset. igitur qui damni infecti promissit, uitium prestare non debet, quod fornicus fecit. DIRECTVM.) Directus paries contiguus est, qui iuxta alterum attollitur, et ei coagmentatur. VEL solidum.) Solidum parietem appellat, in quo nullus est arcus. VEL fornicatum.) Fornicatus est paries, qui arcum habet. Nam fornicus est arcuata uel camerata in modum testudinis structura. Hæc enim uocabula, arcus, fornicus, camera, testudo, cognata sunt. Non nihil tamen inter se differunt, ut inquit Budæus. Nam cameratum opus, et concameratio, ad similitudinem pergularum hortensium fit, que iuniperi conflectuntur ad ambulationes opacandas: lingua nostra nomen a cunabulis infantium habet. quo genere in hypogeis uinarijs structura fieri solent.

Testudo autem ex duobus arcibus in centro sese secantibus constat: quatuor enim pile arcuatae, inuicem transuersæ, et cruce[m] configurantes, testudinem absolunt. At fornicus generalius nomen est: hinc fornicarij sunt, opifices et propolæ et inuitores, uel si maui[m]s minutarij negociatores, qui tabernas et fisco conducunt sub fornicibus, ut ibi merces suas uenales habeant: cuiusmodi solent esse in porticibus fori uenaliu[m], id est macelli, quas nullas appellant. Aliter, fornices antiquitus erant arcus, in memoriam rerum a triumphalibus uiris gestarum extructi, quasi monumenta uictoriarum. in qua significatione Cicero secundo de Oratore fornices accepit: Ut in forum descendens, caput ad fornices Eabij demitteret. Aliter etiam fornicus pro lupanari et meretricio loco usurpatur. ut apud Luuenalem in Satyra de Phiale meretrice loquentem, sic legitur:

—Bona tota seruntur

Ad Phialem, tantum artificis ualet halitus oris,
Quod steterat multis in carcere fornicis annis.

DAMNI infecti promissit.) Damnum infectum dicitur, quod nondum factum est, sed futurum timemus. Insuper is damni infecti promittere dicitur, qui se pensaturum et instauraturum satis dat: id est, spondet et pollicetur, si quid uitij sua culpa fiat. PRAESTARE uitium.) Praestare interrim perficere est, ut apud Ciceronem tertio Officiorum. Si autem dictum est, Non omne prestandum quod dictum non est, id prestandum putas? Interim a iuricons. accipitur pro eo quod est, exitium rei in se recipere, uel alienæ culpæ dispendium uelle luere: ut prestare euentum, prestare promissum alienum. Sic Cicero ad Vatimum, de seruo Dionysio inquit: Si me amas, confice: quamcunque fidem dederis, prestabo. Idem de Oratore: Perge uerè Crasse. istam enim culpam quam ueneris, ego prestabo: id est, in me recipio. Expositis textus particulis difficultioribus, de natura huius loci et proprietate nonnulla dicamus, et primum quid sit causa de finianus. Causa igitur est, cuius uel aliquid euenit: ut ignis causa est incendij. Causarum uerò quatuor genera sunt, materia, forma, efficiens, et finis. Materia est, ex qua res fit: ut lutum, materia est conficiendi uasis. Forma dicitur, per quam res est, uel a qua quæque res nomen subit, et ut fit, habet: ut lapis in Herculis imaginem conformatus, non lapis, sed aut Hercules, aut Herculis imago dicitur. Efficiens causa est, a qua res conficitur: ut figulus uasis fictilis efficiens causa est, nam a figulo uas fingitur, unde et figulus appellatus est. Finis uocatur, propter quod res est, uel gratia cuius aliquid fit: ut, pecunias paramus, ut nulli us egeamus: edificamus, ut a frigore et aestu tuti simus. Nullius egere, et a frigore tutos esse, fines sunt.

Itaque

Itaque cum tot causarum modi sint, de solis efficientibus causis nunc agitur. non ita tamen, ut Cicero causas omnes ad efficientes redegerit, sicut Agricola Ciceronem notans dicit. nam Cicero paulo post de omnibus causarum generibus plurima uerba faciet. Nunc autem de sola efficiente, quemadmodum admonuimus, loquitur: quam et aliter sic finimus, ut sit, que rei faciendæ operam suam prestat. a qua sic argumentum elicitur: ignis est, igitur incendium est.

A B effectibus rebus.) Effecta sunt, que ab efficientibus causis fiunt: ut domus architecti dicitur effectus. Cicero nomine effectorum, quecumque uel et impulsu causarum perueniunt, id est, omnia euenta comprehendit. id quod Agricola notauit, cum alioqui euentus tanquam genus sit, et effectus uelut species. Nam euenta duplicia sunt, effecta scilicet et destina. ut effecta sunt, que ab efficientibus fiunt: destina uerò, que propter finem fiunt, uel ad finem aliquem referuntur atque ordinantur. ut calceus est et effectus, et ad quid destinatus. effectus scilicet artificis, sed ad tutandos pedes a frigore destinatur.

CV M mulier uiro in manum conuenit.) Conuentio mulieris in manum mancipiumque mariti, causa est efficiens, ut que fuerant ipsius mulieris antequam nuberet, efficiantur mariti postquam matrimonium contractum est, et nuptiæ completæ sunt. Ab effectibus hoc argumentum depromitur: Si et arii copij et ad belli adiumenta, et ad ornamenta pacis utimur, uectigalibus seruiamus. EX comparatione.) Comparatio est, maiorum cum minoribus, minorum cum maioribus, parium cum paribus in numero, specie, uel quadam ad res reliquas affectione contentio. In numero, ut plura bona paucioribus anteponiuntur, et postponuntur pauciora pluribus. In specie, ut que propter se expetuntur, pluris habenda sunt ijs que propter aliud amantur: et contra, que propter aliud desiderantur, minoris sunt ijs que propter se expetuntur. In ui, ut preponenda sunt stabilia, certa, et que eripi non possunt, mobilibus et incertis: et contrario posthabenda sunt hæc illis. In affectione uerò sic, ut principum commoda meliora sunt quam reliquorum: et reliquorum minorum commoda quam principum. non quod ita semper sit, sed quia sic opinantur, sic putant, sic afficiuntur homines, ut que a pluribus probantur, uel a potentioribus proueniunt, ea meliora credunt, quam que a paucioribus commendantur, aut ab humili et uulgari aliquo proficiuntur. Hæc de maiorum et minorum comparatione dicta sufficiant. Itaque de parium collatione dicamus. Si numerus, species, uis, et affectio sint æquales in his que conferuntur, parium erit comparatio, que nec elationem nec submissionem habet: est enim æqualis. ut si consilio iuuare ciues, et auxilio, æqua in laude

ponendum est, pari gloria debent esse ij qui consulant, et ij qui defendunt: at primum uerum est, igitur et id quod sequitur. Rodolphus Agricola comparationem duorum in uno tertio collationem definiuit. eamque a similitudine differre scripsit, quod similitudo sit duorum in duobus comparatio: duorum non in duobus, sed in uno tertio collatio. Verbi gratia, Comparatio est maioris cum minore, ut regis cum homine populari in diuitijs: minoris cum maiore, ut discipuli cum preceptore in eruditione. Paris uerò cum pari, ut amici cum amico in probitate. At similitudo hoc modo, ut senectus et hyems inter se similes in segnitie et frigore sunt. sicut enim frigus est hyems, ita senectus est segnitie. Verum contra fieri persæpe docebimus, cum ad huius loci plenorem expositionem, quam postea Cicero faciet, uenerimus. Sicut Rodolphum male Ciceronem in plerisque taxasse, in paucis uerò rectè, nullo negotio probabimus. Interim huius loci contextum declaramus. QVOD in re maiore ualet.) Idem Agricola Boëtium arguit, quod singulis locis Ciceronianis quandam, ut uulgo loquimur, Maximam dederit, id est pronunciatum quoddam, una sententia multa complexum, cui sit indubitata fides: ut, De quocunque definitio dicitur, de eodem et definitum: de quocunque species, de eodem et genus. Arguit, inquam, Boëtium Agricola, propterea quod id nullum in usum fieret, neque Aristoteles, neque Cicero id fecisset. Quod autem Aristoteles in Topicis id non fecerit, uidebit Rodolphus: idque quam sit uerum, diligens lector secum expendat. Sanè quantum ad Ciceronem spectat, maximas propositiones nonnullis locis addidisse uideatur, quales sunt hæc. Quod in re maiore ualet, ualeat in minore. item contra, Quod in re minore ualet, ualeat in maiore. Tum quod in re pari ualet, ualeat in hac que par est: uel si maui[s] ualeat æquitas, que paribus in causis paria iura desiderat. Hæc sunt, si Boëtio credimus, maxime propositiones quas Cicero facit. Verum ut Agricola non plane falsum fuisse doceamus, sed potius Boëtium, qui has propositiones esse maximas dixit, quod super hac re sentimus, aperiamus. Maxime propositioni ueritatis usquequaque certa, et indubitata fides semper inest, neque ullo modo labefactari uel refelli potest. Unde fit ut maxima uocetur. At superiores non usquequaque certæ sunt, neque omnino necessarie, sed tantum uerisimiles et que falsæ atque mendaces esse possunt. Nam non quicquid in re maiori ualet, in re minori ualere necesse est. neque contra, id omne quod in minori ualet, necesse est ut in maiori ualeat, siue affirmes, siue perimas. Exempli gratia non continuo sequitur, eum esse occidendum qui loris cædi debet: neque statim furtum aliud committere, si sacri-

L 4 legium

legium commisit. E' contrario, non protinus discipulus ignorat, si præceptor ignoret, nec si non facile & palam mentitur, statim colliges non peieraturū. Quapropter hic locus tantū est uerisimilis, & non necessarius, siue à minori ad maius, siue à maiori ad minus argumenteris: idq; uel affirmando uel negando. Quo fit, ut maxime propositiones non sint, quas Boetius esse dicebat. FINES non reguntur.) Fines regere, est determinare agros. Proinde fines regere dicuntur, quoties unusquisq; ager proprijs finibus terminatur. & hæc actio regendorum finium nō ad urbana ædificia, sed ad agros (authore Iuriconsulto) pertinet. A QVA arceatur.) Arcet is aqua, qui eam per sua spacia mære non patitur. actio autem aquæ pluuie arcende aduersus eum competit, qui in agro fossam facit, in quam colligat aquam aut deducat, ex qua damnum alteri accidit. quæ actio ad rustica tantum prædia, quemadmodum & superior, pertinet, neq; aliās locum habet, quam si aqua pluuia agro noceat. VT quoniam usus.) Usus capio, secundū iuriconsultos, est possessio obtenta certo spacio temporis, necnon iuris autoritate formata. quæ duplex est: una rerū mobilium, ut pecunie, iumentis, bouis, equi: altera rerū immobilium, ut ædium, & fundi. Quæ est rerū mobilium, comuni nomine usus capio dicitur. quæ rerū immobilium, propriè præscriptio dicitur. Rerum autem mobilium usus capio annua est: ita ut si anno integro possideris, res tua sit. Præscriptio immobilium rerum, duorum annorum spacio ad minimum continetur. Itaq; cum ædes sint immobiles, quemadmodum fundus, et fundus in lege de præscriptionibus exprimitur, nulla uerò de ædibus illic uerba fiunt, sed inter eas res ædes reponantur, quæ sunt mobiles, & quarū usus capio annua est: tamen quia ædes eiusdem generis cum fundo sunt, ideo postulat æquitas, ut usus capio fundi biennio terminetur, usus capio quoq; ædium pari spacio contineatur. QVAE autē extrinsecus assumuntur.) Probationem artificiale iam absoluit, quam in quatuor species distribuat, definitionem, partes, notam, & res affectas. Nunc inartificialem persequitur, quæ testimonij nomine comprehenditur. Est enim testimonium, extrinsecus assumpta probatio. extrinsecus assumptam uocamus, quæ ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem, id est, quam orator ex causa non trahit, nec excogitat, nec inuenit, sed extra dicendi rationem accipit. EA maxime ex autoritate ducuntur.) Persona, teste Cicero, non qualiscunq; testimonij pondus habet: ad faciendam fidem autoritas quaeritur. Est autem autoritas, in ingeniosis, opulentis, etatis spacio probatis. Item in ijs quos studio doctrinaq; prestare putamus, quorumq; uita constantem & laudabilem esse opinamur. De autoritate

Quintilianus cap. 11. lib. 5. in hanc ferme sententiā scribit. Adhibetur extrinsecus in causam & autoritas. hæc secuti Græcos, à quibus nō dicuntur, iudicia aut iudicationes uocant: non de quibus ex causa dicta sententia est (nam ea quidem in exemplorum locū cedunt) sed si quid ita uisum gentibus, populis, sapiens uiris, claris ciuibus, illustribus poëtis, referri potest ab oratore, si ad causam pertineat. ut si de incommoditate uitæ dicas, poteris in tuam causam extrinsecus adhibere persuasionem earum nationū, quæ stertibus natos, lætitiā defunctos prosequuntur. ITA QVE Græci tales argumentationes ἀρετων, uocant.) Quintil. cap. 1. lib. 5. scribit Aristotelem ita diuississe probationes, ut earum alias ἀρετων, id est, artificiales uocaret: alias uerò ἀρετων, id est, inartificiales. Nam ἀρετων græcè, latine ars dicitur. Insuper & litera nomen ea uirtute priuat, quam haberet, si præposita non fuisset. Has autē probationes ideo inartificiales dicimus, quod eas oratoris ars non pariat, sed ad oratorem unā cum causa deferantur. non enim testes inuenit, non tabulas, non rumorem & famam, sed reus ad oratorem defert. Cicero in Partitionibus oratorijs, ait testimonia nō ideo sine arte dici, quod sine arte sint: sed quod ea non gignat oratoris ars, uerum foris ad eum deferantur, & extrinsecus ab eo sumantur, delata tamen arte tractat. Quo fit, ut inuentione testimonia inartificialia sint, tractatu uerò artificialia. Secundo tamen libro de Inuentione, diuersam sententiam Cicero sequutus est, ut qui probationes artificiales illic testimonia faciat. In qua etiam sententia Rodolphum esse iam prædiximus: his enim testimonia quaeri & inueniri tradit. Sed hunc scrupulum iam adiecit. Quapropter ad reliqua pergamus. VT si ita respondeas.) Exemplum est probationis ab autoritate ductæ, cuius sensus hic est: Tantum est solum ambitus ædium, id est, planities & latitudo domus tanta est (authore Scæuola) quantum tectum proijcitur, hoc est, diffunditur & extenditur parietis communis tegendi gratia. Certum est autem, tecta latius diffundi quam parietes, nec parietibus æquari, ut stillicidium longius cadat. si quis ergo parietem sibi uicinoq; suo communem tegere uelit, et uicinus impediat, tu Trebati si causam eius defendis, qui tegere uult, responde ius esse communis parietis tegendi, modo stillicidium uicino non incommodet, quoniam ita Scæuola placuit.

PROICERETVR & protexisset.) Protegere (ut inquit Budeus hunc locū citans) est tectū proijcere. proijcere dico, id est, procul iacere, longè extendere. necnon extra parietes diffundere. A protegendo protecta, sicut à proijciendo proiecta dicta sunt. Sunt autem protecta & proiecta, paries domus prominentes, qualia sunt memiana & podiæ pensilia,

pensilia, unde aspectus est nobis in uicos & plateas. Proiectura uerò, teste Vitruuio, prominentiæ sunt domus, & ueluti quædam supercilia parietum arcentis stillicidijs inuenta: fabri larmieros appellant, Latini intabulamenta dicere possunt, quæ etiā coronæ nomine proprio uocantur, siue structura, siue intestinio opere (quam minutariam uulgo dicunt) consistunt.

IN M. T. CICERONIS TOPICA Ioannis Visorij Commentarius 11.

HIS IGITUR LOCIS.) Hactenus locorum uelut quædam semina & initia numerumq; subtilissime descripsit, & suum cuiq; loco exemplum subiecit. posthac à capite rursus exorsurus, singulos exactius & uberius exequetur: quorum breuis hæc sit enumeratio, quæ mentem lectoris reficiat, & à tædio uindictet. deinde si quid elapsum memoria fuerit, animoq; exciderit, in mentem reuocet. Sit ergo (ut diximus) hic breuis locorum epilogus, ut alij in eo de quo agitur hereant, id est, in proposita questione sint insiti, nec non ab ea dicentis ingenio presentē in rem deducantur. quos ideo uocauimus artificiales, quia oratoris ars eos gignebat. qui duplices sunt: aut enim ad totum adhibentur, aut affecti sunt. Ad totum adhiberi dicebamus eos, qui totam rei propositæ naturam explicant. ut sunt, definitio, partes omnes, & notatio uerbi. Qui loci sunt uniuersales & reciproci, nec latius patent, nec angustius sese contrahunt, quam res de qua quaeritur: sed cum ea reuertuntur, & obambulant. ut definitum & definitio reciproca sunt: partes omnes toti æquipollent, interpretatio uocabuli uocabulo æqualis est. quocirca tres hi loci ad totum adhiberi dicuntur. Reliqui sunt affecti, qui quamuis in toto sint, ad totum tamen non adhibentur. quippe qui rei de qua agitur æquales non sint, sed amplius sese fundat, aut arctius contrahat quam proposita questio. Et eos idcirco uocauimus affectos, quod uerius iuxta totum quam in toto essent. Sicut enim qui in uestibulo ædium esse dicuntur, neq; omnino intus, neq; foris omnino sunt: ita loci affecti neq; omnino in rei proposita substantia, neq; extra substantiam eius, sed uelut in medio quodam interuallo sunt. quos in tredecim species distribuimus, coniugatum, genus, formam, similitudinē, differentiam, contrarium, adiunctum, antecedens, consequens, repugnans, causam, effectum: deniq; comparisonem maiorum, parium, & minorum. Alij autem extrinsecus assumuntur, quos ideo inartificiales diximus, quod eos oratoris ars non pariat, sed ad oratorem cum causa ueniant, atq; à litigatore deferantur: quos omnes testimonij nomine Cicero com-

prehendit. SIGNIFICATIO & demonstratio datur.) Cicero in principio dixerat: Ut igitur earum rerum quæ absconditæ sunt, demonstrato & notato loco facilis inuentio est, sic cum peruestigare aliquod argumentū uolumus, locos nosse debemus. Sunt enim loci uelut cōmunes quædam rerū notæ, quæ nos eorum omnium admonent quæ de re quaq; probabiliter dici possunt. Quapropter à Rodolpho significantissime descriptus est locus, ita: Locus est cōmunis quædam rei nota, cuius admonitio quid in quaq; re probabile sit, inueniri potest. TIBI quidem tam acuto & tam occupato.) Hæc succincta descriptio locorū, duplici ratione Trebatio satisfacere poterat, nempe ut acuto & occupato. Acuti enim, crassa et effusa expositione non indigent: estq; satis admonuisse loci. nam acumine ingenij freti, per se discunt, scrutantur, uestigant, inquirunt, et inueniunt. Insuper occupati uerbofa & perplexa descriptione, necnon odiosa præceptorum multitudinem turbantur, eorumq; prudentia impeditur, & memoria obruitur confusa partium copia. Verum tamen Trebati et ingenij acumine ualeat, et uarijs negotijs implicitus detineatur, quia tamen locorum tam studiosus est, eos Cicero copiosius & explicatius iterū tradet, eorumq; proprietates & naturas similitudinesq; ac differentias aperiet. QVAERIT ergo, &c.) Age, uideamus uerum sit nec ne quod Tullius ait, unūquēq; locū sua quædam memoria habere, & à capite incipiamus. Primum omnibus in cōfesso est, uaria esse definitionū genera. siquidem earū alia substantiæ est, alia accidentis. illa quid sit res de qua quaeritur quam breuissime declarat, et uera legitimaq; definitio est: hæc uerò qualis sit res uerbosius explicat, & descriptio uocatur. Nihil enim est aliud descriptio (teste Valla) quam qualitatum omnium alicuius rei & eiusdē actionū uerbosissima explicatio. cuius hoc est exemplum: Historia testis temporum, lux ueritatis, uita memoria, magistra uitæ, nuncia uetustatis. Insuper definitionū nonnullæ sunt rerū earū quæ sensibus percipiuntur, id est, quæ tangi uideriq; possunt: ut si pecudem definire uelis. nonnullæ earū quæ sola mente cōprehenduntur, nec uideri tangi ue possunt. Sensibus percipiuntur corpora, res incorporeæ solum intelliguntur. Vtraruq; rerum definitio esse potest. Præterea definitionum quædam per diuisionem fiunt, quæ formas omnes definiti generis cōplectuntur: quædam per partitionem, cum res ea quæ proposita est, quasi in membra discerpitur. Definitiones deinde aliæ solius ornatus causa fiunt, quales sunt metaphoricæ: aliæ significationis, cuiusmodi grammaticæ sunt, quæ non quid sit res, sed quid uerbum significet exponunt. Postremo aliæ sunt necessitatis, ut cum proprijs legitimis quæ differentiis careamus, cogimur (ut inquit

inquit Cicero) per contraria, paria, dissimilia definiere. Ex his omnibus liquidò constat, definitionis plura esse membra: quibus sua subijciemus exempla, cum ad ea uenerimus. Nunc ad partes descendamus, et sint nec ne multiplices scrutemur. Partes (auctore Boëtio) duplices sunt, species et membra. Species generis sunt partes, membra uero totius. Agricola uero triplicem partium diuersitatem facit, earumque alias esse substantiæ, alias quantitatis, alias denique qualitatis scribit. Substantiæ, ut materia et forma, utque partes corporis humani sunt, caput, brachia, crura, pedes. Quantitatis, ut, cubitus, tricubitus, bicubitus. Qualitatis, ut cum dicimus, meum est partium, id est, mei muneris est, meum est officium. Ex quo colliquefcit uaria esse genera partium. Ad notationem uerbi progrediamur. Eius certe (si Boëtio credimus) nulla membra sunt. Inquit enim in locorum epilogo Boëtius, locum à nota simplicem esse et indiuiduum: id quod cum Cicerone pugnare uideatur. quippe qui dicat, uniuscuiusque loci membra quaedam esse. at notatio uerbi locus est. uerum membra non habet: sed (ut Boëtio placet) simplex est et indiuiduus. nisi cum Rodolpho Agricola triplicem huius loci usum facere uelis: unum ab interpretatione uocabuli, alterum ab homonymia, id est ab agnominatione, quæ uulgò æquiuocatio dicitur: alium autem à metaphora. Exemplum primi: ut, Pecunia domus instruitur, ergo pecunia domesticum est instrumentum. Secundi, Quis negat Aeneæ magna de stirpe Neronem? Sustulit hic matrem, sustulit ille patrem. uel sic, Pessimè faciunt qui plebem aduersus patres incitant, cum nullum sit nomen in terris sanctius magisque uenerandum quam patrum. Tertij uero hoc modo: Quis enim celauerit ignem, Lumine qui semper proditur ipse suo? Primo locorum gradu exposito, qui ad totum adhibentur, ad secundum ueniamus, qui est à rebus affectis, quem esse multiplicem nemo nescit, ut qui tredecim membra habeat: de quibus suo loco dicitur. Quapropter ad postremum gradum festinemus, qui à toto remotissimus est. Eum uero multa membra habere reperiet, qui legerit quæ Cicero in Partitionibus de testimonijs scripsit, et quæ in hoc opusculo cum ad eum locum uenerit, scripturus est. Scinditur enim testimonium in diuinum et humanum. Vtriusque rursus multa genera sunt, quæ nos in testimoniorum explicatione detegemus. Ex his itaque sole clarius euadit, quod Cicero dixit, unumquemque locum sua membra habere. PRIMVM de ipsa definitione dicatur. Consentaneum est ut à definitione incipiamus, quippe quæ uniuscuiusque rei substantia sit, quam Laurentius regium censorem quæstoremque ærarium propterea uocat, quod nihil aliud consideret quam regium illud uerbum, quid est, id est quæ res: quemadmodum eius mi-

nistra interrogatio, eodem uerbo utitur: ut, Quid est homo? quid est uirtus? DEFINITIO est oratio, etc.) Definitio est oratio quæ rei propositæ naturam proprie breuiter et dilucidè declarat. Signanter autem Cicero definitionem oratione esse dixit. nam ea duabus minimè uocibus, id est genere et differentia constare debet. id quod et Cicero in Partitionibus confirmat dicens: Non est dubium quin definitio genere declaretur, et proprietate quadam aut communium frequentia, ex quibus proprium quid sit eluceat. Insuper adijcit Explicat, quasi dicat, dilatat et diffundit. Nam definitio, ut antè dictum est, id quod inuolutum est euoluit: neque aliud quicquam est definire, ut inquit Rodol. quam rem intra fines nature suæ conclusam, explicare, id est diducere, et quodammodo amplificare. Bene itaque in Partitionibus Cicero dixit, uerbum in orationem dilatari, ut definitum in definitionem. Contra orationem in uerbum contrahi, cum definitio ad definitum reuocatur. Est ergo definitio, coactæ in se et complicatæ rei explicatio. Vnde paratum est colligere, eas definitiones improprias esse, quæ nomen pro nomine reddunt: ut si gladium per enssem definias, edes per domum. Cuiusmodi sunt omnia quæ grammatici synonyma, et dialectici polyonyma uocant. non sunt inquam propriæ definitiones, quia orationes non sunt: neque sanè explicant, quia pluribus uerbis non efficiuntur. DEFINITIONVM autè duo sunt genera. Rerum aliæ sunt corporeæ, aliæ incorporeæ. Res sunt corporeæ, quæ sensibus percipiuntur, id est, quæ uidentur, audiuntur, tanguntur. Næ, ut inquit Lucretius:

Tangere uel tangi nisi corpus nulla potest res. Eas uero res incorporeas dico, quæ quamuis sensibus humanis non obijciantur, animo tamen cerni possunt. ut uirtus res est incorporea, eius enim nullum subest corpus, est tamen quaedam conformatio insignita et impressa intelligentia, quam Græci *νοηματα* uocant, latini notionem dicunt. Res uero corporeæ sunt, ut homo, quippe qui uideatur. Vtræque res definiripotest, ut quid sit uirtus, et quid sit homo, definimus. STILLICIDIUM. Stillicidium, ut inquit Festus Pōpeius, est quando stilla frigore cōcretæ decidit. Est enim stillicidium aqua, quæ ex tectis stillando guttatimque cadit, id quod ex ipso nomine liquet. Næ stillicidium à stillando et cadendo dicitur, quia distillando defluit. MANCIPIUM. Mancipij multiplex est significatio. interim enim significat hominem bello captum, et seruituti mancipatum: id quod etymologia nominis ostendit. Mancipiū enim nomen est, à manu et capiendi dictum. Significat insuper domini cōparationem uel traditionem. aliquando pro iure possidendi accipitur, uulgò sesimam dicunt, unde mancipare est, quod uulgò sesimam dicunt. Nonnunquam

Nonnunquam præterea pro domino, et metaphoricè pro potestate et libertate sumitur. pro potestate: ut, Mulier in mancipio mariti est. Pro libertate uero: ut, Ego sum mei mancipij. PENSVS. Penus omnia significat quæ esu potuque continentur, uel quæcumque ad uictum annuum, non publicum quidem, sed priuatum domi recondita pertinent. TUTELA M.) Tutela, ut inquit Seruius Iuriscōsultus, est uis et potestas iure ciuili data et permissa in capite libero, ad tuendum eum qui se suaque per eam defendere non potest. GENTEM.) Gens, uel si mauius gentilitas, eorum est qui inter se eodem sunt nomine ab ingenuis orti, quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit, et non sunt capite diminuti. AGNATIONEM.) Agnatio ad eos refertur, auctore Vlpiano, qui per patrem cognati ex eadem familia sunt: ita ut omnes agnati cognati sint, non contrà. Nam et per matrem cognati esse possunt, quos agnatos nequaquam dixeris. Dum grammaticum ago, uereor ne à professione mea recedere uidear: ut qui dialectici personam subierim, quæ tamen sint dialectici silentio præteream. Nam in lectione Ciceronis interpretanda, scrupulum subobscurum præterire uideor, qui non grammatica interpretatione, sed acumine dialectico non parum indiget. Dicit itaque Cicero, non esse ea quæ tangi demonstrari ue non possunt, cerni tamen animo atque intelligi possunt: quæ nihilominus definiuntur, ut ipse tradit. At hæc nimirum pugnantia sunt. Nam quod non est, definiri non potest, ut Aristoteles capite primo, libri secundi Posterioris resolutionis testatur. Quod enim definitur, necesse est esse, uel Cicerone et Quintiliano testibus: qui tria questionum genera faciunt, An sit, quid sit, et quale sit. Primum est sanè, quod ulla de re queri possit, an sit: deinde ubi constiterit esse, proximum est, ut quid sit, queratur, id est, ut definiatur. Si uero de re et nomine conueniat, reliquum est, ut de qualitate sit questio. Ex his manifestum euadit, nihil definiripotest, quod non sit certum esse. Quo nam igitur patet Cicero dixit, definitionem esse rerum quæ sunt, aliis rerum quæ non sunt? Hunc ego scrupulum tibi sic adimo. Cicero ea non esse dixit, quæ sunt incorporeæ, non quod non sint, alioqui definitionem non susciperent: sed quia genus humanum maxime sensibus degit, id esse Cicero arbitratus est, quod sub sensu cadit, eosque ferit. Ergo quia res incorporeæ sensibus nostris non subijciuntur, eas non esse, id est, non sentiri dixit. sunt tamen, sed intellectu. id quod et ipse confirmat, cum inquit, Non esse ea rursus dico, quæ tangi demonstrari ue non possunt, cerni tamen animo atque intelligi possunt. ATQUE etià definitiones aliæ sunt partitionum, etc.) Quid diuisio, quid rursus partitio sit, Quintilianus libro septimo

breuiter ostendit, qui sic ait: Diuisio est plurimum rerum in singulas, partitio uero singularum in partes discretus ordo. Ut hic sit sensus. Diuisio est generis in formas distributio, partitio totius in partes sectio est. Erit itaque per partitionem definitio, si res definienda in membra sua discerpatur. ut si Rhetoricen definias, dices: Rhetorice est inueniendi, disponendi, eloquendi cum firma memoria et actionis dignitate peritia. rhetorica totum est quod definitur. eius partes sunt, inuentio, dispositio, et cetera: per quas definitio fit. Huius generis definiendi Quintilianus cap. 10. lib. 5. meminit. Per definitionem uero definias, si formas omnes definiti generis oratione tua complectaris, ut, rhetorica est demonstrandi, deliberandi, et iudicandi scientia. Rhetorica genus est definitum: cuius formæ sunt, demonstratio, deliberatio, et iudicium. UT si quis ius ciuile dicat. Cicero ius ciuile per partitionem definit. Iuris enim ciuilis partes et quasi membra recenset, quæ sunt, lex, senatusconsultum, res iudicata, iurisperitorum authoritas, edictum magistratum, mos, et æquitas, quibus totum ius ciuile tanquam suis partibus constat. Huius autem definitionis hic est sensus: Ius ciuile aut scriptum est, aut non scriptum. Sub iure scripto sunt leges, plebiscita, edicta prætorum, placita principum, responsa sacerdotum. Sub iure non scripto mos et æquitas continentur. Cicero plebisciti non meminit in partibus iuris ciuilis enumerandis: sed sub lege complexus est, neque iniuria. Nam plebiscitum, lex est tribunitia. Insuper placitorum principum non meminit, nec immerito. Consulibus enim Rempublicam gubernantibus, imperium Romanum non unius principis arbitrio, sed auctoritate senatus regebatur. A Cæsare autem dictatore oppressa Republica, languere senatus auctoritas, ac deinde post Augustum interire etiam cœpit. quo demum tempore omnia unius principis arbitrio regi cœperunt. Deinde neque responsa sacerdotum expressit, sed sub iurisperitorum auctoritate continentur. Addidit è contrario Tullius, res iudicatas inter partes iuris ciuilis, quas tamen Iustinianus in iure ciuili definiendo præterijt, nec expressit. Nunc particulas definitionis explicemus, et primum quid sit lex dicamus. Lex (ut inquit Gellius) est generale iussum totius populi, rogante magistratu. uel, ut Iustinianus definit, Lex est ius, quod populus interrogante magistratu senatorio uelut consule constituit. Boëtius ita describit: Lex est, quam populus Centuriatis comitijs sciuerit. Sed Boëtij pace dixerim, non omnes leges centuriatis comitijs sciuntur. Earum enim aliæ (ut inquit Budæus) centuriatæ sunt, aliæ uero curiatæ. Curiatæ dicuntur leges, quæ comitijs curiatis, id est, tributim, uel quod perinde est, per tribus coactis feruntur.

Centuriatæ sunt, quæ centuriatis comitijs, id est, per centurias ex censu & ætate distributis rogantur. Plebiscitum, ius est scriptum, quod plebs plebeio magistratu interrogante, uelut tribuno, sciuit, id est, decreuit & iussit. Cicero tamen nomine legis (ut diximus) plebiscitum comprehendit. Nam lege Hortensia (ut Iustinianus ait) plebiscita pro legibus haberi cœpta sunt. Quo fit, ut legum aliæ consulares sint, aliæ tribunitiæ. Cōsulares, quæ absolutæ leges dicuntur: Tribunitiæ uerò, quæ communi nomine plebiscita uocantur. Senatusconsultum ius est, quod senatus statuit. Nam cum Populus Romanus usq; adeo creuisset, ut unum in locum legum ferendarum gratia congregari non posset, placuit uice populi Senatui consuli, ita ut quod Senatus decreuisset, perinde ac si populus decreuisset haberetur. Responso sacerdotum sunt sententiæ & opiniones eorum, quibus iura condere fas erat. Nam antiquitus nonnulli erant, qui publicè iura interpretabantur, quibus à Cæsare ius respondendi indultum est: unde iurisperiti uocabantur. quorum opiniones tantum autoritatis habebant, ut ab illis iudici recedere nunquam liceret. Placita principum uocamus, quæ cuiq; principi placuit constituere. nam ea pro legibus habentur, cum populus omne suum ius & potestatem ad principes transfulerit. Aedicta magistratuum, pro iure honorario sumuntur. quia hi qui gerunt honores, id est, magistratus (ut sunt prætores) illi autoritatem dederunt. Superiora omnia sub iure scripto sunt. Ex non scripto ius uenit, quod usus approbavit. nam mores utentium consensu probati legis pondus habent. Est autem mos (ut ait Budæus) obseruatio quædam, non lege, sed iudicio & opinione firmata. uel (ut Iulius Festus definit) Mos est institutum patrium, ad religiones & ceremonias maiorum pertinens. Institutum uerò uoco ius non scriptum, quod certum tamen authorem habet, præclarum aliquem uirum, quem imitari reliqui non erubescant. Aequitas est iuris scripti correctio, quæ à iure naturali petitur: id est, quod naturalis ratio persuasit, quodq; diuina providentia inter omnes gentes constitutum est. ABALIENATIO.) Abalienatio est, à nostro dominio in alienum dominiū transitio. Res quæ abalienari possunt, uero nomine m̄cipi, pro mancipij dicuntur. Abalienationis duæ sunt species. una uocatur traditio, altera uero cessio. Traditio est, translatio domini rerum corporalium: Cessio est, translatio actionum, id est, rerum incorporalium. NEXUS.) Nexus ritus est quidam, seu imaginatiua uenditio, quæ fiebat hoc modo, adhibitis quinque testibus, & eo qui libripens uocabatur. ibi emptor tenēs æs pronuntiabat, Hæc rem aio meam esse, emptam hoc ære. Deinde libram percutebat, et æs dabat ueditori, tanquam precii.

Hoc ritu significabatur translatio domini rei uenditæ. SVNT & alia genera definitionum.) Definitionis nomen tam late sumimus, ut omnem expositionem, qualemcumq; definitionem uocemus. Cuius cum plurimos modos Boetius faciat, eos tamen omnes ad tria capita generalia reuocari posse, constanter affirmamus. Nam expositio quæcumq; sit, aut quid sit, aut quale sit, aut quid significet id de quo queritur, declarat. Prima absolutè definitio uocatur: Secunda descriptio: Tertia uerò interpretatio grammatica. Definitionis exemplum est hoc. Virtus est bene agendi consuetudo. consuetudo enim, id est habitus, uel si mauis constans affectio, uirtutis genus est: bene agere uerò, differentia uices supplet. hæc est descriptio, quæ sequitur: Homo est rotundo capite, sublati in coelum oculis, ore sublimi, qui erectus ingreditur, cui uni uirtus, uirtutum, literæ, artes omnes conueniunt: in quo dolus, solertia, calliditas reperitur. Hæc sunt enim hominis qualitates & actiones, quarum explicatio descriptio dicitur. Interpretatio uerò grammatica sit hæc: Tumultus bellum significat, in quo propter uicinitatem periculi timor inest multus. Hæc enim expositio non tam rei quam nominis est. Itaq; cum tria explicationum genera faciamus, primam præcipue philosophorum, secundam maxime oratorum poetarum & historio graphorum, tertiam proprie grammaticorum esse manifestum est. SED ad huius libri institutum illa nihil pertinent.) Definitio nonnunquam per contraria fit: ut Temperans est qui nihil intemperanter agit, sed in omnibus modum & mensuram seruat. aliquando per dissimilia: ut, Aequitas est non ipsum qui dem ius, sed iuris emendatio. Interim per paria: ut, Auriga est uelut gubernator, & dux currus. nec non per relata: ut, Genus est quod multas habet species, et species quæ generi subiecta est. tū per metaphorā: ut, Mors est ultima linea rerum. Possim ego per omnes propè locos definitiones inquirere. Per coniugata, iustus est qui iuste facere consuevit: per caussas, ut, Lunæ defectus est interpositio terræ inter solem & lunam, quæ radios solis excludit, ne missi ad lunam illustrare possint eam fulgore suo: per effecta, ut Architectus est qui cōficiendarum ædium artem callet. Deniq; (ut semel iam dixi) potest ab omnibus fermè locis definitio trahi. Quare uerum est quod Cicero dixit, alia esse definitionum genera, quorum ipse non meminit. Sed quo nam pacto sint ab huius libri instituto isti modi definitiōis alieni, uideamus. Primum contraria, paria, dissimilia, coniugata, causæ, effecta, loci sunt quorum præcepta hoc libello traduntur. Quo nam igitur pacto Tullius in telligit hæc definiendi genera huius instituti non esse? nodū hunc ita soluimus. Quamuis per contraria, paria, dissimilia, et ceteros locos quos modo recitauimus, definitiones

definitiones fieri possunt, & eorum locorum ars hoc opere tradatur: ij tamen loci ad totum non adhibentur, sed tantum affecti sunt. At definitio ad totum adhibetur, uel potius ipsum totum est. Quare superiora genera definitionum ad præsentem tractatum (qui de definitione est, & toto) non pertinent: Insuper Rodolphus metaphorā sub notatione comprehendit, qui locus ab eo differt qui à definitione est: quod definitio rei sit, notatio uerò uocabuli. Bene itaq; Cicero scribit, ceteros definiendi modos ab ijs quos tradidit, ad præsens institutum, id est, ad definitionis locū non pertinere. Sed rursus aliquis obijciat: Ergo definitiones, quæ per diuisionem & partitionem fiunt, ad præsens institutum non pertinebunt. Nam locus qui à partitione est, à definitionis loco differt. Ita tamen hæc obiectio diluitur. Paulo antè Cicero dicebat, partes ad id totum de quo queritur adhiberi, id est, totam rei propositam naturam complere, quod sane definitionis est: igitur definitioni cum diuisione & partitione bene conuenit, ita ut neque illa sine his, neque hæc sine illa intelligi queant. SIC igitur ueteres.) Aristoteles cap. 14. lib. 2. Posterioris resolutionis, hanc inueniente definitionis methodum tradit, à quo Cicero eam mutuatus est. præcipit autem illic Aristoteles. Si quid definire uelis, primum aliquid sumas quod rei definiendæ cū alijs rebus quæ simili natura sunt, commune sit: id genus est, quod cum habueris, proximum est, ut illud diuidas, & usque eò diuidendo persequare, dum proprium efficiatur, quod soli rei propositæ conueniat, nec in ullam aliam rem competere possit, sed cum re proposita reuertatur. hoc pacto fiet, ut quæcumque ad definitionem rei sumis, ferum posita latiora sint, quam res quæ definitur: uniuersa uerò non item, sed coniuncta commeent, & reciproca sint. nam frequentia cōmunium proprium quid sit elucet. ut si hominem definias, primum animal accipies, quod hominis genus est: deinde diuides per suas differentias, quæ sunt, rationale, rationis expert. tum alteram generi coniunges, quæ tuo proposito quadrabit, ut fiat animal rationale. Verum quia totum hoc secundum ueteres philosophos latius est quam homo, rursus animal rationale distribues, ut aliud mortale sit, aliud immortale. Quia uerò homo non est immortalis, propterea mortalem esse dices. quæ differentia si animali rationali fuerit adiecta, quod antè commune erat, proprium efficietur, soli q; homini conueniet, & cum eo reciprocabit: ut hæc sit hominis completa definitio, Animal rationale, mortale: cuius singule partes definito sunt generaliores, uniuersæ uerò æquales. nam omnis homo est animal, sed non solus. Item omnis homo rationalis est, sed non solus. omnis homo mortalis est, sed non solus. uerum omnis & solus

homo animal rationale, mortale est. VT hoc, hæreditas est pecunia.) Hæreditas ita definitur, Pecunia quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure, neque est legata testamento, neq; possessione retenta. primum hæreditas omnis est pecunia, non tamen contrā. Nam (ut inquit Vlpianus) omnia corpora pecuniæ appellatione contineri, nemo est qui ignoret. Deinde omnis hæreditas ad quempiam morte alicuius peruenit. Verum non quæcumque pecunia morte alicuius ad quempiam peruenit, hæreditas est. Nam pecunia Pompeij magni, quæ mortuo Pompeio ad Marcum Antonium uenerat, hæreditas dici non poterat: non enim iure uenerat. quare ut sit hæreditas, eam iure uenire necesse est. Ceterum non ea omnis quæ iure uenit, hæreditas est: quia pecunia quæ legata est, id est testamento relicta, iure uenit, non tamen est hæreditas: nec si legata nō fuerit, protinus hæreditas erit. Nam si ad eum redeat cuius proprietas est, mortuo illo cuius erat ususfructus, hæreditas non dicitur. Nam alio iure quam hereditatis, res quæ legata fuit, ususfructuario extincto ad dominum redit. Adijciendum est igitur, ut non sit possessio retenta. quæ omnia si coniungas, hereditatem perfecte definiēs. GENTILES.) Gentiles dicuntur, qui inter se eodem nomine sunt, ut Scipiones, Bruti, Cæsij, & quicumque linea prima sese contingunt: tum qui ab ingenuis oriundi sunt. nam si serui sint, gentiles non erunt. Insuper quorū maiorum nemo seruitutem seruauit: non enim gentiles dicuntur, si libertinorum sint nepotes. deniq; capite non sunt diminuti: quia si in alienam familiam per adoptionem transferint, ut Publius Clodius, gentiles haudquaquam uocabuntur, & hæc uniuersam gentiliū definitionem complent. ATQVE hæc ratio.) Hæc definiendi methodus, quam Cicero ab Aristotele acceptam tradit, certa est & iusta, quam ad unguē obseruare debes, siue rem corpoream, siue incorpoream definias. & illud est quod Cicero ait, siue illud quod est, id est, rem corpoream ut fundū: siue id quod intelligitur, id est rem incorpoream, ut gentilitatē definire debeas. PARTITIONVM autem & diuisionum genus quale est. De definitione per partitionem & diuisionem supra locuti sumus, & quid utraq; esset, qualisq; & quo modo fieret, ostendimus. Nunc de discrimine diuisionis & partitionis dicendum est. Itaque partitione & diuisione sic inter se differunt, quod in partitione quasi membra sint, in diuisione uerò formæ: quod perinde est ac si dicamus, diuisionem esse generis in formas diductionem, partitionem uerò totius in partes sectionem. ut partitio est, cum dico, corpus humanum constare capite, humeris, brachijs, manibus, lateribus, cruribus, pedibus, & cæteris. aut etiam hoc modo: Domus in tectum, parietem,

habulatum, et fundamentum distribuitur. Erit autem diuisio, si dicas, Virtus est aut prudentia, aut iustitia, aut fortitudo, aut temperantia. uel sic: Animal aut est homo, aut bestia. sicut illic totum in partes distributum est, ita hic genus in formas diducitur. **GRAECI** (a *Γένος* uocant.) Eideā, secundū Platonē libro sexto de Repub. nihil aliud est, quā perfecta rei cognitio, natura quidem inchoata, doctrina et usu perfecta: ut in Ciceroe eloquentiā eideā est, per quā sensit quae forma orationis esset optima, et quam secutus atque imitatus optimā orationem effecit. **SPECIES** appellant.) Speciei nomen, ut non omnino aspernandum est, ita nonnullis in casibus est uitandum: ut in genitiuo, datiuo et ablatiuo pluralibus: in quibus uel latinum non est, uel non satis usitatum, uel auribus molestum et ingratum, quas in dicendo consulerē semper debemus, ita ut quod respiciunt illae, uitemus et negligamus.

SI qui haec forte tractant.) Pauci latini, uel potius nulli, ab urbe condita ad secundum usque Cicerois, philosophicas disciplinas tractarunt, ut Cicero testis est locupletissimus, qui in prima Tuscul. sic inquit: Philosophia usque ad hanc aetatem latuit, nec ullum habuit lumen literarum Latinarum, quae illustranda et excitanda nobis est, ut si occupati profuimus aliquid, nostris ciuibus profimus, etiam si possumus otiosi, in quo eo magis est nobis elaborandū, quod multi iam Latini libri dicuntur scripti inconsiderate ab hominibus illis quidem optimis, sed non satis eruditis, et caetera. quo in loco licet praecipue de philosophia morali Cicero loquatur, de alijs tamen philosophiae partibus etiam id esse intelligendū satis docet. **COMMODITATEM** in dicendo non arbitror negligendam.) Tullius in dicendo commoditatem negligendam non arbitratur. Quare misofocali non sunt audiendi, qui alienum a dialectico putant, ut uerborū delectum habeat. Nam rerum et uerborum scientia, sicut Crassus ait, ita cohaeret, ut neque uerba fidem habitura sint, si rem subtraxeris, neque res lumen, si uerba semoueris. factis sunt igitur isti, qui uerbis e media barbarie desumptis, sanctissimā philosophiam polluant, et eam sordidam et rancidam uocū portentis inquināt: qui quae admodum uillic semper aliū redolent, ita nisi tertio quoque uerbo in barbarismū aut solocismum incurrant, se suum istud Gothicum decorū seruare nō arbitrantur. **GENVS** est notio.) Definitur sic a Ciceroe genus, ut notio sit ad plures differentias pertinens. ad plures dico differentias, id est, ad plures easque differentes inter se species, quas omnes genus ambitu suo continet, et in eas adiectione differentiae diuiditur. Quo fit, ut haec sit speciei significantissima definitio, in qua sub se comprehensam diuiditur genus. quae Cicero uerbis alijs, sed eodem ten-

dentibus explicat, dicens: Forma est notio, cuius differentia ad caput generis et quasi finem referri potest. Nec immerito sic definit. nam si formae differentiam generi coniunxeris, formā habiturus es: necnō genere per differentias diuiso in speciem, descendens formā definitis: quae propterea forma uocatur, quod rude et informe genus expoliat et adornet: id quod fieri non potest, nisi eius differentia ad genus referatur. relata aut ad genus differentia, nihil aliud quam forma uel species est. Cicero genus appellat caput et fontem formae, quia quemadmodū primus parens principium omnium suorum nepotū est, et proinde genus eorū uocatur: ita genus formarū suarum fons est et origo. quare genus ideo dicitur, quod ab eo formarum omnium quae sub illo sunt, significationes quodammodo gignantur. **NOTIONEM** appello.) Notio est cognitio cuiusque formae insita, et ante percepta, enodationis indigēs. Enodationis autem dicitur indigere, quia genus suapte natura confusum est: et cum per se profertur, dubiū est de qua specie sit intelligendum. ut si animal mihi proferas, ego qui audio, dubius sum an de homine, an contra de bestia loquaris. sed haec ambiguitas admetur, si ad genus differentia speciei retuleris, qua manifestū euadat de qua specie intellectum uelis. Nam si animal rationale mortale addideris, dilucecet quod ante subobscurum erat. Itaque quare notio indigeat enodationis, dictum est. Aliter tamen explicari potest, hoc modo: Notio conceptusque mentis gladio similis est intra uaginā recondito, qui sicut nulli rei prodest, nisi e uagina fuerit eductus: ita quae animo concepti, nulli nota fient, nisi oratione, quae mentis est interpretis, expresseris, et ad auditorem pertuleris. exprimes aut oratione, si formā rei animo tuo comprehensam defineris, et eius proprietates et differentias dederis. quem sensum esse Cicerois ex eo colligo, quod 3. Officiorū de notione quoque loquēs, ita scribat. At uerō si quis uoluerit animi sui coplicitatē notionē euoluere, iam se ipse docebit eum uirū bonum esse, qui profit quibus possit, noceat nemini, nisi lacebitur iniuria. deinde paulo post ait: Explicata atque excute intelligentiā tuā, ut uideas quae sit in ea species, forma, et notio uiri boni. Cadit ergo in uirū bonū mentiri, emolumentū sui causa criminari, percipere, fallere nihil profecto minus. Eiusmodi notionem Graeci tum *ἐνοχία*, tum *πρόληψις* dicunt. *πρόληψις* uerō quandam anticipationē, uel, si mauis, praesumptionem significat: ut cū genus et species praesumptiones sint, genus sanē prius quā species, et species ante quā sua indiuidua cognoscitur. **FORMAE** igitur sunt.) Maximū est in faciendā diuisione uitū, si quam generis formam praetermittas. Sunt enim certae et definitae numero cuiusque generis species, quare sine ullius praetermissione genus in eas di-

uidi

uidi debet. Ideo duplici nomine peccat, qui ius in legem, morem, et aequitatem diuidit. Primum quod non omnes formas iuris recenset. nam senatusconsulta, placita principum, edicta praetorum, res iudicatae, et responsa sacerdotū praetermittit. Deinde fallitur, quod partes iuris formas esse putet. nam lex, mos, et aequitas iuris sunt partes, non autem formae: quemadmodum supra Cicero docuit, cum definitionum alias per partitionem, alias per diuisionem fieri diceret: et definitionis eius quae per partitionem fit, exemplum tradens, has iuris ciuilibus partes numerauerit. Sed fortasse quispiam obiecerit, totū de suis partibus non dicitur, ut fundamentū non est domus, quae non est animal: ius uerō ciuile de lege, more, et aequitate dicitur: quocirca lex, mos, et aequitas iuris partes non esse uidentur. Cui sic satisfactum uolumus. Quemadmodum pars carnis caro est, pars ligni lignum: non tamen pars carnis ea caro est cuius est pars, neque pars ligni id lignum cuius est pars: ita licet ius ciuile de lege, more, et aequitate dicatur, sitque lex ius ciuile, mos ius ciuile, aequitas ius ciuile: non tamen lex, aut mos, aut aequitas id ius ciuile est, cuius pars uocatur: id est, ius ciuile integrum non est, neque tota iuris ciuilibus substantia, uel definitio de lege, more, et aequitate dicitur. Quare neque ius ciuile genus erit, sed totum: neque lex, mos, aequitas, formae, sed partes. Nam generis integra definitio in unaquaque specie est, omnisque species perfectā generis sui definitionem subit. Quapropter exemplum superius uitij dicendi causa, quod in diuisione ue committitur, quando uel non omnes species recensentur, uel partes pro formis accipiuntur.

FORMAS qui putat idem esse quod partes, confundit artem.) Quantum inter genus et totum discriminis est, tantum inter formas et partes interest. itaque genus infirmam suae speciei probationem habet: totum fortissimā partis habet probationem. Contra genus ad refellendam speciem plurimum ualet, totum ad partis refutationem parum ualet: ita species ad genus probandum firma est, ad totū probandum pars non est firma. Species contrario genus non refellit, pars totum refellit. Denique forma nomen generis habet, pars totius non sortitur nomen.

ET similitudine quadam perturbatus.) Quia sicut totum partes suas continet, ita genus suas comprehendit formas. ideo plerique nomen generis et totius, item partis et formae confundunt. **NON** satis acutē quae sunt discernenda distinguit.) Pars et forma sic distingui debent, ut genus et species distinguuntur. Omnis enim forma pars est: at non omnis pars forma. Quod autem forma sit pars, ipsemet Cicero lib. 1. de Oratore luculentissime testatur: quo loco genus et speciem definit. inquit enim illic, Genus notionem esse, quae sui similes cōmuniōne qua-

dam, specie uerō differentes, duas aut plures partes complectitur. Partes pro formis haud dubie posuit, qui paulo post subiicit: Species est pars generis. unde liquet, quod diximus omnem formā partem esse, sed non contrā. potest enim pars esse quae forma non est, ut caput, manus, uel pes animalis pars est: nemo tamen animalis formam esse dixerit. Duplex igitur partis est ratio. una generis, altera totius est: illa species, haec membrum appellatur. **SAEPE** etiam definiunt et oratores et poetae per translationes.) Quid Cicero? paulo ante dixerat alia esse genera definitionum. sed ad huius libri institutum illa nihil pertinere. inter ea genera definitionem illam, quae per metaphoram fit, mihi comprehendisse uideris, quippe cuius ante non meminisses, cum genera definitionum fecisti. Quare ergo definitionis praecipua iam transgressus, metaphoricā definitionis meministi? quae (quemadmodum uis) ad huius libri institutum non pertinet. At respondebis, ad dialecticam non pertinere, neque professionis esse dialecticae translationibus uti: ad oratores tantum et poetas pertinere, qui saepenumero cum quadam suauitate per translationes uerbi, ex similitudine definiunt: ut si quis adolescentiam florem aetatis appellet, metaphoricē definit. nam florem ab arboribus ad hominis transfert aetatem, quemadmodum et Vergilius in Bucolicis uerbum Florere cepit, cum ait:

Ambo floremes aetatis, Arcades ambo. Item is qui senectutem occasum uitae dicit, metaphoricā definitione utitur, occasum a sole in quo proprium est, ad senectutem in qua proprium non est transferens. Transferitur autem nomen aut uerbum (ut Quintilianus ait) ex eo loco in quo proprium est, in eum in quo aut proprium deest, aut translatione proprio melius est. idque uel necessitatis, aut significationis, uel ornatus gratia facimus. Necessitatis, ut cum gemmare uites, sitire segetes dicimus. ijs enim rebus significandis propria uerba desunt. quare translatis uti cogimur. Significationis, ut si quem incensum ira, inflammatum cupiditate, et lapsum errore dicas. nam haec sunt significantiora, quā si iratū, uel cupidum, uel falsum uoces. nihil enim horū suis uerbis quā illis accersitis magis significans est. Ornatus denique gratia, ut sunt haec, lumen rationis, generis claritas, concionum procella, eloquentiae flumina, fons uel seges gloriae. **EX** similitudine.) Metaphora similitudini uicina est. Proinde Rodolphus Agricola iubet ea omnia intueri dicentem, quae de re qui similitudinem querit per translationem efferuntur. Dabit namque similitudine nobis sine cunctatione id, in quo translata illa propria sunt uel natua: ut quia metaphoricis ignem ardere dicimus, ab ea re in qua Ardere uerbum proprium est, similitudinem ducemus: si ignem

laudare uelamus, id est ab igne, in quo est uerus ardor: ut quemadmodum rebus ignis immixtus, calorem ipsis uitae que praebet uigorem: sic amor nobis industriam strenue que agenda stimulos subijcit. Quid inter metaphoram et similitudinem conueniat, ostendimus: quid modo interfit, breuiter doceamus. Inquit itaque Quintilianus libro octauo: In totum metaphora breuior est quam similitudo, eo que distat, quod illa comparatur rei quam uolumus exprimere, haec pro ipsa re dicitur. Comparatio est, cum dico fecisse quid hominem, ut leonem. Translatio est, cum dico de homine, leo est. CVM quadam suauitate. Metaphora, teste Quintiliano, cui ita est ab ipsa nobis concessa natura, ut indocti quoque ac non sentientes ea frequenter utantur, tum ita iucunda atque nitida, ut in oratione quamlibet clara, proprio tamen lumine eluceat. neque enim uulgaris esse, nec humilis, nec insuauis, recte modo ascita sit, potest. copiam quoque sermonis auget permutando, aut mutuando quae non habet: quodque difficillimum est, praestat, ne ulli rei deesse nomen uideatur. CVM de littoribus. Littus est, auctore Celso iurecōf. de Verborū et rerū significationib. quousque maximus fluctus hybernus a mari peruenit: id que Marcum Tullium aiunt cum arbiter esse, primum constituisse. Littus autem et ripa sic distant, secundum Grammaticos, quod littus sit maris, ripa fluuij. QVAE omnia publica esse uultis. Littus secundum Modestinum, eatenus publicum est, quatenus maxime fluctus exesinat et effluit. TRANSLATIONE enim utens. Dixi paulo ante, metaphoras ad definitiones dialecticas non pertinere: nunc quare non pertineant, dicendum est. Conuenit autem inter omnes, definitionem dialecticam uerbis proprijs debere consisti. at nullum uerbum proprium translatum est. uerbum enim proprium, suam et naturam cuiusque rei appellationem cum Quintiliano uoco. Quod autem translatum est, id a sua et propria significatione, ad alienam et non propriam cum uirtute mutatum est. Insuper, ut auctor est Aristoteles capite secundo sexti Topicorum, Omne obscurum est, quod secundum metaphoram dicitur. Contingit etiam metaphoricē dicentem, tanquam nō proprie dicentem calumniari: ut si quis definiat scientiam, opinionem indeciduam: uel si quis terram, nutricem definiendo uocet. nam indeciduum a folijs lauri uel buxi traducitur, quae decidua nō sunt: sic nutrix a matre, quae ubera liberis admouet, transfertur. Si ergo metaphora, teste Aristotele, obscuram orationem reddit, et oporteat definitionem esse perspicuam, proprijsque uerbis et usitatis fieri, non erit dialectico per metaphoram definiendum: permittetur tamen oratoribus et poētis, qui non tam curiose, sollicitē, scrupu-

lose, uel anxie uerum inquirunt, quam dialectici, sed suam orationem ad uoluptatem aurium et delectationem componunt, et accommodant. Sed illud addam, Ciceronem nō de dialecticis, sed de iuriscōsultis intellexisse, cum dixit: Translatione utens discedebat a uerbis proprijs rerum, et suis, uidelicet Aquilius: quem oportebat esse obseruantissimum proprietatis, utpote qui iuriscōsultus esset. nam iuriscōsulti proprie loqui debent, ut ait Quintilianus lib. 12. ubi dicit questionem iuris, uerborū proprietate contineri. idem Gellius 12. sentit, de Labeone Amistio loquens. idem, ut Cicero alibi, qui proprietatem iuriscōsultorum propriam esse affirmat. PARTITIONE autem sic utendum est. Exposito definitionis loco, qui primus est, ad partium enumerationē, qui secundus est locus, pergamus. Inquit itaque Cicero, aliquando uitiosum esse, in partitione nonnullas partes omittere, aliquando non esse uitiosum. Vitiosum est, si certae et definitae numero sint. Nam si non sint multae, tum omnes sunt enumerandae: ut si tutelae partiaris, omnes tutelae partes tibi recensendae sunt paucae. sunt enim duae tantum tutelae partes, una testamentaria, altera legitima. Testamentaria est, quando pater liberis suis tutorem testamento constituit: quod si pater intestatus, quantum ad tutelam pertinet, decesserit, lege duodecim tabularum tutor instituitur, et tum legitima est tutela. At si formulas stipulationum distribuas, non uitiosum fuerit partem aliquam praetermittere, quia tam multae sunt, ut numerari non possint. Est autem stipulatio, uerborum cōceptio, quibus is qui interrogatur daturum facturum que se id quod interrogatus est, respondet. Stipulari enim nihil aliud est, quam interrogare aliquem, si uelit dare: si hic respondeat se daturū, est stipulatio. Quod autem iudiciorum formulas infinitas esse Cicero dicit, sibi ipsi pugnare uidetur: quippe qui multis in locis, duas tantum iudicij partes esse dicat, priuatū et publicum. Sed nunc Ciceronem de indiuiduis et singularibus iudicijs, quae infinita sunt, intellexisse credo. In diuisione autem uitiosum semper est, speciem aliquā praeterire, quia definitae species et certo numero cōprehensae formae cuiusque generis sunt. Ita quotiescunque diuidis, inscianter facis, si quam formam diuisi generis omittas: ut si questionem oratoriam diuidendam sumpseris, quot eius formae sint, absolute subiungere debes. Sunt autem tres solū, An sit, Quid sit, Quale sit: ut, An Roscius patricidii commiserit, quid sit tumultus, an Milo Clodium occiderit. prima coniectura, secunda definitio, tertia iuris et iniuriae distinctione explicatur. AT cum de ornamentis uerborū sententiarumque praecipitur, quae uocatur σχήματα. σχήματα Graecae latine figura dicitur. Est autem figura (teste Fabio

confir-

conformatio quaedam orationis, remota a communi et primum sese offrente ratione. Cuius duae sunt species, una τῆς διανοίας, et altera τῆς λέξεως, id est: sententiarum et uerborū. διανοίας, ut est haec ἀποστροφή apud Ciceronem pro Ligario. Quid tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius agebat? λέξεως, ut est epanodos prima oratione inuectiua in Catilinam. Nihil ne te nocturnū praesidium palatii? nihil urbis uigiliae? nihil timor populū? nihil consensus bonorum omnium? nihil hic munitionibus habendi senatus locus? horum nihil ora uultusque mouerunt? RES enim est infinitior. Quid Cicero est sunt ne infinitae figurarum partes? Sanē Quintil. ait nō esse plurimas, nec tam multas, quam sint a quibusdā constitutae. quare ne infinitae quidem erunt. sed, ut ostendimus, omnes sub duobus certis generibus continentur, id est, sub sententiarū et uerborum figuris: quae cum tantum duae sint, nec profecto figurarū partes, sed potius species, quia figura de illis dicitur, duplici nomine prima fronte falli uideris: primū, quod infinitas esse figurarū dixeris: deinde quod partes appelles, quae reuera species sunt. Sed dices forsitan, te non de figurarum partibus uel formis loqui, sed de partibus elocutionis, quae sunt infinitae: cuius sanē elocutionis figura pars est, nō species. Quod autem infinitae sunt partes elocutionis, Quintilianus aperte docet, qui sic inquit: Quicquid loquimur, si cum ueterum sermone comparatur, figura est. nam in eo qui dicit est situm, tot figurarū formulas facere, quot uelit: totque modis orationem uariare, quot sunt genera rerum. VT ex hoc quoque intelligatur, quod uelimus inter partitionem et diuisionem interesse. Praeter discrimen quod Cicero superius inter partitionem et diuisionem fecit, hoc quoque differentiae rursum addit, quod in partitione nō semper uitiosum sit partem aliquam omittere, si partes infinitae sint. at in diuisione semper uitiosum est, formā ullam silentio praeterire, quia certae cuiusque generis sunt species. MULTA enim ex notatione sumuntur. Notatio postremus est locus, eorū qui ad ipsum totū de quo quaeritur, adhibentur: quem Rosolophus a toto separauit, et inter accidentia reposuit, alia uiam sequutus. Nam notatio quatenus rei nomen est, dubium non est quin sit accidens, et nō substantia. Cum, ut inquit Aristot. res eadem sunt apud omnes, nomina uerō diuersa. Ut autem notatio pro nominis interpretatione sumitur, substantia est: non dico rei cuius est nota, sed uocabuli cuius est interpretatio. Nemo enim negarit naturā esse et substantiam huius nominis abstemius, ut sit quasi temerario abstinent, quam Graeci ἐπιμολογία uocant. Notatio uerbi Graecae etymologia dicitur, quod nomen si uelimus ad uerbum transferre, ueriloquium interpretabimur. nam ἐτυμος Graecae, latine uerus,

et λόγος, id est sermo: uel, si mauis, oratio uel locutio dicitur. Itaque sicut ἐτυμολογία ab his uocibus ἐτυμος et λόγος unctum nomen est apud Graecos, sic apud nos ueriloquium, a uera loquutione conuulgitur. NOS autem nouitatem uerbi, et c.) Aulus Gellius capite septimo libri secundi, de uerbis nouis et antiquis ita scribit: Verbis uti aut obsoleto excalcatisque, aut insolentibus, nouitatisque dure et illepidae, par esse delictum creditur: sed molestius equidem culpatusque esse arbitror, noua, inaudita, et incognita uerba dicere, quam uulgata et sordentia. Haecenus ille. NON satis.) Horatius in Arte nos admonet, ne Graecae dictiones ad uerbum sent per transferamus, cum dicit: Nec uerbum uerbo curabit reddere fidus Interpret. Insuper Gellius cap. 6. lib. undecimi, dicit plerasque uoces Graecas esse, quas ad uerbum si uelimus tradidcere, necesse est aut barbarismū cōmittamus, aut in solocismū incurramus, aut certe duris, asperis, insolentibus, et inusitatis uocibus utamur: ut si polyphiliam, polysarciam, polytropiam, polypragmosin transferamus: quarū primam multorū amicitia circumlocutione utentes inuertimus, secundā corpulentiam interpretamur, tertiam multiplices uariosque mores traducimus, ultimam uerō curiositatem uel negociositatem parum latino sermone eloquimur. Quas interpretationes ut asperas, aures delicate figunt. Itaque necesse est quatuor rebus nitatur ferre, si dignus est ut recipiatur: ratione, uetustate, auctoritate, et cōsuetudine: quemadmodum Quintil. cap. 10. libro 1. docet: Rationem praestat analogia, et nonnunquam etymologia: uetera, maiestas quaedam, et, ut sic dixerim, religio commendat. Auctoritas ab oratoribus, historicis, et poētis petenda est. Denique cōsuetudo certissima dicendi magistra est. Estque utendum sermone, quemadmodum nummo, cui publica forma inest: noua tamen non semper fugienda sunt. nam quae primò dura sunt, usu et etate molliemur. Ea uerò sunt quā optima, quae ueterum nouissima, uel nouorum uetustissima sunt. GENVS hoc notionem appellamus.) Verba idcirco rerum notae et signa dicuntur, quod rem notā faciant, et significēt. Itaque idem Aristot. cap. 1. Perihermenias, ubi de signis loquitur, inquit, uoces esse earum rerū quas animo concepimus notas, nec non literas uocum indices esse. POSTLIMINIUM quid sit. Postliminium ius est amissae rei recuperandae ab extraneo, et in statum pristinum restituendae. Nam ueteres postliminium uocabunt, quando aliquid hostes interceperāt, et illud redijt postea ad pristinos dominos: ut si seruus captus effugeret, et rediret domum: huius dictionis duplex est ἐτυμολογία, unam Seruius, alteram Scaeuola facit.

M 3 Inquit

Inquit autem Seruius iuriconsultus, totā uim à præpositione Post pendere dicitur. nam quia præpositio Post, retrò significat, ideo cum postliminio rediisse putabat Seruius: qui eò regressus est, unde exierat. Liminium uerò in nomine postliminiū, tantum productionem nominis esse, nihilq; significare: ut in medullio nihil nisi mediū significat, tulliu uerò adiectiuum est, neq; quicquā designat: sic in finitimo, legitimo, editimo, uoces hæc, fines, lex, ædes significauit, imus autem nihil significat. Et hæc est Seruii interpretatio. Sc. euola uerò secus, quippe qui nomē postliminium à Limine et præpositione Post, cōpositum esse dicat, hoc sensu, ut cum res aliqua à nobis alienata est, et à suo limine exiit, atq; ad hostē peruenit, cum eadem res redijt unde abiit, postliminio rediisse dicitur, quasi post ad idem limen à quo alienata fuerat, reuertitur. QVO in genere etiam Mancini caussa defendi potest. Caius Mancinus cum Numantinis, aduersum quos imperator à pop. Rom. creatus fuerat, foedus iniit iniussu pop. Rom. et sine autoritate senatus, propterea non probatis conditionib; secederis, quæ incōsulto senatu factæ fuerant, Numantinis à populo Romano deditus est: illi Mancinum non receperunt, non receptus ad suos Romam redijt. queritur, an postliminio redierit? Primò deditus non est (non enim Numantini eum receperunt) quare ius ciuitatis Romanæ non amisit: quòd si non amisit, postliminio rediisse, cum ad suos redierit, dicitur. SE QUITVR locus qui constat ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id de quo queritur. Quatuor fecimus probationis artificialis species, finitionem, partes, notam, res affectas. De tribus primis abundè dictum est. Reliquum est, ut res affectas tractemus, quas antè finiimus, hoc modo: quæ proxime totum deductæ sunt et progressæ, quippe quæ fines totius propè contingant. qui locus in tredecim partes est distributus, ut in coniugata, genus, speciē, similitudinem, differentiam, contrarium, adiuncta, antecedentia, consequentia, repugnantia, causas, effecta, comparationem maiorum, minorum, et parium: de quibus omnibus ordine dicitur. CUIVS primus est locus. Si quis rerum affectarum locus, ad totius substantiam proximè accedat, ille sanè est quem à coniugatis dicunt. Cum enim coniugata ab eodem orta sint, uariè tamen commutentur, id est solo nomine differant: manifestum est, eorum utrumque in alterius substantia esse. ut sapiens et sapientia coniugata sunt, sapientia in sapientis, et sapiens in sapientie finitione ponitur: neutrum enim sine altero esse potest. sapiens enim est, qui sapientiam habet, nec in ullo sapientia, nisi in sapiente reperitur. Bene igitur Cicero coniugata tractat statim post eos locos qui in substantia sunt. FINITIMVS no-

tationi.) Coniugata non multum à notatione uocabuli differunt. nam utraque in nomine posita sunt, et à nomine trahuntur: ut timor multus, à nomine tumultus trahitur: et sapiens, à nomine sapientie deriuatur. Inter coniugata tamen et notationem hoc interest, quòd notatio ex uì nominis eliciatur, coniugatio uerò nō ex uirtute nominis trahitur, sed ex similitudine petitur: ut uis huius nominis auarus, non ne est auidus æris: uel potius qui amet, id est cupit: At sapiens cum sapientia nominis similitudinem habet, quippe quæ uerba sunt eiusdem generis, id est eiusdem originis et principij, quia ab eodem fonte deriuantur. uel aliter, quod tamen perinde est: Differunt coniugatum et notatio, quia notatio fit nominis interpretatione: ut seuerus dictus est qui uerū sequitur, securus qui sine cura, secors qui sine corde, segnus qui sine nisu, uel seorsum ab igni (nam ignis uiuacissimus est) item mens quia eminet in capite, capillus quasi capitis pilus, et sexcenta alia, quæ à Varrone petere potes, in quibus ipse et lusit, et lusus est. Coniugatio autem, deriuatione uocum constat: ut pauper paupertas, miser miseria, dolor dolere. A coniugatis hæc argumenta sunt, ex secundo libro de Finibus bonorum et malorum apud Ciceronem: Si paupertas malum est, mendicus non malus esse non potest. Si dolere malum, in cruce qui angitur beatus esse nequit, quia malus est.

VT si aquam pluuiam.) Aqua pluuiā dicitur, quæ pluendo colligitur: uel (ut paulo post Cicero definit) quæ de cælo ueniens crescit imbri. pluuiā autem et pluendo eōiugata sunt. Ergo si quis querat, an fluius qui pluendo creuerit, possit arceri, id est prohiberi, ne in uicini agrum defluat frugibus nociturus, fas esse arceri à coniugatis probabitur, hoc modo: Licet aquam pluuiam, id est, quæ pluendo creuit, arceri: ergo licet fluium arceri qui pluendo creuit. fluius enim qui pluendo creuit, aqua pluuiā est: igitur arceri licet. CVM autem à genere ducetur argumentum.) Quid sit genus, sepius diximus, nempe quod multas habet species. Si quid autem à genere probare uelis, non erit necesse id usque à capite arcessere, id est, primarium genus semper inquirere. Nam modò sit supra id de quo queritur, eo generalius sit, satis est. fas est enim aliquando citra caput esse, id est, infra genus extremum, tamen supra rem de qua est questio semper esse necesse est: ut si probare uelis hominem esse mortalem, non est necesse ut dicas, Omnis substantia præter deum et diuinam mortalis est: ergo mortalis est homo. sed est satis, si dicas: Omne animal mortale est (nam Platoniorum somnia religio Christiana non admittit) igitur omnis homo mortalis est. Substantia caput est, animal est citra caput, et supra id de quo queritur, id est, animal est infra substantiam.

stantiam, quòd summum est genus: et est supra hominem, quæ species est. Ex Ciceronis uerbis liquet, duplex esse genus, id quod et dialectici uolunt: unum supremum, quod semper genus est, nunquam species: cum nullum maius eo sit, nulli que subijciatur, sed omnia illi in suo ordine supposita sint, ut est substantia: alterum intermedium, quod citra summum est, id est, infra postremum genus: sed supra speciem infimam reponitur, id que genus est et species: genus quidem, si conferatur ijs, supra quæ situm est: species uerò, si ad id referatur infra quod est, et citra quod iacet, ut animal. speciem uerò infimam uoco, quæ semper species est, genus nequaquam. VT aqua pluuiā.) Aqua pluuiā genus est summum, si Ciceroni credimus: cuius duæ sunt species intermedia, aqua pluuiā nocens, et aqua pluuiā non nocens. Aquæ pluuiæ non nocentis duæ sunt formæ infimæ, quarum altera uitio loci, altera uerò manu nocens dicitur. Ea nocens est uitio loci, quæ ita loco aliquo excipitur, ut inde sua pte natura profluens uicino noceat. Manu uerò noceat, si locus natura sua talis non est, ut ab eo in alterius agri frugibus eius nocitura defluat, sed manu hominis et opera sic disponatur ager, ut aqua inde profluens uicino noceat. Si manu hominis noceat, ius est arceri: si noceat loci uitio, ius non est. VL TIMO genere.) Mirum uideri potest, quare Cicero aquam pluuiam ultimum genus uocet, cum decem sint ultima genera, substantia, quantitas, relatio, qualitas, actio, passio, ubi, quando, situs, et habitus: quorum aqua pluuiā nullum est. sed soluitur. Vltimum genus remoti uocat, et quod proximum non est, aut quod nullum sit ultra quam pluuiam genus, quod aquæ pluuiæ nomen retineat. IMBRI.) Aristoteles in libello de Mundo sic inquit: Imber fit expressione nubis magnopere addensatæ, tot habens differentias, quotuplex est nobis comprehensio: quippe quæ remissa si fuerit, molles styrias disperget: sin uehemens, pleniore: hoc que pluuiam appellamus, imbris contorta stillicidia, cum maiuscula ipsa, tum uerò iugi tenore castantia.

COMMODE etiam tractatur.) Si dubiū sit, an ea de re de qua queritur genus aliquod affirmetur, genus ipsum in suas formas diducendum est. deinde uidendum an in aliqua formarum res ea de qua questio est, includatur: quòd si includitur, necesse est ut de ea genus affirmetur. qui locus est apud Aristotelem quarto Topicorum. Nam, ut illic Aristoteles ait, Cuicumque species aliqua generi conuenit, eidem necessario genus conueniet: ut si homo species animalis, Socrati conueniat, et de eo affirmetur, oportet ut animal genus de Socrate proferatur.

CVM ex toto persequere partes.) Vides quemadmodum Cicero genus totū uocat, formas uerò par-

tes. id quod tamē ante reprehendit, cū diceret: Formas qui putat idem esse quod partes, confundit artem. Sed hoc iam dilutum est, quia partes sunt duplices: generis inquam, et totius. Generis partes sunt, formæ: partes, totius membra sunt. SI dolus malus.) Dolus malus Seruius ita definit, machinationem quandam alterius decipiendi, cum aliud agitur, aliud simulatur. Hæc autem doli mali definitio Aquiliana est, ut Cicero tertio Officiorum docet, ubi ait: Nondum Aquilius collega et familiaris meus pertulerat de dolo malo formulas, in quibus ipsis cum ex eo quærebatur quid esset dolus malus, respondebat, cum aliud esset simulatum, aliud actum. item paulo post: Dolus autem malus simulatione et dissimulatione, ut ait Aquilius, continetur. Simulamus ea quæ nō sunt esse, dissimulamus ea quæ sunt non esse. Dolus à uerbo Græco δολος, id est fallo, à quo uerbo dolo dolonis deductum est. Est autem dolo flagellum, intra cuius uirgam pugio latet: quod cum speciem ligni præ se ferat, ferro tamen decipit. ENVMERARE licet.) Si cum à genere argumentū generis partes persequamur, et eas enumeremus, quid inter partium enumerationem et argumentum à genere intersit, uideamus. Hoc sane interest, quòd illæ partes omnes recenseantur, ut totum probetur: uel remoueantur omnes, ut perimatur: uel deniq; omnes exponantur, et earum plurimis infirmatis, una reliqua necessario confirmetur. At cum dicimus persequendas esse partes cum à genere argumentamur, hoc statim intelligendum est, cum formis generis exposueris, et earū una aliqua de re de qua queritur, affirmatur, de eadē genus necesse est: ut si equus de Bucephalo Alexandri equo uere proferatur, oportet de eadē proferatur equi genus, quod est animal. QVOD genus argumenti.) Regula est quedā apud Aristotelem in Categorijs uulgatissima, quæ est huiusmodi: Quando alterum de altero prædicatur, quæcumq; de prædicato proferuntur, eadem de subiecto proferri necesse est: ut cū de indiuiduo proferatur species, de specie uerò genus, de indiuiduo quoque proferri genus oportet. Nam si Socrates homo est, et homo animal, Socrates animal est. hæc regula græcè οὐδὲν ἀπὸ τοῦ ἀπὸ τοῦ appellatur, id est coaceruatio. Cicero locū à specie præterijisse uidetur, quippe qui statim ut locū à genere tractauit, ad similitudinē transferit, nec ullū de specie præceptum reliquerit. Verum sic diluimus, quia genus et species relata sunt, quicumque generis meminimus, eundem speciei meminisse necessum est. Insuper sub argumento generis argumentū speciei inclusum est, sicut sub speciei probatione generis probatio latet. Nam quemadmodum qui genus uniuersum affirmat, speciem simul affirmat: qui genus perimit, speciem quoq; perimit: ita qui speciem probat,

probat & genus: quicq; speciem uniuersam tollit, genus tollit. Est igitur generis & speciei locus coniunctus, & idem argumentum à genere & specie haud dubie ducitur: ut si omnes qui Reipublicæ consulunt, chari nobis esse debent, certe imprimis imperatores nobis esse debent, quorum consilijs, uirtute, periculis, retinemus & nostrā salutem, & imperij dignitatem. Hoc, inquam, argumentum Cicero 2. de Orat. à specie esse dicit. at etiam à genere est. nam est huic simile quod idem Cicero à genere facit ibidem: ut si magistratus in populi Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cuius tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Quod autem inter utrumque argumentum similitudo sit, & ab eodem loco utrumq; definitur, hinc liquet, quod in utroq; à genere ad speciem descendamus. nam in illo ab omnibus qui Reipublicæ consulunt ad imperatores, in hoc à magistratu ad tribunatum descenditur.

SIMILITUDO sequitur. Quid sit similitudo, superius definiuimus: necnon quot genera sint, & quis usus similitudinis, dicamus. Nulli sane locorum, ut Agricola scribit, contra renitentem auditorem minus est uirium, quam similitudini. Ad eum uerò qui sese docendum prebeat, & sponte sequatur, accommodatior nullus est. Nam similitudo rem aperit, & quandam eius imaginem animo subijcit, ut si necessitatem dissentendi non adferat, adferat tamen tacitum definiendi pudorem. Quare ad probandum non ita crebro, ad explanandum & illustrandum sæpius adhibetur. interim tamen probationis speciem habet, quippe quæ qualis sit res ostendat. SED oratoribus et philosophis magis, quam uobis. Oratores apud uulgus imperitum sæpenu-mero dicunt: imperiti autem & hebetes animi, in res ipsas penetrare nequeunt. quare ut prospicere possint, quale quidque sit, non alia re aptius quam imagine & figura notiorum aliarum rerum in id quod ostendere uolumus ducuntur. Porro philosophi sæpe docent & explanant, ad docendum autem accommodatissima est similitudo. non enim facilius quisquā credit, quam quod iam uidetur in alio probasse. At iuriscōsulti probent, & rationibus uincant oportet. Ad probandum uerò & uincendum (sicut diximus) similitudo parum roboris habet. ET SI enim omnes loci sunt omnium disputationum. Hinc Boëtij manifestissimus error euadit, qui libro quarto differentiarum Topicarum, locos alios oratorum, alios dialecticorum facit: sic ut dialectici suos, oratores quoq; suos habeant. Quia in re hominem non erroris modo, sed & inconstantiæ & leuitatis arguo, ut qui secum pugnet, suocq; sese gladio iugulet, cum hunc locū interpretetur, dicens: Omnes loci communes sunt cuiusq; materiæ. Certè Rodolphus Agricola cap. 18. lib. 2. rationibus, quam pluri-

mis eosdem esse locos oratorios & dialecticos probat, & reuera multos oratorio esse, sed dialecticos omnes, rhetorūq; à dialecticis eos mutuari, cū inuentio propria sit dialecticis. Cicero tamen paulo post adiuncta, antecedentia, consequentia, & repugnantia sic separat, ut adiuncta sint oratorum, antecedentia uerò, consequentia, repugnantia, dialecticorum. Sed quo modo hic nodus solui debeat, ostendemus, cum ad eos locos uenerimus. Interim ita diluisse sufficiat. Addit hoc in loco Cicero, locos alij disputationibus abundantius occurrere, alijs angustius. Nam cum adiuncta oratorum & philosophorum, item antecedentia, consequentia, & repugnantia communia sunt, illi tamen sæpius oratores, & his dialectici frequentius utuntur. ITA QVE genera tibi nota sint. Cicero in fine ferme huius opusculi, postquam locos omnes argumentorum exposuit, inquit: Illud primum intelligendum est, nullam esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec ferè omnes locos incidere in omnem questionem, & quibusdam questionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Rursum paulo post ait: Loci qui ad quasque questionibus accommodati sunt, deinceps est uidendum. Omnes quidem illi quos supra diximus ad plerasque sunt, sed alij ad alias, ut dixi, aptiores: id quod ita docemus. Ad coniecturalem questionem loci sunt utiles, ab adiunctis, causis, & effectis. Ad finitiuam, definitio, partes, etymologia, coniugatum, genus, species, disferens, & aliquando causa, & effecta, necnon antecedentia, consequentia, & repugnantia. Ad iudiciale deniq; similia, & comparata, necnon aliquot alij loci, quorum omnium suo loco ratio redetur. SVNT enim similitudines. Duo genera similitudinis Cicero facit, epagogen, id est inductionem: & parabolam, id est collationem, sub qua exemplum reperimus. Prius genus est similitudinis, quæ ex pluribus similibus peruenit quò uult. Posterior collatione sumitur, cum una res uni, par pari comparatur. utriusque sit hoc exemplum: Si in humano corpore membrum aliquod affectum est, ut nec de eius salute sperari possit, & periculum sit, ne reliquum corpus cõtatione sua totum inficiat, tum id membrum sine cõtatione præcidi solet. Si idem fieri uidemus in ramis arborum, idem in uitium putatione, quis sit qui hoc membrum tam pestilens, hunc, inquam, perniciosissimum non dicam ciuem, sed hostem Reipublicæ corpore nolit repellere? credite mihi, quemadmodum una ovis totum gregem, ita unus pestilens ciuis uniuersam Rempublicam inficit. Item ut,

Sincerum est nisi uas, quodcūq; infundis accecit: Ita si doctrina in malum uirum incidit, gratiam perdit.

Est

Est autem inductio, cum ex pluribus similibus con-cessis, unum aliquod colligimus. uel sic: Inductio est oratio, quæ rebus non dubijs captat assensionem eius qui cum instituta est, quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res propter similitudinem earum rerum quibus assensum est, probetur. Ab huius definitione Boëtius discrepat, diuersam sectam secutus, cuius est finitio. Inductio est oratio, per quam fit à particularibus ad uniuersalia progressio. in qua definitione tria maxime necessaria omittuntur, ut uult Laurentius, appositio similibus, probatio & interrogatio. Quod autem oporteat similibus appositionem adesse, Cicero nunc testis est. Insuper quòd probationem Boëtius omiserit, sic probatur. Non enim aliquot partes uniuersum probare possunt, nec semper uniuersum probandum est, quia à partibus ad partem interimitur, ut Cicero quoque tradit. Deniq; quòd interrogationem præterierit Boëtius, à Socrate recepit, qui faciendis inductionibus plura interrogare solebat, ut Quintilianus cap. de Exemplis refert, cum ait: Illa epagoge, id est inductio, qua plurimum est usus Socrates, hanc uim habuit, cum plura interrogasset, quæ concedere aduersarium necesse esset, nouissimè id inferebat de quo quærebatur, cui simile aduersarius cõcessisset, qualis est hæc. Quod ponum generosissimum est: num quod ex pulcherrima arbore collectum: minime: sed quod suauissimum. Age uerò, quem equum generosissimum putas? num qui ex generosissima equa natus est? nequaquam: sed qui cursu reliquos auccellit. Ergo quem hominem generosissimum esse arbitraris? non ne eum qui uirtute præstat? non autem qui nat alium splendore & generis antiquitate tu met? At Boëtius exemplo Ciceroniano defendi potest, non esse necessariam interrogationem inductioni. Exemplum uerò Ciceronis hoc est. Si tutor fidem præstare debet, si socius, si cui mandaris, si qui fiduciam acceperit, debet etiam procurator. In hac inductione nulla est interrogatio. Quare non fuit Boëtius à Laurentio reprehendus, quòd in definitione inductionis interrogationem omiserit, sine qua fieri posse Ciceronis exemplo docuimus. Quod autem Socrates apud Platonem ferè interrogationibus uirtutis, id non ea de causa facit, quòd omnino aliter inductio fieri non possit: sed quòd eiusmodi ratio elocutionis maxime sit apta dialogis. Hactenus de priori genere similitudinis, nunc de posteriori dicamus, id est de exemplo. Est autem exemplum, commemoratio rei gestæ, uel ut gestæ, utilis ad persuadendum id quod intenderis: ut Saturnius iure cæsus est, sicut Gracchi. At exemplum non semper ad posterioris similitudinis genus pertinet. potest enim prioris generis esse, puta si uni rei probandæ pluriū rerum similibus exemplis utaris: ut Crassus usus est in

caussa Marci Curij, sicut Cicero lib. 1. de Oratore testatur. Præterea exemplum non semper est à simili, sed aliquando à dissimili: ut Brutus liberos suos occidit proditionem molientes: at Manlius uirtutem filij morte multauit. Aliquando à comparatione: ut, Nasica Tiberium Gracchum iure occidit, ergo Cicero Catilinam iure occidit. Aliquando à cõtrario: ut, Marcellus ornamenta sua Siculis hostibus restituit, ea Verres socijs illis ademit. Cæterum sicut exemplum non huius tantum loci est, ita neque inductionem sub hoc solum loco contineri certum est. Nam ad partium enumerationem sæpenuero refertur, & tum expositio similibus in ea non est: quod est contra Laurentium. Insuper ea est ad uniuersale progressio, quod contra eundem quoq; est: ut, Europa uastatur armis, Asia bello infestatur, Africa quoque à seipsa desidet: igitur uniuersus orbis terrarum suo se gladio iugulat. aliter: Romulus fratrem secum regnantem ferre non potuit, neque Sylla Marium, neque Pompeium Cæsar, neque Augustus Antonium: igitur nemo est qui æquo animo sit laturus consortem imperij. Hanc inductionem Lucanus libro primo Pharsaliæ fecit, ubi ait:

Nulla fides regni socijs, omnisq; potestas
Impatiens consortis erit, nec genibus ullis
Credite. nec longè factorum exempla petantur:
Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

In quo argumento inductio cum exemplo miscetur: neque iniuria. nam exemplum Aristotele, Cicerone, & Quintiliano testibus, inductio rhetorica est: attamen ista Lucani inductio, rhetorica non est, sed potius dialectica. Rhetoricam inductionem Tullius hoc in loco definit, cuius sensus est: Si à pluribus partibus, uel formis similibus, ad aliam partem uel formam argumenteris, inductio rhetorica est: ut, Medea patriam Colchida reliquit, ut Iasonem Græcum sequeretur: & Helena Micenas, ut cum Paride Troiano in Phrygiam iret: licebit igitur Cleopatra patriam suam, id est Aegyptum, suosq; ut Ptolemæum relinquere, & Marcum Antonium sequi. Dialectica uerò inductio est, quando ex pluribus, uel partibus, uel formis, unum quid, uel totum, uel genus uniuersaliter colligitur: cuius exempla superioris plura dedimus. sit tamen & hoc exemplum Pompeius habet uirtutem, habet peritiam rei militaris, autoritatem, felicitatem: habet ergo cuncta Pompeius in summo duce spectanda. SI tutor fidem præstare debet. Tutor est, qui potestatem in eum tuendum habet, qui se sua que per ætatem tueri non potest. Præstare fidem est, exitum rei in se recipere: ut apud Ciceronem ad Vatiniū. Si me amas, confice: quamcunque fidem dederis, præstabo. QVI fiduciam acceperit. Fiduciam Cicero inter bonæ fidei contractus nominauit.

uit. Idem lib. 7. Epistol. ait ad Trebatium iuriconsul-
 Sed quo nam modo ius civile defendes, cum omnia
 causa tua facias, non civium? ubi porro erit illa forma
 la fiducia, Inter bonos bene agere oportet? Quis est
 enim qui facit nihil, nisi sua causas? Boetius, inquit,
 fiducia accepisse dicitur, cuiusque res aliqua ea lege
 mancipatur, ut mancipanti aliquando remancipet:
 ueluti si quis tempus illud dubium timens, amico poten-
 tiori fundum mancipet: redditur, cum tempus illud du-
 bium praeterierit. haec mancipatio fiduciaria nomi-
 natur, idcirco quod restituendi fides interponitur.
 Sic intelligendus est locus Ciceronis pro Flacco. Pe-
 cuniam adolefcentulo grandi cum scenore, fiducia ta-
 men accepta, occupasti: hanc fiduciam commissam tibi
 tenes hodie, ac possides. eum in teste spe recuperan-
 di fundi, primum uenire ad testimonium dicendum coe-
 gisti. Pecuniam, inquit Cicero, sceneratitia a te sum-
 psit adolefcentis, ob eamque fundum tibi fiduciarium de-
 dit. Hoc contractu hodie quidam utuntur, qui uecti-
 galia certe summa in fundis et possessionibus copu-
 rant, quas rentas uocant, quasi redditus. quod ut con-
 ditione meliore faciant, fundos mancipari sibi iubet
 tandiu fruendos, quoad uectigalia et pensiones red-
 dimantur. Fiduciarium aut emancipationem, uendi-
 tionem uocamus sub redimendi reddendique lege fa-
 ctam. PROCURATOR. Inquit Asconius
 Pedianus: Qui defendit alterum in iudicio, aut patro-
 nus dicitur, si est orator: aut aduocatus, si ius sugges-
 rit, uel presentiam suam commodat amico: aut procu-
 rator, si negotium suscipit: aut cognitor, si presentis
 causam nouit, et sic tuetur ut suam. ALTE-
 RVM similitudinis genus. Posterius genus simi-
 litudinis exemplum uocabamus. sed sub priore genere
 tam continetur exemplum, quam sub posteriore, et ab
 utroque genere exemplum duci potest. Verum posterius
 genus parabola, id est collatione constat, cum una res
 uni, par pari confertur: ut, Quemadmodum terra cul-
 tu, sic animus disciplinis melior et uberior euadit.
 QUEMADMODUM si in urbe. Quid sit
 fines regi, quid item aquam pluuiam arceri, in compa-
 rationis loco dictum est. insuper quid sit aqua pluui-
 cum de coniugatis et genere loqueremur, exposui-
 mus. Itaque superest, ut quid sit arbiter hic dicamus.
 Est autem arbiter, qui consensu utriusque litigatoris di-
 sceptor causae priuatim constituitur. CRASSVS
 in Curiana causa. Instituit Crassus hanc con-
 trouersiam aduersus Scaeuolam. Quidam decedens fe-
 cit testamentum, ut si uxor peperisset, filius haeres es-
 set: si autem interisset priusquam in suam tutelam uenisset,
 id est, antequam pubes factus esset, ut ei succederet
 alius haeres quem substituisset: uxor non fuit gra-
 uida, iam amici illius defuncti petunt hereditatem,
 et ille substitutus etiam petit. Crassus ad substitu-
 tum dicit pertinere a testamenti uoluntate, ei que

probando plurimus usus est exemplis, quibus docuit
 uoluntatem scripti spectandam esse, non ipsa uerba.
 Huius controuersiae Cicero pro Cecinna meminit,
 et in libris de Oratore, necnon et in Perfecto ora-
 tore, ubi hoc exemplum copiosius tractatur. FL-
 CTA etiam exempla similitudinis habent uim. Eadem
 ratio est eorum quae ex fabulis poetis ducun-
 tur, nisi quod eis minus affirmationis adhibetur. cuius
 usus qualis esse deberet, idem optimus auctor ac
 magister eloquentiae Cicero tradit. nam huius quo-
 que generis eadem in oratione reperitur exemplum.
 Itaque hoc indices non sine causa etiam fictis fabulis
 doctissimi homines memoriae prodiderunt, eum qui pa-
 tris uiscendi causa matrem necauisset, uariatis ho-
 minum sententijs, non solum diuina, sed etiam sapien-
 tissima dea liberatum. Illae quoque fabulae, quae etiam
 si ab Aesopo origine non acceperunt (nam uidetur
 earum primus auctor Hesiodus, nomine tamen Aesopi
 maxime celebratur) ducere animos solent, praeci-
 pue rusticorum et imperitorum, qui et simplicius
 quae ficta sunt audiunt, et capti uoluptate, facile ijs
 quibus delectantur, consentiunt. Siquidem Menenius
 Agrippa plebem cum patribus in gratiam traditur red-
 duxisse, nota illa de membris humanis aduersus uen-
 trem discordantibus fabula. quae sic est apud Titum
 Liuium: Tempore quo in homine, non ut nunc omnia
 in unum consentiebant, sed singulis membris suum
 cuique consilium, suus sermo fuerat, indignatas reli-
 quas partes sua cura, suo labore ac ministerio uentri
 omnia queri: uentrem in medio quietum nihil aliud
 datis uoluptatibus frui, conspirasse, ne manus ad os ci-
 bum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes consi-
 cerent. hac ira dum uentrem fame domare uellent, ipsa
 una membra totumque corpus ad extremam tabem uen-
 disse. inde apparuisse uentris quoque haud segne mini-
 sterium esse, nec magis ali quam alere eum, reddentem
 in omnes corporis partes, hunc quo uiuimus uir-
 gemus que diuisum pariter in uenas mature, confecto
 cibo sanguinem comparando. Hinc quam inte-
 stina corporis seditio similis esset, ira plebis in pa-
 tres flexisse mentes hominum. Et Horatius ne in poemate
 quidem humilem usum huius generis putauit,
 qui sic ait:
 Quod si me populus Romanus forte roget, cur
 Non ut portibus, sic iudicijs fruam istidem,
 Nec sequar, ac fugiam, quae diligit ipse uel odit:
 Olim quod uulpes aegroti cauta leoni
 Respondit, referam, quia me uestigia terrent,
 Omnia te aduersum spectantia, nulla retrorsum.
 Olim quod uulpes aegroti cauta leoni, avoy Graeco
 uocat, et avoy avoy, et ut dixi, avoy avoy, nostrorum
 quidam, non sane recepto nomine in usum
 apologationem: cui confine est παροιμία genus illud,
 fabella breuior, et per allegoriam accipitur.

Nos

Nos nostrum (inquit) onus, uos clitellas. FIN-
 GE.) Argumentum est, quod Quintilianus cata hy-
 pothesin uocat, id est, ex fictione. Pingere autem est
 (ut idem est auctor) proponere aliquid, quod si ue-
 rum sit, aut soluat questionem, aut adiuet. ID
 quod mancipio dari non potest. Mancipio dari,
 id est ab alienari, non possunt res sacrae, aedes, dona
 ad ministerium dei dedicata. MVLTAE etiam
 loquuntur. Prosopopoeia est, id est personae fictio:
 de qua Quintilianus lib. nono. Quin deducere deos
 in hoc genere dicendi, et inferos excitare concessum
 est: ut pro Coelio. Existat igitur ex hac ipsa fami-
 lia aliquis, ac potissimum caecus ille, nimium enim
 dolorem capiet, qui istam non uidebit. qui profecto
 si existerit, sic ager, et sic eloquetur: Mulier quid
 tibi cum Coelio? quid cum homine adulescentulo?
 quid cum alieno? cur tam familiaris huic fuisti, ut
 aurum commodares? aut tam inimica, ut uenenum
 timeres? non patrem tuum uideras? non patruum,
 non auum, proauum, atauum audieras consules fuisse?
 Non denique modo te Quinti Metelli matrimo-
 nium tenuisse sciebas, clarissimi et fortissimi uiri, pa-
 triaeque amantissimi? qui simulac pedem limine extu-
 lerat, omnes prope ciues uirtute, gloria, dignitate
 superabat? cui cum ex amplissimo genere in familiam
 clarissimam nupsisses, cur tibi Coelius tam coniun-
 ctus fuit? cognatus? affinis? uiri tui familiaris? nihil
 horum. quid igitur fuit, nisi quaedam temeritas ac
 libido? nonne te si nostrae imagines uiriles non com-
 mouebant, ne progenies quidem mea illa Clodia
 mulan domesticae laudis in gloria muliebri esse ad-
 mouebat? non uirgo illa uestalis Clodia, quae patrem
 complexa triumphantem ab inimico trib. pleb. de
 curru detrahi passa non est? cur te fraternam uitia po-
 tius quam bona paterna et auita, et usque a nobis
 cum in uiris, tum etiam in foeminis repetita, monue-
 runt? ideo ne ego pacem Pyrrhæi diremi, ut tu amo-
 rum turpissimorum quotidie foedera ferires? ideo a-
 quam adduxerit, ut ea tu incestu uterere? ideo uiam
 munuerit, ut eam tu alienis uiris comitata celebra-
 res? Vrbes etiam populique uoces accipiunt, ut prima
 oratione inuectiua in Catilinam. Nunc te patria, quae
 communis est omnium nostrum parens, odit ac me-
 tuit, et iam diu de te nihil iudicat, nisi de parricidio
 suo cogitare: huius tu neque auctoritate uebere-
 re, neque iudicium sequere, neque uim pertimesces? Que
 tecum Catilina sic agit, et quodammodo tacita lo-
 quitur. Nullum iam tot annos facinus extitit nisi
 per te, nullum flagitium sine te: tibi uni multorum ci-
 uium necesse, tibi uexatio direptioque sociorum impu-
 nita fuit ac libera: tu non solum ad negligendas leges
 et questiones, uerum etiam ad euerendas perstringen-
 das usque ualuisisti. Superiora illa quamquam ferenda non
 fuerunt, tamen ut potui tuli. Nunc uero me tota esse

in metu propter te unum: quicquid increpauerit Ca-
 tilinam timeri: nullum uideri contra me consilium mi-
 ri posse, quod a tuo scelere abhorreat, non est ferendum.
 Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem
 eripe: si uerus, ne opprimas: sin autem falsus: ut tan-
 dem aliquando timere desinas. QVAE hyper-
 bole dicitur. Hyperbole est oratio ueritatis fidem
 excedens, augenda uel minuenda rei gratia. augen-
 da rei, ut candidior niue: minuenda rei, ut tardior
 testudine. Dicta est hyperbole, a uerbo Graeco υπερ-
 βαλεω, id est, a superiaciando. Est enim hyperbo-
 le (ut ait Quintilianus) dimetiens superiectio. cuius ex-
 emplum est secunda Philippica. Quae Carybdin tam
 uorax? Carybdin dico, quae si fuit, fuit animal uiuum.
 Oceanus mediusfidius uix uidetur tot res, tam disti-
 patas, tam distantibus in locis expositas, tam cito
 absorbere potuisse. SEQUITVR similitu-
 dinem differentia. Cicero differentiam pro disti-
 militudine fere semper usurpat. Est autem differentia,
 siue dissimilitudo, rerum diuersarum diuersa quali-
 tas. quale est hoc exemplum Quintilianus: Vox illa
 praecceptoris non ut coena pluribus minus sufficit, sed
 ut sol uniuersis idem lucis et calor largitur. Diffe-
 rentiarum a dialecticis triplex genus fieri solet. una
 est differentia, quae communis appellatur, ut moue-
 re, quiescere. Altera propria est, ut cicatrix, sanitas.
 Alia substantialis, ut rationis particeps. Prima
 separabilis est, inseparabilis secunda, sed utraque acci-
 dentia. Tertia uero quamuis inseparabilis, tamen in-
 genita est, non autem aduentitia. SED est eius-
 dem simile. Tamen si dissimilitudo similitudini ma-
 xime contraria est, in eodem tamen similitudinem
 et dissimilitudinem facile reperies: id quod prima fa-
 cie repugnans apparet. nam contraria simul esse in
 eodem non possunt. Sed soluitur. Certum est id quod
 est alteri simile, non esse eidem dissimile in ea re, in
 qua simile est: tunc enim contraria sunt. At cum Ci-
 cero dixit, eiusdem esse dissimile et simile inuenire:
 sic intelligendum est, aliquid alteri una in re simile
 esse, quod eidem in altera re dissimile est. Nam, ut
 ait Quintilianus cap. de Praeiuicijs, libro quinto,
 uix ulla res alteri per omnia similis est. Idem cap.
 de Exemplis inquit: In simili dissimilitudinem repe-
 riri posse, ut apud Vergilium.
 Sic catulos similes canibus, sic matribus haedos.
 Sunt certe similes genere, sed aetate dissimiles. sic
 muscam elephantum dissimilem esse dicimus, nempe
 magnitudine: genere tamen est similis. nam musca
 et elephanta animal est. Verum Quintilianus has
 similitudines et dissimilitudines in eadem re depre-
 hensas minus acutas, parumque utiles esse dicit. qua-
 re aptius et conuenientius exemplum demus, quod
 licet ut simile adferatur, tamen ut dissimile refute-
 tur. Ergo dicamus, Quemadmodum Seruilius Hala-
 Spurium

Spurium Melium iure occidit, ita Scipio Nasica Tiberium Gracchum merito interfecit. Vides hoc exemplum ad defensionem Scipionis Nasicae, tamquam simile proferri, uerum tamen dissimile esse ostenditur. Seruilius Hala magister equitum erat, et Scipio Nasica priuatus. Deinde Spurium Melium regnum affectabat: Tiberius uero Gracchus leges Agrarias et populares ferebat. **N O N** quemadmodum quod mulieri debet. **Q**uemadmodum mulieres perpetua tutela tenebantur, nisi nupsissent, ita pupilli non in sua, sed in tutoris erant potestate. Quare hoc in mulieribus et pupillis simile est, ut in tutela sint. uerum illud dissimile, quod pupilli tutela perpetua non tenebantur. Nam cum ad pubertatem uenerant, suae potestatis erant, et tutela cessabat. Mulieres uero semper in tutela, quandiu uiuebant, erant, nisi nupsissent. Insuper hoc quoque refert. Si quid mulieri debeatur, illud eidem sine tutore solui poterat. si quid contra pupillo debeatur, sine tutore. solui non potest. nam illa licet iudicium infirmum, iudicium tamen habet, illi; est in explicanda rei familiaris utilitate delectus: hic uero non modo infirmo iudicio est, sed plane nullo. Bene itaque Celsus iurisconsultus inquit: Pupillus nec uelle, nec nolle in ea etate, nisi appositae tutoris auctoritate, creditur. Nam quod animi iudicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est. Est autem pupillus, secundum Pomponium, qui cum impubes est, desijt in potestate esse, aut morte, aut emancipatione. uel (ut Grammatici definiunt) qui caret quidem patre, sed tantisper dum est in ea etate cui adhibetur tutor, id est, quamdiu impubes est. nam ubi pubes esse coepit, id est, ad pubertatem uenit, sui iuris est et potestatis. Sed antequam ad alia ueniamus, hoc praecipuum similitudinis demus, ut diligenter caueamus, ne similitudinum species nos fallant. Est enim (ut inquit Quintilianus) adhibendum iudicium. ut haec est similitudinis species, quae fallit: Sicut nauis noua melior est quam uetus, sic amicitia noua melior est quam uetus. item, quemadmodum mulier laudanda est, quae pluribus pecuniam suam largitur: sic ea quoque uituperanda erit, quae formam suam pluribus communicat. Utrobique uerba sunt similia, nouitatis et largitionis, sed uis longe diuersa.

DE INCIPIS locus est qui a contrario dicitur. Cicero contrarium dicit, speciei nomen loco generis usurpans. Nam contrarium species est oppositi, et oppositum contrarij genus. Quare Cicero non tam proprijs, quam significantibus et apertis usus est. Boetius sane commodius opposita dicitur, quam contraria: quoniam ea quae Graeci τὰ ἀντιμαρτὰ uocant, Latini contraria dicerent: quae Cicero quidem aduersa uocauit. Quae uero Graeci τὰ ἀντιμαρτὰ dicuntur, Latine opposita transferuntur.

Nos ergo, quoniam ita usus uoluit, opposita uocemus, quae contraria Cicero nominauit: et quae Cicero dixit aduersa, contraria dicamus. Sunt igitur opposita, sicut Rodolphus ait, quae certo ductu unum uni sic repugnant, ut neque alterum de altero, neque ambo de tertio dici possint. Sed Rodolphi pace dixerim, unum non tantum uni, sed et aliquando multis opponi: id quod Aristoteles in suis Categorijs, capite de Oppositis luculentissime testatur. quo in loco dicit; malum non soli bono, uerum etiam malo contrarium esse: ut, timiditas non fortitudini solum, sed audaciae etiam contraria est. Denique mediocritas uirtutum utriusque extremo uitioso, id est, excessui et defectui contraria pugna resistit: id quod in Moralibus libris idem auctor aperte docet. Et Horatius quoque, qui sic ait.

Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

Virtus est medium uitiorum utriusque redactum. Vnde liquet, unum non uni tantum opponi: licet Aristoteles in Metaphysicis secus sentire uideatur. Oppositorum autem genera sunt quatuor. contraria, ut uirtus et uitium: priuantia, ut eloquentia et infantia: relata, ut dominus et seruus: et quae contraria aientibus dicuntur, ut sedet, non sedet. Contraria sunt, quae in eodem genere, quemadmodum Cicero definit, plurimum differunt: ea a Cicero aduersa uocantur. uulgus dialecticorum ita describit: Contraria sunt, quae sub eodem genere posita, plurimum distant: subiecto uicissim insunt, a quo mutuo sese expellunt, modo alterum eorum subiecto natiuum non sit. ut uirtus et uitium sub eodem sunt genere, puta sub consuetudine, id est constanti affectione, quam habitum uulgo nominant. deinde plurimum inter se distant: nam uirtus est uitij fuga, uitium uirtutis inimicum. Deinde subiecto uicissim insunt. nam ex studioso potest quis uitiosus, et ex uitioso studiosus fieri. sunt enim uirtutes et uitia in manu et potestate nostra. neque uerum semper est id quod poeta quidam cecinit.

Qui uiuet in in folijs uenit ab radicibus humor,
Sic patrum in natos abeunt cum semine mores.
Praeterea mutuo sese expellunt contraria. nam unius praesentia et incolumitas, alterius est pernicietas et interitus. Sed interim difficultas oritur, quod cum Cicero contraria in eodem genere posuerim: cui sententiae Aristoteles 4. Topicorum repugnat. illic enim scribit, contrarias species non semper eiusdem generis esse, sed tum denum, cum generi nihil contrarium est. nam si quid generi contrarium fuerit, tum contraria sub contrarijs generibus reponuntur: ut iustitiae genus est uirtus, iniustitiae quoque uitium genus. Quare contraria interim genera sunt.

interim

interim species eiusdem generis, interim diuersorum. Itaque male definiuntur contraria, quae sub eodem genere posita, plurimum inter se differunt. Insuper non solum Aristoteles Cicero, sed ipse quoque Cicero subiecti repugnare uidetur, qui sic in Rhetoricis contrarium definit: Contrarium est, quod in diuerso genere positum, plurimum ei repugnat cui contrarium esse dicitur. Verum haec obiectio sic diluitur. Certum est, generum alia esse proxima, alia remota, ut ante Cicero cum de genere loqueretur docuit: item alia esse suprema, alia uero intermedia. Ita contraria sub eisdem generibus summis uel remotis reconduntur. sub diuersis intermedijs aut proximis aliquando sita sunt, ut iustitia et iniustitia, licet sub diuersis generibus collocentur, uirtute et uitio, quae proxima sunt: sub uno tamen et eodem remoto genere, puta, consuetudine uel qualitate, ut de summo quoque genere dicam, reponuntur. Contraria Rodolphus aliter quam definiimus exponit, hoc modo: Contraria sunt expposita, quorum utrumque potest simul existere, et alterum sine altero esse, possunt quidem simul existere, quatenus contraria sunt. Nam quod contrarium est, alteri contrarium est. Itaque unius contrarij non habetur cognitio, nisi alteri contrarij cognoscatur. id quod Chrysippus apud Gellium cap. 1. lib. 6. testari uidetur, qui sic inquit: Nihil est prorsus istis insipidius, qui opinantur bona esse potuisse, si non essent itidem mala. Nam cum bona malis contraria sint, utraque necessarium est, opposita inter sese et quasi mutuo aduerso quaeque; sicut a nisi consistere, nullum adeo contrarium esse sine contrario altero. quo enim pacto iustitiae sensus esse posset, nisi essent iniuriae? aut quid aliud iustitia est, quam iniustitiae priuatio? Qui item fortitudo intelligi posset, nisi ex ignauiae oppositione? Qui continentia, nisi ex intemperantiae? Quo item modo prudentia esset, nisi foret imprudentia? Proinde inquit, homines stulti cur non hoc etiam desiderant, ut ueritas sit, et non sit mendacium? Namque itidem sunt bona et mala, felicitas et infelicitas, dolor et uoluptas. Alterum enim ex altero, sicut Plato ait, uerticibus inter se contrarijs deligari est. Si tuleris unum, abstuleris utrumque. Vnde paratum est colligere, contraria simul existere: sed sic ut diximus, sic contraria inter se conferantur, et alterum cum altero comparatur. Si uero utraque simul, sed alterum cum altero tunc esse reperietur. De contrarijs haecenus. Ad priuatiua ueniamus. Est autem priuatio, defectus rei, in quod rem eam habere natum est. ut caecitas luminis defectus est, non in quouis. nam lapis caecus non dicitur, quia uidere natus non est: sed in anima, eo demum tempore quo uidere potest, et non uidet. Cicero priuatiua secus accipit, quippe quae particula in, nominibus praeposita definitur. Dicit enim priuatione in, priuari uerbum ea uis quam haberet si in praeposito non fuisset. Sed ut ex Aristotelis disciplina liquet, non semper in par-

ticula priuat, uerum aliquando contrarium reddit, ut iniustitia et improbitas, non tam priuatio iustitiae et probitatis est, quam contrarium. Nam priuatio tollit tantum, et negat: contrarium non tollit, neque negat, sed affirmat. Insuper praepositio in, nonnunquam auget uocabulum, si uocabulo praeposita fuerit: ut Erasmus libro priore de copia notauit. et eo in sensu apud Iurisconsultos usurpari docuit, apud quos indifficilis pro ualde difficili ponitur. Deinde multa priuatiua reperiuntur, quibus particula in praeposita non est, ut mutus, surdus, caecus, claudus, et pleraque alia quae nihilominus tamen priuatiua sunt, et τὸ μὴ εἶναι graece uocantur. **Q U O R V M** tractatio est eadem quae superiorum, quae aduersa dixi. Dicit Cic. contrariorum et priuantiuum eandem tractationem esse, sed uerum nec ne sit, an secus, uideamus. Primum secus habere uidetur. Nam a contrario in contrarium mutuum est transitus, et ab utroque ad alterum regressus. Quamuis autem ab habitu ad priuationem sit transitio, a priuatione tamen ad habitum non est regressus, ut Aristoteles in Categorijs ostendit. quod autem in sacris literis legas, caecos uidere, claudos ambulare, surdos audire, mutos loqui, non id natum sponte, sed mirando prouidentiae diuinae dono fit. Legitur tamen apud Gel. et Herod. Cræsi filium, et quempiam Samium athletam mutos fuisse, deinde uero per omne uitae tempus non turbide, neque adhaese locutos. De quibus Gellius cap. 9. lib. 5. sic habet. Filius Cræsi regis cum iam per etatem sari posset, infans erat, et cum iam multum adoleuisset, item nihil sari poterat. mutus autem et eilinguis diu habitus est. Cum uero in patre eius bello magno uictum, et urbe in qua erat capta hostis gladio deducto regem esse ignorans inuaderet, diduxit adolescens os, clamare nitens, eoque mixtu atque impetu spiritus uitium nodumque linguae rupit, planeque et articulateloquutus est, clamans in hostem, ne Rex Cræsus occideretur. Tum hostis gladium reduxit, et rex uita donatus est, et adolescens loqui prorsus deinceps incepit. Herodotus in historijs huius memoriae scriptor est, eiusque uerba sunt quae prima dixisse filium Cræsi refert, ὁ δὲ ὄρων μὴ ἴδεναι ἠπόρο. Sed et quispiam Samius athleta, nomen illi fuit ἄλκιος, cum antea loquens non fuisset, ob simile dicitur casum loqui coepisse. Nam cum in sacro certamine sortitio inter ipsos et aduersarios non bona fide fieret, et sorte nominis falsam subijci animaduertisset, repente in eum qui id faciebat, sese uidere quod faceret, magnam exclamauit, atque is oris uinculo solutus per omne uitae tempus, non turbide neque adhaese loquutus est. Itaque uel nullus est, uel admodum difficilis a priuatione ad habitum regressus. Quocirca non eadem est contrariorum et priuantiuum tractatio, nisi aliter interpretaris ut Cicero intellexisse non ambigo. Sic, quemadmodum ab affirmatione unius contrarij ad negationem alterius argumentatio rara est: ita ab affirmatione habitationis ad negationem priuationis argumentari licet.

N licet:

licet: ut sapiens est, igitur stultus non est: loquitur, ergo non est mutus, uel etiam sic: Si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur: Si malum est infantia, eloquentia bonum est: sed hæc de priuantibus satis, ad relata progrediamur. Relata sunt, quæ cum aliquo conferuntur, id est, quæ mutuam inter se relationem seruāt, ut dux et miles, præceptor et discipulus, ea uulgus ad aliquid uocat, quod utriusque ratio ex alterius notione et intelligentia pendeat. Ex hoc loco manifestum euadit, quam malè Boëtius res affectas ad id de quo queritur definiuerit, cum eas ad aliquid esse diceret, id sub relatis reponeret, quæ sub oppositis sunt, uel, ut ait Cic. sub contrarijs. Contraria uero, decimum tertium locum rerum affectarum efficiunt: quo fit, ut ambitu suo res affectas non comprehendant. Sed huius erroris tam manifesti, studiosos admonuisse satis est. quocirca ad reliqua transeamus, et de contradicentibus dicamus. Sunt autem contradicentia, quorum uno negatum est, quod altero est affirmatum: ut pluit, non pluit: friget, non friget. Ea Cicero contraria aientibus uocat, apud Græcos ἀποφατικὰ dicuntur. Sed antequam finem faciamus, hoc animaduertendum est quod Cic. dicit, nempe hæc esse contradicentia: Si hoc est, illud non est, in quo notes, id non negari quod ante fuit affirmatum: nam perinde est ac si dixisset, Si dies est, nox non est. TANTVM intelligatur argumento querendo, contrarijs omnibus contraria non conuenire. In hoc quadruplici oppositorum genere notandum est, ab unius affirmatione ad alterius negationem, ceteram et firmam argumentationem esse: ut, Si probus non est, igitur improbus: Si uidet, igitur non cæcutit: Si imperator eius est, non igitur eius est miles: Si Socrates philosophatur, non philosophari non uerum est. Complectimur etiam nonnunquam hinc inde opposita, atque directe probamus: ut, Si lucrum est habere, damnum est perdere: Si utile est possidere, inutile est amittere. et ita de reliquis. AB adiunctis. Adiuncta prius exposuimus, quæ rem antecedunt, rei coherentem, rem sequuntur, ita tamen ut nulla antecedendi, coherentem, uel subsequendi necessitas intercedat. Rem antecedunt, ut ægritudinem spontanea membrorum lassitudo, fastidium cibi, inquietudo perigliarum. Rei coherentem, ut Quintil. ait, non esse cæci aut solliciti percussoris uultus, quando solum unum sit, certiorque loco, quam pro cæci uel trepidatione festinanti factum, sic Cic. docet Catilinam publicum aliquod malum meditari, quoniam angustia rei familiaris prematur. Rem denique sequitur, ut sceleris aliquos agitalse consilia, quoniam diducti, non constiterunt inter se uerbis: furtum fecisse, quoniam res fit inuenta domi ipsius: eadem admisisse, quoniam suam uel latebras uel arma circumspexerunt. et hanc esse Ciceronianam mentem in adiunctis explicandis, non autem Boëtij solius (ut Rodolphus ait) ex eo colligo, quod Cic. dicat: Admonet hic locus, ut queratur quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenierit. deinde

in sequenti loco dixerit, adiuncta non semper eueniunt. POSVI equidem exemplum paulo antè. Hoc ab adiunctis exemplum, Cicero prius posuit, cum sua locis singulis iam distribuitis exempla subijceret. Si ea mulier testamentum fecit que se capite nunquam diminuit, non uidetur ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessio dari. adiungitur enim, ut secundum seruatorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio uideatur ex edicto dari. Cuius sensum tamen si prius exposuimus, eundem tamen repetere, nequaquam absurdum fuerit. Mulieres olim perpetua tutela tenebantur, nec unquam sui iuris erant, nisi se capite minuissent, id est, nisi priorem statum mutassent. mutabant autem statum, quæ nubebant. Quare si qua mulier non nupsisset, testamentum facere non poterat, ut quæ in potestate tutoris esset: aut si testamentum fecisset, ratum non habebatur: uel si ratum habitum fuisset, consentaneum erat et adiunctum, ut serui testamentum et pueri facere possent, quippe qui (quamuis non suæ potestatis sint) testari possint, si mulieres testamentum faciant. Nam quemadmodum mulieres in tutoris potestate, sic serui sub domini ditione, et pueri sub parentum auctoritate sunt, ergo si nihil prohibet, quo minus ille testamentum faciant, nihil sane oberit ab his testamentum fieri. CVI testamenti factio nulla esset. Factionem Latini pro cõiuratione sæpius usurpant: hoc tamen in loco Cicero secus accepit, ea profectò in significatione quam Laurentius et plerique Grammaticorum iniuria reprehendunt, quippe qui pro factione fictionem, sicut pro factore factorem, id est ποιεῖν in sacris literis dicendum esse contendunt, sed cum factionis uocabulum Tullius in hac significatione usurpet, non uideo cur tantopere uerbum hoc reformidemus. SED locus hic magis ad coniecturales causas. Rodolphus Agricola, Ciceronem reprehendit, quod hunc locum ab adiunctis, tantum oratorum esse dixerit, nec ad iuriconsultos aut philosophos pertinere scripserit, sed (ut dixi) solius oratoris esse uoluerit. Verum ut quod sentio ingenuè fatear, Ciceronem Rodolphus improbitate sine clementia: nunquam enim ad solum oratorem pertinere uoluit, licet ad coniecturales causas magis pertinere dixerit, et magna ex parte oratorum esse scripserit: sed aliud est, magna ex parte oratorum esse, et solius esse oratoris. Nemo enim uel mediocriter eruditus, hoc consequi concesserit, hic locus est magna ex parte oratorius, igitur oratorius tantum. Aliam meretricie Ciceronis mentem esse, hinc liquido constat, quod cum iuriconsultorum exemplum posuisset, statim subdididit, hunc locum magis ad coniecturales causas ualere: quasi diceret, tamen si iuriconsulti possint ab adiunctis suas probationes desumere, hoc tamen magis oratorum est quam iuriconsultorum, quod si Cicero iuriconsultorum non esse dixisset, argumentum è iure ciuili

ciuili non desumpsisset: atqui desumpsit, et cum desumpsisset, desumi posse docuit: ergo iuriconsulti ab adiunctis argumentari possunt. Adiecit tantum Cic. paulo post id quod pro Rodolpho facere uidetur, nihil hunc locum ad ius: deinde non modo iuriconsultorum, sed ne philosophorum quidem esse: uerum ad Ciceronem solum, id est ad oratorem pertinere, quem scrupulum Cic. cum de similitudine loqueretur diluit, quippe qui sic illic dicat, Et si omnes loci sunt omnium disputationum ad argumenta suppeditanda, tamen alijs disputationibus abundantius occurrunt, alijs angustius. ergo cum adiuncta sint omnium disputationum communia, tamen abundantius oratori, iuriconsulto uero et philosopho angustius occurrunt. Oratori quidem abundantius, ad coniecturales (ut dictum est) causas probandas. Est autem coniecturalis causa, cum de facto queritur: et ea à coniectura qua explicatur, nomē habet. Dicta est uero coniectura, Quintil. teste, à coniectura, id est, à directione quadam rationis ad ueritatem. Est enim coniectura, incertæ rei iudicium ex aliquo manifesto signo, aut ex eius uultu qui reus agit, ut reprobatus est quispiam in solitudine recens cadaver sepe uisus: ex sepultura, quæ manifesta res est, id quod incertum est, id est, qui sit cædis author, cognoscitur. hæc Hermogenes cap. 3. primi Rhetorices habet. Coniectura est, ut ait Cicero, partim in uerisimilibus, partim in proprijs rerum notis. Verisimile est quod plerumque ita sit, nec tamē semper. Propria rei nota est, quæ nunquam aliter fit, certumque declarat. Verisimile à Quintiliano, signum non necessarium dicitur: ut uerisimile est adolescentiam ad libidinem procliuem esse. Propria rei nota ab eodem, signum necessarium appellatur: ut fumus est propria rei nota, nam est signum necessarium ignis. Vtraque pars coniecturæ ad hunc locum spectat: quo fit, ut non tantum uerisimilis, uerum aliquando necessarius sit hic locus, cum Rodolpho teste, nonnulla signa necessaria ad contingentia pertineant, quæ ab hoc loco nihil differunt: ut uesperinus occidentis rubor, signum est necessarium futuræ postfridie serenitatis. Quid Rodolphum dico? non ne Cicero testis est locupletissimus? qui locum et tempus sub adiunctis reponit? Verum ab utroque argumentum necessarium depromi potest, ut Pub. Clodius Interamne fuit, cum sacra bonæ deæ Romæ fierent: non igitur ea polluit. Insuper Cicero in Partitionibus oratorijs author est, in uerisimilibus aliquando proprias rerum notas esse, nam multa uerisimilia coaceruata necessarii argumenti uim habent. Vtraque signa Quintilianus ab argumentis remouit, negauit enim signa, siue uerisimilia sint, siue necessaria, esse argumenta. Verisimilia quidem, quod dubia sint, et argumentis egeant: at argumentum certum esse debet, dubia enim dubijs quæ probari possunt? multa tamen ad alterius probationem adferuntur (ut idem author est) quæ ipsa sunt

probanda: sed tum quæstiones, non autem argumenta uocantur: uerum ita, ut cum probata fuerint, argumenta ea esse incipiant. Necessaria uero, quod nihil dubitationis post se relinquunt, neque unquam nisi in re controuersa sit argumentis opus. De uerisimilibus iam responsum est, de necessarijs dicendum. Sunt qui putant Quintilianum in uniuersum esse locutum, et negasse illum necessarium signum argumentum esse, in qua hæresi Rodolphus est, qui contra Quintilianum ostendere conatur, signa necessaria argumenta esse: is que mathematicorum exemplis utitur, quorum probationes necessariae sunt, uerum argumenta dicuntur. Sed uenia Rodolpho dixerim, Quintilianum illi non intellexerunt, qui omnia signa necessaria secundum eundem Quintilianum, ab argumentorum naturis exempta et remota fuisse putant. Cum enim Quintilianus ab argumentis ea remoueret, non de mathematicis, sed de oratorijs tantum argumentis, quæ solum in re controuersa locum habent, quippe quæ rei dubie fides: faciant, intellexit, et ut ficta sint, ita refelli possint, nec ut rursus dicam de mathematicis, ut qui paulo post cap. de argumentis, apodixeis (quæ sunt necessariae mathematicorum probationes) argumenta uocet. ADMONET autem hic locus, ut queratur quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenierit. Ante rem queritur, ut apparatus, colloquia, locus, constitutum conuiuium. Apparatus quidem, ut pro Milone quæstio est, uter alteri fecerit insidias, Milo Clodio, an Clodius Miloni, Cicero Clodium Miloni, non autem Milonem Clodio fecisse insidias, ab apparatu utriusque uerisimile reddidit, quod Milo uerberetur in rheda penulatus, unâ sederet uxor, et tum symphonicos pueros uxoris et ancillarum greges ille secum duceret, quorum nihil est non impeditiuum. Contra Clodius expeditus in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, sine uxore, unâ cum barbaris seruis, quibus syluas publicas depopulatus fuerat, Miloni obuiam factus est. Eodem modo Catilina, Lentulus, et Cethegus in suspicionem coniurationis ab apparatu uenerunt: quod arma, enses, gladios, tela denique omnis generis, in Marci Porcij Læcæ ædes deferreret. Insuper colloquia, ut colloquia legatorum Tarquinij Superbi cum Aquilijs Vitellijs et Bruti liberis, sæpius facta, futuræ proditiōis coniecturam mouerunt, tamen si ea proditiō à Vindicio seruo detecta sit. Tum locus, ut Cicero à loco probauit, Clodium Miloni, non Milonem Clodio insidiatum fuisse, quod Clodius è loco superiori in Milonem impetum fecisset. Insuper si quis in loco latronum receptatore et occultatore, quale est monumentum Basilij, reprobatus fuerit, in suspicionem uenit latrocinij, aut alius improbi facinoris. Denique constitutum conuiuium: ut Catilinae Lentuli et Cethegi facta apud Marcum Porcium Læcæ conuiuia, coniurationis suspicionem mouerunt, quemad

quemadmodum comiuiua à legatis Tarquinij & liberis Bruti cum Aquilijs & Vitellijs celebrata, ad probandam suspicionem proditoris ualuerunt. Et hæc hæc de adiunctis, quæ rem antecedunt. Nunc de ijs quæ cum re coherent, dicamus. Cum re coherent pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbra. ex ijs enim omnibus aliquid tum geri fieriq; cum hæc adiuncta sentiuntur, cognoscimus. Præterea post rem eueniunt rubor, pallor, titubatio, et si qua alia signa conturbationis & conscientia. præterea restinctus ignis, gladius cruentus, cæteraq; quæ suspicionem facti mouere possunt, è quibus argumenta uocantur: uerum ita, ut cum probata fuerint, argumenta ea coniecturalia dicantur. ut ex cruore gladij, factam esse cædem probamus: ex restinctione ignis, aliquid factum esse colligimus, quod celari, latere, & occultari uelint qui commiserunt. sic ex rubore, pallore, & titubatione, & reliquis conscientia perturbationisq; signis, auctorem facti cognoscimus. **EST** igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo non iuris consultorum, sed ne philosophorum quidem. Id est, non tam frequenter ad iuriconsultos & philosophos quam ad oratores adiuncta spectant. Interim tamen ad ius & ad philosophiam spectant. Cum enim locus & tempus sub adiunctis reponantur, de loco & tempore iuriconsulti atq; philosophi quaerunt. Iuriconsulti quidem, ut Quintil. cap. 10. lib. 5. testatur dicuntur: Ducuntur argumenta et ex loco. spectatur enim ad fidem probationis, montanus an planus, maritimus an mediterraneus, constitus an incultus, frequens an desertus, propinquus an remotus, opportunus cõsilijs an aduersus. quam partem uidemus uehementissimè pro Milone tractasse Ciceronem. Et hæc quidem & similia ad coniecturam frequentius pertinent: sed interim ad ius quoq; priuatus an publicus, sacer an prophanus, noxifer an alienus. hinc enim quaestiones oriuntur. priuatam pecuniam sustulisti, uerum quia de templo, non furtum, sed sacrilegium est: occidisti adulterum, quod lex permittit, sed quia in lupanari, cædes est. Ad qualitatem quoq; frequenter pertinet locus. neq; enim idem ubiq; aut licet aut decorum est: quin etiam in qua ciuitate quidq; quaeratur, interest. moribus enim & legibus distat. itaque ex Quintiliano liquet, locum ad ius pertinere. Quod autem & tempus ad ius pertinet, idem auctor est, qui inquit, à tempore iuris quaestiones fieri. Insuper id alia ratione constat, quod duodecim tabulae furem nocturnum quoquo modo, diurnum uerò si se telo defenderit, impune interfici iubet. Quare leges in tempore discrimen ponunt, igitur ad ius tempus pertinet. Ad philosophos quoq; tempus et locum (quæ sunt adiuncta) pertinere probandum est. Physici profectò nihil aliud in ore præter locum & tempus habent: & in Physicis Aristotelicis, libros pleuros quaestionum de caelo & tempore reperias. quod

& alia uia manifestum reddemus. Non ne à philosophicis quaeritur, unde Nilus oriatur? quia fit illis incertum, qui sint Nilus fontes. unde illud Lucani lib. 10.

Arcanum natura caput non prodidit ulli,
Nec licuit populis paruum te Nile uidere,
Amouitq; sinus, & gentes maluit ortus
Mirari quam nosse tuos.

Item Tibullus libro primo

Nile pater qua nam te possum dicere causa,
Aut quibus in terris oculuisse caput?

Tum Claudianus sic habet, de Nilo loquens.

Qui rapido tractu medijs clapsus ab austris,
Flammiferæ patiens zona, cancriq; calentis,
Fluctibus ignotis nostrum procurrit in orbem,
Secreto de fonte cadens, qui semper inani
Quærendus ratione latet, nec contigit ulli
Hoc uidisse caput, fertur sine teste creatus,
Flumina profundens alieni conscia caeli.

Sed hæc præter opus. Non ne itidem quaerunt philosophi, possint ne diurnitate sicari maria, et sicca uerus aquis obrui? Item, an ad ultimum habitantibus orientem Indis, sol in exortu continuo supra uerticem sit positus? item, an sint populi quibus perpetua dimidio anno nox, dimidio sit dies? Ex his facile apparet, non ad solos oratores, sed & iuriconsultos & philosophos adiuncta pertinere: cum ad eos locus et tempus, quæ sunt adiuncta, pertineant. **DE INCEPIS** est locus dialecticorum proprius, ex consequentibus et antecedentibus & repugnantibus. Ut antecedens est, quo posito necesse est aliud sequatur: ita consequens dicitur, quod antecedente posito, sequi necesse est. ut si iusticia est, uirtus est, iusticia est antecedens. nam ea posita, necesse est uirtutem sequi. unde fit, ut uirtus sit consequens: quippe qua posita, iusticia ex necessitate colligatur. Repugnans est, quod cum re cui repugnat, hæere nunquam potest. ut nocendi libido amicitia repugnat: nunquam enim amicus ei nocere cupit, quæ amat. Quod autem Cicero dicat hunc locum ab antecedentibus, consequentibus, & repugnantibus, dialecticorum proprium esse, non sic accipiendum est, ut ad solos dialecticos pertinere intelligat. Nam paulò ante dixit, locos omnes omnium disputationum esse communes: quo fit, ut non dialecticorum modo, sed oratorum quoque & iuriconsultorum hic locus esse uideatur. id quod postea Cicero testatur, ubi ait: Hoc differendi genus attingit omnino uestras quoque in respondendo disputationes. Cicero uestras dixit, Trebatium alloquens: id est, iuriconsultorum. Deinde addit: Sed philosophorum magis, quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententijs communis conclusio: quæ à dialecticis tertius concludendi modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Vnde colligere paratum est, non dialecticorum modo locum hunc esse. Nam si locus à repugnantibus dialectico sit & orator;

ratori communis, & itidem sit locus ab antecedentibus, consequentibus & repugnantibus, ut paulò post dicit: sequitur, antecedentia, consequentia & repugnantia ad oratores quoque pertinere: ita tamen, ut dialectica magis quam oratoria sint. Quod autem iuriconsultorum quoque sint, ideo liquet, quod è iure ciuili deprompsit argumenta, quæ ab antecedentibus, consequentibus, & repugnantibus erant.

Quæ etiam ab adiunctis longè diuersus est. Quintilianus eundem locum ab adiunctis & consequentibus decimo capite libri quinti facit, quare Ciceroni uidetur aduersari. nam Cicero consequentia longè diuersa ab adiunctis esse dicit. Verum Quintilianus adiuncta & consequentia aliter quam Cicero cepit: Nam à Quintiliano dicuntur adiuncta, quæ conscientia & coniuncta sunt cum re, nec non ei coherent. Item consequentia Quintilianus uocat, non quæ ex antecedentibus consequuntur, sed quæ simul mutuo & inuicem sese comitantur, id est, quæ idem retrò ualent, & reciproca sunt: ut si iusticia bonum est, rectè est iudicandum: si perfidia malum, non est fallendum. Argumentum conuertit, idem ualebit: ut si non est fallendum, perfidia malum est: si rectè iudicandum, bonum est iustitia. Hæc ut dixi, adiuncta simul, id est, cognata & coniuncta dicuntur, quia utrumque alteri coniungitur & coherent. tum consequentia uocatur, quasi simul sequentia, quod utrumque ab altero colligatur, & mutua sit inter ea consecutio. Consequentia sane differunt à sequentibus, quod consequentia sunt natura, sequentia temporis: natura dico, siquidem unius natura ab alterius natura pædet. Vnde fit, ut cognata rectè uocari dixerim eiusmodi consequentia. Graeci ἀνάλογα uocant, latini mutua uocant uel reciproca, quod idem retrò ualent. Temporis uerò sequentia sunt, quæ post facta futura sunt. ea Graeci ἀναγόμενα, latini illata, id est collecta nominant. At Cicero secus adiuncta & consequentia quam Quintilianus accepit, longèq; diuersa esse uoluit. ut adiuncta sint, quæ uicinam & finitimam naturam cum re de qua quaeritur seruant, ita tamen ut rei necessario non coherent: sed satis est, modò uniuersalia sint, etiam si non semper eueniant, sæpius tamen euenire possint. ut inimicitia cædi adiuncta sunt: non tamen quicunque alteri inimicus est, eundem occidit. Consequentia uerò & antecedentia & repugnantia, necessitatem quandam, sicuti dictum est, præ se ferunt, quippe quæ ex pronuntiatione connexis fiunt: quorum natura est, ut si pars prior uera fuerit, posteriorem esse ueram oporteat. Quare cum Cicero dixerit, ab antecedentibus, consequentibus, & repugnantibus argumentum necessarium esse, id in pronuntiatione connexis intelligendum est. ut si homo est, animal est: homo antecedens est, & animal consequens. homine posito, animal sequi necesse est. **NON** semper eueniunt.)

Adiuncta frequentius uerisimilia sunt quam necessaria: nonnunquam tamen necessaria, ut superius de loco & tempore dictum est. quo argumento tanquam necessario Publ. Clodius absolutus est, qui se Interamnae fuisse probauit, quo tempore sacra Bonæ deæ Romæ in domo alterius consulis fiebant. quare fieri non potuit, ut ea Clodius polluerit, qui tum Romæ non erat, sed Interamnae. Vides hoc argumentum à loco & tempore petitum, necessarium esse. at locus & tempus adiuncta sunt: igitur ab adiunctis argumenta, necessaria nonnunquam eruantur. Insuper, ut probauimus, in uerisimilibus propria rerum notæ aliquando sunt: at propria rerum notæ necessariae sunt, ut in his uerisimilibus coniunctis & coæruentibus propria notæ uis inest: illi eras inimicus qui cæsus est, morte minatus es, noctu existi, proficiscentem antecessisti, deprehensus es in solitudine iuxta cadauer, gladium cruentum tenens, et statim rubuisti uel palluisti, ut deprehensus es, deinde latebras quæsuisti, illum igitur occidisti. Horum adiunctorum singula uerisimilia sunt, & separata refelli possunt: collecta uerò & congregata, propria notæ, id est signi necessarij uim habent.

CUM tripertito igitur hic distribuatur locus, in consecutionem, antecessionem & repugnantiam. Vnus est hic locus inuentionis, sed tractatione triplex. Inuentione dicitur unus, quia siue ab antecedentibus, siue à consequentibus, siue à repugnantibus argumentis, idem efficitur, idem probas, idem colligis, eademq; est in his omnibus conclusio. Neq; sicut uoluit Boëtius, propterea uocatur unus, quod eiusdem mētis est atq; intelligentiæ, tam consentanea sibi met quam dissentanea præuidere. Quam Boëtij interpretationem ridiculam esse, & à Ciceronis sententia longè abhorrentem deprehendet, qui Ciceronis exemplum legerit & intellexerit. Tractatione uerò triplex dicitur, quia dispositio & elocutio propositionum in his triplex est. ut si ab antecedentibus argumentari uelis, accipiendum est pronuntiatum connexum propositionis loco. Deinde in assumptione pars prior affirmati connexi affirmanda est, ut posterior in conclusione probetur. exempli gratia: Si omne argentum mulieri legatum est, signata pecunia legata est: at qui omne argentum legatum est, igitur pecunia signata legata est. Quando autem à consequentibus aliquid probas, pronuntiatum connexum per contrapositionem conuertendum est. quod si ita dispositum sit, propositionis loco dicitur. Deinde in assumptione contradicens partis posterioris accipiendum est, ut prioris partis oppositum sequatur: ut, Si pecunia signata non est legata, non omne argentum est legatum: at qui omne argentum legatum est: igitur signata pecunia legata est. Deniq; à repugnantibus argumentaberis, si huic pronuntiato duplicem negationem addideris, quod est: Si omne argentum legatum est, signata pecunia legata est. adde

negationem unam posteriori parti, et dic: Si omne argentum legatum est, pecunia signata legata non est. quod certe repugnat. quare alteram quoque negationem toti pronuntiatio preponere, ut uerum pronuntiatum habeas, hoc modo: Non si omne argentum legatum est, pecunia signata legata non est. et fit hæc argumentationis propositio. Deinde in assumptione partem priorem huius propositionis affirmam, ut posterioris partis contradicens concludatur, hoc modo: Non si omne argentum legatum est, pecunia signata legata non est: atqui omne argentum legatum est, igitur signata pecunia legata est. Vides in triplici argumentatione eadem esse conclusionem, quæ est hæc, signata pecunia legata est. Quapropter hic locus à Cicero ne uocatur unus, sed quia uaria est dispositio propositi-
 20 tionum, ideo triplex tractatione dicitur. Quid sit autem legatum iam dictum est, nempe quod testamento relictum est. Insuper pecunia numerata dicitur, quæ parata et in promptu est. Unde in numerato habere dicimus, pro eo quod est in promptu et in manu. Porro signata pecunia est, percussa et formata: proptereaque uocatur pecunia, quod nota pecudis signata sit. Signata autem pecunie contrarium est æs graue, id est, rude et informe. Hic fuit ordo nummarie apud Romanos, ut primum Romani re graui, id est, rudi et informi usi sint: postea ære signato: quod fuit sub sexto demum rege, id est sub Seruio, qui primus æs signauit. Deinde argento signato, anno urbis quingentesimo octogesimo quinto, Quinto Fabio consule, quinq; annis ante primum Punicum bellum et Pharsal. paruo uero tempore post regem Pyrrhum deuictum, sic habet Plin. lib. 33. Budæus tamen lib. 5. de Assæ, in numeris amorum apud Plinium mendam esse ait, quam sic castigat, ut anno 478. legendum sit, pro 585. Verum hæc fortasse plura quam par est esse uidebuntur: quare ad Ciceronem reuertamur. Ex superioribus exemplum apparet, hunc locum antecedentium, consequentium, et repugnantium esse argumenti unius, argumentationis uero triplicis. Nam cum argumentum sententia sit, et materia, et uis, et robur argumentationis: argumentatio uero forma, nec non elocutio argumenti per propositiones, in illis exemplis idem est sensus, materia eadem et idem effectus. at dispositio et explicatio uaria est. Quod autem uis eadem sit, ostenditur. Trium enim formarum argumentationis, hæc est materia et sensus: Cui omne argentum legatum est, eadem signata pecunia legata est. uerum hæc una materia triplicem formam accipit, ita tamen ut idem semper efficiatur, et sit eadem formarum omnium conclusio. Quapropter apertum est, Rodolphum agricolam non recte dixisse, qui antecedentia, consequentia, et repugnantia sicut à Cicero sunt exposita, non esse inuentionis, sed iudicij tantum dixit, cum utriusque et inuentionis et iudicij Cicero faciat. Inuentionis quidem, nam Cicero locum hunc repe-

riendi argumenti simplicem tradit: iudicij uero, quia tractatione triplicem esse uoluit, cum unius et eiusdem sententiae triplicem dispositionem et tres formas faciat.
 APPELLANT autem, et c. Hoc in loco de syllogismis, quos hypotheticos, id est conditionales appellant, agitur: quorum septem sunt formæ. tres primæ pronuntiationis conexis fiunt, quarta et quinta disiunctis, sexta uero et septima copulatis. quare de conexis, disiunctis, et copulatis proloquiis prius est dicendum quam de syllogismis. Est autem conexum pronuntiatum, quod pluribus simplicibus proloquiis coniunctione si de iunctis, coalescit. cuius ea natura est, ut si gnificet partem priorem siue posteriorem ueram esse non posse, id est, posteriori ex priore necessario sequi: ut si Lycurgus est Lacedæmonius, Lycurgus est Peloponnesius. Eiusmodi pronuntiatione Græci συνημικον et συνικον dicunt. Copulatum dicitur, in quo plura simplicia proloquia coniunctione et colligatur: eiusque natura est, ut si unum est mendacium, etiam si cætera uera sunt, totum esse mendacium dicatur. ut Annibal Scipionem ad Ticinum fudit, et sauciauit: idem Sempronium ad Trebiam superauit, et ad Trasimenum Flaminiū occidit, et ad Cannas Paulum interfecit, Varronemque fugauit. Hoc proloquium uerum est, quia partes omnes ueræ sunt. quod si ei partem aliquam falsam addideris, totum pronuntiatum falsum reddes. ut si superioribus adieceris: et idem in Campania Quintum Fabium Maximum cunctando fregit: falsum dices. non enim Annibal Fabium, sed Fabius Annibalem cunctando uicit. unde et cunctator dictus est, de quo sic Ennius:
 Vnus homo nobis cunctando restituit rem,
 Non ponebat enim rumores ante salutem.
 Superius proloquium, quod nos copulatum uocabamus, Græci συνημικον appellant. Disiunctum denique pronuntiatum est, quod pluribus constat simplicibus, coniunctione aut inter se distinctis, ut: Aut malum, est uoluptas, aut bonum, aut neque bonum neque malum est. Omnia autem quæ disiunguntur, pugnantia inter sese esse oportet, eorumque opposita ἀντιμαχικον Græci dicunt: ea quoque inter sese aduersa esse. Eiusmodi disiectum proloquium: Græci ἀντισυνημικον et ἀντικον uocant. Ex omnibus quæ disiunguntur, unum esse uerum debet, cætera falsa. quod si aut nihil omnium uerum, aut omnia plura ue quam unum uera erunt: aut quæ disiuncta sunt non pugnant, aut quæ opposita eorum sunt, contraria inter sese non erunt: tunc id disiectum mendacium est, et appellatur ἀντιμαχικον, sicuti hoc est, in quo quæ opposita non sunt contraria: aut curris, aut ambulans, aut stas. nam ipsa quidem inter sese aduersa sunt, sed opposita eorum non repugnant. non obambulare enim, et non stare, et non currere, contraria inter sese non sunt: quoniam contraria ea dicuntur, quæ simul uera esse nequeunt.
 Possis

Possis enim simul eodem que tempore, neque ambulare, neque stare, neque currere. hæc Gellius, capite octauo libri decimifexti. Ad Ciceronem reuertamur. Prima forma syllogismi conditionalis est, si pronuntiatum conexi partem priorem assumas, ut posteriorem concludas: ut, Si Cicero est orator, est philosophus: atqui est orator, igitur philosophus. Hic modus est ab antecedentibus dictus, quod ex parte antecedente, id est, priore conexi proloquij, pars consequens, id est, posterior colligatur. Forma secunda est, si partis posterioris contradicens in assumptione ponatur, ex quo prioris oppositum coniciatur: ut, Si Cicero est orator, est uir bonus: non est autem uir bonus, neque igitur orator. Hic modus à consequentibus est appellatus, quia ex contradicens partis consequentis, id est posterioris, confectum est partis antecedentis contradicens. Tertia forma est, si duplicem negationem pronuntiatum conexo addideris, quarum una toti proloquio præficiatur, altera posteriori parti præponatur: tum in assumptione partem priorem affirmas, ut in conclusione posteriori perimas, hoc modo: Non si Cicero orator est, non est uir bonus: at qui est orator, bonus uir igitur. Hic modus à repugnantibus uocatur. repugnat enim, ut Cicero sit orator, et non sit uir bonus. Sub quo genere enthymemata continentur, non quidem omnia, sed quæ ex contrariis uel repugnantibus conclusa sunt, quæ per excellentiam dicuntur enthymemata, non quod sola, sed quod omnium acutissima sint. Nam enthymema triplicem intellectum habet, ut ait Quintilianus. Vnum, quo omnia mente concepta significamus: alterum, quo sententiam cum ratione: tertium, quo certam argumenti conclusionem uel ex consequentibus, uel ex repugnantibus. Ex consequentibus, quod habet propositionem, coniunctamque rei primis probationem. Cuius forma quadruplex est. aut enim propositio præcedit et ratio sequitur, ut, Silent leges inter arma, nec se expectari iubet, cum ei qui expectare uelit, ante iniusta pœna luenda sit, quam iusta repetenda, aut contra rationem propositio sequitur: ut, Quod si duodecim tabule nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo defenderit, interfici impune uoluerunt: quis est qui quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet? aut propositionem rationi postpositam sequitur alia ratio, ut si proximo exemplo hanc quoque rationem addas, cum uiderit aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus, aut denique ex præpositione et ratione fit aliqua complexio: ut, Infidatorem et latronem, quæ potest afferri iniusta nex et propositio est. Deinde, Quid comitatus nostri? quid gladij ualuerunt? ratio, unde fit illa complexio quæ sequitur. Quos habere certe non liceret, si illis uti nullo pacto liceret. Hactenus de enthymemate à consequentibus. Nunc pauca de eo quod à repugnantibus est dicamus. Eius apud Ciceronem pro-

Milone exemplum est. Eius mortis sedetis ultores cuius uitam si putetis per uos restitui posse, nolitis. Deinde pro eodem Latius. Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querela: quæ iure, quem loco, quæ tempore, quæ impune non est ausus: hinc iniuria in quo loco, alio tempore, cum periculo capitis non dubitauit occidere. Deinde pro Ligario. Quorum igitur impunitas Cæsar tuæ clementia laus est, eorum ipsorum te ad crudelitatem acuet oratio. De hoc genere enthymematis, quod est à repugnantibus, Cicero uerba facit, quod oratori cum dialectico commune esse dicit. unde fit, ut locus qui est ab antecedentibus, consequentibus, et repugnantibus, non modo dialecticorum fit, sed, oratorum et iurisperitorum: id quod Cicero planè docet et cum dicit, ut iam admonuimus. Hoc differendi genus attingit omnino uestras quoque in respondendo disputationes, id est iurisperitorum: sed philosophorum magis, quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus sententijs communis conclusio, quæ à dialecticis tertius modus, à rhetoribus enthymema nuncupatur. Et hæc de tribus primis syllogismorum conditionalium formis, quæ pronuntiationis conexis constant, dixisse sufficiat. Ad quartum et quintum modos ueniamus, qui ex disiunctis proloquijs fiunt. Eorum quartus est, si proloquij disiunctam partem priorem assumas, ut in conclusione posteriorem eueras, hoc modo: Aut dies est, aut nox est: atqui dies est, non igitur nox. Quintus modus est, si pars prior disiuncti negetur in assumptione, ut in conclusione posterior affirmetur, ita: Vel dies est, uel nox: non autem dies, igitur nox. Sextus et septimus modus ex proloquijs copulatis componitur. et sextus est, si toti copulato negationem præfeceris, deinde copulati membrum prius assumpseris, ut posterius in conclusione perimas, hoc modo: Non et dies est et nox: est autem dies, non igitur nox. Septimus uero modus est, si negati copulati pars prior in assumptione perimatur, ut posterior in conclusione probetur, hoc modo: Non et dies est et nox: atqui dies non est, igitur est nox. Animaduertendum est autem: hos duos postremos modos, id est sextum et septimum, ex quarto et quinto fieri, coniunctione disiunctiua in copulatiuam mutata, et toti pronuntiato præposita negatione. PROXIMVS est locus rerum efficientium quæ causæ appellantur: deinde rerum effectuarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulò antè posui. Causa res est, cuius ui aliquid euenit. Eius genera quatuor antè fecimus: materiam, ex qua res fit: formam, per quam res est: efficientem, à qua res fit: finem propter quam res est. Illas priores Rodolphus non causas appellat, sed sub partibus cõplectitur, nec immeritò. nam materia et forma rei naturalis partes sunt, ut hominis corpus, animus. Has uero posteriores solas

causas facit, efficientem dico & finem. nec iniuria. Nam causa est, cuius uirtute aliquid, ut iam diximus, euenit: ut autē aliquid eueniat, necesse est id esse quod uim efficiendi habeat, cuius efficiētia formari res possit: deinde id si non aliquo ad agendum stimulo moueatur, iners segneq; manebit, quo fit ut alicuius rei gratia quod agit operetur. Id ergo cuius uirtute res fit, efficiens est: cuius uerō causa, finis. Hæc autem genera quatuor, ad duo capita Cicero redegit, qui dixit: Causarum duo genera sunt. unum quod uis sua id quod sub ea subiectum est, certē efficit: alterum quod naturam efficiendi non habet, sed sine quo effici non possit. quam diuisionem idem quoque in Partitionibus oratorij facit, dicens: Causarum sunt alie quæ ipsæ conficiunt, alie quæ uim aliquam ad conficiendum adferunt. Itaque illæ superiores, conficientes uocantur: hæc reliquæ ponantur in eo genere, ut sine is confici aliquid non possit. Ergo causarum omnium capita genera duo sunt, efficiens, & sine qua nihil effici potest: ad quæ rediguntur, ut diximus, quatuor illa causarum genera, quæ philosophi faciunt. Efficiens causa dicitur, quæ suā operā rei faciendæ præbet: ut architectus ædiū causa est efficiens. Sub efficiente formā & finē cū Cicero comprehendimus, id quod & in Partitionibus ipse testatur, ubi dicit: Sunt autē alie causæ quæ aut propter principium, aut propter exitum conficiētes uocantur. per exitū finē intelligit, per principium uerō formam. Est enim forma, sicuti phisici definiunt, principium effectuum motus & quietis. neque placet ut per principium materiam intelligas, sicuti Georgius Valla homo minime malus diuimat. Nam Cicero materiam non sub efficientibus, sed sub ijs sine quibus nihil efficitur reponit. Itaque iam constat, tres causas in idem genus cadere, efficientem, formam, & finem. Nam idem efficiens & finis esse potest, ut is qui sibi domum ædificat, quatenus ædificat efficiens est: ut uerō sibi habitandam domum efficit, est finis. Sic forma efficiens est, tametsi Rodolphus neget. quod autem forma sit efficiens, ex superiori definitione liquet, quæ est hæc: Forma est principium effectuum motus & quietis. Hactenus de ijs quæ ad causas efficiētes rediguntur: nunc de reliquis dicendum, sine quibus non efficitur. Materia sub eo genere reponitur, sine quo nihil effici potest: ut æs, statua ære materia est, sine qua statua ære fieri nequit. Vnde colligimus, ad hæc duo capita, id est, ad efficientes causas & sine quibus non efficitur, omnes causarum modos à Cicero reuocari. Quare mihi reprehendendus Agricola uidetur, qui Cicero taxat, quod omnia causarum genera ad solas efficientes causas redegerit, qui tamen non redegit, id quod ei sole clarius euadet, qui Cicero diuisionem legerit. Nam cum Cicero causas ita distribuisset, ut alie conficientes essent, alie non conficientes, sub his quæ non con-

ficiunt, materiam collocauit: reliquas uerō ad efficientes reuocauit. quare non omnes causas efficiētes esse uoluit. HUIUS generis causarum sine quo non efficitur. Causas eas quæ non sunt efficientes quidem, sed sine quibus nihil efficitur, Cicero distribuit, sic ut earum alie sint quietæ, stolidæ quodammodo, & nihil agentes: alie quidē sint in motu, et nonnihil agant. Causæ quietæ sunt, et quæ per se nihil agunt, ut locus, tempus, materia, instrumentum. nam sine loco, tempore, materia & instrumento nihil efficitur. locus tamen, tempus, materia, & instrumentum non efficiunt. Verum Rodolphus instrumenta ad efficientes causas reuocat, nec certē iniuria. Nam eorum quæ efficiunt, alia sunt uirtus, id est præcipua & imperantia: alia uerō obsequuntur & ministrant. quorum alia agunt, alia agendi sunt instrumenta: ut in domo faciendâ architectus imperat, qui quo modo fieri quidque debeat iubet: is qui lapidem sculpsit, qui parietem extruit, qui cædit aptat quæ materiam, ministrat & obsequitur. Instrumenta sunt, securis, terebra, mallei, & quæcunque sunt alia quibus artifex opus suum explicat. Illæ autem causæ dicuntur esse in motu, & nonnihil agunt: quæ tametsi conficientes non sint, & suum effectum directo non prospectent, quandam tamen præursionem et præparationem ad efficiendum adhibent, & per se adiuuenta quædam (licet non necessaria) præbet. Hoc modo cōgressio causa est nonnunquam amoris, & amor aliquando flagitij, non tamen ita ut congressio in eum finē facta sit, ut amor inde sequeretur: sed quia contingit, ut qui sapius cū aliquo cōgressus est, eū amari cū quo congressus est. EX hoc genere causarum ex æternitate pendentium, fatum ex Stoicis necitur. Cicero fatum collocat in eo genere causarum, quæ præcurrentes appellantur. Fatum uerō Gellius capite 2. libri 6. sic definit: Fatum est (inquit Chrysippus Stoicus) sempiterna quædam & indeclinabilis series rerum, & cathena uolens semet ipsa sese, & implicans per æternos consequentiæ ordines: ex quibus apta connexa que est. Qui huic definitioni obstrepunt, sic fatum euertere conantur: Si omnia fato reguntur, neque sati uolumina declinari transcendendi ue possunt, peccata non sunt hominibus inducenda, neque eorum uoluntatibus, sed illi necessitati inuitabili, quæ rerum omnium domina est & arbitra, per quam necesse sit fieri quicquid futurum est. Verum Chrysippus hanc obiectionem sic diluit. Sicut lapidem cylindrum per spacia terræ prona si iacias, aut pellos, causam ei quidem & initium præcipitantiæ feceris: mox tamen ille præceps uoluitur, non quia in iam id facis, sed quia modus eius & formæ uolubilitas sese sic habet. sic ordo & ratio & necessitas fati, genera ipsa et principia causarum mouet: impetus uerō consiliorū mentiumq; nostrarū, actionesq; ipsas

ipsas uoluntas cuiusq; propria & animorum ingenia moderantur. Insuper Seneca in libro de Diuina prouidentia, naturam sati ita describit: Fata nos ducunt, & quantumcumque temporis restet, prima nascentium hora disposuit: causa pendet, ex causa priuata ac publica, longus rerum ordo trahit: ideo fortiter omne faciendum est, quia non ut putamus incidunt cuncta, sed eueniunt. Olim constitutum est quid gaudeas, quid feras: & quamuis magna uideatur uarietate singulorū uita distingui, summa in unum uenit. ATQUE UT earum causarum. Quemadmodum causæ sine quibus nihil efficitur, distributæ sunt: sic efficientes diuidi possunt, ut earum alia absoluta & perfecta sit, quæ sola per se suum opus efficit, nulla re adiuuante: alia uerō non sola, quæ adiuuari uelit, ipsamet quidem etiam adiuuans & efficiendi socia quædam, ut sola uirtus bonos eos efficit, in quibus est: sed an sola beatos efficiat, an uerō sit adiuuanda, queritur. Si Stoicis credimus, sola uirtus beatos efficit: si Peripateticis, non sola, sed bonis corporeis & fortuitis adiuuanda est. Quod autem Cicero dicat, sapientiam solam per se sapientes efficere, docet nos, aliquando efficientem causam & formam eandem esse. nam sapientia sapientis forma est, ut uult Boëtius. eadem uero, sicut Cicero dicit, sapientis efficiens causa est. Quare non est quod Rodolphus neget, formam et efficientem interim eandem esse. QUARE cum in disputationem inciderit causa efficiens. A causa ad effectum nonnunquam argumentatio necessaria est, aliquando non est necessaria. Necessaria est cōclusio, si ab efficiente causa argumenteris. nam causa efficiens dicitur, quæ uis sua id quod sub ea subiectum est, certē efficit. Certē Cicero signanter dixit, quasi necessario, uel haud dubie dicere uellet, quod si causa efficiens suum opus ex necessitate sortiatur, ab ea sanè ad effectum rata erit & explorata collectio. ut, si sol adest, ergo lux adfit oportet. Non est autem certa neq; necessaria argumentatio, ab ea causa, sine qua non efficitur, ad id quod ex ea fit. non enim protinus sequitur, si sit æs, æream statuam esse: quæuis ærea statua sine ære fieri non possit: æs tamen esse potest, ut ærea statua non sit. Itaq; genus illud causæ quod efficiendi uim habet, ab eo diligenter separandum est, sine quo res non efficitur. nam illud in argumentando non fallit, nec errorem in colligendo solet adferre: quippe quod indubitata & explorata fidei sit. hoc uerō genus sine quo non efficitur, sepe fallit: neque enim necessariam efficiendi per se uim habet: quo fit, ut eius effectus non ex necessitate colligatur. Illud enim est, tanquam, Vinam ne in nemore Pelio securibus cæsa cecidissent abiegnæ ad terram trabes. Trabes illæ quæ in nemore Pelio cæse sunt, causæ fuerunt Argo nauis fabricandæ, non quidem conficientes, sed sine quibus Argo nauis fabricata non est, nam illi fabricandæ materiam præbue-

runt. Recte nos admonet Quintilianus capite decimo libri quinti, ne causas ab ultimo repetamus. ut ancilla Medæ coniugis Iasonis, suæ heræ miseræ causam esse dicebat trabes abiegnas in nemore Pelio cæsas. nam nisi cæse fuissent, neque ad terram cecidissent, Argo nauis fabricata non fuisset: unde miserâ Medæ orta est, quæ patrem suum Acetam regem Colchorum, patriam quæ suam Colchida reliquit, ut Iasonem post uellus aureum cōquisitum, in Græciam sequeretur: à quo tandem repudiata fuit, tametsi cam postea reuocauerit, ut Iustinus libro 2. & 4. narrat. Huius rei Cicero meminit, cum alibi, tum secundo Rhetor. ad Herennium, ubi de uitiosa expositione loquitur: sic enim ait: Ne Ennium & ceteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est: Vinam ne in nemore Pelio securibus cæsa cecidisset abiegnæ ad terram trabes, ne ue nauis inchoadæ exordium cepisset, quæ nunc nominatur Argo: in qua Argiui delecti uiri ueluti petebant pellem illam inauratâ arietis Colchis, in medio regio Pelicæ per dolum. nam nunquam heræ meæ errans Medæ pedem efferret domo ægra, & amore saucia. Nam hic satis erat dicere, si id modo quando factis erat, curasset poeta: Vinam ne heræ meæ erras pedem efferret domo, Medæ animo ægra & amore saucia. Ergo hæc quoq; ab ultimo repetitione, in expositione magnopere super sedendum est. non enim reprehensione, sicut alie complures, sed sua sponte uitiosa est. Similis causa est, si quis dicat Publium Cornelium Scipionem causam multarū in urbe Roma seditionū, nam nisi Corneliam filiam Sempronio ducendam collocasset, & Sempronius ex ea Tiberium & Caium Gracchos suscepisset, qui multas in urbe seditiones excitarunt, seditiones illæ suscitata non fuissent. IN nemore Pelio. Ouidius libro quinto Fastorum de nemore Pelio sit ait:

Pelionæ Aemoniæ mons est obuersus in austros;

Summa uirent pinu, cætera quercus habet:

Phillyrides tenuit, saxo stant antra uictufo,

Quæ iustum memorant incoluisse senem.

Hic est Pelion, qui (quemadmodum dictum est) Argo nauis fabricandæ materiam tribuit, ut Flaccus libro primo testatur, & Catullus in Pelei nuptijs:

Peliaco quondam prognatæ uertice pinus,

Dicuntur liquidas Neptuni nasse per undas,

Phasidos ad fluctus.

Cicero lib. 1. Tusculanarum, Argo nauis meminit, ubi dicit: Etenim si nunc aliquid assequi sese putant, qui ostium Ponti uiderunt, & eas angustias, per quas penetrauit ea quæ nominata est Argo, quia Argiui in ea delecti uiri ueluti petebant pellem inauratam arietis, cū Colchos adissent. sed de Argo nauis satis dictum. De Pelio monte rursus præter superiora, pauca dicamus. Mons Pelion adeo altus est, ut Dicearchus mathematicus, regū cura motes permensus, omnium cū altissim-

altissimū prodiderit. hinc illud est Ouidij lib. Fasto. 1. Sic petitur coelum, non ut ferat Ossan Olympus Summaq; Peliculus sidera tangat apex.

AT cum in Aiakis nauim. Sicut exemplum causae Tullius ante dedit, sine qua res non efficitur, quae nos in colligendo saepe fallit, quod ex ea non necessario sequatur effectus: ut si trabes in Pelio nemore fuerunt, non protinus tamen Argo nauis fabricata est, neque continuo Medea misera fuit. Sic nunc Cicero dat exemplum causae, quae sua ui, quod sub ea subiectum est, certe efficit: ut ignis causa est efficiens incendij, neque non urere potest, si ei apponatur quod uri possit, ut igneum fulmen crispifulcans iniectum in Aiakis nauem, non accendere non potuit. nauis enim necessario inflammata est. Ab eiusmodi causa efficiente, ad effectum rata est et inexpugnabilis argumentatio: ut fulmen iniectum est in nauem Aiakis, igitur inflammata nauis est. Duo fuerunt Aiaces, unus Oilēus, et alter Telamonius, ambo furuerunt. Oilēus quidem amore et ira: Telamonius, amore dirō. nam Ajax Oilēus per impatientiam amoris Cassandram filiam Priami, et uatem, in templo Palladis oppressit, quam nimis Palladis ultia est. unde Vergilius primo Aeneidos sic ait sub persona Iunonis:

-Pallas ne exurere classē

Argiuū, atq; ipsos potuit submergere ponto?

Vnius ob noxam, et furias Aiakis Oilēi,

Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem,

Dificitq; rates, auertitq; equora uentis:

Illum expirantem transfixo pectore flammis,

Turbine corripuit, scopuloq; infixit acuto.

Alter uero, nempe Telamonius Ajax, in furorem ira uersus est, de quo poetæ sic loquuntur. Achille sagitta Paridis interempto, magna inter Aiacem et Vlysem contentio orta est, uter ipsorum illius armis dignior esset. Agamemnon autem ne in alterius odium incideret, illius contentione iudicium ad principes Graecorum reiecit, ut pro uirtute et meritis utriusque, arma alteri adiudicarent. Iussu igitur utroque in concessu principum causam suam agere, Vlyses non uirtute, non meritis, sed eloquentia, qua plurimum ualebat, effecit ut sibi arma adiudicarentur. Illam autem repulsam Ajax adeo egre tulit, ut primum furiosus sit effectus: deinde cum respulisset, gladio incumbens sese interfecerit. Aiacem autem Telamonium Ouid. lib. xij. Metamorph. sic loquentem inducit.

-Agimus pro Iuppiter, inquit,

Ante rates causam, et mecum confertur Vlyses?

At non Hectoris dubitasti cedere flammis,

Quas ego sustinui, quas hac à classe fugavi.

Tutius est igitur fictis contendere uerbis,

Quam pugnare manu: sed nec mihi dicere proptū,

Nec facere est isti, quantum ego Marte feroci,

Inq; acie ualeo, tantum ualeat iste loquendo.

Nec memoranda tamē uobis me a facta Pelasgi

Esse reor, uidistis enim, sua narret Vlyses,

Quae sine teste gerit, quorum nox conscia sola est, et cetera, quae ab Ouidio repetes. Nunc uero de Aiace Oilēo, non autem de Telamónio Cicero loquitur.

AT QV E etiam est causarum dissimilitudo. Cicero causas alia distributione partitur, ut earum aliae sint necessitatis, aliae uoluntatis, aliae perturbationis, aliae habitus, aliae naturae, aliae artis, aliae casus et fortunae. Causae necessitatis sunt in ijs rebus, quae rationis et consilij expertes sunt. Nam eiusmodi res omnes, ut ait Rodolphus, necessitate in agēdo sequuntur: ut ignis appposito sibi quod uri possit, non urere non potest. Causae uoluntatis sunt in ijs rebus, quas homines consilio, ratione et iudicio administrant. In ijs enim agendis delectum sequi uidentur, quas si uolunt, agunt: si nolunt, non agunt, sed ab eis absterent. Est enim uoluntas, ut philosophi definiunt, rationalis appetitus: ut cum hunc libellum legis, uoluntas tua causa est quare legas, nam quia legere uoluisti, propterea legis. Causa perturbationis in ijs est, qui ob ebrietatem ad manus et ad ferrum ueniunt, et in omnibus illis qui impetu mentis impulsu quicquam agunt: ut si quis euentum horum temporum timeat, id est si quis urbem relinquit, Antonij tyrannidem timens, causa migrationis timor habetur, qui perturbationis est species. Nam timor est appropinquantis mali metus. Metus uero, futuri mali opinio.

At perturbatio aut est praesentis, aut futuri boni uel mali opinio, praesentis boni, ut letitia: mali praesentis, ut aegritudo, futuri mali, ut metus: boni futuri, ut libido. Has quatuor species perturbatio comprehendit. Est autem perturbatio, ut inquit Cicero lib. 4. Question. Tuscul. auersa à recta ratione contra naturam animi incitatio. Habitus causa est, in eo qui ad aliquid agendum assuetus est, est enim habitus qualitas quaedam usu et meditatione comparata, qua ad aliquid faciendum procliuus et prompti sumus. Ut qui uirtutis habitum sibi comparauit, ad bene agendum paratissimus est. Natura nonnunquam causa esse dicitur, ut aliquid fiat. Sed memineris naturam hoc in loco pro facilitate quadam et naturali promptitudine capi, ut adulescentes suapte natura ad libidinem prompti sunt. Ars est recte faciendi consuetudo, sicut Aristot. 6. Ethic. definit. Quo fit, ut sit artis bene pingere. Casus denique causa est accidentaria, ut pote rerum earum quae temere et insperato nobis contingunt, ut, Adrastus filium Croesi casu occidit. nam cum telum misit ut feram confugeret, Croesi filium prae ter expectatione occidit. Haec autem oēs causae praeter primum modum, non necessariae sunt, ut uoluntas, perturbatio, habitus, natura, ars et casus. VELVT omne intereat quod ortum est. Quintilianus cap. de Argumentis, ubi de rebus mutua confirmationem praestantibus loquitur, scribit ita. Illa quoque quae ex

rebus

rebus mutua confirmationem praestantibus ducuntur, quae proprii generis quidam uiri uolunt et uocant in τῶν πρὸς ἀλλήλους, Cicero ex rebus sub eandem rationem ueniuntibus, forte consequentibus iuxerim: Si portorium Rhodij locare honestum est, et Hermacroni conducere: et quod discere honestum, et docere. Unde illa non hac ratione dicta, sed efficiens idem Domitij Afri sententia est pulchra, Ego accusaui, uos damnastis. Est inuicem consequens, et quod ex diuersis ostendit: ut qui nondum nasci dicit, per hoc ipsum et deficere significat, quia deficit omne quod nascitur. OMNIUM autem causarum etc. Causarum omnium aliae sunt constantes, aliae inconstantes. Constantes sunt, quae suū semper effectum, nisi fuerint impeditae, sortiuntur. Sunt enim inconstantes illae quae uariatae, et mobiles sunt. Ars et natura sub genere priori reponuntur: sunt enim constantes, ut natura suum effectum semper nisi aliunde impediatur habet. Dixi, nisi impediatur, nam impedita suū euentum non nanciscitur: puta cum monstra pariter, materia impeditur, neq; enim naturae finis est, ut monstra pariat, sed id matris uitio contingit. De arte pariter modo iudicandum est, nam ars naturam imitatur. Ars autem finem suū semper prospicit, et ad eum tendit, quod si eo non nunquam frustratur, non arti, sed materiae, quae arte excolitur, tribuendum est. Sub genere posteriore collocantur, uoluntas, perturbatio, casus, nam sunt omnes mobiles, neque constantes, sed uariae et mutabiles. Boetius habitum causis inconstantibus subiecit, et eam esse Ciceronis sententiam comprobauit: sed meo sane iudicio falsus est. Nam Cicero sub constantibus causis habitum reposuit, siquidem ars habitus est, ut Aristot. 6. Ethic. definit. Quod si ars habitus sit, et subijciatur ars constantibus causis, eisdem subijciatur habitus. At Boetius forsitan dicit, Cicero diuisione superiori habitum et artem separauit, diuersasq; causas fecit: non igitur per artem debet habitus intelligi. Aut contra, si intelligatur, satis erat eorum alterum dixisse. Sed soluitur: Omnis ars est habitus, non autem omnis habitus est ars. Habitus genus est artis, ars uero species. Est enim ars, rerum faciendarum habitus et consuetudo. Ceterum multi sunt habitus, quos artes uocare non possumus: cuiusmodi sunt uirtutes omnes morales, ergo qui artem dixit, eundem dixisse habitum necesse est: at qui Cicero dixit artem causam esse constantem, igitur habitum causam esse constantem uoluit, id quod et ratio suadet. Est enim habitus constantis affectio, uel si mauius, qualitas longa meditatio ne firmata. Quare non est habitus inter eas causas collocandus, quae sunt inconstantes. SED tamen earum, 50 et c.) Causarum inconstantium aliae sunt perspicuae, aliae latent. Perspicuae sunt quarum cognitio est euentus: latent, quarum exitus est obscurus. Causas perspicuas Cicero definit, quae à ratione uel iudicio oriuntur. Nam

ratio et iudicium nunquam cognitione relinquit, eius rei quae efficere conatur. Latentes causas idem describit, quae fortuitae sunt et accidentariae, quaeq; praeter spem et expectationem nostram eueniunt: id est, quae sunt causae eorum quae insperato contingunt. Sub causis perspicuis, uoluntate comprehendit et perturbationem. Nam perspicuae causae sunt, quae appetitionem animi iudiciumq; tangunt: at qui uoluntas et perturbatio sunt eiusmodi, ergo causae perspicuae sunt. Nam licet perturbatio iudicium non tangat, appetitionem tamen animi tangit. Est enim perturbatio, quidam appetitus animi, id est animi cupiditas, ut ira, libido, et cetera id genus. Porro uoluntas cum sit rationalis, iudicij particeps est. Eadem praeterea appetitio quaedam animi dicitur, quippe quae definitur appetitus rationalis. Ceterum quod Boetius ait, procul à sententia Tulliana abest, cum dicat naturam et artem sub causis perspicuis à Cicero comprehendendi. Nam quod hoc à ueritate funditus alienum sit, id quod Cicero ante dixit, clare docet. Inquit enim Cicero, naturam et artem causas esse constantes. Quod si constantes sunt, sane non erunt eae causae, quas Cicero perspicuas appellat. Perspicuas enim non esse constantes affirmat, cum sic distribuit: Sed earum tamen causarum quae non sunt constantes, aliae sunt perspicuae, aliae latent. Sunt autem ars et natura constantes causae, sicut Cicero testatur: eas igitur sub perspicuis non collocat, qui perspicuas sub inconstantibus reponit. Idem de habitu Boetius affirmat, sed illud iam refutauimus. ETIAM ut ea quae fiunt, 50 Causarum aliae sunt uoluntariae, aliae ignoratae. Uoluntariae sunt causae, rerum earum quas homines consilio et prudentia dirigunt. Sunt ignoratae causae, rerum earum quae necessitate efficiuntur, necessitate quidem, non quod non fieri non possint, sed quia siue uelimus siue nolumus fiant, id est, rerum earum quae non sunt in manu et potestate nostra, ut ignis necessitate accendit, terra necessitate deprimitur, in quibus uoluntas nulla est, neq; consilium dominatur, sed quia sic à natura sunt effecta, ideo fiunt. Ceterum cum Cicero casum partim ignoratum, partim uoluntarium appellat, seipsum paulo post interpretatur, cum dicit: Iacere uero, uoluntatis est: ferire quem nolueris, fortunae, id est rei fortuitae. principium, uoluntarium est: exitus uero, ignoratus. ut cum Adrastus telum misit, liberum erat illi mittere, uel non mittere: sed cum misso telum filium Croesi interfecit, hoc non proposuerat, sed ignorabat: nam alterius rei causa, non huius telum miserat, sed ut feram transfigeret. Praeterea sub causis ignoratis, animi perturbationes cadunt. Nam tametsi sunt uoluntariae aliquando, quippe quae admonitione et obiurgatione placentur: interim tamen usque adeo turbulenta sunt, et tam uehementes et concitatos motus habent, ut totum hominem occupent, et sui iuris efficiant, ita inquam, ut homo neque

deberet, illi inquam sacrosancti iuris interpretes sup-
peditarunt: in quibus omnibus hoc egregium præ-
ceptum ad omnem uitam pertinens est, hæc uox ple-
na humanitatis obseruari debet, ut inter bonos bene
agatur. id est, bonos ex fide debere præstare, etiam
quæ non aperte lingua nuncupata sint. Est enim, ut
ait Cicero primo Officiorum, fides fundamentum iu-
stitiæ, quæ est dictorum conuentorumque constantia
et ueritas: quam Stoici sic appellatam ideo putant,
quod fiat quod dictum est. **CONIUNCTVS.**)
De causis dictum, nunc de euentis dicendum est.
Sunt autem euenta, quæ uel et impulsu causarum eue-
niunt. Rodolphus ea duplicia facit, destinata et effe-
cta. ut sint effecta, quæ ab efficientibus causis eueni-
unt: destinata uero, quæ ad certum finem referun-
tur. ut domus est effectus ædificantis, et calceus pa-
uiter effectus calcearij sutoris, sed calceus et domus
destinata quoque dici possunt. nam sicut domus habi-
tationis causa fit, ita calceus ad tutandos pedes à fri-
gore uel aestu immodico destinatur. Verum Cicero
destinatorum non meminit inter euenta, quemadmo-
dum neque finium inter causas. Sed sicut finem ad
efficientem causam, sic destinata ad effecta redegit:
nec iniuria. sicut enim idem efficiens et finis esse po-
test, sic destinatum et effectus in idem competere
possunt: ut exemplo superiore constat, quo do-
mum et calceum destinata simul et effecta probaui-
mus esse. Coniunctus est autem cum causis euentu-
rum locus. Unde fit, ut causas et euenta Rodol-
phus uno nomine cognata uocet, quod altera alteris
nascendi proueniendi que origine coniuncta sint,
aut (ut ait Cicero) quia quemadmodum causa quid
effectum sit indicat, sic quod effectum est, cau-
sam demonstrat. Quia ergo uterque locus cum al-
tero coniunctus est, idem argumentum ab utroque
depromi potest: ut si auaritiã tollere uultis, ma-
ter eius tollenda est luxuries. **HIC locus suppe-
ditare solet.**) Cum de causis loqueremur, ostendimus
locum causarum oratoribus et philosophis familia-
rissimum esse. Nunc addit Tullius effecta philoso-
phis et oratoribus et poetis imprimis conuenire:
nec non, mirabilem dicendi copiam eisdem suppe-
ditare. Neque immerito dixit. Si enim oratorum est
et philosophorum de causis disputare, eorundem
quoque erit de effectis differere. nam causarum co-
gnitio euentorum cognitionem facit. Et sicut ex cau-
sis effecta, sic ex effectis causas colligere possunt.

SED ijs qui ornate et copiose loqui possunt.)
Signanter dixit, qui ornate loqui possunt, de philoso-
phis intelligens. Nam pauci, uel potius nulli ab urbe
condita ad seculum usque Ciceronis, latini philo-
sophi ornate locuti sunt, ut libro primo **Quæstio-
nũ Tuscul.** testatur, ubi inquit, quemadmodum iam
ante citauimus: Philosophia latuit usque ad hanc

etatem, nec illum habuit lumen literarum latina-
rum, quæ excitanda et illustranda nobis est, ut si
occupati profuimus, aliquid ciuibus nostris profi-
mus etiam, si possumus, ociosi: in quo eo magis est
elaborandum nobis, quod multi iam esse latini li-
bri dicuntur scripti. inconsiderate, ab optimis illis
quidem uiris, sed non satis eruditus. Fieri autem
potest, ut recte quis sentiat, et id quod semit politè
eloqui non possit. Sed mandare quinquã literis suas
cogitationes, qui eas nec disponere nec illustrare pos-
sit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, homi-
nis est intemperanter abutentis et ocio et literis. Ita-
que suos libros ipsi legunt cum suis, nec quisquam
attingit præter eos qui eandem licentiam scribendi
sibi permitti uolunt. Quare si aliquid oratoria lau-
di nostra attulimus industria, multo studiøsius philo-
sophiæ fontes aperiemus, è quibus etiam illa mana-
bant. Sed non solum ad etatem Ciceronis usque, latina
philosophia latuit, uerum etiam hodie latet. nec la-
tiorum philosophorum quinquã habemus præ-
ter Ciceronem, qui dignus sit ut legatur: nisi Sene-
cam, Apuleium, et Boëtium, latinos esse philoso-
phos dicimus: et totam Senecæ dictionem **Quinti-
lianus** et **Gellius** notant. Apuleium nimia affecta-
tio uitiosum facit. Denique Boëtius, si Laurentio cre-
dendum est, de lingua latina male meritis censetur:
cuius proprietatem nõ animaduertens, ad grecis an-
dum nos inducit. Ceterum eorum qui hodie philo-
sophiam tractant, quotus quisque, latinus est? Sanè
quemadmodum **Philoxenus**, **Euryxidis** filius, et **Gna-
to Siculus**, gulae proceres, imò uerò extremi perdi-
tiq; gulones, cõuiujs adhibiti, emungere se in pul-
uibus solebant, ut abstinentibus ceteris, soli epulis ama-
pliter fruereutur: ita hodierni philosophi uocabu-
lis sordidis, et ex intima plebei sermonis fece acce-
ptis, scedant et contaminant omnia, ut bonis menti-
bus et præclaris ingenijs inde auersis, soli ipsi re-
rum potiantur, ac citra æmulum regnent. **RELI-
QVVS** est comparationis locus.) Ex locis affectis
solus ille superest explicandus, qui à comparatione
uocatur: de quo Cicero supra in genere, quemadmo-
dum de ceteris, locutus est, eiusque exemplum sicut a-
liorum è iure ciuili desumptum posuit. Nunc uerò
comparationis usum et tractationem explicat. Est
autem comparatio maiorum cum minoribus, mino-
rum cum maioribus, parium cum paribus collatio.
Vel (ut **Quintilianus** ait) Comparata sunt, quæ
maiora ex minoribus, minora ex maioribus, paria
ex paribus probat. Minus ex maiore hoc modo pro-
batur: Fas est adulterum occidere, loris igitur cedere
licet. Contrà, maius ex minore sic: Si furem no-
cturnum licet occidere, quid latronem? Ex pari de-
niq; **Hofstius** qui patrem occidit in eculeo cù gallo gal-
limaceo serpente et simia, in profluentè aqua pro-
iectus

iectus est: igitur Nero qui matrem occidit, pari poe-
na debuit affici. Nam poena quæ aduersus interfecto-
rem patris iusta est, eadem aduersus interfectorem
patris iusta est, cum sit uterque parens: et qui u-
trumlibet occidit, parricida uocetur. Itaque Nero
quod parricida fuerit, parricidæ supplicio dignus
fuit, ut **Iuuenalis** octaua **Satyræ** scribit.

Libera si dentur populo suffragia, quis tam
Perditus, ut dubitet Senecam præferre Neroni?
Cuius supplicio non debuit una parari
Simia, nec serpens uenit, nec culeus unis.
Par Agamemnonidæ crimen, sed causa facit rem
Dis similem: quippe ille deis authoribus ultor
Patris erat cæsi media inter pocula, sed nec
Electræ iugulo se polluit, aut Spartani
Sanguine coniugij, nullis aconita propinquis
Miscuit, in scena nunquam cantauit Orestes,
Troica non scripsit. quid enim Verginius armis
Debit ulcisci magis, aut cum undice Galba?
Quid Nero tam seua crudaq; tyrannide fecit?
Hæc opera atq; hæ sunt generosi principis artes,
Gaudentis seædo peregrina ad pulpita saltu
Prostitui, Graicq; apium meruisse coronæ.

Rodolphus Agricola comparationem aliter atque à
no bis definita est descripsit, ijs uerbis: Comparatio
est duorum in uno tertio collatio: ut **Pallas** potuit suos
inimicos ulcisci: ergo **Iuno** suos ulcisci poterit. Et
licuit **Didoni** externa regna petere, igitur **Aeneæ** li-
cebit. Deinde **Nasica** facinorosum ciuem iure occi-
dit: ergo **Cic.** ciuè facinorosum iure occidet. In his
omnibus probationibus duo conferuntur in uno ter-
tio, quod utrisque cõuenit. Sed ille so nomine **Rodol-
phi** dixerim, comparatio non semper est duorum, ne
que in uno tertio semper fit. Quod autem duorum
non semper fit, ex **Cicerone** satis apparet, qui plura
uni, unum pluribus, plura pluribus, unum uni com-
parat. Quod si unum uni non semper conferatur,
aliquando duorum non est comparatio. Deinde non
in uno tertio semper fieri sic ostenditur, uel ex ipsius
Rodolphi exemplis, qui cap. de Comparatione hanc
esse comparationem dicit, inquit **Crassus** orator **Phi-
lippo** consuli, Ego te meum consulè putabo, qui me-
tuum Senatorem non putas? Hæc est inquam, autho-
re **Rodolpho**, comparatio: in qua duo conferuntur,
Philippus et **Crassus**: sed an in uno tertio, uiderit **Ro-
dolphus**. Sanè nemo nescit, consulem et senatorè res
esse diuersas, quare non semper in uno tertio compa-
ratio fiet. Idem **Agric.** comparationem à similitudi-
ne hoc discrimine separat, quod illa in uno tertio
fiat, hæc in duobus: ut sit similitudo, duorum in duo
collatio. Sed quemadmodum ostendimus, compa-
ratione non semper in uno tertio fieri: sic ostenden-
dum est, non in duobus semper similitudinem fieri,
sed aliquando in uno, quod exemplo **Rodolphi** pro-

bari potest. Similitudo est hæc, ut ait: Sicut
in fistula nihil præter collum laudandum est, ita
in **Demosthene** præter collum nihil laudandum esse
dicebat **Aeschines**. Quia si fistulae collu demas, reli-
quum est inutile: eodem modo, **Demosthenes** omnem
fiduciam in oratione reponebat. At in hac similitudi-
ne duo non in duobus, sed in uno conferuntur: ut **De-
mosthenes** et tibia duo sunt, quæ conferuntur in u-
no, nèpe in laude colli. Verbi gratia: similitudo est,
10 Quemadmodum uasa inania timiunt, plena nullum
uel exiguum sonum emittunt: ita imperitissimi sunt
loquaces, sapientes uerò pauca loquuntur. uel sic-
Ac ueluti magno in populo cum sepe coorta est
Seditio, seuitq; animis ignobile uulgus,
Iamq; faces et saxa uolant, furor arma ministrat:
Tū pietate grauem ac meritis si forte uirum quem
Conspexere, silent, arrectisq; auribus astant:
Ille regit dictis animos, ac pectora mulcet.
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postiquã
20 Aspiciens genitor, coeloq; inuectus aperto
Fleçcit equos, curruq; uolans dat lora secundo.
Insuper hæc est similitudo apud **Lucanum**.
Cæsaris an cursus, uestræ sentire putatis
Dannum posse fugæ? ueluti si cuncta mimentur
Flumina, quos miscet pelago subducere fontes,
Non magis ablatis unquam decreuerit æquor,
Quam nunc crescit aquis.

In qua similitudine duo in uno, non in duobus conse-
runtur: puta mare et **Cæsar**, in eo quod est crescere
uel decrescere. Sed fortasse dicit **Rodolphus**, eadem
uerba, scilicet crescere et decrescere, mari et **Cæsari**
conueniunt, sed eorum uerborum longè diuersa uis
est in **Cæsare** et mari. Eodem modo in superiori si-
militudine, **Demosthenes** et tibia in laude colli conse-
rebatur: sed colli in utroque, puta **Demosthene** et ti-
bia, non eadem ratio est. Quo fit, ut non in uno fiat
similitudo, si rem potius quam uerbum spectes. Ve-
rum rursus obijcitur, Similitudo est rerum diuersarũ
eadem qualitas, ergo duorum est in uno, nempe in ea-
dem qualitate collatio: ut sicut terra, sic animus no-
ster cultu melior euadit. Sed ita diluet **Rodolphus**,
Eiusmodi similitudines sub comparatione comple-
ctor: aliud autem similitudinis genus facio, quam a-
nalogiam **Græci**, nos proportionem uocamus: neq;
de omni etiã analogia, sed de ea tamen quæ est inter-
rupta, non quæ continua est, loquor. **IN** quibus
spectantur hæc.) In maiorum minorum et parium
comparatione quatuor inspicere possunt, numerus, spe-
cies, uis, et ad res aliquas affectio quedam: perim-
de est ac si **Cicero** dicat, quæcumq; cõparantur, aut
numero, aut specie, aut uis, aut affectione inter se con-
feruntur. Numero, ut plura bona paucioribus præfe-
runtur. Specie, id est pulchritudine, ut integra con-
taminatis, imperfectis perfecta, tota partibus. qua
O 2 in com-

in comparatione species pro pulchritudine (sicuti dictum est) sumitur: sic enim vulgo interpretantur. Potest tamen et pro dialectica forma sumi, ut ex Ciceronis exemplo liquet, qui secundum speciem bona propter se expetenda, bonis alijs propter aliud utilis praefert et anteponit. at bona propter se, et propter aliud expetenda, diuersae sunt bonorum species, quorum alia honesta, alia utilia, alia iucunda sunt. Praeterea ut, id est, efficacia, uel si maius uirtute materiae suae praefertur artifex, tanquam efficiens rei stolidae quietae nihil agentis: sic effectrix causa non effectrice grauior est, et maius pondus habet: ut qui edificat, lignis et lapidibus secundum uim praefertur. Affectio denique res comparari dicuntur, quando earum una uni rei, altera alteri affecta est. quae meliori rei affecta est, praestantior esse dicitur, ea quae peiori afficitur: ut quod Reipublicae prodest, melius dicitur eo quod priuatae conducit, quia Respublica melior est quam priuata. Sed potest aliter hic locuti intelligi, hoc modo: Quae suapte natura uel secundum se nullam comparationem subeunt, secundum iudicia hominum et affectus et cupiditates comparari possunt, ut cum ea quae a popularibus ueniunt, possunt aequae praestare et excellere, atque ea quae a principibus oriuntur: tamen quae a principibus ueniunt, meliora iudicantur, quam quae a quolibet homine proficiuntur. et haec comparatio non ex rerum natura, sed ex hominum iudicio et affectu fieri solet. **A T Q V E** ut haec in comparationem.) Quomodo secundum numerum, speciem, uim, et affectionem maiora cum minoribus comparantur: sic secundum haec quatuor minora cum maioribus conferri queant, ut si superioris exempli conuersas hoc modo: pauciora bona pluribus ponuntur, imperfectiora perfectioribus minoribus habentur, incerta stabilibus postponi debent, quae a paucioribus probantur, posthabenda sunt ijs quae a pluribus commendantur. **P A R V M** aut comparatio: Negationem, id est, maius, nec summisionem, id est, minus recipit. est enim aequalis, cuius exemplum hoc est: Qui ob rem iudicandam pecuniam accipit, idem ob testimonium falsum dicendum pecuniam accipiet.

P E R F E C T A est.) Mirum uideri potest, quare Tullius dicat nullam praeterea sedem argumenti querendam esse, cum a definitione, partibus, nota, rebus affectis profectus fueris. Nam in fronte libri Cicero dixerat, argumenta partim in locis insitis, partim in ijs quae extrinsecus assumuntur inclusa esse. Atqui nihil ex ijs locis quae extrinsecus assumuntur praecipit, sed extrinsecus sedes argumentorum explicandae sunt: non igitur perfecta est omnium argumentorum inueniendorum perceptio. Nam argumenta non solum in insitis locis, uerumetiam in assumptis inclusa reperiuntur. Sed hoc sic dilui potest. Cicero signan-

ter adiecit, Inueniendorum argumentorum, non quaecumque argumenta inueniuntur a locis insitis (de quibus omnibus dictum est) petuntur. Nam inueniuntur, quae a locis assumptis oriuntur. nam ab oratore non excogitantur, sed extra dicendi rationem accipiuntur, et foris ad eum deferuntur. Verum obijci potest: Amem dixit in Partitionibus Cicero, argumentum omne inuentum esse, idque partim ab insitis, partim ab assumptis locis trahi, in quibus inclusum est. quo fit ut argumenta externa inueniri uideamur. id quod ita solimus: inueniuntur quidem, id est, depromuntur, oriuntur, quaeruntur, petuntur ab ipsis sedibus et locis, in quibus inclusa sunt. Ceterum cum inueniri negamus, ita accipiendum est, ut Cicero in Partitionibus cepit, qui ea ab oratore non excogitari dixit, sed ad eum causa deferri, delata tamen arte tractari. Rursus quisquam obijcere poterit, Cicero posteaquam locos omnes in Partitionibus diuisisset, quos in hoc opusculo declarat, alios quosdam locos fecit, quorum tamen in hoc opere non meminit: non est itaque perfecta inueniendorum argumentorum perceptio. Sanem ut quod sentio aliquando dicam, Cicero novos alios non fecit locos in Partitionibus, sed postquam omnes primum recensuit, secunda distributione non omnes quos ante diuiserat repetit, sed eos tantum quibus orator saepius uteretur. reliquos uero, quos orator non frequenter usurparet, consilio praeterijt, utpote notationem uerbi, coniugata, antecedentia, et consequentia: quos locos orator non saepe tractat. Nam ut quod dico, non inualidis auctoritatibus confirmem, singulorum rationes reddam, quibus auctores non ignobiles, quos dixi locos ab oratore reijciunt. Primum nomen rei Quintilianus ab argumentis excludit, qui 10. cap. lib. 5. sic habet: Quidam in persona nomen rei ponunt, quod ei proculdubio accidere necesse est, sed in argumentum raro cadit. At nomen rei secundum Rodolph. notatio uerbi est, quare notatio uerbi in argumentum raro cadit, si nomen rei raro cadit. Porro de coniugatis idem scribit: Ridiculum putarem ijs adijcere, quod Cicero coniugatum uocat, nisi eo uteretur. Praeterea de antecedentibus et consequentibus, ipsemet Cicero testis locupletissimus est: qui antecedentia et consequentia locos dialecticos esse tradit, nec ad usum oratorum magnopere pertinere, sed ab adiunctis quae maxime oratoria sunt plurimum differre. Ex his igitur apertum est, non novos a Cicero locos in secunda, quae est in Partitionibus oratorij locorum distributione, factos esse: sed eos tantum repetitos, quibus orator plurimum uteretur: reliquos autem omisos, qui ad oratorem non multum pertinent. idque ideo Cic. fecisse uerisimile est, quando ad filium scribebat, quae locorum omnium confusa distributione turbare uel decipere noluit, sed concisa et breui repetitione, quibus uteretur, quosque negligeret, facere docuit

re docuit, eos uidelicet locos repetens quos ad oratorem spectare diceret, alios uero rescindens quos superius nominauit. **S E D** quoniam ita a principio diuisimus.) In diuisione locorum duas probationis species fecimus. alias enim orator ex causa trahit, et quodammodo ipse sibi gignit: alias uero extra dicendi rationem accipit. Illas Graeci *ἐπιχειρήματα*, id est, artificiales uocant, ut sunt definitio, partes, nota, et res affectae, de quibus satis est dictum. has illi *ἀρχαί* appellant, id est, artis expertes. quae tamen si ab oratore non gignantur, sed foris ad eum deferuntur: eas tamen ad se delatas orator arte tractat. de his pauca dicemus. **E T S I** ea nihil omnino ad uestras disputationes pertinent.) Iurisperiti dicuntur, qui iura publice interpretantur, et quaerentibus de iure respondent. Sed testimonium, id est, probatio artificialis nihil ad ius pertinet. **Q U O** fit, ut ad iurisperitorum disputationes haec probatio quae extrinsecus assumitur, nihil spectet. **Q U O D** autem ad ius nihil pertinet, sic ostenditur. Tunc est testibus opus, cum factum negatur: at cum de iure quaeritur, non modo de facto, sed et de nomine facti constat: igitur testimonium ad ius non spectat, sed potius ad causas coniecturales, in quibus factum nec ne sit quaeritur, pertinet. **N E Q V E** enim tu is es.) Hoc simile est illi quod ante dixit, **U T R U M** igitur haecenus satis est: tibi quidem tam acuto et tam occupato puto: sed quoniam audiuimus hominem ad has discendi epulas recepti, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quam te hinc patiar non satiatum discedere. **Q V A E** di-

est. In scriptis, ut sunt chirographa et instrumenta litis, quas tabulas Quintilianus appellat: in oratione uero, ut sunt dicta testium. Sed oratio duplex est, libera inquam et expressa. Libera uocatur, quae uoluntarie et citra ullam coactionem profertur, ut est rumor, et fama populi, ut doctorum et magnorum uirorum sententiae: ut denique sunt testium dicta, quemadmodum iam diximus. Expressa oratio dicitur, quae ui et coactione quadam pronunciat. idque dupliciter fieri potest, religione et tormentis. Religione, quando quis ad dicendam ueritatem iureiurando adigitur. eam orationem Cicero et Rodolphus testimonium iuratum uocant. Tormentis uero, ut cum quaestione, quam gehennam uulgo dicunt, id est cruciatus et tortura corporis ueritas a reo extorquetur, quod testimonium idem quaesitum appellant. **U T** aut pauca finiam, testimonium omne humanum, uel ex auctoritate, uel ex uoluntate, uel ex oratione libera aut expressa spectatur: in quo insunt scripta, pacta, promissa, iurata, quaesita. Ea omnia siue diuina, siue humana, Quintilianus in octo species distribuit. in praedictum, rumorem, tormenta, tabulas, iusiurandum, testes, iudicium gentis, populi sapientis, clari uiri, poetae et uulgi, tum denique in auctoritatem deorum. Est aut praedictum, auctore Asconio Pediano, res quae cum statuta fuerit, adfert iudicaturis exemplum quod sequantur: quale fuit senatus iudicium aduersus Milonem. Senatus enim iudicauerat, ut dicebant Clodiani, eadem Publij Clodij contra rempublicam facta fuisse. Fama est consensus ciuitatis, et uelut testimonium publicum, uel contra. Fama est sermo sine certo auctore dispersus: cui malignitas initium dederit, incrementum crudelitas: quod nulli non etiam innocentissimo possit accidere, fraude inimicorum falsa uulgantium. ut superioribus annis in hac ciuitate accidit, cum uulgo ferebatur, externos qui tum in ciuitate erant, puerorum carnibus uesci: qui rumor eo usque creuit, ut id a plerisque creditum sit, et a se ueritate plebe nonnulli externi male multati sint. **Q U A E S T I O** quae *ἀναγκαστική* graece dicitur, est ueritatis per cruciatus et tormenta corporis inquisitio atque expressio, ut ij qui de illo sacrosancto crustulo male senserant, idque negabant, torti confessi sunt. Per tabulas omnia litis instrumenta, sicut Quintilianus ait, intelliguntur: ut si quis creditorem suum neget, proinde eum liberare nolit. creditor productis tabellis, tanquam testibus mutis et inanimatis, se pecuniam ei qui negat, credidisse probet. Porro iusiurandum est, per religionem expressa oratio, eruendae ueritatis gratia: ut si te in summis meis uersari, id est debitorem meum esse neges, ex te iusiurandum exigo, et ad ueritatem dicendam iureiurando cogo, ut expressa per religionem oratione, confitearis an meus debitor sis. Testes noti sunt, qui sunt: de quorum interrogandorum ratione

Quintilianū lege. Iudiciū uerò est, ut si quid uisum est genibus, populis, sapientibus, claris uiris, poetis, et uulgo, quod ad rem tuam faciat, id referre possis. ut si de uitae incommodis disseras, te iuuabit earū persuasio notationū, quae stetitibus natos, letitia defunctos persequuntur: idque gentis iudiciū est, tamē si misericordiam iudici commendare uelis, tibi proderit citare prudentissimam Atheniensium ciuitatē, quae misericordiam non pro affectu, sed pro numine accepit quod populi iudiciū est. Deinde si qua adultera causam ueneficij dicat, M. Catonis clari uiri iudicio dānabis, quae nullā adulterā nō eandē ueneficā esse dixit. Insuper si ad uirtutē horteris, ex septē sapientū praecipis auctoritatē desumes. Praeter ea a poetis sententias trahes, quales sunt hae Vergilianae sententiae. Stat sua cuique dies, breue et irreparabile tempus omnibus est uitae, sed famam extendere factis Hoc uirtutis opus. — Praeter ea, — Facilis descensus auerni, Noctes atque dies patet aethera Ditis, Sed reuocare gradum, superasque euadere ad auras, Hoc opus, hic labor est: pauci quos aequus amauit Iuppiter, aut ardens euexit ad aethera uirtus. Ea quoque quae uulgo recepta sunt, hoc ipso quod incertum auctorem habent, uelut omnium sunt: quale est, Vbi amici ubi opes, et conscientia mille testes. Et apud Ciceronē, Pares autē (ut est in uetere prouerbio) cū paribus facillime congregantur, neque enim durassent haec in aeternum, nisi uera omnibus uiderentur. Postremo deorum auctoritas ex repositis est, quo testimonio Cicero pro Ligario usus est, cum causam Caesaris ideo meliorem fuisse dixit, quod eam dii approbassent. AD faciendam enim fidem auctoritas queritur. Cicero autē dixerat, ea quae extrinseca assumuntur, maxime ex auctoritate duci: nec immerito. Non enim cuius facile creditur, non baiulo statim fides adhibetur, non hominis proletarij neque triobolaris uiri testimonium ad fidem faciendā pondus habet, neque pauperis oratio in dicendo testimonio satis ualet, propterea quod auctoritatē non habet. Nam, ut inquit Cicero, ad faciendam fidem auctoritas queritur, sit enim quilibet improbus, quantum uis mendax et periurus, qui pro testimonio dicit, si tamen auctoritate praeditus est, ei creditur. e contra, sit ille Numa religiosior, Lycurgo iustior, sanctior Solone, si auctoritate careat, eius testimonium eleuabitur. SED auctoritatem, etc.) Auctoritas autē a natura, aut a tempore petitur. Duo sunt enim quae auctoritatem adferunt, tempus et natura. uirtus naturae tribuitur: quia ut natura constans et stabilis est, sic uirtus firma est et immota: nec facile perire potest, sed diutius haeret. Aliter si uirtutē naturae tribuas, Platonicus esse uideberis. Nā Plato naturas uirtutes et nobis congenitas esse uole-

bat, id quod Aristoteles negaret: quo auctore uirtutes, neque natura, neque praeter naturam sunt, non natura quidem: nam ab his quae nobis insunt a natura, nemo laudatur, a uirtutibus uerò laudamur, nec denique praeter naturam: non enim naturae humanae uirtus repugnat, sed eius igniculos, semina, et radices a natura tenemus: uirtutes uerò doctrina, usu, et meditatione longa comparamus. Itaque a natura inchoantur, tempore perficiuntur. IN GENIUM.) Cicero tempore, non naturae tribuit ingenium: ueruntamen nihil est aliud quam ingenua natura, quae propter naturam tribui debebat. Quod autē ingenium sit natura, testatur Horatius, qui in Arte poetica sic habet: Ingenium misera quia fortunatus arte Credit, et excludit sanos Helicone poetas Democritus, bona pars non unguis ponere curat: Non barbam, secreta petit loca, balnea uitat: Nanciscetur enim precium nomenque poetae, Si tribus Anticyris caput insanabile nunquam Tonsoi Licino commiserit. — Deinde paulo post, ut hoc in loco ingenium pro natura, sic in illo qui sequitur naturam pro ingenio usus pauit: qui sic ait, Natura fieret laudabile carmen, an arte, Quaesitum est, ego nec studium sine diuite uena, Ne rude quid proferat uideo ingenium: alterius sic Altera poscit opem res, et coniuuat amice. Sed ista dilui possunt, non statim repugnat, ingenium tempore tribui, si naturae concedatur. Nam ut artis principium est natura, tempus uerò finem arti imponit, et quod natura inchoatum est, arte perficitur: sic ingenij rudimenta naturae debentur, tempore uerò perfectio. Nam nisi ingenium excolas, ut ferrum quod non exercetur rubiginem contrahet. Ceterum tempore tribuuntur ingenium, opes, aetas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam nonnunquam rerum fortuitarum: et ideo tribuuntur, quod iniuriā temporis patiantur, et una cū tempore mutantur. NON recte fortasse.) Ingeniosis uulgo creditur, sed an recte, nescio. certē quo testis ingeniosior est, eo callidior, et ad falsum testimonium dicendum promptior. Nā id industria sua iudici probabile se redditurum confidit, et interroganti uel iudici uel aduersario prudenter et astute satisfacturū. Deinde opulenti digni uidentur, quibus credatur, sed iniuria: indignū est enim plus opibus quam homini tribuere, et illis maiore fidē quam huic adhibere. Nō est profectō ex fortuna fides cuiusque ponderanda: sed est cuiusque rei testis locupletissimus habendus, qui de quo agatur, facillime scire possit. SED uulgi opinio mutari uix potest.) Licet ipsa sanctitate sit sanctior, et ueritatis multo omnium amantiss. et obseruantissimus, tamen si pauper es, nō tibi creditur. At si opulētus es, testimonium tuū magnū fiet Iuuen. Saty. 3. docet, qui sic inuehitur: D4

Da testem Romae tam sanctum, quam fuit hospes Numinis Idæi, procedat uel Numa, uel qui Seruauit trepidam flagranti ex aede Mineruam, Protinus ad censum, de moribus ultima fiet Quæstio: quot possidet seruos, quot possidet agri Iugera, quam multa magnaque paropside coenat? Quantum quaeque sua nummorum seruat in arca, Tantum habet et fidei. iures licet, et Samothracū Et nostrorum aras, contemnere fulmina pauper Creditur, atque deos, dijs ignoscentibus ipsis. Quid quod materiam praebet causasque iocorum, Omnibus hic idem, si foeda et scissa lacerna, Si toga sordidula est, et rupta calceus alter Pelle patet, uel si confuto uulnere crassum Atque recens linum ostendit non una cicatrix. Nil habet infelix paupertas durius in se, Quam quod ridiculos homines facit. — QVI enim his rebus quas dixi excellunt.) Qui ingenio et opibus, et alijs rebus quas Cicero tempore concessit, excellunt, uirtute excellere uulgo uidentur, quia rudis et imperita multitudo uirtutem humanam diuitijs metitur: eumque felicem esse, nedum probum sibi persuadet, qui omnium opulentissimus, unde poeta quidam illud cecinit: Quisquis habet nummos, securā nauigat aura, Fortunamque suo temperat arbitrio. Sed quam falsa sit haec opinio uulgaris, testis est Cæsus ille regum diuissimus, qui quod opulentissimus esset, sese mortalium beatissimum credebatur. sed cum a Cyro Persarum rege bello captus esset, et in pyram conijceretur, inclamauit, Solon Solon recte dixeras expectandam esse finem homini, ut beatus censere-tur. Eodem argumento Gyges, regno Lydiae, armis et diuitijs abundantissimus inflatus, cum Apollinē Pythium sciscitatum uenisset, an aliquis mortalium se esset felicior, deus ex abdito sacrarij specu uoce misit, Aglaum Sophidium ei prætulit. is erat Arcadum pauperrimus, sed etate iam senior terminos agelli sui nunquam excefferat, paruuli ruris fructibus ac uoluptatibus contentus. Verum profectō uitae beatam finem Apollo, nō adumbratū, oraculi sagacitate complexus est. Quocirca insolenter fulgore fortunae suae gloriantur, respondit, magis se probare securitate uigens tugurium, quam tristem curis et sollicitudinibus aulam: paucasque glebas pauoris expertes, quam pinguis Lydis arua metu referta: et unū aut alterum iugum bouum facilioris tutelae, quam exercitus et arma, et equitatum, uoracibus impensis onerosorum, et usus necessarij horreolum, nimis nulli appetendum, quam thesauros omnium insidijs et cupiditatibus expositos. Ita Gyges, dum a stipulatore uanae opinionis deum habere concupiscit, ubi nā solida et sincera esset felicitas, didicit. SED reliquis quoque rebus.) Quamuis in arte, et usu, et

etate nulla species uirtutis insit, ad fidē tamē faciendam etas usus et ars momentū habent. Nā, ut ait Cicero, magna est uis ad persuadendū sciētiae aut usus, et plerūque fides adhibetur ijs qui experti sunt. Sed interim cū de arte et usu loquimur, scrupulus exortitur qui me malē habet. Quo nam pacto Cicero tempore arte et usum tribuat, potius quam naturae, cū ars naturae sit imitatrix, et uelut quaedam simia: cuiusquemadmodū in natura, sic et in arte constantia sit: neque ars, neque usus ad ferendā iniuriā temporis parata sint, nec cū tempore mutantur, sed pertinaciter hereant. Verum hoc modo diluitur. Quamuis neque ars, neque usus cū tempore mutantur, tamen quia ars nō nisi longo spacio temporis acquiri potest, nec usus rei cuiuspiam nisi tempore comparatur: ideo Tullius arte et usum tempore tribuit. FACIT etiā necessitas fidē.) Necessitas duplex est, una a corporibus, ab animis altera nascitur: necessitas quae a corporibus nascitur, tormentū, uel si mauius quæstio latimē dicitur. Nam facinorosi cū torquentur, necessitate uerū fatentur: plerumque tamen si infirmo corpore sint, in tormentis mentiri coguntur. alijs uerò patientia, mendacium facile facit. Quo fit ut hoc uulgo iactetur, mentietur in tormentis qui dolorē ferre potest: mentietur qui non potest. Quae uerò ab animis oritur, a perturbatione uenit. Est autē perturbatio, auersa a recta ratione contra naturam animi incitatio, quae tametsi uoluntaria et non necessaria (nam obiurgatione et admonitione deijcitur) tamen habet tantos motus, ut non spontanea, sed necessaria uideatur. CUIVS generis etiam illa sunt.) Sub necessitate illa quae ab animis nascitur, pueritiam, somnū, imprudentiam, uimolentiam, insaniam, et similia, Cicero reponit: nec immerito. Necessitate enim prius defecimus, quae sine ulla appetitione animi, sine uoluntate, sine opinione et iudicio suum quasi opus efficiat. Itaque pueri multa frequenter indicant, quae ignorant ipsi ad quid pertineat. Item per somnium unum, insaniam sine ulla uoluntate multa saepe patefiunt: ut qui dormit, nonnunquam quae egit recenset et aperit, alioqui ignota futura nisi ipse detexisset. sic qui uino obrutus est, quae uidit, audiuit, egit, imprudens narrat. Nam ut uulgo fertur, in uino est ueritas. sic insani saepius indicabunt, quod alius fecit. HVIC simile quiddam de Lacedaemonio Pausania.) Pausanias Lacedaemoniorū dux, Argiliū quendam puerum adamabat, cui literas ad Xerxem Persarū regē, aut (ut alij uolunt) Artabanū Xerxis praefectum dedit: quibus Pausanias Lacedaemonios Xerxi prodebat, et praecipiebat, ut quoscumque nuncios ad Xerxem mitteret, interficeret, ne proditio patefieret. Argilius ille nuncius literarū Pausaniae inter ferendās literas in animū suū induxit, in eis literis aliqd de se scriptū esse: quare literas resignauit et aperuit, ut quid illud

illud esset, praesciret, cognouit sibi moriendum esse, si literas ad Xerxem proferret. quapropter eas Ephoris, id est, magistratibus Lacedaemoniorum tradidit: qui effecerunt, ut Argilium in templum Neptuni confugeret, & illic in quandam aram confideret. Erat in eo templo locus quidam subterraneus, ex quo quicquid cum Argilio quis locutus esset, ab Ephoris exaudiri posset. In eum locum Pausanias ad Argilium descendit, & eum orauit ne se proderet. Itaque Pausanias hoc dicto seipsum prodidit. nam ab Ephoris exauditus est: a quibus comprehensus est, & damnatus. Hoc testimonium ab imprudentia petitum est. Hanc historiam Aemilius Probus, & Thucydides ita recensent. Verum Iustinus lib. 3. eandem longe aliter scribit: quippe qui dicat non ab Argilio, neque a seipso Pausaniam proditum fuisse, sed a collega suo Aristide Atheniensium duce. IN hoc genere etiam, &c.) Concurfionis rerum fortuitarum exemplum tradit, quod est de Palamede, qui concursione rerum fortuitarum in proditionis suspicionem uenit. totam hanc seu historiam seu fabulam, Seruius in secundum Aeneidos exponit hoc modo: Palamedes, ut ait Apollonius, septimus a Belo, cum delectum militum per Graeciam ageret, simulantem insaniam Ulysses duxit inuitum. serebat ille salem, iunctis diuersae naturae animalibus. At Palamedes obiecit illi filium: sustulit aratrum Ulysses, ne eum laederet. Hoc argumento illum non insanum ostendit. & ad bellum ductus, habuit iustam causam doloris. missus deinde in Thraciam Ulysses, nihil aduexit frumenti. increpitanque Palamedes respondit, non sua negligentia id euenisse, neque illum si illuc proficiscatur, quicquam aduecturum. profectus Palamedes, plurimum frumenti aduexit. Ulysses inuidia motus, adulterinam Priami nomine epistolam scripsit, in qua agebat Palamedem proditionis gratiam, & commemorabat secretum auri pondus esse transmissum: deditque captiuo ferendum. Eoque casu, epistola ad regem portata, corruptisque seruis aurum in tentorium inuexit. Citatus est Palamedes, epistola in conspectu principum lecta. simulabat reo adesse Ulysses, suadebatque, ut aurum in tentorio si esset inquireretur. Reperto autem auro, Palamedes lapidibus obrutus est. Hic prudens fuit. nam & tabulam lusoriam ad comprimendas ociosi exercitus seditiones, teste Varrone, inuenit. Secundum quosdam, inuenit literas. Certum est autem inuenisse eum, x, i, c. cum h. de quo sic Virgilius ait: Fando aliquid si forte tuas peruenit ad aures, Belidae nomen Palamedis, & inclita fama Gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi, Infontem infando iudicio, quia bella uetabat, Demisere neci, nunc cassum lumine lugent.

H V I V S etiam generis.) Sub tempore famam complectitur, eamque hoc modo definit, ut sit quoddam

multitudinis testimonium, de qua superius dictum est. Q V A E autem uirtute fidem faciunt.) Paulo ante diximus auctoritate aut a natura, aut a tempore peti. de tempore satis multa diximus: de natura dicendum est, id est de uirtute, quam adfert natura. Igitur quae uirtute, id est, non incerta opinione fidem faciunt, ea bipartita sunt: quasi dicat, firmissima testimonia duplicia sunt. quaedam enim natura ualent, quae a diuinis rebus petita sunt: quaedam industria, quae ab hominibus. De priore genere, hoc est de diuinis testimonijs, prius loquamur. Eorum duo sunt genera. nam alia sunt orationis, alia rerum. Orationis, ut oracula: quae sic ideo appellata sunt, quod in ijs quaedam insit deorum oratio. Rerum, ut mundus ipse, qui diuinae prudentiae quoddam testimonium est. IN quibus insunt quasi opera diuina quaedam.) Mundus, ut dixi, est summi illius artificis opus, ut poeta quidam cecinit, hoc modo:

Quicquid habet Phlegeton, quicquid caua uiscera terrae,

Quicquid inest pelago, quicquid secat aera pennis Fecisti, & solus totum hoc opus ipse gubernas.

Item Picus Mirandula.

Alme deus, summa qui maiestate uerendus,

Verè unum in triplici numine numen habes.

Cui super excessu flammantia moenia mundi,

Angelici seruit turba beata chori.

Cuius & immensum hoc oculis spectabile nostris,

Omnipotens quondam dextra creauit opus.

Aethera qui torques, qui nutu dirigit orbem,

Cuius ab imperio fulmina missa cadunt.

Parce precor miseris, nostras precor elue sordes,

Ne nos iusta tui poena furoris agat.

E I V S Q V E omnis ordo & ornatus.) Mundum Latini à mundicie & ornatu (teste Varrone) quemadmodum Graeci *κόσμος* eadem ratione uocant. de quo Aristot. in libro de Mundo sic loquitur. Itaque uniuersorum coagmentationem, caeli inquam & terrae, & uniuersi mundi, motu quodam principiorum

summe contrariorum commode attemperato, natura ipsa digessit, una eademque cocinna, coherentia, quippe sic cum humido, calidum frigidum, graui leue mistum, & rectum orbiculari. Terram etiam omnem, omne mare, aethera, solem, lunam, & postremo totum caelum, uis una per omnia pertinens, certo ordine descripsit, concinnemque digessit, & diuersis ipsa naturis atque impermixtis aere, terra, igne & aqua mundum architectata. Quem quum etiam globosa superficie comprehendisset, naturas quam maxime contrarias, ueluti edicta concordia & imperata astrinxit ad consensum, mutuamque commercium: cuiusmodi rerum molitione uniuersitati ipsi salutem machinata est. huius autem rei causa est, concordia elementorum. Concordia porro cum est aequabilitas, & quod alterum altero

tero non plus pollet. ad aequilibrium enim adaequant graua cum leuibus, calida cum ijs quae ipsis opposita sunt. natura utique nos docente, in maioribus aequalitatem tutricem esse concordiae et seruatricem. Concordiam autem mundi esse salutem, rerum omnium parentis, ac longe omnibus praestantis pulchritudine. Nam quae tandem natura praestabilior ipso? quam enim dixeris cumque eius utriusque ipsius mundi pars erit. Nam quicquid pulchritudine praeditum est, id quasi genule mundi, habet cum eo nominis societatem: adeo quod recte atque ordine constitutum est, id à mundi nomine concinne digestum, Graeco sermone consentaneaque partium compositione, speciosum esse significatur. Ecquid nam est autem singularum partium, quod cum eo equari possit ordine, quo coelestis motus temperatus est & constitutus? idem paulo post ait, uniuersum ipsum commodius nominari, id est, compagem recte compositam, concinnamque ordine digestam, quam *κόσμος*, id est congeriem confusam & inconditam. DE INCEPS aërisque uolatus auium atque cantus.) Vt sunt auguria & auspicia à praepetibus & oscinibus, id est à secundis & sinistris auibus: praepetibus quidem, id est, à secundo uolatu auium: oscinibus uero, id est ab auibus quae ore & cantu sinistro auspiciam faciebant, petita. DE INDE eiusdem aëris sonitus & ardores, multarumque rerum in terra portenta.) Ex eo dicta sunt portenta, quod rem futuram portendant, ut 2. anno belli 2. Punici, uisus est sol cum luna pugnare, & solis orbis minui. prodigium id portendebat, futurum esse, ut imperium Romanum decreceret, minuereturque, & Romanorum uires ab Annibale (qui per lunam, quemadmodum per solem imperium Romanum, intelligebatur) propè frangerentur. AT Q V E etiam per exta inuenta praesensio.) Vt sunt aruspicia. Aruspices enim arigam, id est, hostiam ab hara, hoc est stabulo, ad aram, altare agebant & ducebant. eaque hostia duplex erat, aut animalis, aut consultatoria. Animalem hostiam Macrobius uocat, cuius anima deo litatur. ut apud Virgilium 2. Aeneidos:

Sanguine placastis uentos, & uirgine caesa,

Cum primum Iliacas Danaï uenistis ad aras.

Sanguine quaerendi reditus, animaque litandum

Argolica.

Consultatoria uero dicitur, quando uoluntas dei per exta seu intestina mactatae hostiae disquiritur. ut apud eundem.

—Pecudumque reclusis

Pectoribus, inhians spirantia consulit exta.

Ex ipsis hostijs uel animalibus uel consultatorijs quaedam sunt iniuges, id est, nunquam domitae ac iugo subditae, quarum Virgilius in sexto Aeneidos meminit,

Nunc grege de intacto septem mactare iuuenos Praestiterit, totidem lectas de more bidentes.

Quaedam sunt eximia, sic dicta, quod è grege eximantur, uel quod eximia specie quasi offerenda numeribus eligantur. hinc lib. 4. Georgico Virgil. ait,

Quatuor eximios praestanti corpore tauros.

Aliae denique ambrales erant, quae (ut ait Festus Pompeius) rei diuinae causa circum arua ducebantur ab ijs qui pro frugibus faciebant. huius sacrificij mentionem in Bulcolicis fecit, ubi de Apotheosi Daphnidis loquitur.

Haec tibi semper erunt, & cum solennia uota

Reddemus nymphis, & cum lustrabimus agros.

Vbi lustrare significat circuire. hinc enim hostiae nomen acquisitum est, ab ambiendis aruis. unde primo Georgicon Virgilius,

Terque nouus circum faelix eat hostia fruges.

A D O R M I E N T I B V S quoque multa significata uisus.) Qualia sunt quae per quietem uiris flagrantiore diuinorum amore perflatis, aut postremorum etiam nunquam scelerum obnoxijis territamenta reddi solent: ut Caesar in somnijs sibi uisus est matri stuprum intulisse. quod somnium significabat futurum esse, ut orbem terrarum subigeret. Nam per matrem terra (quae communis est omnium parens) intelligebatur. ut auctor est Suetonius, qui in Caesare sic habet: In urbe confusum Caesarem somnio proximae noctis. Nam uisus erat per quietem matri stuprum intulisse, coiectores ad amplissimam spem incitauerunt, quia mater quam subiectam sibi uiddisset, non alia esset quam terra, quae omnium parens haberetur.

IN homine uirtutis opinio ualet plurimum.) Paulo ante testimonium à uirtute petitum, in naturam & industriam distribuerat. de testimonio naturae, id est, diuino locuti fuimus: de industria, id est, humano testimonio loquamur. In hominis testimonio plurimum ualet opinio uirtutis. Opinio uero à fide sic differt, quod fides sit certa, & semper uerax: opinio incerta, & nonnunquam fallax. Quare bene Cicero dicit opinionem esse, non modò eos uirtutem habere qui habeant, sed omnes etiam qui habere uideantur. quod perinde est ac si dicat, opinionem non modò rerum uerarum esse, sed & earum quae cum non sint, esse tamen apparent. I T A Q V E quos ingenio.) A claro ciue, oratore, philosopho, poeta, & historico testimonium saepe trahimus. A claro ciue, ut Catone, Laelio, Scipione, qui si quid quod ad rem nostram faciat, dixerit, scripserit, uel egerit, recitamus, tanquam rei nostrae testimonium recensemus: ut superius de muliere adultera dicebamus, quam Cato ueneficam esse uolebat. Ab oratore, ut si quempiam ad defensionem sui horteris, illud à Cicero quod est in Miloniana mutaueris. Est

Est (inquit) non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus. ut si uita nostra in aliquas insidias, si in uim, in tela, aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expendendae salutis. A philosopho, ut si illud Aristotelis in rem tuam conuertat. Non est satis de uirtute scire, sed enutendum est eam habere. A poeta, ut si illud Iuuenalis cites, cum de uotis humanis differis.

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano. Fortem posse animam, et mortis terrore carentem, Qui spacium uitae extremum inter munera ponat Naturae, qui ferre queat quoscumque labores, Nesciat irasci, cupiat nihil, et potiores Herculis erumnas credat, seuosque labores, Et uenere, et coenis et plumis Sardanapali. Denique ab historico, ut si illud Valerij Maximi ad rem tuam faciens cites: Lentum gradu ad uindictam sui diuina procedit ira, tarditatemque supplicij grauitate compensat.

IN M. T. CICERONIS TOPICA, Ioannis Visorij Commentarius III.

EXPOSITIS OMNIBUS ARGUMENTANDI LOCIS. Superiori libro sedes argumentorum expositae sunt, nunc de quaestione dicendum est. Nam cum argumentum ad probandam quaestione adferatur, neque ulli rei nisi quaestioni confirmandae, uel refellendae adhibeatur: consequens est, ut expositis argumentorum naturis, de quaestione nonnihil dicamus. Est autem quaestio, in controuersiam adducta propositio: quae tamen si natura sua nihil dubij in se continet, de ea tamen perinde agitur, ac si dubia foret. ut quaestio est, An mundus prouidentia regatur: quae licet per se sumpta certa sit, (nam mundum prouidentia regi certum est) tamen cum haec propositio in quaestionem uertitur, de ea quaeritur tanquam dubitabilis esset.

NEC ullam esse disputationem, in qua non aliquis locus incurrat. Quae res est dubia. Argumentum, ratio est rei dubiae fidem faciens: uel si manus, ratio per ea quae certa sunt fidem dubijs adferens. Itaque cum quaestioni, id est rei dubiae fides non nisi argumentis fieri possit, et argumenta omnia depromantur a locis, haud dubie colligitur, nullam quaestionem esse ad quam probandam locus aliquis non sit idoneus. ut enim illud de quo quaeritur probes, oportet e loco argumentum tuum depromas, quo rei controuersae fidem sis factururus. ut si quaeratur, An in omnibus iuri sit parendum: respondebis, non esse semper iuri parendum. idque a definitione iuris

probabis. Ius est, quod omnia recta et inflexibilia exigit. quod autem tale est, aequitatis est inimicum, quae de iure multum remittit, quamque sequi semper debemus. non igitur in omnibus iuri parendum est.

NEC ferè omnes locos incidere in omnem quaestionem. Non omnibus probandis omnia conueniunt. Quid enim differenti de optimo ciuitatis statu, et utilius ne sit ea principis unius arbitrio quam populi consensu regi, profuerit scire, Respirent nec ne sub aqua pisces? quid item suadentem Caesari, ut bellum inferat Pompeio, aduenit, Ecquid habitent ex aduersa nobis regione orbis terrarum homines, quos *αριζονας* Graeci uocant. Pari ratione cum multi sint loci qui rei de qua quaeritur non coherant, neque ulla ex parte cum ea coniuncti sint: consequens est, non omnes locos in omnem quaestionem incidere. Nam quicquid ad alterius confirmationem adfertur, consentaneum et uelut cognatum esse oportet illi, cui probando adhibetur: ut si Caesari suadeas, ut Pompeio bellum inferat, cohaerebit et consentaneum erit hoc argumentum Curionis,

— Socerum depellere regno

Decretum est genero, partiri non potes orbem,

Solus habere potes, igitur bellum inferas. —

Tum Rempub. unius imperio regendam esse, coherenti ratione confirmabis, hoc modo: Ut mundus uno sole regitur, ita Respub. uno principe gubernari debet. ET quibusdam quaestionibus alios, quibusdam esse alios aptiores locos. Cum tres sint quaestiones, una coniecturalis An sit, altera finitiua Quid sit, tertia iuridicialis Quale sit: quidam sunt loci qui ad coniecturalem quaestionem probandam aptiores sunt, quam ad finitiuam et iuridicialem. quidam contra magis sunt finitiui, quam coniecturales aut iuridiciales. quidam iuridiciales magis quam finitiui, uel coniecturales: ut locus ab adiunctis ad coniecturalem firmandam magis quam ad reliquas pertinet quaestiones, ut Asdrubal ab adiunctis coniecturam collegit, apud Varum fluuium coniunctas esse copias Romanas, quoniam strigostores equos et coloratio ra uideret corpora. Sic Annibal, cum exercitum urbi Romae admouisset, nondum fractas esse res Romanas, argumento ab adiunctis cognouit: quoniam ager in quo tum castra locauerat, proscriptus sit, et inuenerit emptorem. Vtrumque argumentum Asdrubalis et Annibalis, quod a loco adiunctorum petitur, tantum est coniecturale, non etiam finitiuum aut iuridicialis. sic locus a definitione tantum finitiuus est, et non iuridicialis uel coniecturalis. Ita qualitas simplex, uel collata, id est similitudo et comparatio, magis conuenit iuridicialibus quaestionibus probandis, quam alijs. Verum de his postea futurus loquemur. hoc in praesenti dixisse satis sit.

QVAESTIONVM duo sunt genera. Quae-
stio de-

stio duplex est, una finita, altera infinita. Finitam uoco, in cuius finibus circumstantiae sunt. et propterea finita dicitur, quod de finitis, id est, determinatis, certis, notis, et (ut semel finiam) expressis circumstantijs constat. Circumstantiam Graeci *περιστασις* uocant. Ea est congregatio personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, sermonum, scriptorum, et non scriptorum. eandem circumstantiam nonnulli negotiorum appellant. quam enim circumstantiae definitionem dedimus, eandem negotio tribuunt, ut Quintilianus lib. 3. docet. Circumstantia uero ex eo dicta est, quod persona uel rem circumstet. unde fit ut attributum, uel rei uel personae uulgo uocetur. Diuiditur autem circumstantia in ea quae personis et rebus accidunt. id est, in personarum et rerum attributa. Personae accidunt et attribuuntur haec, genus, natio, patria, sexus, aetas, educatio, habitus, fortuna, conditio, natura animi, uictus, studium, affectus, quod ante uel actum, uel dictum est. Tempore rarius animi motus, id est, commotio: ut ira, pauor, consilium, denique nomen, quae omnia (ut dixi) personam circumstant. Quare circumstantiae personae sunt. Rei accidunt causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, facultas, modus. Haec est definita quaestio: An Cato Stoicae sectae philosophus, Martiam uxorem repudiare debeat? est enim certis personis et expressis notata, quae sunt Cato et Martia hanc quaestionem modo controuersiam, modo causam Latini dicunt. Controuersiam quidem, non solum sapientius quod in iudicialibus causis uerteretur, sed etiam quia circumstantiae, quibus inuoluta est, rem ipsam de qua quaeritur, utrinque controuersiam, id est, ambiguum et accipitem reddant. Nam fieri potest, ut uni litigatorum circumstantia personae proficit, alterum uero litigatorem rerum negotiorumque attributa iuuent et defendat. sic efficitur, ut cum unus sese circumstantia personae defendat, eundem alter loco, tempore, instrumentis oppugnet: res ipsa de qua quaeritur in controuersiam ueniat, sitque dubia, utri parti fides potius adhiberi debeat. ut uir theologus latrocinij causam dicat, seipsum quod theologus sit defendet, quasi latrocinium in uirum theologum non competat, neque uerisimile sit, ut is qui theologus est, latrocinetur. Contra uero, quia in loco latronum receptatore et occultatore repertus est, quodque nocte intempesta per urbem grassari, tanquam sicarius sit deprehensus, ideo in latrocinij suspicionem tamen si theologus sit, uenit. Vides in hac quaestione, An Socrates (ut sic eum appellemus) uir theologus in loco latronum receptatore nocte intempesta repertus, latro sit. In hac inquam quaestione uides, rem controuersam fieri, quia circumstantiae personae cum rei circumstantijs disident. quare dubius es animi,

et pendes, utri, circumstantiae ne personae an tempori uel loco credas. cum enim illi subscribis, haec ad se te reuocant. cum his uero credis, illa te reuocat ad se, et ut sibi credas inducit. Eandem (ut dixi) propter eas quae exposui rationes, Latini controuersiam uocant, quam simili argumento causam quoque nominant. quia litigatores uel eorum patroni, nunc personam, nunc locum, nunc tempus causentur et accusent, id est, in confirmationem facti uel refutationem, personam, locum, tempus, tanquam causam, id est, rationem faciendi uel non faciendi, sepius adferunt. Eam quaestionem Graeci *επιθεσις* uocant. Rodolphus Agricola scribit, *επιθεσις* et quaestionem conditionalem non differre: sed quum recte dicat, uiderit. Nemo me hercule negauerit, hanc quaestionem esse conditionalem. An si qua mulier est adultera, est et uenefica? eam tamen quaestionem quis *επιθεσις* dixerit, cum definita quaestio non sit? e contrario haec est *επιθεσις*, An Milo Clodium iure occidit? haec inquam hypothesis est: nam controuersia est, at quaestio conditionalis non est. unde fit, ut quaestio conditionalis et hypothesis eadem non sint. De quaestione finita haecenus. nunc de infinita dicendum. Ea circumstantiarum complexu non constat, neque personis, locis, temporibus notata est: ut, An sit regnandum? in qua quaestione nullam circumstantiam uides, non personam, non locum, non tempus, sed res nuda sine suis qualitatibus per interrogationem proponitur. eam Graeci *επιθεσις* nominant, nos ad uerbum positionem uocare possumus: Latini uero nunc propositum, nunc consultationem appellant. Propositum quidem, quia res nuda detractis circumstantijs in quaestione ponitur. Ego tamen propositum alia ratione uocari, ducta similitudine a propositione praeto. ut quemadmodum propositio est rei nuda in angustum contracta expositio: narratio uero non rei modo est, uerum etiam circumstantiarum latior et fusior explicatio: sic propositum fiet, si nuda propositioni interrogatio addatur: et narratio in controuersiam, id est, definitam quaestionem conuertetur, si cum interrogatione proferatur. Nam definita quaestio ex narratione, infinita ex propositione, adiecto interrogandi signo descendit. Quapropter infinita quaestio propositum a propositione in dubium reuocata dicitur. ut enim in narratione res cum suis circumstantijs explicatur, in propositione simplex et nuda rei substantia detractis circumstantijs frequenter exponitur: sic definita quaestio rem suis implicitam circumstantijs interrogat, infinita uero de re sola sine circumstantiarum complexu quaerit. Vnde non iniuria, sicuti dictum est, propositum uocatur. Propter eandem causam infinita quaestio consultatio uocari potest, quod in consultatione sepius locum habeat quam controuersia. Nam in deliberatione frequentius

frequentius proponimus quam narramus. Est enim, ut inquit Cicero in Partitionibus, narratio prae-
 ritarum rerum aut praesentium, deliberatio futu-
 rarum. Itaque cum in deliberatione non narremus,
 sed rem nudam breuiter proponamus, si propositio
 ni interrogationem adieceris, ex propositione pro-
 positum, id est, consultationem habiturus es. quare
 propositum non iniuria consultatio uocatur. Con-
 sultationem Graeci *ἔπειτα* dicunt. Rodolphus thesin
 cum praedicatoria quaestione confundit, nihil inter
 utranque interesse putas. Verum latu esse discrimen,
 ratione conuincemus. Nam quaestio praedicatoria dici-
 tur, quae ex praedicatorio pronuntiato adiecta inter-
 rogatione nascitur. ut hoc est praedicatorium pronun-
 tium, Milo Clodium iure occidit. quod si cum interro-
 gatione proferas, quaestio praedicatoria fiet, hoc mo-
 do, An Milo Clodium iure occidit? at thesis non est, sed
 sicut constat hypothesis, utpote quae circumstantiis de-
 finitis notetur. Itaque quaestio praedicatoria, et thesis,
 lato discrimine differunt. Propositum autem in ali-
 quo eorum aut in pluribus. Aduersus ea quae nup-
 per diximus, obiectio nascitur. nam cum propositum,
 id est, infinitam quaestionem definiuimus, circumstan-
 tiis carere diximus. id quod ei repugnat, quod Ci-
 cero nunc dicit: Propositum autem in aliquo, aut in
 pluribus, nec tamen in maximis cernitur. quasi di-
 cat, propositum aliqua circumstantia aut pluribus
 constat. Quo fit, ut propositum circumstantias ha-
 bere uideatur. Verum hic scrupus sic eximi potest.
 Propositum caret circumstantiis certis et notis, id
 est, expressis et definitis: at infinitas et indeter-
 minatas, nec proprijs nominibus explicatas circum-
 stantias habere potest. ut cum quaero, An uxor
 ducenda sit? propositum est, in quo tamen est per-
 sona latens, uxor: sed quae nam sit ea, non defi-
 nitur. quae si notaretur, et suo nomine designa-
 retur, nequaquam propositum foret, sed quaestio de-
 finita, uel controuersia uerius appellaretur: ut, An
 Martia ducenda sit uxor? nunc ergo nomen eius
 personae de qua queritur exprimo, et circumstan-
 tiam eius definitio: quippe qui praeter uxorem, quod
 est incertum personae nomen, Martiam quoque addam,
 quod certam personam designat. Illic uero in pro-
 posito de persona incerta indeterminata et inde-
 finite quaerebatur, an uxor ducenda esset. quapropter
 propositum indefinitam quaestionem merito uoca-
 bam, cum certis et definitis circumstantiis careat,
 infinitas uero habeat. NE C tamen in maximis.)
 Sunt qui maximas circumstantias personam, locum,
 tempus interpretantur, hoc modo, ut dicant in pro-
 posito ceteras circumstantias posse reperiri, per-
 sonam uero locum et tempus non posse. et in hac
 sententia Christophorus Hegendorphinus est, neque
 ab eius interpretatione Philippus Melanchthon re-

cedit, qui hunc locum sic intelligi putat. Nec tamen
 in maximis circumstantiis propositum cernitur, id
 est, non tam multos locos recipit quam
 est, ut si exemplis Philippo Melanchthoni familiari
 bus uti liceat, Liceat ne gerere bellum Christiano?
 habes unum tantum locum, uidelicet Christiano li-
 cet magistratum gerere? ergo etiam bella, sic uides
 ad hanc quaestionem infinitam, Licet ne bellum ge-
 rere Christiano, unum tantum locum accommodari,
 qui est, Christiano scilicet magistratum gerere. et si
 queratur, an bellandum sit cum turcis? uides, ut
 ut Melanchthoni placet, sed an recte, uiderit, quip-
 pe quae circumstantias definitas non habeat, nisi tur-
 cas pro definitis circumstantiis accipere uelis: quod
 si accipias, illa superior quae est, Licet ne bellum ge-
 rere Christiano? non thesis, sed sicut haec, hypothe-
 sis erit, uidelicet quia nomen Christiani in illa deter-
 minetur, ut in hoc Turcarum. Sed sit haec hypothe-
 sis, inquit Melanchthon, ea recipere longe plures lo-
 cos quam superior illa recipiat. ut de turco latro-
 cinio, quod mutat religionem et totam pristina
 formam Reipub. Sed neutrum, neque Hegendorphini
 neque Melanchthonis expositionem Ciceroniana re-
 spondere cognoscat, qui legerit id quod paulo post
 Cicero dixerit. Sed omnis quaestio earum aliqua de-
 re est quibus causae continentur, aut una, aut pluri-
 bus, aut nonnunquam omnibus. id enim sonat, Om-
 nis thesis, aut una circumstantia, aut pluribus, aut
 nonnunquam omnibus circumstantiis cernitur, quia
 circumstantiae sunt quibus causae continentur. Causa
 enim certis personis, locis, temporibus, actioni-
 bus, negotijs cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque
 eorum. Quod si (ut Cicero uult) thesis omnibus cir-
 cumstantiis aliquando cernitur, uerum non est quod
 dicebat Hegendorphinus, in thesis personam, locum
 et tempus non esse. nam persona, locus, et tempus,
 circumstantiae sunt, quas omnes in thesis nonnunquam
 reperiri Cicero docet. Ceterum si falsa est Hegendorphini
 expositio, Melanchthonis simul expositio
 falsa est: qui inquit, thesis non tot locos recipere
 quot hypothesis recipit. Nam loci nulli alij sunt,
 nisi personarum et rerum circumstantiae, ut Quin-
 tilianus cap. 8. lib. 5. docet, ubi ait: Nec esse argu-
 mentorum loci possunt, nisi qui rebus aut personis
 accidunt. atqui ea quae rebus aut personis accidit,
 rerum et personarum circumstantiae sunt. Itaque cum
 authore Cicero thesis omnes circumstantias reci-
 piat, omnes quoque locos recipiet: at si omnes locos
 recipit hypothesis, non plures locos quam thesis re-
 cipiet. De ceteris circumstantiis dubium non est,
 quin thesis eas recipiat, ut Hegendorphinus ait, sed
 idem negat personam, locum et tempus in thesis re-
 periri, quas ille maximas circumstantias appellat. Sed
 quod persona, locus, et tempus in thesis reperian-

333
 tur, Quintilianus lib. 3. testatur, qui hanc esse thesin
 dicit: An in tyrannide Respublicae sit administranda in qua
 subest latens persona, nec non temporis et qualitatis
 tacita uis. Itaque testimonio Quintiliani constat, in
 thesis, ut in proximo exemplo, personam et tempus
 esse. Quod autem locus sit, probari facillime potest:
 ut, est ne adulterum in lupanari fas occidere? Lupa-
 nar locus est, in quo omnis quaestio uersatur. Nam a-
 dulterum occidi: lex permittit, in lupanari tamen non
 permittit. Quare si in lupanari occisus sit, caedes
 est. Ex superioribus apparet, personam, locum et
 tempus non esse maximas circumstantias. Nam maxi-
 ma circumstantia in thesis, Cicerone teste, non repe-
 riuntur. At reperiantur persona, locus, et tempus,
 ut probatum est. Quas ergo maximas circumstantias
 Cicero uocat? nempe certas, et notas, et proprijs
 nominibus expressas: quo sensu maxima circumstan-
 tia, id est certa et nota in thesis non inueniuntur, sed
 solum in hypothesis, id est causa, locum habent. Nam
 cum Cicero causam definiat, dixit eam certis per-
 sonis, locis, temporibus, actionibus, negotijs cerni,
 aut in omnibus, aut in plerisque erant. Quod autem
 in thesis eiusmodi circumstantiae non notentur, id
 est neque certa, neque expressa sunt, Cicero in
 Partitionibus testis est, ubi inquit: Alterum genus
 quaestionis infinitum, nullis neque personis, neque tempo-
 ribus notatum, propositum uoco. notatum dixit,
 quasi non finitum, neque determinatum dicere
 uellet, quod in suis finibus et terminis nullas cir-
 cumstantias querit. Est itaque pars causae pro-
 positum, cum causa propositum et praeter propositum
 circumstantias etiam comprehendat. Sed queri
 potest, si propositum pars sit causae, quare ergo pro-
 positum generalis quaestio, et causa specialis uoca-
 tur, cum generalis sit amplior et latior quam specia-
 lis, pars uero non sit latior toto. Haec obiectio sic di-
 luitur. Quemadmodum, ut inquit Porphyrius capi-
 te de Differentia, genus pars est speciei, est enim ma-
 teria, et insuper differentia: pars est enim forma,
 cum ex genere et differentia speciei substantia tan-
 quam totum ex partibus coalescat: sic propositum
 tamen si sit generalis quaestio, causa uero specialis,
 pars tamen causae dicitur. Nam ut species quae totum
 est, genus et differentiam tanquam suas partes con-
 tinet: ita causa propositum, et insuper circumstan-
 tias complectitur: ideo propositum quaestio genera-
 lis dicitur, quod in uniuersum de re interroget, et
 per omne genus uagetur, nec huic rei magis quam il-
 li sit additum, nullisque finibus aut terminis coarctat-
 ur. Insuper alia ratione propositum pars esse causae
 dicitur, quod quemadmodum pars est in toto, ita
 propositum est in causa, ut quod in Partitionibus
 Cicero confirmat, dicens, Sed est consultatio, id
 est, propositum, quasi pars quaedam causae, et

controuersiae. inest enim infinitum in definito, id
 est, indefinita quaestio sub definita continetur: ut si
 queratur, an Martia uxor sit ducenda Catoni? prius
 est, ut queratur, an ducenda sint uxores. nam nisi du-
 cendas esse constiterit, ridiculum erit querere, sit ne
 Martia Catoni ducenda. Bene itaque Quintilianus in-
 quit, ut non est satis tractasse generalem quaestionem,
 sic ad specialem peruenire non possumus, generali
 prius non discussa. Quapropter specialis quaestio,
 quam definitam diximus, ad generalem, id est, ad in-
 finitam quaestionem deferenda est: non autem infi-
 nita ad finitam, ut plerique hallucinantur. id quod se-
 cundo libro de Oratore Cicero in persona Antonij
 probat, ubi dicit: Atque hic illud uidentum est, in
 quo summus est error istorum magistrorum, ad quos
 liberos nostros mittimus, non quo hoc quidem ad-
 dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut uidea-
 tis quam sit genus hoc eorum qui sibi eruditi uiden-
 tur hebes atque impositum. Constituunt enim in par-
 tiendis orationum modis duo genera causarum. u-
 num appellant, in quo sine personis atque temporibus
 definitur: ignari, omnes controuersias ad uni-
 uersi generis uim et naturam referri. Nam in ea ip-
 sa causa de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris
 locos Opimij persona, nihil Decij, de ipso enim uni-
 uerso genere infinita quaestio est: Num poena uidea-
 tur esse afficiendus, qui ciuem ex senatusconsulto pa-
 triae conseruandae causa interfecerit? cum id per le-
 ges non liceat. nulla denique est causa, in qua id quod
 in iudicium uenit ex reorum personis, ac non gene-
 rum ipsorum uniuersa disputatione queratur. quin
 etiam in his ipsis ubi de facto ambigitur, coeperit ne
 contra leges pecunias Publius Decius, argumenta et
 criminum et defensionis reuocentur oportet ad ge-
 nus, et ad naturam uniuersam: quod sumptuosus, de lu-
 xuria: quod alieni appetes, de auaritia: quod studiosus,
 de turbulentis et malis ciuibus: quod a multis argui-
 tur, de genere testium. contraque, quae pro reo dicen-
 tur, omnia necessario a tempore atque homine ad o-
 mnes rerum et generum summam reuoluentur. Atque
 haec forsitan homini non omnia quae sunt in natura
 rerum celeriter animo comprehendenti, permulta ui-
 demur: quae ueniunt in iudicium tuum, cum de facto quaere-
 ratur, si tamen criminum est multitudo, non defensionum
 aut locorum infinita. Quae uero cum de facto
 non ambigitur, queruntur, qualia sint ea, si ex reis
 numeres: et innumerabilia sint et obscura, si ex re-
 bus ualde et modica et illustria. Nam si Mancini cau-
 sam in uno Mancino ponimus, quotiescunque is quae
 pater patratu dediderat, receptus non erit, to-
 ties causa noua nascetur, si illa controuersia causam
 facit, uideatur ne ei quem pater patratu dedi-
 derat, si is non sit receptus, postliminum esse, nihil
 ad arte dicendi, nec ad argumenta defensionis Man-
 cini

cini nomen pertinet, ac si quid adfert præterea hominis dignitas aut indignitas, extra quaestionem est, ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hoc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis et in temporibus positas esse: nam etsi incurrant tempora et personæ, tamen intelligendum est, non ex ijs, sed ex quaestionis genere pendere causas. Sed hoc nihil ad me, nullum enim nobis certamen cum istis esse debet: tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos esse consecutos, quod in tanto ocio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernere, eaque paulo subtilius explicarent. Verum hoc, ut dixi, nihil ad me attinet. deinde paulo post Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius, quoniam intelligitur non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum uarietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium uocarentur. Genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate, ut eam materiam orationis, quæ cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam instructam ornatam que comprehenderent, rebus dico et sententijs. Ex ijs paratum est colligere, falsum esse Boetium, qui thesin non ad oratorem, sed dialecticum: et hypothesin non ad dialecticum, sed ad oratorem pertinere scripsit, cum contrario res potius habeat, id quod Quintilianus lib. 3. clare docet qui cap. 5. dicit: Nescio an quicquid in causis in quaestionem qualitatis cadit, non generale sit, ut Milo Clodium occidit, iure ne insidiatorem occiderit: non ne hoc queritur, an sit ius insidiatorem occidendi? ita in coniecturis non ne illa generalia sunt: an odium, an cupiditas causa sit sceleris, an in tormentis credendum testibus, an argumentis maior adhibenda fides? nihil denique non in uniuersum definitione comprehenditur, omnis enim definitio generalis est, quod autem e contrario pertineat ad dialecticos hypothesin, ostenditur hoc modo: Dialectici finis est uerisimiliter differere: uerisimilia uero, ut Cicero in Partitionibus tradit, ex personis, temporibus, locis, et ceteris circumstantijs petuntur. Itaque hypothesin, quæ est in complexu circumstantiarum posita quaestio, ad dialecticum pertinebit, qui ex uerisimilibus differit. SED omnis quaestio. Omnis infinita quaestio, uel unam uel plures atque adeo omnes non unquam circumstantias, quibus causæ continentur, licet latentes, nec determinatas aut definitas habet: ut est hæc, Est ne Respublica administranda in tyrannide? in qua quaestione tres circumstantia latet, persona tyranni, tempus quo Respublica in tyrannide administratur, et forma, uel si mauis qualitas Rei-

publicæ, puta tyrannis. **Q**UAESTIONVM autem quacumque de re sint, duo sunt genera, unum cognitionis, alterum actionis. Omnis infinita quaestio uel cognitiua, uel actiua est, quacumque de re sit: id est, siue de persona, siue de loco, siue de tempore, siue de alijs circumstantijs in uniuersum queratur. Cognitiua quaestio est, cuius finis est scientia. ut si queras, an mundus sit æternus? cognitiua quaestio erit, quippe qui eum tantum in finem interrogas, ut scias, non autem ut quicquam agas. Eodem modo si queratur, an à natura ius profectum sit? an ab aliqua quasi conditione hominum, et pactione? quod ubi sciueris et cognoueris, nihil amplius quereres, sed eius rei scientia contentus quiesces. Quod autem Cicero de iure querit, animaduertendum, ius esse quoddam naturale, quod natura omnia animalia docuit, ut est ius iuri, et ulciscendi uis: id quod Cicero Officiorum primo testatur, cum inquit, Principio generi animantium omni est à natura tributum, ut se uitam corpusque tueatur, declinetque: ea quæ nocitura uideantur, omniaque quæcumque ad uiuendum sint necessaria, adquirat et paret, ut pastum, ut latibula, ut alia eiusdem generis. Commune autem animantium omnium est, coniunctionis appetitus procreandi causa, et cura quedam eorum quæ procreata sunt. Ex hoc genere (ut Iustinianus ait) descendit maris atque foeminae coniugatio, quam nos matrimonium appellamus. Hinc liberorum procreatio, et educatio. quoddam etiam ius ab hominibus institutum est, quod ius gentium appellatur, idque generis humani proprium est. Nam usi exigente et humanis necessitatibus, gentes humanae iura quaedam sibi constituerunt. bella enim orta sunt, et captiuitates sequuntur, et seruitutes, quæ sunt naturali iuri contrarie. Iure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur, et ex hoc iure gentium omnes penè contractus introducti sunt, ut emptio et uenditio, locatio et conductio, societas, depositum, mutuum, et alij innumerabiles. et hæc de cognitiua quaestione dixisse sufficiat. Actiuam explicemus. Ea non tam ad cognoscendum, quam ad agendum pertinet, utpote cuius finis sit actio, ut, Sit ne sapientis ad Rempublicam accedere? qui hoc querit, non tam percontatur, ut sciat, quam ut ubi sciuerit agat, id est, ubi cognouerit ad Rempublicam accedendum esse, ad eandem accedat, et eandem administrat, si scierit suum esse ad Rempublicam accedere. Bene Cicero, sit ne sapientis ad Rempublicam accedere, interrogat. nam Plato eam demum Rempublicam felicem esse dicebat, quam philosophi regerent, uel in qua reges philosopharentur. **C**OGNITIONIS quaestiones tripartite sunt. Quæstio cognitiua triplex est, una coniecturalis, qua sit nec ne, aut fuerit, futurum ue sit, queritur, altera finitiua, in qua

cum de facto constat, de nomine facti queritur: id est quid sit, quo ue nomine sit appellandum id quod factum est. Tertia qualitatis est, quæ de iure et iniuria querit, ubi de facto simul et nomine facti conuenit. Quæstio an sit, propterea coniecturalis appellatur, quod coniectura explicatur. Nam coniectura facti suspicionem mouent, et factum nec ne sit, coniecturis colligere possumus. Dicta est autem coniectura à coniectu, id est, à directione quadam rationis ad ueritatem. Est enim coniectura incertæ rei iudicium, ab aliquo manifesto signo, aut suspitione, aut ex uultu eius, de quo agitur: Ut deprehensus est quispiam, corpus recens in solitudine sepelire. hic cædis reus sit, à sepeliendo: et ex sepultura quæ manifesta est, inuestigamus incertum, hoc est, qui author cædis fuerit. hæc Hermogenes capite tertio libri primi Rhetoricorum. Quæstio quid sit, ideo finitiua uocatur, quia definitione explicatur, quo nomine sit afficiendum. Ut si quis in templo pecuniam furatus sit, et sacrilegij reus agatur, neget tamen se sacrilegum esse. Accusator sacrilegum definit: et si sacrilegij definitio ei quod factum est conueniat, nomen quoque sacrilegij conueniet. Est autem definitio, ut Quintilianus ait, rei propositæ propria, dilucida, et breuiter comprehensa uerbis enunciatio: ut, sacrilegium est rei sacræ in loco sacro furtum commissum. Denique tertia quaestio propterea dicitur qualitatis, quod ea iuris et iniuriæ (quæ qualitates sunt) distinctione explicetur. Est autem qualitas, animi uel corporis affectio, à qua denominatione meremur, ut à iustitia iusti, iusteq; fecisse dicimus. Qualitatis hæc est quaestio, An Clodius insidiator iure sit à Milone cæsus? non enim de facto queritur, nam cæsum esse constat: neque de nomine facti, quia cædem esse conuenit. itaque superest, ut de qualitate dicatur: id est, iure an iniuria sit cæsus. Rodolphus Agricola capite decimo libri secundi, Ciceronem reprehendit, quod quaestionem cognitionis tripartitam fecerit, an sit, quid sit, et quale sit: his rationibus in Ciceronem uitur. Philosophus moralis potest querere an sit uirtus, et quid sit. atqui philosophia moralis non est cognitiua, sed actiua: igitur quaestiones An sit, et Quid sit, actionis sunt, nec magis cognitionis. Ille insuper addit, male dictum à Cicero fuisse, qualitatem iuris et iniuriæ distinctione explicari, si qualitas cognitionis sit, ut Cicero uoluit. Nam ius et iniuria non ad cognitionem, sed ad actionem pertinent: quo fit, ut secundum sententiam Rodolphus quaestiones an sit, quid sit, tam cognitionis quam actionis sint. qui cognitiuas et actiuas quaestiones aliter quam Cicero separat, eas inueniens cognitiuas esse, quæ ad artes cognitiuas pertinent, ut sunt naturales. actiuas uero, quæ ad artes ac scientias actiuas referuntur, cuiusmodi mora-

les sunt: idque recte. nec minus recte tamè Cicero, qui cognitionis quaestiones eas facit, quarum ea facies est, ea natura, ut quantum in ipsis sit, ad cognitionem referantur, cuiuscumque sint artis. Actiuas uero, quæ pari ratione non tam ad cognitionem, quam ad actionem et usum pertinent: Idem Rodolphus capite septimo libri eiusdem, aliam ob causam Ciceronem arguit, quod quaestionibus oratorijs an sit, quid sit, et quale sit, subiecerit, et eas omnes ad oratorem pertinere dixerit, cum tamen Rodolphus coniecturalem quaestionem et finitiuam oratoris esse neget, solamque qualitatem oratori subiiciat: usque non inualidis argumentis id ipsum confirmat. An sit, primum est quod ulla de re queri potest, cuiusmodi certum est nihil queri in foro: neque enim an furtum fecerit Trebius, primum est quod in hac quaestione queri possit. prius enim dicit reus (ut inquit Quintilianus) Proba te habuisse, proba perdidisse, deinde proba mea fraude perdidisse: hoc postremum est, de quo queritur: ad quod tamen nisi prioribus quaestionibus explicatis, perueniri non potest. Sic an Roscius parricidium commiserit, negat Rodolphus quaestionem esse an sit: non enim id primum est quod de re queri possit: sed an Roscius unquam fuerit, an commissum sit parricidium, primum queritur: posterius, an à Roscio commissum? Itaque licet sit coniecturalis quaestio, non tamen an sit (teste Rodolpho) uocari potest, quod ea ipsa nulla alia sint quaestiones priores. At ea quaestio omnium prima est, qua an sit res, queritur. Verum id solui potest hoc modo: Primum in causis dupliciter dicitur, natura ipsarum rerum de quibus queritur, et consuetudine eorum qui in foro causas agunt. uerbi causa, ut si queratur, an Deiotarus rex insidias Cesari fecerit? quantum ad naturam rei pertinet, queri prius poterat, an fuerat unquam Deiotarus, an Cesar, an insidie factæ sint? Deinde an Deiotarus Cesari fecerit insidias? atqui illarum quaestionum quæ hanc præcedunt, nulla in forum cadit. Quo fit, ut si rei naturam spectes, in forum non ueniat id quod de re primò queri potest. At si rationem habeas consuetudinis eorum qui causas agunt, primum erit quod de solo nomine queratur, An Deiotarus rex Cesari insidias fecerit: et hoc modo quaestio an sit, in forum uenire potest. Addit insuper ille, nec quaestionem quidem Quid est, forenses esse: idque ita confirmat, si de facto constet, proximum est ut de nomine facti queratur. itaque solo nomine in quaestionem uenit, id est, quo nomine id quod factum est appellari debeat. Nihil de definitione queritur. ut enim de facto constat, sic de definitione conuenit. sed hoc in controuersiam adducitur, an hoc sit facti nomen: atqui nomen definitio non est, cum de eo solo queritur, ergo non de definitione

tione queretur, ut quispiam in loco sacro pecuniam furatus est. Sed Cicero contra Rodolphum sic defendi potest: licet de solo nomine queratur, neque nomen sit definitio, sed non poterimus cognoscere an nomen factio conveniat, nisi naturam nominis definitione explicaverimus. Sic enim nomen factio convenire colligimus, si nominis definitio conveniat, non potest cuiquam definitio competere, quin eidem competat id cuius est definitio. CONIECTURAE ratio in quatuor partes distributa est. Quæstio cōiecturalis quadripartita est, sit nec ne, unde ortum sit, quæ causa effecerit, mutari nec ne sic possit. quarum partium hæc sunt exempla. Prima, sit nec ne aliquid honestum? id est, propter se expetendum, an quicquam re vera sit æquum? id est, quod ex summo illo iure plurimum remittit. an potius honestum et æquum opinione, quam re vera sint? Secundæ, ut an virtus à natura ortum ducat? an à doctrina? ab utraque sanè. nam à natura inchoatur, et doctrina atque usu perficitur. Tertiæ, ut quibus rebus eloquentia efficiatur? illa certè legendo, dicendo, scribendo paratur. Quartæ uero sic, an eloquentia in infantiam mutari possit? Infantia autem est eorum, qui orationis facultate destituti sunt: id quod etymologia declarat. Dicitur enim infans, quasi non fans, id est qui fieri non potest. ut apud Cicero pro Cluentio, Cum uero ita sum perturbatus ut omnia timerem, si nihil dixissem, ne infantissimus, si multa in eiusmodi causa dixissem, ne impudentissimus existimerer. Et ad Quintum fratrem: Gabinius absolutus est. nihil illo accusatore Lenuulo subscriptoribusque eius infantius. Tum libro tertio de Oratore: Dummodo hoc constet, neque infantiam eius qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat, neque infantiam eius cui res non suppetat, non desinat esse laudandum, quorum alterum sit optandum, malim equidem indiseritam prudentiam quam stultam loquacitatem. Tū in Oratore perfecto: Res autem sic se habet, compositæ et ornate sine sententijs dicere, insania est. Hac de re Gellius et Budæus meminerunt. Hæc quatuor coniecturæ partes Cicero in Partitionibus ad duo genera reuocat. Vnum est, in quo querimus, possit nec ne aliquid effici. ut cum queritur: Ecquis nam perfecte sapiens esse possit? Alterum, quemadmodum quicque fiat: ut, quo nã patio uirtus pariat, natura, an ratione, an usu? Hæc de coniectura. CVM autem quid sit queritur. Quæstioni finitiuæ quinq; tribuuntur, notio, proprietas, diuisio, partitio, et descriptio. Notionem hic accipe pro ratione substantiæ, id est, pro conceptu et intellectu substantiali. ut enim rem aliquam probe definire possimus, eius naturam cognitam, exploratam, et animo nostro impressam habere debemus. Notionem Cicero paulò antè dicebat

à Græcis tum *ἰδέσθαι*, tum *πρόσθετον* uocari: eamque hoc modo definiebat, Notio est insita et antè percepta cuiusque formæ cognitio, enodationis indigena: quale est genus, quod suam formam cognitione præcedit. Proprietas est, quæ ei soli conuenit cui propria est, ut soli homini sermo. Proprietatem hoc loco pro differentia capere possumus, quemadmodum in Partitionibus Cicero cepit, ubi inquit: Non est dubium quomodo definitio genere et proprietate quadam declaratur, id est, differentia. ut hic sit huius loci sensus: Notio et proprietas explicanda est, cum quid sit queritur, id est, genus et differentia explicari debent. Nam notionem appellat genus, quemadmodum antè: et proprietatem differentiam uocat, sicut in Partitionibus: quibus, id est genere et differentia, uera definitio declaratur. Tum diuisio et partitio definitioni tribuuntur: quia definitionum alia sunt diuisio, alia partitio, ut prius dictum est. Partitio definitio est, cum res quæ præponitur, quasi in membra discernitur. Est enim partitio, totius in partes sectio. Diuisio uero definitio formas omnes complectitur, quæ sub eo genere sunt quod definitur. Est enim diuisio, generis in formas distributio. Denique definitioni descriptio tribuitur. Nam cum genus et differentia non semper ad manum suppetant, quibus legitima definitio constat: cumque de proprijs magna contentio frequenter oriatur, quod uerborum propriorum penuria et difficultate laboremus: ideo quibusdam accidentibus rem explanare cogimur. Hæc autem accidentaria explanatio, proprie descriptio uocatur. Ut si describas qualis auarus, qualis assemator. quippe descriptio est qualitatum omnium quæ alicui rei adsunt, et eiusdem actionum explicatio. ut querenti qualis est elephas? respondebo, uastum esse, multoque gradiorem bubalo, nigrum, nullo penè collo, longissimo et flexibili naso, quo tanquam manu ad res capiendas, origi præbendas utitur, duobus sursum uersum demibus tanquam cormibus eminentibus. Harum quinque partium definitionis Tullius exempla subiecit. Notionis primum: ut, an id quod est utile ei qui potentior est sit æquum. Ut hoc diiudices, notio tibi explicanda est: uidendumque quis sit intellectus æqui. Aequum autem in æqualitate consistit, nec uni magis, alteri minus utile est, sed omnibus secundum personæ dignitatem æquale est. Tum proprietatis, quæ soli rei de qua queritur conuenit, et rem ab omni alia tanquam differens separat: ut in hominem ne solum art etiam in belluas ægritudo cadat, id est, sit ne ægritudo homini propria, an non? Responderem esse propriam, id quod ex eius definitione liquet, quæ est opinio præsentis mali, idque ex genere ægritudinis quoque constat, id est, ex perturbatione, quæ est uersa

sa à recta ratione contra naturam animi incitatio. Porro diuisio hoc exemplum est, sint nec ne tria genera bonorum. Peripatetici statim esse tria responderent, unum animi, ut est uirtus: alterum corporis, ut uires: aliud fortunæ, ut sunt diuitiæ. At continuo Stoici et Academici negarent, ut qui omne genus in una uirtute reponant. Et eodem pacto partitionis exemplum dari potest, quo diuisio nis. Nam genus est ueluti totum, et formæ uelut partes. Itaque quemadmodum diuisio genus in suas formas diducitur, ita totum in partes suas partitione secatur. Quapropter idem exemplum utriusque, et diuisio, et partitioni sufficere, cum plerumque partitionem et diuisioem confundamus. Denique descriptio, ut assentator est qui in omnibus placere studet, qualis est ille Terentianus, qui inquit, Quando ait, aio negat, nego: quasi dicat, si is cui assentior aliquid affirmet, illud affirmo, ut placeam: si quid contra negat, illud etiam nego, ob eandem causam nimirum ut placeam, quod ab amico uero procul abest. CVM autem queritur quale quid sit. Quæstio qualitatis bipartita est: una simplex, altera comparata dicitur. Simplex est quæstio qualitatis, cum absolute et per se sine collatione aliqua uel respectu de qualitate queritur: ut, est ne expetenda gloria? Gloria qualitas est, de qua simpliciter queritur, nulli enim ita querendo, confertur. Gloriam bonum esse expetendum, Aristoteles Ethicorum primo docet. Est autem gloria, ut Cicero libro tertio Quæstionum Tusculanarum scribit, consentiens laus bonorum, uox bene iudicantium de eccellente uirtute. Quæstio comparata est, si res de qua agitur, alteri rei querendo conferatur. Ut, præponenda ne sit diuitijs gloria? gloria cum diuitijs in hac quæstione confertur. Unde sit, ut hæc quæstio comparata sit. Quod autem diuitijs gloria præponenda sit, ideo constat, quod gloria per se sit amanda, diuitiæ propter aliud. SIMPLICIUM tria genera sunt. Quæstio simplex qualitatis triplex est, una de utili et inutili, altera de æquo et iniquo, tertia de honesto et turpi querit: quæ tria differunt. Nam utile est quod maiori bono comparando prodest, cuiusmodi diuitiæ sunt, quæ ad maius bonum acquirendum, et ad uirtutem comparandam conducunt. Est enim difficile, ut qui eget, bene operetur: cum diuitiæ sint rerum agendarum nerui et instrumenta. Aequum dicitur, quod de iure summo multum remittit: uel si maius, æquitas est legitimi iuris emendatio: hoc est, *ἰσότης* *ἢ ἀδικίας* *ἢ ἐξ ὀπίσθου*. Denique dicitur honestum, quod laudandum, prædicandum, præferendum, quod que cum uirtute semper coniunctum est. Harum partium hæc sunt exempla, utilitatis inquam, hoc modo: Sunt nec ne diuitiæ expetendæ? Diuitias in usum bonum expetendas esse di-

mus. Tum, an fugienda paupertas? Illas autem expetendas esse, hanc uero fugiendam. Peripatetici concederent, sed negarent Stoici: quorum sententia robusta, uirilis, et mascula uidetur. Nam sapenu mero diuitiæ suis possessoribus perniciose sunt, ut Cræso, Seiano, Crasso, Senecæ, et alijs quam plurimis fuerunt. At paupertas multos commendabiles, et sempiterna memoria prædicandos reddidit: ut Curium, Fabricium, Serranum, de quibus Horatius: Dicitur hinc, quantum paupertas sobria possit. Pauper erat Curius, cum regem unceret auro: Pauper Fabricius, Pyrrhi cum sperneret aurum. Sordida Serranus flexit dictator aratra. Lustratæ lictore case facesque Saliuis Postibus affixi collectæ consule messes, Et sulcata diu trabeato rura colono. Porro æquitatis hoc exemplum est. An sit æquum ut cisci à quocumque iniuriam acceperis? Iustum profecto semper est: nam uindicta iuris naturalis species est. uerum non semper æquum est, sed aliquando ignoscendum, et de suo iure aliquid cedendum: ut si tibi parens iniuriam intulerit, pietas quam erga parentem semper habere debes, à uindicta te hortatur. Insuper honestatis: ut, sit ne honestum pro patria mori? Sanè trecenti Fabij, Decij, Camilli, item Sinegyrus Atheniensis miles, et Leonidas Lacedæmoniorum imperator cum suis illis sexcentis Spartanis, honestum esse pro patria mori te docebunt: quos posteritas eo nomine maxime commendat. mortem autem pro patria impensam bonum esse, scribit Horatius, qui sic habet: Mors impensa bonum. Decios uenerare ruentes, Vel solus quid fortis agat te ponte soluto Oppositus Cocles, Mutij te flamma docebit. Item Vergilius: Pulchrumque mori succurrit in armis. Rursus idem: O terque quaterque beati Queis ante ora patrum Troiæ sub mœnibus altis Contigit oppetere. Insuper Cicero prima oratione Inuictiua in Catilinam, Patriam communem omnium parentem uocat, eamque sibi longe chariorem sua uita dicit. Denique Leonidas ille (cuius iam meminimus) dixisse fertur, se plus patriæ suæ quam uitæ debere, cum apud Thermopylas suos milites aduersus numerosissimam Xerxis Persarum regis multitudinem hortaretur. COMPARATIONVM autem duo. Comparata quæstio bipartita est: una de eodè et diuerso, altera de maiore et minore queritur. De eodè et diuerso, ut quid inter regem et tyrannum inter sit, hoc sine refert, quod rex sit, qui cum unus in Republica imperet, non sibi tamen, sed publicæ utilitati studet et consi-

lit: Tyrannus contra non Reipublica, sed priuatis commodis prospicit. Maioris uero et minoris hoc exemplum est, ut si queratur, Eloquentia ne pluris sit, an iuris ciuilibus scientia? Eloquentiam pluris esse, Crassus apud Ciceronem primo de Oratore docet, cum dicit ceteras artes sine eloquentia teneri posse, eloquentiam sine ceteris non posse. nam eloquens encyclopaediam absoluit. Quare quicumque est eloquens, eundem iurisconsultum esse necesse est. Verum potest quis iurisperitus esse, ut non sit eloquens. Quocirca pluris est eloquentia, quam iuris ciuilibus scientia. Is enim demum eloquens dicitur, qui de rebus omnibus ornate et copiose dicere potest. Itaque non immerito dicebat Antonius, se multos nouisse disertos, eloquentem uero neminem. Quia in eloquente, id est perfecto illo oratore, plurima desiderantur, quae omnia praestare difficillimum est. Nam in Oratore, inquit Antonius, acumen dialecticorum, sententia philosophorum, uerba prope poetarum, memoria iurisconsultorum, uox tragicorum, gestus penes summorum artificum est requirendus. V N V M de eodem et alio, et cetera.) Quod autem Cicero quaestionem eiusdem et diuersi, qualitati subiiciat, sibi repugnare uideatur, ut qui in Partitionibus oratorijs, idem et diuersum definitioni, non autem qualitati tribuerit, quemadmodum et paulo post attribuet, qui cum de definitione loquetur, dicit. Atque huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem et altero diximus, quod genus forma quaedam definitionis est. Si enim queratur, idem ne pertinacia et perseverantia definitionibus iudicandum est: quare ergo Cicero qualitati idem et diuersum supponit? cum definitionis sint, et esse postea confirmet. Huic quaestioni sic occurritur. Idem et diuersum duobus modis accipiuntur, secundum substantiam, et secundum accidens. Secundum substantiam idem et diuersum ad definitionem pertinent. Nam quae sunt eadem, eorum est eadem substantia et definitio. At quod secundum accidens, uel idem uel diuersum est, qualitati tribuitur. Nam qualitas non tantum pro categoria, sed pro omni accidente sumitur, id est, pro nouem accidentium categorijs, ut Agricola capite septimo libri secundi docet. A C T I O N I S reliquae sunt.) Quaestionem infinitam paulo ante in cognitiuam et actiuam distribuerat: de cognitiua satis multa dixit. Proximum est, ut de actiua nonnulla dicat. Ea duplex est: una ad officium, altera ad motum pertinet. ad officium pertinet ea quae rectum nec ne, an recte factum facientium uel sit, querit: cui quaestioni omnium uirtutum et uitiorum materia subiecta est. Officium autem uulgo sic definitur, ut sit uirtutis actio. uerum quia nomen officij duplex est, in genere defini nequit, sed diu-

sione explicandum est. Duplex est igitur, ut ait Cicero primo et tertio Offic. unum medium siue inchoatum, quod alij imperfectum dicunt: alterum uero perfectum. Perfectum officium ad finem bonorum pertinet, estque cum uirtute coniunctum, quod in seolum sapientem cadere potest, Graeci κατὰ φύσιν uocant. Cicero tertio de Finibus bonorum et malorum, modo rectum, modo recte factum transfert. Si uerbum uerbo reddere uolumus, sic interpretabimur: quod secundum rectum, id est, secundum uirtutem factum est. Medium autem officium est, quod per se neque bonum, neque malum, uerum ad aliquem uitae usum sumitur. Cuius ratio probabilis reddi potest, quare factum sit. Graeci μέτρον appellant. Sed de officio satis, nunc de motu. Motus siue perturbatio, est appetitus uehementior, sed uehementiorem appetitum uoco, qui longius discesserit a naturae constantia. Modo Rodolphus sic definit, ut sit quidam impetus animi, quo ad aliquid persequendum, uel fugiendum, uehementius quam pro recta animi constitutione impellimur. utraque perfectio definitio contraffior est motu. Nam ei tantum motus qui πάθος appellatur, nec in illum affectum contempit, qui apud Graecos ἡδονή uocatur. Quare motum, siue affectum diuisione potius quam definitione (ut qui simplex non sit) explicemus. Est itaque duplex affectus, authore Quintiliano, πάθος et ἡδονή, quorum ille uehementis est et concitatus, hic uero lenis et compositus. R V R S V S Q V E oratio.) Quintilianus libro sexto, ubi laudat affectus, inquit orationem sine affectibus ingratam esse, et exanguem, affectus que ipsos spiritum esse et sanguinem orationis, qui quemadmodum sanguis per totum corpus funditur, sic per totam orationem diffundi debent, tamen in principio et epilogo praecipuas sedes habeant, ubi sane dominantur, uerum hic magis quam illic. Nam in principio satis est eos uelut extremis digitis attingere, et quasi postremis labris degustare. In epilogo uero consumuntur, eorum que uires omnes explicantur. Sed haec de re plura dicemus, cum ad postremam orationis partem peruenerimus. Hic sunt affectuum species explicandae, quas esse quatuor, Cicero quarto Quaest. Tusculanarum scribit, aegritudinem, letitiam, libidinem, et metum. Sed hic iracundiam pro libidine, nimirum speciem loco generis usurpat. Nam iracundia libidinis est species. Est autem aegritudo, opinio recens mali praesentis, in quo demitti contrahi que animo rectum esse uideatur. Tum letitia opinio est recens boni praesentis, in quo effertur rectum esse uideatur. Metus est opinio impendentis mali, quod intolerabile esse uideatur. Libido uero, opinio uenturi boni, quod fit ex usu, iam praesens esse atque adesse. Opinionem autem quam in-

omnes

omnes definitiones superiores inclusimus, imbecillam assensionem definimus. Sed in singulis perturbationibus ante definitis, partes eiusdem generis plures subiiciuntur, ut aegritudini inuidencia, amulatio, obrectatio, misericordia, angor, luctus, meror, aegritudo, dolor, lamentatio, sollicitudo, molestia, afflictio, desperatio, et si qua sint de genere eodem. Sub metum autem subiecta sunt pigritia, pudor, terror, timor, pauor, exanimatio, conturbatio, formido: uoluptati maleuolentia, letans malo alieno, delectatio, iactatio, et similia: libidini ira, excaecitas, odium, inimicitia, discordia, indigentia, desiderium, et cetera huiusmodi. Harum partium definitiones ex quarto quaestione Tusculanarum pete longum enim foret, si eas omnes recenseremus. Itaque sit satis in praesens, admonuisse loci. Vergilius sexto Aeneidis, has perturbationes elegantissime descripsit, his uersibus:

Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus orci,
Luctus et ultrices posuere cubilia curae,
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus,
Et metus, et male suadae fames, ac turpis egestas,
Terribiles uisus formae, letumque, laborque.
Tum consanguineus leti sopor, et mala mentis
Gaudia, mortiferumque aduerso in limine bellum:
Ferreque Eumenidum thalami, et discordia demens
Vipereum crimem uitae innexa cruentis.

Haec tenus de affectibus. quorum alius oratione gignitur, puta πάθος. alius sedatur, uidelicet ἡδονή. alius plane tollitur quibusdam urbanis dictis. nam risus, tristis affectus soluit: ut libro sexto docet Quintilianus. H A E C autem.) Sicut propositum, id est, infinita quaestio in cognitiuam et actiuam diuisa est, ita causa, uel si maius controuersia, id est, definita quaestio, in cognitiua et actiua distribui potest. et quaecumque de cognitiua et actiua quaestione, cum de proposito loqueremur, dicta sunt, eadem omnia in quaestione definitam transferri possunt: hoc est, sicut infinita quaestio cognitionis aut coniecturalis est, aut finitiua, aut qualitatis esse potest. ut, An acceperit pecunia Decius? minuerit ne maiestatem Norbanus? iure ne occiderit Opimius Gracchum? ita uides non in proposito modo, sed et in controuersia, an sit, quid sit, quale sit, queri. Praeterea sicut quaestio infinita actionis, aut ad officium, aut ad motum pertinet: ita definita quaestio ad officium uel motum pertinere potest. ut infinite queris, An suscipiendi sint liberi? definit uero, An Catoni ex Martia suscipiendi sint liberi? quarum quaestionum utraque ad officium pertinet. L O C I autem.) Cum tres sint quaestiones, coniecturalis, finitiua, et iuridicalis: omnes loci, quos prius exposuimus, ad earum probationem adhibentur. et quamuis nonnulli ad plures

accommodentur, alij tamen sunt ad alias aptiores, ut causa, et euentus: tamen si ad qualitatem, definitionem, et coniecturam accommodentur, ad coniecturam tamen potius quam ad illas pertinent, ad quas pariter aptissimus est adiutorum locus. Ad definitionem, methodus definiendi, quam Cicero superius tradidit: ad quaestionem iuridicaliam, similia et comparata maxime conducunt, etiamsi ad reliquas referri possunt. Quapropter bene dixit Cicero, locorum alios quibusdam quaestionibus aptiores esse, alios contra minus aptos, de quibus postea latius dicemus. A D coniecturam.) Locos coniecturales enumerat, qui sunt, causa, euentus, et adiunctum. Quod autem locus ab adiunctis coniecturalis sit, superius probauimus, cum eum locum explicarem, ubi Cicero dicit, Sed locus hic magis ad coniecturales causas quae uersantur in iudicijs ualet. Ab adiunctis coniectura colligitur, hoc modo: Quia Spurium Melius eques Roma. frumentum populo sua impensa largitus est, et ob id factum plebem sibi conciliauit, unde in suspicionem regni affectati uenit, et ideo a Caio Seruilio Hala magistro equitum occisus est: sic Manlius Capitolinus, quia obstructos ere alieno liberasset nexos, crimine affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio deiectus est. Ceterum causas et euenta quaestioni coniecturali maxime conuenire, idem author est in Partitionibus oratorijs, ubi scribit. In coniectura igitur cum est in insiciando reus, accusatori haec duo prima sunt: sed accusatore praesenti omni actore et petitore appello. possunt enim etiam sine accusatore in causis haec eadem controuersiarum genera uersari: sed haec duo sunt ei prima, causa et euentus. Causam appello, rationem efficiendi: euentum, id quod est effectum. In causis quibus coniectura mouetur, haec maxime spectantur, authore Fabio, ira, odium, metus, cupiditas, spes. Quorum si quid in reum conueniet, accusatoris est efficere, ut ad quicquid faciendum cause ualere uideantur, easque quas in argumentum sumet augere: ut Cicero pro Milone docet, causas in Clodio fuisse Milonis occidendi, non in Milone occidendi Clodij. Nam Milone interfecto, non modo ut praetor esset, non eo consule quo sceleris facere nihil posset, sed etiam his consilibus praetor esset, quibus si non adiuuantibus, aut conuenientibus, certe sperasset se posse Rem publicam eludere in illis suis cogitatis furoribus, cuius ille conatus, ut ille ratiocinabatur, nec si cuperent, reprimere possent, cum tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: et si uellent, fortasse uix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam iam uetustate audaciam. Ex quibus apparet, causas ad coniecturam mouendam ualere, ad quam quoque ualet affectus: ut Areopagite, cum damnauerant puerum coturnicum oculos eruentem, nihil aliud

iudicasse uidentur, quam id factum esse signū per-
uiciosissimæ mentis, multisq; malo futuræ si adole-
uisset. Ad definitionem autem pertinet ratio et
scientia definiendi. Loci finitimi sunt, definitio,
antecedens, consequens, repugnans, necnon duo
quos superius coniecturales fecimus, id est, causa et
euentus. Definitio quidem, à qua questio finitiua
uocatur, nam quid sit, definitione declaramus, sed
memineris sub definitione plures locos intelligi, par-
tes, notam, coniugationem, genus, formam, differe-
rens. Hæc enim omnia, ad questionem finitiuam
probendam referuntur. Insuper idem et diuersum,
definitioni uicina sunt, proinde ad questionem fini-
tiuam pertinent. Nam quorum eadem sunt defini-
tiones, ipsa nimirum sunt eadem: et quorum di-
uersæ, diuersa, ut si queratur, idem ne sit pertinacia
et perseverantia, diuersas esse definitionibus cog-
nosceremus: nam diuersæ sunt eorum definitiones.
Siquidem perseverantia in ratione bene animadu-
ersa, stabilis et perpetua mansio est: ut Cicero libro
secundo de Inventionem tradit. At pertinacia est, sine
ratione stabilis et perpetua mansio, ut auctor est
Cicero primo Officiorum. Varro de Lingua Latina
ad Ciceronem inquit, Cum queritur unde pertinacia
sit, à pertendendo, nam cum quis pertendit in
eo in quo pertendi non debet, pertinacia est: in quo
uero oportet manere, si in eo perstet, perseverantia
dicitur. Insuper ad finitiuam questionem, ut dixi-
mus, adhibentur antecedens, consequens, repugnans,
causæ simul, et euentus. Nam si de rebus duabus
queratur, eadem nec ne sint, si quid unam sequatur
quod non sequatur alteram, si quid unius sit antecede-
dens quod non sit alterius, si quid uni repugnet et
idem non repugnet alteri, si qua sit unius causa que
non sit alterius, si quis denique sit affectus unius qui
non sit alterius, res sunt diuersæ, non autem eadem:
earundem enim rerum eadem sunt accidentia, con-
sequentia, repugnantia, causæ, ut à consequentibus
probabis, assentatorem et amicum non eosdem esse.
Nam si amicus est, bonus est: contra, si assenta-
tor, malus. Bonus et malus diuersa sunt consequen-
tia, quare assentator et amicus diuersa sunt, ex qui-
bus illa consequantur. Ad tertium genus que-
stionis. Locos iudiciales recenset, quos unius
qualitatis appellatione comprehendit, sed qualita-
tem duplicem prius fecit: unam simplicem, alteram
comparatam. Vtraque qualitas ad iudicialem que-
stionem confirmandam uel refellendam adhibetur.
comparata inquam, quam prius bipartitam esse dixi-
mus: nam unam de eodem et alio, alteram de ma-
iore et minore esse diximus, tum illa simplex, in
qua de expetendo fugiendoque, de honesto et turpi,
de æquo et iniquo querimus. Expetendorum autem
tria genera sunt, bona animi, corporis, et externa.

Honestorum simplex est ratio. Nam ea demum bo-
na, que sunt animi, honesta dicuntur: reliqua mini-
me. Honestum autem est, quod cum uirtute coniun-
ctum est. Aequitas uero bipartita est: una natura-
lis, altera instituta. Naturalis aequitas est, quam le-
gem nature uocant. Eam Cicero pro Milone legem
natam appellat, quam uim uel repellere licet, et de qua
poeta quidam scribit,

Armaque in armatos sumere iura sinunt.

Aequitas autem instituta, dicitur ius gentium uel hu-
manum, id est, ius quod homines introduxerunt, et
sibi ipsis urgente necessitate quaesierunt. Aequitas
naturalis in tuitionem sui, et ius ulciscendi distribu-
ta est, de qua Cicero primo Officiorum abunde lo-
quitur, cum inquit: Principio generi animantium
omni à natura comparatum est, ut se uitam corpusque
suum tueatur: et cetera. Ex quo loco constat, tu-
tionem sui, ius esse naturale. Verum quod ulciscen-
di ius etiam naturale sit, ex Miloniana iam docui-
mus. Cicero duplicem tamen aequitatem nature hoc
in loco facit, tuitionem sui, et ulciscendi ius. At in
Officijs procreationem liberorum adiecit, quemad-
modum iurisconsulti, qui matrimonium et libero-
rum educationem iuri naturali attribuunt. Aequi-
tas autem ab hominibus instituta, tripartita diuidi-
tur, in legitimam, conuenientem, et moris uetustate
confirmatam. Aequitas legitima ius scriptum est, id
est, lex ipsa, que omnia recta et inflexibilia exigit.
Ea est, ut ait Gellius, generale iussum populi, uel ple-
bis rogante magistratu: uel, ut Iustinianus ait, Lex
est ius quod populus Romanus magistratu senatorio
interrogante, uelut consule confirmabat. Et aequitas
conueniens ea dicitur, que de iure multum remit-
tit, ea proprie à Græcis *ἐπιείκεια* uocatur, nos eam
nomine communi aequitatem dicimus. à qua equi
boni consulere dicunt, id est, in bonam partem acci-
pere. Aequitas uero, moris uetustate confirmata,
mos ipse est. Mos, ut inquit Varro, in iudicio animi
est, quem uidelicet morem sequitur consuetudo, uel
si mauis, mos est approbatio quedam, non lege, sed
iudicio et opinione confirmata. Morem Iulius Fe-
stus ita describit, ut sit institutum patrium, ad reli-
gionem et ceremonias maiorum pertinens. Est au-
tem institutum, ius non scriptum: quod certum ta-
men auctorem habet, quem imitari ceteri non eru-
bescant. quale illud est Valerij Publicolæ, qui primus
(auctore Lilio) faces populo Romano summisit:
unde et Publicolam dictum fuisse plerique putant. In-
stituere uero est, auctorem alicuius rei et condita-
rem fieri, necnon exemplum posteritati dare. A T-
QVE etiam rursus. Alteram aequitatis diuisio-
nem Cicero facit, que tripartita est: una pietas, al-
tera sanctitas, tertia iustitia uocatur. Pietas, ut
inquit, aequitas est ad deos superos pertinens, quod
tamen

tamen ei repugnat, quod ab eodem in Partitionibus
dictum est. Illic enim ait, pietatem iustitiam esse erga
parentes, non erga deos nam que est erga deos æqui-
tas, eam religionem uocat. Veruntamen huic questio-
ni sic occurritur: cum pietatem erga parentes esse
Cicero in Partitionibus dixerit, illic pro ea que
uulgò bonitas dicitur, pietatem usurpauit. Ceterum
in religione pietas est, quemadmodum ipse libro pri-
mo de Natura deorum scribit, ubi superstitionem à
religione sic separat, cum de Atheis loquitur. Su-
perstitio (inquit) timor est inanis deorum: religio
pio cultu deorum continetur. Itaque quam in Parti-
tionibus religionem uocauit, nunc pietatem appel-
lat, id est, piuum cultum deorum: qui diuersus est ab
ea pietate, quam uulgò bonitatem nominari diximus.
Nam ea pietas, que bonitas dicitur, erga parentes
est: pietas uero que religio est, in deos est. Dicitur
autem religio non à relinquendo, ut Gellius uult, sed
à relegendo, quemadmodum Cicero lib. 2. de Natura
deorum ait. Nam qui totos dies, inquit, precaban-
tur et immolabant ut sibi superstites essent liberi,
superstitiosi uocati sunt: qui uero que ad piuum cultum
deorum pertinent, pertractabant, et diligentiissime
relegebant, religiosi sunt appellati. Ita illud nomen
uirtutis factum est. Hactenus de religione,
quam hoc loco pietatem à Cicerone uocari confir-
mauimus. De sanctitate dicamus. Itaque sanctitas, ad
deos manes, id est, inferos, æquitas est pertinens. quod
nomen sanctitatis duplex est. Nam sanctum interim
dicitur, ut ait Macrobius, quod neque sacrum est, neque
religiosum, sed incorruptum, intactum, castum et
inuiolatum. ut apud Vergilium Turnus ait:

Sancta ad uos anima, atque istius inscia culpæ

Descendam. —

Tum apud eundem:

— Tuque o sanctissima coniunx,

Felix morte tua. —

Aliter sanctum, sacrum est et religiosum, illud à san-
ciendo: hoc à sagminibus, id est, uerbis (que sa-
cras herbas significant) dicitur. Sequitur iustitia,
que est aequitas ad homines spectans. Eam Iustinia-
nus sic definit, ut sit constans et perpetua uoluntas,
unicuique quod suum est tribuens. que pariter mul-
tiplex est: nam modò bonitas, modò fides, nunc leni-
tas, nunc amicitia uocatur. Bonitas erga parentes,
fides creditis in rebus, nam secundum Stoicos (ut ait
primo Officiorum Cicero, quod etiam superius atti-
gimus) fides ex eo dicta est, quod id quod dictum est,
fiat. In moderatione animaduertendi, aut puniendi,
lenitas. In mutua hominum beneuolentia, amicitia.

DE proposito satis multa. De questionibus
indefinitis hactenus, quas in cognitionem et actionem
diuisimus, dictum sit. Itaque superest, ut de finitis, id est
causis et controuersijs pauca dicamus, et sanè pau-

ciora dicenda sunt, quam antè de indefinitis dicta sunt,
propterea quod quæcumque de indefinitis diximus, ea
omnia ad finitas transferri possunt, et ut in Bru-
to Cicero dicit: Quod in genere probatum est, ne-
cesse est in parte probatum sit. et hoc est quod ait
Cicero, plerique causæ esse cum proposito commu-
nia. Communia sunt, quæcumque de proposito dixi-
mus, ut que non in propositis modo, uerum etiam in
controuersijs reperiantur. nam si in illis sunt, in ijs
quoque esse necesse est, quia propositum pars causæ
est: cum præter propositum causa circumstantias
etiam comprehendat, ut antè diximus. TRIA
sunt genera causarum. Causarum genera, nec plu-
ra, nec pauciora quam tria sunt. Nam de quibus-
cumque dicit orator, ea uel certa sint, uel dubia neces-
se est. Certa laudamus uel uituperamus. hinc et de-
monstratiuum genus dicitur, quod eo genere qualis
quisque sit laudando uel uituperando demonstramus,
Græci *ἁπλοῦς* dicunt, nos ostensiuum trans-
ferre possumus. Nam hoc genus ad solam ingenij o-
stentationem compositum est, neque ad uictoriam, sed
ad finem laudis et gloriæ tendit. A meliori uero
parte laudatiuum latine appellatum est, quod græcè
ὑποκειμένον dicitur. Dubia uero, de quibus orator
dicit, bipartita sunt. Eorum enim partim ad electio-
nem nobis sunt libera, de quibus deliberatur, unde
deliberatiuum genus: partim aliorum sententiæ
sunt commissæ, de quibus lite contenditur, unde iu-
dicialia genera. Itaque tria causarum esse genera ma-
nifestum euadit, laudationis, deliberationis, et iu-
dicij. Cicero tamen secundo de Oratore, laudato-
rium genus è numero causarum eximere uidetur,
qui illic scribit ea que in foro atque in ciuium causis
disceptationibusque uersantur, aut in lite ordinanda,
aut in dando consilio esse posita. Tertium autem
illud genus, puta laudatiuum, quod et à Crasso tra-
ctum est, et ut audio, ille ipse Aristoteles (qui hæc
maximè illustrauit) aduinxit, etiam si opus est, ta-
men minus est necessarium. sanè Crassus, per se in so-
rum uenire laudem et uituperium negat. iudicia-
libus autem et deliberatiuis causis adhiberi fate-
tur: que sententiæ et Isocratis est. Horum autem
generum hi sunt fines, honestas, utilitas, et æ-
quitas. Honestas quidem, laudationis finis est, nam
quæcumque sunt cum uirtute coniuncta, laudanda
sunt. De honestate superius diximus, quam à uirtute
non separauimus. Utilitas deliberationis est finis.
de qua item à nobis est dictum, cum de expetendis
et fugiendis loqueremur. Iudicij denique finis est
æquitas, cuius genera et diuisimus, et definiuimus.
Reliquum est, ut Quintiliano satisfaciamus, qui Ci-
ceroni repugnare uidetur. Inquit enim ille capite 4.
libri tertij. Nec ijs accesserim, qui laudatoriam ma-
teriam honestorum, suasoriam utilium, iudicalem
iustorum

iustorum, quaestione contineri dixerunt. Nam in deliberatione nonnunquam honestas, in laudatione utilitas, in iudicio simul omnia, honestas, utilitas, et aequitas interim tractatur. quare haec mutuis stant auxilijs. Verum cum Cicero laudationis finem honestatem faciat, deliberationis utilitatem, et iudicij aequitatem: non sic hic accipienda sunt, ut honestas sola et semper in laudatione uerferetur, in deliberatione sola et semper utilitas, in iudicio sola et semper aequitas. sed quia saepius in laudando honestas, de utilibus deliberamus, aequitatem in iudicando ob oculos habere debemus. Ceterum Cicero in Partitionibus alios horum generum fines facit: delectationem in laude, spem et metum in suasionem et dissuasionem, seuitiam et misericordiam in accusatione et defensione. Verum illic non causarum, sed motuum fines: hic uero causarum, et non motuum fines tradit. SED definitae quaestiones a suis quoque locis.)

Hactenus de quaestione: nunc de statu dicendum. Cum enim omnis quaestio statum habeat, non alienum fuerit, de eo quoque pauca dicere. Status autem ex eo dicitur, quod in eo tota causa consistat, uel quod in eo primus sit causae congressus. Nam quamdiu aduersarij consentanea dicunt, tamdiu statum non esse certum est. at statim ut pugnare coeperunt, status oritur. Est enim status genus quaestionis, quod ex prima causarum conflictione nascitur, id est, ex intentione et depulsione. Occidit patrem Roscius, intentio est: non occidit, depulsio. unde nascitur hoc quaestionis genus, An Roscius patrem occiderit? Omnis uero status, aut coniecturalis est, aut finitiuus, aut iuridicialis. Coniecturalis est, si defensor factum neget: et idem aliter iudicialis dicitur. Coniecturalis quidem ab accusatore, quod is factum quibusdam coniecturalis probet. a defensore uero inficialis, quod inficietur et neget. ut rex Deiotarus struxit insidias Caesari, inquit accusator: idque probare coniecturis intendit. non struxit insidias, respondet patronus qui depellit. An struxerit insidias, coniecturalis est status, uel (ut diximus) inficialis. Finitiuus status est, in quo tametsi de facto conuenit, de nomine tamen non conuenit: nam de eo queritur. Ut si quis sacrilegij accusetur, quod pecuniam qualemcumque de templo sustulerit: et reus si sacrilegium neget, concedat tamen se pecuniam de templo sustulisse: quid sit sacrilegium, queritur, et status est finitiuus, quia definitione explicatur. nam cui definitio sacrilegij conuenit, eidem nomen sacrilegij conueniet. Tertius iuridicialis, quamuis latine, non satis tamen usitate transfertur, qui Graece ἀδικησας appellatur. et est, cum de facto simul et nomine facti constat: sed iure an iniuria factum sit, queritur. Ut Milo Clodium occidit, non negatur: res quae facta est, caedes appellatur, conceditur. sed iure an

iniuria Clodius a Milone sit caesus, hoc est quod queritur. Hos omnes status Cicero uult potius a depulsione quam ab intentione nasci, cum dicit. Refutatio accusationis in qua est depulsio criminis, Graece τήσις dicitur, latine appellatur status, in quo primum consistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Et hanc esse Ciceronis sententiam, ut status ex depulsione nascatur, Quintilianus libro tertio confirmat his uerbis. Alij statum crediderunt primam eius cum quo ageretur deprecationem: quam sententiam Cicero his uerbis complectitur, quasi ad repugnandum congressa defensio. Sed memineris, deprecationem a Quintiliano uocari, quam Cicero hoc in loco depulsionem uocat. Nam uerbum deprecor, ut author est Gellius cap. 16. lib. 6. nocturnae Atticarum significat aliquando idem quod desistere, execrari, depellere, uel abominari. quo in senectus Catullum in hoc Epigrammate cepisse dicit:

Lesbia mi dicit semper male, nec tacet unquam

De me: dispream, me nisi Lesbia amat.

Cui ego quasi eadem, totidem max deprecor illi
Assidue, uerum dispream nisi amo.

In eadem significatione Cicero secunda actione in Verrem usurpat. Nunc uero quid faciat Hortensius, auaritia ne crimina frugalitatis laude deprecetur, an hominem flagitiosissimum, inuidiosissimum, nequissimumque defendat? Ciceroni, qui statum ex deprecatione, id est depulsione nasci dicit, Celsus contrarius est: qui ab eo qui intendit statum fieri dicit, propterea quod is in eo probando quod intendit stare cogatur. Sed Cicero melius, sententia Quintilianus, inquit, statum ex depulsione fieri. Nam si aduersarius nihil dicat, si non respondeat, si non repugnet, certum est nullum statum esse. Verum depulsio non semper est defensoris, neque intentio semper accusatoris. Quare licet a depulsione status oriatur, aliquando tamen actor, nec semper reus statum facit. In coniecturalibus causis depulsio est rei, quare reus inficialem statum facit, quippe qui depellat: ut occidisti, intentio est: non occidi, depulsio rei est. Status coniecturalis, an occiderit. At in iuridicialibus non reus, sed actor facit statum, quia eius incipit esse depulsio. Ut Milo Clodium occidit, conceditur: ceterum Milo respondet, iure occidi, quae intentio rei est. Contra uero dicit accusator, non iure occidisti, quae est depulsio actoris: unde status iuridicialis oritur, an iure occiderit. ATQUE etiam in deliberationibus.) Status non in solas iudiciales causas cadit, quemadmodum plerique falso crediderunt, quos Quintil. cap. 6. lib. 3. reprehendit, ubi ait. Ergo cum omnis causa contineatur aliquo statu, priusquam dicere aggrediar, quomodo genus quodque causa sit tractandū, id quod commune est omnibus, quid sit status, et unde ducatur, et quot, et qui sint, intuentū puto. quanquam

quanquam id nonnulli ad iudiciales tantum pertinere materias putauerunt: quorum inscitiam, cum omnia tria genera fuero executus, res ipsa deprehendet. Itaque status non in iudicialibus tantum causis, uerum etiam in deliberatiuis et demonstratiuis locum habet. De iudicialibus dubium non est: de reliquis ergo dicamus, et prius an in suasorijs uerferetur uideamus. Itaque sepe numero negantur ea futura, quae ab aliquo in sententia dicta sunt fore: et propterea sane negantur, quod uel fieri non possint, uel sine magna difficultate nequeant: et tum status est coniecturalis. ut si deliberetur, an palus Pötina sicari, an portus Ostiae fieri, an Isthmos intercidi possit: et sint qui posse dicant, sint contra qui negent, causa sane in coniecturali statu uersabitur. Insuper in eadem deliberatione, cum de honestate, utilitate, et aequitate differitur, aut rebus contrarijs, status finitiuus, aut qualitatis in eam disputationem incurrit. Finitiuus quidem, ut apud Demosthenem queritur, an Philippus insulam Halonnesum det Atheniensibus, an reddat. Est autem Halonnesus insula, quae cum ante ditionis Atheniensis esset, capta a piratis, et hinc a Philippo Macedonum rege recepta, diu in ambiguo fuit utrius esset, Atheniensis populi, an Philippi. Quare cum Athenienses ipsi repetundarū agerent, Philippus reddere eam quidem Atheniensibus recusauit: quod uidelicet ipse eis non extorsisset, sed a latronibus redemisset. Verum doni et muneris titulo eam se Atheniensibus daturum concedit: id quod ignominiosum Atheniensibus uisum est. Quare Demosthenis consilio res bello geri coepit. Hac causa quid sit reddere, quid item donare, definitur. Porro in deliberatione qualitatis status incidit. ut si Saguntini deliberent, an se Annibali dedere, an contra fidem Romanis datam seruare debeant: uile erat sese dedere, sed honestum seruare fidem. Itaque in hac deliberatione, cum inter honestum et utile sit pugna, status qualitatis est.

QUOD idem contingit in laudationibus.) In genere demonstratiuo tres status reperiuntur, quemadmodum in reliquis. Primus coniecturalis: ut si quis Romulum laudet, quod Marte praefide bellorum deo sit genitus: et alter genitum esse neget. Status est coniecturalis, an Romulus Marte genitus sit. Tum finitiuus, hoc modo: Si quis Catonem a constantia et perseverantia laudet: et alter non constantiam uel perseverantiam, sed pertinaciam in Catonem competere dicat: finitiuus erit status, quid constantia, quid pertinacia. Denique qualitatis ita: ut si Brutum et Cassium laudes, quod Caesarem occiderint: alter uituperandos ducat, quod hoc eorum factum non laudabile, non rectum, non iustum sit: iuridicialis status erit. An Cassius et Brutus Caesarem iure interfecerint. QVIBVS omnibus generibus.) Tri-

bus statibus, coniecturali, finitiuo, et iuridiciali Caesar in duobus Anticatoib. id est, in his libris quos contra Catonem scripsit, uituperando Catone uitatur. Quapropter omnes status in materiam laudatiuam cadunt. id quod Quintilianus in calce capitis de genere demonstratiuo docet, ubi eadem cum Cicerone ferme dicit, hoc modo: Itaque ut non consensit, hoc laudatiuum genus circa solam uersari honesti quaestionem, sic qualitate maxime contineri puto. Quanquam omnes tres status cadere in hoc opus possint, ijs quoque usum Caium Caesarem in uituperando Catone notauit Cicero. Verum hic scrupus oboriri potest, qui fiat ut status in genere laudatiuo reperiatur, cum certa et non dubia laudantur et uituperantur. ubi status est, ibi est quaestio: quaestio uero non ceterorum est, sed dubiorum: quare quae fieri potest, ut status in materiam demonstratoriam cadat? Sed ita soluitur. Nihil est tam certum, quod adduci in controuersiam non possit. Quid certius est, quam deum esse? Plures tamen esse negauerunt: unde Athei dicti sunt. Porro si Academiae credimus, hoc unum scimus, quod nihil sciamus. Itaque in rebus humanis, authore Academia, certi nihil est: uel si qua sint, controuersa et dubia uiribus ingenij fieri possunt. SED quae ex statu contentio efficitur.) Quemadmodum status ex intentione et depulsione nascitur, ita iudicatio, quam Graeci ἀποκρίσις dicunt, ex rationis et firmamenti conflictione et quasi concursu exoritur: quam Cicero in Partitionibus disceptationem uocat, quod in ea queri solet de quo disceptetur, et quid in iudicium ueniat. Quapropter a iurisconsultis Qua de re agitur appellari solet. Quia ergo iudicatio ex ratione et firmamento nascitur, quid sit ratio, quid item firmamentum, dicendum est. Est autem ratio, qua recte factum defenditur: id est, qua reus se recte fecisse confirmare nititur. ut accusatur Orestes quod matrem Clytemnestram occiderit: occidisse confitetur, sed iure occidisse defendit. Qua ratione defendit et nepe quod illa Agamemnonem patrem Orestis occidisset. Firmamentum uero est firmissima accusatoris argumentatio, quae ad labefactandam rationem defensoris adfertur. ut cum haec sit ratio, qua se defendit Orestes, Ideo matrem Clytemnestram occidi, quod illa patrem meum occidisset. Contra hanc rationem accusator firmamentum suum adfert, quo tanquam firmissimo argumento hanc rationem confutat, quod est, Indemnatum matrem etiam nocentem occidere non debuit. ex illa ratione defensoris, et hoc accusatoris firmamento, iudicatio sicuti diximus exoritur, quae est, An Orestes indemnatum matrem etiam nocentem occidere debuit, quod illa Agamemnonem Orestis patrem occidisset? Vides hanc postremam disceptationem ratione et firmamento consistere. FIRMAMENTA defensionis, quibus sublati,

sis, defensio nulla sit.) Cicero uult hoc in loco firmamentum, uel si mauius continens, defensoris esse. Verum in Partitionibus contra senit, ubi ait, firmamentum et rationem quae sunt inter se opposita sic differre, ut ratio sit defensoris, firmamentum accusatoris. quam pugnam Quintilianus capite postremo lib. 3. notauit. Verum leuior est quam ut reprehendi debeat: et si germanam Ciceronis sententiam intelligimus, nullam prorsus reperiemus. quod ut manifestum euadat, ascribenda duxi, quae in Partitionibus oratorij de firmamento, id est, continente dicit. Deinde, inquit, unicuique rationi opponendum est ab accusatore, id quod si non esset, in accusatione causa omnino esse non posset. Itaque ea quae sic referuntur, continentia causarum uocentur. quamquam is non ea magis, quae contra rationem defensoris afferuntur, quam ipsae defensionis rationes continent causas, sed distinguendi gratia rationem appellamus eam, quae adfertur a reo ad recusandum, depellendi criminis causa: quae nisi esset, quod defenderet, non haberet. Firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem adfertur, sine quo accusatio stare non potest. IN qua re alij quasi status existunt noui, qui appellantur legitime disceptationes.) Statuum alij sunt legales, alij rationales. Rationales, qui de re et factio sunt, νομοι Graeci dicuntur, ut est coniecturalis, finitiuus, et iuridicialis, de quibus abunde dictum est. Legales uero de scripto sunt, et νόμοι uocantur. Illi status sunt generales, hi uero speciales et minores. nam hi ad illos reuocantur. Cum enim tres legales sint, unus ambiguitatis, alter scripti et uoluntatis, tertius legum contrariarum: ambiguitas sane ad coniecturam reducitur, scriptum uero et uoluntas, item leges contrariae, modo ad coniecturam, modo ad qualitatem referuntur. Est autem status ambiguitatis, quando scriptum duas uel plures significationes recipit, inter se differentes et diuersas: ut quispiam paterfamilias duos filios habebat, unus Leo, alter Pantaleo uocabatur. ipse pater moriens, testamentum hac forma confecit: *Dono mea bona Pantaleoni.* In hoc scripto est ambiguitas. Nam ex eo duae significationes colligi possunt: una, si uox *Panta* diuidatur a *leone*: altera, si cum *leone* coniungatur. unus filiorum qui Leo uocatur separat, et propterea bona sibi legata esse dicit, sic enim legit, *Bona mea dono Pantaleo, id est, omnia Leoni.* Alter uero, cui nomen est *Pantaleo*, coniungit: quapropter inquit, bona paterna testamento sibi debent, quippe qui sic legat, *Bona mea dono Pantaleoni.* Porro scripti et uoluntatis status est, quando legislator aliud scripsisse, et sensisse aliud dicitur. Nam ita fit, ut cum scripto sententia pugnet: unde scripti et uoluntatis status oritur, cum aduersariorum alter scripto, alter uoluntati et sen-

tentiae potius immititur. ut lex scripta est: *Qui muros transilierit, capite plectatur.* quispiam muros transiit ut hostes a muris arceret, queritur an capite sit puniendus. scriptum contra eum facit: uerum sententia scriptoris eum tuetur, longeque aliter legislator suam legem intellexisse quam uerba sonent, docet patronus, et ab ea lege eos excipi, qui pro patria pugnant: cum iniquum esse uideatur ut is in discrimen capitis adducatur, qui suos ciues a cendis hostibus a muris defendit. Insuper legum contrarium status est, quando lex legi repugnare uidetur, quae licet iure nunquam inter se repugnent. nam altera altera antiquaret, tamen casu et euentu colliduntur. ut lex est: *Imago mulieris in gymnasio ne ponatur.* Rursus lex est altera, *Tyrannicida imago in gymnasio ponatur.* Haec duae leges casu et euentu colliduntur. Accidit enim, ut mulier tyrannum occiderit: quo fit, ut tyrannicida sit. Quare mulieris imago secundum eam legem, in gymnasio poni debet: id autem lex altera uetat. Leges igitur inter se contrariae sunt. ITEM sunt tria genera.) Cicero tres tantum species status legalis facit, et hic, et in Partitionibus, et alicubi in libris de Oratore, tamen si omnes in eodem opere ad ambiguitatem reuocet. Verum in Rhetoricis quartam speciem adijcit, quemadmodum et Quintilianus libro septimo fecit, qui ratiocinationem statum esse legale scripsit. et est, quando ex eo quod scriptum est, aliquid quod non sit scriptum, simile tamen est scripto, colligitur. Ut an Clodius adulter sit occidendus, ratiocinatione colligimus, Clodius tamen lege non continetur, alioqui priuilegium, id est, de primo homine lex foret. neque lex Clodij meminit, quippe qui deprehensus in adulterio, citra discrimen in uniuersum puniri debeat. IAM hoc perspicuum est, non magis in legibus, quam in testamentis.) Diximus ambiguitatem, scriptum cum sententia, et contrarietatem legum, status esse legales. Sed animaduertendum est eos non in legibus modo, uerum in omni scripto locum habere. id quod et Quintilianus admonet capite sexto libri septimi, ubi dicit: *Quod de legibus dico, idem accipi uolo de testamentis, pactis, stipulationibus. quae denique de scripto, idem de uoce.* NEC solum perpetuae actiones.) Orationum (inquit Quintilianus) alia est perpetua, alia concisa. Perpetua est, quam unus totam sine alterius interpellatione dicit: ut sunt omnes ferme Ciceronis orationes. Concisa uero dicitur, quae alterius sermone interruptitur sic, ut modo hic, modo ille per uices inquam, uterque loquatur. quales sunt altercationes umbratiles, dialecticorum disputationes, alternantia scholasticorum certamina, dialogi, necnon sermo qui inter duos uel plures suscipitur. At Cicero perpetuas actiones hoc in loco secus accipit quam definiuimus, nepe pro integris,

integris. ut sit eius sensus: Non modo tota oratio uel integra, si mauius, actio suos locos habet, uerum etiam partes orationis suos habent. De locis totius causae superius dictum est. Nunc partium locos prosequamur. Partes orationis quatuor sunt, prooemium, narratio, probatio, et epilogus. Nam eundem ordinem nobis natura praescripsit, ut aliquid ante rem emerendi fauoris gratia dicamus, tum rem exponamus, deinde expositam probemus. Insuper probatam, perorando uel amplificemus mouendorum animorum causa, uel memoriae iudicium reficiendae gratia breuiter repetamus. Harum partium duae ad mouendos animos ualent, principium et peroratio: ad rem docendam duae, expositio, et probatio. Non quod ubique orator non doceat et moueat, sed quia magis in principio et peroratione quam in reliquis partibus affectus mouet: eadem ratione licet ubique doceat, id tamen praecipue narrando et probando facit. V T in principijs.) Principium est auditorum ad causam praeparatio. Principij, auctore Quintiliano, nulla alia causa est, nisi ut auditor, ut sit in reliquis accommodatior, nobis praeparemus. idque tribus maxime rebus fieri, inter auctores conuenit: si beneuolum, docilem, attentum reddiderimus. non quod haec per totam orationem diligenter non sint obseruanda, sed quia in principijs maxime necessaria sunt: per quae in animum iudicis, ut ultra procedere possimus, admittitur. Vt autem amice et beneuole audiamur, a personis nostris, disceptatorum, aduersariorum incipiendum est. e quibus initia beneuolentiae conciliandae comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, et maxime liberalitatis, officij, iusticiae, fidei, contrarijsque rebus in aduersariis conferendis, et cum ijs qui disceptant aliqua coniunctionis aut causa, aut spe significanda. Et si in nos aliquod offendit, offensio ue collata sit, tollenda ea minuenda uel aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Vt autem dociles et attentis sint qui audiunt, a rebus ipsis exordia ducamus oportet. Docilis enim auditor erit, si genus naturamque causae principio complectaris, si definias, si diuidas, si neque prudentiam eius impediatis confusione partium, neque memoriam multitudinem. Insuper attentus erit, si magna, si necessaria, si cum eo coniuncta proponas. Verum neque a personis quidem, uel rebus semper exordimur. Nam interim a rerum personarumque circumstantijs incipimus: ut ab habitu pro Milone, a loco pro Deiotaro, a tempore pro Celio, ab opinione contra Verrem, Cicero principium dixit. ITEM Q V E narrationes.) Narratio est rei factae, uel ut factae utilis ad persuadendum expositio. Eam Isocrates apertam esse, breuem, et credibile praecipit. Erit autem aperta primus, si fuerit exposita uerbis proprijs, significantibus, non sordidis quidem, non tamen exquisitis, aut ab usu remotis. Deinde, si distincta fuerit personis, locis, tempo-

ribus, et caeteris qualitatibus, ipsa etiam pronuntiatione in hoc accommodata, ut iudex quae dicuntur, quam facillime capiat. Porro breuis erit, si inde ceperimus rem exponere, unde ad iudicem pertinet: deinde, si nihil extra causam dixerimus: tum etiam, si reciderimus omnia, quibus sublati nec cognitioni quicquam, nec utilitati detrahatur. denique, credibilis fiet, si primum animum nostrum consuluerimus, ne quid naturae nostrae contrarium dicamus: deinde si causas et rationes, factis de quibus queritur praeposuerimus: tum si personas, loca, tempora, et alias circumstantias idoneas constituerimus ijs, quae facta esse dicemus. Ad haec, ordo, et ductus, et consecutio narrationem credibilem reddet. Postremo utilissimum fuerit, argumentorum semina per narrationem spargere, et quae narrata erunt interuim breui argumento confirmare. Ita tamen, ut nos in narratione esse, non in confirmatione meminerimus. V T euidentes.) Euidencia est, quam Graeci ἐπιφανὴς ἡγεῖται, nos illustrationem, representationem, et sub oculis subiectionem uocamus. Quae sic a Quintiliano definitur, ut sit proposita quaedam rerum forma, sic expressa uerbis, ut res potius cerni quam narrari uideantur. Ea Quintiliano lib. 4. narrationi non esse adijciendam dicit, ut quae sub perspicuitate contenta sit. Tamen inter perspicuitatem et illustrationem, Cicero teste, hoc interest, quod perspicuitas faciat ut intelligamus, illustratio uero non modo ut intelligamus, uerum etiam ut uidere uideamur. Q V A E autem sequitur narrationem fides.) Fides probatio est. Probationem autem uoco non solum confirmationem, et contrariorum reprehensionem. De argumentis quibus fit fides, alibi dictum est, itaque peroratio superest. Ea est orationis conclusio, quae partim in rebus est, partim in affectibus, quae est in rebus, enumeratio dicitur: quae in affectibus, amplificatio. Est autem enumeratio, antecedentium breuis repetitio, quam Graeci ἀναριθμητικὸν dicunt: nos utcumque, recapitulationem transferimus, quod enumerando per singula capita decurramus. Amplificatio uero est, grauior quaedam affirmatio, quae motu animorum conciliet in dicendo fide. AD id autem quod te uelle senseram.) Haec est huius operis peroratio, qua Cicero ad Trebatium scribit, se plura hoc opere complexu fuisse quam Trebatius desideraret. Nam Trebatius locorum tantum expositionem a Cicero quaesierat. Cicero uero satis uisum non est locos omnes exposuisse, uerum etiam e iure ciuili omnium locorum exempla desumpta tradidit, nec non pleraque oratoria praeccepta miscuit: qua in re uisus est liberales uenditores imitatus fuisse, qui cum aedes fundum uel uendiderint, rutis caesis receptis, aliquid tamen emptori concedunt, quod ornandi causa aptum et positum esse uideatur. R V T I S caesis.) Inquit Mutianus iuriconsultus in libro de Rerum et uerborum significationibus, earum

tis & casis intelligi, quæ nec terra nec opere structi-
li tectorio ue continentur, quale est opus intestinum.
Opus intestinum appello, ut sunt scamna, sedes, gra-
bati, abaci, scrinia, armaria, mensæ, tripodes: deniq;
quæcumque materia constant. nos uulgo minutariam
appellamus. RECEP.TIS.) Recipere, inquit No

nius, est exceptum facere, uel si manus retinere. ut Gel-
lius: Quando mulier, inquit, dotem marito dabat,
tum quæ ex suis bonis retinebat, neq; ad uirum trans-
mittebat, ea recipere dicebatur: sicuti nunc quoque
in uenditionibus, quæ excipiuntur, neque ueniunt.
FINIS.

PROBATISSIMO VIRO IOANNI MORINO

PRIMARIO GRAMMATICORVM IN COLLEGIO

Nauarra, Bartholomeus Latomus Regius professor S. D.

Magna negligentia superior ætas damnanda est, Morine uir specta-
tissime, quod in differendi artibus tractandis, Ciceronem optimum
authorem à scholis alienum habuerit. Nam ut oratoria omitam,
quæ ille non uno libro, sed pluribus præceptis ac sermonibus diser-
tissime explicauit, hæc Topica certè, quæ dialecticorum propria
sunt, de inueniendi ratione, ita scripsit, ut ex ipsis quæ ad hanc differendi partem
pertinent, magno compendio & breuitate cognosci possint. Expressit enim sen-
tentiam Aristotelis, quam ille octo libris late copiosèq; persecutus est: in qua
explicanda cum omnem rationem præceptionis, certis capitibus comprehen-
derit, primum illius nos admonere uoluit, eandem rem pluribus & paucis uer-
bis tractari posse. Deinde cum sit magna & incredibilis ingenij nostri uis, il-
lud etiam significauit, demonstratis fontibus, ex quibus manarent omnia: stu-
diosos, si modò ingenium & animaduersionem attulissent, facile ex eisdem per-
se hausturos esse, & ea etiam quæ dicta non essent, sine negotio intellecturos:
quod cum ab illo prudentissimè iudicatum sit, tum in omni præceptione & do-
ctrina, idem puto nobis obseruandum esse, ut consulatur compendio discentiũ,
& studium eorum atque opera omni ratione prouehatur. Itaque dubitandum
nõ est, quin ad eandem rationem uir doctissimus, si superuixisset, aut si impedi-
tus non fuisset reipub. temporibus, iudicandi quoque partem nobis traditurus
fuerit puram, ac defœcatam, ut cætera omnia, neq; abundantem supra breuita-
tis alueos, sed modo & genere tractationis intra utilitatis fines comprehensam.
Nam quæ ab alijs, præsertim recentioribus, exceptis paucis, in hoc genere tra-
dita sunt, quàm immensæ prolixitatis sint, quàm denique confusa & perturba-
ta omnia commentis nouarum & inutilium præceptionum, quid attinet hoc lo-
co commemorare? præsertim apud te, qui cum multum in his studijs operã po-
sueris, ipse testis optimus ac iudex esse potes. Me certè delectat huius seculi felici-
tas, quo, excitato linguarum studio, atque optimis quibusq; authoribus in lu-
cem reuocatis, tantum splendoris atq; ornamenti in literis effloruit, ut profliga-
ta superiorum temporum barbaria, quæ longè lateq; uelut caligo quædam om-
nia obduxerat, sit hac nostra ætate quod cum ueterum doctrina & humanitate
conferri possit. Sed quod pertinet ad Topica, scripsit hunc librum Cicero ad A-
ristotelis sententiam, magna breuitate, ut quæ ab illo latissimè fusa sunt, in com-
pendium redigeret: commoditate uerò tanta, ut quæ singulari ingenio inuen-
ta ab illo atque in lucem edita sunt, hic primũ in artem inclusisse, ac certiore uia
constituisset uideatur. Sed cum in eisdem adhuc offendat obscuritas quædam,
partim ab exemplis, quæ ex iure ciuili sumpta sunt, partim ab ipso præcepto-
rum genere quod in rerum omnium uim, naturam, ac proprietatem incumbens,
non

non usquequaque expositum est ijs, qui primum ad hæc studia accedunt: rem
gratam me studiosis facturum esse arbitratus sum, si, quæ priori hyeme, cum e-
narrarem hunc librum in scholis, dictaueram auditoribus meis, ea post Boëtij
Commentarios, qui uerbosiores sunt, in publicum emitterem: non quod melio-
ra me prolaturum esse sperarem, quàm ab illo tradita sunt, sed si quid aut breui-
tati studentium hac opera mea, aut cogitationi præceptorum conferre possem:
id ut à me debitum publico nomine, communia studia delatum sibi atque accep-
tum haberent. Sed utcumque hæc sint, hunc fructum editionis, quicumque futu-
rus est, tibi nunc cupo, pro tua singulari in me beneuolentiã, ut cum hac occasio-
ne admonitus fueris officij tui in re literaria prouehenda, quæ tibi magno
cum onere & autoritate in hoc amplissimo Gymnasio commissa est, tum intel-
ligas me alio genere muneris, quod utriq; nostrum aptius esset, studiũ atq; sedu-
litate erga te meam testari non potuisse. Vale, Calend. Iunij, M. D. XXXVIII.

IN M. T. CICERONIS TOPICA BARTHO-
lomei Latomi Enarratio.

MAIORES nos res scribere in-
gressos.) Præfatio est ad Caiũ
Trebatium, in qua commemo-
rat qua occasione adductus sit
ad scribendum hunc librum, et
in eo studium suum erga Tre-
batium ostendit. Fuit autem iu-
risperitus Trebatius, clarus temporibus Ciceronis, ad
quem cum scriberet Cicero, omnia exempla ex iure
ciuili sumpsit, ut haberet rationem eius, ad quem scri-
bebat. MAIORES res.) Philosophiam intel-
ligit, ad quam tractandam se contulerat, occupata à
Cæsare repub. Scripsit autem libros de Finibus bono-
rum, & Tusculanas atq; Academicas quæstiones. Itẽ
de Natura deorũ, de Diuinatione, de Fato, de Repub.
de Legibus, et libros Officiorum. IN Tusculano.)
Villa erat Ciceronis hoc nomine, quod esset in agro
Tusculano. RHETOR ille magnus.) Ironia est
in quendam, qui se magistrum dicendi profitebatur.

DICENDI copia.) Copiam rerum intellige, non
uerborum, quoniam Aristoteles uerbis pressus & a-
strictus est. CAVISSES.) id est, consilius: esse
quod aduocatum est, qui in causis litigatoribus ius
sugerunt. Nam sicut hodie, ita & quondam iurisperi-
titi consulti de iure respondebant: quod cauere diceba-
tur, ex quo responsa prudentum sunt appellata, quæ
cesserunt in partem iuris ciuilis. Est etiam cauere, sa-
tisfacere, item satisfactione ab alio accipere, item uitare.

IN Græciam proficiscens.) Post interfectum Cæ-
sarem, cum ad tyrannidem eius aspiraret Antonius, &
ueteranos sollicitaret, haberetq; palam circa se arma-
tos homines. Nam tunc Cicero impetrata libera lega-
tione, proficiscatur in Græciam, ut uitaret arma An-
tonij, donec consulatus illius finiretur. VT ueni Ve-
liam.) Oppidũ fuit Calabriae cum portu, iuxta Palimu-
rum. IN ipsa nauigatione.) Cum nauigaret à Velia,
sicut ipse commemorat libro septimo Epistolarum ad

Trebatium. Mentionem facit eiusdem itineris, Phil. 1.
CVM omnis ratio diligens differendi.) Differendi
rationem Logicen appellat Aristoteles, eamq; pluri-
bus libris explicat, quibus inueniendi & iudicandi
præcepta continentur. Differere enim, disputare est,
& rem dubiam argumentis probare. Argumentum
autem & inueniendum est, & iudicandum. Inuentio
locis constat, qui hoc libro traduntur. Iudicandi ratio
præceptis syllogismorum continetur, ex quibus intel-
ligitur quomodo exponendum sit argumentũ, & ac-
commodandum proposito, ut id quod intenditur, ar-
gumentatione ritè efficiatur. DEMONSTRATO
& notato loco.) Sum enim loci ut sedes, ita notæ
quædam ac signa argumentorum, sicut ipse tradit in
libro de Oratore: quod & Rodolphus Agricola secu-
tus est, qui locum definit esse notam, cuius admonitu,
quid in re quaque probabile sit, facillime inueniatur.

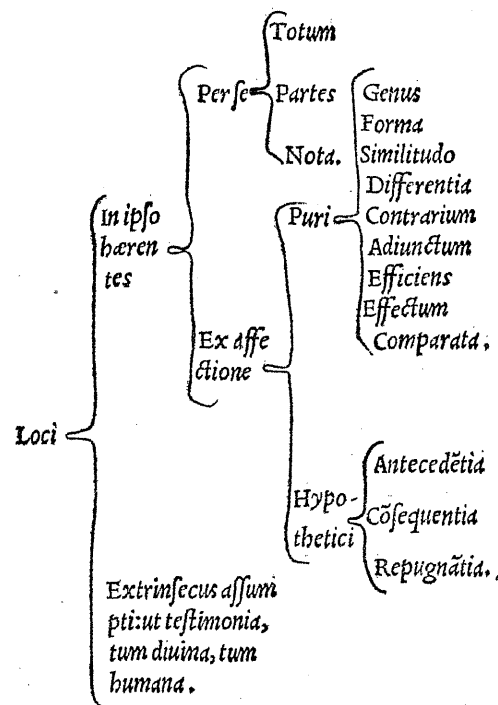
LOCVM esse argumenti sedem.) Sedem dicit per
similitudinem, quasi domicilium et quoddam habita-
culum argumenti, ubi querendũ sit differenti, & un-
de tanquam è latebra eruendũ. Illud autem ignoran-
dum non est, argumenta & inueniri ex locis, & ex
eisdem uim probandi ducere. Itaq; sit, ut quæ locorum
natura ac proprietas est, eadem sit et argumentorum:
quam qui significare uolunt, non solum enumerant lo-
cos, sed & maximas eorum proferunt. Sic enim ap-
pellant certas quasdam & perpetuas sententias, qui-
bus uis ac potestas uniuscuiusque loci cõprehenditur.
Hæ sunt huiusmodi: definitio ab eo quod definitur nõ
quam separatur, neq; partes à toto, neque nota ab eo
quod significatur. Genus à specie separari potest, spe-
cies à genere non potest. Causa necessaria cum effectu
semper coheret, non necessaria non semper coheret.
Differentia, contraria, et repugnãtia nõ possunt in idẽ
cõuenire. Adiuncta coheret cum eo cui adiunguntur,
sed nõ necessario. Antecedentia autem & consequen-
tia necessario coheret. Partũ & similũ eadem est ra-
tio. Itẽ

tio. In maiori quod non ualet, nec in minori: & quod ualet in minori, etiam in maiori ualet. Quas sententias Aristoteles diligenter persecutus est in Topicis, & pro locis ipsis posuit: quoniam non re ab illis, sed sola precipèdiatione distinguuntur. ARGUMENTVM autè rationem. Ratio est causa cognoscendi, hoc est, id per quod aliud cognoscitur. Itaque argumentum adhibetur rei dubiæ, id est, quæ questionis probandæ, ut de ea faciat fidem. Exponitur autem in probando certis sententijs, quæ uel necessario uel propensius creduntur: quæ si ritè et lege argumentationis expositæ fuerint, fit necessaria conclusio: sin minus, dissoluitur quod conclusum fuit. Atque in hoc est structura argumentationis, & iudicandæ eius ratio, cum in locis sit inuentio argumenti. SED ex his locis. Diuidit locos internos & externos, quos deinde ita tractat. Primo colligit numerum eorum, & singulos exemplis declarat. Deinde reuocatus ad initium, explicat eos uberiorius, & partes quoque eorum & tractatione ostendit. Post hæc admonet qui loci quibus quæstionibus conueniant, atque ibidè quæstionum genera recenset. Postremo addit & partes orationis, breuiter indicas, quibus locis unaquæque earum tractanda sit. IN eo ipso de quo agitur. Id est, in ipsa quæstione. Nam sermo iurisperitorum est, qui omnia ad actiones referunt. Sed dialectici quæstionem, Rhetores tum causam siue controuersiam, tum propositum appellant, Græci δὲ αἰτιῶν καὶ ἀποδείξεως. Hærent igitur loci in quæstione, hoc est, in rebus in quæstione positis, quæ partes eius sunt, sicut et propositionis, nempe subiectum & prædicatum. Subiectum est, de quo aliquid dicitur. Prædicatum, quod dicitur de subiecto: ut, an Vlysses Aiace occiderit. Vlysses subiectum est: Aiace occidisse, prædicatum. Quas cum dico, Vlysses occidit Aiace, de Vlyssis cædes Aiace prædicatur. In hac igitur quæstione, loci argumentorum hærent in persona Vlyssis & Aiace, itè in uerbo occidendi, ut intuendum sit quid argumenti præbeat descriptio utriusque personæ, quid causa occidendi, quid locus, quid tempus, simile adiunctum, ex quibus argumenta in utranque partem ducentur ad quæstionem confirmandam. Locos in ipsa re hærentes uocat Cicero omnes, qui uel in rei substantia sunt, uel aliqua ratione ad eam referuntur, dummodo causa relationis sit ex ipsa re. Extrinsecus autem adsumptos eos, qui nullam habent coniunctionem cum re, sed prorsus separati sunt, et in sola autoritate, quæ ex hominum opinione est, locantur. Substantiam uoco, id ipsum quod res per se est, quatenus intra naturæ suæ complexum definitur: ut in homine sensualis & rationalis natura, quam animali rationali definimus: in arbore lignum et uita, in uirtute habitus animi secundum naturam, in uoluptate sensus corporis iucundus. Nam quæ extra hæc sunt, & rebus prædictis attribuntur, accidentia sunt, partim circa substantiam, partim extra & longe separata: ut in homi-

ne doctum, formosum, eloquentè esse: in arbore, procerum, frugiferum, odoratum: in uoluptate, fractum, molle, caducum, imbecillum esse: quæ omnia quamuis circa uel extra rei substantiam sint, tamen Cicero in eo ipso de quo agitur, hærent. Alij partim locant circa substantiam, & internos locos faciunt. Alij summouent à re & in externos locos referunt, quod in diuidendo aliam rationem sequuntur. ALII sumuntur extrinsecus. Id est, extra res in quæstione positas, quas uel la ex parte contingunt, neque ad eas referuntur. IN ipso tum ex toto, tum ex partibus, tum ex nota. Hæ tres loci in substantia rei sunt, quia et hærent in ea singuli, & totum complexum eius obtinent. Itaque unum sunt re, sed uel et ratione differunt. Totum enim, uniuersa res est semel spectata: partes, ea in quæ diuiditur: nota, uis ac sensus eiusdem uerbo inclusus, qui à re non separatur. Præbet igitur diuersam argumentandi facultatem, ut quamuis argumenta omnia ex re decantur, tamen aliud ex toto, aliud ex partibus, aliud ex nota appellatur, atque ex eisdem uim habeant. Cæterum totum quatenus in substantiam formas diuiditur, genus uocatur: quatenus in partes, tanquam in membra, proprie totum dicitur. Partes enim sunt, tum formæ generis, tum quasi membra totius. Nota uerbum est, quo res in quæstione significatur. Hanc Rodolphus separat à substantia, et inter externos locos refert. Sed ille fortuita uerbi conditionem spectauit, quæ addi potest rei et detrahi: Cicero sensum eius, qui non separatur à re, sicut nec definitio ab eo quod definitur, quoniam mutato uerbo, tamen idem sensus & notio rei permanet. TVM ex his rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id. Affecta uocat quæ ad rem referuntur, quia cum extra substantiam eius sint, tamen aspiciunt eam quodammodo, et iunguntur ei ratione aliqua, uel ab ea separantur. Iunguntur, ut coniugatum, genus, forma, similitudo, adiuncta, antecedentia, consequentia, causæ, euenta, comparata. Separantur, ut differentia, contraria, repugnantia. Omnes igitur loci, ut summam eorum colligamus, uel in re sunt, uel extra sumuntur. In re sunt alij per se, alij ex relatione. Per se, ut totum, partes, nota. Referuntur ad rem, quæ affecta uocantur. Hæc duplicia sunt, pura et conditionalia. Pura, quæ per se uel sua in argumentum sumuntur, ut coniugatum, genus, forma, quæ attingunt naturam rei: similitudo & differentia, quæ eandem uel diuersam qualitatem obtinent: comparata, quæ eandem uel diuersam quantitatem: adiuncta, quæ eueniunt circa rem: causæ & euenta, quæ efficiunt eam, uel ab ea efficiuntur: contraria, quæ ei repugnant. Conditionalia autem sunt, quæ non per se, sed iuncta alteri in pronuntiato sumuntur, ut antecedentia & consequentia, quæ necessario coherent cum re: & repugnantia, quæ ei repugnant. Alij in diuidendo aliam rationem sequuntur, ex quibus Rodolphus Agricola naturam rei spectat, & uariam eiusdem ad alia habitudinem, ex qua

qua locos colligit atque distinguit. Cicero primum rem per se spectat: deinde cætera quæ aliqua ratione cum ea coniuncta, uel ab ea disiuncta sunt, ad eam refert. Itaque post tres locos substantiales cæteros omnes ad aliquid facit, & affecta ad rem uocat. Proprium, adiacentia, actus, subiectum, connexa quæ apud Rodolphum sunt, si formam suam retineant, in quam describuntur ab illo, sub nullo loco Cicero proprie comprehendere possunt. Distinguuntur enim loci inter se sicut rectè tradit Rodolphus, non absoluta rerum natura quam per se obtinent, sed alia et alia habitudine, quam ultero citroque inter se collatæ accipiunt. Possis tamen ex his qui necessario coherent cum re, subijcere antecedentibus & consequentibus, si conditionali pronuntiato inclusi fuerint. Sed hæc ratio cum alijs etiam locis communis est, qui cum pure sumpti sunt, per conditionem etiam, ut antecedentia uel consequentia fiant, sumi possunt: de quo infra dicitur, & notatur à Rodolpho de accidentibus.

FIGURA.

SED ad id totum de quo differitur. Totum hic accipere quatenus re partes & notam amplectitur, quia hæc tria, ut supra dixi, unum sunt re, & uel et ratione differunt. Totum igitur in differendo trifariam explicatur: definitione, partium enumeratione, & notatione: quorum primum declarat quid sit ipsum, secundum quæ sint partes eius, tertium quæ uis uerbi eius sit & origo. Explicatur autem, cum in argumentum sumitur, ut quæ sit uis eius intelligatur. Debet enim

omne argumentum notius esse eo, cui probando adhibetur. Itaque hæc tria cum unum sint re, & hoc loco nomine totius comprehendantur, tamen aliud atque aliud argumentum præbent ex diuersis locis ductum. Cum enim per se spectantur, totum, partes, & nota uocantur: cum in argumenta sumuntur, in tres alios locos discedunt, definitionem, partium enumerationem, & notationem: qui non re ab illis, sed tractatione separati sunt. Etenim quod clausum est in illis, in his apertum & explicatum est. IUS ciuile est æquitas. Definitio ista substantialis est, per genus & differentiam, cuius formula infra tradetur. Declarat enim quid sit ius ciuile. Æquitas, genus est, & omne ius amplectitur, tam scriptum quam non scriptum: cum alio modo pro æquabili iuris ratione accipitur, quæ extra scriptum est in honorum uiuorum sensu posita. Differentia, quoniam uno uerbo significari non poterat, ex materia & fine collecta est: inter quos sit, & quem ad finem constituta æquitas. Quod additur, Eius autem æquitatis, & c. ad expositionem argumentationis pertinet, cuius hæc adsumptio est, quoniam syllogismo exponitur. Sineque censu neque uindicta. Enumeratio formarum est, quibus omnibus remotis, genus tollitur. Nam sicut genere remoto, nulla formarum relinquitur, & ex unaquaque earum ipsum confirmari est necesse: ita omnibus formis sublatis, genus relinqui non potest: quæ est huius loci maxima. Sed hæc in toto & partibus locum non habent, quoniam differunt partes à formis. Censu, erat recognitio ciuium per capita, & quantum quisque haberet in bonis, quod quinto quoque anno fiebat à Censoribus, à Seruio Tullio rege institutum. In hunc igitur, si quis seruus permittente dominum nomen detulisset, receptus in numerum ciuium, libertatem consequeretur. Vindicta, erat ritus manumittendi apud prætorem, tacto serui capite uirga, quæ uindicta appellabatur, his uerbis: Aio te liberum esse. Testamento patresfamilie manumittebant seruos suos quos uolebant, & rata erat ultima uoluntas: Atque his tribus modis serui apud ueteres liberabantur. Sed plures postea introducti sunt principum constitutionibus, qui enumerantur primo Institut. de Manumiss. & C. Quibus ex causis ser. liber. conf.

EX uerbi. id est, ex sensu & interpretatione uerbi, quam Græci ἐρμηνείαν uocant. CVM lex Aelia Sanctia assiduo uindictæ assiduum. Aelia Sanctia nomen est legis, ab authore. Assiduo uindictæ assiduum, id est, diuiti assertorem diuitem. Quoniam hæc lege cautum erat, ne quis seruum pecuniosum in libertatem adsereret, nisi ipse diues & pecuniosus esset: ne si tenuioribus id liceret, facile corrumpentur à seruis, qui eos in libertatem uindicarent. DVCVN tur etiam argumenta. Diximus affecta uocari, quæ referantur ad rem, ut quæ ratione ali-

qua cum ea coniuncta, uel ab ea disiuncta sint. in quibus illud obseruandum est, ita numerari ea à Cicerone, ut quemadmodum quodque natura proximum est ei ad quod afficitur, ita ordine suo locari. Primum enim coniuncta sunt, quæ sola uerbi inflexione à re distat. deinde genus et forma, quorum illud rem, quasi partem sui complectitur: hoc ad eandem, quasi ad fontem suum refertur. Post hæc similitudo est, quæ rei in eadem qualitate respondet. Similitudini opponitur differentia, quare et statim ei subiicitur. Differentiæ contrariū subiungitur, quod non solum differat à re, sed etiã ei repugnet. Adiuncta succedunt istis, quod eueniant quidem circa rem, et in societatem eius cadant, similia tamen non sint. Adiunctis subiunguntur antecedentia et consequentia, coniuncta necessario citre, sed in ordine quodam posita. His adiunguntur repugnantia, quasi in eodẽ genere contraria. Post hæc causæ sunt, à quibus res efficitur: quibus è regione respondet effectus. Extremo loco est cõparatio, quæ neque substantiã rei, neque qualitatem eius attingit, neque existit circa eam, neque eandem efficit: sed extrinsecus ex collatione quantitatis ei opponitur.

CONIVGATA dicuntur.) Differt hic locus ab eo, qui ex notatione est: quoniam ille ex uerbo tantum, hic ex re substantiam habet. Itaque ex coniugatis est, cõpascuus est ager, ergo licet compascere, cū in cõpascuo quasi ius cõpascendi intelligatur. Ex notatione autem, compascuum id dicitur, in quo simul pascitur: nempe igitur uicini compascuus est ager, in quẽ tu pecus compulisti. Sic ex coniugatis est, saxa et fustes arma non sunt, ergo armati non fuerunt qui his uim fecerunt. At si dicas, armarunt se saxis et fustibus, ergo armati fuerunt, ex notatione erit, cum ex ui uerbi sit dictum argumentum. Armare enim, et instruere, et uera arma capere significat. A genere sic ducitur.) Huius loci maxima est, sublato genere formas omnes tolli: et uniuerso genere confirmato, formas quoque omnes, uel unam quamlibet earum confirmari. Itaque efficitur, ut si omne argentum legatum sit, pecuniã quoque numeratam legatam esse: quoniam numeratam pecuniã forma est argenti, quod in numeratam et non numeratam diuiditur. Sic, omne animal fuit in arca Noe, ergo et leonem fuisse probetur. A forma generis.) Forma et genus matui sunt loci, quia sicut ex genere ad formam, ita à forma ad genus argumentamur. Sed hoc inter est, quod genus potest separari à forma, nisi uniuersum sumatur, forma à genere nunquam separatur. Ergo si pecunia numerata legata est mulieri, certè argentum legatum est: quod est à forma ad genus. Sed Cicero alio exemplo utitur, ex alia ui huius loci, nempe ut certa forma posita, si ea uera non sit, nihil efficitur: quod ad differentiam referri potest, ut cum uxori matrifamilias pecunia legata sit, si ea materfamilias non sit, nihil debet. Differt enim materfamilias ab ea quæ uis tantum uxor habetur. Partes enumerat, cum dicit:

Genus est enim uxor, eius duæ formæ, et c. quod fecit ut partes in argumento planius accipiantur. Addit in exemplo, si ea in manum uiri non conuenierat, id est, si ea materfamilias facta non erat. Tribus enim modis ducatur uxor apud ueteres, uis, farre, et cõemptione. Confarreatio, ritus erat nubendi, qui ad Pontifices tantum pertinebat. Uis uxor erat, quæ tantum cohabitabat uiro, ad sobolẽ procreandam, neque uis successione ab intestato habebat, quæ et concubina uocabatur. Cõemptione mulier in manum uiri conueniebat, huius uerbis: Vis mihi materfamilias esse uolo, inquit mulier, et uicissim illa uirum interrogabat: Vis mihi paterfamilias esse uolo, inquit uir: quo facto, mulier filie loco erat marito, et materfamilias appellabatur, et ab intestato succedebat. Huc respexit Virgilius cum dixit de Augusto, Te que sibi generum Thetis emat omnibus undis: nimirum cõemptionem significans, quia ius bonorum inuicem uiro ac mulieri acquirebatur. A similitudine hoc modo.) Similitudo est rerum differentium eadem qualitas, siue ea substantialis sit, siue accidentalis: ut homo homini similis est, uirtus uirtuti, sapiens sapienti. Huic differentia opponitur, quæ est rerum inter se collatarum diuersa qualitas, quam et dissimilitudinem appellat Cicero: ut inter hominem et leonem, uirtutem et uoluptatem, oratorem et citharæcedum, perseuerantiam et pertinaciam, tyrannum et regem. Ex similitudine argumentum est: Si usus fructus serui extincti præstandus non est, neque ædium ruinorum præstari debet. Item, si tutor fidem præstare debet, debet et procurator, quoniam uterque ex bona fide aliena negotia gerit. Item, si continentia laudanda est, laudetur et abstinentia, quia utraque ad moderationem cupiditatis pertinet. Differt similitudo à paribus, quæ inter comparata referuntur, quoniam similitudo circa qualitatem est, cõparatio circa quantitatem. Illud ignorandum non est, aliud etiam genus similitudinis esse, quod sumptum à re simili quandam imaginem rei ostendit, quod oratorum et poetarum proprium est, neque ad inuentionem argumenti, sed ad elocutionis ornatum pertinet. Distinguitur etiam à superiori hoc modo, quod in illo duo in uno tertio, in hoc autem duo in duobus conferuntur. Eius exemplum ex Quintiliano huiusmodi est: Sicut uascula oris angusti superfluum humoris copiam respuunt, sensim autem instillantibus replentur: sic tenera pueroꝝ ingenia quæ magna sunt non percipiunt, parua et uiribus suis apta facilius addiscunt. Sed de hoc toto genere uide Rodolphum, qui comparata à similibus distinguit, et utraque ponit inter locos: sed sub comparatis utramque Ciceronis et similitudinem et cõparationem comprehendit. Oratorum genus similitudinis nusquam non est obuium apud oratores et poetas, et magnam uim illustrandæ orationi adfert. Vitium

tium ædes fecisse intelliguntur, cum ruinosæ factæ sunt. Uusus fructus est, ius alienis rebus utendi fruendis salua earum substantia. Id autem ius separatur à corpore, hoc est, à re in qua constituitur, quæ domini proprietarij manet: extincto autem corpore, aut alia causa iuris existente, ad proprietatem reuertitur.

A DIFFERENTIA.) Differentia, sicut iam dictum est, similitudini opponitur, quoniam ambo circa substantiam et qualitatem sunt, quæ causa etiam fuit Ciceroni, cur ea statim post genus et formam, item alterum alteri subiungeret. Argumentum ex differentia est: Mulieri omne argentum quod uiri fuit legatum est: ergo non est legatum argentum quod in tabulis debetur. Differunt enim argentum quod nostrum est, et quod in ære alieno est. Sic hæredem, si quid tibi à defuncto debetur, appellare possis, legatarij non possis: quoniam differt hæres à legatario, cum in illum competat actiones defuncti nomine, in hunc non cõpetant. Vulgarium argumentationis genus, et nusquam non obuium, quotiescunq; ex diuersis rebus altera confirmata, alteram tollimus, sed non è contrario, nisi sumantur contraria uel repugnantia, quæ ultro citro que, siue affirmes, siue neges, nunquam in idem conuenire possunt. Quod in tabulis dicit, tabulas rationum intelligit, quæ accepti et expensi uocabantur, et quas creditores sibi et patre familie in rebus domesticis cõficiiebant. EX CONTRARIO.) Contrarium differt à differentia, quod quæ contraria sunt, non tamen differunt inter se, sed etiam alterum alteri è regione occurrit, ut bonum et malum, turpe et honestum, calidum et frigidum, quæ proprie ab alijs contraria, à Cicerone aduersa uocantur. Alterum genus est priuantium, ut pietas et impietas, firmitas et imbecillitas, uiuum et mortuum, uisus et cæcitas. Tertium relatiuorum, ut duplum et dimidium, pater et filius, dominus et seruus. Quartum negatiuum siue contradicentium, ut inter affirmationem et negationem, ut sedere et non sedere, doctum esse et doctum non esse, uiuere et non uiuere: quæ quatuor genera ab alijs opposita uocantur, de quibus inferius dicitur. Differentia autem inter plura est eiusdem uel diuersi generis, quorum unum idipsum quod alterum est, esse non potest: ut inter hominem et leonem, prudentiam, iustitiã, fortitudinem, temperantiam, quæ sunt diuersæ uirtutis species, contraria minime dixeris. Sic durum molli opponitur, differt à frigido, sicco, et calido: et calidum opponitur frigido, sed differt ab humido, molli, et sicco. Ex contrario igitur argumentum est: Mulieri usus fructum bonorum suorum uir legauit, ergo non debet ea mulier petere, quæ in cellis olearijs et uinarijs sunt: quoniam usus fructus in his esse non potest, sed abusus potius, qui usui contrarius est. Uusus fructus enim res non consumitur, sed fructus capitur duntaxat, salua rei substantia: abusu autem res perditur, et profigatur. Huius loci ma-

xima est, Contraria nunquam in idem conuenire possunt, siue affirmes, siue neges quod sumpseris: nisi contraria mediato fuerint, ut album et nigrum, dulce et amarum, inter quæ multi medij colores et sapores interiecti sunt. In quibus eadem lex obseruanda est, quæ in diuersis, nempe ut nunquam ambo de eodem affirmantur, negari de eodem quandoque possint. Contraria autem, quæ immediata uocantur, nunquam neque affirmando, neque negando in idem coniungentur. AB ADIUNCTIS. Si ea mulier testamentum fecit.) Adiuncta sunt, quæ eueniunt circa rem, sed ab ea separari possunt, quoniam non semper eueniunt. Hæc tria amplectuntur tempora, antecesses, instans, et consequens: ut uidentium sit, inquit Cicero, quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenierit. Alij cõmunitè accidentia uocant, Rodolphus cõtingentia: eaq; in tria prædicta tempora diuidit, antecedentia, adiuncta, et consequentia, Argumentum huiusmodi est: Seruorum, pueroꝝ, et exulum testamenta edito prætoris probari uiderentur, si mulieris, quæ sub tutela est, testamentum probaretur: non est igitur probandum. Hic ei quod est, mulieris testamentum ratum haberi, adiungitur, seruorum pueroꝝ, et exulũ testamentum rata habenda esse, quoniam illo dato, hoc quoque consequens foret. Tollitur igitur id quod consequens siue adiunctum est, ut id cui adiunctum est pariter tollatur. Sed hoc argumentum etiam ad similitudinem referri potest. Quare illa apertiora sunt, nec aliunde quam ex adiunctis ducta. Clodius dixit Milonem triuio periturum esse, armatus fuit, expeditus in equo, seruos barbaros homines audaces secum habuit, ergo insidiator fuit. Et contra, Milo in urbem rediit post interfectum Clodium, in publicum prodijt, populo se et senatum cõmisit, non latuit, non extimuit, in oratione nusquam titubauit, ergo nulla conscientia criminis in eo fuit. Hæc signa uocantur apud rhetores, quorum amplissimam materies ex hoc loco est, et in cõiectura plurimum ualent. Quod dicit, mulier quæ se capite nunquam diminuit: intelligendum est, mulieres quondam sub perpetua tutela fuisse: qua tamẽ liberabatur, si per cõemptionem in manum uiri conuenissent, sub cuius deinceps incipiebant esse potestate. Ergo mulier quæ se capite nunquam diminuit, id est, quæ statum et conditionem nunquam mutauit, ac proinde sub tutela mansit: Tres enim erant, sicut hodie sunt, capitũs diminutiones: maxima, qua libertas: media, qua ciuitas amittebatur: minima, qua tutela uel patria potestas mutabatur. Institut. 1. de Capitũs diminutione. Cum tabulas dicit, testamentum intelligit, quod in tabulis scribebatur. Prætor autem dabat uel secundam tabulas bonorum possessionem, si testamentum rite et pie factum esset: uel contra tabulas, si non rite factum, aut inofficiosum esset: ut lib. 2. Institut. Quibus dis test. in fir. et de inofficioso testamento, et libro 3. de Bonis

de Bonorum possessionibus. AB antecedentibus autem, & consequentibus, & repugnantibus.) Hi tres loci ut haerent in re, ita uim habent ex ipsa, non absolute, sed ex ordine eius ad alteram, quo inuicem coherent certa lege existendi uel non existendi: ut si hoc sit, illud esse: & si illud non sit, neque hoc esse, & non hoc & illud esse. quorum primum est ex antecedentibus, secundum ex consequentibus, tertium ex repugnantibus. Ceterum sicut ordo rerum ab ipsis seimctus non est, ita nec loci isti separati sunt à cæteris, sed sumuntur ex omnibus quæ necessaria cõditione connecti possunt cum re, uel ab ea separari. Sumuntur autem, in pronuntiato hypothetico, quoniam ex sola hypothese, hoc est cõditione, qua proponuntur, argumentum præstant. Quare nec concluduntur nisi argumentatione hypothetica, in cuius propositione duo ita iunguntur inter sese, uel distinguuntur, ut necessaria efficiatur conclusio. Non enim necessitatem efficit absoluta rerum natura, sed ordo earum in cõditione proposita: quæ cum duabus partibus constet, in pronuntiato hypothetico si hæ partes ritè connexæ fuerint, non potest altera uera pronuntiar sine altera: sin distincte, non possunt amba simul esse uera. Fit autem connexio, item distinctio, tum per affirmationem, tum per negationem, interposita hypothetica particula, quæ tanquam uinculum est sententiæ, ex ui cuius uerum uel falsum pronuntiat. Sed ea uel rationalis est, uel copulatiua, uel distinctiua. Rationalis: ut, si homo est, animal est. Copulatiua, & homo est, & animal est. Distinctiua, aut homo est, aut animal rationale non est. Item negatiuè totidem modis: Non si homo est, animal rationale non est: et copulatiuè, Non & homo est, & animal rationale non est: & distinctiue, Non aut dies est, aut nox non est: quæ totidem sunt genera propositionum, ex quibus constituntur tres prædicti loci argumentandi, & septem modi conclusionum, qui posterius recensentur. Haerent igitur hi loci in re, sed argumentum præstant nõ nisi ex ordine eius ad alteram in pronuntiato hypothetico, & duci possunt per cæteros omnes locos, ex quibus materia eorum petitur, modò sumantur ea; quæ certa lege uel connecti cum re necessario, uel ab ea distinguuntur. Quæ causa fuit Rodolpho tollendi eos ex locorum numero, & inter argumentandi formas referendi, quoniam ad structuram argumentationis potius, quam ad materiam eius perimerent. Quimilianus aliter accipit consequentia & repugnantia, quoniam antecedentia omnino nulla ponit: consequentia autem ducit ex rerum natura: repugnantia ad contraria refert, quem uide libro quinto de Argumentis. Sed Cicero, ut dixi, antecedentia uocat, cum ex eo quod alterum necessario antecedit, argumentum ducitur, hoc modo: Si homo est, animal est: at qui homo est, igitur & animal. Consequentia, cum ex eo

quod sequitur ex antecedente, efficitur conclusio: ut si homo est, animal est: at qui animal non est, igitur nec homo. Repugnantia autem, cum ex neutro istorum, sed propositis contrarijs per negationem, & altero eorum sumpto, alterum tollitur: ut, Non si homo est, animal non est: sed est homo, igitur et animal. Nam hic hominem esse, & animal non esse, contraria sunt: pone igitur hominem esse, & deme alteri negationem, ut tollas quod negatum fuit, efficies quæ ex repugnantibus conclusionem, si homo sit, animal non esse necessario esse: quoniam hominem esse, & animal non esse repugnent. Sed uideamus exempla Ciceronis, quæ ex iure ciuili sumpta sunt. AB antecedentibus, Si uiri culpa. Exemplum simpliciter proponitur extra formulam conclusionis. Erit tamen hæc ipsa conclusionis propositio, si tota exponatur, quoniam tribus partibus constat, propositione, adsumptione, & complexione, hoc modo: Si uiri culpa factum est diuortium, & si mulier nuncium remisit, tamen pro liberis nihil manere oportet. Hæc propositio est adsumptio, Atqui uiri culpa factum est diuortium. Secundo Instructio, Ergo pro liberis nihil manere oportet. Quod exemplum pertinet ad actionem uxoriæ de dote, de qua Paulus iurisconsultus, ut refert Boëtius, secundo Instructorum de dotibus, ita tradidit: Si diuortium est matrimonij, & hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetitur. Quod si culpa mulieris factum est diuortium, in singulos liberos sexta pars dotis à marito retinetur, usque ad mediam partem duntaxat dotis. Quare quoniam quod ex dote conquiritur, liberorum est, qui liberi in patris potestate sunt, id apud uirum necesse est permanere. Nuncium remittere erat, misso libello diuortium significare: quoniam nuncium Latini & rem & personam appellant. Scriptus erat libellus his uerbis: Res tuas tibi habeto, res tuas agito: quo misso, matrimonium dissoluebatur. uide Cælium lib. 15. Lectio- num antiquarum. fit etiam mentio in iure ciuili. C. de repudijs. A consequentibus: Si mulier cum fuisset nupta cum eo, cui conubij ius non esset. Neque hic fertur forma conclusionis, sed erit hæc eius adsumptio si tota exponatur, quod quidem est necessarium ad intelligendam uim huius loci: cum non perinde ut in antecedentibus, ita in consequentibus propria uis eius appareat, nisi exposita tota argumentatione. Totam igitur est huiusmodi: Si quid pro liberis manere oportet, mulier nupta fuit cum eo cui conubij ius fuit, ac proinde liberi patrem sequuntur: Sed liberi patrem nõ sequuntur, cum mulier non fuerit nupta cum eo cui conubij ius fuit: Ergo pro liberis nihil manere oportet. Sublato enim consequente, antecedens tollitur: cum contra fiat in antecedentibus, in quibus sumpto antecedente, consequens infertur. Quod dicit: si nupta fuisset cum eo cui conubij ius non esset: & statim addit, quoniam qui nati sunt patrem nõ sequuntur: hæc

hæc duo eodem pertinent, cum prius posterior sit causa. Patria enim potestas non nisi ex legitimis nuptijs existit: & nisi qui legitime nati sunt, patrem sequuntur, cum cæteri tanquam uulgo quæsitii, matrem sequantur. Impeditur autem legitimum matrimonium certis de causis, quarum nonnullæ erant apud ueteres, plures hodie sunt in usu ex principum constitutionibus et decretis pontificum, quæ iure ciuili & canonico continentur.

A repugnantibus, Paterfamilias uxori usum. Hoc quoque exemplum extra formulam conclusionis est, sed facilius intelligitur. Cum enim ex contrarijs constat, fallere minus potest. Forma eius huiusmodi est: Non si usus fructus rectè legatus est mulieri, debet cum muliere amittere. Repugnant enim (inquit Cicero) rectè accipere, et inuitum reddere. Sed potest eadè formula etiam ex distinctiuis concludi, hoc modo: Aut non rectè legatus est usus fructus mulieri, aut nõ debet eum amittere: sed rectè legatus est, ergo non debet eum amittere. Sed uideamus uerba Ciceronis: Si usus fructus (inquit) legatus est mulieri à primo herede, & à secundo legatum nõ est, mortuo primo herede, mulier non debet legatum amittere. Quod sic intelligendum est, Testamento heredem feci Titium, et ei substitui secundum heredem Sempronium, uxori autem usum fructum omnium bonorum à Titio legavi, hoc est, à Titio transferendum. Moritur postea Titius, et Sempronius succedit. Caput nihilominus usus fructum bonorum uxor. Recusat Sempronius, quoniam à se nihil legatum sit. Respondetur ex repugnantibus, non impediri oportere mulierem à secundo herede, quo minus perfratur eo, quod à primo herede legatum sit, quamuis à secundo nihil sit legatum: quoniam repugnant rectè accipere, & inuitum reddere. hoc est, cum distinxeris per negationem ea quæ pugnantia sunt, nempe rectè accipere, & inuitum reddere: sumpto priori, quod est rectè accipere, posterius necessario tollis per negationem, & inferis, inuitum amittere nõ debere: in quo est forma conclusionis ex repugnantibus, quæ posterius suo loco tradatur. Secundus heres est, qui substituitur primo, ita ut si primus hereditatem non adierit, succedat secundus: quod fit his uerbis: Titius heres mihi esto, & si Titius hereditatem meam non adierit, tunc Sempronius heres esto, ut primo Institut. de Vulg. & pupil. substitutione. Legatum ab hoc uel illo herede intelligitur, quod ab eo soluendum est, & ad legatarium transfertur: modus loquendi in iure peculiaris. Ancillarum usus fructus est, quantum ex opera & ministerio earum conquiri potest. Nam partus non est in fructu, propter dignitatem hominis, cuius gratia cætera in fructu esse dicuntur. Illud circa hunc locum ignorandum non est, Repugnantia non eodem modo accipi apud omnes, sed alijs repugnantia dici, quæcunque in idem conuenire non possunt: sicut Rodolpho, cui differentia est

opposita sub repugnantibus comprehenduntur. Boëtius repugnantia uocat, contraria hinc inde cum annexis suis collata: ut amicum & inimicum esse contraria sunt: annexum, amico produsse, inimico nocere uelle. Repugnant igitur, amicum esse, & nocere: inimicum esse, & prodesse uelle. Tertius modus est in hypothetica enunciatione, cum duo per negationem ita proponuntur, ut altero sumpto, alterum tolli necesse sit. de quo hic loquimur. E X efficientibus causis. Sub efficientium nomine Cicero omnes causas complectitur, ut materiam, formam, & efficientem. Sed ita distinguit, ut efficiens per se uisua conficiat, cætera sine sine quibus effici nõ possit. Locum etiã & tempus addit, quæ alij separant à causis, & per se locos faciunt, qui materiam etiam et formam referunt inter partes. Materia est, quæ subiecta est efficienti, & sine qua effici non potest. Efficiens, quod uisua efficit. cuius multæ sunt differentia, quæ posterius explicabuntur. Forma, quæ dat esse rei, hoc est, unde id ipsum quod res est, accipit: ut anima rationalis in homine, uita in arbore. Finis est, cuius gratia fit. Allicit enim & stimulat efficientem ad agendum: ut cum lucri uel nauigandi gratia fit nauis. Atque hæc causæ ab Aristotele numerantur. Efficientium exemplum à Cicero ex iure sumptum est, de damni infecti actione: quæ est in cum, qui ædificando uicinum damno affecit. Itaque fit, ut si author damni non fueris, non tenearis ista actione. id quod Cicero ex efficientibus probat, hoc modo: Fornix uitium fecit in communi pariete demolendo: ergo is qui demolitus est, damni non teneatur. Etenim à quo causa remouetur, ab eodem etiam remouetur effectus: quæ huius loci maxima est. Omnibus est ius, inquit, parietem directum ad parietem communem adiungere, uel solidum uel fornicatum. Parietem directum appellat, qui iuxta alterum ita ædificatur, ut totus lateri eius applicetur. Hunc si adiungas communi parieti, inserere in eum possis, ut cohereat, & quasi unum opus efficere: si non sit communis, non possis, quoniam iure ciuili prohiberis. Communis autem est, qui tuus & uicini est: sicut inter continentia ædificia, qui et communi sumptu ædificatur. Cæterum idem solidus (sicut quiuis alius) uel fornicatus esse potest, hoc est arcu suspensus: fitque ut qui fornicatus est, periculosius rescindatur, eo quod minus sustineri possit. Itaque in ædificando si quid periculi fore uideatur, uicino damni infecti promitti solet, id est, damnum te nullum in eo opere facturum esse: aut si feceris, præstaturum. Ergo si quis, inquit Cicero, in pariete communi demolendo damni infecti promiserit, non debet præstare quod fornix uicij fecerit. Quo in loco uitium facere dicit, pro damnum facere, iuris peritorum consuetudine. addit deinde rationem, cui argumentum inest. Nõ enim, inquit, eius uitio qui demolitus est, damnum factum est, sed

est, sed eius operis uitio, quod ita edificatum est, ut suspendi non possit. Vitium rursus dicit, primum pro culpa hominis, qui author damni fuerit: deinde pro forma parietis, qua suspendi non potuit. Sunt etiam ista ex efficientibus: Venenum dedit, igitur occidit: Extraxit ab undis, seruauit igitur: Male secuit hominem medicus, gladium irato prebuit, ergo in culpa est necis. Item: non suppetit materia, non possunt igitur fieri naues. Si non locus, non tempus pugnae conuenit, non est confligendum. Sic, puluis bombardicus deficit, aegrotat miles, spes praedae exigua est: ergo ab obsidione desistendum. quorum priora duo sunt ab instrumento obsidendi, posterius a fine, qui nobis ad causam efficientem pertinet. **AB** effectis rebus hoc modo.) Effecta & cause mutui sunt loci, quare hinc inde se ostendunt. Itaque argumentum ex effectis est: Omnia quae mulieris fuerunt, facta sunt uiri dotis nomine: ergo mulier in manum uiri conuenit. Vbi, bona mulieris uiri facta esse dotis nomine, effectum est: in manum uiri conuenisse, causa. Sed Cicero exemplum conuertere uidetur, & ex causa effectum probare, cum ita proponat: Cum mulier in manum uiri conuenit, omnia quae mulieris fuerunt, uiri sunt dotis nomine. Quo in loco attendendum est, non totam argumentationem exponi, sed uim eius duntaxat significari, quae ab exponendi ratione separata est. Itaque ut ex effectis esse intelligatur, causa adiungitur, & praepositur effectui, hunc in modum: Cum mulier in manum uiri conuenit, omnia quae mulieris fuerunt, uiri sunt dotis nomine. Haec propositio est, causam (ut dixi) cum effectui conectens. Deinde persequendum est, & addenda adsumptio: atqui omnia quae mulieris fuerunt, facta sunt uiri dotis nomine. sequitur complexio: ergo mulier in manum uiri conuenit. Sed eandem argumentationem negaueris, hoc modo: Atqui nihil eorum quae mulieris fuerunt, facta sunt uiri dotis nomine: ergo mulier in manum uiri non conuenit. Quo genere conclusionis proprie tractatur argumentum ex consequentibus. Si differunt consequentia ab hoc loco, quia illa in sola conditione sunt posita, ex qua uim obtinet, nec possunt concludi, nisi ratiocinatione hypothetica: secus de causis & effectis, & ceteris omnibus locis, qui et per se uim habent extra hypothesein, & alijs etiam modis concludi possunt. Sunt & illa ex effectis: Magna strages edita est, ergo magna pugna fuit: In gens classis edificata, igitur praesto fuit materia: Non potuit ui expugnari oppidum, uires igitur & belli apparatus defuit. Eodem que modo de ceteris, nisi quae ad finem referuntur, destinata, quam effecta appellare malueris: ut, instrumentum bellicum paratum est, miles conscriptus, stipendium in sex menses constitutum: igitur bellum futurum est. Sed de fine supra dictum

est, & quae hic sumpta sunt destinata ad bellum, etiam ad adiuncta referri possunt, sed tunc alia ratione accipiuntur. Ceterum quo modo idem modò causa, modò effectum, modò instrumentum, aut destinatum dici possit, uide Rodolphum, apud quem hic locus diligenter explicatur. **EX** comparatione.) Diximus similitudinem & differentiam circa qualitatem esse, tum substantialem, tum accidentalem: comparationem autem circa quantitatem, cum aequalia uel inaequalia, hoc est paria, maiora uel minora inter se conferuntur. quae distinctio diligenter est obseruanda. Ex maiori argumentum est: Si in urbe fines non reguntur, neque in urbe aqua arceatur. Est enim maioris negotij, et natura prius, fines regere, quam aquam arcere. Quod argumentum conuertere potest, & pariter ex minori duci, sed non nisi per affirmationem, hoc modo: Si aqua pluuia arceatur in urbe, & fines in urbe regantur. Maiora enim per negationem, minora per affirmationem sumuntur. Fines regere, est terminos agrorum definire: quod saepe usu ueni inter uicinos, et in agris duntaxat locum habet. Aqua arcere, est prohibere, ne aqua pluuia nocens, quae de alieno uenit, uel in agro, uel in urbe, excipitur finibus nostris: quod ius tam ad urbana, quam rustica praedia pertinet. Itaque de eo cauetur ff. de finibus regendis, et de aqua pluuia arcenda. Ex pari exemplum est: Quoniam usus autoritas fundi biennium est, sit etiam aedium, id est, quoniam fundus biennio usucapitur, usucapiantur & aedes: quoniam utrumque est earum rerum quae soli sunt, hoc est, immobilium. Usus, possessionem uocat: biennium, tempus possessionis lege definitum: autoritatem, ius quod acquiritur, quam usucapione appellat. Est enim usucapio, ius acquirendi dominij ex certi temporis possessione. cui additur in iure, ut sit bona fidei possessor. Illud ignorandum non est, ueteres usucapionem tam in mobilibus, quam immobilibus rebus dixisse, sed postea distinctione facta: in rebus mobilibus usucapionem, in ijs quae soli esse ne praescriptione appellata. Tempora quoque usucapionis mutata sunt, quoniam biennio quondam res immobilis, anno uero mobilis usucapiebatur. Postea constitutum fuit, ut mobilis triennio, immobilis decennio inter praesentes, uicennio inter absentes usucaperetur. quo iure hodie utimur, ut Institut. ff. de usucapionibus. Sed reuertamur ad exemplum Ciceronis: Quoniam usus, inquit, autoritas fundi biennium est, sit etiam aedium. Huic deinde occurrit, ut uim loci comprobet: At in lege, inquit, aedes non appellantur. Legem 12. tabularum intelligit, in qua fundi duntaxat fit mentio, non aedium, cum ibidem ius usucapionis describatur. Et sunt ceterarum, inquit, rerum omnium, hoc est, hominis, iumentum, suppellectilis, quarum gratia aedes sunt comparatae, quarum annuus est usus, id est, annuus usucapio: Ex quibus efficiunt, idem ius aedium quod fundi

fundi sit, esse non oportere, cum aedes in lege adscriptae non sint, & ad alias res pertineant. Sed respondet, & soluit ex pari: Valeat, inquit, aequitas, quae in paribus causis paria iura desiderat. quae est maxima huius loci in iure, quoties aliquid scripto comprehensum non est. Vnde & status est apud rhetores ex syllogismo siue ratiocinatione, cum causa in similitudine constituitur. **QV**AE autem extrinsecus assumuntur. Hoc est alterum genus locorum, quod in quaestione non haeret, sed extra assumitur: quia neque in substantia rei est, neque ad eam refertur, sed in sola autoritate est positum. Graeci ἀρχον uocant, id est ad uerbum, inartificiale, non quia arte tractandum non sit, sed quia nullis inueniatur artis praecipis, sed casu potius oblatum, uel conquisitum ab oratore ad causam adferatur. Vt si ita respondeas.) Respondere proprium est iurisperitorum, cum in causis consuluntur: unde responsa prudentium in iure ciuili appellata. **QV**ONIAM P. Scaeuola.) Ius non est in alieno edificandi. Sed uicinus parietem communem tegere uult, & aedibus suis adiungere. Tu licere negas, quoniam tui etiam iuris sit paries. Itaque si edificare uelit, permittis, ut intra ambitum aedium suarum aedificet. Respondet Scaeuola, & ambitum aedium definit, solum eius id esse, non quae paries claudat, sed quantum communis parietis tegendi causa tectum proijciatur, modo aquam pluuuam in tuam partem recipias. Solum dicitur, quod cuius rei subiectum est, ut area aedificio, & terra pedibus nostris. Itaque solum ambitus aedium intelligimus aream, cui aedes impositae sunt. His igitur locis qui sunt expositi.) Haec exposuit omnes locos, deinceps transit ad uim & usum eorum uberius explicandum. Significationem & demonstrationem dicit, respiciens ad id quod supra locos notas & signa inueniendorum argumentorum appellauit. **AD** has dicendi epulas.) Per allegoriam loquitur. **DEFINITIO** est oratio.) Differt definitio à descriptione, quod illa quid sit res, descriptio qualis sit ostendat. Itaque altera philosophorum, altera oratorum & poetarum est propria, quid sit res, ex genere & differentia cognoscitur, quae est optima definiendi ratio, ab Aristot. tradita. Sed quia proprias rerum differentias ferere ignoramus, ad alia confugiendum est, nempe ad ea, quae si non ex ipsa rei substantia, tamen aliunde ducta, quid sit res nobis proprie ostendant. De quo quidem genere definiendi posterius tradetur certa formula, intra quam si cōstituerimus, quid sit unumquodque, de quo quaeritur, animaduersa natura eius ac proprietate, comode et sine errore definire poterimus. **DEFINITIONUM** autem duo sunt genera.) Haec diuisio pertinet non ad formam definiendi, sed ad res quae definiuntur. Quare alienior est à proposito: quia non quomodo definiendum sit, sed quae sint ea, quae definiuntur, ostendit. Earum rerum quae sunt.) Lo-

quitur secundum uulgi opinionem, quod in peritis non uidentur esse ea nisi quae cerni tangi ue possunt. **VT** fundum, aedes, parietem.) Fundus, est definita pars agri, siue culta, siue inculta sit. Praedium latius patet, & tam de urbano quam rustico, nec de solo tantum, sed etiam de aedificio dicitur. Stillicidium est, quae aqua pluuia de tecto excipitur. Mancipium, res est nostri dominij, quae alienari potest. Suppellex, instrumentum est in domestico apparatu. Poenus, omne quod ad uictum longae usionis causare ponitur, praeter panem & uinum, sicut definit Gellius. Usucapio, est dominium quod ex iusta & certi temporis possessione acquiritur. Tutela, est potestas in libero capite, tuendi eius, qui se propter aetatem tueri non potest. Gens est, eiusdem nominis & originis coniunctio, nulla capitis diminutione interrupta, quam & familiam appellamus. Agnatio est, coniunctio per uirilis sexus cognationem. Itaque gens latius patet, quam agnatio. **CONF**ORMATIO insignita.) Id est, imago mente concepta, ac certa proprietate distincta à ceteris rebus, quae Graecum ἰσοπέδου, ἴση ἄκρη uocant. Impressam dicit, quia notiones sunt insitae animis nostris, hoc est, innatae, cum sint rerum uniuersalium intelligentiae, quas mens nostra per se gignit. Singularium enim rerum cognitiones sensuum sunt propriae, nec nisi à sensibus informatae ad animum transferuntur: uniuersalia intellectus facit. **ATQVE** etiam definitiones aliae sunt partitionum.) Haec diuisio propior est instituto definiendi, quoniam ad formam definiendi pertinet. Docet enim & per partes rem defini. Itaque differt hoc genus à superiori, quoniam quid sit id de quo quaeritur, non proprie, hoc est, notione generis ac proprietate, sed partium enumeratione ostendit. Enumerantur enim tum formae, tum partes, ex quarum natura quid sit totum intelligitur. itaque illam diuisionem, hanc partitionem uocamus. Illud ignorandum non est, definitiones, quae fiunt per partitionem & diuisionem, non esse partitiones & diuisiones, sed ui & effectum differre. Quia definitiones sunt quatenus explicant quid sit res: partitio & diuisio, quatenus partes & formas eius ostendunt. Itaque sumuntur & ad definiendam rem, & per se argumentum ex partium enumeratione praestant, qui loci inter se distincti sunt. **QVOD** in legibus, senatusconsultis.) Ex his partibus, quasi membris, ius ciuile quondam in unum corpus coaduit. Leges erant, quae à magistratibus ad populum ferebantur: dictae à legendo, quoniam propositae in publicum legerentur. Senatusconsulta, decreta erant senatus. Res iudicatae, causae de quibus ante iudicatum fuisset: quae in exemplum trahebantur in similibus causis iudicandis, unde & praedicia appellata. Iurisperitorum autoritas, in interpretando iure uersabatur, & uim iuris habebat, introducta primum libera ciuitate, deinde confirmata à principibus, & ijs

Et ijs concessa duntaxat, quorum industria et fides in respondendo spectata fuisset, sicut Papiniano, Vlpiano, et ceteris, quorum responsa libris Pandectarum continentur. Edicta magistratum, praetorum et aedilium erant, qui quod statuisserent, id ius erat. Morem, consuetudinem intellige publico consensu receptam, quae et ipsa iuris habet, et est extra scriptum posita. Huic additur aequitas, et ipsa extra scriptum, cum quid praeter morem et legem ex aequo et bono, hoc est communis utilitatis causa, rectum esse statuitur. AB Alienatio est eius rei quae mancipi est. Hic quid sit abalienatio, non proprie, sed per partes ostenditur. Enumerantur enim formae, quibus universa eius natura continetur. Illud ignorandum non est, duas duntaxat formas abalienationis fuisse apud veteres, easque in ritu et solennitate iuris positas, quae in omni dominio transferendo interponebantur: sed postea his sublatis, rectas ac simplices abalienationis species extitisse, ut per donationem, uenditionem, permutationem, cessionem, ultimam uoluntatem, quae etiam hodie sunt in usu. Quod additur in definitionem, inter quos ea iure civili fieri possunt, ad explendam definitionem pertinet, quoniam non quibus hoc iure uti potest, sed ij duntaxat, qui et domini rerum abalienandaru, et sui iuris sunt, et quibus id iure civili permillum est, de quo uide. In sit, quibus alienare licet, uel non. Res mancipi, dicebatur res nostri domini, quae alienari potest: dicta quod in iudicando manu caperetur: unde et serui ex hostibus capti, mancipia sunt appellata. Mancipi, genitiuus est per apocopen, pro mancipij, quo ueteres commoditatis causa libentius utebantur. TRADITIO alteri nexu, aut in iure cessione. Nexu, uel nexum (nam utroque modo inuenitur) solennitas iuris erat per imaginariam uenditionem, cum certo quasi precio interposito, res abalienabatur, hoc modo: Cum adessent inter quos fiebat abalienatio, adhibebatur aes et libra cum quinque testibus: et is qui libram tenens, libripens dicebatur. Tum is qui emptor appellabatur, aes manu tenens, percutiebat libram his uerbis: Hunc hominem uel hanc rem, inquit, mea esse aio, mihi que emptam hoc aere et hac libra, quo dicto, aes tradebat uenditori, et peracta erat abalienatio. In iure autem cessione, solennitas iuris erat abalienanda rei apud praetorem, nullo quasi precio interposito, cum praesentibus partibus uendicantem praetor addicebat. Ius enim, locus appellabatur apud Praetorem, unde, in ius uocare: et in lite uindicari. Cum ego te in iure conspicio. Atque ista in hanc sententiam traduntur a Boetio, quorum etiam mentio extat nonnullis in locis in iure civili. SVNT et alia genera definitionum. Horum multa recenset Boetius ex Victorino, sed impropria, ut ipse uocat, in quibus et diuisionum ac partitionum genus comprehendit. Sed Cetero omnia genera definiendi, praeter ea quae ipse

posuit, uult oratorum ac poetarum magis, quam differentium esse propria, et ab hoc instituto aliena. Explicata enim notione ac proprietate rei, aut partibus eius expositis, nihil amplius esse, quod ad uniuersae naturae eius cognitionem desiderari possit: cum cetera quae dici possint, ad accidentia pertineant, et aut referantur ad praedicta genera, aut non tam substantiam rei, quam qualitatem declarent. Boetij diuisionis, qua omne definiendi rationem colligit, est huiusmodi: Definitio alia propria est, ut quae genere et differentia constat, Cicero notionem et proprietatem appellat: alia impropria, sed duplex, uerbo reddita et ratione. Verbo, rursus duplex, cum uerbum uerbo declaratur, ut condicere, est promittere: uel cum res exemplo indicatur, ut si queras quid sit fera, et uerbi gratia addas, ut leo, ut tygris. hanc *τινος*, illam *αυτης*, *επι* nominant. Oratione multis modis fit impropria definitio: per partitionem et diuisionem, de quibus praedictum est: per proprietatem seu differentiam, omisso genere, ut homo est quia rationali natura constat, quae uocatur *ουνοματιον*. Per qualitates, ut homo est, qui mortali corpore, immortali mente praeditus, tali corpore, uirtutis ac disciplinae est capax: quae uocatur *ουνοματιον*. Per accidentia, ut cum qualis sit auarus, qualis assentator, ex moribus et uita utriusque describitur, sicut Gnato apud Terentium, ea uocatur *ουνοματιον*. Per differentiam, siue *ουνοματιον*, ut quid inter sit inter regem et tyrannum, inter prodigum et liberalem. Per translationem: ut cum adolescentiam appellamus florem aetatis: ientutem, uita occasum. Per priuationem contrarij, ut, Virtus est uitium sugere. Per suffigurationem, siue *ουνοματιον*, ut cum imago rei exprimitur. Per defectionem: ut dodrans in asse est, cui quadrans deest. Per laudationem, quae si recipitur, erit et per uituperationem, ut illud: Ei autem uiro mors parabatur, in cuius uita nitebatur salus ciuitatis. Item leges, si eas leges appellare fas est, ac non potius pestes ac faeces rei publicae. Per similitudinem, siue *ουνοματιον*, ut ciuitas sine magistratu, est nauis sine gubernatore: stultus magistratus, est caput sine sensu. Per relationem, ut pater est qui habet filium. Per causam, ut dies est sol supra terram. Quorum omnium generum primum duntaxat proprium et substantiale est, cetera aut referuntur ad illud, aut non quid sit res, sed qualis sit ostendunt. TANTVM est dicendum qui sit definitionis modus. Remouendo cetera definitionum genera, ad id reuertitur, quod primo loco posuit, quo quid sit res proprie explicatur. Itaque formulam eius et modum certum praescribit, intra quem consistendum sit, ne parum apte definiamus. Debet enim definitio apta esse ei quod definitur: nec plus, nec minus amplecti, quam natura eius continetur. SIC igitur ueteres praecipunt: Aristoteles praecipit, genere et diffe-

et differentia definiendum esse. Et genus quidem ferè semper in promptu est, differentia per sepe latet: nec usquam magis apparet mentis nostrae imbecillitas, quam in ueris differentijs perspicendis. Itaque ut hanc inopiam sarciamus, utimur ueris quidem si possumus: sin destituimur earum facultate, tum proximas quasque in locum earum adsciscimus, easque uel uno uerbo sumptas, uel, si hic quoque non suppetat, pluribus undecumque contractis, quibus aliquid circumscribimus, quod uim parem obtineat, quodque proprium sit ei quod definitur, ipsamque a ceteris omnibus rebus distinguat. Atque haec formula est, quam praescribit Cicero, in qua communibus sumptis, et ad proprietatem redactis, id quod primo loco sumitur genus est, aut uicè eius obtinet, cetera deinceps differentiae loco ponuntur. Differentia enim et proprium, re idem sunt, sed appellatur differentia, quod rem certa proprietate a ceteris distinguit: proprium, quod uni soli conueniat. MULTIS enim modis sine hereditate. Ut uis, fraude, legato, retenta possessione, quae excludenda sunt ab hereditate, ut propriam definitionem efficias. POSSESSIONE retenta. Quod sit in usufructu mortuo usufructuario, cum dominus proprietatis usufructum retinet, de quo lege secundum Inst. de Usufructu. PARTITIONVM autem et diuisionum genus quale esset. Ostendit quid partitio et diuisio inter se differant, quoniam ad definiendum eas adhibuit, eodemque adiungit generis et formarum explicationem. QVAS Graeci *αδιαστα* uocant. Et haec dicta est ab *αδιαστα*, quod est cognoscere: ut cum formam rei mente concipimus, et quasi faciem eius intuemur. Hanc Latini uerbum e uerbo, speciem appellat, a specio inusitato uerbo, cuius composita duntaxat sunt in usu: ut aspicio, inspicio, conspicio. SED inutiliter. id est, incommode et insuauiter, nempe praeter consuetudinem, cum uerbum nouum esset temporibus Ciceronis, et casus eius in flectendo insolentiores. AD plures differentias. quas complectitur genus, et quibus forma in diuidendo discernuntur. Est enim differentia, ut definit Rodolphus, propria et essentialis rei nota, qua secundum id ipsum quod talis est, a ceteris distinguitur rebus. QVOD Graeci tum *ουνοματιον*, tum *ουνοματιον* uocant. Horum uim exprimit, cum subdit: Ea est insita et ante praecipua cognitio. Insitam dicit, quoniam notiones quae sunt uniuersalium rerum propriae, quodammodo inhaerent, et innatae sunt mentibus nostris, in quibus existunt, et gignuntur per se, sine sensuum adnunculo, quibus etiam natura sunt priores: unde et *ουνοματιον* dicuntur, id est anticipatae rerum intelligentiae, quae priores sunt sensibus, et mentibus nostris aequales. Singularium autem rerum notitia, posterior est na-

tura, et primum sensu conficitur: deinde informata ab illo, tum denique ad animum transfertur. Sed harum rerum exactior disputatio ad primam philosophiam pertinet, iactataque inter Platonem et Aristotelem, magna circa *αδιαστα* dissensione. ENODATIONIS indigens. id est, explicationis, quod sit definitio. Hac enim inuoluta quodammodo in sese, et complicata notio euoluitur, ut cerni possit, dum res quid sit explicatur. VT si quis ius in legem. Ius hoc loco dicit, non ius ciuile, sed uniuersum, quod in subiectas formas diuiditur. Ius enim ciuile, ius Romanum intelligitur, certum uidelicet ac definitum, quod in partes, quasi in membra diducitur. Ius igitur per se dictum, genus est, ius ciuile species, ius ciuile Romanum indiuiduum, quod non nisi ut totum in partes secatur, quemadmodum supra in leges, senatusconsulta, edicta magistratum, et ceteras partes diuisum est. FORMAS qui putat idem esse quod partes. Hoc differunt formae a partibus, quod in formis singulis genus inest, totum autem in partibus non nisi uniuersis. Itaque genus praedicatur de singulis formis, totum de partibus singulis praedicari non potest, quae est uera partium et formarum differentia, quam significat quidem Cicero, sed non exprimit. SAepe etiam definiunt oratores et poetae. Hoc est tertium genus definiendi, quo quid sit totum per translationem uerbi ex similitudine ostenditur. Itaque cum in uerbo sit positum, non ex re, sed ex tota conficitur, fitque ut primum genus definiendi sit ex propria notione notius: secundum ex partibus eius: tertium ex nota: in qua tria uis eius supra distributa fuit. Non fit tamen ut idem sit notatio quod finitio, cum finitio quid sit res, notatio uim nota explicet. Nos autem dicimus, sicut ex proprietate et partibus, ita ex nota definitionem confici, cum ex translatione uerbi, et similitudine quid sit res indicatur. AC suis. id est iurisperitorum proprijs, qui rectis ac simplicibus uerbis utuntur, sicut et ceteri qui artes tradunt, et in docendi ratione uersantur. PARTITIONE autem sic utendum est. Persequitur institutum ordinem. nam quod paulo ante de partitione ac diuisione locutus est, id ad definiendi rationem retulit: hic quomodo haec per se tractanda sint, ostendit. Post definitionem enim totius, sequitur partium eius enumeratio, deinde notatio, quemadmodum supra propositum fuit. VT si partiri uelis tutelam. Hoc exemplum una cum sequenti fictum est. Itaque inquit, si partiri uelis, significas neminem ita partiri, cum id fieri non possit: quia genus est tutela, quod in formas diuiditur, nec partitionis est capax. Sic stipulationum et iudiciorum formulae, non partes, et quasi membra sunt, sed formae, quae notionibus earum rerum subiunguntur. Verum his usus est Cicero, cum

alia ex iure non occurrerent, quibus id quod propositum erat demonstrare posset. Neque enim temere inuenias ullam rem in doctrina iuris positam, quae partitionis sit capax, siue in certis et definitis partibus, siue in plures partiri uelis, praeter ipsum ius civile, cuius partitionis exemplo supra usus est. Plurimae autem et in omni parte iuris se offerunt, quas diuidi necesse sit, cum non de singulis rebus, sed de uniuersis constitutum sit, quarum notiones cum ad plures differentias pertineant, genera sunt, et in subiectas formas diuiduntur. Itaque ex his exempla mutuatus est Cicero, cum uera non suppetent: nec dubitauit ficta pro ueris ponere, cum inter partitionem et diuisionem, quod ad hunc locum pertinet, aptissima similitudo sit. Tutela in testamentariam, legitimam, et datiuam diuiditur, quae sunt notiones eius formae, et explicantur 1. Instit. de Tutelis. At si stipulationum aut iudiciorum. Stipulatio est conceptio uerborum, qua per interrogationem et responsionem obligatio contrahitur: ut promittis, promitto: fideiubes, fideiubeo. de qua est 3. Instit. de Verborum obligat. Iudiciorum formulae non sunt amplius in usu, sed quondam concipiebantur a praetore, cum iudicia darentur litigatoribus. Concipiebantur autem uarie pro causarum diuersitate, nec licebat a praescripto earum recedere. Exemplum earum est, et quidem uetustissimum, apud Lium 1. ab Urbe condita, in causa Horatij, qui sororem interfecerat, in quem Tullius rex iudicium dedit, his uerbis: Duumuiro oratio perduellionem iudicent: si prouocari, prouocatione certato: si uincant, caput obnubito, infelici arbori suspendito, uerberato intra pomerium, uel extra pomerium. Refertur etiam formula iudicij Miloniani ab Asconio lege Pompeij constituta, de Testibus audiendis, et quot horis actor, quot reus uti deberet: et ut eodem die reus iudicaretur, quod in ceteris causis omnibus a praetore decerni solebat. Itaque secunda actio in Verrem Cicero agit de constituendo iudicio, multa quoque sit mentio in sequentibus actionibus de iudicijs, quae Verres inique et contra ius in Siculos et ciues Romanos dederat. sed postea, ut dixi, exoleuit haec iurisdictio, hodieque decretis principum, et iurisperitorum autoritate hoc ius perpetuum in omnes causas constitutum est.

ITAQUE in oratorijs artibus. Et hic ponit duo exempla, quorum alterum proprium est huius loci, de diuidendi ratione: alterum improprium, quonia non ad partitionem, sed ad diuisionem pertinet. Schemata enim, non partes sunt (nisi in certo corpore orationis quasi membra accipiantur) sed formae et conformationes quaedam dicendi, quae subiectae certo generi in quamuis oratione cadere possunt. Viuitur igitur Cicero diuisionis exemplo loco partitionis, sicut in su-

perioribus cum aliud non occurreret, eo quod haec similia sunt inter se, cum sicut in partitione partes sepe infinitiores sunt, ita in diuisione. Sed fortasse partitionem uocat, non solum cum in partes, quasi in membra sit discretio, sed etiam cum plures formae enumerantur, in quod exempla etiam superiora congruere uidentur: diuisionem autem, cum in certis et definitis formis sit distributio. Sed id fieri non posse uel illud arguit, quod neque satis exacte formae distingueret a partibus, si ita statueret: nec diuisionem re magis, quam formarum numero a partitione separaret. Ceterum quaestio in finitam et infinitam diuiditur. Graeci *περίοριον* et *διόριον* uocant: et porro utraq; in coniectura, finitionem, et qualitatem: ut, An sit, Quid sit, Quale sit. Schemata partim uerborum sunt, partim sententiarum, et utriusque generis multae species, quae enumerantur in libro de Oratore, et in Orat. ad Brutum, explicantur ab auctore ad Herennium, et a Quintiliano lib. 8. et 9. Est autem schema figura orationis, et tanquam gestus eius, cum in aliam et aliam formam in agendo mutatur oratio: ut cum interrogamus, dubitamus, confitemur, illudimus, obiurgamus. Quod dicit genere quaestiois propositio formae eius absolute subiungi, significat perfecte, et sine ullius praetermissione: quod in partitione semper fieri negat. MULTA etiam ex notatione. Hic tertius locus est, per quem ex toto argumentatur: uerum non in re, sed in uerbo positus est, ex cuius uerbo argumentum elicitur. Definitio enim ex substantia rei est, diuisio et partitio ex partibus, notatio ex uerbo. Aristoteles *ὀρίων* appellat. Primo *πρὸς ἰσχυράς*, ubi de enunciatione praecipitur. Notatione eliciuntur. id est uerbi interpretatione, qua uim et originem nominis explicamus. Postliminium quid sit. Sic definiunt iurisperiti, Postliminium esse ius recuperandae rei ab extraneo: sed huc addendum uidetur, Quod mutatione liminis amissum fuit, cum alijs etiam modis ius nostrum ab extraneo recuperare possimus. Non dico, quae sunt. Nam hoc est querere de partibus, quae na postliminio subiectae sunt. Mulus clitellarius est, qui fert onera. Clitella enim sunt, quibus onera imponuntur, sicut in equis sella. Mancini causa. C. Mancinus, quia turpe factus fuerat cum Numantinis, deditus fuit illis, sed non receptus. Itaque postquam domum redijt, et a senatu prohiberetur per tribunum, postliminio egit: uidebatur in illa causa eum postliminium habere, quonia deditus cum esset, non esset receptus: nimirum ex uerbo dedendi, cum non intelligatur deditio, neque donatio, sine acceptione. FINITIMVS notationi. Quia utrumque in uoce consistit, sed alterum uim habet ex re, alterum ex nomine. Ut si aquam pluuiam eam modo intelligeremus. Exemplum fictum est.

Not

Non enim hoc modo aqua pluuiam accipitur in iure, sed pro ea duntaxat quae nocens est, quae sola arceri iubetur. Sed si singulis omnem aquam pluuiam arcedendam esse, sine distinctione, hoc certe proposito ex coniugatis sequetur, et fluuium arcedendum esse, qui plueno creuerit. CVM autem a genere. Supra explicauit quid sit genus, quid forma: hic tractandi utriusque rationem ostendit, nempe ut a genere ad formam per diuisionem ducamus argumentum, et uicissim a forma ad genus. Sed hoc non semper obseruatur, cum altero simpliciter proposito, alterum sepe auferatur, hoc modo: Omne argentum legatum est, ergo et signatum: signatum argentum legatum est, ergo argentum est legatum. Sed Cicero praecipit, non quae perpetuo, sed quae commode fieri debeant: nempe ut in his locis tractandis genere proximo sumpto, eo quae diuiso, ceteris formis remotis, unam confirmemus: quod argumentum alij ex diuisione, alij ex remotione uocant. Sed nascitur ex genere, tanquam ex fonte suo: itaque Cicero in genere appellatur: ut, Aqua pluuiam alia loci uitio, alia manu est nocens: quae manu nocet, iubetur arceri ab arbitro: nempe igitur tu aquam arceri debes, quae manu est nocens. Altera forma tractandi est, ut itidem genere sumpto, ac partibus eius enumeratis, ostendamus id de quo quaestio est, ad aliquam partium earum pertinere, ac proinde ad genus: ut, Dolus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur. id autem fit uel contrahendo cum altero, uel donando, uel restituendo: nempe igitur tu dolum malum commisisisti, qui mancipium quod restituere debebas, ante corrupisti. Prior forma a genere ad speciem est, posterior a specie ad genus: quod genus argumenti in primis firmum uideri solet, quia est a forma, quae a genere nunquam separatur. SI socius, si cui mandaris. Socius est, qui cum bonorum uel negotiationis societas contracta est. Cui mandatur in iure, uocatur mandatarius: ut si quem rogaueris, ut te absente uineam tuam colat, et ille se facturum promiserit, habes in eum mandati actionem, si id non fecerit. Debent igitur et socius et mandatarius bonam fidem in negotio gerendo praestare. SI qui fiduciam acceperit. Fiduciam accipere, est eius rei, in quam obligatus non sis, fidem promittere: ut si ita uendam tibi fundum nulla pactione interposita, ut post certum tempus eodem precio mihi reuendas: id si te facturum esse promiseris, fiduciam a me acceperisti, quam ego tibi detuli. Sic si haeredem te ita instituas, ut fratrem meum exulem alas, id quae faciam solam fidem tuam securus, diceris fiduciam a me acceperisse. Eiusdem generis est, quod uulgo dicunt, in manus fideles tradere, quod in beneficijs transferendis fieri solet. HAE C. ex pluribus perueniens. Duas formas similitudi-

num esse ostendit: unam per inductionem, cum ex multis similibus id quod propositum est, colligitur: alteram, cum unum uni comparatur, quam ipse collationem, alij exemplum uocant. Sed ipse formas similitudinum, alij formas argumentandi appellant, quas quatuor faciunt, syllogismum, enthymema, inductionem, et exemplum. Sed ista in omnes locos sparguntur: Cicero inductionem et collationem hoc loco ad similitudinem duntaxat accommodat. Sed plura de his, et exactiora, uide apud Rodolphum libro secundo, de Argumentatione. Videtur etiam legendum esse. Quemadmodum si in urbe. Similitudo est, finibus regumdis non adijci arbitrum, ergo nec aquae pluuiam arcedat: quoniam utrumque agrorum magis, quam urbis sit. Adijci arbitrum, est arbitrum adhibere ad controuersiam dirimendam. Est autem arbiter, iudex, non datus lege, sed ab utraque parte electus, qui in certis causis, non in omnibus adhibetur. Fines regere, est agros disternere. ETIAM exempla sumuntur. Exempla sunt, quae a factis sumuntur, et proprie ad imitationem pertinent. Sunt autem tum uera, tum ficta. item similia, dissimilia, contraria. Verum exemplum est: Si Decij se pro patria deuouerunt, non debet Cicero Catilinam timere. Fictum: Si Clodius reuiuiscere posset absoluto Milone, non absoluerent eum iudices: ergo non debent eundem propter mortem Clodij condemnare. quod est fictum ex contrario. IN Curiana causa. Quibus exemplis Crassus in hac causa usus fuerit, non constat. Fit mentio eiusdem in Perfecto oratore, et secundo de Oratore, et in oratione pro Cecinna. In tutelam suam. id est, extra tutoris potestatem, nempe ut sui iuris fieret: quod fit quartodecimo anno, quod est tempus pubertatis. Secundus haeres est, qui primo succedit, testamento ei substitutus, de quo supra dictum est. Ficta etiam exempla. Huius generis multa sunt in oratione pro Cecinna, ubi pro equitate contra scriptum disputatur. Mancipio dedisse. id est alienasse: cuiusmodi sunt res sacrae et religiosae, item homo liber si pro seruo uendatur: quae alienari non possunt, et si mancipio data fuerint, nihil actum intelligitur. Ut muta etiam loquantur. Ut Cicero in Catilinam, ubi inducit patriam et secum et cum illo loquentem. Et in oratione pro Celio fingit Appium Caecum, Clodiam gentilem suam obiurgantem. NON quemadmodum quod mulieri. Mulieres quondam sub perpetua tutela erant, donec in manu uiri conuenissent: pueri ad certum tempus, sicut hodie. Ergo in hoc conueniebant, quod utriusque sub tutela erant. Differabant autem, quod mulieres firmiore consilio sunt, quam pupilli: quapropter idem ius de utriusque statuendum non erat, de quo uide Instituit. Quibus alienare licet, uel non.

R 2 Sed

Sed mulierū tutela iam olim sublata est. DEINCEPS locus est. De contrarijs supra dictum est. Hic tantummodo dicendum est, contraria, quæ Cicero aduersa appellat, inter qualitates duntaxat reperiri: ut calidum & frigidum, humidum & siccū, tarditas et celeritas, quæ plurimum inter se distant, nec unquam simul in eodem subiecto esse possunt.

Præpositio enim In, priuat uerbum. Declarat hoc genus ex ui nominum: sed id perpetuum non est, quoniam multa ex hoc genere alijs nominibus expræferuntur: ut uiuum & mortuum, integrum & mancum, lux & tenebræ: in quibus omnibus alterum significat dispoliationem alterius in subiecto, in quo inesse natum est. nam hæc proprie priuantia dicuntur, neque unquam fallunt. SED locus hic magis ad coniecturales causas pertinet. Recte admonet. Sed si hoc uerum est, exemplum supra, & hoc loco positum, parum aptum est. Cum enim ex iure sumptum sit, & per hunc locum ad qualitatem iuris accommodatum esse debeat, ad coniecturam potius quam ad qualitatem facit. Probat enim alterum futurum esse, si alterum fiat: hoc est, seruorum & exulum testamenta ex edicto prætoris rata fore, si mulierum rata sint. In quo duplex est sensus: unus qualitatis, si unum recte fiat, & alterum recte: alter coniecturæ, si hoc fiat, & illud futurum esse. Priori modo argumentum ex similitudine, qua iuris qualitas ostenditur: posteriori ex adiunctis, quod non ad ius, sed ad coniecturam pertinet. AD Ciceronem inquit Gallus noster. Gallum Aquilium intelligit, qui coniecturales causas, si ad eum deferrentur, referebat ad Ciceronem, tanquam ad oratorem: quoniam non iuris scientia, sed signis & suspicionibus, & ingenio oratoris explicarentur. Ad philosophos autem hic locus non pertinet, quoniam & hi uersantur circa qualitatem, quæ in rebus expetendis & fugiendis est. nam philosophos morales, quos uocant, intelligit. DEINCEPS est locus dialecticorum. Diximus hos tres locos in ordine quodam rerū, & certa lege existendi positos. Itaque non sumi, nisi per conditionem: nec concludi, nisi hypothetico syllogismo, quia sumi extra pronunciatum hypotheticum non possunt. Quæ rem necessario consequuntur. In hypothetico scilicet pronunciatum, quod cum duabus partibus consistet, antecedente et consequente, hæc ita inter se iunguntur, ut impossibile sit consequens esse uerum siue antecedente: & in repugnantibus impossibile sit utrumque simul uerum esse. Itaque fit, quod uulgò dicunt, ut omnis conditionalis uera sit necessaria, falsa impossibilis. Reperiendi argumenti locus simplex est. Simplex, id est eiusdem naturæ, quæ constat ex conditione, & certa lege existendi, quæ hypothetico pronunciatum comprehenditur. Tractan-

di autem ratio triplex est, id est, concludendi forma. In quo sanè Cicero ipse fateri uidetur, hunc locum ad formam magis, quam ad argumentandi materiam pertinere. Quod cum ita sit, non commodissime locos distinxisse uidetur, cum admisceat hypotheticas propositiones, quas pro locis ponit. Sed mihi hanc rationem cum ceteris, qui ista eodem modo tradiderunt, secutus esse uidetur, quod quemadmodum in categoricis argumentationibus res pura ac simplex locum argumeto præbet, quæ simplici pronunciatum comprehenditur: ita in hypotheticis hæc eadem non nisi per conditionem sumpta argumentum suppeditat, cum aliter in pronunciatum hypothetico sumi non possit. NON & legatum argentum est. Ponit copulatiuam loco rationalis, quoniam eandem uim obtinet sumpta ex repugnantibus. Nihil enim interest, siue ita proponas: Non & legatum argentum est, & non est legata numerata pecunia: legatum autem argentum est, legata igitur numerata pecunia est, siue hoc modo: Non si legatum argentum est, non est legata numerata pecunia: legatum autem argentum est, ergo legata numerata pecunia est. Sed uide num repugnent, legatum argentum esse, & non esse legatum numeratam pecuniam, nisi conuerteris ordinem, uel pro argento omne argentum sumpseris, cum possit argentum legatum esse, ut non sit numerata pecunia legata, contra uerò minime. quia omne argentum ad signatum & non signatum pertinet, quæ forma argenti sunt. Forma autem posita, infertur genus, at contra ex genere forma non sequitur, nisi uniuersum genus sumatur. CONIUNCTA negatis. id est, addita negatione repugnantia efficeris: ut pecunia numerata & argentum coniuncta sunt, quoniam hoc ex illo sequitur, eiq; annexum est. itaque si alteri negationem addideris, repugnantia efficies, hoc modo: Si numerata pecunia legata est, argentum legatum non est. Sin uerò his rursus aliam negationem à fronte addideris, non ueram modò, sed & necessariam sententiam conficies, de qua hic loquitur Cicero, ut ea proposita, ac priore eius parte sumpta, reliqua tollatur, hoc modo: Non si numerata pecunia legata est, argentum legatum non est: atqui legata est numerata pecunia, ergo argentum legatum est. Verum hæc proponendi ratio in coniunctis duntaxat locum habet: in his autem quæ per se repugnant, duabus negationibus opus non est, sed una sufficit. de quo datur à dialecticis talis regula, quæ etiã in coniunctis ualeat: ut sumpta propositione hypothetica negatiua ex repugnantibus, & priori eius parte posita, consequens tollatur, hoc modo: Non si dies est, nox non est: atqui dies est, nox igitur non est. quod cum etiam, ut dixi, in coniunctis ualeat, in his altera negatione addita, repugnant-

pugnantia faciendæ erunt, quemadmodum supra demonstratum est. ET ex his primum sumpseris. Sumere, est id ipsum quod pro antecedente uel annexo positum fuit, affirmare. Tollere, est contrarium eiusdem sumere, uel inferre, negatione addita, uel detracta, quemadmodum in exemplis uidelicet. EX hoc illa rhetorum sunt ex contrarijs. Rhetorica enthymemata sunt ex hoc tertio modo conclusionum, sed formam earum non retinent. Non enim concluduntur ad præscriptam rationem, sed breuiter ferè, & per interrogationem efferruntur, quo acrius ueniant: ut, Hunc metuere, alterum in metu non ponere? quod sic cõcluditur: Non si hunc metuis, alterum in metu non ponis: sed metuis hunc, ergo alterum in metu ponis. quod de Catilina & Republica dici potest. item: Quos plures uicimus, eos nunc pauciores timemus? Quam nihil accusas, damnas? quam bene meritan esse autumas, eam dicis male mereri? Id quod scis prodest, nihil id quod nescis obest? quæ eodem modo explicanda sunt, & omnia sunt quæ contrarijs. Commune poetarum nomen efficit suum. Quod fit per ἀντιρροιασίου, quæ nomen pro nomine ponitur. Sed philosophorum magis. Qui de rebus expetendis & fugiendis differunt, & nos ad uirtutem hortantur. RELIQUII dialecticorum modi. Quatuor sequentes modi, qui ex copulatiuis & disiuctiuis constant, ad priores tres, qui rationales, sunt referuntur. Sunt enim omnes uel ex antecedentibus, uel consequentibus, uel repugnantibus. Itaque tres duntaxat sunt modi, si formam concludendi spectemus: si propositionum diuersitatem, genere septem, ut tres rationales, duo disiuctiui, totidem copulatiui: specie autem innumerabiles, cum ista porro in alios modos abire possint, propter enuncianadi uarietatem. Sed ea ad formam argumentandi, & ad iudicandi partem, non ad inuentionem pertinent. CAUSSARVM igitur genera duo sunt. Diuidit causam in efficientem necessariam, & non necessariam efficientem. Et rursus utrumque genus duplex facit.

Vnum quod ui sua certè efficit. Certè, id est, necessariam. Est enim uis eius eiusmodi, ut cessare, & in id quod ei subiectum est, non explicari non possit: ut ignis accendens, & omnia quæ sine appetitione & delectu agunt. SED sine quo effici non possit. Hoc est, sine quo uel omnino non possit, uel facile non possit: ut sine materia, loco, tempore, instrumentis, quibusdam in rebus omnino non potest effici. sine adiumentis autem & præcursoribus quibusdam alijs in rebus non facile efficitur, in alijs facilius. Nihil autem est in omni rerum natura, quod sine careat, propter quem agit. quare & hic ad efficiendum est necessarius. PRAE CVR-

SIONEM quandam. id est, adiumentum & procliuatatem, qualis tum in occasionibus temporum, tum in ipsa sepe rerum natura esse solet, ut in stuppa accendenda, & iracundo inflammando: item cum amantibus locus & tempus suffragatur: ut Aeneæ & Didoni spelunca in sylua & solitudine. CAUSSARVM ex aeternitate pendentium fatum à Stoicis nectitur. Fatum à Chryssippo sic definitur, ut refert Gellius, esse sempiternam quandam & indeclinabilem seriem & catenam uoluentem semetipsam sese, & implicantem per aeternos consequentia ordines, ex quibus apta cometa que sit. Constat enim ex causis prouehentibus magis, quam efficientibus: sicut idem Chryssippus exemplo cylindri ostendebat. Non enim mouetur cylindrus per se, nisi impellatur, & tamen forma sua uolubilis est: ut si uel leuiter impulsus fuerit, ultro deinceps ac sponte sua feratur. Atque hoc est quod dicitur à sapientibus, astra non afferre necessitatem consilij hominum, sed procliuatatem.

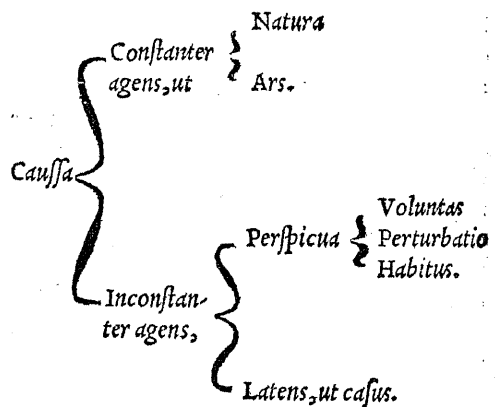
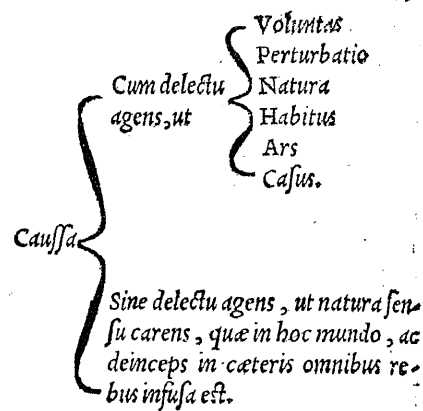
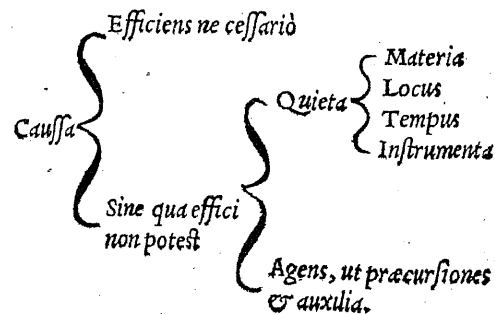
ATQUE ut earum causarum. Ex præcedenti diuisione sequens nascitur. Nam si sunt quaedam, sine quibus effici non potest, non omnia efficiunt, etiam si necessariò efficiant, per se sola efficiunt: sed alia efficiunt sola per se, alia adiumentis egent.

Beatos efficiat, nec ne. Quia uidentur etiam externa bona ad felicitatem necessaria esse, de quo est inter Stoicos & Academicos magna dissensio.

Hoc igitur sine quo non fit. Vel omnino non fit, uel non facile fit, quemadmodum supra interpretati sumus. Utinam ne in nemore Pelio. Senarij sunt ex Medea Ennij, quibus ancilla queritur Medeam inter Argonautas Iasonem secutam esse, quæ nunc ab illo relicta sit. ATQUE etiam est causarum dissimilitudo. Hæc diuisio est causarum, non secundum uim qua efficiunt, sed secundum modum efficiendi. Aristotelici eas appellant ex proposito & sine proposito agentes, hoc est, cum delectu, & sine delectu. VELVT omnè intereat. Huius causa, ipsa rerum natura est, qua ita comparatum est, ut quicquid ortum sit, intereat. Sed affert hanc conditionem rerum materia, ut tradunt phisici, quoniam ea aliarum & aliarum formarum sit capax. Nec tamen fit, ut sit causa efficiens materia, quæ per se stolidia & inefficax est: sed ea cum subiectum sit efficiens, fit ut aliam atque aliam formam accipiendo interitum rerum admittat, eo quæ causa interitus earum esse dicatur. Aut natura. Hic naturam accipe, non in uniuersum, sicut de eo modo locuti sumus, sed pro ingenio cuiusque, quod cum delectu agit: ut in iracundo & libidinoso, qui natura tales sunt, in quibus cum ualeat uitium, natura id fieri dicitur. Casus ad fortunam pertinet.

net, quæ & ipsa multorum euentorum causa est, sed latens. OMNIUM autem causarum.) Et hæc diuisio non ad uim, sed ad modum efficiendi pertinet. Nam in his causis inest constantia, quæ semper eodem modo, quasi opus suum efficiunt: inconstantia autem, quæ uariæ. Quæ non sunt constantes.) Ut quæ efficiunt uoluntate, perturbatione animi, habitu, casu. ALIÆ sunt perspicuæ.) Nempe ijs qui agunt, & a quorum sensu proficiuntur, cæteris ignorari possunt. Etiam ea quæ fiunt.) Diuidit etiam effecta causarum, sed in duoduntaxat genera, ut sint uel ignorata, uel uoluntaria. Ignorata, id est, non prouisa, nec destinata a nobis, ac proinde nec uoluntaria, ut ea quæ consilij nostri non sunt, sed necessariò eueniunt. Sed ab hac diuisione excipiuntur fortuita, quæ utriusque generis sunt, & modò uoluntaria, modò ignorata: ut quæ in cæteris simplicia sunt, in his duplicia reperiuntur. Nam iacere telum, uoluntatis est.) Iactus teli uoluntarius est, quia ex causa uoluntaria & perspicua. Sed ictus est fortuitus, hoc est, tum imprudens, tum uoluntarius. Nam si percusseris quem uolueris, uoluntarius est: sin aliter, ignoratus. EX quo aries ille subijcitur.) Aries ille, id est, fortissima defensio ad oppugnandum iudicem, & liberandum reum, nimirum cum in confessione facti ad imprudentiam & fortunam confugitur. Sumpta est metaphora ab ariete bellico, quo in oppugnandis urbibus portæ & muri percutiuntur. Sed hodie non est in usu, cum in eius locum bombardæ successerit. Si telum manu fugit, hoc est, elapsum est. Sunt uerba iuris.

CADUNT in ignorationem.) Soluit dubitationem de perturbationibus animi, quæ quamuis uoluntariae sint, tamen non immeritò ad necessitatem, uel certè ad imprudentiam referuntur, propter impotentiam earum, quæ aut uincunt animum, nisi ualde constantes fuerimus: aut impetu quodam consilium eius anteuertunt. Itaque & hæc defensiones in iudicijs profertur, Adolecens fecit, Lapsus est, Amauit, Timuit, Iratus fecit: quæ potissimum in deprecando ualere solent. Quod autem uoluntati subiectæ sint, id signi est, quod oburgatione & admonitione deiiciuntur, hoc est comprimuntur.

VEL oratorum, uel philosophorum.) Oratorum, ut in coniecturis: philosophorum, ut in officiorum questionibus, & uitæ præceptis explicandis.

PRIVATA enim iudicia.) Hæc erant priuatarum causarum apud centumuiros, quæ sepe in nullam certam legem cadebant. Itaque auctoritate & prudentia iurisperitorum explicabantur, qui consulebantur a patronis causarum, & a iudicibus persæpe in consilio adhibebantur. Publica autem iudicia, ad causas publicas pertinebant: ut ambitus repetundarum maiestatis, &c. & primum agebantur apud prætorem: deinde ultima actione ad populum deferebantur. Sed in his cum ferè semper lex certa esset, quæ poenam statuebat crimini, minus iurisperitorum prudentia desiderabatur. IN omnibus igitur ijs iudicijs.) Subiungit exempla eorum quæ dicta sunt. Sanè priuata iudicia uaria erant, & formulæ earum concipiebantur a prætore pro causarum diuersitate. Erant enim ex his alia bonæ fidei, alia stricti iuris. de quibus uide Instit. de Actionib. In bonæ fidei igitur iudicijs a prætore addebatur, modò ex fide bona agendum esse, modò inter bonos bene agi oportere, modò (ut in arbitrio rei uxoria, ubi de dote post diuortium restituenda agebatur) quid æquius melius esset, spectandum esse. In quibus omnibus

aliquid, aut duo ad summum, nec tamen maxima, nempe persona & locus exprimentur. Pars est causæ.) Quia quæstio infinita in quæstione definit comprehenditur. An à natura ius profectum sit videtur distinguere Cicero ius naturale à iure gentium, cum reuera alterum ab altero specie non distinguatur, sed potius aduentitia quadam qualitate. Virunq; enim ex communibus primis principibus rationis operaria oritur. Nisi quod ius naturale absolute & simpliciter, ius uero gentium discursu & moribus administrantibus prodijt, quæ omnia iuriscòsultus in prima & pri. cum legibus consequentibus, de iustitia & iure ostendit. Honestum est, quod aut totum, aut ex aliqua parte propter se expetit. Ita Cicero lib. 2. de Inuentione. IN hominem ne solū.) Aegritudo, est morbus cum imbecillitate. quanta sunt, qui dicat aegritationem differre ab aegritudine, quod aegritatio corporis sit, aegritudo animi. Vide Cicero in quarta Tusculana. Simpliciter expetenda.) Gloria est, cõsentiens laus bonorum, uox bene iudicantiū de excellente uirtute: author Cicero inertia Tusculana. IDEM ne sit perimacia.) Perseuerantia est, in ratione bene animaduersa stabilis & perpetua mansio: author Cicero lib. 2. de Inuentione. At perimacia est,

absq; ratione stabilis & perpetua mansio: author Cicero in primo Officiorū. Altera conueniens.) Nam pactum est, quod inter aliquos conuenit, quod ita iustum putatur, ut iure præstari dicatur, L. pri. ff. de Pactis. Tertia mores.) Nam diuturni mores consensu utentiū comprobati, legem imitantur. Lex non scripta, Institut. de iure naturali gentium & ciuil. In quo primum.) Hoc est, status est prima conflictio accusatoris & defensoris: ut, Fecit homicidium, non fecit homicidium, quæstio nata est ex illa conflictione prima. appellatur sic à Cicerone status. quamquam Fabius libro tertio Ciceronis sententiam non uehementer probat, & ipse Cicero in Partitionib. aliter de statu loquitur. (AESAR contra Catonē.) In libris duobus, quos inscripsit Amicitones, quod essent in Catonem uticenses scripti, quæ Cicero aliquot libris laudauerat: author Plutarch in uita Cicer. AMBIGUUM scriptū.) Id est, quid senserit scriptor, obscurum est: & quod scriptum est, quas plures res significat. VERBA ne plus.) Quod uero sententia plus quam uerba scriptorū ualere debeat, indicat L. Lege scire, ff. de Legibus. Stipulatio.) Est contractus ex interrogatione & responsione. Inde stipulari, est aliquid promittere, uel dare uelle, uel facere uelle.

FINIS.

GEORGII VALLAE PLACENTINI IN CICERONIS PARTITIONES Commentaria.

MARCVS Tullius Latini eloquij specimen, insigne Partitionū ad Ciceronem filium opusculum scripsit iam natu grandior, quo suam de rhetorica facultate nobis aperiret sententiam. siquidem rhetorica uolumina admodum scripsisse adolescentem, tam ipse ad fratrem, quam Quintilianus in Oratorijs institutionibus memoriæ prodiderit: de Inuentione quidem (ut ipse in secundo eiusdem operis ostendit uolumine) Aristotelem & Græcos alios secutus autores: ad Herennium uero, suum (uelut ipse attestatur) præceptorem. ut mihi non uideantur audiendi, qui ad Herennium libros negent esse Marci Tullij, cassa nuce inaniore adducendo rationes: quasi eadem aliquando dici à pluribus autoribus non possint, & quasi id nusquam inueniatur; quod frequentissimum est. Stilum eundem non esse Ciceronis ubiq; quid mirum? cum ipse ab Apollonio Rhodio se in dicendo ita redijisse instructum noua quadam dicendi forma dicat, ut à priore dicendi more mutatus, iam alius esset: ut etiam diuus dicat Hieronymus, Ipsum, inquam, Marcum Tullium in Xenophontis interpretatione, non iam aureo illo suo eloquentiæ genere nitescere; sed adeo scabris, turbulentis que retardari obicibus, ut qui interpretata nesciant, à Cicerone dicta non credant. Nec mirum erat enim tum adolescens, cum tam Oeconomicos, quam Rhetoricos libros scripsit: ut ipse fateatur, Rhetoricos adolescenti sibi excidisse, planeq; subrusticos uocet. Cumq; desint ad comprobandum Ciceronis non esse, rationes, citant Laurentij Vallæ testimonium, quod nusquam est: ut cum spectum, planeq; prudentissimum uirum, leuissimum uideri uelint, quippe qui ubique testimonia ex eo Ciceronis citat libro, Ciceroni ipsum semper attribuendo. Quam ridicule deinde aiunt, indicem spectari non oportere. Quis nam quæso improbarit, à Ciceronis tempore propagatum usque per tot manus uirorum doctissimorum, ad nostra tempora sincerissime peruenisse? Quis adulterinum esse titulum arguat?

quat? aut quo modo? Quis inuertit? aut cur? aut quando? proferant si possint: si nequeunt, sileant pernicaces. Contra uerò antiquissimi clarissimi que eloquentia autores, Cicero semper, abacta omni dubitatione, id opus deputant. Ii uerò quam maxime dici possit ridicule, aiunt eorum tollendam auctoritatem, cum ipsi falsa Laurentij nitantur auctoritate, antiquissimorum eorundemque præstantissimorum auferri hi iubent auctoritatem: satis imperiose, si nacti sint qui obediant, & peruertant eorum imperio que rectissime ab alijs posita sint, at non sunt tanti. Aiunt porro, quod in quæstione sit, id ratum haberi non oportere. Quis est quæso antiquorum, qui hoc faciat ambiguum? nisi isti pauculi modò neoterici, parum prospicientes, rentur ambiguum. His ergo, quo modo non sit incerti auctoris liber, probandum est, quando id addubitant. Aiunt etiam ideo Ciceronis non uideri, quòd Quintilianus id opus nusquam nominarit. Quam id acute? nemo certe negauerit, multos esse Ciceronis libros, quorum nullam prorsus facit mentionem Quintilianus. Quid ni? quasi uerò hanc sibi Quintilianus susceperit prouinciam, Ciceronianos libros nominandi, quos ergo non nominauit, ascititios adulterinos que dicamus? Cum præterea in eodem libro Terentiæ uxoris suæ meminerit, aiunt acute sanè ideo non uideri Ciceronis, quòd ante, quam uxorem duceret, rhetoricos illos scripsisse libros necesse fuerit: quasi ariolos habemus, qui sine testimonio ullo, præterita tam bene noscitarint, ut necesse putent hos libros editos ante, quam duceret uxorem. quanquam si Ciceronis non sunt, quid hæc dicere attinet? Aiunt præterea, in libro de Oratore, ad Herennium libros damnatos: sua iam, non amplius aliena innixi auctoritate, alios libros dici, non illos: nec rationem, uel rationis umbellam proferunt. At non eadem præcipit, quæ in alijs. Quasi uerò multis modis eadem præcipere non soleat Cicero, aliter in libris de Oratore, aliter in Topicis, in Partitionibus aliter. Et quoniam Hermetis meminit præceptoris Cicero, aiunt opus uideri non oportere Ciceronis, quòd eius nominis nemo Ciceronis tempore fuerit. quasi uerò isti, Pythagorei Euphorbiti, ab eo tempore iteratam generationem ad nos, uitium more propagarint, non alia certe de causa, nisi ut id modò indicarent, ad Herennium libros rhetoricos Cicero falso deputatos: qui tam audaculi ausint asserere, nullum fuisse tum Hermetem. Sanè Aulus Gellius x. i. Noctium Atticarum ait, se non comperisse quenquam ante Augusti imperium, eorum qui integrè locuti sunt, dixisse barbarissimum. Idem quoque in quinto, neminem aut Latinum, aut Græcum, eorum qui facundi haberentur, dixisse barbarissimum, aut solcecissimum. Si uerum sit quòd Aulus Gellius inquit, dici profectò potuit, ideo etiam Ciceronem eos libros subrusticos appellasse. Verum ut in hoc, ita plerisque alijs in locis Aulus Gellius hallucinatus est: siquidem elegantissimi autores Græci tam barbarissimum quam solcecissimum dixisse facillime arguuntur. ut Aristoteles, & Dionysius Halycarnasæus, ita alij. Cum que, ut Strabo docet, id à Græcis confictum sit uerbum: usi que sint ante Augustum plerique insignis doctrinæ elegantia que autores: cur tandem eis Latini non utentur uerbis? Ac, si post Ciceronem idoneum uerbum, quo uteremur, existimatum à clarissimis est auctoribus, cur non fuisse semper existimabitur? Et quoniam Laurentij Vallæ mentiuntur auctoritatem, proferam ipse quid Laurentius dicat in Pogram. uerba certe quæ Auli Gellij proferunt (nec enim iterandi ea locus est, neque attinet) statim subiungit. Imò in utraque lingua Aule Gelli probissimè. nam & græcè Aristoteles, tum Atticus, tum elegans scriptor, eo utitur in libris Elenchorum, & de Arte poëtica: & eum ac cæteros imitati sunt cum alij, tum Cicero atque Quintilianus. hæc ita Laurentius. Quis hoc ergo opus, Ciceronis esse potest ambigere? cum incorruptissimus ad nostra usque tempora eius operis titulus ad nos peruenerit? cum Marcellus, & Seruius, & Priscianus, & Diuus Hieronymus, & Diuus Augustinus, Ciceronis id opus esse confirmet, etiam ex eo, citando testimonia? cum ipsemet familiaris, ut fieri solet, uxoris uitatur exemplo: cum in aliorum Rhetoricorum secundi libri parte extrema, reliqua rhetorices præcepta se deinceps dicturum polliceatur, neque eis quicquam tamen libris addiderit: nam de Oratore libri strictim Antonij & Crassi de oratore continent sententiam: Partitiones, aliam rhetoricorum præceptorum faciem. Quis ergo potuit ambigere, mentis compos, quin ad Herennium scribens, omnem rhetoricam præceptionem tradere uoluerit? Ait subinde Cicero, cum biennium uersatus esset in causis, eiusque nomen in foro celebratum, se adolescentem Athenas concessisse, & philosophiæ studium à prima

cultum

cultum adolescentia, nunquam intermissum, & semper auctum. quod conuenit cum eius operis proemio ad Herennium: qui Herennius, an is fuerit cuius meminit Propertius, alius ue, mihi curæ non est querere. Velut is, cuius pro Cælio meminit, inquit: Animaduerti enim iudices audiri à uobis meum familiarem L. Herennium perattentè: in quo etsi magna ex parte ingenio eius, & dicendi genere quodam tenebamini. & quæ sequuntur. Cur inquam hic esse Herennius non possit? At inquit, Hunc non legeramus locum. Non ergo tam præcipites ad id asserendum esse debuerunt, non fuisse quenquam Herennium, qui tam familiaris esset Ciceronis. Et perinde cum à præceptoribus ut alijs, ita Hermete, dicendi præcepta hausisset, ea in libros regeßisse ad Herennium. Quod usus est annotasse Quintilianus: Sunt enim, inquit, ueluti regeßa in hos commentarios, quos adolescens deduxerat schola: & si qua in his culpa, tradentis est. siquidem de alijs id intelligi rhetoricis qui potest? cum in secundo eius operis uolumine, quos Græcos sit secutus antiquos autores, dicat. Denique ne in re apertissima diutius commoremur, si Cicero non scripsit, alius ergo quicumque fuit, post Ciceronem scripserit, necesse est, si Quintilianum, si alios audiamus autores. Si id, quid est ergo quod stupidi isti non uident in quartu uolumine eiusdem operis proemio dixisse, cum probat suis sibi utendum exemplis, potius quam exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcinna, Crasso, Antonio, nec Ciceronis ulla facta mentione? Si Ciceronis non est: unde, quæso, magis quam à Cicero exempla petere oportuit? aut quis ei rei magis potuit suffragari? quis potior? quis dicendi rationis accuratior locupletior? que adduci potuit? Ait nanque de se ipse: Nulla est enim ullo in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Quam ridiculum sit putare, cæteros eum quisquis sit, multo inferiores nominare, unum uerò omittere Ciceronem, non Hortensium Ciceronis etiam æmulum, Philippum ue, uel post Ciceronem quempiam alium? Faceßant ergo istorum præstigiæ, quisquiliæ, nænæ que: ne in mentes rudium repant, doceant que non scientiam, sed uecordiam, & imperitia teneras adhuc mentes inbuant. Proinde hæc satis. nos id procuremus, ut in hoc opere quidquid minus obuium sit, id aperiamus, ne utilissimum capeßendæ eloquentiæ librum, in situ iacere permittamus, & aliquando ad oratoriam facultatem aspirantibus innotescat. CICERO filius, patrem itaq; percunctatus inquit.

TVDE O mi pater.) His uerbis docet nos, patrem Marcum Tullium, filium Ciceronem Græcè percunctatū quæcunque Latine percunctaturus fuisset. SI modò tibi.) Magnam filij ostendit modestiam, qui ocium, pariter que uoluntatem patris cupit adesse. Roma exeundi.) Hinc colligitur non in urbe Roma hæc script esse: ac forte in ulla, dum eo animi mulcendi causa concessisset. Doctrina dicendi?) Quæ uoce græca rhetoricam appellamus. Cedo quas?) Hoc uerbum cedo, tam in dicendi, quam in dandi significatione usurpatur: cuius pluralis numerus Terentius, Cedite patri meo, posuit. Inuenienda sunt & collocanda!) Quæ partes sunt binæ rhetorices, inuentio ac dispositio: sed dispositio, utcumque tam elocutioni, quam inuentioni deputetur, ait tamen peculiariter inuentioni deputandam, ut elocutioni pronuntiationem: quam in uocem, motum, uultum, & omnem diuidit actionem,

nempe corporis motu: ut inuentio, dispositionis, elocutionis, pronuntiationis custodem & quasi thesaurum memoriam esse, det intelligi. Quatuor.) Non ita in cæteris præceptionibus rhetoricis. Plures namque orationis partes esse alibi uoluit. At hic ex sua alibi ex aliena id pronunciat sententia. Duæ.) Narratio & confirmatio. Ideo Areopagitæ, ut Trophonius ait, has solas admittebant: ad quos cum orator accedebat causam dicturus, pro foribus præcone exordio atque peroratione uteretur, præscribebat, inquit, μη προσημιόσω, μη ἐπιλέγω, Ne proemio, ne ue epilogo utare. nempe quoq; omnis à iudicibus abesset affectus. Infinitam.) Quam Græci thesin, nostri tum infinitam quæstionem, tum propositum, tum consultationem uocant. Definitam.) Quam Græci hypothésin, nos modò controuersiam, modò causam nominamus. Quoniam igitur.) Distributa omni ratione dicendi in partes tres, primam primò sibi diuidendam, tractandam que ducit. & quia eius partes inuentio antecedit, præponendam cæteris re. Et iudicat inuentionem: quam ait spectari in fide faciendam.

T 2

cienda, alioqui persuaderi non poterunt auditores, nisi uere dici putent quæ ab oratore significantur: tum etiam in motu, quem animis orator afferat. quid enim poterit obtinere, nisi moueatur auditor? **PROBABILE.**) Argumentum certe triplex est: necessarium, quod mathematicis congruit: sophisticum, quod scophantis: et topicum, seu probabile, quod dialecticis, pariterque rhetoribus, ac oratoribus. Cumque demonstratiuum constet ex ueris, necessarijs, primis, medio carentibus, notioribus, causis; conclusionis, ex suo primo ac præcipuo modo, atque secundo, ea quæ per se insunt prædicato, recipit. Sophisticum, ex eis quæ non probabilia quidem, sed uidentur. Probabile porro, ex eis quæ probabilia, quia omnibus placent, aut pluribus, aut clarioribus. **Oracula.**) Quæ uoce diuina proferuntur. Unde etiam oracula, Diui Augustini testimonio in libro de Spiritu et anima, dicimus in somnia, in quibus, futuris rebus aperientis diuina quæpiam persona appareat. **Auspicia.**) Ex auium aspectu futura ueteres pronuntiabant. **Vaticinatio.**) Quas uates prophætæ que fore protulerint. **Responsa sacerdotum.**) Quæ custodienda obseruanda que pontifices præscripserint. **Haruspicum.**) Ab harigæ intestinis inspiciendis, sunt Haruspices dicti. Hariga uictima est, quod ex hara, id est stabulo agatur, dicta. **Coniecturum.**) Qui somnia quid portendant, præuident, atque prænunciant. **EX autoritate.**) Ut uniuersiusque sua. nam ut Platonis Aristotelis que est philosophiæ, ita Vergilij poeticiæ facultatis, ita aliorum. **EX uoluntate.**) Ut superioris cuiuspiam. **Aut libera.**) Cui non tenetur. **Aut expressa.**) Ideo tenetur ut scriptis, pactis, promissis, iuratis, quæ sitis per tormenta. **TVM ex toto.**) Ut si res tota queritur, definitione uis uniuersa explicanda est, sic: Si maiestas est amplitudo ac dignitas ciuitatis: is eam minuit, qui exercitum populi Rom. hostibus tradidit, non qui eum qui id fecisset, in populi Romani potestatem tradidit. **Partibus.**) Partiendo, hoc modo: Aut senatus patendum est de salute reipublicæ, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum. aliud consilium superbum, suum arrogans: utendum igitur consilio senatus. **Notatione.**) Hoc est, ex uocabulo: ut, Carbo si consul est qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opimius? **QVAB** quodammodo affecta sunt.) Nempe quandam habentes inter se iniuicem relationem. **Definitio adhibetur.**) Ut, Quia rhetorica est bene dicendi scientia, cognoscenda rhetorica igitur. **TVM partium enumeratio.**) Si liber est, aut censu, aut uindicta liber est, aut testamento: non est ullo horum modo, non ergo liber. **Tum notatio uerbi.**) Aether à perpetuo cursu defluens, ergo perpetuo currit, ut Aristoteles ait.

Alia coniugata.) Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lugere uideatis. Alia ex genere.) Si magistratus in Pop. Ro. esse potestate debent: quid Norbanum accusas, cuius tribunatus uoluntati paruit ciuitatis? Alia ex forma.) Si omnes qui reipub. consulunt, chari esse debent: certe in primis imperatores, quorum consilij, uirtute, periculis retinemus et nostram salutem, et imperij dignitatem. Alia ex similitudine.) Si feræ paruos suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? Alia ex differentia.) Non si pluribus coena non potest una sufficere, uox quoque docentis multis eam excipientibus non poterit satis esse. Alia ex contrario.) Si Gracchus nefariè, præclare Opimius: si amplectenda bona artes, fugienda sunt mala. Alia ex coniunctis.) Si amanda uirtus, bene uiuendum est. Alia ex antecedentibus.) Si grauida est, cum uiro concubuit. Alia ex consequentibus.) Si ferro interfectus ille, et tu inimicus, et cum gladio comprehensus in illo ipso loco, et nemo præter te ibi uisus est, et causa nemini imputatur, et tu semper audax: quid est quod de facinore dubitare possimus? Alia ex repugnantibus.) Ut Craesi adolescentis. Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te bonum ciuem putabunt, simulasse te, et aliud quæsisse perspicuum est: quod Titi Gracchi mortem sepe in concionibus explorasti, quod Publij Africani necis socius fuisti, quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper à bonis dissensisti. et qui sapiens est, stultus non est. **ALIA ex causis.**) Auaritiam si tollere uultis, mater eius est tollenda luxuries. Si doctrinam queritis, doctissimos, quos legatis auctores, et quos adeatis præceptores, uobis deligatis. Alia ab effectibus.) In Topicis ipse ab effectis rebus, hoc modo: Cum mulier uiro in marum conuenit, omnia quæ mulieris fuerint, uiri sunt dotis nomine. In locorum tractatione paulo post: Coniunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. ut enim causa effectum indicat, sic quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus, et poetis, sepe etiam philosophis, sed et his qui ornate et copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denunciant quid ex qua re sit futurum: causarum enim cognitio, cognitionem euentorum facit. In libro de Oratore: Ex his autem quæ sunt orta de causis, si erarij corpore, et ad belli adiumenta, et ad ornamenta pacis utimur, uectigalibus seuriamus. **Quintilianus:** Quæ utique fiunt, talia sunt. Si sapientia bonum uirum facit, bonus uir est utique sapiens: idcirco, boni est, honeste facere: mali, turpiter. et qui honesta faciunt, boni: qui turpiter, mali iudicantur, recte. Aut, plerumque exercitatio robustum

rustum corpus facit: sed non quisquis est robustus, est exercitatus: nec quisquis exercitatus, robustus est, neque quia fortitudo præstat ne mortem timeamus, quisquis mortem non timuerit, uir fortis erit existimandus. nec si capitis dolorem facit, inutilis hominibus sol est. et hæc ad demonstratiuum genus maxime pertinent. Virtus facit laudem: sequenda igitur. At uoluptas infamiam: fugienda igitur. Recte autem monemur, causas non utique ab ultimo esse repetendas: ut Medea, utinam ne in nemore Pelio, et quæ sequuntur. **ALIA ex comparatione.**) Maiorum, aut partium, aut minorum. Ipse in Topicis: Ex comparatione autem omnia ualent, quæ sunt eiusmodi: Quod in re maiore ualeat, ualeat in minore: ut, In urbe fines non reguntur, nec aqua in urbe arceatur. Item contra, Quod in minore, ualeat in maiore. licet idem exemplum conuertere. Item, Quod in re pari ualeat, ualeat in hac quæ par est: ut, Quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam adium: ut in lege ædes non appellantur: et sunt cæterarum omnium, quarum annuus est usus. Valeat æquitas, quæ paribus in causis paria iura desiderat, in locorum tractatione. Comparantur igitur ea omnia, quæ ut maiora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spectantur hæc, numerus, species, uis, quædam etiam ad res aliquas affectio. Numero comparantur: pauciora mala, malis pluribus: diuturniora bona, breuioribus: longè et latè peruagata, angustis: ex quibus plura bona propagentur, quæque plures imitentur, et faciant. et in hoc genere, quæ sequuntur. **Comonstrato enim loco, quilibet longius poterit prospicere.** In libro de Oratore: Maiora autem, inquit, et minora, et paria. Sic ex maiore, si bona existimatio diuitijs præstat, et pecunia tantopere expetitur: quanto gloria magis expetenda est? Ex minore, si hic parue consuetudinis causa huius mortem fert tam familiariter, quid si ipse amasset? quid hic mihi faceret patri? Ex pari: Si est eiusdem et eripere contra Rempublicam, et largiri pecunias. **Quintilianus:** Apposita, uel comparatiua dicuntur, quæ minora ex maioribus, maiora ex minoribus, paria ex paribus probant. Confirmatur coniectura ex maiore, si quis sacrilegium facit, faciet et furtum. Ex minore, Qui facile ac palam mentitur, peierabit. Ex pari, Qui ob rem iudicandam pecuniam accepit, et ob dicendum falsum testimonium accipiet. Iuris confirmatio est eiusmodi. Ex maiore, Si adulterum occidere licet, et loris cedere. Ex minore, Si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex pari, Quæ poena aduersus interfectorem patris iusta est, eadem aduersus matris. Quorum omnium tractatus, uersatur in syllogismis. illa magis finitionibus, aut

qualitatibus profunt: Si robur corporibus bonum, non est minus sanitas. si furtum scelus, magis sacrilegium. si abstinentia uirtus, et continentia. si mundus prouidentia regitur, administranda ea Respublica. si domus edificari sine ratione non potest, quid agendum in naualium cura et armorum? Fit etiam, inquit Quintilianus, ex pluribus ad unum, et ex uno ad plura comparatio: unde est qui semel et sepius, et ex parte ad totum, ex genere ad speciem, ex eo quod continet ad id quod continetur, aut ex difficilioribus ad faciliora, et ex longe positis ad propiora, infinita que est rerum comparatio. Iucundiora, grauiora, magis necessaria, honestiora, utiliora. Ac (ut ex Cicero, quæ ponit Quintilianus, proferamus exempla) ex maiore, pro Cecinna Cicero: Qui exercitus armatos mouet, is aduocationem non uidebitur mouisse. Ex faciliore, ut in Clodiam et Curionem: At uide an facile fieri poteris tu, cum is factus non sit, cui tu concessisti. Ex difficilioris, Vide quæso Tubero, ut qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarij non audeam confiteri. Et ibidem, An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te locus sit etiam pro altero deprecandi? Ex minore, pro Cecinna, Ita ne uerò? scire esse armatos satis est, ut uim factam probes? in manus eorum incidere non est satis? **VT definitio, ut contrarium, et cætera.**) Breuiter tractat locos, quos exposuimus. **VT primordia.**) Causas dicit, hoc est locum à causis. **Contentiones.**) Id est, comparationes: quoniam comparando alterum cum altero contentimus. **Aut naturæ rerum.**) Comparationes enim fiunt in naturis rerum, ut dulcibus ad austera, utilibus ad inhonestas. **FACULTATES.**) Ut professiones, et artes, et scientiæ inter se comparantur: et facultates, id est opes. **Facultates, inquit Cicero, sunt, aut quibus facilius sit, aut sine quibus aliquid confici non potest.** Omnibus ne igitur.) Ex istis locis argumenta sumentur. Sanè docet in ultima Topicorum parte, quibus quæstionibus qui loci magis congruant. Itaque hic ait, eruenda ex omnibus his locis argumenta: at adhibendum iudicium, ut leuia reijciamus. nam leuia à coniugatis putat argumenta Quintilianus: sed causa una, leuia aliquando habet, quæ alia causa grauius putauerit. quare hoc ipse orator poterit perpendere, et pinde reijcere inutilia, et utilia causas accommodare. **Locos tu.**) Id est, ubi nā motus excutitur, et in qua orationis parte auditoris animus incutatur. **Cum inueneris.**) Cum materiam fueris affectus, in qua tibi orandum. **Collocare.**) Suo loco digere. **In definita autem.**) Hoc dicit, In quæstione infinita fidem faciemus eo modo, quo locos digessimus. **At in ipsa definita, locos alios adhibebimus: de quibus dicitur suo loco, ad motus animorum faciemus.**

dos. Habeo communia praecepta.) Nam eodem tempore inquit, et fidem faciam, et commouebo ex locis definitae questionis: id est, questionis quae in causam et complexum quamque personarum.

Quoniam fides est firma opinio.) Ideo si mouet animum, obnixè opinatur. Tot sunt enim motus.) In tot genera diuiditur affectus, ut ipse in tertio Questionum Tusculanarum. Itaque uoluptatem nunc pro spe, et molestiam pro dolore posuisse uidetur hic Cicero, ut Vergilius in sexto exponit.

PARTES plures.) Id est, multae sunt species, in quae haec genera diuiduntur: ut ipse in tertio Questionum Tusculanarum docet. Omnem coli.) Tam si dem faciendi, quam mouendi in consultatione, id est, definita questione: uel propositione, id est, infinita questione. In causa.) Hoc est, definita questione. nam ita eam Cicero ipse uocat in Topicis.

In qua est propositum.) Id est, questio infinita, ut ipse alibi uocat. In causa autem ideo propositum esse dicitur, quoniam causa, id est, finita questio, probatur semper per propositum, id est, per infinitam questionem. neque enim obtinere unquam potuero, licuisse Clodium, utpote insidiatorem, occidere: nisi cõstet, licere omnibus insidiatores suos occidere. Auditorum eam genere distingui.) Id est, quot sunt auditorum genera, tot sunt etiam causarum genera. Auscultator modo.) Id est, solum auscultat, non etiam deliberat, aut iudicat. Aut disceptator.) Hoc est, discussor propositae sententiae. Vt aut delectetur.) Quod est demonstratiui generis.

De praeteritis.) Vt iudex: et inde iudiciale genus. Aut de futuris.) Vt senatus: et inde deliberatiuum causae genus. Iudicij.) Id est, iudicialis.

Deliberationis.) Hoc est, deliberatiui generis. Et exornationis.) Hoc est, demonstratiui: quod rebus exornandis accommodatur. Proprium habet nomen.) Quia à multis laudatiuum, et panegyricum nominatur. Delectationem.) Quod in demonstratiuo, siue laudatiuo, uel ut nunc libuit Ciceroni appellare, exornatiuo, nihil ferè aliud sibi proponit, quam ut delectet. Iudicio.) Id est, genere iudiciali. Seuittiam.) Si accusat, quam extorquere uult à iudice.

Aut clementiam.) Si defendit. In suasionem.) Id est, deliberatiuo genere, in quo suademus, uel dissuademus quid, quod fieri oporteat. Aut spem.) Cum spem habemus ita deliberatum iri. Aut reformidationem.) Cum metuimus, ne senatus contra nostram deliberet sententiam. Collocandi.) Propria cuiuslibet generi accommodandi. Nam, aut temporum.) Namque, inquit Quintilianus, aliis etatis gradus gestarumque rerum ordinem sequi speciosius fuit, ut in primis annis laudaretur indoles, tum disciplina, post hoc operum, id est factorum dictorum que contextus.

AVT generum.) In species: ibidem inquit Quintilianus, uirtutum diuidere laudem, fortitudinis, iustitiae, continentiae, ceterarumque: ac singulis assignare, quae secundum quamque earum gesta erant. AVT à minoribus.) A bonis externis uel corporis, ad animi bona: aut quae pusilla, et inde ad maiora.

Aut haec in aequabili.) De omnibus pariter ac tempore uno bonis tractabimus. Simplicia.) Quae solus quis, aut primus fecisse dicitur. Coniunctis.) Vt si cum paucis, uel etiam pluribus, et eisdem illustribus fecit quis. OBSCURA.) Minus cognita. Dilucidis.) Quae palam sunt omnibus. Leta tristibus.) Vbi cordis magnitudinem in aduersis ostenderit. INCREDIBILIA.) Quae credi sua magnitudine non posse uideantur. Principia.) Hoc dicit: in deliberatiuo genere aut breuia, aut nulla esse exordia expedit. Praeteritarum rerum.) Vt in iudicijs. Praesentium.) Vt in demonstratiuo genere. Et ad motum.) Vt concitatum habeat auditorem. Rerum ordine.) Id est, ut reus accusari pro commissis dignus uideatur facinoribus. Quasi hasta.) Quod ita argumenta contorqueat, eis que compungat reum, ut in militia hostem suum miles hasta petit. Vehementer.) Vehemens est et erectus, ut in Verre Cicero. Concludit acriter.) Instans, adurgendo que. Confirmat tabulis.) Haec supra exposita sunt, ubi de locis diximus, artis expertibus. Accuratius.) Vt motus animorum maiores faciat. In perorationis.) De quibus suo loco dicitur, ubi de partibus orationis praecepta traduntur. Paululum.) Quod facit aliquando in Verrem Cicero, ut in Segestana Diana. Vt iratum.) In rerum iudicis animum exulceret. Aut relinquentem.) Id est, nulla narrationis partes referendae, ne molesta quae narrata sunt, iudicis mentem adhuc in odium reficiant. Firmamenta.) Quibus sublati, defensio nulla sit, ut inquit Quintilianus in tertio libro: hoc est, firmissima argumenta, quibus magnopere nititur aduersarius. Aut per se.) Sine alijs argumentis infirmanda. Aut obscuranda.) Id est, non plana, non aperta esse ostendenda. Aut digressionibus.) Hoc est, à proposito reuocanda. Auditorum moderantur aures oratori.) Hoc est, audiendo, quid dicendum, et quid fugiendum sit, oratori ostendunt: quod ex ipsorum uultu motu que facile deprehendi potest. Vnum genus est eloquendi.) Postea quam de inuentione, simulque de dispositione locutus est, sequitur ut de elocutione, unde et eloquentia nomen habet, dicat. Eius itaque duo esse ait genera, unum sua sponte fuissem, hoc est naturale, ut omnes loquuntur. VER sum atque mutatum.) Hoc est, tropis schematis que distinctum. Simplicia.) Hoc dicit: Naturalis oratio, aut in simplicibus, aut coniunctis con-

ctis consideratur uerbis. Simplicia inuenienda, hoc est, eligenda: ut Quintilianus libro VIII. inquit, Sunt alia alijs honestiora, sublimiora, nitidiora, iucundiora, uocaliora, ut syllaba è literis melius sonantibus sunt clariore, ita uerba è syllabis magis uocalia: et quod facit syllabarum, idem uerborum quoque inter sese copulatio, ut aliud alij iunctum melius sonet. diuersus tamen est usus, nam rebus atrocibus uerba etiam ipso uultu aspera magis conuenient.

QUAE significata sunt sensu.) Id est, proprietate intellectus. Proprietas, inquit Quintilianus, non ad nomen, sed ad uim significandi refertur: nec auditu, sed intellectu percipienda est. Secundo modo dicitur proprium, inter plura quae sunt eiusdem nominis, et unde caetera dicta sunt: ut, Vertex est contorta in se aqua, uel quicquid aliud similiter uertitur. inde propter flexum capillorum, pars summa capitis, et ex hoc, in montibus eminentissimum: recte dixeris haec omnia, uertices. Et tertius est

huic diuersus modus, cum res communis pluribus, in uno aliquo habet nomen eximium: ut carmen funebre, proprie nenia: et tabernaculum ducis, augustale. Item quod commune est et alijs nomen intellectus, alicui rei peculiariter attribuitur: ut urbem, Romanam accipimus: et uenales, nouitios: et Corinthiara: cum sint uerbes aliae quoque, et uenalia multa, et tam aurum et argentum, quam aes Corinthium. sed ne his quidem uirtus oratoris inspicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiam

modo laudari solet, ut proprie dictum, id est, quo nihil possit inueniri significantius: ut Cato dixit, C. Caesarem ad euerendam Rempublicam sobrium accessisse. ut Vergilius, Deductum carmen. et Horatius, Acrem tibium, Annibalem que dirum. In quo modo illud quoque est à quibusdam traditum, proprium genus ex appositis, quae epitheta dicuntur: ut dulcè mustum, et cum dentibus albis. de quo genere postea dicemus. Etiam quae bene translata sunt, propria dici possunt: quae sunt in quoque praecipua, proprij locum accipiunt: ut Fabius inter plures imperatoris uirtutes, cunctator est appellatus. REPERTA, quae ex his.) Id est, reperta dicuntur, quae ex nativis, hoc est, naturalibus, quibus omnes utuntur, à nobis deducta reperta quae sunt: ut Cicero ab eo quod est beatus beata beatum, finxit reperitque beatitas et beatitudo: quae dura Quintilianus quidem sentit esse. uerum tamen usu putat posse molliri: ac ut à Cicero etiam syllabatam, ita ab Asinio Sumbriatum, et figuratū. Nouata.) Vt quae memor uimus. Aut

similitudine.) Sicut bonitas dicitur, ita beatitas: beatitudo ita dicitur, ut magnitudo. Aut imitatione.) Vt enim Graeci dicunt μιμίτης, ita Cicero de Uniuersitate,

medietas: ac sicut à Graecis μιμίτης dicitur, ita à Sergio Flavio, ut Quintilianus ait, ens et essentia. et quae à Graecis μιμίτης dicitur, à Cicero in Hortensio tum perspicuitas, tum euidencia.

AVT inflexione.) Quemadmodum piraticam (ut tradit Quintilianus) sicut musicam, à piratis deriuarunt multi, usi que eo sum uerbo. Nec ideo ait hic Cicero inflexione, quam superiora quoque inflectantur (nam ait primo, Reperta quae ex his facta sunt) sed propter id quod sequitur. AVT adiunctione uerborum.) Hoc est, cum per compositionem nouantur: ut Lucretius, terrologis dictis inquit, et barbigerum pecus: et Cicero, solum uagas feras. nam cum sint eorum simplicia natua, composita certe reperta sunt: quod genus uehementer Horatius in Arte poëtica probat, cum inquit, Dixeris egregie notum, si callida uerbum reddiderit iunctura nouum.

ALtera natura, tract.) Distinguit Cicero adhuc uerba, ut alia natura dicat, alia tractatu ipso considerari. Natura.) Vt sonantiora sint alia: quemadmodum ductor, quam dux. Grauiora.) Vt uastum pelagus, quam magnum. Leuiora.) Id est, magis lubrica, et quodammodo nitidiora: ut meliuscule, leuiuscule, et tales molliuscule pronuntiata dictiones. ALIA CONTRA.) Vt, Horrida terra tremit, et similia. Tractatione.) Cum aut propria sumuntur uocabula, eo modo, quo tradente Quintiliano) diximus fieri: ut cum dicimus sterilem platani, tonsasque myrtos, maritam ulnum, et uberes oleas. Aut ad data ad nomen.) Id est, epitheta: ut impium parri cidam: euerforem Carthaginis et Numantiae, Scipionem intelligimus: principem eloquentiae, Ciceronem.

Aut noua.) Vt Cicero fauorem, et urbanum, tradente Quintiliano, noua putat: ut putat Terentium primò dixisse obsequium. AVT prisca.) Qualia, Ciceronis sententia, in libro de Oratore sunt, reor, autumo, et (ut Quintilianus inquit) nuncupare, fari, et huiusmodi multa, quae certe grandem et sanctiorem et magis admirabilem nostram reddunt orationem. AVT ab oratore modificata.) Verba, inquit, in alium modum trahuntur, alium que spectantur in significatum, quam sit eorum naturalis significatio: per translationem, transfertur ergo nomen aut uerbum, ut Quintilianus inquit, ex eo loco in quo primum erat, in cum in quo aut proprium deest, aut translatum proprio melius est. id facimus, aut qui necesse est, aut quia significantius est: aut, ut dixi, quia decentius est. Vbi nihil horum praestabitur, quod transferretur, impropriū erit. Necessitate rustici gemmam in uitibus dixerunt, inde gemmare etiam uites, inquit Cicero, sitire segetes, et frutices laborare. nos necessitate durum hominem, aut asperum: non enim proprium erat, quod daremus his affectibus nomen.

nam incensum ira, & inflammatum cupiditate, & lapsum errore, significandi gratia. nihil enim horum suis uerbis, quam his accersitis, magis proprium erit. Illa ad ornatum, lumen orationis, & generis claritatem, & concionum procellas, & eloquentiae flumina: ut Cicero pro Milone, Clodium fontem gloriae eius uocat, & in alio loco, segetem ac materiem. Quaedam etiam parum speciosa dictu, per hanc explicantur: Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus Sit genituali aruo, & sulcos obliuet inertes. AVT immutatur. Quae figura metonymia dicitur: quam, ut Cicero in Oratore inquit, hypallagen esse rhetores dicunt. haec inuenta ab inuatore, & subiecta ab obijcientibus significat: ut, Cererem corruptam undis: &, Receptus terra Neptunus. Refert autem, inquit Quintilianus, in quantum dictus tropus oratorem sequatur. nam ut Vulcanum pro igne uulgo audimus, & uario Marte pugnatum eruditus est sermo: & Venerem quam coitum dixisse magis decet: ita Liberum & Cererem pro uino & pane licentius, quam ut fori ueritas ferat. AVT ea quibus tanquam abutimur. Hanc figuram a Graecis catachresis nominatur, quam, ut inquit Quintilianus, recte dicimus abusionem, quae non habentibus nomen suum, accomodat quod in proximo est: ut parricida, matris quoque aut fratris intersector. Et si dicas, ut sis bonus, hoc ego non metuo. & cum inquit Iuuenalis, Quarta nam dudum sperantibus agris, pro timentibus.

Aut ea quae obscuramus. Hanc Graeci allegoriam uocant, quam nos, ut Quintilianus inquit, inuersionem interpretamur, aliud uerbis, aliud sensu ostendit, ac etiam interim contrarium. Prius: ut, O nauis referent in mare te noui Fluctus, o quid agis, fortiter occupa Portum. Totusque etiam ille Horatii locus, quo nauem pro Repub. fluctuum tempestatem pro bellis ciuilibus, portum pro pace atque concordia dicit. Tale Lucretius, Inuia Pieridum per agro loca. Et Vergilius, Sed nos immensum spacijs confecimus aequor, Et iam tempus equum spumantia soluere colla. Sine translatione uero in Bucolicis, Certè equidem audieram, quae se subducere colles incipiunt, molli que iugum demittere cliuo, vsque ad aquam, & ueteris contracta cacumina fagi, Omnia carminibus nostrum seruasse Menalcam. Hoc enim loco, praeter nomen, caetera proprijs expressa sunt uerbis. uerum non pastor Menalcas, sed Vergilius est intelligendus. Apud Ciceronem, Equidem caeteras tempestates & procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum semper Miloni putauit esse subeundas. Nisi adiecisset, inquit Quintilianus, dumtaxat fluctibus concionum, allegoria esset: eam nunc miscuit. est ergo mixta cum translatione allegoria. Illud uero longe speciosissimum genus orationis, in quo trium est permixta gratia, similitudinis, al-

legoriae, & translationis: ut pro Murena Cicero. Quo fretum, quem euripum, tot motus, tantas, tam uarias habere putatis agitationes fluctuum, quantas perturbationes, & quantos aestus habet ratio comitiorum? Dies intermissus, aut nox interposita sepe perturbat omnia, & totam opinionem parua nonnunquam commutat avarumoris. Hanc allegoriam, inquit Quintilianus, quae est obscurior, aenigma dicitur, uirtutum meo quidem iudicio: siquidem dicere dilucide, uirtutum quo tamen & poetæ utuntur. Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo, Treis pateat caeli spacium non amplius ulnas. Aenigmata itaque sunt, quae nisi quis interpretetur, non intelligas. Ideo dum ait Cicero, Aut quae obscuramus: non uerisimile est ut aenigma intelligat, sed allegoriam, quae paulo obscurius effert quod sibi uult, ut tamen posse intelligi.

Quae incredibiliter tollimus. Hanc Graeci figuram hyperbolen uocant: ut, Gemini que minantur in coelum scopuli. & Fulminis ocior alis. & Illa uel intacte segetis per summa uolaret Gramina, nec teneras cursu lesisset aristas. Cicero in Antonium, Quae Charybdis tam uorax? Charybdis dico? quae si fuit, fuit animal uiuum: Oceanus mediifidius uix uidetur tot res, tam dissipatas, tam distatibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Et rursus in Verrem, Pindarum secutus: Versabatur in Sicilia longo intervallo alter, non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam insula multos, & crudeles tyrannos) sed quoddam nouum monstrum, ex uetere illa immanitate, quae in istis locis uersata esse dicitur. Non enim Charybdis tam infestam, neque Scyllam nauis, quam istum in eodem freto fuisse arbitror. Quaeque admirabilius, quam sermonis consuetudo patitur, ornamus. Hanc figuram, periphrasin uocant Graeci: Circuitum loquendi ornatum, inquit Quintilianus, petit solum: qui est apud poetas frequentissimus. Tempus erat quo prima quies mortalibus agris incipit, & dono diuum gratissima serpit. Et apud oratores nostros, semper tamen asbrictor: quicquid enim significari breuius potest, & cum ornatiuius ostenditur, periphrasis est. Numeri quidam. Expositis simplicium uerborum praecipis, nunc tradit coniuictorum: & primo quidem numeros in oratione custodiendos dicit, qui, quales ue sint, breuiter & utilissimè ex omnibus colligemus autoribus, qui de numeris locuti sunt. Numerus omnis oratorius, quae Graeci rhythmon uocant, tum in principio clausulae, tum in fine consideratur. In principio quidem clausulae, modo duo, aut tres, modo qualescunque, qui fluant bene, iunguntur pedes: sed etiam incipitur a carminis principio, & aliquando ab integro uersu: ut Plato Timæum, oris a uersu heroico, ἄλλοτερον, ἰδίαι δὲ τέρτατον ἢ μὲν ὁ φιλῶν Τιμῶν πρῶτον, id est, Vnus, duo, tres: quartus porro nobis

nobis ubi nam o amice Timæ? Ab integro autem senario iambico dicendi accuratissimus, praeter alios omnes oratores Isocrates, Panathenaeum incipit, cum inquit, τίς ἄν τις ὁ μὲν πορροῦ μὲν γράφει. Titus que Liuius (ut Quintilianus putat) a uersu heroico historiam suam inchoauit: ut melius quam ut nunc legatur, Facturus ne operæ precium sim. Ita Diomedes annotat, Sallustium in principio Iugurthae, & Ciceronem sepiissime principia orationum a metris integris incepisse. Quare ut in principio clausulae bene a carmine incipitur, ita male desinit in carmen clausula, siue integrum, siue uersus ultimam partem. Iusorium siquidem habet quiddam, & proinde conueniendum. Cuiusmodi ergo pedibus clausula recte terminetur, iam uideamus. Cum igitur aures extremum semper expectent, in eo que conuiescant, id uacare numero non oportet. At Aristoteli & Ciceroni & Quintiliano placet sententiae quoque initium, cuiusmodi diximus, numerosum esse: quod statim a principio sententiae dictionis concinnitate multum officiamur: & ipsa conclusione, ne claudicans ac quasi fluctuans, sed aequaliter habeat oratio. Illud igitur primo nos non fugiat, non tantum referre qui pedes, sed etiam quae uerba commissura quadam claudant orationem. Primo igitur, pedes numerus oratorius nullos, ut etiam Quintilianus existimat, respuit: quare non pedes, sed pedum iuncturae damnae sunt, aut eligendae. Commonebimus ergo iuncturas aliquas, ut ex eis aurem suam consulens & iudicium adhibens, caeteras possit custodire. Ut ergo de uerbis loquamur, si in extrema clausulae parte breuiora locaueris, infringitur illa quasi membrorum comprehensio: quare aut paria syllabis esse oportet posteriora superioribus: aut, ut Cicero putat, melius iucundius que longiora claudent. Veruntamen non referi si monosyllabum sit. in fine enim antecedenti iungi uidetur: ut, auxilium est. Spondeus ergo (ut a duarum syllabarum pedibus ordiamur) quo Demosthenes plurimum usus est, moram affert, ac illud generaliter, tenendum est, quod quo pedes sunt temporibus pleniore, longisque syllabis constant, hoc stabiliores sunt & grauiore, grauioremque reddunt orationem: breues autem, celerem ac mobilem. Spondeus praecedente se pyrrhichio, bene sonat: ut, timuerunt. uel trocheo: ut, arma sumpsi, & actus res est. uel iambo: ut, manus armant. Ipse autem sibi male spondeus praeponi creditur: ut, oratores. praeterquam in caesis ac membris, ut Crassi illud, Nos oppugnant. Ne dactylus quidem bene praepositur, quod finis uersus uideatur heroici. Sunt tamen qui admittant, si anapaestus antecedit in una parte orationis, lubrica structura est: ut, dominabatur ubi diuersa fuerint partes orationis, retentus spiritus firmitatem facit: ut, uideant ipsi.

Idem de tribracho dicimus: ut, gerere morem, & facilitates. Spondeus recte iambo praepositur: ut, doctus fui. Seipsum praecurrit iambo bene, ut bona fide. & cretico antecedente: ut, prospera fide. Trocheus bene se praecedit, quo frequenter utitur numero Tullius: ut, esse ei poenas persolutas. & Gracchi illud, Temeritas filij comprobauit. Trocheus autem, spondeus, et iambo, ut Cicero putat, male concludunt: rerum tamen tumor, ex spondeis atque iambris maxime continetur: ut, Sceptrum mihi liquit Pelops. Pyrrhichius currit: ut, Quid igitur faciam? Dactylus Aristoteli amplior, sicut humor uidetur. Iambo clausulam is fortem reddit antecedente trocheo: ut, iure fecimus. Pyrrhichio antecedente: ut, bene dicitur. Spondeo, Causas audias, iuste fecimus. iambo, fide dicitur, dies atulit. Tribraachus dactylum bene praecedit, re cole nomina. Anapaestus, repetes caetera. & molossus, querebat dicere. Facit etiam tribraachus ad clausulam, praecedente cretico: ut si dicas, de caeteris agite, de praelijs redeo, de literis dubito. Amphibrachus quoque recte ponitur in clausula, spondeo se ferè antecede, Ludos habete, recte locutus. Trocheo, iusta querela. Anapaestus etiam conuenit, sed in rhythmico modum profuit: ut innocentiae leue praesidium est. Mollior fiet praecedente spondeo: ut, si mutes, leue innocens praesidium est. profuit etiam, si trocheum anteponas: ut, nomen erat imperij. Creticus antecedens, cum paulo fortiorè reddit: ut, nobiles homines. Ante spondeum exultat: ut, de quo nihil dicam, nisi depellendi criminis causa. Et, Quousque tandem abutere Catilina patientia nostra? Duo autem, aut tres, ut uult Cicero, sunt ferè extremi seruandi pedes, si modo superiora breuiora non sint, aut creticus, aut herous, aut paon. Creticum bene antecedentem uel anapaestus: ut, populo conferunt: uel paon ultimus: ut, placat facilitas nobiles. uel epitritus tertius, seruare quamplurimos. uel trocheus, turpe ducere. Hanc de duarum & trium syllabarum pedibus. Nunc alios uideamus. Paonem primum & quartum probat Aristoteles, cui a priore ordiendum placet, ut haec uerba sunt, desinite, incipite, comprimite. posteriori autem finire: ut in haec uerba, agilitas, facilitas, domuerant. Paona tertium aiunt omnes bene concludere: cui Cicero tribrachum anteposit, ut, facete uideamur. aliquando iambum: ut in Catilinam, Cum omnibus potius, quam soli; pati uoluerunt. sepiissime autem trocheum: ut, Quantum laboris sit habitura. &, Diu multum que mecum Brute dubitauit. & frequenter utitur: ut, dicere maluerunt. & crimina detulerunt. & exercitum compararunt. & contra amentiam perditorum. Antispastum bene dactylus antecedit: ut, Vir optimus uidecretur. & trocheus: ut, Im-

ut, interfectam esse fateretur. Ionicum maiorem, bene præcurrit tribrachus: ut, Te ad crudelitatem acuet oratio. Nonnunquam trochæus, Vestit oratio. his Cicero utitur. Ex quinque autem syllabis pedes fluxiorem structuram faciunt: ut arbitramini, interrogarunt, desiderarunt. Omnium quinque syllabarum Cicero dochimum probat maxime: cuius ponit exemplum, Amicos tenes. Et ubique aptum esse dicit, modo semel ponatur: quoniam iteratus, apertum faciat numerum. Hæc sunt quæ brevissime dicenda de numeris putauimus. Nunc reliquam prosequamur interpretationem. Numeros, aures. Hoc est, ne clausula quæ numeris clauditur, sit longior, quam uero spiritu pronuncietur: aut breuior, ut aures frustretur audientium. Consecutio autem. Hoc est, ne solocisium grammaticæ uitium facias. Ut in simplicibus. quod non est latinum, sed barbarum, reprehenditur: ita in coniunctis, inquit, solocisimus. Vitanda ergo hæc duo in oratione uitia monet, barbarissimum, et solocisimum Dilucidum. Appellat dilucidum, quod etiam apertum in Rhetoricis nominat, ubi narrationis præcepta tradit. Quintilianus: Aperta inquit, et dilucida erit oratio, si fuerit primum exposita proprijs uerbis, et significantibus, et non sordidis quidem, non tamen exquisitis, et ab usuremotis: tum distincta rebus, personis, temporibus, locis, causis, ipsa etiam pronuntiatione in hoc accommodata, ut iudex, quæ dicuntur, quam facillimè accipiat. Hæc de narratione locutus. At de elocutione, Nobis, inquit prima sit uirtus perspicuitatis, propria uerba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio, nihil neque desit, neque superfluat. ita sermo et doctus probabilis, et planus imperitus erit. Hæc est eloquendi obseruatio. Nam rerum perspicuitas quo modo præstanda sit, diximus in præceptis narrationis, similis autem ratio est in omnibus. Nam si neque pauciora quam oportet, neque plura, neque inordinata, aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, et negligenter quoque audientibus, aperta. Recte ergo monuit Cicero, ut si dilucidam elocutionem uelimus, usitatis utamur uerbis, id est, non à loquendi consuetudine remotis. PROPRIS. Quod Quintilianus inquit, significantibus: hoc est, bene explicantibus. Dispositis. Suo in loco collocatis. Aut circumscriptione conclusa. Id est, clausa, adstricta, non uaga. Aut intermissione. Cum parenthesin facimus. Aut concisione uerborum. Cum uerba subtrahimus non necessaria, ut Plinianum illud: An uenaris, an piscaris, an aucuparis. an simul omnia? et infinita huiusmodi. O B S C U R V M. Tangit uitium dilucido contrarium uirtuti. nam corrupta, ut inquit Quintilianus, oratio, in uerbis maxime improprijs, redundantibus, comprehensione obscura, compositione fracta, uocum similium aut ambi-

guarum pucilli captatione, consistit. Longitudine. Igitur, inquit, longius euagatur oratio. Contractione. Cum oratio concisa est, et uerba necessaria subtrahit. Ambiguitate. Cum sensus multiplex esse uerborum potest. Inflexione. Cum uerborum deriuatio non percipitur: uelut apud Ciceronem in Bruto, cum Sisenna dixisset spatulica, à Grannio irrisus est, quod pro eo uerbo uilia intellexeret. IMMUTATIONE uerborum. Cum alia pro alijs ponuntur uerba: ut qui solem aurum, et lunam argentum uocant. Breuitas autem. Quintilianus: Ac merito laudatur breuitas, inquit, integra: sed ea minus præstat quoties nihil dicit, nisi quod necesse est. Breuitatem uocant, quæ reddetur inter schemata. Est uero pulcherrima cum plura paucis complectimur, quale Sallustij: Mithridates corpore ingenti, proinde armatus. Inter schemata autem uti uim hac figura, inquit, non singulis modo uerbis, sed etiam sententijs: ut Cicero dicit contra concionem Metelli. Qui iudicantur, eos uocari, custodiiri, ad senatum adduci iussi, in senatu sunt positi. Et totus hic locus talis. Hoc genus etiam uocant. Hoc ergo dicit Cicero. Breuitas conficitur simplicibus uerbis, non acruatis.

PROBABILE autem genus. Probabile autem, inquit Cicero, id genus dicitur, quod non plus minus uel est, quam dicit: non quia comi expoliri; non debeat (nam et hæc ornatus pars est) sed quia uitium est ubique quod nimium est. Si non nimis compta. Quoniam hæc ueritatis fidem tollunt. Si est autoritas et ponitur. Ne lasciui re compositione uideamur.

ILLVSTRIS autem oratio est. Quintilianus quoque cum de probabili loquitur oratione, subiungit: Itaque in nobis esse oportet auctoritatem, in uerbis sententias, ut graues, uel aptas opinionibus hominum ac moribus: his enim saluis, licet assumere ea quibus illustrem fieri orationem putamus, delectant translata, superlata, ad nomen adiuncta, duplicia, et idem significantia, atque ab imitatione rerum non abhorrentia. Vbi licet nobis intueri, ad uerbum, Ciceronis uerba ex hoc loco sustulisse, nec tamen eum nominasse. Et aliquanto post: Itaque uelut inquit, cuius in præceptis narrationis feci mentionem, quia plus est euidencia, uel ut alij dicunt, representatio, quam perspicuitas, et illud quidem patet, hæc se quodammodo ostendit, inter ornamenta ponamus. Magna uirtus est, res de quibus loquimur, clare, atque ut cerni uideantur, enunciare. neque enim satis efficit, neque ut debet plene dominatur oratio, si usque ad aures uolet, atque ea sibi iudex de quibus cognoscit, narrari credit, non exprimi, et oculis mentis ostendi. Est igitur unum genus quo tota rerum imago quodammodo in uerbis depingitur: Constitit in digitis extemplo arrectius uterque, et cætera, quæ nobis illam

illam pugilum congregantium aciem ita ostendunt, ut non clarius futura fuerit spectantibus. Cicero quoque in Verrem: Stetit soleatus Prætor Pop. Romani cum pallio purpureo, tunicaque talari muliercula nixus in littore. Non solum qui legit hæc, ipsum os intueri uideatur et habitu: sed quædam etiam ex his, quæ dicta sunt, sibi ipse astruat. Ego certe mihi cernere uideor et uultum, et oculos, et deformes utriusque blanditias, et eorum qui aderant tacitam auersationem, ac timidam uerecundiam. Interim ex pluribus efficitur illa, quam conamur exprimere, facies, ut est apud eundem: nempe omnium ornatum uirtutum. Exemplum uel unum sufficit in descriptione conuiuij luxuriosi: Videbar uidere alios intrantes, alios uero exeuntes, quosdam ex uino uacillantes, quosdam hesternâ potatione oscitantes. humus erat immunda, lutulenta uirgæ coronis languidulis et spinis cooperta piscium. Quid plus uideret, qui interesset? Hæc est ergo illustris oratio, de qua Cicero loquitur, cum inquit, illustris est autem oratio, si et uerba grauitate delecta ponuntur, non ridicula, sed quæ pondus suum habeant. ET translata. Hoc hyperbole, de qua dictum figura. ET ad nomen adiuncta. Quæ dicuntur epitheta. de qua sanè figura ita Quintilianus: Epitheton quod rectè dicitur appositum, à nonnullis se quens dicitur. eo poetæ et frequentius et liberius utuntur. Namque illis satis est conuenire uerbo cui apponitur, et ita dentes albi, et humida uina in his non reprehenduntur. Apud oratorem, nisi aliquid efficitur, redundat. Id autem erit huiusmodi, ut si dicas, O facinus indignum, o durum peccus, quod ob rem ridiculam amicissimum perditum ire possit. Solet fieri alijs adiunctis epitheton tropis: ut apud Vergilium, turpis egestas, tristis senectus. ueruntamen talis est ratio huiusmodi uirtutis, ut sine appositis nuda sit, et uelut incompta oratio. ET duplicata. Et idem significantia, ut Ciceronis illud in Catilinam: Tandem aliquando Quirites Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, uobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe uel eiecimus, uel emisimus, uel ipsum egredientem urbe prosecuti sumus: abijt excessit, euasit, erupit. Sensus attingitur. Hoc est, animus compungitur. Et cæteris. Quæ dicta, et quæ statim dicuntur de sua oratione. Altero fit: Dilucidum dicit. SVAVE autem. Ut uno Ciceronis modo contenti sumus exemplo. Si patres conscripti, pro uestris immortalibus in me, fratremque meum, liberosque nostros meritis parum uobis cumulate gratias egero, quæso obtestor que, ne mea naturæ potius quam magnitudini uestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. quæ enim tanta potest existere ueritas ingenij? quæ tanta dicendi copia? quod tam diuinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit uestra in nos uniuersa promerita, non dicam cõ-

plecti orando, sed percensere enumerando? et totus ille locus. Coniunctione. Id est uerborum structura.

Asperos concur. Ut Sextus Roscius, melius dicas, Sextus quoque Roscius, et non, sed rex Xerxes: at pro eo, rex Xerxes, et similia. Disiunctos. Cum extrema uocalis, uocalem primam uerbi sequentis includit: ut si dicas, are emit, illi incumbit, fero omnia, et similia. hiat enim uinctura: quæ structior pleniorque fiet. si consonantes uocalibus applicaretur, hoc modo: are mercatur, illi totus incumbit, fero cætera. Circumscripta. Hoc dicit, si clausula longior non fuerit, quam ut uno posit spiritum enunciari, ut in ipsa clausula pronuntiatione uocem mutare non necesse fuerit.

Habeatque. Ne alia grandia magnificaque, alia porro humilia et depressa: nam in sermone tenui, sublimè nitidumque non conuenit, fitque corruptum, quia in plano tumet. Ita humilia circa res magnas carpimus: itaque ut ridetur illud, Prætextam in cistamures rosere Camilli: ita probatur Vergilianum illud, Sæpe exiguus mus, nam adiectiuum Exiguus, epitheton aptum, proprium, efficit ne plus expectaremus, et casus singularis magis decuit: et clausula ipsa unius syllabæ non usitata, addit gratiam. Imitatus itaque est utrinque Horatius, Nascetur ridiculus mus. Ex contrarijs. Hæc figura antitheton appellatur, Latine contrapositum: cuius exemplum non uideamus commodius proferrî posse, quam Ciceronis illud in Catilinam: Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudine: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, uirtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignauia, cum temeritate, cum uitijs omnibus. Postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. Quintilianus autem de hac figura locutus, Non uno, inquit, fit modo: nam et fit si singula singulis opponuntur, ut Vicit pudorem libido, imo rem audacia et bina binis, Non nostri ingenij est, uestri auxilij est. et sententia sententijs, Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Relataque ad idem uerbum. Ut, Neque is es Catilina, ut te aut pudor aut turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocarit. ad idem enim uerbum plura referuntur: quod fit aut præposito uerbo, aut in ultima parte collocato, ut hic: aut in medio. Et geminata. Ut, Perturbatio istum mentis, et quædam scelerum offensa caligo, et ardentes furiarum faces excitarunt. Et illud: Inuestigata, comperta, patefacta, sublata, deleta, extincta. et illud, Pater hic tuus, patrem hunc appellas? patris tui filius est. CONSTRVCTIO. Ut, Teclum que laremque, Armaque Amycleumque

canem, Cressamq; pharetrā. DISSOLVTIO-
NIBVS.) ut, Alexandro Aquila in deliberando con-
siliū, in praeliando uirtus, in beneficio benignitas nō
deerat, sed duntaxat in supplicio crudelitas. nam cum
aliquares dubia accidisset, apparebat sapientissimus:
cum autem confizendum esset cum hostibus, fortissi-
mus: cum uerō prēmium dignis tribuendum, libera-
lissimus: & cum animaduertendum, clementissimus.
Et apud Vergiliū, Hic illum uidi iuuenem Melibœe,
quotannis Bis senos cui nostra dies altaria fumāt. Hic
mihī responsū primus dedit ille petenti. Sed utruq;
horum, inquit Quintilianus, coaceruatio. etenim tan-
tum iuncta aut dissoluta, omnibus scriptores sua nomi-
na dederunt, sed uaria, & ut cuique fingere placuit,
fons quidem unus, qui acriora facit, & instantiora
quæ dicimus, & uim quandam præ se ferentia uelut
sæpius erumpentis affectus. FIT etiam suauis. Vt
ipse Cicero pro Cælio: Prægestit animus iam uidere
primum lautos iuuenes, mulieris beatæ ac nobilis fa-
miliares: deinde fortes uiros ab imperatrice in infi-
dijs, atq; in presidio balnearum locatos: ex quibus
requirā quo nam modo latuerint, aut ubi alieuis ne il-
le, an equus Troianus fuerit, qui tot inuictos uiros
muliebri bellum gerentes tulerit ac texerit. Illud ue-
rō respondere cogam. Cur tot uiri ac tales, hunc & u-
num, & tam imbecillum, quā uidetis, non aut stan-
tem comprehenderint, aut fugientem consecuti sint,
qui se nunquam profectō, si istum in locum processse-
runt, explicabunt, quā uolent in conuiujs faceti, di-
caces, nonnunquam etiam ad uinum deserti sint. alia
fori uis est, alia triclinij: alia subselliorum ratio, alia
lectorum: non idem iudicium commessatorumq; con-
spectus: lux denique alia est solis, & lychnorum.

DELECTAT.) Vt ipse in Pisonem. Sed multa
carne subrancida serui sordidati ministrant, nonnulli
etiam senes: idem coquus, idem atriensis: pistor domi
nullus, nulla cella: panis & uinum à propola, atque
decupa: Græci stipati, quini in lectulis, sæpe plures,
ipse solus, bibiturus, quæ eodem de solio ministrantur:
ubi galli cantum audiuit, auum suum reuixisse putat:
mensam tolli iubet. QVAE que significat.) Vt
pro Cælio: Adulterum ego putarem, si quis hæc paulo
liberius salutasset? Et contra Catilinam: Serui meher-
cule mei si me isto pacto metuerent, ut te metuunt om-
nes ciues tui, domum meā relinquendam putarem.
Et rursum pro Cælio: o magna uis ueritatis, quæ con-
tra hominū ingenia, calliditatem, solertiam, contraq;
fictas omnium insidias facile se per se ipsam defendat.

INFLEXIONE sermonis.) Quæ figura, apo-
strophe dicitur à Græcis: hæc, ut inquit Quintilianus,
mirè mouet, siue aduersarios inuadimus. Quid enim
tuus ille Tubero in acie Pharsalicā gladius agebat? si-
ue ad inuocationem aliquam conuertimur. Vos enim
Albani tumuli, atq; luci, uos inquam imploro. siue ad

inuidiosam implorationem, O lex Porcia, legesq; Sem-
pronie. Augendi alterius.) Vt in Tuberonem
memorato in exemplo. Minuendi sui causa.)
Vi pro Milone, O me miserum? O me infelicem? re-
uocare tu me in patriam Milo potuisti. ALIA dici
ab oratore.) Hæc figura, ironia dicitur: ut illud in Ca-
tilinam, A quo repudiatus ad sodalem tuum uirum o-
ptimum Metellum demigraſti. Vnde, quoniam Socra-
tes ea plurimum usus est, appellatus est ἰρωνία, simula-
tor. QVAE orationē.) Ideo illa à nobis repudia-
ta sunt præcepta CVM aut proprium.) Vt te-
renius Angeria, uitrea te Fucinus unda. Et, Hec nauis
onusta præda Siciliensi: cum & ipsa quoq; esset ex
præda. Et, Multi & graues dolores inuenti parenti-
bus & propinquis multi. CVM aut definitio ad-
num uerbum reuocatur.) Vt, Qui sunt qui foedera se-
peruperunt? Carthaginenses. Qui sunt qui bella cru-
delissimè gesserūt? Carthaginenses. Qui sunt qui Ita-
liam deformauerunt? Carthaginenses. Qui sunt qui
sibi ignosci postulant? Carthaginenses. ASSVM-
PTA.) Per correctionem: Hunc ego non immanem,
sed feram duco. CIRCUMPTVS.) Id est, in clau-
sulam uerba extendunt, ut quod dicit de Sexto Ro-
scio: Etenim cum artifex eiusmodi sit, ut solus dignus
uideatur esse, qui in scena spectetur: tum uir eiusmodi
est, ut solus dignus uideatur, qui eō non accedat.

AVT coniunctione.) Fit unum uerbum ex duobus
nouatione uocabuli, de qua dictū superius est. VT
cum semel dictum est.) Quæ figura Græcè ἐπιτροπή,
regressus dicitur, ut propositis duobus secundum pri-
mo, deinde primum capimus, ut apud Vergiliū, For-
te sub arguta conſederat ilice Daphnis, Cōpulerantq;
greges Corydon & Thyrsis in unum, Thyrsis oues,
Corydon distentas lacte capellas. ET idem quasi
sursum.) Hæc κλιμαξ Græcè, Latine gradatio nomi-
natur. hæc repetit ea quæ dicta sunt, & priusquam ad
aliud descendat, in prioribus refert: ut, Africano uir-
tutem industria, uirtus gloriam, gloria emulos compa-
rauit. Et Calui: Non ergo magis pecuniarū repetun-
darum, quā maiestatis: neq; maiestatis magis, quā
Placiæ legis: nec Placiæ legis magis, quā ambitus:
neq; ambitus magis, quā omnium legū iudicia perierūt.

DEINDE intercise, atq; permixte.) Vt, Stupere
gaudio: simul enim auditur, coepit. Permixte: ut, Tam
deest auaro quod habet, quā quod non habet. FA-
CIT enim & dilucidam.) Cum sit actio rhetorum o-
mnium consensu in duas diuisa partes, uocem & ge-
stum, quorum altera oculos, altera aures mouet, per
quos duos sensus omnis ad animum penetrat affectus:
non dubium quin dilucidam orationem, et illustrem,
& probabilem, & suauem, si fuerit decorā, effectura
sit. cuiusmodi autem eam esse conueniat, copiosissime
exposuit Quintilianus. QVAE est gemma.) Talis,
inquit, est memoria, qualis gemma, in qua sculptæ sunt
literæ,

literæ, quæ in cera defigantur: nam & ipsa quoq;
memoria ita rerum figuras continet impressas, uel e-
tiam uerba. Est autem memoria quidem duplex, alia
naturalis, alia arte comparata. Naturalis adiuuari
ac augeri arte adhuc potest. Arte comparatur aut
per imagines, ut Cicero in rhetoricis ad Herēnium
tradit. aut solertia & diligentia, quam exponit
Quintilianus, melior euadit. aut tertio medicamine
roboratur. Nam quemadmodum medici propemo-
dum omnes & philosophi tradunt, memoria omnis
imbecillitas, aut à cerebro frigido est, aut à frigido
& arido, aut à frigido & humido: aut aliquando
etiam uarias mutat imagines, propter calidum in hu-
mido, ut in biliosis solet accidere. His omnibus cau-
sis inspectis, medelis singulis suæ possunt accommo-
dari. Quoniam igitur.) Quoniam totus hic ora-
toriarum partitionum liber in treis diuisus est par-
tes, in uim oratoris, orationis partes, et questiones:
cum dictum de prima sit, de reliquis nunc dicendum
est, primoq; de orationis partibus. Quarum prima
& postrema ad motum animi ualent: non quin reli-
quæ quoque idem præstent, sed quod in his duabus fe-
rè tota uis mouendi explicetur. Ideo in Areopago
his uti oratores per præconem prohibebantur: in-
grediēti siquidem oratori præco aiebat, μή προομιώ-
σου, μηδέ επιλεγέ, Nec proœmio, ne ue epilogo utar-
e. id autem ideo; quo uerum facilius ab omni affectu
sentoti possent diiudicare. Sed amplificatio.) De
hac dicemus, ubi de conclusione tractabit. Vt il-
la docendi.) Hoc est, ut confirmatio docendi causa
adhibetur, ita amplificatio causa mouendi. Su-
muntur autem.) Ita Quintilianus, causa principij
nulla alia est, quā ut auditorem, quo sit nobis
in cæteris partibus accommodatior, præparemus.
Id fieri tribus maxime rebus inter authores pluri-
mos constat, si beneuolum, attentum, docilem fece-
rimus: non quia ista per totam actionem non sint cu-
stodienda, sed quia initijs præcipuè necessaria, per
quæ in animum iudicis, ut procedere ultra possimus,
admittimur. Quorum primus.) Quintilianus:
Sed personarum, inquit, est, ut pleriq; tradiderunt,
triplex ratio, ex litigatore, ex aduersario, ex iudice.
nam exordium duci nonnunquam ab actore causæ
solet: quanquam enim pauciora de seipso dicit, &
parcius, plurimum tamen ad omnia momenti est in
hoc positum. Aut meritis.) ut ipse ad Quirites
antequam iret in exilium: Si quando inimicorum im-
petū propulsare ac propellere cupistis, defendite nūc
uniuersi unū, qui, ne omnes occideritis, ardoreq; flā-
mæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubita-
ui prouidere. Nam quem uirtutis gloria cum summa
laude ad cœlum extulit, eundem inimicorum inuidia
indignissime oppressum deprimit ad supplicium. Et
Demosthenes pro Ctesiphonte, πρῶτον μὲν ὁ ἀνδρῶν

ἀθροῦσι, τοῖς θεοῖς ὑχόμενοι παρὰ τὸ θεῖον ὄσσην ἰψ-
νοῖαν ἔχοντες διὰ τὸ πᾶσι πᾶσι μὲν, το-
σαύτην ὑπάρξαι μοι παρ' ὑμῶν ἵστανται τὸν ἀγῶνα.
Primum quidem Athenienses, deos deasq; omnis
oro, atque obtestor, ut quo animo semper fui in
hanc ciuitatem, & uestrum quemlibet, eodem me
causam hanc agentem audiat. Contrarijs rebus.)
Vt ipse in Vatinius: Si tua tantummodo, Vatini,
quid indignitas postulare, spectare uoluissim, fe-
cissim id quod his uehementer placebat, ut te,
cuius testimonium propter turpitudinem uitæ, for-
desq; domesticas, nullius momenti putaretur, ta-
citus dimitterem: nemo enim horum ita te refutan-
dum, ut grauem aduersarium: aut ita rogandum, ut
religiosum testem arbitrabatur. Demosthenes con-
tra Midiam. Τὴν μὲν ἀσέλγησιν ὄντων ἀδικῶν, ἡ-
τιῶν ὑβρίων, ὅτι πρὸς ἀπαντας ἀσέλγητα μεδίαις, ὅθεν α-
εἶδ' ὑμῶν οὕτω τῶν ἀλλοτρῶν ἀγνοῖα ἰσομοῖα. Pe-
tulantiam Iudices, insolentiamq; qua in omnes uti-
tur Midias, neminem neq; uestrum, neq; aliorum uti-
uum esse arbitror qui ignoret. Ita Isocrates in Lo-
chitæ. Ὡς μὲν τοῖνυν ἔτυπτε με ὁ λοχίτης ἀρχὸν χερῶν
ἀδικῶν, ἀπαντες ὑμεῖς οἱ παρόντες με μακρὸν ἔρασαν. Τὸ
ἕ ἀμάρτυμα τὲτο ἐχέμεν ἡν νομίσαμε τοῖς ἀλλοις.
Vt igitur me cædebat Lochites, prior laceffens iniu-
ria, omnes uobis qui adsunt testantur. Peccatum ue-
rò hoc non est alijs simile iudicandum. Aut depre-
cādo.) Deprecor, uehementer precor, et refuto. Sta-
tius, Nec deprecor umbram Accipere. Vergil. Equi-
dem merui, nec deprecor, inquit. Luca. Non depre-
cor hosti Seruari, dū me seruet ceruice recisa. Ouid.
in Fastis: Ille metu pauidus, mortem non deprecor,
inquit. August. in psalmo 89. Deprecor cōmune est
uerbū: dicimus enim deprecor te, & deprecor à te.
Aut deprecando, hic intelligendū est recusando, refu-
tandoq;. Intelligentem autem.) Quia quæ primo di-
cuntur, illa magis considerari solent. ut de Prouin-
cijs cōsularibus ipse: Si quis uestrum P. C. expectat,
quas sim prouincias decreturus, cōsideret ipse secū,
qui mihi homines ex prouincijs potissimū detrahent
di sine: non dubitabit, quid me sentire conueniat, cū
quid mihi sentire necesse sit, cogitarit. Lysias in epi-
taphio auxiliantiū Corinthijs. εἰ μὲν ἄγαθον δίδουτε
ἴνα, ὡ παρόντες ἐπὶ τῷ θεῷ τῶν ἀδελφῶν, λέγει ἀλλῶσιν πλὴν
ἐν δόξαις κερμένων ἀνδρῶν ἀρετῶν, ἡμεμελάμεν ἄρ τοῖς
ἐπαγγέλαιοι ἐπ' αὐτοῖς, ἡ δὲ γὰρ ἡμεῶν λέγει. Si q-
dem fieri posse arbitraret, ὁ uiri præsentis hoc in se
pulchro, oratione ut exprimi posset eorum qui iacēt
uirtus, equidem illos accusarem, qui mihi ex paucis
diebus, ut de his orationem haberem, denunciariunt.

Si complectare.) Vt ipse pro Publio Sylla. Maxi-
me uellē iudices, ut P. Sylla & antea dignitatis suæ
splendorē obtinere, & post calamitatē acceptā mo-
destiæ fructū aliquē potuisset percipere: sed quoniā
ita tu-

necessitas, error. Remouetur uero crimen, cum ab eo qui incesit, trāsferitur in aliū. id duobus fit modis, cum aut causa refertur, aut factū refertur. Causa cū aliena potestate aliquando factū esse contenditur. factū uero, cum alius aut potuisse, aut debuisse facere demonstratur. Refertur crimen, cum iuste in aliquē facinus commissum esse conuenitur, quod is prouocavit lacestueritq; iniuria. Comparatio, cum meliore de causa factum dicitur. Nunc quid hic Cicero dicat, intueamur. Nunc coniecturae, & cetera.) Hoc dicit, Quoniam rationalium constitutionum prima est coniecturalis, uelim mihi expleres locos, unde in hac quaestione possim argumenta deducere.

In uerisimilibus, & cetera.) Id est, quoniam factum esse negatur, à uerisimilibus & proprijs notis rerum argumentandum. proprijs autem notis ait: id est, signis, unde uideri possit aut factum, aut non factum esse quippiam. Vt fumus.) Videtur siquidem, unde furus erumpit, ibi ignis esse. Ex partibus, etc.) Quod facit Cicero pro Milone, cum in narratione ipsa nihil apparatus fuisse Miloni ostēdit, ut insidias faceret: at contra fuisse Clodio. Natura.) Sint ne procliuēs ad id, an minime. Quemadmodum affecti.) Hoc est, an bene educati, an secus. Artibus.) Nunquid lasciuī, uagi, errabundiq; sint, nulla arte instituti, an secus. Inertijs.) Hoc est, an sint artium expertes. Aut quemadmodum commoti.) Vt facilius potuisse fieri, aut non potuisse ostendatur, si affectuosos, aut minime, esse ostendamus. si nullo, uerbi causa, modo ad iram prouocari potuisse, ut id fecerint, cōtendamus. In fortuna.) Quibus omnib. probari potest, aliquid facilius fieri potuisse. Opes.) quibus colimur: quae non tam usum, quam lautum usum rerum nobis suggerunt, ut canes uenatici, & similia. Diuitiae.) Quibus utimur: ut si abundemus frumento, uino, oleo, ceteris que huiusmodi.

In locis autem, & cetera.) Loci ad coniectandum argumenta maxime suppetent, cum in omni genere, tum in deliberatio: ut si queratur, an Caesar Rhenum transgressus, Sueuos obstantibus locorum iniquitatibus possit debellare: an Morinos, qui se in paludes condant, & huiusmodi alia. Leues, & cetera.) Prima producta accipiendum, hoc est minime herbedi, uel arborosi. Opaci.) Crebris arboribus solares radios arcentes. Aprici.) Sole gaudentes: unde, Apricis statio mergis: et Apricos meminisse fenes, Vergilius Persiusq; dixerunt. Celebres.) A multis habitati. Obscuri.) Incogniti. Profani.) Ab omni religione remoti. Ex his proposita materia cuius ducere argumenta minime erit difficile. Tempestas.) Tēpus quo aliquid agitur: ut cum dicimus, hac tempestate hoc non fit: ut, Nulli maior fuit usus edendi tempestate mea, dixit Iuuenalis. Fortuita.) Quae obueniunt, ut ipsis forte liberit hominibus co-

lere. Et euentus.) Suprà, quid per euentum accipere oporteat, exposuimus. Casu.) Est siquidē proprie casus aut in ratione carentibus, aut prorsus anima: sicut fortuna, in ratione utentibus, cum aliqua praeter propositum eueniunt. Nunc ergo casum, fortuitum euentum accipiendum. In imprudentia.)

Quoniam prudentia ac imprudentia, arbitraria, ac in nostra optione posita neutiquā sunt. Perlustrandae.) Vt quoties quaestio aliqua coniecturalis in quouis genere fuerit oblata, ex his omnibus sedibus educere possimus argumenta. Ex facti.) Quae signa superioris diximus appellari, de quibus superius abunde dictum est. Quod sensu.) Praesertim uisu & auditu: qui omnium acerrimi sunt. Multū tamen.) Dixisse enim ideo uideri hunc illum occidisse, quod eū oderat, parum est: at quod minatus erat se occisurū, & quod inuentus cū gladio cruento, & quod argutus titubavit, & cetera huiusmodi si addantur: hac coaceruatione fieri uidetur iam indubitatum.

Primum.) Si proferamus alios idem fecisse, & similitudinem ostendamus. Pabula.) Quod ex usu ipso apparet. Quid definitionis.) Post coniecturalem statū sequitur, ut paulo ante ostēdimus, finitiuus. Tractatis ergo cōiecturae locis, sequitur iā, ut finitiui quoq; status locos pariter exponat. Non dubiū.) Quintilianus ubi hunc statū tractat, Qui priuatam pecuniam, inquit, de templo surripit, sacrilegij reus est: culpa manifesta est: quaestio, an huic crimini nomen quod est in lege, conueniat: ergo ambigitur, an hoc sacrilegium sit. Accusator, quia de templo sit surrepta pecunia, utitur hoc nomine reus, quia priuatam surripuerat, negat esse sacrilegium, sed furtum fatetur. Actor ergo ita finiet, sacrilegium est, surripere aliquid de sacro. Reus sic finiet, sacrilegium est, surripere aliquid sacri. Vterq; finitionē alterius impugnat. Ea duobus generibus eueritur: si aut falsa est, aut parum plana. Docet ergo Cicero definire, non dubium, & cetera. Hoc dicit: definitio fit multis modis, sed potissimum genere & differentia. ut, homo est animal, genus expressi. rationale, adiecta iam à ceteris separans animantibus differentia, quam Cicero nunc proprium uocat. quid autem intersit inter differentia & proprium, ab Aristotele in Topicis, & Porphyrio in quinq; uocibus percipi potest. Sed addit aut communium frequentiam. id autem fit, cum proprio, aut differentia caremus: ut si dicas, homo est animal bipes, latis unguibus, & protensis, sursum in caelum spectans, cui ab humeris bina demittuntur brachia: & cetera hoc modo.

Ex quibus.) Nā ex omnibus uideri potest propriū factum esse. Definiendum.) Subaudiendum, addita negatione: ut Horat. illud, Virtus est uitū fugere, et sapiētia prima St ultitia caruisse. id maxime solet fieri de principijs, quoniam genera superiora

non

non habent: ut punctum est, cuius pars nulla. Dissimilibus.) Vt si dicas, rhetorica est ars liberalis, quae nec grammatica, nec poetica: & reliquis enumerando, aliam ab alijs esse significes. Partibus.) Vt rhetorica est, quae in uentione, dispositione, elocutione, memoria, pronuntiationeque consistit. Quam obrem.) Subaudi, quoniam desunt propria: ut si dicas, homo est in quo pietas, in quo iustitia, in quo equitas, in quo religio: & rursus flagitium, scelus, & cetera, quae tam uitiorum quam uirtutum nomen habere inueniuntur. Enumeratio.) Quaecumque res id quod definias, consequi uideantur. In primisq;.) Hoc est, etymologia. Idem ait Quintilianus: Maximus enim, inquit, usus in approbando resellendoque sine priorum ac differentium: nonnunquam etiam etymologiae: quae tamen omnia, sicut in ceteris confirmat aequitas, nonnunquam etiam coniectura mentis. Etymologia maxime rara est. Quid enim est aliud tumultus, nisi perturbatio tanta, ut maior timor oriatur: unde etiam nomen ductum est tumultus. Et Cicero, qui (sicut pro Caelio) per consequentia definit accusare hoc modo: Accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet. Ita pro Balbo aduersarij etymologiam uerbi carpit, inquit: Erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicebat, comiter esse communiter: quasi uero priscum aliquod, aut insolitum uerbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suauēs homines esse dicuntur, qui erranti comiter monstrant uiam benignē, non grauāt. comiter quidem certe, non communiter conuenit. In hoc genere.) Subaudi, qualitatis. nam postea quam an sit, et quid sit nouit, querit tertio loco quale sit: hoc est, statum qualitatis: qui tertius rationalis est status. Aut iure factum, & cetera.) Vt Orestes, qui ideo se matrem defendit occidisse, quia illa patrem suū occiderat. Necessitate.) Haec in diuisione qualitatis status superius exposuimus.

In legitimis.) Quia legum praescripta iudices sequi oportet. In liberis.) Vt sunt apud principes, qui statuunt liberē, ut uolunt animaduertendo, ignoscendo ue. Ex locorum.) Quos ipsa praesertim nobis causa. Aut totum est.) Posteaquam de confirmatione dixit, sequitur locus reprehensionis, de quo Quintilianus: Patronus, inquit, neget, defendat, transferat, excuset, deprecetur, molliat, minuatur, auertat, despicat, derideat. Quare indirecta ferē, atque (ut sic dixerim) clamosa est actio. Hinc mille flexus et artes desiderantur. Tum accusator meditata pleraque domo affert, patronus etiā inopinatis frequēter occurrit. accusator dat testē, patronus ex re ipsa resellit, etc. ideoque accusationibus etiā mediocres in dicēdo sufficerūt. bonus defensor nemo, nisi qui eloquentissimus, fuit. Nam ut quod sentio, semel finia, tanto est

accusare quam defendere, quanto facere quam sanare uulnera, facilius, & cetera. Primum igitur intuentū est id cui responsuri sumus, propriū sit eius iudicij, an ad causam extrā accersitum. nam si est propriū, aut negandum, aut defendendum, aut transferendū. extra haec in iudicij ferē nihil est. Deprecatio quidem, quae est sine ulla specie defensionis, rara admodum, & apud eos solos iudices qui nulla certa pronuntians forma tenentur. quanquam illae quoque apud C. Caesarem, et triumuiros, pro diuersarum partium hominibus actiones, etiam si precibus utuntur, adhibent tamen patrocina. nisi hoc non fortissime defendentis est dicere, Quid aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possimus? Quod si quando apud principē, alium ue, cui utrū uelit liceat, dicendum erit, morte quidem dignum eum pro quo loquimur, clementia tamen seruandum esse. Hic non cum aduersario, sed cum iudice res erit. inde deliberratiua potius quam iudicialis materiae forma est.

In perspicue.) Dicimus namque talia esse accusantis argumenta, ut in manifesto falsis eadē dici possint. Non effici.) Hoc est, non sequi ex eis quae arguerit. Accedere.) Singulas, inquit, partes reprehendemus, quo uniuersam argumentationem improbemus. Commemoranda.) Alia in medium proferemus exempla, in quibus licet tales adhibita sint argumentationes, tamen non est creditum. Conquiritur.) Hoc dicit, Exclamabimus, et ingemendo, quam sit conditio humana periculis obnoxia, ostendemus, si acumine dicentis alicuius, innocentes pericula subire cogantur, & infamias, & damna.

Ex ijs locis.) Quos in confirmatione & in reprehensione attigimus hypotheseos, id est causas, si ue controuersiae. nā loci theseos, id est, infinita quaestio, ante expositi: & quemadmodum ex singulis argumenta educantur, abunde ostensum est. Explicatio.) Quid sit argumentū, supra abunde ostensum est. Argumentatio igitur est, argumenti extēsiō. Argumentationū aut duo sunt genera: unum syllogismus graecē, latine ratiocinatio: alterum inductio à Latinis, à Graecis epagoge nominatur. nē epichiere ma parū admodū à syllogismo differt. nam ut Quintilianus inquit, differt à syllogismo nullo, nisi quod illi & plures habent species, & uera colligunt ex ueris, quemadmodū in mathematicis. Epichierematis frequentior est usus circa credibilia. Quare ferē semper epichieremate orator, raro syllogismo utitur. Vtitur et enthymemate, quod à syllogismo nascitur, propositione una modo detracta. Ex quibus id.) Quoniam si certū est quod argumentatione accusatoris collectum est, ut responderi non possit, inultū est cōtradecere. Argumentandi.) Id est, duobus temporibus utimur argumentatione, & cū probare aliquid ex aliquo uolumus, et cū mouere acrius uolumus

V 3 auditorem.

auditorē. Dirigitur.) Sanē Cic. ipse in 1. Rhetor. veterū, copiosissimē argumētationē nobis exposuit: illincq; petere satius est, q̄ a nobis perdiscere, quæ in hac re dicenda sint. Paucis tamen tū ipsius, tū Quintilianii sententiā, qd obseruandū, dicemus. Quare argumentatio, quæ ratiocinatio est appellata, tres habet Aristot. consensu et fermē aliorū omnium, partes. nam ita habet ista natura, ut sit de quo queratur, et per quod probetur. tertiu additur, uelut ex cōsensu duorum antecedentium. Prima ergo erit pars intentio, secunda assumptio, tertia conexio. ut si queratur, an uirtus sit utilis: ita texatur argumentatio, Omnis habitus bene institutæ mentis, est utilis: uirtus est habitus bene institutæ mentis: ergo uirtus est utilis. Sunt qui quinq; faciant partes, ut Cicero in rhetoricis ostendit, ut sit propositio, deinde ratio eius, tum assumptio, et eius probatio, quinta complexio. sed neutram probationum a suis separare oportet propositiōibus, præsertim cum sint aliquando tam nota propositio et assumptio, ut probationes non egeant. Sunt, inquit Cicero, qui putant nonnunquam posse et oportere complexione supersederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione, hoc modo: Si peperit, uirgo non est: peperit autem. hic satis esse proponere, et assumere quod conficiatur, quoniam perspicuum sit complexionis rem non indigere. At Cicero existimat omnino inferendam complexionem, hoc modo: Concubuit, igitur cum uiro. hoc si nolis inferre, inferas quod sequitur. Fecit igitur incestum. Poterimus etiam breuius colligere, ut dicamus, Quoniam peperit, cum uiro cōcubuit. uel per interrogationem, Cum peperit, quis dubitat adulterium commisisse? Quod si ad motum tendemus, pluribus uerbis rem ipsam amplificabimus. Commere ergo, et expolire conuenit orationem multa aggerendo, non statim concludendo. Subiungit porro Cicero, Variare autem orationem magnopere oportebit, nā omnibus in rebus similitudo est satiata mater. id fieri poterit, si non similiter semper ingrediamur in argumentationem. nam primum omnium generibus ipsis distinguere conuenit hoc, tum in luctatione, tum ratiocinatione. deinde in ipsa argumentatione non semper a propositione incipere: neque semper quinq; partibus abuti: neq; eadem ratione partitionis expolire: sed tum ab assumptione incipere licet, tum a probatione alterutra: tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Illud quoq; uolumus intelligi, nos probe tenere, alijs quoq; rationibus tractari argumentationes in philosophia multis et obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verum illa nobis abhorre ab usu oratorio uisa sunt. Illa autem altera.) Quæ percellere audientium animos cupit. Quasi retro.) Quæ non directē proponit, assumit, et concludit: sed quæ

uult concludere, sibi primo assumit, deinde confirmat. Deinde id.) Quod in prima parte collocādū. Permotis animis.) Iā incalentes ob ea quæ dicta sunt. Iacit.) Et iacit, inquit, hoc est ut aliqua exaggerationis et ardore uerborum profert. Interrogamus, etc.) Quintilianus: Quid enim tam commune, quam interrogare uel percontari? nam utroq; utimur indifferenter, cum alterū noscendi, alterum arguēdi gratia uideatur adhiberi. Interrogamus igitur, cum nosse uolumus: percontamur, contendendi et instandi, uergendiq; causa. ut Cicero ipse pro Ligario, Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eum, qui cum hoc sciret, tamen me antequam uidit Reipub. reddidit. Aliter pro Caelio, ficta interrogatio: Dicet aliquis, hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? et totus ille locus. Cui diuersum est, cum alium rogaueris, non expectare responsum, et statim subijcere: ut, Domus tibi deerat? at habes. Pecunia superabat? et at eges. Aliquando conuittantes, et tamen interrogantes, quasi scire cupientes: ut in Pisonem, Scire cupio quid tandem isto in uersu reprehendas, Cedant arma togæ. Tuæ dicis, inquit, togæ summum imperatorem esse cessurum, quid nunc te sine literis doceam? non opus est uerbis, sed fustibus. non dixi hanc togam quam sum amictus, nec arma, scutum, et gladium unius imperatoris: sed quod pacis est insigne, et ocij togæ contra aut arma tumultus, atq; belli, more poetarū locutus, hoc intelligi uolui, bellum ac tumultum paci atq; ocio concessurum. Imperamus.) ut pro Cluentio: Vestram, iudices, æquitatem et mansuetudinem una mater oppugnat. at quæ mater? quam cæca crudelitate et scelere ferri uidetis: cuius cupiditatem nulla unquam turpitudine retardauit: quæ uitij animi in deterrimas partes iura hominum conuertit omnia: cuius ea stultitia est, ut eam nemo hominem: ea uis, ut nemo foemina: ea crudelitas, ut nemo matrē appellare possit, etc. eod iam deniq; adducta est, ut sibi præter formā nihil ad similitudinē hominis referuarit. Quare iudices, si scelus odistis, prohibete adiutū matris a filij sanguine. Aut optamus.) Quod frequentissime quotidie solet fieri, cum dicimus, o utinā nunc elucescat uerum. taciteq; id ita esse uolumus significare. Quæ sunt.) Quoniam infinitis propemodum inflexionibus uti ad reprehendēdum possumus, dicendi ornamentis, quæ nos figuræ locutionis docent. Vitare autem.) Docuit, argumentari nos posse se uarijs modis: docet rursus, uitare nos posse similitudinem, uel si non ex ordine, ut res postulat, orsi fuerimus: et si non omnia confirmare contendamus: et si quæ erūt aperta paucis comprehendamus. Quod que ex ijs.) Id est, significatur tota argumentatione. Neesse.) Ne fallatur animus audientis, si forte minus, quæ inferre oporteat, cognouerit.

Quæ sine arte.) Id est, loci quos artis expertes diximus, superiusq; tractauimus: ubi ceteros quoq; theseos locos excusimus. Argumenta rerum.) Ad res explicandas. Propria.) Testes enim ut ex sua pronunciant uoluntate, ita res esse uideri faciunt: et contra testes memorat locos, quibus non credi oportere dicit, quoniam hæc pars reprehensionis est. Questionibus.) Vbi torti homines et excruciatii contra nos responderint. Inficiando.) Profrendo, ne diutius torquerentur. Inficiari est, in factū ire, hoc est, negare se quicquā deliquisse in quo arguatur. Suam uitam.) Et perinde mori maluerunt, ut alios liberarent, quos amarunt. inde nobis nascentur argumenta, quæ ad nos faciant. Natura.) Ut Cappadoces. Atq; hæc.) Docendo aliquos qui id fecerint. Extrema.) Quoniam de partibus fidem facientibus dictum: de ultima parte, hoc est, peroratione dicendū, in qua in primis motus excitari consueuerūt. Nam est.) Amplificatione, et enumerationem (ait Quintilianus) peroratio sequatur, quam cum ulū quidam, conclusionem alij uocant. Eius duplex ratio est, posita aut in rebus, aut in effectibus. Rerū repetitio, et congregatio, quæ Græcè dicitur ἀνακεφαλαιώσις, a quibusdam Latinorum enumeratio: et memoriam iudicis reficit, et totam simul causam ponit ante oculos, et etiam si per singula minus mouerit, turba ualet. In hac quæ repetemus, quam breuissime dicenda sunt, et quod Græco uerbo patet, decurrendū per capita. Nam si morabimur, nō iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quæ aut enumeranda uidentur, cum pondere aliquo dicenda sunt, et aptis excitanda sententijs, et figuris utiq; uarianda. Augendi autem.) Prima sanē species augendi, in nomine ipso est: cum eum qui sit cæsus, occisum: qui sit improbus, latronem dicas. Quatuor tamen maximè generibus constat. incremento: ut, Facinus est uincere ciuem Rom. scelus uerberare, propè parricidii necare, quid dicā in cruce tollere? Cōparatione: ut, P. Scipio pontifex maximus Gracchum mediocriter labefactantē statu Reipub. priuatus interfecit: Catilinā orbē terræ cæde atq; incendio uastare cupientē, nos consules perferemus? Ratiocinatione: ut, Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, nam respicientes ad hæc, possumus æstimare quantum ille uim in Hippie nuptijs exhausserit, quod ferre et concoquere non possēt illa corporis gladiatoria firmitate. Congerie: ut, Quid enim tuus ille Tubero districus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? quis sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Est etiam comparatio cum congerie iusta: ut pro Cluentio, Quis P. Octauio Balbo ingenio prudentior? iure peritor? fide, reli-

gione, officio diligentior, aut sanctior commemorari potest? non absoluit. Quis Q. Considio constantior? quis iudiciorum, atq; eius dignitatis, quæ in iudicijs publicis uersari debet, peritor? quis uirtute, consilio, autoritate præstantior? ne is quidem absoluit. Longum est, de singulorum uirtute ita dicere. Quæ quia cognita sunt ab omnibus, uerborum ornamenta non querūt. Et pro Quintio: Qui mæror dignus inueniri in calamitate tanta potest? Miserū est, exturbari fortunis omnibus: miserius est, iniuria. Acerbum est, ab aliquo circumueniri: acerbius, a pro-pinquo. Calamitosum est, bonis eueri: calamitosius, cum dedecore. Fumestum est, a forti atq; honesto uiro iugulari: funestius, ab eo cuius uox in præconio questum præstitit. Indignum est, a pari uinci, aut superiore: indignius, ab inferiore atque humiliore. Luctuosum est, tradi alteri cum bonis: luctuosius, inimico. Horribile est, causam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. Omnia circumspexit Quintius, omnia periclitatus est. Iuncta.) Quæ per compositionem nouata: de quibus superius dictum, ubi de ui oratoris præcepta exposuimus. Facta.) Quæ ex sese inuenta: de quibus iten dictum. Cognominata.) Ut si dicas per antonomasiam, euerforem Carthaginis, et Scipionem uis intelligi. In continentijs.) Quæ per dissolutū figuram proferuntur: de quibus iam dictum. Etia relata.) Quintilianus de Ciceronis uerbis locutus, Relationem, inquit, quid accipi uelit, non liquet mihi. nam si epallagen, aut epanodon, aut metabolen dicit, de omnibus locuti sumus. Gradatim.) Gradationem figuram dicit, de qua diximus. Naturalis.) Quæ ex naturali sensu animi proferri uideatur, non in ornamenta ambitiosa diffusa. Quid quemque deceat.) Ut seruemus τὸ πρῶτον, decorum, quod perquam difficile est. Definitiones.) Sanē definitionem Plato ita definit, ὁρισμός ἐστὶ λόγος σύντομος, ἀληθινὸς τῆς φύσεως τῶ ὑποκειμένου πράγματος. id est, definitio oratio breuis est, quæ subiectæ rei naturam exprimit. Aristoteles autem in Topicis hoc modo, ὁρισμός ἐστὶ λόγος, ὃ τὸ τὸ ἢ ἀνασχεμαίνω: id est (ut uerbum uerbo reddamus) definitio, est oratio quid erat esse significans. ubi Erat pro Est ponitur, ut sæpe etiam Porphyrius et alij ponunt. Non differt igitur a Platonica sententiā, Aristotelica quoq; definitio. Hoc ergo dicit, Multæ definitiones ad amplificandam in conclusione copulabuntur, hoc est, expresse rerum: de quibus iam dictum supra, ubi de finitiua quæstione locos tradidimus ad argumenta eruenda. Similitudines.) Nam a similibus exempla ducuntur. Fictæ etiam.) Quintilianus: Illa adhuc audaciora et maioram (ut Cicero existimat) laterum, fictions personarū, quæ περὶ ἄλλων οἰαῖα dicuntur. Mirè namq;

tum uariant orationem, tum excitant. His etiam aduersariorum cogitationes uelut secum loquentium protrahimus: quæ tamen ita demum à fide non abhorrent, si eas locutos sinxerimus quæ cogitasse eos non sit absurdum. Et nostros cum alijs sermones, et aliorum inter se credibiliter introducimus, et suadendo, obiurgando, querendo, laudando, miserando, personas idoneas damus: et quæ sequuntur, nam pluribus hanc figuram prosequitur, quam hic scribendum existimari. *Muta.*) Nam, ut Quintilianus inquit, urbes etiam et populi uocem accipiunt: quemadmodum Cicero ipse in Catilinam inquit: Etenim si mecum patria mea, quæ mihi uita mea multo est charior, si cuncta Italia, si omnis Respublica loquatur, M. Tulli quid agis? et quæ sequuntur.

Natura.) Quintilianus in prosopopœia, Quin deducere deos in hoc genere dicendi, et inferos excitare concessum est. et quæcumque, inquit, inducentur, quæ modo prodesse aut obesse hominibus possint, ad mouendos audientium affectus. Et in eos à quibus uiolata.) Vt Cicero in Catilinam inuectus facit. Cito enim arefcit.) Ita in Rhetoricis: Com motis autem, inquit, animis diutius in conuestione morari non oportebit. quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius, lachryma nihil citius arefcit: idque est ibi ultimum de conclusione preceptum. Nimis enucleandum.) Ne illud arguendi acumen ipsi officiat amplificationi: quod ipse ostendit, Minuta est omnis diligentia, hoc est, si humilis et deiecta.

Ad delectationem.) Hoc est, in demonstratiuo genere. In cohortationibus.) Id est, in deliberatiuo.

In iudicijs.) iudiciali genere. Accusator misericordiam.) Vt in pupillo compilato. Et defensor iracundiam.) A falso, et à pessimis accusatum se hominibus dicat. Et reo rarius.) Raro contingit ut reus enumeratione utatur, quoniam contraria ab accusatore sibi referenda sunt. Quorum.) subaudi, enumeratorum, breuis ponatur dissolutio.

Aculei pungent.) Hoc est, acumen inuentionis et responsionis: ut quemadmodum animalium aculei in cutem figuntur, ita uis argumentorum animos audientium percellat. ac sicut accusator ipsum reum multitudinem, ita reus accusatorem acumine urgeat et obtundat. Denique Cicero in Rhetoricis, conclusionem in tres diuidit partes, enumerationem, indignationem, conuestionem. et indignationem quidem quindecim, conuestionem uero sexdecim locis tractandam esse docet. Verumenimvero quoniam exemplis plerumque magis quam preceptis commone mur, atque erudimur, existimo utriusque eminentissimi oratoris, Græci alterius, et alterius Latini exemplis ostendere, et quomodo enumerandum, et quomodo amplificandum in peroratione esse uideatur. Amplificationis itaque unicuique, cum multa sint, exem

plum satis erit Ciceronis pro Celio: Quare obtestor, oroque uos iudices, ut qua in ciuitate paucis diebus his Sextus Clodius absolutus sit, quem per biennium aut ministrum seditionis, aut ducem uidistis: qui aedes sacras, qui censum populi Romani, qui memoria publicam, suis manibus incendit: hominem sine re, sine fide, sine spe, sine sede, sine fortunis, ore, lingua, manu, uita omni inquinatum: qui Catuli monumentum affixit, meam domum diruit, mei fratris incendit: qui in palatio atque in urbis oculis, seruitia ad eadem et inflammandam urbem incitauit: in ea ciuitate ne patiamini illum absolutum muliebri gratia, M. Celium libidini mulieris condonatum: ne eadem mulier cum suo coniuge, et fratre, turpissimum latronem eripuisse, et honestissimum adolescentem oppressisse uideatur. Demosthenes uero de Halonense, και ταυτλω τλω επισοδω τινεσ ιν εφασκον γεγραφεσθαι. εστι πολλοι αυ δικαστηριου υφ υμων, η φιλισπιθημισιν το εκαντος μη γαρ εαντω κτω μενος ηρε δε φασ, ηρε με γαλα αγραδ, παντα καθ υμων πραττεσσι. εσσι εδδλωσσεσ ντες, μη τη πατριδι, αλλα φιλιππου εννοιαμ ενδαικνωσται, προσηκα αυτες υφ υμων κακως κακως απολω λινωσ, επερ υμεις τη ενεφαλομ εν τοις κροταφοις, αλλα μη εν ταις πτερνας καταπτεπατημενον φορετε. Atque epistola hanc quidem recte esse scriptam dicebant, qui multo iustius odio uestro digni sunt, quam Philippus. ille enim sibi gloria, et magna comoda comparans, omnia contra uos agit. qui uero Athenienses cum sint, beneuolentia non patriæ, sed Philippo ostentant, par est, ut etiam à uobis mali male perdatant: si modo cerebrum uos in temporibus, non etiam in talis inculcatum gestatis. Enumerationis autem pulcherrimum est Ciceronis, septimæ Actionis in Verre, cum inquit: Nunc te o Iupiter Optime Maxime, cuius iste donum regale, dignum tuo pulcherrimo templo, dignum Capitolio, atque ista arce omnium nationum, dignum regio munere, tibi factum ab regibus, tibi dictum atque promissum, per nefarium scelus de regibus manibus extorsit, cuiusque sanctissimum et pulcherrimum simulachrum Syracusis sustulit: teque Iuno regina, cuius duo sana duobus in insulis posita, et totus ille locus, quem, utpote paulo longiorē, annotare super sedimus, praesertim cum eo monstrato, quilibet sibi eum possit uendicare. Demosthenes uero contra Aristocratem, ε πρωτος νεμοσ αντικρυσ ενρηκεμ, αυ τις αποκτενη τινωσ, τλω βολημ δικασεμ. ε ε, αυ τις αποκτενη, εδδωσ γεγραφεμ αγωγιμομ ενωσ. τδο φυλαττε, η μεμνησθεσ, ετι παντωμ εναντιωστατρωσ τη κρινεμ, τδ μη διδοντα κρισιμ ενδοστομ ποισιμ. ε κ εφ μετα ταυτα ε διωτερεσ νεμοσ, ου δε τωμ εκλωκτασ ανδροφονωμ λομ αινωσθεσ, δε δε χρηματα πραττεσθαι. ε ε, τη ποισιμ αγωγιμομ, παντα ταυτα διδωκεμ, επι γαρ τοις λαβδσσι ενωσ ποισιμ, ετι αυ βουλωντασ. απ αγωγιμ δε νεμοσ, εσ τδσ θεσ μεστας κελωσ. ηρε τδο καμ εν τη του πτωσ νδσσεσ.

λαβη τις πατριδι. ε δε αγωγιμομ αυτω τη τλω αυτεσ εν επενεγοντι διδωσιμ ωσ αυτωμ, καμ τδσ αλλοτριασ ποσ λαβη. εστω ενφ οτεσ εδδωκεσσι διδωκεμ αποκτενησ δε νεμοσ. ε δε ουδην υπαγωμ, καμ επι τδοις τις κτενη, διδωσιμ ενδοστομ τωμ αυτωμ αφαιμενομ εν τοις νεμοις. αυ τις παθητι τοιδοτωμ, δικασ ε νεμοσ κελωσ απωταμ ποστωμ. ε δε τ ουναντιωμ ενδωκεμ κρισιμ εντε αυτες επωμ, ουτε παρ αυ εφιστ λαβημ αυτεςασ, αγωγιμομ ενωσ ενωσ. καμ τις αφαιρωσται, παραχρημα ενωσ ποστωμ ποισιμ τδ ανδροφωστωμ, παρ οτεσ αυ δε δικασεσ, αυ αυ μη διδωσιμ δικασ, κελωσ ενωσ οι νεμοι μεχεμ τρωμ ενωσ. ε δε, αυ αφεληται τις τωμ αυτωμ, μη βολημ ενωσ ποστωμ δικασ ενδοστωμ, εδδωσ ενωσ ποστωμ, ου κ εφ νεμομ, αυ μη τωμ αυτωμ επι πασσι τιδε τις, εσφισεμ. ε δε εν ανδρε γεγραφεσ ψφισμασ ιδωιμ, εν εφ ψφισμασ δε νεμοσ κυριωτερομ ενωσ νεμοσ. ε δε υπαρχοντωμ τοσούτωμ νεμομ ψφισμασ ποισιμ κρισιμ, τδσ νεμοσ αναιρωμ. ταυτα φυλαττε, ηρε μεμνησθαι ενωσ ενωσ. Prima lex aperte dixit: Si quis quempiam interfecerit, Senatus cognoscito. hic autem si quis interfecerit, statim addidit, abduci ad supplicium licere. Hoc seruare, ac memoriae mandate, omnium maxime contrarium esse iudicio, nullo dato iudicio ad supplicium dedere. deinde non sinit secunda lex, ne condemnatum quidem homicidam uiolari, ac pecunias ab eo exigi. Is uero dum permittit abduci, omnia ista concessit. Erit enim in potestate illorum qui abduxerint, omnia suo arbitratu facere. Abduci praeterea lex ad Thesmothetas iubet, atque ita demum, si in necati patria sit à quopiam deprehensus. hic autem illi ipsi qui crimen intenderit, permittit priuatam suam in domum abducere, uel si alicubi in aliena patria sit comprehensus. Sunt delicta, ob quæ lex concessit interficere. hic autem, sine ulla exceptione si ob hæc delicta quis interfecerit, abduci permittit eum, quem leges noxæ exemerunt. Si cui tale quippiam contigisset, ab eo primum rationem iudicio exigere lex imperat. hic autem nullum iudicium neque ipse promittens, neque à quibus accipi putat oportere requirens, abducendum dedit. Ac si quis exemerit, confestim foederum exortem esse iubet. Pignerationes in eos, apud quos homicida fuerit, si causam non dicant, ad tres usque leges statuunt. hic uero, si quis abducenti exemerit, quia nollet causam iudicia dedere, hunc statim foederum exortem facit. Non patitur lex legem, nisi propter omnes feratur, promulgari. Hic autem unius hominis causa, priuatam decretum scribit. Non suffinet lex decreti maiorē uim atque autoritatē esse quam legis. Hic autem cum tot sint leges, decretum ratum facit, leges interea abrogas. Hæc seruare, ac memoriae mandantes in consilium ite. Duo sunt.) Duabus expositis libri partibus, et proinde generibus, quod in ui oratoris est, et quod in orationis partibus: tertium restat genus, quod in questione

positum est. Repetit ergo quod à principio dictum est, duo esse questionum genera, infinitum unum, finitum alterum. Itaque infinitum, quod propositum uocat, in duo rursus diuidit genera, sicut et in duobus praeterea alijs tradit locis, in libro de Oratore, ac in Topicis. Et quoniam plurimum, tametsi idem dicat in libro de Oratore, differre uideatur, non alienum putamus, eius hic uerba referre. ait itaque: Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi de qua queri et disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptetur, siue in his causis quæ in ciuitate, et in forensi disceptatione uersantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendum rationemque referatur. nam aut ipsa cognitio rei scientiamque perquiritur: ut, Virtus suam ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur. aut agendi consilium exquiritur: ut, Sit ne sapientia capeffenda Respublica. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, et, ut ita dicam, conuestio. nam quid in re sit, coniectura queritur, ut illud, Sit ne in humano genere sapientia. Quam aut uim quæque res habeat, definitio explicat: ut si queratur, quid sit sapientia. Conuestio autem tractatur, cum quid quamque rem sequatur, inquiritur: ut illud, Sit ne aliquando mentiri boni uiri. Redeunt rursus ad coniecturam, eamque in quatuor genera dispartit. nã aut quid sit queritur, hoc modo, Natura ne sit ius inter homines, an opinionibus. aut quæ sit origo cuiusque rei, ut quod sit ius legum, aut rerum publicarum. aut causa et ratio, ut si queratur, Cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant? aut de immutatione, ut si disputetur, Nũ interire uirtus in homine, aut num in uitium possit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes, ut cum queritur, quid in comuni mente quasi impressum sit: ut si disferatur, id ne sit ius quod maximæ parti sit utile. aut cum quid cuiusque sit proprium exquiritur: ut Ornate dicere proprium ne sit oratoris, an id etiã aliquis praeterra possit. aut cum res distribuitur in partes, ut si queratur, quot sint genera rerum expetendarum: aut, sint ne tria, corporis, animi, externarumque rerum. aut cum quæ forma, et quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur: ut si queratur auari species, seditio si gloriosi. Consecutionis autem duo prima questionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, ut si differatur, expetenda ne sit gloria. aut excomparatione, laus, an diuitiæ magis expetendæ sint. Simplicium aut tres sunt modi, de expetendis fugiendis ue rebus, ut expetenda ne honores sint, num fugienda paupertas. de æquo, aut iniquo, æquum ne sit ulscisci iniurias etiã propinquorum. de honesto, aut turpi: ut hoc, sit ne honesti gloria causa mortē obiire. Comparationis autem duo sunt modi: unus, cum idem ne sit, an aliquid interfit, queritur, ut metuere, et uereri,

uereri: ut rex & tyrannus, ut assentator & amicus. alter, cum quid præstet aliud alij queritur: ut illud, Optimi ne cuiusq; sapientes, an populari laude ducantur. atq; eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic ferè à doctissimis hominibus describuntur. Quæ uerò referuntur ad agendum, aut in officij disceptatione uersantur, quo in genere quid rectum faciendumq; sit queritur, cui loco omnium uirtutum & uitium est solum subiecta: aut in animorum aliqua permotione, aut gignenda, aut sedanda, tollenda ue tractantur. huic generi subiectæ sunt cohortationes, obiurgationes, consolationes, miserationes, omnisq; ad omnem animi motum & impulsio, & si ita res feret, mitigatio. Ut uerine.) Nam à philosophis questum est, *αἰσθητικὴ αἰσθησις* id est, an ueraces sint sensus, & imaginationes. *τὰς μὲν αἰσθητικὰς, ἀληθῆς, τὴν δὲ φαντασιῶν τὰς μὲν ἀληθῆς, τὰς δὲ φαντασιῶν μὲν αἰσθητικὴς μοναχῶς, φαντασιῶν δὲ κατὰ τὰ νοητὰ, μὲν φαντασιῶν ἀληθῆς. μὲν γὰρ αἰσθητικὴ φαντασιῶν ὅτι, μὲν νοητῶν.* Id est, Sensus quidem esse ueraces: imaginationum autem quasdam esse ueraces, fallaces alias. Ac sensus quidem unico modo fallit, per intellectilia, imaginatio autem bifariam, est enim tum sensilium rerum imaginatio, tum etiam intellectilium. Quibus officijs.) Ut, an propter amicos ab honestate aliquando declinandum sit: quod Aulus Gellius quoque querit, & à plurimis questum fuisse ostendit. Ut ius in.) An ius naturale dici possit, an in consuetudine collocatum. Sane, ut Vlpianus inquit, ius aliud publicum, aliud priuatum. Publicum ius est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Priuatum est, quod ad singulorum utilitatem pertinet. Sunt enim quædam publicè utilia, quædam priuatum. Publicum ius, in sacris, & sacerdotibus, & magistratibus consistit. Priuatum ius tripartitum est: collectum est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut ciuilibus. Ius naturale est, quod natura docuit omnia animalia. Nam ius istud non solum humani generis proprium est, sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari nascuntur: autum quoq; commune est, & c. Ius gentium est, quæ gentes humanæ utuntur: quod à naturali recedere, facile licet intelligere: ueluti, ut inquit Pomponius lib. 6. erga deum religio, ut parentibus & patriæ pareamus. ac ut Hermogenes lib. 1. inquit, ex hoc iure gentium introducta bella sunt, discretæ gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, ædificia collocata, commercium, emptiones, uenditiones, locationes, conductiones, obligationes institutæ. Ius ciuile, inquit Vlpianus lib. 1. Institut. est, quod neq; in totum à naturali uel gentium recedit, nec per omnia ei seruit. Itaq; cum aliquid addimus, uel detrahimus iuri communi, ius proprium, id est, ciuile efficimus. Pap. autem libro primo Di-

gestorum. Ius ciuile, inquit, est, quod ex legibus, plebis scitis, senatusconsultis, decretis principum, auctoritate prudentium uenit. Ius prætorium est, quod prætores introduxerunt, adiuvandi, uel supplendi, uel corrigendi iuris ciuilibus gratia, propter utilitatem publicam, quod & honorarium dicitur, ab honore Prætorum sic nominatum. In paupertate.) An contentum esse oporteat ea conditione, an querendum quo modo possis ipsam deuitare. Rursus autem.) Primum genus questionum, quod in cognitione uersatur, hic trifariam diuidit, in Topicis autem in quatuor partes distributa est. quarum una est, cum queritur sit ne aliquid, altera, unde ortum sit: tertia, quæ id causa effecerit: quarta, qua de mutatione rei queritur. Ecquis nam.) Quoniam solus est deus sapiens. Quo nam pacto.) Natura ne, an ratione, an usu, nam sunt qui dicant naturalem esse: quæ si ita sit, omnes utiq; homines, cum ab eadem uel naturæ oriantur, uirtutem habebunt. Item quod à natura est, laudabile non est: quoniam mutari non potest, non igitur uirtus erit laudabilis. atqui mutari potest, sicut & uitium, non ergo à natura. Sunt qui apud Platonem dicant, eam diuino concessu traditam hominibus. Sunt tamen etiam uirtutes naturales: sed illæ non morales dicuntur, ut appetendi escam, concoquendi, & id genus alia. Alij porro uirtutes morales in ratione esse collocatas protulerunt: quoniam cum prudentia in ratione posita sit, & à prudentia omnes morales uirtutes dirigantur, ipsas in ratione positas esse duxerunt, quod tamen non sequitur. Nam tam ex effectibus, qui à parte oriuntur irrationali, quam ab ipsa proficiuntur prudentia, quæ de ratione manat. Alij porro per actum, hoc est, assuetudinem fieri uirtutes protulerunt: quod frequenter actus habitus faciant. Naturalibusq;.) Quæ sunt in naturali philosophia. Illius autem generis.) In Topicis uerò aliquando secus dicit, quod tamen in idem recidere uidetur. ait enim. Cum autem quid sit queritur, notio explicanda est, & proprietates, & diuisio, & partitio. hæc enim sunt definitio ni attributa, additur etiam descriptio, ut pertinacia & perseverantia. Varro de Lingua latina ad Ciceronem: A qua re sit, inquit, pertinacia cum queritur unde, dicitur esse à pertendendo. in qua re sit impositum, dicitur cum demonstratur in quo non debet pertendi, & pertendit, pertinaciam esse. quod in quo oportet manere, si in eo persistet, perseverantia sit. Tertio autem.) In Topicis autem aliter hunc locum tradit: inquit namque. Cum autem queritur quale quid sit, aut simpliciter queritur, aut comparate: simpliciter, Expetenda ne sit gloria: comparate, Præponenda ne sit diuitijs gloria. Simpliciter tria genera sunt, de expetendo fugiendoq; de æquo & iniquo.

& iniquo, de honesto & turpi. Comparationum autem duo: unum de eodem & alio, alterum de maiore & minore. Restat actionis locus.) Qui ad uirtutem, & uitium totus refertur. Quod ad rationem.) Ut totus Ciceronis Officiorum liber est. Alterum ad sedandos.) Ut cum consolamur, ut ipse in questionibus Tuscul. facit Cicero, & præterea plerunq; in Orationibus: qui proprie locus est conclusionis, cum aliquod amplificamus, indignationem commouemus, aut in conquestione descendimus. Collocandi aut.) Quæ est exposita in alijs, quam tradidimus supra, ubi de motu, & pariter de collocatione locuti sumus. Propositarum.) questionum quæ sub thesi continentur. Contouerfiarum.) Id est, caussarum quæ sub hypothesi definitaq; questione sunt. Caussarum.) Prorsus supersunt tractanda tria caussarum genera, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. Delectationem.) Demonstratiuum genus dicit. Alterius ut obineat.) Quæ est deliberatiui & iudicialis generis. Latum genus esse.) Laudando ac uituperando. Saneq; uarium.) Id est, admodum multiplex. Vnum ex eo.) Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius ciuitatibus esse possit. Quintilianus in huius generis tractandi exordio: Potissimum incipiam, inquit, ab ea, quæ constat laude ac uituperatione. Quod genus uidetur Aristoteles atq; eum secutus Theophrastus, à parte negociali, hoc est *πραγματικῆς* remouisse, totamq; ad solos auditores relegasse. & id eius nominis, quod ab ostentatione dicitur, proprium est: sed mos Romanus etiam negotijs hoc munus inseruit. nam & funebres laudationes pendunt frequenter ex publico aliquo officio, atq; ex senatusconsulto magistratibus sæpe mandantur: & laudare testem, uel contra, pertinet ad momentum iudiciorum: & ipsi etiam reis dare laudatores licet: & editi in competitoribus in L. Pisonem, in Clodium, & Curionem libri, uituperationem continent, & tamè in senatu loco sententiæ habiti sunt. Reliquum autem genus.) Id est, reliqua duo genera, quæ unum separatim à superiore genus facere uidentur, quatenus illud in delectatione positum: in hoc autem aliquid, ut supra dictum est, statuit auditor. Ad bene dicendum.) Quoniam queritur delectatio. Ad honeste.) Quoniam laudatur & uituperatur. Alterius.) Hoc est, laudationis finis est honestas. Alterius.) Id est, uituperationis finis est turpitudine. Argumentationibus.) Itaq; & Quintilianus: Manifestum est, inquit, errare eos qui nunquam oratorem dicturum, nisi de re dubia, putauerunt. an laudes Capitoli Iouis perpetuæ, sacri certaminis materia uel dubia sunt? uel non oratorio genere tractantur? Ut desiderat autem laus, quæ negotijs adhibetur, probationem: sic etià illa,

quæ ostentationi cõponitur, habet interim aliquam speciem probationis. ergo locus hic intelligendus Ciceronis est sine ulla argumentatione. acris, acutis, uehementibus, ut sunt aliorum generum: ut tamè scias, speciem argumentationum in hoc quoq; genere aliquam adh. bendam. Insignibus.) Id est, tropis & schematis, quæ orationem comut, poliuntq; & eis quæ supra ipse commemorauit. Factis.) Id est, nouatis. Vetusis.) Non tamen nimium ab usu remotis, ut supra diximus. quæ sequuntur, omnia iam dicta sunt, ubi de elocutione locuti sumus. Versuum.) Admonuimus namque, in oratione uersum clausulam concludere, uitiosum esse. Exemplum aurium sensum.) Ut tantum periodus tendatur, ut uno spiritu possit enunciari: nec breuius contrahatur, quam possit ipse spiritus protrahere, ac ut pedibus iam dictis ambitus ille concludatur. Modo.) Id est, modulatu. Ornamenta rerum.) Id est, figure sententiarum. Admirabilia.) Cum ea dicimus, quæ mirentur auditores. Monstris.) Cum quid nascitur insolitum: ut si mula pariat. Prodigijs.) Ut cum arma in cælo splenduisse aut crepuisse dicuntur. Oraculis.) Quæ Apollo, aut alius dæmon, aut sanctus etiam uir prophetatus fuerit. Diuina atque fatalia.) Quæ diuinitus & fato quodam prouenisse uideantur: hoc est, quod necessariò futurum uideretur. Sed quoniam.) Omnia siquidem bona, mala ue, aut animi, aut corporis, aut externa sunt. animi, ut scientiæ, artesq; omnes, ac morales uirtutes: corporis, ut forma, robur, bona ualeudo: externa, gloria, amplitudo, amicitia. quæ omnia suas habet species: sed quæ necessaria sunt, eas Cicero attingit. A genere.) Id est, quæ sibi nomen uendicant à maioribus, qui excellentes fuerint: aut si uituperamus, qui obscuro, aut infames. Breuiter, modiceq;.) Ut in laudandi genere ne nimij simus, sed paucis attingamus. In fame.) Si infamiæ nota insignitum sit, dum reliqua laudamus, ipsum genus prætermittamus. Humile.) Si ignobile præteribimus, inquit, aut augendo gloria eius quæ laudemus, quantum illustrauerit ipsum significabimus. Fortunijs.) Quæ foeliciter gesit, & quas opes iuste, ac pie, fortiter ue sibi cumulauerit, dicemus. Forma laudatur.) Quod quædam in ea uideatur spirare diuinitas, cultusq; animi: sicut è diuerso deformitas, incompósitos immanesq; mores significare uideatur. Temporū.) Quia narratur historia. Recentissimum.) Quoniam facilius persuademus. Virtutum genera.) Quæ ad prudentiam, quæ ad fortitudinem, quæ ad iustitiam cæterasq; uirtutes pertinere uidebuntur: quod pro lege Manilia de Pompeij imperio ipse facit Cicero. Sed hic locus uirtutum.) Sensus est: longe, late quæ de uirtutibus ac uitijs hoc loco possemus

ria. Nam et prudentia.) Prudentia contraria enu-
merans Aristoteles, inquit, ἀφροσύνη δὲ ἐστὶ τὸ κρι-
νωσι κακῶν τὰ πράγματα. τὸ βουλῶσθαι κακῶν. τὸ
διδασκῶσθαι κακῶν. τὸ χρῆσθαι κακῶν τοῖς παροῦσι
ἀγαθοῖς, τὸ ψυδῶν δὲ ἐξ ἑαυτοῦ τὰ μὲν βίῃ κα-
κῶν, καὶ ἀγαθῶν, παρκορθεῖν δὲ τῆ ἀφροσύνη, ἀμα-
θία, ἀπειρία, ἀκρῆσια, ἀπαρσιγῆτης, ἀμνημόσυνη. Im-
prudencia autē est perperā de rebus iudicare, malē
cōsulare, malē cōgredi, prāsēntibus bonis malē uti,
corrupte existimare de bonis malisq; ad uitam per-
tinentibus. Sequitur porro imprudentiā imperitiā,
inexperientia, intemperātia, sinisteriorū ac deteri-
orū delectus, obliuio. Et temperantiā.) Hoc dicit:
Sunt qui dū temperātes uideri uolūt, ac uoluptates
asperrari immanes fiāt, truces, immites. Et magni-
tudinē.) Hoc est, Alij dum magnanimiti uideri uolūt,
dum animos extollunt, elati nimium animo, superbi
et intolerabiles fiunt, quod sanē genus hominum
odit deus. quare et Augustinus in psalmo quinquā-
gesimo octauo David: Illud est uitium, inquit, capi-
tale, quod cum quis bene profecerit, superbia tenta-
tur, ut perdat totum quod profecit. Denique omnia
uitia in malefactis timenda sunt: superbia in benefa-
ctis plus metuenda est. Et despicientia.) Sunt e-
nim qui dum honores contemnere uidentur, et mi-
nimē ambitiosi uideri uolunt, in aliud maius uitium
deuoluuntur, dum omnes homines contemnunt. Et
liberalitatem.) Alij dum liberales esse cupiunt, effu-
si sunt, et prodigi. Et fortitudinem.) Alij existi-
mant se fortes uisum iri, si audaces extiterint. Du-
ritia immanis.) Alij dum nimis patientes uideri uo-
lunt, incidunt in duritiam quandam immanem. Et
iustitiam acerbitas.) Alij dum nimium ad unguem
iusti esse uideri cupiunt, agrestes, duri, barbariq; ef-
ficiuntur, inde, ut inquit Cicero, summum ius, sum-
ma iniuria, factum iam tritum sermone prouerbium
est. Et religionem.) Seruius Sulpitius religionem
esse dictam tradit, quae propter sanctitatem aliquam
remota ac seposita a nobis sit, quasi a relinquendo
dicta: ut a carendo ceremonia. Lactantius autem in
quarto: Nimirum, inquit, religio, ueri cultus est: su-
perstitio falsi. Superstitiosi autem uocantur, nō qui
filios superstites optant (omnes enim optamus) sed
aut hi qui superstitem memoriā defunctorum colūt,
aut qui parentibus suis superstitibus, colebant imagi-
nes eorum domi, tanquam deos penates. nam qui
nouos sibi ritus assumebāt, ut deorum uice mortuos
honorarent, quos ex hominibus in caelum receptos
putabant: hos superstitiosos uocabant. eos uerō qui
publicos, et antiquos deos colerent, religiosos no-
minabant, unde Vergilius.

Vana superstitio, ueterumq; ignara deorum.
Idem quoque Lactantius rursus de religione locu-
tus. Hanc sequamur, inquit, hoc uinculo pietatis

obstricti deo et religati simus, unde ipsa religio na-
men accepit: non ut Cicero interpretatus est, a rele-
gendo: qui in libro de Natura deorum secundo, ita
dicit. Non enim philosophi solum, uerum etiam ma-
iores nostri superstitionem a religione separauerūt.
nam qui totos dies precabantur et immolabant, ut
sui sibi filij superstites essent, superstitioni sunt ap-
pellati: qui autē omnia quae ad cultum deorū perti-
nerent, diligenter retractarent, et tanquam relege-
rent, hi sunt dicti religiosi a relegendo, ut eligentes
ex eligendo, tanquam a diligendo diligentes. his e-
nim in uerbis omnibus, inest uis legendi eadem quae
in religioso. ita factum est in superstitioso et reli-
gioso, alterum uitij nomen, alterum laudis. Et le-
nitatem.) Ut qui lenis haberi uult, plerumque nimi-
um remolefcit. Et uerecundiam.) Ut qui uere-
cundi sunt, in proximum uitium delabuntur, timi-
ditatem. Et illam disputandi prudentiā. Hoc est,
qui dialectici esse uolūt, sophistae sint, ut captiuocu-
lis sermones aucupentur, et illi rei soli studeant.
Et hanc oratoriam.) Hoc est, fit etiam, ut qui ora-
tores uideri cupiant, mani uerborum inimitu, et lo-
quaci utantur, ac inuili oratione. Studijs autem
bonis.) In omni, inquit, studio quicquid est nimi-
um, carpi potest. Generatus.) Quales parentes
habuerit. Educatus.) Molliter ac delicate, an con-
trā. Institutus.) Quibuscum uersatus sit, peri-
tis ne, an imperitis: quales mores habuerit, et si
quid diuinitus ei apparuerit. Proposita sunt.)
Ut si iuste, si fortiter, si argute, si facundē dixerit
fecerit quae quidpiam, id illis ipsis uirtutibus adiun-
gatur, de quibus illum laudantes locuti sumus.

Neque uerō mors.) Hoc dicit: Si quid nobile in
morte eueniret, ne id quidem silentio praeteren-
dum est: uel quod mortem constantissimē tulerit.
et si quid post mortem ipsam laudabile acciderit,
obliterandum silentio non est. Est igitur in deli-
berando finis utilitas, ad quam omnia referuntur in
consilio.) Traditis in demonstratio genere prae-
ceptis, nunc iam deliberatiui generis praecepta ex-
plicat, eiusq; finem facit utilitatem. a quo planē dif-
ferent Quintilianus, inquiens: Deliberatiuas quoq;
miror a quibusdā sola utilitate finitas. Ac si quid in
his unū sequi oporteret, potior fuisset apud me Cice-
ronis sententia, qui hoc materiae genus dignitate ma-
xime contineri putat. Nec dubito, quin ij qui sunt
in illa priori sententia, secundum opinionem pul-
cherrimam, ne utile quidem, nisi quod honestum ef-
set, existimarint. Et haec est ratio uerissima, si consi-
lium contingat semper bonorum atq; sapientiu. Ve-
riam apud imperitos, apud quos dicenda frequenter
sententia est, populorumq; praecipue, qui ex pluribus
constat indoctis, discernenda sunt haec, et secundū
magis communes intellectus loquendum. Cicero tamē
ut hic

ut hic, ita in Topicis, sine facit utilitate. Utilia pri-
ma.) Quintilianus autem: Quare in suadendo, in-
quit, et dissuadendo tria primum spectanda erunt:
quid sit de quo deliberetur, qui sint qui deliberent,
qui sit qui suadeat. Rem de qua deliberatur, aut cer-
tum est posse fieri, aut incertū. si incertū, haec erit
questio sola, aut potentissima. saepe enim accidit, ut
prius dicamus, ne si possit quidem fieri, esse facien-
dum: deinde fieri nō posse. Cum autem de hoc quaer-
ritur, coniectura est: An Isthmos intercidi, an sic-
cari palus Pontina, an portus fieri Hostiae possit, an
Alexander terras ultra Oceanum sit inuenturus.
Sed in his quoque quae constabit posse fieri, conie-
ctura aliquando erit: ut si quaeratur, An utique futu-
rum sit, ut Carthaginem superent Romani: ut re-
deat Annibal, si Scipio in Africam exercitum tran-
stulerit: seruet fidem Samnites, si Romani arma de-
posuerint. Quaedā et fieri posse, et futura esse cre-
dibile est. Et paulo post: Possibile, fas, iustum, pi-
um, aequum, mansuetum, subijci possunt honestati. An
sit autem facile, magnum, iucundum, sine periculo,
ad questionem pertinet utilitatis: qui loci oriuntur
ex contradictione. Est quidē utile, sed difficile, par-
uum, iucundum, periculosum. Tamen quibusdā ui-
detur esse nonnunquam de iucunditate sola consul-
tatio: ut si de aedificando theatro, instituendis ludis
deliberetur. Itaque cum constet hoc genus caus-
sarum.) Subaudi, difficile atque necessarium. Sic
suasori.) Subaudi, et utile esse, et fieri posse. Dis-
suasori.) Si alterum infirmat, sat est, ut aut inutile
esse, aut fieri non posse dicat. Sita sunt.) Est autem
(ut in tertio de Finibus bonorum et malorum
Cicero inquit) officium, quod ita factum est, ut eius
facti probabilis ratio reddi possit. Atque uirtu-
tibus.) Est autem uirtus, ut inquit Aristoteles, μετρί-
της τῶν παθῶν, mediocritas perturbationum. Plato
autē, Αρετή, inquit, ἔστι μὴ κατὰ αὐτὴν μὲν αὐτῆς ἑαυ-
τοῦ κατὰ τὸ ἔχον, ἀγαθὸν λέγεται. Virtus est habitus
per se laudabilis, secundum quem id quod illam ha-
bet, bonum dicitur. Laudabilia.) Nam, ut Aristo-
teles docet in Ethicis, in anima esse dicuntur bona,
alia honorabilia, alia laudabilia. Honorabilia qui-
dem, ut memoria, consilium, iudicium, ingenium,
intelligētia, et huiusmodi alia, unde artes scientiaq;
scaturiunt: laudabilia autem, ut uirtutes sunt mora-
les omnes. Valetudo.) Quae tamen uocabuli si-
gnificatione anceps est. Quae sint contraria.) Et
perinde uituperanda. Optima tenere.) Sensus
est: Habenda apud malos, aliquando indoctos, est
oratio, apud quos consultandum, si non quid hone-
stum, saltem quid utile. quod si optima teneremus,
nullus esset consultationi locus: quilibet enim quid
sibi praescribendum foret, cognosceret. Opportu-
na.) Subaudi, quae in ipsa est honestate. Ad opi-

niones.) Nam orator totum se ferē audientium ac-
comodat sententiae, aut nō multū ab ipsorum mente
se abdicat: ita enim siue utilia, siue honesta, tum de-
mum potest obtinere. Illi autem alteri.) Subau-
di, agresti et sordido generi, quae stus, emolumentū,
fructusq; proponitur: hoc est, undecunq; possit
utilitatem enancisci. Voluptas.) Subaudi, corpo-
ris: quoniam ea est uirtuti inimica. nam uirtutis uo-
luptas auget animi bona. Boni quae.) Quia dum
quis id bonum existimat, quod imperet, pecuniam
habeat, et reliqua huiusmodi, siue iure, siue iniuria,
non quaerit, dum uideatur laudandus et honoran-
dus, accedere quae bona sunt uirtutis. Necessa-
rijs.) Ut patriae, ut parentibus, ut liberis: quod in
primis quaeri oportuit. Quarum rerum.) igno-
miniae, infamiae, contumeliae, dedecoris. Atque haec
non publicis modo consilijs, sed etiam priuatis: atq;
adeo magis in priuatis spectanda sunt. Malo cul-
tu.) Quod si malē colatur, ut si inhonestum uidea-
tur, in alterius adduci non possit sententiam. Be-
ne institutos.) Qui rebus bonis instructi fuerunt.
Addantur etiam contumeliae.) Subaudi, ut deuitā-
ri possint. Quamq; expediat quaeri solet.) In de-
liberatiuo, inquit, genere quaeri solet, quam sit uti-
le, quam fieri aut non fieri possit aliquid. Causa-
rum autem genera sunt plura.) Sicut ipse in Topi-
cis docet. Nam sunt alia quae ipse conficiunt.)
Quae efficientes causae nominantur. Ad confici-
endum afferunt.) id est, causae quae adiuantur no-
minari solent: ut in libro de Fato ipse quoque osten-
dit. Principium.) Ut est causa materialis, ac for-
malis. Exitum.) Ut causa finalis. nam cum Ari-
stoteles causarum genera, materialem, formalem, fi-
nalem, efficientemq; fecerit, Plato his etiam addidit
exemplarem atque instrumentalem. Quae aduer-
sentur.) Stultum siquidem sit, quae profunt inspice-
re: et quae officere possint, nō considerare. Con-
tentione.) Quae solet in sententijs uarijs pronun-
candis nasci. Dissuadentibus.) Comouit ac instruit
sententiam suam pronunciantes, et consilium
proferentes: nunc quid pariter facere oporteat de-
terrentes ab alieno proposito, docet. Suasionis lo-
cis.) Hoc est, ex eis locis quibus alter suadet, ex eis-
dem dissuadebimus. Uterque uerō.) Idem quoq;
docet Quintilianus, inquiens: Tota autem oratio
simplex, et grauis, et sententijs debet ornatiores ef-
se, quam uerbis. Vsum exemplorum nulli materiae
magis conuenire merito ferē omnes consentiunt: cū
plerumque uideantur respondere futura praeteritis,
habeaturq; experimentum uelut quoddam rationis
testimonium. Breuitas quoque ac copia, non genere
materiae, sed modo constant. Ad explendas cupidi-
tates.) Si agrestes erunt auditores. Reprimendi.)
Hoc est, a cupiditate illa uehementi fuerint reuocan-

di. Principia autem.) Quintilianus autem, Pro-
 cemo, inquit, quale est in iudicialibus, non ubiq; e-
 get, quia conciliatus est ei quisq; quem consulit: ini-
 tium tamen quodcumq; debet habere aliquā proce-
 mij specie: neq; enim abrupte, nec unde libuit inci-
 piendū: quia est aliquid in omni materia naturā dicitur
 primū. In senatu utiq; et in concionibus eadē ratio
 quæ apud iudices, acquirendæ sibi plerumq; eorū,
 apud quos dicendū sit benevolentia: nec mirū, cum
 etiam in panegyricis petatur audientū favor, ubi e-
 molumentum nō utilitate aliqua, sed in sola laude cō-
 sistit. Nunc quæ.) Quintil. Nunc de iudiciali, in-
 quit, genere, quod est præcipue multiplex, sed offi-
 cij constat duobus, intentionis, et depulsiōnis. cu-
 ius partes, ut plurimis authoribus placuit, quinque
 sunt, proœmiū, narratio, probatio, refutatio, pero-
 ratio. his adiecerunt quidā partitionē, propositio-
 nem, excessum: quarū priores duæ probationi succe-
 dunt. nā proponere quidē quæ sit probaturus, neces-
 se est: sed et concludere. Inde porrō subiūgit: Verū
 ex his quas cōstitui partibus, non ut quidq; primū
 dicendū, ita primū cogitandū est: sed ante omnia
 intueri oportet, quod sit genus causæ, quid in ea
 queratur, quæ profint, quæ noceat: deinde quid cō-
 firmandū sit, ac refellendū, tū quo modo narrandū.
 expositio enim, probationū est præparatio: nec esse
 utilis potest, nisi prius constiterit, quid debeat de
 probatione promittere. postremo intuendū, quem-
 admodum iudex sit conciliandus. neque enim, nisi
 totis causæ partibus diligenter inspectis, scire possi-
 mus, qualem nobis facere animū cognoscentis expe-
 diat, seuerū an mitē, concitatū an remissum, aduer-
 sum gratia an obnoxium. Neq; tamē ideo eos proba-
 uerim, qui scribendum quoq; proœmiū nouissime pu-
 tant. nam, ut cōferri materia oportet, et quid quoq;
 loco sit opus, constare ante quā dicere aut scribe-
 re ordiamur: ita incipiendū ab ijs quæ prima sunt.
 Inspicienda igitur materia est, quo præcipimus or-
 dine: scribēda, quo dicimus. Hereditatis.) Hic sta-
 tus negotialis appellatur: ut ipse ostendit in Rhetori-
 cis Cicero. Fortunatianus autē, et in scripto, et ex-
 tra scriptum esse contendit. De constituendo ipso
 iudicio.) Hic status in Rhetoricis translatio appel-
 latur: quoniā de actione transferenda contentio est.

Concertata.) De qua ante factum sit certamen.
 Dijudicata.) Et tamen nondū definita. Necessa-
 ria uidetur.) Propter causas iudiciales, in quib. de
 iure sepe queritur. Cōstituendis actionibus.) Qua
 demū actione cum reo agatur, nam is mos fuit, nunc
 uerō ablati est. Separo à iudicijs.) Quoniā in eo
 iudiciū non est, in quo translatio est, et cum qua a-
 ctione agendum sit, queritur. Tempore agendi.)
 Quoniā id est, quod in quæstionem uenit. Disti-
 militudine.) Quoniā non utiq; ab simile id à iudicio
 uidetur. Formam.) Vt iudicialis nomine appellen-

tur. Quale quid sit.) Vbi qualitas de summo gene-
 re est, de qua supra mentionem fecimus, ipsamq; in
 suas distribuimus species. Tres sunt gradus.)
 Quintilianus autē: Discant igitur, inquit, ante om-
 nia quadripartitā in omnibus causis esse rationem,
 quam primā intueri debeat, qui acturus est. nam, ut
 a defensore potissimū incipiā, longe fortissima tuen-
 di se ratio est, si quod obijcitur, negari potest. pro-
 xima, si non id quod obijcitur, factum esse dicitur.
 tertia honestissima, qua recte factū defenditur. Qui-
 bus si deficiamus, ultima quidē, sed iam sola super-
 est salus, aliquo iuris adiutorio elabendi ex crimine,
 quod nec negari, nec defendi potest: ut non uideatur
 iure actio intendi. hinc illæ quæstiones siue actionis,
 siue translationis sunt. sunt enim quædam nō lauda-
 bilia natura, sed iure concessa: ut in duodecim tabu-
 lis debitoris corpus inter creditores diuidi licuit,
 quam legem mos publicus repudiavit. Et aliquid æ-
 quum, sed prohibitū iure: ut libertas testamentorū.
 Accusatori nihilo plura intuēda sunt, quā ut pro-
 bet factum esse, hoc esse factū, non recte factum, iu-
 re se intendere. ita circa species easdē lis omnis uer-
 sabitur, translatis tantum aliquando partibus: ut in
 causis, in quibus de prænio agitur, recte factum pe-
 titor probat. Consistendum.) Contra aduersariū
 est respondendum. Factum neges.) Inde coniectu-
 ralis, uel inficialis constitutio nominatur. Eam uim
 habere.) Hoc est, non debere eo nomine appellari:
 et proinde cum lis sit de nomine, et ui ipsius rei, de-
 ueniendum ad definitionem: quare etiam finitiuus
 status appellatur. Aduersarius criminatur.) Vt si
 aduersarius uerbi causa sacrilegium uocet: tu defen-
 das, furtum, non sacrilegium dici oportere. Neq;
 tale esse.) Quoniā si aduersarius iniuste factū di-
 cat, tu iuste asseras. Informatione.) Quoniā qui
 definit, circa uerbi formā uersatur. Non solum re-
 sistat.) Quintil. Alij statū crediderunt primā eius,
 cum quo ageretur, deprecationem. quam sententiā
 Cicero his uerbis complectitur: In quo primum con-
 sistit, quasi ad repugnandum cōgressa defensio. Vn-
 de rursus alia quæstio: An eum semper is faciat, qui
 respōdet? Cui rei præcipue repugnat Cornelius Cel-
 sus, dicens, nō à depulsiōne sumi, sed ab eo qui pro-
 positionem suam confirmet: ut si hominem occisum
 reus negat, status ab accusatore nascitur, quia is ue-
 lit probare, si iure occisum reus dicit, translata pro-
 bationis necessitate, idem à reo fiat, et sit eius inten-
 tio. cui non accedo equidem. Nam est uero propius,
 quod contradicitur, nullā esse litem, si is cum quo
 agitur nihil respondeat, ideoq; fieri statum à respon-
 dente. Mea tamen sententia uariam id est, et accidit
 pro conditione cassarū: quia uideri potest propo-
 sitio aliquando statū facere, ut in cōiecturalib. causis.
 utitur enim coniectura magis qui agit. Quo mo-
 ti quidā, eundem à reo inficialem esse dixerūt, et in
 syllo-

sylogismo tota ratiocinatio ab eo est qui intendit.
 Et aliquanto post porrō subiungit Quintilianus:
 Nostra opinio semper hæc fuit, ut cum essent fre-
 quenter in causa diuersi quæstionum status, in eo
 crederem statum causæ, quod esset in ea potentissi-
 mum, et in quo maxime res uerteretur. Id si quis ge-
 neralem quæstionem, uel caput generale dicere ma-
 lit, cum hoc mihi non erit pugna, non magis quā si
 aliud adhuc, quo idem intelligatur, eius rei nomen
 inuenierit. Sane status ac statuum nomina supra me-
 morauimus. Status.) Qui coniecturalis appella-
 tur. Rationem habet iniqui criminis.) Quoniā ne-
 gat. in ipsa enim negatione ratio iniqui criminis in-
 clusa est. Secundus.) Qui finitiuus, uel definitiuus,
 uel finis appellatur. Quod sit in re.) Vt si sacrile-
 gij accusetur reus, et ostendatur id furtū esse, nō uti-
 que sacrilegium, et huiusmodi alia: ubi id definire
 opus sit, in quo quæstio posita est. Tertius.) Qui
 qualitatis status appellatur. Rationi.) Subaudi,
 quam profert reus se defendendo. Opponendū est
 ab accusatore.) Subaudi, ad rei refellendam ratio-
 nem, quod continens uocatur. hanc sane totā rem
 ita explicat Quintilianus: His, inquit, inuentis, in-
 tuendū deinceps Hermagora uidetur, quid sit quæ-
 stio, ratio, iudicatio, continens, id est *συνεχου*, uel,
 ut alij uocant, firmamentū. Quæstio latius intelli-
 gitur, omnis de qua in utraq; partē, uel in plures di-
 ci credibiliter potest. In iudiciali autem materia du-
 pliciter accipiendā est. Altero modo, quo dicimus
 multas quæstiones habere controuersiam: quo etiā
 minores omnes complectimur: altero, quo signifi-
 camus summam illam, in qua causā uertitur. de hac
 nunc loquor, ex qua nascitur status, An factum sit,
 quid factum sit, an recte factum sit. Has Hermago-
 ras, et Apollodoros, et alij plurimi scriptores pro-
 prie quæstiones uocant. Theodoros, ut dixi, capita
 generalia: sicut illas minores, aut ex illis pendentes,
 specialia. Nam et quæstionem ex quæstione nasci,
 et speciem in species diuidi conuenit. Hanc igitur
 quæstionem uelut principalem uocant *συνεχου*. Ra-
 tio autem est, quia id quod factum esse constat, de-
 fenditur. et cur non utamur eodem, quo sunt usi o-
 mnes serē, exemplo? Orestes matrem occidit: hoc
 constat. Dicit se iuste fecisse: status erit qualitatis.
 Quæstio: An iuste fecerit. Ratio: Quia Clytemnestra
 Agamemnonem maritum suū, patrem Orestis occi-
 dit: hoc *ἀποδεικνυται* dicitur. *συνεχου* autem, iudicatio,
 An oportuerit uel nocentem matrem à filio occidi.
 Nec multo post subiungit Quintilianus: Paulum in
 his secum etiam Cicero dissentit. nam et in Rheto-
 ricis, quemadmodum superius dixi, Hermagoram
 est secutus: in Topicis autem, ex statu effectam con-
 tentionē *συνεχου* existimat: idq; Trebatio, qui iu-
 ris erat consultus, alludens, quæ de re agitur, appel-

lat: quibus id contineatur, continentia, quasi firma-
 menta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit.
 At in Partitionibus oratorijs, firmamentū quod op-
 ponitur defensionis, quia continens quod primū sit;
 ab accusatore dicatur, ratio à reo, ex rationis et fir-
 mamenti quæstione disceptatio sit iudicationum:
 Verius ergo et breuius, qui statū, et continens, et
 iudicationem idem esse uoluerunt: continens autem
 id esse, quo sublato, lis esse non possit: hoc mihi ui-
 detur causam utramque complecti, et quod Ore-
 stes matrem, et quod Clytemnestra Agamemnonem
 occiderit. Iidem iudicationem et statum consentire
 semper existimant. Quæstio exoritur.) Hæc est
συνεχου, id est iudicatio: Ceperit ne pecuni-
 as.) Reus pecuniarū repetundarum. Norbanus.)
 Qui Sylla se opposuit, prælium circa Canusium, à
 proconsulibus aduersus Norbanum gestum, in quo
 ad sex hominum milia ex Norbani exercitu cæsa,
 Syllani septingenti milites tantum occisi, Norbanus
 Capuam fugit. Opimius.) Qui consul Graccha-
 nas infectatus factiones est, ut multi narrant histori-
 ci, ita Appianus. Primam contentionem.) Vt, iu-
 re non fecisti. feci. Totā contentio est, an iuste fece-
 rit. Lata et confusa.) Quoniā an iuste fecerit,
 uariè multisq; modis tractatur. Rationum autem.)
 Contentionem adducit in angustā disceptationem:
 nam ea paucis cōprehenduntur. Coniectura.) Ne-
 que enim ratio, aut firmamentum esse potest, ubi
 nullā confessio, quod ipse docet, cum inquit: Nemo
 enim eius quod negat factū, rationem aut potest, aut
 debet reddere. In his.) Subaudi, coniecturalibus.

Eadē et primā.) Siquidem unū semper est quæren-
 di et disceptandi genus: ut, Occidisti, nō occidi: an
 occiderit. Secus uerō cum dicitur, iure occidi. hic
 enim multa disceptatio: an iure occiderit. Maestas
 aut.) Ad definitiuū uenit statū, ut uim uerbi de quo
 queratur, definiat. Quæ sunt.) Subaudi, in statu
 qualitatis. Infinitæ.) Quoniā cum finita sit, iu-
 re ne Opimius Gracchum occiderit, quia complexū
 habet personarum. fit rursus hæc infinita, cum di-
 citur: Possit ne recte salutis Reipublicæ causā, ci-
 uis euerfor ciuitatis necari indemnatus. Ad con-
 sultationis formam.) id est, infinitæ quæstionis: quā
 à Græcis thesin diximus appellari. Scripto legis.)
 Quo æquum, iniquum ue aliquid comprobatur.

Verborum ipsius iudicij.) Verborum quibus usi
 sint, qui aliquid iudicauerunt. Stipulationis.) per
 interrogationem promissionis. Cautionis.) Vbi
 de aliqua re scripto cautio est: ut chirographi. Ge-
 nus.) Subaudi, probationis, quod scripto contine-
 tur. In definitionem.) Hoc est, in statum finiti-
 uum. De scripto.) Nam et legitimus est etiā sta-
 tus finitiuus. Penus.) Hoc apud Aulum Gellium
 inuenias. Quæ sunt ruta cæsa.) Vipianus: Si ru-
 X 3 tá

ta, inquit, caesaque excipiantur in uenditione, ea placuit esse ruta, quae eruta sunt, ut arena, creta, et similia. caesa ea esse, ut arbores caesas, et carbones, et his similia. Gallus autem Aquilius, cuius Mela refert opinionem, recte ait, frustra in lege uenditionis de rutis et caesis contineri: quia si non specialiter uenerint, ad exhibendum de ijs agi posse. neque enim magis de materia caesa, aut arena cauendum est uenditori, quam de caeteris, quae sunt preciosiora. Scripto.) Qui status dicitur *ἀποβόλτα*. Vel à uerbis uoluntatem et sententiam scriptoris abducere.) Qui status ex scripto et sententia nominatur. Vel alio se eadem de re.) Qui status ex contrarijs legibus nominatur. Disceptatio scripti.) Hic status graecè syllogismus, latine ratiocinatio nominatur. Cum est in inficiando, id est, cum inficiatur, in quo accusatur. In suasionis locis.) Vbi deliberatiuum genus tractauimus. Capiendo.) Subaudi erant. Praecipiebantur.) Cum haec tradebamus. His ferè rebus.) Locos aperuit, quibus in coniecturali statu uti accusator poterit. Voluntatis.) Quare uoluisse uideri possint. Facultas.) id est, potestatem faciendi habuisse uideri possint.

Qui.) Subaudi, animi motus. Haec dicta de causis.) Quoniam, ut superius ostendimus, octo circumstantiae sunt, unde argumenta in coniecturali questione duci possunt, persona, factum, causa, locus, tempus, modus, facultas, opinio. Infirmulare.) Hoc est incessere. est autem infirmulare, idem quod ficto prosequor crimine. Adiuuata illa.) id est adiuuato illo, quod communiter in disputationem uenire potest. Dictaque questionis.) Quae in questione torquendi responsa sunt. Defensionis.) Expositis accusatoris locis, nunc pariter tela sua suggerit defensori. Non tantas.) Subaudi, causas. Communia.) Expositis locis coniecturae omnibus, nunc ad questionem finitimi status descendit, in quo accusatori et defensori communia ait tradi praecipia oportere. Vter enim.) Hoc dicit, siue accusator, siue defensor sit, uter eorum melius rem de qua quaestio est, definerit: is qui ad sensum iudicis melius penetrarit, et ad eam perceptionem, quae animis audientium insidet: is obtineat causam necesse est. Definiendi uerò modum, supra abundè, ut nobis uisum, attigimus. Sed tanquam explicando.) Hoc dicit, Non obtinetur causa argumentatione, sed potius definiendi quadam peritia. Praeuaricatione.) Praeuaricatores, inquit Festus, à praetergrediendo sunt uocati. Vlpianus de ijs qui infamia notantur, dicta praetoris interpretatus, super illo uerbo, In te praeuaricator. Praeuaricator autem, inquit, est, quasi uaricator, qui diuersam partem adiuuat, prodita causa sua: quod nomen Labeo à uaria cumclatione tractu ait. nam qui praeuaricatur, is ex utraque parte

constitit, quinimo ex diuersa. Verbiq; uim.) Definit alio modo, ut uis uerbi contrarium significare uideatur. Quasi ex uero.) Tanquam nomen praeruaricationis à uero inclinetur. Ex consequentibus.) Ex eis quae sequuntur id nomen. Confugiendum.) Non tantum definitio inspicienda. Auctoritatem.) Ad auctoritatem eorum qui iudicauerunt quid uerbum id significaret. Comuneq; sit.) Subaudi, tamen accusatori, quam defensori. Constat.) Ut se sustulisse. Interpretatione.) Ut nolit sacri legium, sed furtum appellare. Queratur.) Hoc est lamentetur, quod in causa urgetur, non quod deliquerit, sed mala uerbi interpretatione. Percensere.) Adijcere, quae pariter possint ita male interpretari, sicut quod contra se profertur. Tamen reus.) Tamen si, inquit, tam accusator quam reus id possit facere, tamen commodius id praestabit reus. Anteposita.) Quae ad amplificandum idonea diximus. Nunc ea.) Exposita finitimi status tractatione, nunc statum qualitatis quomodo tractare conueniat, docet. Quod diuiditur.) Hoc nos quoque superius tractauimus, et iurisconsultorum auctoritate usi, diuisimus. Et, ut dicitur, aequi.) Ita si quidem loqui consueuerunt iuriconsulti. Sine literis.) Quod appellatur ius non scriptum, nam, ut etiam iuriconsulti diuidunt, aliud est ius scriptum, aliud non scriptum: ac, ut Graeci aiunt, τὸ δὴ καὶ ἔστι διττὸν, τὸ μὴ ἔστι ἕνα. Ius duplex est, alterum non scriptum, legitimum alterum. Aut gentium.) Itaque et Paulus libro quarto ad Sabinum: Ius, inquit, pluribus modis dicitur. Vno quidem modo, id quod semper aequum ac bonum est, ius dicitur, ut est ius naturale: altero modo, quod omnibus, aut pluribus in quacumque ciuitate utile est: ut est ius civile. nec minus recte ius dicitur, in ciuitate nostra ius honorarium. Praetor quoque ius reddere dicitur, etiam cum inique decernit, relatione scilicet facta, non ad id quod ita praetor fecit, sed ad illud quod praetorem facere conuenit. Alia significatione ius dicitur, locus in quo ius redditur, appellatione collata ab eo quod fit, in id ubi fit. quem locum determinare hoc modo possumus: Vbi cumque praetor salua maiestate imperij sui, saluoque more maiorum ius dicere constituit, is locus recte ius appellatur. haec Paulus. Martianus autem libro primo Institutionum: Nonnunquam, inquit, ius etiam pro necessitudine dicimus: uelut, Est mihi ius cognationis, uel affinitatis. Iuris autem praecipia, ut Vlpianus inquit, sunt haec: Honestè uiuere, Alterum non ledere, Ius suum unicuique tribuere. Iuris prudentia est, diuinarum et humanarum rerum notitia, iusti et iniusti scientia. Aut gentium iure, et c.) Hoc est, iure gentium, et iure civili, de quo supra abundè dictum. Publicum.) Definit quod sit ius publicum. Pactum conuenit, stipula-

stipulatio.) Vlpianus de Pactis: Pactum autem, inquit, à pactione dicitur: unde et pacis nomen appellatum est. Est autem pactio, duorum plurium ue in idem placitum et consensus. Conuentionis uerbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotij contrahendi transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt. nam sicuti conuenire dicuntur, qui ex diuersis locis in unum locum colliguntur, et ueniunt: ita qui ex diuersis animi motibus in unum consentiunt, id est, in unam sententiam concurrunt. Ad deo autem conuentionis nomen generale est, ut eleganter dicat Padianus, nullum esse contractum, nullam obligationem, quae non habeat in se conuentionem, siue re, siue uerbis fiat. nam et stipulatio quae uerbis fit, nisi habeat consensum, nulla est. Sed conuentionum pleraeque in aliud nomen transeunt, ueluti in emptionem, in locationem, in pignus, uel in stipulationem. Paulus autem libro 2. Labeo ait, inquit, conuenire posse uel re, uel per epistolam, uel per nuncium inter absentes, sed etiam tacito consensu conuenire intelliguntur. et ideo si debitori meo rediderim cautionem, uidetur inter nos conuenisse, ne peterem, profuturamque ei conuentionis exceptionem placuit. Naturali iure praescriptum est, mandatum, statutum. Caesar in Commentarijs, Quid fieri oporteret, non minus commodè ipsi sibi praescribere, quam ab alijs doceri poterant. De natura.) Subaudi, maiorum. Ad eius facti deprecationem.) De qua parte superius in diuisione assumptiuae constitutionis diximus. Quale sit, cum disceptatio.) Suprà diximus, in diuisione statuum, alios dici rationales, alios legitimos. De rationalibus, an sit, quid sit, et quale sit, haec tenus dictum. Sequuntur legiti-

mi, qui ex scriptis eliciuntur. Ambigui.) Ambiguum, hoc est, amphibologiam primo tractat. Lex omnis, inquit Quintilianus, aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litem habet, aut popper seipsam, aut propter alteram. Quaestio est, aut in scripto, aut in uoluntate. In scripto, aut apertum est, aut obscurum, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idem uolo accipi de testamentis, pactis, stipulationibus, omni denique scripto, idè de uoce. De ambiguo porrò aliquanto post inquit: Amphibologiae species sunt innumerabiles, adeo ut philosophorum quibusdam nullum uideatur esse uerbum, quod non plura significet, genera admodum pauca: aut enim uocibus accidit singulis, aut coniuictis. Singula afferunt errorem, cum pluribus rebus, aut hominibus eadem appellatio est: *ἰμαρτυρία* dicitur, ut gallus. utrum enim auem, an gentem, an nomen, an fortunam corporis significet, incertum est. Idem aliquanto post: In coniuictis, inquit, plus ambiguitatis fit autè per casus: ut, Aio te Aeacida Romanos uincere posse, et quae sequuntur. Cum autem aliud scriptor.) Statum tangit, qui ex scripto et sententia nominatur. Renouare.) id est, repetere saepius, ut affectus moueat. Contra, id est, diuerso. Amplificet.) Quasi in locum communem descendens. Quibus alij.) Subaudi, usi sunt. Inuidiosa querela.) Quintilianus: Inuidia namque, inquit, altera inuidum, altera inuidiosum facit: hoc autem hominis, illud rei est. Si scripta inter se dissentient.) Hic status ex contrarijs legibus nominatur.

FINIS.

IAC. LOD. STREBAEI RHEMENSIS

IN PARTITIONES ORATORIAS CICERONIS

Commentaria, ad Iacobum Villonouanum.

QUINQUE per annos decem & quatuor in erudienda iuuentute laborassem, etsi ne tum quidem grauissimo labori quietem modumque reperissem, me tamen ad colligenda mea studia plerique amicorum adhortabantur. Quo proposito, diu multum que dubitauit, utrum monitus & cohortationes admittere: an potius ita me compararem, neque perferre in faustum pondus, neque laboriosum uiuendi genus nouo sudore cumulare. In hanc partem semper fueram propensior, propterea quod ad scribendum feliciter, opus est naturae & ingenij uiribus, multarum rerum scientia, usu & exercitatione dicendi, quae in me perquam exigua sentiebam. Et ea si forte mihi contigissent, tamen quoniam à sapientissimis uiris scripta sunt nimium multa, silendum putabam. Quod si quid noui ratio postularet, rursus existimabam cessandum temporibus nostris, quum labor honestus nullum praemium ferat, sed uel contemptum, uel inuidiam. Sciebam quoque bonas artes, quibus tum Graeci, tum Latini, non sine magna dignitatis auctoritate floruerunt, nunc apud eos qui omnia

X 4 quaestu

quæstus metuntur, ita uilescere, ut earum professores infra mortales omnes esse uideantur. His rebus adductus, eos imitari decreueram, memoriæ nostræ doctissimos uiros, qui frui silentio literarum malunt, quam in opere poenitendo bonas horas male collocare. Sed nitebantur in aduersum causæ ualidiores: Hominem non suis, sed aliorum natum commodis: Esse proprium optimi cuiusque, aliquid in commune laborare, semenque mittere, cuius alij percipiant fructum. Alios ædium monumenta suis relinquere, alios nobilitatem generis, alios gloriam uirtute partam, omnes penè testimonium quoddam sui laboris: Non aliter oportere artium liberalium professores, non modò uiuos, sed magis etiam prodesse mortuos. Id fecisse ueteres nouosque scriptores, quorum monumentis acuitur æternæ posteritatis industria. Hanc reliquisse librorum uelut hæreditatem, quam partim amississe, partim neglexisse, partim deprauasse, decoctricis ignauitæ est posterorum: contra hæredis boni frugis, seruasse legata, ac diligenter auxisse: ne qui omnia ab omnibus accepit, nemini quicquam omnium contulisse arguatur. Quod igitur studia literarum secutus essem, bonamque partem ætatis in eo currículo transegissem, nec ocium languidum ac ferè mortuū probarem, statuebam mihi more meo semper aliquid in literis agendum, quod & alios fortè iuuare posset, & accepta à scriptoribus hæreditatem adaugere. Quod me ducebat illud, Quam quisque norit artem, in hac se exerceat. Nec iam constare uidebantur, quæ feruntur in contrarium. Si non subest ingenij magna uis, tamen etiam pariunt aliquid infœcundiores agri, si modò arte & diligentia percussuntur. Scripta sunt ab alijs permulta, sed alia perierunt, alia in bibliothecis & puluere delitescunt, alia palam negliguntur, multa repudiat hæc ætas, multa queritur obscura: quam obrem relinquitur nobis & posteris scribendi locus. Nec honesta & utilia capeffenti, metuenda est inuidia: quæ quum gloriam florentem persequatur, quid habet in me quod toruo fascinet aspectu? Nec laboro de contemptu eorum, qui quod nimium spectant honores & diuitias, ingenuas despiciantur artes. Nescierunt quid in rebus esset optimum: fortuita quidem maluerunt & mortalia, quibus temporis momento destituti, sine re, sine animi cultu, sine nomine, sine uero honore pereunt. Fateamur itaque longè optimum, uersare literas, quarum beneficio uiuit, quicquid in rebus mortalium pulchrum diuturnumque est. Hic igitur experiamur aliquid, & initio tanquam ludentes, explicemus artes eorum, qui principes in ratione dicendi fuerunt. Nec opus est longa meditatione, quid omnium primum sequamur. Occurrunt enim Ciceronianæ Partitiones, auditoribus nostris propediem exponendæ: quibus in eo genere nihil arbitror neque breuius, neque difficilius, neque magis utile iuuentuti. Breuitas memoriæ iuuat, sed parit obscuritatem: obscuritas & utilitas quarunt interpretationem. Dux sunt igitur causæ, cur hæc interpretemur, difficultas & utilitas. Totidem cur ediscamus, breuitas & fructus. Nam partitur hanc artem subtiliter, membra circumscripte breuiterque definit, uim & usum rerum notat. A summis generibus ad partes imas rectum perducit ordinem, omniaque propè rhetoricæ præcepta angustissimo constipat libello: quem quum perutile filio suo non uulgariter erudito iudicat, eadem sententia pronunciat, quanti faciendæ sit hæc præceptionum descriptio. Fatebor autem nihil opus fuisse commentarijs nostris, si Georgius Valla, homo non indoctus, propius inspexisset, rem cognouisset, ueramque sententiam seruata ratione interpretis, protulisset. De quo uiro, qui certè prodesse uoluit, nihil dicam, nisi necessariò. Stat enim mihi, nullius neque uiui, neque mortui uellicare nomen, nisi contraueniat ratio necessaria.

ria. Sed si diligenter omnes illustrasset obscuriores locos, equidem multis impudens & ingratus uiderer, qui rebus alienis ornatus, debitam uiro gratiam supprimerem. Verum testes erunt huiusce rei permulti, Georgium plura scripsisse in Partitiones oratorias, quæ nihil faciunt ad rem, exemplis alieno tempore citatis, totos confudisse locos, bonam partem reliquisse perobscuram, præcepta Ciceronis trecenta & amplius in sensum præuuum detorsisse, pro argumentis figuras, pro figuris argumeta censuisse: medio itinere, ac si longis erroribus & onere defessus esset, abiicisse rerum grauium pondus, tantum pauca leuiora tenuisse. Sed quia inuitus feci ut hæc dicerem, taceo reliqua, & aliorum iudicio relinquo. Quid ab eo dissentiam, planum facient hæc nostra commentaria. Ego quidem ducem meum ponere sequutus sum, nusquam ab itinere proposito digressus, Vetus sum ferè semper expositione rerum perpetua, quoniam lacerat animam, memoriæque perturbat illa minuta rerum uerborumque concisio. Si quod occurrit uerbum ignotius, alterum, uelut aliud agens, attexui prioris interpretamentum. Atque etiam quæcunque uidebantur obscura, diligenter illustraui, non modò paraphrasi, alioque sermone, sed etiam conquisitis ab optimis authoribus exemplis, quibus ad hæc præcepta cognoscenda nihil utilius afferri potest. Eorum multitudine si nimium fusa uideretur oratio, id factum scias ab innumerabili rerum frequentia: quæ si uel angustis segregantur interuallis, uniuersum obtinent campum, & tantum non extra spacia proferuntur. Quid tum? in explicandis eloquentiæ præceptis non expauenda est ulla copia, nisi quæ inani uerborum fluxu redundat. Si quando opus est, excutio causas, definitio quam plurima. Vt & demonstratione rerum, quæ in abstruso positæ sunt. Si quædam faciliora interpono, id non tam docendi causa facio, quam membra coniungendi, in quo etiã habenda ratio est imperitorum, quibus omnis ferè destinatur interpretatio. Stylum pressi, ne longè distuliret à genere commentandi. Quid effecerim, aut quid fecerim potius, iudicent æqui rerum æstimatores, non enim mea ipse uendito, sed amolior præcipitem multorum licitationem: qui quoniam nihil secum precij ferunt, ne pilo quidem licentur uel optima. Sed ista non uendo, inquam: dono tibi Iacobe Villonouane charissime, tuo que nomini dicata uolo: ut quod studium rhetoricum uehementer amplexaris, alere possim, non modò uoce, & cotidiana lectione, sed etiã scripto & memoria literarum. Quod ut faciam, cum tui candidi mores, & opera bona profectus bonus meretur, tum auunculus tuus Gulielmus Abotus, senator ac iudex lectissimus in primario Lutetiæ consilio. Is pro summa in suos charitate, quum te loco filij haberet, tuamque disciplinam formare uellet, mihi delegauit hanc instituendi curam: nec ullis unquam rebus, nec laboribus, nec uerbis commendatorijs pepercit, quo te bonis & moribus & disciplinis perpoliret. Itaque mihi tibi que magnopere prouidendum est, ne concepta de te optimi uiri fallatur expectatio. Ego quidem de me ipso uidero: tu autem ut & doctè scire, & bene agere possis, propone tibi domesticum egregij senatoris exemplum. Complectere cogitatione, quam diligenter cum multis alias artes, tum ius ciuile didicerit, qua semper fuerit integritate & innocentia, quam admirabili modestia & humanitate, quam acuto ad res agendas consilio, quam diligentia in obeundo munere, qua æquitate leges interpretetur, quam temperata seueritate mores censeat. Hæc & alia multa si mente sequeris, facile reperies eas regiones uiarum, quibus peruenit ad authoritatem. hæc iter facito, ut eò progrediare, quo te uocat & is qui uirtutis iter tenuit auunculus, & nobilis ac illustris

ille dux copiarum pater tuus Ludouicus
Villonouanus.

CVR Partitiones oratorias inscripserit, id initio demonstrandum uidetur. Quid partitio nomen, ostendit in Topicis Partitionum, inquit, & diuisionum genus quale esset, ostendimus: sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt, ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes. In diuisione formae sunt, quas Graeci *ἰδέας* uocant, nostri species. Haec ille. Inuentio autem, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio, non species aut formae rhetorices, sed ab omnibus partes nominantur, propterea quod ex ijs ueluti membris ars oratoria componitur. Nec enim inuentio est rhetoricae, ut Laurus est arbor: nec dispositio est ars bene dicendi, ut Iustitia est uirtus: quia genus de specie, non de parte totum dicitur, unde partes, non species esse constat. Quum sint igitur haec quinque partium prima, quae ex ordine in minora quaedam partiantur, quumque minora membra partitione saepius quam diuisione diducantur, nomen partitionis aptius fuit, quam diuisionis. Sed & multae diuisiones in hac arte reperiuntur, ut cum distribuuntur species locorum, orationum, causarum, quaestionum, bonorum: quae sicut nomine partis & species interdum uocatur, à Cicero praesertim, ita quoque non inepte dicuntur partitiones. An dictae sunt partitiones, quod oratoriae scholae, hoc est, rhetoricae disputationes, sic appellari solerent? Non est haec nominis prima causa, sed methodus atque ratio docendi, in qua proposito fine quo dirigantur omnia, tum genera statuuntur, deinde subiunguntur partes, & generum partiumque nomina definitionibus explicantur. Ab hac uia differendi nomen hoc ductum fuisse significat in fine libri, cum dicit: *Expositae sunt tibi omnes oratoriae partitiones, quae quidem e media illa nostra Academia floruerunt: neque sine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possunt. Is titulus autem aptior est huic libello, quam ceteris eius de arte dicendi, propterea quod in hoc ad dialecticum morem breuiter & acute, in alijs ad Q. Fratrem, & ad Brutum, ample & copiose differitur.*

QVO TEMPORE Iulius Caesar unus amissa Romae libertate dominabatur, Cicero, qui non parum suae auctoritatis amisisset, egressus in Tusculanum, cum inuentute rhetoricas artes philosophiamque tractabat. Hinc illud: *Ocium primum & summum est, quonia aliquando Roma exeuundi potestas data est. Id in eius uita Plutarchus habet. Quod igitur ocium esset, & haec ad scribendum proposita materia, & is filius qui inde caperet fructum, quodque praecipua Graecorum non modo Latino sermone, sed etiam Romana grauitate donare uellet, suscepit hanc partitionum descriptionem, & ab his causis hoc duxit exordium, quod plerumque scriptores artium factitant, ut quibus impulsus causis fuerint, initio proponant. Primam facit, studium & institutionem filij: alteram, praceptorum Graecorum Latinae explicationem: tertiam, uoluntatem suam: quartam, ocium summum, quas omnes sic connectit: Quum uelis rhetorica non modo graece, sed etiam latine audire: ego uero nihil malim, quam te doctissimum esse, & ocium mihi summum sit: faciam ut dicendi praecipua cognoscas, eaque latine scias: nec abutar ocio, qui tua studia uel maximis occupationibus meis anteferre debeo. Causas diducimus, quoniam per se ualet, & filius honesta petens, & explicatio rhetoricae latinae, & paternus affectus, etiam si nihil petat filius, & opportunitas ac occasio. Haec*

rationes efficiunt, ut suscipiatur scribendi negotium. Ratio uiaque docendi facilius, in causa est, cur interrogationibus agatur. Ergo initio proposuit quae scriberet, cui maxime scriberet, quo sermone, quo studio, quo tempore, qua methodo uteretur. Tenuit decorum, qui dubitantem fecit adolescentulum, respondentem senem, quique seruauit illud aduersus, & ingeniosos animi mores, obiecta filij persona, significans paternae charitatis affectum. Ocium primum & summum est.) hoc est, primum & ultimum. Horatius: Prima dicte mihi, summa dicende caesena.

*Primum itaque, quoniam aliquando Roma exeuundi potestas data est à Caesare. Ultimum, non quod sint haec extrema senectutis, aut scribendi, sed quod haud tempestiuus unquam haec filij studia inuare possit, quum pater ad philosophiam, filius ad eandem, honorumque contentionem traiciat. Erunt qui summum accipient maximum, ut à nobis in ambiguitate uerborum dissentiant, & inde uideantur esse docti. Scio equidem, summum pro maximo sepe dici. Quis hoc nescit? At in ambiguis habeo mihi meam sententiam, sicut & illi suam. Et quia quod facilius est, sciunt omnes, quod occultum & probabile uidetur, traho in lucem: ut si quis hoc malit, accipiat. At non fuit ultimum ocium. quid ita? Scripsit postea. Quid si rhetoricadi fuit occasio postremae quid si uoluntas ultimae quid si extrema spes? Nonne sic ultimum dicimus, quod simpliciter non est ultimum? Stabat uersus Horatianus hoc modo: Prima dicte mihi, extrema dicende caesena. Summa dixit: *Quantum**

Quantumobrem? nisi sic erat consuetudo loquendi. Habeo idoneum exemplum locutionis huius: si contradicis, habe tuum, et planum fac, primum & summum dixisse ueteres pro principe & maximo. non enim uallet complexio. Summum aliquando significat maximum, ergo primum: & summum significat primum & maximum. Habenda ratio totius orationis, non unius tantum particulae. Nec si pugnis exemplo, statim cedam, deserens aequo probabile. tantum fatebor utrumque posse defendi. Tu me graece soles ordine interrogare.) Cicero libro Officiorum primo: Ipse ad meam utilitatem semper cum graecis latina coniunxi. idem tibi censo faciendum. Quid fecerit uterque, hic quidem locus ostendit. Ordo interrogantis est, qui & condentis artem. Huius autem est, ut rem omnem in genera digerat, quae per pauca sunt: deinde eorum generum quasi quaedam membra dispartiat: tum propriam cuiusque uim definitione declaret. Sic Crassius de iure ciuili apud Cicero lib. 1. QVOT in partibus distribuenda est omnis doctrina dicendi? Locutus est obscurus, qui que egeat illustratione. Nam uis oratoris quinque rhetoricae partes amplectitur: quinque partes uniuersam rhetoricen. Qui locus est igitur in partitione duabus reliquis partibus, orationi, & quaestioni? Deinde, oratio est opus oratoris, uidetur ergo non esse pars rhetorices. Praeter haec, quaestio tertium membrum partitionis, materia est, non pars: naturaque praecedat orationem, propterea solet artis initio tractari. Cur hic posthabetur? Breuiter expediamus hunc nodum. Iudicandum est (inquit Fabius lib. 2.) rhetoricen in actu consistere, idcirco praedicen esse. Quae cum sit in agendo, & ipso perficiatur actu, nullum post actum, quod oculis subijciatur, opus relinquit. Actus autem quaerit artificem, in quo uis sit oratoris: quaerit orationem, qua se explicet: quaerit & quaestione suae materiae, sine qua consistere non potest oratio. Quod si oratio scribitur, non pronuntiatur, tamen haec erunt eodem fere modo necessaria. Ex his tribus constat ea quae uocatur ab eo doctrina dicendi. Alia sunt praecipua de rebus & uerbis, in quibus est uis oratoris: alia de de partibus orationis, in quibus oratio: alia de quaestionibus et statibus, in quibus ratio quaestionum. Illam rerum uarietatem continet haec partitio. Ut enim bene dicat orator, et rhetorica actu siue eloquentia utatur, habeat quandam uim communium praecipuorum necesse est: deinde rationes exordiorum, narrationum, et partium ceterarum: postea quaestionum discrimina, proprietatesque. Non igitur dico rhetoricen illam, qua quis peculiari-ter utitur agendo, uel doceri, uel à Cicero tradidit, sed rhetoricam per se in hanc generis partitionem, sed est, usu monstrasse quae partes ad bene dicendum necessariae essent. Ad actionem praecipua tendunt, & ad eam finem diriguntur: quamobrem & initio spectandus erat

finis. Ex his facile dissoluntur argumenta. Quinque rhetoricae partes absolutae, perficiunt uniuersam rhetoricam. sed uis oratoris (ut hic dicitur) angustior est, tantumque tertiae doctrinae dicendi parte continet, reliquis aut oratio et quaestio. Vtraque dicitur duobus modis. Aut est oratio, dictio oratoris ex arte confecta, et opus artificis: aut pars rhetoricae de legibus principij, narrationis, confirmationis, & perorationis. Quaestio de qua agitur, non est pars rhetoricae, sed illa quae quid thesis, quid hypothesis, qualisque utriusque natura sit, arte comprehendit. Hanc distributionem partium refert paulo post, quum rogat: In quo est ipsa uis? Quid, orationis quot sunt partes? Quid, quaestio quasnam habet partes? Ordo sic est in illis. Primum est, officium suum nosse: alterum, quibus partibus extruatur oratio: aliud, ut tractetur quaestio pro ratione naturae suae. IN quo est ipsa uis? In rebus et uerbis est omnis oratio. Quintil. Omnis oratio constat aut ex ijs quae significantur, aut ex ijs quae significant: id est, ex rebus & uerbis. At cur oratoris facultati Cicero res & uerba subiecit, quae tribuit Quintil. orationi? Quoniam oratoris est inuenire, disponere, eloqui, memoria tenere, pronuntiare: his aut partibus solum res et uerba tractantur: necesse est igitur in haec duo cadere uim oratoris. Quae cum fuerint inuenta, suisque partibus descripta, component orationem, sic orationis erunt. In ijs itaque uis est oratoris, ut causa efficiens: oratio, sicut effectum. SE Det res, & uerba inuenienda sunt, et collocanda. Vis oratoris, prima pars est tripartita rhetoricae. et ea uersatur in sententijs et uerbis. Res autem et uerba, pariuntur atque tractantur quinque uirtutibus. Pariuntur, hoc est, eruntur ab oratore, inuentione: reliquis tractantur, collocatione, elocutione, memoria, pronuntiatione: quas partes esse necessarias partitio demonstrat, hoc modo: Res, inquit, et uerba inuenienda sunt, et collocanda. Nec enim uoluntas enunciarum potest, si non haec inuenieris: nec si inuenieris, pro rerum dignitate & ordine enunciantur, nisi tua inuenta collocaris. Sedenim res collocantur et uerba. Rerum collocatio, dispositio est proprie dicta: collocatio uerborum est, elocutio. Iam reperta est ratio trium partium, inuentionis, dispositionis, & elocutionis. Ex quibus altera communem facit dispositionem: sed magis propriae sententiarum, propterea quae res uerbis potiores sunt, quodque elocutio ipsa comprehendit uerborum compositionem. Verum haec cuncta corrumpit indecora uel uoce, uel gestu pronuntiatione. Hinc igitur tribuendus est quartus locus, non actionis ordine (sic enim uidetur extrema) sed elocutionis afinitate. Nam quod elocutio est mentis interpretis, et ad eam interpretationem magnas habet partes artificiosa pronuntiatione, quadam ueluti societate coniunguntur. Quod autem earum omnium rerum custos est memoria, communis officij causa postrema pars habetur.

Nisi

Nisi forte quispiam ad pronunciationem nihil memoriam facere arbitretur. cui repugnare uidetur hęc Ciceronis traditio, qui quum pronunciationem in uocem, motum, uultumque diuisisset, quorum semper oratorem meminisse oporteret, si quid hisce de rebus aut cogitasset, aut præceptione didicisset, postrema non sine ratione memoriam fecit. Ergo inuentio prima est, collocatio secunda, quę nonnihil spectat elocutionem, cui tertius est locus: huic finitima pronunciatio, postrema memoria. Qui rhetoricen scribit ad Herennium, memoriam in partibus quarta facit. Idem Cicero sentit de Inventione. At 1. de Orat. nunc quartam, nunc ultimam constituit. Quintilianus, et omnes ferè, proximam faciunt elocutioni. Et quidem certè si pronunciatio est ultima, actio iure postrema est. Si uero spectes id quod ad actionem decoram excogitaueris, et memorię mandaueris, merito præcedit. Itaque mihi uidetur aliquid habere, quod memorię committas: et rursus aliquid in ore et membris, quod sit memoria posterius. Nec propterea duę sunt pronunciationes, sicuti non sunt duę inuentiones: una in ratione, altera in memoria. sed prome memoria quod seruabat, cõtinuatur pronunciatio, quę partim artificialis, partim naturalis est: quemadmodum uox, uultus atque motus, partes actionis. Dicet aliquis: Quid si memorię nihil est commissum, ut erit omnium custos? Fieri non potest ut habeatur oratio, et nihil memorię mädetur. Etenim si animus tria uerba inuenerit ex tempore, et alia cõtinuandi causa molitur, nisi priora seruet memoria, excidant, et inuentio sit frustra. Ergo memoria custos est, et eorum quę multo antè excogitantur, et illorum quę subito et inter dicendum reperuntur. Eadem tenet quę cõcepit animus de moderatione uocis, de membrorum totiusque corporis gestu, de uultu, et uniuersa pronunciatione oratoria. Pronunciatio diuiditur a Quintiliano in uocem, et gestum. Gestus uultum continet, motumque corporis et membrorum. Vultus est motus quidẽ, sed non qualis est manuum uel pedum, sed motus animi, qui signo quadam exteriori se prodit: quamobrem separat a motu. Quid? orationis quot sunt partes? Oratio secundum fuerat membrum partitionis, quam diuidit in quatuor partes, principium, narrationem, cõfirmationem, et perorationem. Sic enim est natura comparatũ, ut ad audiendum paremus auditorem. quum præstet aures, id de quo agitur, exponamus: ubi causam controuersiamque cognouit, rem nostram firmemus argumentis, et aduersarij demoliamur: postremõ cum affectu rei summam colligamus. Ex hoc seminario nature prodierunt quatuor partes, non ubique necessarie, sed pro ratione causarum plures pauciores ue ponendę. Vna tantum confirmatio non omitteatur unquam, quod etiam Quintilianus affirmat. Etenim comparauit confirmacionem osibus et neruis,

reliquas parteis superinducto corpori, quam uocamus carnem. Neruis est ad necessitatẽ, caro sepius ad decorem. Eodem negotio Cicero partes, et earum tradit officia, ut duę ualeant ad rem docendam, narratio, et confirmatio: ad impellendos animos duę, principium, et peroratio. Quę numeratur ab alijs partes orationis, ut partitio, propositio, egressio, iudicium, refutatio, ad has quatuor reducuntur: duę priores ad cõfirmationem, cuius erunt quasi fundamentum: egressio ad eam partem unde pendet. Iudicium summum est per omnem orationem. Refutatio cõfirmationis est: a qua tamen aliquando diducitur, aut melius docendi gratia, aut quod nostra cõfirmemus, aliena refutemus. quę duo sunt officia, uno tamen genere comprehensa: quia sunt rationis eiusdem, quod in utraque tractatur argumenta. hęc de partibus. Queris, siue tria quę præstare debeat orator? ut doceat, moueat, delectet? nam Cicero et Quintilianus hæc tradiderunt. Cur igitur hic prætermittit delectationem? Deinde, sit ne affectus omnium partium: quod uterque confirmauit. Dicat, Cicero tradidisse, non quę omnino fiunt in oratione, sed quę præcipua uidentur. Operæ precium est autẽ docere, et mouere, non item delectare, quod ipsum motu et affectu comprehenditur. An qui delectat, etiã mouet? Sunt enim qui aliquando exordiendũ putant ab iucunda re, quali mouit iudicium Crassus in Scauola. An affectus melius distinguit partes, quę delectatio? Non ita mihi uidetur. Partes enim dicerentur esse cõfusę, nisi distinguerentur affectu. At non omnia principia habent affectum et perturbationem: quamobrem dicendũ potius est, uerbũ impellendũ, quo Cicero usus est, ad utrumque motum, et iucundũ, et triste pertinere: aut (quod paulo antè dicebam) habitam esse rationem eorum quę oranti præcipua sunt et maxima. Sunt autẽ illa, finis. Finis orationis est, ut disceptator causam edoctus impellatur: quapropter in omnibus orationis partibus licet et docere, et mouere: sed præcipiendũ maxime, quod cõmodius est, ac frequentius. Quid? quęstio quas nam habet partes? Posteaquam duę priora membra partitus est, uim oratoris, et orationem partitur et ordinat quęstionem. Alteram facit infinitam, definitam alteram. Priorem, consultationem appellat: aut quoniam sepius cadit in deliberationem, ut quum de toto genere rerum consultatur, siue ne maiora uectigalia exigenda: aut quod consultare, et proponere, interdum significant idem. Thesis autẽ dicitur a Latinis propositum. Aut quod consultare est aliquid inquirere, etiã citra peristam certam atque definitam. Posteriolem quęstionem dicit controuersiam, aut quia sic erat cõsuetudo loquendi, aut quia in iudicijs a contrarijs partibus semper uersatur, aut certè quę solet plus habere asperæ cõtentionis. Erunt qui referent ad eas quas dicit circumstantias, et maxime fallentur. Non enim parit illa

illæ circumstantiæ controuersia, nisi ueniunt in quęstionem. quod si ueniunt, tã sunt controuersæ in thesi, quam in hypothesi. Ad hæc multa causæ omiissa persona agitant infinitam quęstionem, ut de maiestate lesa, de ui, de iure societatis. Quæro, sint ne cõtrouersia? Non sunt istorum iudicio, quia non habent plures circumstantias de quibus agatur, quam infinitæ quęstiones: id quod Cicero multis uerbis ostendit secundo libro de Oratore. Itaque multitudinem nihil facit, sed ratio pugne forensis apertior et acerbior. Quęstio infinita nominatur etiam quęstio generalis, quęstio uniuersalis, quęstio philosophica, a Cicero propositum, ab eodem consultatio, a Græcis δεισιμα. Quęstio finita, nunc causa dicitur, nunc controuersia, nunc quęstio particularis, nunc quęstio specialis, a Græcis ὑπεριστοιμα. Causa, id est quęstio finita, definitur in Topicis, quę certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum. Propositum, id est quęstio infinita, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Colligimus istuc, quęstionem oratori propositam ut materiam, et omnem quęstionem, sed præcipue ciuilem, eamque de certo negotio, uel (ut autẽ) de circumstantia moueri, aut de re uniuersa: hanc infinitam, illam finitam uocari. Quid? quęstio primũ est inuenire oratoris, quid quæret? Vis oratoris est in rebus, et uerbis: et ut autẽ dixit, res et uerba inuenienda sunt. Inuentio rerum, natura prior. Hęc duplex, una fidei, motus altera. Fides est firma opinio: motus, animi incitatio aut ad uoluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem. Hoc enim modo postea finiuntur. Ex hac definitione refellitur opinio illorum qui negant delectationem motu contemeri, nisi uoluptas nullam habet delectationem: quod nemo sane mentis affirmet. Nec ualet ista connexio. Nullam postea facit mentionem delectationis, ergo secludit eam. Eadem ratione colligeretur, exclusam fuisse ab arte schemata sententiarum, de quibus non egit in hoc opere. Nec uerũ est, quod aiunt, in uerbis potius quam in rebus esse delectationem. Nam faciet narrationes, quę in hoc genere præcipue sunt, non habent in uerbo ridiculum: nec illa omnia breuiter dicta, quę multatis uerbis eundem seruant leporem. Quamobrem neque Cicero, neque Quintilianus hanc partem attribuit elocutioni, sed uterque inter partes inuentionis collocauit: de delectatione facit mentionem in exornatione. Redeamus ad propositum. Ad fidem omnia referuntur argumenta: ad impellendos animos amplificationes sunt optime, quę sicut argumenta desiderant, sic etiam permulta alia sumunt. Quid igitur? motus animorum faciet ne fidem, sicut argumentatio? Inuabit quidem. Affectus enim quocumque irrumpunt, plurimum ualent. sed quia commotus animus etiam quærit argumentum, Cicero putauit a-

liud esse facere fidem, aliud animos impellere. Quid si motus capiet argumentum? Hac ratione pertinebit ad fidem. Quid si magis argumentis quam alijs rebus mouemur? Id uero negat Cicero: negant ij qui uersati sunt in Republica: quanquam Aristoteles Rhetoricorum primo istuc sentire uidetur, summum esse in argumentando præsidium. quod tum uerum fortassis est; quum apud philosophos agitur. Aliamens est imperitię multitudinis. Quid? uerbis fides fit? Argumentis fit rei dubię fides. Argumenta ducuntur e locis. Loci uocantur argumentorum sedes. In locis argumenta latent, sicut res suo quę loco ponuntur. Argumentum diuidit ac definit. De finitione priore loco dicemus. Argumentum Cicero dicit, omnem probationem. A uerbo ducitur arguo, quod est demonstro. Degeneres animos timor arguit. Quintilianus argumentum facit speciem probationis, apertiolem, ut arbitratur, uia secutus. Sed hæc est breuior, expeditior, et minus molesta: illa forte melior ad distinguendas rationum proprietates. Argumentum ὑπεριστοιμα, id est artificiale, inuenitur ab oratore. ὑπεριστοιμα, si non inuenitur ab eo, tamen ab alio in mediũ adducitur: quod sine aliqua inuentione fieri non potest. Est igitur inuentum, hoc est inuenta ratio et probatio: inueniturque ad aliquid probandum. Sit igitur probabile. Nam si credibile non esset, ut alterius faceret fidem? Nec erit argumentum, nisi propositio certa est. Ergo reperitur ad faciendam propositionis dubię fidem. Vbi facere fidem, non est necessario ac certo probare, sed ad credendum impellere. Sic est argumenti definitio constituta in hunc sensum. Argumentum est inuenta ratio probabilis, unde dubitantem impellat orator ad credendum. Quid si non impellitur: non stat per argumentum. Atqui debile est, et debile potest si non uincere, tamen impellere. At non facit fidem. Certè non facit totam, nec opus est: sed facit ex parte: alioquin adiuncta quo nam modo haberentur argumenta, sicut et enthymemata prope infinita? Est et hic quod dubitare possis. Etenim si Quintilianus aliud facit argumentum necessarium, aliud probabile, aliud non repugnans: cur hic Cicero probabile tantum ponit? an quia si necessarium est, nulla lis est, et idcirco non est argumentum, quod Fabius de signo necessario dicit: non repugnans autem sit infirmum, et ideo nihil prope faciat ad fidem? Ad hæc Cicero primo de Inventione probabile definit, id quod ferè fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hoc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue uerum. Diuiditurque paulo antè argumentationem in probabilem, et necessariam. Aristoteles primo Topicorum sic probabilia definit: Probabilia sunt ea quę probant omnes, aut permulti, aut sapientes, et hi qui dem

dem aut cuncti, aut plurimi, aut per celebres. Dicendum mihi uideatur, argumentum probabile sepius dici pro eo quod non est necessarium, illudque reperiri in omni oratione frequentissimum: ideoque oratorum esse maxime proprium. Ea de causa Cicero probabile dixisse, non qui excluderet et necessarium (nam et Fabius in *de re publica* argumento completur) sed qui uellet hoc intelligi, non oportere probationes omnes esse necessarias, sat esse si credibiles forent et probabiles. Non dicam probabile, quicquid probat, ut quidam. Nec enim est credibile quod credit, nec amabile quod amat, nec oratio probabilis que probat. Nec etiam dicam probabile, quod adhibetur ad probandum. Nam sensus definitionis esset, argumentum est quod adhibetur ad probandum ad faciendam fidem: quod ineptum est, atque absurdum. Dicam potius, necessarium probabile esse: ut sint omnia necessaria probabilia, non omnia probabilia necessaria. Diuisio locorum sic habet. Locus est aut internus, aut externus: nil omnino tertium est. aut enim re de qua agitur inspicimus, aut aliud quod ad eam referri possit. Hoc modo sit duplex ratio locorum. Personae autem et accidentia hic nomine rei continentur. Quintilianus libro 5. Nec esse argumentorum loci possunt, nisi qui rebus aut personis accidunt. An quae rei inhaerent, illam constituunt? Non, inquit argutus quidam: sed inhaerent, quae oblata causa interna agitatione quaeruntur. Ergo tua definitione si non quaerentur, non inhaerent. Inest definitio: an rem non constituit? Insunt genus et differentia: nonne rem continent? Age proprium et accidens etsi non formant speciem, nihil ne uiuat rei naturam? Ista sunt quae Aristoteles rebus inesse dicit, et illarum uim naturamque totam continere. Quid igitur aliud est rem constituere? Quid si tua interna agitatione quaerentur, et non inueniuntur, inhaerent ne? Maxime. Quid igitur facit inuestigatio? Quanto melius Agricola? qui aliquot rationes locorum assignat in rei substantia, non refert ad inuestigationem. Sed de his satis. Priore loco tractat ea quae extrinsecus assumuntur, quae in Topicis posteriore tractauit. Illic progrediebatur a propiore ad remotius: hic remotiorem facilioremque anteponit materiam. Et si ista prius inquiri solent, non tamen semper in arte prima tractari: nec res in artibus eo semper ordine collocatur, quo quaeruntur in agendo. Testimonium extrinsecus assumitur, et aliunde adducitur ad causam. Est autem, ut definit in Topicis, omne quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendam fidem. Testimoniorum multae species, ut praedicta, 50 rum mores, tormenta, tabulae, iuramentum, testes. In his enim quoddam est testimonium, aut iudicium, aut populi, aut eorum qui torti sunt, aut signatorum, aut iuratorum, aut testium. Haec autem dicuntur *in rebus*, id

est inartificialia, quia non pariuntur ab oratore, sed a litigatore afferuntur. Quamobrem Cicero, quae sine arte putantur, inquit, ea remota appello, ut testimonia. Sunt alia quae numerat eodem modo inartificialia, si ad oratorem perferuntur, ut oracula, ut pacta quae citantur a uulgo. Tamen permulta sunt testimonia quae non accipit orator, sed ipse quaerit, ut quae secretioribus continentur literis, autoritates, senatus consulta, edicta, plebiscita, leges. qua de causis Cicero non affirmat esse sine arte testimonia, sed talia putari. Eadem ratione Quintilianus exempla diuisit a sex generibus testimoniorum. Ergo si species inuentionem, non omnia sunt in arte: si tractationem, omnia ad praeccepta referuntur. Testimonium diuinitus est, uel humanum: nam solis diis et hominibus mentibus uerbis exprimere datum putauit. Diuina testimonia sunt oracula, id est deorum uoces: quae sic appellantur, quod inest his deorum oratio. Auspicia, quae seruabant augures, quorum erat obseruare de caelo: quae non in aurbus tantum posita fuerunt, sed et in tonitruiis, et in fulminibus, et tempestatibus, et procellis, et in id genus rebus. quod in Antonium Cicero multis locis ostendit. Vaticinationes, uatum diuinationes, ut Sibyllarum, Calchantis, et Cassandra apud Homerum. Responsum sacerdotum, rerum diuinarum interpretationes. quae sacerdotum non aliter esse putabantur, quam iuris humani declaratio, iurisperitorum. Aruspicum responsa, sunt diuinationes quae sumuntur ab extorum inspectione. Exta quidem a uictimis 30 exempta et reddita, putabantur indicare deorum uoluntatem. Aruspices etiam prodigia interpretabantur: ut quid portederet equus Iulij Caesaris, auctore Suetonio. Responsum conectorum, interpretationes somniorum, si qua uenire ab Ioue crederentur. Si quis apertius haec intueri uolet, inspicat lib. Ciceronis de Diuinatione. Ceterum ex illis argumenta dicere non est magni negotij, quandoquidem istuc imperiti facilius, adeo, ut haec esse sine arte dicantur. Quod si alia religio nostra est, alia antiquorum, et haec omnia 40 accommodare temporis neque possumus, neque debemus, non tamen omnino sunt inutilia. Plura nobis quam illis oracula, multa signa et prodigia, multae uaticinationes, multa responsa sanctorum uirorum, nonnullae somniorum interpretationes: et si nullae sint, tamen res antiquorum nosse, neminem poeniteat. Humanis testimonij partes, autoritas, uoluntas, oratio: quarum discrimen est. Autoritas habet dignitatem, ac praefert aliquid quod uideatur imitandum: ut si quid uisum gentibus, populis, sapientissimis uiris, legumlatoribus, claris ciuibus, poetis, magnisque rerum scriptoribus. Quarum rerum plena sunt orationes, plene disputationes omnium: nec ulli doctis et indoctis frequentius argumentum est. Quae sint autem quae faciant autoritatem, Cic. tradit in Topicis. Voluntas

non est ad imitandum proposita, sed pro affectu suum de re praescribit iudicium: ut uoluntas testamentorum, ut mandatorum, ut privilegiorum. Et huc forte pertinet illud, Sit pro ratione uoluntas. Ea sepe rebus scriptis inquiruntur: unde status est legalis, de scripto et uoluntate. Oratio est omnis expressa uerbis sententia, ut populi sermo, testium dicta, et ea uerba litigatorum, quae de causa circumferuntur. Oratio aut libera est, aut expressa. Libera sunt eorum testium uerba, quibus non est lege denunciatum, et si de re sponte iactantur. Orationis expressae sunt ea quae dicuntur in tormentis, et quae in argumentationibus, aut metu, aut alia ratione exprimentur, id est, extorquentur. An expressa dicit asseruata, et sic notata, ut negari non possint? Minime. Qui scis? Libera et expressa ponuntur contraria, sicuti libere loqui et coacte. Expressa autem, pro asseruatis, non opponuntur liberis uerbis. Ad haec qui libere loquitur, nonne uoces exprimit, id est sic edit, ut notari queat? Testis liberum et uoluntarium testimonium dixit apud iudices: negari iam non potest. Erit igitur expressum istorum sententia, et idem erit liberum et expressum: quod est absurdum. An oratio expressa genus est scripti, pacti, promissi, iurati, atque quaesiti? Nam qui ab iurante hoc uerbo, putant esse genus istorum. Falso putant. Sunt enim pacta quaedam libera, et promissa, et iurata, et quodammodo quaesita, ut si qui ultro se dedit in quaestionem, uerba dixit: quod plerumque serui faciunt. Ad haec, quando transacta sunt, non ultra sunt libera. Audio. Multa quoque libere dicta sunt, quae suis autoribus attulerunt exitum. Non enim poterant negari, nec erant ultra libera. Iurauit, aliquis remotis arbitris, se ducturum puellam. adductus in iudicium, iurasse se negauit. absolutus est. Dicunt orationem iurifurandi liberam fuisse, quia potuit negari: et tamen iurata referunt ad orationem expressam, et sibi repugnant. Ad testimonium scripta referuntur, ut chirographa, syngrapha, stipulationes, commentarij, uulgo regesta dicuntur. Edicta literis proposita, quae proprie infinita procedunt a magistratibus. Item acta, ut senatus, et leges, et rerum gestarum testata memoria. Adde etiam pacta, promissa, iurata, quaesita. Pactum, quod inter aliquos conuenit, ualebit, etiam si nihil scriptum est, differt a promisso: quia pactum minimum duorum est, ut in sponsalibus: promissum, unius esse potest. Pactum firmitus, promissum debilius. Iurata dicit ea, quaecumque dixerit iuratus, aut testis, aut alius, siue apud iudices, siue apud alios loquatur. Quaesita proprie tormentorum sunt, unde tormenta nominantur quaestiones. Eo tamen referre 50 possis, quaecumque fuerint expressa, siue a recusantibus extorta, ut extorquentur multa pollicitationibus, nimis, metu, dolo, uerbis. Istorum omnium genus est oratio. Quae sunt quae dicitur insita? Locus est

aut insitus, aut assumptus. Et argumentum aliud in fixum, aliud remotum, quod extrinsecus adducitur in causam. Assumptum partiuit. Insitum diuidit in quatuor partes, in definitionem, in partium enumerationem, in notationem, in affecta ad id de quo quaeritur. Affecta in decem et treis species distribuit. Haec eadem uero ad eam rem comparato libello Topicorum tradit ex Aristotele: unde quod ad rem presentem faciat, petere possis. Ridiculum putarem, multa quae Cicero, 10 plura quae Boetius tradidit, his inferre commentarijs. Liber est ad manum, in quo sunt praeccepta de ratione locorum digesta. Paucis igitur definitiones et exempla perstringamus. Insita dicuntur, insita rebus ipsis de quibus est controversia, quae uel *in re*, id est substantiam, uel *in rebus*, id est accidentia significant. Haec duo sunt in rerum natura, ad quae omnia referuntur a sapientiae professoribus. Substantiae sunt, totum, et eius definitio, partes, notatio, quae definitionis est species, genus, forma, differentia, quae speciem constituit. Accidentium uero sunt multae differentiae, propria, similia, contraria, adiuncta, comparationes. Antecedentia autem, consequentia, repugnancia, causae, et effecta, mediam seruare naturam uidentur, quae Boetius ad substantiam refert. Certum non potest antecedens esse, quin sit consequens: nec consequens, quin sit antecedens: nec effecta, quin sint aut fuerint causae. Sic res habet in ijs quae dicuntur ad aliquid, ut non est dominus sine seruo, nec seruus sine domino. Hoc tamen non efficit, id quod antecedit, substantiam semper esse: ut, si peperit mulier, cum uiro concubuit. Scientia est qualitas: nec tamen esse possit, nisi sit quod sciri queat. Si igitur res substantiae inspicimus, alia erunt substantiae, alia accidentia. Verba haec, antecedens, consequens, repugnans, et cetera, quandoquidem referuntur ad aliud, in accidentibus erunt. rationes rerum, quae relatione quadam conferuntur, hoc ipsum quod sunt, aliud referunt, nec tamen in substantijs collocantur, nisi quadam similitudine ducta ab ijs quae proprie, per seque 40 sunt. Sunt qui repugnancia ad accidentia tantum pertinere existimant. atqui si eadem ratio est argumentandi ab antecedentibus et consequentibus et repugnantijs, ut Cicero uult, latius oportet extendere repugnantiae nomen. Non autem proprie dicimus, Socrates et Plato repugnare, sed repugnancia sunt haec, eundem numero hominem Socratem esse, et eundem Platonem: quod in illis est ratio substantiae diuersa, propter quam physici non modo repugnare formas, sed esse contrarias quasdam, dicere interdum non uidentur. Affecta Boetius finit, quae quodammodo ad aliquid referri possunt, ut ad id cui natura cohaeret, ut genus est formarum, formae generis, antecedentia consequentium, consequentia antecedentium: cetera eodem modo. Ceterum, quod notauit Gellius, affecta

fecta Cicero dicit, quæ non ad finem ipsum, sed proxime finem progressa deducta ue sunt: ut de Prouincijs consularibus, Bellum affectum uidemus, & (ue re ut dicam) propè confectum. Quem si capiamus intellectum, dicentur affecta ad id de quo queritur, ea quæ totum non conficiunt, sed ex parte faciunt: nec sunt ipsa per se confecta, sed affecta, quæ rebus alijs adiuncta, plenam recipiunt absolutionem: ut nec animal hominem, nec rationale constituit, sed utrumq; animal rationale. Quod eo firmius est, quod hic auctor frequenter in hunc sensum affectorum nomen usurpauit, & quod in Topicis relatiua quæ dicuntur à Boëtio, non affecta dixit, sed ea quæ cum aliquo conferuntur. Quamobrem tres facit locos, quibus totum comprehenditur, finitionem, partium enumerationem, ac notationem: reliquos autem segregat, ut qui non ad totum adhibeantur, sed ad totius aliquam partem, quod affectorum propriū est. Si quis est cui nō arriдет hęc nominis ratio, sciat me non ut certam firmamq; pronunciare, sed inquirere uerborum significationes, & experiri, possint ne proposito conuenire. An affecta dixit, ut nunc iuris prudentes, rei principi adiuncta atq; connexa & an cognata & affinia? an ὑποκειμένη καὶ συνειρημένη: an subiecta rei de qua agitur? Quicquid est, affecta sunt insita ac inherencia, nec adhibentur ad totum probandum. Iam ad singula ueniamus. Definitio est auctore Cicero, earum rerum, quæ sunt eius rei propriæ, quam definire uolumus, breuis & circumscripta quedam explicatio. Rhetoricæ est bene dicendi scientia, bene dicere præclarum est, igitur Rhetoricæ præclara est. Partium enumeratio, quæ duas plures ue partes numero ponit, ut aliquid inde colligatur. Ciuis est, ergo natus, aut factus, non est natus, ergo factus: non est neq; natus neque factus, non igitur ciuis. In partium enumeratione intelligitur & diuisio formarum. Sunt qui diuisionem in locis habendam negent, forte quod Aristoteles ostenderit definitionem à diuisione non posse demonstrari. At idem Aristoteles in Topicis locum à diuisione semel et iterum ponit. Verba philosophi transcribere, nisi breuitati studeam. Notatio uis est uerbi, quam Græci ἐπιμορφία uocant, id est ueriloquium: quod uerbum tanquam durius euitat, notationē que subijcit, quia sunt uerba rerum notæ. Si consul patriæ consulit, Marcus Antonius autem patriam euerit, non est habendus consul. Non assentior ijs qui nomen subijciunt accidenti: propterea quod nomen inuoluit atq; implicat, quod definitio pluribus exponit. Nomen igitur et definitio sunt eiusdē rei, non alterū est rei, alterū accidētis. Quod si nomen mutatur ut accidentia, nihil est ad Ciceronem improbandum: qui rem, non uerba spectat, nisi quatenus subserviunt rebus. Notatio exprimit uim nominis. Nomen dū manet, confect-

ur ad rem, totumq; designat. Indignū est, meo iudicio, uana quadam subtilitate uiolare atque dissipare grauitatem summi uiri, cui penè omnia referre debent acceptum, qui grauitate & copiose aliqua de re differere possunt. Nomen ut est nox, rei accidit: ut substantiam significat, sequitur rem, sine qua inane est. Coniugata sunt, quæ ab una origine deducta, uariè flectuntur, ut pascuū, pasco, compascuus: Iustus, iustitia, iuste. Iuste facit, iustus est igitur. Mori miserū non est, non igitur misera mors est. Coniugatis frequenter utitur Aristoteles in Topicis, & ea separat à casibus, qui ferè sunt nomen & aduerbium, ut sapiens sapienter, temperatus temperatè. Genus est, quod habet formas, ut animal hominem & beluam. Virtus prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Virtus non est agere malignè, non igitur prudentia est malitia fallendi. Forma uel species, quæ genere continetur. Si furū est, uitū est. Nouit artē, qui nouit grammaticen. In specie continentur et singula quæ dialectici uocant indiuidua. Odit se nemo, nō igitur Cato, q̄ sibi manus attulit, oderat se? Similitudo rerū, collatio p̄ qualitātē. Cicero, Ut cursu cursus, sic in uiris fortibus uirtus uirtute superatur. Differentia, quæ res à re differt, siue in rei substantia est, ut rationale: siue proprium est, ut rostrum habere (propriū enim nomine differentie continetur) siue ue accidens, ut albū esse, sedere, dormire. Cōplectar uno uerbo: Quicquid simile non est, differens est, ut hic sumitur differentie nomen. Seruit, ergo seruus est. hæc sunt coniugata: Dissolue per differentiam. Aliud est seruum esse, aliud seruire. addictus quidā seruit, neq; is est seruus. Nam differentia ad resellendum plurimum ualeat. Dicit aliquis, per differentiam intelligi tantum dissimilitudinem, sic enim similitudini opponitur. Non est ita: non secluditur illa differentia substantialis, de qua tam multa Aristoteles, quo rationes locorum duxit Cicero. Nec differentia & similitudo sunt contraria: sed differenti substantia, idē: differenti quātitate, par: differenti qualitate, simile opponitur. Cōtrariorū, quæ ab alijs oppositæ dicuntur, quatuor sunt genera. Vnū eorum quæ Cicero dicit aduersa, ut sapientia, stultitia, alterū est priuationium, id est, habitus & priuationis, ut dies nox, lux tenebræ, uidens cæcus. Huc refert Cicero, quæ negantur per præpositionem In, ut dignitas indignitas. Aliud eorū quæ cū aliquo cōferuntur, relatiua nominant, ut maius minus. Aliud contradicentium, ut, Est, non est. Coniuncta uocantur aliter adiuncta: uocantur etiam à Quintiliano cōsequentia. Sunt ea quæ natura finitima, sepe quidem, nō tamen necessario coherent, ut metus pallor, ut uerecundia rubor, ut amor stuprum. Venenum dedit nouerca. Nō lafit filium mater: Fuit mali conscius. Adultera est; lauat cum iuuenibus. Admonet hic locus, ut

quæ

queratur; quid ante rem, quid cum re, quidq; post reuenerit: ut eadem antecedunt rixæ, comitatur per turbatio, sequitur fuga. Hinc oratoribus innumeralia ducuntur argumenta. Eo siquidem multa signa referuntur: deinde multæ causarum, quæ non agūt necessariò, ut ira, supbia, ad hæc multæ ἰσοπέδιοι, id est appendices & circumstantiæ rerum atq; personarum, ut patria, genus, educatio. Antecedentia sunt, quibus positis aliud consequatur necesse est: ut incumbente mari procella, sequitur fluctus. Item ab antecedentibus argumentum ducitur, quum assumimus antecedentia ad inferenda consequentia. Si dies est, nox non est, dies est aut, nox igitur nō est. Consequentia, quæ rem necessariò consequuntur. Si mensis est, satū est. Si spirat, uiuūt. Et consequentia, quæ sic inferunt antecedentia, Si homo est, animal est: non est animal, non est igitur homo. Repugnantia, quæ contrarijs adiuncta, cum re nunquam coherentē possunt: ut amare, odisse, contraria sunt: odio cædes adiungitur: repugnant igitur, amare, occidere. Repugnat etiam, quicquid eiusmodi est, ut coherentē nunquam possit. Cicero in Topicis: Adiuncta, inquit, de quibus paulo antè dictum est, non semper eueniunt, consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessariò consequuntur: item quæ & antecedentia & repugnantia. Quicquid enim antecedit quamque rem, id coherent cum re necessariò. Et quicquid repugnat, id eiusmodi est, ut coherentē nunquam possit. Hæc ille. Quæ sententia cū uera esset, & perspicua, ac propter adiuncta, quæ necessariò non coherent, inuenit esset hic locus, nō defuerunt tamen qui diuimum oratorem, tanquam parum uidisset, arguerunt. Nos optimum ducem sequemur: dicemusq; plurima esse in rerum natura sibi coherentia: si non semper, adiuncta sunt: si semper, antecedentia, aut consequentia, aut ex contrario repugnantia. Cur non arguunt Aristotelē, q̄ hūc locum assignauit secundo Topicorum? Habet illum ducem Cicero. Hi tres loci natura, sed est una ratio inueniendi argumenti. Quamobrem frustra desudat Boëtius, qui probare contendit, unum esse locum quem Cicero tripartitum facit. Si unum est ac idem quærem locus, cur sunt tres uariæ definitiones? cur rationes diuersæ? cur argumentum ad antecedens referri potest, ut non referatur ad repugnans? cur Cicero in numerandis his alia et alia repetit, ut in diuersis? Causa est, quæ rem efficit uel sola, uel cum alijs iuncta. Auaritia captus, nunquā quiescit. Causarum alia necessaria, ut, si corpus est in luce, umbra est, alia non necessaria, si amat eā, ducet iuxorē. Rursus causarū genera duo sunt. unum, quod efficit, ut ignis accendit, alterum, sine quo res non efficitur, ut materia, tēpus, locus: quæ causæ solidæ ab ipso non mutantur in Topicis. Ad hoc secundum genus perti-

net illa causa formalis toties recantata, materialisq; ad prius autem, causa efficiens atq; finalis, quæ uerba spinosa non tractat Cicero. Vide secundam 2011 partem. Causa formalis est duplex. Est enim forma, quæ speciem constituit. est forma accidentaria. Prior, ut ait, est causa efficiens. Auctor est Aristoteles secundo de Anima. Hanc inepti referunt ad differentiam, qui tamen nomine differentie fabulantur solam intelligi qualitatem. Quum dico causam formalem pertinere ad secundum genus, intelligo causam accidentariam, quæ Quintilianus ostendit in poetas, non potuisse uolare Dædalum. Addo etiā formā substantiāle, quæ accidentibus tribuuntur actiones, ut à medicis quedam, & ab alijs qui more physicorū non loquuntur. Hoc modo calor naturalis alimentū conficere dicitur, quod nequeat sine forma uiuētis. hoc modo abundantia parit iniuriam. Efecta sunt quæcumq; efficiuntur ex causis: ut, Titubat, ergo ebrius est. Comparatio, maior & minor rerum collatio est in dispari quantitate. A similibus utraq; segregare, nihil difficile est. Illa sunt qualitatis, hæc aut quantitatē. Comparatio parium non facile separatur, nisi dixeris esse tantum in quantitate. Qui separare conati sunt, exhausto labore rem fecerunt incertiore. In similibus aiunt non esse tertium quiddam, quod sit in comparatione. quod falsum puto. Nam duo minimum conferuntur, & accidens est tertium, in quo conueniunt. Relinquamus igitur hanc subtilitatem, neq; enim propter eam similitudo & comparatio diuiduntur. Exempla sunt, Si quis sacrilegium facit, faciet furtum. Qui facile ac palam mentitur, peierabit. Qui ob rem iudicandam pecuniam accipit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Hæc de locis anguste locuti sumus.

V Definitio, ut contrarium, ut ea quæ sunt ipsi contrario ue eius aut similia, aut dissimilia. Querere permulti quid sibi uellet hic Cicero, cur hic locos repeteret, q̄ nec alijs libris ipse fecisset, nec scriptores ceteri qui topicā rationem tradiderunt. Arbitrabamur ex ijs quos uidimus nonnulli, summam colligi superiores locos. In quo mihi falli uidebatur, q̄ earū rerū fiat coaceruatio, quæ sparsæ fuerūt: hic aut locos tanta breuitate numerauit, ut nulla fuerit opus repetitione. Dicam quod sentio. Postea quædam posuisset argumentorum sedes, quæ ueræ & stabiles essent, uidit alias esse non ita dissimiles, quæ quoniā parū distarent, nihil distare uiderentur: unde quoq; liceret oratoribus argumenta producere. ijs porro nomina defuerunt: superioribus igitur quadam similitudine comparauit. quod ostendunt hæc aduerbia, ut, quasi, sepe repetita: quæ tū demū congruunt, si qua forte ducitur aliunde translatio sermonis. Est igitur uera finitio, quæ dā imago finitionis. Sunt uerè cōtraria, quæ dā similia contrariorū. An hæc repeti-

tio p̄tinet ad fictionē, quā omnes peragere locos scribit Quintilianus in 5. Non, opinor. Nihil habet noui fictio prater hypothēsim, quā quidem non mutat locum, sed fingit id esse quod non est. quamobrem potius est figura, sicut fictio personarū. Hic autem non agitur de figuris, neq; de fictis locis, neq; de fictis rationibus et argumentis, sed de sedibus quadā similitudine cōstitutis. Nec aduerbiū quasi fingentis est, sed similia conferentis. Sicut syllogismus qui ducit ad incōmodū, siue *ἀδύνατον*, quicq; sit per *ἀδύνατον*, nihil uariat figurā, ita nec fictio locos. Et si autem non est geographi scribere loca, quā ars memoriae fingit: ita non est rhetoris, in artem referre quos quisq; sibi fingat locos inuentionis. An hæc repetitio fit, ut ostendatur principes oratorū loci? Non enim repetiuit omnes. Neq; istuc quidē. Frustra enim hæc duo aduerbia, ut, et quasi, toties insererentur enumerationi: et facilius excepiisset incultos (si qui sunt inculti et infrequentes) quam regressus esset per omnes cultos. An priore loco statuit uocabula artis, posteriori nomina exemplorum: hoc est, an definitio in enumeratione prima nomen est loci, in secunda significat aliquam definitionem ad eum locum reducendam? Hoc si affirmem, multa me incommoda sequantur: Primum exempla, quæ rem illustrare debent, nihil afferent lucis eisdem nominibus, pariq; breuitate designata. Deinde non aptius dicetur, Definitio est locus ut definitio, quam, narratio pars est orationis ut narratio. Nemo autem sic exponit idem per idem. Quis ita loquitur? Prima cōiugatio uerborū habet a productum in secūda persona tempore presenti indicantis modi, ut prima coniugatio? Non ne istud absurdum est, et inauditum? Non aliud est prima coniugatio quam prima coniugatio, nec definitio quam definitio. Præterea definitio erit in definitione, et contrariū in contrario, et contentio in contentione, et idem in seipso. Nam in secunda enumeratione definitio non unam significat orationem, quæ quid res sit, breuiter exponit. Alioqui sensus erit, definitio locus est, ut aliqua una definitio, hoc autem tam ridiculum, quam istud est, Exclamatio color est rhetoricus, ut aliqua exclamatio, quasi nomen artis sit color rhetoricus, non id quod significatur per illud nomen. Ad hæc cum hæc oratio, animal rationale, definitio hominis appellatur, quero an artis nomine dicitur, an non? Artis, inquit. Nomen quoties definitio appellabitur, nomine artis appellabitur: ut animal genus? Sanē. Quomodo igitur hic definitio nomen erit artis, et non erit? Constat enim animal rationale definitione comprehendī, et ea quæ loci, et ea quæ exempli significatrix est. Et quemadmodum in hac oratione, Omne genus habet species, genus est secundæ significationis, ut dialectici loquuntur: sic et in hac, Quoddam genus habet spe-

cies. Eodem modo dicendū de definitione in uniuersum, et de aliqua definitione. Alij communiscuntur aliud: quā bene uiderint. Ego de locis per similitudinem dictis hanc esse factam descriptionem existimo. Iam experiamur exempla. Ut definitio. Si comœdia est imitatio uitæ, speculum consuetudinū, imago ueritatis: illa certē legenda est. Ut contrarium. Nihil educationi pueritiæ contrarium magis, quā patris indulgentia: tollenda igitur. Educatio et indulgentia non sunt contraria, sed quemadmodū contraria se demoliuntur: sic bonos corrūpit indulgētia. Hoc modo in orationibus multa facit contraria uideri, quæ non sunt ipsa contraria, ut iudicium censorū pro Cluentio. Ut similia. Cic. Philip. 5. Quid interest utrū hanc urbē oppugnet, an huius urbis propugnaculū? Similia uult esse, urbē obsideri a M. Antonio, et coloniā Mutinensem: quæ tamen similia non sunt. Ut dissimilia. Accipe quæ similia tradit Cicero: Si fidē prestare debet tutor, et procurator. Dissolue hoc modo: Nō quemadmodū fidē debet tutor, et procurator. Nā loco parentis relictus est tutor, non itē procurator. Hæc sunt ut dissimilia, et tanquā differentia. De consentaneis, et præcurrentibus et repugnantibus Cic. 2. de Oratore facit mentionē, et hoc proponit exemplū: Non si Opimius defendisti Carbo, idcirco te isti bonū ciuē putabunt. Simulasse te, et aliud quid quæsisse perspicuū est, qd T. Gracchi mortē sepe in concionibus deplorasti, qd P. Africani necis socius fuisti, quod eā legē in tribunatu tulisti, quod semper a bonis dissensisti. Consentanea sunt, Carbonē nō esse bonū ciuē, et ista malē administrasse. Dissentanea uerō et repugnantia. Hæc fecisse, et ciuē bonū esse. At quid differunt consentanea et adiuncta? In priore locorū enumeratione conueniebant in unū genus adiunctorū: nunc autem distrahuntur hac differentia. Coniuncta, quod et nomen ostendit, tempore sunt finitima, et prope coherentia, ut metus, pallor. Consentanea ferē quidem consequuntur, sed tempore nonnihil distant, nec proximē coherent: ut illa Ciceronis. Quasi pugnantia demonstrantur exēplo superiore. neq; enim pugnat, malē antea acta uita, præsensq; ratio melior: sed ut pugnantia cōferuntur. Quasi causæ. Cic. Philip. Tibi certē confitendum, causam perniciosissimi belli in persona tua constituisse. Nō M. Anton. causa belli uilis erat, sed a Cicerone causa dicebatur. Ut euentus, exemplum proximum in contrarium recurret. Distributiones capiunt, et partitionē, et diuisionē. Si diuidas species, et confreas ad enumerationē partium, constitues formarum tanquam partium distributionem: ut quum superior locus fuerit de numeratione partū, hic sit de numeratione formarum: ut, si sponsia neq; herba est, neq; frutex, neq; arbor, haberi plāta nullo modo potest. Distributio inter colores habetur

habetur in Rhetoricis ad Herennium. Verum Cicero posuit enumerationē partium, diuisionem autem ut enumerationē esse uoluit. Genera sunt formarum, non partium. Rursus partes erunt totius, haud generis. Hæc ergo dicuntur ex similitudine, Si T. Gracchus et Saturninus in tribunatu sunt iure cæsi, magistratum seditiosum necare licet. Magistratus est genus, Tribunatus species, Tyberius et Saturninus partes. Ut primordia, et quasi præcurrentia. Vide consentanea. Quintilianus, Ex initijs summa colligitur: Non possum togam prætextā sperare, quæ orationem pullum uideam. Certē inter consentanea, et adiuncta, et præcurrentia, non ita magnū discrimen est, quum possint adiunctorum nomine contineri. Ut rerum contentiones, id est, ut comparationes, quādo res natura maior pro minore, aut minor pro maiore, aut impar pro pari sumitur. Ouidius secundo Pastorū: Romule concedas, facit hic tua magna tuendo Mœnia, quæ dederas transfilienda Remo. Maius est Romulum mœnia condidisse, quā Cæsarem Augustum condita seruasse: hoc uult tamen ut minus haberi. Facultas uis est in rebus, *ἀδύνατος*. Cōparatur autem aut natura rerum, aut affectio, aut tempus, aut facultas. Author est Cicero in Topicis.

OMNIBVS NE igitur ex his locis argumenta sumemus? Posteaquam locos eorumq; naturam cognoueris, si proposita fuerit ad dicendum materia, singulos perscrutaberis. Queremus si nihil dederit locus primus, aut si quod attulerit, non ita multū faciet ad rem propositam, uenies ad secundum, et ita deinceps, donec excutientur argumenta, quæ nec leuia sint, nec communia. Leuia contemnuntur, communia rapiuntur in diuersas controuersias, et plus nocent quā in profuturum, nisi iacta retorquentur. Ex argumentis optimum, quod firmissimum: deinde credibile. Quæ sunt communia, ut quibus uterq; litigator uti possit, et tanquam non repugnantia, sepe numero præternittenda. Tamen est et apud hunc in orationibus suis leuibus argumentis locus, et communibus. Quid ergo? leuia semper reiicienda arbitratur: quia præcepta feruntur in id quod est optimum, deinde quod optimo proximum. Si quid sua natura sit improbandū, quo tamen utamur, non tam præcepti fuerit, quā inopia atq; necessitatis. Ergo semper leuia reiiciemus in delectu. Si uerō tempus requiret, utemur tanquam seruis in bello post præliū Cannense. An leuia dicit ea quæ nullius sunt ponderis? an etiam illa quæ parum grauitatis habent in oratione? De priori genere quid attinet præcipere? Nemo sanæ mentis inducit argumentum, quod nihil omnino iuuat. Debilia frequenter assumunt, qui negligentius fortia quæsierunt. Monendi sunt igitur, ut leuia reiiciant, grauiā legant, si modo grauium copia suppetit. Non statim bonus est dux, qui non legit ad bellum pueros, senes, mulieres et imma-

lidos: sed qui ex ijs qui robur aliquod præ se ferūt, optimos quosq; et fortissimos excimere nouit, et in album referre. Sic in argumentorum delectu parum est ea quæ nullis sunt uiribus, reiicere, nisi et ea quæ leuiter pugnant, prætereas. Quum autem uocabit tempus, omnes qui arma ferre possunt, illis erit locus, non ut in delectu, sed ut in repentino tumultu. Nō necessaria sunt, quæ detracta causæ nullum afferunt incommodum, et quæ in re de qua agitur, superuacua sunt. QVONIAM de fide respōdisti, uolo audire de motu. Loco tu, id est ex ordine tu quidem queris. Nam propositum fuerat oratori, inueniendum quemadmodum fidem faceret ijs quibus persuadere uellet, et quemadmodum motū eorum animis adferret: ex quibus alterum restabat. Ne (quod multi faciunt) locos hic legeris. Nulli reperiuntur loci præter assignatos, nisi qui minores his maioribus continentur. At affectuum sunt loci. Credo. Num propterea qui uult audire de motu, locos querit? At querere potest. Potest quidem. Num Cicero descripsit in hoc libello, quū de oratione egit, ac questione? Cur frustra quæreret locos? Notauit quosdam in amplificatione, quæ maxime perorationis est. Notauerit quædam præcepta, locos non dixerim nouos, quod assignatis omnes res continentur. De uerbis autem non agitur in præsentia. Contemplare potius, quemadmodum sit affectus insertus orationi, ac questioni. Orationis, inquit, partes quatuor. Duæ ualent ad impellendos animos, principium, et peroratio. Has itaq; partes qui præceptis assequitur, eodem negotio de motu præcipit. Iam quæstio uel in demonstrationem cadit, uel in deliberationem, uel in iudicium. Quibus cum sit propria quædam facies, atq; distincta ratio tractandi, quæ arte colligitur, necesse est inter præcipiendū ea constitui, quo nam quodq; genus affectu iuuetur. Ergo permista sunt de motu affectuq; præcepta, nisi quæ ratio amplificandi traditur. QUID sequitur igitur? Dispositio secunda pars est Rhetoricæ, eaq; inuentionis propria, quia rerum est dispositio uerborum compositio. Dispositio, quoniam accommodatur ad finem quæstionis: diuiditur in eam quæ est quæstionis infinitæ, et eam quæ finita. Dispositionis in infinita quæstione ordo est idem serē, inquit, quem exposui locorum. Tamen postea dicit, utriusq; quæstionis similem esse dispositionem. Id arbitror factum, quod utroq; modo tractari potest consultatio. In consultatione finis est fides, quæ fit argumentis: argumenta ut tractantur a philosophis, ordine locorum optime collocantur. Locorum non est idem ordo apud omnes (quod in Aristotele et Cicerone uidere licet) non etiam eadem ratio disponendi omnibus qui propositum tractant. Suum cuique consilium est, et quæstiones aliæ disponuntur ordine naturæ, aliæ ducunt initium

ab ijs quæ notiora sunt nobis, & hinc progrediuntur ad ea quæ planiora sunt natura. Persequamur, si placet, infinita quæstionē ea dispositione quam Cicero fecit locorū. Sit hæc, An mors sit contemnenda? A' finitione, Nihil est cur morte terreamur. quid enim mors est aliud quam corporis & anime dissolutio? quæ membris ut carcere quæ anima liberetur, nobis et suavis et iucunda esse debet. Ab enumeratione: Etenim siue natura morimur, parenti omnium rerum obtemperandū est: siue fato, deorum uoluntati: siue casu, ferendum æquore animo, quod optimū sit non nasci, aut ocyus aboleri. Ab etymologia: Morte quidem dissoluimur: quæ de re mors a nobis, ut a Græcis *μῆρος*, a separandis partibus nominatur, quæ seiuuatio quid habet mali? quid non potius boni, si cōiunctio fuerat misera, omnibusq; fortunæ procellis obnoxia? A' coniugatis: Mori igitur bonū est, & ideo mors bona: quam sicut molestia antecedit, ita quoq; subsequitur felicitas. A' genere: Nulla dissolutio timenda est, quam diuina lege patiuntur omnes. eiusmodi obitus est. A' specie: Mors omnis aut uiolenta, aut naturalis est. uolentā cōtemnunt fortes atq; sapientes: naturalem omnes qui nature parenti nō repugnant. mors igitur omnis contemnenda. A' similitudine: Ab arboribus fructus uel sua sponte cadunt, femina frumentorū sponte moriuntur, ut transeant in messem: solus homo traducetur inuitus? A' differentia: Hominis exitus non est ut ceterarū rerum: cetera corrumpuntur nullo tempore reditura: homo solus tum maxime uiuit, quādo mori uidetur. A' contrario: Hæc uita in corpore, molesta, grauis, misera: mors igitur suavis, facilis, & beata. Ab adiunctis: Sed improbi mortem impatienter ferunt: quia qui in uoluptatibus summū bonum collocarunt, ijs omnibus interitus grauis est. Si probè uixeris, migrare iucundum est: si improbè, pertriste. Lewis est hæc uia sapientissimis quibusq; propter ea quod non grauius putant e uita migrare, quā in hanc lucem uenire. Ab antecedentibus & consequentibus: Nihil esse graue existimant, quod sit a natura constitutū. Nā scimus, ergo morimur. Et quia morimur, idcirco nascimur. A' repugnantibus: Ab utero prodimus ad mortalitatem: a morte progredimur ad immortalitatem. Non hoc bonū mors asserat, & non erit bona: asserit autem: bona igitur, neq; metuenda. A' causis: Porro ubi mortale corpus elanguescit, anima se liberat membrorum compagibus: ut pro seruitute libertatem, pro tenebris lucem, pro labore præmium consequatur. Ab affectis: Quæ si bona a morte pariuntur, non poterit illa nisi a dementibus improbari. A' comparatione: Fac tanē malam esse, cur diuturniores molestias anteponimus? cur tot casus, tot pericula, tot erumnas unī dissolutioni, eiq; perbreui præferimus? Huc adde, si uoles, exempla. Hæc scripsimus, ut ostenderemus esse uerum, quæstiones infinitas ordinem locorum posse tractari. Quod autem non utiq; fieri oporteret, excepit his uerbis, Ordo est idem serē quem exposui locorū. Interposuimus quædam, non argumentationis, sed iungendæ orationis gratia, quod nudum corpus argumentorū deforme sit, & asperum. Nec diximus omnia quæ ad propositū duci possunt e locis, satis esse duximus indicare paucis, ut rudes infinitæ quæstionis argumenta collocaret. IN definita aut adhibenda sunt etiā quæ ad motus animorū pertinent. Videtur hoc uelle, nihil motum pertinere ad infinitā quæstionem, quod tamen utitur in oratione pro Sexto Roscio de toto genere parricidij: qui locus est communis. Rursus in quæstione finita non utiq; motus erunt: quod Quintilianus affirmat, & Atheniensium probatur exemplo, qui diu oratione quidem, nōn ita motu usi fuerunt. Quid igitur hæc præcepta uolunt? Præcepta rhetorica non sunt de re necessaria, sed accommodatio. In quæstione propositi sunt rariores affectus: in causā & hypothese frequentiores. Sic enim multo melius, & ad obtinendum tutius tractatur. Qui differit tantum probandi gratia, nō contendit afficere auditorem: quamobrē motu nō eget. Qui uero non satis confidit argumentis, pugnat affectibus: nec docere modo uult, sed & mouere. Itaq; miscet ea quæ dicuntur a Græcis *πῶδες*: nūc hæc nūc illac impetū facit, uiamq; molitur quæ maxime capi possit auditor. hinc fit, ut aliter ac aliter acies instruat. Omnē collocationē, inquit, ad finē accommodo quæstionis. In proposito, finis est fides: in causā, fides & motus. Ex quibus uerbis colligitur, propositū, id est infinitā quæstionē, non desiderare motum, sed probationem: causam uero, id est, finitam quæstionē, probationem motumq; uelle. Iam si finis est fides & motus, animiq; pro causarū generibus uariè mutantur, necesse est ad motum ex parte referri dispositionem. Quod autem non sit res eadem, fidem facere, & cōmouere, definitionibus, ut par est, ostendit. Quoniam fides est firma opinio, motus autem est animi incitatio, aut ad uoluptatem, &c. Fides argumentis efficitur, motus autē locis affectuū. Argumenta porro nisi se accommodarent ad utilitatem causæ, ordine nature serē locarentur. Sed quia refert, quæ ratione, quæ uel ordine doceantur & moueantur animi, digeruntur omnia pro utilitate causæ. Restat inquirendum, qui fiat, ut motus omnium animi quatuor generibus constet, quū mille modis moueatur animus? Deinde si causā minor est, propositum maius, quo pacto propositum causā contineri dicatur? Motus omnis (quod ait Cicero 3. Tuscul.) aut boni aut mali opinione excitatur. Voluptas est ex opinione boni præsentis: cupiditas autem boni futuri, quod immoderatè appetitur. Aegritudo contra ex opinione malorū præsentium: metus aut futurorū. Sic quatuor affectuū genera statuantur.

tuuntur, uoluptas & aegritudo siue molestia in rebus præsentibus, cupiditas & metus in futuris. Quoniā aut multæ sunt uoluptatū partes, & cupiditatum, iteni molestiarum terrorumq;, asseuerat partes esse plures generū singulorū. Veniamus ad secundū. Propositū est ut genus, causā ut species. In specie autem est genus, quinetiam genus est pars una formæ. Hoc definitio cōmonstrat. Homo est animal rationale. hominis due partes: altera est animal, genus. Hoc modo in causā propositum est ut illius pars. An ideo propositū in causā est, quod ex quæstione infinita & appendicibus (περὶ τῆς αἰτίας dico) cōponitur causā? Dicit potest, nam in idem penè recidit quod de nere & specie dixi. Rursum causā est in proposito; ut res angustior in ampliore. Est igitur propositū in causā, & causā in proposito, diuersa ratione mutante. Quid habes igitur de causā dicere? Tria genera causarū. Cuiq; sua quædam propria dispositio, propter quam sit. hic distributio generum, finiumq;. Teneatū, inquit Fabius, & propè impulsū, ut non modo plura genera, sed etiā penè innumera uideantur: querendumq; quo moti priores, rem tan latè fusam, tam breuiter adstrinxerint? Ergo tria faciunt genera auditorū. Vnum, quod ad delectationē conueniat: alterum, quod consiliū accipiat: tertium, quod de causis iudicet. Cicero quidē auditorū genera distinguit. Aut, inquit, auscultator est modò qui audit, id est, tantū auditor: aut disceptator, id est, qui de re cognoscit: uel, ut interpretatur, rei sententiæq; moderator. Si auscultator est modò qui audit, res cōparatur ad delectationem, & genus est demonstrationis. Si disceptator est is qui audit, aut statuit de præteritis, iudiciale genus est: aut de futuris deliberatio est, quæ si cadit in præteritū, ratione futuri cadit. Quia dubitatio diu tenuit multos, hæc demonstratione colligit esse tria genera causarū, neq; plura, neq; pauciora: demonstratiuū, deliberatiuū, iudiciale: quæ uerba ut duriora uitat, primumq; genus exornationē appellat, quod ad delectationem comparatū, res exornare debet, a parte meliori & frequentiori nominatū, non ab ea quæ est uituperationis. Senator, non senatus a quibusdā legitur, ut senator & iudex se respiciam. at hoc mihi nō probatur, quia simile non est. Iudex unus statuit frequenter, non item senator. Cicero non ita loquitur, statuit aut decernit senator: nec istud mos pop. Romani patitur. QVAS res sibi proponet in istis tribus generib. orator? Constituantur hic fines nō generū, sed motuū, qui singulis generibus conueniunt: ad quos se dispositio accommodat. Post enim generum fines alios assignat. In exornatione, id est, demonstratione, sibi proponit orator delectationē audientis, in iudicio seuitiā aut clementiā iudicis. Illud ut accusator, hoc ut patronus. In suasionē aut spem aut

reformidationē deliberantis. Illud ut suasor, hoc ut dissuasor. Delectatio aut, seuitia, clementia, spes, reformidatio, sunt motus animi in oratione spectandi: quod supra cōmonuit. Indefinita, inquit, adhibenda sunt etiā quæ ad motus animorū pertinent. Hæc aut de generibus proponuntur collocandi gratia: quæ de re nunc agitur. Planius explicabuntur quū ad orationis ipsius, quæstionumq; rationē uentum erit. Sed quid omnino ad collocationē pertineant, nō sine re queri potest. Nam collocatio uel dispositio est ordinis ratione quadā constituti: hæc aut serē per omnem orationē fusa sunt. Iam responsum uidetur ex eo quod antè dicebamus, in quæstione finita propter affectus ordinem solere cōmutari: quoniā & iucunda, & acerba, & mitia, & similia, ex aliqua parte suboriri necesse est. quæ pars ad eum locū reiicienda est, cui maxime eiusmodi conuenit affectus. Propterea percōtatur, Cur exponis hoc loco genera cōtrouersiarū? Ut rationē collocandi ad finem cuiusq; accommodem. Atqui finis etiā motus est, ut antè dicebat. Hæc igitur tractantur ab eo ad instruendā collocationē. Non hic agit de tota ratione demonstrationis, de qua grauius & copiose in hoc opere tandem præcipiet. Sed quoniā de collocatione sermo fuerat institutus, ex plurimis ea tantū desumit, quæ ad collocationē facere uidentur. In demonstratione duo sunt ordines collocandi. nam aut temporū seruatur gradus, aut generū distributiones. In temporū gradibus ea sunt quæ fuerit ante nos: ut natio, patria, genus, id est, parentes atq; maiores. Deinde quæ nobiscū, ut sexus, ætas, iuoles, habitus corporis, animi natura, facta dictaq; pueritiæ, iuuetutis, senectæ. Post nos erunt exequiæ, funera, pompa, honores, hominumq; exultationes. Hunc ordinem Cicero serē seruat, resq; describit temporibus in Verrem, in Pisonē, in Antonium Philip. 2. Hoc enim modo recta est expositio, et amplior materia, præoptiorq; memoria. Generū distributiones nō uno modo diuiduntur. Nā diuidimus bona mala uel in externa, corporis, & animi. Aut facta dicta uel reducimur in quædam genera uirtutū, siue uitiorū: non utiq; quatuor, sed quot res ipsa tradiderit: ut pro lege Manilia, bona summi imperatoris partitur in scientiam rei militaris, uirtutem, authoritatē, felicitatē: ubi subest quædam ratio temporis. Aut res gestas concidimus in maiores, & minores: ut pro Marcello cōparat reliqua Cæsaris facta cum misericordia in uictos, tanquam minus cum maiore. Hoc modo trifariā genera diuiduntur. Quod autem in illis rerū quædam dissimilitudo est, singula rursus progrediuntur, aut a minoribus ad maiora, aut a maioribus ad minora, aut inæquabili uarietate distinguuntur. aliter infra præcipit his uerbis: Sed quoniā in tribus generibus bona mala uel uersantur, externis, corporis, & animi: prima sunt externa, postea

na, postea corporis bona, deinde est ad facta uenien-
dum: quorū collocatio triplex est. aut enim tempo-
rum seruandus est ordo: aut in primis recentissimum
quodq; dicendū: aut multa et uaria facta in propria
uirtutū genera sunt digerenda. Quae ut consentiant
istis, primò generū distributio est, deinde temporum
gradus, quibus uel ascendimus uel delabimur: tandem
inæquabilis uarietas. Res est propè eadem, tractatio
et uerba diuersa. Inæquabilis uarietas cōiungit res
generis diuersi. Cato bellum gerebat ut summus im-
perator: rem familiarem administrabat ut bonus pa-
terfamilias. Nec facile iudices, an fuerit domi for-
ris ne præstator. Hæc inæqualia: hic parua magnis
intexuntur. Simplicia unam modò rationem, coniu-
cta plures habent. Cicero Philip. 2. Patrum in se-
ptemuiratu non ne destituit? Hoc crimen est sim-
plex. Probrī in simulasī pudicissimā foemina. Hoc
quoq; simplex est. Contentus eo non fuisti: frequen-
tissimo senatu, Calendis Ianuarij, sedente patruo,
hanc tibi esse cū Dolabella odij causam ausus es di-
cere, quòd ab eo sorori et uxori tuæ stuprū oblatū
esse cōperisses. Quis interpretari potest, impuden-
tior ne, qui in senatu: an improbius, qui in Dolabel-
lam: an impurius, qui patre audiente: an crudelior,
qui in illam miserā tam spurcè, tam impiè dixeris?
Vides ne ut in uno delicto multa sunt scelera cōiun-
cta? Ne dixeris simplicia dici, quæ solus quis aut pri-
mus fecerit: coniuñcta uerò, quæ cū paucis, uel etiā
eum pluribus. Cicero hoc si forte intelligere uoluis-
set, propria non simplicia, cōmunia non coniuñcta
dixisset. An simplicia dicit quæ ponuntur singulatim,
coniuñcta quæ gregatim? Non opinor. Hic enim a-
git de natura et qualitate rerum: quod ostendit re-
liquæ partes. Cōplexio, siue coniuñctio duorū plu-
rium ue, non ad naturā, sed ad tractationē refertur.
Factorū præterea alia obscura, alia dilucida. ea sunt
maioris minoris ue splendoris: qua translatione di-
cimus claros natales, et obscuros: ut quod Horatius
Cocles pontem aduersus hostē solus tenuit, dilucidū
præclarūq; est factū: reliqua uiri facta sunt obscu-
ra. Leta et tristia, quæ uel arriidente uel aduersante
fortuna gesta sunt. Cicero de Senectute, posteaquam
Quinti Fabij Maximi letiora quadam facinora cō-
mendauit, addit: Multa præclara in eo uiro cognoui,
sed nihil est admirabilius, quam quo modo ille mortē
Marci filij tulit, clari uiri, et consularis. An leta di-
cit, quæ audientes afficiūt uoluptate: tristia, quæ mœ-
stitia: id probabile uidetur, sed mihi potior est alte-
ra sententia. Incredibilia, quæ superant hominū fi-
dem. Probabilia contra. Cicero in Paradoxis. Sed
nihil est tam incredibile, quod non dicendo fiat pro-
babile. Cæsar ad Alexandriā eruptione hostiū subi-
ta cōpulsus, cū desisset in mare, nando per ducentos
passus euasit ad proximā nauem, elata leua, ne li-

belli quos tenebat, madererent: paludamentū mordi-
cus trahens, ne spolio potiretur hostis. Factū uide-
m istud, sed multis est incredibile. Iunge simili factio:
Idem Cæsar, si flumina morarentur, nando trajicie-
bat, uel innixus inflatis utribus: probabile est.

QVID in deliberatione? quid spectas? De de-
liberatione permulta atq; præclara scribit ad huius
operis finem: nūc tantū præcipit, hoc genus quo nā
ordine dirigatur. Principiū, si quod erit, initio collo-
cabitur: deinde narratio: cui proxima confirmatio:
extrema peroratio. Confirmatio ad fidem, perora-
tio ad motum pertinebit. Quod si principium nul-
lum fuerit, nullaq; narratio, duo restant collocanda.
Probatio antecedit, motus autē subsequetur. Princi-
pia ne sint longa, ut Philip. 4. Aliquando nulla, ut
Philip. 13. et 14. Causam ponit utriusq;. Sunt, in-
quit, ad audiendū, qui deliberant, id est, consiliū pe-
tunt, sua causā parati. Quibus uerbis nō significat
omnia principia deliberationū, sed ea tantū quæ uel
attentionem uel beneuolentiam mouent. Hæc igitur
Quintil. interpretatur his uerbis: Pars deliberatiua
proœmio, quale est in iudicialibus, non ubiq; eget,
quia cōciliatus est ei quisq;, quæ consulit. Initiū ta-
mē quodcumq; debet habere aliquā proœmij speciē.
nec enim abruptè, nec unde libuit incipiendum: quia
est aliquid in omni materia naturaliter primū. In se-
natu utiq;, et in concionibus, eadē ratio quæ apud
iudices, acquirendæ sibi plerunq; eorū apud quos di-
cendū sit, beneuolentiæ. Affirmat et in senatu et in
concionibus proœmia ad beneuolentiā cōparandā
duci posse, quæ plerunq; longa ducuntur. Eiusmodi
principiū est Ciceronis in Serullū Rullū ad populū,
Nec mirum, quia rationi parat ars, ut optime duci.
In hoc genere nō multū sanè sæpe narrandū est, quia
narratio est præteritarū rerū aut præsentū, iustio
aut futurarū. Quintilianus et hæc interpretatur.
Narrationē, inquit, nunquā exiget priuata delibera-
tio eius duntaxat rei, de qua dicenda sententia est:
quia nemo ignorat id de quo cōsulit. Extrinsecus pos-
sunt pertinentia ad deliberationē multa narrari. In
concionibus sæpe est etiā illa quæ ordinē rei docet,
necessaria: et affectus, ut quæq; maxime postulabit.
Hæc sententia Quint. duplicē facit narrationē. Vnā
eius rei de qua dicenda sententia est, quā Cicero uoluit
hic accipi. Ea in priuata deliberatione minime
necessaria: in cōcione sæpe textēda. Exponimus enim
et quid factū sit, et quid fiat, et quid sit futurū: quæ
omnia in Rullū facile reperies. Narratio tamē pro-
prie dicitur esse præteritarū rerū, aut præsentū. Di-
cet aliquis: uerba Ciceronis, quibus dicit non multū
sæpe narrandū esse, intelliguntur de propositione, nā
de narratione: quia nulla potest esse narratio senten-
tiæ de futuro. Cur igitur non dicit nunquam esse nar-
randum, sed non multum sæpe? Cur Quintilianus id
refert

refert ad priuatam deliberationem, non ad publicā:
nisi quòd publica narratio fieri potest, et sæpe fit
propter eos qui rem de qua agitur, ignorant? Propo-
sitiō frequens est: sed et narratio rei, de qua dicen-
da est sententia. Ad hæc Cicero digerit ordinem par-
tium: propositio non est, pars rhetorica. Iam, quid
uetat narrare quæ hostili more faciat Antonius, si
dicenda sententia est ut is declaretur hostis patriæ?
nam debilis est hæc ratio. Sententiæ de futuro narra-
tio non textitur. Non dicimus narrari sententiā, sed
rem de qua sententia dicenda est: sicut non dicimus
narrari iudicium, sed id de quo iudicandū est. Non
ita Cicero intellexit, quū dixit, Suasio est rerum su-
turarum: sed sensit, esse posse multas suasiones, quæ
nihil habeant neq; præteriti, neq; præsentis, et illis
non opus fore narratione: alijs, quæ aliquid petant,
aut præsens aut præteritū, conuenire narrationem.

QVID in iudicijs quæ est collocatio? De ge-
nere iudiciali, postremo loco tandem plurima. Nunc
de collocacione. Ea duplex est: una accusatoris, alte-
ra rei, id est, eius qui uocatus est in ius. Accusator
rerum ordinem prosequitur, quod ipse facit in Ver-
rem, ut exponat quæ commiserit quæstor, quid le-
gatus, deinde prætor urbanus, tandem Siciliæ præ-
tor. In rerū gradibus singula argumenta, quasi hasta
in manu collocata, uehementer proponit. Non de-
bet in acie conferim denseq; sua argumenta collo-
care, sed sese et sparsim porrigere, ut singula aduer-
sariū superare uideantur. Proposita concludet acri-
ter: ut tanquam secunda substruatur acies, nūc et sim-
plicis cōplexione, nunc ex enumeratione multorum.
sic enim acerbitas exasperatur, quod plus colliga-
mus, quam quod efficiatur argumētis, et misceamus
affectus. Extendit argumenta, id est, singulorū facto-
rum probationes, si immoretur, multumq; loci ca-
piat. Immorabitur, si nō modò ratione uig; argumen-
tandi à rebus internis contentus fuerit, sed etiam ex-
trinsecus assumpserit aut tabulas, id est, literas, qua-
les subinde producit in Verrem: aut decreta, ut sena-
tusconsulta ciuitatum Siciliæ in eundem: aut testimo-
nia: aut si fieri potest, uniuersa. Iam duo sunt ordi-
nes. Vnus temporū, tanquam legionū uniuersarum.
Alter singulorū quæ reprehenduntur, uelut cuiusq;
cohortis in exercitu. Tertius est subsidiorū auxilio-
rumq;. Is est ordo potētissimus affectuū. Hos in acie
uult collocari post singulos quosq; grauiore locos,
ut hinc ad affectū egrediatur et erumpat impetus.
In quo proponenda singula, deinde grauius expo-
nenda, lateq; firmanda, tandem colligenda. Subsequi-
tur affectus, quo in reum accusator inuehitur, uelut
ira grauiore percussit. Exempla multo prolixiora
sunt, aut quæ scribi debeat. Lege actiones in Ver-
rem. hunc ordinem scite collocatū reperies. Rerum
ordinē prosequi, est res eo quo gesta sunt ordine ex-

plicare. Singula argumenta dicuntur probationes
singulatim collocatæ. Argumēta, aut singula ponun-
tur, aut conferta et conglobata: ut milites aut singu-
li, aut collecti atq; coniuñcti. Conferuntur hastæ,
quoniā illis ut hastis petitur aduersarius. Vehemen-
ter proponere, est proferre cū amplificatione et affe-
ctu. Cōcludere acriter, colligere quæ confecta sunt,
exponendo narrandq; cum motu et auxesi.

QVID faciendū est contrā reo? Hæc statuum-
tur de collocacione patroni siue defensoris. Sit in ac-
cie prima principū ad beneuolentiā comparatū, quæ
auditores exasperauit accusator. Narratio, si tota
pro ne'is, ordine secundo ponetur. Si tota contra
nos, relinquetur, ne intromissa fundat aciem. Si par-
tim pro nobis erit, partim contra nos: id quod pro-
derit, instruendum: quod nocebit, arcendum. Suc-
cedet acies argumentorū, quæ quidem argumētis
aduersarij conferuntur. Ea firmamenta uocat, quod
illis causā confirmatur. Aduersarij probationes, aut
superari possunt, aut inuictæ constant. Ut inuictæ
superari possunt, id est, ipsa ratione firmamenti, initio ter-
tandum est, si nequeunt expugnari, aut obscurāde,
aut digressionibus obruendæ. Obscurantur, si multa
dicendo faciamus ne uirtus earū splendet: et elu-
dendo uerbis, uim omnem obtundamus, et lucem.
Adulter est, inficiari non potest. Non respondeo, in-
quit, ad omnia maledicta quæ inimicus excogitauit,
nec si quid est cōmune magnorū uirorū, et frequen-
ter eorū, qui ceteros accusant: quorū si uita, si libi-
dines, si adulteria requiramus, metuo ne penè omni-
bus periculū creetur. Condonemus aliquid uolupta-
ti, quod citra Reipub. perniciē fiat: aut omnes qui-
cumq; peccauerint ciues, exterminemus. His et simi-
libus res obscuratur, ut Cælij incontinentia. At sunt
quæ obscurare nō possis. Smt, ut uis: hæc præceptio
cedit in ea quæ obscurari queunt. Plus autē est ob-
ruere quam obscurare. Obscura uideri possunt: ob-
ruta non possunt. Seditiosus quis fuit? Exponendum
magnificè præclaras illius egregiasq; uirtutes. Hæc
digressione consequeris, ut unius facti memoria de-
leatur, si non in perpetuum, tamen in iudicium præ-
sens. Peroratio subsidebit, uelut cum triarijs. In ea
collocabuntur affectus mitiores, quibus iudex iratus
mitigetur. De quibus alijs suo loco dicetur. SEM-
PER NE igitur ordinē collocandi quæ uolumus.
Animaduertenda præceptio, et consilium tenendū.
dispositio frequenter eum seruat ordinē, quem antè
per genera describit. Tamen utilitas causæ, perso-
na, tempus, locus, plurima cōmutant. Hinc ante nar-
rationem refutatio est pro Milone. Hinc interruptio-
nes narrationum pro Cluentio. Verum igitur quod
Quintilianus iudicat: Mutantur, inquit, pleraq; cas-
sis, temporibus, necessitate, occasione. Atq; ideo res
in oratione præcipua, consiliū est: quia uariæ, et ad
rerum

rerum momenta conuertitur. Et paulo post. Neq; rogationibus plebis ue scitis sancta sunt ista praecepta, sed hoc quicquid est, utilitas excogitauit. Aures auditorum moderari oratori prudenti et prouido, est oratorem circumspicere auribus auditorum se accommodare. Expone deinceps quae ipsius orationis, uerborumq; praecepta sunt. Vis oratoris in quinq; rebus posita est, ex quibus exposuit inuentio nem atq; dispositionem: nunc ordine persequitur elocutionem, quam uocat orationem: quoniam pars illa est unde nomen duxit eloquentia, unde rhetores et oratores nominati. Non absurde igitur nomine totius appellatur. Et ne maneret ambiguitas, orationem interpretatus est praecepta uerborum. Id sic explicat in Oratore. Quamquam, inquit, omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est. Diuiditur eloquendi genus in sua sponte fusum, et in uersum atq; mutatum. Genus uersum atq; mutatum est, quod uerba aut orationem in plura dilatat, aut contrahit, uel orationis ordinem commutat. Quod ut intelligas, ea tibi legendum sunt, quae paulo post ascribit de conuersa oratione atque mutata. Genus sua sponte fusum est, quod ipso naturae impetu, id est, trita loquendi consuetudine, quae est uelut altera natura, occurrante proijcitur, per se numero ac lege componendi solutum. Quod perraro (nisi sponte fluant numeri) bonus usurpat orator. Proponitur tamen ab auctore, quia quum sit in cogitatione primum, arte perficitur: haud aliter quam lapides et materia quae natura parit, expoluntur artificis industria, et aedibus aptantur. Proponamus exemplum quod rudiores uelint. Nusquam enim longius aberrant a uia multi professores, quam quum elocutionis iter recta sequendum est. Milo occidit Clodium in uia Appia. Sermo naturalis, et sponte fusus, rectus enim antecedit, uerbum subsequitur, uerbo sui casus apponuntur: nec aut conuersione, aut mutatione uariatur. Hoc sermone non utetur orator, quia posterior syllaba uerbi primi cum prima sequentis interfertur, uastumq; reddit sonitum. Eodem modo tertium uerbum cum quarto, quintum cum sexto differunt: quodq; peius est, nullus est cursus orationis, utpote quae claudicat, hiulca, aspera, insuauis atq; suspensa. Quid igitur? uerte, muta, ut ex sponte suo componatur illud uersum atq; mutatum. Casus est a Milone Clodium in uia maiorum suorum. Omnia uitia sustulisti. Ergo si quod genus sua sponte fusum est, proprium uerbis, numero decorum, nihil immutabis. Si uero non respondeant aut impropria uerba, aut sonus orationis, aut figura dicendi, quaerendum genus illud uersum atq; mutatum. Erunt qui dissentient, studiosi redarguendi, dicentq; genus sponte fusum, non temere proiectum, sed numeris unctum, consecutione uerborum copulatum, a

uerbis non coactis, sed sponte occurrentibus dictum. Illis oppono uerba Ciceronis. In coniunctis autem uerbis (inquit) triplex adhiberi potest commutatio, non uerborum, sed ordinis tantummodo: ut quum semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit, inuertatur ordo, et idem quasi sursum uersus retroq; dicatur, deinde idem intercise atq; permiste. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uersatur, nisi genus uersum pertinet ad genus uersum, non ne erit sponte fusum, quod ordinem non mutauerit. Ut igitur asstringes numeris, nisi uenias ad ordinis commutationem? Nisi numerus sponte fluat, illigari nequit eisdem uerbis, quin ordo uerborum mutetur. Quid aliud Cicero dicit his uerbis, Eloquendi exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uersatur, nisi genus uersum esse oratorium, sponte fusum, non item nisi sponte fluat numerus et compositio? Itaq; recte dicimus hoc genus esse directum, quasi naturale, neq; uersum, neq; immutatum: cui si uirtutem dat orator, in altero genere uersatur. At huc Cicero refert numeros et consecutionem. Certè. Aut enim sponte occurrunt, et huc pertinent: aut arte reuertuntur, et tum genus sponte fusum mutatur. Genus sua sponte fusum, duas habet uirtutes: unam in simplicibus uerbis, in coniunctis alteram, quas ubi conseceris, persape fiet illud genus immutatum, quod est natura posterius. Simplicia inuenienda sunt ab oratore, quibus optime res exprimitur, quibusq; uis ea persatur ad aures, quam mens ante concepit. cuiusmodi est istuc Ciceronianum: Importuni gladiatoris amantia, pro Antonio crudeli. Quanto uerba sunt ad significandum uehementiora? In uerbis quaeritur sensus, uis significandi, et figura. Coniuncta collocanda sunt, ut numerose cadant cum decenti conformatione. ut pro Calio: Etenim semper magno ingenio adolescentes, refrenandi potius a gloria, quam incitandi fuerunt. Tolle orationis compositionem. Etenim adolescentes ingenio magno fuerunt semper refrenandi potius a gloria, quam incitandi: perijt uirtus illa coniungendi, ut aures optime iudicant. Ergo prima uis in simplicibus uerbis, in coniunctis secunda. Simplicia uerba partim natiua sunt, partim reperta. Natiua, ea quae significata sunt sensu. Reperta, quae ex his facta sunt. Natiua et reperta dico, quae primitiua et deriuatiua grammatici uocant. Quid porro est aliud uerbum natiuum, quam primitiuum, et id quod est primae positionis? Cuius originem si quaeras, non referes ad aliud uerbum, quia nullum est, sed ad sensum, id est, intelligendi facultatem. Sensus enim qui uellet expectare quod intelligendo concepisset, inuenit signa: ea sunt uerba rerum notae, quae ore pronuntiantur. Verba significata igitur sunt, signa rerum, facta sensu, id est, ha-

minum

minum conceptione, qui loqui uellent. Si quaeritur unde sit uerbum intelligentia, referemus ad participium intelligens, hoc rursus ad uerbum intelligo, hoc deinceps ad uerbum lego, hoc postremum (sive Graecum est ληω, sive latinum) referetur ad sensum. Cōstat igitur infinita esse quae reperta dicantur, ut denominatiua, ut possessiua, ut uerbalia, ut uerba et aduerbia permulta, ut participia: quae si ad sensum referri possunt ut primam omnium causam, tamen propiorē habent fontem unde deriuantur. Quamobrem Quintilianus natiua dixit significata primo sensu: quia secundo reperta, facta sunt.

ET nouata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adiunctione uerborum. Quae dicuntur hic nouata uerba, capi possunt duobus modis. aut enim reperta intelliguntur ea, quae a natiuis facta sunt ab antiquis, aut facta a posterioribus, quae nobis proprie noua dicuntur. De his Cicero 3. de Oratore. Nouantur, inquit, uerba, quae ab eo qui dicit ipso gignuntur ac fiunt, uel coniungendis uerbis, uel sepe sine coniunctione. Haec itaque sunt distincta temporibus, et in repertis sunt utraque nouata. Nouantur autem quatuor modis, similitudine, imitatione, inflexione, adiunctione uerborum. Similitudinem tritio de Oratore uocat metaphoram, quam hic accipere non possumus: quia eodem loco nouatum distinguit a translato, et iam ponet ea quae transferuntur. Accipimus analogiam, de qua Quintilianus in quinto: Analogiam quidam a simili separauerunt: nos eam huic generi subiectam putamus. Analogiam appellat hic similitudinem. Eius haec uis est (ut eiusdem uerbis utar) ut id quod dubium est, ad aliquid simile, de quo non quaeritur, referat, ut incerta certis probet. Qua ratione infinita prope uerba nascuntur, ut somnolentia, sicut uolentia: curuitas, ut prauitas: poenitendus, ut pudendus: rapturio, ut parturio, detonsare, ut desponsare: considerate, ut docte: sed enim, ut etenim. Haec et similia ad inflexionem pertinere possunt: tamen alia est ratio similitudinis, alia inflexionis. Inflexio, deriuationis est, sine ulla comparatione: ut sit nomen finitimus in hoc genere primum, cui poterat comparari antequam reperta essent legitimus, editimus, et cōsimilia. Quam multa sunt quae nulli comparantur? Laberius Mimus inflexit a bibo bibosum: simile non reperies. A deterso inflexum deterius, sine consorte. A credo credibile: nullum simile a ludo, cado, et reliquis id genus. A pede et tento, pedetentim. A fido fiducia, producit enim primam. A puero pufio. A post et lumine, postliminium. Ergo inflexio frequenter est sine analogia, quamobrem non sine causa diuiduntur. Analogia si uera est, quaerit simile genus, simile finem, simile declinamentum, quae non spectat inflexio. Analogia comparat. Inflexio deriuat. Imitatio de sono uerba trahit: tinnio, rugio, magio, balo, rudentes, murmur, clangor, baubator. In his

latinorum minima felicitas. Adiunctio uerborum, est compositio. Incuruicercicum pecus, ueliuolum mare, uelificari, arae thuricrmae, barbigeræ capellæ, apri bidentis, belligena puella. Hic Graeci feliciores: καλλιπαρῆς, καλλιπλοκάμος, ποδοδάκτυλος. Tertia est uerborum partitio, natiuis repertisq; communis. Altera natura sunt praestantiora, deteriora uel, qui ipsa per se considerantur, non habita ratione tractandi. Altera tractatione sunt talia. Ex ijs quae synonyma uulgò dicuntur, natura quaedam sunt consonantiora: ut tempestas quam tepus, moderatio quam modestia, cōcertare quam cōfligere, frequenter quam frequens, quanquam quam et si. Quaedam grandiora, ut illud Virgilianum: Regnatorem Asiae, grandius quam si regem Asiae dixisset. Et illud Ciceronianum, In tuis illis immanibus poculis, quam magnis poculis. Grandiora bene legebantur, sed immutarum imperiti in grauiora, quia leuiora sequebantur: non animaduertentes, auctorem non opposuisse contraria, sed postremo dixisse pro contrarijs, Alia contra. Quaedam leuiora, hoc est uiribus infirmiora: ut amor quam charitas, comedere quam uorare, tangere quam percutere, niti quam conari, ire quam uadere. Quaedam nitidiora, quae sunt splendidiora, sordidis aduersa, ut Quintilianus dicit in VIII. ut boues pro uaccis, sus pro porco, minus humilia sunt. Nec orator usurpabit Epigrammaticorum pudenda uerba, et Satyricorum: sed pro decoro nitidiora inueniet. Tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerum uocabula. Quae de uerbis ante dicta sunt, quodam quasi naturali sensu iudicantur: quanquam et de illis nonnulla praecepta repertiuntur: et artificis est nosse materia, non tantum eligere atque coniungere. In tractatione uero est quod aedificet orator, et in quo maiorem adiungat artem. Vbi uerborum copiam sibi comparauerit, ac diligenter explorauerit eorum naturam, tum pro rei dignitate, quae conuenientiora uidebuntur, aptabit orationi. Haec enim tractandi lex est et ratio, ut ex multis ea legamus, quae res de qua agitur, et orationis positione scet ornatus, quemadmodum architectus haud omnem sed aptiorem substructioni materiam legit, et collocat: hoc modo collocabit orator aut propria rerum uocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prisca, etc. Addita ad nomen, sunt epitheta, praecipue quae sensu dicuntur adiectiua, ut pater, mater, frater, licitor, africanus, quae cadunt in antonomasiam. Sunt alia quoque interim apponenda, quae dicuntur adiectiua uoce, ut, homo improbus uexauit Asiam: interim omitte, ut uaga quae dicuntur. Igitur utendum erit aliquando proprio, et proprium nonnunquam proprio mutabitur, quod est additum ad nomen. Salsia fuit Cluentij mater. Hic proprijs utendum fuit: quia prima rei expositio est, nec ulla alia uis desideratur. Post haec si dixeris, Oppugnat Cluentium Salsia: imperite dixeris,

Z

Quid

Quid igitur? Intrumite addita ad nomen, Oppugnat filium mater. Hinc duplex uirtus. Et molestia repetendi uitatur, et res dicitur grauius: quia in matre et filio est aliquid, cur oppugatio impia sit, quod non erat in proprijs. De eadē Cicero: Nubit genero socrus, quā tō melius est quā istuc, Nubit Meligo Salsia ē nam priora caussas habēt, cur impias nuptias fieri nō oportuerit. Est etiam quando prisca nouis, nouaq; prisca anteponantur. Res est grauis, animus permotus, natura de uerbo non ita multum sollicita est. Tum prisca lōgē optima. Virgilius, Heu quia nā tami cinxerūt ethe-
ra nimbi. Idem in decimo: Tros Rutulus ue suat, nullo discrimine habeo. Conuenient item sermonibus prisca, et fictionibus personarum: ut rebar, opinabar, effari, soboles, profapia, actutū, olli: ex quibus loco positis, grandior atq; antiquior oratio sepe uideri solet. Noua contra in rebus floridis, et amenitatibus, locisq; iucundioribus non temerē cōueniunt: ut plurifariam, cohibilis, qualia innumerabilia fecit Apuleius, et recentiorum puerilis affectatio. Cicero, Terra diffundit et elicit herbescentem ex eo uiriditatem. Idem, Quae ex fici tantulo grano. Idem, Ne syluescat sarmen-
tis, et permulta cōsimilia, ubi naturae uoluptates, uerborum iucūditate, gratiaq; nouitatis efficit amoeniores, quibus in foro et in concionibus multo uerecundius utebatur. Alia sunt ab oratore modificata et inflexa quodammodo. tropi nominantur. quae figura est, uerbi uel sermonis à propria significatione in aliā cum uirtute mutatio. Quibus addi possunt, et reliqua figurae uerborum. Sed quae sequuntur exempla, tropos maxime capiendos esse demonstrant, nisi per ea quae mirabilius quā sermonis consuetudo patitur, ornamus, significamus omnes uerborum figuras. Cur autem eo modo immutata uerba, modificata et inflexa dicat, in dubium uenire potest. Sanē ultra modum mensuramq; propriam fufius extenduntur, quādam prioris intellectus seruata dimensione, ut metaphorae. A qua modificatione et competentia (ut cum Gellio dicam) modificata dici posse existimauit. Nisi forte sit hoc proprium omnium figurarū, nouā quādam accipere formam, quae alia uelut lineamēta ostendit: propterea dici figurās et conformationes, quas quidem in modum quendam cadere scimus: inflectuntur autē ab eo quod rectum, quodq; propriū est, ad aliud propter uirtutem et ornatum. Primā sunt, quae transferuntur: ea uulgō metaphoricā dicuntur, ut concionū procellae, eloquētia flumina, gloriae seges, os roseum, feruet astu pelagus, eloquentia tympāna, exemplorū sylua. Eorum frequentissimus est usus oratori, quia sepe proprijs aut uirtute potentiora sunt, aut iucundiora. Immutantur autem per metonymiā dicta, quod ostendit de Oratore lib. 3. Ne illa quidem tractatio atque immutatio in uerbo quādam fabricationem habet, sed in oratiōe. Hic immutatio est hypallage. Eius-

dem rei nomen est metonymia, qua (ut ait) proprium proprio commutatur: ut Africa pro Afris, id quod cōtinet pro eo quod cōtinetur. Mars pro bello, inuentor est pro re inuenta. Campus pro comitijs, locus est pro illo quod fit in loco. Neptunus pro mari, possessor est pro re possessa. Toga pro pace, signū est pro signato. Arma pro bello, instrumentū pro re quae efficitur. Seculū pro scelerato, res pro persona cui conuenit. Hoc modo distinguuntur septem metonymiae species, quarum plerūq; sunt amiciores poetis quā oratoribus. Ea quibus tanquam abutimur, ratione seruant translationis, κατὰ χρῆσιν dicuntur, hoc est, per abusum usurpata, quae necessitas genuit, inopia coacta, et angustijs, post autē delectatio uoluptasq; celebrauit: ut, gemmat uitis, luxuriatur herba, laeta est seges, equitat in asino, inhorrescit mare, tenebrae cōduplicantur, grado praecipitatur. Haec tria posteriora sunt iucunditatis, nō inopia: sicut minutus animus pro paruo, grādis oratio pro magna. Haec sunt translationes paulo ad daciores. Ea quae obscuramus, sunt enigmatica. Quintilianus: Haec allegoria quae est obscurior, enigma dicitur, id est obscurus sermo: in quo multa sunt obscuriora pro uerba, ut, Similes habēt labra lactucas. multae sententiae, Coronā ne carpsis, multae parabole, Bos lassus fortius figit pedē, imagines quaedam, Quid tuē porrigis assī, in elephāto? Cicero utitur pro Sexto Roscio, Te pugna Cannensis accusatorē sat bonū facit. Ibi dē: Nihil mali est canes ibi quā plurimos esse, ubi permulti obscurādi, multaq; obseruanda sunt. Quae incredibiliter tollimus, sunt hyperbolica: Ferit aethera clamor, Frigidius glacie pectus amantis erat, Tu niue candidior, Veneris tu clarior astro. Cicero Philippica secūda de bonis Pompeij. Quae Charybdis tam uorax? Charybdin dico? Oceanus mediū fidius uix uidetur tot res, tam dissipatas, tam distatibus in locis positas, tam citō absorbere potuisse. Quae mirabilius q̄ sermonis cōsuetudo patitur ornamus, nō uidentur esse tantū q̄ gradationes, repetitiones, coacervationes, paria, cōtraria, et splendidiōres uerborū figurae? Haec enim tā mirabiliter ornāt, q̄ periphraſis: qualis est haec, Candēda uenit auis longis inuisa colubris. Aliquot tropos ante posuerat, nunc uno genere reliquas uerborū conformationes uidetur amplecti. HABEO de simplicibus uerbis: nunc de coniunctione quero. Ex simplicibus uerbis, quae natura uel tractatione ualent, coagmentatur et coalescit oratio. Huic igitur secundus assignatur locus. In coniunctione uerborum duo seruanda, numerus, et consecutio. Numerus est p̄ uerba, id est quaedam orationis musica, quae pro rei natura de qua agitur, longarum breuium que spacio decurrit ad aurium orationem praecipitantē titur. Nam breues syllabae orationem praecipitantē celerem: ut, Stolidus homo fuit, qui sophismata le-

gere

gere uoluerit. Longae, constantem tardam que reddunt: utebatur tanta grauitate sententiarum, tanta uerborum dignitate, ut illum iure suorum lumen, regni firmamentum existimarent. Mistae, temperatum faciunt cursum. Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. A' breuius ad longas durius insurgimus: Num te pudet? Quid hic agis? scelerate fugis hinc? A' longis ad breues, molliore uia et expeditiore cursu delabimur: Ex eius ore melle dulcior fluebat oratio. Ergo prius id uidentum, quibus utare pedibus: quos ideo reliquit, quod in alijs artibus ea de re grauius et copiose disseruit. Pedes autem ratione atq; arte, non auribus iudicantur. Non secludo iudicium aurium, sed dico pedum rationes in artem cadere et grammaticorum, et rhetorum. Cursus orationis, de quo hic facit mentionem, nō aliud quā aurium iudicium habere potest. Cursus erit, si neq; asperē interficit, neq; subsultet, neq; suspendatur oratio. Haec est insuauis: Vita improborū urget illos, dat spem aliquā, postea sperantes perdit. Alia sunt numeris absoluta: ut, Donuisti gentes immanitate barbaras, multitudinē innumerabiles, locis infinitas, omni copiarū genere abundantes: sed tamen ea uicisti, quae naturam et conditionem ut uinci possent, habebant. Quod ut sentias, modulatione quadam uelut cantico periodos enunciare, ac propē cantare profuerit, sed in primis aures exercitatas habere. Alia nō implent uerbis id quod propositum est, hoc est, minus quā par erat decurrunt: ut, Si nihil est uirtute praestantius, si morum dignitate nihil optabilius, earum rerū seruata ratione uiuendum est. Alia redundant: Nulla est tanta uis, tanta copia, quae nō ferro ac uiribus debilitari frangiq; possit: uerum animinum uincere, iracundiam cohibere, uictoriam temperare, aduersarium nobilitate, ingenio, uirtute praestantē, nō modo extollere iacentem, sed etiam amplificare eius pristinam dignitatem, haec qui faciat, nō ego cum summis uiris comparo, sed simillimum deo iudico. Haec oratio pulcherrima, numeris absolutissima, reddūdit si quid adicias, hoc modo: Sed simillimum deo iudico, nec fallor. Exempla multa proferre in medium possum, quibus scateat imperiti. Sed quid opus est tantulum famae, si quid habent, obscurare? Ego quidem non ubiq; numerum compleo, neque semper est necesse, neque Cicero multis in locis perficit: quia non optimis quibusque semper utendum. Consecutio dicitur ἀνένδοθον, uirtutum contrarium ἀνανένδοθον, de quo Donatus aliquoties in Terentium. Nec tam Cicero praecipit de solocisimo (quanquam uitandus est) quā de consecutione quae digerit orationem.

Quid enim atinebat inferre prima infantium rudimenta, posteaquam de numero et compositione praecipisset? Est igitur ἀνανένδοθον, quod orationem generibus perturbat: ut, uastabat agros, regionem populabatur, oppugnabat urbes, multiq; mortales ab eo caedebantur. Recte dictum putes, sed uerbi genus est immutatum. Rectum est igitur, Multos que mortales trucidabat. Quod idem exemplum est de numerorum perturbatione, quale est istuc: Interimit bonos, mali relinquantur. Innocentes damnat, nocentes absoluuntur. De temporibus, Terentius in Andria: Principio amicū filio restitueris, illi generū firmū, et filia inuenies uirum. Restitueris et inuenies, ἀνανένδοθα. De personis Persius: Secuit Lucilius urbem, Te Lupe, te Muti, et genuinū fregit in illis. De casu, Cluentius fuit pater huiusce iudices. huic homini municipiū fuit Larinū, ab eo filia nubilis relicta. Quid hac oratione contortius? dicendum igitur, Cluentius fuit pater huiusce iudices, homo municipij Larinatis, is reliquit filium grandem, et nubilem filiam. Si complectaris et solocisimū, (per me quidem licebit) suppediabit exempla grammatici. Ego certe de recto cōsuetudine si lo dictum puto. COMMVNIA autem simplicium coniunctorum que sunt haec quinque quasi lumina. Singulorum quaedam uirtutes et uitia, acinde coniunctorum, tandem simplicium coniunctorumq; communia sunt haec quinque quasi lumina, dilucidum, breue, probabile, illustre, suauē. Tria solēt assignari narrationi, quae sunt etiā totius orationis, dilucidū, breue, probabile. Antonijus secundo de Oratore: iam uerō narrationem quod iubent uerisimilem esse, et aperta, et breuē, rellē nos admonēt. Quod haec narrationis magis putant esse propria, quā totius orationis, ualde mihi uidetur errare. Duo posteriora illustre et suauē, ad illā magnificentiorē splendidiōremq; pertinent orationem: qualis adhibetur locis communibus, et generi demonstrationis, ubi uerborū uoluptatibus, et iucundē fluentibus numeris indulget orator. Adhibentur etiam quibusdam narrationibus, quibus res omnis sic exponitur, ut nō audiri modō, sed etiam geri uideatur. Adhibentur et alijs partibus, quum res ipsa postulat. Sit oratio dilucida, quo facilius intelligatur. Breuis, ne grauet memoria, tediumq; pariat. Probabilis, ut mereatur fidē, illustris, ut digna sit oratore, magnis que rebus, ut neq; ponat sub oculos. Suauis, ut animū delectet. An haec quinque cadūt in omnē orationē? nihil est necesse, non omnis oratio probabilis suauis est, et illustris. Vt sunt haec communia simplicium atq; coniunctorum? Vtrorumq; habenda ratio est, ut fulgeant haec lumina. Quomodo se habent ad tria genera dicendi, subtile, graue, intermedium? in horum nullum non ueniunt. DILUCIDVM fit usitatis uerbis. Dilucidum genus orandi ubique ferē locum obtinet, sed praecipue rebus exponendis: quod optima ratio persuasit.

Z 2

persuasit.

persuasit. Nam si uitiolum est obscure loqui, & abdi-
te narrare, contrarium est uirtus. Inusitata uerba, ut
Casnar. Impropria, ut ferre pedem. Indigesta, siue de
loco in locum male reiecta, confundunt orationem:
ut, Pedem Casnar in templum labans ferebat tarde.
Quid igitur usitatum, senex: proprium, ire: disposi-
tum, quod bene & ordine coniunctum est, ut, Senex
infirmus tardus ibat in templum. Poetae sunt obscu-
ri, quod improprie, inusitatis, permixtis que uerbis, id
quod uolunt, enunciant: nec intelliguntur sermonis
affectatores, quonia placuerunt illis uitia obscurita-
tis. Cicero contra facilius est captus: uerba ponit usita-
ta, propria, digesta. Proprium & usitatum est in sim-
plicibus: in coniunctis obseruanda ratio componendi.
Ea triplex. alia est clausula, que est periodos numero
conclusa. aliud membrum uelut a corpore suo diductum,
aliud incisum, *κίμα* dicitur. Dicendum aliquando
membratum, aliquando casum, aliquando plena con-
tinuatione. Periodon appellat conclusam circumscri-
ptionem, hoc est numeris orbe que circumductam con-
prehensionem. Membrum uocat intermissionem, quia
deflectentes a periodo, perfectam illam continua-
tionem, ut inuidiosam intermitimus, hoc est descri-
mus: quod ait ipse in Oratore. Sin membratum, inquit,
uolumus dicere, insistimus: idque cum opus est, ab isto
cursu inuidioso facile nos & sepe disjungimus. Ver-
borum concisionem, dicit incisum. Ponit exemplum
in Oratore. Domus tibi decrat? at habebas. pecu-
nia superabat? at egebas. Hec incisae dicta sunt qua-
tuor: at membratum que sequuntur duo. Incursisti a-
mens in columnas, in alienos insanus inuasisti. Deinde
apponitur circumscriptio conclusa: Depressam,
caecam, iacentem domum, pluris quam te, quam
fortunas tuas aestimasti. Hec tria sunt, non alia genera
dispositionis, quibus uiuentur ij qui sua praclare atque ua-
rie disponunt. Ex qua collocatione ac dispositione uer-
borum, lux affertur orationi, & periucunda uarietas.
At periodus, membrum, & incisum, alijs etiam figuris
formis que dicendi conueniunt. Sane. Sed propria fiunt
luminis dilucida, quando uerbis usitatis, proprijs, 4o
dispositis formantur. Non refero intermissionem &
concisionem ad uerba singula, quia nihil faciunt eius-
modi uerba ad orationis claritatem. Intermissio mem-
brum dici potest, facta collatione cum periodo. Perio-
dus cursum continuat: hinc continuatio uocatur. mem-
brum non ita continuat, sed intermittit et interrumpit.
Cur potius intermissionem concisionemque uerborum di-
cit, quam orationis? Sic dicimus circumscriptionem uer-
borum, quemadmodum intermissionem: quia uerborum
compositione quadam numeris innectitur. Ergo obli-
quus ille casus uerborum, ad tria refertur. Obscurum ge-
nus dilucido contrarium, quale Cicero damnat in Rul-
lum. Vni erat, inquit, quod mihi uitiolum uidebatur,
quod tanta ex frequentia inueniri nemo potuit, qui in-

telligere posset quid diceret. Ex quo facile cogno-
scas hoc traditum genus potius ad euitandum, quam
insequendum. Nisi forte locus obscuritatis aliqua ra-
tione quaeretur: ut quum mores hominum occultius
insectamur, aut tenebras ultro offundimus, usi con-
fecto quodam genere dicendi. Orationis autem lon-
gitudine parit obscuritatem: cuius rei permulta sunt
exempla etiam doctissimorum uirorum, qui continuant-
es ambitum uerborum, uix tandem sententiam per-
ficiunt. Plura sunt imperitorum, qui medijs uerbis
inscrites ter quater que parent: sin, duabus clau-
sulis absoluunt epistolam etiam longam. Exempla
proferre nihil est necesse. Orationis contractio, lon-
gitudini opponitur: de qua notum est Horatij praece-
ptum, Breuis esse laboro, Obscurus fio. In quo gene-
re multus Sallustius, & Suetonius, & Valerius Maxi-
mus. In eo frequentiores poetae Latini, qui fabulas &
historias attigisse contenti, palpabilem propemodum
euaporauerunt caliginem. Virgil. Manet alta mente
repositum iudicium Paridis, spreteque iniuria forme,
Et genus inuisum, & rapti Ganymedis honores.
Quam multa breuiter complexus est? Ambiguitas est
duplex: in singulis, & coniunctis. In singulis, ut, Rem
praclare gessit in Gallia. In coniunctis, Ergo pacis a-
lumnus, an qui pacem aluit? an ne potius quem pax
aluit? Sic iniuria uiri, Mulieris amor, Beneficium pa-
tris. Inflexionem accipe, immutationem, nam caetera
diuisit, haec autem coniunxit, quod prioris esset inter-
pretamentum secundum. Per utrumque uerborum figu-
ras obscuriores accipimus, quia paulo ante figu-
rata dixit ab oratore modificata, et inflexa quodam-
modo, hoc est immutata ab illa propria significadina-
tura, ad id quod improprium est quidem, sed ratione
quadam proximum. Nemini autem dubium est, quum
si proprijs uerbis dilucida constat oratio, quod paulo
ante dixit, eadem obscura reddatur improprie atque
figuratis. Persius: O Iane, a tergo quem nulla ciconia
pmsit, dilucidum magis erat, Ianus a tergo subsannan-
tem uidet. Ne dicas inflexionem esse deriuationem.
hoc enim modo, si obscurius est uerbum, id fit quod
fit inusitatum, non quod aliunde deducatur. Sunt
qui per immutationem uerborum significari uolunt
ordinis inuersionem contrariam consecutioni. Non
repugno. In ambiguis uarijs sunt opinioniones. Sed talis
immutatio non semper est obscura: & si qua est, no-
mine obscurioris figurae continetur. BREUITAS
autem conficitur simplicibus uerbis semel unaqua-
que re dicenda, nulli rei nisi ut, & caetera. Breuitate
commendatur historia, narratio quoque, & omnis
illa tenuis & nuda ratio loquendi, in qua fere totus
est Caesar in Commentarijs. Conficitur autem uer-
bis simplicibus, detractis epithetis, circumlocutione
& aggeratione sumpta. Cicero Latinae sacundia pa-
rens, causas forenses & iudiciales egit. Breuius istuc,
Cicero

Cicero causas egit. Ratio differendi, & dicendi fa-
cultas, & illa uis oratoria, multitudini legibus & ma-
gistratibus: constituta perquam necessaria est cir-
cumlocutio est. expeditius istuc, Rhetorice ciuitati
necessaria. Dilatat etiam uerborum multitudo. Cicero An-
toniana septima: E quidem non deo, monebo, praedica-
bo, denunciabo, & testabor deos hominesque quid sen-
tiam. satis erat ad explicandum, denunciabo quid sen-
tiam. Breuitas etiam fit semel unaquaque re dicenda, nulla
facta comoratione, nulla geminata repetitioe. Propo-
natur illud Catonis apud Gellium, Succidias humanas
facis, decem funera facis, decem capita libera interfi-
cis, decem hominibus uita eripis. Quater dixit idem:
breuitas unum modo collocasset. Breuitas etiam confici-
tur, si nulli rei, nisi ut dilucida dicas, seruius: hoc est, u-
teris proprijs uerbis, usitatis, et dispositis. Quantum
uoles exemplorum suppedietabit Caesar. Si non solum di-
lucida, sed etiam ornate, copiose, grauitate agere uoles,
crescet oratio: ut si Commentaria Caesaris magnificen-
tius ornare contendas, auctoritas seruata breuitate non
poteris. PROBABILE autem genus est, & c.)
Sapenumero oratio eadem breuis est, probabilis, &
dilucida, siue narratio est, siue confirmatio, siue alia
pars orationis. Sed istorum ratio diuersa est. Non est
probabilis ille nimis ornatus, & eloquentia, ut ait
Fabius, libidinosa, et resupina uoluptate molliter effe-
minata, ubi rerum grauitas negligitur, unum quaeritur le-
nocinium uerborum. Contra probabilis est oratio, com-
pta quidem, & expolita, nec enim sordes patitur, sed
robusta, uirilis, mascula, minime fucata. quo genere
semper utetur orator, & in quo (ne quid desideretur
exempli) Cicero totus est. Vbi figura dicendi recta fue-
rit, et proba, quaeretur potius in uerbis, grauitas in sen-
tentijs. his enim duobus omnis constat oratio. Cice-
ro pro Cluentio: Tum uero illa egregia ac praecleara ma-
ter, palam exultare letitia, ac triumphare gaudio cœ-
pit, uictrix filiae, non libidinis. Itaque diutius suspicio-
nibus obscuris lædi famam suam noluit. Lectum illum
genialem, quem biennio ante filiae suae nubenti strae-
rat, in eadem domo sibi ornari & sterni, expulsa atque
exturbata filia, iubet. Nubit genero socrus, nullis au-
spicijs, nullis auctoribus, funestis omnibus omnium.
Quid hac auctoritate uerborum grauius? quae senten-
tiae grauius esse possunt? Pondus est grauitas: graui-
tas aut, significandi uis multa. Contraria leuitas et uer-
borum & sententiarum. Probabile genus est et illud, quod
interserit argumenta ualida, aut argumentorum semi-
naria, & quod aptum est atque consentaneum homi-
num apud quos agitur opinionibus. Facile enim pro-
bant quod esse uerum opinantur, quodque respondet
moribus: ut quod loquitur parasitus apud Terentium, pa-
rasitorum moribus aptissimum est. ILLUSTRIS aut, etc.)
Illustris genus, ut ipse definit, pars est orationis, quae
rem constituit pene ante oculos. Ferit & alios sensus,

ut aurem, mouet que mentem. Sed oculos dicimus,
quia is maxime sensus attingitur. Id confirmat Ari-
stoteles libro de Sensu, & ijs quae sentiuntur. *ἀνθρώπου
δὲ τῶν πρὸς αὐτῷ τὰ ἀναγκαστικὰ κινήματα ἴσως.* id est,
Ex his sensib. uisus ad necessaria praestatisimus. Uisus
generis huius est, ut non modo intelligamus, sed ut ui-
dere uideamur, quae dicitur *ὄρασις* & *ὄρασις*,
& representatio, & euidencia. Virgil. 8. de Cyclopi-
bus. Ocyus incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiunt: fluit aë riuus, aurique metallum:
Vulnificusque chalybs uasta fornace liquefcit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum: septenosque orbibus orbes
Impediunt: alij uentosis sollibus aurās
Accipiunt, redduntque: alij stridentia tingunt
Aera lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese magna ui brachia tollunt
In numerum, uersantque tenaci forcipe massam.
In hoc genere illustri uerba grauitate delecta ponunt-
tur: ut, Ocyus incubuere, uasta fornace, ingentem cly-
peum informant, tollunt in numerum. neque enim
significantiore, neque meliora inueniri possunt. Po-
nuntur & superlata, inuim esse clypeum omnia con-
tra tela Latinorum, septenos orbibus orbes impedi-
ri. Sunt ad nomen adiuncta, quae dicuntur adiectiua. So-
nitus autem ab imitatione rerum non abhorret, uel
hoc maxime, Stridentia tingunt Aera lacu: &, Illi inter
se sese magna ui brachia tollunt In numerum: qui uer-
sus laborat pedum tarditate, ut conatus ille grauior o-
stendatur. Quid multis? Sic omnia sunt illustria, ut rem
& audire & uidere uideamur. Cic. in Philip. 2. de bo-
nis Pompeij: Oceanus mediusfidius uix uidetur tot
res, tam dissipatas, tam distans in locis positas, tam
cito absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil ob-
signatum, nihil obscriptum. Apothecae totae ne quibus-
dam hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant,
alia mima, domus erat aleatorum, referta, plena ebrio-
rum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus. Sug-
gerebantur etiam saepe, non enim semper iste sceleris
damna aleatoria. Conchyliatis Cn. Pomp. peristroma-
tis, seruorum in cellis lectos stratos uideyes. Hic superla-
ta, hoc est hyperbolica, hic uerba delecta, uerba dupli-
cata, ad nomen adiuncta, idem significatia: quae plurib.
ostenderet, nisi breuitati studeret, & res ipsa per se in-
telligeretur. Itaque illustris oratio est, & probabilis, et
dilucida, & plus aliquanto quam dilucida. Dilucida uult
intelligi, illustris & intelligi & prope uideri: hoc est
tam signate describi, ut uideatur esse sub oculos.
SUAUE autem genus erit dicendi, primum, etc.)
Suaue dicendi genus ex tribus conficitur: ex elegan-
tia & iucunditate uerborum sonantium & lenium:
ex suauitate collocationis & numeri: ex bonitate fi-
gurarum. Elegantia & iucunda uerba sunt, non affe-
ctata, non illa minus usitata, magnisque laboribus a ue-
luti

tuftis rerum scriptorib. pueriliter emendata: sed omnia sonantia, & lenia ex suauibus literis, in quibus uerbis est præclara significandi uis, sine obscenitate: ut elegantia, iucunditas, modulatio, florere, magnopere, festiue. Coniunctio, iunctura à Quintiliano dicitur, quæ si proxime coheret, ut lapides coagmentati, foedos & asperos fugit concursus priorum sequentiumq; uerborum, ut cæca caligne, clara Roma, tuba bona, mors turpis, lex sancta. Euitat etiam distictos hiatus, ut ama omnes, arma Aeneæ, seditio exortitur, frugi homo. In Oratore Cicero conuersionem uocalium dicit: quamobrem concursus asperos ad uocales, hiatus ad consonantes referre possis. Ad suauitatem facit & circumscriptio, quæ est absoluta numeris, & aurium iudicio comprehensa periodus. pro lege Manilia Statui Quirites, uestram uoluntatem, & Reip. dignitatem, & salutem prouinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferri oportere. Decurrit hæc oratio cum suauitate, nec anfractu longo, id est circumductione longe producta, spiritum uocemq; debilitat. Nec satis est orationem bene coherere, si non habet similitudinem æqualitatem que uerborum. Nec enim si minutim lapides grandioribus saxis in muro coherent, pulcherrimam facium structuram, sed potius inæqualem, aspectu que deformem, sic in oratione suauiori querenda uerborum similitudo. Ponamus inæqualia, & improbanda: Ferebatur ea uolubilitate linguæ, eaq; dicendi celeritate, ut nihil esset leue magis. Quinq; posteriora uerba cæteris multo minora sunt. æquiparemus hoc pacto, Ferebatur ea uolubilitate linguæ. eaq; dicendi celeritate, ut nihil omnium uolubilibus accelerari & expediri possit. In quo syllabas haudquaquam metimur, sed discordiam magnitudinum repudiamus. Sum qui similitudinem referunt ad similiter desinentia cadentia que, æqualitatem ad paria membra. Quia de paribus membris postea facit mentionem, et similitudo pro similiter cadentibus atq; desinentibus longe petitur, malo stare priore sententia, & similitudinem referre ad concordiam uerborum, æqualitatem ad parem uel ferè parem magnitudinem. Sum & figure iucundiores, quum crebra crebris, paria paribus relata respondent. Cicero pro Milone: Est igitur iudices non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus: uerum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus. Hic paribus numeris comprehensa crebro conferuntur. Contraria relata sunt in eadem oratione: Quem cum omnium gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc iniuria, iniquo loco, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitauit occidere? Relata ad idem uerbum: Aphricano uirtutem industria, uirtus gloriæ, gloria ænulos comparauit. Relata ad uerbum

non capio epiphoram, qua in idem uerbum cõiunguntur clausula, quoniam epiphora nomine sepius iteratorum melius comprehenditur. Geminata atque duplicata accipimus eadem. Quintilianus: Nam & uerba geminantur, ut, Occidi occidi, Ab Corydon Corydon. Cicero Philip. Secunda, Bona (miserum me, consumptis enim lachrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona inquam Cn. Pompeij acerbissimæ uoci subiecta præconis. Sæpius iterata sunt: Vos enim statulistis, uos sententiam dixistis, uos iudicastis. Coniunctionibus copulantur hæc pro lege Manilia. Asta tam opima est & fertilis, ut ubertate agrorum, & uarietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. à τὸν δὲ τὸν in celeritate, τὸν δὲ τὸν in tarditate melius est. utrunque suo loco suaue atq; iucundum. Dissolutionibus hæc relaxantur, hoc est, sine coniunctione ponuntur, in octaua Antoniana. At uero erecti, incitati, parati, armati animis iam esse debemus. Vtemur autem suauis genere dicendi, quando uoluptatem afferre cupiemus, ut in laudationibus: aut motus animorum componere, aut admiratione retinere mentes. FIT etiam suauis oratio, cum aliquid aut inuisum, aut inauditum, & cætera.) Suauis oratio conficitur uerbis, ut antè dictum est, & rebus, de quibus nunc agit. Res numero quinque sunt. Inuisum, id est, non antè uisum: Inauditum, nouum, affectus, & oratoris amabiles mores. Delectant hæc omnia, suscitant attentionem, animum que pasunt. ea de re suauia dicuntur. Inuisum & inauditum differre sciunt omnes. Res gestas præcorum non uidimus, sed audiimus. hoc ad aurem, illud ad oculum perinet. Verum ab his duobus noua quantum differant, haud forte cuique notum est, quia inuisa & inaudita uidentur esse noua. Nouum temporis est: inauditum & inuisum ignorationis, & rei quæ non uenit in sensum. Tamen aliquando confunduntur. Cicero in Academicis. In rebus inuisitatis utamur uerbis interdum inauditis. Et paulò post de re eadem. Noua sunt rerum nouarum faciendæ nomina. Hic inaudita uerba & noua dixit eadem. Hoc itaque mihi uidetur, Ciceronem duos præcipue facere sensus, aspectum & auditum, quibus orator multa cognoscat: reliquos oratori non ita sæpe considerandos existimare. Deinde inuisa & inaudita non accipere, quæ nemo unquam uel uiderit, aut audierit (hoc enim modo noua essent omnia) sed quæ nemo eorum qui ueluti nouitate capiuntur. Præterea noua appellare, quæcunque recentior acta sunt. Laudauit poetas Cicero in oratione pro Archia poeta, hoc nouum fuit in iudicio Romano. Vtar, inquit, uestra benignitate, quoniam me in hoc nouo genere dicendi diligenter attenditis. Salsia Cluentij mater, filia diuortium fecit, nupsit genero suo Melino. Hoc Romæ dicit inauditum.

tum. O mulieris, inquit, scelus incredibile, & præter hanc unam in omni uita inauditum. Octauius Cæsar penè puer exercitum sua sponte comparauerat in Marcum Antonium. Hoc inuisum & inauditum Cicero ponit Philippica quarta. Laudo, laudo uos Quirites, cum gratissimis animis prosequimini nomen clarissimi adolescentis, uel pueri potius. Sunt enim facta eius immortalitatis, non etatis. Multa memini, multa audiui, multa legi, nihil ex omnium seculorum memoria tale cognoui. Suauis oratio, multum que popularis. Iam quæris orationem quæ motum aliquem animi commisset. In perorationibus frequenter inuenies, & in alijs partibus actionum, sed multo pulcherrima est tertia actio in Verrem de casu Philodami: at longior est quam quæ commentarijs inseri debeat. Amabiles mores ostendit orator aut commendatione uirtutum, aut insecratione uitiorum, aut iudicio animi liberalis, & ad officia subeunda prompti. Multa sunt exempla in Serulium Rullum, & in Verrem, & hoc pro Cluentio. Abs te peto Oppianice, ut me inuitum de patris tui causa dicere existimes, adductum fide atque officio defensionis. Sermonis inflexio non est apostrophe, ut quidam fabulatur, sed uelut egressio, quum deflectit orator à cursu, aut augendi alterius, aut minuendi sui causa. Cicero pro Cornelio Balbo. Ei succedo orationi, quæ non præteruicta sit aures uestras, sed in animis omnium penitus insederit, ut plus uoluptatis ex recordatione illius orationis capere possitis. Hic se comitate & benignitate quadam immunit, ut Pompeiū Crassumq; qui pro Cornelio antè dixerant, augere possit. Nec id facit per ironiam atque dissimulationem, sed, ut ipse dicit, per comitatem. Postea uideamus quæ suauitatis præcepta magis obscuram, minusq; probabilem faciunt orationem. Elegancia uerborum, atque iucunditas per sepe figurata, deinde compositio quæ transgressionem sepe uititur, hoc est uerba de loco in locum trahit, & figuræ comptiores, & sermonis inflexiones, non semper quidem, sed plerumque orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciunt. Obscuram, quòd ab usitata uulgari que ratione dicendi recedunt, quiddam ornatiùs querunt. Minus probabilem, quia probabile, ut paulò antè dixit, non nimis est comptum atque expolitum, sed habet pondus in uerbis, in sententijs auctoritatem. Quamobrem suauitati non utiq; dabitur locus, sed nobis est ipsis quid causa postulet iudicandum. RELIQUVM est igitur, ut dicās de conuersa oratione atque mutata. Diuisio facta est orationis. Genus est, inquit, eloquendi sua sponte fusum, alterum uersum atque mutatum: nunc de conuersa oratione præcipit, atque mutata, in cuius non dicam interpretatione, sed in uersione, interpres ille Georgius frustra laborauit:

doctus quidem, bene tradita in improbum sensum conuertere atque mutare. Vidit Cicero proprijs & simplicibus uerbis, & oratione sponte fusâ atque naturali, non semper utendum: quòd neque iucundum sit, neque uarium, neque uehemens, uno semper uti genere dicendi. uoluit igitur & uerba singula, & coniuncta aliquando mutari, ut plus uarietatis, plus iucunditatis, plus cuiusdam uirtutis esset in oratione. Est itaque id genus totum situm in commutatione uerborum. Commutatio duplex: Altera uerba de loco mutat in locum, aptius ordinandi gratia: altera dilatat aut contrahit uerba, aut ad petendam uarietatem, aut ad significandi uim ampliozem. In qua mutatione plurimum uersatur orator. Hinc illud infra Eloquendi, inquit, exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uersatur. Nam (quod antè dixi) genere sponte fusâ perraro uti possumus, propterea quòd ordo naturalis ut est multo optimus quando respondet, ita uotis eloquentia non sepe respondet. Quod si antea de commutatione uerborum facta mentio uidetur, quum de numeris, de consecutione, de quinque generibus orationis est dictum, nihil est quòd mirere. Id factum est duabus de causis. Aliquando sponte fiunt ista: sæpe arte innectuntur generi sponte fusâ, uerbis assumptis idem quòd primum occurrentia notantibus, ordine non mutato. Si mutant ordinem, ad genus uersum pertinent. habent igitur aliquid commune, propter quòd ad utrumq; genus referri possunt. Iam de mutatione. Uerba dilatantur, oratio in pauciora quædam contrahitur, uel etiam in unum uerbum. Proprium est uerbum, bellum. Idem significans assumpta figura, Mars. neque enim dicit idem significantia synonyma, quæ & ipsa propria sunt: sed in figuris usurpata loco priorum. Factum, id est compositum, de quo maxime fit hic mentio, (quamuis quatuor modis uerba fiant) ut armipotens. Bellum ducitur in plura, ut motus armorum in hostili discordia. Quid tum? hoc & illo sic utemur, ut res ipsa persuadebit: Bello uicit Aphros, honesto Marte superauit Asiaticos, & in hoc armorum motu ac hostili discordia nunquam cessit rebus aduersis. Hoc modo & copia, & uarietas, & iucunda uerborum compositio miscetur. Armipotens dicitur à poetis, nec enim omnia succedunt, neque tot membris separantur. Experiare licet similem uariandi legem. Cicero non dicit ubique rhetoricen, sed etiam oratoris artem, orandi facultatem, rationem differendi, bene dicendi scientiam, dicendi facundiam. dices tamen, non quòd primum uenerit in buccam (sic faciunt im periti) sed quòd optime prioribus ac posterioribus cohereret. quòd ipse facit libro de Oratore. Desinit ad unum uerbum reuocatur: hoc modo rem finit orator, deinde quòd pluribus intelligendum proposuit, uno com-

plectitur uerbo: quæ ratio dicendi sit amplior & grauior, quam si quid ieiunè atque sicce uerbo tantum notetur: quod quando sit usurpandum, res ipsa monstrabit. Cicero, Nos deorum immortalium templa, nos muros, nos domicilia, sedes que populi Romani, penates, aras, focos, sepulchra maiorum, nos leges, iura, libertatem, coniuges, liberos, patriam defendimus. Partibus definit patriam, deinde uerbo comprehendit, partes que toto complectitur. Dicit quispiam, hic uerbum in plura uerba diducitur. Fatebor quidem: sed aliud est progredientem ab uno ad plura peruenire, aliud à pluribus ad unum. Referuntur hæc, dilatio, & contractio: ideòq; in contrarium ducuntur. Tale est illud Virgilij, Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni, Carthago. Nam descriptio Carthaginis reuocatur ad uerbum. Assumpta uerba remouentur per negationem, non per correctionem, quæ nihil remouet, sed magis idoneum subiungit. Etenim Quintilianus appellat argumentum à remotione, cuius una pars plures uerba negando tolluntur. De correctione sit hoc exemplum, ex actione tertia in Verrem. Non enim furem, sed creptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitia: non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionum que non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium sociorum que in uestrum iudicium adduximus. Hæc ita remouentur, ut in breuius non contrahantur. Quia de re non idoneum sit exemplum, sed ea causa posita, ne quis arbitretur eiusmodi remotiones ab authore signari. In breuius contrahuntur hoc modo. Errauit imprudens, sensu lapsus est, existimauit esse Pompilius, qui esset Octauius: sceleris non adiecit animum. Nihil est istorum. Quid igitur? Occidit inimicum. Priora tolluntur, ut apertius conficiatur hoc extremum, quæ rei totius est summa. Circuitus autem comprehensio est, siue circumscriptio longioribus numeris comprehensa, quæ dicitur à Græcis periodos: de qua Cicero in Oratore, Quintilianus in nono, per multa dixerunt. Difficilius istuc expedire, quid circuitus ad orationis contractionem omnino faciat. Ego quidem sic existimo, esse plurima quæ dicendo ab oratore longè late que funduntur: tandem una periodo angustius omnia contrahuntur: ut sit in peroratione frequentissime, quando repetuntur argumenta. Nec in peroratione solum, sed in omni questione, si quid sustus sparsum parit obscuritatem, id circumscribimus, uno que circuitu comprehendimus, ut quid sit effectus, manifestius ostendamus. Et ne tedium afferamus in longioribus exemplis, ponamus hoc nostrum. Irritæ sunt apud te preces amicorum: nulla te mouet necessitudo: non te reddit exorabilem affinitas: nihil te flectunt propinquorum uoces: nulla parentum mouet te charitas. quid est igitur quod ipsi sperare possimus? Hæc membra sex breuiter in circuitum diri-

gentur hoc modo: Si neque preces amicorum, neque necessarium, neque affinitas, neque propinquorum, neque etiam parentum te mouent, quid est quod ipsi sperare possimus? Unde constat illum circuitum, quo frequenter utuntur historici, plurimum iuuare breuitatem, ac dissipata dispersa que in unum congregare, atque etiam leuare tedium audientis, si forsitan immorandum est, unum que & idem sæpius alio & alio modo enunciandum, aut si repetitione priorum argumentum colligendum. In coniunctione, hoc est in compositione uerborum, sit unum uerbum ex duobus: ut, Patrem occidit parricida: potest omnia fortuna omnipotens: salutem feret salutifer exercitus. IN coniunctis autem uerbis triplex adhiberi potest, etc.) Orationis ordo triplex est: directus unus, inuersus alter, alius permixtus. Cicero Philippica 7. Num hostem Antonium iudicauistis? Nec tum hostis est à uobis iudicatus Antonius? Et paulò post, Tum non hostem iudicastis Antonium? Et iterum, Tum ille hostis non est iudicatus? Et rursum, Non est iudicatus Antonius hostis? Quoties unam & eandem commutauit sententiam? Ouidius, Anna soror, soror Anna. Directum, Omnia parent homini. Inuersum, Homini parent omnia. Permixtum, Omnia homini parent. Hæc est illa commutatio non uerborum, sed ordinis tantummodo, quam tradit author, & ad eligendum id quod omnium est optimum, & ad uariandam repetendorum collocationem. Ideo enim eloquendi exercitatio maxime in hoc toto conuertendi genere uersatur, quia orationum copia, coagmentatio, numerus, figura uerborum quædam, ex ordinis commutatione ducuntur. ACTIO igitur sequitur, ut opinor. Actio pronuntiatio est, quarta pars artis Rhetoricæ, ut hoc in opere Cicero constituit. Et ante rationem demonstrauimus, eoque fecimus, quod alibi quintam fecerat partem. Omnis actio cum rerum & cum uerborum momentis, id est uarijs crebrisq; immutationibus commutanda maxime est. Est enim actio sententiarum, et actio uerborum. Nec in oratione plura sunt: & omnis actio est in uarietate uocum, motu corporis, uultu. Vox aurem ferit, motus corporis & uultus tangit oculum. Per quos duos sensus (inquit Fabius) omnis ad animum penetrat affectus. Vox est in quantitate grandis, exigua, media. In qualitate, candida, fusca, plena, exilis, lenis, aspera, contracta, fusca, dura, flexibilis, clara, obtusa. Voce utimur acuta, graui, flexa, lenta, citata. Motus corporis est, uel in toto, uel in partibus, ut capite, humeris, brachijs, manibus, pectore, lateribus, pedibus. Vultus in fronte, ore, & adiunctis partibus, non quum de loco in locum mouentur, quod ad motum pertinet, sed cum iudicio quodam & nota sanguinis aut spiritus interiorum animum produnt. Produnt autem naturaliter, non quum dissimulatione & arte imitantur ueritatem. Hæc tria

tria plurimum ualebunt, si cum orationis genere, reque subiecta consentient, eius que uim ac uarietatem subsequenter. Dilucidam facit orationem, distinctiōne: illustrat, rei imitatione: probabilem, dignitate: suauem, tacita quadam modulatione. Quæ rebus & uerbis quidem sunt, tamen meliora sunt quum pronunciatione adiuuantur. Cur autem hæc de rebus Cicero tam breuiter? Quia limari quidem, sed donari ab arte non possunt. quod ipse libro de Oratore testatur. Hæc, inquit, cum ipso homine nascuntur, lingua solutio, uocis sonus, latera, uires, conformatio quædam & figura totius oris & corporis. In Oratore tamen paulo plura scribit expressiora: sed nos ad ea melius componet imitatio, quam multa præceptorum traditio. Quintilianus uoluit rem omnem late suscipere tractare, ac eloquentia uestire: quod ut minus est necessarium, ita certè ad cognoscendum non inutile.

NON QUID NAM de oratore ipso restat? In partibus extremam memoriam facit, ut aliarum cu stodem. Ea est duplex: naturalis, quæ non cadit in præceptum. Artificialis, quam una ratione & similitudine perstringit. Utendum, inquit, locis pro charta, imaginibus pro literis: quia memoria est germana, id est similis, literaturæ, quæ est conformatio & uelut pictura literarum. Literatura & conscriptio constat ex notis & signis literarum, & ex eo in quo imprimuntur notæ, ut charta, membrana, pugillaribus. Sic confectio memoriæ, quæ est ars conficiendæ memoriæ, locis uititur pro ceratis tabellis, imaginibus pro literis. Loca memoriæ sunt; ædes, castella, templa, uia. Imagines autem quisque pro suo arbitrio fingit, ut leonum, urforum, armorum, rerum que ceterarum. Verba collocantur, & sententia. Verba quidem, si admodum pauca sunt, quia per multa collocare nunquam expedit. Sententiæ melius designantur, ut si dicitur orator quinq; faciet partes, et in uestibulo domus statuat armatum Annibalem, quia deliberandum sit de bello Punico. In atrio argentarij nummis onustum, quod de cogenda pecunia locus alter habeatur. In impluio treis uiros ingentes in equis, quia tertius est locus de præficiendis tribus imperatoribus. In aula prima duas manus in latum diuisas & armatas, quoniam sit quarta pars de splendens legionibus decem. In aula secunda fingat duas lunas, quod ultimus est locus, secundo mense copias educi oportere. Hæc indicare satis est. Etenim memoria non tam arte quam usu & exercitatione firmatur. Pauca de memoria præcepta, multus est usus, exercitatio que longa. QVONIAM igitur uis oratoris omnis exposita est, quid habes, & cetera. In treis partes distributa est omnis doctrina dicendi: primum in ipsam uim oratoris, deinde in orationem, tum questionem. Porro transit ad secundam, quæ præceptis orationis continetur. Orationis partes sunt

quatuor: si refutatio confirmatione concluditur, duæ quidem ad docendum, totidem ad mouendum: quarum uis & ratio ab interpretatione superiori peti potest. Principium delibat affectus, peroratio conficit & absomit. Narratio docet quid sit in causa. Confirmatio, quid certi incerti ue sit. Probatio nis est, ea quæ dubia pendebant, certioribus ostendere: & quæ certa uidebantur, incerta demonstrare, uel falsa. Partibus iungit amplificationem, quoniam quum de motu animi paulò ante dixisset, & ad eam rem amplificatio plurimum ualere, annectenda uidebatur: simul ut interpretaretur quo sensu motum animi duabus tantum partibus dedisset, quum in reliquo cursu orationis adhibeatur. Non est igitur amplificatio una de quatuor partibus orationis, sed è grauioribus locis uehemens quædam argumentatio deducta, ei que parti subiicienda unde deducta est. Quintilianus quatuor amplificationum genera facit, incrementum, comparisonem, rationationem, congeriem. quæ quidem aperte monstrant, quid per amplificationem accipere debeamus. Cicero in hoc libro tam aperte quam Quintilianus amplificandi rationem monstrat. quamobrem debemus hic esse breuiore. Amplificatio habet proprium locum perorationem, quod ipse testatur his uerbis: Augendi, inquit, hic est proprius locus in perorando, sæpe etiam primum obtinet locum. Quousque tandem abutere patientia nostra Catilina? Quamdiu nos etiam furor iste tuus eludet? Quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihil ne te nocturnum præsidium palatij? nihil ne urbis uigilie? nihil timor populis nihil occursum honorum omnium? nihil hic munissimus habendi Senatus locus? nihil horum ora uultusq; mouerunt? & quæ sequuntur. Sunt amplificationes in exordijs multe tranquilliores: quæ tantum acerbatis habeant, quantum illa in Catilinam, pauca. Postremum ferè semper amplificatio locum tenet. Videre licet perorationes alias, & eam que est in Verrem actione ultima, & pro Milone. Longiora sunt exempla, quam quæ suis uerbis exponi debeant. Reliquo in cursu orationis amplificatio adhibenda est, maxime que quum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Etenim ante non conuenit, quia turpe facinus, id augere quod probandum est. Multa sunt exempla in Verrem, quale istuc de Sopatro, quo pecuniam Verres acceperat. Quod ubi reprehendit Cicero, subdit: Scelus est accipere ab reo, quanto magis ab accusatore? quanto etiam sceleratius ab utroque? Fidem quum proposuisses uenalem in prouincia, ualuit apud te plus is qui pecuniam maiorem dedit. Concedo. Forsitan aliquis aliquando eiusmodi quidpiam fecerit. Cum uerò fidem ac religionem tuam alteri addictam pecunia accepta haberis, post eandem aduersarijs tradideris maiore pecunia

utrumque salles? & trades cui uoles? & ei quem felleris, ne pecuniam quidem reddes? Quem mihi tu Bullum? quem Stalenum? quod unquam huiusmodi monstrum aut prodigium audiuimus, aut uidimus? Amplificatio ad fidem plurimum ualet: quia uehemens est argumentatio, & ut ipse postea dicit, grauior quaedam affirmatio, quae motu animorum conciliet in dicendo fidem. Facit autem duas argumentationum species: unam, quae docendi causa fit: Ea est probatio, rei dubiae faciens fidem. Alteram, quae sit probatio, cum animi motu: ea fit aut argumentis, aut asseuerationibus argumentorum loco.

PERGE igitur ordine quatuor mihi istas, &c.) Quoniam de principijs omnes omnia fabulantur, & nihil aliud etiam triviales scholae personant, non stat mihi hac in parte diuini immorari, nec aliorum more Graeca proferre monumenta, quod planum fiat ignotum per ignotius. Principij & initij uerbum Cicero frequens, quia proemium Graecum est, exordium translaticium. Principia ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Certè in hac duo recidunt quaecumque subiunguntur oratori, quamobrem istuc aliarum partium commune est. Sumuntur autem triū rerum gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. amice, cum beneuolentia: intelligenter, cum docilitate. Hoc pacto tritiora fugit uerba: quorum molesta repetitio ut tedium affert; sic est eloquentiae inimica. Sunt & haec tria ceterarum partium communia, sed eorum est praecipuus usus in exordijs. Personarum tria facit genera. Vnum in nobis: alterum disceptatorum, id est eorum quibus est cognoscendi potestas: tertium aduersariorum, in quibus aduersae partis oratores intelliguntur: sicut & in nostris nostri litigatores. Beneuolentiam conciliamus à meritis nostris: quia benefactorum recordatio gratiam iure suo postulat. Cicero: Si quando inimicorum impetum propulsare ac propellere cupistis, defendite nunc uniuersi unum, qui, ne omnes occideretis, ardore que flammæ conflagraretis, mei capitis periculo non dubitauit providere. A dignitate litigatoris ducitur initium. Maxime uellem iudices, ut P. Sylla & antea dignitatis suae splendorem obtinere, & post calamitatem acceptam modestiae fructum aliquem potuisset percipere. Idem pro Flacco: Quod enim esset praemium dignitatis, quod populus Romanus quum huius maioribus semper detulisset, huic denegaret? Quum L. Flaccus ueterem ueteris gentis in liberanda patria laudem, prope quingentesimo anno Reipublicae retulisset: Parcius Cicero de sua dignitate, ut pro Muræna: Idem Consul cum uestrae fidei commendat, qui antea dijs immortalibus commendauit. Et in eodem principio: Ac si, ut nonnullis in ciuitatibus fieri solet, patronus huic causae publice constitueretur, is potissimè honore affecto

defensor daretur, qui eodem honore praeditus non minus afferret ad dicendum auctoritatis, quam facultatis. Ab aliquo genere uirtutis sumuntur initia, maxime liberalitatis, officij, iustitiae, fidei. quae uirtutes ideo gratiores sunt, quod in aliorum commoditates & usus conferuntur. Cicero pro Rabirio perduellionis reo: Me cum amicitiae uetustas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meae uitae perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum est adhortata. At uerò ut id studiosissime facerem, salus Reipub. consulare officium, consulatus denique ipse mihi una uobiscum cum salute Reipub. commendatus cogit. Hic est liberalitas operam perpetuo dantis, officium amici, iustitia uiri pericula propulsantis, consilijsque fides in Republicam. Contraria uita in aduersarios conferuntur, ut in Ebutium pro Cecinna. Cum his qui disceptant, ut iudicibus, aliqua coniunctionis aut spes aut causa proponitur, id est ostenditur, eam rem de qua agitur, aut commodum aut incommodum disceptatoribus allaturam, illisque communem esse, & quodammodo coniunctam. Cicero pro C. Rabirio: Sic existimare debetis Quiritibus, post hominum memoriam, rem nullam maiorem, magis periculosam, magis ab omnibus uobis prouidendam, neque à Trib. pleb. susceptam, neque à consule defensam, neque ad P. R. esse delatam. Idem in Verrem proponit iudicibus spem bonae existimationis, si Verrem damnauerint. Odium & offensio, ut si litigator aut orator odium contraxit, aut aliquem offendit, aut tollitur, aut saltem minuitur. Tollitur, aperta certa que refutatione: minuitur, si diluamus probabili argumento, si extenuemus figuris, qualis est ironia pro Ligario. si compensemus aliquo genere uirtutis, si deprecemur, id est amoliamur honesta postulatione. Quae penè omnia Cicero facit in exordio pro Cluentio: sed longius est, quam quod perscribi debeat.

INTELLIGENTER autem ut audiamur, &c.) Intelligenter audimur, quum facillimè auditor discit, & quid agatur intelligit. quod expeditius fiet, si à rebus ipsis, quam si longius à personis ordiamur. Complectitur à principio genus naturam que causae Cicero in Verrem: Multa mihi necessario iudices praetermittenda sunt, ut possim aliquo modo aliquando de ijs rebus quae meae fidei commissa sunt, dicere. Récepi enim causam Siciliae. ea me ad hoc negocium prouincia attraxit. Tamen hoc onere suscepto, & cetera. Hic exposuit summam totius accusationis. Proponit aliter in Antonium oratione 4. Fundamenta sunt iacta reliquarum actionum. nam est hostis à Senatu nondum uerbo appellatus, sed re iam iudicatus Antonius. Poetae ferè semper initio proponunt genus et caput argumenti, non ita frequenter oratores. A definitione saepenumero sumunt initium scriptores artium, remque totam breui circumscriptione uerborum

uerborum enunciant. Quae ratio differendi non ita decenter conueniat oratoribus. Latius paulo dilatant finitionem: quod ut faciamus, praecipit Cicero secundo libro de Oratore: & ipse actione sexta in Verrem, in fine furtum partibus describit. Venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium: ut amici eius, morbum & insaniam: ut Siculi, latrocinium: ego eius nomine appellem, nescio. Rem uobis proponam: uos eam suo nominis pondere penditote. Genus ipsum prius cognoscite iudices: deinde fortasse non magno opere queretis, quò nomine appellandum putetis. Nego in Sicilia tota, tam locupletē, tam uetere prouincia, tot oppidis, tot familijs, tam copiosis, ullum argenteum uas, ullum Corinthium, aut Deliacum fuisse: nego ullam gemmam aut margaritam fuisse, aut quicquam ex auro aut ebore factum, signum ullum aeneum, marmoreum, eburneum: nego ullam picturam, neque in tabulis, neque textilem fuisse, quin quaesierit, inspexerit, quod placitum sit abstulerit. Hoc initium est, quod complectitur genus naturamque causae, quod describit finit que latius explicanda, quod diuidit species quaestionis. Diuidit Antoniana prima. Antequam de Rep. P. C. dicam, ea quae dicenda hoc tempore arbitror, exponam uobis breuiter consilium & profectiois & reuersionis meae. In partitione uitanda partium confusio, quia prudentiam, hoc est intelligendi uim atque facultatem implicat. Vitanda multitudo, quia memoria confundit. Querendum genus illud obuium & dilucidum, quo facilius omnes dicta percipiant. VT attentè autem audiamur, Attentionem excitant aut magna, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis apud quos res agitur. Magna pariunt admirationem, necessaria uim incutiunt animis: coniuncta, spe boni, fuga mali, mortales sollicitant. Magna proponuntur initio pro Rabirio perduellionis reo, quod paulò antè citabamus. & Aegloga quarta Virgilij: Sicelides Musae, paulo maiora canamus. & Aeneidos. 7. Maior rerum mihi nascitur ordo, Maius opus moueo. Necessaria proponit Cicero Antoniana tertia: Serius omnino P. C. quam tempus Reipub. postulauit, aliquando tamen conuocati sumus: quod flagitabam equidem cottidie, quippe cum bellum nefarium contra aras & focos, contra uitam fortunas que nostras, ab homine profligato ac perditio non comparari, sed geri iam uiderem. Hic tempus Reipub. dicit necessitatem more suo. Coniuncta cum ipsis apud quos res agebatur, posuit in Verrem: Quod erat optandum maxime iudices, & quod unum ad inuidiam uestri ordinis, insaniam que iudiciorum sedandam maxime pertinebat, id non humano consilio, sed prope diuinitus datum atque oblatum uobis summo Reipub. tempore uidetur. SIT autem hoc etià in praecipis, ut si quando tempus ipsum.) Principia sumuntur extrinsecus à tempore, ut pro

Caelio. A re aliqua, ut à praesidijs armatis in foro, pro Milone. A loco, unde pro Deiotaro. Ab interuentu alicuius, unde in Verrem, qui praeter opinionem aderat iudicio. Est enim hoc quodammodo interuenire, quanquam improprie dictum. Ab interpellatione, Antoniana quarta, quum proposuisset hostem iudicatum Antonium, & populus acclamando interpellasset, adiecit: Nunc uerò multo sum erectior, quod uos quoque hostem illum esse, tanto consensu, tanto que clamore approbauistis. Ab aduersarij dicto, maxime in perorando, quia res est recentior. ut Philippica nona: Nihil praeter sententiam dicerem, nisi P. Scruilio respondendum putarem, qui hunc honorem statuae nemini tribuendum censuit, nisi qui ferro esset in legatione interfectus. Quae suo loco de amplificatione dicentur, multa ex ijs poterunt ad principiorum praecipua transferri. Nam & amplificatio saepe etiam primum locum habet, quod antè monstratum est: & principium atque peroratio communiter ad effectum comparantur, & sunt uerba quaedam figuraeque communes utriusque partis, & principia finibus, fines principijs optime respondent. Quibus de causis initia & perorationes habere quaedam praecipua communia, nihil est cur miremur. Legito infra de amplificatione praecipua: & quae transferri possunt ad initia, traducito. QUID in narratione quae tandè conseruanda sunt? In partibus orationis narratio ferè secunda est. Ea finitur ab authore, uerò explicatio. Usus illius ab eodem traditur, ut sit quaedam quasi sedes ac fundamentum constituende fidei: quia quod argumentorum continet breuis expositio, fusius & apertius extendit & explicat narratio: unde & propositio breuis pro narratione collocari potest. Quod si propositio est sedes ac fundamentum argumentationis, erit & narratio, ex cuius partibus ferè nascitur argumenta. Tertio loco narratio diuiditur in ea quae sunt necessaria, et in ea quae sunt assumpti ad ornandū. Dilucidè probabiliterque narrare necessarium est, ut res intelligatur, fidè que mereatur: sed assumimus suauitatem. Ex quo Quintilianus deduxit hoc praecipuum: Ego narrationem, ut si ullam partem orationis, omni qua potest gratia et uenere exornandam puto. Cur autem suauitas adhibeatur, idem Fabius ostendit: Nec in ulla parte, inquit, intentior est iudex, eo que nihil rectè dictum perit: praeterea, nescio quomodo, etiam facilius credit, quae audienti iucunda sunt, & uoluptate ad fidem ducitur. Haec ille. In quo resellit eorum fallacem opinionem, qui arbitrantur esse narrationem simplicem, nudam, figuris, ornamentis, probationibus destitutam. Prima narrationis est uirtus, explicandi, & illustrandi: ad quod facit illud antè dictum genus orationis dilucidum, & illustrare, quod est plus quam dilucidum. Altera uis est breuiter exponendi, de qua breuitate supra diserebat. Igitur

cadunt in narrationem genus dilucidum & illustre, & breue: & duo quæ sequuntur, probabile, & suauē. His quinque uirtutibus optimum narrandi genus perficitur. Breuitas si non semper, tamen sæpius in narratione laudatur, quia non diu suspendit animos, & memoria facile tenetur. PROBABILIS autem erit. Quæ tradit hic Cicero de narratione probabili et suauē, ea multis oscitanter omnia legentibus, obuia, facilia, dulcida uidentur. Res aliter habet. Quotus enim quisque intelligit, aut illustrat exemplo? Omnes id dicunt, narrationem debere esse breuem, dilucidam, uersimilem, & probabilem: quum uentum est ad narrationis expositionem, mirum est, quam cæcutiamus, non uidentes id quod in arte loquebamur: & quod foedius est, scriptores cōmentariorum hæc subinde præcepta repetunt, non sine lectorum summa molestia, nec tamen usquam monstrant locum ubi talia usi tractata reperiantur. Itaque facturus operæ precium uideor, si paulo diligentius id quod queritur, exemplo patefaciam. Sumamus igitur narrationem Ciceronis actione tertia in Verrem, de Lampfaceno Philodamo, cuius honestam ac pudicam filiam Verres rapere, trans ferre, uiolare contendebat: unde exortus est tumultus, ministri Verri alij caesi, alij uulnerati, ipse penè domi combustus est: Philodamus tandem cum filio damnatus, atque securi percussus. Raptus ille idoneis personis attribuitur, ut Rubrio, homini facto ad Verri libidines, qui miro artificio, quocumque uenerat, hæc inuestigare omnia solebat. Datur negotium comitibus nequissimis, turpissimisq; hominibus: ut, inquit, mos erat Verri, & cum suæ libidines facere admonuerant. Age, quod tempus erat opportuniū magis ad rapiendam mulierē, quam nocturnum? quam post coenam lautiores? quam cum frater abesset, & propinqui? quam cum frequentes conuenissent comites illi Verri, qui more Græco bibissent? qui poposcissent maioribus poculis? qui celebrassent omnium sermone letitiāq; conuiuium? Quid autē maturius, quam quod Lampfaceni postridie mane in cōcionem ueniunt? quæ runt quid optimū factu sit: in Verrem prodeunt? ignē subiiciunt ædibus? Sic enim facta consilio uidentur omnia. Ne dicas ea sic exposita: quia hoc modo gesta sunt, sed ita ab oratore quæ sita & digesta, ut probabilis esset expositio. Porro considerauit orator sapientissimus, qui locus rei conueniret, migraret ne Verres ad Philodamum? quod erat facturus, nisi retinisset hospes. Deinde, eo ne mitteret Rubrium delicias suas, in omnibus eiusmodi rebus adiutorem suum & conscium? Præterea quo seruos loco cōstitueret Rubrium? quos ad fores stare iubet, ut ingredientem auferant? Postea ut Verres Philodamum uocaret in Asiam ad Neronem, ut iniquitate loci facilius damnaretur? ut in foro Laodiceæ spectaculo acerbo sit necatus? Pergamus. Quam diligenter cuiusque facti et euenti caus-

sam posuit? Lampfaceni, inquit, maxime sedati et quieti: non irruunt igitur nisi lacefati, nisi consilio capto, nisi re decreta. Mittitur Rubrius, quia factus ad Verri libidines: dantur idonei comites, quia nequissimi. Hæc mulier præter ceteras appetitur, quia eximia pulchritudine, & quæ uirum non habebat. Rubrius reliquit hospitem, quia parum laute diuersari mentiebatur. Philodamus ægre Rubrium admittit, qui Prætores & consules, non legatorum asseclas recipere soleret: ut maior sit eius hominis autoritas, & eius offensio multo grauior. Quid moror? nihil enim dictum sine sua causa, ut fit in neruoso quodam genere dicendi. Veniamus ad id quod quartum est. Testata dicitur uidentur, et aperta atque uulgata, Quia, ut inquit, ciues Romani, qui Lampfaci negotiabantur, affuerunt. Quia Verres nullam causam excogitare potuit, quam obrem commiserit, & quæ quid eueniret ut in tantum periculum ueniret: quia Cicero ea se Lampfaci cognosse dixit, & C. Varro ex Philodamo audisse. Quod quintum est, quis non opinetur grande flagitium à Verre commissum, propter quod Lampfaceni socij Pop. Roma. legatum saxis, ferro, igni aggrediuntur? ægre diuelluntur? Quanta auctoritas & in Philodamo, & in toto oppido, concione uocata? dictis sententijs? omnibus uno animo consentientibus? Contra, quis non existimet id fecisse Verrem pro ea auctoritate, qua legatus abutebatur? Quis non iudicet iniuria damnatum Philodamum auctoritate Dolabellæ, corruptiq; iudicij? Lex hospitalis à Philodamo seruatur. Rubrius laute de more tractatur, probabile est. Homo nequam legem uiolat hospitij, morem honestum repudiat. & hoc probabile. Sanctimoniam, religionemq; hospitale spernit adulter impudēs. credibile est. Eadem religiose conseruat homo, genere, honore, copijs, existimatio ne facile princeps Lampfacenorum. hoc etiam credibile. Quid tadem? Probitas narrantis significatur his uerbis: Nemo iam iam Dolabella, neq; tui, neq; tuorum liberū, quos tu miseris in egestate atq; in solitudine reliquisti, misereri potest. Quanto dicit affectu, quanta probitate? quia Dolabella Philodamum damnauerat. Quanta memoria, quanta fide, totam conficit narrationem? qui locos, qui tempora, qui personas, qui facta, qui dicta, qui omnia & tenuit, & digestit? Quam commode significatur & consuetudinum & antiquitatum obseruatio? Græco, inquit, more bibebatur, hospes hortatur, poscunt maioribus poculis. Hæc & alia per multa probabilem faciunt narrationem: quæ notasse breuiter idcirco uolui, ut interpretis officio ne deessem. Quid quod in eadem expositione sunt omnia quæ de suauitate tradit? Admirabere incredibilem sceleratorum audaciam, sed magis fratris eius mulieris aduentum, pugnam, cædes, uulnera, & iterum concursus in concionem, fidem Lampfacenorum in Philodamum, Philodami constantem animum ad ulciscendam iniuriam.

iniuriam. Vbi principium audieris, illectus rei nouitate, in longum uocabere, non sine expectatione iucunda, quid Rubrius sit facturus, quid frater mulieris, quid Lampfaceni, quid tandem Verres immanis et ferox. Quumq; ex leni principio, rixas, pericula, uerbera, cædes ortas cognoueris, tenebunt animorum exitus inopinati: tumq; senties interpositos motus animorum, quando mollitus animo, haud temperabis à lachrymis. Ibidē colloquia personarū. Quæso inquit, Philodame, cur non ad nos filiam tuam intrō uocari iubes? Hic tum alius ex alia parte, Enim uero ferendum hoc non est, uocetur mulier. Hic dolores patris & filij, metus totius domus, tum Philodami tum Verri letitiæ in conuiuiō, cupiditates stupri, iracundiæ in ulciscendo. Huc adde dilucidum genus, ut uerbis proprijs, usitatis & dispositis. adde breuitatē eā quæ nihil frustra petit. In una hac ista narratione cuncta reperies, quæ proponuntur ab eodē authore seruanda. Ut aut res sit apertior, utere contrarijs, ut dicq; narrationem incredibilem, quæ neq; personis, neq; tēporibus, neq; locis consentit: quæ nullius facti & euenti causā ponit, in qua intestata dicit uidentur: quæ nititur aduersum hominū opinionē, auctoritatē, morē, legē, religionē: quæ narrans improbitatē significat, aut eius nouitatē, aut obliuionē, aut mendaciū, aut uitæ inconstantiam. Suauitas aut percipitur ex uaria humane mutationis contemplatione: tediū à similitudine. NEMPE ea sequuntur, quæ ad faciendā fidē pertinent. Narrationi iuncta ferē partitio est, sed ipsa confirmationi cedit, cuius est fundamentū. Confirmatio pars orationis est tertia. Ea est duplex: aut nostra confirmamus, aut redarguimus contraria. Prior dicitur propriè confirmatio: posterior reprehensio & refutatio. Omnis autem confirmatio adhibetur quæstioni, alioqui frustra tela conijciat, si nihil est quod a petatur. Quæstiones omnes numero sunt tres. An est? Quid est? Quale est? Nā si rem nō constet esse, queritur an sit. Si constet: aut quid sit, aut qualis sit: propterea quod omnia sunt aut res ipsa consistens, aut rei accidentia. Ex tribus quæstionibus oriuntur tres oratorum statūs. Coniectura, quæ rem suspicionibus inquirat. De finitio, quæ uim rei definiendo, uerum nomen accommodat. Ratio, quæ est rerum qualitas, & ostendit cuiusmodi sit illud de quo agitur. Hic qualitas latius extenditur, quam in Categorijs Aristotelis, qui et quæstiones aliter tradit Posterioribus analyticis. Proponuntur autem constitutiones, quia omnes loci (quod ait in Topicis) ad plerasq; quæstiones sunt, sed alij ad alias aptiores. TENEO istam distributionem. Nunc coniecturæ locos quæro, & cetera.) Assignat coniecturæ locos, qui partes eorum sunt qui principio libri numerabantur.

Argumenta coniecturalia, aut sunt uersimilia, aut propriæ rerum notæ, ut quæ dicuntur ἀνάγκη καὶ μίμνη. Uersimilia definit, quæ plerumque ita fiunt: ut adolescentiam proliuorem esse ad libidinem. Proprietas notæ appellat signa & argumenta necessaria, quæ aliter esse non possunt, certumq; declarant, ut funis ignem. quæ si cadunt in coniecturam, litem controuersiamq; dissolunt. Uersimilia reperiuntur aut in personis, aut in rebus ipsis. Res sunt ἀσπίδες, quæ circumstantiæ uocantur, ut locus, tēpus, facta, euenta, rerū negotiorūq; naturæ. Nam Quintilianus res omnes, unde argumenta ducit orator, ut à negocijs, cōplectitur causas, loco, tēpore, modo, facultatibus. Alia tamen est ratio rerū quæ dicitur simpliciter, alia ἀσπίδες. Res personis conseruntur, ut omnia dicantur aut res, aut personæ. Peristasis, id de quo agitur, ambiū quodammodo, atq; comitantur, & esse personarū quæ admodū rerū dici solēt. In personis tria spectantur, quot sunt genera bonorum, & quot malorū. Alia enim corporis, alia animi, alia fortune. In corpore spectantur, ualetudo, figura, uires, ætas, sexus. In animo, uirtutes, uitia, artes, & ex contrario inertie: motus itē, q̄ sunt quatuor, ut antè monstrauimus ex 3. Tuscul. cupiditas, metus, uoluptas, molestia. In fortuna, genus, ut parentū, maiorūq; amicitie: liberi, ut filij filie ue: propinq; id est cognati: affines, ex cōnubio: opes, in hominibus & rebus: honores, in magistratibus: potestates, in auctoritate & gratia: diuitiæ: libertas. et ea quæ sunt cōtraria, ut inimicitia, orbitas, inopia. Nā contraria nō ad posteriora tantū, sed etiā ad priora refert. Proferamus ex singulis singula enthymemata, quonia in una causa omnia reperiri nequeunt: ut, Qui aduersa ualetudine uteretur, domo non exijt. pulcher & formosus libidine ferebatur. robustus petulanter egit. auare fecit senex, uenenū propinauit mulier, non deseruit uir fortis. latuit miles ignauus. ignarus rerū forensiū rusticus. fallet præuaricator. cupiditate regni bella in patriā geret Cæsar. nullū bellū suscipiet timidus. uoluptate literarum captus operam dabit. molestum uitæ genus deferet Cato. gloriabatur insolenter loco nobili natus. fretus amicis has suscepit inimicitias. nihil magni faciet proletarius. propinuos inopes ditare cupiebat. affinitate noua Pōpeij fretus Cæsar, res nouas mouebit. Næuius, qui opibus & gratia plurimū ualeret, Quintiū sine re uocauit in ius. Autonius prouinciā adeptus, nihil nō licere arbitrabitur, homo potens non metuit ne ab rustico & bonis euerberetur ad iudices. diues iniuriam facit. libera ri cupit seruus. Ego quidem Ciceronis exēpla proferre possū, sed immensa rerū magnitudo me terret, q̄ breuitati maxime studeo. Quocirca satius esse dixi, cōpendiosis enthymematis omnia notari, quam ingenia cōfundi immodica rerū prolixitate. Nec illud

lud nouū est, q. argumentū uerbo concludimus. Etenim uideas oratorū narrationes inspergi probationū seminarijs: ex quibus argumentationes fieri totidē possunt. Singulis enim uerbis singula persape notantur argumenta. Quod quū fit, ea uerba assignari debent, & mutata pronuntiatione auribus insigi: ut in hac oratione, Nullū bellū suscipiet, timidus. tertiū uerbū suspenditur, ut in distinctione compuncta, deinde paulo summissius enunciatum ultimū uerbū. Sic alia debent actione adiuuari, ut notetur argumentū. IN locis autem & illa naturalia.) Verisimilia quoniam posita sunt in personis, & locis, & temporibus, & reliquis, altera pars distributionis est locus. In locis quedam naturalia, quedam fortuita. Illa talia sunt sine hominum industria, & fortunae temeritate: haec contra. Membra partitionis huius binam uingenda sunt, propterea quod contraria contrarijs opponuntur, & in hac dispositione facilius intelliguntur. Maritimi loci, sunt mari finitimi. Remoti à mari, mediterranei dicuntur. Verbum montuosi improbarunt uiri doctissimi, & montosus dicere maluerunt: quibus ego consentio, sicq; legendum contendo. Enimvero à monte ducitur montosus, ut à facinore facinorosus, dedecore dedecorosus. Virgil. 7. Et te mōtose misere in praelia Nursae. Quintilianus, qui & alia multa, & hunc locum transtulit in suos libros, montanos locos nominauit. Laues opponuntur asperis, differunt à planis, in quibus spectatur situs aequabilitas, & aperta porrectio campestris. In leuibus aliud consideratur, ut rasa terrae facies, dorsumq; laeuigatum. Vasti sunt uacui, neq; adificati. Obscuri, ignobiles. Hoc in coniectura quale sit, illustremus exemplo. Scipio missus aduersus Annibalē, deliberat quā sit facturus iter Pœnus in Italian. Nō traiciet Annibal per Alpes, loca moniosa, aspera, insalubria, opaca, inculta, deserta, uasta, ubi sit extrema pernicies hominū atq; iumentorū. Maritima sectabitur, propiora subsidijs, & Carthagini. Mediterranea uitabit, ubi timeat exercitum intercludi: quodq; turmis equitum praestat, planis feretur campis & facilibus, quā uideat cultiores agros, & frequentiores populos, unde spes oriatur praedae amplioris. Teneamus igitur oram Liguriae, & Gallie fines. Locum Cicero tractauit pro Milone, pro Quintio, contra Seruiliū Rullum, ubi coniecturam facit, locos pestilentes uenum iri. Pro Coelio, pro Deiotaro, sed in Verrem frequentissime, tum ad coniecturam, tum ad qualitatem. Abstiniui longioribus exemplis, quae minimo negotio peteres è fonte. IN temporibus aut, praesentia, et praeterita & futura cernuntur.) Temporū partitio est, in praesentia (quae aliquoties Quintilianus appellat instantia) in praeterita, in futura. Praeterita diuiduntur in uetusta, et recentia. Futura partiuntur in futura paulo post, & olim futu-

ra. Sunt qui recentia & instantia paulo post, referunt ad praesens: quos forte inuuet ratio philosophorum, qui docet nullum tempus esse praesens, sed tantū momentum, quod à Graecis τὸ νῦν uocatur: sed dici praesens καὶ αὐτὸν πῶς, id quod adest. Cicero secutus est tritam loquendi consuetudinem, qua non dicimus recentia, aut instantia paulo post, esse praesentia, si nihil habent praesens, sed praesentia quae nunc sunt, id est, praesenti momento non interrumpuntur, etiā si quid eorū praeteritū est, & futurū. Qui aut recentia dicit, aut instantia paulo post, nihil loquitur praesens. Praeterea in temporibus quaedam naturalia, quaedam fortuita. Naturalia duplicia. Alia temporis quasi natura notant, & opportunitatē uel agendi, uel nō agendi, ut aepos dicitur, à quibusdam latinis speciale tempus, ut hyems, uer, interdiu, noctū. Alia sunt anni tempora, quae generalia dicuntur, non habita ratione agentis negotij: ut mensis, dies, nox, hora, tēpestas, quod est tempus simpliciter dictū, ut hic sumitur. Sic Quintilianus, Diuidit tempora in naturalibus naturalis occasio, in fortuitis fortuita. Fortuita spectant humanas actiones: ut sacrificia, dies festi, in bello, in conuiuio. Ex praeterito colligitur praesens. Virgilius. — Non tu in triuuijs indocte solebas Stridentem miserum stipula disperdere carmen? Rerum difficultatem etiam tempus ostendit. Idem. Quinetiam hyberno moliris sidere classem, Et medijs properas aquilonibus ire per altum, Crudelis. —

Tempore laudabilior est uirtus. Idem, Nox erat, & terrae animalia fessa per omnes, Altuum pecudumq; genus sopor altus habebat, Quum pater in ripa, gelidq; sub aetheris axe, Aeneas tristi turbatus pectora bello Procubuit, seranq; dedit per membra quietem. A tempore atrocitas rei colligitur. Cicero pro Coelio: Si quis iudices forte nunc adsit ignarus legum, iudiciorum, consuetudinis uestra, miretur profecto quae sit tanta atrocitas huiusce causae, quod diebus festis, ludisq; publicis, omnibusq; negocijs forensibus intermissis unum hoc iudicium exerceatur. Tempus in oratione pro Milone Cicero tractat, ut in narratione, & in argumentis: ut Clodius uideret ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses praetura gerere possit: ut praetura manca ac debilis esset futura consule Milone: ut sciret iter solenne Miloni esse Lanuuiū: ut Roma pridie profectus sit: ut Milo in senatu fuerit quoad senatus dimissus est: ut sit domi commoratus: ut profectus sit id temporis, quū iā Clodius redire potuisset: ut factus sit obuia Clodio hora ferē undecima, aut non multo secus. Quae si interficere uoluisset, inqt, quante, quoties occasiones, quam praecleara fuerūt? In his omnibus est quaedam ratio conclusa temporibus. Talia reperies prope infinita in Ver-

re: sed mihi sat est monstrasse uia, & digitū ad fontē intendisse. Facta in distributione uerisimiliū quarta fuerant. Ea aut consilij sunt, aut imprudentiae: quia re facimus aut consulto, aut ignoranter. Imprudentia aut & eiusmodi ignoratio est aut in casu, quū aliter accidit ac putabamus: aut in quadā animi perturbatione, id est perturbatione, ut obliuione, errore, metu, cupiditate, quibus mortales sensus frequenter occaecantur. Habet igitur imprudentia quadā necessitatē, quoniam errore ducta, quō alioqui minime uelut pertrahitur. Euentus eodē modo diuiduntur, ijq; factis adiunguntur: quia secundū facta eueniūt et subsequuntur: ut bellū factū atq; confectū sequitur clades, captiuitas, seruitus, exiliū. Hi sunt belli grauiores euentus: feliciores aut, uictoria, corona, trophaeū, ouatio, triumphus. Facta & euenta melius ita distinguuntur, quā quū sumuntur pro eodē: nec prodeūt semper à causis aptis, sed frequenter à fortuna. quā postea definit euentū, id q, est effectū: et euentu signa cōplectitur. A facto coniectura ducitur. Virg. At non ille satum quo te mentiris, Achilles, Talis in hoste fuit Priamo. —

A crudeli facinore Pyrrhi ducit argumentū, Achilles eū non esse filiū. Ab euentu, Cic. pro Ligario: Causa eū dubia, quod erat aliquid in utraq; parte, quod probari posset: nunc melior certē etiā ea iudicanda est, quam dij adiuuerunt. De imprudentia, & animi perturbatione, Cicero pro Sexto Roscio. Consiliū ceperunt plenū sceleris & audaciae, ut nomen huius de parricidio deferrent, ut ad eā re aliquē accusatorem ueterē cōpararēt, qui de ea re posset dicere aliquid, in qua re nulla subesset suspicio: deniq; ut quoniam crimine non poterāt, tempore ipso pugnarent. Ita loqui homines, quod iudicia tamdiū facta non essent, condēnari eū oportere, qui primus in iudiciū adductus esset. huic autem patronos propter Chryfogoni gratiā defuturos: de bonorū uenditione, & de ista societate uerbū esse facturū neminē: ipso nomine parricidij, & atrocitate criminis fore, ut hic nullo negotio tolleretur, cū ab nullo defensus esset. hoc cōsilio, atq; adeo hac amentia impulsū, quē ipsi quū cuperēt non potuerunt occidere, eū iugulandū uobis tradiderūt. Hic Rosciorū explicatur error, et amentia, et imprudentia, ad probandū falsum crimen intentatum.

RERVM aut bonarū et malarū tria sunt genera.) Rerū ipsarū negotiorūq; natura, postrema fuit in uerisimiliū diuisione. In quo quidē herere possis, quā ratione motus recidat in ea bona ac mala quae paulo ante personis attribuerat: deinde res & negotia à factis & euentis quid quantumq; differant, & tandē quod sit hoc argumentandi genus. In personis haec tria rerū genera spectamus, ut personarum momenta deprehendamus. Eadē & per se citra completū personarū considerantur, quā uim habeant, quid

efficiant: quae maiora, quae minora, quae consentanea, quae cōtraria, quae repugnantia: qua ratione nō incommode separantur à personis, ac sola tractantur & in demonstratione, & deliberatione, sepe etiā in iudicio. Differuntq; à factis, quia rerū negotiorūq; natura praecurrunt, ut impulsiones, caussaeq; motrices, facta et euenta subsequuntur. Nā quid aliud Cicero significare uoluit per rerū negotiorūq; naturas, quas tribus bonorū & malorū generibus concludit, quā causas efficiētes illas, unde colligit orator aut aliquid esse factū suadente opinione boni, aut non esse factū dissuadente opinione mali? Rerū enim bonarū opinione ad faciendū quid impellimur, à malis rebus auocamur. Querendū igitur in suspitione cōiecturae, quale sit negociū, & quae uis eius atq; natura: ut quid efficiat in animis nostris, intelligatur. Vtrū relegatio Sexti Roscij, qua pater eū relegauerat in agrū, potuit efficere parricidū, quid odium, ira, amor, ebrietas efficiant. quid comiserit Verris audacia, quid factura sit Antonij libido, quid ambitio mouebit. an pudorē uincet libido, auaritia magnificentia. inuidia ne possit esse cū amicitia, grauis amor sine probro. Quicquid sit igitur, ab aliquo fieri necessesse est, & in tempore, & in loco, & aliqua de causa fieri, & ad aliquē exitū perducī. Quamobrem partiebatur uerisimiliū fontes in personas, tempora, locos, negotiorū naturas, facta, et euentus. Haec est probationū materia. ubi dicitur, & sylua quaedam, unde coniciuntur argumenta. Igitur perlustrandae animo, & diligenter excutiendae partes erunt omnes, ut ad id quod agetur, ex singulis, si quid modō subministrēt, coniectura capiatur. EST etiā genus argumentorū aliud.) Facti uestigia signa dicuntur, quae Quintilianus separauit ab argumentis. Cicero ad aliud argumentorū genus retulit, quā quae animo, non sensu ut uisu auditūq; capiuntur. Haec popularia magis, illa artificiosa maiore constant. Signū est, quod ex eo de quo queritur, natum, sub oculis uenit, ut sanguis ex caede. E signis aliud est necessariū, ut cicatrix petuū est iudiciū uulneris: aliud non necessariū, ut telū repertū in uulnere, uel cruentū, ut cruor aspersus: clamor editus, id est emissus, titubatio, quod est consternatae mentis iudiciū, permutatio coloris, uacillantis animi signū, oratio inconstans, mendacij scelerisq; nota: tremor, timoris index. Et eorū aliquid, quod sensu percipi possit, ut strepitus, eiulatus, imploratio, tumor, sudor, uultus iratus, diuisa coma, dissecta uestis. Si preparatū aliquid, ut Clodius palam agere cepit, & aperte dicere occidendū Milonē, seruos agrestes & barbaros ex Apennino dederat. Si communicatū cum aliquo, si postea uisum, auditū, indicatū: ut coniuratio Catilinae primū cū Curio fuit cōmunicata: deinde cū Fulvia: tū postea indicata, audita, uisa: hisq; signis manifesto cōproba-

ta. VERISIMILIA autem partim singula mouent suo pondere.) Assignauit locos unde eruuntur argumenta coniecturalia. Nunc ut inuenta digeramus, in acieq; ducamus utendi causa, precipit. Verisimilia si mouent suo pondere, singula collocantur: si sunt infirma, tamen coaceruata proficiunt. De quo Quintilianus in hanc sententiam, Firmisimis argumentorum singulis instandū: infirmiora congreganda sunt, quia illa per se fortia non oportet circumstantibus obscurare, ut qualia sint appareant. Hæc imbecilla natura, mutuo auxilio sustinentur. Itaq; si non possunt ualere, quia magna non sunt, ualebunt quia multa sunt, quæ ad eiusdem rei probationem omnia spectant, ut si quis hereditatis gratia hominem occidisse dicatur. Hereditatem sperabas, et magnam hereditatem, et pauper eras, et tunc maxime a creditoribus appellaris, et offenderas eum cuius heres eras, et mutaturum tabulas sciebas. Singulis instat in Clodii, ut initio confirmationis, magna ei causam, magna spes in Milonis morte proposita, magnas utilitates fuisse demonstrat. Coaceruatis utitur pro Sex Roscio. Quid si accedit eodem ut tenuis, antea fueris: quid si ut auarus: quid si ut auidax: quid si ut illius qui occisus est, inimicissimus: et c. ATQUE in his uerisimilibus in sunt nonnunquam etiam certæ rerum et propriae notæ. Si propriae notæ argumentum supra definiunt, quod nunquam aliter fit, certumq; declarat, uerisimile, quod plerumq; ita fit: qui fieri potest, ut in uerisimilibus in sint etiam certæ rerum et propriae notæ: Sic enim erit argumentum necessarium, idemq; minime necessarium: quod fieri non potest. Id Cicero non dicit, sed in uerisimilibus coaceruatis certas esse propriasq; rerum notas, hoc est, ex his argumenta nonnunquam suboriri necessaria: quemadmodum paulo post dicit, ex communibus proprium quid sit elucere. ut, Eras in eo loco cum telo, solus eras, furens agitabare, redijisti cruentus, tubastili, mente concidisti: hominem igitur occidisti. Nullum istorum necessarium est, uniuersa sunt necessaria, ut Rhetores utuntur appellatione necessarij. Alio trahi possunt uerba Ciceronis, fieri posse ut quæ prima fronte uerisimilia uidebuntur, postea excussa diligentius reperiatur necessaria. Hoc non probo, non enim dicit, In illis quæ prima fronte uerisimilia uidentur, insunt nonnunquam etiam certæ rerum et propriae notæ, sed in his uerisimilibus, id est quæ prius exposita sunt. Non exposuit quæ falsò uidebantur uerisimilia, sed quæ sunt similia ueri coaceruata, ad quæ pronomen illud His, debet referri: ut sint hæc continua, Multum tamen quum sunt coaceruata, proficiunt, atq; in his uerisimilibus insunt, etc. MAXIMA autem facit fidem ad similitudinem ueri primum exemplum. Exemplum maximam facit fidem ad similitudinem ueri, hoc est ut res uerisimilis esse uideatur. Differt a similitudine, et fabula. Nam exemplum est rei gestæ utilis ad persuadendam commemorationem. Similitudo, collatio rerum in qua litate. Fabula, quæ neq; ueras neq; uerisimiles continet res: propterea dicitur ea incredibile. Exemplum est pro Cluentio, ad capiendam coniecturam de Staleno iudice corrupto. Iam hoc ignoratis iudices, ut etiam bestie fame dominante plerumq; ad eum locum ubi pasta alit quando sint, reuertantur: Hæc similitudo est. Subdit exemplum, Stalenus ille benio ante quam causam honorum Sabinij Atellæ recepisset, sexcentis millibus nummum se iudicium corrupturum esse dixerat. Quæ cum accepisset a pupillo, suppressit, iudicioq; facto, nec Sabinio, nec bonorum emptoribus reddidit. quam quam pecuniam profudisset, et sibi nihil non modo ad cupiditates suas, sed ne ad necessitatem quidem reliquisset. statuit ad easdem sibi prædas ac suppressiones iudiciales reuertendum. Fabula est coniecturalis in Antoniana quarta. Quid legio Martia? quæ mihi uidetur diuinitus ab ipso deo traxisse nomen, a quo populum Romanum generatum accepimus: non ne ipsa suis decretis prius, quam Senatus, hoste iudicauit Antonium? Si Mars genuit populum Romanum, uerisimile est et hinc Martie legioni suum nomen dare uoluisse. quod Cicero fabulosum nouit, ut ostendit libris de Natura deorum. Nonne in secessionem plebis Romanae in sacrum montem, mouit animos in senos Agrippæ fabula de membris et uentre commemoratione? Hæc ideo proposuimus exempla, quod arbitrantur multi, in coniectura quam probanda res est, non habere locum exemplum, non similitudinem, et multo minus fabulam. Quæ tamen potentissima sunt, ac frequentissima, et maxime si coniectura sumitur de futuro, ut in deliberatione. Exemplum reperies infinita et in historijs, et in concionibus, et in omni fere sententia. Quid est definitionis quæ ratio est, et quæ uia? Quæstio quid est, in ordine secunda, per definitionem explicatur: quo sensu definitio uenit in iudicium. Nam quam tota uis explicande causæ sit in definitione, eiusq; confirmatione, non immerito genus illud causæ ab eo quod precipuum est, definitio nominatur. Quare miror, haud de fuisse recentiores, qui tanto uiro obstrepent, quam diceret in iudicium uenire definitionem. Est autem definitio (utur Quintilianus uerbis) rei propositæ propria et dilucida, et breuiter comprehensa uerbis enunciatio. Ab Aristotele 1. lib. Topic. sic finitur: Definitio est oratio, quæ quid res sit significat. Conoscitur a genere et a differentia quam uocant essentialē, si modo nominari potest: quod perraro contingit. ut, animal est corpus animatum sensu præditum, homo est animal rationale, pecus est animal rationis expertus. Sunt istæ propriae definitiones, ac breuissimæ: sed adeo pauca, ut oratori copia querere nonnunquam fere respondere. Quamobrem differentiam tacet Cicero: proprietatem generi coniungit, quæ etiam differentiam aliquam accidentariam complecti possumus. Nam res a rebus etiam proprietate

prietate distinguuntur: et late patet differentia accidentaria, ut ostendit Porphyrius: et proprium nomen esse multiplex, scribit Aristoteles 5. lib. Topic. Omnis autem differentia aut in substantia est, aut in accidente. Illam genere possis includere, sicut Aristoteles hanc communibus accidentibus, de quibus hic facit Cicero mentionem. Quid est in re quæ uidetur ambigua, si fero sententiam, calumniatores arripiunt alium sensum, ut turbæ puerorum sapere uideantur. Definitiones ex genere et proprietate: ut, ignis est elementum calidissimum, est ignis proprium calere. Ales est animal uolabile. Sacrilegium, sacri direptio. Tyrannicida tyranni percussor, accepto consilio reipublicæ liberandæ. Rhetorice est bene dicendi scientia, grammaticæ loquendi, dialecticæ differendi, physice causarum naturalium. Prudentia uirtus est intelligendi, longa experientia quæ sita. Eiusmodi definitiones ex genere et proprietate quadam multæ reperiuntur. Quod autem propria ad communia referuntur, annectit secundum finem diuinitus a communium frequentia, ex quibus proprium quid sit eluceat. Utatur Cicero. exemplum: Hereditas est pecunia: commune adhuc, multa enim genera sunt pecunie. Adde quod sequitur: quæ morte alicuius ad quempiam peruenit. nondum est definitio: multis enim modis sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde uerbum, iure. id est a communitate res distincta uidebitur: ut sit explicata definitio sic, Hereditas est pecunia quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure. Nondum est satis, adde, nec ea aut legata testamentum, aut possessione retenta: confectum est. Hæc duo, inquit Boetius, non sunt in substantia definitionis: quamobrem definiendi non exacte atq; perfecte, sed in interpretandi causa, inchoate et imperfecte, reliqua satis sunt. Nolo quas trado definitiones subijci limitæ dialecticorum, qui tam multa tradunt de finitione ex genere et differentia maxime proprie dicta: de cæteris aut nihil, aut perparum. Rhetoribus aut obmutescendum, aut agendum liberius. Tradit alia definitionum genera, propterea quod de proprijs oritur plerumq; magna dissensio: quoniam quid sit cuiusq; rei proprium, sæpe dubitatur: ut an lucere et calere sint ignis propria: proprium ne sit oratoris argumentari, an ne dialectici? amici fauere? senis agere parca? meretricis exigere? serui fallere? lenonis blandiri? amatoris polliceri? Unde Quintilianus ita subscribit. Sæpissime autem quid sit proprium cuiusq;, queritur: ut si proprium tyrannicidæ negemus tyrannum occidere, quia si carnis eum occidat, non sit tyrannicida, neque si quis imprudenter occidat. Ad eas dissensiones euitandas aliquando finiemus ex contrarijs. Horatius in epistolis, Virtus est uirtus fugere, et sapientia prima, Stultitia caruisse. Iustus, qui neq; sibi neq; alteri sit iniurius. Prudens, qui non decipitur ignorantia rerum quas nosse oporteat. Aliquando ex dissimilibus: Rex est, qui

pietate et iustitia in suos utitur: Tyrannus, qui iniustitia et crudelitate. Sunt definitiones, ut ipse testatur in Topic. partitionum: ut, ius civile est quod in legibus, senatusconsultis, rebus iudicatis, iurisperitorum auctoritate, edictis magistratum, more, ætate consistit. Tamen quia dissimilia proposuit, quibus ex aduerso paria respondere, legamus ex paribus non ex partibus. Nam et Quintilianus comparationes prodesse finitionibus dicit. Et si definimus a dissimili, id possumus a pari: ut, Continentia est in rebus nostris, quod abstinentia in alienis: per quam cupiditas consilij gubernatione regitur. QUAMOBREM descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ. Definitiones omnes, præter eam quæ constituitur genere et differentia, quidam putant esse descriptiones: in quo mea sententia falluntur, saltim uerbis abutuntur. Non uident hic octo definiendi species Cicerone facere, et a reliquis partibus descriptiones separare, quæ uocet descriptiones, personarum rerumq; suas et apertas explicationes, quibus omnia dilucidius exprimentur: quæ sunt definitiones in propria, ex accidentium congerie. Nec obest, eas descriptiones figuratas uideri. Alia ratione sunt figuræ, alia ratione sunt earum rerum quas definire uolumus, explicationes: Quod si qualitates ostendunt quales sit potius id quod definitur, quam quid sit, id ne te moueat. Ex qualitatibus enim rerum natura persæpe cognoscitur. Et hoc contendit orator aperte demonstrare, quod explicandum suscepit, quod quia facere non potest illa subtili et ad morem dialecticorum formata definitione, ac præcisæ comprehensionis necessitate, ideo latius fundit orationem: et ut intelligant omnes, hoc assequitur evidenti rerum descriptione. De quo Fabius: Rarisima, inquit, apud oratores reperietur illa ex consuetudine philosophorum ducta seruitus. Est enim certe seruitus, ad certa se uerba adstringendi. Ergo si, quid sit ledere maiestatem, definire uoles, utilius erit explicare multis, qui lege, qui consuetudine, qui sermonibus hominum dicantur ledere maiestatem: quæ uis ea sit uerbi, quæ ratio, quæ natura: utilius erit, inquam, hæc explicare, quam circumscriptam breuiter implicare definitionem. Cicero de Oratore lib. 2. Quantum interque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit quod esset maiestatem minuere. Etenim definitio primum reprehensa uerbo, aut addito, aut decepto, sæpe extorquetur e manibus: deinde genere ipso doctrinam redoleat, exercitationemq; penè puerile: tunc et in sensum et in mentem iudicis intrare non potest. Hæc ille. Ex quibus intelligas oratori magis conuenire descriptiones, quam dialecticorum definitiones. Sic Sallustius Catilinam describit, Annibalē Liuius, Pisonē Cicero, Famē Ouidius, Parasitū Terentius. Sic explicat quid sit asserre uim, Cicero in oratione pro Cecinna. Definimus enumeratione consequentium, quum quæ necessa-

riò, uel tanquã necessariò consequuntur, enumeramus, ad explicandũ quid sit unde prodeunt. Etenim ex priorib. posteriora, et ex posteriorib. priora monstrantur. Hoc definiendi genere utitur octaua Philippica: Dũ Brutus oppugnatur, non est bellũ? Mutina obsidetur, ne hoc quidem bellũ est? Gallia uastatur, Claterna recepta est, fugati equites, praliũ cõmissũ, occisi aliquot, delectus tota Italia decreti: sublatis uacationibus, saga cras sumentur: utrũ hoc bellũ nõ est? Enumerauit ea quæ bellũ susceptũ consequi solent: quæ si posita sint, necesse est esse bellum. Consequentia quidẽ Cic. dicit ea quæ rẽ necessariò consequuntur: tamen adiuncta etiã consequentia dicuntur: nec incommodum est, in enumeratione posuisse uel adiuncta, uel consentanea, quanquam fortiora sunt necessaria. Si mortuus est homo, neq. spirat, neque ullam sentiendi facultatem habet. Postremum definiendi genus est, explicatio uocabuli ac nominis. Cicero eadem octaua Philippica: Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanta ut non maior timor oriatur? unde etiam nomen ductum est tumultus. hæc ille. Tumultus est timor multus, et tantus ut non maior timor oriatur, quia est omnium maximus. Ergo quia definitio est locus, et ex ea ducitur argumentum, et hic singulorum statuum proprii loci designantur, hæc de definitione tradita sunt. quæ iuuatur à contrarijs, à dissimilibus, à paribus, à notatione, ab enumeratione: qui quidem loci p se sunt, sed tũ iuuant definitionẽ, quũ materiã definitionis rei præstant. SVNT exposita id ferẽ ea quæ de factio quæq. de facti appellatiõne queruntur.) Factũ coniectura queritur: facti nomen, et appellatio, definitio. Tertius est status qualitatis. Is est duplex, unus absolutus, quo iure factũ depellitur, tanquam per se probabile. hoc est, ad facti defensionem nihil extrinsecus assumitur: ut Cicero fatetur Ligariũ in Africa fuisse, quod ipsa rei natura non erat improbandũ. Alter est *uirtus*, à latinis dicitur *assumptiuus*, in quo factũ per se improbabile, *assumptis* extrinsecus auxilijs tuemur: ut Clodiũ insidiatorem Nilo iure interemisti: assumitur insidiarũ crimen, ut factũ iure uideatur, quod alioqui nõ licebat. Hæc *assumptiua* pars iterũ multiplex. Aut enim assumit in defensionẽ causã doloris ulciscendi, quando crimen alterius facti causa tuemur, nostraq. defensio constat eius accusatiõne qui uindicatur: ut, Occisus est Clodius, qui uim inferebat. Hæc relatio criminis appellatur, aut translatio. Aut assumit pietatis, aut pudicitie, aut religionis, aut patrie nomen: id est, factũ tuetur ex aliqua utilitate reipub. aut hominũ multorũ, aut ipsius aduersarij. Hæc remotio criminis est dicta. Differt à relatione, q. illa causã tuetur ex contrario facto, hæc ex utilitate defensionẽ suscipit: ut, Si Nafica fateatur à se occisum esse Tyberiu Grac-

chũ, si Brutus Casarẽ, idq. pietatis, religionis et patrie nomine, simul utetur et relatione criminis, et remotiõne, quia dominationis adferet crimẽ, cadẽq. Reipub. cõmodis adiunget. At si quæ mandata legatus acceperat, haud exposuit, reus factus utilitate nitetur, q. exponi talia nõ expedire patrie duxerit. Si Trebonius miles excuset à se factam caedem, pudicitie nomine remouebit crimen. Assumitur etiã necessitas, infcitia, casus. purgationẽ uocat lib. de Inuentione. Necessitas, ut si qs obire munus ingrauescente morbo nõ potuit. Infcitia, id est ignorãtia, ut si teneris alienũ, q. putaras esse tuũ. Casus, ut si cupies in sylua cõfodere ferã, imprudẽter hominem conficiat: siq. ludo certãs, aduersante fortuna concertatorẽ interimat. Colligamus paucis: Qualitas est absoluta, cũ iure factũ depellitur. Relatio criminis, quũ factũ depellitur ulciscendi doloris gratia. Remotio criminis, quũ pietatis, aut religionis, aut patrie nomine factũ defenditur. Purgatio siue concessio, quũ ducitur in defensionẽ necessitas, infcitia, aut casus. Postrema deprecatio, quia minus est in ea presidij, minusq. firmamenti: ea tũ necessaria, quũ quid fecimus motu animi et perturbatione, sine ratione, ueniãq. deprecamur. Et hæc, inquit, defensionẽ cõtra crimen in legitimis iudicijs nõ habet, q. ordinarij iudices et legib. et iure iurando atq. religione teneantur: sed in liberis disceptationibus, quũ qui disceptat atq. cognoscit, legibus est solutus: ut rex, ut populus uniuersus, misereri quidẽ potest, ac ueniã dare supplicanti, qui omni presidio relictus ad unã cõfugit misericordiã. Altera est deprecatio iuncta defensionĩ, in omni ferẽ iudicio utilis, et in poratione frequẽs. Posteaq. partes generis huius ostendit, ut locos ad confirmationẽ monstrat, hoc addit: Ex controuersia naturaq. questionis huius queri solet, Sit ne actũ iure, hoc est legib. et iure ciuili. Recte ne, hoc est ex æquo et bono. Quorũ duorũ disputatio ex locorũ descriptione sumenda est, tũ ea quæ principio digerit: locos rhetoricos, tũ ea quæ postea tradetur in explicatiõne casusarũ forẽsiũ. Ex his enim multa repetuntur in tribus illis generib. dicendi, quia se mutuis auxilijs omnia iuuat. AGESSE ergo, quoniã in confirmationẽ, et reprehensionẽ diuisas orationis fide.) Quæ ad faciendã fidẽ pertinent, in confirmationẽ et reprehensionẽ diuiduntur. Dictũ de altera, nunc exponenda reprehensio, siue refutatio. Qui refellit aduersariũ, aut ficta falsãue negat, aut redarguit ea quæ pro uerisimilibus sumpta sunt, in quibus aduersarius arbitratur esse firmum presidium. Extra hæc duo nihil est. Nam si quem reprehendimus, aut negamus ab eo dicta, aut admittimus. Sic constituuntur duæ partes. Si quid admittimus, id à causã nostra tribus modis amolimus. aut enim certum est, aut dubiũ. Si dubium, contemnimus, eludimus. Si certũ, di-

cimus

eius aut in perspicuẽ falsis idem posse dici, aut ex eo non effici quod uelit aduersarius. In hæc genera reprehensiones omnes cadent. Aristotel. 8. Topic. Quod simpliciter est improbandũ, quodq. simpliciter non uidetur probabile, et quod minus probabile conclusione, non est ei qui respondet, admittendũ. Ibidẽ de refutatione multa dicit: sed hæc proposito sunt accomodatiora. Proponamus exempla. Si erit palam falsum, negare satis est, inquit Fabius: ut pro Cluentio Cicero, eum quem dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodem die mortuũ. Ficta sunt pro Sexto Roscio: Postquam isti intellexerunt summa diligentia uitã Sexti Roscij custodiri, neque sibi ullã cædis faciendæ potestãtẽ dari, consiliũ ceperunt plenũ sceleris et audaciæ, ut nomen huius de parricidio desereret. Est alia quidẽ ratio falsi, alia ficti. Comœdias fictas, nõ itidẽ falsas dicimus. Contra sunt argumenta falsa, quæ nõ dixeris esse ficta: quãobrem à Cicero diuiduntur. Dubia pro certis assumuntur. ut qui Cluentij nomen detulerit, nitentur argumento tanquam necessario, iudiciũ pecunia fuisse corruptũ, non ab Oppianico qui damnatus esset, sed à Cluentio qui uicisset. Cicero trahit in dubiũ, facitq. uerisimile, ab Oppianico, quãuis postea damnato, iudiciũ pecunia tentatũ. Idem pro Sexto Roscio sic refellit aduersariorũ crimina, ut eadẽ conuenire dicat accusatoribus, etsi putant perspicuẽ falsum uideri, Rosciũ ab se de medio sublatũ. Idem pro Cluentio, ex ijs quæ sumpserant aduersarij de notã Censoria, demonstrat nõ effici quod uelint, Cluentiũ pecunia circumuenisse innocenẽ, sed à ueritate deuidisse Censores. ACCEDERE aut oportet ad singula.) Hic tria sunt de refutatione præcepta. Primum Quintil. interpretatur. Quæ turba ualebunt, inquit, diducenda erunt, quod paulo antẽ dixi. Eras hæres, et pauper, et magna pecunia appellabaris à creditoribus, et offenderas, et mutaturũ tabulas testamenti sciebas. Vrgẽt uniuersa: at si singula quæq. dissolueris, iam illa flamma, quæ magna congerie cõualuerat, diductis quibus alebatur, concidet. Alterũ cõmune præceptũ, de exemplorum cõmemoratiõne tractat in oratione pro Roscio Amerino, ubi narrat Clœlij Tarracimensis adolescentes filios iudicio absolutos, et suspitione omni liberatos, quorũ nomina de parricidio delata fuerãt: quia neq. seruus quisquã reperiretur, neq. liber, ad quẽ ea suspicio pertineret, præter duos adolescentes filios, qui cũ patre iugulato dormierãt. in qua disputatiõne actoribus creditũ non est. Deinde locus est communis, in quo conquerenda, id est, deploranda conditio cõmunis periculosa, si ingenijs hominũ criminosorũ, qui sunt accusati in falsum crimen priores, sit exposita uita innocentiũ, quod idem in oratione pro Quintio facit Quintus Hortensius, qui hoc iudicio partes ac-

cusatoris obtinet, contra me dicturus est, cui summã copiã facultatemq. dicẽdi natura largita est. Ita fit, ut ego qui tela depellere, et uulneribus mederi debeam, tum id facere cogar, quã etiã telum aduersarius nullũ iecerit: illis aut id tempus impugnandi datur, quũ et uitandi illorũ impetus potestis adempta nobis erit, et si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen quasi uenenatũ aliquod telũ iecerint, medicina faciendæ locus non erit. Hic et de conditione causæ, et accusatoris ingenio, et periculo imminente conqueritur. QVONIAM unde inueniuntur quæ ad fidẽ pertinent.) Quintilianus huc sequutus authorẽ, de confirmatione primũ, postea de refutatione, postremũ de enthymemate et epicheremate dicendum putauit: quia natura prius est inuenire quo pugnemus argumento, siue nostra confirmare, siue obiecta refutare cupiamus. Posterior est, ex argumenti seminario producere argumentatiõnẽ. Argumentatio definitur, argumenti explicatio, hoc est, materia ad faciendũ fidẽ cõparatæ tractatio. Ea sumitur ex locis tum cõmunibus, tum proprijs singulorũ statũ, ex quibus omnia deriuari necesse est. Argumentatio conficienda et distinguenda dilucidè est, quia argumentũ proprie dictũ, non confectum sed inchoatũ, non distinctũ sed implicatũ, nõ dilucidũ sed obscurũ est. Argumentatio multo fusior explicat argumentũ. Argumentũ est, Ne persequare filiũ pater. Argumentatio est, Natura parentibus ingenuit amorem et charitatẽ liberorũ, firmumq. uinculum propinquorũ colligauit, ut patres filios, filij patres pie sancteq. tuerentur. Quo foedere, qua necessitudine deuinctus es optime parens? Ne tu igitur filiũ, tuumq. sanguinem multo charissimum persequare. Non ne uides ut uno uerbo res eadẽ inuolui, et argumentatiõne explicari potest? Sunt qui faciunt hoc discrimen, ut sit argumentum res quæ probationi alterius adhibetur: argumentatio, argumenti elocutio. illic sententiã, hic uerba intelligantur, quod quidem in idem recidit, quia explicatio et elocutio plura uerba desiderant, certumq. constituunt ordinem. Ad conficiendã argumentatiõnẽ sumenda sunt aut nõ dubia, quæ certa sunt: aut probabilia, quæ si non certa, tamen uerisimilia sunt. Ex indubitatis efficiet et colliges id quod erat dubium, ex probabilibus minus probabilia. Hoc quale sit, explicat Quintilianus his uerbis. Quũ sit argumentũ ratio probatione præstas, qua colligitur aliud per aliud, et quæ quod est dubiũ, per id quod dubiũ nõ est, confirmat: necesse est esse aliquid in causã, quod probatione nõ egeat. alioqui nihil erit quo probemus, nisi fuerit quod aut sit uerũ, aut uideatur, ex quo dubijs fides fiat. Certũ est, Antoniuũ Casari diadema imponere uoluisse. uidit enim totus ferẽ pop. Romanus. Ex illo conficies, Antonium seruire uoluisse: quod dubium uidetur.

Ad 4

uidetur.

uidetur. Probabile est, à filio rustico frugi bonoq; nō interfectum patrem. Ex illo Cicero conficit, non esse Roscū parricidam, quod erat minus probabile. Dialectici materiam probandi ducunt è locis, ut à conuictis: argumentum est. Coniungunt in figurā aut primam, aut secundam, aut tertiam, argumentatio fit, & syllogismus. Assumunt autem aut non dubia, aut probabilia: quia dubia & improbabilia non facile admittuntur, nec probant eum syllogismum, cuius pars antecedens non est apertior & notior conclusione. Idem faciunt & oratores: sed illis tractatio diuersa. ARGUMENTANDI autem duo sunt genera. In argumentatione spectatur fides, & motus, ut ante dictum est. quomobrem duo facit argumentandi genera: alterū quod ad fidem, id est rei dubiae probationem sine affectuū ratione spectat: alterum quod se inflectit ad motum, hoc est, suscipitur magis ad mouendos animos, quam ad simplicem propositionis fidem: quamquam plurimū adiuvat eam, ed aliud etiam spectat officium. Prior argumentatio ferè directio, non semper constituitur, hoc est, recto modo, rectoq; ordine digerendae argumentationis. Dirigitur, inquit, si propositio primum, deinde assumptio ponatur, & utraq; confirmetur, si modo confirmationis eget: deinde complexio & conclusio propositi consequatur: ut, Bonū est uirtus, nam id demum bonum est, quo nemo male uti potest: uirtute nemo male uti potest: bonum est ergo uirtus. Syllogismus dicitur, quo perraro bonus utetur orator, quia puerile quiddam sapit. sed utetur epichei remate, paulo remotiore ab illa concisa & molesta conclusione: quae, ut Quintilianus ait, contemptum ex humilitate, & odium ex quadam seruitute, & ex copia satietatem, & ex amplitudine fastidium parit. Epicheiema est Philippica secunda: Cur prouinciae Cassio & Bruto datae? cur quaestores additi? cur legatorū numerus additus? Atqui haec acta per te: non igitur homicidae. Sequitur, ut liberatores tuo iudicio sint, quādoquidē tertium nihil potest esse. Perius hoc modo collegisset, Prouincias per te Cassio & Bruto datae: prouincias non dedisses homicidis: non igitur homicidae, sed liberatores tuo iudicio sunt. Dicat quispiam, Sunt ne enthymemata argumentationes? Quaedam se explicant: ut, bonum est uirtus, quo nemo male uti potest. Quaedam imoluta & implicata sunt: ut, uincetur infirmus. Hic enim in duobus uerbis est propositio, atq; ratio. Priora sunt argumentationes, posteriora non sunt argumentationes, sed argumenta. nam argumentatio est, argumenti explicatio. Altera est argumentatio, quae se inflectit ad motum. ea prius sumit quae uult, ut quae possunt animos hominum mouere: eaq; confirmat, si natura debilia sunt: deinde propositionem permotis animis & affectu concitat is iacit, &

impetu dicendi contorquet ad extremum. Id autem eod fit, quod si initio rem proponeret, eamq; simpliciter confirmaret, non tam uehementer arderet affectus: ut in argumentatione dialectica nulla graues excitantur tragodiae, quando rectissimum argumentandi ductum prosequitur. Huiusce rei proferamus exemplum, ex actione tertia in Verrem. Nam quaero abs te, circumfessus ne sis Lampfaci: coepit ne domum in qua diuersabare, illa multitudo incendere & uoluerint ne legatum populi Romani comburere uiuum Lampfaceni: negare non potes. Haec Cicero sumpta uoluit, deinde confirmat: Habeo enim testimonium tuum, quod apud Neronem dixisti: habeo quas ad eundem literas misisti. Addit alteram confirmationem. Bellum ne populo Romano Lampfaci citatas facere conabatur? deficere ab imperio ac nomine nostro uolebat? Video enim, & ex his quae legi & audiui, intelligo, in qua ciuitate nō modo legatus populi Romani circumfessus, non modo igni, ferro, manu, copijs oppugnatus, sed aliqua ex parte uoluitus sit, nisi publice satisfactum sit, ei ciuitati bellum indici atq; inferri solere. Haec confirmatio. Assumit aliud. Quae fuit igitur causa, cur cuncta ciuitas Lampfacenorum de concione, quemadmodū tute scribis, domum tuam concurreret? Iterum confirmat: Tu enim neq; in literis quas Neroni mittis, neq; in testimonio causam tanti tumultus ostendis ullam. Obfessum te dicis, ignem allatum, sarmenta circumdata. Licetorem tuum occisum esse dicis: prodeundi tibi in publicum potestatem factam negas: causas huius tanti terroris occultas. Deinde quod proponendum fuerat, iacit ad extremum. Cum igitur quae causa illius tumultus fuerit, testes à nobis producti dixerint, ipse celarit, non ne causam hanc quam nos proposuimus, tum illorum testimonia, tum istius taciturnitas perpetua confirmat? Haec multo uehementiora, quam si more syllogismi tractentur. Vim asferre uolueras Philodami filiae, nam Lampfaceni non sine causa te incendere uoluerunt. Nulla est alia causa praeter illam, ergo ea est. Quod si grauiore affectus et exempla quaeris, inuenies duobus locis ubi tractamus amplificationem. Nolumus hoc argumentandi genus cum amplificatione permiscere, etsi aliquid habet commune cum illa, nec eam Cicero excludit: sed exemplum proponere robustius, amplius, & concitatus, quam quod rectam argumentandi rationem obseruat. In quo si dicat se ipse proposuisse causam quam iacit ad extremum, nō hic quidem, sed narratione superiore proposuit, nec tritam secutus est argumentandi uiam, ut uehementius urgeret aduersarium. EST autem illa uarietas in argumentando. Quia similitudo parit satietatem, contra uarietas inuenitatem, qua ratione uariemus argumentationes ostendit.

ostendit. Varietas est aut in figuris, aut in ordine. Figuræ numerantur quatuor, quibus interrogamus nosmetipsos, aut percontamur, aut imperamus, aut optamus. Quae quoniam non sole sunt, in his accipiunt & alia plura sententiarū ornamenta, id est figuris, ut communicationem, permissionem, exclamationem. Ordo tribus modis dirigitur. Unus immutat treis illas argumentationū partes, ne semper anteponatur propositio, deinde ponantur assumptio et cōnexio. Alter interserit quaedam praeter argumenta, ut ossa neruūq; confirmationis, alijs quibusdam rebus ueluti carne & cute contegantur: quod nihil est odiosum magis, quam crebra, ieiuna, nuda, litigiosa argumentatorū frequentia. Alius ordo breue enthymema collocat, pro longa partium dispositione ac cōclusionem. Interrogamus nosmetipsos. Terentius: Quid igitur faciam? non eam, ne nunc quidē, cum accersor ultro? Enthymema est. Ire debeo, quia me accersit ultro. Percontari quid sit, ostendit Quintilianus his uerbis: Quid tam cōmune, quam interrogare uel percontari? Nam utroq; utimur indifferenter, quū alterum noscendi, alterū arguendi gratia uideatur adhiberi. Haec ille. De percontatione luculentū est exemplum, quod paulo ante citauimus ex actione tertia in Verrem. Imperamus. Cicero pro Rabirio: Quin continetis uocem indice stultitiae uestrae, testem paucitatis? Increpat, ac imperat. Facies enthymema nudum hoc modo: Tacere uos praestat, quia clamor hic ostendit & stultitiam uestram, & paucitatem. Optamus. Idem in eodem loco: Utinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem haec praedicare, C. Rabirij manu Lucium Saturninum hostem populi Romani interfectum. Fiet enthymema purum sine figurā: Auderem praedicare à Rabirio Saturninum esse caesum, quia hostis erat populi Romani. A proposito non orditur Cicero pro Milone: Quod si duodecim tabulae nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem si se telo defenderet, interfici impune uoluerūt: quis est qui quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet? Hic ratio, deinde intentio. de altero ordine, qui multa commiscet ornamenta & motus, non est exemplum exponendum, quia nimium prolixum. Constat autem inter argumentationes esse locos cōmunes, figurās, sententias, affectus, expositiones, cōmorationes, quae sunt argumentationis ornamenta, & quae sic interseruntur, ut imperiti uix sentiant argumenta, dicantq; oratores nulla pugnare argumentatione. Breuiter interdum, quae erunt satis aperta ponemus, neq; concludemus. Cicero pro Milone: Eius mortis sedetis ultores, cuius uitam si putetis per uos restitui posse, nolitis. Fustus istuc explicari potest: Eius ulcisci mortē iniquum est, cuius ipsi uitam restituere nolitis. P. Clodij uitam restituere nolitis, ideo mortis eius ultores sedere nō debetis. QUID

illa, quae sine arte appellantur, quae iam dudū assumpta dixisti. Quoniam causis alijs alijs sunt aptiores loci, proprios singulorum statuum locos assignauit, eos quidem certe, qui sepius occurrunt. Nunc autē ex ordine ac ratione scribendi, statuum omnium cōmunes arte metitur, ut testimonia, & quaestiones: quibus etiam primis assignare non erat alienū à consuetudine collocandi. Ad testimonia pertinent rumores, iurandū, prauidicia, tabulae, uaticinationes, auctoritates. haec esse testimonia supra cōmonstrauimus. Testimonia dicuntur inartificialia, quod ea non parit oratoris ars, ut argumenta ratione collecta: sed à litigatoribus ad se delata, tamen arte tractat, ut uires et robur accipiant, uel amittant. In testes alter est locus cōmunis de toto genere testium, qui ratione multitudinis in arte praecedit: alter est proprius de singulis. In genere dicendū est, plus adhibendum fidei rationibus, quam testibus: quoniam argumenta sunt rerū propria, id est, natura monstrat ea quorum sunt & ostenduntur argumenta, & inde nomē habent à demonstratione. Testimonia autē sunt uoluntati: idcirco quisq; pro sua libidine consingere potest. Utendumq; est exemplis, quibus testibus creditū non sit. Singuli reselluntur, si natura uani, hoc est ueritatis inanes, & rerū bonarū uacui, nulliusq; bonae frugis, homines, in sermone si leues, sine grauitate, pondere, constantiaq; dictorū. Si cum ignominia, ut adulteri deprehensi. Si spe, boni assequendi. Si metu, mali impendentis. Si iracundia, id est, seruire animi. Si misericordia impulsus, si praemio, si gratia, id est, fauore uel amicitia inducti. Cōparandiq; superiore cum auctoritate testium, quorum exemplis paulo ante dixerat utendū: ut si melioribus creditum non sit, deterioribus multo minus credatur. Vfus est hac arte pro Flacco, ubi primū insectatur uniuersum genus testium Graecorū, tanquam distuens uanitate atq; leuitate. Testimiorū, inquit, religionē & fidem nunquam ista natio coluit, & quae sequuntur. Deinde cōparat eos Romanis testibus, ijs quibus etiā credi non uult. postea accedit ad singulos, tandemq; colligit, nihil religione testatū, nihil ueritate fundatum, nihil dolore expressum: contraq; omnia corrupta libidine, iracundia, studio, precio, periurio reperiuntur. quae quoniam longiora sunt, apud eum legendā tibi relinquo. Argumenta testibus anteposuit: pro Caelio: Vos abduca à testibus, neq; huius iudicij ueritatē, quae mutari nullo modo potest, in uoluntate testium collocari sinam: quae facillimē fingi, nullo negotio flecti ac detorqueri potest. Argumentis aegemus. Reliqua sumes ex oratione in Vatiniū testem. Haec & similia dicuntur in testes. Pro testibus autē dicenda sunt contraria. Assumpta, extrinsecus in causam recepta. Ecquō nam modo, an aliquo modo. SAEPE etiam quaestionibus resistendum est. Questiones

Quæstiones tormenta sunt, quibus exquiritur ueritas. Illis non esse credendum probatur, quod alijs patientia facile mendacium faciat, alijs infirmitas necessarium. Infirmi dolorem fugiunt, ideoque falsum confitentur. Robusti metu supplicij aut mortis, uim tormentorū perferunt. alij ementuntur in eos quos oderunt, ut Casca pro Milone: aut pro charis amicis ne uitæ quidem parcunt. Id eo frequentius accidebat, quod Romæ serui, miserū hominū genus, non liberi, tormento cruciabantur. De seruis in tormenta coniectis, quædam pro Cluentio, quædam pro Milone: sed nihil ad hæc præcepta, quæ temporibus nostris et si usu euenire possunt, nō tamen apud nos habent firmum præsidium. In utranque partem sunt exempla, ut argentarij cuiusdā seruus innocens, qui dolorem ferre non posset, in tormentis ementitus, supplicio mortis affectus est. Contrā seruus Antonij oratoris noluit uerum confiteri. Item ad coniecturā faciendam loci sunt, quales assignauit in statu cōiectu rali, unde sumuntur argumenta. Ad hæc, testimonia et quæstiones reselluntur, si quid ambiguit dictum, quod in alium sensum trahi possit: aut inconstanter, ut dissentaneum prioribus: aut incredibiliter, quod alienum à ueritate: aut aliter ab alio teste dictum. Cicero pro Cecinna Fidiculanū testem arguit, quoniā aliter dixisset quam ceteri testes, quoniā inconstanter, qui nullos armatos fuisse quum dixisset, postea seruos suos armatos fuisse dixit. **EX TR E M A** tibi pars restat orationis. Peroratio est extrema conclusio, quæ natura sequitur alias partes, ut finis ac modus orationis. Diuiditur in duas partes, amplificationem, et enumerationem. aut enim mouere uolumus affectus, facilius obtinendæ causæ gratia: aut dissipata sparsaque argumenta in unum colligere, ut quid efficiant, intelligat auditor. Vtrunque locis utile. Inde nata duæ partes, duplexque ratio perorandi. Motus est prior. Is in amplificatione maximè consistit. Amplificationi locum attribuit, eam deinde finit: et demum qua ratione conficiatur, ostendit. Locutus est ei proprius in perorando. Sed et aliquando primas habet: aliquando sequitur in cursu quæstiones, quum egreditur et declinat orator ad amplificandum, quod argumentando probauit. Exempla utriusque supra citauimus. Amplificatio est grauior quædam affirmatio, quam simplex illa argumentatio, quæ motu animorum magis quam rebus probandis conciliet in dicendo fidem. ijs enim, quibus animus mouetur, multo facilius credimus. Cōficitur amplificatio, quemadmodū omnis oratio, certo quodam genere uerborum ac sententiarum. Prius autem uerba tractat, deinde sententias, etsi natura sententiæ uerbis sunt priores, et inuentio rerum præfertur elocutioni. sed initio faciliorem maluit expedire partem. Nam quemadmodū ordine na-

turæ progredi possumus ab animi conceptione ad explicationem uocis, ita contrā à notioribus nobis ad occultiora, ab ore ad animum mentemque penetrare. Vtrunque uiam methodici probant. Verba ponenda sunt quæ uim habeant illustrandi, illa insignia, quæ rem constituunt penè ante oculos, et orationis lumina, ac uerba figurata: ut, importuni locutores nullo rerū pondere innixi, uerbis humidis et lapsantibus distillant. His uerbis res euidenter exprimitur. Ponenda ab usu nihil abhorrentia, quoniam inusitata sunt illustribus aduersa: et absurdū uidentur, in illustri genere dicendi reperiri uerba paucis aut nemini cognita, ut Silenta, Manciole, Triseclisenex. Sunt autem grauiora uerba cum pondere et auctoritate, ut, Patrem patriæ parricida trucidauit: grauius est, quam istuc, Cesarē Brutus occidit. Pleona à sonantibus differunt. Sonus est in amplitudine literarū, ut a, o, r: thrax, bos, ros, ampla uerba et sonantia, etiā si constant una syllaba. Plenū illud est in magnitudine uerborū, quæ cōplet actionem, et illam pronunciandi contentione, et ex illa mole uerborum res quodammodo facit uideri grandiores: ut, Lucrætes uentos, tempestatesque sonoras. Cesar deorum immortalium beneficio, cum sua uirtute, tum approbatione auctoritatis meæ incitatos latronis impetus retardauit. His adde iuncta, quæ sunt composita, ut consceleratus, perturbare, condolere, et si qua sunt compositione grauiora. Facta, quæ facit orator: ut, Dicturiebat impotens animi, et astuabat collusionione uerborū teterrima. Facies autem parcius in hac misera superstitione Latimorū. Cognomina reddidit ad uerbum *συνονυμα*, quæ re sunt eadem, sed nomine diuersa, ut immanis, tetra, crudelis, et importuna bellua. Non uulgata, non adeo trita, ut nihil moueant animos, qui solent excitari noua dignitate uerborum: ut uulgatū est, De re tanta nemo potest mediocriter loqui. non uulgatū, et ideo robustius, Tanta rerū magnitudine omnis inferior esse uidetur oratio. Ext. litur ultra uulgare dicendi genus. Uulgatū est, Nos patriā fugimus. Amplius est, Extores à patriā profugimus. Sic oratio in amplificatione summo uetur à uulgo, nō ut ambiat affectationem, et inauditū uerborū genus, sed ut ampliorē acquirat ex uerbo dignitatē. Superlata, hyperbolica, Ferit æthera clamor. An superlata, quæ grammatici superlatiua dicunt: ijs enim frequenter utitur illi qui res amplificat. Translata, metaphorica. Habet Lucium fratrem, quam facē dii immortales? quod facinus? quod scelus? quem gurgitem? quam uoraginem? Soluta sunt, quæ dicuntur sine cōiunctione, ut plura esse uideantur. Soluuntur autem singula, soluuntur et continetia, quæ sunt coherentia, et sic inter se iuncta, ut uno conatu pronūciari debeant. Cic. Nos penates, aras, focos, sepulchra maiorum: nos leges, iura, libertatem.

libertatem, coniuges, liberos, patriam defendimus. hæc singula M. Antonius id molitur, id pugnat, ut hæc omnia perturbet, euertat, prædam Reipublicam causam belli putet, fortunas nostras partim dissipet, partim dissipet patricidis. Hæc continentia dissoluta. Relata uerba dicuntur, quum propositis aliquot, et constitutis, totidem penè referuntur. Cicero: Antonij promissa cruenta, tetra, scelerata, dijs hominibusque inuisa, nec diuturna, neque salutaria: nostra contra honesta, integra, gloriosa, plena lætitiæ, plena pietatis. Iterata sunt, uerba repetita. Cicero pro Milone. Vbi nūc senatus est quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? Vbi studia municipiorum? ubi Italiae uoces? Duplicata sunt in eadem peroratione. Valeant, inquit, ualeant ciues mei et equites Romani illi, illi tui. Ea quæ ascendunt gradatim ab humilioribus uerbis ad superiora, sic habent, ut maius alio gradatim superueniat. Cicero in Verre: Facinus est uincire ciuē Romanū: scelus uerberare: propè parricidū, necare: quid dicam in crucem tollere? In amplificatione semper quasi naturalis oratio, hoc est, uelut sponte suscipitur, etsi latet aliquid ornatus, accommodatior est quam explanata, id est, elegantia uerborū plana ac molli perpolita. Querenda igitur grauiora, non ambitiose ac nimis eleganter ornata. Hæc igitur in uerbis, quibus actio uocis, uultus, et gestus congruens. Nihil proderit optimis uerbis uti, nisi qualia sunt, talia in aurē perforantur: quod fiet apta pronuntiatione, quam ante distribuit in uocē, in uultū, et in gestum: causamque scripsimus. Sed et in uerbis, et in actione causā erit tenenda, ut sciamus, sit ne digna tam grauius tragædijs, quia furiosum esset paruis in rebus deos atque homines commouere. Hic igitur ut in alijs rebus, obseruandum est in arte precipuum decorum. Qui nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, faceret dicere, præsertim quū causā partim tota sine eo modo, partim aliqua ex parte tractanda, si is non preparatis auribus inflamare rem cepit, furere apud sanos, et quasi inter sobrios hanc chari uinolētus uidetur. Hæc Cicero in Oratore. Idē ibidem. Quam enim indecorū est, de stititidij quū apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis, et locis uti communibus: de maiestate uerò populi Romani summissè et subtiliter? In omnibus rebus uidendum est, quatenus. Etsi enim suus cuique modus est, tamen magis offendit nimium quam parum. **R E R V M** amplificatio sumitur eisdem locis omnibus quibus argumenta eruantur: ut definitione, consequentibus, contrarijs, dissimilibus, repugnantibus, causis, effectis, et exemplis: quorū uim naturamque prius exposuimus. Definitiones ualent conglobatæ, et in unum collectæ, quia rem uehementer illustrat. Antonius secundo de Oratore sic amplificat histo-

rian: Historia uerò testis temporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nuncia uetustatis, quæ uoce alia nisi oratoris immortalitati commendatur? Hic quinque sunt tanquam definitiones. Tibi ne uilis est illa doctrina Rhetoricæ? quæ sit orandi facultas? ars benedicendi? scientia grauius et copiose differendi? inueniendi magistra atque disponendi, cum elocutione, memoria, et apta pronuntiatione: quæ dicit accommodatæ ad persuadendum? quæ docet, mouet, atque delectat? hic sex definitiones conglobatæ. An definitiones conglobatæ dicit singulas descriptiones, quæ rerum frequentia dense, rem auctius commonstrant? Certè definitio multis et uerbis et rebus grauius aucta, non tantū genere et proprietate uel differentia comprehensa, ad demonstrandū quid res sit, plurimum ualeat, et eiusmodi conglobatæ dici potest. Consequentium frequentatio est enumeratio consequentium crebra, qualis est in conclusione pro Milone, Quid uos iudices? quo tandem animo eritis? memoriā Milonis retinebitis, ipsum eijcietis? quæ sequuntur. Damnationem Milonis hæc sequuntur, electio uiri, et digniorem esse locum in terris qui hanc uirtutem excipiat, et milites quondam fortissimos, ignauos fuisse in ciuis inuicti periculo, et à Cicerone in patria non eum potuisse retineri, à quo reuocatus erat in patriam, et eundem non habiturum quod respondeat liberis, Quinque quoque fratri. Idem facit in oratione pro Murena multo fustius ac uehementius. Contraria si conferuntur, elucescunt, et inde uires addunt orationi. Cicero, O spectaculum illud non modò hominibus, sed undis ipsi et littoribus luctuosum, cedere patriam seruatorem eius, manere in patria perditores. Dissimilia sunt differentia, quæ differunt à pugnantibus: quod et si omnia pugnantia sunt dissimilia, tamen omnia dissimilia non sunt pugnantia: ut luxuries et arrogantia non repugnant, sed dissimilia sunt. Cicero de uilla M. Varronis: O tecta ipsa misera, quam dispartito domino tenebantur? Studiorum enim suorum M. Varro uoluit esse illud, non libidinum diuersorium. Quæ in illa uilla antè dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? iura populi Romani monumenta maiorū, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrina. Atenim te inquilino, non enim domino, personabant omnia uocibus ebriorū, natabant pauimenta uino, madebant parietes, ingenui pueri cum meritorijs, scorta inter matres familias uersabantur. Repugnātia sunt 10. Philip. Quæ est enim ista tua oratio Calene? quæ mens? qui nunquā post Calendas Ianuarias idem senseris, quod is qui te sententiā prius rogat? Cur nunquā tam frequens senatus fuit, quo unus aliquis tuam sententiā secutus sit? Cur semper tui dissimiles defendis? Cur quū te et uita et fortuna tua ad oculū et dignitatē inuitet, ea probas, ea decernis, ea sentis?

ca sentis, quae sunt inimica et ocio communi, et dignitati tuae? Haec in repugnantibus pono, quia (ut ait) dignitas hominis et eius uerba pugnant, et sui dissimiles, id est, probus improbus ille defendit. Apertius est exemplum pro Roscio Comedo. Quae in re mihi ridicule es uisus esse inconstans, qui eundem et laederes, et laudares: et uirum optimum, et hominem improbissimum esse dices: eundem tu et honoris causa appellabas, et uirum primum esse dicebas, et socium fraudasse arguebas. Causae, et ea quae sunt de causis orta, id est effecta, uiuant amplificationem. Cicero: Tanta ne tuae Verres libidines erunt, ut eas capere ac sustinere non prouinciae pop. Rom. nationes exterae possint? Tu ne quod uideris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum praesto fuerit, nisi libidini tuae cupiditatiq; paruierit, immittentur homines, expugnabuntur domus, ciuitates non modo pacatae, uerumetiam sociorum atq; amicorum, ad uim atque arma confugient, ut ab se atq; a liberis suis, legati pop. Rom. scelus atq; libidinem propulsare possint? Causam praemittit effrenatam libidinem, deinde effecta postponit, et inde uehementer amplificat. Similitudines. Cicero pro Archia poeta: Saxa et solitudines uoce respondent, bestiae saepe immanes cantu flectuntur, atq; consistunt: nos instituti rebus optimis, non poetarum uoce moueamur? Hic tres similitudines addit. Exemplum. Homerum Colophonij esse dicunt suum, Chij suum uindicant, Salaminij repetunt, Smyrnaei uero suum esse confirmant, itaq; etiam delubrum eius in oppido dedicauerunt. Per multi alij praeterea pugnant inter se, atq; contendunt. Haec posuit ad amplificandam poetae laudem. Fictae personae, pro Celio: Pusio frater, Appius senex. Muta loquuntur, ut Cicero in Catilinam, loquentem facit patriam. Exemplum propositum hinc et inde sumpta, quia non poterant uno eodemq; loco uniuersa reperiri. Nec eodem data sunt praecipua, ut omnibus omnino loco sine gratia uarietatis uteremur, sed ut e multis optima quaeq; materiae praesenti accommoda-

remus. Ne quis autem exemplorum multitudinem, ut opus laboriosum relinquat: hoc apud se cogitet, inutilia fore et haec et reliqua praecipua, nisi exemplorum demonstratione usq; cognoscantur. **OMNINOQUE** ea sunt adhibenda, si causa patitur. Non omnis causa patitur adhiberi magna: sed si quando patietur, orationem efficiant ampliore. Cicero: Non uult pop. Rom. obsoletis criminibus accusari Verrem: noua postulat, inaudita desiderat: non de praetore Siciliae, sed de crudelissimo tyranno fieri iudicium arbitratur. Includuntur in carcerem condemnati, supplicium constituitur in illos. Sumitur de miseris parentibus nauarchorum. adire ad filios suos, liberis suis cibum uestitumq; in-

troferre prohibentur. Patres hi quos uidetis, iacebant in limine, matresq; miserae pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo complexu liberum exclusae: quae nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum spiritum excipere sibi liceret. Haec Cicero uelut admiranda proponit. Alia sunt magna natura, alia usu. Natura, ut coelestia, tonitrua, umbres, tempestates, siderum stellarumq; insolita mutationes, ut diuina oracula, uaticinia, responsa, somnia: ut ea quorum obscura causa latent, ut luce uideri cometen, lupos ululare in ciuitate, monstra gigni, tristem apparere naturam. Omnium istorum pulcherrimum reperies exemplum in fine libri primi Georgicon, ubi Virgilius admirabiliter amplificat illam Caesarianae mortis atrocitatem. Cicero tertia actione in Verrem, loquens de simulachris ex fano Apollinis a Verre sublati, utitur hoc amplificandi genere. Tunc subito tempestates coortae sunt maximae, iudices: ut non modo proficisci quum cuperet Dolabella, non possset, sed uix in oppido consisteret. ita magni fluctus eieciabantur. Hic nauis illa praedonis istius onusta signis religiosis, expulsa atq; eiecta fluctu, frangitur. in littore signa illa Apollonis reperiuntur. iussu Dolabellae reponuntur, tempestas sedatur. Usus et consuetudine uiuendi magna sunt, quae profunt uel obsunt homini uehementius, ut haec tria, charitas, amor, uirtus, et contraria. Charitas est in deos, in patriam, in parentes. Amor in fratres, coniuges, liberos, familiares. Charitas, amor est sanctus: amor autem latius patet. Honestas est in omni genere uirtutum: et quaedam citra uirtutem honesta sunt, ut elegans ratio loquendi, ut gestus decens. Qui suscipiuntur nomine uirtutis, eiusmodi paruas honestates dicunt esse uirtutes. Hisce rebus utitur in peroratione pro Milone, cuius in patriam charitatem, in ciues amorem, in agendo uirtutem uehementer explicat. Ex ijs et cohortationes sumuntur, ad ea reuocanda: et in eos a quibus ea uiolata sunt, odia incitantur, quae tractat ipse grauius. Philip. in Dolabellam consulem, qui Trebonium crudeliter occiderat. In amplificationibus mouentur affectus a patribus pro liberis, a liberis pro patribus, ab infantibus, a propinquis, a familiaribus, ab ijs qui uel auctoritate uel miseratione possunt commouere iudices. exempla pro Sylla, et pro Flacco. **NIHIL** est enim tam miserabile, quam ex beato miser. Quale sit hoc, intelliges ex oratione pro Rabirio Posthumo. Occultat pecuniam Posthumus. latet regie diuitiae. Equis est ex tanto populo, qui bona C. Rabirij Posthumi nummo sestertio sibi addici uelit? Sed miserum me: quanto haec dixi cum dolore? Hem Posthume, tu ne es Curij filius? C. Rabirij iudicio et uoluntate filius? natura, sororis filius? tu ne ille in omnis tuos liberalis? cuius multos bonitas locupletauit?

tauit? qui nihil profudisti? nihil unquam in libidinem contulisti? Tua Posthume nummo sestertio a me addicuntur? O meum miserum acerbumq; praeconium. Hoc insigne amplificandi genus. In miseratione non esse comorandum, monuit rhetor Apollonius: quia citò arescit lachryma, praesertim in alienis malis. quod sic Quintilianus exposuit: Nunquam debet esse longa miseratione. Nec enim sine causa dictum est, Nihil facilius quam lachrymas inarescere. Nam quum etiam ueros dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est, illa quam dicendo effinximus imago, in qua si moramur, lachrymis fatigatur auditor, et requiescit, et ab illo quem ceperat impetu ad rationem redit. Obseruandum praeterea, ne quicquam nimis enucleatum sit, hoc est, fuisse et subtiliter explicatum, quia minuta est omnis diligentia, multaq; parua dicit, qui omnia dicere conatur. Amplificatio grandia requirit, qualia sunt quae paulo ante uerbis et rebus diuisa ponebat. Faciendus ergo delectus, nitendumq; iudicio, quo quaque in causa genere utamur augendi. aliud enim alijs conueniet locis. Nec quae de amplificatione dicuntur, in unam causam cadunt omnia. Nam quum sint tria genera causarum in exornatione, siue demonstratione, quae ad delectationem comparantur, ij loci tractandi sunt, qui mouere possunt expectationem, admirationem, uoluptatem. Expectatio est, ex nouo genere dicendi, quo laudauit Archiam poetam, in cuius admirationem ducit auditores cum uoluptate. Demonstratio ferè constat suauis narratione. Suauis autem narratio est, quae habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos. In cohortationibus et genere suasorio, bonorum ac malorum enumerationes et exempla ualent plurimum: ut in orationibus contra Seruiliam Rullum uideas: quale est istuc luculentissimum. Vnum ne fundum pulcherrimum pop. Rom. caput uestrae pecuniae, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum uectigalium, horreum legionum, solatium annonae, disperire patiemini? Subdit exemplum: An obliti estis, Italico bello, amissis caeteris uectigalibus, quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? In genere iudiciali disceptatores concitat accusator, ut ipse facit in Verrem frequentissime. Contra mitigat patronus, ut idem pro Milone. Aliquando mutantur officia pro quaestionum uarietate, ut ipse erga Sthenium misericordiam mouet accusator. Defensor idem iracundiam in Roscios Sexti Roscij propinquos, quod nunquam faceret in litigatorem suum. **ENVMERATIO** reliqua est, non unquam laudatori, suafori non saepe, accusatori saepius quam reo necessaria. Rerum repetitio, quod ait Quintilianus, et congregatio, quae graece dicitur ἀναμνηστικὴ, a quibusdam Latinorum enumeratio, et memoriam iudicis reficit, et totam simul causam ponit ante

oculos, et etiam si per singula minus mouerat, turba ualet. Enumeratio laudatori nunquam, et suafori non saepe necessaria. Ille memoriae auditorum non diffidit, quia nihil periclitatur. Genus est ad uoluptatem ferè comparatum, fufum, copiosum, securum: in quo tam multa repetendo, noua quaedam ducitur oratio. Hic sententiam dicit eam, quam diceret si non ueretur argumentis: studet breuitati, neque uersatur in causa tam molesta, quam qui iudicia tractat. Adde, quod in utroq; genere sunt rerum expositiones et amplificationes, quae repetitione decrescunt. Nihil obest tamen aliquando breuiter argumenta firmiora collegisse, ut quid efficiatur ex illis aperte cognoscatur auditor, praesertim in confusione causa. Quod si fiet, non erit tamen enumeratio necessaria, praesertim in laudatione, quum possit sine ullo periculo omitti. Enumeratio accusatori saepius quam reo necessaria, quia multa iactat accusator, infirma forte singula, sed quae tandem collecta, turba multitudine roborentur. Reo ponenda sunt contraria, quorum dissolutio in breuitate latebit, aculei pungent. Sic ille paulo post. sensus est. Reo ponenda sunt contraria ijs quae obicit accusator, quorum dissolutio et refutatio in breuitate et angusta enumeratione minus intelligitur, aculei pungent, hoc est, accusatoris frequentata firmamenta, repetitione defensoris iterum ferient aures, pungent animos, et comparata breui dissolutioni, maiorem uim habere uidebuntur. Non sunt aculei defensoris argumenta, sed acria illa tela, quae uehementer intorsit accusator, ut aure feriret. quae quidem reo ponenda sunt, si medelam contrariam in enumeratione uelit adhibere. Posteaquam praecipit a quo fiat enumeratio frequentius, et in quo genere causarum, temporis assignat oportunitatem. Fit igitur aut quia memoriae disceptatorum diffidit orator, aut quod frequentatis firmamentis, id est argumentis unum in locum stipatis, uim est habitura causa maiorem. Memoriae diffidit eorum, depud quos agit, uel interuallo temporis, si quis eandem causam multos dies egit. quod saepe accidebat in difficilioribus causis, ut ultra decimum diem agendo producerentur: uel longitudine orationis, quae memoriam confudit. Cicero paucis enumerationem conficit in frumentaria, pluribus in ultima actione, modice in oratione pro Cecinna. Quum iudicium de uisus, is qui arguitur, uim se hominibus armatis fecisse fateatur, et quae sequuntur. Ea est enumeratio pro reo. In enumeratione uitandum, ne ostentatio memoriae suscepta, uideatur esse puerilis. Etenim puerile est artis memoriae signum dare, ostentare ingenium, praese ferre nimiam diligentiam: quod fecisse multos hac praecipione monstrat. Ergo singula delibanda, seruato rerum pondere. **QUONIAM** et de ipso oratore, et de oratione dixisti. In treis partes distributa est omnis doctrina dicendi: in ip-

nam uim oratoris, deinde in orationem, tum in quaestione. Nunc de quaestione tertia parte, quae est materia rhetorica. Nec enim si cadit in praecpta, ideo non est materia rhetorica. Est aut quaestio, quae in utramque partem disputatione trahi potest. Quaestio infinita, in qua aliquid generatim quaeritur: ut, expetenda ne est eloquentia? Quaestio finita, in qua quid in personis atque certa et constituta re quaeritur. Neesse est quidem, aut de toto genere quaestiones fieri, aut de eius aliqua parte: ut de toto genere parricidij, uel de uno aliquo parricidio: ut de uniuerso hominum genere, aut natione, aut ordine, uel de uno, paucis uel certis. Nam infinitum non tantum genus, sed etiam speciem in hac parte complectitur. Sic natura rerum duas genuit quaestiones, certa et incertam. Prior ex singulis, uel tanquam singulis: quae logica indiuidua, a Graecis ἀτομα dicuntur. Altera ex tota specie, uel uniuerso genere. Quaestio infinita dicitur consultatio, de quo nomine supra diximus. dicitur et propositum, quod est graece πρόθεσις. Quaestio finita, causa dicitur, et controuersia. Querat aliquis: Cur et hic, et 2. lib. de Oratore, finitam quaestione solis comprehendat personis et temporibus, qui latius in Topicis metiatur? Causa, inquit, certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum. Nam et controuersiae sunt de loco solo, de certa actione, de certo negotio. Arbitror eum personam et tempora ut frequentiora posuisse, in quibus ea quae sunt eiusdem rationis intelliguntur. Consultatio est tanquam 30 genus, et ideo pars causae quaedam, et controuersiae, quia inest infinitum in definito, sicut in specie genus, quod explicabamus per definitionem: Homo est animal rationale. Duae sunt partes hominis, animal, quod est genus: rationale, quae differentia est. Aut consultatio dicitur pars causae, quia causa ex peritasti et proposito consistit, ut ante diximus. Ad genus tamen referuntur omnia, ut partes referuntur ad totum, summamque comprehensionem. Genus itaque natura postremum, arte et tractatione primum. quae 40 obrem incipit a consultatione. Scio Aristotelem et Porphyrium dicere genus esse natura primum: sed alter species fecit aeternas, alter posuit ideas Platonis. Ego uero dico, ἀτομα primas esse substantias, ut Aristoteles: species autem et genera, secundas: et partes natura toto priores, et species genere: eodem modo, et eum fuisse ordinem rerum conditarum. aliam esse naturam logicam, quae genus, si tollitur, perimit speciem, non species genus. aliam naturam physicam, de qua loquor. Aristoteles in Politicis dicit totum prius esse 50 natura partibus, sed prius intelligit excellentius. nam ibidem ostendit, ciuitates a societatum partibus duxisse originem. Quaestiones infinitae genera sunt duo. Cognitionis alterum, cuius finis est scientia: alterum actio-

nis, quod refertur ad efficiendum quid. Etenim in moralibus solus homo rerum uim naturamque speculatur, et illius propriae sunt quaestiones. Si quid inquirat cognoscendi gratia, non agendi, quaestio est contemplationis: ut, Veri ne sint sensus, an ne fallaces? Solne maior est terra? Vbi coelescunt pluuiae? Unde fit tonitruum? Sunt ne octauo caelo positae stellae? et innumera merabiles eiusmodi quaestiones, quae in philosophia tractantur. unde quaestio infinita a quibusdam quaestio philosophica nominata est. Haec et similia sunt animi notiones, et ornamenta ad agendum non ita necessaria. Si quid inquirat homo agendi causa, quod uel persequatur tanquam bonum, uel fugiat tanquam malum, quaestio est actionis. His duobus membris omne propositum continetur: quia si quaestio est humanae perscrutationis, homo aut tantum scire cupit, aut etiam agere sciendo. Neesse est his duobus omnia contineri. Dicat aliquis: Haec diuisio conuenit etiam controuersiae, ac finitae quaestioni: ut quaesitum est, an Socrates esset omnium sapientissimus, quod est contemplationis: et an idem uisisset religionem, quod est actionis. Existimo utriusque partem esse diuisionem. Sic enim confirmat in Topicis: Quaestionum, quacumque de re sint, duo sunt genera: unum cognitionis, alterum actionis. Quod non magis absurdum, quam diuisionem proximam utriusque quaestionis esse communem, sit nec ne? quid sit? quale sit? Cur ergo tribuuntur infinitae quaestioni? Quia quod in genere monstratum est, illud in specie quoque planum factum est. Quaestio speculationis igitur in tria genera partitur: Sit nec ne? quod est coniectura. Quid sit? quod est definitionis. Quale sit? quod est qualitatis. Plura de re quaeri non posse, ante demonstrauimus: quoniam si rem non constat esse, sit nec ne quaeritur. Si constat, aut de accidentibus agitur, aut de eo cui accidunt. Hic quid sit, illic quale sit quaeritur. Exempla non sunt huius interpretationis. Hoc nosse satis est, sensus plerumque ueros haberi. Nam Aristoteles libro de Sensu, existimat in propria materia non decipi sensum, ut oculum in ueris coloribus. aliquando in communi decipi: ut oculum in figura ac magnitudine. Cicero 1. de Finibus: Quod porro animo cernimus, id omne oritur a sensibus: qui si omnes ueri erunt, ut Epicuri ratio docet, tum denique poterit aliquid cognosci et recipi. Quos qui tollunt, et nihil posse percipi dicunt, in remotis sensibus, ne id ipsum quidem expedire possunt, quod differunt. Hisce uerbis fuisse rem controuersam de sensibus ostendit, et ea de re sua pronunciat sententiam. Ius tum natura, tum more constat, ut omnibus est notum. Nam et iure naturali, profluxere bonae leges, bonique mores. Non semper ius esse, quod maiori parti sit utile, iudicauerunt illi qui a legibus aegrarijs abhorruerunt, quique passim uenari piscari uel prohibuerunt. Iuste uiuere utile est, si utile ab honesto non

sto non separet. Quibus officijs colatur amicitia, cognosces ex eiusdem libro de Amicitia. Amico concedenda sunt omnia, usque ad aras et deos, ut dicebat Pericles. Gellius de hac re capite 3. lib. 1. Cicero de Amicitia paucis complectitur. Virtus, inquam, C. Fannii, et tu Q. Muti, et conciliat amicitias, et conferuat. In ea est enim continentia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia. Aristot. Ethicorum 7. Quatenus communicant, eatenus est amicitia. Eodem modo se habet iustum: et prouerbiū recte, ea quae sunt amicorum, communia dicit esse. Est enim amicitia in communione quadam atque societate. Haec ille. ACTIONIS autem duo sunt genera. Tria sunt rerum genera nostrae mortalitati comparata: quaedam bona, quae natura persequimur, ut gloria: quaedam mala, quae declinamus, ut inuidia: quaedam media, ut paupertas, et administratio Reipublicae. quibus et bene uti, et abuti possumus. Hinc quaestiones actionis. una de bono persequendo, et de malo uitando: altera, de comodo usque rerum utroque uersus spectantium, quo pacto uertamus in comodum nostrum. Sunt haec et in controuersia. Gloria uera uirtute comparatur. Inuidia modestiae nomine, et aliorum commoditate uitatur, quod Augustus Caesar optime uidit. Respublica administratur bonis legibus, maturo consilio, et uiribus consilio obtemperantibus. Haec late patitur, ut apud Platonem uidere est, et Aristoteli in Politicis. In paupertate ita uiuendum, ut te tuo pede metiare, tuoque sis contentus. R V R S V S autem ex cognitionis consultatione, ubi sit, nec ne sit, aut fuerit, futurum uel sit, quaeritur. Quaestio infinita coniecturalis est praeteriti temporis, et instantis, et futuri. Ea natura prior est. Hoc quaerit, posuit ne aliquid effici quod est omnium primum. Si non potest fieri, subsistimus. Si potest, ultra progredimur. et proximum est inuenire causam, unde aliquid oritur, et quemadmodum quidque fiat, quod physicorum proprium est, causas rationesque rerum explicare: sed et orator per sepe retro legit causas, ut effecta deprehendat. Id esse physicorum, naturamque contemplantium, demonstrat his uerbis. In quibus ut in obscuris naturalibusque quaestionibus causae, rationesque rerum explicantur. Causa refertur ad quaestionem, An sit, ut ait in Topicis. Nam re esse tum cognoscimus, quaque ratione fiat intelligimus, quum causas eius et principia sciimus. Sapietia duplex est, una philosophiae eius quae natura potest homini coniungere, et hac aliquis perfectae sapiens esse potest, ut is qui Aristoteli foelix est in uita contemplationis: altera, perfectae summamque uirtutis, quam Stoici negant cuiquam contigisse. Hoc modo nemo perfecte sapiens esse potest, nisi numinis afflatu longe ultra communem hominum conditionem euolarit. Virtute a natura seminarium, ab ratione usque incrementum accepisse, Cicero docet in Officijs,

Aristoteles negat uirtutes esse naturales, quia sint habitus ratione usque contracti. Sed et ipse de uirtute naturali facit mentionem 6. Ethicorum. Ad fortitudinem, inquit, et ad temperantiam nati, et ceteras ex ortu uirtutes habere uidemur, sed tamen quaerimus aliquid aliud, quod est proprie bonum. Certe a temperamento corporis est inclinatio, a ratione et usu uirtutis perfectio. ILLIVS autem generis, in quo quid sit id de quo agitur. Coniecturam partitus, ex ordine partitur definitionem. Duo sunt tempora, quum adhibemus definitionem. Si disputatur, aut aliud, an idem sit, utrumque definire oportet: quorumque definitiones erunt uel persimiles, eadem esse iudicabimus, et contra: ut perseverantia et pertinacia sunt alia, non eadem. Perseuerantia, est in ratione bene constituta, stabilis, permanensque constantia. Pertinacia, in ratione male constituta, firma permansio. Aristoteles 6. Topicis. Videndum si genus utriusque non idem, sed hoc quidem bonum, illud autem malum: hoc uirtus, illud scientia. Et si genus est idem, an differetia de utroque non dicantur. Tradit alia praecpta, quibus cognoscamus idem et aliud. Transcribere nihil est neesse. Alterum definiendi tempus est, quando uim naturamque rei breui descriptione uolumus explicare. Id fit dupliciter: aut accidentium enumeratione rerum imaginem exprimimus, ut si pingas auarum suis coloribus, aut genere, ac proprietate uim totam comprehendimus: ut superbia est animi elatio, praetergrediens meritos honores. TERTIO autem in genere, in quo quale sit quaeritur. Haec est partitio qualitatis, quae tertia fuerat in speculatione. In qualitate aut simpliciter quaeritur, aut comparate. Comparate quaerimus dupliciter, aut comparatione facta duorum, aut multorum superlacione, in qua re nulla est difficultas. Cicero Offic. lib. 1. Eorum autem ipsorum quae honesta sunt, potest incidere saepe contentio, et comparatio de duobus honestis, utrum honestius, qui locus est a Panetio praetermissus. Simpliciter quaeritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de equitate. Hic obrepit cogitatio, utrum ne omnia sint honesta, aut utilia, aut aequa? posita tam fusa qualitas hisce tribus partibus comprehendit? Ego quidem sic existimo, uoluisse Cicero tractare quaestiones pro oratorum dignitate: idcirco nullam habuisse rationem earum quae rebus humanis utilitatem nullam ferunt. nec putauit artem esse proponendam de uilissimis quibusque, sed optima quaque scribenda censuit, atque speculatione dignissima. Valeant igitur argutuli nugatores, qui minutim sectis infinitis prope quaestionibus, arbitrantur ingenium summi uiri alta quadam speculatione superasse: quibuscumque actum praeclare uideretur, si centesima tanti uiri partem essent assequuti: quem quum reprehendunt, suspensionem de se relinquant omnibus doctis, singularis ingenij uirtutes.

non potuisse complecti. An potuerit esse Fabius? an fuerit? unde fuerit creatus? an arma ceperit? an in bello fuerit? an bellum gesserit in Veientes? Non ne si constat bellum gessisse Fabium in Veientes, reliquae sunt superuacuae quaestiones? Ergo si rerum qualitas in dubitationem uenerit, aut quaeremus illa media: ut alborem, pallorem, frigus, sapor, odores, pondus, quae raro perscrutatur orator: aut de bonis et malis agemus, in quibus oratoris frequens uersatur oratio. Relictis itaque uanioribus, ad meliora progressus, in tres partes bona et mala distribuit, in honesta turpia, in utilia inutilia, in aequa iniqua: quae quidem plurimum uiuant oratorem, et in demonstratione, et deliberatione, et iudicio. Honestam quid ab utilibus differant, sciunt omnes: quid ab aequis, non item sciunt. Honestum, iuris est etiam summi: aequum, clementiae, mitiorisq; iuris. Illud spectat officium citra turpitudinem: hoc et officium, et quid cuiq; bonum sit, obseruat. Aequum bonum, ut docet nos Aristoteles 5. Ethicorum, est emendatio legis ea parte qua deficit. Lex omnis in uniuersum scribitur. Fieri autem non potest, ut de quibusdam in uniuersum bene dicatur. Quod igitur omisit lex, id quod plerumq; sit amplectens, illud supplet aequum bonumq;. Homo, inquit, bonus et aequus, qui non exacte iustum in deteriorē exequitur partem: sed et si ad illud legem habet adiutricē, in mitius uedit. Honestum ne sit pro amico periculum subire? Pericula subisse dicuntur, Achilles pro Patroclo, Thefeus pro Pirithoo, Pilades pro Oreste, Nisus pro Eurialo. In paupertate, inquit Aristoteles, ceterisq; calamitatibus unicum esse periculum amici putatur. Sit ne utile in Repub. administranda uersari? Vitale sane, et honestum, si Rempublicā bene administras: quanquam Demosthenes alijq; multi tum philosophi, tum regendae Reipub. periti, ceteros ab eo munere terruerunt. Sit ne aequum amicos cognatis anteferre? Gradus societatis collocat Officiorum lib. 1. Vltimus est hominis alieni et ignoti, propior eiusdem gentis, nationis, linguae: interior, hominum eiusdem ciuitatis, praeterea familiaritatis: arctior, est colligatio societatis propinquorum. RESTAT actionis locus, cuius alterum est praecipuū genus.) Haec duo membra non tibi uidebuntur absolueretantum corpus actionis, nisi propius inspicias. Proponamus igitur hic poni quaestiones, quae utiliter oratione tractantur. Constituamus oratorem, qui proponat aliquid, uel agendum, uel non agendum. Necessesse est eum suadere quid ut bonum et utile, aut quid ut malum et inutile dissuadere, aut animos quodammodo afficere. Sic duo genera nascuntur: unum, quod ad rationem officij et uirtutis: alterum, quod ad mouendos animos pertinet. Motus animorum duplices, alij grauiiores, alij mitiores. Rursum affectus sunt nume-

ro quatuor, ut ante dictum est: duo praesentium rerum, uoluptas, aegritudo: duo futurarum, cupiditas, metus. Metum ponit et cupiditatem. Mœrorem et iracundiā refert ad aegritudinem. horum definitiones pete à superiore Commentario. Affectu mitiore sedamus animos, grauiore motu concitamus. Similis erit partitio finitae quaestionis. Nam est aut cognitionis, aut actionis rerum singularum. Et quaerit, An est, quid est, quale est: nec simpliciter, sed aliter et aliter, ut consultatio. Ad agendum autē proponit certa quaedam persequenda, et declinanda, et ad usum transferenda. Item officia quaerit singula, uel motus animi. Nullum est ex ijs quaestionum genus, quod non incidat in orationem. Orator enim tres habet status, et totidem quaestiones, multaq; loco differit, non ad agendum modò, sed etiā cognoscendum: idq; facit aliquando generatim, saepenumero singulatim, in quibus uersatur omnis ratio quaestionum. Quomodo colendi sint parentes, id ostendit in Officijs. In ipsa autē cōmunitate sunt gradus officiorum, ex quibus quid cuiq; praestet, intelligi possit, ut prima dijs immortalibus, secūda patriae, tertia parentibus, deinceps gradatim reliqua reliquis debeantur. Aristoteles 9. Ethicorum: Liberi parentibus alimentum ministrare, opē ferre, honorē sicuti dijs exhibere debet, et illis sine quibus non fuissent, potius quam sibi subuenire. COGNOWI: sed quae ratio est in his inueniendi et disponendi, requiro.) Qui dicitur et propositum tractare uolet, e definitione, genere, specie, differentia, alijsq; locis ducet argumenta: nec alia ratione disponet, quam quae sunt finitae controversiae. At haec uidentur repugnare superioribus. dicebat enim: Collocationis in infinita quaestione ordo est idem serē quē exposui locorum. In definita autem, adhibenda sunt etiam quae ad motus animorum pertinent. Illic diuersam statuebat collocationē: hic, constituit eandem. Dicemus utroq; modo thesin collocari posse, et ordine locorum, et dispositione causae. Quamobrem subdiderat: Quū de causa dixerō, in qua est propositum, de utroq; dixerō. Si docere tantum uolumus, ordinem locorum seruare possumus: si docere et mouere, eadem est dispositio consultationis et controversiae. Ad haec de inuentione potius quam de collocatione respondet, quod haec uerba significant. Ex eisdem locis ad fidem et ad inueniendum ducantur omnia. COGNITA igitur omni distributione propositarum consultationum.) Propositae sunt consultationes, et quaestiones infinitae, ad quas referuntur omnia, ut ad genera prima. Subsident in ordine controuersae causae, quae sunt finitae quaestiones, in tria genera distributae. In quo putet aliquis, in scite nos affirmasse omnem consultationum diuisionem causae cōuenire, quia postea causam diuidat. Superioris, inquit, genera sunt tria, sit

nec ne,

nec ne, quid sit, quale sit. An non haec pertinent ad causam? Negari non potest. At aliter ad propositum, aliter ad causam pertinent. Sane est alia ratio generis, alia partis. sed quaestiones in arte proponuntur simplices, An est, quid est, quale est: ut utroq; referantur. An non est contemplatio et actio rerum singularum, id est uoluptas, sicut et aegritudo? An Scipio euerter Numantinos? actionis est quaestio definita. An Scipio satus est à serpente? contemplationis quaestio definita. At contemplatio, generis est uniuersi. Hoc dicitur, quia intellectus apprehendit genus uniuersum, non sensus. sed et intellectus à sensu capit singula, ac ducit in contemplationem. Esi scientia non est eorum quae sentiuntur, ab illis tamen colligitur, oportetq; percurrere et explorare singula, ut perfecte sciamus uniuersa. Et tria genera postrema, infinitae quaestionum cōueniunt. Nam et in genere laudamus, ut omnē uirtutē: et consultationes aliquando cadunt in deliberationem. Pugnandum ne auxilijs, an ciuibus? Et thesis frequēs est in iudicio, An ciuem perniciosum indemnatum liceat occidere? At sunt diuersae proprietates. Quis nescit? Sed uocabula quaestionum sunt eadē, An est, quid est, quale est? quomodo, quo pacto? an laudabile, an utile? an aequū, an iniquum? Quid? nulla thesis sine hypothesi, nulla hypothesi sine thesi? Sunt igitur quaestiones utriusq; generis cōmunes: sed aliae diuersaeq; rationes, quibus finitū distinguitur ab infinito. Sic Aristoteles quaestiones ponit simplices, An sit, quid sit, an hoc insit illi, quamobrem insit. Quod tria genera causarum serē tractat orator, ad eumq; deferuntur causae, et finitae quaestiones, subiecit illi parti, cui propius adherere uidebantur: unde genera causarum dicuntur, non itē consultationum. Id cognoscere non erit operosum, si retro flectas iter. Vbi causam detulit ad oratorē litigator, primum cōtemplatur eius uim atq; naturā, et quo genere dicendi cōtineatur: deinde qui status quaestionis: postea ad quem finē contendat oratio: tandem qua probatione finē assequatur. Remotiones sunt status, et actiones, et cōtemplationes, quae cadunt in probationē. quod qui spectauerit, uidebit apertius omnem quaestionum partitionē. Genus est causae, quod sectatur aurium delectationem: demonstratio nominatur, et exornatio. Alterū contendit, ut obtineat, probet, efficiat quod agit. Id si uersatur in provisione, id est, cautione posteritatis temporis, deliberatio est: si in praeteriti disputatione, iudiciū. Ex qua partitione tria genera causarum nata sunt. Genus demonstrationis, inquit, latum, saneq; uariū esse potest, quia nihil est in uniuersitate naturae, de quo non aliquid in utramq; partē dici queat, aut ornandi gratia, aut improbandi, aut certē docendi. Sed quoniam hominū praecipua laus est, hoc unū ex omnibus deligitur, ex quo ceterorum ratio cognoscatur.

Posteaquam proposuit, qui nā ueretur nomine demonstrationis, eam commendat. Nullum genus uerius ad dicendum, quoniam in eo explicare liberē potest orator omnes eloquentiae uirtutes, eo quod magna ex parte comparatū sit ad uoluptatem. Nullum genus utilius ciuitatibus, quia, quod paulo post affirmat, nō ad bene dicendū solum, sed etiam ad honeste uiuendum ualet. Hortatur ad uirtutes, reuocat à uitijs. Cōmendat bonos, uituperat improbos. Implet animos admirabili quodā amore uirtutum: quumq; plurimum orator in cognitione uirtutum uirtutumq; ueretur, non aliorū modò, sed suos ipse mores meliores efficit. Adde, quod deliberatio constat iustē rebus aliter positis, honestis et utilibus. Aristoteles auctor est Rhetoricorum 1. Et iudicia laude ac uituperatione miscetur. Vnde constat, magnas generis huius esse partes, ideoq; principio non incommode tractari. QVAMOBREM de primo primum, si placet, disputemus.) Principia laudandi et uituperandi sunt, habere nota omnia, quae laudi, quaeq; uitio cedunt. ea paucis amplectitur. Omnia, inquit, sunt profectò laudanda, quae coniuncta cum uirtute sunt: et quae cū uitijs, uituperanda. Omnes enim uirtutes, et omnia quae referuntur ad uirtutes, iure laudantur. Aristoteles enumerare conatur omnia quae laudari solent. At, inquit Fabius, nimium multa dixit, nec tamen totum: quamobrem maluit Cicero paucis admodū cōprehendere, quod ingenio quisq; suo capere possit. Haec si principia tenebit orator, finē sibi proponet aut honestatem, aut turpitudinē: non quod omnis demonstratio tantū ueretur circa honesti quaestione (id enim Fabius improbat) sed q; ad eū finem praecipuū contendunt omnia, quem qui prouiderit, eò sine ullis erroribus facilius perueniet. Hoc genus habet liberū prooemium. De prooemio cōmuniter ante dictum est. qua ratione adductus, omisit hanc partem. Conscitur genus hoc dictionis, id est, perpetuae orationis, narrandis exponendisq; factis, quibus etiā dicta et indicia quaedam uirtutum cōprehendito. Sic est demonstratio, perpetua quaedam factorum dictionumq; narratio. In ea nulla sunt argumentationes. Causam ponit hanc, quia nō dubia firmantur, sed ea quae certa, aut pro certis posita sunt, augentur: quibus argumentationē adhibere tam stultum est, q; lucem afferre soli. Quae uerba sic accipimus, argumentationem firmamq; probationē, et elocutione distinctam, huic generi nō esse necessariam, spargi tamen seminaria argumentorum, et ex alijs alia colligi. Nam robustius est illud dicendū genus, quod inspergit argumenta, quodq; loco dilatat argumentationem. quod et Cicero facit, et Quintilianus probat, his uerbis: Ut desiderat autem laus quae ostentationi cōponitur, habet interim speciem aliquā

Bb 3 pro

probationis. Quale sit istuc, intelligemus exemplo proposito. Cicero pro Milone sumit in defensione, Clodium fuisse insidiatorē. Hoc si ualere debet, necessariō probandum est, quia iudiciū est: non ita res habet in demonstratione. Idem proponit, Antonium decoxisse, uulgare scortum fuisse, Curioni profuitutum, familiarem Clodio in tribunatu fuisse, et alia complura, quae nō probat, quia genus est demonstrandi. Idem pro Cornelio Balbo, Pompeij uirtutes argumentatione firmat, quoniam etsi laus est, negotijs tamen adhibetur. Hoc et similia praecepta non sunt aliqua necessitate firmata, sed his de rebus tradita, quae frequenter accidunt. Deinde si quae sunt argumentationes, nō tam sunt ad fidem faciendā accommodatae, quod proprium est argumentationis, quā ad animi motus leniter suauiterque tractandos: ut sit potius amplificatio, quā illa simplicior argumentatio. Quod si genus hoc expositione constat, et amplificatione, certē inuabitur his quae de narrando amplificatioque superiore loco dicta sunt. ET quoniam in his causis omnis ratio ferē ad uoluptatem auditoris. Materiam laudandi posuit, deinde finem, postea tractationem. Nunc addit ornamenta uerborū et sententiarum. Quoniam in his causis omnis ratio, id est, doctrina dicendi, ad uoluptatem auditoris refertur, utendum erit insignibus, id est ornamentis, quae habent plurimū suauitatis. Insignia nō modō appellat insigniores uerborum figuras, sed omnia uerba illustriora, quae maiori quodā lumine splendent: ut facta, ut uetusta, ut sonantia, ut graua, ut translata. Insigniores figurae sunt, paria paribus, similia similibus relata, contraria, geminata, amplificationis figurae. His omnibus accedit numerosa circūscriptio, quae suauis est periodus et compositio, et ad aurium uoluptatem pedibus excurrere oratio. Cicero in Oratore: Omnino duo sunt quae condiant orationem, uerborum numerorumque inuolutio. In uerbis inest quasi materia quaedam, in numero autem expositio. Istorum quidem posuimus exempla, iterum tanē illustrasse locum nō pigebit. Sumamus illud de laudibus Siciliae provinciae, quarta Actione in Verrē: Et quoniam quasi quaedam praedia populi Romani sunt uectigalia nostra, atque prouincia: quemadmodum propinquus uos uestris praedijs maxime delectamini, sic populo Rom. inuoluta suburbanitas est huiusce provinciae. Iam uerō hominum ipsorum iudices, ea patientia, uirtus, frugalitasque est, ut proxime ad nostram disciplinam illam ueterem, nō hanc quae nunc increbuit, uideantur accedere. Nihil simile Graecorum, nulla desidia, nulla luxuria: contra summus labor in publicis priuatisque rebus, summa parsimonia, summa diligentia. Tres hic sunt numerosae circūscriptiones, non certis pedibus ad similitudinem uersuum incedentes, quod uitiosum esset, sed ad exemplandum aurium sensum apto quasi quodam uerbo-

rum modo, hoc est, suauis quadam mensura atque modulatione confectae. Paria paribus relata sunt periodo prima. Nam tria sunt membra eodem propere numero syllabarum: nec enim syllabae in pari relatione numerantur exacte, ut censet author ille qui scripsit ad Herennium. Contraria sunt desidia et diligentia, luxuria et parsimonia. Verbum factum, suburbanitas. Ad haec repetitio uerborū, aggeratio, dissolutio coniunctionum, imago, similitudo, uerba sonantia, graua, epithetis aucta, in hac oratione breui reperiuntur. Translatio est paulo ante, Cella penaria, nutrix plebis Romanae: et postea, Aralegum. Similia sunt eodem in loco: Sed ita reliquit ornatam, ut esset idem monumentum uictoriae, mansuetudinis, continentiae, quā homines uiderent et quid expugnasset, et quibus peperisset, et quae reliquisset. Nam paria referimus ad numerum syllabarum, similia ad similitudinem eademque desinentia, et uerba finitima: ut possis, prosis: fama, flamma: de quibus multa Quintilianus in nono. Paria certe sunt quantitate, similia qualitate. Vetusita sunt:

Egregie cordatus homo, catus Aelius Sextus,
Cethegus dictus ollis popularibus olim,
Qui tum uiuebant homines, atque eum agitabant,
Flos delibatus populis, et suada medulla.

Insignia sunt apud ueteres, non tum uetusta quum dicerentur, sed iam uetusta, si quis utatur, quod more Ciceronis parce decenterque faciendum est. Geminata: Vidit, uidit homo sapientissimus quid se decebat. Geminatis autem omnis repetitio uerborum includi mihi uidetur. ADHIBENDA QUAE frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt. Postquam leuiora posuit ornamenta uerborum, quorum pulchritudine incundior efformatur exornatio, grauiora ponit ornamenta rerum, id est, sententias quae habent aliquā in audiendo uoluptatem: ut mirabilia, nec opinata, monstra, prodigia, oracula diuina, atque fatalia. haec porro complecti expectationem atque desiderium audientis: inducunt admirationem, et sapienter perueniunt, quod uentū iri nō suspicabatur auditor, qui exitus improuisus gratiorē iniecit uoluptatem. Quid si nihil est huiusmodi in eo qui laudatur? Sunt in eo uirtutes, et res gestae, quae uiribus eloquentiae ad caelum tolli, diuinaeque dici possunt. Quaedam comode finguntur. Quū Virgilius ad ampliore Aeneae gloriae Turnū exornare uellet, mirabilia, nec opinata finxit: hoc est insolita, et hominum opinione maiora. Nam lib. 9. Turnum, qui hostium moenibus inclusus esset, summoque periculo uersaretur, interritum, constantem, et securum facit.

Olli subridens sedato pectore Turnus,
Incipe, si qua animo uirtus, et cōfere dextram.
Istuc profectō mirabile, ubi accepit auditor inclusum unum uirum, magna hostium manu circumuentum, mirabundus expectat, quoniam res sit abitu-

ra: tunc

ratum nec opinatum subijcit. (sic inopinatum uocat Cicero, etiam Philippica prima.)

Tum demum praeceps saltu sese omnibus armis

In fluuium dedit. —

Idem poeta ad matrimonij commendationem, quo Launiam diuinitus adseitus, Aeneas ducturus erat, excogitat monstrum, libro septimo:

Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis:

Huius apes summum densae, mirabile dictu,

Obfedere apicem. —

Id pro monstro posuit a uatibus explicando, etsi potest natura factum uideri. Paulo post de eadem re attulit prodigium.

Visa, nefas, longis comprehendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatū flamma crepitante cremari.

Continuō superiora firmat oraculo Fauni:

Ne pete conubijs natam sociare Latinis,

O' mea progenies, thalamis neu crede paratis:

Externi ueniunt generi. —

Nec ita multo post reperies accidisse diuina atque fatalia, quum penuria adegit edendi uiolare malis audacibus orbem fatalis crusti. Aeneasque dixit: Salue fati mihi debita tellus. Haec ex arte sunt omnia, ideoque conuenientiora. Si oratoria queris exempla, suppeditabit Panegyricus ad Traianū: subministrabunt orationes Iocratidis. Id querendū potius, quid a monstris differant prodigia. Cicero de Diuinatione libro 1. confundere uidetur. Portentorum, inquit, exercitissimi interpretes extiterunt, quorum quidem uim, ut tu soles dicere, uerba ipsa prudenter a maioribus posita declarant. Quia enim ostendunt, portendunt, monstrant, praedicunt: ostenta, portenta, monstra, prodigia dicuntur. Valerius Maximus etiam monstra prodigijs complectitur. Donatus in Eunuchū Terentij, monstrum finit, quicquid est contra naturam, et prodigium contra naturā est. Hoc tantum differunt, quod monstrum minus est admirabile quam prodigium. Monstrat hic Cicero, qui in enumeratione a minimo progreditur ad maximum.

SED quoniam in tribus generibus bona mala uersantur. Tria sunt genera honorū, malorum uel hic enim bona et mala ad hominē solum comparata dicuntur. Aut igitur extrinsecus assumuntur, ut externa: aut in eius corpore et animo sunt, ex quibus homo componitur. Prima sunt externa, non dignitate, sed ordine naturae, quoniam ante nos est natio, patria, genus, et quaedam facultates. Ex genere nascitur corpus, animus aut postremus accedit, aut certe ab extremis incipit, ut ad propiora conscendat. Genus est in maioribus et parentibus nostris. Eius ratio triplex, aut illustre est, aut infame, aut humile. Laudatur illustre breuiter, modiceque, id est temperate, modoque seruato, ne quid nimis: quoniam uera laus est animi, non generis, et externorum. Caius Caesar in ea laudatione qua quaestor Iuliam amitam laudauit

more pro Rosstris. Amitae meae Iuliae maternum genus ab regibus ortum, paternū cum dijs immortalibus coniunctū est. Nam ab Anco Martio sunt Martij reges, quo nomine fuit mater: à Venere Iulij, cuius generis familia est nostra. Est ergo in genere sanctitas regum, qui plurimū inter homines pollent: et ceremonia deorum, quorum ipsi in potestate sunt reges. Haec est Suetonio. Infame genus praetermittitur in laude, tractatur in uituperatione. Cicero Philippica 3. Quae porro amentia est, eū dicere aliquid de uxorum ignobilitate, cuius pater Numitoria Regellanam proditoris filia habuerit uxore, ipse ex libertini filia suscepit liberos? Si genus Antonij fuisset infame, ut acerbe notaret, qui uellicat uxorium? Humile praeteritur, uel ad augendam eius quem laudas gloriam tangitur. Cicero contra Ruillum: Mihi quidem apud uos de meis maioribus dicendi facultas nō datur, non quin tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos, disciplinisque institutos uidetis, sed quae laude populari atque honoris uestri luce caruerunt. Ex his efficit consulatum suum paulo celebriorem. Exempla duco a partibus orationum, quoniam nihil refert unde sumas, si modo pars est generis huius, uerūque demonstrationis. In rebus externis fortunae sunt, hoc est diuinae. Sunt etiā facultates, quae sunt opes in hominibus rebusque posita. Plinius Secundus Epistol. libro primo, uerecunde commendat Acilianae facultates. Nescio an adijciam, esse patri eius amplas facultates. Nam quum imaginor uos, quibus quaerimus generum, de facultatibus silendum puto. quum publicos mores, atque etiā ciuitatis leges intueor, quae uel in primis census hominum spectandos arbitrantur, ne id quidem praetereundum uidetur. Et sane de posteris, et his pluribus cogitanti, hic quoque in conditionibus deligendis ponendus est calculus. Postea de bonis corporis agendū, de ualetudine, robore, laborum patientia, agilitate, forma. In quibus quae uirtutē significat, facillime forma laudatur. Plato in Gorgia refert, istuc in conuiujs solitum canere Primum bonū, prosperam esse ualetudinem: alterum, egregiam formam: tertium, diuitias. Certe forma, id est, corporis totius elegantia, habet aliquid liberale, dignumque laude, maxime cum uirtute coniuncta. Inde pulcher Iulus à Virgilio dicitur, Et praestati corpore Turnus. Et formosus Eurialus, quo pulchrior alter Nō fuit Aeneadū. Plinius in epistola modo citata, de Minutio Aciliano: Est illi facies liberalis, multo sanguine, multo robore suffusa. Est ingenua totius corporis pulchritudo, et quidā senatorius decor, quae ego nequaquam arbitror negligenda. Saepē tamē forma ducitur in argumentū libidinis: quā obrem non sine re dicit, eam formā posse laudari, quae uirtutem maxime significat. Factorum dictorumque collocatio triplex est. Aut enim temporum seruandus est ordo, ut quo quaeque facta sunt ordine, sic exponenda

Bb 4 dige

digerantur: quod Cicero nem plerumq; seruare, superior commentario diximus. Sic enim res est dilucidior, et memoria firmior, si ratio narrandi, et temporis ordo seruatur. Aut in primis recentissimum quodq; dicendum, et a nouissimis ad prima ueniendum, ut sit temporis ordo superiori contrarius. Aut uaria facta permiscantur, non habita ratione temporum, sed uirtutibus in genera partitis, ad prudentiam reducuntur facta prudenter: ad fortitudinem, gesta fortiter. Sunt hi tres ordines, nec pauciores. Aut enim recta progredimur a primis ad ultima, aut reuoluimur ab ultimis ad prima, aut tempora confundimus. Primo ordine usus est in Antonium Philippica secunda: postremo, pro lege Manilia, quum dicit de Pompeij scientia militari, de uirtute, de autoritate, et foelicitate, que pro ratione causae tum maxime laudanda uidebantur. De medio apud eum nullam reperies integram orationem, sed tantum fragmenta quaedam: ut quum Antoniana tertia C. Octauium comendat a patre adoptionis Iulio Cesare, deinde a patre naturali, postea a Iulia, unde uenit Accia mater Augusti. Hoc modo genus retrolegit. SED hic locus uirtutum atq; uirtutum latissime patens. Si laus omnis ad uirtutem reducitur, fons et origo laudationis est uirtus, et inde sumuntur argumenta laudis. Ergo locum uirtutum latissime patentem, tritumq; disputatione philosophorum, ut Platonis, Aristotelis, atq; Theophrasti, in angustam quandam breuemq; formam concludit: ut locus generis huius aperiatur, non ad exactam philosophorum disputationem, sed ad uerae laudis eruendam probationem. Quicquid autem inde sumetur, ad genus et speciem communes locos pertinebit: ut si constat omnem uirtutem esse laudabilem, singule species generis sui participes ad laudis ornamenta referantur. Id uerum est, quum uirtus aliqua simpliciter ut laudabilis proponitur: aliqui potest defini, comparari, causa statui, ad alios locos referri. Virtus omnis aut scientia, et contemplatione, que non in appetitu, sed in consideratione intellectus est, cernitur, ut prudentia: aut actio, que non una et sola speculatione contenta, operam actumq; desiderat, ut temperantia. In priore genere sunt prudentia, calliditas, atq; sapientia. Prudentia est, que constat scientia rerum bonarum et malorum. Hoc modo definit ipse de Natura deorum tertio. et eodem libro: Callidos, inquit, appello, quorum tanquam manus opere, sic animus usu concaluit. Sic definit Aristoteles Ethicorum 6. Prudentia habitus est agendi cum ratione uera, in ijs que sunt homini bona ac mala. Quid autem a sapientia distet prudentia, distinguit Officiorum lib. 2. Princeps omnium uirtutum est illa sapientia, quam σοφία Graeci uocant. Prudentiam enim, quam ἡσυχία dii sunt, aliam quandam intelligimus, que est rerum ex-

petendarum fugiendarumq; scientia. Illa autem sapientia quam principem dixi, rerum est diuinarum et humanarum scientia, in qua continetur deorum et hominum communitas, atq; societas inter ipsos. Hec ille. Quibus uerbis ostendit esse multo inferiorem prudentiam, que tantum circa res expetendas fugiendas que uersatur. Sapientiam multo superiorem, que expetenda fugiendaq; uidet, rationes omnium rerum scrutatur: uera et falsa, diuina et humana cognoscit, que princeps est omnium uirtutum, nec ab illis separari potest. Sapientia, inquit Aristoteles, scientia est et intellectus eorum que natura primi sunt honoris. Prudentia est actionis, sapientia contemplationis. Illa res singulas et uniuersas, et singulas magis, haec uniuersas inspicit. Prudentia est duplex. Altera uersatur in rebus domesticis, οἰκονομική dicitur, ea est scientia dispensationis uniuersae domus: altera est prudentia ciuiliis, ἡ πολιτική, que ratio est et scientia bene administrandae ciuitatis. Igitur prudentia, calliditas, et sapientia polent, uimq; suam ostendunt una scientia, quoniam sunt uirtutes intellectus, non appetitus. In actione quidem capiunt aliud nomen. Etenim ut bene quis agat, in primis cognitione rerum opus est, ut prudentia, sapientiaq; deinde actione, quoniam uirtus in agendo perficitur. Virtutis, inquit Officiorum primo, laus omnis in actione consistit. Hec uirtus agendi, temperantia nominatur. cuius proprium est, moderari cupiditatibus, regere motus animi, sedare perturbationes, modumq; rebus adhibere. Hic autem nomine temperantiae complectitur omnes uirtutes, que in actione consistunt, et morales uocantur: et ab una temperantia, tanquam ab uno fonte, deriuat alia genera uirtutum: unde constat hoc nomen extendi latius, quam quum temperantia quarta uirtutum species constituitur. Sic accipi uidetur ab Aristotele Ethicorum lib. 6. quum temperantiam dicit esse conseruationem prudentiae, quia moderatur uoluptatibus et doloribus, a quibus corrumpitur principium bene agendi. Illa autem non modo sunt gustus et tactus, sed (ut ait) eorum que cadunt in actionem. Ad temperantiam Cicero refert decorum: quod, ut late patet, ita ostendit uirtutis huius amplitudinem. Temperantiam facit duplicem, unam priuatis in rebus, que nomine generis appellatur, aut moderationis: altera in publicis, que proprie iustitia nominatur. Temperantia priuatis in rebus est duplex. Aut enim res commodae sunt, aut incommodae. Temperantia in rebus commodis, iterum duplex. aut enim adsunt, aut absunt commoda. Hinc continentia est in praetermittendis uoluptatibus, quod affirmat ipse. Voluptates autem sunt, ex opinione boni praesentis. author idem in questionibus Tusculanis. Hinc etiam abstinentia, que res absentes non concupiscit. Continentiam

tiam dicit Aristoteles, eam uirtutem que uoluptates gustus ac tactus moderatur, non ut temperantia, que domat appetitum, sed ut pugnatrice aduersus inferiorem animam, bella fere perpetua superiori scientiae. Abstinentiam et continentiam alij dicunt idem, alij id esse abstinentiam in rebus alienis, quod est continentia in nostris. Certe abstinentia in nostris et in alienis est. Alia est temperantia in rebus incommodis. Que autem futuris incommodis obstat, fortitudo: que praesentia tolerat et perfert, patientia nominatur. Fortitudinem atq; patientiam magnitudo animi complectitur: quia praesentibus incommodis et futuris opponitur. Ea duplex. aut enim in rerum externarum desipientia ponitur, et pecuniam tribuit, id est, quodlibet possessionum genus: ea uocatur liberalitas. aut res gerit magnas, plenasq; laborum et periculorum. haec uocatur altitudo animi, que capit incommoda, iniurias, grauias, insedata, turbulenta, qualia suscepisse pro Repub. gloriatur. De fortitudine et magnitudine animi, Officiorum 1. Omnis fortis animus et magnus duabus rebus maxime cernitur: quarum una in rerum externarum desipientia ponitur: altera est, ut res gerat magnas, illas quidem et maxime utiles, sed uehementer arduas, plenasq; laborum et periculorum tum uitae, tum multorum que ad uitam pertinent. Patientia sic definitur ab eo 2. de Inuentione: Patientia est, honestatis aut utilitatis causa, rerum arduarum ac difficilium uoluntaria ac diuturna perpesio. Ex his colligas licet, fortitudinem a Cicero longius extendi, quam ab Aristotele. IN communi autem que posita pars est, iustitia dicitur. Temperantia, in suas res et in communes distributa est. In comunione, et hominum societate posita pars est iustitia nomine, que cuiq; suum reddit. Iustitia multiplex. Alia erga deos, que religio uocatur: alia erga parentes et patriam, que pietas aut bonitas appellatur: alia creditis in rebus, ut in pactis, atq; conuentis. Ea fides est, que finitur, dictorum conuentorumq; constantia et ueritas. Alia in moderatione et temperantia animaduertendi, hoc est, maleficij corrigendi, cui lenitati nomen est. Alia in beneuolentia, et animorum coniunctione, que dicitur amicitia. In his omnibus officium est tribuere cuiq; suum, atque seruare hominum communionem ac societatem. Hec sunt igitur nomina uirtutum scientiae, prudentia domestica et ciuiliis, calliditas atq; sapientia. Actionis autem sunt, temperantia, continentia, abstinentia, fortitudo, patientia, liberalitas, altitudo animi, iustitia. Iustitiae partes, religio, pietas, fides, lenitas, amicitia. Quod si philosophi, et idem Cicero aliam fecerunt uirtutum diuisionem, non ea de causa haec traditio repudianda est. Quid enim uetat idem aliter et aliter dici: quum sit ea uirtutum affinitas, ut una perfecta sine alijs esse non possit: et quancunq;

posueris, alia ueluti catenatae sequantur? Quis unquam perpetuo miser anguste persequitur orbitam? Quis unquam breuius aut melius ista partitus est? Ridere possis inanem Georgiorum gloriam: qui totos Aristotelis locos huc adiciunt, non ut apertius expatiari, remq; circumspicere liceat, quod faceret bonus interpres: sed ut extincto lumine, confusis omnibus, peregrina et Graeca tenere uideantur. Nec arduum est Aristotelis Ethica sumere in manu, et inde multa transcribere, nisi aliter Aristoteles, aliter Cicero tractare uoluisset: et melius esset ex ipso petere fonte, que possunt accommodari. Ego quidem existimo ad Ciceronis interpretationem nihil esse melius, quam dicta Ciceronis opportunè citata. In tradendis uirtutibus naturam secutus est. Quia nulla est sine cognitione uirtus, hinc auspiciam fuit. Cognitione rerum excellentior est prudentia. Hec usu firmata, calliditas: perfecta, et omnibus numeris absoluta cognitio, sapientia est. Quod autem uirtus actione perficitur, alter fuit locus de uirtutibus actionis. Temperantiam, ut animi quandam moderatricem in componendis affectibus, summum genus constituit, ut que fusa esset per omnia, sicut et decorum, quod genus ante fecerant ij qui dixere, Optimum esse modum, et, Nihil nimis, et, Modum summam esse uirtutem. Nam temperantia, ut hic sumitur, propemodum significat mediocritatem. Ex eo fonte deriuauit fortitudinem, que se, non alium spectat: deduxit iustitiam, que uirtus est ad alios comparata: subiecit illis species, ut prima queq; uidebatur, propriumq; singularum declarandi causa dedit. Secuerunt alij minutius: sed professus est hunc locum uirtutum latissime patientem, in angustam quandam reuocaturum disputationem. SVNT autem aliae, quasi ministræ comitesq; sapientiae. Ministræ comitesq; sapientiae, dialectice et rhetorice. Dialectice uera distinguit a falsis: quid in rebus positus uere colligi possit, ut in syllogismo, iudicat. cuius proprium est, ratione et scientia disputare. Rhetorice ex eodem hausta genere, ueluti seminario differendi, uberior est atq; latior, et, ut Zenodicebat, tanquam manus aperta ad motus animorum, quos frequenter admiscet, et ad uulgi sensus accommodatior. Vulgus facilius capit expressum dendi genus, quam pressas abstrusasq; dialecticorum subtilitates. Cur, inquit, haec dicuntur ministræ comitesq; sapientiae, non item ceterae disciplinae? Arbitror hanc esse causam. Reliquae disciplinae uersantur in cognitione rerum, suntq; sapientiae quaedam particulae. Ratio differendi et eloquentia cognitione rerum posteriores sunt, quonia ante rem animo cogitasse, et cognouisse oporteat, quam ore et uerbis enuncietur. Nec unum quid proprium spectant, sed omnium sunt communes artium, quod affirmat Aristoteles Rhetoricorum 1. Ea de causa comites sunt, ministræq;

stratq; sapientia, quod subseruiant in exprimendis ac sermone explicandis animi conceptis, ut uis illa sapientia condita uirtute dicendi ad alios perferatur. Nam dialectica est disputas sapientia, eloquentia copiose loquens sapientia. Quid igitur eloquentia sapientiamq; facit eandem? Verba sunt eius lib. 3. de Orat. Hanc cogitadi pronuntiandiq; ratione, uimq; dicendi, ueteres Graeci sapientiam nominabant. Et paulo post: Stoicis, inquit, habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentia uirtutem ac sapientia esse dixerunt. Fateor eloquentia cognitioni omnium rerum coniunctam, atq; uirtuti, sapientia esse. Tamen semper hoc manebit, eloquentia uim elocutione et actione monstrari, cuius officij ratione dicitur ministra comesq; sapientia. Id ostendit illius oratio. Nihil est, inquit, aliud eloquentia, nisi copiose loquens sapientia. Hoc modo sapientia non est eloquentia, nisi qui loquitur, et copiose dicit. Hoc etiam queri potest, putet ne dialecticem, siue ratione differendi, et eloquentiam esse uirtutes? Certè alibi affirmat, eloquentiam unã esse de summis uirtutibus. et id Quintilianus argumentatione confirmat 21. cap. lib. 2. ubi censet reliquas artes esse medias, quae neque laudari per se, neq; uituperari possint, sed utiles, aut secus secundum mores utentium fiant. rhetorice autè, et illam dialecticem disputatricem, uirtutes esse demonstrat et authoritate philosophorum, et argumentorum probatione. quam opinionem firmasse, uerisimile est ex eo, quod Cicero duas artes in uirtutibus haberet, propterea quod opera dicentis praestantiora sunt, ac hominum societati magis expetenda. Adde et hoc, Quamobrem initio sapientia proposuit, ut quae scientia contineretur, et tamè aliò comites eius transtulit causa est. aliae uirtutes per se sunt expetendae, proprieq; hoc nomine dicuntur: sapientiae comites, nisi cum uirtute coniunctae, nullam uim retinere possunt, et nomen amittunt, ideoq; sapientia et uirtutes natura sequuntur. Sic uerecundia postrema collocatur, quia uirtutum est omnium custos, cuius est natura dedecus fugere, laudemq; maxime consecrari. Aristot. Ethicorum lib. 4. De uerecundia, ut de aliqua uirtute non est loquendum. est enim potius affectus, q̄ habitus. Definitur, φόβος τῆς ἀδοξίας, id est, timor quidam ignominiae. huic opposita impudentia uidetur. A T Q V E hi sunt quidem serè quasi quidam habitus animi. Tria numero omni uirtuti conueniunt. Nam uirtus omnis est habitus animi. Habet aliud proprium. Honestum est, summeq; laudabilis. Virtus habitus animi dicitur, ut quaedam qualitas stabilis, ac diu manens, usu et consuetudine comparata, qua mouetur animus ad illud genus rerum, ex quo nata firmataq; est. Virtutem habitum facit Aristoteles, Ethicorum 2. ἐστὶν ἀρκὺς ἀρετῆς ἢ εἰς περὶ αἰσθητικῆς, ἢ ἐπιθετικῆς, ἢ ἐπινοητικῆς τῆς πρὸς τὸ εὖ καὶ τὸ κατὰ φύσιν ἔχειν ἔργα.

id est, Virtus est habitus electio nis potens, in eo medio constitutus, quod humane uita ratio prudensq; definit. Habitus illi sunt inter se proprio uirtutis genere distincti. Aliter constituitur animus ad liberaliter agendum, aliter habet se ad pericula capeffenda, aliter afficitur ad pietatis officia. Nam pro uirtutum distincta uarietate, animum uariè comparari necesse est. Alij sunt habitus animi, et constitutiones eius in cognoscendis artibus. Etenim artium cognitio, qualitas est animi, sicut et uirtus. Cicero in Academicis, scientiam nusquam esse censebat, nisi in animi motionibus atque rationibus. Habitus isti perfecti uidentur, quod animum excolendo perficiunt, quodq; relictis studijs et honestis artibus ad uirtutem praeparantur. Posit epitheton perfecti referre ad animum, sicut ad habitum, et forte relictis. Ii sunt duplices: alij uersantur in suis rebus, hoc est proprijs, non communibus, alij uerò in communibus. In proprijs sunt haec: ut studia literarum, quae grammaticae est: ut studia numerorum, arithmeticae: ut sonorum, musicae: ut mensurae, geometriae: ut siderum, astrologia: ut equorum, ιατρικῆ, ars equorum domandorum: ut uenandi, κυνηγετικῆς, de qua Xenophon scripsit libellum, sicut et περὶ τῆς ἰατρικῆς. dicitur et ἔργων τικῆ ab Aristotele in Politicis: ut armorum, ἔγροκμι um: de quo Plato in Lachete, καὶ δὴ τὸ δακτυλικὸν τοῦτο, ἂν μὴ ἴσῃ μάθημα, ἐπεὶ φασὶν οἱ διδάσκατοι, καὶ Νίχιας λέγει, καὶ αὐτὸ μάθημα. Haec studia nonnunquam conferuntur in commune. Tamè ex eo propria dicuntur, quod haberi sine communicatione queunt, nec si aliorum comoda spectat, ut studia iustitiae. Ex ijs autè capit incrementum prudentia atq; sapientia: quamobrem pro uirtutibus quibusdam habentur, quia ad uirtutem quasi praecoluntur, ut sint animi praeclearae quaedam facultates. In communibus autem rebus, hoc est, ad iustitiam comunione hominum seruatricem pertinentibus, etiam sunt studia propensiora. Ii sunt habitus animi tanto praestantiores uirtute populari, quanto liberalium artium cognitio communis sensu maior est. Ea sunt studia morum, quae in philosophia uersantur: praecipue studia iustitiae, religionis, pietatis, amicitiae, fidei, beneuolentiae. Haec enim referre debemus ad iustitiam, quoniam paulo ante dixit, eam uirtutem in comunione uersari, ceteras in suis rebus esse. Studia propensiora dicuntur, quia non modo posita sunt in uulgari opinione, comuniq; omnium sensu, sed etiam institutione ac doctrina magistri percolumuntur, quò sint in commune bonum propensiora. Aut certe propensiora, quò inclinatiora sunt ad uirtutem, quam superiora. nam sapientiae studium magis quam artium reliquarum, uirtutes alit. Ergo studia philosophiae moralis et in suis rebus, et in communibus collocantur. Id ex actione cognoscet. Viuit aliquis frugi, suo contentus est suo

suo se pede metitur: haec uirtus, et studium uirtutis huius, in suis est rebus. Propulsat aliquis a quibus debet et potest iniuriam, deos colit, parentes officio pietatis adiuvat, solatur amicos, benigne tractat hospites: haec studia, et ex studijs actiones, in comunem conferuntur. Hic studia potius intelligenda, quam actiones: quoniam numerat artes et habitus animi perfecti. Id planum sit ex proxima collatione, in qua studia bona postrema sunt. A T Q V E haec quidem uirtutum uitiorum autem sunt genera contraria. Si contrariorum disciplina per similes est, ex uirtutum diuisione cognoscimus uitiorum genera contraria, qualia sunt imprudentia, imperitia, stultitia, intemperantia, libido, effrenata cupiditas, incontinentia, intolerantia, ignauia, desidia, impietas, inueritia. Quum uirtus sit mediocritas quaedam, ponitur inter duo extrema uitiosa. In altero defectus est, in altero excessus. Ex quibus intelligitur, plura esse uitia quam uirtutes. Extrema quaedam nominantur, ut audacia, timiditas, profusio, auaritia, quaedam nominibus carent, ut uitia opposita intemperantiae, ambitioni, iracundiae. Vitia quae uirtutem uidentur imitari, trahunt nos in errorem, et ad praua deducunt, ut turpium rerum laudem sequamur: quod uir bonus euitabit orator, nisi comuni utilitate ducetur. Tum licere putant malis rebus nomina bona imponere, de quo Quintilianus in 3. Idem Aristoteles praecipit id quoq; quod mox Cornelius Celsus prope supra modum inuasit, quia sit quaedam uirtutibus ac uitijs uicinitas, utendum proxima deriuatione uerborum: ut pro temerario fortem, pro prodigo liberalem, pro auaro parcum uocemus: quae eadem etiã contra ualem. quod quidè orator, id est, uir bonus, nunquam faciet, nisi forte comuni utilitate ducatur. Prudentiam imitari uidetur malitia, quae definit de Natura deorum lib. 3. Est malitia, uersuta et fallax ratio nocendi. Et Tusc. 4. Malitia, inquit, certi cuiusdam uitij nomen est, uitiositas omnium. Cicero malitiam, dolium fallacem, malumq; uulgus autem uitiositatem capit. Immanitas est, feritas quaedam asperitasq; morum in uoluptatibus aspernandis, qualis est in nimia et prorsus inhumana uiuendi seueritate. Quia proprium nomen huic uitio non est impositum, illud periphraasi suppleuit. Magnitudo animi est inter superbiam, quae praeter modum extollit animos: et desipientiam, quae despicit honores. Effusio, est prodiga largitio. Audacia, est inconsulta in periculum pro pensio. Duritia immanis, est indigna ac beluina tolleratio malorum. Acerbitas, in exigendo iure acrior et immanior seueritas. Quae iustitiam ambiunt uitia, proprijs carènt nominibus. Superstitio, uana, importuna, inepta, formidolosa religio. Mollitia animi, remissior est indulgentia. Disputandi prudentiam, id est dialecticem, imitatur concertatio, captatio

tioq; uerborum, quae est sophistarum contentiosa garulitas. Eodem modo oratoriam uim et eloquentiam affectatur inanis quaedam profluentia loquendi, hoc est, immoderata uerborum redundantia, sine ullo pondere sententiarum. Studijs autem bonis, ut grammaticae, arithmeticae, geometriae, similia uidetur ea quae sunt in eodem genere nimia: ut superuacuae rerum subtilium inuestigationes, et inanis illa diligentia, quae curiositas appellatur: de qua Cicero 5. lib. de Finibus: Omnia quidem scire, cuiuscumque modi sint, cupere, curiosum est: duci uerò maiorum rerum contemplatione ad cupiditatem scientiae, summorum uirorum est putandum. Q V A M O B R E M omnis uis laudandi uituperandiq; ex his sumetur uirtutum uitiorumq; partibus. Materia laudandi uituperandiq; sumitur e locis uirtutum atq; uitiorum. Virtutes igitur argumentorum loci dicuntur, non amplissimi loci, generibus pauci, qui rhetorici nominantur, sed illorum species, propioresq; loci. Nam uirtutis est, uelut unum corpus, partes eius plurimae: quae quum ad unum genus ut corpus reducuntur, uno loco generis continentur. Est enim uirtus, genus: cuius species paulo ante numeratae sunt. Non dico, omnia quae sumuntur e uirtutibus, ad genus referri: sed ut minores loci ad maiores referantur, ostendo. Quae sumuntur ab ijs locis, siue erunt argumenta, siue materia dicendi, in toto quasi contextu orationis et filo quodam perpetuo erunt illustranda maxime, hoc est, exponenda genere orationis illustri: quod quale sit, ante declarauit. In temporum gradibus generatio praecedet, educatio subsequetur: deinde institutio, morumq; disciplina: tum ordine naturali cogitata, dicta, facta ponentur, suorumq; generi singula accommodabuntur, ut prudentiae, ut fortitudini, ut temperantiae. Magna, incredibilia, diuina, quonia animis afferunt uoluptatem, ornate et suauiter erunt explicanda: qualia exempli gratia paulo ante ex Virgilio citabamus. Causae mirum in modum faciunt ad laudem: propterea queritur, qua de causa quidq; factum sit. ut si Spurius Melius annonam leuasset, solo nomine liberalitatis id erat factum laudabile. Credita est alia causa, ut ambitio regni, quae turpe uidebatur esse cisse largitionem. Constituendae sunt igitur honestae causae, ut similes esse uideantur effectus. Ex causis agunt aliae necessario, aliae sine ulla necessitate. Ex illis consequentia, quae necessario consequi dicit in Topicis: ex his profluunt euentus, qui non eueniunt ex causis necessariò. ut quum Cicero D. Brutum laudat, Antoniana tertia: O ciuem natum Reipublicae, memorem sui nominis, imitatoremq; maiorum. Ponit euentum causae minime necessariae. Nam genus illud a Iunio Bruto, qui Tarquinos exegit, uidetur impulsisse D. Brutum ad interficiendum Caesarem, sed non fuit necessarium. Quum uerò Seruium Sulpitium exornat his uerbis: Nec

Nec uero fletibus admirabilis quaedam et incredibilis, et penes diuina eius in legibus interpretandis, equitate explicandis, scientia: ponit consequentia. Neceffe est enim posita penes diuina scientia, consequi gloria, et nomen eius apud multos. Hic ne quis requirat illa philosophorum necessitate, necessaria cum Cicerone dicimus ea, quae uix unquam sunt aliter agente sponte natura. Causae rerum, et euentus, et consequentia requirentur ex illis inueniendi locis, qui principio numerabantur: non ex his minoribus, unde laudandi uituperandiq; materia depromitur. Neque uero mors eorum, quorum uita laudabitur, silentio praeteriri debet. Ab ipso genere mortis, et ab ijs rebus quae post mortem erunt consecuta, laus accipi potest: sicut a maioribus ac parentibus ante nos, et a modo nascendi capitur: ut laudatus est Iulius Caesar, qui uulneribus acceptis, sinum ad ima crura deduxit, quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte uelata. Laudatus et ab ijs rebus quae post mortem erant consecuta. Nam relatus est in deos, ac pectorum ferre neque triennio quisquam amplius superuixit, neque sua morte defunctus est. Haec de ratione uirtutum, quarum tractatio sicut ad laudem facit, ita etiam ad bene beatam uiam. Sic enim uoluit optimam disciplinam, quam magnificeret, ab utilitate commendari.

VIDEAMVS igitur deinceps, in sententia dicenda, quam uiam, et quae praecipua teneamus. Dicere sententiam, est aliquid oratione discernere: quod fit in deliberando. An hoc genus statuitur secundum, quod a facilioribus ad difficiliora, a leuioribus ad grauiora penes progredimur? An quod thesisi prior est hypothese, sepiusq; cadit in exornationem et deliberationem, quam in iudicium? Quod autem honestas in demonstratione finis est, in deliberatione utilitas, qua complectitur honestatem, praeposuit illud genus, in quo quaeritur quid honestum sit: quia posterius est, an honestum utile sit. Eundem ordinem Quintilianus tenuit. Aristoteles non anxie seruat hunc ordinem. Sic ille, *Τρία γὰρ τῶν λόγων τὸν ὅρον ἐκείνῳ, συμβουλευτικόν, δεικτικόν, ἐπιδεικτικόν.* Paulo post, *Διαιρητικὸν περὶ ὧν συμβουλή, καὶ περὶ ὧν εἰ ἐπιδεικτικὸν λόγος. τρίτον δὲ περὶ ὧν αἰ δίκαια.* Principio constituit finem, ut ad quem referuntur omnia. Hoc eo fit, quod natura finem spectans initio, quem postremum assequatur, ad eum reducit omnia. In deliberatione recte statuitur finis utilitas, et si Quintilianus improbat. Deliberationes, inquit, miror, a quibusdam sola utilitate finitas. Eos excusat postea: nec dubito quin secundum opinionem pulcherrimam, ne utile quidem, nisi quod honestum esset, existimarent. Sic res habet. Cicero paulo post: Utilitas, inquit, in discernendis bonis malisque uersatur. Bonis subijcit honesta, quae proficiuntur a

uirtutibus. hoc modo utilitate comprehendit honestatem. Sed uir sapiens intellexit in deliberando honesta considerari, non simpliciter, et ut sunt honesta, sed sepius ut nobis utilia, uel ad gloriam, uel ad boni consecutionem: quod quum sit, utilitas postremus est finis. Deliberationis sunt duae partes, suasio, et dissuasio. Vtriusq; est uidere, primum quid aut possit fieri, aut non possit: et quid necesse sit, aut non necesse. Si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamuis utile sit: ut si constat Isthmum intercidi non posse, frustra in posterum deliberet Caesar. Neceffe quid accipi uelit, ostendit. uidebat enim fore qui dicerent necessarium hic non habere locum, quod Quintilianus arripuit. Quamlibet, inquit, uis ingruat, aliquid fortasse pati necesse sit, nihil facere. Necessarium est igitur, et quod aliter fieri non potest, et quod si fieri potest, tamen saluis nobis, aut salua dignitate nostra fieri non potest. Hic necesse est, quod arbitratur reliquis honestatibus in ciuili ratione et commodis anteponendum: ut Antoniana septima, bellum cum Antonio necessarium dicit, quia pax esse non potest, salua libertate populi Romani. Pax est tamen sua natura et honestior, et commodior, quam pugna ciuilis. Rursus utramque partem diuidit. Querendum est, an omnino fieri possit, et quam facile possit. Nam quae per difficultia sunt, perinde habenda saepe sunt, ac si effici non possint: ut effici potuit, Annibalem in Italia uincit: uerum, quia perdifficile erat, non putarunt id effici posse Romani, ideoq; reuocauerunt in Africam. Querendum est eodem modo quid omnino necessarium, quidq; magni intersit tanquam necessarium. Mancinus facere foedus illud Numantinum necessarium uidit, si militem seruare uellet: fecitq; necessitate ductus. Roma seruos armauit in Annibalem prope necessario: id enim uidebat opem ferre posse Reipublicae. Hoc quoq; necesse duxit. Suasori proponitur una ratio, si et utile est, et fieri potest, fiat. Una ratio dicitur, quum uideatur esse duplex: quia utrumque docendum est, ac ut unum colligandum, si et utile est, et fieri potest, fiat. Sic Cicero bellum suadet in Antonium Philippica septima. Si pace frui uolumus, bellum gerendum est: si bellum omittimus, pace nunquam fruemur. Vtile proponit, pace frui. Quod autem bellum fieri possit, ostendit: Eos consules habemus, eam populi Romani alacritatem, eum consensum Italiae, eos duces, eos exercitus, ut nullam calamitatem Respublica accipere possit, sine culpa senatus. Dissuasori duplex ratio proponitur. Una, si non utile est, ne fiat: altera, si fieri non potest, ne suscipiatur. Idem in eadem oratione, in qua partes suasoris et dissuasoris agit. Cur igitur pacem nolo? quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest. Suasor igitur utrumque docet, dissuasor

suasor altero contentus esse potest. Illi proponitur unica uia, hic habet optionem, utram malit uiam tenere. Quare quoniam in his uersatur omne consilium duobus. Utilitas in discernendis bonis malisque uersatur, id est rebus expetendis atq; fugiendis. Bonorum, quibus utilitatem metimur, alia necessaria, hoc est sine quibus salui liberi uel esse non possumus (sic ante definit necessaria) ut uita, pudicitia, libertas: ut liberi, coniuges, germani, parentes. Tolle uitam, perimus. Si liberi, coniuges, germani aut uita aut sana periclitatur, iterum quodammodo perimus, aut periclitari uelle debemus: quoniam illorum uita nobis aequae chara debet esse, atque nostra. Si adiuntur libertas aut pudicitia, miseretur turpiterq; seruiamus. Seruitute mors unio optabilior est, si Cicero credimus. Dicamus uno uerbo, Nulla existimat uitam sine libertate, et honesta conditione uita. Haec aut plurimum ualent ad persuadendum, et in Antonium frequenter usurpat. Bonorum partim non necessaria, quibus desituti, uita libertateq; retinere possumus, non uniuersis quidem desituti, sed aut singulis, aut multis eorum. Ea sunt duplicia. Alia sunt per se expetenda, ut officium, quod ab ipso finitur hoc modo: Officium est, quod ita factum est, ut eius facti probabilis ratio reddi possit. Quamquam officium ad alium finem tendit, ut ad felicitatem: tamen ut ea non sequatur, per se honestum est, et expetendum. g. Arist. in Ethicis non modo de uirtutibus, sed etiam de gloria et honore confirmat. Alia non per se expetuntur, sed quae aliquid commodi efficiunt, ut opes et copia. Eorum quae propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim communitate aliqua expetuntur. Quae diuisio mirabilem quandam uidetur habere difficultatem. Nam secundum membrum confundit, et priore commiscet. Et paulo post diuitias referre uidetur ad ea quae sunt per se expetenda, quas ante subiecerat his quae aliquid commodi efficiunt. Deinde tria genera bonorum reuocat ad ea quae propter se expetuntur. Quomodo propter se expetuntur? Haec mihi relinquenda uidebantur ijs, qui putant omnia esse peruia. Non erat uerendum, ne uitio darent meam negligentiam, si quid intactum reliquisset: sed timendum potius, ne meam accusent diligentiam, quae multo facilius sui tedium parit: etsi uereri non deeam, eloquentiae praecipua copiose tractare, si qua mihi data fuisset eloquentia facultas, quia turpe sit in copiosa ratione dicendi, inopia et ieiunitate laborare. Illi sciunt, nec scimus. Perficiunt, uix bene conantur. Compendia uiarum sequuntur: longiora, si modo sunt apertiora, malumus. Nihil usquam reperiunt impedimenti, nos circa momenta uolumus. Impellamus igitur et hunc scopulum. Expetendorum tria sunt genera. Aliud est simpliciter honestum, ut officium et uirtus. Aliud honestum utilitati copulatum, ut gloria. Aliud uero simpli-

citer utile, ut diuitiae. Primum genus honestate sola petitur, quia nihil est utilius. Alterum non honestate modo, quae potior est, sed etiam communitate quadam expetitur, ut honos et gloria. Tertium utilitate sola ducitur, ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitiae, clientela. Sunt igitur duo genera commodorum, unde totidem diuisiones. Diuitiae pertinent ad secundum genus, nec sunt propter se expetenda. Bonorum tria genera sunt propter se expetenda, si modo iunguntur honestati. Sed quaedam bona sunt diuersa, hoc est nulla cum honestate coniuncta, ut diuitiae, clientela. Ex his obiecta dissoluimus. Hanc autem rerum diuisionem hic uideas, quum dicit, Quorum, scilicet commodorum, alia sunt quasi quodammodo cum honestate coniuncta, ut honos, ut gloria: alia diuersa, ut forma, uires, ualetudo. Videas et 2. lib. de Inuentione. Rerum expetendarum, inquit, tria genera sunt. Nam est quiddam quod sua uis nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus uirtus, scientia, ueritas est. Aliud autem non propter suam uim et naturam, sed propter fructum atque utilitatem petendum: quod genus pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus iunctum, quod et sua uis et dignitate nos inducit, et praese gerit quandam utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Haec ille. Prima diuisio satis aperta est. Alia sunt per se expetenda, ut ea quae sita sunt in officijs atq; uirtutibus. alia, quod aliquid commodi efficiunt, ut opes et copia. Secunda est obscurior. Eorum quae propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim communitate aliqua expetuntur. Priore membro significat simpliciter honesta, ut eius uerba demonstrant: posteriore honesta et commoda, quae differunt ab ijs quae tantum aliquid commodi efficiunt, quia laudem et utilitatem afferunt, ut bona corporis, et fortuna, non simpliciter, sed quum ad exercendum uirtutem conferuntur: nam possunt cum honestate iungi, ut honos et gloria. possunt et citra uirtutem haberi, ut uires, forma, ualetudo. An ponit differentiam inter ea quae sunt expetenda, et ea quae propter se expetuntur? Per se expetenda sunt laudabilia ipsa per se, ut uirtutes, et quae ab illis proficiuntur. Propter se expetuntur omnia bona animi, corporis, et fortunae: propter se inquam, hoc est propterea quod ipsa bona sunt, aut propter suam naturam bonam. Haec interpretatio et breuior est, et apertior. EST etiam quasi quaedam materies subiecta honestati. Quae maxime spectatur in amicitijs: hoc est, amicitiae partim honestate ipsa, partim communitate aliqua expetuntur: ex quibus ut materia ducitur argumentum deliberanti. Amicitia, inquit secundo de Inuentione, uoluntas est erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa quem diligit, cum eius pari uoluntate. Hic quia de

ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorum quoque causa petenda uideatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant. quanquam sunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solum: sunt qui propter se, et utilitatem: quorum quid uerissime constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorum relinquatur, utranque propter rem amicitiam esse expetendam. Haec tenet Cicero. Ex his colliges, ut amicitiam ab iis que per se expetuntur, separauerit, quam paulo ante numerauit inter iustitiae partes. Certe magna affinitas est amicitiae et iustitiae. Amicitia, inquit Aristoteles, et iustitia in eisdem uidentur esse. In omni societate aliquid est iusti, aliquid amicitiae. Est enim amicitia in communicatione. Amicitiae duplices. Nam charitate et amore cernuntur. Charitas est sanctus amor et cultus deorum, parentum, patriae, sapientium et illustrium uirorum. Haec charitas est amicitia quaedam excellentior ac sanctior, quam colere debemus. In hoc genere inferiores ac impares, et obseruantes magis officium nostrum, quam quo nos amant, amorem. Altera est amicitia, quae amore maxime continetur: hoc est, quae tum firma ac stabilis est, quum utriusque certatim calefcit amor. In charitate suspicimus maiestatem, in amore beneuolentiam. Dicit aliquis, coniuges, fratres, liberi etiam charitate iunguntur, nec in illis suspicitur maiestas. Non est ita. Veremur coniugium, et sanguinis propinquitatem, et familiaritatem: quorum nihil non maximum est, atque sanctissimum: et praeter haec habemus rationem amoris eius quo nos persequuntur aut pares, aut minores. Quid si semper optima tenere possemus. Ad deliberandum parata materia est, ut omnia genera bonorum, quae uel honestate ipsa, uel commoditate expetuntur. Quid proximè cohaeret? Proximè uidetur id, spectare qui sint qui deliberent, ut habita ratione personarum, ex utilitate causae spectet orator quae quibus bona debeant accommodari. Si semper optima tenere possemus, ut in consilio bonorum atque sapientium, haud sanè consilio multum egeremus, quoniam quidem perspicua sunt optima quaeque, nisi mortalitatem nostram occaecaret utilitas. In aliena causa optima quaeque facile uidemus, et illa sequentem laude ferimus: in nostra plerumque caecutimus. Nam uaria temporum conditio, et opportunitas agendi, capit hominum mentes. Diuortium facit honestorum et utilium. Inde succrescit populare deliberandi genus, in quo opportuna cum dignitate, honesta cum utilitate certant. Opportunitas autem, ut ait de Finibus, est uoluptas, et temporis occasio, rebus genendis conueniens, in qua maxime spectatur utilitas, sicut honestas in dignitate. Vtrunque deliberandi ge-

nus oratori uidentur, cuius oratio ad opiniones eorum qui audiunt, accommodatur, ut animos tractare, et ad suum finem perducere queat, si non ueritate relictis, uia, certe errore uiarum quae ducunt ad ueritatem. Is igitur indoctum et agreste hominum genus, hoc est neque literis, neque civili prudentia politum, utilitate pelliciet. Expolitum uero disciplinis, et honesta ratione uiuendi, facilius dignitate rerum commouebit. Huic generi polito, laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisque uirtus proponitur. Laus est omnium rerum bonarum. Honor exhibetur in testimonium uirtutis aut dignitatis: et in re, non in uoce positus est. Gloria est incorrupta uox iudicantium de eccellente uirtute. Sic finit ipse Tusculana tertia. Illi generi indocto, quaeque, emolumentum, fructusque proponitur. Quaeque est pecuniae. Emolumentum dicitur quicquid prodest, ut in graeco. Huic contrarium, detrimentum. Fructus hic omne commodum accipitur. Quid autem differat ab emolumento, tradit ipse tertio de Finibus. Illa quae profunt, aut quae nocent, id est emolumenta et detrimenta, aut bona sunt, aut mala: quae sint paria necesse est. Commoda autem et incommoda in eo genere sunt, quae praeposita et reiecta dicimus: ea possunt paria non esse. Significat emolumenta bona esse, fructus indifferentes, per se nec bonos, nec malos. Indocti etiam uoluptate capiuntur, quam Stoici definiunt, sublationem animi sine ratione opinantis se magno bono frui. Habet letitiam in animo, commotionem suauem iucunditatis in corpore. Voluptas est maxime inimica uirtuti, quia, ut inquit primo de Legibus, imitatrix boni uoluptas, malorum autem mater omnium: cuius blanditijs corrupti non cernunt ea quae natura bona sunt, quia res honestae dulcedine hac et scabie carent. Haec ille. Quod igitur imitatrix boni uoluptas, blandissima domina est, et eadem illecebra turpitudinis, honesti bonique naturam fallaciter imitando adulterat: quippe quae habeat quiddam simile naturali bono. lenitatis est enim, et suauitatis. Multae uoluptates sunt laudabiles: quod ostendit Aristoteles decimo Ethicorum. quamobrem non est absurdum quod ait Cicero, Voluptas sepe sanè laudanda est. Nemo bonus obscenam foedamque laudet, quae turpibus tantum et perditis est uoluptas: sed eam laudet, quae retinet aliquam speciem honesti. Voluptatem immanissimum quisque acerrime sequitur: quoniam quanto immanior est quisque, tanto propius accedit ad beluas, quae uoluptate ducuntur. At qui uidentur haec repugnare superioribus, dicebat antea, Temperantiam immanitas imitatur in uoluptatibus aspernantis. Sed immanissimum capit hic, qui sensum secutus, a naturali bono longissime recessit: immanitatem capiebat, atrociorè nimisque temperantiam. Et illud uidentur, quanto magis homines

homines mala fugiant, quam sequantur bona. Quid rudibus et politis maxime conueniret, ostendit. Nunc utriusque deliberando proponenda mala censet, quia multo magis homines mala fugiunt, quam sequuntur bona: neque honesta tam expetunt, quam deuitant turpia. Ergo sumenda etiam contraria suasi, ut honos, ignominia, gloria, infamia, laus, contumelia, decus, dedecus. Hoc si feceris, honos, gloria, laus, decus te sequetur. Si non feceris (quod omen diu avertant) pessimum dabit te ignominia, infamia, contumelia, dedecus. Homine ad honestatem esse natum, sic ostendit Aristot. 1. lib. Ethic. Ut homini, sic stirpibus est facultas alendi. Ut homo sentit, sic et bestia. Restat igitur actio rationis. Est itaque hominis opus, actio animae per rationem, uel non sine ratione. Quo fit, ut humanum bonum sit actio animi per uirtutem. Sed qui fit ut genus hominum ad honestatem natum, non tam honesta expetat, quam deuitet turpia? Subiicit causam, quod malo cultu prauiusque opinionibus omne corruptum est, nec uirtute et scientia excolitur, nec certa rectaque conseruatur. Etenim utilitas et uoluptas, iactura et dolor, tenebras offuderunt oculis mortalium, et effecerunt ut honestum posthaberetur, ut mala pro bonis, bona pro malis essent. Ergo docebit orator in consilio, quae uel bona consequi quaeque, ratione mala uitare possimus. Ex bonis autem plurimum ualent, quae in communi hominum utilitate tuenda augendaque uersantur: quod genus est iustitia, fides, liberalitas, omnisque uirtus, quae spectat hominum societatem. Exemplorum quae ferant hanc speciem, plene sunt Luiana conciones. Quid autem possit effici, necne possit, in quo etiam quam facile possit, quamque expedit, quae uel utile est, et fieri potest, fiat. De utili, priore loco dictum est, quod quidem uidebatur esse naturae eundem. Nam uidetur omnium primum, cognoscere, possit ne aliquid fieri: quia si quid effici non potest, deliberatio tollitur. Sed utilia cupimus: qui fruamur, inquirimus: idcirco hunc ordinem sequimur. Si ueniat in dubium, possit ne aliquid effici, quoniam coniectura ducitur, a causis sumetur argumentum. Nam ut efficiatur aliquid, necesse est causam efficientem esse, et eam sine qua res effici non potest: cuiusmodi sunt materia et instrumentum. Nihil est enim quod sine causa naturaliter fiat. Itaque si dubitatio sit, possit ne aliquid effici, a causis ducitur probatio. Cic. in Diuinatione. In quo si te multum natura adiuuaret, si optimis a pueritia disciplinis et artibus studuisses, in his elaborasses: si literas Graecas Athenis, non Lilybaei, Latinas Romae, non in Sicilia didicisses, tamen esset magnus, tanta causam, tam expectatam, et diligentem consequi, et memoria complecti, et oratione exponere, et uoce et uiribus sustinere. Caecilium causam sustinere non posse monstrat, cui natura, ars,

et exercitatio, tres eloquentiae causae, defuerunt. Causa iudicialis est quidem, sed pars illa cohortatis, ne quid temet Caecilius supra uires. Caussarum aliae conficiunt, quae efficientes inde uocantur: ut pudor efficit ruborem. Aliae uim aliquam ad conficiendum afferunt, ut instrumenta, tempus, locus, sine quibus aliquid effici non potest. Efficiens autem causa, alia est absoluta et perfecta per se, quae sola certo rem efficit: ut sol diem, ignis calorem. Alia aliquid iuuans, et efficiendi socia quaedam: ut terra stirpes efficit, sed adiuta cultu, sole, pluuia, rore. Haec aut maior est, aut minor: ut natura et usus ad eloquentiam plus faciunt, quam cognitio praceptorum. Sunt autem aliae causae quae per se non conficiunt, sed quia iuuant, conficientes, inquit Cicero, uocantur. Iuuant autem, aut propter principium: ut materia, quod est principium rerum: aut propter exitum, ut finis rei quae suscipitur. Ferrum, gladii causa est, quia materia. Artium finis est scientia. Quae pertineant ad causas, alia tradit in Topicis. Haecenus de utilitate, et efficiendi potestate. Nunc usus est eorum, ut ad assentiendum impellant animos: quod facilius obtinebunt, si quae rerum dicuntur appendices, uulgo circumstantiae, ponentur, quibus cum contra quos, quo tempore, quo loco, quibus facultatibus uertamur: si nostra et aduersa inter se comparemus, ut ex duobus procliuora uideamus. Quod si ex contentione, id est comparatione, procliuora, hoc est faciliora nostra uidebuntur, non erit satis ita nobis uideri, sed erunt oratione demonstranda, ut non modo dicenti, sed alijs etiam facilia, procliuia, iucunda uideantur. Cicero Antoniana quarta facit hanc rerum contentione ad cohortandum populum Romanum aduersus Antonium, quibus cum bellum suscipiat, ut D. Brutus, C. Caesare, ueteranisque. Contra quem, ut alterum Spartacum Antonium. Quo tempore, ut quum ad recuperandam libertatem exarsit omnis Italia. Quibus facultatibus, ut Republica, Senatus, aerario, quae non habet Antonius. Hinc sua facilia, procliuia, iucunda colligit, his uerbis, Ut igitur Catilinam diligentem meam Senatus auctoritate, uestro studio et uirtute fregisset: sic Antonij nefarium latrocinium, uestra cum senatus concordia tanta, quanta nunquam fuit, felicitate et uirtute exercituum ducumque uestrorum, breui tempore oppresso esse audietis. Quomodo autem suasi proponitur una ratio, si et utile est, et fieri potest, fiat: ita dissuasori duplex, aut utilitas ab eo labefactanda est, quod agit in Serulium Rullum: aut efficiendi difficultates effrendae, quod facit in dissuasione pacis, Antoniana septima. Vterque uero ad augendum habeat exemplorum, aut recentium, quo notiora sint: aut ueterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam. A proprijs argumentorum locis ad communes ordine perducitur. Unus est exemplorum, alter contentione honestorum et utilium, tertius affectuum, quartus

aut figuræ orationis. De exemplis in hoc genere Quin-
til. hoc modo. Vsum exemplorū nulli materiæ magis
conuenire merito ferè omnes cōsentiunt, quū plerūq;
uideantur respondere futura præteritis, habeaturq;
experimentū uelut quoddā rationis testimoniū. Alia
exēpla sunt recentia, eaq; notiora sunt: alia uetera,
in quibus plus est authoritatis: utraq; Ciceroni fre-
quentissima. Alterū est cōmune præceptū, oratorē
in hoc genere deliberandi esse oportere meditatū,
hoc est exercitatū schola, et priuata cogitatione, ac
paratos habere cōmunes locos, ut præptius dicat, a-
liquando pro utilitate contra dignitatē, aut pro dig-
nitate contra opportunitatē: quoniā hæc aliquando
conflictantur. ut qui uoluerunt acta Syllæ manere,
non dignitate, sed utilitate firmarūt: aduersarij con-
trā: sed uicit utilitas. Cicero de actis Cæsaris. Primū
igitur acta Cæsaris seruanda censeo: non quo probē,
quis enim id quidē potest? sed quia rationem habendā
maxime arbitror pacis et ocij. Ponit exemplum
Quintilianus in tertio de Opiterginis. Honestum et
utile, consuetudine, non re, dissentiūt. Cicero in Offi-
cijs. Hoc autē de quo nunc agimus, id ipsum est quod
utile appellatur. In quo uerbo lapsa consuetudo de-
flexit de uia, sensimq; eō deducta est, ut honestatē ab
utilitate secernens, constitueret honestum aliquod,
quod utile non esset: et utile, quod non honestū, qua
nulla perniciēs maior hominum uitæ potuit afferri.
Aliud præceptū cōmune de mouendis affectibus. Aut
incitantur animi, aut mitigantur atq; reprimuntur.
Si incitandi erunt, huiusmodi sententiæ proficiēt,
quæ ad explendas cupiditates, hoc est implenda desi-
deria concepta opinione boni futuri pertinebunt.
Aut ad odiū satiandū, id est ad conficiendū quod ira
inueterata (sic odiū finit) affectat. Aut ad ulciscen-
das iniurias. Etenim ex quatuor animi motibus duo
incitant, ægritudo, cupiditas: duo reprimunt, uolu-
ptas, metus. Non dico uoluptatē et metū nunquam
incitare, sed affirmo, quod Cicero, animos ægritudi-
ne et cupiditate sæpius incitari, metu et uoluptate
reprimi. Ad ægritudinē odiū pertinet, ad cupiditatē
libido ulciscēdi. Sic pro lege Manilia, odiū cupidita-
tēq; populi Romani concitat in Mithridatē, qui ei-
ues Romanos in Asia necauerat: exhortatur ad ulci-
scendā iniuriam. Videte quem uobis animū suscipien-
dū putetis. Maiores uestri sæpe mercatorib. ac nauic-
culatoribus iniuriosius tractatis, bella gesserunt: nos
tot ciuium Romanorū millibus uno nuncio atq; uno
tēpore necatis, quo tandē animo esse debetis? et quæ
sequuntur. Si reprimendi erunt animi, tū ualebit me-
tus: ad quem pertinet incerta fortuna, dubius euen-
tus rerū futurarū, et periculū. ualebit et uoluptas,
quæ retinere secundā fortunā uelit. quibus rebus uti-
tur in Rullū frequentissimē, ut legis Agrariæ cupidi-
tatis inflamata restinguatur. Dicit aliq; Quæ sunt

illæ sententiæ quæ sumuntur ex affectibus? Non est
artis huius omnes explicare: opus est cōsuetudine et
exemplis. Natura non deerit, quæ suggerat senten-
tias ad odium commouendū, ad explendas cupidita-
tes, ad ulciscendas iniurias. Sæpe eiusmodi rerū citra
artem nimis abundamus. Quarta præceptio de mo-
do et figura orationis. In deliberatione utendum
breuibus principijs, oratione simplici et graui, et
sententijs quæ uerbis ornatiore: quod præceptum
Quintilianus ut alia multa arripuit atq; dilatauit. In
principio proponet qua mente dicat, ut Antoniana
quarta: quid uelit, ut septima: quibus de rebus dictu-
rus sit, ut prima: hortetur ad se breuiter dicentē au-
diendū. Peto a uobis Patres Consc. ut eadē benigni-
tate, qua soletis, uerba mea audiat. Tota oratio sim-
plex, non exultans insolentia uerborū et sententi-
arū: non eleganter exornata, ut demonstratio: non
contentiosa et subtilis, ut iudicialis actio: sed gra-
uis, sententiosa, plena pōderis et authoritatis. Quin-
tilianus tamen sic iudicat. Ciceronis sententiæ, in-
quit, et conciones, non minus clarū, quam est in ac-
cusationib. ac defensionibus, eloquentiæ lumen osten-
dunt. COGNOSCIAM laudationis et suasio-
nis locos.) In omni genere tractando statim initio
prospiciendus est finis, ut rectius ad eū cetera diri-
gantur. Sicut igitur in exornando finis ponitur ho-
nestas, in deliberando utilitas, sic etiā in iudicijs æ-
quitas. Est autē æquitas, quam ratio naturalis persua-
dit: quæ etsi à iustitia non separatur, tamen alia est
æquitas, alia iustitia. Cicero primo de Officijs: Diffi-
cile est quū præstare omnibus concupieris, seruare
æquitatem, quæ est iustitiæ maxime propria. Æ-
quitatē et iustitiā nō eandē fecit, quia æquitas est o-
ptima ratio iuris, recta moderatio legis et moris, uis
honesti ppetuo constās, quæ neq; legib. neq; scriptis
continentur, sed unde profluxere bonæ leges, et
quæ malæ corriguntur, per quam reguntur ea quæ
non sunt lege comprehensa, quæ infinita sunt necesse
est. Hac utuntur omnes boni, hanc requirunt qui
summo iure uexantur: hanc ore uersat omne genus
hominum, quum subinde refert, Rationabile est
isthuc, (sic enim uulgō dicitur) id est, æquum bo-
numq;. Inde lex et æquitas interdum uidentur ita
discordare, ut relicta lege appelletur æquitas. Leges
igitur, et quæ proficiuntur à legibus, et à iure ci-
uili, semper ad facilitatē æquitatēq; referenda. Ci-
cero de Seruio Sulpitio. Penē diuina eius in legib. in-
terpretandis, æquitate explicandis, scientia. Et pau-
lō post. Itaq; quæ proficisceremur à legibus, et à iu-
re ciuili, semper ad facilitatem æquitatēq; referen-
bat. Quū igitur æquitate nemo ledatur, permulti le-
gibus iniquis et moribus uexentur, iudiciorum finis
constituitur æquitas, ad quam omne ius, lex omnis,
et consuetudo referuntur. Hæc æquitatē fecuti sunt

oratores illi ueteres, quos nullū ius ciuile didicerat, et ea
certe disputatio propria est oratorum materia. Ora-
tores hic accipi uolo, qui sint optime instituti sapien-
tiæ præceptis, sine quibus æquū bonūq; nō facile co-
gnosceretur. Æquitas simpliciter spectatur. An æquū
pro amico petere? Et ex comparatione aut duorū
aut multorum: ut, Cæcilius ne an Cicero uerior erit
accusator? quæ controuersia, diuinitio nominatur:
quæ q; agitur ante legitimū iudiciū, hic primas ob-
tinet. Eodem modo fiet cōparatio inter multos com-
petitores hereditatis, si tres plures uel petent sine le-
ge, aut sine testamento. Nam si lex esset, ut agnatio-
nis, aut testamentū, de re ipsa contenderetur: sed quæ
non est, agitur ante iudiciū, cui detur hereditatis ac-
tio. Quintilianus lib. 3. Diuersum his genus quod
dicitur comparatiuum, cuius rei tractatus in parte
causæ frequens est, ut quū apud centumuiros post a-
lia queritur et hoc, uter dignior hereditate sit. Si-
cut autē agi potest de accusatore statuendo, ita etiam
nōnunquam de constituendo iudicio, quæ translatio
nominatur: an huic? an cū hoc? an hac lege? an apud
hunc? an hoc tēpore liceat agere? et si qua sunt ta-
lia: ut, Nō debes apud prætorē petere fidei commissi-
sum, sed apud consules. maior enim prætoris cogni-
tione summa est. Non licet tibi agere mecū. cognitor
enim fieri non potuisti. Non debuisti interdiceret, sed
petere. Formulas tradit, sit ne actio illi qui agit? ut fi-
lio qui uocet in ius dementiā patris. Aut, iā ne sit? ut
Fabio repetenti creditū, antequam ceptū sit deberi.
Aut iā ne esse desierit? ut qui uindictæ agrū post de-
centiū. Aut illane lege? ut, possit ne cum Ebutio Ce-
cinnæ ab agro prohibitus agere lege de ui, an potius
iniuriarum? Aut hisce ne uerbis sit actio? ut Hipsco
qui petebat à Crasso prætorē, ut ei quæ defendebat,
causā cadere liceret. Hæc et similia non antequam
in iudicium ueniunt, concertata sunt, id est à parti-
bus disputata: aut si concertata, non tamē dijudica-
ta, hoc est sententiā disceptatoris pronuntiata: aut
si dijudicata, non tamen confecta, et omnino absolu-
ta. Posteaquam igitur res in iudiciū uenerit, illa per
magnum habebunt pondus uel ad declinandū iudiciū,
uel etiā ad firmandā defensionē. Hæc translatio per-
tinet ad actiones. Actio ius est persequendi iudicio, q;
sibi debetur. Vis eius in rebus et in personis, sed in
utrisq; multiplex, et ea causā perdifficilis: de qua
p multa iuris periti, nec tamen scribunt omnia. Quā-
obrem hoc causarū genus positū dicit in iure ciuili.
Ius autē ciuile, constat legibus et more. Lex et mos,
aut priuata spectant, ut bona singulorū: aut publica
ut ius totius ciuitatis. Iuris scientia neglecta ab ora-
toribus pleriq;, ut à Galba et Antonio præstantissi-
mis oratoribus, nobis, hoc est Ciceroni, ad dicendū
necessaria uidetur. Cuius rei causas explicat 1. lib. de
Oratore. QVARE de cōstituendis actionib. ac-

ciendi subeundisq; iudicijs.) Diuinationē et cōp-
rationē translationēq; initio statuit, quod hæc ante
iudiciū summū ueniat in certamen. Separantur ergo
à iudicijs, tēporibus agendi, quia ante legitimā iudi-
cia aguntur: non dissimilitudine generis, quoniam
cadunt in eadē præcepta quæ postea tradentur. Con-
stituere actionē, est actorē admittere, qui intēdat ac-
tionē, hoc est recipere in causā. Accipere iudiciū,
est illū unde petitur, admittere intentionē actoris, se-
clusa translatione. Excipere iniquitatē actionis, est
agens dolum malū et iniustitiā excludere, ne subeun-
ti iudiciū fiat iniuria. Antiquū est, Inter bonos bene
agere oportet, et sine fraudatione. Æquitatē cōpa-
rare, est discernere ex duobus accusatoribus aut peti-
toribus uter sit dignior, aut qui dignissimus ex mul-
tis. Si queris ad has controuersias unde petatur fa-
cultas argumentationū: respondet hæc esse de iure ci-
uili, et de equo et bono, hoc est de æqitate: idcirco
ptinere ad qualitatem, in qua quale quid sit ambigi-
tur. Est autem aliud ius ciuile, alia æquitas. Hæc le-
gis et iustitiæ uera et recta moderatrix, illud est
quod iuris prudentes condiderunt. quamobrē æquita-
tē à iure separat. In omnibus igitur causis tres
sunt gradus. Ex depulsionē rei, id est defensoris aut
imficiatoris, tres sunt status, ex quibus oritur tripar-
tita ratio iudicij tractandi. Sunt, inquit, tres gradus
qui sunt tanquam fundamenta defensionis, ex quibus
unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad re-
sistēdū. Nā ita consistendū, et uelut in gradu pes fir-
mandus est, ut quod obijcitur, factū neges: aut si fa-
teare neges id esse q; aduersarius criminetur, et de ap-
pellatione ac nomine cōtendas. Si neq; de facto, ut in
coniectura: neque de facti appellatione, ut in defini-
tione, ambigitur, tertium est quod dicas, rectum esse
quod feceris, ut sit in qualitate absoluta: conce-
dendum uel defendas, ut sit in assumptiua. Ita primus
ille status, qui est quasi conflictio cum aduersario
(ut interpretatur) coniectura tractandus est. Secun-
dus definitione ex genere et proprietatibus: aut de-
scriptione ex ijs quæ rebus accidunt, ut est qualitas
et quantitas: aut informatione uerbi, hoc est defini-
tione ex notatione et etymologia: quæ tria sunt de-
finiendi genera. Tertius æqui et ueri et recti et hu-
mani, ad ignoscendum disputatione tractatur. Quid
æquum sit aperte monstrauimus. Verum hic dicitur
iustum, ac iure factum, sicut pro Muræna. Atenim
agit mecum austere et Stoice Cato. negat uerum es-
se allici beneuolentiam cibo. Verum, id est iustum.
Rectum dicitur κατὰ δίκην, id officium quod ab om-
ni uitio prauitatis alienum est. Nā de Finibus: Re-
cta, inquit, omnes numeros uirtutis continent. Hinc
licet intelligas, inter æquum, uerum, rectumq;, nul-
lum esse ferè discrimen. Humanum dicitur clementia
atq; mansuetudo, et lenitas animaduertendi, qualis
fuit

fuit in Iulio Cesare: quod plurimum ualere ad ignoscendum, satis ostendit ipse pro Marco Marcello, et pro Quinto Ligario. ET quoniam semper is qui defendit, non solum resistat oportet aliquo statu. Status in exornatione sunt, et deliberatione: quia si nulla questio est, nulla erit dicendi materia. Si qua uero est, habeat aliquid in quo stet orator, necesse est: qui sane dicatur status, quoniam in eo stat uniuersa disputatio. Sed status in genere iudiciali maxime spectantur, propter intentionem atque depulsionem. Quamobrem statuum rationem in hoc genere precipue considerauit. Quid alij de statu loquantur, nihil ad locum presentem, quia mentem Ciceronis inquirimus. Hoc tenendum, Ciceronem accipere statum, in quo primum consistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Verba sunt eius in Topicis. Refutatio accusationis, in qua est depulsio criminis. *græce* *ἐπίστασις* dicitur, latine appelletur status, in quo primum insitit quasi ad repugnandum congressa defensio. Itaque si is qui defendit, hoc dicat. Non feci: aut, aliud feci: aut, recte feci: hanc primam defensionem Cicero statum uocabit, quoniam stat, pedesq; sistit is qui resistit. Quod Ciceronis consilium qui redarguit, a natura ueraq; ratione discedunt. *Quintilianus lib. 3.* posteaquam sententiam Ciceronis uerbis eius exposuit, inquit: Nostra opinio semper hæc fuit, ut quum essent frequenter in causa diuersi questionum status, in eo crederem statum causæ, quod esset in ea potissimum, et in quo res maxime uerteretur. Idem alibi: Verius igitur et breuius, qui statum, et continens, et iudicationem, idem esse uoluerunt. Cicero perspexit, oculatus homo, causam foresem quoddam esse certamen. In certamine et armorum digladiatione, primum omnium esse loco consistere, stationem in bello uocant: alterum, tueri locum ratione captum: tertium, hostem sustinere. Simile est in actionibus. Etenim indistinctum bello, capit locum defensor, aut coniecturam, aut definitionem, aut qualitatem. hæc prima statio. Ut autem eum locum tueri possit, ratione firmat, tanquam fossis et aggeribus: Ratio nominatur. Insurgit aduersarius, et omnia labefacta re conatur: tum continens est, atque firmamentum: quia cominus pugnatur, manusq; uelut prælio conferuntur. Hoc modo uerba, quorum studiosissimus est, accommodauit: quod non ita multo post se distinguendi gratia fecisse scribit, ut qui prouideret calumniatores nunquam defuturos, quicquid nosset nimium multas de statu rhetorum opiniones. Id meum de bello si cui minus arridet, permittat tamen me cum rudibus age re pingui Mimerua. Status ergo Cicero prima congressio est: non feci, non hoc feci, iure feci. Si progrediar longius, rationem subijcies reusationis tue, quæ nulla datur in coniectura, sed negatio et inficiatio pro ratione habetur. In definitione ratio est, quæ non

fit in re, ut in priuata pecunia sublata de sacro, quæ ab aduersario ponitur in uerbo, ut sacrilegio. In qua litate ratio datur, quod æquitas id uelit. His gradibus ab intentione ad statum, et a statu ad rationem deuenitur, qua ui depulsor affirmat aciem. Quid faciat aduersarius? Vnicuique rationi opponendum est ab accusatore, id quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. hoc est, ratio rationi componenda, ut in acie conferatur acies. Accusatoris hæc ratio *κατάστασις* dicitur, et continens, causæq; firmamentum, sine quo accusatio stare non potest. Non ubiq; sic utitur nomine continens atq; firmamenti. In quo docuit nos nimis anxios esse de uerbis non oportere, si modo res intelligamus. Clodium occidit intentio est, recte occidit: status, quia insidiabatur in uia. ratio, Immo in insidiator eras, non Clodius: hic firmamentum continens, et *κατάστασις*. An insidiatus est Miloni Clodius? questio est, quam disceptationem uocat, et *κατάστασις*, et iudicationem: quoniam summa est iudicij, totiusq; disceptationis. Ex his, quid sibi Cicero uelit, facile est intelligere, quidque differant hæc uerba, intentio, status, ratio, continens, firmamentum, questio disceptationis, *κατάστασις*, et iudicatio. *Quintilianus in tertio:* Cicero, inquit, in Partitionibus oratorij firmamentum appellat, quod opponitur defensionem: quia continens, quod primum sit, ab accusatore dicatur: ratio, a reo: ex rationibus et firmamenti questione, disceptatio fit iudicationum.

NAM prima aduersariorum contentio diffusam habet questionem, et cætera. In iudicio duplex est questio: altera diffusa est, altera angusta. Diffusa nascitur ex prima contentione, et statu causa: ut, Cepit ne pecunias Decius? Questio coniecturalis est ex hoc statu, Cepisti, non cepi. Minuit ne maiestatem Norbanus? ex hoc, Minuisti maiestatem, non minui. Iurene occidit Opimius Gracchum? ex hoc, Occidisti, iure occidi. hæc questio ex arguendo, id est accusando, et resistendo, hoc est depellendo, late funditur, quæ nulla ratione adducitur in disceptationis angustias. Angusta questio est disceptatio, siue iudicatio ex rationis et firmamenti contentione, quæ re propius attingit, minusq; confusa est. Nam quanto quid latius est, tanto confusius: quanto angustius, tanto facilius euoluitur, ut quod uno certo genere defensionis, certæque ratione constat. Hoc genus questionis in coniectura non erit. Furtum fecisti, non feci. Fecit ne, questio prima, et disceptatio extrema. In definitione non ita: Minuisti maiestatem, non minui. An minuit? prior est questio, sed a re longior, quia nondum proposita est ratio defensionis. Accede propius: Non minui maiestatem, quia sic agere me uoluit maiestas Populi Romani. quæ est magnitudo quædam Populi Romani. in eius potestate ac iure retinendo. Ex definitione maiestatis refert accusator, Maiestatem minuit

minuit is, qui per uim multitudinis rem ad seditionem uocauit. Exiit et exoritur illa disceptatio et questio angustior, posita ratione cum firmamento: Minuerit ne maiestatem Norbanus, qui uoluntate populi Romani rem gratam et æquam per uim egerit? Est igitur in his causis, quæ definiendo nomen accommodant, intentio, depulsio, status, questio diffusior, ratio, firmamentum, et questio disceptationis. Idem fit in qualitate: Occidisti Gracchum, iure quidem occidi. An iure occiderit? questio est remota. Iure feci, conseruandæ Reipublicæ causa: hæc ratio est. Refert aduersarius: Ne sceleratissimum quidem ciuem contra leges patriæ occidere potuisti. Hoc firmamentum est. Oritur illa disceptatio, id est iudicatio, Potuerit ne salutis Reipublicæ causa ciuem euersorem ciuitatis contra leges necare? Hinc tolle personas Opimij et Gracchi, questio erit infinita, quæ consultiatio uocatur: Licet ne perniciosum ciuem contra leges necare Reipublicæ causa? Cicero 2. de Oratore. Nam in ea ipsa causa de qua ante dixi, nihil perinet ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij: de ipso enim uniuerso genere infinita questio est, num poena uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex Senatusconsulto patriæ conseruandæ causa interfecerit, quum id per leges non liceret? Gracchus seditioso tribunatu acto, quum Auentinum armata multitudine occupauisset, a L. Opimio Consule ex Senatusconsulto uocato ad arma populo pulsus interemptusq; est. L. Opimius accusatus est apud populum a Q. Decio tribuno plebis etiã, quod indemnatos ciues in carcerem coniecisset. Decius autem accusatus est, quod contra leges pecunias accepisset. Cicero 2. de Oratore. Quinetiam in ijs ipsis causis ubi de facto ambigitur, ceperit ne contra leges pecunias P. Decius, argumenta et criminum et defensionum reuocentur oportet ad genus, et ad naturam uniuersam. Norbanus trib. pleb. turbulenta concio nes habuit aduersus Q. Cæpionem flagrantem inuidia, quod a Cimbris proconsul uictus esset. Cæpio damnatus, bona publicata: Norbanus maiestatis est accusatus a Sulpitio, defensus et liberatus ab Antonio. de qua defensione multa Cicero 2. de Oratore.

SED in grauissimis firmamentis et illa ponenda sunt. In rationali statu quid esset continens, siue firmamentum, disputauit. Ex ordine scrutatur, possit ne reperiri in statu legali. Censet autem neq; in coniectura, neq; in definitione incidere firmamentum, si causa scripto continetur, sed solum in qualitate: ut, non est tua hereditas: mea est: sum enim scriptus hæres. Refert aduersarius. Non est conditum lege testamentum: prodigus erat is qui testatus est, cui bonorum suorum administratio fuerat interdicta. Hoc est ex lege firmamentum. Hereditatem retinere non potes. Possum, quoniam mihi uenit testamento legitimo. Atqui in eo testamento quo tu scriptus es hæ-

res, scriptum est, ut status in palaestra statuere debeas: nego autem ex testamento esse positus. Hoc est testamento ducitur firmamentum. Non debuisti meprehendere: imò debui, quoniam iudicatum erat, nisi persoluisses mihi, ius prehensionis esset. Tum alter. En tibi sententia et iudicatum. Intra calendæ Aprilis nisi persoluerit, ius in eo prehensionis esto. Hodierno die sunt Idus Martiæ. Id firmamentum est, ex uerbis ipsius iudicij. Intentio est, Alimentum filio peto. Depulsio, Dare non debeo. Quid enim mihi cum filio tuo? Firmamentum ex stipulatione: Pro meis in te meritis, in omnem pueritiam eius alimentum daturum te spondidisti. Est in manibus stipulatio. Stipulatio autem est obligatio, quæ contrahitur ex interrogatione atq; responsione, qua quid dari fieri uenobis stipulamur. Firmamentum ex cautione, id est, prouisione. Campanus ager meus est, inquit Veteranus ab agro deiectus: Imò meus ex tabulis patris: tum ille. Sum ueteranus miles, cui Cæsar ille cuius acta defenditis, quum uellet esse cautum, mihi fundum assignauit. Hoc modo cadit in qualitatem legale firmamentum, non in coniecturam: quia quod factum negatur, id argui scripto non potest. Non etiam in definitionem genere scripti ipsius, hoc est, propter id ipsum, quod sententia scripto continetur, id est, propter rem sententiamq; scripto comprehensam: quia non ipsa res, sed uerbi interpretatio controuersiam parit. Nam si quid in scripto ambiguum est, id uerbis non satis est expressum. Quod si in definitione agitur de facti appellatione, non ex uerbo quidem, sed ex re queritur appellatio. Neq; propriam definitionis est, uerbum definire, sed rem circumscribere. Est enim definitio, quid res sit, significans oratio. Quid penus? quid ruta casa? *Quintus Scaeuola, authore Gellio:* Penus est, inquit, quod esculentum aut potulentum est, hoc est, omne illud quod conditum est ad alimentum. De rutis cæsis *Mutius de Verborum significationibus:* In rutis, inquit, et cæsis ea sunt quæ terra non tenentur, quæq; opere structili tectorio ue non continentur. Ergo ruta casa in ædibus, sunt fulcra, sedes, scrimia, annaria, et similia: quæ si tollas, solidæ manent ædes. In agris ruta sunt, arena, creta, lapides, metalla, et si qua eiusmodi sunt eruta. Casa uero, arbores cæse, herbae segetes. Prædia sunt domus et agri, quæ dicuntur bona immobilia. Lex prædij, quæ est de prædij mancipio et possessione. In statu legali firmamentum solum cadit in qualitatem. Tres autem hic facit status legales. unum in ambiguitate, alterum in scripto et sententia: tertium in contrarijs legibus. In primo sic constituit firmamenti questionem, quum plura significantur scripto propter uerbi aut uerborum ambiguitatem, ut liceat ei qui contradicat, eò trahere significationem scripti, quod expediat aut uelit. Tum disceptatio, id est, questio quæ a ratione

et firmamento nascitur, ex scripti contentione existit, hoc est oritur, quid in ambiguis maxime significetur: ut testamentum est, Haeres meus uxori meae det argenti, quod elegerit, pondo centum. Debeo, inquit uxor, eligere. Imò ego, inquit haeres: mea est hereditas. Tum illa, Frustra scripsisset, quod elegerit, si mihi non detur eligendi facultas. Hoc firmamentum est. Tum disceptatio et questio, quò perimēt haec ambigua uerba, Quod elegerit. In altero statu cum liceat à uerbis uoluntatem et sententiam scriptoris abducere, disceptatio et questio est, utrū potius sequatur iudex: ut lex est, Fur quadruplum soluat. Duo surripuerunt pariter decem millia. Petuntur ab utroque quadrupla, offerunt illi uigena. A singulis peto quadrupla, inquit is unde sublatum est. Damus, inquit, singuli uigena, ut sit tibi quadruplum, quia lex non habet ut exigas octuplum. Tum ille, uerba sunt legis: Fur quadruplum soluat. hoc firmamentum est, postea disceptatio: utrum potius sequatur iudex, scriptum ne, an uoluntatem.

Quintilianus ponit hoc exemplum libro septimo de statu ex scripto et uoluntate. Inuentus est tamen qui diceret absurdum. In tertio statu, quum alio se eadem de re contrarie scripto defendere licet; questio est, utrum magis sit probandum: ut in hac controversia: Raptam uitam necem ue raptoris optet. Duae sunt ab eodem raptae: altera uitam optat, mortem altera. Questio est, utrum magis sit probandum.

DISCEPTATIO autem cum est constituta, proposita esse debet oratori. Posteaquam disceptatio est constituta, hoc est, extrema questio ex contentione litigantium reperta: ea proposita esse debet oratori tanquam scopus, et finis, et summa quaedam, quò conijciantur, id est, refrantur argumentationes. Ea est enim questio, de qua iudices pronunciare debent, et inde iudicatio nominatur. Fuit qui subscriberet in me, quia dixissem, de qua iudices pronunciant, non propter quam. Quintilianus ita locutus est ad finem tertij libri. Ita, inquit, iudicatio maxime propria, de qua pronunciat. Argumenta autem sumuntur ex inueniendi locis, quos ante numerauit: ut ex definitione, notatione, genere, ac ceteris. Hoc satis est ei qui uidet ex arte et exercitatione quid in quoque loco lateat, quique locos tanquam thesauros in quibus condita lateant argumenta, notatos ac signatos habet. Sed illi quoniam sunt ampliores loci, non statim quae continentur ostendunt: quamobrem non inutile est eorum partes proprius assignare, ut è locis communibus et proprijs, facilius eruantur argumenta. proprij dicuntur hic loci, non ij qui uni tantum causae subseruiunt, sed qui certis causis, ut coniecturalibus, argumenta subministrant. **IN** coniectura igitur, cum est in inficiando reus, accusatori haec duo prima sunt. Accusatio, est criminum, petitio, rerum debitum. Hic tamen accu-

satio pro actione criminum, et petitione rerum usurpatur. nec enim tantum controuersiarum genera uersantur in accusatione, sed etiam in petitione et inficiatione reperiuntur. In coniectura quum est in inficiando reus, factumque negat, accusatori duo prima sunt uidentia, causa, et euentus. Nam quia factum probare contendit, et sine causa nihil omnium suscipitur, à causis ordiendum est, unde sequatur is effectus, quò tendit omnis oratoris accusatio. Cicero pro Sexto Roscio. Sic uita hominum est, ut ad maleficium nemo conetur sine spe atque emolumento accedere. Causam definit efficiendi rationem, ut quicquid impulit ad id efficiendum quod arguitur. Eueniunt uocat effectum, quod antea monueramus. Praecepta causarum et euentuum, diliberationis et coniecturae sunt communia: quia quemadmodum suator ostendit et utile, et effici posse quod agit: sic etiam qui coniecturam capit, et utile ei quae arguit, fuisse, et ab eo effici potuisse demonstrat. Utilitas ostenditur à spe bonorum, et malorum metu, ut pro Milone. Quo nam igitur pacto probari potest insidias Miloni fecisse Clodius? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria be-lua docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Casianum: Cui bono fuerit, in his personis ualeat: et quae sequuntur. Causae sunt, ira recens, odium uetus, ulciscendi studium, iniuria dolor: ut in eadem oratione. At ualuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor iniuriae, punitor doloris sui.

Quid si haec non dico, maiora fuerunt in Clodio quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid uultis amplius? Item honor in rebus, gloria in uerbis, imperium, id est, principatus omnis ut hic sumitur, periculi timor, et alienum uel fenore uel alia ratione debitum, angustiae et tenuitates rei familiaris, audacia, leuitas, crudelitas, impotentia animi, imprudentia, insipientia, amor, animi commotio, uinolentia, spes efficiendi, opinio celandi, ratio defendendi criminis, spes maioris praemij, aut uoluptatis. Pro Sexto Roscio. Quid si accedit eodem, ut tenuis antea fueris? quid si ut avarus? quid si ut audax? quid si ut illius qui occisus est, inimicissimus? Idem pro Caelio. Possum omnes latebras suspicionum peragraré dicendo. Non causa, non locus, non facultas, non conscius, non perficiendi, non occultandi maleficij spes, non ratio ulla, non uestigium maximi facinoris reperietur. Sed haec, quae sunt oratoris propria, breuitatis causa relinquo omnia. Haec tamen Cicero. Quid haec et similia possint in animis mortalium, discas ab Aristotele in 2. lib. Rhetoric. Exempla multa citare possumus, sed aperuisse uiam in tanta rerum frequentia, satius est, quam dum mouentur omnia properantem expectatione cruciare. De causis breuius Quintil. Proxima est, inquit, ex causis probatio, in quibus haec maxime spectatur, ira, odium, metus, cupiditas, spes.

nam reliqua in his species cadunt: quorum si quid in reum conueniet, accusatoris est efficere ad quid faciendum causae ualere uideantur, easque in argumentum sumet, augere. Cicero rem late patentem cogit in angustum, suspicionem facti duobus argui, uoluntate et facultate. Quintilianus tria ponit. Is est ordo, inquit, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Questio, an fecerit, incipit à secundo tempore, id est, praesenti, ac deinde coniuncto, hoc est, insequenti: quorum sunt sonus, clamor, gemitus, latitatio, metus, similia. Haec ille. Uoluntatem inducit utilitas. Ea duplex: una est ex adeptione commodi, ut hereditatis: altera ex uitatione incommodi, ut ignominiae. In illa spes, in hac metus positus est. Reliqua genera causarum pertinent aut ad uoluptatem, aut ad egritudinem. In utraque sunt repentini motus animi, quales in amore et dolore. Teneo: et quero qui sint illi euentus, quos ex causis effici dixisti. Coniectura spectat causas et euentus. Euentus autem definitur effectus: declarat hic praetertius, euentus esse consequentia quaedam signa praeteriti, et quasi impressa facti uestigia, et quasi tacita criminum testimonia. Haec cum sint aut ante factum, aut cum facto, aut post factum, ut postea tradit, non eò consequentia dicuntur, quòd post factum eueniant, sed quòd sint adiuncta facto, et aduersa, et quodammodo coherentia. Sic enim Quintilianus in quinto consequentia interpretatur. Cicero tamen uidetur aliud sentire, quum dicit, esse consequentia quaedam signa praeteriti, et impressa facti uestigia: quod si accipias, quod si quadra-

bit illud quod postea dicit? Haec, inquit, et talia sunt, quae aut in re ipsa, aut etiam antequam factum est, aut postea, suspiciosum crimine efficiant. Certe signa sunt praeteriti sapienter, et facti uestigia, sed etiam futuri: ut apparatus armorum, properatioque, signum est futurae caedis: et osculum adulterij. sed accepit id quod frequenter, non quod semper euenit. Nam signorum multa factum sequuntur, tanquam uestigium pedum. si qua uero factum praueuunt, causam subsequuntur. Illa anteposuit aut ut frequentiora, aut ut certiora: haec tandem uoluit annexa. Nec ualet, si dicis iudicium esse praeteriti. Accusatoris est uidere quae ante rem facta sint, quae signa antecesserint, ut facilius inducat ad id quod erat futurum. Talia etsi in iudicio praeterita sunt, tamen sua natura sunt rei futurae, quoniam factum antecedunt. Signa sunt in arguendo grauiora causis: quia causae communiter, signa uero proprie attingunt eos ipsos qui arguuntur. Omnibus fere proposita est causa peccandi, sed pauci sunt maleficij signorumque uestigio notati. Signa solet: uestigium, notam pedum: cruorem, sanguinem fuscum: deprehensum aliquid, ut ens, ueste, pecunia: responsum inconstanter, quum posteriora dissen-

tiunt prioribus, ut sit in animi perturbatione: haesitatum, lingua atque sermone, ut in metu: titubatum, uacillante gradu praetere timore: uisum esse cum aliquo suspecto, ut sicario, latrone, homine facinoroso: uisum eo ipso in loco, in quo facinus est commissum, ut in aedibus, unde pecunia sublata est: pallor, metus indicium: tremorem corporis, ex animo consternato: scriptum aut ob signatum quippiam, ut literas Lentuli in conuentione Catilinae: depositum quippiam, ut arma custodiae tradita. Ex his collige, à causis et facta et signa deriuari. Quae si non erunt, tamen causis ipsis, et efficiendi facultatibus niti oportebit. Si non erunt signa, factique uestigia, quod aliquando contingit astute peccantibus, tum causis utilitatem monstrantibus, et efficiendi facultatibus niti oportebit, ut quia utile putaret, et facere posset, fecisse dicatur. Ad probationem utendum est loco communi, non fuisse tam amentem eum qui arguitur, ac consilio destitutum, ut indicia facti, id est signa, locumque crimini relinqueret. ut Erucius, qui Sextum Roscium accusauit, causam affert paterna caedis, odium patris in filium: uult eam utilem fuisse Roscio filio, quòd hoc modo uitaret exheredationem. Efficiendi facultate nititur, quia tum multifidarij impune grassabantur. Signa sunt admodum pauca, ut nunquam esse cum patre, nunquam in conuiuio uocari. Utatur hic et loco communi, in tam multis fidarijs, tempore nocturno, alieno in loco indicia facti nulla reliquisset Roscium, praeter corpus exanimem. Quo quidem praesidio, quoniam infirmum est, non temere nitatur Cicero, qui hanc Erucij nimium debilem putat accusationem. Ne quis igitur hoc genus accusandi firmum putaret, opposuit quod ex altera parte dicitur, facere periculose, esse audacia: indicia facti occultare, esse prudentiae: audacia et prudentiam non posse coniungi. Ut sit autem audacia cum temeritate coniuncta, pro Cluentio dicit. Hi qui ad fraudem callidi sunt, non tantum audent, quantum excogitant: illi quorum eminet audacia, atque projecta est, à consilijs malitiae deseruntur. Quod si autem confidens astutia, aut callida esset audacia, uix illo obfusi modo posset. Alter est accusatori locus communis, non tam ad probandum, quam ad augendum, non esse expectandum dum fateatur crimen is qui arguitur, quoniam non sola confessione, sed etiam argumentis peccata conuincuntur. Et hic etiam exempla ponuntur. Expectat is iudices dum Verres crimine fateatur in manifesto peccato tenetur, argumenta sunt in eum luce clariora. sic habent se tabulae, ut uidetis. quid expectatis? quid queritis amplius? tu ipse Verres quid sedes? quid moraris? Quum M. Scaurus à Cn. Dolabella uexatam Asiam planum fecisset, iudices reum pertinaciter inficiantem damnare non dubitauerunt. **SIN** quae erit etiam testium facultas?

De toto genere testimoniorum præcepta tradidit. Nunc aut quantum atinet ad coniecturalē accusationē, præcepta subnectit. Primum genus erit ipsum laudandum, quod subinde facit in Verrem, ut laudet totas ciuitates, & earum decreta. Laudantur & singuli testes. Idem in eadē accusatione. Quò me igitur uertam? rem tam improbam, crimen tantæ audaciæ, tantæq; impudentiæ, propter inopiam testium ac literarum præmittam? Non faciam, iudices: ut arte teste. quò? P. Vectio Chilone, homine equestris ordinis honestissimo, atq; ornatissimo: qui isti ita amicus & necessarius est, ut etiam si uir bonus non esset, tamen quod contra istum diceret, graue uideretur. Ita uir bonus est, ut etiam si inimicissimus isti esset, tamē eius testimonio credi oporteret. Dicendū præterea, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione, hoc est, calliditate fecisse: ut Cicero, Verrem sustulisse literas publicarum queritur. Sed, inquit, habeo ex ijs qui affuerūt, quos producā, homines honestissimos ac locupletissimos, istos principes equestris ordinis. Deinde argumento, ut sepe fallaci, non esse credendū dici potest: uiro bono et firmo semper esse credendū. Tale ferè est quod pro Cælio dicit, argumenta oratoris propria se relinquere, quòd habeat L. Luceium grauissimū hominē, & sanctissimū testem, qui tantū facimus in famā atq; fortunas suas neq; nō audisset illatū à Cælio, neq; neglexisset, neq; tulisset. Hoc quidem exemplū in defensione est, sed nihil refert. At argumento firmo cur nō creditur? si firmum, ut sepe falsum est? Non dicit argumentum firmum, quod est necessariū & certum, sed quod est ualde probabile. Multa sunt aut falsa probabiliora ueris. Deinde fieri potest ut argumentū firmum non assequatur fidem eorū qui uel nō intelligūt, uel pertinaciter obfistunt, uel pecunia aut gratia corrupti despicunt. Ad hæc si obscuro testes erunt genere, nomine, & fama, aut tenues paupertate & inopia, dicendum erit, non esse ex fortuna, hoc est, ex fortunæ bonis, fidem ponderandam. Vir est haud magna cum re, sed fidei plenus. Dicendum, testes esse uiros bonos, & id de quo agitur, facile scire posse. Hoc tamen uidetur accusatori minus conuenire in oratione perpetua quā testibus datur authoritas, quā in altercatione quum testes interrogantur. Certe fecit ipse dicendo, suos testes ornatissimos & amplissimos uideri. **SIN** quæstiones habita, aut postulatio ut habeantur, causam adiunabunt. De quæstionibus & tormentis alio loco dictū est. Quæstiones aut habita sunt ante accusationem, aut in accusatione postulantur. Quæstiones solite sunt postulari. Ostendit Cicero in oratione pro Sexto Roscio. Te nunc appello P. Scipio, te Metelle: uobis aduocatis, uobis agentibus aliquoties duos seruos paternos in quæstionem ab aduersarijs Sextus Roscius po-

stulauit: etiam nunc ut ex his queratur postulo. Has ferè confirmat accusator, tum àre ipsa, quòd uis doloris extorqueat ueritatem: tum ab opinione maiorum, qui id genus inquirendi non repudiauerunt. Accedunt exempla populorum, ut Atheniensium atq; Rhodiorum, qui non seruos modò, ut Romani, sed etiam liberos ciuesq; torquent. quòd non facerent, si quæstionem inutilem Reipub. putarent. Liberum caput Romani torqueri noluerunt, sed ne seruos quidem in dominorum caput torserunt, nisi de incestu, & coniuratione. Martianus: Si quis uiduam uel alij nuptam cognatam, cum qua nuptias contrahere non potest, corruerit, in insulam deportandus est, quia duplex crimen est. Incestum, quia cognatam uolauit contra fas: & adulterium uel stuprum adiungit. Deniq; hoc casu serui in personam domini torquentur. Hæc ille. In eodem titulo editū est Augusti: Quæstiones neq; semper, neq; in omni causa & persona desiderari debere arbitror, sed quum capitalia & atrociora maleficia non aliter explorari & inuestigari possunt, quā per seruorum quæstiones. In coniuratione Catilinæ, de seruis in dominos quæsitum est, propter scelus atrocitatem. Disputatio est autē tradita, qua solent uti ad firmandas quæstiones, quum dicunt plurimos ementiri aut dolore corporis adductos, aut suorum charitate, aut metu supplicij, aut odio inimicorū. Hæc, inquit, irridenta disputatio est, puerilisq; dicenda. Postremò utendū erit argumentis ad ea probanda, quæ quis in quæstione dixerit, credibilia esse quæ dixerit, inter se constantia, signis notata, rumoribus iactata: conuenire tempori, loco, rei, personæ. **DEFENSIONIS** aut, primum infirmatio causæ. Defensionis argumenta ducuntur è contrarijs locis. Loci sunt causæ, facultates, consequentia, testimonia. Tum cōstabit firma defensio, si criminis idonea causa nulla reperietur, nullæ efficiendi facultates, nulla signa, nulla testimonia. Dicendū igitur, causas non fuisse. Quid odisset Clodium Milo, segetem ac materiem suæ gloriæ? Non modò nihil prodest, sed obest etiam P. Clodij mors Miloni. Aut non tantas fuisse. Clodio magna causa, magna spes in Milonis morte proposita erat. In Milone non modò non tantas, quantas in Clodio, sed nullas occidendi Miloni causas fuisse dicit. Aut non sibi soli. Causam tu nullam reperiebas in Sexto Roscio, at ego in Tito Roscio reperio. Aut commodius idem potuisse consequi. Potuit ne ciue egregio & uiro fortissimo P. Sestio collega suo uulnerato? Quem cum omnium gratia noluit, hunc uoluit cum aliorum querela occidere? Aut non his esse moribus, non ea uita. Reliquum est, ut iam illum natura ipsius consuetudoq; defendat, hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per uim unquam Clodius,

omnia

omnia per uim Milo. Aut nullos animi motus, aut nō tam impotentes fuisse. Quid simile Milonis? cuius uis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius quum in iudicium detrahi non posset, ui oppressam ciuitatem tenere posset. Facultatū infirmatione utetur, si aut uires, aut animus, aut copias abfuisse demonstrat. Alter uehebatur in rheda penulatus, una sedebat uxor. quid horum non impeditissimum? uestitus, an uehiculū, an comess? quid minus promptū ad pugna? Deinde cōparat Clodianas facultates. Aut alienum tempus. Quid si, ut ille sciuit Milonem fore eo die in uia, sic Clodij Milo ne suspicari quidem potuit? Aut locum non idoneum. Videamus nunc, id quod caput est, locus ad insidias ille ipse ubi congressi sunt, utri tandē fuerit aptior, &c. Aut multos arbitros, quorum crederet nemini. Patrē Sextus Roscius occidit: quæro, quomodo occidit? ipse percussit, an alij occidendum dedit? Si ipsum arguis, Romæ nō fuit. si per alios fecisse dicis, quæro, seruos ne, an liberos? quos homines? indidem ne Ameria? an hosce ex urbe sicarios? Si Ameria, qui sunt hi? cur non nominantur? si Romæ, unde eos nouerat Roscius? qui Romā multis annis non uenit, neq; unquam plus triduo fuit. Vbi eos conuenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? Precium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? Non ne his uestigijs ad caput maleficij perueniri solet? Confirmat arbitros quidē nō defuturos, sed quibus non crederet Roscius. Consequentia ut hoc loco sumuntur, ferè signa sunt, quæ, authore Fabio, si necessaria sunt, soluunt quæstionē: si non necessaria, ad tollendā dubitationē sola nō sufficiunt, tamen adiuncta cæteris plurimū ualent. Constat aut Ciceronē euentus appellare nomine consequentiū: consequentia nominare indicia, non ea semper quæ necessaria sunt, sed quæ ferè eueniunt. Consequentia tamen collecta, efficiunt argumentū penè necessarium. Ad ea diluenda sumes propositionem hanc, non esse illa certa indicia facti. rationem afferes, quia nullo admissio, nulloq; peccato consequi possunt. quod in singulis probandum est. Cicero pro Roscio. Nā illa, opinor, tu quoq; concedis leuia esse atq; inepta. Coniuncta cum patre non imbat, quippe qui ne in oppidū quidē nisi perraro ueniret. Domū suā istū non ferè quisquā uocabat: nec mirū, qui neq; in urbe uiueret, neq; rure uocaturus esset. Verū hæc quoq; tu intelligis esse nugatoria. Cōsequentia possunt aliò conferri, ut ad ea quæ nos esse facta dicemus: ut si pallorē referamus ad morbum, cruorē ad profluuij consuetudinē. Aliquando cum accusatore cōmunia esse dicuntur, et idcirco ualere debere pro periculo, non contra salutē: hoc est, eò pertinere, ut caueamus periculū, non ipsi iudicio opprimamur. aut pro periculo ualere debent indicia, id est accusatori periculū facessere. In testes dicit ipse pro Flac-

co grauius & copiosè, in quæstiones pro Milone. **HARVM** causarū principia suspiciosa ad acerbitatē ab accusatore ponentur. Partū ratio sic habet in coniectura. Principia siue proœmia suspiciosa ad acerbitatē, hoc est, suspiciōnū plena, ponentur ab accusatore, ut acerbe pugnent in reum eiusmodi coniecturæ, & iactis criminū significationes denuntiabunturq; insidiarū cōmune multorū periculū. tale est principū in Verre. Neminē uestri ignorare arbitror iudices. Hic suspiciones acerbe tum in Verrem, tum in iudices: hic cōmune multorū periculū. Accusatoris est enim exacerbare iudices, & sic augere crimen, ut Reip. periculosum esse uideatur. A reo querela cōflati criminis, collectarumq; suspiciōnum, & accusatoris insidiæ proferentur. quod in Chrysogonū facit Cicero pro Roscio, & tandē colligit. His de rebus tantis, tamq; atrocibus, neq; satis me commode dicere, neq; satis grauius conqueri, neq; satis libere uociferari posse intelligo. Et item cōmune periculū proferetur. In eadē oratione. Hoc cōgitetis, nisi in hac causa qui uester animus sit ostendetis, eò prorumpere hominū cupiditatē, & scelus & audaciā, ut nō modò clām, uerum etiā hic in foro ante tribunal tuū M. Fanni, ante pedes uestros iudices, inter ipsa subsellia cædes futurae sint. Animiq; ad misericordiā allicientur: & modice, hoc est, iusta moderatione, beneuolētia iudicū colligetur, in peroratione uehementer imploranda. In eadem oratione. Quapropter uos oro atq; obsecro iudices, ut attente, bonaq; cū uenia uerba mea audiat. Fide sapientiaq; uestra fructus plus oneris sustuli, quā ferre me posse intelligo. adde quæ sequuntur. Narratio autē accusatoris erit quasi membratim gesti negotij suspiciosa explicatio. Nam membra narrationi quam periodo conuenientiora sunt, quia pauciora breuioraq; facilius animo comprehenduntur, & sepius ad asperitatem sensum ferunt. Membratim referre possis ad res quæ singulæ ex ordine narrantur. Quum loquor de modo uerborum, rem subiectam minime excludo. Verba sunt conceptionum animi notæ. Suspiciones autem sunt argumenta coniecturalia, quæ interijciuntur ad suspiciōnem criminis, qualia sunt infinita propè Ciceronis in Verrem: ut, Iste homo omnium æquissimus, atque à cupiditate remotissimus, se cogniturum esse confirmat. Hinc due suspiciones, Sthenium innocentem à Verre damnatum iri, quòd Verres iniquissimus esset, & percupidus, quodq; ipse contra legem Rupiliam de re uellet cognoscere. Facile est talia reperire. Defensiones obscurantur, quum id quod referre posset aduersarius, animo prouidentes, iactis argumentorum telis obruimus: quod in eadem de Sthenio narratione facit. Narratio defensoris aut præterit suspiciōnis argumenta: aut si præterire non potest, nec bonum est, ueluti

ueluti tenebris quibusdam obscurat. Cicero, qui negare non posset odium Cluentij in matrem, & discessionem ab ea, his nubibus obtexit. Tulit hoc commune dedecus iam familiae, cognationis, nominis, grauius filius. Augebatur autem eius molestia cotidianis querimonijs, & assiduo fletu sororis. Statuit tamen nihil sibi in tantis iniurijs, ac tanto scelere matris, grauius faciendū, quam ut illa matre ne uteretur: ne quam uidere sine summo animi dolore non poterat, ea si matre uteretur, non solum uidere, sed etiam probare suo iudicio putaretur. Deinde quid euenerit, quid inciderit, hoc est euenus casusque narrat, ad utilitatem sui litigatoris. In confirmatione sepius accusator motus animorum incitat. Hinc amplificationes illae creberrimae in Verrem. Reus autem mitigat, ut ipse pro Caelo miris modis obiectum impudicitiae crimen attenuat, & eius inuidiam tollit. In peroratione utitur accusator frequentatione argumentorum, & coaceruatione uniuersa, hoc est, enumeratione confirmationum, ut Cicero septima in Verrem. Defensor si causam explicarit, hoc est, si copiose tractauerit, utitur enumeratione, & miseratione ad extremum. utruque facit ipse pro Cluentio.

SCIRE mihi iam uideor quemadmodum coniectura tractanda sit. In definitione communia dantur accusatori defensorique praecipua, si non omnia (nam & ipse se iungit) tamen ipsa permulta. Uterque definit, uterque definitionem suam confirmat, & altere infirmat, uterque nititur aequitate, & tractat etiam similia, contraria, consequentia. Uter autem definiendo uerbo breuiter & circumscripte, aut describendo fuisse lateque, magis ad sensum iudicis, hoc est, ad opinionem mentemque penetrarit, & uter ad communem uerbi uim, qua fere utuntur omnes, & ad praecipuum, hoc est, conceptam intelligendi rationem, quam inchoatam habebunt in animis ij qui audient, magis & propius accesserit, is uincat necesse est. Nam summa disputationis huius in definitione, eiusque explicatione posita est. Non enim argumentando, crebrisque enthymematis & epicherematis hoc genus tractatur, ut coniectura, & qualitas: quanquam etiam recipit argumenta: sed tanquam explicando excutiendoque uerbo, eiusque uim aperte monstrando, quod est argumentationum loco. Id quale sit, demonstrat exemplo. Qui reus esset ambitus, pecuniisque iudicium corrupisset, absolutus est. Accusator aegre ferens sibi causam eripi, defert iterum nomen eius de praeparatione, corruptoque iudicio. Reus negat esse praeparationem, quam dicit accusator, si iudices a se de re iudicanda ceperint pecuniam: eaque lege negat se teneri. Queritur quid sit praeparatio, definit accusator: Praeparatio est, omnis iudicij corruptela ab reo, quomodocumque reus iudicium damnationemque uitarit, siue accusatore

corrupto, siue iudicibus, contendit accusator esse praeparationem. Defensor autem definit hoc modo. Praeparatio est accusatoris corruptela ab reo. Accusatore autem, quod ipse fateatur, negat esse corruptum. Haec prima de uerbo contentio, in qua propius accedit ad consuetudinem, mentemque sermonis, hoc est, ad communem loquendi consuetudinem, defensoris illa definitio. nam praeparatores proprie nominantur accusatores subornati, qui prodita sua causa aduersam iuuant partem, & relicta uera criminum probatione, cum reo colludunt. Quid hic accusator? Qui stare uerbo non potest, sententia legis nititur: uoluisse legistatorem, si unus accusator corruptus esset, iudicium rescindi: multo magis irritum fieri, si totum corruptum fuisset. Deinde nititur aequitate. Aequum esse legem sic interpretari, quae de accusatore quidem praeparante scripta esset, sed comprehenderet uerbo uno praeparationis, quaecumque complecteretur in iudicij corruptis, hoc est, omnem iudicij corruptelam ab reo. Defensor, quoniam agit de scripto & uoluntate, & magis scripto iuuatur quam sententia, testatur loquendi consuetudinem: sic omnes loqui solere, ut praeparationem usurpent accusatoris corruptelam ab reo. Deinde utitur argumento a contrario, ad inueniendam uerbi significationem, hoc modo. Si quo in iudicio uerus est accusator, qui ab officij praescripto neque aberrat, neque uarie fluctuat, etiam si pecunia inter iudices uersata est, nunquam tamen praeparatio nominatur: contra in quo uariat accusator, uerumque praetermittit accusationem, in eo dicitur praeparatio: dubitare possumus, ad quem hoc nomen pertineat? Si uolet, ducet argumentum ex consequentibus, hoc modo. Si praeparatio est omnis iudicij corruptela ab reo, tabella quidem de omnibus corruptoribus datur iudici. Non de omnibus autem, uerum de accusatore litera dari solet. praeparatio igitur unus est accusatoris. Consequentia sunt, in iudicio praeparationis literam de uno accusatore dari, & unum accusatorem praeparari. Notum est tabellas, in ijsque literas aut absolutionis, ut A, aut damnationis, ut C, aut ampliationis, ut N. L. solitas dari iudicibus: quarum missione in urnam, sententiae colligebantur. An non significat eiusmodi litera, sed eam quae calumniatoribus affigebatur? Illam dicit accusatoribus inimicam, in oratione pro Sexto Roscio. Si ego hos bene noui, literam illam cui uos usque eo inimici estis, ut etiam eas omnes oderitis, ita uehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortunas uestras, accusare possitis. Haec imprimebatur fronti ignominiae signum. Ad haec utitur argumento ex notatione & uim nominis, hoc modo. Quis est praeparator, nisi qui in contrarijs causis quasi uarie positus est? quod accusatoris

unius

unius esse quis non intelligit, quum secundum alteram partem pronunciet iudex, solus accusator diuariare possit: tam posita sunt defensori quatuor argumentandi genera: ex consuetudine, ex contrarijs, ex consequentibus, ex notatione. Quintum genus est, ex aequitate. Sextum ex autoritate rerum iudicarum, & ex fine aliquo periculi, id est ex eo periculo quod impendit a praeparatione. Septimum commune est, a similibus & exemplis. Dicit enim aequum esse, grauius in accusatorem animaduerti, qui causam receperit, fidem dederit, iudices eliserit, omnia subuertit: quo stante, et officium fidem que praestante, iudex errare non possit. Si quos nouerit damnatos, pronunciat: ad quem finem tendat praeparandi periculum, oratione monstrabit. Utetur & similibus, & exemplis: quod in oratione pro Cecinna frequens est, in qua agit de scripto & sententia ad explicandum sponsonem: ut, Si quis me exire domo coegisset armis, haberem actionem: si quis introire prohibuisset, non haberem? Quoniam autem accusator in hac controuersia, sententia legis nititur, hoc dicit minime esse concedendum, ut is qui de re confutatur, & consentiat omnem iudicij corruptelam esse legibus persequendam, uerbi se interpretatione defendat: quod ipse uehementer agit in oratione pro Cecinna, Ridiculum uideri, unius literae momento peruerti iudicium: Non deiici, sed eieci. Hic defensor etiam aequitate nititur, tanquam aequitate repellat iniquitatem. Mecum, inquit, facit aequitas, me que iuuat: tu uero aequitate posthabita, unius uerbi deprauatione atque contraria interpretatione, iudicium inuertere contendis.

Quo in genere percerere poterit plerisque inueniendi locos. Si defensor in hoc genere percerere, id est ordine recognoscere poterit plerisque inueniendi locos, cur antea dicebat non argumentando hoc tractari genus? Deinde quid repetit eos locos, qui paulo ante assignati fuerunt? Dicendum puto, definiendi genus explicando magis quam argumentando confici, argumenta recipere tamen ad confirmandam definitionem, a similibus, a contrarijs, a consequentibus. quae quidem repetuntur ab eo, quoniam haec quibus etiam accusator uti possit, uni defensori attribuere uidebatur. Aut certe repetitio fit, ut aliud dicatur, utrumque ijs locis uti posse, sed reum frequentius. His autem non ita frequenter utitur accusator, non ipso genere materiae, sed quia contentus est exposuisse definitionem, certasse lege, sententijs quibusdam uulnerasse. Defensor anxie causam uersat, omnia rimatur, nihil omittit eorum quae uiuare possunt. Itaque his utitur frequentius, nisi plane erit absurda causa, ut quae mala sine argumentorum praesidio, sine firma defensione periclitatur. Cum laborat causa defensoris, facile est accusatorem aut totidem aut plura argumenta reperire. Amplificatio ab utroque tractari potest, nunc in

digressionem post grauiores locos, nunc in peroratione. Quibus rebus & uerbis fiat amplificatio, quo que statui loco debeat, supra diligenter ostendit. Sed quum amplificatio grauis sit ac uehemens, tum demum conueniet, si rerum magnitudo, aut personarum ratio postulat. Furiosum profecto uidetur, paruis in rebus tragoeccias excitare. Cicero secundo de Oratore. Equidem primum considerare soleo, postulet ne causa, nam neque paruis in rebus adhibenda sunt haec dicenda facies, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus: ne autem irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragoeccias agamus in nugis, aut conuellere adorianur ea quae non possunt commoueri. Pro Cecinna de uerbo contentio est, amplificationes non insigniter graues, sed quales postulat agri uindicatio. Habeo ista, nunc ea, quae cum quale sit quippiam disceptatur, queri ex utraque parte. Qualitatis est extremus status, cuius partes ante distributae sunt. nunc explicandum, quibus nam locis contineatur, & unde petantur argumenta, si de re, qualis sit, oratio nascetur. Assignat igitur fontem iuris, unde status iudicialis appellatur, ex quo argumentationum uis omnis hauritur. Ius autem partitur, ut unde commodum sit, ducamus argumentum, aut a toto genere, aut a partibus. Utrum faciendum erit, cum causa deliberanda: id certe non artis institutio, sed prudentia monstrabit. Ius a Celso definitur, teste Ulpiano, ars boni & aequi, id est recta ratio persequendi boni, fugiendi mali. Ius diuiditur in duas partes primas & summam, naturam atque legem. Ius naturale est, quod natura omnia animalia docuit. hinc matrimonium, hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Cicero de Inuentione sic definit. Naturae ius est, quod nobis non opinio, sed quaedam innata uis affert. Hoc ius semper est aequum & bonum, nec a recto deuiare potest: omni que bono uiro insitum, quodammodo praelucet ad cognoscendam ueritatem. Lex interdum pro summa aequitate, uero que iure ponitur, ut de Legibus primo. Lex, inquit, est reuerentia imperandi, atque prohibendi: qua qui ignorat, is est iniustus, siue est illa scripta usquam, siue nusquam. Et paulo post, Lex ratio est recta summi Iouis. Hic aliter sumitur, pro ea quae scripta est, aut quae iure gentium, aut multorum more firmata. Haec a Papiniano sic definitur: Lex est commune praecipuum, uiuorum prudentium consilium, delictorum quae sponte uel ignorantia contrahuntur correctio, communis reipublicae sponso. Haec lex si bona est, a natura non deuiat: ab ea tamen differt; quia lex est communium, natura etiam singulorum. Naturale ius, aliud diuinum, quod est religionis: aliud humanum, quod est aequitatis. Sic ab eo docendi gratia nomina distinguuntur. Diuisionis huius explicationem non nihil forte inuenit id quod Cicero scribit de Legibus: Est igitur, inquit, quoniam nihil est ratione melius, eaque

Dd et iii

in homine, et in deo. prima homini cum deo rationis societas: inter quos autem ratio, inter eosdem etiam recta ratio communis est: quae quum sit lex, lege quoque conciliati homines cum dijs putandi sumus. Inter quos porro est communitio legis, inter eos communitio iuris est. Hæc ille. Ex hac communitioe iuris facile est colligere, naturæ ius non minus ad Deum quam ad hominem referri: quæ quidem deo posterior, in traditione disciplinarum prior est, quoniam ea duce ad cognitionem deorum hominumque peruenimus. Ea si fons est et origo iuris humani, quia seminarium dedit, erit etiam diuini prudens et sapiens magistra. Hoc iure naturali (hoc scribit ipse secundo de legibus) dominos esse omnium rerum ac moderatores deos persuasum est ciuibus: Ea quæ geruntur, eorum geriditione ac numine: Eos optime de genere hominum mereri: qualis quisque sit, inueni. Hinc iusturandum, hinc fugam mali manare, hinc uim omnem religionum, diuinaque legis. Idem in eodem libro: Lex est iustorum iniustorumque distinctio, ad illam antiquissimam et rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum diriguntur, quæ supplicio improbos afficiunt, et defendunt et tuentur bonos. Quæ uocat hic legem, ad deum et hominem pertinet, tamen refertur ad naturam. Ergo natura, id est recta ratio iuris, est et diuina, et humana, nec ipsam scripta, sed animis nostris insita. Lex alia diuina, de cultu et cæremonia deorum, qualis est in iure pontificio multa. Alia humana, de communitioe et hominum societate, qualis est in iure ciuili. Aequitas est duplex, altera directi, et ue-
ri, et iusti, et æqui, et boni ratione defenditur: id est, altera est simpliciter illa ipsa uera iustitia. Hæc idem significant, ius, directum, uerum, iustum, æquum et bonum: nempe rectam rationem imperandi atque prohibendi. Altera est æquitas, recta quidem, sed non item simplex: quippe quæ referatur ad aliud, ut ad uicissitudinem referendæ gratiæ, hoc est, uelut ad talionem quandam, sine qua non esset æquitas. Parere patri bene mouenti, æquum simpliciter: iniuriam ulcisci, æquum uidetur comparata alterius iniquitate. Hæc posterior æquitas duplex. altera, gratia est in referendo beneficio: altera, ultio, quæ uersatur in ulciscenda iniuria. Hanc libro de Inuentione appellat uindicationem: per quam contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus à nobis, et à nostris qui chari nobis esse debent, et per quam peccata punimus. Eam naturæ facit partem, quia à natura est æquitas, ex æquitate manat ultio. Communia sunt quædam naturæ atque legis: utraque diuina est et humana, utraque spectat æquitatem, utraq; ad uicissitudinē referendæ gratiæ pertinet. Legis autem propria sunt scripta, neque enim ius naturale scribi potest, sed si quid est commune, quod ab illo fonte deriuatur, id scriptum, nomine legis appellatur. Lex præterea ius gentium non scriptum

comprehendit, et consuetudinem, quia utrumque pro lege seruatur, ac legis est scripta quiddam simillimum. Ius gentium definit Vlpianus, quo gentes humane utuntur. Differt à naturali, quod hoc omnibus animalibus, illud solis hominibus inter se commune sit. Ex illo bella, discretæ gentes, regna condita, distinctæ possessiones, agris termini positi, ædificia collocata, commercium, uenditiones, emptiones, locationes, conductiones, obligationes institutæ. magna pars horum est à præceptis, neque literis continetur. Ius consuetudinis hoc modo à Cicero definitur, quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobauit, quo quidem iure plurimum utuntur omnes. Ius legale scriptum, aliud est priuatum, aliud publicum. Publicum est, quod ad statum reipub. pertinet, ut lex ea quæ tenentur omnes, ut senatusconsultum de statu ciuitatis, fœdus, societas cum externo populo. Etenim neque lex omnis publica est, neque omne senatusconsultum publicum: sed publicum ius in sacris, in sacerdotibus, magistratibus, et communitioe ciuium. Priuatum ius, quod ad singulorum utilitatem pertinet: ut tabulæ, id est omnes literæ quibus inest testimonium iuris nostri: ut pactum, quod inter aliquos conuenit: ut conuenit, quod quid à pacto differat, ex Vlpiano colligi potest secundo Pandectarum. Est, inquit, pactio, duorum plurium ue in idem placitum et consensus. Conuentionis uerbum generale est, ad omnia pertimens de quibus negocij contrahendi transigendi que causa consentiunt qui inter se agunt. Hæc ille. Pactum et conuenitum sæpe confunduntur. Stipulatio, genus est obligationis, ex interrogatione et responsione contrahentium firmatum. de ea supra diximus. Ius legale non scriptum, duplex. Alterum consuetudine aut gentium, aut populorum, aut singulorum ciuitatum obtinetur, alterum conuentis hominum, et quasi consensu ualet. Ne mireris autem conuentum et adscriptum genus, et ad non scriptum referri: quum sint alia conuenta scripta, alia nusquam scripta: sicut et consuetudines aliæ scriptæ sunt, aliæ ueluti per manus posteritati traduntur. Ex his omnibus trium uerborum argumeta. Deinde locus est communis, à natura præscriptum, ut nostros mores legesque tueamur: quo genere disputandi uehementer est usus in oratione pro Cluentio. Indignus, inquit, in ea ciuitate quæ legibus teneatur, discedi à legibus. Hoc enim uinculum est huius dignitatis, qua fruimur in reipub. hoc fundamentum libertatis, hic fons æquitatis, mens et animus et consilium et sententia ciuitatis posita est in legibus. ut corpora nostra sine mète, sic ciuitas sine lege, suis partibus et neruis, ac sanguine et membris uti non potest. Legum ministri, magistratus: legum interpretes, iudices: legum denique idcirco omnes serui sumus, ut liberi esse possimus. Hæc qui perpenderit, intelliget quæ oratione nostros mores legesque defendere debeamus.

Et quo-

ET quoniam breuiter aperti fontes sunt, et cæter.) Aperti sunt fontes æquitatis, unde liceat haurire probationem, si modò exercitatio et facultas antecesserit. Nihil enim ferè loci conferunt imperitiis, et in exercitatis: nec aurum terræ uenis includi profuerit, nisi collegerit fodientis industria. Ergo exercitatione est opus, ut discamus à philosophia quæ sit naturæ uis et ratio, quod nam sit consilium legum. Hoc autem suppeditant libri Platonis, necnon Politica Aristotelis. Dicendum de more maiorum ex libris de reipub. atque historijs. Dicendum de propulsanda iniuria, de ulciscenda, de omni parte iuris, et id quidem ex iure ciuili. Itaque sententia Ciceronis est, neminem optime posse tractare qualitatem, qui nesciat philosophiam eam quæ est de officijs, de legibus, de reipub. de iure ciuili. Nec satis est ista nouisse, nisi meditatio et exercendo produxeris in contentionem. Pars est inuidialis status, in qua factum per se improbabile, assumptis extrinsecus auxilijs tuemur. Assumimus aut imprudentiam, quæ ignorantia lapsa est: aut necessitatem, quæ uim attulit: aut casum, qui sine hominum consilio accidit: factumque deprecamur et anolimus locis æquitatis, quæ pensitatis omnibus suis cuique reddit iustitiæ pondus. Hæc exposuimus loco superiore, ubi qualitatem partiebatur. Expositum est, ut potui breuissimè, de omni controuersiarum genere.) Legales status rationibus quidem continentur: separantur tamen in traditione præceptorum, ut sit procliuor ac mollior omnis uia docendi. Quatuor ferè numerari solent, unius ex ambiguo, alter ex scripto et uoluntate, alius ex contrarijs legibus, quartus è syllogismo. Paulò antè treis modò faciebat, præteriens syllogismum: quod hic etiam facit, quia syllogismus est ambiguitatis. ut, Sit ne amatorium uenenum. Sit ne idem occidere ferro, quod lapide. Secundo de Oratore unum facit omnino ambiguum, nec enim est eadem ratio docendi, nec teritur semper eadem uia. Primus est status ambigui, dicitur amphibologia, quum uoces aut singule aut coniuincte diuersos intellectus habent. Utamur eius exemplo: Paterfamilias quum filium heredem ficeret, uasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legauit, Heres meus uxori meæ uasorum argenteorum pondo cætum quæ uolet dato. Post mortem eius uasa magnifice et preciose cæлата petit à filio mater. Ille se quæ ipse uolet debere dicit. Hic duobus aduersarijs præcepta communia, uterque enim hanc significationem, qua uter ipse, dignam scriptoris prudentiam defendet: ut heres contendat relictam sibi liberam dandi potestatem, quia uidebat testator homo prudens oriri posse ea de re controuersiam. Mulier autem, nihil attinuisse adscribi, quæ uolet, si heredis permitteret uoluntati. eo enim non adscripto, nihil inesse dubitationis, quum heres quæ ipse uellet, daret. idcirco

prudenter adscripsisse. Uterque alterius improbabili sententiam, aut quia sit absurda et dissentanea, aut inutilis, aut iniqua, aut etiam turpis: ut hic hæres. Enimvero absurdum est id arbitrari, patrem mihi omnium rerum fecisse potestatem, uasorum delectum susulisse: turpe, ueterem domum, quò se recipiant hospites, ornamentis uasisque nudasse: iniquum, plus habere iuris eam quæ rem percipit extra sortem, quam qui legitimus est hæres: inutile uerò mulieri, quæ uia facta nihil posthac elegantium uasorum in medio sit habitura. Contra nitetur mulier è diuersis locis. Uterque dicit, alterius sententiam discrepare cum cæteris scriptis, uel aliorum, uel eiusdem: ut si dicat hæres, testamento contineri sententiam, qua pater filio mandat omnem rerum suarum ordinationem, ut fiat quod heredi iussum fuerit: ex æquo bono que: id non posse ratum haberi, si mulier excipiat quæ uolet. Uterque laudabit hominem, ut iustum, ut prudentem, qui satis cauerat quidem: sed qui tamen, si integrum daretur, scripturus esset planius, ne cui preberetur ansa calumniandi, uterque tandem suam sententiam dicit nihil habere aut captionis, aut uitij: contrariam autem si probarit, fore ut multa uitia consequantur. Quid porro captionis, inquiet, aut uitij est, eum pro arbitrio uasa dare, cuius omnia iure, lege, testamento facta sunt? cui pater reliquit omnem rei familiaris administrationem? Quam multa sequuntur incommoda, si testamenti ratio uertatur? à iure suo depelletur hæres: stultitiæ pater accusabitur, qui domum spoliabit ornamentis, iniquus esse uidebitur filio, cui maxime cautum uolebat. contraria scripsisse, ac delirasse arguetur, quo iudicato, nihil oberit quo minus omnia rescindantur. Hactenus de locis ambiguitatis, qui finitimi sunt æquitati, et ex parte uergerunt ad loquendi consuetudinem. Cum autem aliud scriptor, et cæter.) Alter est status legalis ex scripto et sententia, quum aliud scriptor sensisse uideatur, et aliud scripsisse. Paterfamilias qui grauidam, ut putabat, uxorem relinquere, hoc modo testamentum condidit: Si posthumus meus ad annos tutelæ suæ peruenerit, hereditatem faciet quem uolet. Si antequam in tutelam suam uenerit moriatur, Marcum Curium secundum heredem instituo. Pater decepsit: posthumus non est natus. Curius in hereditatem. Contra petit Coponius agnatus, apud Centumuiros Scauola Coponij causam agit, Crassus autem M. Curij. Scauola ex scripto testamentorum iura defendit: Crassus ex sententia. Engamus igitur, uti Scauolam ea ratione dicendi, quam Cicero præscribit, quo facilius præcepta uideamus. Vbi fecerit aditum causæ, rem omnem ut gesta sit exponet: deinde utetur recitatione testamenti: quo recitato, instabit aduersario, hoc est, urgebit aduersarium, quid audiat? quid sentiat? quid iudicet? quid uelit? iterabit eam partem, qua scriptum est, Marcum Curium

Da 2 heres

heredem institui si posthumus ante annos tutela suae deceisset: quod in ea uersatur omnis controuersia. Rogabit, num aut scriptum neget, quum sit in manibus testamentum: num fecerit contra testamentum Curius, qui adierit hereditatem? Post iudicem aduim scripti uocet, hoc est tractet argumentationem, qua demonstrat a uerbo recedi non oportere: quod Aquilius iuriconsultus Ciceroni respondit. Hac confirmatione usus amplificet rem lege laudata: quod scriptum defendit, id amplissime commendat: ut retinere possit, dicat hic testamentum bene prudenter que constitutum: omnia quaesita, omnia explorata, omnia meditata, omnia sapienter esse confecta. Ex eo loco deueniat ad M. Curij audaciam, qui quum palam contra fecerit, id que fateatur, adsit tamen, factum que defendat. Quid autem amplificando sumi oporteat et augeri, tum exercitatio, tum Ciceronis oratio pro Cecinna subministrabit. Post infirmet defensionem, non esse ferendum, a quoquam potius latoris sensum, quam a lege explicari: hoc est, indignum uideri, a quoquam homine, neque ita docto, neque probato, scriptoris sensum ad libidinem deprauari, scriptum relinqui, eius uiri prudentiam negligi, in quo stet aduersarij praesidium. Cur, inquit, ita scripsit, si non ita sensit? cur plane et dilucide scripta negliguntur, ut tuanusquam scripta, et eadem absurda, comprobentur? Cur prudentissimos in scribendo uiros, summam stultitiam putas esse damnandos? Qui te hominem imperitum sapere arbitraris, quid impediabat testamenti scriptorē, quo minus exciperet illud, quod fatearis te secutum, ut si forte posthumus nullus nasceretur, haeres institueretur Curius? Vides ne ut alia testamenti partes optime descriptae sint: ut excipienda exceperit: ut iungenda conuixerit? quod quum in hac parte non esse factum contendis, uniuersum testamentum praua interpretatione dissoluis. Ad haec rationem quaerit, quamobrem non sit exceptum, quia uidebat homo sapiens, si nullus esset posthumus, fore ut agnati, quod maxime uolebat, lege tenerent hereditatem. Si quis autem natus esset, quomam Curius illi beneficia paterna contulisset, ut dignus hereditate censeretur. Dicit etiam aliam causam obtemperandi, aliam abrogandi. Obtemperamus, ad percipiendum bonum: abrogamus, id est uirtute et potestate exuimus, ad uitandum malum. aduersarium obtemperare nolle, quia non putet in rem suam futurum. Non esse committendum, si obtemperare nolit, ut abroget scriptum. Tandem amplificandi causa de conseruandis legibus, de periculo rerum publicarum atque priuatarum, si leges et scripta contemnantur, cum in alijs locis, tum in peroratione maxime, grauiter erit uehementerque dicendum. quod cum pro Cluentio et Cecinna facere uideamus. Ille autem qui se sententia legis uoluntate que defendet, in consilio atque in mente.)

Qua possent arte leges et scripta defendi, si uerbo standum putemus, breuiter quidem, sed aperte monstrauit. E contrario suggerit argumenta illi qui se sententia legis et uoluntate defendet: quae prope omnia tractauit in oratione pro Cecinna. Primum est, in consilio atque in mente scriptoris, non in uerbis ac literis uim legis esse ponendam. An hoc, inquit, dubium est, quin neque uerborum tanta copia sit, non modo in nostra lingua, quae dicitur esse impropria, sed ne in alia quidem ulla, res ut omnes suis certis ac proprijs uocabulis nominentur? neque uero quicquam opus sit uerbis, cum ea res, cuius causa uerba quaesita sunt, intelligatur? Alterum est, quod nihil exceptum sit, id esse laudandum, ne diuertitula peccatis darentur, atque ut ex facto cuiusque iudex legis mentem interpretaretur: hoc est, spectandam ubique uoluntatem, ne omne scriptum facile conuelli possit. Idem. Quod magistratus edictum, quod foedus aut pactio, quod, ut ad priuatas res redeam, testamentum, quae iudicia, aut stipulationes, aut pacti et conuenti formula non infirmari et conuelli potest, si ad uerba rem desistere uelimus, consilium autem eorum qui scripserunt, et rationem et auctoritatem relinquamus? Tertium est, ut eundem exemplis, in quibus omnis aequitas perturbetur, si uerbis legum ac non sententiarum parcatur. Idem. Actio est in auctorem praesentem, his uerbis: Quandoquidem te in iure conspicio. Hac actione Appius ille caecus uti non possit, si tam uere homines uerba confectarentur, quam rem cuius uerba sunt, non considerarent. Testamento si recitatus haeres esset pupillus Cornelius, isque iam annos uiginti haberet, uerbis interpretibus amitteret hereditatem. Alia sunt apud eum permulta. Quartum est genus eiusmodi calliditatis et calumniae, retrahendum in odium iudicis cum quadam inuidiosa querela. Idem. Atque illud in tota defensione tua mihi maxime mirum uidebatur, te dicere iuriconsultorum auctoritati obtemperare non oportere: quod ego tamen si non primum, neque in hac causa solium audio, tamen admodum mirabar, abs te quamobrem diceretur. Nam ceteri tum ad istam orationem decurrunt, quum se in causa putant habere aequum et bonum quod defendant. Si contra uerbis et literis, et (ut dici solet) summo iure contenditur, solent eiusmodi iniquitati et boni et aequi nomen dignitatem que opponere. Tum illud quod dicitur, irident, tum auerbia uerborum et literarum tendiculas in inuidiam uocant, tum uociferantur, ex aequo et bono, non ex calido uersutoque iure rem iudicari oportere: scriptum se qui, calumniatoris esse: bonique iudicis, uoluntatem scriptoris, auctoritatemque defendere. Est etiam cum peccet aliquis imprudencia. Quicumque in forum tulcrit ense, det sestertia ducenta. Peregrinus qui de lege nihil audisset, ense tulit, is imprudencia lapsus est,

non ad delictum, sed ad casum necessitatem que: cui si creatur periculum, deprecandum et auertendum erit ex aequitatis sententia, contra acerbiter uerborum quibus nitetur accusator. SIN scripta inter se dissentient, tanta series artis est, et sic inter se sunt pleraque conexas, et apta, ut quae paulo ante, et caetera.) Tertius est status legalis ex contrarijs legibus, quae a uoluntate dicitur, non quod iure ipso legi possit esse contraria, quia si diuersum ius esset, alterum altero abrogaretur: sed quod leges casu colliduntur, et euentu. Eius rei ponit exemplum secundo de inuentione. Lex est, Qui tyrannum occiderit. Olympionicarum praemia capito, et quam uolet sibi rem a magistratu deposito, et magistratus ei concedito. Et altera lex est: Tyranno occiso, quinque eius proximis cognatione magistratus necato. Alexandrum qui apud Pheros in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui nomen Thebe fuit, noctu cum simul cubaret, occidit. Haec filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi in praemij locum deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. res in iudicio est. Huc, quia series artis est, hoc est quod in arte sunt pleraque conexas, pertinent ea praeccepta quae data sunt tum de ambiguo, tum de scripto et uoluntate. Ex ambiguo sumetur illa disputatio, qua tuemur legem esse praefendam, quod sit aequior et utilior, quod nihil habeat captiosum et uitij, nihil absurdum, stulti, iniqui, contrarij. Ex scripto et uoluntate sumitur utriusque legis interpretatio, et eius quae pro nobis facit, et locis idoneis confirmatio. In explicandis constitutionibus legalibus uti potui uerbis atque praecceptis rhetorum multorum, maxime eius qui scripsit ad Herennium, et Ciceronis in secundo libro de inuentione, et Quintilianum in 7. et Victorinum, et Marantij: sed ita iudicauit, eam rem superuacua fore, et ingenijs rudibus, quibus ferè commentaria parantur, obfuturam.

EX positae sunt tibi omnes oratoriae partitiones, quae quidem e media illa nostra Academia floruerunt.) De ratione partitendi postremam fecit hanc partem, ut simul ab arte commendetur opus, simul ad studia magnarum rerum tum Cicero filius, tum caeteri adolescenterum incitentur. Artem partitionum deriuat a media Academia, hoc est philosophia Platonica, cuius illud fuisse studiosum, notum est. Philosophiae esse censet, partiri totum in suas partes: definire quae sunt definienda: diuidere ambigui partitiones, hoc est illud omne quod est multiplex, ut cum genus diuiditur in formas: argumentorum locos nosse, quae scientia Topica est: argumentationem ipsam concludere, quae facta est syllogismorum: nosse quae sumenda in argumentando sunt, ut omnia confessa et probabilia: quid ex ijs quae sumpta sunt efficiatur, id est quae conclusio sequatur: uera a falsis, uerisimilia ab incredibilibus diiudicare et distinguere: aut male sumpta, cuius-

modi sunt falsa, contraria, repugnantia, stulta: aut male conclusa, ut ab assumptis abhorrentia, reprehendere, et eadem uel anguste differere sine ulla copia dicendi, ut dialectici qui appellantur: uel, ut oratorem dicit, late exprimere. Haec, inquam, omnia esse censet illius exercitationis et philosophiae, in qua Platonici uersantur. Nonnulli dialecticorum et rhetorum sibi impudenter arrogam istorum omnium scientiam, propterea quod in arte sua uident aliquot ijs de rebus praecceptumculas. Istuc neque libellis rhetorum, neque dialecticorum continetur. Ostendit Aristoteles 7. Topic. Exacte, inquit, et exquisite tradere quid sit definitio, quique definire oporteat, non huius negotij est. A philosophia igitur maiori petendum est, sine qua nulla est rerum artificiosa cognitio. Partiri autem, et diuidere, et definire, et aliquid argumentando assumere, et rerum differentias tractare aut reprehendere sine cognitione rerum, summae demenciae est. Itaque qui nihil aliud quam dialecticorum praeccepta norunt, nihil istorum commodè facere possunt. Sed Academicum, qui de rebus omnibus in contrariam partem disputabant, qui rerum naturas uirtutesque exploratas habebant, qui nullas artes non tenebant, disciplinas omnibus illa sua infinita scientia, summaque exercitatione tractare potuerunt. Adde quod nemo potest esse con summatus uel dialecticus, uel orator, qui caeteras ignoret artes. Nam si utriusque est de re proposita differere, certè ad differendum necesse est uim rerum naturaque percipisse. Ea autem a philosophia subministratur, sicut ratio tractandi a dialecticis atque rhetoribus. De Academia scribit istuc Academicarum quaestione 1. Fuit a Platone accepta philosophandi ratio triplex: una de uita et moribus, altera de natura et rebus occultis, tertia de differendo, et quid uerum, et quid falsum, quid rectum in oratione prauum uel, quid consentiens, quid repugnans, iudicando. Tertia facit partem dialecticae atque rhetoricae, quia ordine differendi caeterarum artium cognitionem subsequuntur. Inde colligitur, a philosophia suppeditari dicendi materiam, a dialectica et rhetorica ueluti formam rationemque eligendi atque extruendi. Pleni sunt philosophorum libri disputationum de bonis rebus et malis, animi, corporis, et fortunae, de aequis et iniquis, utilibus inutilibus, honestis turpibus. Haec oratori tractanda sunt et in exornatione, quae bona et honesta commendat: et in deliberatione, quae honesta ac utilia quaerit: et in iudicio, cuius est finis aequitas. Vnde igitur petet? A philosophis. Omnis enim uertas, et quasi solua dicendi ducta ab illis est. Cicero in Oratore: Positum sit igitur in primis, quod post magis intelligetur, sine philosophia non posse effici quem quaerimus eloquentem. Sunt igitur sapientiae fontes, ad quos qui peruenierit, et haec ipsa melius, et multo maiora alia cognoscat.

F I N I S.

Dd 3 Omnia

ORNATISSIMO VIRO D. CA.

STELLANO EPISCOPO TULLENSI

Regio anagnostæ, Petrus Gallandius S. P.

VI in aliorum locum succedunt, eorum qui decedunt rogatu, consilio & hortatu Castellane doctissime, providere magna cura debent, ne potius in locum successisse, quam in eadem studia uoluntate uideri possint. Quid enim tam æquum aut honestum, tanta cum laude adiunctum, tam denique illustre, quam qui uirtutis nomine tibi plurimum defert, eidem omni officiorum genere satisfacere conari, & dignitatem eius modis omnibus amplificando, quæque illi grata fore cognoscis faciendo, testatam præbere animi grati significationem? Quid tam illiberale & sceleratum, quam eum cui tu fortunarum rerumque omnium potestatem facias, dispensationem & procurationem mandes, omnia aut interuere, aut negligere, aut denique de ijs aliquid statuere contra uoluntatem tuam? Cum itaque Latomus noster comite a Rege per te impetrato, decreta substitutione nostra, in Italiam, cuius uidentur desiderio multis iam annis flagrabat, superioribus diebus proficisceretur, enarrationesque suas in Ciceronis Partitiones oratorias confuse congestas, urgente discessu præfestino emaculatus describere, & ordine digestas calographo typis excudendas, ut uolebat, tradere non posset, omniumque recognoſcendorum, & suo tempore iudicio meo edendorum, curam mihi demandaret, nihil prius faciendum esse duxi, quam ut posthabitis negotiis omnibus meis, quibus grauiter impediabar, cum Latomi, tum etiam studiosorum literarum nomine, de eorum editione primo quoque tempore cogitarem. Nam cum ea bene dicendi cupidorum studia plurimum iuuare possint, malignè omnino & contra ingenium meum fecisse uidebor, si ijs studiosos carere sinam diuitius. Neque uero aduersus Latomum æquior multo iudicari possim, si quo minus ille laborum optimorum fructum capiat, eius scripta supprimam, aut eorum editionem in aliud tempus differam. Capiet autem ex ijs uel maximum, cum ea omnium manibus teri, ab omnibus in sinu gestari, ex ijs ad bene dicendi studiosos utilitatem incredibilem peruenire cognoscet. De quibus quia & tu & docti quique facile iudicabunt, hoc tantum dicam, germana locorum obscuriorum enucleatione, qualia permulta sunt in genere uerso & mutato, ut alia multa silentio transmittam: exemplis ad ea appositis, breuitate & perspicuitate nihil me uidisse in hanc usque diem perfectius. Neque inficior, esse permulta in nostris æqualibus hominibus doctissimis, qui in eodem studio cucurrerunt, quæ laude & admiratione prosequar: sed hæc uirtutes, liceat hoc citra cuiusquam offensionem dicere, in hoc libro Latomi propriè quodammodo mihi uidentur. Hoc quicquid est uir ornatissime, quod ille facturus erat, si non abesset, sub tui nominis auspicio in publicum prodire uoluimus, ut qui in florentissima Regis aula, ad rerum grauium studia, Regem ipsum proceresque excitas & inflammas, ad has quoque mansuetiores artes, sine quibus languent sordent que omnia disciplinarum genera, nobilitate florentes adolescentes extimules & acuas,

Vale literarum ornamentum, & præsidium singulare, Parisijs è Gymnasio nostro Plesseo, Idib. Nouemb.

ARGV-

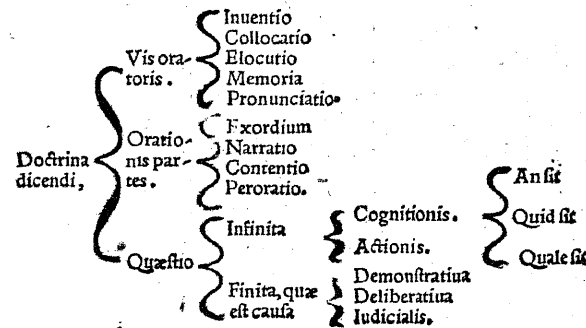
ARGUMENTVM.

SCRIPſIT hunc librum Cicero dominante C. Cæsare in repub. cum se in ocium contulisset: & scripsit ad filium, qui eodem tempore Athenis studebat, cum antea Romæ sub pædagogis, & a patre ipso Græcè institutus fuisset. Nulla enim ferè extabant latina in his artibus, quæ cognitione digna haberentur, exceptis paucis Antonij oratoris, sicut ipse testatur in libris de Oratore. Itaque cum hæc & alia suis traderet, scripsit multa, non solum de dicendi ratione, sed etiam de philosophia, quibus disciplinas Græcorum princeps sua ætate latinis literis illustrauit. Partitiones appellauit, quod dicendi doctrinam distributam partibus suis uniuersam complectatur, quæ uia artium tradendarum propria est, & a Græcis methodos appellatur. Quicquid enim unum est, & partes habet, siue hæc formæ sint, siue membra quædam totius, id ita rectissime cognoscitur, si quæ latent in eo, digerantur ordine, & diuidendo definiendoque explicentur. Rhetorice autem una est sine bene dicendi. Capita tria habet, uim oratoris, orationem, quæstionem, ad quæ accommodatur omnis dicendi præceptio. Ita fit, ut his tribus explicatis tota dicendi doctrina explicata teneatur.

TVDEO mi pater.) Principium aptum est a persona patris, et studiis filij: in quo causa scribendi exprimitur. Latine scire uult filius, quia artes dicendi, sicut modo dixi, a Græcis petebatur. Ocium autem.) Dicit scribendi facultatem nunc primam sibi oblatam esse, eamque maximam, quoniam propter rempub. ante non licuerit. Deinde ista tua studia.) Ad illud refertur, quod dixit filius, Et si uis. Vis ne igitur.) Ostendit utilitatem dialogi. Primum in ipsam uim oratoris.) Hæc princeps partitio est, ex qua deinceps cætera deducuntur. Vis oratoris est, qua quæ in oratione sunt, industria eius efficiuntur. Hæc primum natura constat, deinde arte perficitur, postquam usu confirmata est, & in promptu habita, facultas appellatur. Oratio, opus est oratoris: quæstio, materia circa quam uersatur. Ita fit, ut horum trium præceptione, tota dicendi doctrina, comprehendatur. In rebus & uerbis.) Vis dicendi primum in oratore est, ut in subiecto: deinde in rebus & uerbis, ut in materia. quemadmodum sculpendi artem tum in artifice? tum in marmore & ære esse dicimus. Sed & res et uerba inuenienda sunt.) Inuentio & collocatio rerum sunt propriae, quamuis uerba etiam inueniri & collocari dicantur, hoc est,

eligi & construi in dicendo. Eliguntur enim grauiora, leniora, significantiora. Construuntur apta, & bene coheræta. Elocutio et actio, uerborum sunt propria. Custos horum omnium est memoria. Orationis quot sunt partes. C. P. Quatuor.) Alij plures faciunt, adduntque propositionem, diuisionem, refutationem, egressionem. Sed propositio sub confirmatione comprehenditur. Diuisio pars est propositionis. Refutatio a confirmatione non separatur, eum eiusdem sit & probare sua, & aliqua refellere. Egressio pars est eius, ex quo egressumur. Ad impellendos animos.) Quia oratoris officium est, non solum docere, sed etiam mouere auditorem. Quid? quæstio, &c.) infinita quæstio generalis est, de re uniuersa quærens. Finita specialis, in certis personis, locis, causis, modis, temporibus locata. Itaque infinita consultatio appellatur, quod ad eam definita referenda sit, & ex consultatione eius statuenda: ut, An insidiator iure interficiatur. Finita controversia uocatur, quod cum in disceptatione posita sit, tamen nisi ad infinitam referatur, explicari non possit. ut, An Clodius iure interfectus sit. Hoc enim, nisi insidiatorem, uel seditiosum iure interfici constet, controversum manet. Itaque recte præcipiunt in causis finitam quæstionem ad infinitam reuocandam esse, ut per hanc illa explicetur. de quare etiam Agricola de prædicatiua & conditionali quæstione loquitur:

Dd 4 VT

VT inueniat quemadmodum.) Ergo non solum argumenta, sed etiam affectuum materia inuentioni subiecta est, de quo uide Agricola lib. 2. Motum eorum animis afferrat.) Sub motu grauioribus et lenioribus affectus comprehenduntur. Quos uocas locos? Locus, sedes argumenti est, ut ipse docet in Topicis, ubi haec omnia latius explicantur. Aristoteles tum τὸ μέρος, tum τὸ μέρος uocat, hoc est, et locos et elementa, quod in his et lateant argumenta, et ex eisdem tamquam ex principijs oriuntur. Probabile inuentum.) Hoc est, res siue ratio probabilis, quae ex certo loco ducta ualet ad faciendam fidem. In hac, materia est argumentum: in exponendo forma, quae argumentatio appellatur. Materia eadem est apud rhetores et dialecticos, quare et loci hic iidem qui in Topicis. Forma plurimum differt, cum aliter differat dialecticus, aliter dicat orator, finibus diuersis propositis: cum alter docere tantummodo conetur id quod suscipit, alter mouere etiam atque affectu impellere auditorem.

Quomodo igitur duo genera ista diuidis? Aristoteles τὸ τεχνικὸν et τὸ φυσικὸν uocat, hoc est, artificialia et remota ab arte. Artificialia ducuntur ex ipsa quaestione, per industriam oratoris: atque idcirco uocantur inuisa. Remota, extra quaestionem sunt, et citra inuentionem oratoris suppeditantur, ut testimonia, quae quia extra sunt, assumpta uocantur. Sed haec quoque, etsi arte carent in inueniendo, tamen arte tractanda sunt. Itaque placet Agricola, etiam arte inueniri posse, quod uerum est, sed tunc fiunt artificialia. lege caput primi lib. Agricola de Pronunciatis. Diuinum, ut oracula, ut auspicia.) Oracula sunt, quasi diuino ore prolata. Auspicia, significationes per aues, item prodigia, sortes, exta, omnia. Vaticinationes, uatum praedictiones, ut Esaias, Sibyllae. Responsa sacerdotum, sunt pontificum et augurum decreta, qui iuri diuino et religionibus praerant. Haruspices exta inspiciunt, et fulmina, caeteraque prodigia interpretantur. Comiectores somnia coniectabant, ut Daniel in sacris literis.

Humanum, quod spectatur ex autoritate et ex uoluntate.) Auctoritas est in doctis, sapientibus, caeterisque fide dignis hominibus. Voluntas, in legibus et magistratibus, qui ex consensu publico imperant. In oratione, scripta, pacta, promissa libera sunt: iurata et quaesita, expressa. Scripta, intelliguntur quae pacta aut promissa non sunt: quaesita, tormentis expressa. Haec omnia in Topicis uberius explicantur. Tum ex toto, tum ex partibus.) Totum est, quod definitur. Partes, tum formae, tum membra totius. Notatio, uerbum quo totum significatur. Quae tria quamuis per se singula eandem rem subiectam habeant, tamen differunt ratione et inueniendi materia. itaque diuersos locos efficiunt. Quae quodammodo affecta sunt, et caetera.) Affectas res uocat, quae ad aliud referuntur, quas in categorijs τὰ ἐξ ἄλλου appellat Aristoteles. Sub quo genere

hic omnia comprehenduntur, quae extra rei substantiam sunt, et prioribus tribus, definitione, partibus, et notatione non continentur. Et ad id totum, et caetera.) Monet praedictos locos in differendo certis formulis includendos esse, ut recte atque utiliter proferrantur, nempe ut in toto sumendo definitione, in partibus enumeratione, in uerbo nominis interpretatione utamur. Sed sunt qui haec etiam simpliciter sumant, et conuertant in argumentando, ut a definito ad definitionem, a toto ad partes, a nomine ad ipsius interpretationem, quae sane inutilia et nugatoria sunt, cum uel obscuriora sint ijs quibus adhibentur, uel certe aequae nota ignota ue. illa ueriora, cum ex una parte totum colligitur, ut nauigium instructum non esse, cui uela desint: interire hominem, cui caput ablatum sit: exercitum, cuius dux perierit. Quae tamen perpetua non sunt, sed ex partium conditione pendunt, quarum diuersitas explicatur ab Agricola. Argumentum ex definitione est: lege esse, quod populus iusserit. A partium enumeratione: quod senatus, equitibus, et plebi Romae placuerit, id uniuersae ciuitati placuisse. A notatione: consulem Pisonem non fuisse, quoniam reip. non consulerit. Alia coniugata appellantur. Coniugata sunt: ut, homo sum, humani nihil alienum a me puto. Sceleratum esse Antonium, qui quotidie aliquid sceleris molitur. Ex genere.) Nihil egisse Clodium in tribunatu, itaque legem nullam de capite suo latam fuisse.

A forma.) Bellum esse, si tumultus sit. Antonium dissoluisse acta Caesaris, cum legem illius de prouincijs sustulerit, quia leges sint in actis. A similitudine.) Similitudo ad qualitatem, comparatio ad quantitatem pertinet. Sed paria et similia Cicero in idem recidunt, quae ab Agricola exactius distinguuntur. A simili igitur est: Ergo Spartacus hostis, cuius Antonius? Sicut Helena Troianis, ita Antonius causa belli, causa, pestis, atque exitus po. Ro. fuit. Sunt et similitudines quae lucem rebus afferunt, quae non sunt huius generis, sed ad ornandum pertinent: ut aliquem ex concione tanquam ex incendio effugisse, Ventum ut tempestatem Siciliam totam peruasisse. A differentia.) Haec similitudo est, et tum ad formas diuersas, tum ad alias dissimilitudines pertinet, ut differre principem a tyranno, quia legibus imperet. Non ut Neptunum, ita Hercule deum fuisse: quia hic mortalis, ille immortalis fuerit. Non ut sacrificij, ita consilij certum diem expectandum esse. Vocem unam auditoribus multis sufficere, non ita cenam esuriētibus. A contrario.) Si Cos. Brutus, hostis Antonius: si Antonius hostis, consul Brutus. Si pax turpis cum Antonio, bellum honestum. Si honestum bellum, pax turpis. Ex coniunctis.) Haec adiuncta uocantur in Topicis: coniuncta a Rodolpho, ab alijs communiter accidentia appellantur: ut formosam adulteram esse, bene coloratum sanum: qui lato peccatore sit. fortem: qui fugerit, expalluerit: inconsi-

ter

ter locutus sit, criminis conscius. Ex antecedentibus.) Hi tres loci non simplices sunt, sed conexi: nec absolute in re, sed in certa lege existendi sunt positi. Itaque sumuntur ex conditione, et certa formula constant: cumque ex caeteris ducantur locis, non ualent illa in re, nisi consecutione necessaria efficiant. Coherent igitur necessario antecedentia cum consequentibus, et conuerso haec cum illis. Repugnantia autem necessario dirimuntur. Argumentum ex antecedentibus est, si locare licet, et conuocare: si cognoscere, et iudicare: si absolueret, et condemnare. Deinde sumitur id quod anteceffit: licet autem absolueret, ergo et condemnare. Et rursum ex consequentibus, sed tollendo quod annexum fuit: Atqui condemnare non licet, ergo nec absolueret: nec cognoscere causam, ergo nec iudicare. Ex repugnantibus autem: Non si condemnare non licet, et absolueret: non licet autem condemnare, ergo nec absolueret: uel, si licet absolueret, et condemnare. Pugnant enim inter se, licere unum et alterum non licere, quare altero posito, alterum tollendum est: et conuocatio, sublato altero, alterum ponendum. Quomodo autem haec sumenda sint, et quando ponenda tollenda ue, dantur certa regulae a dialecticis, ex quibus conclusiones multae et uariae conficiuntur. Sed haec dialectica sunt. Oratoria autem haec ipsa, nisi quod in eloquio aliter tractantur. Aut enim diriguntur in circuitus, ut breuius dicantur: aut quo acrius ueniant, in enthymemata conijciuntur. Circuitus est: Cum parius sit ut absolueret, ita condemnandi eius, de quo iudicium fieri oportuit: non debet iniquo animo ferre reus, si cum legibus absolui potuerat, legibus condemnatus sit. Enthymema autem: Qui iure absolui potuit, damnatum eodem iure improbas? Ex repugnantibus: Quae fuisse igitur causa restituendi mei, nisi fuisse iniusta ei iudicium? hoc est, restitutus sum iuste, ergo iniuste eiectus sum, quod sic concluditur: Non si iuste restitutus sum, iuste eiectus fui: atqui restitutus sum iuste, ergo iniuste eiectus fui, quam conclusionem uocant in tertio modo conditionalium, quem uide in Topicis. Ex causis.) Ut, Bibit uenenum, ergo morietur. Metuit ab homine, sperat uit commodum, iratus, inimicus fuit: occidit igitur.

Ex effectibus.) Magnas res gessit Pompeius, ergo magnus imperator fuit. Perijt in legatione Scruilius, ergo resp. ei causa mortis fuit. Ex comparatione.) A maiori: Cum Caesar non tulcrimus, Antonium feremus? A minori: Si propter legatorum uiolationem deleta Corinthus fuit, quanto dolore ulciscenda est urbs deleta a Gallis? Si Annibal hostis, hostis Antonius. A pari: Qui Bauium non odit, amet tua carmina Maerui. Si tutor fidem praestare debet, debet et procurator, debet is cui alienum negotium mandat. Ut definitio, ut contrarium.) Hic locus corruptus fuit, cum aliquoties aut, pro ut legeretur. Legendum est igitur, ut consentanea, ut ea quae sunt quasi coniuncta, ut earum rerum de quibus agitur causa, ut causarum euentus. Caetera sunt

integra. Subiungit autem locorum enumerationi exempla, quibus singulos in re positos cursim indicat. Exempla dico non τὰ παρὰ διήματα, sed ea quae Graeci τὰ παρὰ τὸν νοῦν uocant, qualia sunt paulo ante de testimonijs: Diuini, ut oracula, ut auspicia, ut uaticinationes. et infra, Aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, et festas. ubi quae proposita sunt, subiectis exemplis declarantur. Quod non in omnibus plerisque eisdem utitur (quae res non nullas perturbat) idcirco factum est, quod eisdem nominibus et loci ex instituto artis, hoc est sedes argumentorum, et res subiectae eisdem appellantur: ut definitio et notatio argumenti significat, et definitionem hominis, postliminij, seruitutis, id quo definitur unumquodque appellamus. Hanc primam intentionem scholastici, illam secundam uocant. Illud etiam offendit, quod cum inter locos coniuncta et repugnantia simpliciter dicta sunt, hic inter exempla quasi coniuncta, et quasi pugnantia dicantur, quasi alij loci significantur. Sed non est ita. Nam cum locos recenseret, uocabulis certis et perpetuis usus est, quod docendi ratio postulabat: cum exempla poneret, de rebus ipsis est per similitudinem liberius commodiusque locutus. Coniuncta enim proprie sunt, quae inter se coherent, ut collo coniuncta ceruix: pugnantia, quae dimicant inter se, in festaque sunt, ut qui armis certant. Ergo haec cum aliis transferenda essent, non potuerunt commodius, quam per similitudinem, quasi coniuncta et quasi pugnantia, appellari. Sed uideamus nunc singula, ut res ipsa loquatur. Ut definitio, inquit, ut contrarium. Cur hoc ordine? quia contrarium statim e regione occurrit, et aliorum interim locorum exempla adiuvat quae sequuntur: ut quae sunt ipsi contrario ue eius similia aut dissimilia, item consentanea, aut dissentanea. Ergo naturae ordine in locis, in exemplis, declarandi comoditatem secutus est. Contraria quae sunt, supra indicata est, ut rectum et prauum, eloquentia et infantia, pax et bellum, hostis et ciuis, quae supra etiam posita sunt. VT quae sunt ipsi.) Similia sunt, ut paci tranquillitas, bello tempestas. Dissimilia, ut paci tempestas, bello tranquillitas: quae cum separata inter se, eodemque ordine collatae, contrariae sunt, ut pax bello, tranquillitas tempestatis, facile apparet quomodo inter se mixta commutataque, similia ac dissimilia efficiant. Eadem ratio in consentaneis dissentaneisque est, quae statim subiunguntur. Consentanea aut dissentanea.) Haec coniuncta modo appellata sunt, in Topicis adiuncta uocari diximus, ab alijs contingentia, ab alijs communiter accidentia. Consentanea dicuntur, quod se consentiant cum ijs circa quae eueniunt. Eueniunt autem frequenter, non perpetuo: idcirco probabile argumentum praestant, ut pallere aegrotum, bene coloratum ualentem esse. Dissentanea, horum contraria sunt: ut aegrotum bene coloratum, ualentem pallidum esse. Sic formosam adulteram, deformem pudicam, consentaneam et probabile esse dicimus: adulteram deformem, pudicam formosam.

formosam, dissentaneum & improbabile. Quae omnia, ut dixi, coniuncta siue adiuncta uocantur inter locos, & ex contrariis, sicut similia & dissimilia oriuntur. Vt ea quae sunt quasi coniuncta. Coniuncta hoc loco intelligit antecedentia & consequentia, quae necessario coherent, sicut ea quae in corporibus coniuncta sunt, nec diuelli possunt, ut collocare & conducere: hominem esse, & animal esse: quae hinc inde per conditionem sumpta, antecedentia & consequentia fiunt, de quibus dictum est satis. Vt ea quae sunt, etc.) Vt hominem esse, & animal non esse: locare, & non conducere: diem esse, & lucem non esse: odisse, & bene facere: diligere, & nocere. quae quasi pugnant inter se, quia contrariis conueniunt, atque idcirco repugnantia in locis appellantur. Vt distributiones, & cetera.) Per distributiones, partes intelligit, hoc est, tum formas, tum quasi membra totius, quae hoc tandem loco subiunguntur, quia ordo interruptus fuit. Genera partium, ad locum generis pertinent: partes generum, formae sunt, quae sub genere comprehenduntur. Partes totius sunt, ut senatus, equites, plebs, partes ciuitatis. Item uis oratoris, oratio, questio, partes doctrine dicendi. Sed & genus est doctrina, cuius formae sunt multae, ex quibus una est Rhetorica, quae dicendi doctrina appellatur. Vt primordia rerum.) Haec inter causas numeratur: sed longinquae et remotae sunt causae, quarum uis non efficitur, sed tamen ad euentum rei sunt necessariae. Praecurrunt enim, & efficiendi ordinem iungunt: ex quibus fatum, ut ipse ait in Topicis, secundum Stoicos conuenit. Hoc modo Helena causa fuit iniuriae Troianorum in Graecis: iniuria causa belli: ex bello Aeneas fugit in Italiam, hinc Alba condita est, inde Roma, ex qua effloruit orbis terrarum imperium. Horum igitur extremum si ad primum referas, dices Helenam causam & primordium fuisse Romani imperij. Eiusdem generis est illud, Vtinam ne in nemore Pelio, quod ex Medea Ennii citatur. Ipse quoque, pro Milone hinc argumentatus est: Omnes in me meosque redundant ex illo fonte dolores. consulatum suum significans, in quo Catilina oppressus fuit. Hac enim de causa ipse expulsus fuit a Clodio, idem a Milone reuocatus, hinc odium Milonis & Clodij, inde pugna & caedes, & iudicium Milonis, in cuius periculo deprecando hoc dictum fuit. Vt rerum contentiones.) Haec comparationes sunt, maiorum, parium, minorum: de quibus praedictum est. Fieri dicit comparationes in naturis & facultatibus. In naturis, ut si Annibal hostis, hostis Antonius: si tutor fidei praestare debet, debet et socius. In facultatibus: Pallas ulcisci potuit inimicos, ergo et Iuno poterit. Sed haec duo in Topicis in quinque partes di-
ducuntur, naturam, uim, speciem, numerum, affectionem, quae ibidem explicantur. Vt leuia semper, & c.) Leuia infirma sunt, idcirco inutilia. Communibus aequae uis potest aduersarius, quare nocet. Comune enim qui

dicit, ut inquit Fabius, contrarium facit. Prosumt tamen cum se offerunt, et in nostram partem plus ualent, ut inimicum fuisse Milonem Clodio, quod etiam pro Milone ualebat. Itaque hoc primum eludit Cicero. Deinde com- pensat maiore odio Clodij, quod maximum fuisse ostendit. Ergo nonnunquam sunt ista, ut inquit Cicero, non semper praetermittenda. Non necessaria molestia orationem faciunt, quare & ipsa relinquenda. Lege Fab. lib. 5. de refutatione. SED planius quod uis explicabatur.) Dicit se de motu in principiis & perorationibus, & in causarum generibus commodius dicturum esse. itaque haec pars inuentionis eodem differtur. Cum inuenieris collocare.) Sicut inuentio, ita collocatio rerum est propria: hoc est, argumentorum & partium orationis, quae tum ad fidem faciendam, tum ad motum animorum accommodantur. Agricola etiam quaestiones disponit, de quibus hic nihil praecipit Cicero, sed inferius in explicanda quaestione ordinem quoque earundem indicabit. Quintilianus quaestionum dispositionem solam tradidit toto libro 7. argumentorum colloca-
tione libro 5. breuissime attingit, sed haec proprie in iudicialibus. Ceterorum dispositionem, ut in demonstratiuo et iudiciali genere, separatim libro 3. ostendit. Ordo est idem ferè, etc.) Ordinem argumentorum intelligit, quia infinita quaestio motu caret, quare & principiorum & perorationum collocatio. Ordo locorum naturalis est, cum priora sint insita, quam assumpta natura: et ex insitis priora quae ad substantiam rei pertinent, quam quae ad eam affecta sunt. Ergo aptus est hic ordo ad faciendam fidem, quae solam infinita quaestio desiderat. Exemplum si requiris proponere, uoluptatem sapienti expetendam esse: quod probaturus, se queris locorum ordinem, hoc modo. Ex definitione: sensum corporis secundum naturam, expetendum esse. A' partibus: in uictu, in cultu, in procreandis liberis, in reliquo uitae usu uoluptatem nobis insitam esse. A' coniugatis: in uicinia uiuere sapientis esse. A' genere: quae apta sunt naturae, ea expetenda esse. A' forma: Musicam laudari, ergo uoluptatem. A' similitudine: Sicut diem festum sine ludis tristem, ita uitam sine uoluptate uitalem non esse. A' dissimilitudine: uinum intemperanti uenerium esse, non ita uoluptatem sapienti. A' contrario: Dolorem fugiendum esse, ergo uoluptatem expetendam. Ab antecedentibus: si uiuere secundum naturam sapientis sit, & uoluptatem. A' consequentibus: Sublata uoluptate, sensum naturae tolli. A' repugnantibus: aut probandam esse uoluptatem, aut nihil discriminis in dolore ponendum. A' causa: uoluptatem a natura datam esse. Ex effectibus: uoluptate homines ad labores excitari. Ex comparatione: si animi uoluptas expetenda sit, & corporis expetendam esse. A' testimonio: Homines doctos uoluptatem laudare. In quibus omnibus sola notatio praetermissa est, quia nihil argumenti praebet. TOT enim sunt motus genera, & cetera.)

Oritur

Oritur motus ex opinione boni uel mali. Boni praesentis opinio uoluptatem facit, absentis cupiditatem: mali praesentis molestiam, absentis metum. sic quatuor omnino sunt genera, et tanquam fontes. at species plures, quae in tertio Tusculanae quaestione explicantur. Horum alij leniores sunt, & uocantur: alij uehementiores, et aduersus, latius mores & perturbatores. Nam est in proposito finis. Propositum fidem tantum spectat, non solum ex consilio dicentis, sed etiam ex natura quaestionis, quae fidei tantum est capax. Causa autem & fidei & motus est capax, quia & natura talis est: & non tantum fidem, sed multo magis etiam uictoriam spectat. Natura enim talis est, quia omnis motus ex opinione boni uel mali nascitur. Nihil autem bonum uel malum nisi persona. Personam autem sola causa continet, cui deinceps caetera circumstantiae, res, causa, locus, tempus, modus, adiunguntur. Itaque fit, ut solae etiam causa motus sit capax. Sed haec pluribus ab Agricola explicantur.

Aut seuitiam.) Seuitia in accusando; clementia in defendendo: in suadendo spes, in dissuadendo reformi-
datio deliberatis proponitur. Varij sunt ordines.) Horum quinque hic enumerantur, quorum primus est temporis, ut utuperatio Antonij in 2. Philip. & tota in Pisonis oratio. Secundus, cum quae dicenda sunt, in certa capita distribuuntur, ut Laus Pompeij pro lege Manilia, in scientiam rei militaris, in uirtutem, in authoritatem; in felicitatem. Tertius, cum a minoribus ad maiora ascendimus, qui ordo proprius est amplificationis, quae in exornando necessaria est, ut pro Marcello in extollenda clementia Caesaris, & in oratione post Reditum suum, ubi beneficium restitutionis suae amplificat. Quartus huic contrarius est, cum a maioribus ad minora delabimur. Est enim amplificationi contrarius, et ad deprimendum eleuandumque pertinet: ut si in uituperando Annibalem res eius extenuare uelis, expedit a maximis incipere, et ad minora delabi, ut ipsa collocatio rerum magnitudo ad ima deferatur. Sic in 1. Philip. a rebus primis praeralebat, in Antonio gestis, paulatim ad scelera delabatur. Quintus ex his mixtus est, & aequabiliter temperatus, ut in ipsa rerum inaequalitate, aequalitatem et constantem orationem efficiat, ut 2. Philip. in Antonium. in qua praeter temporum ordinem hoc etiam seruatur, ut leuiores, quae ad sordeas & nequitiā hominis pertinebant, grauioribus quae in senatum & rempublicam commissa erant, intexerentur. Sed de tota dispositione ratione diligentissime Agricola, qui haec omnia complexus, unus penè in hoc genere legendus est.

Simplicia conuenientis.) Simplicia sunt, ut si de ingenio, de liberalitate singulatim dicas. Coniuncta, si de ingenio & doctrina, de liberalitate & magnificentia conuenienter dicamus. Obscura dilucidis.) Vt de deorum natura, de animorum immortalitate. Incredibilia.) Vt Romulum ex deo ortum, a lupa nutritum, in coelum sublatum fuisse. Principia uel non longa.) Haec denique fit mentio partium orationis, quia infinita quaestio sola

confirmatio, exornatio sola expositione constat. In deliberationibus & iudicijs principia & perorationes saepe etiam narrationes sunt necessariae. In deliberatione igitur principia non longa sunt, ut pro lege Manilia, & Philip. 2. 3. 4. 5. 9. 11. Nulla, ut Philip. 1. 6. 7. 8. 10. 12. 14. Est tamen longum principium in oratione contra Rullum, quia causa id postulabat, cum contra legem agrariam apud populum diceretur. Nec multum sane saepe, etc.) Narratio est enim aliqua extra causam, ad eam tamen pertinens, ut pro Pöpio de rebus gestis Luculli: Propria nulla est, quia id de quo deliberatur, semper futurum est temporis, ut bellum Pöpio esse mandandum. Quare & ad.) Hoc quo modo, & quo ordine faciendum sit, explicabitur in quaestione, cum ad causam deliberatiuam uentum erit. Quod accusator rerum ordinem, & c.) Ordinem uel temporum intelligit, ut in criminibus, in Verre: uel quem ipse sibi fingit orator distributione aliqua, ut in eundem de praetura Siciliae, quam in quatuor partes distributam eodem ordine persequitur, ut in iurisdictione, rem frumentariam, signa, supplicia. In his autem ita se geret accusator, ut obiectis criminibus argumenta in promptu habeat, quibus singula probet. Concludat acriter, urgendo quod efficitur. Tabulis, decretis, testibus, si possit, confirmet. Tum in singulis ita commoretur, ut paulum digressus a proposito commoueat iudices, idque cum in confirmatione tractanda; tum in reliqua oratione faciat, sed maxime in peroratione. Exempla multa ab ipso in Verre expressa sunt. Itaque in Laetianio crimine exposita re ita proponit. Quero ex te, circūfessus ne sis Lampaci. Deinde concludit, Cum igitur quae causa illius tumultus fuerit, testes a nobis produci dixerint, ipse taceat: non ne causam hanc quam nos proposuimus, tum illorum testimonia, tum istius taciturnitas confirmat? Deinde commoratur eodem, et instigat iudices, Huic homini parctis igitur iudices? & quae sequuntur, Act. 3. Quasi hasta in manu.) Similitudo a pugnantibus, quibus tela suppeditantur: ut apud Verg. Suggere tela mihi. Sumenda principia.) Haec igitur principijs opus est ad placandum animum trati iudicis. Narrationes amputandae sunt, hoc est, circūcidendae; ablatis ijs quae contra nos sunt, aut si totae nocent, relinquendae: de quo diligenter praecipit Fab. Firmamenta ad.) Firmamenta proprie sunt accusatoris, sed defensoris etiam firmissimae rationes firmamenta appellantur: quae si desint in causa, nulla est controuersia. Itaque contra Milonem firmamenta sunt, lex Cornelia, decreta senatus, rogatio Pöpeij. Pro defensione eiusdem insidia Clodij, reip. uilitas. Haec autem per se diluenda sunt, aut obscuranda; aut digressionibus obrueda. Diluuntur quae ficta, aut falsa sunt. Ficta, ut Roscium filium exheredare uoluisse. Falsa, Oppianicum innocentem fuisse. Obscuratur quae dilui non possunt, atque adeo dubia et incerta esse demonstratur, ac penè nihil efficitur. Haec autem sunt uerisimilia, quae uel per se dubia sunt, ut sperasse aliquem impunitatem delicti: uel si certa sint, tamen non efficiuntur.

efficiunt quod intenditur, ut pecuniam in iudicio Oppianici uersatam fuisse. Hoc enim quamuis certū sit, tamen non confirmat crimen in Cluentio, cum etiam ab eo pecunia proficisci potuerit, sicut in eadem causa docet Cicero. Digressionibus obruantur, quæ nec di lui, nec obscurari possunt, sed compensantur opposita re aliqua uel in causam, uel in personam aduersarij, qua amplificata auertatur animus iudicis ab eo quod obiectum est, et in contrariam partem auferatur. Itaque ipse pro Murena auctoritatem Catonis, qua ualde premebatur reus, hilaritate orationis obruit, illud edo in Stoicos, et seueritatem iudicij risu dissoluendo. Pro Celio autem mentionem ueneri, quod Cælius in seruo expertus fuerat, discutit commiseratione Q. Metelli, cuius interitū deplorando, iudices a propostita re auertit. Immutandū est. Ut pro Milone, ubi consuetudo ante narrationē locatur: et pro Sylla, ubi extremo loco de uita dicitur. Vnū igitur genus. Sponte fufum, est simplex et rectū dicendi genus, cum unū quodq; si cut fert natura, semel et recto ordine dicitur, hoc modo. Cn. Pompeius paucis diebus piratas toto mari expulit. Versum, est immutatū tractatione oratoria, et latius angustius ue dictū, quam fert sermonis natura. aut etiā ordine ipso commutatū: ut, Cn. Pompeius lumen et decus Ro. imperij, predones maritimos, hostes omnium genitū, non longo difficultiq; bello, sed sexaginta dierū spacio uicit, expulit, prostravit, nō ex una aliqua regione orā ue maritima, sed ex omnibus portibus, fretis, insulis, terris, littoribus, quantum a Gadibus fretisq; Herculeo, per ingentē mediterranei maris tractū, usq; ad intimas Ciliciæ angustias porrectū est. hos inquam maritimos latrones, omnium portuum littorumq; uectores, subegit, domuit, expugnauit uictor gentiū, populi Ro. lumē et gloria Cn. Pompeius. Vtrunq; genus cōstat proprijs, trāslatis, priscis, nouatis uerbis: et in utroq; numerus inest ex pedibus et temporū interval- lis, sed in conuersa oratione etiam numerus conficitur ex ordine et cōcinnitate uerborum, de quo suo loco admonebimus. Illud ignorandū nō est, hæc quāuis præceptis distincta sint, tamē opere ipso misceri, et cōfundi plerūq; in unum corpus elocutionis, ut sponte quidem fusa oratio separata esse possit. quales sunt epistole ipsius, et inuectiua in Sallustiu: conuersa nunquā ferē extra spōte fufam reperitur. Prima uis est in simplicib. uerbis. Vtrūq; genus et simplicib. et cōiunctis uerbis cōstare dicit: sed i. simplicia, deinde cōiuncta consideranda sunt. Quæ significata sunt, et c.) Significata sensu dicit, quæ p se cognita sunt loquentibus nō ab oratore pfecta, qualia sunt prima ac ppria rerū uocabula, quæ sensu primæ impositionis, uel eo qui in locū eius successit, cōstant, siue ea primitiua sint apud Grammaticos, siue deriuatiua, cū utroq; genere primū loquentes usi sint. Hæc inquam significata, hoc est, notificata sunt loquentibus nō industria oratoris, sed suo pte

sensu, ex quo per se nata quodammodo, et originē a se- ipsis traxisse uidentur. Reperta aut. sunt facta ex illis per industria oratoris, qui ea sibi fabricat quotidie, tū significandi, tum ornandi causa. ut uerbi gratia, urbs, rus, ager, ago, rusticus, agrestis, natiua sunt, quia sic dicta primū, et a loquentibus primo sensu accepta. reperta aut. urbanus et urbanitas, et poribus Ciceronis, nunc etiam suburbanitas, et perurbanus, subagrestis, subrusticus, peragrestis, quæ significandi causa facta sunt, et tum flexione, tum adiunctione nouata. Illud ignorandū non est, nō omnia nouata quondā, nūc etiā noua et oratoria esse, sed multa ex his cōmuni et uulgaria facta, quæ etiā obsoleta, ut fauor, agricola, urbanus, noua quondā, postea usitata, ut etiā in locū nati uerū successisse uideantur. At multa quæ sunt in Apuleio, et apud alios quosdā nouata, quæ uis recentiora sint, tamē nemo ferē postea libetē usus est: ut unā et orta fuisse, et cōsensu loquentiū interijisse uideantur. Et nouata aut similitudine. Similitudo hic est, quæ Græci ἀναλογία uocant, cum uerbū aliquid ad similitudinē alterius effingitur: ut, Et picis in morē ad digitos lentescit habendo, et, Ignescunt iræ. et apud Horatium, Lætis iuuenescit herbis, quæ sunt sicut feruescit. Et in nominibus, perspicientia apud Ciceronē, sicut sapientia: fratricida, sororicida, sicut parricida: et milito apud Casarem, sicut Gnato: obsequiū apud Terent. sicut colloquiū, quorum illud adhuc nouum est, quia rarius, alterum usitatu. sicut et parricida usitatum: fratricida, sororicida, noua. Verbi enim nouitas non tam ex tempore, quam ex usu spectanda est, quæ penes arbitriū est, et uis, et norma loquendi. Aut imitatione. Imitatio est, cum in effingendo uerborei naturam imitamur, quam Græci ἰσομετροποιία uocant, ut hincire, balare, clamorq; uirum clangorq; tubarum, et tarantara ex Ennio apud Virgilium. Sic bombos, fremitus, stridores, tumultus dicimus, quorum primum adhuc nouum est, cætera usitata. Bombarda etiam nostro ferē nata seculo, et campana multo antē audita, ex eadem origine nomen habent. Aut inflexione. Hæc inclinatio uerbi est, siue deriuatio, non quod omnis deriuatio noua sit, aut quondā fuerit, sed quod inflectendo uerbum, atque aliud ex alio deriuando, nouum facere liceat. id quod tunc denique fit, cum inflectendo ab usitata forma recedimus, ut beatitas pro beatitudine, necessitudo apud Sallustium pro necessitate; moestitudo et moestitia pro moerore, plangor pro planctu; sanctimonia pro sanctitate, curatura pro cura apud Terentium, et apud Ouidium curatura pro curuitate, quæ duo etiam ἀναλογία dicta sunt, sicut cultura. Etenim in his quoque analogia seruanda est. Sed hoc interest, quod hic natiū uel factū uerbum nouē inflectitur sine mutato: analogia prorsus nouum facit, ad natiui similitudinem. Sic in uerbis: assentior est pro assentio, reuertor

reuertor pro reuerto, quæ iam usu recepta sunt: itē, populatq; ingentem farris aceruum, pro populatur, multaq; alia. Et in aduerbijs, singulatum, singulate, casim, membratim, circumscriptim, et membratē, circumscriptē: in quibus utrum nouius sit, haud facile dixeris, cum utrisq; utatur Cicero, sed puto in pō- uis sequendam esse. Fit etiam in casibus nominum, ut penus huius penus, et peni, et penoris: itē huius fici et ficus, ficis pluraliter et ficibus, quæ aliquando nouē inflexa fuerunt, nunc indifferenter utimur. Et in uerbis parsi, pepercit, a parco: explicui et explicui, item liui et leui a lino: sanxi, sancui, a sancio: omnia haud dubiē nouata aliquando cōmoditatis causa, sed pariter ferē in usu relicta. Hodie casus nouare non licet. quædam de integro uerba libet nouitatis uel utilitatis gratia, sed id quoq; parce, ne noui sermonis authores esse uideamur. Aut adiunctione. Adiunctione nouantur uerba, cum alijs adiungendis proceduntur noua, ut expectorare, et uersutiloqua malitia, quæ ponuntur a Cicero in tertio de Oratore. Item ignipotens, armipotens, et undisonum, horrisonum mare, quæ poetica sunt omnia. Oratoria autem, circumretitū, interclusum, contrucidatum, compransores, collusores, combibones, administrari libidinum, percrepare, perfrenare, personare, perpusillus, gradiloquus, infinitaq; alia, quæ adhuc sunt noua. Atq; etiam est hæc distinctio. Prior diuisio ad originem uerborum, hæc ad qualitatem eorum pertinet. Qualitas enim est tū in natura eorum, quatenus auribus accidunt: tū in tractatione, quæ est in usu oratoris. Consonantiora igitur sunt uocaliora, hoc est, acutius, clarius, melius sonantia, non singula tantū, sed etiam cōiuncta, quod in uocalibus syllabarumq; natura positū est. V enim et I, cū certis literis acutius sonant: a, et o, præsertim longæ, grauius: e uero lenitate quandā et temperamentū habet. Sed hæc mutantur aliarum literarū accessione, et cū uocales breues aut longæ fiunt. Ergo, Oculis micat acribus ignis, et, Dulces ante omnia Musæ, acuta et cōsonantia sunt. Ductores Danaum, In tuis illis immanibus poculis, grauias et magis plena. Lenia aut et tēperata. Nisæq; Spiog; Thaliaq; Cymodoceq; Cesariē effusa nitidā p candida colla. Contraria his sunt obtusa sono, quæ fiunt uocalibus cōiunctibus, ut Vacca æneæ. Exilia, et Exiguus mus. Aspera, ut Stabat acerba fremens, Hæc te la cerat, hæc te cruentat oratio. Itaq; in hoc uersu, Stabat acerba fremens maternis seuius in armis, priora aspera sunt et irato cōuenientia, posteriora sonantia et iucūda, quibus pulchritudo in armis exprimitur. Tractatione autem, et cætera. Tractatione uerba differunt, quibus orator aliter atq; aliter utitur. Itaque fit aliud quodammodo et aliud genus uerborum. Utitur autem modo proprie uer-

bo aliquo, modo addit ad nomen quod per se poni poterat: modo profert nouum, aut priscum reuocat: modo quod proprium erat, modificat ratione aliqua, et in aliū sensum inflectit. Itaq; quinq; sūt genera, propriū, additū ad nomen, nouum, priscum, modificatum. Propria sunt, ut imperator uincit, luget agricola. Addita ad nomen, quæ uocantur ἀνιδετα, ut fortis imperator, bonus agricola: quæ etiam per se ponuntur, ut Fortes creantur fortib. et bonis. Noua, id est, nup nata, uel certe nondū frequentata loquentibus, quibus nouē utimur, ut Lucifugus, agripeta, rucicola. Agricola autem quamuis nouatum sit, tamen nouum non est, quia postea usitatum. Aliud est enim nouum, aliud nouatum esse, sicut supra admonui: cū hoc sit originis, illud usus et tractationis. Itaq; nouata sunt apud Ciceronē, fratricida, sororicida, quæ et noua, quia rarior eorum usus. At parricida, nouatū quidem est, nouum dicere non possis, quia loquentibus et fuit postea in usu, et hodie est per uulgatum. Prisca, nouis sunt contraria, ut quæ ueteribus fuerunt in usu, et usq; inde repetuntur: ut, Illius ergo uenimus, et, Extaq; saluos Porricit in fluctus. Et Cicero, Multam irrogat, actionem perduellionis intenderat. Et apud Liuium, Lex horrendi carminis erat, duumiri perduellionem indicant, caput obnubito, infelici arbori suspēdito, uerberato intra pomeriū, uel extrā. Modificata, trāslata sunt secundū Aristot. cū uerbū a proprio in aliū sensum inflectitur. Itaque μεταφορὰς ille uocat. Cicero hic modificationem, quem alij τρέσις appellat. Quinq; eius modos ponit Cicero per translationem, quam proprie metaphora uocant: per immutationem, per abusionem, per obsurationem, per amplificationem. Trāslatio est, cū per similitudinem sensus uerbi inflectitur, uel necessitatis causa, ut Gemmant in palmite uites: uel significandi, ut Si telum manu fugit: uel ornandi, Magno inflammatus amore. Sub hæc etiam allegoria comprehenditur, quæ est perpetua quædam metaphora, ut Nauim perforare in qua ipse nauiges, id est, rempublicam perdere in qua ciuis sis. Hæc si obscurior est, ἀνίμα uocatur. Immutatio μετανομία est apud gramaticos, apud Rhetores ἀπαλλαγὴ, cū citra similitudinē ex propinquo uerbū immutatur, ut Dissiliit mucro, ferrum in manu est Lucretia: et cum Cererem pro frugibus, Bacchum pro uino dicimus. Abusionem κατάχρησις uocant Græci, ut Sperare pro timere, apud poetam: parricida pro fratris interfectore: piscina in qua lauamus, etiamsi careat piscibus: o mea semper frustra auguria, pro predictionibus in republica. et, Augurijs agimur diuim, pro oraculis. Obscuratio in ijs est, quæ ἀνίμα uocantur: ut, Dic quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo: Tris pateat coeli spacium non amplius ulnas? et quæ sequuntur. Fit, ut

ut placet Aristoteli, cum res minimè inter se conueniunt, ut terram aliquam esse, nec amplius ibi cœlum quam tres ulnas patere. Itaque inflectantur uerba, sed citra similitudinem. Alij uocant ænigma, omnem obscuram translationem, qualia sunt illa Pythagorica: Ignem gladio ne fodiās, Abstinentium ab ijs quibus atra est cauda, Contra solem meiendum non esse, A fabis abstinentium. Amplificamus bisariam, uel incredibiliter tollendo rem, quam ὑπερβολὴ uocat, ut, Saxa uoce respondent, bestia cantu flectuntur. et pro Marcello, Parietes me diuisidius tibi gratias agere gestiunt. Et in Antonium, Quæ Charybdis tam uorax? et quæ sequuntur. Vel mirabilius quam consuetudo patitur, ornando, sed non supra fidem, ut de Pompeio, cuius in uiri uita nitebatur salus ciuitatis. Et de eodem. Qui ea uirtute ac sapientia est, ut ea semper potuerit, quæ nemo præter illum. Non enim hæc ipsa uera sunt, sed tamen magna intelliguntur, neq; ea impossibilia, sed sic dicitur humanitate quadam principis uiri ornandi gratia. Qui putat figurarum sententiarum hic comprehendere, multum fallitur, sicut res ipsa indicat. Numeri quidam sunt in coniunctione seruandi. De structura orationis loquitur, quæ pedibus constat: sed ita, ne uersus efficiatur, neue aut longius procurrat oratio, aut breuius subsistat, de quo diligentissime in Bruto disputatur. Consecutio, est congruitas orationis: cui opponitur solcismus, sicut barbarismus latinæ in simplicibus uerbis. Sunt enim hæc uitia, alterum inconsequens, alterum illatimæ orationis. Communia simplicium coniunctorumq; uerborum sunt, et cætera. Communia dicit non in altero tantum, sed in utroq; genere uerborum. Lumina, ornamenta elocutionis appellat, quæ eminent in dicendo, et insignè oratione efficiunt. Multa enim uerborum sententiarumq; figura in his quinq; comprehenduntur. Itaq; tria illa, sublimè, mediū, subtile, magna ornatus partē hinc ducent, cum in sublimi genere, illustri: in medio, suauiter in sublimi, dilucida et breui et probabili oratione utantur. Dilucidum fit usitatis uerbis. Usitata uerba sunt, quibus utuntur omnes. Propria, sua rerum uocabula, non translata. Disposita, structa recto ordine, non perturbata, nec longè traiecta. Perturbata enim sunt,

Tris notus abreptas in saxa latentia torquet, Saxa uocat Itali, medijs quæ in fluctibus aras. Traiciuntur, quorum sententia longè suspenditur: ut Act. 7. Non argentū, non aurū, nō uestē. deinde longè post redditur, Est hic Stenius: et quæ sequuntur. Circūscriptio conclusa, periodus est, aptè finita sententia. Intermisio fit membrīs: concisio articulis, quibus utimur hoc modo, Tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum lūmen intrare? tu illarū ædiū dijs penatibus os illud importunissimum

possedere? quæ mēbratim dicta sunt. Deinde instituitur periodus duobus mēbris, Quā domū aliquando nemo aspicere poterat, nemo sine lachrymis præterire. Concluditur, Hac te in domo tam diu diuersari nō pudet? Et altera conclusio, In qua quamuis nihil sapias, tamen nihil potest tibi esse iucundū. Deinde cæsim dicitur, An tu illa uestibula, rostra, spolia, cū aspexisti? Iterū mēbratim: domum tuā te introire putas? Fieri non potest. Sequitur conclusio tū intermissa, tū cæsa: Quauis enim sine mente sis, ut es, tamen et te, et tua, et tuos nosti. Obscurū autē. Obscurū dilucido contrariū est, quare ei subijcitur. Longitudo orationis est in hyperbatis, quibus suspenditur sententia, traiectis longè uerbis: ut, Non argentū, nō aurum, non uestem, ut supra. Contrafactio fraudat intellectum auditoris, ambiguitas distrabit, inflexio et immutatio obscurant sensum orationis. Contrafactum genus notatur ab Horat. Breuis esse laboro, Obscurus fio. Ambiguum est, Aio te Acacida Romanos uincere posse. Inflexum, hoc est translātū: ut, Vxorē Antonij populo Ro. pensionem tertiam debere. Immutatū: ut, Periuæ mœnia Troiæ, ppter Lao medontem, qui Neptuno et Apollini promissa non soluit. Breuitas autē conficitur simplicibus uerbis. Breue genus dicendi fit, cum amputatis non necessarijs uerbis, soli perspicuitati seruitur, quod τὸ σὺντομὸν appellatur. qualis fuit uetus Atticorū dictio, quam expressit Sallustius, et quo genere ipse in narrationibus ferè et in disputationibus subtilioribus usus est. Sed est et alterum genus uelociter ponendi rem: ut, Veni, uidi, uici. Effertur, imus, in ignē posita est, fletur, quam βραχυλογία uocant. Vtrunq; oratoris est propriū, et hoc priori adiungitur, cū in cōuerso genere dicēdi asūpta uerba remouentur, nō fit hoc genus, sed uerba breui cōmutantur, sicut infra docebitur. Probabile genus orationis est, et c. Probabile, id est, credibile, non argumentis, sed ipso genere elocutionis, quod in uerbis positum est. Non nimis comptum et expoliturum est, quod caret eo ornatu, qui ad uoluptatem aurium adhibetur, qualis demonstratiui generis proprius est, ut ex contrarijs pariter relatis, duplicatis uerbis, iteratis, cōparibus, similiter desinentibus, agnominatis, quæ paulò post explanabimus. Authoritas et pondus est in uerbis, quæ significant grauitatē, sanctitatē, prudentiā dicentis: ut, Quò uobis mentes, quondā quæ stare solebant. Ane hac præcipiti sese flexere ruina? Et Cic. Quæ malū est ista uolūtaria seruitus, fuerit aliqua necessaria. Et pro Sex. Rosc. Quid tā est commune, quā spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus electis, et quæ sequuntur de parricidarū supplicio. Itē illa pro Cluentio. Vxor generi, uerca filij, filia pellex. Sententia grauis est, Mortem nec forti uiro turpē, nec immaturā consulari accide-

re

re posse. Aptā opinionem hominū et moribus, Fecerūt seruū Milonis quod quisq; in tali re seruos suos facere uoluisset. Item, Oderunt quem metuunt, Nihil est quod pecunia expugnari non possit. Illustris oratio est, si et uerba. Illustris est, quo res penè sentitur, atq; ante oculos constituitur. ut in Verrem. Ipse inflamatus scelere et furore in forū uenit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat. Expectabant omnes quò tandem progressurus, aut quid nam acturus esset, cum repente hominem proripi, atq; in foro medio nudari, ac deligari, et uirgas expediri iubet: et quæ sequuntur. Verba grauitate delecta sunt, quæ uim et aduocant habent, ut scelere et furore, et crudelitas eminebat: item proripi, deligari. quæ omnia grauiora sunt, quā si iratū Verrē, hominē productū et ligatū diceret. Translata, ut inflamatus scelere, ardebat oculi. Superlata, quæ fidem excedunt. ut in Antonij, Is frustis esculentis, uimū redolentibus totum tribunal impleuit. Ad nomen adiuncta, ut hæc ipsa, Frustis esculentis, uinum redolentibus: quæ euidētia sunt, quā si frustis tantum dixisset. Duplicata: ut, Aspice aspice iudices squalorem, sordesq; sororum. Idem significatiua: ut, Hæc tanta uirtus expelletur, exterminabitur, eijcetur: Abijt, excessit, euasit, erupit: quæ non solū demonstrant rē, sed etiā uim afferunt orationi. Ab actione ipsa, atq; ab imitatione rerū non abhorrent: ut in Verrem. Inter dolorē, crepitemq; plagarū, in quibus uerba ipsa sonare uidentur. Et apud Virg. Sonat icta bipennibus. Item, turris illa cadens: Ea lapsa repente ruinam Cū sonitu trahit: quæ simili sensu aures ferūt, et corā geri uidentur. Ergo hoc totū genus uerborū non mentē tantū, sed etiā sensus mouet, et maxime oculos, qui sunt cæteris acriores. utunturq; eo præclare cū poetæ, tū oratores, et quicunq; res gestas describunt. Suaue autē genus. Hoc genere maxime utitur in laudando, sicut in contendendo illustri. Sed sicut laudatio frequenter in cætera quoq; genera incidit, ita et suauitas in eisde uersatur, nepe in deliberationibus, et iudicijs. Itaq; in his etiā suauitatis exempla multa, et insignia, obseruare licebit. Elegantiā est leniū ac nitidorū uerborū, iucunditas sonantiū, quæ supra notata sunt. Lenia enim sunt: ut, Nisæe, Spioq; Thaliāq; Cymodoceq; Casariem effusse nitidā, per candida colla. Sonantia et iucunda, Dulces antè omnia Musæ: et, Os humerosq; deo similis. Itē illa pro Marcello, Tantā enim mansuetudinē, tā inusitatā, inauditamq; clementiam, tantū in summa potestate rerū omnium modū, tā deniq; incredibilem sapientiā, ac penè diuinā, tacitus nullo modo præterire possum: quæ non solū per se iucunda, sed apta etiā, et molliter iuncta sunt. Asperos enim concursus habent, sola mihi tales casus Cassandra canebat, et Baccha premunt. Hiantia sunt, cū uocales cōcurrūt, uel cū eisde in litera, ut Aëria aues, tantū au-

dent. Itaq; altera eliditur apud poetās, ut Multū illē et terris: Circūscripta oratio, est periodica, quæ nō lōgō anfractu circūducēda est, ne lædat spiritū oratoris, et hoc ipso auditori molestā sit. Similitudinē habet agnominata uerba: quā παρὰ νομομασίαν uocat: ut, non ex urbe emissus, sed in urbē immisus: ex oratore arator factus: in gremijs meretricū mentū mentēq; deponere. Item similiter desinentia et cadentia: ut, Abijt, excessit, euasit, erupit: Omnia audiētī, magna metuētī, nōnulla etiā credenti. hæc ἰσοπέδιον illa ἰσοπέδιον, et c. uocant. Aequalitatē habet, quæ in mēbris sunt cōparia, ἰσόνομα dicuntur: ut, Non minus nūc in iudicio cederet Sexti Ebutij impudentiæ, quā tū in ui faciendā cedit audaciæ. Itē, Domus tibi deerat? at habebas. pecunia supererat? at egebas. Similitudo enim in uoce est, æqualitas in numero uerborū. Contraria crebro sumpta, et pariter respondentia, sunt in antithetis: ut, Est hæc non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, uerū ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus: ad quā nō docti, sed facti: nō instituti, sed imbuti sumus. Relata ad idē uerbu: ut, Vicit pudorē libido, timorē audacia, rationē amētia, quā σύμμα γράμματι, author ad Herenn. adiunctionē uocat. Geminata atq; duplicata penè eadē sunt. Geminata tamē, Me me adsum q feci, Tu tu Antoni: et, Iā iā minime miror. Duplicata: Occidi occidi, Confiteretur cōfiteretur in quā: ut hæc pluriū syllabarū sint, illa dissyllaba. Iterata sunt, ex uteruallo repetita: ut, Nihil ne te nocturnū præsidū palatij, nihil urbis uigilia, nihil timor populū. in Catili. Copulata: ut, Et nomen pacis dulce est, et res ipsa salutaris. Itē illa, Nisæe, Spioq; Thaliāq; Cymodoceq;. Dissoluta: Expelletur, exterminabitur, eijcetur: Vestibula, rostra, spolia. Inuisum est, non antè oculis usurpatū. In quo in priuat, non auget: sicut in inuideo. Itaq; uerbo usitato nouē utitur. Inuisum igitur est, elephasos uel leones ad currū iūctos fuisse: inauditū, socrū expulsā filia genero nupsisse: nouū, Antonij nuper Brunusij centuriones occidisse. Motū aliquē miscet oratio, quæ unā cū re affectū significat: ut, illi me comitē et cōsanguinitate propinquū, Pauper in arma patet primis huc misit ab annis. Et, Cui me moribundā deseris hospes? Hoc quoniā solū nomen de coniuge restat. Et ipse in Verrē: Grandis natu parens adductus ad supplicium, ex altera parte filius. Flebat uterq; non de suo supplicio, sed pater de filij morte, de patris filius. Itē Terentius: Filiū habeo, ab quid dixi habere me? immo habui Chreme. Fit enim frequenter, non solū cū propriè hoc agimus, sed etiā cū arguimur uel narramus. Amabiles mores exprimuntur ex animo humano ac liberali, non cum hæc dicuntur uerbis, sed cū ultro ex oratione intelliguntur: ut, Patria, quæ mihi uita ipsa charior est: in Cat. Et in Antonium: Hæreditatem negasti mihi uenire. Vti-

Ec 2. hidiit

nam hoc tuū crimen uerum esset, plures amici mei et necessarij uiuerent. Et pro Milone. Qui possum putare me restitutum, si distrahor ab ijs per quos sum restitutus: Sed ubiq; exempla occurrunt. Inflexio sermonis supra declarata est, cū de simplicib; uerbis loqueremur. Fit enim, cū admirabilius aliqd, quā patitur sermonis consuetudo, ornamus: idq; uel augendi alterius causa, ut P. Lentulus deus ac parens uite nostrae: uel sui minuendū, ut Ad me unū hominem fractū ac dissipatū restituendū uenirent. Fractū & dissipatū dicit, exiliū suū significās, in Senat. post reddit. suū. Hæc præcepta consilio moderanda sunt, ne uel obscurent orationē, uel minus probabile efficiant, si omnia suauitatis momenta sine delectu consecemur. Itaq; adhibendū est iudiciū, et nō solū uoluptati, sed etiā utilitati seruiendū. Reliquum est igitur ut dicas. Quæ sit sponte fusa, quæ conuersa oratio, supra dictū est. ubi illud etiam admonuimus, sponte fusa separatē fieri, conuersam nunquam extra illam, sed contexti cum eadem, & misceri in unum corpus elocutionis. Non enim idcirco conuersa dicitur, & omnibus in uerbis, totoq; cursu dicendi mutata sit: sed cū natura omnis simplex & recta sit oratio, hæc ipsa tunc conuersa dicitur, cum artificio dicendi, modo dilatatur ex uerbo aliquo, modo rursus ad naturā & ad simplicē dicendi formā reuocatur. Vt aut ex uerbo dilatatur. Ergo omnis simpliciu uerborū conuersio in dilatando & contrahendo posita est, non quod dilatatio omnis & contractio uertat orationem: sed cū hæc sunt uerbis, non rebus in dicendo, hoc est, cū uerborū, non rerū gratia adhibentur, uersanturq; in eloquendi non inueniendi ratione. Oratoriae enim facultatis est, rē quamuis modo latē, modo angustiē dicere, & cōmutare uerba, præsertim in magno & ornato genere dicendi, ut nō solū uberior ac speciosius dicantur ea quæ ornata sunt, sed augeatur etiam uoluptas auditoris, et magna atq; affluens oratio admirabilior efficiatur. Cū aut propriū, aut idem significans. Quæ sint propria, quæ facta uerba, supra dictum est: Idē significans intelligitur, quod loco proprii positū tantundem ualet: ut Tbalamo quæ fixa reliquit Impius, pro Aenea. Sic cōsul, imperator, dictator, pro Cæsare: Sector Pompeij, pro Antonio: iam ne sentis bellua, nūc aude ò furia, pro Pisonē: quæ per antonomasiam & translationem dicta sunt. Hæc in plura deducuntur dupliciter, uel idē dicendo cōmutatis uerbis, uel eadem de re. Idē dicitur definiendo, interpretando, attollendo, multiplicando, idq; tum simplicibus, tum coniuuctis uerbis. Definitio intelligitur quæuis rei uel personæ descriptio, quæ quid latius, quā uerbo, exprimitur. Ea additur uerbo, uel etiā in locū eius assumitur, tū simplex, tū frequens & conglobata. Simplex, ut Cn. Pōp. lumen & decus pop. Romani. P. Lentulus deus ac parens uite nostræ. Ille gurgis atq; heluo, natus

abdomini suo, non laudi atq; gloriæ: pro Gabinio. ubi in locū uerbi definitio subijcitur. Frequens et conglobata est: P. Lentulus ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor uestra uoluntatis, patronus illius publici consilij, restitutor salutis meæ. Itē, Verres ille uetus proditor consulis, translator quæsturæ, auersor pecuniæ publicæ. Et de curia incensa in funere Clodij: Vidimus templū sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilij publici, caput urbis, aram sociorū, portum omnium gentium, sedem ab uniuerso pop. Romano concessam uni ordini, inflāmari, excindi, funestari. Interpretationē uocamus, cū id quod semel dictum est, uerbis idem ualentibus, aut etiā eundē sensum efficientibus iteratur. Quod fit tū singulis, tum coniuuctis uerbis. Singulis hoc modo, ut in Verrem. Tibi fauebo, te inquam adiuuabo. Quid cum ignes ardentēq; laminæ admouebantur? Si te illius acerba imploratio, & uox miserabilis non inhiibat. Item, Hic locus unus est, hic portus, hæc arx, hæc ara sociorū. Coniuuctis. Hæc se commemoratione ciuitatis omnia uerba depulsurū, cruciatūq; à corpore deicturū arbitrabatur. ead. Act. 7. Item Rēpub. radicē tu euertisti, ciuitatem funditus deleuisti: quam propriē interpretationē uocat author ad Herenniu, eodemq; exemplo utitur. Nos uerbu latius extendimus, atq; hæc etiā interpretationem uocamus. Verres ne tibi tanti fuit, ut eius libidinē hominū innocentū sanguine lūi uelles? idcirco ne exercitum atq; hostē relinquebas, ut tua uel crudelitate istius hominis improbiissimi pericula subleuares? Itē, Philip. 3. Qui nisi in hac repub. natus esset, Rēpub. scelere Antonij nullā haberemus: sic enim perspicio, sic iudico, nisi unus adolescens illius furentis impetus crudelissimi conatus cohibuisset, rēpub. funditus interitura fuisse. Et Phil. 2. Tu ingredi in illā domū ausus es? tu illud sanctissimū limen intrare? tu illarū adū dijs pœnatibus os illud importunissimū ostendere? quo in loco duorū uerborū ter cōmutatio facta est inueniendo, cū in priori interpretatio affirmauerit. Attollendo cōmutantur uerba, cū assumuntur grauiora in eandē rē, & maxime gradatim ascendunt. Itaq; fit collatione uerborū, correctione, & gradatione. Collatione: Non furē, sed ereptorē, non adulterū, sed expugnatōrē pudicitia, non sacrilegū, sed hostem sacrorum religionūq; non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuium sociorūq; in uestrū iudiciū adduximus: ubi leuiora grauioribus cōmutantur. Correctione, Quas ille leges, si modō leges nominandæ sunt, ac non faces urbis & pestis Reipub. item, Cuius aut, qui in eo numero fuisset, nomen oculatū? oculatū dico, cuius non statim diuulgatum? Et in Verrem: O clementiā populi Romani, seu potius patientiā mirā ac singularē. Gradatione: Abijt, excessit, euasit, erupit. Itē inflāmari, excindi, funestari: quæ simplicia & absoluta sunt. Suspensa

autem

autem & postea conclusa: Si quis rex, si qua ciuitas exterarum gentium, si qua natio fecisset aliquid in ciuem Romanū, non ne publicē iudicarem? non ne bello persequeremur? possemus hanc iniuriam ignominiamq; nominis Rom. inultam impunitamq; dimittere? in quibus posteriorib; interpretatio est, in prioribus incrementū. Quod sequitur, pluribus gradibus ascendit. Si hæc non ad ciues Rom. non ad aliquos amicos nostræ ciuitatis, non ad eos qui populi Rom. nomen audissent, si non ad homines, uerum ad bestias, aut etiam ut longius progrediar, si in aliqua deserta solitudine ad saxa & ad scopulos hæc conquiri & deplorare uellem, tamen omnia muta atq; inanima tanta, & tam indigna rerum atrocitate cōmouerentur: quæ omnia in altum excurrunt. Sed ab inferiori etiam repetuntur: ut, Facinus est uincire ciuem Rom. scelus uerberare, propē paricidium necare, quid dicam in crucem tollere? Et in Verre: Scelus est accipere ab reo, quanto magis ob accusatore? quanto etiam sceleratius ab utroq;? Quomodo etiā exaggerantur quæ in re, non in uerbis posita sunt: ut in Antonium: Sororem tuam eiecisti, alia cōditione quæ sita & ante perspecta. non est satis, probri infimulasti pudicissimam fœminam, quid est quod addi possit? contentus eo non fuisti, frequentissimo senatu Calend. Ian. sedente patruo tuo, hanc tibi esse cū Dolabella odij causam ausus es dicere, quod ab eo forori & uxori tuæ stuprum oblatum esse comperisses. quis interpretari potest impudentior ne, qui in senatu, &c. quæ non sunt huius loci, sed ad simplicem augēdi rationem pertinent: quia non uerbis assumptis, sed re ipsa attolluntur. Multiplicando cōmutatur oratio, cum non augendi, neq; interpretandi gratia assumuntur uerba, sed frequentantur in eo quod dicitur, ut non unum, sed multa esse uideantur. Fit tum idem ualentibus uerbis, tum diuersis, & ex his, alijs ut partibus totius, alijs adiunctis uel consequentibus, alijs ut penitus diuersis. Idem ualentia assumuntur quasi interpretando, ut pro Marcel. Tanta enim mansuetudinē, tā inusitatam inauditāq; clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam deniq; incredibilem sapientiam ac penē diuinam tacitus nullo modo præterire possum. quæ quamuis interpretari uidentur, tamen hoc non agitur, sed congeruntur multa in eandem rem, ut tot dici uideantur. Simile est pro Ligario: Quid enim Tubero tuus ille in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? quis erat sensus armorum tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? quam congeriē uocat Quintilianus, non rerum, sed uerborum multiplicationē. Assumptis partib; multiplicamus, hoc modo: Horum flagitorum ille uestigijs omnia munitipia, præfecturas, colonias, totam deniq; Italiam in

presit. Et in Pisonem: Oculi, supercilia, frons, uultus deniq; totus. Adiuncta sunt accidentia, uel quæ consequuntur rem aliquam: ut, Ego cedem, incendia, rapinas, uastitatem à tectis huius urbis, & à capitibus uestris depuli: pro coniurationis periculo: Sic e contrario, ubertatem agrorum, frugum copiam, ocium, tranquillitatem, iudicia, leges, pro pace dicimus, quod hæc eam consequantur. Diuersa congeruntur et commutant orationem, non cum in re sunt, sed cū multiplicandi causa assumuntur: ut, Quid est in Antonio præter libidinē, crudelitātē, petulantiam, audaciā? nihil est in eo ingenuū, nihil moderatū, nihil prudens, nihil pudicū. Et in Verre: Huius furta, rapinas, cupiditatē, crudelitātē, superbiā, scelus, audaciā imperatorijs laudibus tegere conaris? Quæ etiā in totidem alia distribui possunt: ut, Quas res luxuriosus in flagitijs, crudelitas in supplicijs, auaritia in rapinis, superbia in contumelijs efficere potuisset? Et in describendo: Personabant omnia uocibus ebriorum, natabant pauimenta uino, mæbant parietes, ingenui pueri cum meritorijs, scorta inter matres familiaris uersabatur. Ergo his quatuor modis, eandē rem cōmutatē dicimus. Quod si cui plures esse uidebuntur, sciat genera quatuor esse, species fortasse plures, quæ tamen eodem referuntur. Illud ignorandum non est, misceri hæc interim inter se, & unum genus in alterum cadere: ut, Tantæ ne Verres libidines tue erant, ut eas non prouinciæ pop. Rom. non exteræ nationes capere possent? Tu ne quod uideris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi id ad nutum tuum præsto fuerit, nisi libidini cupiditatēq; tuæ paruierit, immittentur homines? expugnabuntur domus? ciuitates non modò pacatæ, uerum etiam sociorū atq; amicorū ad uim atq; ad arma confugient, ut ab se atq; ab liberis suis legati populi Romani scelus atq; libidinē propulsare possint? Quæ comprehensiones duæ sunt, quarum posterioriorem interpretatur: sed incrementum interim, & rursus interpretatio, item congeries in eandem incidit. De eadem re cōmutatis uerbis dicitur, cum id quod simpliciter dici poterat, explanatur pluribus uerbis, & in hanc uel illam partem uersando dilatatur. Cōmorationem uocat Cicero in tertio de Orat. author ad Herennium expolitionem. Constat ratione, contrario, sententia, simili, exēplo, quæ cū in unū quasi corpus confruntur, id quod aliquando fit, non semper, tunc initio additur propositio, & conclusio in fine, qua totus locus absoluitur. Ratione fit hoc modo: Esti turpe est iudices pro fortissimo uiro dicere, incipientē timere, & quæ sequuntur. Deinde ratio, Hæc enim noua iudicij forma terret oculos, qui quocunq; inciderint, ueterē consuetudinē fori minime uident. Eadē interim duplicatur: ut, Me quē miseret parietum ipsorum, atq; tectorum. Ratio: Quid enim

Et

3

inquant

Quod sit significando eo, in quo controuersia est. ut pro Milone in fine exordij. Quamquam in hac causa iudices, T. Annij tribunatu. Si definias. Vt Act. 6. Venio nunc ad istius, quemadmodum ipse appellat, studium: ut amici eius, morbum et insaniam: ut Siculi, latrocinium: ego quo nomine appelle nescio, rem uobis proponam: et quae sequuntur. In quibus est generis definitio, per subiectarum partium enumerationem. Si diuidas. Vt statim pro Cluentio. Animaduerti iudices. et in Verrem act. 3. ante criminum expositionem. Vocant etiam diuisionem, cum ab eo, de quo conuenit, controuersia seiumgitur. ut pro Milone, non queri de facto, sed uter utri infidias fecerit. Aut magna. Vt pro Rabirio. Aut necessaria. Vt Philip. 7. Paruis de rebus, sed fortasse necessarijs consulimur. Coniuncta. Ad comune commodum uel periculum pertinentia, ut pro Rabirio. Sit aut hoc etiam in praecipis. Hoc genus extra causam est, ab occasione aliqua petitu. ut pro Murena, a coprecatione solenni, quae in comitijs fieri solebat: pro Milone, ab armato praesidio: pro Celio, a tempore. Quae tamen raro sola, sed cum officijs, laudibus, insectationibus personarum sumuntur. Et quae suo loco de amplificatione dicemus. Nemppe quo genere uerborum in amplificando utendum sit, de quo in peroratione dicetur. Si personis, si temporibus, si locis. Vt caedem a sicario nocte in deserto loco factam: uenenum ab uxore adultera in balneo datum. Si cuiusque facti et euenti causa. Exemplum ferè omnium istorum suppeditat narratio pro Milone. item uaria et multiplex in Verre, et pro Cluentio. Si testata dici. Testata, testibus cognita: ut Fauoniū, dictū Clodij de Milone ad Catonem detulisse. Si cum hominum opinione, autoritate, et c. coniuncta. Id est, si opinioni hominum, auctoritati, mori, legi, erunt consentanea. Si antiquitas. Id est, antiquitatis notitia. Si memoria. Superiorum temporum recordatio. Si orationis ueritas. Id est, uera dicendi consuetudo. Vitae fides. Id est, dictorum factorumque constantia. Quae habet admirationes. Quae efficit ut admiretur auditor, ut expectet exitum rei, isque inopinatus ponatur. Motus autem animorum habet narratio, quae significat in exponenda re, quomodo hic uel ille affectus fuerit, et interim inducit colloquia personarum, et dolentes, iratos, metuentes, letantes, cupientes exprimit. Hinc illa sunt in comœdijs. Quid ais? occidi, perij, miserum me, disrutior animi, o coelum, o terra, pro deum atque hominum fidem, mi Pamphile, euge Carime. Et apud Ciceronem. Tum uero illa egregia ac praecleara mater exultare letitia, ac triumphare gaudio coepit. Ille inflammatus scelere ac furore in forum uenit. Haerere homo, auersari, rubere. Tum appellat hilari uultu hominem Balbus, ut blan-

disimè potest, Quid tu, inquit, Pacete? Ecce tibi eiusmodi sortitio, Attendite exitum. Quid deinde, quid censetis? Furtum fortasse aut praedam expectatis aliquam: quorum plene sunt narrationes pro Cluentio, in Verrem, et in ceteris causis. In primo coniectura ualet, et c. Coniectura uerisimilibus et proprijs rerum notis constat. Definitio, genere et proprietate declaratur: saepe etiam communium frequentia, item contrarijs, dissimilibus, paribus, consequentibus, et interim descriptio adhibetur. Ratio, probatio est, non ad coniecturam, neque ad definitionem, sed simpliciter ad fidem accommodata. Sed haec omnia ex locis ducuntur, qui supra descripti sunt, tametsi alij alijs questionibus aptiores sint. Itaque singularium generum proprijs sunt loci. In uerisimilibus et proprijs. Verisimilia probabilia sunt. Propria rerum notae, signa certa ac necessaria: quae uel naturae sunt, ut fumus ignem significans: uel factis existunt, ut cicatrix ex uulnere. Verisimilia reperiuntur ex partibus. Ex partibus, hoc est, ijs quae in causa sunt, et in narrationem ueniunt. Haec ab alijs uocantur circumstantiae, ut quis, quid, cur, ubi, quando, quomodo. Ipse in ueteri Rhetorico, attributa personarum et negotiorum appellat. Omnis eorum materies in locis causarum, euentorum, coniunctorum uersatur, qui supra notati sunt. Exempla multa suppeditat causa Milonis, in qua est persona Clodij, seditiosi ac uiolenti hominis, inimici Milonis. Locus pugnae, Appia uia, ante fundum Clodij. Tempus, quo consulatu petebat Milo, praetura Clodij, pugna ante uesperam commissa. Facti consilium in Clodio, qui odit Milonem, sperauit commodum, noluit consulere fieri Milonem, sperauit impunitatem, armatus, expeditus fuit, comites delectos habuit. Euentus ante rem: iter Milonis necessarium, concio tribuni plebis eodem die habita, neglectaque a Clodio, senatus sero dimissus. Post caedem reditus Milonis in urbem, rumores contempti, dictorum factorumque constantia. Natura negotij, uis, caedes, infidiae, quae sunt inimica legibus, periculosa, iniusta, maximeque offensa in candidatis. Iam facta et euentus aut consilij sunt. Factis et euentis causae subiiciuntur, quae tum consilij sunt, tum imprudentiae. Consilij, ut telum misisse: imprudentiae, ut percussisse quem uolueris. Casus incertus euentus est, cuius causam ignoratur, ut si agrum fodiens thesaurum inuenias. Permissio in obliuione, errore, metu, cupiditate posita est, quoniam haec quoque imprudentibus nobis atque inuitis efficiunt: ut Icarus oblitus praecceptorum patris in mare decidit, errore Mutius obruncavit scribam pro rege: metu aliquis se hosti prodidit, fugit incautus, praecipitauit: cupiditate aurigandi Phaeton perijt. Ex his iam intelligitur, in imprudentia etiam necessitatem uersari, cum quid imprudenter commissum, quo minus eueniat, uitari non potest: ut si tormento emisso,

emisso, ferias quem nolueris: aut nauis conscensa iacteris tempestate, aut inito itinere fluuio intercludare. Rerum autem bonarum et malarum. Haec ad naturas rerum et negotiorum pertinent, sed posterius explicabuntur in deliberatiua quaestione. Est etiam genus argumentorum aliud. Hoc quoque genus factis adiunctum est, sed differt a ceteris, quod illa intellectu uel, hoc etiam sensu comprehenditur, ut quae oculis, auribus, ceterisque sensibus in facto ipso, uel ante, uel post percipiuntur. Ea proprie signa uocantur, ut telum et cruor signa caedis, fumus ignis, cicatrix uulneris, dictum Clodij, Milonem triduo periturum esse, signum futurarum infidiarum, quod caedem antecessit.

Multum tamen cum sunt coaceruata, proficiunt. Vt pro Milone: Video adhuc constare omnia iudices, Miloni etiam utile fuisse Clodium uiuere, illi ad ea quae concupierat optatissimum interitum Milonis, et quae sequuntur. Item pro Sex. Roscio. Quid si accedit eodem ut tenuis antea fueris? quid si ut avarus? quid si ut audax? quid si ut illius qui occisus est inimicus? Atque in his uerisimilibus insunt. Ea intelligit, quae paulo ante ex facti uestigijs sumi dixit, nempe signa propria ac necessaria, ut cicatrix uulneris, lac concepti foetus, ruinae portarum stans quondam urbis. Haec enim quamuis orientur ex factis, et idcirco comuni nomine uerisimilia appellantur, tamen quia re ipsa uerisimilia non sunt, sed propriae ac certae rerum notae, idcirco eximuntur de numero, et ad diuersum genus, quod in prima diuisione seruatum fuit, referuntur. Maximam autem facit fidem. Exemplum est, ut Antonium centuriones Brundisij in conspectu uxoris occidisse, ergo inimicis suis Romae parsurum non esse. Similitudo pro Cluentio: Iam hoc ignoratis iudices, ut etiam bestiae fame dominante plerumque, ad eum locum ubi pastae aliquando sint, reuertantur? Deinde adiungit exemplum de iudicio honorum Saffini Aetellae, quod cum Stalenus corrumptum susceperat, pecunia suppesserit. Eiusdem generis est pro Sestio, ubi nocendi facultas etiam in ignauis magistratibus ostenditur: Sed ita est iudices, ut si gladium paruo puero, aut si imbecillo seni, aut debili dederis, ipse impetu suo nemini noceat: sin ad nudum uel fortissimi uiri corpus accesserit, possit acie ipsa uel ferri uiribus uulnerare: ita cum hominibus eneruatis atque exanguibus consulatus tanquam gladius esset datus, qui per se pungere neminem unquam potuissent, hi summi imperij nomine armati Rempublicam dauerunt. Fabula, est res ficta, nec uerisimilis, ad mores pertinens, ut apologi Aesopi. Hoc genere saepe utitur Horatius, nam in Ciceroe non occurrit. ut Epistolarum libro primo:

Quod si me populus Romanus forte roget, cur Non ut porticibus, sic iudicij fruar ipsidem: Aegrotu uulpes quondam quod cauta leoni Respondit, referam, quia me uestigia terrent

Omnia te aduersum spectantia, nulla retrosum. Quibus uerbis negat se civilibus rebus implicari uelle, quod multi in ijs perierint: facit credibile a fabula Eiusdem generis est dissidium illud membrorum apud Liuium, in oratione Menenij Agrippae, qui plebem dissidentem a patribus, et in monte sacro sedentem, collatione fabulosa ad concordiam reuocauit. Quid definitionis, quae ratio est? Definitionem intelligit quaestionem. Quid est, quae definiendo explicatur. ut cum quaeritur quid sit sacrilegium, quid maiestas, quomodo utrumque definiendum, ut sit ne sacrilegium surreptio pecuniae de loco sacro, an aliter definiendum sit. Ea declaratur genere et proprietate, quam differentiam uocat Aristoteles: ut, Rhetorica est bene dicendi scientia. Sed cum proprietas deest, utimur communium frequentia, ex quibus proprium quid sit, eluceat: ut, Haereditas est pecunia, quae morte alicuius ad aliquem peruenit iure, eaque nec legata testamento, nec possessione retenta. Sed quoniam de proprijs oratur. Proprietas si uera est, ueram definitionem efficit: sin contra, falsam. quare tota ferè disputatio circa eam uersatur. Habet enim magnam obscuritatem in rerum natura, suntque qui nullam ueram ac propriam teneri putant, sed sumi pro uera quaecumque proxime accedat. Itaque non sufficit breuis illa et circumcisa definiendi formula, quae a dialecticis traditur, cum alius aliam ferè proprietatem afferat, sed definiendum est planius, et quid sit res pluribus saepe uerbis demonstrandum. Itaque definemus non solum ex genere et proprietate, sed etiam ex contrarijs, dissimilibus, paribus: et interim descriptiones adhibebimus, et enumerabimus consequentia, et interpretatione uocabuli ac nominis utemur, quae omnia iam non unam definitionem efficient, certa lege comprehensam, ut apud dialecticos: sed latius uagabuntur, et longa disputatione quaestionem explicabunt. Id fiet igitur ex contrarijs, hoc modo: Etenim cum inter bellum et pacem medium nihil sit, necesse est tumultum, si belli non sit, pacis esse. quo quid absurdius dici aut existimari potest? Philip. 8. Item Horatius:

Virtus est uitium fugere, et sapientia prima Stultitia caruisse.

Ex similibus: Si quis nauim in qua ipse uehitur, cum possit in tempestate, non seruat: non ne idem in patria si fecerit, proditor merito appellatur? Quae uerba similitudo est, secundum Agricola, et in docendo ualet plurimum, parum in probando. At Cicero similitudinem cum exemplo et paribus confundit, quemadmodum supra in locis explicadis, et in Topicis admonuimus. Itaque a simili ei est: Ergo Annibal hostis? cuius Antonius? quid ille fecit hostiliter, quod hic aut non fecerit, aut non faciat, aut non moliat, et cogitet? totum iter Antonij quid habuit, nisi depopulationes, uastationes, caedes, rapinas? quae non faciebat Annibal, quia multum ad usum seruabat. A dissimili autem: In eundem

dem esse exulē, et patria expulsū: quoniam exilium delicti poena sit, se benemeritū de Rep. uel armis expulsū fuisse. Et pro Cluentio, censoria nota non esse iudiciū, quoniam in iudicem consentiat litigator, in censorē non consentiat is qui notetur. Eodē modo ex repugnantibus fiet, ut ipse tradit in Topicis, ubi plures locos definitioni attribuit: ut, Et si ille nullo modo consul, uel quod ita uiuit, uel quod ita Rempergerit, uel quod ita factus est. quae repugnant consultiui, et sub differentibus uel dissimilibus cōprehendi possunt. Ex paribus definitio est: Si tutoris est fidem praestare, et procuratoris. Si fortē uirū appellas, qui hostem occidit, ergo et qui malū ciuem. Si liberatorē patriae qui tyrannū, ergo et qui malum tribunū. Quae uice uersa refelli possunt à dissimili. Non idem esse malū ciuem, quod hostem occidere: quod hic armis uincendus sit, illum in iudiciū uocare possis. Nec idem esse tribunū seditiosum, quod tyrannū necare: quod illum priuatum accusare possis, hunc non possis: ille legibus sacer sit, hic legibus inimicus. Sic pro Cecinna ex pari, uel potius à maiori ipse definit hoc modo. Ego exercitus maximos saepe pulsos et fugatos esse dico terrore ipso, impetuque hostiū, sine cuiusquā non modo morte, uerum etiam uulnere. Etenim recuperatores, non ea sola uis est, quae ad corpus nostrū uitamque pertinet, sed etiā multo maior ea quae periculo mortis iniecto, formidine animū perterritū, loco saepe et certo de statu dimouet. Itaque saucij homines cum corpore debilitantur, animo tamen non cedūt, etc. quibus uerbis probatum factū esse animo percusso, etiam si corpus tactū non sit. Descriptiones, ex rebus adiunctis et consequentibus fiunt, ut fama apud Vergiliū:

Fama malum, quo non aliud uelocius ullum,
Mobilitate uiget, uiresque acquirunt eundo. et quae sequuntur. Sed ibi definitur ornandi causa. Docendi autē in oratione pro Sestio, de popularibus et optimatibus: ubi cum breuiter definiisset, qui essent populares, qui optimates, eandemque in rem exemplis usus esset, postea describit his uerbis. Itaque temporibus illis qui populares erant, offendebant illi quidē apud graues et honestos homines, sed populi iudicijs atque omni significatione florebat. His in theatro plaudebatur, hi suffragijs quod cōtendebat, consequebantur: horū homines nomen, uultū, incessum amabant. Qui autē aduersabantur ei generi, graues et magni homines habebantur, sed ualebāt in senatu multum, apud bonos uiros plurimū, multitudini iucundi non erant, suffragijs offendebatur saepe eorum uoluntas: plausum uerō etiā si quis eorum aliquando acceperat, ne quid peccasset pertimescebat. Enumeratione consequentiū definimus, cum ex rerū adiunctarū consequentiūque frequentia, quid sit ostenditur, hoc modo. Dicitur in hac causa potest, ubi arma fuerint, ubi hominum multitudo, ubi instructi,

et certis in locis cū ferro homines collocati, ubi minae ac pericula, terroresque mortis, ubi uim non fuisse et pro Cecinna. Et in Antonii, Phil. p. 8. bellum esse cum tumultus sit: Dum Brutus oppugnatur, non est bellum? Mutina obsidetur, ne hoc quidem bellū est? Gallia uastatur, quae potest pax esse certior? Illud uerō quis potest bellū non esse dicere, quod fortissimū uirū cum exercitu misimus. Et paulo post: Deieci praesidiū, Claterna potitus sum, fugati equites, praesidium commissum, occisi aliquot, quae pax potest esse maior? delectus tota Italia decreti sublati uacationibus, saga cras sumentur, consul se cum praesidio descensurū dixit. Vtrū hoc bellum non est? an etiam tantū bellum quantum nunquā fuit? quae omnia sunt ex consequentiū enumeratione. Explicatione nominis ipse quoque in eadem oratione utitur: Quid est enim tumultus, nisi perturbatio tanta, ut timor maior oriatur: unde etiam nomen ductū est tumultus. Itaque maiores nostri tumultū Italicū, quod erat domesticus, tumultū Gallicū, quod erat Italiae finitimus, praeterea nullū tumultū nominabant. Sic in Officijs fides, quia fiat quod dictū est, à ueteribus dictū fuisse dicit. Quae sunt igitur in eo genere partes? Qualitatis partes duae sunt: una absoluta, cum iure factum depellitur, ut hostem, furē nocturnū, proscriptum, interfectū esse. altera assumptiua, cum, uel recte factū defendatur, causā assumitur: eaque aut doloris ulciscendi, ut insidiatorē casum esse: aut pietatis, ut parentē, fratrem, propinquū defensum esse: aut pudicitiae, ut adulterū, raptorem punitū esse: aut religionis, ut sacrilegū interemptū: aut patriae, ut proditorē, tyrannū, seditiosum interfectū esse. Necessitate denique causamur aliquid factū esse, ut foedus Numantinū, pactio Caudina. Inscitia, ut si ciuem pro hoste imprudens interemeris. Casu, si in feram iaculatus, hominem percusseris. Haec species assumptiuae, alij in relationē, cōparationem, remotionē, et purgationē diuidūt: ut relatio sit in dolore ulciscendo: cōparatio in pietate, pudicitia, religione, patriā tuenda: remotio et purgatio in necessitate, inscitia, in casu uersentur. Nam quae motu animi et perturbatione. Motus animi uehementiores necessitatem habere uidentur, sed non est ita: quia uoluntarij sunt. Itaque in legitimis iudicijs, et apud iuratos iudices defensionē non habent: apud principē, uel populū, uel senatū habere possunt. Hi enim non iudicant legibus, sed liberi et iniurati sunt. itaque ignoscere possunt, ut Caesar Ligario, quam causam egit Cicero, sola ferē deprecatione usus. At pro Milone, et pro Sestio, recte factum defendit, deinde extremo loco deprecationem adhibuit. Itaque intelligendum est, in legitimis iudicijs solam deprecationem non ualere: in ceteris ita ualere, si quasi ex abundantia addatur ad commouendos iudices. Si fictum aut falsum esse possis dicere. Fictum plus est quam falsum, nempe quod

quod commentitium est: falsum ab errore profectū, ut ficti rumores in Milonem, falsae de eodem Pompeij suspiciones. Sic finxerant in Sex. Roscium argumenta criminis accusatores, quod patri inuisus fuisset, quod pater eum exheredare uoluisset: falsa erat opinio hominum de innocentia Oppianici, item falso crimine Iuniani iudices damnati fuerant. Primum dubia sumpta esse pro certis. Dubia, id est, uerisimilia, sed incerta, nec confessā: ut Milonem sperasse cōmodum ex morte Clodij, Sex. Roscium à patre odij causa rus ablegatum fuisse, quae non solum ut dubia reprehenduntur in eisdem defensionibus, sed etiam in contrariū uertuntur. Deinde etiam in perspicuē falsis eadē posse dici. Ut pro Roscio, Multos filios familias qui parentibus charissimi sunt, ruri haberi: tum contra spem utilitatis dicemus, eandem suffilicium in quemuis innocentissimum conferri posse. Tum ex ijs quae sumpserunt, non effici quae uelint. Ut, Non quisquis cōmodum speret, maleficio se obstringere: nec si negligentius habuerit filium Roscium, idcirco illum exheredatum fuisse: neque si id sciret ac metueret filius, tamen ea causa parentem interfecturum fuisse. Cōmemoranda sunt etiam exempla. Tale est in eadē defensione Roscij, de duobus adolescentibus, apud quos cum pater in eodem cubiculo mortuus reperitus esset, illi autē dormientes, creditū non sit eos paternae necis conscios fuisse, itaque iudicio absolutos. Conquirenda conditio communis periculi. Quod fit in eadem etiam causa, ubi monetur, improbitati et licentiae calumniam resistendum esse, propter cōmune periculum: idque exaggetatur à tempore. Quae est argumenti explicatio. Argumentū res est, quae in probationem sumitur, nempe probabile inuentum ad faciendam fidem. Argumentatio, oratio, qua id inuentum dilucidē atque distinctē explicatur, proponendo, confirmando, concludendo, quae est confessio argumentationis. Cum sumpseris aut non dubia, aut probabilia. Non dubia, id est, certa et perspicua, ut peccandi consuetudinem fuisse in Clodio, quod manifestum erat. Probabilia, hoc est, per se credibilia, quamuis certa et confessā non sint. ut eundem habuisse impunitatis spem, sperasse Milone interfecto se regnaturum esse. Sic non dubium est quin Medea filium interemerit: probabile autē filios diligere parentibus. Itaque exemplū Medae ut non dubiū sumere possis, ad faciendā fidem, charitatem parentū in liberos, ut probabile. Argumentandi autē duo sunt genera. Directa argumentatio est, quae propositione, confirmatione, et conclusione constat. Sed

his non semper utimur, quare perfecta haec partes habebit. Tum enim propositionem, tum conclusionem omittimus, quando uidelicet haec ultra se offerunt, uel cū breuitati studemus. Ipse in ueteri Rhetorico,

ratiocinationem tradit quinquepartitā, ex propositione, approbatione, assumptione, eiusdem approbatione, conclusione. Author ad Heren. collectionē tradit, eamque totidem partū, ut sit in ea propositio, ratio, confirmatio, expolitio, conclusio. Sed haec uerba ad tria rediguntur. Etenim summa ratiocinationis est in propositione, assumptione, conclusione, ut docet Fab. lib. 5. de Epicheremate. Collectio, ut differat à forma ratiocinationis, tamen et ipsa ad tria recedit, quae hic ponuntur à Cicerone, ut sit quod proponatur ad probandum, deinde probatio ipsa, postremo conclusio. Ita sub probatione ratio, confirmatio, expolitio cōprehenduntur: in ratiocinatione aut approbationes succedunt ijs quibus adduntur, nec nisi duo efficiūt. Sed haec quoque duo non sunt nisi una probatio, cui si addas propositionem à fronte, et sequatur conclusio, erit huius loci argumentatio. Exemplū eius est in oratione pro Milone. Quo nā igitur pacto probari potest insidias Miloni fecisse Clodij. haec propositio est. deinde probatio siue confirmatio, Satis est quidē in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnā ei causam magnam spem in Milonis morte propositā, magnas utilitates fuisse, et quae sequuntur. Habet enim probatio rationē, confirmationē, et expolitio siue amplificationem, quas collectionis partes esse diximus. Postremo additur conclusio, P. Clodij praeturā non sine maximo rerū nouarū motu, etc. At simplicior est postea in eadem oratione, et citra collectionis partes. Sed huius beneficij gratiam Iud. fortuna populi Rom. et uestra felicitas, et dii immortales sibi debere putant. haec propositio est. Deinde confirmatio. Nec uerō quisquā aliter arbitrari potest, nisi qui nullam uim caelestem existimat, etc. Deinde conclusio. Ea uis, ea est igitur quae saepe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit. Sed breuior adhuc quae sequitur, et sine conclusione. Non est humano cōsilio, ne mediocri quidem, usque. Nisi forte hoc etiā casu factū esse dicimus, quae et ipsa per se argumentatio est, sed iam sine propositione et conclusione, usque. Nisi uerō non eadem. Nam uariē tractatur hoc genus, sicut paulo post praecipietur. Inflexa ad motum argumentatio contraria priori est, et quodammodo praepostera. Nam cum omnis sit praecipis et inconsultus affectus, isque exprimendus orationis genere quod non abhorreat à natura ipsius, nulla propositione facta, statim apprehenditur id quod ualet ad incitandos animos, eoque prolato, iacitur ad extremum quod proponendum fuit, non exponendo id quidem, uerum tangendo significandoque ut intelligatur, cui efficiendo motus adhibeatur. Exemplorum omnia plena sunt, sed proferamus unum atque alterum ex actionibus in Verrem, in quibus hoc genus argumentationis criminum obiectioni crebro interponitur.

interponitur. Septima igitur actione expositis civium Romanorum supplicij, ipse in affectum sic prorumpit. O nomen dulce libertatis, o ius eximium nostrae civitatis, o lex Portia, legesque Semproniae. Deinde in fine tangit id ad quod instigantur iudices, nempe tantam crudelitatem iudicandam esse. Etenim uerebatur ne pop. Romanus ab isto eas poenas ui repetisse uideretur, quas ueritus esset ne iste legibus et uestro iudicio non esset persoluturus. Item in eadem actione de ciuibus in Latumias coëctis: Si quis rex, si qua ciuitas exterarum gentium, si qua natio fecisset aliquid in ciuem Rom. eiusmodi, etc. Deinde in fine quasi insultans iacit. Num ego tibi ullam salutem, ullum per fugium putem, cum te implicatum seueritate iudicium, circumretitum frequentia pop. Rom. esse uideam: significans poenam crudelitatis euasurum non esse. Videtur alicubi esse propositio in principio, ut Actione 3. Huic homini parcetis igitur iudices. Et rursus 7. Per deos immortales iudices, quo tandem animo feretis? Sed haec instigationes sunt, non propositiones, quia non proponitur, efficiendum esse ut iudices damnent reum, sed iam re ipsa impelluntur. Illa autem uera est, pro Milone. Quid restat nisi ut orem obtesterque uos iudices, ut etiam misericordiam tribuat fortissimo uiro, quam ipse non implorat. Item in subiecta mox argumentatione: Nolite, si in nostro omnium fletu. In quibus adhuc quieta est oratio, et ad fidem magis quam ad motum accommodata, Miloni ut fortissimo uiro misericordiam tribuendam esse. At paulo post liberius, plenisque, ut aiunt, uelis erumpit. O frustra suscepti mei labores. O me miserum, o me infelicem: quae iam plene ardentique motu sine lege et quasi per abrupta feruntur. Ergo in uehementioribus affectibus haec forma argumentandi locum habebit, in temperatis alia esse poterit. Cum interrogamus nosmetipsos, aut percontamur. Interrogamus nosmetipsos docendi gratia, Cur igitur incendium curiae, oppugnationem aedium M. Lepidi, eadem hanc ipsam contra Rempublicam senatus factam esse decreuit: quia nulla uis unquam est in libera ciuitate suscepta inter ciues non contra Rempublicam. Item. Quid ergo tulit? nempe ut quaeretur, quid porro quaerendum est? factum ne sit? at constat a quo? at patet. Et paulo post, Num igitur ulla questio de Africani morte lata est? certe nulla. quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Percontamur autem instandi causa, nempe quod negari uel dici non potest: ut, Dixit ne tandem causam C. Fidiculanus Falculas? An uero iudices uos soli ignoratis? uos hospites in hac urbe uersamini? uestrae peregrinantur aures? neque in hoc peragato ciuitatis sermone uersantur? Item, Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorum querelas? Quid enim Tubero

tuus ille in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latius ille mucro petebat? quod ultimum arguit, priora tum affirmat, tum negant instando. Imperamus hoc modo: Non arma expedient, totaque ex urbe sequentur, Ferte citi flammam, date uela, impellite remos. I, sequere Italiam uentis, pete regna per undas. Et pro Milone. Excitate, excitate eum ab inferis, frangetis impetum uiui, cuius uix sustinetis furias insepulti. Optamus autem: Utinam dii immortales fecissent, ut P. Clodius non modo uiueret, sed etiam praetor, consul, dictator esset, aequum hoc spectaculum uiderem. Ex hoc genere sunt etiam dubitationes, oburgationes, comprecationes, detestationes, adhortationes, aliaque id genus quibus affectus in dicendo exprimitur. Vitare autem similitudinem poterimus. Huius praecipui exempla paulo ante attigimus, in declaranda directa argumentatione: sed plura ubique sunt obuia uel in coniectura pro Milone, uel in alijs disputationibus. Quod dicit, interdum quae aperta sint breuiter poni, id non solum de oratione intelligendum est, sed etiam de singulis uerbis: ut, I, sequere Italiam uentis, pete regna per undas: ubi periculum navigationis duobus uerbis expressum est. Haec sepe frequentantur pluribus: ut, Recordamini per deos immortales, quae fuerit celeritas reditus eius? qui ingressus in forum ardente curia? quae magnitudo animi? qui uultus? quae oratio? et quae sequuntur. Quid illa quae sine arte appellantur. Dixit de argumentis insitiis, quomodo in confirmatione et reprehensione tractanda sint: nunc de assumptis loquitur, quae priuatam praecceptionem habent. De toto genere testium ipse disputat in oratione pro Flacco, ubi Graecos testes reprehendit. Argumenta et testimonia confert in oratione pro Celio: item pro Sylla, ubi uitam antea factam testimonij opponit. De singulis testibus dicit in eadem oratione pro Flacco, item pro Cecinna. Saepè etiam quaestionibus resistendum est. Quaestiones sunt tormenta, quae et confirmari et reprehendi solent, ut pro Milone, pro Celio, pro Cluentio. Sed tota disputandi ratio et in his, et in testibus circa personas, et circa ea quae dicta sunt, uersatur. Itaque in personis spectatur natura, affectio, fortuna. In dictis, si quid ambiguit, inconstanter, incredibiliter, uarie dictum sit, de quo toto genere est apud Fabium lib. 5. Extrema tibi pars orationis restat. Peroratio in amplificationem et enumerationem diuiditur. Amplificatio earundem rerum est, quarum confirmatio. Sed in exornando ad uoluptatem, in suadendo ad fidem, in dissuadendo ad metum, in iudicijs ad sententiam, uel ad clementiam iudicis, accommodatur. Enumeratio pertinet ad capita et firmamenta orationis. Est igitur amplificatio grauior quaedam affirmatio. Amplificatio, argumentatio est inflexa

ad motum, de qua praedictum est. Grauior hic appellatur, quod uehementior sit. Totam enim uis eius in augendo posita est, ut id quod sumitur ad mouendum, grauius efficiatur. Itaque nomen amplificationis eodem accommodatum est, cum argumentationis generale sit. Ea fidem conciliat, hoc est, firmam opinionem in hanc uel illam partem efficit, non docendo, sicut directa ad fidem argumentatio, quae dubia ex certis uel probabilibus colligit, sed motu animorum in hanc uel illam partem impellendo. Ut enim quisque affectus est, ita fere iudicat, neque idem in eadem causa inuido ac beneuolo, irato ac miseranti uerum esse uidetur, sed suam sibi quisque opinionem ex affectu induit. Itaque non solum in perorando amplificationes adhibentur, sed implicatur etiam argumentationibus, et in toto cursu dicendi loco aliquo interponuntur. Verba ponenda sunt, quae uim habeant illustrandi. De hoc toto genere uerborum dictum est, sed rursus singula percurremus. Illustrant, quae rem quasi ante oculos constituunt. Non abhorrent ab usu, quae nota sunt omnibus. Noua enim, aut obsoleta uetustate, quia obscurant orationem, ideo nec mouent. Grauius sunt aspera intellectu, atque atrocia, ut uerba Graecis: ut, Quae tu in cruce rapiebas. Plena, grandia: ut illud ipsum, rapiebas: et ductores Danaum, regnatorem Asiae, immania pocula. Sonantia, uocalia, ut quaecumque aures clare, iucunde, acris feriunt. Iuncta, compositione nouata: ut, hominem proripi ac deligari, confelcerata mens, quae etiam grauius et sonantia sunt. Facta, nouata sunt aut similitudine, aut inflexione, aut imitatione: ut, stridentes laminae, crepitus plagarum, quae rerum naturam imitantur. Cognominata, ut uerba, et idem significantia: ut, confici, concidi, expelli, exterminari, eijci. Non uulgata, quia communia quae sunt, humilem orationem efficiunt: ut, Milo domum uenit, calceos et uestimenta mutauit, paulisper dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est. quae narrationi conueniunt illo in loco, amplificationi non essent idonea, quae noua, inflexa, magna requirit. Superlata, ut saxa et solitudines uoce respondent. Translata, flumen eloquentiae, tempestas seditionis, inflammatus animus. In contentibus soluta, quae membratim et sine coniunctione dicuntur: ut, Me patria expulerat, bona diriperat, domum incenderat, liberos coniugemque meam uexauerat. Relata: ut, Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia: ubi tria ad unum uicit, referuntur. Iterata, Num ego tibi ullam per fugium, ullam salutem putem? Duplicata, iam iam mihi nimè miror, occidi occidi. Et quae ascendunt gradatim: ut, inflammari, excindi, funestari: Facinus est uincire ciuem Romanum, scelus uerberare, prope parricidium necare, quid dicam in cruce tollere

Omnino quae semper quasi naturalis et non explanata oratio. Naturalis, quae ex affectu erumpit. Non explanata, quae non plene exposita est, sed quasi abrupta: ut, En cui liberos tuos committas. Quae, malum, est ista tanta audacia atque amentia? Tanta ne tuae Verres libidines erunt? Talis est fere tota peroratio pro Milone, praesertim ubi ardet. Nam initio sedator est, ut paulo ante dixi, ac proinde explanator. Nolite si in nostro omnium fletu nullam lachrymam affexistis Milonis. At quanto uehementior illa, proinde et breuiora: O frustra, inquit, suscepti mei labores, o spes fallaces, o inanes cogitationes meae. Ardentissima uero illa, ac proinde abrupta, Quid iam restat? quid habeo? quid dicam pro tuis in me meritis? item, O me miserum, o me infelicem. Quod etiam ualeat plurimum in exprimentis affectibus, ut non tantum subita et quasi erumpens sit oratio, sed etiam interclusa motu ac, sensu ipso abrupta: ut,

Quos ego, sed praestat motos componere fluctus. Et apud Terentium: Ego ne illam? quae me? quae illum? quae non? mori me malim. Haec grauius referta uerbis esse debet, quia ea adiuuat amplificationem, sine qua nullus magnus affectus excitari potest.

Quibus actio uocis, uultus, et gestus congruens accommodata est. Actio elocutionis est propria, idcirco uerbis adiungitur. Sed in hac moderanda causa noscenda est, et pro re agendum, ne ut in capitis periculo, ita in re pecuniaria contenta. Rerum amplificatio sumitur eisdem locis omnibus. Ex eisdem locis et argumenta ad fidem, et materia affectuum ducitur, id quod Agricola libro secundo demonstrat. Definitiones conglobatae sunt: Vidimus templum sanctitatis, aram sociorum, portum omnium gentium, quod exemplum supra positum est. Consequentium frequentatio: Hanc uero in palatio, atque in pulcherrimo urbis loco porticum esse patiemini, furoris tribunitij, sceleris consularis, crudelitatis conuratorum, calamitatis Reipublicae, doloris mei defixum indicium, ad memoria omnium gentium sempiternum? pro Domo sua. Et in Verrem: Constitue nihil opis esse in hac uoce, Cuius Romanus sum, iam omnes prouincias, iam omnia regna, iam omnes liberae ciuitates, iam omnem orbem terrarum, qui semper nostris hominibus maxime patuit, ciuibus Romanis ista defensione praclusis. Contraria, dissimilia, et inter se pugnantia fere coherent, id quod supra etiam demonstratum est. Contraria enim sunt, ut bellum et pax. Dissimilia, ut paci tempestas, bello tranquillitas. Repugnantia, contrariorum consequentia: ut caedes, incendia, rapinae consequuntur bellum, paci repugnant: occium, iudicia, leges, consequuntur pacem, bello repugnant. Ergo ex his amplificationes ducuntur, hoc modo;

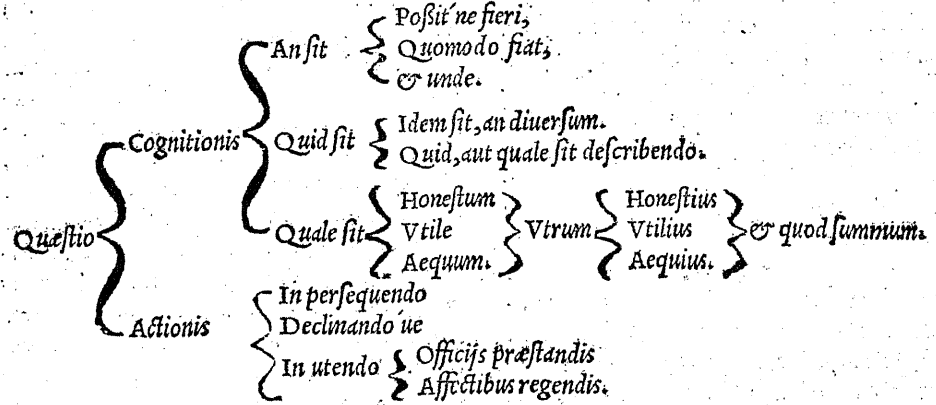
modo. Ex contrarijs: ut, Quam danatis seruis crucē fixeras, hanc indemanatis ciuibus referuare. Ex dissimilibus: Sic habete, iudices, plures esse à Syracusanis istius aduentu deos, quam uictoria Marcelli homines desideratos. Ex repugnantibus: Quid me reducem esse uoluitis? an ut inspectante me expellerentur hi per quos essem restitutus? Valent etiā causae ad amplificandum: ut, Verres ne tibi tanti fuit, ut eius libidinem hominum innocentium sanguine luit uelles? Et paulo post: Tu ne quod uideris, quod audieris, quod concupieris, quod cogitaris, nisi libidini tuae cupiditatiq; paruierit, immittentur homines, expugnabuntur domus, ciuitates non modo pacatae, uerumetiam sociorum atque amicorum, ad uim atque ad arma confugient? Item effecta ex causis: ut, Doletis tres exercitus populi Rom. interfectos, interfecit Antonius. Desideratis clarissimos ciues, eos quoque uobis eripuit Antonius. Authoritas huius ordinis afflictā est, afflicta Antonius. omnia denique quae postea uidimus (quid autem mali non uidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Item similitudines: ut, Hic dolor erat tantus, ut Verres, alter Orcus, uenisse Ennam, et non Proserpinam asportasse, sed ipsam abripuisse Cererem uideretur. Et alio in loco: Non enim Charibdim tam infestam, neque Syllam nauis, quam istum in eodem fretō fuisse arbitror. Exemplis ipse utitur in eodem Verrem, ubi Marcellum et Africanum aliquoties cum Verre comparat. Item act. 6. Eriphylam accepimus in fabulis ea cupiditate, ut cum uidisset monile, ut opinor, ex auro et geminis, pulchritudine eius incensa salutem uiri proderet. Similis istius cupiditas, et c. Et act. 7. Versabatur in Sicilia longo interuallo alter non Dionysius ille, nec Phalaris, et quae sequuntur. Ficta persona est, ut Appij Caei in oratione pro Calio. Muta loquuntur, ut patria cum ipso in Catilinam: Marce Tulli quid agis? Omninoq; ea sunt adhibenda, si causae patitur, quae magna habentur. Omnis affectus ex opinione boni uel mali nascitur, et personam subiectam habet, cui quid dignum uel indignum accedere, accidisse, casurum esse uideatur: eaq; aut nostra persona est, aut coniuncta, aut aliena. Itaque fit, ut quanto maius apparet id esse, quod alicui accidit, tanto grauior affectus oritur. Magna autem uidentur, alia natura, alia usu, quae in bonis malisq; rebus colliguntur argumentatione ex eisdem locis, ex quibus paratur fides, quae amplificatio appellatur. Natura magna uidentur, ut coelestia ac diuina, quae ad naturam potestatemq; deorum pertinent. Obscurae causae eorum sunt, quae in terris mundoq; admirabilia sunt: ut ardorem coeli, terrae motuum, tempestatum, defectionis solis ac lunae, uicissitudinis temporum, aestus maris, inundationum, quae explicantur à

philosophis, et à uulgi scientia remota sunt, atque idcirco admirabilia. Valent maxime in demonstratione genere, ubi mouent expectationem, et orationem admirabile efficiunt. Vsu magna uidentur, quae prodesse nobis uel obesse uehementius possunt, eaq; tum ad charitatē, tum ad amorē, tum ad honestatē pertinent. Chari nobis sunt dii, patria, parētes. Amore fratres, cōiuges, liberos, familiares cōplectimur. Honestae sunt, quae cum uirtute coniunctae sunt, ex quibus ea maxime fiunt, quae ad societatem hominum tuendam, et ad liberalitatem ualent. In his obtinendis, tuendis, recuperandis, contrarijsq; eorum uitandis, amplificationes uersantur, per cohortationem, ut Philip. 3. Aliquando per deos immortales P. C. patrium animum uirtutemq; capiamus, aut libertatem propriam Romani generis et nominis recuperemus, aut mortem seruituti anteponamus. Odiā incitantur in eos qui haec uiolant, ut in Verrem de religione locisq; sacris spoliatis, act. 6. item de uiolatis pupillis ac uiduis, act. 3. de u. libidine, et crudelitate, act. 4. et 7. sed ceteris etiam multis in locis. Misericordia mouetur ex eisdem rebus per conquestionem, ut de Philodamo et filio securi percussis. Nemo iam Dolabella, neq; tui, neq; liberum tuorum, quos tu miseros in egestate et solitudine reliquisti, misereri potest. Verres ne tibi tanti fuit, et c. deinde odiū incitatur, ut in ipsum Verre: Tantae ne tuae Verres libidines erant. Item act. 7. de ciue Rom. in cruce actō: Si haec non ad ciues Rom. non ad aliquos amicos nostrae ciuitatis, non ad eos qui populi Rom. nomen audissent: deniq; si nō ad homines, uerum ad bestias, aut etiā, ut longius progrediar, si in aliqua disertissima solitudine ad saxa et ad scopulos haec conqueri et deplorare uellem: tamē omnia muta atq; inanimata tanta et tam indigna rerū atrocitate commouerentur, et quae sequuntur. Proprius locus augendi in his omnibus est aut amissis, aut amittendi periculo. Amissis, ut act. 3. de pupillis spoliatis. Itaq; de Iunio pupillo: Quod ornamentū pueritiae pater dederat, iudiciū atq; insigne fortunae, hoc ab isto praedone ereptum esse grauius et acerbe homines ferebant. Et pro Sylla: Domus erit, credo, ornata, aperientur maiorū imagines, ipse ornatum ac uestitum recuperabit. Omnia, iudices, haec amissa sunt, omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta unius iudicij calamitate occiderunt. Amittendi periculum tractatur pro Milone, pro Sylla, pro Murena. Sed in his breuiter omnia exprimenda erunt, ne languescat affectus, qui in medio etiam dolore abrumpendus est, ut pro Milone. Sed iam finis sit: neq; enim praelachrymis iam loqui possum. Nec nimis in augendo quicquam enucleandum est, nempe persequendo singula, sed praecipua duntaxat, atque obuia proferenda erunt. Enumeratio reliqua

reliqua est.) Enumeratio in perorando duabus de causis adhibetur, memoriae reficiendae, et causae confirmandae gratia. Memoria reficiatur, si interrupta fuerit actio mora aliqua, aut si longior fuerit oratio. Causa confirmetur, si conductis in unum firmamentis ac frequentatis, uis eorum maior futura sit. Sed hoc reo quam accusatori rariius faciendum est, quia contraria, hoc est, firmamenta aduersarij, ponenda sunt in enumerando, ut cum ijs nostra dissolutio conferatur. Hoc autem in breuitate enumerationis commodē pro nobis fieri non potest. Quia postis contrarijs pungent aculei in animis iudicij: dissolutio autem nostra, quia explicari enumerando non potest, latebit. Controuersiam et causam appello.) Controuersia appellatur, quod disceptationem in se contineat. Causa, quod in disceptando in causam aliquam recidat: qua sublata, questio esse nō possit. Propositum Graeci *θεσις* uocant, quod in disputationem proponatur. Sed idem quia consultandum est in causa explicanda, consultatio à Ci

cerone nominatur. Ea pars causae est, sicut genus speciei, cum sit consultatio generalis de uniuersa re, causa specialis. Sicut igitur animal inest in homine, ita consultatio in controuersia: neq; tamen explicari haec sine illa potest, sicut nec species sine genere. Itaq; in explicanda causa ad consultationē referuntur omnia. Veri ne sint sensus.) id est, fallant ne nos sensus, sicut opiniones. Vide Aristotelē de Sensu et sensibili. Ius in natura sit, an more?) id est, à natura ortum ne sit ius, an à more, et hominum consensione. Sit ne ius id quod maiori parti sit utile.) Hoc est, an hoc pacto ius definiatur. Duo sunt genera.) Horum alterum ad persequendum uel declinandum pertinet, alterum ad utendum.

Rursus autem.) Haec iterata partitio est, qua priora rursus in alias partes diuiduntur. Subdiuisionem in scholis uocant. Aut de honestate.) Separat aequitatem ab honestate, sicut laudabile à recto, non re, sed sine querēdi. Exoritur aliud quoddam.) Nempe comparatiuum, cum alterum simplex sit.

Cuius alterum est praecipendi.) Alterum ad rationem officij, alterum ad regendos affectus pertinet. Vberius ad dicendum.) Quia ceteris generibus intercurrit, et ad amplificandum magna uim adfert. Vtile est ciuitatibus, quia in concionibus, iudicijs, consilijs, commendat uirtutes, uitia et scelera infestatur. Narrandis exponendisq; factis.) Ut pro lege Manilia de laudibus Pompeij, et in Anto: 40 nium secunda Philippica, et in Pisonem, quibus crebrae amplificationes interponuntur. Factis uerbis aut uetustis.) Haec enim delectant. Itaque factis sepeperitur Horatius, Virgilius uetustis. Circumscripserit numero se.) id est, apto numero comprehensa, sicut ipse explanat in Bruto. Illa ornamenta rerum.) Quae magna et mirabilia sunt natura, ut de Romulo, Tarquinio Prisco, Iunio Bruto. Modice.) id est modeste. Ad augendam eius quem laudas, gloriam facto.) Ut ipse de se: Satius est me meis rebus gestis florere, quam maiorum opinione nititur in Sallustium. Forma laudatur.) Ut laus Helenae

et Grator est pulchro ueniens e corpore uirtus. Temporum ordo.) Ut in Antonium et Pisonem. In propria uirtutum genera.) Ut pro Pompeio, in uirtutem, scientiam rei militaris, auctoritatem, felicitatem. Scientia pollet una.) id est, sola scientia et rerum agendarum cognitione, qua constat. Itaque subiectam materiam habet ueritatem. Domestica.) *οικονομία*: ciuilibus, *πολιτικά*. Temperantia autem in suis.) Temperantiae subiecit ceteras uirtutes, quae actionis sunt propriae, easq; rebus subiectis, hoc est, materia discernit. Sunt autē aliae quasi ministrae.) Artes differendi et dicendi intelligit, quas prudentiae quasi comites et ministras facit. Altera enim ad iudiciū ueri falsiq; cōprehendēdi, altera ad eloquēdum pertinet. Custos uerō uirtutū omnium.) Haec proprie temperantia, uel modestia, uel etiam uerecundia appellatur, in quarto genere honestatis locata in officijs, ut certo ordine ac modo decorum in omnibus dictis factisq; tueatur. Sunt autē alij.) Disciplinas et studia bonarum artū intelligit, quae

bus ad uirtutem et ad omnem humanitatem formantur. Hec differunt ab artibus dialecticis et rhetoricis, quod illa instrumenta sunt prudentiae exercendae: haec nos institunt ad actionis officia, ut in his sine errore et difficultate uersentur. Malitia.) Fraus, astutia, calliditas. Immanitas.) Duritia, quae humanitati contraria est. Acerbitas.) Nimia seueritas. Profluentia.) Verbum nouum est, sicut paulo ante despicientia. In ipso genere mortis.) Ut ipse de ijs qui ad Mutinam occubuerat, Philip. 14. Caesar autem laudari possit a cometa et prodigijs, quae post mortem eius consecuta sunt, quasi diuinitatis ipsius et irae deorum testimonia. Est igitur in deliberando finis utilitas.) Tota deliberatio ad utilitatem refertur. sed quia res futuri temporis est, uidendum erit, ecquid possit fieri, quid non possit, quid sit necesse, quid non necesse, quae sunt partes deliberationis, quibus in utramque partem tractanda est. Nam si utile est, et fieri potest, fiat: multo autem magis, si etiam necesse est. Sin uero inutile, aut non potest fieri, ne fiat: multo minus etiam, si non necessarium est. Ergo priores tres suauis partes sunt, posteriores dissuasoris. Sed hoc interest, quod suauis semper duo confirmanda sunt, utile esse, et fieri posse, nec opus est docere, quod sit necesse. Dissuasori e duobus alterum sufficit, aut non esse utile, aut fieri non posse: nec satis est docere, quod non sit necesse. Simplex igitur est suauis ratio, quia duo semper confirmanda sunt: duplex dissuasoris, quia duobus proponitis, alterum infirmare satis est. Ceterum quamuis plures sint partes deliberationis, tamen omnes ad duo referuntur, utilitatem et facultatem, hoc est, quid expediat, et quid fieri possit, ad quae duo omnis praecipitio refertur. Si utile est, et fieri potest, fiat.) Ut Antonium bello persequendum esse, Octauio Caesari imperium mandandum. Vna, si non utile est, ne fiat.) Ut, Non esse pacem faciendam cum Antonio, quia turpis sit, quia periculosa Reipub. quia fieri non possit. Est etiam quasi quaedam.) Dicit charitatem et amorem honestati subiectam esse, quasi materiam quandam, quod in eos, quos charitate et amore complectimur, certa officiorum genera conseruamus. Quod si semper optima tenere possemus.) Monet unde in consultationibus orietur honorum questio, praesertim cum optima quaeque perspicua sint. et dicit id fieri temporibus, hoc est causis, quibus accidat, ut bona uideantur pugnare cum utilibus, et contra utilia quaedam uideri, quae honesta non sint, quae distrahantur in diuersas sententias. Itaque consultationibus opus esse, et quid ueri in his sit, oratione explicandum. Et quonia non ad ueritatem.) Praecipit non solum ad ueritatem, sed etiam ad opinionem auditorum deliberationem accommodandam esse. Itaque distinguit duo auditorum genera, in quibus

non sit eadem bonarum et maliarum rerum opinio. Et illud uidendum.) Hoc praecipitum generale est, ad omnes pertinens, quare a priori sententia separatur. Est genus hominum.) Hoc additur et prioris sententiae approbatio. Genus hominum dicit, pro cunctorum hominum. Quare in cohortando.) Concludit et praecipit, quae ratio suadendi sit, siue apud hos, siue apud illos dicamus. Quid autem possit effici.) Transit ad alterum principem locum, de eo quod effici possit, uel non possit, et quam facile possit, qui totus spectatur ex causis, et ad facultatem pertinet.

Ille superiores conficientes uocentur.) Conficientes, quae ui sua agunt, et conficiunt aliquid: ut duces, legati, auxilia, legiones in bello: magistratus, leges, senatus, populus, in Reipub. administranda.

Ut sine his confici non possit.) Hoc genus nihil agit, sed quietum per se et stolidum est: confert tamen ad efficiendum. itaque sine eo effici non potest: ut sunt, materia, instrumenta, locus, tempus, ceterique apparatus. Alia est absoluta et perfecta per se.) Ut sapientia per se sapientem efficit, poeta, pictor, musicus, quisque suum opus per se ac solus. Sic praetor iudicia, et bonorum possessiones solus dabat, magistratus promulgabant leges, decernebat senatus, populus de capite iudicabat. Alia aliquid adiuuans.) Ut auxilia et legiones in bello: duces, centuriones, cohortes, in praetorio: remiges, in classe: magistratus et iudices in Reipub. administranda. Quae maxima uim habet.) Ut imperator in bello, gubernator in classe. Sic ipse contra Catilinam Reipub. seruasse dicitur, Marius contra Cimbrorum. Propter principium.) Ut Romulus conditor urbis, Cato auctor delectae Carthaginis, qui id bellum suauis: Helena causa belli Troiani. Aut propter exitum.) Ut Africanus minor cooperator belli Punici, Pompeius Mithridatici, Crassus seruilis. Cum autem quaeritur, quid sit optimum factum.) Hoc est comparatiuum deliberationis genus, quod eisdem locis tractatur, utilitatis et spei efficiendi. Ut possit uel utilia, uel necessaria.) Ut,

Turpe est Ciceronem fugere, sed utile patriae: quare uincat utilitas, quae honestate ad se conuertit. Utile non irritare Antonium, nec bellum suadere: sed turpe uiro consulari deserere Reipub. et libertate prodere: quare uincat honestas, quae etiam si moriendum sit, tamen a uera utilitate non se iungitur, cum satius sit emori, quam tyranno seruire. Tota autem oratio simplex.) Simplex, id est, minus compta ornataque, cum ea probabilior sit, quales sunt Philippicae ferre omnes, excepta secunda, quae demonstratiui generis, ac proinde liberius ornata est. De uerissimo accusatore.) Ut i. act. in Verrē, quae diuinitatio appellatur: uter accusare debeat, Cicero an Caecilius. Aut cum hereditatis sine lege, aut sine testamento.) Ut in

ter emancipatum fratris, et sororis filium, ab intestato. Nullo enim testamento facto, lex 12. tabularum post suos heredes, agnatos uocabat. Agnatus autem, non est sororis filius, nec fratris emancipatus, cum agnatio per emancipationem rumpatur. Itaque neuter hereditate lege petere poterat: petebat tamen uterque bonorum possessionem a praetore, apud quem ea dere ex comparatione aequitatis disceptabatur. Sed hoc ius hodie mutatum est, et res certa constituta.

De constituendo ipso iudicio.) Ut in causa Milonis, de quo actum fuit in senatu, ueteribus legibus an nouis quaerendum esset: sicut tradit Afconius, et oratio ipsa declarat. Sit ne actio illi.) Ut uxori in marito, liberto in patronum, pupillo in tutorem, de quibus iure civili constitutum est. Aut iam ne sit.) Ut ante diem dictam in contractu, ante impletam conditionem.

Num iam esse desierit.) Ut in petenda bonorum possessione, et in iniurijs persequendis, in quibus certum tempus agendi praefinitum est. His ne uerbis.) Quia ex praescripta formula agebatur, quam definebat praetor, a quo iudicia petebantur. Ab hac formula qui recedebat in agendo, causa cadebat: hoc est, licet eo iudicio amittebat. Plus petisti, sero petisti.) Haec uerba exceptionis erant, quibus iniquitati actionis occurrebatur, uel ante iudicium, sicut modo dictum est, uel in ipso iudicio actione reprehendendo. Itaque ipse pro Planco quaeritur de iniquitate aduersarij, qui cum accusaret de ambitu, utatur lege de sodalitijs, ut iudices edat in reum. Paulum ea separo.)

Quamuis haec ante tractantur, ad causam ueniunt, tamen et causa ipsa saepe, et haec omnia eodem genere quaestionis continentur, in quo quales sit quaeritur. Tres sunt gradus.) Has tum quaestiones, tum status uocat in causis. Itaque res eadem est, nominibus diuersis appellatur. Itaque ea quae sic refertur, continentia causarum uocentur.) Referuntur, id est, opponuntur. Continentia causarum, quasi fundamenta intelliguntur, de quibus Fabius lib. 3. ubi explicat, quid quaestio, quid ratio, quid continens, quid iudicatio sit in causa. Quam disceptatione uoco.) In Topicis iudicatione uocat, Graeci $\mu\epsilon\tau\epsilon\sigma\tau\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\sigma\epsilon\upsilon\sigma$ appellant. Ceperit ne pecunias Decius.) Eadem exempla in libris de Orat. ponuntur. Quae enim Decius repetundarum accusatus fuit, quod pecunias contra leges accepisset. Norbanus accusauerat Cepionem maiestatis, quod culpa eius contra Cimbrorum clades accepta fuisset, eundemque reum proferat turbulentis conditionibus apud populum, ex qua re ille damnatus fuerat. L. Opimius Cos. C. Gracchum seditiosum tribunum interemit, et postea accusatus fuit a Q. Decio, quod in diuisione regni inter Iugurtham et Hiempsalem se corrumpi passus fuisset, quo in iudicio Gracchana quoque caedes obiecit, reum propter inuidiam condemnauit. Sed in grauissimis firmiter.) Hoc genus firmiter in scripto positum est, sed neque in coniectura, neque in definitione, sed in sola qualitate uersatur. Verba iudicij, intelligit formam praescriptam a praetore, in qua iudicium dabatur, quod postea in usu esse desijt. Stipulatio, obligatio est, quae uerbis contrahitur promittentis et accipientis. Cautio, obligatio est scripto interposita, ut ratum sit, quod actum fuit. Quod enim factum negatur.) Quod negatur factum esse, id argui non potest scripto, hoc est, iure scripti. Potest tamen argui scripto testimonio, de quo hic non loquitur Cicero, sed de genere scripti. Ne in definitione quidem uenit.) Negat firmiter a ex scripto in quaestione definitionis uenire, quia scripti genus ad ius, ac proinde ad qualitatem pertinet, ut cum lege uel testamento petimus aliquid, uel recusamus. Potest tamen uerbum aliquod defini de scripto, cum non de genere scripti, hoc est, recte ne an secus scriptum sit, sed de uerbi interpretatione quaeritur: ut quid sit penus, si forte penus legatum sit: uel ex lege praedij, quae sint ruta caesa. Lege enim praedij ita fundus uenditur, ut ruta caesa recipientur, nisi aliud in uendendo actum sit. Ruta autem caesa appellatur, quicquid a solo separatum est, siue natum in solo ipso, siue manu factum: ut demessa seges, fructus decerpti, calix saxum, arena, caesa materies. Ruta enim a ruendo dicta sunt, hoc est uertedo, ut Virg. Cumulosque ruit male pinguis arene. Cum autem plura significantur scripto.) Colligit disceptationes, quae ex scripto nascuntur, quas alij legitimas uocant. Sunt autem tres, ambigui, scripti, et sententiae contrariorum scriptorum. Ambiguum est, ut pro Cecinna, quid uerbum Deici significet. Et de Arusp. respon. quos ludos minus diligenter factos pollutosque aruspices interpretentur scriptum et sententia est, ut pro eodem Cecinna, cum praetor edixerit, Vnde tu illum detecisti, uoluerit ne eum quoque restituat qui ab ingressu fundi prohibitus esset, et utrum potius uerbum interdicti an uoluntas praetoris sequenda sit. Contraria scripta sunt, ut leges Caesaris et Antonij de iudicijs et iure prouinciarum, cum alter duas decurias iudicium faciat, alter tertia adiciat: alter praefinat tempus obtinendarum prouinciarum, alter libera ordinationem populo relinquat. Quae in consilio capiendo.) Sicut in deliberationibus causa ualent ad arguendam utilitatem futuri temporis, uel efficiendi facultatem: ita in coniecturis ad arguendam consilia facti, nepe utile fuisse ei qui arguitur, et in eodem fuisse spem perficiendi: quorum alterum causae finalis est, alterum efficiendis, quas tamen non distinguit Cicero, sed utraque in Topicis sub efficiendis comprehendit. Quod sit acrius, quo illa.) Ut pro Milone in Clodium, qui se, interfecto Milone regnaturum putaret. Ceterorum quoque exempla oratio eadem multa habet, multa ea quae pro Roscio Amerino, quonia in coniectura uersantur. Cum et uoluntatis in reo.) Itaque Fabius coniecturam in haec tria capita diuidit, An uoluerit, an potuerit, an fecerit.

cerit. Cicero uoluntate & facultate, hoc est, an uoluerit, & an potuerit, sub causis comprehendit. Euentus, signa facti appellat. Consequētia quaedam signa. Ea sunt, quae supra uestigia facti nominantur, quo etiam in loco declarati sunt. Differunt à ceteris, quod in facto sensu deprehenduntur, illa ingenio & industrie oratoris subiecta sunt. Ut responsum inconstanter. Inconstanter, modo affirmando, modo negando, aut etiam pugnantia dicendo. Hæsitat qui resistit in sermone, quasi dubitans, & querens quid dicat. Titubat qui reuocat quod dixit, et quasi lapsus eadem iterat, quae conscientiae sunt signa. Audaciam temeritati, non prudentiae esse coniunctam. Sic ipse pro Cluentio: Fraudulētos audacia, audaces fraude & malitia destitui dicit. Facillime scire possunt. Ut ipse pro Sylla: Sibi potius de cōiuratione, quam Torquato credendum esse. De incestu tamen & cōiuratione. Idem dicitur pro Milone, in questionibus refutandis. Irridenda etiam disputatio est. Locū cōmunem intelligit contra questiones, quo ipse etiam pro Sylla utitur: Tormenta illa gubernat dolor, moderatur natura cuiusq; tum animi, tum corporis, regit quæstio, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tot rerū angustiis nihil ueritati loci relinquatur. Quam disputatiōnem tanquam meditatā et puerilem, irridendā esse dicit. Defensionis autē primum infirmatio causarum. Horum exempla extant in oratione pro Roscio, & pro Milone, & pro Sylla, in quibus obseruare licebit. Consequētia autē diluet. Consequētia, signa dicit, de quibus prædictū est. Certa signa, sunt propria ac necessaria, quae infirmantur, si ostendantur non semper consequi: hoc est, nō esse propria ac necessaria, ut nō solum ueneno, sed etiam morbo corpus tumescere, nō semper metū esse ex delicti cōscientia. Aut aliō uertēda erunt, & docendū cuiusuis potius esse, q̄ criminis propria: ut sepelisse ex misericordia, non ut crimen celaret: extimuisse, titubasse, fugisse propter falsam suspitionē, & quōd callidiores sciret paratos sibi esse. Aut si cōmunia sint cum aduersario, hoc est, tam pro illo, q̄ pro nobis ualentia, dicendū erit pro periculo potius, quam contra salutem ualere oportere: ut quod sepelierit, in bonam non in malā partem interpretandū esse, occurrendum hominum periculis, & subleuandos patius qui laborent, quam affligēdos esse. Obscuratis defensionibus. Obscuratis, hoc est infirmatis, et in dubium incertumq; reuocatis: sicut supra explanatum est, de tractanda confirmatione. Motus animorum incitandi. Accusatori incitandi ad seuitiā, defensori ad lenitatē reuocandi. Vter enim definiēdo describendoq;.) Ut maiestas populi, sit ne in potestate imperij eius, an in dignitate? Sacrilēgiū, sit ne cuiusuis rei surreptio de loco sacro, an sacra duntaxat. Nō enim argumentando hoc genus tractatur. Propriē

definitio adhibetur ad explicandum quid sit id de quo queritur: sed ea argumentis cōfirmatur, de quo supra dictū est, de confirmatione. Ut si in reo pecunia absoluto, rursusq; reuocato. Lex est, Reus prauaricatione absolutus reuocetur. Quidam iudices corrumpit, & reuocatur. Negat se lege teneri, quia nō sit prauaricatione absolutus. Queritur quid sit prauaricatio. Definitur accusator, prauaricationem esse, omnē iudicij corruptelam ab reo. Contra defensor non omnē, sed tanūmodo accusatoris corruptelam ab reo. Quae definitiones inter se confligunt. Accusator nititur sententia legis & equitate, ex minori: Si propter unum accusatorem corruptum, iudicium rescindatur, multo magis si totū corruptum sit, rescindendum esse. Comēditq; legem cōmodē sic scriptam esse, quoniā uno prauaricationis uerbo cōprehendat ea, quae si alijs scripta esset uerbis, de iudicij corruptis cōplecteretur. Contra defensor testatur consuetudinem sermonis in uerbo prauaricationis, in quo nō totum iudicij, sed accusator unus corruptus intelligatur. Probat à contrario, quoniā uerus accusator prauaricatori opponatur. Nam si accusator, qui corruptus nō est, uerus accusator appellatur, e cōtrario prauaricator nō nisi corruptus accusator intelligetur. Item ex cōsequentiis, quod in prauaricationis iudicio litera ad condemnandū, absolūendum, ampliandum ue reū, dari soleat iudicij, non de iudicio corrupto, sed de accusatore iudicando. Itē ex nomine ipso prauaricationis, quo significetur is, qui in contrarijs causis quasi uariē positus esse uideatur. Tum ad equitatis locos confugiet, non equū esse, cum de prauaricatore lex loquatur, id ad iudices transferri, profertq; exempla rerum iudicatarū, in similibus causis idem iudicatum fuisse: nec solum iniqum, sed etiam periculosum fore demonstrabit, si aduersarij sententia recipiatur, qui loci omnes & in Veteri rhetorica, & apud authorē ad Heren. explicatur. Exempla eorū quae sequuntur, ipse omnia serē in orat. pro Cecina obseruabis. Quod diuiditur in duas partes primas. Ius omne tum in natura, tum in lege positum est. Natura intelligitur uis mentis nostrae, qua quicquid pium equum ue est, ultrō approbatur. Lex, omnis obseruatio, quae aut scripto comprehensa est, aut sine scripto, uel ex iure gentium, uel ex more maiorū obseruatur. Vtrumque & ad deos, & ad homines pertinet. itaq; ius duplex est, diuinum & humanum. Diuinum religionis est, humanum equitatis. Aequitas tum per se spectatur, in eo quod rectum, uerum, iustum, equum, bonumq; est: tum ad alterū refertur, in uicisitudine gratiae bonae uel malae referendae. Bona gratia in beneficio est, mala in iniuria referenda. et ultio nominatur. Cetera per se plana sunt. Illud equidem quod iam unum restare uideo. Hoc totum genus satis aperte scribitur, eiusdemq; locis ad

RERVM ET VERBORVM IN PRAECEDENTIBVS CICERONIS TOPICORVM & Partitionum Commentarij Index.

Abalienatio quid. 53.	adolescentia	157.23	affecta multis modis dici	159.40
52. & 151.16. &	aduersa, contraria	78.9	per Affecta definitio	236.42
235.42. & 403.	aduocatus. 162. 49. & 279.28.		affecta pura. 364.42. cōditiona-	
42. & 419.48	& 309.	35	lia, eadem	48
Abalienationis species duae. 235.	Aer quid	420.41	affecta quae rei iunguntur & le-	
45	Aeeta Medae pater	302.7	parantur	364.34
Abalienationis formae duae. 379.	aedes	419.15	affecta quid	23.35. & 24.6
15. species plures, eadem	aedicta magistratum	235.26	affectio	190.2
Abalienandi mos	adium ambitus	41.3	affectiois comparatio	149.41
Abrogare	item. 148.11. & 402.	10	affectioe comparata	315.14
Abstemius. 227. 33. unde dictus.	aditimus	159.11	affectorum natura	23.33
236.	adituus quid	159.12	affectorum species prima.	160.9
Abstinentia continentia. 588. 53.	aditio Samius athleta mutus diu,	286.40	affectus duplex	344.27
& 589.	tandem loquutus	429.	affectus quatuor	580.1
Academia	aditudo quid. 344.47. & 429.	53	affectuū species quatuor	344.43
acerbitas quid	15. & 340.		affectuū materiam inuentioni	
accidentiae differentiae	agritudinis partes	345.4	subiectam esse	635.2
accipere iudicium	agrotatio	429.16	Ager compascuus	239.19
accusare	Aelia sanctia lex. 21.31. & 366.46	46	Aglaus Sophidius	321.37
accusatio	aequalia	190.19	agnatio	257.15
accusatoris officium	aequalium comparatio	249.53	agnatio quid	378.16
293.33. & 529.51	aequitas. 40.3. & 53.44. & 151.	8. & 235.39. & 309.53. &	agnati	403.28
actio quid	8. & 235.39. & 309.53. &	47	Agrippae fabula	556.25
actio duplex	398.28. & 419.		Aiaces duo	303.18
actio aequae pluuię arcendae. 402.	aequitas bipartita	348.4	ales	557.18
	aequitas duplex	623.30	Alexander	451.2
	aequitas legitima quae. 348.27.	32	allegoria	443.29
actio finium regundorū quid.	conueniens, eadem		altitudo animi	589.17
417.	aequitatis exemplum	342.18	altrix	232.45
actionis genera duo	aequitatis naturalis diuisio. 348.	12	Ambiguum quid	489.2
actionis quaestiones	(51		ambiguitas duplex	532.22
actionis quaestionibus quid sub	aequitatis secunda diuisio. 348.		ambiguitatis status quid	355.36
ijciatur	aequitatem comparare	606.13	ambrales hostiae	326.7
actionis rhetoricae diuisio. 442.	aequum bonum. 310.28. & inde		amicitia quid. 411.51. & 589.41.	
45	19		& 598.	51
actionem ad uerba pertinere.	aequū quid. 340.44. & 341.46	19	amicitiae duplices	599.16
634.	aequi definitio	203.47	amicus	234.8
actiua quaestio quid	aenigma. 444.12. & 528.20. &	41	amico usq; ad aras & deos con-	
acutis quomodo scribendum.	646.		cedenda omnia	577.2
254.	280.50		amicorum omnia communia,	
Adijci arbitrum	216.35		proverbium	577.10
adiuncta. 32. 51. & 287.36. &	æther unde dictus	435.52	amor quid	412.18. & 572.28
140.19. & 406.	Affectū formam suscipere. 44.12	206.39	amphibrachus	446.20
adiuncta circa rem uersari. 79.38	affecta	134.50	amplificatio quid. 358.39. &	
adiunctorum natura	affecta in relatione esse posita.	567.44. & 668.	53	
adiunctorū & consentaneorum	16.	45	amplificationis locus	542.24
differentia	512.33		amplificationi in perorando lo-	
ab Adijunctis locus	79.31		quod esse proprium	567.39
ab Adijunctis locū triplici ratione	80.9		amplificationem ex orationis	
tractari	differtant	16.44	quatuor partibus nō esse. 542.	
ab Adijunctis locus quomodo tra-	affecta quare nominata	16.49	14.	
ctandus. 166. 50. argumen-	affecta ad aliquid	26.45	(11	
tum. 244.	affecta cur in ipso de quo agitur	27.2	amplificationū genera quatuor.	18
adiunctorum quae nouantur uer-	ba	645.17	affecta extrinsecus esse posita. 27	542.

I N D E X.

amplificandi ratio. 567. 49. duarum arbitri regendorum finium. 74. argumentandi genera duo. 563. 12. plex 647. 8. 22. & 163. 9. (427. 16. aries quid 184. 50. & 307. 9. An sit, quid sit, quale sit 257. 34. arbitrium rei uxoriae. 310. 24. & aries defensio 391. 24. ἀγκυραλακίωσις 358. 37. & 573. 53. arcere aquam. 146. 30. & 251. 13. Aristoteles quid in πικρῶν libris 50. & 427. 7. actiones. 408. tradat 215. 22. ἀγκυροδότης 530. 3. & 376. 21. & 417. 51. Aristoteles ἑλεστος similis dictus. ἀνακρίσις 318. 40. Areopagitas puerum, coturnicum 215. 32. ἀναλογία 644. 20. oculos eruetem, cōdemnasse. 32. ἀναλογία uis 525. 27. 346. 53. armare 367. 33. ἀναλυτικῶν iudicandi artē esse. 5. 40. 434. 7. ars quid. 114. 14. & 304. 43. ubi ἀναπῆστις 445. 50. Areopagitas narrationem & cōposita 109. 43. ἀναστρεφῆ 689. 21. 434. 7. artis causae 182. 45. anapæstus 445. 50. argenti quo tempore primum 295. 27. artes causam condocere. 397. 36. ἀναστρεφῆ 689. 21. Romae signatum 295. 27. artificialia argumenta unde dicta 635. 22. ἀντικειμένη ususfructus quid. 373. 31. 52. artificialis memoriae ratio. 541. 21. ἀντικειμένη 65. 25. (46. Argilius adolescentulus. 192. 45. artificiales loci. 223. 43. inartificia 46. ἀντικειμένη 325. 39. & 322. 46. argo nauis 300. 52. les. ead. 46. duplices 253. 26. ἀντικειμένη 189. 26. argo nauis 300. 52. argumentatio quid. 8. 47. & aruspicum responsa 504. 28. ἀντικειμένη 182. 30. argumentatio quid. 8. 47. & 462. 38. & 562. 19. & Affiduus unde dictus. 21. 47. & ἀντικειμένη 198. 34. 12. 4. & 462. 38. & 562. 19. & 234. 14. & 134. 19. ad Animos mouendos quid ualeat 357. 12. argumentationis partes tres. 463. assiduo uindicē assiduū. 366. 47. ἀντικειμένη 296. 20. argumentum quid proprie sit. 6. astra nō afferre necessitatem con- 42. & 130. 15. & 502. 14. & filijs hominū, sed procliuitate 665. 35. (6. 234. 14. & 134. 19. tem 390. 18. ἀντικειμένη 290. 26. argumentū medietatis esse in- astrologia ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. uentionē. 9. 34. neque quaestio- assumptiua qualitas 664. 26. ἀντικειμένη 290. 26. nem, neque quaestio- nis partem assumptiuae qualitatē pars mul- 14. 20. ἀντικειμένη 290. 26. esse 14. 20. ἀντικειμένη 290. 26. argumentum a loco qui in ipso ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. est. 18. 23. a definitione. 18. 23. a ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. coniungatis qui ducatur. 28. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. 2. a genere. ead. 25. a specie. 29. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. 30. a similitudine. 30. 50. a dif- ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. ferentia. 31. 33. a cōtrario. 32. 20. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. a genere ductū quomodo cō- ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. gnoscatur 72. 22. & 49. 20. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. argumentum plura significare. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. 222. 30. 453. 41. tria genera 517. 23. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. argumentū ab adiunctis 32. 51. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. 635. 32. apud ueteres qui fie- ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. bant 394. 50. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. auctoritas. 635. 40. & 457. 35. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. quibus rebus cōparatur. 113. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. 24. & 319. 47. iuris peritorū. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. 151. 2. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. auctoritatis diuifio 191. 25. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. ab Auctoritate locum negatiue ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. non ualere 402. 47. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. autumo 442. 37. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. B. beatitas 441. 51. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. beatitudo 441. 52. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. bellum quid 683. 31. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. belli euentus 553. 14. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. beneuolentia quid 412. 22. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. beneuolentiam modis quatuor 209. 40. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. comparari 209. 40. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. beneuolentia quomodo concia 34. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. lietur. 357. 27. & 543. 34. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. Boetij de affectis sententiam im- 462. 52. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26. probari 462. 52. ἀστρολογία 690. 2. ἀντικειμένη 290. 26.

I N D E X.

probari 227. 35. ex Causa definitio 154. 31. circumstantia quid. 329. 5. unde 427. 9. causa efficiens. 37. 26. & 417. 0. dicta. eadem 12. Bona fides 427. 9. causa confirmandę ratio. 673. 5. circumstantiæ diuifio 329. 15. Bonæ fidei indicia. 310. 3. & 392. 50. & 427. 7. actiones. 408. Causæ constantes 106. 38. ciuitas quid 234. 5. 15. & 427. 12. causę diuifio. 179. 43. & 389. 37. ciuile ius quid. 472. 1. quondam in unum corpus coaluisse. 378. 45. bona animi honesta dici 348. 1. causæ efficientis diuifio 301. 11. causæ ex proposito & sine pro- 378. 45. Clementia 641. 19. bona honorabilia 481. 42. causæ posito agentes 390. 37. causæ sine qua nihil fieri potest 442. 32. laudabilia. ead. 45. diuifio 179. 11. clitellæ 384. 42. bonitas quid 349. 16. diuifio 179. 11. causæ locus quibus utilis. 185. 368. 10. bonorum species duæ. 315. 6. ge- 27. causam specialem esse quaestio- 30. 14. nera tria. 408. 49. & 341. 4. 27. causam perspicuam 305. 53. 26. possessio. 145. 36. collocatio. 2. nem 394. 52. cognata qui inter se referantur. 519. 2. 6. causæ primæ quatuor 102. 14. cognitor. 162. 52. & 279. 30. & 579. 11. & 597. 6. 184. 1. causarum differentia 307. 32. 309. 37. Boetij 184. 1. causarum diuifio. 107. 20. cognitio rerum quid 590. 16. Βραχυλογία 448. 13. & 648. 32. & 104. 40. & 105. 45. prima. cognitionis modi tres 470. 18. breuitas in oratione unde con- 482. 51. & 533. 14. 180. 42. secunda. 182. 6. tertia. cognitionis quaestiones tripartitæ. 196. 20. modi tres. eadem. 183. 7. genera duo. 299. 9. tria. 204. 7. & 350. 13. quatuor. 248. 32. breuitatis ratio 532. 46. 42. & 509. 48. & 517. 17. fi- cognititiua quaestio 336. 7. breue dicendi genus qui fiat. 648. 25. nes 517. 47. uispanθ 234. 43. breuia in clausulæ extrema non esse locanda 445. 31. causarum inconstantiarum di- collatio uerborum 652. 43. Britanniam insulam fuisse olim uifio. 183. 43. nō efficientium. collectio 666. 8. ignoratam 199. 42. 300. 3. partitio 304. 5. collectionis partes 3. 52. Bucephalus 274. 33. in Causis coniecturalibus quid colligendi facultas triplex 3. 44. inquiritur 79. 49. collocatio duplex 521. 20. C. Cæsa 210. 41. a Causis efficientibus argumen- collocationis ordo 580. 27. Cæsaris enaui fuga cū libris. tum. 144. 28. & 37. 23. collocationem rerum esse pro- 519. 52. somnium 326. 22. ex Causis locus 102. 8. priē 633. 38. Caius Mancinus 271. 18. in Causis quid considerandum colloquia 80. 16. calliditas 590. 18. 612. 53. comes 187. 23. callidi 475. 37. & 587. 46. in Causis quibus cōiectura mo- commodorum duo genera. 598. 6. calumniatoribus literam fronti uerur quid spectandū. 346. 34. 598. 6. canere 397. 23. & 361. 22. 178. 45. commoratio 654. 42. cameratum opus 247. 50. Censere 233. 7. comparata 238. 37. capillus unde dictus 272. 19. census. 233. 6. & 398. 34. & 413. comparata quaestio 341. 32. caput 244. 19. 30. a quo institutus 366. 32. 312. 44. & 510. comparatio quid. 249. 29. & 19. capitis diminutio. 400. 30. tri- censu quomodo fiebant libe- comparatio duplex. 115. 14. in quibus constat. eadem. 28. & 197. 54. & 188. 4. plex. 244. 22. & 370. 45. quor 19. 11. 663. 3. comparatio maiorum. 25. 39. pa- 33. censoria nota 663. 3. rium. eadem. 45. minorum. 244. 21. centuriatæ leges 259. 1. eadem 48. casus quid. 660. 44. & 106. 30. κηρυκτικῶν γνησιότητων 205. 20. & 304. 45. causa 182. 47. defi- cessio quid. 235. 48. & 403. 48. cōparationis diuifio. 146. 21. & 39. nittio 184. 7. 54. 25. 39. casu quæ ab Aristotele facta di- 54. 25. Charitas 572. 27. & 599. 17. comparationis & similitudinis cuntur 184. 14. Ciceronis in Græciam profectio 216. 21. & 361. 29. 34. carachresis 443. 22. 216. 21. & 361. 29. 34. Ciceronem cū hęc scriberet Athe- comparationis genera duo. 200. 21. modi duo. 470. 53. quaestio nas nauigasse 221. 38. nes duæ 197. 13. circuitus. 637. 28. orationis. 656. 35. uerborum quid 539. 35. a Comparatione argumentum. 39. circumscripta oratio 650. 2. 39. 5. causa quid. 248. 41. & 298. 48. circumscriptio quid. 535. 14. con- a Comparatione argumenti ex- 647. 50. clusa 647. 50. 146. 17. in Comparatione quid confide- 30. 2. 2. randum

I N D E X.

randum. 437. 24. quatuor confi-
derari 314.47
compalcum 367.27
communis paries 374.39
commutandæ orationis ratio-
nes quatuor 654.9
commutatio uerborum duplex.
538
conclisa oratio quid 356.48
conclisio 647.51
cöcludendi modus primus. 172.
48. secundus. 173. 19. tertius
eadem 42
concludere acriter 522.7
conclusionis ratio duplex. 465.
22
cöclufiones hypotheticæ septem
89
concupina 414.37
conducere 380.14
conditionalis locus. 80. 50. ora-
tio 168.9
conditionalibus propositioni-
bus qualiter utendum. 406.
17
confarreatio quid 368.6
confirmatio duplex 549.32
confirmatio iuris 437.48
conformatio quid 403.29
conformatio insignita 378.18
coniectores 635.37
coniectorum responsa 504.33
coniectura. 197. 31. & 189. 20.
ex quibus constet. 660. 6. un-
de dicta. 204. 43. & 289. 18.
& 337. 8. &
coniecturæ diuifio. 196. 39. &
197. 45. genera quatuor. 470.
26. loci 549.52
coniecturæ quis locus fit aptus.
201
coniecturalis accusationis præ-
cepta. 615. 2. cauffa. 289. 16. que
ftionis loci. 346. 12. status quid
351. 32. unde nafcatur 204. 41
coniecturalibus cauffis locus ne-
cessarius 166. 34
coniugata. 24. 12. & 135. 9. &
508. 7. & 636. 23. unde dicta.
237
per Coniugata definitio. 236.
38
coniugatorum definitio. 27.
42. distinctio triplex. 239. 21.
exemplum. 70. 40. ufus. 239.
28
à Coniugatis argumentum.
28
de Coniugatis regula 400. 1
coniugatio unde constet 272. 21

coniugationis & notationis dif-
ferentia. 70. 36. & 422. 30
coniuncta 24. 48
coniunctorum uerborum com-
mutatio triplex 657. 25
in Coniunctis componendi ra-
tio triplex 531. 14
coniunctio 534. 5
connexio qui fiat 371. 24
connexum 174. 38. & 296. 10
connubij ius apud Romanos.
35
consecutio. 196. 47. & 529. 50.
& 647
consecutionis quæftiones duæ.
197
consentanea. 512. 30. & 224. 51.
& 638
consentaneorū partes duæ. 167.
37. partitio 81. 16
consequens quid. 81. 5. & 167. 30.
& 292
consequentia. 25. 6. & 35. 34. &
142. 40. & 238. 25. & 406.
14. & 509
consequentia & fequentium dif-
ferentia 293. 28
à Cöfequentibus argumentum
35. 34. & 143. 31. & 170. 25
confequentio 470. 23
confequentionis duo prima quæ-
ftionum genera 470. 44
confilium quid 218. 26
confilium omne in duobus uer-
sari 601. 33
confilij & iudicij communitas.
218
constantes cauffæ. 183. 14. incon-
stantes. eadem 15
Constantinus 422. 10
constituere actionem 606. 7
constitutio absoluta 200. 1
constitutionis assumptiuæ diui-
fio 458. 47
confuetudinis ius quid 624. 10
consulares leges 235. 7
consultatoria hostia 325. 46
consultationis finis 514. 48
continens 207. 8
continentis & contenti natura.
41
continentia 588. 50
continuatio unde dicta 531. 45
contra eos qui fato tribuunt pec-
candi necessitatem 300. 40
contractio orationis 532. 13
contradicentia 287. 17
contradictio 7. 35
cötradictionis à relatione & cö-
trario differentia 77. 34

contradictoria 164. 47
contrarium quid 243. 38
per Contrarium definitio. 236.
29
contraria. 24. 41. & 76. 35. &
164. 43. & 284. 27. inter qua-
litates reperiri. 387. 3. quo mo-
do contrarijs insint. 32. 43.
quomodo accipiuntur. 238.
16 (650. 17)
contraria uerba crebro sumpta.
contrariorum diuifio 77. 48
cötrariorum genera plura. 164.
37. diuifio. eadem. 48. genera
quatuor. 405. 44. & 508. 40.
maxima 370. 1
de Contrarijs regula 400. 22
item 405. 54
de Contrarijs idem intelligi nō
posse 32. 22
controuersia 329. 29
conueniens 396. 10
conuenti & pacti differentia.
624
conuentio quid 489. 4
copulatiua hypothetica 371. 29
copulatum pronunciatum. 296.
17
copulata uerba 650. 31
corporales res. 419. 34. incorpo-
rales. eadem 36
corporalia esse. 150. 2. incorpora-
lia non esse eadem
corporeæ res. 256. 30. incorporeæ.
eadem 34
correctio. 442. 21. & 652. 48. &
689
correctionis exemplum 593. 20
Crassus 342. 6
credibile & uerifimile idem esse.
217
creticus 446. 19
credibilium genera tria 217. 35
criminis augendi quadruplex ra-
tio. 463. 36. remotio 559. 51
κρίματις. 410. 26. & 206. 49. &
608
Cræsus 342. 6
Cræsi calamitas. 321. 27. filij diu-
mutum, tandem fuisse loquu-
tum 286. 27
cum re facti inuestigatio 167. 7
cum re cohærentia 291. 5
cupiditas quid. 428. 7. unde.
641
Curiana cauffa. 74. 40. & 386.
29
curiatae leges 258. 52
Curius 342. 9
cursus orationis qui fiat. 529. 17

Cylindrum

I N D E X.

Cylindrus 407. 2
Dactylus 445. 48
damnum infectum. 248. 22.
& 401
damni infecti actio 374. 25
deditionem sine acceptione nō
esse 384. 50
defendendi se quadripartita ra-
tio 484. 4
defensoris narratio 618. 53
defensoris officium 522. 10
defensionis argumenta unde du-
cantur. 616. 33. genera duo.
199. 54. præcepta 627. 53
definiendi species octo 556. 33
definitarum quæftionum loci.
204
definitiuæ constitutio. 197. 36.
definita quæftio unde nasca-
tur 204. 47
definitio quid. 16. 5. & 50. 34.
& 131. 19. & 149. 39. &
226. 7. & 256. 2. & 398. 23. &
556
definitio an inter affecta nume-
randa 52. 31
definitio manui res definita pug-
no affimulari 231. 49
definitio per translationem.
58. 52. per contrarij priuatio-
nem. ead. 54. ex proprijs no-
minibus. 59. 1. per indigentia
pleni. ead. 5. per laudem quan-
dā. ead. 7. per proportionem.
eadem. 17. à relationibus. ea-
dem. 22. à cauffa. eadem. 24.
& 66
Definitio qualis. 198. 54. qua-
druplex. 55. 33. quando locus
dicenda. 50. 23. quare totū di-
cta 226. 23
definitio quot modis fit. 53. 15. &
199
definitionis diuifio. 51. 7. & 110.
42. & 150. 32. & 380
definitionis enunciatio ex qui-
bus constet 199. 1
definitionis & à partiū enumera-
tione locū esse diuerfum. 21. 3
definitionis exemplum. 236. 11.
genera duo. 149. 50. modus.
59. 43. & 154. 39. munus. 18.
2. & 131. 15. partitio. 578. 10. ra-
tio 662. 8
definitionem à toto locum esse.
50
definitionem in terminum esse.
18
definitionem impropriam mula-
tis modis fieri 380. 17
definitionē rei definitæ adæqua-
ri debere 59. 47
definitionem. locum à toto esse.
18
definitionoum uaria genera. 254.
30. differentia 57. 50
definitiones improprie 256. 21
definitiones proprie quales.
152. 38. improprie. eadem 42
de Definitionibus regula. 399.
39
Deliberandi finis. 675. 14. &
204
deliberatio quid 331. 3
deliberationis finis. 205. 53. gene-
ris finis. 350. 47. ordo. 520. 6.
partes duæ. 596. 6. status. 205.
42
deliberatiuum genus unde. 350.
26
demonstratio. 3. 47. ex quibus
constet 435. 8
demonstrationis dialecticæ & so-
phisticæ differentia 118. 4
in Demonstratione collocandi
ordines duo 518. 26
demonstratiui generis finis. 205.
54. status tres 353. 40
Deprecor 454. 33
deprecari 352. 14
deprecatio. 458. 52. criminis. 560.
21
deprecationem in legitimis iudi-
cijs non ualere 664. 52
depulso 610. 10
deriuatio uerbi 644. 40
descriptio quid. 55. 52. & 254.
35. & 340. 33. & 153
descriptionis ratio 558. 12
descriptionis & definitionis dif-
ferentia 377. 37
descriptiones unde fiant 663. 32
desiderabilia 117. 6. & 189. 15
destinata 249. 18. & 311. 15
Dialectica inductio 278. 41
dialectica proprie quid 5. 47
dialectices definitio. 3. 26. &
217. 15. diuifio. eadem.
54
dialectices finitio. 411. 12. mu-
nus. 118. 10. & 590. 36. parti-
tio. 3. 41. uis. 128. 1. utilitas. 221.
14. partes duæ 397. 33
διαλεκτικῶν 219. 15. & 411. 17
dicere sententiam 595. 29
dici de specie 29. 43
dicendi artes à græcis fuisse peti-
tas 633. 7
264
296. 42

differentia quid. 24. 34. & 238.
11. & 368. 23. & 381. 41. &
508
differentiæ & contrarij differen-
tia 369. 27
differentiæ locus. 75. 22. species.
eadem. 36. diuifio. eadem 42
ex Differentia argumentū. 369.
11
de Differentia regula 400. 10
à Differentia argumentum qui
noscat 75. 46
à Differentia qui argumentetur.
242
differentiarū genus triplex. 282.
24. species 164. 15
differentias maximarum propo-
sitionum locos esse 11. 38
differentias similitudinesq; cog-
noscere eiusdem facultatis ef-
se 164. 7
dilucida qui fiat oratio 530. 52
directa argumentatio. 665. 49.
& 689. 4
disceptatio unde nafcatur 208. 31
disceptationes definitionis.
470
disciplina 3. 46
difiunctiua hypothetica 371. 30
difiunctio qui fiat 371. 24
difiunctum pronūciatum. 296.
36
dispositionis ordo 514. 38
differere 362. 5
differendi rationem à Peripateti-
cis logicam, ab Academicis
dialecticam fuisse uocatam.
3
dissentanea 512. 32. & 638. 52
dissimulare 274. 17
dissimilitudo quid 282. 19
à Dissimilitudine argumentum.
243
27
dissimilia 512. 18. & 570. 33
per Dissimilia definitio 236. 37
dissolutum 689. 5
dissuasoris ratio duplex. 596. 49
& 675
distributio 512. 48. & 687. 11
diuerfa contraria 165. 4
diuinum testimonium 317. 49
diuina testimonia 504. 16
diuifio quid. 258. 1. & 340. 23. &
403
diuifionis & partitionis differen-
tia 69. 10
diuifionis exemplum. 341. 2. mu-
nus. 13. 14. uitium. 167. 30. &
264
diuifionem partitionem nuncu-
a 3 pari.

I N D E X.

pari	38.17	eloquentia quid	591.16	555	39
in Diuisione quid obseruandū.	30	Emolumentum	600.17	exempla à similitudinis loco sumi	163.25
157	30	ἐμολύμα	448.41	mi	163.25
diuitiæ quibus perniciosæ.	&	&	534.7	exemplorum usus. 603.2. diuissio.	6
342		διουισίον	58.22	eadem	6
diuortium unde dictum. 416.	416.	διουισίον. 52. 72. & 65. 10. & 256. 38.	690.42	exhortari	690.42
12		& 381	44	eximie hostiæ	326.3
Dochimus à Cicerone maxime probatus	447.7	Ens quid	622.27	exordium unde sumendū. 453.	453.
dociles qui reddantur auditores	8. & 637. 31. unde constet. 8.	enthymema quid. 8. 53. & 100.	41	exordio quādo utendum. 642.2	642.2
209.42. & 357	37	51. à repugnantibus. 297. 53.	573.27	expectatio unde	573.27
dolor quid	428	tripliciter intelligi	297.28	expetendum	395.15
dolus malus. 161.32. & 274. 6. & qui fiat. 385. 28. & 393. 5. & 423	1	enthymematis ex consequentibus forma quadruplex. 297. 33. exempla uaria. 550. 33. uariandi ratio	565.14	expetendorum genera tria. 347. 53. & 597	52
dolus unde dictus	274.17	enumeratio quid. 358. 36. & non esse	573	48	11
dolo quid	274.19	enumeratio in perorando quare accipienda	673.1	17	3
donationem sine acceptione	384.50	enumeratio quare fit	574.35	extrinsecus positi loci exemplū.	41
non esse	384.50	enumerationis partium exempla	232.25	extrinsecus posita, affecta nomi nari. 16. 49. in relatione non sumi	16.47
dos quibus conditionibus est dari solita	186.8	enumerationem partium locum esse	43.33	extrinsecus sumpta	147.41
dubia bipartita	350.24	ex Enumeratione qui definitur in Enumeratione quid uitandū.	574	48	30
in Dubijs rebus qualiter dicendum	665.8	ἐν ἀριθμῶσι	293.36	fabula	661.48
dubitabilis propositio	7.39	ἐν ἀριθμῶσι	442.29	fabulæ descriptio	556.2
duplicita uerba	650.27	ἐπιχρησμοί	655.6	Fabricius	342.9
duplicata uerba	569.14	ἐπιχρησμοί	563.35	facere nomina	243.9
duritia quid	593.48	ἐπίθετα	348.34	facti collocatio triplex. 519. 1. quaestio	197.31
		ἐπίθετα. 422.30. & 526. 44. & 646	7	facta & euenta	660.41
		ab Effectis argumentum. 38. 13. & 249. 27. locus. 186	38	facta duplicia	553.2
		ab Effectis rebus argumenti exemplum	145.24	de Facto quaestio qualis	166.35
		efficiens quid	374.17	factorum dictorumq; triplicem esse collocatiōem	586.53
		efficiens causa. 37. 26. & 144. 38. & 248. 48. & 249. 7. & 299	21	factio	288.26
		efficientis causæ diuissio. 102. 37. & 180. 45. & 601	7	factus	513.22. & 438.35
		effusio quid	593.46	falsi & ficti diuersa ratio. 561. 16	16
		elegantia	649.41	fama quid	318.30. & 323.54
		elementum	41.34	fari	442.38
		elementa quatuor omnium rerum semina dicta	146.50	farreatio	137.24
		elocutionis actio. 670. 26. exemplum. 523. 35. genera duo. 440. 49. & 687. 34. in figuris diuissio	158.32	fatum. 103. 1. quid. 179. 31. & 300. 35. & 301	3
		elocutionem uerborum esse propriam	634.14	fatum à stoicis qui neclatur. 179. 35	35
		eloquendi genus duplex. 523. 27	54	fatum à stoicis qui neclatur. 179. 35	35
			27	favor	442.33
			27	Fictum exemplum	386.25
			27	ficti & falsi differentia	664.55
			27	ficta persona	671.35
			27	fides bona. 309. 52. & 310. 49. & 393	7
			27	fides. 311. 7. & 358. 30. & 501. 29. & 589	38
			27	fides	38

I N D E X.

fides quibus rebus fit. 502. 10. unde dicta	349.46	tele fieri dicuntur	183.16	386	35
ad Fidem faciendam quæ auctoritatem habent	191.18	fortuna euentus quid. 108. 37. in quibus uersatur	109.1	& 262	2
fidem quæ faciunt, non omnia argumenta esse	6.42	Frequentatio	689.48	hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione	14.46
fiduciam accipere. 74. 12. & 162. 43. & 385. 43. & 423. 20	279.24	Fulminis & fulguris causa.	417	11	25. in quaestione
fiduciaria mancipatio fieri liberum	232.46	fundus quid	378.3. & 419. 12	11	Halonnelus insula
figura quid	269.54. & 687. 43	fundus usucapio	39.50	39.50	hariga quid
figuræ species duæ	269.2	fundus usucapio	39.50	39.50	435.25
figuram figuræ esse speciem. 158. 18	536.3. & 650	futuri temporis diuissio	551.54	551.54	haruspices
figuræ argumentationis quatuor	565	G.			635.36
figuræ orationis iucundiores	535	Allus iuris peritus	79.55	79.55	haruspiciū unde dictum. 435.24
filij quibus modis exhiberentur de patris potestate	419.63	Gallus Aquilius	387.30	387.30	Hesiodum fabularū authorem
finis quid	242.51. & 374. 21	geminata uerba atque duplicia.	536.3. & 650	25	hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
finem spectantium diuissio. 109. 6	69	genus quid. 24. 15. & 64. 50. & 135. 50. & 237. 30. & 378. 14	2	2	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
fines in quibus dicuntur. 74. 25	69	genus ad speciem quomodo aptari debeat	70.52	70.52	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
fines regi	39.14. & 146. 29	genus duplex	273.2	273.2	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
ingere	281.3	genus & speciem uniuoca esse.	69	69	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
finita quaestio quid	329.1	genus iudiciale unde. 439. 31. de liberatiuum. eadem	264.10	264.10	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
finitio	209.18	genus unde dictum	264.10	264.10	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
finitionis leges	420.43	generis à toto differentia	64.8	64.8	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
ad Finitiuam quaestionem loci utiles	276.28	generis definitio	463.47	463.47	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
finitiuus status quid	350.40	generis & speciei natura	70.52	70.52	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
finitiuus status loci	460.24	generis iudicialis partes quinque.	483	483	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
finitimum	159.8	generis nomen à specie non separari	28.27	28.27	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
firmamentum. 208. 27. & 354. 40. & 608	25	à genere argumentum. 135. 44. & 239. 54. & 385	7	7	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
firmamenta. 522. 19. quomodo diluenda	642.43	de Genere regula	399.30	399.30	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
Forma quid. 65. 2. & 240. 54. & 248. 45. & 299. 28. & 374. 19	19	genera decem	273.29	273.29	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
à Forma qui argumentetur.	241	genera suprema in definitione non esse sumenda	160.31	160.31	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
formæ argumentandi quatuor	386	generum distributio	518.38	518.38	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
formarum & partium differentia	265.33	gens siue gentilitas	257.12	257.12	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
formas in diuisione nullas omitti oportere	156.46	gentium ius quid	624.3	624.3	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
formalis causa duplex	510.4	gentiles. 155. 38. & 262. 24. & 63	9	9	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
fornicatus paries. 37. 33. & 144. 44. & 247	45	gentilitas quid	419.30	419.30	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
fornix	247.46. & 248. 4	Gestus	499.37	499.37	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
fortitudo	589.9	gloria quid. 341. 29. & 429. 19. & 600	13	13	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
fortuitarum rerum concursio	193	Gnato gulo	312.30	312.30	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
fortuna quid	407.40	gradatio	652.53	652.53	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
fortuna quæ à Platone & Aristote	50. & 240. 53. & 373. 38. & 373. 38. & 373. 38.	gradus defensionis tres. 606. 23. societatis. 579. 37. temporum	518.28	518.28	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
		Gyges Lydiæ rex	321.33	321.33	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
		H.			
		Abitus. 76. 36. & 304. 36. causa. 182. 34. definitio.	534	534	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
		I.			
		Ambus	445.45	445.45	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
		Iasonem Medeam repudiasset	302	302	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
		Idæ Platonis	65.12	65.12	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione
		idem de contrarijs intelligi non posse	4	4	Hærentia à subiecto esse diuersa. 27. 17. cur inesse dicantur. 27. 25. in quaestione

I N D E X.

posse	32.22	intentio	610.9	& 232	4
idem & diuersum	343.35	inter bonos bene agier	408.25		258.19
Ignis	557.10	intermissio	531.43. & 647.51		65.44
ignorata	184.30	interpretis officium	127.26		622.49
ignorata causæ	110.9	interpretatio uerbi	652.12		488. 47. prudentia ead.
&	306.32	interrogatio	667.36		50
ignoratorum diuifio	111.18	intestinum opus	359.3		iuri semper non esse parendum.
Illuftris oratio	449.18	inuentio	4.18	327	53
illuftre genus dicendi	533.52	inuentio quid. 218.10. & 397.34			in ius uocare 379.47 (43)
Imber unde fit	273.36	inuentio quid contineat	218.4		in iure cessionis solennitas. 379.
immanitas quid	593.40	inuentio unde confet	362.7		indicatio 206.48. & 611.36
imitatio	525.53	inuentiois indifcreta potestas.			indicatio unde nascatur 354.26
imperare	668.3	4	31		iudicium 4.50
imperatoris summi bona.	518.42	inuentiois locus	294.25		iudicium quid 218.12. & 319.1
imprudencia	533.4	inuentiois neceffaria. 4.25. for=			iudicij & inuentiois utilitas.
inartificiales loci	190.43	ma. eadem	27	221	4
inauditum	650.38	inuentioem dialectices mate=			iudicij quaestio duplex 608.30
incifum	531.27	riam esse	4.18		iudicia priuata 392.46
incorporalia quare non esse di=		inuentioem iudicationi esse sub=			iudiciorum formulæ quot. 422.3
cit Cicero	51.28	iectam	5.7		iudiciale genus unde 350.27
indeciduum unde dictum.	267.47	inuentioem iudicio potioem			iudicialis causæ finis 204.11
indefinita propositio	10.10	esse. 219.43. & priorè. 220.18			iudicialis generis finis. 205.54.
indicia bonæ fidei	427.7	inuentioem natura iudicium		& 350	49
inductio quid	277.1	præcedere	220.47		iudicialis generis materia diu=
infans unde dictus	339.25	inuentioem rerum esse proprie			plex 485.28
inficari	465.10	633	38		iuratum testimonium 318.12
inficialis status unde nascatur.	204	inuentum probabile	635.10		iurata 505.47
infinita quaestio ex quibus con=		inuidiæ acta propria	490.47		iuridicialis quaestiois loci com=
stat	330.24	inuidus	10.44		munes 276.31
infinita quaestio. 575. 6. finita.		in uino ueritas, prouerbiu. 322			iuridicialis status unde 204.50
eadem	7	in uiri manum cõuenire. 399.17			iuridicialis status quid 351.49
inflexa cognata pariter ac diuer=		inuifum	650.35		iuridicialis status diuifio. 458.43
sa esse	26.7	ipfum de quo agitur, terminos			iurifurandum quid 318.48
inflexio	525.39	esse	14.27		iurifconfulti 308.43
inflexio fermonis qui fieri de=		ipfum de quo agitur quid. 64.2.			iurifconfultorū propriu. 113.50
beat	651.6	& 130	29		iurisperitus qua in re uerfetur.
ingenuus	420.37	Iracundia quid	428.8		79.54 (378.52)
iniuges hostiæ	325.52	ironia	452.6		iurisperitorū authoritas. 53.38. &
innata	188.39. & 393.34	Iterata uerba	650.29		iustitia quid. 349.40. & 419.5
in numero habere	295.19	Iucunda	188.44		650.12
in præpositio quot modis suma		iudicandi ratio duplex	5.24		iustitia multiplex. 349. 43. &
tur	165.20	iudicandi ratio unde cõstet. 362.8			589 34
infinulare	487.28	iudicandi ratio	398.6		iustitiæ definitio. 203.42. partes.
infita	505.54	Ius ciuile quid	53.30		Iustus 557.52 (589.49)
infiti diuifio	506.3	Ius ciuile ex quib. cõstet. 605.48			L.
infituere	348.49	Ius gentium quid	336.29		Lætitia quid 344.49
instituta æquitas	348.10	Ius gentium uel naturæ quid.			Lares 203.24
institutum quid. 235.36. & 348.		398	24		laruæ 203.25
43		Ius naturale quoddã esse. 336.14			latentia 107.17. & 183.46
institutio æquitatis tripartita.		Ius priuatum tripartitū. 471.35			latentes causæ 306.2
203		Ius publicum. 471.31. priuatum.			laudandi uituperandiq; materia
intabulamenta	253.5	ead.	32		unde sumatur 594.13
integra	188.42	Ius quot modis dicatur	488.30		laudandi & uituperandi princi=
intellectum animalis ad plures		Ius scriptū. 258.24. non scriptum			pia 582.18
differentias pertinere	64.44	ead.	27		laudationis finis 204.27
intellectum uniuersalia capere.		Iuris cefio qui fiebat	420.12		laudatiõis generis finis. 350.44
178		Iuris ciuilis definitio. 18. 23. &			laudationis status 205.43
		ead. 35. & 150.47. & 131. 32.			Laus 600.11
					legale ius nõ scriptū duplex. 62.4.
					legales stat. tres. 355.31. & 610.48
					legales

I N D E X.

legales status quatuor	615.29	locus quid	12.17. & 362.13		logice dicendi magistra 3.25
legare	240.33	locus argumenti sedes	11.44		logice quid contineat. 3.30. quid tractet. 3
legatarium	242.28	locus à noratione unde dictus.			49
legatarij & hæredis differentia.	21	21	28		logices partitio. 3. 41. diuifio se= cunda 4.2
369	15	locus ex toto quid. 15.14. ex par=			longitudo orationis unde con=
legatum quid. 140. 36. & 295.		tium annumeratione. ead.			stet 648.13
16. & 420	31	17. à nota. ead. 19. ab affectis.			longitudinẽ obfcuritatem pare=
legatum ab hærede	373.43	eadem	20		re 532.6
legitima tutela	268.27	locus maximæ propositiois dif=			Luxuriosi definitio 18.37
legitimæ difceptationes	208.53	ferentia	12.34		M.
legitimum	159.8	loci ab antecedentibus cõsequen=			Macra fluius 215.18
lemures	203.25	tibus & repugnantibus expli=			Magiftratuum edicta. 151.6
leuitas	589.39	catio	80.50		magnitudo animi duplex. 589.
Leonidas	342.45	loci à consequentibus antece=			11
Leucopetra Calabriæ promon=		dentibus & repugnantibus			maiestas quid 435.35
torium	216.28	triplex tractandi ratio	169.8		maiestatem lædere quid. 558.36.
Lex quid. 53. 33. & 150. 50. &		loci à contrario explicatio. 76.			minuere 608.54
258.44. & 348. 30. & 419.		23			maioris & minoris termini co=
39. & 457	37	loci ad totum tractatio	231.13		gnofcendi ratio 8.33
lex & mos quid fpectent. 603.48		loci descriptio	254.9		maiorum comparatio. 25.39. &
lex Aelia Sanctia. 134.7. & 234.		loci diuifio	223.40. & 503.19		146.24. & 39.10. minorum.
11		loci duplex significatio	222.11		eadem. 36. parium. ead. 45
lex prædij	610.46	loci ex affectis diuifio	23.25		malitia quid 593.36
legis actio quid	54.33	loci qui à toto est exemplū. 131.			Mancini causa 70.10
legis diuifio	157.1	11			mancipatio quid. 54.11. & 151.
leges	403.38	loci à toto explicatio	17.54		47
leges cõtrariæ qualiter exponen=		loci qui in ipfo est diuifio. 110.			5
da	629.27	37. & 15.2. & 131			mancipatio fiduciaria. 74.16. &
leges unde dictæ	378.47	locū à quaestione esse diuerfum.			162 46
legum contrariarum status. 356.		43.26. & 45			30
10		locum ab Aristotele sedem nomi=			mancipi res 151.24. & 235.44
legum diuifio	235.8	nari	222.6		mancipiū quid. 378.7. & 403.22
Libellus diuortij qualiter scrip=		locum ad ius & philosophiam	256		mancipij significatio duplex.
tus	372.35	locum ad ius & philosophiam	256		47
liber	232.47	peptinere	291.23		mancipio dari. 281.6. & 380.40
liberi Romæ quot modis fiebāt.		locum, quaestiois locum esse			mandatarius 385.37
19	11	non posse	14.14		manes 203.26
liberi faciendi partes tres	132.21	in Loco quid oratori cõsideran=			manumitti 233.1
liberi faciendi formæ tres	233.4	dum	551.11		manumiffio quid 232.53
liberi qui Romæ matrem feque=		loci ad coniecturalem quaestio=			in Manus conuentio 145.33
bantur	35.39	nem utiles	276.27		Martis nomina diuerfa. 234.44
liberos iure Romano in parum		loci an inter affecta nominen=			materia quid. 248. 44. & 374.
arbitrio fuisse retentos. 34.31		tur	48.51		materia oratoris 633.30
libera oratio	318.4. & 505.9	loci an locorum loci sint	17.9		16. & 458
liberalitas	589.15	loci in rehærentes. 363.41. extrin=			12
libertas	232.48	secus fumpti. eadem	44		materia sub quo genere caularū
libertini	232.51	loci priores. 47. 19. posteriores.			ponatur 399.43
libido quid	344.52	eadem	20		materiæ partes 458.12
libidinis partes	345	loci qui in ipfo hærent	43.16		materiam apud dialecticos &
libripens	54.16	loci quid inter fe differant. 42.23			rhetores eandem esse 635.14
lis unde fiat	199.50	loci quibus quaestioibus accõ=			Materfamilias 30.7. & 241.48
literæ cur elementa dictæ. 149.4		modentur	201.1		marona unde dicta 241.43
littus	157.20	locorum diuifio. 13.12. & 398.11.			maximæ propositiones 362.29
littus quid	267.22. & 421.40	diuerfus ordo. 514. 50. exem=			mediata contraria. 76. 42. imme=
locuples unde	231.35	plum. 515.5. epilogus. 253. 21.			diata. ead. 48
Locrenfiū in suadendis legibus		exempla. 636. 4. & 640. 30.			medium officium 344.11
mos	397.53	expositio. 43.16. breuis epilo=			meliorum locus 187.51
locus ab antecedentibus conse=		gus. 110.35. ordo. 47.15. qui in			membrum quid. 19.38. & 531.21
quentibus & repugnantibus		ipfo sunt diuifio	15.3		232.52
qui fit unus	81.8	locis an fua membra sint. 254.27			membra narrationi quàm pe=
		50.27	618		riodo conuenientiora esse.
					34
					2 5 memoria

I N D E X.

memoria duplex. 453.3. & 541.20	babilis. 457.11. suavis. eadem. 46. qualis esse debeat. 209. 53	notæ & totius differentia 43.6
memoriæ loca 541.30	narratio quid 357.49	notam esse locum 43.41
memoriæ reficiendæ ratio. 673.3	narratio qui aperta fit. 357.51. di- 133.50. & 507.42. & 635.	ex Nota locus 16.35
Menenij Agrippæ commentum. 289	stincta. eadem. 54. breuis. 358. 3. credibilis. eadem 7	Notæ propriæ 550.4
mens unde dicitur 272.18	narratio suavis 573.31	notatio quid. 21.21. & 69.17. & 133.50. & 507.42. & 635.
Merobaudes rhetor 68.13	narrationis definitio & usus. 546.27. diuisio. 546.36. uirtutes. eadem. 50. proprietates. 447	notatio quid à termino differat. 42
metaphoræ 527.46	narrationem rei, non sententiæ esse 521.10	notatio quomodo substantialis dicitur 23.61
metaphoræ & similitudinis differentia 267.5	narratione quando utendum. 520	notationis & coniugatorum differentia 27.5
metaphoricæ definitiones ad dialecticas quare non pertineant. 267	natura partes duæ. 203.3. uis & ratio unde perdiscenda. 625.7	notationis & finitionis differentia. 382.33. partes. 255
metonymia quid. 528.1. & 648.41. & 443	naturam causam nonnunquam dici 304.40	ex Notatione qui sumatur argumentum 69.22
metus quid. 304.28. & 344.51. & 428.9. unde. 641.3. partes. 345	naturalia 189.31	à Notatione argumentum qui ducatur 158.38
Minerua Chalcidica 193.25	naturalis æquitas. 348.5. oratio. 440	à Notatione locus 21.19
minorum comparatio 25.48	necessarium quid 596.16	Notio quid. 52.25. & 64.41. & 65.11. & 264.16. & 340
miseratio qui moueatur 672.22	necessaria 40.33. & 188.49	notionis diuisio 65.32
in Miseratione non esse commoderandum 573.4	non Necessaria necessarijs sæpe anteponi 117.27	notionis exemplum 340.41
modificata uerba 646.27	necessaria conclusio 301.30	notionem similibus intelligentiam esse 156.37
molestia unde 641.3	necessitas. 114.16. & 307.36. duplex. 110.18. & 322.17. unde fit. 371.18. causæ. 304.10	nouum 650.39
mollitia animi quid 593.52	necessitatem authoritati obnoxiam esse 192.20	nouum aliud, aliud nouatum esse 646.13
Mos quid. 53.43. & 151.8. & 235.32. & 348.38. & 379.6. & 457	negantia. 79.6. & 166.4. & 369	nouata uerba duobus modis capi posse 525.13
moris uetustate confirmata æquitas quid 348.37	negotiorum naturæ Neptuni fanum 193.3	numeri comparatio. 188.14. & 249
mores amabiles. 537.16. & 650.51	nexus quid. 151.35. & 54.8. & 235.49. & 379.33. & 403.49	numeri oratione ratio. 444.45. & 529
motus quid 344.15. & 501.30	Nili fontes philosophis ignoti. 292	numero quæ comparantur. 115.39. & specie quæ 116.17
motus animi cur quatuor generibus constet. 516.50. tempora rursus. 329.20. unde oriatur. 641	Nomen quid 403.18	nummarie ordo apud Romanos 295.24
motus genera quatuor. 641.3. principium 179.51	Nomen in ipso semper esse. 21.22	nuncium remittere 372.32
motum ad quæstionem definitionem non pertinere 516.9	Nomen in ipso esse cui nomen est 134.26	nuncupare 442.38
motum fidem facere 501.50	Nomen omne notam esse 69.2	nuptiæ per coemptionem quales 30.14
motus animorum duplices. 579.53	Nomen rei esse accidens 234.35	nuptiæ Romanis quæ iure fuerant contractæ 35.42
de Mouendis affectibus præceptum 603.28	Nominis definitio diuisa. 152.45. interpretatio. 69.24. quæstio. 197	o.
mulieres antiquo iure perpetua tutela contineri. 33.23. & 76.4	nomina 242.49	Obscuræ causæ 671.50
multiplicando qui uariatur oratio 653.32	nomina esse naturalia 235.13	obscurandi argumenti ratio 522.23
mulus clitellarius 384.41	nomina facere 400.14	obtemperare 627.43
mundus unde dictus 324.34	nomina pro debitoribus poni. 400	occupatis quomodo scribendum. 254
muta loqui 671.36	Norbanus 486.15	odium qui in aduersarium incitetur 544.28
mutuum quid 243.21	nota quid. 69.19. & 227.22. & 364	officium quid. 343.52. & 480.33. & 597
N.		Officiorum gradus 580.20
Narratio quid 331.2		Officiorum gradus 650.10
narratio docilis. 544.37. pro 364		Officiorum gradus 650.11

I N D E X.

ὀνομαστική 644.33	paradoxa unde sumpta 218.52	pecudes 419.20
ὀφίλημα 600.17	paria dupliciter accipi 237.19	pecunia numerata. 240.17. & 182.2
Opinio quid. 344.54. & 457.33	per Paria definitio 236.33	295
opinionis & fidei differentia. 326	parium comparatio 25.45	pecuniæ species 420.23
opportunitas 599.51	parium collatio 249.50	pedes orationis qui iudicantur. 27
opposita esse quæcumq; ad aliquid dicuntur 44.7	paries quid 419.16	529
oppositorum diuisio. 76.34. & 164.41. differentia. 76.34. 40	paries communis. 401.45. directus. ead. 47. solidus. ead. 51. fornicatus. eadem 52	pedes qui recte clausulam terminent 445.14
oppositorum genera quatuor. 284.23. & 405	paries directus. 247.41. & 374.35	690.16
optare 668.9	partes dupliciter dici. 19.34. & 132	Pelion Armeniae mons. 302.36. & eadem 53
opus oratoris 633.29	partes duplices 241.19	penus quid. 257.4. & 378.9. & 403.25. & 419.25. & 610.35
officium duplex 344.1	partium enumeratio. 132.16. & 226	penu quid contineatur 243.9
oracula 435.15. & 635.31	à Partium enumeratione argumenta qui fiant 19.9	percentere 488.13
oratio quid 505.6	partium & termini differentia. 42	percontari 565.18
oratio res uocata 43.25	partium & totius differentia 43.2	perfectum officium 344.4
orationis partes quatuor. 357.5. & 514	partium genera tria 232.39	perfecta 117.13. & 189.18
orationis diuisio 499.41	partium in coniectura ratio. 618.3	periodus quid 531.19
orationis uirtutes 510.43	partium triplex diuersitas 255.8	periodus ex membris duobus constituta 648.2
orationis partes 541.54	particularis propositio 10.8	periphrasis. 528.41. & 689.16. & 444
orationis partitio 634.15	partitio quid. 53.47. & 151.12. & 258.2. & 340.21. & 403	34
orationis testimonium duplex. 318	partitio qui fiat 67.15	329.5
orationis uis unde constat. 498.17	partitionis collocatio 549.30	permotio 660.45
orationum diuisio 356.44	partitionis & diuisionis differentia 63.44	peroratio ex quibus constat 358.33
oratoria quæstio 422.13	partitionis & diuisionis discrimen 262.45	perorationis diuisio. 567.31. & 668
oratoris definitio 683.42	partitionis exemplum 53.29	46
oratoris officium 634.23	partitionis ratio 382.47	in Peroratione beneuolentiam iudicis implorandam esse. 618.
oratoris uis 639.22	per Partitionem definitio qui fiat 258	perpetua oratio quid. 356.46. (27
oratorem philosophum esse debere 216.1	in Partitione quid fugiendum. 545	347
in Oratore quid desiderat. 343.18	in Partitione quid obseruandum. 67	perseuerantiæ & pertinaciæ differentia 201.29
ordo orationis duplex 521.41	partitione quomodo utendum. 159.52	persona in testimonio qualis adhibenda 191.18
ordo orationis triplex 540.15	patientia quid 589.27	personæ accidentia 329.17
ordinem argumentationis tribus modis dirigi 565.7	patronus. 162.48. & 279.27. & 323	personarum tria genera 543.30
ordinem orationis sæpius mutari 522.46	patroni officium 522.10 (309.34	in Personis tria spectari 550.19
ordines in dicendo quinq; 64.1. 22	paupertas quos commendabiles reddidit 344	perspicua 107.16
ὀψις 184.2	Paulaniam in Argilium facinus. 23	perspicua causa 183.44
paetum quid 429.3. & 692.13	Paulaniam proditio & mors. 322.	perspicuitatis & illustrationis differentia 358.25
paetum unde dictum 489.1	peccata 185.16	perpetua unde dicta. 201.29. & 347
παρον 446.35		24
Palamedem tabulas lusorias et literas quasdam inuenisse. 323.43		9
Palamedis & Vlyssis contentio. 323		perpetua unde dicta. 201.29. & 347
Palamedis mors 193.47		perpetua unde dicta. 201.29. & 347
παρρωγη 74.3		perpetua unde dicta. 201.29. & 347
παρρωγη 296.48		perpetua unde dicta. 201.29. & 347

I N D E X.

scientiæ species	240.3	simplicia	516.14	& 421.59. & 430.22. & 610.
Scipio Nasica	283.6	simplicium quæstionum genera	13	
sciur quid	385.36	tria	341.38	
scripta	635.44	simulare	274.16	
secors unde dictus	272.15	singula argumenta	522.1	
securus unde dictus	272.15	singularis propositio	10.11	
seditio quid	412.27. & 683.30	Socrates <i>si sup</i> appellatus	452.9	
segnis unde dictus	272.16	solem æternum esse à Platonis		
Seianus	342.6	credi	29.37	
senatus consultum quid.	53.34. & 235	solem cū Luna pugnare uisum.		
senatus consulta.	150.51. & 378.48. & 403	solum quid	377.27	
Seneca	342.6	sonantia uerba & iucunda.	649.	
senectus	157.25	sonus uerborum unde constat.		
sensum singularia comprehendere	378.24	sophistica	3.48	
sensus in propria materia non decipi	376.30	sophisticum argumentum.	435.	
sententia quid.	655.21. & 690.28	soror unde dicatur	227.31	
sermonis inflexio	537.22	fors quibus rebus causa fit.	108.	
sermonem quatuor niti debere rebus	270.19	species quid.	19.35. & 24.23. & 132.48. & 136.50. & 237	
sermone quemadmodum utendum	270.37	speciei comparatio	249.35	
Serranus	342.9	species à Cicerone formas uocari	26.14	
Seruius Hala	283.5	species cur à Cicerone formas uocatur	64.28	
Seruium regem sextum æs Romæ primum signasse	295.27	species qui inter se differant.	29.	
seruos, non liberos, Romæ tormento cruciari	567.19	specierum comparatio	188.33	
sefire	256.54	speculationis quæstio diuisa.	576	
seuerus unde dictus	271.14	spes	641.20	
signa	554.33	spondeus	445.37	
signorum diuisio	554.39	Spurius Melius	283.6	
signata pecunia	295.21	Stabilia	189.51	
similia 30.51. & 138.15. & 512.14		Stagerius	192.39	
similia similibus semper tribui.	399	status quid.	351.26. & 410.17	
similium partitio	24.30	status diuisio	351.30	
in Similibus tertium quiddam esse	510.25	status quare dictus	607.4	
similitudo quid	24.25. & 238.7. & 368.19. & 508	status coniecturalis.	458.36. fini	
similitudo substantialis	156.25	status diuisio.	297.4. secunda. ead. 10. tertia. eadem	
à Similitudinis comparatione argumentum	74.20	status diuisio alia	355.25	
similitudinis diuisio	162.32	status omnes in genere demonstratio esse posse	206.9	
similitudinis genera duo	276.35	stipulatio quid.	268.31. & 383.18.	
similitudinis locus.	73.33. diuisio	stipulari.	268.33. & 404.31. & 430	
à Similitudine argumentū qui fiat	163.1. & 242.23	stipulatio quid.	268.31. & 383.18.	
simplex propositio unde constat.	87	stipulatio quid.	268.31. & 383.18.	
simplex quæstio	341.23	stipulatio quid.	268.31. & 383.18.	
simplicis propositionis diuisio.	430	stipulatio quid.	268.31. & 383.18.	
10		stipulatio quid.	268.31. & 383.18.	

I N D E X.

Tantali genus unde ductū.	239.3	differentia	13.7	12. eadem
Tarquini Supbi proditio à quo detecta sit	290.45	topices definitio	6.34	uerba idem significantia. 649.25
temetum	227.32	topica inueniendi artem esse.	5.37	uerba in circuitū dirigi. 656.38
tempus ad ius pertinere	291.44	topiorum libri quid cōtineant.		uerba longiora melius orationem claudere 445.34
temporis partitio	551.51	1.	27	uerba quare rerum signa dicantur 270.42
tempori attributa	320.34	totum quid	635.47	uerba quatuor modis nouari. 21
in Tempore quid oratori considerandum	551.49	totum ab eo quod ipsum est qui separatur	42.50	uerborum collocatio 498.48
temporibus adiuncta	168.33	totum esse locum	43.23	uerborum cōiunctorum triplex mutatio 524.10
temperantia	589.8	totum in differendo trifariè explicari	365.49	in Verborum cōiunctione quæ obseruanda 528.44
temperantia duplex	588.44	à Toto locus, & à partibus, an idem sit	20.47	uerborum qualitas 645.29
tempestas quid	459.50	à Toto locum definitionem esse	50.	uerborum quinq; genera. 646.4
terræ motus causæ	690.24	totum quando locus dicenda.	50.24	uerborum ratio. 669.17. & 526.38
terminus de quo agitur, quid à toto differat	42.29	Traditio quid.	235.47. & 403.	uerbis nouis qualiter utendum. 270.
terminum maiorem de minori prædicari	8.33	translatio quid	66.14	uerecundiam uirtutum esse eundem 591.38
termini	8.28	translatio uerbi aut nominis.	442.43. & 646.	ueriloquium 69.15
terminos argumenta esse non posse	14.4	per Translationē definitio.	154.5	uerisimile quid. 217.33. & 289.27
terminos in quæstione positos, nec argumenta nec locos esse.	14	ex priuatione cōtrarij. ead.	8	uerisimilia argumenta 550.3
testes	318.53	Trebatius iuris peritus.	361.6.	uerisimiliū collocatio. 555.1. paratitio 554.25
testata	659.32	exilio reuocatus	411.1	ueritas dei 398.26
testamentum unde dictū.	233.19	tribrachus	446.1	uersuti 475.35
testamento liber fieri	233.17	tribunitiæ leges	235.10	uerum quid 691.15
testamentaria tutela	268.24	trochæus	445.45	uerum exemplum. 386.24. (231.25
testimonium	190.39	tropus quid	527.27. & 687.39	uia rei definiendo completi. uindex. 21.29. & 133.51. & 233.13
testimonium quid.	113.1. & 229.25. & 251.43. & 503.	Tullij regis iudicium	383.29	uindictarum lis. 134.8
testimonium ad ius non spectare	48	tumultus	236.12	uindicta. 19.19. & 132.32. & 233.11. & 366.35. & 413.32
testimonij diuisio	255.44	Tuscia regio	215.16	uindicta liberi qui fiebant. 19.20
testimonij genus duplex.	317.48	Tusculanus ager unde dictus.	215.	uindicta naturalis iuris esse speciem 342.20
testimonij species octo	318.20	tutela. 357.8. & 378.12. & 419.		uirtus quid 480.35. & 508.15
testimonia à re externa multiplicia	317.40	tutelæ diuisio. 383.15. & 421.46.		uirtus duplex 194.36
testimonia diuina duplicia.	324.	partes duæ. 268.23. partitio.	67	uirtutis definitio 232.19
testimonia firma duplicia.	409.	tutelæ quatuor modis fieri.	157.	uirtute quæ fidem faciunt, dupliciter diuisa 194.2
testimonia quare inartificialia dicantur	566.11	tutor	278.48	uirtutes qui comparantur. 320.7
testimonia quomodo disiuncta sint	229.53	Tyrannus quid	343.1. & 558.1	uis 117.40. & 663.25
testimoniorum species	503.50	uarietas inæquabilis	519.9	uis cōparationis. 149.38. orationis 498.29. & 633.24
testudo quid	184.51. & 248.1	uaticinationes.	435.21. & 504.	uis quomodo cernatur 189.35
Thema quid	411.22	Themistij de Aristotelis lib. sententia	215.41	uisus 6.44
Themistij de Aristotelis lib. sententia	215.41	Velia oppidum.	216.34. & 361.34	uitandi argumenti ratio 46.47
thesis & causæ differentia.	195.49	uenditio fiduciaria	423.22	uitium facere 374.52
thesin propositū notari.	500.47	uerba cōsonantiora.	526.10. græciora. ead. 13. leniora. ead. 20	uitiorum genera 593.11
Tiberius Gracchus	283.7	uerba eiusdem generis.	239.7. & 27	uiuere & esse an idē sint. 49.24
timor quid	304.27	uerba grauiora.	568.14. non uulgata. ead. 34. suplata. ead. 44. trāfata. ead. 47. relata. 560.6. itera	Uitionē ab ætate manare. 613.47
Tollere	389.4	uerba grauiora.	568.14. non uulgata. ead. 34. suplata. ead. 44. trāfata. ead. 47. relata. 560.6. itera	Vlyffis & Aiæ cōtentio. 303.34
topice	215.20	uerba grauiora.	568.14. non uulgata. ead. 34. suplata. ead. 44. trāfata. ead. 47. relata. 560.6. itera	Vlyffis manū imitatus Phrygiā 193
topice Aristotelis & Ciceronis		uerba grauiora.	568.14. non uulgata. ead. 34. suplata. ead. 44. trāfata. ead. 47. relata. 560.6. itera	Vniuersales 50

I N D E X.

Vniuersales propositiones 10.7	urfinus partus qualis 221.48	utilitatis exemplum 341.52
Voluntas quid. 183.53. & 340.8.	Vfus & abusus contraria 32.32	utile quid 341.41
& 635.	41	490.38
uoluntatis causæ. 182.27. & 304.	399.	43
14. & 306.30. status quid.	usucapio quid. 251.20. duplex.	uxor usu 241.40
355.	50	368.7
uoluntatem in appetitione esse	ead. 23. & 376.33. & 402.35.	uxoris species duæ 30.4
positam	& 418.	10
uoluntaria. 184.30. & 129.83.	109.41	uxorem tribus modis haberi po-
necessarijs anteponi 117.21	usucapio annua 39.48 (2	tuisse 30.9. & 137.23
uoluntariæ causæ 110.8	usufuctus quid. 242.29. & 369.	uxoriæ rei actio quid. 408.34.
uoluptas quid. 600.27.	usufuctus in quibus constitua-	iudicium quid 214.10
641.	12	
uoluptatis partes 345.10	ur	243.42
Urbanus 442.33	usufuctu res nō cōsumi. 369.52	Z. Eno stoicus 218.46
	uti abuti 32.29. & 244.2	485.40
	utilitas duplex 613.12	650.23
	utilitas unde ostendatur 612.19	

F I N I S.

P R O R H E T O R I C I S M . T . C I C E R O

N I S A D C . H E R E N N I V M , N I C O L A I A N -

gelij Bucinensis ad Philippum Strozam Defensio.

LIBRARIO R V M quidem deprauatione, Philippe Stroza, & temporū uitio, Cicero in hisce Rhetoricorū ad Herennium libris à seipso hæcenus per mendas ita sensim abiit in deformitatem, uix iam ut suorū plerisq; agnoscat. Vnde in celebres lectionis eius, quibus macularū foeditas diuinæ eloquentiæ uultum subtraxit, titulum huius operis subdititium esse contendunt: & autoris inopes, Virgínio, uel Cornificio cuidam, quem penitus non norunt, quod maxime rideas, leuissima quadam, imò nulla coniectura pueriliter tribuunt. Sed quam obrem tam bonas dicendi rationis præceptiones summi opificis artificio surripiant, discas. Primum aiunt Quintilianum cum suas Institutiones oratorias, crebris orationum Ciceronis, & omnium eius de arte rhetorica operum exemplis confirmet, Rhetoricos ad Herennium nusquam citasse: utiq; citaturū, si Ciceronis esse sciuisset. Tum Plutarchū in Ciceronis uita, enumeratione uoluminū quæ Cicero reliquerit, libros ad Herennium tacuisse: nec Hermetem quendam, de quo in illis fit mentio, inter præceptores per quos Cicero profecerit nominasse. Deinde legi quædam in his, quæ de Oratore ad Q. Fratrem libris magnopere repugnant: nec esse ferendum, quenquam sibi in suis scriptis dissentire. Dicendi postremò figuram multo humiliorem ac sicciorem cognosci disputant, quàm quæ Ciceronis sublimitatem atq; opulentiam referat. His tenuibus cōiecturis, hoc opus à suo parente per incitiā reuulsum, Cornificio, aut Virgínio, nec id quidem sibi si reuiscant asserturis, ridiculè addicunt. Verum exigui est negotij, tam est aperta ueritas, horum refellere pueriles opinionēs. Primo loco aiunt, Ciceronis opus ideo non esse, quod nusquam à Quintiliano citetur: quasi sit necesse ea omnia suo autore spoliare, quæ à Quintiliano non citentur. Quod si ita est, nullius opus esse relinquitur, quod nemini sua citatione Quintilianus adiudicet. Locis tamen non paucis, horum librorum uerbis & sententijs usus, eos Ciceronis esse, grandem coniecturam facit. Eius enim libro primo, de Elocutionis uirtutibus uerba hæc sunt: Usitatis tutius utimur, noua nō sine quodam periculo fingimus. Nam si recepta sunt, modicam laudem afferunt orationi: repudiata etiam in iocos exeunt. Audendum tamen, namq; ut Cicero ait, etiā quæ primò dura uisa sunt, usu molliuntur. Cicero in præfatione libri III Rhetoricorū, hūc sensum his uerbis expressit: Quæ enim res apud nostros non erant, earum rerū nomina non poterant esse usitata: ergo hæc asperiora primò uideantur necesse est. Eiusdem lib. IX. de Verborum coloribus: Qui sunt qui foedera sæpe ruperunt: Carthaginenses. Qui sunt qui bellum crudelissime gesserunt: Carthaginenses. Qui sunt qui Italiam deformauerunt: Carthaginenses. Qui sunt qui sibi ignosci postulant: Carthaginenses. Exemplum hoc est Ciceronis Rhetoricorū IIII, de Complexione. Ibidem: Amari iucundum est, si curetur ne quid insit amari. Auiū dulcedo, ad auium ducit. Sic Cicero in Rhetoricis de Traductione. Nec obstat, quod Quintilianus subiunxerit paulo post, Cornificius hanc traductionem uocat. Nam ea quæ iocandi causa ferebantur in ore uulgi, obuia erant exemplis pluribus scriptoribus. Plenus est hoc loco Quintilianus exemplis, quib. utitur etiam Cicero de uerborum figuris. Quod autem hanc Rhetoricen inter cætera

M. Tul-

M. Tullij uolumina negat à Plutarcho enumerari, infirmissimū sanē est. Quid si Plutarchi memoriā in tanto librorū numero fugit, cuius negligentia super Ciceronis rebus nemini uel mediocriter erudito obscura est? praterijt nāq; & alia multa. Quid si consulto tacuit: ne summi oratoris alia de facultate oratoria diuina opera tractatu tam familiari deformaret? Quid si ea uerba apud quem legerunt Plutarchum defunt? multa enim in omnibus scriptoribus & deesse, & superesse passim intelligimus: quale hoc ipsum quod aiunt de Hermeste. nam in uetustissimis ac fidelissimis codicibus, quorum plurimos legendos summa diligentia curauimus, nullum Hermestem inuenient. Leonardus enim Aretinus, summa eruditionis uir, hoc opusculum ceteris Ciceronis uoluminibus proculdubio annumerat, ubi in ea re Plutarchum latinum facit. De quo id acceptum ostenditur. Indignum tertio loco clamitant, & nullo animo ferendum, in suis scriptis sibi quenquam dissentire. Fateor ergo indignum, si loco, tempore, uolumine eodem sibi quisquam dissentiat, aut de uniformi scientia. Hic uero non de numeris, aut de terrae mensuris, non de ratione siderum agitur: sed ea de arte, de qua mira est scriptorum traditionis uarietas, qua de causa Quintilianus se opus suum suscepisse scribit, ut inter autores tam uarios quid putet sequendum doceat. Quin Peripateticis nullus est datus labor durior, quam conari, ne dogmatis princeps sibi ipsi in suis libris repugnare uideatur.

Quæro hoc loco, an libros de Inuentione, & Partitiones ad filium, Ciceronis esse negent, quod in ijs pariter multa uerbis mutatis, quædam in pauciores species aut plures partita, alia ita dissidentia ab illo diuino de Oratore opere legent, ut utique diuersa cognoscant. Alium scriptorem alio loco Cicero secutus est. Nec enim unus est ad persuadendum callis, nec semita eadem, sed quauis ratione quis appositè ad persuasionem dixit, is nimirum functus officio oratoris fuerit. Formam postremo dicendi haud esse Ciceroni similem contendunt, quo equidem multo sum æquior illis, quam in ceteris. Ego enim ipse nonnunquam uix in his libris Ciceronis uultū agnoscebā, adeo erant uocum perturbatione, mutatione, detractione, adiectione, omnia uitio temporū & librorum culpa inuersa & deprauata, nec suus orationi numerus assurgebat, nec uerus ille nitōr plurimis in locis renidebat. At nūc opera nostra dissecta magna ex parte nebula, iā propemodū aperta est sua Ciceroni facies, iam nulla ibi figuræ tenuitas aut exilitas apparet, sed nuda, uenusta, pura uerborū castitas, ingeniosissima ac lucidissima docēdi breuitas, maxima præceptionū uirtus omnib. ingenijs præterq; unius Ciceronis erepta ubiq; cernitur. His opinor satis diluimus aduersariorū argumentatiōes, nūc adiumenta nostra cōfirmemus, ac ueritatē ipsam, quæ est luce meridiana clarior, paucis tueamur. Qua in re omittimus omnē antiquitatē, cuius maiestati et in fabulosis semp fuit habita multa fides, quæ sola grauiss. suo testimonio asserit Ciceroni opus, cuius titulū ab eo acceptū seruat adhuc ad nostra tempora incolumem: nec tam longa seculorū fluxu inuentus est, qui aut ei ademerit, aut de ea re quicquam se dubitare scripserit. Dicant hoc loco isti, si possunt, quæ causa hominē (quisquis ille fuit) impulserit, ut titulū autori suo ereptū, Ciceroni adscripserit: uel qua id ratioe in tot uoluminib. sparsum, facere potuerit. Omitto plurimos et grauissimos testes, Leonardū Aretinū, annumerantem hanc Rhetoricen (ut dictū est) inter alios Ciceronis libros: Trapezuntinū, primo Rhetoricorū citantem Ciceronem ad Herennium: Priscianū lib. III. de Superlatiuis, & lib. X. de Præteritis, sapius confirmantem artem suam uerbis Ciceronis ad Herennium: Hieronymū, doctrina et antiquitate grauissimū: & alios permultos, quorum tenui testimonio multo difficilorem causam

causam apud seuerissimos iudices tenerem. Quis obsecro est tam hebes, & ut Græci aiunt *ἀναιδύτος*, qui primis statim operis uerbis Ciceronem non agnoscat? cuius plurimā operam defendendis amicorū negotijs periculisq; uersatā, multis in locis legimus: quod in præfatione Tusculanarum scribit, & Philippica 7. his uerbis. Omne enim curriculum industriæ nostræ in foro, in curia, in amicorū periculis propulsandis elaboratū est. & alibi sapius. Atqui pro foribus Ciceronem astare diximus, ingredi bone Lector limen, circumspice, totus tibi Cicero aperta facie ad summam tegulam, nisi dissimules, passim occurrit. Equidem non grauarer proferre plurimos ubiq; locos eisdem uerbis, cum ceteris de facultate oratoria scriptis, tum præcipue de Inuentione libris communes: ut manifestum appareat, hic familiarius perfecisse, quod ibi Cicero iuuenili calore ambitiosius inchoauerat. O ridiculum hominum genus. Tanta ne ille istorum Cornificius uerborum infœlicitate laborauit, ut suam artem alienis uerbis uestiuerit? moturus maiores risus, quam cornicula Horatiana, furtiuus nudata coloribus: si repetat Cicero, quod ibi suū est, nam nihil ibi relinquetur Cornificio, præter furti infamiam, quod suum sit. Verum ne in scrypo nodum inueniri posse arguat defensio nostra, ipse Cicero aduersus istiusmodi calumniā, & plagiariorum iniurias, nullius omnino patrocinio indiget: sui enim est acerrimus defensor, & sibi ipse multis in locis inconuincibilis testis. Nam primo ad Herennium sic scriptum reliquit. Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus; nisi quia de insinuationibus noua excogitauimus, quod eas soli nos præter ceteros in tria tempora diuisimus, ut planè certā uiam, & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Et libro primo de Inuentione, tripartita est insinuatio, his uerbis. Insinuatione igitur utendum est, cum admirabile genus causæ est, hoc est, ut antè diximus, cum animus auditoris infestus est, id autem tribus ex causis maximè fit: si aut inest in ipsa causā quædam turpitudine: aut si ab his qui antè dixerunt, iam quiddam auditori persuasum uideatur: aut si eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi quos audire oportet defessi sunt audiendo. Quod si se solum præter ceteros insinuationē in tria tempora diuisisse profiteretur, & est insinuatio utrobq; in tria tempora diuisa, utriusq; rhetorices eundem fuisse autorem necesse est. Hic profectò nihil est quod quisquā amplius dubitet, aut quod isti citra sui risum calumnientur. Planius adhuc hoc ipsum præfatione libri quarti ad Herennium facit, his uerbis. Postremò hæc quoq; res nos ducit ad hanc rationem, quod nomina rerum græca quæ conuertimus, ea remota sunt à consuetudine, quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata: ergo hæc asperiora primò uideantur necesse est, idq; fiet rei, non nostra difficultate, *χρηματα*, id est uerborum sententiarumq; lumina, quæ latinis uocabulis antea caruerant, à se conuersa esse testatur, quæ & hic, & in tertio de Oratore, Romana ciuitate ab eo donari manifestissimum est: quod à Cicerone alius scribere nullo modo potuit. Insuper pollicetur tertij libri initio, se de Republica, req; militari scripturum: quod utrunq; postea præstitit. Vereor ne prudentioribus ridear, quod in sole lucernam afferre laborem, quid istorū cæcitatē clarius proferri potest? libro enim primo, ne quid cuiquam addubitationis reliqui faceret, inquit: Tullius hæres meus Terentiæ uxori meæ x x x pondo uasorum argenteorum dato, quæ uolet. Quam hic calumniā isti comminiscantur, equidem non uideo. Præterea cætera si desint argumenta, unum illud euidentissimum est, quo solo claret, eos libros esse nobis à Cicerone relictos: cuius si non conuincerent manu, atate tamen scriptos, figura in ijs dicendi cæcis clarissimum facit. Nam si ueterum monumenta reperas,

triplicem præcipue doctissimorum hominum foeturam, uaria eloquentiæ & figura & uultu Romanis illuxisse comperies: Vnam Lælij & Scipionis ferè ætate, qua post Liuium Andronicum plurimi & poëtæ & oratores floruerunt summa eloquentiæ gloria, de quibus Plauti, Catonis, Terentij, Lucretij, superstes est adhuc illa eloquij ueneranda maiestas. Alteram, omnium temporum foelicissimam, Iulio & Augusto Imp. qua ætate clarissima oratorum et poëtarum et historicorum lumina floruerunt, Tertiam sub gente Flauia Cæsarea, sed tum dicendi genus mutatum animaduertimus: quale est utriusque Plinij, Taciti, Suetonij, Quintiliani, & reliquorum scriptorum eius ætatis. Faciem uero elocutionis huius uoluminis dicendi formæ, tum primæ, tum tertiæ foeturæ dissimilem, si inspicias, cognosces. At simillimam secundæ foeturæ, qua nascitur Cicerone, foelicissimo dicendi generi cognosces. Quod si hæc argumentationem tenui coniectura colligi dicas, nec quæ eam de ratione dicendi præceptionem à Cicerone ideo composuisti confirmet, hoc certe uel si durissimæ ceruicis & inauditæ peruicaciæ sis, negare nullo modo potes, necesse esse operis autorem aut ante Ciceronis tempora, aut cum Cicerone simul, aut post fuisse. Eum ante Ciceronis ætatem scripsisse, negant exempla eorum quæ proferuntur in his libris, ut Cæpionis, & L. Cassij, & aliorum quos cum Cicerone uixisse manifestissimum est. Infra Ciceronem hos libros æditos non fuisse, indicat non modo dicendi figura, nihil à figura secundæ foeturæ immutata, quam semper cum temporibus immutatam fuisse cernimus, & quod nullum ibi historiae aut exempli uestigium citra ætatem Ciceronis progreditur, sed id quod mox subiungam, planum facit. Relinquitur ergo, ut operis autor cum Cicerone uixerit, & eum iam grandem, id est, ubi eloquentiæ splendore, & multis suis scriptis uniuerso orbi factus fuerit illustris, norit, cum Terentiâ eius uxore, & liberos, superiore exemplo norit. Quod cum ita sit, cur in Præfatione libri quarti, ubi docet, ad comparandam eloquentiam exempla esse sumenda à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, Cicerone, Virgilio, Horatio, ne plures commemorare, linguæ nostræ lumina utique tacet? An, si dijs placeat, melioribus relictis, quos sibi proponere ad imitandum oportuit, deteriores nominat? Sed agnoscant hi aperte Ciceronem, qui de se, ut decuit, prudenter tacuit, & magnos poëtas, ceterosque scriptores, qui mox à se claruerunt, nosse nondum potuit. Quare garrere isti delinere, & ad melioris iudicij sanitatem iam redeant, nec post tot sæcula, tam graues testes, firmissimas coniecturas, ualidissima argumenta, fraudent Ciceronem hac tantula industriæ gloriola: nec litem insuper de Caio Herennio intendat, qui cum sibi Cicero in fine operis cognationem fuisse scribit, de quo meminuit Sallustius, autore Gellio, libro nono Noctium Atticarum, & pro M. Cælio Cicero scribit, L. Herennium sibi esse familiarem.

QVOD LIBRI RHETORICI AD HERENNIVM A FAMILIA Ciceronis amoueri non debent: Ibique confutata illorum opinio, qui de his litem intendunt, probatumque multis argumentis & autoritatibus, Ciceronis opus esse: Marinus Becichemus Scodrensis ad Ioannem Antonium Montis cognomine iureconsultum, Brix, R. P. legatum.

ARRAUIT mihi Lucas Tertius collega tuus, & librum Epistolarum mearum in quibus de literarum questionibus agitur, ad cælum extolli, & actionem à te meam ualde probari, qua Raphaëlis Regij arrogantiam mirabiliter frangere, penitus contere tuo iudicio uisus sum: quod tanti facio, quanti olim Scauole oraculum faciebant. Ad didicisti, te publicis negotijs interceptum, non potuisse exordio concionis (prout destinaueras) interesse: optare iccirco eam partem legere, quam ab ore meo pendenti audire non licuit: hoc est, disputationem de Rhetoricorum ad Herennium autore. Hæc ille, nimis me suis uerbis extollens, simul & tuus: que neque admittere possum, neque reijcere debeo. Facit præclara humani-

humanitas & eruditio uestra, eloquentiæ splendore illustrata, ut nihil antiquius ducam, aut officiosius, quam uestra morem erere uoluntati. Cur autem illam orationis portuiculam tibi transcribere: orationis dixi, quoniam interruptis sermonibus cum ista hominum intemperie, quam ridebant superioribus diebus docti & indocti, disputare nolui. Quid disputare? immo pudendis conuicijs, tumultuosis congressibus, foemineis contumelijs, ineptis & puerilibus alterationibus, ubi per tot dies omnibus stomachum mouentes, non Musis & Apollini, sed illiterate factioni, & opificum turbæ canebant, clamore non ratione, strepituque non asseueratione utebantur: demum eum molestissimi certaminis exitum fortiebantur, ut plus perimacia quam ueritas, plusque iridentium & inidentium conspiratio quam aut uniuersæ Academiæ sententia, aut principum Academiæ diffinitio ualere. Vidisti quantus tumultus imperitæ turbæ, absorusque tumultuantium puerorum clamor, quantus strepitus, qualis concionis facies erat, dum rabula iste aduersus cõpetitores, istas insanas studio iactaret inani. Contraque quam mirum silentium, quam incredibilis omnium attentio, me disserente, & approbatio fuit. Et qui auditorum, dii boni, coetus: summorum senatorum, doctissimorum patriciorum; clarissimorum ingenuarum artium & omnium doctrinarum professorum: & denique quorumcumque, qui aut literati, aut saltem literatores, et haud illiterati Venetijs censentur: qui in maximo dolore, quem concipiebant ex istius barbarie, risum continere non poterant, ex ineptijs, quibus ridens primo aspectu risum captabat: mox deinde uelut furij agitatores, insanire uidebatur. Sed tu, clarissime Iurisconsulte, & consultijs orator, quietiore animo hæc nugas, qui bus Regulus terram commouit, mare miscuit, cælum perturbauit, uide.

LITEM etiam Ciceroni Raphaël intendit, de Rhetoricis ad Herennium, P. C. Vtque questionem pulcherrimam tractatu sibi uisam, uobis pulchriorem uideri faceret, orsus est à Laurentij Vallensis autoritate: quem mendaciter ait, perquam acri iudicio asserere, id opus Cicerone omnino esse indignum: quod Ciceroni non esse ascribendum, ex stili qualitate compositionisque, & sententiarum, quæ pueriles sunt: ex ordine peruerso, & uarietate præceptorum sit argumentatus. Adduxit item & hæc argumenta, quod Hermetis cuiusdam doctoris sui meminisset eiusdem operis autor, qui nusquam Ciceronis temporibus memoratur: & quod Fabius Quintilianus nunquam Rhetoricorum ad Herennium meminisset: nunquam prætermisisset, si Ciceronis esse putasset, aut certe suo tempore extitisset: quodque Gellius scribit, nullum antiquorum usque ad Augusti tempora, hoc nomine Barbarismo usum fuisse: quum in Rhetoricis ad Herennium barbarismus definiatur, & solæcismus. Cuius autem sit, modo Cornificij somniat, modo Virginij, modo Timolai ad Herennianum confingit, qui fratres fuerunt Zenobie filij, cum qua (ut scribit Treuellius Pollio) superati, & in triumphum ducti, ab Aureliano imperatore, in Tiburti agro ociosam uitam uixerunt: Vnde concludit, Timolai rhetoris obscuri in Tullium oratorum clarissimum, & Herenniani in Herennium, nominibus facile commutatis; propter nominum similitudinem ab imperitis rudioribusque, artem Rhetoricam falso Ciceroni fuisse inscriptam. Quæ quidem rationes (sic ipse appellauit) uidentur mihi cassæ (ut aiunt) puerorum nuces. Nam ut omittam, quod mentitur Vallam id negare, quum uir ille doctissimus sexcentis in locis citet M. Tullij Rhetoricis ad Herennium, ut palam omnibus est, notiusque quam ut ex eius operibus exempla citentur autoritates & testimonia: ut inquam omittam hoc salsum testimonium, quod ex Laurentio allegat, qui semper & ubique Rhetoricis ad Herennium Ciceroni attribuit: dici potest, propter stilum eos libros subrusticos ab ipso Cicerone appellatos: ex huiusmodi uarietate stili & compositionis, male iudicari possunt opera Ciceronis: cuius stilus non est idem ubique, sed diuersus, pro materie qualitate, non modo in diuersis operibus, sed etiam in uno eodemque opere. Quid miraris Raphaël? quid subrides? Non ne Plutarchus & alij scribunt, Ciceronem omnes dicendi magistros audiuisset? nec ipsi contentum, in Asiam & Rhodum nauigasse, ut conueniret Xenoclem, Dionysium, Menippum, Apollonium Molo-nis, & alios clarissimos rhetores, ut apud eos se exercendo reformaretur? Non ne ipsemet fatetur, ab Apollonio Rhodio sese in dicendo ita rediisse instructum noua quadam dicendi forma, ut à priore dicendi more mutatus, iam alius esset? Non ne Fabius Quintilianus, quum diuersas oratorum uirtutes, uaria dicendi genera ponat, M. Tullium in omni eloquentiæ genere excellere testatur? docetque, non modo pro causæ modo, sed pro partibus causæ, faciem eloquentiæ & stilum mutari debere? Non ne diuus Hieronymus ipsum Ciceronem in Xenophonis interpretatione, non iam aureo illo sue eloquentiæ genere nitescere, sed adeo scabris turbulentisque obicibus retardari ait, ut qui interpretata nesciant, à Cicerone dicta non credant? Nec mirum. Erat enim tunc adolescens, quum Oeconomicos Rhetoricosque libros scripsisset: nondum limatus in dicendo, nondum in scribendo expositus, nondum in tot Rhetoricis gymnasijs excultus, nondum in tot oratorum eloquentiæ uarietate uersatus. Et ipse autor in his ipsis & in alijs de Oratoria facultate libris docet, qualis figurarum dicendi usus esse debeat: monet que huiusmodi figuras in dicendo ita uariandas, ut non statim ab uno extremo ad aliud ueniamus: ut à graui ad humilem, aut contra à humili ad grauem: sed uti grauem mediocri excipiat, mediocrem humilis seu attenuata. Et hoc quidem duabus de causis faciendum: & ut satietas; quæ perpetua maxime similitudine attetur, opportuna uarietate uitetur: et non minus, ut suum dicendi genus, rebus de quibus agitur accommodetur. Impossibile namque est, aut uix contingens, quæ perpetua in oratione dicuntur, eam unius generis esse. Quod exem-

placitarius fiet. Certum est, Maronē poëtam diuinū, tres illas figuras suo carmine separatim expressisse: humilem Bucolico, ubi simplex illa rusticitas, et pastoralis uita describitur, cui alia dicendi figura nō conueniebat: Georgico mediocrem, quod carmen præcipiendo et docendo ferè consumitur, estq; eius rei materia illi figuræ accomodata: heroico illo de Aenea et Romanorū gestis, grauem, quibus rebus alia figura minime cōueniebat. At si attenderimus, insperemusq; diligentius, facile uidebimus, in quauis materia pro locorum ratione has sibi figuras inuicem succedere: ut post attenuatum illud

En unquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis et tuguri congestum cespitem culmen,
Post aliquot mea regna uidens mirabor aristas?

Altius paulo, et ad mediocrem figuram ascendit:

Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has segetes?

Hoc quoq; altius, et graui figuræ simillimum:

En quō discordia ciues Perduxit miseros?

Contrā in Aeneide, pro ratione negotiorum et personarum, sæpe ab heroica grauitate, et alto illo ac florido dicendi genere multum destititur. ut de ludis ad Anchisæ tumulum, de Didonis amoribus, de ceruo à Syluia nutrito: quæ facillime à quouis non omnino imperito dignosci possunt. An stultum, inquit, et dementem Ciceronem fuisse putas, et sibi inconstantem? An prudentem, circumspectum, et in hoc genere litterarum summum? Si hoc, non illud credis, unde tam uariis præceptorū ordo, peruersus, ac ijs quæ à Cicerone ipso traduntur cōtrarius? Antè de memoria atq; pronūciatione, quàm de elocutione illis natura priore, in eo opere præcepta tradit. Exordii narradiq; rationes antè quàm de cōstitutionib; præcipit. Nihil ultra affert calūniarū? Docebo ut agmē huiusmodi adhuc cauillationū adducas. Docebit et M. qui adest iudex, qui ut est maxime omnium ingenuus, et ueritate, nō opiniois pertinaciā tuetur, nuper dixit se de hac re sententiā iam mutasse, publicèq; mutaturū. Ad Herennium quisquis auctor fuit, dānat amphibologias, quas ad Quintū fratrem Cicero probat. Quid quod hic scriptū, et sententiā, et cōtrarias leges, ut diuersa inter se diuisit: inibi unum ait esse genus, quāquā cā duplicetur. Illic sub legitima quæstione omne qd in scripti interpretatione uersatur, ponitur tanquā finitioni agnatum: hic ad qualitatis quæstionē pertinere dicitur. hic oris deprauatio reijcitur, ut oratore indigna: illic præcipitur. Ad Quintū fratrem, suatorū genus ad dignū et honestū refertur: ad Herennium, ad honestū et utile. ad hūc, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, et pronūciatio, oratoris partes dicuntur, quod et Fabius nō probat: ad illum membra eloquentiæ nominātur. Ibi docile fieri auditorē magis in discursu orationis ostenditur, quàm breui explicatione proemij: hic aliter ad Herennium scribitur, officij oratoris esse de his rebus posse dicere, quæ res ad usum ciuilem moribus et legibus cōstitutæ sunt. Crassus in primo de Oratore dicit oratoris officij esse, dicere ad persuadendū accommodatè. In Arte ueteri sua ipse persona inquit, officij eius facultatis esse uidetur, dicere appositè ad persuasionē. Scribitur etiā ad Herennium, enumerationē nō plus quàm triū partium numero cōtineri, quod et periculosum sit, ne quādo plus minusue dicamus, et suspicio afferatur auditori mendacitatis et artificij, quæ res fidē abrogat orationi: quā opinionē improbat Quintilianus, et in suis orationibus Cicero cōtempnit. In libris de Oratore quum omnia dicēdi lumina nominatim Cicero expedit, traductio nis nullā mentionem facit, quæ in quarto ad Herennium ponitur. Alia item inter se re et nomine discrepantia sunt, quæ Cicero in alijs libris damnasset, si sua fuissent: aut si damnare nolisset, saltem cur prius aliter scripsisset, aut scripta non correxisset, testatus esset. O frivolum argumentum, ex tanta congerie formatum. Quasi nesciat hic eruditorum cæcus, quasi hæc Academia nesciat, Ciceronis morem esse, eadem multis uarijsq; modis præcipere, aliter in Rhetoricis ad Herennium, aliter in illis de Inuentione, aliter in libris de Oratore, in Topicis aliter, in Partitionibus aliter, aliter deniq; in orationibus suis artificio rhetorico uti quàm in omnibus et rhetoricis et oratorijs uoluminibus præceperit. Si quædā præcepit in Rhetoricis quæ in Oratorijs libris nō inueniuntur, nō ea neglexit quod dānaret, sed quod minora illa eruditione et etate duceret. Proinde Fabius dicit, Post Ciceronem tacere modestissimum fuisse, nisi et Rhetoricos suos ipse adolescenti sibi elapsos diceret: et in oratorijs hæc minora, quæ plerique desiderant, sciens omisisset. In Rhetoricis de Inuentione, quatuor status facit: in oratorijs et alijs operibus, quæ etate matura prouexit, tres tantum. In Rhetoricis de Inuentione reprehendit Hermagoram, quod materiam rhetorices in theses et causas diuiserit, thesim que nihil ad oratorem pertinere contendit, totum que hoc genus quæstionis ad philosophos refert. In Oratore, atque his quos de Oratore scripsit libris, et Topicis, præcipit, ut à proprijs personis atque temporibus auocemus controuersiam: neque tamen aut hic et illic dicit, cur scripsit aliter in Rhetoricis, aut quod scripsit aliter, aut cur opinio nem illam non castiget. Ergo Ciceronis nō sunt, libri de Inuentione. In Rhetoricis ad Herennium de complexione scripsit, antistrophe Græci dicunt: in cæteris libris quos de hac arte composuit, non scripsit: sequitur, ut hi aut illi subditicij et nothi sint. In Rhetoricis de In-

uentione

uentione hæc leguntur: Ratio est, quæ continet causam. quæ si sublata sit, nihil in causa controuersie relinquitur. hoc modo (ut docendi causa in facili et prouulgato exemplo consistamus) Orestes si matricidij accusatur, nisi hoc dicat, iure feci, illa enim occidit patrem meum: non habet defensionem, quare sublata, omnis controuersia quoq; sublata sit. Ergo eius causæ ratio est, quod illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio est, quæ ex infirmatione et confirmatione rationis nascitur controuersia. nam sit ea nobis exposita ratio, quam paulo antè apposimus: illa enim, inquit, meum occiderat patrem. At non, inquit aduersarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis illa summa nascitur controuersia, quam iudicationem appellamus. ea est huiusmodi: Rectum ne fuerit, ab Oreste matrem occidi, quum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum est, firmissima argumentatio defensoris, et oppositissima ad iudicationem, ut si uelit Orestes dicere, eiusmodi animū matris iure in parentem suum, in seipsum et sorores, in regnum, et in famam generis et familie, ut ab ea poenā liberi sui potissimum petere debuerint. In Topicis uerò de iudicatione et firmamento hæc uerba protulit: Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci *ἡ ἀπολογία* uocant. mihi placet id, quoniam ad te scribo, Quæ de re agitur, uocari. Quibus autem hoc, Quæ de re agitur, continetur, hæc cōtinentia uocentur, quasi firmamenta defensionis: quibus sublatis, defensio nulla sit. In Partitionibus autem sic scribit: Deinde unicuique rationi opponendum est ab accusatore id quod si non in accusatione eius, causa omnino esse non posset. Itaq; ea quæ sic referuntur, continentia causarū uocentur, quanquam non ea magis quæ contra rationem defensionis afferuntur, quàm ipsæ defensionis rationes, continent causas. Sed distinguendi gratia rationem appellamus, eam quæ affertur à reo ad reusandum, depellendi criminis causa: quæ nisi esset, quod defenderet non haberet. Firmamentum autem, quod cōtrā ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autem et ex firmamenti consultatione, et quasi concursu, quæstio quædam exoritur, quam disceptationem uoco: in qua quid ueniat in iudiciū, et de quo disceptetur, queri solet. Quintilianus de eodem Cicerone, in tertio de Orat. instit. Paulū in his secū etiam Cicero dissentit, nam in Rhetoricis, quemadmodum supra dixi, Hermagoram esse secutus: in Topicis, ex statu effectam contentionem, *ἡ ἀπολογία* existimat. idq; Trebatio, qui iuris erat consultus, alludens, De quare agitur, appellat, quibus id contineatur, continentia, quasi firmamenta, defensionis: quibus sublatis, defensio nulla sit. At in Partitionibus oratorijs, firmamentum, quod opponitur defensionis, quia continens quod primū sit, ab accusatore dicatur, ratio à reo, ex rationis et firmamenti quæstione disceptatio sit iudicationū. Ex his, si tibi credendū, ne uetus quidē ars ex Ciceronis foetura prodijt. In Partitionibus quatuor orationis partes facit, inuentionem, narrationem, cōfirmationem, perorationem. In ueteri arte, inq; cæteris rhetoricis præceptionibus, nō ita. Num Partitiones Ciceronis esse negabimus? an ipsam artē, et cæteros oratorios libros? Partes quoq; rhetor. in Partitionibus inuentionē esse scribit, elocutionē, et memoriā: resq; ac dispositionē inuentioni, uerba et pronūciationē elocutioni dedit. In lib. de Perfecto oratore ad Brutū, illis astipulatus est, qui plures quàm quinque partes esse uoluerūt, inuentioni iudiciū substituit: quæ opinio tangens Quintilianus, memoriæ uitiō lapsus est. Et Cicero quidē, inquit, in Rhetoricis iudiciū subiecit inuentioni: at in Ciceronis Rhetoricis nihil tale reperitur. Quinimo in illis, ut ex omni constat editione, ex manuscriptis et sinceris exemplaribus hæc leguntur: Partes autē hæc sunt quas pleriq; dixerunt, inuentionis, dispositio, elocutio, memoria, pronūciatio. quam lectionē sic approbat et Victorinus, et eorum sententiā Cicero secutus quinque partes esse confirmat: inuentionem, dispositionē, elocutionem, memoriā, pronūciationem. De iudicio, neq; in auctore, neq; in interprete ulla sit mētio. Quid inde? uetus ars alterius cuiusuis, nō Ciceronis est? In ueteri arte est præceptū quoddam, quod et ad Herennium: Quum erit honestum causæ genus, licere nobis præterire, uel usurpare principium. Id ex Hermagora, qui in genere honesto præstandum esse negauit, quod nihil atineat apparare quod est paratum. quum tamen aliās ex Ciceronis et Fabij non tantum præceptione, sed usu, non incongruum sit, benignos iudices benigniores præfatione facere: et quum offensos aduersarios uideamus, offensionem illam augere. Hermagoræ ratio aliquid momenti tum haberet, quum causæ honestas antè auditoribus perspecta esset, quàm ceptum sit agi. Cæterum quum non est honestas hæc prius cognita, primo orationis ingressu eam auditoribus patefacere debemus. Unde non modò liberum nobis nō est, uti uel non uti principio: sed utiq; semper, quo causæ honestatē ostendamus, præstandum est. In hoc genere principia debent esse breuiora, paulo erectiora, plena dignitatis sine iactantia, sed cum confidentia. Tali proemio usus est Cicero, quum de coniuratorum animaduersione loqueretur. Vnde, inquit, P. C. in me omnium uestrum ora atq; oculos esse conuersos. Et deinceps in ueteri arte iubet, narrationem magis in breuitate quàm in copiis peccare debere: quoniam sæpe res parum est intellecta, longitudine magis quàm obscuritate narrationis. alibi contrarium sentit: contraq; hoc præceptū aliquid in omni eius narratione redundare, quàm deesse facit. Et Fabius eum secutus, satius ducit aliquid narrationi superesse, quàm deesse. quod superuacua cum tedio dicantur, necessaria cum periculo subtrahuntur. Finis non esset; præstantissimi Patres, si uellem omnia persequi quæ in Rhetoricis de inuentione scripta sunt, quæ aut in alijs Ciceronis libris non reperiuntur: aut si reperiuntur, diuersa et contraria sunt, uario uero modo tradita.

4 Nusquam

Nusquam tamen aut cur ita scripserit in Rhetoricis, aut cur non se emendauerit, aut cur hoc modo, nō illo præceperit, rationem reddit, aut meminit, aut uerbum facit Cicero. Quid iactas igitur, tam friuolum et inane argumentum? Si sua fuissent scripta ad Herennium, damnaisset: aut cur non damnaisset, testatum reliquisset. Cur potius hoc in Rhetoricis ad Herennium, quam in Rhet. de Inuentione facere debuit? Si non in his, cur in illis? Sequitur quod Hermestis præceptoris sui meminerit, quo nomine Ciceronis temporibus fuit nemo, quem nec Cicero nec Plutarchus nominat. Quam audaculus, P. C. homo iste? quam perturbata mente fertur? Equidē nō auferem ego hodie affirmare, nō in uniuersa Italia, sed in urbe quauis neminem unum hodie uiuere qui Hermes (quū in principibus unū esse sciam) nominetur. At iste Ciceronis temporibus neminē fuisse clamat. Quid hominis? ex quo hominū genere? Puto Pythagorei Euphorbij ritu ab ea ad hāc diē iterata generatione, ad nos uitū more propagatum, et ea tempestate diuina quadā nomenclatura inclitū: aut quod Apion grammaticus scriptū reliquit, ex facie hominū addiuinante, quos Metoposcopos uocabāt, ut Plinius ait: ex ijs illū esse, qui futuræ mortis annos et præteritæ olim dixerit, nunc autē dicat nomina omnium superiorū, præsentium, posteriorū. Sed uerē dicit Hermestis nullā fieri in antiquorū monumētis mentionē. Hermes enim, siue Hermetes Hermetis dicitur, Hermetes nusquā legitur, quod scia: sed Hermes, siue Hermetes. Nescis Plutarchū, quū Ciceronis præceptores nominat excellentiores, deinde addere: Et alios. In quibus nominādīs festinās ad lumina artis, noluit immorari. Cur in his Hermetes esse nō potuit? nec Cicero pueritiæ præceptores, nisi in pueritiæ operib. nominare debuit. Et si nusquā nominasset, quid propterea? Nō animaduertis uir doctē, Ciceronē in utraq. arte plures et uarios authores secutū. In prologo secūdi de Inuentione obseruasti quid dicat? Sed omnib. unū in locū coactis scriptoribus, quā quisq. cōmodissime præcipere uidebatur excerpimus, et ex uarijs ingenijs excellentissima quæq. libauimus. Hermagorā et antiquos in Rhet. de Inuentione, Hermestē et recentiores in Rhet. ad Herennium secutus est. Vnde et tanta præceptionū uarietas orta, et hæc uulgo Noua ars, et illa Vetus, etiā à Hieronymo dicta. Satis fuit Ciceroni utraq. dānasse, quū dicat, Rhetoricos adolescenti sibi excidisse, planeq. subrusticos uocet. Nam quod dicit, nō esse credendū opus de Inuentione à Cicerone imperfectū fuisse relictum, librorūq. de dispositione ac reliquis partibus Rhetorices fuisse amissos: si quē habes huius falsitatis figulū (huius fictorē siue assertorem dicere uolui) manus dabo. Sim autē, stultissimus es, qui aduersaris opinioni ipsius Ciceronis, nam in præfatione de Orat. dicit, sibi excidisse cōmentariola quedam inchoata, nō autē perfecta, ut ipse asseris. Inchoata quidem dicuntur, quæ incœpta sunt, et non finita: Plinius: Ex illis nos uelim intelligi, pingiq. conditoribus, quos in libellis his inuenies absoluta opera. et illa quoq., quæ mirando non satiamur, pendenti titulo inscripsisse: ut Apelles faciebat, aut Polycletus, tanquam inchoata semper arte et imperfecta. Idem: Arrepto carbone extincto è foculo, imaginem in pariete delineauit, agnoscente uultum plani rege ex inchoato protinus. Et mox paulo: Apelles inchoauerat aliam Venerem Coijs, superaturus etiam suam illam priorem: inuidit mors, peracta parte: nec qui succederet operi, ad præscripta limiamenta inueniens est. Infrā: Neque interpellatus prælijs, inchoata opera intermisit omnino. Omitto Victorini testimoniū, qui non semel, sed sepius affirmat, duos tantum libros de Inuentione à Cicerone scriptos. At libri ad Herennium ideo Ciceronis non uidentur, quod Quintilianus id opus nusquam citauit. Quam fortis ratio, et insolubile argumentum? Nemo certe in tanta uirorum corona nescit, multa fuisse et extare M. Tullij opera, quæ nunquam Fabius Quintilianus nominat. Quis neget? quasi uero hoc Quintiliano propositum fuerit, hoc Orat. institutum, Tullianos libros omnes et singulos nominare. Si hanc sibi Quintilianus suscepit prouinciam, quoscunq. non nominat, ascititios adulterosq. iudicare par est. Quid ni? Si non suscepit, cur libros ad Herennium potius quam ceteros alios, quorum nullam prorsus facit mentionem? Sed satis meminit Quintilianus, qui libros rhetoricos Ciceroni excidisse ait, et ab eo damnatos, et ab adolescente schola deductos: et si qua est in his culpa, tradentis esse. Vnde aperte innuit, quod ait Cicero in Rhetor. ad Herennium: Illum ex Hermetis et aliorum præceptorum suorum opinionibus, eos libros confecisse, quas regesit in commentarios. Sunt enim, inquit, uelut regesta in hos commentarios, quos adolescens deduxerat schola. Et si qua est in his culpa, tradentis est. Sed quo modo non fuerunt hi rhetorici libri Quintilianii temporibus? Si idem ait, de nomine Rhetorice agens, Denique quum M. T. etiā ipsis librorū, quos de hac re primū scripserat, titulis græco nomine utatur: non titulo inquit, sed titulis. Quum sciret duas artes à Cicerone scriptas, quomodo non fuerunt, si integræ clausule, nedum uersus, ad uerbum apud eundem inueniuntur? si multe auctoritates, et exempla, quæ ad litteram ex ipsis Rhetoricis in Orat. inst. transumpta sunt? Quædam damnat ipsius operis præcepta, ut in quarto, de Partitione: Quia propter ne illos quidem probauerim, qui partitionem ueritatē ultra tris propositiones extendere. Quid ais Raphael? Ne huiusmodi exemplis obstrepas? Quid ita? Quoniā non nego, inquit, hoc: sed fateor, indeq. rationem certissimam elicto ad probandum, quod Rhetorica ad Herennium minime sit Ciceronis: quoniam auctorem Fabius non nominat, non taciturus, si Ciceronis illud esse opus putasset. Puerilis est, mi Raphael, hæc ratio. Solet enim quum aliquam Ciceronis opinionem damnat Fabius, aut ueniam præfari, aut auctorem silere, Ciceronemq. dissimulare. Vide in III. Statum, inquit, quidam dixerunt

runt primā causarū conflictionē: quos recte sensisse, parū elocutos puto. nō enim est status primā conflictio: Fecisti, nō feci: sed q. ex prima conflictione nascitur. Hoc si nō immemores, nō nisi in Rhet. de Inuentione legisti: ubi talis est diffinitio status. Conflictio est prima conflictio causarū, ex depulsiōne intentionis profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut iure feci. Non nominat Cic. auctore Fabius: ergo Rhet. de Inuentione libri nō sunt Ciceronis: Friuolā rationē, ridiculū argumentū. Quod si aliqd ualeret, ipsius Quintilianii auctoritas rejicit, cuius uerba in secundo sunt hæc: M. Tullius ipsis librorum quos de hac re primū scripserat titulis, græco nomine utatur. Hæc, ubi de nomine Rhetorices, quam in latinū transferentes tum oratricem transtulerunt aliqui: Si Cicero unam artē, quam ueterē dicimus, et non duas, hoc est et ueterē et nouā scripsisset, nunquam tantus auctor Titulis, sed Titulo dixisset. Non tu, qui omnia peruertis, dices Virgiliū scripsisse libros titulis Aeneidos, aut titulis Georgicorum, titulis uel Bucolicorū: sed titulo. unus est enim titulus Aeneidos, unus Georgicorū, unus Bucolicorū: non duo, non plures. Dixit Fabius Titulis, quoniā et Artis ueteris titulus est Rhetoricorū, et artis ad Herennium titulus est Rhetoricorū. Deniq., inq. cū M. Tullius etiā ipsis librorū, quos de hac re primū scripserat, titulis græco nomine utatur: profecto non est uerendum, ne temere uideamur oratori maximo de nomine artis suæ credidisse. Et notanter dixit Titulis, ut ostenderet se non temere ipsi Ciceronē quamuis adolescenti, credere, qui nō semel ea in inscriptione fuerit usus. Ait præterea A. Gellius. 12. Noct. Atticariū scribere, se non cōperisse quenquam ante Augusti imperiū, eorū qui integre locuti sunt, dixisse Barbarismū: et in libris ad Herennium esse et barbarismū et solæcismū definitionē: ideo Ciceronis libros non censendos. Minimi certe studij es Raphael, si non legisti: aut nullius memoriæ, si non te legisse recordaris: Gellius in quinto tradidisse, neminē aut latinū aut græcū, eorū qui facundi habentur, dixisse barbarismū aut solæcismū. Miror etiā te non adduxisse, eundē auctore scribere, Ciceronē abstulisse hæc uoce Nouissimus: unde si in opere ad Herennium reperitur id nomen, si alio in opere quod Ciceronis tituli habeat, ea esse subdititia: quū præsertim M. Varro scribat, quod extremū dicebatur, eo tēpore dici cœptū nouissimū: quod sua memoriā seniores tanquā nimis nouū uerbu uitabant. Nā ut tibi censori acutissimo credamus, ut A. Gellius balucinari minime uideatur, affirmabimus, nec Rhetorica ad Herennium, nec epistolarū ad Brutū, ad Q. Fratrem, ad Atticū, et ad alios, nec orationū uolumina, nec Oratorē ad Brutū, Cic. opera esse. In epistola enim ad Q. Fratrem hæc leguntur: Nā ut ordiar ab initio, et perducā ad extremū, et nouissima conferā primis. Et in oratione pro Roscio Comædo: Itaq. per breui tēpore, qui in nouissimis quidē erat histrionibus, ad primos peruenit. In Oratore: Nec in hac modo re quæ ad uulgi sensum spectet, et ad aurū uoluptatē: quæ duo sunt ad iudicandū nouissima. Sanē in nouissimo errauit, non in solæcismo, quod ego dicere oblitus erā: non in barbarismo, quod dixi. Sic inquis? Esto, si uerum est, quod Aulus Gellius scribit, respondere possū quod antē dictū est: ideo Ciceronem libros ad Herennium subrusticos dixisse: si falsum est, non esse locū huic calumniæ, et utroq. modo Ciceronis esse fatendū. Verum et in nouissimo, ut in pleriq. alijs, longe à ueritate aberrauit Gellius, auctor alioquin præstabilis. Si quidem et elegantissimi et clarissimi auctores ante Ciceronis etatem, ante Augusti tempora, barbarismū et solæcismum dixerunt. Nā Dionysius Halicarnassensis eas uoces protulit, et eo maior et antiquior Aristoteles his usus est in Elenchis: ubi σοροισμοῦ, et σοροισμῶν uerbu, et σοροισμοῦ pluralis numeri legitur. et in alijs libris suis, ut in Poëtica: in qua docet alijs etiam modis barbarismum fieri quā à grammaticis, quos hætenus uiderim, traditum sit. Laërtius Diogenes testatur, Chrysippū scripsisse tres libros de solæcismis ad Dionysium, et Theophrastū unū. Strabo in 14. docet, quomodo antiquitus à Græcis ea nomina cōfecta fuerint, his uerbis: Nam Cares per totā Græciā errauerūt stipendii merentes, quare barbari ex illo sunt appellati, ex quo in Græciā militarunt. At posteaquam apud insulas habitauerunt, id multum in eis eminuit. Inde in Asiam profecti, nec ibi sine græcis uiuere potuerunt. nam Iones cū eis ac Dores traiecerent. Ab eadem quoq. causa barbarismū dictus est. Eū enim in his dicere consueuimus, quō male græcissant, non aut in his qui Carice loquuntur. Sic etiam Barbariloquos, et barbari sermonis homines, eos accipere debemus, qui male græca pronunciant. Carico autem more Barbarismum ad græcæ orationis artem transtulerunt: et solæcismum, siue id nomen à Solis ductū sit, siue alio modo. Si illi et alij elegantissimi græcorū auctores barbarismū et solæcismū dixerunt, cur non Latinis uti eis uerbis licebit? Si Fabio Quintil. et alijs illius etatis insigni doctrina et eloquentia licuit: cur tandē nō licebit Ciceroni, qui Latine lingue pomerium protulit, qui Romanum sermonem locupletauit, qui tot græca uocabula latina fecit, qui tot noua excogitauit, qui patrij sermonis pater est? Non licet, talibus nugamentis in bonam, ne secus dicam, partem? Et quoniam modō Cornificio id uendicat opus, modō Virgilio, modō Timolao: leuitatem hominis uel in hoc maxime perspicitis. Virgini quidem opus esse minime potest, quum multa à Fabio eius dicta citentur, quæ in Rhet. ad Herennium aut non sunt, aut aliena sunt. Fortasse, inquit, alia opera illius extabant. Tibi certe per Fortasse fides habenda, qui nulli uiuentium, nulli defunctorum, etiam magna auctoritate et religione aduatisimis testibus fidem habendam censet. Cornificium auctorem eodem argumento esse haudquaquam posse constat: quanquam quod garris de eo, Amari uicundum est, si curetur ne quid insit amari: sine hoc adiumento ut futile redarguere possim. Quid ni? quasi non ea-

dem sepius à pluribus dicantur scriptoribus, et non magis hic author quam ille allegetur, et non fallat homines aliquando memoria: ut quae scripserit Fabius, ego reminiscar, non quae eadem Cicero: contra tu quae Cicero scripserit, recorderis, non quae eadem Fabius: et non decentius sit approbatum huius scriptoris opus, qualis erat ars Cornificij, quam praesertim Cicero contemporaneus ferme fuerit, et rhetor eminentissimus, quam damnatum illius citare, qualis est Ars noua. Timolao ascribere Rhet. ad Heren. qui potest: qui post Fabium tot annos fuit. Cui consteatur, multa ad literam transcripta à Fab. ex ipsis rhetoricis. Qui ascribere potest? cui nemo eum de rhetorica facultate libros edidisse testetur. At Treuellius Pollio, non indiligens historicus, scribit Timolauum unum esse triginta Ro. tyrannus et grammaticus et rhetorices fuisse peritissimum. Quid inde? Num quid ait eum arte rhetoricen scripsisse? Quot sunt hodie eruditi qui nihil scribunt? Quot fuerunt qui nihil unquam scribere uoluerunt? Quae istaec stultitiae species? quod istuc temeritatis genus? per somnia aegri hoc et illud asserere, id est istud confingere, in nullo loco pedem sistere, meras insanias, manifesta mendacia impudenter iactare, anilia deliramenta effutire, latrare, et contra ueterum fidem comendare, nullo monumento, nullo rationis colore, nulla uel unius argumenti firmitate: ueritate, ut aqua rabidi canes, effugere: et quod à Cicerone etate ad hunc diem creditum est, firmum et ratum habitum, summorum grammaticorum illustriumque scriptorum sententia receptum, auctoritate sancitum, testimonio confirmatum, negare. Sunt libri Rhetorici non modo qui ex omnibus impressorum officinis exierunt, sed antiqui, sed manuscripti, sed incorrupti, quotquot sunt in omnibus bibliothecis publicis et priuatis, hoc titulo: M. T. Cic. libri Rhetoricorum ad Heren. Titulus autem dicitur est quasi tutulus, eo quod factum nomen et memoria tueatur auctoris: et si quis alterius opus esse contendat, ueris opificis indicet nomen. Apud Ouidium, Legerat huius Amor titulum nomenque libelli: non libellum, et cognouit authorem, cognouit et bella sibi parari. Iste porro acutus uir ait, quod in quaestione sit, id ratum haberi non oportere. Facileque Timolauum rhetorem obscurum in Tullium, et Herennianum in Herennium à posterioribus qui rudibus saeculis fuerunt commutari potuisse. Cui namque potius lib. de arte Rhetorica scripti à M. Tullio eloquentiae parati ab imperitis rudioribusque temporum infelicitate hominibus ascribi debuerunt? Quis est quae grammaticorum, rhetorum, ceterorum uel scriptorum ex antiquis à Cicerone, qui hoc in quaestione posuerit? qui ambiguum uel unicum uerbo fecerit? Nullus certe: et per tot manus doctissimorum uirorum ad nostram usque tempora sincerus titulus peruenit. An si, quae tibi dementia, et mihi foret, ut dubium dicerem mihi esse, an Epistole ad Atticum Ciceronis essent: titulus ipsarum epistolarum antiquissimus, et per tot saecula probatus, pro nihilo haberetur? Sed per deum, quem titulum supponis? Timolai libri Rhet. ad Herennianum. Unde tibi? A meo ingenio. Quem auctorem? Nullum. Quo argumento? Quonia imperiti homines facile mutare potuerunt Timolauum et Herennianum, in Tullium et Herennium. Fac prius constet, Herennianum scripsisse rhetoricam arte, et hanc, non aliam artem. Est mihi potestas, inquit, ex nomine ipso: uolo, iubeo, edico, impero, ita fuisse. Regijs edictis parere necesse est. Adulterinus sit index: qui fuerunt tam temerarij, qui peruerterunt? Cur? quando? profer, si potes? Dixi, imperitos et rudes immutasse. Qui sunt isti imperiti, et rudes? An Marcellus, Seruius, Priscianus? an Hieronymus, Rufinus, Augustinus? an Plutarchus? qui (ut uidere est in hoc ueneranda uelustatis codice manu graeca scripto, quae Calphurnius rhetor, si quisquam est hodie, summus, Sabellico huic nostro uidentem ex Academia Patuina misit) praeter Aretini Leonardi fidem, in nomenclatura operum Ciceronis Rhetoricen ad Herennium ponit. Quae res (opinor) fecit, ut de hac re sua improbaret sententiam. Imperitissimi sunt, hic et illi? Rudes, hic et illi? Taces? Si non sunt, si hic et illi clarissimi scriptores, Ciceronis id opus esse confirmant, si omnes ferè testimonia ex eo citant, quid contendendo insanis? Ridicula res, et cachinno dignissima audite, excellentissimi auditores. Quid mussas Regi? horum et omnium antiquissimorum et clarissimorum uirorum auctoritatem tollendam. Satis imperiose, uereque non regio, sed tyrannico more. Memento te Venetis esse, ubi regis nomen, ne dum tyranni inuisum: ubi à primis incunabilis uera dulcisque libertas uiguit, Deique munere uiget, uigebitque in perpetuum. Neminem inuenies, qui tibi pareat. Sed et litera ipsa tibi obedire nolat: non enim es tanti, ut peruertat tuo imperio, quae à maioribus nostris rectissime posita sunt: quae ab eminentissimis auctoribus non sub dubio inuolucro, sed aperte affirmantur, qui quidem Ciceronem ad Herennium allegantes, id esse Ciceronis opus clarissime testantur. Praeterea cum Cicero à se ipso lib. 1. ad Herennium ducat exemplum tale, Tullius haeres meus Terentiae uxori meae triginta pondo uasorum argenteorum dato quae uolet: post mortem eius uasa preciosa et caelata magnifice illa petit: Tullius se, quae ipse uolet, in triginta pondo ei debere dicit: et reliqua (quod est firmissimum argumentum, Ciceronis, non alterius esse) pertinet iste tergiuersator contendit, hoc quidem argumento non modo non probari Ciceronis opus, sed contra non esse, proculdubio sibi demonstrari. Nam M. Tullius aut nunquam, inquit, aut certe dum adhuc puer esset, antequam aut uxorem duxisset, aut filios sustulisset, Rhetorica ad Herennium scripsit. neque mihi fieri uerisimile potest, ut eos maturatione iam etate composuerit libros, in quibus puerilia magis deprehenduntur errata, quam in his quos sibi ipse puero adhuc excidisse in prooemio de Oratore testatur. Non enim de Rhetoricis ad Herennium eo in loco Tullius loquitur, ut quidam omnia temeritate sua peruertentes opinantur: sed eam, in qua Hermagoram ferè est secutus, cuius duo tantum de Inuentione libri extant. Quare exemplum illud de Ciceronis filio uxoreque compositum,

compositum, facile demonstrat Rhetoricam ad Herennium ab alio quam Cicerone fuisse conscriptam. Haec sunt uerba tua Raphael? Annuit. Haec ad uerbum dixisti? Etiam. Fatetur, Patres amplissimi: non quod uelit uerum fateri, à quo semper abhorruit: sed quia haec ad literam iam pridem scripsit, ediditque. Attendite quae uero eruditissimi, sobrietatem hominis istius. Prima balbuentium elementa puerorum sunt huiusmodi, ut sciant dicendum esse, de Rhetoricis ad Herennium loquitur, sed eos, uel ea, in quibus Hermagoram secutus est, damnat. At iste elementarius senex ait, Non de Rhetoricis ad Herennium loquitur, sed eam, in qua Hermagoram secutus est, damnare uidetur. Eam, hoc est, rhetoricos libros, siue rhetorica. Quid facitis? Veneti magistri, o triuales, o adiutores siue pedagogi? Cur ferule non subijcitis huic sexagenarium puerum? Si odistis eius linguae uitia, cedite eum, ne Latinam linguam corrumpat. Sin amatis ueteratorem istum, uerberate, ut discat. Scriptum est enim: Qui parcat uirga, odit filium. Sed condonemus ei puerilia huiusmodi errata, quae non tam ex crassa, ut aiunt, ignorantia, quam ex desperatione perpetravit: ut mille alios solocismos donauimus, et syllabas barbaram pronunciatas ignouimus, quod nunquam hic publice profiteri assequi non potuit. Quid illud, quod toties dixit, et scripto mandauit? Rhetoricam ad Herennium, in rhetorica ad Herennium. apud Quintilianum legit hunc sermonem, uel apud quemuis elegantissimorum scriptorum? Nemo nisi triualis et barbarus dicit, Cicero sic scribit in rhetorica, in primo rhetorice. Latini dicunt in Rhetoricis, in primo Rhetoricorum. nam in plurali Rhetorica, significat libros de arte ipsa: in singulari Rhetorica signat rem ipsam. Unde Fabius ait, Non omnia nos ducentes ex graeco sequi: sicut ne illos quidem, quotiens suis utique uerbis signare nostra uoluerunt: et hanc interpretationem, oratoriam et oratricem pro rhetorice non minus duram esse, quam illam Plauti essentiam atque entiam. Sed ne propria quidem esse. Nam oratoria sic effertur, inquit, ut elocutoria, oratrix ut elocutrix. Illa autem de qua loquimur rhetorice, talis est qualis eloquentia. Sed et incondita haec, et alia uitiosa uerba atque sensa, temere quasi deliranti oborieta, permittamus blaterare. ad rem redeamus. Acutum planè excogitauit argumentum, ideo sibi libros ad Herennium non uideri Ciceronis, quod ante quam uxorem duceret, aut filios susciperet, illos scripserit. Si Ciceronis non sunt, quid haec dicere attinet? si sunt, aut parum, aut nihil attinet: praeterquam si ariolum sese ostendere querit, quae remota ab omni hominum et literarum memoria, sine testimonio tam bene cognoscat, et praeterita ut praesentia uideat. M. Tullij in praefatione de Orat. uerba prius legamus, deinde exponamus. haec sunt ad literam: Quonia quae pueris aut adolescentibus nobis, aut ex commentariolis nostris inchoata atque rudia exciderunt, uix hac etate digna, et hoc usu, quae ex causis tot tantisque consecuti sumus: et quae sequuntur. Si correctio tollit et emendat quod prius dictum est, Cicero qui scripsit hos et illos Rhetoricos libros, adolescens erat. Si ignoras in adolescentia procreari filios, hominum naturam et propagationem ignoras. Quum uero dicit Cicero, Aut ex commentariolis nostris inchoata, atque rudia: uidetur tibi de Rhetoricis de Inuentione, non de Rhet. ad Herennium loqui? Quare obrem? Quid obmutuisti? Ego paulo ante (quod te fugiebat) docui: Ciceronem, qui ait inchoata, sentire de Arte ueteri: quonia inchoata dicuntur, quae sunt à nobis incepta, et non perfecta. Nunc docebimus, qui ait Rudia, de Arte noua intelligere: si quidem rude opus dicimus, quod ad calcem deductum est, non dum tamen perfectum, quod non ex politum, castigatumque, neque ultimam manu sensit. Hoc latinissimi cuiusque scriptoris usus docet, et latiniae linguae anchora, hoc est auctoritas ueterum comprobata, et uocabuli proprietate signata. Ouidius Naso de libris Metamorphoseon, quos incorruptos fuisse, et in emendatos ac imperfectos testatur pluribus locis, inquit:

Vel quod eram Musas, ut crimina nostra perosus:

Vel quod adhuc crescens, et rude carmen erat:

Et quae sequuntur, usque ad illud:

Quicquid in his igitur uitij rude carmen habebit

Emendaturus, si licuisset, eram.

Versus sunt uulgatissimi. Barbatus Hieronymus in Abdiā, quod inchoata de Rhetor. de Inuentione, quod rudia de Rhetor. ad Herennium dixerit Cicero, his uerbis inuit: Dicit et Tullius tuus, adolescentulo sibi inchoata quaedam et rudia excidisse. Si hoc ille tam de libris ad Herennium, quam de Rhetoricis, quos ego uel perfectissimos puto, ad comparationem senilis peritiae dicere potuit: et reliqua. Quid mussas illud, Ex commentariolis nostris, quo numero accipis? non ne in plurali? Quo sensu? nonne per Quintilianum sententia? quod hos commentarios et schola eduxerit, ut diximus. In Rhet. de Inuentione imitatus est Cicero Hermagoram: ut tute fateris. et schola non eduxit illos. Hic nullum tibi cauillationis confugium relinquatur. nam (ut omnes sciunt, et ipse Cicero fatetur) in Arte ueteri antiquos, eosque graecos secutus est authores, quos in secundo eiusdem operis commemorat, praeter Hermagoram: nullo pacto potest de eo intelligi, quod et schola eduxerit. Sequitur ergo, quod libros ad Herennium scripserit, qui sibi ex commentariolis, hoc est exceptionibus scholasticis compositi exciderunt. Et conuenit, ut supra tetigi, cum illo quod in his est scriptum libris de Hermete, siue Hermeste praefatore suo, quae praefatus est auctor. Id quod declarat sequentia Ciceronis uerba: Vix hac etate digna, et hoc usu, quae ex causis tot, et tantis consecuti sumus. Tu (inquit) o Q. frater, censes et affirmas, ea quae de arte rhetorica adolescentibus nobis exciderunt ex commentariolis scholasticis, uix digna hac etate matura, in qua sumus, et hoc usu, quae ex assidua exercitatione

in tot & tantis causis consecuti sumus. Dixisset Cicero uix digna esse quae scripsit adolescens, sua etate & auctoritate, de Arte ueteri, in qua de Inuentione tantum tractauit? Absit haec à nobis, ut credamus, dementia: absit, ut huius sermonis et inscitiae notam Cicero iam seni inuimus, quum ipsemet in secundo Rhetorico, reliqua Rhetorices praecipua se deinceps scripturum pollicetur: neque eis tamen libris quicquam addidisse, ut autem differuimus, constat. Nemo mentis compos ambigere potest, eum scripsisse non modo reliquas partes, prout pollicitus est, sed et omnia Rhet. praecipua in libris ad Herennium, quae quidem uix etate digna et auctoritate sua dicitur in lib. de Oratore. in quibus strinxit Antonij et Crassi de oratore sententias: ut alij oratorij libri alias et uarias de arte rhetorica praecipua continent. Ipse Cicero, non ne ait, quum uenit uersatus esset in causis, suumque nomen in foro celebratum foret, sese Athenas concessisse, et philosophiae studium semper cultum nunquam deseruisse: id quod cum eius operis prooemio plane conuenit, quod etiam respondet de familiaribus negotijs, his quae in Empistolis, Orationibus, Tusculanarum quaestionibus, ceterisque libris suis frequentibus scribit. Quid torqueris Raphael? uis tibi concedam familiare uxoribus et filij exemplum ita positum esse, ut hoc? Q. Capio qui per id tempus, ut alia quoque, quae in causa nihil ualente, siue ficta, siue ex historiis sumpta? Concedo ea lege, ut ad unum quod te interrogabo, respondeas. In libris ad Herennium, non ne dixisti exempla esse de Ciceronis orationibus sumpta? Responde, aut scriptum tuum et ipsa exempla proferat. Et dixi, et scripsi, et hoc uerum esse fateor. Si hoc uerum est, et fateris, lege homo quartum eiusdem operis prooemium. Quid in lapide factus taces? Vides stupide censor, quid dicit, suis sibi utendum exemplis potius quam Ciceronis, Gracchorum, Laelij, Scipionis, Galbae, Porcinae, Crassi, Antonij? Si suis exemplis utendum probat, et Ciceronis adducit exempla, non Cicero ipse autor est non esse adhuc tibi autor uidetur? Rufus si alius est autor, dic cur Ciceronis nullam fecit mentionem. Unde quaso magis quam à Cicerone ars sumenda? unde magis quam à Cicerone auctoritas petenda? unde magis quam à Cicerone exempla oratoria adducenda? Quis rhetor meliorque praestator orator? quis ratiois dicendi accuratior locupletiorque magister allegari poterat? quae opera studiosus illi legenda, quam oratorij Ciceronis libri de quibus quantum ademptum fuerit, tantumdem de sui nominis et ingenij gloria adimi ipse uoluit. quamque eiusdem orationes, de quibus ipse ait: Nulla est enim ulla in genere laus oratoris, cuius in nostris orationibus non sit aliqua, si non perfectio, at conatus tamen, atque adumbratio. Pudet me, Deum testor, uiri eruditissimum, istius praestigias et uanias refellere: necesse tamen est, per uicacis hominis ceruicem aliquantisper deprimere, ne sua imperitia teneras mentes imbuat, et à Tulliana lectione auertat. Et quis est non à literis, sed ab humano sensu ita alienus, qui putet autorem Rhet. ad Herennium, quicquid sit, antiquissimum, illos et duos oratores, multoque inferiores uoluisse nominare, unum uero omittere Ciceronem? qui lux est doctrinarum omnium, parum eloquentiae, rhetorum omnium, qui apud Graecos pariter et Latinos fuerunt, sunt, et futuri sunt, optimus maximusque? Scilicet et Ciceronem melius est omisisse: omisisse omnes Ciceronis aequales et aemulos, Hortensium, Philippum, Caesarem, Salustium, Pollionem: quis credat eum autorem non Cicero non uoluisse, non post Ciceronem quempiam alium adducere? Facebat haec non scietia, sed uecordia tua Raphael: facebat: nuge ne ista quisquam tuae, in adulescentia uoluerit mentes repat. Confer, bone uir, praecipua illa de Inuentione, cum praecipuis ad Herennium, uidebis sapientiam eadem esse ipsamque uerbis in eisdem clausulis posita. Confer Herennij nomen cum illis qui tempore Ciceronis fuerunt, deprehendes illum Ciceronis necessarium familiarem uel fuisse, qui Herennius, si non fuerit, cuius meminit Propertius, an cuius lib. IX. Gellius, nescio. Sed si coniectura iudicare licet, eum reor potius, cuius ipse Cicero in oratione Caesariana facit mentionem: ubi familiarem fuisse illum suum, ingenioque et dicendi genere praestantem ostendit. Hunc, an alium ad Atticum (ut sunt hominum ingenia, et uoluntatum mutationes) flagitiosum et temerarium uocet, uos uideritis. Satis est mihi, istius retundere insolentiam: qui (ut solet omnia temere et negare et affirmare) asseruit, non fuisse quenquam Herennium, qui familiaris fuisse Ciceroni usquam memoretur. Patet iam tibi, Nouam quam dicunt arte, Ciceronis esse? An adhuc queris nodum in scirpo? Adhuc argumentum queris certissime certissimum dabo. Certum uis? Certo certius dabo. Vide in I. ad Herennium lib. quid dicit, ubi de insinuatione agit: Adhuc quae dicta sunt arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuationibus, nos non excogitauimus, quod eas soli nos praeter ceteros in tria tempora diuisimus, ut plane certa uia et perspicua ratione exordiorum haberemus. Haec non ne ferè ad uerbum excerpta sunt ex Rhetoricis de Inuentione? Si insinuationis, audi, si legere piget, ipse legat. Nunc insinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum uidetur. Insinuatione igitur utendum est, quum admirabile genus causae est, hoc est (ut ante diximus) quum animus auditoris in sensu est. Id autem tribus ex causis maxime fit: si autem inest in ipsa causa quaedam turpitudine: aut si ab his qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum uidetur: aut si eo tempore locus dicendi datur, quum iam illi quos audire oportet, defessi sunt audiendo. Non est hoc argumentum firmissimum? Est: quia taces. Elinguis factus es, qui prius bilinguis. Patet ne iam, Rhetoricis ad Herennium Ciceronis esse? Audebis amplius contendere, negare, tergiversari? Scripserat alius nunquam se primum faceret, et solum autorem eius rei, quae à principe Romae eloquij, à rege eloquentiae latine scripta fuisset tot annis ante. Possent infinita alia huius generis adducere, quibus sole clarus ostenderet, Rhetoricis ad Herennium libros non esse cuiusquam nisi Ciceronis, si de hac re quenquam uestrum ambigere uideret, et non potius cupere de foeditate pronunciationis Regiae audire, qua barbarescunt in hi parietes et marmora, et c.

IN RHETORICORVM AD HERENNIVM OBSCURIORA ALIQVOT LOCA GYBERTI LONGOLIJ ANNOTATIONES.

IN LIBRVM I.

TSI negotijs familiaribus.) Prooemium nuncupatorium est, quo captat beneuolentiam à persona et sua et Herennij: sua, quia amico tantum tribuit, quantum putat maximum: Herennij, quod illius causa de arte scribat. Negotijs familiaribus.) Conqueritur id alibi ad Atticum, se à familiaribus negotijs et amicorum clientelarumque, appellationibus, prooemium et animo et corpore labefactari. Non enim parum fructus.) Approbatio prioris rationis, ab artis utilitate. Commoditas orationis.) Commoditas dicta pro facultate siue commoda usurpatione. ut Cas. de bello ciuili, Commodum pro facile dicit. Definita animi moderatione.) Lege prooemium libri primi de Inuentione. Quas ob res.) Antisagoge per apodioxin: Graecos reijcimus, quod sine moderatione scripserint. Sumpsimus.) Non adsumpsimus, ut arrogantes Graeculi. Significat autem hoc uerbum, ex uarijs autoribus electionem. Non enim spe quaestus.) Captat beneuolentiam à sua persona. Nunc ne nimium.) Admonitio sui, uice epilogi. De re dicere.) Peculiaris loquendi formula, pro de instituto et proposito: quod prooemia parum ad rem ueluti facere uideantur. Sed si te illud.) Claudat admonitione prooemium, idque per locum ab omnium artium natura, quae exercitatione acquiruntur. Ad exercitationem.) Artium enim pater (ut iactatum est senario peructuoso, usus est: et Graeci exercitationem omnia posse dixerunt. Oratoris officium.) Quod Cicero officium, id Aristoteles, id est opus appellat. Sed longe amplius officium Aristoteles oratori assignauit, tradita definitione, ab effectibus et fine, cum diceret, Rhetoricen esse uim quandam artificiosam persuadendi in unaquaque re. Sed nos cum Halicarnasense dicimus, officium Rhetoris uel oratoris, ut hic à Cicerone definitum est, esse maxime prooemium et principalisimum officium. Nam etsi philosophus artificiosa quadam facultate persuadet, id non ut rhetor agit, sed ut philosophus. Tria sunt genera causarum.) De horum differentia, post Fabium eleganter differit Laur. Valla, in Apologia contra Raudensem. Libet tamen obiter et aliud discrimen perelegans, à Graecis animaduersum addere. Aiunt enim, iudicalem speciem ex trascibili parte animae prodijisse, quum scilicet quilibet homo uel ac-

cusetur, uel excusetur: deliberatiuam ex appetibili, quum scilicet deliberare uolens de re aliqua, ut plurimum in eam deliberationem stratur, quam mouerit appetitus, persuasus à ratione: demonstratiuam ex rationabili, quum uidelicet quicumque uirtute laude uel uituperatione, asserat de utroque rationes. Sed et ut singula haec genera suos fines habent, iudiciale quidem equum et iustum (iudex enim ad equitatem respectum habens sedet et iudicat) deliberatiuum autem utilitatem, demonstratiuum autem bonum: ita et sua loca habent, praeatorium iudicialis species, deliberatiua senatum, demonstratiua theatrum uel ecclesiam. Quod attribuitur, etc.) Attribuitur, inquit: ob id, quod tota in attribuitis, hoc est, circumstantijs consistit eius tractatio. Oportet igitur.) Transitio ad partes officij. Accommodatio. id est, commoda ordinatio. Pronunciatio est, etc.) Pronunciationem uideri poterat non satis perfecte definitum, cum id non solum agat, uerum in profrendo (ut et nomen testatur) tota prooemium consistat, nisi praecipuas in gestibus moderandis partes haberet. quare pleraque omnia exemplaria et Vocis in definitione addit. Quasque res habere conueniat.) Alias, oporteat. Consulta est, contrariorum locorum dissolutio.) Addunt aliqui, Cum destructione: ignorantes, et Graecis ἀνοήτοι, et Romanis dissoluere, idem significare subinde quod destituere. Genera causarum sunt quatuor.) Et supra Cicero genera causarum quaedam recensuit: sed illa ut praecipuas materiarum et negotiorum partes, haec uero ut partium illarum partes. Qua de re lege Victorinum. Quidam uero ut hanc amphiboliam fugiant, superiora ista non causarum, sed dicendi et ciuillium quaestionum genera uocant. Quod graecè ἐπιμνηστική.) Graecarum uocum etymon et proprietatem exponit doctus Fabius, cap. eod. Si turpe genus.) Ut si pro ebrietate dicatur. Vel non uti principio.) Negant hoc oratorum praecipui, qui non putant ita nude irrumpendum ad orationes, sine praeparatione auditorum: quod et ignauiam dicentis, et confidentiam eius designet. In foro tamen et iudicij locum aliquem habere uidetur, quoties tanta iudicis festinatio est, ut moram nullam patiatur: aut auditorum animi tales sunt, uel ira, uel odio, ut mox caput causae audire se uelle conelament. In scholasticis autem dissertationibus et declamationibus secus fieri debet, quod auditores habemus dicto audientes. Sed et hoc admonendum duxi, in quo plerique omnes nostro seculo

qui declamant, peccant: exordium non in principio, sed post reliquas partes absolutas esse conscribendum. Nam et Cicero, quod primum esset dicendum, postremo solet cogitare, quo uteretur exordio. Quae de re longe doctissima quaedam in secundo de Oratore. Tria sunt tempora. Tria insinuationis tempora.

Si causa turpitudinis. Vt si pro stultitia dicamus. Interiectione uerborum. id est *καὶ βολή*, quae uox clanculariam et quasi insidiatricem uerborum rerumque machinationem significat. Tamen hoc per exordium, et c. Addunt aliqui et epilogum, quod utriusque partis eadem sit intentio, saltem quod ad beneuolentiam. Item uitiosum est. Vide Lucianum, quo pacto scribere historiam oporteat. In quo etiam translatum. de causa in causam. Vincendi causa quod pertinet. Medium est, nam et accusator uincit, qui reum peragit: et uincit defensor, qui causam aduersarij labefactat. Primum autem narrationis generum inuentum est: quod post exordium ponit solet. Alterum, apparatus, quod non est pars orationis, sed in confirmatione aut consutatione interscritur, assuerandi aut destruendi gratia: quod ipsum et probatum appellatur. Postremum, grammaticum uocant: quod rarius in oratoris usurpatione ueniat.

Primum perorata narratione. Sunt qui hoc ipsum non partem, sed figuram orationis esse contendunt: quod et alibi Cicero approbare uidetur. Cum dicemus numero. Id est, aut breuiter, aut certo numero. ut Cicero pro Sex. Roscio: Tres sunt res, de quibus me arbitror dicere oportere. Nam cum adiuuementa. Alias, argumenta. Noster doctor Hermetes. In quibusdam antigraphis Hermagoras scribitur: ut non dubitem, Hermagoras esse legendum. Prima deprecatio. Non concessio, et per preces auersio, sed aduersariorum illationis depulsio, quod ipsum significat et deprecor. In demortui locum qui petat, etc. Ob legis breuitatem obscurior redditur locutio, propter eclipsim reciproci pronominis. Eum qui petat, id est quicumque, petierit sufficere debere, et c. De semisibus, et c. Diuidendis scilicet, in capita omnium ciuium. Pontes disturbat. Pontes lignae trabes transuersim posita, et alius collocata, connectatque tabulis, unde a populo legislator uideri posset. Cistellam autem, publicarum literarum scribitur denotat, in quo tabulae legum continebantur. Praetoriae exceptiones. Praetor enim, cum exposita illi causa esset, actionis formulam praescribebat, secundum quam ageretur, ut in iure ciuili nusquam non occurrit. Causa autem cadere dicitur, qui rem amittit, et causam perdit, ut uulgo dicimus. Culeo deuehat. Cicero pro Roscio Amerino: Quanto maiores nostri sapientius, qui cum intelligerent nihil esse tam sanctum, quod

non uiolaret aliquando audacia, supplicium in partidas exogitauerunt, ut quos natura retinere in officio non potuisset, magnitudine poenae a maleficio summo arcerentur. Insui uoluerunt in culeum uiuos, atque ita in flumen deijci. O singulari sapientiam iudicium. Nonne uidetur hunc hominem ex rerum natura stultisse et eripuisse, cui repente caelum, solum, aquam terramque ademerunt: ut qui cum necasset, unde ipse natus esset, careret ijs rebus omnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur. Est autem culeus saccus coriaceus cui reus insuebatur, simul intrusa uipera et gallo galinaceo. Hunc ipsum uocat et folliculum lupinum, paulo post. Vbi animaduertendum, quanta fuerit legis seueritas, qui non bouis, non equi corio ad supplicium utebantur, sed lupi, bestiarum omnium rapacissimi. Intestatus. Non condito testamento.

Statim folliculo lupi. Quod indignum iudicabat, qui solem, lunam, elementa, ceterosque homines inspiceret.

Et sole lignae. Ne pedibus terram contingeret. De Malleoli autem facinore scribit Eutropius, de bello Cymbrico. Cum eo Accius iniuriarum agit. Poetarum enim auctoritatem minui arbitrabantur, si se scenicis adiunxissent. Itaque quoties in proscenio prodibant, personam inducere solebant. Vt Cepio ad tribunum. Qui Martem dicebat communem: et fortunam accusabat, quod subito aquis exercitum suum clausisset, irruentibus Cymbris. Nisi quando pro eo dicimus, et c. Vt Cicero pro Milone. Aut ante Imperatorem. Ex hoc loco sunt qui conuincere studeant, non esse Ciceronis hoc opus, quod posterius ad Imperatores iudicia peruenerint. Sed hi ignorant, et Ciceronis temporibus Imperatores quoque fuisse, qui causas militum cognoscerent. Quum a nobis non crimen. Crimen, facinus: Culpa, facinoris causa. Ex comparatione. Haec est pars compensatiui status, quoties minore incommodo maiori prospectum esse dicimus. Nunc quomodo eas. Transito ad consuetudinis inuentionem. Ratio est. Proprius accusatoris locus. Peruertit defensionem. Id est, defensionis rationes omnes destruit, nec causam dat qua se defendat. Firmamentum querendum. Defensoris locus. Graeci *κρίσις* dicunt. Examinatio huius ipsius, quod ad defensionem reus attulit. Locus est communis et accusatoris et defensoris.

Intentione. Id quod prima parte proponitur, quod Graeci *κατάφασις* dicunt. Inficiatione. Id quod secundum da parte respondetur, aliqui depulsionem, Graeci *ἀνάφασις* appellant. Inuentio, Occidisti Aiace: Inficiatio, Non occidi. Sedulo dedimus operam. Epilogum, qui per breuem enumerationem rem tractat, in principium libri subsequenti differt. Sed hic transito ad secundum librum uiam sibi parat.

16

In primo Herenni. Quae hactenus dixerit, breuiter recenset omnia. Deinde docuimus, iudicationem, et c. quae facit scilicet constitutionem: unde a quibusdam tam ipsa, quam status ipse, caput cause, summa, orationis scopus, et intentio uocatur. Reliquum uidebatur. Quae deinceps dicturus sit recenset. In causa coniecturali. Narratio in coniectura qualis esse debeat. Causa est ea. Hoc loco meminisse oportet, causam esse duplicem: quod quamuis non aperte, satis tamen Cicero hic expressit. Est enim alia impulsua, ut ira, odium: hanc Graeci *ἐπιτιμία* uocant: alia uero ratiocinativa, ut lucrum, hereditas: et haec ipsa ab illis *λογική* appellatur. Reperiat dispar. Dispar, hoc est, loquendi ratio, sed ab ipsa re quam quaerimus parum abluens. Non enim facile qui spem corrumpitur, nec perfidē agit, aut aliquid ab avaritia distat. Igitur dispar non re ipsa, sed nominis similitudine et significatione. Stulti enim foret, cum pecuniae gratia aliquid fecisse dicere intendat, eum aut prodigum, aut timidum dicere.

Vtatur extrema defensione. Hoc est, translatione, qua iudicium differtur, non tamen aufertur. Nam par u refert, satis spacij fuisse. Quare recte dixit alibi, Cuiusvis spacij consideratione in deliberatione futuri temporis consistere. Argumentum est. Oportet hic argumentum intelligere pro status ratione, quae est coniecturalis, alioquin semper est certa probatio. Nam quibus horum sensus potest consistere susp. Recte autem scholastici rhetores dixerunt, gustus sensum nunquam incideri posse in instanti, nisi in declamationibus. ut caeci et ueneni. Quid quaesitor uelit audire. Quaesitor, qui in crimina inquiri, et in tormentis de maleficijs cognoscit. Sic Vergil. Quaesitor Mimos urnam mouet.

Quod et difficillima tractatu est constit. coniect. Transito ad aliam constitutionem, Deinde dicemus, etc. negligere uoluntate. Quae sane uoluntas tribus modis consideratur. Primo, quando cum legis scripto aut uerbis apparet, eam impossibile esse seruari. ut lex est: Qui patres non aluerit, uinciat. certum est iuxta hanc legem liberos infantes, aut debiles alere non posse. Secundo consideratur, quum certum est uel omnibus, ex uerbis legis, intelligi aliud uoluisse latorem eius: ut qui nocte cum ferro deprehensus fuerit, uinciat: annulum ferreum uir ferens noctu inuictus, a magistratu cedis alligatur. Hic sane apparet, legislatorem de telo, non de annulo intellexisse. Postremo, cum exemplo multarum legum probamus praesentis quoque legis uoluntatem talem, qualem nos defendimus, ut Cicero pro A. Cecina fecit. Recitatione. Non est idem quod expositio, recitatio: nec etiam simplex propositio, cum ita pra-

cedere deberet. Sed recitationem intelligito, exemplorum subiectionem, aut rerum iudicarum per legem et approbatarum enumerationem. Sunt qui arbitrantur. Consultat quorundam opinionem, qui ambiguitatem uerborum ediscendam praecipiebant, sed eam quae a dialecticis profertur, hoc est, superstitiose curiosis, et cauillatoribus. Secus autem iudicandum de proprietate et differentia uocum, quae a grammaticis docetur. Item ex contrario. Quam uocant definitionem, qua non tantum crimen negamus, uerum etiam inmodum aliquid afferimus. Num alio modo. Alibi negat modi esse praescriptionem, seu translationem. Sed hic modum pro re accipiamus. In causa rationali. Causam rationalem Graeci *λογική* appellant, quod quidam Latini uertentes, collectionem et statum collectiuum interpretati sunt. Fit modis quinque. A simili: Qui patrem pulsauit, reus fit facti. A consequenti: Adulteros deprehensos licet caecare. quidam deprehensus excacatus est: postea per famulum ad adulteram reductus, excacatus famulus est minister adulterij: consequens enim est, ut eius oculi eruantur, cuius ministerio adulterium perpetratum est. A contrario: Desertor capite plectatur. desertor quidam fortiter fecit, petit premium, et contradicitur. A maiori ad minus: Exulem intra fines deprehensum liceat occidere. quidam exulem deprehensum tantum uulnerat, et petitur ad poenam. A minori ad maius: Qui comilitonem in acie protexit, petit premium. ipsum imperatorem quidam protexit, petit premium, et contradicitur. Natura ius est. Sciendum autem, longe latius hoc naturae ius patere, quam hic exemplis declarauit. quare ad eam rem cognoscendam, inspiciantur iurisperitorum commentarij. Quod cum herede mandati ageretur. Cum herede mandati agere, est actionem intendere in eius heredem, cui mandauerat ut hoc uel illud periceret, uenderet, expediret. quod quia ab eo factum non est, eo discedente, in heredes actionem producis. Cognitorem det. Cognitorem dare est, substituere aliquem qui in iudicio uices tuas suppleat, quem alius procuratorem uocat, nempe quod causam tuam omnem cognitam habeat per tuam instructionem, non de causa cognoscat, quod est iudicis tantum. Rem ubi pagunt. Lex est ex Tab. xij. huc allata, ex cuius forma pacta fiebant, hoc modo. Verbis pepigi cum aduocato meo, ut causam meam differret in comitio aut foro, et illic ante meridiem adesset. Assensit ille, nec adfuit. Ago cum illo de pactis, et hinc crescit status. Translatio criminis est. Hic status a plerisque relatiuus uocatur, cum reus culpam refert in eum, propter

fendet, semperq; eam cum dignitate esse coniunctam.
 * Vtilitas in duas partes.) Vtilitas an ab honestate
 separari possit, disputat in Officijs Cicero. Porro ad
 presentem autoris diuisionem faciunt, quæ scribit Fa-
 bius lib. 3. Dicturi, inquit, in concilio bonorum & sa-
 pientum, nihil utile existimabimus, nisi quod honestum.
 Verum apud imperitos, apud quos frequenter
 dicenda sententia est, populūq; præcipue, qui ex plu-
 ribus constat indoctis, discernenda sunt hæc, & se-
 cundum communes magis intellectus loquendū. Sunt
 enim multi qui etiam quæ credunt honesta, non ta-
 men satis eadem utilia quoq; existiment: quæ turpia
 esse dubitare non possunt, utilitatis specie ducti pro-
 bent, ut fœdus Numantinū, iugumq; Caudinum, etc.
 * Vtilitas tuta.) Exemplū est in oratione pro Pomp.
 Ab omnibus enim ferè locis iam enumeratis bellum su-
 sciendum suadet. A ut, cum significat potentiss. re-
 ges magnis uiribus Asia incumbere, & propter peri-
 culum deposci atq; expeti Pompeium ducem, & pe-
 riculum esse proditiōnis uectigalium, & c. Porro uis
 aperta est: dolus autē occultus cum fraude. * Reuo-
 cationes.) Vt Camilli, de quo Liuius lib. 5. et Hanni-
 balis ex Italia. * Pollicitationes.) Vt Catilina apud
 Salustium magnis premijs inuitat cōiuratos. * Disi-
 mulationes.) quæ strategematis cōstant, de quib. Fron-
 tinus & Valerius lib. 7. cap. 4. * Maturationes.) Vt
 Cl. Drusus Nero, qui breuissimo tempore ex Apulia
 clam in Umbria uenit, ut collegæ Liuius Salinatori se
 coniungeret. Liuius & Frontinus lib. 1. cap. 1. * Prou-
 dentia est calliditas.) Callidos appello, inquit Cic-
 ro, quorū tanquam manus opera, sic animus usu con-
 calluit. * Disciplinabilem.) Vt Hannibal cum apud
 Prusiam exularet, & regi, ut prelium iniret, suade-
 ret, rexq; facturum se negaret, quod periculum por-
 tendere ex ta uiderentur: Ergo uultine, inquit, carū-
 culæ credes, ueteri Imperatori non credes? Val. lib. 3.
 de fiducia sui. * Cuius rei gesta aut presentem, etc.)
 Vt si suadebimus, Heluetijs non esse facessendum ne-
 gotium, ab exemplis, quæ patrum memoria contige-
 runt. * Item si quo pacto.) Huc faciunt quæ apud Sa-
 lustium ait Cato: iam pridem, inquit, nos uera rerum
 uocabula amisimus, quia bona aliena Longini libera-
 litas, malarum rerum audacia fortitudo uocatur. Le-
 ge Fabium lib. 2. cap. 13. * Cum igitur erit demon-
 stratum.) Sic Ciceroni non satis fuit ostendere quā
 honestum sit pro ulciscendis iniurijs, & sociorum sa-
 lute conseruanda, bellum contra Mithridatem suscipe-
 re, sed id etiam cum alijs locis à laudabili ductis, tum
 illic præcipue, cum ait, Et quoniam appetētes gloriæ
 præter cæteras gentes, atq; auidi laudis suis, delen-
 da est uobis illa macula bello Mithridatico superio-
 re suscepta. Sic & Ilioneus apud Virg. 7. Aeneid.
 Dijs sedem exiguam patrijs, litibusq; rogamus

Innocuum:

Non erimus regno indecores, nec uestra feretur
 fama leuis, tantiq; abolefcet gratia facti.

* Exordiri licebit.) In deliberatione principia sunt,
 uel non longa, uel saepe nulla. Sunt enim ad audiendū,
 qui deliberant, sua causa parati. Vide Ciceronem in
 partitionibus, & Fabium lib. 3. * Si cuius rei narra-
 tio.) Nō enim semper narratur, ut inquit Cic. utun-
 tur autem ferè propositionibus uice narrationum: ut
 uindicare Germaniam à pontificia tyrānide, et pium
 & necessarium est, hoc tempore. Nonnunquam bre-
 uibus narrationibus utuntur, ut cum aliquid antè ea
 de re gestum est, de qua deliberant. * Qui à Poenis
 circumfessi.) Aut eos intelligit, qui Casilini, quod
 est Campaniæ oppidū, obsessi à Poenis fuerunt, quod
 à Liuius lib. 3. belli Punici describitur, & ita fame ue-
 xati sunt, ut lora & pelles scutis detractas, item mu-
 res ederint. aut Saguntinos, qui nouem mensibus fes-
 si fame, machinis, ferro, & igne, uersa denique in ra-
 biam fide, immanem in foro excitat rogum, & c. Vi-
 de Florum lib. 2. cap. 6. & Liuium. * De Genere de-
 monstratiuo.) Vide Fabium lib. 3. cap. 9. Rodolphū
 lib. 3. cap. 13. Trapezontium lib. 4. Laus igitur po-
 test esse rerum externarum & corporis & animi.)
 Mirum est, cur hunc ordinem in recensendis bonis
 seruet, cum inter triplicia bona uel maxime excedant
 quæ sunt animi, quæ & uera esse, & sola ab Aristote-
 le recte existimata sunt. Nisi ob id dicamus hæc duo
 & fortunæ et naturæ bona præcedere, quod ipsa uir-
 tus in earum rerum usu & moderatione maxime cer-
 nitur. * Dignitas.) * ἀξιωματικὴ græci uocant, id est
 uenerandā oris maiestatem, qualis in Pompeio fuit, et
 quam Cicero etiam dignitatem uocare solet. * A no-
 stra, si laudabimus dicemus.) Vt est Nazæzenim Ba-
 silium, debere se laudare, tum propter amicitia ratio-
 nes, tum propter memoriam pulcherrimarum uirtu-
 tum, tum ut habeat ecclesia exemplum optimi & san-
 ctissimi episcopi. Cæterum narratio, sicut nunquam
 ferè incidit, cum laudamus cuius facta nota sint, at
 sola amplificatione indigent: sic semper inuenitur,
 cum quod fecerit ignotum sit: quæ non uno in loco to-
 ta, ut in alijs generibus cogitur, sed passim, ut quicquā
 amplificandum est, breuiter narratur. hæc Trapezon-
 tius lib. 4. Petemus ut cognoscant.) Alijs, ignoscant.
 * Diuisione utemur.) Ea utemur commode, si natu-
 ram eius rei, quam laudamus, diligenter quibus confi-
 stat, considerabimus. Non enim oportet, ut plurimi
 putant, quoniam omnis demonstratio aut ex rebus,
 quas externas appellant, aut ex ijs quæ corpori aut
 animo attribuuntur, in has partes semper orationem
 distribuere. Nam & fastidium auditoribus pareret,
 si sæpius ferret: & ignorantia uitium non euitaret,
 si quis rei naturam relinqueret, & his communibus
 semper

semper esset occupatus. Quare optimum factum erit,
 cum omnia, quib. facile absolui possit causa, conside-
 raauerimus, ea reducamus in pauciss. quædam genera.
 Vt si poëta aut orator laudandus est, danda est opera
 ut intelligamus, quibus rebus poëta eximius, aut elo-
 quētiss. orator ad tantā facultatem profectus sit, quæ
 omnia ad quā pauciora maxime possumus, reduce-
 mus. Deinde unumquodq; eorum, si in plura diuidi-
 tur, suis locis distribuemus. Sic pro Pomp. fecit Cice-
 ro, in qua summas imperatoris laudes persecutus est.
 Vide Trapezontium. * Quomodo ab animo tracta-
 ta sint.) Huc faciunt quæ scribit Fabius. Omnia, in-
 quit, quæ extraneos bona sunt, quæq; hominibus forte
 obtigerunt, non ideo laudantur, quod habuerit quis
 ea, sed quod his honeste sit usus. Nam diuitiæ, & po-
 tentia, et gratia, cum plurimum uirium dent in utram-
 que partem, certissimum faciunt morum experimen-
 tum. Animi semper uera laus est. Sed nō una per hoc
 opus uia ducitur. Namque alijs ætatis gradus, gesta-
 rumq; rerum ordinem sequi speciosius fuit: ut in pri-
 mis animi laudetur in dolens, tum disciplina, post hoc
 operum, id est factorum dictorumq; contextus, alijs
 in species uirtutum diuidere laudem fortitudinis, iu-
 stitiæ, continentia, cæterarumq; ac singulis assigna-
 re, quæ secundum quanq; earum gesta erunt. Hæc ille.
 Ab extremis rebus.) Miror autem cur non addat &
 nomen, ut Cato sapiens: & nationem, ut Græcus: &
 patriam, ut Atheniensis: affectionem, ut equorum, ca-
 num, armorum: studium, ut medicus, orator: conditio-
 nem, ut seruus, addictus: conditionem aliam quæ ad li-
 beros circumstantias, quæ subinde oratori aptissima
 uel ad laudem uel ad uituperationem argumenta sub-
 ministrant. * Conclusionibus breuibus per enume-
 rationem.) id est, ut breuiter quæ in tota oratione di-
 cta sunt, colligantur. Nunc absoluta nobis.) Transi-
 tio ad alia præcepta. * De dispositiōe.) Vide Quin-
 til. lib. 7. cap. 1. & ult. Trapezontium lib. 4. Rodol-
 phū lib. 3. cap. 6. et Eras. 2. de Copia, cap. ultimo. Ab
 institutione artis profecta.) Quam hic uocat artis in-
 stitutionem, Cicero de Orat. 2. naturam, & natura-
 lem ordinem appellat, his uerbis: Nam ut aliquid an-
 te rem dicamus, deinde ut rem exponamus, post ut
 eam probemus nostris præsidijs confirmandis, cōtra-
 rijs refutandis, deinde ut concludamus, atq; ita pero-
 renus, hoc dicendi genus natura ipsa præscribit.
 Quam uero hic dispositionem, ad casum temporis ac
 commodatam Cicero, quæ ex oratorum iudicio &
 prudentia comparatur, hoc est, artificiosam, quod uti-
 litatis necessitate hic ordo seruari non potest, appel-
 lat. * A literarum recitatione.) Vt si quis Lentulū
 accuset, quod Allobrogum legatos ad coniuurationem

inuitauerit, & literas ab eo legati missas habeant.
 * Si narratio parū probabilis.) Exemplum habes in
 Miloniana. Trāslationib. partiū tum uti.) Alijs, sæ-
 pe uti. * Tanquam instructio militū.) In acie enim
 non tam refert, quantis copijs dimices, quā quo con-
 silio instructis ac dispositis: ita in oratione summum
 est, non quā optimis niti argumentis, sed quā ap-
 tissime dispositis. Proinde non contemnendum est ar-
 tificium dispositionis. Ea enim, ut Cicero 2. de Orat.
 ait, tantum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla
 plus possit. * De pronūciatione.) Lege Ciceronem
 3. de Orat. Fabium lib. 11. cap. 3. Fortunatianum lib.
 3. Trapezontium lib. 4. Habet, inquit Fabius, pronū-
 ciatio miram quandam in orationibus uim ac pote-
 statem. Nec enim tam refert, qualia sint quæ intra
 nosmetipsos composuimus, quā quomodo efferan-
 tur. Nā ita quisq; ut audit, mouetur. Quare nec pro-
 batio ulla, quæ aliquo modo uenit ab oratore, tam fir-
 ma est, ut non perdat uires suas, nisi adiuuetur assue-
 ratione dicentis. Affectus omnes languescant necesse
 est, nisi uoce, uultu, totius propè habitu corporis inar-
 descant. Documento sunt uel scenici actores, qui &
 optimis Poëtarum tantum adijciunt gratia, ut nos in-
 finite magis eadem illa audita quā lecta delectent.
 etc. Pronūciationem multi maxime oratori uilem
 dixerūt esse.) Ob Demosthenis dictum, qui primas,
 alteras, & tertias, hoc est omnia, pronūciationi tri-
 buerat. Hanc Cicero ubiq; actionem appellat, quod
 hæc sola sit, quæ orationis ueluti uita uocitata est, ut
 testatur Asconius. Hoc autem supra modū admiror,
 quod ordinem naturalem in partib. docendis non ob-
 seruauerit: cum neminem lateat, hanc naturam sua po-
 stremam esse tradendam, quod reliquas omnes partes
 pronūciatio subsequatur. Nisi forte ob id factū est,
 aut quod integrū elocutioni librum dedicauerit, aut
 quia & ipse uoluerit non exiguam huius partis de-
 monstrare dignitatem. * Ad sensus nostros.) Rerum
 omnium quædam ad intelligentiam, quædam ad sen-
 sum referuntur. Illæ ad intelligentiam spectant, quæ
 doceri uerbis possunt, ut grammaticarū. Illæ uero ad
 sensum, quas uerbis docere satis non est, nisi alicui ex
 quinq; sensibus subijciantur, ut Citharizare. Figura
 uocis.) quæ eadē et bonitas. * Ratione et industria.)
 Ratio ad præcepta refertur, industria ad exercitatio-
 nem. Notandū hic, quod & Fabius admonet, in pro-
 nūciatione esse primas partes naturæ. Nam certe be-
 ne pronūciare non poterit, cui aut in scriptis memo-
 ria, aut in ijs quæ subito dicenda erūt, facilitas prom-
 pta defuerit, nec si inemendabilia oris incommoda ob-
 stabunt. Corporis etiam potest esse aliqua tanta defor-
 mitas, ut nulla arte uincatur. Nos igitur, inquit Fabi-
 us, de eo loquamur, cui nō frustra præcipitur. Quæ
 propter de magnitudine uocis.) quam alij claritatem
 appellat.

appellant. Altera cura comparatur. Eam autem curam triplicem esse aiunt, qua scilicet uocem bonam alimus, qua custodimus, et qua restituimus. Alimus eam, si mox a somno exigua ambulatiuncula corpus exercitemus: ut si quid crudi adhuc infideat, id omne deducatur. Post id mox ad studia nos conferre debemus, nec mox tunc scripturi sumus, sed prius aliquid tacite, uel cum leui murmure legemus: tum deinde scribemus, sed uoce submissa, non clara, ut quidam. Postea ad curam uocis nos transferemus, ut sedendo uer-
sus paucos pronunciemus. Custoditur autem uox, si quoties declamandum fuerit, cum per occupationes liceat, aliquid ante pronuncies, quo uocis itinera praemollias. Si uero subito dicendum sit, hoc ipsum in actionis moderatione conficies, ut in principijs uox tua submissa sit, deinde sensim se intendat. Hic etiam sto-
machi curam habere conuenit, ut eiusmodi cibi genere utare, quod facile concoquatur. Summopere autem a frigida potione tibi caueas, qua nihil inimicum magis tracheae arteriae medicorum filij tradidere. Calidus autem potus arteriam aperit, ut facilius uocem transmittat. Restituitur uox, si leuiter uitata fuerit, acrioribus cibis, quibus si quid obstat uoci per-
rumpatur: quare iubent, experrectos sorbere aliquid acetii acrioris. Quod si uehementer uox fracta fuerit, restituemus eam siti, ut eius itinera siccentur. Item frequentis ambulatione, ut humores nimij ad inferiora ex superioribus deuocentur. Hic etiam ab uino omni abstinebimus, quoniam uoci laesa est infestissimum. Utentur autem cibis quam potest fieri lenissimis. Haec de uocis cura plerique scripserunt: quae ob id adiunxi, ut admonerem studiosos, et rationem ostenderem, qua ratione uocis curam, rei sane maximae, habere debeant. * Qui non inscij, etc.) Medicos intelligit, aut potius philosophos, id est, formandae uocis magistros, quales apud antiquos fuerunt, quorum ars a Theophrasto dicitur: qui tamen hodie non inutiles, ut opinor, essent, ijs qui causas in foro agunt, aut qui bus in magna hominum celebritate aliquando dicendum est. * Si quam maxime sedata.) Docet quo pacto in principio, medio, et fine orationis pronunciare debeamus, ut firmam uocem conseruemus. Arteria est conceptaculum spiritus naturalis, mixti confusi que cum sanguine: in quo plus spiritus est, minus sanguinis. Gellius lib. 13. cap. 10. * Interuallis.) id est, mora et spatium longiore. Meminerimus tamen non tanta mora utendum esse, ut nostrae uideamur orationis oblit, et dum eam ad memoriam reuocemus, diu consistamus filentes: quo nihil deformius. Et uulnus arteriae.) Alias, et uulnerantur arteriae. * Saepe rerum natura.) Ostendit praecipua quae superius dedit, non ad conferuendam tantum uocis firmitudinem, sed ad delectationem etiam pertinere. * Utile est ad firmitudinem.) Pri-

num praecipuum repetit. * In extrema oratione continens.) id est, equalis, et uno spiritu prolata. * Remedio est uoci. id est, uocis firmitudine conseruat. Mollitudo igitur uocis.) Haec eadem et suauitas. * Sermo est oratio, etc.) Sermo quotidianus et usitatus uerbis constat, uoce quam maxime moderata. Unde editi ab Horatio Satyrarum libri, sermones inscribuntur, quod uerbis penes uulgares illic poeta utitur, et serpere humi, quod ipsa uidetur exigere materia. Quid enim illa oratione in ipso statim principio remissius? Qui sit Moeenas? etc. Conuenit sermo in exordijs, ut pro Archia: Si quid est in me iudices, quod sentio quam sit exiguum, aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter uersatum, etc.) * Contentio.) Contentio exemplum, ilioneus apud Virgilium.

Quod genus hoc hominum? quae hunc tan barbarum morem

Permittit patriae hospitio prohibemur arenae?

* Demonstratio.) Demonstrationis exemplum, ex Miloniana: Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria belua docere. Magnam enim causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse, etc. * Contentio diuiditur in continuationem.) Contentio per continuationem exemplum, pro Sylla: Quid si hoc non postulo, si ille labor meus pristinus, si sollicitudo, si officia, si opera, si uigilia deseruiunt amicis, praesto sunt omnibus, si neque amici in foro requirunt studium meum, neque respublica in curia, etc. Aliud, Contentio per distributionem, in Verrem: Illud uiris fortissimis iudicatum dimittere de summa non potuisset, te mulieri deterrum recte remississe senatores iudicabant. Ille de quo lege Po. Ro. iusserat, ut ipsius uoluntas posset, et esset pro lege, tamen uno in hoc genere ueterum religione legum reprehenditur: tu qui omnibus legibus implicatus tenebare, libidinem tuam tibi pro lege esse uoluiti. * Narratio.) Narrationem non solum eam intelligimus, quae orationis pars esse dicitur, sed quicquid aut tanquam gestum, aut quod fieri debeat, in alijs quoque partibus orationis exponitur, hac narrationis pronuntiatione proferendum putamur. Exempla uide apud Trapezontium. * Ad tragicam.) Hac qualitate nobis pronuntianda est, quae de natura rerum, quae de moribus aut republica, habetur oratio, et omnis earum rerum expositio, quibus eius ipsius, qui dicit, uirtus quaedam et dignitas aperiri uidetur. ut illud pro Archia: Nullam enim uirtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, praeter hanc laudis et gloriae, etc. Moeestè, hilarè.) Alias, moestè, hilariter, etc. Vocem quoque iungere.) Alias, uocem quoque adaugere. Pudorem et acrimoniam.) id est, ut neque inuerecunde nimis dicamus, sed uehementia quadam, quae tamen

non excedat modum. * Venustate.) id est, ne speciositas quaedam nimia ad fastidium usque spectantium accedat, si omnes persequamur argutias, gestulationes, delicias, etc. Aut operarij uideamur esse.) 170
220
230
240
250
260
270
280
290
300
310
320
330
340
350
360
370
380
390
400
410
420
430
440
450
460
470
480
490
500
510
520
530
540
550
560
570
580
590
600
610
620
630
640
650
660
670
680
690
700
710
720
730
740
750
760
770
780
790
800
810
820
830
840
850
860
870
880
890
900
910
920
930
940
950
960
970
980
990
1000
1010
1020
1030
1040
1050
1060
1070
1080
1090
1100
1110
1120
1130
1140
1150
1160
1170
1180
1190
1200
1210
1220
1230
1240
1250
1260
1270
1280
1290
1300
1310
1320
1330
1340
1350
1360
1370
1380
1390
1400
1410
1420
1430
1440
1450
1460
1470
1480
1490
1500
1510
1520
1530
1540
1550
1560
1570
1580
1590
1600
1610
1620
1630
1640
1650
1660
1670
1680
1690
1700
1710
1720
1730
1740
1750
1760
1770
1780
1790
1800
1810
1820
1830
1840
1850
1860
1870
1880
1890
1900
1910
1920
1930
1940
1950
1960
1970
1980
1990
2000
2010
2020
2030
2040
2050
2060
2070
2080
2090
2100
2110
2120
2130
2140
2150
2160
2170
2180
2190
2200
2210
2220
2230
2240
2250
2260
2270
2280
2290
2300
2310
2320
2330
2340
2350
2360
2370
2380
2390
2400
2410
2420
2430
2440
2450
2460
2470
2480
2490
2500
2510
2520
2530
2540
2550
2560
2570
2580
2590
2600
2610
2620
2630
2640
2650
2660
2670
2680
2690
2700
2710
2720
2730
2740
2750
2760
2770
2780
2790
2800
2810
2820
2830
2840
2850
2860
2870
2880
2890
2900
2910
2920
2930
2940
2950
2960
2970
2980
2990
3000
3010
3020
3030
3040
3050
3060
3070
3080
3090
3100
3110
3120
3130
3140
3150
3160
3170
3180
3190
3200
3210
3220
3230
3240
3250
3260
3270
3280
3290
3300
3310
3320
3330
3340
3350
3360
3370
3380
3390
3400
3410
3420
3430
3440
3450
3460
3470
3480
3490
3500
3510
3520
3530
3540
3550
3560
3570
3580
3590
3600
3610
3620
3630
3640
3650
3660
3670
3680
3690
3700
3710
3720
3730
3740
3750
3760
3770
3780
3790
3800
3810
3820
3830
3840
3850
3860
3870
3880
3890
3900
3910
3920
3930
3940
3950
3960
3970
3980
3990
4000
4010
4020
4030
4040
4050
4060
4070
4080
4090
4100
4110
4120
4130
4140
4150
4160
4170
4180
4190
4200
4210
4220
4230
4240
4250
4260
4270
4280
4290
4300
4310
4320
4330
4340
4350
4360
4370
4380
4390
4400
4410
4420
4430
4440
4450
4460
4470
4480
4490
4500
4510
4520
4530
4540
4550
4560
4570
4580
4590
4600
4610
4620
4630
4640
4650
4660
4670
4680
4690
4700
4710
4720
4730
4740
4750
4760
4770
4780
4790
4800
4810
4820
4830
4840
4850
4860
4870
4880
4890
4900
4910
4920
4930
4940
4950
4960
4970
4980
4990
5000
5010
5020
5030
5040
5050
5060
5070
5080
5090
5100
5110
5120
5130
5140
5150
5160
5170
5180
5190
5200
5210
5220
5230
5240
5250
5260
5270
5280
5290
5300
5310
5320
5330
5340
5350
5360
5370
5380
5390
5400
5410
5420
5430
5440
5450
5460
5470
5480
5490
5500
5510
5520
5530
5540
5550
5560
5570
5580
5590
5600
5610
5620
5630
5640
5650
5660
5670
5680
5690
5700
5710
5720
5730
5740
5750
5760
5770
5780
5790
5800
5810
5820
5830
5840
5850
5860
5870
5880
5890
5900
5910
5920
5930
5940
5950
5960
5970
5980
5990
6000
6010
6020
6030
6040
6050
6060
6070
6080
6090
6100
6110
6120
6130
6140
6150
6160
6170
6180
6190
6200
6210
6220
6230
6240
6250
6260
6270
6280
6290
6300
6310
6320
6330
6340
6350
6360
6370
6380
6390
6400
6410
6420
6430
6440
6450
6460
6470
6480
6490
6500
6510
6520
6530
6540
6550
6560
6570
6580
6590
6600
6610
6620
6630
6640
6650
6660
6670
6680
6690
6700
6710
6720
6730
6740
6750
6760
6770
6780
6790
6800
6810
6820
6830
6840
6850
6860
6870
6880
6890
6900
6910
6920
6930
6940
6950
6960
6970
6980
6990
7000
7010
7020
7030
7040
7050
7060
7070
7080
7090
7100
7110
7120
7130
7140
7150
7160
7170
7180
7190
7200
7210
7220
7230
7240
7250
7260
7270
7280
7290
7300
7310
7320
7330
7340
7350
7360
7370
7380
7390
7400
7410
7420
7430
7440
7450
7460
7470
7480
7490
7500
7510
7520
7530
7540
7550
7560
7570
7580
7590
7600
7610
7620
7630
7640
7650
7660
7670
7680
7690
7700
7710
7720
7730
7740
7750
7760
7770
7780
7790
7800
7810
7820
7830
7840
7850
7860
7870
7880
7890
7900
7910
7920
7930
7940
7950
7960
7970
7980
7990
8000
8010
8020
8030
8040
8050
8060
8070
8080
8090
8100
8110
8120
8130
8140
8150
8160
8170
8180
8190
8200
8210
8220
8230
8240
8250
8260
8270
8280
8290
8300
8310
8320
8330
8340
8350
8360
8370
8380
8390
8400
8410
8420
8430
8440
8450
8460
8470
8480
8490
8500
8510
8520
8530
8540
8550
8560
8570
8580
8590
8600
8610
8620
8630
8640
8650
8660
8670
8680
8690
8700
8710
8720
8730
8740
8750
8760
8770
8780
8790
8800
8810
8820
8830
8840
8850
8860
8870
8880
8890
8900
8910
8920
8930
8940
8950
8960
8970
8980
8990
9000
9010
9020
9030
9040
9050
9060
9070
9080
9090
9100
9110
9120
9130
9140
9150
9160
9170
9180
9190
9200
9210
9220
9230
9240
9250
9260
9270
9280
9290
9300
9310
9320
9330
9340
9350
9360
9370
9380
9390
9400
9410
9420
9430
9440
9450
9460
9470
9480
9490
9500
9510
9520
9530
9540
9550
9560
9570
9580
9590
9600
9610
9620
9630
9640
9650
9660
9670
9680
9690
9700
9710
9720
9730
9740
9750
9760
9770
9780
9790
9800
9810
9820
9830
9840
9850
9860
9870
9880
9890
9900
9910
9920
9930
9940
9950
9960
9970
9980
9990
10000
10010
10020
10030
10040
10050
10060
10070
10080
10090
10100
10110
10120
10130
10140
10150
10160
10170
10180
10190
10200
10210
10220
10230
10240
10250
10260
10270
10280
10290
10300
10310
10320
10330
10340
10350
10360
10370
10380
10390
10400
10410
10420
10430
10440
10450
10460
10470
10480
10490
10500
10510
10520
10530
10540
10550
10560
10570
10580
10590
10600
10610
10620
10630
10640
10650
10660
10670
10680
10690
10700
10710
10720
10730
10740
10750
10760
10770
10780
10790
10800
10810
10820
10830
10840
10850
10860
10870
10880
10890
10900
10910
10920
10930
10940
10950
10960
10970
10980
10990
11000
11010
11020
11030
11040
11050
11060
11070
11080
11090
11100
11110
11120
11130
11140
11150
11160
11170
11180
11190
11200
11210
11220
11230
11240
11250
11260
11270
11280
11290
11300
11310
11320
11330
11340
11350
11360
11370
11380
11390
11400
11410
11420
11430
11440
11450
11460
11470
11480
11490
11500
11510
11520
11530
11540
11550
11560
11570
11580
11590
11600
11610
11620
11630
11640
11650
11660
11670
11680
11690
11700
11710
11720
11730
11740
11750
11760
11770
11780
11790
11800
11810
11820
11830
11840
11850
11860
11870
11880
11890
11900
11910
11920
11930
11940
11950
11960
11970
11980
11990
12000
12010
12020
12030
12040
12050
12060
12070
12080
12090
12100
12110
12120
12130
12140
12150
12160
12170
12180
12190
12200
12210
12220
12230
12240
12250
12260
12270
12280
12290
12300
12310
12320
12330
12340
12350
12360
12370
12380
12390
12400
12410
12420
12430
12440
12450
12460
12470
12480
12490
12500
12510
12520
12530
12540
12550
12560
12570
12580
12590
12600
12610
12620
12630
12640
12650
12660
12670
12680
12690
12700
12710
12720
12730
12740
12750
12760
12770
12780
12790
12800
12810
12820
12830
12840
12850
12860
12870
12880
12890
12900
12910
12920
12930
12940
12950
12960
12970
12980
12990
13000
13010
13020
13030
13040
13050
13060
13070
13080
13090
13100
13110
13120
13130
13140
13150
13160
13170
13180
13190
13200
13210
13220
13230
13240
13250
13260
13270
13280
13290
13300
13310
13320
13330
13340
13350
13360
13370
13380
13390
13400
13410
13420
13430
13440
13450
13460
13470
13480
13490
13500
13510
13520
13530
13540
13550
13560
13570
13580
13590
13600
13610
13620
13630
13640
13650
13660
13670
13680
13690
13700
13710
13720
13730
13740
13750
13760
13770
13780
13790
13800
13810
13820
13830
13840
13850
13860
13870
13880
13890
13900
13910
13920
13930
13940
13950
13960
13970
13980
13990
14000
14010
14020
14030
14040
14050
14060
14070
14080
14090
14100
14110
14120
14130
14140
14150
14160
14170
14180
14190
14200
14210
14220
14230
14240
14250
14260
14270
14280
14290
14300
14310
14320
14330
14340
14350
14360
14370
14380
14390
14400
14410
14420
14430
14440
14450
14460
14470
14480
14490
14500
14510
14520
14530
14540
14550
14560
14570
14580
14590
14600
14610
14620
14630
14640
14650
14660
14670
14680
14690
14700
14710
14720
14730
14740
14750
14760
14770
14780
14790
14800
14810
14820
14830
14840
14850
14860
14870
14880
14890
14900
14910
14920
14930
14940
14950
14960
14970
14980
14990
15000
15010
15020
15030
15040
15050
15060
15070
15080
15090
15100
15110
15120
15130
15140
15150
15160
15170
15180
15190
15200
15210
15220
15230
15240
15250
15260
15270
15280
15290
15300
15310
15320
15330
15340
15350
15360
15370
15380
15390
15400
15410
15420
15430
15440
15450
15460
15470
15480
15490
15500
15510
15520
15530
15540
15550
15560
15570
15580
15590
15600
15610
15620
15630
15640
15650
15660
15670
15680
15690
15700
15710
15720
15730
15740
15750
15760
15770
15780
15790
15800
15810
15820
15830
15840
15850
15860
15870
15880
15890
15900
15910
15920
15930
15940
15950
15960
15970
15980
15990
16000
16010
16020
16030
16040
16050
16060
16070
16080
16090
16100
16110
16120
16130
16140
16150
16160
16170
16180
16190
16200
16210
16220
16230
16240
16250
1626

mittet, non te ad omnia uerba alligabis. nam obliuio unius uerbi, aut deformem haestitationem habet, aut etiam silentium inducet. In oratione autem longiore ediscenda, hoc praecipuum praecipuum inuenio, ut per partes ediscatur. Quoniam dandi sunt quidam termini, ut contextum uerborum, qui est difficilissimus, continua et crebra meditatio, partes deinde ipsas repetitus ordo coniungat. Et his qui difficilium haeserint aliquas apponemus notas, et eas saepe repetamus, et ipsam chartam ediscamus, quibus scripsimus. Optimum autem mandanda aliquid memoriae tempus est, ut noctu priusquam somnum capias, ediscas: quoniam nusquam auocatur intentio, et post istam cogitationem uel lectionem nihil amplius animo cogitamus, et statim capimus quietem. Ne aut tuo studio diffisi. Alias, Ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffidere, et c. In animo frequenta. Alias, in animo frequenti quod maxime, et c. Libet adscribere, quae huc potissimum facere uidentur, memoriae praecipua ex Fabio Quintiliano, in ordinem tamen ea atque compendium redacta, hoc modo.

1 Si longior complectenda memoria fuerit oratio, proderit per partes ediscere. et haec partes non sint perexiguae: alioqui nimis multae erunt, et eam distinguent atque coincident.

2 In his quae scripsimus complectendis multum ualent, et in his quae cogitamus continendis propere sole, excepta quae potissima est exercitatione, diuisio et compositio. Nam qui recte diuiserit, nunquam poterit in rerum ordine errare, quam Cicero memoriae lumen ait. Etiam quae bene composita erunt, memoriam serie sua ducent. Nam sicut facilius uersus ediscimus quam prosam orationem, ita prosam uinctam quam dissolutam.

3 Ediscendum est tacite. Haec uox sit modica, et magis murmur.

4 Ediscendum legendo. Nam qui legente alio ediscit, in parte tardatur, quod acrior est oculorum quam aurium sensus.

5 Subinde tentare te ipsum debes: quia continua lectio, et quae magis et quae minus haerent, aequaliter

transit. In experiendo, teneasne, et maior intentio est, et nihil superuacui temporis perit.

6 Semper ad uerbum ediscendum est, si tempus permiserit: sin minus, res ipsas tenebimus. Nam si tempus non suffragabitur, etiam inutile erit, ad uerba omnia se alligare, cum obliuio unius eorum cuiuslibet, aut deformem haestitationem, aut etiam silentium inducat.

7 Cauendum est in primis, ne nobis discamus ignoscere. Ideoque admoneri cum dicas, et ad libellum respicere, uitiolum: quod libertate negligetiae facit, nec quisquam se parum tenere iudicat, quod ne sibi excidat timeat.

8 Ea quae noctu meditamus, facilius ac firmiter tenemus, quoniam nusquam auocatur intentio: et post istam cogitationem uel lectionem nihil amplius animo cogitamus, et statim capimus quietem.

9 Si quis tamen unam maximamque ad me artem memoriae quaerat, exercitatio est et labor, multa ediscere, multa cogitare: et si fieri poterit, quotidie potissimum est. Nihil aequum uel augetur cura, uel negligentia intercidit. Quare et pueri statim quamplurima ediscant, et quaecumque aetas operam iuuanda studio memoriae dabit. deuoret initio tedium illud, et scripta et lecta saepius reuoluendi, et quasi eundem cibum remandendi. Quod et ipsum hoc fieri potest leuius, si pauca primum, et quae tedium non afferant, coeperimus ediscere. Haec ex Fabio.

Superest elegans etiam de memoriae usu locus apud Plutarchum. περι αγωγις, quae hic quoque adscribere haud alienum fuerit. ait enim,

πανταρ δὲ μάλιστα πλεον μνημονωτικῶν ἀσκήσεων καὶ σπουδῆς ἔστιν ἡ ἀντιθέσις τῶν ἀλλήλων. ἡ δὲ τῶν μνημονωτικῶν ἀσκήσεων ἡ ἀντιθέσις τῶν ἀλλήλων ἐστὶν ἡ ἀντιθέσις τῶν ἀλλήλων. Hoc est, Omnium uero maxime puerorum exercenda, consuecendaque memoria est. ea enim eruditionis siue discipline tanquam promptuarium est. Atque idcirco sane Musarum matrem esse Mnemosynem fabulis prodiderunt, obscure inuuentes atque significantes, nullam naturam rem ita gignere atque alere, ut memoriam solere.

IN LIBRVM IIII. GYBERTI LONGOLII ANNOTATIONES, & CL. Pontani Scholia.

Quoniam in hoc libro.) Parascue, id est, preparatio quaedam ad sequentem quaestionem, de exemplorum usurpatione. Oritur autem haec disputatio a facto necessitatis, quod nisi defenderet, in uitio esse uideri poterat. Hoc itaque prooemium contentiosum est, quo Graecorum superstitionem curam in alienis exemplis probandis reprehendit. In initio purgat se, quod praeter quorundam morem proprijs sit usus exemplis, diluens quae ab aduersarijs obij-

ci poterant. Est autem tota haec disputatio in genere deliberatiuo. Consulturum enim, alienisne an proprijs exemplis, quae dicuntur, comprobari debeant. Argumenta a partibus honesti sumuntur, ut a prudentia. Ita a consuetudine, a decoro, etc. Neque ante rem. Hoc est, cum ordinem obseruauimus, ut quodque suo loco diceremus. Compluribus de causis putant oportere. Didascalicum ordinem seruat, ut aduersariorum opinionem, rationes, confirmationesque prius supponat,

ponat, quam ad destructionem et suam asseuerationem perueniat. Sic enim facilius persuadebit, et incidentes dubitationes omnes tollere facilius poterit. Est autem primum argumentum a dignitate sumptum. Prima aduersariorum argumentatio est quadripartita: cuius propositio est, Merito esse ostentationem cum praecipua de dicere ratione, abs te tradita sint, nolle adhibere ueterum exempla, sed potius propria fingere. Impudenter enim et parum modesto fit, si quis sua dicitur amet, uetera uero negligat. Deinde superuacaneum est, cum ex ueteribus abunde satis exemplorum suppetat, confingere noua. Praeterea cum ueterum exempla testimoniorum locum obtineant, recens autem atque adeo abs te inuenta non eam habeat auctoritatem, illis uti praestat quam nostris. Industria denique singularis argumentum est, ex antiquorum scriptis exempla collecta tuis praecipua ita posse accommodare, ut haec non temere edidisse uidearis. Ut enim testimonium.) Ab exempli natura. Etenim necesse est.) Dilemma. Quid igitur ipsa auctoritas antiquorum? Arguit rursus ab utilitate, idque imitationis facultate. Postremo hoc ipsum.) Ab eruditionis et ingenij admiratione. Hoc igitur ipsum.) Complexio. Haec illi cum dicunt.) Consultatio. Captat autem principio beneuolentiam ab aduersariorum falsa asseueratione, qui auctoritatibus plus quam ueritati tribuebant. Diluit autem singula capita, iuxta ordinem quo proposita fuerunt. Quasi si quis ad Olympiacum.) Confirmatio a simili. Quomodo Ladas aut Boius.) Lada et Boij insignium cursorum meminerunt apud Graecos Pausanias, Athenaeus, Lucianus: apud Latinos, Catullus, Martialis. et Solinus capite 5. Quid enim tibi uis.) Prosopopoeia disputatis. At exempla quoniam.) Aliud aduersariorum argumentum, de testimoniorum ratione: quod diluitur ab interpretatiōe nominis diuersa, et etymologia. At hoc ipsum difficile.) Prosopopoeia. Quid dicitis difficile? Anthypophora, quae tractatur dilemmatica argumentatione. Multum est artificio suis.) Alias, Multo est artificiosius, etc. Contra ea quae ab ijs dicuntur.) Transitiō, ad reliquas obiectiones. Dicimus ergo eos omnes.) Propositio duplex.) Dicimus ergo eos.) Si sumenda aliunde exempla sunt, non a multis, sed ab uno sumenda esse dicit: deinde nullo modo sumenda esse demonstrat. Si concederem aliena oportere, et c.) Haec argumentatio omnem imitationis spem et utilitatem subuertere conatur. Ergo ab uno sumenda.) Transitiō ad alteram propositionis partem. Primum omnium.) Confirmatio, a dissimilibus uarijs. Isti magistri.) Applicatio. Si qui se fomes.) Alia confirmatio, ab exemplo dissimili. Chares a Lyfippo.) Ab exemplo contrario. Huius autem statuarius meminit Plinius lib. 34. cap. 7. Praeterea nec possunt.) Aliud argumentum a possibili. Postremo, haec

quoque res.) Arguit a necessario, non omnia exempla reperiri apud Latinos auctores. Nunc tempus postulat.) Epilogus disputationis. Sunt igitur tria genera, tres dicendi figurae.) Trium generum dicendi meminit Gellius lib. 7. cap. 14. Porro graue, alij grande, sublime alij uocat. Quibus autem formulis oratio grandis contineatur, erudite, ut omnia, Hermogenes, et post hunc Trapezuntius.) Nam quis est uestrum Iudices.) Oratio est in genere deliberatiuo. Consultatur enim, eijciendus ex urbe sit nec ne, is qui patriam hostibus prodere tentauit. Nam quis est uestrum Iudices.) Propositio, figurata interrogatiōe, quae maxime rem urget. In ijs qui uiolassent.) Arguit a minore ad maius. est autem amplificata argumentatio per aequalium uerborum stuprare, pulsare, necare. Atque in alijs masculijs.) Prosopopoeia rerum per collationem.

Oferos animos.) Exclamatio indignationis plena. Quo pacto hostes.) Prosopopoeia, quae sub oculos ponit incommoda prodita hostibus patriae. In mediocri figura uersabitur oratio.) Alias, ratio.) In mediocri exemplum.) Constitutio est coniecturalis. Queritur enim, sponte sua socii ciuitates populo Ro. bellum intulerint, an a Liuio Druso concitatae. Vide Florum lib. 3. cap. 18.) Virtute et industria.) Virtus ad uires, industria ad consilia spectat.) Hi cum se.) Argumentum a spe perficiendi, quam ostendit socijs esse non potuisse.) Cum non multitudinem.) Argumentum a facultatibus, quas non adfuisse indicat. Facultatū autem nomine, commeatus, milites, duces, arma, et c. continentur. Quibus cum bellum gerimus.) Defensio: non sumpsisse aduersus Ro. Pop. arma, socios. Arguit autem ab anteaclis, et officio sociorum. Aliud argumentum est deliberatiuum, a tuto et possibili.

Si cum finitimis.) Confirmatio a minore.) Exoratio est per comparationem a minori. Queret aliquis.) Prosopopoeia aduersariorum. Consultat autem ab euentu et sine deflectione.) Quae obijci poterant refutat. Nota autem comparationes: De simbus, non de imperio. alterum minuitur, alterum augetur. Nulla igitur.) Occupatio. Quid aliud.) Altera occupatio. Nam ut forte hic, et c.) Narratio simplex rei gesta, nullis grandioribus aut mediocribus figuris ornata. Exercitatus sis.) Alias, exercitus sis. Est autem cauendum.) Vicia abuentium figuris dicendi.

Si suffulta nominabitur.) Alias, Sufflata, legitur et in quibusdam antigraphis, Subflata: quod non displicet. Quemadmodum enim res quae instantur, subflant, et supra quam natura decet attolluntur, ita etiam oratio. Si praecipua in Neptunias, et c.) Haec figura per circumlocutionem, quia poetica est, et incerta pro mari, non conuenit omnino orationi soluta. Montes autem belli, et campos pacis duriter aliunde translata sunt, pro fluctibus et tranquillitate.

nec metaphora hæc necessaria est, nec uenusta, nec intentionem declarans: quæ sunt translationis causæ principales. Barbarismus est.) Hoc ipso uocabulo quidam leuiter conuincere student, non esse hoc Ciceronis opus, quod A. Gellius tradiderit, Latinos ea uoce ante sua tempora non usos. O Tite tute, etc.) Sic, Sofia in solaris soleas sarciebat suas. * Hæc est in uerborum et sententiarum exornationem, etc.) Tres sunt figurarum ordines. Primus ad dictionem pertinet, quale est hoc, Picrides uos hæc facietis maxima Gallo, Gallo cuius amor tantum mihi crescit in horas. est enim dictionis repetitio, quæ paulo illustriorem reddit orationem. Secundus ordo pertinet ad orationem, ita ut oratio figuretur tantum, non etiam addatur aliquid, quo corpus orationis crescat. Huiusmodi sunt interrogationes, nihil enim ad orationis corpus interrogatio facit, tantum figurat modum orationis, ut uehementius uideatur dici, quam si simpliciter sine interrogatione efferretur. Vehementius enim est, Quò me uertam? quàm, Non habeo quò euadami. Tertius ordo sic ad orationem pertinet, ut non ornet tantum, sed augeat quoque orationis corpus, potestque eximi orationi, qualis est Distributio: Remp. Lesit, senatum uiolauit, equitum ordinem adflixit, plebis opes diripuit. Huiusmodi figuris oratio augetur. Atque hinc facile apparet, quomodo numeret exornationes Cicero, aut quomodo Fabius. Cic. enim duos priores ordines complectitur exornationibus uerborum, et tertium ordinem uocat exornationes sententiarum. Quint. duos priores ordines tantum pro schematis seu figuris (non autem nunc separo Tropos) habet: tertium ordinem non numerat inter schemata, sed partim inter amplificandi formas, partim uult argumenta uocari. Hæc ex Melanchthone. Est autem hoc quidem Tropi et Schematis discrimen. In tropo mutatur significatio: in figura non, sed tantum uariatur eius inflexio, aut in oratione compositio: ut, quo de. aut cum eloquendi forma mutatur, Quid non mortalia pectora cogis? Nam hoc aliter efferretur, quam si dicam, Nihil non cogit habendi cupiditas. * Repetitio.) Rufiniano et Aquila dicitur in uocabulo. Alexander Sophista uocat in uocabulo. Quintilianus eam inter species et numerat, quædam uocat. de ea ex Hermogene Trapezit. lib. 5. ubi de pulchritudine orationis, quo in loco et quid discriminis inter et epanaphoran sit, explicatur. Repetitionis etiam species est, Rutilio et Alex. quoties uaria uerba, eandem tamen uim in ter se habentia, in principio conuatum aut membro ponuntur: ut, Dolui Quirites, ubi illum clandestinum hostem intra murum uidi. Aegre tuli, quod domini uestri facilitatem luxuriam, publicam magnificentiam diligit, etc. Diligenter de hac exornatione Ruti-

plerosque letitia ostentantes cognoui. quidam uocant. * Conuersio.) Rutilius, in uocabulo Aquila uocat. * Complexio.) Ab Aquila dicitur et uocabulo, à Rutilio in uocabulo. Porro cum ea quæ in superiori membro postrema sunt posita, in posteriore prima repetuntur, Aquilæ uocatur, ut est illud Terent. Negat Fannius esse hanc sibi cognatam Demipho, hæc Demipho negat esse cognatam. Huc etiam referenda est de qua Rutilius. Est et alia repetitionis species, quam etiam dicunt. Hæc repetitio eodem uerbo aut nomine non diuersa uult intelligi, sed idem quod significauit, efficere uehementius: ut, Tu tu Antoni Casari omnia permiscere cupienti causam belli ciuilibi dedisti. In plocce contra, quam Copulationem uertunt, à Rutilio uero dicta, idem uerbum aut nomen bis continuo positum diuersa significat: ut est illud, Sed tamen ad illud diem Memmius erat Memmius. Ita enim hoc bis positum est, ut superius quidem nomen tantum hominis significet, posterius uelit intelligi eundem, qui semper fuerit, ac sui similem. Plura apud Romanum Aquilam de his habes. etiam huic ordini adnumerari potest. Fit autem, cum plures sententias alio atque alio modo efferimus. ut, Pater hic, tuus nunc denique est, ut egestatem tuam debere alere uideatur. Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo, ut alienum de seruis. Patri tu filius es ad potundas opes, cuius ad senectutem uiolendam crudelissimus hostis fuisti. Nimirum nullo consilio filios procreamus, nam maiorem partem ex illis doloris et contumeliæ capimus. Verum hoc schema ab autore nostro infra inter species agnominacionis enumerabitur. * Traductio.) Fabius, in uocabulo, Rutilio, alijs etiam. Sunt qui uocabulo uocant, ut est apud Quintil. lib. 2. cap. 3. id est eiusdem uerbi aut sermonis iteratio, quamquam non magnopere summis autoribus uitata. Interim uicium uideri potest, in quod sepe incidit etiam Cicero, securus iam parue obseruationis. sicut hoc loco: Non solui igitur illud iudicium iudicij simile iudices non fuit, etc. * Quinihil habet in uita, etc.) Exempla hæc ad secundam speciem etiam pertinet apud Fabium lib. 9. * Ex eodem genere exornationis.) Paronomasia affinis est hæc exornatio, de qua inferius. * Contentio.) Huius species enumerat Fabius lib. 9. cap. 3. Contra positum, inquit, uel ut quidam uocant, contentio. (in uocabulo dicitur) non uno fit modo. nam et fit, si singula singulis opponuntur, ut, Vicit, pudorem libido, timorem audacia. Et bina binis: Non nostri ingenij, uestri auxilij est. Et sententia sententijs: Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Cui commodissime subiungitur et ea species, quam distinctionem diximus: Odit Po. Ro. priuatum luxuriam, publicam magnificentiam diligit, etc. Diligenter de hac exornatione Ruti-

Rutilius lib. 2. * Exclamatio.) Exclamatio graece dicitur. Figura est augendis affectibus accommodata Fabio lib. 9. Huc pertinent imprecationes, ut O scelus, o portentum in ultimas terras exportandum. Graeci, ut est apud Aquilam, uocant etiam. Huc item referuntur, quam obtestationem uertit Aquila, qua scilicet deos oramus aut homines: Per ego has te lachrymas, dextramque tuam. item ominationes: Turno tempus erit, magno cum optauerit emptum Intactum Pallanta. His et cognata est Adhortatio, Rufiniano dicta: Nunc nunc insurgite remis, Hortor uos socij. Sed de his in Pathopoeia. Huc adde, si libet, oburgationem, quam Aquila uocat, siue. Non ego te uidi Damonis pessime caprum. * Interrogatio.) Cum aut noscendi gratia interrogamus, aut arguendi causa percontamur. Interrogatio figuræ nomen non obinebit. At ea res utroque modo dicatur, etiam multiplex habet schema. Simplex est, sic rogare: Sed uos qui tandem, quibus aut uenistis ab oris? Figuratum autem, quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi: Quid tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? Et, Quousque tandem abutere patientia nostra Catilina? Quanto enim magis ardet, quam si diceretur, Diu abuteris patientia nostra. Interrogamus etiam quod negari non possit: Dixit ne tandem causam Falculæ? Aut ubi respondendi difficilis est ratio, ut uulgò uti solemus, Quomodo? Qui fieri potest? Aut inuidia gratia, ut apud Senecam Medea: Quas peti terras iubet? Aut miseracionis, ut Sino apud Verg. Heu quæ me tellus, inquit, quæ me a quo ra possunt Accipere? Aut instandi, auferendæ uel diffimulacionis: ut Asinius: Audisne, furiosum non officiosum testamentum reprehēdimus. Reliqua ex Fabio lib. 9. cap. 2. Cicero. 3. de Orat. Discrimen est inter hæc, Et rogatio, inquit, atque huic finitima quasi percontatio. Inter et interrogatio, id est quæsitum, et interrogatum, id est discriminis, Aquila teste, quod ad interrogatum una uoce tantum responderi potest uel à negante, uel à confitente. quæsitum autem occur-

gatione. Exempla habes apud Rutilium initio libri prioris. Vocatur et quibusdam cum simpliciter causam recitamus. uerum hæc figurata non est. Quare melius schema hoc definit Rutilius, qui id ait effici ratione breui et sententiosa, ita ut quod dubium est uisum, ad certam fidem adduci uideatur: Bisi acerbum uobis, quod dicturus sum uidebitur, tamen aequo animo audiendum. Nam ferè consilium uerum, quod initio auditu graue est, in posterum cognita utilitate fit iucundum. * Sententia.) De generibus sententiarum Fabio lib. 8. cap. 5. Eras. in secundo de Cæpia commentario. Trapez. quædam lib. 5. ubi de Magnitudine orationis. Est et sententiæ genus quod Plutarchus alij etiam Fabius acclamationem uocat: ea est rei narratæ uel probatæ summa acclamatione. Narratæ, ut apud Verg. Tanta molis erat Romanam cedere gentem. Probatæ: Facere enim probus adolescentis periculose, quam perpeti turpiter maluit. Nec tamen quoduis epiphonema continuo sententiæ est, etiam si plerumque est. Verum quicquid in clausula argute acriter ferit, dici potest. quod genus proprium est epigramatis, unde apud Martialem se penumero carmine epiphonemate clauditur. Utitur et Val. Max. frequenter hoc genere. ite Seneca. Est et Noëma sententiæ genus, alludens ad sententiã aut locum commune: nõ efferit tamen sententiã generaliter, sed uerba sumit ex loco comuni, quæ ad præsentem causam accommodat, ut recte ad locum commune alludere intelligatur: ut, Dignus erat Socrates ut Periclis eloquentiã haberet: scilicet cet intelligitur, ut se defenderet innocens. Ouid. 13. Metam. Fortisq; uiri tulit arma disertus: Bene collocauit beneficium, cum in uirum optimum, cum in hominem grati contuli. Insunt quædam latetia enthymemata. Et profecto danda est opera, ut oratio abundet huiusmodi uerbis sententiã tinctis, ut Fabius ait. Eras. D. Ambrosium commendans: Vix alius, inquit, crebrius aut frequentius utitur sententiarum genere quas appellant in quibus latet aliquid arguti sensus, quod cum nõ exprimatur intelligitur, ob hoc ipsum gratius, quia dictum obscurius, etc. * Sententias interponi raro.) In hoc genere, inquit Fabio, custodiendum est, et id quidem ubique, ne crebre sint, ne palam falsæ: quales frequenter ab ijs dicuntur, qui hæc catholica uocant, et quicquid pro causa uidetur, quasi indubitatum pronunciant. Et ne passim, et à quocumque dicantur. Magis enim decet eos in quibus est autoritas, ut rei pondus etiam persona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adolescentulum, aut etiam ignobilem, si iudicet in dicendo, et quodammodo præcipiat? * Qui adolescentium peccatis, etc.) Exemplum illud non admodum arridet Erasmo. Tale igitur substituit. Iuuentutem decet industria. Adijciunt ratio: Nã turpe sit eas dotes, quas natura ad bonas artes comparandas illis animis attribuit, in ocio soc-

disq; uoluptatib. cōsumere. Ad senectutē opulētia de-
 cet. Huic quoq; subijcitur ratio. Vt etas natura prae-
 sidij destituit exterarum rerū adminiculis utiq; *utiq;*
fulciatur. Nam necesse est animo eum comprobet.)
 Aliās, eam. Contrarium est, &c.) Contrarium Grae-
 ci *ἀντιθέσις*, contentionem *ἀντιθέσις* *ἀντιθέσις*, cum
 differentia tamen aliqua dicunt. * Contrarium.)
ἐναντίας Graecè dicitur, Fabio teste. A contentione ue-
 ro hoc differt, quod hic semper duobus propositis al-
 terum alterius infirmatione probatur, quod in con-
 tentione non est necesse. * Et absolutam conclusio-
 nem.) Hinc inter figuras sententiarum enumerat Ru-
 finianus enthymema, quoties scilicet perodus ora-
 tionis ex contrarijs sententijs adstringitur. * Mem-
 brum.) Membrum, inquit Fabius lib. 9. cap. 4. est sen-
 sus numeris conclusus, à toto corpore abruptus, et per
 se nihil efficiēs. Id enim, O callidos homines, perfectū
 est: at remotum à ceteris, uim non habet, ut per se ma-
 nus, & pes, & caput. Quando ergo incipit corpus
 esse? cum uenit extrema conclusio. Quem quæso no-
 strum fecerit, id uos ita esse facturos? quam Cicero
 breuissimam putat. Itaq; ferè incisa et membra mixta
 sunt, & conclusionem utiq; desiderant. Membrum
 ἰσοκλήριυ Graeci uocant, de qua lib. 5. Trapezunt. ex
 Hermog. * Articulus.) Dissolutionem Fabius lib.
 9. cap. 3. uocat. apta est, cum quid instātijs dicimus.
 Nam & singula inculcantur, & quasi plura fiunt.
 Graeci *ἀνάλυτον* appellant. Rutilius *ἀνάλυτον*, alij
ἀνάλυτον. Plutarchus *ἀνάλυτον* γίνεσθαι φησὶ, ὅ μόνον τὰ
 χροῖα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐμφάνεα παθητικῆς χάριτι. * Continuatio.)
 Species hæc est comprehensionis. Vide Trapez. lib.
 5. Pronūciatione autem præcipue fieri solet, cum sub
 uno spiritu oratio ipsa profertur. Compar.) ἰσοκλή-
 ρον. Rutilio dicitur, id est, ex æquatiū membris. Fabius
 inter species ploces enumerat. * Similiter cadēs.) Et
 hanc cū sequenti inter species ploces numerat Fabius,
 ὁμοῖοσπονδον Graecis dicta, quam Rutilius in duobus uer-
 bis eundem habentibus casum, aut eandem nouiss. syl-
 labam, fieri ait. ὁμοῖοσπονδον autem nimis euidentis est
 quàm superius, & minorem affert auribus iucundita-
 tem, &c. * Agnominatio.) ἁρονομασία uulgo, ab
 Aquila *παρωνμία* uocatur. Fabius, & hanc inter spe-
 cies ploces rejicit. Huic cognata est commutatio, de
 qua infra. Venit à te antequam Roma uenit.) Aliās,
 Venit à te, &c. * Subiectio.) Trapez. lib. 3. &
 Eras. hanc inter argumentationum modos, quibus u-
 tuntur rhetores, ponunt. Reprehenditur autem hæc
 argumentatio, ut & enumeratio, à qua non multum
 differt, si aut aliquid prætermisum ostenditur, aut in-
 firmatur aliquid ex enumeratis. Perutilis est hic di-
 cendi modus. Nam cum locorum, temporum, rerumq;
 rationes & causas omnes ante oculos ponat, facit nō
 nunquam, ut etiam quæ probabilia sunt necessaria est

se uideantur. Species subiectionis est forma illa respon-
 dendi, quæ *ἀντιποσπορά* uocat Quint. lib. 9. cap. 3. De
 qua & in Commentarijs linguæ græcæ Budeus. Rufi-
 nianus et Aquila *ἀντισπορά*, hoc est compensationē.
 Ea fit, cum ueluti concedimus quiddam ab aduersario
 propositū, sed subijcimus aliud, quoad nos detorque-
 mus aduersarij obiectionem: ut, Incredible est quod
 dico, sed uerū. Discrimen inter *ἀντιποσπορά*, *ἀντιθέσις*,
 et *ἀντιθέσις*, uide apud interpretē Demosth. in primā
 10 Olynthiacā. Huc refer ex Rufiniano *σχιση* et *ἀντιθέσις*
 uel. ex alijs *προκατάληψις*, Latinijs presumptionem di-
 ctā. Grandi sponione iunctus est.) Al. uiculus est.
 Credo inimicū.) Aliās, Cædo inimicū. * Gradatio.)
 Climax Fabio. Alij *κλιμάκων*, Rutil. *ἰσχυροκλί* uocat.
 Apertioem habet artem, & magis affectatam, ideoq;
 esse rarior debet. Plura de gradatiōe Aquila. * Desi-
 nitio.) De hac crudite Melanchthon in suis Rhetori-
 cis. Laborum perpeffione.) Aliās, laborum per-
 pensione. * Transitio.) *παρασπορά* quibusdam dici-
 20 tur. De hanc uide Quintil. libro 9. capite 2. Quando
 & cur sit adhibenda, eleganter exponit Trapez. in
 commentario orationis pro Ligario. Proficit hæc ali-
 quantum.) prodest ad orationis claritatem & cui-
 dentiam. * Correctio.) *ἐπαρρησιον* Rufinianus, &
 ὁπορισμός, uel *ἀπορισμός*. Rutil. *ἀντιθέσις* uocat. *Quin-*
 30 *til. lib. 9. emendationem. Occupatio est.*) Ea Graecis
παράληψις. Vocantur & aliqui præteritionem. Est et
 occupatio, quam Graeci *προκατάληψις*, id est, præoccu-
 pationem appellant. * Occupatio.) A Cicero-
 ne dicitur Præsumptio. Graeci *προκατάληψις* uocant.
 Necessaria figura est, & singularem prudentiam re-
 quirunt. Videndum est enim quæ sint hominum tacita
 iudicia, quod propendeant animi, quid offendat, quid
 probetur. Utimur igitur occupatione, cum emenda-
 mus aliquod dictum, aut mitigamus, uel teste uel pa-
 40 lam. Lege Rhetorica Arist. ad Alexandrum. * Dis-
 iunctio.) Disiunctum, siue iniunctum Aquila uocat,
 Rufinianus *ἀσύνθεσις*, subiuñctionem, uel subinfectio-
 nem, uel subnexionem. * Adiunctio.) *ἐπισημνόνον*
 Aquila. * Conduplicatio.) *ἐπαναλήψις*. Rutilio &
 Aquila, Cognitum est Rempub. uenalem te habuif-
 se, cognitum est. * Interpretatio.) *ἐρμηνεία*. Aquila
 uocat, Quintil. uerborum congeriem. Discrimen in-
 ter expolitionem & interpretationem habes apud
 Trapezunt. in Ligarianam. Parenti manus sceleratē
 intulisti.) Aliās, attulisti. * Commutatio.) *ἀντανα-
 βολή* Fabio lib. 9. cap. 3. A qua te suspitione uel Cole-
 ri, uel Coleti grauis. testimonium citra tuos mores,
 uel citra cuiusquam testimonium tui mores abunde
 50 uindican. * Permissio.) Permissioem Fabius libro
 9. cap. 2. uocat, cum aliqua ipsi iudicibus relinquimus
 est imanda, aliqua nonnunquam aduersarijs. Hæc
 Communicationem alij, Graeci *ἀντιθέσις* nominant.
 Affinis

Affinis est huic *ἀντιθέσις*, de qua apud Rutilium. Pert-
 net huc sustētatio, Graecis dicta *παράδοσις*, siue *ἰσοκλήρις*,
 ut est apud Fabium & Rufinianum. Fit autem, cum
 nonnunquam communicantes aliquid inexpectatum
 subiungimus, aut cum sententia suspensa subijcitur
 aliquid contra expectationē auditoris, siue magnū si-
 ue minus. ut pro Ligario, Hinc prohibitus nō ad Cæ-
 sare, ne iratus: non domū, ne iners: non in aliquā re-
 gionē, ne condemnare causam illam quam secutus es-
 set, uideretur in Macedonia, in Pompeij castra per-
 10 uerit.) Dubitatio.) *ἰσχυροκλί* Rutilio, *ἀναποροσ* Aquil-
 læ, & alijs. * Expeditio.) Enumeratio Trapezunt.
 et Eras. de Conscribendis epistolis, inter argumētatio-
 nes rhetoricas ponitur. Expeditio est.) Hoc aut nō
 tam schema est, quàm argumētationis genus, quod per
 enumerationem fieri dicitur est. Sed non erit tanquam
 in plerisq;.) Aliās, Tan. Præcisio.) Graecè *ἀπεσιωπησις*
 * Præcisio.) *ἀπεσιωπησις*, uel *ἀπεσιωπησις* Rufiniano. Re-
 iectio eadem. cum scilicet eludimus aliquid ab aduer-
 sario propositum, & significamus uel indignum esse
 de quo dicatur, uel monemus seruaturus nos in al-
 lum oportuniorem locum. Hac de re quid attinet
 dicere; quādo ad institutum non ita multum facit. Ci-
 cero: Quid enim odisset Cloaium Milo, segetem ac
 materiam gloriæ suæ? Huc referenda est *ἰσχυροκλί*
 20 *ἀντιθέσις*, id est, reticentia, de qua apud Quintil. *ἰσχυροκλί*
ἀντιθέσις, hoc est, Præterito. * Nominatio.) *ἰσοκλήρις*
 Graecis inter maximas habita uirtutes, nobis uix
 permittitur. Aegre illa, quæ *παρρησιάζομαι* uocant, quæ
 ex uocibus in usum receptis quocunq; modo decli-
 30 nantur, nobis permittimus, qualia sunt Syllaturit, pro-
 scripturit, &c. Fabius lib. 8. * Pronominatio.) *ἰσοκλήρις*
 quæ aliquid pro nomine ponit, Poëtis quo-
 que modo frequentissima: & per epitheton, quia de
 tracto eo, cui opponitur, ualeat pro nomine, ut Tydi-
 des, Peludes, etc. * Denominatio.) *ἰσοκλήρις* Fabio.
 Sed, ut ait Cicero, hypallagen rhetores dicunt. Vide
 Quintil. lib. 8. cap. 6. Huius septem ferè species faci-
 unt. aut enim inuentor ponitur pro re inuenta, ut
 Mars pro bello: aut quod continet pro eo quod conti-
 40 netur, Aphrica pro Aphris: aut locus pro eo quod
 est in loco, Campus pro Comitijs: aut possessor pro
 re possessi, Neptunus pro mari: aut signum pro si-
 gnato, Toga pro pace: aut instrumentum pro re quæ
 efficitur, Arma pro bello: aut res pro persona cui
 conuenit, ut Scelus pro scelerato. Vide Strebæum in
 Partitiones Ciceronis. * Circuitio.) *ἰσοκλήρις*, cir-
 cuitus loquendi, qui nonnunquam necessitatem ha-
 bet, quoties dictu deformia operit: ut Salustius, Ad re-
 50 quista naturæ. Interim ornatum petit solum, qui est
 apud Poëtis frequentissimus, & apud oratores non
 rarus, semper tamē adstrictus. Quicquid enim signi-
 ficari breuissimè potest, & cum ornata latius ostendi-

tur, per phrasin est. Verum hæc, ut cum decorum ha-
 bet, periphrafin: ita cum in uitium incidit, *περιστροφὴ*, ita
 dicitur. Obstat enim, quicquid non adiuuat. Fabius
 lib. 8. cap. 6. Porro elegans est, cum fit notatione, de
 qua infra. Variandi rationes per periphrafin habes
 in priore de Copia commentario apud Erasimum. *
 Transgressio.) Quæ peruersione fit, *ἀναστροφὴ* dicitur:
 quæ transfectione, Hyperbaton, hoc est, constru-
 ctionis perturbatio. Multa crudite Fabius lib. 8. cap.
 6. * Superlatio.) Hyperbole multis habet modos: de
 qua elegatiss. Quintil. in fine lib. 8. Huic opposita est
 10 *μείωσις*. Vtriusq; uariandi rationes habet Erasim. in Co-
 pia. De hyperbole locus est elegas apud Senecam lib.
 7. de Beneficijs, cap. 22. & 23. * Intellectio.) *συνα-
 κλησις*. Hæc uariare sermonem potest, ut ex uno plus
 res intelligamus, parte totum, specie genus, præceden-
 tibus sequentijs, uel contrā. Multa Fab. lib. 8. * Abu-
 sio.) *κατάχρησις*. Differt hæc à translatione. Abu-
 sione enim utimur, ubi nomen omnino deest: trans-
 20 latione, ubi aliud est. Putribus ouis lapidare, *κατὰ χροῖα*
κῶς, dicitur. Ita & Plin. lib. 9. Perequitantem, ait, in
 delphino. * Translatio.) *μεταφορά*, de qua copiose
 Fabius lib. 8. cap. 6. tropus cum frequentissimus,
 tum longe pulcherrimus, ut indocti quoq; et non sen-
 tientes ea frequenter utantur: tum ita iucunda atq; ni-
 tida, ut in oratione quamlibet clara proprio tamen
 lumine eluceat. Cauendum uerò ne sit humilis, sordi-
 30 da, maior, minor, dissimilis, redūdans, dura, poetica.
 Debet ea aut uacantem occupare locum, aut si in ali-
 enum uenit, plus ualere eo quem expellit. Plutarchus
 eam ait *ἰσοκλήρις* καὶ *ἀναστροφὴ* ποιεῖν τὸ μὲν λέγειν. lege
 quæ ex 3. Rhetor. Aristot. Sturmium in Partitiones Ci-
 ceronis collegit. Ea utimur, rei ante oculos ponē-
 da causa.) hoc est, intentionis gratia, sic enim *ἀντιθέσις*
 40 *ἀντιθέσις* loquuntur. * Permutatio.) Huius prima spe-
 cies ab autore posita, Graecis dicitur *ἀλλοιωσις*, quā in-
 uersionem interpretamur. Vt Horat. O nauis, referēt
 in mare te noui. Fluctus, o quid agis, fortiter occupa-
 Portum. totusq; ille locus, quo nauim pro repub. flu-
 50 ctuum tempestates pro bellis ciuilibus, portum pro
 pace & concordia dicit. Huius usus est frequentior
 ænigmatijs, sententijs prouerbialibus, ac prouerbijjs.
ἀναστροφὴ enim Diomedes & Donatus allegoriæ spe-
 ciem faciunt. Altera species permutationis continet
 et ironiā et antiphrafin. *ἐπιπέδιον* ē locutiucula Salustia-
 na cōmōdissime exprimitur, cū aliud in pectore clau-
 sum, aliud in lingua proptū habemus, et sententia enū-
 ciationis in contrariū à uerbis accipitur: ut, Scilicet is
 9. cap. 2. Ironiā aliquando schema esse, aliquādo trop-
 pū. Huius sex species enumerat Rufinianus: chleuas-
 mon, charientissimū, astysimū, diasymum, exuthenis-
 mū, et sarcasimū. Chleuasmos siue epicertomesis, cū ali-

HIERONYMVS CAPIDVRVS PARENTI-

NVS, GEORGII VALLAE, VIRI CLARISS. DISCIPVLVS

Domínico Capiduro medico S. D.

Um superioribus diebus Rhetoricis Ciceronis ad Herennium libros, omni uirtute atq; scientia cumulatissimus rhetor et philosophus Georgius Valla interpretaretur, existimaui mihi quaecumq; ille proferebat, annotanda, ne exciderent, sed memoriae haberent perpetua. Quod cum perfecissem, impressoribusq; ostendissem, doctissimorum in hac facultate uirorum iudicio existimauerunt, cum Ciceronis ad Herennium libris esse imprimenda. Ita demum rati se multis prodesse posse, & non mediocrem aliaturos utilitatem iuuenibus ad Rhetoricam facultatem aspirantibus: praesertim cum is Ciceronis liber fordidissimos ac rusticanos quosdam commentarios ante nactus fuisset, indignosq; ut ipsi circumfunderentur Ciceroni, quando etiam ipsius sensus non modo non aperirent, sed etiam inquinarent. Statui igitur, Domine patre obseruandissime, hos tibi destinare commentarios: tum quod excellentissimi praceptoris mei Georgij Vallae nomine te multum scio commoueri, plurimumq; eius tribuere autoritati certo scio, cum haec ab illo interpretante me excepisse profitear, ac praeme feram: tum ut lucubrationum mearum tibi primis labores innotescant, & rudis adhuc mei ingenij fomes elucefcant, cum nondum peratatem mea possim, describam significemq; tibi aliena: quo ex his tibi animi mei imaginem liceat intueri, & in reliquum de meis studijs spem aliquam concipere, quam non arbitror futuram inanem: & adiutus praecellentissimi uiri Georgij Vallae doctrina, & laboribus, quos ipse studijs impendero perpetuos, haec tecum me loqui iuuat: quando tu is es, quem non modo philosophia medicinaq; in quibus plurimum excellis, sed etiam haec nostra benigniora leuioraq; studia oblectant, & profectus in his mei. Sed ne praefatione te longius ducam, me iam ad Ciceronis uerba transferam interpretanda.

IN M. T. CICERONIS RHETORICAE AD HERENNIVM

Librum primum Hieronymi Capiduri Parenti

tini Commentarius.

35

Noniam in cuiuscumq; generis orationis principio haec tria sunt adhibenda, ut auditores faciamus attentos, beneuolos, dociles: hic Cicero beneuolum C. Herennium sibi facit, cum dicit familiaribus se districturn negotijs, uix ullum habere otium, & id ipsum quod superest otij in scrutandis philosophorum rationibus libentius, quam in ceteris quibuscumque studijs se consumere: tamen Herennij uoluntate tantum se affectum, ut id quod postulabat (postulabat autem, ut de ratione dicendi conscriberet) tergiuersari ac subterfugere nullo modo posse uideretur. Attentum eundem porro reddit, cum non parum fructus copiam dicendi secum ferre dicit, & se decisurum quaecumq; superflua graeci scribere, pollicetur. Docilem uero, cum quid sit facturum, ostendit. Prae-

rea cum in omni exordio, dum auditorem beneuolum, attentum, docilem facimus, quatuor haec adhiberi possunt, expositio, ratio, redditio, comprobatio: ex his omnibus Cicero composuit hoc exordium. Rem enim exponit, cum inquit, Et si negotijs familiaribus impeditis et quae sequuntur. Ratio autem expositionis est, cum dicit, Et eo studiosius hoc negotium suscepimus, quod te non sine causa uelle cognoscere rhetoricam intelligebamus. Comprobatio rationis est, Non enim parum habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia, & definita animi moderatione gubernetur. Reddito autem est, cum infert, Quas ob res illa quae Graeci scriptores inanis arrogantiae causa sibi assumpserunt, relinquimus. Et enim se scripturum rhetoricae praecipua rursus refert, & quid in eis maxime obseruaturus sit. Ratio redditiois est, Nam illi ne parum multa scisse uiderentur, ea conquisiuerunt, quae nihil ad propositum attine-

36

37

bant, ut ars difficilior cognitu putaretur. Redditionis uero comprobatio, Nos autem ea quae uidebantur ad rationem dicendi pertinere, sumpsimus: & quae sequuntur. Deniq; totum concludens exordium, & se & auditorem ad ea quae sequuntur praeparans, subiungit: Nunc ne nimium longa sumatur oratio, quod datur otij, de re.) Subaudiendum, quae tam rerum naturas, quam morum scrutatur rationes. In utraq; enim Ciceronem scripsisse manifestum est. Ut de ratione dicendi conscriberemus.) ut rhetorices praecipua traderemus. Nec dixit de ratione loquendi: siquidem recte loqui grammaticus docet, rhetor autem dicere. loquitur enim is, ut Varro inquit, qui quodq; uerbum sciens ponit. Is autem dicit, ut & Quintilianus inquit, qui dispositis, ornate, copiose dicit. Non sine causa uelle cognoscere rhetoricam intelligebamus.) Rhetoricam in Latinum aliqui transferentes, tum oratricem, tum oratoriam protulerunt. sed non uideo cur potius oratricem, aut oratoriam isti dicere maluerint, quam eloquentiam: cum sicut ab eloquor eloquentia inflexa, ita a ῥητορική ῥητορική, et inde ῥητορική, unde fit ut rhetorica, uerbum e uerbo, a Latinis eloquentia expressum, manifestò appareat. Si recta intelligentia & definita moderatione animi gubernetur.) Rectam intelligentiam animi, prudentiam dicit: qua singula metimur, ut suo loco, suo tempore dicamus. Definire, partiri ac diuidere est: genus in formas definire, determinare, ut Lactantius definiuit religionem esse summum bonum. Definita ergo animi moderatione, ne credat rhetoricam artem in infinitum profuere, ac omnes ambire disciplinas, sicut existimauit Hermagoras: quem in libris Rhetoricis, quos de inuentione composuit, ipse incesit. Licet in libro de Oratore ad Q. fratrem, & in oratore ad Brutum, eandem quam exploserat, teneat sententiam. De re dicere incipimus.) quam sumpsimus explicanda.

De oratoris officio.

Oratoris officium est, de his rebus posse dicere, quae res ad ciuilem usum, moribus ac legibus constitutae sunt, cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit.) In libris quos de inuentione conscripsit, oratoris officium, dicere appositè ad persuasionem, esse uoluit. sed si hoc & illud recte contemplamur, inter se nobis differre minime uidebuntur. Oratoris officium.) Officium, inquit ipse de Finibus bonorum & malorum libro tertio, est, quod ita factum est, ut eius facti probabilis ratio reddi possit. unde & Officiorum liber ipsius inscriptus: sed haec philosophorum officij definitio est. Possimus autem, ut hic intelligitur, ita definire: Officium est, unicuique personae congruens & debita actio, attributa secundum ciuitatis & domus mores, ac uius cuiuscumq; delecti sibi uitae cur sus intentionem. siquidem & boni & mali uiri offi-

cium hoc & illud dicere consueuimus. Quae res ad usum ciuilem.) Non enim sibi orator conconatur, sed ciuibus, siue in foro, siue in senatu, siue in campo Martio dicat: hoc est, in omni causarum genere.

Moribus ac legibus.) Mos est, ex quauis consuetudine usurpata actio. Lex est, ut hic inquit, ratio summa, insita in natura, quae iubet ea quae facièda sunt, prohibetq; contraria. Eadem ratio cum est in hominis mente confirmata & confecta, lex est. itaque arbitrantur prudentiam esse legem, cuius ea uis ut recte facere iubeat, uetet delinquere. Eamq; rem illi Graeco putant nomine, suum cuiq; tribuendo appellatam. Ego nostro à legendo. Nam ut illi aequitatis, sic nos intellectus uim in lege ponimus, & proprium tamen utrumq; legis est. Quod si ita recte dicitur, ut mihi quidem plerumq; uideri solet, à lege ducendum est iuris exordium. Ea est enim naturae uis, ea mens ratioq; prudentis, ea iuris atq; iniuriae regula: sed quoniam in populari ratione omnis nostra uersatur oratio, populariter interdum loqui necesse erit, & eam legem, quae scripto sancit quod uult, aut iubendo, aut uetando, ut uulgus, appellare. Haec Cicero in libro cuius index de Legibus est. Cum assensione auditorum, quoad eius fieri poterit.) Nam cum finis sit oratoris, ut ipse alibi dixit, persuadere dictione, qui poterit nisi auditores dicenti assentiantur, id facere? Quoad eius fieri poterit.) ἁλιευτικὴ dictum, ut in Plutarchi figuris, quas conuertimus in latinum, scripsimus. Nam quoad eius uim uel facultatem fieri poterit, plenum fuit. Ergo ita dictum sit intelligamus. Est autem horum uerborum hic sensus: Orationis officium est, de his rebus, quae res ad ciuilem utilitatem, pro consuetudine ac rogationibus, quae leges appellantur, constitutae sunt dicere, quantum in ipso fuerit, ad persuadendum. Quod enim facere debet orator, officium dicimus oratoris: finis uero, persuadere dictione. sicut medici officium, curare appositè ad sanandum: finem, sanare curatione. Tria genera sunt quae recipere debet orator, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale.) Id enim eruditissimi, qui de hac facultate praecipua dederunt, penè omnes fatentur, sed cur ea, & tot sint causarum genera, alij alias asserunt rationes. siquidem alij unum, quod ad delectationem conueniat, esse aiunt: alterum, quod consilium accipiat: tertium, quod de causis iudicet. Alij, quod cum omne oratoris officium aut in iudicijs sit, aut extra iudicia: eorum de quibus iudicio quaeritur, manifestum esse genus iudiciale. Ea quae ad iudicem non ueniunt, aut praesens tempus, aut futurum habere aiunt. At qui praesentia laudamus, aut uituperamus: sicut de praeteritis iudicamus, de futuris deliberamus. Tria ergo tantum uideri possunt. Item, omnia de quibus dicendum est, aut certa sunt necesse est, aut dubia. Certa, ut cuiq; est am-

mus, laudat, aut culpatur. Ex dubijs, partim nobis ipsis ad eligendum sunt libera, de his deliberatur: partim aliorum sententia commissa, de his lite contenditur. Nam hortari, dehortari, queri, mitigare, concitare, consolari, desolari, conciliare, terrere, confirmare, precipere, obscure dicta interpretari, narrare, deprecari, gratias agere, gratulari, obiurgare, maledicere, describere, mandare, renunciare, optare, opinari, docere, delectare, augere, minuire, & id genus alia, quibus componendis concitandisue affectibus animos audientium fingere consuevimus, tribus illis causarum generibus communia esse cognoscuntur. Tria genera sunt quae recipere debet orator: deliberatiuum, demonstratiuum, iudiciale. Causa, ut Appollodorus definit, est negotium omnibus suis partibus spectatis ad questionem: aut, causa est negotium, cuius finis est controversia. Negotium porro sic definit: Negotium est congregatio personarum, locorum, temporum, causarum, modorum, casuum, factorum, instrumentorum, sermonum scriptorum, & non scriptorum. Isocrates ait causam esse aut questionem finitam civilem, aut controversiam in personarum factorumque complexu. Cicero autem in Topicis inquit: Causa certis personis, temporibus, locis, actionibus, negotijs cernitur: aut in omnibus, aut in plerisque eorum. Huiusmodi igitur causarum, quas suscipere oratorem oportet, tria omnino sunt genera: Demonstratiuum, deliberatiuum, et iudiciale. Demonstratiuum genus est, quod tribuitur in alicuius certae personae laudem uel uituperium. Demonstratiuum genus causarum, in quo laus uituperatioque continetur. Laudatiuum tum Cicero alibi, tum & alij appellarunt: sed utraq; huius rei appellatio ex Graecis effluxit. Illi enim id genus modò ἐγκωμιαστικόν, modò καταλαλετικόν appellarunt. Demonstratiuum quidem, quod multum ostentationis habere uideatur: Laudatiuum aut, quod in laudibus plurimum habeat operae. Deliberatiuum est, quod positum in consultatione habet in se suasionem et dissuasionem. In praecipis de Inventione, hoc genus ita definit: Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione civili habet in se sententiae dictionem. Sensus tamen inter se non differunt. Iudiciale est, quod positum in controversia, habet accusationem in se, aut petitionem cum defensione. In Rhetoricis de Inventione definit hoc modo: Iudiciale est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationem. Ex his autem tribus causarum generibus, materia constat oratoris. Si quidem aut, auscultator est rei, sententiaque moderator, ita ut delectetur, quod demonstratiuum genus est: aut ita, ut statuatur aliquid. statuit autem de praeteritis, ut iudex: hinc iudiciale. aut de futuris, ut senatus, hinc deliberatiuum genus appellatur. Quascunque enim

res sibi proponit orator, ea in his tribus generibus inueniuntur. Delectationem in exornatione, quae demonstratiui est generis: in iudicio aut scuitiam, aut clementiam iudicis: in suasionem aut scem, aut reformidationem deliberantis habet. Itaque cum in his singulis rhetorica tota sit, quia & inuentionem & dispositionem et eloquutionem et memoriam unumquodque horum desiderat: non fortassis absurde quidam genera ea tria Rhetorices dicere, quam causarum maluerunt. Oportet igitur in oratore esse inuentionem, dispositionem, eloquutionem, memoriam, pronuntiationem. Omnis orandi ratio, ut plurimum a ximijs, autores tradiderunt, quinque partibus constat, Inuentione, dispositione, eloquutione, memoria, pronuntiatione, siue actione: utroque enim modo dicitur. Omnis uero sermo, quantumcumque habere uis, quo quidem uoluntas nostra explicatur, habeat rem & uerba necesse est. At oratio longior, plura exigit. non enim tantum refert quid aut quomodo dicas, sed etiam quo loco. Opus ergo est & dispositione, sed neque omnia quae res postulat dicere, neque suo quaque loco poterimus, nisi adiuuante memoria. Quapropter ea quoque pars quarta erit. Verum et haec cuncta, corrumpit, ac propemodum perdit, indecora uel uoce uel gestu pronuntiatio. huic ergo tribuendus fuit necessarius quintus locus. His adiecerunt quidam sextam partem, ita ut inuentioni iudicium subnecterent: quia primum esset inuenire, deinde iudicare. Sed quo pacto inuenisse quispiam dicitur, si contraria, communia, stulta, iudicio euitare nesciuerit? Itaque sicut alij iudicium inuentioni subiiciunt, ita alij tribus permixtum partibus esse uoluerunt: quod neque dispositio sine eo, neque eloquutio aut pronuntiatio sine iudicio esse possit.

De quatuor causarum generibus.

Causa posita, genus causae est considerandum. Genera causarum sunt quatuor, honestum, turpe, dubium, humile. In libris de Inventione, Sex inquit esse omnino partes orationis nobis uidentur, Exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio: sed ab hac diuisione non differt. At subiungit: Genera causarum sunt, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum, id est ἡ δόξα, ἡ ἀδοξα, ἀμφιδοξα, παράδοξα, διαπρακτοσύνη, id est, honestum, humile, dubium uel anceps, admirabile, obscurum. Hic admirabile, quod et obscurum, tacuit turpe autē adiecit. Hoc autem ideo fecit, quod diuersos sequebatur autores, et utraq; per generum enumeratio ei probabilis uisa est. Hermagora enim in illis, in his iuniores sequutus est Cic. Unde et illa uetera, & haec noua à uulgaribus. Rhetorica nominatur. Admirabile genus causae uocant, quod est praeter opinionem hominum constitutum. In incipiti maxime beneuolum iudicem, in obscuro docilem, in humili attentum para-

re de-

bemus. Nam honestum est, quod ad conciliationem satis per se ualeat. admirabile et turpi remedijs opus est. Sed hic iam aliquibus succurrat oportet, qui quaerent quid sit, quod supra Cicero dixit, genera causarum tria esse, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale: hic rursus genera causarum quinque esse dicat. Hic Victorinus: Res multae (inquit) sunt, quarum una substantia: reliquae accidunt. Itaque cum substantiae accidit una qualitas, potest & alia accidere: sed quae non sit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit. ut puta si dicas, foliorum genera duo sunt, de membrana & de charta. Hic solum substantia est: accessit ei una qualitas, membrana & charta. Potest tamen eadem substantiae, uel folio, alia qualitas accidere, quae non sit in eodem genere, in quo prima qualitas: ut si dicas, foliorum genera sunt tria, est oblongum, est latum, et est quadratum. Quare si circa primam qualitatem numeris diuisionis uarietur, uitiuum est: si autem in eadem substantia circa alias qualitates numerus diuisionis uarietur, non est uitiuum, ut hic ait. Primum causarum tria genera sunt. Causa hic substantia est, accidit ei una qualitas, ut sit demonstratiuum genus, deliberatiuum, iudiciale. Deinde ait, quinque causarum sunt genera: Licet eadem sit substantia, alia tamen ei qualitas accidit. In iudiciali enim, siue alio quocumque genere causae, inuenitur & honestum causae genus, et admirabile, & humile, & anceps, & obscurum. Sed Victorinus id mihi non admodum, quid sit, aperuisse quidem uidetur. Nam omnis causa aut in lite est, aut extra litem est. Si in lite, iudicialis: si extra litem, aut in consultationem uenit, quod est deliberationis: aut prout nobis libido fuerit laudamus uituperamusue, quod est generis demonstratiui. At illa alia siue quatuor, siue quinque, sint, non sunt nisi proemij, quae est una pars orationis: nec communia ambarum partium, ueluti tria illa, quae prius recensuimus. Est enim iudicialis communis actoris & rei, ut Milonis & Clodia norum: utraq; si quidem iudicialis nominatur. Similiter deliberatiua, ut Creandus ne sit Cos. Augustus, an non, quia puer. Communis quoque demonstratiua, ubi Catonem Cicero laudat, C. Iulius Caesar uituperat. At in exordio secus quodammodo sit: ut pro uiro forti contra parricidam, causa erit iudicialis: et haec tam ad parricidam pertinet, quam ad uirum fortem. ergo una erit amborum. In proemio autem diuersa. nam sua cuiusque erit: altera uiri fortis altera parricidae. Illa quidem honesta, quae pro uiro forti: et eo honestior, quod contra parricidam, haec uero turpis, quod pro parricida: et eo turpior, quod contra uirum fortem. Sunt itaque duae causae, et inter se plurimum differentes, ut communes nullo modo esse possint. Nec uero haec causae honestas, aut turpitudinis, ad causam illam quae lis est, & contro-

uersa, in qua iudicium pendet, aliquid pertinet. Sed est quadam hominum habita opinio de actoris parte, uel rei: quod partem hanc honestam esse existimant, illam turpem. ideo quod orator, cum intelligit partem quam tuetur laborare infamia, apud iudices caeterosue expurgat infamiam, conciliatque eorum animos ad bene sperandum de causa quam acturus est. Et quantum fieri potest, contrahit in exordio beneuolentiam sibi, et ab aduersario alienat: quo de probatione ipsius causae, in qua iudicium omne pendet, de iure nostro bene, de aduersario male opinetur. Exordiorum duo sunt genera. Quod principium Latine, uel exordium dicitur, maiore quadam ratione Graecos προομιον nominaisse Quintilianus putat quod nostri initium tantummodo significant, illi satis clare partem hanc esse ante ingressum eius de quo dicendum est ostendant. Nam siue propterea quod diuinitus est, et citharædi pauca illa, quae ante quam legitimum certamen inchoent, emerædi fauoris gratia canunt. proemium cognominarunt, oratores quoque ea quae priusquam causam exordiantur, ad conciliandos sibi iudicum animos praeloquuntur, eadem appellatione signarunt: siue quod diuinitus uelam Graeci appellent, id quod ante ingressum rei ponitur, sic uocare est institutum. Est etiam ubi proemium uniuscuiusque rei uocemus principium. Sic Iuuenalis in primo Satyrarum: Miseræ cognosce proemia rixæ. Nam quod iam penè in omnibus legitur codicibus, Cognosce praemia rixæ: corruptum est, ut facile est lectu cognoscere.

Et insinuatio, quae ἰσχυρὰ nominatur. Epos, ut in Artis poeticae Horatii commentarijs scriptissimus, carmen dicitur heroicum, & declinatur sicut Chaos. Epodi autem dicuntur uersus, quolibet metro scripti, & sequentes clausulas habentes particularum ipsorum uersuum: quales sunt Epodi Horatii, in quibus singulis uersibus singula clausulae adijciuntur: Ut, Nox erat, & coelo fulgebat luna sereno. Deinde, Inter minora sidera. et, Altera iam teritur bellis ciuilibus aetas. Deinde, Suis et ipsa Roma uiribus ruit. et quaecumque sunt similes. dictique epodi ἰσχυρὰ, a partibus uersuum, quae legitimis uersibus ἰσχυρὰ, id est, accinuntur. Est etiam epodos, ut et Demetrius Triclinius exponit, cantus apud Graecos, uno in loco consistens: cum strophe à dextro, antistrophe à sinistro sit. cuiusmodi est apud Pindarum. Epodos etiam insinuatio nominatur, ab ἰσχυρὰ praepositione effectum nomen, quod est supra, et ἰσχυρὰ cantus: siquidem penultima producta est. Nam si sit correpta, epodos dicitur. Exordiorum duo sunt genera, principium, quod Graecè προομιον appellatur: & insinuatio, quae ἰσχυρὰ nominatur. In praecipis de Inventione inquit: Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium,

cipium & insinuationem. Principium est oratio, perspicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio, quadam dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animum. Id ita sumitur, ut attentos, ut beneuolos, ut dociles auditores habere possimus. Principium, inquit, est, ubi statim quæ dicuntur, & ex personis sumuntur, & ex rebus ipsis. Rerum autem tria sunt genera, ut amicè, ut intelligentè, ut attentè audiamur. Quorum primus locus in personis nostris, disceptatorum, aduersariorum est, quibus initia beneuolentiæ cumulandæ causæ comparantur, aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maxime generalis officij, iustitiæ, fidei: contrarijsq; rebus in aduersariis conferendis, & cum his qui disceptant aliqua coniurationis causæ, aut spe significanda: & si in nos aliqua odia offensionis sint collata, ea tollendo, minuendo uel aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligentè autem, ut audiamur etiam attentè, à rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit, & quid agatur intelligit, si complectare à principio genus naturamq; causæ, si diuidas, si definias, si neq; prudentiam eius impediatis confusione partium, nec memoriam multitudinis. Ut attentè etiam audiamur, trium rerum aliquam sequemur: nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut conuincta cum ipsis apud quos res agitur. Si genus causæ dubium habebimus, à beneuolentiâ principij constituemus, ne quid turpitudinis pars illa nobis obesse possit. Si humile erit genus causæ, faciemus attentos. Si turpe erit genus causæ, insinuatione utendum est, de qua posterius dicemus: nisi quid nacti erimus, quare aduersarios criminando, beneuolentiam capere possimus. Si honestū genus causæ erit, licebit recte uel uti, uel non uti principio. Vbi de inuentione differit, quinque illa genera ita tractat: In admirabili (inquit) genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit. Sin erunt uehementer ab alienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam ab iratis si perspicue pax & beneuolentia appetitur, nō modò ea non imucitur, sed augetur atq; inflammatur odium. In humili autem genere causæ, conceptionis tollendæ causa necesse est attentum efficere auditorem. Anceps genus est causæ, si dubiā iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendū est: sin aut partem turpitudinis, partē honestatis habebit, beneuolentiā captare oportebit, ut in genus honestū causa trāslata uideatur. Cum aut erit honestū causæ genus, uel præteriri principij poterit: uel si commodū fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissimā ratiōe nostræ dictionis, sin uti principio placebit, beneuolē

tia partibus utendū est, ut id quod est honestū augetur. In obscuro causæ genere, per principij dociles auditores efficere oportebit. Dociles auditores habere poterimus, si summā causæ breuiter exponemus: et si attentos eos faciemus. nam docilis est is, qui attentè uult audire. In libris de Inuent. Dociles auditores, inquit, faciemus, si aperte & breuiter summam causæ exponemus: hoc est, in quo consistat controuersia. Nam et cum docilem uelis facere, simul attentum facias oportet. Nam is est maxime docilis, qui attentissime est paratus audire. Dociles auditores facere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, et si attentos eos facimus. nam docilis est ille. hoc est, ea in quibus consistit controuersia, de qua dicturi sumus: quod poetæ etiam, tum docilitatis, tum attentionis causæ obseruant. Hac enim ratione & Homerus in Iliade & Odyssea, & Vergilius in Georgicis et in Aeneide, ceteriq; poetæ insignes exordia composuerunt.

Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis, uerba facturos. In libris de Inuentione: Attentos, inquit, faciemus, si demonstrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse: aut ad omnes, aut ad eos qui audient, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summam reipublicæ pertinere: & si pollicebimur nos breui nostram causam demonstraturos, atq; exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erūt.

Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis. Vt Vergilius: Maius opus moueo.

Nouis, inusitatis, uerba facturos. Si noua, inquit, nos dicturos esse dicamus. Vt Vergilius:

Tentanda uia est qua me quoq; possim
Tollere humo, uictorq; uirum uolitare per ora:

Et totus ille locus qui sequitur. Aut de rebus his quæ ad rempublicam pertinent, aut ad eos ipsos qui audirent. Quod sæpe Cic. facit, ut dicat id de quo agatur, non solum ad reum, sed ad omnium fortunas pertinere. Ad deorum immortalium religionem. Vt cum ipse Cicero dicit: Iudicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiae, confessione inimicorum, beneficio diuino, immortalisq; uestro, maxime letor Quirites. Ad deos enim pertinere, quod tum expulsus esset, dicebat. Aut si rogabimus ut attentè audiant. Vt rursum Festus:

Indefessa tuæ sint mentis acumina Lector,
Sudorisq; mei patulo cape carmina rictu.

Et pulcherrime in quarto Georgicō Vergilius:
Hanc etiam Mæcenās aspice partem.

Admiranda tibi lœuium spectacula rerum,
Magnanimosq; duces, totiusq; ex ordine gentis
Mores & studia & populos & prælia dicam.

Et si numero exponemus res de quibus dicturi sumus. Vt in superiore Vergilij exemplo patet, ut & ipse

ipse quoq; Cicero in Cluētiana, cum inquit: Animaduertere iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes: quarū altera inniti & magnopere confidere uidebatur inuidia inueterata iudicij Iuniani, altera tantummodo consuetudinis causa timide & diffidenter attingere rationem beneficij terminum. Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus: à nostra, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. In libris de Inuentione: Beneuolentia, inquit, quatuor ex locis comparatur: à nostra, ab aduersariorum, à iudicum persona, ab ipsa causa. A nostra, si de nostris factis & officijs sine arrogantiā dicemus, si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluimus: si quæ commoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus, si prece et obsecratione humili ac supplici utemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut inuidiam, aut in contemptum adducemus. In odium ducentur, si quod eorum spurcè, superbè, crudeliter, multoties factum proferetur: in inuidiam, si uis eorum, potentia, diuitia, cognatio, pecunia proferentur, atq; eorum usus arrogans & intolerabilis, ut his rebus magis uideantur, quam causæ suæ confidere: in contemptum, si ignorantia, desidiosum studium, & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuetè gestæ proferentur, ut neq; assentatio nimia significetur: & si de his quam honesta existimatio, quantūq; eorum iudicij & autoritatis expectatio sit, ostenditur. A rebus ipsis, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum causam per contemptum deprimemus. Beneuolos auditores quatuor modis facere poterimus. Beneuolentiam aut à personis ducimus, aut à causis accipimus. Sed personarum est, ut pleriq; crediderunt, triplex ratio: ex nobis, ex aduersario, ex iudice. A nostra persona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officij sine arrogantiā laudabimus. Quale illud pro A. Licinio: Si quid est in me ingenij iudices, quod sentio quam sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua non inficior mediocriter me esse uersatum: aut si huiusmodi rei ratio aliqua, ab optimarū artium studijs ac disciplinæ perfectā, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse, earum rerum omnium uel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere proprio iure suo debet. Aut in rempublicam, aut in parētes, aut in amicos, aut in eos ipsos qui audiūt. Quales fuerimus ostendemus, dum hæc quæ omnia nostro officio facta commemoramus, ad causam pertinent. Quale illud pro L. Flacco: Cum in maximis periculis huius urbis atq; imperij, grauissimo atq; acerbissimo reipublicæ casu, socio atq; adiutore confi-

liorum periculorumq; meorum L. Flacco, cadem à nobis, coniugibus, liberis nostris, uastitatem à templis, delubris, urbe, Italia depellebam, sperabam Iudices honoris potius L. Flacci me adiutorem futurum, quam miseriarum deprecatorem. Quod enim esset præmium dignitatis? quod P. R. cum huius maioribus semper detulisset, huic denegaret. Aut in rempublicam quales fuerimus. Quodq; nostra interfit: & necessitate commotos, ad hanc rem accessisse dicamus. Ut pro C. Rabirio: Et si Quirites non est meæ consuetudinis, initio dicendi rationem reddere, qua de causa quemque defendam, propterea quod cum omnibus ciuibus in eorum periculis semper satis mihi iustam causam necessitudinis esse duxi, tamen in hac defensione capitis, samæ, fortunarumq; omnium C. Rabirij, ponenda ratio uidetur officij mei, propterea quod quæ iustissima causa est mihi, eadem uobis ad absolucendum uideri debet. nam me tum amicitia uetustas, tum dignitas hominis, tum ratio humanitatis, tum meæ uitæ perpetua consuetudo, ad C. Rabirium defendendum est adhortata. At uerò ut id facerem, salus reipublicæ, cōsulare officij, consulatus deniq; ipse mihi unā uobiscum cum salute reipublicæ commendatus, cogit. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem, &c. quibus per commiserationem beneuolentia captatur: quod tamen sine nimia amplificatione faciemus. In hoc enim exordium ab oratione differt, quod quæ in exordio attinguntur, in oratione amplissime exaggerantur: idq; aut à persona alterius, quem defendimus, fiet: aut nostra, alterius persona, huiusmodi pro P. Sylla est exordium. Maxime uellens iudices, ut Pub. Sylla & antea dignitatis suæ splendorem obtinisset, & post calamitatem acceptam modestiæ fructū aliquem potuisset percipere. Sed quoniam ita tulit casus infestus, ut amplissimo in honore tum communi ambitionis inuidia, tum singulari Antronij odio uerteretur, & in his pristinae fortunæ reliquijs, miseris & afflictis, tamen haberet quosdam, quorum animos ne supplicio quidem suo satiare posset, quantum huius incommodis magnam animo molestiam capio, tamen in ceteris malis, facile patior oblatum mihi tempus, in quo boni uiri lenitatem, misericordiamq; notam omnibus quondam, nunc quasi intermissam agnoscerent. Aut si orabimus, ut nobis sint auxilio, & simul ostendemus, nos in alijs spem noluisse habere. Quale illud Ciceronis exordium ad Equites, antequam pelleretur in exilium, in quo etiam à persona sua beneuolentiam captat: Si quando inimicorum impetum propulsare ac propellere cupistis, defendite nunc uniuersi unum, qui ne omnes occideritis, ardore flammæ conflagrareis, mei capitis periculo non dubitauit prouidere. nam quem uirtutis glo-

ria cum summa laude ad coelum extulit, eundem inimicorū invidia indignissime oppressum deprimit ad supplicium. Si liberorū conceptam dulcedinem animo inclusam continetis, nolite eo uelle carere, qui carissimam uestram procreationem sibi esse duxit. Est enim liberale officium, serere beneficium, ut metere possis fructum fidei. Conducit in loco debitum retribuere: illic enim animi uoluntas propensa cōprobat, hic memoria collaudatur. Itaq; si omnibus graue seruitutis iugum esse debet, in libertate educatis, sit is acerbissimū repulit seruitutis. Et si maiores uestri eos imperatores, qui militū uirtute hostium fregerūt furorem, iucundiss. fructu libertatis reconciliato, non solū statuis dignos putauerūt, sed etiam aeterna triumphali laude decorarūt: tum uos eum consulem, qui non militum presenti fortitudine, sed sua eximia animi uirtute hostilem ciuium mentem senatus auctoritate uindicauit, existimate uobis retinendum esse in ciuitate. Si quae beneficia singulis ciuibus priuatimq; dantur, ea solent his esse fructuosa: a quibus sunt profecta, iure et merito possum ego uos ad defensionem meae salutis adhortari, quos conseruauit uniuersos. Ab aduersariorum persona beneuolentiam captabimus, si eos in odium et inuidiam, in contemptum adducemus. In odium rapiemus, si quid eorū spurcē, superbe, perfidiose, crudeliter, cōfidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus.) Velut ipse in Salustium: Ea demum magna uoluptas est tibi, Crispe Salusti, aequali ac parem uerbis uitam agere, neq; quicquam tam obfoecum diēre, cui non ab initio puritiae omni genere facinoris aetas tua respōdeat, ut omnis oratio moribus consonet. Neq; enim qui ita uiuit ut tu, aliter ac tu loqui potest: neq; qui tam illoto sermone utitur, uita honestior est. Quo me uertam P. C. unde initū sumam: maius enim mihi dicēdi onus imponitur, quo notior est uterq; nostrū. Quod si autem de mea uita atq; rebus nostris huic conuiciatori respondebo, inuidia gloriam consequitur: aut si huius facta, mores, omnē aetatem nudauerō, in idem uitū incidam proca-

40 citatis, quod huic obijcio. In inuidiam trahemus, si uim, si potentiam, si factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitiū, affinitatem aduersariorū proferemus.) Quale illud pro P. Quintio: Quae res in ciuitate duae plurimum possunt, haec contra nos ambae faciunt hoc tempore: summa gratia, et eloquentia, quarū alteram C. Aquiliū uereor, alteram metuo. Eloquentia Q. Hortensij, ne me dicendo impediatur, nōnihil uereor: gratia Sexti Neuij, ne Quintio noceat, id uerō non mediocriter pertimesco. nec hoc tantopere quaerendum uidetur, haec summa in illis esse, si in nobis essent saltem medioeria. Verum ita res se habet, ut ego qui nec usu satis,

et ingenio parum possum, cum patrono discretissima comparer: et P. Quintius, cuius tenues opes, nulla facultates, exigua amicorum copiae sunt, cum aduersario gratiosissimo contendat. In contemptum adducemus, si ignauiam, inertiam, desidiam, luxuriam aduersariorū proferemus.) Quale illud in Vatiniū testem principium est: Si tua tantummodo, Vatini, quid indignitas postulare, spectare uoluissē, fecissē id quod his uehementer placebat, ut te, cuius testimonium propter turpitudinē uitae, sordesq; domesticas nullius momenti putaretur, tacitus dimitterem. Nemo enim horum te refutandum, ut grauem aduersariū: aut ita rogandū, ut religiosum testē arbitrabatur. sed sui paulo in te intemperatior fortasse quam debui: odio enim tui, in quo etsi omnes propter tuum in me scelus superare debeo, tamen ab omnibus penē uincor, sic sum incitatus, ut cum te non minus contemnerem, quam odissē, tamen uexatū potius quam despectū uellem, dimitterem. Ab auditorū persona beneuolentia captaur, si res illorū fortiter, sapienter, et c.) Quale Darij illud apud Q. Curtium: Si cum ignaui et plurimis, qualemcumq; uitam honesta morte aestimantibus, fortuna iunxisset, tacerē potius quam frustra uerba consumerem. sed maiore quam uellem documento, et uirtutem uestram expertus, magis etiam commū debeo, ut dignus talibus amicis sim, quam dubitare an uestris similis adhuc sitis. Si res eorum fortiter, sapienter, mansuetē, magnificē iudicatas proferemus.) Ut ipse Cicero: Si Patres Cōscripti, uestris in me immortalibus, fratremq; meum liberosq; nostros meritis parū uobis cumulatē gratias egero, quae obtestorq; ne uita nostra potius quam magnitudinē uestrorū beneficiorū id tribuendum putetis. Quae tanta enim potest existere uirtus ingenij: quae tanta dicendi copiae quod tam diuinum atq; incredibile genus orationis: quo quisquam possit uestra in nos uniuersa promerita, non dicam completi orando, sed percensere enumerando: qui mihi fratrem optatissimū, me fratri amatissimo, liberis nostris parentes, nobis liberos, qui dignitatem, qui ordinem, qui fortunas, qui amplissimā rempublicā, qui patriam (quae nihil potest esse iucundius) qui deniq; nosmetipsos nobis reddidistis. Quod enim tempus erit unquam, quo uestrorū in nos beneficiorū memoria ac fama moriantur? Si quae de his existimatio, quae iudicij expectatio sit aperiemus.) Quale Apuleij illud de Magia: Certus equidē eram, proq; uero obtinebā maxime, Claudi, quicq; in consilio estis, Sicinū Aemilianū sanē notissimae temeritatis accusationē nostri prius apud te ceptā, quam apud se cognitam, penuria criminū solis conuicijs impleturū: quippe insimulari quiuis innocēs potest, reuinci nisi nocens non potest. Quo ego uno praecipue confusus, gratulor mediūfidius, quod mihi copia et facultas te iudice

indice obtigit purgāda apud imperitos philosophie. A rebus ipsis beneuolum faciemus auditorem, si causam nostram laudando extollemus, et aduersarium per contemptum deprinemus.) Quale quartus est huius libri totū omnino exordium. Tria sunt tempora, quibus uti principio non possumus, quae diligenter sunt consideranda. aut cum turpem causam habemus, hoc est, cū ipsa res animū auditoris alienat a nobis: aut cum animus auditoris persuasus uidetur ab his esse, qui ante contra dixerunt. In alijs praecipis Rhetoricis: Insinuatione igitur utendum, inquit, est, cum admirabile genus causae est, hoc est, ut ante diximus, cum animus auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit maxime. si aut inest in ipsa causa quaedam turpitudine: aut ab his qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum uidetur: aut co tempore locus dicendi non datur, cum iam illi quos audire oportet, desessi sunt audiendo. Nam ex hac quoque re non minus quam ex primis duabus, in oratore nunquam animus auditoris offenditur. Docuit supra Cicero, in principijs tria a nobis adhibenda esse, ut aut beneuolos, aut attentos, aut dociles faciamus auditores. Idem et in insinuatione faciendum est: sed secus in principijs enim id aperte faciemus: in insinuatione autem occulte, et quibusdam circuituionibus, nec in alio causae genere, nisi in admirabili. per quod etiam turpe datur intelligi, ut supra ex eius interpretatione colligi satis potuit, et tunc cum audientium animi erunt uehementer offensi: ostenditq; quibus potissimum rebus offensos iudicum animos possumus agnoscere. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: et quae sequuntur.) In alijs praecipis: Si causae, inquit, turpitudine contrahet offensionem, aut pro eo homine in quo offenditur, alium hominem qui diligitur interponi oportet: aut pro re in qua offenditur, aliam rem quae probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo quod odit ad id quod diligit auditoris animus traducatur: et dissimulare id te defensorum quod aestimeris. Deinde cum iam melior factus erit auditor, ingredi poterimus in defensionem, et dicere ea quae indigentur aduersarij, tibi quoque indigna uideri. Deinde cū lenieris eum qui audiet, demonstrare nihil pertinere eorum ad te, et negare te quicquam de aduersarijs esse dicturum, neq; hoc, neq; illud, ut neq; aperte ledas eos qui diliguntur: et tamen id obscure faciens, quoad possis alienes ab eis auditorum uoluntate, et aliquorum iudicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignā. Deinde aut eandē, aut con-

50 similem, aut maiorem, aut minorem agi rem, in praesenti demonstrare. Hic, Turpis aut res erit, inquit, aut persona. si persona turpis fuerit, aut alium hominem subijcies, qui amatur: aut rem pro persona. Deinde si

res turpis fuerit, aut aliam rem quae honesta est subijcies, aut pro re homines. Illic uero dicit, si genus turpe sit, hominem non rem, aut rem non hominem spectari debere, dicendam nobis. Haec igitur praecipia ab illis penē nihil in hoc differunt: sed nobis subaudiendum est, si utrumq; turpe fuerit, et res et persona, commodum esse causas non suscipere: tamen si quid leuiter turpe fuerit, posse suscipi: deinde adijcere, ea quae aduersarijs displiceant, tibi etiam displicere: sed nihil horum ad tuum negotium pertinere, mirariq; te dicas, cur tam foetida dicant: et occulte de aduersarijs detrahendo rem amplificabimus. Deinde, inquit, de simili negotio aliquorum iudicum afferre oportet exemplum, ne nouum id esse uideatur. Animaduertendū hic est, ut in insinuatione quatuor locis praeeperit beneuolentiam comparari posse: id est, ab ipsa causa, a nostra persona, ab aduersariorum, a iudicū. A causa dixit posse beneuolentiam comparari, ubi ait hominem, non rem, aut rem, non hominem spectari oportere. A nostra persona, cum ait: aut non placere nobis ipsis quae facta dicantur ab aduersarijs, et esse indigna, aut nefaria. Deinde pedetentim cum rem auxerimus, nihil simile nobis factum esse ostendemus. Ab aduersariorum uerō persona quemadmodum beneuolentiam comparemus ostendit, cum ait: Item si negabimus nos de aduersarijs, aut de aliqua re dicturos, et tamen occulte dicemus interiectione uerborum. Postremo docet, ut a iudicum persona beneuolentiam comparemus, cum ait: Aut aliquorum iudicum de simili causa, aut de eadem, aut de minori, aut de maiori proferemus. Verum quod ait, de simili causa, aut de minori, aut de maiori, imitatione dignum est, ut post exemplum faciendū sit comparatio. Comparatio porro nunc a pari, nunc a maiori, nunc a minori fiat necesse est. His igitur rationibus ostendit, si per causae turpitudinem auditores offensi extitisset, quibus modis ab his possit beneuolentia comparari.

Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersariorum auditorib; fidē fecerit: neq; enim nō facile scire poterimus, quoniam nō sumus nescij quibus rebus fides fieri soleat. Ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam, de eo quod aduersarij firmissimum sibi adiumentum putarint, primum nos dicturos pollicebimur, aut ab aduersarij dicto exordiemur, et ab eo maxime quod ille nuperrime dixerit: et quod sequitur.) In alijs praecipis ita reliquit: Sim oratio aduersariorum fidem uidebitur auditoribus fecisse, idq; ei qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu, oportet aut de eo quod aduersarij sibi firmissimum putarint, et maxime hi qui audiet probarint, primum te dicturum polliceri: aut ab aduersarij dicto exordiri, ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatiōe uti, quid

primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas, cum admiratione. Nam auditor cum eum quem aduersarij perturbatum putant oratione, uidet animo firmissimo contradicere paratum, plerumq; se potius temere assensisse, quam illum sine causa confidere arbitratum. Hoc dicit. si oratio aduersariorum dictis si dem fecerit, & ideo iudices uidentur abalienati, trib. modis beneuolentiam comparamus: si aut ab eo argu mento quod sibi firmissimum crediderant aduersarij, te dicturum esse promittas: aut si ab eo dicto incipias, quod aduersarius nuper dixerit: aut si, inquit, cum admiratione dubites, cui potissimum respondeas quæ stioni. nec enim, inquit, cognitum difficile erit, an persuasus iam sit auditor: aut, inquit, cum risu respondetes, hominum admirabimur audaciam. Hic Ciceronianis uerbis Quintiliani adiciam sententiam: Par est, & quid in hac re summi scripserint senserintq; oratores, auditores quoq; mecum intelligat, quod utilissimum fore censimus: insinuatio, inquit, surrepit animis maxime, ubi frons causæ non satis honesta est, uel quia res sit improba, uel quia hominibus parum probetur, aut facie quoq; ipsa præmitur, uel inuidiosa cõsistentis ex diuerso patroni aut patris, uel miserabilis senis, cæci, infans. Et quidam, quibus aduersus hæc modis sit medendum, uerbosius tradunt, materiasq; ipsi sibi fingunt, & morem actionum persequuntur. Sed hæc cum oriuntur ex causis, quarum species consequi omnes non possumus, nisi generaliter comprehendantur, in infinitum sint extrahenda. quare singulis consilium cum propria ratione nascitur. Alijs in uniuersum præceperimus, ut ab his quæ lædunt, ad ea quæ profunt cõfugiamus. si causa laborabimus, persona subueniat: si persona, causa: si nihil quod nos adiuuet erit, queramus quid aduersarium lædat. nam ut optabile est, plus fauoris mereri: sic proximum, odij minus. In his quæ negari non potuerint, elaborandum, ut aut minora quam dictum est, aut alia mente facta, aut nihil ad præsentem quæstionem pertinere, aut emendari posse pœnitentia, aut satis iam punita uideantur: idq; agere aduocato quam litigatori facilius, quia & laudat sine arrogantie crimine, & aliquando etiam utiliter reprehendere potest. Nam se quoq; moueri interim finget, ut pro Rabirio Posthumo Cicero, dum aditus sibi ad aures faciat, & auctoritatem induat uera sententis, quo magis credatur uel defendenti cadem, uel neganti. ideoq; hoc primum intuemur, litigatoris an aduocati persona sit utendū, quotiēs utrumq; fieri potest. His etiam de causis insinuatione uidetur opus esse, si aduersarij actio iudicū animos occupauerit. Si desesi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ risum mouere possit, exordimur, et quæ sequuntur. In alijs præceptis ita reliquit: Sim auditoris studium defatigatio abalienabit à causa, te

breuius q̄ paratus fueris esse dicturum, commodum est polliceri, non imitaturū aduersariū. Sim res dabit, nō inutile est ab aliqua re noua, aut ridicula incipere, aut ex tēpore quæ nata sit, quod genus strepitu, acclamatione: aut iam parata, quæ uel apologū, uel fabulā, uel aliquam contineat irrisionem. aut si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, nouum, horribile, non in commodum est statim iniicere. Nam ut cibi satietas, & fastidium, aut subamara aliqua re re-leuatur, aut dulci mitigatur: sic animus desessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Si forte iudices defatigati fuerint multos audiendo, primum (inquit) captare beneuolentiam oportebit, rebus nouis, uel ridiculis, risum iudicibus mouētib; sicut ab apologo, uel quacumq; fabula, quæ proposito conducatur nostro. Et hoc duplici modo: aut ex tempore, si forte clamor aut strepitus aliunde fuerit exortus: aut cogitatis paratisq; literarum inuersione, & immutatione uerborum, ceterisq; rebus quæ nouitate aut iucunda inuentione animi quoquo modo suscitent audientes. Urbanitas enim oportuna reficit animos, & undecumq; petita iudicis uoluptas leuat tedium. Præterea si pollicebimur, nos breuius quam futuri eramus, esse dicturos, & aliter ac alij soleant.

Exordiemur ab apologo, fabula, uerisimili, imitacione, deprauatione, inuersione. Fabule sunt, quas ferē uidemus extitisse ex Phœdris, Medis, Clytemnestris, alijsq; similib. Apologi sunt ex rebus humilib. cõpositæ quædā formæ ac species ad uiuendū: quales Aescopica fabula sunt, uelut de mure & leone fabula. Verisimili.) quia sunt et nullo modo uerisimiles. Imitacione.) Si nos aliquem imitari, aut non imitari aduersarium detestado dicemus. Deprauatione.) deprauando quæ ab aduersarijs dicta uel facta sunt. Inuersione.) Inuertemus uerba: ut, Pudicum ne uocem quem uos impudicum nositis? Ab ambigno.) quod utroq; uersus capi possit: ut, insignis hic hodie factus est, nam ab hoc & clarum & infamem possumus annotare. Suspicionem.) Ut si dicas, quot hic doli lateant adhuc nescitis? Irrisione.) cum aduersarij obiecta irridemus. Stultitia.) cum eosdem uideri stultos, quod minus prudēter quæ dixerint excogitarint, uideri uolumus. Exuperatione.) cum quæ ipsi fecerint mala nostris antecedant, aut quæ dixerunt longē exuperent quæ facta sunt, ac per hoc falsa esse deprehendantur. Collatione.) quum conferimus nostra cum aduersarijs. Literarum mutatione.) ut, Beneficium se contulisse refert, quod huic grande ueneficium fuit. Præterea expectatione.) Si expectandum aliquantum esse. Abiectione.) Si quid abiiciendum, quod minus uerum sit. Similitudine.) Si simile, quod dicimus, alicui contigisse dicamus.

Novitate.) Si nouum & inusitatum, inauditumq; uerum

item dicas quod aduersarij obijciunt, aut quod poscāt sibi. Historia.) alicuius rei lepida narratione.

Veru.) Vt pote in soluta oratione inusitato, neq; noua, cuiusmodi erigetur auditor. Aut ab alicuius interpellatione.) si quis loquentem interrupperit. Aut arrisione.) si exhilarati consurgamus in aduersarium. illudq; planè tenendum in primis erit, si negotij dignitas patietur, risum uel iocum moueri oportere. Sin tale fuerit negotium, ut nec iocandum, nec ridendum sit, à re aliqua tristi seueraq; incipere commodissimum esse. nam ut cibi fastidium, nunc dulci re, nunc subamara releuatur: ita audiendi studium apud iudices nunc ridiculis rebus, nunc asperioribus redintegratur. sed iam quo insinuationis tractatio clarior fiat, exemplis, ut de principijs fecimus, quo modo id poterimus, illustremus, idq; à principio ordiamur. Aut enim Cic. hominem non rem, aut rem non hominem. huiusmodi apud ipsum pro M. Caelio est: Si quis iudices forte nunc ad sit ignarus legum, iudiciorum, consuetudinum nostræ, miratur profecto quæ sit tanta atrocitas huius causæ, quod diebus festis, ludisq; publicis, omnibus negotijs forensibus intermissis, unum hoc iudicium exerceatur: nec dubitet quin tanti facinoris reus arguatur, ut eo neglecto ciuitas stare non possit. idem cum audiat esse legem, quæ de seditionis consecrationibus uim attulerunt, reipublicam oppugnant, quotidie queri iubeat, legem non imploret: crimen quod uersetur in iudicio requirat, cum audiat nullum facinus, nullam audaciam, nullam uim in iudicium uocari: sed adolescentem illustri ingenio, industria, gratia, accusari ab eius filio, quem ipse in iudicium & uocet & uocarit, oppugnari autem opibus meretricijs. Hic licet animaduertere, ut à principio iudices occuparit, ne diebus festis, ludisq; publicis, turpe de aliquo fieri iudicium putent, & quam res turpis sit, tam honestum de quo diceretur uideri posse: deinde ut docilitatem cum attentione caperet, cum crimine et criminis pondus explicet. Cum autem subiicit, Aut aliquorum iudicium de simili causa: huius apud ipsum, exemplum pro L. Cornelio hoc luculentissimum est. si auctoritates patronorum in iudicij ualent, ab amplissimis uiris dicta L. Cornelij causa defensa est: si usus, à peritissimis uiris: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis, & cum beneficijs cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate conuictis. Quæ sunt igitur meæ partes auctoritatis tantæ, quanta uos in me esse uoluitis? usus mediocri ingenij, minimè uoluntati parens, nam ceteris, à quibus est defensio, hunc debere plurimum uideo. Ego quantum ei debeam, alio loco ostendam, principio orationis hoc oppono, me omnibus qui amici fuerunt saluti meæ, & dignitati, si minus ad frendam gratiā

satisfacere potuerimus, ad prædicandā et habendam certe satis esse facturū. Quæ fuerit hesternodie Gn. Põpei grauitas in dicendo, iudices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita uestrorum animorum, sed perspicua admiratione declarari uidebatur, nihil enim unquam audiui, quod mihi de iure subtilius dici uideretur: nihil de memoria, nihil de more, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil de illustriore auctoritate, de bellis, nihil de republica grauius, nihil de seipso modestius, nihil de causis, de crimine ornatius, ut iam mihi uerū uideatur illud esse, quod nonnulli literati ac studijs doctrinisq; dediti, quæ si quoddam incredibile dicere putabantur, ei qui omnes animo uirtutes comprehendisset, omnia quæ uellet facile tractaret. Quæ enim in L. Crasso potuit homine nato ad dicendū singularem quædam facultatē, si hæc causam ageret, maior esse ubertas, uarietas, copia, quam fuit in eo qui tantum impartire huic studio temporis, quantum ipse qui à pueritia usq; ad hanc ætatem à continuis bellis & uictorijs conuicit, quo mihi difficilior est hic perorandi locus. Etenim ei succedo orationi, quæ non præteruicta sit aures uestras, sed in animis omnium penitus infederit, ut plus uoluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modo è mea, sed ex cuiuscumq; oratione capere possitis. sed mos est gerendus non modo Cornelio, cuius ego uoluptati in eius periculis nullo modo deesse possum: sed etiam Gn. Pompeio, qui sui facti, sui beneficij uoluit me esse, ut apud eosdem uos iudices nuper alia causa fuerim, et prædicatorem & auctorem. Longiores in horum exemplis exordiorum sumus, non quin intelligeremus, neminem qui præcepta det eloquentiæ, id prosequi: si quidem modo suum ostendant ingenium, satis esse fortassis ducunt, cæterorum curam linquentes discentibus: sed ut rudibus adhuc hanc præceptionem oculis subiiciamus, & plus utilitatis quam ostensionis afferamus, aut uoluptatis. Ex hoc enim Ciceronis initio, ante causæ expositionem, quanta iudicium ex Pompeij laudibus attentio comparata sit, ut se non male fecisse, si eam, quam Pompeius, defendendam causam complectatur, facile cognosci potuit. Item si negabimus, nos aduersarijs aut de aliqua re dicturos, & tamen occulte dicemus interiectione uerborum.) Quale illud apud Q. Curtium ad Alexandrum: Tum Pœnus, Dij prohibeant (inquit) à nobis impias mentes. & profecto prohibent. idem animus est tuis, qui semper fuit, ire quod iusseris, pugnare, periclitari, sanguine nostro commendare posteritati tuum nomen. Proinde si perseveras, inermes quoque et nudi, et exanguis, utiq; orbi, cordi est, sequimur, uel antecedimus. sed si audire uis nō fictas tuorū militū uoces, uerū necessitate ultima expressas, &c. hic Pœnus nolle se contra Alexandri sententiā dicere pro

fessus, latenter tamen id insinuat. Aut ab aduersarij dicto exordienur, aut ab eodem maxime quod ille nuperrime dixerit, aut dubitatione utemur quid potissimum dicamus. Tale Ciceronis pro Q. Ligario exordium est: Nouum crimen, C. Caesar, et ante hunc diem inauditum, propinquus meus ad te, Q. Tubero detulit. Q. Ligarium in Africa fuisse, idque C. Pansa praestanti uir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate quae est ei tecum, ausus est confiteri. itaque quod me uertam nescio. paratus enim ueneram, cum tu id neque per te scires, neque aliunde audire potuisses, ut ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuterer: sed quoniam diligentia inimici inuestigatum est, id quod latebat, confitendum est (ut opinor) praesertim cum meus necessarius C. Pansa fecerit, ut id iam integrum non esset: ommissaque controuersia omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, qua plurimi sunt conseruati, cum a te non liberationem culpa, sed errati ueniam impetrauissent. habes igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum: sed hoc confitentem, se in ea parte fuisse, quae te uirum omni laude dignum patrem tuum. Itaque prius de uestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarij ullam culpam reprehendatis. Videmus quam se imparatum ad hanc causam accessisse Cicero dissimulauerit, et quod in causa potissimum fuit, primum sumpsit confutandum, precibusque et miseratione diluendum ad dubitationes praemittens. Ab aliqua re quae risum mouere possit incipimus. Quale illud ipsius Ciceronis est, in Clodium: Hesterno die P. C. cum me uestra dignitas, et frequentia equitum Romanorum, quibus senatus dabatur, magnopere commouisset, putavi mihi reprimendam esse P. Clodij impudicam pudicitiam, cum is publicanorum causam stultissimis interrogationibus impediret, P. Tullioni Syro nauaret operam: atque ei se, cui totus uanierat, etiam uobis inspectantibus uendideret. Itaque hominem furentem exultantemque continui, simulac periculum iudicij intendi, duobus ineptis uerbis omnem impetum gladiatoris, ferocitatemque compressi. Attamen ignarus ille qui consules essent, exanguis atque astutus, se ex curia repete proripuit, cum quibusdam fractis iam atque inanibus minis, et cum illis Pisoniani temporis Gabinianiisque terroribus, quem cum egredientem in se quod cepissem, cepi equidem fructum maximum et ex correctione omnium uestrum, et ex comitatu publicanorum. Sed uecors repete, sine suo uultu, sine colore, sine uoce constiterat, deinde respexit, et simul ad G. Lentulum consulem aspexit: concidit in curiae penes limine. Videtis quam arte, dum artem fugere uideri uult, haec enarrat: uulgari, eaque humilitate compositionis, ut rem ipsam intueri nos quoque uideamur. Irrisione, stultitia. Cuiusmodi illud: iam ne sentis bel

lua, iamne sentis quae sit hominum querela si otis tuae nemo queritur, Syrum nescio quem de grege nouitiorum factum esse consulem: non enim color iste seruilis, non pilosae genae, non dentes putridi deceperunt, oculi, supercilia, frons, uultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in errorem homines impulit: hic eos quibus erat ignotus, decepit, hos sefellit. hic in fraudem induxit, pauci ista tua luculenta uitia nominamus, pauci tarditatem ingenij, stuporem, debilitatemque linguae. nunquam erat audita uox in foro, nunquam periculum factum aut militiae, aut domi. obrepisti ad honores errore hominum, commendatione sumosarum imaginum, quarum simile habes nihil praeter colorem.

Collatione. Ut illud: Si quantum in agris locisque desertis audacia potest, tantum in foro atque in iudicijs impudentia ualeat, non minus in causa cederet A. Cecinna Sext. Ebutij impudentiae, quantum in ut facienda cessit audacia. Historia. Quale est, Cuiusmodi Pontifices, a maioribus nostris diuinitus inuenta atque instituta sunt, tum nihil praeclearius, quam quod uos eosdem et religionibus deorum immortalium, et summae reipublicae praesae uoluerunt, ut amplissimi et clarissimi ciues rempublicam bene gerendo, Pontifices religionibus sapienter interpretando, rempublicam conseruarent. Quod si ullo tempore magna causa sacerdotum, Pop. Rom. iudicio ac potestate uersata est, haec profecto tanta est, ut omnis rei publicae dignitas, omnium ciuium salus, uita, libertas, ara, fasces, dii penates, bona fortuna, domicilia uestra sapientiae fidei potestatisque commissa creditaque esse uideantur. Aut si pollicemur aliter ac parati fuerimus, nos esse dicturos. Quale Ciceronis pro Ligario supra recensimus exordium, quo praeccepta de exordienari rationibus clariora fierent, exempla non quidem omnium subiecimus. quod cum immensa res sit, fieri non potest: et si fieri etiam possit, hoc onus hic sumere non liceat. satis enim unicuique factum est, si iter comonstratum, cum perpetuo dux et praecius esse non possim. Inter insinuationem et principium hoc interest. Hoc dicit, principium ab insinuatione hoc differt, quod per principium aperte beneuolentiam attentionemque captamus, et docilem facimus auditorem: Insinuatione autem haec omnia occulte, et per dissimulationem. denique haec tria in exordio fieri diximus, non quoniam in tota oratione id fieri oporteat, sed quod in exordio plus caeteris partibus desideretur. In exordienari causa est obseruandum, ut lenis sit sermo, ut usitata uerborum consuetudo, ut non apparat oratio esse uideatur. In alijs praecceptis rhetoricis, inquit: Exordium sententiarum et grauitatis plurimum debet habere, et omnino omnia quae pertinent ad dignitatem, in se continere: proptereaque id optime faciendum est, quod oratorem auditori ma

xime commendat, splendoris et festiuitatis et concinnitudinis minimum, propterea quod ex his suspicio quaedam apparationis atque artificiosa diligentiae nascitur: quae maxime orationi fidem, oratori adimit autoritatem. In exordio, inquit, nihil splendidum, nihil diligentem accuratum habere debemus, ne ipsa dicendi diligentia diffidentiam negotij demonstremus. Verumtamen sententiarum grauitate refertum esse oportebit. Sed hic Quintiliani non praeteribo sententiam, cum et ipse orator sit non conueniendus, et dicendi magister eruditissimus, ac praecceptionum acutissima diligentia sua tantum emineat, quantum fortasse ipse Cicero dicendi facultate antecedit: Multum, inquit, gratiae exordio inest, quod ab actione diuersae partis materiam trahit, hoc ipso, quod non compositum domi, sed ibi atque tunc natum, et facilitate sanam ingenij auget, et facile simplicis sumptique ex proximo sermone fidem quoque acquirit, adeo ut etiam si reliqua scripta atque elaborata sint, tamen plerumque uideatur tota esse temporalis oratio, cuius initium nihil praeparatum habuisse manifestum est. frequentissimum uero proemium decebit, et sententiarum, et compositionis, et uocis, et uultus modestia, adeo ut in genere causae etiam indubitabili fiducia se ipsa nimium exercere non debeat, odit enim iudex litigantis securitatem, cumque ius suum intelligat tacitus reuerentiam postulat. Nec minus diligenter, ne suspecti simus ulla parte, uitandum est: propter quod minime ostentari debet in principijs cura, qua uideatur omnis ars docentis contra iudicem adhiberi: sed istud ipsum curare, summae artis est, nam id sine dubio ab omnibus, et quam optime praecipitum est: uerum aliquatenus temporum conditione mutatur, quia iam quibusdam iudicijs, maximeque capitalibus, aut apud centumuiros ipsi iudices exigunt sollicitas et accuratas actiones, contemnitque se, nisi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt: nec doceri tantum, sed etiam delectari uolunt. et est difficilis huius rei moderatio: quae tamen tentari ita potest, ut uideamur accuratè, non callidè dicere. Illud ex praecceptis ueteribus monet, ne quod insolens uerbum, nec audacius translatum, neue aut obsoleta uetustate, aut poetica licentia sumptum in principio deprehendatur. Vitiosum exordium est, quod in plures causas potest accommodari, quod uulgare dicitur. Vitia, inquit, certissima exordiorum sunt, quae summopere uitare oportebit, uulgare, commune, commutabile, apparatus, longum, separatum, translatum, contra praeccepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari. idque generale dicitur principium, et quod non unius, sed omnium potest esse causarum. si sic incipias: Deum ego optimum maximumque aut uellem, si fieri posset, iudi-

ces. Item uitiosum est quo nihilominus aduersarius potest uti, quod commune appellatur. Commune est, inquit, quod nihil minus in hanc quam aliam contrariam partem causae potest conuenire. Inter uulgare et commune hoc interest, quod uulgare omnium controuersiarum est, commune in eadem controuersia utriusque partis. itaque commune, utpote species, includitur: uulgare autem, generale est. Item id, quo ex contrario leuiter commutato, aduersarius potest uti. Est, inquit, commutabile exordium, quod ab aduersarijs commutato uerbo uel addito possit in parte contraria commutari. Item uitiosum est, quod nimium apparatus compositum est. De hoc longius supra disputatum. Aut nimium est longum. quod pluribus uerbis aut sententijs, ultra quam satis est labitur, ne oratio in caput surrexisset uideatur. Et quod ex ipsa causa natum non uideatur. Ut proprie cohaereat cum narratione. Vitiosum, inquit, est, quod separatim nominatur, cum non proprii negotij, neque eius causae de qua agitur sit. Ut si homicida tibi accusandus sit, et tu ab adulterij facinoribus exordium sumas. Aut quod neque beneuolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem. Hoc duobus modis fieri potest: Primum, cum aliud confici quam genus causae postulat. Ut si attentum facere uelis auditorem, et causa primum beneuolentiam desideret: aut cum res insinuationem postulet, et exordium utaris. idque translatum nominatur. Deinde cum omnino nec docilem, nec attentum, nec beneuolum facis auditorem: quod contra praeccepta nominatur.

De narratione.

Narrationum tria genera sunt. De Inventionem scribens, Narratio, inquit, est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Narrationum genera tria sunt. unum genus est, in quo ipsa causa, et omnis ratio controuersiae continetur: alterum, in quo digressio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienae ab eo negotio quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertium genus est remotum a ciuilibus causis, quod delectationis causa non inuili cum exercitatione dicitur et scribitur. Desinit narrationem hoc modo: Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Alij addunt, et dicunt: Narratio est rei factae, aut ut factae, utilis ad persuadendum expositio. Appollodorus autem sic finit: Narratio est oratio, docens auditorem quid in controuersia sit. Quintilianus narrationem diuidit, inquiens: Haec est narratio, in qua sciens transcurram subtiles nimium diuisiones quorundam, plura eius genera facientium. Non enim solum uolunt il-

lam esse negotij, de quo apud iudices queritur, expositionem, sed Personae: ut, M. Acilius Palicanus humili loco natus, Picens, loquax magis quam facundus. Loc: ut, Oppidum est in Hellesponto Lampacum, iudices. Temporis: ut, Vere nouo gelidus canis cum montibus humor Liquitur: Caussarū, quibus hystorici frequentissime utuntur, cū exponunt unde bellū, cades, pestilentia. Præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas uocant: quod quis ignorat? Apollonius autem Tyanæus, qui philosophus fuit, quinque narra-¹⁰ di fecit species. Primā, quā philosophorū esse refert: secundam, quam historiorum dicit: tertiam, quæ in iudicijs adhibetur: quartam, quam epistolarem nominat: quintam, qua nos aliqua re ficta commoveri et moratos fieri ait. Hermogenes autē, præter eas quas Quintilianus decurrit, species alias, uel potius narrationis modos in Præexercitationis subiungit: nempe solere fieri narrationes per rectum indicatiuum, per indicatiuum inclinatiuum, per cōiunctiuum, per dissolutum, per comparatiuum. Rectum indicatiuum: ut, Medea Aetæ filia, quæ prodidit aureum uellus, sequenti. Rectum autem indicatiuum nominatur, quod per totam penē narrationem casum seruat nominatiuum, cum uerbo indicatiuo. Indicatiua inclinatiua dicitur, in qua obliquis utimur casibus: ut, Medeam Aetæ filiam Iasonem ferunt adamasse, et reliqua: ubi obliquos assumat casus. Coniunctiua uerō figura est, quæ arguentes utimur: ut, Quod enim non fecit Medea malum? hostitem turpiter adamauit, aureum uellus prodidit, fratrem occidit, et similia. Dissolutum autem hoc est, cum sine copulis incisa proferuntur: ut, Medea Aetæ filia fuit, prodidit aureum uellus, Absyrtum interfecit: et cum similiter cetera proferuntur. Comparatiuum hoc pacto fit: Medea Aetæ filia, quæ seruare pudicitiam debuit, amoris turpitudine eam commaculauit: et quam æternæ salutis custodem esse oportuit, ea ultro ipsam crudeliter laniauit: et quæ tutari domum debuit, aureum uellus insidiatori dedit: et quam patrem iuuare oportuit, ea peregrino hosti postposuit. Rectum quidem historiae conuenire, quod sit planius: Inclinatiuum uerō, magis rhetoricis controuersijs. Coniunctum quoque ad arguendum accommodatius esse existimat: dissolutum uerō, conclusionibus, quod affectus commoueat, quadrare melius putat Quintilianus. Adijciunt, inquit, et præteritorum esse temporum narrationem, quæ est frequentissima: et præsentium, qualis est Ciceronis de discursu amicorum, pro Roscio: Chrysgonus postquam est nominatus, et futurorum, quæ solis dari uaticinantibus potest, nam hypotyposis non est habenda narratio. Sed iam ad Ciceronis diuisionem redeo. Tria, inquit, narra-

tionum cum sint genera, unum genus est, in quo res gestæ, et omnis ratio controuersie continetur, ad eas pertinens causas de quibus futura iudicatio est. Aliud genus narrationis est, quod extra causam est. Sed ad causam facit, ut illud Vergilianum, Pater ipse colendi Haud facilem esse uiam uoluit: et totus ille locus, ubi institutum suum egreditur. Verum hæc narratio extra causam quinque modis fit, aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparatus, aut laudationis causa. Ad fidem faciendam, quale in Verrem illud: Nonne ita, ut omnibus nobis tacentibus ipse te tuæ tabulæ condemnare possent? cedo quæso codicem, circumfer, ostēde. Videtis ne totum hoc nomen, coram ubi facit delatū esse in litura? quid fuit isthic antea scriptū? quod mendum ista litura correxit? quid a nobis iudicis expectatis argumenta huius criminis? nihil dicimus: tabulæ sunt in medio, quæ se corruptas atque inlicitas esse clamant. Illud in Vatinium: Repente enim te tanquam serpens è latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis ceruicibus intulisti. Aut transitionis. Ut illud in Verrem: Est consuetudo Siculorum, singulorumque Græcorum, quod suos dies mensesque congruere uelint cum solis lunæque ratione, uel nonnunquam, si quis discrepet, eximant unum aliquem diem, ad summum biduum ex mense, quos illi exheresimos dies nominant. item nonnunquam uno die longiorem mensem faciunt, aut biduo: et quæ sequuntur. Alicuius apparatus. Ut pro Archia Cicero: Patiamini de studijs humanitatis ac literarum loqui liberius, et eiusmodi persona, quæ propter otium ac studium minime in iudicijs periculosis tractata est, uti prope nouo quodam et inusitato genere dicēdi. Quod si mihi a uobis tribui concedi que sentiam, perficiam profectō, ut hunc A. Liciniū non modò non segregandū, cum sit ciuis, a numero ciuium, uerum etiam si non esset, putatis asciscendum fuisse. Nam ut primum a pueris excessit Archias: et quæ subiungit. Aut laudationis causa. Velut hoc: Themistoclem ipsum summum uirum Athenis dixisse aiunt, cū ex eo quaereretur, quod acroama, aut cuius uocem libentissime audiret? Eius, inquit, a quo sua uirtus optime prædicaretur. In præceptis autem de Inuentione ait, narrationem extra causam quatuor modis fieri: aut criminationis causam, aut similitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. De criminatione exemplum supra dedimus. Similitudinis causa fit, ut est illud: si iste multo sceleratior et nequior, quam ille Adrianus, aliquanto etiam infelicior fuit: Delectationis causa, ut si prata, si nemora, si fontes riuosque, et quiduis aliud describas, et hanc ipsam descriptionem ad causam applices, ut in Verrem Cicero: Capta Carthagine Hæmera deleta est, in qua erant signa ex ære compluria, in his eximia pulchritudine

tudine ipsa Hæmera in muliebri figuram habitumque formata, ex oppidi nomine et fluminis. erat etiā Stephorhi poëta statua, senilis, incurua, cum libro, summo (ut putant) artificio facta, ab eo qui fuit Hæmeræ, sed est, et fuit tota in Græcia summo propter ingenium honore et nomine. hæc iste ad insaniam concupiscerat. Erat etiam, quod penē præterij, capella quædam, et quidem mire, ut etiam nos qui rudēs earū rerum sumus intelligere possimus, scite facta et uenuste. In alijs descriptionibus, quanta uis cuiusuis sit eloquentiæ, ostenditur, cum rerū natura ita exprimitur, ut rem præsentem plerumque uideamur intueri. qualis est illa M. Cælij in Antonium descriptio: Namque ipsum ostenderūt temulento sopore profligatum, totis præcordijs stertentem, ructuosos spiritus geminare, præclarasque contubernales ab omnibus spondis transuersas incubare, et reliquas circumiacere passim. quo tamen exanimata terrore, hostiū aduentu percepto, excitata Antonium conabantur, adueni inelamabāt, frustra ceruicibus tollebant, blandius alia ad aurem in uocabat, uehementius etiam alia feriebat: quarum omnium cum uoce tactuque oscitaret, proxime cuiusque collum amplexu petebat: neque dormire excitatus, neque cuiquid ebrius poterat, sed semisomno sopore inter manus Centurionum concubinarumque iactabatur. Nihil his neque credibilius fingi, neque uehementius exprobari, neque manifestius ostendi potest. Amplificationis causa fit. Ut illud de Eriphila, quæ uisum ornamentū adamauit, amplificat crimen Verri, quod cum illa rem uisam adamauerit, Verres multa etiam non uisa concupiuerit. Tertium genus est id, quod a causa ciuili remotum est: et quæ sequuntur. Tertium, inquit, narrandi genus est, a causa ciuili remotum. est autem poëtarum, uel historiographorū, dat tamen cursim etiam in hanc narrationem præcepta. Hæc, inquit, narratio remota a ciuilibus causis duas habet formas. nam aut propter negotia exponenda sumitur, quod est comœdias aut tragœdias scribentium: uel propter personas, sed de hac postea dicetur. est tamen uidere, poemata esse quæ mixta uel communi dicuntur, ut in cōmentarijs artis poëticæ Horatij diximus: in quibus utrumque inuenitur. siquidem ut Vergilius Aenææ et mores et facta describit, personarumque loquentes inducit, idem multi effecerunt. Hoc autem dicit: narratio, quæ ad oratorem non attinet, in duo diuiditur, in negotia, et in personas. Verum illa narratio quæ in negotijs est, tres habet partes: fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ res neque ueras neque uerisimiles continet, ut hæc tragœdijs tradita sunt. In præceptis de Inuentione: Fabula (inquit) est, in qua nec ueræ nec uerisimiles res continentur, cuiusmodi est, Angues ingentes alites iuncti iugo. Est ergo fabula cuiusmodi narratio,

ut cum describitur Cadmus in anguem uersus, uel quiduis aliud quod nec uerum nec uerisimile est: cuiusmodi tragœdiæ scriptæ sunt. qualis illa Amphitruonis apud Plautum est, quam argumentū appellat tragœdiæ: Amore captus Alcumenæ Iupiter, mutauit sese in formam eius coniugis, pro patria Amphitruo dum certat cum hostibus, habitu Mercurius ei subseruit Sostia: et quod sequitur. Historia est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Nam quæ nostra ætate quasi diaria referuntur, tum annales, tum cōmentaria nominantur. In præceptis de Inuentione: Historia, inquit, est gesta res, ab ætatis nostræ memoria remota, quod genus, Appius indixit Carthaginensibus bellum. Est autem historia narratio, ubi iam pridem præteritam rem enarraueris: ut si Hannibalem uenisse in Italiam scribas, et qualia contra Romanum imperium bella gesserit narres, et id genus alia. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit, uelut argumenta comœdiarum. In alijs libris Rhetoricis, Argumentum (inquit) est ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiusmodi apud Terentium: Nam is postquam excessit ex ephebis Sostia. Est igitur argumentum, fabularis narratio, quæ tamen uera uideri potest: cuiusmodi comœdiarū sunt argumenta, quale (ne sine exemplo quicquam doceamus) Plauti illud est: Captus est in pugna Aegionis filius, alium quadrum fugiens, seruos uendidit. Pater captiuos cōmercat alios, tantum studens ut gnatum recuperet: et inibi emit olim amissum filium. Is suo cum domino ueste uorsu, ac nomine, ut amittatur fecit, ipse plectitur. Et is reduxit captum et fugitiuum simul, indicio cuius alium agnoscit filium. Sed cui dubium uideri potest, quid sit quod argumentum Cicero dixerit non ueram, licet uerisimilem narrationem? cum Plautus, ut supra ostendimus, argumentū tragœdiæ in Amphitryone esse protulerit? quod facile diluitur. Enim uero Plautus comœdiam scripturus Amphitryonē, quonia (ut ipse in prologo profitetur) multos eam narrationem tragœdiæ locos uidit occurrere, et rursus comœdiæ quoque multas habere partes animaduertit, mixtam ex tragœdia facturū comœdiam pollicetur. quam obrem et tragœdiam nominauit. et rursus, argumentum comœdiæ, cum eam uelle uideri comœdiam uellet, se proloquuturū dixit: Nisi dicamus, raro nisi in comœdijs argumenta fieri. Illud genus narrationis, et quæ sequuntur. In præceptis de Inuentione: Illa autem (inquit) narratio, quæ uersatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarū sermones et animi perspicui possint, hoc modo: Venit ad me sepe clamitans, quid agis Mitio? cur perdis adolescentem nobis? cur amat? cur potat? cur tu his rebus sumptū suggeris? uestitu nimio indulges, nimium ineptus es: nimium ipse durus est,

præter æquum & bonum. Hoc ergo dicit: Narratio, quæ uersatur in personis exprimendis, talis esse debet, ut in narratione rerum personæ agentis animos ostendat. & Terentij exemplo explicat. Debet habere festiuitatē sermonis. Cuiusmodi infinita apud Plautum exēpla sunt. sed nos quo quale id sit ostendamus, uno comenti erimus in Curculione, cum inquit: Date uiam mihi noti atq; ignoti, dum ego hic officium meum facio: fugite omnes, abite, & de uia secedite, ne quem in cursu capite, aut cubito, aut pectore offendam, aut genuita nunc subito, prope & celerē obiectum est mihi negotium. nec quisquam fuerit tam opulentus, qui mihi obstat in uia: nec Strategus, nec Tyrannus quisquam, nec Agaronomus, nec Demarchus, nec Comarchus, nec cum tanta gloria, quin cadat, quin capite sistat in uiam de semita: & denique totus ille locus.

Animorum dissimilitudinē. Vt idem in eadem: Quò te hoc noctis dicam proficisci foras cum isto conatu, cumq; hac pompa Phædromē? Quò Venus Cupidoq; imperant, suadetq; amor, si media uox est, siue est prima uespera, si status cōdictus cum hoste intercedit dies, tamen est eundem quò imperat ingratus. At tandem es odiosus mihi. Istuc quidem nec bellum est, nec memorabile. Tute tibi puer es lautus, lucas ce reum: & quæ sequitur. Gratuitatem. Quale illud in Captiuis: At scire memento, quando id quod uoles habebis, nam ferè maxima pars morem hunc homines habent: quod sibi uolunt, dum id impetrat, boni sunt: sed id ubi iam penes sese habent, ex bonis pessimi & fraudulentissimi fiunt. Lenitatem. Vt in Amphitryone: Iup. Te uolo uxor alloqui. quò te auertisti? Alc. Ita ingenium meum est, inimicos osi sum semper obtulerit. Eia autem inimicos? Sic totus ille locus, in quo Iupiter Alcumenam mitigat. Spem. Vt in Captiuis: Iupiter supreme seruas me, measq; auges opes, maximas optimitates opiperasq; offers mihi, lucrū, ludum, iocum, festiuitatem, ferias, pompam, poenum, potationes, saturitatē, gaudium. nec cuiquam hominum supplicare nunc certum est mihi: nam uel prodesse amico possum, uel inimicū perdere. ita hic dies amœnitate amœna amœnus onerauit me. sine sacris hereditatem sum adeptus offertissimā. nunc cursum ad senem capessam hunc Aegionem, cui boni tantum affero, quantum ipse à dijs optat, atq; etiam amplius. nunc certa res est eodem pacto, ut comici serui solent, conijciam in collum pallium, primo ex me hanc rem ut audiat: speroq; me ob hunc nuncium æternū adepturum cibum. Metum. Vt in Cassina: Nulla nulla sum, tota tota occidi, cor metu est mortuum, membra miseræ tremūt: nescio unde auxiliij, præsidij, perfugij mihi, aut opum nunc copiam cōparem, aut expetam. tanta facta modo mira ueris modis intus uidi, nouam atq; integrā audaciam. Caue tibi Cleostrata, abscede

ab ista obsecro, ne quid in te mali faxit ira percita, eripite queso isti gladium, quæ sui est impos animi. Suspicionē. Vt in Pseudolo: Peiorem ego hominem, magisq; uersutē malum, nunquā adepol quē uidi, quam hic est Simia, nimisq; ego illum hominem metuo & formido malē, ne malus item erga me sit, ut erga illum fuit: ne in re secunda nunc mihi obuertat cornua, si occasionem ceperit. Nam cautio est, qui sit malus. Desiderium. Vt in Epidico: Expectando exedor miser, atq; exenteror, quò mihi Epidici blanda dicta eueniant, nimis diu maceror: sit ne quid, nec ne sit, scire cupio. Dissimulationem. Vt in Bacchidibus: Chrysale ades dum has ego pellego, quid me tibi adesse opus est? Volo ut quod iubeo facias, ut scias quæ hic scripta sint. Nihil moror, neq; scire uolo. & totus ille locus, ubi Chrysalus dissimulante omnia loquitur. Errorē. Vt in eadem comœdia: Qui cunq; ubi ubi sunt, qui fuere, quiq; futuri sunt posthac stulti, stolidi, fatui, stangi, bardī, blenni, buccones, solus ego omnes anteo stultitia & moribus indoctis, perij, pudet, hoc cene atatis ludum his factum esse indignē: quā magis id repeto, tam magis uror, meus quem filius turbauit. perditus, atq; etiā eradicatus sum, omnibus exemplis crucior, omnia me mala consecratur, omnibus exitijs interij. Chrysalus me hodie lacerauit, Chrysalus me miserū spoliavit. is me scelus auro usque attondit, doctis indoctum dolis, ut libitum est. Misericordiam. Quale in Captiuis illud: Dij uostram fidem, hominū ingenium liberale, ut lachrymas excutiant mihi. uideas corde amare inter se, quantis laudibus suum herum seruis collaudauit? Rerum uarietates. Cuiusmodi luculentissimē illud in Bacchidibus prolatum est: Atride duo fratres dicuntur fecisse facinus maximū, cum Priami patriam Pergamum diuina moenitum manu, armis, equis, exercitu atq; eximij bellatoribus, mille cum numero nauium decimo anno post subegerunt. non Pelides tormento fuit, prout ego herum expugnabo meum sine classe, sineq; exercitu, & tanto numero militum. Cepi, expugnauit amanti herili filio aurum ab suo patre. nunc prius quā huc senex uenit, libet lamentari dum exeat: ô Troia, ô patria, ô Pergamum, ô Priame, nunc peristi senex, qui misere male multabere quadringentis Philippis aureis. Nam ego has tabellas, ob signatas consignatas quas sero, non sunt tabellæ, sed equus, quem misere Achiui ligneum. Epeiū est Pistoclerus, ab eo hæc sumpta. Mnesilochus, Sinon est relictus, ille non in busto Achilli, sed lecto accubat: Bacchidem habet secum. ille olim habuit ignem, qui signum daret. hunc ipsum exurit. ego sum Ulysses, cuius consilio hæc geruntur. tum quæ hic sunt scriptæ literæ, hoc in equo insunt milites armati, atque animati. probè ita res successit, meliusq; adhuc. atque hic equus

hic equus non in arcem, uerum in arcem faciet impetum: & quæ sequuntur, tanto uerborum cultu, ut ipsa Musa loqui uideatur: tam mira rerum uarietate, ut meliora aliunde exempla oportet, quo tædium effugiat, & mutationibus animū leuet: quandoquidem cæteris caret lenocinijs. & nisi hac uenustate commendetur, iaceat necesse est. credit enim & tractationes facilius iudex nescio quo pacto, quæ iucundæ sunt, & uoluptate illectus ad fidem delabatur. Nolum tamen figuras poetarum more, quæ fidem tollant, purissimum siquidem sermonem esse oportet, nec ut consumatur affectus, sed uelut primis lineis designentur, ut qualis sit rei imago statim appareat. Sed ad hæc exornanda, loci (inquit Cicero) ex eloquutionis præceptis deposcentur. Fortunæ cōmulationem. Vt in Captiuis: Aegio, nunc quando patriam & libertatem perdidit, non ego isthunc me potius quā te metuere æquum censeo, uis hostilis cum istoc fecit meas opes aquabiles. memini cum dicto haud audebat, facto nunc ledat licet. Sed uiden? fortuna humana fingit, artatq; ut lubet. me qui liber fueram, seruum fecit, è summo infimum: qui imperare insuam, nunc alterius imperio obsequor. Insuperatum incommodum. Vt in eadem comœdia: Quanto in pectore hanc meo magis rem uoluto, tanto mihi ægritudo auctior est in animo. ad illum modum sublitium os esse hodie mihi. neque id perspicere quini quod cum scibitur, per urbem irridebor: cum extemplo ad forum aduenero, omnes de me loquentur: hic ille est senex, ductus ut uerba data sunt. Subitam lætitiā. Vt in Rudente illud: Pro dij immortales, quis me est fortunator, qui ex improuiso filiam inueni meam? fatin? si cui homini dei esse benefactum uolent, aliquo illud pacto obtingit optatum pijs? Ego quod hodie neq; sperari, neq; credidi, is improuiso filiam inueni tamen, & eam de genere summo adolefcenti dabo ingenuo, Atheniensi, & cognato meo. Iucundum exitum rerum. Cuiusmodi in omnibus fieri comœdijs solet, ut in Amphitryone, Bono animo es, ad hanc auxilio Amphitryo tibi, et tuis. nihil est quod timeas, aruspices mitte omnes: quæ futura, & quæ facta, eloquar multo adeo melius, quā illi, qui sum Iupiter: & quæ sequuntur. Verum hæc. Id est, scribendo hæc consequemur. Illud uerò quod ad uarietatem pertinet. Subaudi, ubi de eloquutione conscribemus. Tres res conuenit habere narrationem. In libro de Inuentione: Oportet igitur, inquit, eam tres habere uirtutes, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Ad præceptum igitur narrationis illius reuertitur, quæ ipsam causam continet, & totius controuersie expositionem: Tres, inquit, res narrationem habere oportet, ac ita ut sem-

per omnia sint non unum aliquod ex tribus. & licet alijs partibus orationis conueniant, tamen narrationis magis propriae sunt. Sed ad Ciceronis præcepta Quintiliani adijciamus, qui de narratione loquens, inquit: Eam pleriq; scriptores, maximeq; qui sunt ab Isocrate, uolunt esse lucidam, breuem, uerisimilem. neq; enim refert, an pro lucida perspicuam, pro uerisimili probabilem, credibilem dicamus. eadem nobis placet diuisio: quanquam & Aristoteles ab Isocrate parte in una disenserit, præceptum breuitatis irridens, tanquam necesse sit longam aut breuem esse expositionem, nec licet ire per medium. Theodori quoq; scholæ solam relinquunt ultimam partem, quia nec breuiter utique, nec dilucidè semper sit utile exponere, quo diligentius distinguenda sunt singula, ut quid quoq; loco prosit ostendam. Narratio est aut tota pro nobis, aut tota pro aduersarijs, aut mixta pro utrisq;. Docet autem paulo longius Quintilianus, quo pacto singula hæc spectanda tractandaq; sint: quæ hic mihi referre nunc non libet. Satis sit itaque, dubium locum uobis ostendisse, quo sibi quisque subueniat, si quid dubitationis occurrerit. Rem breuiter narrare poterimus, si tantū incipimus narrare unde necesse erit. Suprà memorauit narrationem oratoriam tres habere uirtutes debere, ut sit breuis, ut lucida, ut probabilis: nunc docet, quemadmodum breuis esse possit. Narratio breuis (inquit) erit, si à rebus necessarijs sumas initium, hoc est, si inde cœperis rem exponere, unde ad iudicem pertinet.

Aut si nō ab ultimo initio repetere uolemus. Verbi gratia, cum uelis Troianū bellum scribere, non à Læde cōpressa, sed ab Helena rapta initium sumas. non enim Lilius cum res gestas Romanorū scripserit, à Troia condita potius quā Roma inchoauit. Cum ergo præcepta det Cicero, in breuem narrationem, quæ initio narrationis, quæ in fine, quæ in medio seruari debeamus, hæc initio præcepta fuere.

Aut si summam, non particulatim narrabimus. Solet enim (ut uerbis utar Quintiliani) quædam esse partium breuitas, quæ longam tamen efficit summam: ut, In portum ueni, nauem prospexi, quanti ueheret interrogauit, de precio conuenit, conscendi, sublata sunt anchoræ, soluimus oram, profecti sumus. nihil horum dici celerius potest: sed tamen sufficit dicere, è portu nauigauit. Possumus autē & ab ultimo initio, hoc modo quo diximus enarrare. Sed quia & alijs modis concisim id facere possumus, non est idem cum superiori exemplum. Aut si transitionibus nullis utemur. Hoc est, si ipsius causæ neruos non egrediemur, licet etiam ad causam faciant. multa enim quæ sunt in re, quia remota sunt à causâ, omittenda erūt. Aut si nō decurrabimus ab eo, quod cœperimus exponere. Hoc est, si extra causam nihil dixerimus, quod ad causam

ad caussam nō attineat quā ceperimus, id est, breues erimus, si reciderimus omnia, quibus sublati neq; cognitioni quicq; neq; utilitati subtrahatur. Et si exitus rerū ita exponemus, ut ante quoq; quæ facta sint, sciri possint, tamen si ea nos reticuerimus: quod genus est, si dicam me ex prouincia rediisse, profectū quoq; in prouinciam intelligatur.) Id est, breues esse poterimus, si ita dicetur, ut nōnunquam ex eo quod dictum sit, id quod nō sit dictum intelligatur. ut si dicas, Inde cum reuersus essem ē prouincia. cum enim dicis Reuersus, ostendisti te profectum in prouinciā, et peruenisse, postremo reuersum. Et omnino non modō iam quod obest, sed etiam id quod neq; adiuvat, satius est præterire.) Etenim qui breuitati studet, nō modō illa in narratione præterire debet, quæ obfutura sunt, uerum etiam illa quæ nihil profunt. Sanē Græci eam narrationē *σύντομον*, id est, concisam, cum necessaria deessent, appellauerunt: illam autem *βραχυλόγον*, id est breuem, ubi nec minus nec plus dicatur quā oporteat. oportet igitur ut breuis, non tamen cōcisa sit. Et ne bis aut sepius idem dicamus.) Ut non modō illa prætereantur quæ aut obfutura sunt, aut nihil profutura: uerum etiam illa quæ profunt, ut ne bis aut sepius dicantur, et iudem sensus reiterentur: hoc est, uitandæ *ταυτολογία* et *πενήσιον*. Cauendū est etiam, ne id quod supra diximus, deinceps dicamus.) Et si, inquit, non ab eo quo proxime desitum erit, deinceps incipitur, et eadem repetentur uerba, sed ne *ἀπὸ τῆς ἀρχῆς* figurā, quæ à quibusdam gradatio appellata est, quæ fit, ut si dicas, Ex prudentia uirtutem, ex uirtute dei dilectionē, ex dei dilectione coelum sibi comparauit: ne hanc in quā figurā damnassee crederetur, exemplo quid intelligat illustrauit, hoc modo: Athenis Megaram uespero aduenit Simo: ubi aduenit Megaram, in si dias fecit uirgini: in si dias postquam fecit, uim in loco attulit. Cauenda tamen, ut etiā Quintilianus docet, omnia corrumpens obscuritas, satiusq; est narrationi superesse quā deesse, nam cum superuacua cū tædio dicantur, necessaria cum periculo subtrahuntur. Quare uitanda etiam illa Sallustiana (quāq; in ipso uirtutis obtinet locum) breuitas, et abruptū sermonis genus, quod otiosum fortasse lectorem minus fallat, auditorē trāsualat. itaq; media tenenda uia est, ne plus minusue sit quā opus est. Nolim tamen breuitatē inornatam esse, alioqui esset indocta, cū et uoluptas ipsa fallat, et minus longa quæ delectant esse uideatur: ut amœnum ac molle iter, etiam si spaciū amplioris est, minus fatigat quā durum aridumq; cōpendium. Simplex enim et undiq; concisa, nō tam expositio uocari potest, quā confusio. Partitio autem tædium leuat, ut quæ longa sunt, breuiter dici plerumq; uideantur. Dicam, quæ acta sint ante ipsum rei contractum, dicam quæ in re ipsa, dicā quæ postea. Ita tres potius breues

uideri poterūt narrationes, quā una quæ longa sit. Expediet quoq; expositiones breuiter inserēdo, quod leuet prosequi hoc genus: Audistis quæ ante acta sunt, accipite nunc quæ insequuntur. Reficitur enim auditor priorū sine, et se rursus ad nouū initium præparabit. Et si longius ordo exierit, nō inuile erit in fine cōmonere, ut Cicero pro Ligario: Adhuc, Cæsar, Q. Ligarius omni culpa caret, domo est egressus, non modō nullū ad bellum, sed ne ad minimā quidem belli suspiciōnē. Rem dilucidē narrabimus, si id quod primum gestum erit, ita primū exponemus, et rerū ac temporū ordinem seruabimus, ut res gestæ erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur.) Dixit quemadmodū breuis narratio, nunc quemadmodū dilucida esse possit. Illud hic quoq; perspicere debemus, ordinē illum tenuisse Ciceronē, quem et in breui tenuit. nam quid in principio dilucidæ narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, ostendit. Hoc ergo nūc dicit: dilucida esse poterit narratio, si ut quicque primū gestum erit, ita primum exponetur, ne peruerso narrandi ordine iudicibus in cognitione confusio fiat. Et rerum ac temporū ordo seruabitur, ne id primū narres, quod postea factum est, quod si facis, et in rerum et in temporū ordine deliquisti. Huic tamen sententiæ non omnes accedunt, ut eo ordine quo quid actum sit narrandum existimēt: sed potius narrandū quemadmodū expedit, nam aliquando excidisse simulamus, cum quid ulteriore loco reducturi sumus, et reliquū ordinē reducturos testamur: quod sic futura sit causa dilucidior, neq; enim unam defensionis legem esse, certumq; præscriptum. Proinde ut res, ut tempus poscet, exponendū: atq; ut erit uulnus, ita uel curandū protinus: uel si curatio differri potest, tantisper deligandum. Nec etiā sepius narrare nefas esse putent, quod ipse Cicero pro Cluentio fecit. idq; non concessum modō esse, sed aliquando necessariū. Quin et quædam repetita narratio est, quā *ἐπιεικῶς* Græci uocant: ideo reperta, ut quia narratio breuis debet esse, fustius et ornatius res possit exponi. quod fit uel inuidiæ gratia, uel miserationis. Id non raro faciendū, neq; sic unquam, ut totus ordo repetatur. Caterū qui contentus indicare quid facti sit, quo sit modo factū, plenius se loco suo expositurū esse promittat. Amēntis igitur esse existimatur, superstitione præceptorū contra rationē causse trahi narrationē. Neq; tamen id non facere alias oportebit, ut rerū sequamur ordinem. Quædam enim turpiter cōuertuntur, ut si peperisse narres, deinde concepisse: decessisse aliquē, deinde filios aduocasse, ut testamēto ad sim, in quibus si id quod posterius est dixeris, de priori tacere nō erit in utile. Nec equidem dubito, quin id Cicero dicere uoluerit. Quod autē subiungit, aut ut potuisse geri uidebuntur:

buntur: ita accipiendū, ac si dixisset, sunt plerumq; et false expositiones, in quibus prima sit cura, ut quod fingimus fieri potuerit, deinde ut et personæ et loco et tempori congruat, et credibilem rationē et ordinem habeat. Hic erit considerandū, ne quid perturbatē, ne quid ambigū dicamus: et quæ sequuntur.) Sicut in præceptis breuis narrationis, primū penē perpetuō ostendit, quid faciendū esset: deinde, quid non faciendū sit, tum quid non faciendū. Considerandū, inquit, erit ne quid perturbatē dicatur, utrum perturbatē suæcso aliquo in affectu animo: an certe perturbatē, inuolūtē, ne res obscura uideatur, quod si fiat, dilucida nullo modo esse possit. Licet quidam in nōnullis causis obscurandā esse ueritatem dixerint: quod ridiculū sibi uideri dicit. Quintilianus enim, Qui obscurare (inquit) uult, narrat falsa pro ueris: et in his quæ narrat, debet laborare, ut uideatur quām euidētissima. Deinde inquit M. Tullius, ne quid ambigū dicamus, hoc est cōtoritē: ut quod uersus, quod dicimus, non intelligatur. Neq; in aliam rem trāsferantur.) Ne omisissis rebus ad præsens negotium pertinentibus, non narrāda atq; aliena narremus. Neq; ab ultimo repetamus, neq; longe prosequamur.) Quæ, inquit, cum de breui narratione scripsimus, effugienda esse docuimus, uerū quod inquit, Neq; in aliam rem trāsferamus: hoc in media narratione effugiendum. sicut in principio, cum ait, Neq; ab ultimo repetamus: et in fine, cum dicit, Neq; longe prosequamur. deniq; inquit, quo breuior fuerit, modo non sit implexa, dilucidior utiq; erit narratio. Sanē quā dilucidā uelit Quintilianus dici narrationē, ne quēquam summi uiri iudicio fraudem, eius sententiā ad uerbum referam: Erit autem, inquit, narratio aperta ac dilucida, si fuerit primū exposita proprijs uerbis, et id significanti bus, et non sordidis quidem, nec tamen exquisitis, et ab usu remotis, tum distincta rebus, personis, temporibus, locis, causis: ipsa etiam pronunciatione in hoc accommodata, ut iudex quæ dicuntur quā facilitate accipiat, quæ quidē uirtus negligitur à plurimis, qui ad clamorem dispositæ, uel etiam forte circūfise multitudinis cōpositi, non serunt illud intentionis silentiū, nec sibi disertis uidentur nisi omnia tumultu ac uociferatione cōcusserint, rem indicare, sermonis quotidiani, et in quēcunq; etiā indoctorū cadentis existimant, cum interim quod tanquā facile contemnūt, nescias præstare minus uelint an possint. Neq; enim aliud in eloquētia cuncta experti difficilior reperiet, quā id quod se dicturos fuisse omnes putant, postq; audierunt, quia non bona iudicant esse illa, sed uera. Tum autem optime dicit orator, cum uideatur uera dicere. At nūc uelut campum nacti expositionis, hic potissimū et uocem flectunt, et ceruicem reponūt, et

brachiū in latus iactant, totoq; et rerū et uerborū et cōpositionis genere lasciuūt. deniq; quod sit monstro simile, placet actio, causa non intelligitur. Hæc ideo à me longius relata sunt, quo nō minus effugienda esse, quā ipse reprehēdat Quintilian. intelligatur. Verisimilis narratio erit, si ut mos, ut opinio, ut natura postulat dicemus.) In alijs de Inuentione præceptis, Probabilis (inquit) erit narratio, si in ea uidebuntur inesse, quæ solent apparere in ueritate, si personarū dignitates seruabuntur, si causæ factorū extabunt, si fuisse facultates faciendi uidebuntur, si tempus idoneū, si spaciū satis, si locus opportunus ad eandem rem quæ de re narrabitur fuisse ostendetur: si res et ad eorū qui agent naturā, et ad uulgi rumorē, et ad eorū qui audient opinionē accommodabitur. ac ueri quidem similis ex his rationibus esse poterit. In Partitionibus autem de narratione differens, Probabilis autē (inquit) erit, si personis, si temporibus, si loco ea quæ narrabuntur consentient, si cuiusq; facti et euenti causa ponetur, si testata dici uidebuntur, si cum hominū opinione, autoritate, si cum lege, cum more, cum regione iuncta, si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis ueritas, et uita fides, secundum ordinem igitur suæ diuisionis, postq; de breui et dilucida narratione tractauit, nūc de narratione uerisimili incipit differere: Verisimilis (inquit) erit narratio, si ut mos postulat dicamus, ut si apud Romanos narres, non cōtra iustitiā: et si apud Scythas Barbaros, non reprehendas eorum mores.

Ut opinio.) Res enim multæ opinione ueræ esse creditur, nam si uelim Iudeum Christiano grauius infensum, et lenonem periurū ostendere, quis est qui non crediturus sit: cū sit iam id opinione persuasum. et de cæteris idem est intelligēdum. Ut natura postulat.) Si id quod dicimus, à nostra natura nō abhorreat, uel eorū pro quibus, uel cōtra quos agimus. Non enim consentaneū est ut de pudicitia agat leno, de castitate meretrix. quod si fiat, uerisimilis non erit narratio. Cauendū itaq; ne quid nature dicamus aduersum. Si spacia temporū.) Si tantum temporis spaciū nactus fuerit, ut id efficere potuerit. Personarum dignitates.) Non honores, sed prout quæq; loqui aut agere credibile sit: hoc est, si personas conuenientes his quæ facta credi solemus, constituerimus. ut furti reum, cupidum: adulterū, libidinosum: homicidam, temerarium, uel his contraria, si defendemus.

Consiliorū rationes.) Ut, necasti: nam sepe fueras cōminatus, hereditatem expectabas: eum odio habebas. Locorū opportunitates constabūt.) Quod in uasta solitudine index erit, unde scelus perpetratum nullus scire posse uideretur. Ne refelli possit, aut temporis parum fuisse.) Supra accusantis, nūc defendentis locos uerisimilis narrationis ponit. Itaq; aut nō tantum

tantum fuisse temporis dicemus, ut id fieri potuerit. Aut causam nullam. Vt dicas, causam esse nullam, cur ea de reo suspicio habenda sit. Aut locum idoneum non fuisse. Vt dicas, non fuisse locum eiusmodi ut id fieri potuerit. Aut homines ipsos facere aut pati non potuisse. Si uera res crit, nihilominus hæc omnia in narrando conseruanda sunt. nam sepe ueritas, nisi hæc seruata sint, fidem facere non potest. Aut homines eius fuisse prudentia, aut probitatis, ut nescisse, aut pati potuisse uideri non possunt. Deinde subdit, siue uera res sit, siue ficta, id esse obseruandum. Siquidem multa sepe licet uera, uix credi possunt, nisi his utamur adiuuiculis: & quæ ficta sunt, nisi hoc pacto adiumentur, facile confutari poterunt. Itaq; callidè, inquit, in his rebus cum aduersario crit confliedum: & presertim in quibus aut tabula, aut firma alicuius scripti autoritas, iam fidem fecisse uidebitur, quo minus possit confutari. Aliqua etiam naturaliter sequuntur, & coherent: ut si bene priora narraueris, iudex ipse quæ postea sis narraturus expectet. Et licet narratione hanc esse meminerimus, non probationem, nonnunq; tamen etiam argumento aliquo confirmabimus, quod proposuerimus, sed simplici breuiq; ut in ueneficijs, sanus bibit, statim concidit: liuor ac tumor confestim est inseguutus: & deniq; quæ in probationibus tractantur, persona, factum, causa, locus, tempus, modus, facultas, opinio, natura, iudiciū, mos, instrumentū. quibus si aliquando destituti simus, fatebimur uix esse credibile, sed tamen uerum, nescireq; nos quomodo factum sit, aut quare, mirariq; sed probaturos. Optimæ autē probationes erunt, quæ lauerūt, ut à Cicrone usurpatur. Sunt enim utilissimè prædicta omnia quibus Miloni Clodius, non Clodio Miloni insidiatus esse uideatur. plurimūq; facit illa callidissima simplicitatis imitatio. Milo autē cum in senatu eo die quo à senatu est dimissus, domum uenit, calceosq; & uestimenta mutauit, paulisper dum se uxor (ut sit) comparat, comoratus est. quàm nihil festinus, nihil properans fecisse uidetur Milo: quod non solum rebus ipsis uir eloquentissimus, quibus moram & lentū projectionis ordinem dicit, sed etiam uerbis uulgaribus & quotidianis & occulta arte consequutus est. Hæc de uerisimili narratione dicta sint. His tribus narrandi uirtutibus ipse Cicero in Partitionibus suauitate adijcit. Suauem autē esse narratione dicit, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, scilicet interpositos motus animorū, amicorū colloquia, personarū dolores, iracundias, metus, letitias, cupiditates. In Topicis autē scripsit, narrationes oportere etiam esse euidentes, moratas, & cum dignitate. præterquam quod sit plana, breuis & credibilis: sed morata debent esse omnia, & cum dignitate, quæcunq; potuerint. Pleriq; etiam præter Cicerone, cui-

dentiam, quam Græci uocant, narratione dixerunt: quæ quidem uirtus non inter minimas est, cum quid sit non dicendum modò, sed quodammodo ostendendum est. Alij autem perspicuitati euidentiæ subijciunt. Alij adijciunt magnificentia, quam uocant illi uocant: quæ respicit alij, quod non sit omnibus cōmunis iudicijs. Ac ne se supra modum tollat oratio, cauendū sit. ueluti in proximo de Milone exemplo patet. Quare non magis propriū narrationis uideri debet magnificè dicere, quàm miserabiliter, inuidiose, grauitè, urbanè. quæ cum suo loco laudabilia sunt, non sunt tamen huic parti propriè assignata, & uelut peculiaria. Diximus quid sit narratio, narrationū genera & uirtutes enumerauimus, & singulorum uirtutū tractationes exposuimus. Nunc uerò dicendum est, si narrandum, an ubiq; narrandum, & si non semper, quid faciendū, & quomodo intelligatur id quod dicitur narratio, & quo narrandum loco sit. & si ita narrandū, ut causa postularit. postremò, unde narratio inchoanda, & ubi terminanda sit. ad quæ omnia explicanda in primis Ciceronem ex alijs quos in Rhetorica composuit libris, & Quintilianū euocabo. Pleriq; igitur semper narrandum putauerunt: quod falsum esse à pluribus coarguitur. Obest si quidem narratio, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando & causam agendo leniri oportebit. quod cum accidit, membratim oportebit partes rei gestæ dispargere in causam, & ad unamquamq; confestim ratione accomodare, ut uulneri presto medicamentū sit, & odiū statim defensi mitiget. Nihil etiam prodest narrationem, cum aut ab aduersarijs re exposita, nostra nihil interest, iterum aut alio modo narrare: aut ab his qui audiunt ita tenetur negocium, ut nostra nihil intersit, eos alio pacto docere. quod cum accidit, omnino narratione super sedendū est. Præterea sunt quædam tam breues causæ, ut propositione potius habeant quam narrationem. id accidit aliquando utriq; parti, cum uel nulla expositio est, uel de re constat, de iure queritur: ut apud Centuuiros, filius an frater debeat esse intestati heres: pubertas annis an habitu corporis existimetur. Pleriq; etiam flere, qui non existimant esse narrationem, cum reus quod obijciunt tantum negat. in qua opinione est Cornelius Celsus. Non enim putant esse narrationis, nisi quod summam criminis, de quo iudicium est, continet: ut deinde fatetur ipse, pro Rabirio Posthumo narraffe Ciceronem: atq; ille negauit, peruenisse ad Rabirium pecuniæ: de re erat quæstio constituta, & in hac narratione nihil de crimine exposuit. Ego autem, inquit Quintilianus, magis alioqui sequutus auctores, duas esse in iudicijs narrationum species existimo: alteram ipsius causæ, alteram rerum ad causam pertinentium. Non occidit

hominem,

hominem, nulla narratio est. Conuenit: sed erit aliqua, & interim etiam longa contra argumenta eius criminis de antea uita, de causis propter quas innocens in periculum deducatur ab his: quo incredibile id quod obijciunt, fiat. Neque enim accusator tantum hoc dicit, Occidisti: sed quibus id probet, narrat, ut in tragœdijs cum Teucer Vlyssem recum faciat Aiæ occisi, dicens inuentum eum in solitudine iuxta exanimem corpus inimici, cum gladio cruento. Vlysses respondet, nō esse id facinus admisum, & sibi nullas cum Aiæ immicitias fuisse: de laude inter ipsos certatum. deinde subiungit, quomodo in eam solitudinem uenerit, iacentem exanimem sit conspicuus, gladium è uulnere extraxerit. Hic confirmatio & confutatio, cōiunctis utriq; argumētis, subtextitur. hæc sunt duo orationum genera, quæ ad oratorem tantum attinere supra docuimus: quarum alteram, quæ nihil de obiecto crimine exponat, si orationi asciscamus, non erit sine narratione (ut Celsus uoluit) dicenda oratio. Non suo loco narratur, cum ueteribus quæsitum fuisse constat, an proœmio subiicienda narratio sit. Nam cum proœmiū idcirco comparatum sit, ut auditor ad rem accipiendam fiat conciliator, docilior, intentior, & probatio nisi causa prius cognita, nō possit adhiberi, protinus iudex rerū notitia instruendus uidetur. M. Tull. tamen in oratione quam pro Milone scriptam reliquit, maluit differre narrationem, tribus præpositis quæstionibus. pro Vareno similiter postea narrauit, cum obiecta diluit, quod fiet utiliter, quotiens aut non repetendum: aut si repetendum, quo facilius intelligatur, ordine meliore digerendum, si causa paulo obuolutior sit. Erunt præterea quædam cause, neq; id raro, ne crimini qui dem de quo cognitum erit faciles ad diluendum, sed multis antè actæ uitæ flagitijs & grauibus onerata, quæ prius amouenda sunt, ut propitijs iudex defensionem ipsius negotij, cuius propria quæstio est, audiat. Vt si defendendus sit M. Cælius, nōne optime patronus occurrat prius conuitijs luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ, quàm ueneficijs: in quibus solis omnis Ciceronis uersatur oratio. deinde totam explicet causam, quæ est ipsius actione defensa. Est ergo rei habenda ratio, ac prout causarū conditio poposcerit, mutanda narratio: ut posterius, ubi de dispositione differit Cic. explicabit. Non ut causa postulat narrandū est, cum aut id quod aduersario prodest, dilucidè & ornate exponitur: aut id quod ipsum quod dicit adiunat, obscure dicitur, & negligenter. quare ut hoc uitium uitetur, omnia torquenda sunt ad commodū suæ causæ: contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo: quæ illius erunt, leuiter attingendo: sua diligenter & enodate narrando. Nec hoc quidem simpliciter acci-

piendum, quod penè præterieram, quod est à me positum, superuacua esse narrationem rei quam iudex nouerit. quod sic intelligi uolo, si nō omnino factum quid sit sciet: sed ita factum etiā, ut nobis expedit opinabitur. Neq; enim narratio in hoc reperta est, ut tantum cognoscat iudex: sed aliquanto magis ut consentiat. quare etiam si non erit docendus, sed aliquo modo afficiendus, narrabimus cum preparatione quadam. propter quod minus Homerum, aut Vergilium, uel quemuis alium egregium eloquentia poetam legere grauamur, licet eam omnem materiam sepe legerimus, quod dictionis quadam uoluptate à fastidio releuemur. Scire quidem in summa quid actum sit, iudicem dicemus: tamen rationem quoq; facti cuiusq; cognoscere ne grauetur, idq; nos propter aliquè in consilium adhibitum repetere simulemus, & ut rei quæ ex aduerso proponatur iniquitatem etiam omnes circumstantias intelligant. in quo plurimis figuris erit uarianda nota expositio, ad fugiendum tedium audientis: sicut meministis, & fortasse fuerit superuacuum hic commemorari. Sed & quid ego diutius? cum optime noueritis, quale sit, & his similia. Sed hoc hæc genus dictum sit. Initium narrationis quidam utiq; faciendum à persona putat, eamq; si nostra sit ornandam, si aliena infamandam statim. Sed hæc quoq; cum suis accidentibus ponendæ, cum id profuturum est: ut, A. Cluentius Habitus fuit pater huiusce iudices, homo nō solum municipij Larinatis, ex quo erat, sed regionis illius et uicinitatis uirtute, estimatiōe, nobilitate facile princeps. Aliquando sine his: ut, Q. Ligarius cum esset: & quæ sequuntur. Frequenter uerò à re, sicut pro Tullio Cicero, Fundum habet in agro Turino M. T. paternū. Demosthenes pro Ctesiphonte, τὸ ἰσχυρὸν οὐρανὸς καὶ γῆ, οὐδὲν ἔστιν ἄλλο ἢ τὸ θεῶν ἐπιτακτικόν, καὶ τὸ ἀνθρώπων ἐπιτακτικόν. Finem autem narrationis perducere uolunt quidam eò, unde quæstio oritur. cuiusmodi est: His rebus ita gestis, P. Dolabella prætor interdixit, ut est consuetudo de ui hominibus armatis, sine ulla exceptione, tantum ut unde deiecisset restitueret: deinde restituisse dixit, sponso facta est, hac sponstone uobis iudicandum est. Id ab accusatore semper fieri potest, à defensore non semper. Sed ad Ciceronem iam redeo. Quod dicit præcepta se de disse, quæ ab alijs minime adhuc abhorreant, præterquam quod insinuatione, quo clarior fieret præceptio, in tria tempora diuisit, quod nullus antea unquam fecerit: hinc se de inuentione rerū disputaturū pollicetur, si prius de causarum diuisione pauca memorauerit.

De diuisione causarum.

Causarū diuisio in duas partes distributa est. Postea quàm de narratione abunde supra dictum est, sequitur ut de partitione dicendum sit. si qui

dem recta habita in causa partitio, illustrem et perspicuam totam efficit orationem. Eius autem partes, inquit, due sunt: Vna pars est, quae quid cum aduersariis nobis conueniat, et quid in controuersia relinquantur, ostendit. ex qua certum quiddam designat auditori, in quo animum debeat habere occupatum. In narratione igitur aperitur causa, in partitione uero causa constituitur. ut, Quastor Verres fuit, legatus, praetor urbanus, praetor Siciliensis. dum hoc dicit, causam tantum aperit. at uero cum adiungit, Quare haec erit quadripartita distributio totius accusationis meae: hoc est iam constituitur controuersiam. Sed in duas (inquit) diuisio causarum partes distributa est. unam dicit esse, quae quid cum aduersariis conueniat, docet, et quid sit in controuersia. alteram, quae distributionem habet membrorum, quae confirmanda consutanda sunt. illa superior, cum proposuerit species quid conueniat, id ipsum ad se inclinat quod pro se facit, si aduersarius confiteatur. Vt pro M. Tullio Cicero fecit: Dicam, inquit, uim factam a P. Fabij familia. hoc aduersarij non negant. hoc pro ipso facit, cum aduersarij confiteantur. Damnum datum esse M. Tullio, concedis. iam unum uici. Subiungit alterum, Vi, hominibus armatis: non negas, et hoc uici. Post, quid in controuersia relinquantur, proponit. Dolo malo factum negas: de hoc futurum est iudicium. sed quoniam non in omni negotio ponitur quod aduersarius fateatur, ultima illa partitio adhibenda est, quae distributio nuncupatur: ubi totius causae, de qua controuersia est, membra ponuntur. et si ea membra in causa non inueniant, ipse ingenio orator inuenit, et sibi ipse dicenda constituit, quae uideat causam facere superiorem, et ueris facta, quae uerisimilia uideantur, commiscet. Aut non membratim secabit, sed quid sit ut sibi uidebitur exponet: idque argumentis omne comprobabit. unde et confirmatio partitionem sequitur. Sed quoniam prima pars exemplo explicata est notissimo, ipse eam longius omitam interpretari. Verum quod ait, secundam distributionem, si membratim secetur, eam plus quam trium partium esse non oportere, ut non periculum sit ne membrorum multitudinem non memoria satis teneat: ac per hoc ne aut desit ex his aliquid, ac memoria elabatur: aut sui oblitus, alia addat. ac ne in tam longa diuisione se artificioso capi iudex metuat, et insidias effugiat oratoris. Quintiliano displicuisse manifestum est, cum de partitione differens inquit: Rursus quidam periculosum id oratori arbitrantur, duabus ex causis: Quod nonnunquam excidere soleant quae promissimus, et si quae in partiendo praeterimus, occurrere. quod quidem nemini accidit, nisi qui plane uel nullo fuerit ingenio, uel ad agendum nihil cogitati praemeditatiq; detulerit. alioqui quae tam manifesta et lucida ratio est, quam rectae partitionis? sequitur

enim naturam ducem, adeo quoque ut memoriae id maximum sit auxilium, uia dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionem uctant ultra tres propositiones extendere: quae sine dubio si nimium, si multiplex sit, fugiet memoriam iudicis, et turbabit intentionem. Haec alio tamen numero, uelut lege non est alliganda, cum possit causa plures desiderare. Alia sunt magis, propter quae partitione non semper sit utendum. primo, quia pleraque gratiora sunt, si inuenta subito, non domo allata, sed inter dicendum e re ipsa nata uideantur. Vnde illa non iniucunda schemata, penes excidit mihi, et fuge rat me, et recte admonet. Expositio est, cum res de quibus dicturi sumus, exponimus breuiter et absolute. Nam omnis propositio, quae utiliter adhiberi uelit, debet esse aperta atque lucida. Quid enim turpius est, quam id ipsum obscurum esse, quod in eum solum adhibetur usum, ne sint caetera obscura? Breuissimum debet esse, hoc est, nullo superuacuo onerata uerbo. Non enim quid dicamus, sed de quo dicturi simus ostendimus. Obtinendum quoque, ne quid in ea desit, neque super sit. Superest autem sic ferre, cum aut in species partitur, quod in genera partiri sit satis: aut genere posito, subiicitur species, quod et ipse alij praecipit Rhetoricis docet, inquit: Quae autem partitio rerum distributam continet expositionem, haec habere debet breuitatem, absolute, paucitatem. Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur uerbum. haec in hoc genere idcirco est utilis, quod rebus ipsis et partibus causae, non uerbis, nec extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolute est, per quam omnia quae in eadem in causam genera, de quibus dicendum est, amplectimur. In qua partitione uidentur est, ne aut aliquod genus utile relinquantur, aut sero extra partitionem id quod uero sit inueniuntur aut turpissimum est inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permixte cum paribus implicentur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal: pars est quae subest generi, ut equus. Sed saepe cadit res alij genus, alij pars est. nam hoc modo animalis pars est homo, Thebani aut Troiani genus. Haec ideo diligentius inducitur praescriptio, ut aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione seruari possit. Nam qui ita partitur: Ostendam propter cupiditatem et audaciam et auaritiam aduersariorum, omnia in commoda ad rem publicam peruenisse: is non intellexit, in partitione exposito genere partem se generis admiscuisse. nam genus est, omnium nimirum libidinum cupiditas. Eius autem generis sine dubio pars est auaritia. Hoc igitur uitandum est, ne cuius genus posueris, eius secum aliquam diuersam ac dissimilem partem ponas in eadem partitione. Quod si idem in genus plures

incide

incidit partes, id cum in prima causa partitione crit simpliciter expositum, distribuetur tempore eo como dissimile, cum ad ipsum uentum erit explicandum, in causae dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura quam satis est demonstratos nos esse dicamus, hoc modo: Ostendam, aduersarios quos arguimus, et potuisse facere, et uoluisse, et fecisse. nam fecisse satis est ostendere. Aut cum in causa partitio nulla sit, et cum simplex quiddam agatur, tamen utamur distributione. idque per rari potest accidere. Ac sunt alia quoque partitionum praecipit, quae ad hunc usum oratorum non tantopere pertineant, quae uersantur in philosophia: ex quibus haec ipsa transulimus, quae conuenire uidebantur, quorum nihil in caeteris artibus inueniebamus. Atque his de partitione praecipit in omni dictione meminisse oportebit, ut et prima quaeque pars exposita est in partitione sua, ordine transigatur, et omnibus explicatis perorata sit, hoc modo, ut ne quid posterius praeter conclusionem inferatur. partitur apud Terentium breuiter et comode senex in Andria, quae cognoscere libertum uelit: Eo pacto et gnati uitam, et consilium meum cognosces, et quid facere in hac re te uelim. Itaque quemadmodum in narratione proposuit, ita narrat prius gnati uitam: Nam is postquam excessit ex ephebis Sofia. Deinde suum consilium, Et nunc id operam do. Deinde quid uelit Sofia facere, id quod extremum posuit in partitione, postremum dicit: Nunc tuum est officium. Quomodo igitur hic, et ad primam quaeque partem primam accessit, et omnibus absolutis perorauit. Haec in libro de Inuentione Cicero. Hic autem subiungit, quomodo in confirmatione consutationeque tota uincenda spes est, id procurare in primis oportet, quo et confirmata nostra, et consutare aliena possumus. Quod si consequemur, nimirum munus oratorum conficiemus. Id autem efficere nequaquam speremus, nisi prius cognita causa constitutione. De constitutione igitur prius dicendum, post quomodo confirmandum, consutandumque erit, docebitur.

De causarum constitutionibus.

Causarum constitutiones alij quatuor fecerunt. Quam Cicero constitutionem uocat, id quidam statum uocat: alij questionem, alij quod ex questione adpareat. Theodorus caput, id est, *κατάλογος τῶν κριμάτων*, ad quod referuntur omnia, quorum uerborum eadem prope est mens, nec discentium interest quibus quodque nomini bus appelleretur, dum res manifesta sit. Fuerunt igitur qui duas facerent constitutiones, sicut Archidemus, coniecturalis et finitiuum, exclusa qualitate. fuit et alia huic diuersa sententia, eorum qui duos quidem status esse uoluerunt: sed unum inficiale, alterum iudiciale. Inficiale est, quem dicimus coniecturalem, cui ab inficiando nomen alij in totum dederunt, alij in partem, qui accusatorem coniectura rerum inficiatione uti putauerunt. Iudiciale est, qui Graece dicitur *δικαστικός*. Itaque quemadmodum ab Archidemo qualitas exclusa est, sic ab his

repudiata finitio est: qui eam iudiciali subiiciunt. Querendum enim inde, iustum sit nec ne: quid aut sit, non magnipendendum existimant. In qua opinione Paphylus fuit. proinde qualitate, hoc est iudiciale, in plures partes partiti sunt. Plurimi autem status diuiserunt in rem de qua constat, et in rem de qua non constat. idque uerum est, nec aliter fieri potest, quam ut aut certum sit factum esse, aut non sit. Si non est certum, coniectura ut sit: fin certum, ut reliquae sint constitutiones. Sed quoniam longissimum esset cunctorum afferre opinionem, si quidem et uariè alij interpretati sunt, et nominibus alij discrepantes, alij addentes usque ad summam constitutionum produxerunt, de partitione constitutionum haecenus dictum sit. Quidam in idem penes tandem recidunt. quoniam et ipse Cicero sibi ipsi hoc pacto etiam disidet, cum alij in locis, tum in alijs praecipit Rhetoricis inquit: Omnis res quae habet in se positam in dictione aut disceptatione aliquam controuersiam, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet questionem. Facti, ut coniectura: nominis, ut finis generis, ut qualitas: actionis, ut praescriptio. Hic autem eidem, tres esse magis placuit, sed ut antea diximus, diuersos sequuntur autores, uaria sentire plerumque usus est. Hic igitur ait, Hermen doctorum suum ita constituisse tres, ut nihil tamen detraheret ex eis quas alij plures constituisserunt. Sed ut ostenderet id quod oportuisset simpliciter ac singulari modo, hoc est, unica tantum appellatione complectendum, illos distribuisse dupliciter et bipartito, quod cum unam coniecturalem et finitiuam satis fuerit appellare, diuiserunt ita ut singulas per se potuerunt. idem ut Cicero dicit, Cornelius Celsus fecit: nisi quod duos fecit status generales, an sit, quale sit. Priori subiecit finitionem, quia quaeratur, an sit sacrilegus qui est templo pecunia se sustulisse negat, priuata confiteatur. Qualitate deinde in re et scriptum diuisit. Constitutio est prima deprecatio defensoris et accusatoris, in simulatione coniuncta. Aliqui constitutionem ita definerunt, ut dicerent primam eius cum quo ageretur depulsionem: cui rei praecipue repugnat Cornelius Celsus, dicens, non depulsionem sumi, sed ab eo qui propositionem suam confirmet: ut si hominem occisum reus negat, status ab accusatore nascatur. Her magoras statum uocat, per quem subiecta res intelligatur, et ad quem probationes etiam partium referantur. Quintilianus uero: Nostra, inquit, opinio semper haec fuit, cum essent frequenter in causa diuersi questionum status, in eo credere statum causae, quod esset in ea potentissimum, et in quo maxime res uersaretur. Id si quis generale questionem uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, non magis quam si aliud adhuc quo idem intelligatur, eius rei nomen inuenierit. Cicero autem multum a se differt. Etenim in alijs praecipit Rhetoricis: Constitutio, inquit, est prima conflictio causarum, ex depulsionem intentionis profecta, hoc modo: Ecce isti, non feci, aut ture feci. Hic autem,

EE 2 quod

quod ex accusatione depulsiōeque nascitur, cōstitutio-
nē dici uoluit. Inq̄ enim, Cōstitutio est, prima depre-
catio defensoris et accusatoris, insinulatiōe coniūcta.
Deprecatio, id est, refutatio. deprecor enim, refuto
significat: quicquid dicat Gellius Vergilius, Equidē
merui, nec deprecor inquit. Lucanus, Non depre-
cor hosti Seruari, dū me seruet ceruice recisa. Statius,
Nec deprecor umbram. Accipere. Ouidius in Fastis.

Ille metu pavidus, mortem non deprecor, inquit,
Sed liceat sumpta pauca referre lyra.

Est ergo sensus, cōstitutio est, quod primū à se defen-
sor depellit, coniunctū cum accusatoris criminatiōe.

Cōiecturalis cōstitutio. Et hęc in omnia potest tē-
pora distribui, siue ad animū, siue ad rem pertineant:
ut in Cōmentario Topicorū Ciceronis dixisse nos me-
minimus. Nā ut de re nūc dicamus, cum ad oratorem
maxime p̄tineat, quid factū sit potest queri, hoc mo-
do, Occiderit ne Aiace m Vlysses. & quid faciat, hoc
modo: Bono ne animo sint erga nos Veneti. et quid
futurū sit, hoc modo: Si prouocantē uniuersam Italiā
ad arma Parthū reliquerimus incolumem, nūqd sit in
cōmodi ad rem Christianā peruenturū? Capitis ar-
cessit. Inueni etiā accessit, sine r. sed interest, quia ac-
cessere euocare intelligitur: arcessere autē proprie ac-
cusare significat, et ab arceo nascitur. etenim aliū ac-
cusare, à maleficijs arcere est. & cum r ante s, accerso
accerfi, inquit Donatus, dicitur. Arcessit igitur capī-
tis, accusat. et quoniā se Vlysses necasse inficias it, cōte-
cturis id ab eo factum nitentur comprobare, ut quod
diffitetur, fateri compellatur. Legitima constitutio

est, cum de scripto, aut ex scriptis aliquid contro-
uersiā nascitur. Quam Cicero hic legitimam uocat
constitutionem, eius genera quę separata sunt à con-
stitutionibus, quinque sunt. Nam cum uerba ipsa uiden-
tur cum sententiā scriptoris disidere, tum inter se duę
leges aut plures discrepare, tum id quod scriptum est
duas aut plures res significare, tū ex eo quod scriptū
est aliud quoque quod nō scriptū est inueniri, tum uer-
bi quasi in definitiua constitutione in quo posita sit
queri. Quare primū genus de scripto & sententiā, se-
cundū ex contrarijs positū sit queri legib. tertiuū am-
biguū, quartum rationatiuum, quintum diffinitiuum
nominamus. In Topicis autē nouos appellat status, et
legitimas disceptatiōes, his uerbis: Sed quoniā lege fir-
mius in cōtrouersijs disceptādis esse nihil debet, dāda
est opera, ut legem adiutricem et testē adhibeamus. In
qua re alij quasi status existunt noui, quę appellatur
legitimę disceptationes. Tū enim defendetur, non id
legē dicere quod aduersarius uelit, sed aliud. Id autē cō-
tingit, si scriptū ambiguū est: aut duę sententię diffe-
rentes accipi possunt, tum opponitur scripto uolūtas
scriptoris, ut queratur uerba ne plus an sententiā ua-
lere debeant. tū legi lex cōtraria affertur. Ita sunt tria
genera, quę cōtrouersiā in omni scripto facere pos-

sunt: ambiguū, discrepātia scripti & uolūtatē, scri-
ptura cōtraria. Hic autē ex tribus quas fecit cōstitui-
tionib. hęc uocat legitimā. Sed iam id agamus, ut ostē-
damus Ciceronē sibi nō esse contrarium. Primū sci-
amus, quātripartitam omnib. in causis esse rationē,
quam primū debeat inueniri qui acturus est. Lōge for-
tissimā tuendū se rationē esse oportet, si negari potest
quod commissum dicitur, unde cōiecturalis nascitur
status. Proximū est, si nō id quod obijcitur factū esse

dicitur: quod quia diffinitioe explicatur, diffinitiuus
status nominatur. Sed ex ijs duob. unū hic ad Heren-
nium statū facit, quę cōiecturalē uocat. Tertiuū genus
est, quo recte factū defenditur. id quoniā quale sit qua-
ritur, qualitas nominatur, uel generalis cōstitutio:
quia de genere, hoc est qualitate cōtrouersia est. ean-
dē iurisdicialē appellat, qđ iure ne factū an iniuria,
in cōtrouersia positum sit. His si deficiamus, ultima
quidē, sed iam sola superest salus, aliquid iuris adiūmē-
to à crimine elabēdi, ut ab aliquo legis loco admini-
cula petere possimus. Hęc de causa legitimā, quod le-
gib. roboretur, cōstitutionem Cic. nominat. Deinde
intelligendū ex his illud etiam est, hos quatuor sta-
tus in duo genera descendere, rationale, et legale. Rati-
onale est, quod ipsius tantū nature cōtēplatione cō-
stat. legalū plures sunt species, propterea quod mul-
te sunt leges, et uarias habent formas. Licet enim tres
species dixerimus, cōiecturalē, finitiuā, et generalē,
rationale genus cōficere, tamen quoniā in nature cō-
tēplatione et ui atq; ingenio actoris sunt, unū genus

possunt appellari. Quę autē in legū forma querūtur,
quoniā inter se diuersa sunt, plures uidentur habere for-
mas. id est quod Cic. nouos status cōficere dixit, quod
extrinsecus ab oratore ad causas adhibeātur, nec ita
sibi hereāt inter se, sicut superiores status. Rursum cū
hęc uelut simulacra ex illis trib. nascantur, aliquādo
simplicia, aliquādo cū illis mixta esse uideri uoluit. nā
scriptū et uolūtas, si recte pensitemus, sine dubio aut
qualitate aut cōiectura cōtineri uidebitur, et ratioci-
nationē qualitatis esse maxime inueniemus, legis con-
trarię hisdē quib. scriptū et uolūtas est: ut liquidū in-
frā adparebit, cū hęc tractabimur. Amphibologia autē,
siue ambiguū malis dicere, semper cōiectura explica-
tur. Finitio quoque utriq; generi quodq; rerum quodq;
scripti cōtēplatione cōstat, cōmuniū est. Hęc omnia
etsi in illos tres status ueniunt, tamen quia (ut dixi)
habēt aliquid uelut propriū, discēntib. demōstranda
fuere, et permittendū ea dicere uel status legales, uel
questiones, uel capita quaedā minora, uel legitimas
cōstitutiones, dum fateamur nihil ne in his quidē prę-

ter tria quę diximus queri. Quando ergo expōsitū,
ut opinor est, quid sit quod Cic. modō status hos per
se ponit, modō status nō esse, sed questiones quę ad sta-
tus referātur scribat, ad ipsius uerba interpretanda itā
redeo. Inquit autē: legitima est cōstitutio, cum de scri-
pto,

pto, hoc est, de eo aliquid queritur, aut ex scripto cū
ex eo quid eliciendū sit inuestigatur. in altera uerba in-
terpretatur, in altera nō uerba tantū, sed et ratiōem
quid intelligendū eius quod in questione positū est.

Ea diuiditur in sex partes, scriptū et sententiā, cō-
trarias leges, ambiguū, diffinitionē, translationem,
ratiocinationē. Hic translationē legitimā cōstitui-
tioni speciē subijcit, quam in Rhetoricis pręceptis de
Inuentiōe actioni subiecit, inquit: In quarta cōstitui-
tione, quā translata uā nominamus, eius cōstitutionis
cōtrouersia, cum aut quem, aut quicquid, aut quomodo,
aut apud quos, aut quo iure agere oporteat queritur:
aut omnino aliquid de cōmutione aut infirmatiōe
actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras in-
uentor esse existimatur, nō quod non usi sint ea uete-
res oratores sepe multi, sed quia nō animaduertierint
artis scriptores eā superiores, nec retulerint in nume-
rū constitutionum. Post autē ab hoc inuenta multi re-
prehenderūt, quos nō tam imprudētia falli putamus,
res enim perspicua est, quā inuidia atq; obrectatio
ne quadā impediri. Antē enim dixerat, omnis res quę
habet in se posita in dictiōe ac disceptatiōe aliquam cō-
trouersia, aut facti, aut nominis, aut generis, aut actio-
nis cōtinet questione. Deinde paulo post subiūxerat:
At cū causa ex eo pendet quod non aut is agere uide-
tur quę oportet, aut nō cū eo cum quo oportet, aut nō
apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua
pœna oportet, Translatiua dicitur cōstitutio: quod
actio translationis & cōmutionis indigere uide-
tur. Manifestū igitur est, ut actiōis constitutionē trā-
slationē appellari illic uoluerit, cum trāsfertur crimē,
cū aut pro alio nos accusari ostendimus quā debue-
rimus: aut nō apud hos, sed illos: nec hac lege, sed illa:
non hac crimine, sed illo: non hac pœna, sed illa. quę
posterius ipse tractabit, et exēplo illustrauit. Manifestū
uero fuit ex superiorib. uerbis Ciceronis quę retuli-
mus, legitimas questiones, siue status libet appellare,
quinque dūtaxat ab eo numerari, non sex, ut hic. Sed
Hermagorā sequutus illic, translatiuā actioni subie-
cit constitutionē, quā inter legitimas hic constitutiones
collocauit. Sed in his libris Ciceronis iudicium, in ali-
quibus nō magnipendendū magnopere est. Sūt eni
regeſta in hos cōmētarios, quę adoleſcēs olim didice-
rat: et si quę in his culpa est, tradētis fuit. Nā his prę-
claros de Oratore libros substituit, et Oratorē ad Bru-
tū, & Partitiones ad filiū, ad Trebatū autē Topica:
quib. iam senex iuueniles correxit errores: sicut &
alios libros quosdā iam editos, alijs postea scriptis dā-
nare nō dubitauit, uelut etiā Hippocrates medicinę
clarissimus autor honestissime fecisse uidetur, cū quos-
dā errores suos ne posteri errarēt, confessus est: quādo
quē superuacuis in studijs fuisset labor, si nihil liceret
melius inuenire pręteritis. Sed de hac re iā satis. Ex
scripto & sententiā cōtrouersia nascitur, cum uidetur

scriptoris uolūtas cum scripto dissentire. Lex omnis
aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat,
aut permittit. Litem habet aut propter seipsam, aut
propter alteram questione, aut in scripto, aut in uo-
lūtatē. In scripto, aut apertū est, aut obscurū, aut am-
biguū: quod de legib. idem Cicero in Topicis uult in-
telligi, de testamētis, pactis, stipulationib. et omni de
niq; scripto, idē de uoce intelligendū est. Cū igitur de
scripto et uolūtatē questio est, id tū accidit, cū est in
lege aliqua obscuritas. in ea aut uterq; suā interpreta-
tione confirmat, aut aduersarij subuertit: ut lex est,
qui fur sit quadruplū soluat: duo surripuerūt pariter
decē milia, petūtur ab utroq; quadragesima. illi satis es-
set ducunt, ut uicena conſerant. Nam & actor dicit
hoc esse quadruplū, quod lex uelit, et ipsi petāt. con-
trā reus, hoc quod offerant. Infinita huiusmodi exem-
pla esse possunt. Sed quoniā posterius hęc genera Ci-
cero lōgius tractat, hic satis sit, quo pacto et scriptum
et sententiā aliquādo sibi occurrāt, cōmonstrasse: quā-
do et Cic. ipse claro satis hoc illustrauit exēplo. Inq̄
enim, Si sit lex quę iubeat eos qui propter tēpeſtate
nauium reliquerūt omnia perdere, eorū nauim cate-
raq; esse, si nauis cōseruata sit, qui remanserūt in na-
ui. Hoc dicitur iubetq; lex. Magnitudine tēpeſtatis
oēs, &c. Scaphę sunt nauicula, quę maiores naues
cōsequūtur, à scaphis fodio dicitur: hinc etiā scaphę di-
ctę, quod parū deſoſse, exiguiq; fundi sint. Pręter
unū egrotū. cum alijs in scapha. Casu et fortuna.

Est autē tan Aristotelico quā Platónico dogmate eā
suis diffinitus, ut quę rebus uel uita carentib. uel sine
ratiōe uiuentib. animalibus accidūt, nō ex natura uel
arte, ea omnia casu facta dicātur. Itē quę hominibus
accidūt, uel fauētia negotijs eorū, uel aduersantia, for-
tuita, & ex fortunę arbitrio putētur. Quod ergo na-
uis in portū incolumis tēpeſtate deuecta sit, casu factū
est. quod egrotus incolumitatē consequutus, quod mi-
nime opinabatur, fortuna est: etenim fauētia fortunā
cōsequutus est. Non enim hic exigit locus, ut de casu
fortunaq; plura dicamus, difficilis enim & paulo lon-
gior est de hac re questio: sed cōsultō in aliud tempus
tractandū dimittimus. Illā egrotus possidet. legē
quę id dicat, obijciens. Aduersarius uero nō uerba le-
gis, sed sensum esse attendendū contradicit. et quoniā
id casu fortunaq; factū est, multa ex casu fortunaq; ar-
gumētabitur. et exēplis uim & sensum legis extor-
quebit. Quę ad casum fortunaq; argumēta p̄tineant,
in cōmentarijs super Topicis Ciceronis à nobis abun-
de dicta sunt. Hęc (inquit Cicero) sex. scripti et sen-
tentię cōstitutio nominabitur, quod ex scripto senten-
tię questio oriatur. Ex cōtrarijs legib. cōtrouer-
ſia. Postea quā scripti et uolūtatē cōstitutionem ad-
peruit, proximū fuit, ut de legib. diceret cōtrarijs. cū
igitur lex lege obsistit, & utriq; cōtra scriptū dicitur,
questio de uolūtatē est. Excutiēda ergo scribētis

est uoluntas, manifestū siquidē omnib. uideri debet, legem legi numā esse contrariā, iure ipso: quia si diuer sum iussissent, altero alterū abrogaretur. sed eas casu collidit, et euentu, uelut in Cic. exēplo. inqt aut, lex ue tat eū q. de pecunijs repetūdis dānatus sit, in concione orationē habere. Repetundarū dānabitur pecuniarū, qui rationē sui magistratus reddere nō poterat iustā, qd̄ multa ex subditis iniuste extorsisset. Cōcio, quā si cōuocatio dicta, q̄ ἄμφω ἰσχυρὰ Græci uocant: tria q̄; ut Verrius Flaccus existimauit, significat. Nam sicut senatū et homines, et locū, et deliberationē ipsam dici uoluit: ita et locū, suggestiūq; unde uerba fierēt, et homines, et oratoris actionē omnē, concionē uoluit nominari. Hoc ergo dicit, Vt atlex, ne qui pecuniarū repetūdarū dānatus sit, in concione orationē habeat. altera lex est quæ iubet, aut p̄mittit augurē nominare eū in concioe, qui mortui auguris locū sibi deponat. augur itaq; de pecunijs repetūdis iam dēnatus in concione, eū qui auguris locū poscebat, mortuo eū esse sufficiendū oratioe dixit, nominauitq; quā is esset. peti tur ab eo multa, cū orationē habere nō debuerit. Multa, inqt Varro, a pecunia, quæ a magistratu petebatur, dicta, ut exigi posset ob peccatū a singulis. dicitur nomen habuisse, qd̄ multa olim unū dicebat, sed hæ multa multarū. Petitur ergo multa, petitur pecunia, ut hæc ei poena irrogetur: unde et multo uerbū. hæc cōstitutio ex cōtrarijs legib. nōinatur. Ex ambiguo cōtrouersia nascitur, cum scriptū duas aut plures sententiās significat. Quod Cic. ambigū, Græci ἀφίβολογία nomināt. Sed cū plurib. modis amphibologia intelligatur, id nūc dicere suspēdebimus, quādo in 2. libro, ut id exponamus, locus uidetur efflagitare. Exēplum aut ambigui scripti huiusmodi est: Terētia uxorī meæ triginta pondo, id est, triginta libras, et tantū pluraliter efferruntur. Vnū enim pondo nō dici. sciamus: sed in libram efferrī, si singulariter uelimus enumerari. duo aut, et tria pondo, et deinceps obseruabimus. nec me fugit Duapōdo, et trepōdo dicendū esse, placuisse Quintiliano. inquit enim: Duapōdo, et trepōdo, ad nostrā usq; etatē ab omnib. dictū est, et re 40 ete dici Messala cōfirmat. Est ergo ἀφίβολον, ubi ait, Tullius hæres meus Terentia uxori meæ triginta pondo uasorū argenteorū dato, quæ uolet. Dubiū enim est an intelligendū, quæ ipse hæres, an quæ uxor uolet. et quoniam id in cōtrouersia uenit, queriturq; utrius potior sit sentētia, cōstitutio nascitur quæ ex ambiguo nominatur. Ex definitione causa constat, cum inde controuersia est, et c.) Definitionum duo sunt genera, unum quod disputatiōis et cognitiōis tantū causa sumitur: alterū, qd̄ litigatiōis et actionis gratia cōparatur. Enumerare hic multos definiendi modos, nisi in Cōment. sup̄ Topicis Cic. recēsissemus. et si multū ad oratorē attinerēt, et si nō sup̄flua audientib. uideri possent. quæ cum parui momēti, et in cauillationibus

esse posita uideā, siue ad uerba obscura sensu interiorē interpretada attineāt, ut quid sit anima: siue extrinsecus, qd̄ a cōsuetudine remota sint, ut quid susq; deq; significet: siue dubia, cū plures habeāt significatiōes, quid potissimū significet, ut canis: siue cōtrouersiam possint efficere, ut quid sit poenus, et quid littus esse dicatur, et huiusmodi alia, dicere p̄termittit, quandoquidē ad oratoris causas cognoscēdas tractadae nēhil attinent. Cum L. Saturninus legem frumentariam de semisibus et c.) L. Apuleius Saturninus tribunus plebis, cum Mario cōsul fuit seditiosus. ut autem gratiā Marianorū militū sibi cōpararet, legē tulit, ut ueteranis cērena agri iugera in Africa diuideretur, intercedentē Bebiū collegā facta p̄ populū lapidatione summouit: Glaucia pratorī, qd̄ is eo die quo ipse cōcionē habebat, ius ducēdo partē populū auocasset, sellā cōscidit, ut magis popularis uideretur Saturninus. rursum A. Mumio cōpetitore interfecto, tribunus plebis reffectus, aurū, incertū dolo an scelere Cepionis partū, ad emptionē agrorū cōuertit, aqua et igni interdixit ei q̄ in leges suas nō iurasset. Huic legi nobiles multi abrogates. cū conuenissent, clamauit: Iam (inquit) nisi quietis gradinabit. Metellus Numidicus exulare q̄ iurare maluit. Saturninus tertio tribunus plebis reffectus, ut satellitē suū Glaucia pratorē faceret, Mumū competitorē eius in campo Martio necandū curauit, hominē integrū: ibiq; ab alijs Imperator, ab alijs Rex appellatus est. Marius senatusconsulto armatus, neq; re publica detrimētū caperet, Saturninū et Glaucia in Capitolū p̄secutus obsedit, maximoq; questu effractis forib. in ditionē accepit. Nec deditis fides seruata est: Glaucia trucidatus est, Dolabella Saturnini frater p̄ forū olitorū fugiens est interfectus. Apuleius cū in curiā fugisset, lapidib. et tegulis desup̄ insus obrutus interiit. caput eius Rabinus quidā senator per cōiuiua in ludibriū circūtulit. Hæc de L. Saturnino Plin. et multi alij scribūt. Verū Cic. hoc dicit: Cū L. Saturninus legē frumentariā de semisib. et triētib. laturus esset. Qd̄ ita intelligendū ar bitror, cū legē in populū laturus esset de frumēto nouis colonijs, quas in Sicilia, Achata, et Macedonia fecerat, tradēdo, ut alij semisses, alij triētes ex Ro. populo exoluerēt. Nisi uelimus, fuisse edictū p̄ legē, ut ex semisib. singulis singulos triētes exoluerēt. qd̄ nisi ita intelligatur, mihi qd̄ sibi uoluerit nō liquet. Sed an uoluerit hoc uel aliud, mihi nō multū allaborandū est, modō quid hoc exēplo uoluerit intelligamus. Cepio (inqt Cic.) qui p̄ id tēpus quæstor urbanus erat, mauit senatū, ut populus R. tāta elargiri haudquaquam posset. Senatus decreuit, si eā legē promulgaret, ut cōtra rēpublicā egisse uideretur, ac p̄ hoc lueret poenas. Cū igitur legē ferre Apuleius cepisset, collegis nō assētiētib. et ille tamē cistellā cū legib. in capum Martium deferret, Cepio uidēs nec illi collegas assentiri, et cōtra

rempub.

republicā rem aggredi facinorosam, cū bonis iuris impetū faciens medios disturbat pontes, ne in campū iret Martiū, qui pontibus munebatur. at arcis custos abijcit, impedimēto est, quo lex ad populū non profertur: accusatur lesa maiestatis Cepio, an lesa sit quæritur. diffiniendū enim est, qd̄ sit maiestātē minuere. Constitutio igitur diffinitiuā nominabitur. Semisibus.) a semis et as. Fuit autē as libra a ueteribus appellata, et tota consistit ex asse hereditas. As quoq; numisma. Iuuenalis: Vno partam colit asse Mineruā. Et erit nominatiuus semisiss, ut decussis, tresis, centussis. Et trientibus.) Triens quatuor uncie dicitur. Triens, calix. Persius: Calidumq; trientem Excudit ē manibus. Triens, numus, Iuuenalis: Non habet quem porrigat ore trientē. Hic semisses et trientes nūmorū species accipiendæ. Cepio per id tempus quæstor urbanus erat.) Quæstores (inquit Varro) a quærendo, qui conquirerēt publicas pecunias, et maleficia quæ triumuirū capitales nūc conquirūt: ab his qui postea quæstorū iudicia exercēt, quæstores dicti. Doctus senatū arariū nō posse pati largitionē tantam.) Arariū a fisco ita distinguitur, ut Pedianus inquit, ut pro censu priuato arariū dicatur. quod et Cicero ad Augustū ostendit, cum inquit, publicā dilapidabat pecuniā, arariū exhauriebat, minuebat uectigalia, donabat ciuitates, pro sacculo ipsi adijcit fiscus, unde fiscus pecunia publica, et cōfiscare dici solet. Hoc ergo dicit, cum Apuleius Saturninus ex populi priuata pecunia erogarū hanc uellet pecuniā, et per quæstorē id fieri oporteret, quæstor Cepio docuit senatū, ut Romanus 30 populus tantā non posset pati largitionē. Saturninus ferre.) Propter tribunitiā, quam consequutus fuerat, potestātē, quæ ad defensionē plebis in secessionē Crustumariam adhibita est. Cistellam deferre.) in qua leges seruabatur. Quo secius.) quo minus, ut non. Arcebitur maiestatis lesa.) Maiestatis accusatur: quandoquidem ut quæstor tribuno plebis, ut potest summo magistratu obtempere debuit, sed cū pro tutela Reipub. id effecisse se defendat, minuisse maiestātē nō uidetur. Diffinitione ergo opus est, ut quicū nam sit minuere maiestātē intelligatur. Ex translatione controuersia nascitur.) Ita legitimā constitutionē supra Cicero diuiserat, ut translationē partem eius quāntā faceret, sed cū translatio quæstionē nō habeat, de qua cōtendat orator, sed propter quā cōtendat, cōstitutio esse nullo modo uidetur. Nam occidisti hominē, nō occidi, quæstio an occiderit, status est cōiecturalis. Huic illud non simile est, Habeo ius actionis, non habes, ut quæstio sit, an habeat, et inde status. Accipiat enim actionē, nec ne, ad euentū pertinet, non ad causam. Simile autē hoc illi est, Punendus es, non sum, uidebit iudex ipse an puniendus sit. Non ergo hic erit quæstio, quod si non sit quæstio, ne quidē status erit ullus. Erit autē status in hoc: Punendus es, hominē occidisti: pu

niendus non sum, nō occidi: an occiderit quæritur. et quæstionē et statū habet. Melius ergo fecisse Quintilianus uidetur, qui ex cōstitutionibus summouit translationē. Sed quale iudiciū de his libris Cicero habuerit, supra retulimus. a Quinto fratre submissus dicit appellari. Hoc ergo dicit Cicero, quoties reus immutanda esse ducet actionē, ex translatione cōtrouersia nominatur. hæc Græci, inquit, cōtrouersia in iudicijs utuntur, ut oratores de hac re sepe in iudicijs contentant, ac litigēt. Nos autē num de iure ciuili id facere possumus, cōtendimus. quod cū legibus probandū sit, iuris ciuilibus sciētia necessaria erit. aliquādo tamen et de hac re iudiciū effertur. Ut si quis peculatus accusatur.) Est autē peculatus, ut Festus Pompeius inquit, furtum publicū. dici autē cepit a pecore, tūc cum Romani præter pecudes nihil haberēt. hoc ergo dicit, si quis sic accusetur peculatus, qd̄ uasa argentea publicca de loco priuato sustulerit, potest, inquit, usus primo definitione quid sit furtum, quid peculatus ostendere, et secū agendū furti, nō peculatus. Sed cur hæc definitiua cōstitutio nō uocetur, nō uideo: sicut cum furti sacrilegijq; agitur, utrunq; definitur, nisi qd̄ definitiua in eo qd̄ definitur quæstionē et constitutionē habeat: hæc, quā translatiua uocat in hoc exēplo, post ipsam definitionē male secum agi de peculatu potius q̄ furto, nec quæstionē nec statū habet. qd̄ et ipse Cicero penē cōfiteretur: sed Hermen sequutus, eius sententiā referre cōpellitur. Hæc partitio.) Partitiōe pro parte posuit. hoc dicit, raro hæc pars legimæ cōstitutionis, quæ translatio nominatur, uenit in iudiciū, ut de ea litigari necesse sit. Quod in priuata.) Scilicet qd̄ hæ nascatur cū in dicēdo quæ ad eos attinēt, dūtaxat tūc potissimū cū iam causa ipsa p̄ferri cœpit, ad pratorē attineāt, et ad eum deferatur, ut quæ uelut ipse aut iubeat, aut p̄mittat, aut cōerceat. Et a causa cadit.) id est, amittit causam, qui hæc nō obseruauerit, qd̄ si ita sit, cōtentione nō opus est, ubi persona, locus, tempus, et hoc genus cætera seruata nō sunt. idq; publicis cautū esse legibus asserit, ut contendere non sit opus. idq; debet reus obseruare, qd̄ si ab accusatore rite non sit seruātū, antē de ipso accusatore fiat quādam de se iudiciū, nū licuerit accusare, an nō: ut si seruus dominū in iudiciū uocet, quæratq; qui accusatur, num id ab eo fieri iuste potuerit, et cætera quæ in id genus cadere possunt. Ex ratiocinatione cōtrouersia cōstat.) In sex partes supra legitimā Cicero partitus cōstitutionē est: Scriptū et sententiā, quā Græci κατὰ φησὶν ἢ διὰ νόμον, alij κατὰ φησὶν ἢ ἐκ φησὶν, hoc est, cōtra dictum et exceptionē nominarūt: contrarias leges, quā illi ἀντινομία dicunt: ambigū, quod illi ἀμφίβολογία, definitionē, quā illi ὁρισμὸς, licet nōnulli ὑποθέσιν ἢ ὑπόθεσιν nominauerunt translationē: alij transumptiua, alij transpositiua, Græcorū alij μεταθεσις, alij ὑποθεσις nominauerūt. Ratiocinationē uero Cicero uocat, alij

EE 4 ratiocō

ratiocinatio, alij collectiuum, Graeci uero συλλογισμός. Cum igitur de ceteris legitime constitutionis partibus dictum sit, de ratiocinatione ultimo loco concludendum est. Ex ratiocinatione igitur controuersia (inquit) constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium, quae tamen ab alijs legibus similitudine quadam occupatur.) Controuersia, inquit, ex ratiocinatione nasci dicitur, cum res de qua futurum iudicium est, propria non habet, quam ob causam ueniat in iudicium, legem, sed eam similitudine ad aliam trahere necessarium sit, quod quoniam ratiocinatione colligitur, ratiocinatio constitutio nominatur, ut si sit lex, uenefica capite puniatur: amatorium dedit mulier marito poculum, eandem repudiavit, per propinquos rogata ut rediret, non est reuersa: suspendit se maritus, mulier ueneficij rea est. si quid sit uenenum, idque amatorium poculum diffiniatur, ac finitimus status nominatur: si parum ualebit, fiet syllogismus, et a similitudine puniendam esse mulierem probabimus, priore remissa (quae diffinitionis fuit) contentione: ut perinde puniri debeat ea, cuius amatorio poculo maritus perierit, ac si ueneno necasset. Hic ergo status ducit ex eo quod scriptum est. Lex enim est, ut uenefica capite puniatur: at id incertum est, quod enim non scriptum, incertum de eo futurum uidetur iudicium. Sed syllogismo, id est, ratiocinatione id fieri debere demonstratur. Constitutio igitur ratiocinatio erit. Non differt autem a scripto et uoluntate syllogismus, quod in scripto et uoluntate pariter semper altera scripto nititur, sicut et in syllogismo: sed hoc interest, quod in scripto et uoluntate contra scriptum dicitur, in ratiocinatione supra scriptum adiicitur, quae autem uerba defendit in statu scripti et sententiae, hoc agit, ut fiat utique, quod scriptum est in ratiocinatione, nec aliud quam scriptum est, uelut utrumque iam exemplo manifestum fuit. Proxima etiam diffinitionis ratiocinatio est, quod si finitio pariter firma sit, in syllogismo saepe delabitur, ut proximo iam memorato exemplo ostendimus. Quomobrem, ut supra etiam diximus, si bene aduertimus legitimae constitutionis partes, inueniemus omnes ad rationales referri status, ut non plures rationalibus esse uideantur, An sit, Quid sit, et Quale sit. Ea est huiusmodi lex: Si furiosus existat, agnatorum gentiliumque in eo pecuniaque eius ius est.) Est, inquit, lex, ut furiosus et furiosi bona sint in potestate eius agnatorum et gentilium. Agnati, qui ex eodem descendunt germine. Gentilium.) Gentiles ita Cicero in Topicis diffinit: Gentiles, inquit, sunt inter se, qui eodem nomine sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt, quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit, qui capite non sunt diminuti. Ergo qui furiosi consequi uelint bona, haec omnia habuisse eos oportuit.

Et lex, qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolutus et ligatus corio.) Subaudi, bubulo. In culeo enim obuoluebatur, ligabaturque, qui parentem occiderat.

Deuehatur in profluentem.) Hoc est, in decurrentem aquam iactetur. Et lex, paterfamilias uel super

familia pecuniarum sua legauerit, ita ius esto.) Sit ius, inquit, ut paterfamilias toti familiae, uel cui ex familia usum fructum uel pecuniam legauerit, uel quiduis in familia statuerit, fiat, et adiungit: Sit lex, si paterfamilias intestatus moritur, ut eius pecunia agnatorum gentiliumque sit.) Non ut supra dixit, familia, in qua etiam serui et ancillae esse intelliguntur. nam (ut Festus inquit) famuli origo ab Oscis dependet, apud quos seruus Famel nominabatur, unde et familia uocata. Malcolus, cuius Romanus. alioqui enim malcolus in modum mallei planta est, rostrum habens, aptus ut plantetur. et malleoli, instrumenta etiam bellica sunt, uelut sagittae: et ubi adhaerent, quia ardentes ueniunt, uersa conflagrant. Hoc ergo dicit: Malleolus, qui matrem necasse in iudicio conuictus erat, in eum animaduertitur. itaque damnatus, folliculo obuolutum os lupino est, hoc est, corio lupi, ut tunc mos fuit, ligatus: et sole et lignae pedibus inductus sunt, id genus calceorum, quibus plantarum calces tantum in fine teguntur, cetera prope nuda, et teretibus ligulis tanquam habentis iuncta, soleas ueteres dixerunt, nonnumquam uoce graeca crepidas, quodque a pedum digitis ad talum duobus quasi cornibus in modum lunae porrigeretur, luna dicta, Iuuenalis in tertio Satyrarum: Lunam subtexit alutae. Et lunata planta: Martialis, Lunata ligula planta Coccina non lesum pingit aluta pedem. In modum ergo solearum pedicibus iniecerant, quae utcumque ita laxarent pedes, ut incederet: et uinceret, ne se in pedes daret. Ipso praesente.) ac testamentum, subaudiendum, faciente.

Testes rite affuerunt.) Prout testamentorum mos exigit, testes aderant: alioqui testamentum uim nullam habere posse uideretur. De ipso supplicium paulo post sumitur.) Hoc est, obuolutus in culeo in profluentem demittitur: haeredes qui eum defenderat, sunt constituti testamentum in carcere factum, quamobrem et hereditatem adeunt. Malleoli autem minor frater qui eum oppugnauerat.) de caede matris, iure agnationis suam esse oportere hereditatem dicit. Hic certa lex nulla asseritur.) siquidem nec conuinci potest, ut furiosus Malleolus fuerit, quo iure agnationis ad fratrem cuncta bona debeant confluere: nec omnino sanae mentis uisus fuit, cum matrem occiderit. rursus ut paterfamilias uidetur legare sua cui uellet potuisse, damnatus fortassis non potuisse, si non potuit testari, perinde habebitur Malleolus, ac si non fecisset testamentum, syllogismo ergo imitetur Malleoli frater, ut ex uicino probet, quod querit, ut dicat: si testamentum nullum fecisset Malleolus, meum futurum erat quod testamento legauit. Sed cum testari non potuerit, aut quia furiosus, aut quia utrumque fuit: perinde est ac si intestatus obiisset, hereditatem ergo meam esse oportet. Lex contra hoc est, quod paterfamilias cui uelit, possit sua bona legare testamento. Nulla igitur lex hic certa est, inquit Cicero: multa tamen asseruntur, unde ratiocinatio nascatur, quare Malleolus

leolus testamentum potuisse facere, et non potuisse, uideatur. Hinc constitutio legitima ex ratiocinatione merito nominata est. Iurificalis constitutio est, cum factum conuenit, sed iure an iniuria factum sit queritur.) Eius constitutionis partes sunt duae, quae Latini absolute, Hermagoras contra aduersum appellauit, quae uero assumptiuam Latini, Graeci παρακατασκευαστική. Absoluta est, cum id ipsum quod factum est, ut nihil aliud fors assumatur, recte factum esse dicemus.) Hoc dicit: absoluta est, quae in se continet iuris et iniuriae questionem, nihilque extrinsecus petimus auxilium, sed intra sui ambitum tota concluditur. Velut cum mimus quidam in coenaculo Accii tragicodiarum scriptorem proprio nomine appellauit: Accius autem nomine poetae debuisse uocari, et adiecto honoris uocabulo, ut publico aut quouis simili uerbo nominari, non nominatum ut quouis est plebe debuisse accusari. Mimus se defendit: licuisse eum quidem nominari, cuius scripta in scenis dentur recitantur. Cum igitur hic extrinsecus nihil assumatur, assumptiuam dicta est. Mimus graecis is dicitur, qui ad imitandum humanos actus, ad poemata recitanda adhibetur: unde et nomen habet. mimus enim, imitor significat. Coenaculum, ut inquit Varro, ubi coenabatur: sicut ubi cubabant, cubiculum uocitabat. hinc domus uniuersa coenaculum dicta. Assumptiuam est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta ex contraria re comprobatur.) Assumptiuam, inquit, quae ipsa ex se nihil dat firmi ad recusationem, fors autem aliquid defensionis assumit. Hic uero illud debemus tenere compendium, quod in absoluta qualitate factum ipsum asserimus: in assumptiuam uero qualitate non factum iustum, sed causam factum iustum fuisse contentimus. Itaque in absoluta qualitate aequi et recti naturae queritur, in assumptiuam uero praemij et poenae ratio deponitur. Re extraria.) id est, extrinsecus petita et aliena. Licet Festus Pompeius dicat, extrarium ab extraneo sic distinguiur, quod extrarius sit, qui extra focum, sacramentum, iusque sit: extraneus, ex altera terra, quasi exterraneus, id est, ex terra noua: externus autem alienus. Assumptiuam partes sunt quatuor, et c.) Singularum defensionum locum considerare debemus. Primo innocens est hominis, ut dicat, Non feci: deinde, Feci, sed non sic uocatur: tertio, Feci, et sic uocatur, sed iure feci. deinde hoc ipsum iure feci, aut licuisse sibi, debeat sibi extrinsecus assumere aliquid, quo id probet quod iniuste factum uidetur. Videamus nunc de his quatuor assumptionis partibus, quae sit acrior. Primo dicit Feci, sed profuit: et probabit, plus se profuisse quam obsuisse. Deinde dicit, Feci quidem, sed ut hoc facere ante prouocatus sum: quae est relatio criminis, aut Feci quidem, sed in facere ab alio coactus sum: quae est re uotio criminis. Quod si nec profuit, nec ab alio prouocatus aut impulsus est, cum nihil sit quo se defendat, factum fateri debeat, sed ueniam postulare: haec Cicero concessionem uocat. Concessio, inquit, est cum reus postulat sibi ignosci: ea diuiditur in purgationem et deprecationem. Purgatio est, cum consulto negat reus se fecisse: ea diuiditur in imprudentiam, fortunam et necessitatem.) Criminis, inquit, concessio in purgationem et deprecationem diuisa est. Purgatio est, cum dedita opera se id cuius arguatur non fecisse dicit: sed imprudentiam causatur, ac se lapsum errore, non mentis flagitio, aut fortunam ita uoluisse, se autem non fuisse in causa, uel factorum necessitate, in quibus loci a causis non ab effectibus, uberem argumendi praebent copiam. Fortunam, ut Cepio ostendit, ad tribunum plebis, de exercitus amissione.) Nempe non sua culpa factum, sed fortuna, ut amitteret exercitum. Imprudentiam, ut ille qui de seruo, qui dominum occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, antequam tabulas testamenti aperuerit, cuius seruus testamento manumissus esset.) Et per imprudentiam se fecisse defendet, qui se de eo sumpsisse supplicium profitebitur, qui fratrem ei occidisset: seruum autem eum crediderat, de quo sumere impune poterat supplicium, sed apto testamento manumissus inuictus est.

Necessitudinem, ut ille qui ad diem comatus non uenit, quod eum aquae interclusissent.) Necessitate se addictum excusabit, qui serens comatum, quo fame laborantibus suppetias occurreret, plenis fluminibus torrentibusque, plene decurrentibus alucis, interclusum detentumque, quo minus ferre comatus posset se defendere, aut certe cum miles ad comatus diem non affuit, dicit se fluminibus interclusum, aut uelutudine aduersa, quo minus cum ceteris ire potuerit. Deprecatio est, cum et deprecasse se, et consulto fecisse reus confitetur, et tamen postulat ut sui miseretur.) Deprecatio, inquit, est cum et peccasse reus confitetur, et tamen ut sibi ignoscatur postulat. In purgatione factum conceditur, sed facientis animus excusatur. In deprecatione uero et factum et culpa conceditur, sed tamen ueniam deprecatur reus. Hoc in iudicio ferre non potest usu uenire, nisi in loco communi per amplificationem inuenimus.) Ut ipse Cicero pro Ligario, cum dicit: Causas egi Caesar multas, equidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. Certe nunquam, hoc modo: Ignoscite iudices, errauit, lapsus est, non putauit se unquam posthac, et c. Nisi quando pro eo dicimus, cuius multa recte facta constant.) Plane defendi poterit, si aut propter se, aut propter alios faciendum dicamus. Propter se, si innocens, si benemeritus, si spes in futurum innocenti: r uicturi, et in aliquo usu futuri: praeterea si uel alijs incommodis, uel presenti periculo, uel poenitentia uideatur satis poenarum dedisse. Propter alios, ut si ob nobilitatem, dignitatem, propinquos, amicos ei indulgentiam esse dicamus. Verum nihil postulat ignosci.) Cum dicit, si hoc fecisset, ob beneficia sibi ignosci conueniret: nihil est quod sibi ignosci postulet: quod cum ita sit, in iudicium non uenit, non enim de hac re quicquam iudicandum iudicibus

bus pmititur. Aut in senatū, ante imperatōrē.) In senatū, inquit, & ante imperatōrē, & apud populū, & ubicunq; iuris clementia est, habet locū deprecatio. Ex translatione criminis causa constat.) Relatio, inquit, criminis est, quod ideo iure factū dicitur, quod aliquis ante iniuriā lacefferit. Est relatio criminis, si in eo quod fecimus, vicem nos reddisse dicamus: ut puta, Occidi, quia ille me uolebat occidere. hoc ego feci, sed meruit ut facerē, ut Orestes, qui ideo se matrē occidisse dicebat, quod illa eius patrem maritū suum occidisset. Ex remotioe criminis causa constat, cum a nobis nō crimen, sed culpā ipsam amouemus.) Remotio criminis est, cum id crimen quod inferitur, a se & a sua culpa in alium reus remouere conatur. Et uel in hominē trāfferimus, uel in rem quampiā. In hominē trāffertur culpa, ut si accusetur is qui P. Sulpitiū se fatetur occidisse, & id iussu consulū defendat, & dicat eos non modō imperasse, sed rationē quoq; ostendisse. Criminis remotio dupliciter fieri poterit, si aut causa aut factum in alium transferatur. Causa trāffertur, cum dicitur, aliena ui & potestate factū: ut qui Sulpitiū, inquit, se occidisse confessus est, idq; iussu se consulū, fecisse dicat, qui non modō id imperarunt, sicut poterāt, uerū etiam rationē reddiderūt cur id liceret facere. In rem confertur, ut si quis ex testamento quod facere iussus sit, ex plebiscito uetetur.) In rem factū crimen trāffertur, ut si quis ex alicuius testamento quidpiam facere cōpelleretur, quod facere plebis sanctione aliqua prohiberetur. Hoc ergo dicit, assumptiue cōstitutionis pars quae ex criminis translatione cōstat, quā Græci μετακίνησιν nominarūt, aut sit cū in hominē culpa relegatur, qui id quod reus factū confitetur, mandare potuerit: aut in rem, ut si is qui testamentū quod iussus non fecerit, dicat per leges id fieri non potuisse, quippe quod iubebant cōtra fieri, aut id fieri prohibebāt. Ex cōparatione causa constat, cum dicimus necesse fuisse alterutrū facere, & id quod fecerimus satius fuisse facere.) Inter cōparationē & concessionē hoc interest, quod in cōparatione de eadem re cōparatio est: ut, Dissipasti muros, hostibus iter urbem ingrediendi dedisti. ille cōtra: Disturbasti quidem muros, sed hostes in fugā uerti. Ecce in eodem est cōparatio. Cōcessio autē criminis in diuersis rebus fiet: ut cū Verres multa signa & uasa ex Sicilia sustulit, utitur hac defensione, quod à bellis tutam Siciliam reddiderit. ac ob id sibi indulgendū, si quid deliquerit, cum multo maius sit in quo profuerit: nec poterit dicere, ideo signa sustuli ut prouinciam defendere. Neq; enim propterea signa exportauit ex Sicilia, ut prouinciā defenderet. Itaq; assumptiua quidem utitur constitutione, sed concessione per deprecationem. Ergo in cōparatione id quod intenditur, ideo a nobis factum dicere debemus, ut ex eo ipso bonū illud quod cōtingit, fluxisse dicamus. Ea causa huius-

modi est: Cn. Pompeius, inquit, cum à Gallis obsideretur, neq; fugere ullo modo posset, uenit cum hostiū ducibus in colloquiū: ita discessit, ut impedimenta linqueret, exercitiū educere.) Perquam idoneo exemplo utitur. Pompeius, inquit, cū à Gallis obsideretur, nusquā posset, in colloquiū ueniens impetrauit, ut impedimēta relinquens tute abire posset. prestare id arbitratus, ut impedimēta, quā exercitiū relinqueret.

Arcessitur.) Id est, accusatur maiestatis, quod maiestate tum suam, qui esset imperator: tum populi Romani, qui eam dignitatē nō ut effugeret, sed ut fortiter cum hoste confligeret, tradiderat, minuerit. & quoniam in his omnibus memoratis quid deniq; faciendū sit, aut apud populū, aut senatum, aut iudices queritur, cōstitutiones exinde ex eis questionibus oriuntur, quas protulimus. Quae constitutiones, & quae cōstitutionū partes sint, uideor ostendisse: nunc quomodo eas, & qua uia tractari conueniat, demonstrandū est.) Posteaq; cōstitutionū, inquit, partes omnes, & quid esset cōstitutio ostendimus, superest ut quomodo eas, & qua ratione tractari conueniat, dicamus. hoc est, cōstitutione inuēta, quo pacto argumētis utriusq; quod in questione positum fuerit, probandum sit: si prius aperuerimus, quid oporteat ab amobus in causa destinari: id quidem, inquit, faciemus, si prius quid in causa litigantibus, utriq; decerni oporteat ostenderimus. Destino enim, aliquādo mitto significat, ut Iuuenalis: Destinat hoc monstrū cymba linig; magister Pontifici summo. Aliquādo decerno, uelut idem: Laudo tamen, uacuis quod sedem figere Cumis Destinat. Quo ratio omnis totius orationis cōferatur.) Ad quod referatur, et unde tota pendeat oratio, quod paulō post docebitur. Constitutione igitur reperia, statim querēda est ratio.) Constitutione inuenta, Hermagora querendū uidetur, qd sit questio, ratio, iudicatio, & firmamentū, sed in libris de Inuentione, aliquāto plura Ciceroni querēda esse uisa sunt. quippe qui inquit: Cōstitutione causae reperia, statim placet cōsiderare utrum causa sit simplex, an cōiuncta: & si cōiuncta erit, utrū sit ex pluribus questionibus iuncta, an ex aliqua cōparatione. Simplex est, quae ab solutā in se continet unā questionē, hoc modo: Corinthijs bellum indicamus an non? cōiuncta ex pluribus questionibus, in qua plura querūtur, hoc pacto: utrū Carthago diruatur, an ex Carthagine sibus redeatur, an eō colonia deducatur. Ex cōparatione, in qua per contentionē, utrum potius, aut quid potissimū sit queritur, ad hunc modū: Vtrum exercitus in Macedonia contra Philippū mittatur, qui socijs sit auxilio: an te neatur in Italia, ut quae maxima cōtra Hannibalē copia sint. Deinde cōsiderandū est, an in ratione, an in scripto sit cōtrouersia. nam scripti cōtrouersia est ea quae ex scriptiōnis genere nascitur. Eius autē genera quae separata sunt à cōstitutionibus, quinque sunt. Nam tum uerba

tum uerba ipsa uidentur cum sententia scriptoris disfidere, tum inter se duae leges aut plures discrepare, tum id quod scriptum est, duas aut plures res significare uidetur: tum ex eo quod scriptū est, aliud quoq; quod non scriptum est inueniri: tum uis uerbi quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, queri. Quae primū genus de scripto & sententia, secundum ex contrarijs legibus, tertium ambigū, quartum ratiocinatiū, quintum definitiū, nominamus. Ac tum cōsiderato genere causae, & cognita constitutione, cum simplex ne an cōiuncta sit intellexeris, & scripti an rationis habeat cōtrouersiam uideris, deinceps erit uidentū, quae questio, quae ratio, quae iudicatio, quod firmamentū causae sit, quae omnia à constitutione proficiant oportet. Questio est ea, quae ex conflictione causarū gignitur, cōtrouersia, hoc modo: Non iure fecisti, iure feci. Causarū autem haec est conflictio, in qua constitutio constat, ex ea igitur nascitur cōtrouersia, quam questionem dicimus, hoc modo: Iurēne fecerit. Cum igitur questio latius intel ligatur, omnis de qua in utraq; partem uel in plures dici credibiliter possit, in iudiciali materia dupliciter est accipiēda. uno quidem modo, quo dicimus multas questiones habere cōtrouersiam, quo etiam minores omnes complectimur: altero, quo significamus summam illam in qua causa uertitur, hanc Græci ἀμφω, nostri principalem questionem uocant, quod ex ea status nascatur. ut, an matrem Orestes occiderit: qui cum se occidisse fatetur, queritur an iuste occiderit. Ex hac constitutio nascitur: Cum igitur de ijs inter se litigantes uiderimus, hoc pacto prius cum in quo consistatur uiderimus, querimus quid id sit in quo litigent: haec est questio, quā Cicero ante rationē merito querendā dicit. Ratio est, quae causam facit, & continet defensionē, hoc modo, ut docendā causā in hac potissimū causā consistamus.) In ratione declaranda, penē Orestis omnes utuntur exemplo, uelut ipse in libris de Inuentione: Ratio est, quae continet causam, quae si sublata sit, nihil in causa cōtrouersiae relinquitur: hoc modo, ut docendā causā in facili & peruiulgato exēplo consistamus: Orestes, si accusetur matricidij, nisi dicat iure feci, illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem: quae sublata, omnis quoq; cōtrouersia sublata sit. Ergo eius causae ratio est, quod illa Agamēnona occiderit. Nec nō Quintilianus, inquiens: Ratio autem est, quae quod factum esse constat, defenditur: & cur non utamur eodem, quo sunt usi omnes frē exemplo? Orestes matrem occidit, hoc constat: dicit se iuste fecisse, status erit qualitatis: questio, an iuste fecerit: Ratio, quia Clytemnestra Agamemnonem maritum suum, patrem Orestis occidit. hoc dicitur. Sine qua ne parua quidem dubitatio remorari potest damnationē.) Hoc di

cit, si factū fuisse constet, nec cur fecerit ratio in medium proferatur, licet an damnandū sit pusilla occurrerit dubitatio, sequetur tamen damnatio. Remorari.) Et remoro & remoror, teste Donato dicimus: quod uerbum retardo & retineo significat, a remora pisce minutissimo, qui naues retinet, quem Græci ῥοι uocant. Inuenta ratione, firmamentū querendum est, id est, quod accusationem continet, & quod affertur contra rationem defensionis, de qua antea dictum est.) Quod Græci ἀντιλογία, alij continēs, alij firmamentū nominarunt. Sic in primo Rhetoricorū de Inuentione: Firmamentū est, inquit, firmissima argumentatio defensoris, & appositissime ad iudicationē, ut si uelit Orestes dicere eiusmodi animū matris fuisse in patrē suum, & in seipsum, & in sorores, in regnū, in famā generis & familiae, ut ab ea poenas liberi sui potissimum petere debuerint. Quintilianus autem: Firmamentū, inquit, quibusdam id esse uidetur, post quod nihil queritur: quibusdam id, quod ad iudicationem firmissimum affertur. Cicero autem secum in his multum dissentit. nam in præceptis Inuentionis, sicut supra dictum est, Hermagoram sequutus, firmamentum defensoris esse dixit. in Topicis, ex statu contentionem ἀντιλογία appellat, idq; Trebatio qui erat Iurisconsultus alludens, qua de re agitur appellat, quibus id contineatur. continentia, quasi firmamēta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. At in Partitionibus oratorijs, quod opponitur defensionis: quia primum quod ab accusatore affertur, dicitur ratio: quod autem ab accusatore secundo loco contra rationem affertur, firmamentum nominatur. Idem hic sentit. inquit enim: cum usus fuerit Orestes defensione hoc pacto, Vere occidi, illa enim patrem meum occiderat: utetur accusator firmamento, hoc modo: Sed non abs te occidi, neq; indemnata poenas pendere oportuit. Sed Quintilianus concludit, uerius & breuius sensisse, qui statum & continens, quod ab alijs firmamentū diximus appellari, & iudicationem, idem esse uoluerunt. continens autem id esse, quo sublato, lis esse non possit. Ex ratione defensionis, & firmamento accusationis, iudicij questio nascatur oportet, quam nos iudicationem, Græci ἀπολογία appellant.) Dictum est, constitutione inuenta querendam esse questionem, rationem, firmamentū, & iudicationē: quae omnia exposita sunt, præter iudicationē, quam nūc dicit ex ratione defensionis nasci, & accusationis firmamento: ut, Orestes iuste occidit matrē, status est qualitatis: an iuste occiderit, questio: ratio autem, quia patrem meū occiderat. Firmamentū uerō, non tamen abs te indemnata interfici oportuit. Iudicatio, an oportuerit. Quot igitur erunt in causa cōstitutiones, aut earū partes, totidē necesse erit questiones, rationes, firmamenta, iudicationes reperiri.

Veruntamen

Veritatem unus erit principalis status, una questio, una ratio, unum firmamentum, una iudicatio in unaquaque causa, siue ea sit simplex, siue multiplex, nam cum dicitur, etiamsi occidi, iuste occidi: prius an occiderit, erit excutiendum, ubi status coniecturalis omnem argumentationis vim primum sibi deposcet, sed quoniam factumne sit queritur, nulla ratio est: et ubi nulla ratio, nullum firmamentum sit necesse est. Sin autem occidisse quidem fateatur, sed iuste, omnia coniecturali questione, illud potissimum queritur, an iuste occiderit: unde ratio, firmamentum et iudicatio nascantur oportet. Hoc modo, inquit Cicero, cum dicat Orestes se patris ulciscendi causa matrem occidisse, rectum ne fuerit sine iudicio a filio Clytemnestram occidisse sensus est, cum ratione sua defensionis Orestes tulit, ideo occidi, quod patrem meum illa occiderat: et accusator contra firmamento innixus, dixit, Recte tamen non factum est, ut a te filio sine iudicio Clytemnestra mater occideretur: iudicatio inferatur oportet, rectum ne fuerit sine iudicio a filio Clytemnestra occidendi. Patris ulciscendi causa, puniendi matrem.) Nam, ut etiam Asconius Pedianus inquit, ulciscor et punio et vindico significat. Ergo hac ratione, quam Orestis protulimus. Iudicationem.) Cuius exemplum rationi subicimus, reperire conuenit.

Reperita iudicatione omnem rationem totius orationis eo conferri oportebit.) Inuento, inquit, de quo in causa iudicandum sit, ad id omnem orationem accommodare oportebit. Unde ipse supra inquit, Si prius aperuerimus quid oporteat ab ambobus in causa destinari, quod ratio omnis totius orationis conferatur, sed tamen non id perpetua oratione intendimus, sed cupiditate laudis uel dicendi uoluptate euagantur. Quandoquidem uberior semper extra causam materia est, quia intra causam haud sane multa sunt: extra autem, penes infinita: et in causa quae accepimus dicenda, extra causam quae uolumus. Quod autem ad statum, questionem, firmamentum, et iudicationem attinet, sane breue est, et facilius quam ut uehementer intueri conueniat, nec quisquam ferè tam stultus est, aut ab usu dicendi ita remotus, quin sciat, quid litem faciat: quod causa uel continens appellatur. et quae inter se litigantes, questio: ex qua oportet iudicari.

In omnibus constitutionibus, et partibus constitutionum, hac uia iudicationes reperientur.) Subaudi, quae iam exposita est. Praeterquam in coniecturali constitutione.) Hoc dicit, in caeteris quidem constitutionibus, modo quo diximus, iudicationes reperientur. In coniecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. quare necesse est eandem esse questionem et iudicationem: ut, Clodium occidit Milo, non occidit, occidit ne, id est, quod di-

cit, Ex intentione.) id est, accusandi perseuerantia. Et inficiatione.) Hoc est, defensionis negatione, iudicatio constituitur. Ratio omnis utriusque orationis.) Hic ratio animaduersio, non quae ex questione nascitur. Vtriusque orationis.) Accusatoris et defensoris. Iudicationes quoque plures erunt in una causa.) Sed una tamen, quae caput nominatur: unde lis nascitur. Sedulo dedimus operam, ut breuiter et dilucide quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus.) Hic primi libri concludens M. Tullius materia, haec tenens illud (inquit) procurauimus, ut breuiter et aperte quae doceremus, complecteremur. Nunc ne longius quam oporteat primum librum produxisse uideamur, caetera quae dicenda nobis sunt, in secundum librum mittere mihi comodiussimum esse uidetur. Ne quae propter multitudinem literarum possit animum nostrum defatigatio retardare.) Ordo est: Ne quae defatigatio possit animum nostrum retardare, propter multitudinem literarum, sensus est: Ideo hic finem primo libro uolumus, ne si multam simul scripturam aggeramus, longitudine ipsa defatigati torpeamus, et a scribendo hoc munere deterreamur. Sed si quo tardius haec quae studeas absoluuntur, tum rerum magnitudini, tum nostris occupationibus assignare debebis.) Sensus est: sed si in his praecipis paulo tardior, quam ipse affectus et concupiscas, ero, tum rerum magnitudini (quid enim maius poterat Cicero quam praecipit rhetorica complecti, et uelle dicendo illustrare) tum nostris assignis occupationibus. Nam et supra in huius editionis principio, se detentum occupationibus, et quicquid otii daretur, in philosophia libentius consumere uoluisse memorauit. Verum tamen maturabimus.) Mire Herennium sibi Cicero et conciliat, et attentum facit: cum ob negotia quidem detineatur, sed nihil praetermissurum polliceatur: quandoquidem si quid ex longiore detractum summa fuerit, se industria exaequaturum, ac per hoc uenustius et grauius se facturum quam caeteri, qui de ea re conscripserunt, dicat. Quamobrem et significantissimo eius rei uerbo Maturabimus est usus. Si quidem maturare, ut Nigidius inquit, est, neque citius neque serius, sed medio quodam quasi temperamento aliquid transigere, sicut in frugibus maturare dicuntur, quae nec crude et immites sunt, nec rursus caducae et decoctae, sed tempore suo adultae ac maturae. Ut pro tuo in nos officio, et c.) Hoc dicit: Id certe efficiemus, quandoquidem et tuum erga nos officium, quo tibi de iuncti beneficio sumus, et nostrum erga te studium, quod sicut tu non praecipuum poscere, ita nos gratuitum redere debere uidebamur, poscit. Itaque in tuam gratiam ita meus propensius animus est, ut quae uelis, accumulatisime de industria facere desideret.

In primo libro Herenni breuiter exposuimus, quas causas recipere orator oportet, et in quibus officijs artis elaborare conueniret, etc.) Cicero quid primo libro complexus sit, aperit paucis, quidque in secundo sit traditurus. Causarum tria sunt genera, Demonstratiuum, Deliberatiuum, Iudiciale.) Ita enim apud omnes iam receptum est, ut neque plura neque pauciora sint genera causarum, uel ipso simul docete, simulque commonente Quintiliano, et ubique Cicero: quod diuidendi genus ab Aristotele uidetur sumpsisse initium. Quas argumentationes, quae Graeci epicherema appellant.) Arguere dixerunt ueteres, ostendere: unde et argumentum, dicitur ostensio. Argumentorum autem alia necessaria, ut mathematica: alia credibilia, ut reliquarum disciplina, sicut et non repugnantia. Argumentatio autem, tanquam corpus est argumenti: sicut argumentum animae uicem gerit. Formatur enim argumentum, formatur uero argumentatio: quae aut est syllogismus, aut inductio. De syllogismo emergit enthymema, et epicherema: sicut de inductione, exemplum et similitudo. Quanquam pugna inter multos est. Epicherema enim Valgius aggressio nem uocat: Celsus autem iudicat, Quintiliano teste, non nostram administrationem, sed ipsam rem quam adgredimur, id est argumentum, quo aliquid probatur sumus, etiamsi nondum uerbis explicatum, iam tamen mente conceptum, epicherema dicit. Alijs uideatur, non destinatum uel inchoatum, sed perfectam probationem, hoc nomen accipere, et ultimam speciem. Ideoque propria eius appellatio, et maxime in usu posita est, quae significatur certa quaedam sententiae comprehensio, quae ex tribus partibus minime constat. Quidam epicherema rationem appellauerunt, Cicelius melius ratiocinatiuum: quanquam et ille nomen hoc duxit se magis esse syllogismo uidetur. Et quoniam est quaedam inter syllogismum et epicherema uicinitas, potest uideri hoc nomine recte abusus: quoniam syllogismus est, id est, euidentis et quae falli non potest probatio, quae apud mathematicos et philosophos appellatur. hanc ab epicheremae putat Cecilius differre, solo genere conclusionis. est enim imperfectum epicherema, eadem causa qua diximus enthymema a syllogismo distare. Nam et epicherema syllogismi species est. Quidam inesse epicheremati apodixim putant, et esse partem eius confirmantem: quod tamen apud mathematicos minime receptum est.

De Coniecturali causa.

In causa coniecturali narratio accusatoris suspiciones interiectas et dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum aut abitum,

nihil denique factum sine causa putetur: et quae sequuntur.) Postquam supra in huius secundi libri exordio, et quae in primo docuerit, et quae deinceps in hoc edocuerit sit, ostendit Cicero, a coniecturali constitutione confirmationis consultationisque argumentationis inchoat: tum quod ex ordine prima est, tum quod obscuritate caeteras antecedit. In causa coniecturali narratio accusatoris suspiciones interiectas et dispersas habere debet, ut nihil actum, nihil dictum, nusquam uentum aut abitum, nihil denique factum sine causa putetur.) Recte suspiciones: siquidem coniectura et suspicione consequi accusatorem oportet, quicquid reus factum diffucatur, ut nihil actum, nihil fecisse reum: nihil dictum, nihil dixisse: nusquam uentum, in nullum locum accessisse: aut abitum, aut abiisse. Nihil denique factum sine causa.) Omnia simul nunc complectitur. Debet, inquit, accusator, modo possit, reum quicquid fecerit cogitare, ut uisus fuerit ostendere nihil sine causa fecisse. Defensoris narratio simplicem et dilucidam expositionem debet habere, cum attentione suspicionis: ne se arte defendere uelle uideatur.) Simplicem, non multis implexam sententijs. et dilucidam, ne quod dicitur iudicium aures effugiat. Cum attentione suspicionis: ut quicquid suspicionis fuerit interiectum, si non possit amouere, atenuet, debile et parui esse momenti ostendat. Huius constitutionis ratio.) Hoc est, tractationis animaduersio, in sex partes est distributa, quas ex ordine cunctas prosequitur: a probabili, ut liquet, incipiens. Probabile est, quod probatur expedisse reo peccare.) In praecipis inuentionis, ubi argumentationes generaliter complectitur: Probabile autem, inquit, est id quod ferè solet fieri, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad haec quandam similitudinem, siue id falsum est, sine uerum. Verum in eo genere quod ferè solet fieri, probabile huiusmodi est: Si mater est, diligit filium: Si auarus est, negligit iustitiam. in eo autem quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia: Impijs apud inferos poenas esse preparatas, eos qui philosophiae dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrarijs, et paribus, et in his rebus quae sub eadem rationem cadunt, maxime spectatur. In contrarijs hoc modo: Nam si his qui improbes leserunt ignosci conuenit, his qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic: Nam ut locus sine portu nauibus, esse non potest tutus, sic animus sine fide stabilis amicis non potest esse. In his rebus quae sub eadem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodijs turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe

est cōducere. hęc tum uera sunt, hoc pacto: quoniam cicatrix est, fuit uulnus. tum uerisimilia, hoc modo: si multus erat in calceis puluis, ex itinere eum uenisse oportuit. Omne autem, ut certas quasdam in partes distribuamus, probabile quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signū est, quod sub sensum aliquem cadit, et quiddam significat, quod ex ipsa profectum uidetur, quod aut ante ea fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit consecutum, et tamen indiget testimonij, et grauioris confirmationis: ut, Cruor, fuga, pallor, puluis, et quę his sunt similia. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit. quinq; sensus sunt in homine: Visus, auditus, odoratus, sapor, tactus. Credibile est, quod sine ullo teste auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non liberos suos incolumes et beatos esse cupiat. Iudicatum est, res assensu aut autoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata. Id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod iurati legibus iudicantur. Commune est, quod omnes uulgo probantur, et secuti sunt. huiusmodi, ut maioribus natu assurgatur, ut supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cum dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituere autoritate. Comparabile autem est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem cōinet. Eius partes sunt tres: Imago, collatio, exemplum. Imago est oratio, demonstrans corporum aut naturarū similitudinem. Collatio est oratio, rem cum re ex similitudine conferēs. Exemplum est, quod rem autoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotijs confirmat. Horum exempla et descriptiones in præceptis elocutionis cognoscuntur.

De probabili.

Probabile est, per quod probatur expedisse reo peccare: et à simili turpitudine hominem nunquam abfuisse. Probabile, inquit, est, cum in coniecturali constitutione dicimus, ideo id nobis uideri factum à reo esse, quod id facere expedierit: et ostendimus, cum hominem à tali crimine nunquam abfuisse. Id diuiditur in causam, et in uitam. Hoc est, personam et factum: uelut ipse alibi dixit, uel, ut alij: Coniectura omnis aut de re, aut de animo est. Sed ad hęc omnia, de causa ne prius an de persona dicendum sit, quæsitum est, uarięq; ab oratoribus factum est. à Cicerone prælatę frequenter sunt causę. Sed mihi, inquit Quintilianus, si sine ullo litis conuicio præponentur, secundum naturam uideretur incipere à persona: nam hoc magis generale est. Causa est, quę cum inducit ad maleficium, commodorum spe: et que sequuntur. In secundo de Inventione, coniecturalem tractaturus Cicerone constitutionem, inquit: omnis igitur ex causa,

ex persona, et factio ipso coniectura capienda est. causa distribuitur in impulsione et ratiocinationem. Impulsio est, quę sine cogitatione, per quamdam adfectionem, facere aliquid hortatur: ut amor, iracundia, ægritudo, uolentia, et omnino omnia in quibus animus ita uidetur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio et cura non potuerit: et id quod fecit, impetu quodam animi potius quam cogitatione fecerit. Ratiocinatio est autem, diligens et cōsiderata faciendi aliquid aut non faciendi ex cogitatio. ea dicitur interfuisse tū, cum aliquid faciendi, aut nō faciendi certa de causa uitasse, aut secutus esse animus uidetur. si amicitia quid causa factum dicitur, si inimici ulciscēdi, si metus, si gloria, si pecunia, si deniq; (ut omnia generatim amplectamur) alicuius retinendi, augendi, adipiscendi cōmodi, aut contrā reijciendi, diminuendi, deuitandię incommodi causa. Nam horū in genus alterutrum illa quoq; incidēt, in quibus aut commodi aliquid maioris adipiscendi causa, aut maioris uitandi incommodi suscipitur: aut aliquid commodum maioris adipiscendi cōmodi, aut maioris uitandi incommodi præteritur. Hic locus sicut aliquod fundamentum est huius constitutionis. nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid quare factum sit ostenditur. Causa est, quę induxit ad maleficiū, commodorum spe, aut incommodorum euitatione. Hoc dicit: Quem accusaturi sumus obiectum crimen insipientem, causam afferimus cur eum deliquisse arbitremur, et aut commodorum spe illectum fuisse, aut quod incommoda subterfugere noluerit. commodorum spe: ut si cum quispiam, qui ad hereditatem accedebat, sustulerit. incommodorum euitatione: si nouercam occiderit, ne dura sub eius custodia amplius premeretur. Nunquid commodum maleficio appetierit. Numquid male quicquam egerit, quod ex eo cōmodum speraret, aut honorem, aut pecuniam, aut dominationem. nam ob hęc plerumq; cades fecisse multi inuenti sunt. Num aliquam cupiditatem amoris, ueluti ob libidinis satandę appetitum pocula amatoria, quę philtira uocant, data, et incantamenta facta, ceteraq; huiusmodi cōmisisse flagitia, homines deprehensi sunt. Num aliquam cupiditatem amoris. sunt enim multę amorū cupiditates. Aut eiusmodi libidinis uoluerit explere. Subaudiendū cupiditatem, hoc est, siue amoris, siue cuiusuis libidinis, id est, appetitus. nā cuiuslibet rei appetitū, libidinem tūc ferē dicimus semper, cū cuius rei sit libido adijcitur. sin nihil adijcias, uiciū significat, quo obscenę partes excitatur. Aut nū quid incommodi uitauerit. Nam si cōmodū consequendi causa flagitiū cōmittitur, par etiā est, ut ob effugiendā incommoda, scelera subeamus. id aut propter inimicitias euitandas, aut infamias, aut dolores, aut supplicia fieri solet. Hic accusator

tor in spe commodi ostendit cupiditatem aduersarij. In secundo aliorum Rhetoricorum præceptorum: Ac cūsator ergo, inquit, cum impulsione aliquid factum esse dicet, illum impetum et quandam commotionem animi, adfectionemq; uerbis et sententijs amplificare debet, et ostendere quanta uis sit amoris, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum qua impulsum aliquem id fecisse dicet. Hic et exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, in similitudinum collatione, et ipsius animi adfectionis explicatione curandum est, ut non mirum uideatur si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Eum autem non impulsione, uerum ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid cōmodi secutus sit, aut quid incommodi fugerit demonstrabit: et id augebit quāmaxime poterit, ut quoad eius fieri possit, idonea quāmaxime causa ad peccandum hortata uideatur. Si gloria causa, quantum gloriam consecuturam existimauit. Item si dominationis, si pecunie, si amicitie, si inimicitiarum, et omnino quicquid erit quod cause fuisse dicet, id summe augebre debet. et hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in ueritate modo, uerum etiā uehementius quid in opinione eius quem arguet fuerit. Nihil enim refert non fuisse, aut non esse aliquid cōmodi aut incommodi, si ostēdi possit ei uisum esse qui arguatur. nam opinio dupliciter fallit homines: cū aut res alijsmodi est ac putatur, aut non is euentus est quem sunt arbitrati. Res alijsmodi est tum, cum aut id quod bonum est, malum putant: aut contrā quod malum est, bonum: aut quod nec bonum nec malū est, malum aut bonum: aut quod malum aut bonum est, nec malum nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit esse ullam pecuniam uita fratris aut amici, aut deniq; officio suo antiquiorem aut suauiore, non hoc erit accusatori negandum. nam in eum culpa et summum odium transferetur, qui quod tam uere et pie dicitur negabit. Verum illud dicendum erit, illi ita non esse uisum: quod sumi oportet ex his quę ad personā pertinent, de quo post dicendum est. Euentus autem tum fallit, cum aliter accidit, atq; hi qui arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut si quis dicatur alium occidisse, ac noluerit, quod aut similitudine, aut suspitione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eū necasse, cuius testamento non sit hæres, quod eo testamento se heredem arbitratus sit. Non enim ex euentu cogitationem expectari, sed qua cogitatione animus et spe ad maleficium sit considerare: quo animo quid quisq; faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco caput erit illud accusatori, si demonstrare poterit, alij nemini causam fuisse faciendā: secundarium, si tantam aut tam idoneam nemini. Hic accusator

in spe commodi, cupiditatem ostēdet aduersarij: in euitatione incommodi, formidinem augebit. In probatione enim causarum maxime spectatur ira, odium, metus, cupiditas, spes. nam reliquę in has species cadunt: quorum si quid in reum conuenerit, accusatoris est efficere, quicquid facere pro causa uidetur, causasq; quę in argumentū sumet augere. si minus, illuc conferenda est oratio, ut aut aliquas fortasse latentes fuisse, aut nihil ad rem pertinere dicat, cur fecerit: aut etiam dignū esse odio scelus, quod non habuerit causam cur id faceret. In euitatione incommodi formidinem augebit, defensor autem negabit: ostendet quantum id fecisset, immineret formido. idq; per singula exemplis et ceteris dicendi ornamentis amplificabit accusator. Defensor autem negabit causam fuisse si poterit. In libris de Inventione: Defensor autem, inquit, ex contrario, primum impulsione aut nullam fuisse dicet: aut si fuisse concedet, extenuabit, et paruulam quandam fuisse demonstrabit: aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. quo erit in loco demonstrandum, quę uis et natura eius sit adfectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicitur. in quo et exempla et similitudines erunt profertendę, et ipsa diligenter natura eius adfectionis quāmaxime quietissimam ad partem explicanda, ut et res ipsa à facto crudeli et turbulento ad quoddam mitius et tranquillius traducatur, et oratio tamen ad animum eius qui audiet, et ad animi quendam intimum sensum accommodetur. Ratiocinationis autem suspensiones infirmabit, si aut cōmodū nullum fuisse, aut paruulum, aut alijs magis fuisse, aut nihilo sibi magis quā alijs, aut incommodum sibi maius quā cōmodum dicet: ut nequaquam fuerit illius cōmodi, quod expetitur dicatur, magnitudo, aut cum eo incommodo quod acciderit, aut cum illo periculo quod subeat comparanda. qui omnes loci similiter incommodi quoq; uitatione tractabuntur. Sin accusator dixerit, eum id esse secutum quod ei uisum sit cōmodum, aut id fugisse quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinione, demonstrandum erit defensori, neminem tāta esse stultitia qui tali in re ueritatem possit ignorare. quod si id concedatur, illud non concessum iri. nec dubitasse quidem hunc, quod eius iuris esset: sed id quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso, quod uerum pro uero probasse. Quod si id dubitarit, summę fuisse amentie, dubia spe impulsam certū in periculum se committere. Quemadmodum autem accusator cum ab alijs culpā dimouebit, defensoris locis utetur: sic his locis qui accusatori danti sunt, utetur reus, cum in alios ab se crimen uolet transferre. Defensor autem negabit causam fuisse si poterit. Hoc est, patronus quoties poterit, instabit his locis: ut cur factum ab re esse arguatur, causam fuisse

fuisse nullam, aut falsam. Aut causam uehementer extenuabit.) Patronus, inquit, tenuem aut ignotam fuisse pro reo causam, si negare non poterit, dicet. si accusator sine causa scelus arguet factum, patronus contra, aut credibile esse, ut quicquam sine causa factum sit. Quod Cicero ipse multis in orationibus uehementissime tractat, præcipue pro Vareno, qui omnibus malis premebatur: nam et damnatus est. Deinde iniquum esse dicet, omnes ad quos aliqua emolumentum ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficij deuocari.) Hoc dicit, si alia defecerint, non utiq; spectandas esse causas dicet. nam quis potest (inquit) inueniri, qui non metuat aut odierit suspecta, aut cupiditate aliqua moueatur: plurimos tamen saluos facit innocentia. Quamobrem iniquum esse, si ad quos emolumenta peruenerint, maleficij putabimus accusandos. Deinde uita hominis ex ante factis spectabitur.) Quæ de uita hominis dicuntur, de habitu, de animo, de studio, de consilio intelligendum, cæterisq; quæ subijciuntur: hunc locum Cicero in secundo Rhetoricorum de inuentione tractaturus, inquit: Ex persona autem coniectura capietur, si res quæ personis attributæ sunt, diligenter considerantur, quas omnes in primo libro exposuimus. Fuerunt aut, nomen, natura, uirtus, fortuna, habitus, affectio, studia, consilia, facta, casus, orationes. Sed hæc infra à nobis abunde explicabuntur, interim ad ipsum Ciceronem redeo, qui subiungit: Nam et de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoque intelligatur oportet: de hominis enim certo et proprio uocabulo agitur. Ut si dicamus, iccirco aliquem callidum uocari, quod temerario et repentino consilio sit: aut si ea re hominibus græcis imperitis uerba dedisse, quod Clodius, aut Cecilius, aut Mutius uocaretur, et huius an illius ciuitatis sit, quibus sit maioribus, quibus consanguineis, qua etate, quo animo, quo corpore. quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam coniecturam faciendam pertinebunt. Ex uictu multæ trahuntur suspensiones, cum quemadmodum, et apud quos, et à quibus e ductus et eruditus sit queritur: et quibus cum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domestico utatur. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cum seruus an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an ignobilis, felix an infelix, priuatus an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur. aut denique aliquid eorum queritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur. habitus autem, quando in aliqua perfectæ et constanti animi aut corporis absolute consisist: quo in genere est uirtus, scientia, et quæ contraria sunt, res ipsa causa posita docebit, et quid hic quoque locus suspi-

cionis ostendat. Nam adfectionis quidem ratio perspicuam solet per se gerere coniecturam: ut, amor, iracundia, molestia. Propterea quod et ipsorum uis intelligitur: et quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cogniti sunt. studium autem, quoniam est assidua et uehemens aliquam ad rem applicata magna cum uoluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio eius quod res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis, nam consilium est, aliquid faciendi non faciendū excogitata ratio. iam facta et casus et orationes, quæ sunt omnia, ut in confirmationis præceptis dictum est, in tria tempora distributa, facile erit uidere, et quid afferant ad confirmandam coniecturam suspicionis. Deinde post paulum adijcit, Quare uitam eius quem arguit ex ante factis accusator, improbare debet: et ostendere, si quo in pari ante peccato conuictus sit. si id non potuerit, si quam in similem ante suspensionem uenerit. ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi in causa aliqua commotum peccasse: aut in æquæ magna re, aut in maiore, aut in minore, ut si quidem pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare aliqua in re eius aliquod factum auarum. Item in omni causa naturam, aut uictum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum quæ personis attributa sunt, ad eam causam qua commotum peccasse dicet, adiungere debet: atque ex his pari quoque genere comparum, si ex pari sumenda facultas non erit, improbari animum aduersarij oportebit. si auaritia inductum arguas fecisse, et si auarum eum quem accusas demonstrare non possis, alijs affinem esse uitæ doceas: et ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hæc quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate et auctoritate eius qui arguitur detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. si nulli affinis poterit uitio reus ante admissum demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere. nam eum ante celasse, nunc manifestò teneri. quare non oportere honorem ex superiore uita spectari, sed superiorem uitam ex hac re improbari: et aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam. aut si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, Non esse mirum si nunc primum deliquerit: nam necesse est eum qui uelit peccare, aliquando primum delinquere. sin uita antea ignoabitur, hoc loco præterito, et cur præteratur demonstrato, argumentis accusationem confirmare statim oportebit. Deinde uita hominis ex antefactis spectabitur.) Accusator illud agat, in-

quit.

quit, ut uitam rei antea factam diligenter consideret, quæ si uitiosa fuerit, eam inceperit. Primum considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. si non inde reperiet, quæret num quando uenerit in similem suspensionem, et in eo debet esse occupatus.) Hoc dicit: primum qui accusat, considerabit, num tempus fuerit, cum simile quicquam fecerit reus eius cuius arguatur: si simile fecisse dicere non poterit, quæret num in suspensionem saltem uenerit. utrum autem horum poterit asserere, in eo debet maxime esse occupatus, ut quam uehementissime poterit accuset. Id quæ faciet, ut ad eam causam peccati, quam paulo ante exposuerit.) Subaudi in narratione. nam expositionem orationis, quam narrationem nominamus, diximus partitionem, deinde confirmationem sequi: in qua argumentationes et cause probationes abhibentur. Id igitur faciet, ut quare ita in narratione suspicatus sit, argumentis antea uitæ possit ostendere, hoc modo. Si dicet pecuniæ causa fecisse.) hoc est, deliquisse, quod ad se peruenerit aut eam causam crederet pecuniam, non mirum id cuiquam uideri debere dicet, quando et semper habitus sit auarus. Si honoris.) Subaudiendum, causa fecisse, aut deliquisse, in narratione cause dixerimus, ne id quidem mirari debere quenquam, quando et ambitiosus semper habitus sit. Hoc modo poterit animi uitium cum causa peccati conglutinare.) Poterit, inquit, accusator cum causa, quam exposuerit, eius insitum animo uitium coniungere, ut ostendat, quod deliquerit, animi illud uitium fuisse in causa. Et si non poterit.) Hoc est, non sit curæ, si uitium quo aut infamatus quondam est reus, aut in suspensione habitus, multo maius fuit, quam quod offertur, aut minus, modo eum peccasse possumus ostendere. Si non poterit auarum.) Quem pecuniæ causa dicet fecisse. Demonstrat eum corruptorem, uel perfidum, si quoquo modo poterit.) Sensus est: Si animi uitium cum causa, quam in narratione completum sit, coniungere non queat, non magni pendat, modo aut corruptorem, uirginum uel uiolatorum, aut qui pecunia quempiam seducere tentauerit: aut perfidum, hoc est, qui datam uiolauerit fidem, aliquo pacto possit demonstrare. Denique aliquo, aut quamplurimis.) Quotquot poterit, inquit, uitæ inquinabit rei personam accusator: quod genus etiam confirmationis est. Omnes siquidem res argumentando confirmantur, ut Cicero in libris de inuentione docet: aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negotijs est attributum. Personis res attributas putamus, nomen, naturam, uictum, fortunam, habitum, affectationem, studia, consilia, facta, ca-

sus, orationes. Nomen est, quod unicuique personæ tribuitur, quo suo quæque proprio et certo uocabulo appellatur. Naturam ipsam diffinire difficile est. Partes autem eius enumerare, eas quarum indigenus ad hanc præceptionem, facilius est. Et aut partim diuino, partim immortali genere uersantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in bestiarum genere numerantur: atque hominum genus, et in sexu consideratur, uirile an muliebre sit: et in natione, patria: in cognatione, etate: natione, Græcus an Barbarus: patria, Atheniensis an Lacedæmonius: cognatione, quibus maioribus, quibus consanguineis: etate, puer an adulescens, natus grandior an senex. Præterita commoda et incommoda considerantur, ab natura data animo, aut corpori, hoc modo: Valens an imbecillus, longus an breuis, formosus an deformis, uelox an tardus sit, acutus an hebetior sit, memor an obliuiosus: comis, officiosus, prudens, patiens, an contra: et omnino quæ à natura dantur, animo et corpore considerabuntur in natura consideranda. nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius est dicendum. In uictu considerare oportet, apud quos, et quo more, et cuius arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos uiuendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus, quomodo rem familiarem administrat, qua consuetudine domestica sit. In fortuna queritur, seruus sit an liber, pecuniosus an tenuis, priuatus an cum potestate. Si cum potestate, iure an iniuria, felix, clarus, an contra liberos habeat an non. aut si non de uiuo queretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum appellamus, animi aut corporis constantem et absolutam aliqua in re perfectionem: aut uirtutis, aut artis alicuius perceptionem, aut quamuis scientiam, et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio et industria partam. Affectio est animi, aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio: ut, lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, et alia quæ genere in eodem inueniuntur. Studium autem est, animi assidua et uehemens ad aliquam rem applicata, magna cum uoluntate occupatio: ut philosophiæ, poeticiæ, geometricæ, literarum. Consilium est, aliquid faciendi non faciendū excogitata ratio. Facta autem et casus et orationes tribus ex temporibus considerabuntur: quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit: et quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat: aut quid facturum sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usus oratione. Ac perso-

nis quidem hæc uidentur attributa esse. Vitijs contaminabit personam.) Personam, quam pronominibus me, te, illo exprimimus, esse intelligamus.

Deinde qui illud fecerit tam nequiter.) Sensus est: Qui accusabit, cum personam aliquibus uitijs contaminarit, adiciat, non mirum utique uideri debere, si qui antea multa nequiter egerit, spurce uixerit, hoc uitio existimetur inquinatus. Qui fecerit illud tam nequiter.) Tam male egerit, quam egisse conuictus sit. Eundem tam perperam fecisse.) Id est, tam peruerse egisse, quam accusetur.

Si uehementer castus, & integer existimabitur aduersarius, dicit facta, non famam spectari oportere. &c.) Ordo est, si uehementer existimabitur castus & integer: Sensus est, si à cunctis & continens, & nulla ex parte scelere obuolutus existimabitur, dicit accusator facta, non famam spectari oportere: aut famam quæ de eo suscitata sit, fictam esse. eum autem sua, quamdiu potuerit, occultasse flagitia. nunc se planum factum, hoc est, liquidò cognouisse, ut nullo modo possit dubitari, maleficium ab eo non abesse. Vehementer castus & integer.) Castus à pudico differt, quod pudicus est turpium libidinum liber, castus ab ijs continens & remotus. præterea religiosus, mundus. Virgilius in secundo Georgicorum: Casta pudicitiam seruat domus. Integer, purus insons que nominatur. Vt Horatius in libro carminum. Integer uitæ sceleris que purus. Non eget Mauri iaculis, nec arcu. Illum occultasse ante sua flagitia.) A flagitio facinus dicitur, ut de doctrina Christiana dicit August. quod indomita ad animum corpusque suum corrupendum cupiditas, flagitium uocatur: quod autem agimus ut alteri noceamus, facinus appellatur. Et hæc sunt suo genera omnium peccatorum: sed flagitia priora sunt, quæ cum eximaniuerunt animum, in facinora prosiliunt. Defensor primum demonstrabit: & quæ sequuntur.) In secundo autem de Inuentione: Defensor autem, inquit, primum si poterit, debeat uitam eius qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota & communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios etiam: quæ magis rara & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut cum utraque re, cum necesse non esset, officij causa, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum qui modo expositi sunt, factum esse dicit: deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse: quod eo confirmatius erit, si cum potestas impune aliquid faciendi, minus honeste fuisse dicitur, uoluntas faciendi de-

monstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firmitus, si eo ipso in genere quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur. ut si cum auaritia causa fuisse arguatur, minime omni in uita pecunie cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum grauitate inducitur indignatio, iuncta conuestioni, per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur. Vt cum animus in uita fuit erit omni à uitijs remotissimus, eam causam putare quæ homines audaces in fraudem rapere solent, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non uitam honeste actam tali in tempore quam plurimum prodesse: sed subita rerum criminatione, quæ confingi facile possit, non ex antea uita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo mutari possit, facere iudicium. Sin autem in antea uita aliqua turpitudines erunt, aut falso uenisse in eam existimationem dicentur, ex aliquorum inuidia, aut obreftatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ necessitudine, aut persuasione adolescentiæ: aut dicui non maliuosi animi affectioni attribuentur: aut dissimili in genere uitiorum, ut animus non omnino integer, sed ab tali culpa remotus esse uideatur. At si nullo modo uitæ turpitudine aut infamia leniri poterit, oratione negare oportebit, de uita eius & de moribus queri: sed de eo crimine, quo de arguatur, quare antea factis omisis, illud quod instat, agi oportere.

30

Defensor autem primum demonstrabit, uitam integram si poterit.) Quod in huiusmodi defensione potissimum erit. Si id non poterit confugiet ad imprudentiam, stultitiã, adolescentiam, etc.) Proxi mum enim est, si obiectum crimen negare non possit, ut se imprudentia deceptum dicat, & stultitia recuset crimen, aut adolescentia. Vim, persuasionem.) Vt ui, & necessitate se fecisse compulsum dicat: aut cuiuspiam, cui fides uideretur adhibenda, persuasionem. Quibus de rebus uituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, &c.) Ordo & sensus est: patronus dicat, de quibus rebus, subaudi, quæ aliàs actæ, ad presentem non attinent questionem, non debeat assignari uituperatio, non debeat assignari crimen, uituperetur eorum qui extra id crimen erunt, tam eius qui uocatus in iudicium est, quam eorum qui ui, aut persuasione olim peccare compulerunt. nec enim attinet, ut qui extra hoc iudicium sint, in ius aduocentur. Falsos rumores.) Falsas calumnias, quæ rumore, hoc est, uulgaris & imperitæ multitudinis uoce suscitatae sint: à ruendo enim rumor uulgi, de aliqua re recentis, repentina cum uoce, opinio nominatur. Dissipatos

tos esse dicat.) Dissipatos, id est abditos. & crit sensus, ut dicat, Falsos rumores, id est, qui falso fuerant excitati, iam esse abditos. aut ut dicat, rumores falso dissipatos, dispersos per urbem, ac per hoc illis non esse credendum, quoniam falsi fuerint. Et uictur loco communi.) quo in omni causa uti possumus. Rumoribus.) Hoc est, nouæ & popularium sanæ credi non oportere. Dicat se non de moribus sanæ apud censors, sed de criminibus aduersariorum apud iudices dicere.) Dicat locum illum non exigere, ut de moribus rei quicquam dicat: quandoquidem apud iudices, non nisi de criminibus contendatur: apud censors uerò, uel de moribus contendere cuiquam cõueniat. à moribus enim uero Censor, ut Varro inquit, iudex morum dicitur: quod ad eius censionem, id est, arbitrium censeretur populus.

De collatione.

Collatio est, cum accusator id quod aduersarium fecisse criminatur, alij nemini nisi reo bonum fuisse demonstrat.) Coniectura omnis, aut de re, aut de animo est. Vtriusque tempora tria sunt, præteritum, præsens, & futurum. utraq; itidem aut in lite, aut extra litem sunt, quæ ad animum referuntur. & extra litem sunt, uelut qua mente Origenes fuit (quo nostris potius quam extrarijs exemplis utar) cum dixit Deum saluos omnes nos futuros uelle: hoc præteriti temporis. Præsentis, qua mente Partus Christianus inuadat. Futuri, quid sit idem cogitaturus, si inseparatas uires omnes senserint Italiae. In lite, an parricidium commiserit Roscius? an Partus summum Italiae affectet imperium? an tantum facinus cuncti Italiae principes perficere permitturi sint. Ad rem pertinentes coniecturæ, & quidem extra litem: Quæ in carne Christus fuerit: an Ioannes Euangelistes adhuc uiuat, quale mundi totius Christi futurum iudicium sit. Hæc autem quæ in lite uersantur, præteriti temporis maxime ualent: nemo enim accusat nisi quæ facta sunt, nam quæ fiunt, & quæ futura sunt, ex præteritis colliguntur. Præteritorum igitur tria sunt genera, aut de facto, & autotore queritur: uelut cum aut utrunq; pariter negatur, aut cum separatim & factum sit nec ne: & si factum esse constat, à quo factum sit ambigatur. Et factum aliquando simplicem habet questionem, at homo perierit: aliquando duplicem, ueneno an crudelitate perierit. Alterum est genus de facto tantum, cum si id certum sit, non possit de autore dubitari. Tertium est, cum de autore tantum constat, sed à quo sit factum, in controuersiam uenit. Sed ne id quidem simplex est, aut enim reus fecisse tantummodo se negat, aut alium fecisse dicit. Sed ne in alterum quidem transferendi criminis una forma est,

Interdum enim substituitur mutua accusatio, quam Græci ἀντικατηγορία uocant, nostrum quidam conuertatiuan. interdum in aliquam personam, quæ extra discrimen iudicij est, transfertur, & aliàs certam, aliàs incertam. Hic accusator, inquit Cicero, demonstrabit, alij nemini quod criminatur bonum esse potuisse, idq; genus collatio nominatur: quod qui accusetur, cum alijs, an id fecisse potuerint, conferatur, id est, comparatur. Aut alium neminem potuisse perficere, nisi aduersarium, si in certa persona proferatur. Aut enim ipsum alijs rationibus non potuisse.) Si certam personam nominarit reus, quam deliquisse dicit, non se. Est enim sensus, si in quempiam quod commississe criminetur, reus transferat, accusator eum ipsum quem in crimine arguat, reus alijs rationibus non potuisse, aut non aequè commode potuisse ostendet: aut eum fugisse aliàs rationes commodiores, propter cupiditatem. Amphibologia in uerbis est. est enim uerborum ordo, & sensus: aut accusator dicit aliàs rationes commodiores, quæ plus utilitatis adferebant, effugisse eum, subaudi reum, quem ipse criminatur, propter cupiditatem: hoc est, ita cupiditate affectum fuisse reum, ut deliquerit, cum essent aliæ rationes commodiores, ob quas peccare non debuerat: sed eas rationes ipsum latuisse, uehementer affectum. Hoc loco defensor demonstrat oportet, si reum accusatum iri uelit. Aut alijs quoque bonum fuisse.) id est, commode cedere potuisse. Aut alios quoq; id, de quo ipse insimuletur, facere potuisse.) hoc est, ut alijs, de quo ipse accusetur, fecisse uideri possint, quo minus ipse in culpa esse uideatur.

De Signo.

Signum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæ sita.) Signum, quod supra in diuisione rationum coniecturalis constitutionis tertio loco positum est, inquit, per quod ostenditur idonea quæ sita esse ad aliquid perficiendum facultas. Id diuiditur in partes sex: Locum, tempus, spaciū, occasionem, spem perficiendi, spem celandi.) Omnis, ut supra diximus, coniectura, aut de animo, aut de re est. Quæ de re est, aut ad personam, aut ad negocium causam ue, aut ad coniunctum negocium attinet. Quæ ad personam referuntur, quæq; ad causam, abunde supra docente ipso Cicero protulimus. Quæ autem negocijs attributa sunt, ut idem in primo de Inuentione inquit, queruntur: Locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam uideatur habuisse ad negocium administrandum. ea autem opportunitas, queritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, pro-

pinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & uicinitate totius regionis. ex his attributionibus, sacer an profanus, publicus an priuatus, alienus an ipsius de quo agitur, locus sit, aut fuerit. Tempus autem est, id quo nunc utimur (nam ipsum quidem generaliter diffinire difficile est.) par quaedam aeternitas, cum alicuius annui, mensurui, diurni, nocturniue spacij certa significatione. In hoc & quae perierint considerantur, & eorum ipsorum, quae aut propter uetustatem obsoleuerunt, aut incredibilia uideantur, ut iam in fabularum numero reponantur. & quae iam diu gesta, & memoria nostra remota, tamen faciant fidem uere tradita esse. quod eorum monumenta certa in literis extant, & quae nuper gesta sunt, quae scire plerique possunt: & item quae insunt in praesentia, & quae maxime fiunt, & quae consequantur: in quibus potest considerari, & quid seruis futurum sit. Et item communiter in tempore perspicendo longinquitas eius est consideranda. Nam sepe oportet commetiri cum tempore negocium, & uidere, potuerint ne, aut magnitudo negocij, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus, & anni, & mensis, & diei, & noctis, & uigiliae, & horae, & in aliqua parte alicuius horum. Occasio autem est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem. quare cum tempore hoc differt. Nam genere quidem uerum id esse intelligitur, uerum in tempore spacium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione, ad spacium temporis, faciendi quaedam opportunitas intelligitur adiuncta: quare cum genere idem sit, sit aliud quod parte quadam & specie (ut diximus) differat. hoc distribuitur in tria genera, publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas uniuersa aliqua de causa frequentat: ut ludi, dies festus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem serē tempore: ut messis, uindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa priuatim alicui accidere solet: ut, nuptiae, sacrificium, funus, conuiuium. Modus est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, queritur. Eius partes sunt, prudentia & imprudentia. Prudentiae autem ratio queritur ex his, quae clam, palam, ui, persuasione fecerit. Imprudentia autem, in purgationem confertur (cuius partes sunt, scientia, casus, necessitudo) & in affectionem, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, & cetera quae in simili genere uersantur. Facultates sunt, aut quibus facilius sit, aut sine quibus aliquid confici non potest. Hic uero sex enumerat, locum & tempus, hoc est, deductum

spacium. Tempori subijciemus occasionem, spem perficiendi, quae in modo finitur, spem celandi in facultate. Ergo nec plura, nec pauciora sunt quae ad negocium, & coniecturam capiendam, generalia quasi elementa referantur. Locus queritur. in qua stionem uenit. Celebris an desertus.) An illic multum uersari, uel nulli omnino consueuerint. Semper desertus.) Ut, nemus, sylua. An tum cum id factum sit.) Quia sunt loca quae bis aut ter singulis annis, multa hominum consuetudine celebrantur: uelut aliqua in auijs locis templa, alioqui tamen desertata. In eo loco solitudo fuerit.) quod nulli accesserant. Profanus.) nullo modo sacer, quasi procul a sano: hoc est, quod longe a templorum absit caeremonijs. Cuiusmodi loci attingant.) Subaudiendum, longe animaduertendi. Sensus est: Considerandum quidem, quales sint qui rem ipsam attingant & complectantur loci, quo coniecturae melius inde eliciantur. Num qui est passus, perspectus, & exauditus esse possit.) Num qui in huiusmodi locis quicquam peressus est, uisus sit, aut a quoquam clamitans audiri potuerit. Quia si locus sit frequens, potuit uideri: si in sublimi specula, audiri facile potuit a quopiam. Horum quid reo, quid accusatori conueniat, praescribere non grauamur, nisi facile quibus causa posita possit iudicare.) Hoc dicit, quot nam modis ex signis coniectura capiatur, monstrauimus. nunc autem quid accusatori, quid uel defensori tenendum, nos praeccepta dare non pigeat, nisi quis fortassis existimet, causa exposita, quid possit, quid uel non possit, uel accusare, uel defendere, se facile intellecturum. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci.) Ordo uerborum est: Non grauamur praescribere, quid horum reo, quid accusatori conueniat. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci: nisi quis facile causa posita possit iudicare, cetera facile comprobabit exercitatio: id est, inuentionis quidem principia docere necesse est, nisi sit aliquis qui causa posita id facile possit iudicare. nam cetera exercitatione facile poterunt comparari. Horum quid accusatori conueniat, praescribere non grauamur.) Praescribere, praecipere. Casus in Commentarijs: Non minus comode ipsi sibi praescribere, quam ab alijs doceri poterant. Inde praescripta, quae ludimagistri dabant pueris, ueteres appellabant: & praescripta, quae uis praeccepta. Cicero in Oratore: Quid est quod praescriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodq; genere praescribet. Caesar in Commentarijs: Atque imperatoris alter agere ad praescriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet. Non grauamur.) Id est, non grauiter feramus, nunc absolute positum est, aliquando transitiue

transitiue, Grauior hanc rem: ut dicas, grauior aduentum tuum, grauior praesentiam tuam, id est, grauius ferro. & grauior hac re. Vergilius:

Quid sit qua uoce grauariis Mente Dares. Quicquid dicat Seruius, qui hac elocutione non nisi per actiuum nos uti uoluit. Nam haec res grauat me, aliud uerbum est. alterum enim deponens, alterum actiuum & passiuum est. quale apud Curtium illud in octauo: Ceterum cum crux saucium penderet, & cruore siccato frigescentis uulnus aggregaret dolorē. Initia enim inuentionis ab arte debent proficisci.) Multo enim commodius scribimus, si quae nobis ex arte initia tradita sint, ad quae exercitacionem omnem accommodemus, quam si prout casus tulerit, usque ut ratio dictauerit scripserimus. Cetera facile comprobabit exercitatio.) Iudicium enim exercitacione firmatur magis: nec speremus nos ex arte praecceptoribusque consequi posse omnia. Facienda enim est unicuique uis sua, & exercendum ingenium: siquidem praecceptor satis habet, cum artis praeccepta posuit in medio, ut discipuli sit, inde scribendi sumere initium. Noctu an interdiu.) Vtraque aduerbia sunt. Et qua die.) Festiue, an profesta uel intercisa sit. Et scierit ne satis.) Et si spacij satis fuerit, quo facinus potuerit transigere, num id scisse uideatur. non enim credendum uidebitur id aggressum, quod transigere non posse crediderit. Aut prouideri non potuerit ratione.) quo minus quod aggressus sit absoluerit. Ad rem adorandam.) aggrediendam, inchoandam. Aut non expectata.) ut sequeretur. Si quae dicta sunt supra signa concurrunt.) Si quae supra signa memorauimus: locus, tempus, spacium, occasio, uel horum aliqua partes concurrunt. Ex altera parte.) ab accusatore. Vires, pecunia, consilium.) Haec enim spem perficiendi uideri possunt praestitisse reo, quae sibi uoluerit. Ex altera parte.) id est, a defensore, imbecillitas, inopia, imprudentia, stulticia in apparatu demonstrabitur fuisse, quae omnia spem perficiendi habere non poterunt. Quare scire poterit, utrum diffidendum.) Ex quibus rebus potuerit colligere, num sibi fuerit fidendum, si haec adsint: diffidendum autem, si absint.

Spes celandi quae fuerit, queritur ex conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis aut seruis, aut utriusque. &c.) Hoc dicit, Nunquid occultandi spem habuerit, ex eius conscijs scire poterimus, ceterisque qui cum eo aut fuerint, aut degerint perpetuo. Argumentum est per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione.) Partitio illa ab Aristotele tradita, consensum ferē omnium meruit, alias esse probationes, quas extra dicendi rationem accipret orator: alias, quas ex causa traheret ipse, &

quodammodo gigneret. Ideo illas ἀρχαίους, id est, inartificiales uocant. Ex illo priore genere sum prauidicia, rumores, tormenta, tabulae, iusiurandum, testes: in quibus pars maxima contentionum forensium consistit. Artificialis uero omnis probatio constat aut signis, aut argumentis, aut exemplis: licet plerique signa partem argumentorum esse uoluerint. Signum Graeci σημεῖον uocant. hoc in duas species diuiditur: alia est eorum quae necessaria sunt, quaeque aliter se habere non possunt. haec Graeci ἀναγκαῖα uocant, quae uix pertinere ad artis praeccepta uidentur: nam ubi signum aliquod inuolabile, ibi necessitas quaedam est, hoc genus per omnia tempora perpendi solent: ut coisse cum uiro quae peperit, quod est praeteritum: & fluctus esse, cum magna uis uenti in mare incubuit, quod est praesentis: & eum mori, cuius cor est uulneratum, quod futuri est. Alia sunt signa non necessaria, quae Graeci ἀνακατα uocant: quae etiam ad tollendam dubitationem sola non sufficiunt, tamen adiuncta ceteris plurimum ualent. ea autem sunt, per quae aliae res intelliguntur: ut per sanguinem caedes. at sanguis uel ex casa belua resperxisse uestem potest, uel e naribus profluxisse. ac non utique quae uestem cruentam habuerit, is homicidium continuo fecerit: sed ut per se non sufficit, ita ceteris adiunctum, testimonij loco ducitur: si inimicus, si ante minatus, si eodem loco fuit. quibus signum cum accessit, efficit ut quae suspecta erant, certa uideantur. Sunt enim multa huiusmodi signa utriusque parti communita, ut liuores, tumores. nam uideri possunt ueneficij, & crudelitatis: & uulnus in pectore, sua manu & aliena perisse. haec tam firma habebuntur, quam extrinsecus adiunabuntur. Quod Graeci σημεῖον, Latini signum: id quidam inditium, quidam uestigium nominarunt. Quamobrem eorum in genere, quo signa quidem sunt, sed non necessaria, quaedam pronostica, quod sint futurorum quaedam iudicia, esse putauerunt: ut, Vento semper rubet aurea Phoebe: Et, Cornix pluuiam uocat improba uoce. & cetera quae ab Arato sumpsit Vergilius. Item futurae alicuius mentis signa in hoc genere posuerunt: uelut cum Areopagita damnauerunt puerum coturnicum oculos eruentem: quod aliud iudicasse non uisi sunt, quam id signum esse perniciosissimae mentis, multis aliquando futurae malo & cladi, si adoleuisset. quare neutra inter argumenta ullo modo ponenda uidentur. Illa quidem non necessaria signa, cruenta uestis, & clamor, & liuor, & talia, sunt penē ex illis inartificialibus, qualia sunt tabulae, rumores, testes: nec ab oratore inueniuntur, ut argumenta dici possint, sed ad eum cum ipsa causa deferuntur. Altera quoque necessaria signa, si indubitata sunt, quae possunt esse argumenta

gumenta & quando ubi illa sunt, quæstio esse non possit. Argumento enim, nisi in re controuersa, locus esse non potest. sine dubio igitur argumenta non sunt, sed ipsa argumentis egent, si dubia sint: sin necessaria, ut demonstrantur. Quæ igitur hic Cicero enumerat, signa, unde argumentationes fieri possint, dicenda potius quàm argumenta sunt. Quæ ideo argumeta ipse Cicero (nec id quidem dubito) nominauit, quod sui ita ipsum docuerint præceptores.

De argumento.

Argumentum est, per quod res coarguitur.) Coarguitur, id est, ostenditur. Arguere enim, ueteres ostendere. unde argumentum, præmonstrationem futurarum rerum, & illarum quæ non uidentur significat. Certioribus argumētis.) Nunc proprie sumit argumentū, quod rei dubiæ facit fidem: unde magis firma suspitione, inquit. Quo cum uisus sit.) Per anastrophen, quo cum, & quibus cum: sicut mecum, tecum, secum dicitur. Nunquid apparuit.) Non enim frustra uideri debet factus apparatus.

Num quem habuerit de consijs.) Num quibus cum uisus est, aliquem de his habuerit, qui ei fuere consij.

De adiumentis.) De his rebus quas sibi adiumento fore arbitrabatur. Nunquid in loco.) Scilicet, in quo suspectus erat. Aut alieno tempore.) Nunquid noctu, quod in die fieri posse commodius uidebatur. Nunquid strepitus.) Nullum ex ijs uerbum redundat: non enim est idem strepitus & crepitus.

est siquidem crepitus, sonitus uiolentus: a quo increpo uenit, quod est cruptione uocis & immani sonitu reprehendo. Persius, Si increpui cessas nugator, seruitium acre Te nihil impellit. Cymbala, tympana, tuba, cornua, & similia, crepant & crepitant. unde & crepitus, ueniris turpis sonus nominatur. Plautus Curculione: Ex unoquoq; eorum eijciam crepitum polentarium. Hinc etiam crepitaculū. Strepitus proprie sonus est pedum ambulantis. ponitur tamen aliquando pro sonitu, ut Persius:

Atq; marem strepitum fidis intendisse latine. & pro pompa diuitum, a multorum comitantium pedum sonitu. Iuuenalis:

Et strepitu maioris uiuere census.

Fremitus est, indignatis animalis stridor. Iuuenalis:

In caueam magno fremitu leo tollet alumnus.

Vel inter se corrixantium quasi clamor. Virgilius:

Quo tristis erimys

Quo fremitus uocat, et sublatus ad æthera clamor. Frigor duorum est, aut plurium, collisorum inter se corporum excussus sonitus, a frangendo dictus. Lucretius:

Perflant, dant sonitum frondes, ramiq; fragorem.

Sonus, qui e fidibus elicitur: Sonor, quasi timitus qui dam longior. Lucretius:

Sollicitæ porrò, plenæq; sonoribus aures. Sonitus, est aer quoquo modo uerberatus, quem aures mente percussa suscipiant. Lucretius:

Nec mirum cum plena animæ uentricula parua, Sepe ita dat paruū sonitum, dispersa repente.

Est etiam ratio, cum uenti nubila perflant, Ut sonitus faciant. Vergilius:

Cōcurritur, ætherem in alto, Fit sonitus. Idem alibi: Clarescunt sonitus, armorumq; ingruit horror.

Stridor, uis quædam acrior est, & quasi sibilans collisio. Iuuenalis:

Qui suadet iuueni letus stridore cathene.

Nam quis horum sensuum potest conflare suspitionem.) Conflare, id est, conficere. aliter conflare, id est, metallum quoduis in aliam quàm sit formam redigere. Vergilius:

Et curuæ rigidum falces conflantur in ensē.

Et conflauit æs alienum dicimus, id est, contraxi: idemq; est quod, sum debitor factus alienæ pecuniæ. sicut dissoluo æs alienum, idem est quod æs alienum restituo, & exsoluo quibus debeo. Conflare potest suspitionem.) Quia quicquid sensu aliquo perceptum fuerit, facti facinoris habebit suspitionem.

Nunquid re translata relictum sit.) Si inter transferendum aliquid aut exciderit imprudenti, aut sit is oblitus, unde manifestò deprehendatur in crimine: aut si quid etiam uisum, per quod, quæ præcesserint iudicari possint. Aut uestigium repertum sit.) pedis signum, ut illò accessisse manifestò aliquis deprehendatur. Quo in loco res gesta dicitur.) Ut nunquid ex eo loco aliquid elici queat, quo magis fecisse argui possit.

De consecutione.

Consecutio est, cum queritur, quæ signa nocentis & innocentis soleant.) Conspicit sibi Cicero uerba, prout res quam nominaturus est, poscit: uelut hic, consequentia enim sunt, cum querimus præteriti signa & quasi impressa facti uestigia, quæ quidem maximam suspitionem mouent: & sunt quasi tacita criminum testimonia, quod facti crimen consequantur. Consecutionem uocat aliter in libro de Oratore, cum quocumq; quod rem aliquam consequatur, querimus, si id ad rei alicuius attineat cognitionem, consecutionem nominare formidauit, cum inquit: Neq; res est ulla, quæ non aut ad cognoscendū, aut ad agendū uim rationemq; efferatur. Nam aut ipsa cognitio rei scientiæq; perquiritur, ut uirtus suam ne propter dignitatē, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendū consiliū exquiritur, ut sit ne sapienti capeffenda Respub. Cognitionis autē tres modi, coniectura, definitio, & (ut ita dicā) consecutio. Deinde subiungit: Consecutio autē tractatur, cum quicquam quod rem

quod rem sequatur, acquiritur: ut illud, sit ne aliquando mentiri boni uiri. Eadem penè igitur ratione hic consecutionē dixit. nam cum quæ signa nocentes & innocentes sequantur, excutimus, id consecutionem nominauit. Accusator dicit, si poterit: & quæ sequuntur.) Accusatoris locos tractat consecutionis. hoc enim dicit: Accusator apud iudices contra reum causam acturus dicit, ut telum, ut uestigiū, ut cruor, ut deprehensum aliquid quod ereptum ablatum ue uideatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, & cum aliquo uisus, ex quo uisus ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco uisus, in quo facinus peractum sit, ut pallor, ut tremor, ut scriptum aut obfiguratum aut depositum quidpiam. Inconstanter locutum esse.) Ut quæ dixerit, non sibi conueniant.

Concidisse.) Præ metu lapsus in terram dicat.

Si reus nihil horum fecerit: & cætera quæ sequuntur.) Hoc dicit, si nihil horum accusator in reo poterit arguere, dicit ipsum præmeditatum, quid futurum uoluntati esset, ac confidentissime locutum, ut innocens uideretur. Si non pertimuerit.) Id est, exhorruerit magnitudinē periculi, qd' imminet, si noxius iudicetur. Fretum innocentia.) Quod esset innocens, periculum non formidasse dicit.

De approbatione.

Approbatio est, qua utimur ad extremū confirmata suspitione.) Suprà quomodo suspitionem multifariam confirmare conueniat, docuit Cicero. nunc quo' nam pacto iniecta in mentem audientium suspitione approbare possimus, docet: quodq; suspitionem habitam probet, approbationem nominauit. Ea habet locos proprios atq; cōmunes.) Locus, ut Cicero diffinit, ab Aristotele sumens, sedes est argumenti: Locorum qui in coniecturali constitutione tractantur, alij sunt proprii, alij cōmunes. Proprii sunt, quibus nisi accusator nemo uti potest. & in præceptis de Inuentione hos discernit locos, inquisiens: Nūc exponemus in coniecturali constitutione, qui loci cōmunes: suspitionibus credi oportere, & non oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere: testibus credi oportere, & non oportere: questionibus credi oportere, & non oportere: uitam antea actam spectari oportere, & non oportere: eiusdem esse qui in illa re peccarit, & hoc quoq; admisisse, & nō esse eiusdem causæ: maxime spectari causam oportere, & non oportere: atq; hi quidem, & si qui huiusmodi ex proprio argumento cōmunes loci nascuntur, in contrarias partes diducuntur. Certus autē locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatē: & alter, per quem negat, malorum misereri oportere. defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conuestione misericordia captatur. Hic & ceteri loci omnes cōmunes,

ex iisdem præceptis sumuntur, quibus ceteræ argumentationes: sed illæ tenuius, & subtilius, & acutius tractantur: in his autem grauius, & ornatius, & cum uerbis, tum etiam sententijs excellētibus. in illis enim finis est, ut id quod dicitur, uerum esse uideatur: in his, tamen si hoc quoq; uideri oportet, tamen finis est amplitudo. In causā coniecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere.) Ideo proprius locus accusatoris, quia in omni causa, solus eo uti accusator potest. Locus est, ubi locutum quid esse potest: ut nunc dicimus, collocatum. Ex hoc argumentorum sedes, loci quoq; dicti. nam sicut in terra non omni generantur omnia, nec auem aut feram reperias ubiq; nasci aut morari, & piscium quoq; genera alia alijs gaudent locis, nec omnibus locis omnes arbores arbuta aut herbæ nascuntur: ita non omne argumentū undiq; ueniet: ideo non passim querendū est. multus alioqui error esset, & in uehementi labore. quod enim in oratione scrutabimur, inuenire non poterimus, nisi causa cognita. At si sciremus ubi quæq; nascantur, cum ad locum uentū erit, facile quod in eo est uidebimus. hic autem locus dupliciter accipitur, aut maxima dicitur propositio, quæ nullius indigeat probatione: aut, ab imparibus si impariā demas, quæ restant sunt paria: aut propositionis maxima differentia: ut, definitio, genus, species, differentia, proprium, & similia, quæ alibi longe uberius tractauimus. Cum igitur omnis locus sit argumētī sedes, & argumentum fidem faciat eius quod in questione positum est, si de quo queritur, approbare uolumus, locos nosse necesse est. Questionū autem duo sunt genera: alterum infinitum, definitum alterum. Definitum Græci τὸ ὁρισμένον, Cicero causam: infinitum τὸ ἀόριστον, Cicero propositum nominauit. Infinitum genus questionis est sine ullo personarū, temporū, locorum, & similiarum complexu. Definitiuū autem est è diuerso, personarum, locorum, & eiusdem generis aliorum complexu. Infiniti generis questionis loci ab Aristotele, à Theophrasto, à Themistio, & à Cicero in Topicis latissime explicati sunt, sicut & à ceteris etiam philosophis. at definiti generis questionis loci à rhetoricis. Sunt enim oratorum proprii, hos Græci τὰ ῥητορικὰ, nostri circūstantias nominarunt. Hi autem in proprios & cōmunes diuiduntur locos, qui cuiuscumq; sint cōstitutionis, infinite questionis, quæ thesis nominatur, subiicitur locis: qui quonam pacto inter se differant, unius exemplo aperiamus. In causā coniecturali, inquit Cicero, prius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere. Hic locus ab infinitæ questionis loco, qui à contrarijs ducitur, profuit. Misereri enim oportere, & non misereri oportere, inter se contraria sunt. Distant autem, qui tantum in causā adhibentur, à theticis: hoc est, in definitis

definitis, quod thetici habent ex utraq; parte tractatus, & in contrarium suggerunt nobis argumenta: hi autem unius tantummodo partis sunt, & aut indignationem solam, aut solam exprimentur conquestionem, uel id genus aliud. Quod autem dicit, malorum misereri non oportere, sine complexu personarum est, id ita esse necesse est. Non enim aliter locus est, nisi generatim enuncietur, unde multa profluere argumeta possint. sed eo inde personam in approbatione complectimur, ut si dicas: Malorum misereri non oportet, Verrem malum esse hominem iam ostendimus, quid ergo eum damnare dubitatis? Deinde subiungit, & cum auget peccati atrocitatem, hoc enim distat a theticis, hoc est, philosophorum argumentationibus, quod hic sola ueritas queritur. In causa autem licet ueritas asseratur, tamen quod est illorum proprium, rei prolate amplitudo captanda est. Cum misericordiam captat. Hoc est, cum dicit unumquemque hominem alij misericordem esse oportere. Cum accusatorem criminatur. inculcat. Calumniari. quod calumniatur, callide ea que dicit inuenit. nam calleo, omni actu aliquid inuenio, est: callui callitum, unde calumnia, Albino teste. Communes loci sunt tum accusatoris, tum defensoris. Et ob id communes dicuntur loci, quod tam defensori quam accusatori conueniant.

A testibus contra testes. Supra suspicionum captandorum rationes Cicero aperuit, que si uelimus recte inueniri, loco thetico subiunguntur, qui ab adiunctis a Cicero in Topicis nominatur: sicut a testibus, contra testes, & que sequuntur. ex his esse quos assumi extrinsecus idem dixit, quod non inquit, ab argumentis contra argumeta supra abunde docuimus, ea signa potius quam argumeta nominari debuisse. A testibus sciendum auctoritate. A loco communi testium dicemus: si auctoritate eis adhibendam ostenderimus: ut pro Archia, Ipse adest uir summa auctoritate & religione ac fide, M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire, non audiuisse, sed uidisse, non interfuisse, sed egisse dicit. ad sunt Heraclenses legati, nobilissimi homines. Et constantiam. Si non inter dicendum titubasse uisi sunt. Aut cupide dicere. quod uellent.

Factum esse. non ut fuerit dicant, & argumentationibus utantur calumniosis. Hec & ad improbationem. contra testes. Et probationem testium pertinebunt. que a testibus dicta sunt referri posse.

Inueniendi causa. dicendi ueri causa ab his, qui se id fecisse, cuius accusaretur irent inficias. Tormentis & cruciati. & u. e. aut, tormentis & cruciati, instrumentis ad cruciandum. nam & bellica sunt tormenta, ut machina, balista, ardetes, & similia. Confirmator erit hanc disputatio. Hoc est, indubitatus erit, quod in controuersia positum confirmabitur, aut reselletur. Eisdem uis quibus omnis coniectura tra-

ctatur. Hoc est, eodem modo, quo supra diximus, suspicionem aliquam posse suscitari. Id in testimonio fieri oportebit. ut ea aut probemus, aut improbemus. ut aliqua causa antecedente, quod habuerit odio quem accuset: cum ipso teste, si titubet cum dicat: & post rem sequatur, quod sibi peruenturum aliquod ex hoc speret emolumentum, & similia. Contra questiones. Contra id quod per suspensionem, an sit uerum, queritur. Certis in rebus. De quibus, an essent facta, nulla dubitatio possit oriri: ut, si mortuum fuisse constitisset aliquem, et suspicio haberetur, quod signa essent in corpore ueneni dati, non statim torquisent eum qui suspectus habitus esset, potius quam diligentius uidissent, an uenenum datum esset. item, non qui suspectus habitus esset, sed qui certo dedisse uenenum sciretur: torqueretur autem, quod id se fecisse diffiteretur. Hec contra questiones dicit defensor.

Que uere dicerentur. Tam ab accusatore quam defensore. Que falso in questione pronunciarentur. Aut que insinulasset accusator, aut reus falso insinularetur. Quo in loco quid positum sit. Ut si cruentus inuentus sit gladius, aut quiduis aliud eius suspicionis arguatur alicuius manifestum occisi: uel quiduis simile. Dolori credi non oportere. Si quid sit reus per tormenta passus. Alius alio recentior in dolore. ad sufferendos dolores uegetior uiridiorque.

Ingeniosior ad comminandum. Id est, ad fingendum: cuius preteritum, comentus sum, unde comenta, figmenta, est autem proprie comminatio, mente uoluto: ac per hoc recorder aliquando significat, ut apud Plautum in Amphitryone: Fac sis comentus. Inde a commentor commentarij dicti, in quibus aliqua breuius, quam ut narrari potuerunt, continentur: & aliorum librorum interpretamenta, comentarios & commenta nominamus, sicut in usu clarorum autorum inuenimus. Ad comminandum. quod denique scire aut suspicari possit, sensus est: Dicit defensor, ideo reum, qui insinuletur, accusatori passum ex ordine omnia, quod putauerit questorem hanc ab eo scire cupuisse, & in hac re multa finxisse, quo protinus cruciatibus exolueretur. Que in questionibus sunt dicta. Que nam confessus fuerit, dum ab eo queritur, reus. Idque partibus coniectura. que tribus distinguitur temporibus: aut certe, que in sex partes separata diuisa est, quorum si singula contemplantur, multa que nobis suffragabuntur inueniemus. Plus oportere signis & argumentis credi quam testibus. Plus, inquiet accusator, si testes eius sententia aduersabuntur, & signis & argumentis esse credendum, quam testibus, modo signa & argumenta referre sibi confirmantia possit. Quam in alium quempiam conuenire. Dicit defensor, que protulit signa et argumenta accusator, tam possunt in alio quouis, quam in hoc quem

quem accusat inueniri. Indignum facinus. factum detestabile esse. Sine testibus coniecturam & suspicionem firmamenti satis habere. Subaudiendum, quem quam credere. ut sit ordo: Indignum facinus esse dicit defensor, quemquam credere coniecturam & suspensiones sine testibus habere satis firmamenti. Ita temere. sine causa. Quin subdit aliquid. ut si quod dicitur, etiam uerum sit, aliquid tamen subesse negari minime queat. Confingeret. apud alios.

Et comminisceretur. intra se. prius uero Confingeret protulit, quod prius rem nos confictam intucamur, deinde intra se qui confinxerit ea meditatur. Hunc uerum esse. Subaudi, rumorem. Et exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit. Que infinita sunt, ostendet igitur, se non solum fuisse, de quo rumor falsus sit per aliquos suscitatus maleuolos ac inuidos, sed plerosque id etiam fuisse passos. Et aliquam fidam fabulam asseremus, quam dicemus omnibus in ore esse. Hoc dicit, notissimum aliquod exemplum, siue fabula, siue historia sit, que in aduersariorum opprobrium uentura sit. uelut illud apud Apuleium, Verum enim uero et corruet pstitacus, nihil aliud quam quod didicerunt pronunciant: si conuicia docueris, conuicia buntur, diebus ac noctibus persitrepens maledictus, hoc illi carmen est, hanc putat concionem, ubi omnia que didicit maledicta percensuit. Denique repetit eandem cantilenam: si carere conuicio uelis, lingua excidenda est, aut quam primum in sylvas suas remittendus est. Poterit ergo hoc in aduersarios dicere, assuetos quidem eo modo ad maledicendum esse, ut laudatum tri tunc demum se arbitretur, cum in quemquam quolibet comminiscerit. & hanc malorum hominum naturam esse, ut in quemuis etiam optimum dicant. Fictam ergo fabulam, sermonem quem sibi ipse confinxerit. sic luuenalis: It noua, nec tristis, per cunctas fabula cœnas: id est, sermo. Aut certe ficta alijs, quoniam sequitur, Quam dicemus omnibus in ore esse: ut fabulam intellegere possimus, que olim ab aliquo iam poeta ficta sit: eaque ad quoquo modo eludendos aduersarios proferemus. Confictam fabulam dissipare. Id est, fictum sermonem disseminare. Argumentando famam fidem poterimus abrogare. Argumentando, rationes quas poterimus asserendo. Poterimus abrogare. Infirmare. Fidem. firmam persuasionem. Famam. que de fama rei habita sit: & est casus datiuus.

De scripto & sententia.

Cum uoluntas scriptoris cum scripto dissidere uidebitur. Legitimam constitutionem in primo libro ita diuisit, ut sex ei tribuerit partes, quarum prima scriptum fuit et sententia. In hac igitur quibus uti possimus argumentis docet, deinceps in ordine cetera expositurus. Hoc ergo dicit, cum uoluntas scriptoris cum scripto non conuenire uidebitur, si scriptum

defendamus, alijs: alijs, si sententiam, uti debere uideamus locis. Secundum narrationem. pro ut poposcrit narratio. His locis utemur. Ex quibus pro scripto argumentationes eliciemus. Primum scriptoris collaudatione uerba defendat. ut dicat, scriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse, quo minus aperte posset perscribere id quod cogitaret. non fuisse ei graue aut difficile eam causam excipere, quam aduersarij proferant, si quicquam excipientium putasset. consueisse eos qui leges scribant, excepti onibus uti: deinde ut leges recitentur, cum exceptionibus scripta: ut apud eundem legislatorem, num sit aliqua exceptio. Scriptoris collaudatione. Laus est, quam ob bene gesta promeremur: laudatio uero, que uerbis habetur alicuius. est tamen aliquando, ubi laus pro laudatione ponatur. Deinde scripti recitatione. Quod uehementius & significantius quicquid interpretaturus est, dicere uideatur. Deinde percumctatione, scirent ne aduersarij id scriptum fuisse, in lege aut testamento, aut stipulatione, aut quolibet scripto, quod ad eam rem pertinebit. Deinde qui scriptum, inquit, defendet, percumctabitur, nunquid aduersarij eam quam proferant sententiam, que nupquam scripta apparet in lege, legerint, aut testamento, aut stipulatione, aut in alio quocumque scripto, quod ad id negotium iudiciumque attineat. Percumctatione. Et percumctatum, inquit Donatus in Hercyra, & percumctatum scribitur. si percumctatum, a conto dicitur, quo nauis immituntur ad loca nauibus opportuna: si uero percumctatum, ab eo quod a cunctis perquiratur, dicitur. Nonius Marcellus autem de doctorum uirorum indagine. Percumctari, inquit, diligenter inquirere. Et est proprietas uerbi, quod uada in fluminibus conis exquirant nauis. Nec me preterit, inuadit quosdam grammaticas hanc differre inter se uoluisse, cum per o ante t, & cum u ante t scriberetur: sed nihil mihi cum illis. plana sunt, Sciscitor, rogo, interrogo, percumctor: sed ex his alia inter se non nihil, alia nihil prorsus differre uidentur.

Nam rogo, interrogo, & sciscitor, inter se nihil differunt: nisi dicamus sciscitari esse, ut sciamus idem sepe potius exquirere quam interrogare: rogare uerba nulla uel pauca antecessisse significat, ut Plautus in Curculione, Roganti serui quod eam, dico me ire quod saturi solent. interrogo autem, inter multa uerba, sciscitor & exquiro, ut apud Iuuenalem, Bene habet, nil plus interrogo. pusilla tamen hanc differentia est. Maior autem est multo inter percumctor & interrogo differentia, uel quam uoluit Quintilianus, ut interrogo nos dicat, sciendi aliquid causa: & percumctari, arguendi. Quid enim tam commune, inquit, quam interrogare, uel percumctari? nam utroque utimur indifferenter, quorum cum alterum no-

scendi, alterum arguendi gratia uidetur adhiberi: uelut Augustinus in libro quem de doctrina Christiana inscripsit, qui ita reliquit: Inter percunctationem et interrogationem hoc ueteres interesse dixerunt, quod ad percunctationem multa responderi possunt: ad interrogationem uero aut non, aut etiam pronuntiabitur. Ergo ita ut post percunctationem, qua dicimus, Quis accusabit aduersus electos dei? illud quod sequitur, sono interrogantis enuncietur: Deus qui iustificat? ut tacite respondeatur, non. Et iterum percunctemur, Quis est qui condemnat? rursusque interrogemus, Christus Iesus qui mortuus est? magis ad huc qui resurrexit? qui est in dextra Dei? qui interpellat pro nobis? ut ubique tacite respondeatur, non. At cum dicit Cicero, Deinde percunctatione, scirent ne aduersarij: ea significatio, quam uoluit in percunctator uerbo esse Quintilianus, hic magis conuenit. est tamen inueniri, ubi percunctator ad rerum attineat cognitionem. Horat.

Inter cuncta leges, et percunctabere doctos.

Deinde collatione quid scriptum sit. Id est, si aduersarij scriptum aliquod proferent, conferatur: hoc est, comparatur illud, et de quo controuersia est.

Quid aduersarij se fecisse dicant. Subaudiendum, percunctemur: hoc est posteaquam si protulerunt scriptum uiderimus, exquiramus nunquid quod se fecisse fatentur aduersarij, eo scripto tollatur quod esse poterit, ut minime fiat. Quid iudices sequi conueniat, utrum id quod diligenter prescriptum sit, an id quod acute sit excogitatum. Hoc dicit. Qui defendit scriptum, quod accurate (inquit) scriptum est a conditore legis, non oportet aliter quam scriptum sit interpretari. quod si accipiatur, nihil aliud erit quam legem tollere. Nihil enim attinere dicet, causam ex lege considerare: quippe qua in lege scripta non sit, si prout libuerit quisque interpretabitur. quare iudices, sicut scriptum est, iudicare debere.

Quae sit scripto attributa. prout libido tulerit, non ut nos interpretabimur. Aut non potuerit scribi. quod contra fas, iustum et aequum esset. Amentia enim esse, si eius qui peccarit potiusquam legis ipsius uerba cognoscentur. Scriptum illud esse dilucide. aperte.

Breuitate. non pluribus quam conueniret. Commodo. ut utilitatem communem omnium spectauerit.

Perfekte. cui in ea sententia nihil admodum deesset.

Cum ratione. certa, non ut quisque, prout libido tulerit, possit interpretari. Deinde exempla proferuntur.

Subaudiendum earum rerum. Quae res. Ordo est, quae ab scripto potius iudicatae sunt. Cum ab aduersarij sententia redderetur, et uoluntas afferretur. Sensus est: eadem quae aduersarij, cum sententiam plerumque non uerba spectanda esse dicerent, exempla proferemus: sed ipsis uoluntatem, nobis uerba ipsa id di-

cere uidere afferemus. Deinde ostendetur. Hoc dicit, si ex ingenio delinquentis inquiet, qui scriptum descendit: qui contra legem fecerit excusabitur, non ex lege peccandi cuiuslibet potestas uulgo dabitur. deinde adijciet, ex ipsis iudicibus iudicandi, et ceteris ciuibus uiuendi rationes perturbatum iri, si semel a legibus recessum est. nam et iudices neque quid sequantur habituros, si ab eo quod scriptum sit recedant: neque quo pacto alios improbare possint, quod contra legem iudicauerint: et ceteros ciues quid agant ignoraturos, si ex suo quisque consilio, et ex ea ratione quae in mentem aut in libidinem uenerit, non ex communi prescripto ciuitatis unquamque rem administrabit. Locus communis est, contra eum qui quod cum fateatur se contra id quod legibus sancitum aut testamento prescriptum sit, fecisse, tamen facti querat defensionem. Locus eius qui a scripto dicet, erit (inquit ipse in secundo de inuentione) leges ex se non eius qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, et legibus antiquius haberi nihil oportere. Locus hic, inquit, scripto communis erit: ut dicatur, fecisse te contra id quod lege sancitum est, et testamento prescriptum fatetur, et tamen facti huiusmodi queris defensionem: at qui contra legis sanctionem prescriptum uel testamento fecerit, puniendus est: igitur delicti poena te subire oportebit. Itaque ab hoc loco deducitur argumentum. Quod legibus sancitum. Veteres grammatici una omnes sancio uerbum sanxi mittere praeteritum, et supinum sanctum, uolunt: licet praesens linguae secus protulisse auctores dicant. Sed mihi pace eruditissimorum uiuorum dicere liceat, cur non potius sanciu dicemus, et sancitum? cum Cicero. Romanae eloquentiae auctor eminentissimus ita locutus sit, sicut et multi alij, ut Pomponius ad Traeam: Sancierat, inquit. et in passiuo Casius Seuerus, Lege Sancitum est, ait. et Lucretius, Quandoquidem sancitum extat, quin et ipsi iurisco fulti sancitum, appellationem, non participium esse uoluerunt: quippe qui a sagminibus herbis sanctum fluxisse dicant, quas legati deferentes, se sanctos, id est, inuiolabiles esse facile ostenderent. Non ego tamen sanxi sanctum dici negauerim: sed malletm ipsum Ciceronem sequi. A sententia si dicemus, primum laudabimus scriptoris commoditatem atque breuitatem. Commoditatem, quod ita prescripserit, sicut ei utile et honestum iustumque esse uidebatur. Breuitatem. ut non plura complexus sit, quam opus esset. Dicemus deinde calumiatoris esse officium uerba et literas sequi, negligere uoluntates. dicemus illum non uideri nobis habere quid dicat, qui uerba et notas elementorum sequi maluit, et sententiam nihili pendere. Leges enim charas esse oportere, non propter literas, quae tenues et obscurae notae sint uoluntatis, sed propter earum rerum, quibus

bus describuntur, utilitatem, et eorum qui scripserint sapientiam et diligentiam: ut quid sit lex describat, quo uideatur in sententijs, non in uerbis consistere: et iudex is uideatur legi obtemperare, qui sententiam eius, non qui scripturam sequatur. Enim uero si uoluntas tacitis nobis intelligi posset, uerbis omnino non uteremur: quia non potest, uerba reperta sunt, non quae impedirent, sed quae indicarent, uoluntatem. Deinde id quod scriptum sit, aut non posse fieri. Subaudi, aut his rationibus quae sequuntur, aut quibuscumque alijs. Non lege. Quod de ea nulla sit lex. Non more. Quod id facere moris non sit. Non natura. Quod natura leges huic repugnent sententiae. Non aequo et bono posse fieri. Contra scriptum qui dicet, primum eum locum iudicet, per quem aequitas suae causa demonstratur: et ostendet quo animo, quo consilio, qua causa fecerit. Dicat igitur, contra aequum et bonum facturum, qui cumque secus egerit. quae omnia rectissime fieri et sanctissime a scriptore legis, omnes affirmabunt. Aut non posse fieri. Si aequum bonumque uelimus inspicere. Aut non constare. quippe quod sententijs illis repugnet. Aut cum iure communi. quo omnes utuntur populi. Aut cum alijs legibus. Differunt leges et iura: quod leges sunt aut principis, aut liberi populi. quae a rege conduntur, alterius consensum non requirunt: quae ad populum feruntur, sine eius iussu ratae non sunt. et quoniam rogari, id est interrogari populus de his solebat, rogationes dictae. Iura autem magis generalia sunt. Ius aliud gentium, aliud ciuile dicitur. Ius ciuile dicimus, tam leges quam plebiscita, senatusconsulta, decreta principum, responsa prudentium, et c. quae in Topicis sumus interpretati: quae sunt legum communium interpretamenta quadam. Aut cum rebus. Cuiusmodi sunt responsa prudentium.

Et stipulationum. Stipulatio per interrogationem sponso est. Breuiter exceptarum. Hoc ad utrumque refertur. In quibus intelligatur. Ut scriptarum uoluntatem probemus interpretando, non quid dicant uerba, spectandum. Locus communis. Sensus est: Locus communis contra eum qui scripto inmitetur erit, ut dicat eum scriptum recitare, et scriptoris uoluntatem negligere: quod utique stultum sit. perinde ac si dicas, stulte eum agere qui scripta cuiusquam suspiciat, qui sit sensus uerborum negligat. In secundo autem de inuentione idem: Contra scriptum (inquit) leges in consilio scriptoris et utilitate communi, non in uerbis consistere: quod indignum sit aequitatem literis urgeri, quae uoluntatem eius qui scripserit defendat.

De contrarijs legibus.

Cum duae leges inter se discrepant. In secundo de inuentione: Ex contrarijs autem, inquit, legibus controuersia nascitur, cum inter se duae uiden-

tur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, qui tyrannum occiderit, Olympiarum praemium caputo, et quam uolet sibi rem a magistratu deposcito, et magistratus ei concedito. et altera lex: Tyranno occiso, quinque eius proximos cognatione magistratus necato. Alexandrum, qui apud Phereos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui nomen Thebe fuit, nocte cum simul cubaret, occidit. haec filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi in praemij loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant oportere. res in iudicio est. In hoc genere iudem loci, atque eadem praecipua conuenient: ideo quod uterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debet. Primum igitur oportet contendere, considerando utra lex ad maiores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores, ac magis necessarias res pertineat: ex quo conficitur, ut si duae leges, aut plures, aut quotquot erunt, conseruari non possint, quia discrepant inter se, ea maxime conseruanda putatur, quae ad maximas res pertinere uideatur.

Deinde utra lex posterius lata sit: nam postrema quae grauisima est. Deinde, utra lex iubeat aliquid, utra permittat. nam id quod imperatur, necessarium illud quod permittitur, uoluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, poena afficiatur: aut in utra maior poena statuatur. nam maxime conseruanda est ea, quae diligentissima et sancta est. Deinde, utra lex iubeat, utra uetet. nam saepe ea quae uetat, quasi exceptione corrigere uidetur illam quae iubet. Deinde, utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra communiter in plurimis, utra in aliquam certam rem scripta, promptius ad causam accedere uideatur, et ad iudicium magis pertinere. Deinde ex lege, utrum statim fieri necesse sit: utrum habeat aliquam moram, et sustentationem, nam id quod statim faciendum sit, perfici prius oportet: deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto uideatur uti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per diffinitionem iudicij sanctius et firmitus quod apertius scriptum sit, id esse uideatur: deinde sua

legi ad scriptum, ipsam sententiam quoque adiungere. contraria legem item ad aliam sententiam transducere, ut si fieri poterit, ne discrepare quidem uideantur inter se. postremo facere, si eam facultatem dabit, ut nostra ratione utraque lex conseruari uideatur, aduersariorum ratione altera sit necessario negligenda. Locos autem communes et quos ipsa causa det, uidere oportebit, et ex utilitatis, et ex honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat. Videndum et primum an abrogatio aut derogatio sit. Rogare, precari, rogare interrogare: rogare, accumulare significat. Unde rogus, strues nominatur. ab hoc composita, abrogatio et derogatio.

rogo. Derogari, est in calumniam & uituperationem uenire. Abrogari, est totam penitus legem tolli. Aut ergo derogatur, aut abrogatur, aut aliqua parte commutatur & uertitur. infirma enim erit defensio. Negabit se ideo quod facere cogetur non fecisse, quoniam alia lex permittebat, quo minus ne faceret uerendum erat. Plus enim ualet sanctio permissione.) Sanctio, qua facere cogebatur: a sancio, sancis, facta concisione, factum uideri potest, ab eo quod est sanctum sanctum: inde sanctio. nisi a sancio sancis, factum esse uelimus. Id uero quod posteriori.) Cum longè præponi debuerit, quod primum abrogatum derogatum uerit fuerat. Trahemus ad nostre cause commodum.) Ut non uerba, sicut nostri aduersarij, sequamur: sed sententiam, quæ nobis conferet. De iuridiciali absoluta sumemus rationem.) Iuridiciales constitutiones supra ita diuisimus, ut eius partes assumptiuam & absolutam faceremus. Ab absoluta itaque parte sumemus pro sententia adminiculum, ut iure factum esse dicamus, quicquid à nobis factum sit: & cetera, quæ posterius in iuridiciali absoluta applicabuntur.

De ambiguo.

Si ambiguum esse scriptum putabitur, quod in duas aut plures sententias trahi possit, hoc modo.) Ut si fieri poterit, demonstrandum est non esse ambiguum scriptum, propterea quod omnes in consuetudine sermonis, sic uti soleant eo uerbo uno pluribusque, in ea sententia, in qua is qui dicit accipiendum esse demonstrabit. Deinde quomodo scriptum est, est id quod aduersarij.) Ut pro Cecinna Cicero, cum sententiam contra scriptum defendit: Nomen si uerbum, inquit, sequi uolumus, hoc intelligamus necesse est, cum detrudi, cui manus afferantur: necesse est inquam, si ad uerbum rem uolumus attingere, neminem statu detrusum, qui non adhibita ui, manu demotus, & actus præceptis intelligatur. detectus uero qui potest esse quisquam, nisi in inferiorem locum de superiore motus potest pulsus, fugatus, eiectus denique. Illud uero nullo modo potest, detectus esse quisquam, non modo qui tactus non sit, sed ne æquo quidem & plano loco. Id quoque superiore Ciceronis exemplo in legitime constitutionis diuisione esse manifestum potest. Nam cum Tullius heres meus, inquit, Terentia uxori: Vxori meæ triginta pondo uasorum argenteorum dato, quæ uolet. Hic enim poterit mulier dicere, nihil attinuisse ascribi quæ uolet, si heredis uoluntati permitteret. Eo enim adscripto, nihil inesse dubitationis, quin heres, quæ ipse uellet daret. Amentiam igitur fuisse, cum heredi uellet cauere id ad scribere, quo non adscripto, nihilominus heredi cauere retur, quare ex isto uerbo sententia scriptoris maxime perspicitur. Nec esse ambiguum scriptum, cum

intelligatur ultra sententia uera sit.) Adicietur, illud ambiguum uideri debere, cuius sententia an uera sit dubitatur. hoc autem, quando sententia uera esse deprehendatur, non esse ambiguum. Postremo, in secundo de Inuentione ipse inquit, ex deliberationis partibus, quid utilius, & quid honestius, & illi ascribendum, & his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his si quid amplificationis dabitur, communibus utrumque locis uti oportebit. Sunt qui arbitrantur ad hanc causam tractandam uehementer pertinere cognitionem amphibologiarum, tam quæ à dialecticis profertur.) Sex modis dubium nasci posse sermonem, in primo inquit docet Aristoteles: Cum pluribus rebus eadem appellatio est, quod greci inquit dicunt: in Latinum autem transferentis, aliqui æquiuocum nominare non timuerunt, cum id quod ab ipso proprio nomine amphibologia nuncupatur, à nostris ambiguum incidit. Per compositionem, per diuisionem, per accentum, per figuram dictionis. Ambiguum igitur in nominibus est, ut Taurus. utrum enim brutum significes animal, an uiri nomen proprium, an montem, an fidus, an radicem, incertum est. Simile huic est Gallus: quo utrum gentem, an auis nomen, an corporis fortunam, aut fluiuium uoces, dubium uideri potest. & in nominibus proprijs tantum, ut Ajax, Telamonius ne an Oilei filius: Et Eurymedon, Agamemnonis ne an Nestoris auriga: Eurymedon, præcō ne Ulyssis an Agamemnonis intelligatur. Verba quoque quedam diuersos intellectus habent, ut cerno, utrum uideo an certo significet. In uerborum diuersorum diuersis temporibus: ut putes, an à putco secunda præsentis indicatiui persona sit, uel subiunctiui modi, à putō de flexa, potest dubitari: nisi quod alterum primam producit, alterum eandem corripit. In nominum quoque casibus eadem solet esse differentia. Velut Cato, an ultimam habeat communem, hoc est, sit nomen uiri proprium, an eandem producat, ut sit datiuus uel ablatiuus. Et similiter desinentibus casibus, diuersis tamen: ut si dicas, flentes illos uidimus. Eadem rursus differentia inter nomina & uerba quoque plerumque est: ut lege, sit ne imperatiui modi à lego inflexu, an ab eo quod est lex, casus ablatiuus, quantitate discernitur. Sunt quæ sola significatione discernantur: ut armis. datiuus enim ne sit, uel ablatiuus, ab eo quod est armus armi, an ab eo quod arma dicimus, discerni non poterit, nisi ab eo quod sequitur aut antecedit. Est ubi aliquid, ultra magis duarum appellationum uocetur, incertum est, uelut apud iuriconsultos, quæ pro Mirena Cicero ipse posuit, inquit: Iam illud mihi quidem mirum uideri solet, tot homines ingeniosos, per tot annos, etiam nunc statuere non potuisse, utrum dicitur tertium an perennium, iudicem

dicem an arbitrum, rem an litem dici oporteret. Nascitur ab integro & composito uerbo aliquando dubium: ut si dicas, In genua hodie in foro ea cecidit mulier. Nam ab eo quod est ingenuus ingenua, & ab eo quod est genu, adiecta præpositione In, intelligi poterit. & apud Græcos ἀνδρῆς, si sit unum uerbum, tibicinam: sin duo, ἀνδρῆς, & τῆς, ter significat. Quæri igitur potest, si dicatur ἀνδρῆς, concidisse, utrum debeat publicari aula quæ ter ceciderit, an tibicina debeat publicari. hæc & similia sunt, quæ sub eadem appellatione esse uidentur. Quæ autem proprio nomine amphibologia nominatur, in eisdem casibus ferè fieri solet: ut, Dico te Acacida Romanos uincere posse. & Audiui Lachetem percussisse Demeam. & illud, Quidam testamento iussit poni statuam auream hastam tenentem. Quæri potest, an statua hastam tenens aurea esse debeat, an hasta esse aurea in statua. & in pronomine possessiuo tertiæ personæ Sui, cum à tertia in tertiam fieri personam retransitio uidetur, in dubium uenit possessio, ad quem potius eorum pertineat: ut, Rogat Cicero Varronem, ut suum erudiat filium: & obsecrat Pompeius Casarem, ne suo noccat filio. Ambiguum enim est, cuius filio, Casaris ne an Pompeij. & quæ Quintilianus annotauit, Heres meus dare illi damnatus esto omnia sua, in quod genus incidit Cicero in Bruto, loquens de C. Fannio. Is soceri instituto, quem quia cooptatus in augurum collegium non erat, non admodum diligebat, præsertim cum ille quidem Scauolam sibi minorem natu generum præiulisset. nam sibi (ut ipse inquit Quintilianus) ad socerum referri, & ad Fannium potest. At si dixisset, cum ille quidem Quintum Scauolam illi, uel ei, uel ipsi: de Fannio utique locutus intelligeretur. Solet illud esse ambiguum, cum possessio, quæ pluribus accommodari potest, absolute profertur: quale illud, Perdet Cræsus Halyn transgressus maxima regna. In ablatiuo etiam naturalis quedam inuenitur amphibologia: ut, Cælo decurrit aperto. utrum per apertum cælum, an cum apertum esset. Per compositionem uero, & diuisionem: uelut si dicas, Aristoteles inquit, quenquam sedentem ambulare & scribentem non scribere. nam si ea simul posita intelligas, id fieri impossibile: sin autem per se, id posse fieri manifestum est. nam & is qui sedet, potest ambulare si uelit: & qui scribit, non scribere. Et illud, Quinquaginta uirorum centum occidit diuus Achilles. dubium enim est, an ex quinquaginta uiris dicatur centum Achilles occidisse, quod factum impossibile esse quisque uidet: an ex centum uiris quinquaginta occidisse, quod uerum esse potuit. Respiratione igitur suspendenda est omnis oratio, quoties per compositionem diuisionemue dubia intercidit oratio, sicut &

illo Vergiliano, de Troilo.

Fertur equis, curruq; hæret resupinus inani,
Lora tenēs tantū: huic ceruicq; comæq; trahitur
Per terram.

hic enim utrum quod teneat tantum lora, an quamuis teneat ceruic & comæ tamen trahantur per terram, quæri potest. Accentuum amphibologia à Dialecticis, ut Aristoteles inquit, explosa est. ut si dicas, falso hic se uerba dedisse autumat: uideri ambiguum potest, utrum falso homini dedisse uerba, an autumet falso. itaque accentu distingui poterit. nam si sit nomen, acuetur in prima: sin aduerbium, in ultimo circumflectetur. Per figuram dictionis dubitatio oriri poterit, uelut immutato genere. ut, Prænesti sub ipsa Strauit: Scelus est quem hic laudat. nam & sub ipsa uidetur ad aliud aliquid quam ad Prænesti, quod generis est neutri, referendum. Licet Seruius ex Prænestis feminino etiam genere dici crediderit. & Quem, referre aliud quam scelus uidetur, cum genere discrepent. Idem à ceteris mutationibus intelligendum, quæ aut numerorum, aut temporum, uel quibuscumque alijs uarietatibus lectionem reddant ambiguum, quam ambiguo colligi sermone diximus. Cognitionem amphibologiarum.) Idem enim est amphibologia, quod ambiguus sermo, id est qui utroque uersus, uel multis modis accipi potest. Ea quæ à dialecticis profertur.) De quibus quantum Aristoteles tractauit, diximus. A dialecticis.) Dialecticæ in latinum uertentes, artem differendi nominauerunt. Sed maximo potius impedimento.) Quod nullus in scripto ullo eis utatur: dialecticæ autem eas ideo ponant, quod eos cum quibus disputemus, plerumque inuolutæ orationes, quas nobis arguendi causa confinximus, fallant. Amphibologias aucupantur.) sermones conquirunt de dicit opera ambiguos. Translatio ab ijs, qui in insidijs auiculas captant: ab auibus & capio, fictum uerbum. Eas etiam quæ parte.) Eas, inquit, amphibologias sibi aliquando confinxerant, quæ parte altera significent, altera quicquam significare non queant: hoc est, ut uerus aliquis sensus elici non possit. uelut (nil enim prohibet eodem uti nos exemplo) illud quo usi supra sumus, Quinquaginta uirorum centum Achilles occidit. Alieni sermonis.) Cum amphibologias inuenerint, eas in aliena scripta afferunt, ut eo modo uelint interpretari. Molesti interpellatores.) Id est, interruptores. Interpello, ab interpollo distat: quod interpellare sit, interrumpere, & sese ingerere ubi non opus sit. ut apud Plautum in Amphitryone, Ne interpella. Interpollare est interponere, ad nouam formam auertere, fingere. Marcus Tullius in Verrem actione secunda: Aliquid demendo, mutando, interpollando. Et est tractum ab arte fullonica, quæ poliendo diligenter ue

tera quæq; quasi in nouam speciem mutat. Proinde dubium uideri potest, interpellatores ne, an interpolatores legendum sit. Et scripti cuiuscumq; siue legis, siue testamenti, siue cuiusuis alterius rei. Tum obscuro interpretes.) quod quæ longissimè ueniunt, ad scriptum poscant. Tum odiosi.) quod quæ necessaria non sunt, conquirant. Et dum caute.) ut singula pensitare uideantur. Et expeditè.) ut quicquam inuolutum. Infantissimi reperiuntur.) Qui nullo modo loqui scire uideantur. quod sepiissime illis accidit, qui in singulis uolunt uerbis immorari. Nomen suum pronunciare non possunt.) Quod cum aliqua de causa positum uideri potest, aliter tamen inter loquendum accipi posse uideatur. quale apud Martialem illud:

Sote filia Clinici Labulla,
Deserto sequeris Clitum marito,
Et donas et amas, ἵχθυσ ἀπόθως. Et rursum illud,
Digna tuo cur sis, indignaq; nomine dicam:
Frigida es, et nigra es: non es, et es Chione.

Aut certe nomen suum pronunciare non possunt, quando et alij eo fuere non appellati. Et ne dubium sit, an præter se quenquam alium dicant, cum ambiguum sit nomen, ut supra diximus, quod multis simili appellatione imponitur: ut Cato Censorius, Cato Porcius, Cato Vectius, et Cornelius Cato: malunt filere, quam nomen suum pronunciare. Hoc interdicere.) Ut dum de ambiguo disputamus, nõ fuit alienum inferere. Huius infantia.) elocutionis inscitia: quod qui de his minutissimis disputant, fari penè nesciant. Garrulam disciplinam.) sermonem inane: quæ dum omnia dicere uideri uult, nihil dicit. Sanè γαργύλιος Græci dicunt: ut Pindarus in primo Olympion hymno, εἰδὲ γαργύλιος ἐλάλει φιδεῖν ἴδιον. Ab hoc, uerso y in u, Latini garrulum deduxerunt.

De definitione.

Cum definitione utemur.) Definitionum genera in Topicis Ciceronis abunde exposuimus. Primum afferemus breuem uocabuli definitionem.) Primum, inquit ipse in secundo de Inventione ubi definitiuam tractat constitutionem, accusatoris locus est eius nominis, cuius de ui queritur, breuis et aperta ex opinione hominum definitio, hoc modo: Maiestatem minuere est, de dignitate aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum quibus potestatem populus dedit, derogare. hoc sic breuiter expositum, pluribus uerbis est et rationibus confirmandum, et ita esse ut describeris ostendendum: postea ad id quod defineris, factum eius qui accusabitur adiungere oportebit, et ex eo quod ostenderit esse (uerbi causa) maiestatem minuisse, et hunc totum locum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum

indignatione augeatur. Post erit infirmanda aduersariorum descriptio. ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. hoc ex opinione hominum sumetur, cum quemadmodum et quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eouerbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut si inutilis esse ostendatur eius descriptionis approbatio: et quæ incommoda consecutura sint, eo concessio ostendatur. id autem ex honestatis et ex utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. Et si cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus, et nostram ueram, honestam, utilem esse demonstrabimus, illorum contra. Unde post paulum subiungit: Locus autem communis in eius malitiam, qui non modo rerum, uerum etiam uerborum potestatem sibi arrogare conetur, ut et faciat quod uelit, et id quod fecerit, quo uelit nomine appellet. Qui ea tollit.) Tollit, aufert. Hæc sunt ea quæ capiunt suffragia.) Ordo est, et sensus: Quæ subaudiendum ex quibus ciuitatis constat amplitudo: sunt ea suffragia, id est fauores: quæ populi capiunt, cum legi promulgandæ assentiuntur, aut non assentiuntur, uel cum ad dignitatem quem uelint prouehunt. Et consilium.) magistratus, subaudiendum est, id quo ciuitatis constat amplitudo. Igitur tu et populum suffragio.) Exemplum, quod in primo libro de L. Apuleio Saturnino posuit, tractat. Populum suffragio.) quod cum populum nolis quas uelit ipse leges approbare, suo prius suffragio. Et magistratum consilio priuasti.) Qui quam L. Saturninus suo consilio legem laturus erat, in magistratu constitutus, quippe qui tribunus plebis erat, promulgare non sciuit, cum pontes deieceris: suo igitur eum consilio priuasti. ut si ita texas argumentationem. Quicumque ciuitatis amplitudinem, quæ ex populi suffragio magistratusque consilio constat, aufert, is maiestatem minuit: Atqui tu populum suffragio, quippe quod quas uolebat leges comprobare non permisisti, et magistratum consilio quod scripserat ne ederet, prohibuisti: maiestatem igitur minuisti. Item est contrario.) Id est, ab ipso defensore contradicentur. In secundo de Inventione: Defensoris, inquit, primus est locus. item nominis breuis et apta ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Maiestatem minuere est, aliquid de re prima cum potestatem non habebas administrare, postea sui facti ab illa definitione separatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas et honestas adaugetur. deinde sequitur, aduersariorum definitionis reprehensio. Locus autem erit defensoris, per quem indignabitur: accusatorem sui periculi causa non res solum conuertere, uerum etiam uerba commutare conari. Qui amplitudinem ciuitatis detrimento

trimento afficit.) qui ciuitatis splendorem aliqua ex parte minuit. Differt autem, ut Pedianus inquit, ab intertrimento detrimentum: quod detrimentum uel unius partis dici potest, dantis: intertrimento uero, ad utriusque partis spectat, dantis et accipientis. Cicero in Verrem: Praetores, nisi decreuerit, de hac re minus laborant, sine ullo intertrimento. Varro autem: Detrimentum, inquit, à detritu, quod ex quæ detrita, minoris sint precij. ab eadem mente intertrimento, ab eo quod duo, quæ inter se sunt et diminuta, damnum, à demptione, cum minus re factum est, quam quanti constat. Ego non affeci.) Ordo est, Ego non affeci detrimento, sed prohibui: subaudiendum, detrimentum fieri. Acrarium enim conseruauit.) Hoc supra in primo libro expositum est.

Vocabuli sententia.) Quid sit maieestas. Deinde factum nostrum.) Quod nos fecerimus. Cum uerbi descriptione.) Interpretatione. Contraria.) Quæ ab aduersarijs illata sit. Si aut falsa erit.) Quod aliter uulgo accipiatur, et c. Aut inutilis.) Quod ex expositio, nulla in parte utilitatem præstet. Aut turpis.) Quæ turpitudinem ciuitati afferat.

Aut inuerosa.) Quod si ita accipiatur, de ea militi conueniri possint.

De translatione.

Queritur in translationibus primum.) In secundo de Inventione, translationem constitutionem tractans: In omni autem, inquit, causa, ab utroque queri oportebit, à quo, et per quos, et quo modo, et quo tempore, aut agi, aut iudicari, aut quid statui de ea re conueniat. Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est, sumi oportebit, et ratiocinari quid in similibus rebus fieri soleat. Et uidetur, utrum malitia quidem aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit: an occasione agendi, sic sit iudicium aut actio constituta. Locus autem communis contra eum qui translationem inducet, fugere iudicium ac poenam, quia causa diffidat. à translatione autem omnium fore perturbationem, si non ita res agantur, et in iudicium ueniant, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, qui cum non oporteat, aut alia poena, alio crimine, alio tempore, atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Num aliquis eius rei.) De qua controuersia, hoc est, de ea ius dicere. Petitionem.) Ut præmium dari, aut poenam inferri alicui poscat. Aut executionem habeat.) Ut exequi, id est, transigere, quod in controuersia sit, pro altera parte possit: hoc est, ut sit aut patronus, aut aduocatus, aut procurator, aut cognitor: qui inter se ita differunt, ut Asconius Pedianus inquit, ut quicumque alterum in iudicio defendit, aut

patronus dicatur, si orator est: aut aduocatus, si aut ius suggerit, aut presentiam suam commodat amico: aut procurator, si negotium suscipit: aut cognitor, si presentis causam nouit, et sic iudicatur ut suam, qui familiarissimus defensor sit. Modo.) Nunquid non ea actione. Tempore.) Nunquid alio quam eo tempore, uel quod feriae sint, uel simile aliquid.

Num alia lege.) Nunquid ea lex, quam in protulerit, contra se non faciat. Num alio querente.) Nunquid eam causam alius querere debuerit.

Aut agente.) Nunquid eam agere alium oportuerit: quorum si quid factum esse inuenietur, qui ita accusarit, cadet à causa. Hæc legibus et moribus, æquo et bono reperientur, de quibus dicitur.) Hæc, inquit, omnia his rebus poterunt inueniri, male acta esse, quas in absoluta constitutione iuridicialiam tractabimus.

De ratiocinatione.

In causa rationali.) In secundo de Inventione, ratiocinationis exemplum tractans: Locos autem communes, inquit, in hoc genere argumentandi hos, et huiusmodi, quosdam esse arbitramur. primum eius scripti quod proferas, laudationem et confirmationem: rei qua de queratur, cum eo de quo constat, collationem eiusmodi, ut id de quo queratur, rei de qua constat simile esse uideatur: postea admirationem per contemptionem, qui fieri possit, ut qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere. deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quod cum de illa esset scriptum, de hac is qui scribebat dubitaturum neminem arbitratus sit. Postea multis in legibus, multa præterita esse, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quod ex ceteris de quibus scriptum sit, intelligi possit. Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in negotiali absoluta. Contra autem qui dicet, infirmare debet: quod faciet, si demonstrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, et quo in loco illud cuius causa afferitur, opinionione, si quo in numero illud, quod per similitudinem afferitur, conueniat, ostendatur: deinde quod res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem de utraque existimari oportere uideatur. ac si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, quibus ante prædictum est, utetur. Si non poterit, negabit oportere quicquam, nisi quod scriptum sit, considerare: multis de similibus rebus in unam quam rem tantum esse, singulas leges omnia posse inter se uel similia. demonstrat locos communes à ratiocinatione oportere: coniectura ex eo quod scriptum sit, ad id quod non sit scriptum peruenire, et neminem

posse omnes res per scripturam amplecti, sed cum com-
modissime scribere, qui curet ut quaedam ex quibus-
dam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiusmo-
di coniecturam diuinationem esse, et stulti scriptoris
esse, non posse de omnibus rebus cauere quibus uelit.

Queritur quid in rebus maioribus, aut minoribus,
aut similibus scriptum aut iudicatum sit. Queritur
subaudi, aut ab eo qui ratiocinatione innitetur, aut ab
eo qui ratiocinationem infirmabit: sed quo pacto suis
uterque locis utatur, ipso Cicerone docente iam osten-
dimus. Deinde utrum ea res similis sit ei rei de qua
agitur, an dissimilis. Quod si is qui ratiocinationi lo-
cum nullum dat, inspiciat, si simile uideat, non id aliqua
lege sancitum: si dissimile, an aliquo ex his quae iam
memorauimus, differre uideatur, quo ualidius id possit
infirmare. Vtrum consulto. Vtrum dedita opera
praetermiserit, quod intelligi per se poterat: an quod
cauere, hoc est, providere de ea re factu idoneum non
satis censuerit, et qui defendet ratiocinationem, et
qui eam infirmabit, hoc ad suae causae commodum reuo-
cabit. Quod satis cautum putarit, propter ceterorum
scriptorum multitudinem, hoc qui ratiocinationem in-
ducet, affirmabit, ut dicat non opus fuisse de ea re quen-
quam scribere, quandoquidem ceterorum multitudo
scribentium hoc dixisse, ob ea quae scripsit, satis uisa sit.
Sanè inter omnes status legitimos, praeter translationem,
quam statum non esse supra ostendimus, quaedam cog-
natio est. Nam et in diffinitione quae sit uoluntas
nominis queritur, et in ratiocinatione quid sibi uo-
luerit spectatur, et ex contrariis legibus duos esse scri-
pti et uoluntatis status apparet. Rursum et diffinitio
quodammodo est ambigua, quae amphibologia nomi-
natur, cum in duas partes intellectus nominis diduca-
tur. Scriptum et uoluntas habet in uerbis uocis que-
stionem, quod idem in contrariis legibus queritur.
Ob hanc causam non defuerunt, qui omnia haec scri-
ptum et uoluntatem esse dicerent, alij in scripto et uo-
luntate amphibologiam esse: sed distincta sunt. aliud
enim est obscurum ius, aliud ambiguum. Definitio igitur
in natura ipsa nominis quaestione habet genera-
lem, et eorum quae circa causam esse possunt, scriptum
et uoluntas de eo disputat uerbo, quod non est in le-
ge: at ratiocinatio, de eo quod non est. Amphibologiae
lis in diuersum trahitur. legum contrariarum ex di-
uerso pugna est. Haec a doctissimis, neque immerito, re-
cepta differentia est, et apud plurimos et pruden-
tissimos etiam durat.

De iuridicali absoluta.

10 Absoluta iuridicali constitutione utemur. Iuridicalis est, ut ipse in secundo de Inuentione
inquit, in qua equi et iniqui natura, et praemij aut
penae ratio queritur. Huius partes sunt duae, quarum
alteram absolutam, assumptiuam alteram nominamus.

Absoluta est, quae ipsa in se recti et non recti que-
stionem continet. Ea est huiusmodi. Cum Thebani
Lacedaemonios bello superauissent, et ferè mos esset
Graijs, cum inter se bellum gessissent, ut hi qui uicis-
sent, trophaeum aliquod in finibus statueret, uictoriae
in praesentia declarandae causa, non ut in perpetuum
belli memoria maneret, aeneum statuerunt trophaeum:
accusantur apud Amphictyonas, id est, apud commu-
ne Graeciae concilium. intentio est, non oportuit. de-
pulsio est, oportuit. quaestio est, oportuerit ne? Ratio
est: Eam enim ex bello gloriam uirtute peperimus, ut
eius aeterna insignia posteris nostris relinquere uel-
lemus. Infirmatio est: attamen aeternum inimicitarum
monumentum, Graios de Graijs statuere non oportet.
Iudicatio est: cum summae uirtutis concelebrendae
causa, Graij simul aeternum inimicitarum monumen-
tum statuerint, recte ne an secus fecerint. Hanc ideo
rationem subiecinus, ut hoc causae genus ipsum de quo
agitur cognoscere tur. Nam si eam supposuissimus,
qua fortasse usi sunt: non enim iuste, neque pie bellum
gessistis: in ratione criminis delaberemur. de qua post
loquemur. Inde post paulum subiungit: Locos autem
communes, et ex causa ipsa, si quid inerat indigna-
tionis aut coequestrationis, et ex iuris utilitate et natura
multos et graues sumere licebit, et oportebit, si cau-
sa dignitas uidebitur postulare. Sine ulla assump-
tione. Contrariae defensionis, ut extrinsecus nihil
assumas, quo tua causa probabilior fiat: ut si dicas, li-
cuit Miloni Clodium occidere, quando et Clodius
ei parauit insidias. Constat igitur ex his partibus
natura. Naturae ius esse ueteres, referente Cicerone,
dixerunt, quod nobis non opinio, sed quaedam nata
uis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindica-
tionem, obseruantiam, ueritatem, religionem eam
quae in metu et in cerimonijs deorum fuerit, appel-
larunt. pietatem, quae erga patriam, aut parentes, aut
alios sanguine coniunctos, officium conseruare mo-
neat. gratiam, quae in memoria et remuneratione of-
ficiorum et honoris et amicitiarum obseruantiam
teneat. uindicationem, per quam uim et contumeliam
defendendo, aut ulciscendo propulsamus a nobis
et a nostris, qui nobis cari esse debent, et per quam
peccata punimus. obseruantiam, per quam etate, aut
sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate anteeuntes
ueremur et colimus. ueritatem, per quam damus o-
peram, ne quid aliter quam confirmauerimus fiat, aut
factum, aut futurum sit. Ac naturae quidem iura mi-
tius ipsa queruntur ad hanc cotrouersiam, quod neque
in hoc ciuili iure uersantur, et a uulgari intelligen-
tia remotiora sunt. ad similitudinem uero aliquam,
aut ad rem amplificandam saepe sunt haec inferenda.

Leges. Iura legitima legibus constant: leges sunt,
quae populi iussu sancitae sunt: ex legibus igitur iura
legitima

legitima cognoscere oportebit. Consuetudine, iu-
dicato, aequo et bono, pacto. Natura ius est, quod.)
Consuetudinis autem ius esse putatur, id quod uolum-
tate omnium sine lege uetustas comprobabit: in ea au-
tem quaedam sunt iura, ipsa iam certa propter uetu-
statem, quo in genere multa sunt, et eorum multo ma-
xima pars, ut inquit ipse, quam praetores edicere con-
sueuerunt. Quaedam autem genera iuris iam certa
consuetudine facta sunt, quod genus iudicatum, par,
pactum. Iudicatum est, de quo iam ante sententiam
alicuius, aut aliquorum constitutum est. Par, quod hic
aequum et bonum Cicero uocat, est, quod in omnes
aequabile est. Pactum est, quod inter aliquos conue-
nit, quod iam ita iustum putatur, ut iure praestare di-
catur. Initium ergo iuris, ab ipsa natura profuisse
manifestum est. Quaedam autem ex utilitatis ratione,
aut perspicua nobis, aut obscura aliquanto a natura
quodammodo longius in consuetudine uenisse uide-
tur. Post approbata quaedam a consuetudine, aut a
uero ipso utilia uisa, legibus firmata esse perhibentur.
Constat igitur ius omne his tribus, natura, deinde con-
suetudine, quae naturam sequitur ducent: postremo le-
ge, quae iam consuetudine aut uero firmatur, sed ipsam
consuetudinem ita diuisit, ut eius partes, iudicatum,
aequum et bonum et pactum esse dixerit. Cognati-
onis aut pietatis causa obseruatur. Cognationis, af-
finitatis pietatis, quam erga deum et parentes habe-
mus. Aequae ac si legitimum sit. Perinde ac si legi-
bus sancitum sit, usurpatum est. Quod genus est.)
In quo genere exemplum est. Id quod argentario
tuleris expensum. Quod dinumeratum argentario
dederis. nam expendebant omnem ueteres pecuniam
potius quam dinumerabant, unde libra, assis, talentum,
et militum stipendia, hoc est, stipes ponderandae, ut
Plinius inquit, appellantur: et pensatores libri pen-
des dicti. A socio eius recte repetere possit. Hoc
est, nihil obstat, quin quam expensam argentario pe-
cuniam dederis, si is cui dinumeraueris eam pecuniam
nominatur, aut quoquo modo absit, tibi reddi repo-
scas ab alio qui tunc eius fuerit socius, cum eam con-
credidisti pecuniam. Ut decretum. Ut id de quo,
cum in cotrouersia esset, iam lata sententia sit. In-
terpositum. Quod insertum ad supplementum alicuius
scripti est, de quo quereretur, ne amplius in que-
stionem ueniat. Iudici aut praetori. Veteres, ut
tam Varro quam Asconius Pedianus dicit, omnem
magistratum cui pareret exercitus, praetorem a pra-
eire oportet. Unde et praetorium, et praefectus pra-
etorio. Aut consuli. Consul nominatus, quod con-
suleret populum et senatum, cum quidpiam trans-
acturus esset: unde Actius in Bruto, qui recte consu-
lucrat. Aut tribuno plebis. Quia et tribuni erat

militum: Tribuni, quod iura tribuerent plebi, id est,
plebem defenderent. Nam cum ob truculentissimas
olim inter patricos et plebeios seditiones plebs ar-
mata, maximo cum terrore nobilium in Auentinum,
et ut alijs placet in Sacrum collem secessisset, inde prius
abduci non potuit, quam ad fauorem sui tribuni plebis
primum crearentur. Decreuerit. Quod licet carue-
rit. Aut iudicauerit. quod in cotrouersiam uene-
rit. M. Drusus praetor urbanus cum in heredem man-
10 dati ageretur, iudicium reddidit. Reddidit in here-
dem contra heredem iudicium mandati parentis, aut
alterius, cuius fuerat haeres: hoc est, cum herede sibi
constituto quidam in testamento mandasset quid fieri
uellet, et haeres facere recusaret, contra ipsum Dru-
sus iudicauit, quod Sextus Iulius Caesar consul in bello
sociali designatus facere noluit. In scena ubi poe-
mata publice recitabantur nominatim. Nominis suo
compellando, non praenomine aliquo eum honorando.

Iudex cum iudice. Vter eorum sit clarior. Tem-
pus cum tempore. Quod alio tempore licuisse pote-
rit, alio minime. Numerum cum numero iudiciorum.
Viri plura iudicia adiecta sunt proferemus.

Ad ueritatem et utilitatem communem. Quod
aequaliter apud omnes uere et utiliter enunciari po-
test. Ut maior sexaginta annis, et cui morbus cau-
sa est, cognitor det. Sensus est, ut qui sexaginta an-
nos iam exceperit, si aduersa ualetudine correptus sit,
in exitu iudicij familiarissimum aliquem, quem cog-
nitorem dicimus, ut paulo ante ostendimus, pro se dare
possit, qui causae suae praesit. Nouum genus constitui
conuenit. Si id ante ea cautum non sit. Ex tempo-
re. Sine temporis ulla mora: uel certe ex eo tempore,
quo id fieri conuenit. Et ex hominis dignitate. Ut
hominis dignitatis ratio habeatur. Si quid inter se
pepigerunt. Pepigi non minus anomalum esse, quam
memini, odi, et coepi, quidam, sicut Phocas, putauere
Grammatici. quod pango, ut Diomedes inquit, pepi-
et panxi praeteritum mittat: paciscor autem, pactus
sum. Quintilianus igitur positionem huius uerbi pri-
mam Pago fuisse putat: unde secundum analogiam
pepigi praeteritum, qui ita reliquit: Memoria repeto
conuictos a me qui reprehenderant, qui hoc uerbo
usus esse pepigi: nam id quidem dixisse summos au-
tores confitebantur, rationem tamen negabant per-
mittere, quia prima positio paciscor, cum haberet
naturam patiendi, faceret tempore praeterito pactus
sum, nos praeter auctoritatem oratorum atque histo-
ricorum, analogia quoque dictum iuebamur. Nam
cum legeremus in duodecim tabulis, Ni ita pagut, in-
ueniebamus, simile huic cadunt. Inde prima positio
etiam si uetustate exoleuerat, apparebat, Paco, ut Ca-
do: unde non erat dubium, nos pepigi sic dicere, ut
cecidit. Si quid inter se pepigerint. Legimus et
cum

cum ablatiuo: ut si dicas, Pepigi hac re. Catullus:

Quo pepigere uiri, pepigerunt ante parentes.

Et cum accusatio & ablatiuo, ut Pepigi hanc rem decem numis. Plautus in Bacchidibus: Ducentis philippis rem pepigi. & pacifcor, ut in eadem comœdia: Pacifici cum illo paula pecunia potes Hemila, pacifscere si potes, perge obsecro, pacifscere quiduis. Rem ubi pangunt, oratione pangunt. Hoc est, ubi rem patris firmit, oratione quoque inter se pactis roborant: ut, quoties dixeris aut scripseris, hoc uel illud faciam, modo iubeas, uel simile aliud. In comitio, aut in foro ante meridiem causam conijcitur. Et hoc pactum est. Comitium, ut Varro inquit, ab eo quod illic coibat populus, aut creandarum dignitatum, aut litium causa. Hinc Plautus in Curculione: Qui periturum conuenire uult hominē, mitto in comitium. Aut in foro. Forum, ut idem inquit, quod conferrent suas controversias: & quod quæ uendere uellent, ferrent, forum appellarūt. Nec nos praterit, Festum Pompeium sex modis accipi forum posse scripsisse. Causam conijcitur, iudicatio, coniectura quid tenendum sit consequitur, ac inde iudicatio. hoc modo somniorum coniectores nominamus, qui quid somnia portendant, coniectura consequentes diiudicant. Sunt item pacta quæ sine legibus obseruantur, ex conuentu: aut de iure prestare dicuntur. Sensus est, sunt imita inter aliquos ex solo conuentu pacta, quæ licet nullis sint legibus obnoxia, obseruantur tamen, & dicuntur iure ipso ualere, ut nunc loquimur. Ex conuentu. Conuentus, inquit Festus Pompeius, quatuor modis intelligitur. Vno, cum quemlibet hominem ab aliquo conuentum esse dicimus. Altero, cum significatur multitudo ex compluribus generibus hominum contracta in unum locum. Tertio, cum à magistratibus iudicij causa populus congregatur. Quarto, cum aliquem in locum frequentia hominum supplicationis aut gratulationis causa colligitur. Sed hic Ex conuentu, ex mentis uerborumque cōuenientia quadam, & ut ita dicam, concordantia. Prestare. Vt nunc uulgus loquitur, ualere dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari. Si contra ius naturæ, legis, aut consuetudinis fecerimus. Ius confirmari. Si ab his partibus, quas memorauimus non sit alienum. Denique in Rhetoricis de Inuentione: Locorum autem, inquit, communium, quoniam duo genera sunt, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per cōmunem locum possit, et oporteat, considerabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci perscribi non possunt. In plerisque fortasse ab autoritate iuriconsultorum, & contra autoritatem dici oportebit. Attendendum autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communium præter eos quos nos exposuimus, ipsa res ostendat.

De comparatione.

Cum ex comparatione queritur. Iurisdicialem constitutionē supra ita diuisimus, ut eius partes, absolutam & assumptiuā quæstionem esse diceremus. quam nostri absolutam, Hermagoras *κατά τὴν ἀπόδειξιν*. quam nostri assumptiuam, Græci *κατὰ τὴν ἀπόδειξιν* nominarunt. Absoluta est, cum iure factum ipsum defenditur. quapropter & iuris partes esse cognoscendas diximus. Assumptiuam autem est, cum factum per se non probabile est, assumptis autem extrinsecus auxilijs id tuemur. Huius sunt partes quatuor: Comparatio, relatio criminis, remotio criminis, concessio criminis. Comparatio est, cum aliquid factum, quod per se ipsum non sit probandum, ex eo cuius id causa factum est, defenditur. ea est huiusmodi: Quidam imperator cum ab hostibus obsideretur, neque effugere ullo modo posset, pactus est cum hostibus, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret. Itaque, fecit, armis & impedimentis amissis, præter spem milites conseruauit. accusatur maiestatis. Huc incurrit definitio. Sed nos hunc locum, de quo agimus, consideremus. Intentio est, non oportuit arma & impedimenta relinquere: Depulsio est, oportuit: Quæstio est, oportuerit ne: Ratio est, milites enim omnes perijissent: Infirmatio est, aut coniecturalis, non perijissent: aut altera coniecturalis, non ideo fecisti. ex quibus iudicationes, perijissent ne, & ideo ne fecerit. aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus: At enim satius fuit amittere milites, quam arma & impedimenta concedere hostibus. ex qua iudicatio nascitur, Cum omnes milites perituri essent, nisi ad hanc pactionem uenissent, utrum satius fuit amittere milites, an ad hanc conditionem uenire. Vtrum satius fuerit. Vtrum id quod uerbi causa dicat Imperator fecisse, cum impedimenta hostibus reliquerit, aut quod eum accusans dicat, ut potius milites occumbere oportuerit, quam id pactū inire cum hostibus. Ex contentione. Ex ea cōtrouersia, quæ inter hos fuerit. Conducibilis. Quod plus conducere, hoc est, utilitatis adferre potuerit. Vtrum ne oportuerit iudicare. Vt hostibus impedimenta relinquerent. An aliorū fuerit utilius statuendi potestas. Vt potius hoc alij iudicare debuerint, ne ipse timore percussus, effugere periculum uideretur. Interponetur ab accusatore suspicio. Vt dicat suspicari posse, ab hostibus munera cum suscepisse occultæ: & ne ea suscepisse uideretur, impedimenta reliquisse. Quod melius ut præmia consequeretur. Cum adhuc dubium bellum traheretur.

Deteriori anteponeatur. ne dedecus cum damno subiret. Sed dolo malo. Negotij gestum dolo, malitia. Sunt enim media uerba, tempestas, ualetudo, facinus, dolus, malitia, gratia, industria, periculum, uenenum, contagiū, & honos, teste Gellio. Hæc enim ferē

ferē uulgatum est, ancipitia esse, & utroque uersus dici posse. Sed dolus à Græcis, à Latinis, ut opinor, malitia, quæ bona & mala est. unde Plautus in Aulularia: Senex est, sine omni mala malitia. Deinde queritur, potuerit ne uitari, ne in eum locum ueniretur. Subaudiendum, ne ab hostibus obsideretur. Refellitur argumentatio coniecturalis. Vt dicat se aliter facere non potuisse, quo minus subiret periculum.

Qui inutile. Quod impedimenta hostibus reliquerit. Vtli præposuerit. Quod consequi de hostibus potuerit uictoriam, cum statuedi non habuerit potestatem: ut optionem sibi ipse præscripserit, potius quam senatus expectari consilium. Contra eos. Subaudiendum, dicit. Rem perniciosam. Quæ futura erat, nisi ad pactionē descendisset, cum periculum esset ne exercitum amitteret. Et tempus. Quo id fecit. Locum. Quo obsidebatur ab hostibus.

Rem. Quantum immineret periculum, ni id effecisset. Deliberationē suam. Quid secum ipse statueret. In libro de Inuentione: Loci cōmunes, inquit, inerūt accusatoris in eum qui cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut in utrumque fateatur, querat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensionis est, nullum factum, neque turpe, neque inutile, neque honestum putari oportere, nisi quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit intelligatur: qui locus ita communis est, ut bene tractatus, in hac causa magno ad persuadendū momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficij magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur: ut tertius, per quem res expressa uerbis, ante oculos eorū qui audiunt ponitur: ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res, atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset.

De translatione criminis.

Translatio criminis est. Translatio criminis, inquit ipse alibi, est, cum reus id quod arguitur, confessus, alterius se inductū peccato iure fecisse demonstrat. ea est huiusmodi: Horatius tribus Curiatibus, & duobus amicis fratribus, domum se uictor recepit. is animaduertit sororem suam de fratrum morte non laborantē: sponsi autem nomen appellantē idem Curiatibus, cum gemitu & lamentatione, indignè passus, uirginem occidit: accusatur. Intentio est, iniuria sorore occidisti. Depulsio est, iure occidi. Quæstio est, iure ne occiderit: ratio, illa enim hostium mortem lugebat, fratrem negligebat me, & populū Rom. uicisse moleste ferebat. Infirmatio est, tamen à fratre indemnata necari non oportuit. ex qua iudicatio fit: Cum Horati mortem hostium lugeret, fratris & populi Ro. uictoria non gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemnata necari. Verēne in alterū. Vt

iure ne potuerit Horatius sororem occidere, quod mariti lugeret mortem, potius quam de uictoria fratris exultaret. Spectandū est, num æque magnū illud peccatū quod in alium transferatur. Num æquale crimen sit sororis, quod de fratris populiq; Rom. uictoria est, fratris crimini, qui eam occidit. Ac illud. Ordo est, num æque magnum atque illud, id est, quam illud, quod reus commiserit. Sumpsisse dicatur de alio. Vt cum in sororem animaduertit. Oportuerit ne in ea re peccare, in qua ante alius peccauerit. Vtrum ante alius peccauerit, si afferat exemplū de aliquo, qui simile crimen commiserit, & tamen sit absolutus, aut certe, quod si etiam mulier in ea re deliquerit, num debuerit tum ob hoc ipse deliquisse?

Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri. Subaudiendum, qua hæc mulier occideretur: quo an mori nec ne debuerit, prius discuteretur. Deinde factum iudicium non sit, & quæ sequitur. Sensus est, utrum sicut de crimine sororis Horatii factum nullum iudicium est, ita de fratris in sororem crimine faciendum nullum iudicium sit: an ita hic sine iudicio puniendus sit, sicut & illa sine iudicio punita est. Qui plus censeat uim. Quæ sorori intulit. Quam iudicia. Quæ sequi debuit. Percuntabitur accusator. Subaudi, iudices. Quod eos fecisse dicat. Quod scilicet accusator idem facere uoluisset. Ordo uerborum est, & sensus: percuntabitur iudices accusator, quid futurum erat, si ipse uoluisset facere idem, quod dicat fecisse eos, subaudi, quos accusat. Eorum in quo. Animaduersum sit, & est ordo, Defensor profert atrocitatem peccati eorū in quos transfertur crimen.

Rem, locum, tempus. Vbiq; subaudiendū, ponet ante oculos. Rem. amplificando. Locum. Vt in propatulo, quo ad mariti eadem aliorum exciret lachrymas, uel, quiduis simile. Tempus. Vt noctu, quo crimini facile exaudire possent. Aut non posse. Ne si dilatum sit tempus, periculum ex hoc aliquod imminet. Aut inutile. Nullam ex hoc futuram reipub. utilitatem. Alibi hunc locum tractans: Locus, inquit, communis accusatoris in eum, qui cum id quo arguitur negare nō possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex iudiciorum perturbatione. atque hic utilitatis iudiciorū demonstratio, & de eo conuæstio, qui supplicium dederit indemnatus, in eius autem qui suscepit audaciam & crudelitatem indignatio: à defensore est, in eius quem ultus sit audaciam sui conuæstione rem, non ex nomine ipsius negocij, sed ex consilio eius qui fecerit, & causa & tempore considerari oportere. quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentis, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem eam omnibus, ut necesse sit, & ut oporteat, fuerit iudicata.

De concessione.

Concessio est. In secundo de Inuentione, Concessio, inquit, est, per quam non factum ipsum improbat ab reo: sed ut ignoscatur, id petitur, cuius partes sunt duae, purgatio & deprecatio. Purgatio est, per quam eius qui accusatur, non factum ipsum, sed uoluntas defenditur. ea habet tres partes, imprudentiam, casum, necessitudinem. Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negat. ut, apud quosdam lex erat, ne quis Dianae uitulum immolaret. nauis quidam cum aduersa tempestate in alto iactarentur, nouerunt, si eo portu quem conspicebat potiti essent, ei deo qui ibi esset, se uitulum immoluros. casu erat in eo portu sanum Dianae, eius cui uitulum immolare non licebat. imprudentes legis, cum exissent, uitulum immolauerunt: acciuntur. Intentio est, uitulum immolastis deo cui non licebat. Depulsio est in concessione posita: ratio est, nesciui non licere. Infirmatio est, tamen quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est, cum id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sit ne supplicio dignus. Casus autem infertur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunae uis uoluntati obstitisse: ut in hac. Cum Lacedaemonijs lex esset, ut hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor praebuisset, capitale esset. Hostias is qui redemerat, cum sacrificij dies instaret, in urbem ex agro coepit agere. Tum subito magnis commotus tempestatibus fluuuius Eurotas, is qui propter Lacedaemonem fluit, ita magnus & uehemens factus est, ut eò traduci uicium nullo modo possent. Redemptor suae uoluntatis ostendenda causa, hostias constituit omnes in lutore, ut qui trans flumen essent, uidere possent. Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accerserunt. Intentio est, Hostias, quas debuisti ad sacrificium praestare non fuerunt. Depulsio est, concessio primum, tum ratio, flumen enim subito accreuit, & ea re traduci non poterunt. Infirmatio, tamen quoniam quod lex iubet factum non est, supplicio dignus est. Iudicatio est, cum in ea re contra legem redemptor aliquid fecerit, qua in re studio eius subita fluminis obstitit magnitudo, supplicij dignus ne sit. Necessitudo autem infertur, cum ut quada reus id quod fecerit, fecisse defenditur: hoc modo. Lex est apud Rhodios, ut si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit, publicetur. Cui magna in alto tempestas esset, uis uentorum inuitis nauis in Rhodiorum portum nauem coegit. quaestor nauem populi uocat. nauis dominus, negat oportere publicari. Intentio est, Rostrata nauis in portu deprehensa est. Depulsio, concessio, ratio, ut & necessario sumus in portum coacti. Infirmatio est, Nauem ex lege tamen populi esse oportet. Iudicatio est, cum rostratam nauem

in portu deprehensam lex publicari, cumq; haec nauis inuitis nauis in portum conuecta sit, oporteat ne eam publicari. horum trium generum idcirco in unum locum contulimus exempla, quod si- lis in ea praecipio argumentorum traditur. Nuper culpam.) Subaudiendum eius qui accusatur. Ventum sit in necessitudine.) ad id ut necessario facere cogetur. Et necessitudo & necessitas dicitur, nisi quod necessitudo ad affirmatam plerumq; refertur. Num culpam ueniendi necessitudo fecerit.) Hoc est, num huiusmodi fuerit necessitudo, ut culpam sequi oportuerit. uelut de eo cuius nauis in Rhodiorum portum delata est, si nauim aliorum uertisset, potuerit effugere, ne in cum portum decurreret. Est ordo, num necessitudo ueniendi, subaudiendum, quod uenit, fecerit culpam. Num quae suspensiones.) numquid aliqua suscitari suspensiones possint, ob quas in eum portum conuechi maluerit, ostendatur. Conueniat ne eam satis idoneam causam putari.) Subaudiendum, quae id facere compulerit, nec quouis modo euitari potuerit. Vtrum potuerit scire, an non potuerit: deinde utrum data sit opera ut sciretur, aut non. deinde utrum id noluisse scire uideatur. Casu nesciret.) Quod ita acciderit, ut nesciret. An culpa: nam qui se propter uinum, aut amorem, aut iracundiam figisse rationem dicet, is animi uitio uidebitur nescisse, non imprudentia.) Quod id scire non uehementer elaborarit.

Quare non imprudentia se defendat.) Quandoquidem mentis morbo, qui ex propria effluxerat culpa, purgare se contendit: sed ne quicquam culpa enim contaminabitur. Deinde coniecturali constitutione queretur.) Inquinabitur culpa, quando ex proprio commissa uitio est. Vtrum scierit an ignorauerit, et considerabitur, satis ne in imprudentia praesidij debeat esse.) Num quod imprudentia se lapsum quispiam dicat, ob hoc euadere iudicium debeat, cum factum fuisse constiterit. Etenim omnes haec tres.) Ut locos quos enumerauimus tribus illis partibus possumus accommodare. Tamen oratione iudices remotur.) in mora teneat, quo minus iudicationem efficerent. Quae consulto facta non sunt, in eius fraudem esse non oportere.) Qui debita opera non fecerint, quando in eis fraus nulla sit quo puniri debeant, non haberi perinde ac si peccarint, quando nullus sit, qui hoc pacto aliquando non delinquat: & homines quod sibi fieri uelint, alijs facere debere. Alibi: Loci autem, inquit ipse, communes accusatoris in confessione quantae potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit: ut non de facto, sed de facti causa queratur: defensoris conquestio est calamitas eius, quae non culpa, sed uim maiore quadam acciderit: & de fortunae potestate & hominum infirmitate, & uti suam animam, non euentum considerent.

considerent. In quibus orationibus conquestionem suarum arumarum, & crudelitatis aduersariorum indignationem inesse oportebit: ac neminem mirari conueniet, si aut in his, aut in alijs exemplis scripti quoque controuersiam adiunctam uidebit. in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controuersia ea, quae ex scripto & sententia nominatur.

De deprecatione.

Deprecatio utemur.) Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio in iudicio probari potest. Quare ut & ipse dicit, si pro aliquo claro & forti uiro dicendum sit, cuius in rempub. multa sint beneficia, uti deprecatione ad hunc modum licebit. Quod si iudices hic pro suis beneficijs, pro suo studio, quod in uos semper habuit, multorum suorum recte factorum causa uni delicto ut ignoscatis postulat, dignum uestra mansuetudine, dignum uirtute huius est iudices, a uobis hanc rem hoc postulante impetrari. deinde augere beneficia licebit, & iudices per locum communem ad ignoscendum uoluntatem deducere. Oportebit igitur, inquit ipse in secundo de Inuentione, eum qui sibi ut ignoscatur postulat, commemorare, si qua sua poterit beneficia, & si poterit ostendere ea esse maiora quam haec quae deliquerit, ut plus ab eo boni quam mali profectum esse uideatur: deinde maiorum suorum beneficia si qua extabunt proferre, deinde ostendere non odio neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed imprudentia aut impulsu alicuius, aut ab aliqua honesta aut probabili causa: postea polliceri & confirmare, se et hoc peccato doctum, & beneficiorum eorum qui sibi ignoscere confirmatum, omni tempore a tali ratione abfuturum: deinde spem ostendere, aliquo se in loco magno, his qui sibi concesserint, usui futurum. Postea si facultas erit, se aut sanguineum, aut iam a maioribus, aut in primis amicum esse demonstrabit, & amplitudinem suae uoluntatis, nobilitatem generis, eorum qui se saluum uelint dignitatem ostendere, & cetera ea quae personis ad honestatem & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione sine arrogancia in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quam ullo supplicio dignus esse uideatur. Deinde ceteros proferre, quibus maiora delicta concessa sunt. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quam minimum obfuisse uideatur: & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere. Aduersarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet, ipsum immisericordem, superbum fuisse: & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum nullo modo posse. Si beneficia proferret, aut aliqua de causa facta, non propter beneuolentiam, demonstrabit:

aut postea odium esse hac re susceptum, aut illa omnia maleficijs esse delecta, aut leuora beneficia quam maleficia: aut cum beneficijs honos habitus sit, pro maleficio poenam sumi oportere. Videbuntur constare.) Subaudiendum, quae accusati fecerimus. In potestatis.) Hoc est, ubicumque potestatem aliquis agendi quid uellet habuerit. Si ea quae peccauit.) In quibus deliquisse per se, an per alios, ignotum, accusetur. Alijs quoque ignotum est.) utrum scilicet ita sit. Si eum missum fecerimus.) Si non damnemus. Ex ea re.) In qua deliquisse arguitur.

Loci communes de humanitate.) Quod humanos se iudices debeant exhibere. Fortuna, ut huius fortunae respiciant, quando & ipsi in simile labi crimine aliquando possent. Misericordia.) quae infelicibus habenda est. Rerum commutatione.) Ne si damnetur, aliquando ipsi luant poenas iudices. Qui contradicet.) Qui accusabit, contrarijs his quos enumerauimus utetur locis, enumerando in quibus deliquerit. Haec causa iudicialis.) Hoc dicit, quoniam haec causa in iudicijs uelut supra monuimus non uersatur, tamen quia non nunquam est in senatu, aut in concilio principis saepe tractanda, de hac praecipua dare non fuit alienum. Vel ad senatum, uel ad concilium.) Velut de Siphace diu deliberatum est, & de Qu. Nimitorio Pullo apud L. Opimum, & eius consilium diu ductum est, & magis quidem in hoc ignoscendum quam cognoscendum postulatio ualuit. Nam semper bono animo se in populum Ro. fuisse, non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione uteretur, ipsi ut propter posterius beneficium sibi ignoscere, cum deprecationem subiungeret. Locus autem, ut ipse alibi inquit, communis erit indignatio maleficijs. Et alter, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miserijs sint, tamen id fortuna factum ostendere non queant. quod si fiat, erit purgatio, non deprecatio.

De remotioe criminis.

Cum a nobis crimen remouere uolemus, aut in rem, aut in hominem nostri peccati causam.) ipsius rei sit, ut etiam ipse inquit alibi, remotio, cum id quod datur crimini, negat ad se neque ad officium suum reus pertinuisse. Nec si quid in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id cause genus est huiusmodi. in eo federe quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis, portam sustinuit iussu imperatoris. Federe autem a Senatu improbatum, et quoque dicitur qui portam tenuerat, dedi oportere. Depulsio est: Non oportet: Questio est, Oportetne. Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id atatis non habuerim, & cum priuatus essem, & esset summa cum auctorita-

te & potestate Imperator qui uideret, ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est, At enim quoniam tu particeps factus es, in turpissimo fœdere summæ religionis dedi te conuenit. Iudicatio est, Cum is qui potestatis nihil habuerit, iussu imperatoris in fœdere & in tanta religione interfuerit, dedendus sit hostibus, nec ne. Aut in hominem nostri peccati causam confremus. In quo hoc nobis exemplo sit. Rhodij quosdam legauerunt Athenas: legatis quæstiones sumptum quem oportebat dari, non dedere. Legati profecti non sunt, accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit: Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportuerit ne. Ratio est: Sumptus enim, qui de publico dari solet, is à quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id quod publicè uobis erat negotij datum, conficere oportebat. Iudicatio est: Cum his qui legati fuerant sumptus, qui debebat, de publico nõ daretur, oportuerit ne eos conficere nihî, omnibus legationem. Is in quem causa confertur. Is in quem crimen transfertur, num tantum potuerit, ut id reum facere compellere potuerit. Potuerit obistere ei. In quem culpa transfertur, ne in id crimen reus ipse incidere. Ita sit. Sicut reus refert. Concedi reo conueniat. Quo poenam ullam non subeat. Et edifferetur. Disputabitur. Si causa in rem quandam conferetur. Diximus enim, criminis remotio nem bipartito fieri. nam tum causa in alium quempiam hominem, tum in aliud quod in criminis causa fuisse ostendemus, transferendo remouetur. Quæ de necessitudine præcepimus. Subaudiendum, cum concessio nis partes tractauimus. Hic communes erunt loci: accusatoris, facti indignatio: ac ex ipsa re, si quid conqueutionis habebit, sumi oportebit. Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Hic Cicero constitutionum tractationem concludit. Sed in Partitionibus oratorij ad filium, iuridicalem constitutionem ita primū partitus est, ut alteram partem æqui & boni ratione defendi dixerit, alteram ad uicissitudinem referenda gratiæ pertinere dixerit. In beneficio autem gratiam, in iniuria punitionem dixit nominari. Idem in secundo de Inuentione, iuridicalem causam, inquit, esse dicebamus, in qua æqui & iniuri natura, et præmij aut poenæ ratio quereretur. Deinde post paulum subiungit, nunc de præmijs consideremus. L. Licinius Crassus Consul, quosdam in citeriore Gallia nullo illustri neque certo duce, neque eo nomine neque numero præditos, ut digni essent qui hostes P. R. esse dicerentur, qui tunc excursionibus & latrocinij infestam prouinciam redderent, consecratus est, & confecit. Roman redit, triumphum à Senatu postulat. hic & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis, ad

iudicationem peruenire, propterea quod nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, huiusmodi: Oporteat ne poena affici. In hac huiusmodi: Oporteat ne dari præmium. Subiungit inde ad hæc constitutionem tractandam proprios & communes locos: quos qui scire uelint ipsam in secundo de Inuentione illic legant. In hoc autem illud miratus sum, quod cum se de præmio & poena explicaturū prius pollicitus sit, cum præmium exposuerit, de poena nullam prorsus fecit mentionem, nisi ex iisdem locis è contrario comparatis poenam uelit intelligi. quod multis rationibus, quas nunc referre ne longum faciam superuacuum esse arbitror, nullo modo mihi persuadeo. His autem iuridicæ constitutionis partibus, Quintilianus multorum opinionione quantitatem subiungit, quem tamen raro tractari dicit, inquit: Quantitas quoque plerūque etiam, si non semper, plerumque tamen recte subiacet, seu modus est, seu numerus, sed modus aliquando constat æstimatione facti, quanta sit culpa, quantum uic beneficium: aliquando iure, cum id in controuersiam uenit, qua quis lege puniendus, uel honorandus sit. Illa quoque quæ ex numero ducitur, pædet ex iure, an Thrasibulo triginta præmia debeantur. Licet hic mihi quæ pluribus supra explicauimus, quo omne quod diximus cognitu facilius uideatur, in breuè summam cõtrahere. Genus igitur rhetoricæ facultas est, cuius trine sunt species: Demonstratiua, quæ laude ac uituperatione constat: Deliberatiua, quæ susatione dissuasioneque conficitur: Iudicialis, quæ intentione depulsioneq; consistit. Demonstratiua intentio præsens est, locus ubi totus coit populus, auditor ipse populus. Deliberatiua tempus futurum, locus est Senatus, uel ubi qui Rei publicæ gubernandæ præsumt, coire consueuerunt, qui & ipsi auditores. Iudicialis, tempus præteritum, locus forum, auditor iudex. Demonstratiua finem honestatem quidam dixerunt. Sed alij non circa solam honestam quæstionem esse putarunt, qui uoluptatem adiecerunt. Deliberatiua finem utilitatem: sed dignitatem alij etiam subiecerunt. Iudicialis finem iustum & æquum esse: sed in omnibus spectandum apud quem quid aliquis sit dicturus. Partes rhetoricæ quinque sunt, Inuentio, Dispositio, Memoria, Pronunciatio, Elocutio. Nam cum omnis oratio rebus et uerbis constet, in rebus intuenda inuentio, in uerbis elocutio est: in utraque autem, quam dispositionem appellamus, quæ omnia complecti debet memoria: & actio, quæ uoce motuque concinno corporis constat, debet commendare. Rhetoricæ materia, omne quod dicendo possit illustrari: quod omne aut demonstratiuo, aut deliberatiuo, aut iudiciali genere comprehenditur. Materie partes sunt, constitutiones, nullâ enim orationem

orationem inuenias, quæ non constitutione aliqua constat. Est autem constitutio, quod potissimum in oratione esse oportet, ad quod omnia referuntur, siquidem et firmamentum, et iudicationem nihil aliud esse quam constitutionem uideo. Nam cum sit constitutio, id quod in controuersia uenit: et de eo quod in controuersiam uenit quæstio sit, idque et ratione firmetur & infirmetur firmamento, & de eodem de quo quæstio est iudicetur, nullo modo diuersa hæc mihi esse uidentur. Constitutionum uero genera aut in scripto sunt legitime, aut extra scriptum, quæ rationales constitutiones appellantur. Quæ in scripto sunt, quinque modis fieri possunt. Vno, cum hic scriptum, ille defendit sententiam: quæ constitutio scriptum & uoluntas nominatur. Alio, cum duæ inter se leges contrariæ sunt, tertius modus, ambiguum: quartus ratiocinatio: quintus definitio nominatur. nec refert, si etiam in his ordinem hunc non tenueris. Translationem autem, quæ legitimarum constitutionum hic unam fecit, & quam alicubi quartam in ordine constitutionem numerauit, & de qua aliubi nullam fecit mentionem, supra etiam constitutionem esse nõ posse ostendimus. Aliarum uero constitutionum quæ rationales, quod in rerum ipsarum quæstione positæ sint, dicuntur. Prima est coniecturalis aut inficialis nominata, cum an sit aliquid, in quæstione positum est. Secunda, cum quid sit queritur, quia definiendum est, de quo queritur, diffinitiuam constitutio nominatur: quam Cicero, sicut alibi, post coniecturalem constitutionem enumerauit: Ideo hic non posuit quod in legitimis definitiuam posuerat. licet tamè inter se ita differant, ut quæ rationalis definitiuam nominatur, ea rem quæ uon sit in scripto, quæ autem legitima, quod in lege scriptum uerbum est, de quo ambigatur, definiat. Tertia rationalis constitutio, quæ qualitas appellatur, hic iuridicalis à Cicerone nominatur, alibi generis, quam in negotialem & iuridicalem partitur. Negotialem græci uocant, uel uocant. in hac de rebus ipsis queritur, remoto personarum complexu, ut sit ne liber qui liber esse asseritur: an opes superbiã pariant: an quod iustum est, idem bonum sit. Iuridicalis, cui tamen in Topicis hoc nomen Cic. ueretur tribuere, dicunt, in qua ferè eadem, sed certis destinatisque personis queruntur: An ille iuste hoc fecerit, uel bene. Cicero autem negotialem fecus definit, quippe qui inquit: Negotialis, in qua quid iuris ex ciuili more & æquitate sit, consideratur. cui diligentia præesse apud nos iuriconsulti existimantur. Ut sit, ueluti Cicero sentit, iuridicalis de præterito semper, negotialis semper de futuro. quod Quintilianus improbat, cum ita scriptum reliquit: Sed quod ipsius de his libris iudicium fecerit, supra dixi: sunt enim uelut regestæ in hoc commentarios quos adolescens deduxerat scholæ, &

si qua est in his culpa, tradentis est, siue eum mouit id quod Hermagoras prima in hoc posuit exempla ex quæstionibus iuris, siue quod Græci παρανομία uocant iuris interpretes. Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos de Oratore substituit: ideoque cultipari tanquam falsa præcipiat, non potest. Iuridicalem Cicero ita definit. Iuridicalis est, in qua æqui & recti natura, aut præmij aut poenæ ratio conquiritur. Alij sic definiunt: Iuridicalis est, in qua æqui & recti, iniquiue aut iniusti natura, aut præmij aut poenæ, aut utriusque quantitatis ratio queritur. Iuridicalis quidem ipsa in duas distribuitur omnium consensu partes, absolutam & assumptiuam. Absoluta est, quæ in se continet iuris & iniuriæ quæstionem, in quibus recti & æqui, iniusti & iniuri natura, præmij aut poenæ, aut quætitatis, quæ aut in numero aut in modo esse demonstrata est, ratio queritur. Et cum intra se quæstio continet, nec aliunde quo id probet sumit, absoluta dicitur constitutio. Assumptiua autem, quæ hæc eadem querit, sed ex se ipsa nihil dat firmi ad recusationem, foris quidem aliquid assumit defensionis. Huius partes sunt quatuor, Concessio, remotio criminis, relatio criminis, criminis comparatio: præter id quod de præmio aut poenæ, aut præmij uel poenæ quantitate queritur. Concessionis partes sunt duæ, Purgatio & deprecatio. Purgationis tres sunt partes, Imprudentia, casus, necessitas. Remouetur crimine aut in rem, aut in hominem. Hæc sunt omnium constitutionum quas supra tractauimus partitio: quas in breuiorem adhuc summam possumus colligere, & tres omnino esse constitutiones ostendere. siquidem omne quod in controuersiam uenit, de quo queri solet, aut an sit, aut quid sit, aut quale sit queritur. An sit quidem, in id quod ad rei rationem attinet, & in id quod in scripto est, diuiditur: in id quod in ratione positum est, Coniecturalis aut inficialis est constitutio: quod in scripto est, ut amphibologia, quæ coniectura semper explicatur. Quid sit autem, quod secundo loco sequitur, siue cum uerbum quod à causa ipsa feratur, siue quod scriptum ferat, intellectus quæstionem habet, definitur, definitiuam constitutio nominatur. Hoc tamen quod scriptum est, quod rerum quoque scripti contemplatione constat, coniecturali etiam & qualitati commune est: sicut scriptum & uoluntas, quæ sine dubio aut qualitate aut coniectura continentur. qualitate quidem, cum alterutrum, aut iure aut iniuria defendi ostenditur: coniectura autem, cum illud denum inuestigamus, quibus possumus uestigijs signisq; utrum potius tenendum sit, an quod scriptum est, an quod scriptoris fuisse uoluntas perhibetur. Legis quoque contrariæ iisdem quibus scriptum est, & uoluntas constat. communis enim tam coniecturæ, quam qualitati iisdem rationibus

rationibus est. Nam si ius aut iniuriam fieri ex alterutra harum legum demonstrares, qualitatis erit status: fin autem quid sibi utraque tandem uoluerit inuestiges, coniecturalis. Si itaque quale quid sit queratur, aut quod in ratione sola positum est queratur, aut quod in scripto. quod ratione sola perpenditur, generalis qualitas, uel iudicialis status nominatur: aut quod in scripto, cum nullam legem habemus, quæ quid tenendum in aliqua re de qua lis sit significet, multas tamen asserimus, ut ex similitudine aliarum rerum quas leges creuerint, ius aut iniuriam esse, quod in controuersia est ostendamus. Hæc proprio nomine syllogismus uel ratiocinatio nominatur. sed nihil aliud est, quam qualitas. Aut ius ipsum uel iniuria excutitur, ubi scriptum est uoluntas opponuntur, ut iam dictum est: aut ubi contrariae sunt leges, aut ubi aliquod diffinitas uerbum quod in lege scriptum sit. Sunt igitur, si accuratius inspicias, tres omnino status, An sit, quid sit, et quale sit: nec plures. Sed ut res discentibus breuior fiat, a summis autoribus ita diuisa est, ut primum genera duo esse dixerint, rationale et legale. Deinde rationalis partes essent coniectura et iudicialis: diffinitiva et qualitas, generalis. Legalis autem partes, scriptum et uoluntas, ambiguum, diffinitio, leges contrariae, ratiocinatio fuerunt. Sunt qui status ad iudicalem materiam tantum pertinere dicerent, quorum inscitiam res ipsa per se satis arguit: et nos posterius, cum deliberatiuum demonstratiuumque genus exposuerimus, pauca demonstrabimus. Rhetorica autem facultatis actor, orator: quia Latine oratoria, quæ Græcè rhetorica dicitur, nuncupata est. Orator optimus est, qui dicendo animos audientium et docet, et delectat, et permouet. Docere debitum est, delectare honorarium, permouere necessarium. Officium oratoris est, bene dicere. Finis, bene dicere ad persuadendum. ad id autem transigendum instrumento utitur, hoc oratio nominatur. Orationis partes sunt, exordium, narratio, partitio, confirmatio, consutatio, peroratio. Exordiorum duas esse species ostendimus: alteram quæ principium, alteram quæ insinuatio diceretur: in utroque conciliandos auditores procuratum iri, ut attente audirent: ac quæ dicturi essemus, ut breuiter eos doceremus. et in exordijs conficiendis, quinque causarum genera longe animaduertenda esse, honestum, turpe, dubium, humile, admirabile. Narrationum autem genera, quæ ad oratorem pertineant, duo esse diximus: unum, quod ad eas causas attinet, de quibus futurum iudicium est: alterum, quod aliquando intercurrit uoluptatis plerumque nostræ, aut recreationis audientium causa magis quam quod omnino necessaria uideatur. Narrationem partitio sequitur, de qua abunde supra diximus. partitioni confirma-

tio et refutatio subiungitur. At de quo controuersia est, quodque in causa potentissimum est, quod constitutionem nominari diximus, id maxime confirmandum refutandumque est. Constitutiones exposuimus, et constitutionum partes, ac singulis qui nam proprii communesque loci accommodati essent, unde argumentationes elicerentur, ostendimus. Nam non satis fuit, quod in questione poni posset, nosse, nisi quo pacto quod in controuersiam ueniret, utrumque defendi posset, cognosceretur. Nunc quo pacto absolutas liceat a nobis argumentationes comparare, hinc docturus, unde Quoniam satis ostēdisse, inquit, uidemur: et quæ sequuntur.

De argumentationibus expoliendis.

Quoniam satis ostēdisse uidemur, quibus argumentationibus in unoquoque genere cause iudicialis uti conueniret. Arguere, ostendere dixerunt ueteres. Iuuenalis, Molles quod in aure fenestrae, Arguerint. Ab hoc uenit argumentum et argumentatio, sed ab arguo argumentum, a præterito enim argui, sicut et similis forma cetera uerbalia nomina. primum ueteres argumen, deinde argumentum, uelut testamentum, quasi a testauī testamentum, primum, post testamentum: munio, munium, munimen, munimentum: sterno, strauī, stramen, stramentum. pauca ab hac regula, aut ueterum auctoritate, aut euphonia discrepant, quæ necessaria. Sic igitur ab arguo argumentum inflexum, ab argumento argumentor uerbum. Sed quoniam hic non est docendi grammaticam locus, satis sit attigisse, ab argumentor, uel si in usu ueterum fuit, argumento argumentauī argumentatum, unde argumentatio: sicut lego, legi, lectum, lectio. Differunt itaque argumentum et argumentatio, hoc pacto: quod argumentum est non oratio, sed ratio dubiæ rei faciens fidem: sic enim Cicero diffinit in Topicis. Et hæc mihi longe potior uidetur diffinitio, quam ea quam tulit Quintilianus. et ne id quidem quod Victorinus dicit, me præterit: qui argumentum sub argumentatione antiquos posuisse, et argumentationem sub argumento, et hac de causa alterum pro altero poni somniat. Sed ne nimis sim, hæc in aliud tempus mittimus confutanda. Argumentatio autem est, oratione argumenti explicatio. Nec negauerim, pro altero alterum plerumque poni posse. Est etiam ubi argumenta signa si gnificet, ut apud Lucretianum, Argumenta uiri: signa, quæ uirum esse indicant. Argumentorum igitur quatuor sunt species. Alia quidem probabilis et necessaria: alia uero necessaria, sed non probabilis: alia autem probabilis, sed non necessaria: alia nec probabilis, nec necessaria. Probabilis et necessaria, ut Peperit, cum uiro concubuit, Omne totum maius est sua parte. Necessaria et non probabilis, cum aliquid euenire

nire

nire quidem necessarium est, sed ei statim non consentit auditor, ut hoc: quotiens terra inter solem et lunam interuenit, defectus est in luna. probabilis non necessaria, ut hoc: si mater est, suū diligit filium. nec probabilis nec necessaria, uelut hoc: hic canis est filius, et est tuus, ergo est filius tuus. Quintil. autem, Probationum præterea, inquit, omnium alia sunt necessaria, alia credibiles, alia non repugnantes. Ad huc omnium probationum quadruplex ratio est: ut uel quia est aliquid, et ob hoc aliud non sit, ut, Dies est, ergo nox non est: uel quia aliud non est, aliud sit, Nox non est, dies est: uel quia est aliquid, et aliud sit, Sol est super terram, dies est: uel quia aliud non est, nec aliud sit, Non rationale animal est, nec homo est. Sed hi probationum modi, quos posterius posuit, memoratis iam supra quatuor subiiciuntur formis. Nam sequi et probabilis et necessarium potest, et necessarium, sed non probabilis: aut probabilis et non necessarium: aut nec probabilis, nec necessarium. tres autem illi quos prius enumerauit modi, ne parum curiose legentibus non recte enunciati uideantur, ita intelligendum necessarium quidem, siue uideatur aliquibus siue non uideatur: necessarium tamen sit credibile, si uel aliquibus uideatur, siue non uideatur, credi tamen possit: non repugnans, quod cum nec necessarium aut credibile sit, nec uideatur, non repugnet tamen necessarium: ut hoc, omne ortum interire. Credibile, ut Qui dam cruento inuentus gladio est, ubi necatus homo inuentus sit, homicida est. Non repugnans, uelut hoc: omne ortum senescere. apparet ergo quartum modum, quem supra retulimus, a Quintiliano non esse positum, hoc est repugnans, nec credibile, quod nec probabilis nec necessarium nominauimus: ut si dicas, hic non amittit cornua, ergo cornua habet: quem utpote sophisticum et puerilem contempsit uir eruditissimus. Argumentationum uero duæ sunt species, uelut Aristoteles scripsit: syllogismus, quam ratiocinationem, et inductionem, quam Inductionem Latini transtulerunt. Ex his duobus argumentandi principijs, duo alij argumentationis nascuntur modi, unus quidem syllogismo, alter uero inductioni suppositus. syllogismo quidem enthymema, quod commentum a Latinis dictum: inductioni uero exemplum, quod a Græcis nominatur. hæc duntaxat decurrisse hic nobis satis sit: nam post paulum, ubi syllogismi partes enumerandæ sunt, quo pacto hæc inter se differant, abunde aperiemus. Hoc ergo dicit, quibus argumentationibus, id est orationibus, quæ nobis probare aliquid posse uideantur. In unoquoque genere cause. Siue legitima siue rationalis sit. iudicialis, non quin in deliberatiuo demonstratiuoque: hæc eadem tractari et scire conueniat, sed quod iudiciale genus longe plus habeat difficultatis. Ornate. Ornate, quod ora-

torum id proprium sit. nam dialectici argumentationibus quidem utuntur, sed incomptis. Et absolute. Ut nulla desit pars, cum nimia breuitate, qua dialectici cōcise nimium argumentari uideantur. id paulo post exemplis edocebimus, ubi quo modo dialectici, et quo modo rhetores aliquid probent, apparebit. Inuentum expolire. Argumentari enim haud difficile est: sed argumentationes exornare sententijs, longe difficilimum. Et expedite pronuntiare. Ne quicquam quod ad eam rem attineat, prætermisum, nec superflua et redundantia inserta esse uideantur. Hæc enim res facit. Expolendo et expedite pronuntians. Neque eodem. Identidem, quasi idem et idem: hoc est, sæpius inculcando quæ dicta sunt. Reuoluamur. Inconnexi et uagantes quodammodo loquamur. hoc dicit, quoniam argumentatio nexibus quibusdam certis contextitur, efficit, ut inter loquendum inani quodam uerborum tinnitu spaciantes, non euagemur. Neque inchoatam argumentationem relinquamus. prius quam eam absoluerimus. quando certis partibus eam constare necesse est.

Neque incommode. Quando et ea potuit mentem audientium subrepisse, quia expolita, nec nimium longa esset: nec etiam indoctos præteruolasse, ut nimis concisa posset. Ad aliam deinceps transeamus. Sbaudiendum, argumentationem. Itaque hac ratione. Hoc pacto ergo absolutissima et perfectissima est narratio et argumentatio, ea quæ in quinque partes est distributa. Diximus supra, omnem argumentationem, aut per inductionem tractandam esse, aut per ratiocinationem. Inductio, ut Cicero inquit, est oratio, quæ rebus non dubijs captat assensionem eius, qui cum instituta est, quibus assensionibus facit ut illi dubia quedam res propter similitudinem earum rerum quibus assensit, probetur: uelut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis uxore et cum ipso Xenophonte Aspasiam locutam. Dic mihi quæso Xenophontis uxor, si uicina tua melius habeat aurum, quam tu habes, utrum illius an tuum malis? illius, inquit. Quid si uestem et cæterum ornatum muliebrem precij maioris habeat, quam tu habes, tuum ne an illius malis? respōdit, illius uero: Age si, inquit, uirum illa meliorem habeat quam tu habeas, utrum ne tuum uirum malis, an illius? hic mulier erubuit. merito. male enim responderat. se male aurum alienum quam suum: nam est in id hoc improbū. at si respōdisset, malle se uirum suum talem esse, qualis esset, potuisset pudicè respondere. Est igitur inductio, oratio, quæ rebus non dubijs quæ proponuntur, captat assensioes eius, siue is philosophus, siue iudex, siue quiuis alius, qui cum instituta est. Fit ergo inductio, ut primo proponamus, illa, quæ extra negotium sunt, sed tamē ad negotium per similitudinē spectent, et

HH 3 talia

alia, inquit, esse debent illa quae proponimus, ut ne-
cessario is cum quo agas ita esse fateatur atque con-
fentiat. quod cum confenserit, paulatim ad id unde
dubitatur descendes, et his quae supra concessa sunt
simile esse confirmes. Quare ratione rogationis im-
prudens, ab eo quod concessit, ad id quod non uult
concedere deducendus est: Extremum autem, aut
taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur: si nega-
bitur, aut ostendenda similitudo est earum rerum quae
antè concessae sunt, aut alia utendū inductione. si con-
cedetur, concludenda est argumentatio: si tacebitur,
aut elicienda responsio est, aut quoniam taciturnitas co-
munitur confessionē, pro eo ac si concessum sit conclu-
dere oportebit argumentationē. ita sit hoc genus ar-
gumentandi tripartitū. prima pars ex similitudine con-
stat, una pluribus. altera ex eo quod concedi uolu-
mus, cuius causa similitudines adhibita sunt. tertia
ex cōclusionē, quae aut cōfirmat confessionē, aut quid
ex ea conficiatur ostendit. Et in genere ciuili causarū
Cic. etiā exēplū, quo res cogniti facilius fieret, dedit
inquiens: Ergo in hac causa, quae apud Graecos est per-
uagata, cum Epaminondas Thebanorū Imperator,
quod ei qui sibi ex lege praetor successerat exercitum
nō tradidit, et cū paucos ipse dies cōtra legē exercitū
tenuisset, Lacedaemonios funditus uicit, poterit accu-
sator argumentatione uti per inductionē, cū scriptū le-
gis contra sententiā defendat ad hūc modū: Si iudices
id quod Epaminondas ait legis scriptorē sensisse, ascri-
bat ad legē, et addat hanc exceptionē, extra quam si
quis Reipub. causa exercitū non tradiderit, patiemini?
nō opinor. quod si uosmetipsi, quod à uestra reli-
gione et sapientia remotissimū est, istius honoris cau-
sa hanc eandem exceptionē iniussu populi ad legem
ascribi iubetis, populus Thebanus id patietur ne fie-
rit profecto non patietur. quod ergo ascribi ad legē ne-
fas est, id se quāsi ascriptū sit, rectū uobis uideatur?
noui uestra intelligentiā, nō potest ita uideri iudices.
quod si literis corrigi neque ab illo neque à uobis scripto-
ris uolūtas potest, uidete ne multo indignius sit, id re
et iudicio uestro mutari, quā ne uerbo quidem commu-
tari potest. Apparet ergo uno semper modo et philo-
sophos et oratores usos esse inductione, nec utriusuis
differre praereptionē. Ab inductione exēplū nascitur,
differt uero ab eadem, quod inductione interrogatur,
in exemplo ferè sumitur. ut si dicas, Quod est pomū
generosissimū? nōne quod optimū. cōcederetur. quis
equus generosissimus? nōne hic optimus? faten-
dum erit. In oratione autem perpetua plerumque sibi re-
spondet orator, quod pomū generosissimum? puto
quod optimū. et equus? quod uelocissimus. ita hominē, nō
qui celebritate nascendū, sed qui uirtute maxime ex-

cellit. hae inductione probari manifestū est. Exemplo
autem dices, Ut pomum generosissimū putatur, quod
optimū: ita homo non qui genere, sed qui uirtute ex-
cellit, optimus putandus est. Sed haec potius similitudo
est, ut paulo post apparebit. in quo et illud licet ani-
maduertere, quod cum in inductione plura assuman-
tur, in exemplo solum uno cōtenti simus. Vnica enim
re posita, re unicā ostendere contendit, siue quod assu-
mas fictū, siue uerū sit, non refert. Quapropter et sic
diffiniri etiam inter magnos autores conuenit. Exem-
plū est rei gestae, aut ut gesta, utilis ad persuadendū id
quod intenderis cōmemoratio. et licet Graeci omnium si-
millū appositionē generaliter uocēt παραδειγμα, et
specialiter ea in quibus rerū gestarū auctoritate nitū-
tur, nostri tamē similitudinē hoc uocari maluerūt, quod
proprio ab illis uerbo παραβολή dicitur. illud autē ex
emplū, aut sibi simile erit suis partibus, ut Iure occisus
est L. Apuleius Saturninus, sicut Gracchi: aut dissimile,
ut Brutus occidit liberos proditorum molientes,
Manlius uirtutē filij morte multauit: aut contrariū,
ut Marcellus ornatae Syracusanis hostibus restituit,
Verres eosdē socios expoliari. Ex maioribus ad mino-
ra exēpla efferuntur: ut si propter matrimonia uiolata
urbes euerse sunt, quid fieri adultero par est? Amino-
ribus ad maiora: ut, Tibicines cū ab urbe discessissent,
publicē reuocati sunt: quāto magis principes ciuitatis,
et uiri bene de re publica meriti, cū inuidiae cesserint,
ab exilio reducendi? Similitudo enim, quam Graeci
παραβολή, Cic. collationē uocat, longius res quae cōpa-
ratur solet repetere. Neque hominū modo inter se ope-
ra similia spectantur, ut Cic. pro Sextio Roscio facit:
Anseribus cibaria publice locantur, et canes aluntur in
Capitolio, ut significet, si fures uenerint: at fures in-
ternoscere nō possunt, significat tamen si qui noctu
in Capitolium uenerint: et quia haec animalia facile sus-
picantur, in eam partē potius peccat, quae est cautiore:
quod si luce quoque canes latrent, cum deos salutari ali-
qui uenerit, non opinor his crura suffringi oportere,
quod acres sint etiam tum cū suspicio nulla sit. Simili-
ma est accusatorū ratio: alij uestri anseres sunt, qui
tantummodo clamant, nocere nō possunt: alij canes, qui
et latrare et mordere possunt. cibaria uobis praebere
uidemus: uos autē maxime debetis in eum impetū face-
re qui meretur. Est et breuis similitudo: ut, Eū popu-
labūdi per urbē, ceuraptores lupi. Est ergo exemplū
ubi opera hominū similia conferuntur, quae breuibus so-
lent enūciari. cum secus sit, similitudo nūcupatur. Sed
de inductione et exēplo haecenus dictū sit. De syllo-
gismo et enthymemate iam breuiter dicendū est. Syllo-
gismū his uerbis diffinit Aristoteles, συλλογισμός κείναι
λόγος, ὃν τὸ βέλτερον τῶν ὀντων, ἵταρ ἢ τὸ κείναιον ἢ ἄλληλων ὀντων
βελτερον τῶν ἀντιθέτων ἴσως. etc. quod ita quidā in latinū uertēre.
Syllogismus est oratio, in qua positus quibusdā et con-
cessis,

cessis aliud quiddā per ea quae concessa sunt euenire ne-
cesse est, quam sint ea quae concessa sunt. ut si dicas:
Omnis homo est animal, omne animal substantia est,
omnis igitur homo substantia est. Syllogismorū tres
figurae, tanquā tria sunt genera. Prima figura modos
tanquā species syllogismorū, autore Aristotele, qua-
tuor continet: sed Theophrastus et Euidemus his
quatuor quinque addiderunt, principium tamen inue-
niendi ab Aristotele in secūdo priorum Analyticorū
uolumine capientes. Secunda figura quatuor modos,
Tertia sex, docente Aristotele, habet. addunt alij
unum, ut Porphyrius. nec me praeterit, alios plures
adhuc figuras, quippe qui quatuor esse uoluerūt, alios
plures modos effecisse: sed haec mittimus nunc excu-
tienda dialecticis, si quidem ad institutū nostrum non
attinent. Ex omni igitur syllogismo nasci enthymemata
potest. ut de enthymemate paucis prius, post de syllo-
gismi partibus longius disputemus. Enthymema im-
perfectū est syllogismus, id est oratio, in qua non par-
tes ea quibus syllogismus constat adhibentur, sed in-
fertur festina conclusio, ut si dicatur: Omnis homo
animal est, substantia igitur est. Quale illud pro Li-
gario, Causa tum dubia, quod erat aliquid in utraq;
parte quod probari posset, et nunc melior ea iudican-
da est, quam etiam diu uicerūt: habet assumptionē
et assumptum, conclusionem uero non habet: ita est
ille imperfectus syllogismus. Ex pugnantibus uero, qui-
dam solum uocant enthymemata, tale Ciceronis est pro
Milonē. Eius igitur mortis fedetis ultores, cuius uitā
si putetis per uos restitui posse, nolitis. Optimū autem
enthymematis genus merito Quintilianus putat, cum
proposito dissimili uel contrario, ratio subiungitur.
quale est Demosthenis: Non enim si quid unquā con-
tra leges actum est, id quod tu es imitatus, idcirco te cōue-
nit poena liberari, quum cōtra damnari multo magis.
nam ut si quis eorum damnatus esset, tu haec non scri-
psisses: ita damnatus tu si fueris, non scribet alius. Plu-
ra de enthymemate non adiciam, quando in Topicis
Ciceronis de hoc abunde diximus; quae si quis legat,
haec cursim recensita melius intelliget: et si quid cui-
quam hic minus erit obuium, illic certior fiet, quando
ad syllogismi partes explicandas in praesentia festina-
mus. Syllogismū igitur, siue ratiocinationē (qui, ut Ci-
cero inquit, est oratio, ex ipsa re probabili aliquid eli-
ciens, quod expositū et per se cognitū sua semet ra-
tione cōfirmet) alij sex partibus, alij quinque, alij qua-
tuor, alij tribus, duabus alij constare uoluerūt: et qui
unica posse etiam parte consistere, nō desuere: qui sex
partes esse uoluerūt, pauci sunt: et hi quidem propo-
sitionē primam, cui subiungētes rationem secundam,
deinde assumptionem tertiam, et assumptionis ratio-
nem subiungentes quartam esse partem uoluerunt. po-
stremo conclusionem, deinde conclusionis rationem.

Cicero autē quinque partes esse maxime defendit, cum
inquit: Qui putant in quinque partes distribui oportere,
aut primū conuenire exponere summam argu-
mentationis, ad hūc modum: melius accurantur quae
consilio geruntur, quā quae sine consilio admini-
strantur: hanc primam partem numerat. eam deinde
rationibus uarijs, et quā copiosissimis uerbis ap-
probari putant oportere, hoc modo: Domus ea quae
ratione regitur, omnibus est instructior rebus, et ap-
paratior, quā ea quae temere et nullo consilio admi-
nistratur: exercitus is cui praepositus est sapiens et
callidus imperator, omni modo commodius regitur,
quā is qui stultitia et temeritate alicuius admini-
stratur: eadem nauigij ratio est. nam nauis optime
cursum conficit ea, quae scientissimo gubernatore uti-
tur. Cum propositus sit hoc pacto approbata, et duae
partes trāserint ratiocinationis, tertia in parte adunt
quod ostendere uelis, id exitu propositionis oportere
assumere, hoc pacto: nihil autem rerum omnium melius
quā omnis mūdus administratur. huius assumptionis
quarto in loco aliam porro inducūt approbationem,
hoc modo: nam et signorū ortus et obitus, definitū
quendam ordinem seruant, et annuae cōmutationes
non modo quadam ex necessitate semper eodem modo
fiunt, uerum ad utilitates quoque rerum omnium sunt
accommodatae. nam diurna nocturnaque uicissitudines
nulla in re unquā mutatae quicquam nocuerunt: quae
signo sunt, omnia non mediocri quodam consilio na-
tura mundi administrari. Quinto inducunt loco com-
plexionem, eam quae aut id infert solum quod ex om-
nibus partibus cogitur, hoc modo, Consilio igitur
mundus administratur: aut unum in locum cum con-
duxerit, breuiter propositionē et assumptionē adiun-
git, quod ex his conficiatur, ad hūc modum: Quod
si melius geritur ea quae consilio quā quae sine con-
silio administrantur, si nihil autem omnium rerum me-
lius administratur quā omnis mundus, consilio igitur
mūdus administratur. Quinquepartitā igitur hoc
pacto putant esse argumentationē. In iudicijs autem
idem, quo hoc apertius fiat, exemplū ponit: ut si quis
Epaminundā, quod succedenti sibi exercitū ilico non
tradiderit, uelit defendere, dicat: Omnes leges iudices
ad cōmodum reipub. referre oportet, et eas ex uti-
litate cōmuni, non ex scriptione quae in literis est in-
terpretari: ea enim uirtute et sapientia maiores no-
stri fuerūt, ut in legibus scribendis nihil sibi aliud nisi
salutem atque utilitatē reipub. poponerent: neque enim
ipse quod obesset scribere uolebant: et si scripsissent,
cum esset intellectū, repudiātū iri legem intelligebāt:
nemo enim leges legum causa saluas esse uult, sed rei-
publicae, quod et legibus omnes rempub. optime putāt
administrari: quamobrē igitur leges seruari oportet,
ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit.

hoc est, quoniam reipub. seruimus, ex reipub. comodo atq; utilitate interpretemur: nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi qd ad corporis utilitatē spectet, quoniam eius causa est instituta: sic à legibus nihil cōuenit arbitrari, nisi quod reipub. cōducatur, proficisci, quoniam eius causa sunt cōparata. Ergo in hoc quoq; iudicio definite literas legis perscrutari, & legem, ut equū est, ex utilitate reipub. cōsiderate. Quid magis utile fuit Thebanis, quam Lacedæmonios opprimere? quid magis Epaminundā Thebanorū imperatōrē, quam uictoriæ Thebanorū consulere decuit? quid hūc tanta Thebanorū gloria, tam claro atq; exornato trophæo, carius atq; antiquius habere conuenit? scripto uidelicet legis omisso, scriptoris sententiā cōsiderare debebat. ad hoc quidem satis cōsideratū est, nullā esse legem, nisi reipub. causa scriptā. Summā igitur anentiam esse existimabat, quod scriptū esset reipub. salutis causa, id non ex reipub. salute interpretari. quod si leges omnes ad utilitatē reipub. referri cōuenit, hic autem saluti reipub. profuit, profectō non potest eodem pacto & cōmunibus futuris cōsuluisse, et legibus obtemperasse. Quatuor ergo partibus constat argumentatio: cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. id facere oportet, cū aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur, ad hunc modum. Iudices qui ex lege iurati estis, iudicatis legibus obtemperare debetis. obtemperare autem legibus non potestis, nisi id quod scriptū est in lege sequamini. quod enim certius legis scriptor testimoniū uoluntatis suæ relinquere potuit, quam quod ipse magna cura atq; diligentia scripsit? quod si literæ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris uoluntas cognosceretur. nec tamen Epaminundæ permitteremus, nisi extra iudiciū quidē esset, ut is nobis sententiā legis interpretaretur: medum nūc, cum patiamur ipsum non ex eo quod apertissime scriptū est, sed ex eo quod suæ causæ cōuenit, scriptoris uoluntatē interpretari. quod si uos iudices legibus obtemperare debetis, & id facere nō potestis, nisi id quod scriptum est in lege sequamini, quin istum cōtra legem fecisse iudicatis? Assumptionis autē approbatione præterita, quadripartita sic fiet argumentatio. Qui sepe numero non per fidem sefellērūt, eorū orationi fidem habere non debemus: si quid enim perfidia illorū detrimenti acceperimus, nemo erit præter nosmetipsos quem iure accusare possimus. ac primo quidē decipi, incōmodum est: iterum, stultum: tertio, turpe. Carthaginenses autem persepe iam nos sefellērūt: summa igitur amentia est, in eorū fide spem habere, quorū perfidia deceptus sis totiens. utraq; approbatione præterita, tripartita sit hoc pacto. aut metuanus Carthagi-

nenses oportet, si incolumes eos reliquerimus: aut eorū urbem diruamus: at metuere quidē non oportet: restat igitur ut urbem diruamus. Sunt autē qui putāt, nōnumquā posse cōplexione, et oportere supersederi, cum id perspicuū sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. quod si fiat, bipartitam quoq; fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, uirgo nō est. peperit autē, hic satis esse proponere & assumere, quod cōficiatur: quoniam perspicuū sit, cōplexionis rem nō indigere. Ciceroni tamen uidetur inferri cōclusio debere, uel si nolis, ut inferas quod sequitur. ut dicas: peperit autē, fecit igitur incestū. Qui autem ex unaquaq; parte putant constare argumentationē, dicunt satis esse, hoc modo argumentationē facere, quoniam peperit, cum uiro concubuit. Sed hanc argumentationē ab oratore Cicero propulsat, quod expolitione careat. nam si solum inuentū spectetur, ac nihil quo pacto tractetur, quod sit excogitatū referat, nequāq; tantū inter summos et mediocres interesse existimabitur. Variare igitur orationē etiam magnopere oportebit: nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater. Hoc autē facere poterimus, si modō inductione, modō exēplo, modō similitudine, modō syllogismo, aliquādo enthymemate utamur. deinde in ipsa argumentatione non semper à propositiōe incipere debemus, quod ne ipse quidem Aristoteles facit: neq; semper omnibus uti syllogismi partibus, quas Cicero quinq; omnino esse uoluit, idq; multis nititur rationibus cōprobare. cui sententiæ maximē repugnat Quintilianus, inquit, & 30 *περισπαστος* & quatuor & quinq; & sex factæ sunt partes à quibusdam, Cicero maximē quinq; defendit. inde post paulum subiungit, Mibi & pluribus nihil minus autoribus tres sumi uidentur. nam ita se habet ista natura, ut si de quo queratur, & per quod probeatur, tertium addi potest, uelut ex consensu duorū antecedentū, ita erit prima intentio, secunda assumptio, tertia connexio. Nam confirmatio primæ ac secundæ partis exornatio, & eis dē cedere possunt, quibus subiungitur. Siamamus ex Cicerōe quinq; partū exemplū: Melius gubernatur ea quæ cōsilio regūtur, quam quæ sine consilio administratur. hanc primā partem numerant, eam deinceps rationibus uarijs & quā copiosissimis uerbis approbari putant oportere. Hoc ego totū in sua ratione unū puto: alioqui si ratio pars est (est autē uaria ratio) plures partes esse dicentur. Assumptionē deinde ponit: Nihil autē omnū rerū melius quā omnis mundus administratur. huius assumptio nis quarto in loco iam porro inducūt approbationē, de quo idem quod supra dico. Quinto inducunt loco complexionem, quæ aut id fert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Cōsilio igitur mundus administratur. aut unum in locum cum cōduxit, breuiter expositionem & assumptionem adiungit, quid

quid ex his conficiatur, cui parti consentio. Quid summi autores de syllogismi partibus senserint, iam satis, ut opinor, dictum. Nunc quo pacto singulæ uocentur partes, quando inter summos id autores non conuenit, dicam. nam sunt qui primam partem syllogismi, uelut si ita contexas, quicquid ex seipso mouetur immortale est, maiorem uocent propositionē. Sunt qui propositionem solum, alij intentionem, alij assumptum. secundam partem, alij minorem propositionem, alij assumptionem, quidam rationem, alij rationis confirmationem, quod ex ea parte quod antecessit comprobatur, nominarunt, quæ est ut hoc, anima autem ex seipso mouetur. tertiam partem alij conclusionem, complexionem alij, alij connexionem appellarunt, quod duas superiores connectat partes, uelut hoc: Immortalis igitur est anima. ut sit explicata argumentatio, quicquid ex seipso mouetur, immortale est: Anima autem ex seipso mouetur, immortalis igitur est anima. Postremo ne illud quidem prætereundum est, fuisse quosdam qui inter syllogismum & 30 *επιχειρημα* hanc esse differentiam putauerūt, quod syllogismū tribus tantum partibus & in ordinem digestis constare dixerint. huic uero si partes aut demantur, aut addantur aliæ, aut eadem immutentur, epicherema nuncupari existimauerunt. Sed Quintilianus, epicherema, inquit, in nullo differt à syllogismo, nisi quod illi & plures habent species, & uera colligunt ueris epicherematis frequentior est usus circa credibilia. His intellectis, nihil erit iam, ut opinor, quod Cicero suspensam aliquid hic teneat mentem, quo minus quæ dicat quilibet sit percepturus, cum inquit: Ergo absolutissima & perfectissima est narratio & argumentatio ea quæ in quinq; partes est distributa. Hoc iam expositum est, ut syllogismus quinq; partibus à Cicerone fiat. Narratio & argumentatio. Nam narratio causæ expositio est, sed quod narratur & inseritur, locupletandi causa argumentationē ipsam inseritur, uerum id esse quod intendimus, si uera accusamus: nam iudiciale genus intentione & depulsiōne constat, cum certe quod intendimus probare uolumus. Etenim & syllogismo non minus in reprehensione, quā in confirmatione defensioneq; uti possimus. Locupletandæ. refarciendæ, ornamentis imbuendæ. Confirmata argumentatione. Nam cum assumptio prolata est, iam confirmata uidetur argumentatio. Ut absolutissime. Quo nihil ad modum desit. inimicum enim acerrimū de medio tollere uolebat, quo sibi non iniuria summū periculum metuebat. Hæc propositio est epicherematis, quam tamen si rectius ostendemus, fiet assumptio. De medio tollere. id est, quoquo modo ab aliorum Græcorū conuentu eximere, ac per hoc occidere. Non iniuria. Non ab re, non sine causa. Summū periculum. Ne

ipse ab eodem occideretur. Videbat illo incolumi. Hæc propositionis est ratio, sed cum sit coniecturalis constitutio, à probabili, de quo supra in eius constitutionis locis abunde diximus, omnis hæc deducitur argumentatio. Iniuria quauis. Id est, qualibet. Inimico exitium machinari. Exitium, inquit Festus Pompeius, antiqui pro exitu ponebant: nunc pessimum exitū dicimus. Machinor à græco μηχανάω, unde & 30 *μηχανή* ab illis dicitur, quæ à nostris machina. Est autē machinari, struere: ergo machinari exitium, struere, & per insidias moliri interitum est. Cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat. Nota est de Palamedis interitu historia, ut Ulysses extinctus sit insidijs. Metus periculi. Ne ab Aiace interimeretur. Omnes enim cum minima de causa peccata suscipiunt. Hæc est rationis confirmatio, siue assumptio. Si multos, & quæ sequuntur. Hæc est ornatio. Si multi leue compendium fraude maxima cōmutarunt. Hoc est, si ob leue cōmodum fraudem moliri maximā non timuerunt. Fraude maxima cōmutarunt leue cōpendium, qui fraudulentissimi ex eo disti sunt, ob minimā quam consecuti fuere utilitatem. Compendium, à con præpositione & pendendo, quod appenderent omnem ueteres pecuniam. Unde etiam dissipator dicitur: & hinc dissipium, damnum, quod dissipando pecunia minor fieri solet. Vtrum fortissimū integerrimū. Ordo est & sensus, homo timidus, subaudiendū Ulysses, nocens, conscius sui peccati, qui se sciebat contra Aiace deliquisse. Invidiosus, inimicū. Subaudiendū, Aiace. Incolumem esse noluit. Virum integerrimū bello, inimicitiarū persecutissimū, qui quos odio prosequeretur, eisdem hostis esset infestissimus. Iniuria lacebitum. Id est, prouocatū. Ita exuscitatū. Id est, uehementer commotum. Videamus alacres. Alacris, inquit Asconius, siue alacer, utrumq; enim dicitur, is appellatur, qui sensibus uniuersis, quod est iudicium erecti animi atq; sublimis, cōsurgit, & cui omnis sensus in loco suo quisq; degat. & e contrario lacer, inquit, dicitur amputatis in corpore sensuū membris. Ad animum sepe transfertur, ut si quis uultu indicat adesse animū non sincerum, sensibus suis animo solo intentus. Sunt qui alacrem, festinantē & properantē dici putant, quasi alis acrem. Virg. Alacris cunctosq; putans excedere pugna. Donatus uero: alacris, inquit, L pro D litera posita. Feras bestias. Nam domesticæ cicures nominantur. Ferum. Agrestem. Crudelem. Trucem. Cupide. ad inimici Aiace. Perniciem. Exitium. Profectum. Quando ubi Aiace gladio traiectus inuentus est, ibidem Ulysses commoratus est. Neq; bonam, neq; malam rationem uideamus. Ratio, quam uulgus imperitiū respectum dicit. Sic luuenalis (Est spes & ratio) capit rationem. Superfluam

Superfluum autem putandum nunc de ea ratione disputare, unde homo animal rationale dicitur, & de qua sanctus Thomas longius differuit fortasse quam fuit necesse, cum differentiam inter essentiam, ut eius uerbo utar, substantiam, subiectum, rem, naturam & rationem facit. nam Augustinum in libro quem de Spiritu & anima inscripsit, longe melius exposuisse manifestum est. Si ergo pollicitus sum.) Hæc complexio est argumentationis, ut si tres tantum partes principales iungas, hoc pacto: Omnes minima peccata cum causa, tum uero maxime illa que multo maxima sunt maleficia aliquo certo emolumento inducti suscipere conantur, ut sit hæc propositio, qua probamus quod in questionem uenit, quam Cicero secundo loco posuit. deinde assumatur: At si Aiaceum Ulysses occidebat, multum sibi commodum, si incolumem sinebat, incōmodum & metus ingruebat. cui complexio subiiciatur necesse est: Ergo Ulyssi causa fuit, cur Aiaceum occideret. quod epichere ma ita etiam cōponi potest, ut dicas, Quicumq; ex alterius morte cōmodum consecutus est, uel minimum, is causam habet, cur eum è uita tollat: At Ulysses de Aiacei morte multum consecutus erat cōmodi, causam igitur habuit Ulysses cur Aiaceum occideret. Quin confiteatur causam maleficii fuisse.) Quando & cum grauius habebat iniustum, & illum sibi hostem infestissimum.

Parum locuples.) parum copiosa. Locuples, diues, ab agrorū locis dictus, ut Plinius lib. 18. Naturalis historie: Locupletes, inquit, dicebant loci, hoc est, agri plenos pecunia ipsa à pecore appellabatur. Ouidius in Fastis. Cetera luxuria nondum instrumenta uigebant, Aut pecus, aut latum diues habebat humum. Hinc etiam locuples, hinc ipsa pecunia dicta est.

Et res tenuis.) Parui momenti. Et humilis.) Abiecta. Hæc quam composui ratio est habenda.) Hoc est, si humilis fuerit & tenuis, nō ita dicere procures, perinde ac si sit ampla, & que multis ornamentis possit illustrari. Breuissima tripartita.) quæ propositione, ratione propositionis, & assumptione colligatur.

De argumentationibus uitiosis.

Vo sunt genera uitiosarū argumentationū.) Omnis argumentatio (per argumentationem & argumentum, quod in species supra plures diuisimus, uolumus intelligi) reprehenditur, si aut ex his que sumpta sunt non conceditur unum plurā ue: aut his concessis, complexio ex his confici negatur: aut si genus ipsum argumentationis uitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia æque firma aut firmiter ponitur. Sed Cicero quod in epichere mate tantum reprehendi possit, quod id solum argumentationis genus hic docuit, est expositurus. Vnum, quod ab aduersario reprehendi potest, idq; pertinet

ad causam. alterū disputandi quatuor, docente Aristotele, sunt genera: unum quod doctrinale, aliud dialecticum, tertium tentatiuum, quartum litigiosum uocatur. Doctrinale nominatur, cum ex proprijs cuiusque discipline principijs aliquid probare enititur, idq; demonstratiuum nominatur, quod ipse in Analyticis posterioribus docuit. Dialecticum est, cum ex probabilibus tam nobis quam aduersarijs, aliqua oppugnare concludimus. Tentatiuum autem, cum ex eis que respondentem probabilia uidentur, aliquid arguimus, quod noluit respondentes. tam de dialecticis autem quam de tentatiuis, ipse in Topicis late disputauit. Litigiosum uero, quod ἀντιμαχον appellauit, cum ex his que probabilia quidem uidentur, sed non sunt, id colligitur, quod nullo modo probabile uideri potest. id genus in libro quem ἀντιμαχον inscripsit, late ipse etiam tractauit. Per hoc genus arguendi modi sunt duo, unus, qui per dictionem: alter uero, extra dictionem nominatur. Per dictionem quidem numero sex sunt: Aequiuocatio, amphibologia, cōpositio, diuisio, accentus, figura. Extra dictionem uero, paralogismarū species sunt septem: una quidem per accidens, secunda autem in eo quod simpliciter, uel non simpliciter, & quod aut ubi, aut quādo, aut aliquid dicitur, tertia autē elenchi ignorantia, quarta uero per consequens, quinta autē per id quod in principio sumere contingit, sexta quod nō est causa ut causa ponenda, septima uero ubi plures interrogationes ut unam ponimus. Nō dubito quin hæc multi obscura iudicaturi sint, cū species has arguendi exemplis nullis illustrauerim, quod ideo facere non curauit, tum ne cōmentarij modum excederem, tum etiam quod ad præsens Cicero nis locus hoc non exigebat, quodq; apud dilecticos quisq; hæc discere poterit. sed hæc uberius omnia, si dabitur ut possim aliquando, sicut & cetera rhetorices præcepta, ita digeram, ut multis non displicere posse putem, quod si qui suæ imperitiæ solatium querentes, ne hoc quidem à me recenseri debuisse (utpote non necessariā) arbitrentur: Aristotelem, si re ipsa quam non intelligant iactantia suam redarguere possint, audiant, qui à consequētibus elenchum tractans inquit: Sæpe enim mel. fel suspicati sunt, eo quod sequatur ruber color: & quonia accidit terram pluuia fieri madidam, & si sit madida opinantur pluuisse, hoc autem nec necessarium, ad rhetoricos attinet, quod per signum sint demonstrationes, idemq; & Cicero tum alibi, tum etiam hic, cum inquit: alterum, quod tam & si nugatoriū est, tamen indiget reprehensione. hoc enim dicit, unum est genus uitiosæ argumentationis, quod ad causæ probationem attinens, ab aduersario reprehendi potest, sed quo pacto id fiat, paulo post aperietur. alterum est, cuius si fallendi modum spectes, utpote nugatoriū reprehendas: sin autem ut in aduer

sariū

sariū tractatum, multum fauoris sepe & commodi comparet, non indigebit reprehensione, sed probabitur. Quod tamen nugatoriū est, ob hoc enim reprehendi debuit apud uirum grauem. Nugatoriū omnes, ut Aristoteles inquit, qui in disputationibus certant & corrixantur, se superiores esse coniectant, ac ut id consequatur pro uiribus moliuntur, sed quinq; modis uelut arguendum imperitiæ aduersariū ostendant, uel fateri compellant, uel ut in solocessimū grammaticæ uitium nihil tale cogitantē detrudant, uel quinto loco & nugari eum cogāt, qui contra aget. Id autē faciet, si frequēter idem dicat quod nusquam sit: quapropter et Cicero nugatoriū dixit, hoc est, quod nugari aduersariū cogat. Tamen nō indiget reprehensione que sint.) Quonia aliquando iuuat oratores, non ergo omnino repudiandum, licet (utpote nugatoriū) non admittendum esse uideatur. Reprehensione confutare conueniat.) Confutari, cum manifesto falsa deprehenduntur. Quæ tacite contemni.) Ut friuola.

Atq; uitari sine reprehensione, nisi exempla subiecto, dilucide intelligere non poteris.) Hæc cognitio uitiosarū argumentationū duplicem utilitatem afferet. Nam & uitare in argumentatione uitium admodum: & ab alijs non uitatum, cōmode reprehendere docebit. Quonia igitur ostendimus perfectam & plenam argumentationem ex quinq; partibus constare, in unaquaq; parte argumentationis que uitia uitanda sunt consideremus: ut & ipsi ab his uitijs recedere, ac aduersariorū argumentationes hac præceptione, nunc cum argumentationis formula uinciatur, an certe cum aliquid quod illud infirmit opponitur, intelligere possimus. In omnibus partibus.) Nam quinq; constare partibus supra cōmonuit. Nunc possumus aliquam partem labefactare.) Labe aliqua cōmaculare, ac per hoc reprehensum risu & conuicijs dissolucere.

De uitiosa expositione.

Expositio uitiosa est: & que sequitur.) Expositione dicitur, quam supra propositionem, hoc est, totius argumentationis partem primam nominauit: cum ab aliqua aut à maiore parte ad omnes cōfertur, id quod non necessario est omnibus attributum. Ordo est: uitiosa est expositio, cū id quod nō necessario est omnibus attributum, confertur ab aliqua, aut à maiore parte ad omnes. Est autem sensus: uitiosa est argumentationis expositio, cum quod aliquibus, aut maiori hominum parti tribuitur, id esse omnium dicimus, cum id. h. aud. necesse sit, sed potius facile secus enūciari possit.

Ad omnes confertur.) In omnes infertur. Quam officio.) Virtute. Non curat.) Querere qualis ratio. Quæ sunt aliqua quibus si ratio subiiciatur, probabilia uideri possint, alioqui falsa. Nemo uno aspectu neq; præteriens.) Aut uno tantum aspectu, aut

præteriens, etiam si crebrò aspiciat, in amore incidisse nemo poterit: quod fieri tamen posse, etiam si nunquam antea fuerit, facile datur intelligi. Non nemo.) Aliquis. Quonia alteri non crant.) A quibus occidē potuerit, prædones. Alteros.) Hoc est, inimicos nō habebat. A coheredibus.) Ab his qui nobiscum hereditatem eius adiuerint. Latiorē locum defendendi reliquerimus.) Nam quod aduersarij iam explosi uideantur, & nostræ supersint argumentationes explicandæ, multum adiuuenti hinc causa nostra capere posse uidebitur. Luxuries & auaritia.) Et luxuries & luxuria rerū immoderatus per uoluptatē usus dicitur: auaritia rerum immoderatus appetitus, ab auido & are ducta appellatio. Quid amor.) Amorem libidinē dicit. Quid ambitio.) Honoris, nō de uirtute potius quam de uitio manans cupiditas.

Quid irreligio.) Sanè religio, quæ Græci ἐπισημασθαι dicunt, quædam erga deum obseruatiā uinculo aliquo alligata dicitur, quæ si sponte à nobis fiat Græce ἐπισημασθαι, latine pietas nominatur. Quamobrem per iocum Plautus in Curculione: Vocat me, inquit, ad coenam, religio fuit: denegare nolui, perinde ac si promittere coactus esset, religio, inquit, fuit. huius duo sunt extrema, defectus quidē irreligio, excessus uero superstitio.

Est enim religio dicta, ut Ser. Sulpitius tradit, quod propter sanctitatem aliquam remota ac seposita à nobis sit, quasi à relinquendo, ut à carento cærimonia. Cicero autem à relegendo dictam putat, qui in libro de Natura deorū secundo ita dicit: Non enim philosophi solum, uerū etiam maiores nostri superstitutionē à religione separauerunt. nam qui totos dies precabatur & immolabat, ut sui sibi filij superstitēs essent, superstitio si sunt appellati: qui aut omnia que ad cultum deorū pertinent retractaret & tanquam relegerent, hi sunt dicti religiosi, à relegendo, tanquā ex legendo legentes, & diligendo diligentes. his enim uerbis omnibus inest uis legendi, eadem in religioso. ita factum est, ut in superstitioso & religioso, alterum uitij nomen, alterū laudis esset. Lactantius autem Institutionū diuinarū lib. 4. non à relegendo, ut Cicero, sed à religando dictam religionem putat, quod hoc pietatis uinculo obstricti Deo & religati simus: sicut & superstitutionem, non cum filios optamus superstitēs (omnes enim optamus) dici uoluit: sed cum hi qui superstitē memoriam defunctorū colunt, ut qui parentibus suis superstitibus colebant imagines eorum domi, tanquā deos penates, atq; nouos sibi ritus assumebant, ut in deorū uice mortuos honorarent, quos ex hominibus in cœlum receptos putabāt: hos, inquit, superstitiosos uocabant. eos uero qui publicos & antiquos deos colerēt, religiosos nominabant. unde Vergil. Vana superstitio ueterūq; ignara deorū. Nec me præterit qd' dixit Nigidius Religentiē esse oportet, religiosum nefas, quod religiosum

religiosum, triste & ominosum significet. M. Cicero ad Atticum. Mores, inquit, nostri funestorem diem esse uoluerunt. Aliensis pugna quam urbis capta, quod hoc malum ex illo prouenerit. itaque alter religiosus etiam nunc dies, alter uulgo ignotus. Sed non semper religiosum diem tristi omne infamem dicimus, nec semper religiosus appellatur, uelut alij dicunt, qui nimia & superstitiosa religione sese alligauerit, ut uitio assignetur. Inuenimus enim religiosum pro casto & obseruante, cohibentemque sese certis legibus finibusque: unde & religiosa delubra legimus, non ominosa, sed maiestatis uenerationisque plena, quapropter et Massurius, Religiosum, inquit, est, quod propter sanctitatem aliquam remotum ac sepositum a nobis est, uerbum a relinquendo dictum. Manifestum igitur ex his, religionem non omnem cultum diuinum dici, quando a nobis longè semota esse dicatur, sed nexum quendam esse, quem dei mysterijs deuouimus: quem cum obseruamus, religio: cum id facere negligimus, irreligio nominatur. nam quem sponte cultum nostrum deo offerimus, pietatem nuncupamus. Quid metus mortis.) Nam & hæc animi perturbatio est, quam in sapientem cadere posse Stoici negauerunt. Quid imperij cupiditas.) Id est, libido dominandi. hæc ab ambitione differt, quod ambitio in populo maxime cupit emineret, & cuneos se populares sequi affectat. Cupiditas autem dominari, in omnes habere imperium. Quid denique alia permulta.) Cum penè infinitæ animi sint perturbationes. Quando ægritudinem cum utraque coniuncta esse necesse est.) Ægritudo siquidem, quæ & ægritudo nominatur, cum sit & ipsa animi perturbatio, neque magis metum quam cupiditatem continet, utrumque pariter complectitur. siquidem & cum metuimus, & cum cupimus, ægritudine laboramus.

Omnium malorum stultitia mater est, atque materies.) Hoc expositione indiget: paulo enim obscurius est quam ut omnium mentes possint capere. uerum tamen id, quam breuiter ac dilucide a nobis poterit fieri, explicabitur, ut quantum ad Ciceronis sententiam attineat, nihil ultra pro ut ualuerimus dici desideretur: dabimusque operam, ut quicquid redundans & superfluum uideri possit, ne prætermittamus, sed prius uerbum ipsum, deinde quid sit hoc, quam materiem Cicero nominauit: postea quod reliquum erit, prosequemur, ac diffiniamus. Quam Græci hylen, nostri modo syluam, modo materiam nominant, idque significatione gemina. nam cum dicitur saltus, id est, ubi arbores multe cædantur, sit nominata, & materiem significet, quæ rerum omnium nutricula quedam est: ita sylua a Latinis, non modo saltus cæduus, unde ligna deportentur, etiam uulgo nominatur, sed & pro materia nonnunquam ponitur, ut apud Ciceronem: Hoc in genere, nam quasi syluam uidet, omnis cluceat oportet eloquentiæ magnitudo. & rursum: Cui loco omnis & uitiorum sylua est subiecta. Ediuerso & materia pro sylua & arboribus ponitur, ut apud Q. Curtium: Vehemens Fauonius erat, & multam materiam ceciderat miles, aditum per saxa molitus, hæc uapore torrida iam inaruerat. Et materies & materia pro re aliqua tractanda ponitur. permittamus nobis, ut hoc uerbo utamur subiecto, quod Græci uocant, cum iam omnium ore uersetur. hoc enim intellectum forte facilius erit, quam ut quidem causam nominemus. Verbum igitur uerbo græco reddentes, subiectum alij, alij materiam, ut Horatius: Sumite materiam uestris qui scribitis æquam uiribus. Sed propriè tenet materia significatum, cum rerum omnium humanarum principium a deo creatum significat. Nec audiendi qui inter materiam & materiem differentiam esse uoluerunt: ut sit quidem materia proprie, quam Horatius intellexit: hæc autem materies, cum non magis inter se differant, quam luxuries & luxuria, auarities & auaritia: quando etiam per similitudinem quod prius posuimus, ab hoc quod secundo loco positum est, ligendo deduci intelligatur. Est igitur materia, siue syluam, siue materiam libeat nobis appellare, ex qua rerum omnium humanarum est genitura, & cunctorum corporum indissolubilis inuisibilisque origo prima, a qua qualitates & quantitates, & omnia quæ accidunt proueniunt: quæ licet a propria natura non recedat, diuersis tamen & contrarijs speciebus eorum quæ inter se recipit, uariatur. Hanc melius adhuc explicare conabimur, sed quo res manifestior fiat, quid de rerum principijs multi, qui demum aliquid dicere uisi sunt, sentiant, decurremus. Fuerunt qui nunquam genitam materiem esse dicerent, ut Democritus & Epicurus: quippe qui textum eius & quasi continuationem quandam corpusculis quæ intelliguntur potius quam sentiantur, connexis sibi inuicem, aliquo modo positis, figuratisque omne corpus generari, sed qualitates, quas corporibus ex ea materie non tribuerunt, Anaxagoras dedit. Thales de septem sapientibus unus, quem ferunt ante omnes naturalia secreta rimatum esse, rerum omnium initium esse aquam dixit: idemque & Homerus, cum Oceanum & Thetym parentes omnium esse dicit. At uero Anaximenes rerum initium æra iudicauit, Heraclitus ignem. Sunt etiam qui immobilem materiam quandam esse dicant, & eandem ex omnibus in unam molem redactam, unum omnia esse consentientes, sine ortu & sine occasu: ut, Xenophanes, Melissus, Parmenides. sed Parmenides unum omne perfectum & definitum pronunciat, Melissus infinitum & indeterminatum, Empedocles uariam & multiformem quiddam. Aristoteles autem tria rerum naturalium initia constituit, syluam siue materiam, speciem quam alij formam, & carentiam quam alij priuationem in-

nem in Latinum transferunt. idem sine genitura & sine interitu dicit mundum esse, diuina prouidentia perpetuitati propagatum. Plato autem rerum initia tria esse arbitrat, deum, materiam, rerumque formas, quas Ideas uocat. Deum autem, inquit, inuenire facile, cognoscere autem impossibile est: materiam uero improcreabilem incorruptamque commemorat, non ignem, neque aquam, nec aliud de principijs quæ elementa dicuntur esse: sed ex omnibus primam figurarum capacem formationisque subiectam, rudem, et figuræ rationis qualitate uiduam. Ideas uero, id est, formas omnium simplices & æternas, nec corporales, et esse earum rerum quæ deus sumpsit exempla, quæ sunt æternæ, et omnium quæ gignit Deus corporum instar cere formas. Proinde Platoni quidem uidetur Deus initium esse, & causa bonorum, materia autem malorum. Idem sentit Pythagoras, qui Deum summum & præcellens bonum esse, materiam autem malorum omnium seminariū quoddam: quæ licet indistincte fluat, tamen in quia initio proprioque motu mouetur, uat & cum anima uegetetur necesse est. cum igitur in materia multa sit intemperies, & improuidus impetus & casus, atque ut libet exagitata præsumptio, & peccandi ritu homines ob eam inco ndita & turbulenta iactatione moueantur: anima autem, quippe quod ex Deo sit, salubri homo uigat sapientia, ex materia uitiorum incetiuas omnium hominum titillant animos, et quasi immeditullo nostrum iudicium est, uel abijcere cogitata, uel recipere, si abijcimus, uincatque ratio, Deo proximi simus, qui superiorem esse animam uelimus. sin autem recipimus, superior materia est, quam si perpetuo sequimur, cum sit ea cæno foedior, post corporis interitum in cælum migrare non possumus, sed hic immergamur ad inferna mundi loca, & a conspectu diuino longissime remoueamur, necesse est: ut hæc nos gremio suo materies complectatur. Proinde ex ui animæ, quæ ex Deo est, sapientia prudentiaque nascitur. Est autem sapientia, ut tam Aristoteles quam Plato senserunt, rerum diuinarum: prudentia autem, humanarum cognitio. Ut igitur ex anima, ita ex materie, quam syluam diximus appellari, omnis emanat stultitia. Sed ex materie cupiditates suscitatur, quæ cum rationis dominio cohibentur, prudentique rationi adijciuntur, uirtus dicitur. cum autem ab eis præcipitatur, peccati nomen sibi uendicant. sunt igitur ex animæ uigore nata. Prudentia uirtutes generat: ita ui materie titillatio, ac de scelere cognitione quedam uoluptas, quæ stultitia nominatur, ortum habens, futuris cupiditatibus dat infinitis exordium. Im puto in Marci Tullij uerbis nihil obscuritatis relictum, quod dixerit omnium malorum matrem stultitiam esse atque materiem. Hoc enim dicit, omnium malorum, id est uitiorum, unde mala proueniunt hominibus, stultitia mater. prius

stultitiam posuit, quod ex ea cupiditates omnes oriuntur: deinde materiem secundo loco, quod ex materia, ut dictum est, stultitia capiat exordium. quæ tunc uere stultitia nominatur, cum rationi nullus distribuitur locus, sed quasi medijs in uitijs mersa suggillatur.

Ceteris parit immensas cupiditates: infinitæ porro hæc & immoderate sunt, quæ pariant auaritiam.) Quid cupiditates: numquid cupiditates sola mala esse dicentur, quæ ex materie deducuntur? cum sint et aliæ animi perturbationes, metus, dolor, gaudium, ut Stoici uoluerunt. hoc igitur ita accipiendum: cum auaritia cupiditas sit quedam, & auaritiam tantum uellet incescere, non conuenit alias animi perturbationes nominare. Auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit: igitur aduersarij nostri inducitur auaritia, hoc inter se facinus admiserunt. Hic id quod extremum dictum est, fuit satis exponere, ne Ennium & ceteros poetas imitemur.) Intelligi enim facile potest, nullum esse officium tam sanctum, quod non auaritia comminuere atque uiolare soleat. hæc enim amicitias falsimonij extermminat, societates perfidijs sibi grauius reddit insensas, propinquos & Deum ipsum impietate adgre diens, omnibus flagitijs se singularem & insignem reddit. Utinam ne in nemo re Pelio.) Pelion Thessaliæ mons, ubi arbores case sunt ad Argo nauim construendam. Abiegnæ.) ex abiegnæ. Quæ nunc nominatur Argos.) Ab Argo constructore, Argos nauis dicta. Sed uiri proprium Argos ultimam corripit, declinaturnque Argos Argi, si cut cætos cæsti, et Delos Deli. Argos autem nauis proprium, eandem producit syllabam, ab Argo constructore dicta. & declinationem habet Græcam, Argos, Argoos. Argiui delecti uiri.) Nota est historia, quæ apud Græcos Orpheus primus, post Apollonius scripsit, apud Latinos autem Valerius Flaccus. Pellem inauratam arietis.) Cuiusmodi hæc pellis esset, ambigitur, aliter de ea Diodorus, aliter Strabo scripsere. quorum opinioniones, ne longum faciam prætereo: satis esse ratus, si ubi legi id possit, commonstrauerim. Imperio regis Pelie.) per dolum. ut hoc apud Orpheum Apolloniūque ac Pindarum in Pythijs intel ligi abunde possit. Nam nunquam hera.) Vtrum hera domina, an certe sicut ab eo quod est heros uete res Romani Herus inuertisse creduntur, ita secundam analogiam Heram pro heroin dixisse uideri potest. Domo ex Colcho Iasonem secuta amore saucia.) Subaudiendum, Iasonis: ut apud Orphea & Apollonium in manifesto deprehenditur. Amore saucia.) id est, quod animo egro dixit.

De uitiosa ratione.

Vitiosa ratio.) Supra quo pacto propositionem noscimus uitiosam, edoctum est: nunc quomodo propositionis rationem uitiosam esse possumus cognosce-

gnosceret, edisserit duabusq; de causis uit. osam uideri posse, a. t. si sit infirma & debilis, aut si sit stolidi & insulsa. Immane facinus est.) Nequiter factum est.

in etate.) Si totius etatis curriculum inspiciamus aliquando, si castiges, cedet ei utilitati & conducet.

Conducibile.) Quod ad aliquid tractandum, non nihil commodi sit allaturum. Nam ego amicum meum.) Ab eo quod dixit. Nam, rationem expositionis reddidit, quoniam, nam, enim, si quidem, rationales sunt coniunctiones, in quo Plautus loquentis personam obseruauit: ut in Dialogis fieri etiam solent.

Pro commissa noxa.) pro admissa culpa. Utile quid sit ratiocinatur.) Est enim, ut Augustinus, inquit, ratio mentis aspectus, quo bonum malumq; animus discernit: ratiocinatio autem rationis inquisitio. Utile ergo quid sit ratiocinatur.) per rationem inquirat. Vana ratio.) Vanum, fatuum & stolidum & ratione carens dicitur. Socordiam.) mentis sopor. rationem. Et desidiam.) Corporis segnitiam. Et brutum.) Perhibent Philosophi brutum detracta aspiratione, & uerso y in u, factum a p. scilicet. Est autem mole sua in terram pressum, ob hanc rationem etiam bruta animalia, quorum sensus terram non excedat dicta. Sors.) Casus. Cadere fortunam autumant.) Aiunt ipsam labi sine ratione fortunam atq; rotari in saxi ritum. Inter fortunam & fors fortuna a facit Donatus differentiam: ut dicat fortuna Dea, incerta est fors fortuna, id est euentus fortuna. Ob eam rem iterant.) asserunt. Quia atrox.) Quae nihil timeat, na ab a priuatiua particula & r. quod est timere compositum uerbum est, Festo Pompeio teste. Incerta.) incertum Graeci, ut & Cic. in Hortensio inquit dicunt ergo incerta, quae se nulli cognoscenda praebant. Instabilisq; sit.) Vnde et apud Qu. Curtium, Scythae nostri sine pedibus dicunt esse fortunam, quae manus & pennas tantum habeat: cum manus porrigit, pennas quoq; comprehendere non patitur. Ex quo datur intelligi fortunam nulli unquam tantum asserere, ut ea tenere sibi possit. Polliceri brutum.) Quia dignum ab indigno nequeat internoscere, non minus, quam unum aliquod brutum animal. Sunt item alij philosophi qui contra.) Id est e diuerso fortunam negant ullam esse. Fuerunt qui fato omnia fieri crederent, ut Stoici, cum dicerent, quid est tandem quod casu fieri, aut forte fortuna putamus? Nihil est tam commutabilem rationi & constantiae quam fortuna, ut ne in Deum quidem cadere uideatur: ut sciat quid casu fortuitum futurum sit. Si enim scit, certe illud eueniet: sin certe eueniet, nulla est fortuna, atq; scit omnia, nihil ergo est, quod praesens non sit. Aliqui alia fato, alia casu, alia fortuna agi dicunt, ut Democritus, Heraclitus, Empedocles, Plato, et omnes peripatetici, quorum princeps fuit Aristoteles, alij casu fieri omnia

contenderunt, uelut Epicurci: sicut apud nos Lucretius. Temeritate.) hoc est casu, & sine causa omnia regi autumant. hunc inferiori mundum existimant nullum habere regimem, sed omnia pro ut casus tulerit in eo fieri. Quod usus re ipsa ab se experiendo edocet.) idq; ideo uerum esse aiunt, quod usu experientiaq; esse uerum intelligatur. Re ipsa abs se.) sine alterius adhibito extrinsecus aduuenio edocet, demonstrat.

Naufragio.) nempe, res ista contigit: ut medicaret. Non forte.) euentu fortunae. Aut fortuna.) quae Dea illa coluit uetustas. Vtriusq; secundum philosophos fieri potest, ut temeritate factum esse, & fortuna iudicatur. Quod in expositione dictum est.) Quod supra dum expositionem tractabamus dictum. Non uniuersa uersa.) Quia et multa alia subiungi possunt multo ualidiores rationes. Neq; absoluta.) Quia & utraq; deficit ratio, nec ullo modo perfecta dici potest. Eandem asserit rationem.) quare caeca cadere, & quare bruta fortuna dicatur. (acum.) Ob eam rem fortunam Dea cuius dicit, q. nihil cernat, quo sese applicet: rursus brutam, quia dignum nesciat internoscere. Sed si nihil cernit, hoc est, uidet quod se applicet, ne internoscere quidem id potest, quod dignum uel indignum sit. Item si dignum ab indigno nequit discernere, necesse est non cernat, quo se applicet. uitiiosa ergo harum altera ratio est: quod cum expones, licet diuersa sint, una tamen ratio sit, quod igitur bruta sit, altera fuit subiicienda ratio, quae ei propositi: oni accommodatior uideretur.

De confirmatione uitiiosa.

IN confirmatione rationis.) Supra diximus argumentationem, quod epichierema nominatur absolutissimam, ut Cic. uisum est, quinque constare partibus, propositioe, propositionis ratione, assumptione, exornatione, complexione. Duas supra partes tractauimus, sequitur tertia quam hic Cic. rationis confirmationem nominat: quae actus rei ratio quaedam potius esse uidetur, ut exempla ipsa Ciceronis edocent. nos tamen supra de hac re longius tractauimus: idcirco hic nihil adijcere uolumus. Et obseruanda in.) ut reprehendi queant. Comprobat argu.) uideri facit probabilem. Duplici modo.) Duobus comprobantur di quod uolumus modis. Si impro. esse Cres.) maritum meum, apud Ennium dicit filia ad patrem. Cur me hu. nuptijs.) Cur me Cresphonti desponderebas uxor.

Locabas.) pro, collocabas. Sic enim ueteres Varrone teste locuti sunt, sicut etiam apud Plautum. Filiam habeo gratem dote cassam atque illocabilem, neque eam queo locare cuiquam. Nam nummo locare, pensionem aliquid dare, sicut conducere, pensionem accipere, significat. Cur ta.) tam probam. Inuitam.) me filiam tuam. Inuitum.) maritum cogis relinquere, quippe qui diuortium nos iubet facere.

Quae hoc modo concluduntur.) Hoc est, conclusa argumentatione resellentur. Sin autem est improbus, diuortio liberabo te in commodis.) Diuortium factis nuptijs, ante nuptias repudium appellatur. Ex simplici parte.) Nam pars superior duplex fuit, cum dicebatur, si improbum Cresphontem, et quae sequuntur. Deinde, si probus est, et reliqua. Ac utior illa superior.) Quando non facile inuenitur, nec ubiq; potest accommodari. Certe signa non.) Habent certa, necessaria. Non nihil huiusmodi.) De his signis abunde supra in coniecturalis constitutionis tractatione dictum est. Huiusmodi deprecationes.) id est, refutationes. Si approbabitur.) admittentur. Impune.) sine causa, aut sine poena. Maxima peccata.) num dilabuntur, qui adulescentia iracundia aut amore lapsi sunt, in maxima peccata, an ipsa peccata dilabuntur in omnes. Conferunt concordiam.) Concordes fiunt. Ita esse demonstrasset.) ut dijs esset potestas inferiorum superiorumq; motus: ut deorum potestate omnia mouerentur: cum id dubium uideri potuerit. non enim, ut alia taceamus, hominum mentes saltem deorum potestate moueri concedimus. deos enim astra uocat, aut demones: nec inter se haec sibi conueniunt, ut non aliquatenus dissideant. Nunc desertum ab omnibus sumo.) Paro ut restituam: hoc est, in tuum te pristinum reducam statum. Nec tam defensus haec dicenda, quam defensionis iactatio, et quaedam ostentatio. Ac dictum sit.) Ac, quam hic significat. Potens ac factiosus.) Qui uideri inter primos in urbe comitum turba uelit. Sine atrocitate.) maxima suspitione, nisi quae ex pulsatione, aut conuicio consistet. Ex pulsatione.) Cum quis uapulatur. Conuicio.) cum maledictis et obscenis alicuius uerbis incesatur. Ut Cicero pro M. Coelio: Aliud est male dicere, aliud accusare. accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet. Maledictio huius nihil habet propositi praeter contumeliam: quae si petulantius iactatur, conuicium: si factius, urbanitas nominatur. dictum uero conuicium, Nonius Marcellus existimat, quasi e uicis, qui secum dum ignobilitatem loci, maledictis et dictis turpibus cauillentur. Quae nihilominus.) nihilo secus. In aliam rem transferri possunt.) Subaudiendum, non in eam, quam uelit sibi aliquis concedi. Quadrupla tor, ut breuiter dicam, capitalis est.) Quadruplices dicebantur, inquit Festus Pompeius, qui eo quaestu se tenebant, ut eas res persequerentur, quarum ex legibus quadrupli erat actio. Sed Quintus Pedianus, quadruplicatores, inquit, delatores erant criminum publicorum, in qua re quartam partem de proscriptorum bonis, quos detulerant, consequerentur. Alij dicunt quadruplicatores esse eorum reorum accusatores, qui conuicti quadrupli damnari soleant, aut alicuius, aut pecuniae

Quae

grauioribus uisuris foeneratae. Quam furis, quam si carij.) Fures, inquit Nonius Marcellus, significantiam habere a furuo, quod Romani ueteres atrum appellaue runt, & quod per obscuras atq; atras noctes oportuna sit eis mali effectio, eo dictos fures. Varro rerum diuinarum libro 13. furem ex eo dictum, quod furum atrum appella uerint, et fures per obscuras noctes atq; atras facilius furetur. Alij quod a ueteribus. Graecis quoque diceretur, quae nunc uocant. Sicarius autem, a sicca: quod eo telo

nefarij homines per auias fauces et desertas solitudines, in quoscumq; possint, grassantur. Pro argumento.) loco demonstrationis. Quod in disquisitione.) quod a duobus inter se diuersis exquiritur. Nam id disquirere est: si cut iudicare inter duos aut plures, cui acquiescere debeant, esse sententiam. Quod sibi furtum.) Hoc enim probatum fuerat, et poterit hoc modo in argumetatione fieri assumptio, ut dicas, quicumq; alienum furatur, is improbus, auarus, fraudulentusq; est: sed mihi furtum fecit. inferretur deinde complexio, uel reticebitur, quod sit aperta satis. Hoc pacto multa quae hic Cicero ponit exempla, assumptiones fieri possunt, multa etiam non possunt. Quod si ad exercitum.) Si uidelicet adesse non potuisset, cum se uenturum iurasset, cur id tribuno militum diceret: quando sciret nihil hoc profuturum, sed se daturum poenas.

Quia non expedita & iudicata res.) Ut proferri debuit, non exemplo, quod quaestionem habet, an comprobet. Parum expeditur.) expeditum explicatur. Aperte fatur dictio.) Exemplum est de Achilles armis, Vtrum Aiaci an Vlyssi traderentur: consultum autem Apollinem, respondisse aiunt, esse adiudicandum ei qui talis esset, qualis ille qui gesserat, fuit. Fatur dictio.) Loquitur, quod Apollo dixit. Hoc iubet.) Subaudiendum, ut dentur tali, qualis fuit qui eagegit. Potiri si studeamus.) Si Troiam cupiamus subigere. Celsa Iouis edificia.) Pergama, ut Suidas inquit, ita nominarunt. Quare Troia hoc sibi nomen iudicauit, quod celsis exurgeret moenibus. Duris tamen Cretensis, de Palladio Aiacem & Vlysssem contendisse asserit, ac post illum captum, ob eam rem Aiacem occubuisse: num dolore proprio conflictatum, an per insidias occisum, incertum est. Quae ego profiteor mea esse.) Perinde ac si haec Aiacis sint uerba. Quae subaudiendum arma. Profiteor.) palam dico: unde professores alicuius disciplinae, qui eam se docere posse palam enunciant. Me enim est equum.) tanquam fratrem. Nam Aeacus Iouis & Aeginae filius, ex Aeneide Chironis filia duos suscepit filios, Peleum & Telamonem. Peleus ex Thetide Achillem, Telamonem ex Euryboea Alcathoi filia Aiacem, ut Graeca narrat historia, filium habuit. Ergo quia ex duobus nati fratribus sanguine essent coniuncti, recte scilicet amoris etiam affectu Achilles & Ajax cohaesisse ui-

deri

deri

deri

deri

deri

deri

deri possint. Vel quod propinquus, uel quod eius uirtutis emulus sum. Hæc sunt quæ Cic. quasi transacta dicit esse, ac per hoc nullâ pene uim præstare argu- menti. Virtutis emulus fui. Eius, Achillis, roboris, corporis, fortitudinis et animi. nam si Homero credimus, post Achillē Ajax omnium Græcorum fortissimus fuit, quæ bis cū Hectorē cōgressum, superiorem fuisse scribit. Tum id disputando euoluere. disputando ad id peruenire, ut dicatur. Nam si ueretur. Si de linquere ob uerecundiam non potest. Id parui au- ditu. Quippe qui inuerecundus sit, et in omne facinus exultante libidine audeat prostrare. Quid postea? Cum commode, satis ne accuset, ostendisse uisus sit. Quod ait. Num quod adijciat idem quod dixit confirmabit. Nunc ego te à summo detexam exordio. Hoc est, nunc tua ordiar scelera, à summo exordio, ab initio mei exordij, aut eorum quæ gestisti principio. Te à summo detexam. Te omnibus commonstrabo, et quasi textum per fila discindam.

Quibus illi. Iudices, uel quicumque audiunt. Studeat. Studiose fauent. Non omnes res confirmare. Quas pollicitus sis in expositione, si proposueris te aliqua probaturum, et deinde è memoria eorum aliquid exciderit: aut si aliquid adieceris. Sed hæc non tam argumentatio, quam argumentationum multarum contextus quidam est: nisi partium, aut specierum fiat enumeratio, quæ ad totum genusque referatur. Nam unum per se, quod in argumentatione probare uelis, esse in singulis argumentationibus oportet. Non omnes res confirmare. Quas pollicitus sis in expositione, si quiddam ab initio te confirmaturum dixeris, deinde ex eis aliquid excipias, quod te neutiquam posse confirmare fatearis. Ne addatur ad rem quiddam. Ut si quem furem uelis ostendere, eundem ambitiosum dicas, et quod ad tuam rem minime attineat.

Aut quidpiam de re. Ut si cum sicarium, furem, et libidinosum uelis ostendere, unum ex his retineas. In aliam causam. In aliam litem concludatur. Ut ille, qui cum ambitus accusaretur, manu se fortem esse defendebat: et ut Aristoteles in Elenchorum libro scribit fecisse Lyophrona, cum de quo disputaretur, non intelligeret, lyram cœpit extollere. Ut apud Pacuuium Zethus cum Amphione. Apud Euripidem et Pacuuium prætermissa musica, unde sumptum erat disputandi inuitium, sapientiam laudat. Zethus cū Amphioe. Qui Iouis ex Antiope nati, Thebas Boeotias construxere: ut Homerus in 11. Odyssæ.

τις δὲ μὲν ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἔργῳ ἀπονομιεὶ δόξαται, ἢ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ἰουλιανῶν ἐπιπέτου ἰαδόμεναι. καὶ ἢ ἰσοχὴν ἀπὸ τοῦ ἀποφασισμοῦ ἰαδόμεναι, ὅτι πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ ἰουλιανῶν ἰαδόμεναι.

Quod multi sæpe. Ut num id dici uelint de se, reu- si. pe consulat, idque faciunt angustijs causæ coacti, quod de causâ tam pauca dici possint, ut nimum festinatis

causam egisse uideatur: quod est nos facere deprehen- derimus, dicimus ideo id fecisse, quod ad causæ defensionem nihil habuerit. Ex eo quod putare ostendi à quo homine factum est. Sensus est: Vitiosum est, cū aliquid iniqui factum iam constet, et queratur tantummodo à quo factum sit. Si uelit aliquis non tam ostēdere, à quo factū id ipsum sit, quam nequiter id factū esse, cum de eo dubitet nullus. Non enim ex eo quod nequiter factū esse ostenditur, etiā demonstratur quis quid commiserit. Id denique non mediocri dabitur uitio, si in ea re multum fuerit occupatus. Vituperare alteram, cum alteram laudes. Quod genus si queratur, utris maior honor habendus sit. Albensibus. Cū duæ, ut et Varro inquit, Albæ fuerint, ab una dicuntur Albani, ab altera Albenfes: sicut Lucenses et Lucani, Rhegini et Rheginenses, Pergameni et Perganenses, Cumani et Cumanenses. Est etiā ubi eadē gens alia appellatiōe nominetur, licet aliquatenus differat, ut Romani et Romanenses, Siculi et Sicilienses, Hispani et Hispanienses, Piceni et Picētes, Iliaci et Ilienses, Rhodij et Rhodienses, et id genus alia, ut Festus Pōpeius putat. An Veicinis. et hi populi etiā Veij dicti sunt, ad oppido Veijs. sicut illud ostendit in Neronē Epigrāma:

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites,
Si non et Veios occupat ista domus.

Qui reipub. et populo Romano profuerunt. Subaudiendum, in bellis socialibus. Velut Sulpitius. Hic Sulpitius Gallus oratorum in numero habitus, ornatus atque elegans. quo prætor ludos Apollini faciente, cū Thyestem fabulā docuisset, Qu. Martio, Cn. Seruilio consulibus. mortem obiit Ennius. Quasi fuisset id in controuersia. Cum omnes uno nomine exules, extra solū patrium eiectos appellarent, licet ipse pro Cecinna dicat: Exiliū enim, non supplicium est, sed per fugiū portusque supplicij. Nam qui uolunt penam aliquā subterfugere, aut calamitatem, eō solū uertunt, hoc est, sedem ac locū mutant. Itaque, nulla in lege nostra reperitur, apud ceteras ciuitates maleficiū exilio esse multatū, sed cū omnes uincula, necesse, ignominiasque uitant, quæ sunt legibus constitutæ, confugiunt quasi ad securitatem, in exiliū: qui si in ciuitate legis uim subire uellent, non prius ciuitatē quā uitā amitterent, quia nolūt, non adimitur his ciuitas, sed ab his relinquuntur, ac deponitur. Sed quare hic Cic. dixerit, satis apparet. Aut proinde. Ideo quasi non oēs quibus interdictū est, ne aqua ignique utantur, exules nominentur. Verū illi. Subaudi Sulpitio Gallo, cuius iam meminimus. Simile uitiosum est, quod aliqua parte dissimile est. Simile uitiosum ostendi poterit, si id quod conferretur ei qui cum cōferretur, demonstrabitur esse diuersum genere, natura, ui-

magitudine, tempore, loco, persona, opinione: et si hoc in numero illud erit quod per similitudinē afferretur, et si hoc in loco illud erit quod eius causa, quomodo cūque affe- retur.

retur. Deinde uero quid res cum re differat demon- strabimus, ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitur, et de eo qui cum comparabitur existimari oportere. Et hoc maxime reprehendi poterit, cū per inductionem tractanda erit argumentatio.

De exornatione uitiosa.

Quoniam exornatio constat ex similibus et exemplis et amplificationibus. Comparationis uitium, si inter ea quæ comparata sunt, ratio non est cur comparari debeant. Aut sibi ipsi obest. Qui affert, si imprudenter simile afferat aliquid quod aduersarius, in ipsum qui protulit retorqueatur. Exemplum uitiosum est. Docuimus supra aliud esse exemplum, aliud similitudinem. Si aut falsum est, ut reprehendatur. Atqui apud ipsum de Claris oratoribus Atticus: Cōcessum est, inquit, rhetoribus ementiri in historijs, ut aliquid dicere possint argutius. Exempla autē sunt, ubi actus humanos cōferimus. Recte igitur aut reprehendatur, adiecit. Dicit enim, uitiosum tunc uideri debere exemplum, cum ita falsum effertur, ut statim ab aduersario reprehendi possit. Aut si improbum. Non enim quæ ueteres fecerūt, omnia debemus imitari, sed ea duntaxat quæ probari possint. Aut inane. Insulsum, quod nihil honoris aut utilitatis afferat. Aut maius aut minus. Quam res postulat, si de plebe aliquis et gregarius cum tribuno prætoris uic comparet, uel è diuerso. Res iudicata uiciose profertur, si aut dissimili de re profertur. Cum enim iudicatū proferimus, ut id causæ nostræ proficit, necesse est primum à laude eorum qui iudicarunt, id quod iudicatum profertur, ordiamur. per iudicatū enim auctoritatem iudicandi auctoritas confirmatur. deinde ut id quod iudicatū proferimus, simile ei quo de agatur esse monstremus. tum demum enim iudicatū nos iuuabit, si huic simile demonstretur. et hæc similitudo octo illis supradictis modis fieri potest. genere, natura, ui. magnitudine, loco, persona, tempore, opinione.

Aut de ea re de qua controuersia non est. Quæ licet eodem in genere sit, tamen quia probare per simile aliquod uelis, cum probatione non indigeat, uitiosum est. Aut si improba. Si res quæ iudicata est, improbe iudicata intelligatur. Vitiosa quoque erit, si ab aduersarijs firmiores res iudicate proferri poterunt.

Item uitiosum est. Ordo est, uitiosum est argumē- tari de eo, et planum id facere, quod aduersarij factū esse consiteantur. Si enim confitentur aduersarij, nihil est quod in eo amplius nobis cupiamus. Nam id augeri tantum oportet. Non etiam ostendi, uelut ipse pro Quintio, qui mæror dignus inueniri in calamitate tanta potest: miserum est exturbari fortunis omnibus, miserius est iniuria, acerbum est ab aliquo circumueniri, acerbius à propinquo: calamitosum est bonis euerri, calamitosius cum dedecore. Fune sum est à

forti atque honesto uiro ingulari, funestius ab eo cuius uox in præconio questu perstitit. indignum est à pari uinci, à superiore indignius. Ab inferiore atque humi- liore, luctuosum est tradi alteri cum bonis, luctuosius inimico: horribile est causam capitis dicere, horribilius priore loco dicere. Omnia circūspexit Quintius, omnia periclitatus est. Talem poterunt auxesim habere quæ alteri conferentur, aut quoquo modo aliter.

De complexione uitiosa.

Complexio est uitiosa. Hæc fuit totius argu- mentationis Ciceronianæ pars ultima, quam dicit uitiosam esse, si non quod primum dictum est complectitur. Diximus supra duobus modis complexio- nem fieri solere: aut ex enumeratione eorum quæ dicta essent, aut si quod sequeretur tantum complexi es- semus. Proinde uitiosa, inquit, ea erit, quæ ordinem in enumeratione non tenuerit, et quæ longius quam oporteat euagabitur. Et quæ non ex numeratione certum et constans aliquid relinquit, ut intelligatur, quid positū sit in argumentatione. Vitiosa quoque, inquit, illa est complexio, quæ confusa, quicquam certi non adfert, ut planè quid uelimus probare, non intelligatur.

Quid deinde. Ratione facti, propositio lata sit. Quid cōfirmatiōe. Quid cōfirmare uoluerimus.

Quid tota argumentatione demonstratum. Et cū omnes complexi partes fuerimus, quid per totam argu- mentationem sit demonstratū, repetemus. Non sumus hæcenus equidem ueritus in hoc commentario non tantū uerba et sensum interpretari Ciceronis, et tam aliorum quam ipsius alibi, sed meam quoque (nec hoc ar- roganter dictū uelim) qualemcumque, efferre sententiā, idque factum est, quo ipsius præcepta Cic. cognitū faci- liora uiderentur: et quantum in nobis est, non esset quicquid, in quo ambigere posset quisquam. Id non sumus cō- secuti: non fortasse sumus: at ut consequeremur, tum sedulo elaborauimus, idemque in his quæ sequuntur faci- re studebimus. Nam cum in primo libro orationem in sex partibus consummari ostenderit, exordium, nar- rationem, partitionem, confirmationem, confutationem, conclusionem: de quinque iam dictis partibus est. de conclusione autem tractandum restat, si tamen de confutatione pauca prius tractauerimus. Nam cum ceteræ partes perspicue satis tractatæ uideri possint, hæc obscurius fortasse quam ut omnes capere possint, tractata est. Proinde de hac iam dicere adgrediamur. Confutatio igitur, siue refutatio siue reprehensio- nem eam libeat appellare, non refert. quæ orationis (ut hic Cic. uoluit) quintum, et ut alij afferunt, quartum sibi uendicauit locū, difficilis non sine causa semper credita est: quod defendere quam accusare difficilius sit. nā cū proponitur uel uno modo tantū accusatio, uariè dissoluitur. Quod enim obiectum est, patronus

negat, defendit, transfert, excusat, deprecatur, lenit, minuit, auertit, despicit, deridet. Unde fit, ut hinc mille flexus et artes desiderentur. Omnis autem reprehensio, ut iam de hac differamus, tribus modis fieri solet: si quidem aut actor ipse, aut quod extrinsecus ab actore profertur solet, aut eiusdem oratio reprehenditur. Actor ipse, si in actione deformis erit, uelut Curio, cuius motus erat (ut Cicero refert) is quem et C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utraque partem uacillante quaesuit, quis loqueretur e-
 10 linire: et Cn. Sicius, tribunus Pl. cum Curionem et Octauium consules produxisset, Curioque multa dixisset, sed et Cn. Octauio collega, qui deinceps erat fascijs, et multis medicamentis propter dolorem aurium delibutus: an unquam, inquit, Octaui college tuo gratiam referes? qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscae comedissent. Vel si quouis alio pacto ridiculi simus, quod tunc grauisimum erit, cum caeso fidem minuet. Reprehendetur item actor, si temerarie, si inepte, si denique quoquo modo imprudenter ab eo agi causa uideatur. Nec oratio tantum, sed uita etiam, uultus, denique incessus, habitus, recte incusari solet. Aduersus Quintium enim Cic. ipsam quoque praetextam dimissam ad talos infectatus est. De-
 20 fensionis sane permutatio sepe reprehenditur: ut Aeschines aduersus Ctesiphontem facit, cum minime de lege dicturum Demosthenem queritur. Reprehenditur quoque, cum de quo controuersia est praetermittitur, et de quo controuersia non est agitur. Ut si quis cum Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam: iure ne an iniuria: non dicat. Et ille actor reprehenditur, qui in eo de quo constat, diutius immoratur, ut si quis cum Vlysses accuset, in hoc maxime commoretur, indignum esse ab homine ignauissimo, uirum fortissimum Aiacem necatum esse. Item potest reprehendi, si quod dicitur inhonestum, aut hominibus qui audiunt, aut eo loco, aut eo tempore, uel si non accommodatum dignum uideatur. Incusatur etiam actor, si eorum qui audiunt uoluntatem laedit, uel contradicitur, atque hi qui audiunt fecerunt: ut si apud Alexandrum Macedonem dicens contra aliquem urbis expugnatorem, diceret nihil esse crudelius quam urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas et Tyrum diruisset. et ille incessit, cum ad alii cuius defensionem, suam potius fidem iactat, quam illum defendat: ut cum te spectabant omnes florentissimo in regno relinqui, nunc desertum ab omnibus, solus ut restituum paro, non enim tam eius sensus, quam qui dicit carpitur, quod suo loco id minime dicat. et cum debeat defendere, se iacet: et qui hostium uim et copias et felicitatem augeat, cum ad pugnantium milites adhortetur. Et cum de aliqua re una di-

sputari coeperit, nondum illa absoluta, in aliam ab ea diuersam transiliat. Aut si rem cum re comparans, alteram laudet, alteram uituperet, aut alterius mentionem non faciat. aut si cum deliberatur, bellum ne an non gerant, pacem laudet, nec illud improbet bellum. Quae extrinsecus etiam ab actore proferruntur, reprehendi possunt: ut, si signum quod facile conuinci possit, diuersumque esse ab aliquo horum ostendatur: natura, uel, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. Et in hoc genere quoque sunt prauidicia, fama, rumores, tormenta, tabulae, iurandum, testes, in quibus pars maxima contentionum forensium consistit. Tertio reprehendi oratio potest, cum aut uerba, aut sensus incessitur. uerba reprehenduntur, ut si ponantur pro eo quod, cur dicere uolebat, ipse prius irridebat. ut cum Chirtilum Sifenna defendens dixisset, C. Ruscij accusantis quaedam sputatilia esse crimina: hic. C. Ruscij: Circumuentor, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sifenna quid dicas nescio, metuo insidias: quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. maximi risus inde excitati sunt. ita adhuc sunt aliqui, qui recte loqui esse putant, inusitate loqui: sicut Balhafar Rasinus, qui collega noster quondam fuit. Nouimus tamen nullum esse, qui aliquando non erret. Nam et Demosthenis, qui summus orator ab omnibus facile esse conceditur, quaedam etiam Aeschines exagitat, illudens, quae dura, odiosa, intollerabilia esse dicit: et ipsum beluam appellans, quaerit utrum illa uerba an portenta sint. Itaque se purgans Demosthenes, negat in eo positas esse fortunas Graeciae. Proinde ubi plura nitent, non ego paucis offendor maculis, quas aut incuria effudit, aut humana parum cauit natura. reprehendi tamen ab aduersarijs ea simul solent: itaque non negligenda quidem, quae licet inueniuntur. Sensus autem, aut aliquid referens, aut probans reprehenditur. Referens, ubi imprudenter aliquid clauditur, sicut a Cicerone Triarius. nam cum Scauri columnas plaustris uectas esse dixisset: Ego porro, inquit, Albanas ab eo columnas clitellis apportauit. Item, ut cum quendam, qui scire se id dicturos aduersarios, et ita causam persecuturos, retulisset, Iunius Crispus elusit: Ego uero, inquit, ista non dico, quid enim attinet, illa bis dici? et Cassius dicentem adolescentulum, ridiculum fecit, cum, Quid me toruo uultu intueris? diceret. non me hercule, inquit, faciebam, sed ita uidiisti. sic et Ciceronem illusum fuisse aiunt. Nam cum callidissime se dicere putaret, et cum illa uerba grauisima ex intimo artificio deprompsisset: Respicite, inquit, hominum fortunas, respicite C. Fabricij senectutem. cum hoc Respicite, ornanda orationis causa.

causa, sepe dixisset, respexerunt ipsi, et ecce Fabricius a subfellij demisso capite iam discesserat. contra et ipse Cicero in quendam de minoribus annis multa mentientem: Ergo, inquit, cum una Romanus ibamus, nondum natus eras? Repugnans quoque reprehendi sermo solet, ut si quis cum dixerit, qui uirtutem habeat, eum nullius rei ad bene uiuendum indigere: neget postea, sine bona ualitudine posse bene uiuere, aut se amico adesse propter beneuolentiam, sperare aliquid commodi ad se peruenturum. Cum autem sensum ex sensu probare contendimus, aut inductione, aut exemplo, similitudine uel, aut syllogismo utimur, aut enthymemate: quibus omnia quae complexi fuerimus, reprehendi debent, si aut falsa, aut non credibilia, aut non necessaria fuerint. aut si contra firmam argumentationem aequae firma ponatur. Sed hoc genus posterius positum, in deliberationibus maxime uersabitur, cum aliquid quod contradicatur, aequum esse concedimus: sed id quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. In his igitur rimandum omnibus, quae falsa sint. ut illud pro Cluentio, Cicero falsum inuenit, quem dixerant poculo epoto concidisse. rogat enim de eodem die Martium. Nam contraria et superuacua et stulta reprehendere, nullius artis est. ideo hic ea ponere non curauimus: licet in ea plerique incidant aliquando, cum cupidi sententiarum, data dicendi occasione, minus quid dixerint respicientes, dum locum praesentem, non totam causam intuentur. Velut illud, cum Tubero Ligarium accusat, quod is in Africam fugerit, et queritur, quod ab eo ipse in Africam non sit admissus: et in causa Caliana, Clodia aurum se Calio commodasse dicit, quod summae familiaritatis signum fuit. Deinde eadem uenenum sibi paratum affirmat. Id uero summi odij in Calio argumentum orator probat. In inductione et exemplo, similitudine reprehenditur dissimile aliquod eorum octo modorum, quos supra memorauimus. Epichereia, quod quinq; partibus constare Cicero uoluit, nos tribus partibus, nec pluribus supra docuimus, constare: si quidem nec rationem a propositione, nec ab assumptione approbationem abesse ostendimus. Aut ergo epichereia pars prima reprehenditur, si uitiata constat enumeratione, hoc pacto: hunc equum aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit. at neque emisti, neque hereditate uenit, neque domi natus est: surripueris ergo necesse est. Hoc commode reprehenditur, si dici possit, ex hostibus est captus equus, et quiduis huic simile. est quando propositio multis constat nominibus, ad idem uerbum relatis. Ita Plato Atheniensis philosophus disputat, quod aliquando res uera esse potest, haec quae

uel una uel pluribus partibus falsa sit. ut si dicatur: Plato Thebanus philosophus, uel, Plato Thebanus poeta, et alia generis eiusdem. Potest etiam reprehendi propositio, quae unico constet nomine, cum quicquid sit: ut, Atax post Achillem Graecorum fortissimus fuit. nam siue de Oileo intelligatur, siue de Telamonio, uerum esse constabit. Est et propositio, quae coniunctione duo uerba coniungit: ut, si mater est, diligit. quae et reprehendi potest: ut si dicas, Si mater est, non peperit, et similia. In qua et reprehendi possunt ea, quae supra de categorica propositione diximus, id est, quae unico constat uerbo. de qualitatibus autem propositionum locus mihi hic differendi non est, sed quae reprehendi possunt dumtaxat decurrendo, nec ita ut omnia complectamur, aperuisse satis sit. Coniunctiua itaque propositio, et ipsa ambigua esse poterit: ut illa, Si indigetis pecunia, pecuniam certe non habetis. potest enim intelligi, nam si propter inopiam in egestate estis, oportet ut pecuniam non habeatis. At indigetis: hoc, si ad appetitum referas, falsum erit, quod illi connectitur, pecuniam non habetis. Est ubi propositionem ueram, ratio sequitur falsa: ut uirtus bonum est, nam locupletes facit. Est aliquando falsa propositio, et ratio uera: ut uirtus quidem misera est, nam licet laudetur, a pluribus tamen deseruitur. De assumptione quoque, et approbatione assumptionis, idem intelligendum est. Complexio interdum ex ueris partibus antecedentibus falsa colligitur. ut, si ad illum hereditas ueniebat, uerisimile est ab illo esse necatum: ueniebat autem ad illum hereditas: ab illo igitur necatum esse constat. Non enim haec fuit complexio, sed ea quae dicit, ab illo igitur uerisimile est esse necatum. Ex syllogismo enthymema nascitur, si talis est syllogismus: id solum bonum est, quo nemo malus uti potest: id autem uirtus est: bonum ergo solum est uirtus. Sic, inquam, enthymema nascitur: bonum est summum uirtus, quia hac uti nemo malus potest. Quicquid igitur in enthymemate reprehendi potest, idem et in syllogismo. Sed haec omnia latius patent, quam hic exponi possint. et huius etiam artificij cognitio eiusmodi est, ut hic adiungi non queat, cum longi temporis et magnae atque arduae cognitionis indigeat. Quare alio tempore, si facultas erit, explicabitur. nunc his praeciputionibus ad usum oratorum contenti esse debemus, quandoquidem oratoriam non decet orationem syllogismis ita confectam esse, ac enthymematum stipatione concludi, ut a dialogis et dialecticis disputationibus differre non uideatur. Philosophi enim, uel quicumque docti differentes, uerum quaerunt, non minutius et scrupulosius scrutantur omnia lenocinia in compositione, sed re-

rum ueritatem simplicem rudemque percutari malunt. Oratori, ait Cicero, ad aliorum iudicia componenda est oratio, et sepius apud omnino imperitos, atque aliarum certe ignaros literarum loquendum est, qui nisi delectatione alligentur, et nonnumquam turbentur affectibus, ipsa quae iusta ac uera sunt, tenere non possunt. locuples et copiosa uult esse eloquentia: feratur ergo non semitis, sed campis, non uti fontes angusti fistulis colliguntur, sed ut latissimus amnis totis diffluat et efferratur campis, ac sibi uiam, si quando non acceperit, faciat: et ut Graeci dicere solent, quem mater amictum dedit, sollicitate non custodiat: et propositiones, rationes, assumptiones, approbationes, conclusiones, et omnia argumentationum genera augeat, transmutet, uariet figuris, ac uerset: ut modo conuestione, modo interrogatione, modo admiratione, et ceteris figuris proponat, assumat, concludat, ut magistrumque ea fateri quasi cogat. Haec sunt quae de reprehensione paucis colligenda putauimus. Sequitur autem reprehensione conclusio, sed Hermagoras digressionem primum, post conclusionem ponendam esse arbitratur. In digressionem autem putat ille, oportere quandam referri orationem a causa atque a iudicatione remotam quae aut sui laudem, aut aduersarij uituperationem contineat: aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis aut reprehensionis, non arguendo, sed augendo, per quandam amplificationem. quod Cicero minime placuit, cui laudes et uituperationes non separatim tractari placuit, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas.

De conclusionibus.

Conclusiones, quae apud Graecos *κλειρώσι* nominantur, tripartitae sunt. Quam Graeci partem orationis ultimam *κλειρώσι* nominant, Latini perorationem, quidam cumulum, alij conclusionem uocant. Huius duplex est ratio, posita aut in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio et congregatio graecè dicitur *ἀναμνήσις*, a Cicerone enumeratio. Affectuum porro duae sunt species: altera Graeci *παράσις*, quam nos uertentes proprie affectum dicimus, alij passionem nominant: altera *ἄσος*, cuius nomine Romanus sermo carere uideatur: a quibusdam enim mos appellatur, sed si rei naturam sequi uolumus, non tam mos significari uidebitur, quam morum quaedam proprietates. Itaque cautiore, quod Graeci *παράσις*, concitum affectum et uehementer commotum appellare maluerunt, et ad probationem magis accommodatum: itaque Cicero hoc amplificationem uocat, quod autem illi *ἄσος* dixerunt, nostri mitem et sedatum, compositum et lenem affectum, Cicero commiserationem nominauit. In principio.) Subaudiendum, conclusionem utemur, nam exordij terminus, quem ingressum ad narrationem esse oportet, conclusio potest nominari, sed tantum exordij eo modo, cum narratio argumetatio, conclusioque iam perficitur, Quonia si ni-

hil artis adhibitu est, quae partes illae sint terminandae, hoc nomen non obtinet. Breuiter ut renouetur, non integretur oratio.) Decurrendum enim per capita, nam si morabimur, non iam enumeratio, sed quasi altera fiet oratio: et quae enumeranda uidebuntur, cum pondere aliquo dicenda erunt, et aptis excitanda sententijs, et figuris uarianda: alioqui nihil odiosius erit repetitione. Sunt autem apud Ciceronem complures, et in Verre optima, nec modo referenda nostra sunt, sed postulandum etiam ab aduersarijs, ut ad quaedam respondeant, idque faciemus, si ea quae proposuerimus refelli non poterunt. quod epilogi genus multis utile uisum est, si multiplex causa sit, et pluribus argumentis defensa. Sunt etiam multae causae, in quibus nullo modo uideri necessarium possit, si breues uidelicet et simplices. et haec pars perorationis accusatori patronoque, aequae communis est: ubi breuissimum praecipuum dari utriusque parti potest, ut totas causas suas uires orator ponat ante oculos. Et ordine quicquid erit dictum reframus.) Ut nos reminisci melius possumus, et in memoria audientibus reducere, idque figuris crebris disponere: ut ab his qui audiunt, quaerere quid sit quod sibi uelle debeant demonstrari: hoc modo docuimus, hoc illud planum fecimus, ita simul in memoria redibit, auditor, et putabit nihil esse praeterea quod debeat desiderare. In qua curandum est, ne ab exordio, aut a narratione repetatur orationis enumeratio, sed aliquam inducere personam, aut rem et enumerationem oportet, eique totam tribuere personam, hoc modo: nam si legis scriptor existat, et quaerat si quis, id ne uos dubitatis? quid possumus dicere, cum nobis hoc et hoc simul demonstraret, et a contradicentibus rationes requireret, quas habere nos uix ulla possemus. Res autem inducitur hoc modo: quid si leges loqui possent, nonne haec apud uos quaerentur? Artificij significandi.) Videbimur uelle, quae arte composuerimus orationem ostendere, potius quam in memoria necessaria uelle reducere. Amplificatio est res.) Quam hic Cicero amplificationem, in primo de Inuentione indignationem nominat. De qua ita differit: Indignatio, inquit, est oratio per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, posse ex omnibus his locis, quos in confirmandis praecipis posuimus, tractari indignationem: nam ex his rebus quae personis aut quae negocijs sunt attributae, quae uis amplificationes et indignationes nasci possunt: sed tamen ea quae separatim de indignatione praecipii possunt, consideremus. Amplificatio est.) Quam Latini amplificationem, Graeci *ἀναμνήσις* nominant, amplificatione accusator, commiseratione defensor utitur. Quante cura ea res fuerit dijs immortalibus.) Qui locus sumitur ex fortibus, ex oculis,

culis, uatibus, ostentis, prodigijs, responsis, et similibus rebus. Nationibus.) Id est, gentibus. Senatui.) Ac populo et legum scriptoribus. Ad quos pertineant.) Cum amplificatione per indignationem ostenditur. A quibus auctoritatis.) Locus communis sumitur, quia ex eorum auctoritate indignatio sumitur, per id quod indignissimum sit. An ad pares.) Animo, fortuna et corpore, quod iniquissimum existimabitur.

Partibus animi.) Ut eiusdem disciplinis. Corpore.) Eadem aetate. Fortunarum.) Diuitijs, uel paupertate. An ad inferiores.) Quod superbissimum.

Quid periculorum atque incommodorum consequatur.) Simul ostendimus, huic si concessum sit, multos annos eiusdem audaciae futuros, ex quo quid mali sit euenturum demonstrabimus. Si huic remissum sit.) Hoc dicit, si demonstramus multos alacres expectare, ut quid ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re liceat, intelligere possint. Si semel aliter iudicatum.) Subaudiendum, quam nos iudicari oportere dicamus. Et est sensus: Ostendimus ceteras res perpetrare et nequitur constitutas, intellecta ueritate commutatas corrigi posse: hanc esse rem quae si sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio, neque ulla potestate corrigi posse. Imprudentia iustam deprecationem paratam.) Hoc est, maleficio quidem uoluntario ueniam dari non oportere: imprudentiae coecedi nunquam conuenire. Non uulgare, sed singulare maleficio.) Id est, tale esse facinus ostendimus, quod ne ab audacissimis quidem hominibus factitatum sit, atque

id a feris quoque hominibus, et barbaris gentibus, et immanibus bestijs esse remotum: haec erunt quae in parentibus, liberis, coniuges, consanguineos, supplices crudeliter facta dicuntur, et deinceps si qua prostrantur in maiores natu, in hospites, in uicinos, in amicos, in eos quibus cum uitam egerint, in eos apud quos educati sunt, in eos a quibus erudit, in mortuos, in miseros, et misericordia dignos, in homines claros, nobiles, et honore usos, in eos qui neque ledere alium, nec se defendere potuerunt. ut in pueros, senes, mulieres, quibus ex omnibus acriter excitata indignatio, summum in eos qui uiolarint horum aliquid, odium commouere poterit. Quam ledere sacrum.) sacrilegium committere. Alteram stuprare.) Inueniam.

Propter intemperantiam, luxuriam.) Nam ex luxuria, id est, nimia rerum affluentia, libido nascitur.

Quaeque rem consequi solent.) quae post negocium consecuta sunt. Ut agi res et geri negocium uideatur.) Ut rem uerbis quam maxime ante oculos eius apud quem dicitur ponamus, ut id quod indignum est, perinde illi uideatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac praesens uiderit, hi sunt, amplificationis, quos hic enumerat, loci, in primo autem de Inuentione his quinque adijcit. Undecimus locus, inquit, est, per quem ostendimus ab

eo factum, a quo minime oportuerit, et a quo alius ne faceret prohiberi debuisset. Duodecimus autem locus est, per quem indignamur quod nobis hoc primum acciderit, neque alicui unquam usu uenerit. Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur, per quem locum in superbia et arrogantia odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab his qui audiunt, ut ad suas res nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent:

si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoque et hostibus ea quae acciderunt nobis, indigna uideri solere, et indignatio quidem his ferere de locis grauisime sumitur, at ne hos quidem tantum locos existimet quisquam inueniri posse: sed unicuique uis sua facienda est, nec tanquam legem quandam immutabilem, genus, hoc est, aliud quodcumque esse praecceptionis existimet, sed iudicio acri pensanda sunt, ubi scribat omnia, quod si quis ob incredulitatem iudicio metiri non

queat, tantisper haec sequatur, quoad cum lectione tunc nonnulla exercitatione sibi ipsi praescribere iam securus, et praecipere ualeat. Misericordia commouebitur.) Quam hic misericordiam, in primo de Inuentione conuestione uocat, atque de hac ipsa ita inquit: Conuestio, est oratio auditorum misericordiam captans, in hac primum animi auditoris mitem et misericordem conficere oportet, quo facilis conuestione commouere possit. Si ostendimus in quibus finimus commodis, et quibus incommodis sumus, comparatione.)

Hoc est, cum fortuna uim in omnes, et hominum infirmitatem ostenderimus, qua oratione habita, grauius et sententiose maxime demittitur animus hominum, et ad misericordiam comparatur, cum in alieno malo nostram infirmitatem considerabimus. hinc per quem in bonis fuerimus, et per quem in malis sumus ostendimus, uelut ipse pro lege agraria: e fundo ornatissimo eiectus, ignominijs omnibus appellatus, cum illum in paternis bonis dominari uideret, ipse filiae nobili dotem conficere non posset, nihil tamen alienum uita superiore commisit. Et

pro P. Sylla: O miserum, o infelicem illum diem, quo consul omnibus Centurijs P. Sylla renunciatus est: o falsam spem, o uolucrum fortunam, o eacum cupiditatem, o praeposteram gratulationem, quam cito omnia illa ex letitia et uoluptate in lachrymas reciderunt? Sed quae nobis futura sunt, nisi causam.) At ipse pro Milone: o me miserum, o infelicem, reuocare tu me in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria per eosdem retinere non potero? quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? et quae sequuntur.

Supplicabimus et nos.) Velut ipse pro se ad Equites Romanos: Nunc uos equites Romanos obtestor, quorum uirtute nomen Romanum uictoriam cum laude possidet coniunctam, quorum factis gloriantur ciues, gemunt

gemunt hostes, letantur socij, ut si erga uos omni tempore optime sui animatus, si mea pericula neglexi dum timorem à patria propulsare, si æque liberis uestris prospexi ac uos parentibus consueuistis, ut nuuc me uelitis uestris opibus defensum, incolumem in hac ciuitate retinere. Si quid proximis nostris parentibus.) Vt pro L. Flacco: Huic misero puero uestro, ac liberorū uestrorum supplici, iudices, hæc uiuendi præcepta dabit, cui si patrem conseruatis, qualis ipse debeat esse ciuis, præscribitis: si eripitis, ostenditis bonæ rationi et constanti et graui nullum à uobis fructum esse propositum. inde subiungit: Misere mini familia, iudices, misere mini fortissimi patris, misere mini filij. Nomen clarissimæ familie, generis nobilissimi reipub. conseruate. Sed ne omnium me credat aliquis posse exempla proferre, sunt et alia, et ex infimis penè locis erui alia adhuc possunt. nobis autem satis fuerit, ex aliquibus tanquam formam quandam ceterorum ostendisse. Si animum nostrum fortem.) Hoc dicit, misericordiam quoque captabimus, si animum nostrum in alios misericordem esse ostendemus, et tamen eundem amplum, excelsum, et patientem in modorum esse, futurumque simul si quid accidat aduersi demonstrabimus. Nam sepe uirtus et ingens animi fortitudo, in quo grauitas et autoritas est, plus proficit ad misericordiam commouendam, quam humilitas et obsecratio. Comiserationem breuem.) Hoc dicit, commotis animis diutius in eo morari non oportet. nam quemadmodum rhetor Apollonius dixit, nihil citius arefcit lachryma. Proderunt autem hæc omnia multum, si ante oculos sigillatim in commoda omnia ponentur, ut uideatur is qui audit uidere, et re quoque ipsa quasi adsit, intueri. ut si dicas: Non adfui, non uidi, non postremam uocem eius audiui, non extremum spiritum eius excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit in-

IN CICERONIS RHETORICORVM AD HERENNIVM LIBRUM III. Hieronymi Capiduri
Commentarius.

Eliberationes partim sunt eiusmodi.) Post tractatum in superioribus libris iudiciale genus, in deliberatio demonstratioque, quæ duo genera paucis absoluit, quod reliquum inuentionis est, hic explicat, sed deliberatiui prius, deinde generis demonstratiui præcepta dabuntur. Primum autem quæ nam in hoc genere status esse possunt, deinde quod officium, post qui finis sit, exinde quales orationis partes esse conueniat, postremo quæ oratione sequitur, paucissimis uerbis percurremus. Status conuentionis primum tractabitur, ut cum quaeritur, an Alexander ultra Oceanum terras sit inuenturus, an futurum sit ut Carthaginem superent Ro-

sepultus, cruentus, à feris diu uexatus, tractus, discerptus, communiq; honore in morte caruit. Nec solum dicendo, uelut Quintilianus etiam inquit, sed etiam fauendo, quædam lacrymas mouent. Vnde et producere ipsos qui periclitentur squalidos atque deformes, et liberos eorum ac parentes consuetum est, et ab accusatoribus cruentum gladium ostendi, et lecta è uulneribus ossa, et uestes sanguine perfusas, et uulnera resoluta, et uerberata corpora nudari. Exemplum huius in C. Cæsaris funere scriptores commemorant, sciebatur ibi interfectum eum, et uestis tamen illa sanguine madens, ita representauit sceleris imaginem, ut non occisus esse Cæsar, sed tum maxime occidi uideretur. quam ostendens Antonius, uerbis populū excitans, id egit, ut uniuersi per urbem palantes decurrerent, et parricidas perquirentes ex senatoribus etiam ipsis multos innoxios truciderent. Et nos industrie fructus ex tua scientia capiemus.) Cum scirimus te hæc præcepta cum exercitatione coniungere: quoniam frustra ea ad te scripsisse non uidebimur, fructum utique capiemus. Ex tua scientia.) Quoniam quantum tibi profint, conscientia iudicabit.

Tuaque perceptione letaberis.) Tu scientior eris præceptorū artificio. Nos alacriores ad reliquum persolucendum.) Quod hæc omnia perceperis. Verum hæc futura satis scio, te enim.) Nam dixerat, si ut conquisite conscripsimus: quasi de Herennio dubitaret. parum enim uero scientia et labor fecerit præceptoris, nisi exercitatio et diligentia affuerit discipuli, et quæ tradita sunt à præceptore uelit imitari. Quod si facere recusauerit, satius fuerat quod præciperetur, nec legere, nec audire, ac potius aliud sequi. Sciendum autem, nihil unquam præclari sine labore maximo uitam dedisse mortalibus. Verum hæc futura satis scio.) Noui laborem nullum te ab hoc meo posse officio detertere, quippe qui te noui.

mani. Nonnumquam definitio aliqua tractatur, ut apud Cic. in Philippicis, quid sit tumultus. Legales quoque aliquando constitutiones incidere possunt, quod qui Philippicas Cic. orationes legit, facile animaduertet. Ergo deliberatiui genus, quod idem suasoriū dicitur, de tempore ut plurimum futuro consultat, nonnumquam tamen etiam de præterito. Officijs autem hoc genus duobus constat, suadendi ac dissuadendi. Finem uero sicut in iudiciali genere æquitatem multi esse uoluerunt, ita in deliberatio Aristoteli placet utilitatem. At Cic. sicut in demonstratio honestatem tum utilitatem finem esse placuit. Alij honestum, utile ac necessarium existimauerunt: sed Quintilianus, ego non inuenio

uenio, inquit, huic tertio locum, quantalibet enim uis ingruat, aliquid fortasse pati necesse sit, nihil facere. De faciendo autem deliberatur. quod si hanc uocant necessitatem, in quam homines grauiorum metu coguntur, utilitatis erit questio: ut si obfessi et impares et aqua ciboque defæcti, de facienda ad hostes deditione deliberent, et dicatur hoc facere necesse est, alioqui pereundum est: Ita propter idipsum non est necesse, quia perire potius licet. denique non fecerunt Saguntini nec Ciziceni circiuenti. igitur in his quoque causis, aut de sola utilitate ambigetur, aut questio inter utile atque honestum consistet. At enim, si quis liberos procreare uolet, necesse habet ducere uxorem, quis dubitat? Itaque mihi ne consilium quidem uidetur, ubi necessitas est, non magis, quam ubi constat, quid fieri omnino debeat dicere. Omnis enim deliberatio de dubijs est, melius igitur qui tertia partem dixerunt *Novatus*, quod nostri possibile nominat. Quibusdam etiam uidetur esse nonnumquam de iocunditate sola consultatio: ut si de ædificando theatro instituendis ludis deliberaretur. sed neminem adeo solum luxu esse putandum est, ut nihil in causa suadendo sequatur, præter uoluptatem. præcedat enim semper aliquid necesse est, ut in ludis honor decorum. in theatro enim est utilis laborum remissio. Illud nunc dicendum restat, quales deliberatiui generis orationis partes esse conueniat. Procemio igitur, quale in iudicialibus oportere esse diximus, ubique hoc genus non indiget, quia conciliatus est iam ei quisque qui consulit, initium tamen debet habere aliquam procemij speciem. neque enim abrupte, mihi libet incipiendum: quia est aliquid in omni materia naturaliter primum. In senatu utique et in conuentionibus eadem ratio, quæ apud iudices, apud quos dendum, acquirenda beneuolentia. Aristoteles autem non sine causa putat, et à nostra, et ab eius qui dissentiat persona, duci frequenter in consilijs exordium. Narratione uero exiget priuata deliberatio eius dum taxat rei, de qua dicenda sententia est: quia nemo ignorat id de quo consultat extrinsecus, pertinentia ad deliberatione posse multa narrari. Concitanda quoque frequenter et lenienda est ira, et ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem impellendi animi. Nonnumquam etiam mouenda miseratio, siue ut auxiliū obfessis feratur suadere oportebit, siue sociæ ciuitatis euerfione de flectimus. Valebit autem autoritas plurimum in consilijs. Confirmationis autem et consultationis argumenta, ex his quæ supra memorauimus, ubi constitutiones singulas tractauimus, sumere poterimus. Epilogo quoque eius partibus, quasi iudiciales habet, constabunt. Tota autem deliberatiua oratio simplex sine uerborum floribus, et longe grauior et sententijs debet ornatiores esse, quam uerbis. Vsum autem exemplorum nulli materie magis conuenire merito omnes consensunt. Quare historiarum et ueterum

institutionum peritos esse oportet. Item cum in suasorijs de pace, bello, copijs, operibus, uectigalibus agatur, uires ciuitatis et mores nosse oportere Cicero dicit: ut ex natura cum ipsarum rerum, tum audientium, ratio suadendi ducatur. At Quintilianus nobis, inquit, maior iure uidetur uarietas. nam et consultantium, et consiliorum plurima sunt genera. quare in suadendo et dissuadendo tria primum spectanda erunt: quid sit, de quo deliberetur, qui sint, qui deliberent: qui sit, qui suadeat rem, de qua deliberatur. Quid sit de quo deliberetur: ut an certum sit posse fieri aut incertum. si incertum, hæc sola erit questio et potentissima his rationibus tractanda, quas in cōiecturali statu aperimus. qui autem sint qui deliberent, multum refert. Nam consulant aut singuli, aut plures. sed in utrisque differentia: quia et in pluribus multum interest, senatus sit an populus, Romani an Gabij, Græci an Barbari. et singulis, num Catoni petendos honores suadeamus, an Cato maior, Scipio prior, an Fabius deliberent. Proinde intuenda sexus dignitas, ætas: sed mores præcipue discrimen dabit, et honesta quidem honestis suadet, et facillimum est, si uero apud turpes recta obtinere conabimur, ne uideamur exprobrare diuersam uitæ sectam cauendum. Et animus deliberantis, non ipsa honesti natura, quam ille non respicit, permouendus: sed laude, uulgi opinione, et si parum proficiet, cōsecutura ex his utilitate. Interdum uero magis obijciendo aliquos si diuersa fecerit metus. Refert quoque multum, quæ nam suadetis persona sit: quia ante acta uita si illustris fuit, aut clarius genus, aut ætas, aut fortuna affert expectationem. Nunc ad Ciceronis exponenda uerba redeamus.

De genere deliberatiuo.

Eliberationes partim sunt eiusmodi, ut quaeratur utrum potius faciendum sit, partim huiusmodi quid potissimum faciendum sit, consideretur hoc modo, utrum potius.) Nam omnis suasoria nihil aliud est quam comparatio: nec utrum melius, sed quid sit optimum quaeritur. Carthago tollenda.) Diminuentur, ut Carthaginenses alio loco habitare cōpellamus. Cum ex Italia Carthaginem.) Reuocatur. An domum.) Carthaginē redeat. Occupet Alexan.) Aegypti quondam Metropolim, et regiam dicit.

Vt si deliberet.) Cum enim Fuluius Flaccus consulatum gerens primus Italos instigasset, ut in urbem tanquam ciues assumi uellent, et ex subditis participes fierent dignitatum, Lilius Drusus tribunus plebis, uir illustris, rogantibus Italos, legem ut ciuitate donarentur, se laturum promisit. Quamobrem cum Druso multi mortem interminarentur, raro prodibat in publicum. itaque domi omnibus ius dicebat, ubi sutoris gladio traiecit occubuit. Itali, Drusi cædē percepta, à Romanis defecere, bellumque in eos acre suscitauerunt. Italorum autem exercitus ex omnibus qui conuenerat urbibus, fuit

fuit peditum equitumq; ad centum milia. Contra Ro-
mani parem illis parauere undecunq; potuerunt exer-
citum. Romanis Sextus Iulius Caesar, & P. Rutilius
Rufus consules praerāt. Praetores autē Rutilij Rufi,
Gn. Pompeius, illius Pōpeij pater qui magnus cogno-
minatus est, ac Q. Ceptio, C. Perpenma, C. Marius,
Valerius Messala. Sexti Caesaris autē praetores, P. Len-
tulus, ac frater ipsius Caesaris, Titus Didius, Licinius
Crassus, Cornelius Sylla, & Marcellus. Itolorū autem
duces, T. Afranius, C. Pontilius, Marius Ignatius, Q.
Pompedius, C. Bebius, M. Lamponius, C. Indacilius,
Erius Asinius, ac Vectius Cato, aduersum Romanos
cōstitere. Quibus confligētib; magna cades utrinq;
facta. Romani primo quidem afflicti, cum etiam He-
trusci bellum molirentur, ne multis uno tempore bellis
corruerent, foedera cum Italis iunxerunt, & Italos ci-
uitate donauerunt: eo tamen pacto, ut non in earum
tribuum numero quae 35. ad creandas dignitates ad-
mittēbantur, essent: sed cum ex illis tribubus alias le-
gissent, in earum numero Italis continerentur. Vnde
factum est, ut haec nullius haberētū autoritatis. Quod
primum Itali non aduerterūt, sed inde re cognita dif-
fensio noua oriri coepit, sed tamen eorū animi sunt.
Hoc igitur dicit Cicero, ut si deliberet senatus bello
Italico, an socijs ciuitatem det, hoc est, eos ne in popu-
lum Romanum asciscat ad danda suffragia, an non.

In quibus causis rei natura faciet deliberationē.)
Hoc est, ubi & utilitas & honestas deliberandū ali-
quid, quod rei ipsius ratio poscat, cōmouerit, suadentis
ars illic omnis ad rem ipsam erit accommodanda.

In quibus extranea causa conficiet deliberationē.)
Vt non tam rei ipsius natura queratur, quam ut altera
pars magis probanda aut deprimenda proferatur.

In his ipsa causa erit adaugenda.) Vt si putemus
Italos in urbē asciscendos. Aut deprimenda.) Si id
nullo modo faciendum existimemus. Omnes ratio-
nes corū qui sententiam dicent.) Qui orationē suade-
bunt, aut dissuadebunt. Vt omnis eō totius oratio-
nis ratio conferatur.) Subaudiendum utilitatem.

Vtilitas in duas partes in ciuili cōsultatione.) Vbi
de ciuitatis utilitate deliberatur. Alias enim perpetuo
uerū non erit. Quae conficit.) absoluit. Instan-
tis.) imminētis. Aut consequētis.) quod sequi de-
beat. Qualibet ratione.) Quocunq; modo, sicut ui-
& dolo. Quorū aut alterū separatim.) Aut altero
ex his per se cōficietur. Aut utrunq; sumemus con-
iunctim.) Aut coniungemus & uim & dolum, quo
tutiores esse ualeamus. Vis discernitur.) à dolo se-
paratur, per exercitum, classes, nauium multitudinē,
arma, quibus nos tuemur. Tormenta.) Quae in
hostes libramus, aut quae hostium muris diruendis ad-
mouemus. Reuocationes hominum.) Vtrum cum
receptui canitur, in hostes impetu maiore inuehantur

milites. An certe reuocationes, ut discernant alios.

Dolus consumitur in pecunia.) Omnis enim penē
fraudis causa pecunia est. Maturationes.) In lōn-
gum producciones, quo aliqua melius struamus falla-
ciam. Si quando de re militari, aut de administrā-
tione.) Veluti in libello de re militari postea scripsit.

Rectum est quod cum uirtute.) Virtus est animi
habitus, modo, rationi, naturae consentaneus, ut Plato
definit, ἀρετὴ διάνοις, ἢ μὲρ τῆς ἐξ ἑστῆς οὐσίας καὶ αὐτῆς
ἰσχυροτάτης ἕξις, καὶ ἢ τὸ ἔχον ἀγαθὸν ἀλλοτρίως. Aristoteles

autem, ἢ ἀρετὴ, inquit, μισθὸς δόκτις τῆς εὐνοίας τῶν παθῶν.
Officium uerò est, ex uirtute actio probabilis. Id di-
uiditur in prudentiam, iustitiam, fortitudinē, & tem-
perantiam. Cum ex duabus tantū constet homo sub-
stantijs, anima & corpore: anima rationem, corpus
sibi sensus uendicat. Ratione idoneus est illuminari
ac intelligere aliquid supra se, in se, & infra se. supra
se Deum, in se angelum & hominis animam, infra se

quicquid coeli ambitu continetur. Rerum quidem im-
mortalium cognitio sapientia, mortalium autem pru-
dentia nominatur. Cum sensibus uerò concupiscibilis
& irascibilis homo est, per concupiscibilitatē & ira-
scibilitatē apta est anima ut afficiatur, affectus autem
quadripartitus esse dignoscitur, dum de eo quod ama-
mus iam uel gaudemus, uel gaudendū esse speramus:
& de eo quod odimus iam uel dolemus, uel dolendum
metuimus: & ob hoc ex concupiscencia gaudium & spes,
de irascibili parte dolor et metus oriuntur. Cum

primum igitur quatuor haec animi perturbationes con-
tra rationem surgunt, à Graecis προπάθει uocantur, nos
uerbum è uerbo uertentes, antepassiones possimus ap-
pellare. His hominem carere impossibile est, nam sine
uitijs nemo nascitur, optimus ille qui minimis urge-
tur, si autem tantum potuerint ut rationi dominētur,
ac prudentiam omnem suis illecebris subijciant, suā
etiam uitij nomen habent. Quod autem animum aut
mentem per se corrumpit, flagitium nominatur. Sed
quod uitium id agit, ut alteri noceat, facinus appella-
tur: quae duo omnium peccatorū genera sunt. Ceterū

per prudentiam, quae & ipsa per sapientiam perficitur,
superantur, abijciunturq;. Haec semel atq; iterum, sed
semper, quoad mentis bene compositae habitus stabilis
manet. Reliqua uirtutū nomina sunt haec, primariarū
duntaxat, fortitudo, temperantia, iustitia. Quando-
cumq; igitur gaudium, dolor, metus, à prudentia, tem-
perantia, fortitudine, iustitia, quae uidelicet omnium
uirtutū origines & quasi cardines sunt, cōercentur,
in uirtutes consurgunt, quamobrem nec in deo uirtus
esse ulla potest, quando ne ulla quidem perturbatio in
eo susciatur. Prudentia est ea.) Hanc alibi ita defi-
nit: prudentia est rerum bonarū malarumq; ac utra-
rumq; scientia. Plato autem hoc modo: φρόνησις ἀδρα-
μῆς ποιητικῆς καὶ αὐτῆς τῆς ἀνθρώπου ἰσχυροτάτης διάνοις,
καὶ ἢ

καὶ ἢ πρῶτον τι πρακτικῆς, καὶ τι ὡς πρακτικῆς. Hanc ita di-
stinguit à sapientia, sicut nos supra. siquidē sapientia
ita definit, σοφία ἡ ἐπιπέδη τῶν ἀπὸ οὐρανοῦ ἐπιπέδη θεωρητικῆς
τῆς τῶν οὐρανῶν αἰτίας. idem quoq; Aristot. sentit, nam in
primo libro qui ἠθικῶν μεγάλων ἰνσκριβίται, ἢ μὲρ τῆς σο-
φίας, inquit, ἐστὶν, περὶ τὰ μὲν ἀποδείξιμος ἢ αἰὶ ὡσαύτως ὄντα.
ἢ δὲ φρόνησις ὡς περὶ ταῦτα, ἀλλὰ περὶ τὰ ἢ μεταβολῆς ὄντα.
Hieronymus autē super Pauli epistola ad Ephesios,
sapientiam, inquit, & prudentiam esse propemodum
eadem. Stoici quidem sic opinantur, dicentes, sapientia
est rerum diuinarū humanarumq; cognitio: pru-
dentia uero tantum mortalium. Humanarū igitur re-
rum cognitionem Stoici sapientiae addiderunt. In quo
Augustinus ab Hieronymo dissentit, qui ita scriptum
reliquit. Est itaq; in ratione quiddam ad superna &
coelestia intendens, et id dicitur sapientia: & est quid-
dam ad transitoria & caduca respiciens, & id uoca-
tur prudentia. Non defuerūt qui dubitarent, num tam
sapientia quam prudentia uirtutes essent: rationemq;
sue dubitationis attulerunt, quod cum sapientia &
prudentia rerū quaedam sine scientiae, ut docuimus, sci-
entia aut (ut ipse Aristoteles inquit) omnes in parte
intellectiua & rationali consistant, uirtutes uero ir-
rationali in parte animae sim (ob quam causam Socra-
tem etiam incusat, qui uirtutes scientias facit) recte
neutram existimari posse uirtutem. Aristoteles tamen
ipse uirtutē utranq; esse ostendit, inquit, si γὰρ ἢ φρό-
νησις ἀρετὴ ἐστὶν, ὡς φαμὲν, καὶ ἡ μὲρ τῆς οὐσίας τῶν λόγων ἔχου-
σων, ὅθεν δὲ χεῖρων ἢ φρόνησις τῆς σοφίας, περὶ χεῖρων γὰρ ὄντων,
ἢ μὲρ σοφίας περὶ τῶν ἀπὸ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἐπιπέδων, ὡς φαμὲν, ἢ δὲ φρόνησις
περὶ τῶν συμφέρων ἀνθρώπων, ἢ οὐ μὲρ τῆς οὐσίας ἀρετῆς ὄντων, τὰ γὰρ βέλ-
λων ἢ ἑσθίων ὄντων ἀρετῆς ἵκανα ὡσαύτως ἀλλοτρίως, ὡς ἢ σοφία ἀρετῆς ὄντων.

Prudentia est calliditas.) Hoc est, per experientiam
perita. Callidus enim, ut ipse Cic. putat, à callo no-
men habet, cuius longo quasi usu mens ipsa ex corpo-
ris occalluerit laboribus. Quae rationē quādam po-
test habere honorū & malorum, dicitur item pruden-
tia.) Potens est, ut habeat delectum, electionem.

Scientia cuiusdam artificij, & appellatur pruden-
tia multarū rerum memoria.) Vt ex arte humana &
rerū tractatione, scientia, prudentia sit. Et usus plu-
rium negotiorū.) Id est, multorū. nam positiuū, non
comparatiuū nomen est, nemo enim complus dicit, sed
compluris & complure in ueterū usu fuit. Vnde com-
plures locos, ut compluria sana, Cato in originibus di-
cit. Et Cicero, in Protagora confirmationis genera
compluria. Hinc compluriū genitiuus. Errat autem
Gellius, qui plura nullo modo dicendum esse existima-
uit. Nam poeta rū exempla infinita aliter docent. Pru-
dentiae uero partes sunt, memoria, intelligentia, prou-
dētia. Memoria est, per quam animus repetit quae fue-
runt. Intelligentia est, per quam ea prospicit quae sunt.
Proudentia est, per quam aliquod futurum uidetur
antequam factum est. Huic tria beatus Ambrosius tri-

buit officia, Deum uenerari, bene uiuere, & bene me-
rita apud Deum collocare. ita enim dicit: quia lex na-
turalis tres habet partes, cuius prima haec est, ut agni-
tus honoretur creator, ne eius claritas & maiestas
alicui de creaturis deputetur: secunda pars est moralis,
hoc est, ut bene uiuatur modestia gubernatē. Cōgruit
enim homini habenti notitiam creatoris, uitā suam le-
ge moderari, ne frustretur summum illud initium, ter-
tia pars docilis, ut notitia creatoris Dei & exemplū
morum ceteris tradatur, ut discant quemadmodum
apud creatorem meritum collocatur. haec est uera &
Christiana prudentia. Hoc ideo subieciimus, quod
ab hoc loco non alienum esse existimauimus. &
quoniam haec demonstratio deliberatiuōque gene-
ri communia praecipua sunt, satius fuerit hic omnia
simul commonuisse, quam eadem sparsim pertra-
ctasse. Iustitia est equitas, ius unicuique tribu-
ens pro dignitate cuiusque.) Hanc ita definit Plato,

Δικαιοσύνη ὁ μόνος τῆς ψυχῆς πρὸς αὐτὴν, καὶ ὑποταξία τῶν τῆς
ψυχῆς μερῶν, πρὸς ἀλλήλα τε καὶ περὶ ἀλλήλα, ἕξις διονουτι-
κῆ καὶ κατ' ἀξίαν ἕξις, καὶ ἢ ὁ ἕχον προσηλωτὸς ὄντων τῶν
φασματικῶν αὐτῶν δικαιοσύνη, ἕξις ἐν βίῳ νόμου καθήκοντος, ἰσοτιμία
κοινωνικῆς, ἕξις ἀνεπιπέδου νόμου. Aristoteles autem bipar-
titam esse iustitiam putat, alteram quae in nobisipsis,
alteram aduersus alios. In primo enim eius libelli, quae
μεγάλων ἠθικῶν ἰνσκριβίται, ita dicit. περὶ δὲ δικαιοσύνης λό-
γος ἢ ἐπιπέδου τῆς ψυχῆς, καὶ ὡς τῆς ψυχῆς πρὸς αὐτὴν, καὶ
πρὸς ἀλλήλα, καὶ περὶ ἀλλήλα, καὶ περὶ ἀλλήλα, καὶ περὶ ἀλλήλα
ἕξις, καὶ ὁ νόμος καλλύει, ὁ δὲ νόμος καλλύει, ὁ δὲ νόμος
καλλύει, καὶ τὰ σωφρονικὰ, καὶ ἀσπλῆως ἀσπλῆως ἵσα κατὰ τὰς ἀρετὰς ἀ-
λλοτρίως. Διὸ καὶ φασι δόκτις ἢ δικαιοσύνην τελεῖται τις ἀρετὴ ἢ
καὶ ἢ τῶν δικαιοσύνης μερῶν ἀδρόνη καλλύει, ὁ δὲ νόμος τὰ
κατὰ τὰς ἀρετὰς ὄντων προσταξίαι, ὁ ἕξις κατὰ τὸν νόμον ἕξι-
μῶν δικαιοσύνη, τελεῖται ὡσαύτως ὄντων. ὡσαύτως ὁ δὲ νόμος καὶ ἢ
δικαιοσύνην τελεῖται τις ἀρετὴ ἢ τῶν μερῶν ἢ δὲ δικαιοσύνην ἕξις
τῆς ψυχῆς, καὶ περὶ ταῦτα, ἀλλὰ μὲρ οὐ τῆς δὲ δικαιοσύνης, ἢ οὐδὲ τῆς
περὶ ταῦτα δικαιοσύνης ζητητικῆς, κατὰ μὲρ γὰρ ταῦτα τὰ δι-
καιῶν ἐστὶν κατ' ἐκαστὸν οὐ τὴν δικαιοσύνην. ὁ γὰρ σωφρονικὸς καὶ ἢ
ἀρετῆς, καὶ ἢ ἰσχυροτάτης, ἢ ἀντὶς καὶ ἢ ἕξις δικαιοσύνης, πῦρ δὲ
ἐστὶν ὁ ζητητικὸς δικαιοσύνης, ἢ τῶν δικαιοσύνης τῶν περὶ ταῦτα.

τὸ πῦρ τῶν δικαιοσύνης, ὡς πρὸς ἕκαστον, ὡς ἀπλῶς ἕξις, ὡς ἰσοτιμία
τῶν ἀλλοτρίων, ὡς ἀντὶς ὄντων. Iustitia igitur est habitus ani-
mi, communi utilitate conseruata, suam cuiq; tribuēs
dignitatem. Eius initium est à natura profectum, de-
inde quaedam in consuetudinem ex utilitatis ratione
uenerunt: postea res à natura profectas, & à consue-
tudine probatas, forte religio auxit. Natura ius est,
quod nō opinio genuit, sed quaedam innata uis in-
feruit, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationē,
obseruantiam, ueritatem. Religio est, quae superioris
cuiusdem naturae, quam diuinam uocamus, curam cō-
rimoniasq; affert. Pietas est, per quam sanguine con-
iunctis, patriaeq; beneuolis, officium & diligens tri-
buitur cultus. Gratia est, in qua amicitiarū et officio-
rū alterius memoria, et alterius remunerandi uoluntas

ros. Attenuandæ, si ab his dehortabimur.) uelut pro M. Cœlio ipse. Si quem forte inueneritis, qui aspernetur pulchritudinem rerum, non odore illo, non tactu, non sapore capiatur, excludit hic auribus omnem suauitatem, cui ego fortasse & pauci deos propitios, plerique autem iratos putauerunt. Ergo hæc deserta uita, & inculta, atque interclusa iam relinquatur, detur aliquid ætati, sit adolescentia liberior, non omnia uoluptatibus denegentur, non semper superet uera illa & directa ratio, uincat aliquando cupiditas uoluptatisque rationem, dummodo illa in hoc genere præscriptio moderatioque teneatur: parcat inuentus pudicitia suæ, ne spoliat aliena, ne effundat patrimonium, ne scenore trucidetur, ne incurrat in alterius domum atque famam, ne probrum castis, labem integris, infamiam bonis adferat, ne quem uiterreat, ne intersit insidijs, scelere careat. Hæc attenuentur, quæ supra demonstrauit, nam nemo erit, qui sentiat à uirtute recedendum: uerum aut res non eiusmodi dicantur.) Quæ supra demonstrauit, subaudiendum extollendo, ut quæ de prudentia, iustitia, fortitudine, & modestia diximus. Ut uirtutem possumus egregiam experiri.) Dicamus, quam laudant aduersarij uirtutem, non esse huiusmodi, ut egregia uirtus dici possit. Aut in contrarijs potius rebus.) uirtutem esse, quam in his rebus quas dixerint ipsi. Et hoc generaliter de omnibus uirtutibus dictum est. Nos demonstrabimus ignauiam esse, & inertiam.) Ignauiam esse & inertiam, uelut si innocentum suppliciumque misereri oportere dicat aduersarius, ignauiam animi, inertiam corporis uoluit intelligi. Ac prauam liberalitatem.) si male meritos ulcisci oportere dixerint. Quam prudentiam appellarit, ineptiam & garrulam & odiosam scientiam esse dicemus: quam ille modestiam dicit esse.) Ineptiam, si suo loco & suo tempore referri non uideantur, quæ prudentier dicta sunt: garrulam, si exempla uideantur insulsa proferre: odiosam, si erunt huiusmodi quæ dicta sunt, ut contemni posse uideantur. Eam nos inertiam & dissolutam negligentiam dicemus esse: quam ille fortitudinem nominarit, eam gladiatoriam & inconsideratam appellabimus temeritatem.) Quam modestiam aduersarij dixerunt, contemnere pecunias, honores, & similia, non ob continentiam id facere dicemus, sed per inertiam, & uagam negligentiam. Laudabile est, quod conficit honestam & præsentem & consequentem commemorationem.) Diuisit supra Cicero honestum, & rectum, & laudabile. Rectum dixit, quod cum uirtute & officio esset coniunctum. Virtutes & uirtutum partes ostendimus. Officiorum autem alia uirorum, alia mu-

lierum, alia iuuenum, alia senum. & prout u-niuscuiusque fuerit conditio, quoniam personæ conuenientia reddere conuenit, ac uirtutes ei congruas prout conditio poposcit accommodare, quæ tum sua prudentia, tum aliorum admonitione quæ que poterit intelligere: sic ex uirtute officioque eius de quo consultabimus, aut concionabimur, efferre semper orationem oportebit. Nunc sequitur laudabile, quod ex officio uirtuteque nascitur. Hoc nos tum dignitate, tum fructu suo ducit ad se. Quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est, frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas est, alicuius honesta & cultu, & honore, & uerecundia digna auctoritas. Amplitudo, est potentia, aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, uoluntas erga aliquem honesta, illius ipsius causa quem diligit, cum eius pari uoluntate. Laudabile est, quod conficit honestum. Honesti enim speciem, laudabile esse ostendimus.

Et præsentem & consequentem commemorationem hoc nos à recto sepe rauimus, non quod.) Laudabilis enim partes, aut propter id quod intuemur, aut propter id quod sequi confidimus, ob fructum scilicet honestatemque extolli possunt. Hæc quatuor partes quæ subijciuntur sub uocabulo recti.) uirtutes recti partes, quas supra recensuimus, dicit.

Hanc honestatis commemorationem dare non soleant, sed quanquam ex recto laudabile nascitur, tamen in dicendo seorsim tractandum est ab illo. neque enim solum laudis causa rectum sequi conuenit.) Sensus est, Rectum à laudabili certe diuisimus, nõ ut uirtutem quoque laudabile esse nolimus intelligi, diximus enim ex officio uirtuteque nasci laudabile, sed quod qualitate diuersum, seorsim etiam tractari debeat.

Neque enim solum laudis causa rectum sequi conuenit.) Nõ enim amplectandæ uirtutes sunt solum propter laudem, sed quia magis uirtutem quam uitium sequi decet. Verumtamen laudem duobus modis possumus intelligere, & quam uirtus præ se ferat, ut sit quasi finis ac premium ipsius, quod è medijs ut ita dicam uisceribus uirtutis emicat, & necessariò uirtutem ipsam semper comitatur. Alia laus, quæ extrinsecus ab hominibus ad uirtutem defertur, quæ in laudantium potestate est, quæ que tam falsa quam uera esse potest. de hac nunc Cicero loquitur. Siquidem ea quæ uirtutem perpetuo comitatur, huiusmodi est, ut propter se (ut pote uirtutis quidam finis) expeti debere uideatur. Sed si laus consequitur, duplicatur recti appetendi uoluntas.) Hoc est, si uirtutem ipsam sequuntur hominum laudationem uideamus, crescit uoluntas a-mandi rectum: tum quod non sine laude id nos fa-

cturos

cturos speremus, tum quod fructus & emolumenta etiam consequamur. Cum igitur erit demonstratum rectum, esse laudabile demonstrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat.) Hoc est, cum gloria, cum dignitate, cum amplitudine, cum amicitia laudabile esse coniunctum. Quæ omnia, aut propter se solum, aut propter se & utilitatem expendi posse manifestum est. quæ etiam consideranda, num religionibus adiuncta sint, & id ex nostro officio, aut alieno, & ex omnibus, quas oportunitates, quæ commoda secum ferant: & utrum ea commoda mentis sint, ut scientiæ: an corporis, ut incolumitas. Incolumitas est, salutis tuta atque integra conseruatio. aut ab extrinsecus positus, ut potentia. Est autem potentia, ad sua conseruanda, & alterius opprimenda, idonearum rerum facultas. Esse laudabile demonstrabimus, aut ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini placeat.) Hoc dicit, cum rectum esse, hoc est cum uirtute coniunctum id ostenderimus, superest, ut laudabile esse ostendamus. quod facere poterimus, ab idoneis hominibus: in quo etiam, quod difficulter fieri, & quod facile fieri possit, oportebit considerare. Facile id fieri dicimus, quod sine ullo, aut magno labore, sumptu, molestia, quam breuissimum tempore confici potest: difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis, tamen his uictis difficultatibus compleri, atque ad exitum perducitur possit. uerumtamen idoneæ in hoc personæ multum ad id persuadendum, quod in consultatione positum erit, proficient: quippe quæ plus auctoritatis habentes, plus etiam sapere uideantur, quam deteriores. Ut si qua res honestiori ordini placeat.) id est opulentiori, ampliori placeat. Quæ à deteriori ordine improbetur.) Inferiori in conditione posita.

Improbetur.) damnatur. Aut aliquibus socijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterisque nostris.) Aut omnibus ciuibus, subaudiendum laudabile esse ostendemus. Et est sensus, ostendemus laudabile esse, cum rectum ostenderimus, aut ab honestioribus, aut à socijs, aut ab omnibus ciuibus nostris exterisque nationibus, & ijs etiam qui post nos nascantur, & si ab his, qui nascuntur laudari poterunt, demonstrabimus. Cum huiusmodi diuisio sit locorum in consultatione, breuiter aperienda est totius tractatio causæ, exordiri licebit uel à principio, uel ab insinuatione.) Hoc est, cum generis deliberatiui, quod in consultatione positum esse diximus, locorum, unde argumenta cau-

farum nasci possunt, diuisio sit, cuiusmodi ostendimus, breuiter aperienda est totius tractatio causæ. Exordiri licebit uel à principio, uel ab insinuatione.) Paucis à me aperiatur, quo pacto deliberatiui generis causam tractari conueniat. Vel iisdem rationibus, quibus in iudiciali causâ.) Ut opus exordio ne sit an non, & quo genus causæ egeat consideremus, & cætera, quæ comitantur exordium.

Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atque honestam.) Si cuius, si alicuius: & est utrumque unius partis. Flectitur enim, si quis, si qua, si quod, uel si quid. ut Ne quis, ne qua: & aliquis, aliqua. nam si sint duæ partes, si quæ, non si quas, ultima correpta, proferretur. Nam quod Virgilius, Si qua fata sinant, scripsit, non si aliqua fata, sed si fata parte aliqua sinant, intelligendum esse, quiuis uel mediocriter eruditus facile uidet. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrari oportebit. quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem.) Si de aliqua re narrare proponet, eadem narratione utetur, qua diximus in iudiciali genere narrandum esse. Si utrumque poterimus ostendere.) in confirmatione. Vtrumque pollicebimur.) dum narrabimus. Simpliciter.) uno modo, siue illud tutum, siue honestum sit. Rei dilucidandæ.) aperienda. Et magnificandæ.) ut maiorem faceremus rem.

Dolum appellauimus.) At actor non utique dolum, sed consilium nominabit, quo facilius possit persuadere. Rectam esse dicemus.) hoc est, cum uirtute coniunctam. Omnes partes recti.) hoc est, uirtutes, quas supra quadrisarie diuisimus. Quos ostendimus.) de quibus supra loquuti sumus. Argumentationis artificiosæ.) Quam supra in secundo libro in quinque partes diuisit. tutum alter, alter honestum defenset. Quid agant.) uelut Cannenses, qui nisi Hannibali se dedere maluissent, fame periissent. alter enim qui tutum defendet, in hac rerum necessitate dicet, si incolumes esse uolumus, aut si sine incommodo uiuere uolumus, necesse est nos ipsos dedamus Hannibali. Sin autem alter honestatem defendat, necesse est (inquiet) hoc faciamus, si honeste uiuere uolumus. Ac summa quidem necessitudo honestatis esse uidebitur: huic proxima incolumitatis, tertia ac leuissima commoditatis. Virtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit.) Virtutibus, inquiet, nemo uti potest, nisi sit incolumis. at si simus incolumes, industria nostra, quod de honestate amissum sit, facile recuperaturos. Loci ab honesta ratione.) Itaque honestatis

KK 3

nestatis rationem habere oportere, quam sine incolumitate nullo tempore possimus adipisci. quare in praesentia cedere rebus tuis oportere, atq; aliud tempus magis congruum esse expectandum. Qui tuta rei praeponeat rationem honestam, his locis utetur, uirtutem nullo tempore relinquendam, uel dolorem si timeatur, uel mortem si ea formidetur, dedecore & infamia leuiorem esse, considerandum quae sit turpitudine consecutura, at non immortalitatem.) Hoc est, qui uirtutes uolet rem tutam antecedere. Neque eternam incolumitatem consequi, nec esse exploratum illo uitato periculo, nullum in aliud periculum esse nos uenturos.) Inde consequi hoc dicit, qui uirtutem uolet defendere, si tuta se stabuntur, turpitudinis eius maculam amoueri nunquam posse. nec ob id etiã futuros perpetuo incolumes, aut futurum ut nunquam intereant. Virtute uero ad mortem proficisci esse praclarum, fortitudini fortunam.) Mortem ipsam transcendere uirtute, & memorari nostrum nomen, praclarum putari debere. Eum tuto uiuere qui honeste uiuat.) Satis fautorum habere, eum qui recte faciat. Incolumen in perpetuum esse non posse.) Nam licet fortuna ei uideatur aspirare, futurum tamen aliquid dicemus, ubi ingemat & luat poenas: & si ceteras effugiat poenas, sua fraude, suo terrore maxime uexari oportere. quod suum quemque scelus agitet, amentiaque afficiat: nec quēquam esse quem non suae male cogitationes conscientia que animi terreat. Nisi quod hic maxime.) Suos rursus conclusionibus. Conducit.) Confert, commodum est. Quam plurima rerum ante gestarum exempla proferre.) Conclusiones hic, non argumentationum, quae graece ἀποδείξεις nominantur, sed quae ut dicitur apud illos, a nostris perorationes uocantur, intelligendae sunt. plurimum enim numerum pro singulari posuit. Et intelligamus, deliberatiuae orationis conclusionem, exemplis abundare debere. Commodissimum etiam in hoc, ut exemplis rerum ante gestarum, quibus futura praemonstrentur, utamur.

De Genere demonstratiuo,

Quoniam haec causa diuiditur in laudem & uituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrarijs rebus.) ipsi laudi contrarijs. Dignitas ualetudo, & quae contraria sunt, si uituperare uoluerimus. Erit igitur haec confirmatio & confutatio nobis.) Id est, ex his locis confirmationis & confutationis licebit nobis sumere argumenta, sicut paulo post ostendetur. Ab nostra, si laudabimus.) Si nos ipsos mediocriter, & quantum locus ipse exposcet, laudabimus. Aut

officio facere ostendemus.) Si nos officiosos esse demonstrabimus. Quod causa necessitudinis intercedat.) Quod ad laudandū uenerimus, ob necessitudinem & affinitatem, quae uidelicet nobis intercedat. Aut studio.) Aut quod talis sit eius quem probare uelimus uirtus, ut ab omnibus eam probari maxime conueniat. Qualis ipsius animus sit.) Quia dum probandos maxime laudare uideri uolumus, nostram personam reddimus gratiorem, & eo magis, si animum aduersum omnes huiusmodi esse ostendamus. Quod ita tractati simus.) Ut de eis bene loqui nobis non conueniat, & ad nos maxime de eis dicere attineat. Vnicam malitiam.) Quae in uno solo quem uituperemus sit. Aut quod placeat ostendi.) Quod ei delinquere placeat, & postquam deliquit, ut sciatur quod nobis id, sicut & ceteris, uehementer displiceat. Ea quae uidebimus.) Contraria, subaudiendum his quae iam retulimus. Paucis rebus commutatis.) Dicitur posse dicemus, sed non dicemus uerbis paucis posse dici, dicemus autem posse dici ea quae uidebimus contraria. Paucis uerbis commutatis.) Hoc est, cum pauca ex superioribus laudibus uerba commutauerimus. Ordinem eum in uituperatione teneamus, quem in laudatione tenendum esse diximus. Ut paulo supra, exempli causa.) Quo res fieret clarior, exempla subiecit, quo pacto reprehendere oporteret. Ut enim nobis uituperandū esset, cum a nostra persona locos ostendimus, exemplo demonstratum est. Quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca dicturos.) Cuiusmodi in Cluentiana fere illud est. quis P. Octauio ingenio prudentior? iure peritior? fide, religione, officio, diligentior aut sanctior commemorari potest? quis consilio constantior? quis iudiciorum, aut eius dignitatis quam in iudicijs publicis praestare oportet colentior? Longum est de singulorum uirtute ita dicere. quae quia cognita sunt ab omnibus uerborum ornamenta non quaerunt. nisi quod hic Cicero de exordio loquitur, illic in confirmatione illa refert. Vnde etiam breuiter P. Octauij decurrit laudes, quod in exordio non refert. In eodem uirtutis studio sim.) Eodem studio detineantur uirtutis, illi, apud quos laudemus: siue literarium illud studium sit, siue quodcumque aliud. His quibus uelimus.) Apud quemcunque huius facta uelimus memorare. Quoniam norint.) Quia eius scelera cognouerint. Et quae similes sententias habebunt, quibus sententijs contraria sumuntur a uituperatione. Principio ab aliqua harum tractata, quas ante commemorauimus rationum, narratio non erit ulla, quae necessario.) Eas rationes, & in orationibus aliorum,

rum, & per se poterit quilibet inuenire. Ab externis rebus quidem genus est in laude, quibus maioribus natus sit.) Scire illud hic oportet, non omnia quae extra nos posita sunt, quaeq; accidere hominibus soleant, necessariò laudari, quod habuerit ea, sed quod his honeste aliquis usus sit, & quod haec certissimum morum faciant experimentum. Aut enim meliores propter haec, aut peiores sumus: ut Sallustius in M. Tullium: Leges, inquit, iudiciaq; Rom. pop. defendat, atque ita moderatur, quasi unus sit relictus è familia uiri clarissimi Scipionis Africani, ac non reperitius accitusq; & paulo ante insitus huic urbi ciuis. Pro seipso respondet Cicero: Ego meis maioribus uirtute mea praeluxi, ut si prius noti non fuerint, à me recipiant initium memoriae suae. Tu tuis uita, quam turpiter egisti, magnas effudisti tenebras, ut etiam si fuerint egregij ciues, certe uenerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos uiros obiecare. satius est enim meis rebus florere, quam maiorum opinione niti, & ita uiuere, ut sim posteris meis nobilitatis initium, & uirtutis exemplum. Illud etiam in hoc est considerandum, num ea quae a nobis effertur laus, alicui accidat personae generaliter, aut certo alicui generaliter: Ut si laus, hominis laus, religio, iustitia, prudentia, ingenij, & similitum, certo alicui, ut puta Socratis, Aristotelis, Platonis est. Loci laudis & uituperationis rerum externarum sunt. gens, ut Latinus, Graecus, Barbarus: ciuitas ut Romana, Atheniensis, & quaeuis clara domus, ut Aemiliana, Caesariana. dicemus etiam, si quid euenit uel ex somnijs, uel signis, uel huiusmodi praenuntiationibus. Victus laudabitur, ut in Achille quod ferarum pastus sit crudis uisceribus. Item laudare possumus à iusto, utili, possibili, decenti. A iusto, ut iustum est ducere uxorem, & quod à parentibus accepimus reddere utile. multa enim commoda ex nuptijs accidere ostendemus. Possibile, quod ante nos omnes fecerunt, & nunc faciunt, nos quoq; posse facere. Decens, quod non more ferarum in latebris, & sine lege nobis degere liceat. Ab eisdem locis haec acute refellere poterimus. Per comparisonem etiam quaecumq; dicemus, augere poterimus. ut si urbem urbi, genus generi, uictum uictui, & similia compares. Comparantur item animi bona inter se, ut uirtutes cum uirtutibus, professiones cum professionibus. Corporis quoq; bona, ut ualetudo cum opibus. Corporis bona cum animi bonis, ut robur cum ingenio, uel rerum scientia, ut si Achillem cum Homero compares, animi bona cum externis: ut si iustitiam uel scientiam aliquam cum opibus, cum nobilitate. Est etiam ubi

amplitudo plus dedecoris attulerit, ut Galba Romanum imperium, quod priuatus maior usus est, & capax imperij. Nam quod prius sapientia esse & ob natalium claritatem metusq; temporum in computabatur, segnitie comperta est. Idem de ceteris bonis, ne singula enumerare laborem, intelligendum est. Si bono genere parem, aut excellentiorem fuisse.) Subaudiendum, quam eius maiores extiterint. Ipsum in suis, non in malorum uirtutibus habuisse praesidium.) Sicut Ciceronis ipse exemplum supra retulimus. Si malo.) Subaudiendum genere. Non quemadmodum ceteris.) Nam multis, sicut Paridi, forma detrimento fuisse scribitur. Vires.) Corporis robur. Honestis.) Quando non omnino honestis quidem, sed cogentibus alienis praecipis, comparata esse dici possunt. Si ualetudo.) Bona intelligatur, nam medium uerbum est. Ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum.) Quod, quia cupiditates suas diligentia & temperantia compescuerit, bonam conseruauerit ualetudinem. Quae casu & natura.) Quod non sua diligentia & temperantia ualidus sit, sed quod ita casus tulerit, ita natura eum produxerit, quemadmodum etiam gladiatores & multos alios esse uidemus. Sim erunt praeter formam omnia.) Sit formosus, sed dicatur imbecillis, idq; ipsius culpa & intemperantia. tunc non culpandam esse naturam, & similia. Est enim ubi forma uituperetur, si uidelicet quoquo modo intemperantia iuncta sit, & imbecillitati. ut apud Homerum in Paride, ὁμοπαρι εἶδος ἔριτα γυναικῶν, ἢ παρῶν ἄνδρα. Est etiam ubi forma iuncta simpliciter imbecillitati etiam naturali culpetur, ut de Nireo rursus apud Homerum, κίρην, ὅς κἀδῆς ὅς ἀνδρῶν ἄλλοι ἦλθε τῶν ἀδελφῶν Ἰωνῶν, καὶ ἀμύμονος παλαιοῦ ἀδελφῶν Ἰλίου. Et quid fortiter in amicitijs gerendis.) sustinendis. Nam, ut Varro inquit, cum imperator res gerere dicitur, in eo neq; agit neq; facit, sed gerit, id est, sustinet. translatum ab his, qui onera gerunt, cum sustinent. Cuius causa suscepit inimicitias.) Ut tamen probari, uel id improbari sciamus. In diuitijs qualis.) An munificus, liberalis, aut secus. Aut in paupertate fuerit.) Num continenter uixerit, nec aliena rapere affectauerit. Cuiusmodi mors fuerit.) Num eius mortem res aliqua secuta sit, unde possit laudari aut uituperari. si quae forte, ut in Caesaris morte, portenta apparuerint. Ut si laudemus aliud iuste.) Ut si tribuit unicuiq; quod suum est. Et quoniam iustitiam sequuntur, innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio, obseruantia, humanitas, & similia, eos partes tractari conueniet. Aliud fortiter.) Ut si animum supra omnia gessit pericula, nihilq; nisi turpe timuerit, in secundis rebus cupiditibus

tatibus resistere potuerit, & aduersa constanter tolerauerit, & quæ fortitudinem sequantur decurrantur. ut magnanimitatem, fiduciam, securitatem, magnificentiam, constantiam, tolerantiam, sanctum & inuolabile recti propositum. Aliud modeste.) Ut si nihil occuluisse, quod poenitendum esset, ostendimus, & in nullo moderationis legem excessisse, & sub rationis iugo cupiditates domuisse, & quæ modestiam comitantur percurrantur, abstinentiam, temperantiam, continentiam, uerecundiam, castitatem, pudicitiam, honestatem, moderationem, parsimoniam, sobrietatem. Aliud prudenter.) Ut prouidisse prius omnia, & intellexisse eum, quam quicquam ageret, dicamus, & quæ prudentiam sequuntur, omnia perspexisse. Velut si circumspiculus fuit, si prouidit, si docilis, si cautus, si consilio plenus ad agendum uenit. Si uituperabimus aliud iniuste, aliud immodeste.) Omnia superioribus contraria afferemus uitia, ut dolori cupiditatis; cognatas consentaneasque; passionem, emulationem, inuidiam, maleuolentiam, obrektionem, & similia in cum proferemus: uoluptati autem, in alienis malis ei semper gaudium fuisse: iactantiam de se, & glorie uanitatem: fugam sepe ob scelera meditata: formidine metusque; concussum: & nihilominus scintillam, feritatemque; & his proxima, in eum quem uituperare uolumus, congeremus. Vbi custodiendum, ne fortiori coniungatur infirmus, ut sacrilego, furi, homicide, corruptor. nanque sensus hominis à paruo in maius debet insurgere. Sed hæc ad elocutionis præcepta attinent. Non necesse est nos omnes partes has in laudem, aut uituperationem transferre.) Monet Herennium, quid sit in hac præceptione tenendum. dicit enim, non oportere eum existimare, quæ de laude & uituperatione dixit, omnia unam in orationem transferenda simul esse: sed ea dumtaxat, quæ uiderit congruere.

Quæ firmissimæ uidebuntur.) Ad laudandum uituperandum ue. Legere.) colligere oportebit.

In ipsa causa.) Propter quam ad uituperandum uenimus. Crebras & breues amplificationes interponere oportebit per locos communes.) Velut si in sacrilegum communi ex loco dicas. deorum enim placatorum prouidentia custoditur respublica, uoluntatum uero ira corrumpitur: & sic progredimur: Quæ cum ita sint, quantum iste scelus admisit? Ut nimirum rem exponamus, non quasi docentes, sed quasi exaggerantes: quod uniuersæ nocuerit ciuitati, & communibus & priuatis rebus. & timendum, ne tale scelus consequatur sterilitas frugum, ne hostium superemur armis, & similia. Velut in Sallustium ipse Cicero, Desine bonos petu-

lantissima consecrari lingua, desine morbo proccitatis isto uti, desine unumquemque moribus tuis existimare. His moribus amicum tibi efficere non potes, uideris enim uelle inimicum habere. Per locos communes.) Vnde similiter nobis dicere tali in re conuenit. De his supra abunde dictum.

Raro accidit in uita.) Quod tunc raro accideret, aut laudare, aut uituperare quenquam, nunc sepiissime. Ut faciendum sit aliquando.) Siquidem aliquando, non sepe, in genere demonstratiu sic consumuntur orationes: quod licet raro fiat, non oportet tamen id negligere. Hæc causa demonstratiua minus sepe tractetur.) Non admodum frequenter agitur. At in causis iudicialibus, & in deliberatiuis, sepe magnæ partes uersantur laudis, aut uituperationis. quare in hoc quoque genere cause.) Probat, demonstratiuum tum propter se, tum propter iudicalem & deliberatiuam causam esse necessarium: quod in eis generibus sepe laudanda multa nobis occurrant.

De memoria.

Memoria utrum habeat quiddam artificij.) Hunc de artificiosa memoria Ciceronis locum exposituri, recte facturi uidemur, si aliquando altius hanc rem repetamus. & primum quid sit memoria, & in qua corporis quiescat sede, & quibus nam causis in alijs hebescat, in alijs autem florescat, dicamus: post, quibus remedijs imbecilli possit occurrere memoriæ, quantum nobis ueteres unioresque, qui aliquid dicere uisi sunt, tradiderunt, ostendimus. Ipsam igitur memoriæ ita definit Plato: *μνήμη, διάθεσις ψυχῆς φυλακτικὴ τῆς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσης ἀληθείας.* Augustinus autem, intellectus uim esse dicit memoriæ, eorum quæ ingenio inuenta sunt conseruatricem. sic enim inquit: Ingenium est uis animæ, siue intentio, qua se extendit anima, exercetque ad incognitorum cognitionem. Ingenium quidem exquirat ignota, ratio discernit inuenta, memoria recondit iudicata, & offert adhuc iudicanda. sic fit ascensus ab inferioribus ad superiora, & ima à summis dependent. Aristoteles autem memoriæ à reditione in memoriæ, ita differre arbitrat, quod ut meminisse quidem omnium animantium sit, uelut cibi, potus, somni, uoluptatis, ita in memoriæ reuocare quod exciderit, non nisi homines posse. Proinde tardos quidem & pinguis ingenij homines, etiam memores esse: redire autem in memoriæ, solum acris & uelocis ingenij sit. Sed cur id senserit, ipse docet. & cum Aristotele enarrant Auicenna, Alexander, Themistius, Alpharabius, & Albertus Alemanus. Distingui siquidem caput ita aiunt, ut in sincipite, hoc est in cerebro, & parte

quæ

quæ frontem uersus porrigitur, sit communis sensus: in media autem parte distinctio: in occipite uero imaginum retentio, quod maxime experientia percipi potest. Nam læso occipite, rerum oritur obliuio, & cognitio, distinctio, atque imaginum quedam æstimatio manet. Læso autem sincipite, sensus communis: læsa parte capitis media, æstimatio abijcitur, sed manent cætera. Proinde cum in occipite parte rei antea uisæ tenetur imago, ut continuus sit & uniformis ad memoriæ alicuius rei motus, meminisse dicimur. Cum autem doctrina, arte, scientia, ingenio, præceptis, per quasdam quod oblitus sumus uestigamus imagines, redire in memoriæ dicimur. Quæ de causa hanc quidem reminiscenciam, illam uero memoriæ quidam nominare tentauerunt. & memoriæ rudis & pinguis hominis esse, quod nullo ingenio, nulla indigeat scientia, esse dixerunt: reminiscenciam uero, ingenij acuti & acris & eruditi. sed nos iam sine metu memoriæ hanc nominabimus, quando & Cicero, & alij ita appellarunt. Proximum nunc est, ut dicamus cur hanc in alijs hebescere uideamus. Calidi & humidus, ut Aristoteles inquit, uelocis quidem sunt plerumque ingenij, sed immemores, propter humidum, quod facile recipit, & calidum, quod multum mouet. Calidum enim multas per se mouet imagines, quas uniuersas continue fluens humidum commiscet atque perturbat. Econtrario qui sicci supra modum sunt, pinguis ac tardi sunt ingenij. quod ubi nullus in occipite humor sit, nullam illic figi imaginem posse. Si igitur nihil prorsus figatur, redire aliquid qui potest in memoriæ? Velocissimi itaque ingenij, & tardissimi, sunt immemores: Hi quidem, qui humido superfluunt, calido nempe multas inueniente rerum imagines, ac ideo magis in humido effluitantes, quod altera alteram etiam pellat: illi autem, quia nec calor suscitatur, nec ullus humor retinet imagines, etiam si calor suscitans affuerit. Quæ de causa & qui frigidi sunt, tardi uidentur: & eo tardiores, quo sicciore extiterint. Calidi autem ad inueniendum parati sanè, sed si sicci supra modum, immemores erunt. Sin autem quantum satis sit humidus calidique simul erit, ad inueniendum etiam parati tum, & memores erunt. Quoniam innumum humida anima imago non manet, siccorum autem animam imago non tangit. sed nullus ita infelix (ut opinor) est, nisi prorsus sit stolidus, qui aliquantum humidus calidique in occipite non habeat, si præsertim inuenta adhuc floreat. Nam quo magis ad senium ætas declinat, eo magis calor extinguitur, & humor exiccatur, ac per hoc ad uecordiam propius etiam acceditur. Quoniam igitur & quæ sit memoriæ, & quam se-

dem occupet, & in quibus hebescat uireat ue, iam dictum est: dicendum iam uidetur, quo pacto in memoriæ eorum quæ aut uidimus, aut audiuius, redire possimus, hoc est, acuti sumus, si frigidi iam à natura sicci; sumus. In qua re quantum quisque studio perficere queat, Themistocles nobis esse testis potest: quem unum intra annum optime locutum Persicè constat. uel Mithridates, cui duas & uiginti linguas, quot nationibus imperaret, traditur notas suis se. uel Crassus Licinius ille diues, qui cum Asiæ præfesset, quinque Græci sermonis differentias sic tenuit, ut qua quisque apud eum lingua postulasset, eadem ipsi redderet. uel Cyrus, quem omnium militum creditum est tenuisse nomina. Sic etiam semel auditos, licet multos uersus, breui tamen memoriæ retulisse Theodectes fertur. Facit præterea prompti ingenij famam memoriæ, cum in omnibus scientijs & artibus, tum oratoribus, ut ea quæ dicunt non modo attulisse, sed ibi protinus sumpsisse uideantur. Contra immemores, tardi pinguesque & sunt, & habentur: ueluti Curionem habitum legimus, qui adeo nullus fuit memoriæ, ut aliquotiens cum tria proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quaereret. Ob quod ego tardum etiam in cogitando, & in construendo dissipatum fuisse crediderim: ac etiam eius motum fuisse incompositum, cum se toto corpore iactaret. Nam cum ad redeundum in memoriæ, cum multum animo estuasse uerisimile sit, eadem ratione corpus iactasse, & cum meminisse uellet multum laborasse, satis intelligi potest. quæ omnia incommoda ex memoriæ imbecillitate proficisci ostendimus. Sed iam unde digressa est, eò nostra redeat oratio. Ut igitur in memoriæ nobis redeant, quæ aut ipsi uidimus, aut ab alijs audiuius, adminicula duobus ex locis petenda sunt, tum ex nobis, tum extrinsecus. Ex nobis, aut ut memores simus, aut ut alijs esse uideamus, ac ut hoc aliqua uirtute incommodum tegere ualeamus. At quantum ad adminicula pertinet: primum quatenus à nobis fieri potest, bonam conseruamus uoletudinem, ne crapula inferuamus, & cibus in stomacho digeratur, liberumque cogitationibus animum habeamus. Quare & pueri, ut plurima discant, cum ea ætas memoriæ studio multum etiam iuuetur, procurandum, & studium illis hoc quasi peculiare esse oportet, lecta scriptaque; sepius reuoluenti, & quasi eundem cibum remandendi: Habeatur tamen delectus à præceptore, in hoc, ut ea quæ optima sint, proponantur. idque leuius fieri potest, si pauca primum, & quæ odium non afferant, coeperint ediscere: deinde ad infinitum usque perueniant, & poetica prius, postmodum oratorum

oratorum

oratorum, nouissime etiam solutoria numeris, et magis ab usu dicendi remota, qualia sunt iurisperitorum, memoriae mandent. Sit autem omnibus exercitatio, et labor multa discendi, multa cogitandi, et si fieri potest, quotidie. Nihil enim tam auget memoriam, quam cura: nihil tam corrumpit, quam negligentia. In quibus rebus danda prius opera est, ut quod discimus, intelligamus: et si longius aliquid complectendum memoria fuerit, orationem per partes ediscere proderit. Quoniam nimio onere obruitur mens. Eae vero partes non sint perexiguæ, alioquin nimis multæ excident. dandi quidam termini sunt, ut contextum uerborum, qui est difficillimus, continet crebra meditatio, et breuis eum omnem mentis decurrat uigor. partes deinceps ipsas repetitus ordo coniungat. Nec erit inutile, quo hæc facilius hæreant, aliquas notas apponere, quarum recordatio eius partis nos commoneat, et memoriam excitet. Nemo enim ferè tam socors est, ut quod cuique loco signum destinauerit, nesciat. Et ipsæ quoque literarum notæ, si quid noui habebunt, excitare poterunt. Hoc pacto uestigijs quibusdam quod legerimus oculis, non paginas modo, sed uersus, nec uersus modo, sed singula propè uerba uidebimur intueri. Tacite autem hæc ediscere, expeditius et potentius esse existimatur, si non subeant, uelut ociosum animum, plerumque alie cogitationes, quibus mens impeditur. Ceterum uoce et duplici motu inuictur memoria dicendi, et pariter audiendi. sed hæc uox sit modica, et magis murmur. Quod autem legente alio ediscimus, in parte tardamur. nam acrior est oculorum quam aurium sensus. In parte tamen inuamur, si cum semel aut bis audierimus, continuo nostram experiemur memoriam, ut cum legente contendemus. Si igitur facilis rerum nobis suffragatur memoria, et tempus non deest, nulla potest effugere syllaba. sin autem debilis admodum memoria est, uim rerum atque ordinem complecti satis sit: nec quisquam se tenere parum iudicet, dum illud retinet. Nam dum nihil prætermittere uerborum uolumus, 40 fit, quod turpissimum est, interruptus actionis impetus et resistens, ac salebrosa oratio: et qui dicit, ediscenti similis, etiam bene scriptorum gratiam perdit. Sed de hac parte iam satis diximus. Nunc superest, ut immemoris ingenij incommodum uirtute aliqua tegendum doceamus. Memoriae ergo deficientis incommodum eloquentia emendare poterimus, ut aut quæ proxime diximus, alijs uerbis offeramus, exornemus, et uerborum sententiarumque figuris tantisper inuoluamus, quo ad nobis quæ uolumus suggerantur. Vt si memoria et ipsa inuentione commendarari non possumus, commendemur eloquentia, uelut

Curio, quem Cicero ultra omnes immemorem annotauit. eum tamen inter oratores positum, propter uerborum uarietatem, et expeditam ac profluentem quodammodo celeritatem esse uoluit. id enim solum in eo alicuius speciem fecit oratoris. Quod autem splendidis utebatur uerbis, usu domestico creditur sibi comparasse. Aliqui uoce canora et suauis, sicut Cn. Lentulus: aliqui formæ etiam dignitatem, suauitatis uocis et magnitudini addentes, uelut P. Lentulus, tarditatis emendatores magnopere probati sunt: si ita memoriæ uitium per interualla, seu uoce, uel motu corporis emendarunt. Exposuisse satis iam uidemur, quo pacto ex nobis ad memoriæ incommoda adiumentum possimus comparare. nunc proximum est, ut quibus adminiculis extrinsecus inuari possimus, aperiamus. Extrinsecus duabus ex causis inuare possumus memoriam, medicamine et locis, quæ secum aliquarum rerum ferant imagines. Medicamine, ut syrupis, medicinisque, aut unguine nimium capitis exicemus humorem, quo uisa auditæ hæreant tenacius. Quibus rebus multi salubre et mirabile tulcrunt imbecilli memoriæ remediū, sed hæc ad medicos relegamus: quando de hac re multæ tradi medelæ possunt. Et licet aliqua, quæ maxime probantur, ad me peruenerint, perquirendum tamè ab his medicis, unicuique suademus. Vltima artificiosa memoriæ pars fuit, de locis et imaginibus eius: quæ à nobis iam tractanda restat, quam Cicero solam partem luculentissime, ut omnia, exequitur. Sed antequam Ciceronis uerba aperire incipiamus, prius utile, ac ab hoc loco non alienum facturi uidemur, si unde cœpisse originem tradatur, exponamus. Artificiosa igitur memoriæ hanc partem primus dicitur Simonides lyricus poëta ostendisse, cuius uulgata fertur etiam à Cicerone historia: Cum, ut Quintilianus inquit, pugili coronato carmen, quale componi uictoribus solebat, mercede pacta scripsisset, abnegatam ei pecuniæ partem, quod more poëtis frequentissimo, digressus in laudes Castoris et Pollucis hæserat. Quapropter partem ab his petere, quorum facta celebrasset, iubebatur: et hi persoluerunt, ut traditum est. Nam cum esset grande conuiuium in honorem eiusdem uictoriæ, atque adhibitus ei coenæ Simonides, nuncio est euocatus, quod eum duo iuuenes equis aduecti desiderare maiorem in modum dicebantur, et illos quidem non inuenit: fuisse tamen gratos erga ipsum eos, exitu comparuit. Vix enim eo limen egresso, triclinium illud supra conuiuias corruit, atque ita consudit, ut non ora modo oppressorum, sed membra etiam omnia, requirentes ad sepulturam propinqui, illos nulla nota possent discernere. Tum Simonides dicitur, memor, ordine quo quisque

quisque discubuerat, corpora suis reddidisse. Est autem magna inter autores dissensio, Glaucō ne Caristio, an Leocrati, an Agatharcho, an Scopæ scriptum sit id carmen, et Pharsalij fuerit hæc domus, ut ipse quodam loco significare Simonides uidetur, atque Appollodorus, et Eratosthenes, et Euphorion, et Larissæus Eryphilus tradiderunt, an Crannonæ, ut Apollas, Callimachus, quem secutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopam certe nobilem Thessalum perijisse in eo conuiuio constat. Ex hoc Simonidis factio notari uidetur, inuari memoriæ signatis animo sedibus, idque credere suo quisque experimento. Nam cum in loca aliqua post tempus reuerfi sumus, non ipsa agnoscimus tantum, sed etiam quæ his fecerimus reminiscimur, qui in memoriæ subeunt. Nonnunquam tacitæ quoque cogitationes in mentem reuertuntur. Nata est igitur, ut in plerisque, ars, nec à natura discrepat. Memoria utrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiatur, aliud dicendi tempus idoneum dabitur. Nunc perinde atque constat in hac re multum ualere artem et præceptionem, ita de ea re loquentur. Naturam definiuit Empedocles, ut diceret, natura est ignis artifex, quadam uia uadens in res sensibiles procreandas, quod omnia (ut ipse uult) principe igne generentur. Plato autem sic definit, natura est dei uoluntas. Quodcumque igitur ex intima rei alicuius ui sponte exit (quoniam quod uoluntate factū diuina est) id ab eius rei natura dicitur proficisci. Sed utrum memoria à natura proficiatur, nec ne, queri posse uidetur. Nam si memoria uis quedam propria anima est, sicut uoluntas et intellectus, quæ in hominis cerebri parte postrema occupat contingente perficitur, uelut paulo supra memorauimus, à natura homini insita dici posse uidetur. Porro, cum animæ sensus, corporis sensibus, ut Aristoteles uoluit, suscitentur: quippe qui animam uelut rasam quandam tabellam, in qua nihil pictum esset, dixit: habilem tamen creatam ad omnium rerum suscipiendas formas. mollem enim corporis obflare, ne quiduis ad unguem et mox intelligat. Ex quo manifestum est, magnum ad memoriæ, sicut ad ceteras animæ uires, quibusdam rebus prestari adminiculum. Quod cum ita sit, apparet memoriæ, sicut et cetera, artificio comparari posse. Cum autem natura et arte constat memoriæ, nascitur quidem à natura, ab arte uero excolitur. Placet enim nobis esse artificium memoriæ. Subaudiendum, de qua datur præcepta sumus. Simul cum cogitatione nata, quæ uis est animæ, quam confirmat inductio quedam, cum arte inducimur ad ea quæ præterita sunt, comminiscendum. Naturæ comoda retinet. Nam de locis et imaginibus Cicero dicturus est, ad quas cominiscendas mente nobis opus sit, et ingenio ad similitu-

dines rerum effingendas. illam uero per naturam, hoc etiam à præceptoribus accipimus. Constat igitur artificiosa memoria ex locis et imaginibus. De qua dicturi sumus. Locos appellamus eos qui breuiter. Ut sine cunctatione ac mora omnes cogitatio possit percurrere, ne ipso occurfu hæreamus. Plus enim quam firmam esse oportet memoriæ, quæ aliam memoriæ adiuuet. Perfecte. Ut quicquid animo occurrat, illic diligenter affigi possit, ac ob hoc nihil sit imperfectum. Insignite. Ut ea loca multa uarietate signata concipiantur. Aut natura. Velut in itinere longo rupes, uel quicquid insigne occurrat, et si non sint, liceat nobis effingere. Aut manu sunt absoluti. Velut domus, opera aliqua publica, urbium ambitus, picturæ, quæ sint, uel quas nobis effingamus. Opus ergo est locis, quæ uel finguntur, uel sumuntur. porro sumuntur uel natura, uel manu absoluta. Ut eos naturali memoria comprehendere. Vno mentis cursu colligere. Et amplecti. Sepire et circumuallare queamus, quod facere posse uidemur, si non sint numerosa, si maxime spaciota perfectaque, ac uarietate distincta. Ut ades. Ut domus magna, et in multos recessus diducta. Intercoluminum. Si tamen uaria rerum facie sit insignitum.

Angulum. Velut angiporium, si huic rei sit accommodatus. Fornicem, et alia quæ his similia sunt. Si tantum pateat, ut in eo multæ figi possint imagines, uel si in eius adibus hæc et alia insignita compareant. Imagines sunt quedam formæ et notæ et simulacra eius rei, quam meminisse uolumus. quod genus equi, leonis, aquilæ memoriæ si uolumus habere, imagines eorum. Ut si signum navigationis anchoram, et militiæ signum aliquid ex armis ponas. In certis locis collocare nos oportebit. nunc cuiusmodi locos inuenire, et quo pacto reperire, et in locis imagines continere oporteat, ostendemus. Ne erremus, sit ne is primus uel secundus, aut quotusquisque locus alius, cui eam imaginem crediderimus, scire oportet. opus ergo locis est, imaginibus et simulacris, et ad ea quæ figenda sunt, illustribus ac explicatis modicis interuallis, aut ita prorsus insignitis, ut occurrere celeriter et percurri animo possint. Metrodorus sanè se in duodecim signis, per quæ sol inerat, tricenos et sexagenos locos inuenisse iactauit. aliqui in anulis se formasse dixerunt.

Quare placet et ex ordine locos comparare. Nam ita aliqui digerunt. primum locum uestibulo quasi assignant, secundum puta ambulacro, tertium atrio, tum atria circumueunt, nec cubiculis modo aut hexædris, sed statuis etiam, picturis uel similibus que per ordinem committunt. Hoc factio, cum est repetenda memoriæ, ab initio incipiunt loca hæc recensere, et quod cuique crediderunt reposcunt, et

eorū imagine quid nam id sit admonetur. Ipsa loca nimium illustrata, aut nimium obscura esse uoluerunt: distantia inter se. nam plusquam quinque passus, uel paulo plus minus ue. Et cum quæ locauimus, auferre uoluerimus, à dextro uel sinistro, prout progressus domus patietur, incipimus: nec ut retrorsum cedas, ac à sinistro in dextrum abeas, paulo curiosius præcipi solet. Dissimilia uerò inter se loca esse, recte præcipitur. Quamobrem ne cellulæ quidem sacerdotum commodæ huic rei uideri, ob nimiam inter se similitudinem debent. Si in quinto loco manum auream collocemus.) Quæ imago, quantum adesse locum non tam demonstrat, quam rei nouitate animum ad comminiscendum eum locum excitet. Distinctè interlucere possint.) Discreti ita sint, ut per se perluceant, appareantq; Paulo plus aut minus.) Subaudiendū, ad posterius paulo. Pedum tricenium.) Trigenita pedum, trigenum dici deberet per g literam, non per c. nam tricenium per syncopam factum est, aliàs tricentenium, sed cum ducat non nimiam esse oportere inter huiusmodi loca distantia, trigenum uidelicet oportere scribi uidetur. Et est eque syncopa trigenum, pro trigenorū, nec mirum uideatur, si cum genitiuo plus minusq; construuntur, cum et cum accusatiuo etiam, necum cum ablatiue coniungi inueniantur. Ita et cogitatio minus ualet, siue nimis procul remoueris.) Siue paulo dist. iustiora fuerint inter se loca, siue propinquiora quam cōueniat. Arbitrium fabricari.) cūdere, inuenire. Et architectari.) construere.

Vna rerum.) Quibus rebus: Altere uerborū.) Quibus uerba exprimitur. Cum summam.) Cū collectam paucis. Hereditatis causa factum arguerit.) ostendet. In lecto cubantem.) Loco quem ipsi inuenimus. Si formam eius detinebimus.) Si cuiusmodi forma sit, meminimus. Non de minimo loco.) Non pauperem, nec abiectum, sed nobilem et opulentū. Dextra poculum.) Quo ueneno necatum ostendamus. Sinistra tabulas.) Quibus hereditatem et testamentū significemus. Et digito medio testiculos arietinos tenentem.) Vnde testes, quiq; consocij ueneni dati sint, reminiscamur. Et una hac hominis imagine, unum complexi sumus negotium.

Veneno necati.) Neco, necui, suffocauit significat. ut Horatius: Bos est enectus arando, neco necui, ferro uel quauis alia ui occidi. Hinc necem, eadem appellamus. et hinc internecio, uite priuatio, uel interitus. Cæsar in Cōmentarijs de bello Gall. Hoc prælio facto, et prope ad internecionē gente ac nomine Neruiorū reducto, potius quam à supino nectum, ut Priscianus uoluit, sublata nempe litera. Plus negotij sumemus.) plus curarū, sic Plautus: Quid tu mihi exhibes negotium. Et magis ingenium exercebimus.) Quoniā pluribus opus est imaginibus, cum etiam uerba multo

plura esse quam negotia, necesse sit. Iam domū ultionem reges Atridæ parant.) Si huius uersus uelis reminisci. Manus ad cælum tollentem Domitiū.) Aliquem notum, qui Domitius uonnetur, ut huius nominis domi meminisse ualeas. Tollentem manus ad cælum.) Ut futuram ultionem demonstrans, imploret auxilium. Cum à regibus, martijs loris cædatur.) Vtrum à regibus, quicunq; loris martijs, quibus in bello utuntur milites: an certe à regibus Martijs, Remo et Romulo, Martij filijs, loris cædatur, et Remus Romulusq; Agamemnona et Menelaum in memoria nobis suggerant, qui in bello Troiano fratres, simul et reges, totius exercitus duces extiterunt. In altero loco Aesopum et Cymbrū subornari.) Per quos histriones Atridæ fratres dentur intelligi. Subornari.) adornari, ad tragœdiæ recitationem, uel quiduis simile. Ab Iphigenia.) Notū satis est, Iphigeniam, quæ et Sophocles et Lucretius, ita multi alij, Iphigeniam nominarunt, Agamemnonis ex Clytemnestra fuisse filiam, cuius immolandæ loco cerua supposita fertur. Nobiscum primum trauesamus.) Intra nos meditemur, et decurramus. Cum imaginibus uerba.) Ea coniungendo exprimamus. Ne cū ab instituto nostro.) artificiosam docemus memoria. Recensissimus.) docendo, quo pacto in artificiosa memoria plus sit præsidij, quam in naturali. Egregie turpe.) Multa sunt huiusmodi uerba, quæ in bonum et in malum, et utroq; uersus capi possunt, uelut nobilis, illustris, insignis, singularis. Cicero ipse de lege frumentaria: Ad istius flagitiosas libidines, singularemq; nequitiam natum atq; aptum, inquit. Eclipsis solis.) defectus. Nam uoluntas deficio significat. Hinc lunaris eclipsis. Et qui ea desiderabit, inueniet.) desiderare, quod deest querere. Si quod.) ostendit natura. Sequatur.) ars. Nihil est.) quod aut natura extremum, quia antecedit semper: Aut doctrina primum.) quia ars semper naturam imitatur. Haberi in memoria diuissime potest.) à diu cōparatiuum diuitiis, unde, diuile ille quidpiam percipitur, ambulat diuile et fabulantur, Apuleius usus est, ab hoc diuissime superlatiuum. Nec uagas.) non consistentes. Vnicam turpitudinem.) præcipuam. Cæno oblitam.) inquinatam, ex ob et lino, unde litura descendit. Aut rubrica delibutam.) creta rubra conspersam, est enim creta, ut Columella, in hanc ipsam rem liquida rubrica, ut illiniri possit, à rubro colore dicta: sicut et rubrica, qui libri index describitur. Persius.

Si quid mansuri declaret linea quæuis, Rubra potest dici. Et rursum Persius, Oculo rubricam dirigit uno.

Ut identidem.) idem et idem. Imaginum renouandarum.) quia renouantur imagines in omnibus negotijs,

negotijs, licet perpetuò loca ipsa maneant. Quantum enim poterunt ualere.) Hoc dicit, quàm parū habere momenti potuerunt comparatæ imagines, si infinitam uerborum spectes copiam, ut cum minus meminere, statim aliàs meminisse adhuc oporteat. Similitudine aliqua, quam sibi unus ita effinget.) ut adij subabsurda forte uideatur. Non omnes habemus assessores.) non omnes nobis assentientur, in rerum quam sumpserimus similitudine. Quia illi.) quicunq; sit. Videtur aliud.) subaudiendum, quàm nobis ipsis uisum sit. Admonendus es.) Ne inutilem uerborum memoriam credens, aut difficiliorem quàm ut te assequi posse arbitratus, præceptione nostra adhuc non satis persuasus sis. Cui uelint res faciliores sine labore.) Hoc dicit, quicunq; exigui animi leuia semper consecatur, ea uidetur duriora obscurioraq; quàm ut cito capere possit, necesse est, quæ sunt maiora. At qui difficilioribus, et suauis, faciliores penè contemnit: quippe qui nihil in eis laboris esse sibi persuadet, Et hoc in omnibus serè humanis rebus accidit. Idem accidit plerumq; discipulis, qui præceptorem leuia humiliaq; sequentur, et in promptu posita se qui malunt, quàm eum qui paulo remouiora et maiore cura elucubrata proxiat. Infirmi enim semper ac debiles et sunt, et habentur. Quamobrem difficilioribus semper inuigilandum, quo leuia quæq; nobis nō maiore difficultate subiiciantur, quàm cupiamus, nec desperandū, ne aliquando intelligamus, cum homini ita natura intelligere datum sit, ut natæ piscibus, quibus uolare est. Quæ per-

tinet ad utilitatem.) Nam uersus reminisci, ad uoluptatem serè tantum attinet. Difficili consuetudine.) imaginum uerborum omnium reminisci. Ad illam facilitatem.) quæ est, ut rerum, non etiam uerborum meminimus, cum ea in promptu forte habere necesse sit. Nisi industria.) corporis. Studio animi.) solertia. Labore.) quanquam ad utrumque referri potest. Diligentia.) quæ à iudicio maxime proficiscitur, ex aliorū animaduersione. Abducimur.) remouemur, nonnunquam occupatione aliquam rerum. Non te fallit.) qui potest fallere te, cum tantopere sit utile? Ad eam rem.) ad memoriam parandam, laborem omnem subeundum. Non est sententia.) Sententiam ueteres, orationem generaliter aliquid complexam, hortantem, uel ahortantem, aut ostendentem aliquid, nominant. Hortantem, ut,

Qui cupit optatam cursu contingere metam,

Multa tulit secutq; puer, sudauit et alfit.

Dehortantem, ut, Heu nihil inuitis fas quenquã fidere diuis. Demonstrantem, uelut, Quibus fortuna aspirat, hi occasionem insipienter uiuendi habent. Sententiam quoq; quod anime sensissent, uocauerunt: unde adhuc dicimus, ex animi nostri sententia aliquid dictum factum: et gratulantes, ex sententia dicimus. Sententia uocantur etiam, quas græci νόμοι appellant, quæ similes decretis atq; consilijs sunt. Vnde Iuuenalis,

Non est sententia uerum.

Credite me nobis solum recitare Sibylla. Ita hic Cic. nō est sententia, nō est consiliū, mēs nō est. Nūc ad ultimā Rhetoris partē, quæ elocutio dicitur, irāsit.

IN CICERONIS RHETORICORVM AD HERENNIVM LIBRUM IIII Hier. Capiduri Cōmentarius.

Voniam in hoc libro Herenni de elocutione conscripsimus.) Solent qui rhetorica præcepta conscribunt, cum de elocutione præcipiunt, ueterum auctorum in singulis præceptis exempla subicere, quod facere Ciceroni non uisum est, potiusquam ut suis uteretur exemplis. In hoc igitur longiore totius libri proemio qui id fecere, confutat opinioniones. Atq; hoc necessitudine nos facere.) Sensus est, signū satis manifestū erit, nos necessitate compulsos, ut nobis præfari liceat, quo rationem nostræ sententiæ demus: cum supra nec ante nec post tradita præcepta id fecerimus. Ornare elocutionem ornare uolueris, exemplū eius ornatus non sine summi alicuius uiri auctoritate proferes.

Elocutionem uniuscuiusq; generis.) In quocumq; poetarū sit, uel oratorū genere. Nō satis habere.) Præcipere de artificio, si satis sibi nō arbitrantur esse, ut dent præcepta, nisi etiam sua quæ sequamur exena

pla subiecerint. Ab Ennio sumere.) Quod ille summus in heroico carmine poeta sit existimatus. Nā ita Cic. de Optimo genere oratorū de eo scribit. Aut à Graccho ponere exemplū uidetur.) Quæ clarissimū oratorē fuisse tradit, ita dicit: Vtinā in Tito Graccho, Caiog; Carbone talis mens ad rempublicā bene gerendā fuisset, quale ingenium ad bene dicendū fuit, profecto nemo his uiris gloria præstitisset. Sed eorū alter propter turbulentiū tribunatū, ad quem ex inuidia foederis Numātini bonis iratus accesserat, ab ipsa republica interfectus: alter propter perpetuam in populari ratione leuitatem morte uoluntaria se à seueritate iudicū uindicauit. Sed fuit uterq; summus orator, atq; hoc memoria patrū teste didicimus: nam et Carbone et Gracchi habemus orationes, nondū satis splendidas uerbis, sed acutas, prudentiaq; plenissimas. Fuit Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus, et græcis literis eruditus. Nam semper habuit ex Græcia exquisitos magistros, iam quidem adolescens Dio

phanē Mytilenēum, Græciæ temporibus illis disertissimum, sed & breue tempus ingenij augendi & declarandi fuit. Egeat id ipsum confirmatione.) Si abiecti alicuius fuit oratoris exemplum. Non possunt dicere.) Quare illos sibi anteposant, cum eorum exempli commodam esse orationem putent ut imitemur: aut cur præcepta sua probare contendant, si negent Gracchi aut Crassi facultatē acquiri posse? Hoc Crasso & Antonio oratoribus, Cicero existimat, cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æquatā fuisse: Quippe qui Crasso, inquit, nihil status fieri posse perfectius. Erat summa grauitas, erat cum grauitate iunctus facetiarum & urbanitatis oratorius, non scurrilis lepos: Latine loquendi accurata & sine molestia diligens elegantia, in disserendo mira explicatio: cum de iure civili, cum de æquo & bono disputaretur, argumentorum & similitudinum copia. Hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem laborem non fugissemus: nunc sine summo artificio fieri non potest. Quis enim est qui cum nō summe teneat artem, possit ea quæ iubeat ars, de tanta & tam difusa scriptura notare & separare? Ceteri cum legunt.) ut tantum probari debereamus, quod ea in unū diffusa exempla cōposuissemus.

Orationes bonas.) luculentas. In parte sua posse.) ut ex se præcepta inueniat, quæ magnorum auctorum auctoritate confirmet. Ad Olympiacū cursum uenerit.) scilicet ad Olympia dicata ab Hercule quondam Ioui certamina in Elide uenerit: ueluti diffuse in Cōmentarijs Artis poetice Horatij complexi sumus. Quomodo Lidius aut Boius cum Scyonijs cursitarint.) De hoc certaminis genere, nihil hodie sciri potest. In artis periculū.) In præceptio nem artis, quæ tanquam decursus præceptorum est.

At exempla.) Illorum subiungit, qui exempla in præceptis probant aliena. Ex similitudine desinentibus uerbis.) Quod innotuit Græci uocant. Nisi si aliquid scribat de arte.) Nisi eam artē secutus, scribat aliquid, quod ad eam ipsam attineat. Ostendit nobis quod alij excogitauerint.) Cum alicuius utuntur exemplis. Nisi forte etiam, si uestra manu fabulas aut orationes totas transcripseritis, gloriosum putaretis.) Ordo est, nisi forte etiam gloriosum putaretis, si uestra manu fabulas aut orationes totas transcripseritis, nedum partem, quam pro exemplo sumatis, quod nullo modo estimandū est. Transcripseritis.) Transcribere, trāducere significat: unde et coloniæ trāscribi à ueteribus dicebatur. hinc Ouidius in Ibin dixit, In te transcribent ueterum tormenta uirorum. hic autem transcripseritis exempla, trāstulissetis significat, cum id exscribere dicatur: ut, si uoluisset ad necessarios usus licebat exscribere, hoc est exempla transferre: uelut Pœdianus etiam interpretatur, sic inuenimus

ascribere pene idem quoque significare. uelut in Clodius, Ipse denique ille nouicius Ligur, uenalis, ascriptor & subscriptor tuus, nisi quod ascribere mentem alterius, in scripta trāsferre est. Licet etiam ascribere et imputare et deputare alicui significet, quemadmodum proscribo. nam cum aliquē in exiliū promulgo significet, aliquoties tamē pro eo quod est palam facio accipitur: ut Tranquillus de Nerone. Multa, inquit, Græce Latineque proscripta & uulgata sunt. Sicut illa:

Quis neget Aeneæ magna de stirpe Neronem, & quæ sequuntur. Item describo, uerbis depingo, aut lōgius aliquid cōpositione prosequor, significat: Trāquillus tamen de Domitiano: Liberalia, inquit, studia imperij principio neglexit, quanquā bibliothecas in cœdio absumptas impensissime præparari curasset, exemplaribus undique petitis, missisque Alexandriam, qui describerent emendarentque epistolas et orationes. ubi describerent, pro excriberent, uelut hic Cicero trāscriberent posuit. Mille sunt huiusmodi, quæ nō tantū uicinam mutantur significationem, sed etiam in longinquā diuersamque trāferuntur, quamobrem minus mirū esse debet, si pro quo hic trāscribo, alibi excribo posuit. Si uos parua res sicuti magna delectat.) Videtur enim parua, si artē cognoscas tantū, non etiam ex arte scribas. Nā isto modo eligere.) Ex alijs quæ scribas. Nam oportet ut te illius artē ostendas cognouisse, nec eius rei te rudem esse. cum autem id facis & ostendis, non tamen, quid ipse possis, significas. Pauloplus in elocutione præfertim omnia.) Hoc est, ultra prima rudimenta aliquid. In elocutione præfertim, quæ intellectu facilis est, licet tractatu diffusa sit.

Nisi eruditus.) Multum exercitatus. nam elocutionis eruditionem, exercitatio multa præstare poterit.

Nō sine iudicio de Pacuianis.) quæ Pacuuij sunt, qui Tragicus poeta fuit. Periodos.) ambitus, circuitiones, clausulas. Non si quia plane rudis, id facere nemo poterit, cum tu feceris, te literatissimū putes.) Ordo est, & sensus: ideo te non putes literatissimum cōtinuo eruditissimūque, cum feceris, hoc est cum id fueris consecutus, ut artificiosa eligas dicta: quod alius nemo facere possit, ex oratoribus nempe poetis uel artificiose dicta sic eligēdo. Quia planè rudis.) Artis expertus sit, et ignarus. Ineptus sis.) Si te ob id literatissimū existimabis, eris utique stultus. Propterea quod ipso signo uidemus te.) Signū enim ipsa dictorū annotatio est, artificium in illis fuisse, qui ita scripserunt.

Ab alijs commode scripta.) Quod sint commode & cum arte scripta. Nō ipse continuo commode scribit.) Quia aliud est, quid alij dixerint intelligere, aliud est exercitatus esse. Non tum cū parere.) Cū alijs hæc dicendi facultatē debent suggerere, alio igitur id tempore efficiant, cum iam præceptis traditis quid alij fecerint, ostendere uoluerint. Velut de optimo genere oratorum

oratorum ipse fecit, qui Demosthenis in Aeschinem, & Aeschimis in Demosthenem orationes in latinum uertit: ut quod nam genus optimum oratoris esset ostenderet, & uirtutes alieno exemplo oratorias exprimeret. Sic in Oratore ad Brutū, aliquando Crassi exempla, ut elocutionis uirtutes apparerent, protulit.

De eo quod postea diximus.) Quod secundo loco posuimus. Deinde interest magni eius, qui discere uult.) Hoc dicit: multū refert, utrum is qui uult discere, putet unius auctoris, cuius ipse uelit esse similis, omnes dicendi uirtutes esse sibi complectendas, & id efficere possit ne suo studio, an non. Ad illius facultatem.) Quā ille fuit consecutus. Nitetur ad omnium facultatem.) Elaborabit uehementer, ut uirtutes quibus ille nituerit imitetur. Ipsis enim contentus erit.) Paucis illis, quas poterit imitari, uirtutibus contentus erit, nec ultra quæret. Nec sanè mirū, si paucis contentus erit. Penes unum reperire non potuerit.) Quippe, qui à multis exempla colligit.

Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracho, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, ceterisque.) Catonem illum priscum dicit oratorem, cuius alibi ita meminit. Catonem uero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis nouit omnino? At quem uirum, dii boni? mitto ciuem, aut senatorem, aut imperatorem (oratorum enim hoc loco querimus) quis illo grauior in laudando & acerbiore in uituperando? in sententijs argutior? in dicendo edisserendoque subtilior? Refert & sunt eius orationes amplius centum quinqueaginta, quas quidem adhuc inuenierim & legerim, et uerbis & rebus illustribus, licet ex his multo plura possint eligi quæ notatione & laude digna sint. omnes enim oratorie uirtutes in eis reperientur. Iam uero Origines, quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? amatores huic desunt, sicuti multis iam antè seculis et Philistio Syracusio, & ipsi Thucydidi. Nam ut horū concisis sententijs, interdum etiam non satis apertis, tum breuitate, tum nimio acumine officit Theopompus, elatione atque altitudine orationis suæ, quod idem Lysias Demosthenes, sic Catonis luminibus obstruxit hæc posterorum quasi exaggerata alius oratio. Sed in nostris apparet, quod hi ipsi, qui in Græcis antiqutate delectantur, eaque subtilitate quam Atticā appellant, hanc in Catone ne nouerunt quidem. Hyperidis malunt esse, & Lysias: laudo, sed cur nolunt Catonis? At tico genere dicendi se gaudere dicunt. Sapienter id qui dem, atque utinam imitarentur, nec ossa solū, sed etiam sanguinem: gratum est tamen, quod uolunt. Cur igitur Lysias & Hyperides amantur? cum penitus ignoretur Cato? antiquior est huius sermo, & quedam horridiora uerba (ita enim tum loquebatur) id muta quod tum ille non potuit, & adde numeros, ut aptior

sit oratio, ipsa uerba compone, & quasi coagmenta, quod ne Græci quidem ueteres factitauerunt, iam ne minime antepones Catoni. Ornari orationem græci putant, si uerborū immutationibus utantur, quos appellant tropos: & sententiarum orationisque formis, quæ uocant schemata. Incredibile est, quā sit in utroque genere & creber & distinctus, Cato. Nec uero ignoro, non esse satis, politum hunc oratorem haberi, querendum esse aliquid perfectius: quippe, cū ita sit ad nostrorū temporū rationem uetus, ut nullius scriptū extet, dignū quidem lectione, quod sit antiquius. A Graccho.) Hunc qualem Cicero fuisse censeat, supra docuimus: nisi quod Q. Martio et Cn. Seruilio Cons. T. Gracchus P. Gracchi filius fuit, quibus consul & censor fuit, eius aut oratio græca apud Rhodios extat, quem ciuem cum grauem, tum etiam eloquentem fuisse constat. A Lælio.) Hic Sceuolæ focer fuit, cuius oratione negat Brutus quicquam fieri posse dulcius. Addit hic Augustinus, quod Cicero dixerit ad eum abiectū fuisse, ut eam aspicere nemo uellet: Sed probat tamen etiā alibi Cicero, à Cornelia filia, cui Læliæ nomen fuit, ipsius elegantiam, sic inquit ens: Sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi. Loquitur enim puer quemadmodum patres, pædagogi, matres loquuntur. Legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorum. apparet filios non tam in gremio educatos, quā in sermone matris. Auditus est nobis Læliæ filiæ sepe sermo. Ergo illam patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mutias ambas. Potest ergo à Lælia uideri scriptum, non minus quā à Lælio. A Scipione.) Superiorem Scipionem non infantē fuisse, Cicero dicit: filium autem eius, qui Scipionem minorem à Paulo adoptauit, se corpore ualuisse, in primis (inquit ipse) habitus esset disertus. Indicant id cum oratiuncule, tum historia quedam Græce scripta dulcissime. P. etiam Scipionem Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui iten bis consul & censor fuit, habitum eloquentem, maioris illius qui sacra acceperat filium, accepimus.

Galba.) Sua ætate, ut Cicero inquit, Sergius Galba sine controuersia eloquentia omnibus præstitit. & nimirum hic princeps ex Latinis, illa oratorum propria, & quasi legitima opera tractauit: ut egrederetur à proposito ornandi causa, ut delectaret animos, ut permoueret: ut auget rem, ut miserationibus, ut communibus locis uteretur. Tardit autem hic idem autor, Lælium in senatu causam pro publicanis accurate, ut semper solitus esset, eleganterque egisse: sed quod uoluerat, consequi non potuisse. Paucis interpositis deinde diebus, iterum Lælium ipsum hunc multo diligentius meliusque dixisse: frustra tamen. Itaque cum eum socij domum rediissent, egissentque gratias, et ne defatigaretur orauissent,

sent, locutum esse, se quæ fecisset, honoris eorum causa studiose accurateque fecisse: ceterum arbitrari causam illam à Sergio Galba, quod is in dicendo acrior esset, grauius & uehementius posse defendi. Quare publicanos auctoritate Lelii ad Galbam causam detulisse. Quem primo reluctatum, ne ei uiro succederet, postea tandem suscepisse. Breui uero tempore plurimis audientibus, illum coram ipso Lelio causam hanc tanta uis, tantæque grauitate tractasse, ut nulla pars orationis silentio præteriretur. Itaque multis querelis multaque miseratione adhibita, socios illa die periculo liberatos. Elegantiã igitur in Lelio fuisse, uim autem in Galba patet. Sed hic simulac oculos solum præhenderat, motu illo omnis impetus animi desertus est, quod his, qui limatiùs dicendi consueuantur genus, accidere non solet: propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem, ardor animi non semper adest, is quæ cum discedit, omnis illa uis et quasi flamma oratoris extinguitur. Nulla autem res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio: memoriam enim, qui accurate scribit, in posterum ingenij sui non desiderat. Ita hac de causa non scripserunt aliqui, quod se putauerunt satis magnam adeptos fuisse dicendi gloriam, eamque etiam maiorem uisum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non uenissent. Alij item dicere se posse melius quam scribere putant, quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerumque contingit, ueluti Galbae euenit. (Porcina.) M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, isdem, inquit Cic. temporibus ferè quibus Galba fuit, sed paulo iunior natus, et summus orator hic est habitus, et fuit. Hoc in oratore latino primum Ciceroni uidetur, et lenitas apparuisse illa Græcorum, et uerborum comprehensio, etiam artifex (ut ita dicam) stilus. Et eum duo adulescentes ingeniosissimi, propèque æquales C. Carbo et Gracchus, diligenter audire soliti sunt.

Crasso.) Vtrum P. Crassum, Carbonis et Gracchi temporibus probatum oratorem, qui ingenio ualuisse traditur, et studio, qui etiam cum summo illo oratore Sergio Galba, cuius Caio filio filiam collocauerat, affinitate fuit coniunctus, et cum esset P. Mutij filius, fratremque haberet P. Scaeuolam, domi ius ciuile cognouerat: an certe L. Crassum, cuius supra meminimus, dicat, dubium est. Hunc quidem omnes suos antecessores dicendo superauisse, Cicero uult: licet Antonium alij parentem esse ei dicant. Crassi luculentissimam quandam se Cicero memoria tenuisse orationem proficitur, ac sibi fuisse in dicendo magistrã dicit. Antonio.) Antonij Cicero cum in multis locis, tum de Claris oratoribus meminit, cum ita dicit: Omnia ueniebant Antonio in mentem, eaque suo quæque loco, ubi pluri-

224
num proficere et ualere possent. Vt ab imperatore equites, pedites, leuis armatura, sic ab illo maxime opportunitis orationis partibus omnia collocabantur. Erat memoria summa, nulla meditationis suspicio, imparatus semper aggredi ad dicendum uidebatur. sed ita erat paratus, ut iudices illo dicente, nonnunquam uiderentur non satis parati ad cauendum fuisse. Atqui diligenter loquendi laude caruit. neque tamen est admodum inquinata locutus: sed illa, quæ propria laus oratoris est in uerbis, ei non fuit. nam ipsum latine loqui, est illud quidem in magna laude ponendum, sed non tam sua sponte, quam quod est à plerisque neglectum. non enim tam præclarum est scire latine, quam turpe nescire. sed tamen Antonius in uerbis et eligendis, et collocandis, et comprehensione deuincendis, nihil nõ ad rationem et tanquã ad artem dirigebat. Verũ modo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, et conformationibus. Quo in genere, quia præstat omnibus Demosthenes, iccirco à doctis oratorum est princeps iudicatus. Schemata enim, quæ uocantur Græci, ea maxime ornant oratorem, eaque non tam in uerbis pingendis habent pondus, quam illuminandis sententijs. sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis: quæ si partienda est in gestum, atque uocem, gestus erat non uerba exprimens, sed cum sententijs congruus, manus, humeri, latera, supposito pedis, status, incessus, omnesque motus, cum uerbis sententijsque consentiens. Vox permanens, uerũ subrauca natura. Sed hoc uicium huic uni in bonum conuertebatur. habebat enim fiebile quiddam in questionibus, apertumque cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam. Hæc insigni quodam casu perisse ferunt. Nam cum inter Syllam Mariumque orta iam fuissent bella ciuilia, et in urbe Marius grassaretur, M. Antonium qui ad uillam effugerat, agricola benigne suscepit occultumque. Sed postquam à seruo per imprudentiam detectus est, Marius tribunum militum misit, ut necaretur. Is cum milites in cubiculum præmisisset, et eos Antonius pulchro grauique sermone detineret, ingressus ipse tribunus Antonium adhuc differentem obrucit, caputque ad Marium detulit. Omnia quæ omnes habuerint, solum habere se posse, differt. ergo inutile est, ei qui discere uult, non putare unũ omnia posse. quæ affectui omnes fuerint oratores uel poetæ. Incideret in hæc opinionem, si ab uno exempla sumpisset, nunc hoc si gni est, ipsos artis scriptores non putasse. Vt plures quam unum solũ uellet imitari. Vnum potuisse in omnibus elocutionis partibus emere. quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicuius aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus ut poetis exempla sumpserunt: deinde si quis uelit artem demonstrare, nihil prodesse ad dicendum, non male utatur hoc adiumento. cum plus utilitatis unus asserat, et ipsi à multis sumpserint.

Quod

Quod unius omnes artis partes consequi nemo potuerit. Dicit, ideo hanc artem disci non prodesse, quia comprehendere omnia, quæ in arte sunt, non possunt. Id enim ex eo colligi uidebitur, quod hoc nullus antea fuerit consecutus. Nam et uirtutes oratorias si quis uelit discere, à multis discat necesse sit. Suo iudicio comprobare. Quod pro argumento sumi posse uidetur ab eis, qui artem uelint improbare.

Eius artificij debet esse. ex sua officina debet exire. Debet esse artifex ex artificio eius, qui artem gignit. Sed huius purpuræ, quam dixerim me uenalem habere. Exemplum rogabo aliunde. Ab alia suscipiam, ut meæ similem ostendam. Aliunde exemplum querant mercis. Subaudiendum, nõ ueridiculi uiderentur? Et eorum. Aceruorum. Exemplo. Vt si quid exempli proferant. Pugno. In pugno, quod pugno continere ualeant.

Non habent, quod ostendant. Subaudiendum, nõ meridiculi uiderentur? Si Triptolemus cum hominibus semen largiretur. Hercules, ut apud Diodorum est, præsidia Calydonijs ferens, Theoprotis illato bello Ephyram urbem uicinit, et Phyleum Theoprotorum regem occidit, filiam uero eius captiuam compressit, ex qua Triptolemus suscepit, qui ferere agros docuit primus. Alij dicunt, cum Ceres Proserpinam filiam suam quaereret, ad Eleusium regem paruenisse: cuius uxor Hionia puerum pepererat Triptolemus. Hanc regina, cum Ceres ipsa se offerret nutricem, filio suo recepit, deditque nutriendum. Ceres, quod alumnus suum reddere cuperet immortalem, diuino lacte eum nutrebat. Sed noctu semel cum mater puerum igne obrui intueretur, exclamauit. Unde irata Ceres Eleusium exanimauit, ac Triptolemo alumnus suo æternum beneficium contulit. nam fruges ei propagandas, et currum draconibus iunctum tradidit. quibus ille orbem terrarum frugibus uictor obseuit. Posteaquam domum rediit, Cepheus rex eum tanquam æmulus interficere conatus est, sed re cognita iussu Cereris Triptolemo regnum tradidit, ibi que oppidum constituit, quod ex patris sui nomine appellauit Eleusium. Ipse ab alijs id hominibus mutaretur. Subaudiendum, nõ meridiculus uideretur? Aut si Prometheus cum mortalibus ignem diuidere uellet. Iapetus coeli terræque filius, ut Græcorum narrat fabule, filios ex Climene: ut alij scribit, ex Themide: uiginti et nouem, ut Proclus refert, suscepit: quorum à Græcis nominantur (quantum ipse legerim) solum Menætius, Atlas, Prometheus, et Epimetheus. Atlas, uelut in Theogonia fabulatur Hæstodius, columnas in cælum usque produxit: in harum autem uertice, quod Iouis secreta rimari niteretur, Prometheus à Ioue uinctus, aquilam in se immisam icore suo pauisse fertur, quam postea sa-

gittis Hercules confixit: quod ne Iuppiter quidẽ ægretulit, ex quo eam fuisset suus filius gloriam consecutus. deinde cum cuncti ad consultandum dij conuenissent, Iouis prudentiam Prometheus uoluit experiri. Ex boue enim à se casu omnia collegit ossa, abrasa undique omni carne: deinde ita construxit, ut superne super ossa pellis circum circa explicata bouis integri speciem habere uideretur. hunc ergo se dijs uenientibus imolaturum dicebat. sed id tamen Iouem non latuisse aiunt: qui cum propius accessisset, detracto tergoe dolum Promethei detestatus, mortalibus ignem in cælum sustulit. Prometheus ad fallendum paratus, fulminis in terram à Ioue missi ignem aridulis lignis cæterisque fomentis excepit, et clam ne persentiret Iupiter occultuit, utendumque dedit mortalibus. Quam ob causam indignatus Iuppiter, sumptis à Vulcano adamantinis catenis, Prometheus in Caucaaso monte insolubilibus nexibus constringit. Sic de Prometheo ligato scribit Aeschylus in tragœdia. nec nos præterit, multos fuisse, qui dicerent eundem in Caucaaso monte aquilam icore suo pauisse. Martialis quidem hæc de Prometheo:

Qualiter in Scytica relegatus rupe Prometheus
Asiduam uiuo pectore pauit auem.
Hoc ergo Cicero dicit, si Prometheus, cum ipse largiri ignem partiri que deberet mortalibus, ipse peteret à uicinis, ut unusquisque carbunculos sibi traderet, eosque ille testa susciperet, nõ meridiculus uideretur? Ipse à uicinis. Quod ipse uicinis largiri deberet. Cum testa. Ignitabulo, siue id testa sit, siue quiduis aliud. nam testa à figulis ex argilla fit, ut et tegula, uel simile huic aliquid. Corrogaret. Num ridiculus. An non ad irrisionem idoneus uideretur? ac si dicat, uideatur necesse est. Et hæc sitiens quam maxime loquatur, neque habeat. Amphibolon est, utrum quam maxime sitiens, an quam maxime loquatur. sed quod dixi posteriorius, magis congruit, ne sit quodammodo anastrophe.

Qui sitim sedet. Extinguat, uel aliqua ex parte leuet. Et omnium rigare debeant ingenia. Præceptis et rerum inuentione perfundere. Lysippus caput ostenderet Milonis. Cum eum sculperet fingere que statuas doceret, non à minore statuario caput fictum demonstraret. Brachia Praxitelis, pectus Polycleti. Quos Plinius nobilissimos fuisse statuarios refert. Sed omnia coram uidebat. Intuebatur magistrum facientem ipse Ceres Lysippum. Ceterorum opera. Quæ fecissent alijs, per se poterat et uidere, et considerare. Alia ratione. quam ut à suo præceptore discant omnia.

Tam esse accommodata ad artem. Quam ipse præceptor sibi fingit: quando illi ut casus tulit, ut causa, ut locus postulauit et persona, locuti sunt.

LL 3 Qui

Qui autem sibi artis docendae causa exempla effingit, nihil ponit, nisi quod ad id artificium attinere uideatur. Ne ars appareat in praecipiendo, expresse composita ponere. Quam iactare non oportet. Ut in artis formam conuenire possint. Ut ars ita tractari debere significetur. Ne possit ars eminerere. Ne ab omnibus possit manifeste deprehendi. Facultate oratoris occultatur. Ingenio tegitur oratoris, idque omnium confessione de arte scribentium uerum est. Hec quoque res. Hec praecipio.

Nos ducit ad hanc rationem. ad iudicij nostri aperiendam sententiam. Quae enim res apud nostros non erant. Atqui in Catone, Antonio, et multis alijs oratoribus qui Ciceronem etate antecesserunt, tropos fuisse ipse dicit, et schemata: quorum haec uocabula Graeci singula singulis fecere. ipse uero Latine eadem in hoc libro effert. Ergo ita accipiendum est: Aut quae res apud nostros non erant, quod dicitur apud Latinos magister nullus fuit, qui haec tradidisset: aut quod licet ueteres oratores illis uterentur, sed tamen eis uti nescirent, utpote quae ex ingenio magis quam arte profluerent. Idque fiet rei. Subaudiendum difficultate, non nostra. quippe non ita absurde et remote loquimur, ut a quouis facile non queant intelligi. Reliquum scripturae. cum nomina graeca expresserimus. Hec aliena. Subaudiendum exempla. Asperius et inusitatus, id proprie nobis distribueretur. quae nunc attribui poterit, cum nostris usi fuerimus exemplis. Cum artis inuentionem Graecorum. quasi inuenta ab illis, Latini reddere praecipit. Illorum. Graecorum. Exemplorum ratione. Ut ab alijs acciperemus potius quam a nobis ipsis quodammodo cuderemus.

De elocutione.

Partita igitur erit nobis elocutionis praecipio. Quas Cicero figuras, Graecorum alij characteras, alij plasmata uocant. Has igitur cuiuscumque orationis figuras, Apollonius quinq; esse dicit: Philosophicam, historicam, oratoriam, epistolarem, commemoratiuam. Philosophorum, ut Platonis, Aristotelis, uel Ciceronis; ubi philosophorum sententias complexus est. Historicorum, uelut Herodoti, Thucydidis, Titi Liuij, Salustij. Oratorum, ut Demosthenis, Ciceronis in orationibus. Epistolares, ut rursus Demosthenis, Ciceronisq; in epistolis. Oratio quinta, quam ille commemoratiuam uocat, nostri (si modo recte conuersum uidetur) commemoratiuam uocant. qualis est in Isocratis orationibus, ad Demonicum praesertim, et Nicoclem: quae quidem sunt quaedam quasi uita institutiones. Oratoriae porro orationis figuras, alij tres, alij quatuor faciunt: et alijs alij ea tria appellare con-

uenerunt nominibus. nam sunt quae longam breuem et mediam nominent. Longam, ut apud Virg. in undecimo, ubi de Camilla narrat.

Pulsus ob inuidiam regno uiresq; superbas, et quae sequuntur. uel ut habent secundi et tertij Aeneidos libri narrationes. Breuis, uelut in quinto, ubi de Ganymede strictim narrat sic:

Victori chlamydem aurata, quam plurima circum Purpura, Meandro duplici Maelbea cucurrit. Intextusq; puer frondosa regius Ida, Veloces iaculo ceruos: et reliqua. Media: ut in primo, Huic conuinxit Sicheus erat.

Est enim castigata narratio: sic tamen, ut omnia completa sit. Sunt qui adferunt, quam grauem transfert Cicero alij grandiloquum orationis genus, Cicero at tenuatam figuram, alij gracilem, alij leuem nominant. Tertium genus Cicero mediocrem, alij quidam mediam uocant. Qui quartam adiiciunt figuram, eam uelut floridam nominant: ut in septimo Virgilij illud est, ubi luci ac fluminis amoenitatem describit.

Vorticibus rapidis, et multa flauus arena, In mare prorumpit, uaria circumq; superq; Assuetae ripis uolucres, et fluminis alueo, Aethera mulcebant cantu, lucosq; uolabant.

Sanè quales oratoriae istae figurae sunt, Homerus in tribus Graecorum ducibus ostendit. Nam cum breuem quidem cum iucunditate, et propriam (id enim non errare uerbis est) et carentem superuacuis elocutionem Menelao dedit, lenem orationis expressit figuram, his uerbis.

Ἡ γὰρ μὲρ μινίλαο ἐπιτοχὰ δὲ τὸ ἀρόρειον. Παιρὰ μὲρ, ἀλλὰ μάλα λιγύως, ἵππεϊ δὲ πολλοῖσι μὲθ' ὅν δ' ἀφαιμαρτοῖσιν, ἐὶ καὶ γίνεαι ὕστερον ἔτι.

Cum autem ex ore Nestoris dixit dulciorē melle profluxisse sermonem, quae certe delectatione nihil fingi maius potest, mediocre genus attigit his uersibus.

Τοῖσι δὲ νῆσων Ἡδυσπῆος ἀπόρουσαι λιγύς πολλῶν ἀρόρειον. Τοῦ καὶ ἀπὸ θῶκος μάλιστα θυκίωρ ἔτιρ αὐδῆ.

Sed ad summam regressus in Ulyssae faciundiam, ut illum animi magnitudine cumctos uicisse ostendit, ita orationem ei similem nimis hybernis, et copiam uerborum atq; impetum parem tribuit: cianque cum ipso neminem contendere posse mortalium credit, graue illud et ualidum grandiloquium complexus est, dicens.

Ἀλλ' ὅτι ὄρατε μινάλλω ἐκ σίβουρ ἴα, Καὶ ἵππεα νιφάδων ἰοικέτα χειμῆριον, Οὐκ ἀρῖσται δ' ἀδυσίτ' ἵππεσσι βροτῆσ' ἄλλος. Οὐ τίς τ' ὄν δ' ἀδυσίτος ἀγαυά μὲθ' ἱπποσὶ δ' ἄλλοις.

Cicero

Cicero ipse in Oratore ad Brutum, haec tria dicendi genera ita distinguit: Tria sunt, inquit, omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt. praeterquam autem, id quod uolumus, sed perpauci in omnibus. Nam et gratia quidam eloquentes, ut ita dicam fuerunt, cum ampla et sententiarum grauitate, et maiestate uerborum uehementes, uarij, copiosi, graues, ad permouendos et conuertendos animos instructi et parati: quod ipsum alij aspera, horridaque oratione, et nec perfecta nec conclusa: alij leni et instructa, et terminata: et contra, tenues, acuti, omnia docetes, et dilucidiora non ampliora facientes, subtili tamen et pressa oratione limati. In eodem genere alij callidi, sed impoliti, et in consilio similes rudium ac imperitorum. Alij in eadem icuinitate concinniores, id est, faceti, florentes, etiam leniter ornati. Est autem quidam interiectus nitor medius, et quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec flumine utens superiorum: uicinus amborum, in neutro excellens, utriusque particeps, uel utriusque, si uerum quaerimus, potius expertus, isque uno tenore (ut aiunt) in dicendo fluit, nihil adferens praeter facultatem et aequabilitatem. Non enim addit aliquos extrinsecus colores, sed omnem orationem ornamentis modicis, uerborum sententiarumque distinguit. Horum singulorum generum, quicumque saltem unum consecuti sunt, magnum in oratoribus nomen habuerunt. Ex hac igitur a Cicerone lata differentia, nobis licet animaduertere, cum tria optimum praestare orator debeat, ut dicendo animos audientium et doceat, et delectet, et permoueat, attenuato genere dicendi auditorem maxime doceri posse: graui autem, permoueri: mediocri uero, delectari. Itaque illo leni (siue attenuatum malis appellare) praecipue ratio narrandi probandi que consistit. quod licet detractis ceteris uirtutibus constet, suo tamen in genere plenum erit. Porro mediocre illud, translationibus crebrius, et figuris erit iucundius, egressionibus amoenum, compositione aptum, sententijs dulce, ac ut annis lucidus et uirentibus utrimque syluis inumbratus. At grandiloquum illud torrentis simile, qui saxa deuoluat, in pontem indignetur, ripas sibi faciat, iudicem uel renitentem cogat ire quod contendat. Hoc in genere orator defunctos excitabit, frequenter exclamabit, amplificationibus utetur, patriam inducet, uel superlatiuorum aget: ut, quae Charybdis tam uorax? et, Oceanus medijsfidius ipse. Nota sunt studiosis haec lumina: ut hoc, Deum ipsum et diuos in congressum prope uestrum sermonem deducet. ut item: Vos enim Albani tumuli, atque luci, uos inquam Albanorum obruta arce, sacrorum populi Romani socii et aequales implorant.

Cum autem iram uel misericordiam excitare conabitur orator, dicit: Hic te uidit, et appellauit, et fleuit. Quid multis? per omnes ibit affectus. Quare si ex tribus his generibus necessario sit eligendum unum, quis dubitet hoc praeferrere debere omnibus, ut maximis quibusque causis accommodatissimum?

In graui figura consummabitur oratio. De hoc genere ipse in Oratore ad Brutum: Tertius, inquit, est ille amplius, copiosus, grauis, ornatus orator, in quo profecto uis maxima est: hic est enim, cuius ornatum dicendi, et copiam admiratae gentes, eloquentiam in ciuitatibus plurimum ualere passae sunt. Hanc igitur eloquentiam, quae cursu magno sonituque fertur, suspiciunt omnes, admirantur, hanc se assequi posse diffidunt. Huius est tractare animos, huius omnimodo promouere: haec modo perfringit, modo irrepit in sensus, inserit nouas opiniones, euellit infitas: sed multum interest inter hoc dicendi genus, et illa duo alia. Qui in illo subtili et acuto elaborauit, ut callide arguteque diceret, neque quicquam altius cogitaret, hoc uno profecto magnus orator est, si non maximus, quod minime in lubrico uersabitur: et si semel consiterit, nunquam cadet.

Medius ille autem, quem modicum et temperatum uoco, si modo suum illud satis instruxerit, non extimescit ancipites dicendi incertosque casus: etiam si quando minus succedet (ut saepe fit) magnum tamen periculum non adibit. Cadere enim non potest. At uero hic nos ter, quem principem ponimus, grauis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit, maxime est contemnendus. Hic enim submissus, quod acute et ueteratorie dicit ille. Nam medius suauis est, hic autem copiosissimus. in quo si nihil est aliud, uix certe satis sanus interdum uideri solet. qui enim nihil tranquille, nihil leniter, nihil partite, diffinite, districte, facete dicit, praesertim cum causa, partim tota, partim aliqua ex parte eo modo tractanda sunt: is non preparatis auribus, simul ac inflammare rem coepit, furere apud sanos et quasi inter sobrios bacchari uinolenter uidetur. His Marci Tullij uerbis non potuit melius explicari, quomodo hoc graue dicendi genus tractari conueniat. Nam perspecto hoc exemplo, nihil est quod ad huius generis usum praetermissum esse uideatur. Maxima supplicia maiores nostri consumpserunt, huic uero truculentissimo ac nefario facinori, et ceteris. Quia futurum neminem arbitrati sunt, qui patriam ullo in tempore proditurus esset: sicut nec, qui parentem trucidassent. Sanè ferunt Solonem de septem illis sapientibus unum, qui leges scripsit Atheniensibus,

LL 4 quibus

quibus usi postea fuerunt, cum interrogaretur cur nullum supplicium constituisset in eum qui parentem necasset, respondisse, se id neminem facturum putasse. Sapienterque fecisse dicitur, cum de eo nihil sancierit, quod antea commissum non erat, ne non tam prohibere quam admonere uideretur. Ergo postea demum inuenta poena, quae inferretur eis, qui parentes necassent suos. Sed nondum qui patriam prodidissent, poenam fuisse tum excogitatum apparet. Nefario facinori singularem poenam non reliquerunt. atqui in alijs maleficijs ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit. Impium distat a nefando, ut Pedianus inquit: quod nefandum est, non sanandum: nefarium, quod sacra polluit farre pio solita celebrari. Singularem poenam. Peculiarem, et quasi illi sceleri soli tributam. Huius sceleris qui sunt affines, omni consilio uniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. Qui sunt coniuncti, aut sanguine, aut in eo scelere dumtaxat perpetrando.

In mediocri figura uersabitur oratio, si haec, ut ante dixi. In Oratore ad Brutum, de hoc genere ita disserit, ut dicat uberius esse hoc, aliquantoque robustius, quam humile, de quo postea dicitur: et summissius magis opportunum quam humile, de quo iam dictum amplissime. Hoc in genere uerborum, et dicendi, suauitatis est uel plurimum. Est autem plenius quam enucleatum illud, de quo dicitur. At illud ornatum copiosumque summissius: cui omnia dicendi ornamenta conueniunt: et multi in hac orationis forma floruerunt apud Graecos: sed Phalerius Demetrius meo iudicio praestitit ceteris: cuius oratio cum sedate placideque loquitur, tum illustrant eam quasi stella quaedam, translata uerba atque immutata: translata dico, ut cum per similitudinem ad aliam rem, aut suauitatis, aut inopiae causa transferuntur: mutata, in quibus pro uerbo subiicitur aliud quam idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti. Quod, quanquam transferendo fiat, tamen alio adhuc modo transtulit Ennius, cum dixit, arcem et urbem orbis, uel cum pro Africa terram horridam, hanc hypallagen rhetores, quia quasi sumuntur uerba pro uerbis: metonymian Grammatici uocant, quod nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi haec ipsa subiungit, et abusione, quam catachresin uocant, ponit, ut cum minutum dicimus pro paruo, et abutimur uerbis propinquis, si opus est, uel si libet: sed cum fluxerunt continue plures translationes, alia plane fit oratio. Nam genus hoc Graeci appellant allegoriam, recto nomine. Genere tamen melius ille, qui ista omnia translationes uocat. Caterum haec frequentat Phalerius maxime, suntque dulcissima. Et quanquam translationum est apud eum multum, tamen immutationes nusquam crebriores in idem genus orationis (loquor

enim de illa modica ac temperata uerborum uarietate) cadunt. Multum enim eleganter et multa sententiarum copia disputationes ab eodem explicantur, et loci communes sine contentione dicuntur. Ne pluribus agam. Ex philosophorum scholis tales ferè euadunt, et nisi coram erit comparatus illo fortior, per se hic quem dico, probabitur. Est enim quidam insigne et florens orationis, pictum et expositum genus, in quo omnes uerborum, omnes sententiarum illigantur lepores. hoc totum est sophistarum fontibus defluxit in forum: sed spretum a subtilibus, repulsum a grauibus, in ea de qua loquor mediocritate confedit. Hi cum se. Partim se. Tum uero. sed maxime. Nihilominus. nihilo secius. Quid in omnibus rebus contra ipsos posset, scire et estimare poterant. Atqui non uidentur scisse et estimasse, ergo imprudenter id ab eis factum, ut contra Romanos quicquam molirentur. Cum deliberassent nobiscum bellum gerere. Ex hoc, aliquorum fraude, et intestinis insidijs eos laborasse probat. Partem sociorum, qui socij Romanis asciti fuerant: uelut supra retulimus. In officio manere. Ut Romanis quod possent, praestarent auxilium. Ad bellum ministrandum. Ad trahendum longius bellum, ne sociorum certamen in uno praelio positum esset. Bellum est hostilis aliquando confugiendi uoluntas, et nocendi. cuius contrarium est, pax. Nam si distrahatur per aliquot dies bellum, induciae dicuntur. Praelium uero, conflictus initium, quasi praeludium. Cum uero utrinque configitur, et iam furentibus animis omnes Marte concaluerunt, pugna nominatur. Nam certamen, quomodo cumque contendatur, dici potest. In uno praelio. Vno conflictu.

Nedum illud imperium orbis terrae. Quod Romanorum longe omnium potentissimum est. Partim uel, partim uoluntate conseruauerunt. Armis enim aliae sunt superatae nationes, aliae sponte cesserunt, seque dederunt. At se transferre. Imperium Romanum, cui totus cesserit orbis. Tantulis. Tam exiguis uiribus, si cum Rom. comparantur. Quid Fregellani? an non sua sponte conati sunt. Contra Rom. arma sumere, quos tu defendis. Eo quidem. Respondet ipse, ideo Fregellani Romanorum socij in armis acrius persisterunt, quod alij socij contra datam fidem minus conati sunt: hoc est, minus palam aduersati Romanis. Nesciebant etiam, quemadmodum alij similiter lapsi essent, et suorum conatum poenas luisent. Nam rerum imperiti. sicut Fregellani.

Exempla petere non possunt. Quia nunquam simile quicquam experti sunt. Deducuntur in fraudem. Intestinis malis laborantes, idque propter seditiones ciues. At hi. praeter Fregellanos. Arma sustulerunt. Ad arma concurrerunt, ut ultro bellum inferrent.

Nullis

Nullis copijs fretus, nisi fallatur insidijs. Quid aliud nisi id quod dico potest esse? Vi fraude intestina instigent imprudenter, Romanos ad bella laceessant.

In attenuato figurae genere. Ipse ad Brutum in Oratore de attenuato genere inquit, Summissus et humilis consuetudinem imitatur, ab indifertis re plus quam opinione differens. Itaque cum qui audiunt, quamuis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. Nam orationis subtilitas, imitabilis illa quidem uidetur esse estimanti: sed nihil est cum experiare minus. Esi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet: ut si scilicet illis maximis uiribus careat, sit, ut ita dicam, integra ualetudine. Primum igitur eum, tanquam uniculis numerorum eruamus. sunt enim quidam oratorij numeri obseruandi, ratione quadam: sed alio in genere orationis. in hoc omnino relinquendi. solum quiddam sit, nec uagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter uideatur errare. Verba etiam uerbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tanquam habitus concursu uocalium molle quiddam, et ei qui iudicat, non ingratis negligentiam, de re hominis magis quam de uerbis laborantis. Sed erit uidentium de reliquis, cum haec duo ei liberiora fuerint, circuitus conglutinationisque uerborum. illa enim ipsa contracta et minuta, non negligenter tractanda: sed quaedam etiam negligentia est diligens, nam ut mulieres esse dicuntur nonnullae inornatae, quasi id ipsum deceat, sic haec subtilis oratio etiam incompta delectat. fit enim quoddam in utroque, quo sit uenustius, sed non ut appareat. tum remouebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum, et ne calamistri quidem adhibebuntur, sicati uero medicamenta candoris et ruboris omnia relinquuntur: elegantia denique et mundicia remouebitur: sermo purus erit, et latinus, dilucide planeque dicitur, quid deceat circumspectetur, unum aberit, quod quartum numerat Theophrastus, in orationis laudibus: ornatum illud suaue et affluens, acute crebraque sententiae ponentur, et nescio unde ex abdito eruta, atque in hoc orator dominabitur. uerecundus erit usus, oratoriae quasi suppellectilis. suppellex est enim quodammodo nostra, quae est in ornamentis, uel rerum, uel uerborum, ornatus autem duplex: unus simplicium, alter collocatorum. simplex probatur in proprijs usitatibus uerbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat. In alienis aut translatis, aut sumptum aliunde mutuo: aut factum ab ipso, aut nouum, aut prisca, aut usitatum: sed etiam usitata et prisca sunt in proprijs, nisi quod raro utimur. Collocata autem uerba habent ornatum, si quid concinnitatis efficiunt: quod uerbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quae permanent, etiam si uerba mutaueris, sunt illa quidem permulta,

sed quae emineant pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax, et in transferendis uerecundus, et parcus, et in prisca reliquisque ornamentis uerborum ac sententiarum demissior, translatione fortasse crebrior: qua frequentissime sermo omnis utitur, non modo urbanorum, sed etiam rusticorum: ut sunt gemmare uites, lasciuire agros, letas esse segetes, luxuriosa frumenta. nihil horum audacter: sed aut simile illi unde transferas, aut si res suam nullum habeat nomen, docendi causa sumptum, non ludendi uideatur. Hoc ornamento liberius quam ceteris utetur hic orator summissus: nec tam libenter tamen, quam si genere dicendi uteretur amplissimo: illam autem concinnitatem, qua locorum collationem illuminat, ijs luminibus quas Graeci quasi aliquos gestus orationis, schemata appellant, adhibebit: sed paulo parcius (ut si in epularum apparatus magnificenciam excedat) non se parcum solum, uerum etiam elegantem uideri uolet. Eliget quibus utatur. Huic enim acuto fugienda sunt paria paribus relata, et similiter conclusa, eodemque pacto cadentia, et mutatione unius tantum literae quasi quaesita uenustates: nec elaborata concinnitas, ut quoddam aucupium delectationis manifeste deprehensum appareat. itemque si quae uerborum iterationes, contentionem aliquam et clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienae. ceteris promiscue poterit uti: continuationem uerborum modo resoluat et diuidat, utaturque uerbis quam usitatissimis, translationibus quam mollissimis. etiam illa sententiarum lumina assumat, quae non erunt uehementer illustrata. non faciet Romanum populum loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec aceruatim multa frequenter una complexione deuinciet. Huic generi orationis aspergentur etiam sales, qui dicendo multum quandoque ualent: quorum duo sunt genera, unum facetiarum, alterum dicacitatis. utetur utroque: sed altero in narrando aliquid uenuste, altero in iacendo mittendoque ridiculo. tamen ridiculo sic uti debere opinor, ut nec illud nimis frequens, nec scurrile sit, nec subobscoenum, nec inimicum, nec petulans, nec improbum, nec in calamitatem alicuius, aut inhumana rerum fortunam, ne odij locum risus occupet. Hanc ego iudico formam summissi oratoris: sed magni tamen et germani Attici. Quoniam quicquid falsum aut salubre in oratione, id proprium Atticorum est. Postquam persusus est. calida aqua aspersus, lotusque. Confricari deinde ubi uisum est. strigilibus et linteis abstergi. Ut in aluicum descendere. Vbi aqua corpus ablueret. Ecce ibi de transfero. Ecce proprium hoc Ciceronis est in rebus improuis, quod Virgilius et legit et transtulit: ut, Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta, Horresco

Horresco referens, immensis orbibus angues.

De transuerso.) Et hoc uulgare uerbum, quod huic figurae conuenit soli. Pueri tui.) Serui tui. Hic qui id etatis abignoto præter consuetudinē appellatus esset, erubuit.) Rubore suffusus est, quod appellatus esset id etatis adolefcens. Vix tandē, inquit, sine me considerare.) Permite me, inquit, et si uix permitis, tandem permittite, ut considerem quod dicis. Cœpit clamare.) Petulātius clamare, instare. Petulans es.) Temerariē postulans. est enim à petendo uerbum de flexū. M. Tullius de Republica lib. 4. Itaq; à petendo petulantia, à precando et poscendo, procacitas nominata est. Atq; acer, pernicax.) Sic Iuuenalis:

Acer et indomitus, libertatisq; magister.

Vt ne ad solarium quidem.) Solarium, eminentiorem adium contignationem nominamus. Palladius in rebus rusticis: Nunc circa extremum mensis, pauimenta in solaris sunt. Tranquillus de Nerone: Formam ædificiorū urbis nouam excogitauit, et ut ante insulas ac domos porticus essent, de quarum solaris incendia arcerentur. Dicitur autem solarium, quod cum primo sol diluculo oritur, id radijs illustret. Item solarium à Latinis dicitur, quod à Græcis horologium, ut Varro inquit, in quo hora ex sole inspiciebatur. Hoc autem Cornelius in basilica Aemilia et Fulvia primus inumbravit. Ergo ut ne ad solarium quidem, ut mihi uidetur, exercitatus sis.) Vel ubicunq; prudentes, non furiosi (ut tu) conuenire soliti sunt. Sed penes scenam.) Vbi ab omnibus mimis clamatur, abiectisq; quibuslibet. Cui etiam nunc pædagogus lites ad auriculas uersarentur.) Non mirum si adolefcens illum clamantem non tulit, cum custodis sibi audire minas uideretur, dum illum in clamantem auscultaret. Pædagogus lites.) Pædagogus à Græcis, à Latinis puerorum custos recte dici potest, à παις παιδός et ἄγω dirigo. Lites ad auriculas.) Nunc lites pro iurgijs ponit. distat enim à lite iurgium: quod iurgium leuior res est, siquidem inter beneuolos, aut propinquos dissensio uel concertatio, iurgium: inter inimicos dissensio, lis appellatur. ut ipse Tullius de Repub. in quarto: Admiror nec rerum solum, sed etiam uerborum elegantiam. si iurgant, inquit, beneuolorum est concertatio: nam lis, inimicorum dicitur. et in sequenti: iurgare ergo lex putat inter se uicinos, non litigare.

Lites ad auriculas uersarentur.) Hypocoristicos dixit auriculas, quod id adolefcens tenere uiderentur. licet aliqui aurem meatum, per quem uox ad cerebrum ingreditur, dici uelint: auriculam uero, circumductam cartilagine. Imperito eiusmodi conuiciorum.) Conuicium, inquit Nonius Marcellus de doctorum uirorum imagine, à uicis dictum, quod secundum ignobilitatem loci maledictis et dictis tur-

pibus homines cauillentur. Vbi iste enim uidisset scurram.) Ordo est et sensus: Ad hæc enim iste adolefcens, ubi uidisset scurram, abiectum hominem et impurum, exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de exstimatione perderet. Ut omnia sine fama detrimento facere possit.) Igitur genera figurarū ex his exemplis intelligi poterunt. erat enim attenuata uerborum constructio quædam: et alia in grauitate, alia posita in mediocritate. Conturbatus est.) Id est, excanduit ira, incensus est. Vidisset scurram.) Scurram ueteres dixerunt, qui magnorum uirorum atria gula auiditatem sequutus subiret. Vnde illud Plautinum est: Tum isti serui scurrarum, qui ludunt in uia. Et rursum in Epidico: Scurra es, scio hominē te militarem non esse. Est autem cauendum, ne dum hæc genera conseruemur, in finitima et propinqua uitia ueniamus.) Hactenus qua dicendi genera probentur, explicatum est. Nunc qua fugienda, utpote uitiosa, exemplis exponit Cicero: sed prius de eis qua probantur, quædam nobis dicenda sunt, ne hunc locum illotis, ut dicitur, pedibus incuria quadam præterijisse uideamur. Sanè sciendum est, his tribus quasi formis inclusam eloquentiam non esse. Nam ut inter gracile ualidumq; tertium aliquid constitutum est: ita horum interualla sunt, atq; inter hæc ipsa mixtum quiddam ex duobus medium. quorum et subtili genere plenius aliquid atque subtilius, et uehementi remissius atque uehementius inuenitur: quod illud lene, aut ascendit ad fortiora, aut ad tenuiora summittitur. ac sic prope innumerabiles species reperiuntur, qua utique aliquo momento inter se differant. sicut quatuor uentos generaliter per totidem mundi cardines flare accipimus, cum plurimi sint medij eorum. Variæ etiam aliqui regionum ac soluminum proprii deprehenduntur. Ille autem optimus ab ipso Cicerone dicitur, et solus eloquens, qui humilia subtiliter, et magna grauitate, et mediocria temperate potest dicere. Utendum ergo planè his dicendi figuris, non ubique. quid enim deceat, uidere oportet. adhibendaq; eloquenti sapientia est: ut non modò quid causa, sed et quid cause partes exigant, uideat. ac is ex differentia personarū, locorum, temporumq; locutionem mutabit. Ita ad quodcumq; decebit, ad id orationis etiam partes accommodabit, ne satur uel ieiunus, ne grandis aut minutus sit sermo, nec item nimium diu contradicat: sed erit rebus ipsis par et æqualis oratio. Principia uerecunda, non elatis incensa uerbis, sed acuta sententijs, uel ad offensionem aduersarij, uel ad cōmendationem sui, narrationes credibiles: nec historico, sed prope quotidiano sermone explicatæ dilucide. Deinde si tenuis causa, sit etiā argumētandi tene filium, et in docēdo, et in resellēdo. Itaq; ita tenetur, ut quanta ad rem, tanta ad orationē fiat accessio. Cum

sio. Cum uero causa ea incidit, in qua uis eloquentiæ possit exprimi, tum se latius fundet orator, tum reget et flectet animos, et sic effinget ut uolet, id est, ut cause natura, et ratio temporis postulabit. Dicat igitur idem ubi deceat grauitate, secrete, acriter, uehementer, concitate, copiose, amare, cōmuniter, remisse, subtiliter, blande, leniter, dulciter, breuiter, urbane: non ubiq; simul, sed ubi decorum, quod Græci ἄριστον dicunt, poscet, tum laudem non doctorum modo, sed etiam uulgi consequetur. Duo autem sunt, ut artis scriptores multi consentiunt, et ipse in primis in Oratore Cicero, quæ bene tractata ab oratore admirabilem eloquentiam faciant. quorū alterum est, quod Græci ἀδύναμι uocant, ad naturas, et ad mores, et ad omnem uitæ consuetudinē accommodatum: alterū, quod ijdem ἰσχυρὸν nominant, quo perturbatur animi et concitantur. In quo uno retineat oratio illud superius commune et iucundum, ad beneuolentiā reconciliandam paratum: ut hoc uehementem, incensum, incitatum, quo cause eripiuntur, excitet nobis apud auditores opinionem rationis et consilij. Quo genere nos mediocres, inquit, aut multo etiam minus, magno semper usi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis certe pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius: à nobis autē homo audacissimus Catilina accusatus obmutuit, nobis etiam priuata in causa, magna et graui, cum cœpisset Curio dissentire, cessit, postq; sibi uenenis ereptam memoriam dixisset. Proinde cum plures sint eloquentiæ quasi facies, et cum omnis facies (modo recta sit) suam habeat usum, atq; id ipsum omne sit oratoris, consulat qui diciturus est suas uires, et ubi eius maxime dominari possit oratio, putet optimū. In quo ne nos corruptum fallat iudicium, magnum periculum est. Falluntur siquidem multi, qui uitiosum dicendi sequuntur genus, quod aut uerborum licentia resultet, aut puerilibus sententijs lasciuat, aut immodico tumore turgescat, aut inanius locis bacchetur, aut quasi casuris, si leuiter quantiantur, floribus niteat. Quæ ideo à plerisq; corrupti iudicij probari solent, quod popularia ac plausibilia sint. Item, sicut aliquos effusius immodice et redundanter dicere inuenias, ita alios infirme et ieiune. Alius enim excessisse, alius non implese dicitur materiam. sed alter imbecillitate, alter uiribus peccat: uterque suo fortè iudicio. quod ne nos fallat, Cicero cōmonet, et horum nobis generum, in quibus falli iudicio possumus, ponit exempla, inquit: Nam graui figura, quæ laudatur, propinqua est ea quæ uitari debet. et hæc recte uidebitur appellari, si suffulta nominabitur. Ut enim corporis bonam habitudinē (sic tur-

gida et nimium elata ferme suffulciuntur, ne corruant: unde et domus suffulta columnis tumor imitatur sæpe: ita grauis oratio, sæpe imperitis uidetur uitiosa, quod turgat. Cum aut nouis, aut prisca uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus quam res postulat aliquid dicitur, hoc modo.) cum impingatur. Nam qui perduellionibus uendit patriam, non satis supplicij dederit.) Duellum, bellum ueteres dixerunt, quod à duabus partibus de uictoria contententibus geritur. inde etiam perduellio, qui pertinaciter retinet bellum. Cicero in Oratore: Nam ut duellum bellum, et diuis dijs, sic Diuillum eum, quod Pœnos classe deuicit, ut bellicum nominauerunt, cum superiores appellati essent semper Duellij. Plinius libro 16. Mirum apud antiquos, primo Punico bello classem Duellij imperatoris, ab arbore excisam sexagesimo die nauigasse. Hoc autem utpote prisco usus uerbo est. In Neptunias depulsus erit lacunas.) Neptunus maris deus apud ueteres habitus: dictus, quod mare terras obnubat. unde nubes, à cœli nuptu, id est, operitione, ut Varro inquit: à quo nuptiæ, et nupta dicta. Lacuna, aquæ collectio, à lacu deriuatur, quæ, ut Festus inquit, alij lamam, alij lustram dicunt. In Neptunias igitur lacunas, in mare significat. hoc ideo uitiosum est, quod Neptunias dicens, uerbum nimium licenter nouauit. id enim magis ad poetam, quam ad oratorem pertinet. Qui montes belli.) Maximos belli tumultus, quod duriter aliunde translatus est. Campos sustulit pacis.) Et hoc quod dicit, Campos pacis, durissime in oratione saltem soluta translatus est. Et ab eo unde profecti sunt.) Vnde dicendi sumpserunt exordium. Aberrauerunt.) Longius uagati sunt. Nec prospicere possunt.) Quia ingenium iudicio caret, et specie boni fallitur, quod omnium in eloquentia pessimum est.

Perueniunt ad confine eius generis quod appellamus dissolutū.) Cum ab ea laude, quæ in mediocri figura est, declinat, fit dissolutus qui dicit. Et sane sicut plura laudis quam tria illa paulo ante interiecta genera diximus, ita uitiosa istis esse plura facile intelliguntur. Quo magis enim à graui, media, et attenuata figura recedimus, eo magis ad uitiosam accedimus orationem: et contra. Itaq; sicut probatores, et probatissimæ, ita et paulo uitiosiores, et longe uitiosissimæ, in omni genere possunt inueniri. Primum autem illa sunt optima, quæ minime accersita, et simplicibus, atq; ob ipsam uarietatem perfectis similia sunt: satis enim aperte Cicero ostendit, in dicendo uitium uel maximum esse, à uulgari genere orationis, atq; à consuetudine communis sensus abhorere. siquidem omnia illa quæ curam fatentur, et ficta atq; accersita uideri uolunt, non gratiam consequuntur, sed fidem amittunt. Propterea quod sensus, propter quos inuenta uerba sunt, non modo non exlicant et referunt, sed obumbrant et operiunt. Vt cumq; autē nobis blandiamur, superciliose nimium erratur, cum et quod

recte dici potest, circumimus ardore uerborum: cum quod uno uerbo patet, pluribus ubi opus non fuit, auditorem oneramus: cum parum disertum credimus, quod simpliciter dictum esset: cum denique a corruptissimis uersibus aut orationibus, figuris et translationes mutamur. Sed tum denum ingeniosi scilicet essemus, si ad nos intelligendos, post rerum dignitatem, quibus adderemus, curam quoque uerborum et totius orationis adderemus. Et diuerso uideas alios tantum emulos breuitatis, ut necessaria quoque orationi subtrahant uerba: et qui uelut satis habent, si sciant ipsi quid dicere uelint, nec quantum ad alios attineat quicquam expendant. curae pessima quaeque sint per se satis aperta, praecleari sensus tam natura quam dicentis inscitia non semel occulti maneant. Porro alios inuenias, non ita sensibus ut uerbis stolidos: dum inquinatis, dum barbaris, dum improprijs utuntur uerbis. Alij autem in ita dissipati oratione fluctuant, ut legentis mentem, et audientis aures, quaecumque ab his dicuntur, praetereant. Rursus alij duri, nimiumque morosi sunt, qui haerentes circa singula, et dum inueniunt, et dum inuenta ponderant ac dimetiuntur, hac ipsa mora, cogitationis omnem plerumque calorem extinguunt. Alij item ociosi sunt et plane frigidi, concisa oratione gaudentes. Alij denique, propter imperitiam et literarum ignorantiam, sordidis uerbis sensus uel egregios inquinant. Ita complures aut memoriae imbecillitate laborantes, aut ingenio incompressi labuntur, nec ullo orationem nequentes uinculo praeterfluunt. Huiusmodi uero orationis Cicero ponit exemplum, quod appellat diffusum, quia sine uerborum, quibus haeret, constructione sit. Et articulis.) Nexibus, quibus uincitur, ne fluctuet oratio. articulos uocat graecorum more, qui pronomen relatiuum, quis, qui, quae, quod, uel quid, inter articulos posuerunt, quos partem unam orationis esse uoluerunt. Nec potest confirmare.) Quia nullus perfectus elicitur sensus. Neque uiriliter.) Quia uires habet nullas, sed flaccesit, et sua leuitate diffluit. Sese expedire.) Ut aliquo sensu terminetur, quod ex hoc exemplo satis aperte colligitur, ubi nullo uerbo tota (ut debuit) clauditur oratio. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem.) Qui poterit? cum nullus comprehendit ex eo quae sit sensus? Qui non possunt in illa facetissima.) Exponit aliud uitiosum dicendi genus, quod attenuata figura est. In illa facetissima uerborum attenuatione.) Facetissima, exulta, et quasi rotunda constructione. Velut etiam Quintilianus sentit, cum ita dicit: Facetum quoque non tantum circa ridicula, opinor, consistere, neque enim diceret Horatius, facetum genus Catonim minus a natura concessum esse, Virgilio quidem esse. Decoris.) Hanc magis exulta cuiusdam elegantiae appellationem esse puto. Ideoque in epistolis Cicero haec

Bruti refert uerba, quarentis, an illi sint pedes saceto ac delictis ingredienti molles. quod conuenit cum illo Horatiano, Molle atque facetum, Vergilio.

Nam cum ille isthic.) Hic apparet quam nullius sanquinis, nullius sit nerui sermo. Conuicium fecit.) Conuiciatus est, sic Martialis, Ingenti faciet conuicia uoce. Plautus in Mercatore: Post haud multo ad me uenit, male mihi precatur, et facit conuicium. Et sunt etiam huic pleraque similia: ut facio tibi iniuriam, et facio tibi contumeliam: quod tamen a Cicerone, ut Quintilianus inquit, reprehendi solitum est, affici enim contumelia dici uoluit. Facio ludos, illudo, Plautus in Mercatore, Miris modis diu ludos faciunt hominibus. Flagitium autem et damnum facio, absolute, pro eo quod flagitium et damnum patior, ut uulgo dicitur. Plautus in eadem comedia ait, Sese illius opera atque aduentu, caprae flagitium et damnum fecisse haud mediocriter. Eriulus hic quidem.) Iam nullius momenti, et fere nullus, ut isti etymologi aiunt. Et illiberalis.) Non dignus, quo liber et ingenuus utatur, sermo. Puris.) Sed inueneris. Et electis.) Sed eisdem sepius sordide quidem repetitis uerbis. Haec in omni orationis genere fuerunt uitia: quae ut in iuvene emendentur, et in melius, ut ita dicam, referantur a praetore, in primis laborandum reor, antequam nimium sibi placere consuescat, et ipsa male dicendi consuetudo ei blandiatur. Huius igitur erit operis, adijcere, detrudere, mutare. Sed facilius in his simplicibusque iudicium, quae replenda uel deicienda sunt. Premere uero tumentia, humilia extollere, luxuriantia asfringere, dissoluta componere, exultantia coercere, duplicis est operae. Nam et damanda sunt quae placuerunt, et cur ita emendemus nobis ratio reddenda est, quod si emendari stultum iudicium, aut non intelligendo, aut arroganter et peruicacius insitendo non admittat, ulterius tempus non terendum est, sinendumque ut se solus amet, sibi que placeat. Dignitate afficiunt exornationes.) Dignitatem asserunt cunctis dicendi generibus. Quae.) exornationes: hoc est, tropi et schemata. Si rare disponuntur, distinctam sicuti coloribus, si crebre collocantur, obliquam reddunt orationem.) Nam cum haec, ut quaedam eloquentiae lumina sint (dum per orationem quasi oculos spargere conueniat) non, uide licet recte fieri arbitremur, si tota corpora oculi sint, ac caetera membra officii suum perdant. sicut igitur opportunè posita, orationem exornant: ita ineptissima sunt, cum immodice per orationes accumulatur.

Si crebrae collocabuntur, obliquam reddunt orationem.) In uitium desectunt: quia neglecto rerum pondere, et uerbis sententiarum, se ad inania uerba, et hos loquendi modos deprauant. tamque id ridiculum est, quam habitum gestumque querere sine corpore.

Itaque ut

Itaque ut locus quisque postulabit, eis utemur exornationibus. Deinde identidem commutetur.) Ut idem et idem (hoc enim est identidem) in alijs atque alijs figuris misceatur, ac ita facile satietas per uarietatem uitetur. Quoniam quibus in generibus elocutio uersari debeat, dictum est, uideamus nunc quas res debet habere elocutio commoda et perfecta, quae maxime ad modum oratoris accommodata est. Tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem.) Quod in omni fieri oportet oratione, quam ad posteros peruenire cupiamus. Elegancia est, quae facit, ut in unum quodque uerbum pure et aperte dici uideatur.) Elegans, usque ad etatem Marci Catonis, ut Gellius scribit, uisus, non laudis fuit. Videbatur enim elegans dictus, qui nimis lato aenoneque cultu uictusque esset. Postea, inquit, reprehendi quidem desijt: sed laudem ex hoc habebat nullam, qui moribus erat moderatissimus. Caeterum elegantes multorum consensu ac consuetudine eruditorum non solum ab ingenij elegantia, aut elocutionis cultu delectusque, (sicut in hoc loco, et plerumque) dici inueniuntur, sed etiam a uitijs, per contrarium. Ut ipse Cicero in Clodium et Curionem: Tu elegans, quem decet mulieris ornatus, quem saltus psaltria: qui lauare uultu, mollire uocem potes carmine. Haec distribuitur in latinam et explanationem.) Quae unum graeci praecipue uocant, latini elocutionem. hanc spectamus in uerbis aut singulis, aut coniunctis. In singulis uidendum, ut sint latinae, perspicuae, ornatae. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata, haec in perpetua oratione dignitas seruanda est: dummodo principia lenius, narrationes simplicius, argumenta ornatius, epilogi effusius proferantur. de singulis autem nunc, de compositis post paulum dicemus. Ut igitur latinitas in singulis sit uerbis, primum considerandum est, ne barbarismum aut solocismum committas: ne peregrina et externa uerba asseras. multos enim, quibus loquendi ratio non desit, inuenire licet. Sed eos curiose potius loqui dixeris, quam latine. Velut Siffennam cum dixisset quaedam sputatilia crimina, per risum C. Rufius ita excepisse traditur, Circuuenior iudices nisi subuenitis. Siffenna quid dicas nescio: me tuo insidias. sputatilia quid est? sputa quid sit scio, tilica nescio. Ita Caesar rationem adhibens, librum edidit, in quo uitiosam consuetudinem et corruptam pura et incorrupta consuetudine emendauit. perspicuitas in uerbis praecipuum habet proprietatem. Proprietas autem dicitur, unius cuiusque rei, ut Quintilianus inquit, simplex appellatio. In qua uitabimus obscena, et sordida, et humilia: sunt autem humilia, infra dignitatem rerum, aut ordinis. In hac proprietatis specie magna uirtus est. Ei contrarium est uitium, graeci ἀνορον, nostri improprium uocant.

quale est, Tantum sperare dolorem. Verum proprietas non ad nomen, sed ad uim significationis referri debet. nec auditu, sed intellectu perpendenda est. sunt enim multa, quae cum proprium nomen non habeant, per abusionem aut translationem nominata, impropria de eis, quae exprimitur, dici non possunt: cum iam ita omnibus manifesta sint, ut fallere non possint. Verba autem omnia, quae plus significant, quam eloquuntur, in parte etiam ponenda sunt perspicuitatis. Vi tandemque ambiguitas omnis, non tantum ubi sensus perturbari possit, sed etiam ubi nihilominus maneat, ut si quis dixerit, uisum a se hominem librum scribentem. nam etiam si librum ab homine scribi patet, male tamen composuerat, siceratque ambiguum, quantum in ipso fuit. Itaque nobis, inquit Quintilianus, prima sit uirtus perspicuitatis, propria uerba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio, nihil neque desit, neque superflua: ita sermo et doctus probabilis, et planus imperitis erit. Haec est eloquentiae observatio. Nam si neque pauciora quam oportet, neque plura, neque inordinata aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, et negligenter quoque audientibus aperta. Tertio loco ornatum in singulis uerbis perpendendum esse diximus: quo penè solo apud omnes admirationi eloquentiae est: qui tam in pluribus uerbis, quam singulis, sicut et perspicuitas, consideratur. quanquam rectissime traditum est, perspicuitatem proprie translatis orationum uerbis egere. Itaque alia uerba alijs honestiora, sublimiora, nitidiora, uicundiora, uocantur, ut in omni orationis genere, omnique exprimenda sententia ponenda sint. Delectus item cum acri iudicio est adhibendus. nam ut syllaba è litteris melius sonantibus sunt clariore, et uerba syllabis magis uocata: ita quo plus spiritus habent, hoc pulchrius quoque resonant. quod idem uerba inter se coniuncta efficiunt, ut aliud alijs iunctum melius sonet. Ita rebus atrocibus, uerba etiam ipso uultu aspera magis conuenient. Sordidis autem nusquam in erudita oratione locus. licet humilibus plerumque sit iunctura iucundissima. Velut in illo Vergiliano, Saepe exiguis mus.

et Horatiano, Nascetur ridiculus mus. Vbi casus singularis in fine uersus, monosyllabum magis decuit. Quaedam non tam ratione, quam sensu iudicantur, ut illud. Casa iungebam foedera porca. Quod si fuisset porco, uile erat. quandoque enim in sermone tenui sublimis nitidumque fuerit, discordat. ite ornatus in inuitatis, nouatis, et translatis uerbis multum probari et a Cicerone et Quintiliano solet. inuitatis dignitatem dat antiquitas: namque et sanctorum, et magis admirabilem facit orationem. Sed sint huiusmodi, ut ex ultimis tenebris repetita uideantur. Et licet poetae liberiores sint quam oratores, tamen ut Crassus apud Ciceronem de Oratore dicit,

MM habet

habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. Neq; enim, inquit, illud fugerem dicere, ut Laelius, qua tempestate Poenus in Italiam uenit: nec prolem, aut sobolem, aut furi, aut nuncupari, aut ut tu soles Catule, nō rebar, aut opinabar: et alia multa, quibus loco dispositis grandior atque antiquior oratio uideri solet. nouantur autem uerba, quae ab eo qui dicit ipso gignuntur ac fiūt. Velut in illo: Vis hu ius me uersutitilo qua expektorat, fingere tamen Graecis magis concessum est, nostri autem iungendo, aut deriuando paulum aliquid ausi: iungendo, ut gradus eliminat, an dici in tragœdia possit, à Pomponio et Seneca dubitatum: deriuando, ut beatitas et beatitudo, medietas, et alia complura, quae à Cicerone, sicut et ab alijs numerantur. Ea si ex graecis in latinum trāsferēdo excipiamus, magis permittitur, quale illud Ciceronis in Hortensio, *ἐν γὰρ ὡς ἡ γὰρ ἡ γὰρ* ut Graeci, sic perspicuitatem aut euidētiā nos, si placet, nominemus, et fabricemus usque, si opus erit, uerba. idq; confirmat Horatius, dicens.

Et noua fictaq; nuper habebunt uerba fidem, si Graeco fonte cadant.

Si quid autem non apte satis conuersum uideatur, ali quo uerbo mox corrigendum est: ut Cicero in Timæo. Si modo hoc, inquit, recte conuersum uideri potest. Et si quid etiam periculosius finxisse uidebimur, medijs quibusdam id praeuicemus, hoc modo: ut ita dicam, si licet dicere, permittamus nobis, uix audeo dicere. Quae Cicerōis illud est, Vt in singulis essent bina media (uix enim audeo dicere mediocritates, quas Graeci *μεσομῆτες* appellant) sed quasi ita dixerim, prorsus intelligatur. Quae quidem etiam in licentius translatis proderunt, si non tuto dici posse uidebuntur: in quo non falli iudicium nostrum, ex re manifestum erit. Tertius uero modus transferendi uerbi ornatus, qui late patet, posterius abunde qualis esse debeat, ab ipso Cicerone inter dicendi figuras positus, tractabitur, et à nobis explicabitur. Latinitas est. Latinos quidam dictos putant à Latino, qui Ulyssis Circesq; filius fuit. ut Hesiodus,

Ἐἶπεν δ' ἠελίου θυγάτηρ Ἐπειοῖσι λαο, γίνεαι δ' Ἀλασθῆος τελευσιφρονος ἐν φιλόνη, Ἄριστο, ἢ δὲ λατίνου, ἀμύμονα τε, ἠρατερότα.

Alij à Latino Fauni filio, cuius mater Carmenta à Graecis literas mutuata Latinis dedisse fertur, primū Latinitatem (utpote emendatiorem linguam) esse etiam uolūt. Festus Pompeius, nisi me codices fallunt, Latinam linguam à Latio dictā uult. Constat autem et Ciceronis et aliorum consensu, hanc deinde locutionem adeo corruptam fuisse, ut pars maxima etiam Ciceronis etate interijisse diceretur. Quamobrem et C. Caesar librum de Ratione latine loquendi accuratissime scripsit: primūque in libro differit, uer

borū delectū originem esse eloquentiae. et M. Varro de Origine linguae latinae, ad Ciceronem scribens, uerborum latinorum etymologias scrutatur. Quare latinitas à grammatica ita mihi differre propemodum uidetur, ut latinitas non tam adigi et astringi regulis uerba uelit, quam sermonis suauitati inferuire. Vt sit quidem exempli causa grammaticè dictum, audaciter, emicauit, sonauit, conire, audiuisse, sciuisse, non scio, frugalis mille numorum, et alia his similia: latine autem potius, audacter, emicuit, sonuit, conire, audiisse, sciuisse, nescio, frugi, mille numū. Hinc est quod Quintilianus etiā inquit, Mihi non inueniuste dici uidetur, aliud esse latine, aliud grammaticè loqui. et Cic. ipse, iisdemq; temporibus L. Furius Pilus perbene latine loqui putabatur, literatusq; quam ceteri, quod scilicet suauitati uerborum regulas etiam accommodaret grammatices. Nam si ita accipiamus, sicut quidam, ut linguam latinam literalem dicamus, qua uerter Romanis et populares et eruditi uiri indifferenter uterentur, et ut comediae tragœdiaq; conscriptae sunt, ita uulgus loqueretur. Sed primum omnes literarum graecarum quam eruditissimos fuisse oportuit, quod Comediae quo antiquiores sunt, eo uocabulis et orationibus graecis magis refertae sunt. Et id tam Tyro Ciceroq; quam ueterum ostendunt historiæ. Afferrem uero exempla, nisi id non dubium esse cuiquam intelligerem. Nondum enim (ut etiam Lucretius inquit) Latina lingua tātā habebat copiam, ut non indigeret Graecorū adiumento. Transferentes

ergo uersiculos in latinum è graeco Comici, graecos etiam aliquando inferebant. Praeterea si Latinus ille linguam correxisset (unde et Latinitas nomen habet) quo pacto omnium unus potuit ilico sermo esse? Vel si Latini soli ita loquebatur, qui Italiae minimam partem possidebant, ceteros alium sermonem habuisse oportuit, quo ante et post correctā linguam uterentur scriptores, et quo tam poematum quam historiarum orationūque, quādo minus corruptam adhuc illam ueterem linguam eos seruasse credi par est,

ceteri qui secuti sunt melius loqui debuerunt. Sed legimus Liuium Andronicum, Ennium, Catonem, Laetium, plerosque alios, quod ueteri illa quasi rubigine referti essent, à Crasso, Hortensio, Ciceroneq; et ceteris fuisse repudiatos: licet cetera, quae eorum ingenia ostenderunt, summopere ijdem probauerint. Nā et Catonis uerba Cicero diligenter excusat, ut supra retulimus. Fuit ergo latinitas, ut mea semper tulit opinio, selectus quidam castigatusque sermo, literalis quidem (quod Graecorum Latini ueteres secuti uisigia sint) sed suauitati multum inferuiens. Et cum nihil unquam simul et inuentum, et perfectum fuerit, primum hanc Latinus, unde latinitas dicta, selegit: post, qui secuti sunt, et auxerunt, et

magis

magis emendarunt. Loquebantur autem etiam ante Latinum illum Itali et Latini isto sermone, sed non omnino latine, hoc est electiore sermone. Nam cum eius mater, ut diximus, Carmenta, literas à Graecis sumptas ei dedisset, cum demum incepisse talem eleganter dicendi formam putandum est. quod in partibus orationis omnibus, facile cuique licet intueri: ut scilicet figurae orationis, sicut et constructiones ab ipsis effluxerint. Unde fit, ut mirer admodū, quosdā hęc non satis aduertisse, quod et Cicero ipse ostendit, cum dicit. Latinitas est quae sermonem purum conseruat, ab omni uitio remotum. Vitiā in sermone, quo minus is Latinus sit, duo possunt esse: solocismus et barbarismus. Solocismus, Gellius in quinto notum Atticarum: cum graecum autem, inquit, uocabulum sit solocismus, an Attici homines, qui elegantius locuti sunt, usi eo sint, queri solet: sed nos neque solocismum, neque barbarismum apud Graecorum idoneos adhuc inuenimus. Nam sicut barbaron, ita solocicon dixerunt nostri quoq; antiquiores. solocicon facile, solocismum haud scio an unquam dixerint. quod si ita est, neque in Graeca, neque in Latina, solocismus probe dicitur. Sed nos ex Graecis dicimus, utrumque recte dici posse. cuius rei quod solocismus recte dicatur, et barbarismus, tam Graecorum quam Latinorum infinita reddi exempla possent: quae tamen cum nunc proferre non oporteat, consulto praetermittimus. Dictū autem solocismum Strabo putat, uel à Solorum urbe, qui uiciose loquentes, à Graecis cum risu excepti sunt: uel alio ex populo, ut idem inquit, uerbum effictum est. Solocismū porro Sinius Capito in literis quas ad Clodium Thuscum dedit, hifce uerbis diffinit. Solocismus est impar et inconueniens copositura partiu orationis. Augustinus uero in eo libro quē de doctrina Christiana inscripsit, Solocismus, inquit, qui dicitur, nihil est aliud q̄ cū uerba nō ea lege sibi coaptantur qua coaptarūt, qui priores nobis, nō sine auctoritate locuti sunt. Vtrū enim inter homines, an inter hominib. dicatur, ad rerū non pertinet cognitionē. Integritas ergo locutionis nihil aliud est, nisi alienae consuetudinis cōseruatio, ueterū auctoritate firmata. Solocismus est, cū uerbis plurib. consequens uerbum superiori non accommodatur. Totius grammatices (quam in latinum uertentes literaturam alijs, alijs studium literarum appellarunt) ars in duas est generalis diuisa partes, in praeceptorum rationem, quae graeci *κατὰ δὲ τὸν* nominarūt, quae praecepta, quibus in hac professione erudimur, docet: et in uocabulorum expositionem, fabularum autem, historiarum et huiusmodi enarrationē, graeci *ἰσορικὴ* dixerunt. Methodice deinceps in tres partes ijdem diuiserunt, in loquendi rationem, Graece *ὁμιλίαν*, recte scribendi peritiā, *ὁρθογραφίαν*, et pronuntiandi scientiam,

ἰσογραφίαν. In his tribus solocismus barbarismusq; uitiā inueniuntur. Sed in omnibus tamen utrumq; nam barbarismum in omnibus quidem, solocismum autē in loquendi tantummodo ratione comperias: idq; modis quatuor, κατὰ τὴν ὁμιλίαν, id est per adiectionē, seu redundantiā, κατὰ τὴν ἰσογραφίαν, id est, detractionem siue defectum, κατὰ τὴν ἰσογραφίαν, id est, per transmutationem, κατὰ τὴν ἰσογραφίαν, hoc est per confusum dictionum ordinem. Per adiectionem, ut Veni ad Mediolanum, ad Placentiam: detractione, ut ambulo uiam, ex Aegypto uenio: transmutatione, ut qua ordo turbatur, ut, quoque ego, enim hoc: per hyperbaton, ut, in enim ille dulcit genio, pro indulsit. At cum in hęc poētae uersus necessitate incidunt, aut ornandi causa sententiam, ἀποστροφῆς, uel, ut alij, ὁμοεικότως nominatur. Et id faciunt non tantum poētae, sed etiam aliquando oratores. uelut Ciceronis in Verrem illud, ad Messanā uenit, detrahunt. item illud,

Italiam fato profugus Lauinaq; uenit Littora: pro ad Italiam, et ad Lauina littora. Salustius, Radicem montis accessit: quod sanē Laetantius annotauit. Transmutatione utuntur, ut Transtra per remos ducere. Ita per partes orationis omnes solocismus fit: ut in uerbo, si genus mutetur, si coniugatio, si modus, si numerus, si tempus, si persona. idem in nominibus, ceterisque partibus intelligendum: ut si pronomen pro pronomine posueris, ut hērundo pascit pullos eius. Est etiam ubi uitiū potius uideatur, quam reuera sit. ut apud Senecam, Saepē in magistrum scelera redierunt sua. quod ita in constructione resoluendum est, Scelera magistri saepe redierunt in ipsum, siue in illum. Aliquando longo ac diuio ambitu uerborum respondendum est, ut suum cuique soluatur: aliter, Quod cuiusque est, ei soluitur. aut sua cuiusque sunt: aliter, quae cuiusque sunt, ipsius sunt. Item et suus est Homeri mos: aliter, mos Homeri est eius. Aut cum genus mutamus, uel alio quam oporteat numero loquimur: ut cum ponimus literam pro epistola, et id genus alia. Fecerunt qui barbarismum hic dici malle, quod barbarismus quidem in singulis esset dictionibus, in coniunctis uero ad constructionem solocismus. Vt si uerbo aut nomini ceterisue partibus casum non reddas quem desiderant: aut si pro alijs alios ponam, uel si ubi nomen ponere debuerim, pronomem positum sit. simpliciter, ubicumque partem aliam pro alia rehibentis ponam, sic, non feceris, pro ne feceris. In singulis autem fieri uerbis solocismus uidetur, cum unum quis ad se uocans dicit, Venite: aut si plures à se dimittens ita loquatur, abi, uel discede. nec non cum responsum ab interrogante dissentit: ut si di-

MM 2 centi,

centi, quem uideo? ita occurras, ego, quoniam hic sub auditur, quod expressum non est. Erat ergo solocisimus in uno aliquando uerbo, nunquam in solo. Eo denique superstitiosi fuerunt usque aliqui, ut hoc uitium in gestu etiam esse scripserint: cum aliud uoce, aliud nutu uel manu demonstraretur. Est autem ubi ab oratore, nedum poetis huiusmodi inuenias posita: sed tum schemata, non solocisimi dicuntur. Est enim solocisimus, ubi per imprudentiam imperitiamque ita loquimur. Sed de solocisimo haec dictum sit. multa tamen plane essent hic dictu necessaria. ideo consulto etiam praeterimus, ne grammaticam scribere uideamur. Nam satis uideri debet, si exposuimus, quid sit quod Cicero dixit, solocisimus est ex uerbis pluribus in quibus inuenitur. in solo enim uerbo inueniri non potest. Verbum superiori non accommodatur. Sed disconuenit, quantum ueterum auctoritate sanctum est. Barbarismus est, cum uerbum aliquod uitiose effertur. Barbarismus, inquit Augustinus, quid aliud est, nisi uerbum non eis literis, uel eodem sono non enunciatum, quo ab eis qui ante nos locuti sunt enunciarum solitum est. Barbari autem (unde barbarismus) dicti, ut Strabo in quarto decimo de situ orbis tradit, a nominis ficti uoce. Sic enim inquit: Barbarum opinor esse nominis effictionem in his, qui proferendo uerba cum labore, duriter, et asperè loquentur, sicut balbutire, lallare, balbare. Omnibus igitur pinguis sonantibus, barbaris nomen inditum. Barbaros autem Graecus primum nuncupauit: uidelicet ad improbandam pronunciationem: quae contingebat illis per innatam quandam ineptitudinem, et oris pinguedinem, atque uocalium instrumentorum, denique per quosdam sermonum seu linguarum proprietates. Nostra uero in lingua aliud apparuit oris uitium, sicuti barbaroloquentia, si quis sermonem Graecum non recte proferat, sed uocabula Graeca barbarorum more pronunciet. Hoc maxime Caribus contingit. hinc Alcæus eos barbarophonos appellat, quod Graeca inepte proferant. Hanc igitur barbarismi, sicut et solocisimi foeditatem, a latinitate abesse oportere dicit Cicero: quae in singulis tantum uerbis committi posse inuenitur. sed et pluribus modis: aut loquutione, aut temporis dimensione, ac enunciatione, aut scriptura. Ut si quis Aphrum uel Hispanum alienum uel quodlibet a Latio nomen (modo Graecum non sit) Latine inferat orationi: nisi receptum sit, ut Rheda ueliculum, quod gallicum nomen est: et ategia, quo utitur Iuuenalis, Maurorum ategias. Item si uerborum, nominum, ceterorumque partium orationis impropria significatione quis utatur: ut cum reputo pro existimo utuntur quidam, et importat pro refert, et infinitis penè alijs. tum si secundum analogiam nomen quod in usu non sit, deducere uelimus: uelut si a

Cremona Cremonanus, et a Parma Parmanus dicatur, quod simile sit a Roma Romanus, a Nola Nolanus. et sicut a cubatione cubiculum, sic putes recte dici a sessione sessiculum: et sicut dulcedo dicitur, ita si quis albedinem pro albore, et similia dicat si rhetorialis, grammaticalis, et similia cum Graecis nos, uti possessi uis nostris dici posse putemus, sicut literalis. Aut cum utitur uerbis quae apud nullum auctorem leguntur, et quae nec ulla defendi deriuatione possunt, ut tregga pro inducijs, et guerra pro bello. His proxime accedunt, ea quae licet deriuationis formam aliquam habere uideantur, tamen dici Latine non queant. Velut saluator, quod Graeci σωτήρ dixerunt. Nam licet in ore multorum saluator sit, Latine tamen uno uerbo exprimi non posse Cicero dicit. quippe qui in Verrinis ita inquit: Cum non solum patronum illius insule, sed etiam soteria scriptum uidi Syracusis. hoc quantum est? Ita magnum, ut Latine uno uerbo exprimi non possit. is est nimis soter, qui salutem dedit. quod uitium iam late patet, propter eorum qui Graeca in Latine transferunt imperitiam. Nec in solis id uerbis fieri solet, uerum etiam et iunctis. Ut cum dicunt, hoc implus se habet, quod Graeci ἰμπερὶς dicant, et alia propè infinita. Non enim omnia enumerare, quae etiam possumus, consilium est: sed barbarismi loca dumtaxat ostendere. quod uitium etiam saepe inuenias, cum uerbis utitur quae nusquam sunt, ut contemtor pro contentus sum. nam quod Horatius scuro dixit,

Si bene te noui, metues liberrime Lolli,
Scurrantis speciem praebere.

Et odoror, est namque sagatium odoror: et Cicero ancillor, ut, Non enim uis priuatum ancillat sum. sic et alia quaedam auctoritate non carent, ideoque intrepide eis utimur. at noua quasi cadere non sine periculo possumus: quae si permitti nobis uelimus, acri pensanda iudicio sunt. In genere quoque nullam obseruationem putarunt aliqui esse barbarismum, alij solocisimum dici maluerunt, quod iunctura id animaduertatur. Nec sum animi dubius, hic futurum aliquem, qui dicat horum quae iam diximus, et dicturi sumus, pleraque figuris defendi posse. Id uerum esse nouimus, sed cum consulto et cum iudicio prolata sunt, non cum imprudenter aut per inscitiam dicta, figuris defendi posse credamus. Barbarismus quoque esse credi par est cum pluraliter tantum deslexum nomen, in singulari dicas. ut scala, pugillaris, biga, quadriga, liber pro filio, locus, et similia. aut cum singulari numero inueniatur tantum, et pluralem proferas, ut sanguines, argentea, aurata, aurichalca, et id genus alia. Aut si uerborum iam tradita nobis non seruentur inflexiones. uelut si dicat quis prandidi, ostendidi, repraesentidi. Vel cum nominum prima positio inuenitur,

ut si

ut si quis cereber cerebri dici putet, ut Alexander Alexandri. Et uerborum: uelut cum prandeo dicatur, si huic simile caeno esse arbitretur. si item inscitia in dicendo diuidat diptongon, uelut si cenophorum, cenotriam, ereum diuidat: uel Octam, Aeneum, et id genus alia. Sed de Barbarismo, qui in locutione committi potest, quantum ad hunc locum attinet, iam satis dictum. siquidem genus illud barbarismi, quod ab animi natura proficiscitur, ut, cum quid insolenter, aut minaciter, aut crudeliter ab aliquo dictum sit, cum barbarie locutum dicimus, ad praesentem questionem (ut reor) non attinet. Quod si quis attinere sibi persuadeat, uitium esse quicquid suo loco et tempore non factum sit, a nobis iam admonitus, taceat. De temporis dimensione paucis concludendum est: aliam tantam, aliam pronunciantis uoce considerari. Tacite in temporum dimensione barbarismus est, ut in uersu, si pro longa breuis, aut pro breui longa ponatur. uelut illud Iuuenalis,

Quod nudum, et frustra rogantem.

In metro enim barbarismus est, nisi, quod multa egregie scripserit, systoles figura uenia subleuetur. Quae autem pronunciantis uoce detegitur, manifesta est. uelut cum pro flexo accentu acutus ponitur, ut si Cethegum penultima correpta, aut Tullium producta pronuncies. Est in sola pronunciatione barbarismus, si alio quam debeas accentu syllabam pronuncies. ut si nostras, et uestras, et cetera, quae per apocopam proferri debent, in ultimo loco non flectas. Vel ut differetiam facias, si non notula aggrauas: ut alijs, cum aduerbium est, Et circum litora, circum

Pisces scopulos.

Ne si prima acuerim, circus dici uideatur. item Quale, eruditi grammatici interrogantes, ultimo loco grauidum comparantes, acuto tenore concludent. Aduerbia quoque composita sub uno accentu pronunciantur, ut aliquando, deinde, interea loci. Et ut paucis finiam, ubicumque accentus lex corrumpitur, erit barbarismus. quam legem quisque a grammaticis discet. Et si cui nostra, quae olim de accentu composuimus, discere placuerit, hoc uitium euitare poterit, si minus quid hic dicatur intelligit. Conamur enim illa qui nesciunt, non iam eruditos docere. Scriptura barbarismus committi potest, si literarum ordo perturbetur: ut pro disciplina, displicina. Subtractione simplicis consonantis, ut a facio factum, sine c litera si fatum scribas. Simplicis consonantis interpositio ne, ut colupna, sompnus, cotempno. p enim litera interm et n est posita. Fit Barbarismus etiam alijs consonantibus, ubi non debet apponi, ubi duplicata subtrahitur, ut bellum adiectiuum. uel si addas consonantem, ubi non oportet: ut tellum, coellum. Simplicis in duplicem uersione, ut locuplex pro locuples,

Duplicis in geminata, ut nixus pro nixus, lassus pro latus, cum haec manifeste inter se differant sensu. Si pro eadem geminata, alteram ponas: ut stegna, cum g litera ante m, pro stemma scribas. aut si pro altera simplici, alteram simplicem ponas: ut si conuittium per t literam, non per c. si capud per d, uel aput per t. Idem uitium est, et obtimus per b, non per p scriptum. Item si uocalem alteram pro altera notes: ut si mundus in prima syllaba, uel columna, aut abundo in secunda, non per u literam, sed per o scribas. Ediuerso si muntè, simtem, puntè, per u, non per o, barbarismus est. Itè si aspiratione auferas a uocali, ut ab habeo secunda conjugationis uerbo: uel a consonante, ut pulcher: si apponas uocali, ut habudo: consonanti, ut Archades, si Latine i per y Graecum, ut cysta, sydus. si y Graecum per i Latine. Et eo magis barbore a nonnullis omnia corrumpentibus haec fiunt, quod in Latinis, uelut mei, tui, et similibus, y Graecum scribi solet, cum i Graecis nominibus barbaris que nonnullis tantum scribatur. de quo longius tractauimus in his libris, quos de Orthographia conscripsimus. Sunt etiam qui y litera Graeca et i Latine ordine peruertentes, in barbarismum incidant. ut Hyppolitus, Lybia, Sybilla: cum in prima syllaba i, in penult. y Graecum esse oporteat. Postremo barbarismus est, si diptongon alteram pro altera, aut ubi nulla sit potestas, uel ubi scribi debuit, non scribas: si diuisas uocales, ut Danabe, Phasiphabe, Phahetho. De barbarismo iam satis multa: nec breuius, ut reor, dicere etiam de tanta re potuimus, si loca huius uitij decurrere omnia debuimus. Ea comparatur. In contrarijs obscuritas maxime solet inueniri. Nam si ab usu ualde remota uerba sint, nubem menti plerumque omnia obijciunt, ut sensus comprehendere non possint. In quo genere tantopere sunt aliqui delectati, ut cum in idonei alicuius auctoris locum incidissent paulo magis abstrusum, non rei indagazione, sed unius aliquando uerbi ignorazione, totos illic intenderunt sensus, lacunaria modo suspexerunt, modo in terram declinarunt oculos, interroganti nil responderunt, et cogitatione miseri, tanquam Sibyllae futuri interpretes exstuarunt. Quod si eius obscuritatis modum tandem comperisse, hoc est, unius uerbi et nullius penè momenti significatione sibi inuenisse persuaserunt, contentus parauerunt, se rem inauditam, e medijs eruta tenebris deprompturos, tumore supra modum elati iactitarunt. hinc adducto supercilio, contractisque naribus, ac fronte rugata meras effutiuerunt insanias. Quibus iam ab omnibus eruditis curuari ciconiarum colla, ac manu asini aures agitari, et aestuantis canis protendi linguam, et quaecumque ludibrij speciem habent, praebere uideas. idque meritisimò, cum rerum scientiam, quam praeter ceteris rebus ha-

MM 3 bere

bere oportet, nihili estiment: unius autem literalis nota significatione tantum uexentur, ac ut uerius dicam, infamant, non hoc dico, quin uerborum uelim sciri proprietates: sed, ut eorum quae iam exoleuerint tanta non sit, aut ut saltem sit rebus posterior cura, prouidendumque in primis, ne sordida, ieiuna, tristis, ingrata, uilis nostra sit oratio. contra sit acuta, nitida, copiosa, hilaris, uicunda, accurata. Quod consequi poterimus, si rerum in primis quam maximam curam habuerimus: postea uerborum electissimorum, ut in nobis auctoritas, in uerbis sententia, uel graues uel aptae opinionibus hominum ac moribus esse uideantur. Quod si in uerbis inhaerere, scrutari, et ea quae de ab usu remota uelimus, eloquentiam ex hoc inde consequi posse consideremus? Superfluum erat nunc hoc reprehendere, nisi praeterquam a paucissimis ceteris, omnibus id iam summa cura quaereretur. Sed iam unde exiuit, eò noster redeat sermo: si perspicuam uelimus ex nobis exire orationem, usitatis uerbis componenda est: non tantum ex nimia uetustate repudiatis illis, sed et paulo remotioribus. Nam et ductare exercitum, et patrare bella apud Salustium non adeo usque probata sunt, ut orator eis ubicunque uelit utatur. Sic uideat, ut usitata huiusmodi usitata adhuc sint, exercitum ducere, et bellum gerere, delectum enim eum in primis habeamus oportet, ut suo loco ac tempore omnia accommodemus. De explanatione ergo nunc loquimur, cui perspicuitas est necessaria: perspicuitati autem usitata uerba. Nam quid in Latinitate et ornatu obseruandum sit, si non supra docuimus, eius tamen formam aliquam illic ostendere tetuimus. Praeclare uero etiam ad afferendam rebus lucem reperta sunt si multitudine quarum alia sunt, quae probationis causa inter argumenta ponuntur: alia ad exprimendam rerum imaginem compositae, quod est huius loci proprium, ut,

Prorsus autem similis, quae circum littora, circum pisciferos scopulos, humilis uolat aequora iuxta.

Quo in genere id est praecipue custodiendum, ne id quod similitudinis gratia asciimus, aut obscurum sit, aut ignotum. Usitata sunt illa quae uersantur in sermone et consuetudine quotidiana. Hic iam aliquibus occurram oportet, qui usitatum putabant sermonem, quo uulgares et imperiti uti consueuerunt: quod minime uerum est. Nam is demum usitatus est sermo, quo quotidiano in sermone consuetudineque loquendi, uiri utuntur eruditi, sicut enim bonorum uirorum consensus bene uiuendi nomen habet, ita recte loquendi eruditorum consuetudo. Cum igitur eruditos non sordidus, non inquinatus et rusticus sermo deceat, sed purus, clarus, latinus et ornatus, non conuenit usitatum hic a Cicero sermone dictum intelligere, quo uulgaris utitur imperitum. Propria, quae eius rei uerba sunt, aut esse possunt, de qua loqui-

mur. Propria multis modis dici possunt. sunt enim propria, et multis rebus imposita uerba, ut canis significat enim astrum, animal quadrupes, et piscem. sunt propria quasi uni peculiaria, ut urbem Romanam et poetam Virgilium, et cetera generis eiusdem. Alia sunt propria, suae quarumque rerum appellatio nes, ut lapis, arbor, mare. Item propria, in diuina significatione. Item substantiua sunt, ut Demosthenes, Cicero, Crassus. sed in nullis horum uirtus oratoris inspicitur. At illud proprium dicit hic Cicero, quod in oratore non mediocriter probandum est: quod etiam hoc modo laudari solet, ut proprie dictum sit, id est, quo nihil possit significantius inueniri, uelut cum uulgo dici solet, proprium appositum esse epitheton, ut cum Virgilius Deductum carmen, et Horatius Acrem tibiam, aut Hannibalem durum dixerunt. Item generis penes eiusdem: dulce mustum cum dentibus albis exceptant: leues aurae: rupibus albis: tempus irreparabile: et huiusmodi omnia. Item quae bene translata sunt, propria dici solent. Denique quae cumque sunt in quoque praecipua, proprii locum accipiunt. uelut Fabius inter plures imperatoris uirtutes, cunctator est ab Ennio appellatus: sicut Aeneas pius a Virgilio, Achates fidus. Et ab Homero Vlysses, id est multa uertens, callidus, et urbium uastator. sicut et pedibus celer Achilles. Haec igitur est una oratoris uirtus, quae rem explanat et exprimit: quam Cicero elegantiae partem esse uoluit. Propria quae eius rei uerba sunt, quae eam rem complectuntur propria uerba. Aut esse possunt de qua loquimur. Si etiam ad aliud referri posse uideantur. Compositio est uerborum constructio, quae facit omnes partes orationis aequabiliter perpolitae. Ea conseruabitur, si fugiamus crebras uocalium concursiones, quae uastam atque hiantem reddunt orationem. ut haec est, Vacca aeneae amoenissime impendebat. Et si uitabimus eiusdem litterae. In omni rhetorice orationis constructione tria considerari solent, ordo, iunctura, numerus. De ordine et iunctura dicitur a nobis, quando locus Ciceronis hic ita exigit. De numero quia late patet, et nos temporis praemimur angustia, si post huius libri conclusa commentaria tempus nobis supererit, tractabimus. Primum igitur, ut iam de ordine dicamus, eius obseruatio in uerbis est singulis, et contextis. In singulis cauendum, ne decrescat oratio, et fortiori subiungatur aliquid infirmius: ut sacrilego fur, homicida corruptor. Naque sensus hominis a paruo in maius debet insurgere, ut optime Cicero. Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, aliud enim maius alio suspenderit. At si coepisset a toto corpore, non bene ad latera faucesque descenderet. Est et alius ordo, ut uiros ac foeminas, die ac nocte, ortu et occasum, dextrum ac sinistrum, ante ac retro melius de-

cas quam retrorsum. Quaedam ordine permutato sunt superuacua, uelut apud Sallustium. In tugurio mulieris ancilla. at si dicas in tugurio ancilla mulieris, superfluum erit mulieris: si quidem ancilla conditione ostendit et sexum. uir, Res erat praetoribus. nota solis. hoc sufficerat. male ergo additur, ignota ceteris, quod si conuerterat, nil superfluum inuenitur. Et fratres gemini: nam si praecesserit gemini, fratres addere non est necesse. Et si dicas, tenemur amicitijs: ridiculum enim est, si addas, mutuis, cum amicitiae utrunque significant, hoc est, amorem et mutuum. Alia ideo antecedunt, quod ab eis quae sequuntur clarius ad eam sententiam dici, et quasi exponi uideantur. ut Ciceronis illud: Quid tandem illi mors mali attulit? nisi forte ineptijs atque fabulis ducimur, ut existimemus illum apud inferos impiorum supplicia perferre. in quo loco non bene diceretur, fabulis atque ineptijs. Est ubi quid primum ponamus non refert, nisi uerborum moueantur consonantia: quod apud poetarum summa opera custoditur. ut cum dicit Virgil.

Pacis imponere morem. Quod si, moremque imponere paci, dicitur, debilius (ut etiam Boetius uidit) sonus uidebitur. Contra autem, ut uis consergeret uerborum, ac ima exaestuauit unda. Non dixit, ac unda exaestuauit ima. Ita Cicero cum dicit, Vestram simul iudices equitatem et mansuetudinem mulier oppugnat. mansuetudinem enim sua hic longitudine spiritum interfert, et pronunciantis mora rem exaggerat magis. Auget autem significantia, cum dicit, Caeam crudelitate et scelere. nam et scelus in crudelitate, utpote genus est. Aliquando autem multa coniunguntur, quorum aliqua praepostera in serie dici possunt: ubi ultimo tantum loco ponatur, quod omnibus emineat. quale illud est Ciceronis, Cuius cupiditate nulla unquam turpitudine retardauit, quae uitae animi in deterimas partes iura hominum conuertit omnia: cuius ea stultitia est, ut nemo hominem, ea uis ut nemo foemina, ea crudelitas ut nemo matrem appellare possit. eò iam denique adducta est, ut sibi praeter formam nihil ad similitudinem hominis reseruarit. Illa autem minima quorundam fuit obseruatio, ut nomina uerbis, uerba rursum aduerbijs, et nomina ipsa appositis pronomimibus essent priora. Nam sit contra quoque frequenter non indecore. Sed illud nimis est superstitionis, uti quaeque sunt tempore, ea facere etiam ordine priora, non quia frequenter non fiat hoc melius, uerum quia interdum plus ualent ante gesta ideo, quod leuioribus magna supponenda sunt. Varijs autem uerbis eundem sensum longius trahere (nam et hoc inter figuras ponitur) optimum est. quod quidem in mouendis affectibus maxime potest adhiberi. Saepè etiam est uehemens aliquis sensus in ultimo uerbo: quod si in media parte sententiae latet, transire intentionem et obscurare circumiacentibus uerbis solet. in ultimo autem loco positum,

animo quasi insigitur auditoris. quale est illud Ciceronis: Cum tibi in conspectu populi Romani uomere necesse esset, transfert enim hoc ultimum. penè nihil ualebit, si dicas, Ut tibi necesse esset uomere in conspectu populi Romani. nam totius ductus hic est quasi mucro, ut per se foeda uomendi necessitas, iam nihil ultra expectantibus, hanc quoque adijceret deformitatem, ut pridianus cibus teneri non posset. Felicissimus igitur sermo est, cui et rectus ordo, et apta iunctura, et cum his numerus opportune cadens contingit. Quaedam uero transgressiones, ut Quintilianus inquit, et longae sunt nimis, et interuim etiam compositione uitiosae: quae in hoc ipsum petuntur, ut exultent atque lasciuant. quales illae: Sole et aurora rubent plurima, inter sacra mouit aqua fraxinos: ne exequias quidem unus inter miserimos uiderem meas. quod interim pessimum est, quia in re tristi ludit compositio. Haec de ordine a nobis dicenda putauimus. Sequitur iunctura: quae, ut Cicero inquit, facit omnes orationis partes aequabiliter perpolitae. Nam inconcinna uerborum compositio, illiberalem et subrusticam plerumque sermonem reddit. Nec me praeterit, cum de philosophia, de republica, deque similibus disputantem, aut epistolas conscribentem, tanta cura in uerborum compositioe laborare, quanta oratorem non oporteat, nisi cum supra suam naturam forsitan aliquid tractant. Sed ea, inquit Cicero, conseruabitur, si fugiamus crebras uocalium concursiones, quae uastam atque hiantem orationem reddunt. Ut haec est, Vacca aeneae amoenissime impendebat. Poterimus, inquit, perpolitam uerborum compositionem a foeditate immunem conseruare, si procurabimus, ne antecedentis dictionis uocalem, uocalis sequens hiatu excipiat, qui uastam et dissipatam reddat orationem. Vastam atque hiantem reddunt orationem, ut haec eadem est, Vacca aeneae amoenissime impendebat. Hiat autem, qui ore patet: ab hio hias hisco hifcis fit. est autem hifcere, os aperire, ut loquaris. Iuuenalis,

Si quid tentaueris unquam Hifcere.

Huius iteratiuum uerbum est hiatu. Plautus: Si qua forte concio est, ubi hiatu non dum in mentem uenit. Cn. Atticus in uigesimo Iliados, Ille hiantans herbam moribundo ore. Laberius quoque, in Tauro passiuum enunciauit. Hiantantur fores, inquit, pro eo sane quod est hiantans, id est, patens: ut haec est, Vacca aeneae. sequentis enim dictionis initium, praecedens ultimam excipit uocalem, cum reprehendendo hiatu. Amoenissime impendebat. Supra ostendit, similem a simili uocalem excipi: hic, licet diuersas, inconcinne tamen iungi. Hoc igitur docet Cicero, non tantum cauendum esse, ne praecedentis uerbi extrema uocalis, uocalem primam includat uerbi sequentis: sed ne quidem uocalium concursus fiat, qui cum accidat, hiet

et interstitat, et quasi laboret oratio. Ut si dicas, ere emit, illi incumbit, in foro uel omnia ira impedit, tolerate omnia: ego eram: quod plenior fiat, stru-
 ctiorque iunctura, si consonantes uocalibus applicen-
 tur, hoc pacto, ere mercatur, illi totus incumbit, in
 foro cetera impedit ira, omnia tolerate, eram ego.
 Pesimè tamen longæ, quæ easdem inter se literas com-
 mitant, sonabunt. Præcipuus autem erit hiatus ear-
 um, quæ cauo aut maxime patulo ore efferuntur. e
 planior litera est, langustior: ideoque obscurius in his
 uitium. Minus peccabit, qui longis breues subijciet,
 et qui longæ preponet breuem. minima est in dua-
 bus breuibus offensio. Nec tamen id omne ut crimen
 ingens expauescendū est. ac nescio negligentia in hoc
 an sollicitudo sit peior: quando hic metus impetum
 dicendi inhibeat, et à potioribus auertat necesse est.
 Quia ut negligentiæ est pars, hoc patitur: ita humilitatis,
 ubique perhorrescere. Nec nos hæc sollicitudo in uer-
 bis potius quam in rebus teneat occupatos, cum prius
 sensibus, deinde uerbis ordo tribuendus sit: ut non
 tantum decore, sed etiam uiribus impleatur oratio. Et
 nonnumquam huiusmodi decent, faciuntque ampliora que-
 dam, ut pulchra ratione acta oratio. Et ut Ciceronis
 potissimum uerbis utar: habet ille tanquam hiatus et
 concursus uocalium molle quiddam, et quod indicet
 non ingratis negligentiam hominis, magis de re quam
 de uerbis laborantis. Et si uitabimus eiusdem literæ
 nimiam assiduitatem. Cui uitio hic uersus erit exem-
 plo. nam hic nihil prohibet, in uitis, alienis uti exem-
 plis. O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti. et
 eiusdem poetæ: Quicquam quisquam quemque quisque
 conueniat, neget. Et si eiusdem uerbi assiduitatem
 nimiam fugiemus. Ea est huiusmodi: Nam cuius ra-
 tionis ratio non extat, ei rationis ratio non est agge-
 renda. Nec utemur continue similiter cadentibus uer-
 bis, hoc modo: Flentes, plorantes, lachrymantes, ob-
 testantes. Verborum etiam traiectionem uitabimus,
 nisi quæ erit concinna: quæ de re posterius loquemur.
 quo in uitio est Cæcilius assiduus: ut in priore libro,
 Hæc res ad te scriptas luci misimus Aeli. Fugiendam
 quoque illam iuncturam duxere aliqui, ubi antecedens
 uerbum in m literam terminet, sequens à uocali inci-
 piat: ut, bonum aurum, iustum enim est. Sed ego non
 uideo, cur in oratione tantopere damnetur: cum ma-
 nifestum sit, quotiens ea litera ultima est, et sequen-
 tis uerbi uocalis eam excipiat, parum exprimi, non
 tamen amoueri. ut Multum ille, et Quantum erat.
 Penè enim nouæ cuiusdam literæ sonum reddit, neque
 tamen eximitur, sed obscuratur. Consonantes quoque
 uitanda, et præcipue quæ sunt asperiores, in coniu-
 ctura uerborum, ut duo ss. ueluti, Vas studiorum. uel
 cum s litera clauduntur, ut Sextus Roscius. uel cum
 s ultima, et x sequentis initium est: ut fluuius Xan-

thus. et contra. Aut cum ultima est x, et sequentis
 dictionis eadem prima. ut rex Xerxes. Eadem ratio
 de ceteris consonantibus est, si nimium frequentes po-
 nantur. ut, error Romuli Remum sustulit. Videndum
 etiam, ne sepius iungantur similiter conclusa. ut, O
 fortunatam natam me consule Roman. Item mono-
 syllaba plura male continuabuntur. quia necesse est,
 compositio multis uerbis concisa subsultet. ut, Lex est
 quam rex uult. Ideoque etiam breuium uerborum ac
 20 nominum uitanda cōtinuatio. ut, Animal tenuis ani-
 mæ mox moritur. Ex diuerso quoque longiorum af-
 ferunt enim quandam dicendi tarditatem. ut, Munus
 nature fortuna mortali concessa est. Item uidendum,
 ne totidem syllaborum multa uerba coniungantur.
 Denique, ut uno comprehendam uerbo, si omnibus
 quibus contextitur oratio uariabitur, probari poterit:
 si similiter iungatur atque dicatur, sciamus ab erudita
 aure improbari. cum nihil sit quod æque nos delectet,
 quam rerum uarietas: contra nihil magis fastidimus,
 20 quam rerum quarumcumque similitudinem. hæc maxi-
 me allicitur, hac mens humana uoluptate trahitur.
 Repetitionibus uerbo, nisi nimis sint (nam ubique ui-
 tiosum, quod nimium est) inflammatur. Hinc etiam
 est, quod numeros uariari in oratione Rhetores præ-
 cipiuunt, nec uno unquam clausulas plures numero
 concludi, aut plura uerba uerbis, uel nomina nomini-
 bus coniungere. Varietas ergo, si recte omnia consi-
 deramus, una penè omnium oratoriarum uirtutum
 mater est: quæ late patet, et per innumeras uirtutes
 30 effunditur. contra similitudo uitium est, omnia penè
 cōprehendens uitia. Id ergo in causa est, quod inquit.
 Et si uitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem.)

O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti. uersus hic
 fuit Ennij. Et si eiusdem uerbi assiduitatem nimiam
 fugiemus. In hoc tamen sæpe etiam ipse incidit Ci-
 cero, tam parua obseruationis securus: sicut hoc loco.
 Non solum igitur iudicium iudicij simile iudices non
 fuit. Et, si non utemur perpetuo similiter cadenti-
 bus uerbis: nec tantum similiter cadentibus, sed et si-
 40 militer desinentibus. Nimium frequenter inquit, non
 utemur, et eiusdem continenter. Nam licet in aliquo
 loco laudis nomen habeat, si nimium tamen affectata
 sint, tedium generant: quando gratia uarietatis non
 adiuantur, sed repetitionis uitio reprehenduntur.

Et, si uerborum traiectionem uitabimus. Subau-
 diendū, recte loquemur. Traiectionem. Cum simi-
 liter desinentibus non cōtinenter positis, sed uerbo in-
 teriecto uno aut pluribus, ludit oratio. ut in illo uersu
 Cæcilij, Ad te scriptas luci (aduerbiū enim hic est Lu-
 50 ci, hoc est cum primū diluculū emicuit) misimus Aeli:
 Aelium enim alloquitur. Item fugere oportet lon-
 gam uerborum continuationem. Periodon dicit, id est
 clausulam, de qua paulo post tractabitur, tam longè
 euehi

euehi non oportere, ut et oratoris spiritum fatiget,
 cum spiritu uno debeat pronuciari, et auditoris ce-
 tiam offendat aures. His uitis in compositione ui-
 tatis. Hæc fuerunt, inquit, uitia, quæ euitare homi-
 nem eruditum in compositione præcepimus. Nam
 sicut rerum uitia sunt, stultum, cōtinue, contrarium,
 superuacuum: ita corrupta oratio existit, in uerbis
 maxime improprijs, redundantibus, comprehensione
 obscura, cōpositione fracta, uocum similitum aut am-
 biguarum et affectatione puerili, hoc est, ubi uerba
 10 ponas, quæ neque intellectum eius quod scribas iu-
 uent, neque ornatum. Verborum exornatio est.)
 Quam Latini uerborum exornationem, Græci
 dixerunt: sicut sententiarum exornationes, illi
 nominarunt. In qua Cicero sententia est, qui de Cla-
 ris oratoribus, Sic uerborum, inquit, immutationibus
 utuntur, quos appellant tropos, et sententiarum ora-
 tionisque formis, quas uocant schemata: et cum Cice-
 rone plerique, tam Græci quam Latini. licet Quinti-
 20 lianus tropos ad compositionem etiam referat, quippe
 qui inquit: Tropus est uerbi uel sermonis à propria
 significatione in aliam cum uirtute mutatio. circa
 quem inexplicabilis et grammaticis inter ipsos, et
 philosophis inter ipsos pugna est, quæ sine genera,
 quæ species, qui numerus, quid cuique subijciatur.
 nos omisit, quæ nihil ad instituendum oratorem per-
 tinent cauillationibus, necessarios maxime, atque in-
 usum receptos exequemur. Nec in his ista solum an-
 notasse contenti, quosdam gratia quoque signifi-
 30 cationis, quosdam decoris assumi, et esse alios in uerbis
 proprijs, alios in translatis, ueritque formas non uer-
 borum modò, sed sensuum et compositionis simul di-
 cimus. Quare mihi uidentur errasse, qui non alios
 crederent tropos, quam in quibus uerbum pro
 uerbo poneretur. Voluit igitur Quintilianus tam
 tropos, quam schemata uerborum et orationis fi-
 guras dici.

Repetitio est continenter: et quæ sequuntur.)
 Verborum figuras tractaturus Cicero, ab eis inchoat,
 quæ reiteratione uerborum fiunt. quarum quatuor
 40 species ponit. unam, qua in principio, alteram, qua
 in fine: tertiam, qua utrobique: quartam, qua indiffe-
 renter positum idem uerbum reperitur. sed præter
 hæc, alias adhuc esse ostendimus in eo libro, quem de
 figuris, quæ in syllabis, uerbis singulis, et oratione
 fierent, et Græco in Latinum conuertimus. nam ecce
 et hæc inter se omnia differunt.

O Corydon Corydon, quæ te demetia cepit? et,
 Mater Cyrene mater, quæ gurgitis huius ima tenes.
 Hoc ultimo loco positum, miserandi est. è diuerso si-
 50 militer collocatum,
 Solis, quæ etiam solis tibi cura uidendi,
 Sit potior.

Ostendentis: plura uerba coniunguntur, ut,
 Tu ne duos una sauisima uipera coena?

Tu ne duos?
 Post longiorem etiam interiectionem repetitio est:
 ut, Bona (miserum me, consumptus enim lachrymis,
 ut putabam, adhuc infixus in animo hæret dolor)
 bona inquam Cn. Pompeij, acerbissima uoci subie-
 cta præconis. Ad exprobrandum etiam reiteratur uer-
 bum: Viuis? sed uiuis non ad deponendam, sed ad con-
 firmandam audaciam. Repetuntur item continenter
 plura, sine ulla uerbi interiectione, sed unius tantum
 permutatione. quale illud Catulli est,

Mœcha putida redde codicillos,
 Redde putida mœcha codicillos.
 Aliquando primis ultima respondent: ut, Multi et
 graues dolores inuenti parentibus, et propinquis
 multi. Est et illud repetendi genus, quod semel pro-
 posita iterat et diuidit, sed ita, ut ordo permutetur.
 quale illud Virgilij.

Forte sub arguta confederat ilice Daphnis,
 Cōpulerantque greges Corydon et Thyrsis in unū,
 Thyrsis oues, Corydon distentas lacte capellas.

Hæc ἰσοβολοῦς Græce dicitur, nostri regressionem uo-
 cant. In diuerso sensu idem uerbum geminatur. ut,
 Principum dignitas erat penè par, non par fortasse
 eorum qui sequebantur. In uariatis generibus fit re-
 iteratio. ut, Magius est labor dicendi, magna est res.
 In uariatis quoque casibus, ut, Pater hic tuus? Patrem
 hunc appellas? patris tui filius es? hoc Græci πατρός
 30 ἄλλοιῳ uocant. Per rerum coniunctam diuersitatem
 idem casus, et aduerbia repetuntur. ut pro Cluentio:
 Quod autem tempus uindicasti? unde illa frequentia et
 per quem porrò datum? unde sumptum? quò perue-
 nit interceptio poculi? cur non de integro datum et
 hanc ἰσοβολοῦς uocant. Est et figurarum mistura,
 in qua et primo uerbo, longo post interuallo red-
 ditum est ultimum. et media primis, et medijs ulti-
 ma congruunt: quale illud est Ciceronis, Vestrum
 iam hic factum reprehenditur Patres Conscripti, non
 40 meum: ac pulcherrimum quidem factum, uerum
 (ut dixi) non meum, sed uestrum. hanc ἰσοβολοῦς uo-
 cant. Congeruntur etiam in unum multa, et di-
 spersa, quæ à Cicero dissipata in Oratore dicun-
 tur. ut, Hic segetes, illic ueniunt felicius uua,
 Arborei foetus alibi.

Contentio est. Sanè sicut ex his figuris aliqua frè-
 gidius in oratione leguntur, uelut ea quam tradu-
 ctionem ipse nominat, Græci autem ἀντιθέσις, ut
 cum dicis, Amare iucundum est, si curetur ne quid
 insit amari, Animum dulcedo ducit ad animum: ita ali-
 quæ nihil penè inter se differunt, uelut habet quæ hic
 contentio uocatur. Ab ea uero quam paulo post no-
 minat, contrariam Græci συνθεσις uocant, quod
 diuersas

diuersas res colligat. ut, Tam deest auaro quod habet, quam quod non habet. Hanc uero Graeci ἀρρίστου, quidam contrapositum nominarunt: quae ne ipsa quidem uno fit modo. Nam fit, si singula singulis opponuntur: ut, Vicit pudorem libido, timorem audacia. & bina binis: Non nostri ingenij est, uestri auxilij est. & sententia sententijs: Dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Huic etiam commodissime subiungitur ea species, quam distinctionem appellat Quintilianus: ut, Odit porro priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. & quae sunt simili casu, dissimili sententia in ultimo locata: ut, Quid in tempore mali fuit, nihil obfit, quin quod in causa boni fuit, proficit. Aliter contraponitur, cum dicitur, Est igitur iudices non scripta, sed nata lex. & sicut dicit Cicero, singulis rebus propositis, cum refertur aliquid ad singula: ut in hoc, Quam non didicimus, sed accepimus, non legimus, uerum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus. Est aliquid auersum, quod non contraponitur. quale est apud Rutilium: Nobis primis Dij immortales fruges dederunt, nosq; soli accepimus, in omnes terras distribuimus. Fit etiam post has illa figura, quae uerba flexa repetit, & ἀρρίστου dicitur: Non ut edam uiuo, sed ut uiuam edo. Est etiam in figuris sententiarum contentio, sed de ea suo loco dicemus.

Exclamatio est. Sanè tenuis illa differentia est, quam faciunt Graeci inter id, quod apud eos προσφώνημα, à nostris exclamatio: & id, quod apud illos ἐπιφώνημα uel ἐπιφώνημα, à nostris acclamatio. Pro-anaphonesin enim uocant, rei quae fieri debuit exclamationem. uelut illud Virgilianum:

O terq; quaterq; beati,

Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere: o Danaum fortissime gentis
Tydide, me ne Iliacis occumbere campis

Non potuisse, tuaq; animam hanc effundere dextra?
Epiphonema autem uel epiphonesis est, rei (ut dicitur) narrate uel probatae summa acclamatio. ut eiusdem,
Tanta molis erat Romanam condere gentem.
Sed Quintilian. ambas potius sententiae figuras, quam uerborum putat: siquidem sunt affectus.

Interrogatio enim omnis grauis est. Nam noscendi causa interrogatur. ut,

Sed uos qui tandem, quibus aut uenistis ab oris?

Idq; figura caret. Figuratum autem, quotiens non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi. quale est: quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladijs agebat? Et, Quousque tandem abutere Catilina patientia nostra? patere tua consilia non sentis? & totus denique hic locus. Quanto enim magis ardet, quam si diceretur: diu abuteris patientia nostra, & patere tua consilia. Interrogamus igitur quod ne-

gari non possit, aut ubi respondendi difficultas sit ratio: ut uulgo uti solemus, qui fieri potest? aut inuidia gratia, aut miseracionis. ut Sinon apud Virgilium:

Heu quae me tellus, inquit, quae me aquora possunt
Accipere? aut instandi & austrendi. ut Asinius, Audis ne? furiosum, inquam, non inofficiosum testamentum reprehendimus. Totum hoc plenum est uarietatis, & indignationi conuenit. ut:

Et quisquam numen Iunonis adoret?

Et admirationi:

Quid non mortalia pectora cogis?

Auri sacra fames?

Est interdum acrius imperandi genus,

Non arma expedient, totaq; ex urbe sequentur.

Est item aliqua in respondendo figura, cum aliud interrogati, ad aliud quod utilius sit occurritur, augmentandi criminis causa. ut si rogatus, an ab reo sustibus uapulasset, de innocentia respondet. Aliquando declinatur. ut si quero, num occiderit hominem: &

respondetur, latronem: si an fundum occupauerit, respondetur meum: tanquam confessionem praecedere debeat defensio. ut apud Virgil. in carmine Bucolico:

Nonne ego te uidi Damonis pessime caprum

Excipere insidijs? Occurritur,

An mihi cantando uictus non redderet ille?

Huic diuersum est, cum alium rogaueris non expectare responsum, & statim subijcere: ut, Domus tibi deerat? at habes. pecunia superabat? at eges, quam figuram quidam aggestionem uocant. Ficta uero interrogatio utemur. ut, haec igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? Et ipsi interdum nosmet interrogamus. quale est illud Terentij, Horatij, pariter & Persij. Quid igitur faciam? Ceterum & interrogandi seipsum, & respondendi sibi, solent esse non ingratae uices. ut Cicero pro Ligario: Apud quem igitur haec dico? nempe apud eum, qui cum haec sciret, antequam uidit me, reipub. reddidit. Hanc figuram Cicero ratiocinatione uocat: nisi quod in ratiocinatione subiungendam necessariò arbitratur rationem. quae non multum differt ab ea figura, quam paulo post tractans, subiectionem nominauit.

Sententia est oratio sumpta de uita, quae aut quid sit: & quae sequitur. De sententia longius tractans Quintilianus: Sententiam, inquit, ueteres, quod animo sensissent, uocauerunt. Id cum est apud ueteres frequentissimum, tum etiam in usu quotidiano quasdam reliquias habet. Nam & iuraturi ex animi nostri sententia, & gratulantes ex sententia dicimus. Non raro tamen locuti sunt, ut sentia sua dicerent. Nam sentus esse corporis uidebantur. sed consuetudo iam tenuit, ut mente concepta sensus uocarentur: lumina autem, praecipueq; in clausulis posita, sententias. Haec minus crebra apud antiquos, nostris temporibus modo carent.

do carent. Ideoq; mihi de generibus causarum, & de usu arbitror pauca dicenda. Antiquissima sunt, quae propriae (quamuis omnibus unum nomen sit) sententiae uocantur, quas Graeci νόμους appellant. Vtrumq; autem nomen ex eo acceperunt, quod similes sunt consimilibus. Est autem haec uox uniuersalis, quae etiam citra complexum causae possit esse laudabilis. Interim ad rem tantum relate: ut, Nihil est tam populare, quam bonitas. interim ad personam, quale est Afri Domitij: Princeps qui uult omnia scire, necesse habet multa cognoscere. Hanc quidam partem enthymematis, quidam initium aut clausulam epicherematis esse dixerunt: & si aliquando, non tamen semper. Illud uerius est, eam aliquando simplicem, ut ea quae supra dixi, aliquando ratione subiecta, sic: Nam in omni certamine qui opulentior est, etiam si accipit iniuriam, tamen quia plus potest, facere uidetur. nonnunquam duplicem: Obssequium amicos, ueritas odium parit. Sunt etiam, qui decem genera fecerunt: sed eo modo, quo fieri uel plura possunt. per interrogationem, per comparationem, inficiationem, similitudinem, & cetera huiusmodi. per omnes enim figuras tractari potest. Illud notabile ex diuersis: Mors misera non est, aditus ad mortem est miser. & recto quidem sunt tales: Tam deest auaro quod habet, quam quod non habet. Sed maiorem uim accipiunt ex mutatione figurae: Vsq; adeo ne mori miserum est? & per translationem. acrius enim hoc, quam per se: Mors misera non est, aditus ad mortem est miser. A communi ad proprium. nam cum sit rectum, nocere facile est, prodesse difficile: uehementius apud Ouidium Medea dicit, Seruare potui, perdere an possim rogare? Vertit ad personam Cicero: Nihil habet Caesar nec fortuna tua maius quam ut possis, nec natura melius quam ut uelis seruare complurimos. ita quae erant rerum propria, fecit hominum. In hoc genere custodiendum est & id, quod ubique ne crebra sint, ne palam falsa (quales frequenter ab his dicuntur, qui haec κενόλιρα uocant, & quicquid pro causa facere uidetur, quasi indubitatum pronunciant) ac ne passim à quocumq; dicantur. Magis enim decet eos in quibus est autoritas, ut rei pondus etiam persona confirmet. quis enim ferat puerum, aut adolescentulum, aut etiam ignobilem, si iudicet in dicendo, & quodammodo praecipiat? Enthymema quoq; est, quod omnes mente concipimus. proprie tamen dicitur, quae sententia est ex contrarijs: propterea quod eminere inter ceteras uidetur, ut poetae Homerus, urbs Roma. De hoc in argumentis satis dictum est. Non semper autem ad probationem adhibetur, sed aliquando ad ornatum. ut pro Ligario: Quorum igitur impunitas Caesar tuae clementiae laus est, eorum ipsorum te ad crudelitatem acuet oratio? Est & epiphonematis (de qua figura supra dictum) clausula quaedam,

quae sententia appellatur, Graece νόμους. qua uoce omnis intellectus accipi potest. Hoc nomine donarunt ea, quae non dicuntur, uerum intelligi debent. ut, Quare prius de uestro facto fateamini necesse est, quam Ligarij culpam ullam reprehendatis. & ut Vibius Crispus in eum, qui cum lorice in foro ambularet, Quis tibi sic timere permisit? Melior cum contrarijs ualet: Quem fugiam habeo, quem sequar non habeo. Qui quidem miser cum loqui non posset, tacere non poterat. Si quis autem quae in hac parte uiciose dicantur, scire procurat, totum eum locum Quintiliani legat. Nobis, quae recte prudenterq; dici possint, sufficiat decurrere: siquidem frustra (ut opinor) admonebimus, si quis iudicio careat, ut uitiosa uitet: sin autem acris fuerit iudicij admonere non opus est, cum quid & ubi conueniat, satis ipse per se iudicaturus sit. qui si non stultus sit, ne nimius quidem in his quoq; in oratione inferendis, erit. Quisq; enim non imprudens satis intelliget, uenuste omnia poni, quae generaliter rem aliquam complexa, suo loco, & ut decet, collocentur: scius, si uitiose. Nunquam uero generaliter, quod particulariter dictum est, intelligatur. Sed ad Ciceronem redeo.

Contrarium, inquit, idem ferè est quod contentio. Hanc autem Celsus Vifellius & Rutilius Lupus, referente Quintiliano, ἀρρίστου nominarunt. ut talis eius sit forma, qualis est pro Muræna: Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas: ille ut eò quò tendit, maturè cum exercitu perueniat. te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat.

Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta. Quod Graeci μέμβρον, nos membrum: quod illi κίμα, Latini incisum: quod illi ipsi περίσπον, nostrè ambitum, circuitum, comprehensionem, continuationem, circumscriptionem nominarunt. Colon, siue membrum, quidam apud poetas putant, quotiens ex integro pede in uersu nihil superest. Alij, quotquot partes orationis in uersu fuerint, tot cola dici uoluerunt. Cum autem superest ex pede comma, id etiam incisum, siue caesuram dici uoluerunt. Fit autem, ut Diomedes inquit, ex coniugatione uerborum comma, ex commatis colon, ex colis periodos. Comma est, uelut Probus & Diomedes scribunt, iuncturae finitio: Et si uereor iudices. Item alterum comma: Ne turpe sit pro fortissimo uiro dicere incipientem timere. Iam factum est colon, quod intellectum suè praestet. sed tamen à toto corpore abruptum, & per se nihil efficiens, ac remotum à ceteris, uim non habet. ut per se manus & pes & caput & os, seiunctim corpus non est: cum autè haec simul sunt, tunc esse corpus incipit. Ita cum uenit extrema conclusio, etiam absoluta est periodos. uelut cum subiungit Cicero: Et pristinum morem iudiciorum minime referunt. Itaq; si duocola habeat periodos, dicolos: si tria, tricolos, & sic deinceps

deinceps nominatur. Quintilianus autem, Incisum, inquit, (quantū mea fert opinio) erit sensu non expleto, sed numero saltem conclusum, pars uidelicet membri. tale est enim quo Cicero utitur: Domus tibi decratat habes, pecunia superabat et esges. Fit autem etiā singulis uerbis. Quid incisum est, diximus. Membrum autem est, sensus membri conclusus, sed à toto corpore abruptus, sic, o callidos homines, perfectum membrum, sed remotum à proximo, uim non habet: Quem quæso nostrum fessellit id uos ita esse facturos. itaq; serē incisa et membra mixta sunt, et conclusio- nem utiq; desiderant. Periodorū duo sunt genera: alterū simplex, cum sensus unius longior est, et ambitu circūducitur: alterum, quod membri constat incisioq; quæ plures sensus habent: ut, Aderat ianitor carceris, et carnifex pratoris, reliqua habet periodus membra quatuor. Sed, ut mihi uidetur, recipit frequenter et plura. Modus ei à Cicerone est aut quatuor senarijs uersibus, aut ipsius spiritus modo terminatus. Prestare uerò debet sensum per totum, concludat, sit aperta ut intelligi possit, non immodica, ut memoria contineri possit. Ubicunq; acriter erit, et instanter, pugnanterq; dicendum, membraim casimq; dicemus, nam hoc in oratione plurimum ualeat. Adeoq; rebus accom- modata debet esse cōpositio, ut asperis asperos etiam numeros adhiberi oporteat. Et cum audientem inhor- rescere uoluerimus, membraim plerunq; narrabimus, aut ipsas periodos maioribus interuallis, et uelut la- xioribus nodis resoluemus. exceptis, quæ non docen- di gratia, sed ornandi narrantur: ut in Verrem, Pro- serpine raptus. hic enim lenis et fluens contextus decet. Periodus apta proceris est maiorū causarum: ubi sollicitudine, cōmendatione, miseratione res eget. Item cōmuni locis est augenda, cum ratio iubet. ut sit austera, si accusas: tum fusa, si laudes. multum et in epilogis pollet. Historia quoq; non tam finitos nume- ros, quam orbem quendam uerborum contextumq; desiderat. namq; omnia eius membra comexa sint: maxime quoniam lubrica est ac fluuit talis oratio, pro- pter rerum ipsarum copiam.

Articulus dicitur. Hæc figura à Grecis ἀσύνθετος, à Latinis dissolutū dicta. Ea utimur non singulis modo uerbis, sed etiam sententijs, ut Cic. dicit contra concionem Metelli: Qui indicabantur, eos uocari, cu- stodiri, ad senatū adduci iussit. Apta, cum quid instan- tius dicitur, hoc genus quidam ἑρμηνεύσις uocant. Contraria huic figuræ ἀσύνθετος, hoc est, eisdem se- pius cōiunctionibus repetitis: ut, Testumq; lauemq; Armaq; Amyclæumq; canē, Cressamq; pharetra. Vel diuersis: ut,

Multa quoque et bello passus.
Item si plura simul sunt pronomina, ut:
Hic illum uidi iuuenem.

Continuatio est. Continuationē periodon dicit, de qua supra abunde dictum. Nam si quis se ei non multum. Hæc enim contraria sunt, et quod spem in casu non collocarit, et quod casus obesse possit.

Frequentibus offerat uerbis. Id est, continuatis ac fluentibus. Sed pro alijs. alio tempore. Non- nunquam non alienum est. Ordo est et sensus, sed alias quoq; (subaudiendū quod diximus) seruandum hoc nonnunquam. Non enim alienū est, eloqui res ali- quas, hoc est, ornatas tantum causa sic esse: pro- pterea quod eloquentia spectatur per huiusmodi con- tinuationes. licet alioqui minime necesse sit.

Compar appellatur. Genus aliud est periodi, qd ex paribus componi membris diximus, quæ membra se syllabis excedere non debent, inter se cōuenire de- bent: uel certe una atque altera tantum excedere, non autem pluribus. Hoc non de nostra enumeratione fiet. Ut nos syllabas dimetiatur, sed audientium iu- dicio pares uideantur. Vfus et exercitatio facul- tatis. Affret causam: hoc est, cum exercitati fieri- mus, exercitatio ipsa præstabit causam, ut sine labore eis utamur. sed hæc membrorū continuatio compar, non magis figura dici uidetur, quam idonea compo- sitionis quedam animaduersio.

Similiter cadens. Huiusmodi dicitur, hoc est, ca- sus tantū similis, possint tamen, etiam si dissimilia sint, quæ saltem declinētur, ita iungi, nec tantū in fine hæc figura deprehenditur, sed et cum respondentē uel pri- ma sibi, uel media, uel extrema, uel etiam permutata.

Sed hic media primis et summa medijs accomoden- tur, et quocunq; modo accommodari poterunt. nec enim semper paribus syllabis constant: ut, Artes hone- stæ et præsidio inter pericula, solatio inter aduersa, precio semper sunt. Huius generis serē uidentur opti- ma, in quibus initia sententiarū et fines consentiunt, ut hic præsidio, solatio, precio. Et cum ἡμολογητοῦ ἰσὺς καὶ ἰσὺς est, uelut illic: Si quantū in agro locisq; desertis audacia potest, tantum in foro atque iudicijs impu- dentia ualeat. Item Aristoteles dixit, eius esse uitam beatissimam, cuius et fortunæ sapientia, et sapientie fortuna suppeditet. et illud, in rebus aduersis cū præ- sto est consilium, non potest deesse auxilium.

Similiter definens est. Hoc Greci ὁμοειδῆσιν uo- cant, similem duorum uerborū uel plurium finem ha- bens: ut, non modo ad recipiendū salutem uiolentia huius extinguenta, sed etiam ad gloriam per tales uiros est infringenda: et, nam respub. nostra ad hunc statum gloriæ peruenit non multitudine hominū, sed seueri- tate legum. Item, neq; in deliberando consilium, neq; in præliando uirtus, neq; in beneficio benignitas de- erat, sed duntaxat in supplicio crudelitas. Nam cum aliqua res dubia accidisset, apparebat sapientissimus, cum autem confligendum esset cum hostibus, fortissi- mus: cum

mus: cum uero præmiū dignis tribuendum, liberalis- simus: at cum animaduertendum, clementissimus. Ita quæ sequuntur, nam qui secundis rebus libenter affri- tiuntur, idem simulac se fortuna conuerterit, amicis primi infidiatur. Huic simile est, quod Greci ἀπὸ τοῦ ἰσίου uocant, ut non tantum clausula similiter cadat, sicut ἰσίου ἀπὸ τοῦ ἰσίου, sed etiam et membris sit nō dissimilibus: ut, Quantum possis, in eo semper experiri debes, ut prosis. et illud, in hac calamitosa fama, quasi in ali- qua perniciossima flāma, quod à tradi. ctione non multum differt.

Agnominatio est, cum ad idem uerbum. Hanc figuram Greci ἀπὸ ἑκατόμβης uocant. eamq; Plutar- chus ita definit, ἀπὸ ἑκατόμβης ἐστὶ τὸ πρὸς τὴν ἑκατόμβην ἰσίου ἰσίου. ut si dicas, Neminem alteri posse dare matrimonium, nisi penes quem sit pa- trimonium. item seruire seruitutē, in stabulo stabulari, putat Plutarchus esse paronomasiā. q; tamen Cicero negat. inquit enim, ad res dissimiles similia uerba ac- commodari debere. Venit à te, antequam Romam uenit. Attenuatur litera, quia uenit à diphtogon ha- bet pro uenditū est, et debuit poni uenit, alterum ue- ro uerbum minus habet una litera. Hunc autem dulcedo. Nam auis primā corripit, auis eadem pro- ducit. Quam curiā. Meretricis propriū, quæ pri- mū corripit. nā alioqui curia producit. Propertius. Curia prætexto quæ nunc nitet alta senatu.

Vitæ se. Honestæ scilicet uitæ tradidisset se, et non interisset. Vtrū homini gnauo. Nō uere Greci uoca- uere, breui atq; humili corpore homines, paulūq; ex- tates. Sed melius legitur, nauo nauū. prudentē uero sic dixere ueteres: unde ignauum, inertem. Cur ueniam qui sim. Vbiq; subaudiendū, breui cognoscetis. Quæ insimulē. insimulē. Insimulo et insimulor, sicut fabri- co et fabricor, assentio et assentior. Quem postu- lem. Petimus precariō, postulam iure. Curtius de rebus gestis Alexandri: Postulabat autem Darius magis, quam petebat, ut accepta pecunia quantacūq; totam quidem Macedoniam caperet, matrem uero si- bi et coniugē liberosq; restitueret, de reliquo regno e- quo si uellet Marte contenderet. Aliquando petere, inuadere: ut, peto te gladio. Virgil.

Malo me Galatæa petit, lasciuia puella. Et peto, eo: ut Curtius, Indiam inde et Oceanum pe- titurus. Postumus autem imperiose. Iuuenalis,

Sed pensio clamat, Posce. Pro eodem etiam de- posco capitur. Curtius: Et manantibus præ gaudio lachrymis, consalutant eum, et quod ante recusa- uerant bellum feroces deposcunt. Flagitamus uero, et efflagitamus, cum idem sepe et multū petimus. Cic. Quæ efflagitasti quotidiano conuitio, ut libros, quos ad Marcellum meum de institutione oratoria scripse- ram, iam emittere inciperem. Indigna nex. cru-

delis interitus, nex, mors uiolenta. Caio Graccho. Qui Tiberij frater, propter legem agrariā, hoc est de agris diuidendis latam, similiter occisus est. Popu- li Romani antantissimum. Quod ut sibi populum Romanum conciliaret, occupatos per Italiam à diui- tioribus agros, diuidi populo uoluit. Sed cū è rostris et foro se proripisset, prope portam urbis interse- ctus est. Licet quidam in syluam effugisse dicant, et seruo mandasse, ut ipsum gladio perimeret. Satur- ninū fide captū. Nam cum hunc et Glauciam, qui in Capitolio profugerant, Marius ex senatusconsul- to obsedisset, dedissetq; fidem ut libere egredi possent, seruata fides est Glaucia. Apuleius autem Saturni- nus cum in curiam fugerit, tegulis necatus est. Ordo est uerborum, Perfidia malorum per scelus prauauit uita Saturninum. Captum. id est, deceptum: si ta- men ita hic textus habet. Nam uideo quosdam aliter habere: uerū tamē mēdo se aliqua, sed de uerbis, ubi mi- nimum est pondus, parua mihi cura est. Tuus o- Druse sanguis. M. Liuium Drusum genere et elo- quentia magnum, et grauem, cum de repu. diceret, tribunum pl. Itali exorauerunt, et legem promulgaret, qua ciuitate Romana donarentur. Quod cum se- cisset, in senatu maiestatis accusatus est. cūq; domum se reciperet, immisso inter turbam percussore cor- ruit. Inuidia cadis apud Philippum et Cepionem fuit. Alij scribunt, cum in publicum prodire non au- deret, et domi ius diceret, uespero uero turbam di- mitteret, repente tum ipsum exclamasse: mox à dome- sticis auditum, sed stratum inueniunt, gladio uidelicet futoris cuiusdam traiectum fuisse.

Subiectio est. Huius supra meminimus. Dein- de subieciimus id quod oportet dici. Velut ipse in Verrem: Quid deinde? quid censeatis? furtum fortasse, aut prædam aliquam, deinde cum diu suspēdisset iu- dicium animos subiecit, Quod multo esset improbius. hanc Celsus, sustentationem uocat, quidā ἀσύνθετος, id est inopinatum: alij ἀσύνθετος uocant.

Gradatio est in qua. Gradatio, quæ græce ἀσύνθετος dicitur, apertioem habet artem, et ut Quintilianus inquit, magis affectatam: ideoq; esse rarior debet. Est autem ipsa quoq; cum adiectione, repetit enim quæ di- cta sunt, et priusquā ad aliud descēdat, in prioribus re- sistit. uelut illud Calui: Nō ergo magis pecuniarū repe- tundarū quam maiestatis, neq; maiestatis magis quam Plancie legis, nec Plancie legis magis quam ambitus, neq; ambitus magis quam omnium legum iudicia pe- rierunt. Inuenitur et apud poetas. uelut hoc:

Ioue propagatus est, ut perhibent, Tantalus. Ex Tantalō ortus Pelops, ex Pelope autem satus Atreus, qui nostrum porro propagauit genus. Et apud Homerum de sceptro, quod à Ioue ad Aga- memnonē usq; deducit, inquit.

ὅτι δὲ κρείττον ἀγαθὸν ἢ κακόν
 ἔστι σαφέστερον ἔχειν. ἢ μὲν ἢ φασὶν καὶ μετὰ τὸν λόγον
 ἢ φασὶν ὅτι μὲν δὴ καὶ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ἀνακτῆ.
 αὐτὰρ ἄρα τῆς ἀρετῆς ἀνακτῆ ἀνακτῆ ὅτι φασὶν ὅτι
 ἔρμειος δὲ ἀνακτῆ ἀνακτῆ ἀνακτῆ ἀνακτῆ.
 αὐτὰρ ὅτι ἀνακτῆ ἀνακτῆ ἀνακτῆ ἀνακτῆ.
 ἀνακτῆ δὲ ἀνακτῆ ἀνακτῆ ἀνακτῆ ἀνακτῆ.
 αὐτὰρ ὅτι ἀνακτῆ ἀνακτῆ ἀνακτῆ ἀνακτῆ.

Definitio est.) Hanc Græcorum plerique ὁρισμοῦ
 uocant. uerum cum multis modis fieri soleat, in com-
 mentarijs Topicorum Ciceronis de eis abunde tracta-
 uimus. Sed nec de Oratore, nec in Oratore hanc inter
 figuras Cicero posuit.

Correctio est quæ tollit.) Correctionem Quinti-
 lianus putat, si dicas, crudelitatis mater est auaritia,
 et cum Salustius in Ciceronem inquit, O te Romule
 Arpinas, qui egregia uirtute omnes Paulos, Fabios,
 Scipiones superasti. Sed ea uidetur, potius ironia di-
 ci. Cic. existimat correctionē, ut cum dicit Salustius.
 At huic fides insignis ac uirtus est animi: imò uero
 homo leuiss. supplex inimicis, amicus contumeliosus.

Rogasset, imò innuisset.) Significasset. à Græco uer-
 bo ῥωγῶ, nostri fecerūt anno, innuere, nutare, nitare, quæ
 inter se ita differre ueteres noluerūt, ut Nonius Mar-
 cellus inquit, ut nutare capite sit, annuere uel innue-
 re, narium aut labiorum, nitare oculorū. Plautus in
 Ajnariā: Nec illa ulli homini nutet, niçtet, annuat.

Est.) Coniungit aliquando, cum non est fatius, id
 est melius, ac non præstet, ut subiectio grauioris uer-
 bi id ostendat quod leue uerbum per se positum de-
 monstrare potuit. Ad id uerbum deuenisses, quod
 electissimum est.) Tantum uerbi gratia, quod ele-
 ctissimum sit.

Occupatio est.) Hanc quidam præsumptionem,
 græci ἐπιτιμῆ nominarunt, cum id quod obijci po-
 test occupamus.

Disiunctio est.) Hæc figura est, cum multa uerba
 ponuntur, quorum singula suum nomen ad quod refe-
 runtur, habent. ἁπλοῦς dicta, quæ similis illi est, quæ
 paulo post dissolutionem nominat.

Coniunctio.) Hæc ἐπιφρασιμῶν uocatur, in qua
 unum ad uerbum plures sententiæ referuntur: quarū
 unaquæq; desideraret aliquid, si sole poneretur. id ac-
 cidit aut præposito uerbo, ad quod reliqua respiciat:
 ut, Vicit pudorem audacia, rationē amentia, aut illa-
 to, quo plura includuntur: ut, Neq; enim is es Catilina
 ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo,
 aut ratio à furore renouare possit. medium quoq; po-
 test esse, quod & prioribus & sequentibus sufficiat.
 horum igitur duas Cicero facit figuras, & singulorū
 exempla subiecit.

Conduplicatio.) Hæc Græce ἰσοπλοῦς dicitur,
 hanc supra tractauimus, ubi de epianaphora & ana-
 diplosi dictum est.

Interpretatio.) Hanc Græci ἀλλοτρίου uocant.

Communitio.) Hanc exornationem ἀλλοτρίου uocant,
 nominant.

Permissio.) Hoc genus è fonte eius, quam παραδόξα
 uocant, deduci Quintilianus docet. hanc quidam ἀ-
 ταντολογία nominarunt.

Dubitatio est.) Hanc græci exornationem ἀσάφει-
 ῶς uocant: ut, Siue malitiam siue stultitiam dicere
 oportet. Et illud Hieronymi cōtra Heluidium de uir-
 ginitate uirginis Marie: Doleam ne, an rideam? ne-
 scio si imperitiæ arguam, an temeritatis accusem: item
 apud poetas, ut apud Statium in primo Thebaidos,
 Quem prius Heroum Clio dabis?

Expediit.) Hanc græcorum alij ἐπιτροχασμῶν, alij
 περισσώδους uocant, ubi singulis positis, sin-
 gulorum statim ratio subijciatur.

Præcisio est.) Hæc à Græcis παραλειψῆς dicta, à qua
 absimilis ea est quam ijdem ἀπὸ φρασίου uocant quidam,
 ut, Non agam tecum iure summo, non dicam quod
 forsitan obtinerem. et Cicero, Hoc ego si sic agerem,
 tanquam mihi crimen esset diluendum, pluribus dice-
 rem. similis quoq; est ea, quæ à græcis ἀποσιώησις à
 Cicerone reticentia, à Cæso autem obticentia dicitur,
 à nonnullis uero interruptio appellatur. ut,

Quos ego sed motos præstat componere fluctus.
 Est & alia reticentia, quæ fit imperfecto sermone, cū
 est præcisio uelut ante legitimum finem oratio. quale
 illud est, Nimis urgeo, commoueri uidetur adolescēs.
 sed quid plura? ipsum adolescentem dicere audistis.

Conclusio.) Hanc græci συνάρασις nominant,
 ut, Quod si Danais datum erat oraculum, non posse
 capi Troiam sine Philoctetæ sagittis, &c. Plautus ta-
 men in Bachidibus tria protulit, ubi ne mentionem
 quidem sagittarum Philoctetæ fecit. Inquit enim illic,
 Tria fuisse audiui fata, quæ illi forent exitio: signum
 ex arce si periisset, alterum etiam est Troili mors, ter-
 tium, cum portæ Scææ limen superum scindere-
 tur. nisi loquentis personam ita seruare uoluerit, ut
 quid ipse sentiret, ponere non procuraret. Hæc au-
 tem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt.
 Nam cum finiri bellum in animo esset omni-
 bus, signo dato dux duci occurrit, atque in se præ-
 lium conuerterunt. tum Philoctetes progressum Ale-
 xandrum lacesiuit, consensu utriusq; partis, certami-
 nis spacium definitum est, prior Alexander sagittam
 incassum misit, deinde Philoctetes. Sed hic sinistram
 Paridis manum transfixit, mox clamantis dolore ni-
 mio, dextrum oculum sauciauit, inde fugientem secta-
 tus, utrumq; pedem eius Philoctetes transuerberauit.
 ipsumq; celeritate præuentum occupauit, occupatum
 gladio traiecit. Ut autē alij putant, sagittis confecit.

De quibus exornationibus nominatio est.) Hæc
 à Græcis ὀνομασιμῆς uocatur, de qua inquit Quinti-
 lianus

tilianus, onomatopœia quidē est fictio nominis, Græ-
 cis inter maximas habita uirtutes, nobis uix permitti-
 tur. & sunt plurima ita posita ab his, qui sermonem
 primo fecerunt, aptantes affectibus uocem. Nam mu-
 gius, & sibilus, & murmur inde uenerunt. Nos tan-
 quam consumpta sint omnia, nihil generare audemus
 ipsi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur.

Pronominatio est.) Hæc à Græcis ἀντωνυμιῶν di-
 citur, quæ aliquid pro nomine proprio ponit, poëtis
 frequentissima. oratoribus etiam si rarus eius, nonnul-
 lus tamen usus est. Nam ut Tydidem & Pelidem non
 dixerunt, ita dixerunt impium, & paricidam. euer-
 forem quoq; Carthaginis et Numamiæ, pro Scipio-
 ne: & Romanæ eloquentiæ principem pro Cicero-
 ne. & Romanæ poëtis auctorem maximū, pro Vir-
 gilio. Plagiosippus iste tractauit.) ἀπὸ τῆς πλῆθους ἢ ἰσ-
 ποῦ. Sicuti cognomen, quod pro certo nomine collo-
 camus.) Inter prænomen, cognomen, nomen, & agno-
 men, hanc Priscianus facit differentiam, ut dicat præ-
 nomen esse, quod præponitur, nam nomen est propriū
 uniuscuiusq; suum, ut Paulus. cognomen cognationis
 commune, ut Scipio. agnomen est, quod aliquo euen-
 tu imponitur, ut Africanus, Isauricus. Licet Diome-
 des secus sentiat: quippe qui, Prænomen (inquit) est,
 quod gentilitijs præponitur, ut Marcus Publius. No-
 men proprie est gentilitium, id est quod originem fa-
 miliæ uel gētis declarat, ut Portius, Cornelius. Cognomen
 est, quod uniuscuiusque proprium est, et nomi-
 nibus gentilitijs coniungitur, ut Cato, Scipio. ordina-
 tur enim sic, Marcus Portius Cato, P. Cornelius Sci-
 pio. Agnomen quoq; est, quod extrinsecus cognomi-
 nibus adijci solet, ex aliqua ratione uel uirtute quæsi-
 tum. huiusmodi autem nominum ordinatio, sicut A-
 nnullius Claudius asserit, à græcis tracta demonstratur:
 Prisciano tamen multi, ac haud scio an non omnes
 consentiant. & Victorinus quoque id affirmat, in-
 quiens: Fuit quoque nonnulla apud maiores nostros
 prænominis ratio, nam & Quintum dixerunt, quod
 quinto fortassis loco natus esset, et Lucium ideo quod
 fortasse esset initio lucis exortus. Cognomen porro ma-
 iorum tractum ex familiâ uel sanguine, ut, Tullius,
 Cornelius. Nomen autem proprium personæ est, ut
 Cicero Scipio. nam agnomen extrinsecus uenit: &
 uenit tribus modis, aut ex animo, aut ex corpore, aut
 ex fortuna. Ex animo, sicut Superbus, Pius. Ex cor-
 pore, Crassus, Pulcher. Ex fortuna, sicut Africanus,
 Creticus. Hæc paulo longius recensuimus, ne quis
 Diomedem secutus, hic proprium cognomen dictum
 existimet: ac cum aliter hic sensisse Ciceronem uide-
 at, quàm ille dicat, non nihil hæreat.

Denominatio est.) Hæc à Græcis ὀνομασιμῆς nomi-
 natur. Ab inuatore: ut, si quis de Tarpeio lo-
 quens, eum Capitolinum nominet.) Tarpeium ne-

mus, & sepulchrum Tarpeium, & dux Sabinorum,
 qui Tarpeiam occidit, ab ea sic dicti sunt, ut Proper-
 tius ostendit in quinto Elegiarum ubi, inquit,
 Tarpeium nemus, & Tarpeie turpe sepulchrum
 Fabor, & antiqui limina capta Iouis.
 Inde concludit,

A duce Tarpeio, mons est cognomen adeptus.
 Qui ante Saturnius nominabatur, ut M. Varro,
 Mons, inquit, Tarpeius dictus à uirgine uestale Tar-
 peia, quæ ibi à Sabinis necata armis est, & se-
 pulta: cuius nominis monumentum relictum, quod
 etiam nunc eius rupes Tarpeium appellatur saxum.
 hunc antea montem Saturnium appellatum prodi-
 derunt, & ab eo late Saturnianam terram: ut etiam En-
 nius appellat. antiquum oppidum in hac fuisse Satur-
 nia scribitur: eius uestigia postea manserunt tria,
 quod Saturni sanum in faucibus: quod Saturea
 porta, quam Iunius describit: quod post ædem Sa-
 turni in ædificiorum parietibus, & posticis mu-
 ris, uersus quidam essent scripti. Capitolium eum
 montem denum, à capite illic (ut ferunt) inuento,
 nominarunt. Si quis igitur Tarpeium montem Ca-
 pitolinum uocet, quod hoc nomen postea sibi inue-
 nerit, est (inquit) metonymia. Ut si quis pro uino
 Liberum, pro frugibus Cererem.) Quod fieri sæpe so-
 let. ut, Sine Cerere & Baccho friget Venus. Sa-
 rissæ Græcia potitæ sunt.) Sarissæ Macedonum Lan-
 cææ. Hoc enim nomine tela sua eius gentis homi-
 nes uocant. Vnde Lucanus,

Primi Pelleas arcu fregere sarissas.
 Armatura transalpina depulsa est.) Quod qui
 trans alpes sunt, omnes Galli nominentur, à colore la-
 cteo dicti. ut Lactantius in tertio ad Probum uolumi-
 ne: Galli, inquit, antiquitus à candore corporis gallo-
 re nuncupabantur, & Sibylla sic eos appellat. quod si
 gnificare uoluit poëta, cū ait, Tum lactea colla, Auro
 innectitur: cum possit dicere candida. Mars istud
 necessario te facere coëgit.) Quod bello Mars præsit.
 & uelut eruditus ille est etiam sermo, cum dicitur,
 Vario Marte pugnatum est. & quale etiam illud
 est, Receptus

Terra Neptunus, classes aquilonibus arcet.
 Et cum pro coitu, Vencrem dicimus. Ut cum de
 diosam artem dicimus.) Velut etiam cū dicit Horat.
 Pallida mors æquo pulsat pede pauperū tabernas,
 Regumq; turres. & Vergilius,
 Pallentes habitant morbi, tristisq; senectus.
 Et orator præcipitem iram, hilarem adolescentiam,
 segne otium dicit. Armis Italia non potest uin-
 ci.) Huic simile, cum dicimus bene moratas urbes,
 & poculum epotum, & seculum foelix. Possessio
 autem propossessore ponitur. ut,
 Iam proximus ardet Vcalegon.

cum hominem deuorari dicimus, cuius patrimonio consumatur. hanc figuram inquit in Oratore Cicero, hypallagen Rhetores uocant: quia quasi sumuntur tantum uerba pro uerbis grammatici autem Metonymiam, quod nomina transferantur.

Circuitio est oratio. Hæc græcè περιφρασις nominatur, cum id quod uno aut paucioribus certe dici potest, uerbis pluribus explicatur. Periphrasim ergo uocamus circuitum eloquendi, quam circumlocutionem transferunt quidam: quod nonnumquam necessitatem habet, quoties dictu deformia operit. ut Plautus, Dico me ire quod satiri solent. ornatum item aliquando petit solum, qui apud poetas frequentissimus est. ut,

Tempus erat, quo prima quies mortalibus egris Incipit, et dono diuum gratissima serpit.

Hæc cum decorem habet, periphrasis: cum in uitium incidit, perissologia dicitur. quotiens autem auget, et non adiuuat, non tamen molesta est, hyperbatos à græcis nominatur, id est uerbi transgressio, quam frequentior ratio comparationis et decoris poscit. ut apud Ciceronem: Animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. Nam in duas diuisam esse partes, rectum erat, ut et Quintilianus dicit. sed durius poetæ: licet etiam uerborum transgressionem, et diuisionem faciant. ut, Septem subiecta trioni. quod oratio nequaquam recipit. Hæc incommodissime plerumque adhibetur exornatio. quod fiat aspera, et dura, et dissoluta, et hians oratio, si ad necessitatem ordinis sui uerba redigantur, et proximis alligentur. nec tamen aliud potest sermone facere numerosum, quam opportuna ordinis mutatio. Sed sicut optime (ut ita dicam) coagmentata ual de probatur, ita multis hyperbatis, et eisdem confusis longius diducta, reprehenditur oratio.

Transgressio. Hanc diximus græcè περιφρασις appellari. Peruersione. Peruersionem dicit quam græci αναστροφη uocant. quidam reuersionem latinè nominarunt. est igitur anastrophe, cum duorum uerborum ordo præposterus est. qualia uulgò, mecum, tecum, secum. Apud oratores et historicos decoris gratia conficitur. ut, quibus de rebus. Erit autem hyperbaton, cum longius uerbum ponitur. ut cum dicit hic Cicero, instabilis in istum plurimum fortuna uoluit: cum sit ordo, instabilis fortuna. Quæ rem non red dit obscuram. Quod uitium Græci περιφρασις uocant. In quædam extructa numerum. Ut pedibus quibusdam terminentur: de quibus absoluto huius libri commentario mox tractabimus.

Superlatio est. Hæc est quam Græci υπερβαλις uocant. Huius est uirtus, ex diuerso quod par est augendi atque minuendi. fitque pluribus modis. Aut enim plus factio dicimus: sicut, Vomens frustis esculentis,

gremium suum et totum tribunal impleuit. et,

Geminique mimantur

In cœlum scopuli. Aut res propter similitudinè attollimus: Credas innare reuulsos, Cycladas. aut per cōparationē, ut Fulminis ocior alis, aut quasi quibusdam signis,

Illa uel intacta segetis per summa uolasset, Gramina, nec teneras cursu lassisset aristas.

Vel translatione, ut Volat hasta Tago. Crescit interdum hyperbole alia superaddita, ut Cicero in Antonium: quæ Charybdis tam uorax, Charybdim dico, quæ si fuit aliqua, uno loco fuit: Oceanus medijsfidius uix, ut mihi uidetur, tot res, tam dissipatas, tam distatibus in locis positas, tam cito absorbere potuisset. Exquisita uero figura huius rei deprehenditur apud principem lyricorum Pindarum, namque Herculis imperium aduersus Meropas, qui in insula Choo dicuntur habitasse, non igni, nec uentis, nec mari, sed fulmini dicit simile fuisse. Et alia minora. Hoc autem diuinitas Cicero illa cōposuit in Verrem: Verfabatur in Sicilia longo interuallo, non Dionysius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam insula multos et crudeles tyrannos) sed quoddam nouum monstrum ex uere illa immanitate, quæ in hisdem locis extitisse traditur: non enim Charybdim tam infestam nauibus, neque Scyllam, ut istum in eodem fretu fuisse arbitror. Hæc pauciora sunt minuendi genera. ut, Vix osibus hæret. Tum autem est hyperbole uirtus, cum res ipsa de qua loquendum est, naturalem modum excessit. cōcediturque, amplius dicere, quia melius ultra, quam citra stat oratio, ueruntamen seruanda mensura est. nam licet supra fidem aliquid dicere cōcessum sit, nõ tamen dici debet ultra modum. uidendum etiam est ne in κακηγορια illud incidamus: sed quousque deceat extollamus. Cum enim nobis non creditur, prouenit ex ea sæpe risus. qui sanè tum si aptus sit, urbanitatis: sin aliter, stultitiæ nomen assequimur. Ore sermo melle dulcior. Hoc Homericum est de Nestore, de quo sic inquit.

τὸν καὶ ἀπὸ θύωνος μέλιτος θυκίωρ ῥέει πύλι.

Tantus erat in armis splendor, ut solis fulgore obscurior uideretur. Velut de Achille illud Homeri,

αὐτὰρ ἴσπατα σάκεα μέγατε σίβαρον τε ἔειλε, τοῦ δ' ἀπολυθεὶς ἄλλο γένει ἤντι μένος, ὃς δ' ἔταρ ἐκ πάντοιο σάκεος ἄνδρεςσι φανίη κωμώνοιο πόρος, ἢ δ' ἀνίτα.

Et apud Plautum miles gloriosus: Curate ut splendor meo sit clypeo clarior, quam solis radij, ut ubi usus ueniat, iam conferta manu perstringat oculorum aciem in acie hostibus.

Intellectio. Hæc à Græcis συναιθεσι dicta est. Variari sermonem potest, ut ex uno plures intelligamus:

mus: à parte totum, à specie genus, ex præcedentibus sequentia, uel per contrarium omnia. et ea quidem liberiora sunt poetis, quam oratoribus. nam in prosa ut mucronem pro gladio, et tectum pro cubmo recipit: ita non puppim pro nauis, nec abietem pro tabellis. et rursus ut tectum pro domo recipit: ita non pro ferro spiculum, non pro equo quadripedem. Maxime autem in orando ualebit numerorum illa libertas. nam et Liuius sæpe sic dicit, Romanus prælia uictor, cum Romanos uicisse significat. et contra Cicero de Claris oratoribus, Erat eo tempore nobis summa gracilitas et infirmitas corporis, procerum et tenue collum: cum de se tantum loqueretur. quod genus non orationem modò ornatur, sed etiã quotidiani sermonis usum iuuat. Quidam synecdochen uocant, cum id in contextu sermonis quod tacetur accipimus. Verbum enim ex uerbo intelligitur. et hæc si ad uitium declinet, ellipsis dicitur.

Abusio est. Hæc exornatio à græcis κατάχρησις dicta. ut parricida, matris et fratris interfector. Quidam catachresim, ut Quintilianus inquit, uoluit esse, cum pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur. Verum hæc dissonantia sunt, quod in his non uerbum pro uerbo ponitur, sed res pro re. neque enim quisquam putat, et luxuriam et liberalitatem idem significare.

Translatio est. Hæc à græcis μεταφορὰ nominatur, omnium exornationum frequentissima, ac lōge pulcherrima. Transfertur ergo, ut Quintilianus inquit, uerbum ex eo loco in quo primum erat, si proprium deest, aut translatum proprio melius sit, aut quia necesse est, aut quia significantius est, aut quia decentius. Vbi uero nihil habebit boni, quod transferretur improprium erit: ut necessitate rustici gemmam in uitibus dicunt, quid enim dicere aliquid? Sitire segetes, et fructus laborare, necessitate nos dicimus, sicut et hominem asperum. non enim proprium est quod demus huic proprietati nomen. Nam ita incensum, et inflammatum cupiditate, et lapsus errore significandi gratia dicimus, illa ad ornatum.

Quædam etiam parum preciosa dictu, per metaphoram explicantur. et hoc faciunt, ne tamen nimio luxu obtusior usus sit, ut genitili aruo, uel sulcos obliuet inertes. In totum autem metaphora breuior est similitudo: eoque differt, quod illa uerbum comparat ei rei quam uolumus exprimere, hæc pro ipsa re ponit. Comparatio est, cum dico fecisse quid hominem ut leonem. Translatio, cum dico de homine leonem. Notissimas autem illas consulto huius figuræ prætereo differentias atque diuisiones.

ut si in animalibus aliud animal pro alio, et inanimatum pro alio aliud dicatur: uel alterum nomen pro altero: genus pro specie, species pro genere, totum pro parte, pro toto pars. quæ uel pueris notissima sunt. In quo genere sunt illa, ut cum Liuius Scipionem à Catone ablatari solitum esse scribit. item, Clasiq; immittit habenas. et, Pontem indignatus Araxes. Et in soluta oratione Ciceronis illud: Quid enim tuus ille Tubero districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? quis sensus armorum tuorum? Vel cum pro ædificijs parietes, aut tecta dicimus: et cum unam turmam equitum populi Romani dicimus: et, ut Cicero inquit, cum ex uno plures, uel ex pluribus, unus intelligitur, Quemadmodum Ennius, Africa terribili tremi horrida terra tumultu.

Pro Afris uidelicet est sumpta Africa. Ex quo genere Cic. de Oratore putat esse, cum Martem pro bello, etiam pro senatu, togam pro pace ponimus. Quo etiã in genere uirtus et uitia, pro ipsis in quibus illa sunt: ut Luxuries quæ in domum irrupit? Quo auaritia penetravit? In summa, quocumque modo, saltem ut sensus integer et ciuilis sit, translatio probatur. Nam uidendum esse, idem ait, ne ullam afferamus dissimilitudinem, et ne longe ipsum simile sit ductum: ueluti Syrtis patrimonij durum est, scopulum potius dixeris, et honorum uoraginem potius quam Charybdim. facilius enim ad ea quæ uisa, quam ad ea quæ audita sunt, sensus feruntur. et quoniam hæc uel summa laus est in uerbis transferendis, ut sensum feriat, id quod translatum sit, fugienda omnis turpitudine earum rerum, ad quas eorum animos qui audient trahet similitudo. Nolo dici, morte Africanica castratam rempublicam: ita nolo sterces curiæ dici Glauciam. quamuis enim sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. et ut Quintilianus inquit: Non enim si Cicero sententiam reip. dixit, feciditatem hominum significans, iccirco probem illud quoque ueteris oratoris, Perseuere reipublicæ uomicas. Nolo esse, inquit Cicero, uerbum angustius, aut maius, quam res postulet. ut tempestas cōmessationis, aut commessatio tempestatis. Debet igitur uerbum id quod translatum sit, quasi proprium uideri. sic illud, Quid nam est obscuro quod te abigi permittas? melius esset ire, cum prohibere pellentem nequeas. Sunt etiam dura, id est à longinqua similitudine ducta, ait Quintilianus. Ut Iuppiter hybernas cana niue conspuit alpes. item uolucres pennis remigare, licet Virgilius in Apibus ac Dedalo speciosissime sit hoc usus. Metaphora enim aut necessitate locum occupare debet,

aut si in alienum uenit, plus ualere eo uerbo quod ex-
pellit. Rursum Cicero: Atque etiam, inquit, si uere-
are ne paulo durior translatio esse uideatur, mollien-
da est, preposito sepe uerbo: ut si olim a M. Ca-
tone mortuum, uel orbum, aut pupillum senatum
quis relictum diceret, paulo durius diceret. sin, ut
ita dicam, aliquanto mitius ferri posset. Etenim
uerecunda debet esse translatio, ut deducta esse in
alienum locum, non irrupisse, atque ut preca-
rio, non irruisse uideatur. Modus enim nullus est
floreant in singulis uerbis, & qui plus luminis
asserat orationi. Quamobrem & orationis obscu-
ritas magnopere fugienda est. Etenim hoc serē ge-
nere fiunt ea, quæ dicuntur enigmata. Cuius rei,
quo id clarius fiat, ipsius Ciceronis in libro de Di-
uinatione exemplum subiiciam. ita enim inquit,
Nam Pacuianus Amphion loquens, quadrupes tar-
digrada, agrestis, humilis, aspera, capite breui,
ceruice anguina, aspectu truci, cuiuscrata, inani-
ma: cum i. sponderi sibi uellet, reiectus est ab Atticis
dicentibus, se hæc non intelligere, rem aperte dice-
ret. tum ille uerbo, testudinem nominauit.

Permutatio est.) Hanc Græci ἀλλοτριότητα uocant,
nonnulli inuersionem interpretantur. ea est huius-
modi, ut aliud uerbis, aliud sensu ostēdat. aut etiam, ut
Quintilianus inquit, interim contrarium, ut,

O nauis, referent in mare te noui
Fluctus, ô quid agis, fortiter occupa Portum:
totusq; ille Horatij locus, quo nauem pro populo, flu-
ctuum tempestatem pro bellis ciuilibus, portum pro
pace atque concordia dicit. tale Lucretij illud est,
Inuia Pieridum per agro loca, nullius ante
Trita gradu. iuuat integros accedere fontes,
Atq; haurire. iuuat nouos decerpere flores,
Insignemq; meo capiti petere inde coronam,
Vnde prius nulle uelaru tēpora Musa. Et Virg.
Sed nos immensum spacio consecimus equor,
Et iam tempus equum spumantia soluere colla.

Sine translatione uero in Bucolicis,
Certe equidem audieram quò se subducere colles
Incipiunt, molliq; iugum dimittere cliuo
Vsq; ad aquam, et ueteris cōfracta cacumina fagi,
Omnia carminibus nostrū seruasse Menalcam.

Hoc enim loco præter nomen, cetera proprijs deci-
sa sunt uerbis. Nam non pastor Menalcas, sed Virg.
est intelligendus. Habet usum talis allegorie frequen-
ter oratio, sed raro prorsus obscuris, plerumq; apertis
permixta est uerbis, illa apud Cic. talis est, Hoc miror
enim, querorq; quēquam hominem ita pessundare
alterum uelle, ut etiā nauem perforat, in quo ipse nau-
iget: Hæc, Semper equidem ceteras tempestates &
procellas in illis duntaxat fluctibus concionum Mi-
loni putauit esse subeūdas: nisi adiecisset Concionum,

futura fuit hæc allegoria similis alteri. Illud uero lon-
ge speciosissimum genus orationis, in quo trium per-
mixta est gratia, similitudinis, allegorie, & trans-
lationis. ut, Quod fretum, quem Euripum tot mo-
tus, tamas, tam uarias habere creditis cōmutationes,
agitationes, fluctus: quantas perturbationes, et quan-
tos æstus habet ratio comitorum? dies intermissus
unus, aut nox interposita sepe una, ut perturbat om-
nia? ut totam opinionem nonnunquam commutat
aura rumoris? Nam id quoque custodiendum, ut quo
ex genere ceperis translationes, in eo desinas. Multi
autem cum initium à tempestate sumpserunt, incen-
dio aut ruina finiunt: quæ est in sermone, & rerum
ordine foedissima nota. Ceterū allegoria paruis quo-
que ingenijs, & quotidiano sermone frequentissime
seruit. Nam illa in agendis causis iam detrita, pedem
cōferre, iugulum petere, sanguinem mittere, sic fiūt,
nec offendunt. Est enim grata in eloquendo nouitas
& commutatio uerborum, & magis inopinata dele-
ctant. Allegoria que obscurior est, enigma dicitur: ui-
tium meo quidem iudicio, si quidem dicere dilucide
uirtus est: quo tamen poetæ utuntur, ut,

Dic quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tres pateat cœli spaciū non amplius ulnas.

Hæc de allegoria Quintilianus. Cicero autem in O-
ratore: iam cum fluxerunt, inquit, continuo plures
translationes, alta plane fit oratio. Hoc Græci appel-
lant allegoriam nomine, recte secūdum genus, melius
ille, qui ista omnia translationes uocat. Ut si quis
Drusum, Gracchum.) Liuium Drusum dicit, cuius su-
prā meminimus, qui sicut græci, in temp. sparsit per-
suas uerborum disidia. Numitoremq; obsoletum di-
cat.) Id est, spurcum & olentem, ex obs & oleo. ob-
soletus ergo, spurcitia scetidus. Ex contrario sumi-
tur sic.) Ex hoc genere, quo contraria ostenduntur,
nasci pleriq; ironiam putauerunt, quam latine illu-
sionē uocant. Hæc aut pronūciatione intelligitur, aut
persona, aut rei natura. Nam si qua earū dissentit, ap-
paret diuersam esse ab oratione uoluntatē: quale est,

Egregiam uero laudem & spolia ampla refertis
Tuq; puerq; tuus. Et illud Cic. Verres prætor ur-
banus, homo sanctus & diligēs. Et in Clodij, integri-
tas tua te purgauit, tuus pudor eripuit. Ironia speci-
es sunt, ut quidam græci uolunt, quatuor, quas appel-
lant, σαρκασμὸν, ἀστερισμὸν, ὑπερηφανίαν, παροϊσμίαν. Sarcas-
mos est, plena odio atq; hostilis irrisio. quale est illud:
Exoptatus ades, mens olim prælia poscit,
Speq; tui flagrat capitis, fer debita fraudum
Præmia, & Italiam tellure inquire sub ima,
Longum in Dardanijs fines iter, atq; niualem
Pyrænem, alpesq; tibi mea dextera donat.

Astissos fit, cum aliquid urbane dicitur, quod simpli-
citate caret rustica, uelut illud Terentij, Hoc popu-
lus

lus curat scilicet. Antigraphæ est, cum in aliquē inue-
nimur: et laudare uidemur, cum interim uituperemus.
sicut in Clodij Ciceronis illud, quod supra posuimus:
Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit,
uita ante acta seruauit. Parcemia est, cum prouerbio
quempiam irridemus: ut Plauti illud in Captiuis, Ut
sepe summa ingenia in occulto latent. Quidam uero
Græcorū, sicut & Plutarchus, nec antigraphen, nec
parcemiam ponunt: sed eorū loco ἀλλοτριότητα & μετα-
τροπήν illis, quas primo loco posuimus, subiiciunt.
ut sit quidem chleuasmos, cum in re uili & abiecta
quempiam extollimus, & inde uituperandum esse
ducimus. quale illud est Catulli,

Quare non tibi sit bene ac beate?
Si abs te sudor abest, abest salina,
Mucusq; & mala pituita nasi?
Hæc tu commoda tam beata Furi,
Noli spernere, nec putare parui.
Et sesteria quæ soles precari,
Centum desine: nam sat es beatus.

Mysteriosos autem, cum subsannantes, uirtutē alicui
uitio damus. quale illud Persij, Non ego curo,
Esse quod Arcefilas, erummosiq; Solones,
Obstipō capite, & figentes lumine terram,
Murmura cum secum & rabiosa silentia rodunt.
Ponunt Græci etiam inter uerborū figuras, quod ἰσο-
τόπιον uocant, Latinorū quidam appositum. nonnulli
sequens nominarūt. Eo poetæ & frequentius & libe-
rius utuntur. Itaq; & dentes albi, & humida uina re-
cte à poetis ponuntur. Sed apud oratorem non proba-
bitur. Nisi enim in oratione aliquid efficiatur, redun-
dat. tum autem efficitur, si sine illo quod dicitur, alte-
rum minus est. qualia sunt: ô scelus abominandū, ô de-
formem libidinem. Aliquando in proprio epitheton
est. nam si dicas, ille qui Numantiā & Carthaginem
euerit, amonomasia est: si adieceris Scipio, epitheton
non potest ergo esse iunctum. Sunt autem quibus hic
tropus omnino non esse uideatur, quod nihil inuertat.
his adungit Plutarchus παραβύστατον, quod etiam ὑπε-
ροψίασιν nominauit, cum uerborum ordo præposte-
rus est. uelut illud Virgilij esse creditur:

Et Cererem torrere parant, & frangere saxo.
Eam quoq; figuram, quæ παραβύστατον uocatur, tropon
putant. quale illud Virgilianum est:
Ipsi q; suos iam morte sub ægra,
Dij meliora pijs, erroremq; hostibus illum,
Discissos mundis laniabant dentibus artus.
Que iuncta apostrophæ inuenitur. ut rursus Virgil.
Haud procul inde citæ Metiū in diuersa quadrigæ,
Distulerant (at tum dictis Albane maneres)
Raptabatq; uiri mendacis uiscera tellus.

Hanc Latinorū quidam interpositionem, nonnulli in-
terclusionē nominarūt. Eam quoq; dicendū uirtutem,

quam ἰσοτόπιον uocant in locutione, Græci non medio-
criter probant. hæc enim altiore præbet intellectu,
ex uerbis affectui proximis, cuius duæ sunt species: al-
tera, quæ plus significat quàm dicit: altera, quæ etiam
id quod nō dicit significat. prior est, ut apud Homerū,
cum Menelaus Gratos in equum descendisse ait,

ἴππῳ ἰνὶ ξύρῳ, ἢ ἰνὴ μὲν παρτὶς ἄεροι
ἀπρίται, ἢ ἄριστοι γόνυ καὶ κῆρα φέροντες.

Nam uerbo uno ἰνὴ uerbo magnitudinē eius ostendit. &
apud Virgilij, Demissum lapsi per funem. nam sic
quoq; magnitudo demonstrata est. Idem, Cyclopa cum
iacuisse dicit per antrū, prodigiosum illud corpus spa-
cio loci mensus est. Sequēs positum est in uoce aut om-
nino suppressa, aut etiam abscissa. Supprimitur uox, ut
fecit pro Ligario Cicero: Quod si in tanta fortuna bo-
nitas tanta non est, quā tu parte, parte in quā obtines:
intelligo quid loquor. tacuit enim illud, quod nihilo-
minus acapimus, nō deesse homines qui ad crudelitātē
eum impellerēt. Abscinditur per apostrophen, de qua
supra dictū est. Est & in uulgaribus quoq; uerbis em-
phasis: Virum esse oportet, & Homo est ille. Addunt
etiam ἰσχυρισμὸν, quæ ab agendo dicta, et cuius propria
uirtus est, non esse quæ dicantur ociosa, cum quiddam
amarū (quod serē in cōtunelia positū est) significatur.
quale Cassij: Quid facies cum bona tua inuasero? hoc
est, cū te docuero nescisse maledicere. Aliquādo acre
est, uelut illud Crassi: Ego te cōsulem putē, cum tu me
non putes senatorē? Est & ea locutionis exornatio,
quam ἀντιθέσις uocat Græci, ex cuius negatione affir-
mari magis aliquid intelligimus: ut, Equidem merui,
nec deprecor: non refuto, hoc est, cupio. & si dicas,
Non desunt qui dicant Socratem stupidum fuisse, &
barbū, quod auriculas concavas non haberet, hoc est,
sunt qui dicant. Hæc fuerunt, quæ de uerborū exorna-
tionibus à multis selecta fuisse comperimus.

Distributio est.) Hanc Græcorū quidam ἀνακ-
τάσις uocant. Hæc exornatio non multum differt ab ea
quam paulo post diuisionem uocat, nisi quod hæc plu-
ra argumenta ad unum effectum educit, illa duabus
sententijs sibi inuicem oppositis contenta est: ut, Odit
porro priuatam luxuriam, publicam magnificentiam
diligit. Vtramq; Rutilius antitheti speciem esse ar-
bitratur. Licentia est.) Quid de hac exornatione
scribat Quintilianus, dicendū puto. Ac ne quempiam
tanti uiri iudicio frustrer, sicut adhuc in ceteris, ubi
eius autoritatem asserre conuenit, non feci, eius uerba
subijciā. Quæ uero sunt augendis affectibus accomo-
data figuræ, constant maximē simulatione, namq; &
irasci nos, & gaudere, & timere, & admirari, et do-
lere, & indignari, & optare, & quæcūq; sunt similia
his fingimus. inde sunt illa, Liberatus sum, respirauit,
bene habeo, & quæ amentia est hæc? & ô tempora,
ô mores, ô miserum me. consumptis enim lachrymis,

infixus tamen pectori heret dolor, & Magnæ nunc hinc terræ. quod exclamatione quidam uocant, ponuntque inter figuras orationis. Hæc quoties uera sunt, non sunt in ea forma de qua nunc loquimur: & asinuata & arte composita, proculdubio schemata sunt existimanda. quod idem dictum sit de oratione libertæ, quam Cornificius licentiam uocat, Græci *παρρησια*. Quid enim minus figuratum, quam uera libertas? sed frequenter sub hac facie latet adulatio, nam Cicero cum dicit pro Ligario, Suscepto bello Cæsar, gesto iam etiam ex parte magna, nulla ui coactus, consilio ac uoluntate mea, ad arma profectus sum, quæ erant contra te sumpta: non solum ad utilitatem Ligarij respicit, sed magis laudare uictoris clementiam non potest.

Diminutio est. Hanc Græci *μικρολογία* uocant. Hæc multifarie fieri solet, sicut & amplificatio. Sed quoniam in utraque sibi multum indulget orator, & ferè ob rerum auctorem ac imminutione uictoriam sibi comparat, & apud posteros famam, quæ elocutio attollat aut deprimat dicendum. Prima igitur est amplificandi uel minuendi species, in ipso rei nomine, ut cum eum qui sit casus, occisus: qui sit improbus, latronem: contraque eum qui pulsauit, attigisse: & uulnerauit, lesisse dicimus. Hoc genus crescit, ac fit manifestius, si ampliora uerba cum ipsis nominibus quibus comparantur ponemus: ut Cicero in Verrem. Non enim furem, sed ereptorem: non adulterum, sed expugnatorem pudicitie: non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque: non scarrum, sed crudelissimū carnificem ciuium sociorumque in uestrū iudicium adduximus, ut altero modo sit multum, hoc etiam ut plus sit efficiatur. Quatuor autem maxime generibus constare amplificationem inuenimus: incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum est potentissimum, cum magna uidentur etiam quæ inferiora sunt: id aut uno gradu fit, aut pluribus. per id uentur ad summum, nec ad summum modò, sed quodammodo supra summum. Omnibus his sufficit uel unum Ciceronis exemplum: Facinus est uincire ciuem Romanum, scelus uerberare, propè parricidium necare, quid dicam in cruce tollere? nam si tantum uerberatus esset, uno gradu increuerat, ponendo uincire esse facinus, quod erat inferius. cum uero dixerit, propè parricidium necare, supra quod nihil, adiecit, Quid dicam in cruce tollere? Ita cum id quod maximū est occupasset, necesse erat in eo quod ultra est uerba deficere. Est aliter incrementi modus, cum supra summū adiectio fit, ut apud Vergil. de Lauso: Quo pulchrior alter Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.

Et de Nireo illud Homericum, *Νιρέως, ὅς κἀλλίος ἀνδρῶν ὕψος ἰλίον ἦλθε*

Tertius est quoque incrementi modus, ad quem per gradus itur, & quod non est plus quam maximū, sed quo nihil maius esse ostenditur. matrem tuam cecidisti, quid dicam amplius? matrem tuam occidisti. nam hoc augendi genus est, tantum aliquid efficere, ut non possit augeri. Verum ut hæc amplificatio in superiora tendit, ita quæ fit per comparationem, incrementum ex minoribus petit. augendo enim quod est infra, necesse est extollat quod supra ponatur. ut Cicero in Catilinā: Serui mehercule mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuumt omnes ciues tui, domum meam relinquendam putarem. Fit per comparationem incrementum, eo modo quo argumenta à minoribus ad maiora deducuntur. nec tota totis, sed etiam partes partibus comparantur: sicut illud Ciceronis. An uero uir amplissimus, P. Scipio pontifex maximus, Gracchi mediocriter labefactantē statum Reipublicæ priuatus interfecit, Catilinam orbem terræ cæde atque incendio uastare cupientem nos consules perferremus hic? Catilina Graccho, & status Reipublicæ orbi terrarū, & medio crisi labefactatio cædi & incendijs & uastationi, & priuatus consuli comparatur. quæ si quis dilatare uelit, plenos sui singula locos habet. Ratiocinatione fiunt amplificationes, ut Cicero: Tu (inquit) istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. quid fauces & latera ad ebrietatem? sed minime sunt otiosa. nam respicientes ad hæc, possumus estimare quantum ille uini exhauserit, quod ferre & coquere nō posset illa corporis gladiatoria firmitate, sed necessario euomere compulsus est. Ergo si ex alio aliud colligitur, non minus poterit hæc quam quæ inter status ponitur ratiocinatio nominari. eadem enim ex causa nomen habet. Idem præstant quæ antecesserunt, ut apud Virgilium, cum Aeolus à Iunone rogatus,

Cauum conuersa cuspide montem Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto Qua data porta ruunt: est, apparet quanta sit futura tempestas. Solet ex alio aliud quoque augeri. ut cum Annibalis bellicis laudibus ampliatur uirtus Scipionis, & fortitudinē Gallorum Germanorumque miramur, quo sit maior Cai Cæsaris gloria. Sed & amplificant per ratiocinationem genus, cum ad aliquid refertur, quod dicimus. ueluti illud Homericum,

οὐδ' ὡς δὴν εἶδον ἰλίον ἰπὶ πόρροιο ἰούσασα, ἢ χα πρὸς ἀλλήλους ἰπια πῆραίντ' ἀγρόνισον, εὐνίμοιο τῶνας, κἀνὶ ὑπὸν μίθλας ἀχαιοῖο, τοῖσι δ' ἀμφὶ γυναικὶ πολλῆν χρέονα ἄλγιστα πάσχαμ, αἰνὸς ἀθανάτων θνήσκεις ὡσα ἰοικετο.

Vbi licet animaduertere, ut Troiani principes Graios Troianosque propter Helenæ speciem tanto temporis spacio sustinere bellum, indignum non putarunt. Quæ nam igitur illa forma credenda est? non enim hoc dicit

hoc dicit Paris qui rapuit, non aliquis iuuenis, aut unus è uulgo, sed & prudentissimi, & Priamo asfidentes. Ad hoc etiam pertinet chypeus Asiæ, cum dicit Homerus, τῷ βάλῃ ἀκαιοῦ δαῖνδρ σάκος ἰατρῆβέ- uoy. & Achilles, cum idem inquit, κῆτερ ἰατῆρα σά- κος μῆκε τῷ σὶβῶρῃ τῷ εἰλατο. Ex armis enim illorum heroum magnitudo nobis datur intelligi. qua uirtute egregie etiam usus est Virgilius in Cyclope. Nam qui illud corpus mente concipiam, cuius trunca manum pinus regit? Hoc illi est simile, quod supra 10 emphasim diximus nominari. Amplificatio autem per congeriem uerborum ac sententiarū idem significantiū, exponenda restat. hæc si non etiam per gradus ascendat, tamen uelut acervo quodam alleuatur. quale illud Ciceronis: Quid enim tuus ille Tubero di- strictus in acie Pharsalica gladius agebat? cuius latus mucro ille petebat? quis sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Hæc etiam crescere solet, uerbis omnibus altius atque altius insurgentibus: ut, Aderat 20 ianitor carceris, carnifex prætoris, mors terroris, sociorum & ciuium Romanorū. Eadem ratio est minuendi. nam totidem sunt ascendētibus gradus. ideoque uno ero contentus exemplo eius loci, quo Cicero de oratione Rutilij hæc dicit: Pauci tamen, qui proximi affiterant, nescio quid illum de lege agraria dicere suspicabant. Scio plerisque uideri posse speciem amplificationis hyperbolen. nam & hæc in utramque partem ualet, & ad augendas & minuendas res.

Descriptio nominatur. Hæc à Græcis *ἀναθεωρησις* uocatur, cui *τοπογραφία* species subiicitur, id est, loci descriptio. illum primo nominatum Cicero, alibi sub oculos subiectionem nominat, cum res non gesta indicatur, sed ut sit gesta ostendatur: nec uniuersa, sed per partes: ut, Ipse inflammatum scelere & furore in forum uenit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas eminebat. nec solum quæ facta sunt, aut fiant, sed & quæ futura sunt, imaginamur.

Diuisus est, quæ rem semouens à re, utranque absoluit ratione subiecta, hoc modo: Cur ego tibi obij- 40 ciam quicquam, si probus est? De hac supra dictum est exornatione.

Frequentatio est, cum res in tota causa dispersæ eoguntur. Hæc amplificationis pars est, quam per congeriem supra uocauimus.

Expolitio est. Hæc multarum est figurarum tractatio. oratio à Græcis, ut opinor, hæc *σχηματισμὸν*, id est, figurata, ac per hoc ornata nominatur. Quod mihi bene uidetur Decius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro legionibus se in hostes immisisse 50 medios, unde amisit uitam, & non perdidit. re enim uilissima & parua maximam redemit, uitam dedit, accepit patriam, amisit animam, potitus est gloria,

quæ cum summa laude prodita uetustate quotidie magis enitescit. quod si pro republica debere accedere ad periculum, & ratione demonstratum est, & exemplo comprobatum, hi sapientes sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ periculū uitant. Tres se Decij pro republica deuouisse dicuntur, ut in primo de Finibus bonorum & malorum scribit Cicero. Si quis autem scire cupiat, quo pacto deuotio ea fieret à ueteribus, Macrobius in Saturnalibus legat, qui de ea re abunde scripsit.

Comoratio est, cū in loco firmissimo. Et in perpetua oratione, sicut & expolitio, inuenitur. ea de causa à plerisque inter figuras non ponitur.

Contentio est. De hac supra diximus. Multæ aut sunt figuræ, ut tam apud Quintilianum quam apud Græcos est manifestum, quæ eodem nomine appellatæ, aliquam tamen habeant differentiam: sicut ironia, sicut antiphrasis, & similes. alia enim uerborum, alia sententiarum est.

Similitudo est oratio traducens. Hæc Græcis *παρομοίωσις*, ab alijs *ἰσομοίωσις* est nominata. hic quid de hac figura scribat Quintilianus, totum eum locū subijcere mihi uisum est, quod is plura quam quis alius de ea locutus uideatur, ac ita aperte, ut expositione non indigeat. Præclare uero, inquit, ad inferendam rebus lucem repertæ sunt similitudines, quarum alie sunt quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, alie ad exprimendam rerum imaginem compositæ, quod est huius loci proprium. inde lupi, ceu raptores, atra in nebula, & aui similes, Quæ circum littora, circum 20 Pifcoscos scopulos humilis uolat æquora iuxta.

Quo in genere id est præcipue custodiendū, ne id quæ similitudinis gratia asciimus, aut obscurū sit, aut ignotū. Debet enim quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo quod illuminat. quare poetis quidem permittimus sanè eiusmodi exempla.

Quales ubi hybernā Lyciam, Xanthi que fluenta Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo.

Nunc idem oratorem decebit, ut occultis aperta demonstret. Sed illud quoque, de quo in argumentis diximus, similitudinis genus ornat oratione, facitque eam sublimem, floridam, iucundam, mirabilem. Nam quo longius quæque petita est, hoc plus affert nouitatis, atque inexpectata magis est. illa uulgaria uideri possunt, & uilia tantum ad conciliandam fidem: Ut terram cultu, sic animum disciplinis meliorem uberioremque fieri. & Ut medici ab alienata morbis membra præciunt, ita turpes ac perniciosos, etiam si nobis sanguine cohereant, amputandos. Iam sublimius illud pro Archia: Saxa atque solitudines uoci respondent, bestia sepe immanes cantu fleuntur atque consistunt, quod quidem genus à quibusdam declamatoria maxime licentia corruptum est. Nam & falsis uidentur, nec illa

nec illa ijs quibus tandem similia uideri uolunt, appli-
cant: quorū utrunq; in his æque me iuuenē ubiq; cau-
sari solebant. Magnorū fluminum nauigabiles fontes
sunt, et generosioris arboris statim planta cum fructu
est. In omni autem parabola aut præcedit similitudo,
et res sequitur: aut præcedit res, et sequitur similitu-
do. sed interim libera et separata est, interim et (quod
longe optimū est) cum re cuius est ima cōnectitur col-
latione inuicem respondente. quod facit redditio con-
traria, quæ antapodosis dicitur. præcedit similitudo
illa, cuius modō feci mentionē: Inde lupi ceu raptores
atra in nebula, sequitur. In primo Georgicōn, post lon-
gam de bellis ciuilibus atq; externis conquestionē.

Vt cum carceribus sese effudere quadrige,

Addunt in spacia, et frustra retinacula tendens

Fertur equis auriga, neq; audit currus habenas.

Sed hæc sunt sine apodosis. Redditio autē illa rem utrat
que quæ cōparat, uelut subijcit oculis, et pariter osten-
dit. cuius præclara apud Virgil. multa reperio exem-
pla, sed oratorijs potius utendum est. dicit Cicero pro
Murena. Vt aiunt in Græcis artificibus eos auloclas
esse, qui citharædi fieri non potuerunt: sic nos uide-
mus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris
studium diuertere. Et illud pro eodem, iam penē poë-
tico spiritu, eo tanen cum sua redditione, quod est ad
ornatum accommodatiu. Nam ut tēpestates sepe certe
aliquo coeli signo cōmouentur, sicut sepe ab improbis
nulla certa ratione obscura aliqua ex causa concitan-
tur: sic in hac comitiōrū tempestate populari, sepe in-
telligas quo signo cōmota sit: sepe ita obscura est, ut
sine causa excitata uideatur. Sint et illa breues, uagi
per syluas ritu ferarū. Et illud Ciceronis in Clodium,
Quo ex iudicio uelut ex incendio nudus effugit: qui-
bus similia possunt cuiuscunq; etiam ex quotidiano ser-
mone succurrere. Hæc omnia ad uerbum de similitu-
dine Quintilian. Absoluta igitur illa similitudo est, ut
etiam Plutarchus scribit, quæ πρόσωπον et ἀνάλογος,
hoc est, propositionē et redditionē habet: quæ secus,
imperfecta. Item eiusmodi est, ueluti diximus, ut modō
res antecedat, et sequatur similitudo: modō contrā,
similitudo præcedat, et res sequatur. Vtrunq; Ho-
ratius in hoc complexus est.

Crescit extento uelut arbor æuo

Fama Marcelli, micat inter omnes

Iulium sidus, uelut inter ignes Luna minores.

Quæmadmodū in palestra, qui tædas ardentē acci-
pit. Mos fuit apud ueteres, ut in palestra currentiū pri-
mus facem sequenti traderet, et secundus tertio, et sic
deinceps, quo ad ultimū usq; pueniret. Hinc Persius,
Qui prior es, cur me inde cursu lampada poscis.

Et Lucret. Augescunt aliæ gentes, aliæ minuuntur,

Inq; breui spacio mutantur, sed animantum

Et quasi cursores uitæ sic lampada tradunt.

Exemplū est, alicuius facti aut dicti præteriti, cum
certi auctoris nomine propositio. Hoc Græci παράδειγμα
uocant, de quo supra in argumentis satis multa.

Imago est forma cum quadam similitu-
dine collatio. Imago est descriptio figuræ alicuius,
uel personarū inter se, eorum ue quæ personis acci-
dunt comparatio: ut, Os humerosq; deo similis.
Hæc exornatio à Græcis εἰκὼν uocatur.

Effictio est, cum exprimitur. Hæc figura à Græ-
cis προσωποποιία uocatur, à nonnullis persone cōfictio.

Hæc mire cum uariat orationem, tum excitat. His et
aduersariorū cogitationes, uelut secum loquentiū pro-
trahimus, qui tum ita demum à fide non abhorreat, si
eos locutos finxerimus, ut rogasse eos non sit absur-
dum, et nostros cum alijs sermones et aliorum inter
se credibiler introducimus, et suadendo obiurgan-
do, quærendo, laudando, miserando personas idoneas
damus. quin deducere beatos et cœles homines, et an-
gelos in hoc genere dicendi, et inferos excitare. urbes
etiam et populi hac figurā uocem accipiūt. Sunt autē
qui has προσωποποιίας dicant, in quibus et corpora
et uerba fingimus. Sermones autem hominum asimu-
latos παράδειγμα malunt, quod latine Cicero sermocina-
tionem uocat. Quintilianus uero utrumq; eodem no-
mine appellauit, ut prosopopeia diceretur. Nā certe,
inquit ipse, sermo fingi non potest, ut non et persone
sermo fingatur. Sed in his quæ natura non permittit,
eo modo mollior sit figura. etenim si mecū patria mea,
quæ mihi uita mea multo est carior, si cuncta Italia, si
omnis respub. sic loquatur, M. Tulli, quid agis? illud
audacius genus: quæ tecum Catilina sic agit, et quo-
dammodo tacita loquitur, nullum iam aliquot annis
facinus extitit nisi per te. Commodè etiam aut nobis
aliquas ante oculos esse rerum personarum ue imagi-
nes fingimus, eadem aduersarijs aut iudicibus accidre
miramur. qualia sunt, Videntur mihi, et nōme uiden-
tur tibi? Sed magna quædam uis eloquentiæ desidera-
tur. falsa enim, incredibilia, natura necesse est aut ma-
gis moueant, quia supra uera sunt: aut pro uanis acci-
piuntur, quia uera non sunt. sed formas quoq; fingi-
mus sepe, ut famam Virgilius, litem Homerus: ut uo-
luptatem ac uirtutem, quæadmodum à Xenophonte
traditur Prodicus, quem Silius Italicus imitatus est.
Est et incertæ personæ ficta oratio, ut hic, Dicat ali-
quis. Est exactus sine persona sermo,

Hic Dolopū manus, hic seuius tendebat Achilles.
Et ut Quintilian. etiā inquit: Vertitur interim pro-
sopopeia in speciem narrandi. unde apud historicos
reperiuntur obliquæ allocutiones. ut Titi Liuij illud,
At diu inuent. Prosopopeia, siue effictiois due sunt
species, ut Aphthonius in primis exercitamentis in-
quit, εἰκὼν καὶ ἰσομοίωσις, id est, simulacri fictio, et ἰσομοίωσις,
quam Rutilius et Aquila morū consuetudinē uocant.

Idolopœia

Idolopœia est, quam paulo infra Cicero confirmatio-
nem uocat. Ethopœia autem, quam hic notationē no-
minauit. Aut aliquod fragile falsa choragium glo-
ria cōparetur. Choragium à choro et ago, conuen-
tus, atq; congregatiōnis apparatus. Plautus in Capti-
uis, Iniquū est comico choragio, Conari de subito nos
agere tragediam. Apuleius in quinto Metamorph.
Iam feralium nuptiarū miserrimæ uirgini choragium
struitur. Duc tecum Libanum et Sofiam. Nomi-
na seruorū. Libanus in Plauti Asinaria, Sofias tam in
Amphitryone Plauti quam Terentij Andria. Ex-
postulant. Imperiose percunctantur.

Sermocinatio est, cū alicui personæ sermo attribui-
tur. Hæc diximus supra παράδειγμα à Græcis nominari.

Conformatio est, cū aliqua quæ non adest persona
conferuntur, quasi adfit. Hanc exornationē diximus
quoq; supra à Græcis εἰκὼν uocari.

Significatio est. Significationem nominat, quam
Græci ὑπόθεσις uocant. hanc inter tropos, id est, uer-
borum uersiones Græci ponunt, ut supra meminimus.
sed et inter schemata, hoc est, sententiā inuenitur
figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur,
uelut inquit Quintilianus, ut apud Virgil.

Non licuit thalami expertem sine crimine uitam
Degere more feræ. Quanquā enim de matrimo

nio queritur Dido, tamen huc erupit eius affectus, ut
sine thalamis uitam non hominū putet, sed ferarū.

Cuius pater cubito se emungere solebat. Emun-
gere, mucum è naso stillantem tergere. Noli Satur-
nina. Hoc ex eis quæ supra de L. Apuleio Saturnino
diximus, cuius esse manifestum potest.

Breuitas est. Hæc à Græcis βραχυλογία uocatur.
Est uero pulcherrima, cum plura paucis complecti-
mur: sed male imitantes sequitur obscuritas. Hinc
Horatius, Breuis esse laboro, Obscurus fio.
Quod uitium non inter infima putandum est.

Demonstratio est. Quæ à Græcis παραδείγμα, tum
ὑπόθεσις nominatur. phantasia quidem in concipien-
dis uisionibus, exergasia uero in efficiendo uelut opere
proposito, nisi sit, quam ὑπόθεσις uocant Græci. Qui-
dam euidentiā, alij representationē uocant. Illi,
Vni, ut loquenti, aut minus attento audientiā faceret.

Calce premens. ut cōfringeret. Dextra pedē.
Illius subfellijs, quādo armis non erant muniti, ut qui-
buscunq; obuijs rebus arreptis se à ciuium incursione
potentiū defenderent. At iste. quidam. Parua
tamen pars perfectissima uita desideretur. Vtpote
quæ deesse intelligatur. uitam enim perfectissimā, phi-
losophiam dicit, ut eam quæ de moribus est. Et ui-
tam quam sequamur. in dicendo.

HIERONYMI CAPIDVRI AD SVOS IN RHETORICAM
Herennianam Commentarios appendix.

Post Ciceronis uerborū interpretationē, quam
festinatissima cōpositione edere cōpuli sumus: si-
quidem diebus in singulis prout in his rhetoricis li-
bris quæq; dictata nobis occurrerūt, ita immediatē, ita
improvisi cōmentaria edere coacti sumus, ita plerunq;
alijs districti occupationibus, temporis angustia, non
tantū quæ diceremus aliquantū maturare, sed ne qui-
dem quæ properantissimo calamo scripsissemus, una
oculorū acie decurrere nobis concessum est: ne propo-
sito igitur nostro quicquam desit, fieri à nobis debere
uidebatur. ut quas figuras sparsim sumus interpretati,
primū colligeremus, dein de oratorū numeris, post de
imitatione, inde de exercitatiōe diceremus. postremo,
ut omnia tradita iam præcepta, breui, et quasi per ca-
pita, quo tenaciori memoriæ cōprehendi possent, repe-
terentur. quæ omnia cum paulo longiorē cogitandi mo-
ram sibi deposcant, dolco à me in scribendo nō minus
quā in superioribus esse properandū. Non dubita-
uerim, quin hæc multo castigatiora esse debuerint, si
famæ putauerim consulendum meæ. Sed temporis me
premit angustia, et audientes, intra paucos dies quid
uelim ut absoluam, auidi expectant. Eis autem non
satisfacere, nefas puto: et futurū ad alias occupatio-
nes me tempus trahit, ut emendandi nullū etiam mihi
otium relinquere posse uideam. Prosequar igitur insitu

tū eo pacto, ut per quā utilissimas res exarare uidear
tentasse potius, quā ut easdē dicendo cōsequi fortasse
se potuerim, ut nostra posteri in Ciceronē cōmentarij
ausa perficiat. hoc enim tēpore nostris discipulis hæc
dare uoluisse quantulatūq; satius esse ducimus, quā
omnino nulla. Sed de re iam dicere incipiam. Omne
figurarū genus trina diuisione partimur, quod in lite-
ris, quod in dictionibus, quodq; in oratiōe inuenitur.
Quod in literis, Græci pathos, in dictionibus tropū,
in oratione schema nōnulli appellarūt. sed nos, modō
quid dicatur clarum intellectu fiat, de appellatione in
presentia dicere non contendemus. In literis itaq; du-
plex est generalis figurarū cognitio: una quidem quæ
qualitatis, altera uero quantitatis nominatur. qualita-
tis quidē species sunt Metathesis, quæ et enallaxis et
hyperthesis nominatur. capra, pro carpæ enim capræ
dictæ: à carpando siquidē deducitur, ut Varro inquit.
Secūda qualitatis species est, quam Tryphon metalep-
sin, quidam antithesin uocat: est, cū in uocalē uocalis
uertitur, ut, Venit et upilio, tardi uenere subulci.
Pro eo quod opilio dicendū fuit. Tertia ac ultima qua-
litas species est, Tmesis, quam diacopen quidam no-
minant, cum composita dissoluitur dicitio: uelut apud
Horatiū Polyhymnia, pro Polymnia. nam si integra
dicitio interponatur, ut, Septem subiecta trioni, hyper-
batus

batos erit: quæ posterius suo loco referetur. Quantitatis autem sunt species quasi generalia quidem capita, pleonasmus et endia, id est redundantia et defectus. aut enim redundant in dictione literæ, aut subtrahuntur. quodque de literis diximus, idem de temporibus intelligendum est. Pleonasmus species habet novem, et totidem quoque endia. Pleonasmus quidem species sunt, prosthefsis, anadiplosis, ectasis, epectasis, diæresis, parenthefsis, diplasiasmos, parcmptosis, et proschematismos. Prosthefsis dicitur, cum in principio dictionis litera vel syllaba additur: ut pro nato gnatus, et ingreditur linquens antrum, pro graditur.

Anadiplosis est, repetita eadem in principio dictionis syllaba: ut pipilare, lalare, apud Catullum et Persium. Ectasis est, cum natura correptam syllabam producimus: ut, Hectora Priamidem, animosumque inter Achillem. Cum Priamus primam corripit.

Epectasis est, in media dictione syllabæ uersus necessitate interpositio: quale illud Lucretianum, Indugredi motus hominum gestumque sequentem.

Diæresis est, cum unam in duas syllabas diuidimus: ut Lucretij illud, Ignoratur enim quæ sit natura animæ. Parenthefsis est, cum syllabam non faciens ad uocalem uocalis apponitur: et, Captiui. ex captibus uersum Plauti in Captiuis, colligitur ueteres sic scripsisse. Diplasiasmos est, consonantis eiusdem aliqua de causa potius quam suapte natura geminatio. ut, reddo, relligo, et similia: uel diuersæ interpositio, ut ast pro at. Parcmptosis est, in dictione consonantis interpositio: uelut Alcyones, Varrone teste, pro eo quod Alcyones, dicitur Græci. Proschematismos est, in fine dictionis syllabæ adiectio. quale illud Lucretij, Hinc uideatur in imbrem uertier æther.

Endia autem, quam supra quantitatis generalem fecimus speciẽ, sunt nouem itidem formæ: Aphæresis, arsis, systole, syncopa, synalæphe, ellipsis, parellipsis, ecchipsis, et apocopa. Aphæresis est, syllabæ ex principio dictionis ablatio: ut, Posuitque comas et brachia ferro, pro deposuit. Arsis est, similis syllabæ repetitæ in principio dictionis ablatio: ut tendi, pro tetendi. Systole est, cum liberam syllabam, aut natura productam corripimus: ut Iuuenalis,

Vascones, ut fama est, alimentis talibus usi. Nam Silius Italicus eandem syllabam producit, quam corripuit Iuuenalis, cum inquit,

Et Vasconum alas Balarus probat æquore aperto. Syncopa est, e medio dictionis syllabæ ablatio: ut audacter pro audaciter, audij pro audiui. et hac ferè sola in soluta oratione utimur syllabarum figura: in uersu autem omnibus. Synalæpha est, duarum uocalium ad unam complexio: ut Horatius, O mi Laertiade, quicquid dicam aut erit aut non. Et Varronis illud, Tum deflagranti deiectum fulmine Phæton.

Pluribus autem id fieri modis posse, Tryphon, quem nos in latinum uertimus, ostendit. Ellipsis est, uocalis syllabam non facientis ablatio: ut Propertij illud, Nec si post stygias aliquid restabit crumnas.

Cum ærumna diphthogon in prima habeat. Parellipsis est, cum duplicata consonantis ablatio est. ut cum Lucanus dicit, Et lotam paruo reuocant Alcymone Cybellem. Iuuenalis autem,

Hic turpis Cybeles, et fracta uoce loquendi.

Ecchipsis est, consonantis uel solius ablatio, quod in s litera maxime solet fieri. Lucretius, Vulneca quas lachrymas peperere minoribus nostris.

Vel cum sua uocali: ut, Inter se coisse uiros, et decerere ferro. Apocopa est, in fine dictionis cuiuscumque syllabæ ablatio. ut, duc pro duce, uel dic pro dice, et similia, sicut dici exigebat analogia. Hæc sunt omnes literarum syllabarumque figuræ, nec plures inueniuntur.

Sequitur, ut iam de dictionum et orationis figuris paucis differamus. Sicut literarum atque syllabarum figuris numerus prescriptus est (si quidem uiginti et unam numero omnino eas esse ostendimus) ita dictionum et orationis figurarum numerus in infinitum penè profuit. nam si figuræ dictæ sunt, tropos autem et schemata uno figuræ nomine appellamus, quo nos ter hic ordo clarior uideatur, si dictæ inquam figuræ in locutione sunt: sic ut quidam habitus in corporibus quoquo modo componantur, uelut cum sedemus, incumbimus, respicimus, idque aut intentius aut remissius, et infinite huiusmodi corporis esse possunt formæ: ita in locutione figuræ sunt sermonis quidam habitus, et formæ, quibus sermo a sermone differt. Et quoniam suus cuiusque locutionis est habitus, inde fit ut aliæ parum, aliæ multum inter se figuræ distent: quæ inuenta sunt uitandæ similitudinis gratia, quæ ubique fastidium parit: idque ipsa rerum omnium natura nos monente, quæ ita uaria est, ut nihil unquam alteri simile procreauerit. Non me præterit magnis placuisse auctoribus, alias grammaticorum, alias rhetorum figuræ esse.

quod licet cur ita placuerit probabilis ratio reddi possit, tamen mihi ea non placet distinctio: et quo id plinius fiat, minusque habeat obscuritatis, opinionis nostræ monstemus rationem. Illud omnes uel mediocriter eruditi sciunt, grammaticam recte literarumque locutionis artem esse: nec hoc limite solo contentam, qui hæc utique dicam, scio. Sed de locutione nunc nostra orta quaestio est, nec magis proprium cuiusque scientiæ iam esse manifestum est. Locutionis ergo figuræ cum sermonis quidam habitus sint, ad grammaticum pertinere uidebuntur. at non solius locutionis, uerum et sententiarum figuræ plerumque sunt. Sententiarum ergo figuræ oratori, uel oratoricæ, in quocumque genere scribenti concesserim, sed locutionis grammaticæ: quibus ita orator et poeta utuntur, ut philosophorum sententiarum

sententiarum argumentisque dialecticorum. Duabus siquidem potius artibus omnis rhetorica, ut Aristoteles inquit, perficitur. Inuentio philosophia, ea quæ de moribus est, quam Græci ethicen uocant, et dialecticorum argutijs atque tendiculis. de uirtutibus siquidem et uitijs disputare. semper conuenit oratori, et sua confirmare, consutare autem aliena. Ab oratore uero, cum dispositione pronuntiatione et memoria ad causam explicandam literalis adfertur oratio: quam obrem et ea ars quam Græci grammaticen, ex nostris quidam literaturam, ueteres appellauit locutionis artem, suppeditat. Tribus igitur potissimum scientiarum facultas rhetorica constare uideri potest. ethica in pondere sententiarum, dialectica in differendo, grammatica in accurate et emendate loquendo. Sed de his haecenus. non enim nobis de hac re una disputare propositum est. At illuc uenimus, ut dictionum et orationis figuræ percuramus. Ut igitur unde exiuit noster redeat sermo: tam frequens locutionis est figuræ, ut si antiquum sermonem nostro comparemus, quicquid loquamur figuræ sit, dum nouatis, dum antiquis tam uerbis quam locutionibus utimur: quæ ne in uita proficiant, autoritate, uetustate, consuetudine plerumque defenduntur: sepe etiam ratione quadam, ideoque cum sint a simplici rectoque loquendi genere deflecta, uirtutis nomen habebunt, si habet probabile aliquid quod sequantur, modus tamen adhibendus est, nam qui nimium affectauerit, illam ipsam uarietatem gratiam amittet. In nouato uerbo figuræ est, aut cum a Græcis sumitur, ut cum Lucret. Tibi suauis Dædala tellus, inquit: aut a uerbo latino, ut cum Persius inquit,

Nescio quid tecum graue cornicaris inepte. et rursum alibi, Ipse sacrum irrorans patina piper. In antiquis est figuræ uerbis, cuius maxime amator Virgil. fuit. uelut illud,

Progenies sedentem Troiano a sanguine duci Audierat. — Et,

Nam quis te iuuenem confidentissime nostras Iussit adire domos. —

et Propertius, Sternuit omen amor. suntque adhuc aliqua, quæ iam in frequenti sunt usu. ut Enimvero assentior, in actiua significatione, sicut assentio: luxurior, ut luxurio: fabricor, ut fabrico. in coniuunctis uerbis nouationis quoque figuræ est: ut, oculis capti talpæ, et timidi damæ dicitur a Virgil. in quibus subest ratio, quod altero uterque sexus significetur. siquidem tam maris esse talpas, damasque, quam foeminas, certum est. Auctoritate sibi uindicauit quispiam acuta, si lex ab eodem diceretur auctore. ite quod temporis est, ad rem uerbum si gurate declinat. ut cum dicit Virgil. Nocturnus obambulat. et similia, apud poetas præsertim, proprie infinita. Itæ cum communis sermo habeat, ardeo illa re: figurate tamen Virgil. Corydon ardebat Alexin, dixit. Plura etiam ex Græco translata sunt, uelut Salustij, uulgus amat fieri. Utimur et figurate comparatiuis p

absolutis, et partes alias pro alijs partibus orationis. duo etiam inter se comparatiua comitimus, ut Cicero nis illud: Si te Catilina comprehendero, si te interficere iussero, credo utendum mihi, ne non potius omnes boni serui a me, quam quisquam crudelius factum esse dicat. Hinc non est ab simile illud Homericum in Odyss.

ει ναυον γ' ιδάμευ ποτε ιδολατρον ουσσεναντα, παντες η' απυσαίωτ' ιδαφροσφοι πιδας εναυ, η' απουαίωτοι χυρσοιο τι ιδωτροετι.

Iunctura quoque uerborum ueterum autoritate figuræ habet. uelut Horatij illud, Fabriciūque hunc, et intonsis Curium capillis. et illud Terentij, Accede ad ignem hunc, iam calesces plus satis. et Ciceronis de Cn. Pop. scituro imperio. Portus quibus uita ac spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis. In potestate, non in potestate dixit. ita Plautus, Nunc uero mihi in mentem fuit. Sunt huiusmodi innumera, quæ uno figuræ nomine a Græcis nominantur, quo alijs ἀσύντακτου ἀνεπίωσις, quiddam σολοικιστικόν uocant. Nos nihil dicimus, nisi ut sciamus uerborum et locutionum innumerabiles esse formas, quas figuræ appellamus: et easdem numero infinitas: nec numerare necessarium, modo quod sit figuræ intelligatur. Quare intellecta quisque sibi per se, etiam ab alijs nondum factas poterit inuenire. sicut ex eis quæ iam diximus, uel cuique esse manifestum potest.

Quo tamen facilius memoria comprehendere possint, ne nos quidem illud lateat, quæ nobiliores eminent, ad genera, et quasi capita quædam referamus: ut non tantum quas nominabimus, sed et quascumque alias quisque quæ at comprehendere, quas alius plures, alius pauciores effecisset. quin et ipse Cic. in Oratore ad Brutum pauciores quam in libro de Oratore posuit, ut uideatur quæ referre uoluit, et scies prætermisisse ac reprehendisse. Omne itaque figurarum tam uerborum quam orationum genus, in duas, pariter ut syllabarum (ut supra memorauimus) formas diuiditur: qualitatem et quantitatem. qualitatis uerborum species sunt, quotiens uerbi aliqua permutatio efficitur: quantitatis autem, cum adiectio detractio uel

cola, aut parilitas sola, in orationis figuræ est. Qualitatis igitur species est, quam Cicero appellat exclamationem. nam cum dicit, ô Africane, cuius mortui, et quæ sequuntur: a primo huius orationis uerbo, toti est inditum nomen exclamationi. et quam idem uocat similiter cadens, et quam similiter desinens, ac quam annominationem: item nominatio, pronomination, denominatio, transgressio, commutatio, abusio quoque, uerborum figuræ est, et translatio: sic et permutatio, coniuunctio, adiunctio, ut ex supra expositis facile quisque potest intelligere. Qualitatis igitur figuræ uerborum tam uerbi quam sensus sunt huiusmodi. Quantitatis autem figuræ nominamus quando aut redundare aut deesse quid uerborum uel sensus uidetur in oratione, idque ut cultior planior uel fiat oratio. Quantitatis species,

quæ in excessu sunt, sensus quidē, emphasis, hyperbole, synecdoche (quæ & defectus esse potest, si qui dē pro singulari pluralis, & pro plurali singularis ponitur) & totū pro parte, et pars pro toto. Quantitatis species in defectu, est tapinosis: ut si gurges mare uocetur. Quantitatis uerborū species aliæ sunt, ubi uerba supersunt: aliæ, ubi desunt. Supersunt, ut in ea quam Cic. repetitionē uocat, quam conuersionē, quam complexionē, & quam traductionē: quæ si gura est etiā qualitatis, cū eiusdē significationis uerbi casus uarietur, & diuersæ itē significationis simile uerbu ponitur: & quæ repetitionē, exēpla uerborū, nos supra in Cic. figuris congesimus. Itē gradatio quantitatis excedentis figura est, sic correctio: nisi orationis figuram esse uelimus, quod post uerbum imō, quod corrigentis est, aliud sequi necesse sit. Dissimulatio, conduplicatio, interpretatio, illis adiunguntur: itē cōmutatio, & dubitatio, nisi has, uelut de correctione diximus, orationis duas malimus figuras dici. Quantitatis autem figuræ, quæ in defectu collocatae sunt, articulus, cōiunctio, adiunctio, ubi unum pro pluribus sufficitur uerbis: rursum quia aut primū, aut medium, aut ultimum occupat locum. Qualitatis eadem figuræ sunt, sed diuersa (ut dictum est) ratione. Itē dissolutio. Nunc sequitur, ut paucis orationis figuræ in ordinem digeramus. Orationum qualitatis figuræ sunt, contentio, interrogatio, sententia, contrarium, cōtinuatio, diffinitio, permissio, conclusio, distributio, diuisio, alia contentio, demonstratio. Rursum orationis figuræ quantitatis, per excessū quidē itē uerborum tū sententiariū, sunt, ratiocinatio, mēbrū, subiectio, expeditio, circuitio, superlatio, licentia, descriptio, frequentatio, expolitio, cōmoratio, similitudo, exēplū, imago, effectio, notatio, fermocinatio, confirmatio, significatio, quæ tā defectus quā redundantiæ figura est, cū aliquando per exuperationē plus dictū est quā patitur ueritas: & per defectū, cum quod docere incēpimus, abscindimus. Parilitatis una figura est, quam Cicero compar appellauit. Deficientes autem figuræ sunt, occupatio, diminutio, significatio, quæ redundantiæ quoque figuram diximus, & ea quam breuitatem Cicero nominat. Quoniam satis, ut opinor, ostensum est, quid sit quod figura nominatur, quot figurarum sint genera, et singulorum generum quæ emineant species: nunc tempus poscit, ut oratorum numeros aggrediamur, quos supra percursuros nos polliciti sumus. quod faciemus, si prius tamen quid sit numerus, & quid à uersu distet: & cum non minus pedibus constet quā uersus, si ipsos paucis pedes, & quibus tam numerus quā uersus incedit, attigerimus. Numerus igitur, quem græci rhythmum appellant, à poetis pro uersu aliquando capitur, ut cum dicit Virgil, Numeros memini si uerba tenerem. Alio modo numerus dicitur, pedibus quædam fluens structu-

ra, quam & Cicero & Quintilianus, multiq; prætere alij necessariam in orationibus oratori esse dixerunt. neq; Demosthenē oratorum græcorum facile principem tantopere probatum iri ferunt, nisi eius numerosa esset oratio: ut ipse Cicero. Neq; enim (inquit) Demosthenes fulmina tantopere uibrasse diceretur, nisi numeris illa contorta ferrentur. Distat autē hic à carmine numerus, quod numerus siue rhythmus est pedum temporumq; iunctura cum lenitate. Alij sic, Numerus est uersus imago modulata, seruans numerum syllabarum. Rhythmus igitur temporum ac syllabarum pedumq; congruentia, aurium peritarum multiplicatur iudicio, ac profluit, semperq; ne fastidium compositionis similitudo pariat uariatur. Metrum in certa qualitate ac numero syllabarū temporumq; finitur, certis pedibus, & eisdem semper consistit atq; concluditur. Pedes autem ipsi, & uarij re sunt, & nominibus: quorum qui duabus syllabis (ut ab eis potissimum incipiamus, qui paucioribus constant) sunt, spondeus, trocheus, iambus, pyrrichius. Spondeus ex duabus syllabis constat longis, temporum quattuor, ut heros. Huic contrarius est, quem alij pyrrichium, alij dibrachum græce, latine bibreuem, alij ægæona uocant. hic duab. constat syllabis, & eis breuib; ut bene. Iambus ex breui & longa constat, ut dies. Trocheus, quem nonnulli chorion uocant, ex longa et breui constat: ut, fecit. Triū syllabarū sunt: dactylus, qui prima longa et duabus constat breuib; ut, tempora. Huic contrarius est anapestus, quem quidam antidactylum nominant. constat enim duabus breuib; et longa: ut, iuuenes. Trybrachus, quem quidam tribreuem uerterunt, græcorum alij brachysyllabum, alij tritrocheon, nonnulli pygmæona, pleriq; (sicut Cic. & Quintilianus) choreum, tribus constat breuib; ut, Helena. Huic contrarius est molossus, quem alij uertuntur, alij extensipedem, græcorum quidam hippium, nonnulli chanium uocant, constat tribus syllabis longis, ut Aeneas. Amphibrachys, quem quidam utrinquebreuem uerterunt, nonnulli ionium uocant, alij scholium, constat ex breui et longa et breui: ut, carina. Huic contrarius est amphimæcrus, quæ fescenitū quidā appellatūt. quidā amphimæcon, alij creticū uocant, constat ex longa & breui et lōga: ut, abstine. Bacchius, quæ alij Oenocriū, alij pariam bū uocant, constat ex breui & duabus longis: ut, Athenæ. Huic contrarius est palimbacchius, quem alij Latitū, alij Saturnitū, quidē altibreuē, nonnulli proponticon, alij thessaleon uocāt, constat ex duabus longis & breui: ut, natura. Quatuor syllabarum pedes sunt: proceleusmaticus, è duobus pyrrichijs, hoc est quatuor breuiū syllabarū: ut, tenuia. Huic contrarius est dispondeus, ex duobus spondeis syllabarum quatuor & longarū: ut, Mæcenates. Peon primus constat ex trocheo & pyrrichio, hoc est longa &

tribus

tribus breuib; ut, Stesichorus. Peon secundus ex iābo & pyrrichio, hoc est ex breui & lōga et duob. breuib; ut, colonia. Peon tertius ex pyrrichio et trocheo, hoc est ex duabus breuib; & lōga et breui: ut, meliora. Peon quartus ex pyrrichio & iābo constat, hoc est tribus breuib; & lōga: ut, docilitas. Huic contrarius est hippius, quem pleriq; epitritum uocant. nam sicut peon à numero longam, ita epitritus breuē nobis significat. siquidē hippius, siue epitritus primus ex iābo et spondeo constat, hoc est ex breui & tribus longis: ut, capenates. Hippius, siue epitritus secundus ex trocheo & spondeo, hoc est ex lōga & breui et duab. lōgis: ut, cōditores. Hippius siue epitritus tertius, ex spondeo & iābo, id est ex duabus lōgis & breui & lōga: ut, discordiæ. Hippius siue epitritus quartus, ex spondeo & trocheo, hoc est tribus lōgis et breui: ut, oratore. Ionicus, à τῶν ἰσίων, id est, à maiore, constat ex spondeo et pyrrichio, hoc est ex duabus lōgis & duabus breuib; ut, præiudicia. Ionicus à τῶν ἰσίων, id est à minore, constat pyrrichio & spondeo, hoc est ex duabus breuib; syllabis & duabus longis: ut, cupiebāt. Duabus ex breui & longa, & breui et longa: ut, Cleonides, propinquitas: qui pes dactylus ab iābo à quibusdā dictus est. Huic cōtrarius est ditrocheus, ex longa & breui: et longa et breui: ut, cantilena, dimicare. qui pes à nonnullis creticus κατὰ τὸν κρητικόν dicitur. Antipastus ex iābo & trocheo, hoc est ex breui et duab. longis & breui: ut, Medullina, Saloniinus. Huic contrarius est choriambus, ex trocheo & iambo, hoc est ex longa & duabus breuib; & longa: ut, facilitas, armipotes. Hos quinque syllabarū pedes sequuntur, plures q̄ triginta, à nobis breuiter enumerandi. Hiortius pes, ex quinque breuib; syllabis constat: ut, mulieribus. Peribab; ex longa et breuib; quatuor: ut, Composuimus. Parapyrnos, ex breui & longa & tribus breuib; ut, diu steimus. Messomacros, ex duabus breuib; & longa & duabus breuib; ut, deus affuit. Anapesticus, ex tribus breuib; & longa et breui: ut, bonus amicus. Pyrrichius anapestus, ex breuib; quatuor & longa: ut, facilius est. Probrachys, ex breui & longis quatuor: ut, in usu non est. Hypobrachys, ex longa & breui & tribus longis: ut, tela deposcunt. Messobrachys, ex duabus longis & breui & duabus longis: ut, existimant. Molossoiābds, ex tribus longis & breui & longa: ut, obtestatus est. Salotibos ex quatuor longis & breui: ut, educebamus. Diphius, ex duabus breuib; & tribus lōgis: ut, populabundos. Orthius, ex lōga et duabus breuib; et lōgis duabus: ut, arma capeffunt. Amæbocos, ex duabus lōgis duabus breuib; & lōga: ut, mōtes superāt. Molossopyrrichios, ex tribus longis & duab. breuib; ut, frumentaria. Symplectos, ex duabus lōgis & tribus breuib; ut, et as hominis. Musicos, ex longa & breui & longa & duabus breuib;

ut, Caesar oppida. Antanapestus, ex breui & duabus longis & duabus breuib; ut, at indoctior. Antancebocus, ex duabus breuib; & duabus longis & breui: ut, loca munire. Dastios, ex tribus breuib; & duabus longis: ut, facile princeps. Tymelicos ex lōga tribus breuib; et longa: ut, instituerant. Dochemios, quæ alij dochimū uocat, ex duabus breuib; & duabus longis & breui: ut, capiunt arma. Ut tamen tā Cic. quā Quintilianus uolūt, sit dochimus ex bacchio & iābo, uel iambo et cretico, hoc est constat ex prima breui duabus longis, breui & longa: ut, reipublicæ. Periabodes, ex breui et lōga et breui et duab. lōgis: ut, mori recusant. Doriscos, ex longa & duabus breuib; & longa & breui: ut, imperitabat. Cyprios, ex breui et longa et duabus breuib; & longa: ut, honore uiri. Anticyrios, ex lōga & breui et duab. lōgis et breui: ut, exhiberetur. Bachichoricos, ex duabus longis & breui & longa et breui: ut, deliberanda. Hypodochimos, ex longa & breui & longa & breui et lōga: ut, multitudines. Dochimos κατὰ τὸν dochimόν, ex breui duabus longis & breui & longa: ut supra exemplū dedimus, reipublicæ. Antistrophos, ex breui & tribus longis & breui: ut, recognouere. Molossopondeus, ex longis quinque: ut, frumentaturi. Post enumeratos syllabarum pedes, quantitas quoque syllabarū tractaretur, nisi ne pueros quæ eas ignorare arbitraret. Sūt enim multi q̄ de eis dedere præcepta, et nos quoque quanta breuitate potuimus, libellū olim edidimus. Illud iā supest solū, ut de numeris differamus. Primū quo in orationis genere numeros esse conueniat, in quibus orationū partibus, qualibus uti numeris, & utrū partū orationis continuos occupent numeri locos, & quo pacto secus cōueniat: deinde quos dicere numeros possimus, & quos non possimus, & pariter quos consecrari uitiolum sit. post, quales uelimus esse quos probamus numeros, exēplis et authoritatib. apiemus, atq; corfirmabimus. postremo hanc partē cōcludentes, quā in quaque cōpositione tenendū sit, breuiter colligemus. Cū igitur in omni locutionis corpore, totoq; (ut ita dixerim) in orationis tractu numerū inueniri necesse sit, quippe quod neq; loqui quisquam possit nisi è syllabis breuib; ac longis, ex quibus pedes fiunt, illam dicimus numerose cadere orationē, quæ non pronouelut flumine decurrens interficit, sed quæ finē suū habet, naturaliq; distincta interuallo, quæ proxime præteriere intueādi: dedit tempus, dedit respirandi, ac refecit animos; & quodam quasi modulatu uerborum concluditur. Ab hoc autem modulatu, id est, hac diligenti pedum obseruatione, de qua à nobis infra dicitur, solutus est sermo, soluta epistola, soluta quoque Iurifconsultorū sunt editiones, et omnes de huiusmodi rebus compositiones: licet ea plerumq; numeris constare inueniantur. Primum historiam, & genus illud orationis quod græci epidiasticū, no-

OO 2

strā

stri demonstratiuum uocant, numerosa esse conuenit. Deinde in deliberatiuo iudicialiq; genere id obseruandum, sed secus. siquidem tam historica quam demonstratiua omnis ad uoluptatem accommodata est, ac circumscriptione ambituq; et tanquam in orbe inclusa currit oratio, quoad in singulis perfectis absolutisq; sententijs insistit. idq; ideo securius fit, qd is auditor lector ue est futurus, qui non ueretur, ne compositione orationis insidijs sua fides attentetur. quoniam et gratiam scriptori oratori ue habet, quod aurium seruiert uoluptati. In ceteris autem causis non uerborum ambitu dicendum semper, quinimo id per arò accidit, sed sepe membratim casimq; dicendum. Ideoq; illa uerborum quasi colligata concinnitas effugitur. quod si semper utare, cum satietatem affert, tum quod cum id quale sit facile intelligatur, actionis dolorem detrahit, et actoris ueritatem funditus tollit, et fidem. Sed quoniam adhibenda nonnunquam diximus, quo id in loco, uidentur est. Si igitur laudandum aliquid est ornatius, quoniam ea pars demonstratiui uidetur esse generis, ut in Verrem Cicero de Siciliae laude dixit: aut si ea ponenda narratio sit, que plus dignitatis quam doloris desiderat, cum ad historie grauitatem propius accedat, sicut in Verrem Cic. de Cerere et Segeftana Diana, deq; Syracusarum situ dixit: ut ambitu numerofo cadant procurandū est. In amplificanda quoq; re, dum sensus omnis funditur, numerofo et uolubiliter fertur oratio. In uniuersum igitur singulare aliquid præcipi non potest. Nam in exordio sicut iudicis animus uariè preparatur, cum miserabiles esse uolumus, cū modesti, cū acres, cū graues, blanditijs quoq; cū flectere, cū ad diligentiam hortari: ita cū diuersa natura sint, dissimilis quoq; componendi ratio desideratur. Nō enim similibus est usus Cic. numeris in exordio pro Milone, pro Cluentio, pro Ligario. Narratio ferè tardiores, atq; (ut sic dixerim) modestiores desiderat pedes. Proinde cū docere et insingere animis res semper cupiat, quod minime festinantiū opus est, ut id aptius et accommodatius rei sit, tota 40 costare narratio longioribus mēbris uidetur, et breuioribus periodis. Argumenta autē acria et citata, pedibus quoq; ad hanc naturā accommodatis utentur. Epilogi summissū, lentū, et minus exclamantē numerū plerumq; exigunt. siquidē sic ferè componendū, quo modo pronuncianđū erit. Et cū rerū de quibus dicimus naturā sequi numero scriptor uelit eruditus, in proemijs plerūq; summissum esse oportet: tamen in accusatione iudex erit concitandus, aut aliqua cōplendus indignatione. in narratione plenos atq; expressos nos esse oportet, ne aliquo incitati affectu, qd fidē tollit dicere uideamur. in argumentis citatos esse conuenit, atq; ipso etiā motu celeres: in locis autē ac descriptionibus, suos ac fluētes: idq; quod uoluptati causa cōparetur. In epilogis plerūq;, ut iā dictū

est, deiectos et infractos. debent enim sublimia ingredi, leuia duci, acria currere, delicata fluere: ac ubi urget necessitas, ea etiā affectu abimus. Qui autē quibus, pedes sint rebus accommodatiores, paulo post a nobis aperietur. Expositum iā, ut opinor, est satis, quo in orationis genere, quibusq; in orationis partibus, ac qualibus uti numeris nos oporteat. Reliquū est, ut partū orationis cōtinuos ne numeri locos occupēt, dicamus. Quoniā ueteres maxime studuerūt ne flueret, uagaretur, ac longius excurreret oratio, eā distingui et interstere, modō cæsis, modō mēbris, modō clausulis, eadēq; omnia numeris uincienda uoluerūt: primū, quid sit cæsum, quid mēbrū, quidq; clausulā nominemus, referendū paucis puto, quando supra de eis dictū: deinde quo pacto numeris uinciri intelligantur, quod non tanti profecto laboris est, quam ti forte aliquibus uidebitur. Ille ambitus, quē græci periodon, nostri clausulā, multisq; alijs nominauere nominibus, constat (ut Cic. inquit) si plena sit, quatuor ferè partibus, quæ mēbra dicimus, ut et aures impleat, ne ue breuior sit, neq; longior. quanquā utriq; nonnunquā, uel potius sepe accidit, ut aut citius insistentū sit, aut longius procedendū, ne breuitas defraudasse aures, ne ue longitudo obtudisse uideatur. Cū autē sint periodon duo genera, unum simplex, quod longius prouehitur atq; circumducitur: alterū, quod mēbris et incisis constat: primū est, ut Diuturni silentij P. C. quo erā his tēporibus usus, nō timore aliquo, sed partim dolore, partim uerecūdiā finē hodiernus dies attulit. qui ambitus clauditur pæone tertio, iambo et dactylo. Alterū est sepe breuissimū, quod incisis constat. uelut illud Crassi: Missos faciant patronos, ipsi prodeant, qui nisi interuallo proferatur, senarius uidetur iambicus. melius autē, Prodeat ipsi, dicit et Cic. arbitratur. In eodē genere esse ambitus ille creditur, qd ex mēbris cōficiunt, aliquanto longior quam qui ex cæsis, breuior autē quam qui cōtinuus fuit. ut, Cur clandestinis consilijs non oppugnant? cur de profugis nostris copias comparant contra nos? ubi utriq; membrū spondeis clauditur, quod sic plerūq; Crassius diceret. licet in illo quod cæsis cōfectū est, amphimacrum usus sit, spondeus amphimacrum antecedit. Porro quæ incisi aut membratim efferentur, ea uel aptissime cadere debent. Incisim, sic ut Cic. illud: Domus tibi deerat? at habebas. pecunia supabat? at egebas. quatuor sunt incisa. Membratim, ut rursus Cicero: Incurristi amens in columnas. Non alienos insanus insanisti. duo sunt membra. deinde et cæsa et membra tanquam crepidine quadam comprehensione longiore sustinentur: ut Ciceronis illud, Depressam, cæcam, iacentem domū pluris qd te et qd fortunam tuas estimasti. qui ambitus duobus trochæis terminatur, cū superior ambitus ex mēbris spondeis cōclusus fuerit geminis. qd aut ex incisis, ex spondeis: nā ultima pro cōmuni iā recepta syllaba est.

est, precedente pyrrichio. Incisim autem et membratim tractatur oratio, ubi uere aliquid dicere uideri uolueris, cum aut arguas, aut reuellas. ut Ciceronis illud in Cornelianā: O callidos homines, o rem excogitatum, o ingenia metuenda. Circuitus tamen ille, quem iam sepe diximus, incitator numero ipso fertur et labitur, quoad perueniat ad finē. Sed iā quos accipiant pedes incisorū mēbrorū clausularū ue locos, dicendū. A ueteribus sanē quæsitū est, toto ne in ambitu uerborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atq; extremis tantū. Sunt qd cōprehensione totā a capite ita fluere pedibus cōtinuis uelint, ut ad extremum ueniens, pedibus quoq; consistat. nec id difficile factū arbitrati sunt, ijs præsertim qui bonis disciplinis exercitati sunt et scripserunt, adeo ut quæ nō scripserint, similia scriptorum efficisse credantur. sed de hoc posterius suo loco uerbius disputabitur. Cum igitur eadē faciamus quæ poëta, tamen in oratione poëmaticis effugere oportere similitudinem ducunt, ut non tanquam alijs atq; alijs struatur pedibus oratio: sed etiam ut concensus ille in extremis seruetur duntaxat clausulis. Pleriq; censent cadere tantū numerofo oportere terminariq; sententiā. cūq; aures extremū semp expectēt, in eodē acquiescant, id uacare numero nō oportere. Aristoteli autē et Ciceroni et Quintiliano placet, tā sententiæ initū quam finē esse numerofo. quando qd statim a principio sententiæ dictionis cōcinnitate multū afficiamur, et ipsa conclusione, ne claudicans ac quasi fluctuans, sed equaliter constanter que ingre-

diuoluptatis causa accersitum sit, non nimium et frequens esse oporteat: quando Voluptates commendat rarior usus, uitiosum erit. Quod uitium ut effugiatur, sunt hi quidem inter se miscendi, et temperandi. sic minime aduertetur delectationis aucupium, et quadratæ orationis industria. Vitiosus et ille numerus est, cuius pedes apti et quasi coagmentati non iunguntur. Quod quale sit, cum qui apte iungantur dixerimus, facile intelligetur. Item uehementer est uitiosum, si in oratione in uersus aliquando, licet per imprudentiam incidamus. quam enim numeris, et eisdem poëticis, componitur oratio, eam tamen solutam et liberam esse oportere intelligamus, ne poëma componere uelle uideamur. Licet itaque nobis dimidiatos plerumque uersus adhibere, integros non licet; et ferè ultima uersuum initio conueniunt orationis. Titus quidem Lilius ab hexametri exordio cepit, ut Quintilianus existimat: Facturus ne operæ precium sim. idq; melius esse, quam quod modo emendatur. Cicero tamen tam acris animaduersionis securus, aliquando uersum absoluit: ut trimetrum in Pisonem, Proh o dii immortales, qui hic mihi luxit dies? Sic Salustius, nec minus Græci. quoniam et ipse Plato accuratissimus compositionis, in Timæo prima statim in parte uitare ista non potuit. nam et initium hexametri statim inuenias, inquit enim, εἰς ἀδὸς τρεῖς δὲ ἀδὸς τρεῖς. Nec non et Isocrates, qui prius in oratione post Thrasymachum, qui in eis nimius fuisse perhibetur, numeros, dum uersum effugere etiam uoluit, in Panathenaiici principio in trimetrum iambicum incidit, cum ita dicit, Νῶ τρεῖς μὲν ὅ μιν παρρησίας γράφειν τὸν λόγον. Et in similia prope infinita, quæ tam apud hos, quam apud alios auctores satis idoneos, quibus studiosius inquirens animaduertet. Nunc qui nam probentur a ueteribus numeri, dicendum nobis est. Siquidem sicut in uersu uulgus, si est peccatum, uidere: ita in oratoria locutione, quicquid claudicauerit, sentire intelligimus. Sed poëta non ignoscit, oratoribus concedit. Tacitus tamen, non esse quod dicimus aptum perfectum que, reclamatur. Primum igitur, quot numerus oratorius pedes, deinde quos suscipiat, nobis apeririendum est. Clausularum initia ut apte incederent, et eorundem fines concinne clauderentur, non unico pede labi astringiq; ueteres uoluerunt oratores, sed alterum ac plerumque utrobique tertium adiungi, ubi paucarum sint pedes syllabarum. Plures autem, ut uersus similitudinem effugerent, esse prohibuerunt. Pedes uero oratorius numerus nullos respuit, dicente etiam Quintiliano, his uerbis: Miror enim in hac opinione doctissimos fuisse, ut alios pedes ita eligerent, alios damnarent, quæ si nullus esset quem non sit necesse deprehendi: non

ergo pedes; sed pedum iunctura damnanda eligenda ue sunt. Omnes autem nobis in presentia complecti difficile, at maxime probatos ab egregijs rhetoricis magistris, summisq; dicendi authoribus referemus. Illud primum sciendum est, non tantum referre qui pedes, sed quae uerba iunctura quadam claudant orationem. nam si in extrema ambitus parte breuiora locaueris, infringitur illa quasi membrorum comprehensio. Quare aut paria syllabis esse debent posteriora superioribus, aut (ut Cicero melius iucundiusq; putauit) longiora. monosyllabon enim in fine antecedenti uidetur iungi per synalopham, ut Auxilium est. Spondeus igitur, ut a duarum syllabarum pedibus potissimum inchoemus, quo Demosthenes est plurimum usus, moram semper fert secum. Et illud est tenendum generaliter, quod qui pedes sunt temporibus pleniores, longisq; syllabis, hoc magis stabiles, et grauiorem faciunt orationem: breues autem, celerem ac mobilem. Ita quae si ubi opus est, uelocitate tardum et segnem adhibeas pedem, et ubi pondus exigitur praecipitem ac resultantem, merito damnabitur. Spondeus praecedente se pyrrichio bene sonat: ut, Iuniani, uel trochaeo: ut, arma sumpsit: et, acta res est, uel iambo: ut, manus armant. quod ideo quidam non probant, quod trimetri iambici uersus esse uideatur. Ipse sibi male spondeus praeponi creditur: ut, oratores. nisi quod tam Pompeius Messalinus, quam ipse Cicero, idoneum putant caesis et membris: ut, Crassus nos oppugnat. propterea quod paucitatem syllabarum cum grauitate sua et tarditate compensat. Ne quidem dactylum bene praeponi spondeo, Cicero et Quintilianus existimant, quando finem uersus in fine damnant orationis. Terentianus tamen non respuit. hoc tale est, contra Caesaris arma. Quoties aut una pars orationis in fine clausulae acceperit anapestum et trocheum siue spondeum (non enim ignoramus in fine pro longa breue accipi, idem ergo erit pes trochaeus, qui et spondeus, in fine) qui si fine inquam antecedente anapesto in eadem orationis parte clauserit, mollem et quasi lubricam structuram dabit: ut, dominabitur. quamuis enim iude fuerunt pedes, eadem tempora, tamen ubi diuersae sint partes orationis, retentus nescio quo pacto spiritus, ac restitutus, affert quandam compositioni firmitate: ut, uideant ipsi. At in una parte orationis properare uerba, et continua spiritus celeritate labi uidentur: ut, populabundos. Idem de tribrache dicimus: ut, gerere morem, et facultates, temeritates. Spondeus recte iambo praepositur: ut, doctus fui. se ipso iambo praerurrente: ut, bona fide. et cretico: ut, prospera fide. Licet enim Aristoteles, Theophrastus, et Theodectes, trocheum et pyrrichium respiciant, quod ultimas longas esse syllabas semper uelint, a Cicero non omnino im-

probatur. Trochaeus, si se praecedat, iunctura facit, quae maxime Cicero placet: ut, ab omnibus esse eis poenas pfolutas. dictum iam enim est, nihil ad rem primere, extrema longa ne illa sit, an breuis. et Gracchi illud, patris dictum sapiens temeritas filij comprobauit. quod dichoreo tantum clamore concionis excitatum esse Cicero scribit, ut esset admirabile. ordinem immuta, fac sit, comprobauit filij temeritas: iam nihil erit, ut Cicero estimat: etsi temeritas e tribus breuibus et longa est, quod Aristoteles ut optimus probat. a quo ipse dissentit Cicero. sunt tamen et alij qui non improbant. Trochaeus autem, spondeus et iambus, simul (ut Cicero inquit) male concludunt, quoquo modo struas, tumor tamen rerum ex spondeis atq; iambis maxime continetur: ut, sceptrum mihi liquit Pelops. Pyrrichius decurrit: sed quantum celeritatis, tantum grauitatis ad mittit. Quid igitur facia? Iambus crassatur in carmine, quis hoc potest uidere? quis potest pati, nisi impudicus et uorax, et aleo? In uniuersum autem, si sit necesse duram potius atq; aspera compositione, quam effeminata et eneruem, mauult esse Quintilianus, ut neq; longioribus quam oportet hyperbatis utamur, neq; nullum aptum atq; idoneum uerbum permutemus gratia lenitatis: quando non erit ullum tam difficile, quod non commode inferi possit. Sed iam multos uideas in dicendo non tam accuratos, quam (ut ita dicam) operosos, et in uerbis sterculis omnem terentes componendi opera. quum et quotidie magis lasciuimus. Quare modus habendus est. nam si nimis sumus, intollerabile uitium est: si autem nullus in meritum numerus, ut iam saepe diximus, dissipata et inculta et fluens erit oratio. Sed de pedibus dicamus, qui tribus syllabis constare inueniuntur. Dactylus, qui Aristoteli amplior, sicut humanior iam bus uidetur, quem tam Quintilianus quam Cicero herou uocat, clausula reddit forte, antecedente trochaeo, cui Aristoteles chordacis nomen imponit: ut, iure fecimus. Pyrrichio antecedente, bene dicitur: spondeo, causas audiat, iuste fecimus: iambo, fide dicitur, dies attulit: et tribrachys quoque dactylum bene praecedit, recole nomina: anapestus, repetes caetera: et palymbachius, sepono caetera: et molossus, querebat dicere. Dactylum spondeum et anapestum quoquo modo struas in principia continuandorum uerborum, satis decore cadere Cicero arbitratur. uelut illud Liuuij esse diximus, Facturus ne operae precium sim. Optime incipitur a legis, ut, Cum propter egriam. aliquando a breuibus, ut, Nouam crimen Caius Caesar. et, Animaduerti iudices. sed pro Cluentio recte, quod initium eius partitioni simile est, quae celeritate gaudet. clausula quoque e longis firmissima a Quintiliano putatur: sed cadet et in breues aliquando. Facit etiam tribrachys ad clausulam, praecedente cretico: ut si dicas, de caeteris agite, de praesentibus redeo, de literis dubito. Amphibrachys quoque

recte

recte ponitur in clausula, spondeo ferre antecedente: Lu- dos habete, recte locutus. et trochaeo, iusta querela, Hinc est illud Tullianum. Et pristinum morem iudiciorum requirunt. et, Neminem praeposendum mihi esse actorem putauit. Anapestus etiam clausulis conuenit, sed ruens, atq; in rhythmum modum profuens, et pentametri finis: Nam ubi libido dominatur, innocenti leue praesidium est. Mollior fiet praecedente spondeo: ut si mutes, Leue innocentiae praesidium est. Eadem erit, si trochaeum anteponas, profu- ctior: ut, Nomen erat imperij. Creticus antecedens eum paulo fortiosem reddit: ut, Nobiles homines. sicut ante spondeum exultat: ut, de quo ego nihil dicam, nisi depellendi criminis causa. et illud, Quo- usq; tandem abutere Catilinae patientia nostra? Cre- ticus quoque ipse initijs optimus: Quod precatus a dijs immortalibus sum. Sed clausulis diligentius ser- uandas esse arbitramur, quam superiora, quod in his maxime perfectio atq; absolutio iudicatur. Nam uersus aequae prima et media et extrema pars atten- ditur, qui debilitatur in quacumq; sit parte tituba- tum. In oratione autem pauci prima cernunt, po- strema pleriq; quae quoniam apparent, et intelli- guntur, uarianda esse diximus, ne aut animorum iudicij, aut aurium satietate repudientur. Duo autem, aut tres, ut Cicero uoluit, sunt ferre extremi seruan- di et notandi pedes, si modo non breuiora et praeci- sa erunt superiora: ut creticus, aut herous, aut paeon, quem Aristoteles probat. horum uicissitudi- nes efficiunt, ut neq; hi satientur qui audient fasti- dio similitudinis: nec nos id faciemus, quod dedita o- pera facere uideamur. Creticum bene antecedent uel anapestus, ut populo conferunt: uel paeon ille qui fini aptior dicitur, placat facilitas nobiles: uel epi- tritus tertius, seruare quam plurimos: uel trochaeus, turpe ducere. Haec de trium syllabarum pedibus, de quibus non quasi legem inuolabilem dedimus, sed quod esset optimum ostendimus. Caeterum quatuor syllabarum pedes, quo pacto iuncturae quadrent, referendi. Paeona primum, et paeona quartum, probat Aristoteles: cui a priore quidem ordini placet, ut haec uerba sunt, desinite, incipite, comprimite: po- steriore autem finire, ut haec uerba, agilitas, facili- tas, domuerant. Quod Cicero carpit, cum inquit: Quare etiam paeona qui dixit aptior, in quo esset longa postrema, uidit parum, quoniam nihil ad rem est, postrema ne longa sit, an breuis, quod uideatur aliquid uacantis temporis ex eo quod insequitur accedere. Aures tamen, inquit Quintilianus, consu- lens meas, intelligo multum referre utrum ne longa sit quae claudit, an pro longa. neq; enim tam plenus est dicere, timere quam timeri. Paeona igitur tertium, qui tertia longa quater ferit, bene acriterq; conclu- dere omnes consensunt. cui Cicero tribrachium an-

teponit, sic facere uideamur. aliquando iambum, ut in Catilina, cum omnibus. potius quomodo soli pati uoluerunt. Saepissime autem trocheum, ut pro Cluentio. Quantum difficultatis et quantum laboris sit habi- tura. et in Oratore ad Brutum, Diu multumq; me- cum Brute dubitauit. Proinde haec Cicero iam pe- culiaris facta structura est, esse uideatur. Sicut autem iambus in eis quae demisso atq; humili uel crassanti sermone dicuntur, frequentissimus est: ita paeon hic in amplioribus, et in utroq; dactylus. Itaq; in uaria et perpetua oratione hi sunt inter se miscendi, et te- perandi. Dichoreo quoque idem auctor frequenter utitur, ut Dicere maluerunt, et uisus est confiteri, et Cri- mina detulerunt, et Exercitum compararunt. Et pro Ligario, aut leuium Graecorum, aut immanium Barba- rorum: et pro Milone, Contra amentiam perditorum. Illum quoque pedem quem antipastum uocamus, bene dactylum antecedit: ut, uir optimus uideretur: et, Hortensius perorauit. et trochaeus: ut, sua manu so- rorem interfecta esse fateretur. Nec minus eum pe- dem, quem ionicum maiorem nominamus, optime praecurrit tribrachys, struitq; clausulam. uelut ubi inquit Cicero, Quorum igitur impunitas Caesar tuae clementiae laus est, eorum te ad crudelitatem acuet o- ratio. Aliquando pyrrichius, fluit oratio. nonnun- quam trochaeus, currat oratio: quibus Cicero utitur structuris. Sed et illa uerba quae quinque syllabis constant, fluxiore structura faciunt: ut, arbitramini, in- terrogauerunt, desiderauerunt. Omnium quinque syllaba- rum unicum Cicero pedem dochimum, cuius exemplum ponit, Amicos tenes, quouis loco aptum esse dicit, siue ambitum inchoet, siue concludat, dum semel ponatur, quod iteratus aut continuatus, numerum apertum et nimis faciat insignem. His igitur tot commutationibus, tamque uarijs sic utemur, ut oratoris plena fluentisq; libero impetu facultate his semper uinculis non alligemus. Nam uerborum compositio non ex labore anxio ueniat oportet, ne in ameticedis pedibus, ac perpen- dendis syllabis quisquam confescat, sed usu atq; exer- citatione perpetua auribus, quae uelut arbitrae com- positionis esse debent, iudicet quid strictum, quid effusum, quid ubertum, quid durum, quid effeminatum sit. Ple- runq; etiam nimia artis opinio fugienda est, et interpo- nenda simplicitas rudis atq; imperite dictionis, quod plerumque acerbis sensibus sit uis maior, si naturali- ter prostratur. quod ipsum Cicero saepissime fecit se, liquido deprehendi potest. Sed ubi id faciendum sit, supra (ut opinor) abunde dictum est. Nunc autem reliquum est, ut quae omnis desideret compositio, breuiter colli- gamus: quo longius tractata superius, tenaciori te- neantur memoria. Quonia eloquentia constat ex sen- tentijs et uerbis, perficiendum est, ut doceamus acu- te, delectemus quasi argute, commoueamus grauiter: uitiosumq; in sententia, si quid absurdum, aut alienum

aut non acutum, aut subinfusum est. In uerbis, si in-
quinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si
longè petiitum. Danda ergo opera est, ut in uerbis
quidè singulis emendatè loquamur, quòd est latine:
ut perspicue, ut ornate. Perspicua erunt, si propria
in proprijs lautissima eligamus. Ornata erunt, si no-
uata, non tamen nimium licenter: si prisca, non ta-
men è medijs eruta tenebris: si translata, in translatis
similitudinem secuti: si uerecundè utamur alienis.
In coniunctis autem uerbis, ordo: ne sensus prepo-
sere coniungantur: iunctura, ne hiet & quasi labo-
ret oratio: numerus, ut sententiarum initia aptè
iungantur, & eadem concinne concludantur. Tum
quod tam ad singula quam ad coniuncta uerba per-
tinet, sonus & figura, quæ duo maxime aures per-
mulcent. Verba igitur legenda potissimū sunt bene
sonantia: sed ea non, ut poetæ, exquisita ad sonum,
uerum de medio sumpta. in quo delectu asperita-
tem fugiamus, quando ad lenitatem duo hæc, sicut
& numerus, comparari debent: sed ut ferent senten-

tiæ, ita seligemus, ut nihil de industria fecisse uideamur.
Figuræ autem ne nimium frequentes ponantur,
aut etiam affectentur: hoc est, ne frigide sint &
ociosæ. uitiosæ enim sunt quæq; compositiones, quæ
in hoc ipsum petuntur, ut exultent atq; lasciuiant.

Hæc habuimus quæ de elocutione diceremus. Sed
quoniam hæc omnia imitatione & exercitatione
assequi possumus, de his quoq; partibus se nobis præ-
cepta traditurum præceptor noster uir clarissimus
Georgius Valla fuerat pollicitus. Sed quemadmo-
dum nos quoq; testes fuimus, id præstare non potuit,
multis impeditissimis negotijs. hanc tamen partem
non omisurum dixit, sed traditurum commodiore
loco: sicut & omnem ait se complexum fuisse Rhe-
toricam. Quare ut ab eo exceperimus, omnia in hoc
tibi uolumen congesimus Patruæ præstantissime, ut
nostrorum laborum tibi potissimum innotescant
primitiæ, quas sub præceptore nostro hau-
simus præstantissimo. Vale.

E I N I S.

MARINI BECICHEMIS CODRENSIS

CASTIGATIONES IN LIBROS RHETORICOS,

quos M. T. Cicero adolescens scripsit ad C. siue L. Herennium, quæ Noua ars

uulgo appellatur. Ex Epistola ad Franciscum Bragadenum philosophum, &

Dominicum Contarenum Prætores Brixenses.

DVo sunt principum genera, quos literarum sacra laude dignissimos cen-
sent: literati, & hi quibus quum literis dare operam plenè non licuerit, lite-
ras & literatos fouent, studia & doctorum consilia adiuuant. Quid enim melius,
quam quum literatus regnat, & populos literarū amator gubernat? Tales & uos
esse constat, clarissimi prætores: quorum unus omnium doctrinarum periti-
tia cedit nemini: alter ita disciplinas omnes, ita doctores amplexatur, ut nulli
priorum regum, quorum munificentia Musis & Apollini admirationi fuit, post-
ponendus sit. Has & alias uirtutes uestras uidet & admiratur Brixiana ciuitas
uniuersa, quæ uestram concordiam iustitiamq; perpetuis monumentis manda-
uit. Has ego cotidie ferè experior & recolo, domi, foris: in hac maxime Acade-
mia, quam totiens uestra præstantia honestatis, mihi audientiam facientes ea at-
tentione, quam præstare solent, qui ad me audiendū non tam honoris mei quam
profectus sui gratia accedunt. Sed ego mecum habito, non ignarus nullam uo-
bis utilitatem, sapientissimis & eloquentissimis uiris, literas nostras posse, ut forte
aliquam uoluptatem afferre. Cuius gratia etiā nunc hæc in Rhetorica ad He-
rennium Castigationes his literis insertas mittimus, prout à nostris auditoribus
exceptæ fuerūt. Quæso uos, ne uidere despiciatis: & te maxime Bragadene præ-
tor oro, si quid ocnj in tanta administrationis mole nactus fueris, perlegas, &
boni pro tui ingenij Genio consulas. Te quidem unum maxime appello: quod
ut collega tuus ad Martialia arma natus uidetur, ita tu ad omnes literas, ad huma-
nitatis studia natus esse uideris, arma tractans non manu, sed consilio mirabilisq;
prudencia. Nihil in his noui, ne te fallam, leges: nihil, quod fructū nescio an uo-
luptatem afferat, uti præfatus sum. Cur igitur misisti? Quia qualiacunq; sunt, à te
publicè

publicè probata sunt. Non tibi præterea, sed alijs scripta sunt, qui tua non pol-
lent uirtute, non tuo præstant ingenio, non cæteris abundant quæ tibi omnia
summa sunt. Idèq; quia non fecerūt, quod tu fecisti: qui nihil in philosophiæ stu-
dijs, nihil in reliquis liberalibus artibus operosum omisisti, quod non perscruta-
tus fueris: nihil in mansuetiorum musarum penetralibus intactū reliquisti: de-
niq; ad Rempub. tam plenè sapientia & rerum omnium cognitione accessisti,
ut in eius gubernatione Solon omnibus uidearis. Omnia ita curas, ita prouides,
ita excipis, ut nihil tibi unquam accidat subitum, nihil non præuisum. Nihil à se-
nato tibi mandatur aut graue, aut arduū, quod non libenti fortisq; animo obeas,
foelicitèq; absoluas. nihil proponitur à P. C. quod non consilij iudi-
cijq; promptitudine quamprimum expedias: &c.

Qui parentem necasse iudicatus erit, ut is obuolutus & obligatus corio
deuehatur in fluentem. (Ego quan-
quam refragantur omnia ferè ex-
emplaria, lectionem corruptam &
mutilatam censeo: itaq; suæ sinceritati restituendā.
Qui parentem necasse iudicatus erit, ut is obuolu-
tus folliculo, & obligatus culeo, deuehatur in fluen-
tem. Erat enim pœna parricide, ut quodam tegu-
mento ex lupina pelle ore contecto: uirgis sangui-
neis in culeo, qui, ut ait Fulgentius, saccus erat, no-
mine in pœna parridarum notissimo, insueretur
cum cane & gallo gallinaceo, & uipera, & simia:
deinde in mare, aut in flumen culeus deiceretur.
Hinc Satyricus Aquinas, de Nerone, uti multorum
parricidarum reo:

Cuius supplicio non debuit una parari

Simia, nec serpens unus, nec culeus unus.

M. Tullius pro Roscio Amerino, hæc diuinitus de
parridarū pœna scribit: Itaq; quum multis intel-
ligi potest, maiores nostros non modò armis plus
quam cæteras nationes, uerum etiam consilio sapien-
tiæq; potuisse, tū ex hac re uel maxime, quod in im-
pios singulare supplicium inuenerūt. Quæ in re quan-
tum prudentia præstiterint his qui apud ceteros sa-
pientissimi fuisse dicuntur, considerate. Prudentissi-
ma ciuitas Atheniensis, dum ea rerū potita est, fuisse
traditur. eius porrò ciuitatis sapientissimū Solonem
dicūt fuisse, eum qui leges, quibus hodie quoq; utun-
tur, scripserit. Is quum interrogaretur, cur nullum
supplicium cōstituisset in eum qui parentē necasset,
respondit, se id neminem facturū putasse. Sapienter
fecisse dicitur, quum de eo nihil sanxerit, quod an-
tea commissum non erat: ne non tam prohibere quam
admonere uideretur. Quanto nostri maiores sapien-
tius: qui cum intelligerēt, nihil esse tam sanctū, quod
non aliquando uiolaret audacia, supplicium in parricidas
singulare excogitauerūt: ut quos natura ipsa
retinere in officio non potuisset, magnitudine pœnæ
maleficio summo uterentur. Insui uoluerunt in cu-
leum uiuos, atq; ita in flumē deijci. O singulare sa-
pientiæ iudices. Nonne uidentur hunc hominem ex-

rerū natura sustulisse, & eripuisse, cui repente cœ-
lum, solē, aquā, terramq; ademerint, ut qui cum ne-
casset, unde ipse natus esset, careret etiā his rebus o-
mnibus, ex quibus omnia nata esse dicuntur. No-
luerunt feris corpus obijcere, ne bestijs quoq; quæ
tantū scelus attigissent, immioribus uterentur.
non sic nudos in flumen deijcere, ne cū delati essent
in mare, ipsum polluerēt: quo cætera, quæ uiolata
sunt, expiari putantur. Deniq; nihil tam uile, neq;
tam uulgare est, cuius partē ullā reliquerint. Etenim
quid tam est cōmune, quam spiritus uiuis, terra mor-
tuis, mare fluctuantibus, littus eiectis? Ita uiuūt dum
possunt, ut ducere animā de cœlo nō queant. ita mō-
riuntur, ut eorū ossa terra non tangat. ita iactantur
fluctibus, ut nunquā abluantur. ita postremo eijciuntur,
ut ne ad saxa quidē mortui conuiescant. Scire
operæ precium est, quod cōmentatores dicūt, folliculū
hic poni pro culeo. Quod somnū minime retulif-
sent, si Ciceronis uerba ex Rhet. de Inuentione cum
his ad Herennium contulissent. Ea sunt. Os obuolutū
est folliculo, & præligatū. Deinde in carcere dedu-
ctus, ut ibi esset tantisper, dum culeus cōpararetur.
Quis non uidet aliud esse culeū, aliud folliculū? qui
non modò est uter, sed & qualibet pellis. nam uete-
res follē, pellē dicebant: & per diminutionē, follicu-
lum, unde & pro pile genere usurpatur. Martialis:

Folle decet pueros ludere, folle senes.

Suetonius in Augusto, separauit pilam à folliculo:
Post bella ciuilia, inquit, ad pilā primo folliculumq;
transiit. Ponitur etiā pro saccis & crumenis. Li-
uius lib. 9. Eques folliculis in castra frumentū uehe-
ret. Ponitur & pro theca, quæ granū cōtinet. Trans-
fertur & ad alia: quæ in Iuuenalē annotauimus, Ve-
netijs olim profitentes. Mimus quidam nominatim
Actiū poetā cōpellauit in cœnaculo: in eo Actius in-
iuriarum agit. Sic interpretes legunt, sic omnes co-
dices habent. Tu scribes, in scena, meo periculo: nō
In cœnaculo. & Cū eo, siue In eum, siue De eo A-
ctius iniuriarū agit: non In eo, sic enim & sensus, &
constructionis ratio conueniet. nisi forte in eo, pro
de eo accipias: hoc est, de tali cōpellatione. nam in
eo, hoc est Mimus, iniuriarum agit, nemo nisi illiterat-

tus diceret in eum uerō, uel cum eo, Latiniſſimi quique ſcriptores uſurpant. Idem Cicero alibi: Perinde ac ſi furti cum eo egiſſet. In ſcena aut legendū eſſe, nō in cœnaculo, quis dubitabit: Nam cōpellatio illa iccirco iniuria erat, quoniā in ſcena illū poētā non appellauerit, prout appellari ſolebant cōmediarū ſcriptores, ſicut apud Plautū & Terentiū uidemus. Vnde Vlpianus titulo de Iniurijs ſcribit: Iniuriam atrocē quaſi contumelioſiorē & maiorē accipi, ſieriq; aut perſona, aut tēpore, aut re ipſa. ſecundum Labeonē: Perſona atrociorē fieri iniuriā, quā magiſtratui, quā parenti, patrono ue fiat. Tempore, quū in ludis, & in conſpectu ſit. Et Pōponius aut, etiā ſine puſſatione poſſe dici atrocē iniuriā, perſona atrocitate faciente. ſed eſt in theatro, uel in foro cædit & uulnerat, quanquā non atrociter, atrocē fieri iniuriā. Agebat igitur iniuriarū, id eſt, de iniuria conquirebatur Actius poēta, quod proprio nomine hiſtrio appellaret, quū ſuas recitaret tragœdias: quū debuiſſet eū meriti et dignitatis nomine dicere poētā. Et hanc iniuriā atrocē faciebat à loco, quoniā in ſcena: à perſona ſua, quoniā poēta, cuiuſtragœdiæ recitabantur: à perſona inferentis iniuriā, quoniā hiſtrio, cui maxime conueniebat uenerari poēta. Et ne in re nimis aperta diutius immoremur, ipſe Cicero hoc eodē opere, quo nā modo legendus ſit hic locus, ubi agit de iuridiciali abſoluta, docet his uerbis: Itē C. Gellius iudex abſoluit iniuriarū, eum qui Luciliū poētā in ſcena nominatū leſerat: quū P. Mutius eum qui L. Actiū poētā nominauerat, cōdemnauit. Aſſumptiua pars eſt, quū per ſe deſenſio infirmata eſt, ſed aſſumpta ex contraria re cōparatur. Caſtigamus, & ita legimus: Item aſſumptiua pars eſt, quū per ſe deſenſio infirma eſt, ſed aſſumpta extranea re cōprobat. Extraneus aut dicitur, quaſi extraneus. quo ſermone Cicero utitur, et in hoc opere frequentius. In ſecundo: Deinde reuertemur ad extraneas res. Sicut extraneus antiquē, qui extra ſcēnā, ſacramentū, iusq; eſt, hoc eſt alienus. Vnde inq; Cicero, aſſumptiua partē eſſe, & tunc dici, quū res ipſa ex ſe probari nō poſſet, ſed extrinſecus aſſumit aliquid quo confirmetur, & foris adiuncto argumēto defendatur. Nō igitur, Ex contraria re cōprobat, ſed Extranea legendū eſt. Ut breuiter & dilucide quibus de rebus dicendū ſuit, diceremus. Antiqui codices: Ut breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuerit, diceremus.

Si quoquo modo poterit: deniq; aliquo, aut quam plurimis uitijs contaminare perſonā. Perperā ſic legitur, quū deſint uerba mire ad rem faciētia, que in ſinceris codicib. & manuſcriptis ſere ſunt omnibus. Sic reſtituenda eſt lectio: Si quoquo modo poterit, quē pecuniæ cauſſa dicit feciſſe, deniq; aliquo, aut quā plurimis uitijs cōtaminate perſonā. Aut offentione impediretur. Commodior antiqua lectio, impe-

diremur. Si ad hanc præceptionis aſſiduitatē exercitationis accommodaſſemus. Quisquis recte perſpexiſſet, etiā qui ſit uix literis timēus, potuiſſet uidere uerbū deeſſe, quod in manuſcripto codice eſt, et ſtrudura & ſenſui conuenit. Rationē. ut ſit: Si ad hanc præceptionis rationē, aſſiduitatē exercitationis accommodaſſemus. Quo ſermone ſepius Cicero utitur, in hoc maxime opere. Et cauſſa proferretur, quare id ſcriptor ſcripſerit, quod ſcripſit. Prona res fuit in lapſum, ut ita Cicero uitaretur, ut ſcripto ſcripſerit, pro ſenſerit, in eo mendose repositū ſit, & in omni impreſſorū editione ita receptū ſit. Tu ex mente Ciceronis, & antiqua manu, ſic caſtiga, ut dixi: Et cauſſa, inquit, proferretur, quare id ſcriptor ſenſerit, quod ſcripſit. Deinde, legū et ſtipulationū breuiter exceptarū: ego libentius legerē, Exſcriptarū, pro ut legitur in manuſcriptis codicibus: quod magis ea lectio ſenſui Tulliano cōuenire uidetur, ſed hęc, ſiue illā, ſuo quiſq; arbitrio ſequatur. Pacta ſunt: quæ legib. obſeruanda ſunt, hoc modo. Rē ubi pangunt, oratione pangunt. Omnis ueteris & incorrupte fidei codex, pagunt, non pangunt habet. Nec mirū, nā quamuis Seruius dixerit, Pago, unde multi uolūt uenire pepigi, nuſquā lectū eſſe: pepigi à paciſcor fieri, ſicut & pactus: quo modo à placeo placui, & placitus: tamen Prifcianus & ceteri grāmatici ſcribūt, antiquos dixiſſe pago, non pango. Hęc autē lex eſt ex 12. tabulis, quam pro exēplo Tullius ſubiicit. & Fabius Quintilianus hęc eadē uerba repetit: Rem ubi pagunt, oratione pagunt. Vnde non eſt dubitandum, pagunt, non pangunt, Ciceronē ſcriptum reliquiſſe: ſed uerbi inſolentiā ignorantes librarios, & literā addidiſſe. Nos uerō arbitramur, non modo adiumento eſſe. Contraria erit præcepto Ciceronis ſententia, niſi Nullo poſt Non modo addatur: ut ſit, Nos uerō arbitramur, non modo nullo adiumento eſſe. Sicq; ſinceris codices legendum præſerunt.

Itaq; hęc ratione et ipſi meminiſſe poterimus, quid quoquo loco dixerimus. Antiqua lectio: Itaq; hęc ratione & ipſi meminiſſe poterimus, quid in unoquoquo loco dixerimus. Vtra ſit nitidior lectio, facile eſt legentibus iudicare. Si quū aut plura ſunt, pauciora dicamus, hoc modo. Nemo nō intelligit, Aut, nullo modo ſtare. quare mihi placet, ut Aut dictio deleatur, et cætera ſuo ordine ſcribantur: uel (quod magis placet) illud Aut in ut conuertatur, et ante Si reponatur, hoc modo. Ut ſi, cum plura ſunt, pauci ora dicamus, hoc modo. Vtinā ne in memore Pelio ſecurib. caſe cecidiſſent abiegnæ ad terrā trabes. Caſtigatur ſic lectio, ut quidā præcipiunt, ut uerſus non claudicent, ſuiſq; pedibus incedant: Vtinam ne in memore Pelio ſecuribus caſa cecidiſſet abiegnæ ad terrā trabes. ut ſit trabes caſus nominatiui, numeri ſingularis, more antiquo: ut canes canis, duces ducis, plebes plebis, quamuis & plebei dixerint maiores noſtra

noſtri. De quo uide Varronē, Prifcianū, antiquiores grāmaticos. Extat & illud ex ipſius Q. Ennii animalibus carmen, Labitur uincta trabes remis roſtrata per altū. Sed corūpūt meo quidē iudicio lectionē uerā, idq; probo ipſius Tullij autoritate in Topicis, ubi ſic legitur: Illud enim eſt tanquā, Vtinā ne in memore Pelio caſe ſecuribus ad terrā cecidiſſent abiegnæ trabes. Niſi enim cecidiſſent abiegnæ ad terrā trabes, Argo illa facta non eſſet, nec tamē fuit in his trabibus efficiendis uis neceſſaria. Hęc Cicero. Quibus cōſtat, in plurali numero legendū eſſe trabes abiegnæ. Accedit et Prifciani grāmatici autoritas, qui omnes ſere uerſus à Cicerone adductos, ſuo ordine reponit, & genus metri docet quale ſit in libello de Comiciſ uerſibus. Verba eius ſunt hęc: Nec ſolū comici huiusmodi uſi ſunt iambici, ſed tragici uerſibus ſimi, ut Ennius in Medea: Vtinā ne in memore Pelio ſecuribus caſe cecidiſſent abiegnæ ad terrā trabes, Ne ue inde nauis inchoanda exordii cœpiſſet, Quæ nunc nominatur nomine Argo: qua uecti Argiui delecti uiri, petebant illā Pellem inauratā arietis colchici, Imperio regis Pelie per dolū. Nā nunquā heras errans mea domo eſſeret pedē. Conſer Prifciani lectionē cum Tulliana, & uidebis quid ſit in ea caſtigandū, quid mutandū, quid addendū & minuendū. Fabius quoq; probat hanc lectionē, ut Trabes legatur in numero plurali, his uerbis: Recte autem moneatur, cauſſas non utiq; ad ultimo eſſe repetendas, ut Medea: Vtinā ne in memore Pelio. Quasi uerō id eā fecerit miſerā, aut nocentē, quod illic ceciderint abiegnæ ad terrā trabes. Amicā ob meritā noxā immane caſtigare eſt facinus. Qui Plautinū ſermonē, morem, & metrū intelligit, facile percipit ita legendū eſſe: Amicū caſtigare ob meritā noxā, immane eſt facinus. Veluti Pacuuius, fortunā inſanā eſſe, cæcam, & brutā perhibent philoſophi, ſaxiq; ad inſtar globoſi prædicāt eſſe uolubile. Caſtigamus ex antiqua librorū fide, & fortunæ deſcriptione: Veluti Pacuuius fortunā, inſanā eſſe, & cæcā, & brutā perhibent philoſophi, in ſaxoq; inſtare globoſo uolubile. In ſaxo, ne metrū uioletur: ut ſupra, Et cæcā. Non enim eſt pedestris oratio, ut multi, ne dicā omnes, exiſtimāt: ſed carmē, huiusmodi ordine. Fortunā (inq;) inſanā eſſe, & cæcā, & brutā perhibēt philoſophi, Saxiq; ad inſtar globoſi prædicant eſſe uolubilem. Quia quō ſaxū impulit ſors, eō cadere fortunā autumant. Cæcā ob eam rem eſſe uocāt, quia nihil certat quō ſeſe applicet. Inſanā aut aiunt, quia atrox, incerta, inſtabiliſq; ſit. Brutā, quia dignū aut indignū nequeat internoscere. Ouidius:

Pafibus ambiguis fortuna uolubilis errat,

Et manet in nullo certa tenaxq; loco.

Polles etiā legere, Saxiq; ad inſtar globoſi prædicāt eſſe uolubile: ita ut uolubilis, non (ut quidā ſomniāt) à uolando, ſed à uolendo ducatur, quā lectionē magis probant, quæ ſtatim ſequuntur uerba Ciceronis:

Quia, inquit, quō ſaxū impulit ſors, eō cadere fortunam autumāt. Nō enim caderet, niſi ſaxo inſiſſeret.

Sunt item philoſophi, qui fortunā negant ullam eſſe. Friuolū eſt hoc annotare: annotandū tamen, quū ita ſemel, ut omnibus proſimus, ſtatutum ſit. In antiquis libris legi: Sunt item philoſophi, qui contrā fortunā negant, ſiue cæcā, ſiue occultā, ſiue illā eſſe. In quibusdā aliter: Sunt itē philoſophi, qui contrā fortunā negant ullā eſſe. Quoniā ſuſtinent puerū infantē. Illud peperiſſe, exigit ſuſtinuit: ut eſt in priſcis codicibus, nam ſuſtinere interdū ſignificat reſistere, alere, cibare. Lanius: Milites ſtunatiſi piſce et herbis ſuſtinebantur. Virg. Patriā, paruosq; nepotes ſuſtinet. Nā ita pro ſuo iure uſum Treſpontē Ennius induxit. Melius in manuſcriptis exēplaribus: Nam ita pro ſuo iure hoc exēplo uſum Creſphontē Ennius induxit. Itē uitioſa eſt, quū id quod in aperto delicto poſitū eſt, tamen aliqua leui tegitur deſenſione, hoc modo. Cæci, ut aut, non incurſarent huiusmodi offenſacula, quæ hūc in modū tollēda ſunt. Itē uitioſum eſt, quū id quod in aperto delicto poſitū eſt, tantū aliqua leui tegitur deſenſione, hoc modo. Nūc deſerto ab omnibus ſummo periculo ſolus ut reſtituā paro. Elegantiſſe priſca lectio: Nūc quū es deſertus ab omnibus, ſummo periculo, ſolus ut reſtituam paro. Item uitioſum eſt pro argumento ſumere, quod in diſputatione poſitū eſt. Priſca lectio, non Diſputatione, ſed Diſquiſitione. Vtrū melius, ut medio relinquo, & in octo dijudicandum.

Quod ſi ad exercitiū non ueniſſet, id tribuno militum diceret. Id ne tribuno militū diceret, ut legatur, & ratio admonet, & priſca lectio. Itē uitioſa eſt, quū id de quo ſumma cōtrouerſia eſt, parū expeſditur. Videbūt omnes, legendū eſſe Vitioſum: ut ſi præ dictū eſt, ubi ſimilē caſtigatiōne fecimus. Aper te fatur dictio, ſi intelligas, tali dari arma: qualis qui geſit, ſuit, iubet potiri. Somnuloſe uitiarūt uerbū Intelligā, pro quo intelligas fecerūt: & Que coniuñctione, quæ poſt iubet ſequitur in antiquis libris, prætermiſerunt librarij. Vera lectio eſt: Si intelligā tali dari arma, qualis qui geſit ſuit, iubetq; potiri.

Itē uitioſa eſt, ipſum ſibi in ſua oratione diſſentire. Admonitū eſt, legi debere Vitioſum. Quo illi nomine appellarentur à pop. Rom. quaſi non omnes quibus aqua & igni interdicitū eſt. Priſca exēplaria, Aut quaſi non omnes: quæ lectio candidior uideatur, quū præceſſerit: Proinde quaſi fuiſſet in cōtrouerſia quo illi nomine, &c. Ficta enim & dedita opera cōparata oratio uidebatur eſſe artificij ſignificandi. Inſcite ſcriptū eſt, Videbatur: quū Videbitur, legendū eſſe nemo non intelligat. Et ea neglecta oſtendemus, quid periculū aut in cōmodorū cōſequatur. Librorū ſomnolentia omiſit ſubſtantiuā Re: quod uitū tam tenaciter hæſit uulgo Tullianis exemplaribus, ut nullū ad hūc diem uidere contigerit, in quibus non deſideretur. Tu ueram lectionem reſtitue,

restituere, ut sit, Et ea re neglecta ostendemus, quid periculorum. Et sic sensus integer erit sermonis praetexti. Tertius locus est, quo percunctamur quid sit uenturum, si omnibus id concedatur, &c. Et dicemus, uoluntario facinori nullam excusationem, imprudentiae iustam deprecationem paratam. Prisca manus habet Et copula ante Imprudentiae, & post Paratam duo sunt uerba, Consilio nulla. Et dicemus, inquit, uoluntario facinori nullam excusationem, imprudentiae iustam deprecationem paratam, consilio nulla. Haec si ut cōquisitae cōscripsimus, ita diligenter fueris cōsecutus, & nos industriae fructus ex tua scientia capiemus. Deest ferè clausula, quae in omnibus manuscriptis codicibus habetur. Sic restituere suam Ciceroni lectionem: Haec si, ut cōquisitae cōscripsimus, ita diligenter fueris cōsecutus, & nobiscum, & sine nobis cōsiderabis, et nos industriae fructus ex tua scientia capiemus.

Vis discernitur per exercitus, classes, arma, tormenta, reuocationes hominum, et alias huiusmodi res. Verborum affinitas ignarum librorum uulgus ita plerumque trahit in errorem, ut doctis negotium facessat: ut hic Reuocationes pro Euocationes, decepti ubi semel reposuerunt, mendam ubique librorum impressorum tenaciter seruare uoluerunt. Nos Reuocationes in Euocationes, illiteratorum pertinaciam contemnemus, conuertamus, pristinumque nitorem proprietatis lectioni Ciceroniana reddamus. Est enim euocatio, genus militiae, de qua Donatus, Seruius, ceteri, unde euocatus dicitur miles, non qui iustus miles est, sed qui repente aliqua necessitate ex agro in bellum tumultuarie uocatur, qui pro milite historicis dicitur. Et recte conuenit ceteris uerbis castrensibus, exercitus, classes, arma, tormenta. Si uires atque uelocitas egregia, honestis haec exercitationibus & industrijs comparata, si ualutudo perpetua, diligentia & temperantia cupiditatum. Antiqua lectio: Si uires atque uelocitas egregia, honestis haec exercitationibus dicemus, & industrijs comparata: si ualutudo est perpetua, diligentia & temperantia cupiditatum. Ut si laudabimus, aliud iuste, aliud fortiter, aliud honeste, aliud prudenter factum esse dicamus. Prisca exemplaria: Modeste, pro honeste: quod nimis generale. Deinde si commodum erit, quia non semper necesse est ad principij sententiam reuerti, licebit, si causa nostra magna difficultate uidebitur habere. Antiqui codices habent, Quod non semper necesse est: & melius, quia, ut alijs uidetur: ut mihi, idem ualeat. Et horum omnium diligens memoria sine pronuntiatione, non plusquam sine his rebus pronuntiatio sola ualere potuit. Est leue omnino offensaculum, non tamen negligendum, ut sincera sit & emaculata rhetoricorum lectio. Poterit, non potuit, scribendum esse, etiam cespitabundi, qui uagis oculis, quicquid inter pedes distictum est ostendunt, admonitione non indigent. Quem admodum igitur qui literas sciunt, possunt id quod dictum est scribere, & recitare quod scripserunt. A.

uitio uindicabis lectionem, si non Distat, sed Distatū scripseris: ut sit, id quod dictatum est scribere, & recitare id quod scripserunt. Pluribus uerbis ad eam te adhortari non est sententia. Quidam codices habent, Adesse, tu ita corrige: Pluribus uerbis ad eam te adhortari, non est sententia. Quae quidem castigatio, etiam si nulli esset codices qui suffragaretur, probanda esset.

Aut Bouis cum Sisonijs cursitauerunt. Sunt codices, in quibus legitur Sisonijs. Tu corrige, Sicyonijs, ex historijs. Aut ex poematibus elegeris exempla, quae ceteris signis artificij notata sunt. Ceteris, omnia Ciceronis exempla. Tu uide, an potius legendum sit Certis. Haec quidem mihi uidetur certa Marci Ciceronis lectio. Primum, quod contra nulla staret eorum ratio. Faciliore sensum praestat antiqua lectio, quae huiusmodi est: Primum, quod contra hoc nulla staret eorum ratio. Liceret enim eligeret, & probarent quemlibet, qui sibi omnes res suppeditaret exempla, uel poetae, uel oratore, cuius autoritate nitentur. Quilibet, non Quilibet, legendum censeo, pro eo quod est quantumlibet. Primum omnium, quod ab artis scriptore effertur, exemplum de eius artificio debet esse. Antiqui codices, De eiusdem artificio debet esse: non alienum. Sed eius exemplum aliunde rogabo, tibi quod ostendam. Lectio antiqua: Sed huius exemplum aliunde excogitabo & rogabo, quod tibi ostendam. Ut Lysippus caput ostenderet Milonis, brachia Praxiteles, pectus Polycletus. In nullum adhuc Ciceronis exemplarium incidimus, in quo legitur haec portenta orationis, tria quidem numero, eodem tamen ignorantiae fonte manantia, unoque tenore. Ut omittam, quod Milonis, non Milonis scribendum esse, ex statuarij celebris nomine constat: quae nam malum istae inficitia est, quae non cognoscit uel grammatica congruitate scribi debere, Caput ostenderet Milonis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: hoc est, singula membra, quae singuli statuarij illi fecissent, non unus magister.

Isti credunt eos qui hoc habent, uelint discere, alia ratione doceri posse commodius: praeterea non possunt ea quidem, quae sumuntur ab alijs exempla, tam esse accommodata ad artem, quam propria: propterea quod in dicendo leuiter unusquisque locus plerumque tangitur, ne ars appareat. Postremo haec quoque res nos ducit ad hanc rationem, quod nominarum graeca quae conuertimus, ea remota sunt a consuetudine. Antiqui codices habent, A Latina consuetudine. In impressis deest uerbum Latina: quod necessarium est. Quae recte uidebitur appellari, si suffulta nominabitur. In manuscriptis, Insulta.

Men

Mendosa est (ut existimo) dictio haec insulta, ut illa suffulta: loco cuius repono audacter, Sufflata uel Inflata, pro eo quod est tumida. de quo orationis uicio hic agit. Quae recte, inquit, uidebitur appellari, si suffulta nominabitur, nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur saepe, ita grauis oratio saepe imperitis uidetur ea quae turget & inflata est. Traductio est, quae facit ut uerbum idem uerbum crebrius ponatur, non modo non offendat animum, sed etiam rationem concinniore reddat. Commodius in manu scripta lectione, Non modo non offendat animum auditoris, sed etiam orationem, &c. Et ea re qui his bene utitur plerumque simul collocant ea, etc. Vide an Similiter magis quam simul, legi potius debeat. Annotatio est, quum ad idem uerbum & nomen acceditur, commutatione, uel additione unius literae, aut literarum. Agnominatio, non Anominatio, dicitur paronomasia: quae fit, quum dictio iteratur, mutata tamen aut littera, aut syllaba, quoties nomine similitudinem in significatione diuersa, ut, Custodia castrorum non honoris, sed oneris existimatur.

Item poema loquens pictura est, tacitum poema esse debet. Lego: Poema loquens pictura est, quum pictura tacitum poema esse debet. Est enim mutua illa conuersio satis celebrata, pictura esse mutuum poema, poema esse loquentem picturam. Ista aut ab inueniore conficitur, ut de Tarpeio loquens, eum capitolium nominet. Mutata est lectio, nisi addas, Si quis: ut sit, Si quis de Tarpeio loquens: & reliqua, de denominatione. Ut si quis ei uestitum aut ornatum sumptuosum ostendet, dicat. Quam crasso sensu esse deprehenduntur interdum librarij, qui relatiuum Qui necessario scribendum, non reposuerunt. Castiga, Si quis ei qui uestitum: & quae sequuntur. Neque alijs iste commodioribus rationibus. Simul hunc locum

inspexi, nonnihil deesse diuinari. Deinde adhibita truuina censoria, consultisque antiquioribus libris, sic castigauit: Neque alius quisquam aequè commodè, neque iste commodioribus rationibus facere potuit. Sunt uerba Tulliani exempli per frequentationem. Nam unum aliquid aut alterum potest in istum cecidisse suffragioso. Corrupte hic. Codices quidam dictionem habent, quae hic deest: sed in dandi casu, quum in accusandi esse debeat sincere, tamen suspicose. Sic emendo: Nam unum aliquid, aut alterum, potest in istum casum cecidisse suspicose. Si sententiam traiciamus, aut ad sermocinationem, aut excusationem. Antiqui codices plerumque suscitacionem. Tu poteris Excusacionem corrigere, quae quidem correctio, non corruptio, non temeritas uideri debet: quum mox paulo dicat, Item mutatur res tractando, si traducitur ad excusacionem, haec in expolitione. Heus tu, inquit, ueni Samio. Probabit doctissimus quisque puto magis Vide, quam Veni: quaequam cumeta reclamant exemplaria. Ut nos exempli causa coeperamus. Notationem nunquam legisse, nedum nota esse uidentur, qui haec mendam tam turpem in Tullianis exemplaribus reposuerunt, quiq; inolescere permiserunt. Scribe, comparamus. Et tu per deos, inquit, huc exemplare. Amplexare, scribo: Exemplare scripturus libentius, si in usu Ciceronis obseruassent, uti Exosculor. Per similitudinem, quum aliqua re simili ablata nihil amplius dicimus. Qui similitudinem a dissimilitudine discernit, discernit & hic lapsus esse librariorum, ex dictionum affinitate, qua frequentissime precipitantur: unde ex Collata fecerunt Ablata, maxima significationis diuersitate. Leges deinceps: Per similitudinem, quum aliqua re simili collata, nihil amplius dicimus, sed ea significamus, quid sentiamus.

FINIS.

M. FABII VICTORINI RHETORIS IN M. CICERONIS DE INVENTIONE Librum I. Commentarius.

Quis quicumque incipit cuiuscunque generis orationem, haec tria in principijs adhibere debet, ut auditores faciat attentos, beneuolos, dociles. Ergo hic Cicero facit dociles auditores, cum quid sit eloquentia ostendit: Attentos, cum dicit se de eloquentia dicturum, re scilicet magna: Beneuolos siquidem, quia ostendit futurum ei commodum, qui his artibus fuerit edoctus. Eloquentia igitur qualis sit, per se ipsa non ostendit, sed est capax qualitatis, quam non in se habet, sed accipit ab agente. Nam ut cuiuscunque ingenium fuerit, eius qui ea utitur, perinde qualis sit, & quid faciat, demonstrat. Ergo quoniam quicquid mediocriter sapiens potest uidere, eloquentiam si in homine stulto sit, malam esse: si in sapiente, bonam esse: propterea Cicero non utrum bonum an malum sit eloquentia quaerit, sed utrum plus boni an plus mali habeat ostendit. Tra-

PP stat

stat autem in principijs quatuor thesibus. Vnam talem. Studendum esse sapientiæ cum eloquentia. Aliam, Parum prodesse solam sapientiam, tamen prodesse. Tertiam: Multum nocere eloquentiam, si sine sapientia ea sit, & quia potest dici, Ergo eloquentiæ studendum non est: nam ubiq; sapientiam laudas. Respondetur, Studendum esse eloquentiæ, quia per eloquentiam vim suam sapientiæ exercet necessario. Quarta thesis, Studendum esse eloquentiæ: sed tamen quæ sit mixta sapientiæ. Animaduertere tamē debemus in principijs deliberationis propositionē, Partes propositionis, Executiones partium, **postremo** uero sententiam. Quod diligenter attendenti facile cognitu est. Sed antequam ad id unde cœpit Cic, ueniamus, dicendum primū uidetur quid sit ars, deinde quid intersit inter artem & uirtutem. Ars est, quæ significantiam sui plenam non habet, sed intelligitur ad aliquid pertinere, nō enim uelut codice nominato, scimus statim quid sit codex, ita mox scire possumus quid sit ars, nisi additū fuerit cuius ars sit: ut ars poetica, grammatica, eloquentiæ. Virtus est animi habitus, in naturæ modum rationi cōsentaneus, & ideo in naturæ modum: duobus enim constamus, anima & corpore. Anima immortalis est: si immortalis est, à diuinis descendit: si à diuinis descendit, perfecta est. Sed acies quamuis perfectæ animæ quodam corporis crasso tegmine irretitur, & circumfunditur, & ita fit ut quandam obliuionem sui capiat. Cum uerò studio ac disciplina ueluti detegi cœperit atq; nudari, tunc in naturæ suæ modum animi habitus reuertitur, atq; reuocatur. Hanc uirtutem Plato dicit nunc arte fieri, nunc cum hominibus nasci, nunc in exercitatione confici, nunc à Deo dari. Hæc uirtus in Rhetoricis à Cicerone eadem ponitur, quæ sapientia. Alibi uerò, id est in libris de Rep. ab eodem Cicerone illa uirtus dicitur, quæ prudentia. Virtus igitur habet partes quatuor: Prudentiam, Iustitiam, Fortitudinem, Temperantiam. Prudentia est, rerum bonarum & malarum per omne tēpus scientia. Iustitia est, animi habitus ita informatus, ut omnibus mentis tribuat dignitatem. Fortitudo est, considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio. Temperantia est, animi circa res inutiles atq; inhonestas uictrix ac pudica dominatio. Harum partium singularum partes in consequentibus cognoscemus. Nunc ad id quod ostēdere proposuimus reuertamur, scilicet ut quid inter artem & uirtutem intersit uideamus. Harum quatuor partium, quas diximus inesse uirtuti, nulla omnino per se in artem cadit. Ars enim tantum præcepta tradit, nō aliquid secundum ipsa præcepta faciendum. Ideo ars sapientiæ tradi non potest. Per se autem tota constat ac permanet quæ perfecta est, si hæc quatuor teneat: Prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Datur autem ars eloquentiæ, & recte datur. Etenim si constat quatuor rebus, natura, usu, exercitatione, arte: necessario & artis præceptio in eloquentiam datur. Quæ si deest, profecto tria illa multum interdum nocere, nunquam prodesse possunt. Dicendum etiam uidetur, quæ distantia sit inter rhetorem, sophistam, & oratorem. Rhetor est, qui docet literas, atq; artes tradit eloquentiæ. Sophista est, apud quem dicendi exercitium discitur. Orator est, qui in causis priuatis ac publicis plena & perfecta utitur eloquentia. Et ut sciamus alium esse rhetorem, alium oratorem, hos libros artium rhetoricarum uocauit, ubi docet artem dicendi. Illos alios tres, de Oratore nominauit: ubi illa quæ habere debeat orator, ostendit. Nunc ergo considerans quid & quantum sit illud de quo dicitur, id est eloquentia, recte se dicit diu cogitasse, non utrū bona an mala sit eloquentia, sed utrum plus boni an plus mali habeat.

Sæpe & multum hoc mecum cogitauit. Horum si unū sit, non ostendit satis diuinam cogitationem. Possumus enim frequenter aliquid cogitare, sed statim à cogitatione desistere. Possumus itidem diu aliquid cogitare, sed in una tantum die facere. Recte ergo utrunq; coniunxit: Sæpe, & multum hoc mecum cogitauit. & quia in publicum res proferri nō debuit, nisi certa & deliberata, recte ait, hoc mecum cogitauit. Bonine, an mali plus.) **C**ausa deliberationis, nō utrū bona an mala sit eloquentia, sed utrū plus boni an plus mali habeat eloquentia. non tamen uacat ratio ordinis. potuit autem dicere, Maline, an boni plus. Sed sic dicendo naturam tenuit eloquentiæ, quæ cum primum agere cœpit, profuit hominibus. nam compulit eos & congregauit. Post autem deprauata ingenio malorum, multum nocuit Reip. Bene ergo ordinem tenuit, ut diceret. Bonine an mali plus hominibus attulerit, & ciuitatibus. Hominibus & ciuitatibus.) Resp. duobus constat, publico & priuato. ideo Hominibus & ciuitatibus. Hoc & in Verrinis animaduertere debemus, qualiter ubique Cicero aut homines defendat, aut ciuitates. Copia dicendi.) Quoniam nomen eloquentiæ id sibi obtinet ac uendicat, ut cum ad aures uenerit, non nisi optima accipiatur. ideo maluit definire eloquentiam. Ne quis ergo audita eloquentia, quæ quasi sono ipso id obtinuit, ut mixta uideatur esse sapientiæ, ne quis inquam deliberandum non crederet, utrum plus boni an plus mali habeat eloquentia, sed ipsam per se satis existimaret bonam, propterea maluit definire eloquentiam, inducendo copiam dicendi. Quæ quia potest ad utrumque flecti, causam deliberationis induxit. Ac summum eloquentiæ studium.) Postquam docuit quid esset eloquentia, per definitionem securus postea, occupatis iam auditorum sensibus, eloquentiæ studium. non enim potest declarari quid possit eloquentia, nisi in aliquo fuerit, ac plena fuerit. Nam & cum nostræ Reip. detrimenta considero.) Ostensus quantum boni aut mali possit eloquentia, de Rep. loquitur. Et recte. non enim in priuatis rebus eloquentia periclitanda est, sed in publicis. ita ipse in Verrinis, cum de se uel de eloquentia sua optimam probationem afferret, publicas causas commemorat, tacet priuatas. Me qui tot annis in causis iudicijq; publicis, ita sim uersatus. Nunc denique ut bonum monstret eloquentiæ, de Reipublicæ incommodis uel commodis loquitur. Animaduertendum tamen, quod partes non eodem ordine exequitur, quo proposuit. Ait enim supra, Bonine an mali plus: nunc

à malis eloquentiæ incipit. Sed supra naturam, ut diximus, secutus est: nunc cogitationis rationem seruat. illa enim prima cogitationi occurrunt, quæ uicina sunt, à nostra memoria. ideo & de recentibus, & quod esset magis propinquum elegit, cum ait, Nostræ Reip. detrimenta considero. Consideratio enim Reip. Præsentis est. Ergo quoniam hucusq; multa incommoda per solam eloquentiam Reip. contigerunt, recte à malis eloquentiæ cœpit: post dicturus de antiquioribus bonis, & malis. Et maximarum ciuitatum ueteres animo colligo calamitates.) Recedit paulatim à Rep. nostra ad extraneas ciuitates, & recte post Romam maximas ciuitates nominat. Ergo quoniam uetustiora sunt harum exempla ciuitatum, animo se ait colligere. In Rep. autem nostra quæ sint gesta considerat. Recte itaque maximarum ciuitatum collegit calamitates. Illic enim aliquid operatur eloquentia, ubi populus maior est. Non minimam uideo.) Quia de modo hic agitur, id est utrum plus boni, an plus mali afferat eloquentia: ideo ait, Non minimam uideo. Inuictam partem incommodorum per disertissimos homines.) Quod supra disputauimus, noluit per eloquentiam dicere, sed per disertissimos homines: id est, qui habeant copiam dicendi solam. Inuictam uerò, per metaphoram. nam ut nauis, sic Resp. dicitur gubernari. Cum autem res à nostra memoria propter uetustatem remotas.) Expositis malis, incipit dicere quid boni habeat eloquentia. A nostra memoria inquit remotas: ut excuset memoriam, quasi negligentem, addidit propter uetustatem. Ergo illa quæ nimis à memoria nostra remota sunt, qui scire possumus? Ex literarum monumentis, inquit, repetere instituo.) Hæc monumenta dupliciter accipimus: aut annales, aut historias. primò enim annales fuerunt, post historiarum factæ sunt. Multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias.) Deinde dicendum est hoc loco, quid sit ciuitas. Est autem ciuitas, collecta hominum multitudo ad iure uiuendum. Cum ergo fuerit ciuitas constituta, necesse est ut primò bella patiat, postea pacem agat. Pax enim, à pacto dicitur. pactum uerò esse non potest, nisi causa præcedat, id est bellum. Hoc & Sallustius tenuit, cum de rebus Romanis loqueretur. dixit enim, prius bella gesta, post pacem esse fundatam. Res, inquit, Romana plurimum imperio ualuit, Seruio Sulpitio & M. Marcello consulibus, omni Gallia cis Rhenum atque inter mare nostrum & Oceanum, nisi quæ à paludibus inuia fuit, perdomita. Hic bellum geritur. deinde pacem memorat consecutam. Optimis autem moribus, & maxima concordia egit R.

P. inter secundum ac postremum bellum Carthaginense. Queritur autem, utrum in bellis aliquid possit eloquentia? potest enim sine dubio, & tantum quantum uirtus potest. Nam si uirtute bella finiuntur, & eloquentia bella finiuntur, ideo ergo ait: Plurima bella restincta.) Iam illud notum est, quod bella ardere dicuntur, ut ait, Ardebat omnis Hispania citerior. Item, Quis tanti incendia belli. Firmissimas societates, sanctissimas amicitias.) Inter socium & amicum hoc interest, socius est, qui nobis aliquo pacto ad aliquid gerendum coniungitur: amicus est, qui nobis usu uite similis, pio ac fideli amore coniungitur. & quia socius aliquid nobiscum gerit, ideo ait Firmissimas societates: quia uero amicus pro nobis amore coniungitur, ideo ait Sanctissimas amicitias. Ergo interdum amicus est, & socius non est, si mecum nihil gerat: & rursus, cum sit socius, amicus non est, si aliquid mecum inuitus gerat. Propterea Cicero ubique duo hæc iungit, socios Po. Ro. atque amicos. itaque & hic firmissimas societates, sanctissimas amicitias. Intellego.) Recte intelligo, ait enim supra, Ex literarum monumentis repetere instituo. Ergo id quod legitur, intelligendum est. Tum animi ratione, tum facili eloquentia comparatas.) Vbiq; hæc duo coniungit, sed quando aliquid due res agunt, triplici modo agunt, aut æquales sunt, aut nunc ista plus præstat, nunc illa. Hic autem sapientiæ dat proprias agendi rationes. Sed quia uirtus omnis magnitudine sui tarda est, iccirco subiunxit & tempus, ut illud quod sapientiæ inuenerit, facilius eloquentia compleatur. Ergo ad aliquid cito faciendum alterum alterius auxiliij eget. Recte igitur, R. P. commodum ex confectioe utriusque coniungit.

Ac me quidem.) Suprà ostendit, quantum obesset eloquentia, quantumque prodesset, sed mixta sapientiæ. Nunc uero uult ostendere singulatim, quantum sapientiæ sola proficit, quantumque eloquentia sola obsit. quod cum ostenderit, quoniam sapientiæ sola parum prodest, & eloquentia sola multum obest, rursus dicitur est, eloquentiam sapientiæ esse iungendam. Omnis res aut nimium prodest, aut parum prodest: aut nimium obest, aut parum obest. Sapientiæ unum dat, ut sola parum proficit R. P. nihil tamen obsit. eloquentiam uero solam, sepe ait nimium obesse. Quia in re obesse semper ostendit: sed & interdum plus satis obesse. illam uero aliam partem tollit soli eloquentiæ, ut uel parum proficit R. P. non multum tamen obsit. Verum quod ait. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipsa.) Ipsa, inquit, ratio, sapientiæ scilicet. quam eloquentiæ dicimus esse iungendam. Quare si quis.) Ostendit quid sit plena sapientiæ. Sapiens est enim, qui diuina atque

humana optime nouit. Ergo studium rectæ rationis ad diuina, studium honesti officij ad humana referamus. Quod autem ait studium, rectius dixit quam si dixisset, Quare si quis omnis rectissimis atque honestis. studijs rationis & officij. In his enim nominibus perfecta philosophia est, quam quia nullum orator plene potest assequi, ideo nobis horum uel studium habendum esse demonstrat. Consumit omnem operam in exercitatione dicendi.) Consumit, inquit. Iam in isto uerbo est inutilis labor. Quod autem ait, In exercitatione dicendi, timet eloquentiam nominare, ut supra diximus, ne sensum audientis offendat. Itaque hæc definitio est eloquentiæ, Eloquentia est exercitatio dicendi. Is inutilis sibi, perniciosus patriæ ciuis alitur.) Omnis homo aut sibi aut patriæ consulit, aut plus sibi quam patriæ. recte ergo homines ad hæc duo miscenda sapientiæ & eloquentiam, primo ab utilitatibus suis, deinde etiam publicis inuitantur: Qui, inquit, fuerit in sola dicendi exercitatione uersatus, omnis studijs rationis & officij, & sibi inutilis, & perniciosus patriæ ciuis alitur. Qui uero ita se, &c.) Bene armat, quasi sapientiæ pro robore sit, pro armis eloquentia. Attendamus tamen, ut cum supra pro eloquentia aut copiam dicendi, aut exercitationem, aut discretitudinem nominauerit, nunc ubi & de sapientiæ loquitur, ut securus eloquentiæ nominat. hic quoque duo illa seruat, quæ supra diximus. Qui inquit sapientiæ miscuerit eloquentiam, is & suis & publicis rationibus utilissimus atque amicissimus ciuis fore uidetur.) Vtilem circa priuata, amicum circa publica accipiamus. Ac si uolumus, &c.) Primo rem quandam constituit, cui eloquentiæ nomen imposuit, & ostendit unde nascatur eloquentia.

Siue ex arte, inquit, siue ex studio, siue exercitatione, siue à natura.) Huius inquit eloquentiæ, cuius incerta est origo, si uolumus considerare principium, inueniemus (inquit) id ex honestissimis causis natum, atq; optimis rationibus profectum. Causa est animi impulsus, ad aliquid agendum. ratio est gerendorum ordo, ex causa ueniendum, ut quid quo loco facias ac dicas, intelligas. Ergo inquit, si eloquentiæ principium considerare uolumus, primum causa attendenda est. hæc causa honesta est. Deinde rationes, & easdem optimas inueniemus. Inter studium autem & exercitationem hoc interest: Studium est animi ad aliquid agendum pertinacia, Exerctatio est suscepti actus continuatio. Ex his quoque supra diximus, nasci eloquentiam posse. Nam fuit quoddam tempus.) Incipit commemorare, causas fuisse honestas quibus eloquentia non ad id ipsum quod nata sit, sed circa agendum principium sumpserit, ut supra diximus. Aiuunt philosophi è duobus hominem constare, anima & corpore.

corpore animam uero esse perfectam, sed impediri crudelitate corporis, quo minus se talem exerat, qualis est per naturam. Ergo mundo constituto, erant homines nimis impediti corpore, & in quibus uis animæ obruta atque oppressa esset. Tunc necessariò rapti uiuebant, & malis moribus oppresso animæ bono circa res omnes uiribus corporis abutebantur. sed quia natura non æqualiter se per omnes fundit, aliquando unus tandem extitit qui se bene intelligeret, & qui uideret esse in hominibus animam illam diuinam, quæ haberet in se multas utilitates, si tamen posset ab aliquo è latebris quibusdam elici atque proferri. Ergo his causis eloquentia initium non nascendi, sed agendi sumpserit. nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum modo uagabatur, sicut Virgilius:

Hæc nemora indigenæ Fauni nymphæq; tenebāt,
Gensq; uirum truncis & duro robore nata,
Quis neq; mos neq; cultus erat, nec iungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parere parto.

Et sibi uictu ferino uitam propagabant.) Sapiens omnis memoriæ studet. Illi, in quibus uis animi mole corporis oppressa delitescit, non memoriæ student, sed ferino ritu subsidia solis prospiciunt diebus. Sic Sallustius: Et quoniam uita ipsa, ait, qua fruimur breuis est, memoriæ nostri quam maxime longam efficere conuenit, non pecorum more uiuere, quæ natura prona atque uentri obedientia finxit: ut isti homines fuerunt, qui sibi in uictu ferino uitam propagabant. Nondum diuinæ religionis, &c.) Plena philosophia est, quæ constat ex duobus, ex Physica & Ethica. Physica est, quæ de diuinis agit: Ethica, quæ de humanis differit. Sed quia Cicero illud docet, quod oratori est necessarium, Ethicam prosequitur: quæ si tunc ab hominibus ignorata est, multo magis Physica. Ergo indicat ut illi uiuerent, qui animæ commodis ignorant, corporis uiribus pleraque gesserunt. Nemo legitimas uiderat nuptias, certos quisquam inspererat liberos.) Vtrumque enim uaga atque incerta uenere conficiebatur, neque erant iura quæ id fieri prohiberent. Non ius æquabile quid utilitatis haberet acceperant.) Illic enim nullius iniuria uiuitur, ubi est iuris æqualitas, æqua libertas, ubi aliquid aut omnibus licet facere, aut omnibus non licet. Perniciosissimis satellitibus.) Vires corporis esse ait cupiditatis ministras, quæ in animis hominum quandam obtinent tyrannidem. Quo tempore quidam magnus, &c.) Vt facilius intelligentiam cõsequamur, rerum similitudo proferenda est. Anima ita est, ut uinum, nam, quemadmodum uinum pro uase, in quo est habitum, aut retinet, aut amittit uolentiam: perinde anima, si optimum

& castum corpus offenderit, seruat naturam: sin aliàs, amittit. Ita igitur cum mortale genus brutum atque inscium rerum omnium uagaretur, extitit quidam uir magnus, in quo anima suam retineret naturam, & qui intelligeret omnes homines habere in se quiddam diuinum, sed id uitio corporis opprimi atque deperire. quod si fuisset elicatum, maximas inde commoditates hominum posse contingere. Cognouit quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum.) Materia non ad hoc ipsum materia est, quod materia uocatur: sed ad id quod inde fieri habet, materia est. opportunitas uero non accidit, neq; in altero est, sed in eadē materia est. Potest autē in ligno esse materies ad aliquid faciendum: sed si putrescit opportunitas in materia non est. Similia & de reliquis materijs possumus dicere. Ergo non suffecerat inuenta materia in hominibus, nisi in eadē materia etiam opportunitas fuisset ad maximas res. Si quis eā posset elicere.) Est ergo qui potest elicere, & quod potest elici. Hoc deinde attendamus. Vnus potest uidere aliquid effici posse, non tamen etiam efficere: deinde etiam iustum, sapientem, & magnum uirum Cicero ait uidisse in hominibus materiem, sed dubitasse de effectu. ait enim. Si quis eam possit elicere. Vtrumque tamen dat huic uiro, & intelligere & efficere. est enim & sapiens, & eloquens. Et præcipiendo meliorem reddere.) Erat ergo in hominibus animus. Sed ideo inquit Reddere, quia uidebatur amissus. erat bonus animus, & ideo ait, præcipiendo meliorem reddere. His causis igitur honestissimis, ut uidemus, iste quidam compulsus est ad eloquentiam, hoc est ad id unde nasci ad actus primum coepit eloquentia. Quæ enim causa honestior, quam homines bestiarum modo uiuentes, præceptis utilibus atque honestis ad humanam atque diuinam cognitionem traducere? Ergo istum uirum, magnum atque sapientem, quemcumque accipiamus: multi enim Saturnum, Platonem, Aristotelem, atque alios uolunt intelligi, sed errant. Qui dispersos homines in agris, & in tectis syluestribus abditos, ratione quadam compulsi unum in locum, & congregauit.) Duas res supra posuit, honestissimas fuisse causas, optimasque rationes, ut ad actus eloquentia nasceretur. Explicitis ergo honestissimis causis, incipit ostendere eloquentiæ ad actus fuisse rationes. & ut intelligas iam de causis esse dictum, ratione quadam, inquit, compulsi unum in locum, & congregauit. Diximus rationem esse rei gerendæ ordinem necessarium, ut puta hoc primum debet fieri, hoc deinde, ac tertio: ut nunc primo compelluntur homines, post congregantur, deinde in unamquamque rem inducuntur utilem atque honestam. Compulsi unum

unum in locum, & congregauit. Compulit, quasi inuitorum est: iam uolentium, congregauit. Sed debemus scire, quid sit compulit, & congregauit, quasi ciuitatem fecit. nam, ut supra diximus, ciuitas est collecta hominum multitudo ad iure uiuendum. Ergo eloquentia plurimum prodest. nam facit ciuitatem, & quicquid utile atque honestum est insinuat. Et eos in unanquamque rem inducens, uti lem atq; honestam.) Cicero duplex esse honestum docet. unum illud solum, atq; purum: aliud, quod cum utili iunctum sit. Sed solum illud apud paucos est, eos scilicet qui soli gloriae student, nihilq; ad sui utilitatem gerunt: quicquid sanctorum, consideratione boni maliq; generatim sanctorum, non gratia in eodem uersantium personarum. Honestum uero illud cum utili ideo honestum uocat, quia id quod iunctum ac duplex est, ab eo quod maius est, nomen accipit. Verum illud honestum philosophorum est, hoc illorum sapientium, qui R. P. student, quiq; in ciuitate uersantur. Quod quidem honestum utilitati semper adiunctum est, & utilitas honestati. hoc etiam Socrates ait, nihil esse utile, quod non honestum sit: nihil honestum, quod non utile sit. Sed, ut ipsum intelligamus, rerum exempla profrenda sunt: Esse iudicem, honestum est. iuncta est tamen utilitas honestati. nam nemo ei iniuriam facit, nemo seruis eius prodest, posteris liberis eius prodest. Amicus ergo si quid praestat, etiam utile est. Sed quamquam haec duo iuncta sunt, non tamen ita mixta sunt, ut uino aqua miscetur, scilicet ut secerni nullo modo possint: sed ita mixta sunt, ut secerni posse uideantur. Quamquam ergo haec duo mixta sunt, tamen aliquo modo etiam secerni possunt. Etenim si quid alicui praesto, nec gratiam reposco, honestum est. At ob id ipsum quod praesto, si gratiam reposco, sit utile. Ergo primum sit illud solum honestum, quod per se placet, nulla adiuncta gratia. Hoc medium honestum utile, quod cum utilitate est. Tertia sit commoditas, quae solis lucris intentia est, abiecta omni honestate. Honestum uero philosophicum soli gloriae student, abiecta etiam utilitate. Nunc ergo, quoniam collectis hominibus & congregatis ciuitas facta est, quid debet persuaderi? quid hominibus insinuari? non honestum illud solum quod philosophorum est, non commoditas quae hominum perditorum est: sed illud medium honestum atque utile, quod in omni R. P. quod in omni ciuitate uersatur. Primo propter insolentiam reclamantes.) Nihil egerat eloquentia, si statim ut insinuare coepit, quid esset honestum atque utile persuasisset. Sed ostendit magnas inesse uires eloquentiae, si ad id quod erat optimum, traiecit inuitos, & ne uideantur iccirco reclamantur.

se quod res optima non esset, ideo ait, Propter insolentiam primo reclamantes. Deinde, ne eloquentiae quibusdam uenenis etiam ad malam rem traducti uideantur. Deinde propter rationem, inquit, atque orationem studiosus audientes.) Ergo ubi ratio est, & sapientia, malitia inesse non potest. Rationem ad sententiarum grauitatem referendam sciamus, orationem ad ornamenta uerborum. Ex feris & immanibus mites reddidit, & mansuetos.) Difficile est rem aliquam cuiuscunque tollere, difficilius a liam dare. Hic utrunque factum est. sublata est hominibus feritas atque immanitas, & data est humanitas & mansuetudo. Ac mihi quidem, & caetera.) Sunt multa quae solo habitu sui perfecta sunt: sunt multa quae & habitu & usu: ut Athleta, si habeat corporis magnitudinem, non continuo perfectus est, nisi ei & usus accedat. ut orator concepto totius sententiae habitu, non continuo perfectus est, nisi & ei usus accedat. sapientia uero habitu sui perfecta est, nec indiget uocis, id est usus. Sufficit ei autem intra animos contineri. Vsu ergo nihil consequitur. & si quando concepta uerbis uoluerit indicare, non ideo sapiens sapientior sit, quia indicat se sapientem, sed perfecta ac salua sapientia quiddam amplius ei ad actus alios accedit. Ergo homines ex immanibus ac feris mites redditi ac mansueti, paulatim quoque honestum atque utile didicerunt. Sed quia de exordio eloquentiae loquitur, uideamus utrum haec sola sapientia fecerit: an non sola sapientia, sed cum eloquentia. Primo itaque cognoscere debemus, quot modis quid persuadeat sapientia? & possumus intelligere, multum hic eloquentiam ualuisse. Sapientia igitur sola duobus modis aliquid persuadet. Aut cum tacet & aliquid facit, & id quod facit, quia bonum est, alter imitatur idem, ut quicquid tacitus fecerit sapiens, id alter re, non uerbis doctus imitetur. Aut cum aliquid faciendum uel non faciendum uerbis persuadet, & hoc duplici modo: nunc naturalibus uerbis, nunc per eloquentiam. Sed hoc loco negat, tacitam sapientiam hoc perficere potuisse: negat inopem dicendi, id est quae uerbis naturalibus uteretur, sed illam sapientiam quae iuncta esset eloquentiae. Ac mihi quidem uidetur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse.) Perficere, inquit. Alioqui plena sapientiae officium est inuenire, ut supra. Quo tempore, inquit, quidam magnus uidelicet uir & sapiens cognouit, quae materies, & quanta ad maximas res opportunitas animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, & praecipiendo meliorem reddere. Ergo animum in hominibus esse sapientia cognouit, ut congregarentur.

gregarentur, & in unanquamque rem utilem atque honestam inducerentur: sapientia quod est prouidet, sed eloquentia opitulante perficit. & consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas uitae rationes traduceret.) Magna uis eloquentiae, si subito conuertitur: hoc est, quod non potest sapientia, alioqui & sapientia perficit, sed non subito. & quod ait, & ad diuersas uitae rationes traduceret, ut supra diximus, difficile est, cuiuslibet rei consuetudinem tollere: hoc difficilius tamen, alias etiam uiuendi persuadere rationes.

Age uero, urbibus constitutis.) Ut supra, cum de commodis eloquentiae loqueretur, hunc ordinem fecit. Multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias, & quamquam hinc homines ex immanibus primo aequales facti, post etiam obsequi ultro coeperint, supra dictum: tamen sermonem seruatum possumus inuenire. Primo itaque beneficijs eloquentiae ciuitates factae sunt, ut ait supra, multas urbes constitutas. Ciuitas autem fieri dicitur, cum homines unum in locum congregantur ad iure uiuendum. Ut fidem colere.) Hinc bella restinguuntur. Si enim cupiditas ad se explendam uiribus corporis abutebatur, quasi quaedam bella gerebantur. Cum ergo fides colitur, aut id agitur ne sint bella: aut restinguuntur illa, quae fuerunt.

Et iustitiam retinere dicerent.) Iustitia omnis a nobis circa alios est, ut unicuique meritum proprium tribuamus. Potest tamen hic quasi societas custodiri. iustis etenim conditionibus societas facienda uel conseruanda est. Et alij parere sua uoluntate consueverent.) Iustitia aequales homines esse fecit, hic iam & minores esse patiuntur sua etiam uoluntate. Possunt tamen hinc amicitiae copulari. nostra enim uoluntate nulli obsequimur, nisi amici fuerimus. Antea autem si uiribus corporis cuncta agebantur, non sua uoluntate quisquam alteri paruit, nec potuit amicus esse qui cogebatur. Ac non modo labores excipiendo communis commodi causa.) Perfectum est, inquit, ab eloquentia, ut libenter omnes non modo laborem pro publica salute susciperent, sed etiam uitam amitterent. Multum ergo egit eloquentia, ut illi uitam paruipenderent, qui iam dudum sibi uictu ferino uitam propagabant. Qui tandem fieri potuit?) Queritur utrum homines ad has rationes uiuendi per naturam deducti sint, an praecipitis uideantur adducti. Erat quidem in hominibus natura melior, sed oppressa corporis uitio, ad malum declinauerat. uerum quia nihil uniformiter funditus existit, quin semper aliquid sit, quo intelligamus quid in ceteris desit, iste quidem magnus uir ac sapiens cognouit bonam in hominibus naturam: multumq; esse profuturam, si praecipitis melior fuisset effecta. ergo omne quod perfectum est natura, & disciplina perfectum

est. Sed quia iste primus uir disciplinam accipere non potuit, perfectus fuit natura, & usu. Cum enim cognouit habitum suum, & diu secum pertractando cognouit esse in hominibus bonam naturam, quae ut perfecta esse potuisset, praceptorum adhibuit disciplinam. Ergo in hominibus fuit materies, id est, perfecta natura, quam perfectam praecipitis fecerunt, inuenta per sapientiam, insinuata per eloquentiam. Profecto nemo nisi graui, &c.) Quamquam natura fuit apta ad perfectam uitam, tamen ipsam naturam praecipitis ait ad has uiuendi rationes esse perductam. Graui, inquit, ac suauis commotus oratione.) Grauitatem ad sapientiam, suauitatem ad eloquentiam referamus. iure grauitatem ad sententias, suauitatem ad uerborum ornamenta referamus. Cum uiribus plurimum posset, ad ius uoluisse sine ui descendere.) Omnis res a simili uincitur: ut puta eloquens uincitur ab eo qui eloquentior fuerit. fortis non uincitur, nisi ab eo qui fortior fuerit. astutus non uincitur, nisi ab eo qui astutior fuerit. Animaduertendum ergo acumen Ciceronis. Homines, inquit, fortissimi ad aequalitatem uiuendi non fortitudine, qua solet uinci inferior fortitudo, sed eloquentia deducti sunt. ergo supra omnes uires eloquentia est, sed ea quae sit mixta sapientiae.

Ut inter quos posset excellere, cum his se pateret equari.) Excellere uiribus scilicet, cum his se pateret equari. Ita supra, Non ius aequabile quid utilitatis haberet acceperat. hinc enim equari. Et sua uoluntate.) Non coacti uiribus corporis, sed in his iam fecerat eloquentiae persuasio uoluntatem. Ab iucundissima consuetudine recederet.) Non dixit a consuetudine recederet, sed a iucundissima, inquit. omnium enim rerum etiam malarum apud gerentes uoluntate iucundissima consuetudo est. Quae praesertim iam naturae uim obtinent propter uetustatem.) Ergo hominum natura bona est, sed malitia per consuetudinem naturae uicem coeperat obtinere. Ac primo quidem sic, & nata, &c.) Satisfecit propositioni suae. Supra enim dixit, ac si uolumus eius rei quae uocatur eloquentia considerare principium, reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque optimis rationibus profectum. Ita & hic. Ac primo quidem sic & nata & progressa longius eloquentia uidetur, & item postea maximis in rebus pacis, & belli.) Ostendit, diu eloquentiam profuisse. Verum quod ait maximis in rebus, ut supra, cognouit quae materies & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum, si quis eam posset elicere. ergo maxime res pax atque bellum. Cum summis hominum utilitatibus.) Cum illa scilicet utilitate, quae cum honesto est. Postquam uero, &c.) Omne perfectum bonum, id est, quo natura humanas res nullo adiuncto incommodo munerata est, duobus ad

plenum constat: re ipsa, & specie atque imagine sui. utputa mel habet rem, scilicet dulcedinem. habet speciem, id est, colorem atque aspectum, quo quasi facile ita ut est dulce, credatur. ita uir fortis habet rem, uirtutem scilicet: habet speciem, id est, pulchritudinem corporis. in distorta enim membra, nec quae iuxta naturam sui appetitus composita sunt, uirtus non potest cadere: ut Virgilius, & ceteri quoscumque, fortes & pulchros fuisse dixerunt. Sic uestis etiam habet rem, utilitatem texturam, habet speciem, gratiam scilicet circa aspectum faciei. Ergo ille nescio quis magnus uir ac sapiens, & hi qui postea consecuti, accepta uita & praecepta tenuerunt, ut perfecti essent: habuerunt rem, id est sapientiam: habuerunt speciem, id est, eloquentiam. Qui homines quoniam ex merito uirtutis dignissima praemia consecuti sunt, id est, magistratus aut alias utilitates, multum praemia sibi paria exoptant, re ignorata, speciem solam sequi ceperunt, id est, praeterita sapientia solam dicendi copiam consecuti sunt. Praemijs itaque, solis inducta comoditas, re ignorata, speciem cepit uirtutis imitari. Atque ideo contigit, ut mali mores adepti copiam dicendi circa commoda Reipub. sola eloquentia, omissa sapientia, sint abusi. Comoditas. Comoditas autem, id est, praua uirtutis imitatrix, tertia illa est, honesto illi soli contraria. Peruertere urbes, & uitas hominum labefactare assueuit. Sic supra, boni ne animi plus attulerit hominibus & ciuitatibus. his duobus enim R. P. conflata est. Verisimilimum mihi uidetur. Nunc de incommodis eloquentiae locus incipit. Queritur autem, qui fieri potuerit ut eloquentia mixta sapientiae, quae congregauit homines, quae persuasit utile atque honestum, quae urbes constituit, iura docuit, quae multum hominibus profuit, ut eloquentia inquam mixta sapientiae ceperit obesse hominibus, & ciuitatibus? Hoc scilicet fuit exordium malorum. Primum urbibus constitutis, necesse est creuisse easdem ciuitates propria doctrina, sine uicina multitudine. in his deinde non omnes sapientes atque eloquentes fuisse, sed paucos: quamquam omnes hanc habendi materiam continerent. Necesse ergo erat, ut auctis cumulatisque ciuitatibus sapientes homines atque eloquentes R. P. gubernarent, ipsiusque tantum curam gererent. Occupatis itaque circa R. P. sapientibus, priuatorum negotia callidi homines & dicaces agere ac tractare ceperunt. Et primum priuatarum controuersiarum, postremum fortunarum patroni fieri ceperunt. qui cum interdum contra iustitiam malas causas defenderent, saepe etiam uincerent, coacti sunt sapientes illi R. P. intenti, ciuibus ac necessarijs suis resistere, contra illos callidos ac desertos, qui asiduitate dicendi notissimi populo, atque amicissimi esse ceperant. itaque illi callidi cum contra illos sapientes uiros dicerent, saepe pares, interdum superiores fuisse a populo iudicati sunt, & digni haberi ceperunt qui R. P. gu-

bernarent. Quibus postquam commissa R. P. est, multa incommoda, multa naufragia contigerunt. Ita ergo factum est, ut eloquentia quae primum profuerat, sed mixta sapientiae, post sola multum efficerit utilitatibus Reipub. At cum per hos male eloquentes cuncta regeretur, sapientes illi de numero deturbati, ea quae gerere consueuerant, scribere ceperunt. hijsque habitis sunt philosophi, & per hos factum est, ut usque ad nostram memoriam rerum honestarum memoria atque imitatio perueniret. Verisimilimum mihi uidetur quodam tempore. Quoniam animo in praeteritis uersatur, multasque in mentem reuocat facies Reipub. confirmat opinionem suam, fuisse sine dubio tempus, quo Reipub. a sapientibus gubernata sit, priuatorum negotia a callidissimis hominibus, qui postea pares sapientibus, interdumque meliores a multitudine iudicati, commissam sibi Reipub. pessum dederunt. Nec uero ad priuatas causas magnos ac desertos homines accedere. Ideo quia publica fuere anteponenda priuatis, magnos ad sapientiam, desertos ad eloquentiam referamus. Arbitror alios fuisse non incalidos homines. Callidi sunt, qui dolo ac fraude exitum uirtutis imitantur. Cum saepe a mendacio contra uerum stare homines consuescerent. Multo melius res ipsas nominauit, quam si has in negotijs positas nominasset. utputa, cum saepe mendacij ratione contra ueram causam stare consuescerent. Itaque cum in dicendo. In dicendo, inquit, ergo iam omissa est sapientia, si de sola dicendi copia iudicium est. Nonnunquam etiam superior uisus esset is. Ostendit uerum iudicium non fuisse, ubi uincere aliquis uidetur, potius quam probatur. Fiebat, ut & multitudinis, & suo iudicio dignus, qui Reipub. gereret, uideretur. Multitudinis, inquit, iudicio. tam in multitudine ueritas ipsa uilis est: quod autem ait, suo iudicio, hoc quoque irritum est. Quis nam autem de se potest, aut debet habere iudicium? Ad postremum dignus uideretur, ut supra. Itaque cum in dicendo saepe par, nonnunquam etiam superior uisus esset. Hinc nimirum non iniuria. In metaphora permansit, gubernaculum, naufragia, utrunque enim est nauis. Negat enim cuiquam debere mirum uideri, Reipub. pessundatam, cum ad eius regimen uenerint homines temerarij, atque audaces. Hoc autem interest inter audacem & temerarium. audax potest interdum & pro bono accipi, temerarius non nisi malus. Audacia ergo est duplex. nam & ille qui in prosperis rebus temere aliquid aggreditur, audax est: & ille qui prouisis rationibus fortiter aliquid incipit, audax est. quoniam ergo audacia duplicem fontem habet, hic praemisit temerarium, ut intelligeremus male audacem. Temeritas enim & inconsiderantia causae sunt, harum euentus audacia. Quibus rebus tantum odij atque inuidiae suscepit eloquentia. Omnis causa habet euentum suum, omnisque euentus causam: utputa ignis, cum in lignum

lignum immisissus fuerit, idem lignum incendatur necesse est. hic ignis in lignum missus, causa est. causa uero euentus, incendium. Ita ergo eloquentia primo odium contraxit: iam ex odio, id est, ex causa necesse est aliquis consequatur euentus. Ergo inuidia consecuta est, plerumque enim ex odio inuidia nascitur. plerumque inquam: nam & alium potest habere euentum. si enim hostem oderis, non inuides, sed inimicus es. si seruum oderis, non inuides, sed irasceris. non ergo semper odij est euentus inuidia. Sunt enim causae, quae interdum non necessarios euentus habent: ut si pugno percutias, & occidas. Sunt item causae, quae necessarios habent euentus: ut ignis missus in stipulam, faciat incendium necesse est. Quibus rebus tantum odij atque inuidiae suscepit eloquentia. Postquam, inquit, Reipub. ab insipientibus & dicacibus cepit administrari, sapientes illi eloquentiam odisse ceperunt, & omisso studio Reipub. priuatim atque otiose ea quae gerere in Reipub. non licebat, literis scriptisque exercere ceperunt. Atque ideo factum est, ut usque ad nostram memoriam recti atque honesti memoria perueniret. Ut homines ingeniosissimi. Ingenium est uis quaedam naturaliter animis insita, suis uiribus praeualens. in ingenio itaque & sapientia est, & eloquentia: ut in his est, quos ingeniosissimos uocauit. & ingenio est sola eloquentia, ut supra, tum ingenio freta malitia. Quare mihi uidentur. Absolutum hoc quidem. Hoc uero a plerisque eorum desertum obsoleuisse. Id est, status ille quo in Reipub. sapientes atque eloquentes homines uersabantur, omissus est, atque in obliuione redactus, illo praesertim tempore quo Reipub. publicae periculis maxime fuerat succurrendum. Et hoc quasi per indignationem pronuntiandum. Quod uero ait, a plerisque, recte dicit. Non enim omnes sapientes a Reipub. recesserunt. Nam Atheniensibus Solon leges scripsit. & quia norat multos in Reipub. corruptissimos, in exilium ultro profectus est. hisdem Atheniensibus leges & Dracon tulit. duorum itaque hominum legibus utuntur. Lycurgus Lacedaemonijs etiam leges scripsit. Non ergo omnes sapientes a R. P. recesserunt: sed quia plerique recesserant, pauci reliqui facile aut cefferunt, aut oppressi sunt. Nam quo indignius rem honestissimam. Quando aliquid faciendum persuademus, ab honesto, ab utili, a possibili persuademus, interdum & necessarium ponimus. Hisdem praecceptis etiam illam rem, quae non sit facta, reprehendimus. Ut hic Cicero, cum queritur sapientes a R. P. recessisse. siquidem ut id non facerent, suberat honestas. Nam quo indignius rem honestissimam & rectissimam uiolabat. Suberat utilitas. Summo cum Reipub. detrimento. Utque a Reipub. periculum submouere utile est. Suberat possibilitas. Stultorum, inquit, & improborum temeritas, & audacia. Facile

enim stulti ac temerarij superantur. Eo studiosus & illis resistendum fuit, & Reipub. consulendum. Hic quoque honestum atque utile seruauit. Honestum est enim, improbis resistere. Utile, R. P. in causis habere defensam. Quod nostrum illum non fugit Catonem. Nostrum, id est, Romanum. Nam reprehensio illa superior sapientum atque eloquentium, de Graecorum principibus facta est. Quod hi desertis ac dicacibus hominibus facile Reipub. cefferint. Nunc uero uenit ad Romanos, quos ostendit ita sapientes atque eloquentes fuisse, ut nunquam R. P. deseruerint: neque quicquam illis tantum desertis concessisse. Quod cum facit, praeponebat Graecis Romanos, sequi per Romanos. Verum exempla cum proferimus, non unum aliquod, sed quam multa possumus, cum decore tamen proferre debemus. ut nunc Cicero, commemorato Catone statim alios subiicit, simul quod in Romanorum laude unius hominis quamuis egregij non sufficit exemplum.

Quibus in hominibus erat summa uirtus, & summa uirtute amplificata autoritas, & quae his rebus ornamento & Reipub. praesidio esset eloquentia. Virtutem in artibus semper sapientiam accipiamus. Verum sapiens atque eloquens habere debet illam, quae totam efficit autoritatem. Itaque si accedat sapientia, amplificatur autoritas. Si his duobus accesserit eloquentia, erit qui haec potuerit habere perfectus. ut hic maioribus nostris, Catoni, Laelio, atque alijs, tradidit sapientiam, autoritatem, eloquentiam. Quare meo quidem animo. Meminimus in hac praefatione quatuor thesibus esse. Principalem illam, iungendam esse eloquentiae sapientiam. Secundam illam, non multum prodesse R. P. solam sapientiam, tamen prodesse. Tertiam illam, nunquam omnino eloquentiam solam prodesse R. P. nimum obesse plerumque. Postea de origine eloquentiae disseruit, & quae eius circa actus natura fuerit disputauit. Ostenditque primum eloquentiam profuisse, sed quantum fuerit mixta sapientiae. Post, eandem eloquentiam repudiata sapientia maxima naufragia intulisse R. P. magnumque exinde odium atque inuidiam contraxisse. Ne quis ergo existimet eloquentiam semper esse fugiendam (quippe multa incommoda per hanc contigisse monstrauit) necessario haec quarta thesis est, studendum eloquentiae, sed quae mixta sit sapientiae. Et est hic quasi exhortatio. In exhortatione uero deliberationis praeccepta seruantur. tractatur utilitas, tractatur honestas, tractatur possibile. Utilitas porro duobus generibus comprehenditur, si mala repellamus, si prospera consequamur. Ergo hic tractat utilitatem ab utroque, & primo ut mala repellatur. Sed eo uehementius, inquit, studendum est eloquentiae, ne mali magno cum detrimento honorum, & communi omnium pernicie plurimum possint. Deinde quo bona consequantur, cum praesertim (inquit) hoc unum sit, quod ad omnes

res & publicas, & priuatas maxime pertineat. Postremo etiam ad solam priuatam utilitatem descendit, & ibi utile atque honestum ipsis nominibus signat. Hoc tuta (inquit) quod utile est. hoc honesta, hoc illustrius, quod ex utili atque honesto est. hoc eodem, inquit, uita iucunda fiat. Magna exhortatio, siquidem est inter studia utilitatis atque honestatis circa eloquentiam comparandam, quæ quidem studia multum habent laboris. Et iam uitam unã futuram dicit esse iucundam. Superest ergo possibile, ut ostendat eloquentiam posse consequi, si (inquit) non eloquentia solum natura, neque exercitatione, sed etiam arte constat. quoniam artem discere, in nostra potestate est. Possimus, inquit, eloquentiam consequi. In hac exhortatione est etiam auxesis: auget enim laudes eloquentiæ. Auxesis porro duobus modis fit: ratione, & comparatione. Auxit eloquentiam ratione, ubi ait, per hanc & publicas & priuatas res administrari posse, per hanc uitam tutam, honestam, illustrem, iucundam futuram. per hanc unumquemque Reipub. sibi atque amicis prodesse posse. Auget uero eloquentiam comparatione, cum ait elocutione sola fieri, ut belluis omnibus antecellamus, cum sine illa inferiores belluis simus: præclarumque esse, si propter quod belluis præstas, hoc ipso etiam hominibus antecelas. quod poterit fieri, si eloquens fueris. Nunc quoniam exhortationis atque auxesis præcepta monstrauimus, ad interpretationem in his positæ orationis redeamus.

Quare meo quidem animo nihilominus eloquentiæ studendum est. Quarta illa thesis, studendum est eloquentiæ, sed quæ sit mixta sapientiæ. Et iucunde meo, inquit, animo, ne quid sibi usurpasse uideatur. non dixit, eloquentiæ studendum censeo: sed quod ait, nihilominus, id est, quanquam multa incommoda attulerit Reipub. tamen eloquentiæ studendum est, sed ut ei sapientiæ coniungamus. Et si ea quidam priuatim & publice peruersè abutuntur. Magna exhortatio, cum ait, quidam: ut si pauci sunt, facile opprimi posse uideantur. Priuatim & publice: Reipub. enim his duobus constat, hominibus & ciuitatibus.

Peruersè abutuntur. Obest enim Reipub. quod prodesse debeat. Magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie. Et hic optime exhortatur. Ne quis enim diceret, quid mea si boni periclitantur? recte addidit, & communi omnium pernicie. Ergo studendum est eloquentiæ, ne opprimantur. Nam hinc ad Rempub. maxima comoda ueniunt, si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia. Bene persuadet, sapientiæ iungendam esse eloquentiæ: siquidem rerum omnium moderatrix est. Ergo multa, inquit, ad Rempub. comoda ueniunt ex eloquentia, uel sapientia. Sed quia multi proprijs magis utilitatibus uolunt esse consultum, recte subdidit,

Hinc ad ipsos qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit. Quæ omnia & utilia sunt, & honesta.

Hinc amicis quoque eorum certissimum ac tutissimum præsidium comparatur. Ostendit hic quæ agat orator. sapiens enim cum eloquentia negotia suscepta non deserit. Et inde fit, ut commodis amicorum deesse non possit. Ut ipse Cicero in Verrinis: Et qui omne reliquum tempus, quod mihi ab amicorum negotijs datur, in his studijs laboribusque consumam.

Ac mihi quidem uidetur. Diximus supra, Auxesis in ratione & comparatione fieri. hic comparatio est hominum & belluarum, & inter se hominũ.

Hoc si forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, uerum etiam artificio quodam comparatur. Ut supra diximus, possibile hic tractatur, id est posse ab hominibus per artem eloquentiam comprehendere. Necessariò ergo, prius quam eloquentiæ præcepta traderet, exhortatus est ab honesto, ab utili, & possibili: & debere ab hominibus, & posse eloquentiam comprehendere. Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus, uidetur dicendum de genere ipsius artis.

Omnis ars duplex est, id est, duplicem faciem habet, secundum præceptum, sententiamque. Varronis: qui ait esse artem extrinsecus unam, aliam intrinsecus.

Ars extrinsecus talis est, quæ nobis scientiam solam tradit. Intrinsecus, quæ ita dat scientiam, ut illud ipsum quod scientiam dat, quibus rationibus faciamus ostendat. ita illa ad scientiam solam proficit: hæc ad scientiam, quæ in hac actu sit, ut puta si dicam, grammatica ars est gnara partium orationis, gnara syllabarum, gnara literarum, per hanc discimus omnia uitia uitare. hæc cum dico, cumque per hanc uitari uitia dico, non tamen quomodo uitentur ostendo, artem illam extrinsecus doceo, per quam sola scientia discitur. Si autem dicam quæ sunt partes orationis, quæ syllabæ, quæ literæ, quibusque modis omnia illa consistunt, quo pacto uitia uitentur, tunc erit illa ars, cui est nomen intrinsecus, non quæ ad scientiam nostram tantum proficit, sed quæ in actu sit. Ergo & ars rhetorica duplex est. nam est extrinsecus, & intrinsecus.

Intrinsecus autem illa est, quæ nobis ad actus præcepta artis insinuat. Extrinsecus porro, quæ nobis quid sit rhetorica demonstrat. quam cum demonstrauerit, scimus tantum, sed exercere non possumus. Hanc itaque artem extrinsecus, quæ solam scientiam parit, quinque rebus Tullius ostendit: genere artis, officio, fine, materia, partibus. Ipse autem ostendit, se de ea arte quæ est extrinsecus, esse dicturum. Intrinsecus uero artem, quæ nobis ad actus præcepta dat, interim differre. Ait enim, Sed antequam de præceptis oratorijs dicamus, dicendum uidetur de genere ipsius artis. Quoniam primo artis generi satis faciendum est, quale genus rhetoriæ artis sit, explicemus.

De iure

De iure civili, & partibus eius.

Ciuis quædam ratio. Ut supra promissimus, de genere artis rhetoriæ nobis dicendum est. Genus hoc ipsum quod sonat genus, uox est. hæc uox generis triplicem significantiam habet. Est genus, id est, patria, parentes, origo, sanguis. Quo modo est illud, Unde genus ducis? Est item genus, sub quo multa similia ex eodem descendentiâ continentur. ut animal, genus. etiam hoc modo piscis, equus, animalia, sed horum omnium genus animal. Est tertium illud genus, quo cuiuslibet rei qualitas indicatur. ut si dicas, cuius generis uestis, cuius generis factura. In hoc genere Tullius artem rhetoricam ponit, id est, qualis uel quanta sit demonstrat. Et recte, siquidem ars generis est. illud sub quo genere artis, ars grammatica, ars dialectica, ars rhetorica. Sed istæ omnes artes in genere qualitatis sunt ponendæ, quo quales uel quanta sint demonstrantur. Ergo & rhetoricam in genere qualitatis ponit, quo qualis uel quanta sit demonstratur. Deinde debet attendere ubi sit ars rhetorica, an sola sit, si par, si æqualis, maior minor uel sit. Atque ideo, quia hæc diligenter inspicit, rhetoricam ciuilem cuiusdam rationis partem dicit esse maiorem. Et quia ad genus artis rhetoriæ descendimus, quæ sit, uel ubi sit, attendamus. Omnis patria quicquid agit, ciuilibus ratio dicitur. Hæc ciuilibus ratio duplex est. una, quæ res certas solemnibus cursu, & sine ullo tumultu agit. & altera, quæ in lite ac disceptatione uersatur. Et hoc modo quicquid agit, duobus modis agit, factis & dictis. Ita ciuilibus est ratio una in factis & dictis, sed quæ facta & dicta in actu atque opere constituta sunt. Alia in factis & dictis, sed quæ facta & dicta in iudicio uel questione uersatur: ita una illa ratio in actu est, atque opere. hanc uero alteram ciuilem rationem, quæ in questione uersatur, scientiam nominauit. hic enim docetur, quid iustum, quid utile, quid honestum. Hæc rursum ciuilibus ratio, id est, scientia, in duobus est: in rhetorica, id est, artificiose eloquentia: & in sapientia, id est, rerum conceptione ex natura ueniens. Sed quia orator plus per eloquentiam gerit, idcirco rhetoricam ciuilibus rationis partem esse diximus. Sed quæ duplex est, Cuiusdam rationis partem dixit, nam & sibi, & sapientiæ, ut genus exprimat, rhetoricam partem magnam amplamque esse confirmat. Ciuilibus quædam ratio est, quæ multis & magnis ex rebus constat. Cum dicit, quædam ratio est, ostendit duplicem esse: unam, quæ in opere constituta est: alteram, quæ in questionibus, quam rationem ciuilem, in qua rhetoricam ponit, ut supra diximus, scientiam debemus intelligere. & quod ait, Multis & magnis ex rebus constat. Notum est enim quam crebris, & de quam magnis rebus iudicia uel questiones habeantur. Parum ergo fuerat dixisse, multis ex rebus: nisi addidisset, &

magnis. Eius quædam magna & ampla pars est artificiosa eloquentia. Cum ait, quædam pars, ostendit eloquentiam & scientiam ex duplici constare: id est, ex sapientia & artificiosa eloquentia. sed eloquentiam partem esse maiorem. Et magna, inquit, & ampla pars. Magnum est, quod in cumulum sui & magnitudinē creuit: amplum, quod late patet, & per multa diffunditur: ita ut supra, quæ multis & magnis. Magnum ita ibi, ut hic posuit. multum uero, ad amplitudinem referamus. Magna & ampla pars, inquit, artificiosa eloquentia. Non eloquentia solum, sed artificiosa eloquentia, quæ rhetorica uocetur.

Nam neque cum ijs sentimus, qui ciuilem scientiam eloquentia non putant indigere. Diximus supra, partem illam ciuilem, quæ in iudicijs uersatur, scientiam uocari: hancque ex duplici constare, sapientia scilicet, & artificiosa eloquentia. Quare nunc se ab illis dissentire dicit, qui horum altero ciuilem scientiam constare dicunt. Nam neque, inquit, cum his sentimus, qui ciuilem scientiam eloquentia non putant indigere. Multi, inquit, dicunt ciuilem scientiam sine eloquentia stare non posse. cuncta enim per naturam, id est, per sapientiam facile posse cognosci. Multi autem dicunt, ciuilem scientiam sola eloquentia constare posse. Illudque esse iustum uel iniustum, quod eloquentia potuerit persuadere. Sed ego, inquit, ab utrisque dissentio. nam ciuilibus scientia, & ex sapientia constat, quæ cuncta sentimus: & ex eloquentia, quæ id quod sentire possumus, explicamus. Sed quia eloquentia posita in R. P. facilius quod fuerit aggressa persuadet, idcirco eam in ciuili scientia partem dixit esse maiorem. Et ab his qui eam putant omnem rhetoris uel & artificio contineri. Si ergo omnis ciuilibus scientia sola Rhetorica non potest contineri, Rhetorica ciuilibus scientiæ pars est. Quod autem ait, Rhetoris uel & artificio: tale est, ac si dicatur, Grammatica est gnara literarum, per hanc enim discimus omnia uitia uitare, nō dico tamen quomodo uitentur. Artem illam extrinsecus doceo, per quam solum uitentur, sed non quomodo. Si autem dicam quæ sint partes orationis, quæ syllabæ, quæ literæ, quibus characteribus constet, quo pacto uitia uitentur, tunc erit illa ars cui est nomen intrinsecus, non quæ ad scientiam nostram tantum proficit, sed quæ ad actus sit. Ergo & ars Rhetorica duplex est. nam est extrinsecus & intrinsecus. Intrinsecus autem illa est, quæ nobis ad actus præcepta artis insinuat. Extrinsecus porro, quæ nobis quid sit Rhetorica demonstrat: quam cum demonstrauerit, scimus tantum, sed exercere non possumus. Hæc itaque res, quæ solam scientiam parit, uel & artificio continetur. Artificium est, quo ad aliquid citius faciendum per præcepta formamur. Nam id quod ex artificio conficitur, uis est. Ergo hic Rhetoris uel, inquit, ostenditque.

ditq; unde vis illa descendit, & artificio contineri.

Quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis scientiæ partem esse dicamus. Artificiosam eloquentiam, facultatem oratoriam uocauit. arte enim uniuersiusq; rei facultatem consequimur. & hæc eadem vis est, quæ, ut supra diximus, ex arte colligitur.

De officio & fine artis oratoricæ.

Officium autem eius facultatis uidetur esse, apposite dicere ad persuasionem. Finis, persuadere dictione. Officium est, uniuersiusq; personæ actus congruens secundum mores ciuitatis. Ergo officia personarum diuersa sunt. Aliud enim est officium patris, aliud amici, aliud (ut ad rem redeamus) artis oratoricæ. Officia uero omnia ad finem spectant. Finis quoq; ad officia refertur. Nam neq; officium recte defini potest sine admixtione finis, neq; finis sine officij conuentione. & hoc in omnibus personis, ac rebus. ut hic Cicero in definiendo oratoris officio finem uelit officio: ait enim, Officium autem eius facultatis uidetur esse, apposite dicere ad persuasionem. Ergo officium oratoris est dicere, sed apposite ad persuasionem. ubi iam finis admixtio est, id est persuasionis. Nam solum dicere, non bene officium definiuit oratoris: potest enim esse multorum. nam & poëtæ, & philosophi dicunt. Itaq; oratoris officium plenissime finis admixtione declarauit. Deinde finem oratoris officij ait esse, persuadere. Sed non satis plene finem oratoris ostenderit, si solum persuadere posuisset. nam persuadetur tabulis, tormentis, testibus, multisq; alijs rebus. Ergo ut finem proprium declararet, fini adiunxit officium. ait enim: Finis est oratoris officij, persuadere dictione. Dictione, inquit, quod est oratoris officium. Ita, inquit, & medici officium est curare. Sed quia multi & incantatione, & ligaturis curant, Curare, inquit, sed apposite ad sanandum. Ergo ut euidentius officium medici demonstraret, finem quoq; subiunxit officio, id est, curationi sanitatem. Deinde finis est medicinalis officij, inquit, sanare. sed quia multi item sanant, addidit Sanare curatione. Ita ergo semper officium & finis sine altero exprimi non possunt. Hanc tamen distantiam dicit esse inter officium & finem, ut in officio quid agendum sit, in fine quid cõplendum sit, considerare debeamus. Hic Marcomannus errauit, qui dixit finem oratoris officij nõ esse persuadere, nec finem medicinalis officij sanare. etenim sæpe non persuadere oratorem, & medicum non sanare contingit. ideo addidit: Quatenus rerum conditio, personarumq; patitur. Sed non intellexit Ciceronem, qui finem in rebus ipsis posuit, nam in euentu, id est, qui finem in officio constituit, & in his ipsis rebus, quæ dum in officio sunt, ad finem tendunt. quare & oratoris officij finem esse completum, si apposite ad persuasionem dicat: & medi-

cinialis officij finem esse completum, si quicquid ad sanitatem spectare uidetur, adhibuerit. Marcomannus itaque finem non in rebus, sed in euentu collocauit.

Materiam artis eam dicimus. Res interdum specialiter definimus, cum quid sit, ab eisdem ipsis incipiamus demonstrare. ut paulo ante definiuit genus, officium, finem, in arte scilicet Rhetorica. Interdum quo clarius definimus, à genere incipimus eius rei quam definimus: sed à genere quod sibi uicinum sit, non ualde remotum. ut nunc Cicero, cum materiam artis rhetoricæ demonstraturus sit, non à materia definitione cepit, sed à materia artis. Primum autem genus est materia. Materia porro in duas species diuiditur. Est enim materia artis, & non artis. Rursus materia artis diuiditur in artes plurimas: Grammatica, Dialectica, Rhetorica, aliasq; multas. Ergo à materia artis, quæ cõmunior supra incipit, ut definiat materiam artis rhetoricæ: Materiam, inquit, artis, ut genus esset, nõ addidit rhetoricæ. Verum quod ait, Eam dicimus: ostendit artis omnem materiam in duobus esse, id est, in eo ubi facit aliquid, & in eo unde facit. ut puta fabri materia est in eo ubi facit, id est, ferrum quod tundit. est item fabri materia in eo unde facit, id est, malleus quod tundit. ita & medici materia est ubi facit, morbus ac uulnera: item unde facit, instrumenta quibus curat. Sic & materia rhetoricæ artis potest in eo esse ubi facit, id est, in deliberatione, demonstratione, iudiciali. potest & in eo esse unde facit, id est, in argumentis, questionibus, & in reliquis materiae necessarijs. Verum Cicero generaliter materiam artis illam dicit, in qua omnis ars, & ea facultas qua conficitur ex arte uersatur, id est, ubi sit, non unde sit. ut medici materia sit, morbus ac uulnera: fabri, ferrum quod tundit. rursus rhetoricæ artis materia sit, deliberatio, demonstratio, iudicialis: non argumenta, & illa omnia quibus materia rhetoricæ artis impletur. Verum quod ait, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, uersatur. Cum accipimus alicuius rei artem, necesse est nos aliquid ex ea consequi. Quare id quod ex arte conficitur, ut supra docuimus, facultas dicitur. Cuncta enim per artem facilius transiguntur. Has autem res alij plures, alij pauciores. Eas res scilicet, in quibus materia artis rhetoricæ consistit. sunt autem, ut Aristoteli & Ciceroni placet, tres, id est, triplex materia: demonstratiua, deliberatiua, iudicialis. Itaq; quantum ad materiam rhetoricæ artis spectat, hoc plenum est. Iam quicquid plus est à pleno, plus intelligitur. Quicquid minus à pleno, minus intelligitur. Verum quod plus est, dupliciter plus est: aut in eo ubi modus est, aut in infinito. Et ideo addidit præter illud quod dixit, alij plures existimauerunt. Nam Gorgias, inquit, Leontinus antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimauit. hic infi-

hic infinitam & immensam huic artificio materiam subijcere uidetur. Ergo illi, qui in pluribus rhetoricam materiam constituerunt, exhortationem & consolationem in rerum generibus ponunt, id est, in materia rhetorica. Sed quia orator in civili ratione uersatur, consolatio porro priuatorum est, consolari alicui est potius quam oratoris. Deinde quia officium oratoris est persuadere dictione, exhortatio siue dehortatio ad materiam non pertinent oratoris. Cum enim exhortor, nihil persuadeo, sed uolentem aliquid ut magis uelit instigo. & cum dehortor, nolentem aliquid non tunc primum persuadeo ut nolit, sed ut magis nolit instigo. Ergo necessariò exhortationem & consolationem Tullius à materia rhetoricæ artis separauit. Itè illi qui res pauciores rhetoricæ materiae tribuunt, demonstrationem tollunt. dicunt enim in demonstratione nihil persuadeo oratorem, cum reuera persuadeat, sed falso. Nam cum aliquem uituperamus, siue laudamus, ut apud omnes talis habeatur qualem demonstramus, sine dubio persuadeamus. Ergo Cicero Aristotelem secutus triplicem materiam esse dicit oratorij officij, demonstratiuam, deliberatiuam, iudiciali. Sed has materias in publicis causis constituit, hisq; personas certas tribuit. Quare has tres res definiuit in civili negotio positas, cum certæ significatione personæ. Demonstratio est, inquit, certæ personæ aut laus aut uituperatio. Deliberatio est, inquit, quæ posita in publicis causis, assertionis suæ sententiam dicit. Iudicialis est inquit, quæ in iudicio civili posita duo agit, aut accusat, aut petit: contra, aut defendit aut negat. Nam Gorgias Leontinus antiquissimus ferè rhetor, hic oratorem dixit omnibus de rebus optime posse dicere: qui (ut uidemus) à pleno excedit, & excesit, non ad id quod habet modum, sed in infinitum. Deniq; hoc ipse Cicero ostendit: Hic infinitam, inquit, & immensam huic artificio materiam subijcere uidetur. Aristoteles autem qui huic arti. Duo quæ oratori maxime sunt necessaria, Aristoteles circa scribendam artem dedit: Inventionem, & elocutionem. adiumentum enim de inuentione uenit, oratoriam de elocutione. Hic ergo Aristotelis sententiam sequitur. nam rhetoricam materiam triplicem constituit, demonstratiuam, deliberatiuam, iudiciali. Nã Hermagoras. Scimus Ciceronem materiam rhetoricæ artis triplicem constituisse, iudiciali, deliberatiuam: demonstratiuam, hocq; etiam Aristoteli placuisse. quare superius reprehendit eos qui oratori infinitam materiam constituerant. reprehendit eos, qui addiderant exhortationem, & consolationem. reprehendit & eos, qui subtraxerant demonstratiuam. Hunc etiam Hermagoram, qui neq; arte scripsit, confutat ac lacerat, dicitq; hunc uehementer errasse, quod materiam oratoris in duas partes diuidat,

in causam & in questionem. quorum unum dicit esse oratoris officij, causam scilicet: aliud longe ab oratore remotissimum, & nec ab ipsis philosophis diligenter cõprehensum, scilicet questionem. Nã Hermagoras quidem nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uidetur. Duobus modis reprehendit Hermagoram, quod non perspexerit rei illius uim quæ omnino remota est ab oratoris officio, id est, questionem: & quod uideatur de se polliceri ea quæ oratori attribuit ad dicendum. Hoc quoq; duobus modis reprehendit. Nam errauit, inquit, si non quod omnis orator, sed quod ipse possit, ad materiam rhetoricæ artis applicuit. Deinde, inquit, nec ipse potuit. nam nunquam illum ex arte dixisse omnes uidemus. Ergo quoniam duo diximus in Hermagora reprehendisse Ciceronem, quod rem non attenderit, quod multum de se uideatur esse pollicitus: primo eum demonstrat rem quam oratori attribuerit non uidisse. Sed antequam id ostendamus, quid sit causa, quid questio, uideamus. Causam esse dicit, quæ rem habeat in se, controuersiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione. Causam, inquit, hanc esse dicit, controuersiam in dicendi contentione positam cum certis personis. Quam, inquit, causam nos quoq; oratori dicimus esse attributam. Nam huic, inquit, causa tria genera supponimus: iudicialis, deliberatiua, demonstratiua. Questionem porro hanc esse dicit. Controuersiam quidem in dicendo positam, sed sine tertijs personis: quæ scilicet rhetorica dicitio uocatur. Thesis porro duplex est, theoreticæ & practicæ. Theoreticæ est, quæ diuina cognoscit. Practicæ est, quæ in hominum negotijs, & civili disceptatione uersatur. Ergo prima asserit, Hermagoram, uim rei quam oratori attribuat, non uidisse. nam thesis oratoris materiam non esse persuadet. quæ cum duplex sit, theoreticam magis exaggerat: nec paruis aut leuibus questionibus, sed infinitis: Veri ne sint sensus, quæ sit solis magnitudo. Sed quare & practicam thesis posuit, id est, et quid sit bonum præter honestatem? Thesis quidè Cicero materiam oratoris esse non dicit, illamq; theoreticam omnino remouet: Practicam autem thesis dicit ab oratore tractari, sed ut argumenti locum teneat, nõ materiae. Ergo ita tollit oratori practicæ thesis, ut materia eius non sit: liceat autem ei pro argumento proferre. Et quid sit bonum præter honestatem. Stoici dicunt honestatem solam bonum esse. Iam multi disputant, utrum et utilitas bonum sit, utrum & dignitas bonum sit. Veri ne sint sensus. Ut Lucretius negat esse ueros sensus odoris, uisus, tractus, saporis, auditus. Quæ sit solis magnitudo. Vtrum tantus sit quantum uidetur, an maior, uel multo minor. Quæ sit mundi facies? Multi enim dicunt mundum in modum spheræ esse collectum.

etum, multi oblonga rotunditate esse formatum, multi plana facie, multi quadrata, multi in camerae modum, scilicet ut sub terra non sit similis, at supra caput esse mundi faciem. Quas questiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus.) Bene ait, ab oratoris officio remotas. Oratoris officium enim est, negotium civile tractare. Non tamen dixit, ab oratore remotas. Potest enim orator, postquam proprio officio satisfecerit, etiam philosophiae operam dare. Nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus.) Quando aliquid negamus, aut tollimus, quare id facimus demonstrare debemus. ut nunc Cicero, ab oratoris materia tollit thesin, et probat se recte tollere. Nā, inquit, res illas in quibus philosophi ingeniosi magno cum labore uersati sunt, has oratori quasi paruas partes applicare dementiae est, oratori scilicet, qui aegre suum quoque implet officium. Quod si magnam in his Hermagoras, et cetera.) Ostendit iam Hermagoram, quod primum fuit, uim rei illius non uidisse, quam ad oratoris materiam, quasi parum aliquid applicuerat. Nunc illud aliud tractat, nec quid polliceatur intelligere uidetur. et ostendit primo, non recte eum fecisse, si ex eo quod ipse posset, in ceteros praeccepta constituerit. Quod si, inquit, magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio et disciplina comparatam, uideretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio. Deinde illum nihil potuisse confirmat: si mulq; illi et rhetoricam et philosophiam tollit. Praeterea enim rhetoricae est, theoricæ philosophiae. Nunc uero, inquit, ea uis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philosophiam concesserit. Quod si magnam in his rebus Hermagoras habuisset facultatem, studio et disciplina comparatam.) Ostendit quibus rebus facultatem totius scientiae consequamur: studio (inquit) et disciplina. Studium est, animi consensus ad aliquid: Disciplina est praecceptum, quibus acceptis, id quod desideramus implemus. itaque studium in nobis est, praecceptum extra nos, sed ad nos. Neque eò, quod ars eius, quam edidit, mihi mendosissime scripta uideatur.) Ea uis est, inquit, in Hermagora, ut ei citius quis adimat rhetoricam, quam philosophiam concedat. Sed non, inquit, ideo hoc dixi, quod mihi ars eius, quam edidit, mendosissime scripta uideatur. Iam cum ait, non mendosissime, non negat mendose. Et quoniam dixit esse aliquid in eius artibus, quod sit probandum, quippe quae non mendosissime scriptae sunt, ait eum multa ex antiquis artibus collegisse, ut si quid forte probabile, alienum id omne sit. Deinde quam astute ibi Hermagorae dat diligentiam, ubi sibi de alienis

multa conquirat. Alioqui ubi propria eius inuenta perscribit, nihil illi horum dat, quinimo multa tollit, cum ait. Et nonnihil ipse quoque noui protulisse, uerum oratori minimum est, de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eum minime potuisse facere omnes uidemus. Orator duo habere debet, ut artem tradat dicendi, ut ipse ex arte dicat. Sed officium eius ex hoc uerum est, ut ex arte dicat. Illud autem accidens, ut artem dicendi tradat, quod rhetoris officium solum est. Ergo non quidem mihi Hermagoras uidetur mendosissime artes scripsisse, sed oratori maximum illud est, non ut artem tradat, quod rhetoris proprium est: sed ut ex arte dicat, quod oratori maxime est necessarium. Tollit ergo Hermagora exercitationem ex arte dicendi, quod eum, inquit, minime potuisse omnes uidemus. Minime, inquit, potuisse. nec hoc illi dat, ut quomodocumque potuerit. ergo si nec sapiens fuit, nec dicendi peritus recte: nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere uidetur. Orator enim uir esse debet bonus, et dicendi peritus. Deinde concludit. Quare conuicta Hermagorae, et refutata sententia, superest ut materiam rhetoricam illam, quae et Aristoteli placuit, constituamus, triplicem scilicet: iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Partes autem haec, quas plerique dixerunt.) Meminimus, de arte extrinsecus quinque res Ciceronem se spondisse dicturum: de genere artis rhetoricae, de officio, de fine, de materia, de partibus. Itaque quoniam quatuor res explicatae sunt, hoc extremum est, ut de partibus differamus. Partes sunt haec, inquit, quas plerique dixerunt. Multa Cicero ab alijs recte in artibus posita secutus est: ut paulo ante Aristotelis sententiam secutus, triplicem materiam rhetoricæ artis esse dixit, iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Itaque et nunc partes, inquit, quas plerique dixerunt. alij enim partes VII, multi IIII, sed plerique, V esse dixerunt, eorum sententiam et Cicero sequutus, quinque partes esse confirmat: Inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, pronuntiationem. Inventionem esse dicit, ad negotij fidem, aut uerarum rerum aut uerisimilium excogitationem. sed orator in uerisimilibus maxime uersatur. Duo enim sunt genera argumentorum, necessarium et probabile. Necessarium in ueris rebus est, probabile in uerisimilibus. Dispositionem dicit esse, ut inuenta locis necessarijs per ordinem disponamus. Elocutionem porro in duobus ponit, in idoneis uerbis, et in sententijs: scilicet ne in uerbis singulis barbarismus, ne in pluribus solocismus existat. deinde siue uerba, siue sententias, ut competenter inuentionibus dispositis applicemus. Memoriam uero

illam

De inuentione.

illam esse dicit, ut circa inuentiones retinendas argumenta uel uerba firmiter concepta teneamus. Ergo dicentis haec memoria est, non legentis. Deinde, Pronuntiatione est inquit, ex rerum et uerborum dignitate, uocis et corporis moderatio.) Id est, ut rem magnam dicturus, pompam corporis uocisq; perpendas: ut rem humilem dicturus, haec eadem moderatius ostentes. Pronuntiatione ergo in duobus est, in uoce, et in corpore. Corpus uero duo habet, motum sui, et uultum, quo scilicet ad negotium composito sepe rebus addimus, aut detrahimus dignitatem. Nunc his rebus breuiter constitutis.) Iam quinque res, quas se de arte extrinsecus dicturum esse promiserat, executus est. ostendit enim quod esset genus artis rhetoricae, quod officium, qui finis, quae materia, quae partes: quibus omnibus cognitis, scimus tantum quid sint, nihil tamē nobis ad actus profunt. Harum tres res semper in sola scientia sunt, id est genus, officium, finis. et ideo se alio tempore de his dicturum esse promittit. Ad praeccepta enim artis rhetoricae minime pertinent, ut ipse ait. Nā et uerborum multorum indigent.) Quippe de his est longa disputatio, et non tam opere ad artis descriptionem et praeccepta pertinent. Verum de duabus rebus dicturum est, de materia ac partibus, quae iam dudum tantū, ut sciremus quid essent, edocuit. Nunc in his praeccepta dat, scilicet ut harum rerum non solum scientiam, sed etiam actus habeamus. Ergo ostendit eum qui artem rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus de materia artis ac partibus satis esse dicere. Ac mihi quidem uidetur coniunctim agendum de materia ac partibus.) Recte ait, coniuncte agendum, partes enim sine materia esse non possunt. Nisi enim controuersiam aut deliberatiuam aut demonstratiuam dicamus, quae materiae sunt: inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronuntiatione, quae partes sunt, uti non possumus. Coniuncte ergo agendum est, de materia ac partibus. Itaque ostendit primo, quod esset genus artis rhetoricae, quod officium, qui finis, quae materia, quae partes. Ex his tria in aliud tempus distulit, id est genus, officium, finem. Atque ideo de duobus reliquis, quae ad praeccepta pertinent, se ait esse dicturum: de materia scilicet ac partibus. Partes porro quinque sunt: inuentione, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatione. Horum solam inuentionem in duobus libris tractat, et in hanc praeccepta tradit. pauca etiam de elocutione commemorat. Reliqua uero nec contingit quidem, id est, dispositionem, memoriam, pronuntiationem. Ergo quoniam de sola inuentione dicturus est, et quoniam in omni causarum genere inuentione plurimum ualet, incipit de inuentione tractare.

Omnis res, quae habet.) Ut diximus, tractatus incipit inuentionis. Et primum hoc debemus scire compendium, quod omnis inuentione quinque locis constat. Debemus enim primo considerare, quae sit constitutio: deinde, simplex ne sit causa, an duplex: tertio, scripti, an rationis: quarto, quae causae questio, quae ratio, quae iudicatio, quod firmamentum: quinto, ut omnis causae partes nobiscum pertractemus: deinde partes orationis, principium, narratio, diuisio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Ergo ut se ordo habet, primum de constitutione dicemus. Hoc tamen animaduertamus, quod Cicero hos quatuor status rationales constitutiones uocat, atq; hos semper in omnibus negotijs dicat esse principales, id est, coniecturam, finem, qualitatem, translationem. Hos ergo constitutiones appellauit: illos autem alios legales, non constitutiones, sed status uocat. nec unquam horum aliquem principalem dicit esse posse. Sed ut originem statuum melius nosse possimus, formam similitudinis attendamus. Omnis constitutio sic est, ut aspectus. aut enim aliquid uidere uolumus, nec uidemus, et est coniectura: aut cum uidemus aliquid, et quaerimus quid sit, et est finis: aut cum uidemus quid sit, et quaerimus quale sit, et est qualitas. Translatio porro ab hac similitudine uidetur esse remota. igitur constitutionem esse dicit quaestionem, ex qua causa nascitur. Questio est, uox intentionis et negationis, id est Fecisti, non feci, aut iure feci. In hac ergo quaestione semper sit necesse est constitutio. Causa est uero, quae nascitur ex quaestione: id est, an fecerit, an recte fecerit. Hoc tamen tenere debemus, quod a Cicero et causa et questio ad eandem significantiam profertur. ut nunc causam pro quaestione, nunc quaestionem pro causa ponat. Itaque constitutio facile inueniri potest, si extremam partem thematis attendamus. in qua cum intentionem ex nostra persona proposuerimus, debemus attendere quid ad intentionem competenter respondere possit, tunc in responsione constitutionem necesse est inueniri. Omnis res, quae habet in se positam in dictione ac disceptatione aliquam controuersiam.) Recte, in dictione ac disceptatione. Sunt enim multae controuersiae, non dictione, ut opificum. uerum quod ait, Quae habet in se positam in dictione ac disceptatione aliquam controuersiam: dictio potest esse demonstratiua materia, disceptatio uero deliberatiua et iudicialis. Deinde dictio potest esse narrationis, ut ipse ait, dicendo, Explananda sunt omnia. Disceptatio uero, quaestionis. Ibi enim totius controuersiae pugna uersatur. Ergo quaecumque res posita in dictione

ac disceptatione facit aliquam controuersiam, necesse est habeat questionem, id est, constitutionem aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis. Et primum rebus indicat questiones, siue constitutiones. post his dabit nomina partim ex rebus sumpta, partim ex commodo actionis. Itaq; nunc modo rebus indicat constitutiones, cum ait, In omni controuersia aut facti, aut nominis, aut generis, aut actionis questione esse oportere. De his enim rebus sit quaecumq; controuersia, necesse est. Sed antequam

10 minima det constitutionibus, definit quid sit constitutio, uel unde nascatur. Questionem inquit, ex qua nascitur causa, hanc constitutionem uocare debemus. questionem porro esse diximus, uocem utriusq; partium, id est fecisti, non feci, aut recte feci. Causam uero illam, an iuste fecerit: hoc etiam diximus quod Cicero idem uelit questionem esse quod causam, et quod his circa eandem significantiam communiter utatur. Deniq; statim demonstrabit se his uti communiter.

Eam igitur questionem, ex qua causa nascitur. Hic prima fecit questionem. deinde ubi ostendit quid sit constitutio, ait. Constitutio est prima conflictio causarum. Incipit constitutionibus nomina dare. Cum facti, inquit, controuersia est. Idem debemus facta intelligere, quod dicta. Ut enim utrum aliquid factum sit queritur, ita et utrum aliquid dictum sit potest queri. quare huic constitutioni quoniam incerta et non apparentia coniecturis uel suspitionibus indagantur, recte coniecturae nomen imposuit. Alij hanc constitutionem realem uocauerunt, quod

30 in ea queratur utrum res de qua agitur, facta esse uideatur. Alij *gradia* sive *græco* uocabulo quidem, quod in ea de incerto inuestigando maximū certamen habeatur, unde et stadium dicitur, quod ibi exercentur certamina. Sed Cicero constitutioni huic ex modo actionis nomen imposuit. In hac autem constitutione modus actionis est hic, quod res coniecturis queritur, ideo ergo coniecturam uocauit. Cum aut nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua nominatur. Nominis, inquit, est con- 40 trouersia, cum de facto constat, sed queritur quo id factum nomine appelletur. atq; ideo, quoniam facti uocabulum pro necessitate suscepti negotij nobis apposta definitione nudandum est, constitutio definitiua nominatur. Huic quoq; constitutioni non ex re, sed ex modo actionis nomen imposuit. res est enim huic constitutionis nominis ambiguitas modus actionis, est nominis definitio. Recte ergo huic constitutioni non ex re, sed ex modo actionis nomen imposuit.

Cum uero qualis sit res, et cetera. Et supra ostendimus, cum de genere artis rhetorica disputaremus, genus in triplici significatione consistere: esse genus sanguinem, esse genus sub quo similia multa tenean-

tur: esse genus qualitatem, id est quo uniuscuiusq; rei qualitas indicetur. Ergo, inquit, cum et de facto, et de nomine conuenit, sed queritur quale sit id quod in iudicio uersatur, quoniam de genere negotij controuersia est, constitutio generalis uocatur, qualitas scilicet. Verū huic constitutioni non ex modo actionis, ut superioribus duabus, et post quartæ: sed ex re, id est negotio nomen imposuit. Hic enim res illa est, quod negotij genere uel qualitate queritur. Itaq; ex re huic constitutioni nomen imposuit, ut generalis uocetur, id est qualitas. At cum, inquit, causa ex eo pendet, et reliqua. Cum inquit, talis fuerit controuersia, ut in hoc sit tota contentio, cum aut apud alios nos accusare debere dicimus: aut non nos, sed alios accusari: aut non apud hos, sed illos: non hac lege, sed illa: non hoc crimine, sed illo: non hac poena, sed illa: quoniam in his omnibus de translatione actionis controuersia est (agitur enim ut actio translatiua nominetur) constitutio translatiua nominatur. Huic quoq; constitutioni ex modo actionis nomen imposuit, agitur enim, ut actio transferatur. Verum quod ait, Non hoc crimine, sed illo: non ne et in fine, cum queritur utrum fur an sacrilegus sit, id queritur, quo nam magis crimine accusandus sit. Sed hoc interest, quod in fine crimina utraq; iunguntur. Non enim cum sacrilegum dico, furem nego. In translatione uero uno accusandus crimine, siue illo, quod intendimus, siue illo ad quod reus transferri postulat actionem. Atq; harū aliquam in omni causa genus. Siue, inquit, in iudiciali, siue in deliberatiua, siue in demonstratione, necesse est aut coniecturalem, aut finitiuam, aut generalem, aut translatiuam incidere constitutionem. Vbi, inquit, harū nulla fuerit inuenta, ibi nulla est controuersia. quare nec causa esse iudicanda est. Si enim constitutio nulla est, unum latus recedat oportet. id enim constat, quod utriusq; lateris concurrente fulcitur. Igitur si constitutio non erit, nec causa esse iudicanda est. est enim asystata controuersia. Ac facti quæ controuersia in omnia tempora potest distribui. Nunc postquam constitutiones et rebus et nominibus iudicauit, ut has manifestius cognoscere possimus, iisdem statibus exemplis supponit. Ac facti quidem controuersia, inquit, in omnia tempora diuiditur. Et supra diximus, cum de facto sit questio, coniecturam uocari. Ergo hic coniecturae tria tempora assignat, præteritum, præsens, et futurum: quod quidem exemplis docet. Sed hoc scire debemus, nullā rem in iudiciū, id est in iudiciale genus cadere posse, nisi de præterito. Omnia enim argumenta non de futuris, quæ incerta sunt, sed de præteritis colliguntur. itaque coniectura, quamquam habeat tria tempora, tamen principalis esse non potest, nisi de præterito sit. de præteriti uero, uel de futura

futuro incidere possunt, post statum alium principalem. Ergo nec hanc coniecturam principalem esse credamus. Bono ne animo sint erga Po. Ro. Fregellani. In hoc themate demonstratio continetur. nā describendi nobis sunt Fregellani, qui semper uidebantur aduersi. Ita et quod ait. Si Carthaginem reliquerimus incolumem, nunquid sit incommodi ad R. P. peruenturū. Et hic deliberatiua potest esse. Deliberat senatus, an Carthagini parcat. ergo nihil in iudiciū nisi de præterito cadit. Nominis controuersia est, cum de facto conuenit. Nunc de fine tractat, cum nominis (inquit) est controuersia, id est cum queritur quo id quod factum est nomine appelletur. Verum cum de nomine ambigitur, et de re necesse est ambigatur. nomē enim rei est, res uero nunquā sine nomine est. Quare cum de nomine dubitatio est, de re quoq; dubitetur necesse est. Ergo definitiuus statutus huiusmodi est, cum de facto constat, et de re uel nomine controuersia est. Inter factum enim et rem hoc interest. Res est, certam sui formam et speciem circa cognitionem retinens. ergo si species rei nota est, nomen quoq; notum sit necesse est. Factū est confusum quiddam et incertum, hoc solo certum quod scitur quid factum est. In fine itaq; factum constat, sed res non constat: et quia rei nomen semper adiunctum est, ideo de nomine controuersia est. Quod, inquit, nomen breuiter nobis definiendum est, et contra atq; aduersarius dicat describendum, et dat exemplū. Ut si quis sacrum ex priuato surripuerit, utrum fur an sacrilegus sit iudicandus. Factum constat: nam sacrum ex priuato constat esse sublatum, de nomine incertum est, utrum ille fur an sacrilegus iudicetur. quare definitionibus nostris nomen illud quā aduersarij uolunt imponere debemus.

Definienda res erit uerbis, et breuiter describenda. Ad unum quidem utrumq; tendit. Sed quia multo de sunt definitiones, uideamus interim quid intersit inter definitionem et descriptionem. Definitio talis est: homo est animal rationale, bipēs, risus capax. Descriptio uero talis: homo est, qui rectum uerticem rotundo capite attollit, cuius sunt sub collo humeri brachiaq; demissa, etc. in hunc modū. Sed ut ipse ait, Breuiter describenda. ergo quoniam de fine tractauimus, nunc quoque quid tractetur de qualitate uideamus. Generis est controuersia, cum quid factum sit, conuenit. Tulit coniecturam. deinde cum ait. Et quo id factū nomine appellari oporteat, constat. tulit finem. Ergo superest, ut quale uel quantum sit id quod factū est, uideamus. Utrū iustum, an iniustum sit: utrū utile, an 50 inutile sit. Quod cum queritur, non nomen rei, sed rei qualitas queritur: et ideo qualitas apposta est. Incipit Hermagoram reprehendere, qui demonstra-

tionem et deliberationem sub qualitate constituit. Huic generi Hermagoras partes quatuor supponit. Reprehendit, ut diximus, Hermagoram, quod demonstrationem et deliberationem sub qualitate posuerit: cum ipsa qualitas, id est constitutio, sub deliberatiua et demonstratiua sit, de qua re in consequentibus latius disputabitur. Quod eius, ut nos putamus, non mediocriter peccatū reprehendendū uidetur. Ait graue Hermagoræ peccatū se debere reprehendere, et id breuiter. Ne si, inquit, taceamus, quod primum est, Hermagoræ artes approbare uideamur: et quare eiusdem artes non sumus secuti, causas dare nequeamus. Deinde inquit. Ne si latissime Hermagoræ peccatum persequi uoluerimus, quod quidem est. Tertium, inquit, nostris præceptis morā uideamur asserre, sed quod medium est de peccato Hermagoræ, breuiter disputabimus. Si deliberatio et demonstratio. Questio hæc est, quod non recte Hermagoras deliberationem et demonstrationem sub qualitate posuerit. Cicero ergo ait, non recte deliberationem et demonstrationem sub qualitate posuit, quia genera causarum sunt. Quod si genera causarū esse Hermagoras fuerit confessus, sine dubio non hæc debuit sub qualitate ponere. sin negauerit, docebit Cicero genera esse causarum. Igitur male Hermagoras demonstrationem et deliberationem sub qualitate collocauit. Ac primo per conditionalem questionem, id est hypotheticam, ingreditur propositionem, ubicumq; enim si est, sub quadam conditione propositio est. Si, inquit, hoc est, illud non est. hoc autem est, igitur illud non est. ita et hic. Si deliberatio, inquit, et demonstratio genera sunt causarū, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Genera autem causarum sunt, igitur generis causæ partes esse non possunt. et docet genera esse causarum. Primum igitur ponamus genus causæ, secundū partes generis causæ, id est coniecturam, finem, qualitatem, translationem. Tertium sit illud, quicquid qualitati subijcitur. ubi Hermagoras deliberationem et demonstrationem constituit. Ergo Cicero primū dicit deliberationem et demonstrationem, quia prima sunt, secunda esse non possunt. Quod si secunda non sunt, multo minus tertia esse posse, quod Hermagoras constituisse conspicitur. Itaq; meminisse debemus, Ciceronem de duobus tractare, id est de primo et secundo, scilicet de genere causæ, et partibus generis. Si inquit, deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non recte partes generis causæ possunt putari, id est constitutiones. quod cum docet constitutionis esse non posse, multo magis uidentur partes constitutionis esse non posse. Eadem enim res alij genus esse, alij pars potest: eidem genus esse et pars non potest. Aristoteles ait, res omnes quæ in dictis

et factis, et in omni mundo aguntur, decem esse quarum rerum nomina ponemus. Prima substantia est, deinde quantitas, qualitas, ad aliqd, ubi, quando, situs, habere, facere, pati. Græcis autem uocabulis sic uocantur, *δύο, ποσότης, ποιότης, πρός τι, πού, τόπος, ἔχειν, παύειν, πάσχειν*. Harum prima, ut diximus, substantia uocatur: reliquæ nouem in substantia sunt, quæ accidentes uocantur. ut puta membrana substantia est, accidunt autem ei crocum, scriptura, et c. Cum interea et substantia res sit, et ea quæ accidunt res sit, nunc ad id quo de nunc agitur reuertamur. Eadē enim res alij genus esse, alij pars potest. Hic rem substantiā illam ponamus, quæ dū sola est, patet omnibus accidentibus. sed cū ab uno accidenti fuerit occupata, iam in se accidens aliud non admittit. Ut puta lana alba res est, sed substantia. hæc res patet multis accidentibus: potest enim lana illa aut rosea fieri, aut ueneta, aut nigra. Sed si colorem unum in se suscepit, iam in se colorem aliud non admittit. Similiter et homo substantia est. potest autem id quod homo est, nunc seruus esse, nunc dominus. sed postquam dixerō dominum, in eo quod dominus est, esse et seruus non potest: aut cum dixerō seruum, in eo quod seruus est, et dominus esse non potest. Ita ergo et hic deliberatio et demonstratio res est, sed illa substantia, quæ quamdiu sola est patet accidentibus, id est generi causæ, et causæ partibus: ita quamdiu in incerto sunt, genus alij, alij partes esse possunt. Cum uerò generis nomen acceperint, in eo quod genus sunt, et partes esse non possunt. Hoc est quod ait: Eadē genus, id est simile ac iudiciale esse, et pars non potest. Ergo si genus generis pars esse non potest, multo minus partis generis partes putabuntur. De deliberatio autem et demonstratio genera sunt causarum. Id quod primo dubie proposuit, assumpsit sine dubitatione. neque enim dicit, si deliberatio, sed deliberatio autem et demonstratio genera sunt causarum. et id triplici argumentatione conuincit, scilicet demonstrationem et deliberationem genera esse causarum. Nam aut nullum causæ genus est, et cetera. Nam aut nullum, inquit, causæ genus est, aut iudiciale solum: aut et iudiciale et demonstratiuum, et deliberatiuum. Id est, aut nullum causæ genus, aut unum, aut tria. duo enim propterea non dicit, quoniam deliberatio et demonstratio quantum inter se diuersa sunt, simul tamen aut in generibus causæ ponuntur, et fiunt tria genera causæ: aut simul tolluntur, et remanet unum, id est iudiciale solum. Ergo tollit duo, id est, nec unum esse nec nullum: ut id quod reliquum est, approbetur. Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas, et cetera. Nullum, inquit, causæ genus esse, non potest dicere, nam qui artes scribit, multasque di-

cit esse causas, nullam non potest dicere. Tullit re uenam. deinde unum iudiciale solum esse non potest dicere: propterea quod et deliberatio, et demonstratio, genera sunt causarum. nam et inter se diuersa sunt, et ab iudicali multum separata. Id porro quod diuersum est, tunc omnino diuersum est, si inter se et rebus et exitu distet. Atque ut rationes ex similibus colligamus, res est lectio, exitus intellectus. Ergo hæc tria genera causarum re inter se distant. aliud enim agitur in demonstratione, aliud in deliberatione, aliud in iudicali. Rerum quoque exitus dispar est. nam demonstrationis finis est honestas, deliberationis utilitas, iudicialis æquitas. quod si hæc tria inter se et re et exitu distant, profecto genera causarum constitui debent. Non ergo recte deliberationem et demonstrationem qualitatis partes esse dixit. In his autē quæ hucusque disputauimus, uideamus quinque partium syllogismum: ac primum questionem, de qua agitur, constituamus. Hæc autem est questio, quod non recte Hermagoras deliberationem et demonstrationem sub qualitate posuerit. Si deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte alicuius generis causæ putari. hoc primum est. eadem enim res alij genus esse, alij pars potest eidem genus esse, et pars non potest. hoc secundum est. Deliberatio autem et demonstratio genera sunt causarum: hoc tertium est. nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut et iudiciale et deliberatiuum, et demonstratiuum, hoc quartum est. Relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. hæc conclusio est. Videamus ergo illum quem promissimus syllogismum quinque partium. Si deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Hæc propositio est. et quia necesse est exprimi confessione, secundum quoque in confessionem uenire, propositio nobis approbanda atque iungenda est. Atque ideo Cicero approbat propositionem. Eadem enim res, inquit, alij genus esse, alij pars potest: eadem genus esse, et pars non possunt, et cetera. Approbat ergo propositionem: rursus post approbatam propositionem illud quod quasi in propositione dubie proposuerat, assumit hoc modo. Deliberatio autem, et demonstratio genera sunt causarum. Deinde approbat assumptionem, ut supra diximus, triplici argumentatione. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut et iudiciale et demonstratiuum, et deliberatiuum. Postremo tres adhibet conclusiones. ubicumque enim ergo uel igitur est, conclusio sit necesse est. Prima igitur conclusio approbationis de assumptione est. quid enim erit in assumptionis approbatione, nisi aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut et iudiciale et demonstratiuum et deliberatiuum.

beratiuum. Concludit ergo, hæc tria genera esse causarum. Relinquitur ergo, inquit, ut omnia tria genera sint causarum. Secunda conclusio propositio nis est, siue argumentationis eius. Quid enim argumentatur in propositione? si deliberatio et demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Concludit hoc ipsum. Deliberatio igitur et demonstratio non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. Tertia autem conclusio questionis est. quæ enim questio est, quod Hermagoras deliberationem et demonstrationem non recte sub qualitate constituit. concludit itaque questionem. Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit. Verum cum in primo syllogismo de duabus rebus tractauerit, de primo et secundo, id est, de genere et partibus generis, cur hic in tertia conclusione partis partium mentionem fecit, quod scilicet tertium est. Hoc primum sic excusatur, quod hæc conclusio præter syllogismum sit. est enim questionis, quæ extra syllogismum est, sed ex ea syllogismus. deinde quod per hanc extremam conclusionem sensim descendit ad alium syllogismum, ubi hæc tractat, deliberationem et demonstrationem. cum partes generis esse non possunt, multo magis partium partes esse non possunt. Sed priusquam de eodem syllogismo tractemus, ea quæ in eo obscura sunt explicemus. Quod si generis causæ partes non possunt recte putari. Disputasti quidē supra de Cicero, deliberationem et demonstratiuum, quia genera sunt, partes generis esse non posse: non tamen ostendisti, utrum constitutio pars generis sit, an ipsum genus. incertum est enim, utrum deliberatio sub qualitate sit, an qualitas sub deliberatione. Doces itaque oportet, utrum pars an genus sit constitutio. Hæc ergo incidens questio est, utrum constitutio pars an genus sit. Iam supra ostendit, deliberationem et demonstrationem genera esse causarum, quod et inter se distent, et ab iudicali plurimum disteant, et suum quoque finem habent quod referri debeant. Nunc ei docendum est, utrum constitutiones causarum partes sint. et sic argumentatur. Proposito themate, quid primum inuenias, genus an constitutionem? utique primum necesse est agnoscas, utrum deliberatiua an demonstratiua controuersa sit: tunc deinde, quæ sit constitutio. Ergo pars causæ est, constitutio omnis. Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. Prius enim causa cognoscatur necesse est, deinde constitutio. Plus autem causam esse quam constitutionem, sic etiam possumus cognoscere, quod in singulis causæ generibus constitutiones uariantur. Causa autem omnium constitutionum capax est. Verum cum causa et constitutio iuncta sibi esse uideantur, oportet ta-

men unum alteri prius sit. Omne enim quod loquimur, siue quod mente concipimus, aut simplex est, aut coniunctum. Simplex est, quod ad aliud non attendit, ut tabula, saxum, et reliqua huiusmodi. Coniunctum uerò, ut de duobus unum prius habeat, quatuor modis fit: aut tempore, aut loco, aut ordine, ad causam. Aetas cum in homine sit, tempore in ordinem secernitur. si dicas enim, iuuentas utique, consideratione temporis, iuuentas ante senectutem est. deinde, loco iuncta dormimus secernuntur. cum enim dicis atrium, ideo primum intelligis, quia consideras interiorē locum esse ubi triclinium. Ordine uerò sic, cum in eodem loco multum sedeamus, pro ordine sedentium nobis anteframus. Causa autem sic, de his quæ iuncta sunt, unum prius efficitur: ut puta pater et filius iuncta sibi sunt. neque enim ante pater quam filius nascatur, aut ante filius quam illi sit pater. sed quia filio ad nascendum pater causa est, idcirco ex causa pater filio præfertur. Ita hic in themate causa et constitutio coniuncta sunt: sed ut prior causa sit, causa efficitur: ut constitutio enim nascatur, causa præcedit. Quod ipse ait, Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. Hic quoque aduertamus syllogismum quadripartitum. prima est enim propositio cum adiuncto: Quod si generis causæ partes non possunt recte putari, multo minus recte partis causæ partes putabuntur. Huic propositioni approbatio non fuit subiicienda. Manifestum est enim, si partes causæ non sint, multo minus partis causæ partes putari. Ergo incidit questio, utrum constitutio pars sit. et ut supra docuimus, probat partes. Sed hæc incidens questio non pertinet ad syllogismum: uerum quia necessaria fuit, interiecta est. Deinde assumit illud quod proposuerat. Sed demonstratio et deliberatio generis causæ partes non possunt recte putari. Et approbat assumptionem, Quod ipsa sunt genera, inquit. Postremo concludit propositionis secundam partem. Quid est enim in secunda parte propositionis? Multo minus recte partis causæ partes putabuntur. concludit hoc ipsum. Multo igitur minus recte partis eius, quam hic dicit, partes putabuntur. Prima enim parti propositionis per incidentem questionem satisfacit. Quid est enim in prima parte propositionis? Quod si generis causæ partes non possunt recte putari. Itaque ostendit generis causæ partem constitutionem. Quadripartitus ergo est syllogismus. est enim propositio, assumptio, approbatio, assumptionis conclusio. Questio uerò incidens ad syllogismum minime pertinet. Deinde, si constitutio et ipsa, et pars constitutionis eius questionem intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars, et cetera. Omnis pars tunc plene pars est, si generis et nomen, et definitionem

finitionem recipiat: ut puta animal genus est. iam ex animali, homo, equus, auis: deinde ex aui, coruus, cornix, aquila. itaq; hæc omnia generis sui et nomen et definitionem recipere debebunt. Generis uero nomen, quod est animal. ergo et homo, et equus, et auis, et coruus, et cornix, et aquila, animalia dicuntur. deinde generis definitio quæ est, id est, animalis. Animal est corpus animatum. itaque et homo, et equus, et auis, et coruus, et cornix, et aquila corpus animatum est. Verum definitio a genere transit in species: specierum uero definitio in genus transire non potest. non enim cum hominè definitio, homo est corpus animatum bipes: iam cum dico bipes, ad generis definitionem non pertinet. est enim animal, et quadrupes. Itaq; nunc accepta similitudine, ad argumentationem Ciceronis redeamus. Et primo questionem, quæ in contentione uersatur, attendamus. Illa autè, ut supra diximus, questio est, quod deliberatio et demonstratio non recte sub qualitate sint positæ. Supra id iam duabus argumentationibus uicit. quarum prima illa fuit, deliberationem et demonstrationem, si genera sint causarum, partes generis esse non posse. et probauit genera esse causarum. Secunda uero argumentatio talis fuit. Quod si generis partes esse non possunt, multo magis partes partium esse non posse. Nunc tertiam affert argumentationem: Si, inquit, constitutio et ipsa, et pars eius quælibet intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est, ut supra diximus. Omnis pars generis sui et nomen, et definitionem debet recipere. hic autem constitutio genus est: sub constitutione quatuor constitutiones: sub qualitate demonstratio, deliberatio, iuridicialis, negotialis. itaque uideamus, an deliberatio et demonstratio generis nomen et definitionem recipiant. Generis nomen est constitutio: quod nomen tollit Cicero demonstrationi et deliberationi. Sed ne dicat Hermagoras constitutiones dici posse, ostendit definitionem generis cadere non posse in deliberationem et demonstrationem. Quod si definitio non cadit, nomen quoque cadere non debebit. Constitutionem autem sic definimus: Constitutio est intentionis depulsio, quam scilicet definitionem in deliberatione uel demonstratione uidemus esse non posse. quod si deliberatio et demonstratio, neque nomen constitutionis, neque definitionem recipiunt, nec constitutiones sunt, nec partes constitutionis. Ipsi autem placet, constitutionem intentionis depulsionem esse, et concedit ei alias definitiones. Rursus, inquit, si finem per se ipsum consideremus, nihil aliud quam finem inspicimus, nec in eo quod finis est, possumus translationem intelligere. Ita ergo constitutiones

singulae habent proprium suum, in quo positæ genere commixtionem constitutionis alterius non admittunt. Si ergo constitutiones singulae per semetipsas considerate habent proprium suum, commixtionem alterius non admittunt. Siue, inquit, constitutionem primam causæ accusatoris confirmationem dicat, siue defensoris primam deprecationem, necesse est deliberationem et demonstrationem neque constitutionem esse, nec partem constitutionis. Hoc loco animaduertere debemus genus syllogismi, quod obscuritate sui et artificio colligatum syllogismis ferè omnibus antecellit. Sic itaque iste colligitur syllogismus à primo ad secundum, à secundo ad tertium, à primo ad tertium. Primum enim et tertium simile esse medium facit, quod utriusque coniungitur. Sed ut melius possit artificium Ciceronis intelligi, prius quælibet similitudo facienda est. Ponamus itaque hæc tria. Victorinus docet, unum sic: intelligis, aliud sic: spem habes, tertium sic: itaque faciamus syllogismum à primo ad secundum: Si Victorinus docet, intelligis, nunc à secundo ad tertium: si intelligis, spem habes. deinde à primo ad tertium: ergo si Victorinus docet, spem habes. Primum enim et tertium, quod potest uerisimile non uideri, medio illo quasi quadam approbatione coniungitur. Hoc ergo et in Cicerone uideamus. Primum hoc est, Si constitutio et ipsa, et pars eius quælibet intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. Tertium hoc, Si deliberatio et demonstratio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. nunc uideamus syllogismum à primo ad secundum: Si constitutio, inquit, et ipsa, et pars eius quælibet intentionis depulsio est, quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. deinde à secundo ad tertium: At si quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est: demonstratio et deliberatio, neque constitutio, nec pars constitutionis est. Nunc à primo ad tertium: Igitur constitutio, et ipsa, et pars eius quælibet, intentionis depulsio est: deliberatio et demonstratio neque constitutio, neque pars constitutionis est. Ergo à primo ad tertium conclusio est syllogismi. Deniq; Cicero: Si igitur, inquit, constitutio. Manifestum, quia syllogismi conclusio ubique, enim ergo uel igitur ponitur, conclusio est argumeti. Deinde cōiecturalis causa non potest simul. Aliud incipit argumetum, id est, quartum syllogismum, quo ostendit non recte sub qualitate deliberationem et demonstrationem positas. quem syllogismum priusquam ostendamus, ea quæ in re sunt, ante uideamus. Deinde inquit, cōiecturalis causa. Si, inquit, cōiecturam per id quod est, attendamus, nihil aliud inuenimus

inuenimus quam cōiecturam solam, nec in eo quod cōiectura est, possumus intelligere. Rursus, inquit, si finem per se ipsum consideremus, nihil aliud quam finem inspicimus, nec in eo quod finis est, possumus translationem intelligere. Si ergo constitutiones singulae per semetipsas considerate habent proprium suum, in quo positæ genere commixtionem constitutionis alterius non admittunt: male igitur Hermagora, deliberationem et demonstrationem partes constitutionis, id est qualitatis esse uoluit, cum deliberatio siue demonstratio per se considerate, non sole intelligi, sed omnes in se constitutiones continere possunt. Simul ex eadem parte, eodem in genere. Id supra legimus. Pars autem causæ est constitutio omnis. Genus autem est constitutio, id quod ualet, quod se explet, id denique quo unaquæque constitutio ab alijs constitutionibus segregatur. Pars autem communis potest esse cum multis, et omnino nulla constitutio. Nec pars constitutionis, etc. Quoniam de deliberatione et demonstratione questio est, quæ deliberatio et demonstratio partes constitutionis ab Hermagora ponuntur, recte cum de solis constitutionibus loqueretur, partes etiam tetigit. Et omnino, inquit, nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul et suam habere, et alterius in se uim continere. Altera autem assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non uis constitutionis augetur. Sapienter dixit: multæ enim constitutiones in causa esse possunt, sed si plures sint, ad numerum constitutionum, non ad augmentum uim alterius constitutionis accedunt. At deliberatiua causa simul ex eadem parte eodem in genere, et cōiecturalem et generalem et definitiuam et translatiuam solet habere constitutionem, et unam aliquando, et plures nonnunquam. Cum, inquit, constet unamquamque constitutionem alteram in se non admittere, deliberatiua ex eadem parte eodem in genere omnes solet recipere constitutiones. Ergo ipsa nec constitutio, nec pars constitutionis est. simul ex eadem parte. deliberatio enim pars causæ est. Videamus nunc quadripartitum syllogismum. Proponit sic, primo specialiter, deinde generaliter. Specialiter sit, deinde cōiecturalis causa non potest simul ex eadem parte eodem in genere et cōiecturalis esse, et definitiuam. specialiter enim de cōiectura proposuit. Rursus nec definitiuam causa potest simul ex eadem parte eodem in genere, et definitiuam esse et translatiuam. Et hic specialiter de fine proposuit. Nunc proponit generaliter de omnibus constitutionibus, et earum partibus. Et omnino, inquit, nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul et suam habere, et alterius in se uim continere. Hucusque proposuit. Deinde approbat propositionem. Ideo, inquit, quod una

quæque ex se et ex sua natura simpliciter consideratur, altera assumpta numerus constitutionum duplicatur, non uis constitutionis augetur. Post approbationem propositionis, assumit quod sibi necessarium est. At deliberatiua, inquit, causa simul ex eadem parte eodem in genere, et cōiecturalem et generalem et definitiuam et translatiuam continet constitutionem, et unam aliquam, et plures nonnunquam. Quod quoniam manifestum est, et apertum omnibus, non fuit necesse approbare assumptionem. Sequitur ergo conclusio, quæ duplex est. Prima ad id quod adsumptum est: At deliberatiua causa simul ex eadem parte eodem in genere est. ergo ipsa nec constitutio, nec pars constitutionis est. Secunda ad utrunque quo de agitur. pariter enim de deliberatione et demonstratione tractetur. Genera, inquit, igitur ut ante diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. ergo ipsa neque constitutio est, neque pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu uenire. Hæc ergo constitutio, quam generalem uocamus, partes uidetur nobis duas habere. Postquam docuit, deliberationem et demonstrationem non partes qualitatis, sed genera esse causarum, ad ipsius qualitatis descendit disputationem. Ac primo hanc in duas diuidit partes, in iuridicialem et negotialem. quarum partium hoc compendium tenere debemus, quod iuridicialis semper de præterito est, et negotialis semper de futuro. quæ tempora in ipsarum partium definitione uidetur Cicero non declarasse. ait enim: Iuridicialis est, in qua equi et recti natura, aut præmij, aut pœnæ ratio queritur. Negotialis est, in qua quid iuris ex civili more et æquitate sit, consideratur, cui diligentia præesse apud nos iurisperiti existimantur. Hic omnino tempus quasi præteritum non demonstrat, nisi quod magis futurum tempus uidetur includere, cum aut præmij aut pœnæ ratio queritur. Quo loco primo ostendendum est, et pœnæ et præmij de præterito esse posse. nam et post supplicium de aliquo iniuste sumptum, possunt nonnulli in iudicium uocari: et quod non recte præmio aliquem donauerint, possunt in iudicium uocari. ut Verres, qui supplicium sumpsit de ciuibus Romanis, et anulo aureo scribam in concione donauit. ergo præmij et pœnæ ratio potest de præterito esse. Sed occurrit illud, potest tamen præmij et pœnæ ratio et de futuro esse: ideoque in iuridiciali qualitate tempus præteritum non recte definiuit. Cum iam huic loco sic respondetur, quod dixerit Ratio. Ratio enim semper de præterito est facta. Definitio autem cum queritur, ratiocinatio dicitur. et est ibi tantum meriti ratio, quod meritum præteritum est. Atque ita ratio nunquam nisi de præterito est.

rito est. cum enim dicitur, petit premium, necesse est afferat meritum. ita in eo quod petit premium, nulla ratio est. Sed cum ais eum mereri, tum ratio est ex praterito ueniens. Ergo ait Cicero. Iuridicalis est, in qua equi et recti natura; aut premij aut poenae ratio quaritur. in eo quod ait Ratio, prateritum tempus includit. Iuridicalis à iure. equi enim et recti ratio non nisi iure constat. deinde, Negotialis est, inquit, in qua quid iuris ex civili more et aequitate sit, consideratur. Negotialis qualitas talis est, cum aliquid generatim iure cautum ad speciem deuocamus: ut puta uiro forti premium detur, uir fortis petit inimici mortem: in eo quod dicit Viro forti premium, dat quidem uiro forti premium, sed non etiam designat illud forte quod petit. Ergo in negotiali qualitate ex aequitate praecedentis iuris, noua iura firmantur: id est, ut liceat id quod in contentione uersatur, et ideo de futuro est. Quod etiam iurisperiti faciunt, qui si forte id quo de agitur, iure non cautum est, per interpretationem statuti iuris id etiam quod in eodem iure nominatim non continetur, affirmant. Hoc est quod ait. Cui diligentiae praesse apud nos iuriconsulti existimantur. Hoc quoque tempus futurum demonstrat, cum ait, Quid iuris sit consideretur. consideratio enim de incerto est: et quia iuris consideratio est, de futuro est. Ac iuridicalis quidem ipsa et in duas distribuitur partes, absolutam et assumptiuam. Negotialis qualitas constat, nec aliquas ex se partes fundit. iuridicalis uero in duas partes funditur, in absolutam qualitatem et assumptiuam. Demde hic quoque rerum compendium tenere debemus, quod in absoluta qualitate factum ipsum iustum asserimus: in assumptiuam uero qualitate non factum iustum, sed causam facti iustam fuisse contendimus. itaque in absoluta qualitate equi et recti natura queritur: in assumptiuam uero premij et poenae ratio queritur. Quae assumptiuam quatuor locis diuiditur: concessione, remotione criminis, relatione criminis, comparatione. Verum hic quatuor horum locorum Cicero ordinem conuertit. nam à postremo quod hic posuit, retrorsum uersus ordo est. etenim uim singularum defensionum considerare debemus. Primo haec est innocentis hominis, ut dicat Non feci, deinde Feci: sed non sic uocatur. tertio Feci, et sic uocatur, sed iure feci. Deinde hoc ipsum iure feci, aut licuisse sibi debet ostendere, quae est qualitas absoluta: aut si non licuit, debet sibi extrinsecus assumere aliquid, quo hoc probet, quod iniuste factum uidetur. Videamus nunc, quae sit de his quatuor assumptionibus fortior assumptio. Primo debet dicere, Feci, sed profui: et probare, plus se profuisse quam obfuisse: quae est qualitas compensatiua, quam ideo Cicero compara-

tionem uocat, quod comparatur id quod in crimen uocatur, ad id quo se reus profuisse dicat: quae comparatio semper in eodem facto est. ut puta quidam muros ciuitatis dissipauit, hostes fugerunt, reus sit lesse Reipublicae, in eodem est comparatio. Nam quod muros deiecit, uidetur lesse Reipublicam. et quia muros deiecit, hostes fugerunt, uidetur profuisse Reipublicae. Ergo hoc primum debet assumere, Feci, sed profui. deinde debet dicere, Feci quidem, sed ut hoc facerem, ante prouocatus sum. id est, feci, sed meruit: quae est relatio criminis. Tertio debet dicere Feci, sed alter me impulit ut facerem: quae est remotio criminis. Postremo si haec cuncta deseruerint, id est, si ut haec faceret, nec profuit, nec iniuriam reddidit, neque ab alio compulsus est, quoniam nihil est quo se defendat, debet factum fateri, sed ueniam postulare: quae est qualitas uenialis, quam concessione Cicero uocauit. Hunc ergo ordinem Cicero hoc loco conuertit, quem in posterioribus seruat. Itaque concessio duas partes habet, purgationem et deprecationem. In purgatione tria sunt, imprudentia, casus, necessitas. Si haec non fuerint, deprecatio est. Sed haec aut apud imperatorem, aut apud populum. itaque in purgatione factum conceditur, sed faciētis animus excusatur. Hoc est quod ait. Cum factum conceditur, culpa remouetur. In deprecatione uero et factum et culpa conceditur, sed tamen uenia deprecat. hoc est quod ait. Deprecatio est, cum et peccasse, et consulto peccasse reus se confitetur, et tamen ut ignoscatur postulat. Haec ergo deprecatio non nisi aut apud imperatorem, aut apud populum ualet, apud iudices uacat.

Remotio criminis est, cum id crimen, quod inferitur, ab se et ab sua culpa, uel et potestate in alium reus remouere conatur. Remotionem criminis haec esse dicit, cum reus id quod ei intenditur, ab se remouet, et in alium transfert. Atque id duobus modis facit: si in alium aut causam, aut factum transferat: seu ut id faceret, dicat alium coegisse. uerum quod ait, ut factum, potest hic quaestio moueri. Nam cum omnis qualitas facti confessionem teneat, cur hic factum non confitetur, sed in alium transferre conatur. Denique nullus artium scriptor in hac qualitate facti translationem nominauit, sed ideo, quia nullus intellexit. Nam factum sic à se remouet, salua tamen confessione facti: ut in hoc themate, quod Cicero in secundo libro posuit. Mancinus cum Numantinus foedus fecit iniussu populi ac senatus: pulso eodem in exilium, atque hostibus dedito, petitur ad poenam. Etiam ille qui porcam tenuit, contradicit. nam hic et causam et factum in alium remouet. causam sic, Ut porcam tenere Mancinus uel ac potestate coegit. deinde factum sic, Foedus non ego feci, sed Mancinus, qui aut debuit, aut potuit, manet tamen facti

prima

prima illa confessio, quod Porcam tenuit. non enim potest negare à se Porcam fuisse tentam. Ergo remotio criminis duobus modis constat: si aut causam in alium transferamus, aut factum. Relatio criminis est, cum ideo iure factum dicatur, quod alius ante iniuria lacesterit. Relatio criminis talis est: si in eo quod fecimus, uicem nos reddidisse dicamus, ut puta occidi, quia ille me uolebat occidere: hoc ego feci, sed meruit. Comparatio est, cum aliud aliquod alicuius factum rectum aut utile contenditur, quod ut fieret, illud quod arguitur, dicitur esse commissum. Inter comparationem et concessionem hoc interest, quod in comparatione de eadem comparatio est, ut supra diximus: Dissipasti muros, lesisti Reipub. Contra ille. Dissipasti quidem muros, sed hostes fugerunt. In eodem comparatio est, ut supra diximus, dissipasti muros: id est, quod muri dissipati esse dicuntur. Ideo ait, quod ut fieret illud, quod arguitur, dicitur esse commissum. alioqui Verres, qui multa signa et uasa ex Sicilia sustulit, et uitur hac defensione, quod à bellis tuta Siciliam reddiderit, non potuit dicere, Ideo signa sustuli, ut defendere provinciam. neque enim propterea tulit signa, ut provincia esset defensa. Itaque uitur ueniali statu, id est concessione per deprecationem. Ergo in comparatione id quod intenditur, ideo à nobis factum dicere debemus, ut ex eo ipso bonum illud quod contigit fluxisse dicamus. In quarta constitutione, quam translatauimus nominamus. Et supra docuimus, quid in se translatio contineret, scilicet, ut aut omnem actionem commutet, aut aliqua ex parte debilitet. Hoc est quod hic ait. Aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur. Inueniendi duo genera sunt. unum tale, cum in medium proferimus id quod erat, sed latebat: aliud, quod quasi non erat, sed à nobis primis uidetur inuentum. Itaque de his Cicero leuiorem inuentionem dedit Hermagorae, scilicet ut id quod latuerat, in medium protulisse uideatur. hoc est quod ait: Non quod non usi sint ea ueteres oratores saepe multi, sed quia non animaduuerint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Ideo autem translationem multi scriptores inter constitutiones referre noluerunt, quod omnis constitutio actionem constituat: translatio autem id uideatur agere, ne actio sit. Sed Hermagoras recte hac inter constitutiones posuit. Nam hoc ipsum quod actionem constituit, actio est. Itaque multi, inquit, Hermagoram reprehenderunt, quod translationem inter constitutiones retulerit: sed inuidia magis, quam ex uero. Et constitutiones quidem, et earum partes exposuimus. Postquam quid essent singulae constitutiones, uel quid possent docuit, et ed-

rum partes, id est, qualitates exposuit: promittit se his constitutionibus exempla subditurum. sed tum, cum coeperint argumenta tractari: quae argumenta dilucidiora futura esse promittit, si isdem argumentis in tempore exempla supponat. Hoc est quod ait: Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum et ad genus, et ad exemplum causae statim poterit accommodari. Genera causarum scimus tria esse: demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale. exempla uero causarum sunt, themata scilicet. Constitutione causae reperta, statim placet considerare, utrum causa sit simplex, an coniuncta. Quoniam in his duobus libris Cicero nihil nisi de inuentione tractat, idcirco per ordinem quae sint inuenienda demonstrat. Postquam, inquit, constitutionem inuenieris, considerare debebis causam utrum simplex sit, an iuncta, id est, utrum de una re agatur, an de pluribus. Constitutio sic inuenitur: Occidisti, non occidi, aut iure occidi. causa uero haec est, an occiderit, an iuste occiderit. Ergo haec causa simplex an iuncta sit, considerare debemus. deinde iuncta, utrum ex pluribus quaestionibus est, an ex aliqua comparatione. Ex pluribus quaestionibus causa iuncta est, ut in Verrinis: accusatur Verres quod multa furatus sit, quod ciues Romanos necauerit, quod peculatum commiserit. itaque quando ex pluribus quaestionibus causa iuncta est, ipse quaestiones inter se diuersae sunt. Ex comparatione autem causa iuncta est, cum quid potissimum faciendum sit consideratur. ut in diuisione agitur, utrum Cicero accuset, an Caecilius. Sed quia comparandi duo modi sunt, comparatiuus et superlatiuus, idcirco ait. Ex comparatione, in qua per contentionem utrum potius, aut quid potissimum sit, queritur. Verum his locis quae tractabimus, ipse etiam Cicero perspicua exempla supponit. Deinde considerandum est in ratione, an in scripto sit controuersia. Primo, inquit, constitutio inuenienda est. Secundo, utrum causa sit simplex, an iuncta. Tertio, in ratione an in scripto sit controuersia. Scriptum non tantum leges accipiamus, sed et senatusconsultum, et testamentum, et uerba sola, et multa huiusmodi. Huius scriptiois genera sunt quingenta, ut ipse primum rebus, deinde nominibus indicauit, id est primum scriptum et uoluntas: secundum, leges contrariae: tertium, ambiguitas: quartum, collectio, siue ratiocinatio: quintum, definitio legalis, ut est in Cecinniana. Ratio est aut, cum omnis quaestio non in scriptio, sed in aliqua argumentatione consistit. Ideo ait, cum omnis oratio non in scriptio, sed in aliqua argumentatione consistit, quoniam et orationem scriptio, et oppositio orationem habet: sed cum auctoritate, quippe ex scripto, id est, ex testamento uel lege ueniunt. Ergo, inquit, ratio est, cum res

quae

que in concione uersatur, non in autoritate legis, sed in argumetatione uersatur. Ac tumi considerato genere causse. Reperto, inquit, genere materiae, & constitutione, & causa utrum simplex an iuncta sit, & ipsa causa scripti an rationis habeat controuersiam: deinde uidentur est quae sit questio, quae ratio, quae iudicatio, quod firmamentum. Verum de his tria praecipue sunt in omni causse genere perquirenda. Firmamentum uero per raro adhibetur: & si quando adhibetur, necesse est aut in themate sit, aut in historia. aliis lema dicitur, id est, falsum argumentum. Ergo tria illa sine intermissione ubiq; inspicienda sunt, id est, questio, ratio, iudicatio. Questio est, quae nascitur ex confusione: ut est illud, iure ne occiderit. Ratio est, quae facit controuersiam: ut puta, Occidi Clodium, propterea quia ille me uoluit occidere. Infirmatio rationis est, Etiam si te Clodius uoluit occidere, tu tamen non iure occidisti. Iudicatio est, utrum cum Clodius uoluerit occidere, iuste tamen a Milone occisus esse uideatur: ut Cicero de Oreste exemplum dedit. Firmamentum est, firmissima argumentatio defensoris, & oppositissima ad iudicationem. Firmamentum si uerum sit, ualde prodest, sed soli defensori. accusator enim pro firmamento assertionem habet. Sed hoc, ut diximus, raro in causam cadit. cuiusmodi autem sit firmamentum ipsum, Cicero docet. ut si uelit dicere Orestes, eiusmodi animum matri suae fuisse in patrem suum, in seipsum, ac sorores, in regnum, & reliqua.

Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperientur. Quoniam omnis de facto iam confessio est, idcirco in omnibus constitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri, praeterquam in coniectura. In coniectura enim facti nulla confessio est. quare in coniectura eadem erit iudicatio, quae questio: factum est, non est factum, factum ne sit? Quot autem in causa constitutiones, aut earum partes erunt. Qualitatis scilicet partes: reliquae enim constitutiones partes non habent. Ergo quot in causa constitutiones uel partes erunt, tot necesse erit inueniri questiones, rationes, iudicationes, firmamenta. His omnibus in causa repertis, tum deniq; singulae partes totius causae consideranda sunt. Sub diuersa significancia Cicero partes posuit. Aliae sunt enim partes oratoris officij, aliae partes qualitatis, aliae partes causae, aliae partes orationis. Itaque partes causae sunt, ut suscepto negotio per rerum ordinem ea quae dicenda sunt diligenter inspicias. Quod cum pertractaueris, id est, cum causae partes inspexeris, tum demum tibi ordinanda sunt partes orationis. non enim, inquit, quia primum exordium est, sola tibi primo erunt consideranda principia, & scribenda: sed considerato omni negotio, tunc apposite

sumere exordium debemus. Haec partes sex esse omnino nobis uidentur. Multi enim quatuor esse dixerunt, id est, exordium, narrationem, questionem, epilogum. Cicero autem sex esse dicit, id est, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehensionem, conclusionem: epilogum scilicet. Et recte, confirmationem & reprehensionem. hoc enim maximum est oratoris officium, ut argumenta sua primum afferat, deinde aduersariorum dissoluat. quare, inquit, quoniam primum exordium est, principio exordij praecipua trademus.

De exordio.

Exordium est oratio, animum auditoris idonee comparans, ad reliquam dictionem. Optima definitio est, quae a genere incipit, deinde descendit ad speciem. Postremo ita propria complectitur, ut excludat omnino id quod cum alijs potest esse commune: ut hic sex partes orationis Cicero ponit. Orator porro duo agit: aut fidem facit, aut animos commouet. quare in quatuor illis medijs partibus fides fit, in narratione, in partitione, in confirmatione, in reprehensione. In exordio uero uel epilogis animi commouentur. itaq; ut definiat exordium, a genere incipit. Exordium est oratio: omnis enim pars oratio est. deinde sic descendit ad speciem, ita ut excludat quatuor illas partes medias, quibus fides fit: Animum, inquit, auditoris idonee comparans. sed quia & in epilogis animi comparatur, ita proprium complectitur, ut excludat etiam epilogos. Ad reliquam, inquit, dictionem. Ita ergo exordij plena definitio est: Exordium est oratio, animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. Verum cum aliquod fieri uolumus, primum definire debemus quid sit illud quod fieri uolumus: ut hic de exordio definiuit, quid esset: Exordium est, inquit, oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem. deinde debemus definire quid inde fiat, ut hic fecit: Quod eueniet, inquit, si eum bene uolu, attentu, docile fecerit. Sed quia non bene aliqd facimus, nisi prius sciamus ubi faciendum sit, prius ostendit ubi faciendum sit, postremo quae admodu faciendum sit. Ait ergo, tunc nos optime exordij, si causarum genera cognoscamus, hoc est ubi faciendum sit.

Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Hic questio nascitur, Cum supra dixerit genera causarum tria esse, demonstratiuum, deliberatiuum, iudiciale, cur hic rursus genera causarum quinque esse dixit? Verum haec questio occulta nimis ratione, ac difficili disputatione dissoluitur. Animaduertere enim debemus, quid Cicero secutus sit. Res multae sunt, quarum una substantia reliquae accidunt. itaq; cum substantiae acciderit una qualitas, potest & alia accidere,

accidere, sed quae non sit in eodem genere, in quo prima qualitas fuit. ut puta si dicas, foliorum genera duo sunt: nempe de membrana, & de charta tunc dicitur. hic folium substantia est. accessit ei una qualitas, membrana & charta. potest tamen eidem substantiae, id est folio, alia qualitas accidere, quae non sit in eodem genere, in quo prima qualitas. si dicas, foliorum genera sunt tria: est oblongum, est latum, est quadratum. Quare si circa primam qualitatem numerus definitionis uarietur, uitium est. sin autem in eadem substantia circa alias qualitates numerus definitionis uarietur, non est uitium. Ut hic ait, primum causarum genera tria sunt. causa hic substantia est: accidit ei una qualitas, ut sit demonstratiuum genus, deliberatiuum, iudiciale. Deinde ait, causarum genera quinque sunt: licet eadem sit substantia, alia tamen ei qualitas accidit. in iudiciali enim, siue alio genere causae inuenitur & honestum causae genus, & admirabile, & humile, et anceps, & obscurum. Ergo duplici hoc modo possumus intelligere, aut quod substantiae multae saepe accidunt qualitates, aut quod multae qualitates substantiales sunt: id est, quod eis qualitatibus possunt aliae accidere qualitates, ut hic substantia est causa, accidit causa ut sit iudicialis, itaq; iudicialis qualitas est. Rursus haec ipsa qualitas substantialis est. nam accidit ei, ut habeat in se aut honestum causae genus, aut admirabile, aut humile, aut anceps, aut obscurum. Item in deliberatiuo genere causae, uel demonstratiuo, potest hoc ipsum euenire. Quare nullus hic error est generis causarum, circa definitionem numeri: si quidem substantiae nunc plures accidunt qualitates, ut supra docuimus: nunc multae sunt qualitates substantiales, id est quibus possunt aliae incidere qualitates, quod similiter supra docuimus. Ergo quinque genera dixit esse causarum, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Et definit genera ipsa. Honestum, inquit, causae genus est, cui statim sine oratione nostra fauet auditoris animus. Definitio nunc ex rebus ipsis, nunc ex euentu rerum colligitur. Has itaq; definitiones Cicero non ex rebus ipsis, sed ex euentu rerum colligit. Saep enim honestis, uel non honestis rumorum opinionibus abutimur, & quia rumori facile creditur (peruenit autem rumor usq; ad iudicem, orator porro apud iudicem agit) necessarii non rei honestum sequi debet, sed opinionem, quae etiam iudici nota est. Ergo Cicero honestum causae genus non ex rebus definiuit, sed ex euentu rerum, qui notus est iudici. Honestum, inquit, causae genus est, cui statim sine oratione nostra fauet auditoris animus. Ergo si & statim, & sine oratione nostra fauet iudex, opinionem sequitur, id est euentum rerum. Admirabile, a quo est alienatus animus eorum qui audituri sunt. Et haec definitio de animis iudicum est. Admirabile

est, inquit, causae genus, cum is defenditur, quem ob magnitudinem criminis defendi nullus posse crederet. itaq; hic iudices beneuoli faciendi sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur. Humile causae genus est, si de re abiecta sit controuersia. In hoc genere attentiores faciendi sunt. haec quoq; definitio de animis iudicum sumpta est. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis & turpitudinis particeps. Haec definitio & ab ipsis rebus sumpta est. Verum anceps, inquit, causa duobus modis est, si aut iudicatio dubia sit, aut inhonestissima materia, ut in Orestis themate: quia non una ratio est, iudicatio quoque sit dubia. Occidisti, iure occidi: nam illa patrem meum occidit, etiam si patrem occidit, non iure a filio mater occisa est. Iudicatio, An cum illa patrem occiderit, iuste a filio occisa uideatur. Deinde potest & haec esse ratio, iure occidi. nam ut id facerem, Apollo respondit. Infirmatio rationis, Etiam si Apollo id respondit, non iuste a filio mater occisa est. Iudicatio, An cum Apollo responderit, iuste mater a filio uideatur occisa. Ergo in hoc themate iudicatio dubia est. Deinde fit anceps causae genus, si habeat in se causam & honestatis & turpitudinis, si lenonis filius fortiter faciat, & premium petat, honestum est, quod fortiter fecit: turpe, quod filius lenonis. in hoc quoq; genere causae beneuolentiam comparare debemus. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotijs causa implicata est.

Quod obscurum est, tribus modis: imper obscurum est: si aut is qui enarrat non intelligit, aut is cui narratur tardior est, aut si res ipsa perplexa est. Verum hic duo tantu posuit. superfluum enim fuerat, cum de oratore hic perfecto loquatur, si aliquid de eius imprudentia diceret. Hic itaq; iudices dociles facere debemus. Ergo ostendit primum quid esset exordium: animorum, inquit, commotio. deinde ostendit quid inde fiat: aut attentus, aut docilis, aut beneuolus. deinde ubi fiat: id est in generibus quinque causarum. & ostendit quae essent genera. nunc per quid faciendum, id est per principium, & insinuationem. Itaq; breuiter quid in hac lectione contineatur explicabimus. Exordium, inquit, in duo diuiditur, in principium & insinuationem. Horum duorum hanc differentiam teneamus. In principio aperte, & (ut ipse ait) portinus iudices nobis aut attentos, aut dociles, aut beneuolos comparamus. In insinuatione uero occulte, & quibusdam circuitio nibus. Hoc quoq; compendiu tenere debemus, quod in omnibus causae generibus principio nobis utendum est. in admirabili uero nunc insinuatione, nunc principio. Principio tunc, si auditores non omnino erunt alienati: insinuatione tunc, si uehementer erunt alienati. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur: ab no-

stra, ab aduersariorum, ab iudicū, ab ipsa causa.) Beneuolos, inquit, iudices à quatuor locis facere debemus, uel possumus. à nostra persona, ab aduersariorū, à iudicū, ab ipsa causa. Rursus à nostra persona quatuor ex locis beneuolentiam iudicis possumus comparare. si de nostris, inquit, factis & officijs sine arrogantiā dicemus. plena enim gloria in his duobus est, in factis & officijs. Officium est, quod uel ex legibus, uel ex natura necesse est nos implere. factū uero est, quod supra quā debemus, præstamus. Ergo si de nostris factis & officijs, sed sine arrogantiā dicemus. Deinde si crimina, inquit, illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus. Id est, si ea quæ ad deformationem personæ nostræ præter iudicalem quæstionem fuerint obiecta, diluemus. deinde, si aliquid futurum mali prædicemus. quomodo ipse Cicero ad iudices: Moneo, prædico, ac denuncio. Postremo à nostra persona beneuolentiam comparamus, si (inquit) pro nobis supplicii utamur oratione. Deinde ab aduersariorum persona, tribus ex locis beneuolentiam iudicis comparamus, si eos aut in odium, aut in contemptionem, aut in inuidiam deduxerimus. In odium sic, si eorum turpia uel crudelia facta proferamus. in inuidiam sic: si eorum potestatem, gratiam, pecuniam proferamus. Et quoniam hæc interdum non modò nō crimini, sed etiam decori sunt, recte addidit, Horum omnium usum arrogantem. multæ enim res per se male sunt: multæ cum mediæ, ex euentu bonæ uel malæ fiunt. Deinde in contemptionem sic aduersarios adducimus, si eos contemnendos esse dicamus, quod aut negligentes sint, aut ignaui. Ab iudicum persona uero, duobus ex locis beneuolentiam comparamus: si eorum bene gesta sine adulatione proferamus, & si dicamus præsentis iudicij magnam esse expectationem. Postremo ab ipso negotio duobus ex locis beneuolentiam comparamus: si nostram causam laudando extollamus, aduersariorum uituperando deprimamus. Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea quæ dicturi erimus, magna, noua. Nunc docet quemadmodum attentos iudices facere debeamus: Attentos, inquit, iudices faciemus, si nos magna promittamus dicturos esse: ut ait Virgilius, Maius opus moueo. deinde si noua nos dicturos esse dicamus. Interdum etiam si magna (inquit) non sit res, tamen noua, animos auditorū facit attentos. Postremo si incredibilia. necessariò etenim attente audiendum est, quod uix credi posse promitto. Deinde si hæc, inquit, magna noua incredibilia dicamus, nunc ad omnes pertinere. ut sæpe Cicero, de quo agatur, nō solum ad reum, sed omnium fortunas dicit pertinere. Nunc ad eos qui audiunt. Vt Cicero sæpe ait, hoc ideo agi ut à iudicibus iudicia transferantur. Nunc ad aliquos illustres. Si dicamus rem iustam ad sacerdotes,

ad senatores, uel alios huiusmodi pertinere. Nunc ad deos immortales. Vt Cicero de domo sua dicit, Rem ad deos pertinere, ne ipsi Ciceronem domo expulisse uideantur. Nunc ad summam Reipublicæ pertinere. Ergo his omnibus attentos iudices faciemus. Et si nos pollicebimur. Nec non, inquit, etiam tunc attentos iudices faciemus, cum nos breuiter dicturos esse promittimus. & ne mentiri nos iudices putent, quā breuiter nos dicturos esse promittimus. Exponere, inquit, debemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Deinde ostendit, quo pacto dociles auditores facere debeamus. Dociles auditores faciemus. Si, inquit, in principijs ea quæ sunt nobis dicenda, ponamus, ut nobis iudices ad cognoscendū negotium comparemus. præterea, inquit, cum dociles iudices facimus, simul attentos iudices facere debemus. ita ipse Cicero in Cluentiana facit dociles iudices, cum ait: animaduerti iudices omnem accusatoris orationem in duas diuisam esse partes. Deinde facit attentos, cum ait: Quarum alterum inmiti, & magno opere confidere uidebatur inuidia inueterata iudicij Iuniani. & reliqua. Tunc etenim, inquit, iudex melius docilis fiet, si & attentus fuerit effectus. Hæc de principijs. Nunc nobis de insinuatione dicendum est. Insinuatione igitur utendum est, cum admirabile genus causæ est. Diximus principiorum triplicem esse finem, scilicet ut aut beneuolos iudices, aut attentos, aut dociles faciamus: idem nobis & in insinuatione faciendū est. Sed hoc interest, quod in principijs hoc aperte facimus, in insinuatione occulte, & quibusdam circuitionibus, nec in alio causæ genere, nisi in admirabili, tunc cum animi iudicum erunt uehementer offensi. Ergo, inquit, insinuatione tūc erit nobis utendum, cum animi iudicum fuerint offensi. Et ostendit quibus rebus offensos iudicum animos possimus agnoscere. prius enim uulnus inspiciendū est, sic apponenda medicina. Tribus, inquit, uel maxime causis animi iudicum offendentur. Verum cum ait Maxime, ostendit & alijs causis offendi iudices, sed his plerumque, si aut in negotio ipso inest aliqua turpitudine, ut res ipsa præter personas aut iudicis, aut gentis pariat offensionem: aut si iam aliquid iudicibus ab his qui primum dixerunt, per suasum uideatur, & ideo is qui post dicturus est, nō libenter auditur: aut si illi qui audituri sunt, alios audiendo ceperint esse offensi. Quare cum hæc animaduertis, singula hæc dicendi arte sanabis. Si causæ turpitudine contrahat offensionem. Duobus modis aut persona. Si, inquit, persona turpis fuerit, aut aliū hominem subijcies qui amatur, aut rem pro persona. Deinde si res turpis fuerit, aut aliam rem que honesta est subijcies, aut pro re hominem, si utrumque turpe

turpe fuerit, & res & persona, commodum erit causam non suscipere. tamen si quid leuiter turpe fuerit, potest suscipi. Deinde, inquit, debetis dissimulare defensionem. postquam mitiores reddideris auditores, paulatim ingredi in eandem defensionem, & dicere ea quæ aduersarijs displiceant, tibi etiam displicere: sed nihil horum ad tuum negotium pertinere. Deinde, inquit, occulte & de aduersarijs detrahere debetis. Postremo, inquit, de simili negotio aliquorum iudicum offerri oportebit exemplum. Animaduertere tamen debemus, ut & in insinuatione quatuor locis præceperit beneuolentiam comparandam, id est ab ipsa causa, à nostra persona, ab aduersariorum, à iudicum. A causa dixit posse beneuolentiam comparari, ubi ait: Aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem qui diligitur, interponi oportet, & reliqua. Deinde ostendit quemadmodum à nostra persona beneuolentiam comparemus, cum ait. Et dissimulare id te defensurū, quod existimeris defensurus. Deinde cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedentim in defensionem, & dicere ea quæ indignentur aduersarij, tibi quoque indigna uideri. Ab aduersariorum uero persona, docet quemadmodum beneuolentiam comparemus, cum dicit: Et negare te quicquam de aduersarijs esse dicturum, neque hoc, neque illud, ut neque aperte lædas eos qui diliguntur, & tamen id obscure faciens, quoad possis alienes ab eis auditorum uoluntatem. Postremo docet ut à iudicum persona beneuolentiam comparemus, cum ait, Et aliquorum iudicum simili de re, aut autoritatem proferre imitatione dignam. Verum quod ait, Deinde, aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in presentia demonstrare. Etenim semper post exemplum faciendū est comparatio. Comparatio porrò nunc à pari, nunc à maiori, nunc à minori semper fiat necesse est. Sin oratio aduersariorum. Ostendit quod primum fuit, si per causæ turpitudinem auditores offensi extitissent, quibus modis ab his posset beneuolentia comparari. Nunc inquit, si oratio aduersariorum dictis finem fecerit, & ideo iudices uidentur ab alienati, tribus modis beneuolentiam comparemus: si aut ab eo argumento quod sibi firmissimum crediderant aduersarij, te dicturum esse promittas: aut si ab eo dicto incipias, quod aduersarius nuper dixerit: aut si, inquit, cum admiratione dubites, cui potissimum respondeas quæstioni. Cum enim, inquit, te iudices uiderint paratum ad respondendum, existimabunt sibi non recte ab his qui antè dixerunt, id quod crediderant fuisse persuasum. Postremo docet, quo pacto beneuolentiam nobis à iudicibus comparemus, si forte ipsi iudices defatigati fuerint multis audiendo. Primo, inquit, oportebit polliceri breuius te quā fueris esse dictu-

rum. deinde, si ita habebit negotium, utile erit rebus nouis, uel ridiculis risum iudicibus aut iocum mouere. Atque id duplici modo. aut ex tempore, si forte clamor, aut strepitus fuerit exortus: aut cogitatis paratisque, ut uel à fabula incipias, uel ab apologo ad præsens negotium pertinemibus. Fabule sunt, quas ferè uidemus extitisse ex Phebris, Medeis, Clytemnestris, alijsque similibus. Apologi sunt ex rebus humilibus compositæ quædam firmæ ac species ad uiuendum, ut extat illa de mure & leone. Ergo si, inquit, negotij dignitas patietur, risum uel iocum mouere oportebit. Sin autem tale negotium fuerit ut iocandum non sit, à re aliqua tristi & seuera commocum erit incipere. Nam ut, inquit, cibi fastidium nunc sub dulci re, nunc sub amara releuatur, ita (inquit) studium audiendi apud iudices, nunc rebus ridiculis, nunc asperioribus redintegratur. Ac separatim quidem quæ de principio, & de insinuatione dicenda uidebantur, hæc ferè sunt. Suprà inquit, Quid in principijs faciendum esset, quid in insinuatione, separatim disputauimus. nunc inquit, breuiter in utrumque præcepta dabimus. Exordium sententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia quæ pertinent ad dignitatem in se continere. Sententiarum inquit, non illarum quæ generaliter dicuntur: ut est illud, Obsequium amicos, ueritas odium parit. Præceptum est autem, ne quid in principijs generaliter dicatur. Sed hic sententias accipiamus, sensus atque inuentiones pulchras, atque easdem graues. Præterea inquit, ut commendati simus auditoribus, in exordio omnia illa habere debemus, quæ nobis, uel orationi nostræ pariant dignitatem. Splendoris & festiuitatis & concinnitudinis minimum. In exordio, inquit, nihil splendidum, nihil diligenter accuratum habere debemus, ne ipsa dicendi diligentia diffidentiam negotij demonstremus. Docuit quid in principijs, quid in insinuatione, quid generaliter in utroque obseruare debemus. Quare postquam ostendit quid faciendum esset, præcipit rursus quid non faciendum sit.

Vitia uero hæc sunt certissima exordiorum, quæ summopere uitari oportebit. Vitia uero, inquit, hæc sunt certissima exordiorum. Cum ait certissima, ostendit & supra se nonnihil de uitijs exordij dixisse. ait enim. Splendoris & festiuitatis, & concinnitudinis minimum in exordio esse debet. Verū hæc maxima uitia exordiorum esse dicit, atque hæc omnino uitanda esse præcipit: Vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, cōtra præcepta. Vulgare est, quod in plures potest causas accommodari, ut conuenire uideatur. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, id est quod dicitur generale principium, & quod non unius, sed

omnium potest esse causarum, si sic incipias. Iouem ego optimū maximum uellem si fieri posset iudices.

Commune, quod nihilo minus in hanc quam in contrariam partem causae potest conuenire. Commune est, quod nihilo minus in aliquam contrariam partem causae potest conuenire. Inter uulgare et commune hoc interest: uulgare omnium controuersiarum est, commune in eadem controuersia utriusque partis. Itaque commune specie includitur, uulgare uero generale est. quare commune erit, quod tam a nobis quam ab aduersarijs dici potest. Commutabile est, quod ab aduersario potest leuiter commutatum ex contraria parte dici. Commutabile est, inquit, quod non quidem ab aduersarijs dici possit, ita ut a te probatum est, sed commutato uerbo uel ad dito posuit in parte contraria commutari. Longum est, quod pluribus uerbis aut sententijs ultra quam satis est producit. Meminimus in duobus esse orationem nostram, nunc in uerbis singulis, nunc in coniunctis, quae sententiae dicuntur. Itaque inquit longum est, quod nimis aut in uerbis, aut in sententijs inuolutum est. Separatum, quod non ex ipsa causa ductū est, nec sicut aliquod membrum annexum orationi. Separatum est, quod non est proprii negotij, neque eius causae qua de agitur, ut si homicida tibi accusandus sit, et tu ab adulterij facinoribus exordium sumas. Translatum est, quod aliud conficit quam causae genus postulat. ut si quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam causa desideret. Translatum est, inquit, cum ignorato genere causae, aut dociles pro attentis, aut attentos pro beneuolis faciendos nobis iudices putamus. Contra praecipuum est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordijs praecipua traduntur. Contra praecipuum est, inquit, quod omnino iudicum animos non comparat sibi, interdum etiam in festos facit. Quare finitis exordijs praecipuis, nunc nobis de narratione dicendum est.

Denarratione.

Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Definit quid sit narratio. In definitione uero, ut saepe iam diximus, omnia quae ad rem aperiendam pertinent, colligi atque includi debent. Quare quoniam non tantum illa narrantur quae uere gesta sunt, sed etiam illa quae non sunt gesta, sed geri potuerunt. ideo aut narratio rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Gestarum rerum expositio est, negotiorum ciuiliū, et historiarum: ut gestarum rerum expositio est, comcediarum, fabularum, et the matum, quae in auditorio dicuntur. Ergo tria genera narrationis esse dicit. Vnum quod sit in causae expositione, ut est illud, C. Quintius frater huiusce P. Quinti fuit: et huic similia. uerum quoniam narratio causae non id solum agit, ut res gestas explicet, ue-

rum etiam multa futuris praestruit questionibus, animaduertamus ut Cicero utrumque complexus sit. In quo ipsa causa, inquit. Hoc ad rerum expositionem. Et omnis ratio controuersiae continetur. Hoc ad quaestiones pertinet. Ergo unum narrationis genus est, in quo ipsa causa et omnis ratio controuersiae continetur. Aliud genus narrationis est, quod extra causam est, sed ad causam facit. ut est illud: Agonis est quaedam Lilybetana liberta Veneris Erycinae. Haec narratio extra causam est. agitur enim qui magis debeat accusare, sed tamen ad causam facit. Locus enim introducit, in quo se Cecilius iniuriam a Verre passum esse commemorat, qua se laesum accusare debere contendit. Verum haec narratio extra causam quatuor modis fit, aut criminationis causa, aut similitudinis, aut delectationis, aut amplificationis. Criminationis causa fit, ut, Dio quidam fuit Halesinus, P. A. sellius mortuus est, C. Sacerdote praetore, similitudinis causa fit, ut est illud. Sic iste mator scelerator et nequior quam ille Adrianus, aliquando etiam felixior fuit. Digressio et haec uideri potest, sed non est, quia non interponitur narratio, quae causa est delectationis. Delectationis causa fit, non aliena ab eo negotio quo de agitur. ut si prata, si nemora, si fontes riuosque describas, et hanc ipsam descriptionem ad causam applices. Amplificationis causa fit, ut est illud de Eryphila, quae uisum ornamentum adamauit. Amplificat crimen Verres, quod cum illa rem uisam adamauerit, Verres multa etiam non uisa concupierit. Ergo secundum genus narrationis haec est quae digressio dicitur. quae fit aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis, aut amplificationis causa. Tertium genus narrandi est, quod extra oratorem est, hoc est quod ait. Remotum a ciuilibus causis. Est autem poetarum uel historiographorum. dat tamen cursum etiam in hanc narrationem praecipua. Haec, inquit, narratio remota a ciuilibus causis duo membra habet. Nam aut propter negotia exponenda sumitur, quod est comcediographorum, uel tra gœdiographorum: uel propter personas. Versificati uero in utroque uersantur. nam Virgilius Aeneae et mores, et facta describit. Ergo haec narratio extra oratorem, in duo diuiditur: in negotia, et in personas. uerum illa narratio quae in negotijs est, tres habet partes, Fabulam, Historiam, Argumentum. Fabulam dicit esse, quae nihil ueri nec uerisimile continet. et dat exemplum, cuiusmodi est, Angues ingentes alites iuncti iugo. Verum hic quaestio est, cum in definitione generali narrationis dixerit, narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio, cur in fabula definitione, quae utique quoniam et ipsa narratio est, generi similis esse debuit? Sed hoc in euentus diuersitate non consistit, sed potius in reuocando ad memoriam

memoriam per subintellectionem. quasi dicat: tabula est expositio, uel narratio, in qua nec uere, nec uerisimiles res continentur. Deinde, euentus uarietas eas ab historia disgregat, cum ait, Historia est, quae res ueras continet, sed a nostra memoria remotas. et dat exemplum. Quod genus est, Appius indixit Carthaginensibus bellum. Argumentum est ficta res, quae tamen fieri potuit. Argumentum est, quod quidem non est factum, sed fieri potuisse creditur. ut in Terentio, adolescentis uita narratur, Nam is postquam excessit ex ephelis Sofia. A negotijs ergo narratio tres partes habet, fabulam, historiam, argumentum. Fabula nihil ueri, nec uerisimile continet: historia gesta praeteritorum: argumentum non uerum, sed uerisimile. Illa autem narratio, quae uersatur in personis exprimentis, talis esse (inquit) debet, ut in narratione rerum uim personae agentis, et animos ostendat. et dat exemplum de Terentio, ubi Demae et Mitionis senum personarum contentio seceperunt: Venit ad me saepe clamitans, quid agis Mitione? cur perdis adolescentem nobis? et reliqua. In his omnibus et rigor et austeritas personae oburgantis ostenditur. Verum ne nos perturbet, quod et in illa narratione quae in negotijs est, saepe etiam persona describitur. nam describitur Catilina, describitur Sertorius, et reliqui. et illa rursus narratione quae de personis est, gesta etiam narrantur. non inquam nos perturbent, quia mixta sunt, sed animaduertere debemus, quid propter quid dicatur. Saepem enim persona describitur, ut negotium pateat: saepe gesta narrantur, ut apertius qualis sit persona uideatur. Sed ad praecipuum narrationis illius reuertitur, quae ipsam causam continet, et totius controuersiae narrationem. Oportet igitur eam tres habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Oportet igitur eam tres habere uirtutes, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit. Tres uirtutes sunt narrationis, ut breuis sit narratio, ut aperta, ut probabilis. Verum ut haec tria semper omnia sint, non unum aliud ex tribus. itaque istae uirtutes narrationis licet et alijs partibus orationis conueniant, narrationis tamen sunt proprie. aliarum autem partium orationis uirtutes narrationi conuenire non possunt. quaelibet reprehensio, quaelibet confirmatio, quaelibet criminatione potest habere haec tria, sed quasi aliena. ipsa autem quae habent, narrationi non conueniunt, ut inductiones, ut ratiocinationes, et reliqua huiusmodi, quae fidei sunt, non affectus. igitur tres istae uirtutes narrationi oratoriae conuenire possunt, et illi narrationi quae extra ciuiles causas est. namque historia et breuis esse debet in expositione, et aperta, et probabilis. ut Sallustius sibi omnia in Catilina tribuit: Quam breuissime potero, paucis absoluam. Cum alijs historiographis singula tradidisset in libro primo historiarum,

dat Catoni breuitatem, Romani generis disertissimus paucis absoluit: Fannio uero ueritatem. Sed antequam dicamus ut breuis narratio fiat, ut aperta, ut probabilis, principio dicendum uidetur quid sit narratio oratoria, quid agat, uel quo distet a reliquis partibus orationis. Oratio quae negotium explicat, atque insinuat audienti, narratio dicitur, explicans quid gestum sit aut per uerum, aut per uerisimile, id est, aut per id quod gestum est, aut per id quod geri potuit. quae oratio tametsi partibus narratione plenis inclinetur in actoris commodum, non tamen ad pugnam continuo eandem partes ducit. Negotium enim iudici insinuat, non pars negotij. Agitur enim ut causam iudex norit: Causa uero duarum partium est, sed subtilitas exponentis, aliquid quod suae parti prodest insinuat. nam iudex sic ab uno audit, quasi extra partem. Sed uere is optimus patronus est in narrando, qui ita narrat, ut et ad uersarijs ita narrare potuisse credatur. uerum talis oratio esse non potest, cum crimina proponuntur. Quibus in propositionibus, et si dicatur, illud fuit, illud consecutum est, et caetera similia, tamen narratio non est. Quoniam haec omnia ad criminationem continuo ducuntur. et non id agitur in hac oratione, ut iudex sciat causam, sed ut audiat crimen admissum. At in narratione, cum causa omnis fuerit explicata, tunc crimen aut ab accusatore proponitur post narrationem, quasi intentio: aut a defensore quasi quaestio, ut purgetur. Sextus Roscius occisus est, accusator dicit a filio, Tullius negat. hinc esse criminatione potest, et defensio. Insinuat iudici per narrationem totum negotium, ubi, quando, quomodo Sex. Roscius sit occisus. Hoc dicat utraq; pars necesse est. huic singuli subtiliter interijciunt id, quod parti suae prodesse possit, non pugnae modo, sed adiuncta uerisimilitudine, ut ita narret quasi et aduersarijs eodem modo narrare possit. Explicito negotio, causaeque cognita, incipit aduersarijs dicere quod Sex. Roscius filius interemit: et haec criminatione. Si autem defensor est, proponit crimen quasi quaestionem. Occidisse patrem Sex. Roscius arguitur: et affert argumenta, quibus hoc possit dissolueri. Ita in dictionibus alijs criminationes intelliguntur, uel propositiones criminum, cum oratio exponendi quodammodo implicitam secum habet intentionem, ut occidisti, aut abstulisti. At ubi narratio est, post narrationem dicuntur, sed tamen in narratione significantur iudici, non aperte ab oratore dicuntur. Breuis erit, si unde necesse est, inde initium sumetur, et non ab ultimo repetetur. Breuis erit, si unde necesse est, inde initium sumet, non ab ultimo repetet. Dixit supra narrationem oratoriam tres uirtutes habere debere: ut breuis sit, ut aperta, ut probabilis. Nunc docet, breuis narratio quemadmodum esse possit, et breuis pro-

qualitate negotij. Breuis, inquit, erit, si initium sumas à rebus necessarijs, nō ab ultimo. ut puta, si nobis bellum troianum narrandum sit, debemus à raptu Helenae incipere, non à Leda, quae Helenam genuit. Ergo praecepta dat in breuem narrationem, quae in initio narrationis, quae in fine, quae in medio seruare debeat. Atque hoc praeceptum de initio narrationis est, quod ait: Breuis erit, si unde necesse est, inde initium sumatur, non ab ultimo repetetur. Et si cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur. Vt puta cum sufficiat dicere Occidit, et non dicamus, et uoluit, et potuit, et occidit, cum harum partium summa sit, occidit, et hoc dixisse sufficiat. uerum hoc praeceptum de medio narrationis esse potest. Et si non longius, quam quod scitu opus est, in narrando procedatur. id est, si narres quousque narrandum est, non etiam illa narrentur, quae iam in tractatus cadunt. ut puta, Quidam fortiter fecit, petit praemij nomine ararij dimidium, contradicuntur. Narrandum est, quemadmodum fortiter fecerit: nō etiam quemadmodum ad ciuitatem regressus sit: et quemadmodum praemium petierit, et quemadmodum ei contradicuntur sit. uerū hoc praeceptum de fine narrationis est. Et si nullam in rem aliam transibitur. Scilicet ut illa tantum narres, quae ad causam pertinent: nō etiam aliqua quae extrā sunt, et quae ad negotiū minime pertinent. Et si ita dicatur, ut nonnunquam ex eo quod dictū sit, id quod non sit dictū intelligatur. Vt posita secunda, quae sunt sua prima declarent. Si dicas inde cū reuersus essem, utiq; cum dicis reuersus, ostendisti et profectum te nescio quō, et peruensisse, postremo reuersum. Et si non modō id quod obest, uerum etiam id neque obest, nec adiuuat, praeteribitur. Etenim qui breuitate studet, non modō illa in narratione praeterire debet quae obitura sunt, uerum etiam illa quae nihil profutura. Et si semel unumquodque dicitur. id est ut nō modō illa praetereantur quae aut obitura sunt, aut nihil profutura, uerum etiam illa quae profunt, ut semel dicantur, non bis aut amplius.

Et si non ab eo quo in proximo desitū erit, deinceps incipietur. Praeceptum omne duplex est. Nunc enim ostendit quid faciendum sit, nunc quid non faciendum. Ita hic Cicero. In superioribus ostendit quid esset in narratione faciendum, nunc ostendit quid sit nō faciendū. Et si non ab eo (inquit) quo in proximo desitū erit, deinceps incipietur, id est, ne à re illa, quā nuper diximus, ad aliam rem sumamus exordiū. Si dicas, profectus urbe sum, et cū essem profectus, ad uillā ueni, et cū uenisssem. Quare is qui breuiter narraturus est, iterare nihil debet. Ac multos imitatio breuitatis decipit, ut cum se breues putent esse, longissimi sint. Saepē (inquit) et si dictio in uerbis breuis est, tamen longa efficitur, cum non necessariae res in narra-

372
tione ponuntur. Quod ut nos non praetereat, primo nobis dicendum est quemadmodum possumus intelligere, quod ubicumque dicta sint singula uerba significant res suas singulas, ut sedet, currit, eo, uenio. Item copulatio rationalis uerborum plurimarum uenam rem continet. maxime autem, si in narratione sit, cum praemissa uerba tertia persona concludit. Vt, M. Lepido cum omnibus copijs Italia pulso, seuerior, neque minus grauis et multiplex cura patres exercebat. Haec tertia persona unam rem facit omnium superiorum. Itaque in oratione tot res erunt, quod erunt tertiae personae. Ergo in hac oratione: Accessi ad ades, puerum euocavi, respondit: quesiui domum, domi negauit esse: tertia persona est, respondit. Iam igitur una res est, fit autem altera cum ait, domi negauit esse. Quare cum sufficeret, domi negauit esse, abundauit rebus superfluis. quia dixit ante, respondit. Ita ergo multos imitatio breuitatis decipit, qui cum res breuissime dicant, tamen quia plures quam oportet dicunt, incipiunt breues non esse. Quamobrem, inquit, si breues esse uolumus, non solum uerba non necessaria praeterire debemus sed etiam res. Aperta autem narratio poterit esse. Dixit quemadmodum breuis narratio esse possit. nunc quemadmodum aperta esse possit, exponit. Illud autem perspicere debemus, quod et in aperta narratione illa dat praecepta, quae et in breuē. Hic etiā quid in principio apertae narrationis, quid in fine, quid in medio facere debeamus, ostendit. Nunc itaque totam complectitur narrationem, cum ait. Aperta autem narratio poterit esse, si ut quidque primum gestū erit, ita primum exponetur. Scilicet, ut non peruerso narrandi ordine fiat iudicibus in cognitione confusio. Et uerū ac temporum ordo seruabitur. Scilicet, ne id primum narres quod postea factum est. Quod si feceris, et in rerum et in temporum ordine deliquisti.

Vt ita narretur, ut gesta res erūt, aut ut potuisse geri uidebūt. Hoc est quod ait supra in definitōe narrationis. Narratio est rerum gestarū, aut ut gestarū expositio, id est, uera, et uerisimilis. Hic erit considerandum ne quid perturbatē. Vt in praecipis breuis narrationis primum ostendit quid faciendum esset, deinde quid non faciendum, ita et hic ostendit primo quid faciendum esset, tum quid non faciendū. Considerandum, inquit, erit, ne quid perturbatē dicatur: id est, si rerum ac temporum in narratione ordo mutetur. Deinde inquit, nequid contorte: id est, cum interdum non facilis transitus ac directus est, sed obscurus. Ne quam in aliam rem transeat. Ne omisissis rebus ad praesens negotium pertinentibus, non narranda atque aliena narremus. Hoc praeceptum etiam de breui narratione dedit, cum ait. Et si in nullā aliam rem transibitur. Ne ab ultimo repeta-

373
tur. Ita ut supra de breui narratione, Si unde necesse est inde initium sumatur, nec ab ultimo repetetur. Verum hoc praeceptū etiā hic de initio narrationis est. Ne ad extremū prodeatur. Ita ut supra de breui narratione: Et si nō longius, quam quod scitu opus est, in narrando procedatur. Verum hoc praeceptū etiā hic de fine narrationis est, Ne ad extremū procedatur. Ne quid, quod ad re pertinet, praetereatur. Hoc uerū in medio narrationis est: ita ut principij uirtus est, si ab ultimo repetatur: finis autē, si ad extremum prodeatur. Deinde concludit, illa, inquit, omnia de breui narratione praecepta etiā in aperta nobis seruanda sunt. Nam ut aperta nō possit esse narratio, non intelligitur, id est aperta non est longitudo magis quam obscuritate. Ergo ut aperta sit narratio, et ut intelligatur, minime longa, id est breuis esse debet. Praeterea inquit, ut aperta habeamus narrationem, uti (inquit) dilucido ac de proximo petito sermone debemus. Probabilis erit narratio, si in ea uidebuntur inesse ea, quae solent apparere in ueritate. Secundū ordinē diuisionis suae, postquam de breui et aperta narratione tractauit, nunc incipit de narratione probabili disputare. Probabilis (inquit) erit narratio, si in ea fuerint illa omnia quibus solet ueritas inueniri. nā in his septē omnis ad fidē argumentatio continetur. Septē illa superiora, quis, quid cur, ubi, quando, quae admodū, quibus, adminiculis, omnes artū scriptores tractauerūt, et in praecipis suarum artū reliquerūt. Verum Cicero rerū ac temporū personarūq; considerans naturā, addidit illis omnibus obstantiā opinionē, et recte. Res enim omnes non per se sunt, nec ex natura ualent, sed opinione. neque enim cū dicimus tunicā, per seipsam intelligimus tunicam esse quia uestimur, sed quia nostra nobis opinione persuasum est cū audierimus tunicā, intelligimus re esse quia uestimur. Et reliqua similiter colligere possumus. Ergo Cicero omnia dicit. Haec uero opinionem in tribus plenā esse dicit, si id quod dicimus à nostra natura non abhorreat, id est, ab eorum natura pro quibus agimus, scilicet ne de pudicitia agat leno, de castitate meretrix, quod si fiat, probabilis narratio non erit. Deinde ut id quod agimus, à populi rumore non abhorreat, scilicet ne contra consuetudinē audientū loquaris. Si apud Romanos narres contra iustitiam, et si apud Scythas mores barbaros reprehendas. Postremo si id quod agimus, cum eorū quicunq; audiunt iudicaturi opinione consentiat. Itaque narrationem probabilem esse dicit, si in ea sint septem illa, quis, quid, cur, ubi, quando, quem admodū, quibus adminiculis. Sed cū omnia hic posuerit, unum nō posuit, id est modū, quod est quemadmodū. Et recte modū inter praecipia probabilis narrationis non posuit. Non enim in modo fides sit, sed magis auxesis criminis. Et quoniam praecipia haec et ad coniecturam accommodanda erant, ubi factum nega-

tur, merito modus esse non debuit: quia modus nō excutitur, nisi cū factum conceditur. Cū autē in coniectura, ubi factū negatur, omnino esse non poterit, multo magis alibi modus non erit. Si autē in reliquis statibus fuerit, auxesis facti erit, non probabilis narrationis expositio. Ergo hic uideamus, septē illa absq; solo modo. Persona, si personarū dignitates seruabuntur. Causa, si causae factorū extabunt. Facultas, si fuisse facultates uidebuntur. Tempus, si tempus idoneū. Locus, si locus opportunus. Videamus et opinionē quae his omnibus quoque à Cicero addita est. Si res et ad eorū qui agent naturam, et ad uulgi morem, et ad eorum qui audiunt opinionē accommodabitur. Si personarū dignitates seruabuntur, non honores, sed prout quae digna sit. Si tempus idoneū, si spatij satis. Duo sunt tempora, unū per spatij, id est per interuallū: aliud per opportunitatem. Spatij est, ut unus, alter, multi dies, mensis, menses, anni. Opportunitas est occasio ex hominum actibus facta, ut bellū, pax, ludi, seditio. Hoc est ergo quod ait: Si tempus idoneū, si spatij satis. Iam cū ait, Si tempus idoneū, ostendit tempus esse per opportunitatem illud autē praeterea considerare oportebit. Supra docuit quae in narratione seruanda sint, et quemadmodū faciendā, nunc in ipsam narrationem quatuor praecepta dat. Quae sunt haec, An ubiq; narrandum sit: Deinde si narrandum, quo loco narrandum: Postremo si ita narretur quemadmodum causa postulet, non ubique narrandum est, inquit. Etenim si obest narratio, praetereunda est: Et cum nihil prodest, praetereunda est. Deinde inquit, uideandum est quo loco narrandum sit. Saepē enim post argumenta narrandum est, ut Cicero in Miloniana fecit. Postremo secundum causae genus narrandum est, ut quod non est praetereundum, non praetereas: quod praetereundum, praetereas. Obest tunc, cum ipsius rei gestae expositio magnam excipit offensionem. Obest, inquit, narratio, si cum aperis atque insinuas rei gestae qualitatem, necesse habes tibi auditorem reddere infensum. Quod cum contingit, non contextē (inquit) narrare debebis, nec causam omnem indicare, sed singulas causae partes proponere, et his statim argumenta supponere, ut res dubia fidem pro agentis accipiat uoluntate. Praeterea inquit, cum nihil prodest narratio, praeterriri debet. Nihil autem prodest narratio tum, cum ita ab aduersarijs causa iudicibus exposita est, ut à nobis aliter narrandū nō sit. Deniq; iam supra diximus, non interdum opportuno loco poni narrationem. Verum hoc genus praecipii differt in id tempus, quo de dispositione dicturus est. Non quemadmodū causa postulat narratur. Praeterratio duobus modis fit: Si utilia nostrae causae cū obscuritate dicamus, aut utilia aduersariorū manifeste atq; aperte pferamus. Verū

hæc tunc uita sunt, si cum id facimus, nihil nobis prodest. Sæpe enim prodest, ut tali præuacatione aliud quod uolumus obtinere possimus. Nam ut obtineat Dauus, ne Chremes det filiã Pamphilo, aperte narrat id quod contra Pamphilum poterat uideri: illum peregrinam amare, & filium ex ea suscepisse. Nunc secundum ordinem positæ narrationis, ad partitionis præcepta ueniamus.

De partitione.

Recte habita in causa partitio, illustrem & perspicuam totam efficit orationem. Antequam de præceptis partitionis dicamus, prius dicendum uidetur, quid intersit inter partitionem & diuisionem. Partitio est, totius causæ per partes constitutio. Diuisio est, rerum sub partitione iacentium. Verum hic hoc animaduertendum est, ut definitionem partitionis non ab eo quid sit, sed quid faciat collegerit. Recte, inquit, habita in causa partitio illustrem & perspicuam totam efficit orationem. Narrationis porro definitionem ab eo quid sit, scimus esse collectam: Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Dicit itaq; partitionem duas habere partes: Distributionem, & aliam quæ ostendit quid aduersarij confiteantur, & quid in contentione uertetur. Verum utrumq; harum partium duplex effectus est. Aperit causam, & controuersiam constituit. aliud est enim quod aperit causam, aliud quod constituit controuersiam. Namq; aperitur causa in narratione, in qua etiam si intelligitur quæ sit controuersia, non tamen ab oratore constituitur. Constituere est enim, proponere, & dicere quid in controuersia sit. Ergo in narratione aperitur causa, non constituitur controuersia. At in partitione, tamen si aperitur causa, tamen & constituitur controuersia, ut non unum sit, sed utrumque fiat. Nam aperit utiq; causam, quia partitur. quanquam alio modo aperit quam in narratione. Cum enim dicit, didurus sum de illo, aperta est causa partitione, hoc est distributione. Item in alia partitione, cum dicitur, illud manifestum est, nec negatur, illud uero negatur: utiq; aperitur causa, sed partitione, ut diximus. in eo tamen & constituitur controuersia, cum quid in confessione sit docetur, quid in negatione. Alia autem partitio, quæ distributio nuncupatur, potest aperire tantum causam res enumerando. at cum uel uerba iunguntur, uel oratio, quæ dicat de his esse dicendum, tunc constituitur controuersia. quæstor Verres fuit legatus, prætor urbanus, prætor Siciliensis. Hoc solum dicere, aperire causam est: sed partitione, per distributionem. At uero illud adiungere, Quare hæc erit quadripartita distributio totius accusationis meæ: hoc est constituere controuersiam. Itaque, ut diximus, partitio species habet duas. Vnam, quæ quid cum aduersarijs conueniat docet, & quid in controuersia

376
sit: alteram, quæ distributionem habet membrorum in reliquam orationem. Illa superior species cum proposuerit quid conueniat, id ipsum ad se inclinat, ut pro se faciat id, quod aduersarij confiteantur. Postea uero subiungit, id quod sit in controuersia. Facit hoc Cicero pro Milone: Dicam, inquit, uim factam à P. Clodij familia, aduersarij non negant. Hic proposuit, quod aduersarij fateantur. deinde ipsum pro se fecit dicendo, damnum datum esse Miloni. Concedis, uici unam rem. Item adiunxit alteram partem, in qua confessionem docet, cum dicitur, Ni hominibus armatis non negas, uici alteram. Post, quid in controuersia sit proponit, cum dicit, Dolo malo factum negas: de hoc iudicium est. sed quoniam non in omni negotio aduersarij fateantur, illa altera adhibenda partitio est, quæ distributio nuncupatur, ubi totius causæ membra ponuntur. Verum hæc membra, aut ea sunt quæ uere in eodem negotio continentur, ut in Verrinis de quaestura, de legatione, de prætura urbana, de prætura Sciliensi, quam quadripartitam distributionem totius accusationis suæ Tullius esse dixit. Item illa distributio de frumento, quam fecit dicendo emptum decumanum æstimatum. Aut si partitio de ipsa causa non sumitur, ea membra ponit orator, quæ ipse ingenio inuenit, & sibi ipsa dicenda constituit, non ex negotij factis ad causam sumptis, sed argumentatione oratoris in causa collocatis. ut in Diuinatione: Ego sic intelligo, sicut de pecunijs repetendis quæstio sit, si nomen cuiuspiam defratur. Hæc duo in primis expectari oportere, quæ maxime auctorem uelint hi qui eas iniurias passi sint, & quem minime uelint hi qui eas iniurias fecisse arguantur. Item pro Sex. Roscio, cum unum crimen sit parricidij, ac propterea unum negotium, partitur tamen Tullius non causam, sed orationem, dicendo: In crimen, audaciam, & potentiam criminis, confessionem accusator Erutius suscepit. Audacie partes Roscij sibi depoposcerunt, Chryzogonus autem potentia pugnat. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur. Partitionis duæ partes sunt, una quæ quid cum aduersarijs conueniat indicat, & quid in controuersia sit demonstrat. altera, quæ dicitur distributio. Hæc eadem duplex. nam aut ea membra continet quæ in causa sunt, aut ea quæ ingenio fingit orator, quibus dictis intelligat fore peroratum. Præcipit, ut partitione completa, nihil amplius dicamus præter conclusionem. Quæ partitio quid conueniat, aut quid non conueniat, ostendit. In hac partitione, id quod aduersarij confiteantur, ad causam nostram commodum nos docet inclinare debere. Et dat exemplum: Si dicat accusator, matrem occisam ab Oreste filio, constat. iam cum ait, matrem à filio constat occisam, id quod aduersarij confiteantur,

constitetur, ad se inclinat. Consideratione enim sanguinis, non uidetur debuisse à filio mater occidi. Deinde si dicat Orestes, uel eius defensor, constat à Clytemnestra Agamemnonem maritum occisum: confessionem aduersarij sine dubio ad se inclinat. consideratione enim iuris, occidi maritus ab uxore non debuit. iam quid in controuersia sit, ex iudicatione colligitur: id est, an recte Orestes matrem occiderit, cum illa patrem occiderit Orestis? Quare accusatoris talis erit partitio: Interfectam matrem à filio, cum aduersarijs mihi conuenit, cum illa occiderit Agamemnonem. Sed an à filio occidi debuerit, quæstio est. Rei uero talis erit partitio. Interfectum à Clytemnestra Agamemnonem conuenit: an à filio Clytemnestra debuerit occidi, quæstio est. Quæ autem partitio, rerum distributurum continet expositionem, hæc habere debet breuitatem, absolutionem, paucitatem. In omni distributione, siue quam habet orator in membris negotij, siue quam in membris quæ ipse format & fingit dicenda, seruare debet hæc tria, breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas in uerbis est, absolutio in toto, paucitas in generibus. Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur uerbum. Vt si sic partiamur: Dicemus de decumano frumento, deinde de empto, postremo de æstimato. Sed partiendo longius, peccabimus contra præceptum hoc, si sic dicamus: Nunc dicemus de decumano frumento: deinde ubi maius est crimen, de eo quod solet publicis precijs compari: postremo, ubi nihil auaritia Verris in actum reliquit, dicemus etiam de æstimato frumento. Hæc itaq; superflua uerborum in breuitate partitionis uitare debemus, ut animus auditoris non uerbis, sed rebus potius occupetur. Hæc in hoc genere iccirco est utilis. In hoc genere, id est, in distributione, breuitas utilis est ad animos auditorum non uerbis, sed rebus potius occupandos. Absolutio est, per quam omnia quæ incidunt in causam genera, de quibus dicendum est, amplectimur. Absolutionem tunc facimus, si omnia quæ incidunt in causam partientes ponamus. Hæc quæ incidunt, omnia nunc speciebus confici possunt, nunc generibus. quoniam autem specierum maior est multitudo, angustior generum uis & natura, quippe cum genus multas in se species contineat, qui facit partitionem, de speciebus omnibus causæ incidentibus absolutionem quidem seruat, quod omnis species in partitione proponit: sed peccat, quod specierum latior distributio est, & in partitione amplius quam quatuor partes omnino esse non debent. Ergo ut absolutio melius in distributione seruetur, species illæ ad genera reseruandæ sunt. Vt paucis generibus cum species omnes complexi fuerimus, absolutionem conficiamus, quod omnia: & paucitatem, quod genera quæ incidunt in causam, in distributione

collocamus, ne aut utile aliquod genus prætereamus, aut postea causæ, quod est utiosius, inferamus. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur. Tunc, inquit, pauca in partitione collocamus, cum quid sit genus, quid sit species, iam scimus, nec cum generibus species implicemus. Itaque si studere uolumus paucitati, etiam genera pauca in partitione collocare debemus. Nam genus est, quod plures partes amplectitur: ut animal, pars est, quæ subest generi, ut equus. ON græci substantiæ & accidenti genus ponunt, sed non bene. pars enim omnis generi suo similis esse debet. Substantia porro res est, quæ alijs rebus subest, capax accidentium qualitatum. Deinde accidens est id quod in substantiam cadit. Quare quoniam illud superius ON, utrumque esse non potest, non recte substantiæ & accidenti genus factum est. Ergo quoniam præcipimus, ut species generi semper similis esse debeat, uideamus ubi hic Cicero quasi uideatur errasse. Nam posuit hominem respectu duplici, ut ad inferiora genus sit, ad superiora species. Huic animal præposuit, ut speciem faceret, id quod homo. cum id ipsum genus uellet ostendere quod homo est, subiecit huic speciem, Romanum, Thebanum. Non ne uidetur esse utiosum, quod cum homo substantia sit, Romanus autem aut Thebanus accidens? Etenim parum recta subiectio est, sub eo quod substantia sit, id quod est accidens collocari. Nam rectum illud præceptum est, in faciendis generibus & speciebus & indiuiduis rem aut substantialem in omnibus esse seruandam, aut accidentalem. ut cum in genere sit substantia, & in genere & in specie & indiuiduo sit. Animal namq; substantia est. huic cum suppono speciem, substantia esse debet: suppono autem hominem. Item cum suppono homini Ciceronem, substantiam pono, sic factum est, ut in omnibus substantia seruaretur. Pari ratione si id quod est accidens, fuerit etiam species, accidens deo collocare. Pariter & indiuiduum, ut genus ponam colorẽ. accidit enim color corpori: huic cū suppono speciem album uel nigrum, intelligo & hoc quoq; accidens esse. Eritq; etiam similis ratio, cum sub albo pono hoc album, quod est indiuiduum. Indiuiduum est, quod oculis digitoq; monstratur. ergo & albū & color accidentia cuncta sunt, corporis scilicet. quamobrem Romanus et Thebanus accidentia sunt. Accidit enim substantiæ cuilibet, aut homini, aut equo. Cicero uero hominem ponit, id est, substantiam. & recte facit, huic genus dando, animal. namque animal substantia est. non recte autem, cum hominis speciem supponeret, Thebanum & Troianum supposuit. quoniam hæc, ut diximus, accidentia sunt. Sed hoc frustra in quæstionem uenit. licet enim id quod accidens est, poni in substantiam cum eo ipso sibi copulato cui supponitur. ut puta homo, ut diximus animalis species est: hominis uero species

species est Thebanus, quod est accidēs, hic non Thebanum solum audire debet, sed hominem Thebanum, ut simul cum Thebano, et hominem audiendo, faciam id quod est accidens substantiale. Quare Cicero recte hominem animalis speciem posuit, et genus Thebanis aut Troiani hominis scilicet. Itaque, inquit, ideo diligentius genera, et species generum definire volumus, ut intellectus aperte generibus, quo breuior sit partitio, etiam genera pauca in partitione eadem collocemus. Nam qui ita partitur: ostendam propter cupiditatem, et audaciam, et auaritiam aduersariorum omnia incommoda ad rem publicam peruenisse. In partitione, quae dicitur distributio, tria semper dicit esse seruanda, breuitatem, absolutionem, paucitatem. Breuitas in uerbis est Absolutio, ut omnia genera quae in causam incidunt, in partitione ponamus. Paucitas, ut sola rerum genera, quae partium genera sunt, absque partibus suis in partitione ponamus: et quae genera sunt, partes aliorum generum esse non possunt. nunciatque de paucitate tractatus est. Et dat exemplum uitiose distributionis, id est, in qua genus et pars eius simul posita sunt. nam qui ita, inquit, partitur: Ostendam propter cupiditatem et audaciam aduersariorum, et c. is, inquit, errauit. etenim paucitatem seruare nesciuit. Siquidem non sola rerum genera posuit, sed genus et partem generis. Cupiditas enim genus est, pars cupiditatis auaritia. Ergo in superioribus quid faciendum esset ostendit, nunc quid non faciendum. et haec ferē bipartita praeceptorum omnium disciplina est. Hoc igitur uitandum est, ne cum genus posueris, eius speciem, sicuti aliquam diuersam ac dissimilem partem ponas in eadem partitione. Hoc igitur uitandum est, ut sciamus nunc illud praecipere, quod faciendum non sit. Quod, si quod in genus plures incident partes, id cum in prima partitione causae erit simpliciter expositum. Genera, inquit, ipsa rerum in partitione ponenda sunt, et si cui generi partes suas fuerit necesse supponi. Postquam, inquit, partitionem coepimus exequi, et ad id genus uenerimus, tunc nos partes eius conuenit explicare. In partitione tamen partes generi iungere non debemus. In tractatibus quaestionum, debemus de generis partibus disputare. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem. Quoniam de paucitate tractatus est, atque illud quoque pertinet ad paucitatem, inquit. Ne plura quam satis nos demonstratos esse dicamus, hoc modo, inquit: Ostendam aduersarios id quod arguimus, et uoluisse, et potuisse, et fecisse, cum in tertio cuncta sint. Deinde inquit, cum simplex quiddam in controuersia sit, nos tamen distributione utamur. Ac sunt alia quoque praecipua partitio, quae ad hunc usum oratorum non tantopere pertineant. Ostendit partitio, mul-

ta esse alia praecipua: sed tamen quae ad philosophiam, non quae ad rhetoricam pertineant. Ad philosophiam, inquit, de qua haec ipsa praecipua transulimus. Ideo inquit, quia nihil horum in reliquis artibus inuenimus. Ostendit haec de partitione praecipua latinos nunquam habuisse in artibus suis, sed se primum transulisse de graecis. Atque his de partitione praecipuis in omni dictione meminisse oportebit. Ad extremum hoc dat in partitione praecipuum, ut quod primum in partitione ponimus, id primum aggrediamur et explicemus: quod secundum ponimus, ut secundo aggrediamur loco: quod tertium, tertio. Postremo finis per ordinem suum partibus, dictionem omnem extremis epilogis concludamus.

De confirmatione.

Confirmatio est, per quam argumentando nostrae causae fidem, et auctoritatem et firmitatem adiungit oratio. Definitio confirmationis non per id quod est, sed per id quod facit. Et quod ait Nostrae causae, commune praecipuum est tam defensoris quam accusatoris. uterque enim utroque semper utitur, id est et confirmatione et reprehensione. Scire autem debemus, exordium, narrationem, partitio, et conclusionem in omnibus causae generibus, uel constitutionibus, generali disciplina eadem praecipua retinere: confirmationem uero et reprehensionem per singula causarum genera, uel singulas constitutiones, diuersa et propria semper habere praecipua. Nunc itaque iuxta ordinem partium post partitio, tractat de confirmatione. Et quoniam, ut supra diximus, in singulis causarum generibus uel constitutionibus diuersa et propria habentur praecipua, quia mora est ut per singulas confirmationis species praecipua dicantur, generaliter et confuse praecipit, quibus de locis argumentandi rationibus tractatis, in omni causarum genere, uel in omnibus simul constitutionibus confirmatio effici possit. Et hoc in primo libro agitur, id est, ut in omne genus formamque causarum quaedam communitas argumentationum uelut sylua ponatur. Secundus autem liber hoc continet, ut in singulis causarum generibus ac formis propria et certa et diuersa praecipua separentur, de primo libro cunctis argumentandi rationibus tractatis. Per qua argumentando. Hoc enim proprium est confirmationis. Alioqui et narratio fidem facit: sed non argumentando.

Fidem, et auctoritatem, et firmitatem. Fides est argumentum quo crimen probamus, id est, fidem criminis facimus. Auctoritas est argumentum uerius atque honestius, et cui quasi necesse habeat credi. Firmitas est creberrima argumentatio. Omnes res argumentando confirmantur aut ex eo quod personis, aut ex eo quod negotijs est attributum. Omnis res argumentando confirmatur, sed quae in uerbis est, quae

causa dicitur, cuius causae ista definitio est, lis cum certa persona: haec quidem omnis res ex illis septem locis argumenta contrahit. Quis, quid, cur, ubi, quando, quem, admodum, quibus adminiculis. Verum ex his duo prima omnem uim argumentationis continent, quinque reliqua secundo subiaccunt. Itaque duo haec prima, quis et quid, a prioribus nominibus Cicero et ad opus uicioribus nuncupat, id est, personam et dictum et factum uel, quod negotium est. Itaque omnis res confirmatur aut ex attributis personae argumentis sumptis, aut ex attributis negotij. Personis aut attributa sunt undecim, Nomen, natura, uictus, fortuna, habitus, affectio, studium, consilia, facta, casus, orationes. Itaque si haec omnia attributa personae sunt, quae sit ipsa persona uideamus. Nomen esse non potest, quia primum attributum personae est: Homo esse non potest, quia naturae personae attributum est: et natura mortalium in duo diuiditur, in homines et in feras. Quae est ergo persona ista scilicet, haec, hoc. Itaque ex persona nulla argumentatio potest sumi. Cui enim dixerit hic, quod argumentum fecit? Ex attributis autem personae sumitur omnis argumentatio breuiter, uel sub distributa, per quae se aperit, et quibus impletur ipsa persona, attributis suis igitur personarum omnium uis probatur. Nomen est, quod unicuique personae tribuitur, quo suo quaeque proprio et certo uocabulo appellatur. Antequam ad hoc nomen, quod definiendum est, ueniamus, prius de significantia nominis dicamus. Nomen hoc quod sonat nomen, quatuor significantias habet. Una talis est, quae est in appellatione rerum omnium. Verba autem nostra omnia rerum nomina sunt, ut salio, curro. Vtque his omnibus nominibus res significantur. Unde multi illum sapientissimum ac beatissimum esse dixerunt, qui rebus nomina imposuit. Certe ut sciamus omnes partes orationis, id est omne quod loquimur, nomina esse rerum, constat, cum de Sibyllae responsis ageretur. In responsis autem omnino octo partes orationis fuerint necesse est, quod ait Virgilius, Folijsque notas et nomina mandat. Ergo haec una significantia nominis est, quae in omnium uerborum appellatione est. Alia nominis significantia talis est, qua unam partem orationis ex octo partibus orationis uidemus esse signatam: ut nomen, pronomen, uerbum, tercia nominis proprii, ut hominis, ut deorum, quarta autem haec quadripartita est, qua unaquaeque persona sine alterius communiione signatur. Et ut sciamus unam de quatuor hanc esse, significantiam nominis sic proposuit, ut ostenderet quod nomen esset definiturus. Nomen est, inquit, quod unicuique personae attribuitur, quo quaeque suo proprio et certo uocabulo appellatur. Ergo ut proprii personae hoc nomen et certum sit, per quatuor tenditur: pronomine, nomine, cognomine, agnomen. pronomine porro

interdum una, interdum duabus, interdum tribus literis continetur: ut C. Caius, C. N. Cincus, ut Sex. Sextus, fuitque nonnulla apud maiores nostros praenominis ratio. Nam et Quintus ideo dixerunt, quod quinto fortassis loco natus esset: et Lucius ideo, quod fortasse esset iunior lucis ex ortus. Verum quoniam haec apud nos ratio nihil ualet, argumentum de praenomine non quaerimus. Cognomen porro maiorum est, tractum ex familia uel sanguine: ut Tullius Cornelius, ex Cornelijs. Nomen autem proprium personae est, ut Cicero, ut Scipio. iam agnomen extrinsecus uenit, et uenit tribus modis: aut ex animo, aut ex corpore, aut ex fortuna. ex animo, sicut Superbus, et Pius. ex corpore, sicut Crassus et Pulcher. ex fortuna, sicut Africanus et Creticus. Quatuor his partibus personae proprium et certum nomen includitur: Praenomine, nomine, cognomine, agnomen. Ut Publius praenomen, nomen Scipio, Cornelius cognomen, Africanus agnomen. Argumentum autem, si necesse fuerit, in tribus quaerimus: In nomine, cognomine, agnomen. Itaque definitionis istius haec est propositio, Nomen est cuiusque personae. ac inde hinc incipit definitio, Quo quaeque suo, id est, uocabulo. Sed quod suum est, potest esse commune cum fratribus, cum propinquis: ut Tullius, multi enim itaque Tullij, quia nomen ex sanguine est. Deinde addit, proprio. Rursus et uocabulum proprium potest esse commune: ut Cicero proprium uocabulum, sed tamen multi possunt esse Cicerones. itaque addidit, certum: scilicet quod ex omnibus quatuor constat, quo unicuique personae uerum et non nisi eius possit nomen intelligi. et recte Certum nomen: interdum enim ex libidine et quadam obrectatione nomen imponitur, ut illud in Sallustio, Tyrannumque et Cinnam appellantes. Itaque huiusmodi nomen certum esse non potest. Quotiescunque autem specialiter aliquid uolumus includere, his tribus includimus, suo, proprio, certo: ut Tullius, Suis cum ceteris proprijsque criminibus accusabo. Naturam ipsam definire difficile est: partes autem eius enumerare, eas quarum indigemus, ad hanc praecipuam facilius est. Haec est ratio, ut difficilis sit naturae definitio. etenim apud sapientes contentio est, quid prius sit, Deus an natura. Si natura prior est, ergo deus natus est: atqui deus nasci non potuit. Rursus si deus prior est, nata est natura: quod si nasci potuit natura, incipit non esse natura. Itaque naturae difficultas definitio est. Difficilis definitio naturae, secundum Platonem uel alios sapientes, inquit. Alioqui ostendit posse defini. Denique sapientes quidam sic definiere naturam: Natura est ignis artifex, quadam uia uadens in res sensibiles procreandas. etenim manifestum est, omnia principe igne generari. Plato autem sic definiuit: Natura est dei uoluntas. Et inter ceteras haec magis probanda definitio: Nam si

si Deus et natura ita sunt, ut ex his alterū prius nō sit, necesse est autem ex primo nasci quod secundum est: deinde si quod nascitur, nec deus est, nec natura: recte natura Dei dixit esse uoluntatē. Deus enim semper uoluerit et uelit necesse est. Itaq; quoniam nasci natura non potuit, sed dei uoluntas est, ut deus nasci non potuit, nec natura. Illud autē scire debemus, naturam illud esse quod mundū: ultra mundū naturam non esse, sed deū. Voluntatē autem dei, qua mundus est, eādem esse naturā. Itaq; hic Cicero naturae principalem definitionem omisit. dixit autē, esse difficile. Partes autē eius enumerat, sed quarum (inquit) indigemus. Natura, animalis, inanimata: animalis, diuina, mortalis: Mortalis, hominum, bestiarū, corporis. Diuina, animi. Extrinsecus itaq; partem illam naturae reliquit, quae inanimata generat. neque enim eius indiget qui rhetoricam scribit. Illius autem naturae partes exequitur, quae motu suo in rebus aliquid agit, id est, quae uiuunt. Etenim ille qui rhetoricam scribit, praeceptis suis personam debet includere. Persona autem homo. Huius itaq; naturae indigemus, in qua homo. Haec igitur natura quae motu suo in rebus aliquid agit, principaliter in duo scinditur, in diuinam naturam et immortalem. Ac diuina quidem natura ad rhetoricam non perinet, et ideo haec omisit. Scribi tamen debet, quia loco argumenti saepe rerum diuinarum inducitur disputatio, ut illud est, quae res faciat ut uigeamus, quae ut occidamus: sed hoc ad rhetoricam, non tamen ex rhetorica descendit. Itaq; conferret se ad mortalem naturam. Rursus quae hanc in duo diuidit, in homines et in bestias: Omne quod extra hominem, uiuunt, cum anima et corpore, bestias nominauit. Remoueamus itaq; et naturam illam mortalem, quae bestiarum est: hancq; solū inspiciamus, in qua homines sunt, et de eadem natura circa certam personam inuenta dupliciter argumenta capiamus. Et enim ea quae in hominibus sunt natura, nunc tantum naturae sunt, nunc ita naturae ut et industria uel artis esse credantur. Tripliciter autem debemus in homine inspicere atq; explorare naturam, quae sit natura animi, quae corporis, quae extrinsecus. Verum quae in homine extrinsecus sunt, ea tantum naturae sunt: quae autem in homine animi uel corporis sunt, ea et naturae possunt esse et disciplinae. itaq; primū uideamus quae natura in homine sit. Extrinsecus, ut sexus. sexus enim tantum naturae est, nec ex disciplina potest aliquando contingere. ita et natio, et patria, et cognatio, et aetas tantum naturae sunt. Natio est, inquit, ut consideres utrum graecus sit an barbarus. hoc secundum ipsorum graecorum sententiam, qui absq; se reliquos barbaros appellabant. Patria est, inquit, ut consideres Atheniensis an Lacedaemonius, Aquileiensis an Mediolanensis sit. Cognatio est, inquit, ut consideres quibus maioribus oriundus sit, unde sanguinē ducat.

fitq; hinc optimum argumentum, ut illud est in Virgilio: Bellum ne inferre paratis Laomedontidae? Sed et hoc argumentum quasi ex nomine fieri uidetur, quod ait, Laomedontidae: cum hic ex natura colligenda nobis insinuat argumenta. Hoc itaq; interest, quod in nomine ex sono ipso nominis colligimus argumentum: ut ex Verre, quod euerat prouinciam. In natura autē nō ex nominis sono, sed ex eius actu uel moribus, cuius nomen est, colligimus argumentum. etenim cum dicimus Laomedontidae, in sono nominis nihil est, in actu autem Laomedontis perfidiae positum est argumentum. Aetatem autem (inquit) inspicere debemus, utrum puer sit, an grandior, an senex, ut cuiusque aetati crimen quod agitur, aut conuenire, aut non conuenire doceamus. Haec de his quae extrinsecus sunt, quae tantum naturae sunt. Nunc uenit ad ea quae corporis et animi sunt, et quae tam naturae quam disciplinae esse possunt. Etenim interdum per se multum ualet natura, interdum tenuis et infirma est. disciplina enim uel usu saepe mutatur. Enumerat itaq; quae ista sint, ueluti communia, ut consideremus utrum aliquis ualens an imbecillus sit, longus an breuis, formosus an deformis, uelox an tardus. Haec omnia corporis sunt, quae facile uidemus saepe hominibus ex natura, saepe ex arte contingere. Deinde (inquit) debemus inspicere, memor an obliuiosus sit: comis, officiosus, prudēs, patiens, an contrā. Haec rursus omnia animi sunt, quae similiter uidemus tam ex natura nobis quam ex arte prouenire. Verum cuncta ista (inquit) quae animae et corporis sunt, quanquam saepe ex disciplina uel arte contingant, tamen qualia uel quanta sint, non nisi in sola natura considerare debemus. Ea autem quae industria comparantur, in habitu rectius considerabimus. In uictu considerare oportet, apud quos, et quo more, et cuius arbitratu sit educatus. Victus hominis est, omne illud tempus a pueritia usque ad id quod agit, uel quo de agitur: itaq; considerare debemus, non apud quos natus sit, quod naturae est, sed apud quos educatus sit, unde incipit uictus. Apud quos, inquit: interest enim inspicere illorum uitā, apud quos educatus sit. ex his enim uiuendi potuit capere disciplinam. Sed quia homines interdum non ut uolunt educant, aliqua necessitate compulsi, quippe et seueriores saepe dissolutius, et dissolutiores saepe seuerius educant: recte querendum dicit, non solum apud quos educatus sit, sed etiam quo more educatus sit. Deinde inquit, inspicere debemus ad cuius arbitrium sit educatus, id est, patris, patris, cognati, an alienioris. Animaduertamus itaque, ut uictus a primis annis usque ad aetates alias protendatur, ut dixit primō querendum quemadmodum sit educatus. hoc quemadmodum in tria diuisit: apud quos, quo more, cuius arbitratu. Deinde educatus puer solet ad discendas literas fortiri, easdemq; liberales.

liberales, itaq; qui liberales literas discit, duplices habere debet magistros: qui faciant utrum bonū, et qui faciant dicendi peritum, et his duobus plenum oratorem. Recte ergo etiam hoc querendū, quos habuit artium liberalium magistros, quos uiuendi praeceptores. Itaq; non utrum habuerit magistros, utrum uiuendi praeceptores, sed quos habuit querendum. Deinde etiam hic animaduertendus ordo est, postquam literas quos didicerit, et certam uiuendi acceperit disciplinā, tunc necesse est ut habere incipiat amicos. Sed querendum est, qualibus amicis utatur. amicus enim mihi esse non potest, nisi similis mei. Deinde quo negotio, quaestus, et artificio sit occupatus, querendū. Necesse est enim, ut in uita nostra aliquid agamus, quo nos occupemur. Et hic actus in uita aliquid agentium, triplex est. nam aut negotium est, ut mercatura, aut militaria, aut agricultura, et cetera. Aut quaestus est, ut praeco, ut parasitus, ut scenicus, aut similia. Aut artificium, ut artem scilicet aliquā plene cognitam, aut exerceas, aut tradas, ut orator, ut rhetor, et alia huiusmodi. alioqui scire aliquid perfecte, et exercere nolle, habitus est. deinde aliquid non plene scire, neq; id quod agitur, exercere, affectio est. Verū uniuscuiusq; rei et habitus et affectus si exerceatur, et in actu sit, uictus est. Animaduertendū, inquit, etiam, quomodo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit, ex rebus enim priuatis et domesticis, quemadmodum quis in Repub. uiuat, facile possumus agnoscere. In fortuna queritur, seruus sit an liber. Hoc quasi naturae magis esse uidetur, ut seruus quis an liber sit. serui enim saepe nascuntur. sed ut taceamus, ut multi saepe ex fortuna serui sint, etiam illos qui nascuntur ex fortuna, seruos esse manifestū est. etenim ex captiuis primum serui facti sunt, captiuitas bello, in bello non nisi incerta fortuna, itaq; seruū esse fortunae est. Hoc etiam in fortuna considerandum, pecuniosus sit an tenuis, priuatus an cum potestate. Sed quia non uno modo capimus potestatem, recte addidit, si cum potestate, iure an iniuria. Hoc etiam fortunae est, ut uideamus utrum felix, clarus, an contrā sit. Considerare etiam debemus, non utrum liberos habeat, quod naturae est, sed quales liberos habeat. ut est illud in Virgilio,

Vade (ait) o felix nati pietate. Non, inquit, nato felix, sed nati pietate. itaq; in eo fortunā inspicit, quippe, Vade ait o felix, inquit, facit enim fortuna felicem. quod si, inquit, cuius uictus queritur, mortuus erit, non de morte, sed de mortis eius genere queritur. alioqui mors naturae est. Habitum autem hunc appellamus animi. Habitum, inquit, iste est alicuius rei, siue in animo, siue in corpore a natura coepta, sed usu corroborata, et plena perfectio. Scire enim plene aliquid, habitus est. iam si id uolueris exercere, uictus est. Videamus itaque, habitum qualem esse dicat, aut

uirtutis, inquit, hic habitus animi. uirtus autem quadruplex, iustitia, temperantia, fortitudo, prudentia. Sed tunc habitus, si uirtutem ita teneamus acceptam, ut nunquam a semel comparata recedamus. Nam si frequenter sua cuiq; reddamus, et aliquando rapiamus, iam iustitiae habitum per intemperantiā non tenemus. Similiter et circa reliquas uirtutes. ita enim est habitus definitus. Habitum appellamus animi aut corporis constantem et absolutam aliqua in re perfectionem. Absoluta est, ut plena sit: constans, ut semper eadem sit, neque aliquando a se recedat. et tunc est uere habitus. Deinde, Ut artis, inquit, alicuius perceptionem. Vtputa ego Rhetoricam plene quidem noui, sed exercere nolo. Itaq; licet non exerceam, in eo tamen quod Rhetoricam plene noui, habeo oratoris habitum. ita et in ceteris artibus, plena perceptio habitus est. Aut quamuis scientiam. Ars, Scientia, Actus. Scientia, artis, non artis. Inter scientiam et artem hoc interest. Ars quidem duplex est, una in scientia, alia in actu. uerū scientia rursus duplex est: est scientia artis, est non artis. neq; enim aurum, gemmas probare, artis est: aut scire, quot millia hominum in illo sint populo, quanto spacio haec urbs ab illa distet, haec itaq; scientia est, sed non artis. Sed quoniam et artis est quaelibet, inquit, scientia, si plena in nobis fuerit, habitus nuncupatur. sed hucusque de habitu animi. Deinde, inquit, et corporis aliqua commoditas studio et industria comparata, habitus dicitur: ut si corpus palestra roboremus, si uelocitatē nobis exercendi studio comparemus. Verum et animi et corporis habitum Cicero in bonis collocauit. quippe habitum dixit esse uirtutem, aut artis perceptionem, deinde aliquam corporis commoditatem. Ita et Aristoteles habitum omnem in bonis posuit, cum secundum definitionem posuit et in malis habitus esse. Nam si demus semper operam, ut nihil intelligamus studio, stulti sumus, erit hic habitus industria comparatus. Et rursus, si exercitiū corporis deuitemus studio, imbecilli sumus, erit aequē hic habitus corporis industria comparatus. Sed nescio quomodo recte habitus malorum non est positus neq; a Cicerone, neq; ab Aristotele. nam si hoc ipsum nomen aspiciamus, et eius sonum uideamus, habitum dictum esse ab eo quod habere uoluerimus: natura autem nostra talis est, ut nunquam mala uelimus: malorum ergo esse habitus non uidetur, est tamen. nam et Catilina habitu malus fuit, id est, malitiam industria sibi comparauit. Affectio est animi aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio, ut letitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, et talia quae genere in eodem reperiuntur. Habitum esse diximus siue in animo, siue in corpore, alicuius rei perfectionem. At contrā siue in animo, siue in corpore alicuius rei inchoatio,

affectio est, quae subito aliqua ratione nascitur, mox recessura, ut si quid nobis boni nunciatur, et leti esse incipiamus, si quid uideamus, et id ipsum concupiscamus, uel aliquid timere incipiamus, si moleste ferre: iste omnes animi sunt affectiones. Deinde corporis, si subito in morbum incidamus, si aliquid in nobis debilitetur, sed ad tempus, post autem sanetur. Haec itaque erunt affectiones corporis, et reliquae eis similes. Studium autem est animi assidua et uehemens. Studium est, inquit, ad aliquam rem assidua et uehemens animi cum magna uoluntate occupatio. alioqui assidua et uehemens esse non potest, si in ipso opere habuerit uoluntatem. Et dat res non quae studium sint, sed quarum studium sit: ut philosophia, inquit, non philosophia: aut poetica, aut geometrica literarum, non poetica et geometrica literae. Itaque si quid uehementer et cum magna uoluntate uolumus, studium est. Deinde si id quod uolumus, aliqua ex parte consequimur, affectio est. Sin autem quod plenum et perfectum est tenemus, habitus est. Quod si hoc ipsum plenum uel semiplenum agendo exercere uouerimus, erit uictus. Ita unum qualitate diuersa in multa attributa conuertitur. Consilium est, aliquid faciendi aut non faciendi uere excogitata ratio. Duo semper sunt unde dubitamus, et unde consilium est. Aut enim ut faciamus aliquid, quaerimus, aut ut non faciamus. Ita et leges quae consilio scribuntur, duo semper haec continent: aut fieri iubent, aut fieri prohibent. Sed quia cum de re aliqua dubitamus, incerta quaedam ratio incipit cogitatione uersatur, postquam id ipsum statueris, erit excogitata ratio: et ideo excogitata, quia fuerat iam ante cogitata ratio, quod consilium est.

Facta autem, et casus, et orationes tribus ex temporibus considerabuntur. Ex his quoque non minima colligimus argumenta, ut de factis personae argumenta capiamus, de dictis, de his quae ei acciderunt: ut damnum, ut morbus, ut orbitas, et reliqua similia. Verum haec per tria, inquit, tempora debemus inspicere. tunc enim de futuro argumentum possumus facere, si ita et ante fuisse doceamus, ut puta quia hoc fecit, hoc facit etiam, et hoc facturum est: quia hoc passus est, hoc patitur, etiam passurus est: quia hoc dixit, hoc dicit, hoc etiam dicturus est. hucusque autem attributa personae. Ac personis quidem haec uidentur attributa esse. Septem sunt quidem, ut diximus, elementa, unde omnis argumentatio capitur ad quancumque rem: quis, quid, cur, quando, ubi, quemadmodum, quibus administrandis. Horum duo prima, omnia continent. Nihil autem aliud quaeritur, nisi quis fecerit, et quid factum sit, atque haec ipsa Cicero proprijs et apertioribus, et ad rem uicini oribus nominibus appellauit. Quis enim personam dixit? quis negotium uocauit? Ac personae quidem quam in pro-

nomine posuimus, quae essent attributa, iam dictum est. Nunc antequam dicamus quae negotio attributa sint, quid sit ipsum negotium uideamus. Negotium est factum, de quo quaestio est. uerum hoc factum nunc in facto est, nunc in dicto, nunc in cogitatu. Omne hoc itaque factum, de quo quaestio est, negotium appellatur. Ac factorum quidem genera tria sunt. Est factum illud, de quo quaestio est, est factum, quod in negotio est, quo illud factum de quo quaestio est probatur. atque hoc factum tribus temporibus consideratur: ante, in, post. Est et tertium genus facti, quod extra negotium est, ex quo ad id factum de quo quaestio est traditur argumentum: ut Cluentij factum est iudiciale, de ueneno, quod occiderit Oppianicum. Deinde extra hoc negotium, facta eius alia ad argumentum quod proponitur trahuntur, quod multos ante ueneno necarit. Hoc tertium factum in attributis personae accipimus, facta, casus, et orationes. Tria itaque genera factorum sunt: factum de quo quaestio est: factum quod id factum unde quaestio est probatur: factum extra negotium, sed ad negotium pertinens. Itaque factum illud de quo quaestio est, negotium appellatur. Huic negotio quatuor principaliter attributa subiecit. Vnum quod in ipso negotio est, quae continentia cum ipso negotio appellauit, id est, quibus illud factum de quo quaestio est probatur, et quae ab ipso negotio uidentur nullo modo posse separari. Secundum attributum est, in quo illa quae in gestione negotij sint, necesse est uidere. aliud est enim ipsum negotium, aliud illa quae in gestione negotij continentur: ut puta Occidit, negotium est, in ipsius autem negotij gestione illa sunt: illo tempore occidit, in illo loco occidit, fuit occasio ut occideret, et reliqua, quae in gestione negotij continentur. Tertium attributum est, quod adiunctum negotio nominatur. Hoc quoque, neque negotium, neque in gestione negotij, sed extra negotium est. hoc ab oratore sumitur, cuius assumptione res illa, de qua quaestio est, aut similis, ut dissimilis demonstrabitur. Itaque omnia exempla tributa negotio sunt. sed quoniam extrinsecus ueniunt, adiuncta negotio nominantur. Quartum attributum est negotio, quod gestum negotium consequitur. hoc quoque extrinsecus est. non enim in negotio, uel in gestione negotij continetur: sed an post negotium contigerit, consideratur. ut puta factum Milonis haec res consecuta sunt, ut de eodem facto legem nouam senatus tulit, eadem quae in Appia uia facta esset, contra Rempublicam factam esse iudicauit. Haec omnia non in negotio, neque in gestione negotij sunt, sed gestum negotium consequuntur. Et quoniam scimus quot attributa negotio sunt, nunc in singulis quae nobis sint ad argumentum ductenda uideamus, ac primo illa consideremus quae continentia cum ipso negotio appellantur, sine quibus negotium

negotium, et quae sine negotio esse non possunt. Haec itaque quinque sunt: Summa ipsius negotij, summa causa, et facti tria tempora, ante, in, post, quod factum inter genera factorum secundum esse memorauimus. Summa negotij talis est, ut parentis occisio. patrem enim occidit, negotium est. negotij summa est, ut parentis occisio. In hoc de ipsis nominibus, de pronuntiatione fiet argumentum, si cum quadam admiratione dicamus, Occidisse patrem Sextus Roscius dicitur. Deinde causa illa est, ut puta occidit, quia inimicus fuit. aut contra, quia inimicus non fuit, non occidit. iam post causam facta considerare debemus, quibus illud factum de quo quaestio est asseramus. Haec facta per tria tempora, ut sepe iam dictum est, diuiduntur: ut consideremus quid ante factum sit, quid in re ipsa factum sit, quid postea factum sit. ut Milo quid ante fecit: In senatu fuit, domum uenit, calceos et uestimenta mutauit, profectus est. Deinde quid fecit in re ipsa: ad Albanum peruenit, impetus in illum factus est, tum ille reiecit penulam, de rheda desiluit, se defendit, Clodius occisus est. Postea quid fecit: profectus est Lanuuium, Flamines creauit, propter inuidiam Romam cito noluit reuertii. Ergo his factis factum probatur, aut defenditur illud quod in quaestione est: id est, Milo Clodium occidit. Necesse est itaque, haec quinque in eodem negotio de quo quaestio est contineri. Frustra enim aliquod factum obijcimus, donec factum est, nisi eius summam dicamus, nisi causam eiusdem facti doceamus, nisi quid ante, quid in re, quid postea factum sit, demonstremus. Recte ergo continentia cum ipso negotio nominata sunt. Deinde causa eius summam per quam, et quamobrem, et cuius rei causa factum sit, quaeritur. Multae quidem causae sunt. nam ut omnia ista nascantur quae in mundo sunt, necesse est causa praecedat: et hoc ipsum negotium, de quo quaestio est, causa dicitur. Verum haec causa hominis circa factum duplex est. aut enim propter rem aliquam iam ante animo prouisam quodcumque facimus, et erit causa quae ratiocinatio dicitur. aut subito necessitate aliqua praesentis temporis in factum aliquod praecipitamus, et erit causa quae impulsio dicitur. et quaecumque causa ex confessione ueniam meretur, impulsio est. Harum nunc utranque causam Cicero hic tetigit: Per quam quamobrem, inquit, et cuius causa factum sit, quaeritur. Quamobrem ratiocinatio est, cuius causa impulsio est. In gestione negotij haec quinque requirenda sunt: Locus, Tempus, Occasio, Modus, Facultas. In gestione autem negotij, qui locus secundus erat. De septem elementis persona iam dicta est. Remanserunt sex, quae negotio attributa sunt. Quid, cur, quando, ubi, quemadmodum, quibus administrandis. Ex his rursus duo, quid, et cur: id est factum illud triplex, et facti causam

continentia, cum ipso negotio esse monstrauimus. Reliqua quatuor in gestione negotij sunt, ubi, quando, quemadmodum, quibus administrandis. Addidit Cicero quintam occasionem, de qua post dicemus. quinque itaque res secundo attributo subdidit: locus, tempus, occasionem, modum, facultatem. Et recte haec in gestione negotij esse dixit. Illa enim superiora quinque, summa negotij, summa causa, quid ante factum sit, quid in re factum sit, quid postea factum sit, negotium, id est factum illud de quo quaestio est probant. Quod si negotium probant, in gestione negotij non sunt. Verum in gestione negotij necesse est, ut haec rursus quinque sint: locus, tempus, occasio, modus, facultas. etenim cum dicimus, Milo in senatu fuit, domum uenit, postea profectus est: gestio negotij est quidem, sed in ipsa negotij gestione tempus ostendimus, id est, Milonem hora undecima profectum. Deinde cum dicimus, Venit ad Albanum, impetus in illum factus est: gestio quidem negotij est, sed in ipsa negotij gestione et occasionem ostendimus, quod necesse habuit illac iter facere: et locum ostendimus, quod de loco superiore impetus in illum factus sit: et facultates, quod Clodius habuit armatos. Ergo gestio negotij sine his quinque esse non potest, loco, tempore, occasione, modo, facultatibus. Quod si sine his quinque negotij gestio esse non potest, recte hoc in gestione negotij considerare debemus. Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam uidebatur habuisse ad negotium administrandum. Ut sciamus quem locum considerandum praecipiat, qui sint alij loci uideamus. ac primo secundum Lucretij ceterorumque sententiam, Inane totum locus est, quod inane patet rebus, occupaturque ab elementis, igni, aere, aqua, terra. Ergo haec elementa in loco sunt, id est, in inani. Sed rursus ipsa elementa loci sunt, ut ignis si sideribus locus est, aer auiibus, aqua natantibus, terra gradientibus, uel his omnibus quae in eadem nascuntur. Itaque et terra omnis locus est: et rursus in terra locus est, qui locus nobis non ex eo quod locus est considerandus est, sed ex eo quod qualis sit, aut ex opportunitate eius, aliquid in eo aut fieri potuisse, aut non fieri potuisse doceamus. Hoc itaque sit praecipuum in loco, qualitatem eius atque opportunitatem nos inspicere atque aestimare debere. Necesse est enim nobis, ubicumque esse: sed illud ubi sumus, quale sit, considerandum est. Atque haec opportunitas loci per multa consideranda est. nam et magnitudo loci inspicienda est, utrum ibi tot milia hominum coeperit: deinde interuallum inspiciendum est, ut in Quintiana, septingenta millia biduo esse decursa. Et quoniam interualli duo genera sunt, Longinquitate, inquit, et propinquitate. Deinde considerandum, semotus locus, an celebris sit. Deinde natura ipsius loci uidentur, tumulosus, decliuus, planus, saxosus, palustris.

stris, syluestris. quæ sit præterea uicinitas eius loci, in qua natura sit, ut ideo ibi aliquid fieri potuerit, uel non potuerit, quod uicinia talis sit, uel omnis regio. Etiam hoc, inquit, in loco considerare debemus, sacer an prophanus sit, publicus an priuatus, alienus an ipsius de quo agitur. Quod si ipsius non erit, etiam hoc uideandum, an aliquando ipsius fuerit. Ex his igitur tot opportunitatibus loci, multa ad negotium colligere possumus argumenta. Tempus autem est id, quo nunc utimur. Quod tempus semper fuerit necesse est, siue ante mundi, siue cum mundo. multi enim natum mundum, multi natum non esse cõtendunt. Ergo hoc tempus generale, quia nec initium nec finem habet, æternitas est, quam Græci αἰών appellat. Verum quoniam hoc tempus definire difficile est, illud definit quo nunc utimur. Tempus est, inquit, pars quædam æternitatis, aut annuum, aut diurnum, aut nocturnum spacium significans. Ex cursu enim siderum certis temporibus certum nomen impositum est. Septem stelle, septem circulis contra cœlum uoluuntur: quæ cum singula ad id signum unde profectæ sunt fuerint reuerse, certum tempus includunt. Quod si omnes septem simul ad ea signa, unde profectæ sunt, reuertantur, tunc fit illud tempus, quod annus magnus dicitur. & necesse est omnia rursus per ordinem suum, quæ antè nata sunt, renasci. Ergo si ad exordium suum simul omnes stelle reuertantur, annus magnus dicitur. Singularum autè cursus habet tempus suum, sed omnè tempus certis uocabulis non tenetur. nam Saturni cursus habet tempus, sed tēpus ipsum non habet nomen. Item Iouis, Martis, Veneris, atq; Mercurij. Solis uero cursus cum se expleuerit, annus est. Lunæ cum se expleuerit, mensis est. iam uero & sole supra terras posito, diem uocabimus: & sole sub terris posito, noctem. Horarum autem hæc esse origo memoratur. Quodam tempore Trimegistus cum esset in Aegypto, sacrum quoddam animal Serapidi dicatum, cum in toto die duodecim urinam fecisset, pari semper interposito tempore, per duodecim horas diem dimensum esse coniecit: & exinde hic horarum numerus custoditur. Deinde alij dicunt, ex quadratura cœli, quæ secundum musicam rationem in duodecim partes dicitur esse diuisa, horas duodecim esse nominatas. Aquam enim per totum diem exceperunt tenuissima cauerna defluentē, & hanc maiores nostri in duodecim partes diuiserunt: ex his partibus horis numerum imposuerunt. Sed iam tempus est ut ad rationem temporis reuertamur. Quod tempus, id est hoc quo nunc utimur, spacium accipiamus, quod aut in multis annis sit, aut in anno, aut in mensibus, aut in mense, aut in diebus uel die, aut in noctibus uel nocte, aut in horis uel hora, uel momento. Verum hoc tempus nostri philosophi in duo tempora diuiserunt, in præteritum & futurum. Præteritum autem esse negauerunt,

quod in eo quod præteritum dicimus, si quid iam aliqua ex parte confectum est, præteritum sit: si quid mox perfici habeat, futurum sit. Ita Virgilius, Tot iam uoluentibus annis. quod enim uoluitur, non stat: quod non stat, præteritum non habetur. Oratores autem tempus nostrum in tria tempora diuiserunt, præteritum, præteritum, futurum. Ac præteritum tempus in tria tempora diuiserunt, in illud tempus uetus atq; obsoletum & perantiquum: deinde in illud quod licet uetus sit, & à nostra memoria remotum, tamen in literis continetur: postremo in illud quod nuper gestum est, & cuius de his qui uiuunt plerique meminerunt. Præteritum uero tempus in duo diuiserunt, in præteritum & magis præteritum. Magis præteritum tempus est, ut, Nunc nunc insurgite remis. Hoc est quod ait, Et item quæ instent in præsentia, & cum maxime fiant. Instans enim tempus præteritum est, ut ait Iuno ad Iuturnam, cum iam fata Turnum teneret, Atq; instantibus eripe satis. Denique ut sciamus, illam præsentiam fata dixisse, addidit postea tēpus quod magis præteritum esset, Si quid præteritum aures. Præteritum ergo tempus duo tempora habere dixerunt, præteritum, & magis præteritum. Futurum autem tempus in duo diuiserunt, in ocyus & serius: id est, in id quod mox futurum est, & in id quod tardius futurum est. Atq; hæc tria tempora cum partibus suis hic in hoc attributo quod de tempore est continentur. Et item cõmuniter in tempore perspicendo longinquitas eius est consideranda. Tempus esse diximus spacium, quod in annis, mensibus, diebus, noctibus, horisq; uersetur. In hoc, inquit, cõmuniter tempore longinquitatem eius debemus inspicere. in qua longinquitate duo oportet attendere: utrū in illo spacio huius negotij magnitudo potuerit impleri, & utrū tot simul res potuerint effici. Quod enim in rebus difficile est, aut numero aut magnitudine fit necesse est. Occasio autè est pars temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi oportunitatem. In illa mensura temporis ex motu cœli facta, ex actibus nostris uel ipsius mundi qualitas proueniens, occasionem parit faciendi aliquid, uel non faciendi. In tempore enim mensura ac spacium consideratur: in occasione qualitas temporis, ex qua oportunitas nascitur faciendi aliquid, uel non faciendi. Hoc itaque inter se distant tempus & occasio, genere autem similia sunt. Verum hæc occasio, ut diximus, ex actibus nostris uel ipsius mundi parit nobis ad aliquid opportunitatem. Verum hæc occasio uel oportunitas in tria genera distribuitur: publicum, commune, singulare. Occasio aut est publica, aut communis, aut priuata. Publicum est, inquit, quod ad totam pertinet ciuitatem, si aut bellum sit, aut ludi, aut aliquis dies festus. In hac itaq; publica occasione est oportunitas aliquid faciendi, uel non faciendi. Cõmune est, inquit, quod ex actibus mundi prouenit: ut si

messis

messis sit calor, si uindemia frigus. Singulare autè est, inquit, quod unicuique potest prouenire priuatum: si uuptiæ sint, sacrificium, funus, conuiuium, somnus. Et recte in priuata occasione somnum etiam posuit. non enim ex necessitate tēporis, sed ex corporis atq; animi ratione dormitur. Interdum enim lassus aut mox sit per diem dormimus: interdum solliciti atq; occupati nocte uigilamus. Triplex itaq; occasio, publica, cõmune, priuata. Ex his occasionibus multa possumus argumenta colligere. Modus autem est, in quo quemadmodum, & quo animo factum sit, queritur. Modum Cicero diligenter inspexit, atque ita definiuit, ut nemo inquam. Namq; modum in duobus inspicendum docet, in modo facti, & in animo facientis. ut si dicas, clam est quidem modus facti, quod quasi res facti occulte geratur. Verum in eo est & animus facientis, insidiosus, latens, atq; instructus dolis. Ita in eo quod clam dicimus, & modus & animus inuenitur. Similiter omnes modi ex modo facti, & ex animo inspicendi sunt. Verum in ipso animo duo rursus debemus inspicere, prudentiam & imprudentiam: id est, utrum aliquid consilio, an animi impulsu fecerit. In his enim causa facti queritur, quam duplicem esse supra diximus, circa facientis uoluntatem, ratiocinationem scilicet & impulsione. Ita ratiocinatio erit, prudentia animi: impulsio uero, imprudentia. Verum hi erunt ex prudentia modi, clam, palam, uel, persuasione. Hæc omnia prudenter admissa sunt, id est, ut res fieret, consilium antè precessit. Imprudentia porro ad purgationem iungitur, quæ pars uenia est. cuius purgationis partes tres sunt inspicendæ, inscientia, casus, necessitas. In his quoq; modis factum quidem manifestum est, sed animus inuenitur inuitus. Adiungitur ad imprudentiam modus etiam affectio, quam paulo ante personæ diximus attributam, quam affectionem esse diximus animi aut corporis repentina de causa permutatione. Verum hic quoniam in modo animus attendendus est, animi solas circa affectionem posuit cõmutationes, id est, molestiam, iracundiam, amorem. Itaque his affectionibus animi imprudentes in factum impelluntur. & recte Imprudentes: quippe affectio est, repentina animi cõmutatio. ergo quod repentinum est, prospici non potest: si prospici non potest, imprudentia est. Facultates sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. Facultates Cicero duplici qualitate definiuit, duasq; illis potentias dedit. ut sit primum genus facultatum illud, sine quo aliquid fieri non potest: aliud, quo aliquid facilius compleatur. etenim hæc duo prima proponamus, fit, non fit. iam ex eo quod fit, rursus duo descendunt: Facile fit, difficile fit. iam in duobus ponitur facultas: in genere, id est, in eo quod fit: & in specie, id est, in eo quod facile fit. Illud autem quod

difficile fit, ita potest argumentis torqueri, ut illud uideatur esse quod non fit, & idcirco, in hoc non sunt positæ facultates. Dupliciter igitur facultates esse tenemus. primo illas sine quibus aliquid fieri non potest, deinde illas quibus aliquid compleitur: ut si quis uelit rhetoricam discere, prima erit ei ad discendam facultas, sine qua effici non potest, id est, animus, ingenium, instrumenta artis ipsius, & magister. Deinde erunt illæ facultates, quibus facilius fit, si sit doctus & beneuolus magister. ita & ad mortem facultas, sine qua fieri non potest, uenenum: qua facilius fit, uenenum cum poculo. Si autem in pane detur uenenum, pars illa est quæ difficile fit: quæ ita potest argumentis torqueri, ut pars illa uideatur esse, quæ non fit, quod quidem Cicero pro Cluentio disputauit, cum negauit in pane dari uenena potuisse. Hoc autem scire & tenere debemus, etiam tempus, & locum, & cætera præter modum facultates esse posse, si generaliter considerentur, non ex specie uel ex opportunitatibus suis. Necesse est enim, & quodcumq; tempus, & quæcumq; locum fuisse, cum aliquid factum est. Alioqui facultas prima non erit faciendi, nisi ista sint. Ita Cicero in Rosciana, Non potuit, inquit, occidere patrem Roscius, cum absens fuit. hic argumentum à loco fecit, deinde ait: Age nunc uideamus reliquas facultates: Ergo iam & locus facultas est: sed facultas, si generaliter consideretur, at si opportunitas eius fuerit inspecta, tunc ex loco argumenta sumuntur.

Adiunctum negotio autè id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod simile erit. Attributa negotio duo iam transacta sunt, continentia cum ipso negotio: & illa quæ in gestione negotij continentur. Ac prima quidem cum attributis suis persona transacta est, id est, quis, deinde quid, & cur continentia cum negotio demonstrauimus. deinde quando, ubi, quemadmodum, quibus adminiculis, in gestione negotij posita docuimus. Ita septem prima illa elementa in duobus negotio attributis uidemus inclusa, nec iam amplius uidetur relictum, quod in alijs duobus negotio attributis ad argumentum considerare debeamus, id est in his quæ adiuncta negotio nominantur, & in his quæ gestum negotium consequuntur. Verum & in his eadem septem, quæ in superioribus considerare debemus: nec aliquod negotium sine his septem elementis unquam poterit inueniri, ut quilibet homo sine circumstantia argumenta ceperimus, & fides in aliquo claudicabit, ex alienis argumenta sumenda sunt, quæ cum assumuntur, aut fidem faciunt, aut augent. Verum hæc cum aliena sint, id est, extra nostram causam, uidendum est, qua nostro negotio parte copulentur: quæ copulatio respectus dicitur, quem respectum Græci ἐπισημαστικὴν πρὸς τὴν λέγουσιν, etenim dicunt

res ipsa contigerit, necesse est consequatur, & tunc uere de euentu facere possumus argumentū, si ipse euentus certus sit. Alioqui si euentum illum accipiamus, qui ex casu uenit, fieri inde non potest argumentum, quod adiunctum negotio esse possit. Facit itaque de euentu argumentum, si eum quem probaueris insolentem futurum, spondeas arrogantem. Ita insolentiae euentum arrogantiam doces, quam rursus arrogantiam ad odium causam esse demonstras. Quare hoc in genere, ut commode, quid euenturum sit, ante animo concipi possit, quid quaque ex re soleat euenire, considerandum est. (Vt inquit ex euentu facile possumus argumenta colligere, primo ipsi nobiscum pertractare & considerare debemus, quis uniuscuiusque rei esse soleat euentus. Et ut sciamus naturalem euentum, non fortuitum nobis considerandum, denique soleat (inquit) euenire. Consuetudo perpetua est. Quod perpetuum est, fortuitum esse non potest. Ergo considerandum nobis erit in rebus singulis certus & naturalis euentus. Quarta autē pars est ex ijs quae negotijs dicebamus esse attributa, in hac haec res quaruntur, quae gestum negotiū consequuntur.) Negotio quatuor esse diximus attributa. dictum iam de tribus attributis est, ostendimus quae essent continentia cum ipso negotio, in gestione negotij, adiuncta negotio. Nunc de his docendum est, quae gestum negotium consequuntur. Quod quidem quartum attributum uidetur cum ea parte pugnare, quae in primo attributo est post negotium. Scimus enim quinque esse in primo attributo. summam negotij, causam ipsius summam, & factum triplex, ante negotium, in negotio, post negotium. Hoc extremum factum, quod est post negotium, uidetur simile esse huic attributo, de quo nunc agimus, quod dicitur consecutio, nam utrumque post negotium est. Sed hoc distat, quod supra post negotium facta illius consideranda sunt de quo agitur, & qui aliquid fecisse memoratur: hic autem facta consideranda sunt, sed extranea. Itaque consideranda sunt, quae gestum negotium consequuntur. Haec in duobus semper debemus attendere: in personis, & in natura gesti negotij. In personis sic, si animaduertamus, quid de gesto negotio homines fecerint, aut senserint, aut iudicauerint, ut de facto Milonis, ut de lege Clodij. In natura ipsius negotij sit, si res illa facta sit, cui necesse sit euentum aliquem esse coniunctum, ut parricidium furor necesse est consequatur: & rursus, parricidium uerisimile non sit dormisse. Haec enim gestum negotium consequuntur, quae non in personis animaduersa sunt, sed in natura gesti negotij. In his itaque duobus & Cicero animaduertenda dixit ea, quae gestum negotium consequuntur. Ac primo de personis. Primo, inquit, quod factum est, quo id nomine appellari

396
terrari. deinde similiter ex ui intelligimus, minus esse labefactare, quam uastare. Ita ex ui personarum, cum Gracchus & Catilina nominantur, Catilina magis timendus agnoscitur. Praeterea ex numero intelligimus, maius esse duos consules quam Scipionē. Hic figuram non posuit totius negotij, id est, quemadmodum occiderit Gracchum Scipio, ubi occiderit, quando occiderit, unde occiderit. Verum haec, quia nihil proderant, praetermisit, atque uno uerbo conclusit, quod ait, Interfecit. cuius uerbi considerata ui, maius esse intelligimus interficere, quam ex urbe eijcere. Verum in alijs exemplis & ex figura debet comparatio fieri, ut maius aliquid minus uel demonstras, si dicas illud tunc factum est, ibi factum est, ita factum est, propterea factum est, & reliqua, quae in elementis principalibus continentur. Simile autem ex specie comparabili. Cum facimus argumentum ex adiuncto negotio per similitudinem, in ea similitudine qualitas consideranda est. Superiora enim maius & minus aequae magnitudinis ex quantitate cognoscimus: nec putemus hoc esse par, quod simile. etenim par ex mensura definita, & ex comparata utriusque quantitate cognoscimus. Simile autem non in eo quantum sit, sed in eo quale sit attendimus. ita non ex mensura fit simile, sed ex uultu, & superna quadam facie declaratur. Simile, Icon, Parabole, Paradigma. Simile itaque duobus modis considerare debemus, in specie formarum, & natura rerum. Et scriptores quidem artium simile genus ponunt, subsimilia tria. *παραβολή*, id est, collationē. *εἰκων*, id est, exemplum. *παράδειγμα*, id est, collationē. *παράδειγμα*, id est, exemplum. Per imaginem simile fit, cum ex simili specie uultus uultibus comparamus. ut, Os humerosque deo similis. Per collationem simile facimus, cum rerum diuersarum conferimus & copulamus non speciem, sed naturam. ut, Qualis mugitus, fugit cum saucius aram Taurus.

Aut poenorum qualis in aruis
Saucius ille graui uenantium uulnere pectus,
Tunc denum mouet arma leo. Hic enim Virgil. ubi probaret Turnum rebus omnibus fractis non deiectū, sed iratum magis, quia uix hoc creditur, negotio suo fidem fecit ex adiuncto negotio per similitudinem, quae fit in parte natura. Sic, inquit, & leo magis irascitur, postquam fuerit uulneratus. Per exemplū autem tunc simile facimus, si in exemplo ipso qualitas ostendatur. Saepē enim exemplū in quantitate uersatur, id est, in ui, uel numero, uel figura. Inuenitur tamen & qualitas sine exemplo. ut Cicero, cum circa bellum causarum similitum comparat naturas, ait, Vt Helena (inquit) Troianis, sic tu Antoni huius belli semen fuisti.

Contrariū est, quod positum in genere diuerso, ab eodem cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, uita mors. Aristoteles opposita genus posuit, contrarium, disperatū, ad aliquid, sub oppositis.

Positis. Contrariū porro Aristoteles sic definiuit, sub eodem genere species multum inter se diuerse hac ratione, ut omnia ad unum illud genus referantur, quod supra omnes res principales Graeci ponunt, id est, τὸ ζῷον, quod Latini ens uocant, id est, quod esse possit. Verum contraria tribus modis inueniri possunt: cum aut sub eodem genere species multum inter se distat, aut cum sub singulis generibus diuersis species etiam diuerse sunt, aut cum duo genera inter se diuersa sunt. Itaque hic Cicero in diuersis generibus posita, contraria demonstrauit, frigus & calorem. His autem genus qualitas, sed diuersa. deinde similiter sub diuersis generibus species longe inter se diuersas posuit, id est, uitam & mortem. Vitae autem genus bonum, mortis malum, itaque contraria sunt, quae se è regione spectant, & quae ex diuerso posita plena sunt. Disperatum autem est id quod ab aliqua re, & c.) Sub disperato autem Aristoteles duas species posuit: Priuantia, & negantia. Priuantia sunt, ut cecitas, infelicitas. uisio & felicitas habitus sunt: cecitas & infelicitas adigunt, ut prima id quod habuerūt, non habeant. Nunquam enim cecitas fiat necesse est, nisi uisio ante tolleretur. nec est infelicitas, nisi prius felicitas excludatur. Idcirco ergo haec priuantia nominata sunt, quod priuorum priuationem secunda demonstrant. Negantia porro sunt, quae negatione separantur: ut sapit, non sapit, sedet, non sedet. Negatio hic illud agit, ut primum neget, non tamen constituat secundum. Nam cum ait, non sedet solum, sedere negat, non tamen constituit utrum stet, an ambulet: sed sufficit ei negare, quod sedeat. Hic autem Cicero in disperato sola negantia posuit, id est, sapere, non sapere, esse tamen inter disperata est priuantia amplectitur, ut cupiditas. Notum est quid sit genus, id est, sub quo multae sunt partes. Partes autem sunt ea quae sub genere sunt. Verum cum de his facimus argumentū, ex adiunctis negotio facimus argumentū. Quoties autem de genere quaestio est, ex specie faciendum est argumentum: quoties de specie quaestio est, ex genere faciendum est argumentum. ut Cicero cum pro Roscio ageret, id est, speciem suscepisset (Roscius enim ad filium species est) argumentū fecit ex genere, cum dixit tam feros mores in filium cadere non potuisse. Filius enim genus, Roscius species est. Ita & cum de genere quaestio est, ex specie colligendum est argumentum: ut si quaeratur, an omnes matres amant filios suos, & tu ex specie facias argumentum: Adde omnes matres non amant filios suos, ut Medea filios suos etiam occiderit. ita & in reliquis.

Euentus est exitus alicuius negotij, in quo quaeri solet quid ex quaque re euenierit, eueniat, euenturumque sit. Euentum illum accipiamus, qui unicuique rei naturaliter uidetur adiunctus. qui rem suam, postquam

res ipsa contigerit, necesse est consequatur, & tunc uere de euentu facere possumus argumentū, si ipse euentus certus sit. Alioqui si euentum illum accipiamus, qui ex casu uenit, fieri inde non potest argumentum, quod adiunctum negotio esse possit. Facit itaque de euentu argumentum, si eum quem probaueris insolentem futurum, spondeas arrogantem. Ita insolentiae euentum arrogantiam doces, quam rursus arrogantiam ad odium causam esse demonstras. Quare hoc in genere, ut commode, quid euenturum sit, ante animo concipi possit, quid quaque ex re soleat euenire, considerandum est. (Vt inquit ex euentu facile possumus argumenta colligere, primo ipsi nobiscum pertractare & considerare debemus, quis uniuscuiusque rei esse soleat euentus. Et ut sciamus naturalem euentum, non fortuitum nobis considerandum, denique soleat (inquit) euenire. Consuetudo perpetua est. Quod perpetuum est, fortuitum esse non potest. Ergo considerandum nobis erit in rebus singulis certus & naturalis euentus. Quarta autē pars est ex ijs quae negotijs dicebamus esse attributa, in hac haec res quaruntur, quae gestum negotiū consequuntur.) Negotio quatuor esse diximus attributa. dictum iam de tribus attributis est, ostendimus quae essent continentia cum ipso negotio, in gestione negotij, adiuncta negotio. Nunc de his docendum est, quae gestum negotium consequuntur. Quod quidem quartum attributum uidetur cum ea parte pugnare, quae in primo attributo est post negotium. Scimus enim quinque esse in primo attributo. summam negotij, causam ipsius summam, & factum triplex, ante negotium, in negotio, post negotium. Hoc extremum factum, quod est post negotium, uidetur simile esse huic attributo, de quo nunc agimus, quod dicitur consecutio, nam utrumque post negotium est. Sed hoc distat, quod supra post negotium facta illius consideranda sunt de quo agitur, & qui aliquid fecisse memoratur: hic autem facta consideranda sunt, sed extranea. Itaque consideranda sunt, quae gestum negotium consequuntur. Haec in duobus semper debemus attendere: in personis, & in natura gesti negotij. In personis sic, si animaduertamus, quid de gesto negotio homines fecerint, aut senserint, aut iudicauerint, ut de facto Milonis, ut de lege Clodij. In natura ipsius negotij sit, si res illa facta sit, cui necesse sit euentum aliquem esse coniunctum, ut parricidium furor necesse est consequatur: & rursus, parricidium uerisimile non sit dormisse. Haec enim gestum negotium consequuntur, quae non in personis animaduersa sunt, sed in natura gesti negotij. In his itaque duobus & Cicero animaduertenda dixit ea, quae gestum negotium consequuntur. Ac primo de personis. Primo, inquit, quod factum est, quo id nomine appellari

conueniat.) Vtiq; hoc consequitur. Res enim prima est, deim rei nomen. Homo autem necesse est rei nomen ponat. ita Cicero de nomine constituendo disputat in Diuinatione: Non iam, inquit, hæc accusatio quam defensio est existimanda. Deinde, inquit, eius facti qui sint principes et inuentiones, qui deniq; autoritas eius et inuentionis comprobatores atque amuli.) Hæc quoq; post rem sint necesse est. neq; enim potest inueniri, nisi quod latet. Est porro quod latet animad uertendum, itaque qui fuerint illi qui primi illud fecerint, unde nunc agitur, qui deinde factum probauerint, ac secuti sint. Si optimi sunt, laudas factum; si pessimi, reprehendis. Vt Cicero in Diuinatione dicit, semper homines nobiles accusasse, et eos cum magno comodo Reipub. magna semper gloriam consecutos. Deinde inquit, et quæ de ea re, aut eius rei sit lex.) Lex etiam consequitur. lex enim semper in re, quia res talis uisa est, constituitur. Verum quod ait De ea re, totum est. Quod ait eius rei, pars est. Interdum enim totum factum aliqua lege aut damnatur, aut absoluitur, interdum pars facti. Deinde quod ait, consuetudo, actio, iudicium, scientia, artificium: et hæc omnia gestum negotium consequuntur. Nam et consuetudo rei iam ante gesta est, et rursus rem gestam solet aliqua actio consequi, uel iudicium, ut præiudicium natum esse uideatur. Deinde necesse est ante aliquid fieri, ut ex eo scientia consequatur uel artificium. Verum hæc omnia et in personarum actibus prouidenda sunt, et in negotij ipsius natura. Iccirco ait. Deinde quid ex natura eius euenire uulgo solet, an insolenter.) Ait, negotij ipsius animaduertenda esse naturam, id est, qui soleant euentus facti istud consequi. Sed hic euentus ab illo euentu, quem in adiunctis negotio demonstrauimus, hoc distat, quod ille euentus naturaliter certis rebus affixus est, et rem suam quadam ui ac necessitate consequitur. Hic autem euentus interdum necessarius et naturalis est, ut parricidium furor necesse est consequatur. Interdum uariis et commutabilis, ut amor noceat necesse est, et ut non noceat necesse est. Sæpe enim malum euentum amor habet, sæpe bonum. Deniq; ut ostenderet Cicero euentum istum ex natura negotij ita esse considerandum, ut scias et in contrarium posse conuerti: Deinde, inquit, quid ex natura eius euenire uulgo solet, an insolenter, et raro. Vulgo, id est, passim, frequenter. Ergo firmiter argumentum est, si de quo agimus euentus frequentius consequatur, si dicas, amor magis nocet. Præterea hoc sciamus, interesse inter istum euentum, et illum superiorem: quod hic totius negotij euentus est, ille uero uniuscuiusq; rei. Ait enim supra. Quare hoc in genere, ut commodius quid euentum sit, ante animo concipi possit, quid quaque ex re soleat euenire, considerandum est. Postea homines id sua auctoritate comprobare, an offendi in his consueuerint.

Et hic euentus, qui naturam negotij consequitur, qualis apud homines habeatur, id est, bonus an malus, attendendum est. Ita et supra dixit, attendendum qui homines primum fecerint, qui deinde comprobauerint, non enim ex eo quia aliquid consequitur, argumentum est: sed quia aut bonum, aut malum est, quod consequitur, id est, non quia est quod consequitur, sed quia tale est. Ita semper non ex re, sed ex qualitate fit argumentum. Et cætera quæ factum aliquod similiter confestim, aut ex interuallo solent consequi.) Interdum enim uiciniior, interdum tardior est euentus. ut puta si quem uolueris occidere, uiciniior est euentus, ut mox me oderit. deinde si trado alicui disciplinam, tardior hic euentus. Primo enim fortassis offenditur, deinde amat ac diligit. Deinde postremo attendendum est.) Dat postremum breue et commune præceptum, utrum aliquid honestum sit, an utile. In his est considerandum, quæ gestum negotium consequuntur. Verum quæ sint partes honestatis atque utilitatis, in deliberatiue præceptis se demonstraturum esse promittit. Omnis autem argumentatio, quæ ex his locis, quos commemorauimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria esse debet.) Ait supra, cum de confirmatione loqueretur, Huius, inquit, partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera diuidentur. Veruntamen non incommodum uidetur, quandam syluam atque materiam uniuersam ante permixtam et confusam exponere omnium argumentationum. Tria nobis in confirmatione traduntur, materia, argumentum, argumentatio. Materiam nobis iam tradidit, id est, locos de quibus argumenta caperemus: quos locos diuisit in attributa persone, et in attributa negotio. Attributa persone undecim esse dixit, negotio quatuor. atq; horum omnium partes enumerauit, ac tradidit. Nunc itaq; dicturus est de argumento. Nec nos confundat, quod pro argumento argumentationem ponit. Antiqui genus ponebant argumentationem, sub argumentatione uero argumentum et argumentationem. Itaq; hoc uerbo communiter utebantur, ut pro argumento recte argumentatio diceretur. Verum antequam dicamus quæ genera sint argumentorum, dicamus prius quid considerare et conferre debeamus, ut argumenta faciamus. Secundum Aristotelem decem categoriæ sunt, id est, decem res, in quibus omnia quæ in mundo sunt continentur. Harum rerum una substantia est, reliquæ nouem qualitates, id est, quæ substantiæ accidunt. Itaq; cum res nuda est, nihil aliud quam res est. Tunc autem ex ea possumus facere argumentum, si eius qualitatem inspiciamus. Itaque omnia uerba et nomina habent res suas, habent et qualitates: quæ qualitates cum sibi conueniunt, faciunt argumentum. cum non conueniunt, non faciunt argumentum. ut puta ponamus Occidit, occidit res est: huius rei quæ sit qua-

fit qualitas attendamus, id est, quædam asperitas, quædam immanitas. Deinde ponamus inimicum. Rursus inimicus res est, eius rei porro qualitas similiter aspera atque crudelis. Itaq; quoniam utraq; sibi hæc qualitates conuenit, factum est argumentum. Ita duæ similes qualitates cum fuerint copulatæ, faciunt aliam qualitatem, id est, occidit, quia inimicus fuit: quæ qualitas est, ut argumentum probabile esse uideatur. Ita si dicas Occidit, quia gladio percussit: argumentum est, quia utriusq; rei qualitas est similis. Alioqui cum in eo quod est occidit, iam nota sit et res, et qualitas rei: deinde ponas uirgam, cuius res et qualitas nota est: quoniam similes sibi non sunt, istæ qualitates coniunctæ in unum non faciunt argumentum, si dicas, Percussit uirga, et occidit. Semper itaq; non res, sed qualitates rerum debemus attendere, atque conferre, ut argumenta faciamus. Argumentorum porro genera duo sunt, probabile et necessarium. Probabile est, quod uerisimilitudine fidem facit: ut puta quia inimicus fuit, occidit. uerum de probabili post dicemus. Nunc autem de argumento necessario disputabimus. Necessario demonstrantur ea quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum uiro concubuit. Necessarium est, inquit, quod aliter ac dictum est, nec fieri, nec probari potest. necessarium argumentum ad fidem cogit, ac trahit. probabile autem, irrepit atq; persuadet. Necessarium porro tale est argumentum, si ea proferas quorum talis sit natura, ut sic fieri necesse sit. Si dicas, si natus est, morietur. Si peperit, cum uiro concubuit. Hæc necesse est, ut se consequatur, quod si necesse habes credere, necessarium factum est argumentum. Illud tamen scire debemus, argumentum necessarium penè non esse, solumq; esse inter homines probabile. Nempe nobis necessarium uidetur ex uero constare. nam si probabile ex uerisimili, ex uero necesse est necessarium. Inter homines autem uerum latet, totumq; suspicionibus geritur, ergo necessarium non potest esse argumentum. Sed quantum inter homines potest necessarium: quantum secundum opinionem humanam ualet. Alioqui secundum Christianorum opinionem non est necessarium argumentum: si peperit, cum uiro concubuit. Neq; hoc rursus, si natus est, morietur. Nam apud eos manifestum est, sine uiro natum, et non mortuum. Ergo necessarium illud argumentum est, quod iam opinione persuasum est. Atq; ut scias hoc necessarium non esse, omnino necessarium ostendit. Cicero etiam hoc hominibus persuadet, cum ait, Necessarie demonstratur ea quæ aliter ac dicuntur, nec fieri nec probari possunt. Ergo si probantur, iam non erunt necessaria. Quicquid enim probatur, potuit et non credi. Itaq; necessarium argumentum teneamus illud, quo facile populo persuadet orator. Hoc necessarium tribus modis fieri docet, quos modos in genere dictionis ponit. hic

enim iam dictio est, superius in materia locos posuit, de quibus conducta ad argumentationem dictio nasceretur. Fieri itaq; necessarium argumentum docet, aut per complexionem, aut per enumerationem, in qua utrum concesseris, reprehenditur.) Complexio forma dictionis est, posita in rationibus necessarijs. Verum complexio duplici latere constat, unde quicquid fuerit electum, necesse est ut contrarium sit. In complexione itaq; duo genera sunt proponendi: nunc per simplex, nunc per necessarium. Simplex hoc modo: Si hoc est, cur illud facis? Si illud est, cur hoc facis? Deinde per necessarium, sic: Aut hoc concedas necesse est, aut illud. Ita hic exemplum complexionis considerare debemus, factum per simplex. Si improbus est, inquit, cur uteris? si probus, cur accusas? Ita et in Verrinis Cicero. Aut amicos, inquit, confiteare Siculos necesse est, aut inimicos. si amici sunt, credamus testibus: si inimici sunt, inuiti pecunias contulerunt. Enumeratio est, in qua pluribus rebus expositis, et cæteris infirmatis, una reliqua necessario confirmatur.) Enumeratio quoq; forma dictionis est, posita in rationibus necessarijs. Verum in enumeratione multa ponuntur: et exclusis multis, unum quod reliquum est, confirmatur. Vt puta si hoc non est, si illud et illud non est, restat igitur ut istud sit. Ita in Verrinis, Si neq; Carbo attingit, neq; Sylla uidit, neq; in ararium relatum est, restat igitur ut tu Verres pecuniam sustuleris. Verum enumeratio duobus modis fit, cum aut multis rei rebus exclusis, unam quæ reliqua est, confirmas. aut cum rei rebus exclusis, contrarium confirmas. Multis rei rebus exclusis, una quæ reliqua est, confirmatur, ut supra ipse Cicero contra Hermagoram. Nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum: aut et iudiciale, et demonstratiuum, et deliberatiuum. Hic multa enumerauit. Sed exclusis duabus rebus, reliquæ tertiam confirmauit. Nullum, inquit, causæ genus esse non potest dicere, qui artis præcepta dat: unum esse non potest dicere, quia hoc et hoc. Relinquitur ergo, inquit, ut omnia tria genera causarum sint. Ergo hic multis rei rebus sublati, postrema est confirmata. Deinde omnibus rebus exclusis, contrarium sic concluditur, ut hic ipsum exemplum positum est. Necesse est, inquit, aut inimicitarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia. at si horum nihil est, ab hoc non esse occisum.) Itaq; hic res est occisio: huius rei omnes res sustulit, id est, causas occidendi. postremo contrarium concludit: si igitur horum nihil est, non occidit. Simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur.) Et in hoc necessarium est argumentum, sed in una re positum, et ideo simplex conclusio nominatur. Vt puta, si illo tpe, quo uos me istud fecisse dicitis, ego trās mare fui: relinquitur, ut id ego non fecerim,

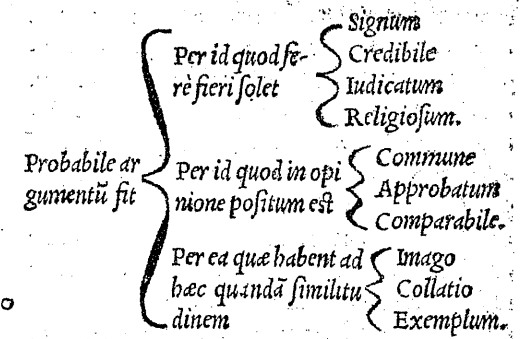
fecerim, sed nec potuerim facere. Hic itaque simplex res est. In superioribus uero duplex, in complexione scilicet, et enumeratione. Et complexio quidem aperte duas res continet, aut hoc est, inquit, aut illud: si illud est, cur facis? si illud non est, cur non facis? Enumeratio etiam cum multis in se res habet collocatas, duplex tamen est. Ea enim omnia quae tollis, quis multa sunt, in una tamen parte ponuntur. in altera id quod concludis, siue aliquid de rebus sit, siue contrarium rei, ut supra docuimus. Atque hoc diligenter uidere oportebit. Præcepta dat, ut necessaria argumenta non sola dicendi specie faciamus, id est, ne complexio uel enumeratio in solo genere dicendi posita esse uideatur, sed ut rationes ipsae, et res necessariae sint, et hoc genere dicendi proferantur triplici: scilicet aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. Dictum itaque de necessario argumento, et quale sit, et quot modis dictionis proferatur, nunc de probabili incipit disputatio. Quod ut melius intelligamus, propter uim expositionis hæc prius nobis etiam pictura cernatur.

Probabile autē est id, quod ferè solet fieri, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinē, siue id falsum est, siue uerum. Dictum est de necessario argumento, et de eius modis, tribus scilicet: nunc de probabili argumento dicamus, in quo solo uirtus omnis fidei continetur. Ut supra enim diximus, necessariū inter homines non est, praesertim cum etiam ipsum probetur. Probabili itaque solo omnis fides nititur, adeo ut Graeci officium et finem oratoris sic definiunt, πιθανός πρὸς πίσυρ λέγειν, id est, probabiliter ad fidem dicere. Probabile autem per se ipsum non potest definiri, neque in præceptum quoddam exprimi, sed probabile erit argumentū, pro moribus patriae, populi, temporis, neque enim omnibus unum atque idem probabile est. aliud enim iustum Romanis, aliud barbaris uidetur. Itaque ut probabilia argumenta faciamus, primum nobis patria inspicienda est, in qua sumus, et eius patriae inspiciendi mo-

res: deinde inspicienda est ciuitas, quae pars patriae est, omnis enim ciuitas habet proprios mores. Deinde inspiciendū est tempus, tempora enim saepe mutantur. Postremo etiam eius apud quem dicimus cognoscenda natura est, ut secundum mores eius probabilia argumenta faciamus. Itaque hæc praecedunt, aut quantum probabilia argumenta proferamus. Verum ipsum probabile argumentū primo in tria diuiditur, id est, in id quod facile ferè solet fieri, et in id quod in opinione positum est, et in id quod habet ad hoc quandam similitudinē. deinde in quatuor, signum, credibile, iudicatum, comparabile. Verum illa tria, res sunt quibus probabile conficitur argumentū. Illa autem quatuor quae sequuntur, rerum harum trium effectus sunt. Primo itaque illa tria uideamus, in quae probabile diuiditur argumentum. Per id quod solet fieri probabile argumentū, sic fit, si ea ad fidem colligas, quae in actus consuetudine uersantur: ut puta si mater est, diligit filium: si auarus est, negligit iusturandū. ita et Terentius, meretricis malas, auaros lenones, tristes senes, edaces parasitos esse commemorauit. Hæc itaque ad fidem dicta sunt per id quod ferè solet fieri. Deinde per id quod in opinione positum est, probabile argumentū sic fit, si ad fidem non ea quae in usu sunt agendi, sed ea quae in opinione sunt posita, colligamus. Si dicas in se ros esse, et impijs apud inferos poenas. si dicas omnes qui philosophantur, contra deos facere. Multi enim credunt, quod philosophi contra deos faciant. etenim si deos asserunt, et me forte stultum esse dicunt, quoniam me talem Deus esse uoluit, contra deos faciunt, cum me reprehendunt. Deinde in Repub. cum bella, aut pax ex Dei uoluntate contingant, ipsi autē multa cupiunt persuadere, contra deos faciunt, si id non asserunt agendum, quod deorum uoluntate coningit. Ergo ut diximus, ex his quae in opinione sunt posita, probabile colligitur argumentū, si dicas inferos esse, uel non esse: deos esse, uel non esse: mundum natum, mundum non esse natum. Iste opinionēs ad se dicuntur. Nisi enim Graece opinio, et Latinae opinionēs nuncupantur. Adeo manifestū est, omnia quae in mundo aguntur, argumentis probabilibus persuaderi, quando etiam philosophorum professionibus ex opinione non men impositū est, ut dogmata dicantur. Tertium illud est, ut doceamus quemadmodum probabile fiat argumentum, ex eo quod habet ad hæc quandam similitudinē, id est, per similitudinē. ut puta si is qui patriam prodit, poenam meretur: ille qui patriam defendit, praemium meretur. Verum hic ex altero alteri fides fit, et sic quasi fuerat nominandum. Sed Cicero non quemadmodum fieret argumentum, sed unde fieret indicauit, cum ait: Aut quod habet, ad hæc quandam similitudinē. Ad hæc, id est, ad superiora, ad id quod ferè solet fieri, et ad id quod ferè in opinione positum est, etenim

est, etenim hoc argumentum tertium, ubi ex altero alterum probamus, nunc tale potest esse, ut soleat fieri: nunc tale, ut in opinione positum esse uideatur, ut soleat fieri: Si is qui patriam prodit, poenam meretur: ille qui patriam defendit, praemium meretur. Ut in opinione, sic: Si impijs apud inferos tormenta preparata sunt, innocentibus quies parata est. Itaque hoc quod habet ad hæc quandam similitudinē, id est, similitudo, tribus modis probabile efficit argumentū: aut per contraria, aut per paria, aut per eas res quae sub eandem rationem cadunt. Per contraria sic. Nam si ijs qui imprudenter laeserunt, ignosci conuenit, ijs qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Hic contraria sunt, prodesse, et nocere, sed ipsa contraria non faciunt argumentū, nisi habeant inter se aliquam similitudinē. hic itaque animorum similitudo est, nam si ille imprudenter obfuit, hic necessitate profuit, neque ille uoluit obesse, neque hic uoluit prodesse, ergo si ignoscitur ei, qui non uoluntate, sed imprudentia laesit: et illi gratia non habenda est, qui non uoluntate profuit, sed necessitate. Per paria sic: cum non ex contrarijs rebus, sed ex similibus per naturam probabile colligimus argumentū: ut puta, Nam ut locus in mari sine portu nauibus intutus est, sic animus qui sine fide est, amicis non potest esse portuosus. Ex his autem quae sub eandem rationem cadunt, probabile facimus argumentum, cum ea sibi conferimus, quae ad aliquid sunt: ut puta locare, conducere, emere, uendere. Hæc uerba ad se inuicem spectant. Itaque ex unius rei ratione alterius rei rationem probare debemus. ut puta nescio quis qui patre uendente emit filium, iniquam rem dicitur fecisse. hic facis argumentum probabile, nam si is qui uendidit, rem iniquam fecit: et hic qui emit, rem iniquam fecit. Deinde quod Cicero posuit exemplum, apud Rhodios portorium res uilis utilis erat: et Hermocreon uir amplissimus, id conduxit portorium: defenditur quod rem turpem non fecerit. Facis itaque argumentum per eas res, quae sub eandem rationem cadunt. Nam si Rhodij turpe non fuit locare, ne Hermocreonti quidem turpe est conducere. Siue autem, inquit, uera sint, siue falsa, ea unde facimus argumentum, nihil ad nos, dummodo ad fidem faciendam probabilia esse uideantur. Falsum est, siue uerisimile, si dicas: Non occidit Medea filios, quippe mater filios nunquam potuisset occidere. Hic falsum est quod asserit: tamen fecisti argumentum probabile, per id quod ferè solet fieri, ut Medea filios non occidisse credatur, aut si dicas, quia multus in calcis puluis fuit, ex itinere regressus est. Verum est autem argumentum probabile si dicas: quoniam cicatrix est, uulnus fuerit necesse est. Nunc autem ut probabilis argumenti omnes partes scire possimus, hæc nobis quoque animaduertenda est pictura.

Omne autem (ut certas quasdam in parteis tribuimus) probabile, quod sumitur ad argumentationē, aut signū est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Supra diximus, probabile argumentū in tres partes diuidi: in id quod ferè solet fieri, in id quod in opinione positum est, et in id quod habet ad hæc quandam similitudinē. Sed has tres partes ipsas res esse diximus, de quibus probabile fit argumentū. Verum in his tribus rebus hæc rursus quatuor collata sunt: id est, quod ex illis rebus conficitur, aut signū dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Atque ut sciamus hæc quatuor illis tribus esse connexa, id quod ferè solet fieri, nihil aliud habet in se nisi aut signum, aut credibile. Deinde id quod in opinione positum est, nihil in se habet iudicatum. Postremo id quod habet ad hæc quandam similitudinē, nihil aliud habet nisi comparabile. Videamus itaque hæc quatuor in illis tribus esse. Nec hæc tantum sibi copulata sunt, sed omnia quae in argumento sunt probabili, etiam argumentis attributis personae, et attributis negotio constat esse connexa. Nam quatuor negotio esse dicimus attributa, continentia cum ipso negotio, et in gestione negotij adiuncta negotio, quae gestum negotij consequuntur. Itaque in continentibus cum ipso negotio, et in gestione negotij signū est. In his autē quae adiuncta sunt negotio, comparabile est. in attributis uero personae, credibile est. ita uidemus et locos argumentorum, et res, et exitus, certis rationibus sibi esse copulata. Nulla itaque uideatur esse confusio, quod probabile argumentū iam dudum in tria diuisimus, nunc in quatuor, quia id quod ferè solet fieri, duo in se continet, signū et credibile, quod in opinione positum est, unum habet in se, id est, iudicatum, quod habet ad hæc quandam similitudinē, similiter in se unum continet, id est, comparabile. Itaque probabile argumentū in quatuor partes nunc diuiditur. nam aut signū est, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile. Signum est, quod sub sensum aliquem cadit. Quinq; sensus sunt in homine, uisus, auditus, odoratio, sapor, et tactus. itaque quicquid sub hos sensus cadit, cum ad argumentum fuerit attractum, signum est: quod signum per se, non ad se ualet, sed ex eo aliud proficitur, id est, aliud asseritur. ut puta si agatur, an nescio quis ex itinere

ex itinere uenerit, & asseras eum uenisse: nam in calceis eius multus puluis est. puluis hic signū est, & signum quod sub sensum oculorum cadit. Aut si dicas, quia cruentus est, hominē occidit. deinde si dicas: seditio facta est, nam tumultus auditus est. hic tumultus signum est, sed signū, quod sub aurium sensum cadit. ita & reliqua similia. Verū hoc argumenti genus, id est signū, non satis ad fidem ualet, sed alterius utpote firmiteris argumenti indiget approbatione. Ita probabile quidem est argumentū, sed non ualidum, semperque hoc argumēto coniectura tractatur. & ideo aut aliud firmiter argumentū, aut testimoniū requirit. Sed quod paulo ante dixi, signum esse in eo quod fere solet fieri, utiq; cum dico ex itinere uenit, nam multus in calceis puluis est: & hominē occidit, nam cruentus est: argumentū facio ex his quae fere solent fieri, nam qui ex itinere uenit, solet fieri ut puluerulentus sit: & qui hominē occidit, solet fieri ut cruentus sit. Ex signo uero in omnia tempora circa factum facere possumus argumentum, ut puta occidisti hominē, quia cruentus es, & hic cruor signū est. Occidisti autem hominē, tempus praeteritū: deinde occidisti hominē, nam uulnus infigis, signum est. Occidisti hominē, tempus praesens: deinde occidere uis hominē, nam armatus incedis, hic armatus incedis signū est. occidere uis hominē, tempus futurū. ita signū ad omne tempus argumentū est.

Credibile est, quod sine ullo teste auditoris opinione firmatur, hoc modo.) Credibile est, inquit, argumentū, quod per seipsum fidem facit, neq; ad probandum desiderat testem, sed facile cum prolatum fuerit apud opinionem, & sententiam iudicis persuadetur. Hoc credibile in eo esse diximus, quod fere solet fieri, & rursus in attributis personae. ita in exemplo, quod subdidit Cicero, utrunq; uideamus. Nemo est, inquit, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat. Utique & solet fieri, ut nemo sit qui non amet liberos suos. & attributū personae est, id est, fortuna, quod liberi nominantur: & quod ait, Nemo est.

Iudicatum est res assensione, aut autoritate, aut iudicio alicuius, aut aliquorum comprobata.) Iam & hinc in tria diuisit iudicatum. nam assensio in religione est, autoritas in cōmuni, iudicium in approbato. in tria enim iudicatum diuisit, in religiosum, in commune, in approbatum. Religiosum est, inquit, si quid de re aliqua iurati iudices iudicauerūt. & ideo religiosum, quia iurati iudicauerunt: quod assentiri nos necesse est. Animaduertamus tamen, ut iudicium gestum semper negotium consequatur. Cōmune est, quod omnes uulgo probauerunt.) Cōmune est, inquit, quod ex more uulgi, iusti autoritatem tenet, ut necesse sit maioribus natu assurgere, ut suppli cum misereri. haec ut sequamur, habemus uulgi autoritatem. Deinde hoc etiam animaduertamus, quod consuetudo quaecunq;

rem semper aliquam consequatur. Inter id quod fere solet fieri, & cōmune, hoc interest. id quod fere solet fieri, ex quadam natura est: cōmune iudicatio stringitur. Approbatum est, quod homines, cum dubium esset quale haberet oporteret.) Approbatū est, inquit, quod cum dubium esset circa qualitatem bonam malam ue, ad unam partem homines inclinauerunt. Ut (inquit) cum sororem Horatius occidisset, & de facto eius populus esset incertus, tamen absolutus est. Deinde, ut Tiberius Gracchus censor in seiete collega quosdam ē senatu mouisset, & de eius facto dubitaret, postea tamen eius factum populus approbavit. nam eum consulem fecit. Ita religiosum, & cōmune, & approbatū, quia in iudicatio sunt, gestum semper negotium consequuntur. Comparabile autē est, quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet.) Dicitū est iam de signo, de crudeli, de iudicatio: restat extremū, ut de comparabili dicat. Comparabile est, quod res inter se diuersas aliqua ratione coniungit. Haec comparatio, id est, similitudo partes habet tres: Imaginem, quam Graeci *εικων* appellant: Collationē, quam Graeci *παρομοιωσις* appellant: Exemplum, quod Graeci *παράδειγμα* appellant. Imago est, oratio circa res diuersas, aut corporum, aut naturarū comparans similitudinem: ut, Os humerosq; deo similis, ut

Qualis mugitus fugit cum saucius aram Taurus.
Collatio est, oratio quae res in se diuersas ex simili cōparatione coniungit. ut est istud: Ac ueluti magno in populo cum sepe coorta est Seditio.

Exemplum est, quo rem aliquam alicuius hominis aut negotij autoritate, uel casti, aut hortamur, aut dehortamur. Hortamur sic, ut

Antenor potuit medijs elapsus Achius
Illyricos penetrare sinus. Dehortamur sic:
At non uiderunt moenia Troiae
Neptuni fabricata manu considerare in ignes.

Haec quidem nos exempla grammaticilibus artibus supposuimus. Cicero autem se exempla his quae sunt in comparabili suppositurum esse promittit, cum coepit de elocutione tractare. Nunc autem de inuentione tractatus est. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est: nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonstratus est.) Ea omnia quae ad confirmationē pertinebant, demonstrata sunt. ita inquit, ut rei ipsius natura flagitabat. Sed hic confite omnia prolata. singulatim se autem circa singulas causas traditurum esse praecipit in secundo libro, promittit. In praesentia tantummodo numeros, & modos, & partes.) Numerum accipimus attributa personae undecim, negotio quatuor. deinde genera argumentorum duo, necessarium, probabile. Modos autem accipiamus, id est, in necessario argumento, complexionem, enumerationē, simplicem conclusionem. deinde

deinde in probabili argumento, id quod fere solet fieri, quod in opinione positum est, quod habet ad haec quandam similitudinem. Partes autem accipiamus, signum, credibile, iudicatum, comparabile, et ea quae sub his sunt. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit.) Possunt quidem omnia iam argumenta ex his locis quos praecipimus inueniri. Sed haec ipsa argumenta debemus, inquit, artificiosa dictione distinguere, quia & suauē, & necessarium est. Itaq; nunc pauca de Dialectica ad Rhetoricam translaturus est. Habebitq; locum de syllogismis, ad quos capiendos, & tenendos, lectorem uehementer hortatur, ut ipse ait. Quod non repositum magna est utilitas, sed praecipendi quoque summa difficultas.) Diximus itaq; argumentum probabile in quatuor diuisi, signum, credibile, iudicatum, comparabile. Credibile esse diximus in duobus, negotio attributis & personae. Signum esse diximus in duobus negotio attributis, in continentibus cum ipso negotio, & in gestione negotij. Comparabile esse diximus in adiunctis negotio. Iudicatum uero in his quae gestum negotium consequuntur. Itaq; omne argumentum factum ex attributis personae, credibile dicitur. Deinde omne argumentū factū ex continenibus, cum ipso negotio, & ex his quae in gestione negotij sunt, signum dicitur. Deinde omne argumentum factum ex his quae negotio adiuncta sunt, comparabile dicitur. Postremo omne argumentum factum ex his quae negotio adiuncta sunt, & negotium consequuntur, iudicatum dicitur, sed cum probabile fuerit. Alioquin in omnibus attributis tam personae quam negotio, & necesse est poterit argumentum: cuius tres partes esse diximus, complexionem, enumerationem, simplicem conclusionem.

Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem.) De materia & argumento iam dictum est. Nunc tertium illud est ut de argumentatione dicamus, quae pertinet ad elocutionem, & quam Cicero ex dialectica sumptam, in rhetoricam posuit laxiorem. Argumentatio est itaq; artificium non inueniendi, sed dicendi. Haec duobus modis fit: aut per inductionem, aut per ratiocinationem. Ita & Aristoteles in argumentatione duo esse dixit, isagogem, & syllogismum. Atq; Aristoteles breuiter ac strictim omne exemplum inductionem esse dixit, quod animus auditoris ab eo, quod non dubium est, ad credendum id quod dubiū est, inducatur. Duo itaq; sunt genera argumentandi, inductio, & ratiocinatio. Verum inductione philosophi utuntur, & hic nunc ad exemplum inductio philosophica inducitur ad hoc, ut intelligamus quid sit inductio, uel quae admodū fiat. Post autē praecipiet qualis inductio possit esse oratoris. Inductio est oratio, quae rebus non

dubijs captat assensionem eius qui cum instituta est.) Generaliter hic inductionē definiuit, qua definitione ostendit ubiq; nos inductione uti posse, & in philosophica & in oratoria, & in quacunq; contentione uerborum, etiam in fabulis. Nam ubique necesse est persuadere, et ideo personam certam hic non posuit, sed hoc ait. Inductio est oratio quae rebus non dubijs captat assensionem eius qui cum instituta est. Eius, inquit, id est, siue ille philosophus sit, siue iudex, siue orator, siue amicus, siue inimicus. Inductio itaq; sic faciendā est, ut primo proponamus illa quae extra negotium sunt, sed tamen quae ad negotium per similitudinem spectant, & talia (inquit) esse debent illa quae proponimus, ut necessario is cum quo agis, ita esse fateatur, atq; consentiat. Quod cum consenserit, tunc paulatim ad id unde dubitabatur descendis, et his quae supra concessa sunt, simile esse confirmas. Dat ergo nunc exemplum philosophicum. Aeschines socraticus fuit, id est discipulus Socratis. is multa scripsit.

Quodam etiam loco inducit Socratem referentem, nam is erat mos discipulis, ut ingenio proprio reperia ad magistros referrent, et quasi ab eis inuenta ponerent. Induxit inquam Aeschines Socratem, referentem quid esset, uel quemadmodum esset locuta Aspasia cum uxore Xenophontis, uel cum ipso Xenophonte, nam Xenophon, & eius uxor frequenter discordabant. Persuadet ergo Aspasia, ut in gratiam reuertantur. Aspasia autē peritissima fuit philosophia. Haec itaq; inductione usam induxit Aspasia apud Aeschinem Socrates. Interrogauit, inquit, Aspasia Xenophontis uxorem: Si, inquit, uicina tua aurum melius habeat quam tu habes, illius ne, an tuum malis? Tum (inquit) Xenophontis uxor inducta similitudine superiorū, quoniam sententiam mutare non poterat, tacita erubuit. Postea (inquit) Aspasia conuertit se ad Xenophontem ipsum, & similiter cum illo instituit inductionem. Dic mihi, inquit, Xenophō, si uicinus tuus equum, aut fundum meliorem habeat quam tu habes, tuumne malis, an illius? id est, nisi in gratiam regressi fueritis semper, & tibi uxor lectissima, & tibi uir optimius deerit. Haec itaq; inductio hoc egit, ut Xenophon & uxor eius ab his quae uelle se negare non poterant, ad id etiam quod dubium habebant, per similitudinem deducerentur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est.) Socrates, inquit, in disputationibus suis inductione frequenter utebatur. propterea inquit, quod optimum docebat, ut non a se rebus prolatis, sed confessionibus suis aduersarius uinceretur. Hoc in genere praecipendum nobis uidetur, primum, ut illud quod inducemus per similitudinem eiusmodi sit, ut sit necesse concedi.) In inductione, inquit, tria semper spectare debemus. Primo, ut similitudines tales proponamus, ut eas sit necesse concedi.

nam illud dubium esse non debet, unde alteri fidem uolumus facere. Deinde, inquit, illud, quod confirmamus, ei rei quam proponimus simile esse debet, ne nihil egerit propositio, si illud dissimile est cuius causa proposuimus. Tertio, inquit, id agere debemus, ut nemo intelligat quod spectet similitudinis propositio. Ne cum quisquam intellexerit se ex confessione propositionis etiam illi rei fidem facere quam negavit, aut non respondeat, aut male praueq; respondeat. Si autem nesciat quod tendat similitudinis propositio, securus conficitur. qua confessione etiam illud quod negabat ante, ita ut tu uis concedit esse. Cum autem, inquit, hoc diligenter in facienda inductione seruaueris, ut et propositio similitudinis concedatur, et illud propositio simile sit, cuius causa similitudo proposita est, et nemo uideat quod propositio illa contendat, officio tuo per ista diligenter impleto: rursus debebis responsionem contententis attendere. unum autem de tribus faciat necesse est: nam aut tacebit, aut confitebitur, aut negabit. Ad haec singula dat praeccepta, quid in his singulis tu facere debeas. et primo a difficiliore parte incipit: Si, inquit, negabit ita esse illud unde contentio est, atq; illud quod in propositis concessisq; similitudinibus continetur, duo (inquit) facere debemus, aut illas res quas ante concessit, similes docere huic rei esse de qua contentio est: aut si pernegabit, alias inducere similitudines. Sim autem (inquit) confitebitur, habita argumentatio concludenda est. Deinde, inquit, si tacebit, duo facies: aut responsionem de eo elicies: aut si respondere noluerit, quia genus confessionis est taciturnitas, concludenda est argumentatio. Ita (inquit) hoc genus argumentandi tripartitum semper est: Prima, inquit, pars constat ex una similitudine, pluribusue, ut in hoc ipso exemplo confessionem tacetum confirmat Aspasia. Et tu, inquit, mulier uirum optimum uis habere, ut tu Xenophon uxorem habere lectissimam maxime cupis. Deinde ex hac confessione quid conficiatur ostendit. Quare, inquit, nisi hoc perfeceritis, ut neq; uir melior neq; femina lectior in terris sit. Ergo in hac causa quae.) Dedit supra philosophicae inductionis exemplum, dat nunc in rhetorica: non quo, inquit, diuersa praeccepta sint, sed ne quis forte praecceptum in philosophia datum in rhetorica uidere non possit. Exemplum autem nunc ponit apud Graecos peruagatum, cuius exempli huiusmodi thema est. Epaminondas imperator cum ei successum fuisset, retinuit apud se exercitum aliquot amplius diebus, quam ex lege oportebat: illis ipsis diebus Lacedaemonios funditus euerit, ac uicit. Accusatur, quod contra legem exercitum retinuerit. Proponitur autem hic tacita exceptio lex illa. Qui successori ex lege exercitum statim non tradiderit, poenas soluat. In hoc themate potest quidem esse compen-

satius status principalis, feci, sed profui. uerum secundum conflictio in scripto et uoluntate consistit. Scripto utitur accusator, qui dicit, a uerbis legis recedi non oportere. Voluntate utitur Epaminondas, qui dicit, legem iubere quidem exercitum tradi, sed si nihil urgeat. Alio qui si reipublicae causa paucis diebus retineatur, nullam poenam subesse retinenti. Itaq; hic inductionem potest facere accusator ille, qui contra sententiam legis scripta defendit: et similitudinem non extracausam, sed ex eadem causa facit. Si, inquit, Epaminondas id quod ait legis scriptorē sensisse, ad legē suis uerbis addat, id est damnandū esse qui exercitū nō tradet, praeter eum qui reip. causa retinuerit, hoc si addat, nūquid pati potestis: nō opor. Deinde, si hoc idē legi additū uos uestra auctoritate ad populū feratis, nunquod id populus patietur? nō patietur. Ergo, inquit, quod addi ad legē per uerba nō potest, id tanq̄ additū sit, sequi nō debetis. quod si inq̄, sententiā scriptoris neq; Epaminonda neq; nostris literis uidemus corrigi posse, multo magis illud re ipsa et iudicio uestro mutari nō potest, quod ne uerbo quidē mutari potest. Verum hoc scire debemus, in dialogis sermonē esse, non dictionem. dictionē autē esse oratoris in ciuilibus causis. Idcirco ait: Aut aliter hoc in sermone atq; in dicendo sit utendū. Sermo philosophi, dicitio oratoris. Oratio autē potest et ad dialogū conuenire, si sit paulo speli diator elocutio: propriū tamen oratoris est. Deinde notare debemus, oēs magistratus praetores appellatos, ut hic, cum Epaminondas Thebanorū imperator, q; ei qui sibi ex lege prator successerāt, cū imperatori succedere debeat impator. Ratiocinatio est oratio, ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositū, et per se cognitū sua se ui et ratione confirmet. Argumentationū duae partes sunt, inductio et ratiocinatio. De inductione iam dictū est, nūc de ratiocinatione tractatus est, id est de syllogismo. Verū ut ad genus speciei referamus, syllogismus nō argumenti nomen est, sed argumentationis: ita inductio nō inueniendi modus est, sed forma dicendi. Quamobrē sic definiuit ratiocinationē, id est syllogismū: Ratiocinatio est, inq̄, oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, q; expositū, et ex se cognitū, sua se ui et ratione confirmet. Et in hac definitione multa cōmunia esse possunt cū inductione. Nā quod ait, oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, tam ratiocinationis est, quam inductionis. hoc autē propriū ratiocinationis, quod ait, Quod expositū, et per se cognitū sua se ui et ratione confirmet. Inductio enim nō per se cognoscitur, neq; sua se ui et ratione confirmat, sed ut fidē faciat, probandae rei similitudines ante praecedūt. Recte itaq; ratiocinatio definita est, id est oratio, quae ex confesso argumentum continens, nō similitudine, sed per se cognoscitur, et sua se ui et ratione confirmat. Verū, quod diximus, ex confesso

seffo argumentum continens, nisi enim quis confiteatur, quia inimicus fuit, non erit argumentum: si inimicus fuit, occidit. Ideo non est argumentum, quia non probat. eadē enim facilitate, qua assumitur inimicus fuit, improbabitur. unde non sequitur quod occidit. Sed si confiteatur inimicū, argumentū probabile fit. si igitur inimicus fuit, occidit. Hoc de genere, qui diligentius considerandū putauerunt. Ratiocinatio est igitur oratio per se cognita, ac sua ui et ratione confirmata, ex re confessa sumptum ad fidem proferens argumentum. Verū, ut diximus, haec oratio est pertinēs ad syllogismos. Syllogismorū autē multi quinq; multi plurimas partes, multi (inquit) tres esse dixerunt. sed utrorūq; inquit, rationes debemus inspicere: quia et breuis inspectio est, et oratori res necessaria. Opus quidem, inquit, utrorūq; consimile est. nam alteruter et propositionem habet, et approbationē propositionis: et rursus assumptionē, et approbationem assumptionis, et conclusionē. Verū, inquit, qui syllogismum in quinq; partes diuidunt, has singulas partes numerant, ut propositio una pars sit, approbatio propositionis altera, tertia assumptio, inde approbatio assumptionis, ut quinta pars sit conclusio. Illi autē qui tres partes in syllogismo esse contendūt, propositionē et approbationem propositionis unam partē numerāt, rursus assumptionē et approbationem assumptionis alterā partem numerant, tertiam uero conclusionem. Ita utrorūq; opus simile, sed in membris operis numerus diuersus. Iam uero quinquepartitū syllogismū, siue tripartitū, in ipsis libris exēpla poterimus agnoscere. Verū quaedam praeccepta in his partibus posita intelligamus. propositio, inquit, generalis in suo esse debet, et id quod assumendū est, in se necessariō continens. Approbatio enim multis uerbis, et diuersis rationibus faciendā est. Assumptio uero ex ui propositionis capiendā est. ut hic assumptio est: Nihil autem melius consilio, quam omnis mundus administratur. haec assumptio ex ui propositionis assumpta est. quae est enim propositio? Melius accurantur quae consilio reguntur, quam quae sine consilio administrantur. Deinde, inquit, etiam assumptionis approbatio multis rationibus faciendā est. Extrema conclusio est, quae quatuor modis fit: quos modos alio in loco ostendemus, cum de bipartito syllogismo ceperimus habere tractatū. Quinquepartitā igitur hoc pacto putant esse argumentationē. Qui, inquit, quinquepartitā esse dicūt argumentationē, hoc asserūt, quod supra ostendimus, id est separari propositionē ab approbatione sua, et rursus assumptionē ab approbatione sua. Qui autē tripartitam esse dicūt. Illi, inquit, qui tripartitā argumentationē esse contendunt, eodē modo quidē tractāt argumentationē: nam et propositiones habēt, et approbationes, et rursus assumptionē cum approbatio-

approbationibus suis: sed haec bina connectunt, et reddunt singula, ut propositionem cum approbatione sua simul iungant, et rursus assumptionem et approbationem eius unam efficiunt. Negant autem recte neq; propositionem, neq; assumptionē dici, nisi fuerint approbata: tuncq; esse autē propositionē argumentationis, si approbata sit. Sin autē approbata non sit, esse quidem propositionē, sed argumenti, non argumentationis, in qua argumentatione latior et ex politior elocutio est. Itaq; qui hoc contendunt, negāt esse amplius quam tripartitam argumentationem. ab his Cic. dissentit, et contra disputat: probatq; illorum sententiā, qui dicūt quinquepartitā argumentationē. Itaq; hoc Cic. secundum artem testibus et argumentis probat. testibus sic: Quam omnes, inquit, ab Aristotele et Theophrasto profecti maxime secuti sunt. Nam quemadmodū, inquit, superius argumentationis genus, id est inductionis, Socrates maxime, et oēs Socratici tractauerūt: ita hoc genus argumentationis, id est ratiocinatio quinquepartita, ab Aristotele et Theophrasto uel Peripateticis frequentatum atq; tractatū est. sed quia orator Rhetoricā scribens importune penē philosophos ad testimoniū uocat, quia de dialectica iste tractatus est, recte philosophos sibi adhibet, quia rhetoricā scribit, adiūgit et multos oratores elegantissimos atq; artificiosissimos iudicatos, qui usi sunt hac argumentatione quinquepartita. deinde inquit, a Rhetoribus his qui elegantissimi atq; artificiosissimi putati sunt. Itaq; testibus probauit, non errare illos qui asserunt quinquepartitā argumentationē. sed quia poterat dici Ciceroni, etiā illi quos commemoras errauerūt, ostendit se exemplū nō temere illorū secutū, probatq; argumentis suis nō errare eos qui quinquepartitā argumentationem, errare autem eos qui tripartitam esse contendāt. Itaq; haec est quaestio, utrum tripartita, an quadripartita, an quinquepartita sit argumentatio. Cicero multis syllogismis suis nunc quinquepartitis, nunc tripartitis probat, quinquepartitam esse argumentationem. et primo asserit propositionem et approbationem inter se esse diuersa. in qua assertionem primo argumenti, deinde exempli est syllogismus. dehinc simili ratione asserit, assumptionem et approbationem eius inter se esse diuersas: in qua rursus assertionem primo argumenti, deinde exempli est syllogismus. Itaq; postquam probauit propositionem et assumptionem ab approbationibus suis longe esse separatas, cōcludit, commode partitos esse eos qui quinquepartitam dixerunt argumentationem. Quinquepartitam igitur partes sunt eius argumentationis, quae per ratiocinationem tractatur. Illius autem argumentationis quae per inductionem tractatur, tripartita est argumentatio. Verū hoc in primis tenere debemus, argumentū nunc uicinū esse quaestioni, nunc a quaestione lon-

ne longinquum. argumentum enim prolatum, nunc ipsi quaestioni prodest, nunc ei rei quae vicina est quaestioni. Itaque argumentum nunc vicinum est quaestioni, nunc loco tertio, nunc quarto, nunc quinto nascitur. Aristoteles autem dicit, etiam loco decimo posse fieri argumentum. Sed cum saepe argumentum tam longe à quaestione sit, hoc tantum syllogismi est, ut id quod longe à quaestione est, eidem quaestioni dicendi ratiocinatione coniungat. Ac vicinum argumentum tale est: quoniam hic inimicus fuit, occidit. longe à quaestione, argumentum tale est, inimicus occidit, hoc quia generale est: primum differendum est utrum inimicus semper occidat: quod postquam asserueris, non statim probas hunc occidisse: sed ad hoc proficit, ut rursus doceas hunc inimicum fuisse, quod postquam asserueris hunc inimicum fuisse, tunc denuo redis ad quaestionem: ergo hic, quia inimicus fuit, occidit. Deinde longe primum argumentum etiam illic licet animaduvertere, ubi Cicero redarguit Hermagoram non recte sub qualitate posuisse deliberationem et demonstrationem, ubi primum docet genera esse causarum. Quod si genera sunt causarum, partes generis causae esse non posse: ut si partes generis causae esse non possunt, multo magis partes partium esse non posse. Postremo redit ad quaestionem: Male igitur deliberatio et demonstratio sub qualitate ponuntur. Itaque argumentum nunc longe à quaestione est, nunc vicinum est quaestioni. Deinde debemus hoc animaduvertere, argumentum quodcumque sumimus, utrum in genere sit, an in specie, si in genere, sine dubitatione proponere debemus, deinde approbare eandem propositionem, tertio loco speciem assumere, quarto loco assumptionem speciei multis rationibus approbare, postremo concludere. Huius syllogismi subiiciamus exemplum illud ipsum Epaminundae. Omnes leges iudices ad modum reip. referre oportet, et cetera. Haec propositio est generalis sine ulla dubitatione, deinde approbat eandem propositionem: Ea enim uirtute, et sapientia maiores nostri fuerunt, etc. Tertio loco species assumitur: Ergo in hoc quoque iudicio definite literas legis perferuari, etc. Quarto loco approbat assumptionem: Considerate quid magis utile fuit Thebanis, quam Lacedaemonios opprimi, et cetera. Postremo concludit, Quod si leges oēs, etc. Hoc autem argumentum longe à quaestione petiit cognoscimus facile. Argumentum uero quod in specie est, semper cum dubitatione proponitur, si hoc est, illud igitur non est: aut hoc faciamus, aut illud faciamus. Verum cum in propositione si est dicitur, propositio hypothetica dicitur. Argumentum igitur, quod in specie est, debet semper cum dubitatione proponi. huius propositiois faciēda est approbatio, deinde assumptio eiusdem speciei faciēda est per eandem speciem, sed per confirmationem, cuius assumptionis

faciēda est approbatio: tunc erit postrema conclusio. Talis in Miloniā oratione syllogismus est. Si, inquit, doceo causas fuisse Clodio ut occideret Milonē, probo insidiatorē. hanc propositionem approbavit. et si boni ne magno quidem emolumento impellatur ad fraudem, improbi saepe paruo. deinde ipsam speciem assumit per confirmationem: habuit autem causas Clodius. Hanc rursus assumptionem multis rationibus approbat, postremo concludit: Quare si habuit causas Clodius, ut occideret Milonē, constat insidiatorē fuisse. Ergo quoties argumentum in genere fuerit, species assumenda est, quoties argumentum in specie fuerit, ipsa species assumenda est, sed per confirmationem. Hoc autem tenere debemus, in propositione uim totius argumentationis consistere. Siue autem in genere, siue in specie sit propositio, ex ipsa tamen semper generatur assumptio. Docuit itaque quae quinquepartita argumentatione per exemplum Epaminundae. Deinde docuit quadripartitam argumentationem duobus modis, nunc propositionis approbatione, nunc assumptionis approbatione sublata. Deinde docuit tripartitam argumentationem, utraque approbatione sublata. Nunc quaestio est, an sit bipartita argumentatio. Si peperit, uirgo non est, peperit autem. Multi dicunt esse bipartitam argumentationem, hac ratione. Si, inquit, approbationes saepe, quia manifesta sunt, subtrahuntur, cur non et conclusio cum manifesta est: subtrahatur, ut sit bipartita argumentatio per propositionem et assumptionem. Si peperit, uirgo non est: peperit autem. Cicero hanc illorum sententiam reprehendit, dicitque semper argumentationem concludendam esse, nec unquam tamen utendum esse manifesta conclusione. Tunc autem hoc fieri posse, si conclusionum genera cognoscimus. sunt autem quatuor. Quarum conclusionum una talis, cum breuiter conclusionis facimus, propositionis et assumptionis, et post adiungimus id quod ex omni argumentatione conficitur. Dat autem ipse exemplum. Quod si leges omnes ad utilitatem reipublicae referri conuenit, hic autem saluti reip. profuit, profecto non potest eodem facto et saluti communi consuluisse, et legibus non obtemperasse. Secunda autem conclusio talis est, ut argumentatio ex contrario concludatur, et dat exemplum. Summa igitur auentia est, in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Propositio enim huius syllogismi talis est. Qui saepenumero nos per fidem fecerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Hoc postquam probatum est, ita concludi oportuit: Igitur Carthaginensibus fidem non habere debemus. Sed contrarium potius in conclusione constituit: Summa igitur auentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Tertia conclusio talis est, ut id solum quod ex omni argumentatione

tionem conficitur inferamus. et dat exemplum: Verberem igitur diruamus, etc. Quarta conclusio talis est, cum non id quod conficitur, in conclusione ponimus, sed id quod eam rem quae conficitur consequatur. et dat exemplum: Si peperit, cum uiro concubuit: peperit autem. Hic conficitur, Cum uiro igitur concubuit. Sed hoc in conclusione, quia manifestum est, non ponit: sed illud ponit, quod manifestum ipsam conclusionem consequitur: Igitur fecit incestum. Etenim si cum uiro concubuit, id consequitur, ut fecerit incestum. antiqui autem quemcumque hominum coitum, incestum appellabant. Quare in longis argumentationibus. Dat praecipuum, ut sciamus, qua conclusione unaqueque argumentatio concludenda sit. Quoties, inquit, longa fuerit argumentatio, aut propter memoriam conductiones facere in conclusione debemus, aut si erunt in memoria, quae supra dicta sunt, argumentatio nobis ex contrario concludenda est. Verum longa argumentatio non partibus, sed mensura partium constat. id est, non quinquepartita, aut quadripartita argumentatio longa est: sed in quacunque argumentatione, quoties latiores fuerint approbationes, tunc longa erunt argumentationes. Ita et quinquepartita argumentatio, ex modo approbationum breuius poterit inueniri. Quare inquit, quaecumque longa argumentatio fuerit, duobus modis concludenda est. aut per conductionem, id est, aut per contrarium. Quoties autem breuis fuerit argumentatio, hoc solo quod conficitur, concludenda est. In illis uero argumentationibus, quae exitum manifestum habent, consecutionem ponere in conclusione debemus. Si qui autem ex unaquaque parte putabant constare argumentationem. Reprehendit etiam illos qui ex una parte dicunt fieri posse argumentationem. Hi, inquit, errant de nominis ambiguitate. Nam argumentatio duas significationes habet, et argumenti, et argumentationis. Quare cum dicunt, si peperit, cum uiro concubuit: inuentum proferunt, non expolitionem, id est argumentum proferunt, non argumentationem. Sed talis argumentatio esse non potest, nisi eum expolita profertur oratio. Eodem modo, inquit, et illi errant, qui dicunt aliquando subtrahi posse nunc propositionem, nunc assumptionem. Nam quoniam utraque harum mouet auditorem, neutra necesse est subtrahatur expolitioni. Itaque magnopere studendum est, quia inuentio cunctis oratoribus communis est. Sed ipsi oratores dicendi modo aut optimi sunt, aut mediocres, aut infimi. Variare autem orationem magnopere oportebit. Propter fastidia, uaria (inquit) uti oratio debemus, ut nunc per inductionem argumentemur, nunc per ratiocinationem. Deinde in ratiocinationibus, nunc quinquepartitam, nunc quadripartitam, nunc tripartitam faciamus argumentationem. Deinde

de, ut non semper prima sit propositio, sed aliquando assumptio prima sit. Haec, inquit, ut melius inspiciamus, aut inscribamus ipsi, et nos exerceamus: aut si id piget facere, ea quae supra posita sunt exempla, uideamus, et in ipsis hanc exerceamus uarietatem. Illud autem praecipit, syllogismos omnes in dialectica contineri, hos paucos inde deriuatos qui oratori conuenire uidebantur. Denique isti non syllogismi, sed epicheremata dicuntur.

De reprehensione.

Reprehensio est, per quam argumentando aduersariorum confirmatio diluitur, aut infirmatur, aut alleuiatur. Im de quatuor partibus orationis dictum est, de exordio, de narratione, de partitione, de confirmatione. Nunc secundum ordinem de reprehensione tractandum est. Reprehensio est oratio, quae post nostram confirmationem aduersariorum confirmationem reprehendit. Haec duo agit, aut omnino tollit quod aduersarius dixit, aut infirmat, ac leuius reddit. Verum ipsa reprehensio ex illis locis argumentorum capitur, ex quibus confirmatio, id est ex attributis personae et attributis negotio. materia enim argumentorum communis est tam confirmanti, quam reprehendenti. Et cum tria sint data confirmationi, materia, argumentum, argumentatio: materiam non reprehendimus, quae nuda atque communis est, sed argumentum, aut argumentationem reprehendimus. et quoniam in confirmationem uel reprehensionem communiter haec tenus praecipua tradidimus, debemus scire certos modos reprehensionis. Sunt autem quatuor principales modi: si aut sumpta reprehendamus, aut conclusionem, aut genus argumentationis. At si haec tria nullo modo reprehendi poterunt, quod extremum est facere debemus, ut aliud contra argumentum firmum, aut firmius proferamus. Sumpta sunt, quaecumque nobis ad fidem sumimus. ad fidem autem sumimus argumentum, ergo argumenta sumpta sunt. Et quoniam argumentum non nisi ex confesso sit, recte ea quae ex confessis argumenta sumimus, sumpta dicuntur. Sunt autem sumpta semper quatuor probabilia, tria necessaria. Probabile etenim argumentum in quatuor diuiditur: Credibile, signum, comparabile, iudicatum. Necessarium in tria diuiditur: Complexionem, enumerationem, simplicem conclusionem. Itaque quia septem argumenta, septem sumpta sunt: de quibus argumentis cum aduersarius quodcumque sibi ad fidem sumpserit, tu continuo certis modis poteris reprehendere, quos modos, à Cicerone traditos in singula sumpta reprehendenda diligenter debemus attendere atque retinere. Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo. Enumerauit septem esse sumpta. Nunc docet unumquodque sumptum quot modis reprehendi possit.

fit. et à probabili argumento incipit, in quo quatuor continentur: Credibile, signum, comparabile, iudicatum. Itaque inquit, si aliquid ab adversario pro credibili argumento fuerit prolatum, quinque id modis possumus reprehendere. Si aut, inquit, quod solidum aut primum est argumentum, ipsum falsum esse doceamus. Aut si ex contraria quoque parte credibile esse monstramus. aut si omnino erit incredibile, aut si id quod paucorum est, omnium esse dicatur. aut si id quod raro contingit, fieri omnino debeat. Falsum est, quod in re falsum est, et quod omnino aliter esse contendimus. sicut ipse ait: Nemo est, qui non pecuniam, quam sapientiam malit. Hoc itaque falsum est, ut etiam si unus fuerit inuentus qui sapientiam malit, argumentum adversarii falsum esse dicatur. Ex contrario quoque credibile erit, si quid ab adversariis pro credibili prolatum, nihilominus credibile sit si conuertatur. ut puta, Quis est qui non officij cupidior quam pecuniae sit? Hoc utique aduersario pro credibili prolatum est, quod conuersum nihilominus credibile est, si dicas, Quis est qui non pecuniae cupidior quam officij sit? Ergo credibile reprehenditur, quod ex contraria parte conuersum nihilominus credibile potest uideri. Incredible autem dicitur, quod ab hominum opinione dissentit. Et hoc intererit inter falsum et incredibile, quod falsum in ipsa re est, incredibile uero in opinione. Itaque inquit, incredibile est, ut puta si auarus dicatur, mediocris officij causa maximam pecuniam contempsisse. Hoc itaque apud opinionem hominum credi non potest. quomodo enim auarus maximam pecuniam contemneret, mediocris officij causa, qui ob paruum pecuniam saepe officia magna contemnit? Inter falsum et incredibile hoc interest, quod falsum et credibile esse potest, et incredibile. deinde, quod incredibile est, uerum esse potest, et falsum. Sed uerum duplex est: nunc id quod uere gestum est, nunc id quod uere gestum esse quibusdam rationibus approbatur. Itaque saepe quod uerum est, et quia falsum esse non potest, incredibile est. Verum enim, quod Simon uolauit, sed tamen incredibile est. Deinde si dicas, uno die duas controuersias perscripsi, cum non perscripseris, in re quidem falsum: sed tamen quia fieri potuit, credibile est. Rursus credibile argumentum reprehendi potest, si quod paucorum est, omnium esse dicatur: ut puta, qui pauperes sunt, his non officium magis quam pecunia cordi est. Hoc quia generaliter dictum est, reprehendi potest. nam possunt aliqui pauperes inueniri, quibus officium magis cordi sit quam pecunia. Nec nos moueat, quod in argumento credibili, quod quidem ex personis fieri diximus, exemplum de loco posuerit. credibile enim argumentum, id est probabile, maxime quidem

personarum est. Sed fit etiam ex attributis negotio, id est ex loco, tempore, uel reliquis. Itaque sub hoc modo reprehensionis duo exempla posuit: unum à persona, aliud à loco. Illud autem quod tertium uidetur, exemplo illi, quod sub extremo modo positum est congruum, non tertium est exemplum, sed secundi conclusio. ut primum exemplum à personis sit, Qui pauperes sunt, his antiquior officio pecunia est. Secundum exemplum à loco sit, Qui locus desertus est, in eo eadem factam esse oportet. In loco celebri homo occidit qui potuit? Itaque hoc praecipuum tenere debemus, quod ex attributis personae maxime credibile argumentum conficitur. Est tamen et in factis credibile. Signum autem non nisi ex factis conficitur. Scire tamen debemus, ex attributis personae fieri et necessarium argumentum, si dicas, Pedibus eger quinquaginta milia qui potuit ambulare? Postremo credibile argumentum potest reprehendi, si id quod raro fit, nunquam fieri posse dicatur. Ut puta, nemo est qui puellam praeteriens adamat. Hoc rursus generaliter quia dictum est, potest reprehendi. Nam frequenter et semel uisa puella, potest adamari: ut in Eunucho adamat Cherea: et in Virgilio,

Vt uidi, ut perij, ut me malus abstulit error.

His itaque quinque modis credibile poterit reprehendi: si aut perspicue falsum esse ostendatur, aut conuersum ex contraria parte nihilominus credibile sit: aut si incredibile demonstratur: aut si quod paucorum est, omnium esse dicatur: aut si quod raro fit, id nunquam fieri posse dicatur. Quod autem pro signo sumetur id ex iisdem locis quibus confirmabitur, infirmabitur. Dixit, quot modis credibile possit reprehendi, nunc transit ad signum. Si inquit, ab adversario aliquid pro signo proferetur, id iisdem locis reprehendi potest quibus confirmatur. Verum quoniam in definitione signum esse dixit, quicquid in sensus cadit, maxima signa sunt, et quae in controuersijs frequentius necesse est inueniri: oculorum, et aurium. Oculorum, pallet, puluerulentus est, cruentus est. Aurium uero, hoc dixit, hoc locutus est. Itaque praeter haec signa quae oculis digitoque monstrantur, omne factum ac dictum signum est, quae facta et dicta negotio attributa sunt, id est continentia cum ipso negotio. Quae facta et dicta tripliciter considerantur, ante negotium, in negotio, post negotium. Itaque cum ex his quae negotio attributa sunt, argumenta sumpturimus, signum est: id est ex his quae continentia cum ipso negotio sunt, et quae in gestione negotij continentur. deinde si ex his fecerimus argumentum quae personis attributa sunt, credibile erit, et hoc ideo argumentum dicitur, ut quasi argumentum à personis fiat, signum à negotijs, et ideo Cicero in Cecilianae Argu-

mentis

mentis agemus; signis luce omni clarioribus crimina resillumus. igitur si aduersarius, inquit, aliquid pro signo protulerit, iisdem ex locis reprehendere debemus, quibus confirmatur. et quoniam ignoratur quibus ex locis signum confirmari debet, id ipsum docet. Confirmatur aut quatuor modis. Primo, inquit, signum ipsum manifestum esse debet, id est, ut cum dixeris pallet, uere palleat. Deinde postquam constitit esse signum, constat rursus eius rei esse signum de qua agitur: ut si dicas, occidit, nam cruentus est. Et quoniam diximus factum omne signum esse, in facto aut facta et dicta sunt. Confirmamus, inquit, signum, si aut id factum dicamus quod non oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam prouenit, ut aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus quod non oportet, tunc aut grauius delictum est si faciamus quae non faciendae sunt, quia in eo quod facimus faciendum uel non faciendum est, inest scientia delinquentis. scit enim quia aut faciendum est, aut non faciendum. iccirco postremo illud addidit ad confirmationem signi, ut non modo aliquid fecerit, aut non fecerit, sed etiam sciret faciendum esse, aut non esse faciendum. Postremo, inquit, scisse cum de quo queritur, eius rei legem et consuetudinem. Itaque quatuor modis signum confirmamus. Primum, ut uerum sit: deinde, ut eius rei de qua agimus, signum sit: deinde, ut doceamus, aut id factum esse quod non oportuerit, aut id non factum quod oportuerit. postremo etiam, scisse eum utrum fieri faciendum uel non faciendum. Haec quatuor confirmando signo attributa sunt, quorum si aduersarius quodlibet ad confirmandum protulerit, tu id quinque modis reprehendes. Dicere enim debetis, inquit, aut non esse signum, id est, si dicatur, homicidium fecit, nam puluerulentus est: utique ad homicidium puluis signum esse non potest. Aut parum magno esse signum. Etenim non modo signum proferendum est, sed et plenum signum. Unde illud in Terentio: iam scio, magnum signum. Aut à se potius quam aduersariis stare. Si dicatur, scelus fecit, nam erubuit: cum tu contra possis dicere, immo scelus non potuit facere, quia erubuit. Aut omnino falso dici. Si dicatur, nescio quem palleare, cum non palleat. Aut in alia quoque suspicionem duci posse demonstrabitur. Si dicatur, Quia pallet, occidit hominem, cum sit pallor et aegritudinis. Itaque si quid ad confirmandum signum fuerit prolatum, his quinque modis reprehendi oportebit: quod quidem se in secundo libro de coiccturali causa signatiui tractaturum esse promittit. Cum aut pro comparabili. Comparabile argumentum ex similitudine consistit. quod ut reprehendas, id quod aduersarius simile esse uult, tu contra dissimile debetis asserere. Dissimile aut aliquid aut simile sit, octo rebus ostenditur: Genere, natura, uis, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. Verum

in his animaduertere debemus quid aduersarius coparet, ac simile esse persuadeat. quod postquam perspexerimus, illud ipsum nos dissimile debemus ostendere, quod aduersarius simile esse contendit. Alioqui stultum est, ut cum aduersarius res inter se esse dicat similes per naturam, nos eas aut magnitudine esse dicamus dissimiles, aut genere, aut loco, uel ceteris. Sed id quod simile esse dicitur in natura, nos contra in eadem natura dissimile debemus ostendere. quod rursus dicitur simile esse in persona, nos in eadem persona dissimile esse doceamus. Octo itaque modis dissimile aliquid necesse est comprobari: Genere, natura, uis, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. Generis triplicem significationem sciimus esse. Est aut genus, id est sanguis, aut patria. est genus, sub quo plures partes continentur. est genus, rerum qualitas. Haec itaque genus duo illa significat, sub quo sunt species, et illud quod qualitatem designat. Genus illud sub quo species sunt, ita ad similitudinem ducitur, ut in hoc exemplo: Si ijs qui imprudentes laesere, ignosci oportet: his qui necessario profuere, gratia haberi non oportet. in his enim ambobus unum genus est, uoluntas absens: cuius species sunt, imprudentia et necessitas. Itaque haec specie diuersa, genere ad similitudinem referuntur: id est, quia in utroque absens uoluntas. Illud aut genus, quod qualitatem significat, confertur, cum utile utili, honesto honesto conferimus. ut puta, tam hoc utile quam illud, tam hoc honestum quam illud. Tertium illud genus, quod aut sanguinem ostendit, aut patriam, ad locum referri oportebit. Natura aut confertur, ita ut in hoc exemplo, in quo populi natura cum maris comparatur. Ut mare, inquit, quod sua natura tranquillum sit, uentorum uis agitari, atque turbari: sic remp. sua sponte placatam, hominum seditionum uocibus et uolentissimis tempestatibus concitari. Vnde saepe esse diximus singulorum uerborum simplicem significationem. Hoc est illud nescio quid, quod intelligimus, cum dictum fuerit sacrilegium. iam magnitudo erit ipsius uis exagge ratio, ut puta sacrilegium atrox. In loco illam quae iam abunde tractata est, qualitatem loci inspiciamus. Tempus itidem suis inspectum semper partibus conferamus: ut si opportunitas est, opportunitate: si spatium, spatium conferamus. Persona aut omnino manifesta est. Opinio uero est iudicium populi. Haec ita conferetur, si dicamus sic de illa re iudicatum est, sic de hac iudicatum, aut iudicandum est: aut aliter de illa re iudicatum, aliter de hac iudicatum, aut iudicandum est. ut si pro nobis est, confirmetur: si contra, mutetur opinio. Ac si quod in numero illud, quod per similitudinem affertur. Hoc non quasi alius aliquis modus conferendi est, ne forte quis credat, sed opinionis expositio. Quae quidem unam partem tenet solam. Id est illam, cum ab aduersariis coniuncta dissoluimus. Si iudicatum aliquod inferitur, quoniam id ex his locis maxime firmatur.)

TT 4 Et

Et ad hoc nihilominus confirmandum, ipse nobis indicat confirmationem. Nam quatuor modis dicit confirmandum nobis esse iudicatum: quibus utiq; sublatis, in firmari posse declarat. Hoc est: Laude eorū qui iudicant: similitudine eius rei qua de agitur, ad eam rem qua de iudicatum est, commemorando non modo non esse reprehensum iudiciū, sed ab omnibus approbatū, & demonstrando fuisse id difficilius & maius iudicatum quod afferatur, quam id quod instet. Cum enim afferimus iudicatum, ut id nostrae causae proficit, necesse est primo à laude eorum qui iudicauerunt id quod iudicatum proferimus, ordiamur. per iudicantium enim auctoritatem iudicati auctoritas confirmatur. Deinde, ut id quod iudicatum proferimus, simile ei quo de agitur esse monstremus. tum enim nos iudicatum adiuvabit, si huic simile demonstretur. Verum haec similitudo octo illis similiter partibus facienda est: hoc est, genere, natura, ui, magnitudine, loco, persona, tempore, opinione. Et omnino hoc iam tenere debemus, quamcunque similitudinem his nobis partibus esse faciendam. Deinde tertio modo iudicatum confirmamus, si ostendamus ipsum iudicatum non esse reprehensum. Et non modo non reprehensum, sed etiam ab omnibus approbatū, ut hi iudices de hoc negotio similia sperare cogantur. Extremū illud, si difficilius et maius iudicatum, quam id quo de agitur, esse doceamus. Nunquam enim iudex in minore negotio facere dubitabit id, quod iam iudicatum in maiore perspexerit. His itaq; locis iudicatum confirmatur: iisdem conuersis infirmatur, id est, ut iudices uituperes, ut negotiorum dissimilitudinem doceas, ut reprehensum iudiciū illud demones: & ut illud iudicium minus ac facile, hoc uero difficile ac maius ostendas. deinde doceas quae uita in aduersario perscrutari atq; inuenire debeamus, id est, ne forte illud iudicatum, quod offertur, huic negotio nihil proficit: & ne illud proferatur iudiciū, in quo iudices contraxisse constet offensam. Tertio illud cōsiderandū, ne cum pro nobis similia sint multa iudicia, ab aduersario unum aliquod dissimile proferatur: statimq; frangatur, quod quasi probabile pro probabili profertur. Nam id quod uere probabile est, nullo modo aut difficillime poterit infirmari. Hoc est quod ait. Contrarijs locis, si res aut uera aut uerisimilis permittet, infirmari oportebit. Quae uero sicuti necessaria inducentur. Trāsit à probabili ad necessarium argumentum, quod necessarii arg. si necessarium rebus ipsis fuerit, nulla ratione poterit reprehendi. sin autem non rem, sed modum ac formam necessariae argumentationis habuerit, reprehēdetur. Nouimus itaq; tribus modis fieri necessariam argumentationem, per cōplexionem, per enumerationem, per simplicem conclusionem. Complexio est, in qua utrum concesseris, id cōtra te futurum est. Haec ita, ut diximus, si omnino

necessaria est, non poterit reprehendi. Sin autem solā formā necessariae argumentationis tenebit, duobus modis reprehēdetur: aut per conuersionē, aut per alterius partis infirmationem. quos modos facile poterimus agnoscere, si ipsa necessariae argumentationis forma ponatur. Sin ueretur, quid eum accuses qui probus est: Si nō ueretur, quid accuses, qui parui auditum aestimat? Hoc per conuersionē sic reprehēdimus, ut cācellato ueluti respectu, primam propositionē ad secundā propositionis dimittamus euentum. deinde secundā propositionem ad primā propositionis subiungamus euentū: ita tamen, ut euentibus negatio adiuncta copuletur, hoc modo. Si ueretur, accuses, quia id nō parui auditu aestimat: deinde si non ueretur, accuses, quia non probus est. ita conuersionum euentum accusandum esse asseruit, quem aduersarius dixerat nō accusandū. Accusatio autē hic non publica est, sed priuata obiurgatio. unius uero partis huiusmodi reprehensio est: Cum ex propositis duobus unū quodq; frangitur, altero enim infirmato, uacillat alterum. Si ueretur, accusa.) facile enim uerecundus ab errore flectetur.

Enumeratio uitiosa intelligitur, si aut prae teritum, quiddam dicemus quod uelimus concedere, aut infirmare, &c.) Enumeratio pars necessariae argumentationis est. Haec cuiusmodi sit, supra diximus. Verum cum ab aduersario proponetur, duobus modis poterit reprehendi, si aut aliquid praetermissum esse in enumeratione doceamus, quod pro nobis sit: aut si omnia quidem enumerata sunt, sed in his aut contrarium ponimus, & falsum esse monstramus: aut confitemur aliquid ita esse, & ostendimus esse pro nobis. Primus itaq; modus ubi aliquid praeteritū demonstramus, quod prolatum nostrae causae proficit: ut est illud de equo, quem post aduersarij enumerationē, ex hostibus captum esse memorauit, id est, ex praeda, quae propria cuiq; non quae confusis omnibus fuerit communiter distributa. Altero autem modo reprehēditur. Alter est modus reprehensionis in enumeratione, in quo duo respicimus, utrum aliquid contrarium poni possit, an aliquid confiteamur ex his quae aduersarius enumerauit, propterea quod honestum est. Contrarium ponimus, si cum aduersarius equum neget hereditate uenisse, nos hereditate uenisse doceamus. Confitemur autem aliquid quod honestum sit: ut si aduersarius dicat, aut insidias facere uoluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es: nos dicamus amico morem gessisse, quod utiq; in confessione turpe non est; maxime si ea quibus cum hoc positum est consideremus. Ita in reprehensione enumerationis aut praetermissum aliquid ostendimus, quod tamen illatum pro nobis sit: aut ex omnibus quae posita sunt, nunc aliquid per contrariū refutamus: nunc quia pro nobis est, confitemur. Simplex autē conclusio reprehēditur,

ditur, si id quod sequitur, non uideatur necessario cum eo quod antecessit. Haec quoq; si ex utroq; quo constat, id est si ex proposito & adiuncto erit necessaria, reprehendi omnino non poterit. Est autē huiusmodi: Si dies est, lucet: si natus est, morietur. Vtiq; hoc ita necessarium est, ut frangi omnino non possit. Tunc autē simplex conclusio poterit reprehēdi, si ostenderit adiunctum non coherere proposito. Vt puta, Si mater est, diligit: si aliquando peccauit, nunquā corrigetur. Vtiq; hoc cum adiunctum consideras necessario coherere non posse, necessarium esse non poterit, eritq; potius probabile. Ita necessarium per se constat, probabile multis asseritur argumentis. Hoc autem, Si aliquando peccauit, nunquā corrigetur: multis asserendum est argumentis. Quod uero multis asseritur argumentis, necessarium non est. Recte igitur huiusmodi reprehensa conclusio est, si formam necessariam, rem uero probabilem continere monstratur. Verum haec cuncta praecipua de dialectica traxit, quae magna & difficilis est: de qua si facultas fuerit, postea tractaturū se esse promittit. Cum igitur ex ijs quae sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. Omnem argumentationē quatuor modis dixit posse reprehendi. Si aut sumpta reprehēdamus, aut conclusionem, aut si genus ipsum argumentationis uitiosum esse monstremus, aut si contra firmum argumentum aliud nostrū aequē firmū aut firmiter opponamus. Itaq; iam sumptorū dicta reprehensio est. Sin autē, inquit, reprehēdi sumpta nō poterit, tunc erit reprehēdenda conclusio conclusio. Itaq; hoc animaduertendum est principaliter, ne cū in propositione sit aliud, aut esse possit, aliud concludatur. Hoc itaq; uitium erit dicentis. uitium porro, aut apertum, aut obscurū. Atq; apertū in conclusione uitium erit, si res cū alia in propositione teneatur, alia omnino res in conclusione ponatur: ut puta si agatur, an nescio quis ad exercitum sit profectus, & contra eum quis sic uelit argumentari: Si uenisses ad exercitum, a tribunis militaribus uisus esses: non es autem uisus ab his, nō es igitur ad exercitū profectus. Hic utiq; apertum uitium est. nam propositio tenet, Si uenisses ad exercitum: Conclusio, Non es igitur ad exercitum profectus, cum iuxta propositionem debuit concludi, Non igitur ad exercitū uenisti. Hoc itaq; apertum uitium. In obscuro autē duo nobis attendenda sunt, ne aut ambiguitate propositionis, aut obliuione fallamur. Ambiguitas in propositione talis est: Si indigetis pecuniae, pecuniam non habetis. Nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecunia: & ille qui habet, sed maiorem habere desiderat, indiget pecunia. indigere enim uoluntatis est. Hic itaq; propositio ambigua est. Si indigetis pecuniae, pecuniam non habetis. huius propositionis quacūq; aduersario propositā conclusionem alterius rei interpretatione poteris reprehēdere. Vt si

conclusionem mendicos posuerit, tu dicas eos qui pecuniae indigeant, non te mendicos intellexisse, sed eos qui cum haberēt, maiorem tamen pecuniam uellent. Deinde de si ille huiusmodi homines in conclusione posuerit, tu contra in propositione dicas te intellexisse mendicos, ita aduersarij conclusionem propositionis uisa ambiguitate subuertes. Deinde aliud obscurum uitium est, cum obliuiscimur quid in propositione sit positum, et aliud in conclusione conficitur: ut puta, Si ad illum haereditas ueniebat, uerisimile est ab illo necatum. Hic uerisimilitudo posita est. Deinde haec propositionem pluribus uerbis approbant, scilicet ut memoria propositionis ex animis auferatur. Post assumunt, Ad illum autē haereditas ueniebat. Postremo inferunt conclusionem, Ille igitur occidit. Vtiq; in hac conclusione obliuio nostra tentatur. Supra enim positum est, uerisimile est ab illo necatum. Hic post approbationem longissimam propositionis non concludit: Verisimile est igitur ab illo necatum, quod probabile est: sed, ille igitur occidit, quod necessarium est, quodq; à probabili propositione dissentit. Itaq; diligēter debemus attendere, ut conclusionem aduersarij aut ambiguitate propositionis conuertamus, aut quia meminimus quid in propositione sit positum, eandem conclusionem falsam esse doceamus. Ipsum autem genus argumentationis uitiosum his de causis ostenditur. Tertius reprehensionis modus est, cum ipsum genus argumentationis uitiosum esse monstratur. Verum hoc tenere debemus, quod sumpta sola nuda, & generaliter patentia modis suis reprehēduntur. Genus autem argumentationis in causa & in specie positum considerare debemus, quod quidem sumptis suis, et forma dictionis, quantum in se est, integrum est. Sed cum in causa positum quid operetur attendimus, tūc in eo uicia possumus inuenire. Itaque ipsum genus argumentationis duobus modis uitiosum est: cum aut in ipso uitium erit, aut cum ad id quod instituit, non accommodabitur. In ipso uitium esse quatuordecim modis possumus inuenire. Deinde non accommodari ad id quod instituit, duodecim modis possumus deprehendere. quae omnia Cicero, partim quia aperta sunt, solis propositionibus: partim quia obscuriora sunt, etiam exemplis proposuit, & explicauit. nos eadem persequi, imō repetere, longum ac superfluum est. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam aduersarij argumentationem aequē firma, aut firmior ponitur. Quarta reprehensio pertenuis est, & defectus omnibus extrema necessitate ponenda. nam & sumpta uera esse concedimus, & conclusionem recte habitam fatemur, & ipsum genus argumentationis uitiosum non esse concedimus, sed contra firmam aduersarij argumentationem nos, quoniam nihil possumus reprehendere, alia argumentationem aequē firmam aut firmiorem

miorum proponimus. Verum hoc in deliberatio genere causa usu provenit, cum aut utile aliquid aduersario concedimus, sed nos aut utilius, aut honestius aliquid demonstramus: aut honestum aliquid aduersario concedimus, sed nos honestius aliquid, aut necessarium esse monstramus. Verum nunc transit ad conclusionem, id est, sextam, eandemque extremam partem totius orationis. Quo loco Hermagoras digressionem supponit, id est orationem, in qua praeter controuersiam causae, aut laus nostra, aut aduersarii uituperatio contineatur, aut quae ad aliam rem transitum faciat, non per argumentationem, sed per amplificationem. hanc Tullius non partem orationis uult esse, sed in omnibus orationis partibus insertari, ac subiecti posse declarat: ut certis locis post rem aliquam probatam, aut amplificationem aliquam subiectas, aut laudem, aut uituperationem. itaque non digressionem sexto loco, sed conclusionem Tullius ponit.

De Conclusionem.

Conclusio est exitus, et determinatio totius orationis. Conclusio est, inquit, finis ac terminus orationis, sed totius orationis. Nos epilogos accipiamus. huius conclusionis partes sunt tres: enumeratio, indignatio, conuestio. Verum hoc distat, quod indignatio et conuestio tantum animos mouent, diuerso tamen exitu, nunc uero iracundia contra aduersarios commouentur, nunc misericordia circa nos. Enumeratio uero et animos mouet, et fidem facit. nam cum repetit quae dicta sunt, fidem: cum uero omnia coaceruat et colligit, animos mouet. haec enumeratio non semper uniformiter ea quae dicta sunt colligere debet. ne cum odiosum, tum etiam quod maxime contrarium est fieri uideatur ex arte. itaque supradictorum repetitio uarianda est. Variatur autem modis quatuor, si aut eas res quas ante dixisti, breuiter perscringas et colligas, quod quidem factum facile est: aut si in memoria audientium reuocet, quas partes in partitione proposueris, et quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: aut si interroges iudices, quid amplius uelint cognoscere, cum hoc et hoc docuerimus, cum hoc et hoc planum fecerimus, atque haec nunc per nostrarum argumentationum repetitionem, uel confirmationem: nunc etiam per aduersariorum argumentationum reprehensionem. Deinde haec ipsa enumerationum genera non semper a nostra persona faciendae sunt, sed nunc a nostra, nunc a supposita, nunc a re. A nostra persona quae admodum accipiat orationem, in promptu est. Supposita autem persona accommodatur oratio, si dicas: nam si legis scriptor assistat, et quaerat a nobis quid dubitetis, quid possietis dicere, cum uobis hoc et hoc sit demonstratum. Rei etiam sic accommodatur oratio, si aut lex, aut locus, aut urbs, aut monumentum aliquod accipiat orationem. Per enumerationem sic: Quod si leges loqui possent, nonne haec apud nos quererentur? Quid

nam amplius desideratis, iudices, cum uobis hoc et hoc planum factum sit? Verum etiam in his enumerationibus, quae aut suppositae personae, aut rei dantur, ita ut in nostra persona illa omnia enumerationum genera uarianda sunt, ut nunc singula in singula nostra argumenta percurrantur, nunc partitionis promissio suis rationibus exequenda sit, nunc interrogatio ad iudices faciendae, nunc et nostrarum et aduersariorum argumentationum copulanda collatio. Commune autem praecipuum hoc datur ad enumerationem, et c.) Commune autem hoc erit in enumeratione praecipuum, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam non potest recenseri unumquodque, quod ualidum est deligatur, ut memoria renouetur, non omnis repetatur oratio. Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur. Indignatio et conuestio tantummodo motus excitat ad iracundiam, uel odium: indignatio ad iram, ad misericordiam conuestio: quae utraque hisdem locis sumi poterit, quibus argumentatio cuncta consistit, id est, ex attributis personae, et attributis negotio. Ex his enim et fides comparatur, et cumulus. Verum indignatio propria ueluti accusatoris est, ut ira in rem suscitetur: conuestio autem ueluti propria defensoris est, ut in rem suscitetur miserationem. Sed cum indignatio uel conuestio apud personas agentium pro proprietate prauealeant, utrumque tamen ab utroque faciendum. nam et accusator iram in reum, miserationem uero pro se suscitare debet: et rursus defensor miserationem pro se, iram uero in accusatorem suscitare debet. Hoc ita faciendum, quemadmodum etiam ab utroque, et propriae argumentationes confirmantur, et aduersariorum reprehenduntur. Verum cum indignationi et conuestioni iam dederit generale atque commune praecipuum, quod ex attributis personae uel negotio sumi possunt, dat tamen singulis proprios locos: indignationi quindecim, conuestio nise decem. Nec nos locorum ipsorum ordo moueat, quod in quosdam numeros ordinantur, nulla etenim etiam ipso ordine rerum auxesis est, nullus gradus ad maius aut ad minus: Sed iccirco locis ipsis numerus datus est, quia melius et tenentur sepe praecipua, nullamque recipiunt confusionem, si ad memoriam numeris collocentur, quanquam indignationis primum locum recte sumserit, quod ex rebus omnibus a numinibus traicit exordium. Sed, ut diximus, in hoc locorum numero rerum ordinem nolo queramus, sed ex more manifestioris praecipui factum esse meminerimus. Iam ipsi loci diligenter inspicientibus manifesti sunt, id est res quae praecipuum tenere debemus, siue in indignatione, siue in conuestione, nos locis omnibus uti non oportere, sed his quos causa suggerat:

rat. neque his omnibus, sed quoad iudicantium animi moueatur. Quod si etiam uno aliquo loco factum uiderimus, orationem continuo finire debemus. Ita enim uel lachryma dum incipit, ac recentes sunt, plurimum ualent. Conuestio est oratio auditorum misericordiam captans. Diximus orationis opus hoc esse, ut animos iudicantium ad misericordiam moueat. Huic autem dat proprios locos sedecim, in quibus (ut dixi-

mus) non erit nobis rerum ordo querendus, sed quicquamque locus ad misericordiam efficiendam pro negotij qualitate sumendus. Hoc autem scire debemus, multos esse communes locos et indignationi, et conuestioni: et recte. neque enim iudex potest nobis praebere misericordiam, nisi iram aduersariorum consequatur: aut irasci poterit aduersario, nisi in hoc ipso nobis animum praebet misericordem.

M. FABII VICTORINI IN LIBRUM Ciceronis de Inventionem secundum Commentarius.

Rotonatae quondam cum florent omnibus copiis, et in Italia cum in primis beati numerarentur, templum Iunonis, quod religiosissime colebant, e gregijs picturis locupletare uoluerunt. Omnis praefatio quasi similitudo est ante id quod dicturi sumus, ita in ea semper similitudo captanda est. quantum sepe ad hoc deducitur, ut similitudo tollatur. Unde siue futura similitudo est, siue non, in eo quod praefatio praeparatur, animaduertendum semper est, utrum etiam toto similitudo praefationis paretur, an partibus, an in parte. frequenter enim cuncta conueniunt, frequenter diuersis in praefatione positis, cum ea re ad quam praefatio ducitur, quaedam in praefatione similitudo confertur. Hic ad quod ducitur praefatio, illud est, Ex multis artibus scriptoribus, electa multa, et ad unam quam scripsit arte, quo pulchrior redderetur, praecipua ex multis multa collecta. Huic igitur rei praefatio illa est? eum sim pictore nobilem Helena simulachrum pinxisse: sed cum conductis et in unum uocatis quinque uirginibus, quicquid esset pulcherrimum delegisse. hoc ut perspicere licet, in summa conuenit: quia hic et ille multa de multis. Verum praefert Tullius opus suum, quod magis multa ipse, si quidem praeteriti temporis scriptores, et praesentis in iudicio habuit, et non unius ciuitatis, nec unius linguae: quippe cum et graecos, et latinos. at uero Zeus ex una ciuitate, et ipsius temporis eligendi habuit facultatem. Crotonatae quondam cum florent. Si partibus conductis tota conueniunt, pulchra semper et praecipua praefatio esse dicitur. Crotonatae Romani sunt, cum florent omnibus copiis, Romanis conuenit. Item conuenit, et in Italia: cum in primis beati numerarentur. Iuno uero templum, quod locupletare egregijs picturis uoluerunt: sic et eloquentiae uel facundiae templum, Zeus et Tullius. cum multa dicenda genera sint, ut inter picturas multas Helena, ita inter caeteras dictiones eminet semper oratoria. et ut Zeus in pingendis foemineis uultibus

summus, ita in orationibus. Tullius pinxit Zeus multa, quae usque ad nostram memoriam manent: secula posteriora tenent, quicquid pinxit oratio Tulliana. Zeus se simulachrum pingere uelle dixit: non enim Helenam, sed simulachrum fuerat traditurus. ita Tullius scribendo artes, non orationes, non ipsam eloquentiam, sed simulachrum eloquentiae fuerat traditurus. Hoc conuenit et illa sententia, quod ex animali exemplo mutum in simulachrum ueritas transferebatur. Mutum enim simulachrum eloquentiae ars eius, ipsa autem eloquentia quasi animal. Ita per partes poterit ei rei ad quam confertur praefatio, conuenire, relicto eo quod postea praepositur, quod cum Tullius ex omnibus multa quaesierit, et omni tempore Zeus ex una ciuitate et uno tempore comparauit. Ac si par in nobis. Finito praefationis uno genere, similitudinis scilicet, nunc praefationem, quae etiam ipsa in praefatione faciendae est, incipit dicere. Exemplorum eligendi potest. Ideo hoc opus esse posse melius, principe illo, atque inuentore Tista. Corax et Tista artes primi oratorias apud graecos scripsisse dicuntur, sicut et ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat. Gloria Xenocratis philosophi motus Aristoteles, philosophia exercuit. gloria Isocratis motus, rhetoricae praecipua conscripsit. Artis sibi curam assumebat. Voluit enim Aristoteles propter Isocratem, cum philosophus esset, etiam praecipua dicendi tradere. Alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari. Non intelligere, omnium potest esse, et est uitium commune. singulare uitium est, ut cum non intelligat, in eo quasi intelligat perseueraret.

Haec commode perscripsisse uideamur. Id est, ut praecipua commode tradidisse uideamur. Arroganter assenserimus. Hoc enim magnum uitium, tenere assenserimus. Igitur primus liber exposito genere huius artis, et officio, et fine, et materia, et partibus, genera controuersiarum, et inuentiones, et constitutiones continebat. Propositurus quid dicendum sit in secundo libro, prius enumerat quid in primo dixerit, de genere, de officio, de fine, de materia, de partibus, de inuentione,

uentione, & eius constitutionibus, ceterisque rebus, ite de partibus orationis: quas cum pleno præceptorum genere compleuerit, confirmationem & reprehensionem non ad causarum species, sicut oportuerat, applicauit. Dedit enim præceptum, quomodo in omni causarum genere argumentandum sit. Ergo nunc ad species applicata argumentatione dicitur se pollicetur: ita tamen ut non de expolitione argumentationis, quæ in primo plenissime tractata est, sed de argumentis loquatur in unoquoque genere causarum, id est, in coniectura sine qualitate, translatione, & ceteris his incidentibus. & potuit quidem hoc esse contentus, ut specialiter de constitutionibus diceret in quocumque genere causarum, quæ essent confirmandi præcepta, quæ reprehendi dedit. Verum quoniam ipsa quoque genera causarum propter suos fines diuersos diuersa præcepta desiderant, cum iudicialis habeat æquitatem, demonstratio honestatem, deliberatio honestatem et utilitatem, confirmandi et reprehendendi præcepta quæ sunt, in constitutiones singulas diuisit, in iudiciali genere causarum, in postrema libri parte de deliberatione et demonstratione propter fines proprios aliquot tractaturus. Expósito genere.) Quod eloquentia magna & ampla pars est ciuilibus cuiusdam questionis. Et officio.) Officium eius artis est, dicere appositè ad persuadendum. Finis, persuadere dictione. Materia, quodcumque in ciuilibus negotiis reperitur. Non autem omnia, ut uoluit Gorgias Leontinus, nec etiã causas & questiones omnes, ut uoluit Hermagoras. Partes autem eius sunt, Inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Genera controuersiarum.) Id est genera causarum: iudiciale, deliberatiuum, demonstratiuum. Inuentiones.) Nam de quinque partibus orationis solã inuentione tractat: deinde partes orationis, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, reprehensionem, conclusionem, quo pacto tractari conueniret argumentationes, syllogismum, & inductionem. Hic tantum ipsa inuenta.) Id est, argumenta ipsa, non expolitione, aut sententiæ dictionem. Constitutiones omnes iudiciali in genere causarum tractabuntur. Nunc à coniecturali constitutione proficiscamur, cuius exemplum sit hoc expositum.) Secundus liber confirmationem & reprehensionem ipsis constitutionibus applicauit, cum primus liber generaliter omnem materiam omnibus dederit. Ac primo de coniectura proponit exemplum, non ipsum exemplum tractaturus, quoniam in exemplo non omnia inesse possunt, quæ cadunt in coniecturam. Omnia enim exempla, quæ in coniectura ueniunt, uel uenire possunt, præcipienda fuerant in argumentis. ergo de coniectura erit præceptio, quia exinde in themata quodlibet coniecturale, quod necessarium fuerit, facile poterit deuocari. Hoc autem fieri à Tullio intelligamus, etiã in omnibus constitutionibus, ut exemplum cuiuslibet

constitutionis det, non tamen ipsum tractet exemplum. Proposito itaque exemplo coniecturali secundum præcepta primi libri, docet quæ sit intentio, quæ de pulsio, ex quibus duobus patet quæ sit coniectio: deinde admonet, quod in coniectura factum non conceditur, eademque quæ coniectio est, ipsa est iudicatio. Occidit ne.) In coniectura enim factum non conceditur, unde non potest ex deductione rationis, & refutatione nasci post questionem primam alia quæstio, quæ dicitur iudicatio. subiungit post admonitionem, dare se præcepta huic constitutioni, & argumentorum locos omnes coniecturæ conuenientes, ex quibus in quolibet coniecturam, qui necessarij fuerint, deuocabuntur. Sunt igitur coniecturæ loci hi principales: à causa, à persona, à facto. A causa est, quæ obre fiat aliqui: et quæ parit uoluntatem. de causa enim loquitur hominis, non rei: quia causa uoluntatis probare, quod uoluit facere is cui intenditur factum. Persona autem omnis ille est, qui se cisse dicitur: hoc est, illa ex omni uita per attributa personis sumpta approbatio, ad id quod intenditur factum. At uero à facto probationes habebunt facta illa omnia, quæ probant factum illud unde iudicium est. Nam factum tria significat. est factum & illud quod intenditur, ipsum illud quod dicitur occidisti. Est factum tertium hoc, quod tribuit argumentum ad factum illud unde iudicium est: ut trãstisti, clamastisti, quibus probatur Occidisti. hoc ergo ultimum est, quod dicitur, A facto.) quod ipsum perspicitur in tribus illis: ante negotium, in negotio post negotium. simul cum summis, per quæ se explicant factis, loco, tempore, modo, occasione, facultate. Ergo hæc tria sunt, quæ coniecturæ suggerunt argumenta, causa, persona, factum. Causa ipsa diuiditur in duo, in impulsione & ratiocinatione.) Impulsio motum habet repentinum, non uoluntarium, ut amor, uinolentia, et omnino omnia huiusmodi quæ ueniã merentur, si confiteatur id ipsum quod fecisse arguitur. nam si negat, argumenta sunt à causa: ut sit, fecisti, quia uinolentius fuisti, fecisti, quia amore fecisti, fecisti, quia iracundus es: quibus causis probatur facere potuisse, quod negat. Ratiocinatio autem causa est etiã ipsa uoluntatis. hæc ratio faciendi fuisse ostendit uoluntatem, aut non faciendi: quæ sumitur ex ratiocinatione uel boni, uel mali, siue iam præteriti boni, siue futuri pariter mali, uel præteriti, uel futuri, quod nos diximus malum, uel bonum, id est ut gloriæ causa, ut amicitiarum, ut inimicitiarum ulciscendarum, et metus, & pecuniæ. His igitur commodis, uel incommodis, hos gradus dat primos, commodi retinendi utique, quod habent, et augendi, deinde adipiscendi, id utique est quod non habebat. contra incommodi reiiciendi pariter, & hic id quod habebat imminuendi, deuitandi utique quod futurum erat. Ita tria hæc tribus superioribus respondent: commodi incommoda, illic retinendi, hic reiiciendi: illic augendi, hic minuendi: illic adipiscendi, hic deuitandi, quibus etiã illa accident, ut aliquid commodi

modi sumamus, uel ut maius commodum consequamur, uel ut maius incommodum uitemus: aut rursum, ut incommodum aliquod prætereamus, uel ut maius commodum adipiscamur, uel ut maius incommodum deuitemus. Nam & suscipi commodum paruum potest, ut maius aliquod commodum consequamur, uel incommodum maius uitetur. & rursum commodum contemni potest, uel ut maius commodum consequatur, uel ut maius incommodum uitetur: & rursum rerum commodum contemni potest, ut Leno contentus fuit sine lucro meretricem dare, ne ab Aeschino uerberaretur. & uelut in Verrinis accipi potest, malo non habere, quam rogare. Rursum contempto commodo suscipi maius commodum potest, ut Terentianum illud est in sua sione: Pecuniã in loco negligere, maximum interdum est lucrum. Questio uero eadem coniecturalis est, quæ & iudicatio, quia ratio deest, non enim factum in confessione est. ideo eadem erit iudicatio, quæ questio. & in horum locorum quæ coniecturalia sunt, & in cæterorum, id est, cæterarum constitutionum conueniunt in locos. Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capiendã est.) Omnis hic locus à causa, siue impulsione, siue ratiocinatione coniecturæ, maximum est fundamentum, non quod cum causa sit, continuo & facinus comprobetur: sed quoniam facinus nullum est, quod non ante causa præcesserit. Supponit deinde locos quibus accusator uitetur, cum asserit impulsione aliquid esse factum. ex quibus primus est, amplificatio eius rei quæ impulsione pariat, deinde approbatio, quid ex ea fiat per exemplum, ut amore se interfecit. Tertio loco comparationem facimus, & declarata impulsione, euentum eius causæ fuisse concludimus. his tribus locis accusator uitetur in impulsione. In ratiocinatione uero hi sunt, quos nunc dicam: demonstratione, quid petierit, quid fugerit: argumenti, quanta res sit quam appetierit, aut fugerit. Præter hæc duo, unum etiam illud accusator considerare debet, ne forte ista quæ secutus sit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neque consecutus sit commoditatem, neque uelut malum fugerit: sed dicendum est, ei ita fuisse uisum, quia arguitur, & sit sua opinione deceptus. opinio autem dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atque est eadem res: modo dum aliter euenit, quam putauit. Res fallit, si mala creditur, cum bona sit: uel contra, uel neutrum, uel utrumque. Ergo cum hoc intelligi possit, quod opinio fallit homines tum in re, tum in euentu, cum in re reus uti hæc ceperit sorte, defensione non sibi antiquiorem fuisse pecuniam uita, aut fratris, aut amici: Accusator debet uerum argumentum concedere. est enim credibile. Sed confirmare debet, hoc ei qui arguitur non ita uisum fuisse. & hoc approbare ex attributis

personæ, non hanc illum habuisse opinionem, sed illam potius habuisse, quod talis est, quod scilicet personæ est. Sic argumentabitur accusator de eo cuius opinio falsa est in re. Cum autem euentus fallit, quod accidit exempli modo, cum aliquis misso telo alterum interfecit, ut in scholæ cõtrouersijs: Ut uero in causis forensibus, cum quis eum dicatur necasse, cuius hæres non sit, sed tantum sperarit heredem, accusatoris est locus, cogitationem spectari debere, non euentum. & hæc de ratiocinatione. In causã autem omni, siue in impulsione, siue in ratiocinatione laborandum est, fuisse illis potestatem, aut facultatem, aut uoluntatem. Potestas est, qua posse ostenditur: facultas est, qua adiutores, & cetera demonstrantur: uoluntas est, qua uelle, uel uoluisse aliquid declaratur. Ita aliud erit uoluntas, aliud causa, siue impulsio sit, siue ratiocinatio. illa enim efficiunt uoluntatem. Non autem quod efficitur, hoc esse debet, quod est illud quod efficit. Nam sæpe & causæ sunt, & deest uoluntas: quæ probari potest uel fuisse, uel non fuisse, tametsi causã præcessit. Hoc ex personæ potius attributis confirmabitur, quibus talis doceatur, ut potuerit causis commoueri. Hæc igitur accusator dicet, & cum uolet alios defendere, quibus fuisse causã faciendi declarabitur. Deinde adiunget etiam alios locos, quos defensori Tullius dabit ad se purgandum. Quibus locis utetur, sicuti diximus, accusator, cum defendet alios: sed hoc breui faciet. Illorum enim defensione alterum alius uult accusare, non ipsos ostendere innocentes. Ita in maiore esse actu non potest, quod alteri proficit. Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capiendã est, quæ parit uoluntatem, uelle uel uoluisse, id est, causa quæ quid ortum sit, ostendimus attributum personæ, id est persona. Attributa autem negotio, id est, quod ait factum, causa distribuitur in impulsione & ratiocinatione. Rationem scilicet, non ratiocinationem illam, ut supra legimus syllogismi.

Vt amor, iracundia, aegritudo.) Inter iracundiam & iram hoc interest, quod iracundia perpetua est, ira ad tempus suscipitur. Atque hoc fit, ut iracundia sit impulsio, ira ratiocinatio: ut odio quis iratus, uel metu occidisse dicatur, quod est ratiocinationis. cæterum iracundum esse, quia semper est ad impulsione, dicimus, quæ propter talem naturã admissum facinus possit ostendere. Aegritudinem uero morbum animi posuit, non corporalem, in quibus aut commodi aliquid maioris adipiscendi causa, aut maioris uitandi incommodi suscipitur: ut aliquid commodi suscipiatur propter duas res, uel ut maius aliquod commodum consequamur, uel ut maius incommodum deuitemus. Hic locus est.) id est causa. Nisi aliquid quare factum sit ostenditur.) Quæ sit causa quæ parit uoluntatem, siue per impulsione, siue

per ratiocinationem. Ergo accusator, cum impulsione aliquid factum esse dicet. Locis confirmationis à causa per impulsione primò datis, redit ad reprehensionis modos, qui simili impulsu aliquid commiserunt, & similitudinum collatione, ut applices exemplum, & doceas simile comparando. Et ipsius animi affectionis explicatione. Curandū est, ut ipsius affectionis, hoc est, rei sit explicatio. Ut non mirum uideatur, si quod ad facinus tali perturbatiōe commotus animus acceperit. id est, ut uerisimile probet, & per exemplum, & per explicationem animi affectionis, ut quoad eius fieri possit, quantum in hac re fieri potest, quid in opinione eius quem arguet, fuerit, ut nō solum quid consecutus sit, uerum etiam quid sperauerit. Si ostendi potest ei uisum esse qui arguatur, ut uoluntatem criminetur, etiam si effectus defuit, ut ex eo causam habuerit, quia timuit, quia sperauit, etiam si nihil aut commodi aut incommodi acceperit. Nam opinio dupliciter fallit homines. Opinio fallit in re, cum opinio uera nō est, & errat ab eo quod in uero est: ut cum res mala sit, bona credatur. uel contraria, euentus fallit opinionē, cum opinio quidem uera est, sed eam interueniens casus decipit, ut cum res bona est, et bona creditur, sed aliquo casu in malum uertitur. Iam in causa ipsa hoc modo possumus dicere, id est ut dicamus, Ideo occidisti, quia te heredē fore putasti, licet aliū heredem fecerit. Ita semper in opinione est euentus. fallit & res, cum aut alijs modi est quam creditur, aut aliter creditur, quam putatur habuisse prouenire. Aut non is euentus est, quē arbitrati sunt. cū aut ipsa res qualis sit ignoratur, aut cū res certa fuerit, aliter eueniat quam putatum est: aut id quod bonum est, malum putant, & reliqua. Hoc intellecto. quod homines impellantur non sola ratiocinatione uera rerum, uerum etiā falsa. Hoc intellectu, quod sefellit eum res. Illi ita nō esse uisum, ut quamuis uerum sit quod dicatur, ipsi tamen nō fuerit ista sententia. Ex ijs quæ ad personam pertinent.) Attributa personæ, quæ probant personam: ut si qui dicatur alium occidisse, ac uoluerit. Exemplum ad euentum falsum probandum posuit, non ad probationem causæ per coniecturam. Aut eum necasse, cuius testamento non sit heres.) Exemplum in causa. Non quo casu utatur, ad rem pertinere.) ratiocinatione coniecturæ sunt, & uoluntatis, id est euentus, accidentia, effectus, casus, potestas. Si aut nescisse, aut non affuisse.) Non fuit necesse facere, etiam si causa fuisset. Et si fuisset causa uidendi propter es alienum, non tamen necessitas ut deos patrios uideret. Defensor autē ex contrario. Primū impulsione aut nullam fuisse dicet: aut si fuisse cōcedet, extenuabit.) Dati sunt loci accusatori, quibus uti debeat ad probationem causæ per impulsione.

Item alij dati sunt, quibus uti debeat ad probationem causæ per ratiocinationem. Nunc supponit defensoris locos in infirmanda impulsione, & infirmanda ratiocinatione. Infirmandæ impulsione loca sunt quatuor: negare, minuere, negare eius effectū quæ intenditur, impulsione ipsius naturam docere. Confirmare exemplis, et similitudinū propositione. Ratiocinationis loci sunt quatuor. Quoniam ratiocinatio est aut in re, aut in opinione. In re, commodi, uel incommodi. loci eius erunt, negare, commodum minuere, dicere alijs magis fuisse, aut tantum & sibi quantum & alijs, aut incommodum maius quam commodum. Pariter & de incommodis ista dicentur, quod dicitur euitatum nullum fuisse incommodum, non tantum fuisse incommodum, alijs magis fuisse incommodum, aut alijs tantum quantum sibi, aut maius commodum quam incommodum. Sin accusator dixerit.) Si in ratiocinatione opinio ponetur, infirmitatis loci sunt quatuor: non tale esse uel commodum uel incommodum, ut possit aliquem fallere: maxime se non potuisse, quod firmabitur persona. Post hæc omnia, defensor uti poterit omnibus locis accusatoris, si in alios crimen transferre uoluerit. Quemadmodum enim accusator cum conuincat, defendit alios, & utitur partibus ac locis defensoris: ita & defensor, ut se purget, accusabit alios, & in hoc utetur partibus ac locis accusatoris: aut si fuisse concedet, extenuabit quæ auget accusator.

Ex persona autem coniectura capietur, si ea res quæ personis attributa sunt, diligenter considerabuntur.) Explicitis præceptis omnibus ad causam pertinentibus, subiunguntur præcepta personæ attributa, & quemadmodum his uti possit accusator, quemadmodum etiam defensor in coniecturali constitutione. Et hæc quidem personæ attributa in primo libro quanquam singula exposuerit, et explicabit: hic tamen nunc breuiter repetit, quæ ipsa sint, et quid sint: post præcepturus, quemadmodum his uti possit accusator, quemadmodum defensor. Quo in genere est uirtus, & sciētia animi.) quæ est stultitiæ contraria. Amor, iracundia.) Affectio enim facile euentum suū declarat, signumque ipsa est eius rei, quam ex se parit. Et ipsorum uis.) quid ipsa sint, non quid ex se gignant. Et quæ res harum aliquam rem consequantur.) Quid ex se gignant, non quid ex se ipsæ possint. Ac personis quidem res eæ sunt attributa, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit, improbatione hominis uti.) Expositis breuiter attributis personæ, quia ita res repetita posebat, dat accusatori ex his præceptum, ut excutiat uitam præteritam. Parum est enim causam commendasse solam, si nō quæ ab hæc impelli posset, persona consentiat. Ergo accusator ex uita præterita proferre debet similia peccata, similes

miles causas in rebus, uel in paribus, uel minoribus, uel maioribus: uel si similes proferre non poterit, dispares proferat. atque hæc nocentis uitæ sunt. Si innocētis uita præterita est illius qui reus est, locus communis inducitur, uitam præteritam spectari non oportere: quod ea poterit esse occulta: aut fortasse ad peccandum cum animus fuerit, defuerit causa, uel potestas, uel occasio. Deinde alius locus communis, non ex uita præterita præsens iudicium, sed ex presenti iudicio uitam expectari oportere. Sin autem uita alicuius ignorabitur, prætereundus ab accusatore hic locus est: dicendum quæ, cur prætereatur, quod ignoretur uita. statim quæ ad alia argumenta properandum, quæ sunt ex ipso negotio in factis dictis quæ eius qui reus est collocata. Defensor autem primū, si poterit, debeat uitam eius qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare.) Qui defensoris à persona contrarij loci sunt. Nam primū laborare debet, ut honestam rei uitam demonstrat, quæ declarabitur officijs, uel communibus & notis, uel maximis & raris, aut cum periculo, aut cum labore præstitis, officij causa, non necessitate, & præstitis in parentes, cognatos, amicos, Republicani. Sed ista beneficiorum commemoratio parua est, quia multorum uitæ exemplo est, naturam posse mutari, ut morum instituta perseverarint. declarandum est, nihil aliquando deliquisse, nunquam ab officio recessisse. Fuisse & causas, & facultatem, nunquam tamen uoluisse peccare. Atque in his ostendendis occasionibus laborandum est, earum rerum copiam fuisse in faciendo, facere noluisse, quarum rerum nunc crimen in iudicio est: ut si auaritiæ, cupiditatis, Deinde locus communis inducendus est, quo indignum esse conuestione declarandum est, ut quæ causa impelluntur ad peccandum uitis omnibus pleni, hac cuius uita præterita purgata sit, impulsus esse dicatur. Deinde alius locus communis, uitam honeste actam reo debere prodesse, ipsam esse certissimam testem morum, & uoluntatum. Criminationem inimicorum inuidia facile posse componi. Hæc, si honesta uita est. At si inuincunt aliquæ turpitudines, laborandum est, ut falsa esse dicamus inimicorum criminatione collecta: uel eo uitio mentis admissa, quo facilius ueniam promeremur: negligentia, necessitate, adolescentia, uel quolibet alio affectu animi non pernicioso, amore, uel aliquo huius generis. Postremò laborandum est, ut turpitudines uitæ præteritæ, uel in dissimili genere uitiorum esse doceantur. ut quoniam innocentem probare non possumus, ab hoc tantum facinore, quod in iudicio est, remotū esse doceamus. Sin uero uita turpissima, nullo genere defensionis supra posito purganda, lo-

cus communis induci debet, uitam præteritam spectari non debere: neque de moribus hoc crimen, quod intenditur, comprobari. Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius administratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur.) Restat tertia pars probationis in coniectura ex negotio. Huius partes quatuor sunt, ut in libro primo expositum est. Etenim attributa negotio quatuor sunt, continentia cum negotio, in gestione negotij, adiuncta negotio, quæ gestum negotium consequuntur. Hæc breuiter hic repetit, quoniam iam in libro primo tractata sunt. ac dicit in coniecturam omnia genera incidere, non omnes partes in continentia negotij. Ante negotium, in negotio, post negotium, facta omnia in suspensionem uocemus. Item in gestione negotij, locum, tempus, occasionem, facultates. De modo conticescens, quod rei manifeste, & in confessione habitæ modus semper est. Item adiuncta negotio, uel maiora, uel minora, uel paria, uel similia, maximeque euenus coniecturæ prodest. Quarta etiam pars, quæ gestum negotium consequitur, ad coniecturam tribuet argumenta, ubi quaeritur lex, consuetudo, aëlio, usus, exercitatio. Atque hæc sunt attributa negotio: ex quibus cum ducitur argumentum, impletur argumentatio ex negotio. Inuenitur autem argumentatio, præterea quæ communiter sumatur ex attributis negotio, & attributis personæ, ut attributa personæ non mihi personam, hoc est, uitam præteritam hominis declarent, sed hoc facinus approbent quod intenditur. sicut declarabunt quæ supponuntur exemplo. Suspiciones ducentur.) id est, coniectura capietur, & ex ipsis omnibus partibus pertentabitur, ut non mixta sint attributa personæ, sed tantum sola sint facta in ipso negotio, uel actione totius negotij impleta. Hoc enim in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas.) Modum in coniectura non posuit, quia in facinore confessio semper inspicitur. Sunt autem alia aliqua suspiciones, quæ communiter & ex negotiorum & ex personarū attributionibus sumuntur.) Coniecturæ argumenta suggerūt, causa, persona, factum: utique ideo tria, quia singula, suis igitur rationibus causa, suis persona etiam approbatur. Eodem modo factum, quod cum singula suis rationibus per se in coniectura fidei præstent, merito ad probationem coniecturæ triplex materia collocatur. Monet tamen ratio duo, personam scilicet, atque factum, ad unam fidem posse consociari: ut ex utroque materiæ genere, negotiorum, id est factorum, & personarum fides coniecturæ questionibus afferatur. Hoc ut facilius fiat, intellectuque capiatur, meminisse debemus attributa personis: quæ utique cum sunt, ipsam uidentur approbare personam, quam

quam cū probauerit, iam cōiecturae locus est: A tali uero id quod intenditur facinus non potuisse committi. Ergo attributum personae facit personae fidem: factio autē prodest approbata persona. Quod cum ita sit, nouum praeceptum dedit, posse quoque ex personae attributis et negotiorum probari factum, hoc est negotium. Idcirco Tullius praeceptum dedit, posse quoque ex attributis personae et negotiorum approbationes nasci, ex utraque uerò suspicionem communes. Iner attributa personae accipimus fortunam, naturam, uictum, studia, facta, casus, orationes, consilia, habitum. Haec utique si attributa personae accipimus, sicut supra diximus, personam probant. Verum perspicente ratione, et negotium probare poterunt. In fortuna, inquit, spectatur dignitas, diuitiae, conditio. haec licet personae attributa sint, tamen cum dico diues est, affectat tyrannidem, seruus potuit occidere, consul non perdidit patriam: argumentum ex factis ac personae attributis facio. Pari modo de consilio, si quibus consilii aliquando usus sit, dicam. persona est approbata, si quo nunc usus sit consilio, personae attributo factum probabo. Ergo satis clarum est, in constitutione coniecturali argumenta fieri posse communiter, et de personae attributis et negotiorum, ut factum probetur. Maxime enim queri oportet. Praecipit praeterea in hac constitutione considerandum principaliter, quod in quaestione est, an fieri potuerit, deinde an ab alio potuerit, deinde an facultas fuerit. Inter posse et facultatem hoc interest, cum substantia efficiendae rei inest, aut deest, de facultate tractatur: ut sunt uires, ministeria, pecunia. At si aut per naturam res negatur, aut per locū, aut per tempus, de eo queritur, an potuerit. Si dicatur Tullius interfecisse Romulum, quod utique fieri non potuit per tempus, nec haberet posse. Item loco fit, si scilicet alicuius qui arguitur caedis, ab eo loco ubi caedes facta est, absentia declaratur. Tertiū queritur, utrum id facinus sit, quod poenitere fuerit necesse: item quod spem calandi non haberet. deinde queritur, an necesse fuerit id fieri. In quibus omnibus spectatur semper consilium. Quod si in his consilium cernitur, et factum probatur, consilium autem attributum personae est, ergo attributo personae factum probatur. Huius rei docendae causa supra positum thema tractando excutit, habere argumenta. Ante rem.) quod in itinere se tam familiariter applicauit. Quod sermonis causam quaesierit, et simul diuerterit, coenarit.) Haec per se clara sunt, et ex sequenti contextu magis patenti. Item in re.) nox, somnus. Post re.) quod solus exierit, quod ille tam familiarem comitatum equo animo reliquerit, quod cruentum gladium ha-

buerit.) Haec ante rem, in re, post rem attributa negotio sunt, quae faciunt fidem negotio. Sed quoniam in his omnibus etiam consilium spectatur, fiet, ut cum consilium personae sit attributum, et haec omnia negotio sunt attributa, efficiatur negotij ex attributis personae et negotijs communiter approbatio. Queritur enim, utrum diligenter ratio faciendi uideatur habita, et excogitata: an ita temere, ut non uerisimile sit quinquā tam temere ad maleficium accessisse. in qua re queritur, num alio modo commodius fieri potuerit, uel à fortuna.) Frequenter enim si pecunia, si adiutoris adiumenta desint, uidetur facultas faciendi defuisse. quod utique impugnari non potest, nisi per consilium: ut alio modo fieri potuerit, uel fieri à fortuna. Ergo ad expugnandas facultates, quae desunt, sibi subueniat saepe consilium, cum dicitur aut alio modo fieri potuisse, aut per fortunam, consilio, quod personae est attributum, res probatur. Ex hoc et ex superioribus illa conclusio est, nasci posse communiter argumenta, et ex personae attributis, et ex negotiorum. Hanc igitur rationem si diligenter attendere uouerimus, ista attributa inter se apte coniuncta et copulata cernemus negotiorum et personarum. Subiungit, non oportere his omnibus praeceptis subijci exempla: ut doceat, quemadmodum his uti accusator debeat, quemadmodum defensor, ut in superioribus docuit. et dicit non necessariū esse, non facile. Non necessarium ita, quod si qui aliquid diligentiae afferre uoluerit ad ista praecepta, ista omnia pro materia genere facile cognitione retinebit. Non enim praceptor omnia tribuit, sed ex dictis ad similitudinem, non dicta intelligenda supponit. Non facilem autem.) Ideo dixit, quod infinitum sit illis omnibus praeceptis exempla supponere, quomodo ante rem dicat accusator, quomodo defensor, quomodo in re, quomodo post rem. Item alia quae multa sunt. Huc accedit, quo maior difficultas sit, quod illa omnia per partium, id est, accusatoris et defensoris locos uersa utilitate tractantur. nec enim inutiliter conueniunt. Vnde illud melius est, considerare cūcta ex proposito themate negotij. et sic item, et aduersarij rationem diligenter attendere, et sic suspensiones atque argumenta colligere. Quare quid factū sit, quo consilio, qua spe perficiendi, cur hoc modo factum, cur ab hoc factum, cur nullo adiutore, cur hoc, cur nemo scit, cur scit, cur hic scit, cur hoc ante factum sit, cur hoc ante factum non sit: cur hoc in ipso negotio, cur hoc post negotium: cur de industria factum, aut rem ita sit consecutum: an constet oratio uel cum re, uel ipsa secum: hoc huius ne rei sit signum, an illius, an et huius et illius, et utriusque potius: quid factum sit, quod non oportuerit: aut non factum sit,

fit, quod oportuerit. Haec adhibita intentione, cū cōiectura omne negotij corpus intrauerit, tū facilius uidebitur esse praecipio, ut locos omnium argumentorum se quodammodo offerentes uidere possimus. Ex quibus, ut supra diximus, modo ex singulis attributis, modo ex coniunctis argumenta nascuntur, quae aut probabilia erunt, aut necessaria ad eas res quae rem credibilem aut incredibilem facere possunt. quae rem, inquit, non personam, cuius scilicet attributum est, sed cum facti suspicionem iunguntur. Et hic rei eius unde iudicium est, non personae cuius attributum est, ut non id facinus sit, quod poenitere fuerit necesse.) Annotanda noua locutio, poenitet me non illius rei, sed poenitet me hanc rem. Cum ex singulis, tam ex coniunctis.) Aut à causa, aut à persona, aut à factis, aut ex coniunctis argumenta certa nascuntur, ut attributa personae attributa facta uideantur. Accedunt autem saepe ad coniecturam quae rationes, testimonia, rumores, quae contra omnia uterque simili uia praceptorum torquere ad suae causae commodum debeat.) Praeter hanc materiam, quae coniecturae argumenta tribuuntur à causa, à persona, à factis, accedunt aliae probationes soli coniecturae semper adiunctae, testimonia, rumores. Haec enim in alijs constitutionibus non ualent, quia non adhibentur ista, nisi cum res negatur: quae omnia ista ad partis commoda retorquenda sunt. Hoc probationis genus Graeci ἀπολογία uocant, quod cum his orator utitur, fidem quidem facit, sed non ratione. Hoc Tullio minime placet. dicit enim, etiam haec probationum genera indigere arte, et pari modo, ut ex causa, et persona, et factis, argumenta duci, cum de tormentis, testibus, rumoribus disputatur, ex illis scilicet attributionibus, quae aut negotio, aut personis uidentur esse subiectae. namque cum contra testes dicitur, aut pro testibus, utriusque attributa personae conuincenda sunt per naturam, uictum, et cetera, ut fides sit data testi, ut aut possit, aut non possit adhiberi. Hoc et in tormentis. nam eius qui torquetur excutienda persona est. Ergo omnia argumentis probanda sunt. quorum argumentorum genera duo sunt: unum proprium, commune aliud. Proprium est, quod ipsius causae et negotij est. ut Sextus Roscius cum caedes facta est, Roma non fuit: non ergo patrem interfecit. Commune est, quod transferri in similes causas potest. Filius patrem interfecit. reclamasti huiusmodi suspicionibus ipsa natura. Hoc argumenti genus quia transferri in similes causas potest, commune locus dicitur. Locorum autem communium genera duo sunt. unum, cum certa rei certa est amplificatio: aliud, cum rei dubiae est disputatio. Amplificatio rei certa est, ut in parricidam, in sacrilegum. Dubiae uerò rei commune locus est, qui à Graecis dicitur ἀμφότες, quae habet partes duas: quae iccir-

to locus communis dicitur, quod ex materiae genere non certum quid designat, sed habet tractatum ex generalitate communi: ut suspicionibus credi oportere, uel non oportere. Sed hanc thesionem ciuilem maiorem uel teneamus, non illam quae apud philosophos naturalis est. Quilibet autem horum locorum cum interponitur (interponi autem raro debet) ornatur orationem. Neque interponendus locus, nisi cum aliquid iam probatum est. etenim si locus communis generalia loquitur, quasi causam tenens, descendit ad causam. Ius iudicem tenet, quia iure iuratus sedens audire desiderat, unde sententiam prolaturus est. Ergo aut parte causae probata iudici utendum est, aut in peroratione, id est epilogis, ut aut renouetur, aut suscitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionum cūcta ornamenta desiderat, quae aut uerborum sunt, aut sententiarum. quae dum apte ac necessario dicuntur, oratorem ab oratore discernunt. Etenim cum loci communes causarum sint, communes oratoribus similitudine dictionis esse non possunt. Quaestiones, testimonia, rumores, cum autoritas fidem facit, cum tormenta sunt.) Haec autem omnia, quae non oratione argumentorum fidem faciunt, à Graecis ἀπολογία nominantur, non quidem recte. Uterque simili uia praceptorum, et accusator, et defensor.) Nam et ex quaestione suspensiones, et ex testimonio, et ex rumore aliquo pari ratione. Ideo fit ut arte egeat huiusmodi disputatio, quoniam et contra haec, et pro his saepe dicendum est, ut ex causa, et ex persona, et ex facto duci oportebit. Quae ex confessione argumentis materiam tribuunt: ut ex facto, inquit, duci oportebit. Ecce iam non est ἀπολογία, id est, fides sine arte. Ceterum hoc artificij non putant indigere, cum appellant ἀπολογία. Aliter de hoc genere ac de omni coniectura praecipendum putant, ut dicant alias diuisiones esse ad probationem coniecturae, non quas supra diximus, causam, personam, factum: nam cum et eius qui in quaestione aliquid dixerit, et eius qui in testimonio, et ipsius rumoris causa, ut ea quae materiam argumentis praebent: et cum illa quae quasi habere artem negantur, ipsi dem attributionibus tribuant tractatum, probatio ex ipsi dem attributionibus reperietur, quae semel praecipita sunt de coniectura. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causae, et locus communis argumentum est. Argumentorum autem duo genera. unum, quod ipsius causae proprium est: aliud, quod et ipsius, et similitum. Hoc quod secundum est, locus communis appellatur. Verum locorum communium genera sunt duo, ut et ipse declarat. In omnes eiusdem generis causas transferri non satis commode possit. hoc argumentum est solum, non argumentum per locum commune.

Que ex contrario quoque habeat probabiles rationes.) Credendum, non credendum. Suspicionibus credi non oportere, aut oportere.) id est thesis. Per conquestionem.) quod est proprium epilogorum. De quibus ante dictum est.) in libro primo, hoc est in epilogo, id est in conclusione. Aliquam probabilem utraq; ex parte rationem.) Hec thesis est, Credendum, non credendum. Certioribus illis.) auditoribus scilicet. nam tum ei conceditur commune quiddam dicere. Non debet enim locus communis induci, cum adhuc nihil probatum est. Et animus auditoris renouatur ad ea que restant.) Post probationem per locum communem.

Aut omnibus iam dictis excusatur.) quia et in epilogis sunt loci saepe communes. Omnia enim ornamenta locutionis.) id est figure, que sunt aut schemata dianceas, aut schemata lexeos, aut schemata xeyov, ut quidam uolunt: sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. Nam quum loci communes ideo dicantur, quod in similes causas conueniunt: cum ab oratoribus tamen dicantur, diuersitate dicendi uix possunt esse communes. Verborum et sententiarum.) lexeos et dianceas schemata.

Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere communium locorum.) ut et genera duo dixerit communium locorum, id est, certa rei et incerta, et quemadmodum sint dicenda preceperit. sed hoc generaliter in omnibus constitutionibus. Nunc autem in hanc constitutionem proprios coniecturae locos communes dabit. Nunc exponemus, 30 in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant.) Locorum communium genera dicta sunt, quemadmodum dicantur preceptum est. Ita omnia que de locis communibus precipienda uidebantur, exposita etiam sunt. Nunc subiungit certos coniecturae locos, qui in aliam constitutionem non cadunt. Sunt enim coniecturae tantum, et in quamlibet coniecturam dicta similitudine transferuntur. Suspicionibus credi oportere, et non oportere.) et reliqui, uel qui suppositi sunt, uel qui esse possunt. qui omnes ex thetico genere orti, in contrarium argumenta sumunt, et non tam loci communes, quam locorum communium loci sunt. Sunt alij proprii in coniectura accusatoris, et proprii defensoris. Atque accusatoris duo, unus qui atrocitatem facti cumulat, alter per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris etiam similiter duo sunt. unus declaratio calumnie accusatorum, alter conquestio captandae misericordiae. distant autem a theticis hoc modo, quod illi habent ex utraque parte tractatus, et in contrarium suggerunt argumenta. hi unus tantummodo partis sunt, et aut indignationem solam, aut solam exprimunt conquestionem. Ita duo genera locorum communium esse manifestum

est. Vnum, quod ex duplici tractatu generaliter constitat, quod theticum dicitur: aliud, quod generali quidem, sed unius partis, aut indignatione sola, aut conquestione tractatur. Sciamus autem hos omnes locos, id est, ista duo genera ex ipsa attributionibus tractari, ex quibus argumentationes, id est ex attributis personae, et attributis negotio: illa tantum distantia, et dicendi diuersitate, ut argumentationes subtilius, tenuius, acutius explicentur: loci uero communes grauius, ornatius uerbis, et sententijs excellentibus. nam in argumentationibus sola queritur ueritas. In locis autem communibus, quantum et ueritas asseratur, tamen quod est illorum proprium, rei probatae amplitudo captanda est. Unde satis clarum est, etiam locos argumentationum uim tenere. ita tamen, ut amplius aliquid agere uideantur, cum preter fidem rei cumulum uideantur implere. qui in contrarias partes deducuntur, thetici sunt: Credi oportere, et non oportere, et multa talia. Certus autem locus accusatoris per quem auget facti atrocitatem.) Superiores loci in contrarias partes deduci possunt. Isti uero loci proprii dantur aut accusatori, aut defensori suo. Ceterae argumentationes aut a personae, aut a negotij attributis: ut id quod dicitur, uerum esse uideatur, quod est proprium argumentationis sumptum. Et si hoc quoque uideri oportet, ut et in locis communibus ueritas queratur, sed orationes modo distet ab argumentatione.

De constitutione definitiua.

CVM est nominis controuersia, quando uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua dicitur.) Sequitur definitiua constitutio, quia coniectura preceptis superioribus terminata est. Hec definitiua.) quia tunc exoritur, cum nominis controuersia est: et quia uis nominis definienda uerbis est, definitiua dicitur constitutio. Hinc supponit exemplum. Cum reus sit pater maiestatis, qui filium prohibuit seditione concionantem, id est, filium tribunum plebis. Et in hoc themate etiam alia constitutio uel relatiua, uel compensatiua, uel absoluta. Nam licuit mihi, pater sum, Absoluta est. meruit, Relatiua est. profui, Compensatiua. Verum hoc in themate non quid sit considerari Tullius uoluit, sed interim monuit id percipi. Atque hoc exemplum ideo dedit, ut finem tantum consideremus, quia nunc propter finem subiecit exemplum. Praecipit autem in omni hoc libro consideratione adhibendam esse circa omnes constitutiones, et earum partes, et controuersias, id est legales questiones. Perceptis omnibus in omni causa in qualibet materia, omnia que inuenta fuerunt genera questionum posita sunt tractari, sumptis suae partis preceptis, utrum in themate coniectura fuerit, eius diuisionibus utamur. Itemque

Itemque et alterius, uel aliarum, si quae inciderint, constitutiones. Subiungit igitur, in definitione loca a parte accusatoris. Sunt autem quatuor, definitio, approbatio definitionis, deductio definitionis in ipsam certam speciem de qua agitur, distinctio definitionis aduersae partis, quae constat ex locis quatuor: si demonstratur falsa, si turpis, si inutilis, si collatio utriusque definitionis fiat. Falsa demonstrabitur ex opinione hominum, si docebimus de eo unde queritur, quemadmodum aestimet populus, quemadmodum in consuetudine locutionis utatur eo uerbo quod definiuntur. Turpis aut inutilis demonstratur aduersariorum definitio ex honestatis partibus, et utilitatis, de quibus in deliberatio genere, hoc est, in postrema huius libri parte tractabit. Exprimemus igitur quae incommoda futura sint, si ita accipietur, quod definitum est ab aduersario: Collatio uero definitionum, qui quartus in reprehensione locus est, hoc aget, ut nostram definitionem ostendat ueram, honestam, utilem: quod aduersarij ostendimus falsam, turpem, inutilem. Afferemus praeterea ad definitionis nostrae confirmationem res, aut maiori, aut minori, aut pari negotio similes. ut ad definitionem nostram similitum comparatione collecta, ostendamus quanto uerior, honestior, utilior sit nostra descriptio. haec in simplici definitione. Sed si duae res plures uel definiendae sunt, ista omnia pro definienda numero duplicantur. Queritur enim saepe, fur sit, an sacrilegius, qui uasa ex priuato sacra surripuit, uel de sacro priuata? Quoniam a parte accusatoris, et quid sit sacrilegium, et quid sit furtum definiendum est, in singulis definitionibus illa supra posita precepta complebit, definit, approbabit, deducet, infirmabit, quae cum fecerit in definiendo sacrilegium, faciet rursus in definiendo furto, mutata tantum tertia parte precepti. Accusator enim qui sacrilegium uult probare, negare uult furtum. Ita definitione sacrilegij, quod probare nititur, utetur illis supra positis preceptis. In definitione uero furti, quia furtum negabit, utetur preceptis defensori datis, id est, ut post definitionem, et eius approbationem separationem speciei faciat a definitione, fietque in hoc themate et in huiusmodi complexione, ut definitionum uertat similiter precepta etiam defensor. Nam quoniam furtum probare uult ille qui se defendit, post definitionem, et eius approbationem, deductionem faciet ad speciem. Contra, cum sacrilegium definiat, qui hoc admisisse se non uult, illic faciet loco tertio separationem speciei a definitione. Ergo his modis et partibus definitionem suam accusator implebit. Habebit autem communem locum ex ipsa definitiua constitutione sumptum in malitiam eius, qui non modo rerum, uerum etiam uerborum potestatem sibi arrogare conetur: ut et faciat quod uelit;

et quod fecerit, id quo uoluerit nomine appellet. Exemplum generis.) id est finitui. Flaminius qui consul Reipub.) Historiam a post sequentibus dedit. Iudicatio est ex ratione et refutatione rationis controuersia. Ad hanc iudicationem argumentationes omnes afferre oportebit.) Ad hanc iudicationem, id est, definitiuam, ne aliam cum feceris constitutionem, hic aliam facias iudicationem, et non conueniat. Hec precepta quae nunc finitui status ponimus, et earum partes propter qualitatem, quae partes plures habet, et controuersias legales status dicit. Maiestatem minuere est.) Definitio est rei de qua queritur, pluribus uerbis et rationibus confirmanda. Superior definitio est, haec confirmatio definitionis. Postea ad id quod definiens, deductio definitionis ad speciem. Hoc ex opinione hominum sumetur.) quomodo destruat descriptio aduersae partis. Veram, honestam, utilem demonstrabimus.) Cum tria dederit defensori uita definitionis, id est falsam, turpem, inutilem: tria dat accusatori contra ornamenta definitionis, id est ueram, honestam, utilem: ut etiam ex collatione melior accusatoris definitio probetur. Deinde simili ratione causa tractanda.) ut definias, approbes, deducas ad speciem: infirmes definitionem aduersae partis, doceas falsam, turpem, inutilem. Compares etiam quae utilior est, uel reliqua, aut a maiore, aut a minore, aut a pari, sed in tot definitionibus omnia haec quot res definiendae sunt. Deinde defensoris primus est locus, item nominis breuis et aperta, et ex opinione hominum descriptio, hoc modo.) Et huic dat quatuor ad actionem definitionis locos. sed in quibusdam partibus in tertio loco discrepauit. Supra enim, id est, in parte accusatoris, haec quatuor sunt: definitio, approbatio propriae definitionis, deductio in speciem propriae definitionis, destructio definitionis alienae. At hic in partes defensoris est similiter definitio, siue approbatio eius, et quod mutat separatio definitionis a specie de qua queritur, destructio definitionis aduersae partis defensoris. Deinde primus locus est, et reliqua.) Datis omnibus locis accusatori ad suam definitionem, defensori quoque ad defensionem eiusdem proprios locos tradit. Ex quibus primus est definitio, et ipsa breuis: deinde eius affirmatio. Tertio loco a definitione sua separatio eius speciei de qua queritur. Post quem locum locus communis inferatur, per quem facti utilitas aut honestas augetur. quae quidem locum habet etiam accusator, sed ex contrario. ille enim indignitatem rei auget, hic utilitatem. Quarto loco sequitur aduersariorum definitionis reprehensio, eadem illa omnia retinens, quae definitionis reprehensio includit: id est, ut falsa, ut turpis, ut inutilis doceatur, fiatque utriusque definitionis etiam a defensore similiter comparatio. Omnia enim

defensor facere poterit, ac dicere, quæ accusator, præter locum communem eiusdem accusatoris. Habebit autem defensor locum communem, per quem indignabitur accusatorem sui periculi causa non res solum conuètere, et aduètere, uerum etiam uerba mutare conari. Hic similiter locus defensoris ex ipsa definitiua constitutione susceptus est. unde proprius hic locus constitutionis defensoris. Nam esse quidem possunt alij communes loci, ex causa et ex negotio nati, non ex constitutione: ut in calumniatorum rem, ut conuètio misericordiae, ut indignatio facti, et cætera huiusmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, non constitutionis definitiua, ut diximus, sed ex compositione circumstantiæ, quam præcipue nominamus, procreantur. Sed hi communes loci non in omni causa sunt, sed in omne genus causæ incidunt: hoc est, in omnes constitutiones incidunt, non in omnes causas, quas unaquæque habere poterit constitutio. Ac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis, in coniecturali constitutione fecimus mentionem, qui, qualesq; sint, explicantes. Vtemur autem his, et eos inducimus in orationem, cum causa ipsius necessitas flagitabit. Similibus exemplis et orationibus, quæ ad defensionem suam poterunt pertinere. Ab illa definitione separatio, ut separet factum suum ab ea definitione quam habuit aduersarius. Per quem facti utilitas aut honestas adangetur. Quomodo accusator ad speciem descendit, ut iungat definitionem suam cum specie: sic defensor descendit ad speciem, ut separet definitionem suam à specie, id est, à facto unde questio est, et uterque utetur loco communi. Sed accusator, ut augeat, per indignationem: reus utile esse doceat, et honestum. Omnibus locis quos accusatori præscripsimus, ut et hic rursus conuertat in definitionem aduersarii præcepta superiora, et dicat eam falsam, turpem, inutilem: comparet ex minore, maiore, pari, quæ habet scilicet accusator. nam et hic proprius locus communem de fine habebit. Nam et extra finem, quem potest causa suggerere, habere potest uterq; alium locum communem. Post eadem præter communem locum fiat collatio ipsarum definitionum per minora, maiora, paria. nam illi quidem communes loci, qui in quacunq; parte esse possunt, causa suggerente, ex periculi magnitudine, non ex cause genere dicuntur: ut non proprius sit locus communis ex fine natus, sed ex negotij genere, cuius circumstantia pro qualitate, uel quantitate periculi locos communes dabit. Non in omni causam, sed in omne cause genus incidunt. Hi loci communes, qui ex compositione negotiorum nascuntur, non in omnibus causis sunt, quia non omnis causa similiter componitur: sed cadunt in omnia genera causarum, id est, in omnes constitutiones, quia quælibet constitutio, modo atroci negotiorum

compositione fingitur, modo simpliciter componitur.

De translatione & commutatione.

VM autem actio translationis, aut commutationis indigere uidetur. Tertia est constitutio, quæ translatio est, quia ita Tullius ordinem dedit. Hæc commutationem iudicij cum actione tenet, cum persona, locus, lex, crimen, poena mutatur, uel cætera quæ similia sunt. His singulis supponere exempla, et infinitum et superuacuum est, uel quia multis modis efficitur, uel quia omnibus modis ad dicendum una præceptio est. Omnis autem translatio apud antiquos temporibus Tullianis in ipsa causarum actione aut non erat, aut rarior inueniebatur. Prætores etenim qui ius dicebant, et iudices causæ dabant, et controuersia uel agendi genus instituta actione formabant, ita sibi præscribebant. Prætor, quæ accusator, quæ reus deberet actione uti, præscribendo quid fieret, excipiendoq; quid non fieret, translationis controuersiam actionibus auferebat. Erat præterea institutum, ut à causa caderet is, qui non quemadmodum oportebat egisset. Ergo etiam propter hæc forma taliter ad iudicium ueniebat. Apud ipsum uero prætorem cum litis ipsius forma componeretur, illic partes aut excipiebant aliquid, aut simplicem actionem accipiebant. Unde in ipso, ut dixi, iure, hoc est, apud prætorem de modo agendi cum quaereretur, tractaretur exceptio, atque translatio. Cum autem iam litis forma esset accepta in iudicio, nulla iam poterat esse translatio. Ergo in iudicijs translatio rariis inuenitur: et si quando inuenta fuerit, ipsa per se parum firmitudinis tenet, assumitq; uires alia constitutione firmiore. Hoc namq; præceptum Tullianum est, translationem ex alia constitutione firmari. Ad quod præceptum exemplum subiungit, non ut translationem doceat, sed ut ostendat translationem alia constitutione firmari. Reus parricidij factus, probatis alijs criminibus, an damnandus sit, questio est. Utitur translatione reus, cum dicit se non parricidij damnandum esse, quia nihil inde approbatum: sed aliorum criminum, quæ probata sunt, affici oportere supplicio. ac ne eo quidem, quod non inde iudicium constitutum sit. Ita si neque probatorum criminum poena esse debet, quia non inde iudicium constitutum est: neque parricidij, quia nihil probatum confirmat, non esse damnandum. Verumtamen purgandis alijs criminibus per coniecturam opera danda est, ut reus non opera tantum translationis utatur. Ergo probatum illud est, translationem alia constitutione firmari. Subiungit uero exemplum translationis. Cum agit iniuriarum cui præcisa manus est, et is qui præcidit, exceptionem postulat, ut in hoc iudicio de maleficio non fiat præiudicium. In hoc genere consti-

constitutionis præcepta hæc sunt, quæ utrique parti dentur: ut explicent quid fieri soleat, à quo, per quos, quomodo, quo tempore, quemadmodum agi, quemadmodum iudicari, quemadmodum statui: quod utriusque ex partibus iuris agnoscutur, de quibus partibus in qualitate est tractaturus. debet etiã tractari, quid in similibus rebus fieri soleat. Aut enim in iure cautum est id de quo quaeritur, aut solet sic fieri, aut non solet: aut id quod in iure solitum est, id quod simile est, applicatur. Deinde per coniecturam tractandum, utrum malitia agatur aliud, cum aliud simulatur, an stultitia, an necessitate. Locus autem communis unus est contra translationem, fugere iudicium et poenam, eum scilicet qui translatione utatur. A translatione unus locus communis est, perturbari omnia, si non eo pacto agantur quo oportet. Hæc sunt tres constitutiones, quæ species non habent: coniectura, finis, translatio. Translationem autem intelligamus formam esse status, scilicet legis: prescriptionem uero eandem appellari posse, et eandem exceptionem, sed ab oratoribus. In iure autem prescriptionem dici, ipsum propositum ius: exceptionem autem, cum ius ipsum propositum aduersus se actor alius excipit, interposita aliqua conditione. Sit nobis prescriptio iniuriarum de cæde exceptio, nisi præiudicium facias. Singula translationum genera queramus. Ut exemplum sit, quemadmodum alia lege, quemadmodum alio crimine, et ad singula, quibus translatio uidetur impleri. Sed quia ratio præceptorum similis est, exemplorum multitudine superfedendum est. Cum enim præcepta in omni genere translationis eadem sint, ad diuersitatem frustra exempla querentur. Eadem enim præceptorum ratio in omnibus translationis partibus, et ubiq; seruabitur. Multis de causis fit, ut rariis incidant translationes. Quoniam per prætoris formulas actionibus integritas datur, neque in iudicijs ulla potest esse prescriptio, qui non quemadmodum oportet egerit apud prætorem. Quare in iure plerumque uersantur translationes. Ibi enim exceptiones postulantur. In causis autem aut raro, aut nunquam, priuatorum iudiciorum causa constituitur: ideo non potest in iudicijs esse translatio, sed est apud prætorem. Hic defensor poenæ commutationem. Quoniam cum dicit, non hac poena afficiendus est, sed tali aliorum criminum probatorum: cumq; tali non oporteat, quia eius crimen non probatum est, ita ne alia quidem poena affici oportere dicit, quæ sit aliorum criminum: unde commutatione poenæ, uis accusatoris tota tollitur. Cæteris quoq; criminibus defendendis, quæ probata dicuntur, coniecturali constitutione translationem confirmabit. Ut in iur-

matibus etiam criminibus illis, quæ probata dicuntur, rei possit releuare personam. Exemplum autem translationis in causa positum nobis sit huiusmodi. Illud exemplum quod supra datum est, ad hoc datum est, ut probaretur, translationem alia constitutione necessario confirmari. nunc dat exemplum translationis. Postulat is qui cum agitur, à prætore exceptionem, ne præiudicium fiat in hac iniuriarum damnatione futuri criminis, quod de capite est, id est cædis. Indignum sit, non primo quoq; tempore iudicari. Ut etiam in iudicio iniuriarum indignum sit, non etiam de cæde iudicari. Id ex partibus iuris, de quibus post dicendum est, in qualitate absoluta. Contra eum qui translationem inducit, qui accusatur iniuriarum. A translatione autem omnium fore perturbationem. hoc est, à parte ea quæ utitur translatione. nam illa superior contra translationem est. Quo pacto oporteat, hoc est, si cum eo agatur, qui cum non oporteat. Cætera uero quæ de hac constitutione dici possunt, alijs libris à Cicerone explicata sunt. nunc aliam constitutionem aggreditur, nempe generalem, et eius partes.

Generalis constitutio.

Nunc generalem constitutionem et partes eius consideremus. Generalis, hoc est, qualitatis constitutionis præcepta supponit: cuius species duas esse dixit, iuridicalem et negotialem. Duas enim, deliberatiuam et demonstratiuam in priori libro sustulit. Ac nunc prius de negotiali tractat, quoniam simplex esse noscitur. iuridicalis uero in species est distributa. hæc negotialis habet litem, cum questio est quid esse debeat: quod colligitur ex iure iam constituto, quomodo id sit habendum, unde controuersia est. Supponit exemplum, quod secundi heredes sibi eam hereditatem uendicent, quæ uenerit pupillo, quam sibi uendicant agnati. Facit intentionem agnatorum, deimpulsionem heredum secundorum. Tunc questionem, quorum sit hereditas. Affertur ratio à secundis heredibus, quod unius pecuniæ heredes diuersi esse non possunt. Fit refutatio, sed non est una pecunia. Erit iudicatio, an una pecunia sit. Hic admonet, posse in una et simplici constitutione inueniri plurimas rationes, refutationes que rationum, et item iudicationes, ut in hac causa. Nam cum ratio sit, non posse plurimis de causis unius pecuniæ heredes esse diuersos, cumq; in superioribus refutatio facta sit, Non est una pecunia: omissa hac refutatio, alia refutatio supponi potest. uti dicatur, esse posse unius pecuniæ heredes plures diuersis de causis. Et aperte in ipso Tullio positum est, quæ rationes

rationes sint, quæ refutationes. Dat autem huic constitutioni locos ad argumenta communiter utriusque parti, uel omnibus partibus, si plures existent, ut ius unde constet considerent. Constat autem ex tribus duci, natura, consuetudine sequenter, deinde lege. Postremo naturam eius diuidit in sex partes, quæ ipse partitus est, et definiuit. Item consuetudinis certas species à prætoribus positas dereliquit. Res firmissimas subiecit, pactum, par, iudicatum. Legitimi autem scientiam ediscendis legibus reliquit. Vis, et natura, et genus ipsius negotij queritur. Quale sit negotium, in tribus his queritur: ut, natura, genere, iustum an iniustum, utile an inutile.

Ante mortuus est, quam in suam tutelam ueniret.) ut non posset facere testamentum, quia minor esset.

Cuius agnati.) id est petitores. De qua is cuius agnati sumus, testatus non est.) id est, pater pupilli, uel pupillus ipse. Ratio est.) Ratio questionis eorum qui possessores sunt. Pater enim et sibi et filio testamentum scripsit.) quamdiu non licebat filio scribere testamentum. Infirmatio rationis.) à parte petitoris. Non filio.) Si extrinsecus aliquid aliunde filius haberet. Sed sibi iussit esse.) id est, rebus suis substituit. Iudicatio.) ex ratione et refutatione rationis. Posit ne quisquã de filij pupilli re testari.) quam non ipse haberet, et quam pupillus aliunde quæsiisset. An hæredes secundi ipsius patris familiaris, non filij quoque eius pupilli hæredes sint.) Quia secundus hæres cum dicitur, eius est secundus, qui hæreditatem renouit. Vnde hæres esse non potest,

nisi eius cui secundus hæres est. Eius autem hæres non potest esse, cui non est secundus. Aut si hac erunt usi infirmatione.) Duas infirmationes ex parte posuit petitorum, id est agnatorum, contra unam rationem possessorum, hoc est hæredum secundorum, quod diceret unius pecunie plures hæredes dissimilibus de causis esse non posse, erit una infirmatio, Non est una pecunia. Itã alia esse possunt unius pecunie dissimilibus de causis, diuersi hæredes dissimilibus generibus hæredes esse: ut alius testamento, alius lege, alius agnatione. Nunc huius generis præcepta uideamus.) Exemplum dedit qualitatis, et negotialis: dedit et præceptum, quomodo rationes multæ esse possent: nunc subiungit, in hanc negotialem qualitatem, quemadmodum et unde argumenta socianda sunt. Vtriq;.) id est, petitori et possessori.

Aut etiam omnibus, si plures ambigent.) Si plures contra unum possidentem petant, ut non due partes sit, sed plures. Initium ergo eius ab natura ductum uidetur: ut constet ius, natura, usu, lege. Omnium autem trium supponit partes. Quædam autem ex utilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura.) Interdum enim sequimur consuetudinem. Hoc autem

tem quia consuetudo, non quia scimus utile esse quod sequimur. post autem probata quædam aut à consuetudine, aut à uero. A consuetudine.) quoniam consuetudo est. Aut à uero.) quoniam rationem eius perspecta est, et utilitas usua. Vindicatorem.) pro uindicta, pro ultione. Ad hanc controuersiam.) id est, causæ genus iudiciale. Consuetudinis autem ius esse putatur, id quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobabit.) Initis partibus iuri naturali suppositis, nunc consuetudinis iuris partes subiicit. Voluntate omnium sine lege uetustas comprobabit.) ut prudentium ratio auctoritate data consuetudini, de consuetudine in posteros miserit legem. Quædam sunt iura ipsa iam certa propter uetustatem, utputa, maioribus assurgatur: ius est hoc, sed consuetudinis. Multo maxima pars, quæ prætores edicere consueuerunt.) Non ex legum præceptis et iurisdictionibus, sed ex consuetudine, quæ proponatur à prætoribus ex bono et æquo. Par quod in omnes æquabile est.) ut qui proponit aliquid, tale proponat, ut quo iure alium teneat, hoc se alliget. Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit.) Hæc quæ dicta sunt, de consuetudine tractata sunt. Nunc cum superesset ius legitimum, cognitionem eius ad eos transtulit, qui legitima iura fecerunt. Nunc iuridiciale genus et partes eius consideremus.) Ipsa enim est quæ diuiditur. Absoluta est, quæ ipsa in se non ut negotialis.) In negotiali queritur, quid esse debeat iuris: in absoluta, quid est iuris. Non ut negotialis.) Negotialis enim non habet ius certum, sed queritur de eo iure quod esse debeat in negotio presenti. Absoluta est, quæ ipsa in se, non ut negotialis.) In negotiali qualitate ius efficitur sententia iudicis: in absoluta quod positum ius, et notum est, ab oratore sumitur. Implicitè, et absconditè.) Quia aduic incertum est, et queritur quod esse debeat. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, quæ de antè dictum est: ut ex partibus iuris naturæ, consuetudinis, legum argumenta sumamus. Hoc tamen, cum et in negotiali hæc sint, distat absoluta ab negotiali: quod illa latius assumit, ut probet, quemadmodum nouum ius esse possit, de quo queritur: absoluta autem ipsa iura, ut probet factum. Assumptiua igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest.) Assumptiue qualitatis præcepta tractaturus, docet quid ipsa sit, et eius partes quatuor supponit. Ac primam compensationem, quam et comparationem appellat. huius exemplum subiicit, Imperatoris eius qui instrumenta et arma tradiderit, ut exercitum ab obsidione hostium liberaret. hic quoniam finitiuus status esse potuit, quid sit lædere maiestatem. Certi enim nominis reus est.)

De iuridiciali.

Subiungitur iuridicialis. quæ ipsa cum genus sit, in duo diuiditur: in absolutam, et assumptiuam. Absolutæ supponit exemplum, quod trophæum eneu contra more post uictoria Graij, de Graijs statuerunt. Facit intentionem et depulsionem, supponitque rationem postea, sed absolutæ constitutionis, ut nascatur iudicatio iuste fecimus, quia æternum iustitias nostræ monumentum relinquere uoluimus. Sin autem dicitur, ideo eneuum, quia meruistis, erit ratio de

quo de reatiua qualitate. Vnde intelligimus, in uanam causam constitutiones incidere posse plurimas principales. Verum etiam absoluta qualitas eisdem habebit locos argumentorum, quos negotialis, ex partibus iuris naturæ, ad utilitatem suam consuetudinis legum. Sed in absoluta ipsa iura proferimus, ut factum defendas, uel lege, uel consuetudine, uel natura. in negotiali autem hæc iura proferuntur, ut possit constitui quo iure esse debeat id de quo negotium est, quia eius constitutionis ad futurum spectat intentio. Aut ex ipsa re, aut simili, maiore, minore ue nasci uidebitur.) Aut enim in iure posita est hæc species, quæ queritur. litis autem ex eo quod in iure est, ad hoc negotium similitudo traducitur. Dubie rei.) thesis scilicet. Certè continet amplificationem.) Locis communibus iam re probata, argumentum facies. Illud enim adhuc in questione est, quod augeri per communem locum possit et oporteat, considerabitur.) De re probata locum commune per argumentum, non thesis. Nam certi qui in omnes incidant loci, perscribi non possunt.) In singulas constitutiones certi loci et proprii dari non possunt. Merito ergo et in negotiali. Quonia tamen in negotiali de iure tractatur, loci communes hic esse possunt contra auctoritatem iurisperitorum, ab auctoritate iurisperitorum. Nunc iuridiciale genus et partes eius consideremus.) Ipsa enim est quæ diuiditur. Absoluta est, quæ ipsa in se non ut negotialis.) In negotiali queritur, quid esse debeat iuris: in absoluta, quid est iuris. Non ut negotialis.) Negotialis enim non habet ius certum, sed queritur de eo iure quod esse debeat in negotio presenti. Absoluta est, quæ ipsa in se, non ut negotialis.) In negotiali qualitate ius efficitur sententia iudicis: in absoluta quod positum ius, et notum est, ab oratore sumitur. Implicitè, et absconditè.) Quia aduic incertum est, et queritur quod esse debeat. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, quæ de antè dictum est: ut ex partibus iuris naturæ, consuetudinis, legum argumenta sumamus. Hoc tamen, cum et in negotiali hæc sint, distat absoluta ab negotiali: quod illa latius assumit, ut probet, quemadmodum nouum ius esse possit, de quo queritur: absoluta autem ipsa iura, ut probet factum. Assumptiua igitur tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non potest.) Assumptiue qualitatis præcepta tractaturus, docet quid ipsa sit, et eius partes quatuor supponit. Ac primam compensationem, quam et comparationem appellat. huius exemplum subiicit, Imperatoris eius qui instrumenta et arma tradiderit, ut exercitum ab obsidione hostium liberaret. hic quoniam finitiuus status esse potuit, quid sit lædere maiestatem. Certi enim nominis reus est.)

cuius constitutionis, id est, finitiue tractatu omisso, ipsam considerat compensationem. Ac præcepta hæc constituit, ut si quid per coniecturam tractandum sit, prima parte tractetur, uel hoc non obsuisse, uel hoc non futurum fuisse, propter quod istud unde reus sit, dicatur esse commissum. Ista coniecturalia sunt. Itã si definitio fuerit, cum alio qui certi nominis reus est, transferenda huc sunt omnia quæ sunt definitionis, monetque nunc alteram, nunc utramque constitutionem, id est, et finem et coniecturam in prima parte tractari, et item alias, tractis scilicet huc rationibus singularum et confirmationis et infirmationis. Ipsius autem compensationis præcepta hæc sunt, ut comparemus id quod admissum est, et propter quod admissum est, ex partibus honestatis, utilitatis, necessitatis: ut neq; fuisse aut honestum, aut utile, aut necessarium. Vbi et gradus tangi potest, non tam utile, non tam honestum, non tam necessarium: quæ partes, id est, utilis, honesti, necessarij, plenius intelliguntur in præceptis deliberatiue. Sic facta separatione, et eius beneficij quod prestitisse se dicit, et eius maleficij quod admisit, actio postrema ducenda est ad formam deliberatiue, ut ita agatur, quasi suadeat aut dissuadeat orator, faciendum, aut non faciendum. quoniam accusatoris pars est utique, ut dissuadeat: defensor uero hæc omnia contraria actione conuertet. Cum ille coniectura usus fuerit, coniecturaliter respondeat. Item contra fidem assumat argumenta officij. Ipsius aut compensationis contrarias partes tenebit, ut doceat utile, honestum, necessarium fuisse quod fecerit. Aut tanto opere per gradum utile fuisse, honestum, necessarium. Loci communes ab accusatore erunt duo. in eo qui de turpi facinore confiteatur, et querat aliquam defensionem: et alter, ipsius inutilitatis et turpitudinis expressio cum indignatione. A defensore tres sunt: nihil per se turpe aut inhonestum putari, nisi animo facientis consideretur: alter, amplificatio beneficij prestiti: tertius, expositio ipsius et periculi, et beneficij. Ex quibus sunt iudicationes duæ.) scilicet iudicationes coniecturales. Aut hæc comparatiua, cuius nunc indigemus.) Hæc iudicatio propria est ipsius compensationis constitutionis. Hoc causæ genus.) compensationem scilicet. Oportebit adhibere ceterarum quoque constitutionum rationem atque præcepta.) si tamen incidant ceteræ constitutiones. Iste enim constitutiones quæ in assumptiua sunt qualitate, possunt præcedentes omnes constitutiones recipere: ut hæc nunc, quæ compensationis est, habet et finem et coniecturam. Ideo quæcumque genera sunt questionum, suis constitutionibus tractanda sunt. Ac maxime coniecturis faciendis.) ut per coniecturam, quæ quasi incidens est, compensationem illa tollatur, qua is qui accusatur maiestatis, utitur dicēs, periturum fuisse exercitum, nisi arma cõcederet.

si qui accusabuntur, comparabunt.) ut periturū fuisse exercitum negemus: quod sumit hic, qui arma prodidit & instrumenta. Aut si alia ratione.) Quoniam superius duas rationes & duas iudicationes posuit coniecturales, non futurum fuisse ut periret exercitus, & non hoc animo factum: iccirco hic eandem rationem repetit, ut coniecturam dicat in hanc constitutionem tractandam. Ex coniecturali constitutione sumetur.) Quia partibus suis ipsa tractanda est. Sin autem certo nomine maleficij.) ut nūc certo nomine reus est maiestatis. Potest enim sine certo nomine reus esse, & non statim ad definitionem astringitur, cum criminis nomen nullum uidetur obiectum. Sin autem certo nomine maleficij uocabitur in iudicium.) Iam hic incipit incidentis ad hoc thema alterius status, id est finis, quem statim finem & supra posuit, dicendo: Quid sit maiestatem minuere, præcepta tractare. Sin aliud quoque aliquod genus.) quarumlibet constitutionum, uel præcedentium, uel sequentium. Quam plurimis infirmet rationibus.) ut dicat non futurum fuisse, ut periret exercitus, aut aliter, Non hoc animo fecisti, sed ut perderes fecisti. Deinde oportet accusatorem illud quod ipse arguat, ab eo quod defensor comparet, separare.) Post illa superiora etiam hoc dicere oportebit accusatorem, contendere, comparare. Et hoc extenuando maleficij magnitudinem simul adaugere.) ut extenues, quod præstitisse se dicit: augeas, quod admisit. Deinde oportebit illam ipsam comparatiuam iudicationem exponere, tanquam causam deliberatiuam.) In omnibus assumptiuis qualitatibus post omnia argumenta ex constitutione, quæ sunt propria, locus extremus interponitur quasi deliberatiuæ causæ, in qua queritur quid faciendum sit, ut ex hoc probetur quid faciendum fuerit. Tanquam causam deliberatiuam.) ut non iudicialis causa sit, sed deliberatiua, & eodem genere agatur, quasi sola ipsa esset, id est, causa deliberatiua. In aliquam consultationem.) ut deliberatiua, non iudicialis causa sit, hoc est enim consultatio. Defensor autem quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones inducentur.) Si accusator coniectura, retorto contra genere dicendi, coniectura et defensor utetur. pari genere & finem, pari genere etiam comparationem ex contrario tractabit: ut quod ille inutile, hic utile: quod ille inhonestum, hic honestum dicat, & cætera his similia. Relatio criminis est, cum reus id quod arguitur confessus, alterius se inductum peccato iure se fecisse demonstrat.) Secundam speciem assumptiuæ qualitatibus relationem posuit. Hanc definiunt per definitionem. Quæ constitutio tunc est, cum alterius peccato se fecisse reus dicit quicquid admisit, huius exemplum subiicit Horatium, qui so-

rorem suam flentem interfecit. Et subiungit præcepta, primum, ut si qua constitutio ante ipsam relationem tractari possit, excutatur circa ipsam qui reus est: Non hoc animo fecisti. Hoc utiq; sic factū est & in cōparatione. Deinde quoniam relatio refert actus ad alterū, ut se defendat: dicit enim Feci, sed ille meruit. Necessaria etiam hic cæterarum constitutionum ratio tractabitur. Cum enim cœperimus dicere, ille non meruit, & coniectura esse potest, & finis, & quelibet alia constitutio. Ergo accusator in defensione eius in quem reus transfert crimen, tractabit alias constitutiones. Hoc pacto fit, ut licet relatio sit constitutio, in hanc tamen adhibeamus alias constitutiones, duobus modis: uel circa personam ipsius rei, quo animo fecerit: uel circa personam illam in quam reus transfert crimen. Post hæc igitur tractanda est ipsa relatio criminis, quam in præceptis ab eodem subiectis cuius facile est recognoscere. usque ad illam partem, quæ semper (sicut in superiore præcepto traditum est) propositionem habet quasi deliberatiuam: quæ ex utilitatis honestatisq; partibus quid agendum est, quasi res in consultatione sit, declaratur. Defensor habebit cuncta contraria. sed si incidentis constitutiones aliæ fuerint, omnia ex earum diuersa parte tractabit. Item per præcepta cōuertendo modum, ad suam partem argumentando deducit eum, locis communibus tam accusatori quam defensori datis: quos ipse supponit. Postea si quæ facultas erit.) Ante relationem criminis, & eius argumenta, cæteris constitutionibus accusator & reum onerare debet, & illum defendere in quem reus transfert crimen: namque dici potest, Quod fecisti, non hoc animo fecisti: quod est alterius constitutionis: deinde, & ille quem meruisse dicis, aut non meruit, aut non hoc pacto meruit: quod utique aliarum est constitutionum. Ita antequam ex præceptis relationis aliquid agamus, constitutionibus reliquis, & circa rei personam uti possumus, ut eum arguamus: & circa personam eius in quem crimen transfertur, ut eum defendentes reum accusare possimus. Postea translationis uti partibus.) præscriptione, Non tibi eum licuit occidere. Deinde negare debet, audire oportere id.) ut dicamus, Hodie audiendus tu non es, siquidem & tu illam qua punitus es, audire noluisse. Et id quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere.) Mentiris, quod dicis sororem fleuisse, quia non est inde iudicatum. Nunc apud iudices accusent, quam sine iudicibus ipsi condemnarunt.) Modo crimen ingens, posteaquam pœnas sumpsisti de sorore. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, ualisset, ne hoc quidem ipso quicquam opus fuisse iudicio.) ut & hic qui Horatium accusat, potuisset sine iudicio illam quasi peccantem occidere.

dere. Si uero cæteri quoq; idem faciant, omnino iudicium nullum futurum.) Soritici syllogismi fecit formam, qui in infinitum semper de intellecta rei definitione porrigitur, ut granum, cumulus, aceruus. occidit Horatius, occideret accusator, ita semper sine iudicio erit pœna. Potuisset hūc ipsum de illa sumere supplicium.) quasi de sorore. Et de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio.) Ut dicis iustum, honestum, utile, uel contra: quæ omnia in deliberationis præceptis tractantur. Ut refelli, et in contrariam partem conuerti possint.) Ut cum supra uerbi causa dictū sit ab accusatore, non debuisset a fratre interfici sororem: dicat hic, magis a fratre debuisset. Ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium uocaretur.) Ut negare non posset, quod admisisset, quod hæc uictoriam Romanam lugeret. Ex iudiciorum perturbatione.) quoniam non erat occisa iudicio, quæ occisa est. Remotio criminis est, cum eius intentio facti, quod ab aduersario infertur, in alium aut in aliud dimouetur, & cætera.) Definitio. Hæc tertia species assumptiuæ qualitatibus, remotio criminis dicitur, quæ definita est sic. Cum intentio facti remouetur, uel in alium, uel in aliud. ipsa autem remotio nunc rei est, nunc causæ: sed si causa remouetur, uel in hominem remouetur, uel in rem. Sin autem res remouetur, tantum in hominem remouetur, uel ab homine. Causæ remotionem in hominē, docuit per exemplum, de legato Rhodiorum. causæ remotionem in rem, in eodem exemplo ostendit, cum dixit, mortuo quaestore si legatus uaticum non accepisset. Verum præcepta tradit, quibus uteretur accusator, cum argueret eum qui causam facti in hominē remoueret. Et est primum, ut accusator eū defendat, in quem culpa remouetur. sed si hoc non potuerit, dicat hoc iudicium aliud esse, illud aliud. deinde dicat unicuiq; suum esse officium, hunc non potuisse peccare. illum reum esse posse. non debere tamen cōiungi defensionem huius cum illius accusatione. Hæc in remotionis partibus integris complendis accusatoris sunt. Defensoris autem hæc: primum, ut quæcumq; accusator ex alijs constitutionibus argumenta fecerit, soluat: deinde, accuset eum cuius causa peccasse dicit: deinde doceat, se aliter facere nec potuisse, nec debuisset: non potuisse ex utilitatis partibus, non debuisset ex honestatis. de utroq; autem in deliberatiuo genere tractabit. Deinde dicat à se omnia facta esse, quæ facere potuerit. Percurret omnia uitæ suæ præterita dicta, facta, consilia, ut probet suam non fuisse culpam, cum hoc non impleuerit. Cū uero causa non in hominem, sed in rem remouetur, omnia eadem præcepta accusatoris et defensoris erunt, excepta uel accusatione hominis in quæ remotio fit, uel defensione rei. Remotio cū fit, dedit exemplū de adolescente, quod porcā tenuit. remouet enim à se factum, & dicit

non fuisse suæ potestatis facere, uel non facere. Hic nascitur illud nouum, ut fiat remotio rei non in hominem, sed ab homine, & existat constitutio ab accusatore, cum dicitur: Quod fecisti, nō tu facere debuisti. Exemplum dedit de pretore, qui cum consules deberent, populum ad arma cōuocauit. Hic præcepta dat, uti exprimamus quid cuiusq; sit potestatis, quid officij, ex utilitatis partibus, & honestatis, et ut hoc probemus exemplis. deinde adiungit locos communes, si qui esse possunt aut indignationis, aut cōquestionis, ut uterq; sibi pro suis partibus sumat. In alium, aut in aliud dimouetur.) Aut in personam, aut in rem. De utroq; distinctius, & de honesto, & de utili. Sin autem non in hominem certū, sed in rem aliquam causa dimouetur.) Hucusque in personam, nunc in rem causa remouetur. Accusatione alterius, et culpæ depulsionem dempta, cæteris similiter uti locis oportebit.) In tua depulsione. reliqua talia perseverant in rem, qualia fuerunt in personā. Ipsius aut rei fit remotio, cum id quod datur crimini, negat neq; ad se, neq; ad officium suum reus pertinuisse.) Nunc remotio rei. nam supra causæ docuit remotionem, & in hominem, & in rem: sed remotio rei tantum in hominem fit: & fit duobus modis. nani nunc remotio fit rei ab eo qui reus est, nunc remotio fit rei ab eo qui accusator est: quod erit nouum, ut status ab accusatore nascatur. Atq; in hoc genere.) remotiuæ cōstitutionis, ubi tantū res, non causa remouetur. Concessio est, per quam non factū ipsum probatur ab reo, sed ut ignoscatur, id petitur, &c.) Quarta species est in assumptiuæ qualitate, concessio. Hanc definit ita, cum non factum purgamus, sed ut ignoscatur petimus. Hanc partitur in duo, in purgationem & deprecationem. & purgationem definit ita: cum non factum purgamus, sed uoluntatem. Id fieri dicit tripliciter: si aut impudentes faciamus, aut casu, aut necessitate. imprudentiæ dat exemplum de uitulo immolato. Itē causus de eo qui hostias præstō non habuit ad diem certum. Item necessitatis, de rostrata nauī in portu, ubi non licebat inuenta. Hæc tria exempla iccirco iuncta posuit, quia eorum omnium similis præceptio est. namque ut & in superioribus, ita & hic primum coniecturaliter agendum ab accusatore. ut id quod reus negat se uoluntate fecisse, consilio factum doceat, ac uoluntate. Deinde subiungit finitiui status tractatum, qui (ut supra docuit) quadruplex est, definitio breuis, astrictio definitionis: & tertio loco, si asserit, deductio est definitionis ad speciem: si uero non asserit, separatio definitionis à specie. quarto loco fit destructio definitionis partis aduersæ. Verum hi commissa destructio definitionis partis aduersæ, reliqua tria complebuntur: ut breuiter definiat casum, imprudentiam, necessitatem. deinde adiungit approbatio-

nem definitionis per exempla: tertio loco separet a definitione, quod reus fecit: & id ostendat esse distimile, quod sit eius facinus non ignobile, non fortuitum, non necessarium. demonstrabit post hæc potuisse uitari, potuisse prouideri. & id doceat, quemadmodum deinde adiungat accusator alteram definitionem, per quam nomina alia supponat imprudentiæ, casui, necessitati, inertiam, negligentiam, fatuitatem. Post hæc illud adijcit, uti excutiamus, ne forte necessitas habuerit turpitudinem: ut disputari possit mori melius fuisse, ne tantam turpitudinem subiremus. Post hæc dicit adiungendum esse tractatum de iuris et æquitatis natura, de qua & in negotiali qualitate tractatum est, & maxime in absoluta iuridicali: quæ duæ qualitates solis uidentur distare temporibus. nã rerum tractatu eodẽ conueniunt. Post hæc dicit adiungenda exempla, si tamen facultas dabit. in quibus doceamus simili de causa nescio quibus ueniam non esse concessam, & adiungamus illis fuisse magis tribuendam. Postremo ex partibus deliberationis turpe & inutile doceamus esse concedi, & magnum periculum futurum, cum tanta res admissa sit, si nõ fuerit a iudicibus uindicata. Contra hæc defensor conuersione utetur horum omnium, ut & in superioribus docuimus. maxime autem ut defendat uoluntatẽ, & augeat quod uoluntati fuit impedimento, & doceat nihil amplius se potuisse facere quam fecit. Deinde inducat locum communem, uoluntatem expectari oportere. deinde conuersionem, cum culpa careat, se affici supplicio, cõmunem hominum esse infirmitatem. Loci uero cõmunes accusatoris hi sunt, in eum qui confitetur, et alteri peccandi licentia tribuitur, si non de facto, sed de uoluntate queratur. Defensoris conuersione est de calamitate, quod non culpa sua, sed ui maiore peccarit. Alter locus, de fortuna potestate, & infirmitate hominum. Tertius locus: animum, non euentum considerari. Post hæc exempla atq; tractatus admonet, quod in omnibus exemplis supra positus leges sint. Vnde necessario incidunt tractatus etiã legales. sed hoc negat esse mirandum, quod causarum genera quædam simpliciter explicantur, quædam coniuncta sunt. unde qui omnia præcepta cognouerit, quicquid perspexerit in exemplo, translatione locorum necessaria persequetur. nam cum hic & leges sint, necessario quæ legum præcepta sunt, complere debemus: de quibus post dicitur. Nunc tantum ea præcepta posuit, quæ concessioni, de qua tractatus erat, conuenirent. Si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam induci ab accusatore oportebit, ut dicat accusator per coniecturam, aut prudenter fecisse, aut non casu fecisse, aut non necessitate, sed uoluntate fecisse. Atque tum ex his locis iuris atq; æquitatis naturam oportebit querere, & quasi in absoluta

iuridicali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare, quoniam conuenit negotiali absoluta qualitas tractata rebus, et distat tantummodo tempore: quia negotialis de futuro iusto agit, absoluta de præterito. Si aut in ijs, aut in alijs exemplis scripti quoq; controuersiam adiunctã uidebit. Hoc præcepto ostendit, incidere semper legales posse controuersias constitutionibus principalibus, nec ali quando legales status posse existere principales. Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio coninetur. Secunda pars concessionis deprecatio est. Hanc definiuit ita, cum non factum defendimus, sed aperte ueniam postulamus. Hoc autem actionis genus non frequenter incurrit in iudicijs, sed in Senatu aliquoties, & apud populum. Dat exemplum uel Quinti Numitorij, uel Syphacis, ubi aperte nulla alia constitutione uenia postulata sit. subiungit præcepta, primò eius qui ut ignoscatur postulat ut sua beneficia commemoret, si qua habuerit in uita præterita, & ea doceat esse maiora quam esset factum unde reus est. deinde maiorum suorum beneficia ostendat. deinde dicat se non odio neq; crudelitate fecisse quod fecerit, sed stultitia, aut alicuius impulsu. deinde polliceatur, se alicubi profuturum. deinde ostendat se consanguineum magnis ac principalibus uiris, uel amicis, deinde amplitudinem suam & uoluntatis & generis, & eorum uoluntatem ostendat q de se iudicent, & omnia que personæ amplitudinem honestatemq; demonstrant exaggeret. sed hæc cum cõuersione potius quam cum arrogantia. Post hæc adiungere exempla debet, in quibus doceat, aut simili de causa ignotum multis, aut maiora concessa delicta. deinde doceat se in potestate item fuisse, et id ignouisse quam plurimis. Postremo ipsum peccatum extenuare debet, & comparare, propter paruam admissum se hominem tali honore excellentem, supplicio affici non oportere, quo afficiuntur ceteri qui maiora committunt. Hæc confirmare locis cõmuniibus, qui ad captandam misericordiam in primo libro uidentur expositi. Sed contra hunc qui dicit, primum maleficium augebit. deinde dicit, nihil imprudenter factum, sed crudeliter & inimice omnia. ipsum immisericordem, immitem, superbum, inimicum semper fuisse, amicum nunquam futurum. & si beneficia protulerit ille qui ueniam petit, is qui contra dicit, docere debet, causa alia, non beneuolentiæ præstitum: aut aliud maius postea consecutum, & hoc malo beneficia superiora deleta: aut leuiora beneficia maleficij: aut ut honor habitus est benefactis, pro maleficio poena sumatur. Deinde ut per locum communem dicat, turpe esse & inutile ignosci. deinde optatum fuisse, ut reus aliquando fieret, & nunc non uindicari. Postremo cogitare debere, quali animo circa

eum fuerit, & quali odio. Loci communes eius erunt, indignatio maleficij, & alter, ut eorum misereantur qui fortuna, non malitia peccauerint. Nam & in senatu de Syphace diu deliberatum est, & cetera. Ita hic docet postulatam esse ueniam per deprecationem. nam semper animò bono in populo sum fuisse, non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione uteretur. Ita excludatur eius coniectura, qua factum negabatur, quod erga populum Romanum bono animo fuisset, & relinquebatur sola deprecatio. Quoniam ergo in generali constitutione tamdiu propter eius partium multitudinem commoratur, & cetera. Omnes quatuor constitutiones cum suis speciebus exposuit. Supererat iam de controuersijs legalibus disputari, sed quoniam partitus qualitate, species ei duas dederat, iuridicalem & negotialem, ipsamq; rursus iuridicalem diuidens in absolutam et assumptiuam, species et duas dederat, iuridicalem ipsam ita definiuerat, ut in ea æqui et iniqui natura, aut poenæ ratio quereretur: æqui et iniqui natura in omnibus exposita est supra tractatib. circa omnes species iuridicalis. unde nunc necessario admonet, de poenæ ac præmiij ratione esse tractandum, quod multa existunt genera causarum, ex præmiij petitione similiter & poenæ. nam Cicero de præmio tantum loquitur. Nos tamen & ad poenæ actionem ratione tradita, præceptum de præmio per similitudinem transferemus. Petuntur, inquit, præmia, & apud iudices, & in senatu, & in aliquo consilio. Hic admonet, quod in senatu dixit, ne quis arbitretur de deliberatiõ dicendi genere sumptum esse tractatum, cum de iudicali genere dicendi omnis tractatus haberetur. Hoc (inquit) neminem moueat, quoniam & apud senatum licet sententiæ dictio sit. Quod dicendi genus deliberatiuæ conuenit, tamen iudiciale genus dicendi est extimandum, cum & in senatu licet de probando homine, improbandoq; tractetur. & omnino (inquit) ista tria genera causarum forma quadam & primo genere distant, altiore tamen & pleniore intellectu implicita sibi et connexa, suis partibus continentur. Nam primo & apud iudices de præmio sæpe accusator queritur, & cetera. Accusatoribus lege præmia dabantur hoc ipso quod accusabant. exemplum dat Tullius in Diuinatione: Nullo præmio adductus sum. item, Non enim spolia Caij Verris concupiui. Id si non per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuum est, & cetera. Deliberatiuum enim sic definiat, ut diceret: Cum res posita in consultatione ciuili, habet in se sententiæ dictionem. Ergo cum agitur in senatu de homine probando, uel improbando non deliberatiua exinde dicenda est, quia habet sententiæ dictionem: sed iudicialis causa magis, quia de homine pro-

bando, improbandoq; tractatur. Nunc de præmijs consideremus, & cetera. Hinc dare præcepta incipit, quæ seruanda sunt cum præmium postulamus quod solū supererat de constitutione iuridicali tractata, ut natura æqui et recti, aut præmiij et poenæ ratio queratur. Dat exemplum in quo præmium postulatur, de eo qui triumphum petit. post quod exemplum admonet, neq; hic, neq; in deprecatione nos facta intentione, & depulsiõne, & nata questione, aut rationem inquirere, aut depulsiõnem rationis, sed ipsam esse iudicationem, quæ sit questio. In deprecatione hoc modo. Oporteat ne affici poenã. In præmiij petitione: Oporteat ne dari præmium. Diuidit ergo dicenda in præmiij petitione in quatuor, in beneficia, in hominem, in præmiij genus, in facultates: quibus singulis partes certas ipse supponit. Simulq; docuit locos communes, quos tantum in his partibus ex quatuor haberi, in præmiij genere, & in facultatibus. Hæ enim duæ partes affectus tenent, & possunt audientes publicæ rationis præmiium, & facultas plurimum commouere. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est. Nunc de ijs controuersijs quæ in scripto uersantur dicendum uidetur.

DE CONTROVERSIIS QUAE IN SCRIPTO UERSANTUR.

Constitutiones rationales esse status, & in primo docuimus, & ipsos esse principales. hoc quemadmodum completemus in dicendo, superiore tractatu docuit. Sed quia sunt præter ea genera controuersiarum quæ uersantur in scripto, quæ incidunt constitutionibus, quæ ipsa quinq; sunt, necessario etiam de his dat præcepta. In scripto uersantur controuersia, & cetera. Sunt autem controuersia quinq;: ambiguitas, scriptum & uoluntas, leges contrariæ, ratiocinatio, et definitio. Scripti autem controuersia est, cū in quocunq; scripto nascitur controuersia, aut in legibus, testamentis, pactis & diuinitis, & ceteris quæ in scriptura sunt. Ergo principalis est ambiguitas, quia ita ordinem fecit, cuius definitio adhibita est. Cum quid senserit scriptor obscurum est. Ideo quia duas aut plures res significat. Huic exemplum dedit, ut heres daret uasa cælarum uxori quæ uellet. Quoniam (ut diximus) constitutiones non sunt, sed incidentes sunt controuersia, non constituit quæ sit intentio, quæ depulsiõ: neque quæ ratio, & refutatio rationis, & quæ iudicatio: sed continuo dat præcepta, quæ sunt parti utriusq; communia. Sunt autem hæc. Primum ut ne genus ambiguum, & doceamus locutionis ipsius consuetudinem: deinde ut superiora uerba, & inferiora consideremus, ex quibus colligamus quæ sit uera sententiã. Deinde excutiamus personam eius qui scripsit.

psit, ut ex ceteris dictis eius factis scriptis animo atque uita quid senserit possit intelligi. Deinde excusamus omne scriptum, ne in aliquo uerbo aut nos adiuet, aut impugnet aduersarium. Deinde dicendum, id quod aduersarius intelligat minus commode fieri, quam quod nos intelligamus. Huic præcepto exemplum dat. Meretrix coronam auream ne habeto. si habuerit, publica esto. Hic enim tractari potest, non bene sentire eum qui publicandam dicit esse meretricem, quod publicæ meretricis nullus est usus, nulla administratio, hoc est nullum quodammodo uectigal. in auro uero publicando magnam esse utilitatē. Post hæc adiungit utilitatem præcepti, ut interpretemur quanto utiliores res, aut honestiores præterentur, si id intellectu fuerit quod aduersarius interpretatur. Hoc autem apertius fiet, si id quod nos interpretamur, doceamus esse honestum, utile, necessarium. Sed quoniam scripti controuersia, sicuti supra docuimus, potest esse et in testamento, et hoc exemplum dedit, potest autem esse et in lege. adiecit itaque præcepta: si ambiguitas fuerit in lege, uti queramus ne forte quod aduersarij intelligat, alia lege cautum sit. Deinde ut dicamus, quemadmodum scribi oportuisset, si id sentiret quod aduersarij dicunt, ille qui scripsit. Huius præcepti et argumenti de themate supra posito sumpsit exemplum, ut doceat scriptorem si heredi consulere uellet, ut ea uasa daret quæ illi commodum erat dare, non ascriberet quæ uellet. Hoc enim non ascripto, quæ heres uellet ipse daret. nunc quia ascripsit, utriusque eorum cautum uoluit: quia hoc non ascripto, consulisset heredi. Ergo concludit præceptum, in huiusmodi causis ita debere tractari: si hoc modo sensisset, illo uerbo usus esset: si hoc non esset, isto loco uerbum posuisset, aut non posuisset. Deinde adiungit præceptum, uti queramus hoc quo tempore scriptum sit, quod scriptum est: quæ ex hoc intelligitur uoluntas scriptoris. denique quasi de liberatiuo modo tractandum, quid utilius, quid honestius sit. Esse autem locos communes utriusque parti, si quid per amplificationem dici possit. Quod illius rei neque administratio, et cetera. Quam aduersarius dicit. Nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, et cetera. Fictam materiam, id est theticam legem sine certa persona. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, et cetera. Non in aliqua alia scriptura. Alia in lege cautum esse doceatur, et cetera. id est, quo modo tu intelligis. Pernultimum autem proficiet illud demonstrare, et cetera. Adiungit aliud præceptum, esse considerandum quemadmodum scribi possit ab eo qui scripsit, si sic sensisset quemadmodum dicit aduersarius. Ex scripto et sententia controuersia consistit, et cetera. Legales controuersia sunt quinque, quæ extra constitutiones tractatus suos habent. ex his Tullius

primam tractauit ambiguitatem. Scriptum, et uoluntas nunc explicatur. Scriptum autem omne accipere debemus, quicquid in legibus, aut in testamentis, aut edictis, aut in omnibus scriptis intelligitur. Hoc definiuit ita: Cam alter utitur uerbis quæ scripta sunt, alter scriptoris sententiam interpretatur, et ad id quod scriptum est, animum scribentis adiungit. Is tamen qui sententia utitur, duplici modo asserit sententiam scriptoris: aut enim semper dicit scripti eius unum eundemque sensum esse, aut ad tempus: aut ex euentu accipi oportere id quod sentit ille qui scripsit. Dat exemplum, quemadmodum unum et idem semper intelligatur in sententia scriptoris. Cum heres secundus institutus interpretatur se heredem esse iustum, siue natus filius esset, ut his heres esset, qui natus fuerat: siue natus non fuisset, ut alius nullus esset quam ipse, qui secundus est institutus. Hanc sententiam unam memorat, et semper eandem esse. At uero cum sententia scriptoris ita exponitur, ut ex facto, aut ex euentu ad tempus interpretanda sit, docet omnes sub qualitate assumptiue partis in hoc genere contineri, in qua compensatio est, aut relatio criminis, aut remotio, aut concessio. In his enim omnibus speciebus assumptiue qualitatis necessariò lex præcedit, quæ cum scriptum habeat, habebit et sententiam, quam is qui ea utitur dicit ad tempus accommodari. Dat exemplum, et docet non ad idem spectare in his exemplis sententiam scriptoris, sed ex tempore semper intelligi. Post hæc subiungit præcepta, quibus uti debet is qui scriptum defendit, et is qui scripto se tuetur. Sunt autem hæc laudes scriptoris. Communis locus, in quo docetur nihil à iudicibus spectari oportere nisi scriptum, et magis si legitimum scriptum sit. Tertio loco debet inducere factum ab aduersario, postea comparare cum scripto id quod factum est. deinde dicere, quod iudex in legem iuratus sit. deinde interrogare quid sit quod ex aduersa parte dicatur. Modis autem uarijs interrogare, modò iudicem, modò aduersarium, modò ipsum se cum admiratione interrogare. et interrogare hæc, utrum scriptum negetur esse sic quemadmodum loquitur, et an ab aduersario aliud factum sit quam dicatur, an contra dici nihil possit, deinde concludere. Cum scriptum ita sit, et ab aduersario factum, et ita factum non negetur, quod summa stultitia sit contra dicere. Deinde recitatio sequitur ipsius scripti frequens, et comparatio facti cum scripto uario modo, nunc ad te ipsum ut redeas, nunc ad iudices ista tractes. Sed ad iudices non dicitur, ostendendum est quid sequi iudices debeant: quod duabus de causis fit apud iudices dubitatio, si aut obscure scriptum sit, aut aduersarius aliquid neget. at hic utrumque manifesta

manifestum esse. unde iudices parere legi oportet, non interpretari legem. Post hæc subiunguntur ea quæ contra eum dicuntur qui utitur sententia. Et quoniam supra diximus, sententia aut idem semper spectat, aut ad tempus accommodatur: si ad idem spectare dicitur sententia, ille qui scripto nititur, dicit non oportere nos de uoluntate querere, cum scriptum extet, quod iudicium est uoluntatis. Deinde incommodum esse, si hoc instituat, ut ab scripto recedatur. nam si nec scriptores ratum crederent esse, et sibi debent interpretari habere quod scripserint, et iudicium incertum sequuntur, si à scripto recedere coeperint. deinde dicere magis uoluntatem eum sequi qui scripta defendat, quam eum qui interpretatur. certius enim iudicium est uoluntatis ipsum scriptum. Hæc aduersus eum, qui sententiam semper ad idem spectare dicit. Sim autem ad tempus accommodari sententiam dicit aduersarius, debet ille qui scripto nititur, negare iustum esse, ut cum aliquis se contra legem se esse fateatur, asserat causam uel temporis uel euentus, uel aliam similem. Deinde debet dicere, semper accusatorum fuisse, ut cum crimen intenderent, facti causam asserrent. nunc reorum esse, ut cum fecerint quod non licebat, facti sui asserant causam. Post hæc tres locos debet asserere quæ pro scripto nititur. sunt autem hi: Nulla in lege causam contra scriptum accipi, in hac lege non accipi, hanc causam minime accipi. Hæc, uti dixi, debet asserere, ac primum illud in nulla lege causam accipiendam esse. habebit hæc præcepta, quod scriptori neque ingenij defuit ad inuenienda omnia, neque sermo ad profrenda: si aliquid excipiendum putaret, esse consuetudinem scriptoribus excipere. Hoc probabit, si recitet leges quæ habent exceptionem. Erit autem uehementius, si eius ipsius scriptoris aliam legem recitet, aut in ipsa lege aliquod caput inueniat, quod excipiat. Deinde quasi per definitionem inducere. quoniam nihil aliud est causam accipere, nisi legem tollere. Idque fieri, si causa accipiatur quæ extra legem est, id est, extra scriptum. Deinde omnibus peccandi licentia datur, si causa semper accipiatur, et iudicibus errorem mitti, cum à scripto recesserint, et semper causas sequantur, quæ scriptæ non sint. omnes ciues quid agant ignoraturos, si ex suo consilio quisque agat, et causam legi applicet. Postremo hos locos inducet, quod omnes actus rei publicæ legibus exerceantur, quod hi iudicent qui à negotijs suis absint, quod iurent in uerba certa, quod nullam excusationem aut aliquam causam recipiant, quæ cum teneatur ad iudicandum abesse possit: nisi si eadē causa utatur, quæ sit in ipsis legibus instituta. quod si omnes legibus tenentur, iniquum esse aduersarios non teneri. Deinde per argumentationem illa, quæ inductio nominatur explicare, an permittant iudices ad legem addi eam causam, qua se tuetur aduersarius. Quod si ipsi non permittant, aut eam si uelint ipsi addere, populus finat: si neque ipsi neque populus permittat addi causam, iniquum esse, ut hodie ita iudicent, quasi ita causa legi uideatur ascripta: indignum esse derogari legi, aut abrogari legem, aut ex aliqua parte mutari. Derogari est, in uitupatione uenire. Abrogari, tota penitus tollere. Tertium uero est, cum pars aliqua commutatur, et uertitur. Deinde adiungere, populum hodie nihil scire intequum esse, ut illo inuito et ignaro aliquid de legibus iudicetur, esse certum ferendæ legis tempus. quod si aliquis hæc legem ferat, scire se uelle, ut si aliquid sit captiosum aduersarij uel ue, contradicat: esse turpia et inutilia hæc quæ aduersarij dicunt: nunc legem qualiscumque sit debere seruari. Post populo si displiceat, licentiam commodari, ut uel abroget, uel corrigat legem. Deinde postremo loco concludet, neminem permissurum fuisse de populo, ut aduersarius hæc causam adderet legi; etiam si sine alicuius periculo hoc fieri posset. Cum semper ad idem spectare, et idem uelle demonstratur, semper hoc esse in hac lege, quod senserit scriptor. Ut quod nos sensisse scriptorē dicimus, id est, ad quam sententiam scripta uerba accommodamus, ipsa semper sit, neque aliquo tempore mutetur, ne existat aliquando diuersa. Interdum inquit is qui se sententia defendit, contra scriptum sic dicit, hoc sensisse scriptorē, ut non semper idem sit, quod sensisse dicitur. Sed pro tempore, pro euentu sit alia atque alia sententia. et his duobus præceptis supponit exempla. Semper ad idem spectare hoc modo. Vnius partis, uel præcepti, et tractatus exemplum. Quam suam in tutelam uenerint, inter annos quatuordecim, quibus expletis potest facere testamentum. Cum eo qui est heres. Secundus scilicet. et tunc heres, si filius ante quam in suam tutelam ueniat moriatur, in hoc genere non potest hoc dici, quod interpretatur scripti semper eandem sententiam non ad tempus accommodari. Quæ fretus est ille qui contra scriptum dicit. id est, secundus, qui secundus de numero factus heres ab agnatis, scripto ab hereditate summouetur: quia secundus scriptus cum sit, non nato filio secundus non est. Quæ in omne factum idem ualeat, non quod supra, sed hic pro tempore, ut quid fiat lex senserit. Cum prope muros hostes castra haberent. Probauit huc usque compensatiuam subesse interpretatæ uoluntati contra scriptum, cum uoluntas expectatur ex tempore, subiungit et relatiuam subesse. Tum remotio criminis. Adiungit nunc, et remotio criminis subesse interpretatæ uoluntati. Contra scriptum cum uoluntas mutatur, ut ad tempus sit. Supponit etiam quartam speciem assumptiue, id est concessionem et subesse. Tum concessio per purgationem. Quia

concessio in purgationem & in deprecationem diuiditur, sed deprecatio non subest. Purgationem speciebus suis subiicit. Quare aut ita sententia inducitur. Redit ad conclusionem duorum preceptorum supra positorum, cum uoluntatem interpretamur contra scriptum. Scriptum ergo is qui defendit. Hinc incipiunt precepta, quibus uti debeat is qui se defendit scripto. Quid factum sit. ab eo uidelicet qui ex legis uerbis arguitur. Quid iuratus iudex, et cetera. id est, in quam rem iuratus iudex sedeat, hoc est in leges sedeat iuratus. Siue utrum neget, &c. id est, aut scriptam esse legem, aut hoc fecisse. Contra autem dicitur, si aut profusus aliud sensisse scriptor, et scripsisse aliud demonstrabitur. Contra autem dicitur ab eo qui se contra istum, qui scripto nititur, uoluntate defendit. Sed huic nunc locos dat, non quoad eius partes iam transferit: uerum ut intelligamus contra quos locos eius qui uoluntate defendit, respondere possit. Aut a causa assumptiua inferretur. Quonia cum ad tempus uoluntas scripti accipienda ostenditur, necessario per assumptiue qualitatis specie argumenta sumuntur. Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicitur is. Prima pars qua is utitur, qui se uoluntate defendit, contra quam nunc precepta dat scriptori. Sin causam afferet is qui a sententia stabit. Secunda pars, qua utitur is qui uoluntate se defendit, contra quam precepta nunc dat scriptori. Sin causam afferet is qui a sententia stabit. Dicitur primus locus est ab eo qui scripto nititur, per partes suas: qui per precepta. Sequitur secundus locus, in quo ostenditur, si in ceteris legibus causa accipiatur, in hanc legem causam accipi non oportere. Hoc ut probari possit demonstrandum est, quia lex uel scriptum quodlibet ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas pertinet: unde inutile, turpe, nefas esse doceatur, legi tam diligenter scripte non obtemperari. Deinde docendum, quod omnia cauta in hac lege sint, & prospecta, & excepta, que excipienda, perspicenda, cauenda que esse uidebantur. Subiungitur tertius locus, in quo docetur, hanc causam accipi non oportere: in quo quoniam aduersarius, qui contra scriptum dicat, aliqua equitate se tuetur, laborandum est uti doceat qui se scripto defendit, illud equum non esse quod aduersarius dicit. Quo loco bene tractato, ut doceat equum non esse, efficiat, ut non oporteat concedere aduersario. Nam superiores loci hoc agebant, quasi non liceret id fieri, quod aduersarius uellet. is autem locus, hic dixi in quo docetur equum non esse quod aduersarius dicit, demonstrabit eum non oportere audiri, cum iustum non uideatur esse quod dicit. Deinde descendendum erit ad assumptiue qualitatis species per tractatus, ab

eo qui scripto nititur uti per ea precepta, que supra dicta sunt, compensationis & relationis, remotionis, concessiois, explicet locos partis sue: qui nititur contra eum qui se uoluntate defendit, supponendo causam ex locis assumptiue qualitatis. Deinde rationes afferende sunt, & cause, quare aut in lege, aut testamento ita scriptum sit, quod scriptum est. ut ex hoc modo non scripta tantum defendere, uerum uoluntates interpretari uideatur ille qui scripta defendit. Primum nulla in lege ullam causam, &c. Precepta partitionis, quibus uti debeat is qui se scripto defendit. Prima pars his ferè locis confirmabitur, &c. In nulla lege causam accipi oportere.

Deinde item querere. Hoc totum per inductionem, ut ex eo quod conceditur, id quod non conceditur concludatur. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in ceteris legibus oporteat, in hac non oportere, & cetera. Secunda pars incipit de partitione eius, qui contra sententiam scriptum defendit.

Si quid igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, & cetera. id est equitate. Quoniam ille qui se sententia defendit, contra scriptum equitatem debet asserere: necessario is qui se scripto defendit, debet rursus detrudere equitati. Contra scriptum autem qui dicit, primum inducet eum locum, per quem equitas cause demonstratur, &c. Nunc tractatus est eius qui uoluntate se tuetur contra scriptum, quod supra tractatum est. isque inducet primum locum equitatis, ut ostendat que & qualis illa sit causa quam adhibet per interpretationem legis: deinde assumptiue partis cuiusque precepta seruabit, dicens: hoc quidem scriptum in lege est, sed ego feci ut prodessem: uel reliqua, que assumptiue sunt qualitatis, ut facta ipsa sua enumeret, & exequatur: deinde tres illos compleat locos ex aduersa parte, quibus usus est is qui scripta defenderat. Hic ex contrario doceat, in omnes leges accipi causas, & in hanc legem accipi debere, & hanc causam accipi debere. In omnes leges accipi causas, in hanc non accipi, iniquum aliquid constituit: ut omnia supplicia culpe, & malitie uindicande causa constituta sint. nunc se nihil malitiose fecisse. ipsum scriptorem, si hodie presens esset, factum suum probaturum: aut si ipse hoc ageret, facturum fuisse. Hac de causa uiros bonos electos, & dignitate & aetate, ut non scripta legis recitarent, sed interpretarentur. ipsum lepore scriptorè non barbaris hominibus ac stultis commi sisse scripta sua. nam si hoc crederet, diligenter cunctas exequerentur. nunc quaedam posuisse, ex quibus etiam non scripta cognosci possunt per intellectum uoluntatem. Postea dicendum est quod fieri potuisset, aut quod accidere potuisset. in quibus causa cum collocatur, ostenditur recedendum fuisse a scriptis propter uel necessitatem, uel honestatem.

honestatem. Omnes leges comprehendere omnia non posse que uelint exprimere, uel excipere: sed esse naturaliter in legibus cunctis tacitas exceptiones. deinde de locum hunc debet exequi, quia neque sermo hominum, neque scriptum aliquid plane se exprimat, aut eloquatur uoluntatem, sed semper expectari ex scriptis reliqua, que in uoluntate intelligi possunt. Deinde utilitatis et honestatis partes explicande sunt. in quibus doceamus quid nos fecerimus, & quid aduersarij uelint: ut nostrum utile, aduersarij inutile demonstretur. Deinde locum communem debemus inducere, non literas nos sequi oportere, que et tenues & obscure sunt notæ uoluntatis: sed ipsam illam uoluntatem. Deinde inducere definitionem, quid sit lex. & sic definire, ut hoc potius uoluntas, quam scriptura uideatur: meritoque iudices inseruiam legi, qui uoluntatem legis interpretantur. iniquum esse afflicti supplicio eum qui non aperte contra legem fecerit, sed ex aliqua ratione utilitatis Reipub. His rationibus & rebus, tres illi loci approbantur, qui sunt contrarij superioribus tribus: uti doceamus, & accipi causam in omnibus legibus, & in hanc legem accipi, & hanc causam accipi. Præterea operam dare debemus, ut etiam scriptum ipsum si quo pacto possumus, conuertamus, ut id uideatur tenere uerbis, quod nos interpretamur. Faciamusque tale aliquid, quale supra fecit qui scripto nititur, ut ad scriptum applicet uoluntatem. Sic hic qui uoluntate nititur, in scripto debet aliquid inuenire quod interpretetur, quod conueniat uoluntati. id faciet, si ambiguum aliquid in scripto inuenierit: aut per collectionem ex eo quod scriptum est, id quod scriptum non est, ostenderit. Sic fieri, ut cum leue nescio quod inuenierit in scripto, tamen cum equitate ostenderit in sua causa esse, plurimum proficiet: & subducet aduersario argumentum suum, in quo ille posuit, scripta tantum iudices seque debere. cum & hic docere coeperit, in scripto esse aliquid quod profit ei uoluntati quam interpretatur. Postremi loci sunt communes, qui sumi poterunt ex partibus assumptiue qualitatis, quod supra diximus. Verum erit proprius locus eius qui scripta defendit, leges ex se intelligi debere, non ex utilitate interpretantium. deinde erit alter, nihil legibus charius esse debere. At uero erunt alij loci communes eius qui se uoluntate defendit, leges in consilio scriptoris esse, & utilitate communi. Deinde indignum esse equitatem literis premere & urgere, cum equitas magis in uoluntate cernatur. Ex his locis, quos tres in partitione supra posuit, & accipi causam, et in hac lege accipi, & hanc causam accipi. repetit per anacephalaos in conclusione tres illos quos in partitione ponit locos dixit, & pro scripto, & contra scriptum. Aut ex scripto non scriptum aliquid inducere. id

est, syllogistice tractare. Cum equitate causa abundabit, necessario multum proficiet. Fit & hic conclusio, ut is qui se uoluntate defendit, operam det ut ipsum scriptum pro se faciat, uel ambiguo aliquo reprehenso uerbo, uel cæteris, ut non uoluntate tantum, sed etiam scripto niti uideatur: quemadmodum illi ipsi supra qui se scripto defendit, ita preceperat, ut non sola uerba amplecteretur, sed etiam scriptoris ostenderet uoluntatem. Loci autem communes certis ex assumptionis partibus in utranque partem conuenient. Ut aut remoueat, aut compenset, aut referat, aut concludat. Ex contrarijs autem legibus controuersia nascitur, cum inter se duæ uidentur leges, aut plures discrepare, hoc modo. De legalibus controuersijs tertia est, que ex contrarijs legibus constat. Nam dicta est ambiguitas, dicta etiam controuersia que constat ex scripto & uoluntate. Contrariæ uero leges nunc duæ sunt, nunc plures, nunc una si duplex est: quanquam & una simplex facere leges contrarias potest. At una duplex facit leges contrarias, cum una pars nititur legis parte, altera rursus alia legis parte dimicat & repugnat. Apud rhetores est ista controuersia: Raptæ raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet. ut raptæ una parte nitatur, ac dicat mortem se optare debere raptoris: altera nuptias inducat. ac fiant leges contrariæ ex duplici parte legis. Item una lex contrarias leges facere potest, hoc modo: Cum lex est, ut uir fortis petat premium quod uolet: & duo adolescentes filij fortiter fecerunt, petit premij nomine unus, ut pater eius qui reus factus fuerat proditiõis, ante iudicium liberetur: alter petit, ut agatur iudicium. ita ex una lege diuersa petentium, uoluntate leges contrariæ esse dicuntur. Verum his omisis, Tullius definit que sint leges contrariæ. deinde ponit exemplum de eo qui tyrannum occiderit, ut premium accipiat. deinde alteram legem proponit, ut tyranno occiso quinque proximi sanguine interficiantur. deinde reliqua precepta dat, communiter in utranque partem. Etenim cum ambæ partes lege nitantur, que precepta data fuerint uni parti, ad alteram partem, que etiam ipsa lege nitetur, precepta eadem transferuntur. eritque unicuique parti hoc principale, ut suam legem laudet, aduersarij uituperet, reprehendat. Erit ergo tractatus talis, utra utilior lex sit, utra honestior, utra magis necessaria, utra ad res plures pertineat, utra ad maximas, utra lex posterior sit, (melior enim, que posterior) utra lex iubeat, utra permittat, utra uetet. Nam iubet, desertor capite puniatur. Permittit, adulterum cum adultera liceat occidere. deinde utra lex poenam constituat ei qui non obtemperet, utra

maiores poenam. deinde utra lex iubet, utra uetetur. In eo enim quod iubetur, et permittitur, quasi unum genus sit, contrarium est in eo quod uetatur. Verum in eo quod imperatur, et permittitur, sit diuersitas quam supra posuit, cum illic est necessitas, hic utendi uoluntas. At his duobus contrarium est quod uetatur, ut infamis ne militet, ut impudicus ne concionetur. Maior autem est auctoritas legis quae uetat, quam illa quae imperat. omnis enim lex quae uetat, fortior propterea, quia corrigit illam quae aut permittit, aut imperat. Etenim cum omnem hominem ad concionem uenire liceat, et sit haec lex quae quasi permittat, haec quae uetat, infamis ne concionetur, corrigit illam legem, quae aut iubetur aliquid, aut permittitur. Deinde considerandum, utra lex de parte constituta sit: utra de omni uel re, uel a. Et utra lex specialiter scripta sit, utra generaliter. Melior enim quae de specie descripta est, non communiter. Et est communiter, ut, hominem occidere ne liceat: specialiter, uirum fortem occidere ne liceat, et alia huiusmodi. Deinde considerandum, ex qua lege statim fieri aliquid, aut non fieri necesse sit, et ex qua sit aliqua tarditas. nam est tarditas, ut in illa lege: legatus intra diem trigesimum proficiscatur. Haec omnia cum dicta fuerint, operam dare debeat unaqueque pars, quae pro lege sua nititur, uti doceat legem suam et iustam esse, et apertam: aduersariorum autem uel iniustam, uel obscuram, uel ambiguam. Aut ratiocinatione colliget, quod uelint adhibere aliquam definitionem aduersarij, ut intelligi possit quid in lege sit: in nostra autem lege omnia esse manifesta. Deinde debemus adiungere uoluntatem, ut adscriptum uoluntas quoque interpretata consentiat. dare etiam operam, ut aduersariorum lex contrariam habeat uoluntatem. Et si fieri potest, aduersariorum legis ita est interpretanda sententia, ut penes etiam ipsa lex aduersariorum per sententiae interpretationem pro nobis facere uideatur, ut ambae leges nostrae sint partis: una nostra per scriptum, aduersariorum per uoluntatem. Postremi sunt loci communes, qui in legibus contrarijs sumi possunt, ex utilitate et honestate legis cuiuscumque. Ea maxime conseruanda putetur, quae ad maximas res pertinere uidetur. Praeceptum hoc est: Comparandas leges esse, utrum inter se duae uel tres discrepent leges. et seruari non possunt ambae, quia discrepent: ea maxime conseruetur, quae sit in comparatione utilior, honestior, aut magis necessaria. Ex ratiocinatione autem nascitur controuersia, cum ex eo quod uspiam est, ad id quod nusquam scriptum est, uenitur. Ratiocinatio syllogismus dicitur, controuersia legalis est. habet tractatum, cum ex eo quod scriptum est, id quod scriptum

non est colligitur. Cicero ait, cum ex eo quod uspiam sit, ad id quod nusquam est scriptum, uenitur, et habet modos suos quibus comprehendatur, uel simile cum colligimus, uel cum minus colligimus ex maiore, uel cum consequens dat exemplum. sed haec in Marcomanno exempla posita. Dat exemplum Cicero de eo qui damnatus paricidij, in carcere testamentum fecerit: Nulla quidem lex testamentum facere prohibet eum qui damnatus sit paricidij: sed sunt aliae leges quae multa facere prohibent paricidij reum et damnatum: ex quibus colligitur etiam hoc, faciendi testamenti illum non habuisse potestatem. Item multae leges sunt testamentorum faciendorum, ex quibus iterum colligitur, hunc faciendi testamenti potestatem non habuisse. Tractatus uero habet locos argumentorum tales. Primum ut scriptum laudemus, et confirmemus: deinde conferamus cum eo factio quod colligimus ascriptum: deinde, ut simile esse doceamus, deinde, ut si illud aequum sit, hoc quoque esse aequum iudicemus. deinde ut dicamus, cum de hoc scriptum sit, cur de alio scriptum non sit, quod quasi manifestum fuerit ex eo quod scriptum est, etiam quod scriptum non sit, et iccirco a scriptore legis praetermissum esse uideatur. Deinde doceamus, in multis legibus multa praeteriri, sed accipi haec ac si non sint praeterita, ex his scilicet quae scripta sunt. haec dicit qui utitur collectione. Qui contra pugnat, ante omnia laborare debet, ut similitudinem tollat: et dicat aliud esse in eo quod scriptum est, aliud in eo quod admissum est. Ac propterea esse dissimile, et non debere accipi ex eo quod scriptum est, id quod non scriptum est, cum sit multa distantia dissimilitudinis et similitudinis, de quibus in primo libro exposuit Cicero. Addere praeterea etiam poterit is qui contra collectionem nititur, uti et ipse utatur aliqua collectione. Quod si contigerit, ipsam argumentum utetur, quae supra dedimus ei qui utitur collectione. Sin autem non poterit uti, hoc aget, ut ostendat scriptum solum considerari oportere. Periclitari iura omnia, si similitudines accipiantur. nihil enim esse penes, quod non alteri simile esse uideatur. Postremi loci sunt communes ab eo, qui utitur ratiocinatione, extra scriptum per coniecturam, id quod scriptum non est accipi oportere. deinde, neminem posse scriptura complecti uniuersa, illum tantummodo bene scribere legem, qui quaedam contingat, ex quibus alia quae praeterijt intelligi possint. Loci uero communes contra eum qui collectione nititur, isti sunt. Coniecturam non esse firmum argumentum, sed esse diuinationem. deinde, stulti esse scriptoris, non omnia quae cauenda sunt in lege describere. His qui in eo loco sunt, adimat potestatem, neq; permittat: sed ut quasi permissio esse uideatur, collectio

collectio sit ex alijs. Definitio est, cum in scripto uerbum aliquod est positum, cuius de ui queritur, hoc modo. Subiungit postremam legalem controuersiam, quam definitionem nominauit, quae nulla parte distat a constitutione rationali, nisi quod uerbum in lege positum, uel in scriptura aliqua, cum definitur quod significet quid sit, tunc sit legalis definitio. Supponit exemplum de his qui nauem suam esse dicunt, quod unus incubuerit gladio, alter rem in imperitus gubernandi tenuerit, gubernator in scapham fugerit. hic cum cotendant cuius nauis sit, ex lege initium capiunt controuersiae. Queritur tantum uerbum, quod in lege positum est, quid sit nauis. deinde, quid sit nauem deserere, et quid sit in nauis remanere. Haec sola discretio est data inter definitionem legalem, et constitutionem, id est, rationalem statum. Praecepta autem dicendi eadem serua binus, quae supra sunt posita, ut definiamus et caetera quae praecipit. Nunc expositis ijs argumentationibus, quae in iudiciale causarum genus accommodantur. Finitis omnibus praecipis quae dati fuerant ad omnes constitutiones, et ad omnia genera controuersiarum quae in legibus sunt, dumtaxat in iudiciali genere causarum, transit Tullius ad deliberatiuam causam, et ad demonstratiuam. Non quod alia praecepta esse possint deliberatiuae et demonstratiuae quam fuerint supra in iudiciali genere, dumtaxat in constitutionibus. Nam pari modo coniecturae finis, et caeterae constitutiones, et omnia genera controuersiarum uersantur in deliberatiua et demonstratiua, quemadmodum in iudicialibus. unde non alio modo dicenda sunt in iudiciali, et alio in caeteris, sed eadem dicendi ubiq; praecepta seruabuntur. Verum etiam quoniam in primo libro docuit, et hic admonet, fines suos certos habere genera ista controuersiarum, necessariis propter fines alia quaedam praecepta, et alia quaedam argumenta tradenda sunt, de quibus nunc tractabit. Finem habet iudicialis causa aequitatem, deliberatiua finem habet utilitatem, ut Aristoteli placet: ut Cicero, utilitatem et honestatem: demonstratiua finem habet honestatem. Ergo propter fines quasi alia argumenta sunt necessaria. aliud enim cogit in tractatu praeter constitutionem quamlibet, ille qui aequitatem cupit iudicibus persuadere: aliud, ille qui ostendere cupit utilitatem et honestatem: aliud, qui ostendere uult honestatem. Unde ipsius utilitatis et honestatis praecepta danda sunt, quae deliberatiuae causae uidentur et demonstratiuae, propter fines proprios conuenire. Et poterat quidem supponere exempla deliberatiuae per singulas constitutiones, hoc est, ut doceret incidere in deliberatiua coniecturam, finem, et reliquas constitutiones: item pari modo in demonstratiua. Sed quoniam res aper-

ta est, dicere praeterijt, ne rem satis claram dum apertiore per exempla uult reddere, obscuriorum exemplorum diuersitate fecisset.

De genere deliberatiuo.

Erunt expetendarum tria genera sunt, patrem autem numerus uitandarum ex contraria parte. Deliberatiuae et demonstratiuae causa fines dixit esse, utile et honestum. uerum est quiddam honestum, quod purum solum, et per se honestum est. aliud uero honestum, quod habet mixtam utilitatem: quod iccirco honestum dicitur, quia semper in copulatis rebus nomen a meliori parte componitur. ut demonstratiuam causam cum intelligamus habere laudem et uituperationem, quidam tamen hanc eandem causam a parte meliore (sicut diximus) laudatiuam esse dixerunt. Ergo cum honestum nunc per se solum sit, nunc sit aliud, quod iunctum est ex utilitate, tamen etiam hoc honesti nomen nuncupatur. Sunt igitur tria quae expetuntur, honestum purum, honestum cum utili, et ipsum utile purum ac separatum. Sed his tribus expetendis, hoc est, honesto, utili, et illo tertio quod mixtum est, adiunguntur duo ad tractatum necessaria, necessitudo et affectio. de quibus plenius postea disputabitur. Atque honestum ipsum quod propter se expetitur, cum in duas partes (ut diximus) distributum sit, prius tractat de eo ipso quod purum est, nullo utili sociato, quam diximus esse uirtutem. hanc diuidit in partes quatuor, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Et definit prudentiam, eiq; tres species subiungit, memoriam, intelligentiam, prouidentiam, quae ratione temporum constant. praeteriti temporis est memoria, praesentis intelligentia, futuri prouidentia: has similiter definit. Item definit iustitiam secundum uirtutem, eiq; subiicit partes similiter tres, naturalem iustitiam, consuetudinis iustitiam, legitimam iustitiam. easq; similiter definit, et dat exempla. Subiungit tertiam uirtutem, quam appellat fortitudinem. hanc definit, et ei subiicit partes quatuor: magnificentiam, fidentiam, patientiam, perseverantiam. quas item definit, sicuti omnia. Quarta postremo subiungitur uirtus, quae temperantia dicitur, et dat ei partes tres: continentiam, clementiam, modestiam, quas partes definit ita, ut omnia superiora. Quibus explicitis, aperte docuit id solum quod propter se expetitur, et quid sit, et quale sit. Verum cum honestum hoc intelligamus esse, quod propter se expetitur, non propter aliquod emolumentum, quod ipsum utiq; uirtus est, quoniam incidebat quaestio, an uirtus, id est, honestum propter se expeteretur (Epicurei enim dicunt, uirtutem expeti ipsam propter uoluptatem) huius questionis

cum latior uideretur esse tractatus, distulit, et nega-
uit ad hoc institutum debere sociari, ubi tantum
praecepta traduntur, non rerum disputatio contine-
tur. Nam primo in genere, quae sunt honesta, appel-
lantur: uirtus, scientia, ueritas: quae nullam ob uti-
litatem, sed propter se expetuntur. Veritas est,
per quam immutata ea quae sunt, aut ante fuerunt,
aut futura sunt, dicuntur. Hucusque naturam et ius-
titiam, cumque his quae naturaliter iusta sunt, explica-
uit. nunc ea docebit cum partibus suis, quae per con-
suetudinem iusta sunt. Iustitiam enim triplicem esse
uoluit, naturalem, consuetudinis, id est, morum, legum.

Legem uis est, quod in eo scripto, quod populo ex-
positum est. Hucusque iustitiam consuetudinis dixit,
nunc incipit legum. Fidentia est, per quam magnis
et honestis in rebus. In honestis actibus fidentia
est: ceterum in malis confidentia. Nam multum
ipse animus in se fiduciae certa cum spe collocauit.
Ut est illud: Turne sui merito, si qua est fiducia forti.

Neque ad hoc nostrum institutum pertinet. Epi-
curei enim et ipsam uirtutem dicunt propter se non
expeti, sed propter uoluptatem, quae secta Epicureo-
rum est. hoc utique reuincendum. Sed quia longioris
tractatus est, et alterius operis (Rhetorica enim
nunc exponitur) ideo et hinc dicere praetermisit.

Propter se autem uitanda sunt. Docuit honesta-
tem sequendam, subiungit uitandam turpitudinem.
Sed turpitudinem in his est, quae contraria sunt uirtuti-
bus. Fidentia (ut supra posuit) uirtus est. huic con-
traria est diffidentia, et audacia uitanda. pari mo-
do inter uirtutes, et contraria media inueniuntur:
quae licet uicina sint uirtutibus, tamen uitanda sunt,
ut uitantur ipsa contraria. haec autem quae uicina sunt,
ita sunt ut certum nomen teneant nunc, ita ut uoca-
bulum non habeant. Fidentiam diximus esse uirtutem,
diffidentiam uitium. At id quod fidentiae uitium est,
habet nomen, quod appellatur audacia. Item religio
uirtus est, irreligiositas uitium. atque religioni uicina
uitium tamen est, et superstitio nominatur, quae et
ipsa sit uitanda. Sed haec, ut dixi, media uel uicina
habent nomina. nam sunt aliqua quae non habent,
ut iustitia cum uirtute sit, iniustitia uitium. punire
hostes etiam uictos, uicium iustitiae, tamen quia
parcendum uictis est, uitium est aliquando. cui rei
uocabulum non est, ut asperitas, aut crudelitas, su-
perstitio, audacia. Sunt igitur multa quae nos-
tum dignitate, tum fructu quoque suo ducunt ad se.)
Docuit ea quae propter se expetenda sunt, itemque
dixit quae propter se uitanda, quae honesta, pura no-
minauit. Nunc docet illa quae mixta sunt, et habent
partem honestatis, partem uero utilitatis, quae ta-
men etiam ipsa honestatis nomine appellauit. Sunt
autem: gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Haec
definiuit: in quo simili modo amicitiam docet esse,

honestatem quidem mentis, sed cum aliqua utilitate
sociata. Loquitur enim de amicitia civili quae utili-
tate non caret. deinde partes eius amicitiae narrat,
et causas. postremo adiungit illud tertium, uti separa-
tam utilitatem e suis partibus doceat esse, cum ipsa
illa commoditas honestate carens perspicitur, uel in
Republica, uel in singulis ciuibus. Haec autem in Re-
publica nunc ad uires pertinet ciuitatis, nunc ad
ornamentum, quae ipsa tamen in utroque conuenien-
ter nominatur. Sed uires nomine appellat incolumi-
tatis. At uero ornamentum potentiam esse dicit. ut
sint partes utilitatis duae, incolumitas, et potentia.

Atque in his omnibus quae antedicta sunt. Post
haec tractat, quod Graeci appellant *καταστοιχία*, latum:
quod fieri possit, aut non possit. in quo etiam illud
docet, quod his uicinum est, et quod facile fieri pos-
sit. Propere enim fieri non posse creditur, quod cum
magna difficultate conficitur. Haec sunt de tribus,
hoc est, honesto, puro, sine utilitate: deinde mixto
cum utilitate: tertio de sola utilitate. Utilitas au-
tem aut in nostris rebus, aut in corpore posita est,
aut in extraneis rebus. Hucusque de honesto cum u-
tali, nunc de sola utilitate differitur. Quoniam er-
go de honestate et de utilitate diximus, nunc restat,
ut de his rebus, quas his attributas esse dicebamus,
necessitudinem et affectionem perscribamus. Hone-
stati et utilitati supra posita atque tractata, duas res
necessario dixerat attributas, necessitudinem et affe-
ctionem, de his nunc praecipit, ac necessitudinem do-
cet esse illam, quae neque mutari, neque ab exitu suo ste-
teli possit. Affectionem uero, quae ex tempore, aut
negotiorum euentu, aut hominum administratione
saepe mutatur, ut res non tales sint, quales esse con-
sueuerunt. Ac necessitudinem, quae prima est, in duo
diuidit. ut nunc necessitas sit, quae aliter exitus suos
habere non possit, sed sua cogat effecta sine ulla ex-
ceptione. dicit esse alteram necessitatem, ubi fieri a-
liter possit, cum aliquid admittitur.

De genere demonstratiuo.

Postremum causae genus demonstratiuum est,
quod adiungit: dat praecipit, quibus lau-
des uituperationesque tractentur, id est, qui-
bus locis. Ac primum dicit eosdem locos esse laudi
et uituperationi, quos in primo libro iudicialis causae,
hoc est, omnia attributa personae. Partitur tamen
breuiter laudes et uituperationes animi, uel corpo-
ris, et extrinsecus. Animi uirtutes artes, scientiae,
uel contra uitia corporis totius: uel in partibus, ut
pulchritudo, ualetudo, integritas et cetera huiusmo-
di. Extrinsecus sunt, patria, parentes, cognati, ami-
ci, magistratus, diuitiae, et cetera huiusmodi. Po-
stremum praecipit dat, in laude et uituperatione non
tam nos considerare debere quid corporis sit, quid
extrin-

extrinsecus sit, quam quid sit in animo. omnia enim
uel laudanda, uel uituperanda, non rebus externis,
non rebus corporis, sed animo metiuntur. Sin ali-
quae res inciderint difficiles. De impossibilitate di-
cit. Quaedam simplices. Ut aliter omnino fieri
non possint. Casilienses se dedere Annibali. Nisi
uelint fame perire. Ergo hic exceptio. Casi-
linu uenire in Annibalis potestate. Hic aliter omni-
no fieri non potest. Tum adiunctio. Vbi exceptio.

Nisi propter aliquam causam. Ita non est ne-
cessitas in ciuili quaestione illa, quae sine conditione
est. Partim autem ex his multas esse res. Id est,
necessitudines. Nam omni tempore id pertinebit, id
est, exceptio ipsa. ac summa quidem necessitudo ui-
detur esse honestatis. Duo sunt quidem, honestum et
utile. sed uti cum duo subiaceant, commoditas et
incolumitas, quasi tria effecta sunt. uerum honestas
praeposenda, secundo loco habenda incolumitas
est, tertio commoditas, deinde et quaeque res sit aut
honestatis aut incolumitatis. At non eo consilio,
quo Aristippus. Ut sociorum cadauerem tempesta-
tibus liberaret. Laudes autem et uituperatio-
nes. Demonstratiua, quae superat, sola tractatur
per honestatem, quae demonstratiua partes habet
duas, laudem et uituperationem. utrumque tamen ex
attributis personae tractatur. Cum sint X attributa
personae, quibus approbatur cuiusque persona, no-
men hominis certis suis designans, et sanguinem, et
hominem nominibus explicatur, cum nullo socium
neque nomine, neque attributo. natura est attributum
extra ipsum hominem, ut in patria, gente, sanguine,
ceterisque. Haec enim licet dent homini commodum,
non tamen proprium. In ipso uero homine est natu-
ra circa corpus et animam, quae dat plurimas et a-
nimo et corpori qualitates. Ergo natura accidens
res est, quae apertiore homine ad unumquodque fa-
cit. itaque non orator natura est, sed oratorius, id est,
qui orator esse possit. Verum has qualitates, uel di-
ligentia comparat, facitque perfectas, et habitus no-
minatur: aut in has casu quodam, ac repentino mo-
tu frequenter incidimus, et affectio dicitur. aut in
has inclinamur studio quodam, quod ipsum studium
per se nihil aliud est quam uoluntas applicata in ali-
quas qualitates. Ergo afficimur qualitatibus his mo-
dis, ortu et natali: et est natura. afficimur repen-
tinis casibus: et affectio est. afficimur industria, ac
constantia et perseveratione: et habitus est. At
uero ipsum studium, quod esse definimus applicata
in qualitatem aliquam animi uoluntatem, hoc in-
quam studium nunc affectio est, si pro tempore est:
nunc, si perseverauerit, habitus. ipsum studium non
iam quasi praecipit quaedam inest rei eius cui no-
men est studium, si perseverauerit. sed ut studium in-
telligam, illud debeo considerare, quod ipso studio

petitur, ut literatura, aut geometria. quod si perce-
ptum sit, habitus studio perceptus est. Ergo natura
accidens qualitas est, ut anima, uel corpori, uel ex-
trinsecus: et accidens ab ortu, ac natali. Accidit
autem mari, uel foeminae. nam mare esse, aut foemi-
nam, non iam inter commoda computatur. Affectio
est accidens qualitas, uel sponte, uel studio mox desi-
tura. nam si permanet, fit habitus dicta affectio,
quod insiciat qualitate. Et erit affectio incipiens ha-
bitus, uel uictus. non enim omnia ad exitum tendunt.
Habitus est praecipitio qualitatum. nam haec praeci-
pta philosophi dixerunt. hic qualitates uel commo-
da sunt, uel incommoda. Quae quoniam tribus mo-
dis qualitates eueniunt, multa his commoda uel in-
commoda communiter eueniunt. Verum per existen-
tiam ea quae eueniunt discernuntur. nam alia uis in
eo commoda quod per naturam est, alia in eo quod
per affectionem, alia in eo quod per habitum. Habi-
tus non potest esse, nisi hoc quod non aliud est atque
illud quod habetur. nam quod ignis calet, putant
aliqui habitum esse, quia perpetuum sit: cum hoc
ipsum sit ignis, ut caeat. itaque potius natura est. Ha-
bitum multi non nisi deo dant, et uerum est. ille enim
habet omnia percepta. At uero homo nunquam ita
quid perceptum habet, ut non in profectu quotidie sit,
et huc profectum dixerunt *προσπονδία*, id est, progressio-
nem quandam, alij habitum dixerunt. ergo pro existima-
tione maioris perceptionis in homine habitum intelli-
gimus: ut si affectione quadam aliquid quis agat, ut
orator in foro. non perfectus tamen, si in eo progressio
est aliqua, habitus dicitur. et certe pro comodo suo
uel habitum, uel affectionem faciet: non ex altero
uero erit. In rebus enim nomina sunt certa, quae al-
terum significant: ut iracundus habitus est, iratus
affectio. et huiusmodi profectus cum studio et
diligentia euenit, habitus est: cum naturaliter, na-
tura. Studium est autem, uel adipiscendi aliquid, uel
retinendi uoluntas: id est, quo uel adipisci aliquid,
uel retinere optamus, uel adepti retinemus. Victus
est, uel quod ipse homo agit, uel quod circa ipsum a-
gitur. omnia quae habet, quae natura, habitus, affe-
ctio, studium. Nam orator esse, quod est, habitus est,
et uictus est, si in ea exercitatione sit. Itaque Cicero
qui assiduo studio, perseveranti diligentia ita rheto-
ricam percepit, ut ea in eo perpetua esset, habitum
consecutus est. Sed quia eius actum sibi instituit ad
usum uitae, id est in eadem re, et in habitu, et in ui-
ctu: itaque multum plerumque de uirtute habitus de-
trahit, si uictus abfuisse dicatur. Na licet orator ple-
nus sit perceptione ipsius artis, tamen aliquantum
argumento detrahit, si neget in eadem exercitatio-
ne uixisse, ut ipse contra Caecilium, quia aufert ui-
ctum, infirmat habitum, cum dicit: Quando tute tua
periculum fecisti? Plerumque etiam si nihil agat ex
habitu.

habitu hoc ipsum quod nihil agit, est illi uictus, id est, uictus modus. nam ut in uictu est, quibus amicus uatur: ita in uictu est, et si non utatur. Et certe, quid nihil horum debet deesse persone. potest habitu habere ex geometria præceptione, in qua nihil agit, et uictu de usu rhetorica. Uictus autem omnis ad qualitatem tendit. sed ea qualitas uel in affectione, uel in habitu erit. Deinde uti oratione, uel aliquid rhetorice nosse, quod est affectionis: et ad loquendum aut descendendum aptum esse, quod est naturæ: aut loqui, aut studere, uel quod est studij, et cætera huiusmodi habet uictus. Verum in hoc considerabitur uictus circa hæc omnia, si ita agat uitam, ut hoc exerceat. Non enim quia natura loqui aut studere possumus, quod proprium naturæ est, iccirco et inde uiuimus. sed si sit ordinata sic uita nostra ad omnem substantiam rei familiaris querendam, ut inde uiuamus, id est, inde nobis omnia suggerantur ad uictum, merito uictus ex exercitatione dicitur. Item et si sit habitus, et non in ipso habitu agat uitam, et uirtutem oratorie consecutus sit, erit habitus non uictus. eodem modo et affectio est, si est pro tempore, id est, prout res aliqua tulerit, ut locus fuerit non perpetua consuetudine inde uiuendi. Eodem modo et studij est, si non studium quodlibet in exercitatione uitæ tulerit, unde uictus nominandus sit uerbotenus: ut causas agere, ut docere est huius studij. sed quia ordinata uoluntas est ad usum uitæ, merito dicitur et uictus. in singulis enim his res quæque in eo quod sunt distribuendæ sunt: ut item seruus circa hæc quod in hac cōditione est, fortuna est: si seruitute seruiat tota uita, uictus est. sic et cætera de fortuna. Facta uero, et casus, et orationes, et consilia, aut superuenientia, accipiendæ erunt suis nominibus. Nam uictus non est sine factis, casu, orationibus, consilijs. sed sic uenit, sicut, ut dicere possit, ut ei aliquid accideret, ut consilio uteretur. Et hæc omnia si sic accipimus, ut actiones non ordinatas, neque institutas toto uiuendi tempore, erunt suis nominibus. sin autem in eo genere uiuendi posita fuerint, in quo omnia sunt constituenda tibi, constituendi ad uitam uniuersam uictus nominabitur, non suo quidem nomine. Facta autem, casus, orationes, consilia, cum ex futuro tempore argumentum dabunt, ex præteritis confirmabuntur. Nam quia hoc illi accidit, ideo hoc illi accidit: quia fecit hoc, ideo facturus est: quia hoc dixit, hoc ideo diciturus est: quia hoc consiliatus est, ideo hoc consiliaturus est. Negotium factum, uel dictum est, unde iudicium est. in iudicium enim, uel in deliberationem, uel in demonstrationem non uenitur nisi propter factum. Singula igitur quæque quæ homini aut obijciuntur, aut de homine queruntur, facta sunt. ipsa igitur singula facta negotium sunt. Sunt alia facta, quæ probationem tribuunt ipsi facto. un-

de queritur, sub quolibet statu sunt tria facta, quæ extra ipsum factum, et extra facta quæ uicina sunt ad factum, et probant factum uitæ præterite: hæc persone attributa dicuntur. Ergo cum negotium factum dictum ue sit, habeat attributa quatuor, continentia cum negotio inquit, in gestione negotij, adiuncta negotio, quæ gestum negotium consequuntur. Ex his duo prima continentia cum negotio, et in gestione negotij, totum tenent quicquid habere potest causa omnis, id est, negotium omne per partes suas gestum. duo alia sunt, ex quibus assumuntur primū ab oratore ea quæ negotio adiuncta sunt. Quartū autem illud, quod est consecutio, non negotij ipsius gestio est, sed aut extrinsecus uenientia per homines habet, aut per naturam generaliter, ut post docebitur. Igitur prima de attributis continentia habet partes quinque, summam negotij, summam causam, facta illa quæ probant factum, diuisa per tria tempora: et omne ipsum, quod diximus negotium esse, factum scilicet, continetur ab his, à summa quæ breuē propositionē habet totum claudens: ut patriæ (inquit) proditio, et cætera. habet et causam, quæ gemina est: impulsio, et ratiocinatio. impulsio est, per quam cuius causa factum sit: ratiocinatio est, per quam factum sit demonstratur. Sequitur per tria tempora factorum enumeratio, quid ante rem factū, quid in re, quid post rem sit. Igitur quodlibet negotium de statibus interim loco sit exempli: Milo occidit, non occidit: occidit et non occidit partes sunt singule questionis. Sed iam parentis occisio, hominis occisio, patriæ proditio, summa est: ergo factū solum negotium est: propositio facti cum persona eius qui arguitur, uel quolibet alio modo inuidiam comparans, aut extenuans, summa dicitur. Et hæc est quam Cato in libro suo appellat uires causarū. Hoc argumentum sequitur causam, quam partiti sumus, quæ utiq; aduersus negantem factum danda est, ut fecisse doceatur. Quemadmodum autem tractetur uel ab accusatore, uel à reo, in secundo habemus. Quod si alius status fuerit præter cōiecturam, non causa erit, sed ratio: de cuius tractatu in secundo docuit. Post hæc sequuntur facta omnia antè, et post: in quibus omnia illa quæ in gestione negotij posita sunt, si tamen profuerint, assumuntur. unicuique enim facto inest locus, tempus, modus, occasio, facultas. In gestione negotij locus uel naturalis est, uel qualitatiuus. Naturalis locus est, cum argumentum præstat: non erit illud argumentum à loco, sed à facultate. Qualitatiuus autem locus præstat argumentum ex opportunitate: quæ opportunitas quibus rebus possit intelligi, ipse posuit. Tempus quid esset, dudum generaliter docuit: pars quædam (inquit) eternitatis. hoc quoque, in tria tempora diuisit, quæ ipse tempora partitius est. nam præteritum tribus

mediis

modis consideratur: præsens et futurum, binis. Verum hæc omnia magis ad cognitionem temporis, ut dixit, quicquid esset insinuare cupiebant, quam ut apta sint in gestione negotij. Quid ergo aptum huic parti erit? nam huic attributum est tempus, existimatio eiusdem temporis, et collatio cum gestione: ut id quod factum dicitur, eo tempore ex quo argumentum sumis, fieri potuisse uideatur. Itaque sic ait. Nam sæpe oportet committi cum tempore negotium. Occasio autem, opportunitas est quædam temporis ad aliquid faciendum. hæc opportunitas tribus modis consideratur. Modus autem est, quo non solum factum indicatur, sed quemadmodum factum. qui modus et animum indicat, id est uoluntatem. diuiditur aut per prudentiam, aut per imprudentiam. his queritur, clam, palam, uel, per suasionem, imprudentiam, purgatur casu, necessitudine, et affectione animi. Facultates autem duplici modo argumentum præstat. nam eiusmodi sunt, ut per eas aut facilius aliquid fiat, aut sine his effici non possit. Adiuncta negotio, ad factum quod in negotio ponitur: unde iudex laturus sententiam est, ut probari quoquo modo possit, per quamlibet constitutionem: sumuntur de his rebus argumenta, quæ res possunt in ipsum factum affectione quadam contineri. Hæc res affecta nominamus. Verum affecta accipimus nunc de ipso negotio, id est, de omni causa, rebus que in causa gestis: nunc ad res in causa gestas, alia quasi quodammodo extrinsecus, quæ conuenire uideantur, aut inde ut proueniant, aut ad illa coniuicta sint. hæc affecta quæ supra diximus, negotio adiuncta, et consequentia negotium dicuntur. Illa prima, continentia in gestione. sed de illis iam supra dictum est. Adiuncta uero ea sunt, quæ illis ipsis supra positis singulis aliquo modo uel extrinsecus coherent, ut summæ, ut causæ, cæterisque. sed cum non in ipsa sunt, sed aliunde assumuntur, conuenientia tamen erunt in collatione, siue aliena sint, non hinc nata, cum erit aut maius, aut minus, aut pariterque simile, contrarium, disparatum. Si uero his adiuncta ita sunt, ut extrà tamen sint, erunt aut genus, aut pars, aut euentus. nihil enim horum non ex his ad hoc est, non tamen in causa positi. Et si positum est in causa, id est in negotio, quæ hypothesis est, id est questio circa personam propriam, ueluti non positum putetur. Ergo genus sit licet, causæ tamen quia genus est, uelut extra causam est, cum persona propria inest in causa. item species. iam uero euentus cum tria tempora teneat potest esse ex causa, id est ex negotio de quo loquor: qui probat quid est de negotio, quod euenit rebus gestis, id quod in negotio est. Quoniam tamen et præteriti temporis euentus, et futuri temporis euentus aliquoties sumitur, et hic uideri extraneus potest à negotio, ex negotio tamen oriens, unde probat

est, adiuncta nunc omnibus modis externa affecta, tamē aliquo modo adiungi, ut cætera quæ supra diximus. Nunc aliqua ex ipso, uel in ipso negotio, alio modo tamen se habentia, quam gesti negotij textus ipse et ordo consistit circa personam, certissimæ questionis maius et minus, et æque magnum: tum ex uictu, tum ex numero, et ex figura negotij considerantur. Vis in eo est, quo ipsa significatione uerborum diuersas res intelligimus. Itaque cum prolata uerba distant sensibus nostris, significatione ea quæ proferuntur uel distant, id est potentia quadam, qua quid quæque res possit intelligimus, de numero per spicuum est. Figura est textus et ordo negotij, per circūstantias suas. Simile aut ex specie, aut ex comparabili, aut ex conferenda aut assimilanda natura iudicatur. Simile, hoc est species comparabilis, et similanda natura est in illis octo: genere, natura, uel, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione. sed ipsum simile, quod per hæc supra posita efficitur, illic est in contrarijs partibus, et quæ sub eandem rationem cadunt, hoc distinctius positum est in differentijs. De consecutione in superioriibus duobus attributis negotio negotium omne teneri diximus. tertium, quod est adiunctum negotio, ueluti extrà esse præcipimus, sed naturaliter coherere, extra ipsam hypothesin, aut ab oratore assumi, quam et ea quæ extrà sunt, naturaliter ab oratore sumantur, et de hoc præcepta iam dedimus. Quarta attributio, quæ consecutio nominatur, et ipsa ea tenet quæ extrà sunt, adherentia tamen rebus negotij, quæ non ab oratore ex uoluntate sumantur, sed quæ ipsis rebus negotij rationabiliter acciderunt. Ac prope ea omnia, quæ in quarta attributione in consecutione sunt, id uidentur esse quod euentus. Verum euentus aliud est, aliud consecutio, uel res consecutionis. Etenim euentus consideratio est, ex quadam natura rerum, quæ id perspicitur quod ex quaque re euenit, eueniat, euenturum sit. In consecutione autem non ex rebus quid eueniat tractat orator, sed quid rebus eueniat, id est quid rebus cōtingat, Deinde quod in euentu duo sunt, ut arrogantia et odium in hac consecutione unum. Nam ipsi facto cōsecutio est, quod uel raro uel frequenter. Hæc autem omnia collocata sunt in hac constitutione: aut nomē contingit rebus, uel imitator, uel inuentor. Lex de ipsa re, consuetudo, pactum ut frequenter fiat, uel non frequenter. utilitas uel honestas, et cætera quæque ut dixi, rebus accidunt, non ex rebus ipsis, sed ad res ipsas quadam gestione proueniunt.

FINIS.

XX Castiga-

In signis tua probitas, nec ullo indiget pracone: insignis est & eruditio, qui in tot tantisque occupationibus, & familiaribus & publicis, errores tollere quaris ex his operibus, quae sunt in manibus omnium, & negliguntur: uti sunt libri Rhetoricorum Ciceronis de Inuentione, quos magistri cotidie discipulis enarrant, nec unquam castigant: uel incitiam, uel negligentiam, uel utroque uitio. In transcurfu locos tibi signauit: et quia non contentus, iussisti ut eos tumultuariè colligerè, et per epistola ad te dare, feci. An efficerim aliquid, Minerua tua subtilis et acuta uiderit. Ordinè hunc seruauit, ne labor inquisitionis tibi daretur, ut Tulliana uerba praetextentur singulis nostris, quae subsequuntur, Castigationibus hunc in modum.

Vo tempore quidam magnus uidelicet uir, et sapiens, cognouit quae materia esset, et quanta ad maximas res opportunitas animis inesset hominibus, si quis eam posset elicere, et praecipiendo meliores reddere. Vera lectio, ut arbitror, est, Meliorè. nam de opportunitate, quae humanis inest animis, loquitur. Si quis eam posset, inquit, elicere, et praecipiendo meliorem reddere. Profecto nemo nisi graui ac suauis commotus ratione, quum uiribus plurimum posset, ad ius uoluisset sine uide descendere. Oratione, non ratione legendum esse, et caeci, ut aiunt, uiderent. Quo magis huiusmodi offensa facula miror. Omnis res, quae habet in se positam in dictione aut disceptatione aliquam controuersiam. Ac libentius quam aut legerim. Firmamentum est, firmissima argumentatio defensoris, et aptissima ad iudicationem. Tu uide, ne melior sit lectio appositissima. Nam plerisque breuiter dicere uidetur, qui ita dicunt: Accessi ad aedes, puerum uocaui. Manuscripti co dicent, Dicit, sed et Dicunt defendi potest à grammaticis. Hoc igitur uitandū est, ne cuius genus posueris, eius secum sicuti aliquam partē diuisam ac dissimilem ponas in eadē partitione. Error turpissimus, et multplex. Sic corrige: Hoc igitur uitandū est, ne quū genus posueris, eius speciem sicuti aliquā diuersam partem, ac dissimilem ponas in eadē partitione. Ac personis has res attributas putamus: nomē, naturā, uictū, formā, habitū, affectionē, studia, cōsilia, facta, casus, orationes. Fortunā scribi debere, praeter antiquae manus fidem, et omnes rhetorici docēt, Cic. et interpret Victorinus, cuius uerba sunt haec: Personis autē attributa sunt xi, nomē, natura, uictus, fortuna, habitus, affectio, studiū, cōsilia, facta, casus, orationes. Studiū est autē, animi assidua et uehemēs ad reliquā rē, applicata magna cū uolūtate occupatio: ut philosophia, poëtica, geometria, literarū. Emendatius sic legetur: Studiū est autem, animi assidua et uehemēs ad aliquā rem applicata, magna cum uoluptate occupatio: ut philosophia, poëtica, geometria, literarū. Quod enim est ad reliquā rē hoc loco? Tēpus autē id quo nūc

utimur est (nam ipsum quidē definire difficile est) pars quaedā aeternitatis, cū alicuius annui mensura, diurni, uespertini, nocturniue spacij ex certa significatione. Quidā codices, Menstrui: Vetus lectio probior habet Generale post Quidē: et Mensurni, nō mensura, non mēstrui: Exq; praepositionē respuit, hoc modo. Tempus autē id, quo nūc utimur, est (nam ipsum quidē generale definire difficile est) pars quaedam aeternitatis, cum alicuius annui, mensurni, diurni, uespertini, nocturniue spacij certa significatione. Prisciani quoque auctoritas Mensurni, non menstrui, legendum censet, his uerbis: Quercus etiam quernus, corulus columnus, tacitus taciturnus, mensis mensurnus. sic enim Cic. posuit, pro mēstruus, in primo Rhetoricorum: Pars quaedā aeternitatis, cū alicuius annui, mensurni, diurni, nocturni, uespertini certa significatione. Haec ille in primo. Consideratur autē tēpus et annus et mensis, et dies, et noctis, et uigiliae, et hora, et alia qua parte alicuius horū. Rectius cū propositione legetur, Et in aliqua parte alicuius horū. Deinde: Et quae ea de re, et aut eius rei sit lex, cōsuetudo, actio, iudiciū, scientia, artificii. Deinde, Natura eius euenire uulgo soleat, qn insolenter et raro. Ego hanc lectionē corruptam esse semper existimaui, et ueriorē lectionē esse: Deinde si qd ex natura eius, etc. In qua opinione me confirmat prisca manus. Approbatū est, quod homines, quū dubiū esset quale haberi oporteret, sua cōstituerit auctoritate: ueluti Gracchi patris factū, quē Po. Ro. ob id factū q insciēte collega in cēsura nihil gessit, post cēsura fecit consulē. Corrupte legi, In cēsura nihil gessit, nemo nō uidet, nisi q ignorat significationē huius uocis Nihil: quae qdem in antiquis codicibus nō habetur. Quid hūc tāta Thebanorū gloria tā claro, quā exornato trophæo carius atq; antiquus habere cōuenit. Libet Clara, pro claro reponere, refragantibus etiā cunctis exemplaribus uulgo impressis, et plerisque manuscriptis. Quod si leges omnes ad utilitatem reip. referri cōuenit, hoc autē reipublicae profuit, profectō non potest eodem pacto salutem communi consuluisse, et legibus non obtinuisse. Habent antiqui

antiqui codices nō Hoc, sed Hic autem reip. profuit: et aptius, ut arbitror. Aut si quod in quibusdam rebus aut hominibus accidit, id hominibus dicatur usu euenire, hoc pacto. Emendatius legetur, id omnibus dicatur usu euenire. Quis negabit, qui Ciceronis praecipit et uerba hoc loco percipit in hoc suspicari possum, hunc errorem in omnibus exemplaribus, nisi librario-rū incuria inualuisse. Hanc si quis partem putant esse orationis, sequatur Hermagorā licebit. Quisquis non nescit discernere inter congruum et incongruum

sermonem, discernit hoc loco solocismum esse, nisi Putarit, pro putant scribatur. Ideo quo nihil simplici in genere ex parte perfectum natura expoliuit. Nisi deesset dictio ad sensum maxime spectans, non admonerè, legendū esse Omni ex parte, nō Ex parte: ut sit, Nihil simplici in genere omni ex parte perfectum natura expoliuit. Et hi qui aliter hoc de genere ac de communi coniectura praecipienda putant. Si totum locū consideres, legendum contendas De omni, non De communi.

PLVRIMI IN VICTORINO LOCI IN OMNI LIBRARIORUM editione corrupti suae sinceritati restituti per Marinum Becichemū

Scodrensem, ex Epistola ad Marcū Dandulū equitē.

Hieronymus Donatus, Platonius, nostrae aetatis Demosthenes, & oratorū trirēmis in pelagus prouectus, ut ad Cretam magni Iouis insulā euolet, dux inclutus, literas ad me dedit sua manu (ut sepe solet) exaratas, amoris dulcissimi, suauissimaeque humanitatis plenas: his inquit, Velut testamento quodam Marcū Dandulū animae dimidiū meae, tibi patronum, patrem, tutorem, & denique alterū me relinquo. Duplicem igitur personam nunc mihi geris, et M. Dandulū, hoc est amici & fautoris praecipui, qualem tete mihi semper ultro exhibuisti: & Hieronymi Donati, qui mihi auctor est famae, salutis, & breuiter terrestris deus, qui inter magna, ampla, & innumerabilia beneficia, Brixiae, ecclesiae canonicatū, quae talis actanta est dignitas, suis liberis ademit, Marioque filio meo duodecimū aetatis annum agenti Caesarea quadam liberalitate, me nec rogante, nec cogitante, nouissimè donauit: suisque pecunijs tabellarios & libellos Romam misit, & Apostolica auctoritate firmatū, ab omni potētiorū iniuria seruauit. Et quoniam uacuis ad principis manibus ire minime decet, quū ex quibusdā nugarū mearū libellis, ad manus uenissent Castigationes quaedā, quas nobis Ciceronis Rhetoricos publice enarratibus auditores nostri collegerūt in Mariū Fabium Victorinum rhetorem acutissimū, qui & aureā statuā in foro Traiani ob oratoriae artis praestantiam meruit, et diuū Hieronymū in eloquentia tantū Christianae religioni instituit, eas ad te dedi, Dolebā equidē, uir clarissime, nec sine dolore maximo uidere poterā, eū auctore ita foede laceratū, discerptū, foedatū, ut uix hominis umbrā, uix sensus aliquid cuius integritatē, uix latini sermonis simulacrum habere uideretur. Tu qui bonarū artium studia et tueri & augere soles, quamdiu domo abfueris, has lucubraticulas ad leuandū & desiderū domesticarum rerū et publicarum sollicitudinē succisuius horis intuearis: quas in epistola, siue libelli manus, formā contraximus, ut esset sine onere breuis peregrinationis comes, si placuerit: si displicuerit, minor iactura. Quicquid est, quod tuo nomine primū in lucē exiit, cognoscere nō dedignaberis.

Corrupte apud Victorinū legitur iustitia diffinitio: iustitia est animi habitus ita informatus, ut omnibus mentis tribuat dignitatē. Legendū est sine dubio, Meritis: itaque, ferè manuscripti codices habent. Ubi legitur: Rhetor est q docet literas, atq; artis traditor eloquentiae. Scribendū est ex sinceris codicibus, Atq; artes tradit eloquentiae: quā lectionē probat sensus ipse, praeter quod Traditor uerbu insolens est elegā-

tissimis scriptoribus. Quod aut in illud Cic. Et maximarū ciuitatū ueteres animo colligo calamitates: ita scriptū reliquerit, Illic enim aliquid opatur eloquentia ubi populus maior est: omnis libraria fides testatur. Nam quod aliq; corrigat Magis, bona cū uenia dictū accipiat, uidetur ignorasse elegantiam et emphasim huius sermōis Aliq; qui uim maiore exprimit, unde doctus poeta dixit, q et à Plinio repetitū est. Nāq; tu solebas Meas esse aliquid putare nugas.

se se aliquid credens. Iuuenalis:

Est aliquid, quocumq; loco, quocumq; recessu.

Vnius se se dominum fecisse lacernæ. Ouidius,

Est aliquid solitis collum tetigisse lacertis,

Præsentemq; oculos admonuisse sinu. Idem:

Est aliquid fatoq; suo, ferroq; cadentem,

In solita moriens ponere corpus humo.

Quanti momenti est et illud Quintiliani: Est aliquid cõsummata eloquentia. Nõ enim id significat, qd' plures arbitrat: sed cõtinet nõ leue pòdus sententiæ, quæ nõ effertur. Cic. ad. Atticũ lib. 4. Disrumpuntur hi qui me posse aliquid doluerunt. Apud eundẽ, ceterosq; auctores clarissimos, oratores, historicos poetas legimus emphaticõterõ dici: Hic se aliquẽ putat, ille se aliquẽ credit, Tu te aliqd esse arbitraris, Vos aliqd posse existimatis. Est aliqd hoc, Est aliquid illud, Est aliquis, et alia huiusmodi. Tali sententiæ pòdere dixit Rhetor eruditissimus Marius Fabius: Illic. n. aliqd opatur eloquentia, ubi populus maior est. nã theatro gaudet magno: quoq; maior est populus, eo se se magis eloquentia attollit, quæ in turba et turbis admirabilis apparet.

Virg. Ac ueluti magno in populo quũ sepe coorta est Seditio, seuitq; animis ignobile uulgus,

Iamq; faces et saxa uolant, furor arma ministrat,

Tum pietate uirum ac meritis si forte uirum quem

Conspexere, silent, arrectisq; auribus astant.

Ille regũ dictis animos, et pectora mulcet.

Habent etiam omnia exemplaria: Deinde dicendum est hoc loco, quid sit ciuitas. Et dictio Deinde delenda est, ut pote superflua, quæ etiã in antiq; codicibus nõ est. Et paulo post: Amicus est, qui nihil usu uitæ si mulis pio ac fideli amore coniungitur. Nisi Mihi pro Nihil reponas, ridicula erit lectio. Vti et illud: Deinde etiam istũ, sapientem et magnũ uirum, sic enim corrigendũ est, ubi iustũ librarij reposuere. Est et locus ille animaduersione nõ indignus: Nam nemo ei iniuriã facit, nemo seruis eius prodest, posteris liberis eis prodest. Amicus ergo si quid præstat, etiã utile est. Confusa sum, et corrupta uerba: quæ in suũ nitorem ita redigenda sunt, et distinguenda: Nam nemo ei iniuriã facit, nemo seruis eius. Deinde cõma fiat: Prodest in posterũ liberis eius, prodest amicis. Ita. n. legendũ est, nõ posteris, nõ amicis. Deinde fiat distinctio, et sequatur: Ergo si qd præstat etiã, utile est. Fateor minus annotatiõne dignũ esse illud: Sapientia igitur sola duob. modis aliquid psuadet: aut quũ tacet, et aliqd facit: et id qd facit, quia bonũ est, alter imitatur idẽ: ut quidq; tacitus fecerit sapiens, id alter re, nõ uerbis doctus imitetur. Legendũ est enim, id est, pro idẽ. Tale est qd max sequitur: Negat inopẽ dicẽdi idẽ, quæ uerbis naturalib. uteretur. Legẽdũ: Negat inopẽ dicẽdi, id est.

Leuiora adhuc fortasse uidebuntur quæ subiunguntur: Tamẽ sermonẽ seruatiũ possumus inuenire. Primo ita

que, etc. qd nõ uidet Ordine, nõ sermonẽ scribi debere: put. et in quibusdã manuscriptis habetur. Habet omnia fermẽ exemplari. Sed qd iste primus uir disciplinã accipere nõ potuit, pfectus sui natura et usu, quim enim cognouit habitũ suũ, et diu secũ pertractãdo cognouit esse in hominib. bonã naturã, quæ ut pfecta esse potuisset præceptorũ adhibuit disciplinã. Scribẽdũ est, Habuit usũ, p habitũ suũ: et possit, p potuisset. Mox pau-

10 ra qua præfecta præcepta fuerũt inuẽta p sapientiã, in sinuata p sapientiã. Legi debere puto, Quã pfectã præcepta fecerũt inuentã p sapientiã, in sinuata p eloquentiã. Nõ multo pòst: Indistorta enim mēbra, nec quæ iuxta naturã sui appetũt, appositã sunt: uirtus nõ potest cadere. Cæci uidet, legi debere: Appetẽter appositã sunt. Et post paulullũ: Sic uestis etiã habet rē, uti litatē texturæ. habet speciẽ, gratiã scilicet circa aspectũ faciei. Manifestus est error, non tñ disimulãdus quũ in cõctis ferẽ exemplaribus inoleuerit: Gratiam, nõ

20 Gratia reponere. Infrã: Tertia illa est honesto illi contraria. In ueterib. libris hæc post uerbũ Cõtraria, et ante puertere, sequuntur uerba, quæ impressi oēs quot quot hætenus uidere potui desiderat: Omne enim, qd in usu est, et rē habet, et speciẽ. Sed nunc in rē inclinãtius, nũc in speciẽ: ut sapientiã in rē inclinãt, eloquentiã aut in speciẽ. Est uulgatis in exemplaribus, Te meritas enim et incõsiderantia: at in antiq; incõsideratio, illa habet, Causa, nõ euẽtus incendũ: hæc, Causa uero euẽtus incendũ. Itẽ: Si enim hostẽ oderis, nõ inuides, sed inimicus est. Etiã qui prima grãmatices, elemẽta discũt, nõ ignorant, Es secundã uerbi substantiui, nõ tertiã personã, necessariõ exigi. Itẽ: Ostẽdit hæc qui agat orator. Sinceri codices, Ostẽdit hic qd agat orator. Demũ legitur circa finẽ præfationis: Ita illa ad scientiã solam proficit, hæc ad scientiã, quæ in hac actu sit, et statim pòst: Quũq; p hæc uitari uitia dico, nõ tanẽ quũ uitentur ostẽdo. Prisca manus nõ ponit Hac, qd est puerile erratũ, sed sincerã seruat lectiõnẽ: Quæ in actu sit. Et loco Quũ, habet Quo modo: ut sit, Tamen quomodo uitentur ostendo.

Corrupte legitur apud eundẽ Victorinũ: Ut animal genus, etiã hoc modo piscis, equus, animalia. Legendũ est enim, Ut animal genus est, iã homo, piscis, equus animalia: tũ ex euidẽti ratiõne, et ex antiq; codicibus. Itẽ error est infrã: Vna quæ res certas solẽni cursu, et sine ullo tumultu agit: et altera, quæ in lite ac disceptatiõne uersatur. Et hoc modo quicq; agit, duobus modis agit: factis, et dictis. Ita ciuilib. est ratio in factis, et dictis: sed quæ facta et dicta in actu atq; in ope constituta sunt. Corripo: Vna, quæ res certas solẽni cursu et sine ullo tumultu agit: altera, quæ in lite ac disceptatione uersatur: ut homo quicquid agit, duobus modis agit, factis et dictis. Ita ciuilib. est rō, una in factis et dictis.

tis, sed quæ facta et dicta in actu atq; opere constituta sunt. Itẽ corruptus est locus ille: Multi, inquit, dicunt ciuile scientiã sine eloquentia stare non posse. Negatio illa adulterina est, et peruertit sensum: iccirco delenda, quæ castigatio ex sequentib. cõprobatur: Multi, inquit, dicunt ciuile scientiã sine eloquentia stare posse. Cũcta enim per naturã, id est per sapientiã facile posse cognosci. Multi aut dicunt ciuile scientiã sola eloquentia cõstare posse, illudq; esse iustũ, uel iniustũ, qd eloquentia potuerit persuadere. Sed ego, inquit, ab utrisq; dissentio. Puerilis quoq; mēda est, ubi de officio scientiæ rhetoricæ loquitur: Ergo officia pro personis diuersa sunt, aliud enim est officium patris, aliud amici, aliud (ut ad rē redeamus) artis oratoris. Artis adulterina est dictio, et iccirco spongia delenda. Et paulo post: Nã in euentu, id est qui finẽ in officio cõstituit, et c. Male distinguitur, et legitur Nam, est enim legendũ. Nõ: quia hæc clausula p̄det superiori. Sed nõ, inquit, intellexit Ciceronẽ, qui finẽ in rebus ipsis posuit, nõ in euentu: id est, qui finem in officio cõstituit.

Vbi de materia artis tractatur, sic legitur in uulgatis exemplaribus: Qui ut uideamus a pleno excedit, et excessit, nõ ad id quod habet modũ. Probior est anti qua lectio: Qui, ut uideamus, a pleno excedit, et excessit, non id quod habet modũ, sed in infinitũ. Turpissima est menda illa quæ inoleuit in omnibus ferẽ exemplaribus: Hunc etiam Hermagorã, qui neq; arte scripsit, cõsūtã ac lacerat: dicitq; hũc uehementer errasse, quod materiã oratoris in duas partes diuidat, in causam et in questionẽ. Quis in literatorib. nedum in literatis est, qui non uidet scribendũ esse, Nũc etiã Hermagorã, qui æque artẽ scripsit. Quo modo enim nõ scripsit Hermagoras artẽ? si et Cic. et Fabius, et ceteri testantur eũ scripsisse, et sexcẽtas ex eius arte auctoritates adducunt. Impressorũ autem somnolentia fecit, ut legatur: Deinde quã astute ibi Hermagorã, ubi sibi alienis multa cõquirit. Quũ omnino legendũ sit: Deinde quã astute ibi Hermagorã dat ingeniũ et diligentiã, ubi sibi de alienis multa cõquirit. Cõsidera, ni piget, et illud in tractatu de Inuẽtione: Alij Stadiagon græco uocabulo quidẽ, quod in ea de incerto inuestigando maximũ certanẽ habeatur: an legendũ sit, Stadiaron, ex manu scriptis codicibus. Quãuis erũp. particula significet certanẽ, quod ipsius Victorini expositioni maxime iudicio meo cõuenit. Vide etiam an mendosa est etiã lectio hæc: Nam describẽdi sunt nobis Fregellani, qui semper uidebatur aduersi. Ex antiquaria librorũ fide legendũ, Qui semper potest uidebatur aduersi et insensu. Mox paulo mendũ est puerile: sed quomã ubiq; inoleuit, tollendũ: Deliberat senatus an Carthagini pareat? parcat scribendũ esse, ne infantes quidẽ ignorant. Negligentia uero librariorũ non multo post omisit nõ uerba, sed uersus integros. In cunctis librariorũ officinis sic impressum

fuit: Quare definitionib. nostris nomẽ illi aliud quã aduersarij uolunt imponere debemus. In sinceris codicibus hi sequuntur uersiculi, qui necessariõ sequi debent ad sensum præcedentiũ: Non est sacrilegũ, quũ ab eo quid de templo detrabitur, cuius tutelã atq; custodiã commissum est. Si præceptor discipulũ uerberat, iniuria non est: si iure factũ est aliquid, nõ potest iniuria dici. Itẽ corriges infantia illorũ qui legunt paulo mox, Homo est, qui rectũ uerticem rotundo capite attollit, cuius sunt sub collo humeri, brachiaq; dimissa, et cetera in hunc modũ. Sed, ut ipse ait: sed breuiter describenda. quum manu scripti codices habeat: Homo est, qui rectũ uerticem rotũdo capitiũ attollit, cuius sunt sub collo humeri, brachiaq; demissa, et cetera in hunc modũ. Sed (ut ipse ait) breui describenda. Perperam quoq; legitur, Generis est controuersia, quũ et quid factũ sit conuenit. Tulit coniecturã. Deinde quũ ait: et quo id factũ nomine appellari oporteat, constat, tulit finẽ. Ergo superest, ut quale, uel quantũ sit id qd factũ est uideamus. Et dat exemplum, utrũ iustum an iniustũ sit, utrũ utile an inutile sit. Quod quum queritur, nomen rei, sed rei qualitas queritur, et ideo qualitas appõsita est. Vera lectio est, Quum ait, et quid factũ sit: et, ideo qualitas appellata est: non autem appõsita est. Et: Quod quum queritur, non nomen rei, sed qualitas queritur.

Falso scriptũ est in Victorini codicibus omnibus, qui ex officinis impressorũ emanarunt: Ergo Cic. primũ dicit deliberationem, et demonstrationẽ, quæ prima sunt, secũda esse nõ possunt. quum pueri, qui uix prima constructionis elementa percipiunt, percipiant non Possunt legi debere, sed Possẽ. Cæci autem sunt qui legunt apud eundẽ Victorinũ: Harum prima (ut diximus) substantia uocatur, reliquæ nomen in substantia sunt, quæ accidentes uocantur. quum legendũ esse Nouem, uel ex præcedentibus uerbis perspicere potuerint. Aristoteles ait, res oēs quæ in dictis et factis et in omnimundo aguntur, decẽ esse, quæ rerũ nomina ponemus: Prima substantia est, et quæ sequuntur. Pundendus est error, et duplex in ea lectiõne: Quum uero generis nomen acceperint, in eo quod genus sunt, et partes esse nõ possunt, hoc est quod ait: Eidẽ genus, id est simile ac iudiciale esse, et pars nõ potest. Ergo si genus generis pars esse nõ potest, multo minus partis generis partes putabuntur. Atq; ita restitues pristina lectiõnem: Eidem genus, id est simile ac iudiciale esse, esse et pars nõ potest: non aut, iudiciale esse. Et, multo minus partis generis pars putabitur: nõ, partes putabuntur, ne solocismus sit. Illa aut uerba, quæ post tres uersiculos subsequuntur: Nam aut nullum, et c. genus causæ est: non scientiæ tanti Rhetoris, sed temulentiæ chalcographorũ ascribenda sunt. Satim pòst: Nã, qui artes scribit, multasq; dicit esse causas, nullã non potest dicere: Tulit rem unam. Quisquis intelligit

quae differentia sit inter Tullit & Tollit, tollit Tullit, & scribit Tollit. Item: Nam demonstrationis finis & honestas deliberationis utilitas iudicialis aequitas.) Qui discernit uerbum substantiuū a copula, reponet Est, non Et: ut sit, Est honestas. Friuolum est & illud notare, notandum est tamen adolescentulorum gratia: Sed primum quā de eodem syllogismo tractemus.) Legendum esse: Prius, illud ipsum Primum clamitat: ut & in illo, Si dicas, iuuentas utiq; consideratione temporis, iuuentas ante senectute est, non ne iuuentus uociferatur se nunquam in recto dictam fuisse a Mario iuuentas, semperq; iuuentus? & legendum: Si dicas, iuuentus utique consideratione temporis iuuentus ante senectutem est. Animaduertendum ad hęc, quod ubi scriptum est, Hic quoq; aduersarius syllogismum quadripartitum.) animaduertamus, reponendum esse cunctis tacentibus, ipsa partitio syllogismi ostendit. Vti, Postremo concludit propositionis secundam partem: non autem, secundum. Item, Multo igitur minus recte partis eius quam hic dicit partes putabuntur: prout habent uerba sit codices, non autem Quod.

Codices omnes corrupti sunt, in quibus leguntur uerba illa adulterina in Victorino. Vbi Cic. inquit, Placet autem ipsi intentionis esse depulsionem. Rursus, inquit, si finem per seipsum consideremus, nihil aliud quam finem inspicimus: nec in eo quod finis est, possumus translationem intelligere. Ita ergo constitutiones singulae habent proprium suum in quo posita genere commixtionem constitutionis alterius non admittunt. Si ergo constitutiones singulae per semetipsas consideratae habent proprium suum, commixtionem alterius non admittunt.) Hęc inquam uerba adulterina sunt, nec in antiquis codicibus reperiuntur: nec ad interpretis, nec ad eius quem interpretatur Victorinus sensum faciunt. Hanc autem castigationem quilibet, si modo & ab eruditione & ab omni ratione non erit alienus, facile probabit: si quae praecedunt & quae subsequuntur, sublati his quae diximus connectet hoc modo: Ipsi autem placet, constitutionem intentionis depulsionem esse, et concedit ei alias definitiones: Siue (inquit) constitutionem primam causae accusatoris confirmationem dicat, siue defensoris primam deprecationem: necesse est deliberationem & demonstrationem neque constitutionem esse, nec partem constitutionis. Contra non pauca desunt uerba inferius, & quaedam etiam subdititia sunt, ubi legitur: Deinde, inquit, coniecturalis causa: Si, inquit, coniecturam per id, quod est, attendamus, nihil aliud inuenimus, quam coniecturam solam: nec in eo quod coniectura est, possumus intelligere. Rursus inquit, si finem per seipsum consideremus, nihil aliud quam finem

inspicimus, nec in eo quod finis est possumus translationem intelligere. Si ergo constitutiones singulae per semetipsas consideratae habent proprium suum, in quo posita genere, commixtionem constitutionis alterius non admittunt.) Lectio corrupta esse uidebatur: sed quemadmodum restitui possit, non constabat. Nam quamuis legendum esse uaticinaret inuenimus, ubi impressi codices habent incipimus, & uerba illa, in quo posita genere, a librariorum somnolentia interposita: tamen nunquam diuinassem, quae uerba ab ipsis librariis essent praetermissa. Ambigenti uetus lectio suppetias tulit, quae talis est: Deinde inquit, coniecturalis causa: si inquit, coniecturam per id quod est attendamus, nihil aliud inuenimus, quam coniecturam solam: nec in eo quod coniectura est, possumus finem intelligere. Rursus inquit, si finem per seipsum consideremus, nihil aliud quam finem inuenimus: nec in eo quod finis est, possumus translationem intelligere. Ita ergo constitutiones singulae, in quo posita genere commixtionem constitutionis alterius, non admittunt. Si ergo constitutiones singulae per semetipsas consideratae habent proprium suum, commixtionem constitutionis alterius non admittunt.

Verba Victorini ita circumscribuntur: Ratio est autem, quando omnis oratio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. Ideo ait: Quum omnis oratio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit: Quoniam & orationem scriptio, & oppositio orationem habet.) Legendum est: Quoniam & orationem scriptio, et scriptio orationem habet. Quid enim est, Et oppositio orationem habet? Nihil certe ad intellectum scribentis. Vbi uulgo impressores reposuerunt: Quoniam omnis de facto iam confessio est.) codices antiqui melius: Quoniam omnis ratio de facto iam concessio est. quam probant etiam quae statim sequuntur: Icirco in omnibus constitutionibus dicit iudicationem de infirmatione rationis fieri, praeterquam in coniectura. In coniectura enim facti nulla confessio est. Et post in tractatu exordij, ubi scriptum est: Verum quum ait maxime, ostendit & alijs causis offendi iudices: sed his plerumq; si aut in negotio ipso inest aliqua turpitudine, ut res ipsa praeter personas, aut iudicis, aut gentis pariat offensionem.) Non Gentis, sed Agentis, uel potius Agentium, legendum est. Corrupta est etiam lectio illa: Hęc inquit narratio remota a ciuilibus causis, duo membra habet. nam aut propter negocia exponenda sumitur, quod est comœdiographorum: uel tragœdiographorum: uel propter personas.) Ita corrigenda, ex uetustissimorum codicum fide, & ex auctoris mente: Hęc (inquit) narratio remota a ciuilibus causis, duo membra habet. nam aut propter negocia

ia exponenda sumitur, quod est maxime historiographorum, aut propter personas exprimendas, quod est comœdiographorum, uel tragœdiographorum. Atq; ita legi debere, qui uis mediocriter eruditus potest perspicere ex his, quae paulo supra dixit: Tertium genus narrandi est, quod extra oratorem est: hoc est quod ait, Remotum a ciuilibus causis. est autem poetarum uel historiographorum. Consimiliter quae subsequuntur respondent.

Lectio uulgata est: Verum hic hoc animaduertendum est, ut definitionem partitionis non ab eo quid faciat collegerit.) Fateor me non intelligere quid uelint innuere haec uerba: quum prius dicat, Partitio est totius causae per partes constitutio, diuisio est rerum sub partitione iacentium. Placet igitur, ut iuxta praefata lectionis fidem potius legas: Verum hic hoc animaduertendum est, ut definitionem partitionis non ab eo quid sit, sed ab eo quid faciat, collegerit. Et hoc in illud Ciceronis: Recte habita in causa partitio, illi uerum & perspicuam totam efficit orationem. Est & ille locus apud Victorinum castigatione non indignus: illa superior species, quum proposuerit quid conueniat, at ipsam se inclinat.) Quidam codices, Id ipsam, mendum est in utraq; lectione, quod unius elementi mutatione tollitur, si id pro Ad, ipsum pro ipsam legas: ut sit, illa superior species (hoc est, quae quid cum aduersarijs conueniat, docet, & quid in controversia sit) quum proposuerit quid conueniat, id ipsum ad se inclinat, ut pro se faciat id quod aduersarius constituitur. Quis est adeo iudicij expers, qui non perspicue intelligit, mendose legi in partitione? Tamen partes generi iungere non debemus, intra tractabimus: uel, inde tractabimus.) An non potius legendum, in tractatibus: prout praecedens & subsequens sermo exigit? In partitione tamen, inquit, partes generi iungere non debemus, in tractatibus quæstionum debemus de generis partibus disputare. Sollicitè etiam consideravi de loco illo: Postquam id ipsum statueris, erit excogitata ratio: & ideo excogitata, quia fuerat iam antè cogitata ratio, quid, uel quod consilium est.) Et emendatior codex uetus lectionis admonuit, quae huiusmodi est: Postquam id ipsum statueris, erit excogitata ratio: & ideo excogitata, quia fuerat iam antè cogitata: ita excogitata ratio consilium est. Nam illam dictionem Quid, siue Quod, addidit imperitia cuiuspiam. Subieci & uerba illa, ut diximus) ex actibus nostris, uel ipsius mundi, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Integra commentaria duo uerba maxime necessaria habent, quae librarij omiserunt: Verum haec occasio (ut diximus) ex actibus nostris uel ipsius mundi qualitas proueniens, parit nobis ad aliquid opportunitatem. Verba quae desunt in uulgo impressis codicibus, ubi de pra-

babili loquitur, sic restitues: Ista opinioniones dicuntur: Aiga graece opinio, & Aigra opiniones nuncupantur. Et infra: Sed has tres partes ipsas res esse diximus, de quibus probabile sit argumentum. uerum in his tribus rebus rursus quatuor collata sunt: id est, quod ex illis rebus conficitur, aut signum dicitur, aut credibile, aut iudicatum, aut comparabile.) Scribendum est ex ueteri lectione, Collocata, non collata: quod & sensus ipse per se probat. Restitues etiam quae desunt uerba, ubi de comparabili loquitur: Haec comparatio, id est, similitudo, partes habet tres: imaginem, quam graeci *εικὼν* appellant: collationem, quam graeci *παραβολήν* appellant: exemplum, quod graeci *παράδειγμα* appellant.

In tractatu de inductione, sic uulgo scriptum est in Victorino: Interrogauit, inquit, Aspasia Xenophontis uxorem: Si, inquit, uicina tua aurum melius habeat quam tu habes, tum, inquit, Xenophontis uxor, inducta similitudine superiorum, quoniam sententiam mutare non poterat, tacita erubuit.) Ex uerbis Ciceronis, imperfectam esse sententiam facile cuiq; constat, & uerba deesse post illud, Quam tu habes. quae quidem haec sunt, in manuscriptis exemplaribus: Cuius habere mauis tuum an illius? Respondit illa illius. Deinde inquit: Si uirum, inquit, meliorem habeat quam tu habes, utrum ne tuum mauis, an illius? & deinde sequuntur: Tu Xenophontis uxor inducta, &c. Nam uerbu inquit, superfluum est, nec in eisdem exemplaribus reperitur. Desunt etiam non uerba, sed clausulae, in sequentibus: Postea, inquit, Aspasia conuertit se ad Xenophontem ipsum, et similiter cum illo instituit inductionem: Dic mihi (inquit) Xenophon, si uicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat quam tu habes, tuum ne mauis an illius? id est, nisi in gratiam regressi fueritis, semper & tibi uxor lectissima, & tibi uir optimus decrit.) Qui non uidet mutilam & imperfectam sententiam, omni in literis iudicio caret. Quid frigidius? quid ineptius? quid magis auulsus? quid magis alienum quam dicere: Tuum ne mauis an illius, id est, nisi in gratiam regressi fueritis. Sic legendum est ex sinceris codicibus: Dic mihi, inquit, Xenophon, si uicinus tuus equum aut fundum meliorem habeat quam tu habes, tuum ne mauis an illius? illius, inquit. Quid si, inquit, uxorem meliorem habeat quam tu, tuam ne mauis an illius? tacuit Xenophon. Tunc inquit Aspasia: Quoniam id mihi uterque uestrum respondere noluit id quod uolueram responderi, ego dicam quid uterque uestrum cogitet. Nam & tu, inquit, Xenophon uxorem optimam cupis, & tu uirum optimum, quare mihi & tu uir optimus fueris, & tu foemina lectissima, id est, nisi in gratiam regressi fueritis, semper & tibi uxor lectissima & tibi uir optimus decrit. Et infra, Et tu inquit mulier uirum optimum uis habere, & tu

Xenophon uxorem habere. letissimam maxime cupis. deinde ex hac confessione quid conficiatur ostendit: neque uir melior, neque femina letior in terris sit. Reddit supra physice inductionis exemplum, dat nunc in Rhetorica. Non quo inquit, diuersa precepta sint: sed ne quis preceptum in philosophiam datum, in Rhetorica uidere non possit. Tu ex fide antiquae lectionis, ex ipsius Ciceronis uerbis, ueram et castigatam et integram lectionem ita restitues: Et tu Xenophon uxorem habere letissimam maxime cupis. deinde ex hac confessione quid conficiatur ostendit: Quare, inquit, nisi hoc perfecteris, ut neque uir melior, neque femina letior in terris sit, profecto semper id quod optimum putabis esse, multo maxime requireris.

Victorinus deinde ponit haec Ciceronis uerba: Sed quia non satis alicui uidebitur. et subiungit sua huiusmodi: Dedit supra philosophice inductionis exemplum, dat nunc in rhetorica: non quo, inquit, diuersa precepta sint, sed ne quis forte preceptum in philosophia datum, in rhetorica uidere non possit.

Exemplum quod ex Cicerone recitat Marius Fabius, a librarijs sic repositum fuit: Si, inquit, Epaminondas id quod ait legis scriptorem sensisse, ad legem suis uerbis addat: idem damnandum esse, qui exercitum non tradat, praeter eum qui R. P. causa retinuerit: hoc si addat, numquid pati potestis? Non opinor. Deinde si hoc, id est, legi additum, uos uestra auctoritate ad populum fratris, nunquid id populus patietur? Sed sic scribendum censet, ex Ciceronis mente, ac uerborum contextu copetenti: Si (inquit) Epaminondas id quod ait legis scriptor sensisse, ad legem suis uerbis addat: id est, damnandum esse qui exercitum non tradat, praeter eum qui R. P. causa retinuerit. hoc si addat, nunquid pati potestis? Non opinor. Deinde si hoc legi additum, id est, si uos uestra auctoritate ad populum fratris, nunquid id populus patietur? In quo loco agitur de argumentatione concludenda, sic ferè legitur: Quarum conclusionum una talis, quum breuiter facimus propositionis et assumptionis, et post adiungimus id quod ex omni argumentatione conficitur. Nisi adicias statim post Breuiter, Anacephaleosin, nec sensus sequitur, nec grammatice constructio. Eadem adiectio mox statim faciendae: Quoties inquit longa fuerit argumentatio, aut propter memoria ^{ἀνακεφαλαίωσις} in conclusione facere debemus. Male sine ea uoce passim scribit, sicque a magistris ludi omnibus ferè legi uideo.

Item paulo post: Aut per conductionem, id est aut per contrarium. Eadem uox repetenda, hoc modo: Quare, inquit, quae cumque longa argumentatio fuerit duobus, modis concludenda est: aut per conductionem, id est, ^{ἀνακεφαλαίωσις} aut per contrarium. Grauarer plura huiusmodi errata colligere, ni ad adolescentulorum utilitati magis quam fame consulerem: qui aut labore suscipere

re recusant, aut per se perspicere non possunt sine his instrumentis, quae nobis Deus et studiorum uigilantia, assiduam diligentiam concessit. Vbi de signo: Et quomodo diximus factum omne signum esse, in factio aut facta et dicta sunt: confirmamus (inquit) signum, si aut id factum dicamus quod non oportuerit, aut id factum quod oportuerit. Sed quia interdum per ignorantiam prouenit, ut aut id non faciamus quod oportet, aut id faciamus quod non oportet: tunc autem grauius delictum est, si faciamus quae non faciendae sunt. Adde, Aut non faciamus quae faciendae, quam additione uetera exemplaria habent, et sequentia comprobant: Quia, inquit, in eo quod facimus, faciendum, uel non faciendum, inest scientia delinquentis: scit enim quia aut faciendum est, aut non faciendum. Iccirco post remum illud addit ad confirmationem signi, ut non modo aliquid fecerit, aut non fecerit, sed etiam scierit faciendum esse, aut non esse faciendum. Desunt etiam quaedam uerba, quaedam superflua sunt, ubi loquitur de modis, quibus argumentatio reprehendi potest: Si indigetis pecuniae, pecuniam non habetis. nam omnino qui pecuniam non habet, indiget pecuniae: et ille qui habet, et maiorem habere desiderat, indiget pecuniae: indigere enim uoluntatis est. Legendum: Si indigetis pecuniae, pecuniam non habetis: utique hoc ambiguum est. nam et ille qui omnino pecuniam non habet, indiget pecuniae, et c.

Adhuc uulnera foeda a librarijs Victorino facta, sanare curabimus. In secundo libro, ubi legitur: Verum quoniam ipsa quoque genera propter suos fines diuersos, diuersa precepta desiderant, quum iudicialis habeat aequitatem, demonstratio honestatem, deliberatio honestatem et utilitatem, confirmandi et reprehendendi precepta, quae sunt in constitutione, singulas diuisit, in iudiciali genere causarum, in postrema libri parte de deliberatione et demonstratione propter fines proprios aliquot tractaturus. Scribendum est Praecepta, quae sunt in constitutione, singulas dabit, non autem, Constitutione diuisit: et, Aliqua tractaturus, non Aliquot. At ubi desunt uerba illa, sic enim uulgo legitur: Materia quod non autem omnia, ut uoluit Gorgias Leontinus: aut etiam, ut uoluit Hermagoras. sic restitues lectionem: Materia, quod hypothesi sit: non autem omnia, ut uoluit Gorgias Leontinus: aut etiam thesis, ut uoluit Hermagoras. Maior deprauatio, et error magis pudendus est, in quo loco de coniecturali constitutione tractatur. Sic enim legere est: At uero a facto probationes habebunt, facta illa omnia quae probant factum illud, unde iudicium est. Factum tria significat. est factum et illud quod intenditur, ipsum illud quod dicitur Occidisti. est factum tertium hoc quod tribuit argumentum. At factum illud unde iudicium est, ut trahisti, clamasti, quibus probatur Occidisti: hoc ergo ultimum est quod dixit a facto. Quod ipsum perspicie-

perspicietur in tribus illis: ante negocium, in negotio, post negocium, simul cum sententijs, per quae se explicant facta, loco, tempore, modo, occasione, facultate. Quo modo factum tria significat, si duas tantum significantes explicat: quomodo inquit Victorinus, est factum tertium, si primum non praemisit: Scribendum igitur: Na factum tria significat. est factum uita praeterita, quod personam probat: est factum et illud, quod intenditur, ipsum illud quod dicitur Occidisti: est factum tertium, hoc quod tribuit argumentum, et c. Non multo post in quibusdam exemplaribus quaedam uerba desunt, in quibusdam quaedam superflua sunt, in quibusdam quaedam corrupta et inuersa. tu locum sinceritati suae huc in modum reddes: Ita tria haec tribus superioribus respondet, commodis incommoda: illic retinendi, hic reijcendi: illic augendi, hic minuendi: illic adipiscendi, hic detrahendi, quibus etiam illa accident, ut aliquid comodi sumamus, uel ut maius commodum consequamur, uel ut maius incommodum uitemus: aut rursus, ut incommodum praeteramus, uel ut maius commodum adipiscamur, uel ut maius incommodum detrimamus. Nam et suscipi commodum paruum potest, ut maius aliquod commodum consequamur, uel incommodum maius uitetur. Et rursus commodum contemni potest, uel ut maius incommodum consequamur, uel ut maius incommodum uitetur. ut leno contentus fuit sine lucro meretricem dare, ne ab Aeschine uerberaretur: et uelut in Verrinis accipi potest, Malo non habere quam rogare. Rursus contempto commodo, suscipi maius commodum potest. ut Terentianum illud in susatione: Pecuniam in loco negligere, maximum interdum est lucrum.

De modis ratiocinationis sic uulgo legitur Victorinus: Argumenti quantitas sit, qua appetierit, aut fugerit, praeter haec duo, uno etiam illud accusator considerare debet, ne forte ista, quae secutus sit, aut fugerit, in opinione tantum habuerit reus, neque consecutus sit commoditatem, neque ullum malum fugerit. Sed dicendum est, et ita fuisse uisum, quia arguitur, et sit sua opinione deceptus. Opinio aut dupliciter decipit, modo dum rem aliter putat, atque est eadem res: modo dum aliter conuenit, quam putauit. Res fallit, si mala creditur, quum bona sit: uel contra, uel neutrum, uel utrumque. Ergo quum hoc intelligi possit, quod opinio fallit homines, tum in re, tum in euentu. In re reus, uti acceperit sorte, defensione non sibi antiquiorem fuisse pecuniam uita, aut fratris, aut amici. Accusator debet uerum argumentum concedere: est enim credibile. sed confirmare debet, hoc ei qui arguitur non ita uisum fuisse: et hoc approbare ex attributis personae: non illum habuisse opinionem, sed illam potius habuisse: quod talis est scilicet, quod scilicet personae est. Tu corriges Augmentum, ubi legitur Argumentum: immo, ubi uno, ut sit: immo etiam illud accusator, et cetera. Item Qui, pro quia repones: Qui arguitur, et cetera. Item Qui, pro quia repones: Qui arguitur, et cetera.

guitur. et Forte, pro sorte: ut sit, Quum in re reus, uti acceperit sorte, defensione. Item ubi legitur, Non illum habuisse opinionem: adijce Hanc: ut sit lectio, Non hanc illum habuisse opinionem. In fine, Quod talis est scilicet, quod scilicet personae est, corrupte legitur. melius, Quod talis est, quod scilicet personae est, in quibusdam legitur exemplaribus. Nam sublato uerbo substantiuo, quod ante scilicet est, lectio castigata erit, Quod talis scilicet personae est. Deprauate etiam legitur: Si in ratiocinatione opinio ponetur, infirmitatis loci sunt quatuor, non tale esse, uel commodum, ut possit aliquis fallere: maxime se non potuisse, quod firmabitur persona. Post haec omnia, defensor uti poterit omnibus locis accusatoris, si in alios crimen transferre uoluerit. Quae admodum enim accusator, quum conuincat, defendat alios, et utitur partibus ac locis defensoris: ita et defensor, ut se purget, accusabit alios, et in hoc uitur partibus ac locis accusatoris: aut si fuisse concedet, extenuabit, quae auget orator. Legendum est, infirmitatis loci sunt quatuor, non infirmitatis, et, Accusator ut reum conuincat: non autem, quum conuincat. Et, Quae auget accusator, non orator.

Affirmaui, et constanter affirmo, omni libraria fide aduersus reclamante, multos esse errores, et pueriles quidem, in Victorino, in quem nimis licentiose grassata est librariorum inscitia, qualis est ille: Unde illud melius considerare ex proposito themate negotij, et si item et aduersarij rationem diligenter attendere, et sic suspiciones atque argumenta colligere. Nonne legendum esse, Et suam et aduersarij rationem, et pueri cognoscerent? Et loco haud nimis remoto: Locorum autem communium genera duo sunt: unum, quum certae rei certa est amplificatio: aliud, quum rei dubiae est disputatio. Amplificatio rei certa est, ut parricidam, in sacrilegium: Dubiae uero rei communis locus est, qui a graecis dicitur, quae habet partes duas: quae iccirco locus communis dicitur, quod ex materiae genere non certum quid designat, sed habet tractatum ex generalitate communi: ut suspicio nibus credi oportere, uel non oportere, sed hanc themam civilem moralem uel tenemus, non illam quae apud philosophos naturalis est: quilibet autem horum locorum quum interponitur (interponi autem raro debet) ornat orationem: neque interponendus locus, nisi quum aliquid iam probatum est. Etenim si locus communis generalia loquitur, quasi causam tenens, descendit ad causam: ius iudicem tenet, quia iure iuratus sedens audire desiderat, sententiam prolaturus est. Ergo ut parte causae probata iudici utendum est, aut in oratione, id est epilogo, ut aut renouetur aut suscitetur auditor. Omnis enim locus communis locutionum cuncta ornamenta desiderat quae aut uerborum sunt, aut sententiarum: quae dum apte ac necessario dicuntur, orator ab oratore discernat. Etenim quum

quum loci communes causarū communes oratoribus similitudine dictionis esse non possunt.) Deest uerbū Theſis, post illud, a græcis dicitur: quod animaduerte re poterat castigatores Victorini, ex eo quod statim sequitur. Sed hanc thesim ciuile, &c. Et infra: Hoc argumentum est solum, non argumentū per locum cōmuniem: quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes. credendū, non credendū: suspitionibus credi oportere, aut nō oportere, id est theſis. Et mox paulo: Hanc theſis est: credendū, non credendū. Quod autem in parricidam, in sacrilegum nō sacrilegum scribendum sit, pudeat dicere. Non ita, quasi causam tenens descendit ad causam. cū scribendū sit, Discedit à causa. Sic ubi est iudici utendū est, ego libentius legerim, & melius legi crediderim: Ergo aut causæ parte probata inducendus est, aut in peroratione, id est epilogis. & subiungit causam: Vt aut renouetur, aut suscitetur auditor.

Mendosa sunt hæc etiā apud Victorinū: Vt ea quæ materiā argumentis præbent: & quæ illa quæ quasi habere artem negantur, iisdem attributionibus tribuant tractatū. Delendum est Quū: & ante Tractatū addendum In approbatione: ut est in antiquis exemplaribus, & sententiæ ratio exigit. Manifestaria est & illa de prauatio, utrū in themate coniectū coniectura fuerit, eius diuisionibus utamur: uel aliarū, si quæ inciderint constitutiones.) Scribendum est, suffragante ueterū librorū fide, omisso uerbo adulterino: Quū in themate coniectura fuerit, eius diuisionibus utamur. Itemque: & alterius, uel aliarum, si quæ inciderint constitutiones. Corrupta etiam sunt quæ sequuntur. Subiungit igitur in definitione loco à parte accusatoris: sunt autem & ista quatuor: Definitio, approbatio, definitionis, deductio à definitionis in ipsam certā spē de qua agitur.) Corrigendū est Locos pro loco, sublataque cōiunctione Et, ut pote ociosa: definitio pro definito, speciem pro spem. Sic paulo post legitur: Turpis, aut inutilis demonstratur aduersario & definitio ex honestatis partibus, & utilitatis.) Castigandum autem, pro aut: aduersariorū, pro aduersario, Et copula oblitterata.

Tāta fuit incuria et correctorū ignauia seu negligētia, ut locos insignes neglexerint, & pueriles admiserint corruptiones. qualis est ea, Exēplū generis, id est finitiui. C. Flaminius, is q̄ consul R. historiā à post sequētibus dedit. Quæ sane lectione quid uoluerint intelligere, planè non intelligo. tu Hanc repono, loco à. Et infra scribitur: Nā esse quidem possunt alij cōmunes loci ex causa et ex negocio nati, non ex constitutione: ut in calumniatorem, ut conuestio misericordie, ut indignatio facti, et cætera huiusmodi, quæ ex periculi magnitudine genita, nō cōstitutiones definitiue (ut diximus) sed ex compositione circumstantiæ, quæ nominamus, procreantur.) Quæ lectio inoleuit ex negligentia magis quæ ex ignoratiā. Haud dubie Victorinus ita scriptū

reliquit: Ex compositione circumstantiæ, quæ nominamus, procreantur. Nec ita multo post legere est: Hac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali constitutione fecimus mentionem, qui, qualesque, sicut explicantur.) Et hanc negationem habent codices omnes uulgō, quos uidimus impressos. Vera & emendata lectio habet Ac, non hæc sint, non sicut, ut sit: Ac de his locis communibus periculi magnitudine procreatis in coniecturali cōstitutione ne fecimus mentionem, qui, qualesque, sint explicantur.

Miror et mendū illud non fuisse animaduersum, uel ex Ciceronis uerbis, et ipso sensu. Subiungit uero exēplū translationis: Quum agit iniuriarum, cui præcisā in annis est. Et is qui præcidit, exceptionem postulat: quū Manus, non in annis, castigata sit lectio. Adijcio et illam corruptionē, quæ statim sequitur: Deinde per coniecturā tractandū, utrū malitia tractandum aliud, quum aliud similiter instituta, an necessitate.) Mihi uerbum Simuletur, ubi est similiter, reponendū uideatur. Nec est negligēda offensio, quæ duplex est mox paulo: Sit nobis præscriptio iniuriarum de cæde exceptio nisi præiudicium facias.) Vetus manus melius: Sit nobis præscriptio iniuriarum actio, ne præiudicium facias de cæde. Notandū est & illud: Nunc subiungit in hanc negocialem qualitatem, quemadmodum & unde argumenta socianda sunt.) Codices antiqui, Facienda. Miror & hoc non esse animaduersum: Sed in absoluta ipsa iura proferimus, ut factum defendas: quum Proferas legendum esse, ipsum illud, Vt factū defendas, doceat. Locus etiam qui sequitur nō est ociose prætereundus: Hoc tamen, quum et in negociali hæc sint, distat absoluta ab negociali: quod illa latius assumit ut probet quemadmodum nouum ius esse possit, de quo queritur, absoluta aut ipsa iura assumit, ut probet factum. Malim namque ita legere: Distat absoluta à negociali, quod illa ius assumit, ut probet, quemadmodum nouum ius esse possit, de quo queritur, absoluta ante ipsa iura assumit, ut probet factū. Non multū ab hoc distat & ille: Huius constitutionis idem finitiue tractatu omisso, ipsam considerat compensationem. Ac præcepta hæc constituit, ut si quid per coniecturā tractandū, si prima parte tractetur, uel hoc non obsuisse, uel hoc non futurū fuisse.) Prisca exemplaria habent Id est loco idem, Sit loco si. Vel non hoc animo fecisse, pro uel hoc non obsuisse. Sed & uulgatam quis lectio nem tueri posset in illo, Vel hoc nō obsuisse, &c. Nō multum ab hoc diuersus est: Loci communes inerunt accusatoris in eum qui quum de facto turpi aliquo aut inutili, aut utriusque, fateatur, querat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cū indignatione proferre. Relatio criminis, &c. Prætermissa fuerunt ab impressoribus hæc uerba, quæ ante illud, Relatio criminis, in priscis exemplaribus leguntur. Qui

tur: Qui dicit feci, sed profui, confitetur, feci: et defensionem sibi aliunde conquirat, in huiusmodi hominem uel reum dicit inuehendū. Inualuit & hæc lectio: Siquidē & tu illam qua punitus es, audire uoluisti.) quæ à labe uindicabitur, si nimis antiquam declinationem Punitus es tollas, & puniti reponas, & Quam pro qua, ne solocisimum Marius fecisse uideatur. Socratici syllogismi fecit formam. Qui in infinitum semper de intellecta rei definitione porrigitur.) Prima, ut dici solet, fronte hæc lectio recta uisa est. Postea rectius

consideranti uisum est, non intellecta, sed Intenta Victorinum scripsisse. Vti paulo antè: Modo crimen ingeris, posteaquam poenas sumpsisti de sorore: non, modo crimen ingens, ut uulgō legitur. Sic infra mendose legitur, Deinde adiungat ad probationem definitionis: pro, approbationem. Item, Quod sit eius facinus non ignorabile.) quum Leuius cribendum sit, non Eius. Sic: Quoniam conuenit negociali absoluta qualitas.) quum & rei ueritas exigat, & manus prisca habeat, iuridicali, non Negociali.

I N D E X.

religiosus dies 167.2 Semisis quid 65.8 rentia. 161.15
religiosi unde dicti 166.33 Sermocinatio 33.15 syllogismi diffinitio 156.50
167 9 sermo usitatus 251.40 157.16 eius partes 43
religiosum nephas 166.54 sermo quibus constet 16.4 syllogismi singule partes quomodo
Remotio criminis 356.33 Sententia quid 260.42 ab authoribus uocentur 161.3
457 18 sententia genera 26.10 Sylua apud Latinos quid 167.50
remotio criminis in hominem, aut sententia quam ueteres dixerint 8.33
peccati causam 146.38 218 14 272.52
Remoro & remoror 94.4 Sicarius 174.9 491 2
Renouatio & redintegratio quid Significatio 285.18 258.53
differant 9.5 Singulare quid 111.41 Symplectos 293.52
Repetitio quid 23.41 Signum coniecturalis constitutionis
repetitionis species 23.47 cum suis partibus 110.33
24 10 Similitudo 32.27
Reprehensio stulta 181.23 282 20
reprehensio in uno pluribus nomi- similiter cadens 490.45
nibus 181.50 Solarium quid 235.15.21
reprehensio in propositione con- solea quid 88.17
iunctiua 183.7 Solceximus 340.52 ubi fiat 219.46
reprehensio omnis tribus modis fit 246 24 271 36
179.3 180.6.13 Solceximi expositio 245.14 Translatio 20.22
435 4 solceximi quando schemata dicantur 273.27 quid possit 5.26
Res quid 345.20 tur 247.2 290.19 translatio ex se controuersiam pa-
res quae in mundo aguntur decem 290.19 tantum esse 346.52 Solonis responsum de parricidis 85 42
rei remotio 458.20 230 51 translatio constitutionis 133.25
rei & facti differentia 345. Sonus & sonor quid 115.52 translatio criminis 141.37 quid
19 sonitus quid 116.13 in ea spectandum 142.3 quo-
rerum genera 43.9 248.13 modo utendum 142.39
rerum initia quae Plato dixerit Spondeus 292.22 translatio legitime constitutionis
169 3 343.32 subiecta questione caret 81.7
Rogo, interrogo, sciscitor, quid dif. Status coniecturalis 187.53 de- 85 42
ferant 122.40 126.51 finitiuus 87.11 translatio siue relatio criminis quae
Rumor unde dictus 108.51 status omnino tres 151.18 dicatur 91.4
S status qui 85.46 141 37
S Alotibos 293.47 Stridor quid 116.10 translatiua constitutio 81.7.26
Saluator 248.13 Stoicos honestatem solam bonu af- 344 39
Sancio uerbum 124.27 firmare 338.47 Temperantia, & eius partes 196
127 8 Studium quid 339.39 12
Sapientiae diffinitio 193.2 478 3 Temporis consideratio 350.7
sapientia et prudentia quarum re. Subiectio & eius species 27.45 tempus quid 111.5 ac quid il-
rum dicantur 197.19 28 1 li subiectum sit 112.1
Sarcastus 276.45 Substantia 347.13 Theorice thesis 338.51
Scaphae quid sint 82.5 Superlatio 20 10 Thesin ab oratoris materia tolli
Scriptum 358.40 271 50 339 12
scriptum & sententia quomodo in Superstitio & superstitiosi unde di- thesis duplex 338.30
firmentur 132.1 166 29 42 Titus Gracchus 218.39
scriptum & sententia legitime con- Supplex quid 350.3 Treugma 248.9
stitutionis 121.46 Suspicionis & argumentationes un- Tria potissimum in suadendo &
scriptum, coniectura & qualitate de potissimum soleant exoriri dissuadendo spectanda 190.7
conineri 130.42 103.39 147 15 Tribunus unde dictus 138.9
scripti & uoluntatis constitutio, & Syllogismus quadripartitus 250 Triens quid 85.12
eiusdem discrepantia 82.1 23 Triptolemus 225.20
scriptiois genera quinq; 358.43 Syllogismi & epicherematis diffe- Trochaeus 292.26
Tropus

I N D E X.

tropus quid 257.12 uerborum qualitas 290.37 quam 178 10
tribrachus 292.32 titas eadem 39 uitiosa exornatio quid damni infe-
Tymelicos 294.5 uerborum reiterandorum quatuor rat, & quot modis fiat. 177.6
V species 257. 39 uitiosa ratio, & quomodo possimus
V Anum quid 171.17 Vocis curadae institutio pulcherrima eam cognoscere 170.50
uarietas oratoriarum uirtu 15 1 Virtutis diffinitio 192.7
tum mater 256.27 Victus quid 478.39 uirtutibus uti qui possit 202.47
Veritas quid 136.45 295.5 Vindicatio quid 136. 40. 195.1 Voluntas 434.15
uerbi nouati figura 289.29 Vitio hominem carere impossibile, at uoluntas tribus modis consideratur
uerborum exornatio 257.12 quando in ipsum uirtu conuersum 5 40
uerborum imagines ferme tot, quot eat 192.28 Vtuli duo subijci 477.16
ipsa uerba 17.40. 18.17 uitiosa complexio quomodo fiat utilitatis partes 10.38

SERIES CHARTARVM.

* † a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y
aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn oo pp qq

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X
Y Z Aa Bb Cc Dd Ee Ff a.

BB CC DD EE FF GG HH II KK LL MM NN OO PP QQ
RR SS TT VV XX YY ZZ.

Omnes Terniones, praeter † & a quaterniones, qq & ZZ duerniones.

BASILEAE, EX OFFICINA

Roberti VVinter, & Thomae Platteris Anno
M. D. XLI. Mense Martio.

